ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/inevangeliasmatt0000thom

S. THOMÆ AQUINATIS

IN EVANGELIUM S. MATTHÆI COMMENTARIA

S. THOMÆ AQUINATIS

IN

EVANGELIA S. MATTHÆI ET S. JOANNIS

COMMENTARIA

TOMUS PRIMUS

EVANGELIUM SECUNDUM MATTHÆUM

—

Editio III Taurinensis.

Property of
COSA
Please return to
Graduate Theological
Union Library

TAURINI (ITALIA)
Ex Officina Eq. PETRI MARIETTI - Editoris
TYPOGRAPHI PONTIFICII ET S. RITUUM CONGR.

—

1919

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

Property of
COSA
Please return to
Graduate Theological
Union Library

(2-IX-18-5)

F. JO. FRANC. BERNARDI MARIÆ DE RUBEIS

ORDINIS PRÆDICATORUM

ADMONITIO PRÆVIA

in qua

I. *Antiquorum testium fide evincitur, confectum a D. Thoma Commentarium in Matthæum; ipsumque inter Opera ejus, quæ reportata dicuntur, enumerandum.*

II. *Refellitur Hieronymus Vielmius, quem Criticorum plerique secuti sunt, editum a Bartholomæo de Spina Pisano prædictum Commentarium adjudicans Petro Scaligero Ord. Præd. Episcopo Veronensi.*

III. *Laudati Bartholomæi de Spina Elogium cum criticis animadversionibus. Ejusdem nuncupatoriæ epistolæ, quæ Divi Thomæ Commentariis per ipsum editis præsignatur, cum notis.*

IV. *Commentarius in Joannem, partim proprio Thomæ stylo scriptus ostenditur, partim a Reginaldo Privernensi reportatus, ab ipso tamen Aquinate correctus adprobatusque; Sixti Senensis locus ad examen vocatur.*

V. *Censura expenditur Casimiri Oudini.*

I. Primum novi Testamenti librum, *Evangelium Jesu Christi secundum Matthæum,* commentario suo Thomam nostrum Angelicum Præceptorem exposuisse ac illustrasse, disertissime perhibent antiqui Operum ejus probatissimi Nomenclatores. Bartholomæus Logotheta in Fragmento, quod in lucem protulit Baluzius, inter Opera S. Thomæ, quæ *alii recollegerunt post eum legentem vel prædicantem,* laudatum collocat Commentarium, inquiens: *Lecturam super Mathiam* (Matthæum). *Idem frater Petrus* (nempe *de Andria*). *Quidam Scholaris Parisiensis.* Sensum accipe: Divum Thomam e suggestu exposuisse Matthæum: eamdemque expositionem partim exceptam a F. Petro de Andria, partim ab alio

Acc. 2994

Parisino Scholari, seu in Parisiensibus Scholis auditore. Addit Loghoteta : *Quæ* (lectura super Matthæum) *defectiva est.*

Paria sunt Nicolai Triveti verba in Chronico apud Dacherium: *Alia quidem inveniuntur sibi* (Thomæ Aquinati) *attributa, quæ tamen ipse non scripsit, sed post eum legentem vel prædicantem ab aliis sunt collecta, ut puta..... lectura super Matthæum completa* (alicubi tamen, teste Logotheta, manca et hiulca): *quam partim idem Frater* (quem *Petrum de Adria* paullo superius appellat); *partim sæcularis quidam* (*Scholarem* vocat Logotheta) *recollegit ejus studio delectatus.*

Idem protulit judicium Bernardus Guidonis in Elencho Operum Thomæ, quem integrum luci dedit Casimirus Oudinus: *Lecturam super Matthæum, quæ defectiva est, Frater Petrus de Andria dicitur reportasse.* Consentiunt Pignonus et Valleoletanus apud Echardum : eademque verba, ac Bernardus Guidonis, habet S. Antoninus in Chronico Parte III, titulo XVIII, capite X, § 11. Laudatum vero Petrum, qui hanc Divi Thomæ expositionem excepisse, scriptoque mandasse dicitur, *de Andria* cognominatum a patriæ loco in Apulia, angelici Doctoris in Italia ac Parisiis auditorem, Prædicatorum Ordinis insignem alumnum, ad Sedem Æquensem sub Metropoli Surrentina a Clemente V evectum, fatoque demum mortalitatis anno circiter MCCCXVI ereptum condigno præconio celebrat Jacobus Echardus in Bibliotheca.

Jamvero colligere pronum est 1. S. Thomam, dum Parisiis commorabatur, regebatque Scholas, Evangelium secundum Matthæum e suggestu coram palamque exposuisse. 2. Hanc postillam, quam ore dictabat Thomas, exceptam scripto notisque fuisse a Petro de Andria, alioque Parisino auditore, Doctori Aquinati ejusque doctrinæ addictissimis. 3. Veluti mancam et imperfectam, seu *defectivam* proponi illam a Logotheta, Triveto, Bernardo Guidonis et Antonino : sive quia inchoatam expositionem non compleverit Thomas, aut inexplicatas et intactas reliquerit aliquas Evangelii partes ; sive quia Commentarium, quem ore promebat e suggestu S. Doctor, non exceperint integrum auditores. Porro silentii, quo opus istud præteriere Ptolomæus Lucensis, Guillelmus de Tocco, Joannes de Columna, Petrus Rogerius, optima ratio patet ; cum ipsi maxime de operibus enumerandis solliciti fuerint, quæ proprio stylo Thomas conscripserat, non quæ ex ejus dicentis ore reportarunt recollegeruntque alii.

Hanc præstant *expositionem in Matthæum* editiones omnes, Romana anni MDLXX, Antverpiensis, seu Coloniensis anni MDCXII et Parisina anni MDCLX. Idem opus primus in lucem protulit Bartholomæus Spina, patria ac professione Pisanus, litteris moribusque clarissimus. Operam quippe eo dante, *Venetiis, sumptibus heredum q. D. Octaviani Scoti Modœtiensis ac Sociorum*, sub nomine sancti Thomæ, *Commentaria in Evangelium Matthæi, item et in Jeremiam prophetam, ejusdemque Jeremiæ Threnos, necnon et in Isaiam*, typis prodierunt *anno salutiferæ Incarnationis Domini nostri* MDXXVII, *die vero* XXVIII *mensis Septembris*. Voluminis initio, et in calcæ duæ habentur ejusdem Bartholomæi nuncupatoriæ epistolæ: altera inscripta *Reverendissimo in Christo Patri D. Dominico Grimano Episcopo Portuensi S. R. E. Sancti Marci Cardinali:* altera, *Reverendissimo in Christo Patri ac D. D. Marino Grimano Aquilejensi Patriarchæ dignissimo*. Prior *Ferrariæ* XXI *Julii* MDXXI data legitur: temporaria nota caret posterior, quæ tamen non alia fuerit, quam annus completæ editionis MDXXVII. Inchoatam priore anno impressionem, tum adigente causa prætermissam, ac anno demum posteriore perfectam completamque, satis indicant hæc alterius epistolæ ad Marinum Grimanum verba: *Jure igitur hereditario cuncta, quæ patruo* (Dominico Cardinali) *debebantur, spiritalia præcipue munera tibi vendicas: inter quæ minimum, quod ex me per impressam epistolam* (priorem) *eidem* (Dominico) *fuerat oblatum; sed interpositione impressionis, ut pars qua mutilum erat opus hoc sanctissimum, diligentius inquireretur, nequaquam adhuc redditum; tibi nunc aptatum atque perfectum debetur.*

Quid operæ, laboris ac diligentiæ in hujusmodi Commentariorum editione præstiterit Bartholomæus de Spina, enarrat ipse in eadem priore ad Dominicum Grimanum epistola: *Cum infinitis*, inquiens, *pene vigiliis, et non sine Numinis ope, Commentarios Divi Thomæ in Matthæum, in Isaiam, Jeremiam, et ejusdem Jeremiæ Threnos emendassem; vel* (*ut rectius dixerim*) *laceros et mutilos injuria temporum in sua membra redegissem*, etc. Codices mss. qui prædictos Divi Thomæ Commentarios complectebantur, a Spinæo adinventos animadverte, *laceros* nempe *et mutilos injuria temporum*, ab ipso Bartholomæo Pisano multis *vigiliis emendatos* suppletosque. Hinc vero ratio redditur cur in Expositione in Matthæum, quam *defectivam* vocant antiqui testes, nulli occurrant

defectus, lacunæ nullæ : ac diligentissimus jam innotescit emendator, scilicet Bartholomæus de Spina Pisanus.

II. Editum ergo a Spinæo Commentarium in Matthæum pro genuino S. Thomæ opere, ex eo tamen illorum genere quæ *Reportata* dicuntur, habuerunt Sixtus Senensis, cæterique nostræ gentis Bibliographi ac Robertus Bellarminus. Exstabant olim in Veneta S. Antonii Bibliotheca, quæ jam incendio consumpta tota periit, Codices mss. Plut. 17, apud Jacobum Philippum Tomasinum, cum hac epigraphe: *Divus Thomas in Job. Item in Joannem et Matthæum.* Sed hanc expositionem primus a Thoma Aquinate abjudicare ausus est Hieronymus Vielmius, patria Venetus, Conventus SS. Joannis et Pauli insignis alumnus; adjudicavitque Petro Scaligero Ordinis Prædicatorum, viro ætate sua doctissimo, infulisque Veronensibus ab anno MCCXC ad annum MCCXCV apud Ughellum ornato. Prostat ejusdem Vielmii opusculum *De Divi Thomæ Aquinatis doctrina et scriptis,* tributum *in libros duos,* typis editum Patavii apud Pasqualium anno MDLXIV, in 4, et Venetiis apud Juntas anno MDLXXV, in 4. Sicque habet ille libro II : *Circumferuntur vero in Matthæum quoque et in Epistolas septem quas Canonicas vocant, atque postremo in Apocalypsim Commentarii , sive expositiones ejus* (sancti Thomæ) *nomine inscriptæ : quarum aliquot Quaterniones , earum scilicet quæ in Matthæum, ego adolescens, cum Veronæ in Cœnobio S. Anastasiæ religioni et litteris operam darem, deprehendi esse F. Petri Scaligeri Ordinis nostri et Veronensis Episcopi, cujus scripta in communi Bibliotheca servabantur. Et paulo post Repetundarum veluti reum admonui magistrum nostrum et præceptorem meum F. Bartholomæum Spinam, qui id opus omnium primus typis in vulgus dederat, quod lectori factum non indicasset. Reliqui vero, quos jam enumerabam* (Commentarii in Epistolas canonicas et in Apocalypsim), *nec stylo nec diligentia cum aliis ejus viri commentariis conferri possunt : nec sunt a sectatoribus, alumnisque Thomæ antiquioribus agniti ; ut pluribus conjecturis eos vel non esse fœtus Aquinatis nostri hæsitare liceat, vel certe eumdem supremam manum illis non imposuisse.*

In eamdem, quod attinet ad Commentarium in Matthæum, ivere sententiam, qui Vielmium exceperunt viri critici, Antonius Possevinus, Philippus Labbe , Ludovicus Ellies Dupinius, Guillelmus Cave, Theophilus Raynaudus in Erotematis de bonis et

malis libris, Vincentius Placcius de Scriptoribus Pseudonymis. Labbei verba refero ex historica ejusdem Dissertatione: *Quæ* (expositio) *in Matthæi Evangelium dicitur, supposititia est: et teste Hieronymo Vielmio pertinet ad Petrum Scaligerum Dominicanum Veronensem Episcopum, cujus nomine prostabat Veronæ in Bibliotheca Cœnobii S. Anastasiæ, cum Vielmius ibi tironem ageret. Sed neque cum stylo spirituve, aut diligentia, quæ in suis scriptoribus beatus Thomas adhibuit, conferendam monet Possevinus* Hæc eadem promunt alii. Criticæ nempe artis, qua pollebant illi, leges æquissimas præterierunt. Cæcis oculis errantem Vielmium, ut infra dicendum, secuti sunt: adhibitamque a Vielmio censuram in Commentarios *in Epistolas canonicas et Apocalypsim*, minus attenti latam intellexerunt in expositionem in *Evangelium Matthæi*, Labbei et Possevini in Apparatu Sacro tom. II, lector humanissime, verba compara cum verbis Vielmii, et expende. Ceteroqui vero quid mirum, *Styli spiritusque ac diligentiæ*, quæ in Divi Thomæ Scriptionibus effulgent, diversitatem in hocce Commentario deprehendi, cum ad id Operum genus pertineat iste, quæ proprio Auctoris pugno scripta non sunt, sed ex ore dictantis reportata?

Sed ostio toto errasse Vielmium, jam ostendamus. Rem confecit omnem doctissimus Jacobus Echardus, cujus accipe verba: « Ego « vero quatuor minimum exempla Commentariorum Scaligeri « super Matthæum vidi, tria in Sorbona, quorum duo nomen « *F. Petri de Scala Ordinis Prædicatorum* ipsa prima Codicis « totius manu exhibent, tertium non repræsentat; aliud in Victo- « rina... in quo deest nomen Auctoris, sed monetur esse Ordinis « Prædicatorum: cæterum omnia ejusdem omnino rationis, quæ- « que nec stylo nec annotationibus conveniunt cum Commentario « sub nomine sancti Doctoris edito. » Echardi itaque fide constat, Commentarium Petri Scaligeri *in Matthæum* in quatuor codicibus Parisinis, quos ipse vidit lustravitque, integrum adservari: ipsumque nec stylo, nec annotationibus convenire cum expositione, qua de agimus. Abjudicandam ergo hanc esse Petro de Scala, Divoque Thomæ cum Bartholomæo de Spina diligentissimo ejusdem editore tribuendam, nemo jam ambigat.

Ex eodem Commentario Petri Scaligeri loca nonnulla decerpta Echardus exhibet in ejus elogio, quæ liceat lectorum oculis collata subjicere cum Expositione sancti Doctoris Aquinatis nomine

insignita, ut latissima statim appareat discrepantia, judiciumque præceps Vielmii magis innotescat.

Procœmium S. Thomæ in Commentarium super Matthæum.

« *Matthæus ex Judæa etc.* Hieronymus præmittit prologum, in quo « tria facit. Primo enim ipsum Auctorem describit. Secundo Evangelii « mysteria aperit, ibi, *Duorum in se « etc.* Tertio suam intentionem ostendit, ibi, *Nobis autem in hoc studio « etc.* »

Prologus I. Petri Scaligeri in Postillam super Matthæum ex Codd. Sorbon. apud Echardum.

« *Habet argentum venarum suarum principia, et auro locus est in « quo conflatur.* Job XXVIII. Sicut dicit beatus Augustinus IV Lib. de « Doctrina Christiana capite II etc. »

Prologus II. ex Codd. Sorbon. et Victorino.

« *Ostendit mihi fluvium aquæ splendidum tamquam crystallum procedentem de sede Dei et agni.* Verba « proposita scripta sunt super XXII « Apocal. in quibus verbis super susceptio opere in expositione Evangelii super Matthæum, causa quadruplex declaratur etc. »

Animadverte, in antiquis Bibliis mss. editisque, præter genuinum Hieronymi prologum in quatuor Evangelia Damaso Papæ inscriptum, qui incipit, *Novum opus facere me cogis;* ac præter ejusdem procœmium Commentarii in Matthæum, cujus initium, *Plures fuisse qui Evangelia scripserunt;* peculiares quasdam legi alias præfationes, ac etiam Librorum argumenta, quæ olim veluti genuini Hieronymi fœtus, vulgo habita sunt. Hac de re consule Ricardum Simonium in Historia Critica Versionum novi Testamenti cap. IX, Biblia præ manibus habeo Venetiis impressa per Franciscum de Hailbrun, et Nicolaum de Frankfordia Socios MCCCCLXXVI, ubi prologus in Matthæum incipit, *Matthæus cum primo prædicasset in Judæa.* Sequitur argumentum, cujus initium est: *Matthæus ex Judæa, sicut in ordine primus ponitur:* ipsumque suo illustrat Commentario Thomas. Hæc sunt vero aliarum Præfationum initia; in Marcum, *Marcus Evangelista Dei electus, et Petri in baptismate filius;* in Lucam, *Lucas Syrus natione Antiochensis, arte medicus;* in Joannem, *Hic est Joannes Evangelista unus ex discipulis Domini, qui virgo a Deo electus est:* quem postremum pariter Commentario suo prologum exponit

Doctor Aquinas. Idem ætate suppari ac sequiori præstitum a Lyrano, aliisque Bibliorum interpretibus.

Cap. XXIII. Matthæi.

« Supra ostensum est, quomodo « Pharisæi et Scribæ provocati sunt « ex gloria Christi, et etiam ex sa- « pientia ejus etc. »

Finis Commentarii.

« *Ecce ego vobiscum sum etc.* Hic « promittit auxilium. Quare respon- « det dicentibus : Tu mandas quod « doceamus omnes; non sumus suffi- « cientes. Non timeatis, *quia ego vo- « biscum sum omnibus diebus usque « ad consummationem sæculi.* Non « sic dicit, ut quasi post non sit vo- « biscum, nisi usque ad consummatio- « nem sæculi ; sed quia tunc erimus « per consummationem in gloria..... « *Usque ad consummationem sæculi;* « quasi dicat : Generatio fidelium for- « tior est, quam mundus : non enim « peribit mundus, donec omnia fiant; « idest Ecclesia fidelium consumme- « tur, et compleatur numerus electo- « rum a Deo in vitam æternam, cui « est honor et potestas per infinita « sæculorum sæcula. Amen. »

Cap. XXIII. Matthæi.

« Hæc est secunda pars a XXII cap. « in qua declaratur justitia divinæ « actionis etc. »

Finis Commentarii.

« *Ecce ego vobiscum sum*, cum ipse « corporaliter in cælum ascenderit. « Resp. Intelligendum est, quod *no- « biscum est usque ad consummatio- « nem sæculi* in Sacramento altaris. « Vel, secundum Bernardum, dicit: « *Vobiscum sum*, quantum ad divini- « tatem, auxiliator in tribulationibus « semper vestris : et vos, finitis labo- « ribus, mecum regnabitis sine fine « per infinita sæculorum sæcula.

Longe lateque ac omnino diversum Petri Scaligeri commentarium *in Matthæum* nemo non videt ab alio Commentario, quem sub nomine Divi Thomæ in Codicibus mss. inventum protulit in lucem Bartholomæus de Spina. Aut ergo deceptus Vielmius, utpote *adolescens*, adeoque nondum in Auctorum lectione versatus, ut conjectat Echardus, *F. Petrum de Scala* in illis quaternionibus, quos in Veronensi S. Anastasiæ Bibliotheca invenit, legit accepitque *F. Petro de Andria*, quem dictatam e suggestu a divo Thoma expositionem *in Matthæum* reportasse litterisque excepisse, produnt Veteres. Vel etiam quaterniones mss. revera Commentarium sancti Thomæ complectentes, sed falso Petri Scaligeri nomine inscriptos nactus fuerit : prætermissoque maturiore exa-

mine, juvenili tractus ardore, postulandum repetundis censueri Bartholomæum de Spina, ejusdem Commentarii primum editorem.

III. In tuto jam posita laudati Spinæi fide, sibi constat etiam edita per ipsum sub nomine Thomæ Aquinatis expositio *in Matthæum ;* eadem, dubio procul omni, quam antiqui testes meminerunt. De viro præstantissimo addere hoc loco pauca liceat, quæ vel augent elogium ejus ab Echardo concinnatum, vel corrigunt. Nuncupatoriæ epistolæ, quas memoravimus, ac integras ne pereant dabimus infra, ipsum repræsentant in primis carum Grimanæ genti, Venetiis inter Patricias nobilitate, honoribus, dignitatibus opibusque præpollentem. Dominico S. R. E. Cardinali, ac Marino nepoti Aquilejensi Patriarchæ nuncupatos vidimus Commentarios Divi Thomæ, quos ipse primus edendos anno MDXVI et MDXXVII curavit, *in Isaiam*, *Jeremiam*, *ac Threnos* ejusdem, et *Matthæum*.

Refert Echardus: « Anno MDXXXVI mortuo Thoma Omnibono Ve-
« neto viro clarissimo, qui cathedram Theologiæ in via S. Thomæ
« Patavii moderabatur, eodem anno die XIX Novembris a Senatu
« Veneto suffectum ei fuisse (*Grimanis absque dubio favorem præ-*
« *stantibus*), in eadem cathedra Bartholomæum nostrum, ut nar-
« rat Tomasinus Gymn. Patav. pag. 282. Exinde evecto ad pur-
« puram Thoma Badia Sacri Palatii Magistro, Paulum III ei mox
« Spinam substituisse anno MDXLII mense Julio... Senio demum
« ac meritis gravem Romæ piam exhalavisse animam anno Chri-
« sti MDXLVI. » Eamdem indepti Magisterii Sacri Palatii epocham definierant Vincentius Maria Fontana in Theatro Dominicano, et Ambrosius de Altamura in Bibliotheca. Sed hanc dubiam efficiunt, ac pene convellunt epocham verba laudati Tomasini loco citato, quæ refero : *In ejus* (Omnibori) *locum successit* MDXXXVI XIX *Novembris Bartholomæus Spina Pisanus ejusdem Ordinis: qui anno* MDXLIV *electus a summo Pontifice Sac. Palatii Romani Magister, cathedram reliquit, in quam accitus est* MDXLV *Sixtus Medices Venetus*. Mirum est, diligentissimum Echardum non advertisse animum in ea Tomasini verba, quæ Sacri Palatii Magisterium anno MDXLV conlatum Bartholomæo de Spina efferunt ; in eisque cubantem non ostendisse errorem, si pridem anno MDXLII ad eam quidem dignitatem electus fuerit Spinæus ! At fidem Tomasini confirmant monumenta Universitatis Patavinæ. Hæc diligentius, abs me sisCitatus, cum lustraverit doctissimus Jacobus Faccio-

latus, qui in Historiam ejusdem Universitatis texendam totus incumbit, humanitate summa rescripsit in hæc verba : « Anno MDXXXVI, « VII Kal. Dec. F. Mag. Bartholomæus Spina Pisanus Ord. Præd. « observantium, ad Theologiam ex doctrina Divi Thomæ tradendam conductus florenis 80. Anno MDXLI Protector Artium et « Consiliarii, Universitatis nomine, litteris ad Triumviros V Id. « Jan. datis queruntur, Mag. Spinam toto anno Religionis suæ « negotiis detentum gymnasio abstinuisse : itaque rogant, ut eo « abdicante, sufficiatur Mag. Paris de Cingulo Picenus Ordinis « ejusdem, quem ajunt ab universo Cœnobio commendari. Con- « tra anno MDXLII Mag. Spina queritur apud Magistratum, sti- « pendia sibi negari, quamvis muneri suo minime deesset: quod « cujusmodi sit, Triumviri quærunt a Rectoribus Civitatis per « litteras V Kal. Jan. datas. Anno MDXLV cum Mag. Spina Romam « migrasset S. Palatii Magister a Pontifice dictus, loco ejus V Kal. « Novembris succedit F. Mag. Sixtus de Medicis ex eodem Or- « dine. » Quo in loco Bartholomæum Patavii commorantem habes anno cadente MDXLII, seu V Kal. Januarii ; ac iterum definitum annum MDXLV quo Magister Sacri Palatii Romani dictus ille est, eique in Patavinam cathedram successit Sixtus de Medicis. Ac sane hujusce viri præclarissimi Stromata mss. propriis oculis lustrare licuit, favente Dominico Maria Berardello Cœnobii SS. Joannis et Pauli alumno ac Bibliothecario; quorum Volumine quinto recensetur ejusdem *Oratio de ingenio Theologicis facultatibus excolendo, Patavii habita, antequam sacram Theologiam auspicaretur, sexto Idus Novembris* MDXLV *Marco-Antonio Foscareno Prætore, Hieronymo Zane Præfecto :* itemque continentur, *Lectura primi anni* MDXLV *in eodem Gymnasio publico Patavino de Providentia Dei, in quadragesima de potestate Concilii et Papæ; Lectura anni secundi, nempe* MDXLVI *in Gymnasio, de Trinitate, de Libero arbitrio, de Angelis ;* et sic deinceps. Memorata Sixti Medicis *oratio* quam habuit ipse cum primum ad Theologiam publice in Gymnasio Patavino tradendam accederet, lucem vidit typis Venetis edita anno MDLV. Alia ejusdem, eodem anno impressa prostat *Oratio de Humanæ industriæ præstantia,* cum nuncupatoria epistola, *clarissimis viris, M. Antonio Venerio Doctori præstantissimo, Marco Molino, Antonio Priolo et Antonio Mocenico, Patriciis Venetiis, Divi Marci Procuratoribus meritissimis,* inscripta, in qua se Bartholomæo Pisano suffectum in cathedra Pata-

vina, disertissime testatur. Verba sunt: *Sacræ vero Theologiæ interpretes Patavii fuerunt ex hoc eodem* (SS. Joannis ac Pauli cœnobio) *exorti... Post Bartholomæum Pisanum ego, qui per octo annos nullis laboribus parcens, contuli quæ pro viribus potui.* Quam bene consonant omnia.

Quæ negotia Religionis ac Ordinis, in Monumentis Universitatis Patavinæ indicata, detinerent anno MDXLI occuparentque Bartholomæum de Spina, explicare videtur Dominicus Codalius in Historia Insulæ S. Secundi prope Venetias anno MDCIX typis edita. Nempe locum illum, ex eodem abire jussis Sanctimonialibus Benedictinis, exceptisque in insigni Monasterio SS. Cosmæ et Damiani, Veneti Senatus munificentia Fratribus Prædicatoribus concessit, immediato Magistri Generalis regimini subjectum. Vicariam præfecturam primus gessit Zacharias Lunensis Provinciæ Romanæ alumnus ab anno MDXXXV ad annum MDXL, quo successit *Bartholomæus de Spina Pisanus, vir litteris ornatissimus, Magister sacræ Theologiæ* (Anni partem Patavii moderaturus Theologicam Cathedram traducebat ille, partem in Insula cum Fratribus). *Absente illo, cum Lucam profectus esset, Clementem* (VII, Paulum III) *Papam invisurus, ac alibi pertractaturus negotia, pro viribus egerunt alumni Provinciæ Lombardiæ, ut eorum regimini idem Cœnobium S. Secundi adjiceretur. Quod exoptabant, eodem Spinæo frustra renitente, obtinuere.* Lucense Bartholomæi iter ad annum MDXLI pertinet, quo Pontifex, teste Raynaldo in Annalibus, die XXVII Augusti discessit Roma, Lucam ingressus est die VIII Septembris, in eadem civitate die XIX ejusdem mensis commorabatur, elapsoque dierum aliquot intervallo Bononiam migravit et Romam. Anno insequente MDXLII ad sacram Purpuram die II Junii juxta Raynaldum, vel die II Julii, ut Echardus ac Fontana notant, Thomam Badiam Magistrum Sacri Palatii aliosque evexit: eodemque tamen anno cadente mense Novembri, Cœnobiolum in insula Sancti Secundi adhuc regebat Bartholomæus de Spina; ut epocha electionis ejus in Magistrum S Palatii, quam cum præcedente *mense Julio* illigat Echardus, jam cadat. Quod ajo, certum faciunt compertumque autographæ Tabulæ, quæ in Archivo ejusdem Cœnobii S. Secundi adservantur. Verba refero, quæ initam conventionem inter Bartholomæum nostrum, ac Bartholomæum de Passis Bergomatem enunciant: « In Christi nomine « Amen. Anno nativitatis ejusdem millesimo quingentesimo qua-

« dragesimo secundo, Indictione quintadecima, die lunæ sexto « mensis Novembris. Constitutus coram me Notario, et Testibus « infrascriptis sier Bartholomæus de Passis de Bergomo quond. « sier Joannis Petri, narravit et exposuit, sibi a Venerabili in « Christo Patre et sacræ Theologiæ Magistro D. Fratre Bartholo- « mæo Pisano Vicario Generali Conventus S. Secundi Venetia- « rum Ordinis Prædicatorum Sancti Secundi, datam fuisse noti- « tiam de quadam Minera : et non habens idem sier Bartholo- « mæus, ut asserit, modum faciendi huc Venetias conducere « ipsam Mineram, supplicavit præfatum Venerabilem Fratrem « Bartholomæum, ut sibi dare velit auxilium et favorem tam de « pecuniis, quam de personis pro faciendo conducere aliquam « partem dictæ Mineræ etc. Actum Venetiis in confinio S. Jere- « miæ, domi habitationis suprascripti sier Bartholomæi ; præsen- « tibus ibidem sier Jacobeto Albanensi q. sier Petri Barcharolo « ad tragitum Margariæ, et sier Joanne Andrea quond. sier Boni « deputato super coloribus ad officium Magnificorum Domino- « rum Provisorum Communis, testibus vocatis et rogatis. Ego « Angelus de Calvis qu. sier Joannis... Notarius præmissa roga- « tus scripsi etc. »

Quis ergo substitui debeat, qui post Badiam, et ante Spinæum, Sacri Palatii Romani Magisterium obtinuerit, incompertum mihi, cum certa monumenta desint. Michael Pius Parte II de Viris illustribus in Ticinensi editione anni MDCXIII, pag. 210, seriem Magistrorum Sacri Palatii italice texit hoc modo : *F. Tommaso Badia. F. Bartolomeo Spina Pisano. F. Pietro Martire da Brescia, secondo il Panormitano creato* MDXLII. *F. Girolamo Mozzarello. F. Egidio Foscarari.* Si Magisterium Sacri Palati anno MDXLII juxta fidem Panormitani conlatum Petro Martyri Brixiensi fuerit, difficultas evanescit omnis, quam hactenus versavimus : simulque vero series a Pio proposita reformanda esset, ut sequiorem post eumdem Brixiensem obtineat locum Bartholomæus de Spina. Qua demum in serie contexenda animadverto minus attentos videri Nostrates, ut ex sequenti patet, quam exhibet Vincentius Fontana, *Thomæ Badia* scilicet, *Bartholomæi Spina, Petri-Martyris de Brixia, Egidii Foscherarii, Hieronymi Muzzarelli;* cum e contra *Muzzarellum* præposuerit *Foscarario* Michael Pius. Splendidior lux, quæ tenebras omnes dispellat, ex Regestis Romanis expectanda.

Nuncupatorias Bartholomæi nostri epistolas jam profero, ut

eas a facillimo interitu, cum semel gothicis, ut ajunt, characteribus impressæ fuerint, vindicemus. « Reverendissimo in Christo « Fratri D. Dominico Grimano (*a*) Episcopo Portuensi S. R. E. « Sancti Marci Card. Domino meo colendissimo, Fr. Bartholo- « mæus de Spina Pisanus Ordinis Prædicatorum felicitatem. Cum « primum, præsul amplissime, et rumor et ipse constans, et « amicorum litteræ mihi significassent, Clarissimum Patrem tuum « Antonium Grimanum Nobilissimæ urbis Venetiarum (*b*) Princi- « pem declaratum esse, idque Civium omnium summa gratula- « tione, et totius Senatus assensu; nihil mihi fuit antiquius, quam « uti Deum immortalem pie sancteque colens ex religionis insti- « tuto nostræ, illi gratias agerem ; simulque omni studio ab eo « peterem , ut diuturnum ac felix hoc munus suum nobis esse « vellet. Optime enim videbam sic consultum fore primo am- « plissimæ Civitati vestræ, quæ situs admiratione, civium con- « cordia, imperii diuturnitate et magnitudine, rerum gestarum « gloria, christianæ pietatis propugnatione adversus Turcas con- « stantissima, omnibus facile civitatibus aliis esset anteferenda. « Deinde facile sperare poteram hac Patris tui designatione, cum « tali Reipublicæ præesset hoc tempore, ut Turcarum hæc rabies « et immanitas adversus christianum nomen ejus auspiciis et « ductu, non modo in præsens reprimeretur, sed ita in posterum « tolleretur, ut quæ gens septingentesimum jam annum in nos « debacchatur ac sævit, tandem extincta cum imperio nomen « amitteret. Nec vero augurari id mens falso videbatur mea, cum « tacitus mecum agitarem animo , qualisnam semper ab initio « ætatis Pater ipse fuisset tuus, quamve indolem ille in omni « vitæ parte de se præstitisset. Qui natus in clarissima omnium « Civitate, et familia in ea maxime insigni, jam tum eas digni- « tates fuisset assecutus ab honorum suorum auspicio, quas ad « eam diem adeptus esset nemo. Neque solum id ei contingit, ut « quasi per amplissimos dignitatis decurreret gradus, sed ut in « amplissima fortuna positus maximis semper honoribus excel- « leret (*c*), qui illi toties demandabantur, quoties ille gerere vo- « luit. Quare ut reliqua dignitatem ejus omittam tempora, non « possum non ejus recordari temporis cum illi maris imperium « maximo Civitatis assensu demandatum est. Nam cum nuncia- « retur, Payzetem Turcarum potentissimum principem mari ter- « raque ad evertendum imperium vestrum contendere, jamque

« instructissima classis Græciæ ac Peloponesi littora compleret « et maria, nemo sane fuit in vestro Senatu, qui non statim « existimaret aut Patris tui prudentia et felicitate tantam tem- « pestatem sedari posse, aut certe immanissimi hostis libidini « serviendum esse. Nec sane sapientissimos homines fallebat di- « vinatio, qui cum meminissent quam ille semper in Magistra- « tibus omnibus gerendis sapientiam et auctoritatem exhibuisset, « quamque fortiter ac feliciter primum classi Venetæ præfuisset « imperator, cum bello Gallico priore Appuliæ Oppidum munitis- « simum expugnasset, non eamdem fortunam sibi hoc bello pol- « liceri non poterant. Et certe quantum humana prudentia per- « spici, quantum auctoritate persuaderi, quantum scientia rerum « maritimarum præstari, quantum felicitate imperatoria sperari « ab initio potuit, declaravit facile solus cum primum ventis vela « (sicut ego accepi) ex patriæ littore dedisset. Nam tantam clas- « sem brevissimo tempore comparavit, quantam nemo usquam « sperasset ab omni ferme Europa conflari anno vertente posse. « Sic omnes Græciæ tumultus sedavit, ut jam victoriam omnes « in manibus haberent. Sic omnem classem et navium numero, « et virorum robore, et omni reliquo apparatu instruxit, ut Turcæ « ad primum nuncium trepidi, qui de excidio christiani nominis « antea cogitabant, portu salutem, cui Longo cognomen esse « audio crediderint suam. Unde cum fame adacti prodiissent, « victi quantum in Patre tuo fuit, Corinthiaci Sinus latebris sese « inclusere. Quod si illi per adversam christianæ Religionis, et « Patriæ fortunam tuæ, licuisset sequenti anno manum extremam « funesto bello imponere, non dubitarem nunc Turcas qui Unga- « riæ imminent et universæ pietatis nostræ infensissimi hostes, « de sua salute solicitos hoc tempore futuros. Cæterum Dei con- « silia alta et sublimia sunt, nec qui consiliarius illi sit, dicente « Apostolo, invenitur ullus. Quare si conjectura nostra valet, fa- « cile divinare possum, ejus potissimum providentia factum, ut « calamitosissimo Patriæ tuæ tempore suis restitueretur civibus, « qui labantes eorum animos sua auctoritate et prudentia per « Gallici belli secundi tempestatem excitaret. Qui Procuratoriam « dignitatem iterum statim assequutus, eum tandem bello finem « imponeret, quem sapientissimi viri consilia parare possunt : « qui denique luctuosissimis hisce temporibus summæ rerum « præesset, ut omnia felicissime moderetur et temperet. Quod

« nisi verear, ne modum servasse epistolæ non dicar, comme-
« morarem sane quamplurima, quæ doctissimi nostrates homines
« scripsere in hanc sententiam divinitus; cum scilicet dicant, et
« id quam verissime, Principum consilia a Deo ipso regi, eosque
« Dei providentia potissimum gubernari; eorum principatus in
« difficillima sæpe tempora incurrere, ut eorum virtus magis
« eluceat; Principem, quem ille elegerit unum, salutem afflicto
« populo afferre solere; nec militum numero ac robore, neque
« classium apparatu magnas res magis geri, quam Principis unius
« prudentia et auctoritate expediri. Quod si umquam fuit Prin-
« ceps apud vos, de quo hæc omnia dici jure possint, hic certe
« est unus gloriosissimus Pater tuus; qui Leonardo Lauretano
« Principi optimo vita nuper functo succederet; qui re domi
« composita, post ingentem omnium ordinum gratulationem, post
« populi faustissimas voces, post reliqua gaudiorum et lætitiæ
« argumenta, quæ passim per omne imperium vestrum exhibita
« plane sunt, rem foris ea felicitate et laude administret, ut
« omnium Principum qui antea floruere laudes adæquet, poste-
« ris autem æmulationis faces relinquat. Qui præter alias virtu-
« tes suas et fortunæ dona, te Filio, magnus et celebris ad omnem
« posteritatem transeat. Nam cum illa Patris tui amplissimi Prin-
« cipis merita et benefacta celebrabit sine ulla invidia; falleris,
« si non tuas quoque laudes cum parentis laudibus adjungendas
« semper fore non existimes, ut nesciam profecto quandoque di-
« gnoscere: plusne laudis accedat tibi ex parentis hac tui nova
« dignitate Grimanæ familiæ quæsita, an te Filio hac doctrina,
« hac morum sanctimonia, hac dignitate, hac animi modera-
« tione (*d*) Patri plus aliquando decoris addatur. Etsi enim ille
« multis et amplis tum animi bonis, tum fortunæ et corporis
« commodis omnes mortales excellat; te uno tamen Filio, eam
« laudem assequitur, ut ad virtutum cumulum postrema tua
« semper accedat gloria. Cæteri enim Principes Viri, qui umquam
« floruere, id quod sæpe legi, aut nullos reliquere liberos, aut
« certe sui genuere dissimiles. Pater cum stirpem eam habuit,
« quæ maxime semper fuerit illustris et ampla; tum vero te
« cum procreavit, quem non solum ut Filium amaret, sed quem
« plane propter amplissimam dignitatem et vitæ integritatem et
« coleret ac prope adoraret. Quæ omnia cum sæpe mecum co-
« gitarem, memor etiam ejus vinculi quo tibi jampridem astrin-

« gor, volutabam crebro animo, quodnam argumentum ad gra-
« tulationem meam afferrem animi ac voluntatis gratissimæ erga
« te meæ. Et voluntati, ut arbitror, occurrit certissimum : nam
« cum infinitis pene vigiliis, et non sine Numinis ope, Commen-
« tarios Divi Thomæ in Matthæum, in Isaiam, Jeremiam. et ejus-
« dem Jeremiæ Threnos emendassem ; vel, ut rectius dixerim,
« laceros et mutilos injuria temporum in sua membra pro viri-
« bus redegissem : videbatur munus dignum tua hac excellenti
« doctrina et probitate. Cui enim justius offerrem doctissimi viri
« lucubrationes, quam doctissimo omnium Cardinali ? Cui san-
« ctissimi viri vigilias dicarem, nisi illi qui in amplissima di-
« gnitate positus, vitæ maxime sanctitate excellat ? Aut cui magis
« ipse debeam quam tibi, qui me tamquam aliquem esse eorum
« crederet qui Christo mererent, ita semper amplexus es ut no-
« stri Ordinis fere magis neminem ? Accipies igitur illos primo
« nunc editos, et cum tibi sacræ imprimis litteræ placuerint,
« hosce quamlibenter lege, quos velim Nepoti tuo integerrimo (*e*),
« et sapientissimo Patriarchæ Aquilejensi postea tradas. Cui ego
« propter ejus egregiam humanitatem et divinam plane virtutem,
« idest tuam, me addictum semper esse cupio. Bene ac feliciter
« R. D. T. cum Patre amplissimo et reliqua Familia valeat. Fer-
« rariæ XXI Julii MDXXI. »

(*a*) In numerum Cardinalium S. R. E. anno MCCCCXCIII Dominicum Grimanum cooptaverat Alexander VI, die XXI Augusti, ut Oldoinus habet, vel potius die XX Septembris, ut diserte notant Stephanus Infissura apud Muratorium tomo III, p. II, et Marinus Sanutus in Historia Ducum Venetorum apud eumdem. Inter Diaconos locum habuit ille, mox inter Presbyteros : consecratusque Episcopus Ecclesias rexit Albanensem, Tusculanam, ac demum Portuensem ab anno MDXI ad annum MDXXIII emortualem. Consule Ughellum. Patriarchatum Aquilejensem magna Veneti Senatus frequentia pridem obtinuerat anno MCCCCXCVIII die XIII Februarii, ut evincitur in Monumentis Aquilejensibus capite CXIII. Ejusdem Patriarchatus titulum præterit in inscriptione nuncupatoriæ epistolæ Bartholomæus de Spina, cum ipsum in gratiam Marini nepotis jam abdicasset Dominicus cum regressu, ut in more positum tunc fuerat. Vide citata Aquilejensia Monumenta typis edita anno MDCCXI.

(*b*) Ejusdem Dominici Pater Antonius Grimanus, vir prosperis adversisque rebus jactatus, Dux Venetiarum electus est anno MDXXI die VII Julii, quindecim diebus ante datas a Spinæo litteras.

(*c*) Egregias Grimani Principis dotes, ac virtutes, honores, dignitates, ac gesta præclarissima percensent Petrus Marcellus, Andreas Maurocenus, Petrus Justinianus, Jo. Baptista Contarenus, Jovius, Ignatius Palatius in Fastis Ducalibus. Viri Principis laudes et ipse Bartholomæus de Spina pro sua parte digne ac vere celebrat.

(*d*) Dominici Grimani elogium vide apud Scriptores Venetos, Ughellum et Oldoinum. Instructissimam Codicum mss. Bibliothecam publicæ commoditati Venetiis posuerat in Cœnobio sancti Antonii, quæ postea incendio tota periit, anno MDCLXXXVII die XXIII Aprilis, Divo Georgio sacra. Codicum numerum ac titulos posteritati servavit Tomasinus in Bibliothecis mss. Venetis, inter quos non pauca numerabantur Divi Thomæ Opera. Ingentem jacturam *magnopere dolet* Mabillonius tomo I Musæi Italici in Præfatione.

(*e*) Nepotem Dominici, Patriarcham Aquilejensem, intellige laudatum Marinum : quem infulis Ecclesiæ Metropolitanæ Aquilejensis, abdicante se Patriarchatu Dominico patruo, ornatum anno MDXVII ante diem tertiamdecimam Martii, late ostendimus loco citato.

« Reverendissimo in Christo Patri ac D. D. Marino Grimano « Aquilejensi Patriarchæ dignissimo (*a*) Frater Bartholomæus de « Spina Pisanus Ordinis Prædicatorum Felicitatem. Sicut here- « ditario jure, Præsul Honoratissime, carnis Filiis debentur bona « corporis, quæ prædefuncti parentes aut sanguine magis pro- « ximi possidebant : sic et virtutum heredibus debentur præ- « mia, quæ virtutes ipsæ deposcunt ; honor, inquam, et gloria « delegantibus debita. Felicitatem terrenam Antonius Venetiarum « Princeps, soluto carnis debito, in cælestem et æternam, ut pie « creditur, commutavit : terrenæ gloriæ super cumulatissimas « opes duo ex Filio Nepotes, Marcus (*b*) atque Victorius, fratres « tui sic heredes effecti sunt, ut etiam Procuratoria dignitate, « qua post Principatum in præcelso Venetorum Senatu nulla

« major est, virtutum suarum veluti præmio donarentur. Extinc-
« ctum est corpore quidem, non autem perpetua triumphantis
« animæ gloria Sanctæ Matris Ecclesiæ lumen præfulgidum, Do-
« minicus præfati Principis filius, toto terrarum orbe celebratis-
« simus Cardinalis : sed quasi non esset mortuus, tu Præsul am-
« plissime, una cum germano tuo Domino Joanne (*c*) Reverendis-
« simo Episcopo Cenedæ, vivam illius præsentiam supra terrenas
« divitiarum copias, virtutibus, sapientia, Ecclesiastica dignitate
« præfers, in proximo etiam non minori factus heres illius bo-
« norum omnium capacissimus. Jure igitur hereditario cuncta,
« quæ Patruo debebantur, spiritalia præcipue munera, tibi ven-
« dicas : inter quæ minimum, quod ex me per impressam epi-
« stolam eidem fuerat oblatum, sed interpositione impressionis
« ut pars, qua mutilum erat opus hoc sanctissimum, diligentius
« inquireretur, nequaquam adhuc redditum, tibi nunc aptatum
« atque perfectum debetur, uti primario primum et spirituali
« Principi spirituale donum ; cujus auctoritate Fratribus suis
« commune fiat doni principium, et præclarissimam Grimano-
« rum domum amor meus atque perpetua observantia per illum
« utcumque manifestetur. Accipe igitur, Observantissime Domine,
« quod tuus est, nedum inquam meum in hoc opere corrigendo,
« et ut Ecclesiæ sanctæ uberrimam afferret utilitatem quoad fieri
« potuit coaptando laborem, verum etiam laborantis amorem :
« perpetuoque tibi non minus, quam Patruo tuo dignissimo fue-
« rim, obsequentissimum ama. »

(*a*) Nuncupatos Marino Grimano Aquilejensi Patriarchæ Divi Thomæ Commentarios a Bartholomæo de Spina, typis in lucem prodiisse *anno* MDXXVII *die* XXVIII *mensis Septembris* adnotavimus, eodemque etiam anno datam epistolam superiorem nuncupatoriam. Hoc anno Clemens VII, die quinta Maji renunciaverat Marinum Presbyterum Cardinalem S. Vitalis titulo Vestinæ ; sed ipsum tamen nonnisi anno insequente MDXXVIII publicatum fuisse initio mensis Februarii, prodit Oldoinus : unde factum, novæ dignitatis Cardinalitiæ titulum non legi in ejusdem nuncupatoriæ epistolæ inscriptione. Cætera præclarissimi viri gesta prætereo, quæ prostant apud Oldoinum et Ughellum, et in Monumentis Aquilejensibus.

(*b*) Dignitate Procuratoria Marcum Grimanum ornaverat Sena-

tus Venetus anno MDXXII *die* XXVI Martii, teste Sansovino in Chronico Veneto, vel *die* XXVIII, ut Fulgentius Manfredus habet in libro inscripto, *Dignità Procuratoria di S. Marco di Venezia*, vel potius *die* XXX, ut in mss. monumentis. Dignitatem eamdem obtinuit Victorius, frater Marci, anno insequente MDXXIII, vel die XXV Januarii juxta fidem Sansovini, vel die XXVI, juxta Manfredum, ac monumenta mss. Patriarcha Aquilejensis dictus est Marcus, abdicante se regimine Marino cum regressu, anno MDXXIX die XVI Aprilis : eodemque anno die IX Decembris temporalis possessio decreta legitur in sæpe jam citatis mss. monumentis. Commentarium nostrum Aquilejensem, et Ferdinandum Ughellum consule. Hunc Paulus III renunciavit Pontificiæ classi Præfectum contra Solimanum Turcarum Imperatorem anno MDXXXVII, vel insequente, ut habent Rainaldus, Spondanus, Andreas Maurocenus, Hieronymus Bardus, Joannes Sagredus et Jo. Nicolaus Doglionus. Numisma ejus circumfertur, in cujus priori facie Marci imago cum barba, bireto in capite ornata inspicitur : legiturque in aversa, *Marcus Grim. D. M. Proc. Pat. Aquil. Pont. classis Imper. 1524.* Annum expende, temere sine dubio expressum : proque certo habe, neque dignitatem Procuratoriam, neque infulas Aquilejenses, neque Pontificiæ classis præfecturam Marco conlatas eodem anno fuisse : quodve attinet ad Aquilejensem Patriarchatum, et ipsum silentio præterit Spinæus in prædictis litteris anno MDXXVII datis. Fortasse annum 1524 posuere pro anno 1542 oscitantes artifices.

(*c*) Marco Patriarcha præmortuo, annuit summus Pontifex, ut Ecclesiæ Patriarchalis infulæ, iterum cedente Marino cum regressu, Joanni fratri imponerentur. Id vero factum anno MDXLV. Jamvero Ecclesiam Cenetensem, a Dominico Grimano Cardinali resignatam, anno MDXX regere inceperat Joannes. Administrationem ejus post undecim annos, anno scilicet MDXXXI resumpsit Marinus : qui hac infula se iterum spoliavit anno MDXL in ejusdem Joannis favorem. Hinc Episcopum Cenetensem vocat Joannem in suis anno MDXXVII datis litteris Bartholomæus de Spina.

IV. Non ingratas lectoribus adnotationes nostras, tametsi extra cancellos quodammodo vagantes, fore puto, quæ sicuti ejusdem Bartholomæi fidem maxime probant in recensendis Grimanæ Familiæ ornamentis, ita diligentiam omnem facile suadere possunt,

ab ipso adhibitam in edendis Commentariis *in Isaiam, ac Jeremiam, ejusque Threnos, et Matthæum*, adjudicandisque Divo Thomæ. Sequitur *Expositio in Evangelium S. Joannis*, eidem Doctori Aquinati tributa. Quinque priora capita Commentario illustravit ipse, quem proprio pugno scripsit ; ex ejus ore dicentis e suggestu reliqua recollegit, mandavitque litteris F. Reginaldus de Priverno: eademque demum diligentius revisa correxit, adprobavitque ipse Thomas. Rem disertissime narrat Ptolomæus de Luca in Historia Ecclesiast., libro XXIII, capite XV. *Item postilla super Joannem*, inquiens, *de qua ipse* (Thomas): *super* V *capitulo* (quinque capitula) *proprio stylo notavit : totum aliud reportatio fuit, sed correctum per ipsum.* Consonum est Bernardi Guidonis testimonium apud Oudinum: *Scripsit quoque postillam super Evangelium Joannis, maxime super quinque capitula, stylo proprio; residuum vero dicitur reportasse, ipso legente , F. Reginaldus socius ejus: quod postmodum idem Doctor correxit et approbavit.* Eadem habet ipsissima verba S. Antoninus in Chronico parte III, capite X, § 11.

Nulla quinque Capitulorum exceptione ingesta, in eorum Operum censu hanc *in Joannem expositionem* annumerant Logotheta, Trivetus et Valleoletanus, quæ dici *Reportata et recollecta* consueverunt. Bartholomæi Logothetæ accipe verba apud Baluzium. *Item lecturam super Joannem, qua non invenitur melior : quam recollegit idem F. Raynaldus* (Reginaldus); *sed correxit eam Frater Thomas.* Trivetus ait apud Dacherium : *Iterum lectura super Joannem.* Et apud Echardum Valleoletanus : *Item scripsit postillam super Joannem. Incipit, Vidi Dominum sedentem; et hoc per modum Lecturæ.* Quod eorum testimonium ne putes Ptolomæo Lucensi, Bernardo Guidonis et Antonino adversum, cum majorem Postillæ partem ex ore dictantis Thomæ exceptam intellexerint illi , ac priora quinque dumtaxat capita adnotaverint isti proprio fuisse stylo conscripta. Pretium vero animadverte, quo eadem expositio, cum primum innotescere ac teri manibus cœpit, habita est, ut *non inveniri meliorem*, perhibuerit Logotheta.

Egregium idem opus, nullam *reportationis* mentionem injicientes, absolute Thomæ tribuunt Guillelmus de Tocco et Petrus Rogerius. Ait ille in Vita capite IV, num. 18 *Præter quod opus* (quod vulgo *Catena Aurea*), *fecit postillam super Evangelium beati Joannis: in qua ostendit, quam alte de suo ingenio, adjutus per gratiam, ad profunda mysterii libri pervenerit, quæ Sancto-*

rum auctoritatibus declaravit. Iterum animadverte, quam magno in pretio hoc haberi opus debeat. Ait vero Rogerius, sive Clemens VI apud Oudinum : *Item postillas super Evangelium Joannis.* An ergo pugnent inter se antiqui, synchroni supparesque, Scriptores, qui Thomæ Operum texuere catalogum? Cave, antilogiam aut pugnam ullam suspiceris: Commentarium quippe Doctoris Aquinatis ore dictatum, exceptumque ab aliis, ab ipso postea revisum, correctum, adprobatumque, cur eidem absque nota simpliciter non adjudicaverint Guillelmus de Tocco et Clemens VI?

At majorem hujusce Commentarii partem Reginaldo Privernate recollectam fuisse, luculentissimo demum ipsius Reginaldi testimonio evincitur. Codices mss. *expositionis in Joannem*, qua de agimus, teste Echardo in Elogio laudati Reginaldi, adservantur Parissis in Ecclesia Metropolitana, et in Bibliotheca Regia, apud Sanjacobæos Prædicatores, et Augustinianos ad Pontem novum, quibus omnibus appicta legitur notatio sequens : *Hæc ergo sunt, quæ ego F. Raynaldus de Piperno Ordinis Prædicatorum ad preces quorumdam sociorum, et specialiter ad mandatum R. P. D. Præpositi S. Adomari post Fratrem Thomam de Aquino, quasi qui colligit racemos post vindemiam, utinam non diminute, collegi.* Tam illustri testimonio rem confectam, nemo non videt. Præpositum illum S. Adomari adnotat Echardus fuisse *Adenulphum de Anagnia*, una Canonicum Ecclesiæ Parisiensis : sed qui ne infulam accipere cogeretur, ad Canonicos Regulares Victorinos secessit, vestem eorum induit, regulamque profesuss est, anno MCCLXXXIX morte sublatus. Ita scilicet *Annales Victorini* ferunt apud Gerardum Dubois in Historia Ecclesiæ Parisiensis tomo II, libro XVII, capite 11, ubi rem attamen paullo aliter accidisse narrat ipse Dubois num. 14. *In locum*, inquiens, *Ranulfi Episcopi subrogatus est communi Canonicorum consensu Adenulfus de Anagnia, qui olim Præpositus Ecclesiæ Audomarensis fuerat, et Parisiensis Ecclesiæ Canonicus ; ac deinde ad Victorinos secesserat. Is quidem confirmationem electionis acceperat, sed ante consecrationem decessit anno* MCCLXXXIX. *In choro Basilicæ Victorinæ sepultus est.* Quod Historiæ discrimen mihi in medio relinquendum. Quam inde vero conjecturam Echardus haurit, lubens amplector : hanc ab Aquinate lectam fuisse expositionem, et e suggestu dictatam, cum secundo scholas Parisiis regeret ipse ab anno MCCLXIX ad annum MCCLXXI.

Tum seorsim idem prodiit Commentarius, tum ipsum præstant editiones hactenus curatæ, quæ Thomæ Opera omnia complectuntur. Miratio forte subeat, eamdem silentio prætermissam a Joanne de Columna in Indice, quem in Admonitione prævia tomi I dedimus num. II. At miratio nulla fuerit, si animadvertas, hanc inter Opera *reportata* locum habere postillam, itaque genus opera omnia a Joanne de Columna prætermissa. Ipsius Divi Thomæ prologus a themate incipit, quod ex verbis Isaiæ cap. VI, ℣. 1 desumptum est: *Vidi Dominum sedentem etc.* Sequitur ejusdem Aquinatis *in prologum B. Hieronymi expositio. Hic est Joannes Evangelista etc.* Nempe Thomæ ætate tum iste, cum alii peculiares in novi Testamenti libros circumferebantur Prologi sub nomine sancti Hieronymi: quos jam Doctori Maximo abjudicandos censeri, jubetque Criticorum natio.

Hæc ignorasse omnia, quæ disseruimus, videtur Sixtus Senensis, qui in Bibliotheca libro IV, prædictum Commentarium *in Joannem*, unius Trithemii fide, adjudicat Divo Thomæ: seque dubium et ancipitem prodit Libro VI, Annotatione CCVII. Verba ejus sunt: « Thomas Aquinas in *Commentariis super Joannem*, « qui ejus esse dicuntur, affirmat Philippum apostolum, qui « Gentiles duxit ad Christum (*Jo. cap.* XII, *vers. 20 et seqq.*), eum « esse quem Lucas octavo capite Actuum (*vers. 5*) refert Sama- « ritis prædicasse, et Eunuchum Reginæ Candacis (*vers, 27 et* « *seqq.*) baptizasse. Adversatur huic sententiæ Eusebius Libro II « Eccl. Histor. capite 1, Chrysostomus hom. XVIII in Actus dicens, « eum fuisse unum de septem Diaconis secundum a Stephano. « Idem confirmat in Collectaneis Œcumenius..... idipsum Beda in « Comment. Apostolicorum Actuum comprobat. » At enim Trithemii testimonio opus non est, ut Commentarii auctorem addiscamus; cum Veterum fide constet, dictatum a Divo Thoma e suggestu, a Reginaldo quidem auditore scriptis exceptum, sed ab eodem Aquinate correctum adprobatumque. Adnotati a Sixto Senensi loci verba refero: *Gentiles Christum videre volentes, non venerunt immediate ad eum, sed ad unum ex discipulis ejus, scilicet ad Philippum: et hoc congruenter, quia ipse primus prædicavit his qui erant extra ritum Judæorum, scilicet Samaritanis, ut habetur Actor.* VIII, ubi Philippus, de quo Joannes, idem adseritur ac Philippus, de quo Actorum loco citato. At miratio nulla subeat: notum quippe compertumque, Veterum nonnullis eam-

dem insedisse sententiam : quod etiam diligenter adnotarunt Cotelerius in caput VII, libri VI Constitutionum, Valesius in caput XXXI, libri III Hist. Eccl. Eusebii, et Montfauconius in Nota marg. in Homil. XXXV, Chrysost. in Genesim. Dubius hærebat S. Augustinus Tract. VI in Joannem num. 18. *Ibi* (Act. VIII, 13) *legimus*, inquiens, *multos credidisse in Samaria per prædicationem Philippi : intelligitur autem sive unus ex Apostolis, sive ex Diaconis.* Dubio soluto, Diaconum intelligendum censet, non Apostolum Serm. CCLXVI al. V, in Vigiliis Pentecostes num. 4, *Philippus Evangelista*, inquiens, *qui prædicavit Evangelium in Samaria, unus erat de septem Diaconibus.* Eamdem sententiam tenet, altera satis indicata, Chrysost. Hom. XVIII in Acta : *Puto certe*, inquiens num. 3, *hunc Philippum ex septem illis esse.* At eumdem Philippum, qui Samaritas ad Christi fidem convertit, *Apostolum* vocant idem Chrysostomus hom. XXXV in Genesim, Tertullianus Libro de Baptismo, cap. XVIII, Auctor Constitutionum Apostol. libro VI, cap. VII aliique : quo sane *Apostoli* vocabulo, quod ampliore quadam significatione viris etiam Apostolicis, Evangelii prædicatoribus, ac Philippo Diacono indi potuit, fortasse factum, ut nonnulli existimarent Philippum Apostolum fuisse, qui Samaritis verbum Dei annunciavit. Hæc vero satis.

V. Antiquorum testium, quos allegavimus, fidem secutus Casimirus Oudinus, utrumque Commentarium *in Matthæum* et *in Joannem* tribui posse Divo Thomæ pronunciat, si opus utrumque inter *Reportata* collocetur. Admonet ipse. 1. *Lecturam* in Matthæum, quæ *in impressis sua nomine sancti Thomæ simpliciter inscripta est, et fucus lectori fiat, inscribendam* imposterum esse, ab eodem Aquinate *explicatam, ne a Fratre Petro de Adria ejus auditore seu discipulo reportatam.* 2. Ad expositionem in Joannem quod attinet, et ipsam a F. Reginaldo, majorem sane partem, recollectam fuisse, admonendos *in proximis editionibus* lectores esse ; *ne omnia ista, quasi propria Divi Thomæ opera, vulgus eruditorum opinetur ac credat.*

Votis ejus in hac Bettinelliana impressione satis puto prævios nostris admonitionibus factum : neque Veterum editorum mens alia fuit, qui ab aliis excepta quidem ex ore dictantis Thomæ hæc opera novere ; Thomæ tamen unius doctrinam ac sententiam in eisdem agnoscentes, neque piaculum neque absurdum existimarunt, simpliciter sub nomine Doctoris Aquinatis in lucem ea

proferre. At modestæ censuræ, quam hoc loco tulit Oudinus, transiliit metas in Elogio *Petri de Adria*, ut ait, ad an. MCCLXXX. Verba ejus sunt : *Plura scripsit Petrus de Adria, quæ omnia etiamnum habentur sub nomine S. Thomæ Aquinatis inverecunde inscripta, atque inter Opera ejus inserta.* Acsi Operum Thomæ editores, omni deposita verecundia, libros eripuerint Petro de Andria, ut librorum Thomæ numerum impudentes augerent. De inusta *inverecundiæ* nota, quod affert, accipe argumentum. « Au-
« diamus (inquit) ea de re Scriptorem, utrique (*Thomæ et Petro*
« *de Adria*) ferme supparem, ejusdemque Familiæ Dominicanæ,
« Nicolaum Trivetum in Historia sua, ubi postquam magna et
« genuina sancti Thomæ recensuit Opera, atque opuscula minora,
« subdit : *Alia quidem* (inquit de sancto Thoma) *inveniuntur sibi*
« *attributa, quæ tamen ipse non scripsit; sed post eum legentem*
« *vel prædicantem, ab aliis sunt collecta; utputa Lectura super*
« *Epistolam ad Corinthios ab undecimo capitulo usque ad finem,*
« *et Expositio super primum de Anima, quas Frater Reginaldus*
« *ejus socius collegit. Iterum* (Ecce Opera Petri de Adria) *Lectura*
« *super Joannem, et super tertium Nocturnum Psalterii : Colla-*
« *tiones de Oratione Dominica et symbolo : item Collationes Do-*
« *minicales et Festivæ : item Collationes de Decem præceptis, quas*
« *collegit Frater Petrus de Adria. Item Lectura super Matthæum*
« *completa, quam partim idem Frater, partim Sæcularis quidam*
« *recollegit ejus studio delectatus.* »

Quo in loco ipse *inverecunde* miscet omnia Oudinus; cum *Lectura in Joannem, et super tertium Nocturnum Psalterii* ad Opera pertineant, quæ Frater Reginaldus de Priverno excepit, non Frater Petrus de Andria : ipsumque Oudinum, quod attinet ad *expositionem in Joannem*, id affirmantem habemus in Elogio sancti Thomæ capite XVIII juxta fidem Bernardi Guidonis et Antonini, suipsius postea immemorem sibique adversantem. Cur voro tam *inverecunde* se gesserint Nostrates, Thomæ simpliciter eosdem Commentarios tribuentes? Optima certe non defuit illis causa. Fuerit enim utriusque *Expositionis* stylus aut Reginaldi Privernatis, aut Petri de Andria; doctrina tamen, sententia, interpretatio, ordo Thomam auctorem habent : ipsumque rursum recollectum Commentarium *in Joannem* revisit Thomas, correxit, adprobavit.

Cæterum abs morosissimo Censore, qui tam leves aliorum fe-

stucas insequitur, quærendum est, cur Petrum eodem in ipsius elogio appellet *de Adria*, *de Andria* et *Adrianensem*, loco natalis in ancipiti relicto? Equidem *Petrum de Adria* habet Trivetus apud Dacherium, habet Bulla Cælestini V apud Fontanam in Provincia Romana; at *de Andria* legimus apud Logothetam, Bernardum Guidonis et S. Antoninum, et *Andriam* ferunt Apuliæ locum in Provincia Terræ Barii Lexica Geographorum. Quo rursum teste, qua fide, post indictam anno MCCXCIV die III Septembris a Cælestino V divisionem Provinciæ Romanæ a Provincia Regni seu utriusque Siciliæ, hunc Petrum dixerit Oudinus *in Capitulo Provinciali Aquilæ in Festo Exaltationis S. Crucis Regni Siciliæ Provincialem electum fuisse?* Illum in eadem Bulla constitutum a Cælestino legimus Apostolicum novæ Provinciæ Vicarium ad futuri Provincialis electionem usque, proxima festiva exaltationis S. Crucis die peragendam. At Ordinis monumenta, quæ ignorabat Oudinus, produnt apud Vincentium Mariam Fontanam loco citato: neque Petrum de Andria novæ institutæ Provinciæ electum fuisse Præfectum, quem *Priorem Provincialem* vocamus: neque prædictam utriusque Provinciæ divisionem executioni mandatam esse: hanc vero, data per Bonifacium VIII Constitutione anno MCCXCV die I Martii, iterum indictam, completamque, atque demum in acta Capituli Generalis Argentinæ anno MCCXCVI celebrati redactam. Eadem acta consule typis edita apud Martene et Durand, Benedictinus S. Mauri Ascetas, tomo IV Thesauri Anecdotorum. In homine importuno censore, qui vel ipsas perquam levissimas tricas arripit, ut in alios litem moveat, tam frequentes ac pingues quis miti animo ferat errores?

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN MATTHÆUM EVANGELISTAM EXPOSITIO

ARGUMENTUM

MATTHÆUS ex Judæa sicut in ordine primus ponitur, ita Evangelium in Judæa primus scripsit, cujus vocatio ad Dominum ex publicanis actibus fuit, duorum in generatione Christi principia præsumens: unius cujus prima circumcisio in carne, alterius cujus secundum cor electio fuit: ex utrisque enim patribus Christus. Sicque quaterdenario numero triformiter posito, principium a credendi fide in electionis tempus porrigens, et ex electione usque in transmigrationis diem dirigens, atque a transmigrationis die usque in Christum definiens, decursam adventus Domini ostendit generationem, et numero satisfaciens et tempori; ut et se quid esset ostenderet, et Dei in se opus monstrans, etiam in his quorum genus posuit, Christi operantis a principio testimonium non negaret. Quarum omnium rerum tempus, ordo, numerus, dispositio, vel ratio quod fidei necessarium est, Deus Christus est, qui factus ex muliere, factus sub lege, natus ex virgine, passus in carne, omnia in cruce fixit, ut triumphans ea in semetipso, resurgens in corpore et patris nomen in patribus filio, et filii nomen patri restituens in filiis, sine principio, sine fine, ostendens unum se cum patre esse, quia unus est. In quo Evangelio utile est desiderantibus Deum, sic prima vel media vel perfecta cognoscere, ut et vocationem Apostoli, et opus Evangelii, et dilectionem Dei in carne nascentis per universa legentes intelligant, atque id in eo, in quo reprehensi sunt et apprehendere appetunt, recognoscant. Nobis autem in hoc studio argumenti fuit, et fidem factæ rei tradere, et operantis Dei intelligendam diligenter esse dispositionem a quærentibus non tacere.

S. THOMÆ IN ARGUMENTUM HOC EXPOSITIO

Matthæus ex Judæa etc. Evangelio Matthæi Hieronymus præmittit prologum, in quo tria facit: Primo enim ipsum auctorem describit; secundo Evangelii mysteria aperit, ibi, *Duorum in generatione Christi principia præsumens;* tertio suam intentionem ostendit, ibi, *Nobis autem in hoc studio argumenti fuit.* Auctorem vero ipsum describit ex quatuor: primo ex nomine, cum dicit, *Matthæus;* secundo ex origine, cum dicit, *ex Judæa;* tertio ex scribendi ordine, ibi, *Sicut in ordine primus ponitur;* quarto ex vocatione, ibi, *Cujus vocatio ad Dominum*, idest ad Christum etc. De hoc Matth. IX et Luc. V.

Et nota quod Glossa interlinearis, quæ dicit: " *Primus*, idest ante quem nullus etc., „ videtur velle, quod alii post Matthæum scripserint in Judæa, quod non est verum: solus enim Matthæus scripsit in Judæa, Marcus in Italia, Lucas in Achaja, Joannes in Asia.

Consequenter ipsius Evangelii mysteria aperit. Et primo aperit mysteria circa principium Evangelii; secundo ostendit eadem mysteria requirenda esse et in medio, et in fine, ibi, *In quo Evangelio utile est* etc. In principio autem Evangelii duo tanguntur. Primo ponitur quasi quidam titulus, cum dicitur, *Liber generationis;* secundo generationis cujusdam series describitur, cum dicitur, *Abraham genuit Isaac* etc. Primo ergo ponit mysteria tituli, vel quæ tanguntur in titulo; secundo mysteria generationis, ibi, *Sicque quaterdenario.* In titulo autem dicitur, *Liber generationis Jesu Christi;* ubi tanguntur duo principia, scilicet David et Abraham. Et hoc quia Abrahæ prius datum est præceptum de circumcisione; ad Rom. IV, 11: *Signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit ipse pater omnium credentium.* David autem electus est a Domino; I Reg. XIII, 14: *Inveni virum secundum cor meum.* Unde propter hoc isti duo tanguntur, ut denotetur quod Christus traxit originem ex circumcisis patribus et electis. Et hoc est, *duorum*, hominum, vel duorum principiorum, idest duo principia, scilicet David et Abraham. Consequenter ponit mysteria, quæ tanguntur in genealogia. Et primo tangit mysteria ipsius Evangelii, vel Evangelistæ; secundo ipsius Christi, ibi, *Quarum omnium rerum* etc. Et est mysterium quod Evangelista genealogiam Christi per tres tesseradecades distinxit: quarum prima est ab Abraham usque ad David; secunda a David usque ad transmigrationem; tertia usque ad Christum; ut ostenderet Christum esse et de circumcisis, et de electis, et de transmigrantibus. Et hoc est, *triformiter posito*, idest tripliciter repetito, supra in genealogia, *a credendi fide*, idest ab ipso Abraham, qui fuit primum exemplar credendi, *in electionis tempus porrigens*, idest usque ad ipsum David deducens, *et ab electione*, idest ab ipso David, *in transmigrationis diem dirigens; et a transmigrationis die usque in Christum definiens*, patet, *decursam*, idest breviter et cursorie tactam, *adventus Domini ostendit generationem, et numero satisfaciens et tempori.* Patet.

Quarum omnium rerum etc. Nota quod in hac generationis serie quatuor tanguntur, *tempus, numerus, ordo et dispositio sive ratio;* quia ab Abraham usque ad David etc. Omnia ista nil aliud ostendunt nisi quod Deus Christus est: hoc enim intendit secundum dispositionem et rationem allegoricam, quod Christus est Deus. *Quod est fidei necessarium*, scilicet quod *Christus Deus est*, idest in omnibus non est plus de necessitate fidei, nisi quod Christus est Deus. *Qui factus ex muliere* etc. Nota, et expone, et signa capitula. *Et omnia in cruce fixit*, idest peccata, secundum quod de medio tulit, quod adversum nos chirographum erat. Item melius: Christus secundum Deum et hominem, qui est omnia, secundum illud Joan. XII, 32: *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia trahàm ad meipsum*, et Phil. II, 10: *Ut in*

nomine Domini omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum. Ut triumphans ea in semetipso, quia per trophæum crucis omnia sibi subjecit, et de quolibet triumphavit. *Et patris nomen in patribus filio.*

Ad evidentiam autem hujus notandum, quod in serie generationis ponuntur quidam patres et quidam filii, sicut patet. Item ponitur ibi quidam pater sine patre, sicut Adam: quidam filius sine filio, sicut Jesus. Item ponuntur quidam qui sunt patres et filii, sicut omnes intermedii. Per hoc autem mystice designatur, quod in Trinitate est Pater et Filius, sicut in hac genealogia sunt quidam patres, quidam filii. Item per hoc quod primus pater non habet patrem in hac serie, nec ultimus filius filium, ostenditur quod isti sunt ab æterno. Item per hoc quod unus et idem in persona est pater et filius respectu diversorum, tangitur quod isti sunt unum, non quidem in persona, sed natura. Et hoc est quod dicit, *Et patris nomen restituens filio in patribus*, idest quod filius habeat patrem; *in patribus*, idest per hoc quod ponuntur ibi quidam patres: *Et nomen restituens patri*, idest quod pater habeat filium, et hoc *in filiis*, idest per hoc quod ponuntur ibi aliqui filii sine principio et sine fine: quia pater primus non habet patrem, nec ultimus filius filium. *Ostendens se unum esse cum patre*, idest unius naturæ, *quia unus*, in persona, scilicet pater et filius, respectu tamen diversorum, in dicta genealogia. Nota interlinearem quæ dicit: " *Unus*, Christus; „ quod nihil est dictum.

Consequenter ostendit consimilia mysteria requirenda esse in dicto Evangelio, non solum in principio, sed etiam in medio et fine: et hoc est, *In quo Evangelio*, scilicet Matthæi, *utile est desiderantibus Deum sic*, idest eodem modo sicut diximus, *cognoscere prima*, idest principium, *vel media*, *vel perfecta*, finem, et consummationem; *ut et vocationem Apostoli* etc. Scriptum est Phil. cap. III, 12: *Sequor autem, si quo modo comprehendam. Nobis autem.* Hic ostendit intentionem suam, scilicet quod intendit quod ea quæ hic dicuntur, vera sunt in historia, et tamen spiritualiter intelligenda. *Nobis autem fuit hoc*, idest hæc intentio, *in studio argumenti*, idest prologi.

EVANGELIUM MATTHÆI

CAPUT I.

1. Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham.

2. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judam, et fratres ejus. Judas autem genuit Phares, et Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esron. Esron autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Jesse. Jesse autem genuit David regem.

3. David autem rex genuit Salomonem, ex ea quæ fuit Uriæ. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abias autem genuit Asa. Asa autem genuit Josaphat. Josaphat autem genuit Joram. Joram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Joatham. Joatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Josiam. Josias autem genuit Jechoniam, et fratres ejus in transmigratione Babylonis.

4. Et post transmigrationem Babylonis Jechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoch. Sadoch autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Joseph virum Mariæ, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus. Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim, et a David usque ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim, et a transmigratione Babylonis usque ad Christum generationes quatuordecim. Christi autem generatio sic erat. Cum esset desponsata mater Jesu Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Joseph autem vir ejus, cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens: Joseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.

5. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus.

6. Exurgens autem Joseph a somno, fecit sicut præcepit ei angelus Domini, et accepit conjugem suam. Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum: et vocavit nomen ejus Jesum.

1. Inter Evangelistas Matthæus præcipue versatur circa humanitatem Christi: unde secundum Gregorium per hominem significatur in figura quatuor animalium. Per humanitatem autem Christus in mundum introivit, progressus est, et exivit. Et ideo dividitur totum Evangelium in tres partes. Primo enim agit Evangelista de Christi humanitatis in mundum ingressu; secundo de ejus processu; tertio de ejus egressu. Secunda pars incipit cap. III, 1, ibi, *In diebus autem illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ.* Tertia, cap. XXI, 1: *Et cum appropinquassent Jerosolymis et venissent Bethphage ad montem Oliveti.* In prima parte duo facit. Primo describitur Christi generatio; secundo ipsius generationis subditur manifestatio, cap. II, ibi, *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Juda in diebus Herodis regis.* In prima parte tria facit. Primo enim quasi titulus totius libri præponitur, cum dicitur, *Liber generationis Jesu Christi;* secundo patrum series texitur, *Abraham genuit Isaac;* tertio cum dicitur *Christi autem generatio sic erat,* generatio Christi in speciali describitur. Titulus autem qui præmittitur, est iste. *Liber generationis Jesu Christi.*

Et videtur esse oratio imperfecta. Ponitur enim ibi nominativus sine verbo; sed non est. Matthæus enim Evangelium Hebræis conscripsit; et ideo in scribendo morem Judæorum servavit. Consuetum est autem apud Hebræos sic loqui, sicut cum dicitur: *Visio Isaiæ filii Amos*, subauditur, Hæc est: nec oportet apponere; ita hic cum dicitur, *Liber generationis*, subauditur, Hic est. Et hic etiam modus loquendi consuetus est apud nos: si enim velimus aliquem librum intitulare, dicitur, Priscianus major, vel minor; nec oportet apponere, Hic est, vel, Incipit.

Item quæritur, cum parva particula istius libri sit de generatione Christi, quare intitulavit librum suum sic.

Et dicendum, quod Matthæus qui scripsit Hebræis, in scribendo modum Hebræorum servavit. Consuetum est autem apud Hebræos libros suos a principio intitulare, sicut dicitur Genesis, quia ibi agitur de generatione; unde Gen. cap. v, 1: *Hic est liber generationis Adam.* Et liber Exodi, quia in prima parte agitur de exitu filiorum Israel de Ægypto.

Sed quæritur quare additur *Jesu Christi.* Et dicendum quod secundum Apostolum, I Corinth. xv, 22, *sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur.* Viderat autem Matthæus librum primum veteris Testamenti, in quo agitur de generatione, in quo dictum est cap. v: *Hic est liber generationis Adam.* Ut ergo novum Testamentum, in quo agitur de regeneratione, et restauratione, ei responderet per oppositum, dicit, *Liber generationis Jesu Christi*, ut ostenderet quod idem est auctor utriusque.

Hic autem quæritur de hoc quod hic dicitur, *Liber generationis Jesu Christi.* Contrarium enim habetur Isa. LIII, 8, ubi dicitur, *Generationem ejus quis enarrabit?* Sed sensus est, secundum Hieronymum, quod in Christo est duplex generatio. Scilicet divina, quæ enarrari non potest: quia etsi aliquo modo dicimus filium genitum, modum tamen quo gignitur, nec homo, nec angelus potest comprehendere. Alia autem est humana, de qua agit; sed tamen in hac etiam generatione sunt multa difficilia. Et ideo, secundum Remigium, perpauci sunt qui possint eam enarrare.

Item quæritur de hoc quod dicit, *Generationis*, cum hic plures texantur generationes. Sed dicendum, quod licet multæ enumerentur generationes, omnes tamen introducuntur propter unam, scilicet propter generationem Christi, de qua inferius (hoc cap.): *Christi autem generatio sic erat.*

Describitur autem ille cujus generatio texitur primo a nomine, cum dicitur, *Jesu;* secundo ab officio, cum dicitur, *Christi;* tertio ab origine, cum dicitur, *Filii David, filii Abraham.* Quamvis autem fuerint et alii, qui vocati sunt Jesus, sicut Jesus filius Nave, de quo Eccli. XLVI, vers. 1: *Fortis in bello Jesu Nave successor Moysi in prophetis;* et alius circa ædificationem templi, de quo in Zach. III. Isti tamen fuerunt Jesus nominales et figurales, inquantum scilicet figurabant istum. Ille Jesus introduxit populum Israel in terram promissionis; sed iste Jesus, idest Salvator noster, non in terram carnalem, sed introducit nos in cælestem: Hebr. XII, 2: Ipsum enim habemus auctorem, et consummatorem in sanguine ejus etc. Et recte dicitur Jesus, quod nomen convenit ei secundum utramque naturam, scilicet divinam et humanam. Secundum quidem humanam in carne sua passus est, et explevit mysterium nostræ redemptionis: et cum passio illa non haberet efficaciam nisi ex virtute divinitatis adjunctæ, propter hoc dicitur infra (hoc cap.): *Vocabitur nomen ejus Jesus: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.*

Sed quæritur quare dicit, *Christi.* Nonne suffecisset *Jesu?* Respondeo, hoc ideo factum esse, quia, ut dictum est, et alii vocati sunt Jesus.

Ab officio autem describit eum, cum dicit, *Christi*, idest uncti. Nota autem tres unctiones in veteri lege. Unctus enim est Aaron in sacerdotem, Levit. cap. VIII. Unctus est Saul a Samuele in regem, I Reg. X. Et David, I Reg. XVI. Unctus est et Eliseus in prophetam, III Reg. XIX. Quia ergo Christus fuit verus sacerdos, in Psalm. CIX, 4: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* etc., et rex, et propheta: ideo dicitur recte Christus, propter tria officia quæ ipse exercuit.

Filii David, filii Abraham. Hic est duplex quæstio, scilicet de numero, et de ordine.

Ad primum, quare istos duos nominavit, propter illam rationem quæ in prologo dicta est, quod Abraham propheta fuit. Gen. xx, 7 dixit Dominus ad Abimelech regem Geraræ: *Redde uxorem viro suo, quia propheta est.* Item fuit sacerdos, Genes. xv, 9, dum implevit officium sacerdotis, offerendo scilicet hostiam Domino; *Sume*, inquit, *mihi vaccam triennem* etc. David autem propheta fuit, sicut patet Act. II, 30. Fuit etiam rex, sicut patet II Reg. II, 4. Quia ergo Christus fuit rex, et propheta, et sacerdos; ideo recte dicitur filius istorum. Si enim solum Abraham nominasset, non signaretur quod Christus rex fuisset. Item si solum David, non denotaretur in Christo sacerdotalis dignitas; et ideo utrumque posuit. Ad secundum dicendum, quod secundum Hieronymum David præponitur, et commutatur ordo propter necessitatem texendi genealogiam; si enim primo diceret, *Filii Abraham;* secundo, *Filii David*, oporteret secundo repetere Abraham, ut continuaretur ordo genealogiæ. Secundum Ambrosium autem dicendum, quod David præponitur ratione dignitatis; ad David enim facta est repromissio de ipso capite, cum dicitur Ps. cxxxi, 11: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Sed ad Abraham de membris, scilicet de Ecclesia; unde Genes. xxii, vers. 18: *In semine tuo benedicentur omnes gentes terræ.*

Hic notandum, quod multi fuerunt errores de Christo. Quidam enim erraverunt circa ejus divinitatem, sicut Paulus Samosatenus, Photinus, et Sabellius; quidam circa humanitatem; et quidam circa utramque. Alii autem erraverunt circa ejus personam. Circa humanitatem ejus primus erravit Manichæus, qui dixit eum non verum corpus, sed phantasticum accepisse. Contra quod est quod dicit Dominus Luc. ult., 39: *Palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Secundo post eum erravit Valentinus, qui dixit eum corpus cæleste secum attulisse, non de Virgine assumpsisse, sed per eam sicut aquam per canale transisse. Sed contra est quod dicitur Rom. cap. I, 3: *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Tertius error fuit Apollinaris, qui dixit eum tantum accepisse corpus, et non animam, sed loco animæ habuisse divinitatem. Sed contra est quod frequenter dicitur (Jo. cap. XII, 27): *Nunc anima mea turbata est.* Sed propter hoc ipse idem mutavit postea opinionem, et dixit Christum habuisse animam vegetabilem et sensibilem, non tamen rationalem, sed loco ejus divinitatem. Sed tunc sequeretur inconveniens, quod Christus non esset plus homo quam unum brutum. Hos autem errores quasi quadam sorte diviserunt sibi quatuor Evangelistæ. Marcus enim et Joannes principaliter errores illos, qui sunt circa divinitatem, destruxerunt; unde Joannes in principio statim dixit, *In principio erat Verbum.* Et Marcus exorsus est sic: *Initium Evangelii Jesu Christi Filii Dei*, non dixit, Filii Abraham. Matthæus autem et Lucas illos qui circa ejus humanitatem sunt errores, destruunt in principio. Unde nota quod in hoc quod dicitur, *Filii David, filii Abraham*, omnes errores qui fuerunt circa Christi humanitatem excluduntur. Filius enim non dicitur alicujus aliquis, nisi per generationem univocam, quæ est secundum convenientiam in specie. Quantumcumque enim aliquid generetur ex homine, nisi participet eamdem specie naturam, numquam dicitur filius, sicut patet de pediculis et hujusmodi. Si igitur Christus est filius David, et Abraham, oportet eum habere eamdem naturam ratione ejusdem speciei; non autem haberet eamdem naturam secundum speciem, si non haberet corpus verum et naturale, nec si illud de cælo attulisset; nec etiam si careret anima sensitiva, sive rationali. Unde patet exclusio omnis erroris.

2. Proposito titulo, hic series genealogiæ texitur: et dividitur in partes tres, secundum tres quaterdenarios quibus dicta genealogiæ series texitur. Primus quaterdenarius est ab Abraham usque ad David, qui procedit per patriarchas. Secundus procedit a David usque ad transmigrationem Babylonis, qui procedit per reges. Tertius a transmigratione Babylonis usque ad Christum, qui incipit a ducibus, et procedit per personas privatas. Secunda, ibi, *David autem rex genuit Salomonem.* Tertia, ibi, *Et post transmigrationem Babylonis* etc. Prima dividitur in tres. Primo enim ponuntur patres qui fuerunt ante

ingressum in Ægyptum; secundo ponuntur illi qui fuerunt in ipso exitu, et terræ promissionis ingressu; tertio illi qui fuerunt post ingressum terræ promissionis. Dicit ergo primo, *Abraham genuit Isaac.*

Hic considerandum est, antequam ulterius procedamus, quod duo Evangelistæ generationem Christi secundum carnem prosequuntur, scilicet Lucas, et Matthæus; sed differenter. Et hæc differentia attenditur quantum ad quinque. Primo enim differunt quantum ad situm; secundo quantum ad ordinem; tertio quantum ad modum; quarto quantum ad terminum; quinto quantum ad personas numeratas. Primo dico quod differunt quantum ad situm: quia Matthæus generationem Christi in principio Evangelii incipit texere; Lucas autem non in principio, sed post baptismum: et ratio hujus est, secundum Augustinum, quoniam Matthæus generationem Christi carnalem suscepit describendam; et ideo statim in principio debuit eam ponere; Lucas autem maxime intendit commendare in Christo personam sacerdotalem; ad sacerdotem autem pertinet expiatio peccatorum. Et ideo post baptismum, in quo fit peccatorum expiatio, convenienter a Luca ponitur Christi generatio. Secundo autem Lucas et Matthæus in texendo genealogiam Christi differunt quantum ad ordinem: quia Matthæus texit Christi generationem incipiendo ab Abraham, et descendendo usque ad Christum; Lucas autem incipit a Christo, et ascendendo procedit usque ad Abraham, et etiam ultra. Et ratio est quia, secundum Apostolum, Rom. IV, 25, in Christo fuerunt duo, scilicet humilitas suscipiendi defectus naturæ nostræ, et potestas divinitatis et gratiæ, per quam nos ab hujus defectibus expiavit; Rom. cap. VIII, 3: *Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati* (propter primum), *et de peccato damnavit peccatum in carne* (propter secundum). Matthæus ergo, qui intendit generationem Christi carnalem, per quam descendit usque ad infirmitatis nostræ assumptionem, congrue ejus generationem descendendo describit. Sed Lucas qui in ipso commendat sacerdotalem dignitatem, per quam Deo reconciliamur, et ipsi Christo unimur, congrue ascendendo procedit. Tertio differunt quantum ad modum: quia in enarratione genealogiæ Matthæus utitur hoc verbo *genuit*, sed Lucas hoc verbo *fuit:* et hoc est, quia Matthæus in tota enarratione sua non ponit, nisi patres carnales; sed Lucas ponit multos patres secundum legem, sive per adoptionem. Præceptum enim fuit in lege quod si aliquis moreretur sine filiis, quod frater ejus acciperet sponsam ejus, et generaret sibi filios: unde filii illi non erant ejus qui generabat; sed per quamdam adoptionem imputabantur priori. Unde Lucas, qui ponit multos filios genitos per adoptionem, non dicit *genuit*, sed *fuit;* quia quamvis ipsi eos non generassent, eorum tamen per quamdam adoptionem erant. Matthæus autem qui ponit solum patres carnales, dicit *genuit.* Ratio autem hujus est quia, sicut dictum est, Matthæus versatur maxime circa Christi humanitatem. Et quia secundum carnem natus est ex patribus carnalibus, ideo in genealogia Matthæi nullus ponitur, qui non fuerit pater carnalis. Lucas autem commendat maxime in Christo sacerdotalem dignitatem, per quam adoptamur in filios Dei; et ideo non solum carnales, sed etiam legales patres posuit. Quarto differunt quantum ad terminum, quia Matthæus generationem suam incipit ab Abraham, et protendit usque ad Christum; Lucas autem a Christo, non solum usque ad Abraham, sed etiam usque ad Deum. Cujus ratio potest sumi ex hoc quod Matthæus scripsit Hebræis; Hebræi autem maxime gloriabantur de Abraham; Joan. VIII, 33: *Semen Abrahæ sumus*, qui fuit primum credendi principium; et ideo Matthæus ab Abraham incepit. Lucas autem scripsit Græcis, qui nihil de Abraham sciebant, nisi per Christum: si enim non fuisset Christus, nihil unquam scivissent de Abraham; et ideo Lucas incepit a Christo, et terminavit non solum in Abraham, sed in Deum. Quinto differunt quantum ad personas enumeratas: quia in tota serie genealogiæ Lucæ nulla prorsus de muliere fit mentio; in Matthæo autem aliquæ interponuntur mulieres. Cujus ratio est, secundum Ambrosium, quia Lucas, sicut dictum est, commendat maxime sacerdotalem dignitatem; in sacerdote autem maxima

requiritur puritas. Matthæus autem ejus texit generationem carnalem: et ideo ibi ponuntur aliquæ mulieres.

Notandum tamen quod in tota genealogia Matthæi non ponuntur nisi mulieres peccatrices, vel quæ in aliquo fuerant peccato notatæ, sicut Thamar, quæ fornicata est, Gen. XXXVIII, et Ruth, quæ fuit idolatra, quia gentilis: et uxor Uriæ, quæ fuit adultera, II Reg. II. Et hoc ad designandum, secundum Hieronymum, quod ille cujus genealogia texitur, intravit propter peccatores redimendos. Alia ratio tangitur ab Ambrosio, scilicet ut tolleretur confusio Ecclesiæ. Si enim Christus ex peccatoribus nasci voluit, non debent infideles irridere, si peccatores ad Ecclesiam veniant. Alia ratio potest assignari, credo secundum Chrysostomum, ut ostendatur imperfectio legis: et quod Christus venit legem implere. Per hoc enim quod tanguntur quædam mulieres peccatrices, denotatur quod illi, qui erant maximi in lege, erant peccatores; sicut David et Judas; et in hoc designat imperfectionem aliorum. Si enim isti fuerunt peccatores, multo magis et alii; Rom. III, 23: *Omnes peccaverunt, et egent gloria Dei.* Et ideo isti ponuntur in generatione Christi, ut designetur, quod ipse legem impleverat. Nota tamen quod istæ mulieres quamvis fuerint omnes peccatrices, non tamen pro tempore illo, quo texitur earum genealogia; sed jam erant mundatæ per pœnitentiam.

Dicit ergo, *Abraham genuit Isaac.* Notandum primo, quod hic duo sunt consideranda secundum litteram, sive sensum litteralem. Primo quod per patres istos positos designatur Christus; secundo, quod etiam ista referuntur, et possunt referri ad instructionem nostram. Dicit ergo primo, *Abraham genuit Isaac.* Et hoc habetur Genes. XXI. *Isaac autem genuit Jacob*, Genes. XXV. *Jacob autem genuit Judam et fratres ejus.*

Hic quæritur, cum Abraham alium habuerit filium quam Isaac, scilicet Ismael, et similiter Isaac, quare non fit mentio de eis, sicut hic dicitur, *Judam et fratres.* Item quare magis exprimitur Judas ex nomine, quam alii.

Ratio ost, quia Judas et fratres ejus sub cultura unius Dei permanserunt: et ideo de eis fit mentio in generatione Christi, non autem Isaac, et Ismael, nec Jacob, et Esau. Ad secundum, quod hoc fuit, ut impleri ostenderetur in Christo prophetia Jacob, Genes. XLIX, 10: *Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat, qui mittendus est: et ipse erit expectatio gentium. Manifestum enim est quod de Juda ortus est Dominus*, ut dicitur Hebr. VII, 14; et ideo fit magis mentio de ipso quam de aliis.

Judas autem genuit Phares etc. Hic quæritur, cum Dominus non sit natus de Zaram, sed de Phares, quare fit mentio de eo. Item quare nominaliter exprimitur. Prius enim dixit *Fratres ejus;* quare ergo expressit nomen Zaram?

Et dicendum, secundum Ambrosium, quod hoc in mysterio factum est. Ad cujus evidentiam nota historiam, quæ habetur Genes. XXXVIII, quod in partu Thamar prior apparuit Zaram, in cujus manu obstetrix ligavit filum coccineum, dicens (v. 28): *Iste egredietur prior, et ideo vocavit nomen ejus Zaram: postea illo retrahente manum egressus est alter, dicente obstetrice: Quare propter te divisa est maceria?* Zaram autem, qui prior apparuit, significat populum Judæorum, in cujus manu obstetrix filum coccineum ligavit, hoc est circumcisionem, quæ fiebat cum sanguinis effusione. Sed illo retrahente manum etc. egressus est alter: quia *cæcitas ex parte contigit in Judæis* (Rom. XI, 25). Sic enim populus gentilis divisus intravit in lucem fidei, egressus de vulva ignorantiæ et infidelitatis.

Secundo notandum, quod per patres positos in generatione Christi signatur Christus ratione vel nominis, vel facti, vel alicujus alterius, sicut per se patet. Abraham enim interpretatur pater multarum gentium, et significat Christum, de quo Hebr. II, 10: *Qui multos filios in gloriam adduxerat.* Item Abraham ex præcepto Domini exivit de terra sua, Gen. XI. Et Christus est, qui dixit, Jerem. XII, 17: *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam* etc. Similiter Abraham, qui risit dicendo: *Nunc risum fecit mihi Dominus*, Gen. cap. XXI, 6. Et Christus est, in cujus nativitate non solum uni personæ, sed toti mundo gaudium nuntiatur; Luc. II, 10: *Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie salvator, qui est Christus Dominus.*

Ref. Jerem. XII, 17
Should be Jerem. XII, 7

Similiter per Jacob, et ratione interpretationis, et ratione facti, sicut patet in hoc, quod supposuit lapidem, idest duritiem crucis, capiti suo. Similiter per Judam, et Phares, qui interpretatur divisio: ipse enim dividet oves ab hœdis, infra xxv, 32.

Moraliter autem in istis generationibus designatur status nostræ justificationis, secundum sex quæ requiruntur ad justificationem, scilicet fides per Abraham justificatum ex fidei justitia; alibi enim ipse principium dicitur fidei; Rom. iv, 11: *Ut sit pater omnium credentium per præputium.* Isaac spes, quia interpretatur risus; Rom. xii, 12: *Spe gaudentes.* Jacob caritas, qui duxit duas uxores, Liam, quæ interpretatur laborans, et Rachel; idest duas vitas, quæ sunt in caritate secundum duo præcepta: contemplativa enim delectatur in Deo; activa autem est per quam subvenitur proximo. Judas, confessio, quæ duplex est: fidei; Rom. x, 10: *Corde creditur ad justitiam; ore autem confessio fit ad salutem:* et peccatorum: *Confitemini alterutrum peccata vestra*, Jac. v, vers. 16. Ex hoc autem sequitur duplex effectus, scilicet destructio vitiorum, quæ per Phares designatur, et origo virtutum, quæ significatur per Zaram. Et ista oriuntur de Thamar, quæ interpretatur amaritudo; Isa. xxxviii, 15: *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ.*

Phares autem genuit Esron. Hic ponitur series genealogiæ patrum, qui nati sunt in Ægypto, vel in exitu ejus: sicut enim per Phares, qui interpretatur divisio, significatur Christus; infra xxv, 32: *Separabit agnos ab hœdis;* ita per Esron, qui interpretatur sagitta, vel atrium. Dicitur enim sagitta propter efficaciam prædicationis, qua audientium corda penetravit; Psalm. xliv, 6: *Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent in corda inimicorum regis.* Atrium autem propter latitudinem caritatis, qua non solum amicos, sed etiam inimicos dilexit; Rom. cap. v, vers. 10: *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus;* Isa. lii, 12: *Ipse pro transgressoribus rogavit.* Et idem Luc. xxiii, 34: *Pater, dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt.*

Esron autem genuit Aram. Aram autem interpretatur electus, vel excelsus: Isa. xlii, 1: *Ecce puer meus, et ipse est excelsus super omnes;* Ephes. i, 21: *Ipsum constituit super omnem principatum.*

Aram autem genuit Aminadab, qui interpretatur spontaneus. Ipse est in cujus persona dicit Psalmista liii, 8: *Voluntarie sacrificabo tibi, et confitebor nomini tuo, quoniam bonum est, Domine;* et Isa. liii, 7: *Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum* etc.; Jo. vi, vers. 38: *Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui misit me.*

Aminadab autem genuit Naasson, qui interpretatur augurium vel serpentinum: quia Christus non solum præsentia, sed etiam præterita, et futura cognovit; ad Hebr. iv, 13: *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus.* Item serpentinum propter prudentiam; prudentia enim attribuitur serpenti; infra cap. x, vers. 16: *Estote prudentes sicut serpentes;* Job xii vers. 16: *Ipse novit decipientem et eum qui decipitur.* Nota quod iste Naasson fuit in tempore Moysi, et exivit cum eo de Ægypto, et fuit unus princeps in tribu Juda in deserto, sicut habetur in Numer. i, 7. Sed advertendum, quod Exodi xiii, 18, ubi nostra littera habet, *Filii Israel ascenderunt armati de Ægypto*, Aquila transtulit, *instructi*, propter æquivocationem; melior est autem littera Septuaginta: *Filii Israel quinta generatione exierunt de Ægypto.*

Sed contra. Naasson iste non fuit quintus a Jacob, sed septimus, sicut patet computando Jacob, Judam etc. usque ad Naasson. Ergo non quinta, sed septima generatione. Sed dicitur quod non est computandum per tribum Juda, sed per tribum Levi, sub cujus ductu exierunt filii Israel de Ægypto; Ps. lxxvi, 21: *Deduxisti sicut oves populum tuum in manu Moysi et Aaron.* Et patet quod tantum sunt quinque generationes. Jacob enim genuit Levi, Levi autem genuit Caath, Caath genuit Aniram, Aniram autem genuit Moysen et Aaron, sicut patet Exod. ii; et sub Moyse exierunt de Ægypto.

Ubi nota quod inter omnes tribus magis multiplicabatur tribus Juda: et hoc quia ex ea erant reges futuri, qui debebant pugnare. Inter omnes autem minus multiplicabatur tribus Levi: et hoc quia præordinata erat ad officium divinum, et sacerdotium, ad quod pauciores sufficiebant. Et ideo vult quod

etiam computando per tribum Juda, sit verum quod dicitur Gen. xv, 16: *Quinta generatione revertentur huc.* Dicit ergo Hieronymus, illud quod ibi dicitur, intelligendum esse computando per tribum Levi; quod autem hic dicitur, per tribum Juda. Phares enim ipse cum Jacob et Juda patre suo intravit in Ægyptum. Et ideo istæ generationes non sunt computandæ a Jacob, sed a Phares, qui et ipse intravit in Ægyptum. Et patet quod Naasson fuit quintus a Phares. Similiter Levi ipse intravit in Ægyptum cum patre suo Jacob. Et ideo a Levi, et non a Jacob computandæ sunt generationes. Clarum autem est quod Moyses fuit quartus a Levi.

Naasson autem genuit Salmon. Salmon interpretatur sensibilis: et significat Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi.

Moraliter hic notandum, quod sicut in prima generatione significatur ordo nostræ justificationis quantum ad statum incipientium; ita in ista secunda generatione, quæ similiter continet quinque, significatur profectus proficientium. Primum enim quod sequitur ex quo homo est justificatus a peccato, est quod ipse habet zelum animarum. Et ideo bene Phares genuit Esron, qui interpretatur sagitta, propter efficaciam prædicationis qua penetrantur corda auditorum; Isa. xlix, 2: *Posuit me quasi sagittam electam.* Et ita adapta alia.

Salmon autem genuit Booz etc. Hic ponuntur patres qui fuerunt nati post ingressum terræ promissionis. Salmon enim fuit genitus in deserto, et intravit cum Josue in terram promissionis, et accepit uxorem Rahab meretricem, de qua genuit Booz. Booz interpretatur fortis; Jer. xvi, 19: *Dominus fortitudo mea et robur meum.* Rahab autem interpretatur fames, vel latitudo: et significat Ecclesiam, quia ad ipsam pertinet illa beatitudo, Matth. v, 6: *Beati qui esuriunt, et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur* etc. Interpretatur etiam latitudo, quia Ecclesia per totum orbem dilatata est; Isa. liv, 2: *Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum extende* etc. Item interpretatur impetus, quia impetu prædicationis reges et philosophos convertit. Item significat Ecclesiam ratione facti. Rahab filum coccineum misit in fenestram, per quem liberata est a subversione Jericho, Josue ii, 21. Fenestra nostra est os: filum ergo in fenestra est confessio passionis Christi, per quam Ecclesia liberata est a morte. Item ratione conjugii, quia sicut Rahab juncta est in matrimonio Salmon, qui fuit princeps in tribu Juda; sic Christus desponsavit sibi Ecclesiam; II Cor. xi, 2: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.*

Sed hic quæritur: Secundum litteram, cum Rahab fuerit meretrix, quomodo tanto principi, qui erat major inter alios, desponsata est?

Et est dicendum, quod Rahab maximum quid fecit, eo quod contempto populo suo, et ritu paterno, cultum Dei Israel elegit. Et ideo quasi pro maximo honore nobilissimo principi data fuit.

Booz autem genuit Obed ex Ruth. Hoc habetur Ruth ult. cap. Obed interpretatur serviens vel servitus: et significat Christum, de quo per prophetam: *Servire me fecisti peccatis vestris,* Isa. xliii, 24. Ruth autem significat Ecclesiam de gentibus natam ratione loci: fuit enim Moabitis. Moab interpretatur ex patre; Jo. viii, 44: *Vos ex patre diabolo estis;* et iterum ratione conjugii, ut patet in Glossa.

Sed quæritur, quare istæ mulieres hic nominantur, cum fuerint peccatrices.

Hieronymus assignat rationem de Ruth, ut scilicet impleretur vaticinium Isa. xvi, 1: *Emitte agnum, Domine, dominatorem terræ de petra deserti.* Petra deserti est, scilicet mali, et significatur Ruth Moabitis. Ambrosius autem assignat rationem dicens: "Futurum enim erat ut Ecclesia congregaretur de gentibus infidelibus; et ideo poterat erubescere et confundi, nisi viderent Christum etiam de peccatricibus nasci." Unde ut tolleretur eorum erubescentia, et confusio, nominandæ sunt.

Sed quæritur: Deut. xxiii, 3 dicitur: *Moabitæ et Ammonitæ non intrabunt Ecclesiam;* cum ergo Ruth fuerit Moabitis, quomodo recepta est in Ecclesiam?

Sed dicendum per Apostolum ad Gal. cap. v, 18, quod qui spiritu ducuntur, non sunt sub lege: semper enim in lege magis debet observari intentio legislatoris quam verba legis: quæ enim fuit causa quare prohibuit Dominus ut non intrarent Ecclesiam? Quia scilicet inve-

nit in eis idolatriam, ne scilicet pertraherent Judæos ad idolatriam. Unde ista, quæ jam erat conversa, non erat idolatra; et ideo non erat subjecta prohibitioni.

Obed autem genuit Jesse, Ruth ultim. Jesse autem interpretatur sacrificium vel incendium; et significat eum qui obtulit semetipsum hostiam Deo in odorem suavitatis.

Sed quæritur, cum iste alio nomine vocatus sit Isai, sicut patet I Reg. in multis locis, et illud nomen esset solemnius, quare non nominavit eum Evangelista sic?

Et dicendum, quod hoc fuit ut ostenderetur in Christo impletum esse quod dictum est per prophetam Isaiam, XI, 2: *Egredietur virga de radice Jesse.*

Jesse autem genuit David regem. David interpretatur manu fortis et aspectu desiderabilis; quæ omnia competunt Christo, sicut patet: ipse enim fortis est qui diabolum superavit; Luc. XI, vers. 22: *Si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet.* Item ipse *speciosus forma præ filiis hominum*, Psal. XLIV, 3.

Sed hic quæritur: cum plures alii fuerint reges, quare solus iste dicitur rex?

Et dicendum quod iste primus rex fuit in tribu Juda, de qua ortus est Dominus: quamvis enim Saul fuerit rex, ipse tamen fuit de tribu Benjamin. Secunda ratio, quia alii propter meritum ipsius David regnaverunt; Psalmo LXXXVIII, 30: *Et ponam in sæculum sæculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cœli.* Tertia ratio, ut ostenderetur impleta prophetia Jer. XXIII, 5: *Suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium, et justitiam in terra;* Isa. cap. IX, 7: *Super solium David, et super regnum ejus sedebit* etc. Moraliter vero in ista generatione designatur fructus perfectorum, sicut in aliis fructus incipientium, et proficientium. Primum enim quod requiritur in homine perfecto est quod ipse sit fortis ad aggrediendum adversa, ut scilicet non retardetur propter aliquam difficultatem: et hoc significatur per Booz; interpretatur enim fortis; Isa. cap. XL, 31: *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ; current, et non laborabunt, ambulabunt, et non deficient;* Prov. ult., vers. 10: *Mulierem fortem quis inveniet?* etc. Secundum est humilitas servientis, ut quanto scilicet magnus est, tanto humiliet se in omnibus; et hoc significatur per Obed, qui et ipse interpretatur serviens vel servitus; Luc. XXII, 26: *Qui major est vestrum, fiat sicut minister.* Tertium est fervor caritatis, quod significatur per Jesse, qui interpretatur incensum vel incendium; Psal. CXL, 2: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo* etc. Et ex hoc pervenitur ad regnum, et ad gloriam: quia Jesse genuit David regem; Apoc. V, 10: *Fecit nos Deo nostro regnum, et sacerdotes Deo Patri suo;* I Petr. II, 9: *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.*

3. Posita serie genealogiæ patrum, quæ cucurrit per patriarchas, hic ponit seriem patrum, quæ procedit per reges: et dividitur in duo. Primo ponuntur reges, qui nati sunt ex Israel sine commixtione seminis alieni; secundo ponuntur reges, qui secuti sunt conjunctionem alienæ copulæ, ibi, *Joram autem genuit Oziam.*

Hic est duplex quæstio. Lucas enim computando generationem Christi ascendit per Nathan; Matthæus autem descendendo procedit a David ad Christum per Salomonem: unde videtur esse quædam contrarietas.

Sed dicendum, sicut dictum est. Lucas in genealogia Christi ponit multos patres, qui non fuerunt patres carnalis originis per propagationem, sed secundum legalem adoptionem; Matthæus autem nullum ponit, qui non fuerit pater carnalis. Et verum est quod secundum carnem Dominus descendit a David per Salomonem, et non per Nathan; et tamen, secundum Augustinum, non vacat mysterio quod Matthæus a David per Salomonem descendit ad Christum; Lucas autem a Christo ad David per Nathan ascendit. Matthæus enim generationem Christi carnalem susceperat describendam, secundum quam Christus usque ad similitudinem carnis peccati descendit: et ideo recte Matthæus in ejus generatione a David per Salomonem descendit, cum cujus matre ipse David peccavit; Lucas autem, qui maxime commendare intendit in Christo

sacerdotalem dignitatem, per quam fuit peccatorum expiatio, recte per Nathan ad David ascendit, qui fuit vir sanctus.

Nota tamen quod secundum eumdem Augustinum in Libro Retractationum, non est intelligendum quod idem fuit Nathan propheta, qui eum reprehendit, et filius quem genuit; sed solum quod fuerunt similes in nomine.

Secundo quæritur quare Bersabee non nominatur ex nomine, sicut Thamar, Rahab et Ruth.

Et dicendum, quod aliæ, quamvis per aliquod tempus fuerint peccatrices, tamen postea fuerunt conversæ et pœnitentes; hæc autem turpiter peccavit crimen adulterii et in consensu homicidii: et ideo propter verecundiam subticetur ejus nomen.

Nota tamen quod in Scriptura recitantur aliquando peccata magnorum, sicut David et aliorum; et hoc, quia diabolus non solum parvos et inferiores, sed etiam magnos prostravit: adversarius enim noster est. Et ideo propter cautelam recitantur, ut qui stat videat ne cadat. Alia ratio est, ne aliquis putaret eos plusquam homines esse. Si enim aliquis solam in eis perfectionem consideraret, decipi posset per idolatriam; sed cum videt eos per peccatum corruisse, non credit jam aliquid amplius ab homine in eis esse.

Nota etiam hoc, secundum Gregorium, quod aliquando factum litterale est malum, et significatum est bonum; aliquando vero factum bonum, et significatum malum. Urias enim fuit vir bonus et justus, nec de aliquo in Scriptura reprehenditur; et tamen significat diabolum. Bersabee autem fuit peccatrix; et tamen rem bonam significat, scilicet Ecclesiam, ut notat Glossa II Reg. XII, et etiam Glossa quæ dicitur exponere figuram secundum sensum allegoricum. Urias enim interpretatur lux mea Deus, et significat diabolum, qui lucem divinitatis appetivit; Isa. XIV, 14: *Ero similis Altissimo.* Bersabee interpretatur puteus septem, vel puteus societatis; et significat Ecclesiam de gentibus, propter septiformem gratiam baptismalem. Hanc sibi desponsaverat primo diabolus; sed David, idest Christus, abstulit eam ab eo, et copulavit sibi, et ipsum diabolum interfecit. Aliter Bersabee significat legem, per cujus vias populus inductus est, qui non vult ingredi in domum per spiritualem intelligentiam, et ideo defert litteras mortis suæ, quia *littera occidit*, II Cor. III, 6. Sed David, idest Christus, abstulit a Judæis legem, quando docuit eam spiritualiter intelligendam.

Salomon autem genuit Roboam etc. Sicut autem David interpretatur manu fortis, vel aspectu desiderabilis, ita Salomon pacificus: et hoc est rectum, quia ex fortitudine operationis bonæ provenit pax conscientiæ; Psal. CXVIII, 165: *Pax multa diligentibus legem tuam.* Contingit autem quod ex pace conscientiæ homo velit alios ad bonum venire. Unde Salomon genuit Roboam, qui interpretatur impetus: quia impetu prædicationis movetur habens pacem conscientiæ ad dilatandum nomen Christi; sicut legitur de Apostolis Isa. XXVII, 6: *Qui ingrediuntur impetu ad Jacob, florebit et germinabit Israel, et implebunt faciem orbis semine.* Utrumque autem significat Christum, quia ipse est pax. Item ipse Roboam, qui populum impetu prædicationis convertit.

Roboam autem genuit Abiam, qui interpretatur pater Deus: quia ex hoc quod homo studet ad profectum aliorum spiritualem, vel corporalem per opera misericordiæ, efficitur dignus paternitate Dei, ut infra vers. 44: *Benefacite his qui oderunt vos, ut sitis filii Patris vestri, qui in cœlis est* etc. Et Luc. cap. VI, 36: *Estote misericordes.* Hoc etiam competit Christo, cui dicitur (ad Hebr. I, 5): *Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium.*

Abias autem genuit Asa, qui interpretatur attollens: quia quandoque homo ex hoc quod efficitur pater et superior aliorum, incurrit quamdam negligentiam securitatis; ideo *Abias genuit Asa*, ut scilicet homo sit in continuo profectu, et attollat se semper ad majora. Hoc etiam competit Christo, qui dicitur attollens, idest crescens; Luc. II, 40: *Puer autem crescebat.* Vel attollens, quia abstulit peccata mundi.

Asa autem genuit Josaphat, qui interpretatur judicans, quia ex hoc quod semper crescit homo spiritualis, efficitur judicans; I Cor. II, 15: *Spiritualis homo omnia dijudicat.* Et hoc Christo com-

petit, quia *Pater omne judicium dedit Filio* (Jo. v, 22).

Josaphat autem genuit Joram, qui interpretatur habitans in excelsis; quia ille qui judex constituitur, debet in excelsis habitare; Isa. xxxiii, 16: *Iste in excelsis habitabit.* Quomodo autem hoc sit, dicit Apostolus (Philipp. iii, 20): *Nostra conversatio in cœlis est.* Et hoc competit Christo, quia *excelsus super omnes gentes Dominus* (Psal. cxii, 4).

Joram autem genuit Oziam. Hic est quæstio litteralis. Nam I Par. iii, 11 dicitur quod Joram genuit Ochoziam. Ochozias autem genuit Joram. Joras autem genuit Amasiam, qui et Azarias dicitur. Amasias autem genuit Oziam. In duobus ergo videtur Evangelista in genealogiæ serie defecisse. Primo quia Joram non genuit Oziam, sed Amasiam; secundo, quia omisit tres generationes.

Et dicendum ad primum, quod generare aliquem alium potest intelligi dupliciter, mediate vel immediate: immediate, sicut pater carnalis immediate generat filium: et sic Joram non genuit Oziam. Alio modo mediate, sicut nos dicimur filii Adam; et sic filius potest dici genitus ab avo vel proavo, quia ab ipso per generationem mediatam descendit. Quare autem omisit tres reges, triplex ratio assignatur. Prima a Hieronymo, qui dicit (sicut scriptum est Exod. xx, 5): *Dominus visitat peccata patrum in tertiam et quartam generationem, his qui patrum sceleris efficiuntur imitatores.* Joram autem duxit uxorem filiam Jezabel, scilicet Athaliam, quæ traxit eum ad idolatriam. Ochozias etiam magis quam pater idolatriæ deditus fuit. Et similiter Joras, qui cum scelere idolatriæ etiam Zachariam filium Jojadæ occidit: et ideo isti tres quasi indigni excluduntur a generatione Christi. Chrysostomus aliam assignat rationem. Præcepit enim Dominus IV Reg. ix Jehu filio Nansi, quod ipse extirparet domum Achab, qui diligens fuit in executione præcepti, et tamen a cultura deorum non recessit: adoravit enim vitulos conflatiles: et quia diligenter perfecit Domini imperium destruendo domum Achab, dictum est ad eum, quod filii ejus usque in quartam generationem sederent super thronum domus Israel; unde sicut Jehu meruit regnum Israel usque in tertiam vel quartam generationem, ita per oppositum Joram, qui commiscuit se fœminis gentilibus, et transtulit iniquitatem domus Israel ad domum Juda, debuit amittere nomen posteritatis in genealogia Christi usque in quartam generationem, facta expiatione peccati. Augustinus *in quæst. novi et vet. Test.* aliam assignat rationem. Dicit enim, quod quidam fuerunt boni, et bonos invenerunt patres, sicut Isaac et Jacob: quidam mali, et tamen bonos invenerunt patres, sicut Salomon, qui peccator fuit, et tamen David virum justum et sanctum habuit patrem: quidam nec boni fuerunt, nec bonos patres habuerunt, sicut fuerunt isti tres, ut patet per prædicta. Joram peccavit, et peccatum ejus continuatum fuit usque ad Oziam, qui pene nihil mali fecit, nisi quod incensum adolevit; continuatio autem peccati causa vel ratio est destructionis. Et ideo isti tres qui in peccato idolatriæ permanserunt, excluduntur a genealogia Christi. Ratio autem mystice assignatur propter tres quaterdenarios, per quos Matthæus genealogiam Christi describere intendit. Ozias autem interpretatur robustus Domini; et signat Christum, de quo in Psal. cxvii, 14: *Fortitudo mea, et laus Dominus, factus est mihi in salutem* etc. Mystice autem *Joram genuit Oziam*, quia qui in excelso habitant, debent esse fortiter operantes.

Nota quod sub hoc Ozia prophetavit Isaias, ut patet Isa. i. Propter enim peccatum principum, et regum, et etiam populi, abstulit Deus prophetiam et doctrinam; unde sub rege bono cœpit iterum emanatio prophetiæ.

Ozias autem genuit Joatham, qui interpretatur profectus; et significat Christum, per quem Ecclesia proficit quotidie. Et sic bene *Ozias genuit Joatham;* quia qui fortiter operantur, sunt in continuo profectu; Ps. lxxxiii, 8: *Ibunt de virtute in virtutem.*

Joatham autem genuit Achaz, qui interpretatur comprehendens; quia per continuum profectum virtutum venit homo ad cognitionem Dei; Ps. cxviii, vers. 104: *A mandatis tuis intellexi, propterea odivi omnem viam iniquitatis;* Psalmo lxiii, 10: *Annuntiaverunt opera Dei* (ostendendo in opere) *et facta ejus intellexerunt.* Propter quod Paulus ad Philippenses iii, 12: *Sequor, si quo modo*

comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu. Et hoc competit Christo, qui solus perfecte divinitatem comprehendit; Luc. x, 22: *Nemo novit Patrem nisi Filius.*

Achaz autem genuit Ezechiam, idest fortis Dominus: quia talis habet fortitudinem a Domino; II Regum xxii, 2: *Dominus fortitudo mea, et robur meum.* Et hoc competit Christo, qui fortis est in prælio.

Ezechias autem genuit Manassen, et interpretatur oblivio: quia qui jam perfecte Deum cognoscit, istorum temporalium obliviscitur; Psalm. xliv, 11: *Obliviscere populum tuum, et domum patris tui;* Gen. xli, 51: *Oblivisci me fecit Dominus Deus omnium laborum meorum.* Et hoc Christo convenit, de quo dicitur Ezech. xviii, 21: *Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, omnium iniquitatum ejus, quas operatus est, non recordabor.*

Manasses autem genuit Amon, idest fidelis et nutriens: quia vere est ille fidelis qui contemnit temporalia. Secundum enim Gregorium, fraus est filia avaritiæ: et ideo qui temporalia perfecte contemnit, jam non curat de infidelitate. Unde recte *Manasses genuit Amon.* Hoc etiam interpretatur nutriens: quia qui temporalia contemnit, debet inde nutrire pauperes per misericordiam; infra xix, 21: *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes*, ecce contemptus; *et da pauperibus*, ecce nutrimentum; hoc autem Christo competit, qui vere fidelis est; Psal. cxliv, 13: *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis;* et iterum nutritius; Oseæ xi, 3: *Ego qui nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis, et nescierunt quod curarem eos*; infra xxiii, 37: *Quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallinæ congregant pullos suos sub alas, et noluisti?*

Amon autem genuit Josiam, qui interpretatur salus Domini, vel incensum; quia ex hoc consequitur homo salutem, quod etiam temporalia obliviscitur et largitur, sive distribuit. Vel incensum hoc competit Christo; Ps. lxxvii, 12: *Qui operatus est salutem in medio terræ... Et se obtulit sacrificium Deo in odorem suavitatis*, Ephes. v, 2.

Josias autem genuit Jechoniam et fratres ejus, qui interpretatur præparatio Domini, vel resurrectio; et significat Christum, qui præparavit nobis locum, Joan. xiv, et qui dicit, Joan. xi, 25: *Ego sum resurrectio et vita*, et per hanc venimus ad resurrectionem.

Hic autem triplex est quæstio secundum litteram. Primo quæritur, quomodo dicatur Josias genuisse Jechoniam; et tamen non ipsum, sed patrem ejus Joakim genuit.

Et ad hoc est duplex responsio. Secundum enim Chrysostomum, cui consentit Augustinus, nomen Joakim prætermittitur omnino; et hoc quia non per divinam ordinationem regnavit, sed per Pharaonis potentiam, qui ipsum in regno instituit, incarcerato primogenito fratre ejus Joathan, qui regnaverat ante eum. Et ad hoc nota historiam IV Reg. xxii, et II Paral. xxxvi. Habuit etiam Josias tres filios, Joatham, Joakim, qui et Eliacim, et Sedeciam. Si enim, ut dicit Augustinus, illi tres reges removentur de genealogia, quia per idolatriam depravati sunt, quanto magis iste, qui non per Deum, vel prophetam, sed per gentilis hominis positionem institutus est in regno? Sententia est, non verba Hieronymi, ut vult et ei consentit Ambrosius, quod uterque dictus est Joakim, et ille qui ponitur in fine quaterdenarii, et qui ponitur in principio tertii, et uterque Jechonias et Joakim idem sunt. Unde notandum, quod Josias tres habuit filios, Joakim, qui et Eliacim, Joathan, et Sedeciam. Mortuo autem Josia regnavit pro eo Joathas, medius scilicet filius; quo capto a Pharaone rege Ægypti, et incarcerato, constituit fratrem ejus primogenitum Joakim regem, imponens ei tributum; postea Nabuchodônosor rex Babylonis, superato rege Ægypti, obsedit Jerusalem, et cepit Joachim, quem sub tributo remisit in Jerusalem. Postea autem cum vellet Joakim rebellare contra regem Babylonis confisus de auxilio regis Ægypti, ascendit Nabuchodonosor Jerusalem, et cepit eum, et occidit, et constituit filium ejus pro eo Joachim, quem et Jechoniam nominavit nomine patris; quo facto timens Nabuchodonosor, ne iste memor mortis patris confœderaretur cum rege Ægypti, rediit in Jerusalem, et obsedit eam; et Jechonias, vel Joachim iste, filius scilicet alterius, de consilio Jeremiæ tradidit se regi Nabuchodonosor, et uxo-

rem, et filios; et isti proprie dicuntur transmigrasse in transmigrationem. Nabuchodonosor vero constituit regem loco ejus Sedeciam fratrem patris ejus, et ipsum Joachim duxit in Babylonem; et ille est de quo dicitur post: *Et post transmigrationem.*

Sed quare nominatus est Jechonias, cum nomen ejus fuerit Joachim? Et dicendum, quod istud nomen impositum fuit a propheta, scilicet Jeremia; Jerem. cap. XXII, 24: *Hæc dicit Dominus: Si fuerit Jechonias filius Joakim regis Juda, annulus in manu dextera mea, inde evellam eum.* Et infra 28: *Numquid vas fictile atque contritum vir iste Jechonias?* Et ideo potius nominatur ab Evangelista tali nomine, ut ostendatur Evangelistam concordare cum Propheta.

Nota etiam quod quamvis idem sit nomen, diversimode tamen scribitur. Primi enim Joakim nomen scribitur per k, et videtur dici Joakim; sed secundi scribitur per ghimel, unde dicitur Joachim: et ideo diversas habent interpretationes. Primum enim interpretatur resurrectio; secundum vero præparatio Domini.

Secundo quæritur quare dicitur: *Jechoniam et fratres ejus.* Multi enim fuerunt de regibus qui fratres habuerunt; sed numquam dicitur, vel fit mentio de fratribus.

Et dicendum, secundum Ambrosium, quod ubicumque fit mentio de fratribus, sicut cum dicitur: *Judam et fratres ejus, et Phares et Zaram de Thamar;* hoc significat quod æquales fuerunt in sanctitate, vel malitia. Isti autem tres omnes sunt mali. Aliter potest dici, quod ideo quia istorum fratrum quilibet regnavit, sicut patet per ea quæ dicta sunt; sic autem non fuit de fratribus aliorum regum.

Tertio quæritur de hoc quod dicitur *in transmigratione.* Videtur falsum, quia Josias numquam transmigravit.

Et dicendum hoc accipiendum esse secundum præscientiam divinam, secundum quam ordinatum erat eos quos tunc generabat, transmigrandos esse; vel dicendum, quod *in transmigratione* idem est ac prope transmigrationem, sive jam imminente.

4. Hic ponitur tertius quaterdenarius generationis Christi, qui procedit per personas privatas. De isto Jechonia, sicut dictum est supra, fuit duplex opinio. Hieronymus enim et Ambrosius volunt quod alter fuerit ille qui ponitur in fine primi quaterdenarii, et vocatus est Joakim; alter vero qui dictus est Joachim. Secundum vero Augustinum, ut supra. Ista enim transmigratio filiorum Israel significat translationem fidei ad gentes; Act. XIII, 46: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei.* In illa transmigratione facta est quasi quædam reflexio Judæorum ad gentes. Unde quasi quidam constituitur angulus; et ideo Jechonias iste significat Christum, qui factus est lapis angularis, in seipso utrumque copulans populum, Judæorum et gentium; Ps. CXVII, vers. 22: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.*

Sed hic quæritur. Jer. XXII, 30 dicitur: *Scribe virum istum (Sedeciam) virum sterilem, qui in diebus suis non prosperabitur; nec enim erit qui sedeat de semine ejus super solium David.* Quomodo ergo dicitur Christus descendisse a David per Sedeciam, cum de Christo scripserit sic Isa. IX, 2: *Super solium David, et super regnum ejus sedebit?*

Et dicendum, secundum Ambrosium, quod cum Christus dicitur sedere super solium, intelligitur de regno spirituali, non corporali, nisi inquantum per regnum David corporale significatur spirituale.

Salathiel autem genuit Zorobabel. Contra I Paralipom. III dicitur, quod filii Jechoniæ fuerunt Asir, Salathiel, et Melchiram, et Phadaia. Phadaia autem filios habuit Zorobabel, et Semei: de Abiud autem nulla prorsus fit ibi mentio. Ergo videtur, quod male dicit Evangelista, quod Salathiel genuit Zorobabel, et quod Zorobabel genuit Abiud.

Ad hoc tripliciter respondetur in Glossa. Una responsio, quod in libro Paralipomenon multa depravata sunt vitio scriptorum, præcipue de his quæ pertinent ad numerum et ad nomina. Unde istis generationibus vitiatis prohibet Apostolus intendere, quæ magis quæstionem quam utilitatem inducunt, I Tim. I. Alia est responsio, quod Salathiel binomius fuit: vocatus est enim Salathiel, et Caphadara; et ideo liber Paralipomenon dicit Zorobabel filium Capha, Evangelista vero filium Salathiel. Nulla est ergo contra-

rietas. Tertia est responsio, et verior, quod Salathiel, et Caphadara fuerunt fratres, sicut dicit liber Paralipomenon. Caphadara autem genuit filium quem vocavit eodem nomine, scilicet Zorobabel, et iste genuit Abiud. Dicendum etiam quod liber Paralipomenon narrat genealogiam ipsius Capha; Evangelista generationem Salathiel, quia de eo erat Christus nasciturus.

Notandum autem quod de illis qui fuerunt ab Abiud usque ad Joseph, nulla fit mentio in libris sacræ Scripturæ, sed ex annalibus Hebræorum, quos Herodes pro magna parte comburi fecit, ut occultaretur ignobilitas sui generis, accepta sunt. Patet littera; sensum mysticum prosequamur.

Nota ergo quod in hac parte genealogiæ ponuntur tres ordines. Primus est ordo doctorum, et continet quatuor generationes: ante orationem enim requiritur præparatio, secundum illud Eccli. XVIII, vers. 23: *Ante orationem præpara animam tuam;* et ideo de Jechonia, qui interpretatur præparatio Domini, sequitur Salathiel, qui interpretatur petitio mea; et designant Christum, qui in omnibus *exauditus est pro sua reverentia,* Hebr. v, 7. Oratio autem debet præcedere doctrinam, secundum illud ad Eph. VI, 19: *Orate, ut detur sermo in apertione oris mei;* et ideo Salathiel sequitur Zorobabel, qui interpretatur magister Babel, idest confusionis; quia per doctrinam et prædicationem Apostolorum revocatæ sunt gentes ad Deum verum, et hoc fuit ad confusionem idolatriæ; et hoc competit principaliter Christo, qui dicit: *Vocatis me, Magister, et Domine, et bene dicitis,* Jo. XIII, 13. Per doctrinam autem, et prædicationem acquirit homo patris dignitatem; unde patres dicuntur eorum qui instruuntur spiritualiter; I Cor. IV, 15: *Nam et si decem millia pœdagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres: in Christo enim Jesu per Evangelium filii sumus;* et ideo sequitur: *Zorobabel autem genuit Abiud,* qui interpretatur pater meus iste; et hoc competit Christo; Psalm. LXXXVIII, vers. 27: *Ipse invocabit me, pater meus es tu.*

Abiud autem genuit Eliacim. Hic designatur ordo incipientium, scilicet auditorum. Primum autem quod fit per prædicationem in auditore, et quod debet prædicator intendere, est quod resurgat a vitiis ad virtutes, secundum illud Ephes. v, 4: *Surge qui dormis;* et ideo *Abiud genuit Eliacim,* qui interpretatur resurrectio; et competit Christo, qui dicit, Jo. XI, 26: *Omnis qui credit in me, habet vitam æternam.* Non autem resurgens potest pervenire ad statum justitiæ nisi per auxilium Dei: et ideo postquam resurrexit, indiget homo auxilio Dei, secundum illud Psal. CXX, 2: *Auxilium meum a Domino;* et ideo sequitur: *Eliacim autem genuit Azor,* qui interpretatur adjutus. Et hoc etiam competit Christo, de quo in Psal. XXVI, 9: *Adjutor meus esto, Domine.* Et per hoc auxilium devenitur ad justitiam: unde, *Azor genuit Sadoch,* qui interpretatur justus; Rom. I, 22: *Justitia Dei per fidem Jesu Christi in omnes, et super omnes qui credunt in eum.* Consummatio autem justitiæ sive finis, est caritas: *Finis justitiæ Christus, finis præcepti est caritas,* I Tim. I, 5. Tantum sunt duo præcepta, scilicet dilectio Dei, et proximi; I Jo. IV, 21: *Et hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum.* Et ideo *Sadoch* sequitur *Achim,* et *Achim Eliud.* Achim interpretatur frater meus: unde signat dilectionem proximi; Psal. CXXXII, 1: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum!* Hoc competit Christo, qui caro, et frater noster est. Et quia dilectio proximi non potest esse sine dilectione Dei; ideo sequitur: *Eliud autem genuit Achim.* Eliud interpretatur Deus meus; Psal. XVII, 2: *Diligam te, Domine:* et hoc competit Christo; Psal. XXX, 15: *Deus meus es tu.*

Achim autem genuit Eleazar. Hic designatur ordo proficientium. Non potest autem profici sine auxilio divino; unde primum quod requiritur ad proficiendum est auxilium divinum; et ideo *Eliud* recte sequitur *Eleazar,* qui interpretatur Deus meus adjutor; Psal. LXXXVIII, vers. 6: *Beatus vir cujus est auxilium abs te.* Sed quia Deus multis modis potest juvare ad salutem, ut removendo prohibentia, et dando occasiones, potissimum adjutorium est per donum gratiæ suæ; I Cor. XV, 10: *Gratia Dei sum id quod sum.* Et ideo *Eleazar,* idest adjutorium Dei, sequitur *Mathan,* qui interpretatur donum, scilicet gratiæ divinæ: et hoc competit Christo,

qui est etiam donans; Jo. III, 16: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret;* Ephes. IV, 8: *Dedit dona hominibus.* Sed quia homo posset tantum confidere de dono gratiæ, quod ipse incideret in negligentiam, non cooperando per liberum arbitrium gratiæ; ideo sequitur *Jacob*, qui interpretatur luctator; propter hoc I Cor. XV, 10: *Gratia Dei sum id quod sum:* et sequitur: *Et gratia ejus in me vacua non fuit;* II Corinth. VI, 1: *Hortamur vos ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* Nunc autem sequitur *Joseph*, idest augmentum, quia per gratiam, et liberi arbitrii conatum venit homo ad augmentum; Proverb. IV, 8: *Justorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectam diem.* Unde *Jacob genuit Joseph virum Mariæ.*

Sed hic oritur duplex quæstio. Primo enim quæritur de contrarietate quæ videtur esse inter Lucam et Matthæum: Lucas enim dicit quod Joseph fuit Heli, qui fuit Mathat: Matthæus autem dicit quod fuit Jacob: ergo videtur esse contrarietas inter eos.

Sed dicendum est ad hoc, quod duo fuerunt de eadem stirpe, sed non de eadem familia, scilicet Mathan et Mathat: fuerunt enim de stirpe David; sed unus descendit de stirpe David per Salomonem, scilicet Mathan; alius per Nathan, scilicet Mathat. Accepit ergo Mathan uxorem Hesta nomine, ex qua genuit Jacob; mortuo autem Mathan, quia lex non prohibebat viduam nubere, nupsit fratri ejus Mathat, qui genuit de ea Heli. Unde Jacob et Heli fuerunt fratres de eadem matre, sed non de eodem patre. Accepit autem Heli uxorem, et mortuus est sine liberis; unde Jacob, ut suscitaret semen fratri suo, accepit eamdem uxorem, et genuit Joseph: unde Joseph fuit filius Jacob secundum carnem, sed filius Heli secundum adoptionem. Et ideo Matthæus, qui ponit in genealogia Christi solum patres carnales, dicit Joseph filium Jacob; Lucas autem, qui ponit multos qui non fuerunt patres carnales, dicit eum filium Heli. Ratio autem hujus diversitatis dicta est superius.

Notandum autem quod quando frater accipiebat uxorem fratris, ut suscitaret nomen ejus, non est ita intelligendum quod filius ille qui generabatur, vocaretur nomine fratris defuncti: Booz enim qui accepit Ruth, ut suscitaret semen Elimelech, genuit filium, quem non vocavit Elimelech, sed Obed; sed pro tanto dicitur suscitare nomen ejus, quia filius ille ei adscribebatur secundum legem: nec est hoc inconveniens, quia, sicut dicitur in ecclesiastica historia, ipsi Apostoli et Evangelistæ fuerunt instructi a proximis parentibus Christi de genealogia Christi: qui eam partim memoria, partim ex dictis libris Paralipom. corde tenebant.

Secunda quæstio est. Matthæus intendit scribere generationem Christi. Cum ergo Christus non fuerit filius Joseph, sed solum Mariæ, ad quid necesse fuit protendere generationem Christi ab Abraham usque ad Joseph?

Ad quod dicendum, quod consuetum fuit apud Judæos, et est usque hodie, accipere uxorem de tribu sua: unde Numeror. XXXVI, 7 dicitur quod accipiat uxorem quisque de tribu et cognatione sua. Et quamvis hoc non necessario observaretur, tamen ex consuetudine observabatur. Unde Joseph Mariam tamquam sibi propinquissimam duxit uxorem. Et ideo quia erant de eodem genere, per hoc quod ostenditur Joseph a David descendisse, ostenditur etiam Mariam, et Christum de semine David fuisse. Sed unde potest haberi hoc quod Joseph et Maria fuerint de eadem tribu? Patet ex hoc quod habetur Luc. II, 4, quia cum debuisset fieri descriptio, ascendit ipse Joseph et Maria in civitatem David, quæ est Bethlehem. Unde per hoc quod eam duxit secum, patet quod de eadem erant familia.

Sed quæritur quare per Mariam non ostendit Christi generationem ex David. Dicendum quod non est consuetum apud Hebræos, nec etiam gentiles, genealogiam texere per mulieres: unde Christus qui venerat pro salute hominum, voluit in hoc imitari, vel observare mores hominum; et sic non per feminas ejus genealogia describitur, præcipue cum sine periculo veritatis posset per viros ejus genealogia cognosci.

Virum Mariæ Hieronymus: " Cum audieris virum, suspicio non oriatur nuptiarum. "

Contra. Nonne fuit verum matrimonium? Dicendum quod sic, quia ibi fue-

runt tria bona matrimonii: proles, ipse Deus; fides, quia nullum adulterium; et sacramentum, quia indivisibilis conjunctio animarum. Quid ergo dicendum? Hoc intelligitur quantum ad nuptiarum complementum, quod est per carnalem copulam. Ideo autem, ut dicit Augustinus, nominatur vir Mariæ, ut ostendatur matrimonium esse inter pari voto continentes.

Sed quomodo fuit matrimonium? Votum enim impedit matrimonium contrahendum, et dirimit contractum. Cum ergo beata Virgo voverit virginitatem, nullum videtur fuisse matrimonium. Præterea. Consensit in carnalem copulam, si fuit matrimonium.

Sed dicendum quod beata Virgo angebatur inter duo: ex una enim parte angebatur propter maledictum legis, cui subjacebat sterilis; ex alia parte angebatur propter propositum servandæ castitatis; et ideo virginitatem proposuit, nisi Dominus aliter ordinaret; unde divinæ dispositioni se commisit. Quod dicitur, quod consensit in carnalem copulam, dicendum quod non: sed in matrimonium directe; in carnalem autem copulam quasi implicite, si Deus voluisset.

De qua natus est Jesus qui vocatur Christus. Hic duplex error excluditur. Unus qui dicit, Christum fuisse filium Joseph: et hoc excluditur per hoc quod dicitur, *De qua.* Si enim fuisset filius Joseph, dixisset, De quo; vel saltem, De quibus. Alius excluditur error, scilicet Valentini, qui dicit Christum non assumpsisse corpus de beata Virgine; sed de cælo apportasse, et per beatam Virginem sicut per canale transisse. Contra est quod dicitur *De qua.* Si enim ita esset sicut dicit, dixisset Evangelista non *De qua*, sed Per quam, vel A qua, vel Ex qua, vel aliquid tale. Hæc enim propositio *de* semper notat consubstantialitatem; non autem hæc præpositio *ex;* unde potest dici: Ex mane fit dies, et quod arca procedit ex artifice, numquam dicitur, De artifice. Unde per hoc quod dicit *de*, denotat quod de corpore B. Virginis formatum est corpus Christi; Gal. IV, 4: *Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege.* Hic cavendus est error Nestorii, qui duas in Christo personas posuit; et ideo non concedit Deum natum, vel passum: nec alia quæ sunt Dei, ut esse ab æterno, vel creasse stellas, attribuit homini. Unde in quadam sua epistola accipit istam auctoritatem ad confirmationem sui erroris. *De qua natus est Jesus;* non dicit Deus, sed *Jesus:* quod est nomen hominis, et *Christus.* Sed secundum hoc nulla esset unio in Christo, nec Christus diceretur unus.

Unde nota, quod in Christo, quia fit unio duarum naturarum in una persona, fit communicatio idiomatum, ut illa quæ sunt Dei attribuantur homini, et e converso: et potest poni exemplum qualecumque de duobus accidentibus in subjecto, sicut pomum dicitur album et saporosum. Et quantum ad saporosum dicitur album, ratione qua pomum est album, et e converso.

Qui vocatur Christus. Nota. Simpliciter dicitur Christus sine additione, ad denotandum quod oleo invisibili unctus est, non materiali, sicut reges, vel prophetæ in lege; Psal. XLIV, 8: *Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.*

Omnes ergo generationes. Posita generatione Christi, hic concludit numerum generationum: et dividit eas per tres quaterdenarios. Primus quaterdenarius est ab Abraham usque ad David inclusive, ut scilicet David numeretur in illo primo quaterdenario; et hoc est, *Omnes ergo generationes.* Secundus quaterdenarius protenditur a David exclusive, ita scilicet quod ipse David non numeretur, sed incipiatur a Salomone, et terminatur ad transmigrationem Babylonis: et hoc est, *Et a David usque ad transmigrationem Babylonis.* Tertius incipit a transmigratione Babylonis, et terminatur in Christum, ita quod Christus sit quaterdenarius.

Sed quæritur quare Evangelista ita diligenter et attente distinxit generationem Christi per tres quaterdenarios.

Chrysostomus assignat rationem: quia in istis tribus quaterdenariis semper facta est aliqua mutatio in populo Israel. In primo enim quaterdenario fuerunt sub ducibus; in secundo sub regibus; in tertio sub pontificibus. Et ipse Christus est dux, et rex, et pontifex; Isa. XXXIII, vers. 22: *Dominus judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster.* Et de ejus sacerdotio dicitur in Psal. CIX, vers. 4: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Aliam ratio-

nem assignat ipse, ut scilicet ostenderetur necessitas adventus Christi. In primo enim quaterdenario petierunt regem contra voluntatem Dei, et legem transgressi sunt. In secundo autem propter peccata sua ducti sunt in captivitatem. Sed in tertio per Christum ab omni culpa, et miseria, et a servitute peccati spirituali liberamur. Hieronymus tertiam assignat rationem, quia per istos signantur tria tempora, quibus omnium hominum vita ducitur: per primum enim quaterdenarium signatur tempus ante legem, quia in illo ponuntur aliqui patres qui fuerunt ante legem; per secundum, tempus sub lege, quia omnes illi qui ponuntur sunt sub lege; per tertium autem, tempus gratiæ, quia terminatur ad Christum, per quem scilicet *gratia et veritas facta est*, Jo. I, vers. 17. Congruit etiam ista distinctio mysterio: quia quaterdenarius est numerus compositus ex quatuor et decem. Per decem ergo vetus intelligitur Testamentum, quod datum est in decem mandatis. Per quatuor autem, Evangelium, quod in quatuor libris distinguitur. Tres autem quaterdenarii designant fidem Trinitatis. Unde per hoc quod Matthæus genealogiam in tres quaterdenarios dividit, designatur quod per novum et vetus Testamentum in fide Trinitatis pervenitur ad Christum. De numero autem generationum est duplex opinio: secundum enim Hieronymum, qui dicit, quod alius est Jechonias in fine primi quaterdenarii, et in principio secundi, sunt quadraginta duæ generationes: tot enim faciunt quaterdenarii tres; sed secundum Augustinum non sunt nisi quadraginta una; et quod Christus sit ille unus, et hoc competit mysterio: quadragenarius enim numerus consurgit ex ductu quatuor in decem, et e converso. Secundum autem Platonicos, quatuor est numerus corporum: corpus enim componitur ex quatuor elementis; decem autem est numerus, qui consurgit ex aggregatione numerorum linealium: unus enim, duo, tres et quatuor faciunt decem. Et quia Matthæus intendit declarare quomodo Christus linealiter descendit ad nos; ideo per quadraginta generationes venit ad nos Christus. Lucas autem qui intendit in Christo commendare sacerdotalem dignitatem, cui competit expiatio peccatorum; infra XVIII, 22: *Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies* etc., ponit generationes septuaginta septem: consurgit enim iste numerus ex ductu septem in undecim: septies enim undecim sunt septuaginta septem. Per undecim ergo intelligitur transgressio decalogi; per septem autem septiformis gratia, per quam fit remissio peccatorum. Quod autem secundum Hieronymum sunt quadraginta duæ generationes, etiam non vacat a mysterio, quia per illas duas intelliguntur duo præcepta caritatis; vel duo Testamenta, novum et vetus.

Christi autem generatio sic erat. Posita genealogia Christi in generali, hic describitur generatio ejus in speciali: et dividitur in tres partes. Primo ponit quemdam titulum; secundo Evangelista describit generationis modum, ibi, *Cum esset desponsata mater Jesu Maria Joseph;* tertio probat generationis modum, ibi, *Joseph autem vir ejus.* Dicit ergo, *Christi autem.* Hoc dupliciter legitur: secundum Chrysostomum enim est quasi quidam prologus dicendorum; sed secundum Remigium est quidam epilogus dictorum. Primo modo legitur sic: Ita dictum est de genealogia Christi, quomodo Abraham genuit Isaac etc. per carnalem admixtionem. *Sed Christi generatio sic erat;* supple, sicut dicetur in sequentibus. Secundo modo legitur sic, ut sit epilogus præcedentium: Ita Abraham etc. usque ad Christum. *Christi autem generatio sic erat;* supple, ut ab Abraham per David et alios protenderetur ad Christum. Consequenter describit generationis modum; et primo describit personam generantem, cum dicit, *Cum esset desponsata;* secundo ipsam Christi generantem, cum dicit, *Antequam convenirent, inventa est in utero habens;* tertio generationis actorem, *De Spiritu sancto.* Personam generantem describit a tribus. Primo a conditione, cum dicit, *Desponsata... Joseph;* secundo a dignitate, *Mater ejus;* tertio a próprio nomine, *Maria.* Dicit ergo, *Cum esset desponsata mater Jesu Maria Joseph.*

Sed hic statim oritur quæstio. Cum Christus voluerit nasci de virgine, quare voluit matrem suam desponsari?

Ratio, secundum Hieronymum, triplex assignatur. Prima est ut credibilius es-

set testimonium virginitatis ejus: si enim non fuisset desponsata, et diceret se esse virginem, cum esset imprægnata, non videretur ob aliud dicere, nisi ut celaret crimen adulterii. Sed cum desponsata erat, non habebat necesse mentiri. Et ideo magis esset credendum ei; Psal. CXII, 5: *Testimonia tua credibilia facta sunt nimis.* Alia ratio est ut haberet præsidium viri, sive cum fugeret in Ægyptum, sive cum inde rediret. Tertia fuit, ut partus ejus diabolo celaretur, ne scilicet si ipse sciret, impediret passionem ejus, et fructum nostræ redemptionis; I Corinth. II, 8: *Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent;* exponitur de dæmone, idest non crucifigi permisisset.

Sed contra. Diabolus numquid non cognoscit an ista est virgo? Virginitas enim ejus erat in carne non corrupta. Ergo diabolus potuit scire eam esse virginem.

Sed dicendum, secundum Ambrosium, qui etiam istam rationem assignat, quod diaboli possunt aliqua subtilitate naturæ, quæ tamen non possunt nisi divina permissione. Unde diabolus ejus virginitatem cognosceret, nisi a diligenti consideratione divinitus fuisset prohibitus. Secundum Ambrosium assignatur triplex ratio. Prima est propter honorem matris Domini conservandum: " Maluit Dominus de ortu suo homines dubitare, quam de pudicitia matris. Et ideo voluit eam desponsari, ut tolleretur suspicio adulterii: ipse enim venerat legem adimplere, non solvere; „ Matthæi V, 17: *Non veni solvere, sed adimplere;* Exod. XX, 12 dicitur, *Honora patrem tuum et matrem tuam.* Alia ratio est, ut virginibus notatis de adulterio auferretur excusatio: si enim mater Domini non fuisset desponsata, et tamen gravida, possent similiter se per eam excusare; Psalm. CXL, 4: *Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis.* Tertia ratio, quia Christus Ecclesiam sibi desponsavit, quæ virgo est; II Cor. II, 2: *Despondi enim vos.* Et ideo de virgine desponsata nasci voluit in signum quod Ecclesiam sibi desponsavit.

Cum ergo esset desponsata. Sed cui? Joseph. Secundum Chrysostomum, Joseph fuit faber lignarius; et signat Christum, qui per lignum crucis omnia restauravit, cælestia etc. *Mater ejus*, idest Dei. Hic ostenditur ejus dignitas: nulli enim creaturæ hoc concessum est, nec homini, nec angelo, ut esset pater, aut mater Dei; sed hoc fuit privilegium gratiæ singularis, ut non solum hominis, sed Dei mater fieret; et ideo in Apoc. XII, 1 dicitur: *Mulier amicta sole, quasi tota repleta divinitate.* Quod negavit Nestorius; et hoc quia divinitas non fuit accepta a virgine. Contra quem Ignatius martyr pulchro exemplo utitur ad ostendendum quod fuit mater Dei. " Constat, inquit, quod in generatione hominum communium mulier dicitur mater: et tamen mulier non dat animam rationalem, quæ a Deo est, sed ministrat substantiam ad corporis formationem. Sic igitur mulier dicitur mater totius hominis, quia id quod sumptum est de ea, unitur animæ rationali. Similiter cum humanitas Christi sumpta sit de beata Virgine, propter unionem ad divinitatem dicitur beata Virgo non solum mater hominis, sed etiam Dei; quamvis ab ipsa non sumatur divinitas; sicut nec in aliis anima rationalis sumitur a matre. „ *Maria*, proprium nomen, interpretatur maris stella, vel illuminatrix, et suo sermone domina: unde in Apoc. XII, 1 describitur luna sub pedibus ejus. *Antequam convenirent* etc.

Hic objicit Elvidius: Si antequam convenirent, ergo aliquando convenerunt; unde iste negavit virginitatem matris Christi: non ante partum, nec in partu, sed post partum dicit quod fuit cognita a viro.

Et respondet Hieronymus, quod sine dubio hoc quod dicitur *Antequam*, semper importat ordinem ad futurum. Sed hoc potest esse dupliciter: vel secundum rationem, vel secundum intellectus acceptionem. Si enim dicatur: antequam comederem in portu Romæ, navigavi ad Africam, non est intelligendum quod postquam navigaverim ad Africam comederim; sed quia proposueram comedere, et præventus navigatione non comedi; ita est hic: non est ita intelligendum quod postea realiter convenirent, sicut dicit impius ille; sed quia ex hoc ipso quod sibi desponsata erat secundum communem opinionem, licebat eis aliquando convenire, quamvis numquam convenerint.

Remigius aliter exponit, ut intelligatur de solemni celebratione nuptiarum: ante enim erat, et fiebat per aliquos dies desponsatio, et interim sponsa non erat sub custodia viri: postea autem fiebat solemnis celebratio nuptiarum, et tunc traducebatur ad domum viri. De his nuptiis loquitur Evangelista hic. Et secundum hoc non habet locum objectio Elvidii. Nota proprietatem verbi: proprie enim illud inventum dicitur, de quo non sperabatur, nec putabatur; et Joseph tantam habebat opinionem de pudicitia Mariæ, quod præter æstimationem ejus fuit quod invenit eam gravidam.

In utero habens, supple ab ipso Joseph, qui, sicut dicit Hieronymus, " maritali licentia pene omnia secreta ejus rimabatur. „ *De Spiritu sancto.* Hic tangitur actor conceptionis. Hoc autem legendum est divisim ab illo præcedenti: non enim legendum est, aut intelligendum quod Joseph invenerit eam habentem in utero de Spiritu sancto; sed solum quod invenit eam gravidam. Et ne oriretur auditoribus interim suspicio adulterii, addidit, *De Spiritu sancto*, idest de virtute Spiritus sancti, non de substantia, ne filius Spiritus sancti credatur; Luc. I, 35: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Quamvis autem secundum Augustinum indivisibilia sint opera Trinitatis, et ideo ipsam conceptionem non solum Spiritus sanctus, sed etiam Pater et Filius operati sint; tamen per quamdam appropriationem Spiritui sancto attribuitur; et hoc tribus rationibus. Prima ratio est, quia Spiritus sanctus amor est. Hoc autem fuit signum maximi amoris, quod Deus Filium suum incarnari voluerit; Jo. III, 16: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret.* Secunda, quia Spiritui sancto attribuitur gratia; I Cor. XII, 4: *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus;* et hoc fuit maxima gratia. Tertia ratio assignatur in gestis Nicæni concilii, et est, quod in nobis est duplex verbum: verbum cordis et verbum vocis. Verbum cordis est ipsa conceptio intellectus, quæ occulta est hominibus, nisi quatenus per vocem exprimitur, sive per verbum vocis. Verbo autem cordis comparatur Verbum æternum ante incarnationem, quando erat apud Patrem, et nobis absconditum; sed verbo vocis comparatur Verbum incarnatum quod jam nobis apparuit, et manifestum est. Verbum autem cordis non conjungitur voci nisi mediante spiritu; et ideo recte incarnatio Verbi, per quam nobis visibile apparuit, mediante Spiritu sancto facta est.

Nota hic quatuor rationes quare Christus de virgine nasci voluit. Quarum prima fuit, quia peccatum originale contrahitur in prole ex commixtione viri et mulieris: unde si Christus natus fuisset de concubitu conjugali, peccatum originale contraxisset. Hoc autem esset inconveniens, cum ipse ad hoc venisset in mundum ut peccata nostra tolleret: unde peccati contagione infici non debuit. Secunda, quia Christus præcipuus fuit doctor castitatis; infra XIX, 12: *Sunt eunuchi qui se castraverunt propter regnum cœlorum.* Tertia propter puritatem et munditiam. *In malevolam animam non introibit sapientia*, Sap. I, 4. Unde decuit ut venter matris ejus nulla corruptione pollueretur. Quarta propter proprietatem verbi: quia sicut verbum sine corruptione cordis emanat a corde, ita Christus de virgine nasci voluit et debuit sine corruptione.

Joseph autem vir ejus cum esset justus. Postquam posuit generationis modum, hic confirmat ipsum per testimonium. Cum enim supra dixerit Evangelista, quod mater Jesu inventa est in utero habens, et quod hoc erat de Spiritu sancto, posset aliquis credere quod Evangelista hoc apposuisset ob gratiam Magistri; ideo hic Evangelista confirmat generationis modum supradictum. Et primo prænuntiatione prophetica, *Hoc autem factum est;* secundo revelatione angelica, ibi, *Exurgens autem Joseph.* In prima parte sunt tria. Primo introducitur persona, cui facta est revelatio; secundo persona revelans, ibi, *Hæc autem eo cogitante, ecce angelus Domini apparuit;* tertio ponuntur verba revelationis, ibi, *Joseph fili David.* Persona autem, cui fit revelatio, commendatur ex duobus, scilicet ex hoc quod est justus; et ideo non mentiretur; secundo ex hoc quod sponsus, sive vir; et ideo crimen in ea non pateretur; Proverb. VI, 34: *Zelus et furor viri non parcet in die vindictæ.* Dicit ergo ita:

Inventa est a Joseph *habens in utero. Sed Joseph vir ejus cum esset justus, et nollet eam traducere.* Hic est duplex sanctorum sententia, Ambrosii videlicet, et Augustini. Augustinus enim vult, quod Joseph, qui non erat præsens, quando facta est annuntiatio angelica, rediens, et inveniens eam gravidam, habuit suspicionem adulterii.

Sed tunc statim oritur quæstio: quomodo justus erat, si eam quam suspectam habebat de adulterio, nolebat traducere, idest crimen ipsius propalare? in hoc enim videbatur ei in peccato consentire, et Rom. I, 32 dicitur, quod *non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus, digni sunt morte.*

Sed ad hoc est triplex responsio. Prima est secundum Chrysostomum, quod duplex est justitia: una enim est justitia, quæ est virtus cardinalis, quæ dicitur justitia specialis; alia est justitia legalis, quæ includit omnem virtutem, et pietatem, et clementiam, et hujusmodi. Quando ergo dicitur quod Joseph justus erat, intelligendum est de justitia generali, ut justitia accipiatur pro pietate. Unde quia justus erat, idest pius, noluit eam traducere. Alia est responsio Augustini, qui dicit, quod duplex est peccatum, scilicet peccatum occultum et peccatum manifestum: peccatum enim occultum non est publice arguendum, sed aliter est ei remedium adhibendum. Suspicio ergo adulterii, quam habuit Joseph, erat suspicio peccati occulti, et non manifesti, quia ipse solus sciebat; et iterum si alii scirent eam gravidam, non possent opinari nisi quod de ipso esset; et ideo crimen ejus non debuisset propalasse. Tertia vero responsio est Rabani, quod etiam Joseph justus fuit et pius: in hoc enim quod pius, non voluit crimen propalare; sed in hoc quod voluit eam dimittere, apparuit justus: sciebat enim quod *qui tenet adulteram, stultus et insipiens est,* ut dicitur Prov. XVIII, 22. Secundum autem Hieronymum et Origenem non habuit suspicionem adulterii: noverat enim Joseph pudicitiam Mariæ; legerat in Scriptura quod virgo concipiet, Isa. VII; et cap. XI, 1: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet* etc. Noverat etiam Mariam de David generatione descendisse. Unde facilius credebat hoc in ea impletum esse, quam ipsam fornicatam fuisse. Et ideo indignum reputans se tantæ cohabitare sanctitati, voluit occulte dimittere eam, sicut Petrus dixit: *Exi a me, Domine, quia homo peccator sum,* Luc. V, 8. Unde nolebat eam traducere, idest ad se ducere, et in conjugem accipere, se indignum reputans. Vel, secundum aliorum sententiam, ignorans finem, ne tamquam reus haberetur si celaret, et secum eam teneret.

Hæc autem eo cogitante. Hic persona revelans introducitur: et tanguntur tria. Primo enim tangitur tempus; secundo persona revelans introducitur, *Ecce angelus;* tertio revelationis modus exprimitur, *Apparuit in somnis Joseph.* Dicit ergo, *Hæc autem eo cogitante,* idest dum ista secum in mente revolveret, *ecce angelus Domini apparuit.* Nota quod duo commendantur hic de Joseph, scilicet sapientia et clementia: sapientia quidem in hoc, quod ipse antequam ageret, deliberavit; Prov. IV, 25: *Palpebræ tuæ præcedant gressus tuos:* hoc est, nihil facias sine judicio et deliberatione rationis. Item clementia sive pietas in hoc quod factum ejus non propalavit, vel promulgavit, contra multos qui statim illud quod habent in corde, volunt exterius publicare; Prov. XXV, 28: *Sicut urbs patens, et absque murorum ambitu, ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum.* Et ideo meruit instrui, sive consolari; unde sequitur: *Ecce angelus Domini apparuit:* quasi in promptu sit adjutorium Dei; Psal. IX, vers. 10: *Adjutor in opportunitatibus, in tribulatione;* Psal. LIII, 6: *Ecce enim Deus adjuvat me, et Dominus susceptor est animæ meæ. Angelus Domini:* nihil enim melius potuit excusare, quam ille qui conscius erat virginitatis servatæ. Unde ille idem angelus qui missus est ad Mariam, Luc. I, creditur missus ad Joseph; Psal. XXXIII, 8: *Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum,* scilicet Mariæ, et Joseph, ut ipsam liberaret ab infamia, et Joseph in perturbatione non dimitteret.

Sed hic quæritur, quare non a principio facta est Joseph revelatio, antequam ita perturbaretur. Item quare Maria ei non revelavit annuntiationem angelicam, quæ sibi facta fuerat.

Et dicendum ad primum, quod hoc fecit ut testimonium ejus esset credibilius. Sicut enim Dominus Thomam apo-

stolum permisit dubitare de sua resurrectione, ut scilicet dubitans palparet, et palpans crederet, et credendo infidelitatis in nobis vulnus amoveret; sic permisit Dominus Joseph de pudicitia Mariæ dubitare, ut dubitans revelationem angelicam acciperet, et accipiendo firmius crederet. Ad hoc quod quæritur secundo, dicendum, quod si Maria ei dixisset, ipse non credidisset.

Apparuit ei in somnis: ecce modus revelationis. Nota quod apparere proprie est illius rei, quæ de natura sua est invisibilis, tamen in potestate sua est ut videatur: sicut est Deus, vel angelus: illa enim quæ de sui natura habent ut videantur, proprie apparere non dicuntur: unde dicitur apparitio divina, vel angelica: unde proprie loquitur, *Apparuit in somnis.*

Sed hic quæritur quare in somnis. Ratio redditur in Glossa, quia Joseph quodammodo dubitans erat: unde quasi quodammodo dormiebat: et ideo recte in somnis dicitur angelus apparuisse ei. Alia ratio potest assignari melior. Sicut enim dicit Apostolus, I Cor. XIV, 22, *Prophetia data est fidelibus, signa autem infidelibus.* Proprie autem revelatio, quæ dicitur prophetica, fit in somnis; Num. c. XII, 6: *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum;* et ideo quia Joseph justus erat, et fidelis, ipsi tamquam fideli debuit fieri apparitio, quæ competit credentibus, scilicet revelatio quasi prophetica. Quia vero apparitio corporalis est miraculosa, talis apparitio sibi non competebat, cum ipse crederet, et esset fidelis.

Sed tunc quæritur, quare Mariæ facta est visibilis apparitio, cum ipsa esset fidelissima.

Et dicendum est, quod mysterium incarnationis a principio revelatum est Virgini Mariæ, quando difficilius erat ad credendum; et ideo oportuit quod sibi fieret apparitio visibilis; ipsi vero Joseph non est revelatum a principio, sed magis quando jam pro magna parte erat impletum, cum jam videret alvum ejus intumescere, unde facilius poterat credere; et ideo sufficiebat sibi apparitio quæ fit in somnis.

Joseph fili David. Hic revelationis verba ponuntur: et dividitur in tres partes. secundum tria quæ fecit angelus. Primo enim Mariæ et Joseph prohibet divortium; secundo incarnationis aperit mysterium, cum dicit, *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est;* tertio ipsius Joseph futurum prænuntiat obsequium, quod scilicet puero exhibebat, ibi, *Pariet autem filium.* Dicit igitur, *Joseph.* Vocat eum ut reddat eum attentum ad audiendum, et ut revocet eum ad seipsum. Hoc commune est in Scriptura, quod scilicet quando præmittitur apparitio, quæ est de superius, requirit in auditore quamdam mentis elevationem, et attentionem; Ezech. II, 1: *Fili hominis, sta super pedes tuos, et loquar tecum.* Et infra 8: *Fili hominis, audi quæcumque loquor ad te, et noli esse exasperans.* Habac. II, 1: *Super custodiam meam stabo. Fili David.* Ideo genus exprimit ut avertat illud quod dicitur Isa. VII, 13: *Audite, domus David: Numquid parum est molestos esse hominibus, quia molesti estis et Deo meo?* etc. Signum enim datum fuit non uni personæ, sed toti tribui sive domui: unde quia de hoc debebat eum instruere, jubetur in expressione generis sui vaticinium Prophetæ ad memoriam reducere. *Noli timere.* Omnis apparitio, sive sit boni, vel mali angeli, timorem quemdam incutit: et hoc, quia talis apparitio est inconsueta, et quasi extranea naturæ hominis; et ideo ponit hominem quasi extra se. Sed in hoc est differentia, quia apparitio mali angeli terrorem incutit, et in ipso terrore hominem dimittit, ut scilicet hominem quasi extra se positum facilius pertrahat ad peccatum; sed boni angeli apparitio, quamvis terrorem incutiat, tamen statim subditur conclusio, et assecutio consolationis, ut scilicet homo ad se redeat, et quæ sibi dicuntur advertat; unde Luc. I, ubi dicitur quod apparuit angelus Zachariæ, statim sequitur (v. 13): *Ne timeas, Zacharia,* et similiter in eodem (v. 30): *Ne timeas, Maria.* Unde post apparitionem factam Joseph statim subditur consolatio. Duplicem habebat iste timorem, scilicet Dei, et etiam peccati, ne scilicet Mariæ cohabitando peccaret tamquam conscius peccati, et ideo, *Ne timeas,* subditur, scilicet metu peccati, *accipere Mariam conjugem tuam.* Nota quod conjux dicitur, non propter matrimonium, sed propter desponsationem: consuetudo enim est Scripturæ et sponsas vocare conjuges, et conjuges sponsas.

Sed quæritur, quomodo jubet eam accipere, cum eam nondum dimisisset. Et dicendum quod licet eam corporaliter non dimisisset, tamen in animo eam dimiserat: et ideo jubetur eam accipere. Vel *ne timeas accipere* quantum ad solemnitatem, et nuptiarum celebrationem.

Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Hic aperit incarnationis mysterium: et nota quod cum tria ibi fuerint, scilicet ipsa virgo concipiens, Filius Dei conceptus, et virtus activa Spiritus sancti; duo bene exprimit angelus, scilicet concipientem, et conceptionis actorem; sed tertium, ipsum Dei Filium conceptum, non exprimit nisi indefinite: *Quod enim*, inquit, *in ea natum est:* et hoc ut denotetur quod ipsum est ineffabile et incomprehensibile, non solum homini, sed etiam ipsis angelis. *Quod enim*, inquit, *in ea natum est:* non dicit, De ea, quia nasci de matre est in lucem prodire: in matre nasci est ipsum concipi; *de Spiritu sancto est.* Hoc est ergo testimonium angelicum, quod inducit Evangelista ad probandum quod supra dixerat, *Inventa est in utero habens de Spiritu sancto.*

Nota quod in conceptione aliarum mulierum, in semine viri est virtus formativa, cujus subjectum est semen, et per hanc virtutem formatur fœtus, et vegetatur in corpore mulieris. Hanc autem supplevit virtus Spiritus sancti; et ideo aliquando invenitur dictum a sanctis, quod Spiritus sanctus fuit ibi pro semine: aliquando tamen dicitur quod non fuit ibi semen. Et hoc est, quia in semine viri sunt duo, scilicet ipsa corrupta substantia, quæ descendit a corpore viri, et ipsa formativa virtus. Dicendum ergo, quod Spiritus sanctus fuit pro semine quantum ad virtutem formativam; sed non fuit ibi pro semine quantum ad corpulentam substantiam, quia non de substantia Spiritus sancti facta est caro Christi, vel conceptio ejus; et ideo patet, quod Spiritus sanctus non potest dici pater Christi, quia nec secundum divinam naturam, nec secundum humanam. Secundum divinam naturam quidem, quia quamvis Christus sit ejusdem gloriæ cum Spiritu sancto, Filius tamen secundum divinam naturam nihil accipit a Spiritu sancto; et ideo non potest dici filius ejus: filius enim aliquid accipit a patre. Similiter nec secundum humanam, quia pater et filius debent convenire in substantia; Christus autem, quamvis sit conceptus virtute Spiritus sancti, non tamen de substantia Spiritus sancti.

Sed contra hoc dicitur *De Spiritu sancto*, est quod Prov. IX, 1 dicitur, quod *Sapientia ædificavit sibi domum.* Ergo videtur quod ipsamet divina sapientia, idest Dei Filius, sibi humanam naturam univit, et ita non est facta virtute Spiritus sancti.

Sed duplex est responsio, secundum Augustinum. Prima, quod verbum illud quod scribitur Prov. IX, intelligitur de Ecclesia, quam Christus in sanguine suo fundavit. Alia est, quod indivisa sunt opera Trinitatis: et ideo illud quod facit Filius, facit etiam Spiritus sanctus; sed tamen per quamdam appropriationem attribuitur Spiritui sancto: et ratio hujus dicta fuit superius.

Pariet autem filium. Hic prænuntiat obsequium, quod exhibebit Joseph puero jam nato: et facit tria. Primo enim prænuntiat virginis partum; secundo præmonstrat obsequium ab ipso Joseph puero exhibendum, cum dicit, *Et vocabis nomen;* tertio aperit nomen impositum ipsi puero, cum dicit, *Jesum.* Dicit ergo: *Pariet*, ita concepit de Spiritu sancto quidem primo, sed *pariet filium*: non dicit, Tibi, quia ipse puerum non genuit. Luc. I, 13 dictum est Zachariæ: *Uxor tua pariet tibi filium*, quia ipsum Zacharias genuit. Vel ideo non dicit, Tibi, ut ostendatur, quod pro omnibus natus est: non solum tibi, vel ipsi pariet filium, sed toti mundo; Luc. II, 10: *Ecce annuntio vobis gaudium magnum, quia natus est vobis hodie salvator, qui est Christus Dominus in civitate David* etc. Sed quia Joseph posset dicere: Ita concepit ipsa de Spiritu sancto, et pariet filium, quid ergo ad me? in nullo sum ei necessarius; ideo subdit ipsius Joseph obsequium, *Vocabis nomen ejus.* Consuetudo erat apud Hebræos, et est hodie, quod die octavo circumcidebant puerum, et tunc imponebant ei nomen; et hoc factum est per Joseph: unde in hoc opere minister fuit. Unde dicitur ei, *Vocabis;* non dicitur, Impones, quia jam est sibi impositum; Isa. LXII, 2: *Vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominavit, Jesum*, hoc est nomen a Deo

impositum; et reddit causam, *Ipse enim salvum faciet populum suum*, quem sibi acquisivit sanguine suo, hoc est populum ejus. Dan. IX, 26 dicitur: *Non erit populus ejus, qui est eum negaturus;* unde est populus Domini per fidem; I Petr. cap. II, 9: *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. A peccatis eorum.* In libro Judic. frequenter dicitur quod talis, vel talis salvavit Israel: sed a quibus? Ab inimicis carnalibus; hic autem *a peccatis*, remittendo peccata, quod soli Deo competit; Luc. V, 24: *Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata.*

Nota, quod hic confunditur Nestorius, qui dicebat, quod illa, quæ Dei sunt, ut esse ab æterno, esse omnipotens, vel hujusmodi, non conveniunt illi homini. Ecce quod ille idem homo, qui natus est de virgine, qui vocatur Jesus, *ipse salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Unde cum peccata dimittere non possit, nisi solus Deus, oportet dicere quod iste homo sit Deus, et quod ea, quæ Dei sunt, ei verissime conveniunt.

5. Præmiserat Evangelista, quod mater Dei inventa est in utero habens de Spiritu sancto, et hoc supra probavit per angelicam revelationem; hic probat per prophetiæ prænuntiationem; unde dicit, *Hoc totum factum est ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam.* Et sciendum quod ista particula dupliciter potest introduci hic. Chrysostomus enim vult quod totum hoc dixerit angelus, et prophetiam introduxerit. Et ratio est, quia ipse, ne quod prænuntiabat videretur novum, subito voluit ostendere quod ab antiquo prænuntiatum erat; Isa. XLVIII, 3: *Qui fecit jam quod futurum est*, secundum aliam translationem. Alii dicunt, et credo melius, quod istud, scilicet *Hoc totum factum est* etc., sunt verba Evangelistæ: nam ibi terminantur verba angeli, *Et ipse salvum faciet* etc. Et inducit ea Evangelista propter tria. Primo, ut ostendat quod vetus Testamentum est de Christo; Act. X, 45: *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum.* Secundo ut facilius Christo credant; Joan. V, 46: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit.* Tertio ad ostendendum conformitatem veteris et novi Testamenti; Col. II, 17: *Quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi.* Sed ad hoc quod sciatur quid in ista prophetia contineatur, sciendum quod tria annuntiat angelus. Primo enim dixit, *Quod in ea natum est* etc.; secundo, *Pariet filium;* tertio, *Vocabitur nomen ejus Jesus.* Ista per ordinem in prophetia continentur. Et primum probat quod dicit, *Ecce virgo;* secundo, *Pariet autem;* tertio, *Et vocabitur.* Ergo de Spiritu sancto erat, quod per virginitatem concepit. Et hoc est, quod dicitur in prophetia, *Ecce virgo concipiet;* Isa. XXXV, 2: *Germinans germinabit, et exultabit lætabunda, et laudans* etc. Item *virgo pariet filium,* quia in pariendo in nullo læsa est virginitas; Isa. XI, 1: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet* etc. Christus quidem flos est. Ergo in nullo læsa est virginitas. Sequitur, *Et vocabitur nomen ejus Emmanuel.*

Sed quæritur, quare non consonat hoc cum verbis angeli, dicendo, *Et vocabitur Jesus?*

Dicendum, quod ista repromissio facta fuit Judæis, qui ex adventu Christi salutem haberent. Et Jesus salvator interpretatur, quod idem est quod Emmanuel, Nobiscum Deus. Est enim Deus nobiscum quatuor modis: per naturæ assumptionem; Jo. I, 14: *Verbum caro factum est;* per naturæ conformitatem, quia in omnibus similis; Phil. II, 4: *In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo;* per conversationem corporalem; Bar. III, 38: *Post hoc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est;* per spiritualem conversationem; infra ult. 20: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*

Sed quærendum circa litteram, cur Evangelista non utitur eisdem verbis cum propheta, sed utitur nomine Jesu.

Sed dicendum, quod eodem spiritu loquebatur. Tamen Hieronymus dicit quod ideo Evangelista dixit, *Habebit*, quia jam de facto loquebatur.

Item quærendum, cur in Isaia dicitur, *Et vocabitur;* hic autem dicitur, *Et vocabunt.* Sed Hieronymus dicit, quod hic dicitur *Vocabunt*, quia quod primo angeli vocaverunt annuntiando, Luc. II, postea Apostoli vocaverunt prædicando

et magnificando, *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur* etc., Phil. II, 10.

Quod est interpretatum Nobiscum Deus. Sed quæritur, quis apposuit hanc interpretationem prophetiæ, *Nobiscum Deus*, propheta, an Evangelista? Et videtur quod non Evangelista, quia hac non indiguit, quia scripsit in hebræo.

Sed dicendum uno modo, quia Emmanuel est nomen compositum, ideo Evangelista illud etiam in hebræo interpretatus est. Vel dicendum, quod ille, qui primo transtulit de hebræo, interpretatus est.

Et notandum, quod in Glossa dicitur quod triplex est species prophetiæ, scilicet prædestinationis, præscientiæ et comminationis; et differunt. Prophetia enim dicitur prænuntiatio eorum, quæ sunt procul, idest futurorum; sed futurorum quædam sunt quæ solus Deus facit; quædam vero, etsi Deus facit, tamen fiunt per nos et per alias etiam creaturas; quædam autem sunt, quæ nullo modo Deus facit, ut mala. Prænuntiatio illorum, quæ solus Deus facit, vocatur prophetia prædestinationis, sicut conceptus Virginis; unde illud Isa. VII, 14: *Ecce virgo concipiet*, est prophetia prædestinationis. Sed ea quæ fiunt a causis secundis, possunt dupliciter considerari. Primo, secundum quod sunt in præscientia Dei, verbi gratia de Lazaro: si enim aliquis consideret causas naturales, diceret quod numquam surgeret, et verum diceret: cum tamen deberet resuscitari secundum ordinem divinæ præscientiæ. Ergo quando prophetia est prænuntiatio, secundum quod est in præscientia divina, semper impletur; quando autem secundum ordinem causarum inferiorum, non semper, sicut patet Is. XXXVIII, 1, quando Isaias ad Ezechiam dixit: *Dispone domui tuæ, quoniam morieris tu, et non vives* etc.

Sed numquid prophetia imponit necessitatem præscientiæ? Et dicendum quod non; quia prophetia est quoddam signum divinæ præscientiæ, quæ non imponit necessitatem rebus præscitis, quia considerat futura in sua præsentialitate: quicquid enim agitur, est Deo præsens, quia ejus intuitus se extendit ad omne tempus: si enim video aliquid præsens, non imponit necessitatem meus intuitus, sicut quando aliquem sedere video. Et hoc modo istas prophetias, quæ in isto libro inducuntur, intelleximus. Considerandum est enim tres errores fuisse. Unus Manichæorum dicentium, quod in toto veteri Testamento non invenitur prophetia de Christo: et quicquid inductum est in novo Testamento de veteri, totum est ex corruptione. Contra quod Rom. I, 1: *Paulus servus Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos* etc. Et quod loquatur de Judæorum prophetiis, patet infra c. IX, 5: *Quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem* etc. Alius fuit Theodori dicentis, quod nihil eorum quæ inducuntur de veteri Testamento, sunt ad litteram de Christo, sed sunt adaptata, sicut quando inducunt illud Virgilii: *Talia pendebat memorans, fixusque manebat;* hoc enim adaptatum est de Christo; et tunc illud, *Ut adimpleretur*, debet sic exponi; quasi diceret Evangelista: Et hoc potest adaptari. Contra quod Luc. ult., 44: *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et psalmis de me.* Et sciendum quod in veteri Testamento aliqua sunt quæ referuntur ad Christum, et de eo solo dicuntur, sicut illud, *Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium*, Isa. VII, 14. Et illud Psal. XXI, 2: *Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti?* etc. Et si quis alium sensum litteralem poneret, esset hæreticus, et hæresis damnata est. Sed quia non solum verba veteris Testamenti, sed etiam facta significant de Christo; aliquando dicuntur aliqua ad litteram de aliquibus aliis, sed referuntur ad Christum, inquantum illa gerunt figuram Christi, sicut de Salomone dicitur (Ps. LXXI, 8): *Et dominabitur a mari usque ad mare* etc.; hoc enim non fuit impletum in eo. Tertius error fuit Judæorum.

Sciendum autem, quod Judæi specialiter objiciunt contra istam auctoritatem, quia in hebræo non habetur *virgo*, sed *alma*, quod idem est quod adolescentula. Unde ad litteram non sunt dicta de Christo, sed de Emmanuel, vel de quodam filio Isaiæ secundum alios.

Sed contra hos objicit Hieronymus: et quod de filio Isaiæ non potuerit dici, probatur, quia jam erat natus, quando hoc dictum fuit. Item non invenitur aliquis famosus fuisse tempore illo, qui vocaretur Emmanuel. Item non est signum quod juvencula pariat. Unde di-

cit Hieronymus, quod *alma* est æquivocum, et significat quandoque ætatem, quandoque absconditam, et tunc significat virginem studiose conservatam; et sic significat hic.

Item objiciunt Judæi, quod illud datum fuit ut signum, Isa. VII, 3: *Venient duo reges contra Achaz* etc., et promisit quod liberarentur ab his dando hoc signum ad Achaz.

Sed dicendum, quod dedit hoc signum non solum ad Achaz, sed etiam ad domum David, quia dicit, *Audite ergo, domus David;* quasi dicat propheta: Dominus adjuvabit te contra istum regem, quia ipse multo majora faciet, quia non solum ipsius liberatio erit, sed totius mundi. Sed revertamur ad litteram. *Hoc totum factum est.*

Sed contra. Angelus multa præmiserat, scilicet *Quod in ea natum est* etc. *Pariet* etc. Et iterum, *Vocabitur* etc. Hoc vero non totum factum erat.

Sed dicendum uno modo, secundum Rabanum, ut *Hoc totum factum* etc. referatur ad præterita facta, quod angelus apparuit virgini, et dixit illa verba, *Hoc totum factum fuit*, ad conservationem virginis, ut ly *ut* teneatur causaliter. Vel refertur ad ea quæ prænuntiaverat; et potest dici totum factum propter prædestinationem. Vel dicendum, quod Evangelista scribebat quando totum factum erat; et ideo refertur ad id. Unde ly *ut* tenetur consecutive, quia non voluit Deus incarnari propter hoc ut impleretur prophetia, quasi vetus Testamentum dignius sit novo; sed consecutum est ad prophetiam hoc quod Christus incarnaretur.

6. Supra probavit Evangelista, quod mater Dei de Spiritu sancto concepit, ex duobus, scilicet ex revelatione angeli, et ex prænuntiatione prophetæ; hoc idem intendit ostendere ex obedientia Joseph, qui non acquievisset verbis angeli, ut Mariam susciperet in sponsam, nisi cognovisset eam impræ̃gnatam de Spiritu sancto: et circa hoc duo facit. Primo ponitur obedientia ipsius sponsi ad angelum; secundo describitur obedientiæ modus, ibi, *Et accepit.* Et nota quod quia per inobedientiam primi hominis prolapsi sumus in peccatum; Rom. V, 19: *Per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi;* ideo in principio reparationis nostræ proponitur obedientia.

Et possumus quatuor notare, quæ sunt necessaria ad obedientiam. Primum est ut sit ordinata. Et dico ordinata, quia primo deserenda sunt vitia, et postea obediendum est ad operationem virtutum; Jerem. IV, 3: *Novate vobis novale, et nolite serere super spinas* etc. Et ideo hic dicitur, quod Joseph *exurgens a somno*, pigritiæ scilicet, et dubietatis. De hoc somno dicitur Ephes. V, 14: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Secundum vero est, quod debet esse festina: et hoc est quod dicitur Eccli. V, 8: *Non differas de die in diem, non tardes converti ad Dominum. Subito enim veniet ira illius.* Et ideo hic dicitur quod statim *fecit sicut præcepit ei;* et Glossa: " Quisquis a Deo monetur, solvat moras, surgat a somno, faciat quod jubetur. „ Tertium vero, quod debet esse perfecta, ut non solum quod jubetur, sed eo modo quo jubetur, fiat, et quo eis imperatur. Unde hic dicitur, *Sicut præceperat*, Glossa: " Perfecta obedientia. „ Col. III, 20: *Filii, obedite parentibus per omnia.* Quartum, quod debet esse discreta, ut obediatur cui obediendum est, et in quo, ut non fiat aliquid contra Deum: unde dicit quod *fecit sicut præcepit ei angelus*, non malus, sed Dei; I Joan. IV, 1: *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum* etc.

Et accepit. Hic ostenditur in quibus obedivit: et ponuntur tria. Primo obedientia quam exhibuit ad angelum; secundo reverentia quam exhibuit ad matrem; tertio obsequium quod exhibuit Christo nato. Angelus præcepit Joseph *Noli timere accipere Mariam conjugem tuam.* Et fecit Joseph sicut præcepit etc. Ubi patet quod invenit mulierem bonam.

Sed numquid non habebat eam in domo? Quare ergo dicit, *Exurgens..... accepit?*

Respondet Chrysostomus: " Quia eam non ejecerat a domo, sed a corde. „ Vel quia primo ducebatur, sed postea celebrandæ sunt nuptiæ, et tunc dicitur, et est conjux. Et ne aliquis suspicaretur quod copula carnalis interveniret, subjungit, *Et non cognoscebat eam.*

Ubi sciendum quod hoc verbum cognoscere dupliciter accipitur in sacra Scriptura: quandoque pro agnitione; Jo. XVI

v. 7: *Et amodo cognoscetis eum et vidistis eum;* aliquando pro carnali copula, sicut Gen. IV, 1: *Adam vero cognovit uxorem suam Evam* etc., scilicet carnaliter.

Sed objicitur, quia non dicitur simpliciter, *Cognoscebat* etc., sed, *Donec peperit filium suum.* Ergo postea cognovit: unde etiam dixit Elvidius: Quamvis virgo concepit Christum, tamen postea habuit alios filios ex Joseph.

Et ideo dicit Hieronymus, quod *Donec* aliquando significat aliquid finitum, et determinatum, sicut si dicam, Non veniam donec comedo, quia postea significo me venturum: quandoque significat infinite, et indeterminate, verbi gratia I Cor. XV, v. 25: *Oportet et illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.* Numquid postea non regnabit? immo: sed utitur Scriptura tali modo loquendi, quia intendit removere illud quod potest esse dubium: dubium enim esse poterat utrum regnaret, quando non posuerat inimicos sub pedibus. Item dubium esse poterat, cum beata Virgo peperisset, an ante partum fuisset cognita a Joseph, quia primum nulli debebat venire in dubium; scilicet quoniam angeli decantaverunt: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*, Luc. cap. II, 14. Et ideo hoc intendit Evangelista. Et argumentatur optime Hieronymus contra Elvidium: Tu dicis, Elvidi, quod ante non cognovit Joseph, quia fuit admonitus in somnis ab angelo. Si ergo admonitio in somnis tantum valuit quod non conjungeret se Mariæ, quanto magis angelorum cognitio, pastorum et magorum adoratio? Chrysostomus autem accepit cognitionem pro agnitione intellectuali. *Non cognoscebat*, scilicet quantæ dignitatis esset; sed postquam peperit, cognovit. Alii dicunt quod accipitur pro agnitione sensibili; et sic est satis probabilis horum opinio. Dicunt enim quod Moyses ex locutione Domini habuit tantam claritatem in facie, ut filii Israel non possent intendere in faciem ejus, II Cor. III, 7. Ergo si ex consortio Dei hoc habuit Moyses, multo magis hæc beata Virgo, quæ portavit eum in utero, habuit tantam claritatem in facie quod Joseph non cognoscebat eam. Sed prima expositio est magis literalis.

Item dicit Elvidius quod littera dicit, *Donec peperit filium suum primogenitum.* Primum dicitur respectu posterioris. Ergo habuit alios.

Respondet Hieronymus, quod consuetum est in sacra Scriptura quod primogeniti vocantur illi, quos alii non præcedunt: Exod. XIII dicitur quod primogeniti Judæorum offerrentur Domino. Quærit Hieronymus: Numquid oportebat expectare quod non offerrentur donec nasceretur secundus? Ergo primogeniti dicuntur quos alii non præcedunt; et sic intelligitur hic.

Sequitur obsequium. Luc. c. II plenius exequitur hoc, sed Matthæus breviter tangit. Ita enim vult Spiritus sanctus, quod quæ unus dixit, alius taceat. *Vocavit nomen ejus Jesum;* istud quidem nomen non parum celebre fuit apud antiquos et desideratum; Gen. XLIX, 11: *Salutare tuum expectabo, Domine.* Et Habacuc III, 18: *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo.*

CAPUT II.

1. Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Jerosolymam, dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? vidimus enim stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum.

2. Audiens autem Herodes rex turbatus est, et omnis Jerosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum, et scribas populi, sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Judæ. Sic enim scriptum est per prophetam: Et tu, Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda; ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel. Tunc Herodes clam vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis; et mittens illos in Bethlehem, dixit: Ite, et interrogate diligenter de puero; et cum inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum. Qui cum audissent regem, abierunt.

3. Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra ubi erat puer. Videntes autem stellam, gavisi sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum, invenerunt puerum cum Maria matre ejus; et procidentes adoraverunt eum: et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrrham. Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.

4 Qui cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens: Surge, et accipe puerum, et matrem ejus, et fuge in Ægyptum, et esto ibi usque dum dicam tibi: futurum est enim ut Herodes quærat puerum ad

perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum, et matrem ejus nocte, et secessit in Ægyptum; et erat ibi usque ad obitum Herodis, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem: Ex Ægypto vocavi filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde, et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, et in omnibus finibus ejus, a bimatu et infra, secundum tempus, quod exquisierat a Magis. Tunc adimpletum est, quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus, et ululatus multus, Rachel plorans filios suos, et noluit consolari, quia non sunt. Defuncto autem Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Ægypto dicens: Surge, et accipe puerum, et matrem ejus, et vade in terram Israel: defuncti sunt enim, qui quærebant animam pueri. Qui consurgens accepit puerum. et matrem ejus, et venit in terram Israel. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Judæa pro Herode patre suo, timuit illo ire: et admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ. Et veniens habitavit in civitate, quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam: Quoniam Nazaræus vocabitur.

1. Supra egit Evangelista de Christi generatione: hic intendit manifestare ejus nativitatem. Et primo, testimonio Magorum; secundo, testimonio innocentum, ibi, *Qui cum recessissent.* Circa primum tria ponuntur. Primo enim annuntiatur Christi nativitas; secundo inquiritur locus; tertio inquiritur persona. Secundum ibi, *Audiens autem Herodes.* Tertium ibi, *Tunc Herodes.* Circa primum tria facit. Primo enim proponitur Christi nativitas, cui testimonium perhibetur; secundo inducuntur testes; tertio ponitur testimonium. Secundum ibi, *Ecce Magi.* Tertium ibi, *Ubi est qui natus est?* Circa primum quatuor tanguntur: Nativitas, nomen nati, locus et tempus. Primum ibi, *Cum ergo natus esset.* Et notandum, quod Lucas plenius exequitur nativitatem, sicut e converso Matthæus plenius exequitur de adoratione Magorum, quam Lucas. Nomen tangitur ibi, *Jesus.* Locus ibi, *In Bethlehem Judæ,* non Judææ, quia Judæa vocatur tota regio populi Israelitici; sed *Judæ;* ista est terra illa, quæ venerat in sortem Judæ. Dicitur Bethlehem Judæ ad differentiam alterius Bethlehem, quæ est in tribu Zabulon, de qua Josue XIX. Et nota, quod ista tria verba, *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ in diebus Herodis regis,* congrue ponuntur. Bethlehem enim significat Ecclesiam, in qua natus est Jesus, qui est verus panis, de quo Jo. VI, vers. 35: *Ego sum panis vivus qui de cœlo descendi.* Nulli ergo provenit salus, nisi sit in domo Domini. In his salvator natus est Christus; Isa. LX, 18: *Occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio* etc. Et addidit, *Regis,* ad differentiam alterius Herodis: hic enim fuit, sub quo natus est Christus, ascalonita; alius autem qui Joannem occidit, fuit filius hujus Herodis, et non fuit rex.

Sed quæritur quare Scriptura facit mentionem de isto tempore. Et dicendum propter tres rationes. Primo, ut completam ostendat esse prophetiam Jacob, Genes. penult., 10: *Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat, qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium.* Herodes enim fuit primus alienigena, qui regnavit in Judæa. Secunda ratio est, quod major morbus indiget majori et meliori medico; populus autem Israel tunc erat in maxima afflictione sub gentili dominio, et ideo indigebat maximo consolatore: in aliis enim afflictionibus suis mittebantur eis prophetæ; sed nunc propter magnitudinem afflictionis mittebatur eis prophetarum Dominus; Psal. XCIII, 19: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.*

Inde ponuntur testes, ibi, *Ecce Magi.* Et describuntur tripliciter: a professione, a regione et a loco, ubi testimonium dederunt. De primo dicit, *Ecce Magi;* qui secundum communem usum loquendi vocantur incantatores; sed lingua persica vocat Magos philosophos et sapientes: isti quidem venerunt ad Jesum, quia gloriam sapientiæ, quam possidebant, recognoverunt a Christo. Et sunt quidem primitiæ gentium, quia primo venerunt ad Christum. Et impletur, secundum Augustinum, in istorum adventu illud Isaiæ VIII, 4: *Antequam sciat puer vocare patrem suum, et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum* etc.; ante enim quam Christus loqueretur, eripuit fortitudinem Damasci, et divitias et spolia Samariæ, idest idolatriam. Dimiserunt enim illi idolatriam, et munera obtulerunt.

Item considerandum quod ad Chri-

stum venerunt aliqui ex Judæis, scilicet pastores; aliqui ex gentibus, scilicet Magi: ipse enim Christus est lapis angularis, qui fecit utraque unum. Et quare Magi et pastores? Quia pastores magis simplices, et isti magis peccatores, ad significandum quod Christus utrosque recipit.

Quot autem fuerint illi Magi, Evangelista non dicit. Videtur autem secundum munera, quod fuerunt tres reges, quamvis plures alii in eis repræsentabantur; Isa. LX, 3: *Ambulabunt gentes in lumine tuo.*

De secundo, scilicet de regione, dicit, *Ab oriente.*

Et notandum quod quidam *ab oriente* exponunt a finibus orientis; sed tunc quomodo in tam paucis diebus venissent? Et respondetur, ut quidam dicunt, quod miraculose venerunt; alii quod dromedarios habuerunt. Chrysostomus tamen dicit, quod stella apparuit eis per duos annos ante nativitatem, et quod tunc se paraverunt, et venerunt Jerosolymam in duobus annis et tredecim diebus. Aliter autem potest exponi, ut dicatur: *Ab oriente,* idest a quadam regione quæ erat prope Jerusalem a parte orientali; dicuntur enim isti fuisse de secta Balaam, qui dixit Numerorum cap. XXIV, vers. 17: *Orietur stella ex Jacob;* qui Balaam habitabat juxta terram promissionis in parte orientali.

Sequitur de loco, *Jerosolymam venerunt.* Sed quare venerunt Jerusalem? Duplex est ratio. Una quia erat civitas regia; unde regem Judæorum in regia civitate quærebant; item hoc factum fuit ex divina dispensatione, ut primo testimonium ferretur de Christo in Jerusalem, ut adimpleretur prophetia Isa. II, 3: *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.* Consequenter ponitur testimonium, ibi, *Ubi est qui natus est?* In quo tria dicunt. Primo denuntiant regis nativitatem; secundo afferunt nativitatis signum, ibi, *Vidimus enim stellam ejus;* tertio profitentur pium propositum, ibi, *Et venimus adorare.* Dicunt ergo, *Ubi est?* Considerandum autem quod isti Magi sunt primitiæ gentium, et præfigurant in se statum nostrum: isti enim aliquid supponunt, scilicet Christi nativitatem; et aliquid quærunt, scilicet locum. Et quidem nos fide tenemus Christum; sed aliquid quærimus, scilicet spe: videbimus enim eum facie ad faciem; II Cor. V, 7: *Per fidem ambulamus, et non per speciem.*

Sed quæstio est. Cum ipsi audissent regem esse in Jerusalem, quomodo ista dicebant? Omnis enim qui alium regem profitetur in civitate regis, se exponit periculo. Sed certe hoc zelo fidei faciebant. Unde in istis nuntiabatur fides illa intrepida, infra X, 28: *Nolite timere eos qui occidunt corpus.*

Consequenter proponunt signum hujus nativitatis, *Vidimus.* Et nota quod in istis verbis fuit occasio duorum errorum. Quidam, sicut Priscillianistæ, dixerunt omnes actus hominum fato agi et regi. Et confirmant per hoc, *Vidimus enim stellam ejus.* Ergo natus est sub aliqua stella. Alius error Manichæorum, qui reprobant fatum, et per consequens istud Evangelium; quia dicebant quod Matthæus introducit fatum; sed excluditur error utriusque.

Sed antequam procedamus ad expositionem litteræ, oportet primo videre quid est fatum, et quomodo sunt hæc credenda, et quomodo non. Nota ergo quod videmus multa in rebus humanis per accidens et casualiter accidere. Contingit autem aliquid casuale et fortuitum esse relatum ad causam inferiorem, quod relatum ad causam superiorem non est fortuitum: sicut si aliquis dominus mittat tres ad quærendum aliquem, et unus nesciat de alio, si occurrant sibi invicem, est eis casuale; sed si referantur ad intentionem domini, non est casuale. Sed secundum hoc fuit duplex opinio de fato. Quidam dixerunt quod ista casualia non reducuntur in aliam causam superiorem ordinantem: et isti sustulerunt fatum, et ultra hoc omnem providentiam divinam. Et fuit, secundum Augustinum, hæc opinio Tullii. Sed dicimus quod ista casualia reducuntur in causam superiorem ordinantem. Sed cum fatum dicatur a fors, quasi quoddam pronuntiatum et prolocutum, a qua causa sit ista ordinatio, est differentia. Quidam enim dixerunt quod est ex virtute corporum supercælestium. Unde dicunt fatum nihil aliud esse quam dispositio siderum. Alii ista contingentia reducunt in providentiam divinam. Sed primo modo negandum est esse fatum. Actus enim

humani non reguntur secundum dispositionem corporum cælestium; quod patet ad præsens, cum multæ sint ad hoc rationes efficaces. Primo, quia impossibile est, quod virtus corporalis agat supra virtutem incorpoream, quia nihil inferius in ordine naturæ agit in superiorem naturam. In anima autem sunt quædam potentiæ elevatæ supra corpus; quædam potentiæ sunt organis affixæ, scilicet potentiæ sensitivæ et nutritivæ: et corpora quidem cælestia, quamvis directe agant supra corpora inferiora, et mutent ea per se, per accidens tamen agunt in potentiis organis affixis. In potentiis autem organis non affixis nullo modo agunt necessitando, sed inclinando tantum. Dicimus enim istum hominem iracundum, idest pronum ad iracundiam, et hoc ex causis cælestibus, sed directe electio ut sic in voluntate est. Unde numquam potest fieri tanta dispositio in corpore humano, quin superabundet judicium liberi arbitrii. Unde quicumque poneret liberum arbitrium sub corporibus cælestibus de necessitate, poneret sensum ab intellectu non differre. Secundo, quia per hoc excluditur omnis cultus divinus, quia tunc omnia essent ex necessitate; et sic tunc etiam regimen reipublicæ destrueretur, quia nec oporteret consiliari, neque aliquid providere, et hujusmodi. Tertio, quia nos attribueremus Deo malitias hominum; quod esset ipsum infamare, qui creator est stellarum. Patet ergo quod hoc dicere est contra fidem omnino. Et ideo dicit Gregorius: " Absit a fidelium cordibus ut fatum aliquid esse dicatur. „ Si autem vis vocari fatum divinam providentiam, tunc aliquid est. Sed, sicut dicit Augustinus, quia nihil commune debemus habere cum infidelibus, non hoc nomen ei imponere debemus, unde dicit: " Linguam corrigas, sententiam teneas. „ Non ergo potest dici: *Vidimus stellam*, idest a qua tota vita ejus dependeat; quia, secundum Augustinum, tunc stella non sequeretur generatum, quia tunc Christus magis diceretur fatum stellæ, quam e converso.

Et notandum quod ista stella non fuit de primis causatis: quod patet ex quatuor. Primo ex motu, quia nulla stella movetur de septentrione in meridiem. Regio autem Persarum, unde isti Magi veniebant, est posita ad septentrionem. Item aliæ numquam quiescunt; ista autem non continue movebatur. Tertio ex tempore, quia in die nulla lucet; ista autem de die præbebat lucem Magis. Quarto ex situ, quia non in firmamento, quod patet, quia isti per eam determinate distinxerunt domum. Ergo dicendum quod ista specialiter creata fuit ad servitium Christi; et ideo dicit: *Vidimus stellam ejus*, idest ad obsequium ejus factam.

Quidam autem dicunt, quod ista stella fuit Spiritus sanctus, qui, sicut super baptizatum apparuit in specie columbæ, ita et nunc in specie stellæ. Alii dicunt quod fuit angelus. Sed dicendum est quod vera stella fuit. Et voluit ostendi sub indicio stellæ, primo quia conveniebat ei; est enim rex cælorum; et ideo per cæleste indicium voluit manifestari; Psal. xviii, 1: *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum.* Judæis quidem per angelos, per quos legem acceperant; Galat. iii, 19: *Lex data est per angelos;* Gentilibus per stellam, quia per creaturas in cognitionem Dei venerunt; Rom. i, 20: *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Secundo quia congruebat his quibus demonstrabatur, scilicet gentilibus, quorum vocatio promissa fuit Abrahæ in similitudinem stellarum; Gen. xv, 5: *Suspice cœlum, et numera stellas si potes* etc. Unde tam in nativitate, quam in passione factum est signum in cælo, quod omnibus gentibus Christum notum fecit. Item congruebat omnibus, quia ipse est salvator omnium. Sed dicit, *In oriente*, quod exponitur dupliciter; secundum Rabanum, sic: Stella existens in Judæa apparuit iis gentibus in oriente. Vel nos vidimus stellam in oriente. Istud melius dicitur. Unde (hoc cap.) *Ecce stella, quam viderant in oriente antecedebat eos.* Item patet ex hoc quod ista secundum situm erat propinqua terræ, quia aliter non distinxisset locum. Ergo non potuisset videri a tam remota regione.

Consequenter ponitur pium propositum, *Et venimus adorare.*

Hic est duplex quæstio. Dicit enim Augustinus: " Numquid isti erant curiosi, quod quandocumque fieret aliquod indicium per aliquam stellam

quærerent regem natum? „ Hoc enim stultum fuisset.

Sed dicendum quod non præstaverunt obsequium regi terreno, sed cælesti: in quo virtus divina ostenditur affuisse; quia aliter si terrenum regem quæsissent, totam devotionem amisissent, quando vilibus pannis invenerunt involutum.

Sed quærit iterum Augustinus: Quomodo ex stella potuerunt scire, quod homo Deus natus esset? Et respondet quod hoc fuit angelo revelante; qui enim ostendit eis stellam, misit angelum qui hoc revelaret. Leo papa dicit, quod " sicut exterius oculi replebantur lumine istius stellæ: ita interius radius divinus revelabat. „

Tertia ratio, quia isti erant de stirpe Balaam, qui dixit (Num. XXIV, 17): *Orietur stella ex Jacob.* Unde habuerunt a prophetia ejus. Et ideo videndo tantam claritatem stellæ, suspicati sunt, quod rex cælestis natus esset; et ideo quærebant; et hoc est: *Et venimus adorare.* In hoc impletum est illud Psalm. LXXI, vers. 11: *Et adorabunt eum omnes reges, omnes gentes servient ei.*

2. Prænuntiata Christi nativitate per Magos, hic inquirit de loco nativitatis: et ponuntur tria. Primo ponitur motivum ad inquirendum; secundo imponitur inquisitio; tertio inventio veritatis. Secundum ibi, *Et congregans.* Tertium ibi, *At illi dixerunt ei: In Bethlehem Judæ.* Motivum fuit turbatio Herodis; unde, *Audiens.* Et signanter vocat Herodem regem, ut ostendat esse alium a rege, quem quærebant. Fuit autem triplex causa turbationis. Prima processit ex ambitione, quam habebat circa custodiam regni sui, propterea quia alienigena erat. Sciebat enim vel audiverat illud Danielis II, 44: *In diebus regnorum Israel suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur* etc. Sed in hoc decipiebatur, quia regnum illud spirituale erat; Jo. cap. VIII, 36: *Regnum meum non est de hoc mundo.* Unde Herodes turbabatur timens amissionem regni sui; sed magis turbabatur diabolus timens regni sui destructionem totalem; Jo. XII, 31: *Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras.*

Et nota quod homines, sicut dicit Chrysostomus, in sublimibus constituti ex levi verbo contra se prolato conturbantur; Psalm. LXXXVII, 6: *Exaltatus autem, humiliatus sum et conturbatus;* humiles autem numquam timent.

Secunda causa processit ex timore Romani imperii: statutum enim erat a Romano imperio quod nullus Deus aut rex diceretur sine eorum consensu; unde timebat; sed iste timor mundanus erat, qui prohibetur; Isa. LI, 12: *Quis tu ut timeas ab homine mortali, et filio hominis, qui quasi fœnum ita arescet?* Tertia ex rubore verecundiæ: verecundabatur enim coram populo ut alius rex vocaretur; similis in hoc Sauli, qui dixit: *Peccavi, sed nunc honora me coram senioribus populi mei, et coram Israel* etc. (I Reg. cap. XV, 30). Sed mirum quod sequitur, *Et omnis Jerosolyma cum illo.* Videbatur enim quod deberent gaudere. Sed sciendum quod triplicem causam turbationis habuerunt. Prima fuit ipsorum iniquitas: iniqui enim erant, quibus semper detestabilis est conversatio justorum; Prov. XIII, 19: *Detestantur stulti eos qui fugiunt mala.* Secunda ut placerent Herodi; Eccli. X, 2: *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus.* Tertia quia timebant ne Herodes hoc audito amplius desæviret in gentem Judæorum.

Mystice autem in hoc significatur quod iste terrenus erat. Greg.: " Rex terræ turbatus est, cæli Rege nato, quia nimirum terrena altitudo confunditur, cum cælestis celsitudo aperitur; „ Isa. XXIV, vers. 21: *Erubescet luna, et confundetur sol, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion, et in Jerusalem.* Et notandum quod, sicut dicit Augustinus, " Quid autem erit tribunal judicantis, quando superbos reges cuna terrebat infantis? Pertimeant reges ad dexteram Patris sedentem, quem rex impius timuit matris ubera lambentem. „

Et congregans. Hic ponitur inquisitio. Et, sicut dictum est, Herodes sollicitus erat inquirere, et propter regnum, et propter timorem Romanorum: unde inquisivit veritatem. Sed ad habendam certitudinem de aliquo tria requiruntur ab inquirentibus: creditur enim multitudini, auctoritati, et litteratis. Unde congregavit multos, et auctoritatem habentes, et sapientes: et hoc est quod dicit, *Congregans omnes,* quantum ad primum: Sap. VI, 26: *Multitudo sapien-*

tium sanitas est orbis terrarum. Principes sacerdotum, quantum ad secundum; Malach. II, 7: *Labia sacerdotum custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus... Et scribas*, quantum ad tertium: non ad scribendum tantum dicitur, sed ad interpretandum legis scripturam; per istos quidem volebat investigare veritatem; Eccli. XXXII, 13: *In medio magnatorum loqui non præsumas, et ubi sunt senes non multum loquaris. Sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur.* Magi regem vocaverunt, sed ipsi Christum quærebant: sciebant enim ex conversatione cum Judæis regem Judæorum legitimum inungi.

Sed quæritur: aut ipse credebat prophetiæ, aut non; si credebat, sciebat quod non poterat impediri quin ipse regnaret; quare ergo interfecit pueros? si non credebat, quare ergo quærebat?

Sed dicendum quod non perfecte credebat, quia ambitiosus erat; et ambitio hominem cæcum reddit.

At illi dixerunt: In Bethlehem Judæ. Hic invenitur veritas. Et primo ponitur veritas; secundo confirmatur ejus prophetia, ibi, *Et tu, Bethlehem, terra Juda.*

Et sciendum quod Christus voluit nasci in Bethlehem propter tria. Primo ad vitandam gloriam; propter hoc enim elegit duo loca: unum in quo nasci voluit, scilicet Bethlehem; alium in quo passus fuit, scilicet Jerusalem. Et hoc est contra illos qui gloriam quærunt, qui volunt nasci in sublimibus locis, et nolunt pati in loco honoris; Joan. VIII, v. 50: *Ego gloriam meam non quæro.* Secundo ad confirmationem suæ doctrinæ, et ostentationem suæ veritatis: si enim natus fuisset in aliqua magna civitate, virtus suæ doctrinæ potuisset adscribi humanæ virtuti; II Cor. VIII, 9: *Scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi.* Tertio ad ostendendum se esse de genere David; Luc. II, 3: *Joseph et Maria ibant in Bethlehem ut profiterentur ibi, eo quod essent de domo, et familia David.* Competit etiam mysterio, quia Bethlehem interpretatur domus panis: et Christus est ille *panis vivus, qui de cœlo descendit*, Joan. VI, 51.

Consequenter confirmatur veritas. Unde, *Et tu, Bethlehem*, etc. Ex ista prophetia duo possemus considerare: Magi enim aliquid annuntiabant, et aliquid quærebant. Et ex ista prophetia ostenditur utrumque: quia quantum ad primum dicit, *Et tu, Bethlehem;* quantum ad secundum dicit, *Ex te enim exiet dux.* Et ita confirmatur nativitas Christi duplici testimonio, scilicet stellæ et prophetiæ, quia in ore duorum vel trium testium est veritas; Deut. XIX, 15: *In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum.*

Et nota, quod quando erant omnes infideles, data sunt signa corporalium; quando jam erant fideles, data est prophetia; I Cor. XIV, 22: *Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus; prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus.*

Et sciendum quod Judæi dupliciter defecerunt in prolatione prophetiæ. Quia ibi (Mich. V, 2) dicitur, *Et tu, Bethlehem Ephrata*, et iterum quia non est ibi, *Nequaquam minima es.* Et potest assignari duplex ratio quare mutaverunt. Uno modo potest dici, quod hoc fecerunt ex ignorantia. Alio modo potest dici quod isti usi sunt scienter aliis verbis, et dicunt sententiam: quia cum Herodes esset alienigena, non intellexisset auctoritatem prophetæ, et ideo dixerunt illud quod notum erat Herodi; unde dicunt: *Terra Juda*, et *Nequaquam minima es*, idest tu non es minima inter millia hominum Juda; vel *in principibus Juda*, idest inter principales civitates Juda. *Ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel.* De isto duce habetur Dan. IX, 25: *Usque ad Christum ducem;* et Psal. XXX, 5: *Dux mihi eris:* regit enim populum Israel non solum carnaliter, sed etiam spiritualiter; Rom. XI, vers. 1: *Numquid Deus repulit populum suum?* etc. Psal. LXXIX, 2: *Qui regis Israel, intende, qui deducis velut ovem Joseph.* Et nota quod truncant caudam auctoritatis, scilicet *Et egressus ejus sicut ab initio, a diebus æternitatis.* Per quod insinuatur quod non debebat esse rex terrenus, sed cælestis; quod si scivisset Herodes, non fuisset impius. Unde fuerunt causa necis illorum. Item ex illa etiam cauda patet esse falsam interpretationem Judæorum, qui exponunt de Zorobabel: quia non convenit ei *Et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis.* Item non in Judæa, sed in Babylone natus est.

Consequenter inquiritur de persona nati, cum dicit: *Tunc Herodes, clam vo-*

catis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis. Et primo ponitur inquisitio; secundo inventio inquisiti, ibi, *Invenerunt eum* etc; tertio veneratio inventi, ibi, *Et procidentes adoraverunt eum.* Ad inquirendum personam ex duobus moti sunt: ex persuasione Herodis, et ex ductu stellæ. Unde circa primum ponitur exhortatio; secundo studium Magorum in mutatione stellæ, ibi, *Qui cum audissent regem abierunt.* Circa primum tria ponuntur. Primo enim inquirit tempus; secundo annuntiat locum, ibi, *Et mittens illos in Bethlehem;* tertio injungit officium inquisitionis, ibi, *Ite, et interrogate diligenter de puero.* Dicit ergo: *Tunc Herodes.* Ubi considerandum quod Judæi sciebant locum, sed non tempus. Unde confutantur a Domino, Luc. cap. XIX, vers. 44: *Eo quod non cognovisti tempus visitationis tuæ*, et Is. I: *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui; Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit.* Ergo inquiritur tempus. Et dicit Chrysostomus quod per biennium ante apparuit istis stella. Alii autem quod in ipsa die nativitatis. Annuntiat locum, ibi, *Et mittens.* Jungit officium inquisitionis, ibi, *Ite, et interrogate* etc. Et admonet duo: et ad hoc quod impleant præmittit tertium. Quantum ad primum dicit, *Ite* etc. Et quærit insidiose ad occidendum, sicut illi quibus dicitur Joan. VII, 34: *Quæretis me, et non invenietis.* Quantum ad secundum dicit sic: *Cum inveneritis renuntiate mihi.* Et hoc propter malum etiam dicebat; Eccli. XIII, 14: *Ex multa loquela tentabit te.* Quantum ad tertium dicit: *Ut et ego veniens adorem eum;* et quidem dolose promittit Dei cultum; Jerem. IX, 8: *Sagitta vulnerans lingua eorum dolum locuta est;* Psalm. XXVII, 3: *Qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.*

Et nota quod cum Magi profiterentur regem, iste vocat puerum, quia ex abundantia cordis os loquitur. Nota etiam, quod petit a Judæis ubi Christus nasceretur, volens experiri, et tentare utrum gauderent.

Consequenter ponitur studium Magorum. Duo injunxerat: quod inquirerent, et reverterentur; sed unum fecerunt Magi; unde, *Qui cum audissent regem abierunt.* Aliud autem non fecerunt. Tales quidem debent esse auditores, quod bona addiscant, mala vero relinquant; infra XXIII, 3: *Quæ dicunt facite, secundum opera eorum nolite facere* etc.

3. Supra Evangelista posuit unum motivum Magorum, scilicet persuasionem Herodis; hic ponit aliud motivum Magorum ad inquirendum Christum, scilicet ducatum stellæ; et circa hoc duo facit: Primo enim ponit ducatum stellæ; secundo effectum lætitiæ hujus ducatus, ibi, *Videntes autem stellam, gavisi sunt gaudio magno valde.* Et nota, quod stella primum exequitur suo motu, quia directe ducebat Magos ad Christum; item manifestat suo statu pueri locum, ibi, *Usque dum veniens staret supra ubi erat puer.* Unde quantum ad primum dixit: *Antecedebat eos.* Ex hoc autem quod dicit, *Ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos*, datur intelligi quod quando Magi declinaverunt in Jerusalem, stella disparuit; recedentibus autem ab Herode, apparuit. Disparuit autem propter tria: Primo propter confusionem Judæorum, qui cum instructi essent in lege, ut Christum quærerent, et gentes non essent instructæ, tamen gentes quærunt, et Judæi contemnunt. Unde impletur illud Isa. LV, 5: *Gentes quæ te non cognoverunt, ad te current.* Secundo propter Magorum instructionem: non enim solum per stellam Dominus voluit se eis manifestare, sed etiam per legem, ut sic adjungeretur cognitioni creaturarum cognitio legis. *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum*, Deut. XIX, 15. Isa. VII, 20: *Ad legem magis et ad testimonium.* Tertio propter instructionem nostram: et instruimur de duobus, secundum Glossam. Primo quod qui humanum auxilium quærunt, deseruntur a divino; illicitum est enim humanum auxilium quærere, non quærendo divinum; Isa. XXXI, 1: *Væ qui descenditis in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes, habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt, et super equitibus, quia prævalidi nimis, et non sunt confisi super Sanctum Israel, et Dominum non requisierunt.* Secundo instruimur quantum ad hoc, quod nos, qui fideles sumus, non debemus quærere signa, sicut isti, qui *videntes stellam gavisi sunt* etc.; sed debemus esse contenti doctrinis Prophetarum, quia *signa data sunt infidelibus.* In hoc etiam est duplex

mysterium. Stella enim significat Christum; Apoc. ult., 16: *Ego sum radix David, stella splendida et matutina.* Unde per istam stellam intelligere possumus gratiam Dei, quam amittimus, cum ad Herodem, idest diabolum, accedimus; Ephes. v, 8: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Item cum ab Herode, idest diabolo, recedimus, stellam, idest Christi gratiam, invenimus: simile Exod. XIII, 21, ubi dicitur, quod Dominus præcedebat Israel, quando exivit de Ægypto, in specie ignis etc. Hic autem præcedebat in specie stellæ.

Usque dum veniens staret supra ubi erat puer. Duo intelligimus hic. Unum quod ista stella non erat multum alta, quia aliter non discrevissent domum pueri. Aliud quod stella completo officio suo redacta est in suam materiam. *Ubi erat puer.* Frequenter puerum vocat, ut scias illum esse de quo dicitur Isa. IX, 6: *Puer natus est nobis.* Consequenter ponitur effectus ducatus hujus quantum ad Magos: unde, *Videntes autem stellam gavisi sunt* etc. Gavisi sunt propter spem, quam recuperaverunt: timebant enim, quia de longinquis partibus venerunt, amittere quod sperabant; Rom. XII, 12: *Spe gaudentes.* Item addit, *Gaudio;* aliqui enim gaudent, et non gaudent, quia lætitia humana non est perfectum gaudium; Prov. XIV, 13: *Extrema gaudii luctus occupat.* Verum autem et perfectum gaudium de Deo est; Isa. LXI, 10: *Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit anima mea in Deo meo.* Tertio addit, *Magno,* quia isti magna jam cognoscebant de Deo, quia Deum incarnatum, et multum misericordem; Isa. XII, 6: *Exulta et lauda, habitatio Sion, quia magnus in medio tui Sanctus Israel.* Quarto addit, *Valde,* quia intense gaudebant; recuperaverant enim quod amiserant; Luc. XV, 10: *Gaudium erit angelis Dei* etc. Consequenter agitur de inventione pueri. Unde, *Et intrantes domum, invenerunt puerum.* Et tangit tria: *Domum,* quæ si quæratur qualis erat, ostenditur Luc II. Item si quæratur qualis puer, in nullo ab aliis differebat, sicut dicunt sancti. Quantum ad apparentiam, non loquebatur, infirmus videbatur, et hujusmodi. Item si quæratur qualis mater, respondetur, qualis est uxor carpentarii. Et hoc ideo dico, quia si isti quæsivissent regem terrenum, videndo ista scandalizati fuissent; sed videntes vilia, et considerantes altissima, moti sunt ad admirationem, et adoraverunt eum. Et hoc est, *Et procidentes adoraverunt eum.*

Sed quare non fit mentio de Joseph? Dicendum quod divina dispensatione factum est quod non adesset, ne istis qui primitiæ gentium erant, daretur suspicio pravæ opinionis.

Consequenter tangitur reverentia quam exhibuerunt ad puerum, ibi, *Et procidentes.* Et fuit triplex: In adorando, offerendo et obediendo. Dicit ergo: *Et procidentes adoraverunt eum,* tamquam Deum in homine latentem; Psal. LXXI, vers. 9: *Coram illo procident Æthiopes.* Item offerendo, reverentiam exhibuerunt; unde, *Et apertis thesauris suis.* Consuetudo enim erat apud Persas, quod semper cum munere adorabant; et hoc est, *Et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrrham.* Psal. LXXI, 10: *Reges Tharsis et insulæ munera offerent, Reges Arabum et Saba dona adducent.* Isa. LX, 6: *Omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes, et laudem Domino annuntiantes.*

Mystice considerandum est quod isti non in via, sed tunc primo aperuerunt thesaurum, quando venerunt ad Christum: similiter nos bona nostra in via non debemus manifestare. Unde reprehenditur hoc inf. XXV de virginibus, et c. XIII, 44 dicitur: *Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum.*

Obtulerunt ei munera etc. Aliqui assignant rationem istorum munerum litteralem: et dicunt isti, quod tria invenerunt: domum sordidam, puerum infirmum, et matrem pauperem. Et ideo obtulerunt aurum ad sustentationem matris, myrrham ad sustentationem membrorum pueri, thus ad tollendum fœtorem. Sed dicendum, quod aliquid mystice hic prætenditur, et potius ista tria ad tria referuntur, quæ offerre debemus, sc. fidem, actionem et contemplationem. Quantum ad fidem dupliciter: Primo quantum ad ea, quæ in Christo concurrunt. Scilicet regia dignitas; Jer. XXIII, 5: *Regnabit rex, et sapiens erit* etc.; et ideo in tributum obtulerunt *aurum.* Sacerdotii magnitudo; et ideo *thus* in sacrificium. Hominis mortalitas; et ideo

myrrham. Item quantum ad fidem Trinitatis, quia designantur in nobis personæ Trinitatis. Secundo possunt referri ad actionem nostram. Per aurum enim potest signari sapientia; Prov. II, 5: *Si quasi thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem Domini.* Per thus oratio devota; Psal. CXL, 2: *Dirigatur, Domine, oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo* etc. Per myrrham mortificatio carnis; Col. III, 5: *Mortificate membra, quæ sunt super terram;* Cant. V, 5: *Manus meæ distillaverunt myrrham.* Quantum autem ad contemplationem, per ista tria possunt significari vel tres sensus sacræ Scripturæ, scilicet litteralis, sub quo comprehenditur allegoricus, anagogicus et moralis; vel tres partes philosophiæ, scilicet moralis, logica et naturalis: omnibus enim his debemus uti ad servitium Dei.

Consequenter ponitur quomodo reverentiam exhibuerunt in obediendo: unde, *Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.*

Sed quomodo responsum acceperunt quī non interrogaverunt? Sed dicendum quod Dominus respondet aliquando interrogationi mentali, et isti intus quærebant quid placeret Deo de reversione; Exod. XIV, 15: *Quid clamas ad me?* Sed numquid sunt revelationes immediate a Deo? Dionysius probat quod non, nisi mediantibus angelis. Quare ergo non nominat angelum? Sed dicendum, quod quandocumque Scriptura facit mentionem de Deo, et non de angelo, hoc fit per quamdam excellentiam illius manifestationis; Gal. III, 19: *Lex ordinata per angelum in manu mediatoris;* Act. VII, 37: *Hic est Moyses, qui dixit filiis Israel: Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, tamquam me ipsum audietis* etc. Unde quod dicit Glossa, quod hoc fuit immediate per Deum, refertur ad modum loquendi Scripturæ.

Per aliam viam reversi sunt in regionem suam. In hoc ostenditur quod ad regionem nostram paradisum, a qua per peccatum expulsi sumus, per obedientiam pervenimus; Prov. IV, 27: *Vias quæ a dextris sunt novit Dominus; perversæ vero sunt quæ sunt a sinistris.* Chrysostomus hic dicit, quod isti reversi egerunt sanctam vitam, et postea facti sunt coadjutores S. Thomæ apostoli; tamen nihil de eis invenitur scriptum in sacra Scriptura post recessum eorum.

4. Supra habitum est, quomodo nascenti Christo Magi testimonium perhibuerunt; nunc autem agitur quomodo innocentes testimonium perhibent, non loquendo, sed moriendo; et circa hoc tria facit Evangelista. Primo enim ponitur occultatio Christi; secundo interfectio puerorum, ibi, *Tunc Herodes;* tertio ponitur reditus ipsius Christi, ibi, *Defuncto Herode.* Circa primum tria facit. Primo enim ponitur admonitio angeli; secundo ostenditur obedientia Joseph; tertio impletio prophetiæ. Secundum ibi, *Ut adimpleretur.* Circa primum tria tanguntur. Primo ponitur tempus apparitionis; secundo describitur ipsa apparitio, et modus apparitionis, ibi, *Ecce angelus;* tertio ponitur ipsa admonitio facta per angelum, ibi, *Surge, et accipe puerum.* Tempus describitur ibi, *Qui cum recessissent.* Et intelligendum quod non statim post recessum Magorum facta est ista apparitio, quia totum quod dicitur Luc. II, 6, debet interponi, scilicet de purificatione: *Postquam impleti sunt dies* etc. Non enim Herodes statim cogitavit de interfectione puerorum. Unde cum dicit: *Qui cum recessissent,* debet interponi tota historia purificationis. Consequenter ponitur ipsa apparitio; unde: *Ecce angelus apparuit in somnis* etc. In somnis dicitur apparere, quia tunc homines ab actibus exterioribus cessant, et talibus fit revelatio per angelos; Psal. IV, 9: *In pace in idipsum dormiam, et requiescam;* Prov. III, v. 24: *Quiesces, et suavis erit somnus tuus.* In ista admonitione tria pŏnuntur. Primo enim persuadet angelus fugere; secundo determinat moram; tertio assignat causam. Dicit ergo, *Surge.*

Et nota, quod, sicut dicit Hilarius, beata Virgo ante nativitatem ab angelo nominatur conjux, supra I, 5, sed post nativitatem non: et hoc propter duo: Primo ad commendationem Virginis: sicut enim virgo concepit, ita virgo peperit; secundo propter dignitatem ejus: erat enim mater Dei, qua dignitate nulla major; et denominatio fit a digniori. Item quod, sicut dicit Chrysostomus, puer non venerat propter matrem, sed potius e converso; et ideo dicit: *Accipe puerum, et matrem ejus* etc.

Sed quare *Fuge in Ægyptum?* Nonne

dicit Psalm. XVIII, 15: *Dominus adjutor meus, et redemptor meus?*

Sed sciendum quod propter tria fugit. Primo ad manifestandam suam humanitatem; sicut enim divinitas in stella apparuit, ita humanitas in fuga; Philipp. c. II, 7: *In similitudinem hominum factus.* Secundo propter exemplum: illud enim exemplo ostendit, quod verbo docuit; infra X, 23: *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.* Tertio propter mysterium; sicut enim voluit mori, ut nos a morte revocaret, ita voluit fugere, ut fugientes a facie sua propter peccatum revocaret; Ps. CXXXVIII, vers. 7: *Quo ibo a spiritu tuo?*

Et esto ibi. Sed quare potius in Ægyptum, quam alibi in aliam regionem?

Dicendum propter duas rationes. Prima est, quia proprium est Dei, ut memor sit misericordiæ in ira, Habac. III, 8. Dominus enim iratus fuit contra Ægyptios prosequentes filios Israel, quia filii Israel erant primogenitus Dei. Et ideo datum est ei, ut obsequeretur Unigenito; Isa. XIX, 1: *Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Ægyptum* etc.; ibid. IX, 2: *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis;* Joan. I, 14: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ, et veritatis.* Secunda, quia ipse induxerat tenebras in Ægypto, ideo voluit eam primo illuminare; et ideo bene ibi fugit; Isa. IX, 2: *Populus qui ambulat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis.*

Nota quod quando aliquis vult fugere peccatum, primo debet excutere pigritiam; Ephes. V, 14: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.* Secundo debet accipere fiduciam a matre, et filio, scilicet Christo; Eccli. XXIV, 24: *In me omnis spes vitæ et virtutis.* Tertio debet fugere a peccato adjutus auxilio matris et pueri; Psalm. LIV, 8: *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.*

Subdit causam hujus fugæ: *Futurum est enim, ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum.* Deceptus fuit Herodes, quia voluit perdere, qui venerat regnum suum communicare; Luc. XXII, 29: *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum.* Secundo, quia eum qui non gloriam mundanam quærebat; Hebr. XII, 2: *Qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem. Qui consurgens.* Hic ponitur executio mandati angelici, et ponit eam quantum ad fugam, et quantum ad moram; unde, *Qui consurgens accepit puerum et matrem ejus.* Et fit mentio de tempore; unde dicit, *Nocte,* propter timorem et tribulationem, secundum illud Isa. XXVI, 9: *Anima mea desideravit te in nocte,* idest in tribulatione; in tribulationibus enim recurrendum est ad Deum; Oseæ VI, 1: *In tribulatione sua mane consurgent ad me. Qui consurgens.* Tunc adimpletum est illud Isa. c. XIX, 1: *Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Ægyptum;* quod ad litteram impletum est. *Et erat ibi.* Dicitur quod septem annos fuit ibi, et habitavit in civitate Heliopolim.

Quantum autem ad mysterium, per Joseph signantur prædicatores, hoc est apostoli, qui ponuntur ad expellendas tenebras per doctrinam, qui recedentes a Judæis conversi sunt ad gentes; Act. XIII, 16: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes. Et esto ibi usque dum dicam tibi,* idest usquequo finiatur infidelitas Judæorum; Rom. II, 25: *Cæcitas ex parte contigit in Israel.*

Consequenter adhibet testimonium prophetiæ; unde dicit: *Ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam.* Istud est, secundum translationem Hieronymi, Oseæ XI, 1. In translatione autem Septuaginta non est ita, sed, *Ex Ægypto vocavi filium ejus.*

Videtur hic esse quæstio: quia non videtur hoc facere ad propositum, quia præmittitur ibi, *Puer Israel* etc., et sic loqui videtur de vocatione Israel de Ægypto.

Sed dicendum quod in omnibus auctoritatibus, quæ in Evangeliis, vel in Epistolis ponuntur de Christo, quædam distinctio notanda est; quia quædam dicuntur specialiter de Christo, sicut illud Isa. LIII, 7: *Tamquam ovis ad occisionem ducetur;* quædam autem dicuntur de quibusdam secundum quod duxerunt figuram Christi; et sic est ista auctoritas: isti enim non fuerunt filii Israel, nisi inquantum similitudinem gesserunt veri filii unigeniti; et hoc est, *Ex Ægypto vocavi filium meum,* scilicet specialem.

Tunc Herodes. Hic agitur de interfectione puerorum; et circa hoc duo facit. Primo ponitur occasio interfectionis; secundo ponitur interfectio, ibi, *Et mittens occidit omnes pueros;* tertio inducuntur prophetiæ, ibi, *Tunc impletum est.* Occasio fuit ira Herodis: unde, *Tunc Herodes iratus est.* Jac. I, 20: *Ira viri justitiam Dei non operatur.* Et notandum quod quando aliquis rex amissionem regni suspicatur, cito irascitur, et accenditur. *Videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde.* Et dicitur iratus valde propter duo: quia quando aliquis irascitur, de modica occasione fortiter accenditur; unde quia in suspicione erat amissionis regni, et illusus fuit a Magis, *iratus est valde;* Eccli. XI, vers. 34: *A scintilla una augetur ignis. Et mittens.* In ira ista fuit crudelitas quantum ad tria: quantum ad locum, quantum ad multitudinem et quantum ad tempus. Quantum ad multitudinem, ut unum quæreret, omnes occidit; unde dicitur, *Et mittens occidit omnes pueros.* Et nota quod dicit Augustinus, quod " iste numquam profuisset tantum obsequio, quantum profuit odio. „

Sed quæritur, cum non habuerint liberum arbitrium, quomodo dicti sunt mori pro Christo.

Sed, sicut dicitur Jo. III, 17, *non misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.* Numquam enim Deus permisisset eos occidi, nisi fuisset eis utile; unde dicit Augustinus, quod idem est dubitare utrum profuerit illis ista occisio, quod est dubitare utrum pueris prosit baptismus: passi sunt enim ut martyres; et Christum moriendo confessi sunt, quamvis non loquendo; Apoc. VI, 9: *Vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei.*

Secunda crudelitas est, quia occidit *in omnibus finibus;* timebat enim ne fugeret, scilicet ad aliquam civitatem; et contigit ei sicut bestiæ vulneratæ, quæ non attendit, quem vulnerare debeat; Prov. XXVIII, 15: *Leo rugiens, et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem.* Tertia quantum ad tempus; unde, *A bimatu,* idest duorum annorum.

Et nota quod Augustinus dicit, quod illo anno, quo Christus natus est, innocentes sunt occisi. Sed quare dicit, *A bimatu et infra?* Dicunt quidam quod stella apparuit per duos annos ante unde Herodes dubitabat utrum a tempore stellæ natus fuisset; et ideo dicit: *Secundum tempus quod exquisierat a Magis.* Alii autem dicunt quod isti non sunt occisi eodem anno, sed post duos annos.

Sed quare tantum distulit? Triplex ratio redditur a diversis. Una est, quia a principio putabat quod Magi fuissent decepti, et quod nihil invenissent; sed postquam audivit multa verba de Christo a Zacharia, et Simeone, et Anna, tunc motus fuit ad quærendum. Alii dicunt quod hoc fecit ex cautela: timebat enim ne puerum, quem quærebat, parentes occultassent. Unde primo voluit eos assecurare. Alii quod occupatione impeditus, quia misit post Magos usque ad Tharsum Ciliciæ, et fecit incendi naves eorum. Item fuit occupatus, quia citatus fuit Romæ accusatus a filiis. Et sic post reversionem incepit sævire. Et dicit: *Et infra* etc., quia cogitavit illum esse tantæ potentiæ, quod posset commutare faciem suam.

Per istam occisionem significatur occisio martyrum, quia pueri per humilitatem et innocentiam; infra XIX, 14: *Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire;* item infra XVIII, 3: *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum. In Bethlehem, et in omnibus finibus ejus;* quia per totum mundum occiduntur: Act. cap. I, v. 8: *Eritis mihi testes,* scilicet moriendo. Duo anni sunt duplex caritas, Dei et proximi, quia *fides sine operibus mortua est,* Jac. II, 20.

Et nota quod nato Christo, statim persecutio sævit, quia statim quando quis convertitur ad Christum, incipit tentari; Eccli. II, 1: *Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et in timore, et præpara animam tuam ad tentationem.*

Tunc impletum est quod dictum est per Jeremiam prophetam. Posita occisione puerorum, hic more suo Evangelista prophetiam annuntiantem ponit, quæ est Jer. XXXI, 15: *Vox in Rama audita est, lamentationis, luctus et fletus, Rachel plorantis filios suos, et nolentis consolari super eis, quia non sunt.*

Et notandum quod, sicut dicit Hieronymus, ubicumque per Apostolos et Evangelistas introducitur aliqua aucto-

ritas veteris Testamenti, non oportet introducere verbum ex verbo semper, sed sicut dedit eis Spiritus sanctus, aliquando sensum ex sensu in usu nostro. Ita habemus Jer. XXXI, 15: *Vox in excelsis audita est lamentationis, luctus et fletus, Rachel plorantis filios suos, et nolentis consolari super eis, quia non sunt.* Et sensus idem est.

Et considerandum quod quantum ad hanc auctoritatem pertinet, ista est una de illis quæ introducuntur in Evangelio, quæ tamen sensum litteralem habet, qui est figura ejus, quod fuit in novo Testamento. Unde ad intellectum ejus consideranda est quædam historia, quæ legitur Judicum XXI, ubi dicitur quod propter peccatum commissum circa uxorem levitæ fere tota tribus Benjamin extincta est; et dicitur quod ibi fuit maximus planctus, ita quod fuit auditus de Gabaa usque in Rama longe a Bethlehem per duodecim milliaria. Hoc dicitur Rachel plorare, quia mater fuit Benjamin; et est locutio figurativa, scilicet ad exprimendum magnitudinem doloris. Sed hæc est prophetia de præterito. Alio modo est de futuro dupliciter; quia uno modo potest referri ad captivitatem Israel, qui quando in captivitatem ducebantur, dicuntur in via juxta Bethlehem plorasse; et tunc dicitur Rachel plorasse, quia sepulta erat ibi, Genes. XXXV. Et dicitur hoc eodem modo loquendi quo locus dicitur plorare mala quæ in loco accidunt. Vult ergo dicere Propheta quod sicut maximus dolor et luctus fuit, quando extincta est tribus Benjamin, ita futurus est maximus alius tempore captivitatis. Tertio modo exponitur sic. Evangelista assumit factum de occisione innocentum, et exaggerat istum dolorem quadrupliciter. Ex diffusione doloris, ex multitudine doloris, ex materia, et inconsolabilitate. Dicit ergo: *Vox in Rama.* Quædam civitas est in tribu Benjamin, Josue XVIII, et potest accipi pro civitate Liæ. Hic autem accipitur pro excelso; et potest dupliciter exponi. Primo sic: *Vox* in excelso prolata, *audita est*, quia vox quæ in loco alto est, longe lateque diffunditur; Isa. XLX, 9: *Supra montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam.* Vel audita est in excelso, idest in cælo apud Deum; Eccli. XXXV, v. 21: *Oratio humiliantis se nubes penetrabit, et donec propinquet, non consolabitur, et non discedet, donec Altissimus aspiciat.* Et iterum (v. 18): *Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, et exclamatio ejus super deducentes eas? Ploratus;* hoc potest referri ad fletum infantium occisorum. *Et ululatus multus;* hoc ad matrum ploratus; vel utrumque ad pueros: *ploratus*, inquantum elevabantur a militibus; *ululatus*, inquantum jugulabantur. Major est dolor matrum, quam filiorum. Item matrum erat dolor assiduus, puerorum fuit brevis: propter quod dicit Zach. XII, 10: *Plangent eum quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.* Item ex materia doloris, quia de morte filiorum. Unde Rachel plorat.

Sed objicitur, quia Bethlehem non erat in tribu Benjamin, sed in tribu Juda, qui fuit filius Liæ.

Et solvitur tripliciter. Primo, quia Rachel sepulta fuit juxta Bethlehem, Genes. XXXV. Et ita ploravit pueros eo modo, quo aliquis locus dicitur plorare; Jer. II, 12: *Obstupescite, cæli, super hoc, et portæ ejus, desolamini vehementer, dicit Dominus.* Vel aliter. Supra habitum est quod Herodes occidit pueros in Bethlehem, et in omnibus finibus ejus etc. Bethlehem autem erat in confinio duarum tribuum, scilicet Judæ et Benjamin; unde de pueris Benjamin occisi sunt: et sic cessat objectio, sicut exponit Hieronymus. Augustinus autem aliter exponit et dicit quod consuetudo est quod quando alicui aliqua prospera succedunt, ille quando adversitates veniunt, magis dolet. Lia et Rachel sorores fuerunt, et isti qui occisi sunt fuerunt de filiis Liæ. Et sic corporaliter occisi sunt, ne æternaliter punirentur, ut in facto Gabaa. Dicitur ergo plorare videns filios suos occidi et damnari. Vel per Rachel Ecclesia signatur, quia interpretatur videns Deum, et Ecclesia per fidem videt: quæ plorat filios suos occisos, non quia occisi sunt, sed quia per ipsos poterat alios acquirere. Vel non plorat propter occisos, sed propter occidentes.

Sequitur de inconsolabilitate doloris: *Et noluit.* Et exponitur illud multipliciter. Primo ut referatur ad populum, qui tunc erat: consolatio enim debetur quamdiu speratur aliquod remedium; sed quando non speratur, non est consolatio, sicut patet in infirmo desperato; et

ideo dicit, ut referatur ad opinionem matrum, *Quia non sunt*, quia scilicet non apparent; Gen. XXXVII, 20: *Puer non comparet.* Vel *noluit consolari, quia non sunt*, idest ac si non essent: consolatio enim non debetur nisi de malis. Unde secundum hoc refertur ad opinionem Ecclesiæ, quæ habet eos tamquam regnarent; unde sicut de regnantibus gaudet de eis; I Thess. IV, 12: *Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut et ceteri qui spem non habent.* Vel *noluit consolari* de præsenti, sed expectat consolationem in futuro; infra V, 5: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.*

Consequenter agitur de revocatione Christi; unde *Defuncto Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph.* Et primo ponitur apparitio angeli; secundo mandatum angeli; tertio executio mandati angeli. Circa primum tria ponuntur. Primo describitur tempus; secundo persona; tertio modus apparitionis. Dicit ergo, *Defuncto Herode:* non ille qui fuit in morte Christi, quia ille fuit filius istius. *Ecce angelus apparuit.*

Notandum quod omnis turbatio Ecclesiæ secundum mysterium terminatur per mortem persecutorum (Prov. XI, 10); quia *in perditione impii erit laudatio.* Item nota quod infidelitate Judæorum terminata, Christus redibit ad eos; Rom. c. XI, 26: *Et tunc omnis Israel salvus fiet.*

Ecce apparuit. Notandum quod talis est ordo angelorum, et hominum, ut divinæ illuminationes non fiant nobis nisi per angelos; ad Hebr. I, 14: *Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis.* Unde etiam Christus secundum quod homo, voluit per angelos nuntiari. Modus, ibi, *In somnis Joseph in Ægypto.* Mandatum, ibi, *Surge, et accipe puerum.* Non dicit filium, non conjugem, sed puerum, ut designetur dignitas pueri, et integritas matris. In hoc significatur, quod Joseph non fuit ei datus ad carnalem copulam, sed ad ministerium et custodiam. Consequenter assignat causam, *Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.*

Sed quæritur, quare dicit *sunt.* Non enim nisi Herodes mortuus erat.

Hoc solvitur dupliciter. Primo quia iste tot mala fecerat, quod Judæi gaudebant de morte ejus: qui præsentiens mandavit adhuc vivens sorori suæ, quod nobiliores de Judæis interficeret in morte sua; et isti quæsiverant animam pueri cum Herode; et hoc est, *defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.* Vel aliter. Mos est sacræ Scripturæ ponere plurale pro singulari: unde *mortui sunt*, idest mortuus est etc.; unde in hoc quod dicit, *Qui quærebant animam pueri*, destruitur error Apollinaris, qui dixit, quod divinitas erat in Christo loco animæ.

Ponitur executio hujus mandati, *Qui consurgens, accepit puerum et matrem ejus;* et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo reversus est in terram Israel; secundo quam partem vitavit; tertio qua parte declinavit, ibi, *Et admonitus in somnis secessit in partes Galilææ.* Dicit ergo, *Qui consurgens.* Notandum, quod angelus non dixit, Vade in terram Juda, vel in Jerusalem, sed universaliter, *In terram Israel*, sub qua etiam Galilæa potest comprehendi. Unde potest dici, quod Joseph intravit fines terræ, quam habitabat Judas. Consequenter ponitur quam partem vitavit, ibi, *Audiens autem quod Archelaus regnaret in Judæa.*

Et notanda est hic historia Herodis: iste Herodes habuit sex filios, et ante mortem suam occidit Alexandrum et Aristobolum; in morte autem sua mandavit ut occideretur Antipater: unde tres remanserunt, inter quos Archelaus primogenitus fuit, et usurpavit sibi regnum; sed tandem accusatus a Judæis apud Cæsarem Augustum, ablatum fuit ei regnum, et divisum fuit in quatuor partes, et duas habuit Archelaus, duas alias alii diviserunt sibi, ita quod unam tetrarchiam habuit Herodes, aliam Philippus, sicut habetur Luc. IV. Iste Archelaus missus est in exilium post novem annos regni sui.

Et admonitus in somnis. Dixerat primo angelus, quod iret ad terram Israel; sed quia Joseph nondum intellexerat, ideo angelus, qui prius indeterminate revelaverat, nunc determinat; et hoc est, *Et admonitus... secessit in partes Galilææ.*

Sed contra. Sicut Archelaus in Judæa, ita Herodes in Galilæa regnabat. Sed dicendum, quod hoc fuit statim post mortem Herodis, quando Archelaus tenebat totum, quia postmodum facta est divisio.

Sed tunc etiam quæritur, quare non timuit Archelaum. Dicendum, quod in Jerusalem erat sedes regni; unde ibi quasi semper morabatur.

Sed quæritur, quare Luc. II, 41 dicitur quod singulis annis ducebant puerum in Jerusalem. Et solvit Augustinus, quod secure ducebant per turbam magnam, quæ tunc ascendebat; sed periculum fuisset si ibi diu moratus fuisset.

Item quæritur, quare innuit Evangelista, quod quasi per accidens venit Joseph in Nazareth, sed Luc. II, 39 dicitur quod in Nazareth habuit proprium domicilium. Sed dicendum, quod angelus dixerat ei, quod iret in terram Israel, quæ stricte accepta non continebat Galilæam, nec Nazareth: et sic intellexit Joseph; et ideo non proponebat ire in Nazareth.

Ut adimpleretur quod dictum est per prophetam: Quoniam Nazaræus vocabitur. Hoc non invenitur scriptum, sed potest dici, quod ex multis locis colligitur. Nazarenus igitur interpretatur sanctus: et quia Christus dicitur sanctus; Dan. IX, vers. 24: *Donec ungatur sanctus;* ideo signanter dicitur, *Per prophetam.* Vel potest dici, quod per Nazarenum interpretatur floridus; et hoc habetur Is. XI, vers. 1: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet* etc.; et convenit cum eo, quod dicitur Cant. cap. II, 1: *Ego flos campi et lilium convallium.*

CAPUT III.

1. In diebus autem illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ, et dicens: Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. Hic est enim de quo dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum, et zonam pelliceam circa lumbos suos; esca autem ejus erat locustæ et mel silvestre. Tunc exibat ad eum Jerosolyma, et omnis Judæa, et omnis regio circa Jordanem. Et baptizabantur ab eo in Jordane confitentes peccata sua. Videns autem multos pharisæorum et sadducæorum, venientes ad baptismum suum, dixit eis Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira? Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ. Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, et igni. Cujus ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili.

2. Tunc venit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo; Joannes autem prohibebat eum dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me? Respondens autem Jesus dixit ei: Sine modo. Sic enim decet nos implere omnem justitiam. Tunc dimisit eum. Baptizatus autem Jesus, confestim ascendit de aqua: et ecce aperti sunt ei cæli, et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super se. Et ecce vox de cælis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

1. Supra egit Evangelista de ingressu Christi in mundum; nunc autem agit de ejus processu, qui quidem est attendendus secundum processum suæ doctrinæ: ad hoc enim venit, Jo. XVIII. Circa doctrinam autem duo considerantur. Primo enim ponitur præparatio ad doctrinam; secundo ponitur ipsa doctrina, c. v. Ad doctorem autem evangelicæ doctrinæ duo requiruntur. Primo ut sit velatus sacris mysteriis; secundo ut probatus sit virtutibus: et sic duo præmittuntur ante doctrinam, scilicet baptismus ejus, et tentatio, c. IV. Circa primum duo facit. Primo introducitur Joannis baptismus, ibi, *Exibant ad eum Jerosolyma;* secundo instructio baptizatorum, ibi, *Videns autem multos.* Invitantur autem dupliciter a Joanne, scilicet verbo et exemplo. Secundum ibi, *Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum* etc. Circa doctrinam Joannis tria facit, sive tanguntur. Primo persona doctoris introducitur; secundo ponitur doctrina; tertio confirmatio. Secundum ibi: *Pœnitentiam agite;* tertium ibi, *Hic est enim de quo dictum est.* Circa personam quinque ponuntur, scilicet tempus, persona, officium, studium, et locus. Primum ibi, *In diebus illis* etc. Et notandum quod tempus prædicationis Lucas describit per Principes reipublicæ et Judæorum. Illud ergo quod dicit Lucas, exprimitur hic, cum dicit, *In diebus illis.* Nec debet hoc referri ad dies, de quibus facta est mentio, scilicet ad tempus infantiæ Christi;

non enim est intelligendum hoc fuisse in diebus illis, in quibus Christus reversus est de Ægypto. Sed hoc sic ponitur, quia Christus habitavit continue in Nazareth; Luc. II, 40: *Puer autem crescebat, et confortabatur plenus sapientia, et gratia Dei erat in illo.* Secundo ponitur persona, ibi, *Venit Joannes;* venit, idest apparuit, qui primo occultus erat; hic est de quo Jo. I: *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine.*

Sed quare Christus voluit ejus testimonium, cum haberet testimonium operum?

Dicendum quod propter tria. Primo propter nos qui ducimur in cognitionem spiritualium per ea quæ sunt similia nobis; Jo. I, 7: *Hic venit ut testimonium perhiberet de lumine.* Et quare? *Ut omnes crederent per illum.* Secundo propter malitiam Judæorum, quia non solum Christus sibi testimonium perhibet, secundum quod ipsi dicebant, Jo. III, 26: *Tu de teipso testimonium perhibes;* sed etiam alius; Jo. V, 33: *Vos misistis ad Joannem, et testimonium perhibuit veritati.* Tertio ad ostendendum æqualitatem Christi ad Patrem, quia sicut Pater prænuntios habuit, scilicet prophetas, ita Christus; Luc. I, 76: *Tu, puer, propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus.*

Tertio ponitur officium baptizandi. Hoc fuit speciale ejus officium, quia primus baptizavit, et fuit ejus baptismus præparatorius ad baptismum Christi: quia si Christus novum ritum adjunxisset, statim potuissent homines scandalizari. Et ideo prævenit Joannes ut præpararet homines ad baptismum; Jo. I, 31: *Ut manifestetur in Israel.* Quarto ponitur studium, quia *venit*, ut diligenter prædicaret: et hoc est, *Prædicans baptismum.* Christus quidem baptizaturus ista adjunxit, Matth. ult., 19: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Joannes autem in utroque præparavit viam.

Et notandum quod Joannes in trigesimo anno hoc fecit, in qua ætate David etiam factus est rex, et Joseph gubernacula regni Ægypti suscepit, Genes. XLI. Per quod datur intelligi, quod ad nullum officium debet aliquis assumi ante perfectam ætatem.

Quarto ponitur locus, *In deserto.* Prædicavit autem in deserto propter quatuor. Primo ut quietius audirent: in civitate enim multi curiosi impedientes convenissent, sed in deserto non nisi studiosi ibant; Eccle. XII, 11: *Verba sapientium sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt a pastore uno.* Secundo quia congruebat suæ prædicationi; quia ipse pœnitentiam prædicabat. Talis autem debet esse locus pœnitentiæ, vel corporaliter, vel mentaliter; Psal. LIV, vers. 8: *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Tertio ad designandam conditionem Ecclesiæ, quæ per desertum significatur: datur enim intelligi, quod non est in synagoga prædicatio salutis, sed in Ecclesia; Is. LIV: *Lætare, sterilis, quæ non paris; decanta laudem, et, hinni, quæ non pariebas; quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habebat virum, dicit Dominus.* Quarto ad designandam conditionem Judææ, quæ jam derelinquebatur a Deo; inf. XXIII, 38: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*

Sequitur, *Pœnitentiam agite* etc. Joannes annuntiat quamdam novam vitam, sicut dicit Augustinus in lib. *de pœn.*: " Nullus qui suæ voluntatis arbiter constituitur, potest novam vitam inchoare, nisi pœniteat veteris vitæ. „ Quære in Glossa. Et ideo primo monet ad pœnitentiam; secundo annuntiat salutem, ibi, *Appropinquabit enim regnum cœlorum.* Item *pœnitentiam agite*, per quam est remissio peccatorum. Chrysostomus: " Nato Filio Dei, Deus misit præconem in mundum. „

Et notandum quod aliud est pœnitentiam agere, et pœnitere: ille pœnitet qui peccata deflet, et flenda non committit. Et sciendum, quod totum refertur ad propositum mentis, ut scilicet dicatur, Et flenda non committit, idest, proponit non committere, hoc enim requirit pœnitentia. Pœnitentiam autem agere est satisfacere pro peccatis; Luc. III, 8: *Facite fructus dignos pœnitentiæ.*

Et fit hic quæstio. Cum omnia peccata dimittantur in baptismo, quare Joannes prænuntians baptismum Christi, incepit a pœnitentia?

Et respondetur in Glossa, quod triplex est pœnitentia, scilicet ante bapti-

smum, quia oportet ut doleat de peccatis quando accedit; secunda post baptismum, de mortalibus; tertia, de venialibus. Hic agitur de pœnitentia quæ est post baptismum; unde Petrus dixit Act. II, 38: *Pœnitentiam agite,* scilicet ut sitis parati ad salutem consequendam.

Appropinquabit. Et nota quòd numquam in Scriptura veteris Testamenti invenitur promissum regnum cælorum; sed primo Joannes nuntiat, quod pertinet ad dignitatem ejus. Regnum autem cælorum in Scriptura quatuor modis accipitur. Quandoque enim dicitur ipse Christus habitans in nobis per gratiam; Luc. XVI, 21: *Regnum Dei intra vos est.* Et dicitur regnum cælorum, quia per inhabitantem gratiam inchoatur nobis via cælestis regni. Secundo sacra Scriptura; infra XXI, 43: *Auferetur a vobis regnum Dei,* idest sacra Scriptura. Et dicitur regnum, quia lex ejus ducit ad regnum. Tertio dicitur præsens Ecclesia militans; infra XIII, 47: *Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti* etc. Et dicitur regnum cælorum, quia ad modum cælestis Ecclesiæ est institutum. Quarto dicitur regnum cælorum cælestis curia; infra VIII, 11: *Venient ab oriente, et occidente, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cœlorum.* Ante tempus autem Joannis non fiebat mentio, nisi de regno Jebusæorum, Exod. III; sed modo promittitur regnum cælorum suæ Ecclesiæ. Consequenter ponitur confirmatio hujus prædicationis, *Hic est de quo dictum est per Isaiam prophetam* etc. Et, sicut dicit Augustinus, istud pótest dupliciter exponi. Primo quod hoc, scilicet *hic est de quo scriptum est,* sint verba Evangelistæ; et tunc sensus est planior. Secundo illud introducitur a Matthæo, velut sint verba Joannis pœnitentiam agentis. Unde, *Hic est,* idest ego sum; et loquitur de se sicut de alio, sicut Joan. I loquitur de alio sicut de se; sed non est vis cujus sint verba, quia sensum eumdem habent. *Hic est ergo de quo scriptum est,* Is. XL, 3: *Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri.* Tria ponuntur, per quæ confirmantur tria prædicta. Primo prænuntiatur locus prædicationis Joannis, quia, *Vox clamantis in deserto;* secundo adventus regni cælorum; unde *Parate viam;* tertio pœnitentiam, ibi, *Rectas facite semitas ejus.*

Dicit ergo, *Vox clamantis in deserto.* Et dicit *vox* propter tria. Primo quia, sicut dicit Gregorius, " Vox verbum præcedit; et Joannes Christum. " Luc. I, 17: *Ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ.* Secundo, quia per vocem verbum cognoscitur; vox enim verbum deducit in cognitionem, ita Joannes Christum; Jo. I, 31: *Ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.* Tertio, quia vox sine verbo non facit animi certitudinem; I Cor. XIV, 8: *Si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* Et revelatio divinorum mysteriorum non facta est per Joannem, nisi inquantum annuntiavit Christum, sed per Christum verbum; Jo. I, vers. 18: *Unigenitus qui est in sinu Patris ipse enarravit.* Igitur *vox clamantis;* et potest intelligi dupliciter. Primo Christi clamantis, qui in Joanne loquebatur; II ad Cor. XIII, 3: *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* Ita etiam clamavit in omnibus prophetis. Unde semper dicitur: *Factum est verbum Domini ad Jeremiam,* vel *Isaiam* etc. Et tamen nullus est dictus vox, quia non immediate præcesserunt Christum; Malach. III, 1: *Ecce ego mitto angelum meum qui præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum sanctum suum dominator quem vos quæritis, et angelus testamenti quem vos vultis.* Vel *vox clamantis,* idest Joannes clamans. Sciendum quod clamor fit ad surdos, et tales erant Judæi; Is. XLII, vers. 18: *Surdi, audite, et, cæci, intuemini ad videndum. Quis cæcus, nisi servus meus, et quis surdus, nisi ad quem nuntios meos misi?* Secundo ex indignatione; Ps. CV, 40: *Iratus est furore Dominus in populum suum, et abóminatus est hæreditatem suam.* Tertio ad distantes: et isti elongati a Deo.

Parate viam Domini. Et videtur magis fuisse consonum quod dixisset, *Parate viam vestram* ad suscipiendum Dominum. Et sciendum quod nos adeo eramus infirmi, quod non poteramus accedere ad Dominum, nisi ipse veniret ad nos. Et ideo supra dixit Joannes, *Appropinquabit enim regnum cœlorum:* et hoc est, *Parate.* Sed quæ est ista via? Fides quæ est per auditum; Eph. III, 17: *Habitare Chri-*

stum per fidem in cordibus vestris. Gregorius: " Via fidei devotus auditus est; „ Amos IV, 12: *Præpara te in occursum Dei tui, Israel.*

Rectas facite. Fides est communis, est una; sed dirigit in diversis operibus. Et ideo *rectas facite.* Tunc autem sunt rectæ istæ viæ operum, quando non discordant a lege divina, quæ est regula actuum humanorum, sicut secundum voluntatem figuli est regula bonitatis in vasis fictilibus, ut haberi potest Jer. XVIII. Vel hoc, scilicet *parate*, pertinet ad caritatem, quæ est de necessitate salutis; Is. XXXVI, 21: *Hæc est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.* Ergo via intelligitur totum illud quod pertinet ad communem salutem; I Cor. cap. XII, 31: *Adhuc excellentiorem vobis viam demonstro.* Semitæ vero sunt observationes consiliorum: quæ semitæ dicuntur esse rectæ, quia non propter inanem gloriam debent fieri; infra VI: *Non faciatis justitiam coram hominibus, ut videamini ab eis;* et Proverb. III, 27: *Viæ ejus, viæ pulchræ, et omnes semitæ ejus pacificæ.*

Consequenter ostenditur, quomodo Joannes testimonium perhibuit Christo in vita, ibi, *Ipse autem Joannes.* Sed quis perhibuit testimonium de Joanne, qui perhibebat testimonium Christo? Et dicendum quod vita sua: quia, sicut dicit Chrysostomus, nullus idoneus testis alterius est, nisi sit testis suus, et hoc bona vita; Eccli. XIX, 27: *Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo.*

Unde hic describitur austeritas ejus in vita, et cibo: et hoc est, *Ipse autem erat indutus pilis camelorum* etc. Alii de lana, Joannes de pilis: reputabat enim vestimentum de lana mollitiem, quæ non convenit prædicatori. Item *zona pellicea.* Illud dupliciter exponitur. Hieronymus dicit, quod tunc temporis Judæi habebant cingulum de lana; sed Joannes reputans ad mollitiem, accipit de pellibus imitans Eliam, sicut dicitur IV Reg. I. Rabanus exponit sic, et dicit quod Joannes accipiebat pelles crudas, non paratas, et utebatur eis, ut refrænaret libidinem: et hoc est, *Et zonam.* Sed sive sic, sive sic exponatur, in utroque tamen austeritas vitæ intelligitur. *Cibus autem ejus locustæ et mel silvestre.* Hic cibus non paratus, sed quem natura ministrabat; et sunt locustæ animalia quædam apta ad comedendum. *Et mel silvestre.* Hoc dupliciter potest intelligi. Proprie enim silvestre dicitur illud, quod non reconditur in alveis artificiose factis, sed invenitur in silvis in aliquibus arboribus. Alii dicunt quod est canna mellis, et quoddam quod invenitur intus in cannis valde dulce; tamen in omnibus his nihil aliud habetur, nisi quod simplicibus erat contentus; I Tim. VI, 8: *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus.*

Consequenter agitur de baptismo, unde dicitur, *Tunc exibant:* et tangit tria. Primo quomodo visitabatur a turbis; secundo quomodo turbæ baptizabantur; et tertio quomodo confitebantur peccata sua. Et quantum ad primum sciendum, quod tria sunt quæ invitabant homines ad exeundum ad Joannem. Primo nova prædicatio: numquam audiverant fieri mentionem de regno cælorum, et ideo mirabantur; Job capite XXXVIII, 33: *Numquid nosti ordinem cœli, et pones rationem ejus in terra?* Joannes primo docuit quod ratio regni cælorum non esset ponenda in terra; secundo propter vitam; unde dicit, *Tunc exibant,* videntes scilicet vitam ipsius; Jac. II, 18: *Ostende mihi fidem tuam sine operibus, et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam* etc. Tertio, quia Judæa privata erat instructione prophetarum; Psal. LXXIII, 9: *Signa nostra non vidimus, jam non est propheta.* Et ideo *exibant* a Judæa ad videndum; et hoc est: *Tunc exibant, et baptizabantur ab eo in Jordane.*

Sed quare in Jordane? Quia in Jordane primo fuit præfiguratus baptismus, IV Reg. II, ubi dicitur de Eliseo quod transivit per Jordanem, et Elias raptus est in cælum. Item ibi fuit mundatus Naaman leprosus, qui significat mundatum a peccatis in baptismo. Item quia ipsa interpretatio convenit baptismo; interpretatur enim descensus; et significat humilitatem, quam homo debet habere in baptismo; I Petr. II, 2: *Quasi modo geniti infantes, rationabile, et sine dolo, lac concupiscite.*

Tertium ponitur ibi, *Confitentes peccata sua.* Causa quare confessio est inducta, supra est ostensa, quia de neces-

sitate salutis; Jac. v, 16: *Confitemini alterutrum peccata vestra.* Et dicit Glossa, quod ideo inducta est, ut homo habeat erubescentiam. Sed sciendum quod erubescentia est causa concomitans, sed principalis est propter virtutem clavium: nullus enim posset ligare, vel solvere, nisi sciret quid ligandum, vel solvendum esset. Unde sicut nullus potest amovere necessitatem clavium, ita nullus posset amovere confessionem vocalem.

Sed quæritur, an accedens ad baptismum confiteri teneatur. Videtur quod non indigeat virtute clavium, cum omnia dimittantur peccata in baptismo.

Sed dicendum, quod tenetur saltem in generali; et hoc facit quando abrenuntiat Satanæ, et omnibus pompis ejus: in hoc enim profitetur se esse Satanæ obligatum.

Videns autem multos. Ostenso quod multi a Joanne baptizabantur, hic agit de instructione eorum: et circa hoc duo facit. Primo ponuntur qui sunt qui instruantur; secundo ponitur eorum instructio, ibi, *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?* Dicit ergo, *Videns autem multos Pharisæorum et Sadducæorum.* Sciendum quod apud Judæos sunt aliquæ sectæ, inter quas istæ duæ erant præcipuæ: Pharisæi enim dicebantur quasi a communi vita divisi, propter suas observantias. Isti in multis bene dicebant; tamen deficiebant: quia, ut dicitur, omnia provenire ex necessitate ponebant. Alii, scilicet Sadducæi, dicebantur justi propter quasdam speciales observantias legis; qui non recipiebant prophetas, nec dicebant animas post corruptionem corporis resuscitari, nec spiritum esse. Utrique autem ex ipso nomine notabantur, quia Phares divisionem significat, quæ opponitur caritati. Et hi omnino erant divisi ab aliis, quasi haberent superabundantem Spiritum sanctum: hoc enim bonum esset. Alii etiam, scilicet Sadducæi, sibi justitiam usurpabant; contra quos Rom. x, 3: *Ignorantes enim justitiam Dei, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Et tamen quamvis magis justi apparerent, tamquam ad magistrum ad Joannem veniebant; Is. xlix, 7: *Reges videbunt, et consurgent principes, et adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, et sanctum Israel, qui elegit te.* Isti ergo hic convenienter instruuntur; unde: *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?* Et notandum quod instructio debet variari secundum conditiones auditorum. Simplicibus enim sufficit ea quæ ad salutem pertinent breviter loqui; sed sapientibus debent singula explicari; quod innuit Apostolus II Cor. iii, vers. 1: *Non potui vobis loqui tamquam spiritualibus, sed quasi carnalibus.* Ita fecit Joannes: breviter turbas admonuit de pœnitentia, et annuntiavit regnum cælorum. Ista duo hic explicat per singula Pharisæis. Unde primo exhortatur ad pœnitentiam; secundo nuntiat de appropinquatione regni cælorum, ibi, *Ego quidem baptizo vos* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit inductivum ad pœnitentiam; secundo removet ea quæ possent a pœnitentia retrahere, ibi, *Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham.* Circa primum duo facit. Primo ponit inductionem ad pœnitentiam; secundo ponit perfectæ pœnitentiæ modum, ibi, *Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ.* Duo autem sunt quæ inducunt ad pœnitentiam: Recognitio proprii peccati; Is. lviii, 1: *Annuntia populo meo scelera eorum;* secundo timor divini judicii. Ista duo annuntiat Joannes; unde dicit, *Progenies viperarum.*

Et notandum, quod in sacra Scriptura dicitur filius alicujus ad imitationem; Ezech. xvi, 45: *Pater vester Amorrhæus;* Jo. viii, 44: *Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere.* Isti similes erant viperis; et ideo dicit, *Progenies viperarum.* Et sunt similes in tribus, secundum Chrysostomum. Natura enim illius est, quando mordet aliquem, recurrere ad aquam: et si invenit, non moritur, alias moritur. Unde Joannes perpendens intentionem eorum, quare veniebant ad aquam baptismi, dixit, *Progenies viperarum.* Sed quomodo venenati veniebant ad baptismum? Quia Joannes promittebat remissionem peccatorum, unde faciebat intrare aquam deponentem pravam intentionem, ideo dicit, *Agite pœnitentiam. Et baptizabantur ab eo.* Secunda proprietas est quod nascendo occidit parentes; unde dicitur, Quasi vi pariens; et isti similiter; infra xxiii, 31: *Quem prophetarum non occidistis?* Tertia ratio est, quia est pulchra exterius, interius habens venenum:

isti etiam pulchri sunt exterius quadam simulata justitia, interius habentes peccata; inf. XXIII, 27: *Væ vobis, quia similes estis sepulcris dealbatis, quæ foris apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia;* et secundum hoc progenies viperarum sonat in malum. Ambrosius exponit aliter, et dicit, quod prudentia serpentibus adscribitur; inf. X, 16: *Estote prudentes sicut serpentes.* Unde Joannes commendans eos de prudentia, quia veniebant ad baptismum, dicit, *Progenies viperarum.* Primum ergo quod inducit ad pœnitentiam est recognitio proprii peccati; secundum est timor divini judicii; Prov. XV, 27: *Per timorem Domini declinat omnis a malo;* Job XIX, vers. 29: *Scitote esse judicium.* Et hoc est, quod dicit, *Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?* Et sciendum quod Ambrosius et Chrysostomus exponunt de præteritis, Rabanus de futuris; unde dicit, *Quis demonstrabit?* et secundum Ambrosium sic: *Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?* quasi diceret: Quis demonstravit, ut recederetis a malo? quasi dicat: Nullus, nisi Deus. Ps. LXXXIV, 8: *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis.* Secundum Chrysostomum, sic: *Progenies viperarum,* quia retinent voluntatem peccati, *quis demonstravit vobis fugere,* sicut vos vultis? Non, quia dixit Isaias I, 16: *Lavamini, et mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Non, quia dixit David, Psalm. L, 4: *Amplius lava me, Domine, ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me*; et post: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies.* Rabanus de futuro sic; quasi diceret, Bonum est quod agatis pœnitentiam, quia aliter, *quis demonstrabit?* Ps. CXXXVIII, 8: *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam?* Ira de Deo non accipitur pro affectu mentis, sed pro effectu: unde ejus ira est ultio.

Præmissis his duobus ducentibus ad pœnitentiam, consequenter concludit Evangelista, *Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ.* In arbore fructus sunt post flores: et si flores non sequantur fructus, arbor illa nihil valet: flos enim quidam pœnitentiæ apparet in contritione, sed fructus est in executione. Eccli. XXIV, 23: *Flores mei fructus honoris et honestatis.*

Et notandum quod alius est fructus justitiæ, et alius pœnitentiæ: plus enim requiritur a pœnitente, quam ab eo, qui non peccat. Est autem triplex fructus dignus pœnitentiæ. Primus est ut puniat in se, quod commisit, et hoc judicio sacerdotis; Jerem. XXXI, 19: *Postquam convertisti me, egi pœnitentiam, et postquam ostendisti mihi, percussi femur meum:* idest *Carnem meam afflixi.* Secundus est ut fugiat peccata, et occasiones peccati; unde dicitur, quod satisfacere est causas peccatorum excidere; Eccli. c. XXI, 1: *Fili, peccasti? ne adjicias iterum: sed et de pristinis deprecare, ut tibi dimittantur* etc. *Quasi a facie colubri fuge peccatum,* Eccli. XXI, 1. Tertius est, ut tantum studeat ad bene agendum, quantum studuit ad peccandum; Rom. c. VI, 19: *Humanum dico propter infirmitatem carnis nostræ. Sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem.*

Consequenter excludit impedimentum pœnitentiæ, cum dicit, *Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham.* Duplex impedimentum est pœnitentiæ. Præsumptuositas de se, et desperatio de divino judicio. Primo removet primum; secundo secundum, ibi, *Jam enim securis ad radicem arborum posita est.* Circa primum duo facit. Primo excludit impedimentum; secundo assignat rationem, ibi, *Dico enim vobis.* Dicit ergo, *Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham.* Isti secundum carnem erant de genere Abrahæ: unde poterant credere, quod quantumcumque peccarent, Deus misereretur eis propter Abraham; Exod. XXXII, 11: *Cur, Domine, irascitur furor tuus?* et post: *Recordare Abraham, Isaac, et Jacob servorum tuorum* etc. Et ideo excludit hoc Joannes, *Et ne velitis dicere.* Et est modus loquendi; quasi diceret, Non dicatis hoc, quia non valebit vobis; Rom. IX, 8: *Non qui filii sunt carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine* etc. Isti enim multum gloriabantur de Abraham, sed Dominus dicit Jo. VIII, vers. 39: *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite.* Contra tales dicit Chrysostomus: " Quid prodest ei quem mores

deturpant, generatio clara? „ Et est etiam hoc in spiritualibus. Consequenter assignat rationem, *Dico enim vobis* (magis est enim magnum imitari patrem, quam nasci ex eo): *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Legitur Josue IV, quod quando populus Israel transivit Jordanem siccis pedibus, in memoriam miraculi, mandavit Josue, quod extraherentur duodecim lapides ex fundo fluminis, et ponerentur extra, et duodecim de lapidibus exterioribus ponerentur intus. Joannes autem in illo loco baptizans, eos ostendit. Potest autem intelligi dupliciter. Ad litteram primo: hoc enim est primum fidei fundamentum, credere omnipotentiam Dei; Job XLII, 2: *Scio quia potes, et nulla te latet cogitatio.* Vel possumus intelligere per lapides gentiles: qui dicuntur lapides propter duo. Primum quia lapides adorant; secundo propter duritiem. Et licet lapides sint duri, tamen diu conservant impressionem: et licet etiam ædificium ex eis factum tarde fiat, tamen forte est, et durabile. Unde gentiles quamvis fuerint duri ad recipiendum fidem Christi, tamen tenuerunt fortiter. Hoc significatur Ezech. c. XI, 19: *Auferam a vobis cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et spiritum meum ponam in medio vestri.* Secundum autem Hieronymum in verbis istis videtur reducere ad memoriam prophetiam Isa. LI, 2: *Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos* etc. Nominat enim petram Abraham propter impotentiam generandi, et Saram propter sterilitatem; quasi dicat: Deus, qui fecit potentem Abraham, et fœcundam Saram, *potens est de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.*

Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Possent enim dicere: Nec credimus quod aliqua ira superveniat nobis; et ideo hoc removet dicens, *Jam enim.* Unde primo ponit judicium; secundo ponit sententiam judicii. Dicit ergo, *Jam enim* etc. Dupliciter enim aliqui pœnitere nolunt: ex desperatione judicii, quia non credunt judicium esse; Eccli. V, 1: *Ne dixeris: Est mihi sufficiens vita;* Job XIX, 29: *Fugite a facie gladii, quoniam ultor iniquitatum gladius est, et scitote esse judicium.* Aliqui autem ex mora: II Pet. III, 9: *Non tardat Deus promissionem suam, sicut quidam æstimant, sed patienter agit propter nos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti.* Sed utramque Joannes excludit. Primo primam, cum dicit, *Jam enim securis;* secundo secundam, cum dicit, *Posita est;* quasi dicat, Non tardabit. Et tripliciter intelligitur hoc. Chrysostomus dicit, quod per securim intelligitur districtio divini judicii, quæ quandoque per securim, quandoque per arcum, et gladium designatur; Ps. VII, v. 13: *Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit, arcum suum tetendit, et paravit illum.* Hieronymus: " Per securim prædicatio Evangelii intelligitur, quia sicut per doctrinam Evangelii aliqui ducti sunt ad vitam, ita contemptores ad mortem. „ Jer. XXIII, 29: *Nonne verba mea sicut ignis, et quasi malleus conterens petram?* Luc. II, 34: *Ecce positus est hic in ruinam, et resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur* etc. *Jam enim securis ad radicem arborum posita est;* quasi dicat, In promptu est, ut veniat. Secundum Gregorium per securim Redemptor noster intelligitur, qui velut ex manubrio, et ferro, ex humanitate, et divinitate constat; cujus humanitas, quia patienter expectat, quasi tenetur: divinitas, quasi ferrum incidit. Securis ergo ad radicem ponitur, quia judicium fit per Deum et hominem. Et dicit ad radicem propter duo, quia in radice fit præcisio universalis, ejus etiam quod est in ramis. Item quia quod a radice exciditur, non germinat; quasi diceret: Universalis erit extirpatio malorum. Sequitur ergo; et ponit primo universalitatem dicens, *Omnis arbor;* quasi dicat, Tam Judæus quam gentilis; Rom. II, 2: *Non est acceptio personarum apud Deum.* Item culpam, quia non facit fructum, propter solam enim omissionem fit punitio; infra XXV, 42: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare.* Tertio ponit duplicem pœnam: scilicet temporalem, *Excidetur,* scilicet ex hac vita; Luc. XIII, vers. 7: *Ecce tres anni sunt, ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio: succide ergo illam.* Et post: *Ut quid terram occupat?* Et hoc est, *Excidetur,* cum prosperitate terrena. Item ponit pœnam æternam, unde dicitur, *In ignem mittetur;* Isa. ult., v. 24: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur;* et inf. XXV, 41: *Ite,*

maledicti, in ignem æternum. Ego quidem baptizo. Supra Joannes exhortatus fuit ad pœnitentiam explendam, modo intendit facere quod frequenter dixerat, scilicet annuntiare regnum cælorum : et circa hoc duo facit. Primo ponitur præparatio ad regnum; secundo agitur de prænuntiatione regni, ibi, *Qui autem post me venturus est.* Regnum illud Christus est, de quo Luc. XVII, 21: *Regnum Dei intra vos est.* Præparatio quidem est baptismus; unde, *Ego quidem,* quod mirabile est vobis, *baptizo,* in aqua sola, scilicet quia sum purus homo. Unde non poterat nisi corpus lavare, nec poterat dare Spiritum sanctum, cum nondum esset solutum pretium pro peccato; Hebr. IX, 22: *Non enim fit remissio sine sanguine.* Item Spiritus sanctus nondum descenderat, nec Christus tactu suæ carnis aquam sanctificaverat. Quare ergo baptizabat? Propter tria. Primo, ut præveniret Christum, baptizando; Luc. I, 76: *Præibis ante faciem Domini parare vias ejus.* Secundo, ut congregatis hominibus haberet opportunitatem prædicandi de Christo; Jo. I, 31: *Ut manifestaretur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.* Tertio, ut ad baptismum Christi præpararet. Unde consuetudo est in Ecclesia, ut prius catechumeni fiant qui baptizari debent, scilicet ut fiat quædam præparatio, et accipiant quoddam signaculum, per quod idonei reputantur: et hoc est quod dicit, *Ego baptizo,* ut scilicet sciatis vos aptos esse, qui a Christo baptizari intenditis.

Nota, quod Magister *in 4. Sent.* dicit, quod baptizati a Joanne non baptizabantur a Christo, nisi illi qui ponebant spem suam in Joanne. Sed hoc falsum est; unde dicit, *Ipse vos baptizabit.*

Item nota, quod Augustinus movet quæstionem. Si post baptismum Joannis rebaptizabantur, quare non rebaptizabantur post baptismum hæreticorum?

Dicendum, quod Joannes baptizabat in persona sua; hæretici in persona Christi; unde baptismus Christi judicandus est.

Consequenter agitur de regno. Et primo ostendit dignitatem ipsius; secundo officium ejus, ibi, *Ipse vos baptizabit.* Dicit ergo, *Qui post me venit,* nascendo, baptizando, prædicando, moriendo, ad inferos descendendo. Sed hic de duobus tantum loquitur, videlicet de prædicatione et baptismo; unde dicit, *Qui post me venit,* ad baptizandum et docendum; Luc. I, 17: *Ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ. Fortior me est,* et fortior ejus baptismus; I Reg. II, 2: *Non est sanctus ut est Deus;* Job IX, 19: *Si fortitudo quæritur, robustissimus est.* Et ne sic credatur quod sit comparatio inter eos, dicit, *Cujus non sum dignus calceamenta portare;* quasi dicat: Incomparabiliter me dignior est, ut exponit Chrysostomus, ita ut ei officium non debeam exhibere.

Sed sciendum quod in aliis tribus Evangeliis non est sic: quia illic dicitur *solvere,* hic *portare.* Unde dicit Augustinus quod Joannes voluit tantum suam humilitatem, et Christi excellentiam ostendere, et tunc idem significatur in omnibus. Unde dicit, quod hoc fuit per Spiritus sancti inspirationem, quod in talibus Evangelistæ dissonent in verbis, ut documentum accipiamus, quod non mentimur, si eumdem sensum cum aliis loquimur, quamvis non eadem verba dicamus. Si vero mysticum aliquid significare voluit, tunc differentia est in verbis Matthæi et aliorum: et possunt in corrigia calceamenti duo significari; quia per calceamentum humanitatem; Psalm. LIX, 10: *In Idumæam extendam calceamentum meum.* Corrigia est unio, qua humanitas ligata est divinitati. Et quia non reputabat se sufficientem ad explicandum mysterium unionis, ideo dicit, *Cujus non sum dignus calceamenta portare.* Vel mos erat apud Judæos, Deut. c. XXV, quod si quis nollet accipere uxorem fratris sui, deberet solvere corrigiam ab illo, qui uxorem accipiebat. Sponsa Christi Ecclesia est. Tunc ergo Joannes reputabat se indignum esse accipere sponsam Christi. Vel aliter secundum Hilarium: calceamentum portant quippe nuntiatores humanitatis Christi per mundum; quod fuit reservatum Apostolis; Isa. LII, 7: *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem!* Ergo Joannes dicit se non esse dignum portare calceamentum quod Apostolis erat reservatum: majus enim officium est evangelizare, quam baptizare; I Cor. I, 17: *Non misit me Christus baptizare, sed evangelizare.*

Numquid ergo majores Apostoli Joanne? Non merito, sed officio novi Testa-

menti. Et secundum hunc sensum dicitur infra XI, 11: *Qui minor est in regno cœlorum, major est illo.*

Vel aliter secundum Chrysostomum. Pedes sunt Apostoli, et alii ejus famuli, inter quos Joannes erat. Calceamentum est infirmitas eorum: quia sicut decor pedum non cognoscitur quamdiu teguntur calceamento, ita decor Apostolorum; II Cor. XII, 9: *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. Cujus non sum dignus calceamenta portare:* quia nec ipse, nec Apostoli se dignos reputant, ut sint ministri Evangelii Christi; II Cor. III, 4: *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum: non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.*

Si ergo diversa significat secundum mysterium, quid horum dixit Joannes? Dicendum, secundum Augustinum, quod si verba Joannis ad diversa referuntur, sic utrumque dixit. Vel quod Joannes turbis prædicans quandoque dixit illud, quandoque aliud.

Consequenter agit de officio Christi. Et primo de officio baptizandi; secundo de officio judicandi, ibi, *Cujus ventilabrum in manu sua.* Dicit ergo, *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni.* Multi libri habent, *Et ignis.* Sed loquuntur more Græcorum, qui carent ablativo. Et dicit *Spiritu sancto et igni:* in quo datur intelligi quod baptismus Christi habet amplius quam baptismus Joannis, quia addit super illud, quia Christus in aqua et spiritu; Jo. III, 5: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.*

Sed nota quod, cum dicit *Baptizabit vos in Spiritu sancto,* insinuat habendam esse affluentiam Spiritus sancti, quam habentes totaliter abluuntur; Act. I, 5: *Vos autem baptizabimini Spiritu sancto.* Insinuat etiam facilem immutationem.

Et igni. Istud multipliciter exponitur. Hieronymus dicit, quod idem designatur per Spiritum sanctum et ignem; Luc. XII, 49: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* idest Spiritum sanctum. Et ideo etiam in igne apparuit; Act. II, 3: *Et apparuerunt illis dispartitæ linguæ tamquam ignis.* Secundum Chrysostomum per ignem significatur præsens tribulatio, quæ purgat peccata; Eccli. XXVII, 6: *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis.* Sed sciendum, quod dicit, istud baptisma esse necessarium, quia baptismus Spiritus sancti continet mentem, ne vincatur a tentationibus; sed non totaliter tollit germina carnis: et ideo necessaria est tribulatio, quia caro tunc attrita non germinabit concupiscentiam. Necessarius ergo est ignis qui reficiat carnem. Vel per ignem intelligitur purgatio futura in purgatorio; I Cor. III, 13: *Quale sit opus, ignis probabit.* Hilarius autem exponit de igne inferni, et dicit quod duo intendit in hoc quod dicit, *Ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni,* salutem scilicet quam efficit in præsenti et in futuro. In futuro purgabit per ignem inferni, inquantum attrahet malos; et hoc consonat ei quod sequitur, *Paleas autem comburet igni inextinguibili.*

Consequenter agitur de judiciaria potestate, *Cujus ventilabrum in manu ejus.* Et primo tangitur judiciaria potestas; secundo judicii effectus; tertio judicii modus. Dicit ergo, *Cujus ventilabrum,* et utitur similitudine. Area dicitur Ecclesia; fruges, fideles, qui congregabuntur per angelos; Luc. X, 2: *Rogate dominum messis, ut mittat operarios in messem suam;* Joann. IV, 34: *Qui misit me ut perficiam opus ejus.* Ventilabrum, judiciaria potestas Christi, quæ discernet triticum a paleis; Jo. V, 42: *Pater omne judicium dedit Filio;* Act. X, 42: *Ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum. Permundabit,* idest perfecte mundabit. Primo per tribulationes quæ sunt quasi quidam ventus, qui si non est, paleæ sunt cum tritico: ita etiam quamdiu sunt in Ecclesia, non discernuntur boni a malis: et sicut per minorem ventum paleæ tenues expelluntur, et per fortem grossæ: ita in Ecclesia, si crescat tribulatio, etiam qui firmi videntur, cadunt; Lucæ VIII, 13: *Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.* Secundo per sententias prælatorum, quando scilicet excommunicantur; I ad Cor. V, 13: *Auferte malum ex vobisipsis.* Tertio in die judicii, quando segregabuntur boni a malis; infra XXV: *Et congregabit in horreum suum,* scilicet paradisi, *triticum* idest electos; Psal. CV, 47: *Salvos nos fac, Domine Deus noster, et congrega nos de nationibus. Paleas autem comburet.* Et nota quod differentia est inter paleas

et zizania: aliud enim est semen palearum et zizaniorum, quia palearum est idem semen cum tritico. Unde per zizania possumus intelligere schismaticos, qui non communicant nobiscum in sacramentis; per paleas, fideles, licet malos. Sed utrique igni comburentur. *Igni inextinguibili;* Isa. ultim., 24: *Ignis eorum non extinguetur;* et dicit *Inextinguibili,* ad differentiam ignis purgatorii. De hoc igne infra xxv, 41: *Ite, maledicti, in ignem æternum* etc.

2. Supra introduxit Evangelista Joannem baptizantem; nunc introducit Christum ad baptismum Joannis venientem: et circa hoc duo facit. Primo ponit ea quæ præcesserunt baptismum; secundo consequentia ad baptismum, ibi, *Baptizatus autem Jesus.* Circa primum ponuntur quatuor. Primo mira Christi humilitas; secundo humilitatis admiratio; tertio Christi satisfactio admirationi; quarto Joannes satisfactioni consentit. Secundum ibi, *Joannes autem prohibebat eum;* tertium ibi, *Respondens autem Jesus;* quartum ibi, *Tunc dimisit eum.* Circa primum quatuor ponuntur: tempus, personæ, loca et officium. Tempus, cum dicit, *Tunc,* scilicet Joanne lumen suum habente. Sicut enim sol oritur adhuc apparente lucifero, ita Christus Joanne prædicante et baptizante, Luc. i. Job xxxviii, 32: *Numquid producis luciferum in tempore suo, et vesperum super fines terræ consurgere facis?* Vel tunc quando Christus fuit in trigesimo anno, Luc. iii, ut daret intelligi quod officium prædicationis, et prælationis non debet aliquis sumere ante perfectam ætatem. Vel tunc quando secundum cursum aliorum multa peccata poterat perpetrasse. Unde noluit statim baptizari, sed multo tempore legem servavit, quasi constitutus sub lege, et ut Judæi non haberent causam scandali, quia non venit solvere legem, infra v. Sed posset alicui videri, quod ideo Christus terminasset legem, quia non potuisset legem implere; et ideo voluit diu observare; et ideo non ita cito baptizatus est. Ponuntur personæ, cum dicitur, *Venit Jesus ad Joannem,* dominus ad servum, creator ad creaturam; infra xi, 29: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Loca, *A Galilæa.* Ista mystice conveniunt baptizatis, quia Galilæa significat transmigrationem: oportet enim baptizatos transmigrare de vitiis ad virtutes; I Petr. ii, 1: *Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum, et simulationes, et invidias, et omnes detractiones.* Item, *In Jordanem.* Jordanis interpretatur descensus, et significat humilitatem, quæ debet esse in baptizando ad gratiam percipiendam; Jacob. iv, 6: *Humilibus autem dat gratiam.* Ponitur officium, *Ut baptizaretur.* Deus voluit baptizari a Joanne quatuor rationibus. Primo ut baptismus Joannis conservaretur, quia illi aliqui detrahebant, infra xxi. Secundo, ut suo tactu totam consecraret aquam; et ideo baptismus dicitur fieri de fontibus Salvatoris; Isa. c. xii, 3: *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.* Tertio, ut demonstraret in se veram conditionem hominis, quia sicut fuit in similitudinem carnis peccati, Rom. viii: ita voluit mundari quasi peccator. Quarto, ut aliis imponeret necessitatem baptizandi: prius enim voluit servare quæ imposuit; Act. i: *Cœpit Jesus facere et docere,* contra illos de quibus infra xxiii, 41: *Alligant onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea tangere.* Consequenter ponitur admiratio.

Et nota tria. Primo enim Joannes recusat honorem sibi oblatum; secundo confitetur suam humilitatem; tertio suam infirmitatem. Secundum ibi, *Joannes autem prohibebat eum;* Eccli. vii, 4: *Noli quærere ab homine ducatum, neque a rege cathedram honoris.* Tertium ibi, *Ego a te debeo baptizari.* Cognoscebat enim quod interius baptizaret; et ideo dicit, *Baptizari,* idest ab originali peccato mundari: ita dicit Glossa.

Sed contra, quia erat sanctificatus in utero. Sed dicendum quod ante adventum Christi aliqui quodammodo mundati sunt quantum ad infectionem personæ per circumcisionem, et hujusmodi; sed quantum ad culpam et infectionem totius naturæ nullus mundatus fuit ante passionem Christi.

Et tu venis ad me? Psalm. cxxxviii, 6: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam.* Consequenter ponitur Christi satisfactio. Nota quod Joannes unum fecerat, quia prohibebat; et duo dixerat: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me?* Et tamen Christus ad unum non respondit, ad hoc scilicet, *Ego a te;* sed respon-

dit ad hoc quod prohibebat: unde, *Sine modo.* Et dicit *modo*, quia, secundum Chrysostomum, Joannes postmodum baptizatus est a Christo, non solum baptismo flaminis, sed etiam aquæ. Vel, *Sine modo,* hoc dicit, quia postmodum baptizatus est Joannes baptismo Spiritus sancti. Vel, *Sine modo,* ut baptizer baptismo aquæ, quia alio baptismo habeo baptizari, scilicet baptismo passionis; Luc. XII, 50: *Baptismo habeo baptizari, et quomodo coarctor usque dum perficiatur?* Et isto etiam Joannes baptizatus est a Christo, inquantum mortuus est pro justitia, quod idem est quod mori pro Christo. Vel, *Sine modo,* quando gero formam servilem, implere me humilitatis officium: quia quando apparebo gloriosus, tunc baptizabo te baptismo gloriæ. Consequenter respondet Christus admirationi, et dicit, *Sic enim decet nos implere omnem justitiam.* Quod exponitur tripliciter. Primo, *Sic decet nos implere omnem justitiam,* scilicet per baptismum: futurum enim erat, quod Christus impleret omnem justitiam, et legis, et naturæ; sed voluit per istam viam implere, quia sine baptismo non impletur; Jo. c. III, 3: *Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei* etc. Remigius sic exponit: *Sic enim decet nos implere omnem justitiam.* Decet me dare exemplum hujus sacramenti, in quo datur plenitudo omnis justitiæ, quia datur plenitudo gratiæ et aliarum virtutum; „ Psal. LXIV, 10: *Flumen Dei repletum est aquis,* scilicet gratiarum. Vel sic: *Sic enim decet* etc., idest, decet me habere perfectam humilitatem. Primus gradus est non præferre se pari, et subjicere se majori, quod quidem est necessitatis. Secundus cum subjicit se æquali. Perfecta autem, quando prælatus se subjicit inferiori: et hoc est, *Sic enim decet* etc., idest perfectam humilitatem implere. Sed cum esset inter eos talis altercatio, Christus vicit: unde, *Tunc dimisit eum* etc., hoc est permisit ut ab eo baptizaretur. Glossa: " Vera est humilitas quam non deserit obedientia: pertinaciter enim resistere, superbiæ est. „ I Reg. XV, 23: *Quasi scelus idolatriæ nolle acquiescere:* sic enim laudatur Jeremias et Moyses qui finaliter consenserunt.

Consequenter cum dicit, *Baptizatus autem Jesus confestim ascendit de aqua,* ponuntur quatuor consequentia ad baptismum. Et sciendum, quod sicut Christus in suo baptismo dedit exemplum baptizandi aliis, ita in consequentibus baptismum dedit intelligere quæ non consequamur. Sunt autem quatuor consequentia, scilicet ascensus Christi, aperitio cæli, apparitio Spiritus sancti, et protestatio Patris. Primum ibi, *Baptizatus autem Jesus confestim ascendit de aqua.* Et ad litteram hoc dicit, quia fluvius habebat alveos altos. In hoc tamen significatur, quod illi qui baptizantur ascendunt per bona opera. Et dicit *statim,* quia immediate baptizati in Christo induunt Christum; Gal. III, 27: *Quicumque enim in Christo baptizati estis Christum induistis.* Item adipiscuntur hæreditatem cælestem; I Pet. I, 3: *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem in hæreditatem incorruptibilem:* et hoc est, *Et aperti sunt cæli.* Hoc non est intelligendum corporaliter, sed imaginaria visione. *Et aperti sunt ei cæli.* Et significat hoc quod humano generi clausum erat cælum per peccatum; Gen. III v. 24: *Et collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim, et flammeum gladium atque versatilem ad custodiendam viam ligni vitæ.* Dicitur quod posuit Seraphim, sed apertum est per Christum.

Sed quæritur, quare aperti sunt et cæli, cum semper fuerint ei aperti?

Et dicendum, secundum Chrysostomum, quod Evangelista loquitur secundum communem modum locutionis quia merito baptismi ejus aperti sunt nobis: sicut rex amico suo petenti pro alio gratiam, dicit: Concedo hoc vobis.

Et sciendum quod tria sunt hominum genera, qui statim ad cælum evolant post mortem: baptizati, ut hic; martyres; unde Act. VII, 55: *Ecce video cælos apertos, et Filium hominis stantem a dextris virtutis Dei;* et qui peregerunt pœnitentiam; Act. X, 19 dicitur quod *Petro oranti apertum est cælum.*

Consequenter ponitur apparitio Spiritus sancti; unde: *Et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super se.* Hoc est quod competit baptizatis, qui accipiunt Spiritum sanctum in se; Jo. III, 6: *Quod natum est ex spiritu, spiritus est,* idest spirituale est. *Et vidit,* non imaginaria visione, alias ipse solus vidisset, *Spiritum Dei* idest columbam. Et sciendum, quod nihil

corporale dicitur de Deo secundum substantiam suam, sed vel per imaginariam visionem; Isa. VI, 1: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum* etc.; vel per significationem; I Cor. X, 1: *Petra autem erat Christus;* vel per assumptionem in unitatem personæ; Jo. I, 14: *Verbum caro factum est.* Nullo autem istorum modorum Spiritus sanctus dicitur columba. Quod non per imaginariam visionem, patet, quia communiter ab omnibus visa est. Non per significationem, quia non primo extiterat. Non per assumptionem in unitatem personæ. Et ideo est quartus modus, qui est quando de novo formatur aliqua species ad repræsentationem divinorum effectuum, sicut in Exod. III, 2 apparuit Dominus in igne et rubo; et in legislatione, in fulgure et in tonitruo, Exod. c. XIX. Unde columba fuit ad repræsentandam influentiam Spiritus sancti: et hoc est, *Et vidit Spiritum Dei descendentem.* Apparuit autem in specie columbæ propter quatuor. Primo propter caritatem; columba enim est animal amorosum. Chrysostomus: "Alia dona habet etiam servus diaboli in simulatione, quæ habet servus Dei in veritate: solam caritatem sancti Spiritus non potest immundus spiritus imitari." Cant. V: *Aperi mihi, soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea.* Secundo propter innocentiam et simplicitatem; infra X, V. 16: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Tertio quia habet gemitum pro cantu; et homo sanctificatus per Spiritum sanctum debet gemere pro peccatis; Nahum II, 7: *Et ancillæ ejus minabantur, gementes ut columbæ.* Quarto propter fœcunditatem. Unde etiam præcipiebatur in lege, ut offerrent columbam: et hoc convenit baptizatis, quia, sicut dicit Jo. III, 6, *Quod natum est ex spiritu, spiritus est. Descendentem sicut columbam.* Semper emanatio donorum divinorum a Deo in quacumque creatura est per descensum, quia creatura non potest recipere nisi per descensum in illam; Jac. I, 17: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum. Et venientem super se.*

Nota. Missio visibilis semper est signum missionis invisibilis: et significat aut gratiam de novo acceptam, aut augmentum gratiæ: sicut in Apostolis, quando in linguis apparuit Spiritus sanctus, significavit augmentum gratiæ. Item missio talis vel significat gratiam tunc factam, aut prius factam. In Christo autem non significavit novum effectum, quia ab instanti conceptionis suæ fuit plenus gratia et veritate; sed gratia quæ fuit ante super se, fuit inquantum homo, non inquantum Deus.

Consequenter cum dicit, *Et ecce vox de cælo dicens,* ponitur protestatio Patris, *Hic est filius meus.* Nota quod baptismus non solum facit spirituales, sed etiam filios Dei; Jo. I, 12: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Et sciendum quod ista vox quasi exprimit illud, quod columba significavit. *Dilectus,* non sicut aliæ creaturæ, Sap. II, sed tamquam filius naturalis; Joan. V, 20: *Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit, et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini.* Hoc etiam significat Psalm. II, 7: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Sed quia sancti etiam diliguntur ab eo, addit, *Filius,* per quod distinguit filium, secundum unum intellectum, ab aliis. *In quo mihi complacui.* In quocumque enim relucet bonum alicujus, in illo aliquid complacet sibimet, sicut artifex sibi complacet in pulchro artificio suo, et sicut si homo videat suam pulchram imaginem in speculo. Bonitas divina est in qualibet creatura particulari; sed numquam tota perfecta nisi in Filio et Spiritu sancto; et ideo totum non complacet sibi nisi in Filio, qui tantum habet de bonitate quantum Pater: et hoc est, *In quo,* idest, ego complaceo mihi in ipso; Joan. III, 35: *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus.*

Sed nota quod contrarietas quædam videtur esse inter istum Evangelistam, et alios, quia Marcus I cap. et Lucas cap. III dicunt, *Tu es Filius meus dilectus;* Matthæus vero, *Est Filius meus dilectus,* et: *In te.* Sed eadem est sententia, quia quod dicitur, *Tu es,* hoc directe videbatur dici ad Christum; sed dicebat propter alios, quia Christus certus erat de dilectione Patris. Et ideo Matthæus expressit intentionem dicentis, et dicit, *Hic est* etc. Unde demonstrat quasi aliis dictum esse; ita dixit Augustinus.

Item quæritur, quare Matthæus et Marcus dicunt, *In quo mihi,* Lucas vero, *In te.* Augustinus dicit quod Pater in

Filio complacet sibi, et hominibus. Propter hoc ergo quod dicitur, *In quo*, significat quod complaceat sibi in hominibus. Unde complaceat aliis mihi, idest ad honorem meum, quia aliqui videntes Filium, glorificaverunt Patrem. Vel secundum utrumque sensum: *In quo mihi complacui*, idest placitum meum fuit implere salutem hominum: et hoc est, *In te*, idest per te.

Et nota quod in isto baptismo non solum repræsentatur finis et fructus, sed etiam forma baptismi, quæ est, *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*, infra ult. Filius enim fuit in carne, Pater in voce, Spiritus sanctus in columbæ specie. Et nota quod hoc quod seorsum fuit, non pertinet ad divisionem operationis personæ de Trinitate, cum, sicut est communis essentia, ita operatio; sed hoc dicitur propter appropriationem quamdam, quia tota Trinitas illud et columbam creavit, et carnem creavit; sed referuntur ista ad diversas personas.

CAPUT IV.

1. Tunc Jesus ductus est in desertum a Spiritu, ut tentaretur a diabolo: et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit. Et accedens tentator dixit ei: Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Qui respondens dixit: Scriptum est, Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem, et statuit eum super pinnaculum templi, et dixit ei: Si filius Dei es, mitte te deorsum; scriptum est enim, Quia angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Ait illi Jesus rursum: Scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum. Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde, et ostendit ei omnia regna mundi, et gloriam eorum, et dixit ei: Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. Tunc dixit ei Jesus: Vade, Satana; scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Tunc reliquit eum diabolus; et ecce angeli accesserunt, et ministrabant ei.

2. Cum autem audisset Jesus quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam, et relicta civitate Nazareth, venit, et habitavit in civitate Capharnaum maritima, in finibus Zabulon et Nephtalim: ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam: Terra Zabulon, et terra Nephtalim: via maris trans Jordanem Galilæa gentium: populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: et sedentibus in regione umbræ mortis lux orta est eis. Exinde cœpit Jesus prædicare et dicere: Pœnitentiam agite: appropinquabit enim regnum cælorum. Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus mittentes rete in mare: erant enim piscatores. Et ait illis: Venite post me: et faciam vos fieri piscatores hominum. At illi continuo relictis retibus secuti sunt eum. Et procedens inde vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem ejus in navi cum Zebedæo patre eorum, reficientes retia sua: et vocavit eos. Illi autem statim relictis retibus, et patre, secuti sunt eum.

3. Et circuibat Jesus totam Galilæam docens in synagogis eorum, et prædicans evangelium regni: et sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem in populo. Et abiit opinio ejus in totam Syriam, et obtulerunt ei omnes male habentes variis languoribus et tormentis comprehensos, et qui dæmonia habebant, et lunaticos, et paralyticos: et curavit eos. Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa, et Decapoli, et de Jerosolymis, et de Judæa et de trans Jordanem.

1. Supra ostensum est, quod Christus se præparavit ad doctrinam, baptismum accipiendo; nunc autem tentationem superando. Circa hoc duo facit. Primo ponitur victoria, quam de tentatione habuit; secundo, quomodo discipulos ad doctrinam audiendam vocavit, ibi, *Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ*. Circa primum tria facit. Primo præmittit quædam præambula de tentatione; secundo ponitur tentationis insultus, ibi, *Et accedens tentator dixit;* tertio victoria, ibi, *Tunc reliquit eum diabolus.* Ponuntur autem tria præambula, scilicet locus, jejunium et famis experientia. Quantum ad primum quatuor tanguntur: tempus et locus, ductor et finis hujus ducatus. Tempus, *Tunc*, quando scilicet jam declarabatur voce paterna quod esset filius Dei. In quo dat intelligi, quia illis tentatio imminet, qui efficiuntur filii Dei per baptismum; Eccli. II, 1: *Fili, accedens ad servitutem Dei sta in justitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationem.* Istud desertum erat inter Jerusalem et Jericho, ubi multi occidebantur, de quo Luc. X, vers. 30: *Homo quidam descendit ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum, et plagis impositis abierunt, semivivo relicto.*

Et nota quinque rationes, quare quis post acceptam spiritualem gratiam tentatur. Prima ut accipiat experimentum suæ justitiæ; Eccli. XXXIV, 9: *Qui non*

est tentatus, qualia scit? Secundo ad reprimendam superbiam; II Cor. XII, 7: *Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ qui me colaphizet* etc. Tertio ad confundendum diabolum, ut sciat quanta sit virtus Christi, ut superare non possit. Hujus exemplum habetur Job I, 8: *Numquid considerasti servum meum Job?* etc. Quarto, ut fortior reddatur, sicut milites fortes redduntur per experientiam; Judic. III: *Quare voluit dimittere hostes cum filiis Israel?* Quinto, ut suam dignitatem cognoscat: quia quando diabolus aggreditur aliquem, hoc cedit ad honorem, quia diabolus sanctos aggreditur; Job XL, 10: *Cibus ejus fœnum....., et habet fiduciam quod influat Jordanis in os ejus.*

Sequitur de loco, *Tunc ductus est Jesus in desertum.* Hoc convenit præcedentibus et subsequentibus: quia conveniens fuit quod post baptismum desertum intraret. Hoc significatur in populo Israelitico, qui post transitum maris Rubri, qui fuit figura baptismi, in terram promissionis venit per desertum et solitudinem: ita baptizati vitam solitariam et quietam debent quærere, corpore mundum derelinquendo, vel mente; Osee II, 14: *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.* Psalm. LIV, vers. 8: *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Conveniens enim erat ut exiret in desertum, quasi ad singulare certamen cum diabolo. Chrysostomus: " Ille in desertum vadit, qui exit extra fines (idest voluntatem) carnis et mundi, ubi non est locus tentationis. Quomodo enim de libidine tentatur, qui tota die est cum uxore? „ Sed qui non exeunt a voluntate carnis et mundi, non sunt filii Dei, sed filii diaboli, qui etiam uxorem propriam habentes, appetunt alienam; sed filii Dei habentes Spiritum sanctum ducuntur in desertum, ut tententur cum Christo, de quo sequitur: *Ductus est a Spiritu*, intellige sancto.

Sed ille qui ducit, major est eo qui ducitur. Ergo Spiritus sanctus major Christo.

Respondendum: Si referatur ad Jesum secundum quod est filius Dei, sic est æqualis Spiritui sancto: et aliquis potest alium ducere, vel imperio, et sic est major: vel exhortatione, et sic est par; Jo. I Andreas duxit Petrum ad Jesum; et sic ductus est Jesus. Hilarius refert ad Christum, secundum quod homo: scilicet Spiritus sanctus hominem quem repleverat, exponit tentationi. Homines enim tunc ducuntur a Spiritu sancto, quando caritate moventur, sic quod non motu proprio moventur, sed alieno, quia sequuntur impetum caritatis; II Cor. V, 14: *Caritas Dei urget nos.* Et sic filii Dei aguntur a Spiritu sancto, ut tempus hujus vitæ, quæ plena est tentationibus (Job VII, 1: *Tentatio est vita hominis super terram*), transeant cum victoria per Christi virtutem. Ipse enim tentari voluit, ut sicut morte sua vicit nostram, sic tentatione sua superet omnes tentationes nostras; Hebr. IV, 15: *Non habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.* Gregorius dicit, quod est triplex tentationis gradus, scilicet per suggestionem, delectationem et consensum. Prima ab extrinseco est, et potest esse sine peccato; secunda est ab intrinseco, in qua incipit esse peccatum; quæ quidem perficitur per consensum. Primus gradus potuit esse in Christo, non alii. Et nota quod diabolus non fuisset ausus accedere ad tentandum Christum, nisi prius Christus accessisset ad eum.

Consequenter ponitur secundum præambulum, scilicet jejunium, *Et cum jejunasset* etc., quod convenit et præteritis, et futuris: præteritis, quia convenienter aliquis post baptismum jejunat, cum post baptismum non sit otio vacandum, sed exercendum in bonis operibus; Gal. V, 13: *Vos autem, fratres, in libertate vocati estis;* libertas autem vera non est committenda carnali vitæ. Item futuris competebat, ut is jejunaret quem diabolus erat tentaturus, quia *hoc genus dæmoniorum non ejicitur nisi per orationem et jejunium*, inf. XVII, 20. *Quadraginta diebus.* Ad literam hoc intelligendum est. Et addit, *Et noctibus*, ne crederent aliqui quod comedere liceret in nocte, sicut Saraceni faciunt.

Et sciendum quod hic numerus præfiguratur in veteri Testamento in Moyse et Elia, Exod. XXIV, et III Reg. XIX. Et latet in hoc mysterium, quia numerus hujusmodi consurgit ex denario ducto per quaternarium. Denarius significat legem, quia in decem præceptis tota lex continetur. Quaternarius significat com-

positionem carnis, quia caro composita est ex quatuor elementis. Quia igitur nos per suggestionem carnis transgredimur legem divinam, justum est ut carnem nostram affligamus diebus quadraginta. Secundum autem Gregorium hic numerus est ad jejunandum ab Ecclesia institutus, quod per hoc decimas solvimus totius anni: a prima enim Dominica usque ad Pascha sunt triginta-sex dies jejunabiles, qui sunt decima pars ipsius anni, sex diebus exceptis. Et ideo ab antiquo a quibusdam addita fuit dies media, qui jejunabant usque ad mediam noctem sabbati sancti.

Tertium additur, quia *postea esuriit.* Non legitur hoc de Moyse et Elia, qui homines erant; sed Christus esurire voluit, ut suam humanitatem demonstraret; quia aliter diabolus ausus non fuisset accedere ad tentandum eum; Philipp. II, 7: *In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.* Consequenter insultus tentationis ponitur; et est triplex. Primus de gula; secundus de inani gloria; tertius de ambitione. Secundum ibi, *Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem.* Tertium ibi, *Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde.* Circa primum duo facit. Primo ponit insultum diaboli; secundo quomodo Christus respondit, ibi, *Qui respondens* etc. *Et accedens tentator dixit.* Hoc enim poterat effici, ut ipse ad Jesum accederet in aliqua forma corporea. Et est triplex tentatio, quia Deus tentat ut instruat; Gen. XXII, 1: *Tentavit Deus Abraham.* Quandoque homo ut addiscat, sicut regina Saba tentavit Salomonem, III Reg. X, 1, ubi de ea dicitur, *Sed et regina Saba, audita fama Salomonis, venit tentare eum in ænigmatibus.* Diabolus tentat ut decipiat; I Thess. III, 5: *Ne forte tentaverit vos is qui tentat.* Quicumque vult tentare de scientia, primo de communibus tentat. Communia autem totius generis humani vitia sunt vitia carnis, et præcipue gula. Item qui vult obsidere castrum, incipit a debiliori parte; homo autem habet duas partes, carnalem et spiritualem. Diabolus ex parte debiliori semper tentat: unde primo de vitiis carnalibus tentat, sicut patet in primo parente, quem primo tentavit de gula. Sed notanda est mira astutia in tentando, *Si filius Dei es:* ita enim directe de uno tentavit, quod ex obliquo de altero. Unde in primo homine suadebat quod comederet de ligno, quod ad peccatum carnale, scilicet gulæ, directe pertinebat; sed latenter inducebat ad superbiam et avaritiam, quæ sunt peccata spiritualia; unde dixit, *Et eritis sicut dii* (Gen. III, 5). Ita in Christo: audierat enim quod Christus venturus esset in mundum, et hic videbatur esse filius Dei; sed in dubitationem venerat, utrum hic esset ille de quo erat prophetatum, quia nihil inveniebat in eo; Joan. XIV, 30: *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quicquam.* Unde suggerebat quod homini esurienti delectabile est. Item induxit ad appetendum ea quæ sunt Dei; et hoc est: *Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* Eccle. VIII, 4: *Sermo illius potestate plenus est;* et Ps. XXXII, 6: *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Ergo potest ejus verbo lapis mutari. Ergo volebat inclinare ad hoc, quod si faceret, sciret esse filium Dei si non, inducebat ad arrogantiam. Et notandum quod multi homines sunt qui consentiunt peccatis carnalibus, æstimantes, quod non debeant amittere statum spiritualem. Sed si in hoc quod tentatur consentiens homo, non amitteret spiritualitatem, levis esset tentatio. Ita persuadere voluit mulieri diabolus, et Christo, promittens spiritualia. *Qui respondens dixit: Scriptum est: Non in solo pane vivit homo.* In ista responsione dat tria documenta, quæ facienda sunt tentato. Primum ut recurrat ad Scripturæ medicinam; Ps. CXVIII, 11: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi* etc. Unde dixit, *Scriptum est.* Secundum documentum ut homo nihil faciat ad arbitrium diaboli. Vegetius: " Nihil umquam sapiens dux debet facere ad arbitrium sui hostis, etiam si bonum videatur. „ Et ideo Dominus cum posset sine peccato lapides in panem commutare, noluit, quia ille suggerebat. Tertium est, quod non debet facere sine utilitate, ad ostentationem suæ virtutis, quia hoc est vanitas. *Qui respondens dixit: Scriptum est: Non in solo pane vivit homo.* Notandum, quod diabolus ad duo nitebatur. Primo ducere in affectum carnalium, item præsumptionis. Christus autem contra utrumque primo vitat jactantiam; quasi dicat, Tu vocas filium Dei, ego nomino homi-

nem; unde, *Non in solo pane vivit homo.* Item trahit diabolus in affectum carnalium, *Dic ut lapides isti panes fiant;* hic trahit se in affectum spiritualium, *Sed in omni verbo quod procedit de ore Dei;* quasi dicat, Non tantum vita corporalis affectanda est, quantum vita spiritualis, quæ conservatur per cibum spiritualem; *Sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Jo. VI, 69: *Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes;* Psalm. CXVIII, vers. 93: *In æternum non oblivisear justificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me.* Et dicit, *In omni verbo*, quia tota spiritualis doctrina est a Deo, sive ab homine, sive a Deo dicatur. Et iterum, *De ore;* quia prædicator os Dei; Jer. XV, 19: *Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris.* Vel aliter. *Non in solo*, idest, non vivit solum homo per panem, sed etiam verbo, idest imperio, Dei potest conservari sine aliquo cibo. *Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem.* Posita prima tentatione, de qua diabolus victus fuit; nunc ponitur secunda, scilicet de inani gloria. Et ordo congruus est, quod postquam diabolus se vinctum videret vitio carnali, tentaret de inani gloria, vel superbia: quia " superbia bonis operibus insidiatur, ut pereant, " Augustinus *in Regula.* Circa istam ergo tentationem tria facit. Primo ponitur locus tentationis; secundo insultus, sive conatus tentationis, ibi, *Si filius Dei es, mitte te deorsum;* tertio resistentia Christi, ibi, *Ait ei Jesus.* Sed sciendum, quod Lucas posuit tertiam tentationem, hic e converso; sed non est vis, secundum Augustinum: quia omnia quæ narrantur hic, et in Luca narrantur; nec ponitur in Luca, vel hic quæ fuit prima, vel secunda. Rabanus vero dicit quod Lucas attendit ad ordinem historiæ; et ideo sic ordinavit, secundum quod factum est. Matthæus vero naturam tentationis secutus est, quia post tentationem de gula, et de inani gloria, sequitur tentatio de ambitione: ita enim fuit tentatus Adam, quia primo de gula; unde Gen. II, 17: *In quacumque die comederis ex eo, morte morieris;* secundo de gloria (ibid. III, 5): *Eritis sicut dii;* tertio de avaritia, sive ambitione, *Scientes bonum et malum.*

Sed quare dicit, *Tunc assumpsit?* Hoc enim nomen assumptio vim importat.

Et respondet Hieronymus, quod hoc dicit Evangelista secundum opinionem diaboli, quia quod Christus sustinuit ex virtute, diabolus accepit quasi faceret sua potentia.

Dicit *Sanctam*, vel quia ibi agebantur sancta, temporalia scilicet sacrificia, et hujusmodi. Vel dicit propter sanctitatem patrum eorum qui ibi fuerunt. Unde ex antiqua consuetudine vocat *sanctam*, licet cessaverit; Is. I, 12: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena judicii?* Sed post dicit, *Vocaberis civitas justi, urbs fidelis* etc.

Sed sciendum quod Marci I, 13 dicitur, quod *erat in deserto quadraginta diebus et quadraginta noctibus, et tentabatur a Satana.* Ex quo videtur quod omnes tentationes fuerint in deserto. Ergo non videtur verum esse quod dicitur, *Tunc assumpsit eum diabolus.*

Et est hic duplex responsio. Quidam dicunt, quod omnes tentationes fuerunt in deserto, et quod fuerunt secundum imaginariam visionem, scilicet quod Christus ita imaginabatur, ipso etiam permittente. Alii dicunt, quod fuerunt secundum visionem corporalem: et quod diabolus apparuit ei in specie corporali. Hoc videtur innui, quia dicit, quod *assumpsit eum in sanctam civitatem.* Quidam dicunt quod hoc ideo ad desertum pertinet, quia Jerusalem deserta erat a Deo. Sed dicendum melius, quod illud, quod dicitur Marci I, vers. 13 non est intelligendum, quod omnes tentationes fuerint in deserto, nec etiam ipse hoc dicit; sed quod tentabatur a Satana. Et ideo sciendum, quod prima tentatio fuit in deserto; aliæ duæ extra desertum.

Sed quæritur quomodo assumpsit. Dicunt quod deportavit eum supra se. Alii (et melius), quod exhortando induxit ad hoc quod iret; et Christus ex dispositione suæ sapientiæ ivit in Jerusalem.

Et statuit eum super pinnaculum templi etc. Sciendum quod legitur III Reg. VI, quod Salomon fecit tria tabulata in templo cum tecto plano, et quædam pinnacula juxta templum, per quæ poterant homines ascendere: et de hoc dicitur hic, *Et statuit eum super pinnaculum templi.* Utrum autem accesserit in primum, vel secundum, vel tertium, hic non dicitur; sed certum est, quod aliquod ascendit.

Sed numquid homines non videbant quando diabolus Christum portabat?

Dicendum, secundum illos qui dicunt quod eum portabat, quod Christus sua virtute faciebat, quod videri non posset. Vel dicendum quod diabolus in figura hominis erat; et consuetudo erat quod homines sic ascenderent.

Et dixit ei: Si filius Dei es, mitte te deorsum. Semper diabolus duabus sagittis percutit: ex una parte enim inducit inanem gloriam, ex alia parte homicidium; et hoc est, *Si filius Dei es* etc. Sed certe ista consequentia Christo non convenit, quia ei competit ascendere; Jo. III, 13: *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo* etc. Et dicit, *Mitte,* quia ejus intentio est semper præcipitare, sicut ipse præcipitatus est; Apoc. cap. XII, 4: *Cauda draconis trahebat tertiam partem stellarum cœli, et misit eam in terram.* Notat etiam diabolus infirmitatem suam, quia nullus nisi volens ab eo vincitur; unde dicit, *Mitte,* non præcipitat; Is. cap. XLI, 23: *Incurvare ut transeamus.*

Sed quare supra pinnaculum? Glossa: " Quia in illo loco docebant. „ Unde significat quod diabolus magnos de inani gloria tentat. Contra quod Apostolus I Thessalon. II, 6: *Nec quærentes ab hominibus gloriam, neque a nobis, neque ab aliis.* Et dicit, *Mitte te deorsum* etc., quia homines qui quærunt gloriam, oportet quod in tantum persuadeant ut ostendant Dei filiationem in multis humilem; et ideo dicit Tullius in libro *de Officiis:* " Cavenda est gloriæ cupiditas: eripit enim animi libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio. „

Consequenter inducit auctoritatem, *Scriptum est:* et utitur ista, non ut doceat, sed ut decipiat; et hoc sumitur argumentum, quod sicut ipse transfigurat se in angelum lucis, ita et sui ministri, qui utuntur auctoritate sacræ Scripturæ ad simplices decipiendum; II Petr. ult., 16: *Indocti et instabiles depravant Scripturas ad suam ipsorum perditionem.* Unde hoc præfigurabat diabolus in se sicut in capite. *Quia angelis suis mandavit de te.*

Nota quod tribus modis depravat quis auctoritatem sacræ Scripturæ: aliquando sicut cum dicitur de uno, et exponitur de alio: sicut si dicitur de uno justo, et exponitur de Christo; verbi gratia: *Qui potuit transgredi, et non est transgressus,* Eccli. XXXI, 10. Item (Joan. XIV, 28) *Pater major me est,* hoc dicitur de Christo, secundum quod homo. Unde si exponatur de eo secundum quod filius Dei, depravatur auctoritas. Ita diabolus hic dicit *angelis,* quia Ps. XC dicit hoc de membro Christi, qui indiget custodia angelorum, quod patet, quia subdit, *Ne forte offendas:* hoc enim non potest dici de Christo, quia non poterat offendere occasione alicujus peccati. Secundo modo depravat, quando inducit quis auctoritatem ad aliquid, ad quod non est auctoritas; sicut illud Prov. XXV, 21 et Rom. XII: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum* etc. Si enim aliquid facit alicui ut ille puniatur a Deo, hoc facit contra sensum auctoritatis. Ita diabolus, quia Scriptura intendit quod homo justus ita per angelos custoditur, quod in periculo non incidat; Ps. IX, 10: *Adjutor in opportunitatibus in tribulatione* etc. Diabolus autem exponit quod homo periculo se ingerat, quod est Deum tentare. Tertio modo quando illud quod est pro se, de auctoritate accipit, et aliud quod est contra se dimittit, quod est mos hæretici: ita fecit hic diabolus quia dimisit illud quod subditur, quod erat contra eum, scilicet: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem* (Ps. XC, 13). Unde factus est exemplar omnium Scripturas depravantium.

Ait illi Dominus. Non violentia, sed sapientia se defendit; Sapient. VII, 30: *Sapientiam non vincit malitia.* Et ideo contra auctoritatem ponit auctoritatem quæ exponit præmissam; quasi dicat, Tu dicis ut projiciam me, ut videam an Deus eripiat me; sed hoc prohibetur in Scriptura; unde, *Non tentabis Dominum Deum tuum,* Deuter. VI, vers. 16. Vel aliter, Tu tentas, et tentando contra auctoritatem facis; non debet autem uti auctoritate sacræ Scripturæ, qui contra auctoritatem facit. Et Scriptura dicit, *Non tentabis* etc. Sed tu tentas Dominum Deum tuum, qui sum ego; Jo. XIII, 13: *Vos vocatis me, Magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim* etc. Tamen prima est magis litteralis. Consequenter ponitur tertia tentatio, scilicet de ambitione, vel de avaritia; unde. *Tunc assumpsit super montem excelsum*

valde. Et ponitur insultus tentationis; secundo resistentia Christi, ibi, *Tunc dicit ei Jesus: Vade, Satana.* Tentat autem diabolus dupliciter, facto et verbo; unde, *Hæc omnia tibi dabo* etc. In facto duo consideranda sunt. Quia primo assumpsit in montem; secundo ostendit omnia regna mundi. Dicit ergo, *Tunc assumpsit.* De assumptione dictum est supra; sed hoc, scilicet *In montem*, potest dupliciter exponi. Rabanus dicit, quod iste mons erat in deserto, quia secundum eum omnes tentationes in deserto fuerunt. Dicitur autem excelsus in comparatione ad aliquos qui in circuitu erant. Chrysostomus autem dicit, quod duxit eum ad majorem montem de mundo; et hoc videtur littera sonare, cum dicitur, *Excelsum valde.* In hoc autem significatur, quod diabolus semper ad superbiam erigit, sicut et ipse superbus est; Jerem. XIII, 16: *Antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos.* Unde etiam dicitur mons; Jerem. I, vers. 15: *Ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum aquilonis, ait Dominus. Et ostendit ei omnia regna mundi.*

Sciendum quod regnum mundi dupliciter accipitur. Primo spiritualiter: et sic diabolus dicitur regnare in eo; Joan. XII, 31: *Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras.* Secundo ad litteram dicitur regnum mundi, secundum quod unus regnat super alium. Hoc autem quod hic dicitur, videtur quibusdam quod dicatur de regno diaboli; unde *Ostendit omnia regna mundi*, scilicet super quæ regnabat, *et gloriam eorum* etc., quia quando perfecte regnat super homines, facit eos etiam gloriari; Proverb. II, 14: *Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis;* Ps. LI, 3: *Quid gloriaris in malitia?* et hic est ultimus gradus peccati. Alii exponunt de regno carnali.

Sed tunc quæritur, quomodo potuit ostendere omnia regna mundi. Remigius dicit, quod miraculose: quia omnia regna in ictu oculi ostendit, sicut etiam de beato Benedicto legitur, quod ostensus est ei totus mundus in uno intuitu. Sed sciendum quod istæ duæ non videntur bonæ expositiones, quia non oporteret dicere, quod *assumpsit in montem excelsum valde:* quia totum hoc potuisset fieri in valle. Unde dicit Chrysostomus aliter: *Ostendit ei*, non quod ostenderit ei singula regna, sed ad quam partem singulum regnum esset; et non solum hoc, sed *ostendit gloriam eorum;* hoc est expressit ei temporalem gloriam mundi; Osee IV, 7: *Gloriam eorum in ignominiam commutabo;* Philipp. III, 19: *Gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt. Et dixit ei, Hæc omnia tibi dabo.* In istis verbis duo facit: unum promittit, et aliud expetit: et in promissione est mendax, in expetitione superbus. Diabolus in primis exploravit si esset filius Dei; modo credens jam deprehendisse quod non esset, dicit, *Hæc omnia tibi dabo* etc.; ubi mendax est, quia hæc non erant in potestate sua; Proverb. VIII, 15: *Per me principes regnant, et potentes decernunt justitiam.* Daniel. cap. IV, 14: *Donec cognoscant viventes, quoniam dominatur Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit dabit illud;* alias non dixisset, *Hæc omnia tibi dabo;* nullus enim malus regnat nisi permissione divina; Job XXXIV, 30: *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Expetiit aliud; unde, *Si cadens adoraveris me.*

Nota tria. Primo quod diabolus semper in id quod in principio appetiit, perseverat; Is. XIV, 13: *In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti in lateribus aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo.* Et propterea inducit ad idolatriam homines, volens usurpare sibi quod Dei est. Item nota quod nullus adorat diabolum nisi cadat, sicut et ipse cecidit; Da nielis III, 4: *Cadentes adoraverunt statuam auream.* Et ideo dicit, *Si cadens adoraveris me.* Tertio nota hic esse avaritiam. Unde promittit regnum, in quo intelligitur abundantia divitiarum, et excellentia honorum. Et petit quod cadat: quia ambitiosi semper humiliant se ultra debitum. Unde Ambrosius: " Habet ambitio domesticum periculum: curvatur obsequio, ut honori donetur: et dum vult esse sublimis, fit dejecta. "

Consequenter ponitur deprehensio hostis; unde, *Tunc dicit ei Jesus:* et circa hoc duo facit. Primo cohibet tentationem; secundo inducit auctoritatem, ibi, *Scriptum est* etc. Dicit ergo, *Tunc dicit ei Jesus.*

Nota quod Christus audierat multas injurias, sed non curavit. Sed hoc, *Si*

cadens adoraveris me, non sustinuit: quia primæ cedebant in injuriam sui; sed hoc ad injuriam Dei. Unde Chrysostomus: " Injuria propria toleranda est: injuriam Dei dissimulare nimis est impium. „ Et ideo dicit, *Vade, Satana.* II Reg. XIX, 10: *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum: quia dereliquerunt pactum suum filii Israel;* Ps. LXVIII. 10: *Zelus domus tuæ comedit me.* Item quod non est in potestate diaboli, ut tentet quantum vult, sed quantum Deus permittit; unde dicit, *Vade;* quasi dicat: Nolo quod amplius tentes; I Cor. X, 13: *Fidelis Deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere;* Job XXXVIII, 11: *Hucusque venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos.* Et notandum quod Dominus quasi similia verba dixit Petro infr. XVI. Sed ibi dixit, *Retro.* Unde alia est sententia hic et ibi: quia Satan interpretatur adversarius. Voluit ergo Dominus, quod Petrus iret post eum, qui volebat impedire passionem; sed hic dicit *Vade* tantum; quia diabolus eum sequi non potest; et ideo dicit, *Vade*, scilicet ad infernum; inf. XXV, 41: *Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus. Scriptum est;* Deut. VI, 16. Et inducit frequenter tales auctoritates ex Deuteron., ut significet doctrinam novi Testamenti per Deuteronomium significari. Quod insequitur, *Dominum Deum*, hoc dupliciter inferri potest; quasi dicat, Tu diabole, dicis quod cadens adorem te; sed lex dicit, *Dominum Deum tuum adorabis.* Unde potest induci ad hoc quod purus homo non debet adorari; vel accipiendum est quod loquatur de se tamquam de Deo. *Dominum Deum tuum adorabis* etc.; quasi dicat, Magis debes adorare me, quam e converso: quia *scriptum est* etc. Prima tamen est magis litteralis.

Et nota, quod duo dicit, scilicet *adorabis*, et *servies:* et est inter ista differentia. Homo enim dupliciter se habere debet ad Deum: quia debet ei subjectus esse; et debet se in eum erigere sicut in ultimum finem. Quantum ad primum debemus ei omnem obedientiam; Act. V, 29: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Tunc enim sumus ei subjecti, quando omnem ejus voluntatem facimus. In Deum autem erigimur dupliciter: quia aliquando trahimus nos ad ipsum; Ps. XXXIII, 6: *Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ non confundentur;* aliquando alios ad ipsum trahimus; I Cor. III: *Dei enim sumus coadjutores.* Utrumque istorum demonstramus sensibiliter: quia dum prostrationes facimus, admonemus nos quod debemus esse subjecti Deo; et ideo dicit, *Dominum Deum;* Ps. LXXI, 11: *Omnes gentes servient ei.* Item in hoc quod offerimus sacrificia et laudes, significamus hoc quod mentem nostram debemus elevare in ipsum: et ad hoc pertinet servitus; et hoc est, *Et illi soli servies.* Et est duplex servitus; quædam quæ debetur soli Deo; et ista in Græco dicitur latria: et hæc est duplex Quædam enim est adoratio quæ soli Deo debetur, quæ est ut ei præ omnibus serviatur; alia servitus est ut in ipsum tendamus sicut in ultimum finem: aliqua enim est adoratio vel servitus quæ solum subjectorum est, sicut quando superioribus serviunt inferiores; Rom. C. XIII, 1: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subjecta sit.* Sed non debet illi obedire super omnia, quia numquam contra Deum. Similiter nulla creatura est quæ debeat haberi sicut finis ultimus; Psalm. CXLV, 3: *Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus.* Jerem. XVII, 5: *Maledictus homo qui confidit in homine.* Est etiam servitus secunda, quæ debetur prælatis; quæ in Græco vocatur dulia.

Consequenter ponitur victoria Christi, et insinuatur in duobus. In recessu diaboli, *Tunc reliquit eum diabolus.* Jac. IV, 7: *Resistite diabolo et fugiet a nobis.* Et sicut consuetudo erat apud antiquos, quod quando aliqui victoriam habebant, venerabantur; ita hic celebratur triumphus Christi ab angelis. Unde, *Et ecce angeli accesserunt, et ministrabant ei.* Non dicit Descenderunt: quia semper cum eo erant, etsi ad horam recesserunt de ejus voluntate, ad hoc ut diabolus locum tentandi haberet: exhibebant enim ministerium in exterioribus, scilicet in miraculis, et aliis corporalibus quæ fiunt mediantibus angelis: in interioribus enim non indigebat. In hoc significatur quod homines qui vincunt diabolum, merentur ministerium angelorum; Luc. XVI, 22: *Factum est ut morere-*

tur mendicus, et portaretur ab angelis in sinum Abrahæ. Et sciendum quod diabolus reliquit Christum usque ad tempus: quia post usus est Judæis tamquam membris suis ad eum impugnandum etc.

2. Supra Evangelista ostendit quomodo Christus examinatus est, et approbatus, scilicet vincendo diabolum; hic ostendit quomodo Christus docere incepit: et circa hoc tria facit. Primo enim describitur locus in quo prædicat; secundo ostendit quomodo ministros suæ prædicationis elegit, ibi, *Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ, vidit duos fratres;* tertio quomodo turbam ad audiendum induxit, ibi, *Et circuibat Jesus totam Galilæam.* Circa primum describit tempus, locum et modum prædicandi; secundum ibi, *Secessit in Galilæam* etc.; tertium ibi, *Et exinde cœpit Jesus prædicare.* Tempus istud publicæ prædicationis Christi fuit post incarcerationem Joannis; unde dicit, *Cum autem audisset Jesus quod Joannes traditus esset,* a Deo scilicet, quia ipso permittente.

Et notandum hoc pro intellectu Evangeliorum, quod hic videtur quædam contrarietas esse inter Joannem et alios tres: quia illi dicunt quod Christus descendit in Capharnaum post incarcerationem Joannis; Joannes vero dicit quod descendit in Capharnaum ante incarcerationem Joannis: quæ tamen in Galilæa erat. Respondetur, quod Joannes qui ultimus fuit, supplevit ea quæ ab aliis prætermissa sunt.

Sed quare prætermiserunt? Dicendum, quod licet Christus aliqua fecerit primis duobus annis, pauca tamen fecerat respectu eorum quæ facta sunt ultimo anno. Ergo dicendum quod Joannes loquitur de his quæ fecit primo et secundo, et aliqua de tertio: isti vero, quæ facta sunt ultimo anno.

Item quæritur quot annis Christus prædicavit. Quidam dicunt, quod duobus annis et dimidio, ut dimidius computetur ab Epiphania usque ad Pascha, licet non sit completus: Joannes enim non fecit mentionem nisi de triplici Pascha: quia post baptismum dicit quod ivit in Jerusalem, Jo. II. Postea facit mentionem de Pascha, quando factum fuit miraculum de quinque panibus, et post unus annus fuit usque ad passionem. Sed ista opinio non videtur vera pro tanto, quia non concordat opinioni Ecclesiæ: tenet enim Ecclesia, quod tria miracula sint facta in die Epiphaniæ, scilicet de adoratione Magorum, de baptismo et de conversione aquæ in vinum. Oportet ergo dicere quod a baptismo usque ad conversionem aquæ in vinum fuerit annus unus. Unde videtur quod Christus tribus annis prædicavit, quia usque ad miraculum de vino fuit unus annus: et inde ad Pascha fuit medius alius: a purificatione alius usque ad passionem: ita enim sentit Ecclesia. Et secundum hoc dicendum quod Joannes parum dicit de primo anno; de secundo vero dicit aliquid, scilicet quomodo descendit Capharnaum: et de quæstione quæ fuit de purificatione inter ipsum Christum et Judæos.

Sciendum etiam quod Joannes circa Pascha occisus fuit: quia legitur Jo. VI, quod quando factum fuit miraculum de quinque panibus, quod Pascha proximum erat; et Matth. XIV dicitur quod Christus, audita morte Joannis, secessit in Galilæam. Patet ergo quod Joannes decollatus fuit circa Pascha: et Christus publice prædicationem non tenuit, nisi per unum annum.

Deinde agitur de loco, cum dicitur, *Secessit in Galilæam.* Et primo agitur de loco provinciæ; secundo de civitate. Dicit ergo, *Secessit;* ista secessio non est prima de qua Joannes dicit; sed post unum vel duos annos hoc fuit, quia hanc tacent Evangelistæ. Secessit autem propter duo. Primo ut differret tempus passionis suæ; Jo. VII, 6: *Tempus meum nondum advenit.* Secundo propter exemplum nostrum, ut scilicet persecutiones fugeremus; Jo. XV, 20: *Si me persecuti sunt, et vos persequentur.* Sed mystice declarat quod prædicatio Christi transitura erat ad gentes: quia Judæi persequebantur gratiam Dei; Actor. XIII, 46: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repulistis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes.* Veniens autem in Galilæam venit primo in Nazareth, sicut dicit Lucas: et ibi intravit in synagogam, et docuit (cap. IV, 18): *Spiritus Domini super me.* Et inde duxerunt eum Judæi ad supercilium montis, et voluerunt eum præcipitare, et post Christus fugit, et venit in Capharnaum, et ibi statim curavit dæmoniacum, de

quo Marci I. Sed hoc Matthæus omittit. Nazareth autem interpretatur flos. Per hoc intelliguntur doctores legis, qui non veniunt ad maturitatem. Capharnaum enim interpretatur villa pulcherrima, et significat Ecclesiam; Cant. VI, 3: *Pulchra es, amica mea*, etc. Capharnaum est maritima ad litteram, quia juxta lacum quemdam dulcem. Judæi enim omnem congregationem aquarum appellant mare: et mystice, quia Ecclesia posita est juxta tribulationes mundi. *In finibus Zabulon et Nephtalim.* Galilæa enim divisa erat, et una pars erat in tribu Zabulon et Nephtalim. Inde enim electi sunt principes Ecclesiæ, scilicet Apostoli. *Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam.* Nota quod hic non dicitur sicut Is. IX, 1; sed ponitur sensus tantum. Isaias sic: *Primo tempore alleviata est terra Zabulon et terra Nephtalim: et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium: populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam* etc. Et exponitur tripliciter secundum Hieronymum. Primo sic. Primo tempore alleviata est per prædicationem Christi a peccatis, et novissimo via, quæ juxta mare Galilææ, aggravata est onere peccatorum, quia post prædicationem Christi persecuti sunt Apostolos. Vel aliter. *Primo tempore.* Tangit historiam: quia rex Assyriorum Teglathphalassar, qui primo venit super terram Judæorum, primo duxit in captivitatem illas tribus. Et hoc est *Primo tempore alleviata est:* quia tunc peccatores fuerunt primo in captivitatem ducti. *Et novissimo* etc., quia postea totus populus ductus fuit in captivitatem.

Sed quid ad propositum? Dicendum quod ubi primo incepit persecutio, ibi prius Dominus voluit dare consolationem.

Vel aliter. *Primo tempore*, idest tempore prædicationis Christi, *alleviata* etc., idest onere peccatorum exonerata per prædicationem Christi: *et novissimo aggravata est*, idest condensata Christi prædicatio, et multiplicata per Paulum qui ibi prædicavit. Evangelista enim non ponit nisi sensum in constructione: *Terra Zabulon, et terra Nephtalim, via maris trans Jordanem*, idest juxta mare. Et dicit *Terra*, idest populus, ut omnes sint nominati. Et dicit, *Galilæa gentium*, quia Galilæa dividitur in duas partes: una gentium, alia Judæorum: et tunc divisa erat secundum quod dicitur III Reg. IX, quia Salomon propter ligna quæ rex Tyri misit ad eum in ædificationem templi, dedit ei viginti oppida: qui cum esset gentilis posuit gentiles ad habitandum; et ideo dicitur *Galilæa gentium:* et erat in tribu Nephtalim; licet alia in tribu Juda. Alia littera: *Trans Jordanem Galilææ*, idest in comparatione ad Galilæam. Sed prima expositio melior est.

Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Duo dicit, *Qui ambulabat*, et *Qui sedebat:* qui enim est in tenebris a principio quæ non sunt multum condensæ, nec stupefit ab eis, vadit: maxime quando sperat invenire lucem: et dum stupefactus est a tenebris, stat. Ista est differentia inter Judæos et gentiles: quia Judæi quamvis essent in tenebris, non tamen totaliter oppressi erant ab eis, quia non omnes colebant idola, sed sperabant Christum venturum; et ideo ambulabant; Isa. L, 10: *Quis ambulavit in tenebris, et non est lumen ei? Speret in nomine Domini* etc. Gentiles vero non expectabant; et ideo non erat spes de luce. Et iterum oppressi erant tenebris, quia idola colebant; quia secundum Psalm. LXXV, vers. 2, *Notus in Judæa Deus;* et ideo stabant. Et hoc est quod dicitur, *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam.* Lux Judæorum non magna; II Pet. I, 19: *Habemus propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes sicut lucernæ lucenti in caliginoso loco;* sed ista magna sicut solis lux; Mal. IV, 2: *Vobis autem timentibus nomen Domini orietur sol justitiæ. Et sedentibus*, idest gentibus, *in regione umbræ mortis.* Mors est damnatio in inferno; Psal. XLVIII, 15: *Mors depascet eos.* Umbra mortis est similitudo futuræ damnationis, quæ est in peccatoribus. Magna autem pœna eorum qui in inferno sunt, est separatio a Deo. Et quia peccatores jam separati sunt a Deo, ideo similitudinem habent futuræ damnationis, sicut et justi similitudinem habent futuræ beatitudinis; II Cor. III, 18: *Nos autem gloriam Domini speculantes in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem.* Et nota quod gentibus lux orta est, quia ipsi non iverunt ad lucem, sed lux venit ad eos; Jo. III, 19: *Lux venit in mundum. Orta*

est eis. Et illa terra est in confinio Judæorum et gentium, ut ostenderet quod utrosque vocavit; Isa. XLIX, 6: *Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et fæces Israel convertendas.* Et post: *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ. Exinde cœpit Jesus prædicare.* Posito loco ubi Christus primo prædicare incepit, hic ponitur modus prædicandi. *Exinde*, scilicet post superationem gulæ, inanis gloriæ et ambitionis, sive avaritiæ, *cœpit prædicare:* tales enim convenienter prædicare possunt. Et sic impletur illud Act. I, 1: *Cœpit Jesus facere et docere.* Vel, *exinde*, idest post incarcerationem Joannis, incepit publice prædicare: prius enim occulte et quibusdam, Jo. I, scilicet Petro, Andreæ, Philippo et Natanaeli, sed hic publice. Noluit autem primo prædicare publice, ut daret locum prædicationi Joannis: aliter nihil valuisset, sicut lumen stellarum offuscatur per lumen solis. Significatur autem per hoc quod cessantibus figuris legis, incepit prædicatio Christi; I Cor. XIII, 10: *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Per Joannem enim significatur lex; infra XI, 13: *Lex et prophetæ usque ad Joannem. Pœnitentiam agite.*

Notandum quod eadem verba dicit hic Christus, quæ Joannes, propter duo. Primo enim admonet nos de humilitate, ut scilicet nullus dedignetur verba ab aliis dicta prædicare, cum ipse fons ecclesiasticæ scientiæ eadem prædicaverit. Secundo quia Joannes est vox; ipse vero verbum. Idem autem significatur per verbum et vocem, nisi quia verbum est expressivum vocis.

Circa hoc autem duo facit. Unum admonet; aliud promittit. Primum ibi, *Pœnitentiam agite;* secundum ibi, *Appropinquabit enim regnum cœlorum.*

Sed quare non admonuit de justitia in principio suæ prædicationis, sed ad pœnitentiam? Dicendum quod causa fuit, quia prius admonuit de justitia per legem naturæ, et Scripturæ; sed transgressi erant; Isa. XXIV, 5: *Transgressi sunt leges, mutaverunt jus, dissipaverunt fœdus sempiternum.* In hoc enim dat intelligere quod omnes peccatores invenit; I Tim. I, 15: *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere;* Rom. III, 23: *Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei.* Et hoc est, *Pœnitentiam agite.* Promittit autem aliud; unde, *Appropinquabit enim regnum cœlorum.* Ista promissio in duobus differt a promissione veteris Testamenti; quia ibi temporalia, hic cælestia, et æterna; Isa. I, 19: *Si me audieritis, bona terræ comedetis.* Item ibi regnum Chananæorum et Jebusæorum; hic regnum cælorum; unde, *Appropinquabit*, in vos, *regnum cœlorum.* Et ideo doctrina Christi dicitur novum Testamentum: quia facta est ibi nova pactio inter nos et Deum de regno cælorum; Jer. XXXI, 31: *Feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum.* Secundo quia vetus lex simul cum promissione habebat comminationem; Isa. c. I, 19: *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis: quod si nolueritis, et me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos.* Et Deut. XXVIII idem habetur: ubi multæ benedictiones promittuntur his qui legem servaverint, et multas comminatur Moyses maledictiones transgressoribus legis. Et hoc ideo est, quia vetus erat lex timoris, nova vero amoris. Augustinus: " Brevis differentia, timor et amor. „ Hebr. c. XII, v. 18: *Non enim accessistis ad tractabilem et accessibilem ignem, et turbinem, et caliginem, et procellam, et tubæ sonum, et vocem verborum, quam qui audierunt excusaverunt se, ne eis fieret verbum.* Et ideo dicit, *Appropinquabit regnum cœlorum*, scilicet beatitudo æterna. Et dicit *appropinquabit*, quia ille qui dabat, ad nos descendit, quia nos non poteramus ascendere ad Deum.

Ambulans autem etc. Postquam incepit prædicare, voluit suæ prædicationis habere ministros: unde hic advocat ad se eos: et circa hoc duo facit, secundum quod duo paria ministrorum advocat. Quia primo Petrum et Andream; secundo Jacobum et Joannem. Circa primum quatuor facit. Primo enim describitur locus vocationis; secundo ponitur conditio vocatorum, ibi, *Erant enim piscatores;* tertio vocatio, ibi, *Et ait illis;* quarto ipsorum obedientia perfecta, ibi, *At illi continuo relictis retibus secuti sunt eum.* Dicit ergo, *Ambulans juxta mare Galilææ.* Locus congruus: quia, sicut dicit Glosa, piscatores vocaturus, ambulat juxta mare.

Quantum autem ad mysterium, sciendum, quod stare Dei significat æterni-

tatem et immobilitatem; ipsius ambulare, temporalem nativitatem. Per hoc ergo quod ambulans discipulos vocavit, significatur quod per mysterium suæ incarnationis nos ad se traxit; Psal. VII, 7: *Exurge, Domine, in præcepto quod mandasti*, idest disposuisti implendum, *et synagoga populorum circumdabit te.* Et dicit *Galilææ*, per quod intelligitur turbulentia hujus mundi; Isa. LVII, 20: *Cor impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest, et redundant fluctus ejus in conculcationem et lutum.* Christus similitudinem habuit peccatoris; Rom. VIII, 3: *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati* etc. Consequenter vocatorum describitur conditio. Et primo quantum ad numerum; secundo quantum ad nomina; tertio quantum ad actum; quarto quantum ad officium. Dicit ergo, *Vidit duos*, non oculo corporis tantum, sed etiam mentis: visus enim ejus est respectus misericordiæ; unde Exod. III, 7: *Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto* etc. Et nota quod idem significatur per *duos*, et *fratres:* utrumque enim ad caritatem pertinet, quæ consistit in dilectione Dei et proximi. Et ideo binos elegit, et binos ad prædicandum misit: et voluit significari per hoc caritas spiritualis, quia caritas firmatur magis, quando in natura fundatur; Psal. CXXXII, 1: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum! Simonem qui vocatur Petrus*, nunc scilicet, sed non tunc: quia Christus postea imposuit ei hoc nomen, sed primo promisit; Jo. I, 42: *Tu vocaberis Cephas*, sed imposuit Matth. XVI, 18: *Tu es Petrus. Et Andream.* Ista nomina debet habere quilibet prædicator. Simon enim interpretatur obediens; Petrus agnoscens; Andreas fortitudo. Et prædicator debet esse obediens, ut alios possit ad hoc invitare; Prov. XXI, 28: *Vir obediens loquetur victorias:* agnoscens, ut alios sciat instruere: I Cor. c. XIV, 19: *Volo quinque verba sensu meo loqui, ut alios instruam:* fortis, ut non terreatur comminationibus; Jer. I, 18: *Dedi te hodie in civitatem munitam, et in columnam ferream, et in murum æreum;* Ezech. III, 8: *Dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, et frontem tuam duriorem frontibus eorum, ut adamantem, et ut silicem dedi faciem tuam.* Sequitur, *Mittentes rete in mare.*

Quærit Chrysostomus quare Dominus captavit istam horam. Et dicit, ut daretur exemplum quod numquam debemus omittere servitium Dei propter occupationes. Vel ideo, quia per hunc actum præfigurabatur actus futurorum prædicatorum, quia per verba prædicantium quasi per retia trahuntur homines.

Ponitur officium, *Erant enim piscatores.* Et sciendum quod inter omnes homines, piscatores sunt simpliciores; et Dominus de simplicissimo statu voluit habere homines, et illos eligere, ut non imputaretur sapientiæ humanæ id quod factum fuit per eos; I Cor. I, 26: *Videte vocationem nostram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes.* Et ideo non elegit Augustinum, aut Cyprianum oratorem, sed Petrum piscatorem: et de piscatore lucratus est et imperatorem, et oratorem. *Et ait.* Hic ponitur vocatio, circa quam tria consideranda sunt. Primo enim invitat; secundo ducatum promittit; tertio præmium. Dicit ergo, *Venite.* Hoc ex sola liberalitate divina est, ut ad se trahat; Eccli. XXIV, 26: *Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis adimplemini;* infra XI, 28: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Post me*, quasi dicat: Ego vado, et vos venite post me, quia ego ero dux vester; Prov. IV, 11: *Viam sapientiæ monstrabo tibi, et ducam te per semitas æquitatis; quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum;* Psal. CXXXVIII, v. 17: *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus, nimis confortatus est principatus eorum. Faciam*, quasi, commutabo vestrum officium in majus. De istis dicitur Jer. XVI, 16: *Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos* etc. Et dicit, *Faciam*, quia frustra laborat prædicatio exterius, nisi adsit interius gratia Redemptoris: non enim virtute sua trahebant homines, sed operatione Christi. Et ideo dicit, *Faciam.* Ista quidem est maxima dignitas; unde Dionysius: " Nihil dignius in officio hominum quam Dei cooperatorem fieri. " Dignitas enim sola in sua claritate consistit. Ad illam autem dignitatem magis appropinquant

qui sic illuminantur quod alia illuminent: quamquam vero illuminent homines qui sequuntur Christum, et quantum ad justitiam magna faciunt, sed tamen asserunt dignitatem Christi quantum ad unum tantum; vita autem prædicatorum quantum ad duo; Dan. XII, v. 3: *Qui ad justitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Ponitur eorum obedientia, *At illi, relictis retibus et navi, secuti sunt eum.* Et ostendit obedientiam eorum quantum ad tria. Primo quantum ad promptitudinem, quia non distulerunt: unde, *At illi.* Contra illos de quibus Eccli. v, v. 8: *Ne differas de die in diem;* Gal. I, 15: *Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus, continuo non acquievi carni et sanguini.* Isa. L, 5: *Dominus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abii.* Secundo quantum ad expeditionem, quia reliquerunt; quia non pensandus est census, sed affectus; quia omnia dimittit qui quicquid habere potest, dimittit.

Sed quæ necessitas relinquendi omnia? Chrysostomus: " Nullus potest possidere divitias, et perfecte ad regnum cælorum venire; sunt enim impedimentum virtutis, diminuunt enim sollicitudinem æternorum: propter quod non perfecte potest homo inhærere divinis. „ Et ideo dimittenda sunt; I Cor. IX, 25: *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet* etc.

Tertio quantum ad executionem, quia secuti sunt eum: non est enim nimis magnum dimittere omnia, sed perfectio consistit in sequela ipsius, quæ est per caritatem; I Cor. XIII, 3: *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Non enim consistit per se in exterioribus perfectio, scilicet paupertate, virginitate, et hujusmodi, nisi quia ista sunt instrumenta ad caritatem; et ideo dicit, *Et secuti sunt eum.* Consequenter agitur de alia vocatione: *Et procedens inde vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedæi et Joannem fratrem ejus.* Et primo describuntur vocati; secundo ponitur vocatio, ibi, *Et vocavit* etc.; tertio obedientia vocatorum, ibi, *Illi autem, relictis retibus et patre, secuti sunt eum.* Vocati quadrupliciter describuntur. Quantum ad numerum, nomina, pietatem et paupertatem. Dicit ergo, *Et procedens inde vidit alios duos fratres.* Nota quod a principio vocavit fratres: et quamvis multos alios vocavit, tamen de istis specialiter fit mentio, quia præcipui erant, et quia binos vocavit eos: lex enim nova in caritate fundatur: unde et in veteri Testamento duos fratres vocavit, Aaron et Moysen, quia etiam ibi dabatur mandatum de caritate. Et quia perfectior est nova, ideo in principio vocatur duplex numerus fratrum, *Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem ejus.* Per istos quatuor designatur doctrina quatuor Evangeliorum, vel quatuor virtutes: quia per Petrum, qui interpretatur agnoscens, virtus prudentiæ; per Andream, qui interpretatur virilis, seu fortissimus, virtus fortitudinis; per Jacobum, qui interpretatur supplantator, virtus justitiæ; per Joannem propter virginitatem, virtus temperantiæ. Ponitur pietas, quia erant cum Zebedæo patre. Chrysostomus: " Admiranda est eorum pietas, quia pauperes arte piscatoria panem quærunt, et tamen senem patrem non derelinquunt. „ Eccli. III, 8: *Qui timet Deum, honorat parentes.* Paupertas designatur in hoc, quia reficiebant retia sua. Nihilominus per istos qui mittebant retia, signantur illi qui in prima ætate negotiantur in mundo; per istos qui jam miserunt, et reficiebant, significantur illi qui diu negotiati sunt in mundo; et sunt jam per peccatum absorpti, et vocantur ad Christum. Thren. III, 27: *Bonum est viro, cum portaverit jugum Domini ab adolescentia sua. Et vocavit eos,* interius et exterius; ad Rom. VIII, 30: *Quos prædestinavit, hos et vocavit.* Vocare interius nihil aliud est quam præbere auxilium humanæ menti cum vult convertere nos. Sequitur de obedientia, *Illi autem. relictis retibus et patre, secuti sunt eum.* Nota quod duo superiores navem tantum, isti autem reliquerunt retia, navem et patrem: in quo significatur quod propter Christum debemus omittere omnes terrenas occupationes, quæ designantur per rete; II Tim. II, 4: *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus;* divitias, sive possessiones, quæ designantur per navem; infra XIX, 21:

Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo, et veni, sequere me; affectum carnalem, qui per patrem; Psal. XLIV, 11: *Obliviscere populum tuum, et domum patris tui.* Mystice vero per Zebedæum significatur mundus, qui interpretatur fluxus vehemens.

Sed hic est quæstio: videtur enim quod isti peccaverunt dimittendo patrem senem et pauperem, quia filii tenentur subvenire parentibus. Et generaliter quæritur utrum alicui liceat dimittere parentes in ultima necessitate, intrando religionem.

Dicendum quod consilium numquam præjudicat præcepto; sed hoc, scilicet *Honora patrem tuum et matrem tuam*, Exod. XX, 12 est præceptum; et ideo si pater nullo modo possit vivere nisi adjutus a filio, filius non debet intrare religionem. Sed hic casus non erat in Zebedæo, quia poterat se juvare, et habebat necessaria.

Item est quæstio litteralis. Matthæus enim videtur hic contrarius Joanni et Lucæ: Joannes enim I cap. dicit eos vocatos juxta Jordanem; hic dicit juxta mare Galilææ. Item Lucas V dicit quod simul vocavit Petrum et Andream, Jacobum et Joannem, licet de aliis duobus non fiat mentio, quia creditur quod ibi fuerint. Item ibi dicitur quod omnes simul, hic quod seorsum.

Sed sciendum quod trina fuit vocatio Apostolorum. Primo enim vocati sunt ad Christi familiaritatem, et illud dicitur Jo. I, et hoc in primo anno prædicationis Christi. Nec obstat quod dicitur post (Joan. II, 2): *Ascenderunt cum eo discipuli ejus in Cana Galilææ*, quia secundum Augustinum non tunc erant discipuli, sed futuri erant: sicut si dicatur quod Paulus apostolus natus fuérit in Tharso Ciliciæ, cum tunc non esset apostolus. Vel dicendum quod loquitur de aliis discipulis, qui vocantur omnes credentes in Christo. Secundo vocati fuerunt ad discipulatum; et de ista dicitur Luc. V. Tertia vocatio fuit ut totaliter Christo adhærerent; et de ista hic dicitur; quod patet, secundum Augustinum, quia Luc. V, 11 de hoc habetur, *Et subductis ad terram navibus;* ergo habebant navim, et curabant de ea, quasi ad eam redituri; hic vero dicit, *At illi, relictis omnibus* etc Et ideo dicendum, quod de ultima sequela loquitur hic.

3. Consuetudo est apud reges, quod congregato exercitu procedunt ad bellum: ita Christus, congregato exercitu Apostolorum, procedit ad pugnandum contra diabolum per officium prædicationis, ad expellendum eum de mundo. Unde hic agitur de doctrina et prædicatione Christi. Et ponitur primo Christi prædicatio; secundo effectus prædicationis, ibi, *Abiit opinio ejus in totam Syriam* etc. Circa primum tria tangit. Primo sollicitudinem docentis et modum docendi, et propositæ doctrinæ confirmationem. Et sollicitudo ostenditur in duobus, quia non quærebat propriam quietem; unde *circuibat;* Rom. XII, 4: *Sollicitudine non pigri.* Secundo quia non erat acceptator personarum, terrarum, vel villarum, sed *circuibat totam Galilæam*, absque differentia; Marci I, 38: *Eamus in proximas civitates, ut et ibi prædicem;* Psal. CII, 22: *In omni loco dominationis ejus.* Modus, ibi, *In synagogis docens.* Duo dicit, *docens* et *prædicans;* docens quæ agenda sunt in præsenti, prædicans de futuris: vel docens ea quæ pertinent ad instructionem morum; Isa. XLVIII, 17: *Ego Dominus docens te utilia;* prædicans futura; Isa. LII, 7: *Quam pulchri super montem pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem!* Vel docens naturales justitias: quædam enim in theologia traduntur quæ naturalis ratio dictat, scilicet justitia, et hujusmodi: et quantum ad hoc dicit, *Docens;* quædam vero quæ excedunt rationem, sicut mysterium Trinitatis, et hujusmodi: et quantum ad hoc dicit, *Prædicans.*

Sed objicitur de hoc quod dicit Glossa, quod doceret naturales justitias, ut est castitas, et humilitas, et hujusmodi: naturales enim virtutes non videntur posse dici virtutes, quia virtutes sunt per gratiam.

Et dicendum quod inclinatio et inchoatio est naturalis; sed perfectio, qua gratus homo redditur, est ex gratia, politica, et ex assuetudine.

In synagogis eorum. Nota duo. Primum quia quærebat multitudinem, ut prædicatio magis proficeret; Ps. XXXIV, 18: *Confitebor tibi in Ecclesia magna.* Item quia solum Judæis prædicabat; Act. XIII, vers. 46: *Vobis primum oportuit prædicari*

verbum Dei. Et prædicans evangelium regni: non fabulas et curiosa, sed quæ ad Dei regnum pertinebant, et ea quæ hominibus proficerent. Consequenter confirmatur prædicatio miraculis; Marc. ult., 20: *Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Unde, *Sanans.* Languor potest referri ad infirmitates corporales, infirmitas ad infirmitatem animæ: non enim minores sunt infirmitates animæ quam corporis. Vel per languores graves infirmitates et diuturnas; per infirmitates quamcumque aliam; Psal. CII, 3: *Qui sanat omnes infirmitates tuas;* Eccli. X, 12: *Brevem languorem præcidit medicus.* Datur intelligi etiam in hoc quod prædicatores debent suam doctrinam confirmare per opera; et si non per miracula, per vitam virtuosam; Rom. XV, 18: *Non audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium in verbo et factis, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti. Et abiit opinio ejus in totam Syriam.* Hic ponitur effectus prædicationis: et est triplex, scilicet fama circa exemplum, fiducia quam homines de eo habebant, et devotio qua homines eum sequebantur. Dicit ergo, *Abiit opinio ejus in totam Syriam.* Syria est regio a Capharnaum usque ad mare magnum: unde et in terra gentilium divulgatum est. Hoc etiam pertinet ad prædicatores, ut habeant testimonium bonum; Eccli. XLI, 15: *Curam habe de bono nomine;* II Tim. II, 5: *Sollicite autem cura teipsum probabilem exhibere Deo operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis.* Per Syriam autem potest intelligi superbia mundi, quia sic interpretatur: et fama Christi per totum mundum diffusa est. Fiducia, ibi, *Et obtulerunt ei omnes male habentes;* sciebant enim quod sanare poterat; Jerem. C. XVII, 14: *Sana me, Domine, et sanabor; salvum me fac, et salvus ero.* Et dicit primo, *Abiit opinio ejus* etc., et post, *Obtulerunt ei* etc., quia quando aliquis habet famam de sanctitate, homines facilius detegunt ei conscientiæ vulnus. *Variis languoribus et tormentis comprehensos.* Per istas graves infirmitates designantur infirmitates spirituales. Per languores possunt intelligi diuturnæ infirmitates, et signatur infirmitas diu perseverans; Eccli. X, 11: *Languor prolixior gravat medicum.* Et quia aliqui gravantur infirmitate, aliqui vero acerbitate doloris, hoc significatur cum dicit, *Et tormentis comprehensos:* et significantur illi qui habent conscientiam gravatam remordentem; Psal. XVII, 5: *Circumdederunt me dolores mortis, dolores inferni circumdederunt me. Et qui dæmonia habebant;* et hoc est quod dicitur Luc. VI, 18: *Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur.* Per hos intelliguntur illi qui colebant idola; Ps. XCV, 5: *Omnes dii gentium dæmonia;* I Cor. X, 20: *Nolo vos socios fieri dæmoniorum.* Lunatici proprie dicuntur qui patiuntur infirmitatem cujusdam amentiæ in defectu lunæ: et tunc arripiuntur a dæmonibus. Et diabolus tunc magis affligit propter duas rationes. Unam assignat Hieronymus, et est, ut infamet creaturam Dei; et hoc etiam fit in effectibus magicæ artis, qua invocantur dæmones sub certis constellationibus, et dæmones veniunt ad hoc ut extollant creaturam, et inducant ad idolatriam. Secunda ratio est melior, quia diabolus non potest aliquid, nisi per virtutes corporis. Non est autem dubium, quod corpora inferiora immutantur secundum diversas immutationes corporum superiorum. Et ideo tunc diabolus invocatus libenter venit, quando videt superiora corpora operari ad illum effectum pro quo invocatur. In defectu autem lunæ, sicut patet, humiditates deficiunt; et ideo defectus lunæ facit ad talem infirmitatem, quando terra non abundat humoribus; et ideo diabolus tunc magis vexat: et hoc est, *Et lunaticos.* Per istos possumus intelligere inconstantes (Eccli. C. XXVII, 14: *Homo sanctus in sapientia manet sicut sol: nam stultus sicut luna mutatur*), qui habent propositum caste vivendi, sed vincuntur passionibus, secundum illud Rom. VII, 15: *Non enim quod volo bonum, hoc facio, sed quod odi malum, illud ago. Et paralyticos.* Paralytici proprie dicuntur, qui habent membra resoluta, ita quod non possunt habere officium membrorum. Per istos significantur ignorantes: et isti omnes a Christo curantur; unde, *Et curavit eos,* scilicet perfecte. Consequenter ponitur tertius effectus, scilicet devotio sequentium; unde, *Et secutæ sunt eum turbæ multæ;* Psal. VII, vers. 8: *Exurge, Domine, in præcepto quod mandasti, et synagoga populorum circumdabit te.* Sciendum autem

quod diversimode aliqui sequebantur, quia quidam studio salutis, scilicet spiritualis, scilicet Apostoli; unde supra (hoc cap.): *Relictis omnibus sequuti sunt eum;* et infra XIX, 27: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te.* Quidam studio salutis corporalis; Luc. VI, 17: *Turba copiosa plebis ab omni Judæa, et Jerusalem, et maritima, et Tyri, et Sidonis, qui venerant, ut audirent eum, et sanarentur a languoribus suis.* Quidam curiositate tantum videndi miracula; Jo. c. VI, 2: *Et sequebantur eum multi, quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur.* Alii ad insidiandum, ut Pharisæi et Scribæ; Jerem. XX, 10: *Audivi contumelias multorum, et terrorem in circuitu De Galilæa.* Provincia est ubi Christus præcipue prædicabat, et interpretatur transmigratio Per hoc significantur illi qui debent transmigrare de vitiis ad virtutes. *Et Decapoli.* Regio est ubi sunt decem villæ; et significantur illi qui student ad observantiam decem mandatorum. *Et de Jerosolymis.* Jerosolyma interpretatur visio pacis; et significat illos qui desiderio pacis ad Christum veniunt; Psal. CXVIII, 165: *Pax multa diligentibus nomen tuum. Et de Judæa.* Judæa interpretatur confessio; et significat illos qui per peccatorum remissionem ad Christum veniunt; Psal. CXIII, 2: *Facta est Judæa sanctificatio ejus. Et de trans Jordanem;* et significantur illi qui per baptismum ad Christum veniunt: in Jordane enim fuit figuratus baptismus.

CAPUT V.

1. Videns autem Jesus turbas, ascendit in montem: et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus. Et aperiens os suum docebat eos, dicens:

2. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.

3. Beati estis, cum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos, mentientes propter me. Gaudete, et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis: sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerunt ante vos.

4. Vos estis sal terræ. Quod si sal evanuerit, in quo salietur? Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, et conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi.

5. Non potest civitas abscondi supra montem posita. Neque accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est

6. Nolite putare quoniam veni solvere legem, aut prophetas: non veni solvere, sed adimplere. Amen quippe dico vobis: donec transeat cælum et terra, jota unum, aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant. Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum: qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.

7. Dico autem vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum. Audistis quia dictum est antiquis: Non occides, qui autem occiderit, reus erit judicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. Qui autem dixerit fratri suo, Racha, reus erit concilio Qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis. Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum. Esto consentiens adversario tuo cito dum es cum eo in via, ne tradat te adversarius judici, et judex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi: non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.

8. Audistis quia dictum est antiquis: Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo. Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, et projice abs te: expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam ignis. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, et projice abs te: expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam. Dictum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii. Ego autem dico vobis, quia omnis, qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: et qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis, quia dictum est antiquis: Non perjurabis: reddes autem Domino juramenta tua. Ego autem dico vobis, non jurare omnino: neque per cælum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum ejus: neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis: neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere,

ant nigrum. Sit autem sermo vester: Est est, Non non; quod autem his abundantius est, a malo est.

9. Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram: et ei qui vult tecum in judicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium: et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo. Qui autem petit a te, da ei, et volenti mutuari a te, ne avertaris. Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri, qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne et publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? Nonne et ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester cælestis perfectus est.

1. *Videns autem Jesus turbas.* Hic Dominus suam doctrinam proponit: et dividitur in partes tres. In prima ponitur doctrina Christi; in secunda ponitur virtus doctrinæ; in tertia finis ad quem perducit. Secundum in cap. XIII; tertium in cap. XVII. Prima dividitur in tres. In secunda instruuntur ministri doctrinæ; in tertia confunduntur adversarii. Secunda in cap. X; tertia in cap. XI. Prima dividitur in duas. In prima proponitur doctrina Christi; in secunda confirmatur per miracula, in cap. VIII. Prima in duas. In prima præmittitur quasi quidam titulus ad doctrinam; in secunda explicatur ipsa doctrina, ibi, *Beati pauperes spiritu.* Circa primum tria facit. Primo describit locum, ubi doctrina fuit proposita; secundo auditores doctrinæ; tertio ponit modum docendi. Secundum ibi, *Et cum sedisset;* tertium ibi, *Et aperiens os suum docebat eos.* Dicit ergo, Ita dixi quod secuti sunt etc. *Videns autem Jesus turbas.* Ista littera duplicem intellectum habere potest. Primo sic. *Ascendit* ad docendum turbas, scilicet non fugiens. Unde Chrysostomus dicit, quod sicut artifex, quando videt præparatam materiam, delectatur operari, ita sacerdos delectatur prædicare, quando populum videt congregatum; et ideo, *Ascendit;* Psal. XXXIV, 18: *Confitebor tibi in Ecclesia magna.* Vel aliter: *Ascendit*, fugiens scilicet turbas, ut securius discipulos doceret; Eccli. IX, 17: *Verba sapientium audiuntur in silentio.*

Et notandum quod legitur quod Christus habebat tria refugia: quandoque enim fugiebat ad montem, sicut dicitur hic; et Jo. VIII, 1: *Jesus autem perrexit in montem Oliveti.* Aliquando ad navem; Luc. V: *Cum turbæ multæ irruerent in eum... ascendens in unam navim, quæ erat Simonis... sedens docebat.* Tertium in desertum; Marc. VI, 31: *Eamus seorsum in desertum.* Et satis convenienter: in tribus enim homo potest habere refugium ad Deum: in protectione divinæ altitudinis, quæ per montem significatur; Ps. CXXIV, v. 1: *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion.* In societate ecclesiastica, quæ per navem designatur; Ps. CXXI, 3: *Jerusalem quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum.* In solitudine religionis, quæ per desertum accipitur, per contemptum temporalium; Osee II, vers. 4: *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus;* Ps. LIV, 8: *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Ascendit autem in montem propter quinque rationes. Prima ad ostensionem suæ excellentiæ: ipse enim est mons, de quo Psal. LXVII, 16: *Mons Dei, mons pinguis.* Secunda ad ostendendum quod doctor hujus doctrinæ debet ad eminentiam vitæ conscendere; Is. XL, 9: *Super montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion.* Chrysostomus: " Nemo potest in valle consistere, et de cælo loqui etc. " Tertia ratio ad ostendendum altitudinem Ecclesiæ cui doctrina proponitur; Is. II, 2: *Erit mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles.* Quarto ad ostendendum perfectionem hujus doctrinæ, quia perfectissima; Ps. XXXV, vers. 7: *Justitia tua sicut montes Dei.* Quinto, ut congrueret ista veteri legislationi, quæ data fuit in monte, Exod. XIX et XXIV.

Consequenter ponuntur auditores, *Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus.* Duo possunt notari in sessione ejus. Humiliatio; Ps. CXXXVIII, 2: *Tu cognovisti sessionem meam.* Quando erat in altitudine divinæ majestatis, non poterat capi ejus doctrina; sed tunc cœperunt homines capere, quando se humiliavit. Vel hoc pertinet ad dignitatem magisterii; infra XXIII, 2: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi.*

Ad studium enim sapientiæ requiritur quies. *Accesserunt ad eum discipuli ejus* etc., non tantum corpore, sed animo; Ps. XXXIII, 6: *Accedite ad eum, et illuminamini;* Deut. XXXIII, 3: *Qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina illius.* Et nota quod quando Dominus prædicavit turbis, stetit; Luc. VI, 17: *Descendens Jesus de monte stetit in loco campestri;* sed hic quando discipulis, sedit. Ex hoc inolevit consuetudo quod turbis prædicatur stando, religiosis sedendo. *Et aperiens os suum docebat eos.* Hic ponitur modus doctrinæ. In hoc quod dicit, *Aperiens*, significatur quod diu ante tacuerat. Et demonstrat quod magnum et longum erat facturus sermonem, sicut dicit Augustinus. Vel quod magna et profunda dicturus erat; sic enim consueverunt facere homines; Job III, 1: *Post hoc Job aperuit os suum, et maledixit diei suo.* Et dicit *suum:* prius enim aperuit ora prophetarum; Sap. X, 21: *Sapientia aperuit os mutorum, et linguas infantium fecit disertas:* ipse enim est sapientia Patris.

Sed hic est quæstio: hic enim sermo ponitur quantum ad multa etiam Luc. VI. Sed videtur hic et ibi contrarietas, sicut patet in textu.

Et ponit Augustinus duas solutiones. Una est quod iste est alius sermo ab illo: ipse enim primo ascendit in montem, et fecit hunc sermonem discipulis: et postea descendens invenit turbam congregatam, cui eadem prædicavit, et multa recapitulavit: et de hoc dicitur Luc. VI. Vel aliter dicendum, quod unus mons erat, et habebat planitiem in latere: illam planitiem elevabat monticulus alius. Unde Dominus ascendit in montem, idest in planitiem illius montis. Et primo ascendit superius, et convocavit discipulos, et ibi elegit duodecim Apostolos, sicut patet in Luca: et postea descendens invenit turbam congregatam, et venientibus discipulis sedit, et habuit sermonem istum ad turbas et discipulos. Et hoc videtur verius: quia Matthæus dicit in fine sermonis (cap. VII, 28), quod *mirabantur turbæ super doctrina ejus.* Tamen quodcumque accipiatur, non est contrarietas.

2. Posuit supra Evangelista quasi brevem titulum doctrinæ Christi; nunc ponit ipsam doctrinam, et effectum ejus, scilicet admirationem turbarum. Considerandum autem, quod secundum Augustinum in isto sermone Domini tota perfectio vitæ nostræ continetur. Et probat per id quod Dominus subjungit finem ad quem ducit, scilicet repromissionem aliquam. Id autem quod maxime homo desiderat, est beatitudo. Unde Dominus hic tria facit. Primo præmittit præmium quod consequitur istos qui istam doctrinam accipiunt; secundo ponit præcepta, ibi, *Nolite putare quoniam veni solvere legem* etc.; tertio docet quomodo aliquis potest pervenire ad observandum ea, ibi, *Petite et accipietis.* Circa primum duo facit, quia hujus doctrinæ aliqui sunt observatores tantum, aliqui ministri. Primo ergo describit beatitudinem observantium; secundo ministrantium, ibi, *Beati estis cum maledixerint vobis.*

Notandum autem quod hic ponuntur plura de beatitudinibus; sed numquam aliquis in verbis Domini posset ita subtiliter loqui, quod pertingeret ad propositum Domini. Sciendum tamen quod in istis verbis includitur omnis plena beatitudo: omnes enim homines appetunt beatitudinem; sed differunt in judicando de beatitudine; et ideo quidam istud, quidam illud appetunt. Invenimus autem quadruplicem opinionem de beatitudine. Quidam enim credunt, quod in exterioribus tantum consistat, scilicet in affluentia istorum temporalium; Ps. CXLIII, 15: *Beatum dixerunt populum cui hæc sunt.* Alii quod perfecta beatitudo consistit in hoc quod homo satisfaciat voluntati suæ; unde dicimus: Beatus est qui vivit ut vult; Eccle. III, 12: *Et cognovi quod non esset melius nisi lætari* etc. Alii dicunt quod perfecta beatitudo consistit in virtutibus activæ vitæ. Alii quod in virtutibus contemplativæ vitæ, scilicet divinorum et intelligibilium, sicut Aristoteles. Omnes autem istæ opiniones falsæ sunt: quamvis non eodem modo. Unde Dominus omnes reprobat. Opinionem illorum qui dixerunt quod consistit in affluentia exteriorum, reprobat: unde dicit, *Beati pauperes,* scilicet quasi, non beati affluentes. Opinionem vero eorum qui ponebant beatitudinem in satisfactione appetitus, reprobat cum dicit, *Beati misericordes.* Sed sciendum quod triplex est appetitus in homine: irascibilis, qui appetit

vindictam de inimicis: et hoc reprobat, cum dicit, *Beati mites.* Concupiscibilis, cujus bonum est gaudere et delectari: hoc reprobat cum dicit, *Beati qui lugent.* Voluntatis, qui est duplex, secundum quod duo quærit. Primo quod voluntas nulla superiori lege coerceatur; secundo quod possit restringere alios ut subditos: unde desiderat præesse, et non subesse. Dominus autem contrarium ostendit quantum ad utrumque. Et quantum ad primum dicit, *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam.* Quantum autem ad secundum dicit, *Beati misericordes.* Ergo et illi qui ponunt beatitudinem in exteriori affluentia, et qui in satisfactione appetitus, errant. Illi autem qui ponunt beatitudinem in actibus activæ vitæ, scilicet moralibus, errant; sed minus, quia illud est via ad beatitudinem. Unde Dominus non reprobat tamquam malum, sed ostendit ordinatum ad beatitudinem: quia vel ordinantur ad seipsum, sicut temperantia et hujusmodi; et finis eorum est munditia cordis, quia faciunt vincere passiones: vel ordinantur ad alterum; et sic finis eorum est pax, et hujusmodi: opus enim justitiæ est pax. Et ideo istæ virtutes sunt viæ in beatitudinem, et non ipsa beatitudo; et hoc est, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Non dicit, Vident, quia hoc esset ipsa beatitudo. Et iterum, *Beati pacifici*, non quia pacifici, sed quia in aliud tendunt, *quoniam filii Dei vocabuntur.* Illorum autem opinio qui dicunt quod beatitudo consistit in contemplatione divinorum, reprobat Dominus quantum ad tempus, quia alias vera est, quia ultima felicitas consistit in visione optimi intelligibilis, scilicet Dei: unde dicit, *Videbunt.*

Et notandum quod, secundum Philosophum, ad hoc quod actus contemplativi faciant beatum, duo requiruntur: unum substantialiter, scilicet quod sit actus altissimi intelligibilis, quod est Deus; aliud formaliter, scilicet amor et delectatio: delectatio enim perficit felicitatem, sicut pulchritudo juventutem. Et ideo Dominus duo ponit, *Deum videbunt*, et *Filii Dei vocabuntur:* hoc enim pertinet ad unionem amoris; I Jo. cap. III, 1: *Videte qualem caritatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus.*

Item notandum quod in istis beatitudinibus quædam ponuntur ut merita, et quædam ut præmia: et hoc in singulis. *Beati pauperes spiritu:* ecce meritum; *quoniam ipsorum est regnum cœlorum:* ecce præmium, et sic in aliis.

Et notandum est etiam aliquid circa meritum in communi, et aliquid circa præmium in communi. Circa meritum sciendum, quod Philosophus distinguit duplex genus virtutis: unum communis, quæ perficit hominem humano modo: aliud specialis, quam vocat heroicam, quæ perficit supra humanum modum. Quando enim fortis timet ubi est timendum, istud est virtus; sed si non timeret, esset vitium. Si autem in nullo timeret confisus Dei auxilio, ista virtus esset supra humanum modum: et istæ virtutes vocantur divinæ. Isti ergo actus sunt perfecti, et virtus etiam, secundum Philosophum, est operatio perfecta. Ergo ista merita vel sunt actus donorum, vel actus virtutum secundum quod perficiuntur a donis. Item nota quod actus virtutum sunt illi de quibus lex præcipit; merita autem beatitudinis sunt actus virtutum; et ideo omnia quæ præcipiuntur et infra continentur, referuntur ad istas beatitudines. Unde sicut Moyses primo proposuit præcepta, et post multa dixit, quæ omnia referebantur ad præcepta proposita: ita Christus in doctrina sua primo præmisit istas beatitudines, ad quas omnia alia reducuntur. Circa primum autem notandum, quod Deus est præmium eorum qui ei serviunt; Thren. III, vers. 24: *Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum;* Ps. XV, 5: *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei;* Gen. XV, 7: *Ego Dominus qui eduxi te de Ur Chaldæorum, ut darem tibi terram istam, et possideres eam.* Et sicut Augustinus dicit in II *Confessionum*, " Anima cum recedit a te, bona quærit extra te. " Homines autem diversa quærunt; sed quidquid inveniri potest in qualibet vita, totum Dominus repromisit in Deo. Aliqui enim ponunt summum bonum affluentiam divitiarum, per quam possunt pervenire ad maximas dignitates; Dominus promittit regnum quod complectitur utrumque; sed ad hoc regnum dicit perveniri per viam paupertatis, non divitiarum. Unde, *Beati pauperes.* Alii perveniunt ad istos honores per bella; Dominus autem dicit, *Beati*

mites etc. Alii consolationes quærunt per voluptates; Dominus dicit, *Beati qui lugent.* Aliqui nolunt subdi; Dominus autem dicit, *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam.* Aliqui volunt vitare malum opprimendo subditos; Dominus dicit, *Beati misericordes* etc. Aliqui ponunt visionem Dei in contemplatione veritatis in via; Dominus autem promittit in patria; unde, *Beati mundo corde* etc. Et notandum quod ista præmia, quæ Dominus hic tangit, possunt dupliciter haberi, scilicet perfecte et consummate, et sic in patria tantum: et secundum inchoationem et imperfecte, et sic in via. Unde sancti habent quamdam inchoationem illius beatitudinis. Et quia in hac vita non possunt explicari illa sicut erunt in patria; ideo Augustinus exponit secundum quod sunt in hac vita. *Beati* ergo *pauperes spiritu:* non spe tantum, sed etiam re. Luc. XVII, 21: *Regnum Dei intra vos est.* Unde istis præmissis, accedamus ad litteram.

In istis beatitudinibus duo facit Evangelista. Primo ponuntur ipsæ beatitudines; secundo manifestatio beatitudinum, ibi, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam; quoniam ipsorum est regnum cœlorum;* hoc enim est declarativum omnium beatitudinum. Virtus autem tria facit: quia removet a malo, operatur et facit operari bonum, et disponit ad optimum. Primo ergo determinat de primo, ibi, *Beati pauperes;* de secundo, ibi, *Beati qui esuriunt;* de tertio, ibi, *Beati mundo corde,* determinat. Removet autem virtus a tribus malis: cupiditatis, crudelitatis sive inquietudinis, et voluptatis noxiæ. Primum notatur ibi, *Beati pauperes;* secundum ibi, *Beati misericordes;* tertium ibi, *Beati qui lugent.* Dicit ergo, *Beati pauperes.* Dupliciter legitur. Primo sic: *Beati pauperes,* idest humiles, qui se æstimant pauperes: illi enim sunt vere humiles, qui se pauperes æstimant, non solum in exterioribus, sed etiam in interioribus; Ps. XXXIX, 18: *Ego autem mendicus sum et pauper,* contra illud Apoc. III, 17: *Dicis quia dives sum, et locupletatus, et nullius egeo, et nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et cæcus, et nudus* etc. Et tunc hoc quod dicit, *Spiritu,* potest tripliciter legi. Spiritus enim aliquando dicitur superbia hominis; Is. II, 22: *Quiescite ab homine, cujus spiritus in naribus est, quia excelsus reputatus est ipse;* Is. XXV, 4: *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem.* Et dicitur superbia spiritus quia sicut per flatum inflantur utres, ita per superbiam homines; Col. II, 18: *Inflatus sensu carnis suæ.* Ergo *beati pauperes,* scilicet hi, qui parum habent de spiritu superbiæ. Vel accipitur spiritus pro voluntate hominis. Quidam enim sunt necessitate humiles, et isti non sunt beati, sed qui humilitatem affectant. Tertio accipitur pro Spiritu sancto; unde *Beati pauperes spiritu,* qui humiles sunt per Spiritum sanctum. Et istæ duæ quasi ad idem redeunt. Et dicit, *Pauperes spiritu,* quia humilitas dat Spiritum sanctum; Is. LXVI, 2: *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et trementem sermones meos?* Istis pauperibus repromittitur regnum, in quo intelligitur summa excellentia. Et licet istud retribuatur cuilibet virtuti, specialiter tamen datur humilitati; quia *omnis qui se humiliat exaltabitur,* infra cap. XXIII, vers. 12. Et Proverb. cap. XXIX, 33: *Humilem spiritum suscipiet gloria.* Vel aliter, secundum Hieronymum, *Pauperes spiritu,* ad litteram, in abdicatione rerum temporalium. Et dicit, *Spiritu:* quia quidam pauperes necessitate sunt, sed non debetur illis beatitudo, sed illis qui voluntate. Et isti dicuntur dupliciter; quia etsi aliqui divitias habent, tamen non habent eas in corde; Ps. LXI, 11: *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere.* Aliqui nec habent, nec affectant, et istud securius est: quia mens trahitur a spiritualibus ex divitiis: et isti dicuntur proprie pauperes spiritu, quia actus donorum, qui sunt supra humanum modum, sunt hominis beati: et quod homo omnes divitias abjiciat, ut nec aliquo etiam modo appetat, hoc est supra humanum modum. Istis autem repromittitur regnum cælorum, in quo notatur non solum altitudo honoris, sed affluentia divitiarum; Jac. II, 5: *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide?*

Et nota quod Moyses primo promisit divitias; Deut. XXVIII, 1: *Faciet te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus, quæ versantur in terra;* et infra (v. 3): *Benedictus tu in civitate, et benedictus in agro.* Et ideo ut distinguat Dominus legem veterem a nova, primo ponit bea-

titudinem in contemptu divitiarum temporalium.

Item secundum Augustinum nota, quod ista beatitudo pertinet ad donum timoris: quia timor, maxime filialis, facit habere reverentiam ad Deum; et ex hoc contemnit homo divitias. Ponit Isaias beatitudines descendendo; Is. xi, 1: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini.* Christus e converso a dono timoris, scilicet a paupertate, quia Isaias prænuntiavit adventum Christi ad terram; Christus autem de terra sursum trahebat.

Beati mites. Hæc est secunda beatitudo; sed ne aliquis dicat quod sufficit paupertas ad beatitudinem, ostendit quod non sufficit: immo requiritur mansuetudo, quæ temperat circa iras, sicut temperantia circa concupiscentias: ille enim est mitis, qui nec irritatur. Hoc autem poterit fieri per virtutem, ut scilicet non irascaris nisi causa justa; sed si habeas etiam causam justam, et non provocaris, hoc est supra humanum modum; et ideo dicit, *Beati mites.* Pugna enim est propter abundantiam exteriorum rerum; et ideo numquam esset turbatio, si homo divitias non affectaret; et ideo qui non sunt mites, non sunt pauperes spiritu. Et propterea statim subjungit, *Beati mites.* Et nota, quod hoc in duobus consistit. Primo quod homo non irascatur; secundo, quod si irascatur, iram temperet. Ita dicit Ambrosius: " Prudentis est iræ motus temperare, nec minor virtus dicitur temperate irasci, quam omnino non irasci est: plurimumque hoc levius, illud fortius existimo etc. „ Chrysostomus dicit: " Inter multas promissiones æternas ponit unam terrenam. „ Unde ad litteram terram istam possident mites. Multi enim litigant, ut possessiones acquirant, sed frequenter vitam et omnia perdunt; sed frequenter mansueti totum habent; Psal. xxxvi, 11: *Mansueti hæreditabunt terram.* Sed melius exponitur, ut referatur ad futurum. Et potest tunc exponi multipliciter. Hilarius sic: *Possidebunt terram*, idest corpus Christi glorificatum, quia erunt conformes in corpore suo illi claritati; Is. xxxiii, 17: *Videbunt regem in decore suo; oculi ejus cernent terram de longe;* Philipp. iii, 21: *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Vel aliter ista terra modo est mortuorum, quia subjecta est corruptioni, sed liberabitur a corruptione secundum Apostolum, Rom. cap. viii, 21. Ergo ista terra, quando erit clarificata et liberata a servitute corruptionis, vocabitur terra viventium. Vel per terram intelligitur cælum empyreum, in quo sunt beati: et vocantur terra, quia sicut se habet terra ad cælum, ita cælum illud ad cælum sanctæ Trinitatis. Vel *possidebunt terram*, idest corpus suum glorificatum. Augustinus exponit metaphorice: et dicit quod per hoc intelligenda est quædam soliditas sanctorum in cognitione primæ veritatis; Ps. xxvi, 13: *Credo videre bona Domini in terra viventium.*

Ista secunda beatitudo adaptatur dono pietatis: quia illi proprie irascuntur, qui non sunt contenti divina ordinatione.

Beati qui lugent etc. Positæ sunt duæ beatitudines, per quas abstrahimur a malo cupiditatis et crudelitatis; hic ponitur tertia, per quam abstrahimur a malo noxiæ voluptatis, vel jucunditatis: et hoc est, *Beati qui lugent.* In veteri Testamento terrena promittebat, et terrenam jucunditatem; Jer. xxxi, 17: *Confluent ad bona Domini super frumento, vino et oleo* etc.; et post (v. 13): *Lætabitur virgo in choro, juvenes et senes simul.* Sed per contrarium Dominus ponit beatitudinem in luctu. Notandum autem quod non quicumque ploratus luctus dici potest; sed ille quo quis mortuum plorat sibi dilectum: Dominus enim per excessum loquitur hic. Sicut supra, *Beati pauperes;* ita hic de maximo luctu mentionem facit; sicut enim nullam recipiunt consolationem hi qui mortuum plorant, ita Dominus vult vitam nostram in luctu esse; Jerem. vi, 26: *Luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum* etc. Et potest iste luctus tripliciter exponi. Primo pro peccatis non solum propriis, sed etiam alienis: quia si lugemus mortuos carnaliter, multo magis spiritualiter; I Reg. xvi, 1: *Usquequo tu luges, Saul?* etc. Jerem. ix, 1: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei.* Ponitur autem satis congrue ista beatitudo post

præmissam; posset enim quis dicere: Sufficit non facere malum: et verum est a principio ante peccatum; sed post commissum peccatum non sufficit nisi satisfacias. Secundo potest accipi de luctu pro incolatu præsentis miseriæ; Ps. CXIX, 5: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est.* Istud est irriguum superius et inferius, de quo Josue XV, 19: *Pro peccatis plorate, et pro cœlestis patriæ incolatu.* Tertio, secundum Augustinum, pro luctu quem habent homines de gaudiis sæculi, quæ dimittunt veniendo ad Christum: homines enim aliqui sæculo moriuntur, et sæculum moritur eis; Gal. ult., 4: *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Nos autem sicut de mortuis lugemus, ita illi lugent: quia non potest esse quin in dimittendo, aliquem dolorem sentiant. Isti autem triplici luctui triplex consolatio respondet: quia luctui pro peccatis datur remissio peccatorum, quam petebat David dicens Ps. L, vers. 14: *Redde mihi lætitiam salutaris tui.* Dilationi cœlestis patriæ, et incolatui præsentis miseriæ respondet consolatio vitæ æternæ, de qua Jer. XXXI, 13: *Convertam luctum vestrum in gaudium, et consolabor eos, et lætificabo a dolore suo;* et Is. ult.: *In Jerusalem consolabimini.* Tertio luctui respondet consolatio divini amoris: quando enim aliquis dolet de amissione rei dilectæ, consolationem recipit si aliam rem magis dilectam acquirit. Unde homines consolantur, quando pro temporalibus rebus recipiunt spirituales et æternas, quod est Spiritum sanctum recipere; quare dicitur paraclitus Joan. c. XV, 26. Per Spiritum sanctum enim, qui est amor divinus, homines gaudebunt; Joan. XX, 16: *Tristitia vestra convertetur in gaudium.*

Et notandum, quod ista beatitudo appropriatur dono scientiæ, quia illi lugent qui miserias aliorum cognoscunt: unde de quibusdam talem scientiam non habentibus dicitur Sap. XIV, 22: *In magno viventes inscientiæ bello, et tot et tam magna mala pacem appellant;* e converso Eccle. I, 18: *Qui addit scientiam, addit et laborem.*

Et notandum quod ista præmia ita ordinantur, quod semper secundum addit super primum. Primo enim dixit, *Beati pauperes, quoniam ipsorum est regnum cœlorum;* postea, *Quoniam ipsi possidebunt terram:* plus enim est possidere, quam habere tantum. Item postea, *Quoniam ipsi consolabuntur:* plus enim est consolari, quam possidere: aliqui enim possident ista, sed non delectantur in eis.

Consequenter positis beatitudinibus quæ pertinent ad remotionem mali, hic ponitur beatitudo quæ pertinet ad operationem boni. Est autem duplex bonum nostrum, justitiæ scilicet, et misericordiæ. Et ideo duo ponit. Quantum ad primum dicit: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam.* Justitia tripliciter sumitur, secundum Chrysostomum et Philosophum. Quandoque enim pro omni virtute: et dicitur omnis virtus justitia legalis, quæ præcipit de actibus virtutum. Unde inquantum homo obedit legi, implet opus omnium virtutum. Alio modo secundum quod est specialis virtus, de quatuor cardinalibus, quæ opponitur avaritiæ, vel injustitiæ, et est circa emptiones, venditiones, conductiones. Quod ergo dicit hic, *Qui esuriunt justitiam*, potest intelligi generaliter, vel specialiter. Si intelligatur de generali, hoc dicit propter duas rationes. Prima Hieronymi, qui dicit quod non sufficit quod homo justitiæ opus operetur, nisi cum desiderio operetur; Ps. LIII, vers. 8: *Voluntarie sacrificabo tibi* etc. Et alibi, Ps. XLI, 3: *Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum* etc. Amos VIII, 11: *Mittam famem in terram istam, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Dei.* Ergo est esuries quando cum desiderio operatur quis. Alia ratio. Justitia est duplex, perfecta et imperfecta: perfectam in mundo habere non possumus, quia *si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est,* I Jo. cap. I, 8. Et Is. LXIV, 10: *Omnes justitiæ nostræ quasi pannus menstruatæ.* Sed hanc habemus in cælo; Is. LX, 21: *Populus tuus omnes justi in perpetuum hæreditabunt terram.* Sed desiderium justitiæ possumus hic habere: et ideo dicit, *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam* etc. Et est simile illud quod Pithagoras fecit: tempore enim Pithagoræ illi qui studebant, vocabantur sophi, idest sapientes; Pithagoras autem noluit vocari sophos, idest sapiens, sed Philosophus, hoc est sapientiæ amator: ita vult Dominus quod sui sint, et vocentur ama-

tores justitiæ. Si autem intelligatur de justitia speciali, quæ est, quod homo reddat unicuique quod suum est, convenienter dicitur, *Beati qui esuriunt* etc.; quia esuries et sitis proprie avarorum est, quia numquam satiantur qui aliena injuste possidere desiderant: unde ista esuries, de qua dicit Dominus, opponitur huic, scilicet avarorum. Et vult Dominus quod ita anhelemus ad istam justitiam, quod numquam quasi satiemur in vita ista, sicut avarus numquam satiatur. *Beati* ergo *qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Conveniens præmium ponitur, *Saturabuntur*, et primum in æterna visione, videbunt enim Deum per essentiam; Ps. XVI, 15: *Satiabor cum apparuerit gloria tua:* ibi enim nihil restabit ad desiderandum; Ps. CII, 5: *Qui replet in bonis desiderium tuum;* Prov. XXI: *Desiderium suum justis dabitur.* Secundo in præsenti. Et hæc est duplex. Una est in bonis spiritualibus, hoc est in impletione mandatorum Dei; Jo. IV, 34: *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam opus ejus:* et de isto exponit Augustinus. Alio modo accipitur de saturitate rerum temporalium. Homines injusti numquam saturantur, sed homines qui habent terminum suum ipsam justitiam, ultra non procedunt; Prov. XIII, 25: *Justus comedit, et replet animam suam.*

Ista beatitudo secundum Augustinum reducitur ad donum fortitudinis: quia quod homo juste operetur, hoc pertinet ad fortitudinem. Item superaddit aliquid præmio supra posito, quia saturari est implere totaliter desiderium.

Item nota quod primo dicit, *Beati qui lugent:* homo enim quando infirmus est, non appetit comedere; sed tunc appetere incipit, quando jam incipit sanari: et ita est in spiritualibus, quod quando homines sunt in peccato, non sentiunt famem spiritualem; sed quando dimittunt peccata, tunc sentiunt; et ideo statim subdit, *Beati misericordes:* quia justitia sine misericordia crudelitas est; misericordia sine justitia mater est dissolutionis. Et ideo oportet quod utrumque conjungatur, secundum illud Proverb. III, 3: *Misericordia et veritas non te deserant* etc. Ps. LXXXIV, 11: *Misericordia et veritas obviaverunt sibi* etc.

Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Misericordem esse est habere miserum cor de miseria aliorum: tunc autem habemus misericordiam de miseria aliorum, quando illam reputamus quasi nostram. De nostra autem dolemus, et studemus repellere. Ergo tunc vere misericors es, quando miseriam aliorum studes repellere. Est autem duplex miseria proximi. Prima in istis rebus temporalibus; et ad istam debemus habere miserum cor; I Jo. III, vers. 17: *Qui habuerit substantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum necesse habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo?* Secunda qua homo per peccatum miser efficitur: quia sicut beatitudo est in operibus virtutum, ita miseria propria in vitiis; Prov. XIV, 34: *Miseros facit populos peccatum.* Et ideo quando admonemus corruentes ut redeant, misericordes sumus; infra IX, 36: *Videns autem Jesus turbas, misericordia motus est.* Isti ergo misericordes beati. Et quare? *Quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Et sciendum quod semper dona Dei excedunt merita nostra; Eccli. XXXV, 13: *Quoniam Dominus retribuens est, et septies tantum retribuet tibi.* Ergo multo major est misericordia quam Dominus impendet nobis, quam illa quam impendimus proximo. Ista misericordia inchoatur in hac vita dupliciter. Primo, quia relaxantur peccata; Psal. CII, 3: *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis.* Secundo, quia removet defectus temporales, ita quod solem suum facit oriri; perficietur tamen in futuro, quando omnis miseria, et culpæ, et pœnæ removebuntur; Ps. XXXV, 6: *Domine, in cœlo misericordia tua.* Et hoc est, *Quoniam ipsi misericordiam consequentur.*

Ista beatitudo reducitur ad donum consilii: quia hoc est singulare consilium ut inter pericula hujus mundi misericordiam consequamur; I Tim. IV, 8: *Pietas ad omnia utilis est;* Dan. IV, 24: *Consilium meum regi placeat.*

Sic ergo positi sunt actus virtutum, quibus removemur a malo, et operamur bonum. Nunc ponuntur actus quibus disponimur ad optimum; unde, *Beati mundo corde* etc. Ista beatitudo in duobus consistit: in visione Dei et dilectione proximi: unde primo ponit beatitudinem quæ pertinet ad visionem

Dei; secundo beatitudinem quæ pertinet ad dilectionem proximi, ibi, *Beati pacifici* etc. Dicit ergo: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

Hic primo est quæstio litteralis. Habemus enim quod Deus videri non potest; I Jo. IV, 12: *Deum nemo vidit unquam.* Et ne aliquis diceret, quod quamvis nullus videat in præsenti, videbit in futuro, removet hoc Apostolus I Tim. ult., 16: *Lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest.*

Sed sciendum quod circa hoc sunt diversæ opiniones. Aliqui enim posuerunt quod numquam Deus per essentiam videatur, sed in aliqua refulgentia suæ claritatis; sed hoc reprobat Glossa super illud Exod. XXXIII, 20: *Non videbit me homo, et vivet*, propter duo. Primo, quia hoc repugnat auctoritati sacræ Scripturæ, I Jo. III, 2: *Videbimus eum sicuti est.* Item I Cor. XIII, 12: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.* Item rationi, quia beatitudo hominis est ultimum bonum hominis, in quo quietatur desiderium ejus. Naturale autem desiderium est, quod homo videns effectus inquirat de causa: unde etiam admiratio philosophorum fuit origo philosophiæ, quia videntes effectus admirabantur, et quærebant causam. Istud ergo desiderium non quietabitur, donec perveniat ad primam causam, quæ Deus est, scilicet ad ipsam divinam essentiam. Videbitur ergo per essentiam. Alii plus etiam erraverunt ponentes contrarium: quia dixerunt quod non solum videbimus oculo mentis, sed etiam corporis, essentiam Dei: et quod Christus videt oculo corporali essentiam divinam. Sed hoc non convenit: quod patet primo ex auctoritate quæ hic ponitur, quia non diceret, *Beati mundo corde;* sed, Beati qui habent mundos et puros oculos. Ergo dat intelligere, quod non videtur nisi corde, idest intellectu: sic enim accipitur hic cor, sicut et Ephes. cap. I, 18: *Illuminatos oculos cordis vestri.* Secundo, quia sensus corporis non potest nisi in suum objectum; si autem dicatur quod tunc habebit majorem potentiam, dicendum quod tunc non esset visio corporalis, quia oculus corporalis non videt nisi colores; essentiam autem per accidens, secundum Augustinum lib. ult. *de Civitate Dei*, c. XIX. Sicut cum video vivens, possumus dicere quod video vitam, inquantum video quædam indicia quibus indicatur mihi vita sua; ita erit in visione divina, quia tanta erit refulgentia in cælo novo, et terra nova, et corporibus glorificatis, quod per ista dicemur videre Deum quasi oculis corporalibus. Ergo *beati mundo corde* etc.

Solvitur vero illud, *Deum nemo vidit unquam*, tripliciter. Primo quia non visione comprehensiva; secundo oculis corporalibus; tertio in hac vita: quia si alicui datum fuerit quod viderit in hac vita Deum, hoc fuit quia totaliter alienatus est et elevatus supra sensus corporales: et ideo dicitur, *Beati mundo corde:* quia sicut oculus videns colorem oportet quod sit depuratus, ita mens videns Deum; Sap. I, 1: *In simplicitate cordis quærite illum, quoniam invenitur ab his qui non tentant illum; apparet autem his qui fidem habent in illum:* fide enim purificatur cor; Act. XV, 9: *Fide purificans corda eorum.* Et quia visio succedet fidei, ideo dicitur, *Quoniam ipsi Deum videbunt. Beati mundo corde*, qui scilicet habent munditiam generalem ab alienis cogitationibus, per quam cor eorum templum Dei sanctum est, in quo Deum contemplandum vident: templum enim a contemplando dici videtur. Specialiter vero *beati mundo corde*, idest qui habent munditiam carnis: nihil enim ita impedit spiritualem contemplationem, sicut immunditia carnis. *Pacem sequimini, et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum*, Hebr. XII, 14. Et ideo quidam dicunt quod virtutes morales proficiunt ad vitam contemplativam, et præcipue castitas. Et secundum hoc, *Beati mundo corde*, potest intelligi de visione viæ: sancti enim qui habent cor repletum justitia, vident excellentius quam alii qui vident per effectus corporales: quanto enim effectus sunt propinquiores, tanto Deus magis cognoscitur per illos. Unde sancti qui habent justitiam, caritatem, et hujusmodi effectus, qui sunt simillimi Deo, cognoscunt magis quam alii; Psalmo XXXIII, 9: *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus.*

Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Hic ponitur septima beatitudo: et, sicut dictum est, virtutes ad optimum disponentes disponunt ad duo, scilicet

ad visionem Dei et dilectionem. Et sicut munditia cordis disponit ad visionem Dei, ita pax ad dilectionem Dei disponit, qua filii Dei nominamur et sumus; et sic disponit ad dilectionem proximi, quia, sicut dicitur I Jo. IV, 20, *Qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere?* Et notandum quod hic ponuntur duo præmia beatitudinis, videlicet, *Beati pacifici*, et *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* Et omnia præcedentia reducuntur ad ista duo, et sunt effectus omnium præcedentium. Quid enim agitur per paupertatem spiritus, per luctum, per mansuetudinem, nisi ut mundum cor habeatur? Quid per justitiam et misericordiam, nisi ut pacem habeamus? Is. XXXII, 17: *Fructus justitiæ pax, et cultus justitiæ silentium, et securitas usque in sempiternum. Beati* ergo *pacifici.* Sed videndum est quid sit pax, et quomodo ad eam possimus pervenire. Pax est tranquillitas ordinis. Ordo autem est parium dispariumque sua loca cuique tribuens dispositio. Ergo pax est in hoc quod omnes teneant sua loca. Unde debet mens hominis primo Deo subjecta esse. Secundo motus et vires inferiores, quæ sunt nobis et brutis communes, subjecta esse homini: per rationem enim homo præest animalibus; Gen. I, 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et præsit piscibus maris, et volatilibus cœli, et bestiis universæque terræ, omnique reptili quod movetur in terra.* Tertio ut homo pacem habeat ad alios, quia sic totaliter erit ordinatus. Ista autem ordinatio non potest esse nisi in hominibus sanctis; Ps. CXVIII, 165: *Pax multa diligentibus nomen tuum;* Is. XLVIII, vers. 22: *Non est pax impiis:* pacem enim interiorem habere non possunt; Sap. XIV, vers. 22: *In magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant.* Pacem talem mundus dare non potest; Joan. XIV, 27: *Non quomodo mundus dat, ego do vobis.* Item non sufficit totum hoc, sed debent inter discordes pacem facere; Prov. XII, 20: *Qui ineunt pacis consilia, sequitur eos gaudium.* Tamen sciendum quod ista pax hic inchoatur, sed non perficitur, quia nullus potest totaliter habere motus brutales rationi subjectos; Rom. VII, 23: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Unde vera erit in vita æterna; Psal. IV, 9: *In pace in idipsum dormiam et requiescam;* Phil. IV, 7: *Pax Dei exuperat omnem sensum. Quoniam filii Dei vocabuntur*, triplici ratione. Prima est, quia habent officium Filii Dei: ad hoc enim Filius dicitur venisse in mundum, ut congregaret dispersos; Ephes. II, 14: *Ipse enim est pax nostra;* Col. I, 20: *Pacificans in sanguine crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis.* Secundo, quia per pacem cum caritate pervenitur ad regnum æternum, in quo omnes filii Dei vocabuntur; Sap. V, 5: *Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est.* Ephes. IV, 3: *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Tertio, quia per hoc homo assimilatur Deo, quia ubi est pax, non est aliqua resistentia; Deo autem nullus resistere potest; Job IX, 4: *Quis restitit ei, et pacem habuit?*

Et notandum quod istæ beatitudines sibi invicem superaddunt: plus enim est misericordiam consequi quam saturari: quia saturari est impleri eo quod est sibi proportionatum, sed misericordia superabundat. Item non omnes qui misericordiam accipiunt, admittuntur a rege ad videndum regem. Item plus est esse filium regis, quam regem videre. Et tamen sciendum, quod per omnia ista unum præmium designatur.

Sed quare ita Dominus per multa voluit significare illud? Dicendum quod omnia quæ in inferioribus divisa sunt, in superioribus congregantur. Et quia in rebus humanis ista inveniuntur dispersa, et nos manuducimur per sensibilia; ideo Dominus per multa significavit illud præmium æternum.

Ista autem septima beatitudo adaptatur dono sapientiæ: sapientia enim facit esse filios Dei. Item notandum, quod in septima beatitudine ponitur pax, sicut in die septima requies, Gen. II.

Consequenter ponitur octava beatitudo, quæ designat perfectionem omnium præcedentium: tunc enim homo in omnibus illis perfectus est, quando nullam deserit propter tribulationes; Eccli. XXVII, 8: *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis. Beati* ergo *qui persecutionem patiuntur* etc.

Sed aliquis forte audiens, *Beati paci-*

fici, dicet hos non esse beatos propter persecutionem: quia persecutio pacem turbat, vel totaliter tollit; sed certe non interiorem, sed exteriorem; Psal. CXVIII, 165: *Pax multa diligentibus legem tuam* etc.

Ipsa autem persecutio non facit beatum, sed ejus causa: unde dicit, *Propter justitiam;* I Pet. III, 14: *Si quid patimini propter justitiam, beati.* Chrysostomus: " Non dicit a paganis, et pro fide, sed propter justitiam. "

3. *Beati estis, cum maledixerint vobis homines* etc. Supra ab illo loco, *Beati pauperes spiritu* etc. instruxit generaliter ea quæ erant perfectionis; hic sermonem ad discipulos dirigit. Ubi primo monet eos ad passionum tolerantiam, quod *opus perfectum habet*, Jac. I, 3; secundo ad executionem sui officii diligentem, ibi, *Vos estis sal terræ.* Insuper prima in tres. Primo monet ad persecutionum patientiam considerando causam propter quam patiuntur; secundo considerando præmium, quod ex passionibus consequuntur, ibi, *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis;* tertio, exemplo prophetarum quos sic patientes imitantur, ibi, *Sic enim persecuti sunt prophetas.* Tria autem monet sustinenda; duo in præsentia, scilicet contumelias in verbis, et injurias in factis; et unum in absentia, scilicet detractiones, sive morsiones ex odio cordis. Dicit ergo, *Beati estis*, idest causa assumendæ beatitudinis adest vobis, *cum maledixerint vobis homines*, idest peccatores. Glossa: " Ex odio cordis in faciem contumelias dixerint. " Hieronymus: " Ubi Christus in causa est, optanda est maledictio. " I Pet. IV, v. 14: *Si exprobramini in nomine Christi, beati. Et persecuti vos fuerint*, vim inferendo, vel injuriando, secundum Glossam. *Et dixerint omne malum adversum vos*, scilicet famam vestram lædendo in absentia per omnia genera verborum malorum. Et sic est triplex persecutio, scilicet cordis, operis et oris. *Mentientes*, hoc dicit quia non est gloria, de quo vere mala dicuntur; *propter me*, idest occasione mei cui inhæretis. Chrysostomus: " Qui mendaciter blasphematur, et propter Deum, beatus est; sed si alterum deest, non est merces beatitudinis. " *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Ecce secundum, scilicet consideratio præmii, quod consequuntur; unde dicit, *Gaudete*, Glossa, Mente, *et exultate*, corde, *in illa die*, scilicet quando sustinueritis illa. Rabanus: " Nescio quis nostrum hoc possit implere, ut laceretur opprobriis fama nostra, et exultemus in Domino. Hoc qui vanam sectatur gloriam, implere non potest: eleganter enim in quodam volumine legimus, quod si non quæras gloriam, non dolebis cum inglorius fueris. " Chrysostomus: " Quantum quisque de laude hominum lætatur, tantum de opprobrio tristatur; " et infra: " Qui quærit tantum gloriam apud Deum, non timet confundi in conspectu hominum. "

Sed est hic quæstio. Quare hujusmodi additur persuasio, dicens, *Gaudete et exultate* etc., et in præcedentibus beatitudinibus non?

Responsio. Hæc beatitudo est circa tolerantiam passionum, quod est difficillimum in comparatione ad alia supra posita: propter quod indiget persuasione. Vel hoc addit ne Apostolos quasi novitios cito terreat, quos alloquitur, cum dicit, *Beati estis* etc. *Quoniam merces vestra copiosa est in cœlis*, scilicet Deus in se; Gen. XV, 1: *Ego merces tua magna nimis.* Item copiosa respective; ad Rom. VIII, 18: *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis;* II Corinth. c. IV, 17: *Id quod in præsenti momentaneum est et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Copiosa est*, quia secundum numerum tribulationum erit et numerus consolationum; Psal. XCIII, 19: *Secundum multitudinem dolorum meorum consolationes tuæ lætificaverunt animam meam;* II Corinth. I, 1: *Sicut abundant passiones Christi in vobis, ita et per Christum abundat consolatio vestra.* Lucas dicit (VI, 33): *Multa est in cœlo.* Et dicit, *In cœlis*, pluraliter propter multitudinem gaudiorum. Glossa: " In superioribus partibus mundi. "

Contra dicit Beda: " Cælos non hic dici puto superiores partes aeris. "

Responsio. Mundus hic dicitur cælum empyreum cum tota machina mundiali, et non tantum id, quod includitur per primum mobile, ut volebant philosophi; unde superiores partes mundi dicuntur, quia est supra mundum istum.

Sic enim persecuti sunt prophetas. Hic ponitur tertium, quod scilicet debent sufferre passiones exemplo prophetarum; unde: *Sic*, idest per contumelias, injurias et verba maligna, *persecuti sunt prophetas;* Jac. v, 10: *Exemplum accipite, fratres, exitus mali et longanimitatis, laboris et patientiæ, prophetas qui locuti sunt in nomine Domini. Qui fuerunt ante vos*, et ideo exempla eorum vos invitant. Gregorius: " Si facta præcedentium recolamus, gravia non sunt quæ sustinemus. „ Hebr. penult., 1: *Itaque habentes tantam nubem testium, deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen.*

4. *Vos estis sal terræ* etc. Hæc est secunda pars, ubi monet diligentiam habere in executione sui officii. Et primo in forma exequendi, quæ sub ratione exempli informantis eis ostenditur; secundo in modo docendi, qui eis præscribitur, ibi, *Sic luceat lux vestra.* Exemplum informans designatur in varietate similitudinum, quarum duæ sunt per affirmationem, ubi ostenditur ad quod debent esse, quia ad condiendum exemplo vitæ, ibi, *Vos estis sal terræ;* secundo ad lucendum, vel illuminandum verbo doctrinæ, ibi, *Vos estis lux mundi.* Inter condimenta nihil sale utilius: inter visibilia nihil luce clarius. Duæ autem aliæ dicuntur per negationem, in quibus ostenditur, ad quod debent non esse; quia nec in absconsione vitæ, vel personæ: unde dicit, *Non potest civitas abscondi supra montem posita;* neque in occultatione doctrinæ, vel gratiæ; unde dicit, *Neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio.* Inter præsidia nihil civitate manifestius; inter utensilia nihil lucerna convenientius. Ergo debent esse sol in vita et moribus; lux in doctrinis et prædicationibus; civitas in præsidiis et defensionibus; lucerna in accensionibus. Beda docet ut sale condiant animas ad incorruptionis sanitatem, ut illuminent ad veritatis intelligentiam, ut acquisitos ab hostibus defendant, defensos ad amorem deitatis accendant. Dicit ergo, *Vos estis*, idest esse debetis, *sal terræ.* Glossa: " Sal optimum condiens terrenos exemplo vitæ. „ Hieronymus: " Sal appellantur Apostoli, quia per ipsos universum hominum genus conditur. „ Notantur autem hic tria. Primo eorum, et omnium apostolicorum virorum officium, cum dicit, *Vos estis sal terræ;* secundo eorum periculum, cum dicit, *Quod si sal evanuerit;* tertio eorum supplicium, cum dicit, *Ad nihilum valet ultra.* Comparantur autem sali ratione virtutis, ratione originis, et ratione consuetudinis. Ratione virtutis primo, quia habet virtutem saporativam, quia cibos condit; sic sermo apostolicus mentes insipidas condiebat; Col. iv, 6: *Omnis sermo vester in gratia semper sit sale conditus.* Secundo habet vim arefactivam; unde Augustinus: " Sal sterilem terram facit: „ sic Apostoli, destructo regno peccati, germen vitiorum compescebant. Sap. iii, 13: *Felix sterilis et incoinquinata, quæ nescivit thorum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum.* Tertio habet virtutem restrictivam; unde Augustinus: " Sal carnes desiccat: „ sic ipsi carnales concupiscentias restringebant; I Pet. c. ii, 11: *Obsecro vos abstinere a carnalibus desideriis.* Quarto habet virtutem mundificativam; unde Augustinus: " Sal a vermibus et putredine servat: „ sic prædicatio verbi divini arcet a putredine vitiorum; Rom. vi, 12: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus.* Quinto habet virtutem sanativam, sicut habes IV Regum ii, quod Eliseus sale in vas novum misso sanavit aquas Jericho: sic infuso sale sapientiæ cælestis in corde Apostolorum, sanatæ sunt aquæ, idest populi; Psal. cvi, 20: *Misit verbum suum, et sanavit eos.* Secundo comparantur sali ratione originis: nam sal ex aqua maris et calore ignis vel solis conficitur; et Apostoli ex aqua tribulationis, et calore dilectionis facti sunt; Psal. lxv, v. 12: *Transivimus per ignem et aquam;* Thren. i, 13: *De cœlo misit ignem in ossibus meis.* Tertio ratione consuetudinis, quia usus ejus in omni sacrificio erat; Lev. ii, 13: *Omnis victima sale salietur.* Sic honesta conversatio erat, et in occulto, et in aperto, et coram Deo, et coram proximo; Rom. xii, 17: *Providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Quod si sal evanuerit, in quo salietur?* Hic ostenditur eorum periculum; unde dicit, *Quod si sal*, idest prædicator, vel prælatus, vel doctor, *evanuerit.* Evanescere dicitur sal tripliciter, scilicet liquefactione, quod fit per

humidum et frigidum; secundo infatuatione; tertio evanescit, quando omnino deficit. Expone ergo tripliciter sic: *Si evanuerit*, idest frigore, sive timore adversitatis, vel humiditate prosperitatis se dissolverit, *in quo salietur?* idest, in quo populus bonis moribus informabitur? Vel *si evanuerit*, idest infatuetur, deviando a veritate, *in quo*, idest per quem, populus erudietur? secundum Bedam. Thren. IV, 4: *Parvuli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis.* Vel, *si evanuerit*, idest omnino defecerit, *in quo salietur?* idest per quem modum pœnitentiæ condietur populus? Jer. XXX, 12: *Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.* De omnibus his Hieronymus: " Evanescit sal cupiditate effluens, timore succumbens, errore subvertens, prosperis elatus, adversis depressus. „ *Ad nihilum valet ultra.* Hic notatur eorum supplicium: ubi tria ponuntur. Primo valoris annihilatio per subtractionem gratiæ; I ad Corinthios XV, vers. 10: *Gratia Dei sum id, quod sum* etc. Et quantum ad hoc dicit, *Ad nihilum valet ultra*, quia, ut dicit Beda, " suo unctu germinare prohibet, et fœcundare non sinit. „ Unde Luc. XIV, 35: *Neque in terra, neque in sterquilinio utile est.* Secundo gloriæ amissio ex defectu negligentiæ; unde subditur, *Nisi ut mittatur foras*, idest extra Ecclesiam, vel extra paradisum, vel ab officio docendi removeatur; Apoc. XXII, 15: *Foris canes, et venefici, et impudici, et homicidæ, et idolis servientes, et omnis qui amat, et facit mendacium;* Jo. XV, 6: *Mittetur foras sicut palmes, et arescet* etc. Tertio damnatio gehennæ ex cumulatione nequitiæ; unde subditur: *Et conculcetur ab hominibus*, idest a dæmonibus; dæmon enim aliquando dicitur homo, sicut Psal. CXVII, 6: *Non timebo quid faciat mihi homo;* Glossa: " idest diabolus. „ Vel *conculcetur ab hominibus;* idest, simul cum aliis calcetur, vel subtus alios in profundum inferni projiciatur; Malach. ult., 3: *Calcabitis impios;* Job XX, 25: *Vadent, et venient super eum horribiles.* Vel *conculcetur ab hominibus*, idest irrideatur a carnalibus hominibus; Osee IV, 9: *Sicut populus, sic et sacerdos.* Glossa: " Irrideatur ab hominibus. „ Sed ille qui persecutionem patitur, irridetur ab hominibus; ergo calcatur.

Contra Augustinus et Rabanus: " Non calcatur qui persecutionem patitur. „ Responsio. " Calcari non dicitur nisi qui inferior est; et ideo ille qui persecutionem patitur, licet in terra multa sustineat in corpore, et a malis irrideatur, tamen quia fixus est in cælo corde, non dicitur calcari. „ Et sic loquitur Augustinus et Rabanus.

Vos estis lux mundi etc. Hic ostenditur quod debent illuminare verbo doctrinæ: in quo possunt notari tria quæ debet habere prædicator verbi divini. Primum est stabilitas, ut non deviet a veritate; secundum est claritas, ut non doceat cum obscuritate; tertium est utilitas, ut quærat Dei laudem, et non suam. Primum notatur cum dicitur, *Vos*, discretive, scilicet qui estis derivati a me qui sum prima lux; Joan. VIII, 12: *Ego sum lux mundi. Estis*, idest esse debetis. Ecce stabilitas, quæ notatur in verbo substantivo, in quo excluditur lucis defectio, contra illos qui prædicant falsitatem, et lucis fictio, contra illos qui se transfigurant in angelum lucis, II Cor. XI, 14, et lucis diminutio, contra illos qui timore vel adulatione non reprehendunt vitia. Deinde notatur claritas, cum dicitur, *Lux.* Glossa: " Per quos omnes illuminantur a tenebris ignorantiæ. „ Comparantur autem luci ratione essentiæ, ratione actus, ratione virtutis sive efficaciæ: nam ejus essentia est cælestis. Unde Basilius in Hexameron: " Lux est natura sibi per omnia similis et simplex. „ Eccli. XXIV, 6: *Ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens;* et ipsi conversatione debent esse cælestes; Phil. III, 20: *Nostra conversatio in cœlis est.* Item non inquinatur ab immunditiis; Sap. VII, 25: *Nihil inquinatum in illam incurrit;* et ipsi debent esse mundi; Eccle. IX, 8: *Omni tempore vestimenta tua sint candida.* Item omnibus est communicabilis; Job XXV, 3: *Super quem non splendet lumen ejus?* et prædicatores se debent omnibus exponere; Luc. VI, 30: *Omni petenti te tribue.* Secundo ratione actus, qui secundum Basilium est tenebras illuminare, vias dirigere, latibula manifestare, differentias rerum ostendere: et ipsi prædicatores debent illuminare in credendis, dirigere in operandis, vitanda manifestare, et modo comminando, modo exhortando, hominibus prædicare. Tertio ratione suæ efficaciæ: lux enim ingerit delectationem; Eccle. XI, 7: *Dulce est lumen, et delecta-*

bile est oculis videre solem. Item terræ fœcunditatem; Eccli. XLIII, 4: *Radios igneos exsufflans* etc. Item viventibus cognitionem. Philosophus: " Homo generat hominem et sol. „ Præter hæc, secundum Basilium, veniente luce diei, ægritudines alleviantur, homines a somno excitantur, aves garriunt, bestiæ ad latibula sua fugiunt: sic luce Apostolorum mundus est ædificatus exemplis, inflammatus doctrinis, fœcundatus bonis operibus, alleviatus peccatis, excitatus a negligentiis, animatus ad contemplationem cælestium, ereptus de potestate dæmonum. Deinde notatur utilitas, dum dicit, *Mundi*, idest universaliter; Psal. XVIII, 5: *In omnem terram exivit sonus eorum.*

Quæritur autem hic, quare præmiserit sal luci. Responsio Chrysostomi: Quia prius vita, quam doctrina: vita enim ducit ad scientiam veritatis.

5. *Non potest civitas abscondi supra montem posita.* Hæc est pars ubi ostenditur, quod non debent esse in absconsione vitæ; unde dicit: *Non potest civitas abscondi.* Glossa, " Idest soliditas apostolicæ doctrinæ, vel sancta vita ipsorum munita virtutibus. „ Jerem. I, v. 18: *Dedi te in civitatem munitam. Abscondi*, id est celari, *supra montem posita*, idest sita super Christum, vel Ecclesiam. Quare non potest celari? Quia ipse mons manifestat eam, secundum Glossam Chrysostomi: " Omni tuba documenta sunt operum clariora, vitaque munda ipsa est luce fulgentior, nec obscurari poterit, etiam si innumeri fuerint obloquentes. „ Et notandum quod ex virtute verbi, *supra montem*, notantur tria: quia est secura, quod indicat constantiam: quia est inexpugnabilis, quod indicat patientiam: quia est in firmo et immobili loco sita, quod indicat perseverantiam. Deinde ponit, quod non debent esse in absconsione doctrinæ: unde dicit, *Neque accendunt*, scilicet viri sancti, *lucernam*, idest doctrinam prædicationis, vel fervorem doctrinæ: nam in lucerna est ignis et lumen: sic et in prædicatione debet esse fervor spiritus interius, et lumen boni exempli exterius: sicut dicitur, quod Joannes *erat lucerna ardens et lucens*, Joan. V, 35. *Sub modio*, idest in abscondito, *sed super candelabrum*, idest in manifesto. Glossa Bedæ: " Idest super Ecclesiam; „ quasi dicat: Non ideo data est doctrina prædicationis, ut celetur sub modio timoris, vel commodo vitæ præsentis: modius enim, secundum Isidorum lib. *Etymol.* XVII, est vas in quo mensuratur, et id quod mensuratur, secundum Bedam. Mystice, Christus lucernam incarnationis suæ non inclusit *sub modio*, idest mensura legis, vel in terminis unius gentis, *sed super candelabrum*, idest Ecclesiam, *ut luceat omnibus qui in domo sunt*, idest in Ecclesia, vel in mundo.

Sed est hic quæstio cur Apostoli, sive apostolica doctrina, dicuntur civitas, cum potius sint fundamentum, et Ecclesia sit civitas cujus sunt fundamentum.

Responsio. Dicuntur civitas, quia sub Christo fuerunt initiatores Ecclesiæ. Vel nomine totius intelligitur pars, nomine civitatis fundamentum. Mons enim, super quem civitas ponitur, Christus est, de quo Isa. II, 2: *Erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes.*

Deinde dicit, *Sic luceat lux vestra coram hominibus.* Et est secundum ab illo loco, *Vos estis sal terræ.* Ubi informat eos quoad modum docendi; et hunc modum describit quoad tria. Primo quoad doctrinæ manifestationem; unde dicit, *Sic luceat lux vestra*, idest doctrina, *coram hominibus;* Rom. XII, 17: *Providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus;* secundo quoad manifestatæ doctrinæ per opera bona confirmationem; unde subdit, *Ut videant opera vestra bona.* Glossa: " Opera requiro ut videantur, et sic doctrina confirmetur. „ Jacob. II, 12: *Sic loquimini, et sic facite.* Chrysostomus: " Nomen Dei per eos blasphematur, qui non faciunt quod docent. „

Sed contra hoc videtur esse quod infra (VI, 3) dicitur: *Cum facis eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Item: *Ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.*

Responsio. Bona opera prohibet fieri in manifesto quantum ad laudem hominum; hic autem requirit fieri ut confirmetur doctrina, et Deus glorificetur, secundum Glossam. Si enim doctrina est bona, et prædicator malus, tunc ipse est

occasio blasphemiæ doctrinæ Dei. Unde Bernardus: " Lingua magniloqua, et manus otiosa, doctrina lucida, et vita tenebrosa, est res monstruosa. „

Tertio quoad rectam intentionem; unde addit, *Et glorificent Patrem vestrum*, Glossa: " In vobis et non vos, quia ejus opus est; „ *qui in cœlis est.* Gregorius: " Sic opus sit in publico, ut intentio maneat in occulto, ut de bono opere proximis præbeamus exemplum, et tamen pro intentione, qua soli Deo placere quærimus, semper optemus secretum. „

6. *Nolite putare quoniam veni solvere legem.* Hæc est tertia pars a principio hujus capituli, ubi tacitæ quæstioni respondet. Unde Beda: " Quia poterant æstimare, quod vetera præcepta vellet abolere, ante interrogata prius occurrit, dicens, *Nolite putare* etc. „ Ubi tria facit. Primo dicit se non velle legem destruere, sed implere; secundo docet eam implendam fore, ibi, *Amen dico vobis* etc.; tertio ad ejus impletionem incipit alios provocare, ibi, *Qui ergo solverit* etc. Dicit ergo, *Nolite putare*, idest opinari, *quia veni*, idest quod venerim, *solvere legem, aut prophetas.* Per hæc duo comprehendit totam continentiam veteris legis, quia lex principaliter erat ad declinandum a malo; prophetia ad faciendum bonum: illa operandorum, et hæc credendorum. Solvere autem est uno modo, secundum Bedam, non facere quod illa spiritualiter dicit. Vel solvere est non intelligere quod illa declaravit, secundum Glossam. Unde Christus non venit solvere, quia spiritualiter implevit. Propter quod dicit, *Non veni solvere* legem, *sed adimplere*, idest perfecte implere. Implevit autem primo moralia, caritatis dulcedine condiendo, quia plenitudo legis est dilectio, Rom. XIII, 10. Joan. XV, 11: *Hoc est præceptum meum ut diligatis invicem, sicut dilexi vos.* Secundo cæremonialia, figurarum velamen detegendo; infra XXVII, 51: *Velum templi scissum est;* Apoc. V, 9: *Dignus est Agnus aperire librum, et solvere signacula ejus,* idest observationes figurarum in lege. Tertio prophetias in se completas ostendendo; Luc. ult. 25: *Oportet impleri quæ scripta sunt in Prophetis de me.* Quarto promissiones confirmando; ad Gal. III, 16: *Abrahæ dictæ sunt promissiones.* Quinto judicialia per misericordiam temperando; Joan. VIII, 11 de adultera: *Nec ego te condemnabo.* Sexto consilia addendo; infra XIX, 21: *Vade, et vende omnia* etc. Septimo promissiones omnes eis factas de Spiritus sancti missione, et Filii incarnatione etc. persolvendo; ad Hebr. VIII, 8: *Consummabo testamentum novum;* Joan. XIX, 30: *Consummatum est. Amen dico vobis* etc. Ecce secundum, ubi ostendit quod ex parte sui implenda est: unde dicit, *Amen*, assertivum veritatis est. Unde, secundum Augustinum, nomen hebræum est, et interpretatur verum vel vere. Secundum Hieronymum, vere, vel fideliter, vel fiat. *Dico vobis, donec*, idest antequam, *transeat cœlum et terra.*

Contra. Eccle. I, 4: *Terra autem in æternum stat.* Responsio. Non dicuntur cælum et terra transire secundum substantiam, sed secundum formam; unde II Petri III, 10: *Adveniet dies Domini sicut fur, in quo cœli cum magno impetu transient, et elementa calore solventur.* Unde, *Donec transeat cœlum et terra*, idest elementa mutentur de hac mutabili forma ad immutabilitatem, secundum Glossam.

Jota unum. Jota unum est decima littera græca, et est minima ceteris litteris, ut dicit Augustinus, quia uno ductu fit. Apex est aliqua distinctio ipsius litteræ, idest quædam virgula in summitate. Hebræi autem diversa elementa significant per eamdem figuram; sed per quosdam punctos supra, vel infra positos distinguunt. Unde illi puncti vocantur apices. Et secundum Rabanum jota significat decalogum; secundum Hieronymum significat ea quæ minima putantur in lege, sicut forte erant aliquæ figuræ. Apex significat minimam particulam præcepti, vel minimum significativum legis, secundum Rabanum. Vult ergo dicere quod *jota unum*, idest unum de decem mandatis, *aut unus apex*, idest minimum significativum in lege, *non præteribit a lege, donec omnia fiant*, idest non remanebit quin impleatur et perficiatur. Glossa: " In capite, vel in corpore. „ Isa. XXVIII, 22: *Consummationem et abbreviationem audivi a Domino. Qui ergo solverit* etc. Hic provocat ad ejus impletionem, dicens, *Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis.*

Contra. Jo. X, 35: *Non potest solvi Scriptura.* Responsio. Non solvitur simpli-

citer, sed in aliquibus. Unde Rabanus: " Mandata solvit in seipso, et non in ipsis. „ Solvuntur autem tripliciter, scilicet non agendo, non credendo, alios in errorem trahendo. Minima mandata sunt moralia, vel legalia aliqua, quia minus sunt significatione; vel minima quantum ad remunerationem, in comparatione ad illa quæ Christus dixit. Unde Chrysostomus: " Mandata Moysi in actu facilia sunt, ut non occidas; et ideo in remuneratione modica, et in peccato magna; sed mandata Christi, ut non irascaris, in actu difficilia; et ideo in remuneratione magna, et in peccato minima. „

Minimus vocabitur in regno cœlorum. Contra Cassiodorus: " Qui majora negligens docere præsumpserit, consequens est ut non jam minimus in cælo, sed in gehennæ supplicio maximus habeatur. „

Responsio. Non habebitur, ut dicit Cassiodorus, sed vocabitur, quia erit eo indignus, ut dicit Augustinus. Unde *minimus vocabitur in regno cœlorum*, idest nullus, quia non erit ibi. Vel ipse non existens in regno vocabitur minimus, idest despectissimus et vilissimus, ab iis qui sunt in regno. Vel, secundum Glossam, *minimus*, idest despectissimus in Ecclesia.

Contra. Immo minimus est qui male facit, et male docet. Responsio. Qui male facit, et male docet, non est in Ecclesia quoad hoc opus: et ideo non vocatur in regno cælorum nec magnus, nec parvus; sed qui male facit, et bene docet, est in Ecclesia quoad aliquod opus, sed minimus in illa. *Qui autem fecerit*, idest servaverit, *et docuerit*, sic esse faciendum, *hic magnus vocabitur*, scilicet merito in Ecclesia militante, et magnus præmio *in regno cœlorum*, idest in Ecclesia triumphante. Augustinus: " Non dicit determinate, Qui fecerit minima, sed indeterminate, ut ostendat quod majora et minima oportet eum facere, qui in regno cælorum vult magnus esse. „

7. *Dico autem vobis* etc. Hæc est secunda pars a principio hujus capituli principalis, in qua ad impletionem novæ legis monet: et hæc pars dividitur in duas. Primo monet ad impletionis executionem; secundo monet ad executionis rectam intentionem, cap. VI: *Attendite* etc. Circa primum duo facit. Primo monet ad impletionis perfectionem explanando præcepta; secundo addendo consilia, ibi, *Dictum est antiquis: Oculum pro oculo* etc. Circa primum duo. Primo monet ad abundantem justitiam; secundo ostendit modum abundantis justitiæ, ibi, *Audistis quia dictum est antiquis.* Dicit ergo, *Dico autem vobis,* idest hic prædico. Unde attendite diligenter, *quia nisi abundaverit justitia vestra.* Chrysostomus: " Justitiam vocat universalem virtutem. „ Augustinus: " Non solum legis præcepta, sed etiam illa quæ addo. „

Contra. Act. XV, 10: *Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri portare potuimus;* Exod. XVII, 12: *Erant manus Moysi graves.* Quomodo ergo dicit *Abundaverit?*

Responsio. Quia specialiter hoc dicitur discipulis, et per consequens omnibus: et extendendum est non solum ad exteriorum operum exhibitionem, sed etiam ad animi cohibitionem. Levior autem est, quia est lex amoris, et amor omnia facit levia.

Item videtur ex hoc, quod moderni teneantur ad majorem justitiam quam antiqui. Contra. Cœlibatus Joannis non præfertur conjugio Abrahæ.

Responsio. Ad justitiam majorem non tenentur, sed abundare in justitia dicuntur, quia quod occulte dictum est antiquis, expressum est modernis; unde ibi figura, hic veritas.

Item super illud, *Plusquam scribarum,* Chrysostomus: " Non iniquorum, quia non ei, quæ non erat, comparasset illam justitiam quæ erat: plus enim et minus ejusdem generis sunt. „ Ergo scribæ erant justi.

Responsio. Talis justitia erat apparens. Unde non ei quæ non erat, idest quæ non esse videretur.

Plusquam scribarum et pharisæorum, quia justitia horum erat in præsumptione suæ actionis, et in judicio alterius, sicut patet de illo Luc. XVIII, 12: *Jejuno bis in sabbato.* Secundo, quia erat in ostentatione operis, non in rectitudine intentionis. Tertio, quia erat in lotione et exteriori munditia, non in opere. Quarto, in afflictione corporis per jejunia, et non in mandatorum observatione. Quinto, quia erat in minoribus observantiis, relictis gravioribus legis: quasi ergo dicat, Non solum

si minima, quemadmodum pharisæi faciunt, impleveritis, sed etiam illa quæ addo ad perfectionem, *non intrabitis in regnum cœlorum*, idest in Ecclesiam triumphantem; Prov. xv, 5: *In abundanti justitia virtus maxima est. Audistis quia dictum est antiquis* etc. Hic ostendit modum abundantis justitiæ. Abundans autem justitia est ordinans omnem motum animæ: propter quod dividitur in tres. Primo docetur ordinari in suis motibus virtus irascibilis, sive animativa; secundo concupiscibilis, sive affectiva, ibi, *Dictum est antiquis: Non mœchaberis* etc.; tertio rationalis, sive intellectiva, ibi, *Dictum est antiquis, Non perjurabis* etc. Item prima dividitur in duas. Primo ponit prohibitionem legis circa actum ex indebita inordinatione irascibilis erga proximum; secundo ponit superadditionem ipsius prohibitionis secundum perfectionem evangelicam, ibi, *Dico autem vobis* etc. Circa primum iterum duo facit; quia primo replicat prohibitionem; secundo pœnam legis, ibi, *Qui autem occiderit, reus erit judicio.*

Quærit autem primo Chrysostomus, quare non incipit a primo mandato. Responsio. Incipit a generalissimis passionibus, scilicet furore et concupiscentia, quæ destruunt caritatem: nam concupiscentia destruit amorem Dei, furor amorem proximi.

Juxta hoc quæritur, cum rationalis sit prior in modo quam irascibilis et concupiscibilis, quare non prius ordinatur quam ipsæ. Responsio. Procedit ab inferiori ad superius, quia doctrina levior et universalior; motus autem iræ et concupiscentiæ sunt motus virtutis animalis, quæ inferior est rationali.

Item cum motus iræ sequatur ad motum concupiscentiæ, quare non prius ordinatur virtus concupiscibilis, quam irascibilis? Responsio. Prior est natura et conservatio ejus, quam multiplicatio; sed ira est contra conservationem naturæ; et ideo primo admonet iram, deinde ordinat concupiscentiam, quæ est ad multiplicationem naturæ.

Dicit ergo, *Audistis quia dictum est.* Non dicit, Dixi, vel Pater meus; sed simpliciter, *Dictum est*, ne sermo ejus repelleretur. *Antiquis*, quibus data est lex (Exod. xx, 13): *Non occides.* Ecce prohibitio actus, qui est destructio naturæ, qui provenit ex furore iræ. Chrysostomus: " Nihil ita malitiam et errorem inducit et radicat, ut amoris destructio. " *Qui autem occiderit, reus erit judicio*, idest punitione legis, quæ est pœna talionis, de qua Exod. xx, quæ est occisio actualis. *Ego autem dico vobis;* quasi dicat, Lex data punit actualiter, sed dico quod judicio legis cælestis non solum qui occidit, sed etiam qui irascitur, reus est. Unde hæc est pars ubi ponitur superadditio, ex qua ordinatur irascibilis in suis motibus. Est autem ira et ad proximum, et ad adversarium, quæ est discordia, quam ibi prohibet, *Esto consentiens adversario tuo.* Insuper ira ad proximum est vel subita, vel inveterata, quæ est idem quod odium, quam ibi removet, *Si offers munus tuum* etc. Ira subita est duplex, vel intus latens, vel exterius apparens; et hæc duplex, scilicet cum apparet exterius per signum confusum, quando quis prorumpit in vocem indignationis, quam removet ibi, *Qui dixerit fratri suo, Racha* etc. Vel per signum determinatum, sicut quando prorumpit in sermonem, exprimendo affectionem irascibilis cum certa malitia, quam removet ibi, *Qui autem dixerit*, *Fatue* etc.; per hoc enim exprimitur discreta indignatio procedens a ratione. Quantum ad primum, scilicet prohibitionem iræ latentis, quæ est motus indignationis, sive malevolentiæ, dicit, *Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo*, idest quicumque motum malum ad nocendum proximo habuerit, et retinuerit, secundum Rabanum, *reus erit judicio*, idest dignus accusatione. Unde secundum Augustinum, hoc judicium habet condemnationem et pœnam incertam. Unde qui habet voluntatem nocendi tantum in animo, debet judicare se reum: et hæc ira radix est homicidii, de quo supra. Unde Chrysostomus: " Radix occisionis est ira: qui radicem abscindit, destruit ramos. "

Sed hic est quæstio. Si enim omnis qui irascitur fratri suo reus est judicio, cum sancti irascuntur malis, peccant, cum nullus excipiatur?

Responsio. Duplex est ira: per zelum; et hæc non est peccatum; et talem habent sancti; et est ira per consensum; et de tali dicitur hic: *Qui irascitur* etc. Unde Glossa: " Ira est omnis malus motus animi ad nocendum. "

Qui autem dixerit (ecce prohibitio

iræ per signum indignationis expressivum) *fratri suo*, per naturæ communionem, vel per fidem sicut sunt Christiani, vel per possibilitatem ad fidei unitatem, et sic sunt fratres Judæi, vel Gentiles: *Racha*, idest qui motum in voce indignationis proruperit; unde Hieronymus: " Racha hebræum est, quod interpretatur cenos, idest inanis, aut vacuus, quem nos possumus nuncupare absque cerebro; „ in quo notatur affectus indignantis; *reus erit judicio.* Glossa: " Idest consensu in judicium de danda sententia in eum; „ quasi dicat: Dignum est ut sententia proferatur contra eum.

Glossa: " Dignus accusatione, „ quod supra dictum est de homicidio. Ergo semper talis peccat mortaliter.

Responsio. Ira, quæ est motus animi, est duplex, vel subita, vel cum deliberatione: si subita, veniale; unde Hieronymus: " Si subitus motus, cui non consentitur, propassio est. „ Si cum deliberatione, mortale; unde Hieronymus: " Accedente consensu, passio mors in domo. „

Qui autem dixerit, Fatue. Ecce tertius gradus iræ, scilicet quæ est per signum certum expressivum malitiæ; unde dicit, *Qui autem dixerit, Fatue*, idest qui usque ad convicium processerit, quod est ex certa malitia, *reus erit gehennæ ignis*, idest punietur æterna pœna. Gehenna, secundum Hieronymum, dicitur a *Ge*, quod est terna, et *Ennon*, qui est locus iuxta Jerusalem, ubi Judæi idolis immolabant. Sed tempore captivitatis repletus est locus ille cadaveribus mortuorum, cui comparat Christus infernum, vocando pœnam æternam gehennam.

Sed est hic quæstio, quia Paulus ad Gal. III, 1 dicit: *O insensati Galatæ* etc. Item Luc. ult., 25: *O stulti et tardi corde ad credendum.*

Responsio secundum Chrysostomum: Cum dicit *racha*, et *fatue*, intelligendum est sine causa: nam hoc dicere non est peccatum, cum causa subest.

Contra hoc Hieronymus inquit: " In quibusdam codicibus additur *sine causa*, in veris autem non est: et ita penitus tollitur. Unde radendum est, *Sine causa*, quia *ira viri justitiam Dei non operatur.* „

Responsio. Intelligit de ira, quæ est inordinatus motus animi ad nocendum cum consensu.

Item quæritur, quare ira gravat peccatum linguæ. Responsio secundum Chrysostomum: " Omnis sermo vanus qui dicitur, immundo spiritu dictante profertur. „ Vanum ergo dicentes, non tantum ideo peccamus quia aliquem lædimus, sed quia locum damus in nobis immundis spiritibus agendi quod volunt.

Notandum autem circa supradicta, quod judicium, concilium et gehenna exprimunt pœnam infernalem; sed plus et minus secundum qualitatem culpæ. Unde Gregorius: " Circuit gradus culpæ, circuit ordo sententiæ; quia in judicio adhuc causa dicitur, in concilio jam sententia apta definitur; in gehenna vero ea quæ de concilio sententia egreditur, completur. „ Propter hoc dicitur Levit. XIX, v.17: *Non oderis fratrem tuum in corde tuo.* Et ad Ephes. IV, 36: *Sol non occidat super iracundiam vestram.* Qui ergo motum nocendi habet in animo, debet judicare se reum; si autem prodeat in contumeliam adversus fratrem, eget reconciliatione; si autem non judicat se reum, nec fratri vult reconciliari, ex contemptu perseverans in odio, reus erit gehennæ.

Si ergo offers. Hic prohibet iram inveteratam, ex qua odium nascitur, et concludit a majori, secundum Rabanum, sic: Si non licet fratri tuo irasci, multo fortius non licet detinere iram, unde nascatur odium. Ergo *si* tu *offers*, idest offerre proponis, *ad altare.* Hoc multipliciter exponitur, secundum quod altare aliquando accipitur pro materiali templo, sicut in Psal. XXV, 6: *Lavabo inter innocentes manus meas, et circumdabo altare tuum, Domine.* Aliquando pro Christo; Thren. II, 7: *Repulit Dominus altare suum*, idest Christum, scilicet in passione. Aliquando pro cordis devotione, et hoc est templum interius, secundum Augustinum. Quantum ad primum, *Si offers munus tuum*, idest oblationem, *ad altare*, materiale, ad litteram; vel munus boni operis, secundum Glossam, *ad altare*, idest Christum. Vel secundum Augustinum: *Munus tuum*, idest orationes, psalmos, hymnos, et hujusmodi, *ad altare*, idest in corde, quod est templum ubi oblaturus es: *et ibi*, scilicet in ecclesia, vel in corde, *recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid adversum te.* Hoc potest intelligi dupli-

citer, scilicet de lædente et læso. De lædente sic, secundum Augustinum: *Si recordatus fueris*, idest si in mentem et notitiam tibi venerit, quod *frater tuus*, quem læsisti, *habet aliquid adversum te*, scilicet pro contumeliæ affectione, pro corporali læsione, pro temporalium subtractione, pro famæ denigratione: *relinque ibi*, scilicet coram altare, sive coram Deo, *munus tuum, et vade*, si absens est: non pedibus corporis, ut dicit Augustinus, sed animo humili te prosternas in conspectu ejus cui oblaturus es; si præsens est, revocandus est ad amorem, petendo veniam ab eo. Vel si *frater tuus*, qui te læsit, *habet aliquid adversum te*, i. e. unde adversatur tibi, *vade reconciliari fratri tuo*, dimittendo rancorem sibi: ex hoc enim quod dicens, *Si frater tuus habet aliquid adversum te*, non apponit *juste*, dat intelligere quod etiam ille cui injuria facta est, debet quærere amicitiam. Unde Chrysost. " Si pro gloria salutis tuæ jubet te Dominus amicitiam facere, multo magis debes rogare, ut duplicem gloriam consequaris, unam, quia innoxius es; alteram, quia prior rogasti. „ *Et tunc veniens*, quasi placens Domino, qui prius non placebas, *offeres munus tuum.* Chrysostomus: " Si cogitatu offendisti, cogitatu reconciliare; si verbis, verbis; si factis, factis. „ Et iterum: " Nisi quem factis læsisti, factis placaveris, sine causa oras ad Dominum, sine causa eleemosynas facis de rebus, quibus alios expoliasti. Quid enim prodest si alius pro te orat ad Dominum, et alius adversum te interpellat ad Dominum? „ Eccli. xxxiv, 23· *Dona iniquorum non probat Altissimus.*

Et nota hic quatuor quæ requiruntur ad dationem sive oblationem, scilicet mentis hilaritas; unde dicit, *Si offers;* Eccli. xxxv, 11: *In omni dato hilarem fac vultum tuum.* Secundo rei proprietas; unde dicit, *Munus tuum;* Proverb. iii, 9: *Honora Deum de tua substantia.* Tertio loci opportunitas, *Ad altare.* Quarto proximorum caritas: unde dicit, *Et recordatus fueris;* I Cor. xiii, 3: *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Stultus est qui copiam ciborum perdit pro denario salis, idest caritatis, quæ dat omnibus saporem et decorem, ut aurum aliis metallis. *Esto consentiens adversario tuo.* Supra prohibuit habere iram, sive discordiam cum fratribus; hic removet habere discordiam cum adversario, dicens, *Esto consentiens*, idest benevolus vel benignus, ut habetur ex Græco, sicut dicit Hieronymus, *adversario tuo.*

Contra. Diabolus est adversarius: ergo est sibi consentiendum.

Responsio. Loquitur de illo qui nobiscum est in via; sed diabolus non est in via, nec potest esse, sed est in devio æterno; unde *adversario tuo*, secundum Chrysostomum, idest homini adversanti, sive inimico ad litteram; Rom. xii, 18: *Si fieri potest, cum omnibus hominibus pacem habentes.*

Dum, idest donec, *es cum eo in via*, idest in statu merendi; Joan. ix, 4: *Venit tempus quando non licet operari.* Vel adversarius noster est Deus, de quo Exod. c. xxiii, 7: *Ego Dominus qui adversor impium.* Vel sermo divinus, qui adversatur peccare volentibus; II Tim. ult. 16: *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum.* Vel conscientia remordens, de qua Ps. xlix, 21: *Arguam te, et statuam contra faciem tuam.* Et sic iterum omnibus istis modis exponitur. Unde, *Esto consentiens adversario tuo*, id est Deo, et divino sermoni, secundum Augustinum et Bedam; quibus est consentiendum in spe promissi, in timore supplicii, in opere præcepti, in declinatione prohibiti. *Cito*, idest sine mora; Eccli. v, 8: *Ne tardes converti ad Dominum. Dum es cum eo*, idest cum quo recte graderis, *in via*, scilicet Christi, sive pœnitentiæ, sive mundi; Psal. cxviii, 32: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Ne forte tradat te.* Secundum Augustinum, ne forte causa sit occasionaliter ut tradaris. Et dicit, *forte*, secundum Glossam, ne auferatur pœnitentiæ locus. Si enim obiisset adversarius antequam consentiret, sive esset benevolus, videretur quod damnaretur, dicendo simpliciter, *Ne tradat te adversarius*, idest sermo divinus, vel Deus, vel conscientia remordens, *judici.* Glossa: " In manus Christi; „ Joan. v, 22: *Omne judicium dedit Filio. Et judex*, idest Christus; Jerem. xxix, 23: *Ego sum judex, et testis. Tradat te ministro;* Glossa: " Idest angelo qui colligit zizania ad comprehendendum, „ infra xiii. Ps. ciii, 4: *Qui facit angelos suos spiritus.* Vel *ministro*, i. e. exa-

ctori diabolo; Is. XIV, 4: *Quomodo cessavit exactor? Et in carcerem mittaris,* idest in abyssum inferni; Is. XXIV, 22: *Claudentur in carcere;* Apoc. XX, 3: *Misit illum in abyssum, et clausit. Amen dico tibi,* idest certe scias, *quia non exies inde, donec.* Glossa: " Idest numquam. „ Unde Augustinus: " *Donec* non significat hic finem pœnæ, sed continuationem miseriæ; quasi dicat, Semper solves, et numquam persolves; „ sicut in Ps. CIX, 1: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum,* idest semper sedebis. *Reddas novissimum quadrantem,* idest minutissima peccata, secundum Bedam et Rabanum, quia nihil remanebit impunitum: est enim quadrans genus nummi habens duo minuta. Vel secundum Augustinum et Hieronymum, per quadrantem voluit intelligere terrena peccata: nam quadrans novissimum est terra, quæ quarta pars elementorum hujus mundi est, et ea novissima ab igne; quasi dicat: Quia noluisti esse ignis per caritatem, æreus per boni operis strenuitatem, aqueus per baptismatis sanctificationem; sed fuisti terrenus inhærendo terrenis, *non exibis inde,* quia numquam persolves peccata quæ de terra contraxisti.

9. *Audistis, quia dictum est antiquis: Non mœchaberis* etc. Supra ordinavit irascibilem respectu suæ passionis; hic ordinat concupiscibilem respectu passionis quæ est in radice, scilicet in virtute generativa. Ponuntur autem hic duo. Primo ordinatio concupiscibilis circa suum motum; secundo confirmatio ipsius matrimonii dati in ejus remedium, ibi, *Dictum est: Quicumque dimiserit uxorem suam.* Insuper in prima primo monet concupiscentiæ inordinatum motum; secundo tollit occasionem sive provocationem ad ipsum, ibi, *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te.* Prima duo continet, scilicet justitiam legis veteris, quæ consistebat tantum in opere exteriori; deinde explanationem novæ, quæ consistit etiam in interiori, ibi, *Ego autem dico vobis* etc. Dicit ergo: *Audistis quia dictum est antiquis,* idest Judæis sub præceptis legis degentibus multo tempore jam elapso. Unde Chrysostomus: " Dicendo *antiquis,* ostendit multum tempus ex quo mandatum hoc acceperunt, *Non mœchaberis,* idest non illegitime commisceberis mulieri. „ Mœchia enim proprie est illicita commixtio maris et fœminæ.

Quærit hic Chrysostomus quare non dicit de primo mandato. Responsio. Quia incipit a generalissimis passionibus, ut dictum est supra.

Ego autem dico vobis, idest ad hoc mandatum, quod solum in actu putatis esse servandum, addo et explano esse servandum in voluntate, secundum Augustinum. *Quia omnis qui viderit mulierem,* idest qui visum infixerit in mulierem.

Est autem quæstio hic, quare præter alios sensus solum visum nominat. Responsio. Quia visus magis est in promptu. Vel, secundum Bedam, in visu omnem motum animi ad delectationem intelligit.

Item hic quæritur, quare non dicit, Concupierit, sed, *Omnis qui viderit.* Responsio. Quia concupiscere est aliquando subito, et non deliberate; et sic est veniale, et est propassio secundum Hieronymum. Sed videre ad concupiscendum est cum deliberatione; et ideo mortale, et est passio secundum Hieronymum.

Juxta hoc quæritur, quare non dicit ad mœchandum, sed solum ad concupiscendum. Responsio. Ut det intelligere, quod non solum operatio, vel consensus ad operandum, est damnabilis, sed etiam intentio vel consensus ad delectandum.

Ad concupiscendum eam; secundum Augustinum et Hieronymum, idest ut eam eo fine videat ut concupiscat interius, ut faceret si facultas se offerret. *Jam mœchatus est eam in corde suo,* idest mœchiæ reus est, quia jam transivit in affectum cordis, secundum Rabanum. Gregorius: " Non licet intueri quod non licet concupisci. „ Threnorum III, vers. 51: *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Secundum Augustinum nomine mœchantium omnem carnalem delectationem intelligit: et cum dicit, *Viderit,* visus pro omni motu qui est ad delectationem, non solum corporalis, sed etiam interior, qui est in concupiscentia, ponitur, ut dicit Beda. *Quia si oculus tuus* etc. Hic removet provocantia ad ipsum motum, quæ sunt duo principaliter, scilicet visus et tactus. Primum removet dum dicit, *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te;* deinde secundum, ibi, *Et si dextera manus tua scandalizat*

te. Dicit ergo, *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te;* quasi dicat: Supra prohibui vobis mœchiam in actu et voluntate, sed et plus prohibeo, scilicet omnem occasionem provocantem ad ipsam; unde dico, *Quod si oculus tuus dexter* etc. Hoc exponitur multipliciter a sanctis, secundum Hieronymum, Bedam et Hilarium. *Oculum* dicit visum et affectum mentis; unde Hieronymus: " Quia supra de concupiscentia mulieris dixerat, recte nunc cogitationem etiam sensum in diversa volventem, oculum nuncupavit. „ Et Hilarius: " In oculo, et dextro intelligitur affectus quorumlibet animorum. „ Secundum Augustinum, et Rabanum, et Chrysostomum, oculus dexter potest hic accipi pro amicis et consiliariis, qui quasi iter in agendis demonstrant. Unde Chrysostomus: " *Dexter* apposuit, ut discas, quoniam non de membris est sermo, sed de his qui familiariter ad nos se habuerint. „ Item secundum Augustinum, et Bedam, et Hieronymum, pro parentibus et propinquis potest accipi oculus dexter. Vel secundum unam Glossam, pro vita contemplativa. Intelligendum est ergo sic, *Si oculus tuus,* idest sensus, et cogitatio, *dexter,* idest sub specie bonæ intentionis, *scandalizat te,* illicita concupiscendo, *erue eum,* scilicet malum usum ei frangendo, *et projice abs te,* scilicet ipsum ex toto annihilando. Unde Chrysostomus: " Erat mulier religiosa, et respexi, et dixi, Debeo visitare illam assidue, ut instruam illam, et confirmem in bono: bonus est iste respectus, et oculus dexter. Sed dum assidue visito, decidi in laqueum desiderii ejus; ecce respectus bonus, et dexter oculus factus est mihi in scandalum. Ejiciam ergo illum bonum respectum, qui generaturus est malum. „ Et concludit infra: " Omne ergo bonum quod nos, vel alios scandalizet, præscindere debemus a nobis. „ Item, *Si oculus dexter,* idest amicus et consiliarius in divinis, *scandalizet,* trahendo in hæresim, talis est eruendus reprobando, projiciendus manifeste contradicendo. Item si parentes scandalizant, vitæ sanctitatem impediendo, talis oculus eruendus est resistendo, projiciendus a se separando. Item si vita contemplativa scandalizat, in tædium vel arrogantiam vertendo, eruendus est aliquando diminuendo, projiciendus ad activam transeundo. *Expedit enim tibi,* idest magis est necesse et utile tibi, *ut pereat unum membrorum tuorum,* idest sensus talis, vel consiliarius, vel propinquus, vel contemplatio; unde Glossa: " Ille quem habes ut membrum, „ *quam totum corpus tuum eat in gehennam,* idest quam tu totaliter in anima, et corpore mittaris in infernum. Glossa: " Melius est illo præciso salvari, quam cum illo damnari. „

Contra. Secundum Canones, quicumque tali occasione absciderit sibi membrum, irregularis est. Præterea alia Glossa Chrysostomi et Augustini: " Nullum membrum ad litteram erui præcipitur. „ Contra. In vitis Patrum hoc legitur factum fuisse.

Responsio ad primum, quod nullum membrum intendit debere præcidi propter hoc; sed vocat præcidere vel eruere, usum vel actum hujusmodi a se per studium pii laboris amovere, ut supra dictum est. Ad secundum quod objicitur de vitis Patrum, respondetur, quod hoc excusatur per Spiritum sanctum, quo inspirante creditur fuisse factum, sicut dicit Augustinus de Sampsone in libro *de civitate Dei;* quod non aliter excusatur, nisi quia Spiritus sanctus latenter hoc jusserit, qui per eum miracula faciebat.

Et si dextera manus tua, idest operatio, vel tactus exterior cum bona intentione; vel amicus qui tibi ministrat in bonis; vel, secundum Chrysostomum, *Dextera manus,* voluntas animæ, sinistra, voluntas corporis. Hæc autem corporea, ut dicit idem, organum est illius manus.

Sed quæritur, quare non mentionem fecit de oculo sinistro et manu sinistra, cum contingat et per illam pati scandalum.

Responsio. Removendo unum, quod videbatur minorem præstare occasionem, removet et id quod majorem dat occasionem. Vel, secundum Chrysostomum, ut intelligas quod non de membris corporalibus loquitur, sed loquitur de familiaribus, vel amicis, ut supra dictum est.

Scandalizat te, idest sit occasio ruinæ tuæ, sive scandali, *abscinde eam,* scilicet dimittendo, vel fugiendo; unde Chrysostomus: " Ad litteram nullum membrum in homine abscindi præcipitur,

sed per studium pii laboris, si nocet, est revocandum, et removendum, et etiam longe a se faciendum, ut nec in memoria habeatur. „ Unde addit, *Et projice abs te*, scilicet ex toto relinquendo. *Expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam.* Glossa: " Id est melius est tibi illo præciso salvari, quam cum illo damnari. „ *Dictum est* etc. Hic ponitur secundum, scilicet confirmatio matrimonii dati in remedium concupiscentiæ. Unde cum supra removerit illicitam commixtionem contra matrimonii legem, hic removet illicitam conjunctorum separationem: et per hoc confirmatio matrimonii est contra hæreticos. Dicuntur autem hic duo. Primo legis Moysi permissio; secundo legis novæ justitia et prohibitio, ibi, *Dico autem vobis.* Dicit ergo, *Dictum est:* non dicit a quo, vel quibus, per hoc significans ipsos esse quasi alienos a Deo, quibus hoc dicebatur, Deut. XXIV, ubi scripsit Moyses, quod si uxor non placeret viro propter aliquam fœditatem, dimittat eam. *Quicumque dimiserit uxorem suam*, idest dimittere voluerit; et hoc fuit permissum a Moyse, non præceptum; unde Marci X, 4: *Moyses permisit libellum repudii scribere, et dimittere. Det ei libellum repudii.* Hoc fuit præceptum sub ista conditione, si dimitteret. Et in libello repudii (ut dicunt) scripta erat causa divortii, et dos quam dabat ei, et licentia quam habebat nubendi alii. Unde, secundum Chrysostomum, abdicabat a se, ut non esset in ejus potestate ad eam reverti.

Quæritur autem hic, quare hoc permisit Moyses, cum non esset ei indictum a Domino.

Responsio secundum Ambrosium et Chrysostomum: Permisit, ne odio, vel alia causa habita in uxorem contingeret majus malum, scilicet occisio ejus. Unde Ambrosius: " Melius est enim dividi, quam odio sanguinem fundi. „

Sed notandum, quod est multiplex permissio. Primo concessionis licitæ, ut Prior concedit te visitare parentes. Secundo dispensationis, quando permittit quod tibi non licet comedere, ut comedere carnes. Tertio tolerantiæ, ut quando permittitur inter duo mala minus malum, ne fiat majus: et talis fuit permissio Moysis: dicitur enim permisisse, quia toleravit, ne majus malum facerent, scilicet homicidium, ut supra dictum est. Et ideo dicit Dominus, quod *hoc præcepit Moyses ad duritiam cordis eorum*, infra XIX, 8. Et talis permissio permittenti peccatum non est, quia hoc facit, ut resistat majori malo. Quarto indulgentiæ, quando permittitur aliquid, cujus oppositum melius est: sicut Apostoli secundas nuptias, I Corinth. VII, permiserunt, cum tamen melior esset continentia vidualis. Quinto sustinentiæ, sicut Deus permittit mala fieri, ut eliciat bona.

Ego autem dico vobis etc., idest id determinando, uxorem non dimittendam ex qualibet causa; et toleratum a Moyse, ne majus malum fieret, scilicet homicidium. Sic astringo, et explano: *Quia omnis, qui dimiserit uxorem suam, excepta causa fornicationis*, scilicet corporalis, viri, vel mulieris, *facit eam mœchari*, quia illa nubit alteri. Et hoc non est conjugium, sed adulterium; unde addit, *Et qui dimissam duxerit, adulterat*, quia debet manere innupta, vel viro reconciliari, ut dicit Glossa. Quod si ipsam dimittat ob causam fornicationis, ut dicit Augustinus, ipse non facit eam mœchari, sed ipsa, cujus est reatus. Nec dimittens sic potest illa vivente aliam ducere, ut tangitur I Corinth. VII.

Nota, quod qui dimittit, sive repudiat, quatuor mala facit, ut dicit Chrysostomus; quia quantum ad Deum existit homicida; secundo dimittit non fornicantem; tertio facit eam adulteram; et quarto accipientem facit adulterari. Item adulterans quatuor peccata committit: exhæredat filios, fidem violat, virum dimittit, et ex adulterio fornicatur. Propter hoc dicitur Is. L, 1: *Quis est hic liber repudii matris vestræ quo dimisi eam?* Eccli. XXIII, 32: *Omnis mulier relinquens virum suum peccabit.* Item nota super illud, *Excepta causa fornicationis* etc. Glossam Augustini et Chrysostomi: " Causa fornicationis est si uxor cogat ad idolatriam, vel avaritiam, vel ad alias illicitas concupiscentias: non enim fornicatio est tantum stupri, sed generaliter quæ a lege Dei aberrare facit. „ Ergo spiritualis fornicatio solvit matrimonium. Contra. Hieronymus: " Si mulier peccat in animam suam, non est polluta viro: „ quasi dicat: Propter hoc quod peccat tantum in animam suam,

non peccavit contra virum: et sic per hoc non debet solvi matrimonium.

Responsio. Vinculum matrimonii consideratur tripliciter: vel quantum ad mutuam continentiam; vel quantum ad reddendum debitum carnale, vel quantum ad cohabitationem mutui servitii. Primum vinculum non solvit nisi mors alterius, vel utriusque: quia consummato matrimonio, alter contrahere, altero vivente, non potest. Secundum vinculum solvitur in carnali fornicatione; cum distinctione tamen: nam quædam spiritualis fornicatio corrumpit facientem tantum, sicut superbia, ira, et similia; alia corrumpit cohabitantem, sicut hæresis, vel furtum, et similia. Quantum ergo ad primum modum non debet solvi vinculum cohabitationis. Quantum ad secundum debet solvi manente illa fornicatione spirituali, ut si diceret mulier se nolle habitare cum viro, nisi faceret furtum, vel talia hujusmodi. Sunt autem sex casus, qui continentur his versibus:

Simile, prostituens, vis, mors, et credita forma
Si convertatur, post novit, mittere nequit.

In istis casibus non licet dimittere uxorem fornicantem. Primus est similitudo, idest si ipse vir convincitur fornicari; secundus prostitutio, hoc est si ipse vir prostituat ipsam; tertius est violentia, hoc est quando ab altero opprimitur per violentiam: et intelligitur de violentia absoluta, et non de illa quæ est per metum; quartus est credita forma, hoc est quando ab alio cognita est sub specie viri sui, quem putabat virum suum; quintus est mors, hoc est cum credit probabiliter virum suum mortuum, et alteri nubit; et viro redeunte statim recedit a priori; sextus est conversio, hoc est fidelis ab infideli secundum ritum suæ sectæ dimittatur; postea utroque converso ad fidem cogitur per Ecclesiam eam recipere; septimus est reconciliatio, hoc est cum reconciliavit eam sibi post commissum adulterium, vel publice adulterantem retinuit. In istis casibus nequit vir mittere, idest dimittere uxorem fornicantem. Et sic intelligitur Glossa August. et Chrysost.

Quæritur autem hic, utrum similis causa sit in viris, si dimittantur ab uxoribus suis causa fornicationis.

Responsio Hieronymi: " Quicquid viris dicitur, redundat in fœminas: neque enim adultera uxor dimittenda, et vir mœchus retinendus: aliæ sunt leges Cæsaris, aliæ Christi: apud illas in viris frena pudicitiæ laxantur; apud Christum, quod non licet fœminis, æque non licet viris, quia eadem servitus pari conditione censetur. „

Item super illud, *Facit eam mœchari*, quæritur quare non dicit, Et mulier si nubat alteri, adulterat.

Responsio. Mulier, ut dicit Chrysostomus, imbecillis est: propterea per minas quas in virum dimittentem eam facit, vult emendare illius stultitiam. Sicut habens filium prodigum, illum dimittens increpat eos qui faciunt eum talem, et prohibet eos non convenire, neque apparere sibi.

Iterum audistis quia dictum est antiquis. Supra ordinavit irascibilem, et concupiscibilem ad suas passiones; hic ordinat rationalem respectu veritatis. Est autem duplex veritas, creata et increata. Ordinat ergo virtutem rationalem ad veritatem increatam per debitam reverentiam et honorificationem; secundo ad veritatem creatam per rectam interpretationem, ibi, *Sit autem sermo vester, Est est, Non non.* In primo dicuntur duo. Quia primo ponit justitiam legis, quæ consistit in duobus, scilicet in evitatione perjurii, et solutione præstiti juramenti, ibi, *Reddes autem Domino juramenta tua.* Secundo justitiam Evangelii, quæ consistit in duobus, in prohibitione assiduitatis juramenti, cum dicit, *Ego autem dico vobis, non jurare omnino:* et in prohibitionis explanatione, cum dicit, *Neque per cœlum* etc. Dicit ergo, *Iterum audistis, quia dictum est antiquis, Non perjurabis*, idest non perjurium committes; unde Lev. XIX, 14: *Non pejerabis, ne polluas nomen Dei tui.*

Quærit autem Chrysostomus, quare furtum præteriens, ad falsum testimonium transcendit.

Responsio. Quoniam qui furatur, quandoque pejerat, et non e converso: quoniam qui non vult mentiri, vel jurare, numquam eliget furari: et per hoc id advertit. Vel dicendum quod furtum puniebatur in lege; mendacium autem non. Et ideo ne putetur licitum, hic prohibet.

Reddes autem Domino juramenta tua.

Hieronymus: " Idest si jurare contigerit, per creatorem jurabis, non per creaturam. „ Unde *Domino* dicit, non idolo, vel creaturæ: quia, ut dicit Chrysostomus, qui Domino non reddit juramenta sua, sed elementis, dupliciter peccat. Primo, quia non reddit Deo jus suum; secundo, quia deificat per quod jurat, et sic idolatriam committit.

Glossa Hieronymi: " Sicut victimas Deo immolare jussit, ne eas idolis immolarent, sic parvulis concessum est jurare per Deum. „ Ergo si parvulis, non licet hoc perfectis. Contra. Apostolus juravit, Rom. I, 9: *Testis est mihi Deus* etc. Et angelus Apoc. X, 6.

Responsio. Parvulos dicit qui veritatem dicunt, seu humiles Deum timentes. Vel parvulis, idest pro parvulis, hoc est pro istis temporalibus.

Ego autem dico vobis, idest occasione perjurii etiam juramenta prohibeo, mandans vobis *non jurare omnino*, idest ex qualibet causa, sive sine legitima causa, quia cum sine causa juratur, attestatio primæ veritatis contemnitur, quia assumitur in vanum, quod prohibetur Exod. XX, 7: *Non assumes nomen Dei tui in vanum.*

Contra. Ps. CIX, 4: *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum;* ad Hebr. VI, 16: *Omnis controversiæ finis ad confirmationem est juramentum.*

Responsio. Prohibet jurare omnino, idest assidue. Vel omnino, in sensu compositio, idest in omni casu. Debent autem in juramento tria esse: materia debita, scilicet veritas; forma debita, scilicet justitia; et finis rectus: unde secundum Augustinum, et Gregorium, et Origenem, non penitus jurare prohibuit, sed occasione perjurii, quod perfectius est, docuit. Secundum Alexandrum, hoc præcipitur solum Apostolis in primitiva Ecclesia, ne imperfecti haberentur. Vel cum dicit, *Non jurare omnino*, prohibetur affectus jurandi, non effectus, sicut Jac. V, 12: *Ante omnia, fratres, nolite jurare,* idest non appetatis. Unde Hieronymus: " Christus omnino jurare prohibet, ne quis quasi bonum appetat jusjurandum, et assiduitate jurandi labatur in perjurium. „ Item Augustinus in libro *de mendacio* dicit: " *Omnino non jurare*, idest quantum in te est, non ames, neque cum aliqua delectatione appetas. „ Item idem Augustinus: " Juratio non est bona, non tamen est mala, cum est necessaria. „

Contra. Augustinus in sermone de periculo: " Falsa juratio perniciosa, vera periculosa, nulla secura. „ Si periculosa, ergo mala.

Responsio. Periculosa dicitur respectu jurantis, non quia mala, sed quia de facili potest omitti aliqua conditio juramenti, quæ est triplex, juxta illud Jerem. IV, 2: *Jurabis, Vivit Dominus, in veritate, in judicio, et justitia.* In veritate jurat qui secundum veritatem rei et conscientiæ; in justitia qui licite; in judicio qui pro causa sufficiente.

Neque per cœlum. Chrysostomus: " Qui per cælum jurat, cælum deificat, „ et per cælum intelligit omnem creaturam superiorem naturalem. Glossa: " Non juremus per creaturas. „

Contra. Joseph juravit per salutem Pharaonis, Gen. XLII, 15. Responsio. Juravit, potestatem ejus a Deo atque salutem cognoscens. Ergo non fuit per creaturam jurare, sed per Deum, in cujus manu salus est omnium.

Quia thronus Dei est; Is. ult. 1: *Cælum mihi sedes est. Neque per terram,* per quam intelligitur omnis creatura naturalis inferior, *quia scabellum pedum ejus est;* Isa. ibid.: *Terra scabellum pedum meorum.* Et, ut dicit Augustinus, in cælo dicitur Deus sedere, terramque calcare, non quod membra sic locata habeat; sed quia in corpore mundi maxima species est cæli, minima terræ: propter quod in cælo dicitur sedere, quia in magna sua potentia relucet.

Deinde comprehendit creaturam artificialem, dicens, *Neque per Jerosolymam.* Consuetudo erat Judæis jurare per Jerusalem, et templum, et hujusmodi. *Quia est civitas magni regis;* Psal. LXXVI, 14: *Quis Deus magnus, sicut Deus noster? Neque per caput tuum juraveris.* Per hoc intelligitur omnis creatura, quæ est idem quod nos. Augustinus: " Cum quis per salutem meam jurat, salutem suam Deo obligat. Cum per filios meos, oppignorat Deo, ut hoc eveniat in caput eorum quod exit de ore ejus. „ *Quoniam non potes unum capillum album facere aut nigrum,* scilicet naturaliter; quasi dicat, Non est opus tuum, sed Dei. Unde Augustinus: " Jurare per quaslibet creaturas est creatorem earum testem adhibere. „ Propter hæc omnia dicitur

Eccli. XXIII, 9: *Jurationi non assuescat os tuum.* Chrysostomus: " Nemo est qui frequenter juret, qui aliquando non perjuret. „ *Sit autem sermo vester, Est est, Non non.* Hæc est secunda pars ubi ordinat rationalem veritatem creatam per rectam interpretationem, scilicet quando veritas exprimitur verbo, secundum quod concipitur in animo; unde dicit, Ita prohibui non jurare etiam cum oportet loqui. *Sit autem,* idest sed, *sermo vester sit, Est est,* idest sermo vester habens existentiam rei, *sit, Est est,* idest proferatur secundum veritatem conscientiæ, *Non non,* idest, de re quæ non est, proferatur non esse. Unde Rabanus: " *Est est, Non non,* bis dicit, ut quod ore dicis, operibus comprobes; quod verbis negas, factis non confirmes. „ *Quod autem his abundantius est,* idest illud quod asseritur, vel negatur supra simplicem veritatem rei, sicut per juramentum, *a malo est:* non dicit quod malum sit, ut dicit Augustinus; sed a malo, scilicet non tuo, sed ex infirmitate compellentis te jurare, aut incredulitate.

Unde nota, quod jurare licet multis de causis. Primo pro veritate confirmanda incredulis; II Cor. I, 18: *Fidelis Deus, quia sermo, qui fuit apud nos, non fuit in illo est et non;* secundo pro pace reformanda, ut Jacob juravit Laban, Gen. cap. XXXI; tertio pro amicitia contrahenda; Gen. XXVI, 28: *Dixerunt viri Gerariæ ad Isaac: Sit juramentum inter nos;* quarto pro veritate manifestanda; Deut. cap. XIX, 15: *In ore duorum vel trium testium stat omne verbum*; quinto pro fidelitate servanda; II Reg. V, 3: *Venerunt seniores Israel ad regem, et percussit cum eis fœdus;* sexto pro obedientiæ et subjectionis recognitione: sic viri Galaad Jephte (Judic. XI, 10); septimo pro consuetudine Ecclesiæ servanda, ut canonici: sicut juraverunt filii Israel se Domino servituros. Et hæ septem causæ sunt propter bonum introducendum. Item aliæ duæ causæ sunt propter malum amovendum, scilicet sicuti juratur in contestatione litis ut calumnia sopiatur; ad Hebr. VI, 16: *Omnis controversiæ finis ad confirmationem est juramentum.* Alia causa est ad infamiam purgandam; Deut. XXI, 1: *Quando inventum fuerit cadaver hominis occisi, et ignorabitur cædis reus, egredientur majores natu, et judices tui... Et dicent: Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi viderunt. Propitius esto populo tuo Israel quem redemisti, Domine.*

9. *Audistis, quia dictum est, Oculum pro oculo.* Hæc est secunda pars ab illo loco, *Dico autem vobis* etc. in qua monet ad impletionis perfectionem, addendo consilia. Et primo ponit consilia respectu judicialium; secundo respectu moralium, ibi, *Audistis quia dictum est, Diliges proximum tuum.* Prima in duas. Primo ponit veteris legis justitiam; secundo novæ legis perfectionem, quæ consistit in duobus, scilicet in mali illati perpessione, et in beneficentiæ operatione, ibi, *Qui autem petit a te da ei.* In patiendo autem malum illatum, dupliciter, aut in corpore, aut in re, ibi, *Si quis voluerit tecum in judicio contendere;* aut in operatione, ibi, *Si quis te angariaverit mille passus.* Ad patientiam mali illati in corpore monet secundum duplicem gradum. Uno modo ad non appetendum vindictam; alio modo esse paratum ad plura sustinenda, ibi, *Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam.* Dicit ergo, *Audistis quia dictum est,* non dicit quibus, ut innuat illos esse duros corde: *oculum pro oculo, dentem pro dente,* in quo lex talionis erat injuriæ illatæ statuta, ut Augustinus dicit, Exod. XXI et Deut. XIX.

Sed quæritur quare legem talionis concessit Moyses. Responsio. Moyses vidit eos temerarios in injuriis et vindictis faciendis; et ideo cum non posset aliter eos retrahere, pœnam vindictæ voluit temperare, ne supra modum illatas injurias vindicarent, sed ad plura pro pari parem redderent talionem.

Item super illud Glossa Augustini: " Lex modum ultionis constituit. „ Contra Levit. XIX, 18: *Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum.* Responsio. Talionis erat lex judici in præcepto, et hoc ut facerent zelo justitiæ, et non zelo vindictæ, ad malorum cohibitionem; et sic intelligit Augustinus. Sed quia erat permissa injuriato secundum paritatem, putabant Judæi se posse ulcisci; et ideo inhibetur in Levitico.

Item ibidem Augustinus: " Injustorum justitia est: non quia iniqua est ultio quam lex statuit. „ Ergo ultio erat licita. Responsio. Ultio amore justitiæ erat licita ipsi judici, non amore

vindictæ. Unde sic intelligitur Glossa: Ultio justa injustorum, idest vindictam injuste exigentium.

Ego autem; quasi dicat: Illis sic concessum est, *ego autem dico vobis*, idest dicendo moneo vos, *non resistere malo*, idest non velitis repellere injuriam illatam ulciscendo, vel animo ulciscendi. Unde cum dicit *Malo*, intelligit de malo temporali, sive pœnæ, ut dicit Augustinus et Hieronymus; et non de malo culpæ, cui usque ad mortem resistendum est. Chrysostomus: " Præcepit istud, non ut nobis mutuo oculos eruamus, sed ut potius innocentes custodiamus, vel contineamus manus, sicque comminatione tali impetum frænavit injuriæ. „ Item idem: " Iracundia per iracundiam non compescitur. „ Et intelligi debet de malo pœnæ: quod est tripliciter, ut Augustinus dicit: in cruciatu corporum, damno rerum, et angariis operum.

Quæritur autem utrum non resistere malo, sit præceptum, vel consilium. Responsio. Injuria quam appellat hic malum, aut est particularis et privata, aut publica: si publica, tunc repelli debet jussu principis; Roman. III, 4: *Dei minister est, vindex in iram ei qui male agit.* Item Augustinus: " Fortitudo quæ a barbaris defendit patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena justitia est. „ Et sic præceptum est subditis, non solum principibus. Vel potest esse injuria particularis; et tunc injuria repelli potest tripliciter: vel impediendo, sicut Paulus, qui per milites impedivit injurias Judæorum: vel arguendo, sicut Dominus fecit danti ei alapam, Joann. XVIII; et sic licet omnibus tam perfectis quam imperfectis: vel repellitur cogente necessitate, sicut quando non potest vitari læsio, nec per fugam, nec per aliud impedimentum; et tunc aut repellitur sine armis, et hoc modo permittitur clericis et laicis: aut cum armis, et sic non licet clericis, etsi laicis forte liceat flagrante maleficio cum moderamine inculpatæ tutelæ, ut dicit lex: et sic est in præcepto clericis, laicis autem in consilio; aut repellitur animo ulciscendi, sine vindictæ libidine, et sic omnibus est prohibitum, et præceptum. Et sic intellectum multipliciter, *Non resistere malo*, est in præcepto, vel in consilio.

Si quis te percusserit in dexteram maxillam, ad litteram, *præbe ei et alteram,* idest paratus sis sustinere patienter. Rabanus: " Non tantum non repercutias, sed si vult alteram ferire, patienter feras. „ Et hoc congruebat Apostolis pro tempore illo: nam quia fundaturi erant Ecclesiam, voluit eos debere sustinere primos impetus persecutorum, ut homines videntes eorum patientiam converterentur ad fidem. Unde Chrysostomus: " Si diligenter inspexeris quam illi fuerunt legis auditores, et in qua conversatione degentes, et quando hæc præcepta susceperint, facile intelliges, maxime miraberis legislatoris sapientiam. „ Vel, *Præbe ei et aliam.* Glossa: " Totum corpus ad affligendum. „ Hieron.: " *Aliam*, idest dexteram, quia justus totus est dexter. „ Ambrosius: " Quid tam mirum quam percutienti maxillam præbere? nonne omnis impetus indignantis frangitur, ira sedatur, et per patientiam ille qui injuriatur, ad pœnitentiam revocatur? „ *Et ei qui vult tecum in judicio* (Glossa, altercationis) *contendere,* idest contentiose agere, *et tunicam tuam tollere,* idest vestes viliores, *dimitte ei et pallium,* idest vestes pretiosiores, sive exteriores, priusquam contentiose agas, et fraudulenter. Et secundum hoc inhibitum est omnibus causam movere contra aliquem cum fraude et contentione; unde de isto judicio dicit Chrysostomus: " Omne judicium irritatio est cordis; si semel in judicium ingressus fueris, jam non cogitas ut veritas causæ appareat, sed ut quoquo modo victor existas. „ Vel potest esse monitio quoad perfectos, quia quamvis infirmis sit licitum movere causam contra proximum sub judice, dummodo sit sine fraude, tamen hoc non licet perfectis litem cum proximo habere. Unde Chrysostomus: " Qui te venerari debuerat propter dignitatem filii, judicat te propter necessitatem causæ, et perdis dignitatem Christi propter negotium mundi. „ Unde solent dici hi versus:

Expedit infirmis, licet absque dolo, sine lite,
Prælatisque licet, non expedit anachoritæ:
Non licet ut per eum sint res in jure petitæ.

Triplex autem est causa qua possunt ablata repeti ab aliquibus vice perfectorum. Prima est malorum refrænatio; Job XXIX, 17: *Conterebam molas iniqui, et*

de dentibus illius auferebam prædam. Gregorius: " Non solum cura debet esse ne nostra subtrahant, sed ut rapientes non sua, semetipsos non perdant. „ Secunda est pacis conservatio; Isa. xxxii, v. 17: *Erit opus justitiæ pax.* Tertia est pauperum consolatio, quibus data sunt illa bona temporalia ad sustentationem.

Et quicumque. Ecce tertium, scilicet monitio in angaria operum: angaria enim est exigentia indebiti servitii, vel operis in propria persona; unde dicit, *Et quicumque te angariaverit,* idest servire te coegerit corporaliter, verbi gratia, ut vadas cum eo *mille passus, vade cum eo et alia duo,* idest, adhuc sis paratus, ut amplius patiaris. Augustinus: " Historialiter hoc nec in Jesu, nec in suis invenimus impletum. „ Exponitur ergo: *Vade,* secundum Augustinum, non tam pedibus, quam parato affectu et animo; quasi dicat: Si quis cogit te servire, et solatium impendere, paratus esto compassionis affectu multo plura impendere. *Et qui petit a te, da ei.* Hic ponitur perfectio in beneficentiæ exhibitione, quod fit dupliciter, scilicet sine remunerationis spe, donando indigentibus: et absque usuris mutuum concedendo petentibus. Quantum ad primum dicit, *Qui petit a te,* rem vel correctionem, *da ei;* Glossa: " Quæ honeste et juste possunt dari. „ Honeste dicit, quia res ita posset esse necessaria, quod honeste non posset dari. Juste, quia aliena res non potest dari juste. Augustinus: " Ita des ut nec tibi noceas, nec alii. „ Est autem triplex donum, quod maxime debemus dare, scilicet de corde compassionem; Is. lviii, 10: *Cum effuderis esurienti animam tuam* etc. Gregorius: " Plus est compati ex corde quam dare, quia qui compatitur, de seipso dat; qui de pecunia, de alieno. „ Secundo de ore, dulcis verbi consolationem; Eccli. xviii, 16: *Nonne ardorem refrigerabit ros? sic et verbum melius quam datum.* Tertio de manu temporalem substantiam; Deut. xv, 11: *Præcipio ut aperias manum fratri tuo egeno.*

Quæritur autem hic, an ad hoc teneantur omnes, et semper. Responsio. Datum potest esse temporale, vel spirituale: si temporale, vel est de obsequio in opere; et sic tenetur quilibet ad indigentem; Exod. xxiii, 5: *Si videris asinum odientis te jacentem sub onere, non pertransibis, sed sublevabis cum eo;* vel est de rebus; et tunc vel est de superfluis, vel de necessariis: ad superflua tenentur clerici; unde Ambrosius: " Non majoris est criminis habenti tollere, quam cum possis, indigentibus denegare. „ De necessariis autem vel superfluis in casu tenetur quilibet, scilicet posito in extrema necessitate. Unde Hieronymus super illud Rom. xii, 20: *Si esurierit inimicus tuus:* " Quisquis in quacumque necessitate morituro succurrere poterit, si non fecerit, occidit. „ Si autem non sit dives, cum non possit dare temporalia, tenetur ad affectum. Unde Glossa: " Si deest facultas, da affectum. „ Si autem est spirituale, tunc vel est compassionis de corde, vel dulcis verbi de ore, vel sapientiæ de mente, et obligat tam pauperes quam divites; unde Hieronymus: " In plerisque pauperibus hoc stare non potest, sed etiam divites si semper dividunt, semper dare non poterunt. „ Præceptum ergo intelligitur de illa pecunia, secundum Hieronymum, quæ dando non deficit, idest de sapientia; sed quanto plus data fuerit, tanto amplius duplicatur.

Et volenti mutuari a te, ne avertaris. Ecce secundum genus præstandi, secundum Chrysostomum, scilicet cum redditurus commodamus; unde dicit, *Et volenti mutuari a te,* idest volenti a te accipere mutuo, *ne avertaris.* Glossa: " Idest ne alienes voluntatem. „ Chrysostomus: " Similis est pecunia usurarii morsui aspidis: percussus enim ab aspide quasi delectatus vadit in somnum, et per suavitatem soporis moritur, quia tunc venenum latenter per omnia membra decurrit: sic qui sub usura accipit, sub tempore quasi beneficium sentit; sed usura per omnes ejus facultates decurrit, et totum convertit in debitum. „ *Audistis, quia dictum est: Diliges proximum tuum* etc. Hic ponit consilia respectu moralium. Et quia moralia complentur in dilectione proximi, Rom. xiii, 8: *Qui diligit proximum, legem implevit;* ideo monet ad dilectionem cujuslibet tibi proximi et conformis in natura, sicut sunt et inimici. Dicuntur autem hic tria. Primo legis antiquæ reprobatio; secundo Judæorum facta traditio, ibi, *Et odio habebis inimicum tuum;* tertio legis evangelicæ perfectio, ibi, *Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros.* Ubi qua-

tuor tangit, scilicet inimicorum dilectionem; secundo monitionis suæ rationem, ibi, *Ut sitis filii Patris vestri;* tertio suæ rationis approbationem, ibi, *Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* quarto perfectionis conclusionem, ibi, *Estote ergo vos perfecti.* Dicit ergo, *Audistis quia dictum est* (Levit. XIX, 18): *Diliges proximum tuum,* scilicet affectu et effectu, *et odio habebis inimicum tuum.* Istud numquam invenitur in lege, sed additio est ex parte Judæorum: putabant enim hoc forte addendum ex multis quæ in lege dicta sunt: nam Deus præcepit ut delerent Amalecitas, et Exod. XXIII, 22 dicitur: *Inimicus ero inimicis tuis.* Et sic de aliis. Et ideo contra hoc ponitur evangelica perfectio, quæ consistit in tribus: in actu cordis, operis, et oris. Quantum ad actum cordis dicit, *Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros,* ad litteram, consulendo, auxiliando, beneficia largiendo. Augustinus *de vera Religione*: " Quid ei nocebit qui bene uti etiam inimico potest? ejus enim præsidio atque merito inimicitias non timescit, cujus præcepto et dono diligit inimicos. „

Quæritur autem si omnes ad hoc tenentur. Responsio. Omnes tenentur ad hoc affectu, et etiam effectu in necessitate, ut dictum est supra. Perfecti vero extra necessitatem debent diligere inimicos perfecte, affectu et effectu. Affectu autem possunt diligere inimicos generalis Ecclesiæ.

Benefacite, in effectu operis, *his qui vos oderunt*, tum ex naturæ conformitate; Isa. LVIII, 7: *Carnem tuam ne despexeris;* tum ex Dei et proximi caritate; Rom. XII, 20: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum* etc. Chrysostomus: " Si benefeceris inimico, tibi amplius benefecisti. „ *Et orate,* verbo oris, *pro persequentibus vos*, per apertam injuriam, *et calumniantibus*, per apparentem injustitiam. Vel *persequentibus,* facto, *calumniantibus*, idest falso criminantibus verbo. Hoc fecit Stephanus, Act. VII. Et Christus, Lucæ XXIII, 34: *Pater, ignosce illis: non enim sciunt quid faciunt. Ut sitis filii Patris vestri.* Hic ponitur monitionis ratio ex duplici exemplo, scilicet divino et humano. Quantum ad exemplum divinum dicit, Ita debetis diligere, *ut sitis filii Patris vestri,* idest imitatione. Unde Rabanus: " Filii non degeneres. „ Carnales filii si similes sunt patribus, nullam laudem merentur; si dissimiles, nullum vituperium: quia non est in potestate hominis, quam accipiat corporis qualitatem. Filii autem spirituales, si similes, laudandi; si dissimiles, vituperandi: quia in potestate cujuslibet est mensuram justitiæ faciendi. *Qui in cœlis est,* per operis sui majorem relucentiam. Vel, *In cœlis,* secundum Glossam, idest in electis et sanctis per gratiam. *Qui solem suum.* Ecce exemplum humanum. Et dicit signanter *Suum,* idest quem ipsemet fecit, contra hæreticos. *Facit oriri super bonos et malos,* ad litteram, secundum Rabanum; *et pluit super justos et injustos*, similiter ad litteram. Vel per solem potest significari influentia divinæ bonitatis; per pluviam manifestatio veritatis; quasi dicat: Si es similis Patri cælesti, benefacies bonis et malis. *Si enim diligitis eos qui vos diligunt* etc. Hic probat rationem et admonitionem suam exemplo publicanorum; quasi dicat: Non est perfectio tantum diligere amicos; *quia si diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* quasi dicat, nullam; infra VI, 2: *Recepistis mercedem vestram. Nonne e publicani hoc faciunt?* Qualis in vobis erit perfectio, si in dilectione non superatis exemplum publicanorum qui imperfecti sunt? Secundum Rabanum, dicuntur publicani qui vectigalia publica, vel negotia sæcularia, vel lucra sectantur. Et, ut idem dicit, publicanus nomen traxit a Publio rege, qui primus eos ordinavit. *Et si salutaveritis fratres vestros tantum,* idest si tantum oraveritis pro his, qui aliqua affinitate, vel amicitia conjuncti sunt vobis: nam salutatio, ut dicit Glossa, est quædam species orationis, *quid amplius facitis?* i. e. quid plura facietis quam gentes sive gentiles, qui ex quodam humano affectu hoc faciunt? quasi dicat: In hoc non eritis gentilibus perfectiores. *Nam et ethnici,* Rabanus, idest gentiles sive gentilibus dediti: ethnos græce, gens latine: *hoc faciunt*, idest humano affectu suis compatiuntur, et pro suis orant. Chrysostomus: " Si indignum est ut te qui in eodem est honore contemnat, quanto indignius est a te Deum contemni? „ *Estote ergo.* Hic ponitur conclusio; quasi dicat: Monui vos ad perfectionem evangelicam, *ergo estote perfecti;* Glossa: " In caritate Dei et pro-

ximi, „ *sicut et Pater vester cœlestis perfectus est.* Glossa: " *Sicut* imitationem notat, non æqualitatem; „ quasi dicat: Hoc quod dixi faciatis, ut mereamini esse filii Patris cœlestis per adoptionis gratiam.

Et nota quod duplex est perfectio, scilicet gloriæ, et viæ. De prima ad Ephes. IV, 13: *Donec occurramus omnes in virum perfectum* etc. Perfectio viæ vel est naturæ, de qua Gen. II, 1: *Perfecti sunt cœli et terra, et omnis ornatus eorum;* vel est gratiæ: et hæc est duplex, vel status, vel meriti. Perfectio meriti est multiplex. Prima cordis; Is. XXXVIII, v. 3: *Memento quomodo ambulaverim coram te in veritate et corde perfecto.* Secunda oris; Jac. III, 2: *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir.* Tertia operis, et hæc est multiplex. Prima innocentiæ; Eccli. XXXI, 3: *Beatus vir qui inventus est sine macula* etc. Et sequitur: *Qui probatus est in illo, et perfectus inventus est.* Secunda excellentiæ vitæ; Gen. VI, 9: *Noe vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis:* ad hanc tenentur clerici super laicos. Tertia obedientiæ; Gen. XVII, 1: *Ambula coram me, et esto perfectus.* Quarta patientiæ; Jac. I, 4: *Patientia opus perfectum habet.* Quinta perseverantiæ; I. Petr. I, 13: *Sobrii, et perfecti.* Glossa: " Constanter perseverando. „ Sexta est caritatis; I. Jo. IV, 18: *Perfecta caritas foras mittit timorem:* ad hanc tenentur omnes. Perfectio status est duplex. Prima ordinis; Deut. XXXIII, v. 8 dicitur Levitis: *Perfectio tua et doctrina tua viro sancto tuo.* Secunda prælationis; Lucæ VI, 4: *Perfectus erit omnis si sit sicut magister ejus.* Tertia religionis; infra XIX, 21: *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus* etc.

CAPUT VI.

1. Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis, alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum, qui in cœlis est. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, et in vicis, ut honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tua in abscondito: et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi,

2. Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis et angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito: et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis. Scit enim Pater vester, quid opus sit vobis, antequam petatis eum.

3. Sic ergo vos orabitis: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in cœlo, et in terra. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem: sed libera nos a malo. Amen. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cœlestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.

4 Cum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes; exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam. Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in abscondito: et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

5. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt, et furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, ubi nec ærugo, nec tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, nec furantur. Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt? Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diliget; aut unum sustinebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire, et mammonæ. Ideo dico vobis: Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum? Respicite volatilia cæli, quæ non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? Et de vestimentis quid solliciti estis? Considerate lilia agri, quomodo crescunt: non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis. Si enim fœnum agri quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos, modicæ fidei? Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim

omnia gentes inquirunt: scit enim Pater vester quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum: crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi. Sufficit diei malitia sua.

1. *Attendite, ne justitiam vestram faciatis coram hominibus.* Hæc est pars secunda ab illo loco, *Dico autem vobis* etc., in qua postquam monuit ad executionem evangelicæ perfectionis, monet ad executionis rectam intentionem. Et dividitur in duas. Primo monet ad simplicitatem sanctæ intentionis; secundo ad puritatem sanctæ conversationis, ibi (cap. VII), *Attendite a falsis prophetis.* Simplicitas sanctæ intentionis debet esse affectu et effectu: contra duplicitatem effectus, de qua Eccli. II, 14: *Væ peccatori ingredienti terram duabus viis;* et contra duplicitatem affectus, de qua Jac. I, 8: *Vir duplex animo inconstans est in omnibus operibus suis.* Primam ergo removet in hoc cap.; et duplicitatem effectus removet ibi, *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra.* Duplicitas affectus est, cum quis quod est bonum ex genere, facit ex mundano favore. Removet ergo primo appetitum mundani favoris ab omnibus operibus generaliter; secundo specialiter, ibi, *Cum ergo facis eleemosynam.* Insuper primo ponit mundani favoris exclusionem; secundo subjungit rationem, ibi, *Alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum.* Dicit ergo, *Attendite,* i. e. cauti et attenti estote, *ne justitiam vestram,* Glossa: " idest opera justitiæ vestræ, " *faciatis,* Glossa: eo fine, *coram hominibus, ut videamini ab eis,* idest ut humanum favorem appetatis. Augustinus: " Non prohibet videri ut Deus laudetur, sed videri ut ipsi laudentur. " Chrysostomus: " Sicut lampas abscondi non potest, sic nec opus justitiæ celari. " *Alioquin,* quasi dicat, quod si ita non feceritis, *non habebitis mercedem apud Patrem vestrum qui in cœlis est.* Glossa: " Quia humanus favor vobis deputatur, pro cujus mercedis amore fit. " Aggæi I, 6: *Qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum.* Hieronymus: " Non virtus, sed causa virtutis apud Deum mercedem habet. " *Cum ergo facis eleemosynam.* Hæc est secunda pars, ubi removet specialiter humani favoris appetitum a bonis operibus. Unde Augustinus in Glossa: " A toto descendit in partes. " Sunt autem tria bona opera maxime, scilicet eleemosyna, oratio et jejunium: eleemosyna contra oculorum concupiscentiam: oratio contra superbiam vitæ: jejunium contra concupiscentiam carnis. Prima ordinat ad proximum; secunda ad Deum; tertia ad seipsum. Excludit ergo appetitum favoris humani primo ab eleemosyna; secundo ab oratione, ibi, *Et cum oratis* etc.; tertio a jejunio, ibi, *Cum autem jejunatis* etc. In prima dicuntur quatuor. Primo ponit favoris exclusionem; secundo ejus rationem, ibi, *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam;* tertio dandi modum et discretionem, ibi, *Te autem faciente;* quarto danti promissionem, ibi, *Et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Dicit ergo, *Cum ergo facis eleemosynam,* idest opera misericordiæ, *noli ante te tuba canere,* ad litteram, secundum Anselmum, forte canebant tuba ut omnes venirent quasi ad spectaculum, cum eleemosynas dabant. Vel tuba canere est pompam vanæ laudis appetere; unde Rabanus: " Ante se tuba canit qui ante alios vult laudari. " Vel, ut dicit Chrysostomus, tuba est omnis actus vel sermo, per quem ipsa operis jactantia designatur. Et sic aliquando ipsa etiam absconsio tuba est. *Sicut hypocritæ faciunt.* Hypocrita, ut dicit Augustinus, est qui simulat quod non est: unde dicitur ab *hypos,* quod est sub, vel supra, et *crisis,* aurum, quasi supra aureatus, intus luteus. *In synagogis,* ut videantur a sapientibus, *et vicis,* ut videantur a turbis. Et per hoc notatur vana eorum intentio. *Ut honorificentur ab hominibus,* idest eo fine ut honorent eos homines. Ecce vanæ pompæ appetitus. Chrysostomus: " Non est ingrata Deo quæ ab hominibus visa est eleemosyna; sed quæ ad hoc est facta ut ab hominibus visa sit. " *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.* Hic ponit exclusionis rationem. *Amen dico vobis,* idest certe sciatis, *receperunt mercedem suam.* Glossa: " Idest merces sua laus humana est. " *Te autem faciente eleemosynam.* Hic tertio ostenditur modus faciendi eleemosynam: unde dicit, *Te autem faciente eleemosynam,* idest cum opus aliquod misericordiæ facis, *nesciat sinistra tua.* Per sinistram intentio perversa designatur vanæ laudis; per dexteram intentio sancta implendi præcepta Dei, ut

dicit Augustinus. Unde *nesciat sinistra tua,* idest non se immisceat perversa intentio laudis, vel ineptæ lætitiæ, vel elationis, *quid faciat dextera tua*, idest cum præcepta Dei implere contenditis; quasi dicat: Quod agit virtus, nesciat elatio, vel vanagloria. *Ut sit eleemosyna tua in abscondito*, idest in secreto conscientiæ, secundum Glossam. In conscientia dicitur fieri eleemosyna, quando propter Deum fit, non quia abscondatur aliquando ab hominibus; unde Chrysostomus: " Qui propter Deum facit eleemosynam, neminem videt in corde suo nisi Deum, propter quem facit: et ideo si præsentibus aliquibus faciat, tamen animus ejus non videt illos, etsi videatur ab eis: potest et e contrario fieri ut nemo sit præsens, tamen ille in corde suo gerit personas quibus vult ostentare. Eleemosyna in abscondito fit quæ nullis miscetur tenebris: lux intus est, tenebræ extra. „ *Et Pater tuus.* Ecce quartum, scilicet facienti promissio: unde dicit, *Et Pater tuus qui videt in abscondito,* idest qui est discretor intentionum, ad Hebr. IV. Et I Reg. XVI, 7: *Homo videt quæ foris parent; Deus autem intuetur cor. Reddet tibi*, scilicet mercedem; Eccli. V, 4: *Altissimus est patiens redditor.* Chrysostomus: " Impossibile est ut bonum opus in abscondito dimittat Deus, quia gloria ejus est. Si vis ergo directiones tuas videre, absconde eas. Si enim studueris nunc latere, tunc Deus famose prædicabit toto orbe terrarum præsente. „

2. *Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ.* Hic secundo removet appetitum humani favoris ab oratione: et continet tria. Primo excludit humani favoris appetitum; secundo docet orandi modum, ibi, *Tu autem cum oraveris;* tertio orationis debitam subjungit formam, ibi, *Sic ergo orabitis* etc. Prima continet tria. Primo removet ab oratione hypocritarum ostentationem; secundo ostentationis modum et finem, ibi, *Qui amant in synagogis et angulis platearum stantes orare;* tertio subdit eorum condemnationem, ibi, *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.* Dicit ergo, *Et cum oratis,* scilicet ex affectu mentis.

Sed hic est quæstio litteralis, quare non dixit, Cum oras, singulariter, sicut superius, et, Cum facis etc. Responsio. Pluraliter dicit *Cum oratis*, quia omnium est orare, quia ad hoc non exigitur res temporalis, nisi cordis intentio; sed eleemosynam dare non est omnium. Vel dicendum, quod oratio dupliciter fit: in communi, sicut in choro, et solitarie etc.

Non eritis sicut hypocritæ, foris lucentes, intus fœtentes; infra XXIII: *Qui amant.*

Sed quæritur quare non dicit, Qui orant. Responsio Chrysostomi: Quia revera non orant, sed amant videri ac si orarent.

Juxta hoc quæritur quare non similiter dixit de eleemosyna. Responsio. Quia licet dent eleemosynam mala intentione, dant tamen ipsam rem.

In synagogis, ubi conveniunt sapientes, *orare*, ut videantur. *Stantes.* Hoc dicit, quia mos Judæorum est ut stando orent, quia stando legem acceperunt; Exod. c. XIX, 17: *Steterunt ad radicem montis* etc. *Et in angulis platearum*, supple, amant orare. Chrysostomus: " Quærunt se abscondere ut dupliciter laudentur: primo quia orant; secundo, quia latenter orant. „ *Ut videantur ab hominibus.* Ecce vana intentio. Chrysostomus: " Non intendunt exaudiri, sed videri. „ Item idem: " O insania vanitatis! esse nolunt quod desiderant apparere: mendaciter orant, cum non orent: et mendaciter laudantur, cum non sint laudabiles. Speciem vacuam religionis vendunt, et verbum vacuum laudis emunt. Finito verbo, finitur et bonum quod positum erat in verbo. „ Unde bene subjungit: *Amen dico vobis;* quasi dicat, Pro certo sciatis, *receperunt mercedem suam;* Glossa: " Laudem humanam; sed a me recipient æternam pœnam. „ *Tu autem cum oraveris* etc. Hæc est secunda pars, ubi dat orandi modum. Et primo ostendit debitum modum; secundo excludit ab ipso modo ritum gentilium, sive multiloquium, ibi, *Orantes autem nolite multum loqui.* Prima in duas. Primo dat orandi modum; secundo subdit promissum, ibi, *Et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Modus autem orandi consistit in tribus. Primo in secreto meditationis; secundo in exclusione pravæ affectionis, ibi, *Et clauso ostio;* tertio in rectitudine intentionis, ibi, *Ora Patrem tuum in abscondito.* Dicit ergo: *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum*, idest secretum mentis,

et arcanum, ut dicit Augustinus et Rabanus, per actum secretæ meditationis. Chrysostomus: " Deus non voce clamosa pulsandus est, sed conscientia recta placandus: quia non est vocis, sed cordis auditor. „ Vel *intra in cubiculum* ad litteram. Et signanter dicit *cubiculum*, quia tunc anima debet ab exterioribus quiescere cum orat: et tunc est tempus convenientius, et locus secretior. Chrysostomus: " Per diem mille te circumdederunt causæ, et non permiserunt te esse secretum orationi. Sed quando ad lectum perveneris, dic animæ tuæ: Anima, quomodo expendimus diem? Quid boni vel mali fecimus? Roga Deum prius, et sic animæ tuæ soporari permitte. „ Sic faciebat Judith, VIII, sic Petrus, Act. X, et Tobias, III. *Et clauso ostio*, idest exclusa omni prava affectione et mundana, vel sensibus exterioribus clausis, ut dicit Glossa. Is. XXVI, 20: *Vade, populus meus, in cubicula tua et claude ostia tua super te. Ora Patrem*, Glossa: " Qui oratur in spiritu et veritate, „ Joan. c. IV, 23. Ora non de mundanis. Isidorus: " Longe est a Deo animus qui in cogitationibus sæculi fuerit occupatus. „ Hieronymus: " Aliud est narrare nescienti, aliud rogare scientem: illic indicium, hic obsequium. „ *In abscondito*, idest cordis intimo. Chrysost.: " Orans nil novi faciat quod aspiciant homines, nec voce clamet, nec manus expandat, nec impudenter oculos tollat ad cælum, ut notabilis fiat. „ *Et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Ecce promissum subdit dicens: *Et Pater tuus, qui videt in abscondito*, idest qui intuetur cor; Hebr. IV, 13: *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus. Reddet tibi.* Non dicit, Dabit, quia jam se debitorem constituit, idest pro certo retribuet tibi mercedem. Chrysost.: " Intende Dei philantropiam, idest amorem quem habet ad homines: et misericordiam Dei cum admiratione considera, cum pro his quoque quæ a nobis rogatur bonis, mercedem se pollicetur daturum. „ *Orantes autem nolite multum loqui.* Hic excludit ab oratione multiloquium. Ubi primo ponit multiloquii prohibitionem; secundo prohibitionis rationem, ibi, *Nolite ergo assimilari eis.* Dicit ergo, *Orantes autem nolite multum loqui*, idest in verbis multis nolite confidere.

Contra. I Thess. ult., 17: *Sine intermissione orate.* Præterea Dominus multum stetit in oratione, infra cap. XXVI et Luc. cap. VI.

Responsio secundum Augustinum. Damnat multiloquium de infidelitate, sed non orationes quas in cordis puritate sancti faciunt. Unde Anselmus: " Non est peccatum orare cum cordis devotione per multiloquium. „

Sicut ethnici faciunt: gentiles enim multiplicabant verba in orationibus primo ut indicarent intentionem suam dæmonibus quos adorabant, quia aliter non potuissent cognoscere; unde Augustinus: " Gentilibus erat necessaria verborum multiplicitas propter dæmones. „ Secundo ut dæmones absentes ad se revocarent: et huic causæ alludit Elias III Reg. XVIII, vers. 27, dicens sacerdotibus Baal cum diu orassent: *Clamate voce majore: Deus enim vester est, et forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut forte dormit: ut excitetur.* Tertio ut verborum persuasione inclinarent eos ad miserendum; unde subdidit: *Putant enim quod in multiloquio exaudiantur*, idest opinantur quod in multitudine verborum persuasibilium preces eorum effectui mancipentur. Et quia illi ita faciunt, *ergo vos*, mei fideles, *nolite assimilari eis*, scilicet in multiloquio, ut credatis Deum inclinari persuasibilibus verbis. Isidorus: " Non in multiloquio exaudiuntur homines, quasi pluribus verbis conentur Deum inflectere. „ Item ut putetis Deum vestrum ignorare quod petitis: *Scit enim Pater vester quid opus sit vobis.* Ecce ratio prohibitionis; quasi dicat: Non oportet vos multis verbis orare, " sed rebus et cordis affectu simplici, „ dicit Rabanus, *quia scit Pater vester quid opus*, idest quid necesse, *sit vobis, antequam petatis.*

Quare ergo oportet orare? Responsio. Non ut doceas, sed inflectas, ut familiaris efficiaris, ut humilieris, ut peccatorum tuorum rememoreris.

Et signanter dicit, *Pater vester.* Chrysostomus: " Dicendo *Pater*, et veniam peccatorum, et pœnarum interitum, et justificationem, et sanctificationem, et liberationem, et filiorum adoptionem, et hæreditatem Dei, et fraternitatem cum Unigenito copulatam, et sancti Spiritus dona largissima, uno sermone significavit. „

Quærit hic Hieronymus et Rabanus: Si novit Deus antequam petamus, ad

quid scienti petimus? Responsio Multiplex est causa quare scienti loquimur, et oramus. Prima ut nos profiteamur, et sciamus habere nos ab eo quod petimus; unde Rabanus: " Non est opus narrare, sed obsecrare. „ Secunda ut exemplum præstetur; unde Rabanus: " Vult Deus rogari, ut bonitas ejus derivetur ad populos. „ Tertia ut mens nostra excitetur; unde Hieronym.: " Nos tempore orandi excitamus. „ Quarta ut devotio excitetur astantibus. Hieronymus: " Loquimur, non ut nostræ faciamus indicium voluntatis, sed ut excitemus obsequium piæ devotionis. „ Quinta ut desiderium accendatur. Sexta ut cor purgetur. De his duobus Glossa interlinearis: " Verbis cor accenditur, et precibus serenatur. „ Septima ut animus occupatus circa sancta verba retrahatur a superfluis cogitationibus.

3. Dominus dixit, *Sic orabitis*, non, Hoc orabitis. Non prohibet aliud ab hoc orare, sed docet sic orare. Unde hæc oratio habet tria: est enim brevis, perfecta et efficax. Brevis est, ut omnes possent capere tam docti quam indocti. Item ut daret fiduciam de facile impetrando; unde Isa. x, 23: *Verbum abbreviatum faciet Dominus.* Item perfecta est; ipse enim Deus tradidit hanc, et Dei perfecta sunt opera. Item efficax; unde Apostoli dicebant: Doce nos orare. Ipse autem sic dixit: *Sic orabitis: Pater noster qui es in cœlis* etc. Et in hac oratione, sicut in oratione rhetorum, duo facit. Primo captat benevolentiam; secundo docet quid petendum. Captat benevolentiam, sed alio modo quam captet homo hominis benevolentiam, ut scilicet flectat eum ad se. Captamus autem nos Dei benevolentiam, ut elevemur ad eum. Requiruntur duo ad dantem, quod possit, et velit. Et ut velit, dicit, *Pater:* si enim est pater, vult utilitatem filiorum. Quod possit, ostendit subdens, *Qui es in cœlis:* si enim est in cœlis, potest quod vult. Hoc autem quod dicit, *Pater noster*, valet ad fidei instructionem. Et removet duos errores, qui destruebant orationem. Quidam enim dicebant Deum non habere curam de humanis, ut habetur Ezech. IX, vers. 9: *Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt.* Quidam autem dixerunt quod habet curam, et providet de omnibus; sed providentia dat necessitatem rebus; et sic non oportet orare, quia si providet Deus, ita erit. Sed istas opiniones destruit cum dicit, *Pater:* si enim est pater, providet filiis, ut habetur Sap. XII, 13: *Non est autem alius Deus quam tu, cui est cura de omnibus.* Item pater dicitur ad filium, ut dominus ad servum. In eo enim quod ipse pater est, dicimus nos liberos: non enim dicitur pater aliarum rerum. Si ergo sumus liberi, habemus libertatem arbitrii. Ergo aliquid est a nobis. Per hoc vero quod dicit, *Qui es in cœlis*, ostendit omnia impetrabilia, quando ipse ibi immobilis est. Quia sicut ipse qui est in cœlis, disposuit effectus produci ex causis, ita providit talem petitionem per talem orationem nobis dari. Unde valet ad sublevandum spem. Luc. XI, 13: *Si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester cœlestis* etc. Item *Pater* valet ad excitandum caritatem: naturale enim est, quod a patre diligatur filius; Ephes. VI, 7: *Filii, obedite parentibus vestris in Domino.* Item invitamur ad imitandum; supra V, 45: *Ut sitis filii Patris vestri* etc. Item ad humilitatem provocamur; Malach. I, 6: *Filius honorat patrem et dominum servus. Si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? Et si Dominus ego sum, ubi est timor meus?* Item dicens, *Pater noster*, affectus ordinatur ad proximum, quia si unus pater omnium, non debet contemnere quis proximum ratione generis. Item dicit, *Pater noster:* non dicit, Pater meus, quia Christus voluit servare quod sibi proprium est, quia quadam singularitate est filius Dei; unde dicit Joan. XX, 17: *Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum*, quia aliter meum, aliter vestrum. Item docuit pro toto populo orare. Chrysostomus: " Dulcior est apud Deum oratio quam non transmittit necessitas, sed fraternitas. „ Secundo ad captandum benevolentiam dicitur: *Qui es in cœlis*, non pro corporali loco: quia *cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus*, Jerem. XXIII, 24, sed propter eminentiam. Unde per hoc infirmis providetur, ut considerent per id quod supremum est in corporibus, quod Deo debent obsequi. Propter hoc versus orientem oramus, quia ab oriente vertitur cælum. Et sicut cælum supra corpus, ita Deus supra spiritum. Unde sicut corpus con-

vertitur ad cælum, ita spiritus convertitur ad Deum. Ut ergo spiritus revocetur a terrenis, dicit, *Pater noster, qui es in cœlis.* Aliter per cælos sancti intelliguntur; Is. I, 2: *Audite, cœli, et auribus percipe, terra;* et Ps. XXI, 4: *Tu autem in sancto habitas.* Dat enim fiduciam impetrandi, quia non longe sunt a nobis. *Sanctificetur nomen tuum.* Hic, captata benevolentia, accedit ad petitiones. Sed omnis petitio habet desiderium. Unde in hac oratione continetur omne quod homo desiderare potest, et eo ordine quo petere debet: homo enim desiderat consequi bonum, et vitare malum. Quatuor autem petuntur desideranda: desiderium enim tendit in finem. Unde in unoquoque quod primo desiderandum est, est finis. Finis autem est Deus: unde honor Dei primo est petendus: et hoc tangitur, *Sanctificetur nomen tuum.* Item petenda sunt quæ ad nos pertinent: et primum est gloria Dei: et hæc tangitur, *Adveniat regnum tuum.* Item virtutes et merita bona: et hoc tangitur, *Fiat voluntas tua* etc. Item subsidia mortalis vitæ, sive temporalia, sive spiritualia; et hoc tangitur, *Panem nostrum quotidianum:* sive intelligas panem temporalem, sive spiritualem, vel sacramentalem. Item malum est vitandum. Contra bona sunt quædam impedimenta. Contra primum non est impedimentum, quia semper est honorandus Deus, sive velis, sive nolis habere. Beatitudinem impedit peccatum; ideo petit, *Dimitte nobis debita nostra* etc. Virtutes etiam et operationes bonas impedit tentatio: ideo dicitur, *Et ne nos inducas in tentationem.* Habere necessaria hujus vitæ impedit malum; ideo dicitur, *Sed libera nos a malo.*

Sanctificetur nomen tuum. Semper sanctificatum est, quomodo ergo petimus? Exponitur sic. *Sanctificetur*, idest quod in se sanctum est manifestetur in nobis; non quod accrescat sibi, sed nobis accrescit manifestatio gloriæ suæ. Aliter Chrysostomus: *Sanctificetur* etc., idest sanctificetur ex operibus nostris, idest det nobis talia opera facere ut sanctificetur. Secundum Cyprianum: *Sanctificetur*, idest sanctifica nos in nomine tuo. Is. VIII, vers. 14: *Et erit vobis in sanctificationem.* Sed sanctificari est, ut qui non sunt sancti sanctificentur, et ut sancti in sanctitate perseverent; et si quidem sanctificati non sint, contrarium amoveatur.

Sequitur, *Adveniat regnum tuum*, idest fac nos ad regnum tuum pervenire, ut dicitur (infra XXV, 34): *Venite, benedicti, percipite paratum vobis regnum a constitutione mundi.* Aliter Augustinus in serm. Domini in monte: " Deus regnare incepit, cum mundum redemit. „ *Adveniat;* idest veniat consummatio regni tui; Luc. XXI, 31: *Prope est regnum Dei.* Vel sic. *Adveniat regnum tuum*, idest regnes in nobis, non peccatum. Unde Rom. VI, 12: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Sed non potest venire quis ad regnum cæleste nisi fiat cælestis; ideo petimus ut fiamus cælestes. *Fiat voluntas tua sicut in cœlo*, idest fac nos cælestes. Unde petimus ut voluntas Dei impleatur per nos; et hoc frustra, nisi a Deo esset; et ideo dicitur: *Fiat voluntas tua*, quia Deus operatur in nobis. Sed quid? *Sicut in cœlo et in terra*, idest sicut angeli faciunt voluntatem in cælo, sic nos terreni faciamus in terra. Vel aliter. *Fiat voluntas tua* sicut in Christo, sic in Ecclesia. Unde, *Fiat voluntas tua sicut in cœlo*, idest in Christo, *et in terra*, idest Ecclesia. Vel aliter. Per cælum sancti, per terram peccatores. Unde, *Fiat voluntas tua* etc., idest converte peccatores, ut serviant tibi ut justi. Unde Ps. XVII, 29: *Illuminans lucernam meam, Domine, illumina tenebras meas.* Vel aliter: quia spiritus comparatus ad carnem, ita contrariatur. Unde Apostolus: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ* (Rom. VIII, 23). Unde, *Fiat* etc., idest sicut spiritus concordat voluntati tuæ, sic et caro.

Et nota quod dicitur, *Sanctificetur nomen tuum*, et non Sanctificemus. Et hoc est, quia ad salutem requiritur persona Dei, et liberum arbitrium. Sed si in prima persona peteretur, jam videretur quod solum ad liberum arbitrium pertineret.

Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie. Postquam docuit petere gloriam, et beatitudinem, et operationes virtutum; hic docet petere quæ sunt necessaria ad præsentem vitam, cum dicit, *Panem nostrum* etc. Hoc autem exponitur quatuor modis. Primo exponitur de pane qui est Christus, qui dicit de seipso, Joan. VI, 52: *Panis quem*

ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Sed dicit, *nostrum*, quia non cujuscumque, sed fidelium solum; Is. IX, 5: *Parvulus natus est nobis* etc. Unde ex quo quis baptizatus est, jus habet in isto pane. Sed hoc quod dicit, *Supersubstantialem*, loco ejus habetur in græco *usion*, idest peculiarem; et quod sit supersubstantialis, habetur ad Ephes. I, 20: *Constituens ad dexteram suam in cœlestibus supra omnem principatum, potestatem, et virtutem, et dominationem.* Iste panis est quotidianus, qui quotidie debet sumi non a quocumque, sicut in libro de Ecclesiasticis dogmatibus dicit Augustinus, quod " quotidie recipere nec laudo, nec vitupero: „ sed in Ecclesia quotidie debet sumi a fidelibus; et percipiatur si non sacramentaliter, tamen spiritualiter. Sed Orientales aliam consuetudinem habent, quia in aliquorum Ecclesiis non celebratur nisi semel in hebdomada. Et Augustinus in serm. Domini in monte dicit, quod illud sustinetur.

Da nobis. Sed qualiter dicitur, *Da nobis*, si nostrum est? Cyprianus: *Da nobis*, idest da ita vivere, quod per peccatum non reddamur non idonei ad habendum istum panem. Non enim datur ei qui indigne recipit, sed assumit in damnum suum. *Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit*, ut habetur I ad Cor. XI, 19.

Sed quid est quod dicit, *Hodie?* Dicendum quod hodie aliquando accipitur pro præsenti die, aliquando pro tota vita nostra. Unde, *Da nobis hodie*, idest ut in tota vita nostra possimus percipere, quia in hac vita tantum est necessarius: in alia enim, habita veritate, non indigebimus. Unde in hac vita et nunc peculiaris est, tunc continuus. Alia expositio, ut per panem Deus vel divinitas intelligatur. Luc. XIV, 15: *Beatus qui manducat panem in regno cœlorum;* Ps. LXXVII, 25: *Panem angelorum manducavit homo.* Unde, *Da nobis hodie:* da ut in præsenti vita possimus ea frui. Item aliter potest exponi de pane sapientiæ; unde (Prov. IX, 9): *Venite, comedite panem meum:* ille enim comedit panem sapientiæ, qui inquirit documenta salutis, qui facit divina præcepta. Quarto exponitur de pane corporali. Dixerat, *Sanctificetur nomen tuum*, et *Fiat voluntas tua* etc. Unde docuerat nos cælestes esse; sed memor fragilitatis nostræ docet nos petere terrena ad vitam necessaria, et non superflua, sed necessaria. Unde (I ad Tim. VI, 8): *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus.* Idem petiit patriarcha Jacob (Gen. XXVIII, 20): *Si dederit mihi panem quo vescar, et vestes quibus operiar* etc. Sed dicit, *nostrum*, quia de proprio, non de rapina. Alia ratio quare dicit nostrum, quia hoc datur ad necessitatem. Unde debemus accipere ut communia, ut dicebat Job (XXXI, 17): *Si comedi buccellam panis solus.*

Sed quid est quod dicit, *Supersubstantialem?* Hoc ideo dicit, quia (ut dicit Augustinus in lib. de orando Deum ad Probam) id quod est præcipuum in vita hominis est panis. Eccli. XXIX, 28: *Initium vitæ hominis aqua et panis.* Unde per hunc omnia quæ sunt substantialia ad vitam intelliguntur.

Sed dicit, *Quotidianum*, idest pro hac vita brevi: si enim peteret ad longum tempus, contrariaretur petitioni suæ, quæ dixit, *Adveniat regnum tuum*, idest ad nos veniat. Si ergo longa petitio esset, contrariaretur orationi præcedenti. Item ut superfluitatem tollat, quia quod necessarium, est ad diem; contra quosdam qui plus expendunt uno prandio quam necesse esset in multis diebus. Item dicit, *Da nobis.* Chrysostomus: " Temporalia habent boni et mali: boni ad utilitatem, mali ad damnum: boni igitur a Deo, mali a diabolo. „ Alia ratio. Sicut si aliquis offerret panem sacerdoti ad sanctificandum, postea peteret a sacerdote jam sanctificatum; sic dicitur, *Da nobis*, idest sanctifica nobis, et sanctificatur per orationem. Et quia noluit ut petatur ad longum tempus, ideo dicit, *Hodie:* vel *hodie*, idest in vita ista.

Sed quæritur quare Dominus prohibuit sollicitudinem; unde dicit, *Nolite solliciti esse* etc. Hic autem docet petere. Sed homo licite potest desiderare quæ necessaria sunt ad vitam; et non solum quæ ad vitam, sed quæ ad statum, quia plura sunt necessaria regi quam comiti: unde licet hæc petere. Sed aliud est desiderare, et aliud sollicitum esse.

Item videtur quod non petendum sit nisi ad unum diem, quia dicit, *Hodie.* Solutio. Non intendit quin cogites de

futuro: sic enim periret populus Dei, quia sic non esset congregandum in æstate quod comedendum est in hieme; sed sollicitudinem removet de futuro.

Sequitur, *Dimitte nobis debita nostra* etc. Hic intendit ponere petitiones quæ fiunt ad remotionem mali; et primo magis principalis quod magis impedit. Hoc autem est peccatum; ideo dicit, *Et dimitte nobis debita nostra:* quia contra eum peccavimus; nos enim indigemus de bono Dei. Hieronymus: " Indignum est quod aganus aliquid contra Deum. Quando tu peccas, tu usurpas quod Dei est: quia voluntas Dei est regula omnium. Si ergo dimittis voluntatem Dei pro voluntate tua, usurpas quod Dei est. „ Ideo *dimitte nobis* peccata. Et hoc ille petebat Ps. xxxviii, 13: *Dimitte mihi, ut refrigerer prius quam abeam, et amplius non ero.* Et per hoc duos errores excludit. Error scilicet Pelagii, qui dicebat, quod sine peccato poterat homo vivere: et hoc est falsum, quia esset aliquis qui non posset dicere hanc orationem; sed hanc Dominus dedit omnibus; omnes ergo peccatum habent. Et Joannes in prima canonica cap. i, 8: *Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus* etc. Item alius error, quod si quis peccavit, non potest agere pœnitentiam; sed hoc non doceret Dominus petere, nisi vellet remittere. Unde Joan. i, 12: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri:* quod non fieret nisi remitterentur peccata. *Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Debitores dicuntur duobus modis: vel quia peccant contra nos; vel quia aliquid nobis debent, ut pecuniam, et hujusmodi. Non ergo docet ut dimittam debita pecuniæ, sed debitum quo peccavit quis contra me; vel etiam si offendit me pro solvenda pecunia, offensam teneor dimittere, non pecuniam: indignum enim esset quod peterem misericordiam, si remittere non vellem; unde Eccli. cap. xxviii, 3: *Homo homini servat iram, et a Deo petit medelam.*

Sed sunt multi qui nolunt dimittere, debentne dicere: *Pater noster?* etc. Quidam enim subtrahebant verbum illud, *Sicut et nos* etc., sed talis omittens peccat, quia formam Ecclesiæ non servat. Dicendum ergo, quod licet sit in peccato, debet dicere, quia debet facere quicquid boni potest; quia licet non sint meritoria ad vitam æternam, tamen sunt proficua ad impetrandam gratiam. Item oratio dicitur in persona Ecclesiæ: unde licet ipse non remittat, tamen Ecclesia remittit.

Item quærit Augustinus, si solum illis qui remittunt offensas, Dominus remittit. Et vult Augustinus quod eo tenore dimittamus, quo dimittit Dominus: Dominus enim rogantibus dimittit. Qui ergo paratus est roganti dimittere, fructum recipit orationis.

Et ne nos inducas in tentationem. Cyprianus exponit sic: *Et ne nos*, idest non sinas nos perduci in tentationem; tentatio enim utilis est; sed ille inducitur in tentationem, qui tentationi succumbit: multi volunt igne calefieri, sed non igne comburi. (I Cor. x, 13) *Fidelis Deus qui non permittit vos tentari ultra quam possitis.* Et per hoc amovetur error Pelagii, qui dicebat, quod homo poterat perseverare per liberum arbitrium. Et hoc amovet, cum docet non consentire tentationi. Ad Philipp. ii, 13: *Deus operatur in nobis velle et perficere pro bona voluntate.* Ultimum est, *Sed libera nos a malo*, præsenti vel futuro, pœnæ, vel culpæ. Unde August. in hoc verbo: " Omnis homo lacrymas fundit. „ Ita dicebat ille Ps. lviii, 2: *Eripe me de inimicis meis, Deus meus.* Sequitur autem, *Amen*, idest ita fiat. Hebræum est. Datur securitas impetrandi, si tales fuerimus quod dimittamus etc. In græco adduntur tria verba: *Quoniam tuum regnum, et veritas, et gloria.* Et hæc tria tribus præmissis respondent. Vel sic. Tu potes, quia tuum regnum, tua est virtus, quæ potest donare. Item totum ad gloriam Dei; Ps. cxiii, 1: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.*

4. *Cum autem jejunatis* etc. Hæc est tertia pars ab illo loco, *Cum facis eleemosynam* etc.; in qua excludit appetitum humani favoris a jejunio. Ubi primo excludit a jejunio modum indebitum; secundo subjungit modum jejunandi debitum, ibi, *Tu autem cum jejunas* etc. In prima dicuntur tria. Primo dissuadet hypocritarum simulationem; secundo ponit suæ ostentationis perversam intentionem, ibi, *Exterminant enim facies suas;* tertio subjungit eorum condemnationem, ibi, *Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam.* Dicit ergo

Cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ. Per hoc quod dicit, *Nolite*, prohibet non solum facere, sed velle, quia in voluntate radix merendi et demerendi est. *Tristes;* signanter dicit fieri tristes, et non esse, quia ista tristitia, sive simulatio, solum in apparentia est. Chrysostomus: " Dum fingunt se jejunare, non sunt tristes, sed fiunt. „ *Exterminant.* Ecce perversa intentio, quia exterminant, idest extra proprios terminos humanæ conditionis ponunt, secundum Augustinum et Rabanum, *facies suas*, in quibus magis apparent boni. Augustinus: " Sicut de nitore vestium jactantia, sic de nimio squalore et macie. „ *Ut appareant hominibus*, qui vident solum exteriora, I Reg. xvi, *jejunantes*, idest abstinentes. Isidorus super Amos: " Qui cibis abstinent, et mala agunt, dæmones imitantur, quibus culpa adest, et cibus abest. „ Chrysostomus: " Si quis jejunat, et tristem se facit, hypocrita est. Quanto nequior est qui non jejunat, sed in facie sua argumentis quibusdam fingit venalem pallorem? „ *Amen dico vobis.* Hic subjungitur eorum condemnatio; unde dicit, *Amen*, idest vere, *dico vobis, receperunt mercedem suam*, non Dei, idest laudem quam intendebant. Gregorius in hom.: " Incassum caro atteritur, si a suis voluptatibus animus non refrænatur. „ *Tu autem, cum jejunas, unge caput tuum.* Hic subdit debitum jejunandi modum. Et primo hortatur ad ipsum; secundo ponit promissum, ibi, *Et Pater tuus* etc. Quantum ad primum dicit, *Tu autem, cum jejunas, unge caput tuum*, quadrupliciter. Primo caput, idest mentem, oleo nitoris conscientiæ, ne diabolus per capillos, idest cogitationes, teneat. Esther ii, 12 virgines oleo mirrhyno ungebantur. Secundo oleo caritatis. Hoc inunguntur pugiles, idest activi boni. Infra xxv, 4: *Prudentes virgines acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus.* Item oleo compassionis et misericordiæ, quo debent inungi prælati; Eccle. ix, 8: *Oleum de capite tuo non deficiat.* Chrysostomus: " Caput tuum Christus est. Esurientem ciba, sitientem pota, et sic caput tuum unxisti oleo misericordiæ, qui clamat in Evangelio: Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. „ Item oleo spiritualis lætitiæ, quo inunguntur reges, idest contemplativi. Exod. cap. xvii, 19: *Sanctificabis vasa tabernaculi oleo.* Unde Hieronymus et Augustinus: " Palæstinis mos erat caput ungere. „ Ergo *caput unge*, idest hilarem et festivum te exhibe, *et faciem tuam lava.* Chrysostomus: " Facies est conscientia. „ Lava ergo faciem tuam quadruplici lotione. Primo per veram contritionem; Jerem. iv, 14: *Lava a malitia cor tuum, Jerusalem, ut salva fias.* Secundo per confessionem; Is. i, 16: *Lavamini, mundi estote* etc. Tertio per tribulationum perpessionem; Apoc. vii, 14: *Laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni.* Quarto per devotam orationem; Gen. xviii, 4: *Afferam pauxillum aquæ ut laventur pedes vestri.* Vel, *lava faciem*, idest intellectum a curiositate, et affectum ab illicito amore. *Ne videaris hominibus jejunans.* Non prohibet simpliciter videri, sed velle videri; quasi dicat, Ne velis favorem, vel laudem pro jejunio ab hominibus captare. *Sed Patri tuo*, per creationem, et recreationem, et conservationem, *qui est in abscondito*, Glossa: " Idest in corde per fidem. „ Is. xlv, 15: *Vere tu es Deus absconditus. Et Pater tuus* (ecce promissum), *qui videt in abscondito*, idest in humili et pura conscientia, *reddet tibi;* Sap. x, 17: *Reddet Deus laborem sanctorum suorum.*

5. Postquam docuit nos de jejunio, docet nos de eleemosyna, et dicit, *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra.*

Sed videtur quod hoc non sit verum, quia regibus convenit thesaurizare. Sed dicendum, quod per thesauros intelligit abundantiam: et hæc duplex, necessaria, et superflua: quod non est necessarium uni, est necessarium alteri. Et ideo cum rex multis indigeat, multa potest congregare. Uni simplici peccatum esset quod non est regi, quia indiget defendere regnum. Item prohibet his, qui videntur habere fiduciam in eis; unde I ad Tim. ult.: *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, nec sperare in incerto divitiarum suarum;* Baruch iii, 16: *Ubi sunt principes gentium, qui argentum fabricant (sive thesaurizant) et aurum in quo confidunt homines?* Item prohibet propter instabilitatem, quia cito amittuntur. Et ponit tria quæ in divitiis habentur: metalla, et hæc rubigine consumuntur; vestes, et hæ tineis: et

quædam quæ neutro modo, ut lapides pretiosi. Alia littera habet, *Nec commestura.* Unde tripliciter destruuntur: Aut ex principio intrinseco; et sic tinea quæ innascitur vestibus; unde, *Ubi ærugo et tinea:* aut ex luxuria possidentis, ideo, *Commestura:* quandoque ab extraneis; unde dicit, *Ubi fures non effodiunt.*

Si aliquis dicat quod hæc non fiunt, dicendum, etsi non fiant, tamen sæpe contigit; et si non contingit, possibile tamen est contingere: ideo arguit eas incertas esse.

Item exponitur mystice. Ærugo appareat, tinea latet. Unde per æruginem peccata corporalia, per tineam spiritualia. Item quædam sunt peccata quæ per seipsos faciunt homines, quædam quæ cum alio, et illa magis nocent. Dicit, *Nec fures effodiunt.* Vel dicit propter thesauros absconditos. Item per æruginem superbi; Eccli. XII, 10: *Sicut æramentum æruginat nequitia eorum.* Tinea corrodit vestimenta: et hæc significat exteriora opera, quæ per invidiam corroduntur; Prov. XXV, 20: *Sicut tinea vestimento, et vermis ligno, ita tristitia viri nocet cordi.* Item fures per vanam gloriam. Fures, idest dæmones, qui cum non possint decipere homines per alia peccata, decipiunt per vanam gloriam. Item ponit stabilitatem divitiarum cælestium, ubi dicit: *Thesaurizate vobis thesauros in cælo.* Et hic Augustinus: " Thesaurizate vobis in cælo, non in aliquo loco corporali, sed in cælo, idest in spiritualibus bonis, idest abundantiam bonorum meritorum acquirite. „ Et dicit, *Vobis,* non Deo, quia nihil accrescit ei; Job c. XXXV, 7: *Si juste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet?* Docet autem Dominus, unde hoc acquiritur, scilicet per eleemosynam, dicens Luc. c. XVIII, 22: *Vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo.* Ibi enim, idest in cælo, nulla erit corruptio, quia *corruptibile hoc induet incorruptionem,* I Corinth. XV. Sequitur: *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Docet contrariam conclusionem esse nocivam; et hoc quia cordis distractionem habet, quia si terrena diligis, ibi erit cor tuum; ubi enim amor, ibi oculus; oculi stultorum in finibus terræ. Sed quia pauci sunt qui considerent istud, ideo ostendit quantum sit periculum, per exemplum. *Lucerna corporis tui.* Et hoc primo exponitur de oculo corporali; sicut enim lucerna dirigit gressus hominis, sic oculus: unde, *Si oculus tuus fuerit simplex,* idest fortis ad videndum, *corpus totum erit lucidum,* idest dirigetur ad faciendum; *si nequam,* idest lippus et obscurus, *totum corpus tuum tenebrosum erit,* idest omnia opera tua fient ad modum tenebrarum. *Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt?* Lumen quod in te est, est cor et mens. Si ergo ad terram dirigatur, et omnes sensus hominis ad terram dirigentur. Aliter exponitur de oculo spirituali: lumen enim inducit ad probandum, sicut hominis ratio; Proverb. XX, vers. 27: *Lucerna Domini spiraculum hominis.* Unde *si oculus tuus fuerit simplex,* sic quod ratio tua dirigatur in Deum, *totum corpus tuum,* idest omnia membra tua a peccato servabuntur: si non, involventur in operibus tenebrarum. Vel *lucidum,* in resurrectione sanctorum. Infra XIII, 43: *Tunc justi fulgebunt sicut sol.* Item per oculum significatur intentio. Unde qui vult operari, aliquid intendit: unde si intentio tua sit lucida, idest ad Deum directa, totum corpus, idest operationes tuæ erunt lucidæ. Et hoc intelligitur in simpliciter bonis. Item per oculum intelligitur fides; unde si simplex est, ita quod tendat in Deum, idest non vacillet etc.; ad Rom. XIV, 23: *Quod non est ex fide peccatum est.* Item per oculum significatur prælatus, qui est oculus subditorum. Unde cum prælati boni dirigunt plebes, tota populi congregatio lucet virtutibus etc. Eccli. X, 2: *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus.* Sequitur, *Nemo potest duobus dominis servire* etc. Quia dixerat quod thesaurizatio distrahit a Deo, ideo fugienda dicitur, quia non solum distrahit, sed alienat a Deo, quia *nemo potest duobus dominis servire.* Servus est qui ipsum quod est, alterius est; sed impossibile est quod animus feratur ad duos fines simul et semel (dico contrarios et dissentientes). Item nota quod quidam dominantur, ut subditi dirigantur; quidam autem, ut timeantur. Dominus et divitiæ sunt contrarii domini; ideo *non potestis Deo servire et mammonæ.*

Sed nota quod aliud est habere divitias ut dominus, aliud ut servus: ha-

bet enim ut dominus, qui bene utitur illis, et inde facit fructum; sed ille est servus divitiarum, qui fructum inde non accipit; Eccle. v, 12: *Est aliud malum quod vidi sub sole: divitiæ conservatæ in malum domini sui.* Omne autem in quo quis ponit finem suum, Deus suus est. Unde qui ponit finem suum in divitiis, Deus suus est, sicut dicitur de illis *quorum Deus venter est,* Philipp. III, 19.

Non potestis Deo servire et mammonæ. Per mammonam potest intelligi diabolus, qui præest divitiis, et quasi Deus suus est; non quia possit dare, sed quia nititur divitiis homines decipere. Unde sicut est quidam spiritus fornicationis, sic est spiritus divitiarum. Aliter exponit Augustinus: *Nemo potest* etc. scilicet contrariis. Sed Deus et diabolus contrarii sunt. *Quæ conventio Christi ad Belial?* II ad Cor. VI, 15, et in lib. III Reg. XVIII, 21: *Quid claudicatis in duas partes?* Et sequitur, *Aut unum sustinebit,* idest diabolum. Et non dicit, Diliget, quia diabolus naturaliter diligi non potest. Deus naturaliter diligitur; diabolus vero sustinetur, sicut ponit exemplum Augustinus: Si aliquis cupit ancillam alicujus, servit ei amore ancillæ, non ipsius: unde sustinet servitium domini propter ancillam; sic aliquis sustinet servitium diaboli propter divitias.

Item posset aliquis dicere: Non pono finem in divitiis superfluis, sed necessariis. Et hoc prohibet Dominus dicens: *Ideo dico: Ne solliciti sitis animæ vestræ* etc.; non quia anima manducet, sed quia homini convenit, anima existente in eo. Vel *animæ*, idest vitæ animæ. Et destruitur hic error Euticharum, qui dicebant quod viri apostolici non debebant laborare. Sed hos reprehendit Paulus dicens II Thessal. III, 10: *Qui non vult laborare, non manducet.* Secundum ergo Apostolum omnes tenentur.

Sed quæro, aut est consilium, aut præceptum. Si præceptum, ergo omnes tenentur; si consilium, constat quod non omnes, quia ad consilia non tenentur nisi homines perfecti.

Dico quod aliquid est præceptum propter se, aliquid propter aliud: ut cum aliquis cepit crucem ut eat ultra mare, quod eat ultra mare tenetur, sed non potest ire nisi quærat navem: unde quærere navem est ei necessarium. Sic omnes tenentur ad conservandum vitam, ideo tenentur ad omnia quæ faciunt ad istum finem; unde tenetur quilibet qui non habet unde conservet vitam, laborare ut conservet.

Quid ergo dicit, *Nolite solliciti esse?* etc. Dicendum quod sollicitudo nominat providentiam cum studio; studium autem est vehemens applicatio animi. In ista autem vehementi applicatione potest esse peccatum, quando scilicet ponit animum ibi ut ad finem; et sic non debemus solliciti esse. Et ideo habetur Prov. II, 7: *Expectatio sollicitorum peribit.* Item potest esse quod mens intendat ad superflua acquirenda: et sic prohibetur, ut habetur Eccle. II, 1: *Dixi ego in corde: Vadam, et affluam divitiis.* Item sollicitudo potest esse, quia animus nimis sollicitatur ad temporalia acquirenda et necessaria: et de hoc habetur I ad Corinth. II. Item quidam solliciti sunt cum quodam timore et desperatione, quia timent sibi deficere; et hæc sollicitudo prohibetur.

Sequitur: *Nonne anima plus est quam esca?* Docuit vitare sollicitudinem etiam necessariorum. Ponit rationes. Et primo talem: Qui dedit majora, dabit minora; sed Deus dedit animam et corpus; ergo qui dedit hæc, servabit ea. *Respicite volatilia cœli* etc. Est hæc alia ratio. Qui providet minoribus, providebit majoribus; sed Deus providet brutis; ergo etc. Primo deducit in cibo; secundo in vestimento. Docet ergo vitare sollicitudinem, dicens, *Respicite,* idest considerate, *volatilia cœli,* quia ex his est sapientia; unde Job c. XII, 7: *Interroga jumenta, et docebunt.* Unde cum non habeant operationem ad acquirendum panem, attamen etc. Et tria dicit quoad tria quæ requiruntur, scilicet serere, metere et congregare. Et quantum ad hoc tria dicit, *Non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et tamen Pater vester cœlestis pascit illa.* Et dicit, *Vester,* non illorum, quia proprie pater est rationalis creaturæ. *Pascit ea,* de quo in Psalmo CXLVI, 9: *Qui dat jumentis escam ipsorum* etc. *Nonne vos magis pluris estis illis?* idest majoris valoris? Homo enim omnibus præponitur, ut habetur Gen. I, 26: *Faciamus hominem* etc.; et sequitur, *ut præsit piscibus maris, et volatilibus cœli.* Et non est intelligendum quin apostolici viri non congregent, sed est intel-

ligendum, quod Deus in congregatione a tribulatione liberat justos, ut Danielem liberavit de lacu leonum, et tres pueros de fornace. Et non dico, quod existentes in tribulatione non debeant facere ut eruantur, quia præcepit Dominus ut ex una civitate fugerent in aliam; sed est intelligendum, quod si faciant isti quod in se est, quod liberabit eos Dominus. Et ista exempla inducuntur ad sciendum quod Dominus habeat providentiam de omnibus, et dat unicuique secundum modum suum: avibus enim dedit quomodo necessaria acquirerent: dedit enim eis naturalem instinctum quo moverentur ad inquirendum unde viverent; ideo non debemus esse nos nimis solliciti. *Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?* Hic probat experimento, quod sicut providet avibus, ita et nobis: quædam enim est pars animæ quæ subjacet rationi, ut motiva et sensitiva: quædam quæ non, ut augmentativa et nutritiva; et in his convenit homo cum brutis; et sicut providet brutis in augmento et nutrimento, sic et hominibus. Unde augmentum non est nobis ex nobis, sed ex Deo: unde de providentia Dei non debetis desperare. *Considerate lilia agri* etc. Instruxit nos de cibo, modo de vestimento: unde *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus* (I ad Tim. VI, 8). Dicit ergo, *Considerate lilia agri.* Consideratio creaturarum debet esse ad laudem Dei; Ps. CXLII, vers. 5: *Meditabor in omnibus operibus tuis* etc. *Non laborant, neque nent:* ad vestimentum enim requiritur et opus virorum, et mulierum. Ideo ad amovendum opus virorum dicit, *Non laborant;* ad excludendum opus mulierum dicit, *Neque nent. Dico enim quod neque Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis:* quia etsi ars imitetur naturam, non tamen consequitur. Unde numquam ars faceret colores ita puros, sicut in natura fiunt in floribus. Et dicit, *In gloria,* quia inter notos apud Judæos Salomon gloriosior fuit; et tamen vestimentum non potuit ita adaptari ei sicut lilio. Item dicit Chrysostomus, quod lilium habet ista sine sollicitudine; Salomon autem saltem oportuit præcipere. Hieronymus retorquet ad resurrectionem, quia per lilia angeli: et sicut angeli non indigent vestimento, sic in resurrectione, qui reformabit corpus, providebit de vestimento. *Si enim fœnum agri* etc. Hic commutat lilium in fœnum, et argumentatur, quia si minoribus providet, providebit et nobis, qui potiores sumus quoad dignitatem substantiæ, quia nos super ista sumus. Item quoad durationem, quia nos æterni quoad animam, istud vero *hodie est, et cras in clibanum mittitur* etc. Isa. c. XL, 7: *Exsiccatum est fœnum, et cecidit flos.* Item quoad finem: quia homo est propter beatitudinem, fœnum vero propter usum hominis; Psal. CXLVI, 8: *Qui producit in montibus fœnum et herbam servituti hominum* etc. Et ad vilem usum, scilicet ut in clibanum mittatur quoad aliquas terras, ubi fit ignis de stipulis. Et si hoc *sic vestit*, idest dat necessarium ornatum, *quanto magis vos modicæ fidei?* Vel sic ut per fœnum intelliguntur infideles. Si ergo infidelibus, qui parati sunt ad clibanum ignis, multo magis electis. *Nolite ergo solliciti esse* etc. Hic concludit de utraque; et debes exponere sollicitudinem quatuor modis, ut superius dictum est. Vel sic. Si vivis in aliqua societate, non sis sollicitus de cibo ampliori, vel vestimentis amplioribus, immo esto in eis quasi unus ex eis. *Hæc enim omnia gentes inquirunt,* quia ibi ponunt finem, quia credunt in eis esse beatitudinem. Et si hoc non credant, ponunt ibi magnam sollicitudinem, quia non credunt providentiam divinam. Et quia in ordinatione ad finem duo requiruntur, scilicet scientia et voluntas, dicit: *Scit enim Pater vester quia his omnibus indigetis.* Unde scit, quia Deus: item, quia pater, vult. Quid ergo facietis? Dicit tria. *Primum quærite regnum Dei,* tamquam finem, quia regnum est beatitudo. Regnum dicitur a regendo: tunc enim homo regitur, quando voluntati regentis subditur; hoc autem erit in cælo; unde Luc. XIV, 15: *Beatus qui manducat panem in regno Dei.* Item justitia perducit ad regnum; Prov. VIII, vers. 20: *In viis justitiæ ambulo, in medio semitarum judicii, ut ditem diligentes me, et thesauros eorum repleam* etc. Et ideo dicit, *Et justitiam ejus.* Et dicit ejus, et non hominis, quia per justitiam propriam nullus potest venire ad regnum. Tertio dicit, *Et hæc omnia adjicientur vobis,* quasi, ultra forum hæc adjicientur; Prov. X, 13: *Non affliget Do-*

minus fame animam justi. Non ergo debemus hæc temporalia quærere; et hoc verum est tamquam finem, aut mercedem. Unde non debemus evangelizare ut comedamus, sed potius e converso.

Sed contra hoc objicit Augustinus de Paulo, quia dicit (II Cor. XI, 27): *In fame, et siti, et nuditate laboravi.* Et respondet quod sicut medicus aliquando abstrahit cibum et potum infirmo, ut curet eum, sic Dominus, qui habet providere, permittit hominem pati, vel ut curetur, si curanda sunt aliqua, vel ut alii exemplum recipiant.

Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Sed hoc non videtur, quia nullus tenetur ad majorem perfectionem, quam Christus et Apostoli. Sed Christus habuit loculos: Apostoli etiam congregabant. Augustinus exponit sic: *In crastinum,* idest futurum, cogitando nimis de temporalibus, scilicet ibi finem ponendo, vel etiam superflua congregando. Vel, secundum Hieronymum, *Nolite solliciti esse in crastinum,* verum est de his quæ ad Deum pertinent, faciendo quæ in nobis sunt: non enim debemus dimittere laborare, si timeamus de pluvia, vel hujusmodi quæ ad Deum pertinent. Vel sic. Nolite illam sollicitudinem quam debetis in futuro habere, accipere in præsenti, sicut tempore messium accipere curam de vindemiis non est competens. Quare? *Sufficit enim diei malitia sua,* idest tribulatio et angustia, quam habet homo in die, sufficere debet ei; non autem accipere eam quam debet habere in futuro etc.

CAPUT VII.

1. Nolite judicare, et non judicabimini: nolite condemnare, et non condemnabimini. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini: et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides? Aut quomodo dicis fratri tuo: Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo: et ecce trabes in oculo tuo? Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui. Nolite sanctum dare canibus: neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et canes conversi dirumpant vos. Petite, et dabitur vobis; quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit, et qui quærit, invenit, et pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei? Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester, qui in cælis est, dabit bona petentibus se? Omnia ergo quæcumque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis. Hæc est enim lex, et prophetæ. Intrate per angustam portam, quia lata porta et spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta et arcta via est, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam!

2. Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem arbor malos fructus facit. Non potest autem arbor mala bonos fructus facere, neque arbor bona malos fructus facere. Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. Ideo ex fructibus eorum cognoscetis eos. Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, Quia numquam novi vos. Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem. Omnis ergo qui audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea hæc, et non facit ea, similis erit viro stulto qui ædificavit domum suam super arenam, et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina ejus magna. Et factum est, cum consummasset Jesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina ejus. Erat autem docens eos sicut potestatem habens: et non sicut scribæ eorum et pharisæi.

1. Implevit legem quoad præcepta et quoad promissa, nunc quoad judicia. Primo ergo ordinat ut non sit temerarium judicium, et dicit, *Nolite judicare* etc., idest ex amaritudine odii; Amos VI, vers. 13: *Convertisti judicium in amaritudinem.* Vel sic. *Nolite,* quantum ad ea quæ nostro judicio non sunt commissa. Domini est judicium, nobis commisit judicare de exterioribus, de interioribus vero sibi retinuit. Nolite ergo judicare de eis; I Cor. IV, 5: *Nolite judicare ante tempus;* Jer. c. XVII, 9: *Pravum est cor hominis, et quis cognoscet illud?* Nullus enim debet judicare de aliquo quod sit

malus homo: dubia enim in meliorem partem interpretanda sunt. Item judicium debet esse congruum quantum ad personam judicantis. Unde si es in eodem peccato, vel majori, non debes judicare; ad Rom. II, 1: *In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas.* Item non prohibetur prælatis, sed subditis: unde non debent judicare nisi subditum. Sed Chrysostomus: *Nolite judicare* etc., idest nolite judicare vosmetipsos vindicando. Unde si remittitis, non inde judicabimini; immo ratione hujus misericordiæ misericordiam consequemini. Sequitur ratio, *In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini;* idest, pro quo judicio judicaveritis, judicabimini; Psal. VII, 17: *Convertetur dolor ejus in caput ejus* etc. Et infra XXVI, 52: *Qui percusserit gladio, gladio peribit.* Vel sic. Timere debent qui judicant, ne hoc judicio Dominus permittat eos puniri, ut in Isa. XXXIII, 1: *Veh tu qui prædaris, nonne et tu prædaberis?*

In qua mensura etc. Hic ponit rationem sub similitudine judicii: judex enim est sicut regula animata: cum enim vis æquare duo, defers ad regulam, et quod superabundat de uno, resecas: sic si aliquis habeat de alieno plusquam debeat habere, id resecat, et reddit unicuique quod suum est, idest pro ista mensura remetietur nobis.

Sed objicitur. Aliquis peccat temporaliter, et inde punitur æternaliter; videtur quod non sit æquum judicium.

Dico quod in peccato duo sunt consideranda: duratio et offensa; et in offensa duo, scilicet aversio et conversio. Ex parte conversionis culpa finita est; ex parte aversionis, infinita, quia avertitur a Deo qui est infinitus. Cum ergo avertat se ab infinito, infinite puniri debet. Item ex parte durationis est duo considerare, scilicet actum et maculam. Actus momentaneus est, macula infinita, idest æterna; ideo infinite, idest æternaliter, puniri debet. Unde si a dæmonibus posset deseri macula, possent liberari a culpa et pœna. Similiter a parte pœnæ est acerbitas, et hæc est finita. Item duratio, et hæc est infinita.

Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides? Hic dicit quod non debet esse judicium inordinatum: inordinatum enim est quando ab aliquo incipit, non plene examinata causa, aut gravitate delicti: in judicando enim duo sunt necessaria: cognitio causæ et judicium. De primo Job XXIX, 16: *Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam* etc. *Quid autem vides festucam,* leve peccatum, *in oculo,* idest in conscientia fratris; *trabem autem,* idest grave peccatum, *in oculo tuo non vides?* Per trabem et festucam docet considerare quantitatem peccatorum: sæpe enim qui gravia peccata committunt, reprehendunt eos qui levia, sicut contingit in judicandis religiosis, cum aliqui qui gravia faciunt, quæ vident levia in religiosis judicant gravia; sed absorbentur illa sicut una gutta aquæ in multitudine vini. Item contingit quod aliquis ex infirmitate peccet leviter, et aliquis judex malus, qui vellet punire illum ex odio, considerat festucam in oculo illius, non autem trabem in oculo suo. *Quomodo ergo,* idest qua fronte dicere potes: *Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo?* Verecundari debes. Chrysostomus: " Quo animo diligit homo magis alium quam se? „ Si enim corrigis eum animo correctionis, prius corriges te; sed hoc facis odio, vel inani gloria; ideo etc.

Sed quæritur utrum qui in peccato mortali est, possit alium corrigere. Dico quod aut aliquando fuit in peccato, aut non: si numquam fuit in peccato, debet timere ne cadat, ideo invite debet corrigere; si aliquando in peccato fuit, cum mansuetudine corripere debet. Et ideo forte Dominus permisit Petrum cadere, qui debebat esse pastor Ecclesiæ, ut mitius se haberet cum peccatoribus; et de Christo dicit Paulus Hebr. IV: *Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum per omnia pro similitudine absque peccato.* Si autem subjacet peccato, aut est publicum, aut occultum: si occultum, aut ex infirmitate, quia displicet ei quod peccat; et sic corripere potest, quia quod corripit in alio, corripit in seipso; si ex malitia, numquam debet corripere. Si autem publicum, non debet arguere cum severitate, sed mansuete seipsum conjungere illi. Unde contra peccatores non est objurgandum cum asperitate.

Sequitur, *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo.* Incipit Dominus arguendo sicut inferius contra servum nequam etc. August.: " Ostendit quod in

tendit reprehendere eum qui assumit auctoritatem quæ non est sua. „ Ps. XLIX, vers. 6: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam* etc. *Ejice primum,* jejunando, orando, *trabem de oculo tuo;* et tunc poteris videre festucam in oculo fratris tui. Sequitur: *Nolite sanctum dare canibus.* In quo ostendit quod judicium debet esse discretum.

Notandum ergo quid per sanctum, et quid per margaritas. Augustinus: " Sancta sunt inviolata et immaculata conservanda; margaritæque pretiosæ non debent contemni. „ Per canes, qui lacerant dentibus, hæretici significantur; per porcos, qui conculcant pedibus, immundi. Sancta ergo dare canibus est sancta hæreticis ministrare. Item si aliquid spirituale dicatur, et istud contemnitur, porcis datur. Vel per sancta, ecclesiastica sacramenta; per margaritas, mysteria veritatis. Canis est animal totaliter immundum; porcus partim immundus, partim non. Per canes, infideles; per porcos, mali fideles. *Nolite* ergo *sanctum dare canibus*, idest sacramenta dare infidelibus. Margaritæ, idest sensus spirituales, non debent porcis dari; I Cor. II, 14: *Animalis homo non percipit ea quæ Dei sunt,* idest, ne forte contemnant; Proverb. XXVII, 7: *Anima satiata conculcat favum.* Unde *conversi,* ad peccata, *dirumpunt*, quia contemnunt, vel calumniam inferunt.

Sed quare? Nonne Christus multa bona dixit infidelibus, et illi dirumpebant verba sua? Dico, quod hoc fecit propter bonos qui cum malis erant, qui inde proficiebant.

Petite, et dabitur vobis. Dedit suam doctrinam, quæ est completa et perfecta; hic docet qualiter possit impleri; ad hoc autem est necessaria oratio, et diligens attentio. Primo ergo docet petere; secundo dat securitatem ad impetrandum, ibi, *Aut quis ex vobis* etc. Dicit ergo, *Petite.* Et in hoc vide duas falsas opiniones amoveri. Primam scilicet superborum, qui putant suis viribus præcepta complere. Sed dicit, quod necesse est petere a Deo. *Quid enim habes quod non accepisti?* I Cor. IV, 7. Item amovet opinionem multorum qui dicunt, quod Deus non curat de orationibus, et quod non impetrarent si peterent; ideo addit, *Et accipietis.* Item addit, *Quærite, et invenietis.* Et hoc exponitur primo ut in istis duobus nihil addatur, sed tantum exprimatur modus. Requiritur enim ad petendum sollicita attentio; item fervens devotio: et hæc duo innuit, cum dicit, *Quærite*, idest orate. Vel *petite,* sicut qui aliquid quærunt, totam intentionem ibi ponunt. Unde ad illud pertinet quod sponsa dicit in Cant. III, 1: *Quæsivi quem dilexit anima mea. Et invenietis;* Psalm. XXVI, 4: *Unam petii a Domino, hanc requiram.* Item *quærite* ad modum pulsantis: quia qui clamat ad ostium, si non exaudiatur, fortiter pulsat; Cant. VII, 11: *Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis.* Secundo exponitur juxta Augustinum referendo ad ea quæ Christus dicit de seipso (Joann. XIV, 6): *Ego sum via, veritas et vita:* si vis per hanc viam ire, pete ab eo, ut vias tuas dirigat, dicens cum Psalmista, XXIV, 4: *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me.* Si vis veritatem cognoscere, quære, et invenies; sed non sufficit viam nosse, et veritatem quærere, nisi veniamus ad vitam, idest ut in illam ingrediaris, pulsa; unde Exod. XV, 17: *Introduces eos, et plantabis in monte hæreditatis tuæ.* Sed juxta eumdem, longe melius, ad instantissimam petitionem omnia ista referuntur. Item aliter exponitur referendo ad diversos actus. *Petite* orando, *quærite* studendo, *pulsate* operando. *Omnis enim qui petit, accipit* etc.

Dicet aliquis, Tu dicis, quod petamus. Credo quod dicitur istud sanctis hominibus, sed non sum de numero istorum; ideo dicit, *Omnis qui petit, accipit* etc. Sed videtur falsum esse, quia scribitur Joann. IX, 31: *Scimus, quia peccatores Deus non audit.*

Et Augustinus solvit id. Si peccatores Deus non audit, quomodo dictum est de Publicano quod dicebat (Luc. XVIII, 13): *Propitius esto, Domine, mihi peccatori?* Unde addit: " Peccatores non audit, scilicet volentes remanere in peccatis. „ Sed sciendum, quod oratio est meritoria et impetratoria; et potest esse meritoria, etiamsi non sit impetratoria.

Sed quid est quod dicit quod *omnis qui petit accipit?* Videtur esse falsum, quia non semper accipitur quod petitur.

Dico, quod in quatuor casibus petit homo, et non exauditur. Quia vel petit quod non expedit; infra xx, 22: *Nescitis quid petatis;* ideo petenda sunt necessaria ad salutem. Item secundo, quia non bene petit; Jacobi IV, 3: *Petitis, et non accipitis, eo quod non bene petatis;* ideo petendum est pie, idest cum fide. Item humiliter; unde Luc. I, 48: *Respexit humilitatem ancillæ suæ.* Item pie, idest devote. Item non aliquando auditur, cum pro alio oratur cujus merita contradicunt; Jer. XV, 1: *Si steterit Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum* etc. Item non exauditur, quia non perseverat; Luc. XVIII, 1: *Quia oportet semper orare,* et perseveranter; quia Dominus vult quod crescant vota. Item contingit, quod Dominus exaudit; sed non videtur, quia dat Dominus ad utilitatem, non ad voluntatem, ut accidit Paulo. Augustinus: " Bonus Dominus qui sæpe non tribuit quod petimus, ut tribuat quod mallemus: et quia nos vocamus eum patrem, tribuit nobis quod pater filio. „ Ideo subdit, *Quis ex vobis homo quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei?* Per panem intelligitur Christus; Joann. VI, 51: *Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi* etc. Item panis est sacra doctrina; Eccli. XV, 3: *Cibabo illum pane vitæ et intellectus.* Item caritas; Isa. XXX, 23: *Erit panis terræ uberrimus et pinguis.* E contrario lapis est diabolus; Job XLI, 15: *Indurabitur cor ejus quasi lapis.* Item dicitur obduratio; unde dicitur Ezechiel. XXXVI, 26: *Auferam a vobis cor lapideum, et dabo cor carneum.* Item dicitur falsa doctrina; Job XXVIII, 3: *Lapidem caliginis, et umbram mortis dividit torrens* etc. Unde si quis petit a Deo, ut a patre, panem, idest Christum, non dabit diabolum. Similiter *si piscem.* Piscis vivit in aquis, et est intelligentia in dogmatibus; Joannis IV, 13: *Qui biberit ex hac aqua non sitiet amplius.* Et ibid. 14: *Erit fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam.* Item per aquas tribulationes: unde per pisces, viventes in aquis tribulationis. Vel piscis dicitur fides, quæ latet sub aqua, idest custodia spiritus; sed per serpentem falsa doctrina hæreticorum. Dicit ergo, *Et si petierit piscem, non dabit ei serpentem.* Alius Evangelista ponit tertium, scilicet ovum. Ita quod per panem caritas, per piscem fides, per ovum spes. Infert: *Ergo si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis Pater vester, qui in cœlis est, dabit bona petentibus se?*

Sed dicet aliquis: Hoc dixit Apostolis, qui non erant mali. Et solvit Chrysostomus: " Quia immo ad comparationem bonitatis divinæ. „ Isa. c. LXIV, 6: *Omnes justitiæ nostræ quasi pannus menstruatæ.* Hieronymus dicit: " Et si non omnes mali secundum actum, tamen omnes mali secundum pronitatem ad malum. „ Unde habetur Gen. VI, 5: *Quia cuncta cogitatio humani cordis intenta est ad malum omni tempore.* Et Jer. XVI, 12: *Ecce enim unusquisque ambulat post pravitatem cordis sui.* Augustinus: " *Si ergo vos cum sitis mali:* non dicitur, Vos estis mali, sed *Cum sitis mali,* daretis filiis temporalibus temporalia bona quæ reputatis bona; multo magis ergo Pater vester qui est summe bonus. „ Et hoc est quod sequitur: *Quanto magis Pater vester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se,* si vultis accipere? *Omnia ergo quæcumque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis;* idest, aliis dimittite, si vultis ut dimittatur vobis. Aliqui apposuerunt *omnia bona;* sed non oportet, quia dicit *Vultis.* Voluntas autem bonorum, et cupiditas malorum; ideo non est necessarium addere *bona.* Unde quod tibi vis fieri, aliis facias. *Hæc est enim lex et prophetæ;* et non dicit: Tota lex et prophetæ, sicut in primis præceptis (infra c. XXII, 40): *Ab illis enim duobus tota lex pendet, et prophetæ. Intrate per angustam portam.* Ne forte crederet aliquis eo quòd dixerat, *Petite et accipietis,* quod homo totum haberet a Deo sine operibus bonis; ideo docet quod hoc etiam fit per opera bona. Primò ergo ponit admonitionem; secundo rationem. Dicit ergo, *Intrate,* idest conemini ad intrandum. Augustinus exponit dupliciter. Christus porta est; Joann. X, vers. 9: *Ego sum ostium,* quia sine ipso non venitur ad regnum. Hæc porta est angusta per humilitatem, quia humiliavit se usque ad mortem. Unde (Isa. X, v. 23): *Verbum abbreviatum faciet Dominus super terram.* Unde *intrate per angustam portam,* idest per Christi humilitatem; Luc. ult., 26: *Oportuit enim Christum pati, et ita intrare in gloriam suam* · et sic nos oportet. Unde per multas tribulationes

oportet nos intrare in regnum Dei. Item hæc porta dicitur caritas; Ps. CXVII, 20: *Hæc porta Domini, justi intrabunt in eam.* Hæc est arctata lege divina; et per hanc debemus intrare servando legem et præcepta Deinde assignat rationem, *Quia lata porta et spatiosa via est quæ ducit ad perditionem.* Et describit duas portas, unam latam, aliam strictam. Lata describitur, quia lata diabolus, lata præsumptio superbiæ; infra XVI, 18: *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Hæc porta lata est, quia latum est quod omnes recipit: non enim est quod eam repleat. Item hæc porta dicitur iniquitas sive vitium: et hæc est lata, quia multipliciter contingit: dicitur enim virtus uno modo, vitium autem multifarie; Osee IV, 2: *Maledictum, et mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit* etc. Item est via lata: et hoc est opus peccati; Jer. II, 18: *Quid tibi vis in via Ægypti?* Item hæc via est spatiosa, quia in sui principio videtur esse lata, sed post angustatur, quia exitus ejus est ad perditionem, quia *stipendia peccati mors est* (Rom. VI, 23). *Et multi sunt qui intrant per eam.* Hic tangit numerum, quia ad litteram *stultorum infinitus est numerus* (Eccle. I, 15). *Angusta est porta, et arcta via quæ ducit ad vitam.* Hæc est contraria præcedenti; et hæc est arcta, quia arctata secundum regulam legis; et est via contra viam; Proverb. IV, 27: *Vias enim quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversæ vero sunt quæ sunt a sinistris* etc.

Sed potest quæri, quare via caritatis est arcta, quia videtur quod sit lata; Prov. IV, 11: *Ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui.* Via autem peccatorum est via stricta; unde Sap. VII, 5: *Ambulavimus vias difficiles.*

Dicendum quod est via carnis et rationis. Via caritatis in via carnis est stricta via, in via rationis e contra. Et est exemplum de pædagogo: quia quanto plus diligit puerum, magis arctat gressus suos. Unde viæ caritatis in via carnis arctantur, in via rationis e contrario; Psal. XVIII, 120: *Confige timore tuo carnes meas.*

Et pauci sunt qui inveniunt eam. Hic facit mentionem de difficili et rara inventione in via spiritus: et in via carnis non. Et est ratio: quia via carnis est delectatio, et hæc est in promptu; via vero spiritus est occulta; unde Psal. XXX, 20: *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!* Quia enim est in occulto, ideo et pauci inveniunt eam. Sed et aliqui inveniunt, et retrocedunt, de quibus dicitur Lucæ IX, 62: *Nemo mittens manum suam ad aratrum, et aspiciens retro, aptus est regno Dei.*

2. Docet cautelas, a quibus cavendum sit. Describuntur autem a professione, quia prophetæ.

Sed potest quæri, de quibus prophetis, quia lex et prophetæ usque ad Joannem: unde in tempore illo non erant prophetæ de Christo, quia in ipso finiuntur. Ideo dicendum quod prophetæ sunt doctores in Ecclesia et prælati.

Sed quid est quod dicit, *Falsi?* Falsi dicuntur qui non mittuntur. De talibus dicitur Jer. XXIII, 21: *Non mittebam eos, et ipsi currebant.* Item falsi dicuntur qui mendacium dicunt; unde Jer. II, 8: *Prophetæ ejus prophetaverunt in Baal.* Sic etiam multi fuerunt pseudoprophetæ in populo: sicut et in nobis erunt magistri mendaces.

Attendite, idest diligenter cavete, quia occulti sunt, et a laqueis occultis cavendum est. Unde malignitas eorum intrinsecus latet. Dicit ergo, *Qui veniunt ad vos in vestimentis ovium* etc. Oves sunt fideles: *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus,* Ps. XCIX, 3. Vestimenta autem eorum sunt jejunium, eleemosynæ, quibus se tegunt; II ad Tim. III, 5: *Habentes speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.* Sed sciendum, quod si lupi se tegant pellibus ovium, non tamen propter hoc ovis perdit pellem suam: sic licet illi mali bonis operibus tegantur, tamen multum boni proficiunt. *Intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Hoc principaliter exponitur de hæreticis, ex consequenti de malis prælatis. Unde habetur super illud Joann. X, 11: *Ego sum pastor bonus:* " Dicitur quod quidam est pastor, qui gubernat, et regit; quidam lupus, qui perniciem intendit; quidam mercenarius, qui commodum proprium quærit. Unde pastor est amandus, lupus fugiendus, mercenarius tolerandus. " Quod ergo dicitur, quod *intrinsecus autem sunt lupi rapaces,* intelligitur de his qui habent intentionem pervertendi ple-

bem, et lupi sunt dicendi. Item mercenarii, scilicet mali christiani, qui dispergunt malo exemplo, qui vitam habent malam; quantum ad effectum, habent modum lupi; Act. xx, 29: *Quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi* etc. Et dicit, *Intrinsecus,* quia malam habent intentionem occidendi plebem. *A fructibus eorum cognoscetis eos* etc. *A fructibus,* idest operationibus.

Sed videtur contra, quia habent vestes ovium; et vestes sunt opera. Ergo ab eis cognoscentur. Chrysostomus: " Fructus est confessio fidei. „ Unde si confitetur fidem, non est hæreticus. Ad Ephes. v, 9: *Fructus enim lucis est in omni bonitate, et justitia, et veritate* etc. Si autem exponatur de simulatoribus, tunc sic exponitur, quod per vestes exteriora opera. Unde ad Gal. v, 22: *Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium et pax* etc.

Sed quæres: Qualiter possunt cognosci? Dicendum quod potest vix aliquis hypocrita esse ita compositus, quin appareat aliquid malitiæ vel verbo, vel facto; Prov. xxvii, 19: *Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.* Et Seneca: " Nemo potest diu fictam ferre personam. „ In duobus autem maxime manifestantur. In his quæ subito agenda occurrunt, quia in his quæ cum deliberatione quis facit, cavet sibi. Item in tribulationibus; Eccli. vi, 8: *Est amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis.* Item manifestantur quando non possunt consequi quod volunt, vel cum jam consecuti sunt. Unde principatus virum ostendit.

Numquid colligunt de spinis uvas? Per uvas, ex quibus fit vinum, intelligitur spiritualis lætitia: quia *vinum lætificat cor hominis,* Psal. ciii, 15. Per ficus dulcedo ecclesiasticæ pacis, quæ est caritas. Hæc non possunt nasci de tribulis, idest peccatoribus, quia *spinas et tribulos germinabit tibi,* Gen. iii, 18. Et hoc probat per exemplum: *Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem arbor malos fructus facit.* Ex hoc Manichæi assumpserunt duas naturas, scilicet bonam et malam. Sed hoc non est verum: quia videmus de mala creatione bonum fructum, et e converso. Unde ad hoc debes intelligere quod arbor est principium fructus. Sed principium est duplex. Principium naturæ, et principium moris. Principium naturæ est anima: et quicquid inde procedit naturaliter, totum bonum est. Principium autem moris est voluntas; ideo si voluntas fuerit bona, et opus bonum, cum habeat voluntatem bonam cum intentione bona; quia si vellet furari pro eleemosyna danda, etsi voluntas bona est, non tamen intentio est recta. Sed quid fiet de arbore mala? *Omnis arbor, quæ fructum non facit, excidetur:* quia si non facit, vel si omittit facere cum possit, excidetur; unde Joann. xv, 6: *Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet, et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet.* Unde Luc. xiii, 7 dicitur de ficulnea, quam scilicet præcepit Dominus succidi et tolli: *Tollatur impius ne videat gloriam Dei.* Concludit: *Ergo a fructibus eorum cognoscetis eos. Non omnes qui dicunt mihi, Domine, Domine* etc. Posita doctrina, ostendit quod oporteat eam observare, quia nihil aliud sufficit ad salutem. Et circa mandata, sive doctrinam Dei quatuor sunt necessaria, sive laudabilia: ut ore confiteamur, confirmetur miraculis, et audiatur verbum Dei, et exequatur opere. De primo ad Rom. x, 10: *Corde creditur ad justitiam; ore autem confessio fit ad salutem.* De secundo, Marci ult., 20: *Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Item ut audiatur; Joannis viii, 47: *Qui ex Deo est, verba Dei audit.* Item quarto requiritur quod faciat; Jac. i, 22: *Estote factores verbi, et non auditores tantum.* Unde vult ostendere quod tria sine quarto non proficiunt; unde dicit: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine* etc.

Sed videtur hoc esse contrarium Apostolo dicenti: *Nemo potest dicere Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto.* Sed qui habet Spiritum sanctum, intrat in regnum cælorum.

Solvit Augustinus, quod dicere dicitur multipliciter: communiter, et stricte, et proprie. Et stricte non est aliud nisi manifestare affectum et voluntatem; et sic dicitur ab Apostolo (loc. cit.): *Nemo potest dicere Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto* etc. Et hoc nihil aliud est quam credere Dominum, et obedire. Item communiter, idest ore qualitercumque nuntiare; de quo habetur Je-

rem. XXVI, 13: *Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe est a me.* Vel sic. *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine* etc. Ingeminat verbum hoc, *Domine, Domine*, ad significandum, quod duplex est confessio, scilicet vocis et laudis, quarum neutra sufficit. Ideo Is. XXVI, 13: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.* Quis ergo intrabit? Non qui dicit *Domine, Domine, sed qui fecerit voluntatem Patris mei* etc. Jo. III, 13: *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo* etc. Unde nemo potest ascendere, nisi descendat ut Christus, de quo dicitur Jo. VI, 38: *Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.* Unde oportet facere voluntatem Dei; I Thess. IV, 3: *Hæc est enim voluntas Dei sanctificatio vestra.* Unde dicebat David Ps. CXLII, 10: *Doce me facere voluntatem tuam.* Et etiam sicut Dominus docuit orare, *Fiat voluntas tua.* Sed notandum, quod per hoc quod dicit, *Regnum*, tangitur remuneratio æterna; unde dicit, *Intrabit.* Illud enim regnum in bonis spiritualibus est, non in bonis exterioribus; ideo dicit, *Intrabit.* Ideo Cant. I, 4: *Introduxit me rex in cellaria sua.* Item dicit, *Cælorum*, quia licet aliquis hic divitias habeat, vel honores, hoc totum est propter illud. Unde in sublimibus erit remuneratio. Sed posset aliquis dicere, quod facere miracula sufficit ad salutem. Istud excludit, quia *multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus?* etc. Et dicit, *Multi*, significans eos qui ab unitate recedunt, quia sunt sub multitudine: quia *stultorum infinitus est numerus*, Eccle. I, 15. Item introducit hoc ad notitiam ejus quod dixerat, quod *omnis arbor quæ fructum non facit, abscindetur.* Et non dixerat a quo; ideo dixit *Mihi*, tamquam judici constituto; quia *omne judicium dedit Pater Filio*, Joann. V, 22. Item dicit, *In illa die.* Dies terminum nominat, sed non secundum temporis qualitatem: quia dies judicii aliquando nox dicitur. Aliquando autem dies dicitur, aliquando nox: quia incertum est quando veniet. Unde infra XXV, 6: *Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei.* Diem dicit Apostolus I ad Cor. IV, 3. Et in Psal. XXXVI, 6: *Et educet quasi lumen justitiam meam, et judicium meum tamquam meridiem. Domine, Domine.* Multiplicat ad significandum majorem confusionem et timorem; Sapientiæ V, 2: *Turbabuntur enim timore horribili. Nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus?* Hæc est potestas supernaturalis; Job XLI, 24: *Non enim est potestas super terram quæ huic* (scilicet potestati diaboli) *valeat comparari.*

Sed tunc quæritur, qualiter qui ejiciunt dæmonia, fiunt reprobi. Respondet Chrysostomus, quod isti mentiuntur. Alia responsio est quod aliquando fuerunt boni, et fecerunt miracula; post facti sunt mali. Sed hoc non potest stare, quia dicit Dominus, *Numquam novi vos.* Alio modo dicendum, quod dicunt, *In nomine tuo*, non in nomine Spiritus sancti. Quidam enim in virtute Spiritus sancti, quidam non. Ut enim habetur Jerem. II, 8, quidam prophetaverunt in nomine Baal. Item quidam per artes magicas.

Sed quæritur qualiter dæmones faciunt miracula. Dico quod non possunt; sed faciunt aliqua quæ videntur miracula, non tamen sunt miracula. Illa dicuntur miracula, quando effectus patent, causæ latent. Unde potest esse aliquod mirum apud quosdam minus scientes, quod non est apud sapientes, ut patet de eclipsi. Unde cum dæmones veriori modo cognoscant naturalia, possunt facere quæ nobis videntur miracula. Aliter secundum Hieronymum. Quia secundum quod dicit, inter dona Spiritus sancti quædam sunt quæ gratis data sunt: sola caritas est, quæ distinguit inter filios Dei et filios diaboli; I Corinth. XII, 7: *Unicuique datur manifestatio ad utilitatem*, vel ad protectum bonitatis ejus, vel Ecclesiæ, ut fides quam prædicat manifestetur. Et sic etiam aliquando prælatus male vivens potest miracula facere.

Et tunc confitebor illis, quia non novi vos, idest non approbavi, nec etiam cum faciebatis miracula; II Tim. II, 19: *Novit Dominus qui sunt ejus.* Dicit, *Non novi vos*, cum dicit, *Discedite a me*, quia numquam approbati estis. *Omnis ergo qui audit* etc. Ostendit quod sine operibus nihil sufficit, nec etiam auditus verbi Dei; quia auditus ordinatur ad fidem. Rom. X, 17: *Fides autem ex auditu.* Auditus enim non sufficit. Et hoc dupliciter manifestat, quia propo-

nit eventum ejus qui audit et facit, et ejus qui audit et non facit, sub similitudine. Et primo facit tria. Primo ponit ædificationem; secundo impugnationem, ibi, *Et descendit pluvia* etc.; tertio immutabilitatem, ibi, *Et non cecidit* etc. Dicit ergo quod non sufficit auditus; auditus enim est necessarius; Jo. VIII, 47: *Quia qui ex Deo est, verba Dei audit.* Sed non sufficit; Rom. II. 13: *Non enim auditores verbi, sed factores justificabuntur.* Item bene dicit, *Verba mea hæc:* quia quicquid ad salutem pertinet, ibi continetur. Unde *qui audit verba hæc, et facit, assimilabitur viro sapienti.* Et non dicit quod sit sapiens, sed *Assimilabitur.* Et potest hæc similitudo intelligi de corporali ædificatore: et sic plana est littera. Vel potest intelligi spiritualiter: et sic iste vir est Christus. Eccle. cap. VII, 29: *Virum unum de mille reperi.* Domus Christi est Ecclesia: scit enim qualiter oportet ædificare. Unde de ipso Prov. IX, 1: *Sapientia ædificavit sibi domum.* Et Prov. XIV, 1: *Mulier sapiens ædificat domum suam. Supra petram;* I Cor. X, 1: *Petra autem erat Christus.* Unde Christus super se ædificat: ipse enim est fundamentum; unde I ad Cor. III, 11: *Fundamentum aliud nemo ponere potest præter id quod positum est, quod est Christus Jesus.* Hoc enim est fundamentum veritatis æternæ. Hoc autem est omnino immobile; Ps. CXXIV, 1: *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion.* Sequitur impugnatio hujus domus, *Et descendit pluvia.* Pluvia doctrina intelligitur: et est bona, et mala pluvia. Ergo quæ irruit, est mala doctrina; Gen. XIX, 24: *Dominus pluit super Sodomam sulphur et ignem.* Item flumina sunt bona, et non bona; Is. XVIII, 2: *Diripuerunt flumina terram ejus;* et per hoc significantur sapientes qui reputant se sapientes esse. Ista flumina ex pluviis generantur. Per ventos dæmones. Unde in Canonica Judæ, 12: *Nubes sine aqua, quæ a ventis circumferuntur* etc. *Et irruerunt in domum,* idest in Ecclesiam, *et non cecidit. Non enim dirumpentur funiculi ejus in æternum,* Is. XXXIII, vers. 20. Et quare? *Fundata erat super petram,* idest Christum. Consequenter ponit similitudinem, ponens eventum illius qui audit et non facit: et circa hoc primo ponit ædificationem; secundo impugnationem, ibi, *Et descendit pluvia* etc.; tertio ruinam, ibi, *Et cecidit* etc. Dicit: *Et omnis qui audit verba mea hæc, et non facit ea, similis erit viro stulto,* qui cecidit a lumine sapientiæ. Unde Eccle. IV, 16: *Melior est servus sapiens, quam senex infatuatus.* Item stultus est diabolus. Domus quam ædificat, est congregatio infidelium; unde Ps. LXXIII, 30: *Repletæ sunt terræ domibus iniquitatum.* Et iste *super arenam.* Per arenam infideles qui infructuosi sunt. Item propter numerosìtatem: *stultorum enim infinitus est numerus,* Eccle. I, 15. Item arena non adhæret, sic isti semper in jurgio sunt. Fundat ergo super arenam, idest finem, qui est quasi fundamentum, scilicet intentionem suam firmat super bonum temporale. *Descendit pluvia,* idest bona doctrina, *venerunt flumina,* idest sacri doctores, *flaverunt venti,* idest angeli; Ps. CIII, 4: *Qui facit angelos suos spiritus. Et irruerunt in domum illam, et cecidit.* Apoc. XIV, 8: *Cecidit, cecidit Babylon,* scilicet per prædicationem. *Et fuit magna ejus ruina.* Si velimus adaptare similitudinem, dicendum est sic, quod homo debet ædificare sicut Christus. Et hoc docet Apostolus I Cor. III, vers. 10: *Unusquisque videat quomodo superædificet.* Aliquis enim ædificat habitaculum Dei; quidam e contrario, ut infra; et, ut habetur I Cor. III, 7, quidam super stipulam ædificant. Fundamentum enim est illud super quod ponit aliquis intentionem suam. Quidam enim audiunt ut sciant, et hi ædificant super intellectum: et hæc est ædificatio super arenam; unde Jac. I, 23: *Qui audit, et non facit, similis est viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo.* Unde super mutabile ædificant. Quidam autem audit ut faciat, et diligat; et hic ædificat super petram, quia super firmum et stabile; Prov. XXII, 6: *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab illa.* Istud enim fundamentum est super caritatem. Apostolus Rom. cap. VIII, 35: *Quis nos separabit a caritate Christi?*

Sed hic potest quæri quare fundamentum quod est in intellectu, instabile, et non firmum est, sed quod in affectu. Ratio est quia intellectus est universalium: non enim potest scire multa nisi in universali; ideo vagando circa universale non est stabilitas; sed operationes et affectus sunt circa par-

ticularia, et circa consuetudinem bonam; ideo si tentatio veniat, adhæret ei quod consuevit, scilicet operationi bonæ: ideo resistit.

Sed tunc quæritur quid intelligat per pluviam. Ideo dicendum quod diabolus numquam tentat primo in majoribus, sed primo in minoribus, deinde procedit ad majora. Unde per pluviam cogitatio prava. Tentat ergo in cogitatióne prava; et si consentit, tentat postea in majori, et sic postea augmentatur. Et ex istis fiunt flumina: et post totis viribus irruit, et necessario cadit; Eccli. XIX, 1: *Qui spernit modica, paulatim decidit.* Vel sic. *Pluvia,* tentatio carnis; *flumina,* tentatio mundi; *venti,* tentatio diaboli. Vel secundum Augustinum, *pluvia* superstitiosa doctrina, cui inhærens gravissime cadit, et hæc facta est ruina magna; sed non magna quando titubat, et non cadit, quia cum accidit tentatio, timet et dolet. Quidam vero totaliter; Ps. CXXXVI, 7: *Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea.* Vel dicitur ruina magna, quia impœnitens est cor; Job XXI, 13: *Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt. Et factum est cum consummasset Jesus verba hæc, mirabantur turbæ.* Ponitur effectus. Erat enim triplex modus hominum qui sequebantur Dominum Jesum. Quidam enim mirabantur et scandalizabantur, ut pharisæi, de quibus inf. XV. Quidam mirabantur, sed non scandalizabantur, ut turbæ. Quidam vero, ut perfecti, non mirabantur.

Sed quærendum de hoc quod dicit, *Turbæ,* quia non erant ibi turbæ. Et potest dici quod factus est sermo et turbæ, et discipulis; sed in monte sub cacumine montis erat quædam planities. Discipuli ergo erant in cacumine cum Christo; sed turbæ in planitie. Vel potest dici quod primo discipulis, et post turbis. Vel potest dici: secutæ sunt eum turbæ discipulorum.

Sed quæ erat ratio admirationis? Quia erat *docens tamquam potestatem habens.* Unde in eo impletur quod dicitur Eccle. VIII, 4: *Sermo illius potestate plenus est.* Unde, *Quasi potestatem habens,* quia ut dominus loquebatur, vel sicut legislator. Vel *sicut potestatem habens,* cum virtute penetrandi cor. Unde dicitur Ps. LXVII, 34: *Dabit voci suæ vocem virtutis.* Vel cum potestate faciendi miracula: quia quod dicebat miraculis confirmabat.

Augustinus dicit, quod omnia quæ dicuntur in hoc sermone debent reduci ad septem dona, et ad beatitudines; quia quod primo dicitur, *Non occides,* hoc pertinet ad donum timoris, et ad beatitudinem paupertatis. Istud autem quod sequitur, *Esto consentiens adversario,* pertinet ad donum pietatis, per quod impletur mansuetudo. Illud autem, *Non mœchaberis* etc. pertinet ad donum scientiæ, per quam impletur beatitudo luctus. Istud de sustinendo, ad donum fortitudinis, quo impletur, et ad beatitudinem, *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam* etc. Illud autem quod dicitur, *Diligite inimicos vestros,* ad donum consilii, quo impletur beatitudo misericordiæ. Per illud vero quod sequitur in VI cap., de non habendo sollicitudinem, usque ad *intrate per angustam portam,* intendit mundare cor: unde pertinet ad donum intelligentiæ, et ad beatitudinem quæ est munditia cordis; unde: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Quicquid autem sequitur, ad donum sapientiæ.

CAPUT VIII.

1. Cum autem descendisset Jesus de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ. Et ecce leprosus veniens adorabat eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare. Et extendens Jesus manum, tetigit eum dicens: Volo: mundare. Et confestim mundata est lepra ejus. Et ait illi Jesus: Vide, nemini dixeris: sed vade, ostende te sacerdoti, et offer munus tuum quod præcepit Moyses in testimonium illis.

2. Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio, rogans eum, et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur. Et ait illi Jesus: Ego veniam, et curabo eum. Et respondens Centurio ait: Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: et dico huic, Vade, et vadit; et alii: Veni, et venit; et servo meo: Fac hoc, et facit. Audiens autem Jesus miratus est: et sequentibus se dixit: Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel. Dico autem vobis, quod multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cælorum; filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium. Dixit Jesus Centurioni: Vade, et sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora.

3. Et cum venisset Jesus in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febricitantem, et tetigit manum ejus, et dimisit eam febris, et surrexit, et ministrabat eis. Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes, et ejiciebat spiritus verbo, et omnes male habentes curavit; ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, et ægrotationes nostras portavit. Videns autem Jesus turbas multas circum se, jussit discipulos ire trans fretum. Et accedens unus scriba, ait illi: Magister, sequar te quocumque ieris. Et dicit Jesus: Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidos; filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Alius autem de discipulis ejus ait illi: Domine, permitte me primum ire, et sepelire patrem meum. Jesus autem ait illi: Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus; et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus. Ipse vero dormiebat. Et accesserunt ad eum discipuli ejus, et suscitaverunt eum, dicentes: Domine, salva nos, perimus. Et dicit eis Jesus: Quid timidi estis modicæ fidei? Tunc surgens imperavit ventis et mari: et facta est tranquillitas magna. Porro homines mirati sunt, dicentes: Qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei?

4. Et cum venisset Jesus trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes dæmonia de monumentis exeuntes, sævi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamaverunt, dicentes: Quid nobis et tibi, Jesu fili Dei? venisti huc ante tempus torquere nos. Erat autem non longe ab illis grex multorum porcorum pascens: dæmones autem rogabant eum dicentes: Si ejicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos. Et ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare, et mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt, et venientes in civitatem nuntiaverunt hæc omnia, et de his qui dæmonia habuerant. Et ecce tota civitas exiit obviam Jesu; et viso eo rogabant eum, ut transiret a finibus eorum.

1. Posset videri quod ex jactantia loqueretur Dominus; ideo auctoritatem suam signis commendat. Primo ergo ponuntur signa, quibus liberantur homines a corporalibus periculis; secundo a spiritualibus, cap. IX. Circa primum duo facit. Primo ponit signa quibus homines liberantur a periculis provenientibus ex intrinsecis causis; secundo ex extrinsecis, ut tempestate, ibi, *Et ascendente eo in naviculam.* Commendat auctoritatem, quia statim, quia absens, quia perfecte, quia multos. Quia statim, in leproso; quia absens, in servo Centurionis; quia perfecte, in socru Petri; quia multos, in aliis multis.

Circa primum tria. Primo testes miraculi introducuntur; secundo infirmus inducitur, ibi, *Et ecce leprosus;* tertio auxilium præbetur, ibi, *Et extendens Jesus manum, tetigit eum dicens, Volo. Mundare.* Dicit ergo: *Cum autem descendisset Jesus de monte* etc. Mons iste est cælum; Ps. LXVII, 17: *Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo.* Unde postquam descendit de cælo, *secutæ sunt eum turbæ;* Phil. II, 7: *Exinanivit semetipsum formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo* etc. Vel per montem altitudo doctrinæ; Ps. XXXV, 7: *Justitia tua sicut montes Dei.* Cum esset in monte, idest cum altam duxit vitam, secuti sunt eum discipuli sui. *Et cum descendisset, secutæ sunt eum turbæ;* I ad Cor. III, 1: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus.* Secundo persona infirmi introducitur: et ponuntur duo. Primo infirmitas ostenditur; secundo sollicitudo adhibetur. Infirmitas, quia est leprosus: et hoc significat spirituales infirmitates. Quædam enim infirmitates sunt intra latentes, ut febres: quædam vero, etsi sunt ab intra, ejus tamen effectus patet exterius, ut lepra. Ille ergo leprosus est, cujus mala voluntas manifestatur per malum actum; Is. LIII, vers. 4: *Et nos putavimus eum quasi leprosum.*

Sed quæstio est, quia in Luca habetur, quod cum veniret Capharnaum mundavit leprosum. Dicendum, quod Matthæus sequitur historiam, quia cum iret in Capharnaum, in via apparuit ei leprosus.

Sequitur sollicitudo, quia primo venit; secundo adoravit; unde dicit, *Ecce leprosus.* Sic peccator per fidem venit, sed adorat per humilitatem; Ps. XXXIII, 19: *Humiles spiritu salvabit Deus.* Item confitetur Christi potentiam, cum dicit, *Domine, si vis, potes me mundare.* Item vocat Dominum. Si Dominus est, potest salvare. In Ps. XCIX, 3: *Scitote, quoniam Dominus ipse est Deus.* Item confidit de Dei misericordia. Misericordem non oportet petere, sed solum indigentiam ei monstrare: sic iste: *Domine, si vis, potes me mundare.* Unde Ps. XXXVII, vers. 10: *Domine, ante te omne desiderium meum, et gemitus meus a te non est absconditus.* Item ostendit sapientiam Christi: quia non petit nisi voluntatem suam: quia melius scit, quid opus sit

tibi quam ipse. Ideo sapientiæ Christi dimisit. Deinde tangit auxilium. Primo sanat; secundo instruit. Primo tangitur opus; secundo effectus, ibi, *Et confestim mundata est lepra ejus.* Christus tria facit curando. Extendit manum, quando auxilium impendit; Ps. CXLIII, 1: *Emitte manum tuam de alto, et eripe me.* Aliquando extendit manum, sed non tangit; Is. LXV, 2: *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum* etc. Aliquando tangit; et hoc est quando immutat, ut in Psal. CXLIII, 5: *Tange montes* (idest superbos), *et fumigabunt*, per compunctionem.

Sed quare tetigit, cum esset prohibitum in lege? Hoc fecit ut monstraret se esse supra legem. Legitur de Eliseo quod non tetigit Naaman, sed misit eum ad Jordanem. Unde iste qui tetigit, videtur solvere legem. Sed secundum veritatem non solvit, quia prohibitum fuit propter contagionem. Quia igitur infici non potuit, tangere potuit. Item tetigit, ut humanitatem monstraret; quia non sufficit peccatori subdi Deo quantum ad divinitatem, sed et quantum ad humanitatem.

Volo. Mundare. Hieronymus dicit, quod quidam male exponunt. Volunt enim quod ly *mundare* sit infiniti modi; sed hoc non est verum: immo quia dixerat, *Si vis*, respondit, *Volo;* et ly *mundare* est imperativi modi. Unde imperavit qui dixit, et facta sunt.

Item tetigit, ut daret doctrinam de virtute quæ est in sacramentis, quia non solum requiritur tactus, sed verba: quia cum accedit verbum ad elementum, fit sacramentum. Et per hoc exclusit tres errores, quando tetigit. Ostendit enim corpus verum contra Manichæos. Quod dicit, *Volo*, dicit contra Apollinarem. Per hoc quod est *mundare*, ostendit Deum verum contra Photinum.

Et sequitur effectus, *Et confestim mundata est lepra ejus*, et curatus est. Chrysostomus dicit, quod citius quam posset dici hoc verbum, *mundare:* quia istud in tempore dicitur, illud vero in instanti. *Et ait illi.* Hic instruit eum: parum enim esset sanare nisi instrueret eum; Psal. XXXI, vers. 8: *Intellectum tibi dabo, et instruam te.* Primo injungit ei taciturnitatem, *Nemini dixeris.* Chrysostomus: " Quia sciebat quod Judæi calumniabantur de factis suis, ideo dixit: *Nemini dixeris.*„ Vel aliter. Quia hoc dixit ad exemplum. Quia enim supra docuerat abscondere opera bona; ideo dat exemplum, quod nullus in bonis operibus gloriari debet. Sequitur: *Sed vade, ostende te sacerdotibus.* Et quare hoc dicit? Quia tetigerat leprosum, ne penitus videretur fractor legum. Ad sacerdotes mittitur, ut habetur Lev. XIV. *Et offer munus tuum* etc. Quare? Quia hoc erat præceptum legis, quod sanatus a lepra offerret duos pullos turturum.

Sed secundum hoc videtur, quod cum Dominus præceperit, adhuc sit tenendum. Dicendum quod figuræ non debebant cessare, donec penitus veritas manifestaretur. Hoc autem non fuit nisi post resurrectionem.

In testimonium illis: et hoc exponitur dupliciter. *Moyses præcepit in testimonium illis.* Et per hoc docet quod præcepta Moysi erant in testimonium Christi, sicut habetur Jo. V, 46: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi.* Vel aliter. *In testimonium illis,* idest contra illos, qui viderunt miracula, et non crediderunt. Vel *in testimonium illis,* scilicet curationis tuæ. Quia cum receperint oblationem tuam, non poterunt negare.

Item secundum mysticum intellectum tria a Christo injunguntur. Ut erubescat de peccato; contra illos de quibus dicitur Is. III, 9: *Peccatum suum quasi Sodoma prædicaverunt, nec absconderunt.* Unde Eccli. IV, 25: *Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam.* Item debet ostendere sacerdoti confitendo. Jac. V, 16: *Confitemini alterutrum peccata vestra.* Et hic videtur Dominus injungere confessionem. Et confestim sanatus est: quia in ipsa contritione quando dolet et proponit confiteri et abstinere, remittitur peccatum, juxta illud Ps. XXXI, 5: *Dixi: Confitebor adversum me injustitiam meam, et tu remisisti iniquitatem peccati mei.* Item injungitur satisfactio, cum dicit: *Offer munus tuum.* Item docet observare mandata, cum dicit, *Sicut præcepit Moyses.*

2. *Cum autem introisset Capharnaum.* Hic ostenditur virtus Christi ex absentia. Et primo designatur pietas Centurionis cum fide; secundo humilitas, ibi, *Et respondens Centurio* etc. Circa primum duo, quia designatur primo pietas Centurionis; secundo ostenditur

Christi benignitas. Et circa primum tria. Primo locus ponitur; secundo oratio describitur, ibi, *Domine, puer meus jacet in domo paralyticus;* tertio exauditio ponitur, ibi, *Et ait illi Jesus.* Locus primo, *Cum introisset Capharnaum*, qui interpretatur villa pinguedinis, scilicet villa gentium, quæ pinguedine devotionis defluxit. Psal. LXII, 6: *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Deinde *accessit.*

Sed hic potest quæri: quia Lucas posuit, quod misit sacerdotes. Augustinus dicit quod non personaliter venit, sed quod dicitur quod venit, totum refertur ad intentionem: quia ille facit rem cujus auctoritate fit. Chrysostomus aliter, quia dicit quod iste constitutus erat super centum milites, et ideo erat præpositus. Unde Judæi volentes adulari propter benevolentiam habendam, dixerunt ei: Domine, nos ibimus, et impetrabimus vobis. Tunc ut satisfaceret eis, permisit eos abire; sed post ipse secutus est eos.

Istud miraculum differt a primo in tribus. Quia primum Judæo fuit factum, secundum Gentili; per quod datur intelligi, quod non solum pro Judæis, sed pro gentibus Christus venit. Item in primo Judæus per se accessit, iste non. Et hoc quia miseretur Dominus aliquorum per propriam devotionem, quorumdam per aliorum intercessionem. Item iste Centurio potest intelligi aliquis angelus præsidens ibi ad salutem gentium, vel primitiæ gentium. Item ille fuit leprosus, in quo immunditia quiescit. Paralytici autem sunt qui non possunt membra movere. Leprosi sunt intemperati, et paralytici sunt incontinentes. Et sunt paralytici, qui ex infirmitate peccant; leprosi, qui ex certa malitia. Per Centurionem potest intelligi mens. Ad Ephes. IV, 23: *Renovamini spiritu mentis vestræ.* Et iste dicit: *Domine, puer meus*, idest servus meus. Et in hoc ostenditur benignitas Centurionis, quia ita pro servo orat: unde facit illud quod dicitur in Eccli. XXXIII, 31: *Si fuerit tibi servus fidelis, sit tibi sicut anima tua.* Et iste servus dicitur inferior pars animæ. Dicit ergo quod *jacet et male torquetur;* et loquitur ex affectu, quia quando aliquis diligit aliquem, reputat parvam ægritudinem valde magnam. Jacet ergo inferior pars animæ, quando non potest se erigere; Galat. V, 17: *Caro concupiscit adversus spiritum:* et torquetur. Homines lascivi gaudent: *lætantur enim cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis* (Prov. II, 14). Sed isti torquentur, quia cum peccent ex infirmitate, cum ceciderint, dolent. Et ita torquentur ex dolore. *Et ait illi Jesus: Ego veniam et curabo eum;* idest non loquar. Unde nota quod nullus auderet tantum petere, quantum Dominus dare dicit: *Veniam, et curabo eum*, quia præsentia Christi est causa salutis.

Sed notandum quod ad filium reguli noluit ire, et ad servum ivit; quod esset contra multos qui nolunt visitare nisi magnos, contra illud Eccli. IV, 7: *Congregationi pauperum affabilem te facito.*

Sequitur, *Et respondens Centurio.* Posita fuit cum fide benignitas Centurionis; nunc tangitur humilitas cum fide. Primo ergo ponitur humilitas et fides; secundo benignitas Christi, ibi, *Audiens autem Jesus miratus est.* Circa primum tria facit. Primo confitetur suam indignitatem, ibi, *Sed tantum dic verbo;* secundo Christi potestatem; deinde inducit similitudinem, ibi, *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus.* Obtulerat se Dominus benignum. Sed quia iste gentilis erat, reputavit se indignum, dicens: *Domine, non sum dignus* etc. Sic etiam Petrus dixit, Luc. V, 8: *Recede a me, quia homo peccator sum.* Et dicit Augustinus, quod confitendo se indignum, reddidit se dignum. Et sicut iste dicit, sic et nos debemus dicere: Non sum dignus ut intres in corpus meum. Deinde tangitur fides Centurionis confitentis potestatem Christi: *Dic tantum verbo, et sanabitur puer meus;* quia, ut habetur Sap. XVI, 12, *non herba, non malagma sanavit eos, sed sermo tuus, Domine.* Et in Psal. CVI, 20: *Misit verbum suum, et sanavit eos.* Deinde inducit similitudinem, et probat a minori. Et describit ordinem primo; secundo potestatem, et dicit, *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus* etc. Et tangitur ordo: quia quidam sunt superiores, ita quod non habent superiorem se: quidam sunt superiores, ita quod habent superiorem se: quidam vero inferiores qui non habent inferiores se; quidam ergo sunt medii; et de istis erat iste, quia erat sub tribuno, sed habebat sub se milites. Habebat enim sub se quosdam quorum erat gubernator; et

isti erant milites; unde dicit, *Et dico uni, Vade, et vadit; et alii, Veni, et venit;* in quo commendatur nobis obedientia. Ad Hebr. XIII, 4: *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis.* Item alios habebat servos quibus cibaria ministrabat. Eccli. XXXIII, 25: *Cibaria, et virga, et onus asino; panis, et disciplina, et opus servo. Et servo meo, Fac hoc, et facit;* unde vult arguere a minori: quia si ego qui sum in potestate constitutus, hæc possum, quanto magis Dominus dominantium potest etc.

Sed videndum quod rationales creaturæ sunt liberæ, et sunt sicut milites; Job XXV, 3: *Numquid est numerus militum ejus?* Et ideo dicitur Dominus exercituum. Sed creatura irrationalis habet subjectionem servilem, quia non habet liberi arbitrii facultatem. Vult ergo dicere: Quia tibi natura obedit, dic naturæ, et obediet tibi, quia sermo tuus judicio plenus est. Videndum est, quod istud duplex dominium invenitur in anima: anima enim præsidet corpori; ratio vero irascibili et concupiscibili. Prima est dominativa potestas, quia ad imperium animæ movetur corpus; secunda præest aliis quadam imperativa potestate, et dominativa, vel regali: unde habent aliquid de motu suo. Et hæc sunt quasi milites; Jac. IV, 1: *Unde bella et lites in vobis? nonne ex concupiscentiis, quæ militant in membris vestris?* I Petr. II, 11: *Hortamur vos abstinere a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam.* Debemus ergo dicere huic, *Vade*, idest malis moribus; *et veni*, scilicet bonis moribus, et *servo* huic, *Fac hoc.* Unde corpus debemus operi applicare, ut *sicut exhibuimus membra nostra servire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibeamus membra nostra servire justitiæ in sanctificationem*, ut habetur Rom. VI, 19.

Audiens autem Jesus miratus est etc. Hic tangitur Christi benignitas. Sed quid est quod dicit, *Admiratus est?* Quia admiratio non cadit in Deo; quia non fit nisi ex ignorantia causæ, quæ non potest esse in Deo. Item est apprehensio magnitudinis effectus, quod fit ex imaginatione et phantasia alicujus effectus magni, et sic potest cadere etiam in Christo: unde admiratus est, idest magnum reputavit, et hoc turbis sequentibus ostendit. Et commendavit eum: unde sequentibus se dixit: *Non inveni tantam fidem in Israel.*

Sed quid est? Nonne in Abraham, Isaac et Jacob fuit major fides? Dicendum, quod immo; sed quod hic dicitur, intelligitur pro tempore illo.

Sed tunc est quæstio de Apostolis, et Martha, et Maria. Et dicendum quod iste majoris fidei erat, quia nullum præambulum viderat, sicut isti qui miracula viderant. Item Petrus venit ad vocem Andreæ, Andreas ad vocem Joannis. Item in verbo Marthæ fuit aliquid dubietatis, quia dixit (Joann. XI, 21): *Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus;* quasi absens non posset. Sed in verbo istius nihil fuit dubietatis. Aliter exponit Chrysostomus. Quia magnum et parvum aliquando dicuntur non absolute, sed in comparatione, sicut dicuntur in domo multi, in theatro pauci. Unde, *Non inveni tantam fidem in Israel*, scilicet per comparationem illius gentilis. Deuter. XXVIII, 43: *Advena qui tecum moratur in terra, ascendet super te, eritque sublimior.*

Dico autem vobis. Occasione hujus agit de comparatione Judæorum et gentilium; et primo de vocatione gentilium; secundo de reprobatione Judæorum. *Dico quod multi ab oriente et occidente venient* etc. Et dicitur istud in comparatione, quia *multi sunt vocati, pauci vero electi;* infra XX, 16: *Ab oriente et occidente*, ita quod per hoc totus mundus intelligatur. Vel *ab oriente*, in tempore prosperitatis: *et occidente*, scilicet in tempore adversitatis. Vel *ab oriente*, in tempore juventutis; *et occidente*, in tempore senectutis. *Et recumbent.* Iste recubitus opulentia est rerum spiritualium, scilicet in contemplatione. Luc. XXII, v. 29: *Ecce dispono vobis regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.* Et Isa. LXV, 13: *Ecce servi mei comedent, et vos esurietis; ecce servi mei bibent, et vos sitietis* etc.

Sed quare *cum Abraham, Isaac et Jacob?* Quia gentiles per fidem justificantur, sicut Judæi, ut habetur Rom. IV et Gen. XII. Item istis facta est repromissio, quia *in semine tuo benedicentur omnes gentes*, Gen. XV, 18. Ideo isti recumbent cum patribus suis.

Sequitur, *Filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores.* Hic ostendit reprobationem Judæorum, et describit pœnam damni, quia amittent bona, et incurrent mala. Dicit autem, *Filii regni,*

quia in illis Deus regnabat; Ps. LXXV, 2: *Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus.* Item figuris legis servi erant. Item facta est eis promissio, ut habatur Rom. IV. *Ejicientur in tenebras exteriores.* Et hæc est pœna damni. Consequenter enumerat mala quæ incurrent, quia qui primo quoad intellectum incurrerunt tenebras interiores, ejicientur postea *in tenebras exteriores*, quia tunc erunt totaliter alienati a Deo, qui est lux vera. Et hoc est quod dicitur Tob. IV, 11: *Eleemosyna ab omni peccato et a morte liberat, et non patietur animas ire in tenebras.* Item quantum ad effectum, *ibi erit fletus.* Fletus nuntiat dolorem; Isa. LXV, 4: *Ecce servi mei lætabuntur, et vos confundemini.* Item ostenditur passio in corpore, quia *stridor dentium:* habebunt enim corpora in resurrectione; Prov. XIX, 29: *Parata sunt derisoribus judicia, et mallei, et ferrum:* quæ judicia doloris pertinent ad concupiscibilem, stridor ad irascibilem. Vel secundum Hieronymum, utrumque pertinet ad pœnam corporalem, quia resurrectio non erit solum in anima, sed in corpore: quia erit et multus calor, et multum frigus; Job XXIV, 19: *Transibunt ab aquis nivis ad calorem nimium.*

Ostenditur Dei benignitas, cum dicit, *Et dixit Jesus Centurioni: Vade, et sicut credidisti fiat tibi.* Sed sequitur effectus, *Et sanatus est puer*, quia sermo ejus virtute plenus est, Eccle. VIII, 7.

3. *Et cum venisset Jesus in domum Simonis Petri* etc. Commendata est virtus Christi in curatione leprosi, commendata est etiam in curatione festina servi Centurionis; hic commendatur in curatione perfecta. Primo ergo describit curationis locum; secundo infirmitatis modum; tertio declarat Christi auxilium; quarto curationis effectum. Dicit ergo, *Cum venisset* etc. Non tangit Evangelista, quando hoc fuit factum; sed et Lucas, et Marcus transeunt ad alia.

Sed sciendum quod ubi Evangelistæ ponunt statum, vel aliquid ad ordinem pertinens, signum est, quod ad continuationem historiæ pertinet; ubi vero non, signum est, quod ad continuationem memoriæ. Unde secundum quod recolebant, scribebant.

Venit in domum Petri. Et tria possumus considerare. Honorem quem intulit discipulis suis, quia noluit ire ad domum Centurionis; ivit tamen ad domum pauperis piscatoris; unde Ps. CXXXVIII, v. 17: *Nimis honorati sunt amici tui, Deus.* Item informavit in humilitate, quia nihil plus placet Domino. Jac. I, vers. 21: *In mansuetudine percipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras* etc. Tertio in hoc ostenditur reverentia, quam habuit Dominus ad Petrum, quia se obtulit, licet Petrus non rogaret. *Vidit socrum; vidit* oculo scilicet mentis; Exod. III, 7: *Vidi afflictionem populi mei in Ægypto. Socrum Petri.* Per hoc potest intelligi synagoga. *Qui operatus est Petro in apostolatu circumcisionis* (scilicet in Judæis), *operatus est et mihi inter gentes* (ad Galat. II, 8). Hæc febricitabat, scilicet synagoga, febre scilicet invidiæ. Vel per istam socrum intelligitur anima æstuans igne concupiscentiæ. *Et tetigit manum ejus.* Hic tangit curationem.

Quærit Chrysostomus, quare curavit servum Centurionis solo verbo, istam vero tactu. Et respondet, propter familiaritatem; et in hoc etiam magis ostendebat suam humilitatem: et ideo in tactu auxilium dedit; Psal. LXXII, 23: *Tenuisti manum dexteram meam.* Sequitur, *Et surrexit.* Consuetudo est febricitantium, quod quando incipiunt sanari, debiliores sunt quam in infirmitate; sed talis non fuit curatio Domini, immo plenam sanitatem reddidit: quia *Dei perfecta sunt opera,* Deuter. III, 4. Aliter enim curat Dominus, aliter natura. Ideo sequitur, *Et ministrabat. Vespere autem facto.* Hic confirmatur Dei potestas per multitudinem curatorum. Primo ergo tangit Evangelista multitudinem; secundo subjungit auctoritatem Scripturæ, ibi, *Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam.* Dicit ergo quod curavit dæmoniacos et male habentes. Et possunt intelligi per dæmoniacos peccantes ex malitia: et per male habentes peccantes ex ignorantia. Unde dicit, *Vespere autem facto;* quare nota, hoc non factum fuisse die sabbati, in quo habebant pro inconvenienti curare; sed in vespere finito sabbato: *obtulerunt ei multos dæmonia habentes.* Vel dicitur *vespere,* quia Salvator noster vespere venit. *Oritur sol, et occidit,* scilicet Christus, Eccle. c. I, 5. *Ejiciebat,* sola increpatione: unde ad solam vocem ejus fugiebant dæmones. Item, *Male habentes,* ita quod conveniat ei illud quod dicitur in Act. X, 38:

Liberavit omnes oppressos a diabolo. Unde notandum, quod non omnia miracula Christi posuerunt Evangelistæ, sed magis vulgata. Et quia videretur mirabile, quod tot curaret; ideo confirmat auctoritate quæ habetur Isa. LIII, 4: *Infirmitates nostras ipse accepit, et ægrotationes nostras portavit.* Et quamvis non ita sit in serie textus, expōnamus prout jacet. *Infirmitates nostras ipse accepit,* idest abstulit: ita quod infirmitates accipiantur prō levibus peccatis. *Et ægrotationes* (idest majora peccata) *portavit,* idest asportavit: vel cum ipse sit Dei virtus et sapientia, infirmitates nostras, scilicet passiōnis et mortis. Unde passibilitatem accepit ad tollendam infirmitatem et ægrotationem nostram etc. I Petr. II, 24: *Qui peccata nostra pertulit in corpore suo, ut peccatis nostris mortui, justitiæ vivāmus.*

Sed cum Isaias dixerit de peccatis, quæritur quare hoc de infirmitatibus corporalibus dicatur. Et hoc est, quia plerumque ex peccatis spiritualibus causantur ægritudines corporales.

Videns autem Jesus turbas. Quia posita sunt miracula contra peccata interiora, hic ponit miracula cōntra peccata exteriora, scilicet contra procellam. Et primō ponit præambulum ad mīraculum, scilicet de introitu navis; deinde miraculum, ibi, *Tunc surgens imperavit ventis et mari;* tertio effectum, ibi, *Et facta est tranquillitas magna.* Circa primum primo ponit præceptionem; secundo mandati adimpletionem. Circa primum tria. Primo præcipit ut sequantur; secundo unum se ingerentem repellit; tertio alium discipulum arguit. Dicit ergō, *Videns Jesus turbas* etc.

Sed quare intravit navem? Hoc fecit propter duo. Primo, ut ostenderet infirmitatem humanæ naturæ; secundo, ut placeret discipulis; unde aliquando cum discipulis ascendit in montem, aliquando in desertum, aliquando in navem. Item ut nobis daret exemplum, ne favores hominum quæreremus. Item ad tollendam invidiam Judæorum; Isa. c. XLII, 3: *Linum fumigans non extinguet.*

Sequitur repulsio, *Et accedens unus scriba:* et videtur quod iste valde devote accessit. Et quare repulit? Hieronymus: *Quia non habebat bonam fidem.* Et hoc patet: quia solum vocavit eum magistrum; sed veri discipuli vocabant eum Dominum. Unde in Joann. XIII, 13: *Vos vocatis me magister et Domine.* Item ex mala intentione vōlebat eum sequi: quia audiebat signum fuisse factum; volebat sequi, ut faceret signa, ut dicitur de Simone mago. Item dicit Chrysóst., quod in alio peccavit, sc. in superbia; quia seorsum traxit se. Unde reputabat se digniorem aliis. Hilarius interrogative legit: *Magister, sequar te?* Culpa istius est, quia quod certum erat, interrogavit, et quod debebat facere, posuit sub dubio. Sequitur, *Vulpes foveas habent.* Hieronymus exponit ad litteram, quod Deus ad intentionem respondit, ut sæpe facit. Vōlebat sequi; sed intendebat lucrum: et Dominus contra hoc allegat paupertatem; ideo dicit, *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet;* ut habetur II Corinth. VIII, 9: *Qui egenus factus est cum dives esset* etc. Secundum Augustinum notat eum de triplici vitio. De vitio dolositatis, quia dulcedinem habebat in ore, et venenum in corde, ut habetur Psal. XIII, 3. Item notavit eum de superbia, cum dixit, *Volucres cœli,* per quōs superbia intelligitur. Vel *volucres* dæmones, ut habetur infra XIII, 4, ubi dicitur, *Et venerunt volucres, et comederunt ea.* Item de infidelitate, quia non erat in caritate quæ habitat in nobis per fidem. Sequitur, *Alius autem de discipulis ejus ait illi.* Primus se ingessit, sed alter se excusavit. Et ponitur reprobatio excusantis, ibi, *Jesus autem ait illi* etc. *Domine, permitte me primum ire, et sepelire patrem meum.* Et magna est differentia inter istum et præcedentem. Iste vocavit eum Dominum, ille vocavit eum magistrum. Item ille dolum allegavit, iste pietatem, quia præceptum erat de honoratione patris: unde dilationem petiit. Simile habetur III Reg. XIX de Eliseo. Sequitur istius reprehensio, *Sequere me:* quia qui vult sequi Christum, non debet dimittere sequi propter aliud negotium temporale; unde Psal. XLIV, 11 dicitur: *Obliviscere pōpulum tuum, et domum patris tui.* Item hoc præcepit ei, quia erant alii qui poterant sepelire. Ideo dixit: *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Item quia accidit, ut sæpe, quod qui impeditur aliquo uno negotio, cum unum aliud trahat, cito ruit in aliud; sic si iste ivisset sepelire patrem, ha-

beret fortassis post cogitationes de testamento patris: et ita forte totaliter retraheretur. Isa. v, 18: *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis.* Unde hoc non fuit crudelitatis. Ut si videamus aliquem affectum nimis de morte patris, prohibetur a funere propter periculum, ut habetur Eccli. xxx, 25: *Multos occidit tristitia.* Sed dicit *mortuos* in plurali, quia mortuus erat duplici morte, sc. morte infidelitatis, et morte corporis. Unde mortuus erat et in corpore et in anima. Unde dat quatuor documenta. Primum scilicet ut qui vocatus est ad statum perfectionis, non cognoscat patrem carnalem per affectionem inordinatam; infra xxiii, 9: *Unus est enim Pater vester qui in cœlis est.* Secundum est quod inter fideles et infideles retrahitur germanitatis affectus. Unde Luc. xiv, 26: *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Et hoc verum est ubi pater et mater retrahunt a Deo. Tertium est, quod infidelium mortuorum non est facienda memoria apud sanctos. Quartum est, quod omnis qui vivit extra Christum, mortuus est, quia ipse est vita secundum Gregorium. *Et ascendente eo in naviculam.* Positum est præceptum Domini de transfretatione; hic ponitur executio præcepti. Erant enim manifestata miracula in terra, vult manifestare in aquis, ut ostendat se esse dominum terræ et maris. Per istam naviculam intelligitur Ecclesia, vel crux Christi; unde de ista potest dici illud Sap. xiv, 5: *Exiguo ligno committunt animas suas.* Discipuli Domini sequuntur eum in Ecclesia per obsequium mandatorum. Item sequuntur eum ascendentem in crucem. Ad Gal. vi, v. 14: *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Deinde subjungitur miraculum. Et primo ponitur periculum imminens; secundo discipulorum interpellatio, ibi, *Et accesserunt;* tertio eorum exauditio, ibi, *Et dicit eis Jesus.* Periculum tangitur ex procella, et Christi dormitione. *Et ecce motus factus est magnus.* Sicut sancti dicunt, non est facta tempestas ex intemperie aeris, sed ex divina ordinatione provenit. Et hoc factum est multiplici ratione. Primo ut discipuli, qui specialiter dilecti et vocati erant, humilia saperent, et non se extollerent: et hoc significabat futurum periculum, quod imminere debebat tempore passionis. Et post, ut ait Paulus apostolus II ad Cor. i, 8: *Gravati sumus supra virtutem, ita ut nos tæderet etiam vivere.* Item alia causa, ut scirent in periculis vivere, et vincere, ut habetur Rom. viii, v. 37: *In omnibus his superamus propter eum qui dilexit nos.* Item Chrysost. exponit, quia ipsi erant prædicaturi, quæ de Christo viderant; ideo ut magis in ipsis experti essent miraculis, et essent certiores, voluit Dominus eos pati. Unde in Psal. lxv, 16: *Venite, et narrabo opera Domini.* Citius enim poterant recordari de hujusmodi quæ sibi evenerunt. *Ipse vero dormiebat:* et hoc ut ostenderet se verum hominem; sic enim erat in omnibus, ut ubi volebat ostendere divinitatem, semper ostendebat aliquid humanitatis. Dormiebat, quia habitu inventus est ut homo, Philipp. ii, 7. Secundum enim divinitatem non dormiebat. Unde Psal. cxx, 7: *Non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel.* Item dormiebat, ut constituerentur inter timorem et spem. Item ut ostenderet singularitatem, quia in tanta tempestate manebat securus; Prov. viii, 28: *Quando librabat fontes aquarum, quando circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis.* Sequitur interpellatio discipulorum, *Accesserunt discipuli* etc. Tantus enim erat ventus, quod oportuit eum evigilare: et totum istud dictum fuit in figura de Jona, quia Jonas in navi dormiebat: et nautæ evigilaverunt eum ad interpellationem, isti vero ad salvandum; unde dicunt, *Domine, salva nos, perimus.* Et primo confitentur potestatem ejus dum dicunt, *Domine;* Ps. lxxxviii, 10: *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas.* Item petunt auxilium, quia sciebant ipsum esse salvatorem; Isa. xxxv, 4: *Ipse veniet, et salvabit nos.* Item periculum terrenorum exprimunt. Et hic signatur mors Christi in dormitione, qui et excitatus est per resurrectionem. Vel dicitur dormire in tribulationibus et tentationibus sanctorum: et tunc precibus sanctorum evigilat: unde dicitur Psal. xl, 2: *Exurge, quare obdormis, Domine?* Item dormit in pigris: unde excitandus est, ut admonet Paulus ad Eph. c. v, 14: *Exurge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.* Sequi-

tur quomodo subvenit, *Quid timidi estis modicæ fidei?* Videtur quod non essent modicæ fidei, quia dicebant, *Salva nos;* sed vere modicæ fidei fuerunt, quia non credebant quod etiam dormiens posset salvare. Vel *modicæ fidei,* quia si ipsi haberent magnam fidem, ipsi possent imperare mari. *Tunc surrexit et imperavit ventis:* tempestas enim oritur ex ventis ut ex causa efficiente, ex aquis ut ex causa materiali: et utrique imperavit; unde Psal. CVI, 25: *Dixit, et stetit spiritus procellæ.* Et hoc est quod dicitur, *Et facta est tranquillitas magna.* Sed consuetudo est quod quando fit tempestas, duobus diebus mare non sedatur totaliter. Ideo ut appareat perfectum miraculum, statim facta est tranquillitas magna, quia *Dei perfecta sunt opera,* Deut. XXXII, 4. *Porro homines mirati sunt* etc. Hic ponitur effectus, scilicet admiratio turbarum. Quod dicit *homines,* non intelligatis Apostolos, quia numquam Apostoli sic appellantur; sed per homines intellige nautas. Vel, secundum Hieronymum, si etiam intelligas homines, idest Apostolos, potest esse quod dubitare potuerunt ut homines, dicentes, *Qualis est hic?* Hic Chrysostomus addit *Homo;* quia enim ipsum viderant dormientem, hominem vocabant; quia signum divinitatis viderant, ideo dubitabant. *Quia venti et mare obediunt ei:* quia omnis creatura suo creatori obedit; Ps. CXLVIII, 8: *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum ejus* etc. Non quia animam rationalem habeant, sed quia ad modum obedientis se habent. Ut manus et membra animæ obediunt, quia statim moventur ad ejus nutum, sic omnia Deo obediunt.

4. Sequitur: *Et cum venisset Jesus trans fretum.* Quia posita sunt miracula, quibus Dominus liberavit multos a periculis exterioribus; hic ponuntur miracula, quibus fit liberatio a periculis interioribus, sive spiritualibus. Et primo ponitur miraculum; secundo effectus, ibi, *At illi exeuntes abierunt in porcos.* Et circa primum primo ostenditur malitia dæmonum quantum ad sævitiam quam in homines exercent; secundo quantum ad impatientiam, ibi, *Et ecce clamaverunt* etc.; tertio quantum ad nequitiam, quia animalibus brutis nocuerunt, ibi. *Dæmones autem rogabant eum* etc. Circa primum primo locus describitur; secundo sævitia dæmonum declaratur. Erat quædam regio quæ dicebatur regio Gerasenorum: Gerasa interpretatur colonum ejiciens, vel advena appropinquans, quia prope gentiles. *Occurrerunt ei duo habentes dæmonia.* Ostenditur sævitia, primo quia opprimebant eos; secundo quia homines decipere nitebantur.

Sed quæritur quare alii Evangelistæ non faciunt mentionem nisi de uno; iste de duobus. Dicendum quod sine dubio duo fuerunt; sed unus fuit magis famosus. Et erant sævi, quia nocebant non solum corporaliter, sed etiam spiritualiter. Unde in monumentis habitabant, ut inducerent hominibus terrorem. Unde error fuit, quem quidam posuerunt, quod dæmones aliquam animam reducerent in corpus mortuum, ut legitur de Simone mago; sed hoc nihil erat, sed fingebant dæmones ad homines decipiendum. Unde dicit Porphyrius, quod genus dæmonum est fallax. Unde isti magi maxime utuntur corporibus mortuorum: quare habitabant dæmones in sepulcris; Isa. XXXV, 4: *Qui habitant in sepulcris, et in delubris idolorum dormiunt.* Erant enim tam sævi, ut nemo posset transire per viam illam: quia *in via hac qua ambulabam, absconderunt superbi laqueum mihi,* Ps. CXLI, v. 4, superbi, idest dæmones. Sed ostenditur eorum impatientia, quia Christi præsentiam non ferebant; unde dicitur, *Clamaverunt:* et in hoc ostenditur impatientia; Isa. LXV, 14: *Clamabitis præ dolore cordis, et præ contritione spiritus ululabitis.* Item fatentur Dei potentiam dicentes, *Quid nobis et tibi, Jesu fili Dei?* Vere nihil, quia nulla convenientia Christi ad Belial. Sed quare hoc dicebant? quia graviter puniebant homines: et audierant, quia Christus deberet eis potestatem amovere. Unde voluerunt dicere: Et si aliis nocuimus, tibi non nocuimus, quare non debes nos gravare. Item confitentur Filium Dei. Et in hoc confunduntur Ariani, quia si non sanctis credunt, saltem dæmonibus credant.

Sed contra, quia videtur quod non cognoverunt eum: quia I ad Cor. II, 8: *Si cognovissent, numquam regem gloriæ crucifixissent* etc. Sed dicendum, quod quando Dominus volebat, humanitatem ostendebat, ita quod se eis occultabat.

Quare venisti ante tempus torquere nos? Sciunt dæmones quod in die judicii dæmones debent suscipere majus tormentum cum dicetur (infra xxv, 41): *Ite, maledicti, in ignem æternum.* Item credunt aliqui quod dæmones usque in diem judicii non patiuntur pœnam sensus, sed pœnam damni: et hoc pro isto verbo, quia *venisti ante tempus.* Sed contra hoc est quod dicit Damascenus: "Hoc hominibus mors, quod angelis casus.„ Sed homines cum moriuntur, statim recipiunt pœnam sensus, sic angeli qui ceciderunt. Quidam dicunt quod ignem suum semper secum portant.

Sed quomodo potest hoc fieri, quia iste ignis corporeus est? Dicendum, quod licet hic ignis sit corporalis, habet tamen aliquid spirituale: unde cruciat per modum cujusdam alligationis: spiritus enim excedit naturam corporis, sed Deus alligat spiritus corporibus; sicut cum alligatur anima corpori, dat corpori ut moveatur secundum voluntatem animæ: sicut si datur aliqua prælatura alicui in aliqua ecclesia, ipso non existente in eadem; sic licet iste ignis sit corporeus, ratione spiritualitatis potest agere.

Torquere nos etc. Magnum tormentum reputant quod non possint hominibus nocere. Sed si essent in inferno, non possent ita nocere; et ita tormentum eis magnum est intrare in infernum. *Erat autem non longe ab eis grex multorum porcorum pascens.* Hic tangitur malitia, quia non solum hominibus nocent, sed et brutis. *Grex porcorum:* unde patet quod hoc non erat in Judæa, quia Judæi non utuntur porcis. *Si ejicis nos, mitte nos in porcos.*

Sed quare non petierunt quod mitteret eos in homines? Quia ipsi videbant eum sollicitum circa curam hominum. Sed quare in gregem porcorum? Quia erant magis vicini. Item quia est animal valde immundum. Unde ad designandam immunditiam permisit intrare in porcos: et hoc videtur significari Job xl, 22: *Numquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia?*

Sequitur Christi concessio, *Et ait illis: Ite* etc. Sed videtur Dominus audisse dæmones. Dicendum quod non audivit; sed ex sua sapientia sic fieri permisit, et ordinavit, ut ostendatur malitia dæmonum, quia nisi Dominus cohiberet, ita ruerent in homines, sicut ruerunt in porcos. Sed quando Dominus permittit aliquibus dæmonibus, non totaliter permittit, sed imponit eis frænum, ut in Job. Unde ad hoc designandum permisit eos ruere in porcos. Item ad designandum quod nihil possunt nisi ex Dei permissione. Item ut homo suam dignitatem cognosceret, cum ad salutem unius hominis tot millia porcorum permiserit interfici.

Sequitur executio mandati, *Et magno impetu abiit totus grex præceps in mare;* in quo denotatur quod nullus a diabolo totaliter potest extingui, nisi porcum se exhibeat, idest totaliter immundum. Unde habetur Apoc. xviii, 21: *Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna;* II Petri ii, 13: *Hi velut irrationabilia pecora peribunt, percipientes mercedem injustitiæ* etc. Sequitur pastorum admiratio; unde, *Pastores fugerunt..... et nuntiaverunt hæc omnia.* Unde profecti nuntiaverunt triste et lætum: triste de porcis; sed lætum de dæmoniaco curato. Per istos pastores signantur principes Synagogæ, qui propter temporalia, quantumcumque possunt, contradicunt Christo. Consequenter sequitur totius populi admiratio, *Et ecce tota civitas exiit obviam Jesu, et viso eo rogabant eum ut transiret a finibus eorum.* Et quare? Quia multa damna eis fecerat, ideo timebant, quod si plus ibi moraretur quod plura eis faceret damna. Sic aliqui propter detrimentum temporale timent esse cum Christo, ut habetur Isa. xxx, 11: *Declinate a me semitam: cesset a facie nostra sanctus Israel.* Vel aliter. Quia non ex malitia, sed ex devotione, quia indignos se reputabant. Simile dixit Petrus (Luc. v, vers. 8): *Recede a me, quia homo peccator sum.*

CAPUT IX.

1 Et ascendens Jesus in naviculam transfretavit, et venit in civitatem suam. Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. Videns autem Jesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide, fili: remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam de scribis dixerunt intra se: Hic blasphemat. Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere, Surge, et ambula? Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico:

Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam; et surrexit, et abiit in domum suam. Videntes autem turbæ timuerunt, et glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.

2. Et cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio Matthæum nomine; et ait illi: Sequere me. Et surgens secutus est eum. Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani et peccatores venientes discumbebant cum Jesu et discipulis ejus. Et videntes pharisæi dicebant discipulis ejus: Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester? At Jesus audiens ait: Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Euntes autem discite, quid est, Misericordiam volo, et non sacrificium. Non enim veni vocare justos, sed peccatores.

3. Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis dicentes: Quare nos, et pharisæi jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant? Et ait illis Jesus: Numquid possunt filii sponsi lugere quamdiu cum illis est sponsus? Venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt. Nemo autem immittet commissuram panni rudis in vestimentum vetus: tollit enim plenitudinem ejus a vestimento, et pejor scissura fit. Neque mittunt vinum novum in utres veteres: alioquin rumpuntur utres, et vinum effunditur, et utres pereunt. Sed vinum novum in utres novos mittunt: et ambo conservantur.

4. Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit, et adorabat eum dicens: Domine, filia mea modo defuncta est; sed veni, impone manum tuam super eam, et vivet. Et surgens Jesus sequebatur eum, et discipuli ejus. Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus: dicebat enim intra se: Si tetigero tantum vestimentum ejus, salva ero. At Jesus conversus, et videns eam dixit: Confide, filia. Fides tua te salvam fecit. Et salva facta est mulier ex illa hora. Et cum venisset Jesus in domum principis, et vidisset tibicines, et turbam tumultuantem dicebat: Recedite, non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum. Et cum ejecta esset turba, intravit, et tenuit manum ejus, et dixit: Puella, surge. Et surrexit puella. Et exiit fama hæc in universam terram illam.

5. Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci clamantes, et dicentes: Miserere nostri, fili David. Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci, et dicit eis Jesus: Creditis, quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei: Utique, Domine. Tunc tetigit oculos eorum dicens: Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum. Et comminatus est illis Jesus, dicens: Videte ne quis sciat. Illi autem exeuntes diffamaverunt eum in tota terra illa. Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum dæmonium habentem; et ejecto dæmonio, locutus est mutus: et miratæ sunt turbæ dicentes: Numquam apparuit sic in Israel. Pharisæi autem dicebant: In principe dæmoniorum ejicit dæmones.

6. Et circuibat Jesus omnes civitates et castella, docens in synagogis eorum, et prædicans evangelium regni, et curans omnem languorem, et omnem infirmitatem. Videns autem turbas misertus est eis, quia erant vexati et jacentes, sicut oves non habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.

1. Supra posuit miracula contra pericula corporalia; hic ponit miracula contra pericula spiritualia: et secundum hoc duo facit. Primo ostendit quomodo subvenit sibi occurrentibus; secundo quomodo inquirit quos salvet, ibi, *Et circuibat Jesus omnes civitates et castella.* Circa primum primo ponit remedium contra peccatum; secundo contra mortem, ibi, *Hæc illo loquente ad eos* etc. Circa primum primo ponit remedium contra peccatum remittendo; secundo peccatores ad se trahendo, ibi, *Et factum est discumbente eo in domo* etc. Et primo ponit quædam præambula ad beneficium; secundo ponit beneficium ipsum, ibi, *Ut autem sciatis* etc. Et primo ponitur locus; secundo devotio offerentium, ibi, *Et ecce offerebant ei paralyticum.* Dicit ergo, *Ascendens Jesus in naviculam transfretavit.* Et continuatur hæc pars, quia rogabant eum ut ab eis discederet, ideo ascendit navem. Unde dat intelligere quod si dicant aliqui, *Recede a nobis, viam mandatorum tuorum nolumus*, Job c. XXI, 14, statim recedit; unde *ascendit in naviculam.* Hæc navicula significat crucem, vel Ecclesiam. *Et venit in civitatem suam*, scilicet in civitatem gentium, quæ sibi datæ sunt. Unde in Ps. II, vers. 8: *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam.*

Sed est quæstio, quare Marcus et Lucas dicunt istud esse factum in Capharnaum; hic vero habetur quod in Nazareth, quæ erat civitas sua.

Dicendum quod quædam erat civitas Christi ratione nativitatis; et hæc erat Bethlehem: quædam ratione educationis; et hæc erat Nazareth: quædam ratione conversationis et operationis miraculorum; et sic Capharnaum: ideo bene dicitur, *In civitatem suam.* Unde dicitur Luc. IV, 23: *Quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua.* Augustinus aliter solvit, quia Capharnaum inter alias civitates Galilææ erat magis famosa: unde erat quasi metro

polis. Et sicut si aliquis esset de aliqua villa juxta Parisius, diceretur quod esset de Parisius propter notitiam loci; sic Dominus, quia erat de finibus Capharnaum, dicebatur inde esse. Vel aliter, quia prætermittunt aliquid Evangelistæ, unde aliquid potest addi, quod videlicet transivit per Nazareth, et venit in Capharnaum: et tunc obtulerunt ei.

Ecce offerebant ei paralyticum. Hic tangitur devotio offerentium: unde in Marco tangitur, quod quia non poterant transire, posuerunt per tegulas. Iste paralyticus significat peccatorem in peccato jacentem; unde sicut non potest paralyticus se movere, sic nec iste. Illi autem qui portant eum, sunt illi qui suis monitionibus portant eum ad Deum. *Videns autem Jesus fidem illorum* etc. Ponit beneficium: ubi possumus tria videre. Primo quid movit Jesum; secundo quid sit quod requiritur; tertio disceptationem contra beneficium. Curat aliquando Dominus aliquem propter fidem suam, aliquando propter preces suas, et aliorum. *Videns ergo fidem illorum dixit.* Unde dicitur Marc. c. XI, 24: *Quicquid orantes petitis, credite quia accipietis, et fiet vobis. Confide, fili.* Quid ergo requiritur? Fides; Psal. CXXIV, 1: *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion; non commovebitur in æternum qui habitat in Jerusalem.* Et Act. XV, 9: *Fide purificans corda eorum. Remittuntur tibi peccata tua.* Hic tangitur beneficium. Sed quid est quod iste petebat sanitatem corporis, et Dominus dat sanitatem animæ? Ratio est, quia peccatum erat causa ægritudinis, sicut in Psal. XV, 4: *Propter iniquitates eorum multiplicatæ sunt infirmitates eorum.* Unde fecit Deus sicut bonus medicus qui causam curat. Deinde ponit disceptationem contra beneficium, ibi, *Et cum cognovisset Jesus cogitationes eorum* etc. Dicit ergo: *Ecce quidam de scribis dicebant intra se: Hic blasphemat.* Et quare mirabantur? Quia videbant hominem, et non videbant Deum; solius autem Dei est dimittere peccata: ideo dicebant eum blasphemum, juxta illud Job XXXIV, 18: *Qui dicit regi apostata, qui vocat duces impios* etc. *Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Hic confutat eos tripliciter: sua cognitione, verbo et facto: cognitione, quia sicut soli Deo pertinet dimittere peccata, sic cognoscere secreta cordis; Psal. VII, 11: *Scrutans corda et renes Deus. Cum vidisset,* quia solus scit cogitationes hominum. Et primo reprehendit eorum nequitiam. *Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* quia blasphemum eum dicebant; Isa. I, 16: *Auferte mala de cogitationibus vestris. Quid est facilius* etc. Hic ponit confutationem. Sed videtur male arguere Dominus, quia arguit a minori affirmando: facilius enim videtur sanare corpus, quam sanare animam. Sed exponit sic Hieronymus: Facilius est dicere quam facere; verum quantum ad factum, fortius est animam quam corpus sanare; sed quantum ad potestatem, eadem est potestas utrobique. Sed si ad dictum referatur, videmus quod mendaces cito mentiuntur, ubi non possunt deprehendi: in his enim quæ apparent, deprehendi possunt, sed non in his quæ latent. Unde in his audacter loquuntur ubi deprehendi non possunt. Facilius est ergo dicere, si non possitis cognoscere. Ideo, *Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata.* Ostendit facto. Et primo ponitur finis operationis; secundo modus; tertio efficientia; unde dicit: Et propter hoc, *ut sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata; tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam.* Per hoc manifestat se Deum. Supra cap. I, vers. 21: *Ipse enim est qui salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Dicit, *Quod Filius hominis,* et dicit, *In terra,* et elidit duplicem errorem, scilicet Nestorii et Photini. Dicebat Nestorius quod Filius hominis, et Filius Dei erant duo supposita: nec poterat dici de uno quod dicitur de altero; unde non poterat dici: Iste puer creavit stellas. Ideo dicit *hominis*; quia Dei est dimittere peccata. Item contra Photinum, qui dicebat, quod Christus acceperat initium de Virgine Maria: et merito acquisivit divinitatem: et nitebatur super illud infra XXVIII, 18 *Et data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra;* ideo dicit, *In terra.* Unde Baruch III, 38 dicitur: *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. Habet potestatem.*

Videtur quod per hoc non ostendatur, quia etiam ipsi Apostoli habebant po-

testatem. Sed dicendum quod ipsi habebant per viam administrationis, non auctoritatis. Hoc autem quod dicitur, *Ut autem sciatis* etc. dupliciter potest legi: vel ut sint verba Evangelistæ, et ita fuit narratoria: vel sint verba Christi dicentis, *Ut sciatis* etc., et sic oratio est imperfecta, quia ipsi dubitabant: ideo ut sciatis quia ego habeo potestatem dimittendi peccata, *ait paralytico: Surge* etc. Unde verbo curavit, quod proprium est Dei, juxta illud Ps. XXXII, vers. 9: *Dixit, et facta sunt.*

Tria habebat infirmus: jacebat in lecto, portabatur ab aliis, ire non poterat. Quia ergo jacebat, dixit, *Surge;* quia portabatur, præcepit ut portaret, *Tolle lectum tuum;* quia ire non poterat, dixit, *Et ambula; Dei enim perfecta sunt opera,* Deut. XXXII, 4. Similiter peccatori in peccato jacenti dicitur, *Surge,* a peccato per contritionem; *tolle lectum,* per satisfactionem; Michææ VII, 9: *Iram Domini portabo, quia peccavi ei. Et vade in domum tuam,* in domum æternitatis, vel in conscientiam propriam; Sap. VIII, 16: *Intrans in domum meam conquiescam in illa.* Sequitur executio, *Surrexit, et abiit. Videntes autem turbæ,* non scribæ, quia isti dedignabantur, *timuerunt;* Habac. C. III, 2: *Domine, audivi auditum tuum, et timui.* Sed quo timore? quia *glorificaverunt Deum,* quia omnia in Deum retulerunt; Ps. CXIII, 1: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Qui dedit potestatem talem hominibus.* Unde isti non contemnunt, sicut scribæ; sed quia dicitur *hominibus*, ideo Hilarius exponit: " *Qui dedit talem potestatem hominibus* ut fiant filii Dei, „ ut in Jo. I, vers. 12: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

2. Hic ponitur primo conversio peccatorum; secundo disceptatio pharisæorum, ibi, *Et videntes pharisæi dicebant discipulis ejus.* Et primo dicit, qualiter quemdam vocavit ad discipulatum; secundo quomodo multos ad familiaritatem, ibi, *Et factum est discumbente eo in domo* etc. Dicit ergo, *Cum transiret inde Jesus.* Quare transivit? Quia insidiabantur ei, ideo nolebat turbas, ut dicitur Eccli. VIII, 13: *Non incendas carbones peccatorum. Vidit hominem.* Vere hominem, quia peccatorem; Psal. LXXXI, 7: *Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis. Sedentem in telonio.* Telonius vectigalium. Unde erat locus ubi vectigalia recipiebantur: unde erat in quodam statu ubi vix homo vivere potest sine peccato. *Matthæum nomine.* Alii appellant eum Levi, ad servandum honorem ejus, ut non noscatur ille esse peccator; sed ipse vocat se Matthæum, quia justus in principio accusator est sui, dans intelligere quod Dominus non est acceptator personarum. *Et dixit ei: Sequere me.* Et hoc magnum est quod moveat Dominus ad sequelam. *Et surgens secutus est eum.* Unde potuit dicere illud Job XXIII, 11: *Vestigia ejus secutus est pes meus, viam ejus custodivi, et non declinavi ab ea.*

Sed objicitur, quod hoc non potest esse quod ad unum verbum iste secutus est eum. Et dicendum quod fama Jesu ita divulgata erat, quod jam beatum se reputabat qui sequebatur eum; ideo ad unum verbum iste secutus est eum. Unde ostenditur obedientia, quia statim secutus est eum.

Sed quare non statim vocavit a principio? Dicendum quod iste sapiens erat sapientia sæculi. Tardavit autem Dominus vocare eum, donec miracula provocarent. Vel dicendum quod istud dictum est per reiterationem, quia iste fuit in prædicatione Domini in monte.

Sed quare ergo sic ponit Matthæus? Dico ratione humilitatis: quia enim miraculum reputavit vocationem ejus, ideo inter miracula recitavit.

Sed quare plus fit mentio de vocatione Petri, et Andreæ, et Matthæi, quam aliorum? Dicendum quod inter viliores homines fuerunt piscatores. Item inter peccatores, illi maxime qui vectigal recipiebant. Et ideo specialiter fit mentio, ad cognoscendum quod Deus non est personarum acceptator.

Sequitur: *Et factum est, eo discumbente in domo, ecce multi publicani et peccatores venientes discumbebant cum Jesu et discipulis ejus.* Hic tangitur quomodo multos vocavit ad familiaritatem; unde dicit, *Et factum est* etc. Alii dicunt quod fecit ei convivium; iste vero tacet. Et verum est quod fecit; unde invitavit multos, ut ad Deum traherentur, quia cortina cortinam trahit, Exod. XXXVI. Unde signum est quod aliquis firmiter conversus est ad Dominum, quando alios trahit, quos magis diligit. Unde dicit, quod *multi publicani discumbebant*

t peccatores cum Jesu, quia, *si quis a-peruerit mihi, intrabo, et cœnabo cum eo, t ipse mecum*, Apoc III, 20. *Et videntes pharisæi* etc. Dictum est qualiter Dominus peccatores invitat ad sequelam, et ad convivium recipit; hic ponitur disceptatio: primo de societate; secundo de convivio, ibi, *Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis.* Circa primum primo ponitur quæstio; secundo responsio, ibi, *Ait Jesus* etc. Dicit ergo, *Et videntes pharisæi dicebant discipulis ejus.* Notandum quod isti pharisæi erant malitiosi; unde volebant schisma ponere inter discipulos et Jesum; unde discipulis Jesum accusabant, et discipulos Jesu. Unde volentes erga discipulos accusare Jesum, dicunt: *Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester?* Isti sunt de numero illorum de quibus habetur Prov. VI, 16: *Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus,* scilicet *qui seminat inter fratres discordias.*

Sed quæritur quare Lucas dicit istud esse dictum de discipulis. Et respondet Augustinus, quod eadem est sententia utrobique, licet verba differant, quia totum imputabant doctrinæ magistri: unde Lucas refert ad verba, sed Matthæus ad sententiam.

Sed videtur quod isti recte arguebant, quia sunt vitanda peccatorum consortia. Sed notandum, quod aliquando sunt vitanda peccatorum consortia propter superbiam et contemptum, ut isti, sicut habetur Isa. LXV, 5: *Non appropinques mihi, quia immundus es.* Alii vero vitant consortia propter peccatorum utilitatem, ut erubescant, et sic convertantur; et sic ut dicit Paulus I ad Cor. VI, 5: *Ad verecundiam vestram dico, sic non est inter vos sapiens quisquam.* Item aliquis vitat propter cautelam sui, timens ne pervertatur; Eccli. c. XIII, 1: *Qui tangit picem, coinquinabitur ab ea.* Et in Psal. XVII, 27: *Cum perverso perverteris.* E contrario similiter aliqui commorantur cum peccatoribus ad sui probationem: unde tentatio est sui probatio, ut habetur Eccli. XXVII, 6. Et II Petri c. II, 18: *Aspectu enim et auditu justus erat habitans apud eos.* Et Cant. c. II, 2: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Et ibi dicit Glossa: " Non fuit bonus, qui malos tolerare non potuit. " Item aliqui inter malos commorantur propter conversionem, ut Paulus dicit I Cor. IX, 19: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem.* Sed differentia est, quia peccatoribus perseverantibus, et pœnitere nolentibus non oportet communicare; de illis vero, de quibus speratur, distinguendum est ex parte illius qui habitat, quia aut est firmus, aut infirmus: si infirmus, habitare cum eis non debet; si firmus, competens est ut cum eis habitet, ut eos ad Deum convertat. Item Jesus medicus erat certus; ideo cum esset cum eis, periculum non timebat; ideo etc.

Sed sequitur Jesu responsio. Et ponit rationes tres. Primo ex similitudine dicit: *At Jesus audiens dixit: Non est opus valentibus medicus.* Et vocat se Dominus medicum: et bene; Psal. CII, 3: *Qui sanat omnes infirmitates tuas*, scilicet tam animæ, quam corporis: ideo tangit infirmitates et animæ, et corporis; unde dicit, *Non est opus valentibus medicus* etc. Valentes dicuntur qui ex superbia reputant se valere, de quibus Apoc. III, v. 17 dicitur: *Dicis: Dives sum, et locupletatus, et nullius egeo, et nescis, quia tu es miser, et miserabilis, pauper, cœcus, et nudus.* Et talibus non est opus medicus, *sed male habentibus*, idest peccatum recognoscentibus: sicut dicebat David, Psal. L, 5: *Iniquitatem meam ego cognosco* etc. Secundo inducit auctoritatem dicens, *Euntes autem discite quid est;* quasi dicat: Vos non intelligitis Scripturas, sed ite, et discite quid est, *Misericordiam volo, et non sacrificium.* Hoc scribitur Osee VI, 6. Et dupliciter exponitur. Primo ita quod intelligatur unum alii præferri, quia magis volo misericordiam quam judicium: unde præfertur sacrificium sacrificio. Sacrificium est agnus, item misericordia: talibus enim hostiis miseretur Deus. Quid ergo istorum melius? Prov. XXI, 3: *Facere misericordiam et judicium magis placet Deo quam victimæ.* Vel ita quod unum approbetur, reliquum vero reprobetur; misericordiam volo, sed non sacrificium, quod facitis. Unde Isa. I, 15 Holocausta nolui, quia *manus vestræ sanguine plenæ sunt.* Vel aliter, *Misericordiam volo, et non sacrificium.* Illud enim dicitur aliquis velle, quod vult propter se, et non propter aliud, sicut si medicus diceret: Volo sanitatem; et sic in operibus quæ offerimus Deo, quædam offerimus propter se, ut diligere Deum et proximum;

alia vero propter ista; Michææ VI, 8: *Indicabo tibi, homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te. Utique facere judicium, et diligere misericordiam.* Tertio inducit Dominus aliam rationem ex suo officio, ut si aliquis legatus missus esset, et uteretur suo officio, si prohiberetur ab alio, diceret: Stultus es, quia prohibes quod ad me pertinet. Venerat Dominus ad salvandum peccatores; unde dictum est (I, 21): *Et vocabis nomen ejus Jesum: hic enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Et ideo dicit: *Non veni vocare justos, sed peccatores.* Lucas addit, *ad pœnitentiam.* Et justa est hæc additio, quia non venit vocare peccatores, ut remanerent in peccatis, sed ut amoveantur ab eis.

Sed potest quæri de justis, quia nullus justus, nisi solus Deus, quia omnes sumus peccatores. Item videtur falsum quod dicit, quia Joannes justus fuit, Simeon justus, Zacharias justus; et tamen eos vocavit.

Dicendum quod distinguendum est de justitia; quia justus aliquis dicitur qui peccato non est obnoxius; et sic non est justus quisquam, quia omnes vel mortali, vel veniali, vel originali sunt obnoxii, saltem quantum ad reatum; et istud penitus delevit, quia, Jo. V, 40, *ipse venit ut vitam habeant.* Unde non venit vocare justos, inquantum justos, sed inquantum peccatores. Item dicitur justus, qui non est obnoxius peccato mortali: unde non veni vocare justos ad pœnitentiam, sed ad majorem justitiam. Vel sic. *Non veni vocare justos,* idest qui de sua justitia confidunt, *sed peccatores,* qui pœnitent ignorantes suam justitiam.

3. Hic ponitur quæstio de convivio: et sequitur responsio, ibi, *Et ait Jesus.*

Sed tunc est hic quæstio litteralis, quare Marc. II et Luc. VI videtur quod ab aliis facta fuerit quæstio: ubi dicitur (Luc. II, 18): *Quare discipuli Joannis et pharisæorum jejunant, tui autem discipuli non jejunant?* Ergo discipuli non dixerunt. August. solvit. Ita erat quod pharisæi insidiabantur Christo: unde aliquando secum herodianos traxerunt, modo vero assumpserunt discipulos Joannis. Unde potuit et ab aliis, et a discipulis peti.

Sed unde hoc quod jejunabant? Respondetur hic ex traditionibus suis, vel ex lege, sicut habetur quod in die propitiationis tenebantur jejunare. Et Zachar. c. VIII, 19: *Jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi erit domui Juda in gaudium, et lætitiam, et in solemnitates præclaras.* Item discipuli Joannis jejunabant exemplo magistri sui, qui magnæ fuit austeritatis; discipuli vero Christi non jejunabant.

Et ait illis Jesus. Hic respondet Jesus, et subtiliter. Primo assignat causam a parte sua, deinde a parte discipulorum. Circa primum duo facit. Primo determinat tempus epulandi; secundo jejunandi, ibi, *Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus; et tunc jejunabunt.* Dicit ergo, *Numquid possunt filii sponsi lugere quamdiu cum illis est sponsus?* Ubi iste dicit *lugere,* alius dicit *jejunare;* licet enim jejunium quamdam habeat lætitiam spiritualem, tamen, ut habetur Hebr. XII, 11, *Omnis disciplina in præsenti quidem videtur esse non gaudii, sed mœroris.* Unde est jejunium spiritualis lætitiæ, ut habetur Dan. IX, 3: *Posui faciem meam ad Dominum Deum meum deprecari, et rogare in jejunio, sacco et cinere.* Item est luctuosum et afflictionis, ut quando propter dolores. Respondet Dominus de utroque. Sponsus Christus enim est: qui habet sponsam sponsus est. Ipse enim est sponsus totalis Ecclesiæ, et primordium. Aliud habuit primordium lex vetus, et aliud lex nova; lex enim vetus primordium habuit in timore; lex nova in amore; unde Rom. VIII, 15: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.* Et Hebr. XII, 22: *Accessistis ad montem Sion, et civitatem Dei viventis Jerusalem.* Quia igitur primordium novæ legis fuit in amore, ideo discipulos suos nutrire debuit in amore quodam: ideo se sponsum nominat, et discipulos filios, quia ista sunt nomina amoris. Unde bonum est quod conservem eos; et ideo nolo aliquid grave eis imponere ne abhorreant, et sic retrocedant. Et ideo qui in religionibus sunt novi, non sunt gravandi. Unde Ambrosius in lib. *de simil.* reprehendit eos qui novitios graviter onerant; et hoc est quod Christus dicit: *Numquid possunt filii sponsi lugere?* etc.; quasi dicat: Non oportet quod jejunent, sed magis in quadam dulcedine vivere et amore; ut sic legem meam recipiant in amore, ut ha-

betur ad Rom. VI, 4: *Quomodo surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus.* Unde a Pascha usque ad Pentecosten non fiunt jejunia, quia tunc recolit Ecclesia novitatem legis. *Venient autem dies* etc. Et hoc ad litteram. *Venient dies,* quando scilicet vobis procurantibus, *auferetur ab eis sponsus; et tunc jejunabunt.* Et hoc prædixit eis dicens, Joann. XVI, vers. 20: *Vos plorabitis, mundus autem gaudebit.* Illi enim qui ante Christum fuerunt, desideraverunt Christi præsentiam, ut Abraham, et Isaias, et alii prophetæ. Item post mortem ejus desiderata fuit ab Apostolis: unde Petrus quasi in continuo dolore erat propter absentiam Christi; et Paulus dicebat, *Cupio dissolvi, et esse cum Christo* (ad Philipp. I, 23). Unde tunc erat tempus jejunandi. Alia ratio quare in præsentia non tenentur jejunare, quia jejunium eligendum est inquantum castigat carnem, ne contra spiritum invalescat; sed cum erat præsens, custodiebat eos ab excessu; ideo non oportebat eos jejunare; unde in Joann. XVII, 12: *Pater, cum eram cum eis, conservabam eos.* Sed Joannes Baptista non habebat hanc virtutem, ideo jejunare debebant ejus discipuli. Sed quando Christus ablatus fuit, eos oportuit jejunare. Unde Paulus dicit I Corinth. IX, 27: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo* etc. *Nemo autem mittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus.* Hic ponit aliam rationem a parte discipulorum, et ponit duo exempla. Unum secundum Augustinum, aliud secundum Hieronymum. Unde secundum Augustinum vult dicere: Dictum est quod in præsentia Christi non debebant jejunare discipuli, nec etiam ex conditione sua, quia imperfectis gravia injungi non debent. Igitur cum isti sint imperfecti, eis jejunium injungi non debet. Ut istud ergo significet, tangit sub metaphora panni et vini. Quia justitia consistit in operibus exterioribus, et in novitate affectionis, ideo duo exempla ponit. Dicit ergo, *Nemo mittit* etc., ut si vellet jungere novum pannum, non ponet *commissuram*, idest depetiaturam, *panni rudis*, idest novi, *in vestimentum vetus*, quia tolleret ejus pulchritudinem; sic si aliquis imperfectus habet aliquam consuetudinem vitæ suæ, si vis imponere ei aliud jugum, recedit ab eo quod consueverat, *et efficitur pejor scissura*, ut habetur infra. *Neque mittunt vinum novum in utres veteres.* Ponit hic aliud exemplum de vino; quasi dicat: Discipuli mei sunt quasi utres veteres. Vinum novum est lex nova ratione novitatis: unde cum recepissent Spiritum sanctum, dixerunt eos musto madere, Act. II, 13. Unde: *Neque mittunt vinum novum in utres veteres: alioquin rumpuntur utres.* Unde si homini veteri, qui aliquando habet aliquam consuetudinem, imponis novum vivendi modum, rumpitur cor per intolerantiam. Item, *effunditur vinum,* idest non custoditur, *et utres pereunt:* quia conculcaverunt mandata Dei; et ideo pereunt. *Sed vinum novum in utres novos mittunt,* doctrinam spiritualem innovans per affectum, ut dicit Apostolus I Cor. II, 13: *Spiritualibus spiritualia comparantes.* Proverb. II, vers. 10: *Si introierit sapientia cor tuum, et scientia animæ tuæ placuerit, custodiet te, et prudentia servabit te, ut eruaris a via mala, et ab homine qui perversa loquitur* etc. Hieronymus aliter exponit: quia institutum pharisæorum vocat vestimentum vetus, novum doctrinam evangelicam; quasi dicat, Non est bonum ut servent documenta vestra, quia sic facerent scissuras veteres; et sic novam doctrinam recipere non possent, sicut videmus quod facilius recipit doctrinam suam, qui non est imbutus contraria doctrina, quam qui est imbutus. Et ideo non est bonum quod vestra imbuantur doctrina.

4. Posuit miracula quibus adhibentur remedia contra pericula peccati; hic ponit illa quibus adhibentur remedia contra pericula mortis. Et dividitur in partes duas: quia primo narrat quomodo vitam restituit; secundo, quomodo opera vitæ, ibi, *Et transeunte inde Jesu.* Circa primum primo ponitur invitatio ad miraculum peragendum; secundo indicium, ibi, *Et ecce mulier* etc.; tertio miraculi præparatio, ibi, *Et cum ejecta esset turba.* Circa primum quatuor facit. Primo describitur tempus invitationis; secundo persona invitans; tertio invitatio; quarto admissio invitationis. Dicit ergo, *Hæc illo loquente*, scilicet in domo Matthæi.

Sed est objectio: quia Marcus et Lucas alio ordine recitant, scilicet quod iste accessit ad Jesum postquam trans-

fretaverat. August. solvit quod quando ponitur in Evangelistis aliquid ad tempus pertinens, si statim ponitur, repræsentatur tunc ordo historiæ; et ideo cum dicitur hic, *Hæc eo loquente,* significatur ordo historiæ; sed in Marco et Luca refertur ad ordinem memoriæ suæ. Vel potest dici quod fuit aliquis locus medius ubi istud accidit. Aliquando enim non dicunt utrum statim, post, vel quando factum quid sit.

Sequitur, *Ecce princeps.* Hic ponitur persona invitans, scilicet princeps synagogæ, et dicitur Jairus illuminans vel illuminatus. In Gen. XXIII, 6: *Princeps Dei est apud nos.* Sequitur invitatio: et duo facit. Primo exhibuit reverentiam, quia personaliter *accessit.* Item *adoravit.* Item potestatem confitetur, quia dicit, *Domine.* Iste princeps significat antiquos patres, quia isti accesserunt per desiderium, et credentes Christum venturum adoraverunt; Psal. CXXXI, 7: *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Item confitebantur. *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus,* Ps. XCIX, 3.

Sequitur periculum: *Filia mea modo defuncta est.* Contrarium habetur in Luca et in Marco: quia ibi (Marc. v, 23) dicitur: *Filia mea in extremis est. Et cum esset in via, occurrerunt ei famuli* etc.

Solvit Augustinus: quia quando iste Jairus recessit, jam erat in extremis, et credebat quod eam non inveniret vivam; ideo magis petebat ut veniret, et resuscitaret eam, quam ut curaret; unde dicit, *Filia mea modo defuncta est* etc., quasi dicat: Credo quod jam mortua sit. Alii igitur dixerunt secundum quod fuit; sed Matthæus ad intentionem retulit. Ideo Augustinus dat bonum documentum, quod non est necessarium quod eadem verba referantur; sed sufficit quod solum intentio dicatur.

Sed quare dixerunt famuli (ibid. 35): *Noli vexare magistrum?* Videtur hoc fuisse incredulitatis. Dicendum quod hoc verum esset, si hoc dicerent ex intentione domini; sed ipsi nesciebant ejus intentionem. Chrysostomus sic exponit: Consuetudo est aliquorum quando volunt movere ad pietatem, quod exaggerant malum; ideo ut magis moveret eum, dixit, *Defuncta est.*

Ista filia est Synagoga, quæ filia est principis, scilicet Moysi, quæ mortua est per infidelitatem; Luc. XIX, 42: *Nunc autem abscondita est ab oculis tuis* etc. Sed videtur esse in isto fides infidelitati conjuncta, quia quod credebat quod resuscitaret, erat fidei; sed quod credebat quod absens non posset, hoc erat infidelitatis. Unde iste videtur similis Naaman, qui dixit: *Putabam quod egrederetur ad me, et stans invocaret nomen Domini Dei sui, et tangeret manu sua locum leprœ, et curaret me* etc. IV Reg. V, 11.

Sed veni, impone manum tuam super eam, et vivet. Mystice hic significatur appetitus patrum de venturo Christo; unde dicebant: *Veni, impone manum tuam,* idest Christum, ut in Ps. CXLIII, vers. 7: *Emitte manum tuam de alto. Et surgens Jesus secutus est eum. Surgens,* scilicet a prandio. Hic habetur documentum misericordiæ Christi, quia ad petitionem illius statim ivit, ut habetur Is. XXX, 19: *Statim ut audierit, respondebit tibi Dominus.* Item dat exemplum prælatis de sollicitudine, quod statim solliciti sint ad subveniendum peccatis. Item dat documentum obediendi, quia discipulos secum duxit, ut habetur Hebr. XIII, 17: *Obedite præpositis vestris.* Sed non duxit Matthæum, quia adhuc infirmus erat. *Et ecce mulier.* Dat exemplum virtutis: et tria facit. Primo describitur ejus infirmitas; secundo commendatio mulieris, ibi, *Dicebat enim intra se* etc.; tertio benignitas Christi sanantis, ibi, *At Jesus conversus* etc. Dicit ergo, *Et ecce mulier.* Ut habetur Lev. XII, mulier quæ patiebatur fluxum sanguinis, immunda erat, et non habitabat cum hominibus; ideo non accessit in domo, sed in via. Et hæc significat gentilitatem, quæ ingressa est in plenitudinem Judæorum, ut habetur ad Rom. XI, 25: *Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret.* Hæc, scilicet synagoga, habet fluxum sanguinis, scilicet errorem immolatitii sanguinis. Vel potest retorqueri ad peccata carnalia; unde *caro et sanguis regnum Dei non possidebunt,* I Cor. XV, 50. Hæc mulier *patiebatur duodecim annis,* et filia principis erat duodecim annorum; unde hæc incepit pati, quando filia principis nata fuit. *Accessit retro et tetigit fimbriam vestimenti ejus.* Hic ponitur commendatio ipsius mulieris ex ipsius humilitate,

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

et ex fide quæ maxima est ad impetrandum. *Accessit, et tetigit fimbriam* a retro. Quare a retro? Quia immunda reputabatur; unde quicquid tangebat, immundum erat secundum legem, ideo timebat ne repudiaret eam. Item non est ausa tangere nisi fimbriam. Præcipiebatur in lege quod in quatuor angulis vestis portarent fimbrias, et ibi habebant tympana ad memoriam mandatorum Dei, et ut sic ab aliis dignoscerentur; et hanc vestem Christus habebat. Mystice hoc significat gentilitatem, quæ accessit per fidem. Sed retro, quia non ipso vivente. Item tetigit vestimentum, scilicet humanitatem, et solum fimbriam, quia per Apostolos tantum. *Dicebat enim intra se: Si tetigero tantum vestimentum ejus, salva ero.* Hilarius dicit: " Multa est virtus Christi, quia non solum in animam, sed ex anima in corpus, et ex corpore in vestes redundat. " Et sic omnia quæ tetigerunt Christi corpus, habere debemus in reverentiam; Ps. CXXXII, 2: *Sicut unguentum in capite quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus* etc. Quod descendit in barbam, idest divinitas in carnem: et in oram vestimenti, idest in Apostolos. *Salva ero.* Sic si fecerimus, et ei adhæserimus, salvi erimus. (Joel. II, 32) *Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. At Jesus conversus, et videns eam, dixit: Confide, filia.* Hic ponitur Christi benignitas. Et primo ostenditur facto, quia conversus ad eam. Et quare? Ne diffideret: quia enim furtive accesserat, non credebat quia converteretur ad eam. Item ut traheretur ad exemplum fides istius. Item ut se Deum ostenderet: unde conversus est conversione misericordiæ, et vidit eam oculo pietatis; Zach. I, 3: *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos.* Item ostenditur ejus benignitas verbo, cum dicit, *Confide:* quia timens accessit, ideo blande eam alloquitur; Is. XXX, 15: *Si revertimini, et quiescatis, salvi eritis.* Item vocat eam filiam, ne diffidat; Jo. I, 12: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Item dat spem, *Fides tua te salvam fecit.* Unde *nostra salus ex fide est,* ut habetur ad Rom. III. Et sequitur effectus, *Et salva facta est mulier ex illa hora;* et non ex hora qua Christus dixit, sed ex hora qua tetigit. *Et cum venisset Jesus in domum principis, et vidisset tibicines* etc. Hic ponitur resuscitatio: et quatuor facit. Primo mortis indicia describuntur; secundo datur spes, ibi, *Recedite* etc.; tertio ponitur resuscitatio; quarto ponitur effectus. Dicit ergo, *Cum venisset... et vidisset* etc. Et quare venerunt tibicines? Turba venit sicut solet fieri etiam de mortuis modo; sed tibicines, quia fuit consuetudo quod veniebant tibicines, et cantabant lugubria, ut alios excitarent ad fletum, ut habetur Jer. IX, 17: *Contemplamini, et vocate lamentatrices, et veniant.* Hi tibicines sunt falsi doctores: *lingua enim eorum et adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos majestatis ejus* (Is. III, 8). Turba autem populus Judaicus; Exod. XXIII, 2: *Non sequeris turbam ad faciendum malum.* Hanc suscitavit Dominus in domo: tres enim mortuos suscitavit Dominus: puellam in domo, juvenem in porta, Lazarum in sepulcro. Quidam enim peccato moriuntur; sed non extra feruntur, et hoc est per consensum in peccatum; sed non exeunt ad extra per opera. Quidam autem extra fertur ad actum; et hic significatur per eum quem suscitat in porta. Quidam vero ex consuetudine jacet in sepulcro, qui significatur per Lazarum. Hæc igitur puella significat peccatorem, qui est in peccato occulto, scilicet in mente. Tibicines sunt qui fovent eum in peccato; Ps. X, vers. 3: *Laudatur peccator in desideriis animæ suæ.* Turba est cogitationes: et hanc sanat Dominus; unde dicit, *Recedite, non est mortua.* Hic dat spem. *Non est mortua,* scilicet sibi; *sed dormit,* quia est ita sibi facile resuscitare, sicut alicui aliquem excitare a somno. Simile habetur Jo. XI, 11: *Lazarus amicus noster dormit* etc. *Non est mortua.* Et quare dixit hoc modo? Quia deridebant eum. Sed quare voluit derideri? Hoc fuit ut non possent contra miraculum dicere. Unde primo adversarios faciebat confiteri, ut post contradicere non possent. *Et cum ejecta esset turba, intravit.* Et quare ejecta fuit turba? Quia videre non fuit digna. Turba sunt Judæi qui non convertuntur. Et moraliter ad hoc quod anima suscitetur, oportet quod turba cogitationum expellatur; et tunc intrat Dominus. *Intravit et tenuit manum ejus* etc. Ps. XI, 16: *Dextera Domini fecit virtutem.* Tenet manum peccatoris,

quando adjutorium ei præbet. *Et surrexit puella*, scilicet ad vitam; sic nos per Dei adjutorium a peccato. Sequitur divulgatio in omnem terram.

5. Supra ostensum est qualiter vitam restituit; hic tangitur quomodo dedit officia vitæ. Et primo tangitur quomodo visum restituit; secundo quomodo loquelam, ibi, *Egressis autem illis* etc. Et primo quatuor facit. Primo ponitur petitio cæcorum; secundo examinatio credentium, ibi, *Et dicit eis Jesus* etc.; tertio exauditio, ibi, *Tunc tetigit oculos eorum;* quarto instructio illuminatorum, ibi, *Et comminatus est.* Circa petitionem istorum quinque notare possumus, quæ faciunt petitionem exaudibilem. Primo, quia congruum tempus elegerunt ad petendum, quia *transeunte eo:* et in hoc significatur tempus incarnationis, quod est tempus miserendi; unde in Ps. CI, 14: *Quia venit tempus miserendi ejus.* Et ideo melius exauditi fuerunt, ut habetur Hebr. V, 7: *Exauditus est pro reverentia sua.* Item ad hoc ut impetrarent, *secuti sunt eum:* qui enim Deum non sequuntur obediendo, non impetrant. *Duo cæci.* Isti duo cæci sunt duo populi, scilicet Judæorum, et gentilium: cæci enim sunt qui fidem non habent; de talibus dicitur Is. LIX, vers. 10: *Palpavimus sicut cæci parietem.* Item requiritur fervor devotionis, cum dicitur, *Clamantes*, ut habetur in Ps. CXIX, vers. 1: *Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me.* Item humilitas petentium, cum dicitur, *Dicentes: Fili David, miserere nostri*, ut habetur Dan. IX, 17: *Exaudi, Deus noster, orationem servi tui.* Item tangitur fides eorum, quia filium David nominant, et hæc est necessaria, ut habetur Jac. I, vers. 6: *Postulet in fide, et nihil hæsitans.* Deinde petentes examinat. Primo facto, differendo exauditionem eorum: tunc enim firma fides ostenditur, quando statim non impetratur; Habac. II, 3: *Si moram fecerit, expecta eum, quia veniet.* Unde duxit eos usque ad domum. *Cum autem venisset domum* etc. Per domum istam intelligitur Ecclesia, quia ista est domus Dei: vel cælum; Ps. CXIII, v. 16: *Cælum cæli Domino.* Item examinavit eos verbo, *Creditis quia hoc possum facere vobis?* Et hoc non petit quasi ignorans, sed ut meritum eorum augeatur; Rom. X, 10: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Item petit ut ostendatur fides aliis, ut sciant quia juste illuminavit. Item petit ut ad majora promoveat: magnum enim professi erant, quia filium David. Sed non sufficiebat, ideo magis ab eis petit. *Creditis, quia possum hoc facere?* scilicet propria potestate, quod solius Dei est. *Dicunt ei: Utique, Domine.* Unde modo Dominum vocant, quod est proprium solius Dei. Sequitur exauditio. Et primo ponitur curatio; secundo curationis effectus, ibi, *Et aperti sunt oculi eorum.* Ponitur curatio, cum *tetigit oculos eorum, dicens;* unde tetigit, et dixit. Utrumque tamen per se sufficiebat; tamen utrumque fecit, ut significaretur quod cæcitas per Verbum incarnatum illuminatur; Joan. I, 14: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus.* Unde dicit, *Secundum fidem vestram fiat vobis*, quia merito fidei illuminantur qui sine fide sunt cæci. Sequitur effectus, *Et aperti sunt oculi eorum.* Primo ergo dat lumen; et ita implevit illud (Jo. I, 4): *Et vita erat lux hominum.* Is. XXXV, 4: *Ipse veniet et salvabit nos.* Sequitur instructio; unde dicit, *Et comminatus est.*

Et quare hoc? alibi enim dicitur: *Vade ad tuos, et annuntia regnum Dei* (Luc. IX, 60). Chrysostomus: " In bonis nostris duo possumus considerare: quod Dei est, et quod nostri: quod nostri est, debemus latere; quod Dei est, debemus manifestare, ut Paulus Philipp. II: *Quærentes non quæ nostra sunt, sed quæ Jesu Christi.* „ Supra V, 16: *Ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est.* Unde dicit, *Videte ne quis sciat*, ut doceat vitare vanam gloriam. *Illi autem*, non immemores beneficii accepti, *exeuntes diffamaverunt eum*, ut habetur Is. LXIII, 7: *Miserationum Domini recordabor.*

Sed numquid peccaverunt isti, quia contra præceptum Domini fecerunt? Dico quod non, quia bona fide fecerunt, et ut ostenderent quantum sanctitatis exhibeat Dominus.

Egressis illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum. Supra Dominus restituit visum cæco; nunc muto restituit loquelam. Et sufficienter junguntur ista, quia locutio est signum visionis interioris; Is. XXXV, 4: *Ipse veniet, et salvabit nos. Et tunc aperientur oculi cæcorum, et au-*

res surdorum patebunt. Et in hoc tria facit. Primo describitur infirmus; secundo tangitur curatio, ibi, *Et ejecto dæmonio, locutus est mutus;* tertio curationis effectus, ibi, *Et miratæ sunt turbæ.* Dicit ergo, *Egressis autem illis* etc. Ab isto non quæritur fides, sicut a præcedentibus, quia iste erat obsessus a dæmonio; ideo non erat compos mentis: et ideo non quæsivit de fide ejus. Et iste significat gentilem populum, qui mutus est ad laudem; Ps. LXXVIII, 6: *Effunde iram tuam in gentes, quæ te non noverunt.* Item habent dæmonium, quia dæmonibus immolant; Ps. XCV, 5: *Omnes dii gentium dæmonia.* Primo ergo ut bonus medicus curavit causam; secundo morbum, quia primo ejecit dæmonium, et sic *ejecto dæmonio, locutus est mutus.* Sic gentilis dum liberatus est ab idolorum servitute, *locutus est mutus*, scilicet laudem Dei; *ut omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris* etc. Philipp. II, 11. Sequitur effectus, *Et miratæ sunt turbæ.* Unde mirabantur super his quæ videbant. Et quia mirabantur, ideo dicebant, *Numquam apparuit sic in Israel.* Verum est quod Moyses fecit miracula, et alii; sed talis non fuerat, scilicet qui tot faceret. Item qui solo tactu. Item qui statim; ita quod ei conveniat: *Quis similis tui in fortibus, Domine, quis similis tui?* ut habetur Exod. XV, 11; et Joan. X, 25: *Opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me.* Item curat per fidem, quod lex non poterat facere, ut habetur ad Rom. VIII, 2: *Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis, quod impossibile est legi. Pharisæi autem dicebant.* Pharisæi, idest divisi, quia perverse interpretabantur, ut Eccli. XI, 23: *Bona in malum vertent.* Unde dicebant, *In principe dæmoniorum ejicit dæmones.*

Hic dicit Augustinus quod est notandum, quod Christus idem miraculum bis fecit. Et hoc patet, quia diversimode dicunt Evangelistæ. Unde cum invenimus quasi contraria, possumus referre ad unum, vel ad aliud, dicendo aliud esse miraculum.

6. Ostensum est qualiter subvenerat occurrentibus; hic tangit quod ad eos ibat: et hic duo tangit. Primo qualiter impendit quibusdam effectum; secundo quomodo affectum, ibi, *Videns autem turbas, misertus est eis.* Et circa primum primo ostendit ubi impendit auxilium; secundo quod docuit; tertio quod fecit. Dicit ergo, *Et circuibat Jesus omnes civitates et castella.* In quo datur prædicatoribus exemplum, quod non sint contenti prædicare in uno loco tantum; Jo. XV, 16: *Posui vos, ut eatis, et fructum afferatis* etc. *Omnes civitates et castella.* Et bene illud ordinatur cum præcedentibus. Quia dixerant quod in principe dæmoniorum ejiciebat dæmonia; ideo manifestat se non habere dæmonium, ut ei conveniat, Psal. CXIX: *Cum his qui oderunt pacem eram pacificus, dum loquebar illis, impugnabant me gratis.* Sequitur quid annuntiabat; duo enim faciebat, quia in synagogis erat *docens et prædicans. Docens* quæ ad fidem, *prædicans* quæ ad mores. Item coram multis, quia in synagogis; in Ps. XXXIX, 10: *Annuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna:* in quo etiam differt a doctrina hæreticorum, quæ est in occulto. Secus doctrina Christi; Jo. XVIII, 20: *Nihil in occulto locutus sum vobis.* Item tangit quæ docet, quia *Evangelium regni;* Jo. XVIII, vers. 37: *In hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati* etc. Unde cælestia docebat; Isa. XLVIII, 17: *Ego Dominus docens te utilia.* Postea ostenditur facto quid fecit, *Curans omnem languorem et omnem infirmitatem. Languores*, quoad graves infirmitates; *infirmitates*, quoad leves; in Psal. CII, 3: *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.* Et quare hoc? Ut confirmaret miraculo quod dicebat verbo, ut in Marc. ult., 20: *Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Item ut ostenderet exemplum prædicatoribus ut facerent et docerent; Act. I, 1: *Cœpit Jesus facere et docere. Videns autem Jesus turbas, misertus est illis.* Hic ostendit qualiter Dominus quibusdam impendit affectum; et hoc contra quosdam; opinio enim fuit quod nullus sufficiebat affectus, sed requirebatur effectus; sed hic dicit, *Videns Jesus turbas, misertus est illis.* Et primo tangit quomodo miserebatur; secundo ponit exemplum. Et primo ponit misericordiam Christi; secundo causam. Dicit ergo, *Videns* etc., scilicet pia consideratione, *misertus est eis*, quia proprium est ei misereri; Ps. CXLIV, 9: *Miserationes ejus super omnia opera ejus.*

Istud visum desiderabat David, dicens Psal. XXIV, 16: *Respice in me, et miserere mei.* Et quibus misertus est, quia *vexati,* a dæmonibus, item *jacentes,* scilicet prostrati ab infirmitatibus. Vel *vexati* erroribus, *jacentes* peccatis, *sicut oves non habentes pastorem.* Unde Proverb. XI, 14: *Ubi non est gubernator, populus corruet* etc. Et Ezech. XXXIV, 5: *Dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset eis pastor;* et in eodem (vers. 2): *Væ pastoribus Israel qui pascebant semetipsos.* Ut Zach. XI, 17: *O pastor et idolum derelinquens gregem. Tunc dicit discipulis suis.* Hic inducit aliquos ad miserendum, et primo assignat causam; secundo inducit ad effectum, ibi, *Rogate ergo dominum messis ut mittat operarios in messem suam.* Et ponit duas causas. Primo multitudinem tendentium ad bonum; secundo paucitatem doctorum, ibi, *Operarii autem pauci.* Multi convenerant; ideo dicit, *Messis quidem multa.* Messis non dicitur quando frumentum florescit, vel cum est in spica, sed tunc quando jam dispositum est ut colligatur; sic homines jam dispositi erant ad credendum per effectum prædicatorum: simile habetur Jo. IV, 35: *Levate oculos vestros, et videte regiones, quoniam albæ sunt jam ad messem. Et operarii pauci,* scilicet boni; unde Apostolus, I Cor. III, 9: *Dei enim adjutores sumus.* Impendete ergo quod vestrum est. Et quid? *Rogate dominum messis ut mittat operarios in messem suam.* Quando habemus defectum, debemus recurrere ad Deum, cum officium prædicationis non nisi precibus impetretur: qui enim mittit operarios, est Dominus; unde dicitur (Joan. IV, 38): *Ego misi vos:* et rogat ut rogetur, ut nobis accumulet meritum, dum pro salute aliorum oramus. Item talem ordinem posuit, ut sanctitas aliorum aliis prosit, ut I Petr. IV, 10: *Unusquisque ut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei* etc. Unde vult ut quicquid gratiæ et sanctitatis receperunt, aliis impendant, et ipse rogatus exaudit. Rogat enim ut ipse rogetur ut eos mittat; Rom. X, 15: *Quomodo prædicabunt nisi mittantur?* acquiritur enim auctoritas; item gratia: unde (II Cor. V, 13): *Caritas Christi urget nos.* Item *rogate dominum messis ut mittat operarios,* non quæstuarios qui corrumpunt malo exemplo, *in messem suam,* scilicet in messem Dei. Quæstuarii enim non mittuntur in messem Dei, sed in messem suam, quia non quærunt gloriam Dei, sed commodum suum.

CAPUT X.

1. Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem, et omnem infirmitatem. Duodecim autem discipulorum nomina sunt hæc. Primus Simon, qui dicitur Petrus, et Andreas frater ejus, Philippus, et Bartholomæus, Jacobus Zebedæi, et Joannes frater ejus, Thomas, et Matthæus publicanus et Jacobus Alphæi, et Thadæus, Simon Chananæus, et Judas Scariotis, qui et tradidit eum. Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis, et dicens: In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ite ad oves, quæ perierunt domus Israel. Euntes autem prædicate dicentes, quia appropinquabit regnum cælorum: infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones ejicite: gratis accepistis, gratis date. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris. Non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. Dignus est enim operarius cibo suo. In quamcumque autem civitatem, aut castellum intraveritis, interrogate, quis in ea dignus sit, et ibi manete donec exeatis. Intrantes autem in domum, salutate eam dicentes: Pax huic domui. Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam; si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos. Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo vel civitate excutite pulverem de pedibus vestris. Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæorum in die judicii, quam illi civitati.

2. Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Cavete autem ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos; et ad præsides, et ad reges ducemini propter me, in testimonium illis, et gentibus. Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini; sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium, et insurgent filii in parentes, et morte eos afficient: et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel, donec veniat Filius hominis. Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum. Suf-

sit discipulo ut sit sicut magister ejus, et servo sicut dominus ejus. Si patrem familias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus? Ne ergo timueritis eos. Nihil enim est opertum quod non revelatur, et occultum quod non sciatur. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et quod in aure auditis, prædicate super tecta. Et nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum qui potest et animam, et corpus perdere in gehennam. Nonne duo passeres asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine patre vestro? Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere; multis passeribus meliores estis vos. Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo qui in cælis est. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo qui in cælis est. Nolite arbitrari, quia venerim pacem mittere in terram. Non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam: et inimici hominis domestici ejus. Qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus. Et qui amat filium, aut filiam super me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus. Qui invenit animam suam, perdet illam, et qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. Qui recipit vos, me recipit, et qui me recipit, recipit eum qui me misit. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet. Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam

1. Supra proposuerat doctrinam suam, hic ministros instituit. Et describuntur numero, potestate et nominum positione. Numero; unde dicit, *Convocatis duodecim.* Et quare dicit duodecim? Ut ostenderetur conformitas novi et veteris Testamenti, quia in veteri duodecim patriarchæ: et isti similiter duodecim. Secunda ratio, ut ostenderetur virtus et effectus futurus per eos: iste enim numerus ex partibus quatuor et tribus in se ductis componitur, ut quater ter, vel ter quater. Per trinarium Trinitas designatur: per quaternarium mundus. Ideo signatur quod in totum mundum debebat eorum prædicatio extendi; unde Dominus Marc. ult. 15: *Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ* etc. Item ad signandum perfectionem, quia duodenarius consistit ex duplicitate senarii: senarius enim perfectus est numerus, quia ex omnibus partibus aliquotis: consurgit enim per unum, duo et tria, et istæ partes simul junctæ sunt sex: unde tot vocavit ad signandum perfectionem. Supra v, 48: *Estote perfecti, sicut et Pater vester perfectus est.* Sequitur de potestate eorum: quia *dedit eis potestatem* etc., scilicet ut ipsi faciant, vel facere possint, sicut ipse fecit. Et non solum quæ fecit, sed majora, Jo. xiv. Non est enim scriptum quod ad umbram Christi curarentur infirmi, sicut scriptum est, quod ad umbram Petri multi curabantur; Act. v, v. 15. *Immundorum spirituum ut ejicerent eos.* Unde noluit quod ipsi ejicerent, sicut ipse; sed ipse verbo proprio; ipsi vero in nomine Christi: unde Marc. ult., v. 17: *In nomine meo dæmonia ejicient* etc. Et non solum ut dæmonia ejicerent, sed *ut omnem languorem curarent*, ut habetur Marc. ult., 18: *Super ægros manus imponent, et bene habebunt.*

Sed si quæras, quare modo prædicatoribus non datur ista potestas, respondet Augustinus, quia in promptu est maximum miraculum, scilicet quod totus mundus conversus est. Aut ergo facta sunt miracula, et sic habeo propositum; si non, hoc est maximum: quia per duodecim vilissimos homines piscatores totus mundus conversus est.

Sequitur nominum positio. Et quare? Ne si veniret aliquis pseudopropheta, qui diceret se esse Apostolum, crederetur ei; et propter hoc reprobata est epistola fundamenti, scilicet Manichæi.

Et notandum quod iste semper binos combinat. Et quare? quia numerus binarius est numerus caritatis. Item ubicumque ponit aliquem qui duobus nominibus vocatur, ponit aliquid per quod notetur differentia. Item sciendum quod non servat ordinem dignitatis; tamen Petrus semper ponitur primus, qui etiam dicitur *Simon*, idest obediens; unde dicitur Prov. xxx, 28: *Vir obediens loquetur victoriam. Petrus* a petra dicitur propter ejus firmitatem; et Cephas, quod sirum nomen est, non hebræum. *Andreas*, virile; unde dicitur Psal. xxvi, 14: *Viriliter age, et confortetur cor tuum.* Item, *Philippus*, os lampadis; talis debet esse prædicator. Psal. cxviii, 40: *Ignitum eloquium tuum vehementer. Bartholomæus*, filius suspendentis aquas; et iste dicitur Christus, de quo Job xxvi, 8: *Qui ligat aquas in nubibus suis.* Item

Jacobus Zebedæi, qui occisus est ab Herode, qui supplantator dicitur. Et *Joannes*, qui gratia dicitur; I Corinth. xv, 10: *Gratia Dei sum id quod sum.* Iste non sequitur ordinem dignitatis, sicut Marcus. Item, *Thomas et Matthæus.* Alii non ponunt *publicanus;* sed iste posuit causa humilitatis. Item alii præponunt Matthæum Thomæ: iste e contrario. Thomas abyssus dicitur, propter profunditatem fidei. *Matthæus*, donatus, ut habetur ad Ephes. cap. iv, vers. 32: *Donantes invicem, sicut et Christus donavit nobis. Jacobus Alphæi*, ad differentiam alterius. Iste frater Domini dicitur, quia consobrinus. Et *Thadæus*, frater Jacobi. Et dicitur Judas qui scripsit epistolam, et interpretatur cor; Proverb. iv, 23: *Omni custodia serva cor tuum.* Item, *Simon Chananæus* a Cana villa. *Et Judas Scariotis*, ad differentiam alterius Judæ; et dicitur vel a villa, vel a stirpe de tribu Issachar; qui mors dicitur. *Qui tradidit eum.* Et quare posuit? Ut daret documentum, quod dignitas status non sanctificat hominem. Item est alia ratio, ad notandum quod vix contingit quin in multa congregatione sit aliquis malus; et ideo ita ponitur, ut ostendatur quod boni aliquando non sunt sine malis; Cant. ii, v. 2: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Et Augustinus: " Non est domus mea melior quam domus Domini. „ *Hos duodecim* elegit Deus, et posuit divulgatores sacræ Scripturæ. *Præcipiens eis, et dicens* etc. Hic ponit eorum instructionem. Et primo instruit eos verbo; secundo exemplo, ibi (c. xi, 1): *Et factum est cum consummasset Jesus* etc. Verbo tripliciter. Primo de officio suo; secundo de sumptibus; tertio de periculis. Secundo, ibi, *Nolite possidere aurum neque argentum;* tertio, ibi, *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum.* Circa officium quatuor mandat. Primo quo vadant; secundo quid dicant, ibi, *Euntes autem prædicate* etc.; tertio quid faciant, ibi, *Infirmos curate* etc.; quarto quo fine, ibi, *Gratis accepistis, gratis date.* Et primo dicit quo non vadant; secundo quo vadant, ibi, *Sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel.* Et circa primum duo dicit. Primo, *In viam gentium ne abieritis et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis.* Isti erant medii inter Gentiles et Judæos, de quibus habetur lib. IV Reg. c. xvii, et isti retinuerunt partim ritum Judæorum, partim Gentilium, et isti multum erant contrarii Judæis. Unde prohibet ne vadant ad simpliciter Gentiles, nec ad mediocres istos.

Sed contrarium videtur quod dixit (infra xxviii, 19): *Ite, docete omnes gentes.* Et Isa. xl, 5: *Et videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est.* Quid ergo dicit, *In viam gentium ne abieritis?*

Dicendum, quod missi sunt ad utrosque: sed ordo debebat observari. Quia primo Judæis. Et una ratio est, quia primo fieri debet quod justitia exigit, quam quod ex misericordia provenit; sed justitia erat quod primo Judæis prædicarent: quia istud ex promissione habebant, ut habetur Rom. xv, 8: *Dico autem Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem ad confirmandas promissiones patrum.* Gentibus autem tenebatur ex misericordia; ut enim habetur Rom. xi, 17, gentiles oleastri sunt ab oliva recepti, scilicet a fide antiquorum patrum: unde ibi dicitur, *Tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, et socius radicis, et pinguedinis olivæ factus es.* Primo ergo oliva nutrienda erat, ut aliquid acciperet ab ea, postmodum oleaster inserendus, Rom. xi. Item volens fideles in fidem patrum introducere, primo voluit Judæis prædicari fidem. Secunda ratio fuit, quia Dominus infundit omnibus id ad quod sunt dispositi; sed multi Judæorum erant jam dispositi per fidem. Et sicut ignis primo agit in ea, quæ sunt prope; sic Dominus ex caritate primo voluit in his, qui prope erant. Unde dicitur Isa. lvii, 19: *Venient ut annuntient pacem his qui prope, et pacem his qui longe sunt.* Item si ad Gentiles primo ivisset, Judæi, qui multum habebant Gentiles odio, reprobassent eum ex indignatione; ideo in Act. xiii, 46: *Vobis primo oportuit prædicari regnum Dei.* Unde dicit, *In viam gentium ne abieritis*, idest ne appropinquetis ad viam, quæ ducit ad gentes, ut non loquantur de vobis. Sed non dicit, In viam Samaritanorum. Et mystice qui sunt discipuli Dei, non debent ire in viam gentium, nec hæreticorum; unde Jer. ii, 18: *Quid tibi vis in via Ægypti, ut bibas aquam turbidam?*

Sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel. Et quare oves? quia ma-

gis perierunt ex culpa pharisæorum, quam ex culpa ipsorum. Unde Ps. XCIX, v. 3: *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus.* Et I Petr. II, 25: *Eratis sicut oves errantes; sed conversi estis ad pastorem et episcopum* etc. Sed quid facient discurrentes? *Euntes autem prædicate.* Joan. XV, 16: *Posui vos ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat* etc. Et mittit eos, sicut ipse missus est, scilicet ad prædicandum. Unde *prædicate dicentes* etc. Et sicut Jesus inceperat (supra IV, 17), *Agite pœnitentiam*, sic præcepit eis. Inceperat, *Agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum cœlorum;* Ps. CXVIII, 155: *Longe enim a peccatoribus salus;* sed modo est prope per passionem Christi; Hebr. IX, 12: *Per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa.* Unde dicit: *Appropinquabit*, scilicet per passionem meam: unde in eis fundatur per participationem gratiæ: *totum enim regnum Dei intra vos est* (Luc. XVII, 21). Sed possent dicere: Quomodo confirmabimus quæ dicemus? Certe miraculis, sicut ipse fecit. Unde dicit, *Infirmos curate* etc.

Sed si quis diceret: Quare non facit modo miracula Ecclesia? Dicendum, quod miracula facta sunt ad probationem fidei; sed jam fides approbata est. Et ideo sicut qui faceret unam demonstrationem ad probandum aliquam conclusionem, non esset alia probatio necessaria, sic ibi. Unde maximum miraculum est conversio totius mundi: ideo non oportet quod fiant alia: et sicut facta fuerunt alia miracula corporalia, ita fiunt quotidie spiritualia, quia infirmi spiritualiter curantur. Infirmi enim sunt qui peccato agitantur, qui proni sunt ad peccatum; Rom. XIV, 1: *Infirmum autem in fide assumite:* et isti a Domino sanantur. Qui autem consentiunt, mortui sunt, quia separantur a Deo: et isti resuscitantur a Domino, ut Ephes. V, 14: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Item leprosi mundantur: leprosi enim dicuntur qui sunt infectivi aliorum, quia lepra est morbus contagiosus: et isti aliquando curantur. IV Reg. V dicitur quod lepra Naam adhæsit Giezi. Item dæmones ejiciuntur: dæmones enim sunt quorum peccatum jam transiit ad effectum, de quibus dicitur Prov. II, 14: *Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.* Et, ut habetur de Juda Joan. XIII, 27, quod *intravit in eum Satanas* etc. Et isti aliquando curantur.

Et quia possent dicere Apostoli: modo erimus divites; si facimus miracula, habebimus multa, et de hac causa voluit Simon Magus facere miracula; hanc causam excludit Dominus dicens: *Gratis accepistis, gratis date.* Magnum est facere miracula, sed majus est virtuose vivere. Unde amovet ab eis superbiam, quia potest superbia accidere duobus modis: vel ex cupiditate, vel ex meritis. Una enim est maxima superbia, quando aliquis bonum quod habuit, sibi adscribit. Ideo excludit, quia *accepistis;* I ad Cor. IV, 7: *Quid habes quod non accepisti?* Item non debetis superbire, quia non ex meritis, sed *gratis.* Qui enim ex meritis, non gratis recipit. Item cupiditatem excludit, *Gratis date*, idest non propter aliquod temporale. Pretium enim rei vel majus est, vel æquale. Illud enim quod per pretium tradis, non est ita in corde tuo fixum, sicut pretium quod recipis. Nihil autem est dono Dei æquale, vel majus; Sap. VII, 9: *Non comparavi illi lapidem pretiosum, quoniam omne aurum in comparatione illius arena est exigua. Nolite possidere aurum* etc. Quia possent dicere: Unde ergo vivemus? ideo de sumptibus instruit illos. Et primo prohibet ne sumptus deferant; secundo docet a quibus accipiant, ibi, *In quamcumque autem civitatem aut castellum intraveritis* etc. Dicit ergo: *Nolite possidere aurum.*

Et notanda sunt verba quæ sequuntur, quia dicit iste: *Nec calceamenta;* Marcus dicit (VI, 9): *Calceatos sandaliis.* Item dicit, *Nec virgam;* Marcus dicit, quod *virgam:* ideo hæc verba sunt dubia et difficilia. Quod enim dicit, *Nolite* etc. aut est præceptum, aut est consilium. Sed istud certum est quod est præceptum, quia ita dicitur: *Jesus præcipiens eis* etc. Sed Apostoli et fuerunt apostoli, et fuerunt fideles. Aut ergo fuit eis præceptum, inquantum fideles, aut inquantum apostoli. Si inquantum fideles; ergo ad hoc tenentur omnes fideles; et hæc fuit quædam hæresis, ut ait Augustinus, quæ dicebat quod nullus posset salvari, nisi hi qui nihil possident; et hæc fuit hæresis Apostolicorum. Item alia hæresis fuit, quod nullus

salvaretur, nisi discalceatus pergens: et hæc fuerunt hæreses, non quia malum præciperent; sed quia non observantibus præcludebant viam salutis. Si autem præcipitur eis inquantum apostolis, tunc omnes prælati, qui sunt successores Apostolorum, ad hæc tenentur. Sed esto quod isti non male fecerunt, nonne Paulus male fecit qui portabat, et accipiebat a quibusdam, ut aliis daret? Ideo difficultatem habent hæc verba. Et ideo dicendum, quod fuit una via secundum Hieronymum, exponendo ad litteram, quod præcepit aliquid propter officium apostolatus, et non quod sit de necessitate simpliciter, sed secundum illud tempus. Unde ante passionem præcepit nihil ferre. In passione autem, Luc. XXII, 35, dicit: *Quando misi vos sine baculo et pera, numquid aliquid defuit vobis?* Et sequitur: *Sed nunc qui habet sacculum, emat similiter et peram. Et qui non habet, vendat tunicam, et emat gladium.* Unde ante passionem missi sunt ad Judæos; apud Judæos autem erat consuetudo, quod suis debebant providere magistris. Ideo nihil ferre præcepit cum mitteret eos ad Judæos. Sed ista non erat consuetudo in gentibus; ideo cum missi sunt ad gentes, data est eis licentia portandi sumptus. Portabant igitur quando prædicabant aliis quam Judæis. Et quia quædam sunt ad necessitatem, alia quibus emuntur necessaria: et hoc est quod dicitur, quod quædam sunt divitiæ artificiales, ut vestes et calceamenta; ideo utrumque prohibet. Dicit ergo, *Nolite* etc. Quia omnis pecunia vel est de auro, vel de argento, vel de ære; ideo prohibet ne possideant aurum, nec argentum; unde dicebat Petrus (Act. III, 6): *Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do.* Et quare hoc Deus præcepit? Una ratio est, quia Dominus mittebat pauperes ad prædicandum; ideo posset aliquis credere quod non prædicarent, nisi propter quæstum. Ut igitur ista suspicio amoveatur, ideo præcepit nihil portare. Item ad tollendum sollicitudinem: quia si essent circa hoc nimis solliciti, impediretur verbum Dei. Item prohibet divitias, quæ subveniunt in necessitate. Et quia possent dicere: Non feremus aurum, non argentum, sed peram possumus, ubi portabimus ova et panem, quæ sunt necessaria ad victum; et istud prohibet, *Non peram in via.* Et quare hoc prohibuit? Dicit Chrysostomus, ut ostenderet eis virtutem suam: quia sine his poterat eos mittere; unde in Luc. XXII, 35: *Quando misi vos sine baculo et pera, numquid aliquid defuit vobis?* Ergo fecit ut ostenderet virtutem suam. Item quantum ad vestimentum, *Neque duas tunicas:* non quod non haberent nisi unam tunicam, sed quod non haberent duo paria vestimentorum; ita quod unum reconderent, et aliud induerent. Unde nomine unius tunicæ intelligit unum vestimentum; Luc. III, 11: *Qui habet duas tunicas, det unam non habenti. Neque calceamenta.* Et quare prohibuit? Duplex est causa, eadem ratione qua aurum et argentum. Dominus mittebat eos, ut apud omnes, pauperes reputarentur. Unde Apostolus, I Cor. I, 26: *Non multum potentes elegit Deus.* Ideo voluit quod abjecti essent: pauperes enim in partibus Orientis vadunt discalceati; utuntur tamen quibusdam quæ sandalia dicuntur, et fiunt de paleis. Ideo volebat ut irent sicut pauperes illius patriæ. Alia ratio, quia, sicut docuit Plato quod homines non multum cooperirent nec pedes, nec caput; ut firmaret eos ut magis robusti essent ad sustinendum, præcepit eos ire discalceatos. Sed *neque virgam.* Et quæ est ratio? Aliqui enim equis utuntur; alii vero virga sustinentur: ideo illud minimum etiam prohibuit, ut in ipso totaliter confiderent, secundum illud Ps. XXII, vers. 4: *Virga tua, et baculus tuus ipsa me consolata sunt.* Unde quod dicit aliter, quod virgam portent, non fuit præceptum, nisi pro loco et tempore observandum. Augustinus per aliam viam vadit dicens, quod hæc non sunt præcepta, nec consilia, sed sunt permissiones, ita quod abstinere magis est consilium quam implere. Unde sensus est, *Nolite* etc., idest, non est negotium, ut alia calceamenta possideatis præter hæc quibus estis calceati. *Neque virgam,* idest nihil, sicut dicitur, Neque festucam. Et quare? *Dignus est enim operarius mercede sua* etc. Quia vos habetis potestatem accipiendi ab aliis; et ideo non est necessarium, ut portetis. Unde quando aliquid est permissum, si non fiat, non est peccatum; quicquid autem plus fit, supererogationis est. Unde et Paulus, quamvis posset ab aliis recipere, nihil

accipiebat, et istud erat supererogatio, ut dicit Augustinus, quia permissis non uti, est supererogationis. Unde Paulus, I ad Corinth. IX, 15: *Melius est mihi mori, quam evacuare gloriam meam.* Et quare? Quia non utebatur isto permisso: *Dignus est enim mercenarius* etc.

Sed quid est quod aliter dicit, quod ferant virgam? Dicit Augustinus, quod non est inconveniens quod quædam aliquando dicantur mystice, aliquando ad litteram. Unde quod hic dicit Matthæus, dicit ad litteram, quod virgam non ferant; quod vero Marcus dicit, mystice intelligitur, quod scilicet non ferant temporalia, sed habeant potestatem accipiendi ab aliis. Unde, *Dignus est enim operarius cibo suo.* Istud *enim* non est ibi casuale. Isti operarii sunt de quibus dictum est supra: *Rogate dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.* Tertia expositio est, *Nolite possidere aurum,* idest sæcularem sapientiam, *argentum,* eloquentiam sæcularem; *non peram,* idest sollicitudinem, *nec duas tunicas,* idest duplicitatem, *nec calceamenta,* idest terrenorum affectionem; fiunt enim calceamenta de pellibus animalium mortuorum.

In quamcumque civitatem aut castellum intraveritis etc. Supra Dominus ordinavit quod Apostoli victualia secum non deferrent: et ratione probavit; quia *dignus est operarius mercede sua:* nunc determinat modum qualiter accipere debent; et primo dat modum, quia debent a volentibus dare accipere; secundo quid fiat volentibus. Circa primum tria facit. Primo docet eligere hospitem; secundo prohibet mutare hospitium; mandat tertio quod hospes salutetur. Dicit ergo: Dictum est quod *dignus est operarius cibo suo.* Ut sciatis a quo debetis accipere, ne credatis quod domus cujuslibet vobis sit concessa; ideo *in quamcumque civitatem aut castellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit.* Et hoc ne propter infamiam hospitis vestra prædicatio contemnatur, ut habetur I ad Tim. III, 7: *Oportet autem illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt.* Secunda ratio, quia si bonus aliquis fuerit, facilius vobis necessaria ministrabit. Et in hoc providet eis. Tertia ratio est, ut excludatur suspicio quæstus: quia cum viderent homines tales pauperes non accipientes nisi a bonis, signum erat eis, quod propter quæstum non prædicabant. Istas duas expositiones ultimas ponit Chrysost.; primam Hieron. Et hoc dicit Apostolus, I Thess. II, 5: *Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, neque in occasione avaritiæ.* Item dicit: *Quis in ea sit dignus,* et hoc est, quia magnum ei reputatur, qui tales hospites recipit. Unde Abrahæ magnum reputatum est quod hospites recepit, ut habetur ad Hebr. ult., 2: *Hospitalitatem nolite oblivisci: per hanc enim quidam placuerunt, angelis hospitio receptis. Et ibi manete.* Hic docet de stabilitate hospitii. *Ibi manete,* idest non transite de hospitio in hospitium. Et quare? Ne sit tristitia hospiti; et si dignus sit, recipiet vos libenter, et ita cum tristitia dimittet; Jerem. XVIII, 20: *Numquid redditur pro bono malum?* Secunda ratio est, ne incurrant notam levitatis, quæ non convenit prædicatori. *In populo gravi laudabo te,* Psal. XXXIV, 15. Item ut evadant notam gulæ, quia si dimitterent malum hospitium pro bono, imputaretur gulæ. Ideo Dominus dicit, quod antequam intrent, petant quis fuerit in ea dignus. *Intrantes autem domum salutate eam.* Hic notatur salutatio hospitis. Et primo ponit salutationem; secundo effectum, ibi, *Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam.* Oportebat enim quod eis qui temporalia ministrabant, spiritualia ministrarent, et non solum spiritualia, sed quæ sunt necessaria ad salutem, dicendo, *Pax huic domui* etc. Et iste erat modus salutandi congruus, quia mundus erat in guerra; in Christo autem mundus est reconciliatus: isti enim legati erant Domini, et ad quid? certe ad pacem; ideo congrua erat hæc salutatio. Sequitur effectus quo ad bonos, et quo ad malos. *Et si quidem fuerit domus illa digna* etc. Possumus dicere quod domus illa habebit inde quamdam vim benedictionis. Unde Apostoli sive episcopi in prima versione ad populum dicunt, *Pax vobis.* Unde dicitur Num. VI, 27: *Invocabunt nomen meum super filios Israel, et ego benedicam eis* etc. *Si autem non fuerit digna, pax vestra revertatur ad vos.* Sed quid est quod dicit? Nonne dixerat quod primo interrogarent? Ideo ostendit quod in talibus inquisitionibus falluntur homines: *homo enim videt quæ patent, Domi-*

nus autem intuetur cor, ut habetur I Reg. XVI, 7. Non enim adhuc ita perfecti erant quod possent cognoscere quis esset dignus. *Pax vestra revertetur ad vos;* et hoc est quod aliquis aliquando orat, et laborat pro salute alterius, et tamen effectum non consequitur; et tamen quod facit, non amittit, sed in ipsum redit. Unde *revertetur ad vos,* id est fructus referetur ad vos. *Et quicumque non receperit vos.* Hic agitur de his qui non recipiunt. Et primo docet eos quid facere debeant; secundo quid a Deo recipient. Dicit ergo, *Et quicumque non receperit vos.* Et ponit duas culpas. Unam quod eos non receperant; aliam, quia missi erant ad prædicandum, quia verbum Dei non audiebant. Ideo, *exeuntes foras de domo, vel civitate,* quia aliquando recipiebantur in civitate, sed non in domo; aliquando vero nec in civitate; sicut habetur in Actibus Apostolorum. Quid ergo faciendum? *Excutite pulverem de pedibus vestris.* Et hoc leguntur Paulus et Barnabas fecisse ad litteram, ut habetur Act. XIV, 51. Et quare hoc mandat Dominus? Pulvis enim adhæret pedibus. Unde hoc præcepit ad ostendendum quod laborem itineris incassum fecerant. Et hoc erat eis in pœnam; quasi dicat: Inde estis damnabiles; tamen dicit Apostolus Phil. II, 16: *Non in vacuum laboravi.* Item alia ratio est, quia minimum quod potest haberi, est pulvis; ideo voluit, ut excuterent, in signum quod nihil haberent de eis. Tertia ratio est, quia per pulverem significantur temporalia, per pedes affectus, ad significandum quod in affectibus eorum nihil debet remanere temporale. Quarta causa est mystica. Pedes sunt affectus eorum: quantumcumque enim sunt sancti prædicatores, oportet quod aliquo pulvere affectus eorum moveatur, vel ex aliqua vanagloria etc., ut habetur Joann. c. XIII, ubi dicitur quod Dominus lavit pedes discipulorum, et dixit (vers. 10): *Qui mundus est, non indiget nisi ut pedes lavet, et est mundus totus.* Unde indigebant lotione quo ad venialia. Et quare hoc præcepit Dominus? Ad ostendendum quod prædicator committit se periculo. Unde si non credunt ei, hoc in damnationem eorum revertitur. Sed quid est? Nonne habebunt pejus? Immo *dico vobis: Tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhæorum in die judicii quam illi civitati.* Quia, sicut habetur Joann. XV, 22: *Si non venissem, et locutus non fuissem eis, peccatum non haberent.* Magis enim peccant qui audiunt, et non implent, quam qui numquam audierunt. Ideo forte quod isti Sodomitæ non audierunt, ideo tolerabilius erit eis. Item isti licet immundi, hospitales tamen erant. Unde quantum ad hoc tolerabilius erit eis.

Sed contrarium habetur Gen. XIX, quod peccatum Sodomorum est gravissimum peccatum, ut patet ex pœna. Et dicendum quod in genere peccatorum carnalium illud est gravissimum. Istud autem, quod immediate est contra Deum, sicut idolatria, illo est gravius. Vel dicendum quod non comparat peccatum ad peccatum, sed ad circumstantiam; quia peccabant isti, quibus fuerat prædicatum, illis vero non. Item redarguit quosdam hæreticos qui dicebant quod omnia peccata erant paria, et omnes pœnæ, et merita omnia, et omnia præmia. Ideo hoc excludit cum dicit, *Tolerabilius* etc., quia quibusdam peccatoribus erit deterius.

2. Supra instruxit Dominus de officio suo, et de necessariis ad victum; modo vero instruit de periculis imminentibus: et circa hoc duo facit. Primo ponitur instructio in figura; secundo exponit illam figuram, ibi, *Cavete autem ab hominibus.* Circa primum primo prænuntiat pericula; secundo quomodo in periculis se habere debent, ibi, *Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Dicit ergo, *Ecce ego mitto vos.* Quia dixerat, *In quamcumque civitatem intraveritis* etc., et tunc quod *dignus est operarius cibo suo:* possent credere quod omnes deberent eos recipere; ideo istud excludit; quasi dicat, Non sic erit. *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum,* unde mitto vos ad pericula. Et hoc dicit propter duo, ne imputaretur ejus ignorantiæ, vel impotentiæ, quod non posset eos tueri. Item dixit eis, ne putarent se deceptos; et comparat eos ovibus propter mansuetudinem, persecutores vero lupis propter rapacitatem; ipse enim Christus ovis fuit, de quo Isa. LIII, v. 7: *Quasi ovis ad occisionem ducetur.* Et discipuli oves; Psal. XCIV, 7: *Nos autem populus ejus; et oves pascuæ ejus.* Sed ut non credatis quod hoc non sit ex mea voluntate, *mitto vos in medio luporum;* Joann. XX, 21: *Sicut misit me Pater, ego*

mitto vos. Et quare voluit sic Deus mittere ad pericula? Hoc fuit ad manifestationem suæ virtutis, quia si misisset aliquos armatos, illud imputaretur violentiæ ejus, non virtuti Dei; ideo pauperes misit. Magnum enim fuit quod per pauperes, et despectos, et inermes, tot fuerint conversi ad Dominum, sicut dicit Apost. I Cor. I, 26: *Non multum potentes elegit et nobiles Deus; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus* etc. *Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Hic ostendit quomodo se debeant habere. Et quia duo mala poterant accidere: quia si Apostoli consensissent eis, posset eis malum accidere; si contradixissent, posset similiter; ideo ad duo monet eos, ad prudentiam videlicet, et simplicitatem. Ad prudentiam, ut devitent mala illata; ad simplicitatem, ut non inferant mala. Unde quia mitto vos, *estote prudentes.* Vult eos habere prudentiam serpentis. Prudentia serpentis in hoc consistit quod semper vult defendere caput. Caput Christus est, quem servare jubet. Unde II ad Timotheum, c. ult., 7: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.* Item debent servare caput; I Cor. XI, 3, quod est principium totius; Prov. IV, v. 23: *Omni custodia serva cor tuum.* Item alia prudentia est serpentis, quia quando veterascit, transit per foramen arctum, et expoliat vestem, sive pellem; sic nos debemus facere in nostra conversatione. Et dicit Apostolus ad Col. III, 9: *Expoliantes veterem hominem cum actibus suis* etc. Item debemus habere prudentiam serpentis in prædicatione, quia, sicut habetur Gen III, propter astutiam serpentis dejectum est genus humanum, quia invasit fragiliorem sexum. Item ostendit ei lignum. Sic prædicatores debent peccatores convertere per magis aptos. Item debent suadere de ligno crucis, ut sicut ille profecit in ligno ad malum, ita isti proficiant ad bonum. *Et simplices sicut columbæ.* Comparaverat autem eos ovi, quia non remurmurat, item non nocet; hic comparat columbæ, quia non habet iram in corde. Item simplices contra dolositatem, quæ aliud gerit in corde, aliud in ore, juxta illud Psal. XXVII, 3: *Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus suis.* Contra tormenta habere patientiam et simplicitatem. Prov. XI, 3: *Simplicitas justorum diriget eos.* Post exponit pericula dicens, *Cavete autem ab hominibus* etc. Et primo in generali; secundo in speciali Quia isti sunt simplices, possent credere quod mittebat eos in medio luporum, ita quod hoc diceret ad litteram; ideo exponit *Cavete ab hominibus.* Unumquodque enim debet denominari ab eo, quod principalius inest ei. Unde videndum quid principalius movet in homine. Si ratio, homo est; si ira, ursus, vel leo est; si concupiscentia, tunc non est homo, sed potius porcus, vel canis. Unde licet sint homines per naturam, tamen lupi sunt per affectionem; in Psal. XLVIII, 13: *Homo autem cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* etc. Et alibi Psal. XXXI, 9: *Nolite fieri sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus. Tradent enim vos* etc. Primo tangit quibus tradentur; secundo a quibus tradentur, ibi, *Tradet autem frater fratrem* etc. Et primo ostendit quod dictum est; secundo eos confortat, ibi, *Cum autem tradent vos* etc. Et primo dicit quibus sunt tradendi; secundo quid sequatur ex ista traditione, ibi, *Et in synagogis suis flagellabunt vos.* Circa primum sic. Talis erat mos apud Judæos, quod si aliquis primo diceret, vel faceret contra legem, primo vocabatur ad concilium, et reprehendebatur; sed si secundo, cum reprehensione flagellabatur; sed si tertio, vel occidebatur, cum esset eis potestas, vel occidendus tradebatur ei cui potestas inerat. Et istud factum est, sicut dicitur Act. III et V; ibi enim dicitur quod loquentibus Apostolis ad populum, comminati sunt eis; et post hoc cum adhuc loquerentur, cæsis nuntiaverunt, quod non loquerentur, et tertio lapidaverunt Stephanum, et Jacobum Herodi tradiderunt: ideo cavete, quia *tradent vos in conciliis suis;* Psal. XXV, 4: *Non sedi cum concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo. Et ad præsides et reges ducemini*, ut ad Herodem, et multos alios. Sed magnam debetis habere consolationem, quia *propter me,* scilicet quem diligitis. Augustinus: " Omnia quasi inania et quasi nulla facit amor. „ Item *beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam* etc. supra V, vers. 10. Et quid inde sequetur? Hoc erit *in testimonium illis,* idest contra illos, idest Judæos et gen-

tes. Quia enim tradent vos in conciliis, ideo hoc erit in testimonium contra illos. Item quia ante reges et præsides, hoc similiter erit contra illos. Unde infra c. XXII, vers. 34: *Ecce ego mitto ad vos sapientes et scribas, et ex illis occidetis, et flagellabitis in synagogis vestris* etc. Vel sic: *In testimonium illis,* scilicet Judæis, *et gentibus,* quia mitto vos ad eos, testes fidei meæ ad Judæos et gentes; unde martyr idem est quod testis; quia per passionem vestram eritis testes passionis meæ; Act. I, 8: *Et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa, et Samaria, et usque ad ultimum terræ* etc. *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini* etc. Possent dicere Apostoli: Nos sumus piscatores insipientes, erimus stupefacti. Et non est mirum, quia Moyses, qui instructus in lege erat, cum mandaret Dominus quod accederet ad Pharaonem, dixit, *Impeditioris linguæ sum,* Exod. IV, 10. Ideo ut hoc excludat, dicit, *Cum autem tradent vos* etc. Et tria facit. Primo excludit stuporem; secundo promittit sapientiæ donum, ibi, *Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini;* tertio auctorem doni, ibi, *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Nolite ergo cogitare de hoc. Et duo excludit. Et quantum ad id quod dicitur; et quantum ad modum loquendi. Primum pertinet ad sapientiam; secundum ad eloquentiam.

Sed videtur esse contra hoc quod apostolus Petrus dicit in Canonica sua (I Petri III, 15): *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, fide et spe.* Chrysostomus solvit, quod quando aliquis habet necessitatem respondendi, et habet tempus deliberandi, non debet expectare divinum auxilium; sed Apostoli cum erant in tribulatione, non habebant tempus, quare debebant se committere Filio Dei: sic etiam est quod cum aliquis habet facultatem, debet facere quod potest; sed certe si non habet tempus, debet se committere Filio Dei, sed non debet tentare Deum si habeat tempus cogitandi. Ideo Dominus non dixit solum, *Nolite cogitare,* sed dicit, *Cum tradent vos ... nolite cogitare* etc. Et sequitur ex illa promissione, *Dabitur enim vobis in illa hora;* quia *in manu Dei sunt omnes sermones nostri,* Sap. VII, 16. Et Exod. IV, vers. 12: *Ego ero in ore tuo, doceboque quid loquaris.* Et Luc. XXI, 15: *Ego dabo vobis os et sapientiam.*

Et quis est auctor? Certe Spiritus sanctus. *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Simile est quod habetur II Cor. XIII, 3: *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?*

Sed quid est quod videbantur isti arreptitii? Notandum quod omnis actio quæ ex duobus causatur, quorum unum est principale agens, secundum vero instrumentale, debet denominari a principaliori. Isti fuerunt agentes instrumentaliter, Spiritus sanctus principaliter; ideo tota actio debet denominari a Spiritu sancto. Sed videndum quod aliquando movet Spiritus perturbando rationem, aliquando movet confortando. Unde hæc differentia est inter motum diaboli, et Spiritus sancti. Homo enim non est dominus, nisi per rationem, per quam est liber; unde quando homo secundum rationem non movetur, tunc est motus arreptitius. Quando cum ratione, tunc dicitur motus a Spiritu sancto. Motio enim diaboli perturbat rationem. Isti autem, licet a Spiritu sancto loquerentur; tamen remanebat in eis ratio; et ideo etiam a se loquebantur, non sicut arreptitii. Unde reducit eos ad veritatem propheticam, ut habetur II Petr. I, 19: *Et habemus firmiorem propheticum sermonem.*

Sed possent dicere Apostoli: Quis tradet nos? Non habemus inimicitias. Primo ergo ostendit a quibus tradentur; secundo consolationem adhibet, ibi, *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Aliquis potest male cavere a persecutione sibi prænuntiata in universali tantum; ideo prænuntiat in singulari. Et duo dicit quoad primum. *Tradet autem frater fratrem.* Istud secundum litteram aliquando accidit quod pater tradidit filium, et e converso, et frater fratrem, aut propter timorem, aut propter odium; quia tanta est virtus fidei quod inter homines qui non sunt ejusdem fidei, vix firma sit amicitia. Et hoc est quod dicit, *Tradet enim frater fratrem* etc. Unde dicitur et Jer. IX, 4: *Ut unusquisque in fratre suo non habeat fiduciam.* Et ob hoc est necessarium quod caveant, et propter læsionem quam homo patitur, et propter amissionem ami-

citiæ; in Psal. LIV, 13: *Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique.* Item plus, quia non ibitis ad familiares, sed ad extraneos. Et hoc non valebit, quia *eritis odio omnibus hominibus.* Unde in Joann. XVI, 10: *Venit hora in qua omnis qui occiderit vos, reputabit se obsequium præstare Deo.* Sed numquid fuit hoc verum? Nonne multi fuerunt qui recipiebant eos? Ideo dicebat de hominibus, qui humanitus vivebant. Alii vero qui Dei erant, eos recipiebant. Sed causa hujus assignatur Joann. XV, 18: *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat, diligeret; quia vero de mundo non estis, ideo odit vos mundus.* Item promisit Dominus consolationem, quia *propter nomen meum.* Hoc enim dulce vobis debet esse pro nomine meo pati, ut habetur I Petr. IV, 14: *Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis.* Item alia ratione confortat eos, quia ad magnum fructum eorum debebat venire tribulatio. Quia enim prævidit multos cadere, ideo monet ad perseverantiam; quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Unde II Tim. ult., 7: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi; in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex.* Unde in Levitico dicitur, quod cauda offerebatur, idest finis. *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.* Supra docuit pericula, in quo exposuit quod dixerat, *Ecce ego mitto vos* etc., nunc autem docet quomodo se habere debent. Et dividitur hæc pars: quia primo docet cavere mala et periculum quoad prudentiam; secundo docet habere æquanimitatem in periculis, ibi, *Nolite ergo timere.* Circa primum primo docet vitare periculum corporale; secundo spirituale, ibi, *Non est discipulus super magistrum.* Circa primum duo facit. Primo innuit malum periculorum; secundo ad tacitam objectionem respondet, ibi, *Amen dico vobis* etc. Dicit ergo: Ita dictum est, quod *qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit.* Et non propter hoc tentationibus exponatis vos, immo *cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam:* et hoc infirmis expedit, ne incaute se exponentes deficiant; Prov. XIV, 15: *Astutus considerat gressus suos, stultus transibit, et confidit.* Item docet etiam perfectos; et si non propter ipsos, tamen propter aliorum salutem, ut habetur ad Philipp. I, 24: *Manere autem in carne necessarium est propter vos.* Istud autem ostendit Dominus quando propter Herodem fugit in Ægyptum, ut habetur supra II. Item hoc fecerunt discipuli, sicut habetur Act. VIII.

Sed contra hoc objicitur quod habetur Joann. X, quod mercenarius fugit, et dimittit oves. Ergo videtur quod ad ipsos non pertineat, sed ad mercenarios.

Respondet Augustinus, quod persecutio aut imminet singulari personæ; et tunc declinare, et dimittere aliquos debet, per quos fiat salus; si autem toti Ecclesiæ, oportet quod vel tota Ecclesia fugiat ad loca tutiora, ut jam factum est; vel quod aliqui fugiant, et aliqui firmi remaneant, aut pastor cum grege remaneat.

Sequitur, *Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel, donec veniat Filius hominis.* Respondet tacitæ objectioni. Possent dicere: Tu mittis nos ad Judæam; si ejiciant, quo ibimus? Dico, dato quod ab una civitate expellant vos, *fugite in aliam,* et non poteritis peragrare civitates Judææ, *donec veniat Filius hominis,* idest donec resurgat a mortuis, et tunc mittet vos ad gentes, ut habetur inf. ult., 19: *Ite, docete omnes gentes.* Hilarius aliter exponit. Dicit enim quod loquitur de secunda missione, scilicet cum dicit, *Cum persequentur vos;* scilicet, de Judæa fugite ad gentes, sicut habetur Act. XIII, 46: *Vobis oportebat primum prædicare regnum Dei: sed quia repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimus nos ad gentes.* Sed possent dicere: Quare vis quod dimittamus nostros? Quia non poteritis consummare usque in finem, tunc consummabuntur filii Israel. Mystice sic: Cum persequentur vos hæretici cum auctoritatibus suis, eos auctoritatibus repellite; non enim consummabuntur donec manifestetur veritas. *Non est enim discipulus super magistrum.* Hic monet eos ne deficiant: et primo exemplo; secundo beneficio, ibi, *Ne ergo timueritis eos;* tertio ex divino judicio, ibi, *Et nolite timere eos qui occidunt corpus.* Primo hortatur ne deficiant exemplo; et primo ponit similitudinem; secundo applicat ad propositum. Et primo inducit quod est inconveniens; secundo quod perfectum est. Dicit ergo, *Non est discipulus*

super magistrum. Possent enim dicere: Tu dicis quod erimus odio omnibus hominibus; quomodo poterimus tot odia sustinere? Dederat eis Dominus magnam sapientiam, et magnam potestatem: unde sapientiæ debetur honor, potestati reverentia; ideo Dominus ponit se in exemplum quoad utrumque: *Non est discipulus super magistrum*, inquantum discipulus; unde si honorem mihi non exhibuerunt qui debetur magistro, nec vobis. Item, *Nec servus est major domino;* et hoc inquantum ad dominium. Unde Joann. XIII, 13: *Vos vocatis me, Magister, et Domine, et bene dicitis, sum etenim* etc. Debet autem esse gloriæ unicuique si sit sicut dominus ejus vel magister; ideo subdit, *Sufficit discipulo ut sit sicut magister ejus.* Sicut enim est in rebus quod unumquodque perfectum est, quando potest generare sibi simile, sic etiam tunc est perfectus discipulus, cum est persimilis magistro; similiter et de servo. Ideo non debet vobis esse grave si sitis sicut et ego; unde habetur I Petr. II, 11: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Et Eccli. II, 12: *Quis est qui possit sequi dominum suum?* Deinde vocat eos domesticos: *Si patrem familias vocaverunt Beelzebub, quanto magis domesticos ejus?* Et vocat eos domesticos ad majorem familiaritatem: unde magnum est donum pati pro Christo, ut habetur Jac. I, 2: *Magnum gaudium existimate, fratres, cum in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur.* Et Act. V, 41: *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.* Unde non est magnum, domesticum pati pro amico. Ad Eph. II, 19: *Vos estis cives sanctorum, et domestici Dei.* Unde, *si patrem familias vocant Beelzebub*, non est mirum si vobis opprobria dicunt.

Quid autem dicitur Beelzebub? Sciendum quod Ninus fuisse dicitur filius Beli: unde imaginem patris fecit honorari, et vocavit Bel. Deinde postmodum translatum est ad aliam linguam, et dictum est Beelzebub. Zebub, idest musca: sacrificabatur enim isti cum multo cruore, ubi congregantur multæ muscæ.

Ne ergo timueritis eos etc. Hic hortatur ne deficiant in tribulationibus ex beneficio. Et primo eos confortat; secundo similitudinem dat; tertio ad propositum applicat. Dicit ergo: *Persequentur vos;* sed ne timeatis, quia non debetis timere nisi malum; sed magnum bonum est portare quod Dominus portavit. Unde Paulus ad Gal. ult., 17 gloriabatur dicens: *Stigmata Domini mei in corpore meo porto. Nihil est enim opertum quod non reveletur.* Istud potest ad præcedentia referri, vel ad sequentia. Ad præcedentia sic. Isti vocabunt vos Beelzebub; sed non est curandum, quia in fine patebit malitia eorum. Ideo non timeatis, quia *nihil opertum quod non reveletur;* ut habetur I Cor. IV, 5: *Nolite itaque ante tempus judicare, quousque veniat Dominus, qui revelabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. Et occultum.* Differt opertum, et occultum: quia occultum dicit aliquid non manifestum, sicut est illud quod alius habet in corde, secundum illud supra c. IX, 4: *Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Opertum autem est etiam aliquid quod, etsi sit manifestum, operitur tamen per aliquid aliud. Vel potest exponi sic: Non timeatis, quia si statim non pateat veritas vestra, tamen postea patebit. Deinde instruit eos Dominus sicut instruitur advocatus: quia primo docetur qualiter debeat allegare antequam proferat ante alios; sic Dominus discipulos elegerat ad seminandum verbum suum omni populo; ideo primo in occulto volebat eos docere dicens: *Quod vobis dico in tenebris, dicite in lumine.* Duo sunt sensus disciplinales: auditus, et visus. Quod in tenebris dicitur, occultum est: similiter quod in auribus auditur. *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine,* quia in lumine omnia manifestantur. Item occultum est, quod in aure auditur; ideo dicit, *Et quod in aure auditis, prædicate super tecta.*

Sed contra hoc videtur quod dicitur in Joann. c. XVIII, 20: *In occulto locutus sum nihil.* Sed hoc intelligendum est sic: Nihil locutus sum in occulto quod non possit dici in manifesto. Vel sic: *Quod dico vobis in tenebris,* idest inter Judæos, qui tenebræ sunt. Unde Ephes. V, vers. 8: *Eratis aliquando tenebræ* Vel quod dico vobis qui estis tenebræ, *dicite in lumine;* I ad Cor. IV, 5: *Qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium.*

Et quod in aure auditis, prædicate super

tecta. Prov. c. x, 14: *Sapientes abscondunt scientiam.* Et Job v, 27: *Quod auditum est, mente pertracta. Super tecta,* quia in aliquibus regionibus mos est quod tecta sunt plana; ita quod et ibi potest fieri manifestatio omnibus. Mystice super tecta prædicat, qui carnem sibi subjiciens aliis prædicat. *Et nolite timere eos qui occidunt corpus.* Supra ostendit quod non debebant discedere a confessione veritatis, tum propter exemplum, tum propter beneficium; nunc ostendit, quod non debent discedere ex divino judicio, quia facta subsunt justitiæ divinæ. Vel potest aliter continuari. Docuit qualiter vitandæ sunt persecutiones; nunc autem docet quod propter aliquid non desistant ab executione officii. Tria autem poterant impedire: opprobria, timor mortis, affectus carnalis. Docuit ergo quod non desistant propter opprobria; nunc autem quod non propter timorem mortis; deinde quod non propter affectum carnalem, ibi, *Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram.* Unde secundum hoc primo docet quia non timendi sunt qui occidunt corpus, ne prædicatio veritatis dimittatur; secundo non sunt timendi, quia parum possunt, ibi, *Animam autem non possunt occidere;* tertio ostendit qui sunt timendi, quia qui multum possunt. Primo ergo dicit, *Nolite timere eos qui occidunt corpus.* Et quare? Quia corpus in se necessitatem habet moriendi, unde non facit quod non sit aliquando futurum; Rom. viii, 10: *Si in vobis est Christus, corpus quidem mortuum est propter peccatum.* Item quia occisio corporis propter gloriam est optabilis; unde Rom. vii, 24: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Item quia brevis est et momentanea; II ad Corinth. iv, 11: *Semper enim nos qui vivimus in mortem tradimur.* Et ideo *nolite timere;* Isa. li, v. 12: *Quis es tu ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fœnum arescit? Animam autem non possunt occidere.* Hic tangit quod parum possunt, quia animam non possunt occidere; unde spiritus semper vivit; Eccli. xv, 18: *Ante hominem vita et mors, bonum et malum: quod placuerit, dabitur ei.* Sicut enim corpus vivit per animam, ita anima per Deum: et ita Deus est vita animæ. Non sunt ergo timendi, quia parum possunt. *Nolite* ergo *eos timere; sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam.* Si dicitis quod illi sunt timendi qui corpus occidunt; potius ille timendus est qui potest etiam animam perdere.

Et notandum quod nomen gehennæ, ut dicit Hieronymus, non habetur in Scriptura, tamen assumitur a Salvatore a Jerem. xix, 6, ubi dicitur: *Ecce dies veniunt, et non vocabitur locus iste amplius vallis filiorum Ennon, sed vallis occisionis.* Unde Ennon vallis est a radice montis Jerusalem, quæ erat vallis pinguissima, et vocabatur vallis Ennon. Contigit autem quod locus ille esset consecratus idolo; et ideo quia ad voluptates conversi sunt, comminatus est Dominus quod occiderentur, et quod non vocaretur locus Ennon, sed coriandrum, id-est sepulcrum mortuorum; ideo vocat locum istum gehennam. Unde dicit: Non solum timete eos qui occidunt corpus, *sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam,* quia Deo non est serviendum propter timorem pœnæ, sed propter amorem justitiæ, ut habetur Rom. viii, 15: *Non enim accepistis spiritum servitutis in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.*

Et notandum quod hic excludit duos errores. Quidam enim dicebant, quod anima, mortuo corpore, perit; et hoc destruit, cum dicit, *Qui potest animam mittere in gehennam.* Unde patet quod post corpus remanet. Item erat positio quorumdam quod non esset resurrectio, sicut habetur I ad Cor. xv. Et hoc excludit, quia si corpus et anima mittitur in gehennam, constat quod erit resurrectio: et hoc habetur Apoc. xx, 9: *Mittentur in resurrectione in stagnum ignis et sulphuris.*

Nonne duo passeres asse veneunt? Ita dictum est, quod isti non sunt timendi, quia non possunt etc. Item non sunt timendi, quia illud parum quod possunt, non possunt nisi ex divina providentia. Et primo ponit divinam providentiam circa aves; secundo circa homines, ibi, *Vestri autem et capilli capitis omnes numerati sunt;* tertio indicit eis securitatem: *Nolite ergo timere* etc. Dicit ergo, *Nonne duo passeres,* per passeres dat intelligere omnes aves parvas, *asse veneunt?* Et in hoc notat vilitatem, quia duo habentur pro asse, quia sicut unitas est minimum in numeris, ita as in

ponderibus. Sed nota, secundum Augustinum, quod aliquid dicitur valere dupliciter: aut secundum dignitatem naturæ; et sic unus passer dignior est, quam denarius: vel secundum quod ad usum nostrum refertur; et sic dignior est denarius.

Sed objicitur quod Lucas ponit quinque passeres, et duos asses. Dicendum, quod pauca est differentia: si duo habentur pro asse, et quinque pro duobus, non est magna differentia.

Et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro: sine providentia Patris. Et quare dicit hoc? Quia consonat verbum istud verbo legis, Lev. XIV, quod cum aliquis curabatur a lepra, offerebat duos passeres, et unus immolabatur, alter vero cum ligno cedrino et hyssopo intingebatur in sanguine occisi, et aspergebatur mundandus, et sic vivus dimittebatur. Vult ergo quod duo accipiuntur, et unus non occiditur; et hoc non fit sine providentia Dei. Hilarius sic exponit: " Per duos passeres intelliguntur corpus et anima, et dantur pro asse, idest pro modica delectatione; Isaiæ L, 1: *Ecce in iniquitatibus venumdati estis; et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram.* " Et istorum unus solus cadit in terram, scilicet corpus; anima autem tendit ad judicium.

Sed objicitur: Non est cura Deo de bobus: ergo nec de passeribus. Dicendum, quod Deo est cura de omnibus, ut habetur Sap. XII, 13: *Non est alius Deus, quam tu, cui cura est de omnibus.* Sed sciendum quod providet omnibus secundum modum suæ naturæ. Hæc autem est diversitas in rebus creatis, quod quædam sunt naturaliter liberæ, aliæ vero non. Illa dicitur creatura libera, in cujus potestate est quod faciat quod vult: non libera, quæ hoc non habet. Unde providet rationalibus tamquam liberis; sed providet aliis tamquam servis: sicut paterfamilias aliter providet liberis, aliter servis; liberis providet propter seipsos, sed servis secundum quod sunt in usum dominorum, et etiam secundum quod unusquisque magis aptus est ad serviendum: sic divina misericordia rationalibus distribuit propter seipsos, quia totum fit propter bonum eorum, vel propter malum. Unde eis omnia sunt vel præmia vel pœnæ meritorum. Quæ autem irrationalibus fiunt, vel ad salutem hominum fiunt, vel ad completionem universi, ut habetur III Reg. XIII, quod quidam propheta occisus est a leone, et hoc propter culpam. Mus occiditur a catto ad servandum bonum universi. Hic est enim ordo universi, ut unum animal vivat de alio. Ideo consequenter ostendit aliam curam habere de hominibus et brutis, cum dicit: *Vestri autem et capilli capitis omnes numerati sunt.* Ostendit quod differentia est providentiæ Dei, ex quo diversimode providet. Dixerat enim quod de passeribus non cadit unus in terram sine Patre: hic vero dicit, quod nedum vos non cadetis, sed nec capilli vestri: et hic notat providentiam circa minimos actus, quia omnia quæ in ipsis sunt, ordinantur ad eos, et de his providet Dominus.

Sed notandum quod dicit, *Numerati sunt.* Sed ratio est, quia consuetum est, quod illud quod vult aliquis sibi retinere, illud numerat; quod vult autem dispensare, alii tradit. Unde hæc est differentia inter providentiam rationabilium et aliorum, quia immediate ordinantur ad Deum, quia talis creatura capax Dei est, aliæ vero non. Item quæ numeramus, nobis conservare volumus; et ideo non dixit superius, quod passeres numerati sunt, quia non in perpetuum durant; sed homines ita sunt ut in perpetuum durent, quia anima perpetua est.

Sed hic est quæstio: Si capilli numerati sunt, nonne totum in resurrectione reintegrabitur, quod de capillis abscinditur? Et si hoc, indecens erit longitudo.

Dicunt aliqui quod non perit materies; sed quod erit superfluum in una parte, cedet in aliam partem. Sed dato quod nihil fuerit diminutum, quid inde fiet? Ideo intelligendum est quod fuit hic triplex opinio. Quidam dixerunt, quod non resurget nisi quod est de veritate humanæ naturæ. Alii vero quod non resurget nisi quod decisum est ab Adam, quod sic multiplicatum est in tantam magnitudinem. Alii vero quod non solum quod ab Adam, sed etiam quod decisum est a proximo parente. Unde quicquid additur, quod est de veritate humanæ naturæ, resurget; sed quod pertinet ad quantitatem partium, non resurget. Sed con-

tra hoc videtur, quod calor agens in humidum nutrimentale agit etiam in radicale, et ita homo non consumit unum, quin consumat alterum, cum permisceantur ad invicem. Ideo aliter dicendum videtur, quod quicquid est de veritate, remanebit solum quantum ad complementum pertinet. Appello autem illud quod est de veritate humanæ naturæ, carnem secundum speciem; aliud autem carnem secundum materiam. Caro autem secundum speciem resurget, non secundum materiam.

Sed quid est dictu carnem secundum speciem? Dicendum quod partes hominis possunt considerari aut quantum ad formam, aut quantum ad materiam. Quantum ad formam semper manent. Si autem consideremus materiam subtractam, aliquid fluit et refluit, ut patet in igne. Si autem igni addantur ligna, ignis secundum speciem manet idem; tamen fluit materia secundum subtractionem lignorum. Unde resurget quod magis perfectum est. Unde non dicit: Capilli vestri ponderati sunt; sed, *Numerati sunt:* unde non resurgent in pondere, sed in forma.

Nolite ergo timere etc. Hic ostendit securitatem ex quo non possunt nisi parum: et illud quod possunt, non possunt sine Dei providentia. *Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos. Omnia enim subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi;* ut habetur in Psal. VIII, 8. Et Gen. I, 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram;* et sequitur: *Et præsit volatilibus cœli, et piscibus maris, et bestiis, universæque terræ, omnique reptili quod movetur in terra. Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo.* Hic tangit utilitatem, quæ provenit ex ipsius confessione; secundo damnum quod provenit ex negatione, ibi, *Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo.* Dicit ergo: Ita volo quod moriamini et patiamini. Et quare? Certe propter utilitatem vestram. Quia *qui me confitebitur coram hominibus* etc. Et elidit errorem cujusdam, qui dicebat non esse necessarium confiteri fidem, nisi coram Deo in corde, non autem ore coram hominibus; quod hic patet falsum, quia *corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem,* Rom. X, vers. 4: *Confitebor illum coram Patre meo,* scilicet cum habebo accessum ad Patrem, quando dicetur (infra XXV, 34): *Venite, benedicti Patris mei* etc. Sed possent dicere: Tu es in terra, hoc potest parum valere; ideo addit, *Qui est in cœlis,* et ille habet potestatem. *Qui autem negaverint* verbo, ut Petrus, vel facto, sicut illi de quibus dicitur ad Titum I, 16: *Quidam ore confitentur se nosse Deum, factis autem negant. Negabo et ego eos,* quando dicet, sicut habetur supra VII, 23: *Numquam novi vos,* idest numquam approbavi vos. *Nolite arbitrari quod venerim pacem mittere in terram* etc.

Supra monuit discipulos, quod non desisterent a prædicatione veritatis, nec propter opprobria, nec propter timorem mortis; nunc autem monet, quod non desistant etiam propter affectum carnalem. Et primo ostendit quod imminet eis separatio ab affectu carnali; secundo, quomodo debent se habere, ibi, *Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.* Circa primum tria facit. Primo excludit intentionem opinatam; secundo suum proponit propositum; tertio exponit. Secunda ibi, *Non veni pacem mittere;* tertia ibi, *Veni enim separare hominem adversus patrem suum* etc. Dicit ergo: Possent ita opinari: Quid est, Domine, quod tot evenient nobis? In adventu tuo credebamus habere pacem; et ideo dicit, *Nolite arbitrari* etc. Sed quid est quod dicit? Nonne habetur Luc. II, 14, quod nato Domino cecinerunt angeli, *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis?* Et ipse Episcopus cum primo vertitur ad populum, dicit: Pax vobis, et supra nuntiavit Dominus pacem. Ideo dicendum quod duplex est pax, videlicet bona, et mala. Nomine pacis concordia significatur. Est pax mala, de qua habetur Sap. XIV, vers. 12: *Sed in magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant.* Ista pax est carnalium affectuum. Istam non veni ponere. Unde Apoc. VI, 14: *Datum est ei ut sumeret pacem de terra.* Est et pax bona, de qua Ephes. II, 14: *Ipse est pax nostra qui fecit utraque unum;* et ideo angeli cecinerunt, Luc. II, 14: *Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Ideo, *non veni*

mittere pacem, sed gladium. De ratione gladii est dividere. Iste gladius est verbum Dei; Hebr. IV, 12: *Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti.* Unde etiam: *gladium spiritus, quod est verbum Dei,* ad Ephes. ult., 17. Iste gladius missus est in terram. Et quidam crediderunt, quidam non. Et ideo fit bellum, ut habetur ad Gal. IV, vers. 9: *Quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis* etc. Unde venit separare istam divisionem. Venit ergo mittere gladium etc. scilicet verbum, sed partim, quia quidam crediderunt, et hoc ex eo fuit; quidam vero non, et hoc ex malitia sua. Hoc tamen causatur etiam ab eo, quia permittit, sicut habetur ad Rom. I, 26: *Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ.*

Sed posset aliquis dicere: Venisti separare. Inter quos venisti? Nonne inter diversos et extraneos? Et ostendit quod non, sed inter conjunctissimos. *Veni enim,* inquit, *separare hominem adversus patrem* etc. Duplex est enim maxima conjunctio: quædam est conjunctio naturalis; quædam domestica, vel œconomica; ideo contra utramque mittit gladium. Amicitia naturalis fundatur super actum naturalem, et hic est generatio, vel conjunctio maris et fœminæ: domestica vel œconomica super affinitatem. Contra primam ergo veni separare hominem adversus patrem.

Sed est quæstio. Dictum est supra: *Non veni solvere legem, sed adimplere.* Sed lex præcipit: Honora patrem tuum etc. Solutio. Dico quod debes ei obedire ubi non retrahit a Dei amore; sed ubi retrahit, non teneris obedire.

Et filiam adversus matrem suam: et hoc quantum ad generationem. *Et nurum adversus socrum suam.* Et in hoc communicat nova lex veteri, ut habetur Exod. XXXII, ubi dicitur (vers. 26): *Si quis est Domini, conjungatur mihi. Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi, quibus ait: Ponat vir gladium super femur suum.* Et sequitur, *Et occidat unusquisque fratrem suum, et amicum.* Et illud reputatum est ad laudem Levitarum, ut habetur Deut. XXXIII, 8, ubi dicitur, *Levi quoque ait: Perfectio tua et doctrina a viro sancto tuo.* Et sequitur, *Qui dixit patri suo, et matri suæ, Nescio vos; et fratribus suis, Ignoro vos: et nescierunt filios suos.*

Sed hic est quæstio, quia hic enumerat sex personas; in Luca vero non enumerantur nisi tres. Et dicendum quod idem est utrobique, quia eadem est mater, et socrus uxoris ejus. Item ponit quæ ad familiaritatem pertinent, ubi dicit, *Et inimici hominis domestici ejus* etc. Et habetur Jer. XX, vers. 10: *Et audivi contumelias multorum, et terrorem in circuitu: persequimini, et persequemur eum: ab omnibus viris qui erant pacifici mei.* Et videte quia totum istud habetur Michææ VII, 6: *Filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam, nurus contra socrum suam, et inimici hominis domestici ejus.*

Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus. Hic ostendit quomodo in ista divisione se debeant habere. Si vis recipere gladium Domini, oportet quod dividaris ab istis quos dixit. Sed diceret aliquis: Nolo dividi a patre, et hujusmodi; ideo dicit, *Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus.* Hortatur Dominus ut omni amori carnali præponatur. Et primo ponit exhortationem; secundo utilitatem inde sequentem, ibi, *Qui recipit vos, me recipit.* Et ponit tres gradus. Naturale enim est quod homo diligat patrem, sed magis naturale quod pater filium diligat: item plus naturale quod diligat seipsum. Quare ergo pater plus diligit filium, quam e converso? Assignant quidam rationem, quia pater habet plus scire de filio, si sit filius, quam filius de patre. Item quanto aliquis diutius adhæret alicui, tanto magis radicatur in amore ejus. Item alia ratio, quia unusquisque magis diligit se quam alium. Sed filius est quædam pars separata ab eo, pater autem non est pars filii; ideo etc. Item naturale est quod unumquodque diligat facturam suam. Sed diversitas est secundum aliquos, quia quoad aliquid filius magis diligit patrem: naturaliter enim fit descensus a patre in filium, tamen naturaliter filius subditus est patri; ideo pater naturaliter diligit filium, etiam pater spiritualis, ut habetur I Cor. IV, v. 14: *Non ut confundam vos, hoc scribo, sed ut filios carissimos moneo.* Sed filii naturaliter subjecti sunt patri; ideo naturaliter honorant patrem, et magis ira-

scuntur de injuria patri illata quam sibi, et magis appetunt gloriam patri quam sibi; Prov. XVII, 6: *Gloria filiorum patres eorum.* Unde, *Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus*, quia ipse est Deus. Deus autem præ cunctis est diligendus; Job cap. XXXII, 21: *Non accipiam personam viri, et Deum homini non æquabo.* Deus enim ipsa bonitas est; ideo magis amandus. Non est ergo me dignus qui amat patrem aut matrem plusquam me. *Et qui amat filium aut filiam* etc. Quare diligit filius patrem? Dicendum, quod quicquid habet filius, habet a patre: habet enim a patre nutrimentum et doctrinam. Et hoc non potest filius dare patri; sed quæ filius recipit a patre, abundantius recipit a Deo. Ipse enim docet nos, ut habetur Job XXXV, 11: *Qui docet nos super jumenta terræ, et super volucres cœli erudit nos* etc. Item pascit nos, ut dicitur in Gen. de Jacob. Item conservat nos in perpetuitatem. Et hoc magis habet a Deo homo quam filius a patre. Ideo semper magis est diligendus Deus. *Scio quod redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum, et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum meum*, Job XIX, 25. *Et qui non accipit crucem suam.* Ita dictum est quod qui amat patrem etc. immo dico plus: qui amat seipsum plusquam me, non est me dignus. Quia nihil potest replere totum affectum nisi Deus. Et ideo Deut. VI, 5: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua.* Unde dicit, *Qui non accipit crucem suam et sequitur me, non est me dignus.* Intelligit, quod qui non est paratus etiam mortem pati propter veritatem, et illam maxime mortem, scilicet mortem crucis, *non est me dignus:* immo etiam debet gloriari de cruce, sicut habetur ad Gal. ult., 14: *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini.* Et in hoc prænuntiat mortem suam, et modum mortis; I Pet. II, 21: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Item aliter exponitur. Quia ille crucem accipit, qui carnem affligit, ut habetur ad Gal. V, 24: *Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis suis* etc. Item crux fertur in corde, quando contristatur pro peccato, ut dicebat Apostolus, II Cor. XI, 29: *Quis scandalizatur, et ego non uror?* Item non sufficit istud, nisi sequatur Dominum. Unde, *Et sequitur me.* Si jejunas, si compateris proximo, non propter me, *non es me dignus.* Magnum est enim sequi Dominum, ut habetur Eccli. XXIII, 38: *Gloria magna est sequi Dominum;* sed possent dicere, Quid inde habebimus? Ideo ostendit pœnam inobedientium; unde dicit, *Qui invenit animam suam, perdet eam.* Anima sumitur pro vita: aliquis quando est in periculo amittendi denarios, consuevit dicere, Amisi denarios; et si liberetur a periculo, dicit se invenisse denarios. Similiter si aliquis est in periculo corporis, et aliqua occasione liberatur, dicit invenisse vitam suam. Qui ergo invenit vitam suam, et in periculo fuerit propter me, et neget me, ut inveniat vitam, *non est me dignus. Et qui perdiderit animam*, idest vitam, idest si exposuerit se morti propter me, *inveniet eam;* Prov. VIII, 35: *Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino.*

Qui recipit vos, me recipit. Hic ponit remedium. Tu dicis quod ita faciamus. Unde poterimus vivere? Da nobis indulgentiam. Sicut Papa dat legatis potestatem indulgendi, ita dat Dominus mercedem recipientibus eos. Et ponit tria, quorum duo pertinent ad minores. Dicit ergo: *Qui recipit vos, me recipit:* quia Deum habebunt, quia vos estis membra mea, quia membrum de membro. Unde *me recipit.* Sed possent dicere: Tu es pauper: non est magnum recipere pauperem, sive te. Immo, *Qui me recipit, recipit eum qui me misit:* quia, sicut habetur Jo. V, 23. *Qui honorificat Filium, honorificat et Patrem meum.* Magnum est Deum habere hospitem, sicut Abrahæ reputatum est ad laudem, ut habetur Hebr. XIII. Item aliud consequetur, scilicet mercedem prophetæ. Unde, *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet.* Duo excellentia sunt in propheta. Scilicet prophetia; Joel. II, 28: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiæ vestræ;* item donum justitiæ; I ad Cor. I, 30: *Ex ipso autem vos estis qui factus est nobis sapientia et justitia. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ.* Potest sic intelligi: *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ,* idest eo quod propheta

est, *mercedem prophetæ recipiet.* Vel aliter. Tu dicis quod recipiamus Apostolos. Sed venient aliqui pseudoprophetæ, vel pseudoapostoli; ideo dicit: Non facio vim de veritate, sed de nomine. Quia qui in nomine prophetæ recipit, mercedem habebit. Et quam? Eamdem quam haberes si verum prophetam reciperes. Unde dicit, *Mercedem prophetæ*, idest quam haberet pro propheta. Item non facit vim quis sit ille, utrum unus vel alter. Qui enim recipit prophetam, recipit mercedem prophetæ, quia propheta inde pronior est ad exercendum opus suum; quia non solum qui faciunt, mercedem recipiunt, *sed etiam qui facientibus consentiunt*, ut habetur Rom. I in fine. Unde si cooperaris ad bonum, de bono illo recipis mercedem; si ministras subsidia vitæ, accipis mercedem; quia aliter non posset officium implere. Et idem est quod sequitur: *Qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet.* Sed posset dicere aliquis: Si veniret Petrus, vel Elias, libenter reciperem eum; ideo subdit, *Et quicumque potum dederit uni ex minimis*, idest fidelibus, ut habetur inf. XXV, 40: *Amen dico vobis, quod uni ex his fratribus meis minimis fecistis, mihi fecistis* etc.; quasi dicat: Non curo utrum magni vel parvi sint. Posset aliquis dicere: Pauper sum; non habeo quid dare; ideo addit, *Calicem aquæ frigidæ:* non dicit aquæ calidæ propter inopiam lignorum, ne posset se sic excusare: unde vult dicere: Quicquid minimum fecerit, habebit mercedem suam. Et hoc confirmat dicens, *Amen dico vobis, non perdet mercedem suam;* Isa. XL, 10: *Ecce Dominus veniet;* et sequitur: *Et merces ejus cum illo, et opus illius coram illo.*

CAPUT XI.

1. Et factum est, cum consummasset Jesus præcipiens duodecim discipulis suis, transiit inde ut doceret et prædicaret in civitatibus eorum. Joannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Et respondens Jesus ait illis: Euntes renuntiate Joanni quæ audistis, et vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur, et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me. Illis autem abeuntibus, cœpit Jesus dicere ad turbas de Joanne: Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestitum? Ecce, qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? Prophetam? Etiam dico vobis, et plusquam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista. Qui autem minor est in regno cælorum, major est illo. A diebus autem Joannis Baptistæ usque nunc regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. Omnes enim prophetæ, et lex usque ad Joannem prophetaverunt, et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est. Qui habet aures audiendi, audiat.

2. Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes cœqualibus dicunt: Cecinimus vobis, et non saltastis; lamentavimus, et non planxistis. Venit enim Joannes neque manducans, neque bibens, et dicunt, Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens, et dicunt: Ecce homo vorax, et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus. Et justificata est sapientia a filiis suis.

3. Tunc cœpit exprobrare civitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus, quia non egissent pœnitentiam. Væ tibi, Corozaim, væ tibi, Bethsaida, quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis: Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii quam vobis. Et tu, Capharnaum, numquid usque in cælum exaltaberis? Usque in infernum descendes. Quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem. Verumtamen dico vobis: quia terræ Sodomorum remissius erit in die judicii quam tibi. In illo tempore respondens Jesus dixit: Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo novit Filium nisi Pater: neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris: jugum enim meum suave est, et onus meum leve.

1. His dictis, transiit Dominus ut doceret et prædicaret; et hoc propter tria. Una ratio est, ut quod verbo dixerat, monstraret exemplo; Act. I, 1: *Cœpit Jesus facere et docere.* Item, ut ostenderet quod etiam impiis est prædicandum. Unde ad Rom. I, 14: *Sapientibus et insipientibus debitor sum.* Item, ut aliis daret locum prædicandi, ut habetur I Cor. XIV, 30: *Quod si aliquid*

fuerit revelatum sedenti, prior taceat. Joannes autem cum audisset in vinculis opera Christi. Posita est doctrina Christi, et confirmata, et instructi sunt prædicatores; hic confutantur rebelles. Et primo confutat discipulos Joannis; secundo scribas, ibi, *Illis autem abeuntibus* etc. Circa primum tria facit. Primo dubitantes confutat; secundo arguit turbas, ibi, *Cui autem similem æstimabo generationem istam?* tertio persolvit gratias de fide Apostolorum, ibi, *In illo tempore respondens Jesus dixit* etc. Circa primum primo ponitur quæstio; secundo quæstionis solutio, ibi, *Et respondens Jesus* etc. Dicit ergo, *Cum audisset in vinculis opera Christi.* Ponitur occasio, quare misit istos. Idem habetur Luc. VII, tamen alio ordine. Dicit ergo quod erat in vinculis, ut sup. IV. Tunc incepit Jesus miracula facere. Et hoc erat conveniens, ut sol non appareret dum nubes essent. Infra (hoc cap.): *Lex et prophetæ usque ad Joannem. Opera*, idest miracula, *Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi.*

Quidam volunt ex hoc condemnare Joannem, quia dubitavit an esset Christus, et constat quod dubius in fide est infidelis. Ambrosius super Lucam dicit, quod hæc quæstio non fuit infidelitatis, sed pietatis: non enim loquitur de adventu in mundum, sed de adventu ad passionem. Unde miratur si venerat ad patiendum, sicut dixit Petrus: *Propitius esto tibi, Domine* (infra XVI, 22). Sed contra dicit Chrysostomus, quia Joannes a principio præscivit, cum dixit, *Ecce agnus Dei*, Jo. I, 29. Constat ergo quod scivit eum fore hostiam immolandam; unde commendatur hic a Domino, quod sit plusquam propheta; sed prophetæ noverunt futura. Alia ratio est Gregorii, quod non est quæstio de adventu in mundum, nec ad passionem, sed de descensu ad inferos, quia Joannes propinquus erat eundo ad inferos, ideo voluit certificari, *Tu es qui venturus es* etc.

Sed contra hoc objicit Chrysostomus. Apud illos qui sunt apud inferos, non est status pœnitentiæ: unde videtur, quod frustra diceret istud. Sed hoc non est contra Gregorium, quia voluit non ut nuntiaret captivis conversionem, sed justis ut gauderent. Alia responsio. Legimus quod Dominus multoties interrogaret, non quia dubitaret, sed ut calumniam tolleret, ut in Jo. XI, 34 interrogavit de Lazaro, *Ubi posuistis eum?* non quia ignoraret, sed ut illi qui ostenderent sepulcrum, non possent negare, nec calumniari: ideo sic fuit de Joanne: quia discipuli ejus calumniabantur de Christo; ideo ipse misit, non quia ipse dubitaret, sed ne ipsi calumniarentur, sed confiterentur. Sed quare non ante miserat? Quia ante semper erat cum eis, et ideo certificabat eos; sed cum voluit discedere ab eis, voluit quod ipsi per Christum essent certi.

Dicit ergo, *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Verum est, quod patres nostri expectaverunt te, ut habetur Exod. IV. *Et respondens ait illis* etc. Hinc tangitur Christi responsio. Joannes habuit multos discipulos, ut habetur Joan. IV. Erat ergo inter eos contentio, quia videntes opera Christi præferebant Christum Joanni. Item videntes abstinentiam Joannis, præferebant Joannem Christo. Unde primo quæstionem ponit; secundo commendat Joannem. Circa primum respondet secundum adventum ad passionem. Veniet tempus quo Deus passurus est, et multi scandalizabuntur, quia *Judæis scandalum*, I Cor. I, 23. Unde respondet quando hoc erit. Secundum Chrysostomum ostendere vult quod ille venit, quem prophetæ prædixerunt. Unde per prophetas tria erant promissa. Aliquando promittebatur adventus Dei, in aliquibus adventus novi doctoris, in aliquibus adventus sanctificationis et redemptionis. Quomodo ergo cognoscemus quod iste veniet? Et respondet eo modo quo respondetur Isa. XXXV, 4: *Ecce Deus veniet, et salvabit nos* etc. Unde videbitis ista miracula. *Nuntiate* ergo *Joanni quæ audistis*, in doctrinis, *et vidistis*, in miraculis. Item promittebatur doctor; Joelis II, 22: *Filii Sion, exultate;* et sequitur, *quia dedit vobis doctorem justitiæ. Cæci vident* etc. Et hoc ad littèram. Item, si quæris quando veniet. Isa. LXI, vers. 1: *Spiritus Domini super me, ad annuntiandum mansuetis misit me*, vel ad evangelizandum; et hoc significatur, cum dicitur, *Pauperes evangelizantur.* Aliquid proprium voluit significare, quasi dicat: Veniet ponere novam doctrinam. *Pauperes evangelizantur*, idest evangelizatur paupertas; unde sup. V, 3:

Beati pauperes spiritu etc.; et Luc. IV, 18: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me.* Item veniet aliquis sanctificatus sanctificans peccatores. Unde Isa. VIII, vers. 13: *Dominum exercituum, ipsum sanctificate.* Unde aliquibus promitteba tur sanctificatio, quibus sanctificatis alii scandalizabuntur; unde dicitur, *Et beatus qui non fuerit scandalizatus in me.* Unde ad Hebr. ult., 12: *Propter quod et Jesus ut sanctificaret per proprium sanguinem populum, extra portam passus est.* Ideo ostendit signa de adventu.

Et si moraliter loquamur, per hoc significatur totus processus sanctificationis hominis. Primo enim peccatori accidit cæcitas, quando ratio obtenebratur; Ps. LVII, 9: *Supercecidit ignis, et non viderunt solem;* et Isa XLIII, 8: *Educ foras populum cæcum et oculos habentem.* Claudus dicitur quando ad diversa mens trahitur, ut dicitur III Reg. XVIII, 21: *Ut quid claudicatis in duas partes?* Item fit ulcerosus in insidiis, et leprosus, quia tunc retrahi non potest, et alios inficit. Et post surdus efficitur, quia castigatio non auditur. Ulterius moritur; Ephes. V, 14: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Et omnes istos sanat Dominus Ultimo fit pauper spiritu, ita quod non est in eo sanitas; Ps. XXXVII, 8: *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea* etc. Et istos Dominus sanat, et sanati in quamdam soliditatem mentis conscendunt, ubi est vera pax: *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum*, Ps. CXVIII, 65.

Illis autem abeuntibus etc. Hic satisfacit dubitationi turbarum. Turbæ autem audierant testimonium Joannis de Christo; sed modo videbantur dubitare. Tria enim poterant habere in corde, quia triplici ratione mutat aliquis verbum suum: vel propter animi levitatem, vel propter aliquod commodum, vel quia ex humano spiritu, quando nesciat veritatem, et post cognoscat illam. Ps. XCIII, 11: *Scit enim Deus, quoniam cogitationes hominum vanæ sunt.* Ideo primo excludit ab eo levitatem; secundo appetitum commodi; tertio ostendit eum propheticam habere veritatem. Dicit ergo, *Illis abeuntibus* etc. Docet nos Dominus magnam curialitatem, quia noluit Joannem laudare discipulis suis præsentibus, sicut nec aliquem in sua præsentia, sicut habetur Prov. XXVII, 2: *Laudet te alienus, et non os tuum: extraneus, et non labia tua* Quia si bonus est qui laudatur, erubescit; si malus est, adulatur. *Cœpit Jesus dicere ad turbas: Quid existis in desertum videre?* Numquid existis ad videndum *arundinem?* Non. Sed existis videre hominem firmum. Arundo autem de facili movetur; unde animus cito mutabilis ventus reputatur. Ad Ephes. IV, 14: *Ut non simus jam parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento.* Item non est levis pro aliquo commodo. *Sed quid existis videre?* Omnes enim divitiæ ad aliquam utilitatem pertinent corporis, et hoc vel in cibo, vel in vestitu: et constat quod in nullo horum facit vim. Non est ergo credendum quod pro aliquo commodo hoc dicat; unde dicit, *Quid existis videre? Hominem mollibus vestitum?* Et quare non facit mentionem de cibo? Quia non poterat esse dubium. Vestiebatur autem de pilis camelorum. Unde *qui mollibus vestiuntur*, non sunt in deserto, *sed in domibus regum.* Aliter exponitur secundum Chrysostomum. Aliqui ex natura leves fiunt, aliqui ex deliciis, ut Osee IV, 11: *Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor.* Primum amovet per prius dictum: secundum per hoc quod dicit, *Mollibus vestitum;* ideo non est inconstans ex deliciis vitæ.

Sed hic potest fieri quæstio de deliciis vestitus, utrum sit peccatum; quia si non est peccatum, non imputaretur illi diviti, qui quotidie induebatur purpura et bysso, Luc. XVI, 19. Respondet Augustinus, quod talia non sunt consideranda, sed affectus utentis: quilibet enim debet indui ad modum simul conviventium, ideo magis enucleanda est consuetudo. Nam in aliquibus terris omnes, aut plures induuntur serico. Unde aliqui strictius induunt, aliqui latius, et utroque modo distinguitur: si restrictius, aut intentione bona, et hoc est bonum: aut propter vanam gloriam, et hoc malum. Si latius, aut propter superbiam, et hoc malum: aut propter significationem, ut pontifex et sacerdos, et hoc bonum.

Mystice per homines qui mollibus vestiuntur, significantur adulatores: ille enim mollibus vestitur, qui verbis blandis molitur, ut in ore homines

superbi quærant gloriam. Et Prov. XXIX, vers. 12: *Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios.*

Sed dicerent: Non est inconstans, sed humano spiritu loquitur, ideo hoc amovet, *Sed quid existis videre? Prophetam* etc. Unde testimonium perhibet quod non humano spiritu, sed prophetico loquebatur. Unde primo ostendit eum esse prophetam; secundo plusquam prophetam. Fuit enim propheta, ut habetur Luc. I, 76: *Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis* etc. Item extollit eum super prophetas dicens, *Dico vobis: Etiam plusquam prophetam:* et hoc quantum ad tria. Primo, quia prophetæ est futura prædicere; iste autem non solum futura, sed etiam præsentia ostendit dicens (Joan. I, 29): *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Item non dicitur solum propheta, sed etiam Baptista, ut supra III Item præcursor, ut habetur Luc. I, 76: *Præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus.* Item quantum ad modum: miraculosius enim egit, quam propheta, quia iste ex utero prophetavit, alii non, ut habetur Luc. I, 44: *Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit infans in gaudio in utero meo. Hic est enim de quo scriptum est.* Hic probat Dominus excellentiam Joannis. Et primo per auctoritatem; secundo per specialia ejus privilegia, ibi, *Amen dico vobis* etc. Dicit ergo: Dixi quod est plusquam propheta, de quo habetur Malach. III, 1: *Ecce ego mitto angelum meum, qui præparabit viam tuam ante te* etc. In hac auctoritate ponuntur excellentiæ Joannis, quia primo vocat eum angelum: angelus enim est supra prophetam, quia sicut sacerdos est medius inter prophetam et populum, sic propheta inter angelos et sacerdotes. Angelus autem inter Deum et prophetas; unde Zacharias dicit: *Angelus qui loquebatur in me*, Zach. I, 9. Angelus est nomen officii, non naturæ; unde Joannes angelus dicitur ex officio: differentia est enim inter angelum et prophetam, quia angeli manifeste vident, unde habetur inf. XVIII, 10, ubi dicitur: *Dico enim vobis, quia angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est.* Angeli semper vident faciem Dei, prophetæ vero non. Unde sicut angeli semper vident faciem Patris, sic Joannes specialiter Christum vidit: et ideo quia specialiter, ideo dicit, *meum.* Item dicit, *Ante faciem meam.* Quando rex vadit, præcedunt multi, sed magis familiares præcedunt faciem suam; sic Joannes honorabilior dicitur, quia missus ante faciem ejus: tanto enim honorabilior, quanto propinquior. Item iste præparabat viam, quia baptizabat; unde dicit, *Qui præparabit viam ante te. Amen dico vobis* etc. Supra commendavit Dominus Joannem per auctoritatem prophetæ; nunc intendit eum commendare propriis verbis, et auctoritatem prophetæ exponit: et tria facit. Primo commendat ipsum quantum ad differentiam omnis ordinis et status. Et primo secundum differentiam cælestium et terrestrium; secundo quantum ad differentiam legis et Evangelii; tertio quantum ad differentiam præsentis sæculi et futuri. Et primo ostendit eum excellentem inter terrestres; secundo ostendit eum minorem inter cælestes, ibi, *Qui autem minor est in regno cœlorum, major est illo.* Dicit ergo: Dictum est quod Joannes est angelus, et ut in summa breviter comprehendam, *dico vobis: inter natos mulierum non surrexit major.* Proprie locutus est cum dixit, *Surrexit*, quia omnes nascuntur filii iræ, ut habetur ad Ephes. II, 3: *Eramus natura filii iræ, sicut et ceteri.* Quicumque ergo potest ad statum gratiæ pervenire, surgit. Unde, *Inter natos mulierum* etc. Et significanter loquitur, ut ab hac universalitate excludatur Christus, quia mulier corruptionem sonat, sed fœmina sexum; unde si alicubi invenitur filius mulieris, ut in Jo. XIX, 26: *Mulier, ecce filius tuus*, sexum tunc nominat, non corruptionem.

Sed quid est quod dicit, *Inter natos mulierum non surrexit major?* Estne propter hoc major omnibus? Dicit Hieronymus, quod non sequitur: Si non surrexit major, ergo est major. Chrysostomus autem dicit, quod major est omnibus. Secundum ergo primam expositionem dico quod argumentum illud in angelis, ubi est ordo, valorem haberet, quod ille, quo non est alius major, est maximus; sed inter homines non habet veritatem, quia inter homines non est ordo secundum naturam, sed solum secundum gratiam. Item si dicatur major omnibus patribus veteris Testamenti, non est inconveniens: ille

enim major et excellentior est, qui ad majus officium est assumptus: Abraham enim major est inter patres quoad probationem fidei; Moyses vero quoad officium prophetiæ, ut habetur Deut. ult., 10: *Non surrexit propheta ultra in Israel sicut Moyses.* Omnes isti præcursores Domini fuerunt; nullus autem fuit in tanta excellentia et favore; ideo ad majus officium est assumptus; Luc. I, 15: *Erit enim magnus coram Domino.*

Qui autem minor est in regno cœlorum, major est illo. Occasione istorum verborum quidam locum calumniandi invenerunt: volunt enim omnes patres veteris Testamenti damnare: si enim major est aliis, sequitur quod alii non sunt de numero salvandorum: quia per regnum cœlorum præsens Ecclesia designatur. Si ergo Joannes non fuit de præsenti Ecclesia, non fuit de numero electorum, ergo minus alii. Et hæc opinio est erronea, quia constat quod id quod Dominus dicit, in laudem Joannis introducitur.

Potest autem hæc locutio exponi tripliciter. Primo, ut per regnum cœlorum ordo beatorum intelligatur: et qui inter illos est minor, major est quolibet viatore. Et ideo præsentem statum appellat Dominus pueritiam. Unde I ad Cor. XIII, 11: *Cum autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli*, unde nominat viatores parvulos. Et hoc verum est intelligendo de majoritate actuali: actu enim major est qui comprehensor est. Secus de majoritate virtuali, sicut una parva herba major dicitur virtute, licet alia major sit quantitate. Aliter potest exponi, ita quod per regnum cœlorum præsens Ecclesia designetur: et hoc est, quod minor non dicitur universaliter, sed minor tempore. Supra III et Joan. I, 15: *Qui post me venit, ante me factus est.* Unde ille qui minor est, major est illo. Vel aliter potest exponi, quod aliquis dicitur major dupliciter: vel quantum ad meritum; et sic multi Patriarchæ sunt majores aliquibus novi Testamenti, sicut dicit August., quod cælibatus Joannis non præfertur conjugio Abrahæ: aut comparando statum ad statum, sicut virgines meliores sunt conjugatis; non tamen quælibet virgo melior quolibet conjugato: unde Joannes habet istam dignitatem, quod est in quodam confinio, quia major viatoribus, sed minor comprehensoribus; unde tenet locum medium.

A diebus autem Joannis usque nunc etc. Hic commendatur quantum ad distinctionem novi et veteris Testamenti. Et notatur excellentia Joannis, quia est principium novi Testamenti, et finis veteris. Ita dixi, quod *qui minor est in regno cœlorum, major est illo:* et hoc pertinet ad hoc, quod ipse est principium novi Testamenti: sed *a diebus Joannis Baptistæ*, idest a prædicatione Joannis, *regnum cœlorum vim patitur.* Hoc tripliciter exponitur. Scitis quod in raptu quædam violentia est, et quidam conatus; unde oportet quod peccator ad hoc quod possit venire ad regnum cœlorum, assurgat ad spiritualia, et conetur multum. Aliter exponitur. Scitis quod rapina est proprie quando alienum præter voluntatem domini rapitur: prædicatio salutis missa est Judæis, et per Christum ubique. Ipse dicit infra XV, vers. 24: *Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel.* Et cum ad eos mitteretur, non receperunt; tamen illi quibus non mittebatur, propter humilitatem rapiebant. Unde supra VIII, 12: *Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cœlorum; filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores* etc. Et infra XXI, 43: *Auferetur a vobis regnum et dabitur genti facienti fructus ejus.* Ideo isti violenter rapiunt. Et hæc est expositio Hilarii. Tertia expositio est. Illud quod rapitur, cum festinatione rapitur; unde Job cap. VI, vers. 15: *Sicut torrens qui raptim transit in convallibus;* et hoc propter motus velocitatem. Et quia prædicatio ita commoverat corda omnium, videbatur festinus cursus; ideo dicit, *Vim patitur*, quia per modum cujusdam festinationis tendunt ad regnum; unde ab ipso incepit Evangelium, et ipse est finis legis: unde Christus dicit, *Omnes enim prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt*: quia omnes prophetæ propter Christum; et inceperunt impleri a prædicatione Joannis. Unde Luc. ult., 44: *Oportet impleri quæ scripta sunt de me.* Et hoc, *usque ad Joannem.*

Sed quid est? Numquid post Joannem non fuerunt prophetæ? Nonne legimus infra XXIII, 34: *Ecce mitto ad vos prophetas, sapientes et scribas?* etc.

Dicendum quod propheta ad duo mittitur: ad confirmandam fidem, et corrigendos mores; Prov. XXIX, 18: *Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus.* Ad confirmandam fidem, ut habetur I Petr. c. I, 10: *De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt, scrutantes in quod vel in quale tempus significaret in eis spiritus Christi.* Unde prophetia de istis duobus serviebat; sed jam fides fundata est, quia jam promissa per Christum sunt completa. Sed ad corrigendos mores numquam deficit, nec deficiet prophetia. Habet ergo excellentiam Joannes, quia in medio veteris et novæ legis; unde missus est ante faciem quasi simul cum Christo.

Et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est. Hic ponit excellentiam Joannis quoad distinctionem præsentis et futuri. Elias enim fuit præcursor Domini, sicut Joannes; unde Malach. IV, vers. 5: *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam* etc. *Et Joannes est Elias.*

Sed quid est quod dicit Dominus? quia interrogatus Joannes si esset Elias, dixit quod non. Per hoc autem amovetur quædam hæresis, quæ posuit transmigrationem animæ, quod anima videlicet exibat de uno corpore, et intrabat aliud corpus, ideo anima Eliæ intraverat Joannem, ut dicebat. Sed hæc opinio falsa est, quia ipse negavit quod esset Elias. Christus autem dixit, quod Joannes erat Elias propter triplicem similitudinem. Primo, quia sicut angelus dicitur similis angelo, quia pares in officio, sic Elias et Joannes pares sunt officio, quia uterque præcursor; Luc. I, 76: *Ipse præibit ante faciem Domini parare vias ejus* etc. Item quantum ad conversationem, quia vitam austeram duxit, ut habetur III Reg. XIX. Item quantum ad persecutionem, quia sicut ille persecutus est a Jezabel, ita iste ab Herode. Unde *si vultis accipere*, secundum quod accipi debet, *ipse est Elias.* Et ut ipsi intelligant quod istud dictum est mystice, subdit, *Qui habet aures audiendi audiat*, idest, qui habet aures spiritualiter, audiat, et intelligat.

2. Hic prorumpit in increpationem turbarum. Et primo ponit quæstionem; secundo quamdam similitudinem; tertio eam exponit. Procedit ergo sic. Ita comparatur Joannes Eliæ ratione officii, sed cui comparabo hanc generationem? Et quare dicit hoc hic? Hoc dicit sicut aliquis quando alicui fecit quicquid boni potuit, et ipse est ingratus, nescit cui comparare eum; sic Dominus omnia bona fecerat generationi huic; unde Isa. V, 4: *Quid ultra debui facere vineæ meæ, et non feci ei?* Cui ergo potero comparare tantam malitiam?

Notandum quod generatio aliquando in Scripturis pro congregatione bonorum accipitur, aliquando malorum, aliquando utrorumque. Pro congregatione bonorum, ut in Ps. III, 2: *Generatio rectorum benedicetur.* Pro congregatione mala, infra XII, 39 ubi dicitur: *Generatio mala et perversa.* Pro utrisque, Eccle. I, 4, ubi dicitur: *Generatio præterit, generatio ventura est, terra autem in æternum stat.*

Similis est pueris sedentibus in foro etc. Hic ponit quamdam similitudinem; et potest exponi secundum planum litteræ, vel secundum mysticum sensum. Primo ponit similitudinem de pueris; secundo adaptat eam, ibi, *Venit Joannes neque manducans, neque bibens* etc.

Notandum enim quod naturale est homini quærere delectationes, et semper quærit illas, et nisi abstrahatur per sollicitudines, statim ruit in malas delectationes; sed pueri non habent sollicitudines, ideo vacant circa illa, quæ sibi competunt, hoc est ludere. Item notandum, quod homo naturaliter sociale est, et hoc quia naturaliter unus alio indiget, unde delectatur in convictu; unde Philosophus *I Polit.:* " Omnis homo qui solitarius est, aut est melior homine, et est Deus; aut pejor homine, et est bestia. „ Unde dicitur, *Sedentibus in foro*, quia nullus per se vult ludere, sed in foro, ubi fit congregatio multorum. Item notandum, quod naturale est homini quod delectatio ejus sit in aliqua repræsentatione: unde si videamus aliquid bene sculptum, quod bene repræsentet quod debet, tunc delectamur; ideo pueri qui delectantur in ludis, semper ludos suos faciunt cum aliqua repræsentatione vel belli, vel hujusmodi. Item notandum, quod ad duas passiones terminantur omnes animi affectus, scilicet vel ad gaudium, vel ad luctum.

Qui clamantes etc. Hoc est ita vi-

dendum. Ponamus quod sint pueri ex una parte, et alii ex alia, ita quod quidam debeant cantare, alii saltare; unum isti facere, alii eis respondere. Si isti canerent, et illi eis non responderent secundum formam suam, injuriarentur eisdem, unde *dicunt: Cecinimus vobis, et vos non saltastis.* Item nihil ita immutat animum, sicut cantus; unde computat Boetius in Musica sua de quodam qui coram Pythagora cum alio litigabat, et cantu alii loquebantur. Tunc Pythagoras fecit mutari cantum, et ille quievit; unde omnes exercebantur in musica. Ideo notandum, quod quidam cantus est propter gaudium, sicut habetur Eccli. XL, vers. 20: *Vinum et musica lætificant cor;* ideo dicitur: *Cecinimus*, idest cantum gaudii diximus, *et non saltastis.* Item consuetudo est, quod sicut aliqui immutantur ad gaudium, ita quidam ad fletum; unde Jer. IX, 17: *Vocate lamentatrices, et assumant super nos lamentum* etc. Ideo dicunt, *Lamentavimus*, idest cantus lugubres fecimus, *et vos non planxistis.* Mystice per pueros significatur populus veteris legis, inter quos quidam fuerunt provocatores ad gaudium spirituale, ut David Ps. XXXII, 1: *Exultate, justi, in Domino.* Quidam ad luctum, ut Joel. II, 13: *Convertimini ad Dominum in toto corde vestro, in jejunio, fletu et planctu* etc. Unde possunt dicere, *Cecinimus*, idest incitavimus vos ad spiritualem lætitiam, et non suscepistis: *lamentavimus*, idest invitavimus ad pœnitentiam, et vos non acquievistis.

Venit Joannes etc. Hic adaptat similitudinem. Et primo adaptat; secundo rationes assignat. Dupliciter homines attrahuntur ad bonam vitam: quidam enim per speciem sanctitatis, quidam autem per viam familiaritatis. Dominus et Joannes diviserunt sibi duas vias. Joannes, immo Dominus per Joannem, elegit viam austeritatis; per se elegit viam lenitatis: et tamen per nullum sunt conversi; unde dicit, *Venit Joannes non manducans, neque bibens:* et hoc ad litteram, quia multum abstinens fuit: *et dicunt: Dæmonium habet*, sicut hypocritæ bonum in malum convertunt. *Venit Filius hominis manducans, et bibens*, idest differenter utens cibis, et non valet ei, quia non creditis, immo dicitis: *Ecce homo vorax, potator vini, publicanorum amicus;* contra illud Prov. XXIII, vers. 20: *Noli esse in conviviis potatorum* etc.

Hic notandum, quod qui observaret dicta hominum, numquam aliquid bene faceret; Eccle. XI, 4: *Qui observat ventos, non seminat, et qui considerat nubes, numquam metet.*

Sed hic est quæstio. Quare elegit Dominus per se vitam leniorem, et per Joannem asperiorem monstravit? Ista ratio est, quia Dominus confirmabat actus suos miraculis; Joannes autem non faciebat: ideo si nullam haberet excellentiam, non approbaretur ejus testimonium, sicut videmus in sanctis, quia unus habet excellentiam in uno, alius in alio; ut Augustinus habuit excellentiam in doctrina, Martinus in miraculis. Item alia ratio, quia Joannes purus homo erat, ideo abstinebat se a carnalibus desideriis; Christus autem Deus erat: ideo si austeritatem duceret, non ostenderetur esse homo; ideo humanam vitam magis assumpsit. Item Joannes fuit finis veteris Testamenti, cui gravia imponebantur; sed Christus fuit initium novæ legis, quæ procedit per viam mansuetudinis.

Et justificata est sapientia. Istud potest dupliciter legi. Uno modo retorquendo ad utrumque quod dictum est de Joanne et Christo; et tunc est sensus: quando homo facit quod debet, et alius non corrigitur, tunc salvat animam suam, et justificatur in sermonibus suis. *Justificata est sapientia*, hoc est Filius Dei, sive Christus, idest justa apparuit filiis suis, quia exhibuit Judæis quod debuit: abstinentiam per Joannem, mansuetudinem per Christum. Vel aliter potest dici. Ita dicant filii diaboli, quod *vorax est et potator vini;* sed filii sapientiæ intelligunt quod non est vita in cibo et potu, sed in æqualitate animi, utendo cibo pro loco et tempore, et abstinendo similiter quando decet, ita quod non excedant in multo, nec deficiant in pauco, ut dicit Apostolus ad Philipp. IV, 12: *Ubique, et in omnibus institutus sum, et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati.* Ideo plenam justitiam non videretur ostendere, si totaliter abstineret, quia crederetur tota justitia esse in abstinentia; sed in hoc non consistit, sed in animi æqualitate. Et nota quod dicit *Sapientia*, quia uti cibis, vel abstinere

secundum moderationem sapientiæ est ut abstineat quando debet, et ubi debet.

3. Supra satisfecit discipulis Joannis, nunc exprobrat non credentibus: et duo facit. Primo describitur factum Domini; secundo verba ipsius, ibi, *Væ tibi, Corozaim* etc. Dicit ergo primo, *Tunc cœpit exprobrare civitatibus* etc. Exprobratio est respectu beneficiorum, et respectu datorum. Magnum enim beneficium fecerat Dominus, quia sui præsentia eos illustraverat; unde ingrati erant, et ideo merito exprobrabiles; unde Michææ c. VI, 6: *Populo meus, quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi?* quasi dicat, nihil. Et non exprobravit eos quod peccata egissent, sed quod pœnitentiam non fecissent: unde eis conveniebat quod dicitur Job XXIV, 23: *Dedit ei locum pœnitentiæ, et ipse abutitur eo in superbiam.* Et Rom. II, 4: *An ignoras quod benignitas Dei te ad pœnitentiam adducit?*

Sed hic est quæstio litteralis, quia Lucas istud alio ordine ponit. Ponit enim in missione discipulorum; iste hic. Respondet Augustinus. Videtur quod Lucas magis ordinem servet historiæ: hic autem seriem memoriæ.

Sed tunc objicitur quod hic dicitur, *Tunc;* ergo videtur quod hic magis series texatur historiæ. Respondet Augustinus, quod *tunc* tempus indefinitum dicit. Vel aliter potest dici quod bis dixit hæc verba, et ideo potuit esse et tunc secundum istum, et tunc secundum Lucam.

Væ tibi, Corozaim etc. Hic ponuntur verba Domini. Et primo fit sermo de civitatibus suffraganeis, secundo de metropoli, ibi, *Et tu, Capharnaum* etc. Et primo comparat culpam ad culpam; secundo pœnam ad pœnam, ibi, *Verumtamen dico vobis* etc. Dicit ergo, *Væ tibi, Corozaim* etc. Istæ autem sunt civitates sive villæ in Galilæa, ubi multa signa Dominus fecerat, et tamen non erant conversæ. Ideo dicit, *Væ tibi* etc.

Sed quid est quod facit Dominus? immo scriptum est Rom. XII, 14: *Nolite maledicere* etc. Dicendum quod est maledicere formaliter, et materialiter: formaliter nullus debet maledicere, sed materialiter potest. Unde notandum quod quædam conjuncta sunt secundum sensum, quæ tamen possunt separari secundum intellectum, ut in pomo est odor et sapor, quæ non possunt separari secundum sensum, licet secundum intellectum. Similiter velle istum non puniri, et velle ordinem justitiæ, non possunt simul esse, nisi secundum intellectum. Unde si maledico isti, quia delector in ejus malo, malum est. Si autem non pro malo ejus, sed pro ordine justitiæ, sic est bonum. Unde verbum Domini non erat verbum delectantis, sed opus justitiæ nuntiantis.

Væ tibi, Corozaim. Corozaim interpretatur ministerium in eum. Bethsaida domus fructuum. Cui plus committitur, ab eo plus exigitur. Et quare plus ei exhibuit? Quia ibi suum ministerium implevit: ideo *revelata est ira Dei de cœlo super omnem impietatem, et injustitiam hominum eorum qui veritatem Dei in injustitia retinent,* Rom. I, 18. Bethsaida domus fructuum. Si igitur multum fructum fecit ibi Dominus, et non faciunt pœnitentiam, quid erit eis? Isa. V, 4: *Expectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas. Væ tibi,... quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere pœnitentiam egissent. Olim,* idest a longinquis temporibus.

Et notate modum pœnitentiæ, quia in cinere et cilicio, quia duo inducunt ad pœnitentiam. Unum recordatio delictorum; et hoc significatur in cilicio, quod fit de pilis caprarum: istud enim animal immolabatur pro peccato. Aliud est consideratio mortis et conditio humanæ fragilitatis; unde dicitur Gen. III, 19: *Pulvis es, et in pulverem reverteris.* Et Job ult.: *Ideo reprehendo me, et ago pœnitentiam in favilla et cinere.*

Verumtamen dico vobis: Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii quam vobis. Hic comparat culpam ad culpam: quia si inventi sunt graviores in culpa, deterius erit eis: quia quod audierunt, non fecerunt; ideo gravius erit, secundum quod dicitur Joann. XV, 22: *Si non venissem, et non eis loculus fuissem, peccatum non haberent.*

Notandum quod ex istis verbis tres errores excludit. Quidam dicebant omnia peccata paria, et similiter supplicia; hoc excludit cum dicit, quia istis erit deterius quam Tyro et Sidoni. Item quidam dixerunt quod non salvabuntur nisi quos præscivit: quia si prædicaretur eis, converterentur; hoc excludit cum

dicit quod Tyro et Sidoni male erit, sed tamen deterius istis, quibus nuntiatum est regnum Dei. Unde Augustinus in *Libro persev.:* " Non remunerat Dominus pro his quæ fecisset, sed pro his quæ facit. „ Item removet tertium errorem, quia dicebant quidam quod Dominus misit prophetas et prædicatores Judæis, et non aliis: quia sciebat quod alii non reciperent. Sed hoc excludit, quia si prædicaretur eis, pœnitentiam agerent.

Sed tunc restat quæstio: quia si Judæi non credebant, videretur quod Dominus non bene fecisset, cum non misit ad eos, si illi credidissent. Dicit Gregorius, quod scire secreta Dei non est hominis; tamen secundum quod videtur, quia promissum erat patribus, ideo ad confirmandas promissiones patrum primo prædicavit Judæis. Item ut ostenderetur justior eorum condemnatio, ideo eis prædicavit, et post aliis discipulos misit. Remigius solvit sic: quia licet ex Tyro et Sidone plures credidissent in majori multitudine; tamen apud eos erant aliqui perversi, qui nondum erant parati ad credendum; ideo non misit primo ad eos. Tertiam expositionem ponit Augustinus, quod præscivit Dominus, quia si credidissent, non perseverassent in tempore passionis; et ideo ad eos non misit. Alia est expositio Augustini, quia prædestinatio est præscientia beneficiorum Dei. Unde quæcumque pertinent ad salutem, sunt effectus prædestinationis in prædestinatis: unde diversimode distribuit Dominus dona sua, quia quibusdam dat cor docile, et pronitatem ad bene agendum; sed hoc non sufficit nisi sit instructor. Item aliquando est instructor, sed cor est durum: et sicut illis non sufficit facilitas ad credendum, sic istis nocet cor durum. Unde quærere quare istum elegit, non illum, fatuum est quærere; unde Augustinus: " Quare trahat hunc, et non illum, noli judicare, si non vis errare. „ Unde melius est ut totum torqueatur ad ordinationem Dei, quam ad humana merita.

Et tu, Capharnaum, numquid usque in cœlum exaltaberis? In parte ista exprobrat civitati solemniori. Et primo exprobrat superbiam, et hoc quia magni magis superbiunt; secundo exprobrat eorum impœnitentiam. ibi, *Quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes* etc. Circa primum primo exprobrat superbiam; secundo minatur pœnam. Dicit ergo, *Et tu, Capharnaum* etc. Et est ibi duplex littera. Una interrogative, *Numquid usque in cœlum exaltaberis?* Alia littera: *Tu es quæ exaltata es usque in cœlum:* quia a Domino exaltata est, et præsentia Domini, et multis meritis; Lucæ c. IV, 23: *Quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua.* Item a teipsa exaltata es: unde tu numquid exaltaberis per superbiam, vel doctrinam meam? Quantumcumque exaltata fueris, tamen *ad inferos descendes;* Job cap. XX, vers. 28: *Detrahetur in die furoris Domini; hæc est pars hominis impii a Deo.* Unde tu quæ videris tangere cælum, detraheris ad infernum. Unde propria pœna superbi est dejectio; Isa. c. XIV, vers. 14 contra illum qui dicebat: *Ascendam ad astra cæli,* sequitur, *Ad infernum detraheris.* Consequenter arguit de impœnitentia. Et primo comparat quantum ad culpam; secundo quantum ad pœnam. Dicit ergo, *Quia si in Sodomis* etc. Et quare hoc dicit? Ad significandum libertatem arbitrii: quia ante hominem vita et mors. Nullus illos monuit: quamvis enim Lot inter illos esset, tamen non fecit miracula. Sed isti viderunt Dominum docentem, et miracula facientem, ideo etc. Capharnaum interpretatur villa dulcissima, et per hanc interpretatur Jerusalem. *Verumtamen dico vobis:* In die judicii gravior erit pœna tua quam illius terræ, quæ subversa est. Vel potest intelligi de habitantibus; Lucæ XII, 47: *Servus sciens voluntatem domini sui, et non faciens, vapulabit multis. In illo tempore respondens Jesus dixit: Confiteor tibi, Pater* etc. Supra Dominus redarguerat infidelitatem turbarum; nunc gratias agit de fide discipulorum et aliorum credentium. Et primo reddit gratias Patri tamquam auctori; secundo ostendit eamdem potestatem se habere, ibi, *Omnia enim mihi tradita sunt a Patre meo.* Dicit ergo, *In illo tempore,* scilicet quo accidit etc., *respondit:* sed cui respondit? Convenit ei quod dicitur Job XV, 2: *Numquid sapiens respondet quasi in ventum loquens?* non. Unde respondet tacitæ objectioni. Posset enim dicere aliquis: Isti non credunt quibus prædicasti; alii autem credidissent, si prædicatum fuisset illis. Ideo

respondet, et responsione redarguit quosdam qui causas electionis inquisierunt, quare videlicet illi elevati sunt in cælum, et isti demersi sunt in profundum; ut Origenes, qui ponebat quod electio ex meritis est. Sed hic reprobat hoc, ostendens quod hoc attribuendum est divinæ voluntati. Dicit ergo: *Confiteor tibi, Pater* etc.

Notandum, quod triplex est confessio. Scilicet fidei; unde Rom. x, 10 dicitur: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Item confessio peccatorum; Jac. v, 16: *Confitemini alterutrum peccata vestra.* Item confessio gratiarum actionis, de qua Psal. cv, 1: *Confitemini Domino, quoniam bonus* etc. De hoc intelligitur, *Confiteor tibi, Pater cæli et terræ.* Duæ hæreses excluduntur, hæresis scilicet Sabellii, qui non distinguit Filium a Patre; unde dicit, *Confiteor tibi, Pater* etc. Sic confitetur auctoritatem Patris etc. Item quia ejusdem naturæ. Ideo dicit Patrem suum, contra Arium. Et vere Dominus, quia pater cæli et terræ. Et in Psal. xcix, 3: *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus: ipse fecit nos, et non ipsi nos.* Et dicitur Pater, non quia eum creavit, sed quia eum genuit; Psal. lxxxviii, 27: *Ipse invocavit me: Pater meus es tu.* Et quare gratias agit? Agit gratias super quamdam distinctionem, et ponit sic: *Quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Unde hic considerare oportet qui sint parvuli, et qui sapientes, et qui prudentes. Tripliciter autem dicuntur aliqui parvuli. Ad litteram parvuli dicuntur abjecti; unde in Abdia ii: *Ecce parvulum dedi te, contemptibilis tu es valde.* Item dicitur parvulus humilitate, quia parva de se sentit. Unde Dominus infra xviii, 3: *Nisi conversi fueritis, et efficiamini ut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum.* Item simplicitate: unde Apostolus I Cor. xiv, vers. 20: *Malitia parvuli estote.* Unde potest illud intelligi: quia revelasti ea parvulis et abjectis piscatoribus. Et quare? Apostolus reddit rationem dicens (I Corinth. i, 27), quod *despecta mundi elegit Deus, ut fortia quæque confundat.* Augustinus exponit: " *Parvulis,* idest humilibus, non de se præsumentibus: ubi enim humilitas, ibi sapientia. „ Hilarius exponit de simplicibus. *In simplicitate quærite illum,* Sap. i, 1. E contrario sapientes et prudentes, quia in carnali sapientia student; Jer. ix, 23: *Non glorietur sapiens in sapientia sua.* Istis non revelavit, sed rusticis non confidentibus de sapientia sua; Eccle. vii, 24: *Dixi: Sapiens efficiar, et ipsa longius recessit a me, multo magis quam erat.* Quare Apostolus ad Rom. x, 3: *Ignorantes autem Dei justitiam, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Item per sapientes intelligit superbos jactantes se; et talibus non revelavit. Ad Rom. i, 22: *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt.* Item dicit sapientes secundum carnem viventes, quæ carnis sunt quærentes, non quæ Dei, Philipp. c. ii, 21. Item *sapientes sunt, ut faciant mala, et bene facere nescierunt,* Jer. iv, vers. 22. *Et revelasti.* Ad Ephes. iv, 17: *Ut non ambuletis sicut et gentes ambulant in vanitate sensus sui.* Unde abscondisti a sapientibus, revelando parvulis. Sapientiam abscondit a sapientibus, non apponendo gratiam. Unde dicitur ad Rom. i, 28: *Tradidit eos in reprobum sensum.*

Sed quid est quod gratias reddit, quod abscondit? Dico quod hoc non facit, ut gaudeat de cæcitate eorum, sed de judicio Dei, qui ita sapienter ordinat. Et quare? Hic non est quærenda causa: in talibus enim Dei voluntas pro causa est.

Ita, Pater, quia sic placitum est ante te. Artifex bene potest assignare causam quare lapides quosdam in fundamento, quosdam superius posuit; sed quod hunc posuerit hic, alium ibi, non est alia causa nisi voluntas sua. Sic quod Dominus aliquos salvet, hoc est ad suam misericordiam, quod hos damnet, ad justitiam. Sed quare circa illum sic misericorditer agit, potius quam circa alium, hoc solum pertinet ad suam voluntatem. Unde ad Rom. ix, 18: *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat.* Unde sic facit propter beneplacitum. In Psalm. cxviii, vers. 108: *Beneplacitum fac, Domine* etc. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Egerat gratias Patri, quia secreta parvulis revelat: posset aliquis credere, quod non posset ipse revelare: unde hoc removens primo tangit magnitudinem suæ potestatis; secundo invitat ad se; quasi dicat, Ecce sum potens; venite ergo ad me etc. Et primo duo facit. Primo ponit æqualitatem Filii ad Patrem; secundo spiritualiter applicat

ad id de quo agebatur, ibi, *Et nemo novit Filium nisi Pater.* Dicit ergo: Posset dicere aliquis: Numquid omnia potest? Respondet, *Omnia tradita sunt mihi.* Et attende æqualitatem, sed tamen a Patre originem, quod est contra Sabellium.

Sed quid est quod dicit, *Omnia?* Tripliciter potest exponi. *Omnia*, hoc est supra omnem creaturam. Infra ult. 18: *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Vel *omnia,* idest electi et prædestinati, qui specialiter sunt dati; Jo. XVII, v. 6: *Tui erant et eos tradidisti mihi.* Item *omnia,* scilicet intrinseca, idest omnem perfectionem divinitatis; Jo. v, 26: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic Filio dedit vitam habere in semetipso.* Et non debemus intelligere carnaliter, quia si dedit, sibi etiam retinuit. Et hæc expositio est Augustini et Hilarii. Sed posset aliquis dicere: Quomodo dedit? Ideo addit modum, cum dicit: *A Patre meo.* Unde per generationem hoc recepit.

Et nemo novit Filium nisi Pater. Modo specialiter ad propositum adaptat, et non solum quantum ad æqualitatem ad Patrem, sed etiam quantum ad consubstantialitatem. Substantia enim Patris superat omnem intelligentiam, cum ipsa essentia Patris dicatur incognoscibilis, sicut substantia Filii. Unde hic notatur æqualitas, et confunditur Arius, qui dicit Patrem invisibilem, Filium autem visibilem. *Et nemo novit Filium nisi Pater.*

Sed quid est? Nonne sancti noverunt? Dicendum, quod attingendo, vel fide, sed comprehendendo non cognoscunt.

Sed quid est? Nonne Spiritus sanctus cognoscit? Immo. Sed notandum, quod dictiones exclusivæ aliquando adduntur nominibus divinis essentialibus, aliquando personalibus. Et cum adjunguntur personalibus, non excludunt illud quod idem est in natura: unde addita Patri non excludit Filium. Unde ubi dicitur, *Regi immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria,* I Tim. I, 17, non excluditur alius in natura. Similiter cum dicit hic, *Nisi Filius,* non excluditur Spiritus sanctus, qui idem est in natura. Sed cum dicit *Nemo novit* etc. intelligitur nullus homo nisi Filius. Et ita habetur quod novit Filius Patrem. Sed hoc est contra Origenem. Cognoscit enim per comprehensionem. Quia ergo perfecte cognoscit, et est cognoscibilis, ideo habet potestatem revelandi sicut Pater; ideo dicit, *Et cui voluerit Filius revelare.* Manifestatio enim fit per verbum; Jo. c. XVII, vers. 18: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus* etc. Ibid. I, 6: *Deum nemo vidit unquam.* Sed ipse novit: ergo manifestare potuit. Illud ergo quod dixerat de Patre, sibi attribuit. Dixerat enim, *Abscondisti hæc a sapientibus, et revelasti ea parvulis;* sic etiam et Filius potest, ex quo habet eamdem potestatem.

Venite ad me omnes etc. Venite ad mea beneficia. Et primo ponitur invitatio; secundo necessitas invitationis; tertio utilitas. Dicit ergo: *Venite ad me;* quod verbum etiam Sapientiæ est, Eccli. XXIV, v. 26: *Transite ad me omnes qui concupiscitis me et a generationibus meis adimplemini.* Unde appropinquate ad me indocti, quia vult se communicare. Sed quæ est necessitas? Quia absque me homines laborant nimis; *Qui laboratis* Specialiter hoc potest convenire Judæis, quia laborabant in oneribus legum et mandatorum, ut habetur Act. XV, 10: *Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri portare potuimus.* Item generaliter quantum ad omnes qui laborant propter humanitatis fragilitatem; Psal. LXXXVII, 16: *Pauper sum ego, et in laboribus a juventute mea. Et onerati estis,* onere scilicet peccatorum. Psal. XXXVII, 4: *Iniquitates meæ sicut onus grave gravatæ sunt super me.* Et quid habebimus si veniamus ad te? *Ego reficiam vos.* Joann. VII, 37: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat.* Consequenter exponit invitationem. Et primo exponit; secundo rationem assignat, ibi, *Jugum enim meum suave est.* Circa primum sic. Posuerat invitationem, et ad quid; nunc vult ostendere quæ sit illa invitatio, dicens: *Tollite jugum meum super vos.* Sed quid est? Tu dicis, quod vis nos reficere, et a nobis auferre laborem, et statim præcipis ferre jugum? Credebamus esse sine jugo. Dico quod verum est, sine jugo peccati; Isa. IV, 9: *Jugum enim oneris ejus, et virgam humeri ejus, et sceptrum exactoris ejus superasti.* Non quod sitis sine lege Dei, sed sine jugo peccati; Psal. II, 3: *Projiciamus a nobis jugum ipsorum.* Osee ult., 2: *Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quoniam corruisti in iniquitate tua* etc. Ad Rom. VI, 18: *Liberati a peccato, servi facti estis justitiæ. Tollite* ergo *jugum meum,* scilicet documenta evangelica. Et dicitur jugum;

sicut enim jugum colla boum ad arandum jungit et ligat, sic doctrina evangelica utrumque populum ligat ad jugum suum. Et quid est illud: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde?* Tota enim lex nova consistit in duobus: in mansuetudine et humilitate. Per mansuetudinem homo ordinatur ad proximum. Unde Psal. CXXXI, 1: *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus.* Per humilitatem ordinatur ad se, et ad Deum. Isa. LXVI, 2: *Super quem requiescet spiritus meus nisi super quietum et humilem?* Unde humilitas facit hominem capacem Dei. Item dixerat, *Et ego reficiam vos.* Quæ est ista refectio? *Invenietis requiem animabus vestris.* Corpus enim non reficitur, quamdiu afficitur, et quando ulterius non afficitur, tunc dicitur refectum. Et sicut fames in corpore, sic desiderium in mente: unde impletio desideriorum est refectio; Ps. CII, vers. 5: *Qui replet in bonis desiderium tuum.* Et hæc requies est requies animæ; Eccli. LI, 35: *Modicum laboravi, et inveni multam requiem.* Sic in mundo mansueti non quietantur: unde *invenietis requiem* sempiternam, scilicet impletionem desideriorum. Sed non miremini si invito vos ad jugum, quia jugum meum non est onus. Quare? *Jugum enim meum suave est,* et delectabile; Psalm. CXVIII, 113: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! Et onus meum leve.* Et hæc possunt retorqueri ad duo. Jugo tenentur boves, sed onus portatur: unde jugum retorquetur ad præcepta negativa, onus ad affirmativa.

Sed videtur hoc esse falsum, quia onus legis novæ videtur gravissimum, sicut supra V, 21 dictum est: *Audistis quia dictum est antiquis, Non occides ..... Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio:* et sic videtur quod gravius onus sit. Item dictum est supra VII, 14: *Arcta est via, quæ ducit ad vitam.* Item Apostolus II Corinth. XI, 23: *In laboribus plurimis.* Unde videtur jugum gravissimum.

Ideo duo sunt consideranda: effectus doctrinæ et actus circumstantia; et in omnibus est levis in effectu doctrina Christi, quia immutat cor, quia facit nos non amare temporalia, sed magis spiritualia: qui enim amat temporalia, modicum amittere est ei magis grave, quam ei qui amat spiritualia, amittere multum. Lex vetus non prohibebat illa temporalia, ideo grave erat eis amittere; sed modo, etsi in principio aliquantulum grave, post tamen parum; Prov. IV, 11: *Ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris, non coarctabuntur gressus tui.* Item quantum ad actum lex onerabat actibus exterioribus. Lex autem nostra est in voluntate solum; unde ad Rom. XIV, 11: *Regnum Dei non est esca et potus.* Item lex Christi jucundat; unde Apostolus ad Rom. XIV, vers. 17: *Justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto.* Item quantum ad circumstantiam, quia multæ sunt adversitates; unde *qui pie in Christo Jesu volunt vivere, persecutionem patientur* etc. II ad Tim. III, vers. 12. Sed istæ non sunt graves, quia condiuntur condimento amoris, quia quando aliquis amat aliquem, non gravat eum quicquid patitur pro illo: unde omnia gravia et impossibilia levia facit amor. Unde si quis bene amat Christum, nihil est ei grave, et ideo lex nova non onerat.

CAPUT XII.

1. In illo tempore abiit Jesus per sata sabbato, discipuli autem ejus esurientes cœperunt vellere spicas, et manducare. Pharisæi autem videntes dixerunt ei: Ecce discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbatis. At ille dixit eis: Non legistis quid fecerit David, quando esuriit, et qui cum eo erant: quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Aut non legistis in lege quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, et sine crimine sunt? Dico autem vobis, quia templo major est hic. Si autem sciretis quid est, Misericordiam volo, et non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes. Dominus enim est filius hominis et sabbati. Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum. Et ecce homo manum habens aridam, et interrogabant eum dicentes: Si licet sabbatis curare, ut accusarent eum. Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ovem unam, et si ceciderit hæc sabbatis in foveam, nonne tenebit, et levabit eam? Quanto magis melior est homo ove? Ita licet sabbatis benefacere. Tunc ait homini: Extende manum tuam; et extendit, et restituta est sanitati, sicut altera. Exeuntes autem pharisæi consilium faciebant adversus eum quomodo perderent eum. Jesus autem sciens recessit inde, et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes. Et præcepit eis, ne manifestum eum facerent, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicen-

tem: Ecce puer meus quem elegi: dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, et judicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus. Arundinem quassatam non conteret, et linum fumigans non extinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium, et in nomine ejus gentes sperabunt.

2. Tunc oblatus est ei homo dæmonium habens, cæcus et mutus, et curavit eum, ita ut loqueretur et videret: et stupebant omnes turbæ, et dicebant: Numquid hic est filius David? Pharisæi autem audientes dixerunt: Hic non ejicit dæmones, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Jesus autem sciens cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum divisum contra se desolabitur: et omnis civitas, vel domus divisa contra se non stabit. Et si Satanas Satanam ejicit, adversus se divisus est; quomodo ergo stabit regnum ejus? Et si ego in Beelzebub ejicio dæmones, filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt. Si autem ego in spiritu Dei ejicio dæmones, igitur pervenit in vos regnum Dei. Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi prius alligaverit fortem? Et tunc domum illius diripiet. Qui non est mecum, contra me est: et qui non congregat mecum, spargit. Ideo dico vobis: omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus; spiritus autem blasphemiæ non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro. Aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum: aut facite arborem malam, et fructum ejus malum: siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii. Ex verbis enim tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis.

3. Tunc responderunt ei quidam de scribis et pharisæis dicentes: Magister, volumus a te signum videre. Qui respondens ait illis: Generatio mala et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ. Et ecce plusquam Jonas hic. Regina austri surget in judicio cum generatione ista, et condemnabit eam, quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Et ecce plusquam Salomon hic. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem, et non invenit. Tunc dicit: Revertar in domum meam unde exivi. Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam et ornatam. Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus secum nequiores se, et intrantes habitant ibi, et fiunt novissima hominis illius pejora prioribus. Sic erit generationi huic pessimæ.

4. Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus, et fratres stabant foris, quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua, et fratres tui foris stant quærentes te. At ipse respondens dicenti sibi, ait: Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei? Et extendens manum in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea, et fratres mei. Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse meus frater, soror, et mater est.

1 Supra audistis quomodo Dominus satisfecit discipulis, et increpavit eos; hic ostendit quomodo pharisæi reprimuntur. Et duo facit. Primo ostendit, quomodo redarguit pharisæos; secundo, quomodo commendantur discipuli. Et primo duo facit Primo ostendit quomodo confutantur detrahentes discipulis; secundo, quomodo detrahentes Christo, ibi, *Et cum inde transisset* etc. Circa primum primo ponitur occasio reprehensionis; secundo reprehensio, ibi, *Pharisæi autem videntes* etc.; tertio Christi excusatio, ibi, *At ille dixit eis* etc. Ponitur autem duplex occasio; una ex parte Christi, secunda ex parte discipulorum, ibi, *Discipuli autem ejus esurientes cœperunt vellere spicas.* Ex parte Christi dicit, *In illo tempore abiit Jesus per sata sabbato.* Sciebat Dominus quod discipuli hoc facturi essent, et tamen elegit Dominus hoc fieri, ut jam inciperet solvere sabbatum, ut habetur supra XI, 13: *Lex et prophetæ usque ad Joannem prophetaverunt.*

Sed notandum est quod dicitur, *In illo tempore;* quia quod hic ponitur designatio temporis, videtur pertinere ad ordinem historiæ; sed Lucas et Marcus alio ordine recitant; unde post illud quod respondet Dominus discipulis Joannis, ponitur istud: unde videntur omnia præcedentia ante mortem Joannis facta, hic vero post. Et hoc patet per omnia quæ dicuntur usque ad XIV cap. quæ continuantur, et hic fit mentio mortis Joannis; ideo intelligendum est quod imminente passione misit Joannes discipulos, et tunc decollatus est, et tunc hæc facta sunt post ejus mortem.

Abiit Jesus per sata sabbato. Per hujusmodi sata intelliguntur sacræ Litteræ Sator Christus est; infra XIII, 37: *Ipse est qui seminat.* Item populus cre-

dentium. *Discipuli autem esurientes cœperunt vellere spicas.* Hic duo consideranda sunt. Primo necessitas, quia esurientes. Et quare? Quia pauperes erant; unde I ad Cor. IV, 4: *Usque ad hanc horam et esurimus, et sitimus* etc. Secunda ratio, quia quotidie impediti erant propter turbas; unde vix habebant locum comedendi, ut habetur Marc. VI. Sed quomodo satisfecerunt? Datur nobis exemplum abstinentiæ; unde isti non magna fercula quæsierunt, sed spicas, juxta illud I Tim. VI, 8: *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus.* Mystice in avulsione spicarum intelligitur multiplicitas intellectus Scripturarum, vel conversio peccatorum. Deinde ponit reprehensionem pharisæorum, *Pharisæi autem videntes dixerunt ei: Ecce discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbatis.* Discipuli duo mala faciebant: primo quia spicas alienas vellebant; secundo, quia sabbatum violabant. Sed pharisæi de primo non reprehendebant, quia illud erat permissum in lege, Deut. XXIII; ideo quia permissum erat, non calumniabantur, sed quia in sabbato, calumniabantur. Et per hoc destruitur hæresis Hebræorum, qui dicebant legalia debere servari cum Evangelio. Et quia Paulus huic sententiæ contrariatur, ideo reprobant Paulum. Contra istos arguit Hieronymus, quia etiam discipuli non servabant. *At ille dicit eis.* Hic ponitur excusatio. Et primo quibusdam exemplis; secundo auctoritate, ibi, *Si autem sciretis.* Circa primum duo facit. Primo ponit exemplum in quo aliqui sunt excusati propter necessitatem; secundo, in quo aliqui propter sanctitatem, ibi, *Aut non legistis in lege* etc. Dicit ergo, *At ille dicit* etc. Lev. XXIV legitur quod de pura farinula fiebant duodecim panes, et isti ponebantur in mensa propositionis in sabbato, et in alio sabbato amovebantur, et ponebantur alii, et illi primi comedebantur a filiis Aaron. Item habetur I Reg. XXI quod quando David fugit a Saul, Abimelech divisit illis panes illos: et hoc est quod dicit, *Nonne legistis quid fecerit David quando esuriit?* Iste enim David erat homo bonus, de quo dicit Dominus quod invenit hominem juxta cor suum, I Reg. XIII, 8. Sed diceret aliquis: Ipse David erat propheta, ideo potuit accipere; ideo addit, *Et qui cum eo erant.* Panes propositionis dicebantur, qui in sabbato offerebantur, quibus non licebat uti secundum præceptum, ut habetur Lev. XXIII. Sed quid ad propositum? Quia quando hoc fecit, sabbatum erat. Et hoc patet, quia ibi dicitur: *Non habeo panes nisi quos abstuli de mensa Domini*, et hoc non faciebat nisi in sabbato. Item in die Calendarum fiebat festum neomeniæ: ideo si in sabbato accideret, violabatur ex necessitate.

Sed adhuc videtur quod non violavit, quia comedere in sabbato non est peccatum: unde videtur quod non violavit. Sed Chrysostomus dicit quod violavit magis sabbato, quia illos panes accepit quos nemini licebat esse, propter necessitatem. Sabbatum autem invenitur violatum a Machabæis propter necessitatem.

Item notandum, quod dicit Chrysostomus, quod quædam sunt præcepta, quæ præcipiuntur propter se, et hæc nulla necessitate frangi possunt; quædam vero non propter se, sed propter figuram, ideo talia loco et tempore possunt; sicut jejunium potest modo dimitti in necessitate. Ille autem panis alterius panis erat figura, scilicet panis altaris, qui non solum a sacerdote, sed etiam ab alio populo percipitur; ideo David figurat ibi populum. Unde Apoc. cap. V, 10: *Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes.*

Item ponitur aliud exemplum, quod ponitur propter sanctitatem. Et hoc ibi: *Nonne legistis in lege quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant?* In Levitico præceptum erat, quod oblatio duplicaretur in sabbato, quæ solebat fieri in aliis diebus, et tamen in templo fiebat, et in sabbato, quia fiebat ad obsequium templi et Dei: unde excusabantur sacerdotes. Unde istud exemplum applicatur, quia Apostoli totaliter erant dediti majori quam templo, scilicet Christo: unde dicit, *Nonne legistis quia sacerdotes violabant sabbatum?* nisi esset propter templum. *Dico autem vobis, quoniam templo major est hic.* Hic ponitur adverbium loci, cujus obsequio ipsi faciunt. Et quod insit aliquid majus templo, patet, quia corpus suum templum est. Item videndum, quod in primo exemplo non ponit, quod sit sine crimine. In secundo ponit, quod si ali-

quis frangit sabbatum propter necessitatem, non tamen propter hoc omnino caret crimine; sed si propter Deum, penitus excusatur a crimine. Deinde argumentatur ex exemplis. Et primo, quia misericorditer agendum est cum discipulis meis: *Quia si sciretis quid est, Misericordiam volo, et non sacrificium, numquam condemnassetis innocentes*, Osee VI. Et quomodo intelligendum est, dictum est superius. Prov. XXI, 3: *Misericordiam facere et judicium magis placet Domino quam victimæ*, etc. Est etiam argumentum aliud quod eos facit innocentes, scilicet obedientia: unde hæc possunt, quia præcipio eis, *quia Filius hominis* (ita se consuevit nominare) *est dominus sabbati*, et legislator non subjacet legi; Isa. XXXIII, 22: *Ipse est legifer noster;* ideo habet potestatem, quia habet auctoritatem. *Et cum transisset inde, venit ad synagogam eorum* etc. Supra positum est, quomodo Dominus repulit pharisæos derogantes discipulis; hic quomodo repulit se impugnantes. Adversabantur enim primo insidiando; secundo detrahendo; tertio tentando. Et secundum hoc repulit eos tripliciter. Secundo, ibi, *Tunc oblatus est ei homo dæmonium habens;* tertio, ibi, *Tunc responderunt ei quidam de scribis et pharisæis.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo insidiabantur doctrinæ Christi; secundo quomodo vitæ Christi, ibi, *Exeuntes autem pharisæi consilium faciebant adversus eum.* Circa primum duo facit. Primo ponitur insidiosa interrogatio; secundo Christi responsio, ibi, *Ipse autem dixit* etc. Circa primum tria facit. Primo locus describitur; secundo occasio; tertio interrogatio. Dicit ergo, *Et cum transisset inde, venit in synagogam.* Secundum litteram ita discipuli vellebant spicas, quos excusavit Jesus. Unde cum dicit, *Et cum transisset*, videtur eodem die inde transisse. Sed hoc excluditur Luc. VI, quia in alio sabbato; propter hoc non est intelligendum, quod statim; unde dicit, *Venit in synagogam*, ut prædicaret salutem, ut in Jo. XVIII, 20: *Ego semper docui in templo, et in synagoga, quo omnes Judæi conveniunt, et in occulto locutus sum nihil.* Et in Psal. XXXIX, 10: *Annuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna. Et ecce homo manum habens aridam.* Sequitur occasio interrogationis: quia *interrogabant eum* etc. Dicitur quod iste fuit cæmentarius, et habebat manum aridam. Per istum significatur genus humanum, cujus manus aruit per originale peccatum: vel quilibet peccator, cujus manus et virtus operativa aruit; et quandoque dextera, quia impotentes ad agendum bonum, quamvis potentes ad malum. Tunc ponitur interrogatio; secundo responsio. Dicit ergo, *Et interrogabant, si licet sabbato curare.* Videbant hominem potentem, ideo petierunt si licebat sabbato curare. Et hoc petebant tentantes, ut habetur Eccli. XIII, 14: *Ex multa loquela tentabit te.* Non enim animo discendi, sed potius accusandi petebant, ut habetur in Ps. XXVII, 3: *Loquebantur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.*

Sed hic est quæstio, quia Marc. III habetur quod Dominus interrogavit; hic autem dicitur quod illi interrogaverunt. Respondet Augustinus, quod utrumque factum est, quia quando ille stetit in medio, et petiit sanari, ipsi interrogaverunt, et Dominus fecit eum surgere, et tunc interrogavit. Vel aliter, quia illi observabant eum; unde parabant se ad petitionem, et tunc petiit, quia ipse sciebat, quod petebant ut accusarent eum.

Ipse autem dixit eis. Hic ponitur responsio. Et primo respondet verbo; secundo facto, ibi, *Tunc ait homini: Extende manum tuam.* In primo tria facit. Primo allegat consuetudinem; secundo comparationem, ibi, *Quanto magis melior est homo ove?* tertio inducit conclusionem, ibi, *Itaque licet sabbatis benefacere.* Dicit ergo primo, *Quis erit ex vobis homo qui habeat ovem unam; et si ceciderit hæc sabbatis in foveam, nonne tenebit, et levabit eam?* Consuetudo erat apud eos, quod si ovis caderet in foveam, quod eam die sabbati sublevabant: intantum enim erant avaritiæ dediti, quod præponebant damnum temporale damno spirituali. Unde conveniebat eis quod dicitur Eccli. X, 9: *Avaro nihil est scelestius.* Et sequitur post parum: *Animam enim suam venalem habet*, quia scilicet se exponit periculo et damno æterno pro modico lucro temporali. Secundo ponitur comparatio, *Quanto magis melior est homo ove?* Incomparabiliter, quia omnia sunt propter hominem: homini enim est com-

missum dominium omnium, ut habetur Gen. I, 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, et sequitur, *ut præsit piscibus maris, et volatilibus cœli, et bestiis terræ.* Et sic quod est ad imaginem, præest, sicut homo ovi. Ex his concludit, *Itaque licet benefacere*, scilicet hominibus prodesse; Isa. c. I, 16: *Quiescite agere perverse, discite benefacere*, quia scriptum est Ex. XX, 10: *Opus servile non facietis in eo.* Opus servile est peccatum, ideo licet benefacere.

Sed tunc est quæstio. Licetne omnia bona opera facere in sabbato? tunc enim liceret arare. Ideo dicendum, quod opus servile potest intelligi ad litteram, et mystice opus servile est peccatum; Jo. VIII, 34: *Qui facit peccatum, servus est peccati.* Item servile opus est, in quo magis exercetur corpus quam anima. Anima enim habet dominari corpori. Ideo consiliari non est opus servile. Unde possumus videre quæ excusant a sabbato. Dominus enim excusat discipulos ratione necessitatis, unde necessitas excusat. Item illa, quæ ad cultum Dei ordinantur immediate, ut thurificare etc. Item illa, quæ pertinent ad salutem corporis, ut facere medicinam, emplastra etc. Unde isti vituperantur, quia arctant præceptum legis.

Tunc ait homini: Extende manum tuam. In parte ista respondet facto, et hoc fuit eum curare; non enim curaret nisi licitum esset. Sequitur curatio, *Et restituta est sanitati sicut altera.* Mystice homo qui habet manum aridam, idest impotentem ad bene agendum, non potest melius curari quam extendendo manum suam in sublevationem pauperum. Unde Dan. IV, 24: *Peccata tua eleemosynis redime.* Et Eccli. III, 33: *Ignem ardentem extinguit aqua, eleemosyna resistit peccatis.* Et ibid. XVIII, 36: *Non sit manus tua porrecta ad accipiendum, et collecta ad dandum.*

Et nota quod primo habebat sinistram sanam, et restituta est sicut altera, dextra scilicet. Et hoc est, quia primo sunt homines potentes ad malum, ut habetur Isa. V, 22: *Væ qui potentes estis ad faciendum malum;* sed post sanantur per gratiam, et tunc sunt proni ad bene agendum; Rom. VI, 9: *Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete servire justitiæ in sanctificatione* etc.

Exeuntes autem pharisæi etc. Hic ostendit quomodo insidiabantur ei. Et primo ponuntur insidiæ; secundo ejus declinatio, ibi, *Jesus autem sciens recessit inde;* tertio auctoritas, ibi, *Ut impleretur quod dictum est per Isaiam prophetam.* Dicit ergo, *Exeuntes*, scilicet a synagoga, ut impleretur quod habetur in Psal. LIII, 3: *Synagoga potentium quæ sierunt animam meam.* Exierunt ergo, ut male agerent, sicut Job I, 12: *Egressus est Satan a facie Domini. Consilium fecerunt*, idest congregationem, quomodo illum perderent et occiderent, quia verbis eum vincere non poterant; Ps. I, 1: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum. Jesus autem sciens, recessit inde.* Hic ponitur quomodo insidias declinavit. Et primo tangitur declinatio; secundo fructus. Unde recessit, et quare? Quia nondum erat tempus patiendi. Item recessit, ut suis occasionem daret fugiendi, ut dictum est supra X. Item, ut se hominem monstraret. Item reliquit eos, ut non incitaret eos. Illud enim boni prædicatoris est, cum videt homines motos et incitatos, quod dimittat eos, ut videtur Eccli. VIII, 13: *Non incendas carbones peccatorum arguens eos, et ne incendaris flamma ignis peccatorum illorum. Et secuti sunt eum multi,* unde accessit ad eos qui eum diligebant, qui eum libenter audiebant. Unde Jo. X, 3: *Oves meæ vocem meam audiunt. Et curavit eos.* Ponitur curatio; Sap. XVI, 12: *Non ergo herba, neque malagma sanavit eos, sed sermo tuus qui sanat omnia.* Et in Ps. CVI, 26: *Misit verbum suum, et sanavit eos.* Et quomodo? *Præcepit eis ne manifestum eum facerent.* Et quare? Ut daret nobis exemplum vitandi humanam gloriam, sicut habetur sup. VI. Item ut parceret pharisæis, qui de factis suis calumniabantur. *Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam.* Hic introducit auctoritatem, quæ habetur Is. cap. XLII, 1. Et sciendum quod alii Apostoli dicunt auctoritates secundum hebraicam veritatem, alii secundum expositionem Septuaginta, alii sensum solum verbis exprimebant. Et tria facit. Primo describit naturam humanam, cum dicit, *Ecce puer meus*, quia puer fuit; Luc. XI, 43: *Puer autem Jesus remansit in templo.* Vocatur autem puer vel a puritate: quia *peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* etc. I

Petr. II, 22; vel secundum quod puer dicitur servus; unde *Ecce puer*, servus per servilem formam; Phil. II, 7: *Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens. Electus, quem elegi.* Nota, quod in unoquoque homine sancto sunt tria: divina electio, dilectio et effectus, qui est gratia: et hoc aliter in homine, aliter in Deo. In homine præcedit gratia; secundo diligit; tertio eligit. In Deo vero est e converso. Et hoc est, quia voluntas in homine non est causativa hujus effectus, quæ est gratia, sed amor et voluntas Dei est causa gratiæ; ideo primo eligit quem vult esse bonum; secundo diligit; deinde gratiam adjungit. Unde secundum hoc tria ponit. Primo electionem etc. In originali non est ly *electus*. Dicit ergo, *Ecce puer meus, quem elegi* etc., et hoc quantum ad duplicem electionem; quæ omnino Christo conveniunt secundum humanam naturam. Ad duo enim est electus. Scilicet ad hoc quod sit Filius Dei, ut habetur Rom. I, 4: *Qui prædestinatus est Filius Dei* etc., et Ps. LXIV, 5: *Beatus quem elegisti et assumpsisti.* Item est electus ad opus redemptionis humanæ, ut Jo. III, 16: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret* etc. Item elegit ut diligat; unde dicitur *Dilectus meus:* si enim aliquos diligit, multo magis unigenitum suum. Unde Jo. III, 34: *Non ad mensuram datus est ei spiritus.* Et si diligat aliquos, istum tamen speciali dilectione; unde dicit, *In quo complacuit animæ meæ*, idest voluntati meæ: et hæc est specialis dilectio, quia voluntas non quiescit nisi ubi invenit placitum. Nihil autem placet, nisi per gratiam, et nihil gratum defuit Christo; unde supra III, 17: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Deinde ponit gratiæ collationem, *Ponam spiritum meum super eum*, ut habetur Joel. II, 28: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem.* Sed in Christo non solum de spiritu, sed totum spiritum effudit, ut habetur Jo. III, 34: *Non ad mensuram datus est ei spiritus;* et Isa. XI, 2: *Requiescet super eum spiritus Domini.* Et hoc inquantum habet formam servi. Sed quid faciet? quod officium habebit? *Judicium gentibus nuntiabit*, idest docebit gentes judicia Dei. Antiquitus gloriabantur Judæi se esse populum Dei peculiarem; unde dicebant (Ps. CXLVII, 20): *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis.* Sed illud dictum est gentibus. Unde, *Nuntiabit gentibus*, materialiter, quia potestatem judicandi accepit super gentes; Act. X, 42: *Ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum.* Et Jo. V, 22: *Pater omne judicium dedit Filio.* Item estne idoneus? Quia in judicio duo sunt necessaria, clementia et justitia. Et utrumque ostendit. Et primo quod clementiam habeat. Et quia clementia potest esse in verbis, secundo in factis, quia aliqui etsi non possint aliquid, conqueruntur verbo; ideo hæc amovet ab eo; unde dicit, *Non contendet;* I Pet. II, 23: *Cum malediceretur, non maledicebat.* Et bene congruit ei quod dicitur Prov. XX, 3: *Honor est homini qui separat se a contentionibus.* Item aliqui non contendunt, sed murmurant. Sed hoc non faciet iste, quia *non clamabit.* Unde Is. LIII, 2: *Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.* Clamor ex affectione procedit. Et Apostolus præcipit ad Ephes. IV, 31: *Omnis indignatio et clamor auferatur a vobis.* Aliqui non clamant, sed conqueruntur: et hoc amovetur, *Nec aliquis in plateis audiet vocem ejus.* In plateis vocem emittunt, qui ambulant in viis peccatorum; Threnor. c. IV, 1: *Dispersi sunt lapides sanctuarii;* Prov. I, 20: *Sapientia dat vocem in plateis.* Tamen iste inter eos non audietur. Vel aliter per plateas intelligimus Gentiles, quoniam sunt extra sanctuarium. Et licet Christus sustineat prædicari gentibus, tamen in propria persona non prædicavit eis. Unde in plateis non audietur, idest inter Gentiles. Ita ergo erat patiens in verbo. Item in facto, *Arundinem quassatam non confringet.* Et hoc dupliciter; potest enim legi primo specialiter quantum ad Judæos; secundo generaliter quantum ad omnes. Quantum ad Judæos duo erant in eis, scilicet regia potestas, et sacerdotalis dignitas. Regia potestas significatur per arundinem, quæ jam quassata erat, quia Romanis erant subditi; ideo facile erat ei ita quassare arundinem. Et bene signatur per arundinem, quia arundo mobilis est, ut habetur supra XI, 7: *Quid existis in desertum videre? arundinem vento*

agitatam? Et linum fumigans non extinguet. Per linum fumigans sacerdotium significatur: unde sacerdotes lineis vestibus induebantur. Item *fumigans:* fumus enim extinguitur per ignem. Item fumus fit per debilem ignem, qui plus resolvit quam consummat, et hinc generatur fœtor. Hi ergo erant sicut linum fumigans, quia non totaliter fidem amiserant: nec tamen tantum habebant quod cohiberent se a malis. Unde quamvis posset juste extinguere, tamen linum fumigans non extinguet. Item alio modo exponitur quoad omnes, ita quod per arundinem quassatam intelligantur peccatores. Per linum fumigans, quod aliquantulum habet calorem, intelliguntur qui non in peccato sunt, sed tepidi sunt ad opus bonum, et habent aliquid gratiæ. Unde vult dicere: Neque peccatoribus præcludit viam salutis. Unde ipse dicit, Ezech. cap. XVIII, 23: *Numquid voluntatis meæ est mors impii?* Item si aliquis habet gratiam, non extinguet eam. Unde in hoc datur nobis exemplum quod non debemus gratiam alicujus, quam Dominus dedit ei, extinguere, sed potius fovere. Item non faciet judicium, *donec ejiciat ad victoriam judicium.* Et hoc potest legi specialiter de Judæis, scilicet quando omnes vicerit, quia imponebant quod in Beelzebub dæmonia ejiciebat; et confutavit eos, tunc imposuit judicium super eos. Et hoc impletum est per Titum et Vespasianum. Et non solum istud fiet; sed ipsis destructis, *in nomine ejus gentes sperabunt.* Unde Gen. XLIX, 10: *Ipse erit expectatio gentium.* Vel aliter. Ita sustinet voluntatem, et neminem judicat; sed cum inimica mors destruetur, tunc omnes gentes adhærebunt ei, et hoc erit in die judicii.

2. Supra repulit Dominus eos qui calumniabantur et suæ doctrinæ, et suæ vitæ; hic vero repellit eos qui suis miraculis detrahunt. Et primo ponitur miraculum; secundo perversitas detrahentium; tertio confutatio eorum. Secunda ibi, *Et stupebant omnes turbæ* etc.; tertia ibi, *Jesus autem sciens cogitationes eorum, dixit eis* etc. Circa miraculum duo ponuntur. Primo ponitur multiplex infirmitas; secundo perfecta curatio, ibi, *Et curavit eum, ita ut loqueretur, et videret.* Dicit ergo, *Tunc oblatus est ei homo dæmonium habens.* De hoc habetur Luc. II sub aliis verbis. Sed non est inconveniens; quod recitatur in uno, subticetur in alio. Per istum significatur gentilitas, vel peccator, qui dæmonium habet inquantum servus, quia *qui facit peccatum, servus est peccati*, Jo. VIII, 34. Iste est cæcus privatus lumine gratiæ; unde Isa. LIX, 10: *Palpavimus sicut cæci parietem, et quasi absque oculis attrectavimus* etc. Item mutus a confessione fidei. In Ps. XXXVIII, 3: *Obmutui, et silui a bonis* etc. Et alibi (Ps. XXXI, vers. 3): *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea.* Sequitur perfecta curatio, *Et curavit eum*, expellendo mutitatem, ita ut *loqueretur:* expellendo cæcitatem, ita ut *videret.* Unde datur perfectio sanitatis; Ps. CII, 3: *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.* Unde illum non dimisit nec cæcum, nec mutum. Sequitur effectus miraculi, scilicet turbarum admiratio, *Et stupebant omnes turbæ* etc. Item eorum confessio; unde *dicebant*, idest confitebantur, *Numquid iste est filius David?* Promissum erat in prophetis, quod Christus de semine David nasceretur; Jer. XXIII, 5: *Suscitabo David germen justum.* Sed videtur impletum, quod supra dictum est cap. II, 25: *Quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis* etc. Unde turbæ confitebantur. *Pharisæi autem videntes dixerunt: Hic non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebub*, qui est Deus Accaron, ut habetur IV Reg. I; qui dicitur Deus muscarum propter turpissimum ritum sanguinis immolatitii, ratione cujus multæ muscæ congregabantur. Ideo credebant illum dæmonem principem dæmoniorum, ideo credebant in potestate illius posse ejici dæmonia; Jerem. V, 5: *Ibo ad optimates, et loquar eis.* Et paulo post, *Et ecce magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula. Jesus autem sciens cogitationes eorum* etc. In parte ista repellit Dominus detrahentes. Et primo arguit contra dicta; secundo contra dicentes, ibi, *Ideo dico vobis: Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus; spiritus autem blasphemiæ non remittetur.* Dictum redarguit quadruplici argumento. Secundum ibi, *Et si Satanas Satanam ejicit, adversus se divisus est.* Tertium autem ibi, *Quomodo ergo stabit regnum ejus?* Quartum ibi, *Qui non est mecum, contra me est.* Primum expres-

sissime ponitur: *Omne regnum contra se divisum desolabitur.* Primo ponit majorem, cum dicit, *Omne regnum* etc. Triplex est communitas: domus, sive familiæ, civitatis, et regni. Domus est communitas consistens ex his, per quos fiunt communes actus; ideo consistit ex triplici conjugatione, ex patre et filio, ex marito et uxore, ex domino et servo. Communitas civitatis omnia continet quæ ad vitam hominis sunt necessaria: unde est perfecta communitas quantum ad mere necessaria. Tertia communitas est regni, quæ est communitas consummationis. Ubi enim esset timor hostium, non posset per se una civitas subsistere; ideo propter timorem hostium necessaria est communitas civitatum plurium, quæ faciunt unum regnum. Unde sicut vita in quolibet homine, ita pax in regno; et sicut sanitas nihil est, nisi temperantia humorum, sic pax est cum unumquodque retinet ordinem suum. Et sicut recedente sanitate, tendit homo ad interitum; sic de pace; si a regno discedit, tendit ad interitum. Unde ultimum quod attenditur, est pax. Unde Philosophus: " Sicut medicus ad sanitatem, sic defensor reipublicæ ad pacem. „ Ideo dicit, *Omne regnum in se divisum desolabitur.* Oseæ c. x, 2: *Divisum est cor eorum, nunc interibunt.* Isa. III, 5: *Tumultuabitur puer contra senem, et ignobilis contra nobilem. Et si Satanas Satanam ejicit, adversus se divisus est.* Ejectio importat actionem violentam; ideo oportet, quod ubi est contradictio, sit divisio, quia *inter superbos semper sunt jurgia,* Prov. XIII, 10.

Sed posset quis dicere: Non est ejectio: quia voluntarie exit. Sed hoc non habet locum, quia talis exitus non est ejectio, sed fit ex obedientia alio imperante; unde hic esset voluntarius exitus. Sed quod involuntarie exeant, apparet per hoc quod dictum est supra, quod inceperunt gemere, et clamare (supra VIII, 29), *Quid nobis et tibi, Jesu Fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos.* Ergo est divisio.

Quomodo ergo stabit regnum ejus? Quod ad propositum Hieronymus exponit sic: *Quomodo stabit regnum ejus?* quasi dicat, Regnum diaboli stat in peccatoribus usque ad diem judicii, quia tunc evacuabitur omnis potestas. Unde si hoc esset, jam esset finis mundi. Rabanus sic. *Quomodo stabit regnum ejus?* Quia si pugnatur contra eum: ergo est in casu; ergo a regno suo debetis cavere. Hilarius. *Quomodo stabit?* quasi dicat: De potestate mea est, quod ego faciam, quod unus expellat alium. Ergo ego destruo regnum diaboli, et ex hoc debetis mihi adhærere. *Si ego in Beelzebub.* Hic ponitur secunda ratio. Si ego ejicio aut hoc facio virtute dæmonis, aut virtute Spiritus sancti: quid autem horum sit, non debetis mihi detrahere. Et primo prosequitur primam; secundo secundam, ibi: *Si autem ego in spiritu Dei ejicio dæmones* etc. Dicit ergo, *Si ego in Beelzebub ejicio dæmones, filii vestri in quo ejiciunt?* Hieronymus exponit dupliciter. Uno modo de exorcistis, de quibus habetur Act. XIX, quod quidam exorcistæ ejiciebant dæmonia in nomine Jesu Christi. Unde *si ego in Beelzebub ejicio dæmones, filii vestri in quo ejiciunt?* quasi dicat, filii vestri ejiciunt. Si ergo de his non calumniamini, nec de me debetis calumniari. Ideo accipitis personam. Unde, *Judices vestri erunt.* Quia ego ejicio in virtute Dei, ideo ipsi judicabunt, sicut infra de regina austri, quod ipsa judicabit. Vel potest exponi de Apostolis, *Filii vestri*, idest Apostoli. Appellat autem eos filios eorum, et non discipulos, ut magis moveantur ad eos. Item ut derogantes eis, seipsos redarguant: quia si isti qui filii vestri sunt, ejiciunt, similiter vos faceretis, si præpararetis vos. Ideo quia isti sunt conscii, quod hoc facio potestate mihi tradita, non in Beelzebub, *ideo judices vestri erunt*, non solum comparatione, sed auctoritate, sicut habetur infra c. XIX, 28: *Sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Si autem ego in spiritu Dei ejicio dæmones, igitur pervenit in vos regnum Dei;* quasi dicat: Stultus est qui repellit a se quæ in bonum suum cedunt; hoc autem, scilicet expellere dæmones, redit in bonum vestrum. Inde ergo potestis colligere quod in Spiritu sancto, quia digitus Dei est Spiritus sanctus, sicut Filius manus. Nec tamen est inde aliqua invocatio, sed solum fit istud ex auctoritate. Unde *si in spiritu Dei ejicio dæmones* etc. Sed quare dicitur ejectio dæmonum fieri in Spiritu sancto? Quia ei amor et bonitas appropriatur; ideo repellere diabolum nulli bene ita con-

venit sicut personæ Spiritus sancti. *Pervenit in vos;* Luc. XVII, 21: *Regnum Dei intra vos est.* Et quod fit a Christo potestis cognoscere, et hoc est vestra utilitas, ideo dicit *In vos.* Vel aliter. *Regnum Dei*, idest dominium Dei in hominibus; infra I ad Cor. XV, 25: *Oportet autem illum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus ejus.* Si ergo dæmones jam suppeditari incipiunt, jam pervenit in vos regnum et dominium Dei. *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis?* etc. Hic ponitur tertia ratio, per quam Dominus dicta pharisæorum confutare intendit, et est argumentum ex his quæ accidunt erga homines. Quia cum aliquis est potens in domo sua, non potest inde ejici, nec vasa ejus disrumpi, nisi fortior superveniat. Sed Christus spoliat vasa diaboli, expellendo eum ab hominibus, in quibus est ut in vasis propriis. Ergo Christus fortior est eo. Et hanc rationem ponit sub his verbis. *Fortis.* Iste est diabolus, qui fortis dicitur ex virtute; Job XLI, 24: *Non est potestas, quæ huic valeat comparari.* Et fortior efficitur per consensum, quia qui consentit, dat vires supra se; Isa. XIX, v. 2: *Pugnabit vir contra fratrem, civitas contra civitatem, et tradam Ægyptum in manu dominorum crudelium.* Domus ista est mundus, vel congregatio peccatorum, non quia mundum creavit, sed quia ei consentiendo obedivit; unde Jo. XII, 31 dicitur *Princeps hujus mundi.* Vasa ejus sunt homines. Vas dupliciter accipitur. Vas alicujus dicitur quod plenum est illo, ut dicitur vas aquæ, quia plenum est aqua, vel vas olei, quia plenum est oleo; sic aliqui vasa diaboli, quia pleni diabolo, et hoc secundum corpus, ut obsessi a diabolo: secundum animam vero illi quorum corda sunt in plenaria voluntate diaboli, ut dicitur de Juda. Aliquando vasa dicuntur quælibet instrumenta ad quodcumque officium deputata; unde dicitur vas diaboli, qui occasionem peccandi aliis tribuit. Et quocumque modo sumatur, diripit Christus vasa diaboli; ad Coloss. c. II, 15: *Expolians principatus, et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in seipso* etc. Hoc tamen non sufficit, nisi alliget fortem; unde, *Nisi prius alligaverit fortem.* Quæ est hæc alligatio? Quia potestas nocendi, quam habet a seipso, cohibetur a Deo. Unde ex virtute naturæ suæ potest multa facere, sed ex virtute Dei cohibetur, sicut homo ligatus cohibetur ne impleat quod vult. Unde Psalm. CXLIX, 8: *Ad alligandos reges eorum in compedibus. Et tunc domum ejus diripiet*, quia eo ligato, homines ligati disrumpentur; Isa. c. XLIX, 45: *Captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit a robusto salvabitur. Qui non est mecum, contra me est.* Hic ponitur quarta ratio, et hic dat firmitatem omnibus. Posset enim aliquis dicere: Si per victoriam auferres, posset procedere ratio; sed non facis per violentiam, sed per passionem, ideo non est signum quod alligaveris. Ideo ponit quartam rationem. Ratio talis est. Quæ conveniunt in uno aliquo, opus simile habent: unde qui opera similia faciunt, non se ad invicem impediunt. Sed ego contraria opera facio eis. Ideo *qui non est mecum, contra me est.* Primo ponit rationem in generali; secundo exemplificat in speciali. Dicit ergo, *Qui non est mecum* etc. Et diabolus apparet quod non est mecum, quia contrarius est operibus meis; II ad Cor. VI, 15: *Quæ conventio Christi ad Belial?* Quod autem sit contra eum, habetur Eccli. XXXIII, 15: *Contra vitam mors, et contra virum justum peccator;* sic contra hominem diabolus, qui est pater peccati. Sed in quo contrariatur ei? *Et qui non congregat mecum, spargit.* Dominus enim congregat; Isa. XL, 11: *In brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit eos; fœtas ipse portabit.* Diabolus autem dispergit; unde Joan. X, 12: *Lupus rapit et dispergit oves.*

Sed Luc. IX, 50 habetur, *Qui non est adversus vos, pro vobis est* etc. Hic autem dici videtur contrarium. Chrysostomus dicit quod utrumque particulariter dictum est: unde non intelligitur universaliter, sed in casu, et specialiter, quod qui non habet pactum mecum, contra me est. Unde ibi vocabat discipulos, hic diabolos. Vel aliter possumus dicere, quod aliter est de Deo, et de homine. Constat, quod Deus naturalis est finis in quem omnia tendunt; ideo qui non est cum Deo, oportet quod sit separatus ab eo; unde III Reg. XVIII, 21: *Ut quid claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum.* Sed de homine ad hominem non est ita, quia qui non est pro me, non propter hoc

contra me est. *Ideo dico vobis, omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus* etc. Postquam confutavit dictum ipsorum, hic invehitur contra eos. Primo ex gravitate peccati; secundo ex mala intentione; tertio ex futuro judicio. Secunda ibi: *Aut facite arborem bonam* etc. Tertia ibi, *Dico autem vobis* etc. Circa primum facit duo. Primo præmittit quasdam sententias generales; secundo explicat, ibi, *Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis* etc. Dicit ergo: Ita factum est sicut dicitis, *ideo dico vobis* etc. Et ponit duas sententias. Primo de remissione generaliter peccati: *Dico: Omne peccatum*, scilicet facti, *et blasphemia*, scilicet dicti, *remittetur hominibus*, scilicet si pœniteant. Unde in Psal. CII, 3: *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.* Et alibi, Psal. XXXI, 1: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.* Et in hoc destruitur opinio Novatii, qui dicebat quod non omnia peccata sint remissibilia: hic autem dicitur, quod omne peccatum est remissibile. Secundo ponit speciale, quod non remittitur, dicens, *Spiritus autem blasphemiæ non remittetur*, idest voluntas blasphemandi, scilicet quando ex certa malitia blasphemat. Et hæc dicta sunt generaliter. Deinde accedit ad speciem, et exponit. Et primo primum dictum exponit. Ita dictum est, quod omne peccatum etc. Et quod hoc sit verum, ostendo de isto, quia blasphemia quæ est contra Filium, remissibilis est. Unde, *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei*, scilicet si pœniteat. *Qui autem dixerit contra Spiritum sanctum* verbum, *non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro.* Et, ut dicit Augustinus, hæc verba ita sunt difficilia, quod non sunt fortiora verba in Evangelio. Dicendum ergo, quod triplex est modus exponendi. Quidam exponunt ad litteram, quia ipsi videbant ipsum miracula facientem, et opera Spiritus sancti, et dicebant eum habere spiritum immundum; ideo blasphemabant contra Spiritum sanctum. Et in hoc diversa est expositio. Quidam dicunt quod utrumque debet referri ad personam Filii. Sed in Filio duplex est natura, divina et humana; et secundum divinam et spiritus est et sanctus est. Unde Filius dicitur Spiritus sanctus, non secundum quod sumitur in ratione unius vocabuli, et sic exponit Hilarius. Et est sententia. Quicumque dixerit verbum contra Filium, et contra humanam naturam motus ex infirmitate, habet excusationem; sed quicumque dixerit contra divinam, hic non habet rationem veniæ. Alii exponunt de Spiritu sancto, secundum quod est tertia in Trinitate persona. Unde quicumque dixerit contra Filium hominis, idest humanam naturam, remittetur ei; sed qui contra Spiritum sanctum operantem, hic non habet veniam. Hæc videtur plena expositio, et hanc videtur dicere textus.

Sed Augustinus objicit sic. Constat quod omnes pagani blasphemant, quia non credunt Spiritum sanctum esse in Ecclesia. Item multi sunt hæretici, et tamen istis non præcluditur via veniæ. Item multi Judæi etc. Sed posset aliquis dicere: Intelligendum est post acceptam fidem. Sed ad hoc: Si hoc sic est, est ne neganda ei pœnitentia, si pœniteat? Item non dicit, Quicumque Christianus, sed generaliter, *Quicumque.* Quomodo ergo solverit? Augustinus solvit dupliciter. Una est expositio *in sermone Domini in monte*, et illam retractat. Aliam vero ponit *in libro de verbis Domini.* Unde intelligere debetis, quod peccatum in Spiritum sanctum non dicitur blasphemia Spiritus sancti, sed accipitur ex modo peccandi. Spiritui sancto attribuitur bonitas, caritas et amor; bonitati malitia respondet, caritati invidia. Si quis ergo cognoscens veritatem, ex malitia deroget veritati, peccat in Spiritum sanctum. Item si aliquis videat opera sanctitatis in aliquo, et ex invidia deroget: invidia enim sanctitatis, non personæ, peccatum irremissibile est; non quia impossibile sit quod remittatur, sed quia tanta labes est peccati, quod ex divina justitia fit quod non pœniteat. Unde illi qui dicebant, quod in Beelzebub dæmonia ejiciebat, non peccabant in Spiritum sanctum, ut ait Augustinus, quia ad profundam malitiam non venerant etc. Sed hoc incepit dicere, non quia hoc facerent, sed ut ipsi qui inceperant, caverent ne ad hunc statum venirent. Hunc sensum reprobat, et retractat Augustinus, quia sic esset aliquis status, pro quo non esset orandum, quod non est verum in via. Ideo a-

liter exponit *in libro de verbis Domini*, et est talis. Notate quod non dixit, Quicumque dixit verbum blasphemiæ, sed, *Verbum* infinite. Sed tale quod infinite ponitur, non universaliter tenetur, sed aliquando particulariter, ut Jo. xv, 22: *Si non venissem, et locutus non fuissem eis, peccatum non haberent;* non simpliciter, sive universaliter, sed non haberent peccatum infidelitatis: ita similiter qui dixit verbum; non quodcumque verbum, sed tale verbum est, quod si dicatur, irremissibile est. Quod autem sit illud, dicit Augustinus. Spiritus sanctus caritas est, per quam membra Ecclesiæ capiti Christo uniuntur, et omne peccatum remittitur per Spiritum sanctum. Quod etsi remittit tota Trinitas, tamen Spiritui sancto appropriatur propter amorem. Ille ergo qui habet cor impœnitens, loquitur contra Spiritum sanctum. Unde ipsa impœnitentia opponitur caritati Spiritus sancti. Unde non quicumque quodcumque verbum dixerit, sed istud verbum, scilicet verbum impœnitentiæ, istud irremissibile est. Et dicit *Verbum*, non Verba, quia consuetudo est in Scriptura, multa verba unum verbum dicere; unde in Isaia Dominus sæpe dicit, Dices verbum meum, licet multa verba ei diceret. Unde non contradicit ei quod dictum est supra, ibi, *Dico vobis, omne peccatum et blasphemia* etc., quia qui contra Spiritum sanctum dixerit verbum, blasphemat. Unde quidam magister interrogatus, quid esset peccatum in Spiritum sanctum, dixit, Impœnitentia thesaurizat sibi iram.

Sed quid est quod non remittitur neque in hoc sæculo, neque in futuro? Numquid aliqua peccata remittentur in futuro? Augustinus dicit quod non. Ergo non dicitur quod aliqua in præsenti et alia in futuro remittantur; sed ideo quod sic hic remittitur peccatum, ut valeat in futuro Vel aliter. Quia quædam peccata, scilicet mortalia, in præsenti remittuntur, sed alia, scilicet venialia, in futuro; sicut si aliquis moritur in aliquo veniali, constat quod remittatur. Unde aliqua misericordia erit in futuro, quia tunc adhuc erit viator.

Chrysostomus valde plane exponit, et dicit, quod hic loquitur de duplici blasphemia: contra Filium hominis, et Spiritum sanctum. Isti blasphemabant Filium hominis, quia dicebant quod potator erat vini. Item alia eorum blasphemia erat contra Spiritum sanctum, quia dicebant quod in spiritu dæmoniacò ejiciebat dæmones. De prima habebant excusationem, quia non sciebant; sed de hoc quod contra Spiritum sanctum dicebant, non habebant excusationem, quia non sciebant per Scripturas, et ideo non remittetur.

Sed quid est quod dicit: *Neque in hoc sæculo, neque in futuro?* Dicitur hoc quia aliquod peccatum punitur in hoc sæculo, aliquod in alio, aliquod hic et ibi. Quoddam in hoc sæculo tantum, ut patet in pœnitentibus. Quoddam in futuro tantum, ut illi de quibus dicitur Job c. xxi, 13: *Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt.* Quod vero hic et in futuro, est peccatum in Spiritum sanctum: unde *non remittetur neque in hoc sæculo, neque in futuro:* non quia fiat remissio in futuro, sed quia pœna erit in futuro. Unde sensus est quod non remittetur, quin pœnam patiatur in hoc sæculo, et in futuro. Sic loquuntur sancti de peccato isto.

Notandum autem quod Magister in *Sententiis*, dist. xliii, lib. 2, ponit distinctionem, et assignat sex species peccati in Spiritum sanctum: desperationem, præsumptionem, impœnitentiam, obstinationem, impugnationem veritatis agnitæ, et invidiam fraternæ gratiæ. Unde dicuntur in Spiritum sanctum peccare, qui contra appropriata Spiritui sancto peccant. Patri appropriatur potentia, Filio sapientia, Spiritui sancto bonitas. Ille ergo in Patrem dicitur peccare, qui ex infirmitate peccat: ille in Filium qui ex ignorantia: ille in Spiritum sanctum qui ex malitia.

Sed sciendum, quod peccare ex malitia est quando quis voluntarie peccat, quod est ex certa malitia: et hoc dupliciter: vel quia habet inclinationem ad peccatum, vel quia non habet. Quando enim aliquis homo peccata committit multa, ex hoc relinquitur in eo habitus peccandi, et sic peccat ex electione. Item aliquis peccat, quia removetur id per quod retrahebatur a peccato. Retrahitur autem a peccato per spem vitæ æternæ: unde qui non sperat in vitam æternam, peccat ex certa malitia. Ad Ephes. iv, 19: *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ.* Unde qui peccat

ex inclinatione, peccat in Spiritum sanctum, scilicet ex hoc quod recedit ab eo quod retrahit a peccato. Hoc autem fit sex modis. In Deo enim sunt misericordia et justitia. Ex contemptu misericordiæ fit desperatio; ex contemptu justitiæ præsumptio. Item ex parte aversionis, quia convertit se ad bonum fragile, sic fit obstinatio. Item ex parte aversionis, quia non proponit ad Deum reverti, fit impœnitentia. Item ex parte remedii, scilicet spei et caritatis, fit impugnatio veritatis agnitæ, et invidentia fraternæ dilectionis. Hæc sunt peccata in Spiritum sanctum. Si ergo sit impœnitentia actualis, sic non remittitur; non quia non remittatur omnino, sed quia non facile remittitur, quia non habet aliquam rationem remittendi, sed ex sola gratia Dei, ut si aliquis habeat febrem, utpote tertianam, habet unde sanari potest; sed si habet emitriteum, non habet unde sanari possit de se, quia non sanatur nisi ex divino adjutorio.

Sequitur, *Aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum, aut facite arborem malam, et fructum ejus malum.* Supra Dominus confutavit pharisæorum ritum, prout erant contra ipsius opera loquentes, ostendens gravitatem peccati; nunc contra ipsos dicentes pravam ejus esse doctrinam. Et primo ponit similitudinem; secundo adaptat; tertio rationem assignat. Secunda ibi, *Progenies viperarum* etc.; tertia ibi, *Ex abundantia cordis os loquitur.* Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem; secundo inducit probationem, ibi, *Siquidem ex fructu arbor cognoscitur.* Dicit ergo, *Aut facite arborem bonam et fructum ejus bonum* etc. Istud dupliciter exponitur. Una expositio secundum Chrysostomum et Hieronymum; alia secundum Augustinum. Secundum Joannem Chrysostomum sic exponitur. Vult ostendere vituperationem eorum esse irrationabilem; unde comparat actus ad vitam, sicut fructus ad arborem. Si aliquis videt fructum bonum, judicat arborem esse bonam; similiter e converso si malum. Isti videbant actus Christi, puta expellere dæmones, et hoc erat bonum; ideo valde irrationabile est quod dicitis. Et optime procedit ab effectu in causam, ut dicit Apostolus Rom. I, 20: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* etc. Unde vult dicere: Aut vos, scilicet pharisæi, facite, idest concedatis, quia si fructus bonus est, quod arbor bona est: aut facite, idest dicite quod fructus malus est, et ita arbor mala. Et hoc non potestis dicere. Augustinus autem refert ad intentionem. Isti dicebant, quod in Beelzebub dæmonia ejiciebat. Vult ergo ostendere ex qua radice hoc processerit, quia ex malitia cordis: ideo dicit, *Aut facite.* Hic ponuntur duo, unum meritorium, ut fiat, *Facite* etc., et date operam et studium ut sitis arbor bona, quod non potest homo sine præparatione. Unde facite ut sitis arbor bona, et tunc erit fructus bonus, et verba bona. Quod autem sequitur, est ut caveant, scilicet, *Aut facite arborem malam, et fructum ejus malum:* aut studebitis malitiæ, et sic eritis arbor mala, et fructus malus; Jer. II, 21: *Ego plantavi te vineam meam electam, quomodo conversa es mihi in pravum, vinea aliena?* Secundum autem utramque lecturam convenit probatio quæ sequitur, *Siquidem ex fructu arbor cognoscitur* etc., quia per fructum bonum bona, per fructum malum mala. *Progenies viperarum* etc. Et hoc diversimode subditur præmissis secundum diversas expositiones. Secundum Augustinum est quædam applicatio ad propositum sic. Dictum est, *Aut facite* etc. Et vos facitis malum. Vos estis arbor mala, et quia arbor mala, mala facitis, quia non potestis bona lóqui. Secundum expositionem aliorum ostendit ex quo procedat hæc malitia, et vocat pharisæos progenies viperarum, quia qui a pueritia malitiam habent, firmius tenent; ideo malitia viperæ dicitur malitia eorum; Prov. cap. XXII, vers. 6: *Adolescens juxta viam suam, cum senuerit, non recedet ab ea.* Ideo pluries qui parentes habent malos, promptiores sunt ad malum; Jer. c. XIV, 20: *Cognovimus iniquitates patrum nostrorum.* Unde bonum est, quod homo a consuetudine subdat se bono operi. Item natura serpentum est, quod cum lingua venenum ejiciunt, sic mali faciunt; Job XX, 16: *Occidit eum lingua viperæ.* Et in Ps. CXXXIX, 4: *Acuerunt linguas suas sicut serpentes;* ideo dicit: *Quomodo potestis bona loqui?* Non dicit bona facere, sed loqui, quia filii estis viperæ, quæ nocet lingua; ideo cum sitis imitatores patrum sceleris, quomodo potestis bona loqui? quasi dicat, non po-

testis. Et assignat rationem: et primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Bonus homo de bono thesauro profert bona* etc. Dicit ergo: Ita non potestis loqui. Unde? *Quia mali estis.* Quare? *Quia ex abundantia cordis os loquitur*, quia vox est signum intellectus. Dicit, *Ex abundantia cordis*, quia, secundum Chrysostomum, cum aliquis ex malitia loquitur, signum est quod major malitia sit in corde, quia de hoc quod intus retinet, nullum timet. Dum ergo aliquid ex malitia profert, signum est quod magis sit intus, quod proferre non audet. Ideo dicit: *Ex abundantia cordis os loquitur.* Et ex abundantia malitiæ interius os loquitur, et hoc est in bono, et in malo. Unde Jer. xx, 9: *Factus est sermo Domini in me quasi ignis* etc. Item in malo similiter, quia aliqui ex malitia concipiunt aliquid quod non possunt retinere; Job xxxii, 18: *Coarctat me spiritus uteri mei* etc. *Bonus homo de bono thesauro profert bona.* Quod dixerat: *Ex abundantia cordis os loquitur*, exponit in particulari. Verbum quod egreditur de cogitatione, est sicut donum quod egreditur de thesauro. Unde si cogitatio est bona, verbum est bonum, et e contrario. Bonus thesaurus est scientia veritatis et timor Domini; Isa. xxxiii, 6: *Divitiæ salutis sapientia et scientia, timor Domini ipse thesaurus est.* Item malus thesaurus est mala cogitatio; et de hoc non procedit nisi malum; Prov. x, 2: *Nil proderunt thesauri impietatis.* Videte: quod de verbis ibi dicitur, istud etiam intelligitur de operibus. Sicut enim cogitatio est radix sermonis, ita intentio operationis; ideo si intentio est bona, opus est bonum. Unde ibi Glossa, " Tantum facis quantum intendis. "

In bono videtur habere instantiam. Ponatur quod aliquis velit furari ut det eleemosynam, actus est malus et intentio bona: ergo etc. Dico. Intentio et voluntas quandoque distinguuntur, quando scilicet in uno et eodem aliud est voluntas et intentio. Voluntas est de objecto volito, intentio de fine: voluntas est sicut si volo ire ad fenestram ut videam transeuntes, hæc est intentio, quasi extra tentio: unde oportet quod voluntas et intentio unum sint. Unde possumus large considerare intentionem, et voluntatem, et sic in isto. Si voluntas est mala, actus est malus: tamen si excludatur, et sumatur proprie, non est verum.

Sed posito quod intentio et actus voluntatis unum sint, quid inde? Est dicendum, quod principalitas meriti consistit circa caritatem, ex consequenti circa meritum aliarum virtutum. Meritum enim respicit præmium essentiale, penes quod consideratur caritas. Sic unumquodque opus, quod in majori fit caritate, magis habet de merito. Sola caritas habet Deum pro objecto et fine. Unde meritum caritatis respondet præmio substantiali, meritum aliarum virtutum præmio accidentali. Quia igitur caritas informat intentionem, quanto aliquis ex majori caritate aliquid intendit, tantum facit; sed quantum ad præmium accidentale non.

Dico autem vobis etc. Dominus istos reprehendit propter gravitatem peccati, et propter malitiam eorum; nunc propter futurum judicium, quod fide tenemus: dicitur enim Job xix, 29: *Fugite a facie gladii, quoniam ultor iniquitatum gladius est: et scitote esse judicium;* Eccli. c. xii, 14: *Cuncta quæ fiunt, adducet Dominus in judicium pro omni errato, sive bonum sive malum sit.* Item II ad Corinth. v, 10: *Omnes enim nos oportet manifestari ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit sive bonum sive malum.* Unde ibi erit examinatio, quia reddet unusquisque rationem de factis suis: ideo addit etiam de verbis, dicens, *Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii.* Et hoc dicitur Sap. i, 8: *Qui loquitur iniqua, non poterit latere.* Et subditur, quod sermo obscurus in vacuum non ibit.

Sed quid est quod dicit, *De verbo otioso?* Verbum otiosum dupliciter dicitur. Uno modo omne verbum malum dicitur otiosum; quia illud dicitur otiosum quod non consequitur finem, sicut si aliquis quærit hominem, et non invenit, dicitur otiose quæsiisse. Verbum autem datur ad instructionem. Quando ergo proficit, non est otiosum: Ad Ephes. iv, 29: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat; sed si quis bonum ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus* etc. Et secundum Chrysostomum, respicit ad propositum, quia dixerant quod in Beelzebub etc. Istud ver-

bum erat perniciosum, ideo etiam otiosum, secundum Hieronymum. Differt quidem perniciosum, et otiosum, quia perniciosum est quod nocumentum infert, otiosum vero quod non affert utilitatem. Gregorius dicit, quod otiosum dicitur, quod caret pia utilitate, vel necessitate. Unde quodlibet verbum quod profertur leviter, dicitur otiosum, nisi habeat piam utilitatem, vel piam necessitatem.

Sed constat quod isti dixerant verbum perniciosum: quare ergo non facit mentionem nisi de otioso? Quia vult arguere a minori: quia si de otioso oportet reddere rationem, multo magis de pernicioso.

Deinde ostendit rationem, *Ex verbis enim tuis justificaberis* etc. In judicio mundi aliquando innocentes puniuntur, et mali liberantur, quia judicium fit secundum dicta testium; in judicio Dei ex homine ipso seipsum accusante, scilicet ex sui confessione. Unde ut non credas, quod judiceris per ea quæ alii dicent de te, sed per ea quæ tu dices de te, ideo dicit, *Ex verbis enim tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis.* Sicut Luc. XIX, 22: *Ex ore tuo te judico, serve nequam.*

3. Supra Dominus confutavit detrahentes suis miraculis, et doctrinæ; hic arguit tentantes; et hic duo facit. Primo ponitur interrogatio tentativa; secundo reprobatio, ibi, *Respondens ait illis.* Dicitur ergo, *Tunc responderunt;* hoc est postquam multa miracula viderant, et postquam multa verba sapientiæ audierant, ita quod impletum est in eo quod dicitur Eccli. XXII, 9: *Cum dormiente loquitur qui narrat stulto sapientiam. Magister, volumus a te signum videre. Magister* dicunt tentando; Psal. XXVII, 3: *Loquuntur pacem in ore suo, mala autem in cordibus eorum. Volumus a te signum videre.* Nonne multa signa viderant? Ita; sed alius Evangelista sic exponit dicens, Luc. XI, 16: *Volumus signum de cœlo videre,* sicut legitur lib. IX Reg. c. XII, quod Samuel fecit tonitruum: et Elias qui fecit ignem descendere, IV Reg. I. Proprium enim Judæorum est signum petere, ut habetur I ad Corinth. I, 22: *Judæi signum petunt.* Sed cum signa dedisset terrena, non credebant; etiam si daret cælestia, non crederent; Jo. III, 12: *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixero cœlestia, credetis? Qui respondens ait illis* etc. Consequenter repellit eos: et duo facit. Primo petitionem negat; secundo indignitatem ostendit, ibi, *Viri Ninivitæ* etc. Primo designat quod quærebant; secundo denegat. Dicitur ergo, *Qui respondens ait illis: Generatio mala et adultera signum quærit.* Malos enim dicit, quia insidiatores erant. Dicitur quis malus, quia nocet proximo. Generatio ergo mala, et iniqui filii. Dicitur adultera generatio, Isa. LVII, 3: *Vos autem accedite huc filii auguratricis, semen adulteri, et fornicariæ.* Ita ergo ista generatio iniquitati subjecta *signum quærit, sed non dabitur ei nisi signum Jonæ prophetæ.* Is. VII, 2. *Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum supra* etc. Petebat ergo signum de cælestibus, sed non erant digni videre. Hoc enim dedit Apostolis suis, qui viderunt eum ascendentem, qui gloriam Dei viderunt in monte. Sed istis non dabitur nisi signum in inferno, quantum ad animam, et de terra, quantum ad corpus. Unde *non dabitur ei nisi signum Jonæ prophetæ.* Unde signatur mors Christi, et ostenditur caritas Dei, sicut dicit Apostolus ad Rom. V, 8: *Cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est* etc. Item ostenditur potestas resuscitantis, ut habetur I ad Cor. XV. Et hæc sunt signa eorum, quæ in nobis esse debent. Per mortem Christi significatur nobis quod nos mori debemus peccato; per resurrectionem vero, quod nos debemus a peccato resurgere. *Et sicut Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus,* scilicet secundum veritatem: *sic Filius hominis erit in corde terræ.* Et in hoc confunditur error Manichæi dicentis, quod non in veritate mortuus est. Et dicit *In corde terræ,* quia sicut cor hominis est in profundo, ita Christus in profundo terræ. Vel *in corde terræ,* idest in corde terrenorum et discipulorum, qui desperabant de eo, ut habetur Luc. ult. cap. XXI: *Nos autem sperabamus, quod ipse esset redempturus Israel. Tribus diebus et tribus noctibus.*

Sed hic est quæstio litteralis. Videtur hoc esse falsum, quia hora nona expiravit, et sepultus est in vespere, resurrexit autem in mane tertiæ diei.

Dicit Augustinus, quod aliqui volunt dicere, quod computanda est hora qua

positus fuit in cruce. Unde primam noctem dicunt illam tenebrositatem quæ apparuit, secunda fuit nox diei veneris, tertia diei sabbati. Sed secundum Augustinum non valet: posset tamen nobis suppetere, si tota die dominica fuisset in sepulcro. Ideo aliter dicendum, quod dies naturalis pro die et nocte, sumitur pro spatio viginti quatuor horarum. Sed, sicut dicit August., in Scriptura aliquando sumitur pars pro toto. Sic ergo dicendum, quod Christus per synecdochen fuit tribus diebus et tribus noctibus in sepulcro, quia sexta feria pro tota die et etiam pro præcedenti nocte sumitur; de die vero secunda non est dubium; tertia vero nox pro nocte et die sequenti. Tamen si secundum veritatem inspicimus, fuit duabus noctibus et uno die integro, ad signandum quod suum simplum destruxit nostrum duplum. In nobis erat pœna et culpa, in eo pœna solum, ideo etc.

Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista. Hic ponit indignitatem.

Hic est quæstio litteralis. Nonne multa miracula fecit? Nonne Lazarum resuscitavit, et multa alia? Quid est ergo, *Non dabitur ei nisi signum Jonæ prophetæ?*

Respondeo. Non dabitur tale signum quale petebant: vel non dabitur signum ad utilitatem eorum; sciebat enim quod non reverterentur, quia indurati erant. Sed signa fecit propter fideles et electos, quales post multi fuerunt.

Viri Ninivitæ etc. Hæc est indignitas. Et primo præferuntur Gentiles; secundo ponitur ratio, ibi, *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine* etc. Videte. Aliquis est bonus vel quia non peccat, vel quia pœnitet. Primo ergo præfert eos qui pœnituerunt, scilicet Gentiles; secundo qui peccatum non fecerunt, ibi, *Regina austri* etc. Comparaverat Dominus resurrectionem suam Jonæ; ideo possent credere quod istis accideret sicut Ninivitis qui liberati sunt; sed isti non solum non fuerunt liberati, sed fuerunt etiam dispersi. Unde *viri Ninivitæ surgent.* In verbis istis excluditur unus error Judæorum, quod resurrectio erit ante judicium, et quod in medio reædificabitur Jerusalem. Et adducunt pro se quod dicitur Isa. xxv, 6: *Faciet Dominus in monte hoc convivium pinguium.* Alii dixerunt quod justi et martyres resurgent ante alios per mille annos, et adducunt pro ipsis quod dicitur Apoc. xx, 1: *Vidi angelum descendentem de cœlo habentem clavem abyssi et catenam magnam in manu sua;* et sequitur, *Et apprehendit draconem serpentem antiquum, qui vocatur diabolus, et ligavit eum ut non amplius gentes decipiat, donec consummentur mille anni.* Utrumque excluditur cum dicit, *Surgent cum generatione ista*, simul boni et non boni; *et condemnabunt*, comparatione, non auctoritate, quia inter condemnandos resurgent; Ezech. v, 5: *Ista est Jerusalem, in medio gentium posui eam et in circuitu ejus terras: contempsit judicia mea ut plus esset impia quam gentes, et præcepta mea ultra quam terræ quæ in circuitu ejus sunt.* Et in quo condemnabunt? *Quia pœnitentiam egerunt;* isti vero noluerunt facere pœnitentiam. Dominus incepit prædicationem suam a pœnitentia: Joannes similiter, et non audierunt; Jerem. viii, 6: *Nullus est qui agat pœnitentium super peccato suo.* Item illi fecerunt pœnitentiam in una prædicatione Jonæ; Jesus autem multas prædicationes eis fecerat, et tamen non sunt conversi; Jo. xv, 24: *Si opera non fecissem quæ nullus alius fecit, peccatum non haberent.* Item conversi sunt in prædicatione unius prophetæ; sed isti non solum habuerunt prophetam, sed Filium Dei. Unde habetur Hebr. i, 1: *Multifarie, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et sæcula* etc. Et sequitur, *Ecce plusquam Jonas hic*, ut habetur ad Hebr. iii, vers. 3: *Amplioris gloriæ enim iste præ Moyse dignus est.* Ergo Ninivitæ præferuntur, quia pœnitentiam egerunt. *Regina austri surget in judicio cum generatione ista, et condemnabit eam*, scilicet in sapientia, quam isti noluerunt recipere. De ista habetur III Reg. x, 24, quod venit audire sapientiam Salomonis. Per istam signatur Ecclesia ex fidelibus; Ps. xliv, 10: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate* etc. Regina dicitur, quia regere se debet; Prov. xx, 8: *Rex qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo* etc. Et dicitur *austri*

ratione Spiritus sancti; Cant. IV, 16: *Surge, aquilo, et veni, auster, perfla hortum meum* etc. Ista regina surget in judicio cum generatione ista. Nota quod non dicitur quod non peccaverit, sed non fuit rebellis. Quare? Quia *venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis*, sicut habetur III Reg. x, 24. Et non oportuit quod vos veniretis a finibus terræ, quia hic est. Unde: *Ecce plusquam Salomon hic*, quia ille rex temporalis erat et peccator, iste vero innocens et æternus; Dan. VII, 14: *Potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum æternum, quod non corrumpetur. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine* etc. Ostendit supra Gentiles esse potiores Judæis; hic vult confirmare exemplo: et primo ponit exemplum; secundo adaptat, ibi, *Sic erit generationi huic pessimæ*. Exemplum ponit de spiritu immundo.

Notare debetis quod aliquando ponitur exemplum ex re gesta, aliquando ex parabola. Et quando ponitur ex re gesta, oportet quod unumquodque seorsum exponatur ita quod utrumque indiget expositione sua, sicut hic positum est exemplum de Jona. Aliquando ponitur exemplum de parabola, ut cum dicitur, *Simile est regnum cœlorum* etc.

Hic non oportet ponere quid sit in regno cælorum. Possumus ergo dicere secundum Hieronymum, quod sit similitudo et parabola; et sic est unus sensus. Vel ex re gesta secundum Augustinum; et sic est duplex sensus. Immundus spiritus exit ab homine dupliciter, quia hominem aliquando torquet corporaliter, aliquando spiritualiter. Unde videndum quomodo impleatur homo spiritu immundo; quomodo corporaliter et quomodo spiritualiter; tertio quomodo pertineat ad propositum. Quatuor ergo dicuntur. Primo liberatio a spiritu immundo; secundo iterata vexatio; tertio gravitas; quarto secundæ vexationis occasio. Dicit ergo, *Si spiritus immundus exierit ab homine*. Omnis res quæ commiscetur viliori rei, immunda dicitur; quæ puriori, purior; ut si argentum plumbo jungatur, fit vilius: sic spiritus creatus, si adhæreat inferiori se, dicitur spiritus immundus. Et iste exit aliquando ab homine quem corporaliter vexat, aliquando quem spiritualiter, ut in baptismo. Consequenter ponitur iterata vexatio, et occasio. Et primo ex parte dæmonis; secundo ex parte eorum qui vexantur. Ex parte dæmonis primo quantum ad illos alios; secundo quantum ad istos: hæc enim est consuetudo dæmonis, quod non potest quiescere nisi noceat, quia ab initio peccatum dilexit. Unde cum ab aliquo expellitur, quærit ubi vexet. Unde dicit, *Ambulat per loca arida, quærens requiem, et non invenit*. Unde aliquando requiem non invenit. In quibus autem inveniat, dicitur Job XL, 16: *Sub umbra dormit, in secreto calami, in locis humentibus*. Loca humentia sunt corda voluptatibus dedita; loca arida sunt qui contemnunt voluptates, qui a prosperitatibus declinant. Et de hoc Ezech. cap. XXXVII, 11: *Aruerunt ossa nostra, et periit spes nostra*. Dicit, *Ambulat*, et explorat quemcumque hominem quem decipiat. Unde pro hoc quod dicitur, *Ambulat*, sollicitudinem ostendit; I Petr. v, vers. 8: *Sobrii estote et vigilate, quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit quærens quem devoret. Quærens requiem, et non invenit*, nisi in locis humentibus. Ita fuit de Judæis, quod exiens a Judæis ivit ad Gentiles, qui aridi sunt ab humore gratiæ divinæ; sed non invenit requiem, quia expulsus est, quia verbum Dei receperunt. *Tunc dicit: Revertar in domum meam unde exivi*. Ex verbo isto potestis colligere quod si diabolus aliquando expellitur ab aliquo, quia agit pœnitentiam, non tamen totaliter dimittit eum: sicut de Christo legitur Luc. IV, quod dimisit ad tempus. Hoc ergo est intelligendum, ut semper solliciti sint homines ne revertatur. Et hoc est quod dicit, *Revertar* etc. *Et veniens invenit eam vacantem*. Hic ponitur occasio ex parte ejus qui secundo affligitur. Si volumus ad Judæos retorquere, planum est quod cum expelleretur a gentibus, rediit ad Judæos. Unde triplex ponitur occasio. Scilicet otiositas; unde dicit *Vacantem;* Eccli. LXXXIII, 29: *Multam malitiam docuit otiositas*. Ideo Hieronymus: " Semper aliquid boni facito ut te diabolus inveniat occupatum. " Unde *Vacantem*, idest otiosum; Thren. I, v. 7: *Viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata sua. Scopis mundatam*, quia quod mundatur scopis, non mundatur, nisi quia leviter adhæret. Unde idem est

scopare, quod leviter mundare, et inde scopatio imperfecta mundatio. Item, *ornatam*, et hoc est superficialis ornatus. Mundatio perfecta debet cum igne fieri, sicut habetur in lege, quod vasa igne debebant mundari. Item illud quod ornatur, aliam habet ex se pulchritudinem, aliam ex ornatu tantum, de qua in Ps. CXLIII, 12: *Filiæ eorum compositæ, circumornatæ ut similitudo templi* etc. Sed qui volunt esse securi, debent habere pulchritudinem interiorem; Ps. XLIV, 14: *Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus, in fimbriis aureis, circumamicta varietatibus* etc. Sed quando fit ornatus solum in exterioribus, non relinquitur a dæmonibus. Ita est de Judæis, quia ipsi servabant sabbata, in quibus magis vacabant a bonis quam a malis. Item totam curam ponebant in minimis legis. *Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus nequiores se.* Hic ponitur de secunda vexatione graviori, et ostenditur gravior primo quantum ad numerum; secundo quantum ad durationem; tertio quantum ad effectum. Quantum ad numerum, quia *assumit septem.* Secundum Chrysostomum exponitur ad litteram, quia cum aliquis cadit, et non cavet, tunc deterius accidit ei; Jo. v, 14: *Ecce sanus factus es; jam noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat.* Secundum Augustinum, *assumit septem*, et hoc dupliciter. Aliquando enim pœnitens agit pœnitentiam, sed negligenter se habet, et tunc fit proclivior; Rom. I, 28: *Propter quod tradidit illos Dominus in reprobum sensum.* Et per hoc quod dicit *septem*, universitas vitiorum signatur. Aliter secundum beatum Augustinum: Aliqui peccant aliquo peccato, et in statu pœnitentiæ addunt simulationem. Et sicut septem sunt dona Spiritus sancti, sic septem simulationes. Unde primo erant vitia simplicia, tunc adduntur simulationes vitiorum, quæ sunt deteriores: et dicuntur septem, vel propter universitatem vitiorum, vel propter sabbatum. Et qui hoc modo peccant, fient perseverantiores in malo; unde dicit, *Et intrantes habitant ibi*, quia inde recedere nolunt; Jer. VIII, 5: *Populus in Jerusalem aversus est aversione contentiosa, apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti.* Si exponatur de Judæis, patet, quod habitat in eis, et discedere ab eis non vult. *Et fiunt novissima illius hominis pejora prioribus.* Hic ponitur aggravatio quantum ad effectum. Ad litteram, qui magis punitur, magis aggravatur. Unde II Pet. II, 21: *Melius erat viam veritatis non cognoscere, quam post agnitionem retrorsum reverti.* Item quantum ad Judæos, quia pejus egerunt blasphemando Christum, quam colendo idola. Ideo sequitur, *Sic erit generationi huic pessimæ*, quia deterius erit eis quam unquam fuerit eis in Ægypto.

4. In parte præcedente Dominus confutavit adversarios; nunc commendat discipulos credentes etc. præsentia assumpta matris et fratrum. Primo ponitur præsentia; secundo denuntiatio; tertio discipulorum commendatio. Dicit ergo, *Adhuc eo loquente.*

Sed hic est quæstio litteralis, quare Luc. II, ubi ponuntur eadem verba quæ dicta sunt, non ponuntur verba quæ sequuntur, sed subditur (vers. 17): *Factum est autem cum loqueretur, extollens vocem quædam mulier* etc. Et ita videtur esse contrarietas.

Solvit Augustinus: Quod absque dubio ita dictum est, ut Matthæus narrat, quod adhuc eo loquente, idest dum esset in narratione etc. Sed potest esse quod contigerit quod Lucas dicit, et quod iste: et potest esse, quod Lucas præoccupet, vel ad ordinem suæ memoriæ referat.

Ecce mater ejus, et fratres stabant foris etc. De matre nulla dubitatio quin sit illa, de qua dictum est I cap.; de fratribus autem potest esse quæstio. Et quia fit mentio de fratribus, ideo est occasio hæresis, quod cum virgo genuisset Jesum, Joseph cognovit Mariam et genuit inde filios; quod hæreticum est, quia post partum virgo inviolata permansit. Fuit etiam opinio, quod isti essent filii Joseph de alia uxore. Sed hoc nihil est, quia credimus, quod sicut mater Jesu fuit virgo, sic Joseph, quia virgini virginem commendavit: et sicut in fine, sic etiam et in principio. Qui sunt ergo isti fratres? Hieronymus dixit quod fratres dicuntur multis modis. Aliqui enim fratres natura, sicut supra I: *Jacob genuit Judam et fratres ejus.* Aliquando fratres qui sunt unius gentis: Deut. XVII, 15: *Non poteris constituere regem, qui non sit frater tuus.* Aliquando religione, ut omnes christiani,

ut infra XXIII. Et in hoc inolevit consuetudo quod homines ejusdem religionis dicuntur fratres. Aliquando homines de una parentela, ut Josue II, 12: *Detisque mihi signum ut salvetis patrem meum, et matrem, et fratres.* Aliquando omnes homines, qui ab uno patre, scilicet Deo; Malach II, 10: *Numquid non est pater unus omnium? Numquid non Deus unus creavit nos? Quare ergo unusquisque despicit fratrem suum?* Nullo istorum modorum dicuntur hic fratres Domini; ideo uno modo dicuntur fratres, quia consanguinei. Unde Genes. XIII, 8 dixit Abraham ad Lot, *Fratres enim sumus*, quamvis Lot nepos esset Abraham. Sic isti fratres erant, quia consobrini erant. Consequenter ponitur denuntiatio pœnitentiæ eorum, *Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua et fratres tui foris stant quærentes te.* Quare hoc dixerit, et qua necessitate, exponitur in Luca: quia tanta erat multitudo, quod non poterant intrare. Mystice per matrem significatur synagoga; unde Cant. III, 11: *Egredimini, et videte regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua. Et fratres*, idest Judæi, qui foris stant derelinquentes Christum; Job VI, vers. 15: *Fratres mei dereliquerunt me.* Quærunt, sed non inveniunt, ut habetur Rom. IX, 31: *Israel sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit. At ille respondens* etc. Ponitur responsio Christi: et duo facit. Primo confutat interrogantem; secundo commendat discipulos, ibi, *Et extendens manum* etc. Dicit autem ipse, *Quæ est mater mea et qui sunt fratres mei?* Ex isto loco quidam negaverunt Christum sumpsisse carnem vere, sed phantastice. Unde exponebant: Non est hæc mater mea, neque hi fratres mei, quod est contra Apostolum ad Gal. IV, 4: *Misit Deus Filium suum factum ex muliere* etc. Item ad Rom. I, 3: *Qui factus est ex semine David secundum carnem.* Item Dominus eam recognovit in cruce: *Mulier, ecce filius tuus*, ut habetur Joan. XIX, 26.

Chrysostomus: " Quare inquit Dominus: *Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei?* Et dicit duo; quorum unum est sanum, aliud non. Dicit enim quod mater et fratres aliquid humanum passi sunt, quia videntes Christum prædicantem, et turbam sequentem, elationem habuerunt; ideo volebant quasi quamdam gloriam habere; ideo Dominus voluit ostendere, quod illud quod faciebat, non habebat ex eo quod assumpserat ex matre, sed ex patre. Hæc positio partim sana est: nam quantum ad fratres sana est, quia sic habetur Jo. VII, 5: *Neque enim fratres ejus credebant in eum.* Sed de matre Domini non sana est, quia creditur quod numquam peccavit, nec mortaliter, nec venialiter: de ea namque dicitur Cant. IV, 7: *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te.* Et Augustinus: " Cum de peccato agitur, nullam prorsus volo de ea fieri mentionem. „ Solvit ergo aliter Hieronymus, quod iste qui denuntiavit, insidiose denuntiaverat: volebat enim explorare, an ita intenderet spiritualibus, quod non curaret de temporalibus. Ideo affectui respondet. Unde nec matrem plus dilexisset, nisi plus spiritualitatis habuisset. Unde dicit, *Quæ est mater mea?* Non eam matrem esse negat, sed intendit prohibere inordinatum affectum. Unde supra X, 37: *Qui amat patrem aut matrem plusquam me non est me dignus.*

Consequenter ponitur commendatio discipulorum. Et primo commendat discipulos; secundo universaliter omnes credentes. Dicit ergo, *Et extendens manum in discipulos dicit: Ecce mater mea;* quasi dicat, Plus diligo istos quam affectus matris meæ vel fratres; præponendus enim est affectus Spiritus sancti. Et non solum extendit ad istos, sed ad omnes. Unde dicitur, *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, soror et mater est.* Habebat enim generationem cælestem et temporalem: unde præponit cælestem temporali. Illi enim qui faciunt voluntatem Patris mei, illi attinent ei secundum generationem cælestem; unde Jo. VIII, vers. 39: *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite.* Ipse enim venit ut faceret voluntatem ejus, ut habetur Jo. IV, V et VI. *Frater* dicit quantum ad firmiores, *et soror* quantum ad debiliores.

Sed quid est quod dicit, *Et mater est?* Dicendum quod quilibet fidelis, qui facit voluntatem Patris, scilicet qui simpliciter obedit, ille frater est, quia similis est ei, qui voluntatem Patris implevit. Qui autem non solum facit, sed alios convertit, generat Christum in aliis, et sic fit mater. Sicut e contra

occidit Christum in aliis, qui provocat eos ad malum. Apostolus ad Galat. IV, vers. 19: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.*

CAPUT XIII.

1. In illo die exiens Jesus de domo, sedebat secus mare. Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita ut in naviculam ascendens sederet, et omnis turba stabat in littore, et locutus est eis multa in parabolis, dicens: Ecce exiit qui seminat seminare, et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam, et venerunt volucres, et comederunt ea. Alia autem ceciderunt in petrosa, ubi non habebant terram multam, et continuo exorta sunt, quia non habebant altitudinem terræ; sole autem orto æstuaverunt; et quia non habebant radicem, aruerunt. Alia autem ceciderunt in spinas, et creverunt spinæ, et suffocaverunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonam, et dabant fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum. Qui habet aures audiendi, audiat. Et accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens ait illis: Quia vobis datum est nosse mysterium regni cælorum, illis autem non est datum. Qui enim habet, dabitur ei, et abundabit; qui autem non habet, et quod habet, auferetur ab eo. Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, et audientes non audiunt, neque intelligunt, et adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicentis: Auditu audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. Vestri autem beati oculi, quia vident, et aures vestræ, quia audiunt. Amen quippe dico vobis, quia multi Prophetæ et justi cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt, et audire quæ auditis, et non audierunt. Vos ergo audite parabolam seminantis. Omnis qui audit verbum regni, et non intelligit, venit malus, et rapit quod seminatum est in corde ejus; hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est qui verbum audit, et continuo cum gaudio accipit illud: non habet autem in se radicem, sed est temporalis. Facta autem tribulatione et persecutione propter verbum, continuo scandalizatur. Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum Dei audit, et sollicitudo sæculi istius, et fallacia divitiarum suffocat verbum, et sine fructu efficitur. Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum, et intelligit, et fructum affert, et facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero trigesimum.

2. Aliam parabolam proposuit illis, dicens: Simile factum est regnum cælorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo. Cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania in medio tritici, et abiit. Cum autem crevisset herba, et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania. Accedentes autem servi patrisfamilias dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt ei: Vis, imus, et colligimus ea? Et ait: Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis simul et triticum. Sinite utraque crescere usque ad messem, et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum.

3. Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Simile est regnum cælorum grano synapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo: quod minimum quidem est omnibus seminibus; cum autem creverit, majus est omnibus oleribus, et fit arbor, ita ut volucres cæli veniant, et habitent in ramis ejus. Aliam parabolam locutus est eis: Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum. Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi. Tunc dimissis turbis, venit in domum, et accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui respondens ait: Qui seminat bonum semen est Filius hominis; ager autem est mundus; bonum vero semen, hi sunt filii regni; zizania autem filii sunt nequam; inimicus autem qui seminavit ea, est diabolus; messis vero consummatio sæculi est; messores autem angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, et igni comburuntur, sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem, et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus et stridor dentium. Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat.

4. Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo, abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum. Iterum simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas. Inventa autem una pretiosa margarita, abiit, et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam. Iterum simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti. Quam, cum impleta esset, educentes, et secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione sæculi. Exibunt angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus et stridor dentium. Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam. Ait illis: Ideo omnis scriba doctus in regno cælorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera. Et factum est, cum consummas-

set Jesus parabolas istas, transiit inde. Et veniens in patriam suam docebat eos in synagogis eorum, ita ut mirarentur, et dicerent: Unde huic sapientia hæc, et virtutes? Nonne hic est fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria, et fratres ejus Jacobus, et Joseph, et Simon, et Judas? Sorores ejus nonne omnes apud nos sunt? Unde ergo huic omnia ista? Et scandalizabantur in eo. Jesus autem dixit eis: Non est propheta sine honore, nisi in patria sua et in domo sua. Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum.

1. Supra proposita est doctrina evangelica, et confutati sunt adversarii; hic ostendit virtutem evangelicæ doctrinæ; et primum verbis; secundo factis in capite XIV. Et circa primum primo ponuntur circumstantiæ doctrinæ; secundo Christi doctrina; tertio effectus. Secunda ibi, *Ecce exiit qui seminat seminare;* tertia ibi, *Intellexistis hæc omnia?* Et primo ponit quatuor circumstantias, scilicet locum, tempus, dispositionem audientium, et dispositionem loquentis. Tempus tangit, cum dicit, *In die illo.* Ex quo datur intelligi quod tangit ordinem rei gestæ. Aliter enim non posset intelligi, nisi ly *die* sumatur pro tempore. Deinde tangitur circumstantia loci, *Sedebat secus mare* etc. Et hoc potest exponi secundum expositionem litteralem et mysticam. Litteralem tangit Chrysostomus. Quia enim supra dixerat, quod loquente eo ad turbas dixit quidam, *Ecce mater tua* etc., ibi exposuerat Chrysostomus quod aliquid humanum senserant, ideo Dominus voluit exire, ut eorum, scilicet fratrum, nequitiam reprimeret. Et exivit etiam, ut matri honorem deferret. Unde Exod. XX, vers. 12: *Honora patrem et matrem tuam.* Mystice per domum Judæa intelligitur, de qua exiens propter infidelitatem, venit ad mare, scilicet ad gentes, quæ turbatæ erant per infidelitatem; infra XXIII, vers. 38: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta;* sicut Jerem. XII, 7: *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, dedi dilectam animam meam in manibus inimicorum ejus.* Mare dicitur mundus; Psal. CIII, 25: *Hoc mare magnum et spatiosum manibus, illic reptilia, quorum non est numerus* etc. Vel aliter per domum intelligitur interior mens; Sap. VIII, 16: *Intrans in domum meam, conquiescam cum illa.* Unde aliquando exit de secreto contemplationis ad publicum doctrinæ. *Et congregatæ sunt ad eum turbæ.* Hic ponit auditores: cum enim mens exit ad publicum doctrinæ, tunc multi possunt audire et proficere; Eccli. ult., 31: *Appropinquate ad me, indocti, et congregate vos in domum disciplinæ.* Deinde ponitur dispositio docentis et audientium; unde dicitur, *Ita ut in naviculam ascendens sederet.* Et quare in naviculam? Potest esse ratio litteralis, quia multi auditores erant, ideo voluit eos habere ante faciem, ut melius intelligerent. Omnia enim ante ipsum; Job cap. XIII, vers. 4: *Ecce omnia vidit oculus meus.* Alia ratio mystica est, quia per navem Ecclesia ex gentibus collecta significatur, ubi sedet per fidem, et docet eos qui stant in littore, scilicet catechumenos, qui parati sunt ad fidem. Vel aliter, quod Jesus in mari, auditores autem in littore stant, in hoc dat exemplum prædicatoribus, quod scilicet non exponant subditos suos periculis. Et hoc significatur Exod. c. XIII, quod cum Moyses educeret populum suum, non eduxit eos per viam terræ Philisthiim, reputans ne forte pœniterent, et reverterentur in Ægyptum. Ideo Jesus in turbine sedit, alios autem extra dimisit; ideo dicitur: *Et omnis turba stabat in littore.* Sequitur modus doctrinæ, *Et locutus est eis multa in parabolis.* Ratio duplex est. Una est, quia per hujusmodi parabolas absconduntur sacra ab infidelibus, ne blasphement: supra enim dictum est (cap. VII, 6): *Nolite sanctum dare canibus:* ideo quia multi blasphemabant, ideo voluit loqui in parabolis. Unde Luc. VIII, 10: *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, ceteris autem in parabolis.* Secunda ratio est, quia per hujusmodi parabolas homines rudes melius docentur. Unde homines, scilicet rudes, quando divina sub similitudinibus explicantur, melius capiunt, et retinent. Ideo Dominus loqui voluit in parabolis, ut melius memoriæ commendarent. Quia enim noverat quod digni doctrinam suam reciperent, voluit eam sic tradere, ut magis memoriter tenerent; in Psalm. LXXVII, 2: *Aperiam in parabolis os meum.* Et quare multas proposuit parabolas? Ratio una est, quia in multitudine hominum diversi diversimode sunt affecti; ideo diversificare debuit, ut congrueret diversis affectibus. Alia ratio est, quia spiritualia semper sunt occulta; ideo per temporalia non plene manifestari possunt, ideo per di-

versa habent manifestari; Job c. xi, 5: *Utinam loqueretur Deus tecum, et aperiret labia sua tibi, ut ostenderet tibi secreta sapientiæ.*

Exiit qui seminat seminare etc. Hic ponitur parabolica doctrina. Et intendit tria. Primo ponit impedimentum evangelicæ doctrinæ; secundo profectum; tertio dignitatem. Secunda ibi, *Simile est regnum cœlorum fermento* etc.; tertia ibi, *Simile est regnum cœlorum homini quærenti bonas margaritas* etc. Circa primum primo ponit impedimenta ab intra; secundo quæ ab extra, in sequenti parabola. Prima in tres: quia primo ponitur parabola; secundo assignatur; tertio exponitur. Secunda ibi, *Et accedentes discipuli* etc.; tertia ibi, *Vos ergo audite parabolam seminantis.* In prima tria facit. Primo describitur studium seminantis; secundo impedimentum seminis; tertio fructus. Secunda ibi, *Et cum seminat, quædam ceciderunt secus viam* etc.; tertia ibi, *Alia vero ceciderunt in terram bonam* etc. Dicit ergo: *Exiit qui seminat seminare.* Qui exit est Christus. Exit enim tripliciter. Ab occulto Patris, non mutans locum. Item exiit a Judæa ad gentes. Item a profundo sapientiæ ad publicum doctrinæ. *Exiit* ergo *qui seminat*, scilicet semen doctrinæ. Unde Christus seminat sicut baptizat, ut habetur Jo. iv. Semen enim est principium fructus. Unde omnis bona operatio est a Deo; Philipp. i, 6: *Qui incepit in nobis opus bonum, perficiet* etc. Et in hoc removetur error dicentium quod initium boni operis est a nobis; quod falsum est. Unde Gregorius: " In vanum laborat prædicator, nisi intus insit gratia Salvatoris. „ Unde dicit: *Exiit qui seminat seminare* etc. Videtur ista involvere verba; sed non involvit, quia seminator exiit aliquando ad seminandum, et aliquando ad metendum; sic Christus in principio exit ad seminandum; Prov. c. xi, 18: *Seminanti justitiam merces fidelis. Exiit* ergo *qui seminat seminare.* Et quid? *Semen suum.* Quidam enim exeunt seminare iniquitatem; Job cap. iv, vers. 8: *Vidi eos qui operantur iniquitatem, et seminant dolores, et metunt eos.* Sed iste exiit seminare semen suum. Istud semen est Verbum Dei, quod procedit essentialiter. Unde est Verbum Patris; Eccli. i, 5: *Fons sapientiæ Verbum Dei.* Sed quid facit? Similes ei a quo procedit, quia facit filios Dei; Psal. lxxxi, 6: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes.* Jo. x, 35: *Illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est.* Et ibid. c. i, 12: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri. Exiit* ergo etc. Sed videamus de impedimento seminis. Tripliciter enim impeditur, quia tria requiruntur. Requiritur enim quod memoria conservetur. Unde Prov. vi, 21: *Liga eas in corde tuo jugiter.* Secundum est, quod radicetur per amorem; Psal. cxviii, 140: *Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud.* Tertio requiritur sollicitudo; I ad Tim. vi, 11: *Sectare justitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, mansuetudinem* etc. Hæc tria per tria tolluntur. Memoria per vanitatem; amor, sive caritas, per duritiam; sollicitudo per germinationem vitiorum. Unde dicit, *Et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam.* Via patens est omni viatori, sic cor quod cuilibet exponitur cogitationi; Ezech. xvi, 25: *Ad omne caput viæ ædificasti lignum prostitutionis tuæ, et abominabilem fecisti decorem tuum.* Unde quando in corde vano et instabili cadit verbum Dei, cadit secus viam, et subjacet duplici periculo. Sed Matthæus non ponit nisi unum, scilicet, *Volucres cœli comederunt illud.* Lucas vero ponit duo, videlicet quia conculcatur, item rapitur a volucribus. Sic quoniam vani recipiunt verbum Dei, conculcatur per vanam cogitationem, vel pravam societatem. Quare multum gaudet diabolus, quando potest auferre et conculcare semen istud. Habacuc i, 15: *Quare respicis contemptores, et taces impio conculcante justiorem se?* Secundum est cordis duritia; Job penult., 15: *Cor ejus indurabitur quasi lapis, et stringetur quasi malleatoris incus.* Et hoc opponitur caritati, quia amoris est liquefacere; Cantic. v, 6: *Anima mea liquefacta est, ut dilectus locutus est* etc. Durum enim est quod est in se constrictum, et propriis metis arctatum. Amor facit transferre amantem in amatum: unde diffunditur. Dicit ergo: *Alia ceciderunt in petrosa loca* etc. Ezech. c. xxxvi, 26: *Auferam a vobis cor lapideum et dabo vobis cor carneum.* Aliqui enim sunt qui ita habent cor privatum omni amore, quod omni carne carent. Aliqui vero habent bonum affectum, sed parum habent: unde non habent profundum. Habere profundum est, quum finis et affectus est profun-

dus. Ille ergo habet profundum amorem, qui omnia diligit propter Deum, et nihil præponit amori Dei. Unde aliqui bene delectantur in Deo, sed magis in aliis rebus: et isti non sunt liquefacti: et tales non habent terram multam. Et per terram significatur mollities. Unde sumitur pro mente indurata. Sequitur, *Et continuo exorta sunt* etc. Quia illi qui profunde cogitant, diu cogitant; sed qui non profunde, statim in opus prorumpunt. Unde cito exeunt; Isa. c. XVIII, 5: *Ante messem enim totus efflоruit, et immatura perfectio germinavit.* Unde cito audiunt, sed non radicantur in illo, quia non habent altitudinem terræ amoris et caritatis. Ad Ephes. III, 18: *In caritate radicati et fundati* etc. Tertium est destructio fructus, quia si magis amat divitias, cum tempus venit tribulationis, accipit quod magis amat. Unde *sole orto æstuaverunt* etc., scilicet per impotentiam. Apoc. XIII, 10: *Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi, hoc est patientia justorum. Et quia non habebant radicem, aruerunt*, quia Deus non erat radix. Psal. XXI, 16: *Aruit tamquam testa virtus mea.* Aliquando in Scriptura petra accipitur pro bono, aliquando pro malo. Similiter terra et sol. Unde aliqui sunt qui afficiuntur bene, sed post negligenter se habent. Non autem sic Paulus qui dicebat, *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo* etc. (I Cor. IX, 27). *Alia autem ceciderunt in spinas.* Spinæ autem sunt sollicitudines, iræ, rixæ, et hujusmodi; Jerem. IV, 3: *Nolite serere super spinas;* Prov. XXIV, 30: *Per agrum hominis pigri transivi;* et sequitur: *Et operuerant superficiem ejus spinæ. Et creverunt spinæ, et suffocaverunt ea.*

Sed posset aliquis dicere: Stultitia fuit seminantis. Potest dici, quod si fieret sermo de terra sensibili, verum esset; sed fit mentio de spirituali, ideo non valet, quia ad diversas materias retorquetur.

Positis impedimentis, agitur de seminis fructu, *Alia ceciderunt in terram bonam, et dederunt fructum.* Terra quæ non secus viam, quæ non petrosa, quæ non spinosa, est terra bona, scilicet cor bonum; et si ibi seminatur, fructum affert; Psal. LXXXIV, 13: *Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum.* Sed quem? *Aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum.* Quidam retorquent istud ad præmium quod est in cælo, quia quidam habent centesimum etc. Sap. III, 15: *Bonorum laboriosum gloriosus est fructus.* Alii retorquent fructum trigesimum ad fidem Trinitatis, sexagesimum ad fructum boni operis, centesimum ad contemplationem cælestium. Sed hoc non potest esse, quia auditor est qui facit fructum. Item præmium recipitur. Unde oportet retorqueri ad perfectionem justitiæ. Fructus igitur est proprie ultimum quod expectatur in arbore: sic fructus justitiæ qui habetur ex prædicatione. Et hæc est centesima etc., quia triplex est perfectio, minor, major et media, ita quod centesima martyrum, sexagesima virginum, trigesima est conjugatorum. Et quare? Quia etc. Sed perfectio virginum sexagesima, quia tunc debent vacare a malitia; ideo hæc perfectio est virginum et quiescentium, qui separati sunt a mundo. Per trigesimum perfectio militantium in hac vita, quia tales apti sunt ad bellum. Alii assignant per computationem in manu etc. ut in Glossa habetur. Aliter potestis secundum numerum numerorum. Semen enim fructificat in perfectione. Videatis ergo quod semen est mandatum Dei: trigesimus numerus ex trinario componitur: sexagesimus ex sex et decem: centesimus ex ductu denarii in seipsum. Ternarius est numerus completus, et habet communem perfectionem: senarius similiter est numerus perfectus, quia nihil deest ei, habet enim perfectionem integritatis: denarius est numerus perfectus, quia est primus limes numerorum, unde habet perfectionem finis. Sic triplex est perfectio. Communis justitia, et sic est perfectio trinarii, quæ habetur per tricenarium numerum; sed cum plus habet ultra communem, tunc dicitur facere sexagesimum fructum; sed quando perfectus est, et jam prægustat suavitatem, tunc pervenit ad centesimum fructum. Vel aliter secundum Augustinum, secundum quod tripliciter homines se habent ad tentationes. Quidam enim graviter tentantur, sed resistunt fortiter; et hi habent fructum trigesimum. Alii parum tentantur, sed surgunt; et hi habent sexagesimum. Centesimum vero habent qui jam in quieta pace manent. Et quia hoc parabolice dictum est, ideo subdit, *Qui habet aures audiendi*, scilicet cordis, interius *audiat* per in-

tellectum. *Et accedentes discipuli* etc. Supra posita est parabola; hic assignatur ratio: et circa hoc ponuntur duo hic. Primo ponitur interrogatio discipulorum; secundo responsio, ibi, *Qui respondens* etc. Dicit ergo, *Accedentes discipuli dixerunt ei.*

Incidit quæstio litteralis: quoniam ipse erat in navicula, quomodo ergo accesserunt ad eum? Sciendum quod ipsi erant in navicula cum Christo; accesserunt autem per sollicitudinem mentis, vel etiam corporaliter, quia cum parum distarent ab eo, venerunt magis prope: vel cum essent extra, venerunt ad eum. Sic nos, si velimus accedere ad eum, illuminabimur; Psal. xxxiii, 6: *Accedite ad eum, et illuminamini.* Et duo attenduntur. Primo datur exemplum non importune interrogandi; unde dum doceret turbas, non interrogaverunt eum; Eccle. iii, 7: *Tempus tacendi, et tempus loquendi. Quare in parabolis loqueris eis?* Item hic considerandum est, quod debet semper fieri quod de salute hominum est; unde sequitur responsio, *Qui respondens ait illis.* Et primo ponitur Dei ordinatio; secundo quædam ratio assignatur. Dicit: Ideo dico quod in parabolis loquor, quia *vobis datum est nosse mysterium regni cœlorum, illis autem non est datum:* in quibus verbis tria ponuntur. Primo quod quidam sunt intelligentes, quidam non. Et non est attribuendum alicui, sed Deo ordinanti; ideo datum est vobis, aliis non. Et ideo est divina ordinatio. Item magnæ utilitatis est, quia est quædam notificatio beatitudinis: unde magna est utilitas, inquantum dat vobis cognitionem de mysteriis divinis; Jer. c. ix, 12: *Quis est vir sapiens qui intelligat hoc, et ad quem verbum oris Domini fiat, ut annuntiet illud?* Item est signum divini amoris; Jo. xv, vers. 15: *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Item hoc fit ex dono, non ex merito; Philipp. i, 29: *Quia vobis datum est pro Christo non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini. Et* hoc est *mysterium regni cœlorum*, Dei, et hoc a Deo; I ad Cor. iv, 7: *Quid autem habes, quod non accepisti? Qui enim habet, dabitur ei et abundabit.* Aliquid enim est quod habet homo cui datur. Et quid est illud? Dicendum quod quatuor sunt præparatoria ad hoc quod detur aliquid. Primum est desiderium. Unde si vis habere scientiam, præoccupat desiderium, ut habetur Sap. vi, 21: *Concupiscentia sapientiæ deducit ad regnum perpetuum.* Et supra vii, 7: *Petite, et accipietis.* Unde *qui habet,* desiderium, *dabitur ei, et abundabit,* quia *ipse est qui dat abundanter omnibus, et non improperat,* Jac. i, 5. *Qui autem non habet,* et si aliquam videatur habere aptitudinem ad sapientiam, vel justitiam, et sit tepidus id quod videtur habere, et non habet *auferetur ab eo.* Unde Chrysostomus: " Si vides tepidum, debes admonere quod desistat: et si non vult, dimitte eum. " Apoc. c. iii, 16: *Utinam calidus esses, aut frigidus; sed quia tepidus es, et nec frigidus, nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo.* Secundum quod requiritur est studium; et hæc est expositio Remigii. Unde qui habet bonum ingenium, et non studet, non proficiet. Unde qui habet studium, illi dabitur sapientia, et abundabit; Prov. ii, 4: *Si quæsieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies. Qui autem non habet,* studium, quod videtur habere, scilicet ingenium naturale, non proficiet, sed *auferetur ab eo.* Tertium quod requiritur est caritas: quia caritas omnium virtutum radix est et omnium bonorum operum. Apostolus ad Ephes. c. iii, 17: *In caritate radicati et fundati.* Unde si habes, sc. caritatem, prorumpes in omne opus bonum; Apost I Cor. xiii, vers. 4: *Caritas patiens est, benigna est.* Unde si non habes, totum siccatur. Unde quodcumque bonum habet homo sine caritate, nihil est, quia *qui non diligit, manet in morte*, Jo. iii, 14. Quartum quod requiritur, est fides, quia qui fidem non habent, alia bona parum valent; Sap. i, vers. 2: *Apparet autem eis qui fidem habent in illum.* Et Rom. x, 10: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Et qui non habet justitiam fidei, id quod videtur habere, sive naturale, sive morale, auferetur ab eo. Apostolus ad Rom. xiv, 23: *Omne quod non est ex fide, peccatum est.* Dico ergo quod datum est vobis, quia vos habetis fidem, illis autem non est datum.

Sed hic cavendum est de quodam errore, quia videtur quod ex studio et bonis naturalibus possemus acquirere gloriam æternam. Sed Paulus dicit (I Co-

rinth. IV, 7): *Quid habes quod non accepisti?* Unde et desiderium, et studium, et caritas, et fides, omnia hæc sunt a Deo.

Ideo in parabolis loquor eis etc. Hic adaptat ad propositum; et duo facit. Primo applicat quantum ad Judæos; secundo quoad Apostolos, ibi, *Vestri autem beati oculi* etc. Et primo duo facit. Primo adaptat ne ex odio videretur dicere; secundo inducit auctoritatem, ibi, *Et adimpletur in eis prophetia Isaiæ.* Notate quod monens ad salutem manifestat doctrinam suis actibus. Unde Act. I, vers. 1: *Cœpit Jesus facere et docere.* Et Jo. XV, 24: *Si opera non fecissem quæ nullus alius fecit, peccatum non haberent.* Item (ibid. 22): *Si locutus non fuissem eis, peccatum non haberent.* Unde ante finem parabolis locutus est eis, sed modo post operationem miraculorum, *in parabolis loquor eis, quia videntes non vident.* Vident miracula, non vident effectum. Vel sic. *Videntes*, scilicet exterius, *non vident*, interius. Isa. XLIII, 8: *Educ foras populum cœcum, et oculos habentem, surdum, et aures ei sunt* etc. *Et audientes non audiunt, nec intelligunt.* Audiunt verba quibus excitari deberent ad bonum, tamen non audiunt, idest non habent effectum; Ezech. II, 7: *Si forte audiant et quiescant.* Et ibid. XXXIII, 31: *In canticum oris sui vertunt illos.* Et quid est quod non vident? Quia non intelligunt; Psal. LXXXI, vers. 5: *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Consequenter inducitur auctoritas Isaiæ prophetæ, *Et adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicentis: Auditu audietis, et non intelligetis* etc., quod scribitur Isa. c. VI, vers. 9; sed ibi dicitur imperative, hic prænunciative. Ibi: *Audite audientes, et nolite intelligere, et videte visionem, et nolite cognoscere.* Et tanguntur tria. Primo Judæorum duritia; secundo causa; tertio illius causæ effectus. Secunda ibi, *Incrassatum est enim cor populi hujus;* tertia ibi, *Ne quando videant* etc. Et quia duo dixerat, scilicet de auditu et de visu; ideo duo dicit, *Audietis*, auditu scilicet exteriori audietis doctrinam Christi, *et non intelligetis*, mysteria; Psalm. XXXV, 4: *Noluit intelligere ut bene ageret;* Osee IV, 5: *Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Et videntes videbitis, et non videbitis.* Videbitis carnem Christi visu exteriori, et non considerabitis virtutem ejus. *Palpavimus sicut cæci parietem, et quasi absque oculis attrectavimus*, etc., Isa. LIX, 10. Sequitur ratio, *Incrassatum est enim cor populi hujus* etc. Quia enim de auditu fecerat mentionem, et intelligere proprie est mentis; ideo *cor populi hujus*, idest mens, *incrassatum est*, idest excæcatum. Quare? Quia sicut ad visionem corporalem puritas requiritur, sic ad spiritualem. Unde intellectus dicitur vis superior, quoniam maxime spiritualis. Incrassatur intellectus, quando applicatur grossis et terrenis, sed quando abstrahitur, subtiliatur, sicut in Apostolis; II ad Corinth. c. IV, vers. 18: *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur.* Unde isti non considerabant nisi terrena. *Animalis homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei*, Apostolus I ad Corinth. c. II. Deut. c. XXXII, vers. 15: *Incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo.* Item sciendum quod quando homo audit quæ non placent, non potest de facili intelligere: ergo isti male intelligebant, quia eis non placebant verba sua. Ideo dicitur: *Et auribus graviter audierunt;* Jo. VI, 6: *Durus est hic sermo, et quis potest hunc audire? Et oculos suos clauserunt* etc. Contingit quod aliquis habet oculos, et non videt, quia claudit oculos: unde ipse sibi facit impedimentum. Aliqua vero sunt ita occulta, ut nisi multum infigat intuitum, non potest videre; sed si res sit in medio, sicut paries, non potest homo non videre nisi claudat oculos. Ideo si Dominus non fecisset miracula aperta, non esset mirum si non crederent; sed apertissima fecit, ideo ipsi cognoscerent, nisi clauderent oculos; Dan. XIII, 9: *Declinaverunt oculos suos, ut non viderent cœlum* etc.

Unde notandum quod in ista obduratione causa per se est homo, Deus vero non indurat nisi in non impartiendo gratiam. Deus ergo indurat, quia non dat gratiam; sed homo, quia imponit sibi impedimentum lumini, ideo istis imputatur quod oculos clauserunt.

Ne quando videant oculis. Hic ponitur damnum quod consequuntur. Unde potest intelligi dupliciter. Ita quod ly *ne quando* referatur ad totum sequens, ut sit sensus: Ita clauserunt oculos, ne quando etc., et hoc modo intelligitur quod sit ex eorum malitia: quidam enim peccant ex infirmitate, quidam ex

industria, sive ex certa malitia: unde isti hoc attendentes clauserunt oculos ne intelligant; unde tacita est eorum malitia. *Ne convertantur, et sanem eos,* scilicet si convertantur; Jer. III, 14: *Convertimini, filii revertentes* etc. Et hæc expositio est Chrysostomi. Et ponuntur tria: *ne videant, ne audiant, ne corde intelligant*, et respondent tribus supradictis. Augustinus aliter exponit dicens: *Ne quando videant*, cum modo non videant oculis, *et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos.* Unde dicit Augustinus quod possent hæc verba habere duplicem sensum, quia aliquando ponitur *ne quando* pro eo quod est ut possit accidere, ut habetur II ad Tim. II, 25: *Ne quando det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem.* Aliquando vero ponitur pro eo quod est ne possit contingere, idest hoc contingeret nisi argueremus etc.

Et quid est ergo quod dicit *Incrassatum est?* Solvit Augustinus quod aliquando contingit quod homo superbus est, et videtur ei, quod sit valde bonus; et permittit Dominus cadere in alia peccata ut sanet eum a superbia sua. Tales sunt præsumptuosi, de quibus Rom. c. X, 3: *Ignorantes Dei justitiam, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Quia igitur isti superbi erant, ideo permisi ut excæcarentur, ut videant et audiant, et sanem eos. Et hæc expositio habetur ex littera Marci IV. Sed littera Joannis XII, 40 contradicit, quia ibi dicit, *Propterea non poterant credere, quia Isaias dixit: Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos.* Non ergo sunt excæcati, ut crederent, sed ut non crederent.

Sed, secundum Augustinum, hic est quæstio gravis, quia si excæcati sunt, ut non credant; ergo non debet eis imputari. Solvit Augustinus: Possumus dicere, quod hoc quod excæcati sunt, ex præcedentibus peccatis meruerunt. Rom. I, 21: *Obscuratum est insipiens cor eorum; dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.* Et sequitur post, *Propter quod Deus tradidit eos* etc. Ideo propter peccata induravit, et aures aggravavit, non indurando, sed non impartiendo gratiam propter peccata eorum. Et possumus aliter dicere, secundum Augustinum: *Incrassatum est cor populi hujus,* ut non videant, et convertantur, scilicet statim, sed permanentes crucifigant Christum, et post videntes miracula convertantur. Et dicit Augustinus quod videtur hæc sententia extorta, si non videmus ita accidisse de facto. Aliqui enim non reducuntur ad humilitatem nisi in grave peccatum cadant: sic Dominus istis fecit.

Vestri autem beati oculi qui vident, et aures vestræ quæ audiunt etc. Supra ostendit Dominus miseriam Judæorum qui videntes non videbant; hic ostendit beatitudinem Apostolorum qui videbant et audiebant. Et primo ostendit beatitudinem; secundo signum ostendit, ibi. *Amen quippe dico vobis* etc. Dicit ergo, quod videntes non vident, sed *vestri oculi sunt beati.* Sed si istud referatur ad oculos exteriores et aures, ita beatificantur oculi Judæorum sicut Apostolorum. Ideo dicit Hieronymus quod oportet intelligere duplices oculos, scilicet exteriores, quibus communiter omnes viderunt; et de his non loquitur; vel interiores, quibus Apostoli soli viderunt. Ad Ephes. V, 17: *Det vobis spiritum sapientiæ et revelationis in agnitione ejus illuminatos oculos cordis.* Unde similiter et sunt aures quædam exteriores, quædam interiores, de quibus supra: *Qui habet aures audiendi, audiat.* Isa. L, 5: *Dominus mihi aperuit aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abii.* Beatitudinem tribuit in videndo, quia hæc beatitudo in via non consistit nisi in participatione beatitudinis æternæ, quæ consistit in visione: in visione enim Dei est gloria hominis; Jer. IX, 23: *Non glorietur sapiens in sapientia sua;* et sequitur, *sed glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* Deinde ponit signum, *Amen quippe dico vobis* etc. Dicit Augustinus: " Beatus est qui habet omnia quæ vult. „ Unde beati quibus sunt data omnia quæ antiqui voluerunt, scilicet prophetæ et justi. Quilibet enim justus rex est; unde habetur Proverb. XX, 8: *Rex qui sedet in solio, dissipat omne malum.* Et hoc est ideo, quia *cupierunt videre quæ videtis.* Si ergo illi desideraverunt, et non habuerunt, et vos habetis: ergo jam quamdam participationem beatitudinis percipitis.

Sed quid est quod dicit, *Et non viderunt?* Nonne habetur Jo. VIII, 56: *Abraham desideravit videre diem meum, vidit,*

et gavisus est? Item Isaiæ VI, 1: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum.* Et idem de passione; unde cap. LIII, 2: *Vidimus eum, et non erat aspectus.*

Una solutio est quod aliqui viderunt, aliqui non. Sed, ut dicit Hieronymus, periculosum est hoc dicere. Vel aliter, quod viderunt, sed non ita manifeste. Ad Ephes. III, 5: *Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis.* Vel aliter, quod totum referatur ad visionem et auditum præsentiæ corporalis, quia videre in carne desiderabile fuit justis. Exemplum habetur in Simeone Luc. II, 10. Unde vestri oculi sunt beati qui vident etc.

Et nonne Judæi viderunt? Dico quod de ipsis dicitur quod non vident, quia solum exterius vident.

Sed contrarium habetur in Jo. XX, 29, ubi dicitur: *Beati qui non viderunt et crediderunt.* Dicendum, quod est beatitudo rei, quæ habetur per participationem, et beatitudo spei, quæ habetur in merendo. Unde beati qui non viderunt beatitudine spei sive meriti, et beati qui vident beatitudine rei sive participationis; unde de Abraham dicitur Jo. VIII, 36: *Exultavit ut videret diem meum; vidit, et gavisus est.*

Vos autem audite parabolam seminantis etc. Hic ponitur expositio. Et primo concludit, quod ipsi erant digni; secundo exponit. Dicit ergo, *Vos ergo audite* etc., quia scilicet estis digni vos audire, et non solum audire, sed per me audire; Prov. I, 5: *Audiens sapiens sapientior erit. Omnis qui audit verbum regni* etc. Hic exponit; et quia fecerat mentionem de duplici terra, ideo primo exponit quod dixerat de terra malâ, secundo de terra bona, ibi, *Qui vero in terram bonam seminatus est* etc. Item in terra mala posuerat tres differentias, quia quædam secus viam, quædam in petrosa, quædam in spinosa. Et hoc exponit.

Et ad hujus intellectum debetis scire, quod audire verbum Dei debet habere effectum unum, ut infigatur in corde; unde: *Beatus qui in lege Domini meditatur die ac nocte,* Ps. I, 2. Alibi Ps. CXVIII, v. 11: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.* Item alius effectus est ut perducatur in opus. In quibusdam enim impeditur primus, in quibusdam secundus. De primo ponitur: et sciendum quod littera habet interpositionem, et debet sic intelligi. *Omnis qui audit verbum regni, et non intelligit, venit malus, et rapit quod seminatum est in corde ejus.* Et hic est qui est secus viam. Et quare non intelligit? Quia venit malus homo etc.; unde, *Omnis qui audit verbum regni,* idest Christi prædicantis regnum cælorum, quia Christus solum regnum Dei prædicavit: Moyses enim terrenum regnum prædicavit. Unde Petrus, Joan. cap. VI, 69: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.* Aliqui, sicut infideles, non audiunt; Is. LXV, 12: *Locutus sum, et non audivistis* etc. Aliqui sunt qui audiunt; *Beati qui audiunt verba Dei,* Luc. XI, 28. *Sed non intelligit.* Glossa: " Quia audit non ex affectu, unde non recondit in corde. „ Ps XXXV, 4: *Noluit intelligere ut bene ageret.* Et quid erit de isto? Capitur a furibus, quia detinetur mens a cogitationibus, et ita rapitur; et hoc est quod dicit, *Venit malus,* scilicet diabolus, quia malus non natura, sed perversitate: *et rapit,* scilicet occulte, seducendo, et inducendo vanam cogitationem, *quod seminatum est in corde ejus,* scilicet semen: *hic est qui seminatus est secus viam.* Seminatus aliquando nominat quod seminatur, aliquando agrum qui seminatur: unde cum dicit, *Quod seminatum est,* intelligitur semen; cum vero dicitur, *Qui seminatus est,* intelligitur ager. Homo enim dicitur ager, de quo agro habetur Prov. XXIV, 27: *Diligenter exerce agrum tuum* etc. Et quomodo secus viam? Quoniam non custoditur, contra illud Prov. IV, 23: *Omni custodia serva cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit.* Sic homo dicitur seminatus secus viam, qui verbum recipit, sed non custodit. Secundus effectus est producere in opus; unde Jac. I, 22: *Estote factores verbi, et non auditores tantum.* Effectus autem iste impeditur per prospera et adversa. De eo qui impeditur per adversa dicit: *Qui autem super petrosa seminatus est* etc. Primo ergo ponit principium boni; secundo occasionem mali, ibi, *Non habent autem in se radicem;* tertio malum, ibi, *Facta autem tribulatione* etc. Petra est malum cor, in quod non potest penetrare verbum, sicut in terra petrosa, et ubi est parum de terra; sic aliqui

non exponunt cor suum penetrabile. Tunc enim dicitur penetrabile, quando nihil præponit verbo, ita quod verbum habeat ut radicem principalem. Unde Ezech. XI, 19: *Auferam a vobis cor lapideum* etc. *Hic verbum audit, et continuo cum gaudio suscipit illud*, ideo delectatur de justitia, et pronus fit ad bonum. Ad Gal. III, 5: *Qui tribuit vobis Spiritum sanctum, operatur in vobis virtutes.* Et sic delectatur; sed non potest figi, quia *radicem non habet*, quia in lapide seminatur. Radix autem caritas est. Ad Ephes. III, 17: *In caritate radicati et fundati* etc. *Sed temporalis est*, et ad tempus gaudet; Eccli. VI, 10: *Est amicus socius mensæ, et non permanebit in die necessitatis.* Hæc est ergo occasio, quia non habet radicem. Et quomodo est? Quia male figitur. Unde dicit, *Facta tribulatione et persecutione propter verbum* etc., ut quando occurrunt adversantes contra fidem, et tribulationes per interiores vel exteriores adversitates propter doctrinam verbi, vel propter fidem, *continuo scandalizantur*, quia a fide resiliunt; Ps. CXVIII, 165: *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.* Ille qui perseverat, est amicus. Et dicit, *Continuo:* quia etsi caritatem habeant, ex multa tribulatione possent scandalizari. Sed quando continuo ex parva tribulatione quis scandalizatur, non est radicatus in caritate; unde I ad Cor. X, 13: *Fidelis Deus, qui non permittit hominem tentari ultra quam possit, sed faciet etiam cum tentatione proventum.* Et ad Hebr. c. XII, 4: *Nondum enim restitistis usque ad sanguinem.* Et secundum Hieronymum, *Continuo*, quia distanter inter istum et illum. *Qui autem seminatus est in spinis* etc. Hic ponitur impedimentum bene fructificandi, quod aliquando fit ex prosperitatibus; et aliquando ex adversitatibus; unde dicit, *Qui autem in spinis seminatus est, hic est qui audit verbum Dei.* Istæ spinæ sunt sollicitudines hujus sæculi; sicut enim spinæ pungunt, et non sinunt hominem quiescere, sic nec istæ sollicitudines. Ideo nolite seri super spinas. *Sollicitudo hujus sæculi et fallacia divitiarum suffocat verbum. Sollicitudo* quoad futura, *fallacia divitiarum* quoad præsentia: unde cum abundant divitiæ, fallaces sunt; I ad Tim. VI, 17: *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum.* Item cum desiderantur, fallunt quantum ad satietatem, quia non satiant. Item sollicitant; ideo Dominus Apostolis suis prohibet, *Nolite solliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis*, supra VI, 31. *Suffocat verbum.* Superius dixit, *aruit*, hic, *suffocat.* Scitis enim quod candela potest extingui vel propter defectum humoris, et tunc arescit: aliquando propter superfluitatem, et tunc suffocatur; sic et vita naturalis, quæ fundatur in calido et humido, potest deficere propter abundantiam humoris, vel propter defectum. Similiter tribulationes aliquando subtrahunt humores consolationis præsentis, et tunc redditur instabile, et arescit: aliquando accrescunt, et tunc suffocatur; ideo semen est sine fructu; unde dicit, *Et sine fructu efficitur.* Ad Rom. VI, 21: *Quem ergo fructum habuistis in illis in quibus nunc erubescitis?* Et sequitur, *Servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem;* ad Eph. V, 9: *Fructus enim lucis in omni bonitate, et justitia, et veritate. Qui vero in terram bonam seminatus est* etc. Exposita triplici differentia ad malum, subjungit ad bona, quam distinguit per tres effectus, quia primo *audit*, item plus *et intelligit;* item *fructum affert, et facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero trigesimum.* Exponatur sicut supra.

Sciendum tamen quod Augustinus lib. II, cap. 23 *de civ. Dei*, ponit expositionem quorumdam qui volebant sic interpretari, quia in die, cum Dominus veniet ad judicium, multi sancti orabunt pro multis; et secundum quod erunt meliores, plures eis dabuntur. Unde quibusdam dabuntur triginta, quibusdam sexaginta, quibusdam centum. Sed hoc est contra fidem: quia peccata mortalia non dimittentur, quia sine caritate non possunt dimitti; unde mortalia contraria sunt caritati, venialia non: ideo etc.

2. Supra posuit parabolam, in qua ostendebatur impedimentum evangelicæ doctrinæ ab extrinseco; hic ponitur alia parabola, in qua ponitur impedimentum de audienda doctrina, quod est ab intrinseco, quia in hac ad nos trahuntur ea, de quibus ingenia solent sollicitari. Primo ergo docet de origine

boni et mali; secundo de processu; tertio de fine. Secundum ibi, *Cum autem crevissent* etc. Tertium ibi, *Et in tempore messis dicam messoribus* etc. Circa primum notantur duo. Primo de origine boni; secundo mali, ibi, *Cum autem dormirent homines* etc. Dicit ergo, *Aliam parabolam proposuit illis.* Et quibus? Eis. Dico non Apostolis tantum, sed etiam turbis. Unde cum primam in navi exposuisset Apostolis, convertit se ad turbas. *Aliam*, non altèram; quia non solum proposuit duas parabolas, sed plures; alterum vero unum de duobus dicitur. Plures autem posuit, ut pluribus dispositionibus subveniret. Quidam enim afficiuntur in uno, quidam in alio. *Simile factum est regnum cœlorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo.* In regno continetur rex, et hi qui reguntur: et isti sunt homines cælestes, qui facti sunt æquales angelis; Ps. xc, 11: *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis* etc. *Homini qui seminavit bonum semen.* Tres parabolæ ponuntur consequenter de semine. Prima de semine seminato; secunda de semine inspirato; tertia de semine multiplicato. Secundum intentionem litteræ, aliter quam supra accipitur semen. Seminatur enim semen quod seminatur in homine, et hoc est verbum Dei, sicut habetur Luc. xxii. Hic autem accipitur ipse homo, in quo seminatur. Et hoc patet, quia infra dicit quód semen istud sunt filii regni; unde non est alia facienda expositio ab ea quam Dominus fecit. Et dicitur semen, quia sicut semen est principium propagationis, sic homines boni fundamentum totius fidei; unde ex Apostolis tota Ecclesia pullulavit. Unde Isa. i, 9: *Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus.* Et istud fuit bonum semen, de quo Is. vi, vers. 13: *Semen sanctum erit id quod steterit in ea.* Istud seminavit Christus, et ubi? *In agro suo*, idest in mundo. Mundus enim dicitur ager, in quo sunt boni ac mali, quem Dominus per creationem edidit; unde Jo. i, 10: *Mundus per ipsum factus est.* Et in Ps. xlix, 11: *Pulchritudo agri mecum est. Cum autem dormirent homines* etc. Habito de origine boni, hic agit de origine mali. Et primo ponitur occasio malitiæ illatæ; secundo ordo. Et primo ponitur occasio duplex: una est ex parte custodum, secunda ex parte seminantis. Ex parte custodum dicit, *Cum autem dormirent homines* etc., idest præpositi humani generis, qui positi sunt ad custodiendum, *dormirent*, scilicet per dormitionem mortis. Sancti scilicet Apostoli qui noverunt quod hæretici in Ecclesia miscuerunt se tritico; unde Paulus (Act. xx, 29): *Sciò quod post decessum meum intrabunt lupi rapaces in vos, non parcentes gregi.* Deinde ponitur alia occasio; unde dicit, *Venit inimicus* etc., idest diabolus; Ps. lxxiii, 23: *Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper:* eorum qui te oderunt, idest dæmonum. Hæc autem inimicitia est secundum perversitatem voluntatis.

Sed est quæstio. Estne hoc verum quod aliqua res odiat Deum? Dicendum, quod amor non est nisi rei cognitæ. Dupliciter autem potest cognosci Deus: in se, vel in suis effectibus: in se impossibile est quin ametur: quicquid enim amatur, amatur sub specie boni. Cum ergo sit prima bonitas, odiri non potest. Sed in effectibus suis non est impossibile. Dæmones enim inquantum sunt, eum amant a quo sunt; sed aliqui effectus displicent eis, quod scilicet contra vòluntatem suam puniantur, quod non ad voluntatem suam puniat homines, et similia.

Sequitur de ordine: *Et superseminavit zizania.* Singula verba habent magnam significationem. Videamus ergo quid est quod seminatur, et qualis est ordo. Quod seminatur est zizania, quæ similis est tritico, et lolium vocatur. Quid significatur per zizaniam? Filii nequam, et omnes qui iniquitatem diligunt, specialiter hæretici. Tria sunt genera malorum: pravi catholici, schismatici et hæretici. Mali catholici per paleas significantur, de quibus supra cap. iii, 12: *Paleas comburet igni.* Schismatici per aristas. Hæretici per zizaniam. Seminantur ergo in agro, idest in hoc mundo. Item zizania habet similitudinem cum tritico, sic isti prætendunt speciem boni, ut habetur I Tim. i, 7: *Volentes esse legis doctores, et non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.*

Et nota quod dicitur supra, *Seminavit*, et hic non; quia prius fuerunt catholici, quam hæretici. Diabolus enim

videns Ecclesiam dilatari, invidit, et seminavit corruptivum, et movit corda hæreticorum, ut magis noceret; unde *ex nobis erant*, secundum quod habetur in I Canonica Joannis II, 19, *sed ex nobis non erant, quia si ex nobis fuissent, permansissent utique nobiscum.* Item dicit, *In medio tritici.* Non curat diabolus quod aliqui sint hæretici inter Gentiles, quia omnes possidet; sed in medio tritici et fidelis populi. Et hoc est quod dicitur Job IV, 18: *Et in angelis suis reperit pravitatem.* Et Augustinus dicit, quod nulla societas est ita bona quin aliquis sit pravus: unde in societate Apostolorum unus fuit malus, scilicet Judas. Item dicit, *Et abiit:* ubi signatur malitia dæmonis. *Abiit*, idest occultum se reddidit: quando enim instigat, non semper cooperatur: si enim ad votum omnia succederent, de facili posset discerni; ideo aliquando malitiæ suæ cedit; Ps. IX, 9: *Insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua.*

Consequenter agitur de processu boni et mali. *Cum autem crevisset herba.* Et ut intelligatis, tria considerantur. Primo ponitur manifestatio bonorum a malis; secundo zelus bonorum contra malos; tertio tolerantia. Dicit ergo, *Cum crevisset herba, et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania* etc. A principio enim quando seminatur, non apparet, sed cum crescit herba. Et hoc potest ad utrumque referri, et ad triticum, et ad zizaniam. Augustinus exponit de tritico, quia cum homo parvus est, non potest discernere; sed quando crescit, et facit fructum, et fit spiritualis, tunc cognoscit; I ad Cor. II, 15: *Spiritualis discernit omnia.* Chrysostomus exponit de zizania, quia primo non apparet, quia hæretici primo abscondunt scientiam, quia primo aliqua bona dicunt et prædicant laicis, et post inserunt aliqua mala de clericis, quæ libenter audiuntur; et sic avertunt populum a dilectione clericorum, et sic per consequens Ecclesiæ. Sed post cum suscipiunt doctrinam, manifestant malitiam. Primo enim non dicunt nisi levia, sed post se manifestant et doctrinam suam, quæ intelligitur per vinum; de quo vino dicitur Prov. XXIII, 31: *Ingreditur blande, retro autem mordebit ut coluber.*

Accedentes autem servi patrisfamilias etc. Hic ponitur de zelo bonorum contra malos. Et primo inquirunt de origine mali; secundo moventur zelo ad extirpationem malorum, ibi, *Servi autem dixerunt*, etc. Dicit, *Accedentes autem* etc. Primo videndum qui sint isti servi. Infra dicit de messoribus; sed isti non servi, sed angeli. Isti sunt homines boni: et hoc non est inconveniens, cum Dominus dicatur et ostium, et ostiarius. *Accedentes autem servi*, per fidem; Ps. XXXIII, vers. 6: *Accedite ad eum, et illuminamini. Dixerunt, Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo?* Nonne Apostoli bonam doctrinam seminaverunt? Ita utique. *Vidit Dominus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona*, Gen. I, 31. *Unde ergo habet zizania?* Quæstio similis habetur Jer. II, 21: *Ego plantavi vineam electam, quomodo conversa es mihi in pravum, vinea aliena?* Respondet Dominus, *et ait illis: Inimicus homo hoc fecit.* Et notate quod hoc non ex prima origine, sed de hoc quod in hominibus est a diabolo; Sap. II, 24: *Invidia diaboli intravit mors in orbem terrarum.* Homo dicitur diabolus per defectum a deitate; Ps. IX, 20: *Exurge, Domine, non confortetur homo.* Hic homo dicitur inimicus propter consummatam malitiam; Gen. cap. III, 15: *Inimicitias ponam inter te et ipsum.*

Servi autem dixerunt. Hic dicitur quod servi moventur zelo ad extirpationem malorum. *Vis, imus, et colligimus ea?* Dicuntur hic de ipsis duo laudabilia, quia moventur ad destruendum malum; I ad Cor. V, 13: *Auferte malum ex vobis ipsis.* Item aliud laudabile, quia hoc facere nolunt proprio motu, sed jussu domini; unde Tob. IV, 20: *Omni tempore benedic Deum, et omnia consilia tua in ipso permaneant. Et ait illis.* Nota, hoc est tertium, scilicet de sustinentia malorum; de hoc Eccle. VIII, 11: *Etenim quia cito non profertur contra malos sententia, filii hominum absque timore perpetrant mala.* Et primo ostendit propositum; secundo rationem assignat; tertio ponit terminum sustinentiæ, quia semper non sustinebit. Dicit ergo, *Non*, idest non volo quod colligatis adhuc; II Pet. ult., 9: *Non tardat Dominus promissionem suam, sed patienter expectat. Ne forte.* Hic ponit rationem.

Et prima fronte notare debetis, quod bonum est magnum, et victoriosum su-

pra malum, quia bonum potest esse sine malo, malum autem non sine bono; ideo sustinet Dominus multa mala, ut veniant, vel etiam ne pereant multa bona. Ideo dicit, *Ne forte colligentes zizania,* idest malos, vel hæreticos etc., *eradicetis simul et triticum.*

Quatuor de causis contingit quare mali non debeant eradicari propter bonos. Una causa est, quia per malos exercitantur boni; I Cor. XI, 19: *Oportet hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis;* Prov. XI, 29: *Qui stultus est, serviet sapienti.* Si non fuissent hæretici, non claruisset scientia sanctorum, Augustini, et aliorum. Unde qui vellet malos eradicare, eradicaret et multa bona. Item contingit quod qui modo malus est, postea bonus fit, ut Paulus. Unde si occisus fuisset Paulus, careremus doctrina tanti magistri, quod absit. Ideo si vis eradicare, eradicabis simul et triticum, scilicet eum, qui erit triticum; Ps. LXVII, 23: *Dixit Dominus, Ex Basan convertam, convertam in profundum maris.* Tertia ratio, quia aliqui videntur mali, et non sunt; ideo si velles evellere malos, statim multos bonos extirpares. Et hoc apparet, quia noluit Deus quod colligerentur, donec ad perfectam maturitatem pervenirent; unde I ad Cor. IV, 5: *Nolite ante tempus judicare.* Quarta ratio est, quia aliquis quandoque est magnæ potestatis; ideo si excludatur, trahit multos secum, et sic cum illo malo multi pereunt. Ideo congregatio non excommunicatur, nec princeps populi, ne cum uno multi cadant. De tali intelligitur quod dicitur in Apocalypsi XII, 4, quod draco traxit tertiam partem stellarum secum etc. Et Gen. XVIII, 25: *Absit a te ut hanc rem facias, et occidas justum cum impio.* Sed numquid semper parcetur eis? Non, sed usque ad tempus; unde dicit, *Sinite utraque crescere usque ad messem* etc. Similis sententia habetur Apoc. ult., 11: *Qui nocet, noceat adhuc, et qui in sordibus est, sordescat adhuc.*

Sinite utraque crescere usque ad messem. Contra istam sententiam objicitur, quia dicitur Is. I, 16: *Auferte malum cogitationum vestrarum* etc. Item I Cor. V, vers. 7: *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio sicut estis azymi* etc. Quid ergo dicit, *Sinite* etc.?

Chrysostomus dicit quod loquitur de occisione. Unde hæretici non sunt occidendi, quia inde multa mala sequerentur. Augustinus in epistola quadam dicit, quod fuit sibi visum aliquando quod non deberent occidi; sed post experimento didicit quod multi convertuntur per violentiam: Dominus enim quosdam violenter trahit, sicut traxit Paulum. Unde iste coacte conversus plus profecit quam omnes alii qui voluntarie crediderunt. Et hanc opinionem (vel quæstionem) tractavit Augustinus. Unde secundum sententiam Chrysostomi, si non possit sine periculo, non debet fieri, sed ubi majus periculum timetur. Et hoc patet inducendo in omnibus, quia etsi mali sunt, prosunt ad exercitationem. Quia tamen magis timendum est ne evangelica doctrina per eos in aliis pereat, ideo etc. Item aliqui qui modo sunt mali, fiunt post boni. Verum est quod statim non debent occidi, sed, sicut habetur ad Titum III, 10, *Hæreticum post primam et secundam monitionem devita.* Ad aliud quod tertio opponitur, quia scilicet multi videntur mali qui sunt boni, verum est, si fieret indiscrete, sicut habetur I ad Tim. IV. Item quod dictum est, quod princeps populi excommunicari non debet, si videas quod majus sit scandalum si excommunicetur quam in eo quod delinquit, non debet excommunicari; sed si aliquid egisset quod esset ad periculum fidei, sine dubio excommunicari debet, quodcumque inde accidat damnum.

Et in tempore messis dicam messoribus etc. Supra Dominus exposuit parabolice originem boni et mali, et processum utriusque; hic agitur de similitudine utriusque. Et primo ponitur tempus finis; secundo ponuntur ministri; tertio modus et ordo, quorum unumquodque ordinatur ad finem. Tempus tangitur, cum dicitur, *In tempore messis* etc. Tempus messis est tempus collectionis fructus, qui expectatur ex seminibus. Duplex est autem collectio: una in Ecclesia præsenti, alia in cælesti. Et ideo duplex est messis: quædam congregationis fructuum in præsenti; de hac Jo. IV, 35: *Levate oculos vestros, et videte regiones, quoniam albæ sunt jam ad messem.* Item tempus messis in triumphanti Ecclesia; unde inf. eod. dicitur, quod messis est consummatio sæ-

culi; ergo usque ad illud tempus differtur. Qui sunt ministri? messores. Unde, *Dicam messoribus.* Messores primæ messis fuerunt Apostoli: ipsi enim collegerunt et converterunt totum mundum, de quibus Jo. IV, 38: *Misi vos metere quod non seminastis.* In secunda messe messores erunt angeli; Apoc. cap. XIV, 15 dictum est cuidam angelo: *Mitte falcem tuam, et mete: quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terræ* etc. Quæ enim mediante Deo fiunt, credendum quod fiant ministerio angelorum; unde dicitur de angelis Ps. CII, 21: *Ministri ejus, qui facitis voluntatem ejus.* Sed videamus ordinem, et quo modo assequantur finem, et quem finem. Et primo de malis; secundo de bonis. De malis sciendum, quod primo colliguntur; secundo alligantur; tertio comburuntur. In primo est separatio malorum a bonis. Quamdiu durat tempus istud, mali cum bonis sunt, zizania cum tritico, lilium inter spinas, ut habetur Cant. II, 2; infra XXV, 2: *Cum venerit Filius hominis, separabit bonos a malis, hœdos ab agnis.* Unde dicit, *Colligite primum zizania* etc. Modo quasi indiscrete accidunt bona et mala bonis et malis: et hoc est quod dicitur Eccle. cap. IX, quod hoc pessimum est inter omnia, quæ sub cælo fiunt, quia eadem cunctis eveniunt; sed tunc bona reddentur bonis, et mala malis. Ne ergo involvantur, oportet quod separentur et alligentur. Unde, *Et alligate ea.* In alligatione perpetuitas pœnæ signatur; Ps. CXLIX, 8: *Ad alligandos reges eorum in compedibus* etc.; infra XXII, 13: *Ligatis manibus et pedibus, projicite eum in tenebras exteriores*, quod signat impœnitentiam et irrevocationem æternæ damnationis. *In fasciculos.* Omnes erunt separati a visione Dei: pœna damni erit æqualis omnibus, ideo ponentur in fasciculos, sicut habetur Lev. XIII, ubi docetur discernere inter sanguinem et sanguinem, inter lepram et lepram; et Is. XXVII, 8: *In mensura contra mensuram.* Et ad quid? *Ad comburendum*, idest igni æterno tradentur. De isto dicitur Luc. XVI, 24: *Quia crucior in hac flamma.*

Deinde cum dicitur, *Triticum autem congregate in horreum meum*, ponitur finis bonorum. Et e contrario tria pronuntur, scilicet puritas, et unitas, et tranquillitas. Puritas, cum dicitur, *Triticum.* Sed notate quod zizania fuit colligata, ideo non fuit excussa, triticum vero fuit excussum. Et hoc significat quod mali cum suis inquinamentis in infernum mittentur; sed boni penitus erunt purgati; Is. XXXV, 8: *Via sancta vocabitur, non transibit per eam pollutus.* Item est inter eos unitas; unde, *Congregate.* Inter malos semper sunt jurgia, ideo non habent unitatem; sed boni congregantur; Ps. XLIX, 5: *Congregate illi sanctos ejus, qui ordinant testamentum ejus super sacrificia* etc.; et infra cap. XXIV, 28: *Ubi corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.* Item erit inter eos tranquillitas; unde dicit, *In horreum meum.* Horreum fit ad conservationem messis; sic illa patria erit horreum sanctorum, ubi erunt cum laude et lætitia sempiterna, ut habetur Is. XXXV, vers. 10.

3. Per duas ostendit impedimentum evangelicæ doctrinæ. Sed quia posset aliquis dicere: Si ita est, quod ita impeditur, quod quædam secus viam, quædam super petram etc., videtur quod non possit proficere; ideo subdit de profectu parabolice, quod scilicet profecerit propter duo. Primo propter parvitatem apparentem; secundo propter occultationem. Ideo duas parabolas ponit. Secunda ibi, *Aliam parabolam locutus est eis.* Tertio confirmat modum per auctoritatem prophetæ, ibi, *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis.* Circa primum primo agit de seminatione; secundo de parvitate seminis; tertio de magnitudine fructus. Secundum ibi, *Quod minimum quidem est omnibus seminibus;* tertium ibi, *Quod cum creverit majus est omnibus oleribus.* Dicit ergo, *Simile est regnum cœlorum grano synapis* etc. In regno est rex, princeps, subditi, et etiam incarcerati. Item divitiæ etc. Ideo ad hæc omnia possumus assimilare regnum. Quod ergo dicit quod *simile est regnum cœlorum grano synapis*, potest exponi, sicut dicit Hieron., quod per granum synapis doctrina evangelica intelligitur. Et quare? quia granum istud fervidum est; item venena repellit. Et hoc significatur, quia doctrina evangelica per fidem facit fervescere; infra XVII, 19: *Si habueritis fidem sicut granum synapis, dicetis monti huic, Transi hinc, et transibit; et*

nihil impossibile erit vobis. Item excludit errores; unde utilis est ad arguendum, ut habetur II ad Timoth. III.

Quod accipiens homo seminavit. Homo iste est Christus, qui seminavit istud semen; vel quilibet homo qui doctrinam evangelicam seminat. *In agro suo*, idest in corde suo, quando ei præbet assensum. Christus seminavit, quia fidem dedit in qua salvi sumus; Ephes. cap. II, 8: *Gratia enim salvati estis per fidem, et non ex vobis, Dei enim donum est.* Item quilibet, qui obedit, seminat in agro, idest in corde; Prov. XXIV, 27: *Diligenter exerce agrum tuum.* In isto agro sunt diversa semina, quæ sunt diversa dogmata. Dogmata Hieronymi et Augustini magna videntur, et confirmantur magnis argumentis: similiter doctrina legis. Sed doctrina legis evangelicæ modica apparuit, quia prædicabat Deum passum, crucifixum et hujusmodi. Et quis posset hoc credere? I ad Cor. I, 18: *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est, his autem qui salvi fiunt, idest nobis, virtus Dei est.* Et ideo dicit, *Quod minimum quidem est omnibus seminibus;* unde primo minima apparuit. Sequitur magnitudo. Et primo ponitur magnitudo; secundo confirmatur, ibi, *Cum autem creverit*, idest pullulaverit, *majus est omnibus oleribus*, quia doctrina evangelica magis fructificavit quam doctrina legis, quia doctrina legis non fructificavit nisi inter Judæos; unde dicebatur Ps. CXLVII, 20: *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis.* Non enim fuit aliquis philosophus qui aliquam patriam potuerit totam convertere ad suam doctrinam: si enim aliquis philosophus, sicut Plato, dixisset quod talis et talis veniet, non crederetur ei. Ps. CXVIII, 85: *Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua.* Major est ergo in soliditate, in generalitate et in utilitate. In soliditate, *Et fit arbor*, quia aliæ doctrinæ sunt olera mollia nihil firmum habentia, quia rationi humanæ subjecta; Sap. IX, 14: *Cogitationes enim mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ;* sed hæc est arbor firma; Ps. CXVIII, 89: *In æternum, Domine, permanet verbum tuum;* Luc. cap. XXI, 33: *Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* Ideo sicut hæc arbor se habet ad alias arbores, ita hæc doctrina ad alias. *Ita ut volucres cœli veniant, et habitent in ramis ejus.* Item præest in generalitate doctrinæ: quia hæc scientia multos ramos habet, et exhibet homini quæ sunt necessaria ad vitam. Unde si sunt conjugati, habent per istam qualiter se regere debent, sic clerici quomodo vivant, et sic de aliis: ideo diversa dogmata sunt diversi rami. Item præest utilitate, quia volucres habitant in ramis ejus, idest omnes qui habent animum in cælis; ad Philipp. III, 20: *Nostra conversatio est in cœlis.* Isti veniunt, et meditantur, et quiescunt: qui enim habitant in terra, non sunt volucres; II ad Cor. IV, 18: *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur: quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt.* Chrysostomus exponit de Apostolis, quos comparavit grano synapis, quia erant spiritu ferventes; et istud *seminavit homo*, idest Christus, *in agro*, idest in Ecclesia, ex quo tota fructificatio accidit Ecclesiæ: et fuerunt modici et abjecti; nulla enim scientia divulgata est per tam dejectos homines; unde Apostolus, I Cor. I, 27: *Non multi sapientes, sive potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes* etc. *Sed cum creverit, majus est* effectum *omnibus*, quia Apostoli majorem fecerunt fructum. Alexander convertit unam partem mundi ad se, Roma similiter sed numquam tantum sicut isti, qui tantum fecerunt, *ut volucres cœli*, idest boni, *requiescant in ramis*, idest in doctrinis eorum; Zach. VIII, 23: *Apprehendent fimbriam viri Judæi dicentes: Ibimus vobiscum; audivimus enim, quoniam Deus vobiscum est.* Hilarius exponit de Christo, qui fuit granum synapis propter fervorem, quia plenus Spiritu sancto, quod *seminavit* postea in morte, *in agro*, idest in populo, quod minimum fuit propter contemptum infidelium; Is. LIII, 2: *Vidimus eum, et non erat ei aspectus, et desideravimus eum, despectum et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem. Et majus est omnibus oleribus*, idest omnibus perfectis. (Job XXVIII, 17) *Non adæquabitur ei aurum.* Et comparantur perfecti oleribus, quia olus datur infirmis: qui infirmus est, olera manducet. Sed doctrina Christi perfectis datur, et sic fit arbor. Et

hoc significatur per arborem, de qua habetur Dan. IV.

Aliam parabolam locutus est eis. Hic ponitur parabola de profectu, et ostenditur mirabilis, quia de semine occulto; unde dicit, *Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum.*

Notate quod non est inconveniens, idem aliquando in bonum, aliquando in malum interpretari, sicut petra aliquando interpretatur Christus, aliquando contrarium, ut duritia; Ezech. XXXVI, vers. 26: *Auferam a vobis cor lapideum de carne vestra.* Ita fermentum aliquando interpretatur in malum, inquantum habet corruptionem; I ad Cor. cap. V, 7: *Expurgate vetus fermentum* etc. Item ibid.: *Non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis.* Sed secundum quod habet fervorem et virtutem dilatandi, sic sonat in bonum.

Quid ergo significatur per illud? Significantur quatuor. Chrysostomus dicit, quod istud fermentum sunt Apostoli. *Mulier*, divina sapientia, *abscondit*, eos, *in farinæ satis tribus*, idest in tribulationibus oppressit. Sed primo accepit; unde Jo. XV, 19: *Ego vos elegi de mundo ut eatis.* Quos misit inter fideles, posuit in farinæ satis tribus. Satus est mensura, et valet modium et dimidium; idest in tribus mensuris farinæ. Et quare in tribus? Ponitur finitum pro infinito, quia inter multas gentes. Vel propter tres partes mundi, quia ad omnes missi; vel propter gentes, quæ a tribus filiis Noe ortæ sunt. *Donec fermentatum est totum*, idest donec omnes converterentur ad Deum; Psal. XVIII, 5: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* Vel aliter, secundum Augustinum, per fermentum fervor caritatis significatur, quia sicut fermentum dilatat, sic caritas; Ps. CXVIII, 32: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Mulier*, ratio vel anima, *abscondit in tribus*, idest in toto corde, in tota anima, in totis viribus. Vel per tria sata tres status, scilicet prælatorum, contemplativorum et activorum, qui per Noe, Job et Daniel intelliguntur. Vel possunt referri ad fructum centesimum, sexagesimum et trigesimum. Hieronymus exponit de doctrina evangelica, quam mulier, idest sapientia, abscondit in tribus satis, quæ sunt spiritus et anima, vel irascibilis, et concupiscibilis, et rationalis. Vel aliter, per mulierem intelligitur fides; per tria sata, tres personæ in divinis. Hilarius exponit de Christo, qui est fermentum, quod per providentiam Patris in mundo absconsum est in lege triplici, lege naturæ, lege mosaica, et lege evangelica.

Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis etc. Positis diversis parabolis ad turbas, hic confirmat, vel approbat per auctoritatem prophetæ. Et dividitur in tres; quia primo ponitur consuetudo Christi circa parabolicam lectionem; secundo adhibetur auctoritas; tertio ponitur præcedentium expositio. Secunda ibi, *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam;* tertia ibi, *Tunc dimissis turbis, venit in domum.* Dicit ergo, *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas.* Quare ergo turbis loqueretur in parabolis, ratio est duplex: quia in turba permixti erant aliqui fideles, et aliqui infideles: item aliqui benigni, et aliqui maligni: propter malignos et infideles loquebatur sic, ut non intelligerent, ut supra dictum est, ut videntes non videant: propter fideles, ut melius capiant, melius retineant. Et hoc habetur Marci IV. Paulus I ad Cor. VII, 1: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.*

Et sine parabolis non loquebatur eis. Hoc videtur falsum, quia in sermone Domini in monte, et in multis aliis non loquebatur in parabolis. Chrysostomus sic solvit, quod verum est de ista tota locutione, quia istam totam prædicationem ad turbas parabolice locutus est. Augustinus sic, quod ideo non sine parabolis, quia aliquam locutionem non est locutus ad turbas, quin permiscuerit aliquam parabolam. Unde in sermone Domini in monte permiscuit, ubi dixit (c. VI, 3): *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Et dicit, quod si aliquando inveniatur sine parabola, dicendum quod Evangelistæ non secundum ordinem narraverunt: unde etsi non sit scripta, parabola intelligi debet, propter hoc quod ibi dicit, quod sine parabolis non loquebatur eis, et nisi commisceret parabolas.

Ut adimpleretur quod dictum est per

Prophetam dicentem (Psalm. LXXVII, 2): *Aperiam in parabolis os meum.* Dupliciter locutus est Dominus humano generi. Primo in prophetis; secundo in seipso; Is. LII, 6: *Ecce ego qui loquebar, ecce adsum.* Utrobique parabolice locutus est, in prophetis multipliciter, et per seipsum similiter: quod enim factum est in prophetis, signum fuit ejus quod faciendum erat per Christum; unde dicit, Ego Dominus, qui aperui os prophetarum in parabolis, aperiam in meipso. *Eructabo abscondita a constitutione mundi.* In aperitione oris est manifestatio secretorum, ut supra; eructatio ex intimis est. Tunc eructat quando de profundo sapientiæ emittit; Ps. LXIV, 2: *Eructavit cor meum verbum bonum.* Sapientia Domini abscondita est; Job XXVII, 21: *Abscondita est ab oculis omnium viventium;* Jo. I, 18: *Deum nemo vidit umquam; unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit* etc. Eructavit abscondita, et quæ fuerunt occulta a mundi constitutione; ad Ephes. III, 5: *Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum sicuti nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus, et prophetis in spiritu.* Vel aliter. Eructabo ea, quæ sunt a constitutione mundi, quæ sunt abscondita. Et quare? Quia ipse est a constitutione mundi, et ipse nobis revelavit seipsum per ea quæ fecit; Rom. I, 20: *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.*

Tunc dimissis turbis, venit in domum. Hic exponitur una de præmissis parabolis. Et primo describitur locus; secundo discipulorum interrogatio; tertio expositio. Dicit ergo, *Tunc dimissis turbis, venit in domum.* In quo datur nobis exemplum, quod si velimus secreta investigare, debemus in secretum intrare; Sap. VIII, 6: *Intrans in domum meam, conquiescam cum illa;* Eccli. XXXII, 15: *Præcurre in domum tuam, et illi avocare, et illic lude, et age conceptiones tuas, et non in delictis et verbo superbo* etc. *Et accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri* etc., quia de ista magis dubitabant. Aliquando præ reverentia accedere non audebant, ut habetur Jo. IV, 27, quod nemo dixit ei, quare cum muliere loqueretur etc. Sed hic specialem audaciam acceperunt, quia audierant, *Vobis datum est nosse mysteria regni cœlestis.* Sic si aliquid mysticum velimus acquirere, debemus ad eum accedere; Psal. XXXIII, 6: *Accedite ad eum, et illuminamini. Qui respondens ait.* Hic ponitur expositio parabolæ zizaniæ. Et primo quoad primam seminationem; secundo quoad superseminationem; tertio quoad utrumque. Et primo exponit quid sit seminator, quid ager, quid semen. *Qui seminat bonum semen est Filius hominis.* Nominat se filium hominis, tum propter humilitatem, tum ut repellat hæreticos futuros: quidam enim Deum esse negaverunt, quidam vero hominem. Unde dicit se filium hominis, quod ad hominem pertinet; et seminare spirituale, ad Deum pertinet. Ps. IV, 7: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* etc. *Ager est mundus,* quem ipse creavit; unde supra dixit, *In agro suo;* Jo. cap. I, 11: *In propria venit* etc. Item ibidem: *Mundus per ipsum factus est. Bonum vero semen hi sunt filii regni,* ex quo alii propagati sunt, qui fuerunt boni filii; *quod si filii, et hæredes,* ad Rom. VIII, 17. Deinde exponit quod ad superseminationem pertinet, et dicit quid sit semen. *Zizania autem filii sunt nequam;* Is. I, 4: *Væ populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis.* Deinde quis seminator, dicens, *Inimicus autem, qui seminavit ea, est diabolus,* qui induxit peccatum; Sap. II, 24: *Invidia diaboli intravit mors in orbem terrarum.* Consequenter agitur de distinctione; et tria facit. Primo ponitur tempus; secundo ministri; tertio distinctio. Tempus ponit, *Messis vero consummatio sæculi est.* Sicut est dictum, collectio prima facta est per Apostolos, de qua Joan. IV, 35: *Levate oculos vestros et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem.* Alia vero, in qua erit fructus collectio, de qua ad Galat ult., 8: *Quæ seminaverit homo, hæc et metet. Messores vero angeli sunt.* Sicut enim in præsenti Ecclesia ministri boni sunt homines, sic tunc erunt angeli. Consequenter ponit finem utriusque, ibi, *Sicut ergo colliguntur zizania* etc. Et primo quoad malos; secundo quoad bonos; tertio excitat ad spiritualem sensum. Dicit ergo: *Sicut zizania colliguntur, et igni comburuntur, sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis angelos suos* (hæc verba ostendunt eum esse hominem et Deum),

et colligent de regno ejus omnia scandala. Retorquet ad peccata, quæ fiunt in proximum. Quod autem sequitur, *Et eos qui faciunt iniquitatem*, refert ad alia peccata. Quod autem dicitur, *regnum*, intelligitur præsens Ecclesia, quia in triumphanti non sunt scandala, et homo sciet per tribulationem præcedentem finale judicium. Augustinus dicit, quod non legimus quod mali sunt ad remunerandum bonos, sed boni inveniuntur aliquando punire malos. Quod ergo dicit, *omnia*, intelligendum est in præsenti Ecclesia, immittendo tribulationes, per quas etiam boni et mali puniuntur. Chrysostomus exponit per regnum cælestem patriam. Et quod dicitur, *omnia scandala*, non intelligitur quod ibi sint, sed quod non sint; unde colligent, et separabunt malos a bonis, ne sint cum eis, *et mittent eos in caminum ignis.* Pœna damni est carentia divinæ visionis. Sed tangitur pœna sensus, cum dicitur, *Et mittent eos in caminum ignis;* Apoc. pen. 27: *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum. Et mittet eos,* idest Filius hominis potestate judicatoria, *in caminum ignis;* unde dicetur (infra xxv, 41): *Ite, maledicti, in ignem æternum. Ibi erit fletus et stridor dentium.* Hoc expositum est; tamen potest ex hoc haberi quod damnati et in anima et in corpore punientur; unde supra x, 28: *Eum timete qui potest animam et corpus mittere in gehennam.* Fletus enim pertinet ad oculos, stridor ad dentes; oculi autem et dentes sunt membra corporalia, in quo significatur veritas resurrectionis. Item per fletum, qui ex fumo cito generatur, significatur pœna ignis; per stridorem dentium frigus. Job xxiv, 19: *Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium.* Vel aliter, quod fletus ex tristitia, stridor ex ira; unde Act. vii, 54 dicitur, quod *stridebant dentibus in eum.* Isa. penult., 14: *Servi mei gaudebunt præ exultatione cordis, et vos clamabitis præ dolore cordis, et præ contritione cordis ululabitis.* Luc. cap. vi, 25: *Væ vobis qui ridetis, quia plorabitis.* Item in stridore signatur impatientia et rixa; Apocalyp. xvi, 10: *Qui manducaverunt linguas suas propter impatientiam sustinendi. Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum.* Hic exponit quoad bonos; et in eis erit duplex fulgor. Scilicet in anima, per quem Deum videbunt; Ps. xxxv, 10: *In lumine tuo videbimus lumen,* scilicet increatum; Isa. viii, 11: *Et implebit splendoribus animam tuam.* Et derivabitur ad corpus; ad Phil. iii, 21: *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Sap. iii, 7: *Fulgebunt justi, et tamquam scintillæ in arundineto discurrent* etc. Quod dicit, *Sicut sol,* non est intelligendum absolute per omnimodam æqualitatem; majorem enim habebunt splendorem; sed quia in istis sensibilibus quod magis splendet est sol. Convenit autem cum sole, quia sicut sol non mutatur, sic nec justus; Eccli. xxvii, v. 12: *Homo sanctus in sapientia manet sicut sol; stultus autem ut luna mutatur.* Deinde excitat ad spiritualem sensum: *Qui habet aures audiendi,* scilicet interiores, *audiat,* scilicet intelligendo. Isa. i, 5: *Dominus aperuit mihi aurem.*

4. Supra Dominus parabolice ostendit doctrinæ evangelicæ et impedimentum, et profectum; nunc autem ostendit ejus dignitatem per quasdam parabolas, quas discipulis exposuit. Dignitas ostenditur quantum ad tria: quantum ad copiositatem, quantum ad pulchritudinem, quantum ad ejus communitatem. Secunda ibi, *Iterum simile est regnum cœlorum homini negotiatori* etc.; tertia ibi, *Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare* etc. Dico ergo, quod copia doctrinæ evangelicæ est in similitudine thesauri, quia sicut thesaurus est copia divitiarum, sic doctrina evangelica; Isa. xxxiii, 6: *Divitiæ salutis sapientia et scientia; timor Domini ipse est thesaurus ejus.* Circa istud sic procedit. Primo ponitur thesaurus absconditus; secundo inventio; tertio acquisitio etc. Secunda ibi, *Quem qui invenit* etc.; tertia ibi, *Et præ gaudio illius vadit* etc. Iste thesaurus multipliciter potest exponi. Secundum Chrysostomum est evangelica doctrina, de qua II ad Cor. iv, 7: *Habemus hunc thesaurum in vasis fictilibus,* qui absconditus est in agro hujus mundi, scilicet ab oculis immundorum; sup. xi, 15: *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus.* Secundum Gregorium dicitur cæleste desiderium; Isa. xxxiii, 6: *Timor Domini ipse est thesaurus ejus.* Iste est absconditus in agro disciplinæ spiritualis; quia exterius videtur contemptibilis, interius vero dulcedinem habet; Prov. xxiv, 27: *Diligenter exerce agrum tuum.* Secun-

dum Hieronymum est verbum Dei, de quo ad Coloss. II, 3: *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ, et scientiæ absconditi;* quem abscondit in agro sui corporis, quia latebat in carne. Isa. II, 7: *Et non est finis thesaurorum ejus.* Ideo aliter intelligitur sacra doctrina, quæ absconditur in agro Ecclesiæ; Sap. VII, 14: *Infinitus enim thesaurus est hominibus. Quem qui invenit homo abscondit.* Invenitur in omnibus per fidem. Non enim potest in aliquibus esse, nisi per fidem; Sap. I, 2: *Invenitur ab his qui non tentant illum; apparet autem eis, qui fidem habent in illum.* Sed oportet quod abscondatur, secundum quod dicitur Psal. XVIII, 11: *In corde meo abscondi eloquia tua.* Quod autem absconditur, non debet esse ex invidia, sed ex cautela. Quare autem abscondi debeat, multiplex est ratio. Una quia magis fructificat et proficit, quia magis exardescit; sicut enim ignis conclusus magis calefacit, sic verbum quando est absconditum; Jer. XX, 9: *Factum est verbum Domini quasi ignis æstuans, claususque in ossibus meis, et defeci, ferre non sustinens.* Et in Psalm. XXXVIII, 4: *Concaluit cor meum, et in meditatione mea exardescet ignis intra me.* Item est quod absconditur ob inanem gloriam: si enim fumigat exterius, subjacet periculo. Ideo Dominus supra VI, vers. 6: *Ora Patrem tuum in abscondito.* Item quia sic tutius custoditur; quando enim est in publico, tunc invenit qui rapit. Isa. XXXIX, 4: *Qui ostendit thesauros nuntiis regis Babylonis.* Et subditur: *Ecce venient dies, et auferentur omnia quæ in domo tua sunt.*

Sed quid est quod dictum est supra c. V, 15: *Luceant opera vestra bona?* Solvitur ob distinctionem temporum: quia quando primo invenitur, bonum est quod abscondatur; sed quando homo confirmatus est, tunc bonum est quod manifestetur; Eccli. XLI, 17: *Thesaurus invisus, et sapientia abscondita, quæ utilitas in utrisque?* Gregorius dicit, quod debet esse apertus in effectu, absconditus in corde. Unde dicit sic: " Opus sit in publico, quamquam intentio maneat in occulto. "

Præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet. Hoc est tertium de acquisitione, quia gaudet. Job III, 21: *Quasi effodientes thesaurum, gaudentque vehementer cum invenerint sepulcrum.* Quando per fidem invenerit, *præ gaudio vadit,* et incipit proficere, *et vendit omnia,* idest contemnit, ut spiritualia habeat, *et emit agrum illum;* hoc est vel bonam societatem sibi exquirit, vel emit sibi otium quod non habet, scilicet pacem spiritualem. Ad Philipp. III, 8: *Omnia arbitratus sum ut stercora, ut Christum lucrifacerem;* Cantic. VIII, 7: *Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam* etc.

Iterum simile est regnum cœlorum homini negotiatori etc. Hic ostenditur pulchritudo, vel claritas. *Simile est regnum.* Ista parabola exponitur multipliciter. Chrysostomus et Hieronymus exponunt de evangelica doctrina. Multæ sunt doctrinæ falsæ. Istæ non sunt margaritæ. Homo ergo qui quærit diversas doctrinas, invenit unam, scilicet evangelicam doctrinam, quæ una est propter veritatem. Virtutes enim multæ sunt, sed veritas una. Unde Dionysius dicit quod virtus dividit, sed veritas unitatem dat. Unde ad designandam veritatem vocat unam. Item dicitur una propter diversam doctrinam prophetarum. *Abiit, et vendidit,* idest omnes doctrinas et prophetarum, et philosophorum pro ista dimisit. Prov. XXV, 12: *Inauris aurea, et margarita fulgens, qui arguit sapientem, et aurem obedientem* etc. Gregorius istam dicit esse cælestem gloriam, quia bonum est naturaliter desiderabile, et homo semper vult commutare minus bonum pro majori bono. Summum bonum hominis est gloria cælestis; hanc cum invenerit, debet omnia dimittere pro ista; Psal. XXVI, 4: *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ.* Augustinus tripliciter exponit. *Simile est regnum cælorum* etc., idest quærenti bonos homines a quibus informetur, quia unus pollet in una virtute, alius in alia. Et cum invenerit eam, scilicet Christum, in quo omnes virtutes sunt in summo, *abiit* etc. Item aliter per bonas margaritas signantur diversa præcepta, et omnia ad vitam necessaria. Et dum invenerit unam, idest unum mandatum, scilicet caritatis, *abiit* etc. Joan. XIII, v. 34: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem* etc. Et Apostolus Rom. c. XIII, 10: *Plenitudo legis est dilectio.* Item aliter per margaritas intelliguntur di-

versæ scientiæ, quas quærendo invenimus principium omnium scientiarum, scilicet verbum Dei, de quo Eccli. I, 5: *Fons sapientiæ verbum Dei.* Unde debes omnia vendere pro isto, et terrena, et animam, et corpus, quia cum vendis ista, teipsum habes, et es dominus tui. Ad Phil. III, 8. *Omnia arbitratus sum ut stercora, ut Christum lucrifaciam.* Unde omnia debes dare pro isto lucro, sicut dabat Paulus, II Cor. V, 14: *Unus pro omnibus mortuus est, ut et qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit.*

Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare etc. Hic ponitur alia parabola. Secundo ponitur expositio non quantum ad totum, sed quoad partem, ibi, *Sic erit in consummatione sæculi.* Et in ista duo fiunt. Primo ponitur communitas hujus doctrinæ; secundo distinctio, ibi, *Cum impleta esset* etc. Dicit ergo, *Simile est regnum cœlorum sagenæ.* Ista sagena est quoddam instrumentum, quod circumdat magnam partem maris; unde potest per eam significari vel doctrina, vel Ecclesia: quia primi doctores fuerunt piscatores; supra c. IV, 18: *Erant enim piscatores.* Hæc ponitur in mari, idest in mundo; Psal. CIII, v. 25: *Hoc mare magnum et spatiosum* etc. *Et ex omni genere piscium congreganti.* Ecce communitas. Lex enim non erat data nisi uni genti; Psal. CXLVII, 20: *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis.* Lex evangelica congregat omnes; ad Rom. I, 4: *Græcis et Barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum.* Et Marc. ult. 15: *Ite, prædicate Evangelium omni creaturæ.* Sed numquid idem erit finis omnium? Modo omnes simul sunt in sagena, sed in fine omnes separabuntur; unde dicit: *Quam, cum impleta esset*, idest quando tot electi intraverint ut sit completus numerus electorum, *educentes, et secus littus sedentes* etc. Per littus finis mundi significatur, quia non erit apud sanctos turbulentia, sed erunt in quiete bona. Et dicit, *Sedentes*, quod pertinet ad judiciariam potestatem. Infra XIX, 28: *Vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Elegerunt bonos in vasa sua*, idest in cælestia habitacula; Joan. XIV, 2: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Et dicit *vasa* pluraliter propter diversitatem retributionum; Luc. XVI, 9: *Recipiant vos in æterna tabernacula. Malos autem foras miserunt*, quia omnes immundi ejicientur. *Sic erit in consummatione sæculi.* Hic exponit parabolam. Et notandum quod exponit solum quoad malos.

Sed tunc est quæstio, quare magis exponit de malis, quam de bonis. Dicendum, quod fecerat mentionem de sagena, qua quando pisces capiunt, mali ejiciuntur, et vivunt; boni autem occiduntur, et comeduntur. Ideo posset aliquis dicere, quod ita esset ex parte ista; ideo ut excludat illud, exponit dicens, *Exibunt angeli*, non quod discedant ab intimis contemplationis, quia ubicumque sunt, contemplantur Deum; sed quia progrediuntur ad exterius ministerium. Daniel. IX, 22 dicitur de quodam angelo: *Egressus sum, ut docerem te.*

Et separabunt malos de medio justorum. Modo mali sunt inter bonos, zizania in medio tritici, lilium inter spinas, sed separabuntur ex communione bonorum; et ex hoc est mala excommunicatio; ista tamen signum illius, sed tamen alia, quia Ecclesia sæpe decipitur, sed tunc non erit deceptio. Hæc est de qua dicit Apostolus I Cor. XVI, 22: *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema.* Unde dicitur: *Tollatur impius ne videat gloriam Dei.* Sequitur de pœna sensus, *Et mittent eos in caminum ignis.* Hoc exponitur ut supra.

Sed est quæstio, quare iteravit hoc Dominus, quia videtur idem esse quod parabola de zizania. Dicendum, quod idem est quantum ad aliquid, quia hic per sagenam intelliguntur et boni et mali; unde significat eos qui non sunt præcisi ab Ecclesia. Sed per zizaniam significantur illi qui sunt præcisi per diversitatem dogmatum, et hi non sunt de Ecclesia.

Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam. Postquam Dominus complevit parabolicam doctrinam, et quoad discipulos; hic determinat de effectu; et primo in discipulis; secundo in turbis, ibi, *Et factum est* etc. Effectus in discipulis fuit intellectus: unde tria ponuntur. Primo examinatio; secundo professio; tertio designatio eorum ad futurum officium.

Notandum autem, quod cum multa locutus esset ad turbas et discipulos, quia futuri erant magistri, ideo oportebat quod intelligerent. Et nota quod de tribus examinabantur. Primo de intellectu, *Intellexistis hæc omnia?* Item de amore; Joan. ult.: *Simon, amas me plus his?* Item de possibilitate ad passionem; infra xx, 22: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Psal. xci, 15: *Bene patientes erunt ut annuntient.* Licet autem humilitatis sit quod homo non se extollat; ingratus tamen est si beneficium non recognoscat. Isa. lxiii, 7: *Miserationum Domini recordabor.* Ideo respondent et dicunt ei, *Etiam.* Ibi ponitur professio eorum attribuentium sermoni Christi. Ps. cxviii, 130: *Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis.*

Ideo omnis scriba doctus etc. Hic ostendit officium quod imminebat eis, quasi jam examinatis. Et hæc conclusio dupliciter potest sequi ex præmissis. Primo retorquendo hoc quod dictum est de thesauro. Potest ergo esse sensus, ut Dominus velit istud exponere: Vos dicitis, quod intelligitis. Si intelligitis, potestis scire quod thesaurus est sacra doctrina. De isto thesauro poteritis proferre nova et vetera.

Et notandum quod isti dicuntur scribæ, quia possunt conferre in regno cælorum, et in doctrina sacra, ubi nova et vetera continentur. Et dicuntur scribæ per idoneitatem, quia scribæ, idest docti; Dan. xii, 34: *Porro docti intelligent;* infra xxiii: *Ecce ego mitto ad vos sapientes et scribas.* Item dicuntur scribæ ex officio, quia sunt notarii Christi, quia scripserunt mandata Christi in tabulis cordis sui; Prov. vi, 21: *Liga ea in corde tuo jugiter.* Item in cordibus aliorum. Unde Apostolus II ad Cor. iii, 2: *Epistola vestra scripta est in cordibus nostris.*

Similis est patrifamilias, scilicet Christo. Ipse enim est Dominus, ut habetur supra c. xiii, 52. *Qui profert de thesauro nova et vetera,* officia novæ legis. Nova enim lex novos sensus addit super veterem, et Christus hos exposuit; et ideo debet nobis sufficere ut sit similis Christo, sicut supra x, 25 habetur: *Sufficit discipulo si sit sicut magister ejus.* Vel potest dici, Simile est cuicumque alii patri, qui profert de scientia divinitus sibi data nova et vetera. Non sic Manichæi, quia non proferebant vetera. Cant. vii, 13: *Omnia nova et vetera servavi tibi.* Ergo potest referri de expositione parabolæ. Secundum Augustinum sic exponitur: *Ideo omnis scriba doctus* etc. Vos intellexistis qualiter locutus sum turbis parabolice, et exercitati estis, ut quod parabolice dictum est, secundum sensum spiritalem intelligatis. Unde debetis intelligere, ut ea, quæ in veteri lege leguntur, sciatis exponere per novam. Unde quæ in veteri dicuntur, sunt figuræ novi Testamenti. Unde Apostolus I ad Cor. i, 11: *Omnia in figura contingebant eis.* Et hæc revelata sunt in passione. Unde infra xxvii dicitur quod patiente Domino velum templi scissum est. Unde Christus ante passionem in parabolis locutus est, ut auditis his, intelligant ea, quæ in veteri Testamento dicuntur, esse dicta in figura aliarum rerum, licet essent res gestæ. *Omnis ergo scriba doctus in regno cœlorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera.* Vel, secundum Gregorium, quod vetera referantur ad omnia ea quæ ad peccatum referuntur, nova quæ ad gratiam Christi: unde nova dicuntur præmia vitæ æternæ, vetera pœna inferni. Ille ergo profert nova et vetera, qui non solum præmia, sed pœnam etiam inferni considerat.

Et factum est, cum consummasset Jesus parabolas istas etc. Hic ponitur effectus in turbis duplex, scilicet et admirationis, et scandalizationis. Et primo locus describitur; secundo admiratio; tertio improbatio. Dicit ergo, *Factum est cum consummasset Jesus parabolas istas, transiit inde.* Notandum, quod non videtur, quod statim transierit. Unde non servat ordinem historiæ; sed transivit, quia ad intelligendum non erant idonei; ideo ad alia se transtulit, secundum illud Eccli. xxxii, 6: *Ubi auditus non est, non effundas sermonem.* Et cap. xxii, vers. 9: *Cum dormiente loquitur, qui narrat stulto sapientiam. Et veniens in patriam suam.* Patria sua aliquando dicitur Nazareth, ubi nutritus est, et ibi fecit pauca miracula: aliquando Bethlehem, in qua natus est: aliquando Capharnaum, quia miracula fecit ibi. *Et docebat in synagogis eorum* etc. Sequitur admiratio. Et primo ponitur admiratio;

secundo causatur effectus. Dicit, *Ita ut mirarentur.* Non erat mirum si mirabantur; Psal. CXVIII, 29: *Mirabilia testimonia tua.* Admirabantur unde illæ virtutes essent: admiratio enim ex hoc causatur, quod videtur effectus, et nescitur causa. Isti effectum manifestum videbant, sed causam nesciebant; unde dicebant: *Unde huic sapientia et virtutes?* Sed hæc stulta admiratio, quia I ad Corinth. II habetur, quod ipse est Dei virtus et sapientia. Sed non cognoscebant, ideo admirabantur. Et ponunt admirationem suam, et cognitionem suam: unde dicebant, *Nonne hic est fabri filius?* Ipse enim putabatur filius Joseph, qui non erat faber ferrarius, sed lignarius: quamvis etiam posset dici filius fabri, *qui fabricatus est auroram et solem,* Ps. LXXIII, 16. *Nonne mater ejus dicitur Maria?* Omnia noscebant quæ erant humanitatis. De Maria habetur supra I, vers. 18: *Cum esset desponsata mater Jesu Maria Joseph* etc. *Et fratres ejus Jacobus et Joseph, Simon et Judas.* Elvidius intellexit istos esse filios Mariæ. Sed hoc falsum est, sed fuerunt consobrini ejus. Vel dicuntur fratres, quia de cognatione Joseph, qui putabatur esse pater Jesu. Gen. XIII, 8: *Non sit contentio inter me et te: fratres enim sumus,* dixit Abraham ad Lot: cum tamen Lot esset filius fratris: et eodem modo intelligendum est quod sequitur: *Et sorores ejus nonne omnes apud nos sunt?* Ideo ex his quæ secundum carnem erant, in admirationem prodibant dicentes: *Unde ergo huic omnia ista?* Sed notandum quod admiratio quandoque habet debitum effectum, scilicet Dei glorificationem, ut supra III; aliquando vero scandalizationem: unde dixit, *Et sic scandalizabantur in eo.* Sed quæ est ratio, quod admiratio aliquando pariat gloriam, aliquando scandalum? Ratio est, quia quidam ea quæ audiunt, interpretantur in pejus, ideo tales necessario scandalizantur. In canonica Judæ 10: *Quæcumque quidem ignorant, blasphemant.* Sed aliqui qui sunt bene dispositi, semper in melius interpretantur. De primis erant isti; ideo eos reprehendit; et primo verbo; secundo facto, cum dicit, *Jesus autem dixit eis: Non est propheta sine honore nisi in patria sua.* Dominus seipsum prophetam nominat: nec mirum, quia Moyses etiam ipsum prophetam nominaverat Deut. XVIII, 15: *Prophetam suscitabit tibi de gente tua, et de fratribus tuis* etc. Et potest dici, quod propheta dicitur esse, qui aliquid dicit quod est supra humanum intellectum per revelationem; et sic Jesus dicitur propheta, quia mens ejus illuminata est ab angelis et Deo. Vel potest dici aliquis propheta a procul, et phanos, quod est illuminatio: et sic Jesus non potest dici propheta: *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei* etc. (Num. XII, 6). Sic habet textus. Sed si fuerit aliquis propheta, loquatur in ænigmatibus: sic non fuit Christus propheta, quia dixit quæ vere scivit; Eccli. XXXIV, 9: *Qui multa didicit, narrabit intellectum.* In prophetis veteris Testamenti non invenimus aliquem honoratum a suis, sed magis ab alienis, ut legitur in Jeremia, qui fuit captus a suis, sed civitate capta, ab extraneis liberatus: sic etiam fuit de Christo, qui ab extraneis honorabatur, a suis despiciebatur.

Et quæ est ratio, quare nullus in patria sua honoratur? Una ratio est, quia quando est in patria sua, multi qui cognoscunt infirma sua, semper reducunt in memoriam infirma: hoc enim est a malitia hominum, ut magis infirma cogitent quam perfecta. Alia potest assignari, quia dicit Philosophus quod populus multum paralogizatur, quia credunt quod in aliquo pares, in omnibus pares sint. Unde quando aliquis est in patria sua, cum vident eum parem sibi in aliquo, vel in genere, vel aliis, credunt quod non possit esse major; ideo bene dicit, *Non est propheta sine honore nisi in patria sua et domo sua.* Unde sequitur, *Et non fecit ibi multas virtutes;* non quia non potuerit, quia omnipotens erat, sed non fecit, quia ad hoc faciebat ut sibi crederetur. Sed ipsi eum despectui habebant, quia in malum interpretabantur, ideo non erant dispositi ad fidem: aliquas tamen fecit, ut inexcusabiles redderentur; et ideo dicit, *Non multas,* quia aliquas. Et hoc propter incredulitatem eorum.

CAPUT XIV.

1. In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Jesu, et ait pueris suis: Hic est Joannes Baptista, ipse surrexit a mortuis, et ideo virtutes

operantur in eo. Herodes enim tenuit Joannem, et alligavit eum, et posuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris sui. Dicebat enim illi Joannes: Non licet tibi habere eam. Et volens illum occidere, timuit populum, quia sicut prophetam eum habebant. Die autem natalis Herodis saltavit filia Herodiadis in medio, et placuit Herodi, unde cum juramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo. At illa præmonita a matre sua, Da mihi, inquit, hic in disco caput Joannis Baptistæ. Et contristatus est rex Propter juramentum autem et eos qui pariter recumbebant, jussit dari, misitque, et decollavit Joannem in carcere. Et allatum est caput ejus in disco, et datum est puellæ, et illa attulit matri suæ. Et accedentes discipuli ejus tulerunt corpus ejus, et sepelierunt illud, et venientes nuntiaverunt Jesu. Quod cum audisset Jesus, secessit inde in navicula in locum desertum seorsum. Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de civitatibus. Et exiens vidit turbam multam, et misertus est eis, et curavit languidos eorum

2 Vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes: Desertus est locus, et hora jam præteriit; dimitte turbas ut euntes in castella emant sibi escas. Jesus autem dixit eis: Non habent necesse ire, date illis vos manducare. Responderunt ei: Non habemus hic nisi quinque panes et duos pisces. Qui ait eis: Afferte mihi illos huc. Et cum jussisset turbam discumbere super fœnum, acceptis quinque panibus et duobus piscibus, aspiciens in cælum, benedixit, et fregit, et dedit discipulis panes, discipuli autem turbis; et manducaverunt omnes, et saturati sunt, et tulerunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus et parvulis. Et statim compulit discipulos ascendere in naviculam, et præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas. Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto solus erat ibi. Navicula autem in medio mari jactabatur fluctibus, erat enim contrarius ventus. Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans supra mare. Et videntes eum supra mare ambulantem, turbati sunt, dicentes, quia phantasma est. Et præ timore clamaverunt, statimque Jesus locutus est eis dicens: Habete fiduciam, ego sum, nolite timere. Respondens autem Petrus dixit: Domine, si tu es, jube me ad te venire super aquas. At ipse ait: Veni. Et descendens Petrus de navicula ambulabat super aquam, ut veniret ad Jesum. Videns vero ventum validum timuit Et cum cœpisset mergi, clamavit dicens: Domine, salvum me fac. Et continuo Jesus extendens manum apprehendit eum, et ait illi: Modicæ fidei, quare dubitasti? Et cum ascendisset naviculam, cessavit ventus. Qui autem in navicula erant, venerunt, et adoraverunt eum dicentes: Vere Filius Dei es. Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth. Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, et obtulerunt ei omnes male habentes, et rogabant eum ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent. Et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt.

1. Supra ostendit Dominus virtutem evangelicæ doctrinæ sub quibusdam parabolis; hic ostendit factis; et tria facit. Primo ostendit ad quos effectus se extendat per similitudinem factorum; secundo ostendit sufficientiam evangelicæ doctrinæ; tertio quomodo in puritate conservanda sit. Secundum in cap. xv, tertium in c. xvi. Circa primum primo ponitur falsa opinio; secundo occasio; tertio improbatur opinio. Secunda ibi, *Herodes tenuit Joannem* etc.; tertia ibi, *Quod cum audisset Jesus, secessit inde.* Dicit ergo, *In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam ejus.* Et non est retorquenda ad illum diem, sed ad tempus in generali; quia Marcus et Lucas non eodem ordine narrant, quia istud narrant post missionem discipulorum, ut habetur Marci vi. Unde incertum est qui servent ordinem historiæ. Tamen quod dicitur, *In illo tempore*, dicitur, ut denotetur negligentia Herodis, quia post miracula tunc primo audivit famam de Jesu: hæc enim desidia solet esse in divitibus, quod non curant de parvis rebus. I Tim. ult., 17: *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum* etc. *Audivit Herodes tetrarcha*, ad differentiam Herodis regis, sub quo natus est Christus, ut habetur supra cap. ii. Unde illo defuncto reversus est Christus de Ægypto. Iste Herodes fuit filius ejus, et fuit tetrarcha. Pater ejus constitutus est rex a Romanis, et habuit sex filios, quorum duos interfecit in vita sua, alium primogenitum interfecit in morte, cum jam faceret se proferri in regem, patre adhuc vivente. Ipso mortuo, Archelaus accepit sibi regnum, et sequens malitiam paternam, non potuit tolerari a Judæis. Tunc accesserunt ad Romanos, et divisum est regnum in quatuor partes: duæ partes traditæ sunt Archelao, alia Herodi, et alia pars Philippo. Unde iste erat tetrarcha et princeps super quartam partem regni. *Audivit famam Jesu.* Ex hoc reprehensibilis erat, quod tanto tempore jam vixerat, et miracula fecerat, et tamen tunc primo audivit; unde impletur illud Job cap. xxviii, 22: *Perditio et mors dixerunt: Auribus no-*

stris audivimus famam ejus. Et ait pueris suis: Hic est Joannes Baptista etc. Aliqui dixerunt quod ipse tenuit dogma de transfusione animarum: Plato enim et Pythagoras posuerunt, quod anima exiens ab uno corpore subintrat aliud corpus. Hanc opinionem Herodes tenens, ut dicunt, credebat quod anima Joannis transisset in animam Christi. Sed hoc non potest esse, quia parum ante interfecerat eum; Jesus autem erat triginta annorum; unde hoc non credidit. Item jam miracula fecerat ante decollationem, et ante incarcerationem, ut habetur Jo. III. Herodes tamen laudandus est, quia resurrectionem credidit, de qua Job XIV, 14: *Putasne homo mortuus rursum vivat?* Item aliam bonam conditionem habuit, quod credidit quod fiat resurrectio in meliori statu; ideo credidit quod tunc operaretur miracula, quæ ante resurrectionem non fecerat; ideo dicit, *Et ideo virtutes operantur in eo*, quia ad altiorem statum advenit; unde resurgent homines in meliori statu. Unde Apostolus I Cor. cap. XV, 43: *Seminatur in infirmitate, resurget in virtute.*

Sed hic est quæstio, quia dicit Lucas (cap. IX, 7), quod audivit et dubitavit; unde dixit, *Joannem ego decollavi;* hic autem dicit sine dubitatione, dum dicit, *Hic est Joannes.*

Solvit Augustinus, quod non a se, sed audivit ab aliis. Unde cum primo audivit, dubitavit, sed crescente fama consensit. Unde Lucas primum recitavit, sed secundum Matthæus. Vel aliter potest dici, quod etiam Matthæus dubitationem Herodis tangit, ita quod legatur interrogative, *Hic est Joannes?*

Herodes enim tenuit Joannem. Hæc facta sunt ante; unde non sequitur ordinem, sed ex incidenti determinat de morte Joannis.

Sed est quæstio, quare Evangelistæ ex incidenti determinant de Joanne, et hoc quærit Chrysostomus. Solvit autem, quia principaliter facta Christi intenderunt, alia vero solum secundum quod referebantur ad Christum.

Ideo hic ex consequenti determinat mortem Joannis. Et primo determinat incarcerationem; secundo mortem, ibi, *Die autem natalis* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit incarcerationem; secundo causam; tertio decollationem. *Herodes enim tenuit Joannem, et alligavit eum, et posuit in carcerem.* Tangit ordinem, quia primo comprehendit eum, ligavit et incarceravit; sic autem fuit de Christo. Causam tangit, cum dicit, *Propter Herodiadem uxorem fratris sui.* Herodes et Philippus fuerunt fratres. Philippus habuit filiam Arethæ regis Arabum. Hic habuit inimicitias cum illo rege Arabum, et etiam cum fratre suo Herode, ita quod rex Arabum in odium Philippi accepit filiam suam, et concessit eam Herodi.

De isto Joanne debetis intelligere, quod homo fuit magnæ virtutis; unde de ipso dicitur (Luc. I, 17): *Ipse veniet in virtute Eliæ.* Item notare debetis, quod etiam martyr dicitur, quia propter redargutionem fidei mortuus est, quia pro veritate; et Christus veritas est.

Dicebat enim Herodi: Non licet tibi habere eam. Sciendum quod Antipater pater Herodis regis alienigena fuit, sed proselytus fuit, unde filii sui Judæi fuerunt. Sed præceptum erat in lege quod vivente fratre, alter non haberet uxorem fratris; ideo Joannes quasi æmulator legis dicebat, *Non licet tibi habere eam. Et volens eum occidere, timuit populum.* Aliquando accidit quod cum quis non vult vitare peccatum, cadit in majus. Osee IV, 2: *Homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit.* Unde cum noluit vitare adulterium, incurrit homicidium. Et cum voluit, *timuit populum.* Commotio populi multum est timenda; Eccli. c. XXVI, 5: *A tribus timuit cor meum: delaturam civitatis, et collectionem populi, et calumniam mendacem.* Item timor Domini aufert malam voluntatem; sed timor hominis non, licet faciat differre. Ideo quia non potuit propter timorem populi, distulit. *Die autem natalis* etc. Hic de occisione tria facit, quia non potuit propter timorem populi. Primo ponuntur præcedentia; secundo occisio; tertio subsequentia. Circa primum ponuntur præcedentia tria, quia saltatio, promissio, petitio. Dicit ergo, *Die autem natalis* etc. Consuetudo apud antiquos erat, quod celebrarent diem natalis, contra illud Eccle. VII, 2: *Melior est dies mortis, quam dies nativitatis.* Non legitur quod aliqui celebraverint diem natalis nisi iste, et Pharao rex Ægypti; unde *die natalis filia Herodiadis* (sic

vocabatur), *saltavit in medio*, idest in triclinio (et in hoc culpabilis redditur, quia in lascivia oblitus est aulam regiam, in qua non debebant hæc fieri), *et placuit Herodi*, contra illud Eccli. cap. IX, 4: *Cum saltatrice non sis assiduus.* Et sequitur, *Unde cum juramento pollicitus est* etc. Ecce incauta promissio, et temerarium juramentum. Eccli. cap. XXIII, 9: *Jurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in illa. Et prænonita a matre sua, Da mihi, inquit, hic in disco caput Joannis Baptistæ.* Hic ponitur petitio mulieris. Mulieres aliquando sunt piæ, et mobilem affectum habent; unde quando sunt piæ, maxime sunt piæ, sed quando sunt crudeles, maxime sunt crudeles; Eccli. XXV, 22: *Non est caput nequius super caput colubri; non est ira super iram mulieris.* Et ibidem dicitur: *Brevis omnis malitia super malitiam mulieris.* Vix enim cogitaret homo quæ cogitat perversa mulier. Mater ergo petiit ut saturaret iram suam. Item timebat ne aliquando Herodes propter verba Joannis converteretur, et dimitteret eam. *Et contristatus est rex propter jusjurandum.* Hic determinatur quomodo occiditur. Chrysostomus: " Hic datur exemplum quòd honestas etiam ab impiis honoratur, „ ut habetur Sap. VIII.

Hieronymus dicit, quod modo est contristatus, qui ante voluit interficere, sed timuit populum. Quare ergo dicit quod est contristatus? Solvit. Consuetudo est hominum ut recitent quod videtur hominibus: sicut dicebant Christum filium Joseph, quia ita putabant, ut habetur Luc. III. Unde dicit *Contristatus*, quia ita videbatur hominibus.

Sequitur executio. Et primo ponitur præceptum; secundo executio. *Propter jusjurandum, et propter simul discumbentes.* In hoc stultus fuit, quia de re inhonesta non est timendum juramentum, quia eo quod juro, sum perjurus; Jer. IV, 2: *Jurabitis in judicio* (scilicet cum discretione), *in justitia et veritate.* Item si jurasset, quod in semet faceret, intelligi debebat in honestis. Unde quod in se facere non debuit, alii nec præcipere debuit; Zach. VIII, 17: *Juramentum mendax ne diligatis. Et propter simul discumbentes*, ut omnes faceret homicidii participes, omnes enim rogabant pro puella, *jussit dari, misitque et decollavit Joannem.* Hic ponitur executio. Hic adimpletur quod dixerat (Jo. III, 30): *Illum oportet crescere, me autem minorari*, quia Christus in cruce extensus, iste decollatus. Item decollatio Joannis signum fuit, quod auctoritate legis debebant amittere Christum et legem.

Consequenter ponuntur subsequentia decollationis. Et primo ponitur redditio promissi; secundo sepultura. Dicit ergo, *Et allatum est caput ejus in disco.* Et in hoc reprehensibilis fuit Herodes, quia crudelitatem exercuit inter voluptates: unde dicitur quod quidam balivus amabat quamdam meretriculam, et cum esset in gremio, dixit illa quod numquam vidit hominem interfici. Et cum esset in prandio, fecit adduci quemdam morte dignum, et fecit coram illa decollari: quod sciverunt Romani, et exul factus est a Roma. Sic iste etiam missus fuit in exilium. *Et accedentes discipuli ejus tulerunt corpus ejus, et sepelierunt illud.* Hic agitur de sepultura Joannis, et computatur inter opera misericordiæ: et tamen videtur quod misericordia ad mortuum non pertineat, quia si ad eum pertineat, videtur quod non sit verum quod dicit Dominus: *Nolite timere eos qui occidunt corpus.* Quare ergo computatur inter opera misericordiæ? Dicendum, quod etsi non serviatur ei secundum effectum, quem modo habet, servitur tamen ei secundum affectum, quem modo habet cum mortuo; unde *tulerunt corpus ejus, et sepelierunt;* dicitur quod apud Sebastem, cum sit ibi prope. Post videns Julianus apostata multos venientes ad ejus reliquias, fecit eum comburi, excepto capite. *Et venientes nuntiaverunt Jesu.* Unde discipuli Joannis, qui primo calumniabantur Jesum, Joanne mortuo, redierunt ad Jesum, et fuerunt ei familiares: sic aliqui in tempore tribulationis convertuntur ad Christum; Osee VI, 1: *In tribulatione sua mane consurgent ad me.*

Et cum audisset Jesus secessit in navicula in locum desertum seorsum. Supra posita est opinio Herodis de Christo, et occasione hujus introducta est narratio de Joanne; nunc autem ostenditur opinio Herodis esse falsa. Duo dixerat, quia Christus erat Joannes quem occiderat; item quod resurgens virtutes operabatur. Dicit ergo: *Quod*

cum audisset Jesus, secessit inde in navicula etc.

Quare secessit? Assignat quatuor rationes Hieronymus. Prima, ut parceret inimicis suis, ne ex homicidio in homicidium ruerent; Osee IV, 2: *Sanguis sanguinem tetigit.* Item, ut passionem differret; unde ipse dicit Jo. VII, 6: *Tempus meum nondum advenit.* Item, ut nobis exemplum daret ne nos ingeramus passionibus: non enim est virtus se passionibus ingerere, sed præsumptio. Unde supra cap. X, 33: *Si persecuti fuerint vos in una civitate, fugite in aliam.* Item, ut ostenderet quanta devotione audiebant turbæ verbum Dei, quia etiam in periculo sequebatur eum; Deut. cap. XIII, 3: *Tentat vos Dominus Deus vester, ut palam sciat utrum diligatis eum.*

Item notandum, quod quatuor ponit quæ turbam debeant retrahere a sequela Christi Primum est, quod secessit in navicula, item quod in locum desertum, item quod non erant ibi aliqua nemora, quia erat desertum, item non juxta viam, ad quam homines libenter se divertunt; sed iste secessit seorsum. Hoc autem fecit ut magis devotio turbæ sit approbanda. Item Chrysostomus dicit quod secessit ut hominem approbaret; ideo noluit secedere nisi nuntiata morte Joannis.

Sequitur, *Et cum audissent turbæ* etc. Hic agitur de mirabilibus. Et primo tangitur devotio turbarum; secundo tanguntur mirabilia. Dicit ergo: *Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de civitatibus;* ubi tangitur devotio turbarum et pauperum hominum, qui devotionis causa Dominum sequuntur. Osee VI, 1: *In tribulatione sua mane consurgent ad me. Et exiens vidit turbam multam* etc. Hic tangit mirabilia quæ operatus est Dominus exiens de deserto: et recte, quia dum in cælis erat, non quærebant eum turbæ; Jo. c. XVI, 28: *Exivi a Patre, et veni in mundum. Vidit turbam.* Unde excitatur ad misericordiam; unde sequitur, *Et misertus est eis;* unde statim fecit eis misericordiam: Psal. LXXXV, 15: *Miserator et misericors Dominus, patiens, et multæ misericordiæ, et verax.* Sequitur effectus hujus misericordiæ, *Et curavit languidos eorum,* scilicet gratis, et non rogatus. Ps. CVI, v. 20: *Misit verbum suum, et sanavit eos.*

2. Postquam exclusit Herodis opinionem, hic tangit doctrinæ Christi virtutem. Triplex enim est virtus ejus: reficit, liberat et infirmos sanat. Prima igitur virtus ostenditur, quia pascit turbas; secunda, quia discipulos a periculis maris liberat; tertia, quia multos sanat. Secunda ibi, *Et statim impulit discipulos ascendere in naviculam;* tertia ibi, *Et cum transfretassent* etc. Circa primum tria. Quia primo ponitur voluntas reficiendi; secundo distributio cibi; tertio plenitudo refectionis. Secunda ibi, *Jesus autem dixit eis* etc. tertia ibi, *Et manducaverunt omnes* etc. Dicit ergo, *Vespere autem facto,* scilicet solis occubitu, per quod significatur mors Christi, quia tunc tradidit corpus suum in cibum; unde I Corinth. XI, 24: *Hoc facite in meam commemorationem.* Et vers. 26: *Mortem Domini annuntiabitis donec veniat.* Deinde inducit necessitatem ex loco, *Desertus est locus.* Hic videtur illa eadem fieri quæstio quæ habetur in Ps. LXXVII, 19. Nam quomodo poterat Dominus mensam parare in deserto? Item si juxta villam esset locus, potuisset credi quod inde habuisset cibos, sed locus erat desertus. Item ponitur necessitas ex hora, quia dicit, *Et hora jam præteriit,* qua possint sibi acquirere cibos. *Dimitte turbas.* Ex hoc videtur, quod discipuli ita fuerunt intenti suavitati sermonis Christi, quod magis delectabantur in audiendo Christum, quam in procurando sibi victum: unde parum curabant de corporis refectione. Habetur enim Luc. XXI, 37: *Erat autem diebus docens in templo, noctibus autem morabatur in monte.* Item alia occasio, quia jam vespere erat. De ista fame habetur Amos VIII, 11: *Mittam famem in terra, non famem panis, neque sitis, sed audiendi verbum Domini.* Et in hoc significatur devotio turbarum, item dilectio et reverentia ad Christum, quia non recesserunt ab eo, quamvis vespere esset.

Sed hic est quæstio litteralis, quia in Joanne habetur, quod Jesus interrogavit Philippum; hic autem habetur, quod discipuli interrogaverunt Christum.

Solvit Augustinus. Non est hoc inconveniens, quod id quod unus dimisit, alter dicat. Unde primo dixerunt illi Christo; secundo elevans oculos Jesus interrogavit discipulos.

Jesus autem dixit eis. Hic ponit distributionem cibi: et circa hoc tria facit. Primo ponitur imperium Christi; secundo quantitas ciborum; tertio modus et ordo distribuendi. Secunda ibi *Responderunt ei* etc.; tertia ibi, *Afferte mihi illos* etc. Duo dixerant. Primo ut dimitteret turbas; item quod quæreret escas sibi: et ad hæc duo respondet Christus: Vos dicitis: Dimitte turbas, sed *non habent necesse ire*, quia hic est *qui dat escam omni carni*, Ps. CXXXV, vers. 25. Item vos dicitis quod quærant escas, sed non est necesse, quia vos potestis dare escas cælestes; unde dicit, *Date illis vos manducare.* Unde datur exemplum quod spirituales escæ præponendæ sunt carnalibus. Sequitur quantitas ciborum, *Responderunt ei: Non habemus nisi quinque panes et duos pisces.* Ex hoc possumus notare, quod Apostoli ita erant dediti sermoni Dei, quod non curabant etiam de cibis quærendis. Ad Rom. XIII, 14: *Et carnis curam ne feceritis.* Mystice per quinque panes doctrina legis; Eccli. XV, 3: *Pavit eos pane vitæ et intellectus.* Per duos pisces doctrina psalmorum et prophetarum importatur; vel secundum Hilarium, per duos pisces doctrina prophetarum et Joannis Baptistæ, ut duæ personæ excellentes in lege, scilicet regalis et sacerdotalis. *Qui ait: Afferte mihi illos.* Hic ponitur modus distributionis; et primo ponitur præsentatio; secundo dispositio turbarum; tertio oratio; quarto distributio. Unde dicit, *Qui ait.* Ipse, qui omnipotens erat, creare poterat panes novos; sed voluit ex factis panibus reficere.

Sed quæ est causa? Ratio litteralis secundum Chrysostomum est, ut confutaret hæresim Manichæorum, qui has creaturas a diabolo dixerunt factas, contra illud quod scribitur I ad Tim. IV, 4: *Omnis creatura Dei bona est.* Unde si a diabolo essent, in eis tanta miracula non fecisset. Item, ut ostenderet se dominum in terra et in mari. Ille qui in Gen. I, 11 dixit, *Germinet terra herbam virentem*, et qui dixit (ibid. 20): *Producant aquæ reptile animæ viventis* etc., ille idem panes multiplicat. Item ad designandum quod legem veterem non reprobavit, sed in novam convertit: ideo dicit, *Afferte mihi*, quia quæ in veteri lege scripta sunt, ad novam debent referri. Unde ipse dixit, Jo. V, 46: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi.*

Et cum jussisset turbam discumbere super fœnum etc. Hic ponitur dispositio hominum, quia fecit sedere super fœnum; Isa. XL, 6: *Omnis caro fœnum.* Sedere ergo super fœnum non est nisi carnem mortificare. Ad Coloss. III, 5: *Mortificate membra vestra quæ sunt super terram.* Item per fœnum significatur lex. Quia isti erant Judæi, sublevabantur per legem; ideo noluit eos sedere in terra. *Acceptis quinque panibus et duobus piscibus* etc. Notandum quod Dominus faciens miracula aliquando orat, aliquando non orat. Aliquando orat, ut hic, ut verum hominem se ostendat: aliquando etiam majora facit, et non orat, ut Deum se ostendat. *Aspiciens in cœlum benedixit. In cœlum*, scilicet ad Patrem. Ps. CXX, 1: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi. Benedixit*, quia per sermonem Dei omnia benedicuntur. Nota quod nostrum benedicere non est factivum, sed significativum; Dei autem benedicere est factivum; unde benedictio ad multiplicationem pertinet, unde Gen. I, 22: *Benedixit, et dixit: Crescite, et multiplicamini, et replete terram.* Consequenter agitur de distributione: *Fregit et dedit discipulis suis;* in quo significatur quod prima distributio facta est discipulis a capite Christo; I ad Cor. XI, 3: *Omnis viri caput Christus est.* Sed fregit, ut notaret suam distributionem. Is. LVIII, 26: *Frange esurienti panem tuum. Et dedit discipulis*, quasi mediatoribus. Infra XXVI, 26: *Accipite, et comedite;* I ad Cor. XI, 28: *Et sic probet se homo, ut de pane illo edat, et de calice bibat* etc. *Discipuli autem dederunt turbis*, ut distributores.

Sed quomodo multiplicati sunt? Dicendum, quod fragmenta multiplicata sunt. Et dicunt quidam hoc posse fieri naturaliter: sicut enim materia se habet ad quamlibet formam, ita se habet ad quamlibet quantitatem. Sed hoc est stultum, quod materia se habeat ad quamlibet quantitatem materialem: hoc enim non potest fieri nisi per rarefactionem; hæc autem rarefactio determinata est in naturalibus. Quidam dicunt quod multiplicat, sicut ex paucis granis multa grana; sed ibi per naturam, hic per operationem Christi.

Unde manus Christi fuerunt quasi terra, fragmenta quasi semina: unde sicut semina multiplicantur, sic fragmenta. Sed non solum ista, sed per conversionem alterius materiæ in ipsam, hoc miraculum factum est.

Sequitur de plenitudine refectionis: et hoc quantum ad duo: quantum ad saturitatem, et quantum ad residuum. Unde dicitur, *Manducaverunt omnes, et saturati sunt*, secundum illud Ps. XXI, vers. 27: *Edent pauperes, et saturabuntur* etc. *Et tulerunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos.* Hic tangitur plenitudo refectionis sub multitudine reliquiarum.

Sed quare voluit Dominus colligi reliquias? Litteralis causa est quam ponit Chrysostomus. Voluit primo quod colligerent discipuli, ne videretur phantasma, item ne ab eis daretur oblivioni. Et quod tulerunt duodecim cophinos, hoc fuit secundum numerum duodecim Apostolorum, ut quilibet tolleret suum, ita quod essent in memoria omnium. Mystice per fragmenta intelligitur sensus spiritualis, qui a turbis non capitur; sed in cophinis, idest in sapientibus; I ad Corinth. I, 26: *Videte vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes* etc.

Deinde ponitur numerus manducantium: *Fuit autem numerus manducantium quinque millia virorum;* ut de uno pane mille secundum Hilarium. Hoc etiam post ascensionem factum est, quando ad vocem Apostolorum uno die quinque millia conversi sunt. *Exceptis mulieribus et parvulis*, qui sunt ignorantes, et computari non sunt digni. Simile habetur in lib. Machabæorum quod parvuli et mulieres non computantur ad bellum.

Item notate, quod istud miraculum statim factum est post occisionem Joannis, et erat prope Pascha, et Christus jam prædicaverat per annum, et revoluto anno passus est Christus.

Et statim impulit Jesus discipulos. Hic figuratur virtus doctrinæ Christi, quia liberativa est a periculis, quia discipulos a periculis liberavit. Unde tria facit. Primo ponitur occasio subeundi periculum; secundo periculum; tertio liberatio. Secunda ibi, *Et dimissa turba, ascendit in montem* etc.; tertia ibi, *Quarta autem vigilia noctis venit ad eos, ambulans supra mare.* Occasio periculi fuit præceptum Christi: frequenter enim volentes obtemperare voluntati Dei, periculis exponuntur, ut ait Apostolus, II ad Cor. XI, 26: *Periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitatibus, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus. Unde statim impulit eos intrare naviculam.* Unde statim facto miraculo voluit separari a turbis. Et hoc fecit triplici ratione. Primo ut ostenderet miraculi veritatem, ne propter ejus præsentiam illud accidisse dicerent: ipse enim veritas est, ut habetur Jo. XIV. Secundo, ut doceret nos inanem gloriam vitare; ideo post facta miracula recedit; Jo. VIII, 50: *Ego gloriam meam non quæro* etc. Item ut discretionis virtutem ostenderet: discretionis enim est separare se, et quiescere; Sap. VIII, 16: *Intrans in domum meam conquiescam cum illa.* Sed notandum quod utitur impulsione, quia durum erat eis separari a Christo, ut dicit Petrus, Jo. VI, 69: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.* Item ostendit affectum turbarum, scilicet cum quo ardore sequebantur eum; Cant. I, 2: *Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te.*

Et dimissa turba, ascendit in montem solus orare. Sequitur de periculo, et ostenditur periculum ex tempore, ex loco, ex vento. Et primo ponitur absentia Christi, quia cum esset cum discipulis, *ascendit in montem solus orare.* Ipse venerat plantare fidem nostram, ideo operabatur aliquando humanum, aliquando divinum: quod enim panes multiplicavit, hoc Dei fuit: quod oravit, humanum fuit, non quod indigeret, sed ut exemplum daret: omnis enim Christi actio nostra est instructio. Joann. cap. XIII, 15: *Exemplum dedi vobis, ut sicut facio, ita et vos faciatis.* Et dat nobis exemplum quomodo ad orandum, et ad orationem requiritur quies mentis, elevatio, solitudo. Quies ostenditur, quia *dimissa turba*, quæ designat cogitationes perturbantes cum quibus non potest homo orare, ideo ostium cordis claudere docet; supra VI, 6: *Cum autem oraveris, intra cubiculum* etc. Item ele-

vatio; Thren. III, 28: *Sedebit solitarius et levabit se supra se.* Item solitudo. Osee II, 14: *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.* Per montem intelligitur cælum: cælo enim nihil excelsius. Et dimissis turbis, idest dimissis mortalibus ivit in cælum, et ipse solus ascendit, et propria virtute. Micheæ II, 13: *Ascendit ante eos pandens iter.* Item ascendit orare; ad Hebræos VII, 23: *Per semetipsum accedens.*

Sed hic videtur esse quæstio, quia Joannes videtur dicere quod pavit turbas in monte, ut habetur Jo. IX; hic autem dicitur quod post refectionem turbarum ascendit in montem. Sed respondetur, quod in monte pavit, sed post in altiorem locum montis ascendit.

Item est alia quæstio, quia habetur Jo. V, quod ipse fugit, quia voluerunt eum facere regem; hic autem dicitur quod ascendit orare. Augustinus dicit, quod eadem potest esse causa et fugiendi, et orandi.

Post describitur periculum ex tempore, quia nox erat, et in nocte majus est periculum maris; ideo dicit: *Vespere autem facto.* Et significatur ejus passio, quia in passione sōlus ascendit; Act. I, 9: *Videntibus illis elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum. Navicula autem in medio maris jactabatur fluctibus.* Per naviculam significatur Ecclesia, per mare mundus; Ps. CIII, 25: *Hoc mare magnum et spatiosum manibus.* Et hæc Ecclesia, Christo ascendente, remansit in mari, et in periculis maris mundi. Quando enim aliquis magnus impugnat Ecclesiam, tunc agitatur fluctibus. Ps. LXXXVII, 8: *Et omnes fluctus tuos induxisti super me.* Sed quia Christus orat, non potest submergi, quamvis fluctuet et elevetur. Gen. VII, 17: *Et elevaverunt arcam in sublime a terra.* Item agitatur a vento: iste ventus est impetus diabolicæ incitationis. Job I, vers. 19: *Quia venit ventus a regione deserti et concussit quatuor angulos domus;* Isa. XXV, 4: *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem.*

Quarta autem vigilia noctis venit ad eos, ambulans supra mare. Posito periculo, ponitur liberatio a periculo: et circa hoc duo facit. Primo ponitur auxilium; secundo effectus. Secunda ibi, *Qui autem in navicula erant venerunt, et adoraverunt eum.* Tria pericula posuerat. Primo obscuritatem noctis, periculum maris, periculum venti. Et contra primum ponit visitationem suam; contra secundum certitudinem sui, ibi, *Statimque Jesus locutus est* etc.; contra tertium porrigit manum: *Et continuo Jesus extendens manum, apprehendit eum.* Item tranquillitatem maris: *Et cum ascendisset in naviculam, cessavit ventus.* Circa primum ponitur sua visitatio; secundo effectus suæ visitationis, ibi, *Videntes autem eum supra mare ambulantem, turbati sunt.* Dicit ergo: *Quarta vigilia noctis venit ad eos.* Hic tangitur et adventus ejus, et tempus, quia *quarta vigilia.* Hieronymus dicit, quod antiqui dividebant noctem in quatuor partes. In prima quidam vigilabant, in secunda alii, in tertia alii, et in quarta alii; et illi qui vigilaverant quiescebant. Unde dicit quod in quarta vigilia etc., quia tota nocte fuerant in mari, *venit ad eos ambulans supra mare.* Et quare? Assignat Chrysostomus rationem litteralem, dicens quod tantum tardavit ut magis desideraretur. Is. XXVI, 9: *Anima mea desideravit te in nocte.* Item, ut discerent quod si statim non haberent auxilium, quod non desisterent, quoniam oportet semper orare. Mystice per quatuor horas significantur quatuor status. Primo status legis; secundo status prophetarum; tertio tempus gratiæ; quarto ascensus in cælum, in quo statu cessavit tempestas. Unde in quarta vigilia venit sicut in fine noctis; unde Jac. ult., 8: *Patientes estote et vos, et confirmate corda vestra, quoniam adventus Domini appropinquabit.* Sed qualiter venit? *Ambulans supra mare.* Et quare sic voluit venire? Ut se ostenderet dominum maris; Ps. LXXXVIII, 10: *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas.* Item, ut ostenderet illusores potestatis hujus sæculi: diabolus enim semper illudit potestati hujus sæculi; Ps. CIII, 26: *Draco iste quem formasti ad illudendum ei.* Sed istam potestatem Dominus fregit; Ps. LXXIII, 4: *Tu confregisti capita draconis:* et significat quod Ecclesia non potest tribulationes sustinere, nisi secundum quod voluit ipse.

Opinio fuit hic, quod in hac vita Dominus accepit quatuor dotes, subtilitatis in nativitate, impassibilitatis, quando jejunavit quadraginta diebus,

vel transubstantiando sacramentum Eucharistiæ, agilitatis hic, claritatis in transfiguratione. Sed hoc non credo: credo enim quod miraculose fecit.

Et videntes eum. Hic ponitur effectus præsentiæ Christi, scilicet turbatio discipulorum; unde ponitur turbatio, ponitur causa, ponitur signum. Et dicit, *Et videntes eum turbati sunt* etc. Debetis scire, quod quando auxilium divinum est magis propinquum, permittit Dominus magis affligi, ut tunc magis cum devotione et gratiarum actione recipiatur auxilium ejus. Item magis timor crevit, quia frequenter ex timore homines convertuntur. Et quare? Quia crediderunt phantasma esse; unde, *Dicentes, quia phantasma est,* non credentes esse verum corpus de Virgine. Mystice enim significatur quod antequam Christus veniat, multi multa phantastica dicent, ut habetur infra XXIV. *Et præ timore clamaverunt:* clamor enim est signum timoris, sicut etiam in omni tribulatione ad Dominum debemus clamare; Ps. CXIX, 1: *Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me.*

Statimque locutus est eis etc. Hic ponitur auxilium. Quia in obscuritate erant, ideo certitudinem dat: et tria facit. Primo certificat verbis; secundo petit signum Petrus factis; tertio conceditur ei. Tria posuerat: turbationem timoris, falsitatem opinionis, item desperationem: et contra ista tria facit, quia *statim locutus est eis.* Unde quando quis clamat ad Dominum, si opus est, statim venit; Isa. XXX, 19: *Ad vocem clamoris tui, statim cum audierit, respondebit tibi.* Item, quia erant desperantes, dicit eis, *Nolite timere.* Idem habetur Joannis cap. XVI, vers. 33: *In mundo pressuram habebitis, sed confidite, quia ego vici mundum:* in me autem quietem. Item, quia phantasma credebant, ideo dicit eis, *Ego sum.* Et quare dicit sic? Quia ex modo loquendi suo poterant certificari; Jo. X, 3: *Oves meæ vocem meam audiunt.* Item ut se verum Deum ostenderet. Simile habetur Exod. cap. III, 13: *Qui est, misit me,* dixit Moyses. Item contra hoc quod turbati erant, dixit, *Nolite timere;* Is. LI, 12: *Quis es tu ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fœnum ita arescit?* Et Prov. XXVIII, 1: *Justus autem quasi leo confidens absque terrore erit.*

Respondens Petrus dixit: Domine, si tu es, jube me ad te venire super aquas. Quia auxilium contulerat verbis, ideo Petrus petit signum factis. Petrus autem in persona totius fiducialiter petiit, et dixit, *Si tu es, jube me ad te venire.* Hic est magna fiducia Petri. Non dixit, Ora pro me, sed dixit, *Jube me ad te venire,* quia ipse confessus est (inf. XVI, 16): *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Unde ex fide quam jam conceperat, audacter confidit in ejus potestate. Esther XIII, 9: *Domine, in potestate tua cuncta sunt posita, et non est qui resistere possit voluntati tuæ.* Et hoc dixit ex solo desiderio, non ut tentaret, nec ex infidelitate. I ad Thess. I, 3: *Memores fidei vestræ, et operis, et laboris* etc. Deinde ponitur signum; unde dixit, *Veni. Et descendens Petrus de navicula, ambulabat super aquam, ut veniret ad Jesum.* Et hoc contra Manichæos qui dixerunt, quod Christus non habebat verum corpus: quia si Christus non habebat, quia ambulabat super aquas, sic nec Petrus. Per hoc quod post quartam vigiliam adhuc imminebat periculum, significatur quod in quarto adventu, quod erit purgandum purgabitur in electis. Ps. XCVI, 3: *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Videns autem ventum validum* etc. Hic ponitur tertium auxilium, quia liberavit Petrum a submersione. Et primo ponitur causa; secundo petitio Petri; tertio auxilium Christi. *Videns autem ventum validum timuit.* In mari ventus non habet continuum impetum, similiter nec in terra; unde interpellabatur quando Petrus intravit mare; sed cum fuit super mare, flavit fortiter, et tunc *timuit.* Ex hoc est considerandum quod dicit, quod periculosius erat supra mare quam in navi, ideo Dominus aliquando fortes in periculo maris submergi permittit. Unde Apostolus I ad Cor. X, 12: *Qui existimat se stare, videat ne cadat.* Sed quare permisit in periculo? Primo præcepit ire, ut virtus ejus ostendatur, quia uterque ambulabat, et hoc viderunt discipuli. Sed quod permiserit mergi Petrum, hoc fecit, ut experiretur quid posset de se. Unde quod ivit supra mare, hoc fuit virtute Christi; quod autem cœpit mergi, hoc fuit infirmitatis Petri, sicut Paulus, II ad Cor. XII, 7: *Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimu-*

lus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet. Permisit etiam Dominus Petrum mergi, quia futurus erat pastor. Voluit ergo et virtutem ostendere, et infirmitatem. Item hoc fecit ad compescendam æmulationem discipulorum: quia enim viderunt ejus periculum, cessavit æmulatio eorum. *Et cum cœpisset mergi, clamavit: Domine, salvum me fac.* Simile habetur in Psalm. LXVIII, 2: *Salvum me fac, Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Et continuo Jesus extendens manum apprehendit eum.* Christus duo facit, quia et auxilium impendit, et infidelitatem arguit. Auxilium impendit, quia manum porrigit; Psalm. CXLIII, 7: *Emitte manum tuam de alto, libera me, et eripe me de aquis multis.* Et Job XIV, 15: *Operi manuum tuarum porriges dexteram.* Deinde de infidelitate eum arguit, et ait illi: *Modicæ fidei, quare dubitasti?* In quo significatur quod si fidem certam habuisset, submergi non potuisset, ideo stabiles esse debemus in fide. Idem habetur supra VIII, 26: *Quid timidi estis, modicæ fidei? Et cum ascendisset in naviculam, cessavit ventus.* Hic ponitur quartum auxilium contra ventum. Psal. CVI, 25: *Dixit, et stetit spiritus procellæ.* Unde signum est, quod cum Christus est cum suis, nil perversi habent; unde Apoc. VII, 16: *Non esurient, neque sitient ultra.*

Sequitur liberationis effectus, *Qui autem in navicula erant, venerunt, et adoraverunt eum,* scilicet discipuli, vel nautæ. Supra VIII, 27: *Qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei? Vere Filius Dei es.* Per hoc autem significatur, quod quando Dominus cum fidelibus est, tunc veraciter credunt; I Jo. II, 28: *Filioli, manete in eo, ut, cum apparuerit, habeamus fiduciam, et non confundamur ab eo in adventu ejus.*

Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth. Hic ponitur virtus Christi. Et primo describitur locus; deinde devotio hominum; et post virtus operativa. Dicit ergo, *Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth,* qui locus est ex alia parte maris, et interpretatur ortus: unde post periculum venerunt ad refrigerium. Deinde sequitur devotio turbarum: *Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, et obtulerunt ei omnes male habentes* etc., quia non solum suos infirmos obtulerunt, sed miserunt pro extraneis. Unde cum cognovissent per famam et per doctrinam, miserunt pro infirmis, et obtulerunt ei; unde omnes credebant in eum, tantæ erat virtutis sermo ejus: et hoc significatur Isa. ult., vers. 19: *Mittam ex eis, qui salvati fuerint, ad gentem in mare* etc. Item devotio etiam demonstratur, quia non solum petebant, quod imponeret manus, sed *eum* tantum *rogabant, ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent.* Per fimbriam significantur minima præcepta, vel caro Christi, vel sacramentum baptismi. *Et quicumque tetigerunt,* scilicet per fidem, *salvi facti sunt.* Unde Marc. ult., 16: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.*

CAPUT XV.

1. Tunc accesserunt ad eum ab Jerosolymis scribæ et pharisæi, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non enim lavant manus suas, cum panem manducant. Ipse autem respondens ait illis: Quare et vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit: Honora patrem et matrem, et: Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri vel matri, Munus quodcumque est ex me, tibi proderit, et non honorificabit patrem suum, aut matrem suam; et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. Hypocritæ, bene prophetavit de vobis Isaias dicens: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Sine causa autem colunt me docentes doctrinas et mandata hominum. Et convocatis ad se turbis, dixit eis: Audite et intelligite. Non quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Tunc accedentes discipuli ejus dixerunt ei: Scis quia pharisæi audito verbo hoc scandalizati sunt? At ille respondens ait: Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt, et duces cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt. Respondens autem Petrus, dixit ei: Edissere nobis parabolam istam. At ille dixit: Adhuc et vos sine intellectu estis? Non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur? Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Hæc sunt quæ coinquinant hominem; non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.

2. Et egressus inde Jesus secessit in partes Tyri et Sidonis. Et ecce mulier Chananæa a finibus illis egressa, clamavit dicens ei: Miserere mei,

Domine, fili David; filia mea male a dæmonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli ejus rogabant eum, dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos: ipse autem respondens ait: Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel. At illa venit, et adoravit eum dicens: Domine, adjuva me. Qui respondens ait: Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus. At illa dixit: Etiam, Domine: nam et catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Jesus ait illi: O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia ejus ex illa hora.

3. Et cum transisset inde Jesus, venit secus mare Galilææ, et ascendens in montem sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, et alios multos: et projecerunt eos ad pedes ejus, et curavit eos, ita ut turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes: et magnificabant Deum Israel. Jesus autem convocatis discipulis suis, dixit: Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum, et non habent quod manducent; et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via. Et dicunt ei discipuli: Unde ergo nobis in deserto panes tantos, ut saturemus turbam tantam? Et ait illis Jesus: Quot panes habetis? At illi dixerunt: Septem, et paucos pisciculos. Et præcepit turbæ, ut discumberent super terram. Et accipiens septem panes et pisces, et gratias agens fregit, et dedit discipulis, et discipuli dederunt populo, et comederunt omnes, et saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverunt quatuor millia hominum, extra parvulos et mulieres. Et dimissa turba, ascendit in naviculam, et venit in fines Magedan.

1. Supra Dominus sub figuris virtutem quæ doctrinæ ostendit, nunc ostendit sufficientiam ejus. Ostenditur autem duobus modis. Primo, quod non requirit observantias legis; secundo quod non solum uni genti Judæorum data sit, sed et Gentilibus, ibi, *Egressus inde Jesus secessit in partes Tyri et Sidonis.* Circa primum tria facit. Primo tanguntur circumstantiæ accusationis; secundo accusatio; tertio expositio. Secunda ibi, *Quare discipuli transgrediuntur traditiones seniorum?* tertia ibi: *Non enim lavant manus suas cum panem manducant.* Aggravatur autem malitia eorum ex tribus. Primo ex tempore, quia tunc quando hæc signa faciebat et miracula, ipsi faciebant signa iniquitatis, unde malignabantur. Supra XI, 25: *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus* etc. Item redditur aggravatio ex loco, quia cum Judæi essent diffusi per Judæam, illi tamen qui erant in Jerusalem, erant sapientes, et tamen erant deteriores. Isa. XXVI, 10: *In terra sanctorum iniqua gessit, non videbit gloriam Domini.* Item aggravatur ex conditione personarum, quia de magnis venerunt scribæ, qui erant magis litterati, et pharisæi, qui reputabantur magis sancti. Jer. V, 5: *Ibo ad optimates, et loquar eis; ipsi enim cognoverunt viam Domini.* Deinde ponitur id in quo accusabant eos, *Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum?* Præceptum erat, ut habetur Deut. IV, vers. 2: *Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo.* Unde addentes traditiones, contra legem faciebant; non quod non liceret constituere aliquid, sed quod ita præcipiebant observari sicut legem Domini. *Non enim lavant manus suas* etc. Hic exponitur, quæ sunt eorum traditiones. Hoc tamen exponitur magis Marc. VII, 2: ibi enim dicitur, quod *cum vidissent quosdam de discipulis ejus communibus manibus, id est non lotis, manducare panes, vituperaverunt.* Et potest hoc esse ad litteram, quia non lavabant manus. Quare? Quia ita solliciti erant verbo Dei, quod etiam tempus non habebant: unde ex sollicitudine circa spiritualia non se lavabant eo modo sicut Judæi, sicut habetur Marci VII, quod omnes Judæi nisi crebro lavent manus, non manducant: ideo discipuli non lavabant secundum ritum eorum. Unde carnaliter intelligebant quod dicitur Isa. I, 16: *Lavamini, mundi estote.* Unde ipsi ad litteram intelligebant, lavantes quod erat exterius, et non quod interius. *Ipse autem respondens ait illis.* Dominus duo facit: quia non respondet excusando discipulos, sed ostendit quod ipsi non sunt digni, qui reprehenderent eos. Supra VII, 5: *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo.* Constat, quod transgredi mandatum Dei est gravius quam traditiones hominum: et ideo qui transgrediebantur mandata Dei, in majoribus delinquebant. Ideo primo ostendit eos transgressores legis; secundo quod mandatum transgrediuntur. Dicit ergo, *Quare vos transgredimini mandatum Dei,* et non observatis *propter traditionem vestram?* Rom. X, 3: *Ignorantes Dei justitiam, et suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Isa. III, 8: *Lingua eorum et adinventiones eorum contra Dominum, ut provoca-*

rent oculos majestatis ejus. Deinde cum dicit, *Nam Deus dixit* etc., ponit quod est istud mandatum, quod est scilicet de honoratione parentum. Et primo ponit mandatum; secundo pœnam; unde dicit: *Nam Deus dixit* (Exod. xx, 12): *Honora patrem et matrem tuam.* Et notandum, quod honor non est nisi reverentia exhibita in testimonium virtutis. Ille enim exhibet reverentiam, qui quæ necessaria sunt administrat: unde non solum tenetur homo assurgere, sed etiam necessaria ministrare. Eccli. II, 21: *Qui timent Dominum, custodient mandata illius.* Et quod debeatur talis honor, patet, quia Tobias mutuavit Gabelo, quod agere præceperat Dominus. Exod. c. xx, 12 statim addit pœnam: *Ut sis longævus super terram.* Item Levit. xx, 9 addit pœnam transgressoribus: *Qui maledixerit patri suo et matri suæ, morte moriatur.* Et sic in benedictione non solum intelligitur, quod ore benedicas, sed etiam quod benedictionem impendas; Prov. xx, 20: *Qui maledixit patri suo et matri, extinguetur lumen ejus in mediis tenebris.* Sed quia posuit incitativum ex parte pœnæ, quare non posuit præmium ex obedientia? Quia homines magis terrentur a pœna, quam desiderent præmium; nam et brutum a pœna terretur. Ex hoc enim habetur, quod si qui detrahunt patri et matri, sunt digni morte; ergo qui movent alios eis detrahere, sunt digni morte; quare non sunt digni accusatione. Ergo vos non estis digni accusare eos. *Vos autem dicitis* etc. Hic tangit quomodo transgrediuntur. Et primo hoc ostendit; secundo auctoritatem ponit. Et circa primum ostendit ritum suum; secundo quid sequebatur. Dicit: *Vos dicitis*, *Quicumque dixerit patri vel matri* etc. Multis modis hoc legitur. Uno modo, ut sit constructio perfecta, et tunc sic, *Quicumque*, idest quivis, *dixerit*, idest dicere poterit. Alio modo, ut sit imperfecta, sic, *Quicumque dixerit* etc., supple, servat mandatum, et est immunis a pœna. Quid est hoc dictum? Tripliciter exponitur. Rabanus dicebat, quod spirituale bonum præferendum est temporali; ideo dicebant his qui habebant patres pauperes, ut dicerent eis: Pater, non displiceat tibi si non do tibi necessaria, quia munus quod offero, proficit tibi spiritualiter. Sed hoc non erat verum, secundum illud (Eccli. xxxiv, 23): *Dona iniquorum non probat Altissimus.* Et Proverb. xxviii, 24: *Qui subtrahit aliquid a patre suo et a matre, et non dicit hoc esse peccatum, particeps homicidæ est.* Ideo si aliquis habet patrem, vel matrem, et non possent vivere sine eo, qui diceret ei, Vade ultra mare, vel intra religionem, in hanc sententiam incidit. Alia est expositio. Hieronymus autem legit interrogative, idest, *Numquid proderit tibi?* Habetur Levit. xxii, quod alienigena non poterat sumere quæ consecrata erant Domino; ideo filios qui habebant patres pauperes, monebant quod offerrent Deo. Et si patres vellent sustentari ex eis, dicerent eis: Si aliquid accipias ex illo quod Deo debeo offerre, numquid proderit tibi? Non, immo magis erit tibi in damnationem. Augustinus sic exponit. Dicebant Judæi, quod pueri dum erant sub tutela patris, eis tenebantur. Unde quando parvi sunt filii, patres offerunt pro filiis, et valet eis; sed quando liberi arbitrii sunt, tunc non valet devotio aliena. Unde dicebant quod omnis qui ad hunc statum potest pervenire et patri suo dicere, *Munus quod ex me est, tibi proderit;* non tenebatur patri. Sed ex ista doctrina sequuntur duo inconvenientia. Unum contra proximum, aliud contra Dominum. Contra proximum, quia qui sic diceret, et qui sic instructus est, non honorificat patrem suum. Unde Rom. I, 30: *Inventores malorum, parentibus non obedientes.* Et sequitur: *Qui talia agunt digni sunt morte.* Item contra Deum; unde dicit: *Et irritum fecistis mandatum Dei;* quasi dicat: Non solum fecistis contra proximum, immo etiam *irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. Hypocritæ.* Proprie dicebantur hypocritæ, qui intrabant theatrum, et habebant unam personam, et simulabant aliam cum larvis. Isti ergo hypocritæ sunt, qui exterius aliud prætendunt quam habeant interius; unde interius intendebant lucra, exterius movebant homines ad offerendum Deo. Job xxxvi, 13: *Simulatores et callidi provocant iram Dei, neque clamabunt cum vincti fuerint. Bene prophetavit de vobis Isaias.* Hoc habetur Isa. cap. xxix. Primo ponit duplicitatem eorum; secundo inutilitatem servitii, ibi, *Sine causa autem colunt me.* Dicit ergo,

Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Et hoc ad litteram, quia honorabant labiis, sed corde longe erant a Deo; quia Christum in nomine Dei venientem non recipiebant. Vel sic. *Populus hic labiis me honorat* etc., quod enim dicunt, quod homo debet offerre Deo, videtur quod honorent Deum, *cor autem eorum longe est*, quia non tendebant ad honorem Dei, sed ad cupiditatem: unde quanto cupiditas major, tanto caritas minor. Hoc habetur Jer. XII, 2: *Prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum.* Sed numquid ista fictio valet eis? Non, quia non placet Domino; unde sequitur, *Sine causa autem colunt me.*

Sed quid est hoc dictum? Jejunare est doctrina hominum, et canones sunt traditiones hominum; numquid qui hæc docent, sine causa colunt Deum? Intelligendum est in præjudicium mandatorum Dei. Job XXXII, 21: *Deum homini non æquabo.* Act. V, 9: *Obedire oportet magis Deo quam hominibus.* Quare? Quia Deus decipi non potest. Isa. I, 13: *Ne offeratis sacrificium frustra.* Ex hoc habemus quod homo magis debeat sibi conscientiam facere de transgressione mandati, quam de transgressione ecclesiasticæ constitutionis.

Et convocatis ad se turbis, dixit eis etc. Supra ostendit Dominus pharisæos calumniantes esse indignos quod reprehenderent discipulos, quia majoribus erant involuti peccatis; nunc autem prætermittens eos, instruit alios; ut impleatur quod dictum est sup. XI, 25: *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Et primo instruit turbas; secundo discipulos, ibi, *Tunc accedentes discipuli* etc. Et circa primum duo facit. Primo præparat ad audiendum; secundo dat doctrinam suam. Secunda ibi, *Non quod intrat in os coinquinat hominem.*

Notandum quod ad audiendum aliquem alium requiritur attentio, per quam homo ad interiora revocetur, et in se congregetur. Et hoc facit, cum dicit, *Et convocatis eis*, quia oportet quod ad ipsum congregemur; Ps. XXXIII, 6: *Accedite ad eum, et illuminamini.* Secundo necessaria est diligentia in audiendo: ideo dicit, *Audite;* Prov. I, 5: *Audiens sapiens sapientior erit.* Item requiritur intellectus: unde dicit. *Et intelligite;* Ps. XCIII, 8: *Intelligite, insipientes in populo, et stulti, aliquando sapite.*

Consequenter proponit altissimam doctrinam, quæ est perfectio moralis vitæ: unde notandum quod aliquid immutatur ab exteriori, ut aqua calefit ab igne: aliquid ab interiori, ut homo mutatur per peccatum. Quantumcumque enim moveatur exterius, non est peccatum nisi consentiat homo interius; Job XXXVII, 9: *Ab interioribus provenit tempestas.* Unde primo ostendit quod non ab exterioribus; secundo quod ab interiori. Dicit ergo, *Non quod intrat in os coinquinat hominem.*

Contra, illud objicitur quod habetur per veterem legem; habetur enim Lev. cap. XI, quod multa cibaria prohibentur, unde homines fiebant immundi.

Respondet Augustinus contra Faustum dicens, quod aliquid dicitur immundum dupliciter. Uno modo secundum naturam suam: et sic nulla sunt immunda, secundum illud I ad Tim. cap. IV, vers. 4: *Omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur.* Item aliquid potest esse immundum secundum significationem; et sic potest aliqua res esse signum immunditiæ et munditiæ: ut si accipiamus porcum et agnum in sua natura, utrumque est bonum; tamen sua significatione porcus significat immunditiam, agnus innocentiam: ideo quantum ad significationem unum est mundum, aliud immundum. Et quia ante adventum Christi erat tempus, in quo vivebant sub figuris, quia non adhuc patebat veritas; ideo illæ observantiæ erant servandæ, et cadebant sub præcepto. Sed quia in adventu Christi veritas manifestabatur, cessabat figura; ideo etc.

Sed iterum restat alia quæstio, quia habetur Act. XV, quod Apostoli præceperunt, quod conversi abstinerent a suffocato et sanguine. Ergo videtur quod veritate manente, debeant teneri illæ observantiæ.

Antiqui dixerunt quod istud ad litteram intelligendum est, quod adhuc ab istis abstinendum est, quia immunda sunt. Sed hoc nihil est, quia contradicit auctoritati Apostoli ad Titum I, 15: *Omnia munda mundis.* Aliqui dixerunt quod istud partim ad litteram intelligendum est, partim moraliter: quod enim dicitur de fornicatione, illud ad

litteram prohibuerunt; quod autem a sanguine, hoc intelligendum est, quod sanguis innoxius non effunderetur; quod vero dicitur de suffocato, sic intelligendum erat, ut nullus alii calumniam inferret. Sed non debet sic intelligi, quamvis sit expositio vera. Versabatur enim quæstio, utrum Gentiles conversi tenerentur ad ista quæ prohibuerunt Apostoli. Ideo oportet intelligi secundum quod Judæis erat consuetum. Ideo aliter dicendum est, quod Apostoli aliquid considerabant, et prohibebant, vel quia secundum se illicitum, vel quia occasio scandali; unde fornicationem quasi illicitam prohibuerunt; sanguinem autem ne scandalum aliis facerent, ut scilicet scandalum tolleretur. Et hoc sonant verba Apostoli I ad Cor. VIII, 9: *Videte autem ne hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis.*

Item si objicitur: Ponatur quod aliquis in quadragesima comedat carnes, nonne coinquinatur? Dicendum quod non ex cibo, sed ex violatione præcepti; Rom. cap. XIV, 17: *Regnum Dei non est esca et potus.*

Sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Hic videtur tangere solum peccata quæ ex ore procedunt, et hæc coinquinant; Luc. XIX, 22: *Ex ore tuo te judico, serve nequam.* Et supra VII, 2: *Ex ore tuo judicaberis.*

Sed dicendum, quod proprium officium oris est dicere. Est autem duplex dicere, exterius ore corporali, et interius ore mentis, de quo Ps. XIII, 1: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus.* Sic ergo per os potest intelligi os cordis, scilicet mens hominis, et sic omne peccatum est ex ore; quia numquam est peccatum nisi ex proposito mentis. Sic ergo *quod procedit ex ore*, scilicet cordis, *hoc coinquinat*, quia peccatum adeo est voluntarium, quod si non sit voluntarium, non est peccatum.

Tunc accedentes discipuli ejus etc. Hic instruit de scandalo vitando, et de principali quæstione, ibi, *Respondens autem Petrus.* Circa primum duo. Primo ponitur quæstio discipulorum; secundo Christi responsio. Hic intelligendum quod pharisæi et discipuli audierunt hoc verbum, in quo intelligebant, quod omnes suas traditiones subverteret, non autem præcepta Domini; ideo abominantes nihil dixerunt, sed turbationem habuerunt: ideo discipuli dixerunt: *Scis quia pharisæi, audito verbo hoc, scandalizati sunt?*

Hoc verbum, *scandalum*, frequenter invenitur in Scripturis; unde videndum quid significet. Scandalum in græco idem est quod offendiculum, ut lapis in via; unde offendiculum dicitur, ubi est occasio ruinæ. Sed aliquando aliquis scandalizat active, aliquando passive. Active scandalum dicitur, quando est aliquod factum, quod est non solum in se malum, sed etiam aliis offendiculum: ideo scandalum dicitur dictum, vel factum minus rectum præbens occasionem ruinæ. Et non dicit cogitatum, quia oportet quod sit patens. Item non dicit malum, sed minus rectum, quia oportet quod habeat speciem mali; I Thess. V, vers. 22: *Ab omni specie mali abstinete vos.* Item est scandalum passivum, ut si aliquis bonum verbum dicat, vel oret, alius scandalizetur, et accipiat sibi occasionem ruinæ: unde Dominus non scandalizavit, sed ipsi ceperunt occasionem. Unde dixerunt discipuli sui, quod pharisæi inde ceperunt scandalum, et hoc prænunciatum erat per Isaiam, VIII, 14: *Et erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, et in petram scandali.*

At ille respondens ait. Hic ponitur responsio Domini, et ostendit eorum scandalum contemnendum, primo quia alieni a Deo; secundo quia nocivi hominibus, ibi, *Sinite eos: cæci sunt et duces cæcorum.* Dicit ergo, *At ille respondens ait: Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur.* Ex verbis istis illi qui posuerunt duas naturas, voluerunt confirmare errorem suum, quia malam naturam a malo Deo dixerunt, bonam a bono; unde dicunt: Si aliquis de mala creatione sit, etsi videatur facere bona, non potest perseverare. Sed non est sic: nam, ut dicit Hieronymus, contrarium habetur Jer. cap. II, 21: *Ego te plantavi vineam electam, omne semen verum; quomodo ergo conversa es in amaritudinem?* Hoc ergo patet, quod non est a Deo. Sic ergo conversa est per istam plantationem non natura; sed aliquid superveniens intelligitur, et hoc est perversa voluntas; unde natura semper remanet, sed voluntas perversa eradicatur. Unde potest ista plantatio intelligi de traditione

hominum, quæ est eradicanda, si sit contra Deum; sed traditio quæ est a Deo, numquam est eradicanda. Unde *omnis plantatio*, idest traditio quæ non est a Deo Patre meo, *eradicabitur*. Et hoc habetur Act. v, 39 de Gamaliele qui dixit: *Si fuerit hoc a Deo, non poteritis contradicere*. Hoc patet etiam in omnibus. Videbis aliquem qui bona opera facit fundata in caritate; ad Eph. c. III, 17: *In caritate radicati et fundati:* et hæc non possunt eradicari. Sed alia quæ non habent bonum fundamentum, ut dare eleemosynam propter vanitatem, eradicantur; unde Eccli. XIV, 20: *Omne opus corruptibile in fine deficiet, et qui facit illud, corruet in illo*. Unde sic intelligendum est Sap. IV, 7: *Adulterinæ plantationes non dabunt radices altas*.

Contra hoc habetur I ad Cor. III, 6, ubi dicit Paulus: *Ego plantavi, Apollo rigavit*. Ergo Paulus eradicabitur. Dico, quod Paulus non plantavit ut principalis, sed ut minister.

Sequitur, *Sinite illos, cæci sunt*. Hic ostendit scandalum eorum contemnendum, quia nocivi sunt hominibus. Et primo docet contemnendum; secundo præsumptionem eorum; tertio nocumentum. Circa primum: Dicitis quod ita scandalizentur, *sinite eos*, et non curetis.

Sed numquid non est curandum de scandalo? Nonne Dominus ut vitaret scandalum, misit Petrum ad mare, ut solveret tributum? Dicendum quod scandalum aliquando oritur ex veritate; unde illud: Vitandum est scandalum quod potest vitari sine præjudicio veritatis, vitæ, vel doctrinæ, vel justitiæ. Unde judex non debet dimittere judicium, si aliquis inde scandalizatur. Sed tamen distinguendum, quia aliqui scandalizantur ex infirmitate, aliqui ex certa malitia. Scandalum pusillorum vitandum est, veritate servata; et tamen potest homo differre, vel remittere. Sed si ex malitia, non: et sic isti scandalizantur. Unde si non ex malitia scandalizarentur, non dixisset Dominus, *Sinite illos*, sed potius, Instruite eos. Ad Titum III, 10: *Hæreticum hominem post secundam monitionem devita;* Jer. v, 9: *Curavimus Babylonem, et non est curata*.

Et quare *cæci sunt?* Spiritualiter cæci sunt ignorantes; Isa. LVI, 10: *Speculatores ejus omnes cæci*. Et quia ex certa malitia, non solum sunt cæci, sed etiam *duces cæcorum*, et magistri. Job XIX, 4: *Si ignoravi, mecum erit ignorantia mea*. Quod sint duces cæcorum, hoc est bonum; sed quod cæci, hoc est malum. *Si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt*. Job XL, 8: *Absconde eos in pulvere*, scilicet quantum ad corpus.

Respondens autem Petrus. Instruit eos hic de principali quæstione; ubi tria facit: quia primo ponitur petitio Petri; secundo increpatio; tertio doctrina. Secunda ibi, *At ille dixit: Adhuc et vos sine intellectu estis?* Tertia ibi, *Non intelligitis* etc. Dicit ergo: *Respondens autem Petrus dixit ei: Edissere nobis parabolam hanc*. Petrus consuetus erat audire parabolas multas ab eo; ideo credebat, quod loqueretur parabolice: vel quia Petrus nutritus erat in observantiis legalibus, sicut dixit in Actibus Apostolorum cap. X: *Absit a me, Domine; numquam coinquinatum intravit in os meum:* ideo credebat, quod ad litteram non diceret, sed parabolice. Prov. I, 6: *Animadvertet parabolam, et interpretationem, et verba sapientum, et ænigmata eorum. At ille dixit: Adhuc et vos sine intellectu estis?* Dominus enim omnibus in Petro respondit, qui pro omnibus loquebatur. Hic reprehendit eos. Sed quare? Una ratio est, quam ponit Hieronymus, quia quod palam dictum est, parabolice dictum putant. Sicut enim reprehendendus est, qui manifestat occulta, sic e converso, qui occultat manifesta; Psal. XXXI, 9: *Nolite fieri sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus* etc. Alia ratio est Chrysostomi, quia videbatur zelare pro Judæis, quia nutritus in legis doctrina; ideo videbatur inde tristari. Consequenter exponit. Et primo exponit quod dixerat, scilicet, *Quod intrat in os;* secundo secundum quod dixerat, scilicet, *Sed quod exit de ore, hoc coinquinat hominem;* tertio concludit intentionem. Dicit ergo: *Non intelligitis quod omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur?* Et quare sic dicit Dominus? Dicit Chrysostomus, quod loquitur eis quasi assuetis in observantiis legis. Erat autem intentio legis, quod dum cibus erat in ore indigestus, immundus erat; sed cum digestus, mundus. Unde semper dicitur in lege, *Immundus erit usque ad vesperum*. Ideo ponamus quod servari debeant istæ observantiæ, non tamen reddunt hominem

immundum, nisi ad tempus. Unde quod transit, non potest immundare eos. Vel aliter. Nihil potest immundare animam, quod non contingit eam. Cibus autem non contingit animam; et hoc est signum, quia *in ventrem vadit, et in secessum emittitur.*

Sed, sicut dicit Hieronymus, contra hoc objiciunt aliqui, dicentes Dominum esse ignarum naturalis scientiæ, quia non totum in secessum transmittitur. Unde quidam volentes sic intelligere, quod totum emittatur, volunt quod nihil convertatur in humanam naturam, sed solum quod tractum est ab Adam multiplicetur, et hoc solum resurget. Unde quod ex cibis est, secundum eos non resurget. Unde et artifices plumbum ponunt cum auro, ut plumbum consumatur, aurum conservetur. Sic resistunt cibi, ne calor naturalis consumat illud, quod est de virtute naturæ. Sed hoc videtur impossibile, quia non potest aliquid majus fieri, nisi per rarefactionem, quia nihil aliud est rarefieri, nisi assumere majorem quantitatem. Item homo communiter se habet cum animalibus in sensitiva, et in nutritiva, in vegetativa cum plantis. Sed sic est quod ista augentur et nutriuntur ex nutrimento. Ergo et homines eodem modo augentur et nutriuntur. Quid est ergo quod dicit, quod *in secessum emittitur?*

Dicit Hieronymus quod non solum intelligitur superfluitas immunda, immo quocumque modo fiat, sive per fimum, sive alio modo. Et hoc etiam secundum Philosophum, quia licet secundum speciem maneat, tamen secundum materiam fluit, ut si ignis in specie remaneat, sed materia consumitur. Potest etiam sic dici: *Omne quod intrat in os, in ventrem vadit,* aliquid: unde aliquando in Scriptura totum pro parte sumitur.

Quæ autem procedunt de ore: jam dictum est, quod per os intelligitur mens. *De corde exeunt, et ea coinquinant hominem:* quia peccata cordis sunt cogitationes et affectus; Isa. I, 16: *Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Item ponit peccata quæ sunt contra præcepta secundæ tabulæ, *Homicidia, adulteria, fornicationes, furta.* Item peccata oris contra proximum, *Falsa testimonia, blasphemiæ,* contra præcepta primæ tabulæ. Unde hæc sunt, quæ coinquinant hominem, quia hæc a mente procedunt. *Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.* Hic concludit, et ponit hanc conclusionem, ut principali intentioni respondeat. Item quia discipuli non erant intelligentes, ideo concludit quod contra traditionem solum dicebatur.

2. Supra ostensa est sufficientia ejus doctrinæ, quia observantiam legis non requirit; hic ostendit quod non coarctatur ad unum populum, sed etiam ad salutem Gentilium sufficit. Ostenditur autem triplex effectus in Gentilibus. Primo in liberatione a potestate dæmonis; secundo ab infirmitatibus peccatorum; tertio in spirituali refectione. Secunda ibi, *Et cum transisset inde Jesus venit secus mare Galilææ;* tertia ibi, *Jesus autem, convocatis discipulis suis, dixit.* Ostenditur ergo liberatio a potestate dæmonum, quia mulierem obsessam a diabolo liberavit. Primo locus describitur; secundo instantia mulieris; tertio exauditio. Secunda ibi, *Et ecce mulier Chananæa* etc. Tertia ibi, *Tunc respondens Jesus ait illi* etc. Dicit ergo, *Et egressus venit in partes Tyri et Sidonis.* Tyrus et Sidon sunt duæ civitates Gentilium. Quia a Judæis repellebatur, ideo ad gentes secessit, secundum illud Act. XIII, 46: *Vobis oportebat primum loqui regnum Dei; sed quoniam repellitis illud et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes.* Et primo ostendit Dominus eminere conversionem observatorum legis; secundo transitum ad gentes, quod significatum fuit Act. X, ubi dicitur quod cum Petrus esset apud Cornelium, vidit linteum etc. et dictum est ei (v. 15): *Quod Deus purificat, tu ne immundum dixeris* etc. *Et ecce mulier.* Hic ponitur instantia mulieris. Circa cujus petitionem tria significantur. Primo pietas; secundo fides; tertio humilitas; et hæc necessaria sunt ad impetrandum. Secunda ibi, *At illa venit et adoravit eum;* tertia ibi, *At illa dixit, Etiam, Domine.* Primo ponitur interpellatio; secundo adjutorium discipulorum, ibi, *Et accedentes discipuli ejus rogabant eum.* Circa primum primo ponitur pietas mulieris; secundo taciturnitas Christi, ibi, *Qui non respondit ei verbum.* Dicit ergo, *Et ecce mulier Chananæa.*

Sex possumus notare. Primo conversio petentis; Eccli. cap. XVIII, 23: *Ante orationem præpara animam tuam, et noli*

esse quasi homo qui tentat Deum. Præparat enim animam quando a vitiis se mundat; Isa. I, 15: *Cum multiplicaveritis orationes, non exaudiam vos; manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.* Et hoc designatur per hoc nomen, *Chananæa*, quæ idem est quod mutata; Psal. LXXVII, 11: *Hæc est mutatio dexteræ Excelsi.* Item qui convertitur, debet non solum vitare peccatum, sed etiam occasionem peccati; Eccli. XXI, 2: *Quasi a facie colubri, fuge peccatum.* Secundo notanda est devotio, quia clamabat. Clamor magnum affectum designat; Psal. CXIX, 1: *Ad Dominum, cum tribularer, clamavi.* Tertio notatur pietas, quia alienam miseriam suam reputabat; unde dicit, *Miserere mei:* et hoc est magna misericordia; Job XXX, 25: *Flebam super eum qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea pauperi.* Item tangitur humilitas, quia petiit ex confidentia misericordiæ Dei; Dan. IX, 4: *Custodiens pactum et misericordiam diligentibus te, et custodientibus mandata tua.* Quarto tangitur fides, quæ necessaria est ad petitionem; Jac. c. I, 6: *Postulet autem in fide nihil hæsitans.* Item confitetur divinam naturam in eo, in hoc quod dicit, *Domine;* Ps. XCIX, 3: *Scitote, quoniam Dominus ipse est Deus.* Item humanam, *Fili David*, qui ex semine David; ad Rom. cap. I, vers. 3: *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Item expositio propriæ necessitatis, *Filia mea male,* idest graviter, *a dæmonio vexatur.* Et potest esse typus totius ecclesiæ Gentilium, vel cujuslibet pro conscientia, quæ a dæmonio vexatur, cum contra conscientiam operatur; Luc. VI, 18: *Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur.* Et dicit, *Male,* in quo aggravat peccatum; II Paralip. c. ult.: *Peccavi, Domine, peccavi, et iniquitatem meam agnosco, ne simul perdas me cum iniquitatibus meis.*

Consequenter ponitur taciturnitas Christi, *Qui non respondit ei verbum.* Sed hoc videtur mirabile quod fons pietatis tacuit. Et assignatur triplex ratio. Prima ne videretur ire contra illud quod supra (X, 5) dixerat, *In viam gentium ne abieritis.* Ideo prompte noluit exaudire; nihilominus tamen quia multum institit, accepit quod petivit. Ideo datur intelligi quod propter instantiam petitionis impetratur quod supra legem est: erat enim de lege, quod soli Judæi salvarentur; sed ista per instantiam suam impetravit quod erat supra legem. Secunda ratio est, ut magis cresceret devotio. Habacuc I, 2: *Usquequo clamabo, et non exaudies, vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis? Quare ostendisti mihi iniquitatem et dolorem, videre prædam et injustitiam contra me?* Tertia ratio, ut daret occasionem discipulis, ut et ipsi intercederent pro ea: quia quantumcumque sit aliquis bonus, indiget tamen orationibus aliorum.

Statim sequitur intercessio discipulorum. Et primo ponitur eorum petitio; secundo Christi responsio. Dicit ergo, *Et accedentes discipuli ejus rogabant eum.* Et quare accesserunt? Una ratio est, quia nesciebant quare tantum retardabat; secunda moti erant misericordia, item non poterant pati mulieris importunitatem; Luc. XI, 8: *Si perseveraverit pulsans, dico vobis, et si non dabit illi surgens, eo quod amicus ejus sit, propter improbitatem tamen ejus surget, et dabit illi quotquot habet necessarios.* Discipuli non dicunt, Sana eam, sed, *Dimitte eam;* idest dicas ei: Nihil faciam tibi. Et iste est modus loquendi: quoniam cum intendimus unum, dicitur contrarium.

Sed objicitur, quia Marci VII dicitur quod ingressa est in domum, et ibi petiit. Quid est ergo quod hic dicitur, *Quia clamat post nos?* Augustinus dicit quod sine dubio primo in domo fuit, et ibi dixit, *Miserere mei,* et tunc recessit Jesus: et illa secuuta est eum.

Tunc sequitur responsio Christi, *Ipse autem respondens* etc. Satis videbatur mulier pietatem ostendisse, sed hæc videbatur naturalis, ideo Dominus exigebat professionem fidei; ideo abjiciebat eam, et dixit: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel.* Hebræorum erat peculiaris, unde dicebant (Psal. XCIV, 7): *Nos autem populus ejus et oves pascuæ ejus.* Et illæ oves perierant, quia abducti erant per diversas observantias; unde supra IX, 26: *Videns turbas misertus est eis, quia erant vexati et jacentes sicut oves non habentes pastorem;* Psal. CXVIII, 176: *Erravi sicut ovis quæ periit.*

Sed quid est quod dicit, *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel?* Nonne habetur Isa. XLIX, 6: *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ?* Ergo non so-

lum ad Judæos missus est, sed et ad gentes.

Dicendum quod ad omnes missus est, ut omnes in unum congregaret, sed missus est primo ad Judæos, ut Judæos ad gentes transferret; Rom. xv, 8: *Dico autem Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum.*

At illa venit, et adoravit, unde ingerit se. Et primo ponitur prpfessio istius; secundo responsio. Ponitur professio, quia Deum recognovit, quia eum adoravit. Licet enim haberet repulsus Apostolorum, tamen ingessit se, et adoravit. In hoc Deum recognoscit; Deuteron. VIII, 19: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies;* Psalm. LXV, 4: *Omnis terra adoret te, Deus* etc. *Adjuva me.* Non dicit, Ora pro me, sed, Tu adjuva me, quia potes; Psal. CXX, 2: *Auxilium meum a Domino qui fecit cœlum et terram* etc. *Qui respondens dixit: Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus.* Hoc additur ad probandum humilitatem, quia jam constabat satis de fide, ostendens excellentiam Judæorum ad gentes: tunc enim probatur humilitas, quando patitur quod exprobretur gens sua; unde dicit, *Non est bonum* etc. Judæi vocabantur filii; unde (Isa. c. I, 2): *Filios enutrivi et exaltavi; ipsi autem spreverunt me:* quia ipsi instructi erant in mandatis Dei, Joann. x. Panis est doctrina; Eccli. c. XIII, 3: *Cibavit eos pane vitæ et intellectus.* Panis iste potest dici miracula Domini, vel documenta legis. Hic ergo panis fidelibus, scilicet Judæis, debetur. *Non est ergo bonum sumere panem filiorum,* idest Judæorum, qui jamdiu sunt filii, *et mittere canibus,* scilicet Gentilibus: quia sicut canis est animal immundum, sic gentes. Unde supra VII, 6: *Nolite sanctum dare canibus.* Unde non adhuc totaliter repudiaverunt, sed, sicut dicit Hieronymus, conveniens est quod Judæi canes dicantur, secundum illud Psalm. XXI, 17: *Circumdederunt me canes multi.* Et Ephes. IV, 28: *Nos autem filii sumus.*

At illa dixit, Etiam, Domine. Hic tangitur mira humilitas mulieris, et sapientia. Visus est contumeliam inferre genti suæ, sed humilitatis est, quod concedit contumeliam dictam. Unde dicit, *Etiam, Domine.* Item major ostenditur humilitas, quia ipse Dominus dixerat *canes,* sed ista dixit *catellos;* unde dicit: *Nam et catelli edunt de micis.* Item Dominus vocaverat filios Judæos, sed ista dominos: unde dicit, *Quæ cadunt de mensa dominorum.* Et humiliter ita scivit compellere Dominum; quasi dicat, Non peto, Domine, quod tot beneficia conferas nobis, quot Judæis, sed de micis des nobis; Eccli. XXXV, 21: *Oratio humiliantis se penetrat cœlos.* Et Ps. CI, 18: *Respexit in orationem humilium.* Ideo Dominus exaudivit, *Tunc respondens Jesus ait illi* etc. Et tria facit. Primo ponitur ejus commendatio; secundo exauditio; tertio effectus. Quando se humiliat, dicit, *Magna est fides tua.* Magna, quia magna credit. Item propter rectitudinem; Jac. cap. I, 6: *Postulet autem in fide nihil hæsitans.* Item magna propter fervorem. Unde (infra XVII, 19): *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc illuc, et transibit.* Ideo sequitur exauditio, *Fiat tibi sicut vis;* Ps. CXLIV, 19: *Voluntatem timentium se faciet.* Sequitur effectus, *Et sanata est filia ejus ex illa hora.* Unde principio, Genes. I, 3, dixit, *Fiat lux, et facta est lux:* sic et hic, *Fiat tibi;* illud enim verbum fuit verbum æternum; Eccle. VIII, 4: *Sermo ejus potestate plenus est.*

3. Supra confirmata doctrina evangelica per liberationem Gentilium a potestate dæmonum per virtutem Christi; nunc confirmat per liberationem ab infirmitatibus spiritualibus per hoc quod multos curavit: et tria facit. Primo ponitur locus; secundo oblatio; tertio liberatio. Secunda ibi, *Et accesserunt ad eum turbæ multæ* etc.; tertia ibi, *Et curavit eos.* Describitur primo locus in generali, quia *cum transisset,* scilicet de regione Gentilium, *venit juxta mare,* quod erat in Judæa, quod aliquando vocatur Genesareth, aliquando mare Galilææ. Per hoc quod revertitur ad Judæos, significatur quia reliquiæ Israel salvabuntur; ad Rom. XI, 5: *Sic ergo et in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei salvæ factæ sunt.* Deinde describitur locus in speciali, dicens: *Et ascendens in montem sedebat.* Per montem significatur altitudo verbi; Ps. XXXV, 7: *Justitia tua sicut montes Dei.* Sed Jesus non stabat, sed sedebat, quia nisi descendisset, non cognovissemus, secundum illud Ps. CXLIII, 5: *Domine, inclina*

cœlos tuos et descende. Item per montem altitudo gloriæ, ut habetur Gen. XIX, 17: *In monte salvum te fac* etc., ad significandum quod ibi est vera quies, non hic; ad Hebr. XIII, 14: *Non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus,* idest futuram expectamus.

Sequitur oblatio, *Et accesserunt ad eum turbæ multæ* etc. Et primo ponitur quantum ad multitudinem turbarum; secundo quantum ad oblationem infirmorum; tertio quantum ad modum. Circa primum, *Tunc accesserunt ad eum turbæ multæ;* Ps. LXXXV, 9: *Omnes gentes quascumque fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine.* Et non accesserunt vacui, quia *secum habentes mutos, cæcos, claudos* etc. Et in hoc significatur quod qui convertuntur ad Dominum, debent offerre alios Domino: et hoc est quod dicit, *Habentes mutos, cæcos, claudos et debiles.* Debilis latine significat defectum virtutis, sed græce dicitur qui habet manum debilem: sicut enim claudus dicitur qui in pedibus læsus est, sic debilis qui manum aridam habet. Per istos significantur diversa genera morborum spiritualium. Per mutos significantur illi, qui Deum laudare non possunt, de quibus Isa. LVI, 10: *Canes muti non valentes latrare.* Claudi dicuntur qui numquam firmiter ambulant ad bonum, sed cito ad malum convertuntur; III Reg. XVIII, 21: *Quare claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum.* Per cæcos significantur infideles, qui privati sunt lumine fidei; Isa. LIX, vers. 9: *Palpavimus tenebras.* Per debiles, qui habent aridam manum, significantur illi qui habent debile cor; Ps. XXI, 16: *Aruit tamquam testa virtus mea. Et alios multos.* In hoc magnam fidem ostendebant, quia non solum suos, sed alios. Item ostendunt devotionem suam ex modo: aliquando enim rogaverunt ut manum apponeret, ut supra IX; aliquando autem ut fimbriam tangeret, ut supra eodem, scilicet IX et XIV. Sed modo sufficiebat ponere ad pedes ejus. Et per hoc mystice datur intelligi nobis, quod peccatores quos convertimus, non debemus nobis subjicere, secundum quod habetur I Corinth. IV, 1: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.*

Sequitur de curatione. Et primo ponitur curatio; secundo admiratio; tertio effectus. Dicit ergo, *Et curavit eos;* Psal. CVI, 20: *Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum.* Et alibi, Psalm. CII, 3: *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus nostris, qui sanat omnes infirmitates nostras.* Et sequitur admiratio, *Ita ut turbæ mirarentur videntes mutos* etc. Hic ponitur effectus Istud prædictum erat Isa. XXXV, 5: *Tunc aperientur oculi cœcorum, et aures surdorum patebunt* etc.; et in Psalm. CVIII, 3: *Mirabilia opera tua.*

Sed quæritur: Quare non facit mentionem de debilibus? Quia non erat actus oppositus, cui posset respondere.

Sed videte quod aliqui visis miraculis blasphemabant, ut habetur supra cap. XIV; sed isti collaudabant; unde *magnificabant Deum Israel.*

Jesus autem, convocatis discipulis etc. Hic ostenditur doctrina Christi laudabilis per refectionem bonorum. Et primo ponitur motivum; secundo materia; tertio distributio; quarto refectio. Secunda ibi, *Et dicunt ei discipuli* etc.; tertia ibi, *Et præcepit turbæ ut discumberent;* quarta ibi, *Et comederunt omnes et saturati sunt.*

Notandum quod motivum istud ponitur post præmissa, quia infirmi non possunt cibari, quia *omnem escam abominata est anima eorum,* Psalm. CVI, 18. Ideo oportet quod antequam cibentur, sanentur: sic etiam in spiritualibus. Augustinus: "Palato infirmo pœna est panis, qui sano est amabilis etc. „ Et ideo Dominus post sanationem cibat.

Et notandum quod primo convocat discipulos ut reddat attentos, ut sint memores miraculi. Item ut det exemplum nobis quod quantumcumque sit homo magnus, debet se comportare minoribus; Eccli. III, 20: *Quanto major es, humilia te in omnibus.*

Unde, *convocatis discipulis suis, dixit: Misereor turbæ* etc. Hoc fuit motivum; unde ostendit humanitatem convenientem divinitati. Misericordia est passio, quia misericors est miserum cor habens, qui reputat alienam miseriam suam. Sed misericordia maxime Deo convenit; Ps. CII, 8: *Miserator et misericors Dominus, longanimis et multum misericors.* Et quam reputat ut suam, repellere debet ut suam. Unde Dominus inquantum repellit miseriam, dicitur misericors. Sed ponitur motivum miserendi triplex.

Primo ponit perseverantiam; secundo inopiam; tertio periculum imminens. Primo ponitur perseverantia, cum dicitur, *Quia triduo jam perseverant mecum.* Ex quo potestis cognoscere quod qui cum Christo perseverant, pane suo reficiuntur: quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (infra XXIII, 13). Per triduum potestis intelligere confessionem sanctæ Trinitatis; unde infra ult., 19: *Euntes in universum mundum, baptizate in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Vel triplicem actum, scilicet cordis, oris et operis. Item triplex tempus sæculi, scilicet tempus legis naturæ, legis mosaicæ, et legis gratiæ et gloriæ in fine. Ps. XVI, 15: *Satiabor, cum apparuerit gloria tua.* Vel per triduum, triduum mortis Christi. Unde illi triduo sustinent Dominum, qui conformarunt se morti Christi; Osee VI, 3: *Vivificabit nos post triduum, et in die tertia suscitabit nos.* Unde per mortem Christi expectamus justificationem. Ad Gal. ult., vers. 17: *Semper mortificationem Jesu in corpore nostro portantes.* Secundum quod tangitur est inopia; unde dicit, *Non habent quid manducent.* Sed quare per triduum expectavit? Ne possent calumniari, quia refecti essent cibo, quem secum portaverant. Secundum mysterium, illorum miseretur qui suam miseriam cognoscunt; Apocalyp. III, 17: *Nescis quia miser es, et miserabilis, et pauper, et cæcus, et nudus* etc. Tertium est periculum, *Et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via:* deficiunt enim in via qui verbo Dei non reficiuntur; Deut. c. VIII, 3: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei;* Eccli. XIII, 3: *Cibavit eum pane vitæ et intellectus.*

Et dicunt ei discipuli etc. Hic ponitur materia. Et primo, quomodo dedit; secundo, quanta materia aderat; unde dicit, *Et dicunt: Unde ergo in deserto panes tanti?* Hic tarditas et oblivio discipulorum reprehenditur, quia supra Dominus satiaverat ex quinque panibus quinque millia. Unde ex tarditate et oblivione reprehenduntur. Secundum mysterium, in hoc gratia Dei et misericordia significatur, qui indignis mysteria sua revelat, et per eos sacramenta ministrat; Jer. I, 16: *Nescio loqui, Domine, quia puer sum.* Cui Dominus: *Noli dicere, quia puer ego sum;* Exod. IV, 1: *Impeditioris sum linguæ, et tardioris* etc. Isa. III, 3: *Nam sum mendicus, et in domo mea non est panis, nolite me constituere principem populi.* Deinde ponitur quanta materia aderat; unde, *Ait illis Jesus: Quot panes habetis?* Et non petiit ut ignorans, sed ut miraculum ostenderetur. Unde et paucos pisciculos supra in alio miraculo commemorari fecit. Et dicitur, quod quinque panes habebant, et duos pisces, in quibus doctrina legis significabatur: et illi panes erant hordeacei: hic sunt septem, et non dicuntur hordeacei; in quibus significatur lex nova septiformi gratia Dei informata. Item in illa duo tantum fuerunt pisces, in hac autem multi pisciculi. *Vos elegit Deus pauperes in mundo, divites in fide* (Jac. II, 5). Et in Ps. VIII, 9: *Volucres cæli, et pisces maris, qui perambulant semitas maris,* idest hujus mundi. *Et præcepit turbæ ut discumberent super terram.* Hic ponitur dispositio. Et primo disponit; secundo materiam accipit; tertio gratias agit, et frangit, et distribuit. Dicit ergo, *Et præcepit.* In alia refectione habetur quod fecit super fœnum recumbere. Per fœnum temporalia significantur; unde Isa. XL, 6: *Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos agri.* Unde in veteri lege erat fundamentum super temporalia, in nova sólum super stabilitatem gloriæ; Eccle. I, 4: *Terra autem in æternum stat.* Vel per fœnum significatur, quod super temporalia debemus sedere. Unde possessio non prohibetur, sed dilectio, sive affectio; I Joan. II, vers. 15: *Nolite diligere ea, quæ in mundo sunt. Et accipiens septem panes:* in quo significatur quod quidquid de spiritualibus administratum est aliis, primo fuit in Christo; unde Act. I, 1: *Cœpit Jesus facere et docere.* Omnia spiritualia in eo fuerunt. Unde Joan. III, vers. 34: *Non dedit ei Deus spiritum ad mensuram. Et gratias agens fregit, et dedit discipulis:* unde dedit nobis exemplum ut gratias agamus; I ad Thess. V, vers. 18: *In omnibus gratias agentes.* Deinde quia non omnibus omnia, ut habetur I ad Cor. ult. Item I ad Cor. XII, vers. 4: *Divisiones gratiarum sunt.*

Consequenter sequitur ordinata distributio, quia *et dedit discipulis, et discipuli dederunt populo.* Primo discipulis, qui erant mediatores; Deut. V, 5: *Ego sequester et medius fui inter Deum et vos*

in tempore illo, ut annuntiarem vobis verba ejus etc. Et I ad Corinth. IV, 5: *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.*

Consequenter ponit quoad plenitudinem refectionis ex abundantia reliquiarum, et ex numero manducantium. *Et comederunt omnes.* Posset aliquis dicere, quod de pauco pane possunt multi accipere, ita quod quilibet parum; sed non sic, immo *saturati sunt;* unde usque ad saturitatem manducaverunt; Psal. LXXVII, 29: *Manducaverunt, et saturati sunt omnes.* Item multæ fuerunt reliquiæ, quia *tulerunt septem sportas.*

Sed quare, cum pauciores panes fuissent, plures reliquiæ remanserunt, cum scilicet saturaverit quinque millia de quinque panibus? Potest dici, quod idem sunt, vel plus, septem sportæ quam duodecim cophini. Chrysostomus dicit quod diversa fecit miracula, et modo diverso, ut discipuli magis memores essent. In primo miraculo tot fuerunt reliquiæ quot Apostoli. Hic autem secundum numerum panum, in quo significatur quod spirituales homines refici debent septiformi gratia Dei; I ad Cor. cap. II, 14: *Animalis enim homo non percipit ea quæ Dei sunt.*

Sequitur numerus comedentium, *Erant autem qui manducaverunt, quatuor millia hominum.* Supra fuerunt quinque millia, quia vacabant quinque sensibus; vel propter quinque libros Moysi; hic autem quatuor propter quatuor virtutes cardinales, vel propter quatuor Evangelistas. *Extra parvulos et mulieres.*

Sed quare excipiuntur isti? Quia imperfecti et infirmi a vera doctrina excluduntur; ad Eph. IV, 13: *Donec occurramus omnes in virum perfectum* etc.

CAPUT XVI.

1. Et accesserunt ad eum pharisæi et sadducæi tentantes, et rogaverunt eum, ut signum de cælo ostenderet eis. At ille respondens ait illis: Facto vespere dicitis: Serenum erit, rubicundum est enim cælum; et mane: Hodie tempestas; rutilat enim triste cælum. Faciem ergo cæli dijudicare nostis, signa autem temporum non potestis? Generatio mala et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Et relictis illis abiit. Et cum venissent discipuli ejus trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis: Intuemini et cavete a fermento pharisæorum et sadducæorum. At illi cogitabant inter se dicentes: Quia panes non accepimus. Sciens autem Jesus dixit: Quid cogitatis inter vos modicæ fidei, quia panes non habetis? Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum et quinque millia hominum, et quot cophinos sumpsistis? Neque septem panum, et quatuor millia hominum, et quot sportas sumpsistis? Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis, Cavete a fermento pharisæorum et sadducæorum? Tunc intellexerunt, quia non dixerit cavendum a fermento panum, sed a doctrina pharisæorum et sadducæorum.

2. Venit autem Jesus in partes Cæsareæ Philippi, et interrogabat discipulos suos dicens: Quem dicunt homines esse Filium hominis? At illi dixerunt: Alii Joannem Baptistam: alii autem Eliam: alii vero Jeremiam, aut unum ex prophetis. Dicit illis Jesus: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit: Tu es Christus filius Dei vivi. Respondens autem Jesus dixit ei: Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cælorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis: et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis.

3. Tunc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent, quia ipse esset Jesus Christus. Exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolymam, et multa pati a senioribus, et scribis, et principibus sacerdotum, et occidi, et tertia die resurgere. Et assumens eum Petrus, cœpit increpare illum, dicens: Absit a te, Domine, non erit tibi hoc. Qui conversus dixit Petro: Vade post me, Satana, scandalum es mihi, quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum. Tunc Jesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. Quid enim prodest homini si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum angelis suis: et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo.

1. Supra Dominus ostendit sufficientiam evangelicæ doctrinæ, quia nec observantiis legalibus indiget, item quia non solum uni populo est necessaria; hic ostendit puritatem et excellentiam. Primo ostendit eam puram servandam ab omni traditione; secundo per altitudinem fidei omnes opiniones humanas

transvolare, ibi, *Venit Jesus in partes Cæsareæ Philippi.* Circa primum primo describitur calumniosa tentatio; secundo confutat; tertio cavendum docet. Secunda ibi, *At ille respondens ait illis* etc.; tertia ibi, *Et cum venissent discipuli ejus trans fretum* etc. Circa primum primo commemorat locum; secundo ponitur tentativa interrogatio.

Notandum quod sicut supra, quando paverat de quinque panibus turbas, dimisit, et sic hic. In hoc primo datur exemplum prædicatoribus quando non se ingerant, sed revertantur; Job XXXIX, v. 5 de onagro: *Quis dimisit onagrum liberum, et vincula ejus quis solvit?* etc.

Ascendit in naviculam, ne sequeretur, eum turba. Unde ponitur impedimentum quare non possent eum sequi. Unde *ascendit in naviculam,* idest in mentem quæ agitatur fluctibus hujus mundi; Sap. XIV, 3: *Quoniam dedisti in mari viam, et inter fluctus semitam;* ostendens quod debet ibi intrare, ut ibi requiescat. *Et venit in fines Magedan.* Magedan poma interpretatur et per hunc locum sacra Scriptura significatur, ubi poma simul cum aliis fructibus crescunt; Cantic. VI, 10: *Descendi ut viderem poma convallium.*

Sequitur tentativa interrogatio, *Et accesserunt pharisæi et sadducæi tentantes, et rogaverunt eum.* Eccli. XIX, 23: *Est qui nequiter se humiliat, et interiora ejus plena sunt dolo. Ut signum de cælo ostenderet eis.* Et petierunt signum de cælo. Habetur Jo. c. VI, 49: *Patres vestri manducaverunt manna in deserto*, unde panem de cælo dedit eis. Et I ad Cor. I, 22: *Judæi signa petunt.* Et in Psal. LXXIII, 9: *Signa nostra non vidimus* etc. Tunc reprehendit eos, et primo de ignavia ad credendum divina. Si enim aliquis defectum habet ex natura sensuum, excusationem habet; sed cum habet sapientiam in terrenis, et ignaviam in spiritualibus, reprehendendus est; Sap. XIII, 1: *Vani sunt omnes filii hominum, in quibus non est scientia Dei.* Et primo ostendit solertiam in terrenis; secundo ignaviam in spiritualibus. Dicit ergo, *At ille respondens ait: Vespere facto* etc. Hoc habet sensum litteralem et mysticum. Litteralem, quia ex aliqua dispositione poterant cognoscere signum serenitatis. *Dicitis: Serenum erit: rubicundum est enim cælum.* Item tempestatis, quia dicitis: *Hodie erit tempestas: rutilat enim triste cælum,* quia tristitiam designat. Quando enim aer est turbidus, non sunt homines ita læti. Rubedo enim serotina est signum serenitatis. Ratio est, secundum Philosophum, ex diffusione radiorum solis super vapores. Quando enim vapores sunt multi, tunc radii non possunt penetrare, et tunc fit color niger in aere; quando vero subtiles, penetrant. Sed quando quod est igneum dominatur, tunc apparet color rubeus, ut apparet in flamma, quia cum magis elevatur, magis apparet rubedo in ea. Ideo significatur quod vapores non sunt multi, et significatur serenitas. Sed cum mane aliquando resolvitur in rorem, vel in pluviam, est signum tempestatis. Secundum mysterium per vespere significatur passio Christi. Vespere sol occidit, sic Christus vespere mundi passus est; Mal. III, 2: *Quis poterit cogitare diem adventus ejus, et quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflans;* Psalm. XXIX, 6: *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia.* Unde rutilans apparuit in vespere, et significavit tranquillitatem; Tob. III, 22: *Post tempestatem tranquillitatem facis, et post lacrymationem et fletum exultationem infundis.* In resurrectione, quæ per mane significatur, apparuit rubedo in martyribus, et significat tempestatem peccatoribus. Vel per mane significatur mane diei judicii, quem præcedet rubor; Psal. XCVI, 3: *Ignis ante ipsum præcedet.* Unde estis instructi in istis terrenis. *Faciem cæli dijudicare nostis, signa autem temporum non potestis,* scire? Duo sunt tempora: unum respondet adventui primo, aliud adventui secundo. Quædam signa præcesserunt primum adventum; Isa. XLV, 8: *Rorate, cæli, desuper, et nubes pluant justum: aperiatur terra, et germinet Salvatorem* etc. Et cap. XLV, 15: *Vere tu es Deus absconditus.* Sed in fine Deus manifeste veniet, et non apparebunt signa de cælo. Sed non est tempus. Vel aliter. *Faciem cæli dijudicare nostis* etc., quasi dicat, Vos quæritis signum adventus. Superfluum est signum petere, ubi sunt multa signa. Supra XI, 5: *Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur* etc. Hoc signum dederat Isa. XXXV, 4: *Ipse Dominus veniet, et salvabit nos; tunc aperientur oculi cæcorum* etc.

Quidam ex auctoritate ista arguunt, quod debemus satagere ad cognoscen-

dum secundum adventum. Augustinus autem exponit de primo adventu. Primus adventus certissimus est, quia est ad salutem, salus per fidem, fides per cognitionem; ideo necessarium est ut agnoscatur. Sed secundus est ad remunerandum; ideo occultatur, ut homines magis sint solliciti.

Deinde denegat signum petitum; unde dicitur, *Generatio mala et adultera signum quærit.* Dicitur autem generatio mala, quia recedit a Deo: malum enim est per recessum a Deo. *Dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo*, ut habetur Deut. XXXII, 15. Sed adultera, quia alii se copulavit; Psal. XXVI: *Si derelinquam te in vita mea:* Isa. LV, 7: *Derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas. Signum petit*, et non debet habere, quia *signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ*, quia sicut Jonas in ventre ceti fuit tribus diebus et tribus noctibus, ita etc., ut supra c. XII habitum est.

Sed quare magis ponit signum resurrectionis quam aliud signum? Dicendum, quod per resurrectionem nobis salus advenit; Rom. X, 9: *Si credideris in corde tuo quod Christus resurrexit, salvus eris*, quia resurgendo vitam reparavit, quia per resurrectionem Christi resurgemus. Ideo istud signum datum est fidelibus, et omnia alia retorquentur ad istud, quia scilicet resuscitavit Lazarum etc. Unde istis non est datum aliud signum. Discipulis autem suis dedit signum de cælo, cum ostendit eis gloriam suam, ut habetur infra XVII. Sic ergo ostendit eorum ignaviam.

Sequitur pars, in qua confutat facto discedendo ab eis, *Et relictis illis, abiit;* non enim habitat cum malignis; Sap. I, 3: *Separat se a perversis.* Postquam confutavit, docet eos vitari. Et primo ponitur occasio; secundo doctrina; tertio malus intellectus discipulorum; quarto reprehensio; quinto effectus. Dicit: *Et cum venissent discipuli ejus trans fretum* etc. In hoc admirari debemus mentes discipulorum, quia non solent homines oblivisci nisi eorum, de quibus parum curant: unde cum obliti essent panes, parum curabant de eis, sed solum de spiritualibus. *Qui dixit, Intuemini, et cavete* etc. Hic ponitur doctrina. Per fermentum intelligit doctrinam corruptam; unde non intelligit doctrinam legis, sed traditiones pharisæorum, quæ vocantur fermentum, quia sicut ex modico fermento totum corrumpitur, sic ex modico errore tota vita corrumpitur, sicut de via a qua parum homo recedit, postmodum elongatur: unde Philosophus *in primo Cœli* dicit quod parvus error in principio, magnus fit in fine. Spiritualis intellectus est panis, non fermentum. Unde per panem vera doctrina intelligitur; Eccli. XIII, 3: *Cibavit eum pane vitæ et intellectus.* Unde dicitur, *Intuemini, et cavete*, quia falsa doctrina est periculosa. Dum enim manet fides in homine, non est periculum; sed quando fundamentum ablatum est, non est spes. Psal. CXXXVI, 7: *Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea.* Fundamentum est fides; ad Titum ult., 10: *Hæreticum hominem post primam et secundam admonitionem devita.* Quia falsa doctrina habet colorem, ideo dicit, *Intuemini*, idest diligenter considerate; Proverb. IV, 25: *Oculi tui recta videant, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos.*

Consequenter ponitur intellectus discipulorum, *At illi cogitabant* etc. Quia enim supra septem sportas fragmentorum acceperant, et non secum tulerant, credebant quod diceret, Non accepistis panes; sed nolo quod a pharisæis accipiatis panes, quia animales erant, et *animalis homo non percipit quæ Dei sunt*, I Corinth. c. II, 14. In isto intellectu in duobus poterant reprehendi. Primo, quia non intelligebant; item in eo quod de virtute Dei diffidebant. De primo non reprehendit eos, sed de secundo. Dicit ergo, *Quid cogitatis inter vos modicæ fidei, quia panes non habetis?* quasi dicat, Intelligitis carnaliter quod spiritualiter debetis intelligere. *Non recordamini quinque panum, et quinque millia hominum, et quot cophinos sumpsistis?* Nonne ergo qui tot pavi, possum vos pascere? *Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis*, scilicet materiali, sed potius spirituali; qui panis doctrina dicitur in Jo. VI, 64: *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. Tunc intellexerunt* etc Hic ponitur correctio. Unde correcti sunt ex sermone ejus; Psal. CXVIII, 130: *Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis.*

2. Supra Dominus docuit doctrinam evangelicam conservandam puram a fermento Judæorum; hic autem docet emi-

nentiam doctrinæ. Et primo quantum ad fidem utriusque naturæ, scilicet deitatis et humanitatis; secundo quantum ad fidem passionis, ibi, *Exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis* etc.; tertio quantum ad fidem judiciariæ potestatis, ibi, *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui.* Circa primum primo exquiritur opinio turbarum de Christo; secundo fides discipulorum, ibi, *Vos autem quem me esse dicitis?* Circa primum primo ponitur locus; secundo interrogatio Christi, ibi, *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* tertio responsio Petri, ibi, *At illi dixerunt* etc. Dicit ergo, *Venit Jesus in partes Cæsareæ;* et non solum hoc, sed addidit *Philippi*, quia duæ Cæsareæ fuerunt, scilicet Cæsarea Traconis, ubi missus est Petrus ad Cornelium; alia hæc quæ dicitur aliter Paneas. Prima ab Herode constituta est in honorem Cæsaris Augusti, istam construxit Philippus in honorem Tiberii.

Sed quare fecit hic istam quæstionem Dominus? Dicendum, quod hæc civitas in finibus Judæorum erat sita; ideo antequam de fide petere vellet, a Judæis eos extraxit. Similiter habetur quod Dominus educens Judæos de Ægypto, non eduxit eos per sata Philisthinorum, ut habetur Exod. XIII.

Consequenter ponitur interrogatio, *Et interrogabat discipulos suos* etc. Sapiens quando interrogat, docet, ut dicit Hieronymus. Unde in multis instruimur, ut simus solliciti quid de nobis dicatur: ut si malum, quod corrigamus: si bonum, ut conservemus et multiplicemus. Unde *curam habe de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni,* Eccli. XLI, 15. Unde Christus interrogavit quid de ipso diceretur. Item qui divinitatem cognoscunt, dicuntur dii; Psal. LXXXI, 6: *Ego dixi, Dii estis;* hi vero qui humanitatem, dicuntur homines; unde dicitur: *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* Sed, ut dicit Hilarius, Christus solum homo videbatur: ideo voluit quod cognoscerent quod esset aliud quam simplex homo. Unde ipse ex hoc dat intelligere, aliud esse in eo. Item ostenditur humilitas Christi, quia se hominis filium confitetur, secundum illud supra XI, 29: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.*

Consequenter ponitur opinio turbarum, *At illi dixerunt: Alii Joannem Baptistam* etc. Diversi de Christo senserunt diversa. Pharisæi blasphemabant Christum, sed turbæ prophetam dicebant; unde Luc. VII, 6: *Propheta magnus surrexit in nobis* etc. Dicebant eum Joannem ratione auctoritatis, quia Joannes pœnitentiam prædicabat; supra III, vers. 2: *Agite pœnitentiam, appropinquavit regnum cœlorum.* Ideo credebant ipsum esse Joannem, quia similiter Christus incipiebat, *Agite pœnitentiam, appropinquavit regnum cœlorum*, ut supra c. IV, 17. Item habebant in reverentia Eliam prophetam; Malach. ult. 5: *Ecce ego mittam Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* Unde credebant esse Eliam propter potestatem sermonis et virtutem prædicationis; Eccli. XLVIII, 1: *Et surrexit Elias propheta quasi ignis, quia verbum ipsius quasi facula ardebat.* Et de Christo dicitur supra VII, 29, quod *erat docens tamquam potestatem habens.* Item propter eminentiam vitæ credebant eum esse Jeremiam, de quo Dominus ait: *Antequam te formarem in utero, novi te, et antequam exires de ventre, sanctificavi te,* Jerem. I, vers. 5. Et ibid. XL habetur, quia honoratus erat gentibus. Sic in reverentia ab extraneis Christus habebatur; a Judæis vero blasphemabatur: ideo Jeremiæ comparabant eum.

Sed quomodo Eliam dicebant? Quia habetur IV Regum II quod raptus est, et quod adhuc viveret, et erat promissus Judæis ad salutem, ut habetur Malach. ult. Quia quidam posuerunt transcorporationem: et ideo secundum hanc opinionem posset esse, quod anima Eliæ intrasset aliud corpus.

Dicit eis Jesus: Vos autem quem me esse dicitis? Hic exquiritur fides discipulorum. Et primo ponitur interrogatio; secundo responsio; tertio approbatio. Secunda ibi, *Respondens Petrus;* tertia ibi, *Respondens autem Jesus* etc. *Dicit eis Jesus, Vos autem quem me esse dicitis?* quasi dicat: Ita dicunt turbæ; sed quia magis est vobis commissum, ideo magis a vobis exigitur. Vidistis miracula, ideo magis debetis opinari.

Sed quare petiit? Nonne sciebat? Immo sciebat, sed volebat quod mererentur ex confessione; Rom. c. X, 10: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Unde magis sunt meritoria, quanto magis sequestrata, et quasi

turbis infima scientibus, majora non respondeant, ideo etc.

Respondens autem Petrus dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi. Ipse respondet pro se, et pro aliis; sed ipse frequentius respondet, et in hoc perfecta fides tangitur, quia tangitur fides humanitatis. *Tu es Christus,* idest unctus. Et constat quod unctus est oleo Spiritus sancti. Unctio non convenit ei secundum divinitatem, quia ab ipsa procedit, sed secundum humanitatem. Hoc ergo dicit, ut humanitatem Christi aliter æstiment quam turbæ.

Quæritur autem quare prophetam eum dicebant. Ungebatur propheta, ut habetur de Eliseo. Ungebantur reges, ut habetur de Saule; item sacerdotes, ut habetur in Levitico. Et omnia hæc in nomine Christi importantur; quia et rex dicitur, ut Jerem. XXIII, 5: *Regnabit rex, et sapiens erit.* Item sacerdos; Psal. CIX, vers. 4: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Item propheta: *Prophetam suscitabit Deus de gente tua, et de fratribus tuis* etc., Deut. XVIII, 15.

Item non solum confessus est humanitatem, sed testudine penetrata, usque ad divinitatem transcendit dicens, *Tu es Filius Dei.* Alii enim dicebant eum blasphemum; unde Joann. X, 33: *Non de bono opere lapidamus te, sed de blasphemia, quia homo cum sis, facis teipsum Deum.* Sed iste Filium Dei recognoscit. Et dicit, *Vivum,* ad excludendum errorem Gentilium, qui quosdam homines mortuos dicebant deos, ut Jovem etc., ut habetur Sap. XIII. Item quidam elementa et cetera mortua, ut terram, ignem etc., ut habetur Sap. c. XIII; sed iste Filium Dei vivi dicit. Sed sciendum, quod cum dicitur Deus vivus, et homo vivus, de homine dicitur per participationem vitæ; sed de Deo dicitur, quia fons vitæ; Ps. XXXV, 10: *Apud te est fons vitæ.* Et in Jo. c. XIV, 6: *Ego sum via, veritas et vita.*

Respondens Jesus etc. Hic primo approbat confessionem ejus; secundo mandat tacendam, ibi, *Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent, quod ipse esset Jesus Christus.* Circa primum primo approbat istam confessionem per commendationem confitentis; secundo per remunerationem, ibi, *Et ego dico tibi quia tu es Petrus* etc. Unde dicit, *Respondit Jesus: Beatus es, Simon Bariona.* Bar idem est quod filius, Jonas idem quod columba suo nomine. Unde Bariona' idest filius columbæ. Et videtur respondere responsio Christi confessioni Petri. Quia confessus erat eum Filium Dei; Jesus autem dicit eum filium columbæ, scilicet Spiritus sancti, quia hæc confessio non potuit fieri nisi a Spiritu sancto. Sed creditur quod primo dicebatur Bar-Jona, idest Joannis filius, sed per corruptionem scripturæ ita dictum est.

Sed quid est? Numquid alii non confessi sunt Filium Dei? Immo legitur de Nathanaele Joann. c. I. Item illi qui in navi, supra IX. Quare ergo hic beatificatur Petrus, et non alii? Quia alii filium adoptivum confessi sunt, hic autem filium naturalem; ideo hic præ ceteris beatificatur, quia primus confessus est divinitatem.

Origenes dicit: "Videtur quod ante non confessus fuerit." Sed quomodo misit eos prædicare? Respondet quod a principio non prædicabant ipsum esse Christum, sed pœnitentiam prædicabant. Item potest esse quod prædicabant Christum; sed hic primo ipsum esse Filium Dei. Ergo hic specialiter remunerat.

Beatus es, Simon etc., quia beatitudo est in cognitione; Joann. c. XVII, 3: *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum verum Deum.* Sed duplex est cognitio: una quæ est per naturalem rationem, alia quæ supra rationem. Prima non facit beatitudinem, quia dubia est: unde non satiat intellectum; sed beatitudo debet satisfacere appetitui naturali, et hoc habebitur in patria; Isa. LXIV: *Oculus non vidit, nec auris audivit quæ præparavit Dominus diligentibus se.* Ergo in hac vita, quanto aliquis magis potest percipere de hac cognitione, magis est beatus; Prov. III, 13: *Beatus qui invenit sapientiam.* Unde dicit, *Beatus es,* quia incipis esse beatus. *Quia caro et sanguis non revelavit tibi.* Hoc potest exponi ita quod caro et sanguis sumantur pro amicis carnalibus; ad Galat. I, 16: *Continuo non acquievi carni et sanguini.* Unde: *Caro et sanguis non revelavit tibi;* idest non habuisti ex traditione Judæorum, sed ex revelatione Dei. Item in Christo erat caro, et sanguis, et divinitas; ideo quia Petrus non respexit ad carnem et sanguinem, ei dicitur, *Beatus es,* quia non judicas secundum quod caro et sanguis revelat, sed secundum quod Pater meus. Vel non habes ex naturali indu-

stria, sed ex Patre meo. *Nemo enim cognovit Filium nisi Pater,* Luc. c. x, 22. Illius enim est manifestare, cujus est cognoscere. Unde (ibid.) *Nemo novit nisi cui Pater voluerit revelare;* Dan. II, 28: *Est Deus in cœlo revelans mysteria.*

Et ego dico tibi, quia tu es Petrus etc. Hic dat confessionis remunerationem. Confessus erat humanitatem et divinitatem, ideo dat Dominus remunerationem. Primo dat nomen; secundo petestatem. Circa primum primo dat nomen; secundo nominis rationem, ibi, *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Et ad hoc venit in hunc mundum ut Ecclesiam fundaret. Isa. XXVIII, 16: *Ecce ego ponam in fundamento Sion lapidem probatum angularem pretiosum, in fundamento fundatum.* Iste signatus est per lapidem quem supposuit Jacob capiti, et unxit, ut habetur Gen. XXVIII. Iste lapis est Christus, et ab ista unctione omnes dicti sunt Christiani; unde non solum dicimur Christiani a Christo, sed a petra. Ideo specialiter imponit nomen: *Tu es Petrus,* a petra quæ est Christus. Licet secundum Augustinum videatur quod modo non fuerit impositum, sed a principio; Joann. I, 42: *Tu vocaberis Cephas.* Vel potest dici quod tunc fuit promissum, hic datum. In hujus signum rei, *super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Proprietas petræ est, quod ponatur in fundamento; item, ut det firmitatem. Supra VII, 24: *Similis est homini qui ædificat domum suam super petram.* Unde potest exponi de Christo. *Et super hanc petram,* idest Christum, ut sit fundamentum, et ut fundata firmamentum recipiat. August. *in libro Retract.* dicit, quod multipliciter exposuit, et reliquit audientibus ut acciperent quam vellent. Vel ut demonstret ly *hanc petram* Christum; I ad Corinth. X, 1: *Petra autem erat Christus.* Et alibi, I ad Corinth. c. III, 11: *Fundamentum aliud nemo potest ponere nisi id quod positum est, quod est Christus Jesus.* Alia expositio: *Super hanc petram,* idest super te petram, quia a me petra trahes tu quod sis petra. Et sicut ego sum petra, ita super te petram ædificabo etc.

Sed quid est? Est ne Christus et Petrus fundamentum? Dicendum quod Christus secundum se, sed Petrus inquantum habet confessionem Christi, inquantum vicarius ejus. Ad Ephes. II, vers. 20: *Superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Jesu* etc. Apocal. XXI, 4: *Fundamenta civitatis duodecim, et in ipsis duodecim nomina Apostolorum et Agni.* Ideo Christus secundum se est fundamentum, sed Apostoli non secundum se, sed per concessionem Christi, et auctoritatem datam a Christo; Psal. LXXXVI, 1: *Fundamenta ejus in montibus sanctis.* Sed specialiter Petri domus, quæ est fundata super petram, non diruetur, ut supra VII. Sic ista impugnari potest, expugnari non potest.

Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Jerem. I, 19: *Bellabunt adversum te, et non prævalebunt.* Et qui sunt portæ inferi? Hæretici: quia sicut per portam intratur in domum, sic per istos intratur in infernum. Item tyranni, dæmones, peccata. Et quamvis aliæ Ecclesiæ vituperari possint per hæreticos; Ecclesia tamen Romana non fuit ab hæreticis depravata, quia supra petram erat fundata. Unde in Constantinopoli fuerunt hæretici, et labor Apostolorum amissus erat; sola Petri Ecclesia inviolata permansit. Unde Luc. XXII, 32: *Ego rogavi pro te, Petre, ut non deficiat fides tua.* Et hoc non solum refertur ad Ecclesiam Petri, sed ad fidem Petri, et ad totam occidentalem Ecclesiam. Unde credo quod occidentales majorem reverentiam debent Petro, quam aliis Apostolis.

Et tibi dabo claves regni cœlorum. Hic ponitur secundum donum quod Petro dedit Christus secundum humanitatem. Fundavit enim Ecclesiam in terris, et Petrum Vicarium suum instituit, ut introduceret in cælum; ad Hebr. c. X, 19: *Habentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi.* Unde Christus Vicarium suum Petrum instituit, ut introduceret in cælum, unde illud ministerium dedit, unde claves dedit. Clavis enim introducit: unde Petrus habet ministerium introducendi. Et duo facit. Primo claves committit; secundo usum docet, *Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis* etc. Sed videamus quæ sunt claves. Domus quando est serata impedit introitum; clavis vero removet impedimentum. Regnum cælorum habebat impedimentum, sed non ex parte sua; Apoc. IV, 1: *Vidi, et ecce ostium apertum;* sed impedimen-

tum erat ex parte nostra, scilicet peccatum, quia *nihil coinquinatum intrabit in illam.* Ista impedimenta removit Christus per suam passionem, quia *lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo,* Apoc. I, vers. 5. Et hanc communicavit ut per ministerium peccata tollerentur, quod expletur per virtutem sanguinis Christi: unde sacramenta virtutem habent a virtute passionis Christi. Unde dabo tibi ministerium etc. Isa. XXII, 22: *Dabo super te claves David.* Sed dicit, *Tibi dabo;* nondum enim erant fabricatæ; res autem non potest dari antequam sit. Fabricandæ autem hæ erant in passione; unde in passione fuit eorum efficacia. Unde hic promisit, sed post passionem dedit, cum dixit (Joann. XXI, 17): *Pasce oves meas.*

Sed quare dicit claves? Quia absolvere est removere obstaculum. Duo enim sunt, quia duo requiruntur, potestas et scientia.

Sed quid est? Numquid non aliqui sacerdotes sunt, qui non habent scientiam? Intelligatis quod habent scientiam, quia nullus clavem scientiæ habet nisi sacerdos. Non dicitur hic scientia habitus intellectus etc., sed dicitur auctoritas discernendi. Unde est aliquis judex, qui non habet scientiam primo modo, et tamen habet scientiam secundo modo, quia habet auctoritatem; aliquis autem habet scientiam primo modo, et non secundo modo, quia non habet auctoritatem. Unde scientia hic dicitur auctoritas discernendi, et sacerdos quilibet hanc habet ut discernat in absolvendo.

Consequenter ponit usum clavium, *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis.* Sed videtur quod inconvenienter ponatur, quia usus clavis non est ligare, sed aperire. Dico quod clavium conveniens iste usus est. Ipsum enim cœlum apertum est; Apoc. IV, 1: *Vidi ostium apertum.* Unde non est necessarium ut aperiatur; sed ligatus qui debet introire, oportet quod solvatur.

Sed hic vitandi sunt aliqui errores. Primus tangitur in Glossa, quia quidam usurpaverunt quod possent omnes, quos vellent, absolvere, et introducere in regnum cælorum. Sed hoc non potest stare, quia solius Dei est immutare voluntates. Alius error est, quod sacerdos non ligat, sed ostendit esse absolutum. Sed istud derogat virtuti sacramenti, eo quod sacramenta novæ legis efficiunt quod figurant; sacramenta vero veteris legis non. Unde si nihil efficeret, non esset sacramentum novæ legis. Tertio aliqui dicunt quod in peccato sunt tria: culpa, et reatus, et pœna. A duobus absolvitur homo per se per contritionem; sed quando homo ab his absolutus est, remanet obligatus ad pœnam temporalem, quam per se tollere et evitare homo non sufficit; ideo dantur claves, quæ minuunt aliquid de ista pœna, et ligant quantum ad pœnam aliquam. Tamen videtur mihi, quod hoc non sit bene dictum, quia sacramentum novæ legis dat gratiam, sed gratia non ordinatur contra pœnam, sed contra culpam. Unde dico quod sic est in sacramento isto confessionis, sicut in sacramento baptismi, quod habet virtutem spiritualem instrumentalem, secundum quam mundat a culpa. Unde Augustinus: " Quæ est virtus aquæ, ut carnem abluat, et culpam tollat? „ Sic dico quod in sacerdote est quædam vis spiritualis instrumentalis, a qua dicitur minister, et sic ministerialiter operatur remissionem, sicut aqua baptismi.

Sed hic facit difficultatem, quia modo solum pueri veniunt ad baptismum: et si accedat adultus, aut venit fictus, aut non: fictus venit, quando sine innovatione mentis, et tunc non remittitur culpa: non fictus venit, quando cum proposito confessionis; unde requiritur gratia, sive propositum conversionis, et istud est ex gratia. Gratia autem tollit culpam. Unde in sacramento baptismi veniens adultus, si præparat se, recipit remissionem culpæ. Sic in sacramento pœnitentiæ, ad quod soli adulti accedunt, non est contritus, nisi habeat in proposito se subjicere discretioni et judicio sacerdotis. Si non est contritus, non consequitur effectum, sicut nec in baptismo. Sed potest accidere, quod aliquis accedit non totaliter contritus, qui virtute gratiæ collatæ in sacramento perfecte efficitur contritus; ideo intelligendum est: *Quodcumque solveris,* idest si ministerium absolutionis adhibes. Et dicit, *Quodcumque,* quia non solam culpam, sed pœnam. *Solutum erit in cœlis,* idest habebitur tamquam absolutum in cœlis, sicut est de baptismo: unde debet dicere sacerdos, Ego te absolvo, sicut Ego te baptizo.

Sed potest quis quærere qualiter ligat. Sciendum quod sacerdos minister est Dei, et actio ministri dependet ab actu Domini: unde eo modo, quo Dominus ligat et solvit, sic sacerdos ministerialiter. Solvit Deus infundendo gratiam, ligat non infundendo: sic sacerdos solvit sacramento, ministrando sacramentum, ligat vero non adhibendo. Aliter dicitur, quod per cælos præsens Ecclesia designatur; unde: *Quodcumque ligaveris*, excommunicatione, *vel solveris, erit solutum vel ligatum*, quoad administrationem sacramentorum Ecclesiæ. Unde volunt, quod ista administratio, hæc ligatio et absolutio sit super terram, ita quod non se extendat ad mortuos. Sed hoc reprobatur, quia non solum se extendit ad vivos, sed etiam ad mortuos: unde si ad utrumque referatur, sensus est: *Quodcumque ligaveris super terrum*, tunc dico existens super terram, *erit ligatum et in cælis*.

Sed est alia quæstio, quia alibi habetur, Joan. xx, 23: *Quorum remiseritis peccata, remittentur eis;* hic vero solum hoc dicit Petro.

Dicendum quod immediate dedit Petro; alii vero a Petro recipiunt; ideo ne credantur ista solum dici Petro, dicit: *Quorum remiseritis* etc. Et hac ratione Papa, qui est loco sancti Petri, habet plenariam potestatem, alii vero ab ipso.

3 Supra posita est confessio Petri de divinitate Christi; hic mandat taciturnitatem ad tempus, ne scilicet dicerent quod ipse esset Christus.

Sed hic videtur quæstio. Quia supra Dominus miserat discipulos ad prædicandum regnum Dei, quomodo hic prohibet? Secundum superficiem litteræ potest dici quod non præcepit supra quod annuntiarent Christum, sed regnum Dei. Sed quia annuntiatio regni Dei includit in se annuntiationem Christi, ideo quod præcepit supra, videtur hic prohibere.

Hieronymus dicit, quod illud quod ante prædicaverant, non prohibet, quia ante præceperat prædicari Jesum, hic præcipit ne dicant eum Christum: Christus enim est nomen dignitatis; Jesus nomen Salvatoris. Unde supra I, 21: *Et vocabis eum Jesum.* Origenes respondet quod Apostoli ante loquebantur de Christo, ut de magno viro; sed de Christo voluit subticeri, ut post eis magis appareret; sicut aliquando præmittitur doctrina, ut habeant tempus discernendi. Vel dicendum quod illud (supra x, 7): *Euntes autem prædicate*, non debet retorqueri ad tempus ante passionem, sed post. Unde ibi tangitur quod trahentur ante reges et præsides etc., et non fuit hoc factum ante passionem.

Sed quare Dominus nunc mandavit istud tacendum? Futurum enim erat ut populi viderent eum patientem, et quando aliqui percipiunt confusionem ab aliquo magno, ad scandalum magis incitantur, ideo etc.

Chrysostom. dicit: " Si quod plantatur evellatur, non potest ita cito plantari. „ Unde si plantata fuisset fides, et evulsa fuisset in passione, post non fuisset tam cito plantata. Unde multa non sunt dicenda propter scandalum vitandum. Et quod hæc sit causa, patet, quia statim suam passionem annuntiat; unde subditur, *Et exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolymam, et multa pati.*

Et circa hoc tria facit. Primo prænuntiat passionem; secundo discipulum arguit, ibi, *Qui conversus dixit Petro* etc.; tertio docet fidem, ibi, *Tunc Jesus dixit discipulis suis* etc. Et circa primum duo. Quia primo prænuntiat passionem; secundo resurrectionem, ibi, *Et tertia die resurgere.* Et circa primum tangit locum, auctores ac consummationem. Dicit ergo, *Et exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis.* Locutus est de passione hic, et XVII, et XX cap.

Sed ante hoc tempus non prænuntiaverat. Sed quare modo cœpit? Quia Apostolis manifestavit. Sed quare non ante? Quia si antequam fides esset confirmata in eis, prænuntiasset passionem, forte dimisissent eum: sed nunc verum Deum credebant, ideo etc.

Et dicit, *ostendere*, non dicere; quia hæc dicuntur quæ manifestantur visibiliter, ostenduntur quæ intelliguntur; ideo Judæis dicebat, discipulis ostendebat; Lucæ ult., 26: *Nonne oportuit Christum pati, et sic intrare in gloriam suam?* Unde quod dicit, *Oportet*, tangit locum.

Et quare Jerosolymam? Tangit rationem. Sed quod dicit *Jerosolymam*, prima ratio est, quia ibi erat templum Dei, ubi fiebant sacrificia. Sacrificia autem veteris legis fuerunt figura istius

sacrificii, quod fuit in ara crucis; ideo voluit quod ubi erat figura, pateret veritas; Ephes. v, 2: *Et tradidit semetipsum sacrificium, et oblationem, et hostiam Deo in odorem suavitatis* etc. Alia ratio est, quia Prophetæ passi sunt in Jerusalem, ut infra XXIII, 37: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt.* Voluit igitur ibi pati ad ostendendum, quod mors eorum fuit signum passionis Christi. Item Jerusalem dicitur visio pacis; sed ipsa passio pacifica fuit; ad Coloss. I, 20: *Pacificans quæ in cœlis et quæ in terris sunt.* Item ut per istam viam esset nobis via ad Jerusalem supernam; ad Gal. c. IV, 26: *Illa autem quæ sursum est Jerusalem mater nostra, libera est.*

Sed a quibus? *A senioribus.* Et hoc est quia eis procurantibus passus est. Ille facit rem, cujus auctoritate fit; unde magis eum interfecerunt, quam milites. Unde per hoc malitia populi significatur, quia qui videntur meliores, inveniuntur deteriores. Aliquis enim retrahitur a peccato propter ætatem, aliquis propter scientiam, aliquis propter dignitatem; tamen ætas eos non retraxit, quia *a senioribus;* non scientia, quia *a scribis;* non dignitas, quia *a principibus sacerdotum;* Jer. V, 5: *Ibo ad optimates, et loquar eis: ipsi enim cognoverunt viam Domini et judicium Dei sui. Et ecce magis hi confregerunt jugum.* Item quædam abjectio et humiliatio fuit, quia quando aliquis patitur a plebeis, non est magnum; sed quando a sapientibus, et ab his, qui boni videntur, magna est abjectio; unde Joann. XVIII, 35: *Gens tua et principes tradiderunt te mihi.* Item passus est usque ad mortem; ideo dicit, *Et occidi;* Act. c. X, 39: *Quem occiderunt suspendentes in ligno;* Dan. IX, 26: *Occidetur Christus, et non erit ejus populus, qui eum negaturus est.* Sed adjungitur gaudium resurrectionis, *Et tertia die resurgere;* Osee VI, 1: *Tertia die resuscitabit nos.*

Et assumens eum Petrus cœpit increpare illum. Hic increpat discipulum obviantem. Et primo ponitur obviatio; secundo responsio Christi, ibi, *Qui conversus dixit Petro* etc. *Et assumens,* vel in aspectu, vel ad se sumens, ne videretur præsumptuosus, quando Dominum ante alios reprehenderet, dixit, *Absit a te, Domine: non erit tibi hoc.* Dominus collaudaverat ejus confessionem, et dederat ei potestatem, quia eum Filium Dei esse cognoverat, ideo putabat, quod si occideretur, quod fides sua frustraretur, et quod non esset Deus; et ideo increpavit eum. Habebat in corde, quod Filius Dei erat, et non advertebat, quod Deus non est increpandus, ut dicitur Job XV, 3: *Arguis eum, qui non est tibi æqualis, et loqueris quod tibi non expedit.* Sed servabat adhuc aliquam fidem divinitatis, quia in Marco habetur, *Propitius sis tibi, Domine, et noli te tradere in mortem. Qui conversus dixit, Vade retro post me, Satana.* Hic ponitur responsio. Hunc locum sic exponit Hilarius: Diabolus videns, quod ipse nuntiaverat passionem suam, et cognoscens testimonia Prophetarum, incitavit Petrum ad hoc ut dissuaderet. Ideo videns Dominus, quod non suo instinctu loqueretur, increpavit eum, ideo dixit Petro: *Vade post me,* ita quod sit ibi punctus. Et ad Satanam dixit: *Satana, scandalum es mihi.* Hieronymus dicit, quod non credit, quod instinctu diaboli locutus sit Petrus, sed pietatis affectu; unde ignoranter dixit. Unde tria facit, quia primo ponitur admonitio; secundo increpatio; tertio causæ assignatio. Admonitio, quia *Vade,* Petre. Unde est eadem sententia, quæ dicta est supra (IV, 10) diabolo, *Vade retro, Satana.* Vel *Vade post me,* sequere me. Satanas est idem quod adversarius. Unde qui consilio divino contradicit, satanas dicitur. *Scandalum mihi es;* idest vis impedire meum propositum.

Sed nonne diligentibus Deum non est scandalum? Origenes dicit, quod perfectis non est scandalum. Unde non scandalizantur. Sed potest aliquis eis ponere scandalum. Unde Petrus scandalum assumpsit, sed Christus non. Vel sic, quia reputat scandalum membrorum esse suum. Unde Paulus (II Cor. XI, 29): *Quis scandalizatur, et ego non scandalizor?* Quia ergo posset aliis scandalum esse, dixit, *Scandalum mihi es,* non propter me, sed propter membra mea.

Sed quid est? Supra dixerat, *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam;* hic autem appellat eum Satanam.

Hieronymus dicit quod quæ promiserat Dominus, nondum habebat. Sed quia in futurum hæc habebat, ideo potuit propter hæc eum vocare Satanam. Chry-

sostomus dicit quod voluit ostendere, quid homo potuit per se, et quid ex gratia Dei: quia supra ex gratia Dei recognovit Christi divinitatem; sed ubi retraxit Deus suam gratiam, apparuit humanitas et defectus, intantum quod Satanam appellaret eum: ita Dominus vult aliquando viros perfectos cadere, ut suam humanitatem cognoscant. Et quod ita debeat intelligi, satis concordat illud quod sequitur. Unde dat causam: *Quia non sapis quæ Dei sunt.* Prius enim dixerat, *Tu es Filius Dei*, ibi sapiebat secundum divinitatem; hic vero sapit quod hominis est; I ad Cor. II, 14: *Animalis enim homo non percipit quæ Dei sunt.* Prov. XIII, 16: *Qui fatuus est aperiet stultitiam.* Petrus refugit carnis mortem, sed spiritus Dei non; unde Jo. XV, vers. 13: *Majorem caritatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis.*

Tunc Jesus dixit discipulis suis. Hic exhortatur ad passionis imitationem. Et primo ponit exhortationem; secundo rationem; tertio confirmat. Secunda ibi, *Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam;* tertia ibi, *Quid prodest homini si mundum universum lucretur* etc. Ita Petrus volebat impedire passionem, sed ipse invitat eos dicens: *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me;* quasi dicat: Oportet quod sitis parati ad passionem Christi imitandam. Imitantur speciali modo martyres corporaliter, sed spiritualiter spirituales homines, spiritualiter pro Christo morientes. Unde potest legi de cruce corporali. Chrysostomus: " Sic ergo cum dixit, Petre, *vade post me*, intelligatis quod soli Petro dixerit: cum vero dixit, *Qui vult venire* etc., omnes homines vult venire ad se. „ Et dicit *Vult*, quia magis trahitur qui voluntarie trahitur, quam qui violenter; Psal. LIII, 8: *Voluntarie sacrificabo tibi.* Ideo tria dicit: quod abneget, quod tollat crucem, quod sequatur me. Chrysostomus dicit quod loquitur per similitudinem. Si haberes filium, et videres eum male tractari, si non curares, tu abnegares; sic si vis passionem Domini sequi, oportet quod abneges te, et pro nihilo te reputes; Psal. XXXVII, 15: *Et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones.* Et Prov. XXIII, 35: *Verberaverunt me, et non dolui; traxerunt me, et non sensi. Et tollat crucem suam, et sequatur me:* quod paratus sit pati crucem, sive mori morte acerbissima et turpissima; Sap. II, 20: *Morte turpissima condemnemus eum.* Unde homo debet esse paratus pati quamcumque mortem propter Deum. Pati propter sua scelera est turpe: sed propter Deum, non. Unde I Petri IV, 15: *Nemo patiatur ut homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor. Si autem ut Christianus, non erubescat: glorificet autem Deum in isto nomine.* Secundum Gregorium intelligitur de mortificatione spirituali. Est enim abnegatio sui ipsius tripliciter. Primo quando abnegat statum peccati præcedentis; Rom. c. VI, 11: *Existimate vos mortuos peccato.* Item si non est in peccato, et transferret se ad statum perfectum; ad Phil. III, 12: *Si quo modo occurram ad resurrectionem quæ est ex mortuis, non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim: sequor autem si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu.* Item qui proprium affectum abnegat; ad Gal. II, vers. 19: *Ego autem per legem legi mortuus sum ut Deo vivam: Christo confixus sum cruci.* Et II ad Cor. V, 14: *Si unus mortuus est, et omnes mortui sunt. Tollat crucem.* Crux a cruciatu dicitur. Spiritualiter cruciatur, cujus mens cruciatur propter proximi compassionem, ut Apostolus Rom. XII, 15: *Flere cum flentibus.* Cruciatur similiter quis per pœnitentiam; ad Gal. c. V, 24: *Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. Et sequatur me.* Multi compatiuntur, sed Deum non sequuntur. Qui compatitur, et in peccato est, non sequitur, quia venit Christus peccata destruere. Item si affligis te propter vanam gloriam, Deum non sequeris; supra c. VI, 16: *Cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes: exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes* etc.

Qui enim voluerit animam suam salvam facere perdet eam. Hic redditur ratio suæ admonitionis, et est ratio a magnitudine retributionis. Et hoc dupliciter potest legi. Est enim duplex salus, salus scilicet animæ, et hæc est justorum; salus corporis, et hæc omnium, etiam jumentorum; Ps. XXXV, 7: *Homines et jumenta salvabis, Domine.* Unde dicamus: *Qui voluerit animam suam salvam facere*, vitam corpo-

lem non abnegando, non tollendo crucem, *perdet eam.* Supra dixit, *Qui vult*, hic, *Qui voluerit.* Unde sicut illud dupliciter interpretari poterat, similiter istud. *Qui voluerit animam suam*, quæ est principium vitæ corporalis, *salvam facere*, scilicet quod non occidatur, vel quod non compatiatur, *perdet eam.* Psal. LXXII, 27: *Perdes omnes qui fornicantur abs te. Qui autem perdiderit*, vel tradendo in mortem, vel abnegando delectationes, *propter me, inveniet eam;* Eccli. LI, vers. 35: *Modicum laboravi, et inveni multam requiem.* Vel sic. *Qui voluerit animam suam salvam facere*, et illam ad salutem æternam ducere; Isa. LI, 6: *Salus mea in sempiternum erit; perdet eam*, vel sustinendo mortem, vel abnegando carnalia. *Qui autem perdiderit propter me*, scilicet qui carnalia desideria dimiserit, *inveniet eam*, scilicet vitam; II Cor. XIII, 4: *Nam et nos infirmi sumus in illo, sed vivemus cum eo.*

Quid enim prodest homini si universum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum patiatur? Hic confirmat per rationem. Posset aliquis dicere: Non curo; magis volo vitam hanc præsentem quam aliam. Et hoc excludit. Primo per vitam illam inæstimabilem; secundo per damnum animæ irrecompensabile. Dicit ergo, *Quid prodest* etc., idest quid proficiunt tibi ista temporalia, si animam perdis? Naturale est homini quod magis diligit finem quam ea quæ sunt ad finem, ut corpus quam divitias. Unde naturale est quod omnia exponuntur pro salute corporis. Si contrarium fiat, perversitas est passionis. Sic et naturale est plus animam diligere quam corpus; unde sapiens est qui magis vellet corporaliter pati, quam sustinere confusionem magnam. Si ergo ita est, magis debet optare salutem animæ quam corporis, etiam si totum mundum posset habere. Sed *quid prodest homini si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* quasi dicat: Inæstimabile damnum est animæ detrimentum. Item posset dicere: Si habeo et perdo, potero recuperare: ideo excludit Dominus: *Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* quasi dicat, Nullam. Prov. VI, 35: *Non accipiet pro redemptione dona plurima.*

Sed numquid non potest redimi? Dan. cap. IV, 24: *Peccata tua eleemosynis redime.* Dicendum quod hic loquitur quantum ad perfectam perditionem, quia non posset recuperare, nisi primo invenisset; sed quando est contritus, reinvenit. Gregorius aliter: " Duplex est tempus Ecclesiæ, prosperitatis et adversitatis: in adversitate adversa, in prosperitate prospera. "

Filius autem hominis venturus est in gloria Patris sui. Hic agit de judiciaria potestate. Et primo ponitur judiciaria potestas; secundo tacitæ objectioni respondet. Forte tu dices: Ad quid sequar et tollam crucem? etc. Quia judicium Filii hominis est, et potestas. Joan. cap. V, 27: *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Non doleas ergo quod patiatur, quia *venturus est in gloria.* Non doleas, quod reprobetur a senioribus, quia *venturus est in gloria Patris sui:* nec quod ante multos, quia *cum angelis suis;* Philipp. II, 11: *Omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.* Et infra XXV, 31: *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ* etc. Tunc reddet et restituet unicuique secundum opera sua. Deinde respondet tacitæ objectioni: *Amen dico vobis;* quasi dicat: Dixi vobis quod venturus est Filius hominis etc. Sed nolite mirari. Quare? Volo vobis ostendere, quia *sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem.* Peccatores absorbentur morte, sed justi gustant mortem. Isti autem erant Petrus, Joannes et Jacobus. *Donec videant Filium hominis venientem in regno suo.* Hoc fuit signum gloriæ futuræ. Eos autem non nominavit propter invidiam aliorum. Potuissent autem habere invidiam, quia magis his, quam aliis. Item propter importunitatem, quia importuni essent si nihil eis ostenderet. Aliter potest dici, quod regnum Dei est Ecclesia: ideo est aliquis qui non gustabit mortem, sicut Joannes, *donec videat Filium hominis venientem in regno suo;* idest donec dilatetur Ecclesia, quia tantum vixit, quod vidit Ecclesiam dilatari, et multas Ecclesias ædificari.

CAPUT XVII.

1. Et post dies sex assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus, et duxit illos in montem excelsum seorsum, et transfiguratus est ante eos. Et resplenduit facies ejus sicut sol, vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix. Et ecce apparuerunt illis Moyses et Elias cum eo loquentes. Respondens autem Petrus dixit ad Jesum: Domine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, et Eliæ unum. Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube dicens. Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; ipsum audite. Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, et timuerunt valde. Et accessit Jesus, et tetigit eos, dixitque eis: Surgite, et nolite timere. Levantes autem oculos suos neminem viderunt nisi solum Jesum. Et descendentibus illis de monte, præcepit eis Jesus dicens: Nemini dixeritis visionem, donec Filius hominis a mortuis resurgat. Et interrogaverunt eum discipuli dicentes: Quid ergo scribæ dicunt, quod Eliam oporteat primum venire? At ille respondens ait eis: Elias quidem venturus est, et restituet omnia. Dico autem vobis, quia Elias jam venit, et non cognoverunt eum, sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt. Sic et Filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Joanne Baptista dixisset eis.

2. Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus provolutus ante eum, dicens: Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, et male patitur: nam sæpe cadit in ignem, et crebro in aquam. Et obtuli eum discipulis tuis, et non potuerunt curare eum. Respondens autem Jesus ait: O generatio incredula et perversa, quousque ero vobiscum? Usquequo patiar vos? Afferte huc illum ad me. Et increpavit illum Jesus, et exiit ab eo dæmonium, et curatus est puer ex illa hora. Tunc accesserunt discipuli ad Jesum secreto, et dixerunt: Quare nos non potuimus ejicere illum? Dixit illis Jesus: Propter incredulitatem vestram. Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc, et transibit; et nihil impossibile erit vobis. Hoc autem genus non ejicitur nisi per orationem et jejunium. Conversantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Jesus: Filius hominis tradendus est in manus hominum, et occident eum, et tertia die resurget. Et contristati sunt vehementer. Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, et dixerunt ei: Magister vester non solvit didrachma. Ait, Etiam. Et cum intrasset in domum, prævenit eum Jesus dicens: Quid tibi videtur, Simon? Reges terræ a quibus accipiunt tributum, vel censum: a filiis suis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Jesus: Ergo liberi sunt filii. Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit, tolle: et aperto ore ejus invenies staterem, illum sumens, da eis pro me et te.

1. In parte præcedenti ostendit virtutem doctrinæ evangelicæ etc., hic ostenditur finis, qui est gloria futura: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo demonstrata est in transfiguratione; secundo quomodo perveniri possit ad eam, in XVIII cap. *In illa hora* etc. Circa primum duo. Primo demonstratur futura gloria; secundo præcipit celationem; tertio ponit dubitationem. Secunda ibi, *Et descendentibus illis de monte* etc.; tertia ibi, *Et interrogaverunt eum discipuli* etc. Circa primum tria. Primo ponuntur circumstantiæ transfigurationis; secundo transfiguratio; tertio effectus. Secunda ibi: *Et transfiguratus est ante eos;* tertia ibi, *Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam.* Ponit autem tres circumstantias, scilicet tempus, discipulos, locum. Tempus ponit, cum dicit, *Post dies sex.*

Sed hic est quæstio litteralis, quare statim cum dixit, *Sunt quidam de hic stantibus* etc. non statim transfiguratus est. Solvit Chrysostomus. Primo ut accenderet desiderium Apostolorum; secundo ut mitigaret invidiam eorum, quia forte post verbum istud turbati fuerunt.

Sed quid est quod hic habetur, *Post sex dies*, in Luca (IX, 28) habetur, *Post octo dies?* Planum est quod Lucas numerat diem quo dixit, et diem transfigurationis; Matthæus vero dies solum intermedios; ideo remoto primo et ultimo, non remanent nisi sex dies. Per sex dies significantur sex ætates, post quas speramus venire ad gloriam futuram. Item in sex diebus perfecit opera sua; ideoque post sex dies vult Dominus se ostendere, quia nisi elevemur ad Deum super omnes creaturas, quas Dominus his sex diebus creavit, non possumus pervenire ad regnum Dei.

Item *assumpsit Petrum, Jacobum et Joannem.* Quare non omnes? Ad designandum, quod non omnes, qui vocati sunt, pervenient; unde infra XX, 16: *Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Et quare tres tantum? Ad designandum, quod nulli pervenient nisi in fide Trinitatis. Marc. XVI, 16: *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, hic salvus erit.* Sed

quare plus istos quam alios? Ratio est, quia Petrus magis fervidus erat. Joannes, quia specialiter dilectus erat. Item Jacobus, quia præcipuus debellator erat adversariorum fidei; unde Herodes eum occidit primo, quia magnum aliquid credidit facere pro Judæis, ut in Act. c. XII, 2: *Occidit autem Jacobum* etc. Sequitur, *Cum videret, quia placeret Judæis* etc.

Et duxit eos in montem excelsum seorsum etc. Quare in montem? Ad designandum quod non inducitur ad contemplandum nisi qui ascendit in montem, ut in Gen. XIX, 17 de Lot: *In monte salvum te fac.* Et dicit, *Excelsum valde*, propter altitudinem contemplationis. Isa. II, 2: *Elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini.* Quia super omnem altitudinem scientiæ et virtutis erat illa altitudo gloriæ. Item *seorsum*, quia se separaverunt a malis. Infra XXV, 32: *Separabunt eos, sicut agnos ab hœdis.*

Sequitur transfiguratio, *Et transfiguratus est ante eos.* Et primo ponitur transfiguratio; secundo testimonium, ibi, *Adhuc eo loquente* etc. Circa primum ponitur transfiguratio; secundo modus; tertio Petri admiratio. Dicit ergo, *Et transfiguratus est*, idest figuram mutavit, *ante eos.* Transfigurari idem est quod a propria figura mutari, ut habetur II ad Cor. XI, 14, quod *Satanas transfigurat se in angelum lucis.* Ideo non est mirum si justi transfigurentur in figuram gloriæ; ideo transfiguratus est, quia quod suum est deposuit. Aliqui dixerunt, quod aliud corpus assumpsit, quod falsum est; sed in figura quisquis immutetur de exteriori aspectu, dicitur transfiguratio: sicut cum aliquis est sanus et rubicundus, cum infirmus est fit pallidus, et sic dicitur transfiguratus: sic Christus, quia in alia forma quam appareret, apparuit, quia corpus ejus non erat lucidum, sed tantum claritatem accepit, ideo dicitur transfiguratus. Ideo sequitur, *Et resplenduit facies ejus sicut sol;* ubi tangitur modus. Et primo demonstratur quantum ad claritatem faciei; secundo quantum ad nitorem vestium; tertio quantum ad testimonium. Dicit ergo, *Et resplenduit facies ejus sicut sol.* Hic futuram gloriam revelavit, ubi erunt corpora clara et splendentia. Et hæc claritas non erat ab essentia, sed ex claritate interioris animæ plenæ caritate; Isa. LVIII, 8: *Tunc erumpet quasi mane lumen tuum.* Et sequitur, *Et gloria Domini colliget te.* Unde erat quædam; refulgentia in corpore. Anima enim Christi videbat Deum, et super omnem claritatem a principio suæ conceptionis; Jo. I, 14: *Vidimus gloriam ejus.*

Si ergo in beatis aliis derivatur claritas ab anima ad corpus, quare non in Christo qui Deus erat et homo? Dicendum quod quia Deus erat, ordo humanæ naturæ erat in sua potestate. Hic autem est ordo quod partes sibi communicent, ut læso corpore, compassio sit in anima, et ex anima afficiatur corpus. Sed hic ordo subjectus erat Christo. Unde ita perfectum erat gaudium in parte superiori quod non egrediebatur extra: unde et perfecte erat viator, et perfecte comprehensor. Unde quando volebat, non fiebat refluxus, sed quando volebat, refluxus fuit, et apparuit splendidus.

Sed nonne dos fuit in Christo? Quidam dicunt quod sic, et quod omnes dotes accepit in via: dotem subtilitatis in nativitate, agilitatis in undarum calcatione, claritatis hic, impassibilitatis in administrando sacramentum altaris. Ego autem hoc non credo, quia dos est quædam proprietas ipsius gloriæ. Unde quod super mare ambulavit, quod resplenduit, totum fuit ex virtute divina, quia dos gloriæ repugnat viatori, sed habuit aliquam similitudinem, quia *resplenduit facies ejus sicut sol;* Apoc. I, v. 16: *Facies ejus sicut sol refulget in virtute sua.*

Sed potest objici, quia justi fulgebunt sicut sol. Ergo splendor Christi major non erit aliis. Dico quod sic. Sed quia in his sensibilibus non est clarius cui possit comparari; ideo soli comparatur.

Vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix. Hic de vestimentis. Hoc apparet quod non fuit per mutationem Christi, nec per dotem, quia vestimenta non sunt perceptiva dotis. Per vestimenta significantur sancti; Isa. XLIX, 18: *Vivo ego, dicit Dominus, quia his omnibus sicut ornamento vestieris.* Et dicit: *Facta sunt alba sicut nix.* Nix habet candorem et frigiditatem, sic sancti habent candorem gloriæ; Sap. III, 7: *Fulgebunt justi et tamquam scintillæ in arundineto dis-*

current etc. Item habebunt refrigerium ab ardore concupiscentiæ; in Ps. LXVII, v. 15: *Nive dealbabuntur in Selmon.* Vel per vestimenta intelligitur littera sacræ Scripturæ.

Et ecce apparuerunt illis Moyses et Elias. Et quare apparuerunt? Chrysostomus assignat rationes. Prima ratio est ad confirmandum fidem discipulorum. Quæsierat supra (cap. XVI, 13): *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* etc. Et dixerunt: *Alii Eliam* etc. Ut vero ostenderet differentiam sui ad illos, ideo voluit eos adducere; Ps. LXXXV, vers. 8: *Non est similis tui in diis, Domine* etc. Secunda ratio est ad confutandum Judæos. Dicebant enim quod erat transgressor legis; item dicebant quod erat blasphemator, ut habetur Jo. X, 33: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia.* Ideo quia Elias omnibus prophetis sanctior fuit, et Moyses legislator; coram Moyse et Elia ostendit, quia non erat Deo contrarius, nec transgressor legis. Tertia ratio est, ut ostendat se judicem vivorum et mortuorum, quia Elias vivus erat, Moyses mortuus. Quarta ratio est ad certificationem Petri; quia Petrus increpaverat Dominum de morte, ideo ostendit quod non sunt increpandi qui exponunt se morti, invocando istos duos; quia Elias morti se exposuit coram Jezabel, similiter Moyses exposuit se propter legem. Quinta ratio est, quia duo erant in eo quod voluit ostendere in his duobus, scilicet mansuetudo, quam ostendit in Moyse, exemplum zeli Dei, quem ostendit in Elia, de quo dicitur (Eccli. XLVIII, vers. 1) quod *surrexit Elias quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat.* Sexta ratio assignatur in Glossa, quia omnis lex et Prophetæ testimonium dixerunt Christo. Unde Luc. XXIV, 44: *Omnia oportet impleri de me quæ sunt in lege et Prophetis.*

Sed tunc est quæstio. De Elia non est mirum si ibi fuit, quia est vivus; sed de Moyse est quæstio quomodo ibi erat. Quidam dixerunt quod angelus fuit ibi loco ipsius. Sed hoc nihil est, quia Moyses fuit ibi in anima solum. Sed qualiter visus est? Dicendum, quod sicut angeli videntur.

Sequitur affectus Petri: *Respondens autem Petrus dixit* etc. Et possumus exponere torquendo ad carnalitatem, vel ad devotionem. Chrysostomus retorquet ad carnalitatem. Supra Christus dixerat se passurum, et Petrus increpaverat eum, cum reprehendit eum. Unde apparuerunt Moyses et Elias loquentes de passione ejus; ideo cum audivit Petrus referre, non poterat audire. Unde non voluit se opponere; ideo cogitavit quod si ibi maneret, evaderet mortem: ideo ne cito recederent, dixit, *Faciamus hic tria tabernacula.*

Et quare dixit, *Moysi unum, et Eliæ unum?* Quia videbat eum affectuosum ad mortem, volebat quod isti impedirent mortem ejus. De Elia legitur IV Regum I, quod quando misit rex quinquagenarium, fecit descendere ignem de cælo. Item legitur de Moyse Num. cap. XVI, quod quando jurgium occurrit in tabernaculo, quod descendit nubes. Ideo cogitavit, quod per Moysen poterat impetrari nubes, et per Eliam ignis. Alii vero reducunt ad devotionem Petri. Et secundum hoc duo facit. Quia primo tangit affectum; secundo consilium, ibi, *Si vis* etc. Dicit ergo, *Domine, bonum est nos hic esse.* Ex nimio fervore videns gloriam, ita affectus erat quod numquam voluisset separari, si Deus voluisset. Et quid erit de illis qui in gloria erunt perfecta? Unde existentes in illa beatitudine numquam volent separari; Ps. LXXII, 28: *Mihi autem adhærere Deo bonum est* etc. Secundo dat consilium, et sicut dicit Luc. IX, 23, *nesciens quid diceret;* unde dicit, *Si vis, faciamus hic tria tabernacula:* quia voluntatem nostram debemus submittere voluntati divinæ, ut supra VI, 10: *Fiat voluntas tua* etc. Unde in isto bene dixit Petrus; in alio vero male, quia credidit quod gloria sine morte posset haberi, quod est contra illud II Cor. V, 1: *Scimus enim si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificatam habemus domum non manufactam, sed æternam in cœlis.* Item quia credidit in hoc mundo esse gloriam sanctorum, quæ non est hic, sed in cælis; supra V, vers. 12: *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Item quia credidit quod domibus indigerent; sed non indigent hic, sed habent in cælis, ut Apoc. XXI, 3: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus.* Item quia tria tabernacula voluit fieri: unum enim sufficit Patri, et Filio, et Spiritui sancto.

Item quia comparavit Christum aliis, non autem sic debet fieri; Job XXXII, v. 21: *Deum homini non æquabo.* Petre, omnes habent unum tabernaculum, quod est fides.

Sequitur testimonium, *Et adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos* etc. Petrus insipienter loquebatur, ideo indignus fuit responsione. Volebat materiale testimonium; ideo voluit Dominus ostendere quod sancti non indigent. Item per nubem ostendere se voluit; Ps. LXVII, 35: *Magnificentia ejus in nubibus.* Sed aliquando apparet nubes clara, aliquando nubes tenebrosa; Exod. XIX dicitur quod apparuit nubes caliginis; sed hic apparet lucida, quia significat consolationem gloriæ, quia tunc protegentur ab omni æstu; Apoc. XXI, 4: *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum, et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quoniam prima abierunt.* Sequitur testimonium ex voce Patris; unde, *Et vox de nube dicens* etc. Sed quare de nube? Ad significandum quod est vox Patris. Dominus habitat in nube. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Tangitur Christi dignitas ex proprietate filiationis, ex perfectione dilectionis, et ex conformitate operationis. Unde dicit: *Hic est*, quasi singularis, *Filius.* Alii sunt filii per adoptionem; Ps. LXXXI, 6: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes;* sed iste est verus filius, scilicet singulariter, ut I Jo. V, vers. 20: *Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum.* Item aliter, *Dilectus.* Dilectio nostra est ex bonitate creaturæ. Non enim est res bona, quia diligo eam, sed quia res bona est, diligo eam. Sed dilectio Dei est causa bonitatis rerum. Et sicut Deus perfudit bonitatem in creaturis per creationem, sic in Filio per generationem, quia totam Filio communicat bonitatem; unde creaturæ benedicuntur per participationem, sed Filio totum dedit; Jo. c. III, 35: *Pater diligit Filium, et omnia posuit in manibus ejus.* Unde ipse Amor procedit a Patre diligente Filium, et Filio diligente Patrem Sed contingit quod alicui datur aliquid, et non bene utitur datis, ideo non datori complacet; sed Deus dedit isti plenitudinem, et bene usus est eis; ideo sibi complacuit; unde dicit, *In quo mihi bene complacui.* Idem habetur supra cap. XII, 18: *In quo mihi complacui et in quo requiescit animus meus.* Quia ergo talis est, *ipsum audite.* Unde insinuat eum datum doctorem omnium; Deut. cap. XVIII, 15: *Prophetam suscitabit Dominus de gente vestra, ipsum sicut me audite.* Vel ipsum audite, non Moysen, non Eliam, nisi secundum quod Christum docent, vel doctrinam Christi.

Notate quod Christus habuit testimonium de cælo a Patre, de inferno a Moyse, et ab Elia de paradiso, a discipulis de terra: *ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum,* Philipp. II, 20. Item notandum quod duplex est regeneratio: una in baptismo, alia quando ab omni inquinamento spiritus mundabimur. Unde in baptismo designatus est Jesus per columbam, quæ est animal simplex, ad designandum simplicitatem: est etiam animal fœcundum, ad designandum aliam regenerationem. Apparuit in nube lucida, ad designandum claritatem et extinctionem omnis concupiscentiæ; Is. cap. IV, 5: *Et creabit Dominus super omnem locum montis Sion, et ubi invocatus est, nubem per diem, et fumum et splendorem ignis flammantis per noctem.*

Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, et timuerunt. Posita transfiguratione, hic ponitur effectus in discipulis. Et primo ponitur timor; secundo confortatio Christi contra timorem; tertio effectus. Secunda ibi, *Et accessit Jesus* etc.; tertia ibi, *Levantes autem oculos suos neminem viderunt.* Dicit ergo, *Et audientes.* Audierunt vocem Patris de nube, sicut dicitur II Pet. I, v. 18: *Hanc vocem audivimus, cum essemus in monte.* Et ponit signum timoris, quia *ceciderunt in faciem suam.*

Sequitur timor, *Et timuerunt valde.* Sed quare timuerunt? Ponit Hieronymus tres rationes. Prima, quia cognoverunt se errasse, sicut dicitur de Adam Gen. cap. III, 10: *Domine, audivi vocem tuam, et timui, quia nudus eram.* Item quia nube erant involuti, cognoverunt majestatis divinæ præsentiam; Exod. XIII, vers. 21: *Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis* etc. Et naturale est quod unusquisque ex eo quod non consuevit, stupescat. Item propter vocem de nube; Deut. V, 26: *Quid est omnis caro ut audiat vocem Dei viventis?* Et ex hoc for-

titudo eorum defecit, quia *ceciderunt in faciem suam.*

Sed notandum quod aliter cadunt impii, aliter sancti. Impii cadunt retrorsum, ut habetur I Reg. IV de Heli, qui cum audisset rumores de arca Domini, cecidit de sella, et fracta cervice expiravit. Sed sancti in facies suas; Apoc. cap. VII, 11: *Qui ceciderunt in facies suas.* Et ratio est, quia non videmus quod retro est. Eccle. II, 14: *Sapientis oculi in capite ejus.*

Consequenter ponitur confortatio Christi. Et confortat eos facto et verbo: facto contra timorem et casum: contra timorem, per ejus præsentiam, quia *accessit Jesus.* Ps. XXII, 4: *Non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Et supra XIV, 27: *Ego sum, nolite timere.* Item confortat per contactum, quia *dat lasso virtutem,* Isa. XL, 29, et in Daniele legitur (cap. X, 10): *Manus ejus tetigit me et erexit;* unde dicit, *Et tetigit eos.* Item confortat contra casum; unde, *Dixitque eis: Surgite.* Eph. V, 14: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.* Item contra timorem, *Nolite timere.* Timor ille erat pusillanimitas, et illi qui surgunt a peccato, timorem deponunt, quia *perfecta caritas foras mittit timorem,* I Joan. IV, 18.

Consequenter sequitur effectus confortationis, *Levantes autem oculos suos neminem viderunt nisi solum Jesum.* Et iste est effectus confortationis divinæ, quia a Christo confortati non vident nisi Jesum, nec in illo gaudent vel confortantur nisi in ipso; ad Philipp. C. I, 21: *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum.* Item *neminem viderunt nisi solum Jesum,* quia recedente umbra legis, et doctrina Prophetarum, quæ per Moysen et Eliam designantur, sola doctrina Christi tenetur. Vel, secundum aliam litteram, *solus remansit,* ne vox videretur esse prolata ad Moysen vel Eliam. Unde ipsis non apparentibus certum fuit quod ad eum vox prolata fuit.

Consequenter ponitur mandatum de differenda hujus visionis revelatione; unde dicit, *Et descendentibus illis de monte præcepit Jesus dicens: Nemini dixeritis visionem.* Sed quæ est ratio? Triplex est. Prima, quia, ut dicit Hieronymus, futurum erat quod Christus pateretur, et quod Judæi scandalizarentur; I ad Cor. I, 23: *Judæis quidem scandalum:* ideo si audissent istud, magis scandalizati fuissent: unde reputassent nihil fuisse. Unde magis essent tardi ad credendum resurrectionem. Remigius sic exponit: quia si nuntiasset, numquam implevisset quod desiderabat, et sic frustratus esset suo desiderio; quia habetur Luc. XXII, 15: *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum* Hilarius exponit sic: quia spiritualem gloriam non decebat nuntiari nisi per viros spirituales; sed ipsi nondum erant spirituales; Jo. VII, 39: *Nondum erat eis Spiritus datus.*

Et interrogaverunt eum etc. In parte ista satisfacit petitioni discipulorum. Et primo ponitur petitio; secundo responsio; tertio effectus. Secunda ibi, *At ille respondens* etc.; tertia ibi, *Tunc intellexerunt* etc. Apostoli videntes eum transformari, credebant quod ex tunc inciperet regnare. Intellexerant enim quod Elias debebat prius venire, Malach. ult. Et quia eum viderant, credebant quod jam venisset, et appropinquaret regnum ejus, ut habetur Malach. ult., 1: *Ecce enim dies veniet* etc. Et ibid. 5: *Mittam vobis Eliam prophetam antequam veniat dies Domini magnus et horribilis* etc. Sed istud nesciebant ex Scriptura, quia simplices erant, sed sciebant ex dictis scribarum. Unde dicunt, *Quid ergo scribæ dicunt quod Eliam oporteat primum venire?* Scribæ, qui ex lege noverant, ita dicebant, sed pervertebant Scripturam. Est enim duplex adventus Christi, scilicet gloriæ; et de hoc adventu intelligitur quod Elias præcedet illum; sed est alius adventus in carne: unde ipsi pervertentes exponebant de isto. Huic dubitationi Dominus satisfacit. Et primo tangit adventum futurum; secundo præteritum; unde dicit: *At ille respondens ait illis: Elias quidem venturus est.* Unde de duplici Elia loquitur, quia de Elia in propria persona venturo: et hic venturus est ad annuntiandum viam justitiæ, *et restituet omnia,* et convertet corda hominum ad Christum, convertet Judæos ad fidem patriarcharum qui habuerunt fidem de Christo, quia, ut habetur Rom. C. XI, 25, *cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fiet.* Augustinus aliter exponit: *Restituet omnia,* quia veniente antichristo omnes seducentur; sed mortuo antichristo omnes restituentur ad

fidem per prædicationem Eliæ. Origenes sic: *Restituet*, quia si aliquis debet quod non solvit, debet restituere. Sed quilibet debitor est mortis; et quia Elias nondum est mortuus, cum veniet, restituet omnia, et reddet debitum mortis. Additur de alio Elia, *Dico autem vobis, quia Elias jam venit.* Quis est iste? Joannes Baptista, non quod ipse sit in persona, sicut habetur Jo. I, 21, cum petebatur ab eo, *Elias es tu? Respondit, Non.* Sed in spiritu et virtute: quia sicut Elias secundi adventus erit præcursor, ita Joannes primi adventus. Item sicut Elias contradicebat Jezabel, sic Joannes Herodiadi: et sicut Elias fuit eremi cultor, sic Joannes. Unde de ipso dicitur Luc. I, 7: *Ipse præcedet eum in spiritu et virtute Eliæ.* In spiritu, non quia transeat spiritus Eliæ in Joannem, ut aliqui posuerunt, sed eamdem virtutem habebit. *Et non cognoverunt eum*, idest non approbaverunt, ut habetur infra c. XXI, ubi quæsivit Dominus si baptismus Joannis est de cælo, vel de terra, quia si de cælo dixissent, credere debuissent. *Sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt*, quia eum male tractaverunt, non secundum quod justitia exigebat, sed incarceraverunt eum. Simile habetur de Jeremia Eccli. XLIX, 9: *Nam male tractaverunt eum, qui a ventre matris consecratus est propheta. Sic et Filius hominis passurus est ab eis.* Joannes præcursor fuit Christi quantum ad nativitatem, quia sicut Joannes ex muliere veteri et sterili supra naturam, sic Christus ex virgine supra naturam. Item in prædicatione, quia incepit prædicare, *Agite pœnitentiam*, sic et Christus. Item quantum ad baptismum; ideo requirebatur quod esset præcursor quantum ad passionem, quia sicut ipse propter justitiam occisus est, sic et Christus. Unde, *Sic Filius hominis passurus est ab eis.*

Sed a quibus eis? Videtur quod non ab eis a quibus Joannes, quia Joannes ab Herode, Christus a scribis. Sed potest dici quod ab eisdem, quia Joannes ab Herode et Judæis consentientibus, sed Christus a scribis, consentiente Herode. Unde in partibus illis erat, et oblatus fuit ei; Psal. II, vers. 2: *Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus.* Vel *Sic passurus est ab eis*, ita quod ly *eis* faciat simplicem relationem, quia omnes sunt in una generatione, a quibus passus est Joannes et Christus.

Consequenter ponitur effectus hujus responsionis, *Tunc intellexerunt discipuli quia de Joanne Baptista dixisset eis;* tunc cum Dominus locutus est eis. *Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum da parvulis*, Psal. CXVIII, 130.

2. Hic prænuntiat tranquillitatem gloriæ, quæ impugnatur per oppressionem dæmonum, et turbationem hominum. Et primo prænuntiat primam cessare per curationem lunatici; secundo secundam. Et circa primum primo ponitur curatio lunatici; secundo prænuntiat passionem, ibi, *Conversantibus autem eis in Galilæa* etc.; tertio de solutione tributi, ibi, *Et cum venissent Capharnaum* etc. Circa primum primo sanat; secundo satisfacit dubitationi, ibi, *Dixit illis Jesus* etc. Circa primum facit duo. Primo ponitur petitio patris; secundo satisfactio, ibi, *Afferte huc illum ad me.* Circa primum tria facit. Quia primo ponitur tempus; secundo indicatio infirmi; tertio petitio. Tempus ponitur, cum dicit, *Et cum venisset ad turbam.* Petrus allectus dulcedine gloriæ, semper vellet esse in monte; sed Christus ex caritate quam habuit ad turbas, quia *caritas non quærit quæ sua sunt* (I Cor. c. XIII, vers. 5), voluit descendere de monte, ut turbæ haberent accessum ad eum. Unde cum venisset, *accessit ad eum homo genibus provolutus.* Si non descendisset, non venisset ad eum homo ille. Et accessit humiliter, quia genibus provolutus, quia *exaudit Deus orationem humilium*, Psal. CI, 18. Per istum genus humanum potest significari. Philipp. II, 10: *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum* etc. Deinde ponitur petitio. Non petit, sed infirmitatem exponit: sufficit enim misericordi miseriam exponere. Primo exponit infirmitatem; secundo accidentia; tertio quod remedium non inveniebat. Dicit ergo, *Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est.* Notandum quod multi pro se rogant, ut supra de muliere habente fluxum sanguinis: aliquando aliquis pro alio rogat, ut hic: aliquando vero aliquem curat non rogatus, sicut in spirituali infirmitate, ut habetur de Publicano Luc. XVIII: aliquando vero ad petitionem alterius aliquis curatur, ut habetur Jacobi ult.: *Orate pro invicem*

ut salvemini; aliquando sine oratione, ut in conversione Pauli, Act. IX.

Sed quid est quod dicitur quod lunaticus est? Lunaticus proprie est qui secundum statum lunæ alienatur. Sed videtur quod iste non esset lunaticus, sed dæmoniacus, quia infra habetur, quod exivit dæmonium ab eo.

Potest dici quod non est verbum Evangelistæ, sed patris decepti, qui credebat eum esse lunaticum. Vel quia supra IV cap. habetur quod lunaticos curavit, et isti erant dæmoniaci. Aliqui dicunt, ut aliqui medici, quod non erant alienati a dæmone, sed ex mala complexione, vel corporis dispositione, et hoc quia crescente luna crescit omne humidum. Sic cum cerebrum humidissimum sit, luna patiente defectum, defectum patitur et ipsum cerebrum: et ita tales deficientes patiuntur luna deficiente. Sed hoc est contra fidem, quia expresse Scriptura dicit eos dæmoniacos: et hoc patet, quia ex spiritu loquuntur, quia multi ignorantes patiuntur sic, et tamen loquuntur de Scripturis. Ideo dicendum quod spiritus maligni intendunt multipliciter insidiari hominibus, et infamare volunt eos: ideo aliqui dæmones inducunt infirmitates et vexationes secundum quod vident impressionem stellarum ad hoc convenientem, ut inducant homines ad errorem, ut credant quod solum ex influentia stellarum accidat eis ut male patiantur.

Et male patitur. Hic ponuntur accidentia. In qualibet infirmitate sunt diversi status; quia quidam habent febrem magis gravem, alii magis debilem, sic etiam iste multum gravabatur. *Quia sæpe cadit in ignem, et crebro in aquam;* ideo in magno erat periculo. Unde notandum quod Dominus non retrahit manum suam in periculis. Unde jam esset mortuus, nisi Deus manum suam extendisset, ut de Job legitur cap. I: quamvis Satan eum multum cruciaret, tamen præcepit ei Dominus ut in animam manum non mitteret. Per istum significatur ratio instabilis, de quo in Eccli. c. XXVII, 12: *Stultus ut luna mutatur. Et cadit quandoque in ignem*, scilicet iræ; Deut. XXXII, 27: *Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima. Crebro in aquam,* scilicet cupiditatis. *Effusus es sicut aqua ne crescas,* Gen. XLIX, 4. *Obtuli discipulis tuis, et non potuerunt curare eum.* Hic tangitur nequitia istius, quia voluit accusare discipulos; unde Eccli. XI, 33: *Qui in electis ponit maculam.* Unde Dominus increpat: *Respondens Jesus ait: Generatio incredula et perversa.* Unde ponitur responsio: et duo facit. Primo increpat vitium; secundo exhibet beneficium. Dicit ergo, *Respondens Jesus* etc. Iste volebat diffamare discipulos ad turbas, et etiam Jesum, quod non haberet istam potestatem, et multi in hoc consentiebant; ideo Christus invehitur contra totam gentem, et arguit eos de infidelitate, dicens, *Generatio incredula*, quia hoc non erat propter impotentiam discipulorum, sed propter incredulitatem eorum. Item de perversitate, *Et perversa*, quia culpam suam Apostolis imponebant; Deut. XXXII, vers. 5: *Generatio prava atque perversa, hæccine reddis Domino, populo stulte et insipiens? Quousque ero vobiscum?* Et duo Christus proponit. Primo eorum impœnitentiam; secundo divinam patientiam, quia non est conveniens societas justi ad injustum; Eccli. XIII, 21: *Sicut communicat lupus agno, sic peccator justo;* II Corinth. VI, 15: *Quæ conventio Christi ad Belial?* Unde vult dicere: Mea societate potimini, et tamen mihi et discipulis meis detrahere non cessatis. Et, sicut dicit Hieronymus, Dominus hoc non dicit ut iratus, sed loquitur ad modum medici, qui venit ad infirmum, qui non vult servare mandata sua, qui dicit: Quamdiu visitabo te qui non vis servare mandata mea? Ideo dat exemplum prælatis, quod licet eis contrarientur homines, tamen beneficia conferant, sicut ipse, qui istius filium curavit, qui sibi et discipulis detrahebat. Unde dicit, *Afferte huc illum ad me.* Et primo ponitur curandi modus; secundo effectus. Primo ponitur actor, scilicet Christus; unde dicit: *Afferte eum ad me.* Homines multipliciter peccant. Quidam ex ignorantia, quidam ex infirmitate, quidam ex malitia. Qui ex ignorantia, per hominem instrui potest; qui ex infirmitate, scilicet ille qui per incontinentiam peccat, qui de peccato dolet, et deducitur passionibus, iste non per quemcumque potest sanari, sed necessarium est quod adducatur ad Jesum, qui sanat omnes infirmitates nostras. Et hæc est via, quia *increpavit eum,*

quia per peccatum suum hoc ei acciderat; Prov. VI, 2: *Illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus.* Vel *increpavit eum*, scilicet dæmonem. Sequitur effectus, *Et exivit ab eo dæmonium, et curatus est puer ex illa hora*, quia *ipse dixit, et facta sunt*, Psal. CXLVIII, 5.

Tunc accesserunt discipuli ad Jesum secreto etc. Supra Dominus curavit lunaticum; hic satisfacit quæstioni discipulorum. Et primo ponitur quæstio; secundo responsio, ibi, *Dixit illis Jesus* etc. Ad hoc autem quod petitionem intelligatis, scire debetis quod supra X Dominus dederat potestatem eis ejiciendi dæmonia; unde dubitabant ne gratiam datam propter culpam amisissent; ideo *accesserunt ad Jesum* etc. Sed quare secreto? Non propter verecundiam, sed quia magnum audire debebant, et secreta omnibus dici non debebant; supra c. XIII, 11: *Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum, illis autem non est datum. Dixit eis Jesus.* Hic respondet. Et primo satisfacit; secundo proponit generale documentum, ibi, *Hoc autem genus non ejicitur nisi per orationem et jejunium.* Circa primum primo quæstioni respondet, et secundo responsionem manifestat, ibi, *Amen quippe dico vobis* etc. Quæsierant: *Quare non potuimus ejicere illum?* Dominus respondet, *Propter incredulitatem vestram.* Ubi considerandum est quod antequam Spiritum sanctum recepissent in tanta plenitudine, qua repleti sunt omnes Spiritu sancto, Act. II, aliqua infirma patiebantur; unde Dominus eos redarguit Luc. ult., 25: *O stulti et tardi corde ad credendum!* Nec mirum, quia dum Dominus fuit in monte, illi qui præcipui fuerant in fide, scilicet Petrus, Jacobus et Joannes, absentes erant: debilitas enim fidei est causa non faciendi miracula, quia miraculorum operatio est ab omnipotentia, quia fides innititur omnipotentiæ: unde ubi est infirmitas fidei, est defectus miraculorum. Unde habetur supra XIII quod in patria sua non fecit Christus nisi pauca miracula propter eorum incredulitatem. Aliquando fiunt miracula propter exigentiam petentis, ut sup. XV habetur de muliere Chananæa; aliquando ad manifestandum sanctitatem alicujus sancti: et hoc habetur IV Reg. XIII, ubi dicitur quod cum latrunculi Syriæ venissent in terram Israel, ejecerunt corpus mortuum juxta Eliseum, et revixit, non quia meruisset mortuus, sed ad manifestationem sanctitatis Elisei.

Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum synapis etc. Hic manifestat suam responsionem. Et ponitur quædam conditionalis, cujus antecedens est, *Si habueritis fidem* etc., consequens est, *Dicetis monti huic: Transi, et transibit.* Aliqui dicunt quod fides comparata grano synapis sit parva fides; quasi dicat: Si habueritis aliquam fidem, dicetis etc. Sed hoc improbat Hieronymus, quia dicit Apostolus (I Cor. XIII, 2): *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam.* Unde perfecta fides requiritur ad translationem montium. Per hoc quod dicit, *Sicut granum synapis*, triplex perfectio designatur fidei. Invenimus enim in grano fervorem, fœcunditatem, parvitatem. Granum antequam conteratur, nullum fervorem habere videtur; cum conteritur, fervere incipit: sic homo fidelis, antequam probetur, despectibilis videtur; quando vero atteritur, tunc apparet ejus sanctitas. I Petr. I, 7: *Modicum nunc si contristari oportet, ut probatio fidei vestræ multo pretiosior sit auro, quod per ignem probatur.* Item invenimus in grano fœcunditatem supra XIII, quod quamvis sit parvum, crescit in segetem magnam, ita quod volucres cæli habitant ibi. Ad Hebr. II, ubi narrantur opera fidei, et sequitur (vers. 33): *Sancti per fidem vicerunt regna* etc. Item invenimus parvitatem, et potest per hoc designari humilitas fidei. Tunc enim agnoscitur quis humilis in fide, quando acquiescit sermonibus Dei; I ad Tim. VI, 3: *Si quis non acquiescit sermonibus Dei, superbus est.* Sic e contrario, qui acquiescit sermonibus, humilis est. Vult ergo dicere: *Si habueritis fidem*, et si fidem ferventem, indeficientem, in operibus fœcundam, si parvam et humilem, *dicetis monti huic: Transi, et transibit.*

Hic est quæstio, quam movent infideles. Non invenitur quod Apostoli unquam hoc fecerint. Respondet Chrysostomus: " Et si non invenitur de Apostolis, invenitur tamen de apostolicis viris. „ Legitur enim in *libro Dialogorum beati Gregorii*, quod cum quidam vellet construere ecclesiam, non habens locum ad ædificandum, præcepit monti quod cederet ei, et cessit.

Vel forte fecerunt, sed non est scriptum. Vel potest dici quod si non fecerunt, non fuit propter impossibilitatem, sed quia locus non se obtulit. Unde facta sunt miracula ad necessitatem aliquando, aliquando ad utilitatem: et quia non fuit necesse, ideo non fecerunt. Vel ponitur mons pro diabolo. *Transi hinc*, idest ab hoc corpore, *et transibit.* Vel secundum Augustinum intelligitur de spiritu superbiæ.

Et nihil impossibile erit vobis. Et quid est? Eruntne omnipotentes? Non, quia ille solum omnipotens vere est, qui ex propria virtute omnia potest; ipsi autem non ex propria virtute, sed sicut aliter præcipit rex, et servus, quia rex proprio nomine, servus nomine regis. *Hoc autem genus dæmoniorum* (ly *hoc* non demonstrat solum genus lunatici, sed omne genus dæmoniorum) *non ejicitur nisi per orationem et jejunium.* Chrysostomus dicit, quod quanto anima est magis elevata, tanto dæmonibus est magis terribilis; ipse enim Christus dæmonibus est terribilis: unde qui Christo conjuncti sunt, sunt terribiles ei. Elevatio autem mentis impeditur per gravitatem carnis, impeditur per crapulam et ebrietatem; unde in Luc. XXI, 14: *Videte ne gravetur cor vestrum in crapula et ebrietate* etc. Unde non potest habere mentem ad Deum, qui aggravatus est ebrietate; ideo ad elevationem mentis requiritur jejunium; unde in Tob. XII, 8: *Bona est oratio cum jejunio.* Item Dan. IX, 3: *Ego Daniel dedi cor meum ut orarem in jejunio.* Ideo, sicut dicit Origenes, ad hoc quod expellatur spiritus, non est insistendum convivationibus, sed orationibus et jejuniis. Vel per lunaticum instabilitas carnis designatur: vel ille qui deducitur per diversa desideria. *Qui sæpe cadit in ignem et aquam*, talis non curatur nisi in jejunio et oratione. Ad Gal. V, 17: *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem.* Oportet ergo ut debilites carnem, et confortes spiritum. Sed spiritus confortatur per orationem, quia oratio est ascensus mentis in Deum; caro vero debilitatur per jejunium. Vel quia non cessat spiritus adversus carnem, ideo ut cesset talis pugna, requiruntur operationes bonæ, quæ significantur per orationem: et abstinentia mali, quæ significatur per jejunium.

Conversantibus autem illis in Galilæa etc. Supra figurata est tranquillitas gloriæ per liberationem a potestate dæmonum; ista liberatio est peracta per mortem Christi; ad Hebr. II, 14: *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, idest diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.* Ideo statim subjungit de prænuntiatione passionis. Et primo ponitur prænuntiatio; secundo effectus, ibi, *Et contristati sunt vehementer.* Dominus noster ante (cap. XVI) prænuntiaverat passionem suam, et modo etiam, et in sequent. Et quare toties? Quia quæ prævidentur, minus commovent; ideo quia futurum erat quod discipuli scandalizarentur in morte Domini, ideo voluit eis sæpe prænuntiare, ut minus scandalizarentur. Sed semper addit aliquid. Prius tetigit de occisione, sed non de traditione; hic vero tangit de traditione, dicens, *Filius hominis tradetur.* Et recte dicit, *Filius hominis*, quia etsi ille qui traditur, sit Dominus gloriæ, tamen secundum quod filius hominis traditur. Unde Augustinus: " Licet aliqua dicantur de Filio Dei, et Filio hominis, tamen distinguitur, quia infirma de humana natura dicuntur, stabilia de natura divina. „ Sed non dicit a quibus traditus est, quia tradidit se; ad Gal. II, 20: *Qui tradidit semetipsum pro me.* Traditus est a Patre, *qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*, Rom. VIII, 32. Item traditus est a Juda; supra X, 4: *Qui et tradidit eum.* Item a dæmonibus; Jo. XIII habetur quod diabolus posuit in cor ut traderet eum Judas. Et Sap. II, 12: *Venite, occidamus justum. Et tertia die resurget.* Osee VI, 3: *Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus.* Sequitur effectus, *Et contristati sunt.* Attendebant et mortem, et resurrectionem, sed non videbant utilitatem. Jo. XVI, 6: *Quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.*

Et cum venissent Capharnaum. Completa tranquillitate gloriæ, ponit solutionem tributi; Isa. XIV, 4: *Quievit tributum;* Job III, 19: *Servus liber est a domino suo.* Unde tria facit. Primo ponit exactionem tributi; secundo libertatem filiorum; tertio solutionem tributi. Dicit, *Et cum intrasset in domum, prævenit eum Jesus* etc. Didrachma du-

plex drachma dicitur. Unde quilibet Judæus debebat quolibet anno duplex drachma.

Sed unde erat illud tributum? Quidam dicunt quod ex lege Exod. XIII. Quod propter hoc quod Dominus occiderat primogenita Ægypti, ideo statuit quod omnia primogenita essent sua, et quod filii redimerentur. Post præcepit quod ad servitium Levitæ præpararentur. Et post mandavit quod numerarentur Levitæ. Et inventi sunt plures primogeniti quam Levitæ. Tunc præcepit quod pro redemptione solveretur pretium. Hieronymus dicit quod non ex lege Dei, sed imperatoris, Judæa nuper tributaria erat Romanorum, ut pro capite censum solveret. Et hoc videtur verius, quia infra dicitur: *Reges terræ à quibus accipiunt tributum?* Ideo loquitur de tributo imperiali.

Sed quare in Capharnaum? Quia a quocumque recipiebatur in civitate sua, sed Capharnaum erat civitas principalis Galilææ.

Sed quia Christum in reverentiam habebant, ideo non accedunt ad eum, sed ad Petrum; et non petierunt eum nisi cum mansuetudine, *Magister vester non solvit didrachma.* Deinde ponitur Petri responsio, *Et ait, Etiam;* idest, verum est quod non solvit. Chrysostomus dicit quod ne inquietaretur, dixit, *Etiam* solvit. Sequitur Christi interrogatio, deinde Petri responsio. In interrogatione duo sunt consideranda, scilicet quod non expavit denuntiationem ejus, quia cum esset in tali statu, ad quamdam indignitatem tenebatur; et aliqui sunt ita dispositi, quod cum vident aliquod infirmum in magno, statim scandalizantur. Ne ergo scandalizentur, ideo *prævenit*, ideo cum infirmitate apposuit aliquod magnum, scilicet, quod absens sciret quod dictum erat Petro. *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus*, ad Hebr. IV, 13. Item notandum quod Petro judicium committit, quia frequentius ei loquebatur dicens: *Quid tibi videtur, Simon?* Job XII, 11: *Nonne auris verba dijudicat? Reges terræ a quibus accipiunt tributum, vel censum?* Differentia est inter tributum et censum: tributum enim de agris et vineis; census autem de capite datur. Unde in signum suæ subjectionis debet aliquid homo subjectus; et hoc census dicitur. Ex hoc vult argumentari, quod cum filii regum non solvunt tributum, quod ipse non tenetur: ipse enim est rex regum, per quem omnes regnant. Item secundum carnem erat ex semine regio. *Qui factus est ex semine David secundum carnem*, Rom. I, 3. Chrysostomus dicit, quod ex hoc possumus considerare, quod sit filius naturalis, quia prius dicitur qui naturalis est. *At ille dixit: Ab alienis.* Deinde ponitur Christi responsio, quia reges filiis suis parcunt. Isa. III, 15: *Quare populum meum atteritis, et facies pauperum commolitis?* Justum enim videtur Qui enim præsidet, curam debet habere de subditis; ideo ei servire debent subditi sicut membra corpori: sicut enim membra corporis ex sibi proprio serviunt toti corpori, sic quilibet subditus ex propriis bonis debet servire communitati. Ideo concludit Dominus, *Ergo filii liberi.* Origenes: Uno modo sic. Ergo filii regum terræ sunt liberi, sed filii Dei sunt liberi apud Deum.

Sed quid facit hoc ad propositum? Aut loquitur secundum carnem de filiis, et sic ipse non erat filius secundum carnem; si secundum spiritum, tunc omnes christiani erunt liberi. Sed hoc est contra Apostolum, *Reddite omnibus debita, cui tributum tributum* (Rom. cap. XIII, 7).

Dico quod istud veritatem habebat de illo qui per naturam erat filius. Ille enim vere erat liber. Sed liberi secundum spiritum eo modo habent libertatem quo filiationem per conformitatem ad Christum, qui *est primogenitus in multis fratribus*, Rom. VIII, 29. Inquantum conformes primogenito liberi sunt. Ad Philipp. III, 21: *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.*

Ut autem non scandalizemus eos etc. Verum est quod Dominus liber est, sed quia formam servi accepit, ut habetur ad Philipp. II, ideo non recusavit solvere, et in hoc dedit exemplum humilitatis.

Et in hac solutione tria laudanda et admiranda notantur. Primo ejus mansuetudo, unde ipse est mitis, secundum quod ipse testatur supra XI, 29: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Ille proprie dicitur mitis qui nullum vult

offendere; I ad Cor. x, 32: *Sine offensione estote Judæis, et gentibus, et Ecclesiæ Dei.*

Sed contra hoc objicitur: Supra xv, 12 habetur quod discipuli dixerunt: *Domine, scis quia Judæi scandalizantur in verbo isto?* Et Dominus dixit: *Sinite eos, cæci sunt et duces cæcorum.* Non curavit tunc de scandalo, hic vero curat. Unde dicendum quod scandalum aliquando oritur ex veritate; et tunc non est curandum: aliquando ex infirmitate, vel ignorantia; et tale est curandum. Sed si ipse non solvisset, scandalum eorum ex ignorantia esset, quia ipsi Deum non cognoscebant.

Item admiranda est paupertas Christi, quia ita pauper fuit quod non habuit unde solveret; II Cor. VIII, 9: *Qui cum dives esset, egenus factus est, ut illius inopia vos divites essetis.*

Potest quis objicere: Nonne loculos habebat? Verum est, sed omnia data erant in usus pauperum. Rapinam arbitrabatur quod erat ad usus pauperum in alios usus expendere. Chrysostomus dicit quod solvit, ut dum solveret tributum, ex una parte ostenderet ejus potentiam, ex altera parte mysterium.

Vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem, qui primus ascenderit tolle, et aperto ore ejus invenies staterem. In statere illo erat imago Cæsaris: et significat diabolum qui nihil habebat in eo; Jo. XIV, 30: *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam.* Ideo quia de suo nihil habebat, ideo de suo solvere noluit.

Item ejus providentia; ideo dicit quod mirari debemus, quomodo potuit scire quod statim occurreret piscis, qui haberet staterem in ore. Si autem non fuit, sed creavit de novo, est mirandum; sed si duxit ad hamum, magnæ providentiæ fuit. Per istum piscem qui primo venit ad hamum, primus martyr intelligitur beatus Stephanus, qui habuit staterem in ore qui didrachma valebat, et duplex; et significat ipsum Stephanum, qui vidit ipsam divinitatem et humanitatem. Vel potest intelligi Adam. Item nota, quod si aliquis sæpe loquitur de divitiis et de moneta, staterem habet in ore; unde qui convertit talem, accipit piscem qui habet staterem in ore. Item significatur humilitas: unde, *Illum sumens da illis pro me et pro te* Et in hoc quod tributum solutum fuit pro Petro et pro ipso, significatur quod per passionem Christi, ipse sibi gloriam resurrectionis acquisivit; Philipp. II, 9: *Propter quod exaltavit eum Deus.* Petrus et alii redempti sunt a pœna et culpa. Vel aliter, quia passus est pro se, ut corpori suo acquireret gloriam resurrectionis; pro populo, ut lavaret eum a peccatis. Ipse enim (Apoc. I, 5) *lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.*

CAPUT XVIII.

1. In illâ hora accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: Quis putas major est in regno cælorum? Et advocans Jesus parvulum, statuit eum in medio eorum, et dixit: Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum. Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno cælorum. Et qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit. Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris. Væ mundo a scandalis. Necesse est enim ut veniant scandala: verumtamen væ homini illi, per quem scandalum venit. Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, et projice abs te. Bonum tibi est ad vitam ingredi debilem vel claudum, quam duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te. Bonum tibi est unum oculum habentem in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. Videte ne contemnatis unum ex his pusillis. Dico enim vobis, quia angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est. Venit enim Filius hominis salvare quod perierat.

2. Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oves, et erraverit una ex eis, nonne relinquit nonaginta novem in montibus, et vadit quærere eam quæ erravit? Et si contigerit ut inveniat eam, amen dico vobis, quia gaudet super eam magis quam supra nonaginta novem, quæ non erraverunt. Sic non est voluntas ante Patrem vestrum qui in cælis est, ut pereat unus de pusillis istis. Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem non te audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ. Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cælo: et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cælo.

Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo, qui in cælis est. Ubi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? Usque septies? Dicit illi Jesus: Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.

℣. Ideo assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus, qui debebat ei decem millia talenta. Cum autem non haberet unde redderet, jussit eum dominus ejus venumdari, et uxorem ejus, et filios, et omnia quæ habebat, et reddi. Procidens autem servus ille orabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei. Egressus autem servus ille invenit unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios, et tenens suffocabat eum, dicens: Redde quod debes. Et procidens conservus ejus rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Ille autem noluit, sed abiit, et misit eum in carcerem, donec redderet debitum. Videntes autem conservi ejus quæ fiebant, contristati sunt valde, et venerunt, et narraverunt domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocavit illum dominus suus, et ait illi: Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum? Et iratus dominus ejus tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum. Sic et Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris. ℟.

1. Supra Dominus monstravit futuram gloriam in sua transfiguratione, hic de profectione ad illam gloriam agit. Et dividitur in duo: quia primo docet quomodo perveniendum est ad eam; secundo reprehenduntur quidam inordinate petentes excellentiam in gloria, quæ incipit in xx cap. Circa primum primo docet quomodo perveniendum est ad illam gloriam per viam communem; secundo quomodo per viam perfectionis, quod incipit cap. xix. Primo quia per humilitatem pervenitur ad gloriam; ideo primo ostendit humilitatis modum; secundo prohibet inferre scandalum, ibi, *Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis* etc.; tertio docet quod illatum est dimittendum, ibi, *Si autem manus tua vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, et projice abs te.* Circa primum ponitur interrogatio discipulorum; secundo responsio Christi. Occasio interrogationis sumitur ex hoc quod dictum est Petro, quod iret ad mare, et staterem inventum in pisce solveret pro ipso, et pro Petro; unde videbatur eum aliis prætulisse. Et quia erant adhuc infirmi, ideo aliquem zelum et invidiæ motum passi sunt. Sed videte quod quando duxit tres solum in montem, non ita moti sunt, sicut hic, cum solum præfert. Unde quærebant, *Quis putas major est in regno cælorum?* cum non per majoritatem perveniatur, sed per spiritum humilitatis; ad Phil. II, 3: *In humilitate superiores sibi invicem arbitrantes* etc. In ista petitione est hoc imitandum, quod non erant cupidi de terrestribus, sed de cælestibus; II Corinth. IV, 18: *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur* etc.

Sed quid est? Nonne quærenda est excellentia in regno cælorum? Dicendum quod habere eminentiam in regno cælorum est dupliciter. Aut ita quod reputemus nos idoneos; et hoc est superbia et contra Apostolum, Phil. II, 3: *In humilitate superiores sibi invicem arbitrantes* etc. Sed appetere majorem gratiam, ut major nobis sit gloria, non est malum, ut I ad Cor. XII, 31: *Æmulamini charismata meliora.* Item Apostoli sciebant quod in gloria erant diversæ mansiones, sicut stella differt a stella in claritate; ideo quærebant, quia credebant unum majorem alio, contra hæreticos aliquos qui contrarium posuerunt.

Consequenter ponitur responsio Christi; et ponit factum Christi, et dictum; unde dicit, *Et advocans Jesus parvulum.* Quis sit iste parvulus, exponitur tripliciter. Chrysostomus exponit vere parvulum, quia passionibus erat immunis, ut exemplum humilitatis præberet, ut infra cap. XIX, vers. 14: *Sinite parvulos venire ad me.* Et dicitur quod iste fuit beatus Martialis. Aliter exponitur, quod Christus se parvulum reputans, statuit se in medio dicens, *Nisi efficiamini sicut parvulus iste, non intrabitis in regnum cælorum.* Luc. XX, 27: *Ego sum in medio vestrum sicut qui ministrat.* Aliter quia per parvulum intelligitur Spiritus sanctus, qui facit parvulos, quia est Spiritus humilitatis; Ezech. XXXVI, 27: *Ponam Spiritum meum in medio vestri.* Item notandum est verbum Domini. Et primo tangit necessitatem; secundo efficaciam. Dicit, *Amen dico vobis, nisi conversi fueritis*, ab ista

scilicet elatione immunes; Zach. I, 3: *Convertimini ad me* etc. *Et efficiamini ut parvulus iste*, non ætate, sed simplicitate. I ad Cor. XIV: *Nolite parvuli effici sensibus, sed malitia parvuli estote.* Multæ sunt conditiones parvulorum. Non magna appetunt; Rom. XII, 10: *Non alta sapientes.* Sunt immunes a concupiscentia; supra V, vers. 28: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Et talem concupiscentiam non habent pueri. Item non recordantur inimicitiæ; unde, *Nisi efficiamini sicut parvulus iste*, scilicet imitatores proprietatum parvulorum, *non intrabitis in regnum cœlorum.* Nullus enim intrabit nisi humilis; *Humiles spiritu suscipiet gloria*, Prov. XXIX, 23. Vel *non intrabitis in regnum cœlorum*, idest in doctrinam Evangelii, sicut infra XXI, vers. 43: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus.* In tribus enim est per fidem; unde *nisi efficiamini*, et si non credideritis, *sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum;* quia Marci ult., 16: *Qui non crediderit, condemnabitur.* Prov. XXIX, 23: *Humilem spiritu suscipiet gloria. Et qui susceperit unum parvulum talem*, idest, quicumque est imitator puerilis innocentiæ, hic major est, quia quanto humilior, tanto altior: quia *qui se humiliat, exaltabitur*, Luc. XVIII, 14.

Sed potest esse quæstio: videtur enim quod hoc non sit verum, quia perfectio est in caritate; ergo ubi major caritas, ibi major perfectio.

Dicendum, quod caritatem necessario comitatur humilitas. Et potestis hoc videre si consideretis, quis sit humilis. Sicut enim in superbia sunt duo, affectus inordinatus, et æstimatio inordinata de se: ita e contrario est in humilitate, quia propriam excellentiam non curat. Item non reputat se dignum. Istud de necessitate sequitur ad caritatem. Omnis homo cupit excellentiam quam diligit. Ergo quanto magis habet homo de humilitate, tanto magis diligit Deum, et magis excellentiam sui contemnit, et tanto minus sibi attribuit: sic quanto homo plus habet de caritate, habet etiam magis de humilitate.

Et qui susceperit unum parvulum talem, me suscipit. Ex quo parvuli sunt tam idonei, non sunt scandalizandi; unde, *Et qui scandalizaverit* etc. Et primo ostendit quod non sunt scandalizandi propter pœnam; secundo propter divinam providentiam. Secunda, *Videte ne contemnatis unum ex his pusillis.* Primo dicit quod non est inferendum scandalum pusillis; secundo quod non est negligenter vitandum, ibi, *Si autem manus tua* etc. Et primo ponit pœnam in speciali; secundo in generali, ibi, *Væ mundo a scandalis* etc. Videndum quod duplex est pœna, scilicet pœna damni, et pœna sensus. Utramque tangit, *Qui susceperit unum talem*, non propter ipsum, sed propter me, *me suscipit.* Sequitur, *Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis* etc.

Si sit talis, constat quod major est. Et quomodo qui major est scandalizabitur? Perfecti enim non scandalizantur. Chrysost. dicit quod scandalizare idem est quod injuriam inferre, et hæc potest perfecto et imperfecto inferri. Origenes dicit quod aliqui sunt effecti parvuli, aliqui in fieri: illi qui effecti sunt parvuli, sunt illi qui ad perfectionem pervenerunt, hi non possunt scandalizari: illi qui sunt in fieri, quia imperfecti sunt, possunt scandalizari, sicut sunt qui conversi sunt de novo. Hieronymus dicit quod licet non scandalizentur, aliquis tamen potest eos scandalizare, quia est scandalum activum et passivum. Dominus videtur tangere omnes Apostolos, et specialiter Judam tangit, sicut infra XXVI, 31: *Omnes vos scandalum patiemini* etc.

Et quæ est hæc pœna? *Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus.* Item, sicut dicit Hieronymus, loquitur Dominus secundum modum Palæstinorum, qui non habebant molendina in aqua, sed habebant molendina cum equis. Unde mola asinaria dicitur quam equus vel asinus ducere potest. *Et demergatur in profundum maris.* Et hæc erat pœna quæ inferebatur ei qui furtum fecerat: quia mola hujusmodi suspendebatur in collo ejus, et projiciebatur in mare; quod etiam in beato Clemente factum est, licet non quia fur esset etc. Unde dignus est pœna æterna. Unde melius est quamcumque pœnam temporalem sustinere in præsenti, quam sustinere pœnam æternam; ad Hebr. cap. X, 31: *Horrendum est enim incidere in manus Dei viventis;* et Dan. XIII, 23:

Melius est mihi absque opere incidere in manus hominum, quam peccare in conspectu Domini.

Aliter mystice; et hoc tripliciter. Uno modo per molam cæcitas Gentilium intelligitur, quia animalia quæ ponuntur ad ducendum hanc molam, sunt cæca: Judic. XVII scribitur, quod eruerunt oculos Samsoni, et fecerunt eum molere. Unde expediret Judæis, quod numquam vidissent Christum, et essent projecti in profundum maris, idest in profundum infidelitatis. Unde II Pet. II, 21: *Melius enim erat illis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti.* Aliter per molam asinariam intelligitur vita activa. Et contingit quod aliquis ad vitam contemplativam transit, et cum est ibi, scandalizat contemplationem, quia non sapit sibi; ideo expedit sibi, *ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et projiciatur in profundum maris*, idest in profundum causarum temporalium. Augustinus dicit sic: *Expedit*, idest congruit, et est pœna congrua ei, *ut mola*, idest cupiditas sæculi, quia qui scandalizat cupidus est, *suspendatur in collo*, idest in affectu, *et demergatur in profundum*, scilicet cupiditatum.

Væ mundo a scandalis. Posita pœna in speciali, ponitur in generali. Et tria facit. Primo prænuntiat in generali; secundo subjungit necessitatem; tertio tollit excusationem, quia illis qui scandalizant, expedit ut suspendatur mola asinaria in collo eorum etc. *Væ mundo a scandalis.* Per mundum intelliguntur mundi amatores, quia quantum aliquis conjungitur mundo, tanto magis scandalum patitur; unde Dominus: *In me pacem habebitis, in mundo pressuram*, Joann. XVI, 33. *Væ mundo* et amatoribus mundi. *Necesse est enim ut veniant scandala.* Quidam hæretici crediderunt, quod esset necessitas absoluta quod peccata contingerent, et ex præscientia divina et ex natura stellarum induceretur necessitas. Sed hoc est falsum, quia Deo imputaretur, qui est auctor naturæ. Chrysost. dicit quod necesse est quod ita eveniat, ut necessitas divinæ providentiæ sit necessitas conditionata. Unde necessarium est quod si prævidit istum peccaturum, peccabit, sed non sequitur quod necessario peccet. Origenes dicit quod necessitas præsupponit malitiam dæmonum et infirmitatem hominum; unde *necesse est quod veniant scandala*, quia necesse est quod diabolus homines decipiat, et homo ei obediat, et ita ex suppositione malitiæ diaboli et infirmitatis hominum accidit hæc necessitas. Alii exponunt: *Necesse est*, idest utile, quia per scandala probantur homines; I Cor. XI, 19: *Nam oportet hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in nobis.* Vel secundum Haymonem loquitur de scandalo crucis; I Cor. I, 23: *Nos prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam.*

Sed objicitur: Si necesse est, ergo immunes sunt a peccato, cum ita sit necesse evenire. Non dico quod hoc sit necesse necessitate absoluta; quia *væ homini illi per quem scandalum venit.* Unde licet dæmones instigent, tamen imputatur ei ad pœnam; Rom. VI, 13: *Neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato.* Specialiter dicitur de Juda qui tradidit illum. Tu dicis quod *væ homini illi per quem scandalum venit;* unde non est pusillis inferendum scandalum. Et quamvis non debeat inferri, tamen non debent esse negligentes in vitando scandalum; immo aliquis potest vitare per aliquod utile ad actionem, vel cognitionem, vel supportationem.

Unde ponit sub similitudine membrorum corporis, *Si autem manus tua vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum et projice abs te.* Non tamen intelligatis quod debeant abscindi membra corporis, sed per membra intelliguntur amici et proximi. Est enim homo homini necessarius ad operandum, ad supportandum, ad docendum. Quod corrigit in agendis, est manus: quod supportat, est pes; unde Job XXIX, 15: *Oculus fui cæco, et pes claudo.* Unde *si manus tua*, idest ille qui dirigit operationem tuam, *vel pes*, idest ille qui sustentat te, *scandalizat te*, idest occasio peccati est tibi, *abscinde eum et projice abs te.* Et reddit causam, *Bonum est tibi* etc., quia melius est quodcumque malum temporale pati, quam mereri pœnam æternam. Item aliquis est tibi necessarius ad docendum, unde est tibi oculus; unde, *Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum.* Et reddit causam, *Melius est tibi* etc. Vel potest referri ad totam Ecclesiam, quia oculi sunt prælati, manus diaconi, pes ho-

mines simplices. Unde magis est deponendus prælatus, vel diaconus abscindendus, quam Ecclesia scandalizetur. Vel per oculum accipitur contemplatio, per manum operatio, per pedem processio; unde si vides quod hæc contemplatio, vel operatio, vel processio sit tibi occasio peccati, abscinde eam, et projice abs te.

Videte ne contemnatis unum ex pusillis istis. Supra docuerat vitare scandalum propter pœnam; hic autem docet vitare ex consideratione divinæ providentiæ: et circa hoc duo facit. Primo proponit; secundo rationem assignat, ibi, *Dico enim vobis* etc. Ita dixi quod *qui scandalizaverit unum ex his pusillis, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus* etc. *Videte ne contemnatis:* parvitas enim cito facit ad contemptum. *Ecce parvulum in gentibus dedi te, contemptibilem inter homines,* Jer. XLIX, 15.

Sed quæritur de quibus pusillis hic loquitur. Dicendum de pusillis qui pusilli sunt reputatione hominum, sed magni apud Deum: isti sunt amici Dei; Luc. X, 16: *Qui vos spernit, me spernit.*

Sed contra hoc objicitur, quia tales non scandalizantur, nec pereunt, et tamen habetur infra in hoc cap. quod *venit Filius hominis salvare quod perierat.*

Dicendum, sicut solvit Origenes, quod per parvulos intelliguntur humiles, qui perfecti sunt; et tales non scandalizantur, et tamen interdum deficiunt. Vel quamvis non scandalizentur omnes, tamen aliquis scandalizatur. Secundum Hieronymum intelligitur de parvulis in Christo, sicut de novo conversis ad Christum. Et tunc continuatur cum parte præcedenti.

Ita dictum est quod pars scandalizans abscindenda est, et tunc pusilli, et infirmi, et peccatores, quamvis non scandalizandi, non tamen sunt contemnendi. *Dico enim vobis quod angeli eorum semper vident faciem Patris mei.* Hic assignatur ratio ex divina providentia. Primo quantum ad ministerium angelorum; secundo quantum ad ministerium Christi, ibi, *Venit enim Filius hominis salvare quod perierat* Ita dictum est quod non contemnatis, quia illi, de quibus Dominus habet tantam curam, non sunt contemnendi. *Dico vobis quod angeli eorum.* Quare eorum? Quia deputati sunt custodiæ eorum: quia, sicut dicit Hieronymus, unicuique homini deputatus est angelus ad sui custodiam; Psal. XC, 11: *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis;* Hebr. I, 14: *Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis.* Isti habent officium quod divina deferunt et nuntiant nobis. Item orationes nostras ad Deum deportant et præsentant; Apoc. c. VIII, 4: *Ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu angeli coram Deo.* Unde si Dominus ita large eis providet, quod vult eis serviri per angelos, non sunt contemnendi; in Eccli. XXXV de vidua dicitur, quod ejus lacrymæ ascendunt a maxilla usque ad cælum. Vel *angeli eorum,* quia sunt concives eorum, quia una est societas angelorum et hominum; unde sunt concives civitatis cælestis. Unde tanta est dignitas, quia *semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est.*

Et hic quatuor possunt designari. Continuitas visionis, quia semper vident. Posset aliquis dicere, quoniam aliquando mittuntur in ministerium, quare non semper vident faciem Dei, et ideo *semper* dicit. Item notatur sublimitas visionis eorum. Nos videmus aliqua de summis, sed in quadam obscuritate, et per creaturas, ut habetur ad Rom. I, 20: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Sed angeli in quadam altitudine; unde dicit, *In cœlis.* Item notatur manifesta visio; *videmus enim nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem,* I Cor. XIII, 10. Non est dicendum, quod habeat faciem corporalem, sed dicitur facies, ejus aperta visio. Cum enim aliquis videtur in speculo, non aperta visione videtur; sed quando in faciem, tunc aperte videtur. Sic Deus in speculo videtur, cum videtur per creaturas; sed quando in se, et per seipsum, tunc erit visio faciei ad faciem. Chrysostomus dicit quod notatur quædam excellens jucunditas, quia isti sunt viri perfecti: si angeli sunt administratores eorum, denotatur esse quædam major jucunditas eorum, quam angelorum. Unde vident eum assistentem sibi. Unde non solum visio est dos, sed etiam comprehensio; ad Philipp. c. III, 12: *Sequor autem, si quo modo comprehendam.*

Sed quare dicit, *Patris mei, qui in cœlis est?* Ad excludendum errorem eorum,

qui ponebant angelos, idest dæmones. Unde dicebant quod angeli in cælo sunt, dæmones in medio, et ideo sunt medii, et administratores nostri. Ideo ad hoc excludendum dicit, *Semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est.* Item alia ratio est ad promovendum nostrum desiderium, quia si ipsi vident, et nos videbimus, hoc enim sperare debemus. Sed ne videatur esse parum quod angeli ad custodiam hominum deputati sunt, probat hoc etiam per ministerium Christi. Et primo hoc probat; secundo adducit similitudinem. Dicit ergo quod pusilli non sunt contemnendi, quia *Filius hominis venit salvare quod perierat.* I ad Tim. I, vers. 15: *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Supra I, 21: *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.*

2. Hic ponitur similitudo. Et primo ponitur diligens inquisitio; secundo gaudium de inventa ove; unde dicit, *Quid vobis videtur?* Ita dictum est, quod *Filius hominis venit salvare quod perierat,* quia pastor quærit ovem perditam. *Si alicui fuerint centum oves.* Per centenarium universitas rationalis creaturæ significatur: nonaginta novem idem est numerus qui novem, sed solum multiplicatus, quia novem multiplicata per decem faciunt nonaginta; qui numerus, scilicet novem, deficit a denario in unitate; unde per istas oves omnes rationales creaturas significat; Jo. X, 27: *Oves meæ vocem meam audiunt;* in Ps. XLIX, vers. 3: *Nos autem populus ejus et oves pascuæ ejus.* Per ovem quæ erravit, significatur humanum genus. Et quare significatur per ovem quæ erravit? Quia per unum hominem omnes erraverunt; I Petr. II, 25: *Eratis sicut oves errantes. Nonne relinquit nonaginta novem in montibus?* Non est littera, In deserto, sed, *In montibus,* sicut habetur in græco. Hoc tripliciter exponitur. Primo quia istæ nonaginta novem significant angelos qui relicti sunt in montibus, idest in cælestibus; Ezech. XXXIV, 13: *Pascam eos in montibus Israel* Vel per nonaginta novem significantur justi, per ovem perditam peccatores; et sic reliquit in montibus, idest in altitudine justitiæ; Psal. XXXV, vers. 7: *Justitiæ tuæ sicut montes Dei.* Vel per nonaginta novem superbi, per ovem humiles: unde, *Nonne relinquit nonaginta novem in montibus,* idest in superbia sua, *et vadit quærere eam, quæ erravit?* Psalm. CXVIII, 176: *Erravi sicut ovis quæ periit, require servum tuum, Domine.*

Consequenter agitur de gaudio, *Et si contigerit quod inveniat eam* etc. Hic etiam triplex ratio potest assignari. Quod Dominus gaudeat de bonis, habetur Soph. c. III, 17: *Gaudebit super te Deus tuus in lætitia.* Si per nonaginta significentur angeli, per ovem homo, plana est ratio, quia dignus erat homo reparatione; ad Hebr. II, 16: *Nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit.* Si per nonaginta intelligamus justos, similiter plana est ratio, quia dux plus diligit militem, qui cadit in bello, et post viriliter pugnat semper, quam illum qui numquam cecidit, et semper tepide pugnat. Sic cum aliquis peccavit, et post fortiter resurgit, et semper viriliter se habet, plus eum diligit; II ad Cor. VII, vers. 9: *Gaudeo quia contristati estis ad pœnitentiam;* ideo plus gaudet Dominus de eo etc., cum majoris est zeli; tamen non est extendendum ad omnes, quia potest habere justus tantum zelum quod plus placet Deo, quam in pœnitente. Secundum etiam tertiam expositionem patet ratio, quia plus gaudet de eo, qui recognoscit peccatum, ut patet de publicano et pharisæo. Concludit ergo, *Sic non est voluntas ante Patrem vestrum qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis.* Minus dicit, et plus significat, quia voluntas ejus est ut salventur; I Tim. c. II, 4: *Qui vult omnes homines salvos fieri.* Si enim non vellet, non mitteret angelos. Ezech. XVIII, 23: *Numquid voluntatis meæ est mors impii? dicit Dominus.*

Si ergo peccaverit in te frater tuus etc. Hic agitur de scandalo dimittendo. Et primo ponitur ordo; secundo numerus, ibi, *Tunc accedens Petrus ad eum* etc. Circa primum tria. Primo ponit secretam admonitionem; secundo testimonium, ibi, *Si autem non te audierit* etc.; tertio annuntiationem, ibi, *Quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ.* Circa primum primo dat suum documentum; secundo assignat rationem dati, ibi, *Si autem te audierit, lucratus eris fratrem tuum.* Ita dixi quod non sunt contemnendi pusilli. Sed quid faciendum est si aliquis scandalizat? Hic docet, *Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum.* Notate primo quod dicit *Peccaverit:* unde loquitur de peccato

perpetrato. Unde aliter procedendum est in peccato perpetrato, aliter in perpetrando, quia perpetratum non potest esse non perpetratum; unde in perpetrando est operam dare quod non fiat; Isa. LVIII, 6: *Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes* etc. Unde in perpetrando non oportet quod servetur talis ordo, in perpetrato oportet. Item dicit, *In te;* Glossa: " Si injuriam vel contumeliam intulerit tibi. „ Unde vult dicere quod peccatum factum contra nos, remittamus; sed peccatum quod fit contra Deum, nos remittere non possumus, ut dicit Glossa I Reg. II, vers. 25: *Qui peccaverit contra Deum, quis orabit pro eo?* Item debes præcipue curare injurias factas ab eo, qui tecum est in eadem societate; de aliis etiam habenda est cura, sed non tanta. I Cor. c. v, 12: *Quid nobis de eis qui foris sunt judicare? Vade et corripe eum inter te et ipsum solum.* Dominus discipulos ad perfectam sollicitudinem et correctionem ducit. Supra VII Dominus dixerat, quod si aliquis offenderet fratrem, quod relinqueret munus ante altare etc.; hic autem plus procedit, quia non solum ille qui læsit, sed qui læsus est: unde, *Si peccaverit in te, vade* etc.; Ps. CXIX, 7: *Cum his, qui oderunt pacem, eram pacificus.* Et numquid primo remittes? Non; sed primo debes corripere: unde non jubet cuique dimittere, sed pœnitenti. Item dicit, *Corripe,* non Increpa, vel Exaspera: et breviter ostende. Si cognoscit, tunc debes dimittere; unde, *Instruite eos in spiritu lenitatis,* ad Gal. VI, 1.

Sed numquid peccat qui hanc correctionem dimittit? Augustinus: " Si non corripis, pejor factus es tacendo, quam ille peccando. „

Sed cum hoc sit verum, quod omnes corripere teneantur, diceret aliquis quod solis prælatis convenit ex officio, aliis vero ex caritate. Aliquando Dominus permittit bonos cum malis puniri. Quare? Quia non corripuerunt malos. Tamen dicit Augustinus quod aliquando debemus desistere, " si times ne propter correctionem istam non emendentur, sed deteriores reddantur. „ Item si times ne inducat persecutionem Ecclesiæ, non peccas. Si vero desistis, ne lædaris in temporalibus, ne molestia tibi accidat, vel hujusmodi, peccas; Prov. IX, 8: *Argue sapientem, et diliget te.*

Corripe eum inter te et ipsum solum. Et quare? Quia ista correctio fit ex caritate; caritas autem est amor Dei et proximi. Si amas, debes salutem ejus diligere. Sed in hoc duo sunt attendenda, scilicet conscientia et bona fama. Si vis ergo eum salvare, debes famam suam salvare; hoc autem facies corrigendo inter te et ipsum: si ante omnes corripis, famam ejus tollis, tamen conscientia præponenda est famæ. Tamen frequenter accidit quod quando homo videt publicari peccatum suum, ita fit effrons quòd omni peccato se exponit; Jer. II, 20: *Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris, meretrix;* Eccli. IV, 25: *Est confusio peccatum adducens.*

Sed contra hoc objicitur quod habetur I Tim. V, 20: *Peccantem coram omnibus argue.* Et hoc est verum si publice delinquatur. Est enim aliquis peccans publice, et tunc publice increpandus est: et aliquis secretus, et tunc secreto est increpandus; et hoc patet, quia dicit Augustinus, quod si te solò sciente peccaverit, *corripe eum inter te et ipsum solum.*

Quod si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Ad quid hoc dicit? Propter tria: ut scias quo fine debeas corripere: quia si propter teipsum corripis, nihil facis, quia ubi privata est emenda, non est correctio meritoria; sed si propter Deum, tunc valet. Item hoc est ad quod debes intendere, scilicet menti fratris inserere correptionem et doctrinam. Item posset aliquis dicere, quòd perdere fratrem suum non esset justum. Sed si ita esset, non dixisset: *Lucratus es fratrem tuum.* Item *lucratus es,* quia ipse est commembrum tuum: et sicut membrum membro compatitur, sic et tu fratri tuo. Item *lucratus,* quia tibi ipsi lucraris salutem; Jac. IV, 11: *Qui judicat fratrem suum, detrahit legi, et judicat legem;* unde ibid. V, 20: *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, liberat animam ejus a morte, et operit multitudinem peccatorum.*

Si autem te non audierit, adhibe tecum unum vel duos. Hic inducit testimonium, *Adhibe unum vel duos* etc. Deut. XIX, 15: *In ore duorum vel trium testium stet omne verbum.*

Sed hic est quæstio: Quare statim non inducit testes? Dicendum quod sic debet mundari conscientia, quod non lædatur fama: unde si primo et per se

potest. bene quidem; si non, tunc advocet testes. Et Hieronymus dicit quod unum primo, et post duos. Et quare? Ut sint testes correctionis factæ, quia si ulterius procedit, non est tibi imputandum. Hieronymus dicit quod etiam ad aliud, ut scilicet convincat de peccato: quia aliqui sunt ita pertinaces, quod non recognoscunt, ideo debes testes adducere, ut convincas eum de facto. Vel forte iterabit injuriam. Vel, secundum Augustinum, ad convincendum eum.

Sed contra hoc videtur esse quod Augustinus dicit quod antequam duobus ostendat, debet ostendere præposito, et hoc est ostendere Ecclesiæ. Ergo videtur pervertere ordinem.

Dico quod potest ostendi prælato, vel ordine judiciario, vel ut personæ privatæ. Intendit ergo Augustinus quod debet ostendi præposito primo ut personæ privatæ, ut tamquam persona privata det operam correctioni; unde dicit, *Si eos non audierit, dic Ecclesiæ.*

Hic ponitur denuntiatio. Et primo denuntiat; secundo ponitur sententia; tertio efficacia. Secunda ibi, *Si autem Ecclesiam non audierit* etc.; tertia ibi, *Amen dico vobis* etc. Dicit, *Si autem non audierit eos, dic Ecclesiæ*, idest toti multitudini, ut confundatur, ut qui noluit sine confusione corripi, cum confusione corripiatur. *Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam*, Eccli. c. IV. 25. Vel *Ecclesiæ*, idest judicibus, ut corrigatur; Deut. XXI. 18: *Si aliquis habeat filium contumacem et protervum, qui non audierit patris ac matris imperium, et coercitus audire contempserit, apprehendent eum, et ducent ad seniores civitatis illius, et ad portam judicii* etc. Deinde additur pœna, *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.* Ethnici sunt Gentiles et infideles; publicani, qui tributa recipiunt, qui sunt publici peccatores. Unde quasi separati excommunicentur per sententiam Ecclesiæ, quia Ecclesiam non audierunt. Unde pro sola contumacia potest homo excommunicari. *Amen dico vobis* etc. Hic ponitur efficacia hujus sententiæ. Quia posset aliquis dicere: Quid curo ego si Ecclesiæ dicatur, et sim excommunicatus? Ideo ostendit efficaciam istam, *Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo: et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlo.* Supra dicta sunt Petro hæc; hic autem dicitur toti Ecclesiæ. Et dicitur alligare, vel quia non solvit, vel quia excommunicat. Origenes dicit quod hic dicit, *In cœlo;* cum autem Petro locutus est, dixit, *In cœlis*, ad designandum quod Petrus habet universalem potestatem. Hic autem dicit, *In cœlo*, quia universalis non est eis potestas, sed in aliquo loco, quia Petro universalem potestatem dedit.

Iterum dico vobis etc. Hic ponit efficaciam orationis. Et primo hoc facit; secundo rationem dat, ibi, *Ubi enim sunt duo* etc. Dicit, *Iterum dico vobis* etc.

Sed contra potes objicere, quia multa petimus, quæ non obtinemus. Hoc contingit primo propter indignitatem petentium; unde dicit, *Duo ex vobis*, scilicet, qui secundum Evangelium vivitis. Jac. IV, 3: *Petitis, et non accipitis, eo quod male petatis.* Item quia non consentiunt, quia non habent vinculum pacis: impossibile est enim preces multorum non exaudiri, si ex multis orationibus fiat quasi una: II Cor. I, 11: *Ut ex multarum personis facierum ejus, quæ in nobis est, donationis per multos gratiæ agantur pro nobis.* Item quia quædam petunt quæ non expediunt eis ad salutem: petitio enim debet esse de re utili; infra XX, 22: *Nescitis quid petatis.*

Fiet illis a Patre meo, qui est in cœlis, idest in altis: vel *in cœlis*, idest in nobis. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum;* congregatione sanctorum, non terrenorum. Psal. CX. 1: *In consilio justorum et congregatione, magna opera Domini. Ubi* ergo *duo vel tres.* Caritas non est in uno, sed in pluribus; unde I Joann. IV, 16: *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Ideo *ego sum in medio eorum.*

Tunc accedens Petrus dixit ad eum: Domine, quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? Supra docuit quo ordine sit dimittendum, quia post correctionem et emendam; hic agit de numero quoties sit dimittendum. Primo ergo ponitur Petri interrogatio; secundo Christi responsio; tertio adhibetur similitudo. Secunda ibi, *Dicit illi Jesus* etc.; tertia ibi, *Assimilatum est regnum cœlorum.* Dicit ergo, *Tunc accedens. Tunc*, scilicet audito hoc verbo, *si peccaverit in te frater tuus*

etc.; tunc motus fuit Petrus an semel, an pluries dimitteret, et dixit: Quoties peccaverit in me frater meus etc., nonne dimittam usque septies? quasi dicat: Usque septies, infirmitatis est, sed plus malitiæ. Ideo petiit si dimitteret usque septies. Item sciebat illud, quod dictum est IV Reg. v, quod Eliseus præcepit Naaman, quod septies lavaret se in Jordane; ideo cogitavit quod septies dimittere deberet. *Dixit ei Jesus: Non dico tibi septies, sed septuagies septies.* Uno modo potest teneri hoc, quod dicit, *Septies*, aggregative, ut sit sensus: non septies, sed septuaginta vicibus. Vel potest teneri multiplicative, ita quod septem vicibus septuaginta: et sic exponit Hieronymus. Secundum primam expositionem, quæ est Augustini, datur intelligi quod totum debemus condonare, sicut Christus omnia condonavit. Ad Col. III, 13: *Donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Dominus donavit nobis, ita et vos.* Vel potest dici, quod ponitur numerus finitus pro infinito, sicut in Psalmis, *Verbum quod mandavit in mille generationes*, Ps. CIV, 8. Secundum Hieronymum, eadem est causa; tamen additur ratio numeri. Per sex enim perfectio significatur, per centenarium, qui multiplicatur per denarium, decalogus significatur. Primus numerus, qui a denario recedit, est undecimus. Et quia per sex universitas significatur, ideo universitas peccatorum significatur; quasi dicat: Omnia quæcumque frater tuus peccaverit contra te, dimitte ei. Unde secundum Hieronymum videtur, quod velit dicere, quod plus remittere potest, quam ipse possit offendere.

3. Hic ponitur similitudo: et tria facit. Primo innuitur divina misericordia; secundo tangitur ingratitudo, ibi, *Egressus autem servus ille* etc.; tertio ingratitudinis pœna, ibi, *Videntes autem conservi ejus* etc. Circa primum primo ponitur examinatio debitorum; secundo magnitudo debiti, ibi, *Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talenta;* tertio justitia exigendi, ibi, *Cum autem non haberet unde redderet* etc.; quarto debiti remissio, ibi, *Misertus autem dominus servi illius* etc. Dicit ergo: Quia semper debetis esse parati ad remittendum, ideo debetis hanc similitudinem intelligere. *Regnum cœlorum* est lex regni: ipsum Verbum Dei est justitia et veritas; I ad Cor. I, 30: *Qui factus est nobis sapientia, et justitia, et sanctificatio, et redemptio.* Istud ergo assimilatum est homini regi, quando Verbum caro factum est. Vel per regnum præsens Ecclesia designatur, ut supra XIII, 41: *Colligent de regno ejus omnia scandala.* Et bene dicitur regnum, si consideremus omnia quæ sunt in regno. In regno est rex, servi, et hujusmodi. *Homini regi.* Iste rex est Deus, sive intelligatur de Patre, sive de Filio, sive de Spiritu sancto. *Qui voluit ponere rationem cum servis suis.* Per servos Domini intelliguntur prælati Ecclesiæ, quibus commissa est cura animarum. Luc. c. XII, vers. 42: *Fidelis servus et prudens, quem constituit dominus super familiam suam.* Quid est ergo rationem ponere de commissis, nisi quod obligant se ut rationem reddant? Ad Hebræos XIII, 17: *Ipsi pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri.* Quia etiam unicuique anima sua commissa est, ideo quilibet potest dici servus; unde Job I, 8: *Numquid considerasti servum meum Job?* etc. Unde positus est quilibet ut reddat rationem de omnibus: nam etiam de quolibet verbo otioso oportet reddere rationem, supra c. XII. *Et cum cœpisset ponere rationem.* Finis hujus rationis erit in die judicii; principium, quando primo inducit aliquam tribulationem. I Petr. IV, 19: *Itaque et hi qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fideli creatori commendent animas suas.* Ezech. IX, 6: *A sanctuario meo incipite.* Item tangitur diligens examinatio meritorum. Thren. III, 40: *Scrutemur vias nostras*, per quod intelligitur examinatio conscientiarum: et in ista examinatione oblatus est ei servus, qui debebat decem millia talenta. Si ad prælatos referimus hæc talenta, peccata subditorum intelligimus: quia quoties peccat subditus per negligentiam suam, efficitur debitor talentorum. Unde dicitur III Reg. XX, 39: *Erit anima tua pro anima sua.* Vel potest dici, quod mille est numerus perfectus, quia est cubicus. Item per decem intelligitur numerus decalogi. Item per talentum gravitas peccati. Zachar. V, 7: *Et ecce talentum plumbi portabatur* etc. Unde significatur homo habens multitudinem maximorum criminum; unde quando Deus vult ponere rationem, et examinare conscientias

suam, invenit massam criminum. I Paralip. ult.: *Peccavi super arenam maris.* Cum autem fit hæc examinatio debiti, petuntur tria. Primo significatur causa examinationis, vel causa pœnæ; secundo describitur pœna; tertio fructus pœnæ. Aliquis punitur quando ex seipso non habet unde satisfaciat; unde dicit, *Cum autem non haberet unde redderet,* quia totum quod habet, non sufficit. Unde Michææ VI, 6: *Quid dignum offeram Domino?* etc. Ideo *cum non haberet unde redderet, jussit eum dominus ejus venumdari* etc., quia cum Dominus facit rationem cum homine, et non habet homo unde solvat, et considerat justitiam Dei, quæ est pœna, jubet quod venumdetur. Quando venumdatur, pretium peccati est pœna: pretium est quod aliquis accipit pro eo: et sic venumdatur, quando pœna infligitur. Isa. L, 1: *In iniquitatibus vestris venumdati estis. Et uxorem, et filios.* De uxore generat filios. Filii autem sunt opera, uxor concupiscentia, vel radix peccati. *Et omnia quæ habebat,* quæ sunt Dei dona. Osee II, 8: *Dedi ei frumentum, et vinum, et oleum, et argentum multiplicavi ei, et aurum* etc. Punitur ergo pro uxore, et filiis, et donis sibi datis. Sap. XIV, 9: *Similiter autem odio sunt Deo impius et impietas ejus.* Psal. CVIII, vers. 9: *Fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua.*

Procidens autem servus ille rogabat eum, dicens. Hic ponitur misericordia domini. Et primo ponitur provocativum misericordiæ: quod enim multum provocat misericordiam, est oratio. Unde quando homo sentit se in periculo, debet recurrere ad orationem. Eccli. XXI, vers. 1: *Fili, peccasti? non adjicias ultra, sed et de pristinis deprecare, ut tibi dimittantur.* Commendatur autem hujus humilitas; item commendatur discretio; item commendatur justitia. Humilitas, quia *procidens.* Psal. CI, 18: *Respexit Dominus in orationem humilium.* Unde *rogabat eum.* Origenes scribit, *Orabat eum.* Item tangitur discretio ejus, quia non petiit totum sibi dimitti debitum, sed tantum petiit tempus; unde dicit: *Patientiam habe in me:* idest, da mihi tempus, ut possim satisfacere. Sic petebat Job X, 20: *Dimitte me paululum, ut plangam dolorem meum.* Item tangitur justitia. *Et omnia reddam tibi.* Ps. L, 21: *Tunc imponent super altare tuum vitulos.* Item ponitur miseratio domini relaxantis, *Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei.* Unde dolor pœnitentis non causat remissionem, sed misericordia Domini; unde ad Roman. IX, 26: *Non est currentis, sed miserentis Dei. Misertus autem dominus* etc. Notate, quod Dominus plura dat, quam homo audeat petere: ut in illa oratione dicitur: " Qui merita supplicum excedis et vota. „ Unde *dimisit eum,* idest absolvit, *et debitum,* peccati, *dimisit.* Potest enim esse tanta contritio quod totum dimittat.

Sequitur ingratitudo, *Egressus autem servus ille* etc., et ponuntur quinque quæ aggravant ingratitudinem ejus. Primo enim aggravatur ex tempore, quia si post novem vel decem annos accidisset, non esset mirum; sed quia eodem die deliquit, ingratus efficitur; sicut de peccatore, qui quando sunt dimissa ejus peccata, in eodem die ad peccata regreditur. Unde dicitur, *Egressus.* Jacob. I, 24: *Consideravit enim se, et abiit, et statim oblitus est qualis fuerit.* Item ex simulatione, quoniam in consideratione domini humilis fuit, sed egressus statim ostendit qualis esset. III Regum c. XXII, vers. 22: *Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus.* Item ostenditur ex cognatione, quoniam *invenit unum de conservis suis.* Eccli. XXVIII, 3: *Homo homini servat iram, et a Deo petit medelam.* Item ex parvitate debiti, quia *debebat centum denarios;* unde in numero erat differentia, quia ipse decem millia: in pondere, quia ille denarios, et ipse talenta. Unde peccata quæ in Deum committuntur, sunt et plura et gravia magis quam peccata quæ in hominem, quæ levia sunt, quia ex infirmitate; unde differens ibi est gravitas, sicut inter talenta et denarios. Gravius enim esset regem percutere, quam unum famulum. Item designatur crudelitas in exigendo; quia *tenebat eum,* quia trahebat in causam, et vexabat eum, *et suffocabat eum,* et respirare non dimittebat. Item ex crudelitate, quia noluit remittere. Unde primo ponitur supplicatio debitoris; secundo crudelitas ipsius, ibi, *Ille autem noluit* etc. Notandum quod omnia, quæ ille servus fecit domino, iste fecit ei; unde *procidens rogabat.* Supra dicitur

Orabat, hic *Rogabat*, quia supra reddebat honorem, qui debetur Deo; hic autem tangit honorem, qui debetur homini: ideo dicit *Rogabat*. Sed nihil valuit ei; unde dicitur, *Ille autem noluit*. Prov. XII, 10: *Viscera impiorum crudelia. Et misit eum in carcerem*, idest in tribulationem, *donec redderet debitum*, idest ad hoc, ut redderet debitum. Prov. cap. VI, 34: *Ira et furor viri non parcent in die vindictæ.*

Videntes autem conservi ejus. Hic tanguntur quatuor. Primo ponitur reprobatio istius peccati; secundo objurgatio peccati ex parte Dei, ibi, *Tunc vocavit illum dominus suus;* tertio pœna, ibi, *Et iratus dominus ejus tradidit eum tortoribus;* quarto applicatur similitudo, ibi, *Sic et Pater meus cœlestis faciet vobis* etc. Dicit ergo, *Videntes autem conservi ejus* etc. Videmus enim, quod si patiatur unum membrum, compatiuntur alia; unde videntes hominem affligi, compatiuntur ei naturaliter. Ps. CXVIII, v. 158: *Vidi prævaricantes, et tabescebam.* Unde *contristati sunt Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus*, ad Rom. XII, vers. 15. *Et venerunt, et nuntiaverunt domino suo*, idest divinam justitiam imploraverunt. *Desiderium pauperum exaudivit Dominus, præparationes cordis eorum audivit auris tua*, Ps. IX. 17.

Consequenter ponitur objurgatio, *Tunc vocavit eum dominus suus* etc. Vocat Dominus per mortem. Job XIX, v. 16: *Vocabis me, et ego respondebo tibi. Et ait illi.* Primo exprobrat malitiam; secundo beneficium collatum; tertio commemorat quod debuit facere. Dicit ergo, *Serve nequam.* Superius cum deberet ei, non dixit ei opprobrium; sed nunc cum facere debuit quod non fecit, dixit, *Serve nequam;* quia quod homo peccet, hoc humanum est; sed si perseveret, hoc diabolicum est. *Omne debitum dimisi tibi.* Hic exprobrat beneficium illatum, quod supra non fecerat, *Numquid non oportuit et te misereri conservi tui?* quasi dicat: Tu recepisti magna, et non vis impendere parva? *Et iratus dominus* etc. Et primo agit de pœna, per quam fit separatio a Deo. Quando supra dominus jussit venumdari, non dixit quod esset iratus, quia monitiones non sunt ex divina justitia, sed ex misericordia; sed objurgatio est ex ira Dei. Prov. XIX, vers. 12: *Sicut fremitus leonis, ita et ira regis.* Secundo quia subjicitur dæmonibus; unde *tradidit eum tortoribus.* Eccli. XXXIII, 14: *Reddet illis secundum judicium suum.* Item tangitur pœnæ perpetuitas, *Quoadusque redderet universum debitum;* et hoc erit in infinitum. Si enim pœna cessare non debet, donec fiat satisfactio debiti, et nullus sine gratia potest satisfacere; qui decedit sine caritate, non poterit satisfacere.

Sic et Pater meus cœlestis faciet vobis. Hic adaptat similitudinem. Pater est Deus, sicut supra VI, 9: *Pater noster, qui es in cœlis. Faciet vobis*, idest non remittet peccata vestra, *nisi remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.* Hic videtur innuere, quod peccata dimissa redeant, sicut vult Origenes, quod dimissa redeunt in aliquibus, sicut in apostasia. Item si dolet pœnituisse. Sed hoc non videtur, eo quod remissio efficaciam habet a sacramentis: ideo peccata et manifesta et occulta remittuntur; dicuntur autem redire per ingratitudinem.

CAPUT XIX.

Et factum est, cum consummasset Jesus sermones istos, migravit a Galilæa, et venit in fines Judææ trans Jordanem, et secutæ sunt eum turbæ multæ, et curavit eos ibi. Et accesserunt ad eum pharisæi tentantes eum, et dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa? Qui respondens ait eis: Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum et fœminam fecit eos? Et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet. Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii, et dimittere? Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem non fuit sic. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, mœchatur; et qui dimissam duxerit, mœchatur. Dicunt ei discipuli ejus: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt: et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus: et sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat. Tunc oblati sunt ei parvuli, ut manus eis imponeret, et oraret; discipuli autem increpabant eos. Jesus vero ait eis: Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad

me venire; talium est enim regnum cælorum. Et cum imposuisset eis manus, abiit inde. Et ecce unus accedens ait illi: Magister bone quid boni faciam, ut habeam vitam æternam? Qui dixit ei: Quid me interrogas de bono? Unus est bonus, Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata. Dicit illi: Quæ? Jesus autem dixit: Non homicidium facies, Non adulterabis, Non facies furtum, Non falsum testimonium dices, Honora patrem tuum et matrem, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit illi adolescens: Omnia hæc custodivi a juventute mea, quid adhuc mihi deest? Ait illi Jesus: Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, sequere me. Cum audisset autem adolescens verbum, abiit tristis: erat enim habens multas possessiones. Jesus autem dixit discipulis suis: Amen dico vobis, quia dives difficile intrabit in regnum cælorum. Et iterum dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum. Audītis autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis ergo poterit salvus esse? Aspiciens autem Jesus dixit illis: Apud homines hoc impossibile est; apud Deum autem omnia possibilia sunt. Tunc respondens Petrus dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te, quid ergo erit nobis? Jesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit. Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi.

Supra ostensum est quomodo veniendum est ad vitam æternam per communem viam; hic docet quomodo veniendum est per viam perfectionis, quæ tangitur quantum ad duo: quantum ad continentiam, et quantum ad paupertatem voluntariam. Circa primum duo facit. Primo agit de adventu; secundo de continentia, ibi, *Dicunt ei discipuli ejus* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur tentatio pharisæorum; secundo solutio Christi; tertio objectio contra solutionem. Secunda, *Qui respondens ait eis;* tertia, *Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii?* Circa primum tria: primo describitur locus; secundo occasio ad tentandum; tertio tentatio. Dicit ergo, *Et factum est*, quia dictum ejus est factum. *Ipse enim dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt,* Ps. XXXII, 9. *Cum consummasset sermones istos*, scilicet de vitando scandalum, *migravit a Galilæa in fines Judææ trans Jordanem.* Judæa aliquando sumitur pro tota terra, quam habitant Judæi: aliquando pro terra, quæ in dotem tribus Judæ cessit, et sic dividitur contra alias; et sic hic accipitur: oportebat enim transire per Judæam, qui volebat ire in Jerusalem, quæ erat in tribu Benjamin in finibus Judææ.

Sed quare migravit a Galilæa? Propter tria. Ut daret prædicatoribus exemplum, quod non est solum in uno loco prædicandum, sed in multis; unde Luc. IV, 43: *Quia aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei.* Item quia jam imminebat tempus passionis, ideo accedere volebat ad locum ubi pati debebat. Ad Ephes. V, 2: *Tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis* etc. Vel voluit redire ad Judæos, ut significaret quod in fine convertetur ad convertendum Judæos.

Et secutæ sunt eum turbæ. Signum est devotionis turbarum, quia secutæ sunt eum, sicut filii patrem peregrinantem. Jo. X, 27: *Oves meæ vocem meam audiunt. Et curavit eos.* Osee C. VI, 2: *Percutiet et sanabit nos.* Aliquando Dominus curabat, aliquando signa faciebat. Signa ut confortaret. In Act. I, 1: *Cœpit Jesus facere et docere.* Possèt aliquis credere, quia transivit ad Judæos, quod dereliquerit gentes; ideo ad designandum, quod non dereliquit, dicit, *Secutæ sunt eum turbæ*, idest ad salutem, *quia cum essent oleaster, inserti sunt et facti sunt olivæ*, ad Rom. XI. Vel quod sunt secutæ trans Jordanem, significatur quod per baptismum peccata remittuntur. *Et accesserunt ad eum pharisæi tentantes.* Et in hoc reprehenduntur: quia cum turbæ sequerentur, pharisæi insidiabantur. Jerem. V, 5: *Ibo ad optimates, et loquar eis.* Unde accesserunt dicentes: *Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa?* Apparet in istis primo malitiosa astutia, quia venerunt ad Christum, ut Christo calumniam inferrent; quia aut diceret quod esset dimittenda, aut non. Si diceret quod sic, videretur sibi contrarius, quia ipse erat prædicator castitatis. Si diceret quod non, accusabimus eum, quia hoc est contra Moysen legislatorem. Sicut dicit Chrysost., arguuntur, de incontinentia, quia si aliquis libenter audiat loqui de separatione uxoris

incontinens est. Unde quia isti de divortio loquebantur, ostendebant se incontinentes. Dominus dederat causam propter quam dimitteretur, scilicet propter turpitudinem; sed isti non solum ex hac causa petebant, sed utrum ex quacumque causa. Unde volebant habere potestatem liberam dimittendi uxorem. Ideo sequitur responsio, *Qui respondens ait eis.* Dominus dat optimum modum respondendi: quia quando quærit aliquis ut addiscat, statim dicenda est veritas; sed ei qui quærit ut calumnietur, non statim dicenda est veritas, sed primo dicenda sunt aliqua quæ negari non possunt. Ideo primo Dominus interrogat de lege; unde primo assumit verba Scripturæ; secundo dicit, quomodo ad propositum facit; tertio principale propositum concludit. Et circa primum tria facit. Primo ostendit societatem maris et fœminæ, quam Deus instituit; secundo affectum quem indidit; tertio modum quo conjunxit. Intendit probare quod conjunctio maris et fœminæ est a Deo instituta. *Non legistis quod qui fecit hominem, ab initio masculum et fœminam fecit eos?* hoc enim legitur Gen. I, 27: *Et creavit Deus hominem ad imaginem et similitudinem suam.* Non est hoc intelligendum, ut aliqui intellexerunt, quod primo fecerit hominem masculum, et post fœminam, et post separaverit eos; sed primo fecit unum hominem, et in illo fecit unde fieret mulier.

Sed quare voluit Dominus sic fieri, scilicet ex viro et muliere multitudinem hominum? Respondeo, ut significaretur quod forma matrimonii ex Deo esset. Item ut magis se diligerent.

Sed tunc quærit Chrysostomus, quare non semper sic facit, ut simul nascatur vir et mulier. Respondet, quia si ita esset, videretur necessitas utendi matrimonio. Et quia Dominus vult esse licitum uti matrimonio, vel non uti, et non esse necessarium, primo creavit masculum et fœminam, ad significandum quod licitum erat matrimonium; post vero ut sine muliere nasceretur masculus, et e converso, ut liberam habeant facultatem et utendi matrimonio, et non utendi.

Secundum hoc excluditur duplex error. Quidam enim dicebant matrimonium non esse a Deo: et hoc excludit, quia si masculum et fœminam fecit eos, et constat quod nihil frustra fecit: ergo nec aliquid horum, et non nisi ad societatem matrimonii. Alii dixerunt quod si non peccasset homo, Deus fœminam non fecisset, immo alio modo multiplicarentur homines; sed hoc nihil est, quia ante peccatum creati sunt. Et singulariter dicit masculum et fœminam, ut unus unam habeat.

Propter quod relinquet homo patrem et matrem. Hic ponitur quem affectum indidit. *Et dixit.* Quis dixit? Ille qui fecit. Sed hoc non videtur, quia videtur quod Adam dixerit. Augustinus dicit quod immisit Dominus soporem in Adam, et tulit unam de costis ejus. Sopor iste fuit extasis; unde ibi revelavit multa bona; unde Dominus ei revelavit etiam quod hic dicitur; unde supra X, 20 dictum est: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Quia ergo Adam dixit, Deo imperante, ideo dicitur quod Deus dixerit; unde Esdræ II, 4: *Homo reliquit patrem, qui nutrivit eum. Et adhæret uxori.*

Quæ est ratio? Frater et soror nascuntur ex uno, et dividunt se; sed vir et uxor ex diversis, et tamen non dividunt se? Dicit Chrysostomus, quod hoc est ex ordinatione divina. Item naturaliter omnis causa habet reductionem ad effectum, ut succus a radice ad ramos. Unde patres magis diligunt filios, quam e converso; ideo vir et uxor, etsi sint ex diversis, uniuntur tamen in effectum unum.

Et erunt duo in carne una. Hieronymus: " Scilicet in carne prolis. " Et hic est fructus matrimonii. Chrysostomus exponit: In una carne, idest in uno carnali affectu, sicut et in spirituali affectu fit unitas, ut in Act. IV, 32: *Erat autem credentium cor unum et anima una.* Vel *erunt duo in carne una*, idest in uno carnali opere. Philosophus dicit quod homo et mulier in opere illo sic semper se habent, quod sicut virtus activa et passiva semper in effectum conjunguntur, sic in actu illo actio et passio conjunguntur. *Itaque jam non sunt duo, sed una caro.* Deinde principale intentum concludit: *Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet*, quia ex Dei voluntate actum est. Si est ex Deo, non potest homo separare; quia

si Deus conjunxit, Deus separet. Potest enim separatio fieri a Deo, vel ab homine: et hoc vel propter voluptatem, vel ut aliquam aliam habeat, et non valet: vel propter consensum mutuum, ut Deo liberius serviat, et sic est a Deo.

Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii et dimittere? Hic ponitur objectio eorum contra generalem legem: aperiunt enim quod erat in mente: *Quid ergo Moyses mandavit dari libellum repudii et dimittere?* Non mandavit Moyses dimittere, sed indirecte prohibere voluit, quia Moyses voluit quod non dimitteretur, nisi daretur libellus repudii; et hoc magis pertinebat ad prohibitionem, quia libellus non fiebat nisi per manum communem; unde remittebat ad sapientes, ut viderent si haberent causam, quare deberent dimittere eas.

Et ait illis. Hic objectioni respondet. Et primo ponit responsionem; secundo confirmationem, quia Dominus probat non esse dimittendam ex auctoritate Dei, quæ major est; ideo contra Dei auctoritatem non est auctoritas Moysi.

Sed contra. Nonne Dominus dedit legem per Moysen? Videte, sicut dicit Apostolus I ad Cor. VII, 25: *De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do.* Unde aliquando dicebat, quod a Domino acceperat, aliquando ex industria sibi inspirata: sic et Moyses. Istud autem permisit, non quod audisset a Domino, sed ab inspiratione divina, non tamen auctoritate firmata.

Ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras. Ipsi dixerant quod Moyses mandavit; sed non mandavit, sed permisit. De duritia eorum habetur Act. VII, 51: *Dura cervice, et incircumcisi cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis.*

Hic solet esse quæstio, utrum illi peccent mortaliter, qui uxores dimittunt. Quidam dixerunt quod dimittentes peccabant mortaliter. Permissio enim quatuor modis accipitur. Dicitur permitti aliquid, quando contrarium non præcipitur, ut minus bonum permittitur, quia majus bonum non præcipitur, ut Apostolus dicit I Cor. cap. VII, 6: *Secundum indulgentiam dico vobis.* Item quandoque per privationem prohibitionis; et sic peccata venialia sunt permissa. Quandoque autem per privationem impedimenti: et sic omnia mala, quæ fiunt in præsenti, dicuntur aliquando etiam permissa, quia pœna non adhibetur. Ideo Judæis quædam permissa fuerunt, quæ erant mortalia peccata, quia pœna non fuit eis inflicta. Sed istud habet locum in mundanis rebus: sic enim videmus, quod secundum leges humanas non punitur fornicatio simplex; unde si lex vetus solum inspiciat ad vitam præsentem, sic solutio est bona. Sed quia quamvis secundum corticem ad vitam pertineat præsentem, tamen secundum medullam pertinet etiam ad vitam æternam; Exod. XV, 25: *Dedi eis præcepta mea;* et Dominus dicit juveni, infra eodem: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata;* ideo dicunt alii quod male provisum esset populo illi, si quod esset peccatum ignoraret, cum tamen scriptum sit, Isa. cap. LVIII, 1: *Nuntia populo peccata eorum.* Ideo dicit Chrysostomus, quod a peccato abstulit peccati culpam. Et licet inordinatum quid esset, noluit tamen quod eis imputaretur ad culpam, ut Dominus Oseæ præcepit, ut faceret filios fornicationis: unde permissio non fuit ex præcepto, sed ad vitandum majus malum.

Ab initio autem non fuit sic. Unde actuale fuit, non ab initio institutum: unde post multos annos nullus dimisit uxorem. *Dico autem vobis* etc. Hic inducit legem. Primo pro viro; secundo pro muliere. Dicit ergo, *Quicumque dimiserit uxorem suam* etc. Sed excipitur fornicatio.

Sed videte quod duplex est fornicatio, scilicet corporalis et spiritualis. Unde propter utrumque potest dimittere, ut habetur I ad Cor. VII, 11: *Si unus infidelis, alter fidelis, potest dimittere fidelis infidelem.* Notandum, quod per nullum impedimentum sequens potest dissolvi vinculum matrimonii, quia significat unionem Christi et Ecclesiæ: unde cum unio Christi et Ecclesiæ dissolvi non possit, nec unio matrimonii. Sed propter fornicationem potest a consortio separari, et non debet eam secum retinere, ne videatur esse conscius turpitudinis; sed pro aliis turpitudinibus non potest, ut pro ebrietate. Item si vult hominem inducere ad infidelitatem, potest dimittere eam.

Sed quare fit mentio magis de fornicatione corporali, quam de spirituali? Quia est contra fidem matrimonii: et fidem frangenti fides non est servanda. Alia ratio est quam ponit Origenes, quia supra v, 31 dixit Dominus: *Qui dimiserit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari* et ideo dat ei occasionem mœchandi; sed postquam ipsa peccavit, non dat ei occasionem mœchandi, ideo post potest dimittere, non ante.

Et qui aliam duxerit, mœchatur. Sed quare non, nisi aliam ducat? Quia eadem res per ea, quæ solvitur, ligatur. Unde quando homo habet uxorem separatam, et non aliam, adhuc spes remanet quod uniri possint, vel per consimile peccatum, vel per animorum consensum; sed quando aliam duxit, tunc cor totaliter separavit, et assensum ab ea. Alia ratio, quia si præter fornicationem posset dimittere uxorem suam, aliquando accideret quod homo imponeret uxori suæ crimen, ut ab ea separaretur, et alii conjungeretur; ideo Dominus voluit quod non haberet aliam. Unde expresse prohibet, quod non habeat homo diversas uxores, quia, una dimissa, et alia accepta, mœchatur.

Et qui dimissam duxerit, mœchatur. Hic ponit legem quantum ad mulierem: unde non vult quod uxor dimissa habeat virum.

Sed quare prohibet viro ne contrahat cum ea, et non mulieri? Respondeo, quod mulieres magis ad malum præcipites sunt. Jerem. III, 3: *Frons mulieris meretrĭcis facta est tibi.* Ideo per istam prohibitionem præcipitaretur ad mala majora. Ideo præcipit viro, quod non contrahat, non autem prohibet mulieri.

Sed quid? Nonne licebat ei, quæ repudiata erat, accipere alium? Dicunt quidam quod non, quia adhuc manebat vinculum: et inducunt illud quod habetur Deut. XXIV, quod non poterit reverti ad priorem, quia polluta est; sed nisi peccasset, redire posset. Alii dicunt quod poterat alteri nubere, sed non isti, quia si posset ad eum redire, facilius repudiaret eam.

Quid ergo dicis, quod polluta est? Dico quod est polluta isti, quia ad eum redire non potest. Vel potest intelligi de immunditia legis, quia sacerdos non poterat eam habere.

Dixerunt ei discipuli: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Postquam Dominus egit de insolutione matrimonii, hic tractat de perfectione continentium: et circa hoc duo facit. Primo ponit sententiam discipulorum; secundo sententiam Christi, ibi, *Qui dixit illis* etc. Dicit ergo, *Dixerunt discipuli: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere.* Moti sunt ad hoc dicendum, quia audierant quod non poterat uxor dimitti nisi ob unam causam, cum tamen multæ aliæ causæ reddant matrimonium onerosum, ut aliqua immunditia, ut lepra et hujusmodi; ita quod impleatur illud, quod in Eccli. cap. XXV, 23 dicitur: *Commorari leoni et urso mĕlius est quam cum muliere nequam.* Item multam affert sollicitudinem; I Cor. VII, 28: *Si virgo nubat, cogitat quæ sunt mundi.* Ideo ex hoc arguunt quod expedit cuilibet homini non nubere; ideo Dominus temperat, quia contingit esse aliquid melius dupliciter: vel simpliciter, vel secundum quid: sic continere aliquibus competit, aliquibus non: quia, ut dicit Apostolus I ad Cor. VII, vers. 9, *Melius est nubere, quam uri.* Approbat sententiam discipulorum. Et primo dictis; secundo factis, ibi, *Tunc oblati sunt ei parvuli.* Et primo approbat continentiam; secundo assignat differentias continentium, ibi, *Sunt enim eunuchi* etc.; tertio difficultatem, ibi, *Qui potest capere capiat.* Dicit ergo: *Qui dixit illis: Non omnes capiunt istud verbum.* Ita dicitis quod non expedit nubere: verum est aliquibus, sed non est verum quoad omnes, quia non omnes habent tantam virtutem, quod abstineant; *sed quibus datum est*, quia aliquibus datum est non ex proprio facto, sed dono gratiæ. Sap. VIII, 21: *Scivi quod aliter non possum esse continens, nisi Deus det.* Quod enim homo in carne vivat præter carnem, non hominis est, sed Dei; I ad Cor. VII, 7: *Volo omnes homines esse sicut meipsum, sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic.* Et quia possent credere quod omnes continere possent, ideo dicit, *Sunt enim eunuchi* etc. Unde distinguit, quod est continentia in aliquibus ex natura, aliquando ex violentia, aliquando ex voluntate. Ideo tria genera eunuchorum tangit: quia quidam per naturam, *qui a matris utero*

sic nati sunt. Sicut aliqui monstruose nascuntur propter defectum manus, sic et aliqui sine genitalibus: et hoc ex Dei providentia, quia si omnia secundum communem cursum naturæ acciderent, attribueretur totum naturæ, et non divinæ providentiæ; unde Sap. VIII, vers. 8: *Signa et monstra scit antequam fiant.* Item quidam per violentiam, ut illi qui castrantur a tyrannis vel barbaris. Vel qui castrantur propter custodiam mulierum, *qui sunt facti ab hominibus*, quos scilicet vel crudelitas hominum castravit, vel conservantia mulierum. Et hoc dicit Hieronymus quod scit, quia pueri acciperentur, et castrarentur, et ponerentur in domo Nabuchodonosor. Quidam vero voluntate, ut dicit, *Et sunt eunuchi, qui castraverunt seipsos propter regnum cœlorum.* Quidam male intellexerunt verbum istud, dicentes scindenda esse genitalia, et leguntur hoc quidam fecisse, de quibus dicitur fuisse Origenes. Sed istud reprobatum est, et separari debent a clero, Capit. *Ex parte*, et capitul. *Significavit, extra de corp. vit.* Unde datur occasio errori Manichæorum, qui creaturam corporalem dixerunt esse causam mali. Item datur occasio errori Gentilium, quia quidam in sacrificiis suis eunuchantur. Item hoc factum non est in utilitatem, quia tales, etsi actum non habent, a concupiscentia tamen non sunt immunes. Unde Eccli. XX, 2: *Concupiscentia spadonis devirginavit juvenculam.* Ideo melius est quod homo sibi frænum imponat, quam membrum abscindat, ut malas cogitationes et desideria refræ-net. Isa. I, 16: *Auferte malas cogitationes a cordibus vestris.*

Qui castraverunt seipsos, continuæ castitati se dederunt, et hoc *propter regnum cœlorum.* Aliquando enim membrum per actum intelligitur, ut supra c. XVIII, 9: *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te.* Sic hic membra genitalia pro actu accipiuntur. Unde ille se castrat, qui castitati se dedicat. Vel, secundum Hieronymum, quod continentiam servantes sic nati sunt frigiditate, scilicet naturæ, ita quod non moventur ad actum illum. Unde dicuntur eunuchi propter actum eunuchorum, quem habent propter naturam quam ex utero habent. Quia aliqui habent aliquam dispositionem ad aliquam virtutem naturaliter, sicut Job ad misericordiam, qui dicit cap. XXXI, 18: *Ab infantia mecum crevit miseratio.* Quidam vero ex voluntate, vel propter simulationem, vel doctus ab hæreticis, est factus ab hominibus. II Tim. c. III, 5: *Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.* Quidam vero propter præmium vitæ æternæ. Primi duo, scilicet qui vel naturaliter, vel violenter castrantur, non habent meritum vitæ æternæ, sed solum tertii.

Sed numquid est verum de primis, quod non mereantur? Dico quod merentur quantum ad voluntatem, licet non mereantur quantum ad actum; quia licet non possint facere, possunt tamen velle posse facere.

Qui potest capere capiat. Posita differentia continentiæ, hic ponitur exhortatio, ut dicit Hieronymus. Facit Dominus sicut facit dux in exercitu, qui quando est capienda civitas, dicit: Qui intrabit civitatem, dabitur ei hoc, vel illud, sicut dicit David Joab. Sic qui potest capere et continere, capiat, et non retrahat se. Apostolus I Cor. XII, 31: *Æmulamini charismata meliora.*

Sed quid est quod dicit? Nonne tenetur quisque ad virginitatem servandam? Videtur quod sic, quia homo ad meliora tenetur. Dicendum, quod non est præceptum, sed consilium, sicut dicit Apostolus I ad Cor. c. VII, 25: *De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do.*

Sed quid est? Nonne tenetur homo ad meliora? Dico quod distinguendum est, quod melius est quantum ad actum, vel quantum ad affectum. Non tenetur ad meliora quoad actum, sed quoad affectum, quia omnis regula et omnis actus determinatur ad finitum et certum: et si tenetur ad melius, tenetur ad incertum. Unde quantum ad actus exteriores, quia non tenetur ad incertum, non tenetur ad meliora; sed quantum ad affectum, tenetur ad meliora. Unde qui non semper vellet esse melior, non posset sine contemptu velle.

Sed quid est quod dicit, *Qui potest capere capiat?* Aut enim potentia naturali; et sic nullus potest: aut potentia gratiæ; et sic quilibet potest, quia dicitur Luc. XI, 9: *Petite et accipietis.* Item gratia Dei omnia potest.

Dico quod ly *potest* includit potesta-

tem voluntatis. est enim voluntas firma et infirma. Constat autem quod homo cum habet voluntatem firmam, non timet multos impulsus; sed quando non, ex facili impulsu labitur. Unde qui potest per firmitatem voluntatis capere, capiat, et non a natura, sed a Deo. Unde qui hoc a Deo habet, consulimus quod hoc capiat et contineat. Vel qui potest secundum opportunitatem temporis, vel conditionis temporis, ut Abraham: unde cælibatus Joannis non præfertur conjugio Abrahæ. Item secundum conditionem; quia qui conjugatus est, non potest continere; unde excluduntur vel ratione temporis, vel conditionis.

Tunc oblati sunt ei parvuli. Hic ostendit quod dixit, facto. Et primo ponitur parvulorum oblatio; secundo zelus discipulorum; tertio satisfactio Christi. Secunda ibi, *Discipuli autem increpabant eos;* tertia ibi, *Jesus autem ait eis* etc. Dicit ergo, *Tunc oblati sunt ei parvuli.* Dominus commendaverat castitatem: et quia in parvulis est castitas et puritas, ideo videntes quod puritas placeret ei, obtulerunt ei parvulos, *ut manus eis imponeret, et oraret.* Notandum quod consuetudo erat quod pueri offerebantur antiquis, et benedicebant, et orabant, in signum quod benedictio est a Deo. Item experti quod tactum haberet salutarem, quia leprosum curaverat et multos alios, ideo etc. Item parvulos offerebant, quia credebant quod qui tangeretur ab eo, de cætero a dæmonibus non infestaretur; ideo Ecclesia accepit in consuetudinem, quod parvulis exhibeantur sacramenta Ecclesiæ, ut magis confirmentur.

Discipuli autem increpabant eos. Hic tangitur zelus discipulorum. Sed quare increpabant? Quia credebant eum ut verum hominem fatigari ex frequentia hominum; ideo volentes parcere labori ejus etc. Alia ratio, quia magnam opinionem habebant de Christo; ideo videbatur eis quod inhonestum erat quod parvuli accederent ad eum. Origenes: Quia per hoc significatur, quod in Ecclesia sunt quidam parvuli rudes. Per discipulos perfecti significantur; unde tales dedignantur cum vident parvulos, scilicet istos rudes, venire ad Christum, ignorantes quod omnes homines vult salvos fieri. Apostolus, Rom. cap. I, 14: *Græcis et barbaris debitor sum.*

Consequenter utrisque satisfacit. Et primo zelo justitiæ; secundo satisfacit devotioni offerentium. Dicit ergo, *Sinite parvulos venire ad me*, idest humiles, sive paucos; I ad Cor. XIV, 20: *Nolite parvuli esse sensibus, sed malitia parvuli estote. Et nolite prohibere*, scilicet paucos propter innocentiam. Non enim sunt prohibendi imperfecti venire ad perfectionem. *Talium est enim regnum cœlorum.* Dicit *talium*, non horum, scilicet qui ita sunt puri per innocentiam. Supra XVIII, vers. 3: *Nisi efficiamini sicut parvulus iste, non intrabitis in regnum cœlorum.* Job XXII, vers. 29: *Qui humiliatus fuerit, erit in gloria.* Consequenter devotioni satisfacit, *Cum imposuisset eis manus.* Per quod virtutes confortat. Isa. XL, 29: *Qui dat lasso virtutem. Abiit inde.* Aliquando Christus apponit manus, et non abit inde: aliquando apponit, et abit, quia aliqui ita fortes sunt, quod non retrocedunt. Et vocavit Petrum et Andream, et mansit cum eis, Jo. VII. Quia igitur isti adhuc imperfecti erant, nec habiles ad sequendum eum, ideo *abiit inde.*

Et ecce unus accedens etc. Hic agit de perfectione paupertatis: et quia duplex est via, via communis, et specialis, ut est continentia: via prima est via salutis, secunda perfectionis: ideo primo de prima, secundo de secunda. Et primo ponitur interrogatio; secundo Christi responsio; tertio responsionis expositio. Interrogatio ponitur, *Et ecce unus accedens ait illi: Magister bone.* De isto diversa est opinio, quia Hieronymus dicit quod erat perversus corde: et hoc patet, quia abiit tristis; unde si bono corde accessisset, non abiisset tristis. Chrysostomus dicit quod a passione avaritiæ detinebatur; ideo ferre non potuit: et hoc patet, quia non causa tentandi venit; quia quando aliqui veniebant ad Jesum causa tentandi, Dominus semper respondebat eorum malitiæ: Ut quid me tentatis? vel hujusmodi; sed nullum ponit hic. Unde patet, quod non tentator erat, sed imperfectus, qui ad Deum accedebat, ut perficeretur; Psal. XXXIII, 6: *Accedite ad eum et illuminamini. Magister bone* etc. Vocat eum magistrum, quasi scientem: talis enim debet esse magister, qui sciat. Item vocat bonum: de ratione boni est se communicare; unde Sap VII. 13: *Sine invidia communico.* Ipse enim vere bonus est; Ps. CXVIII, 68: *Bo-*

nus es tu, et in bonitate tua doce me justificationes tuas. Quid boni faciam, ut habeam vitam æternam? Audierat multa de vita æterna. Bene audierat, Psal. XXXVI, 27: *Declina a malo, et fac bonum;* sed in lege non audierat promitti vitam æternam, sed temporalia tantum. Isa. I, 19: *Bona terræ comedetis.*

Qui dicit ei, Quid me interrogas? Hic ponit responsionem. Primo respondet, ut in Marco (X, 18) habetur, *Quid me dicis bonum?* Hic autem, *Quid me interrogas?* Utrumque potest intelligi. Sed quod Matthæus dicit, *Quid me interrogas?* non habet calumniam; secundum vero id quod dicit Marcus, assumpserunt Ariani errorem, dicentes quod Pater est bonus per essentiam, Filius per participationem; ideo ponebant Filium inæqualem Patri. Sed notandum quod dicit: *Unus est bonus Deus.* Sed nomine Dei Pater, et Filius, et Spiritus sanctus intelligitur: unde ab hoc excluditur alia creatura, quia non per essentiam bona est.

Sed quare respondet sic? Dicit Hieronymus quod respondet ad mentem ipsius, qui illam bonitatem commendabat, quæ solet esse in homine; quia magis adhærebant traditionibus hominum quam Dei, sicut supra XV, 6 dicitur: *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras.* Ideo reprehendit eum, quia petebat ab eo tamquam ab homine bono, non autem tamquam a Deo.

Sed quid est quod dicit, *Quid me interrogas de bono?* Hoc dicit tamquam cognoscens ejus affectum, quia non habebat animum ad obediendum bono, et omne bonum temporale est imperfectum et umbra respectu boni divini; Isa. LXIV, vers. 6: *Omnes justitiæ vestræ tamquam pannus menstruatæ.* Unde omnia ista bona sunt a Deo; ideo si vis habere ea, pete ab eo: ipse enim solus est bonus; Psal. CXXXV, 1: *Confitemini Domino, quoniam bonus.* Ideo recurre ad Deum.

Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. Quidam enim habent vitam imperfectam, quidam perfectam, et quidam totaliter extra vitam sunt, ut qui in peccato sunt, vel infideles, quia *justus ex fide vivit*, Hebr. X, 38. Quidam igitur habent vitam inchoatam et imperfectam, ut justi in hoc mundo; illi vero perfectam, qui jam sunt in vita æterna; unde *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata,* quia introducitur homo per mandata. Ezech. XX, 11: *Dedi eis mandata mea, et judicia mea ostendi eis.*

Sed numquid mandata sufficiebant ad salutem? Dico quod non, nisi ex fide Mediatoris, et caritate; unde Apostolus ad Gal. II, 21: *Si ex lege est justitia, ergo frustra mortuus est Christus.* Item Prov. C. VII, 2: *Serva mandata mea, et vives.*

Dicit illi, Quæ? Sequitur responsionis expositio, in qua mandata replicat. Et primo ponit mandata; secundo radicem, ibi, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Dicit ergo: *Jesus autem dixit: Non homicidium facies* etc. Et quare non facit mentionem de mandatis primæ tabulæ? Quia pronum videbat ad dilectionem Dei, ideo non fuit necesse. Item hæc sunt prævia ad dilectionem. Et primo ponit negativum; secundo affirmativum. Primo incipit a majori, *Non homicidium facies*, quod est contra vitam in actu: *Non adulterabis*, quod est contra vitam in potentia: *Non furtum facies*, quod est contra bona personæ: *Non falsum testimonium dices*, quod est contra personam. Item affirmativum ponit: *Honora patrem tuum et matrem.* Deinde ponit radicem: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Rom. XIII, 8: *Qui diligit proximum, legem implevit.*

Dicit ei adolescens: Omnia hæc custodivi a juventute mea. Postquam Dominus tradidit doctrinam communis salutis, hic tradit doctrinam perfectionis. Et primo tradit doctrinam; secundo necessitatem hujus doctrinæ; tertio præmium observationis. Secunda ibi, *Jesus autem dixit discipulis suis;* tertia ibi, *Respondens Petrus* etc. Et primo ponitur occasio doctrinæ dandæ; secundo promulgatio; tertio effectus. Secunda ibi, *Dicit ei Jesus* etc.; tertia ibi, *Cum audisset adolescens verbum, abiit tristis.* Occasio promulgandi hanc doctrinam est petitio adolescentis. Et primo confitetur se observatorem legalium; secundo petit quæ sit perfectio, ad quam pervenire possit, ibi, *Quid adhuc mihi deest?* Dicit ergo, *Omnia hæc custodivi a juventute mea;* et dicit, *Omnia*, quia non sufficit unum facere tantum, nisi omnia serventur; Jacob. C. II, 10: *Qui offenderit in uno, factus est omnium reus.* Item dicit, *A juventute;* Prov. XXII, 6: *Adolescens juxta viam suam, et cum senuerit, non recedet ab ea.* Unde conveniebat ei quod dicitur Job XXIII, vers. 12: *A via labiorum non recessi.*

Utrum autem verum dixerit, est quæstio. Hieronymus dicit quod mentitus est: quod patet, quia ante hoc immediate præcedit: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Si sic dilexisset, non abiisset tristis, cum Dominus dixit, *Vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus.* Chrysostomus dicit quod verum dixit quod legalia servaverat; et confirmatur per illud quod habetur in Marco c. x, 21, quod *cum intuitus esset eum Jesus, dilexit eum;* quod non fecisset, nisi bonus esset. Est enim duplex via: una sufficiens ad salutem; et hæc est dilectio Dei et proximi cum sui beneficio, sine suo gravamine, secundum quod habetur I Cor. VIII, 3: *Qui diligit Deum, cognitus est ab eo;* et hanc servaverat: alia est perfectionis, ut diligere proximum cum sui detrimento; et hanc non servaverat; ideo cum nuntiata fuit ei, *abiit tristis.* Prima non fuit contentus; ideo petiit, *Quid mihi deest adhuc?* Quilibet tenetur facere hanc quæstionem, secundum quod dicitur (Psal. XXXVII, 5): *Notum fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum quis est, ut sciam quid desit mihi.* Ipse enim solus scit quid desit nobis. *Imperfectum meum viderunt oculi tui,* Ps. CXXXVIII, 16.

Dicit ei Jesus: Si vis perfectus esse, vade etc. Primo ponitur studium; secundo via; tertio, quia difficilis, ponitur præmium; quarto consummatio perfectionis. Dicit ergo: *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus* Debemus enim niti ad perfectionem; Hebr. c. VI, 1: *Intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectum feramur.*

Sed quærit Origenes: Perfectio legis est dilectio; sed dixerat: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Quare ergo dixit: *Si vis perfectus esse,* cum jam perfectus esset?

Dicunt quidam quod in quibusdam libris non ponitur illud, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Et hoc patet, quia in Marco non ponitur. Aliter potest dici quod illud dixit, sed non hoc ordine, quia in Evangelio Nazarænorum ita est, *Dominus dixit, Non homicidium facies* etc. usque ad illud de dilectione. Et post sequitur, *Hæc omnia* etc. Et deinde sequitur, *Diliges proximum* etc. Tamen plana est solutio, quia duplex est dilectio proximi, scilicet dilectio secundum viam communem, et dilectio perfectionis. Unde dicit, *Vade, et vende omnia* etc., non partem, sicut fecerunt Ananias et Saphira, ut habetur in Act. V. *Et da pauperibus,* non divitibus. I ad Cor. c. XIII, 3: *Si distribuero facultates meas in cibos pauperum.* Ps. CXI, 9: *Dispersit, dedit pauperibus.* Et non uni, sed pluribus.

Sed quid est? Nonne statim talis esset perfectus? Videtur quod non, quia adhuc passiones sunt in eo; ergo non est perfectus in virtute. Origenes dicit quod statim perfectus est, sicut illi perfecti sunt quibus bona sua distribuit. II ad Cor. VIII, 14: *Vestra abundantia inopiam illorum suppleat; et illorum abundantia inopiæ vestræ sit supplemento.* Unde perfectio illorum transit in illum, sicut *qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet* etc. supra X, 41. Unde via perfectionis non est, *Vade et vende omnia quæ habes;* sed tantum hoc quod sequitur, *Et da pauperibus.* Alia responsio est: Si vis perfectus esse, non quod statim sis perfectus, sed quoddam principium habebis perfectionis, quia exoneratus istis, poteris facilius contemplari cælestia. Augustinus dicit quod vigiliæ et hujusmodi sunt instrumenta perfectionis; sed in hoc quod sequitur est perfectio, *Et sequere me.* Unde supra IV, 20: *Petrus et Andreas, relictis omnibus, secuti sunt eum.* Et sic etiam Matthæus supra IX. Sed cum dimittis hæc omnia, melior usus est dare pauperibus, et in hoc considerandus est proximus. Unde si non est in illis perfectio, in quo consistit? Dicendum quod in perfectione caritatis; Col. c. III, 14: *Super omnia caritatem habentes, quæ est vinculum perfectionis.* Unde dilectio Dei est perfectio, sed dimissio rerum est via ad perfectionem. Et quomodo? Augustinus in libro 83 *Quæst.* dicit quod " augmentum caritatis est diminutio cupiditatis; perfectio caritatis, nulla cupiditas. „ Ille ergo perfectus est in caritate, qui diligit Deum usque ad contemptum sui et suorum Unde difficile et quasi impossibile est quod aliquis possideat divitias, quin eis alliciatur: et hoc patet de Gregorio, de quo legitur, quod cum cogitasset melius se famulaturum Christo sub specie sæculari, cœperunt contra eum tot succrescere, ut non jam specie tantum, sed etiam mente retineretur; ideo nihil est

quod animum tam liberum faciat sicut quod non occupetur circa divitias: et hæc est via perfectionis: unde aliud est esse perfectum, et habere statum perfectionis. Quicumque habet caritatem perfectam usque ad contemptum sui et suorum, perfectionem habet. Status perfectionis duplex est, prælatorum et religiosorum; sed æquivoce, quia status religiosorum est ad acquirendum perfectionem; unde isti dictum est: *Si vis esse perfectus*, et si vis ad perfectionis statum venire. Status autem prælationis non est ad acquirendum sibi, sed ad habitam communicandam: unde Dominus, Joann. ult., 17, dixit Petro: *Petre, si diligis me, pasce oves meas;* et non dixit, *Si vis perfectus esse* etc. Unde talis est differentia inter perfectionem religiosorum et prælatorum, qualis inter discipulum et magistrum: unde discipulo dicitur: Si vis addiscere, intra scholas ut addiscas. Magistro dicitur: Lege, et perfice. Unde securior est status religiosorum, quia ignorantia non imputatur eis sicut prælato. Unde sicut ridiculum esset magistro quod nihil sciret, sic etc. Sed dato quod uterque faciat quantum ad eum pertinet, et bene utatur officio suo, dico quod non est comparatio, nisi sicut inter discipulum et magistrum: unde in statu perfectiori est prælatus, etiam si des Eliam, vel quemcumque.

Sed est quæstio: Si prælatus est perfectus, nonne tenetur omnia vendere? Dico quod istud sequeretur, si in hoc quod est, *Vade, et vende omnia quæ habes*, esset perfectio; sed non est, sed est via et præambulum ad acquirendum perfectionem; ideo non oportet quod vendat ea quæ habet. Sed quia hoc raro contingit, quod quis perfectionem cum divitiis habeat, ab eo qui venit ad perfectionem, relinquenda sunt omnia; ideo dat Dominus quod facilius est. Unde si prælatus esset idoneus, et curam bene ministraret, dico quod esset perfectior, sicut aliquis potest dicere: Volo intrare scholas ut addiscam. Sed præsumptuosum est dicere, cum nihil sciat, velle se esse magistrum. Unde Augustinus *de Civit. Dei:* " Status superior, sine quo populus regi non potest, etsi decenter administretur, indecenter tamen appetitur. „ Item est aliud esse prælatum, et in statu prælati.

Numquid in statu perfectionis sunt sacerdotes plebei, vel curati? Dico quod non sunt in statu, quia non faciunt statum. Omnis status cum solemnitate datur, ut ordo episcopatus et religio. Cum autem datur plebania, non datur cum solemnitate: unde statum non habent perfectionis; quod patet, quia aliquibus committitur cura et administratio, et si non sit promotus, potest dimittere et uxorari, et aliquando factus est religiosus. Episcopus autem non dimitteret episcopatum, nisi de licentia superioris; curatus potest intrando religionem. Si autem esset in statu perfectiori, jam caderet a statu, et sic peccaret: unde perfectionem potest habere secundum actum, sed non statum; quia non datur status, nisi cum solemnitate.

Vade ergo, *et vende omnia quæ habes, et da pauperibus*, quia per istud magnum habebis præmium, quia præmium respondet merito. *Et habebis thesaurum in cœlo.* In thesauro duo sunt, stabilitas et abundantia. Habebis thesaurum et abundantiam spiritualium. Psal. CXI, 3: *Gloria et divitiæ in domo ejus.* Isa. XXXIII, 6: *Et erit fides in temporibus tuis, divitiæ salutis, sapientia et scientia. Et veni, sequere me.* Hic est finis perfectionis. Unde illi sunt perfecti, qui toto corde sequuntur Deum. Unde Genes. XVII, 1: *Ambula coram me, et esto perfectus. Et sequere me,* idest imitare vitam Christi; unde supra c. XVI, 24: *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum.* Imitatio enim est in sollicitudine prædicandi, docendi, curam habendi. Unde Chrysostomus: " Dictum est Petro, Sequere me, scilicet in suscipiendo curam totius mundi. „ Job cap. XXIII, 11: *Vestigia ejus custodivit pes meus.*

Cum autem audisset adolescens verbum, abiit tristis. Ostenditur affectus, quia *abiit tristis.* Hoc accidit cum desideramus aliquid, et non possumus habere ut optamus; unde iste desiderabat perfectionem, et audivit quid per hoc debebat habere. Et quia cupidus erat, abiit tristis. Et quare? *Erat enim habens multas possessiones.* Augustinus: " Ille qui dimisit voluntatem habendi, est magni meriti, quia imputatur ei quod habere potuit; sed majoris meriti est dimittere quod jam acquisivit, quia difficilius est quod evellantur quæ jam sunt unita, quam quæ non sunt unita. „ Et

hoc patet, quia iste, qui habebat, separari non poterat.

Jesus autem dixit discipulis suis. Hic ponitur ratio prædictæ doctrinæ. Et primo assignatur ratio; secundo satisfacit admirationi discipulorum, ibi, *Auditis autem his, discipuli mirabantur valde.* Dicit ergo, *Jesus autem dixit discipulis suis* etc. Occasio dicendi verbum istud fuit, quia ille *abiit tristis,* quia dixerat, *Vade, vende quæ habes* etc. *Quia difficile dives intrabit in regnum cælorum:* non dicit impossibile. Et dicit, *Dives,* non qui habet divitias: quia quidam habent, et non amant eas; quidam autem habent, et amant, et confidunt in eis. Hi qui habent, et non amant, possunt ingredi in regnum cælorum. Si enim hoc non esset, non diceret Paulus (I ad Tim. c. VI, vers. 17): *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum.* Sed qui habet et amat, difficile est etc. Supra XIII, 22: *Sollicitudo sæculi hujus, et fallacia divitiarum suffocant verbum.* Prov. c. XXVIII, 20: *Qui festinat ditari non erit innocens.* Eccli. capite XXXI, 8: *Beatus dives, qui inventus est sine macula, qui post aurum non abiit* etc. Sed hoc est difficile; ideo sequitur (ibid.): *Quis est hic, et laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita sua.* Addit aliquid quod ad impossibilitatem videtur pertinere; unde dicit: *Et iterum dico vobis, Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum.* Supra Dominus dixerat quod divitem erat difficile intrare in regnum cælorum; hic quod impossibile, sicut impossibile est quod camelus per foramen acus transeat: unde accipite divitem, qui habet divitias, et non amat, difficile est; illum autem qui amat, et in eis confidit, impossibile est intrare in regnum cælorum. Quod enim camelus non possit intrare per foramen acus, hoc est ex natura; quod autem dives qui amat divitias non possit intrare in regnum cælorum, hoc est ex divina justitia; sed prius possent omnia subverti, quam divina justitia immutari. Alii, sicut Hieronymus: " Non designatur impossibilitas, sed difficultas. „ In quadam Glossa invenitur, cujus auctor ignoratur, quod Jerosolymis erat porta quæ vocabatur foramen acus, per quam non poterant cameli onerati transire: ita non potest dives intrare in regnum cælorum, nisi exoneret se ex affectu divitiarum. Sed facilius est quod camelus exoneretur, quam dives hunc affectum deponat. Chrysostomus mystice exponit: Per camelum significantur gentes, qui peccato idolatriæ onerati sunt, per divites Judæi; acus autem Christus, foramen acus est passio. Unde facilius fuit gentilem populum transire per passionem Christi, quam Judæos, quia non poterant venire nisi dimittendo cæremonias legis, et hoc ipsi non facerent. Unde quæsitum est a dæmone, quod est gravius peccatum, et dixit, Habere de alieno; cui responsum est, Tu mentiris. Immo, dicit, quia alios peccatores sæpe amitto, istos autem non amitto. Vel sic: *Facilius est* etc., ut per divitem intelligamus superbum; per camelum Christum; per foramen acus Christi passionem: ideo facilius fuit camelum transire per foramen acus, quam superbum humiliari.

Auditis autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis poterit ergo salvus esse? Supra Dominus assignavit rationem suæ doctrinæ; hic satisfacit admirationi discipulorum. Et primo ponitur admiratio; secundo satisfactio, ibi, *Aspiciens autem Jesus dixit illis.* Dicit ergo: *Auditis autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis poterit salvus esse?*

Sed hic est quæstio litteralis. Cum plures sint pauperes quam divites, et divites difficile sit salvari, quomodo dicunt, *Quis poterit salvus esse?* Respondetur quod intellexerunt quod intelligeret etiam de pauperibus qui sunt divites voluntate; quia plures sunt pauperes, qui voluntate sunt divites. Item ipsi jam erant effecti solliciti pro toto mundo: ideo ingruebat eis illa sollicitudo, quæ habetur II ad Cor. XI, ut solliciti erant rectores omnium creaturarum.

Aspiciens autem Jesus dixit eis: Apud homines hoc impossibile est etc. Hic satisfacit admirationi dicens: *Apud homines hoc impossibile est, apud Deum autem omnia possibilia.*

Sed quid est quod dicit? Videtur enim quod periit liberum arbitrium, si impossibile est apud homines. Verum est quod homo a se habet ut possit peccare; sed resurgere, et opera salutis facere, hoc non habet a se sine auxilio gratiæ Dei: ipse enim Deus est qui ista

potest. Ad Rom. IX, 6: *Non est currentis, nec volentis, sed miserentis Dei.* Unde Job c. XLII, 1: *Scio quod omnia potes, et apud te non est impossibile.* Unde secundum potentiam humanam impossibile est hominem salvum fieri, quia potentia humana non immutat voluntatem; sed solius Dei est immutare eam, sicut habetur Philipp. c. II, 13: *Qui operatur in nobis velle et perficere.*

Consequenter determinat de præmio perfectorum. Et primo ponitur interrogatio; secundo responsio, ibi, *Jesus autem dixit illis.* Petrus audierat paupertatem laudari, et audierat: *Vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus.* Audierat etiam quod difficile est divites intrare in regnum cælorum, ideo reputabat Petrus magnum fecisse, quia omnia dimiserat; unde dicit, *Tunc respondens Petrus dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia.* Et quia non solum illud audierat, *Vade, et vende,* sed ulterius, *Et sequere me* etc.; ideo addit Petrus, *Et secuti sumus te.* Relinquere omnia non facit perfectionem, sed relinquere omnia, et sequi Christum, quia multi philosophi reliquerunt omnia. Sed reliquerat Petrus navem et rete. Sed Petrus magis de affectu suo laudatur quam de eo quod reliquit, quia ita prona voluntate dimisit, quod etiam totum dimisisset, si habuisset. Item sciebat quod Christus sciebat suam voluntatem, ideo dicit, *Ecce nos* etc. Per quod dedit exemplum, quod non reputentur pauca dimisisse qui dimiserunt quod habebant, etiamsi pauca haberent. Et dicit Hieronymus, quod dimittere non facit perfectionem, sed sequi Dominum. Et multipliciter aliquis sequitur Deum. Mente per contemplationem; Osee VI, 3: *Sciemus sequemurque, ut cognoscamus Dominum.* Unde illi Deum sequuntur, qui Deum habent præ oculis, et Deum cognoscunt per modum contemplationis. Item sequitur Dominum per observantiam mandatorum; Jo. X, 17: *Oves meæ vocem meam audiunt, et sequuntur me.* Item per imitationem operis; Job XXXIII, 11: *Vestigia ejus secutus est pes meus.* Item per contemptum sui et suorum; supra c. XVI, vers. 24: *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me.* Item per puritatem mentis et corporis; Apoc. XIV, 4: *Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt, et sequuntur Agnum quocumque ierit.* Ad istam sequelam disponit voluntaria paupertas.

Jesus autem dixit illis, Amen dico vobis etc. Hic agit de præmio perfectionis. Et primo ponit præmium perfectionis Apostolorum; secundo perfectionis aliorum; tertio excludit quamdam objectionem. Secunda ibi, *Et omnis qui reliquerit* etc.; tertia ibi, *Multi autem erunt primi novissimi* etc. Dicit ergo, *Amen dico vobis* etc. Quia enim voluit esse certum quod dixerat, ideo veritatem dixisse profitetur dicendo, *Amen.* Et ut ostenderet quod perfectio non est in hoc, *Vade et vende omnia quæ habes;* sed in hoc, *Sequere me;* ideo dicit, *Quod vos qui secuti estis me, in regeneratione... sedebitis super sedes duodecim* etc. Regeneratio duplex est. Una quæ est spiritus, quæ fit per gratiam in baptismo, de qua I Petr. I, 3: *Regeneravit nos in spem vivam.* Item est regeneratio corporis: sicut enim spiritus per gratiam regeneratur, sic et in resurrectione resuscitabit corpora nostra. Ad Philip. III, vers. 21: *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Quidam exponunt de prima regeneratione, et punctant sic: *Vos qui secuti estis me in regeneratione,* idest regenerati estis per gratiam, *sedebitis* etc. Chrysostomus eodem modo, sed non punctat sic; unde dicit quod promisit eis præmium in præsenti sic: *Vos qui secuti estis me... sedebitis.* Præsens Ecclesia est fides Christi. In Ecclesia ista sunt diversi status hominum. Et quamvis omnes virtutes necessariæ sint ad salutem, tamen unus laudabilior est in actu unius virtutis quam alterius, alii in fide, alii in castitate, alii in caritate: et sicut in diversis fidelibus, sic et in Apostolis, quia Petrus ferventissimus zelator fidei fuit, sed Joannes in castitate polluit; sic qui fervent in fide sunt sedes Petri, in castitate Joannis, et sic de aliis. Sed omnes sunt sedes Christi, quia omnes virtutes fuerunt in eo; ideo promisit eis quod ipsi essent futuri pastores Ecclesiæ. Aliter secundum Augustinum accipitur de regeneratione, scilicet pro resurrectione: *Amen dico vobis, in regeneratione,* idest in resurrectione, cum revocabuntur secundum corpus et animam, *sedebitis,* scilicet in sede majestatis, idest judiciariam po-

testatem habebitis, *judicantes duodecim tribus Israel*, quia sicut dedit Deus Filio judicium, sic et datur his qui secuti sunt eum.

Sed quid est quod dicit, *Super tribus Israel?* Numquid alios non judicabunt? Quare ergo plus dicit, *Super duodecim tribus Israel?* Intelligitur tota plebs fidelium totius mundi, quia intravit gentilitas in pinguedinem olivæ, et facta est consors promissionis factæ patribus. Illi autem qui sunt infideles, non judicabuntur: nam dicit Gregorius quod quidam damnantur, et non judicantur, ut infideles: quidam autem damnantur, et judicantur, ut qui crediderunt et perversi fuerunt. Et, ut ponit Hieronymus, aliter condemnantur hostes, aliter qui in fide permansit; quia hostes condemnantur absentes, alii vero præsentes. Ideo *judicabitis duodecim tribus Israel.* Quia Apostoli conversati sunt cum Judæis; ideo dicitur quod judicabunt duodecim tribus. Et quomodo? Comparatione, quia eos monuerant. Possent dicere: Quomodo crederemus quod tu esses Deus, qui eras mortaliter vivens inter nos? etc. Sed dicet Dominus: Vos eratis sapientes in lege, et non credidistis; isti erant piscatores, et crediderunt.

Chrysostomus quærit quid magnum datum sit Apostolis. Nonne hoc datum etiam est Ninivitis et reginæ Austri? supra XII, 41. Dicit Chrysostomus quod ipse modus ostendit auctoritatem judicandi esse datam Apostolis, quia judicantes auctoritate judicant sedendo, advocati et accusatores condemnant stando; ideo ad designandum quod Apostoli judicabunt auctoritate, dicit, *Sedebitis.* De Ninivitis vero dicit (loc. cit.): *Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam.*

Sed hic est quæstio, quia aliqui damnabuntur et non judicabuntur: sic aliqui salvabuntur et non judicabuntur, ut Apostoli et apostolici viri; alii vero salvandi judicabuntur, et merita eorum discutientur. Et qualiter judicabunt?

Dicunt aliqui per comparationem. Sed hoc non sufficit, quia sic etiam regina Austri judicabit. Quidam dicunt quod per judicium Christi. Sed hoc non sufficit, quia sic omnes sancti approbabunt. Ps. LVII, 11: *Lætabitur justus cum viderit vindictam.* Item dicunt quidam per quamdam venerabilem justitiam, quia elevabuntur justi in aera Christo obviam, et erunt assessores Christi. Sed hoc etiam non sufficit, quia dicit: *Sedebitis et vos judicantes.* Dicunt quidam quod judicabunt sicut liber judicat: judicat enim, quia ibi scriptæ sunt leges, quæ illum judicant; sicut corda Apostolorum et justorum, qui custodierunt mandata Dei, erunt liber eos condemnans. Mortui judicati sunt, libris apertis, Apoc. XX. Sed plus est, quia aliud exercebunt. Unde in Ps. CXLIX, 6: *Gladii ancipites in manibus eorum.* Quomodo ergo judicabunt? Videte. Erit judicium mentale, quia virtute divina fiet quod singulis ad memoriam omnia peccata sua reducantur. Unde deceptus fuit Lactantius qui ponit resurrectionem fieri ante judicium per mille annos. Istud ergo erit mentale judicium, quia per virtutem divinam reducentur ad memoriam ea, quæ fecit unusquisque. Sed non est inconveniens quod aliquis recipiat ab aliquo lumen aliquod, quia angeli a Deo recipiunt, et homines ab angelis; ideo non est mirum quod homines illuminentur ab Apostolis qui pleni erunt; ideo non solum judicabunt, sed etiam quoddam lumen ab eis alii justi recipient. Sed differenter Christus et Apostoli, quia Christus auctoritate, illi vero sicut promulgatores: sicut lex per angelos data est, sic et executio judicii fiet per angelos, quia ecce angeli dicuntur (Job XXXVI, 6: *Pauperibus judicium dabitur*) qui justitiam secuti sunt, et omnia dimiserunt.

Et quare judicabunt? Una ratio, quia peccata de mundo sunt. Unde illi qui debent judicare, debent esse de extra mundum, et tales sunt Apostoli et apostolici viri; unde Jo. XV, 9: *Elegi vos de mundo.* Item dicit Philosophus quod virtuosus est judex omnium hominum, sicut gustus omnium gustabilium. Sicut ergo qui vult aliquid gustare, dat ad gustandum ei qui habet gustum sanum: sic cum virtuosus habeat gustum sanum, ideo ipse regula est omnium actuum; ideo perfecti viri ut regula judicabunt. Item alia ratio, quia sunt alieni a mundo, ideo magis ferventer sequuntur Christum. Isti ergo debent magis judicare, quia de rebus contemplandis incalescunt; Ps. XXXVIII, 4: *Con-*

xaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis. Ideo etiam quia magis assueti, sunt magis ferventes. Item quia erant pauperes et magis abjecti, sed meritum abjectionis est exaltatio; ideo exaltabuntur. Ideo dicit, *Sedebitis judicantes* etc.

Sed numquid Judas judicabit? Non, quia istæ promissiones semper sunt sub conditione; ideo Dominus dicit, *Vos qui secuti estis me* etc. Unde qui secutus fuerit, et perseveraverit, judicabit etc.

Sed si isti judicant, quid faciet Paulus? Si jam sedes plenæ sunt, ubi ergo Paulus? Augustinus dicit quod per duodecim significatur universitas, quæ per septem volvitur. Numerus ergo duodenus fit ex multitudine septem, quia septenarius numerus consistit ex tribus et quatuor, et ter quatuor sunt duodecim, vel quater tria; ideo per istum numerum significatur universitas electorum.

Et omnis qui reliquerit domum vel fratres etc. Posito præmio Apostolorum, hic ponitur aliorum: et sunt hic quæstiones.

Prima, quare Apostolis nihil temporale promisit, aliis vero aliquod temporale, quia *centuplum accipiet* etc. Et hoc patet, quia in Marco habetur quod centuplum in præsenti. Secundum Chrysostomum promissum fuit Apostolis aliquod temporale, quia judicium in Ecclesia Dei, ut prius dictum est. Vel aliter, quia allicitur unusquisque secundum illud ad quod afficitur. Unde qui dimisit mundum et ea quæ sunt in mundo, non alliciunt eum ea quæ sunt in mundo; sed alii, qui alligati sunt rebus sæcularibus, alliciuntur per eas. Ideo Apostolis, quia totum dimiserant, nihil temporale promisit; sed aliis, quia habent affectum ad temporalia; ideo Apostolis judicium promisit. Vel, secundum Origenem, quod dictum est, *In regeneratione*, hoc est præmium eorum, qui omnia reliquerunt propter Christum.

Sed posset aliquis dicere: Nolo omnia propter te dimittere, sed dimittam unam domum, vel unum agrum etc. Dico quod si aliquid relinquis, aliquid habebis; sed si omnia, judex eris.

Sed est alia quæstio. Dixit *Domum*, et de hoc non est dubium; sed dicit, *Patrem aut matrem* etc. Qui jubet dimitti patrem aut matrem, jubet peccatum. Item ipse præcepit quod non dimittatur uxor, quod honorentur parentes

Dicendum quod in istis duo considerantur. Naturalis affinitas; et hæc non est contemnenda, sed bene faciendum est eis si indigent. Aliquando vero retrahunt a servitio Dei: unde tunc sunt sicut membrum scandalizans, et tunc abscindendum est illud membrum; et ideo præcepit hæc relinquere. Item alia ratio, quia Dominus prævidit tempus futuræ persecutionis, quod insurgeret frater contra fratrem; ideo vult hominem separari ab eis.

Alia quæstio est cum dicit, *Centuplum accipiet* etc, quomodo intelligatur. Quidam dixerunt quod sancti resurgent ante judicium per mille annos, et tunc Christus habebit regnum completum: et tunc qui dimisit domum, habebit centuplum. Hieronymus improbat, quia non habebit centum patres etc. Item turpitudo significatur, quia non habebit centum uxores. Ideo dicit Augustinus quod intelligitur quoad spiritualia. Unde nos elegit Dominus pauperes in hoc mundo et hæredes regni: unde intelligitur gratia Dei, quæ ponderat omni eo quod dimittis, et in infinitum; ideo ponit finitum pro infinito. Unde, *centuplum accipies*, idest aliquid quod valet centuplum. Origenes dicit quod etiam ad litteram est intelligendum. Tu dimittis agrum, ex providentia Dei erit quod invenies multos ad servitium tuum; unde conveniet eis illud II Cor. VI, 10: *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes.* Item fratres invenies, idest omnes viros spirituales. Item præter hanc, *vitam æternam;* Jo. X, 27: *Oves meæ vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vitam æternam do eis.*

Consequenter introducitur inciens, *Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi.* Illi qui relinquunt aliquid propter Christum, vel omnia, si negligenter vivant, habebuntne istud præmium? Dico quod non, quia imperfecte assumpserunt, et non erunt primi, sed novissimi. Vel aliter, quia possent dicere: *Vos qui reliquistis omnia* etc. judicabimus sic. Qui per superbiam elati erant primi, sunt novissimi. Origenes dicit quod potest intelligi de his qui veniunt ad Christum, et tepide vivunt;

post veniunt alii ferventes, et fervore suo transcendunt alios. Vel primos vocat qui ex Christianis natisunt, qui novissimi facti sunt respectu aliorum qui fuerunt ex gentibus vel Judæis. Vel potest referri ad homines, vel angelos; quia qui primi sunt in ordine angelorum, facti sunt novissimi per culpam; et novissimi, idest homines, fient primi et superiores.

CAPUT XX

1. Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam vidit alios stantes in foro otiosos, et dixit illis: Ite et vos in vineam meam, et quod justum fuerit, dabo vobis. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa horam sextam et nonam, et fecit similiter. Circa undecimam vero exiit, et invenit alios stantes, et dicit illis: Quid hic statis tota die otiosi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite et vos in vineam meam. Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, et redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos. Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem et primi arbitrati sunt quod plus essent accepturi; acceperunt autem et ipsi singulos denarios. Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias, dicentes: Hi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et æstus? At ille respondens uni eorum dixit: Amice, non facio tibi injuriam. Nonne ex denario convenisti mecum? Tolle quod tuum est, et vade. Volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

2. Et ascendens Jesus Jerosolymam, assumpsit duodecim discipulos secreto, et ait illis: Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis, et condemnabunt eum morte, et tradent eum gentibus ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum, et tertia die resurget. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans, et petens aliquid ab eo. Qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram in regno tuo. Respondens autem Jesus dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Dicunt ei: Possumus. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo. Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus. Jesus autem vocavit eos ad se, et ait: Scitis quia principes gentium dominantur eorum, et qui majores sunt, potestatem exercent inter eos? Non ita erit inter vos: sed quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister: et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus. Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis. Et egredientibus illis ab Jericho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus viam audierunt quia Jesus transiret, et clamaverunt dicentes: Domine, miserere nostri, fili David. Turba autem increpabat eos ut tacerent. At illi magis clamabant dicentes: Domine, miserere nostri, fili David. Et stetit Jesus, et vocavit eos, et ait: Quid vultis ut faciam vobis? Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri. Misertus autem eorum Jesus tetigit oculos eorum. Et confestim viderunt, et secuti sunt eum.

1. Supra Dominus egit de perventione, ad regnum per viam communis salutis, et per viam perfectionis; et quia quidam credunt indebite pervenire, ideo repelluntur. Et primo illi qui intendunt venire propter temporis antiquitatem; secundo qui propter carnis originem. Secunda ibi, *Et ascendens Jesus Jerosolymam* etc. Primum ergo proponitur sub parabola patrisfamilias et conductorum. Primo ponit parabolam; secundo concludit id ad quod prodest parabola, ibi, *Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi.* Parabolas duas habet partes. Primo agit de conductione; secundo de remuneratione. Secunda ibi, *Cum sero autem factum esset* etc. Circa primum ponuntur quatuor conductiones, quæ sunt invitationes operariorum ad operandum. Secunda ibi, *Et egressus circa horam tertiam* etc. Tertia ibi, *Iterum autem exiit circa horam sextam* etc. Quarta ibi, *Circa undecimam vero exiit.* Circa primum tria tangit. Primo tangitur conducens; secundo ponuntur conducti; tertio modus conducendi. Secunda ibi, *Qui exiit primo mane conducere operarios.* Tertia ibi, *Conventione autem facta* etc. Iste paterfamilias Deus est, cujus familia est totus orbis, sed specialiter creatura rationalis: et dicitur paterfamilias ex similitudine gubernationis; Sap. XIV, 3: *Tu autem, pater, gubernas omnia sapientia. Qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam.* Hic agit de conductis. Primo quæritur quæ sit vinea, qui operarii,

quare conducti. Quid sit vinea ista. Secundum Chrysostomum justitia est, et quot virtutes producit, tot palmites emittit; Cant. VIII, 13: *Vinea mea coram me est.* Gregorius: " Per vineam significatur sancta Ecclesia. „ Is. V, 7: *Vinea Domini exercituum domus Israel est.* Et diversi palmites. Operarii vero sunt qui ab Adam descenderunt, unde omnes homines; Genes. cap. II, 15: *Posuit Dominus Adam in paradiso ut operaretur et custodiret illum.* Debet enim unusquisque operari justitiam, et excolere eam, et habere curam de proximo; Eccli. XVII, 12: *Deus mandavit unicuique de proximo suo.* Spiritualiter prælati sunt operarii; Is. LXI, 3: *Et vocabuntur in ea fortes justitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.* Dicuntur autem conducti, qui pro merito operari debent, et quasi mercenarii; Job VII, 1: *Militia est vita hominis super terram, et sicut mercenarii dies ejus.* Sicut enim mercenarius non statim accipit mercedem, sed expectat, sic nos in vita ista. Sed ad hoc quod sit bonus mercenarius, oportet quod laboret ad commodum domini sui: sic si laboremus in vinea Ecclesiæ, totum referre ad Deum debemus. Unde I Cor. X, 31: *Omnia ad gloriam Domini facite.* Item primo excolit, et post comedit: et sic oportet quod primo excolamus et præparemus aliorum salutem, post temporalia quæramus; sup. VI, 33: *Primum quærite regnum Dei, et omnia hæc adjicientur vobis;* Luc. XVII, 8: *Præcinge te, et ministra mihi, donec manducem et bibam, et post hæc tu manducabis et bibes.* Item tertio requiritur quod tota die occupetur in labore: sic cultor vineæ Domini modicum tempus expendat in his quæ ad ipsum pertinent; sed necessarium est quod expendamus totum tempus in servitio Dei; I ad Cor. cap. XV, 58: *Abundantes in opere Domini semper.* Item verecundatur apparere coram domino nisi bene fecerit, sic etiam non debet hic apparere coram Domino nisi cum opere bono; Exod. XXIII et XXXIV, 20: *Non apparebis coram me vacuus* Sed videamus quid sit mane. Totum tempus hujus sæculi est unus dies; Ps. LXXXIX, 4: *Mille anni tamquam dies hesterna quæ præteriit.* Diversæ horæ sunt diversæ ætates. Prima ab Adam usque ad Noe, et in illo tempore monuit Dominus et per nuntios, et per apparitiones ire in vineam justitiæ. Vel potest dici quod tota vita hominis est unus dies. Mane hujus diei est pueritia. Pueritia enim virens est sicut herba; unde aliqui vocantur a pueritia, sicut vocati sunt a pueritia Jeremias, Daniel et Joannes Baptista. Ideo dicit: *Qui exiit primo mane* etc.

Consequenter determinatur de modo conductionis: unde dicit, *Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno.* Per denarium istum significatur vita æterna, quia denarius ille valebat decem denarios usuales. Item habebat impressam similitudinem regis. Unde quod significatur per istum denarium, consistit in observatione decalogi; supra XIX, 17: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Item habet similitudinem Dei; I Jo. III, 2: *Cum apparuerit, similes ei erimus.*

Consequenter agit de secunda conductione, *Et egressus circa horam tertiam* etc. Si accipiamus diem unum totum sæculum, sicut prima hora significat tempus ab Adam usque ad Noe, sic secunda a Noe usque ad Abraham. Antequam promissiones factæ sint de Christo, tunc per angelos monuit multos, et habuit multos etiam qui monebant alios. Sed si ad vitam unius hominis, hora tertia est adolescentia, quia sicut hora tertia diei sol incipit calescere, sic in adolescentia incipit irradiare sol intelligentiæ. Item incipit tunc calere; Jac. I, 11: *Exortus est cum ardore.* Et istos invenit *in foro et otiosos.* Istud forum, secundum istud, est vita præsens. Forum autem dicitur locus in quo litigatur; forum dicitur, in quo venditur et emitur, et significat vitam præsentem, quæ litigiis plena est, emptione et venditione; I Joann. V, 19: *Mundus totus in maligno positus est.* Et isti otiosi erant, quia jam partem vitæ suæ amiserant: dicuntur enim otiosi non solum qui male faciunt, sed etiam qui bonum non agunt. Et sicut otiosi non consequuntur finem, sic nec isti. Finis hominis est vita æterna; qui ergo operatur eo modo quo debet, habebit eam, si otiosus non fuerit; Eccli. XXXIII, 29: *Multa mala docuit otiositas. Et dicit eis: Ite et vos in vineam meam.* Quia Deus secundum justitiam retribuit; I Reg. XXVI, 23: *Deus retribuet secundum justitiam.* Cum istis non convenit de denario. Quare cum

primis, et non cum istis? Ratio est secundum quod refertur ad ætatem sæculi. Quia Adam peccaturus erat, ideo posset excusari si non scivisset suam remunerationem; sed scivit, quia gustavit. Item ei, qui meliores habet sensus suos, magis innotescit veritas. Cum ergo sensus meliores Adam habuerit, verius ei innotuit. Sed cum aliis non convenit, quia semper plus quam promittat solvit. Is. LXIV et I Cor. II, 9: *Oculus non vidit absque te, quæ præparasti diligentibus te.* Item primi conducti fuerunt ad totam diem. Ergo totam mercedem debent habere; ideo promittitur eis denarius diurnus, qui erit plena merces. Sed aliter non dat totam Deo; ideo non convenit cum eo, quia poterat esse quod ferventius operabitur, et sic magis retribuetur: vel ita negligenter, quod non merebitur; ideo dicit, *Et quod justum fuerit dabo vobis:* quia si recuperent tempus amissum, habebunt mercedem plenam; I ad Cor. cap. III, 13: *Uniuscujusque opus manifestum erit, dies Domini declarabit.* Item primos invitavit ad eundum, sed isti spontanee iverunt; quia in pueris non est discretio, ideo si faciant aliquod bonum, plus videtur esse a Spiritu sancto, quam a discretione; sed in adolescentia homo movetur proprio consilio. Item de primis dicitur quod misit eos; de istis quod spontanee iverunt.

Iterum autem exiit circa horam sextam et nonam. Secundum quod dies dicitur sæculum, sic hora sexta fuit ab Abraham usque ad David, et nona a David usque ad Christum. Sed quare conjungit duas horas? Quia tunc fuit populus distinctus, scilicet judaicus et gentilis. Unde potest dici quod hora sexta est juventus, quia sicut in medio die est sol in sui perfectione, sic homo in juventute. Nona autem hora est senectus: et conjungit istas duas, quia idem est modus vivendi in utraque.

Circa vero undecimam horam exiit. Ponitur quarta conductio: et tria facit. Primo reprehendit; secundo excusat; tertio invitantur. Secunda ibi, *Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit.* Tertia ibi, *Ite et vos in vineam meam.* Dicit ergo, *Circa undecimam vero horam exiit.* Nona hora est tempus Christi. Unde I Jo. II, vers. 18 dicitur: *Filioli, novissima hora est.* Et ad Hebr. I, 1: *Olim loquens Deus patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio.* Is. LII, 6: *Ecce ego qui loquebar, adsum.* Vel potest dici senium, sive decrepita ætas, quia quidam in peccato perdurant usque ad ætatem decrepitam. Ps. LXXXIX, 6: *Vespere decidat, induret et arescat. Et invenit alios stantes.* Alios invenit in foro, istos non. Ratio est, secundum Philosophum, quia differentia est inter adolescentes et senes, quia adolescentes toti sunt in spe, senes non in spe, sed in memoriis. Unde illi in foro inveniuntur primi quasi volentes acquirere; isti autem inveniuntur stantes, quasi non volentes acquirere, sed acquisitum observare. Item vidit primos, et non increpavit; istos autem vidit, et increpavit, quia primi adhuc infirmi sunt, et dominantur passiones in eis, ideo excusandi sunt, quod non expendunt tempus in servitio Dei: sed senes abundant sensibus, ideo ipsos increpat, *Quid hic statis tota die otiosi?* Prov. XII, vers. 11: *Qui sectatur otium, stultissimus est;* et XXVIII, 19: *Qui sectatur otium, implebitur egestate.* Sequitur eorum excusatio, *Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit.* Si referamus ad statum sæculi, sic isti significant gentilem populum, qui non serviunt Deo, sed idolis. Sed excusantur, quia prophetas non habuerunt sicut Judæi; unde Ps. CXLVII, 20: *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis.* Vel secundum quod refertur ad ætatem hominis, significatur quod quibusdam non datur occasio revertendi ad Deum usque ad senium. Et ratio est, quia omnia tempus habent. Vel potest contingere ex dispensatione divina, quia *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum,* Rom. cap. VIII, 28. Unde novit Dominus quod si ante vocasset eos, non stetissent. Tunc ergo conducuntur, quando consentiunt, et efficaciter magis resurgunt; unde dicit, *Ite et vos in vineam meam.* Unde licet sint decrepiti, vult tamen omnes salvos fieri, I ad Tim. cap. II. Item primis præmium promisit, istis non, quia illis debebatur, quia mane servierunt ei; istis autem debetur ex sola misericordia. Sap. cap. IV, vers. 13: *Consummatus in brevi complevit tempora multa.*

Cum sero factum esset etc. Hic agit de remuneratione. Et ponitur primo

remuneratio; secundo murmuratio; tertio responsio. Circa primum duo facit. Primo ponitur tempus; secundo persona committens; tertio persona cui committitur. Tempus ponitur, *Cum sero factum esset* etc. Et potest intelligi vel de fine ætatis, vel de fine sæculi. Psal. XXIX, 6: *Ad vesperum demorabitur fletus*, quia deficit lux mundi. Et dicitur *Sero*, quia in mundo isto fiet judicium. *Dixit dominus vineæ procuratori suo.* Dominus est tota Trinitas; *dixit procuratori*, Christo. Et datur ei potestas resuscitandi, potestas judicandi, et tangitur ordo judicii. Tangitur potestas, *Voca operarios*, idest mortuos resuscita; Jo. cap. v, 28: *Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei.* Potestas judicandi, *Redde illis mercedem*, idest sis judex; unde dat potestatem judicandi; Jo. v, 27: *Dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Consequenter tangitur ordo, *Incipiens a novissimis usque ad primos.* Et hoc potest retorqueri ad ætatem sæculi. *Incipiens a novissimis*, scilicet ab his qui sacramentis imbuti sunt. Unde major gratia eis data est, quam primis; Ephes. III, 5: *Aliis generationibus non est agnitum, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus.* Unde abundantius collata fuit eis, licet aliqua persona in veteri Testamento habuerit quoad aliquid majorem gratiam; Jo. VII, 39: *Nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus*, non quia non datus fuerit Spiritus sanctus, sed quia tunc abundantius. Vel potest retorqueri ad ætatem hominis, quia qui in decrepita sunt ætate, citius moriuntur, et citius remunerantur. Vel potest esse quod ex fervore recuperent rem prius amissam, ut legitur de latrone. Quantum ad utrumque dicit Chrysostomus, quod illud homo facit liberalius quod facit ex misericordia, quam quod alio modo; ideo designatur quædam gratificatio et gaudium; Luc. XV, 10: *Gaudium est in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente.* Deinde sequitur executio, *Cum venissent qui circa undecimam horam venerant*, vel Christiani, vel homines in decrepita ætate, *receperunt singulos denarios.* Apostolus I Cor. cap. III, 8: *Quilibet propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. Venientes autem et primi* (non retorqueatis ad tempus sæculi, quia Judæi) *arbitrati sunt quod plus essent accepturi*, eo quod plus habebant in alio sæculo. *Acceperunt autem et illi singulos denarios*, quia singulas stolas habuerunt.

Sed quid est? Nonne omnes æqualiter habebunt gloriam? Dico quod quantum ad aliquid erit par retributio, quantum ad aliquid non: quia beatitudo potest considerari quantum ad objectum, et sic est una omnium beatitudo: vel quantum ad participationem objecti, et sic non omnes æque participabunt, quia non ita clare videbunt; Jo. XIV, 2: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Et est simile sicut si multi vadant ad aquam, et unus ferat majus vas quam alter: fluvius totum se exponit, non tamen omnes deferunt æqualiter: sic qui animam habet caritate magis dilatatam, magis accipiet etc. Eccli. XI, 24: *Benedictio Dei in mercedem justi festinat, et in honore veloci processus illius fructificat.*

Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias dicentes: Hi novissimi una hora fecerunt etc. Supra posita est remuneratio, hic ponitur quorumdam murmuratio.

Sed hic est quæstio duplex, quia dicit quod accipientes singulos denarios murmurabant. Per denarium intelligitur vita æterna. Est ne credendum quod accepta remuneratione aliquis murmuret? Non enim videtur, quia tunc esset ibi peccatum, ut habetur I ad Cor. X, 10: *Neque murmuraveritis.*

Chrysostomus dicit quod non est vis facienda in eo quod dicitur, sed propter quod dicitur. Unde intelligendum est quod tanta erit remuneratio, quod si possibile esset, murmurarent. Vel potest intelligi in mundo isto. Gregorius dicit quod ista murmuratio nihil aliud est quam remunerationem differri, quia sancti qui ultimo venerunt statim receperunt præmium, sed primi diu expectaverunt; unde II ad Cor. VI, 13: *Eamdem habentes remunerationem tamquam filiis dico, dilatamini et vos* etc. Unde illi murmurant; quia statim non acceperunt; isti autem non, quia statim. Hilarius et Hieronymus dicunt sic: Aliquando Scriptura loquitur de toto numero populi, aliquando ex persona bonorum, aliquando malorum, ut dicitur Jer. XXVII quod omnis populus insurrexit in eum, et omnis populus liberavit.

Hic accipitur omnis populus pro parte populi. Sic in primo tempore aliqui fuerunt boni, et non omnes; ideo attribuitur aliquid ratione bonorum, aliquid ratione malorum, non quod tunc, sed ante murmurabant, quia populus Judæorum murmuravit contra gentilem, quod æquaretur ei.

Est et alia quæstio. Quid est quod dicit, *Qui portavimus pondus diei et æstus?* quia non portaverunt, nisi quantum vixerunt, et moderni similiter. Quid ergo est quod dicitur?

Tripliciter respondetur. Prima responsio est, quod spes quæ differtur, affligit animam. Aliqui in principio mundi fuerunt qui portaverunt pondus, quia sciverunt suam retributionem differri; ideo dicuntur portasse pondus diei. Vel potest referri ad Judæos, qui portaverunt pondera legis, de quo pondere dicit Petrus Act. cap. xv, vers. 10: *Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri portare potuimus.* Gentiles autem tale pondus non portaverunt, quia legi subjecti non fuerunt. Vel, secundum Gregorium, quia primi homines longiori tempore vixerunt, unde vivebant nongentis annis, ideo gravius pondus tulerunt.

At ille respondens uni illorum dixit. Hic ponitur reprehensio. Et primo ostendit suam justitiam, et suam misericordiam: secundo remunerationis æquitatem. Circa primum tria. Primo negat injustitiam; secundo inducit pactum; tertio inducit retributionem factam. Dicitergo, *At ille respondens uni illorum;* et adde, et omnibus, quia omnes unam causam habebant; *dixit, Amice.* Amicum vocat, quia ipsum ad se traxerat. Deut. iv, 37: *Elegit semen eorum post eos. Non facio tibi injuriam,* quia quod meum est, do isti, non quod tuum est, ideo non facio tibi injuriam. Job viii, 3: *Numquid Omnipotens subvertit judicium?* Deinde commemorat pactum, *Nonne ex denario convenisti mecum?* idest pro salute consequenda. Gen. c. xv, 1: *Ego Dominus merces tua magna nimis. Tolle quod tuum est,* idest quod ex promissione mea habes, *et vade,* in gloriam, II ad Tim. i, 12: *Scio cui credidi, et certus sum, quia potens est depositum meum servare in illum diem.* Quidam exponunt sic: *Tolle quod tuum est,* idest damnationem pro murmure, *et vade,* in ignem æternum. Sed hoc non potest esse, quia dicit quod acceperunt singulos denarios. Consequenter ponit misericordiam impensam dicens, *Volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi.* Et circa hoc duo facit. Primo ponit misericordiam; secundo facultatem miserendi: *Volo autem huic novissimo,* idest gentili, *dare sicut et tibi.* Ad Rom. iii, 9: *Quid ergo? Præcedimus? Nequaquam.* Sed possent isti dicere, Tu non potes. Immo dicit: *Aut non licet mihi quod volo facere?* quia licet unicuique facere voluntatem suam de suo. Si enim esset debitor alterius, non liceret ei facere, similiter si esset sub altero; sed ipse est dominus, ideo potest plus dare. Balivus enim non potest dare aliquid, nisi secundum merita; rex autem potest sine meritis; sic Deus, qui est omnium dominus, potest; Psal. cxiii, 11: *Omnia quæcumque voluit fecit;* ad Rom. ix, 19: *Voluntati ejus quis resistit?* Hic notandum quod in eo quod ex misericordia datur, non est acceptio personarum, quia de eo quod pure meum est, possum dare cui volo absque acceptione personæ. Unde dicit, *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* Constat quod murmur præcedens non fuit ex defectu domini, sed ex misericordia alii impensa, ideo ex misericordia et bonitate; sed nequam est proprie, qui de bonitate dolet: ideo dicit, *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* eo quod circa te justitiam ostendi, circa alterum misericordiam? Constat autem istud esse ex bonitate. Et supra vi, 22: *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit.* De bonitate Domini in Psal. lxxii, 1: *Quam bonus Israel Deus his qui recto sunt corde!*

Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Hic concludit id pro quo tota parabola inducta est. Et primo ponit conclusionem; secundo removet falsam opinionem. Dicit, *Sic erunt novissimi primi.* Dupliciter potest legi secundum Chrysostomum, idest novissimi primis æquabuntur, ita quod non erit differentia; et hoc respondet huic quod dictum est, quod singuli receperunt singulos denarios: nec erit differentia secundum tempus. Vel aliter, idest illi qui sunt novissimi, erunt primi; Deuter. c. xxviii, vers. 44: *Advena erit super te, et erit in caput, tu in caudam.* Vel aliqui qui erant primi, propter negligentiam fient novissimi: et hoc præcedenti respondet, quia inceperunt a novissimis.

Sed posset aliquis dicere: Nonne omnes primi salvabuntur? Dicit: *Multi sunt vocati, pauci vero electi*, quia qui fide creduut, omnes vocati sunt; sed illi electi, qui bona opera faciunt, et isti sunt pauci, ut supra VII, 14: *Arcta est via, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam.*

2. In parte præcedenti repulit Dominus intendentes venire ad gloriam propter temporis antiquitatem; hic repellit eum, qui intendit venire propter carnis originem. Primo ergo ponitur occasio petitionis; secundo petitio; tertio responsio. Occasio fuit denuntiatio passionis Christi. Et primo denuntiat locum; secundo passionem; tertio resurrectionem. Dicit, *Et ascendens Jesus Jerosolymam* etc. Supra XIX dictum est, quod relicta Galilæa venit in Judæam, et non statim ascendit Jerosolymam, sed postmodum imminente passione; unde dicit, *Et ascendens*, idest cum erat in promptu ascendendi. Jerosolyma erat locus altus. *Accepit duodecim discipulos secreto* etc. Et quare dicit *Secreto?* Propter duo. Primo quia magna eis ostendere volebat, ideo omnibus non erant communicanda; sup. XIII, 11: *Vobis datum est nosse mysterium regni cœlorum.* Item propter vitandum scandalum, quia viri qui nondum perfecti erant, aversi fuissent ab eo, si audissent mortem ejus; mulieres provocatæ fuissent ad lacrymas. Item sciendum quod Judas nondum malum conceperat; ideo Dominus eum a societate non repulit. *Et ait illis: Ecce ascendimus Jerosolymam* etc. Hic notatur firmitas sui propositi, unde *Ecce*, idest sum in eodem proposito, et in eadem voluntate, quia non mutor; Eccli. c. XXVII, 12: *Stultus ut luna mutatur, sapiens autem in sapientia manet sicut sol.* Item propria voluntate; Isa. LIII, 7: *Oblatus est, quia ipse voluit.* Tangit locum, quia *Jerosolymam;* Lucæ XIII, 33: *Non capit prophetam perire extra Jerusalem.* Et quare? Quia erat locus legalis et sacerdotalis: et utrumque conveniebat Christo; quia sicut sacerdos verus debebat immolare pro populo, sic et Christus hostiam obtulit pro mundo. Item per passionem regnum acquisivit. Item Jerosolyma interpretatur visio pacis; ad Coloss. I, 20: *Pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt.* Consequenter prænuntiatur passio. Et frequenter commemoravit suam passionem, ut eam reduceret ad memoriam. Et tangit tria ad passionem pertinentia. Quia passus est a discipulo traditionem, *Et Filius hominis tradetur*, scilicet a discipulo. De ista traditione habetur infra XXVII, 10 et in Psal. XL, 10: *Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem.* Item a principibus sacerdotum et scribis condemnationem; unde, *Et condemnabunt eum morte;* Job XXXIV, 17: *Quomodo tu eum, qui justus est, in tantum condemnas?* Sap. c. II, 20: *Morte turpissima condemnemus eum. Et tradent eum gentibus*, quia Judæi in manus gentium eum tradiderunt; unde dixit Pilatus (Jo. XVIII, 35): *Gens tua et pontifices tui tradiderunt te mihi.* Et tria tangit quæ fecerunt ei, contra tria quæ maxime appetunt homines, scilicet honorem, quietem et vitam. Contra honorem, illusus est; unde dicit, *Ad illudendum;* Jer. XX, 7: *Factus sum in derisum tota die;* et in Ps. XXXVII, vers. 12: *Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt.* Contra quietem, flagellatus est; unde, *Ad flagellandum;* Isa. L, 6: *Faciem meam dedi percutientibus, et genas meas vellentibus* Item contra tertium, occisus; unde, *Et crucifigendum;* ad Phil. II, 8: *Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Deinde agit de resurrectione, *Et tertia die resurget.* Hoc autem fecit Deus Pater; unde Act. c. II, 24: *Quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. Et tertia die.* Secundum Augustinum significatum est quod suum simplum destruxit nostrum duplum; Osee VI, 3: *Vivificabit nos post duos dies, et die tertia suscitabit nos.*

Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi. Hic ponitur petitio occasionata. Et primo ponitur petitio in generali; secundo explicatur, ibi, *Ait illi* etc. Dicit ergo: *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi.* Filii isti fuerunt Joannes et Jacobus, mater eorum fuit Salome: unde Salome nomen est mulieris. In Marco habetur quod filii petierunt, hic habetur quod mater; sed verum est quod mater petiit inducta a filiis. *Adorans*, quia cum humilitate petiit: sciebat enim quod semper Deo placet humilis deprecatio; Psal. CI, 18: *Respexit in orationem humilium.* Et Judith IX, 1: *Et prosternens se Domino, clamabat ad*

Dominum. Et petens aliquid, dari, *ab eo:* idest rogo te ut des id quod volo. Et hæc petitio non est admittenda, et qui hoc concedit, fatue concedit. Legitur de Herode, quod istud concessit filiæ Herodiadis, et non revocavit; Salomon autem matri concessit; sed quia sapiens fuit, incautum promissum revocavit. Ideo Christus sapientior his noluit concedere nisi exprimeretur; supra XII, 42: *Et ecce plusquam Salomon hic.* Ideo sequitur explicatio petitionis, *Et ait illi: Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram, in regno tuo.*

Sed est quæstio, unde hæc mulier hoc conceperat. Audierat de passione et resurrectione, unde aliquid carnale conceperat, quod statim cum gloria deberet esse in Jerusalem; ideo petere voluit filiis suis eminentiam. Item audierat quod duodecim erant judicaturi; ideo præponere suos volebat, unde ad litteram intelligebat. Et sciendum quod Jacobus et Joannes magis honorabantur a Christo post Petrum; ideo Petrum voluerunt excludere. Aliter dicit Chrysostomus, quod ista petiit aliquid spirituale, et in hoc fuit laudanda, quia matres plus petunt temporale quam spirituale; unde mater si videat filium peccantem, non tantum dolet, quantum si videt infirmantem. Unde per dexteram spiritualia significantur, terrena per sinistram. Vel possumus intelligere per dexteram et sinistram activam vitam et contemplativam; ideo petit istos perfici in utraque vita; Cant. II, 6: *Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.*

Respondens autem Jesus dixit. Hic ponitur responsio; deinde murmur aliorum, ibi, *Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus.* Et circa primum tria facit. Primo increpat eorum stultitiam; secundo examinat eorum promptitudinem, ibi, *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* tertio repellit petitionem, ibi, *Sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis.*

Sed quid est? Ipsi non petebant, sed mater. Novit Dominus quod illa petebat inducta ab illis, ideo eis respondet, sicut supra XVI, 23 dixerat Dominus Petro: *Nescis quid dicis.*

Nescitis quid petatis; quasi dicat: Temporalia non debetis petere, sed excellentiam spiritualem. Vel si intelligerent spirituale, petebant quod super omnem creaturam haberent eminentiam, quia sedere a dextris nulli creaturæ convenit, ut habetur ad Hebr. I, 13: *Ad quem angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis?* Unde sedere a dextris excedit omnem creaturam. Vel aliter, secundum Hilarium: *Nescitis quid petatis;* quia jam concessi vobis quod petitis, quia dictum est supra XIX, 28: *Sedebitis super sedes duodecim* etc. Vel aliter: *Nescitis*, quia vocavi vos ad dexteram, et vos petitis quod unus sit ad sinistram? Vel diabolus sicut per mulierem ad sinistram traxerat hominem, volebat istos per mulierem reducere ad sinistram; sed hoc non potuit, ex quo salus per mulierem facta est. Vel *nescitis*, quia de præmio contenditis sine merito præcedente. Ideo considerare debetis, quod ad præmium non venitur nisi per meritum; ideo volo vos primo examinare si potestis pati etc. Unde dicit: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Hic examinat eos, et provocat eos ad passionem leviter, quia passionem nominat calicem. De isto dicitur in Psal. CXV, 13: *Calicem salutaris accipiam;* et sequitur: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus.* Et dicitur calix, quia inebriat. Item dicit, *Quem ego bibiturus sum;* I Petr. II, 21: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia ejus. Dicunt ei: Possumus.* Et quare sic respondent? Propter tria. Primo ex amore ad Christum, quia ita adhærebant Christo, quod mors eos ab ipso separare non posset, sicut dixit Petrus infra XXVI, 35: *Et si oportuerit me mori tecum, non te negabo.*

Item ex ignorantia, quia vires suas non considerabant, quia quibus aliquando ante factum videtur leve, in ipso actu deficiunt. Item dixerunt ex cupiditate assequendi quod petierant. Unde credebant statim assequi quod petebant, ideo statim concedunt, *Possumus* hoc ex cupiditate.

Consequenter repellit petitionem. Et primo futuram passionem prænuntiat; secundo respondet ad petitionem. Dicit ergo, *Calicem meum bibetis.*

Sed quid est? Verum est quod Jacobus bibit; unde in Act. XII, 2: *Occidit autem Jacobum fratrem Joannis gladio.*

Sed Joannes est mortuus sine calice passionis.

Sed dicendum quod non bibit usque ad mortem, sed flagellatus fuit, in oleo positus, et relegatus. Item multas pœnas passus est, et sic non fuit immunis a potu calicis.

Sedere autem ad dexteram. Hic respondet ad petitionem gloriæ. Si dixisset Dominus, Dabo vobis, tristati essent alii. Si negasset, ipsi effecti essent tristes; ideo dixit, *Sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis; sed quibus paratum est a Patre meo.* Ex hoc loco argumentati sunt Ariani, quod non est æqualis dignitas Patris et Filii. Hieronymus et alii exponunt quod ipse dat cum Patre. Unde vult dicere, *Non est meum dare vobis;* quasi dicat, Eminentia dignitatis non datur personæ, sed merito, et hoc secundum prædestinationem divinam. I Cor. c. II, 9: *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ præparavit Deus diligentibus se.* Joann. c. XIV, 3: *Si abiero, et paravero vobis locum* etc. Unde ex quo parat Pater, et ipse. Vel *non est meum dare vobis,* sine meritis. Sed personis ex merito acquirentibus, sed meum ex prædestinatione, quæ est mihi a Patre meo. Et Augustinus sic: Salome erat soror matris Christi: et quia credebant impetrare per personam magis conjunctam, ideo credebant quod deberet eis dare, quia conjuncti ei erant secundum carnem. Sed in ipso in una persona erant duæ naturæ; unde dicit, *Non est meum,* scilicet secundum potestatem quam habeo a Patre, ideo dabo secundum quod disposuit Pater meus.

Audientes decem indignati sunt de duobus fratribus. Supra Dominus repressit indiscretam petitionem discipulorum; hic ponit indignationem aliorum. Et primo ponitur indignatio; secundo reprimitur verbo; tertio facto. Secunda ibi, *Jesus autem vocavit eos ad se, et ait;* tertia ibi, *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.* Considerandum quod sicut ex quadam elatione duo fratres superiores esse volebant, sic ex quadam elatione isti indignati sunt. Prov. I, 10: *Inter superbos semper sunt jurgia.*

Sed quare de duobus fratribus? Quia non ipsi petierunt, sed mater. Sed intellexerunt discipuli ex verbis Domini quod mater petierat ad vocem eorum.

Sed quare non ante sunt indignati? Dicit Chrysostomus quod reverebantur magistrum, unde expectabant sententiam Domini; sed quando audierunt magistrum reprehendentem, tunc indignati sunt.

Consequenter reprehendit eos. Et primo ponit in medium exemplum Gentilium; secundo docet exemplum non esse sequendum, ibi, *Scitis quia principes gentium dominantur eorum;* tertio ponit quod est imitandum, ibi, *Non ita erit inter vos.* Dicit ergo, *Jesus autem vocavit eos,* dans humilitatis exemplum. Supra XI, 29: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Et ait: *Scitis quia principes gentium dominantur eorum.* Apud Judæos Gentiles abominabiles erant, ut habetur supra c. XVIII, 17: *Sit tibi sicut ethnicus et publicanus.* Unde horrorem incutit, *Principes gentium dominantur eorum;* ut notetur quod hoc exemplum non est imitandum. Sed notandum quod duplex est præeminentia, scilicet dignitatis et potestatis: et utramque tangit cum dicit, *Principes gentium dominantur eorum* etc. Illi sunt principes qui ex officio præsunt.

Sed quid est? Numquid dominari est malum? Dominari aliquando dicitur pro præesse; et sic non accipitur hic: aliquando prout correlative se habet ad servum: unde idem est quod serviliter sibi servum subjicere; et sic sumitur hic. Principes enim instituti sunt ad hoc ut bonum procurent subditis; si vero volunt eos in servitutem redigere, tunc abutuntur, quia utuntur liberis ut servis: liber enim est qui est causa sui, servus qui causa alterius. Et quia hoc consuetum est apud Gentiles, et adhuc est apud aliquos, ideo dicit, *Principes gentium dominantur eorum,* idest in servitutem redigunt subditos. Ezech. c. XXII, vers. 27: *Principes tui in medio ejus quasi lupi rapaces.*

Item aliqui habent eminentiam non in dignitate, sed in potestate, ut aliqui nobiles. Et consuetum est quod qui potestatem habent, non utuntur ad beneficium, sed *potestatem exercent in eos,* scilicet ad opprimendum, non ad justitiam. Sed Dominus illam consuetudinem non vult in Ecclesia sua; ideo dicit, *Non ita erit inter vos,* idest non debet aliquis

esse inter vos quasi dominativus; I Petr. c. v, 3: *Neque ut dominantes cleris. Sed quicumque.* Contra hæc duo dicit duo, *Sed quicumque voluerit inter vos major fieri;* et istud refertur ad secundum dictum, scilicet, *Et qui majores sunt potestatem exercent inter eos;* idest sic desideret quis habere præsidentiam in Ecclesia Spiritus sancti, ut sit sicut minister; I Petr. iv, 10: *Unusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores,* ut quantum plus habebis, plus in utilibus expendas. Ideo *qui voluerit major fieri inter vos,* idest in Ecclesia, fiat ut minister, idest ministret in necessitate aliorum. Quantum autem ad id quod dicitur, *Principes gentium dominantur eorum;* dicit: *Et quicumque voluerit inter vos primus esse, erit vester servus;* idest, si aliquis desiderat habere primatum in Ecclesia, sciat quod illud non est habere dominium, sed servitutem. Servi enim est quod totum se ad servitium domini impendat: sic prælati Ecclesiæ totum quicquid habent, quicquid sunt, subditis debent; I ad Cor. ix, 19: *Cum essem liber ex omnibus, omnium me servum feci;* II ad Cor. iv, 5: *Nos autem servos vestros per Jesum.* Unde secundum Chrysostomum miserum est. Ita ergo dictum est, quod non est agendum secundum consuetudinem Gentilium. Quia ergo possent dicere, Quid sequemur? dicit, Sequimini me: et ostendit se ministrum dicens, *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.*

Sed contra. Nonne habetur supra iv, vers. 11, quod *accesserunt angeli et ministrabant ei?* Unde Joann. xii, 2 dicitur quod *Martha ministrabat.* Dico quod licet ministratum fuerit ei, non tamen ad hoc venit. Sed ad quid? Ut ipse ministraret, idest abundantiam gloriæ aliis impenderet. Apostolus Rom. xv, 8: *Dico autem Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis.* Et in Luc. xxii, 27: *Ego sum in medio vestrum sicut qui ministrat.*

Sed dices: Est ne servus, cum sit princeps? Ita. Servus enim dicitur qui accipitur in pretium: et ipse fecit se pretium, et dedit se redemptionem pro multis; unde *venit ministrare, et dare animam suam,* idest vitam corporalem, *redemptionem pro multis.* Non dicit pro omnibus, quia quantum ad sufficientiam, pro omnibus; quantum vero ad efficientiam, pro multis, scilicet pro electis. Unde Joann. xv, 13: *Majorem caritatem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Jerem. xii, 7: *Dedi dilectam animam meam in manibus inimicorum ejus. Et egredientibus illis ab Jericho secuta est eum turba multa.* Repressa est indignatio discipulorum verbo; hic reprimit facto, ministerium in aliquos exercendo. Et primo ponitur devotio aliorum; secundo Christi miseratio, ibi, *Et stetit Jesus, et vocavit eos.* Circa primum primo ponitur devotio turbæ; secundo cæcorum, ibi, *Ecce duo cæci* etc. Dicit ergo, *Et egredientibus illis ab Jericho, secutæ sunt eum turbæ multæ;* quia multi sequebantur, ideo erat Dominus sollicitus, sicut multa seges est sollicitudo colligentis. Sed secundum mysterium Jericho defectus dicitur, et significat defectum mundi. Unde nisi venisset Dominus ad istos defectus, homines non venissent ad eum. Unde *secutæ sunt eum turbæ,* quasi oves ejus; Joann. x, vers. 27: *Oves meæ vocem meam audiunt, et sequuntur me.* Sequitur devotio cæcorum, *Et ecce duo cæci* etc. Et primo ponitur devotio; secundo constantia, ibi, *Turba autem increpabat eos ut tacerent.*

Sed hic est quæstio, quia in Luc. xviii legitur, quod unus cæcus fuit tantum qui occurrit ei, et hic dicitur quod duo, qui Domino exeunte de Jericho occurrerunt ei in exitu. Sed Marcus convenit cum Luca, quod erat tantum unus, et ita Matthæus discrepat ab utroque.

Augustinus dicit quod iste cæcus, de quo Lucas scribit, fuit alius ab his, quia occurrit ei antequam intraret Jericho. Sed Marcus et Matthæus dicunt quod egrediente de Jericho; sed quod Marcus non dixerit duo, sicut Matthæus, ratio est, quia unus erat magis notus et famosus, et propter famam miraculum erat magis famosum. Et hoc patet, quia nominat eum quod vocatur Barthimæus, et non nominantur in Scriptura nisi homines multum noti.

Per istos cæcos significantur duo populi, scilicet populus Judæorum et populus Gentilium, qui sedebat secus viam, quæ est Christus. Isa. c. xxx, 21: *Hæc est via, ambulate per eam.* Vel significantur conversi ex utroque populo, qui sedent secus viam, idest Christum; Jo. xiv, 6: *Ego sum via, veritas et vita.*

Audierunt per prædicationem, quod transiret secundum naturam humanam Jesus, ut mortem subiret, ut curaret infirmos, ideo *exclamaverunt dicentes: Domine, miserere nostri, fili David.* Causa exauditionis non fuit altitudo vocis, sed fervor devotionis. Psal. CXIX, 1: *Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me.* Item fatentur ipsum esse Deum et hominem: Deum, quia dicunt: *Domine.* Psal. XCIX, 3: *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus.* Et petunt quod est proprium Deo, scilicet *Miserere nostri.* Psal. CXLIV, 9: *Miserationes ejus super omnia opera ejus.* Item dicunt eum ex semine David: et in hoc confitentur humanitatem.

Consequenter ponitur constantia eorum. Et primo ponitur impedimentum; secundo constantia. Dicit ergo, *Turba autem increpabat eos ut tacerent,* ut possibile erat, quia in ista turba aliqui erant qui venerabantur Christum, et hi increpabant eos, quia vile reputabant quod viles personæ ad tantum virum accederent. Illi vero qui Christo derogabant, increpabant, quia audiebant id quod audire nolebant: dolebant enim quod vocabant eum filium David. Jer. c. XXIII, 5: *Suscitabo David servum meum.* Mystice significatur quod aliqui excæcati per peccatum, clamant ad Dominum, *Miserere nostri.* Sed turba cogitationum carnalium et hominum carnalium increpant eos venire ad Christum. Job XX, 2: *Ideo cogitationes variæ succedunt sibi, et mens in diversa rapitur.* Sed homo contra hoc debet esse constans et viriliter pugnare et laborare, sicut docet Apostolus II ad Tim. II, 3: *Labora sicut bonus miles Christi Jesu.* Sed verbum Dei non alligatur verbis hominum; et ideo sequitur, *At illi magis ac magis clamabant.*

Et stetit Jesus. Hic ponitur misericordia Domini, et ostenditur, quia stetit. Et quare stetit? quia via lapidosa erat et cavernosa; ideo stare voluit, quia si procederent, forte lædi possent. Secundum mysterium, quia veniendo in mundum commovit ad petendum, sed salutem dedit stando. Unde per incarnationem homines promoventur, sed per eum docentem et perseverantem sanantur. Sequitur, *Vocavit eos.* Sed quare vocavit? Ut alii facerent eis viam; et significat illos quos Dominus vocat per prædestinationem. Ad Rom. c. VIII, 29: *Quos præscivit et prædestinavit.* Item exquirit voluntatem, *Quid vultis ut faciam vobis?* Non petiit ut ipse sciret, sed ut daret intelligere quod pie petentibus satisfecit. Psal. CXLIV, 19: *Voluntatem timentium se faciet. Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri.* Et hoc est justum, ut quilibet peccator hoc petat. Psal. CXVIII, 18: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia tua.* Et alibi Psal. XII, vers. 4: *Illumina oculos meos.* Confitebantur Deum, dicendo *Domine,* et hominem, vocando filium David; ideo misertus est eorum. Omnia enim ex sua misericordia facit. Thren. III, 12: *Misericordia Domini est, quod non sumus consumpti. Tetigit oculos eorum, et confestim viderunt.* In hoc quod tetigit oculos eorum, et confestim viderunt, tangitur humanitas et divinitas Christi: quod enim tetigit, opus fuit humanitatis; sed quod statim illuminavit, fuit opus divinitatis. Ipse Dominus tangit per gratiam, sed illuminat per gloriam; Psal. CXLIII, 5: *Tange montes, et fumigabunt.* Sequitur, *Et secuti sunt eum.* Unde non fuerunt ingrati. Multi enim antequam habeant beneficium, sequuntur Dominum, sed accepto beneficio dimittunt eum, contra illud Eccli. XXIII, 38: *Magna est gloria sequi Dominum.*

CAPUT XXI.

1. Et cum appropinquassent Jerosolymis, et venissent Bethphage ad montem Oliveti, tunc Jesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod contra vos est, et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea; solvite et adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet, et confestim dimittet eos. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium subjugalis. Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Jesus, et adduxerunt asinam et pullum, et imposuerunt super eos vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via. Alii autem cædebant ramos de arboribus, et sternebant in via. Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna Filio David: benedictus qui venit in nomine Domini! Hosanna in altissimis. Et cum intrasset Jerosolymam, commota est universa civitas dicens: Quis est hic? Populi autem dicebant: Hic est Jesus propheta

a Nazareth Galilææ. Et intravit Jesus in templum Dei, et ejiciebat omnes vendentes et ementes in templo, et mensas nummulariorum et cathedras vendentium columbas evertit. Et dicit eis: Scriptum est, Domus mea, domus orationis vocabitur; vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanavit eos. Videntes autem principes sacerdotum et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes, Hosanna Filio David, indignati sunt, et dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Jesus autem dixit eis: Utique. Numquam legistis, quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? Et relictis illis abiit foras extra civitatem in Bethaniam, ibique mansit. Mane autem revertens in civitatem esurit, et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea nisi folia tantum; et ait illi: Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum; et arefacta est continuo ficulnea. Et videntes discipuli, mirati sunt dicentes: Quomodo continuo aruit? Respondens autem Jesus ait eis: Amen dico vobis, si habueritis fidem, et non hæsitaveritis, non solum de ficulnea facietis, sed et si monti huic dixeritis, Tolle, et jacta te in mare, fiet. Et omnia quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis.

2. Et cum venissent in templum, accesserunt ad eum principes sacerdotum et seniores populi dicentes. In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc potestatem? Respondens Jesus dixit eis: Interrogabo vos et ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, et ego vobis dicam in qua potestate hæc facio. Baptismus Joannis unde erat: e cælo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter se dicentes: Si dixerimus, E cælo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, Ex hominibus, timemus turbam: omnes enim habebant Joannem sicut prophetam. Et respondentes Jesu dixerunt: Nescimus. Ait illis et ipse: Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio. Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad primum dixit: Fili, vade hodie operari in vineam meam. Ille autem respondens ait: Nolo. Postea autem pœnitentia motus abiit. Accedens autem ad alterum dixit similiter. At ille respondens ait: Eo, domine, et non ivit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus. Dicit illis Jesus: Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedent vos in regno Dei. Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ et non credidistis ei: publicani autem et meretrices crediderunt ei: vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea ut crederetis ei. Aliam parabolam audite: Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et ædificavit turrim, et locavit eam agricolis, et peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ejus. Et agricolæ, apprehensis servis ejus, alium cæciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt illis similiter Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens: Verebuntur forte filium meum. Agricolæ autem videntes filium, dixerunt intra se: Hic est hæres; venite, occidamus eum, et habebimus hæreditatem ejus. Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Ajunt illi: Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. Dicit illis Jesus: Numquam legistis in Scripturis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Ideo dico vobis, quia auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum. Et cum audissent principes sacerdotum et pharisæi parabolas ejus, cognoverunt quod de ipsis diceret: et quærentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant.

1. Supra divisum est Evangelium Matthæi in tres partes: in prima ponit introitum Christi in mundum usque ad tertium capitulum; secundo de processu in mundo; in tertia de egressu. Completis igitur duabus primis partibus, hic agitur de tertia. Et dividitur: quia primo agitur de quibusdam præambulis; secundo de passione Christi, et hoc XXVI capitulo. Et primo ponitur provocatio persecutorum; secundo confortatio discipulorum, et hoc XXIV. Confortaverat discipulos prædicens futura. Inde provocati fuerunt quidam per ejus gloriam, cui invidebant; de hoc agitur in isto capitulo. Aliqui per ejus scientiam, et de hoc XXII capitulo. Prima dividitur in duas. Quia primo agitur de gloria Christi; secundo de persecutorum indignatione, ibi, *Videntes autem principes sacerdotum et scribæ* etc. Circa primum tria. Primo ponitur gloria Christi quæ fuit in via exhibita; secundo quæ in civitate; tertio de ea quam potestative accepit de templo. Secunda ibi, *Et cum intrasset Jerosolymam* etc. Tertia ibi, *Et intravit Jesus in templum Dei.* In via a duobus ei gloria impensa fuit, scilicet per discipulos, et per ministerium turbarum. Secunda ibi, *Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via.* Et circa primum tria. Primo ponit mandatum de ministerio; secundo ponitur ratio; tertio mandati executio. Secunda ibi, *Hoc autem totum factum est* etc.; tertia ibi, *Euntes autem*

discipuli etc. Circa primum tria. Primo ponitur locus; secundo personæ quibus fit; tertio mandatum. Locus ponitur cum dicit, *Et cum appropinquassent Jerosolymis* etc. Paulatim Evangelista narravit accessum Christi ad Jerusalem. Primo narravit quomodo a Galilæa venerat, et quomodo per Jericho, et quomodo ibi cæcos illuminaverat, qui erant in confinibus. Post dicit, *Cum appropinquassent Jerosolymis, et venissent Bethphage ad montem Oliveti.* Et dicitur sic, quia ibi multæ sunt olivæ: et distat a Jerusalem per unum milliare. Bethphage erat vicus sacerdotalis, quia sacerdotes serviebant templo per hebdomadas: in die autem sabbati sacerdos recedens a templo veniebat usque illuc, quia non debebat ire nisi per mille passus. Illi etiam qui ibant ad templum in die sabbati, inde recedebant. Vel Bethphage idem est quod domus maxillarum, quia hostiæ maxilla erat portio sacerdotis. Moraliter Jerusalem interpretatur visio pacis, et significat societatem bonorum. Ps. CXXI, 3: *Jerusalem quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum.* Unde volens appropinquare Jerusalem, venit per Bethphage, et per domum confessionis. Rom. X, 10: *Corde creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem.* Bethphage sita est in monte Oliveti, ubi est abundantia olei. Is. V, 1: *Vinea facta est in cornu olei.* Per oleum significatur misericordia, quia habet proprietatem lætificandi. Ps. CIII: *Ut exhilaret faciem ejus in oleo.* Sic misericordia exhilarat: *hilarem* enim *datorem diligit Deus*, II Cor. IX, 7. Item valet oleum ad lucernas accendendas. Dominus præcepit quod oleum lucidissimum offerretur ei. Item utile est ad sanandum dolores; et significat gratiam Spiritus sancti quæ sanat. Unde dicitur Luc. X, quod Samaritanus infudit oleum et vinum. *Tunc misit duos discipulos suos dicens illis;* et significavit missionem Apostolorum in hunc mundum. Jo. XX, 21: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.* Sed duos, ut significaret caritatem, quæ consistit saltem inter duos. Unde alibi, Luc. X, 5: *Misit eos binos et binos.* Vel significat vitam activam et contemplativam. Vel duos ordines prædicantium, scilicet Judæorum et Gentilium. Unde Apostolus Gal. II, 8: *Qui operatus est Petro in apostolatu, operatus est mihi inter gentes.* Vel duos, qui mittendi erant ad gentes, scilicet Petrum et Philippum. Et facit tria. Primo mandat eis salutarem discursum; secundo dat mandatum de salute; tertio de contradicendo. Dicit ergo: *Ite in castellum quod contra vos est.* Ad litteram quoddam erat castellum quod ex opposito erat, ad significandum mundum in quem misit eos Dominus. Marc. ult., 15: *Euntes in universum mundum prædicate Evangelium omni creaturæ.* Et iste erit contra. Jo. XV, 19: *Elegi vos de mundo, ideo vos mundus odit.* Dicit ergo, *Ite in castellum quod contra vos est.* Aliquid præcipit et aliquid prænuntiat. Præcipit, *Ite* etc.; prænuntiat, *Et invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea.* Alii non faciunt mentionem de asina. Utrumque invenerunt. Moraliter per asinam et pullum significantur homines brutaliter viventes, quia quantum ad hoc similes sunt bestiis; Ps. XLVIII, 13: *Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.* Per asinam significatur Judæa, per pullum populus gentilis. Et quare per asinam significatur populus judaicus? Quia triplex est proprietas asini. Primo quia est animal stultum, unde dicitur asinus, idest insensatus. Sic homo insensatus est relinquens legem Domini. Deut. XXXII, 6: *Populo stulte et insipiens.* Item est oneribus deputatus, sic populus judaicus oneribus legis est gravatus, ut dixit Petrus Act. XV, 10: *Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri ferre potuerunt.* Item asinus est animal ignobile; sic illi ignobiles dicuntur, qui contemnunt mandata Domini. Sed ligatam, vinculis scilicet ignorantiæ. Sap. XVII, 2: *Una enim catena tenebrarum omnes erant ligati.* Item erant ligati vinculo peccati. Prov. cap. V, 22: *Iniquitates suæ capiunt impium. Solvite et adducite mihi.* Hic inducit populi salvationem. Solvite a vinculis ignorantiæ per doctrinam. Psal. CVI, 14: *Eduxit eos de tenebris et umbra mortis.* Item solvite a vinculis peccatorum; unde Petro dixit supra XVI, 19: *Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis.* Et in Ps. XXXI, 1: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.* Unde isti populum convertentes adduxerunt ad Jesum. I ad Cor. I, 13: *Numquid Paulus*

crucifixus est? Isa. LXVI, 19: *Annuntiabunt gloriam meam in gentibus.* Sed, sicut dicit Apostolus ad Titum I, 19, oportet Episcopum habere doctrinam, *ut sit potens exhortari in doctrina sana:* unde quod dicit, *Solvite*, hoc ad doctrinam pertinet; quod vero sequitur, *Et si quis aliquid vobis dixerit* etc. ad potestatem pertinet. Unde *si quis dixerit*, contradicendo, idest si quis voluerit contradicere, *dicetis quia Dominus his opus habet, et confestim dimittet eos.* In hoc ostenditur virtus Christi, quia non propter Apostolos dimisissent, nisi hoc fieret opere Christi invisibiliter cor immutantis. Unde dabat intelligere quod ipse erat Deus, quia solius Dei est immutare cor; unde cor hominis in manu ejus. Item, quia dicit *confestim*, dat intelligere quod sicut illi statim dimittebant, ipsi etiam statim dimitterent. Vel ad litteram, quia parum tenebit, et statim dimittet, quia solum indiget ad diem.

Sed quæstio est secundum mysticam expositionem. Nonne dicitur, Bonorum nostrorum non indiget? Dico quod non indiget nisi ad nostram necessitatem, et ad suam gloriam. Joel. II, 32: *Quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Omne quod invocat nomen meum.

Hoc autem totum factum est etc. Hic ponitur ratio mandati. Ne crederet aliquis quod hoc factum esset sine ratione, ideo rationem ostendit: *Ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam* etc. Istud dicit per Zachariam (cap. IX, 9). Sed ly *ut* non tenetur causaliter, sed consecutive. Non enim facit quia propheta dixerat, sed potius e converso: finis enim prophetiæ est Christus. *Dicite filiæ Sion* etc. Annuntiate filiæ Sion, hæc dicitur plebs Jerusalem quæ subjecta erat monti Sion. Item significatur tota Ecclesia, quia Sion specula interpretatur. *Annuntiate studia ejus inter gentes*, Ps. IX, 12. Prænuntiatur dignitas, *Ecce rex tuus.* Isti Judæi diu passi fuerant tyrannos, unde expectabant regem, sicut dictum est Jer. cap. XXXV, 5: *Regnabit rex et sapiens erit.* Et ponit quatuor, quæ dignitatem regis commendant; consequenter quatuor, quæ in tyrannis inveniuntur. Primo affinitas, quia magis afficitur homo ad magis conjunctos. Deuter. XVII, 15: *Non poteris super te facere regem, nisi sit frater tuus.* Unde dicit, *Ecce rex tuus*, idest de gente tua. Sed quandoque reges degenerant in tyrannos, quia quærunt utilitatem suam, quod est contra morem regis; ideo dicitur, *Venit tibi*, idest ad utilitatem tuam. Habac. III, 13: *Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo. Mansuetus.* Mansuetudo pertinet ad regem, quia infligere pœnam ferocitatis est. Prov. XX, vers. 28: *Misericordia et justitia custodiunt regem.* Ideo David a populo dilectus fuit, quia mansuetus fuit. Item requiritur humilitas, quia Dominus superbos respuit; ideo dicit, *Sedens super asinam.* Supra XI, 29: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.*

Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Jesus. Postquam positum est mandatum, hic ponitur executio mandati. Et primo in generali, *Euntes discipuli.* Ecce datur obedientiæ mandatum. Exod. XXIX, 35: *Omnia quæ præcepit Dominus faciemus.* Deinde in speciali, *Et adduxerunt asinam et pullum.* Per hoc significatur quod converterunt et Judæos, et Gentiles, ut habetur ad Rom. I, 14: *Græcis ac barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum. Et imposuerunt super eos vestimenta sua.* Vestimenta sunt virtutes eorum. Ad Col. III, 12: *Induite vos ergo sicut electi Dei sancti et dilecti, viscera misericordiæ.* Vestimenta imposuerunt, quia in exemplum aliis fuerunt, ut dicitur ad Phil. cap. III, 17: *Imitatores mei estote, fratres, et observate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram. Et eum desuper sedere fecerunt.* Secundum litteram dicitur quod super utrumque, quia super corda Judæorum et Gentilium.

Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via. Postquam determinavit de ministerio discipulorum, determinat de gloria turbarum. Et primo de gloria, quam exhibent ei in opere; secundo quam exhibent ei verbo, ibi, *Turbæ autem... clamabant.* Et primo *straverunt vestimenta;* secundo *ramos de arboribus.* Et quare? Ad faciendum ei honorem, sicut magnis hominibus venientibus sternitur via. Item, quia via erat lapidosa, ideo ne læderetur, sternebant. Secundum mysterium, discipuli straverunt vestimenta super asinam, quæ significant virtutes, quas a Deo acceperunt, et istas communicaverunt Gentilibus et Judæis. Sed vestimenta turbæ

sunt legalia quæ propter Christum sunt dispersa. Ad Philipp. II, 7: *Quæ fuerunt mihi lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta.* Item per vestimenta, corpora. Apoc. III, 14: *Habes paucos in Sardis qui custodierunt vestimenta sua.* Illi ergo qui in via straverunt vestimenta, fuerunt primi martyres. Rom. XII, 19: *Non defendentes vosmetipsos, carissimi; sed date locum iræ. Alii cædebant ramos de arboribus.* Isti sunt rami qui fructificare debebant, per quos significantur sancti Patres. Ille ergo ramos abscindit, qui eos ad Christum convertit. Psal. I, 3: *Et erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum. Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ sequebantur clamabant.* Hic ponitur honor exhibitus ei verbo. Sed a quibus? A præcedentibus et sequentibus, scilicet ab his, qui ante adventum fuerunt et post, et utrique petunt salutem, et habent a Christo. II ad Cor. VI, 13: *Eamdem habentes remunerationem.* Turbæ autem salutem petebant; unde *clamabant dicentes: Hosanna filio David* etc. Hæc salus incipitur in præsenti, et perficietur in futuro. Sup. I, 21: *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Unde dicebant, *Hosanna* etc. Multi dicunt quod significat redemptionem. Sed idem est quod obsecro salve: *Anna* affectum dicit obsecrantis. Ps. XI, 2: *Salvum me fac.* Et istam petunt a filio David. Ita scriptum est Jerem. cap. XXIII, 5: *Suscitabo David germen justum.* Et sequitur, *In diebus illis salvabitur Juda.* Et poterit hoc facere, quia filius David? Non, sed quia *venit in nomine Domini.* Quare? Quia venit confitens Dominum. Joann. cap. V, 43: *Ego veni in nomine Patris mei, et non suscepistis me.* Est ergo una salus, liberatio a peccatis. Isa. XXXV, 4: *Ipse veniet, et salvabit nos.* Item alia salus, per quam liberantur ab omni pœna. Is. LI, 8: *Salus autem mea in sempiternum erit, et justitia mea non deficiet.* Et hoc *in excelsis,* idest des primo salutem in terris, et postea in cælis.

Et cum intrasset Jerosolymam etc. Hic agitur de gloria ei exhibita in civitate. Et primo ponitur admiratio turbarum, *Et commota est universa civitas,* idest admirata. Is. LX, 5: *Tunc videbis, et afflues, et mirabitur, et dilatabitur cor tuum.* Ps. LIX: *Commovisti terram, et conturbasti eam. Dicens: Quis est hic?* Et non est mirum si isti mirantur, quia etiam angeli mirati sunt in sua ascensione dicentes: *Quis est hic qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra?* Is. LXIII, 1. Ponitur responsio, *Populi autem dicebant, Hic est Jesus propheta a Nazareth Galilææ.* Propheta actum denuntiationis significat. *A Nazareth,* quia ibi nutritus erat, et inde magis notus, et ideo dicebatur Nazarænus.

Et intravit Jesus in templum Dei, et ejecit ementes et vendentes. Supra ostendit Evangelista gloriam quæ Christo exhibita est in via, et quæ in civitate; nunc autem de gloria quantum ad ea quæ facta sunt in templo. Et tria sunt gesta in templo, quæ pertinent ad gloriam Christi. Quia primo purgavit templum; secundo infirmos curavit; tertio ora infantium aperuit. De istis per ordinem determinat Evangelista. Circa primum primo ponitur visitatio templi; secundo purgatio; tertio reprehensio Judæorum. Secunda ibi, *Et ejiciebat omnes vendentes et ementes;* tertia ibi, *Dixit eis* etc. Dicit ergo, *Et intravit Jesus in templum Dei* etc.

Sed quare intrans civitatem, statim venit ad templum? Una ratio, quia venerat ut hostia immolanda; ideo primo venit ad locum immolationis, et iste erat dies statutus in quo agnus præsentari debebat, ut legitur Exod. XII, quod luna decima debebat agnus præsentari, qui debebat occidi quartadecima luna. Sed occisus est in die Jovis in sero. Ergo oblatio fieri debuit in ramis palmarum. Secunda ratio, quia ostendit se esse filium reverendi Patris, ut reverentiam Patri exhiberet, venit ad domum Patris sui. Malach. I, 6: *Si ego pater, ubi honor meus?* Et in hoc datur nobis religionis exemplum, ut cum in civitatem aliquam venimus, quod primo templum adeamus. Psal. V, vers. 8: *Adorabo ad templum sanctum tuum.* Item egit ut bonus medicus, qui primo obviat causæ morbi. Unde ægritudo et causa corruptionis spiritualis a templo procedit, quia si sacerdos est corruptus, de facili corrumpetur populus; ideo primo adivit templum, ut curationem adhiberet primo circa templum. Ezech. cap. IX, 6: *A sanctuario meo incipite.*

Ad intellectum istorum debetis intelligere, ut legitur Exod. XXIII, quod o-

mnes filii Israel semel in anno habebant comparere coram Domino, et non debebant apparere vacui, sed debebant offerre oblationes suas. Et ita erat quod illi qui de prope habitabant, adducebant secum animalia sua, ut sic lucrarentur. Item, quia aliqui non habebant pecuniam, ideo habebant nummularios qui accommodarent non habentibus, ut sic non possent se excusare ab oblatione. Sed quia prohibitum erat, quod non accommodarent ad usuram, ideo usuram non recipiebant, sed munuscula quæ coliba dicuntur, scilicet uvas passas, vel hujusmodi. Item, quia aliqui erant pauperes, qui non poterant habere animalia grossa, nec eis credebantur, ideo habebant ministros qui vendebant columbas et turtures, ne alicui deficeret oblatio. Unde Dominus non reprehendebat oblationes, sed cupiditatem eorum. Dicit ergo, *Et ejiciebat omnes et vendentes*, ad litteram. Vendentes erant ministri sacerdotum. Item habebant nummularios: ideo *mensas nummulariorum evertit, et cathedras vendentium columbas*, idest sedilia in quibus sedebant. Mystice in templo, idest in Ecclesia, sunt qui lucris temporalibus inhiant, qui de Ecclesia ejiciuntur: quia *qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli*, I ad Tim. cap. VI, 9. Nummularii possunt dici diaconi, quibus datur administratio temporalium, ut habetur Act. VI. Unde cum officium dispensationis retorquent ad quæstum, debent ejici de Ecclesia. Per columbam intelligitur Spiritus sanctus; unde vendentes columbas sunt prælati vendentes dona spiritualia, ut ordinem, vel hujusmodi. Act. VIII, 20: *Pecunia tua tecum sit in perditionem.* Item potest exponi quod unusquisque est templum Dei. I ad Cor. III, vers. 16: *Nescitis quia templum Dei estis vos?* Unde debet unusquisque expellere a se venditionem et emptionem, ut non serviat Deo propter divitias; item avaritiam, quæ per nummularios; item simoniæ pravitatem; evellere etiam appetitum simoniæ a corde, qui per cathedras significatur.

Sed hic est quæstio litteralis, quia habetur in Jo. II, quod ante traditionem Joannis factum fuit istud miraculum; hic autem habetur, quod imminente passione. Dicit Augustinus quod bis factum est istud miraculum; ideo magis sunt culpabiles, cum alias reprehensi fuissent.

Item cum esset homo despectibilis et humilis, quomodo hoc potuit facere contra voluntatem sacerdotum et magnorum? Hieronymus dicit quod hoc est unum maximum miraculum quod Dominus fecerit, et quod virtus quædam radiabat a vultu suo, per quam terrebat homines quando volebat.

Et dixit eis: Scriptum est etc. Hic reprehendit eos. Et primo in hoc quod pertinet ad dignitatem templi; secundo per hoc quod pertinet ad usum. *Scriptum est*, scilicet Is. LVI, 7: *Domus mea domus orationis est.* Expositio hujus habetur III Reg. VIII, 27, ubi dicitur, *Cum cæli cælorum capere te non possunt, quanto magis domus hæc quam ædificavi tibi?* Unde non dicitur domus Domini, quia ibi corporaliter inhabitet, sed quia locus est deputatus ad orandum Deum. Sicut aliquis dominus habet locum ubi petitiones recipit et exaudit, sic templum est locus ubi Dominus vota fidelium audit. Ecclesia nostra specialiter dicitur domus, quia ibi habitat corporaliter in sacramento Christus Deus. Ps. CXLVII, 20: *Non fecit taliter omni nationi.* Unde Augustinus *in Regula*: " In oratorio nihil aliud fiat, nisi ad quod deputatum est. „ Consequenter reprehendit eos quantum ad usum, *Vos autem fecistis eam speluncam latronum:* quia ea quæ religionis sunt, in quæstum convertunt, et latrones in speluncis latitant, ut spolient transeuntes, et sibi acquirant quod non est suum.

Accesserunt autem ad eum cæci et claudi. Hic ponitur quod ad gloriam Christi pertinet quantum ad infirmorum curationem. Cæci vero, qui in templo sunt, significant eos, qui excæcati sunt per ignorantiam. Isa. LIX, 10: *Palpavimus sicut cæci parietem.* Claudi dicuntur, qui per vias ambulant iniquorum. III Reg. XVIII, 28: *Ut quid claudicatis in duas partes?* Et isti accedunt ad Christum in templo, et sanat eos. Et congruit huic facto locus, per quod significatur quod morbi spirituales non curantur nisi in Ecclesia. Facto ostendit, quia pueri clamaverunt, supra. *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Isa. XXXV, 4: *Ecce Dominus veniet, et salvabit nos; tunc aperientur oculi eorum.*

Sequitur indignatio sacerdotum; unde dicit, *Videntes autem principes sacerdotum et scribæ... indignati sunt.* De talibus dicitur II ad Tim. III, 13: *Semper proficiunt in pejus.* Et primo ponitur reprehensio; secundo inquisitio; tertio responsio. Circa primum tria. Primo ponitur causa indignationis; secundo ponitur indignatio; tertio ponitur confutatio. Unde, *Videntes mirabilia quæ fecit*, scilicet cæcos illuminari etc., et non minus fuit quod ementes et vendentes ejecit. Hoc enim videntes dicebant ad eum conversi, *Mirabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea*, Psalm. CXVIII, 129. Item videntes *pueros clamantes Hosanna* etc. debebant moveri ad reverentiam. Supra XI, 15: *Abscondisti ea a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Marci IV, 12: *Ut videntes non videant.* Unde isti pueri laudabant, sed isti sapientes indignati sunt et dixerunt ei, *Audis quid isti dicunt?* quasi dicerent, Non est justum quod homo purus sustineat laudari ut Deus. Act. XII quia Herodes sustinuit ut honoraretur ut Deus, ideo percussus est ab angelo, et consumptus vermibus expiravit: in quo datur nobis exemplum quod si laudamur supra nos, quod non debemus sustinere. Sed ipse non poterat laudari supra se, quia ipse Deus erat. Sequitur reprobatio. Et primo reprobantur verbo; secundo facto. *Jesus autem dixit eis, Utique.* Dominus valde sapienter respondet. Intendebant quod si reprimeret pueros, quod ipsi haberent propositum: si non, haberent accusationem erga eum. Sed Dominus ita sapienter respondet, quod nec pueros reprobavit, nec ipsi habuerunt unde calumniari possent. Unde dixit, *Utique* audio, sed nihil contra me dicunt. Sed David dicit (Psal. VIII, 4): *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem.* Non dicit, Dixisti, sed, *Perfecisti*, quia quod tales pueri laudant Deum, hoc est ex divina inspiratione, *quia Dei perfecta sunt opera*, Deuter. XXXII, 4. Unde non ex industria, sed a Spiritu sancto. Sap. X, vers. 21: *Qui linguas infantium facit disertas.*

Sed quomodo dicit infantes? Quia tales non possunt loqui: ergo nec laudare. Dico quod non dicuntur infantes propter ætatem, sed propter simplicitatem, quia a malitia immunes. Apostolus I Corinth. XIV, 20: *Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote.* Item lactentes dicuntur, quia a miraculis commovebantur: in miraculis commoveri est quidem ut lac, quia lac absque difficultate bibitur, sic isti cum dulcedine per miraculum adducuntur ad fidem. Ad Hebr. V, 12: *Facti estis quibus lacte opus est, non solido cibo.*

Et relictis illis abiit foras extra civitatem in Bethaniam. Hic confutat facto. Et primo facto quod fit circa se; secundo facto quod fit circa ficulneam. Dicit ergo quod *relictis illis, abiit foras.* Et derelictio illa fuit signum, quod ipsi derelinquerent eum. Jerem. LI, 9: *Curavimus Babylonem, et non est sanata.* Et transit in Bethaniam, in domum obedientiæ: ibi enim moratur Jesus, ad Rom. VI. *Et mansit ibi;* quia in obedientibus sibi manet. Act. V, 29: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Et non solum in Bethaniam, sed in quemcumque obedientem. Unde Jo. XIV, 15: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* Et sequitur, *Et mansionem apud eum faciemus. Mane autem revertens in civitatem esuriit.* Hic ponitur confutatio sub quodam figurali facto. Et primo ponitur factum; secundo discipulorum admiratio. Circa primum primo ponitur occasio miraculi faciendi; secundo sterilitas arboris; tertio maledictio; quarto effectus. Dicit ergo, *Mane revertens in civitatem esuriit.* Per hoc significatur sollicitudo, quam habebat de salute Judæorum. Unde mane venit sicut operarius sollicitus de diæta sua, sicut supra XX, 1, quod *simile est regnum cœlorum patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Esuriit*, et corporaliter, et spiritualiter, quia semper desiderat facere voluntatem Patris; Joann. cap. IV, vers. 34: *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus, qui misit me.* Item corporaliter. Sed quomodo? Cum esset Deus, omnia in potestate sua habebat, unde quando volebat, jejunabat; unde supra cap. IV, vers. 2: *Jejunavit quadraginta diebus et quadraginta noctibus;* sed, quando voluit, *esuriit. Et videns fici arborem.* Sed quare magis in ficu hoc miraculum fecit? Quia arbor humidissima est. Unde quod statim aruit, evidentissimum fuit miraculum. Et significat Judæam propter duo: tum quia ficus profert grossos, qui citius matu-

rescunt, et isti fuerunt Apostoli, qui majores fuerunt. Item fructus iste sub una cortice multa habet grana, sicut sub una lege fuerunt multi. Et ista erat *secus viam*, idest Christum, quia in expectatione fuit, et non voluit ad viam venire: ipse enim est via; Joan. XIV, 6: *Ego sum via, veritas et vita;* et Isa. XXXVI, vers. 21: *Hæc via, ambulate per eam. Venit ad eam.* In Marco habetur quod venit ad videndum si aliquid inveniret.

Sed quid est? tunc non erat tempus ficuum. Dicendum quod aliquando Scriptura aliquid ponit, non quod ita sit, sed propter aliquem effectum: unde non venit ut quæreret, sed venit propter suspicionem discipulorum; unde venit propter miraculum exercendum. Venit ad eam, quando visitavit Judæam. Luc. I, 18: *Visitavit nos oriens ex alto.* Ista habet folia, scilicet observantias legales; sed non fructum. Sic aliqui quamdam speciem honestatis habent, licet interius mali et perversi sint.

Sequitur maledictio, *Et ait illi: Numquam ex te fructus nascatur.* Videtur quod injuste egerit, quia non erat tempus ficuum. Item videtur quod intulerit injuriam possessori: vide quod sicut verba Domini sunt quædam figura, sic facta. Aliquando Dominus vult manifestare suam doctrinam, et tunc manifestat eam in hominibus; aliquando suam potentiam punitricem, et tunc manifestat eam in aliis. Unde exercuit ibi potestatem, ut ostenderet quod Judæa sterilis futura esset, sicut habetur Rom. cap. XI. Sic aliquando contingit quod aliqui mali interius, exterius autem virentes, siccantur a Domino ne alios corrumpant. I ad Tim. III, 8: *Homines corrupti mente, et reprobi circa fidem, sed ultra non proficient.* Luc. XIII, 7: *Ecce tres anni sunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio. Abscinde eam.* Sequitur effectus: *Et arefacta est continuo ficulnea.* Psal. XXI, 16: *Aruit tamquam testa virtus mea*, quia in tempore discipulorum Judaismus aruit, et post legalia aruerunt crescente Evangelio. *Et ipsi facti sunt abominabiles, terra fructifera versa est in amaritudinem a malitia inhabitantium in ea*, Psal. CVI, vers. 34. *Et videntes discipuli mirati sunt.* Hic primo ponitur admiratio; secundo admirationis satisfactio. Dicit: *Et videntes discipuli mirati sunt.* Sicut mirantur homines quando videtur animus bonus, et cito arescit, sic isti mirantur quomodo tam cito aruit. *Respondens autem Jesus* etc. Hic satisfacit. Et primo ostendens virtutem fidei: unde dicit, *Amen dico vobis.* Supra eamdem sententiam posuit, sed hic exponit; unde dicit, *Si habueritis fidem, et non hæsitaveritis;* quare fides firma debet esse sine hæsitatione; Jac. I, 6: *Postulet autem in fide nihil hæsitans. Non solum de ficulnea facietis:* ipse enim per fidem inhabitat in homine, et operatur in homine; ideo sicut ipse facit et ille in quo habitat. *Si dixeritis monti huic, Tolle et jacta te in mare, fiet.* Quidam dicunt quod numquam factum est. Dicit Hieronymus quod multa fecerunt Apostoli quæ scripta non sunt. Item si non legitur ab eis factum, legitur ab aliis viris apostolicis fuisse factum, ut de quodam Gregorio narrat, ut dictum est supra. Item Dominus non dixit quod fieret, sed quod posset, si necessitas esset; sed necessitas non se obtulit. Spiritualiter per montem intelligimus diabolum. Unde si diabolo dixeritis: *Jacta te in mare*, idest in infernum, *ita fiet.* Vel *in mare*, idest in malos homines. Vel per mare superbia. Ps. LXXXIX, 2: *Antequam montes fierent, aut formaretur terra et orbis, a sæculo et usque in sæculum tu es Deus.* Unde si dixeritis superbo: *Tolle* a justis, *et jacta te in mare*, idest in malos homines. Vel per montem Christus. unde *si dixeritis monti huic*, idest Christo, *Tolle te*, scilicet a Judæis, *et jacta te in mare*, idest in Gentiles, qui sunt mare per turbulentiam. Act. XIII, 46: *Quia indignos vos reputastis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes.* Item tangit fidei virtutem quantum ad orationem; quia *quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis;* supra VII, 7: *Petite et accipietis.*

2. Hic reprehendunt inquirendo. Et primo ponitur inquisitio; secundo confutatio, ibi, *Respondens Jesus dixit eis.* Circa primum duo. Et primo ponuntur interrogationes; secundo Christi responsiones. Et primo ponitur interrogatio Judæorum; secundo Christi, ibi: *Respondens autem Jesus dixit eis: Interrogabo vos* etc. Dicunt ergo: *In qua potestate hæc facis?* Ipse ejecerat ementes et vendentes de templo; item fecit mi-

racula; ideo petunt in qua potestate hæc faciat. Chrysostomus dicit quod in mundo erat duplex potestas, scilicet regia et sacerdotalis: unde quantum ad primum petunt: Unde profiteris hanc potestatem habere? Item quantum ad secundum: Quis dedit tibi hanc potestatem? Habes ne a sacerdote vel a Deo? Sic enim erat quod filii succedebant sacerdotibus in potestate. Quis dedit tibi? Non habes hoc a Cæsare, non a sacerdote. Unde Chrysostomus: " Omnis homo, qualis est opinio de aliquo apud eum, talem eum existimat. " Ideo quia ipsi non habebant opinionem bonam de Christo, ideo etc. Vel ad factum miraculorum potest retorqueri. Est potestas Dei et potestas diaboli. Job XLI, vers. 24: *Non est potestas in terris, quæ huic valeat comparari.* Unde *in qua potestate hoc facis?* Dei, an diaboli? Sed Origenes objicit quod si in potestate diaboli faceret, non diceret. Ideo aliter exponit, quia dicit quod potestas Dei multiplex est, quædam in generali, multæ in speciali, ut quædam ad hoc, quædam ad illud. Unde petunt in qua potestate, idest in quo gradu potestatis, ut de prophetis. Quidam enim habuerunt unam potestatem, quidam aliam. Secundum Chrysostomum quando aliquis interrogat ut discat, tunc ei respondenda est veritas; sed quando ut tentet, tunc reprehendendus est et confutandus. Sic Dominus, quia sciebat quod tentabant, dixit, *Interrogabo vos et ego unum sermonem. Baptismus Joannis unde erat: e cœlo, an ex hominibus?* Baptizavit Petrus, nec dicitur baptismus Petri, et baptizavit Joannes, et dicitur baptismus Joannis, quia in baptismo Joannis totum factum erat hominis; sed in baptismo Petri remittebantur peccata, quod per hominem fieri non poterat. Jo. I, 33: *Ille super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, ille est qui baptizat in Spiritu sancto.* Licet enim Joannes baptizaret, non tamen a se; unde Jo. I, 33: *Ipse qui me misit baptizare in aqua, dixit mihi* etc.

Consequenter agitur de responsionibus. Et primo de responsione Judæorum; secundo Christi. Verum est quod minores crediderunt, sed pharisæi indignati sunt; ideo si dicerent quod ex hominibus, sequeretur eorum confusio. Item omnes habebant Joannem sicut prophetam; supra XI, 7: *Quid existis in desertum videre?* etc. *Et respondentes dixerunt: Nescimus.* Mentiuntur. Psalm. XXVI, 12: *Mentita est iniquitas sibi.* Consequenter ponitur responsio Christi, *Nec ego dico vobis.* In quo habetur exemplum, quod qui non vult dicere quod scit, quod Dominus abscondit alia ab eo; unde Sap. VII, 13: *Sine fictione didici, et sine invidia communico.*

Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios etc. Supra Dominus inquisitionem repressit sua interrogatione; hic inquirentes redarguit. Et primo de inobedientia; secundo de malitia, et hoc secundum duas parabolas, quarum secunda aliam exponit et declarat. Circa primum duo. Primo ponit parabolam; secundo expositionem, ibi, *Dicit illis Jesus* etc. Circa primum tria. Primo committit audientibus judicium; secundo narrat factum; tertio requirit sententiam. Dicit: *Quid vobis videtur?* Magnum est testimonium pro eo quod judicium adversariis committit. Job VI, 29: *Respondete, obsecro absque contentione, et quod justum est, judicate.* Deinde proponit factum, *Homo quidam habebat duos filios.* Iste homo Deus est; duo filii sunt duo populi. Eccli. XXXIII, vers. 15: *Intuere in omnia opera Altissimi, duo contra duo, unum contra unum.* Vel duo genera hominum, justi et peccatores. Non dicuntur justi quicumque, sed qui profitentur se justos; et peccatores non quicumque, sed qui pœnitentiam agunt. Vel isti duo filii sunt clerici et laici. Agitur ergo de obedientia. Et primo ponitur mandatum; secundo recusatio; tertio impletio. *Et accedens ad primum.* Primus est populus Gentilium qui incepit a Noe, sicut populus Judæorum ab Abraham. Item primus dicitur gens laicorum, quia clerici sunt propter laicos ad informandum eos. Unde accessit ad primum, idest ad populum gentilem per internam inspirationem, vel per manifestationem angelorum. *Dixit: Fili, vade operari hodie in vineam meam.* Vinea Dei justitia est. Operare ergo in vinea, idest opera fac justitiæ. Et dicit *Hodie*, quasi per totum tempus vitæ tuæ. Et quando dixit? Quando interius inspiravit dando lumen rationis. Ps. IV, 6: *Multi dicunt: Quis ostendit nobis bona? Signatum est super*

nos lumen vultus tui, Domine. Consequenter ponitur recusatio. *Ille autem respondens ait, Nolo.* Hoc nihil aliud est quam contemnere mandata Dei. Job XXI, 14: *Scientiam viarum tuarum nolumus.* Post sequitur adimpletio: *Postea autem pœnitentia motus, abiit.* Jerem. XXXI, 19: *Postquam convertisti me, egi pœnitentiam.* Sequitur inobedientia secundi; et primo ponitur mandatum; secundo transgressio. Dicit, *Accedens ad alterum*, hoc est judaicum populum, vel ad clerum, vel qui justos se dicunt, *dixit similiter. At ille respondens ait: Eo, domine.* Profitetur justitiam se servaturum; unde dicit populus Judaicus (Exod. XXIV, vers. 35): *Omnia quæcumque præceperit Dominus, faciemus.* Sic etiam dicunt clerici et quicumque religiosi. Unde promisit ire. *Et non ivit.* Malach. II, 8: *Vos autem recessistis de via, et scandalizastis plurimos, irritum fecistis pactum, dicit Dominus exercitnum.* Tunc expetit sententiam: *Quis ex duobus voluntatem fecit patris?* Primus non promisit, sed fecit; secundus promisit, sed non fecit. *Quis ex istis fecit voluntatem patris?* Respondent et dicunt ei: *Primus*, quia *melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere*, Eccli. V, 4. Et II Pet. II, 21: *Melius est viam veritatis non agnoscere, quam post agnitionem retrorsum abire;* est enim ibi duplex peccatum: peccatum inobedientiæ et transgressio voti. Consequenter adaptat parabolam. Et primo ponit præeminentiam Gentilium ad Judæos, vel laicorum ad clericos; secundo rationem assignat. Dicit illis: *Amen dico vobis, quod publicani et meretrices præcedent vos in regno Dei.* Simile dictum est supra XX, 16: *Et erunt novissimi primi.*

Chrysostomus quærit, quare magis ponit publicanos et meretrices quam alios. Respondet quod per publicanos intelligit peccatores. Peccatum publicanorum est avaritia, quia cum tributa recipiunt, multa sibi acquirunt, et ultra quam commissum sit sibi, rapiunt. Sed peccatum hominum est avaritia, peccatum mulierum est luxuria, cum sint otiosæ, et multa mala docuit otiositas. Ezech. XVI, 46: *Hæc fuit iniquitas Sodomæ, abundantia panis et otium.*

Præcedent vos in regno Dei, idest magis appropinquant ad regnum; supra cap. XII, 41: *Viri Ninivitæ præcedent vos* etc. Sequitur ratio. Et primo dicit quod Judæi inobedientes fuerunt; secundo quod publicani obedierunt; tertio quod non secuti sunt eum. Dicit, *Venit Joannes ad vos in via justitiæ*, quia in justitiæ viam duxit. Vel *in via justitiæ*, quia viam justitiæ observavit, scilicet viam pœnitentiæ, *et non credidistis.* Dicebant enim ei (Joan. I, 21): *Elias es tu?* Et cum dixisset, Non, dixerunt: *Quid ergo baptizas? Publicani autem et meretrices crediderunt ei.* Et hoc habetur supra cap. III, quod venerunt ad Joannem ut baptizarentur. *Vos autem videntes*, alios scilicet converti et implere quod mandaverat, *nec pœnitentiam habuistis, ut postea crederetis ei.* Ille enim est pessimus, qui de facto suo non pœnitet. Jerem. VIII, 6: *Nullus est qui agat pœnitentiam de peccato suo dicens: Quid feci?*

Aliam parabolam audite. Dominus interrogaverat de baptismo, et noluerunt respondere: modo autem occulte interrogat, ut non percipiant; ideo disserit parabolam, et facit duo. Primo ponit parabolam; secundo exquirit eorum sententiam, ibi, *Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?* Circa primum duo. Primo ponitur beneficium exhibitum; secundo ponitur requisitio recompensationis, ibi: *Cum autem tempus fructuum appropinquasset* etc.; tertio ponit ingratitudinem, ibi, *Et agricolæ, apprehensis servis ejus* etc. Circa primum tria. Primo ponitur plantatio vineæ; secundo ejus ornatio; tertio ejus locatio. Dicit ergo, *Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam* etc. Simile ponitur Is. V, 1, ubi dicitur: *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei.* Hic autem dicit quod paterfamilias plantat vineam. Dicunt aliqui quod ibi invehitur contra vineam; unde dicit (ib. 4): *Quid ultra debui facere vineæ meæ?* hic autem contra agricolas. Ideo dupliciter exponitur secundum Hieron. et Chrysostomum. Vinea dicitur populus Judaicus; Is. V, 7: *Vinea Domini domus Israel est.* Quod contra agricolas, quia quantum ad præsens hujus malitia non processit ex populo, sed ex principibus; Joann. c. VII, 48: *Numquid aliqui ex principibus crediderunt in eum?* Ideo non contra vineam. Hæc vinea non est domus Israel, sed justitia Dei, quæ occulte tradita est in sacra Scriptura; unde dicit, *Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam*, idest populum judaicum; Ps. LXXIX, 9:

Vineam de Ægypto transtulisti. Vel justitiam posuit in doctrina legis. *Et sepem circumdedit ei*, ad protectionem vineæ, unde quæ ponuntur ad custodiam, sive sint orationes sanctorum, vel custodia angelorum; dicuntur sepe; unde Oseæ cap. II, 6: *Sepiam viam tuam spinis.* Si autem vinea dicatur justitia, sepe dicit occulta verba Scripturæ. Secundum enim mysticum intellectum occulta Scripturæ non sunt pandenda cuilibet, quia non est sanctum dandum canibus, supra VII. *Et fodit in ea torcular.* Torcular ponitur, ut exprimatur vinum caritatis. Si intelligatur per vineam judaicus populus, intelligitur per torcular altare holocaustorum. Item intelliguntur martyres, qui pro fide sanguinem fuderunt, Is. LXIII, 3: *Torcular calcavi solus.* Vel potest etiam intelligi ordo prophetarum, in quibus vinum sapientiæ est expressum. Vel potest dici profunditas sacræ Scripturæ. Item totus fructus vineæ congregatur in torculari: sic quicquid potest animus, totum debet congregare ad laudem Dei. *Et ædificavit turrim.* Per turrim templum intelligitur. Michææ cap. IV, 8: *Et tu turris nebulosa gregis, usque ad te veniet potestas prima.* Vel cognitio Dei. Proverb. XVIII, 10: *Turris fortissima nomen Domini.* Consequenter de locatione, *Et locavit eam agricolis*, idest super certa mercede constituit. Agricolæ sunt Moyses et Aaron, qui gubernaculum habuerunt. Job XXXI, 39: *Si afflixi animam agricolarum ejus.* Gregorius: " Qui præponuntur populo. „ *Profectus est peregre*, Dominus, non mutando locum, sed hominem in suo arbitrio relinquendo. Eccli. V, 14: *Deus ab initio creavit hominem, et reliquit eum in manu consilii sui*, idest suo arbitrio dimisit. Unde dicitur peregre proficisci, quando non ad quamcumque culpam pœnam infligit. Vel non ita manifeste apparuit sicut prius, scilicet cum apparuit in rubo, Exod. III. *Cum autem tempus fructuum appropinquasset.* Quicumque facit aliquem fructum, expectat beneficium: et sic Dominus expectat ut reddatur ei beneficium ad suam gloriam. Quantum ad unum hominem fructus non est in pueritia, sed in plena ætate unde cum venit ad adolescentiam, tunc petit fructus: sic cum populus fuit plantatus, et lex data, petiit fructum, et non cognoverunt eum. Jer. VIII, 7: *Milvus in cœlo cognovit tempus suum; populus autem meus non cognovit judicium Domini. Misit servos suos*, idest prophetas, *ad agricolas*, idest ad Judæos, *ut acciperent fructus ejus*, idest ut inducerent homines ad bene agendum. Infra XXIII, 34: *Misi ad vos prophetas, sapientes et scribas, et ex illis occidetis* etc. Post hoc agitur de malitia. Et primo quantum ad primos; secundo quantum ad secundos; tertio quantum ad tertios. *Et agricolæ, acceptis servis ejus, alium cæciderunt*, ut Michæam, *alium occiderunt*, ut Isaiam, *alium lapidaverunt*, ut Naboth. Hebr. XI, 37: *Lapidati sunt, secti sunt, in occisione gladii mortui sunt. Iterum misit alios:* item singulariter misit prophetas, ut Moysen, et Aaron, et alios; sed post tempore David misit multos cuneos prophetarum. Vult enim Dominus pugnare misericordiam suam contra malitiam eorum. Unde, *Et fecerunt eis similiter.* Deut. cap. XXXI, 27: *Vos semper contentiose contra Dominum egistis.* Sequitur tertio, *Novissime autem misit ad eos filium suum* etc., quod fuit malitiæ consummatæ. Et tria facit. Primo ponitur misericordia domini; secundo malitia eorum; tertio executio pravi propositi. *Novissime autem misit ad eos filium suum.* Ad Hebr. cap. I, 1: *Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime locutus est nobis in Filio. Misit ad eos filium suum dicens: Forte verebuntur filium meum.*

Sed quid est quod dicit, *forte?* Numquid ignorabat ipse? Hieronymus dicit quod iste modus loquendi dubius significat libertatem arbitrii, ut ostenderet quid futuri essent, quia qui non honorificat filium, non honorificat patrem. Vel dicit sic, quia aliqui reveriti sunt eum.

Consequenter ponitur propositum malitiæ. Et primo ponitur requisitio; secundo propositum; tertio malitia. *Agricolæ autem videntes filium dixerunt intra se: Hic est hæres; venite, occidamus eum, et habebimus hæreditatem ejus;* ipse enim filius vere hæres est patris, quia quod petit obtinet. Ps. II, 8: *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Item est hæres, quia quæcumque habet pater, habet et ipse: non enim dicitur hæres sicut aliquis alius qui decedente patre habet hæreditatem, sed quia semper quod est patris, ipsius etiam est.

Sed contra: *Si cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent* (I Cor. cap. II, 8). Verum est si cognovissent vere, sed cognoverunt per conjecturam.

Sequitur propositum, *Venite, occidamus eum.* Sap. II, 20: *Morte turpissima condemnemus eum.* Et quod est propositum? *Habebimus hæreditatem ejus:* sciebant enim ex lege quod debebat dominari super judaicum populum. Unde timebant ne imponeret super eos jugum legis, et traditiones eorum destrueret: ideo noluerunt pati jugum Christi: unde passi sunt jugum Romanorum. Unde Jo. cap. XI, 48: *Ne forte veniant Romani, et tollant locum nostrum et gentem.* Consequenter ponitur executio: *Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt,* quia extra portam civitatis crucifixerunt eum, et sic quasi alienum a vinea occiderunt. Isa. LIII, 7: *Quasi ovis ad occisionem ductus est* etc. Quod eum extra vineam ejecerunt habetur in Jo. IV, quod quicumque confiterentur nomen Christi, fieret extra synagogam. Consequenter requirit eorum sententiam, *Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?* Ita subtiliter petit Dominus ut judicent contra se, sicut Nathan fecit David, quando peccavit cum Bersabee. Ponitur sententia, *Malos male perdet,* idest perditione in præsenti et in futuro. Et dicunt *Male,* idest acerbe. Supra cap. VII, vers. 2: *In ea mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis.* Sap. cap. VI, vers. 7: *Potentes potenter tormenta patientur. Malos male perdet, et vineam suam,* idest populum suum, *locabit aliis agricolis,* idest Apostolis, *qui reddant ei fructum temporibus suis.* Ps. I, vers. 3: *Et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo.* Job XXXIV: *Conteret multos et innumerabiles, et stare faciet alios pro eis.*

Et hic est quæstio, quare in Marco Dominus respondit; hic Judæi. Solutio. Dico quod primo dixit Dominus, postea ipsi dixerunt. Item Luc. XX habetur, quod cum Dominus hoc diceret, ipsi dixerunt, *Absit.* Responsio vera est, quia primo ipsi dixerunt, post intelligentes quod contra eos esset, dixerunt, Absit. Item verum est quod principes dixerunt. Et quamvis perciperent quod contra eos esset, non contradicebant, sed populus dixit, Absit.

Dicit illis Jesus. Hic ponitur confirmatio. Et primo ponitur auctoritas; secundo expositio. Dicit, *Numquam legistis in Scripturis* (istud legitur in Ps. CXVII, vers. 22): *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* Et ponit quatuor. Primo ponit reprobationem; secundo dignitatem; tertio causam; quarto admirationem. Dicit, *Lapidem* etc. Lapis Christus est, qui dicitur lapis ex multis similitudinibus. Is. XXVIII, 16: *Ecce ego ponam in fundamentis Sion lapidem angularem* etc. Ædificantes sunt Apostoli. Unusquisque videat quomodo ædificet. Unde ille lapis, *quem reprobaverunt,* idest ejecerunt, *hic factus est,* idest constitutus, *in caput anguli,* idest in caput Judæorum et Gentilium. Unde ipse factus est caput Ecclesiæ. Sed possent dicere: Ipse fecit se caput; ideo dicit: *A Domino factum est istud.* Ps. CXVII, 16: *Dextera Domini fecit virtutem* etc. Et qualis est ista exaltatio? *Et est mirabile in oculis nostris;* Habac. I, 5: *Aspicite in gentibus, et videte, et admiramini, et obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cum narrabitur.* Tanta enim fuit dignitas, quod non factum fuisset, nisi gratia Dei hoc fecisset. Ad Eph. II, 8: *Gratia estis salvati a Christo.* Consequenter exponit; et ponit duas conclusiones. Primo quod dictum est de parabola; secundo sumitur de hoc quod dictum est in auctoritate. Dicitur ergo, *Ideo dico vobis quod auferetur a vobis regnum,* idest sacra Scriptura, quia amittetis intellectum sacræ Scripturæ. Joan. XII, 40: *Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos.* Vel prælationem super Ecclesiam fidelium, quia translata est gloria eorum. *Et dabitur genti facienti fructum ejus.* Is. LV, vers. 4: *Ecce testem populi dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. Ecce gentem quam nesciebas, vocabis, et gentes quæ te non cognoverunt, ad te current.* Sed quomodo datus est eis? Superius dictum est quod locavit, hic autem quod datur: quia cum non facit fructum, dicitur conductus, sive mercenarius; sed cum datur, tunc fructum facit. Ponit duplicem pœnam, *Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur.* Exponitur secundum Hieronymum, sic: Ille cadit super lapidem Christum, qui fidem te-

net de eo, idest de Christo, sed cadit per peccatum quod contra eum facit. Ideo peccatores cadunt, quia non habent caritatem. *Super quem vero ceciderit, conteret eum.* Cadit autem Christus super infidelibus. Hæc est differentia, quia quando vas cadit super lapidem, non confringitur vas propter lapidem, sed propter modum casus, secundum quod magis cadit ab alto; sed quando lapis cadit supra vas, confringit illud secundum magnitudinem lapidis. Sic homo cum cadit super lapidem Christum, tunc confringitur secundum magnitudinem peccati; quando vero fit infidelis, totaliter conteritur. Vel aliquis cadit super lapidem, quando proprio arbitrio peccat; sed tunc scilicet lapis super eum cadit, quando Christus punit eum, et tunc totus comminuitur. Ps. XVII, 43: *Comminuam eos sicut pulverem ante faciem venti.* Sequitur tempus malitiæ, *Et cum audissent, cognoverunt quod de ipsis diceret.* Et sequitur malitia, *Et volentes eum tenere, timuerunt turbas, quia sicut prophetam eum habebant.* Et planum est.

CAPUT XXII.

1. Et respondens Jesus dixit iterum in parabolis, eis dicens: Simile factum est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias, et nolebant venire. Iterum misit alios servos dicens: Dicite invitatis: Ecce prandium meum paravi, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata, venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt, et abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam; reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumeliis affectos occiderunt. Rex autem cum audisset, iratus est: et missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, et civitatem illorum succendit. Tunc ait servis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui invitati erant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum, et quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias. Et egressi servi ejus in vias, congregaverunt omnes quos invenerunt, malos et bonos; et impletæ sunt nuptiæ discumbentium. Intravit autem rex ut videret discumbentes, et vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali, et ait illi: Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris: Ligatis manibus et pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores; ibi erit fletus et stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

2. Tunc abeuntes pharisæi consilium inierunt ut caperent eum in sermone. Et mittunt ei discipulos suos cum herodianis dicentes: Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis quid tibi videtur. Licetne censum dari Cæsari, aut non? Cognita autem Jesus nequitia eorum ait: Quid me tentatis, hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Jesus: Cujus est imago hæc et superscriptio? Dicunt ei, Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo. Et audientes mirati sunt, et relicto eo abierunt.

3. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem, et interrogaverunt eum dicentes: Magister, Moyses dixit: Si quis mortuus fuerit, non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, et suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres, et primus uxore ducta defunctus est, et non habens semen reliquit uxorem suam fratri suo. Similiter secundus et tertius usque ad septimum. Novissime autem omnium et mulier defuncta est. In resurrectione ergo cujus erit de septem uxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem Jesus ait illis: Erratis nescientes Scripturam, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei in cælo. De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est a Deo dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob? Non est Deus mortuorum, sed viventium. Et audientes turbæ mirabantur in doctrina ejus.

4. Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum; et interrogavit eum unus ex eis legis doctor tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Jesus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua. Hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet, et prophetæ. Congregatis autem pharisæis, interrogavit eos Jesus dicens: Quid vobis videtur de Christo, cujus filius est? Dicunt ei: David. Ait illis: Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum dicens: Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est? Et nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

1. Dictum est supra quod Christi persecutores provocati sunt ad occidendum eum tribus de causis: ex ejus gloria, ex ejus sapientia qua confutabat eos, ex ejus justitia qua arguebat eos. Qualiter autem provocati sunt ex gloria Christi, dictum est; nunc autem dicendum qualiter ex sapientia. Et primo inquantum eorum damnationem præmonstrat; secundo inquantum di-

sputando confutat, ibi, *Tunc abeuntes pharisæi consilium inierunt ut caperent eum in sermone.* In ista parabola, in qua determinatur de reprobatione Judæorum et vocatione gentium, primo ponitur instructio nuptiarum; secundo de vocatione Judæorum et recusatione; tertio de vocatione gentium. Secunda ibi, *Et misit servos suos vocare invitatos;* tertia ibi, *Tunc ait servis suis* etc. Dicit ergo, *Et respondens Jesus dixit.* Cui respondit? Non est dictum quod alicui loqueretur. Sed eum tenere volebant, ideo non verbis, sed malitiæ eorum respondit, ideo *in parabolis dicit eis: Simile est regnum cœlorum homini regi qui fecit nuptias filio suo.* Hic ponitur parabola de nuptiis, et similis parabola ponitur Luc. cap. XIV. Et non videtur eadem secundum Gregorium, quia ibi fit mentio de cœna, hic de nuptiis. Item nullus exclusus est ab illa cœna, hic autem est aliquis exclusus. Unde alia est parabola. Per illam convivium cæleste intelligitur, per istam convivium quod fit in terra. Et ideo illud dicitur cœna, quia ab eo nullus excluditur, ab isto aliquis excluditur. Potest dici, secundum aliquos, quod eadem est parabola, quia antiquitus prandium et cœna idem appellabatur, quia non solebant comedere homines nisi usque ad nonam. Vel potest dici quod Lucas dicit quod Matthæus tacuit. Sed credo quod alia est. Circa istam videamus quis est iste homo rex. Et dicitur quod iste est Deus, et intelligitur persona Patris, quia dicit *Filio suo* Sed quare dicit, *Homini regi?* Ratio est, ut dicit Origenes, quia rex dicitur a regendo. Nos autem non possumus, nec sumus capaces regni ejus secundum quod est, sed regit nos secundum modum nostrum. Deuteron. c. XXXII, vers. 11: *Sicut aquila provocans pullos ad volandum.* Et ideo dicitur, *Homini regi,* quia regit nos humano modo. Sed cum videbitur sicuti est, tunc erit rex, quia tunc secundum se reget. Unde Apostolus I Corinth. cap. XIII, vers. 12: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.* Dicit, *Simile est regnum cœlorum homini regi.* Sicut enim in regno sunt multa: est enim rex, regnum, et qui serviunt: sic in illo regno; ideo *simile est homini regi qui fecit nuptias filio suo.* Filius est Christus, de quo dicitur I Jo. ult., 20: *Ut simus in vero filio ejus.* Hic est verus Deus, et vita æterna. Quæ sint istæ nuptiæ, quadrupliciter potest exponi. Primo per unitatem naturæ humanæ ad divinam, ut humana natura sit sponsa; thalamus fuit uterus Virginis. Ps. XVIII, 6: *Ipse enim tamquam sponsus procedens de thalamo suo.* Et hæc expositio habet aliquid dubietatis, quia posset credi quod non alia esset persona Patris, alia Filii. Unde potest dici quod iste sponsus est Verbum incarnatum; sponsa Ecclesia; unde Apostolus Ephes. V, 32: *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo et Ecclesia.* Item ipsius Verbi ad animam nostram. Fit enim anima particeps gloriæ Dei per fidem, et sic fiunt nuptiæ nostræ. Osee II, 20: *Sponsabo te in fide.* Item nuptiæ erunt in communi resurrectione. Hujus autem resurrectionis Christus est via; Joan. cap. XIV, 6: *Ego sum via.* Tunc erunt nuptiæ, quando mortale nostrum absorbebitur a vita, ut habetur I ad Cor. XIII. Sed si loquamur secundum Gregorium, oportet exponere de præsentibus, secundum quod Ecclesia Christo, et anima nostra Deo per fidem desponsatur.

Sequitur de vocatione Judæorum. Et primo ponitur duplex vocatio; secundo excusatio, ibi, *Illi autem neglexerunt* etc. Circa primum duo facit secundum duas vocationes; unde dicit, *Et misit servos suos vocare invitatos.* Et secundum quod dicit ibi Origenes, duplex est ibi littera, quia quædam littera habet, *Misit servum suum,* quædam, *Servos suos.* Si sit littera. *Servum,* sic tria sunt consideranda. Primo invitatio; secundo vocatio; et tertio alia invitatio. Fuerunt ergo Judæi invitati in patriarchis; unde dictum est Abrahæ (Gen. XXII, 18): *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Ad Galat. III, 7: *Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus* etc. Primum fuit missus Moyses. Num. XII, 7: *Non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est.* Et sequitur, *Quare non timuistis eum? Et nolebant venire.* Deut. cap. XXXI, 27: *Adhuc vivente me, et egrediente vobiscum, semper contentiose egistis erga Dominum.* Secunda vocatio est per prophetas, de quibus Amos III, 7: *Non faciet Dominus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas.* Vel potest esse littera, *Servos;* et tunc per primos significantur prophetæ, quibus

semper Judæi rebelles fuerunt; Act. cap. VII, 51: *Vos semper Spiritui sancto restitistis.* Per secundos Apostoli, quibus dictum est supra X, 5: *In viam gentium ne abieritis.* Vel per primos prophetas, primos Apostolos; per secundos, successores Apostolorum.

Iterum misit alios servos. Hic ponitur alia invitatio. Et ponitur augmentum benignitatis ex parte invitantis, et augmentum malitiæ ex parte excusantis. In prima vocatione nihil promisit; in ista vero promittit, quia dicit, *Dicite invitatis: Ecce prandium meum paravi.* Istud prandium est spiritualis refectio; Prov. cap. IX, 2: *Sapientia immolavit victimas, miscuit vinum, et posuit mensam suam, misit ancillas ut vocarent ad arcem. Tauri mei et altilia mea occisa sunt.* Et hoc dictum potest exponi secundum Origenem, quod est dispositio sapientiæ Dei. Tauri dicuntur rationes fortes; Is. VIII, 11: *In forti manu sua erudivit me.* Altilia dicuntur quasi alita bene. Altilia dicuntur proprie aves saginatæ, quæ nutriuntur et impinguantur, et significant subtiles sensus, et fiunt saginatæ quando sacris sensibus multiplicantur, quibus anima saginatur; Ps. LXII, 6: *Sicut ex adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Quicquid enim necessarium est, invenitur in sacra Scriptura. Ideo *omnia sunt parata.* Ps. XVIII, 8: *Lex Domini immaculata convertens animas.* Hæc est invitatio Sapientiæ, Prov. IX, 5: *Venite, comedite panem meum et bibite vinum quod miscui vobis.* Vel significat refectionem spiritualem. Per tauros significantur exempla sanctorum, quæ Dominus præparavit in exemplum; Jac. V, 10: *Accipite in exemplum exitus mali, et longanimitatis, et laboris, et patientiæ, prophetas.* Unde tribulationes sanctorum ponit in exemplum. Secundum Gregorium, per tauros significantur patres veteris Testamenti, quia taurus ferit cornibus, et in tempore patrum semper quærebatur vindicta, et præcipiebatur oculum dari pro oculo. Per altilia patres novi Testamenti, qui omnia dimiserunt pro Christo, et impinguantur sapientia Dei, occisi propter Deum, et utrique occisi sunt. *Omnia parata sunt, venite ad nuptias.* Passus est Christus, aperuit cælos, misit Apostolos. Vel per tauros intelliguntur sacerdotes veteris Testamenti, quia taurus est animal immolatitium; per altilia prophetæ qui impinguati sunt sapientia Dei. *Sed illi,* scilicet indurati in malitia, *neglexerunt.* Quidam dimittunt ex negligentia, quidam autem ex malitia, qui persequuntur prædicatores; unde dicit, *Illi autem neglexerunt.* Et quæ fuit causa? Quia *abierunt unus in vineam suam, alius ad negotiationem suam.* Videbantur habere justam causam exterius, sed Dominus non recipit, quia nulla temporalia debent detinere de veniendo ad Deum. Secundum Hilarium, per hoc quod dicit, *In vineam suam,* significat appetitum humanæ gloriæ; Jo. XII, 43: *Dilexerunt magis gloriam hominum quam gloriam Dei;* Jer. V, 4: *Ego autem dixi: Forsitan pauperes sunt et stulti, ignorantes viam Domini et judicium Dei sui.* Per hoc quod dicit, *Alius in negotiationem suam,* signatur appetitus avaritiæ; Jerem. VI, 13: *A majori usque ad minorem omnes avaritiæ student.* Secundum Chrysostomum quidam habent occupationem laborando propriis manibus, alii in negotiationem, idest in proprium officium suum. Sequitur: *Reliqui vero tenuerunt servos suos,* idest Apostolos, *et contumeliis affectos occiderunt,* quia multos occiderunt ex veteri et novo Testamento. Unde infra XXIII, 34: *Mitto ad vos sapientes et scribas, et ex illis occidetis* etc. Et non facit hic mentionem de morte sua, sed solum discipulorum, quia satis superius fecerat mentionem.

Tunc sequitur punitio eorum: *Rex vero cum audisset, iratus est* etc. Supra posuit pœnam spiritualem, hic autem ponit temporalem; unde supra dicebatur, *Homini regi;* hic autem dicitur, *Rex,* quia nomen hominis ad pietatem pertinere videtur, regis vero ad punitionem; ideo hic solum dicitur rex; Sap. cap. XIV, 17: *Hos quos in palam homines honorare non poterant propter hoc quod longe essent, a longinquo figura eorum allata, evidentem imaginem regis, quem honorare volebant, fecerunt: ut illum qui aberat tamquam præsentem colerent sua sollicitudine.*

Rex autem iratus. Notandum quod quando ira attribuitur Deo, non commotionem significat, sed vindictam: quia irati punire solent, unde ira punitio vocatur. Quod est notandum contra hæreticos, quia solent objicere, Deum ve-

teris Testamenti non esse bonum, quia præcepit punitiones etc.

Unde *missis exercitibus suis perdidit homicidas illos.* Exercitus sunt spiritus angelici, vel cives romani qui sub Tito et Vespasiano occiderunt multos; Psal. XXIII, 1: *Domini est terra, et plenitudo ejus. Et civitates illorum succendit,* quia combustæ sunt; Is. I, 7: *Civitates vestras ignis comburet.* Vel potest mystice intelligi, scilicet corpora eorum, vel congregationes hæreticorum.

Sequitur vocatio gentium, et ponitur examinatio. Et tria facit. Primo ponitur mandatum; secundo executio; tertio effectus. Secunda ibi, *Et egressi servi ejus* etc.; tertia ibi, *Et impletæ sunt nuptiæ discumbentium.* Circa primum duo facit. Primo assignat rationem præcepti; secundo ponit præceptum. Dicit ergo, *Tunc ait servis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui invitati erant non fuerunt digni. Nuptiæ quidem præparatæ sunt,* idest Filius incarnatus est, secundum illud Is. V, 4: *Quid ultra potui facere tibi, vinea mea? Sed qui fuerant invitati, indigni fuerunt,* idest, indignos se reddiderunt. Et quomodo? Sicut dicitur ad Rom. X, 3: *Ignorantes Dei justitiam, et suam volentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti;* et Act. XIII, 46: *Sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicastis vitæ æternæ, ideo convertimur ad gentes.* Unde per delictum Judæorum salus facta est gentibus; Apoc. III, 11: *Tene quod habes, ne alter accipiat coronam tuam.* Sequitur mandatum, *Ite ergo ad exitus viarum* etc. Per vias intelliguntur diversa dogmata, quia ista sunt viæ quædam, quæ ducunt nos ad veritatem. Gentiles sunt in exitibus dogmatum. Unde, *Ite ad exitus viarum,* idest ad illos qui hærent erroneis dogmatibus. Vel aliter Is. IX, 2: *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem.* Unde per vias intelliguntur actiones bonæ, de quibus Prov. cap. IV, 27: *Vias quæ a dextris sunt, novit Dominus;* per exitus, quæcumque possunt concurrere ad actiones. *Et quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias.* Unde infra ult., 19: *Ite, docete omnes gentes* etc.

Sequitur executio, *Et egressi servi ejus in vias, congregaverunt omnes;* Marci ult., 20: *Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante.*

Sed quid est quod dicit, *Bonos et malos?* Potest dici quod illos, qui primo mali, et post boni. Vel potest dici, cum dicit, *Bonos et malos,* quod loquitur comparative, quod inter illos aliqui sunt boni secundum virtutes civiles. Vel *bonos et malos,* quia postquam congregati fuerint, commiscentur boni et mali.

Et impletæ sunt nuptiæ discumbentium, idest fidelibus. Supra XIII, 48 simile ponitur, *Quam cum impleta esset, educentes, et secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Intravit autem rex* etc. Hic ponitur examinatio congregatorum. Et primo ponitur examinans; secundo examinatio; tertio condemnatio. Examinans intravit: intrat enim quando exercet judicium super eos; Gen. XVIII, 21: *Intrabo, et videbo:* et hoc in finali judicio; item in morte; item quando imminent tribulationes Ecclesiæ. Sed quis est examinatus? *Vidit hominem non habentem vestem nuptialem.* Quæ est ista vestis? Christus. Qui sumus Christi, Christum induamus. Apostolus Rom. XIII, 14: *Induimini Dominum Jesum Christum.* Quidam enim induunt Christum per Sacramentum; Gal. III, 27: *Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Quidam sunt in Christo per caritatem et amorem; Col. III, 15: *Super omnia autem caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua et vocati estis in uno corpore.* Item per mortis rememorationem. Item per operum conformitatem; ad Rom. cap. XIII, 14: *Induimini Dominum Jesum Christum.* Habere ergo vestem nuptialem est induere Christum per operationem bonam, per conversationem sanctam, per caritatem veram; et si unum deficiat, malum. Tunc sequitur examinatio. Deinde dicit qualiter defecit. Dicit ergo, *Amice.* Amicum vocat per fidem, vel quia ipse amavit eum. Vel potest dici quod ubicumque vocat aliquem amicum, improperando dicit: unde improperat amorem quo amavit eum. *Quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?*

Sed posset dicere aliquis: Qua occasione punivit illum, quia vocavit bonos et malos? Sed noluit quod mali venirent, nisi pararent se et disponerent se, ut essent boni.

Deinde sequitur qualiter defecit unde

sequitur, *At ille obmutuit*, quia non potest habere sufficientem rationem peccator, quare vestem nuptialem contempsit; Job IX, 3: *Si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere ei.* Et concluditur sententia parabolæ. Ponitur pœna duplex, pœna damni et pœna sensus: nam in mundo tripliciter perficitur: per intellectum cogitando, per affectum tendendo in summum bonum, item per actum; ideo tripliciter punitur. Unde *dixit rex ministris: Ligatis manibus et pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores.* Per pedes intelliguntur affectus mali. In mundo isto pedes habent, sed non ligatos, quia possunt fieri boni; sed post ligabuntur, quia post redire non poterunt; Eccli. IX, 10: *Quodcumque potest facere manus tua, instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec scientia erunt apud inferos quo tu properas.* Item modo potest homo proficere in cogitando veritates, sed tunc non; ideo dicitur, *Mittite eum in tenebras exteriores.* Modo enim aliqui peccatores non sunt tenebrosi quantum ad cognitionem exteriorem, licet quoad cognitionem interiorem; sed tunc habebunt tenebras exteriores. Vel ad litteram, quia non solum quoad animam, sed quoad corpus, quia separabuntur a societate sanctorum. Tunc sequitur pœna sensus, *Ibi erit fletus et stridor dentium.* Fletus procedit ex tristitia, stridor ex ira. In Act. VII, 54: *Stridebant dentibus in eum.* Aliqui flent pro peccatis, et humiliantur, et mundantur. Ibi erit tristitia, sed non ad humilitatem, sed vertetur in iram. Item stridor propter impatientiam, quia *superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper*, Ps. LXXIII, 23. Vel potest dici in resurrectione, quia non solum in anima, sed etiam in corpore punientur; vel quia calorem et frigora patientur; Job cap. XXIV, 19: *Transibunt ab aquis nivium ad calorem nimium.* Deinde concludit, *Multi sunt vocati, pauci vero electi,* quia quidam nolunt venire, quidam non habent vestem nuptialem. Unde supra VII, 14: *Arcta est via quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam.*

2. Supra Dominus confutavit pharisæos per parabolam; secundo hic manifestat disputando. Et primo respondendo; secundo objiciendo, ibi, *Congregatis autem pharisæis, interrogavit* etc. Et respondet Dominus triplici quæstioni. Primo de solutione tributi; secundo de resurrectione; tertio de lege. Secunda ibi, *In illo die accesserunt ad eum sadducæi;* tertia ibi, *Pharisæi autem audientes* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur interrogatio; secundo responsio; tertio effectus. Secunda ibi, *Cognita autem Jesus nequitia eorum;* tertia ibi, *Et audientes mirati sunt.* In ista interrogatione tria sunt consideranda. Primo interrogantium intentio; secundo ministri interrogantes; tertio interrogatio. Intentio interrogantium aperitur cum dicitur, *Abeuntes inierunt*, idest inter se, *consilium*, scilicet stultum fecerunt, *ut Jesum caperent in sermone.* Et hoc erat stultum, quia ipse erat Verbum Dei, et Verbum Dei non est comprehensibile; Eccli. cap. XLIII, 29: *Multa loquimur, et deficimus in verbis.* Fuit autem consilium impium; Ps. I, 1: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit.* Et Genes. penult. 6: *In consilium eorum non veniat anima mea.* Ministri describuntur cum dicit: *Et mittunt discipulos suos cum herodianis.* Sed quare non iverunt? Ratio est, quia dolose interrogare voluerunt: unde si ivissent, non haberet locum dolus; sed ipsi etiam discipuli dolosi erant; Eccli. X, 2: *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus. Cum herodianis.*

Qui sunt isti herodiani? Secundum quod in Luca tangitur, sub Herode facta est Judæa tributaria Romanis. Iste filius Antipatris alienigenæ constitutus est rex a Romanis; ideo voluit compellere Judæos reddere censum Romanis. Unde herodiani, idest famuli deputati ad colligendum institutionem Herodis. Sed iste jam mortuus erat, et dimisit tres filios. Unus fuit Herodes, et iste erat tunc præsens, sicut dicitur in Luc. cap. XXIII, quod fuit etiam in morte Domini: ideo facile fuit quod famuli sui irent cum aliis.

Sed quare iverunt cum herodianis? Una ratio, quia herodiani zelabant pro Imperatore. Ideo discipuli pharisæorum secum duxerunt eos, ut si diceret quod esset solvendum tributum, accusarent eum ad pharisæos: si diceret quod non, tunc herodiani caperent eum. Item isti non cognoscebantur, ideo credebant quod non perciperet; unde fa-

ciebant contra illud Ps. XXV, 4: *Non sedi in consilio vanitatis et cum iniqua agentibus non introibo.* Vel aliter, quia cum Judæa facta esset tributaria Romanis, divisi sunt, quia quidam dicebant quod plebs Deo dedicata non debebat esse homini tributaria; alii vero dicebant, quod quia pro pace militabat omnium, quod omnes debebant Cæsari dare tributum. Ideo illi qui dicebant solvi tributa Cæsari, dicebantur herodiani.

Positis ministris, ponitur interrogatio. Et primo ponitur adulatio; secundo interrogatio, ibi. *Dic quid tibi videtur.* Homines mali ab adulatione incipiunt. *Loquuntur bona, mala autem in cordibus suis,* Ps. XXVIII, 3. Et primo commendant personam; secundo doctrinam; tertio constantiam. Personam commendant ex auctoritate et virtute; ex auctoritate cum dicunt, *Magister.* Et licet mentirentur secundum cor suum, quia non eum magistrum putabant, sed seductorem, ut habetur infra XXVII, 63: *Recordati sumus quod seductor ille dixit, quia die tertia resurgam* etc., tamen in veritate erat magister, ut infra (XXIII. 8): *Unus est Magister vester* etc. Item, *Scimus quia verax es.* Verax est qui veritatem loquitur; et hoc est proprium Dei, et ejus qui Deo conjunctus est; Ps. CXV, vers. 11: *Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax;* Rom. III, 4: *Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax.* Christus autem est Deo conjunctus per unionem, et ideo verax est. Et sic commendatur ab auctoritate. Deinde a virtute, *Et viam Dei in veritate doces.* Primo oportet quod sciat quæ doceat; Sap. VII, 13: *Quam sine fictione didici, et sine invidia communico.* Item aliqui docent, sed non utilia; sed iste docet utilia, scilicet viam Dei; Is. cap. XLVIII, vers. 17: *Ego sum Deus tuus docens te utilia.* Item aliqui docent quæ Dei sunt, sed non in veritate, ut hæretici; iste autem docet in veritate. De isto in Ps. XXIV, 4: *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua* etc. Item commendant de constantia; unde dicunt, *Non est tibi cura de aliquo,* non prætermittis timore alicujus quod debes dicere vel facere; Is. LI, 12: *Quis tu ut timeas ab homine mortali?* Et quare? *Non enim respicis personam hominum,* scilicet contra Deum. Ille enim accipit personam, qui ratione hominis dimittit dicere veritatem quam debet dicere; Deut. I, 17: *Non accipietis personam cujusquam.* Et videte qualiter malitiosi erant. Quæstio habebat duo membra, scilicet quod non solverent, ad honorem Dei pertinebat; quod solverent, ad favorem hominum. Unde voluerunt quod favorem Dei quæreret, et viam Dei doceret: et sic si diceret quod non, quod magis volebant, statim caperetur ab herodianis. Sequitur interrogatio, *Dic ergo nobis... licet ne censum dari Cæsari, aut non?* Census erat tributum quod pro capite dabatur. Sequitur responsio, *Cognita autem Jesus malitia eorum ait.* Et primo respondet ad mentem eorum; secundo ad verba, ibi, *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari.* Quia hominis est respondere ad verba, Dei autem respondere ad mentem; ideo quia Christus erat Deus et homo, ideo ad utrumque respondet. *Scrutans corda et renes Deus,* Ps VII, 11. *Hypocritæ.* Et bene dicit hypocritas, quia hypocritæ sunt proprie qui aliud in ore habent, aliud in corde. *Quid me tentatis?* Hoc enim erat prohibitum Deut. VI, 16: *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Item isti blande allocuti sunt Christum; Christus autem aspere respondit, quia respondit ad cor eorum, non ad verba. Item datur nobis exemplum, quod non debemus adulatoribus credere; Prov. XXIX, 12: *Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros suos habet impios.* Item quando vult aliquid respondere, non potest melius confutare opponentem, quam secundum verba sua. Unde primo ponit quæstionem; secundo ex responsione elicit veritatem. Et primo quærit de numismate; secundo de forma: sensibiliter enim volebat ostendere intentum; Prov. XIV, 6: *Doctrina prudentum facilis.* Dicit: *Ostendite mihi numisma census,* id est denarium qui pro censu datur. Iste denarius valet decem usuales, et quilibet solvit unum denarium.

Deinde quærit de forma, *Cujus est imago hæc et superscriptio?* In qualibet enim denarii publici forma ponitur inscriptio, sic erat in isto. Dicunt, *Cæsaris:* intelligatis non Cæsaris Augusti, sed Tiberii Cæsaris. Et debetis intelligere: quod Dominus interrogabat. non

erat ex ignorantia, sed potius ex dispensatione. Bene erat tantæ ætatis, et tantum inter homines conversatus fuerat, quod bene noverat formam denarii, sed petiit ad significationem. Consequenter concludit veritatem, *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo;* quasi dicat: Vos estis Dei et Cæsaris, et habetis in usu vestro et quæ Dei sunt et quæ Cæsaris. Habetis divitias naturales a Deo, scilicet panem et vinum, et de his date Deo: habetis ista artificialia, ut denarios, a Cæsare, et hæc Cæsari reddite. Mystice sic: Nos habemus animam quæ est ad imaginem Dei, ideo eam Deo reddere debemus; secundum ea quæ a mundo habemus, pacem cum mundo habere debemus. Etiam sancti viri hic elevati a mundo, quia tamen in mundo cum aliis conversantur, debent pacem requirere Babylonis, ut habetur Baruch I. Et hoc est quod omnia quæ sunt carnis, quæ sunt mundi, vel hominum cum quibus conversantur, reddant Deo. Sequitur effectus, *Et audientes mirati sunt, et relicto eo abierunt.* Mirum fuit, quia statim, sapientia sua visa, debuissent esse conversi; sed non potuerunt capere, et recesserunt; Psalm. CXXXVIII, 6: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam.*

3. Hic ponitur secunda interrogatio: et tria facit. Primo ponitur interrogatio; secundo responsio; tertio effectus. Secunda ibi, *Respondens autem Jesus* etc.; tertia ibi, *Et audientes turbæ mirabantur.* Circa primum primo ponitur dispositio et conditio interrogantis; secundo interrogatio. Dicit ergo, *In die illo.* Et quare in die illo? Non sine ratione, quia cum viderunt illos confusos, non sine præsumptione quæsierunt eum. Sed secundum Chrysostomum concordati erant ad invicem, quod caperent eum in sermone, et quilibet volebat honorem victoriæ: ideo illis confusis isti accedere voluerunt; Job XIX, 12: *Venerunt latrones ejus, et fecerunt sibi viam per me.* Duæ enim erant sectæ: pharisæi, idest divisi, et sadducæi, idest justi. Et hi errabant in dogmatibus, quia non recipiebant prophetias, nec credebant resurrectionem. Item credebant quod mortuo corpore totus homo moreretur: et hoc est quod dicit, *Qui dicunt non esse resurrectionem.* Sequitur interrogatio. Et primo ponit legem; secundo casum; tertio interrogationem. Dicunt ergo, *Et interrogaverunt eum dicentes: Magister, Moyses dicit: Si quis mortuus fuerit non habens filium* etc. Deut. XXV. Quæ fuit causa legis? Populus carnalis fuit. Unde nil nisi temporalia quærebat. Lex ergo illa promisit. Manifestum enim est, quod homo non potest durare in se, ideo consolatio est ei quod maneat in suo simili, scilicet in filio; et hoc natura desiderat, ut quod non potest in se salvari, salvetur in suo simili. Unde contingebat quod aliquis sine filio moreretur, ideo subvenit huic casui Moyses secundum hanc legem, ut frater suus haberet uxorem suam. Nec ponebatur extraneus, qui nihil pertineret ad eum; item non haberet tantam curam de domo et familia sicut frater: et hoc est quod dicit, *Et suscitaret semen fratri suo,* idest generet filium qui habeat hæreditatem illius. Posita lege, ponunt casum, *Erant apud nos septem fratres, et primus, uxore ducta, defunctus est, et non habens semen reliquit uxorem suam fratri suo* etc. Potest esse quod talis casus accidit, vel quod ipsi confinxerunt. Tamen secundum Augustinum per septem fratres homines mali signantur, qui in septem ætatibus moriuntur sine fructu. Apost. Rom. c. VI, 21: *Quem fructum habetis (vel habuistis) in his, in quibus nunc erubescitis?* Ista mulier est mundana conversatio; Psal. CI, 27: *Ipsi peribunt, tu autem permanebis, et omnes sicut vestimentum veterascent.* Unde quærunt: Omnes mortui sunt, et omnes eam habuerunt: *cujus uxor erit in resurrectione,* quæ omnium esse non poterit? Ista opinio non est bona, et est contra pharisæos, quia credebant quod resurrectio debet esse quantum ad hanc vitam, quod quisque rehabeat uxorem suam et possessionem suam etc. Unde dicunt, *Cujus erit uxor?* quia non potest esse uxor omnium. Ista opinio reprobatur in Job c. VII, 10: *Non revertetur in domum suam.* Unde non resurget ad eumdem modum vivendi.

Sequitur responsio. Et primo ostendit errorem et causam; secundo insinuat veritatem; unde dicit, *Respondens Jesus ait: Erratis,* idest erroneam opinionem habetis; Sap. II, 21: *Cogitaverunt, et erraverunt; excæcavit enim eos malitia eorum.* Et quæ est causa erroris? *Nescientes*

Scripturas. Unde non meditabantur in mandatis Dei; Psalm. CXVIII, 100: *Super senes intellexi, quia mandata tua quæsivi.* Unde qui meditatur in mandatis Dei, potest vitare errores; unde Jo. c. v, 39: *Scrutamini Scripturas.* Isti autem non scrutabantur, ideo errabant, sicut faciunt aliqui qui male intelligunt. Item aliqui nescientes virtutem Dei, volentes virtutem Dei metiri secundum inferiora; ad Rom. cap. I, vers. 26: *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. In resurrectione neque nubent, neque nubentur.* Manifestat propositum. Et quia duo dixerat, scilicet quod nesciebant Scripturas, nec virtutem Dei; ideo primo declarat quod virtutem Dei ignorabant; secundo quod Scripturas.

Et cum primo dixerit de Scripturis, quare hoc secundo declaratur? Chrysostomus respondet, quia cum aliquis disputat cum aliquo qui errat ex malitia, primo debet allegare auctoritatem; quando cum eo qui ex ignorantia, primo debet proponere rationem, et post auctoritatem. Sic facit Dominus.

Primo rationem proponit; unde dicit: *In resurrectione neque nubent, neque nubentur.* Primum secundum litteram verum est, *Neque nubent* etc., quia tunc non erit necessarium sicut nunc est. Hieronymus: " Aliter accipitur nubere secundum Latinum, aliter secundum Græcum, quia proprie nubere secundum Latinum mulierum est: unde dicitur esse neutrum passivum; sed secundum Græcum viri nubent, idest ducunt uxores, mulieres nubentur, non nubent. „ Ideo dicit, *Non nubent*, viri, *nec nubentur*, mulieres. Cum enim nuptiæ sint ad prolis procreationem, ut conservetur homo in esse in suo simili, qui non potest in seipso conservari, ideo cum resurrectio fiat ad immortalitatem, tunc non erunt necessariæ nuptiæ. Ideo isti errabant, et virtutem Dei ignorabant. *Sed sunt sicut angeli in cælo.* Ille status est status præmii, et finis istius vitæ. Job XIV, vers. 14: *Putas ne homo mortuus rursum vivat? Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea;* et illa immutatio erat præmium. Vita illa erit refulgentium intellectu.

Sed quare erunt similes angelis? Quia erunt immunes a passionibus, quia nunc homo habet intellectum adnexum sensibus, et in hoc excedunt angeli; sed tunc depurabitur, ideo similes erunt angelis; II Reg. XIV, 17: *Sicut enim angelus Domini, sic et dominus meus rex, ut nec benedictione, nec maledictione moveatur.* Unde qui habent animum a passionibus elevatum, similes sunt angelis. Passiones autem quæ magis faciunt homines bestiales, sunt passiones venereorum, quæ exercentur per conjugium; ideo tunc nec nubent, nec nubentur.

Item quidam dixerunt quod non omnes resurgent, sed solum homines. Sed hoc Augustinus destruit dicens quod sexus resurget; sexus autem non salvatur in homine solum. Hanc opinionem tollit, cum dicit, *Nec nubent, nec nubentur,* ex quo datur intelligi quod uterque sexus, sed *nec nubent, nec nubentur.*

De resurrectione autem mortuorum etc. Postquam ostendit quod ignorabant virtutem Dei; hic ostendit quod ignorabant Scripturas. Unde *non legistis quod dictum est a Domino dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, Isaac et Jacob?* Hoc scribitur Exod. III, 6.

Sed quærit Hieronymus, cum aliæ auctoritates sint magis expressæ de resurrectione, ut habetur Isa. VI et Ezech. c. XXXIII et Dan. XII, quare istam quæ ambigua est posuit? Respondet quod non recipiebant prophetas, sed quinque libros Moysi.

Et quomodo facit ad propositum? Dicit: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob.* Deus dicitur aliquorum in colendo eum. Isti ergo colunt eum. Sed colere Deum non est mortuorum, sed viventium. Ergo Abraham, Isaac et Jacob vivunt: sed non secundum corpus: ergo secundum animam. Sed quid valet hoc ad resurrectionem? Valet, quia isti dicebant animam non esse; ipse autem ostendit animam remanere: et si anima remanet, ergo et resurrectio, quia naturaliter anima inclinatur ad corpus.

Sed quid est quod dicit, quod *non est Deus mortuorum?* Verum est secundum corpus. Est tamen etiam Deus mortuorum, quia vivunt secundum spiritum; Rom. XIV, 8: *Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus.* Item est contra hæreticos qui damnant patres veteris Testamenti, quia hic dicit quod vivunt secundum animam. Item dicit singulariter, quia in aliis gentibus quilibet Deum

suum habebat. *Audi, Israel: Dominus Deus tuus unus est*, Deut. VI, 4.

Sequitur effectus, quia mirabantur: *Et audientes turbæ mirabantur in doctrina ejus;* Psal. CXVIII, 129: *Mirabilia testimonia tua, Domine* etc.

4. Supra Dominus respondit quæstioni factæ de solutione tributi, quæstioni etiam de resurrectione; hic autem respondet quæstioni de comparatione mandatorum divinorum: et duo facit. Quia primo ponitur interrogatio; secundo responsio, ibi, *Ait illis Jesus* etc. Circa primum duo facit. Primo describit nequitiam interrogantium; secundo interrogationem, ibi, *Magister, quod est mandatum magnum in lege?* Nequitiam describit quantum ad tria. Primo quantum ad impudentiam; secundo quantum ad excogitatam malitiam; tertio quantum ad fraudulentiam. Quantum ad impudentiam, cum dicitur, *Audientes quod silentium imposuisset.* Jam confutaverat pharisæorum discipulos et sadducæos, unde ex hoc satis poterant ei credere et erubescere. Unde Chrysostomus: " Livor et ira impudentiam nutriunt et causant. " Sed isti non propter hoc dimiserunt, quin adhuc interrogarent eum; Isa. LVI, 11: *Canes impudentissimi nescierunt saturitatem.* Et significatur quod quamvis hoc audirent, non tamen siluerunt. Aliquis servat silentium sponte, et hoc est prudentis. Item aliquis servat, quia imponitur ei silentium, et hoc est imprudentis; Eccli. cap. XX, vers. 6: *Est tacens, non habens sensum loquelæ; et est tacens, sciens tempus aptum;* Eccli. cap. III, vers. 7: *Est tempus tacendi, est tempus loquendi.* Item tangitur excogitata malitia, quia, ut melius convincant eum, simul congregantur; Psal. II, vers. 2: *Principes convenerunt in unum adversus Dominum. Convenerunt in unum.* Potest dici quod pharisæi et sadducæi convenerunt, quamvis in sectis differrent, tamen in unum ad tentandum Dominum. Vel pharisæi convenerunt in unum adversus Dominum. Item fraudulentia significatur, quia cum in multitudine essent congregati, noluerunt quod omnes interrogarent, sed unus; ut si ille vinceretur, alii non confutarentur, et si iste vinceret, omnes in eo gloriarentur. *Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor tentans eum,* quia non animo addiscendi; Job c. XVI, 11: *Aperuerunt in me ora sua, et exprobrantes percusserunt maxillam meam.*

Hic potest esse objectio litteralis, quia Marcus dicit (X, 21) quod *Dominus intuitus eum dixit: Non longe es a regno Dei.* Et quomodo hic dicitur quod tentat eum?

Solvit Augustinus, quia primo venit causa tentandi, sed cum Christus satisfaceret ei, consensit ei. Et ideo quod tentavit eum, debet referri ad principium; quod non longe est a regno Dei, debet retorqueri ad finem. Et sic non fuit mirum si verba Domini animum ejus mutaverunt.

Sciendum autem quod aliqui tentant eo quod non sunt certi, quia, secundum quod dicit Sapiens Eccli. XIX, 4, *qui cito credit, levis est corde.* Iste cum multa audisset de Christo, voluit experiri si talis esset: et hæc tentatio non esset mala; unde dicit, *Magister, quod est mandatum magnum in lege?* Hæc tamen quæstio videbatur calumniosa et præsumptuosa: calumniosa, quia omnia mandata Dei sunt magna; Prov. VI, 23: *Mandata lucerna, et lex lux.* Item indeterminate quæsivit, quia omnia sunt magna, ut si responderet de uno, objiceret de alio. Item fuit præsumptuosa, quia non deberet de magno quærere qui minimum non implevit; Job XV, 14: *Quid te elevat cor tuum, et quasi magna cogitans, attonitos habes oculos?* Et poterat esse quod esset controversia super hac quæstione inter eos, quia aliqui dicebant salutem esse in aliquibus exterioribus; unde Isa. XXIX, 13: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.* Sed respondet Dominus, quod solum est in interioribus; unde sequitur responsio, *Ait Jesus ei: Diliges Dominum tuum* etc. Et non solum respondet ad quæstionem propositam, sed veritatem docet. Et primo docet quod sit primum; secundo quod ei est simile; tertio rationem assignat. Secunda ibi, *Secundum autem simile est huic* etc. Tertia ibi, *In his duobus mandatis universa lex pendet et prophetæ.* Dicit ergo, *Diliges Dominum Deum tuum* etc. Istud scribitur Deut. c. VI, 5. Item Dominus per Moysen dicit Deut. c. X, 14: *Numquid Dominus petit a te, nisi ut timeas et diligas eum?* Ergo duo præcipit, timorem scilicet et dilectionem.

Et quare non respondet Dominus de timore, sicut de dilectione? Dicendum,

quod quidam timent Deum, qui timent pati ab eo, ut qui timent pœnam gehennæ, vel qui timent amittere aliquid quod habent a Deo; et hic est timor servilis, quia illud diligit in quo timet puniri: alius est, qui ipsum Deum timet propter se, qui timet eum offendere; et talis timor est ex amore, et ex hoc timet, quod amat. Ergo principium est amor; I Jo. IV, 16: *Deus caritas est, et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Et ideo dicit, *Diliges Dominum;* non, Timeas, quia Deus diligendus est sicut primum diligibile, quia ipse finis primus est, sed quæcumque alia diliguntur propter finem. Qui ergo diligit Deum ut finem, diligit in toto corde; Joel. II, 12: *Convertimini ad me in toto corde vestro.* Et quantumcumque nitamini, non poteritis eum comprehendere, quia Deus major est toto corde.

Sed quid est quod dicit, *Ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et in tota mente tua?* Chrysostomus exponit sic: Quia in dilectione sunt duo: unum quod est principium; secundum quod est dilectionis effectus et sequela dilectionis. Principium dilectionis est duplex. Dilectio enim potest fieri ex passione, et ex judicio rationis: ex passione, cum nescit homo vivere sine eo quod diligit; ex ratione, secundum quod diligit ut ratio dictat. Dicit ergo quod ille ex toto corde diligit, qui diligit carnaliter; ille ex anima, qui ex judicio rationis. Et nos Deum utroque modo debemus diligere: carnaliter, ut cor carnaliter afficiatur circa Deum; unde in Psalm. LXXXIII, 3: *Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum.* Tertium est sequela dilectionis, quia illud quod diligo, libenter video, libenter de eo cogito, libenter facio quod ei placet; Jo. c. XIV, 28: *Qui diligit me, sermones meos servabit;* et totum refero in ipsum; Psal. LXXXIII, 2: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini.* Et possumus addere illud quod Marcus (XII, 33) addit, *Et in omni fortitudine tua,* quia qui Deum diligit, totum se transfert in illum, et fortitudinem expendit in ipsum. Augustinus sic distinguit inter cor et animam et mentem, secundum tria quæ procedunt ex ipsis. De corde exeunt cogitationes, ut habetur supra XV, ex anima vita procedit, ex mente scientia et intelligentia. Unde quod dicit, *ex toto corde,* intelligendum est, ut omnes cogitationes in ipsum referamus; quod *ex tota anima,* quod tota vita; quod *ex tota mente,* ut tota scientia referatur in eum, idest ut scientiam captives in obsequium ejus; II Cor. X, 5: *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Magistralis quædam glossa exponit quod anima est imago Dei secundum suas potentias, secundum memoriam, intelligentiam et voluntatem, ita quod illud quod dicitur *ex corde,* ad intelligentiam referatur; quod dicitur *ex anima,* ad voluntatem; quod *ex mente,* ad memoriam, ita ut perfecte Deo vivatur. Origenes sic exponit: *Diliges Deum ex tota anima,* ita ut sis paratus animam tuam ponere pro eo si necesse est; Jo. XIII, 37: *Animam meam ponam pro te.* Sed differentia est inter mentem et cor. Mens enim dicitur a metiendo; cor sumitur pro simplicitate intellectus; mens vero quoad prolationem, quia per sermonem metitur intellectus, sive cogitatio: unde vult dicere quod in locutionibus et in meditationibus Deum totaliter diligamus.

Hoc posito subdit, *Hoc est primum et maximum mandatum.* Maximum capacitate: istud enim est, in quo omnia continentur, quia in isto dilectio proximi continetur, secundum quod I Jo. IV, 21 dicitur: *Qui diligit Deum, diligit et fratrem suum;* et ideo maximum. Item primum origine, maximum dignitate et capacitate. Non primum in Scriptura, quia in Scriptura primum mandatum fuit, *Dominus Deus tuus Deus unus est,* Deut. VI, 4. Et quare? Quia omnis inclinatio appetitivæ virtutis est in amore: ideo habemus mandatum quod colamus Deum in dilectione; ad Rom. cap. XIII, 10: *Plenitudo legis dilectio est;* ad Ephes. III, 17: *In caritate radicati et fundati.*

Secundo ponit secundum mandatum: *Secundum autem simile huic est: Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Voluit significare quod in mandatis est ordo. Et quæ est causa? Constat quod mandata sunt de actibus virtutum; virtutes autem habent ordinem, quia una dependet ab alia, et sicut virtutes, sic et mandata.

Sed quare dicit quod est simile primo? quia quando diligitur homo, cum homo

sit ad similitudinem Dei, diligitur Deus in illo; ideo simile est primo mandato, quod est de dilectione Dei.

Sed quid intelligit nomine proximi, cum dicit, *Diliges proximum?* Istud satis signatur in parabola Luc. x, vers. 16, ubi quæritur, *Quis tibi videtur, quod fuerit ejus proximus?* et respondetur, *Qui fecit misericordiam in eum.* Unde qui debet facere misericordiam nobis, vel nos ipsi, sub nomine proximi continetur. Sed non est aliqua rationalis creatura, cui non debeamus misereri, et e converso: et ideo sub nomine proximi continetur homo et angelus. Et quod dicit, *sicut teipsum*, non intelligitur quantum teipsum, quia hoc esset contra ordinem caritatis; sed *sicut teipsum*, idest eo fine quo teipsum, vel eo modo quo teipsum. Eo fine, quia te non debes diligere propter te, sed propter Deum, sic etiam proximum. Apostolus I Cor. x, 31: *Omnia in gloriam Dei facite.* Item in eo quod teipsum diligis, diligis te in eo in quo vis tibi bonum, et tale bonum, quod sit secundum te et legem Dei, et hoc est bonum justitiæ. Sic etiam et proximo debes optare bonam justitiam; unde debes eum diligere, vel quia justus est, vel quia justus fit. Item debes eum diligere eo modo quo teipsum, quia cum dico, Diligo istum, dico, Volo bonum ei. Unde actus dilectionis cadit super duo: vel super ipsum qui bonus est, vel super ipsum bonum, quod volo sibi; unde diligo istum, quia volo ipsum esse bonum mihi: unde aliquis diligit bona temporalia, quia scit ea bona esse sibi; aliqui vero diligunt aliquid, quia bonum est in se: sic debes diligere teipsum, et etiam proximum.

Consequenter assignat rationem quare ista duo sint maxima mandata: *In his duobus mandatis universa lex pendet, et prophetæ.* Tota doctrina legis et prophetarum dependet ab his. Finis in appetibilibus se habet ut principium in speculativis: procedit enim scientia a principiis ad conclusiones, et sic tota scientia ex principiis judicatur, sicut et in omnibus operabilibus totum dependet a fine. Quia ergo dilectio est finis; I ad Tim. I, 5: *Finis præcepti est caritas;* ideo ab istis dependent omnia alia, et hæc est expositio Augustini. Origenes sic exponit: In his, idest in observantia istorum, dependet intellectus legis et prophetarum, quia qui hæc observat, meretur intelligentiam legis et prophetarum; Eccli. II, 10: *Qui timetis Dominum, diligite illum, et illuminabuntur corda vestra.* Ps. CXVIII, 104: *A mandatis tuis intellexi, propterea odivi omnem viam iniquitatis.*

Congregatis autem pharisæis interrogavit eos Jesus. Postquam responderat eis, ipse voluit objicere: et facit duo. Primo ponitur interrogatio; secundo ejus effectus, ibi, *Nemo poterat ei respondere verbum.* Circa primum primo proponit interrogationem; secundo responsionem; tertio objicit contra. Dicit ergo: *Congregatis autem pharisæis, interrogavit eos Jesus.* Congregati autem erant ad tentandum; unde ponit interrogationem, *Quid vobis videtur de Christo, cujus filius est?* Hæc quæstio difficillima erat et congrua. Difficillima, quia habetur Isa. c. LIII, 8: *Generationem ejus quis enarrabit?* Erat etiam congrua, quia habebant opinionem, quod esset purus homo, et non credebant ipsum esse Deum, quia sic non tentarent eum, quia scriptum est Deut. VI, 16: *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Ideo ut ostendat se Deum dicit, *Quid vobis videtur de Christo?* Sequitur responsio: *Dicunt ei: David.* Christi enim erat duplex generatio: una secundum carnem, alia secundum divinitatem, secundum quam est filius Dei Patris, de qua dicitur Ps. II, 7: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu* etc. Ideo ipsi respondent de generatione secundum carnem, cum dicunt, *David.* Jer. XXIII, 5: *Suscitabo David germen justum.* Et ad Rom. I, 3: *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Et isti insufficienter responderunt, quia insufficienter cognoscebant eum. Tunc objiciit ut eis det intelligere aliam generationem: *Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens, Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis?* Ps. CIX, 1. Habetur in lege quod pater major est filio. Non ergo filius dominus est patris. Ergo vel Christus non est filius David, vel in eo est aliquid majus David, cum vocet eum Dominum. Sed forte dicerent quod David fuit deceptus: quod removet, quia in spiritu hoc dicit, unde *Spiritu sancto Dei locuti sunt homines*, II Petri I, 21.

Possumus autem tria videre in au-

ctoritate ista Psalmi. Primo præeminentiam ad sanctos, æqualitatem ad Patrem, et dominium super rebelles. Præeminentiam ad sanctos, cum dicit, *Dixit Dominus Domino meo. Dominus*, scilicet Pater, *Domino*, scilicet Filio: ipse enim Filius habet dominium super omnes sanctos: nullus enim sanctus illuminatur nisi a lumine vero: ipse autem est lumen verum; Jo. I, 4: *Vita erat lux hominum.* Si ergo ipse est, cujus participatione omnes sancti lumen recipiunt, præeminentiam habet ad omnes sanctos in eo quod dicitur (Ps. CIX, 4): *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum* etc.; unde ipse originaliter est splendor omnium sanctorum. Item æqualitas Patris tangitur, cum dicitur, *Sede a dextris meis:* non quod sint sedes locales, sed metaphorice, quia honorabilior locus est sedere a dextris. Dicere enim est emittere verbum. Quod ergo dixit Dominus, *Sede a dextris meis*, quid est aliud, nisi quod generando me verbum, dedit mihi potestatem, æqualitatem et auctoritatem? Potest etiam exponi de temporalibus, idest in potioribus bonis, sed non est ad propositum: Dominus enim semper videtur a dextris, ut in Marc. ult., 5: *Viderunt juvenem sedentem a dextris.* Et Stephanus, Act. VII, vers. 55, *vidit Jesum sedentem a dextris virtutis Dei.* Et quid fiet de inimicis ejus? Ei omnes subjicientur; unde subdit, *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Isti vel sunt penitus infideles, vel hi qui noluerunt obedire et subesse; unde istos ponet *scabellum pedum tuorum;* scabellum enim est quod ponitur sub pedibus; illud autem quod est sub pedibus, totaliter ei subjicitur; non autem illud quod est in manu. Quidam ponuntur scabellum ad punitionem, quidam ad salutem: ad punitionem, qui nolunt facere ejus voluntatem; ad salutem, qui faciunt ejus voluntatem.

Sed objiciunt Ariani: Ergo non est æqualis Patri. Dico quod legitur utrumque, et quod subjicitur Patri, et quod est æqualis Patri; I ad Corinth. XV, 21: *Oportet autem illum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus.* Item Christus sibi omnia subjiciet; Philipp. III, 3: *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Unde illud dicit ad demonstrandum unitatem potestatis: unde omnia quæ potest Pater, eadem potest et Filius.

Sed quid est quod dicit, *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?* Ergo videtur quod postquam supposuerit inimicos, quod ultra non sedebit a dextris. Dicendum quod *donec* aliquando importat tempus determinatum, aliquando infinitum. Hic vero importat infinitum.

Sed diceret aliquis: Nonne multi rebellant Christo? Ita, verum est quod multi rebellant, et ideo poterat esse dubium de tempore quando multi rebellarent: ideo voluit Christus exprimere.

Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est? Ergo Dominus est et Filius, quia filius est secundum carnem, quia ab ipso traxit originem, et Dominus secundum divinitatem.

Et nemo poterat respondere ei verbum. Hic ponitur effectus, et est duplex, quia Christus fuit respondens et opponens: quia opponens, *nemo poterat respondere;* Job IX, 3: *Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei respondere unum pro mille.* Item quia in respondendo confutaverat eos, ideo sequitur, *Nec ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.* Ideo potestis videre, quod isti non interrogabant ut eos doceret, sed ut eum tentarent; Deuter. c. XXXII, 7: *Interroga patrem tuum et annuntiabit tibi.*

CAPUT XXIII.

1. Tunc Jesus locutus est ad turbas et ad discipulos suos, dicens: Super cathedram Moysi sederunt scribæ et pharisæi. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite; secundum opera vero eorum nolite facere: dicunt enim, et non faciunt. Alligant autem onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea movere. Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus: dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias. Amant autem primos recubitus in cœnis, et primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro, et vocari ab hominibus rabbi. Vos autem nolite vocari rabbi: unus est enim magister vester, omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis super terram: unus est enim pater vester qui in cœlis est. Nec vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus. Qui major est

vestrum, erit minister vester. Qui autem se exaltaverit, humiliabitur; et qui se humiliaverit, exaltabitur.

2. Væ autem vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines. Vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare. Væ vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes; propter hoc amplius accipietis judicium. Væ vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, quia circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum, et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos. Væ vobis, duces cæci, qui dicitis: Quicumque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit in auro templi, debitor est. Stulti et cæci; quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Et quicumque juraverit in altari, nihil est: quicumque autem juraverit in dono quod est super illud, debet. Cæci: quid enim majus est, donum, an altare quod sanctificat donum? Qui ergo jurat in altari, jurat in eo et in omnibus quæ super illud sunt. Et quicumque juraverit in templo, jurat in illo et in eo qui habitat in ipso. Et qui jurat in cælo, jurat in throno Dei et in eo qui sedet super eum. Væ vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, et anethum, et cyminum, et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, et misericordiam, et fidem. Hæc oportuit facere, et illa non omittere. Duces cæci excolantes culicem, camelum autem glutientes. Væ vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis et paropsidis; intus autem pleni estis rapina et immunditia. Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat et id quod deforis est mundum. Væ vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulcris dealbatis, quæ a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia. Sic et vos a foris quidem paretis hominibus justi, intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate. Væ vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum, et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii estis eorum, qui prophetas occiderunt. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes genimina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennæ?

3. Ideo dico vobis: Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex illis occidetis, et crucifigetis, et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum et altare. Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam. Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, non me videbitis amodo, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini

1. Supra ostensum est quomodo pharisæi et scribæ provocati sunt ex gloria Christi, et etiam ex sapientia ejus, qua colliserat eos; nunc autem ostendit quomodo ex justitia qua eos arguebat: et duo facit. Primo instruit aliquos; secundo redarguit. Secunda ibi, *Væ autem vobis, scribæ et pharisæi.* Circa primum duo facit. Primo ostendit eorum dignitatem; secundo aperit eorum intentionem in usu auctoritatis, ibi, *Omnia opera sua faciunt ut videantur ab hominibus.* Circa primum tria facit. Primo commendat eorum auctoritatem; secundo docet exhibere obedientiam cum cautela; tertio assignat rationem. Secunda ibi, *Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite* etc.; tertia ibi, *Dicunt enim et non faciunt.* Dicit ergo, *Tunc Jesus locutus est ad turbas* etc. Ita continuandum est. Dominus intantum eos confutavit, quod nec interrogare audebant, nec respondere sciebant. Sed, secundum quod dicit Chrysostomus, inutilis est sermo qui redarguit et non instruit: ideo convertit se ad turbas et ad discipulos suos, ut eos instruat. Sciendum autem quod quidam audiunt eum ut discipuli, quidam ut turbæ: ut discipuli, qui veritatem percipiunt mente; Joan. c. VIII, 31: *Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.* Ut turbæ, qui veritatem mente apprehendere non possunt; ideo quandoque convertit sua verba ad turbas, quandoque ad discipulos, quandoque ad utrosque; et diversimode: quia ad discipulos alta dicendo, ut habetur Jo. XV, 15: *Quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Quandoque vero ad turbas profert parabolas, sicut habetur supra. Utrisque autem loquitur de necessitate salutis, et talia sunt hæc verba, *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et pharisæi.* Cathedra proprie est magistrorum; et ideo illi super cathedram dicuntur sedere, qui sunt successores Moysi; Eccli. XXIV, 33: *Legem mandavit Moyses in præceptis justitiarum.* Unde illi qui Moysis legem docebant, sedebant super cathedram Moysi. Et in lege continebantur quædam ad fidem pertinen-

tia, et quædam ad bonos mores. Ad fidem pertinentia erant ea, in quibus præfigurabatur Christus; unde ipse dicit, Joan. v, 46: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi.* Item continebantur præcepta moralia; Eccli. XXIV, 33: *Legem mandavit Moyses in præceptis justitiarum.*

Sed notandum quod supra cathedram sedent et scribæ, et pharisæi, et discipuli Christi: scribæ qui solam litteram considerant; pharisæi qui aliquantulum de sensu suo interiori; discipuli Christi qui totum perpendunt: et non dicuntur discipuli Moysi, sed Christi; Luc. ult., 27: *Incipiens a lege et prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipso erant.*

Tunc monet eos ad obedientiam cum cautela; et facit duo. Primo hortatur ad obediendum; secundo ad cavendum: *Omnia quæcumque dixerint vobis, servate,* scilicet in corde, *et facite,* in opere; Deut. XVII, 9: *Venies ad sacerdotes Levitici generis, et ad judicem;* et post: *et facies quæcumque dixerint;* et sequitur: *sequerisque sententiam eorum.* Et Apostolus (Hebr. ult., 9): *Obedite præpositis vestris.* Et hoc est contra Manichæos qui dicebant legem veterem non esse bonam. Et patet quod sit bona, quia Dominus præcepit eam servari.

Sed potest quis objicere: Ergo debemus legalia observare, quod est contra doctrinam Apostolorum, Act. XV. Sciendum quod semper auctoritas servanda est legislatoris secundum intentionem ejus; sed legislator aliqua dicit ut semper servanda, et talia semper debent servari: aliqua vero dicit quæ sunt velut umbra, ut habetur ad Coloss. II, 17: *Quæ sunt umbra futurorum.* Moralia ergo sunt mandata secundum intentionem legislatoris, ut semper serventur; sed legalia pro tempore tantum, scilicet pro tempore ante Christum Unde ante tempus illud debent servari, post non: quia qui servaret, injuriam Christo faceret. Et ponit Augustinus exemplum: Si diceret aliquis: Ego comedam cras, hæc vox est signum hujus rei: et si postquam comedisset, diceret illud idem, non bene diceret. Sic cum ista legalia essent signa Christi venturi, postquam Christus venit, qui servaret ea, non bene servaret. Unde *omnia quæ dixerint vobis,* secundum intentionem legislatoris, *facite.*

Secundum vero opera eorum nolite facere. Hic docet cautelam. Debetis scire quod prælatus præficitur, ut doceat non solum doctrina, sed etiam vita. Et debemus nos ei concordare quantum ad ea quæ docet, quia, secundum quod dicitur ad Gal. I, 9, *si quis evangelizat vobis præter id quod accepistis, anathema sit.* Similiter etiam debemus ei conformari in vita. Debet enim esse vita ejus nobis in exemplum, sicut vita Christi: unde I Cor. IV, 16: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Isti vero non dissonant a doctrina, sed a vita; ideo doctrina eorum est attendenda, sed vita cavenda.

Dicunt enim, et non faciunt. Hic assignat rationem. Et primo ponit rationem; secundo exponit, ibi, *Alligant autem onera gravia* etc. Tu dicis: Quæ dixerint vobis facite, quia *dicunt:* Vos debetis benefacere, *sed non faciunt;* et ideo non debetis facere secundum opera eorum, quia qui doces non furandum, furaris; Ps. XLIX, 16: *Peccatori enim dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Alligant enim onera gravia et importabilia* etc. Dominus enim vult exaggerare malitiam eorum, *quia dicunt, et non faciunt.* Si simpliciter diceret, et non faceret, adhuc istud tolerabile esset: sed non sufficit illis, quia adjiciunt præceptis Dei gravissima onera: et ideo notatur præsumptio eorum, quia alligant alia onera super onera a Deo imposita, quia faciunt novas observantias, sicut habetur in Marc. cap. VII, quod prohibebant comedere panem, nisi frequenter lavarentur manus; contra illud Isa. LVIII, 6: *Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes.* Item notatur crudelitas eorum qui imponunt onera, contra illud I Jo. cap. V, 3: *Quia mandata Dei levia sunt. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve,* supra XI, 29. Item notatur eorum indiscretio, quia si forti grave imponerent, non esset magnum; sed debilibus imponunt onera importabilia: illud enim non potest portari quod superat vires portantis. In Act. XV, 10: *Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri portare potuimus.* Item notatur eorum nimia severitas, quia si imponerent onus, et darent indulgentiam, adhuc sufficeret; sed ex quadam violentia

præcipiunt. *Imponunt in humeris hominum;* unde excedunt in dicendo. Item excedunt in non faciendo, quia sunt aliqui homines, qui non volunt perficere totum, tamen volunt aliquid perficere. Item sunt aliqui qui etsi nolunt facere aliquid difficile, volunt tamen aliquid leve. Item aliqui sunt qui etsi non faciunt, habent tamen voluntatem faciendi; sed qui nihil istorum vult, in malitia superexcedit; unde dicit, *Digito autem suo nolunt ea movere;* unde non solum non faciebant, sed nolebant ea saltem digito suo movere, idest non inchoare. Item nec etiam levia facere, quæ per digitum significantur: ideo debetis facere quæ docent, sed non sequendi sunt quoad opera, quia nec minimum faciunt. Chrysostomus dicit: " Tales sunt qui magna dicunt, et parva faciunt; tales sunt similes exactoribus tributorum, qui aliis magna faciunt solvere plusquam tributa exigant, ipsi autem sui nihil solvunt. Non te videam magna docentem, sed parva facientem. Unde magis parcet tibi Dominus, si declinas ad misericordiam, quam ad severitatem. „

Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus. Hic intentionem proponit: et facit duo. Primo aperit eorum intentionem; secundo monet discipulos ad eorum vitationem. Et primo intentionem proponit; secundo exponit, ibi, *Dilatant enim phylacteria sua* etc. Quæ est ratio quare dicunt, et non faciunt? Quia sunt incorrigibiles. Causa autem quare homo sit difficilis ad corrigendum, vel incorrigibilis, est quærere gloriam propriam; unde Chrysostomus: " Tolle gloriam inanem de clero, et sine labore alia omnia vitia resecabis. „ Unde ab isto incipit dicens: *Omnia vero opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus;* Jo. XII, 43: *Dilexerunt gloriam hominum magis quam gloriam Dei.* Unde dicit, *Omnia vero opera sua faciunt,* quia non solum unum, sed omnia, *ut videantur ab hominibus,* contra illud quod dicitur supra VI, 16: *Nolite fieri sicut hypocritæ.* (Ibid. 16) *Nolite ergo assimilari eis.* Sequitur expositio: *Dilatant enim phylacteria sua* etc. Et facit duo. Primo dicit quod faciunt; secundo quod requirunt, *Amant enim primos recubitus in cœnis* etc. Quid faciunt? Onerosa non faciunt, sed aliqua quæ exterius patent, bene faciunt; unde Bernardus: " Portant vestes sanctitatis, et hoc non est onerosum, quod ostendebant in phylacteriis et in fimbriis. „ Dicitur enim Deut. VI, 8: *Ligabis ea in manu tua, et ante oculos tuos.* In manu, idest in completione operis, et ante oculos tuos, idest in consideratione tua; ideo isti volentes gloriam, ut viderentur zelatores mandatorum Dei, scribebant mandata in schedula, et ponebant ante oculos, et illud phylacteria vocabant, et dilatabant magis ista, ut magis viderentur ab hominibus; unde dicitur, *Dilatant enim phylacteria sua.* Item de fimbriis legitur Num. XV, quod præcepit Dominus ut facerent fimbrias, quia voluit ut discerneretur populus judaicus ab aliis populis. Et isti ut magis ostenderent se religiosos, magnificabant fimbrias, et alligabant spinas, ut viderentur se pungere, ut recordarentur se esse Judæos. Non ergo exhibent nisi exteriora; supra VII, 15: *Veniunt ad vos in vestimentis ovium.* Et quid requirunt? *Ut videantur ab hominibus.* Hæc autem gloria in tribus ostenditur. In primatu, in reverentia exhibita, et in laude nominis; qui enim quærit gloriam, quærit unum istorum, vel omnia. Isti autem quærebant primatum in loco sacro et in loco communi; unde in loco communi dicit, *Amant autem primos recubitus in cœnis:* volebant enim sedere in capite mensarum, contra illud Luc. XIV, 8: *Cum invitatus fueris ad nuptias, recumbe in novissimo loco;* et dicit, *amant,* quia non reprehenditur auctoritas, sed inordinatus appetitus. Quidam enim sunt in primo loco corporaliter, qui tamen in corde sedent in novissimo; et e converso aliquis sedet in novissimo loco, ut dicatur, Vide, ille est humilis, et sic etc.; sed in primo in corde, quia inde quærit gloriam. Item quærunt primatum in loco sacro, quia in Ecclesia; unde dicit, *Et primas cathedras in synagogis,* contra illud Eccli VII, 4: *Noli quærere ab homine ducatum, neque a rege cathedram honoris.* Item appetunt reverentiam; unde dicit, *Et salutationes in foro,* idest ut salutentur et honorentur ab hominibus, ut amoveatur capucium coram ipsis, et flectantur genua ante eos; et appetunt *vocari ab hominibus rabbi,* idest quod laudentur ut magistri. Ori-

genes refert istud ad illos, qui dignitates appetunt in Ecclesiis: est enim quædam dignitas archidiaconorum, diaconorum, sacerdotum, episcoporum. Diaconi sunt ut præsint mensis, Act. VI. Unde illi appetunt primos recubitus, qui appetunt locum diaconorum. Item cathedra proprie sacerdotum est; ideo illi amant cathedras qui amant locum sacerdotum. Qui autem debent esse magistri, sunt proprie episcopi; unde illi volunt vocari rabbi, qui amant esse episcopi.

Vos autem nolite vocari rabbi. In parte ista arcet ab imitatione gloriæ; secundo invitat ad humilitatem, ibi, *Qui major est vestrum, erit minister vester.* Notandum autem quod qui primatum habet, habet instruere et gubernare; quorum primum est proprium magistri, secundum patrum. Et ideo primo prohibet inanem gloriam quantum ad utrumque; secundum ibi, *Et patrem nolite vocare vobis super terram.* Circa primum primo ponit documentum; secundo rationem assignat. Dicit ergo, *Vos autem nolite vocari rabbi;* contra quod est illud I Tim. v, 17: *Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina.* Potest dici, *Nolite,* idest non ambiatis; et subjungit rationem, *Unus est enim magister vester* etc. scilicet Deus; Psal. LXXXIV, 9: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.*

Sed quid vult dicere? Dicendum quod ille proprie dicitur magister, qui doctrinam habet a se, non ille qui traditam ab alio aliis dispergit: et sic solum unus est magister, scilicet Deus, qui proprie doctrinam habet; sed ministerio multi sunt magistri. Si quæris auctoritatem, quæris quæ Dei sunt; sed si ministerium, quæris quod humilitatis est; unde subditur, *Qui major est vestrum, erit minister vester,* idest reputabit se ministrum. Chrysostomus dicit quod sicut unus est Deus per naturam, multi per participationem: sic etiam unus magister est naturaliter, multi ministerialiter.

Sed quomodo potest homo scire quod a se non habeat doctrinam? Patet quia sic esset in ejus voluntate dare doctrinam cui vellet, sed non potest, immo solius Dei est, qui interius cor illuminat: et est exemplum manifestum in sanitate, quia medicus sanat, quia aliqua exterius ministrat; sed natura principaliter sanat, medicus vero quædam adjumenta ministrat; et sanat medicus sicut natura, reducendo scilicet ad medium. Sic est de scientia, quia principium est nobis a natura, scilicet intellectus: unus qui docet, adhibet quædam auxilia doctrinæ, sicut medicus ad sanitatem, sed solus Deus operatur in intellectu. Unde *unus est magister vester;* unde non debetis vocari magistri.

Item ostendit quod non ament auctoritatem patris, *Vos autem omnes fratres estis,* et hoc ostendit ex æquali conditione. In magisterio non fecit differentiam in qualitate conditionis, sed in paternitate conditionem apponit; unde dicit, *Vos omnes fratres estis,* quia a me patre; Malach. ult., 5: *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam;* et post: *et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum.* Item estis filii mei per regenerationem; I Pet. I, 3: *Qui regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi.* Unde unus non habet auctoritatem super alium. Et sequitur: *Et patrem nolite vocare vobis super terram:* quia enim estis filii patris superni, ideo non debetis habere patrem in terris. Ille proprie dicitur patrem habere in terris, qui hæreditatem quærit in terris; et ille habet patrem in cælis, qui hæreditatem quærit in cælis; I Petr. I, 4: *Qui regeneravit nos in hæreditatem incorruptibilem, et incontaminatam, et immarcescibilem, conservatam in cælis.*

Quare ergo in monasteriis majores dicuntur patres? Dicendum quod est quantum ad auctoritatem; Ephes. III, vers. 4: *Potestis intelligere prudentiam meam in ministerio Christi* etc.

Unus enim est pater vester. Supra VI, 9: *Pater noster qui es in cælis.* Item, *nec vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus:* unde Christus magisterium sibi attribuit, quia Christus Verbum est; et ideo ipsius est docere, quia nullus docet nisi per verbum. Item est magister quantum ad naturam humanam, quia missus est ut doceret; Joan. cap. I, 18: *Deum nemo vidit umquam. Unigenitus qui est in sinu Patris, ille nobis enarravit.* Item ibid. XIII, 13: *Vos vocatis me Magister et Domine.*

Qui major est vestrum, erit minister vester. Postquam retraxit a superbia, hortatur ad humilitatem. Et primo ponit hortationem; secundo assignat rationem. Et hoc potest sic continuari. Chrysostomus: " Vos non debetis patres vocari, nec magistri; unde hoc non debetis ambire, sed magis humilitatem.„ Unde *qui major est vestrum, erit minister vester;* idest debet se exhibere ministrum. Unde I Cor. IV, 1: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Vel aliter ita dixerat, *Nolite vocari rabbi,* unde dicerent ei: Vis quod non sit prælatio in terra? Dicit Dominus: Hoc non volo, sed volo quod qui major est vestrum sit minister vester, idest non se existimet ut superiorem, sed ut ministrum; II Cor. IV, 5: *Nos autem servos vestros per Jesum.* Et hoc est quod dicitur Luc. XXII, 27: *Quis major est, qui ministrat, an qui recumbit?* etc. Deinde assignat rationem, *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur, et qui se humiliaverit, exaltabitur.* Unde in cantico Virginis Luc. I, 52: *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles.*

2. Postquam instruxit discipulos et turbas de cautela quam habere debebant super doctrina Judæorum; hic convertit sermonem ad scribas, increpando eos. Primo increpat de simulatione religionis, cum irreligiosi essent; secundo de simulatione puritatis, cum impuri essent; tertio de simulatione pietatis, cum impii essent. Secunda ibi, *Væ vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis* etc.; tertia ibi, *Væ vobis qui ædificatis sepulcra prophetarum* etc. In his quæ ad religionem spectant, quædam a sacerdotibus debentur populo, quædam e converso. Primo ergo ponit malitiam eorum in his quæ a sacerdotibus; secundo in his quæ a populo, ibi, *Væ qui dicitis: Quicumque juraverit* etc. Sacerdos debet subdito jam converso aliquid, et aliquid non converso. Non converso, ut convertat ipsum; converso doctrinam; Malach. II, 7: *Labia sacerdotis docent sapientiam.* Item debet ei suffragia: ad Hebr. V, 1: *Omnis namque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad Deum.* Et isti mala agebant in utroque; unde primo arguit eos de primo; secundo de secundo, ibi, *Væ vobis qui comeditis domos viduarum* etc. In istis omnibus increpationibus designat se esse filium ejus, qui veterem legem dedit. Deuter. XXVI et XXVIII dantur maledictiones eis qui in lege non permanserint, et post dantur benedictiones. Sed quia venerat ut solveret maledicta legis, ideo primo datæ sunt superius benedictiones, ubi dictum est (supra V, vers. 3, 4), *Beati pauperes, Beati mites* etc. Circa finem vero suæ doctrinæ dat maledictionem. Ideo male reprehendunt, qui reprehendunt veterem legem propter hoc quod ibi continebantur maledictiones, quia sicut in veteri lege, ita et in nova. Sicut enim in lege non maledicebantur nisi qui legem præteribant, sic nec hic; Prov. III, 11: *Disciplinam Domini non abjicias.*

Sed quid est quod dicit, *Qui claditis regnum cœlorum ante homines?* Regnum cælorum dicitur beatitudo vitæ æternæ; supra V, 20: *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam scribarum et pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum.* Item sacra Scriptura dicitur regnum; supra XXI, 43: *Auferetur a vobis regnum Dei,* idest intellectus sacræ Scripturæ. Ad utrumque regnum Christus ostium est; Jo. X,9: *Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur et egredietur, et pascua inveniet.* Quid est ergo claudere regnum, nisi quod isti claudebant per malam doctrinam et malam vitam? Non clauditur nisi quod apertum est. Doctrinæ de Christo apertæ erant: sed isti claudebant, quia obscuras eas faciebant. Habetur Isa. cap. XXXV, 5: *Dominus ipse veniet, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt.* Quando Dominus faciebat ista miracula, aperta erat hæc Scriptura, sed ipsi claudebant dicentes, *In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia,* Luc. XI, 15. Item ipsi claudebant per malam vitam, quando per malum exemplum inducebant ad peccandum; Ps. I, 1: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit.* Ille proprie in cathedra pestilentiæ sedet, qui officium docendi accipit, et per malam vitam populum corrumpit. Per injustam etiam sententiam judex hominem perimit, tamen injustam sententiam in vanum projicit. Data est enim potestas ligandi

et solvendi ad ædificationem, non ad destructionem. Unde potest eis dici: *Væ vobis... quia clauditis regnum cœlorum ante homines.* Item quicumque impedit introitum ad regnum, non est dubium quin male agat; unde sequitur, *Vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare,* idest alios converti. Unde Malach. II, 8: *Recessistis a via, et scandalizastis plurimos.*

Væ vobis... qui comeditis domos viduarum, orationes longas orantes. Hoc est secundum væ, in quo tangitur simulatio quantum ad orationem. Et primo arguit de voracitate, cum dicit, *Qui comeditis domos viduarum,* quia quicquid faciebant, totum ad gulam retorquebant, ita quod eis convenit illud II Mach. VI, quod totum templum luxuriis et comessationibus erat plenum. *Domos viduarum,* idest facultates viduarum. Sed quare magis domos viduarum quam aliorum? Ratio est, quia magis intendunt seducere mulieres, quia viri sapientiores sunt et discretiores, nec ita cito decipiuntur. Item mulieres habent affectum magis proclivem ad largiendum; I ad Tim. II, 10: *Sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per bona opera.* Item *domos viduarum,* quia mulier quæ habet virum, habet eum ut caput et ut consiliarium, ideo non ita decipitur. Item conjugata non habet potestatem domus suæ, sed vidua habet; ideo magis potest dare quam conjugata, et ideo magis faciebant quæstum circa eas, quam circa alias, cum magis esset eis dandum; unde bene convenit eis illud Ps. XCIII, vers. 6: *Viduam et advenam interfecerunt.* Et hoc in oratione, *Orationes longas orantes,* propter simulationem sanctitatis: et sic retorquebant orationem ad quæstum, et quæstum ad gloriam. Unde reprehendi poterant, quia gulosi, quia deprædatores, item quia simulabant sanctitatem; et ideo sequitur, *Et propter hoc amplius accipietis judicium,* idest amplius peccatis. Et quare? Quia si aliquis rapit per arma diabóli, peccat: et si per arma Dei, peccat dupliciter, quia peccat contra Deum, et contra proximum. Vel *amplius* etc., quia accipitis ab eis, quibus debebatis dare. Vel *amplius,* sicut habetur Luc. XII, 47: *Servus sciens voluntatem domini, et non faciens, vapulabit plagis multis.*

Væ vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, qui circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum. Et hoc dupliciter exponitur, ut referatur ad tempus post Christum, et ante Christum. Si ad tempus post, sic loquitur futura et præsentia. Prævidit enim quod per totum mundum Judæi essent dispergendi, et quod converterent ad legem suam, et perverterent a Christo quos possent. Et ideo dicitur, *Circuitis mare et aridam* etc. Dicuntur proselyti qui convertuntur a gentibus ad fidem eorum, vel a Christianis; et quia prævidebat istos aliquos ad fidem suam conversuros de Christianis, ideo hoc dicit. Et dicit, *Unum,* quia paucissimi conversi sunt. Ideo intrarunt illam maledictionem, quæ habetur Osee IX, 10: *Quasi uvas in deserto inveni Israel. Et cum factus fuerit,* scilicet Judæus, *facitis eum filium gehennæ duplo quam vos:* quia est primo gentilis, et post Judæus, et tunc habet duplicia peccata, scilicet gentilitatis et Judæprum, quia cum sit Judæus, fit particeps occisionis Christi. Si autem fuerit christianus, et post Judæus, efficitur in duplo pejor, quia maculat donum Spiritus sancti, quod acceperat in sacramentis. Item particeps fit peccatorum Judæorum; Jo. VIII, 14: *Vos ex patre diabolo estis.* Potest etiam referri ad tempus ante Christum, quia ante Christum convertebant aliquos ad fidem suam. Et hoc patet, quia quilibet diligit magis se quam alium; ergo si converterent alios propter salutem animæ, magis deberent de sui ipsius salute curare, sed non curabant. Sed hoc faciebant totum propter quæstum, quia volebant quod oblationes augmentarentur; unde futilis erat doctrina eorum. *Et cum factus fuerit, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos;* quia primo convertebatur ad judaismum et scandalizabatur, et sic post iterato convertebatur. Unde II Petr. II, 21: *Melius est viam justitiæ non agnoscere, quam post agnitam regredi.* Item aliter. Antequam esset Judæus, abstinebat a malis, saltem propter laudem hominum, sed post, non: unde ad Rom. II, 14: *Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex.* Unde accipiebant exemplum a malis.

Væ vobis, duces cæci. In hoc ostendit quomodo sunt simulatores sanctitatis in his quæ prælatis debentur. Et primo de oblationibus; secundo de decimis, ibi, *Væ vobis... qui decimatis mentham* etc. Videte: primo ponit traditionem eorum; secundo arguit tribus rationibus. Prima pars, ubi ponitur traditio cum ratione, habet duas partes. Secunda ibi, *Et quicumque juraverit in altari* etc. Isti totam religionem trahebant ad quæstum, ut traherent homines ad offerendum. In templo erat multum aurum positum: unde dicebant quod si aliquis juraret per templum, nihil debebat; sed qui jurabat per aurum, obligabat se ad tantum pro quo jurabat. Item secunda traditio erat, quod erat ibi altare, et offerebantur multa super altare; unde dicebant quod qui jurabat per altare, nihil solvebat; qui autem per oblationem, obligabat se ad valorem oblationis. Et quare? Ut lucrarentur ex pœnis, et ut elevarent per sanctitatem oblationem, et ut incitarentur homines ad magis offerendum. Et primo ponit primam partem; secundo secundam. Circa primum duo facit. Primo proponit traditionem; secundo improbationem, ibi, *Stulti et cæci* etc. Dicit ergo: *Væ vobis, duces cæci* etc. Idem habetur supra XV, 14: *Cæci sunt et duces cæcorum;* Isa. LVI, 10: *Speculatores ejus cæci omnes. Qui dicitis, Quicumque juraverit per templum Dei, nihil est,* quia impossibile est quod iste aliud templum faciat; *qui autem juraverit in auro templi,* idest per aurum, *debitor est,* sciliçet illius auri. Consequenter ponit improbationem: *Stulti et cæci; quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum?* Constat quod illud quod est in templo, ratione templi sanctum est: unde qui aliquid in templo furatur, sacrilegium committit: unde majus est jurare per templum, quam per aurum. Chrysostomus: " Contra quosdam qui dicunt quod jurare per Deum, nihil est. „ Unde qui jurant per Deum, credunt nihil jurare; sed cum jurant per sancta Dei Evangelia, credunt magnum esse. Unde potest eis dici: Quid majus est, Deus, vel Evangelium? Constat quod Deus; et hoc verum est simpliciter; secus cum aliqua circumstantia additur, quæ aggravat peccatum; quia qui jurat per sancta Evangelia Dei, juravit cum quadam deliberatione et solemnitate, et ideo gravius peccat. Deinde ponit secundam partem traditionis: *Et quicumque juraverit in altari, nihil est: qui autem juraverit in dono quod est super illud, debet.* Tunc ponit reprobationem: *Cæci, quid majus est, donum an altare quod sanctificat donum?* Non enim sanctificatur donum nisi per altare. *Qui ergo juraverit in altari, jurat in eo et in omnibus quæ super illud sunt.* Hic ponit aliam rationem. Templum continet aurum, et non e converso: similiter aurum continet donum, et non e converso. Unde qui jurat per templum, jurat per aurum quod est in templo: et qui jurat in altari, idest per altare, jurat per id quod est in eo. Item sequitur alia ratio: *Et qui juraverit in templo, jurat in illo et in eo qui habitat in ipso.* Isti dicebant: Qui jurat in templo, nihil jurat. Sed ipse vult ostendere quod qui jurat per templum, jurat per Deum, quia non jurat per templum nisi sanctificatum, et non est sanctificatum nisi Deo. Ergo qui jurat per templum, jurat per Deum. Deinde ponitur alia ratio: *Et qui jurat in cælo*, idest per cælum, non jurat per eum, nisi quia thronus Dei, et quia manifestatur ibi potentia Dei; unde *qui in cælo jurat, jurat in throno Dei, et in eo qui sedet super eum.* Ps. X, vers. 5: *Deus in templo sancto suo, Dominus in cælo sedes ejus.* Et istud inducitur ibi secundum similitudinem. Sed mystice, secundum Origenem, facit mentionem de templo, de auro et de altari, in quibus significatur vita contemplativa et gloriosa. Per aurum contemplativa significatur, per quod significatur subtilis sensus excogitatus ipsius Scripturæ: quia quantumcumque videatur rationabilis, nihil est nisi sit in templo, idest nisi confirmetur in sacra Scriptura. Per altare signatur cor, in quo debet esse ignis devotionis; Levit. VI, vers. 12: *Ignis in altari meo non deficiet.* Per oblationes servitia et oblationes, quæ nisi a corde sancto, vel ab altari sancto exeant, non possunt valere; sup. cap. VI, 22: *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit.* Per thronum vita gloriosa signatur: ibi Deus est qui est excedens universa. Vel per altare et templum intelligimus Christum: ipse enim se nominat templum; Joan. c. II, 19: *Solvite templum hoc, et in tribus*

diebus reædificabo illud. Item dicitur altare; ad Hebr. ult., 10: *Habemus altare, de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt.* Unde quicquid boni facimus, nisi sit in templo hoc, idest Christo, sanctificatum, non valet; unde totum contemptibile est nisi referatur ad Christum.

Væ vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, et anethum, et cyminum. Hic reprehendit eos de decimis; et tria facit. Primo ponit eorum consuetudinem; secundo inducit doctrinam; tertio ponit quamdam similitudinem. Secunda ibi, *Hæc oportuit facere;* tertia ibi, *Duces cæci excolantes culicem* etc. Unde dicit: *Væ vobis, scribæ et pharisæi;* et superaddit, *hypocritæ*, quia principalis intentio erat simulatio, *qui decimatis mentham, anethum et cyminum.* Potest intelligi, vel decimas datis, vel qui decimas exigitis; unde plurimi erant sacerdotes et levitæ, ad quos pertinebat decimas exigere quæ eis debebantur, ut habetur Num. XVIII et Deut. XIV; ideo diligentissimi erant ad exigendum, ideo usque ad minima exigebant, ut de cymino et aneto. *Et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, misericordiam et fidem.* Quædam enim debebantur sacerdotibus propter se, ut decimæ ex quibus debebant vivere; ad quædam vero tenebantur propter Deum, ut facere judicium et misericordiam; unde Dominus ab eis ista requirebat, scilicet judicium et misericordiam; Ps. c, 1: *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine.* Item vult fidem propter gloriam suam: unde illa ad quæ tenebantur propter Deum, non curabant; unde dicit: *Et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, et misericordiam, et fidem.* Sed de decimis, ad quæ tenebantur propter se, bene curabant, secundum illud Phil. II, 2: *Omnes quærunt quæ sua sunt, non quæ Dei.* E contrario facit caritas, quæ non quærit quæ sua sunt, sed *quæ Jesu Christi*, I. Cor. XIII, 5. Item potest dici: Væ vobis, qui decimas datis, quia datis de minimis, de mentha, et cymino, et hujusmodi, et hoc ut appareatis religiosi; sed de interioribus non curatis, quia nec misericordiam, nec judicium, nec fidem diligitis; supra XII, 7: *Si scivetis quid est, Misericordiam volo, et non sacrificium, numquam condemnassetis innocentes.* Origenes dicit quod per mentham et cyminum etc. possunt quædam intelligi, quæ ad honestatem religionis pertinent: unde misericordia, judicium et fides sunt sicut cibi, alia vero minima sunt sicut condimentum. Unde sicut faciebant majorem vim in condimento suo in parando cibum, quam in cibo, sic et isti magis faciebant vim in hoc quod flecteretur genu coram eis, quam in eis quæ ad Deum pertinebant.

Hæc oportuit facere, et illa non omittere. Quia dixerat, *Væ vobis, qui decimatis*, posset aliquis dicere quod prohiberet Dominus dare decimas, ideo dicit quod immo, cum dicit, *Hæc oportuit facere, et illa non omittere;* quasi dicat: Non peccatis in istis, sed in omittendo ea ad quæ magis tenemini: ideo et *hæc oportuit facere*, idest decimas exigere, *et illa*, scilicet judicium, justitiam et fidem, *non omittere.*

Sed hic potest esse quæstio de decimis. Videtur Dominus ponere necessitatem solvendi decimas; unde in toto novo Testamento non ita expresse fit mentio sicut hic. Sed numquid ex præcepto legis habetur? Non: quia in lege quædam moralia continentur, quædam cæremonialia, quædam judicialia: moralia per omne tempus servanda sunt, et ab omnibus: cæremonialia a certis hominibus, et certis temporibus, ut circumcisio, et hæc erant solum in figura: item quædam judicialia, ut si quis furaretur ovem, reddat quadruplum; ideo quæritur de decimis, utrum decimæ sint præceptum morale. Et videtur quod non, quia moralia sunt de lege naturali. Illud autem solum est de lege naturali, quod ratio naturalis suadet. Sed non plus suadet dare decimam, quam nonam vel undecimam etc. Ergo non est de jure naturali. Item, si decimæ sint cæremoniales, ergo peccant qui solvunt eas.

Ad hoc dixerunt qui ante nos fuerunt, quod quædam sunt pure moralia, quædam pure cæremonialia, quædam habent aliquid de morali, et aliquid de cæremoniali. *Non occides*, pure morale est. Similiter, *Dominum Deum tuum adorabis* etc. Si dicas: *Quartadecima luna ad vesperam offeres agnum*, istud pure cæremoniale est. Sed si dicitur: *Memento quod diem sabbati sanctifices*, aliquid habet naturale, vel morale, et aliquid cæremoniale: morale, scilicet quod ratio naturalis suggerit, scilicet quod ha-

beat aliquod tempus, ad quod vacat, vel in quo vacet ad orandum Deum. Sed quod die sabbati, vel dominico etc., judiciale est. Unde dicunt quod præceptum de decimis partim cæremoniale est, partim morale. Sunt enim ad sustentationem pauperum et eorum qui vacant servitio Dei, vel prædicationi: qui enim servit communitati, convenit ei de communitate vivere, et hoc est de jure naturali; sed quod decimam partem, hoc est cæremoniale.

Sed numquid tenentur modo? Dico quod determinatio ad quemlibet principem qui habet potestatem legem constituendi, pertinet: unde in potestate Ecclesiæ est constituere vel decimam, vel nonam, vel hujusmodi: unde tenentur, non quia sit de jure naturali, sed ex constitutione Ecclesiæ.

Duces cæci excolantes culicem, camelum autem glutientes. In parte ista ponit similitudinem; unde dicit, *Excolantes culicem.* Qui excolat, cum difficultate transglutit. Unde vult dicere quod magnam curam ponunt in minimis, et parvam in magnis. Vel per culicem peccata minima intelliguntur, per camelum grandia: unde faciunt vim in parvis peccatis; et hoc est quod dicit, *Camelum autem transglutientes.*

Væ vobis, scribæ et pharisæi, qui mundatis quod deforis est calicis et paropsidis. Supra Dominus increpuit pharisæos de simulatione quam exterius prætendebant, quam non habebant in corde, sed ad quæstum retorquebant; hic de simulatione puritatis quam exterius ostendebant. Et hic primo quantum ad appetitum temporalium bonorum, vel quantum ad peccata carnalia: secundo quantum ad spiritualia. Et primo agit de primo; secundo de secundo, ibi, *Væ vobis,... quia similes estis sepulcris dealbatis.* Circa primum duo facit. Primo enim arguit eorum simulationem; secundo proponit sacram doctrinam, ibi, *Pharisæe cæce* etc. Dicit ergo: *Væ vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis* etc. Notate quod istud potest intelligi dupliciter. Uno modo, quod sit locutio propria; et vult tangere morem pharisæorum, qui ponebant magnam curiositatem in mundando exteriora, ut habetur supra cap. VII, quod servabant munditiam urceorum et vasorum; unde *væ vobis,* qui magnam sollicitudinem imponitis in mundando vasa, sed non corda; unde sequitur: *Intus autem*, idest in corde, *pleni estis rapina et immunditia.* Hieronymus vult quod sit figurativa locutio: unde vult quod intelligatur munditia omnis quæ foris ostenditur. In paropside cibus ministratur; in calice potus. Homo autem paropsis dicitur; cibus autem in quo Deus delectatur, sunt bona opera quæ facit; Jo. cap. IV, 34: *Cibus meus est ut faciam voluntatem Patris mei.* Constat quod usus calicis et paropsidis non est in superficie exteriori, sed interiori. Ille ergo mundat calicem exterius, qui parat corpus suum exterius. Vos autem estis hujusmodi: *Intus autem pleni estis rapina et immunditia.* Et duo ponit, rapinam et immunditiam: quia duo sunt genera peccatorum: carnalia quæ consummantur in delectatione carnis, ut gula et luxuria; alia quæ in delectatione spiritus, ut superbia et avaritia, quia avaritia quantum ad objectum se tenet cum peccato carnali: quantum ad completionem, quia completur in delectatione mentis, scilicet in cupiditate pecuniæ, se tenet cum spiritualis; unde reprehendit avaritiam, cum dicit, *rapina.* Rapina autem proprie est quando accipitur alienum: sic proprie avarus detinet alienum: unde opponitur justitiæ; Isa. III, 34: *Rapina pauperum in domo vestra.* Item *pleni immunditia,* quantum ad gulam et luxuriam. Anima redditur impura per passionem; nulla autem passio ita deprimit rationem, sicut gula et luxuria; Eph. V, 3: *Fornicatio et immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos.*

Tunc reducit ad sanam doctrinam: *Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis et paropsidis.* Tota puritas exterior est a puritate interiori, ut habetur supra VI, 22: *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit* etc. Ideo docet quod mundet cor, et sic erit totum mundum; unde dicit: *Pharisæe cæce* etc. Sap. II, 21: *Excæcavit eos malitia eorum. Munda quod interius est*, quia quodcumque fiat exterius, dummodo fiat ex bona voluntate, totum bonum est; Prov. IV, 23: *Omni diligentia serva cor tuum.* Item potest intelligi intellectus sacræ Scripturæ; Eccli. XV, 3: *Cibavit eum pane vitæ et intellectus*, in quo

propinatur sapientia. Panis sapientiæ est verbum vitæ: unde quidam volunt ornare verbum exterius, et de sententia non curant. Et isti mundant quod deforis est.

Væ vobis,... quia similes estis sepulcris dealbatis. Hic arguit eos quantum ad peccata spiritualia. Et primo ponit similitudinem; secundo exponit. Sepulcrum dicitur ubi mortuum corpus quiescit. Mortua corpora sanctorum templum Dei sunt, in quibus Deus habitat; I Cor. cap. III, 17: *Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Corpus est habitaculum animæ, et anima est thronus Dei: ita sicut corpus est habitaculum animæ, ita anima Dei; Ps. X, 5: *Dominus in templo sancto suo* etc. Corpus vero peccatoris est sepulcrum, quia mortuum continet, quia anima per peccatum moritur, ideo mali sepulcrum dicuntur; Ps. XIII, 3: *Sepulcrum patens est guttur eorum.* In sepulcro est corpus mortuum intus, tantum aliquando exterius est aliqua imago, quæ videtur in facie vivere; Apoc. III, 1: *Nomen habes quod vivas, et mortuus es.* Et ideo dicit: *Quæ foris apparent speciosa,* propter decorem exterius appositum, *intus autem plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia*, idest omni putredine et omni immunditia. Post hoc exponit: *Sic et vos foris quidem apparetis hominibus justi*, idest homines vos judicant justos; *intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate.* Comprehendit peccata carnalia, avaritiam et gulam, sicut dictum est supra, sub qua vanagloria continetur; Jo. XII, 43: *Dilexerunt magis gloriam suam quam Dei.* Item sub iniquitate omnia peccata spiritualia.

Tunc cum dicit, *Væ vobis,... qui ædificatis sepulcra prophetarum,* arguit eos de simulatione pietatis: et duo facit. Primo ponit simulationem eorum; secundo crudelitatem, ibi, *Itaque testimonio estis vobismetipsis* etc. Item simulant dupliciter, factis et verbis. Unde primo redarguit eos de factis; secundo de verbis. Secunda ibi, *Et dicitis: Si fuissemus* etc. Dicit ergo, *Væ vobis qui ædificatis sepulcra prophetarum.*

Sed quid est? Numquid ipsi male faciebant? Nonne nos hoc bene facimus, qui corpora sanctorum in capsis argenteis et aureis ponimus? Dicunt aliqui quod non reprehenduntur de opere, sed de intentione, quia mala erat eorum intentio: faciebant enim ut memoria sceleris patrum suorum ad memoriam redigeretur hominum: unde consuetudo erat quod quando aliquod novum accidebat, quod fiebat aliquid ad memoriam illius: unde volebant quod audacia parentum, qui ausi fuerunt interficere prophetas, esset in membria omnium. Sed hæc expositio non consonat litteræ. Ideo aliter dicendum quod non vituperantur propter hoc; sed quia non faciebant hoc nisi ut exterius ostenderent signa pietatis, sicut supra dicitur quod decimabant mentham et cyminum.

Item *ornatis sepulcra justorum.* Ornabant sepulcra, et tamen habebant animum ad interficiendum propter simulationem. "Similiter, dicit Chrysostomus, est temporibus nostris, quod si aliquis faciat multa bona, ornet sepulcra, manum habeat largam, et hujusmodi, si in lapidibus ædificet, et intendat vanam gloriam, nec ambulet in viis Domini, non prodest ei. „ Item ostendebant verbo pietatem: *Et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum.* Commune est quod in factis aliorum omnes sunt judices austeri: unde si videmus aliquem peccantem, judicamus grande peccatum, nostrum autem peccatum attenuamus; ideo isti filii malitiam patrum suorum cognoscebant, suam autem non; supra VII, 5: *Ejice primo trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.*

Tunc ponit crudelitatem eorum. Et primo in generali; secundo in speciali. Et ponit pœnam temporalem, ibi, *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas.* Circa primum primo describit originem; secundo imitationem mali; tertio minatur pœnam. Dicit: *Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii estis eorum qui prophetas occiderunt.*

Sed quid mali erat eis, quia non erat in potestate eorum? ideo videtur quod non debebat eis imputari. Videte: aliquando filius non imitatur peccata patris, aliquando imitatur malitiam paternam. Si non sequitur malitiam paternam, non ei imputatur. Aliquando accidit quod habet bonum patrem, et malam matrem, et e converso, et sequitur bonitatem patris, vel matris. Sed si uterque malus, raro accidit quin imitetur

malitiam eorum. Et ratio est, quia filii malorum assuescunt malis a principio; et ei quod assuescunt in juventute, fortius adhærent, et ideo magis sunt proclives ad malum. Item parentes mali cum vident filios aliquod malum agere, non castigant eos; quare peccatum eorum aggravatur ita quod peccata parentum redundant in filios; Exod. xx, 5: *Ego sum Deus zelotes vindicans peccata patrum in filios.* Ideo dicit, *Quia filii estis eorum,* qui habetis malitiam eorum; Sap. III, 12: *Nequissimi filii eorum.* Unde estis filii per imitationem: et hoc est quod sequitur, *Implete mensuram patrum vestrorum.* Non est imperativum, sed nuntiativum: *Implete,* idest implebitis, quasi ut homo loqueretur; idest interficietis me; Joan. XIII, 27: *Quod facis fac citius.* Vel potest esse permissivum, idest, non impediemini per me, idest aliquando voluistis, sed non permisi; de cætero non impediam; ideo *implete mensuram patrum vestrorum.*

Sed quid est quod dicit, *Implete?* Videndum quod omnia quæ eveniunt, ex certo Dei judicio eveniunt. Sed in illo Dei judicio non statim solvitur pœna, donec totaliter exaggeretur, et veniat ad cumulum: unde quantum ad judicium Dei non adhuc erat impleta culpa eorum. Unde interfecerunt prophetas, et non est adhuc impleta culpa, sed in me complebitur. Ideo *implete mensuram patrum vestrorum.* Isa. XXVII, 8: *In mensura contra mensuram cum abjecta fuerit, judicabis eam.* Vel *implete.* Patres peccaverunt, sed vos implete. Tunc aliquis implet, quando pervenit ad tantum quantum patres sui. Ideo patres vestri occiderunt prophetas, et vos implete. Vel potest dici quod illi peccaverunt servos interficiendo; isti autem filium interficiendo; unde impleverunt nequitiam patrum. Sed Dominus voluntarie se obtulit, et non se opposuit. Item non improperat eis peccatum suum, sed solum suorum, quia boni pastoris est ut injuriam suorum reputet suam.

Tunc subjungit de pœna, *Serpentes genimina viperarum* etc. Et videtur quod satis congrue loquitur de culpa. Serpens animal venenosum est, et occidit veneno suo: sic isti serpentes dicuntur, quia prophetas occiderunt. De vipera etiam dicitur quod pariendo moritur, unde fœtus corrodit viscera matris: sic cum ipsi essent mali, vituperabant patres. Unde vos tales *quomodo effugietis judicium gehennæ?* Secundum judicium hominum evaditis, sed secundum judicium Dei quomodo evadetis? Unde oportet habere cor mundum. Job XIX, 29: *Fugite a facie gladii.*

2. In parte ista ponit crudelitatem eorum, et addit pœnam temporalem. Et primo primum facit; secundo pœnam addit. Et primo ponit beneficium; secundo culpam; tertio magnitudinem pœnæ. Unde dicit, *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas* etc. Et potest referri ad illud quod immediate sequitur, vel ad illud totum quod sequitur. Si ad totum, sic planiorem habet sensum. Ita dico quod estis impleturi, et quod estis serpentes etc. *Unde mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex illis occidetis,* quia tales estis qui occidere consuevistis. Vel aliter, ita quod ad totum referatur. Dominus vult quod judicium non solum sit justum, sed quod appareat justum, ut exempla alii accipiant. Unde si aliquis habeat bonum propositum, Dominus remunerat eum de bono proposito, et inde dat voluntatem exercendi opus bonum: sic e contrario cum aliquis habeat propositum malum, et sit plenus mala voluntate, secundum quod dicitur Oseæ II, 6: *Sepiam viam spinis,* excitat iram Dei, et ex ira Dei est ut manifestetur malitia sua. Ideo *mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas; et vos occidetis.* Et dicit, *Ecce,* quia in promptu est, quia misit Apostolos; unde Act. I, 8: *Et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ.*

Sed notate quod in hoc quod dicit, *Mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas,* diversa dona Spiritus sancti significat. *Alii datur donum sapientiæ, alii genera linguarum* etc. I. Corinth. XII, 10. Omnia ista dona habuerunt Apostoli. Habuerunt donum prophetiæ in dicendo futura; Joel. II, 28: *Effundam de spiritu meo super omnes gentes, et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ.* Item sapientiæ, quia omnia cognoscebant; Luc. XXI, 15: *Dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri.* Item fuerunt scribæ, quia intellectum Scripturæ habuerunt; Luc. ult., 45: *Aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas.*

Et quare hoc prædicit? Ut discipuli cogitantes quod audierunt, facilius sustineant. Item ad convincendam malitiam eorum, quia sicut patres eorum prophetas occiderunt, sic isti Apostolos; unde, *Ex illis occidetis*, ut habetur Act. XII, 2, quia *Herodes occidit Jacobum fratrem Joannis gladio, videns quia placeret Judæis.* Alii fuerunt crucifixi; unde, *Et crucifigetis.* Hæc enim erat mors vilissima, ideo hac morte occiderunt Christum, secundum illud Sap. II, 20: *Morte turpissima condemnemus eum. Et flagellabitis.* Act. V dicitur quod cæsis denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu. *Et persequemini.* Istud manifestum est quomodo Paulum persecuti sunt. Et supra X, 23: *Si persecuti fuerint vos in una civitate, fugite in aliam.*

Ulterius ponitur pœna, quæ quia videbatur gravis, ideo confirmat: *Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam.* Dicit: *Ut veniat super vos omnis sanguis justus a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ filium Barachiæ.* Quis sit iste Abel notum est, quia iste occisus est a Cain fratre suo. Sed iste Zacharias, quis fuerit, non habetur. Legitur quod tres fuerint Zachariæ. Quidam filius Barachiæ, qui fuit undecimus inter prophetas. Sed de isto non potest intelligi, quia non erat adhuc altare. Alius pater Joannis, et cujus fuerit filius non invenitur; sed dicit Chrysostomus quod fuit occisus propter Christum, quia in templo erat locus virginum. Et dum sederet virgo Maria in loco virginum, expellere voluerunt eam Judæi a loco; quod prohibuit Zacharias eam defendens, et propter hoc occisus fuit. Alius dicitur filius Jojadæ, quem occidit Joas in atrio templi; ideo inter templum et altare; unde concordat locus, sed nomen dissonat. Sed tamen dicit Hieronymus quod interpretatur benedictus Domini, et designatur sanctitas patris ejus Jojadæ sacerdotis. Et dicit quod ipse vidit evangelium Nazarenorum, et ibi continebatur, *Filius Jojadæ.*

Sed quare sub isto Zacharia incipit, potest esse quæstio litteralis. Ratio autem videtur esse, quia etsi præcedentia magis frequentia, ista tamen inveniebantur in Scriptura. Vel aliter, quod Abel pastor, Jojades sacerdos; ideo per istos duos significantur laici et clerici. Unde omnis pœna pro occisione hominum veniet super vos. Vel aliter, quia quidam activi, quidam contemplativi; unde utrique signantur per istos.

Sed *amen dico vobis, quod omnia venient super generationem istam.* Sed quomodo potest esse quod omnia veniant super generationem istam? Punitur ne unus pro alio? Ezech. XVIII, 20: *Filius non portabit iniquitatem patris.* Quomodo ergo *super generationem istam?*

Hieronymus solvit, quod consuetum est in Scriptura quod tota generatio bonorum pro una generatione sumitur, de qua in Psal. CXI, 2: *Generatio rectorum benedicetur.* De generatione malorum supra XII, 39: *Generatio mala signum quærit.* Chrysostomus dicit sic: Aliqui peccant, sed Deus non statim vindicat; unde in Psalm. VII, 12: *Numquid irascitur per singulos dies?* Aliqui vero numquam cum peccant corriguntur, sed in pejus mutantur; II ad Timoth. III, 13: *Mali autem homines et seductores in pejus proficient;* et tunc expectat Dominus donec compleatur malitia eorum. Unde isti, in quibus complebitur malitia, portant pondus totius quantum ad temporalem pœnam, tamen quantum ad æternam quilibet suam. Unde tanta erit quod videbitur quod pro omnibus patiantur; unde Exod. XXXII dicitur quod istud peccatum servetur usque in diem ultionis. Sicut fuit plenitudo bonorum his qui credunt in Christum; sic plenitudo malorum his qui occiderunt Christum; ideo dicit, *Venient omnia super generationem istam.* Sed quæ est ista pœna? Destructio civitatis Jerusalem. Et quoniam intendit loqui de excidio civitatis, ideo convertit se ad civitatem, dicens, *Jerusalem, Jerusalem.* Et primo ponit delictum; secundo commemorat beneficia; tertio prænuntiat pœnam. Secunda ibi, *Quoties volui congregare filios tuos... et noluisti?* tertia ibi, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Dicit ergo, *Jerusalem, Jerusalem;* et designat ista geminatio affectum miserantis; unde dicitur Luc. XIX, 41, quod *videns civitatem flevit super eam. Quæ occidis prophetas;* Act. VII, 32: *Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri?* Et dicit, *Quæ occidis*, non quæ occidisti, ideo adhuc in malitia perseverabant. Hæc est illa Jerusalem, de qua habetur Ezech. cap. V, 6: *Ista est Jerusalem; in medio gentium posui eam, et in circuitu ejus*

terras, et contempsit judicia mea. Possent se excusare: Non habuimus qui diceret nobis; ideo dicit, *Et lapidas eos qui ad te missi sunt;* unde misi prophetas et multa auxilia, et non cognovistis. *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti?* Designatur in hoc perpetuitas divinitatis ejus, secundum quod ipse dicit, Joan. VIII, 58: *Antequam Abraham fieret, ego sum.* Unde ipse Christus misit prophetas, patriarchas et angelos. Quandocumque misit, voluit congregare etc. Illi congregantur qui ad Dominum convertuntur, quia in eo uniuntur peccatores: disperguntur qui ab unitate separantur. Unde: *Volui congregare quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas.* Dicitur quod non est animal aliquod ita compatiens pullis sicut gallina. Gallina defendit a milvo, et vitam exponit pro eis, et congregat sub alas. Sic Christus compatitur nobis, *Vere languores nostros ipse tulit,* Isa. LIII, 4. Item milvo, idest diabolo, se exposuit; Deut. XXXI, 27: *Adhuc vivente me et ingrediente vobiscum, semper contentiose egistis contra Dominum.*

Sed contra. Dominus voluit, et isti noluerunt: ergo prævaluit mala voluntas eorum voluntati Dei. Unde dicendum: Quoties volui, feci: sed te invito, feci cum feci; unde tua voluntas impedivit quod non facerem. Vel quod misit prophetas signum fuit quod voluit congregare, *et noluisti.*

Tunc sequitur pœna: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Totus populus honorabatur propter Jerusalem, et Jerusalem propter templum; ideo dicitur, *Relinquetur domus*, idest templum, vel habitatio; Ps. LXVIII, 25: *Fiat habitatio eorum deserta.* Vel dicitur domus deserta quando caret proprio habitatore; Ps. X, 5: *Dominus in templo sancto suo.* Unde dicitur relinquere per habitationem; ideo *non videbitis me amodo* etc., quia fui vobiscum per potentiam divinitatis, et post fui corporaliter, sed recedam a vobis. Sed jam *relinquetur domus vestra deserta*, et *non me videbitis amodo*, nec corporaliter, scilicet post passionem, nec spiritualiter.

Sed numquid est hoc verum quod nulli Judæorum viderunt eum, cum tamen multi conversi fuerint ad eum? Ideo dicit, *Donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini*, quia quando confitebimini, tunc videbitis per fidem. Vel aliter designat occulte secundum adventum: videbant ipsum corpore, sed istam visionem non habebant usque ad secundum adventum, in quo poteritis dicere, et recognoscetis quod ego sum *benedictus qui venit in nomine Domini.*

CAPUT XXIV.

1. Et egressus Jesus de templo ibat. Et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur. Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes: Dic nobis, quando hæc erunt, et quod signum adventus tui et consummationis sæculi? Et respondens Jesus dixit eis: Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus, et multos seducent. Audituri enim estis prælia et opiniones præliorum, videte ne turbemini: oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. Consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum, et erunt pestilentiæ, et fames, et terræmotus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorum. Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos, et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem: et multi pseudoprophetæ surgent, et seducent multos: et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Et prædicabitur hoc evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio.

2. Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes; et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua; et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam. Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus. Orate autem ut non fiat fuga vestra in hieme, vel sabbato: erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro; sed propter electos breviabuntur dies illi.

3. Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetæ, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire: Ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, et paret usque in occidentem, ita erit et adventus Filii hominis. Ubicumque fuerit corpus, illic

congregabuntur et aquilæ. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo, et virtutes cælorum commovebuntur, et tunc parebit signum Filii hominis in cælo, et tunc plangent omnes tribus terræ, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa et majestate. Et mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis, a summis cælorum usque ad terminos eorum. Ab arbore autem fici discite parabolam: cum jam ramus ejus tener fuerit, et folia nata, scitis quia prope est æstas: ita et vos cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in januis. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant. Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli cælorum, nisi Pater solus. Sicut autem in diebus Noe, ita erit et adventus Filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes, usque ad eum diem quo intravit Noe in arcam, et non cognoverunt donec venit diluvium et tulit omnes: ita erit et adventus Filii hominis. Tunc duo erunt in agro: unus assumetur, et unus relinquetur. Duæ molentes in mola: una assumetur, et una relinquetur. Duo in lecto: unus assumetur, et unus relinquetur.

4. Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit. Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam: ideo et vos estote parati quia nescitis qua hora Filius hominis venturus est. Quis putas est fidelis servus et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus, quem cum venerit dominus ejus, invenerit sic facientem. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus servus ille in corde suo, Moram facit dominus meus venire, et cœperit percutere conservos suos, manducet autem et bibat cum ebriosis; veniet dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua ignorat: et dividet eum, partemque ejus ponet cum hypocritis. Illic erit fletus et stridor dentium.

1. Supra posita est multiplex provocatio Judæorum; nunc ponitur præparatio per instructionem discipulorum Christi. Instruuntur autem de periculis. Et primo ponitur interrogatio discipulorum; secundo responsio Christi, ibi, *Et respondens Jesus dixit eis.* Circa primum duo. Primo ponitur occasio interrogationis; secundo interrogatio, ibi, *Sedente autem eo super montem Oliveti* etc. Occasio fuit duplex. Prænuntiatio destructionis templi, quam quidem prænuntiationem fecit facto et verbo, quia egressus est de templo. Supra cap. proximo: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta;* et hoc ostendit, quia exivit; unde quia corporaliter exivit, ideo ostendit quia spiritualiter; Joan. VIII, 59: *Jesus autem abscondit se, et exivit de templo.* Cum peccator non vult corrigi, exit Dominus ab eo; Thren. I, 6: *Egressus est a filia Sion omnis decor ejus.* Tunc ponitur interrogatio, ibi, *Et accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes;* secundo responsio, ibi, *Ipse autem respondens* etc. Ita *ibat.* Sed tunc *accesserunt discipuli, ut ostenderent ædificationes templi,* ut videret quam pulchra est domus, quam decora: unde in alio loco, scilicet Marc. cap. XIII, 1, habetur: *Vide quales lapides et quales structuræ.*

Sed quærit Origenes: Nonne alias ibi fuerat, et nonne bene sciebat? Solvit quod non petebant ut eum docerent, vel quasi nesciret, sed ut remedium inveniret destructioni. Ita Christianus est templum Dei, ut habetur ad Philipp. II; discipuli autem sunt intercessores, ne destruatur templum hoc.

Tunc respondet Dominus: Videntur vobis ista magna; Isa. XXIII, 9: *Dominus exercituum cogitavit hoc ut detraheret superbiam omnis gloriæ* etc. Unde subdit: *Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem.*

Est ne hoc verum? Tempore Chrysostomi non adhuc totum evenerat, sed sperabatur quod veniret. Vel potest dici quod non vult dicere nisi quod destrueretur. Vel dicendum quod sicut secundum Dei provisionem aliquando restauratum est templum: sic secundum Dei provisionem incipiente confirmatione legis novæ, destructum est templum, ne sacrificia fiant in templo. Unde si non fuisset destructum, multi facti Christiani cæremonias facerent, et ad templum redirent: unde dispensatione divina factum est ut destructum sit: et hoc habetur Luc. XXI, 6, ubi de templo dicitur: *Venient dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.* Sic etiam contingit quod aliquis ædificatus per bonas virtutes, si cadat per aliquod peccatum mortale, si negligens fuerit, et non sollicitus, totaliter cadit, et destruitur; Ps. CXXXVI, 7: *Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea.* Unde vult dicere quod non solum templum, sed etiam pertinentia, quæ erant umbra,

ut habetur ad Hebr. x, 1: *Umbram habens lex futurorum bonorum.*

Posita occasione, ponitur interrogatio. Et debemus notare quod exivit et ivit ad montem Oliveti, et significat Ecclesiam, in qua olivæ uberes sunt plantatæ; Psal. LI, 10: *Ego sicut oliva fructifera.* Et inde instruit discipulos. Dixerat destruendum templum, ideo tria quærunt. Primum de templo; secundum de adventu; tertium de fine sæculi; unde dicunt, *Dic nobis quando hæc erunt*, scilicet consummatio tuæ comminationis: et de adventu tuo, *et quod signum adventus tui;* item de fine sæculi, *et consummationis sæculi.* In Luca solum tangitur de una quæstione, scilicet de destructione Jerusalem, quia non credebant quod deberet destrui nisi post adventum secundum; unde dicebant, Act. I, vers. 6: *Si in tempore hoc restitues regnum Israel?* In Marco cap. XIII dicitur quod solum miserunt Petrum, et Joannem, et Jacobum, et Andream; quia isti primo vocati sunt, et magis habebant fiduciam accedendi ad eum. In quo habemus exempla, quod illi qui diutius Deo adhærent in contemplatione, sunt Deo magis familiares; Deut. XXXIII, 3: *Et qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina ejus.*

Isti discipuli quæsierunt de adventu, et iste duplex est. Ultimus, qui est ad judicandum; et iste erit in consummatione sæculi. De isto habetis Act. I, 11: *Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cœlum, ita veniet.* Alius est adventus confortans mentes hominum, ad quos venit spiritualiter. Infra (hoc cap.): *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus*, idest in prædicatoribus, quia per prædicatores venit Deus in hominum mentes. Unde dubium est ad quid debet referri. Tamen dicit Augustinus quod totum debet referri ad adventum spiritualem. Aliqui vero quod ad secundum adventum. Quidam autem exponunt de destructione Jerusalem, et de ultimo adventu.

Primo ergo respondet quantum ad destructionem; secundo quantum ad secundum adventum, ibi, *Sicut enim fulgur exit ab oriente.* Circa primum duo. Primo prænuntiat quæ antecedentia sunt ad destructionem; secundo ipsam destructionem, ibi, *Cum ergo videritis abominationem desolationis* etc. Ista præambula erant et ex parte extraneorum, et eorum qui in Ecclesia continentur. Primo ergo ex parte extraneorum; secundo ex parte eorum qui sunt in Ecclesia, ibi, *Et multi pseudoprophetæ surgent, et seducent multos.* Circa primum duo. Primo præmittit pericula spiritualia; secundo corporalia, ibi, *Audituri enim estis prælia et opiniones prœliorum.* Dicit ergo: Ita quæritis de consummatione, tamen ante debetis esse solliciti de vobis, quod non decipiamini; ideo dicit: *Videte ne quis vos seducat.* Ad Eph. V, 15: *Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis. Multi venient in nomine meo dicentes: Ego sum Christus.* Aliquis venit ut missus a Christo, sic venerunt discipuli. Alii vero dicuntur venire in nomine Christi, qui dicunt se esse Christum, usurpantes sibi nomen quod non datur alii; Philipp. c. II, vers. 9: *Datum est ei nomen, quod est super omne nomen.* Unde multi seductores venient, qui venient a seipsis; Christus autem non a seipso, sed a Deo; unde Joan. VII, 28: *A meipso non veni.* Licet autem hoc de Antichristo specialiter dictum sit, tamen potest dici de multis aliis. Unde quia veritati non adhæserunt, dati sunt erroribus. Et hoc accidit in Simone Mago, qui libros scripsit, et appellavit se librum Dei, Deum magnum, omnia Dei, et multos seduxit. Illorum enim est seduci qui divisi sunt in errores, quia *stultorum infinitus est numerus*, Eccle. I, 15. Unde veritas congregat, error autem dividit, et hoc est periculum. Potest etiam ad secundum adventum referri; ista enim accident circa diem judicii.

Audituri enim estis prælia etc. Hic primo ponit pericula; secundo confortat. Dicit ergo: Ita dictum est: *Videte ne quis vos seducat,... quia audituri estis prælia* etc. Et hoc statim post passionem. Statim enim missi fuerunt in Judæam ab Imperatore pessimi tyranni, qui mirabiliter eos gravabant, ita quod quasi ferre non possent: unde *audituri estis prælia et opiniones prœliorum*, quia in prœliis multum valent opiniones; unde frequenter contingit quod pauci debellant multos; Jer. VII, 16: *A Dan auditus est fremitus equorum ejus, a voce hinnituum pugnatorum ejus commota est omnis terra.* Et *videte.* Possent aliqui credere quod esset statim finis mundi: unde dicitur

quod tanta fuit tribulatio, quod credebant finem mundi venisse; ideo dicit, *Videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum finis*, quasi sit destructio Jerusalem, quia non fuit ejus destructio post passionem usque ad quinquagesimum annum.

Sed posset aliquis dicere: Tu dicis quod audituri sumus prælia, semper fuerunt prælia. Respondet: Numquam vidistis talia. *Consurget enim gens in gentem*, scilicet gens Romanorum contra gentem Judæorum, *et regnum*, scilicet Romanorum, *contra regnum*, Judæorum. *Et erunt pestilentiæ* etc. Posset dicere: Ista prælia a casu fiunt, et non ex Dei vindicta. Sed quod fiant a Dei vindicta hoc patet, quia non solum ista mala infligentur a populo, sed a Deo, quia *erunt pestilentiæ*, quæ ex corruptione aeris proveniunt, *et fames, et terræmotus per loca*. Et hæc omnia acciderunt ante destructionem Jerusalem. Diceret aliquis: Omnia ista fuerunt a casu, et non fuerunt indicativa doloris, immo; unde dicit: *Hæc autem omnia initia dolorum*. Isa. XIII, 8: *Quasi parturientes dolebunt*. Sic exponit Chrysostomus. Sed secundum quod refertur ad consummationem sæculi, sic exponit Origenes. Sic debemus considerare de mundo sicut de uno homine, quia cum tendit ad mortem, incipiunt debilitari virtutes vitales. Sic in ostensione universalis commutationis immittet Dominus aliquam particularem immutationem, ita quod non habebunt aliquam virtutem, et tunc erunt pestilentiæ, quia corrumpetur aer qui servit nobis in duobus. Item corrumpetur terra, quæ servit nobis in cibum, quia germinat herbas et grana, unde cibus nascitur, et hæc debilitabitur ita quod erit fames in terra. Item terra sustentat nos, et contra hoc terra inquietabitur, unde fiet terræmotus. Prima duo universalia, sed hoc ultimum erit particulare, quia fiet per loca. Et quare non fiet universaliter per totum mundum? Ut homines videntes redeant ad cor et convertantur. Item contingit quod ex penuria rerum accidit fames, et tunc propter famem exurget gens contra gentem; et hoc poterit esse circa finem mundi. Aliter tamen potest esse quod aliquando resurget gens contra gentem, non propter penuriam, sed propter vanam gloriam. Aliquando conveniet propter injustitias hominum. Aliquando propitiatur Deus, et coarctat malos angelos per bonos angelos, ut Ezech. cap. XIII, vers. 5: *Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die Domini*. Unde stat mundus per orationem bonorum. Et tunc, scilicet in fine mundi, *refrigescet caritas*, et tunc erunt multa mala, quia tunc angeli boni dimittent dæmones, qui habent nocere terræ et mari; ideo quia potestatem habent super terram et mare, commovebunt totam terram. Et quod hoc possunt, habetur Job I. Hieronymus dicit quod potest dici de adventu Domini quo venit quotidie in Ecclesiam. Secundum enim quod hæretici impediunt ipsa bona ipsius Ecclesiæ, tunc accidunt *pestilentiæ* spirituales, et *fames*, scilicet indigentia boni documenti, Amos V, alias VII, *et terræmotus*, idest homines qui sunt solidi, movebuntur.

Tunc tradent vos in tribulationem. Tunc ponit quædam præambula, quæ futura erant in Ecclesia. In Ecclesia futura erant prospera et adversa. Et primo ponit adversa; secundo prospera, ibi, *Et prædicabitur hoc evangelium regni in universo orbe*. Adversa autem nuntiat dupliciter, ab exterioribus et interioribus; Deut. XXXII, 25: *Foris vastabit eos gladius, et intus pavor*. Et tangit tria pericula: tribulationem, occisionem et odium. Possent dicere: Verum est quod mundus hoc patietur, sed quid ad nos? Immo dicit; et ideo dicit, *Vos;* quasi dicat, Non eritis immunes, sed tribulabimini, ad litteram; II ad Cor. VI, 4: *In tribulationibus, in necessitatibus* etc. Item *occident vos*, sicut patuit quod occiderunt Stephanum et Jacobum: unde dicit Ps. XLIII, 22: *Æstimati sumus sicut oves occisionis*. Item *eritis odio omnibus gentibus*, idest Judæis. Vel omnibus, qui diffusi sunt per universum mundum; supra V, 10: *Beati qui tribulationem patiuntur propter justitiam*. Et ponit consolationem, quia cum omnes patiantur, hoc patiemini *propter nomen meum*. Jer. c. XLV, 4: *Ecce quos ædificavi, ego destruo*, et post: *et tu quæris gaudia?* Origenes dicit quod referendum est ad secundum adventum, quia ita erit universalis persecutio, quod omnes mali persequentur bonos; et propter hoc dicit, *Tunc*. Consuetudo enim erat quod cum accidebant

malæ, dicebant hoc esse propter peccatum Christianorum. Unde insurgebant contra eos; unde *tunc tradent vos in tribulationem. Et tunc scandalizabuntur multi.* Hic ponit pericula ab interioribus. Est enim triplex scandalum quod patiemini, scilicet infirmorum, item mutuam læsionem, item debilitatem; unde dicit: *Tunc scandalizabuntur multi;* quia etiam multum perfecti scandalizabuntur; unde supra XVIII, 7: *Necesse est ut veniant scandala.* Unde etiam electi turbantur, cum vident scandala, unde dicebat Paulus II Corinth. XI, 29: *Quis scandalizatur, et ego non uror? Et invicem tradent.* Ex hoc patebit tribulatio. Supra X, 21: *Tradet autem frater fratrem in mortem* etc. Et non solum corporaliter, sed etiam spiritualiter, quia aliqui sunt principium erroris, et ex hoc sequetur quod *odio habebunt invicem. Et multi pseudoprophetæ surgent et seducent multos.* Tales sunt qui in Ecclesia multos seducunt; II Pet. II, 15: *Fuerunt et pseudoprophetæ in populo.* Item I Joan. II, 18: *Antichristi multi facti sunt. Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis.* Unde hæc mala accident, quod fratres corrumpent, quod *multos seducent.* Item tertium, quia non tantum hoc facient, sed etiam corrumpent; unde deficient: *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* Apoc. II, 4: *Sed habeo adversum te pauca, quia caritatem tuam pristinam reliquisti.* Potest dici refrigescere, quia cum vident alios relinquentes caritatem, et ipsi refrigerantur, licet non penitus pereat: et in multis, sed non in omnibus, quia semper fuit fervida in Apostolis; Rom. VIII, 35: *Quis separabit nos a caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius?* Unde ita erit in multis, sed non in omnibus, quia *qui perseveraverit usque in finem,* scilicet præsentis vitæ, *hic salvus erit.* Idem habetur supra X.

Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo mundo. Supra Dominus prædixit adversa in Ecclesia futura; nunc autem prædicit prospera, quia Apostoli qui ex Judæis nati erant, æmulabantur carnem suam; ad Rom. IX, 2: *Tristitia mihi est magna, et continuus dolor cordi meo;* ideo ad eorum consolationem, quia multo plures erant vocandi ad fidem, dicit: *Prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe.* Ipse enim incipiens prædicationem dixit (supra IV, 17): *Pœnitentiam agite: appropinquabit enim regnum cœlorum.* Hoc autem *prædicabitur in universo orbe:* non enim lex nova determinata est uni populo, sicut lex vetus; Marc. ult., 15: *Prædicate Evangelium omni creaturæ.* Et dicit Chrysostomus quod hoc fuit impletum ante excidium urbis Jerusalem, et hoc probat per Apostolum ad Rom. X, 18, ubi dicit Apostolus: *In omnem terram exivit sonus eorum.* Ideo videbatur diffusa doctrina evangelica per totum orbem. Item per aliam auctoritatem quæ habetur ad Coloss. I, vers. 9: *Prædicatio Evangelii fructificat.* Et non est mirum, quia unus Apostolus, scilicet Paulus, tantum ampliavit, quod pervenit Romam et Hispaniam: unde expletum est quod habetur Isa. LVII, 9: *Misisti legatos tuos procul.* Et ideo dicit Chrysostomus quod in hoc est admiranda virtus Christi, quod infra spatium quadraginta annorum ita crevit doctrina ejus quod totum mundum implevit; unde bene dicit, *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe.* Sed numquid omnes credent? Non; sed quidam sic, quidam non. Et quod quidam credent, hoc erit in testimonium contra eos qui non credent, ut Hieron. dicit. *In testimonium omnibus gentibus;* ad Rom. cap. I, 5: *Accepimus gratiam et apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus, ita ut sint inexcusabiles. Et tunc,* scilicet quando omnes gentes credent, *veniet consummatio,* idest destructio Jerusalem: et de hoc potest intelligi quod dicitur Ezech. VII, 3: *Nunc finis super te, et immittam furorem meum in te.* Fecit enim signa, divulgavit Evangelium, nec credere voluerunt; ideo accidit eis quod dicitur Malach. I, 10: *Munus non accipiam de manu vestra.* Augustinus vult quod non debeat referri ad consummationem Jerusalem, sed mundi; unde dicit, *Prædicabitur,* scilicet ante finem mundi, *in testimonium omnibus gentibus,* quia non omnes credent; *et tunc veniet consummatio,* idest finis mundi. Et hoc est unum signum, quod donec sit divulgata prædicatio Evangelii per universum orbem, non veniet finis. Non autem adhuc venerat, ut dicit Augustinus, ad quosdam barbaros in Africa. Et respondet ad illud: *In omnem terram exivit*

sonus eorum, Ps. XVIII, 5, quod posuit præteritum pro futuro. Et ad illud quod scribitur ad Coloss. dicit quod adhuc non ad plenum fructificabat, sed jam incipiebat. Et potest sic distingui, quod diffusio per Evangelium potest dupliciter intelligi: vel quoad famam tantum, et sic completa fuit ante excidium urbis; licet enim aliqui non recepissent, tamen nulla gens fuit ad quas non pervenisset fama; si autem intelligatur diffusio cum effectu, tunc verum est quod dicit Augustinus, quod nondum venit in omnes gentes.

2. Jam destructionem posuit, in parte ista ponit quod veniet consummatio: et ponit quædam præambula. Et primo ponit prophetiam; secundo admonitionem, ibi, *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes;* tertio rationem admonitionis, ibi, *Erit enim tunc tribulatio magna.* Ita dixit: *Veniet consummatio. Cum ergo videritis abominationem desolationis* etc. Quid est quod vocat abominationem? Potest dici quod abominatio dicitur exercitus Romanorum, et dicuntur abominationes desolationis, quia fuerunt desolatores terræ. Vel per abominationes idola: et de duplici idolo potest dici. Legitur quod Pilatus introduxit aquilam in templum, quod erat signum Romanorum, quod Judæi abominationem dicebant. Unde tunc cum videritis idolum positum in loco sancto, tunc potestis cognoscere impletionem prophetiæ Danielis de destructione Jerusalem. Vel potest dici quod Jerusalem destructa fuit dupliciter. Primo a Tito et Vespasiano, et tunc combustum fuit templum, et tunc adhuc dimissi fuerunt aliqui. Postmodum adhuc aliqui rebellaverunt, et tunc Adrianus qui successit Trajano, destruxit penitus, et dedit legem quod nullus Judæus ibi de cætero habitaret, et vocavit civitatem nomine suo. Item posuit in sacro loco idolum: unde illud idolum, quod posuit Adrianus, potest dici abominatio; unde cum hoc videritis etc. De hac dejectione satis habetur Thren. II. *Qui legit intelligat.* Et quare hoc dicit? Quia in illa prophetia Danielis multa dicuntur de passione Christi. Sunt enim hæc verba observanda; unde ibi dicitur: *Occidetur Christus,... et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio* (Dan. IX, 26 et 27). Unde qui videt, intelligat quod talia acciderunt. *Tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes.* Ponit admonitionem utilem. Et primo ponit eam; secundo excludit impedimenta fugæ. Quædam enim sunt impedimenta evitabilia, quædam inevitabilia. Dicit, *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes. Tunc*, scilicet in tempore Vespasiani. Tunc temporis quidam dictus Agrippa dominabatur in montibus, et iste obediebat Romanis, nec rebellabat eis: unde cum aliæ gentes haberent guerram, iste et gens sua in pace erat. Unde ex Dei providentia admoniti fuerunt fideles qui erant in Judæa quod recederent et irent ad regnum istius Agrippæ, et sic fecerunt: unde *tunc qui in Judæa sunt*, scilicet fideles, *fugiant in montes;* Zach. II, 6: *Fugite a terra aquilonis* etc. Tunc removet impedimenta fugæ. Et quia quædam impedimenta sunt evitabilia, quædam non, ideo primo ponit pericula evitabilia; secundo inevitabilia, ibi, *Væ prægnantibus* etc. Quæ sunt vitabilia, sunt negotia terrenorum: et istorum quædam accidunt in civitate, quædam extra; ideo utrumque ponit. Secundum ibi, *Et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam.* Dicit ergo, *Et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua;* idest quicumque habitat in civitate, etiam si in domo, non revertatur tollere etc. Item *et qui in agro non revertatur*, in domum, *tollere tunicam suam*, scilicet quæcumque sint necessaria, quia cuncta quæ habet homo, dabit pro anima sua. Et quare hoc dicit? Quia imminente festo paschæ convenerunt multi in Jerusalem: quod sciens Titus obsedit civitatem, cum ita essent congregati. Unde vult dicere: Ita cito accidet istud malum, quod non poterit aliquis sibi cavere. Item ponit impedimenta inevitabilia. Et quia erant quædam inevitabilia virtute hominum et simpliciter, quædam licet inevitabilia, tamen virtute Dei vitabilia; ideo primo de primo; secundo de secundo, ibi, *Orate autem ut non fiat fuga vestra in hieme vel sabbato.* Illud quod cum est, nullo modo vitari potest, est onus filiorum: quamvis enim posset alicui dici, Salva animam tuam, posset dicere, Quomodo possum dimittere filium? Ideo hoc exponit: *Væ prægnantibus et nutrientibus*, quia tales non poterant fugere, quia nec illis erat dicendum quod abortum procurarent, nec

nutrientibus ut filios occiderent; et sic impletur quod dicitur Luc. XXIII, 29: *Beata ubera quæ non lactaverunt.* Item alia sunt impedimenta ubi non potest homo ponere remedium nisi per Deum. Aliquod enim tempus est ineptum vel per naturam, vel per legem: per naturam, ut tempus hiemale, quia tunc impeditur homo fugere propter asperitatem temporis. Item propter legem, ut si accidat in sabbato, quia Deus præcepit quod non irent ultra unum milliare. Et quia istud non est in potestate nostra, sed Dei, ideo *orate ne fiat fuga vestra in hieme, vel sabbato*, quia in talibus ad Deum solum est recurrendum. Unde Osee VI, 1: *Venite et revertamur ad Dominum, quia ipse cepit et salvabit nos. Orate quod non fiat in hieme*, quia impedit fugam naturaliter propter discrimen viæ; *nec sabbato*, quia impedit secundum legem Dei. Item notate quod dicit, *Sabbato*, in quo designat, quod in die festo fuerunt debite interfecti. Unde necessitas fugiendi? Ex magnitudine tribulationis. Unde primo ponit tribulationem et magnitudinem tribulationis; secundo ponit causam, ibi, *Et nisi breviati fuissent dies illi* etc. Dicit ergo: *Erit enim tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi.* Et hoc satis potest perpendere qui legit historiam Josephi, quod multi fame mortui sunt. Item erant seditiones in civitate, ita quod ipsi se invicem interficiebant: unde cum Titus, qui erat mitissimus, vellet eis parcere, ipsi nolebant. Item erant latrones inter eos qui interficiebant multos. Et quædam mulier comedit filium suum. Unde fuit talis tribulatio, qualis numquam visa est. Et hoc dicit Lucas cap. XXI: *Erit tribulatio et cadent in ore gladii.*

Sed numquid erit major in tempore Antichristi? Sic; sed non erit inter Judæos. Et quærit Chrysostomus propter quod peccatum accidit, quia nec pœna Sodomorum fuit tanta, unde non esset pœna gravior nisi peccatum gravius.

Et quia possent dicere quod ista acciderant eis propter peccata Christianorum, ideo dicit quod non; unde: *Nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro.* Augustinus dicit quod quidam sic exposuerunt, quod dies tunc facti sunt breviores, sicut tempore Josue longior. Sed contra dicit Psal. CXVIII, vers. 91: *Ordinatione tua perseverant dies:* ideo dupliciter potest dici. Primo quod dies tribulationis sunt breviati primo in numero. Unde si durasset tempus illud, omnes essent interfecti, quia nullus remansisset. Et quare? Quia Romani dominabantur per totum orbem, et jam Judæi dispersi sunt per universum mundum; ideo si durasset tempus illud, interfecti fuissent ubique terrarum. Vel dicuntur dies breviati, quando mala breviantur. Et quare breviantur? *Propter electos:* non quod exciderit verbum Dei. Multi enim conversi erant de populo illo, et rogabant pro populo ut relinqueretur semen; Isa. I, 9: *Nisi Dominus reliquisset semen, quasi Sodoma essemus* etc.

Tunc ponit Chrysostomus duas considerationes, quare hoc dicatur, quia ibi erant aliqui discipuli, item Joannes adhuc ultra vixit; ideo dicit quod Joannes non fecit mentionem de hoc in evangelio suo, quia scripsit post hoc factum: unde dixisset præterita; sed Matthæus et Lucas, qui ante scripserunt, fecerunt mentionem, quia tunc erat futurum; ideo dicit quod manifestum fuit miraculum cum Romani impugnarent Judæos, et quasi tota gens Judæorum pateretur excidium, quod tam pauci Judæi poterant ire per universum orbem ad convertendum quasi totum mundum, et hæc fuit mirabilis virtus Christi.

Hilarius exponit quod referuntur hæc verba ad finem mundi. *Cum videritis abominationem hanc*, nominat Antichristum. II ad Thess. II, 2: *Nec terreamini nec per spiritum, nec per sermonem, quasi instet dies Domini, ne quis vos seducat ullo modo.*

Et tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes; quia Judæi deficient, unde fugient terram Judæorum, et convertentur ad montes christianitatis. *Et qui in tecto non descendat tollere aliquid de domo sua.* Vult dicere quod perfecti non moveantur a sua perfectione. Unde tangit contemplativam vitam, quæ signatur per tectum; unde tales a sua contemplatione non debent recedere. Item *qui in agro*, tangit vitam activam. Tales non revertantur ad pristinam vitam, sed maneant in suo proposito. Et quid per prægnantes? Homines graves peccatis. Homines nutrientes sunt homines

imperfecti. Unde vult dicere, quod væ hominibus oneratis peccatis, et non confirmatis. Secundum August. prægnantes sunt qui concipiunt male agere; nutrientes, qui jam opere complent. Et quid dicit, *Hieme et sabbato?* Per hiemem signatur tristitia, per sabbatum lætitia. Unde ne fiat in hieme, per tristitiam absorbentem, vel sabbato per lætitiam animum elevantem. Vel per sabbatum otium bonæ operationis, per hiemem refrigerationem caritatis. *Et nisi breviati fuissent dies illi;* quia parum durabit, et si duraret, *non salva fieret omnis caro*, idest omnis carnalis. Item possunt referri ad adventum Christi per Ecclesiam; et sic dicit Origenes quod sicut verbum Evangelii divulgatum est adveniente ipso, sic falsa doctrina divulgabitur adveniente Antichristo; et sicut Christus habuit suos prophetas, sic et Antichristus. Tunc qui in civitate fugiant ad montes, perfectæ justitiæ. Prægnantes dicuntur, qui adhuc percurrunt verbum salutis: nutrientes qui aliquid jam fecerunt. *Orate ergo* ut non impediantur per desidiam et torporem. *Erit tunc tribulatio magna*, quia erit perversio doctrinæ christianæ per falsam doctrinam. *Et nisi essent dies breviati*, scilicet documento doctrinæ, per additamenta veræ doctrinæ, *non fieret salva omnis caro*, idest omnes converterentur ad falsam doctrinam.

3. Postquam Dominus respondit interrogationi discipulorum de destructione civitatis; hic incipit respondere his quæ ad secundum adventum pertinent. Iste autem adventus est adventus ad judicium: ideo dividitur. Quia primo proponit signa et modum veniendi; secundo tractat de judicio, infra xxv, 1: *Simile est regnum cœlorum decem virginibus.* Circa primum duo facit. Primo præmittit signa præcedentia Christi adventum; secundo agit de ipso, ibi, *Et videbunt Filium hominis* etc. Circa primum duo, quia duo præcedentia erunt, primo ex parte hominum, et electorum; secundo ex parte elementorum ibi, *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur* etc. Circa primum duo facit. Primo præmittit quamdam admonitionem; secundo rationem hujus admonitionis, ibi, *Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetæ.* Dicit ergo, *Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus* etc. Notandum quod ly *tunc* non dicit tempus determinatum, sed tempus confusum, quia hoc non statim factum est post destructionem Jerusalem, sed expectatur futurum in fine. Simile habetur supra II cap. quod habitavit Dominus in Nazareth, unde Nazarenus dicitur, et sequitur (cap. III, 1): *Tunc venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ;* non quod tunc venerit, quia fuerunt forte viginti anni inter duo tempora, unde tenetur pro tempore confuso. Sic hic. Futurum enim est quod multi seductores venient, et dicent Antichristum esse Deum. *Tunc si quis dixerit vobis: Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere.* II ad Thess. II, 2: *Non terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam, quasi per nos missam, quasi instet dies Domini.*

Deinde cum dicit, *Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetæ*, assignat rationem admonitionis. Et primo ponit rationem ex necessitate; secundo ex falsitate doctrinæ, ibi, *Sicut enim fulgur exit ab oriente* etc. Circa primum tria facit. Primo introducit seductores; secundo vehementiam seductionis; tertio admonitionem. Dicit ergo, Tu dicis quod aliqui erunt qui dicent se Christum: sed numquid alii erunt? Ita. *Surgent enim pseudochristi*, idest qui dicent se Christos, et hoc factum est ante destructionem Jerusalem; I Joann. II, 18: *Sed audistis quod venit Antichristus, unde antichristi facti sunt multi. Et pseudoprophetæ.* Sicut enim Christus habuit veros prophetas, qui prænuntiaverunt eum, sic Antichristus falsos: et hoc est quod dicitur I Joann. IV, 1: *Multi pseudoprophetæ exierunt in mundum.* Sed numquid facient isti miracula et effectus? Unde *dabunt signa et prodigia;* II ad Thessal. c. II, 9: *Cujus adventus est secundum operationem Satanæ;* Apocalyp. XVI, 13: *Et vidi de ore draconis, et de ore bestiæ, et de ore pseudoprophetæ exire spiritus tres immundos in modum ranarum.*

Sed est quæstio: Numquid dæmones possunt facere miracula? Dicendum quod non, si proprie sumatur miraculum: quia miraculum proprie non est quod fit præter ordinem alicujus causæ particularis, sed quando præter ordinem totius creaturæ, et hoc fit per solam virtutem divinam. Sed bene possibile est, quod creatura superior non contineatur in

ordine creaturæ inferioris; unde aliquid fit per virtutem superiorum, quod non fit per virtutem elementorum: sic in hominibus aliquis facit per artificium aliquid, quod mirum videtur aliis: sic de dæmonibus, quia subtilioris sunt intelligentiæ; ideo sicut artifices aliqui aliquid faciunt quod videtur mirum aliis, sic et dæmones aliqua faciunt naturaliter, quæ videntur nobis mira.

Sed quomodo fiet istud? Opinio fuit Avicennæ quod natura corporalis obedit ad nutum intelligentis, unde ad apprehensionem immutatur corpus. Sed Augustinus istud amovet, quia non obedit ad nutum alicujus creaturæ, sed solius Dei. Ideo dicendum quod in rebus naturalibus sunt virtutes determinatæ ad procreandum aliqua, ut ranas, et hujusmodi: istas virtutes noverunt melius dæmones quam alii. Et hoc probat Augustinus, quia ignis qui descendit super oves Job, fuit naturalis. Potest enim excitare corpora, et congregare, ut faciant talia miracula. Illa vero miracula quæ non procedunt ex virtute alicujus rei naturalis, hæc non possunt facere, scilicet ut mortuus suscitetur. Unde talia non faciunt nisi in præstigiis, ut Simon magus fecit movere caput. Unde ista quæ non fiunt ex virtute naturæ, non possunt; unde *dabunt signa magna*, idest, quæ homines reputant magna.

Sed quis erit effectus? *Ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* Et dicit Origenes quod sermo dictus est per exaggerationem, quia quicumque homo est in hac vita, si secundum se consideretur, seduci potest; tamen comparando ad electionem Dei, ut sit sensus, electum seduci, hoc est impossibile; ideo aggravando dicit quod tanta erit vis, quod nisi præservarentur ex prædestinatione divina, seducerentur. Vel dicendum quod non vere electi, sed electi secundum apparentiam; I ad Tim. I, 19: *Quam quidam repellentes circa fidem naufragaverunt;* Isa. XIX, 14: *Dominus miscuit spiritum vertiginis in medio ejus, et errare fecerunt Ægyptum. Ecce prædixi,* quia secundum Gregorium minus nocent jacula quæ prævidentur; Amos c. III, 7: *Non faciet Dominus verbum, nisi revelaverit secretum suum.* Unde *si dixerint vobis: Ecce in deserto est, nolite exire.* Posita necessitate in generali, ponit magis in speciali: *Si dixerint vobis, Ecce in deserto* etc. Notandum quod vera doctrina fit in publico; supra c. X, 27: *Quod dico vobis in occulto, dicite super tecta;* sed falsa semper quærit angulos; Prov. I, 20: *Sapientia dat vocem in plateis.* Unde veritas est lumen, et quærit in lumine videri: sed si fuerit perversum dogma, quærit occulta; Prov. IX, vers. 14: *Sapientia sedet in foribus.* Et sequitur, *Aquæ furtivæ dulciores sunt.* Unde desertus est locus occultus, quia caret hominibus, vel quia est interclusus; unde *si dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire.* Et quid vult dicere? Isti infideles et hæretici, dum sunt fideles in societate vel congregatione, non possunt decipere, sed nituntur quod a societate separentur, et tunc decipiunt; et hoc est quod vult dicere: *Si dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire.* Nolite a bona societate et congregatione separari. Item, *si in penetralibus,* quia semper intendunt locum secretum, nec doctrinam in publico audent dicere; unde Joann. XVIII, 20: *Ego palam locutus sum mundo. Nolite credere,* quia *qui cito credit, levis est corde,* Eccli. XIX, 4. Secundum Hieronymum potest retorqueri ad tempus ante destructionem: sed melius est ut retorqueatur ad finem. Item potest intelligi de seductione facta in Ecclesia. Pseudochristi dant documentum mendacii, et dicitur unum documentum, quia omnia in uno uniuntur: et quodlibet mendacium habet suos prophetas; unde dicunt: *Hic est Christus, aut illic;* Ezech. XIII, 6: *Perseveraverunt confirmare sermonem;* et aliquando volunt confirmare per scripturas apocryphas, aliquando per occultos sensus Scripturæ. Quando per apocryphas, dicunt quod in deserto est; quando per occultos sensus, dicunt quod in penetralibus. Vel secundum Augustinum vera doctrina duo habet, quia et idem in omni loco et publice proferri debet, et ab istis deficit hæresis; unde dicit, *Hic est Christus,* idest in hac terra, et non in alia. Item, quia doctrina sua non est publica, ideo dicunt, *In penetralibus est;* unde *nolite credere.*

Sicut enim fulgur exit ab oriente etc. Hic aliam rationem assignat, quia falsum dicunt quod Christus veniet occultus, sed non est verum, immo veniet manifestus. Et ponit duas rationes. Unam ex manifestatione Christi, aliam ex congregatione sanctorum. Dicit, *No-*

lite credere, quod non veniat manifestus: *sicut enim fulgur exit ab oriente, et paret usque ad occidentem, ita erit adventus Filii hominis;* Psal. XLIX, 3: *Deus manifeste veniet.*

Sed numquid veniet sicut fulgur qui modo videtur hic, et post versus orientem? Ideo non intelligatis quod sic solum manifestetur in uno oriente, sed in omnibus. Si velimus referre ad mysterium, fulgur est adventus veritatis. Nolite ergo quærere occultum dogma, quia veritas manifestatur per totum mundum. Vel oriens principium, occidens finis. Unde veritas dogmatis semper habet concordantiam a principio usque ad finem: verum enim dogma totam Scripturam recipit. Quidam non recipiunt vetus Testamentum: quidam non recipiunt prophetas, et ita non possent confirmari per alias scripturas; sed vera doctrina a principio nascentis Ecclesiæ usque ad finem habebit confirmationem; unde dicitur infra ult., 20: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*

Ubicumque fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ. Posset enim aliquis dicere: Isti dicunt: *Hic est Christus, aut illic,* quomodo cognoscemus quando veniet? Ostendit autem quod non indigebit quærere, quia manifestus fiet adventus ejus, quandoquidem et alii congregabuntur, et erit simile ei quod accidit, cum quidam petiit a domino suo multum celante consilium suum de movendo castra, et dixit: Quando movebis castra? et ille: Nonne audies tubam? ad quid petis? Sic dicitur hic. Tu dicis quod erit hic, vel illic; scio quod *ubi fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ.* Notate quod in Hebræo habetur *Anathe*, quod idem est quod cadaver: unde voluit signare passionem Christi, quia tunc veniet Christus ostendens signa passionis: et loquitur per similitudinem: *Ubi fuerit corpus* etc. I ad Thess. c. IV, 16: *Occurremus in nubibus obviam Christo.* Sed quidam sunt aquilæ, quidam vultures et corvi. Sed non dicit vultures, vel corvi, sed *aquilæ*, per quas sancti signantur. Isa. XL, 31: *Assument pennas ut aquilæ, volabunt, et non deficient.* Sic, ut dicit Hieronymus, ubicumque fit memoria Christi passionis, viri sancti debent congregari per jugem memoriam passionis ejus. Ad Hebr. X, 32: *Memomini pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum.*

Et quia non solum erunt hæc manifesta per tribulationes, ideo ait: *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur* etc. Et agit de signis sumptis ab aliis rebus quæ supra nos sunt. Et primo ponit signa; secundo effectus. Secunda ibi, *Et tunc plangent omnes tribus terræ.* In his autem quæ supra nos ostendit, triplex est ordo: corpora cælestia, angeli, Christus. Ad Ephes. I, 21: *Constituit eum super omnem potestatem et principatum* etc. Quantum ergo ad primum dicit: *Statim autem post tribulationem dierum illorum,* quando scilicet veniet Antichristus. *Statim*, quia non diu post, quia multis esset in periculum; et hoc est contra illos qui fabulam ponunt de mille annis. *Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum.* Et quid est? Hoc dictum habet sensum litteralem et mysticum. Secundum quod ad ultimum adventum refertur, habet sensum litteralem; secundum quod ad alium, mysticum.

Sed videtur objici quod dicit, quod sol obscurabitur, quia dicitur Isa. XXX, vers. 26: *Et erit lux lunæ sicut lux solis, et lux solis sicut septempliciter.* Unde ad hoc videndum debetis distinguere tria tempora: tempus ante adventum, tempus in adventu, et post adventum. Ante adventum Christi hujusmodi observationes fient, de quibus hic dicitur, et Joel. II, 31: *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* In Christi adventu non mutabuntur secundum substantiam, sed secundum comparationem, quia tanta erit claritas Christi et sanctorum, quod nec apparebit claritas eorum; Isa. XXIV, 23: *Erubescet luna et confundetur sol.* Sed post diem judicii augebitur claritas lunæ et stellarum. Et tunc erit verum quod dicitur Isa. XXX, vers. 26, scilicet quod *solis lumen erit septempliciter sicut lumen septem dierum.*

Sed videtur falsum quod dicitur, quod stellæ cadent de cælo, quia una stella major est tota terra. Rabanus solvit per litteram Marci XIII, 25, quod *stellæ erunt decidentes in lumine,* idest in lumine minoratæ. Sed unde ista minoratio poterit esse? Ex duobus est quod lumen alicujus luminaris minoratur: vel in seipso, vel propter interpositum aliquod,

ut si nubes interponatur, ut cum eclipsatur luna, minuitur lumen ejus; unde dicit Origenes quod dupliciter potest intelligi. Primo quod hoc interpositum erit ignis, qui ante Christum præcedet, et consumet omnia usque ad medium spatium aeris, quantum scilicet elevatæ sunt aquæ diluvii, quem ignem sequetur multus fumus, ita quod tenebrabuntur luminaria cæli. Vel potest dici quod quidam tenebant, ista corpora esse corruptibilia; et sicut elementaria immutabuntur, ita et ista. De istis tribus habetur una auctoritas Apocal. VI, 13: *Sol factus est niger tamquam saccus cilicinus, et luna tota facta est sicut sanguis, et stellæ de cœlo ceciderunt.*

Stellæ cadent de cœlo. Stellæ de cælo videntur cadere, quando suo lumine privantur. Sic ergo erit immutatio in corporibus cælestibus. Item in angelis; unde dicit: *Et virtutes cœlorum movebuntur*, idest virtutes quæ Deo ministrant. Et dicit Augustinus quod omnia corpora administrantur per spiritum vitæ; unde dicuntur moveri in effectu, quia in adventu Domini cessabit motus cæli. Unde illæ dicuntur moveri, quando illa quæ ad suum officium pertinent, in alium statum mutantur. Vel angeli movebuntur non commotione timoris, sed admirationis, quia admirabuntur virtutem Christi. Vel commovebuntur commotione gaudii super glorificatione sanctorum. De hoc potest accipi quod dicitur Job c. XXVI, 11, quod *columnæ cœli contremiscunt et pavent ad motum ejus.*

Et tunc apparebit signum Filii hominis in cœlo. Hic ponitur signum Filii hominis super angelos existentis. Filii signum, idest signum victoriæ Christi; quia quando totus mundus innovabitur, signabitur quod obtinuit victoriam omnium per passionem suam, quod modo non apparet. Vel apparebit signum crucis, ad ostendendum quod tota ista gloria est per passionem ejus. Item significabitur quod omnem judiciariam potestatem acquisivit per passionem suam. Job XXXVI, 29: *Si voluerit nubes extendere quasi tentorium suum* etc. Et sequitur: *Per hæc enim judicat populos.* Item apparebit ad confundendum malos qui Christum noluerunt sequi. Item signum crucis erit clarius quam sol.

Sed quis erit effectus? *Tunc plangent omnes tribus terræ*, videntes tantam Christi potestatem quam despexerunt, et tantam sapientiam, cui non obedierunt, et tantam claritatem sanctorum; unde dicent illud quod dicitur Sap. V, 3: *Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum et in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam et finem illorum sine honore. Ecce nunc quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est.* Item tribus cæli, idest illi qui portaverunt imaginem cæli; Isa. XL, 18: *Cui similem fecistis Deum, aut quam imaginem ponetis ei?* Imputabunt sibiipsis quod talia sustinent; Apocalyp. I, 7: *Videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt, et plangent se super eum omnes fines terræ.* Et Zach. XII, 10: *Aspicient ad me quem confixerunt, et plangent eum planctu quasi super unigenitum, et dolebunt super eum ut doleri solet in morte primogeniti.* Hæc est litteralis expositio. Sed si referatur ad secundum adventum, tunc tantum exponitur mystice. Origenes: " Per solem diabolus signatur, per lunam Antichristus. „ De his dicitur Job c. XXXI, 27: *Si vidi solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare, et lætatum est in abscondito cor meum.* Vidi, idest approbavi solem, idest ea quæ videntur habere claritatem et sanctitatem, et qui virtutem, tunc apparebunt; I ad Cor. c. IV, 5: *Illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium.* Unde tota doctrina, tota claritas tunc apparebit, quia imago Christi apparebit in omnibus. Vel per solem Ecclesia signatur; unde Ecclesia propter tribulationes videbitur non lucere.

Et quare dicit, *Post tribulationem?* Respondet Origenes: " Et post, et simul. „

Item stellæ, idest illi qui post videbantur splendere. *Virtutes cœli*, idest sancti, *movebuntur.*

Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli etc. Supra Dominus prænuntiaverat quæ futura erant ante secundum adventum; hic autem prænuntiat ipsum adventum: et circa hoc tria facit. Primo ponit suum adventum; secundo certitudinem adventus; tertio incertitudinem horæ, vel diei. Secunda ibi, *Ab arbore fici discite parabolam;* tertia ibi, *De die autem illa et hora nemo scit.* Circa primum duo facit. Primo ponit adventum, sive apparitionem Filii hominis; secundo congregationem sanctorum ad ipsum, ibi, *Et mittet angelos* etc.

Et attendite quod ubi fecit mentionem de adventu, duo posuit, scilicet quod manifestus esset adventus, et quod sancti congregarentur; unde dixit: *Et sicut fulgur ... ita erit et adventus Filii hominis.* Et hoc ad manifestationem. Item dixit: *Ubi corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.* Et hæc duo vult magis explanare. Et quomodo veniet? *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli.* Et qui videbunt? Omnes homines: ipse enim ad judicandum veniet. Habet enim naturam humanam et divinam. Secundum divinam non videbitur nisi a mundo corde etc., secundum quod dicitur supra v, 8: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt;* sed secundum humanam naturam videbunt eum etiam mali; Luc. c. III, 6: *Videbit omnis caro salutare Dei nostri.* Ideo *videbunt Filium hominis,* quia idem est Filius hominis et Dei; sed non videbunt ut Filium Dei, sed ut Filium hominis; Jo. v, 27: *Dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.*

Sed potest esse quæstio, utrum tam boni quam mali sint eum visuri in specie gloriosa; et dicendum quod sic. Et ratio assignatur Isa. XXVI, 10, ubi disputans Dominus cum propheta, dicit: *Non videbit gloriam Domini.* Et respondet propheta: *Domine, exaltetur manus tua, ut non videant.* Cui respondit Dominus: *Videant et confundantur.* Unde boni videbunt ad lætitiam, mali ad cruciatum et tristitiam: quando enim aliquis timet puniri, quanto magis potestas judicis contra ipsum apparet major, magis affligitur; sic quanto Christus apparebit gloriosior, tanto magis cruciabuntur mali. Et hoc signatur cum dicitur, *Venientem in nubibus cœli.* Et hoc respondet huic quod supra dixerat, quod *sicut fulgur ... ita erit et adventus Filii hominis.* In fulgure duo sunt, splendor et terror. Splendor aliquam jucunditatem repræsentat, sed terror fit ex sono, et nubes ad refrigerium fit; Isa. XVIII, 4: *Et erit sicut nubes rorida in die messis,* quæ tunc jucunda est. Item nubes habet obscuritatem, et quando spissa est, est terribilis propter fulgura et pluvias quæ ex nubibus oriuntur; et hoc convenit terrori impiorum; Psal. XCVI, 2: *Nubes et caligo in circuitu ejus.* Item competit quod in nubibus veniat ad designandum divinitatem Christi, quia majestas Dei apparuit in nube, Exod. XVI, 10; unde dicitur III Regum cap. VIII, vers. 12: *Dixit Dominus quod habitaret in nebula:* ideo in nubibus veniet. Item competit ad ostendendum humanitatem ejus; quia, sicut habetur Act. I, 9, *videntibus illis, elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum, et audierunt angelos dicentes: Quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum, sic veniet.* Ut ergo ostendatur quod sit ille idem qui in nube sublatus est, apparebit in nube. Competit etiam ad significandum glorificationem. Quando enim transfiguratus est, apparuit nubes lucida, et tunc fuit una; sed tunc erunt plures, quia tunc solum tribus apparuit, sed tunc pluribus apparebit; Apocalyp. I, 7: *Ecce veniet in nubibus, et videbit eum omnis oculus.* Et quid erunt istæ nubes? Non erunt nisi quædam claritates redundantes ex corpore Christi et aliorum sanctorum. Origenes dicit quod erunt angeli assumentes non solum intelligibiliter, sed veraciter ministrantes. In primo enim adventu venit humilis; Zach. IX, 9: *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus.* Sed post veniet *in nubibus cœli cum virtute multa et majestate.* In primo enim adventu duo fuerunt: habuit enim infirmitatem et ignominiam. Infirmitatem, quia dicit Apostolus, II ad Cor. XIII, 4: *Crucifixus est ex infirmitate.* Ignominiam, secundum quod habetur Isa. LII, 14: *Sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum.* Consequenter ad hæc duo, duo dicit. Consequenter ad infirmitatem, ponit virtutem; unde de ista dicitur (infra ult., 18): *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra;* et hæc data est ei per generationem, inquantum Filius Dei. Sed ipse promeruit inquantum homo; et hoc manifestabitur quando omnes angeli et omnia elementa ministrabunt ei. Item contra ignominiam dicit quod veniet in majestate, quasi judex vivorum et mortuorum.

Tunc veniet, *et mittet angelos suos cum tuba et voce magna.* Hic agit de congregatione sanctorum; et tria ponit. Primo ponit ministros; secundo congregatos; tertio unde congregantur. Ministri sunt angeli, ut habetur Ps. CII: *Ministri ejus qui facitis voluntatem ejus.* Sed dicit: *Cum voce magna et tuba.* In resurrectione triplex virtus operabitur. Primo virtus divina; secundario virtus humanitatis Christi, quia sua resurre-

ctio est causa nostræ resurrectionis, ut dicit Apostolus I ad Corinth. xv, 22: *Sicut in Adam omnes mortui sumus, ita in Christo omnes resurgemus.* Item operabitur ibi virtus angelica ad quædam præambula, scilicet ad colligendos pulveres. Et hæc tria tangit. Virtutem angelicam, cum dicit, *Mittet angelos;* virtutem Dei, cum dicit, *Cum tuba;* virtutem humanitatis in hoc quod dicit, *Et in voce magna.* De ista habetur in Joan. cap. v, 25: *Omnes qui audierint vocem Filii Dei, vivent.* Et oportebit quod illa vox sit magna, quia *dabit voci suæ vocem virtutis,* Psal. LXVII, 34. Per tubam bene signatur divinitas, quia major est vox tubæ, quam vox humana; Apoc. cap. XI, 12: *Et audierunt vocem magnam de cœlo dicentem eis, Ascendite huc.* Et paulo post: *Et septimus angelus tuba cecinit, et factæ sunt voces magnæ in cœlo.* Et notate quod tuba satis ei congruit, quia Num. x mandavit Dominus Moysi duas tubas fieri; et clangebant tubis ad concilium, ad festa, ad pugnam, et ad commotionem castrorum; et sic erit in judicio; quia erit ibi concilium, idest adunatio omnium sanctorum, quia *non resurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum,* Ps. I, 6. Item erit tunc solemnitas sempiterna. Item erit ibi pugna contra malos, ut habetur Zach. ult., 14: *Sed et Judas pugnabit adversus Jerusalem.* Item erit ibi commotio castrorum, quia sancti transferentur ad vitam sanctorum; Zach. II, 11: *Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illo.* Item quidam modo congregantur, sed non omnes; sed tunc omnes; infra c. XXV, 32: *Congregabuntur ante eum omnes gentes.* Hic congregantur solum electi, quia solum congregantur, ut regnent cum ipso; Ps. XLIX, 5: *Congregate illi sanctos ejus.* Unde dicit: *Et congregabunt electos ejus.* Sed unde congregabuntur? *A quatuor ventis cœli, a summis cœlorum usque ad terminos eorum.* Venti cæli distinguuntur per quatuor partes mundi. Ab oriente provenit subsolanus; ab occidente favonius; a septemtrione boreas; a meridie auster: et sub his omnes alii continentur; unde *a quatuor ventis cœli,* idest ab omnibus partibus mundi. Sequitur, *A summis cœlorum usque ad terminos eorum.* Istud potest dupliciter exponi. Origenes dicit sic: *Congregabuntur.* Posset aliquis dicere quod solum ista congregatio esset vivorum, et non mortuorum; quod removet ad ostendendum quod etiam mortui congregabuntur; ideo dicit, *A summis cœlorum* etc. Scitis quod sancti ascendunt in cælos, et quidam sunt inferiores, quidam superiores: quia secundum modum meritorum erit modus præmii; unde hoc est quod dicit Augustinus, quod *a quatuor ventis,* hoc est propter corpora: quod *a summis cœlorum,* hoc dicit propter animas. Remigius dicit sic, et est in Glossa: *Congregabo* etc. Posset aliquis credere quod solum esset congregatio ab extremis terræ; sed quid erit de meditullio terræ? unde, *usque ad terminos eorum.* Et vult dicere quod non solum fiet congregatio ab extremis terræ, sed a cælo, idest a meditullio mundi.

Ab arbore fici discite parabolam. Hic docet de certitudine adventus sui. Magna dixerat, et a quibusdam incredibilia; modo tripliciter certificat. Primo similitudine; secundo assertione; tertio ratione. Secunda ibi, *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant;* tertia ibi, *Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.* Dicit ergo: *Ab arbore fici discite parabolam.* Dicit Chrysostomus: Quando vult Deus ostendere aliquid, semper inducit similitudinem naturalem. Arbores in hieme vitam habent, tamen occulte, unde non producunt folia, neque fructus; sed in principio veris incipiunt pullulare, et tunc apparet vita: sic etiam sancti modo non apparent, ut habetur ad Coloss. III, 3: *Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo;* sed tunc vita sanctorum apparebit, eorum scilicet qui non seducentur tempore Antichristi. Tunc veniet æstas, idest æterna retributio; Psal. CXXV, 6: *Euntes ibant et flebant mittentes semina sua;* et sequitur, *Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos.* Unde dicit: *Ab arbore fici discite parabolam.* Per ficum signatur synagoga, de qua habetur Luc. XIII, 6: *Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua.*

Cum jam ramus ejus tener fuerit, et folia nata, scitis quia prope est æstas. Et hoc potest exponi sic: Ramus tener Antichristus est, cujus potestas parum durabit, et sicut folia multum adhærent ei, tunc potestas ejus manifestabitur.

Vel potest exponi in bono. Per ramum virtus et fortitudo sanctorum. Quando Ecclesia incipiet finiri, virtus Christi et sanctorum apparebit qui sustinebunt eam; Cant. II, 13: *Ficus protulit grossos suos. Ita et vos, cum videritis hæc omnia;* idest cum videritis signa præcedentia evenire, *scitote quod prope est in januis.* Sicut dicitur aliquid esse prope, quando est in januis; Jac. V, 4: *Ecce merces operariorum vestrorum quæ defraudata est a vobis, clamat, et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit.*

Notate quod Augustinus facit vim in hoc quod dicit *Omnia*, cum dicit: *Cum videritis hæc omnia* etc. Supra dixerat quod Dominus prope est; sed quid est? Semper enim Dominus prope est. Ideo dicit: " Si velimus, dicamus quod nihil pertinet ad finem mundi, sed ad adventum Christi per Ecclesiam; unde quod dictum est, *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus*, idest in prædicatoribus, *cum virtute magna*, quoniam dat Dominus verbum evangelizantibus virtute multa; et tunc veniet cum majestate, quoniam dant ei reverentiam. „ Tamen secundum expositionem aliorum referre ad finem mundi possumus, et aliter dicere. Secundum quod Augustinus exponit, dat intelligere aliquid quod prope est, idest aliqua esse signa quod prope est; unde quod dictum est, *Videbunt* etc. refertur ad omnia supra dicta, scilicet ad signa, fulgura et terræmotus.

Manifestavit ergo per similitudinem, nunc manifestat per assertionem, scilicet cum juramento dicens: *Amen dico vobis*, idest infallibiliter verum est, *quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant.* Dicit Origenes: " Quasi in promptu esset quod audietis. „ Posset enim aliquis credere hæc esse dicta de destructione Jerusalem, et quia tunc completa sunt ad destructionem, quia multi supervixerunt usque ad tempus illud: unde *non præteribit generatio hæc*, idest homines nunc viventes, *donec omnia fiant.* Sed magnum esset omnia dicta ad destructionem Jerusalem referre: ideo aliter dicendum, quod omnes fideles sunt una generatio; Ps. XXIII. 61: *Hæc est generatio quærentium Dominum;* et præmiserat quod *Domini est terra.* Unde vult dicere: *Non præteribit generatio hæc*, idest non cessabit fides Ecclesiæ usque ad finem mundi, contra aliquos qui dicebant quod duraret usque ad tempus aliquod: quod Dominus redarguit dicens, infra ult., 20: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Et tunc ponit rationem: *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt;* quasi dicens: Facilius est cælum et terram transire, quam verba; Isa. XL, 8: *Verbum autem meum manet in æternum.* Et Ps. XXXII, 6: *Verbo Domini cœli firmati sunt.* Unde verbum est causa cœli, et causa semper validior est suo effectu, ideo etc. Et non dicitur quod cælum et terra transeant, quia esse desinant, sed quia transibunt in alium statum; Apoc. XXI, 1: *Vidi cælum novum et terram novam.* Secundum Origenem boni per cælum signantur, per terram mali; Isa. I, 2: *Audite, cœli, et auribus percipe, terra.* Utrique transibunt, boni in vitam æternam, mali in ignem æternum. Et quod dicitur verbum Dei non præteriri, non dicitur quod non transeat secundum substantiam verbi, sed secundum id cujus est: unde hoc, ut dicit Origenes, habet præter alia, quia non præteribit verbum Domini. Verba autem Moysi et aliorum prætereunt. Unde verba Moysi sunt signa præsentis Ecclesiæ; sed verba Christi prænuntiant statum vitæ æternæ. Unde verba Moysi transeunt, idest quod promisit Moyses transit: quod Christus, non, quia promisit futuram gloriam, quæ non transit. Item verbum Christi secundum quod est de terrenis et temporalibus, transit.

De die autem et hora illa nemo scit. In parte autem ista determinat de incertitudine temporis. Et circa hoc duo facit. Primo ponit temporis incertitudinem; secundo hortatur ad similitudinem; tertio ostendit eventum futurum. Secunda ibi, *Sicut in diebus Noe* etc.; tertia ibi, *Tunc duo erunt in agro.* Dicit quod *videbunt Filium hominis.* Tu dicis indeterminate; dicas nobis determinate si est verum. *De die autem et hora nemo scit, neque angeli cœlorum.* Quod dicit de angelis cælorum, manifestum est, et non habet magnam dubietatem, quia est cognitio naturalis in eis, et hoc non se extendit nisi ad ea quæ secundum cursum naturæ fiunt; judicium autem non fiet nisi secundum voluntatem Dei. Item est alia cognitio gloriæ, et sic tantum sciunt sicut quibus Dominus vult

revelare, et istud sibi retinuit; Malach. c. III, 2: *Ecce veniet Dominus, et quis poterit scire adventum ejus?* I ad Thess. c. V, 2: *Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet.*

Sed est quæstio hic, secundum Hieronymum, quia dicit Marcus cap. XIII, 26: *Nec etiam Filius hominis;* ex quo videtur Arius suam hæresim confirmare, quia si Pater scit quod nescit Filius, ergo major est eo. Idec potest dici quod Filius scit, et quod dies judicii secundum aliquam rationem determinatus est, et quidquid determinatur a Deo, suo Verbo æterno determinatur; ideo impossibile est quin Verbum sciat.

Sed quare dicitur nescire? Augustinus et Hieronymus dicunt quod consuetus modus loquendi est dicere nescire aliquid, quando non facit illud scire; sicut dicitur Gen. XXII, 12: *Nunc cognovi quod timeas Deum;* idest, cognoscere feci; ideo dicitur Filius nescire, quia non facit scire. Alio modo dicit Origenes quod Christus et Ecclesia sunt sicut caput et corpus, quia sicut caput et corpus sunt sicut una persona, ita Christus et Ecclesia. Sed Christus aliquando accipit formam Ecclesiæ, ut in illo Ps. XXI, 2: *Deus, Deus meus, respice in me;* unde quod dicitur quod Christus non scit, intelligitur quod Ecclesia non scit: unde Dominus, Act. I, 6: *Non est vestrum scire tempora vel momenta* etc.

Notate quod dicit Augustinus quod ipse volebat ostendere ex quibusdam signis, quod adventus judicii non possit sciri determinate, quia non determinat quodcumque tempus. Probatio dicit quod non possit sciri, quia sicut est in ætatibus hominis, ita est in ætatibus mundi. Unde sicut ultima ætas hominis non habet terminum certum, sed aliquando protenditur plusquam aliæ, sic et de ultima parte mundi dici debet, quod non habet certum terminum, et poterit plus durare quam omnes aliæ partes.

Sicut autem fuit in temporibus Noe, ita erit et adventus Filii hominis. Supra Dominus posuit incertitudinem horæ sui adventus; nunc autem adhibet similitudinem. Et primo ponit eam; secundo exponit, ibi: *Sicut enim erant in diebus ante diluvium* etc. Proponit autem similitudinem convenientem, quia dum loqueretur de fine mundi, quievit in fine mundi. Proponit ergo de alia similitudine. Legitur enim duplex consummatio. Una per aquam; II Petri II, 5: *Et originali mundo non pepercit, sed octavum Noe justitiæ præconem custodivit, diluvium mundo impiorum inducens.* Unde dicitur satis convenienter, quia prima consummatio fuit ad amputanda peccata carnalia; unde dicitur Gen. VI, 2: *Videntes filii Dei filias hominum quod essent pulchræ, acceperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerant.* Ideo contra ardorem hujus concupiscentiæ debuit esse consummatio per aquam. In fine autem mundi peccatum erit, quia refrigescet caritas, sicut supra dictum est; ideo ignis convenienter erit in pœnam; unde dicit, *Sicut in tempore Noe*, scilicet quod finis fuit incertus, sicut habetur Gen. VI, 13: *Finis universæ carnis venit coram me.* Unde sicut illi qui adhæserunt Noe, salvati fuerunt, sic in adventu Filii hominis, qui adhærebunt filio Christo, salvi fient. Secundo exponit istam similitudinem quantum ad incertitudinem: *Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes* etc. In verbis istis duo tangere videtur: unum, scilicet desperationem de futuro adventu, et causam ejus. Causa autem quod homo non speret futurum adventum, est, quia versatur in curis carnis, quoniam ambulat secundum ejus concupiscentias; Jac. V, 5: *Epulati estis super terram, et in luxuriis vestris enutristis corda vestra.* Ideo vacabunt lasciviæ, quæ duas habet partes, scilicet *in comessationibus et ebrietatibus, in cubilibus et impudicitiis*, ad Rom. XIII, vers. 13. Quantum ad primum dicit, *Comedentes et bibentes:* non quod comedere et bibere sit peccatum, sed ponere ibi finem suum est peccatum. Quantum ad secundum dicit, *Nubentes, et nuptui tradentes* etc. Et sequitur, *Et non cognoverunt donec venit diluvium, et tulit omnes*, scilicet qui non adhæserunt Noe, qui erat figura Christi. *Ita erit adventus Filii hominis.*

Sed habetur Luc. XXI, 26: *Arescentibus hominibus præ timore.* Et supra hoc eodem habetur quod *sol obscurabitur.* Quomodo ergo securi erunt homines ut comedant et luxurientur?

Duplex est responsio. Dicit Hieronymus quod verum est quod circa tempora Antichristi multæ erunt tribulationes, et hoc ad probationem electo-

rum; et post restituentur tranquillitati, et in illa tranquillitate mali vacabunt lætitiæ. Unde Lucas loquitur secundum statum tribulationis; Matthæus autem secundum tempus quod immediate præcedet adventum Dei. Item aliter, quia quidam sunt boni, quidam mali. Et universaliter Ecclesia patietur tribulationem, et boni punientur a malis: unde dicitur supra x, 22: *Odio eritis omnibus hominibus propter nomen meum.* Unde illi qui patientur, erunt boni; qui vero exercebunt hujusmodi tribulationes, erunt mali. Quod ergo dicitur hic, *Comedentes et bibentes* etc. intelligitur quoad malos; quod autem in Luca dicitur, *Arescentibus hominibus præ timore*, hoc intelligitur quoad bonos. Vel sic: Cum frequenter accidat quod boni emendantur per tribulationem, mali autem non, ideo mali arescent, boni autem non.

Tunc duo erunt in agro: unus assumetur, et alter relinquetur. In parte ista ponit eventum hujus incertitudinis. Et quis erit? Quia continget quod homines in uno officio assumpti, quod unus assumetur, et alter relinquetur. Et potest hoc exponi, secundum Chrysostomum, quod non velit aliud dicere, quam quod in omni conditione hominum et omni officio quidam erunt reprobi, quidam electi: qui boni, assumentur; qui mali, relinquentur. Quomodo? Sicut dictum est supra XIII, quia venient angeli, et assument bonos, scilicet ad Christum. Item quidam sunt delitiose viventes, quidam vero quædam officia exercentes. Item laborantium quædam sunt officia ad homines pertinentia, quædam ad mulieres; labor hominum est proprie in agris. *Tunc* ergo *erunt duo in agro* uno, litteraliter, scilicet laborantes: *unus assumetur*, tamquam electus, *alter relinquetur*, tamquam reprobus. Item *duæ erunt molentes in mola una: una assumetur, altera relinquetur.* Hoc est officium mulierum. Solebat esse quod mulieres molerent, et loquitur secundum consuetudinem terræ, ubi non est aqua; et nunc molitur cum equis, vel cum hominibus, sed tunc erat officium mulierum; Isa. XLVII, 2: *Tolle molam, et mole farinam.* Unde duæ erunt molentes, idest exercentes officium suum. Et tunc, *Una assumetur*, exponitur ut prius. Item *duo in lecto uno: unus assumetur, et unus relinquetur.* Chrysostomus dicit quod divites non laborant, sed quiescunt; ideo assignantur per illos qui in lecto jacent; et de istis *unus assumetur, et alter relinquetur.* Potest etiam exponi allegorice, et hæc est expositio Hilarii. Per agrum assignatur mundus, sicut supra dictum est. Per duos homines populus fidelium et infidelium. De istis unus assumetur, scilicet populus fidelium, alter relinquetur, scilicet infidelium. Item lex vetus per molam assignatur, quæ gravis et ponderosa est; Act. XV, 10: *Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri ferre potuimus* etc. Et eorum qui veterem legem recipiunt, aliqui recipiunt Christum, alii non. Omnes illi dicuntur in mola molere qui veterem legem recipiunt; et illi quidem assumuntur, qui veterem legem cum nova recipiunt; illi vero qui non, relinquuntur. Item, qui Christum recipiunt, sunt sicut jacentes in lecto, quia per lectum signatur memoria passionis, et de talibus quidam assumuntur, quidam relinquuntur: quidam enim conformant se passioni per bona opera, quidam non. Potest aliter exponi, ut ad tres status fidelium referatur; quia sunt tria genera hominum, quidam contemplativi, quidam prælati, quidam activi. Nullus status securus est, quin aliqui damnentur in statu aliquo. Status contemplationis per lectum significatur. De hoc in Cant. I, 15: *Lectus noster floridus;* et tamen aliqui in hoc statu damnantur. Status activorum per molentes in mola signatur, quia ponderositatem habent, et sunt solliciti; Luc. x, 41: *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima.* Unde involvuntur in sæcularibus; et ideo inter eos aliqui damnantur. Per agrum in quem homines exeunt ad laborandum, signantur prælati; Cant. VII, 11: *Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum.* Et in talibus quidam assumuntur, et quidam relinquuntur.

2. Postquam Dominus posuit incertitudinem horæ, monet ad vigilantiam. Et primo monet omnes; secundo specialiter prælatos, ibi, *Quis putas est fidelis servus et prudens?* etc. Circa primum tria facit. Primo proponit admonitionem; secundo similitudinem; tertio concludit propositum. Secunda ibi, *Illud autem scitote* etc.; tertia ibi, *Et*

vos estote parati etc. Dicit ergo: Ita dico quod dies est incertus, et nullus potest confidere de suo statu, quia de quolibet unus assumetur, et alter relinquetur, ideo debetis esse diligentes et solliciti. *Vigilate ergo.* Et, ut dicit Hieronymus, ideo voluit Dominus incertum ponere terminum, ut homo semper expectaret. In tribus enim homo delinquit: quia vacant ejus sensus, item quia vacat a motu, item jacet homo; ideo *vigilate*, ut sensus vestri eleventur per contemplationem; Cant. v, 2: *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Item *vigilate*, ne in morte torpeatis: ille enim vigilat qui se exercet in operibus bonis; I Pet. ult., 8: *Sobrii estote, et vigilate, quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit quærens quem devoret.* Item *vigilate*, ne jaceatis per negligentiam; Prov. vi, 9: *Usquequo, piger, dormies?* Sed quid dicit? *Quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit.* Hoc dicebat Apostolis, et non habetur alibi quod ita expresse se vocet Dominum, sicut hic, et in Joan. xiii, vers. 13: *Vos vocatis me Magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim.*

Sed posset aliquis dicere, quod Dominus loquebatur Apostolis; Apostoli autem non erant victuri usque ad finem mundi. Quomodo ergo dicit: *Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit?*

Dicit Augustinus quod istud necessarium est etiam Apostolis, et eis qui ante nos erant, et nobis, quia Dominus venit dupliciter. In fine mundi veniet ad omnes generaliter; item venit ad unumquemque in fine suo, scilicet in morte; Jo. xiv, 18: *Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos.* Ergo duplex est adventus: in fine mundi, et etiam in morte: et utrumque voluit esse incertum. Et isti adventus sibi respondent, quia talis invenitur quis in secundo, qualis fuerit in primo. Augustinus: " Imparatum invenit illum mundi novissimus dies, quem imparatum invenit suus ultimus dies. „ Item potest exponi de alio adventu, scilicet invisibili, quando venit in mentem; Job ix, vers. 11: *Si venerit ad me, non percipiam.* Unde ad multos venit, et non percipiunt. Unde multum debetis vigilare, ut si pulsaverit, aperiatis ei; unde Apoc. iii, 20: *Ego sto ante ostium, et pulso: si quis aperuerit mihi, intrabo ad eum, et cœnabo cum illo.*

Illud autem scitote, quod si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret illa hora, et non sineret perfodi domum suam. Sed quia nescit qua hora, oportet quod tota nocte vigilet. Quis est iste paterfamilias? Domus anima est. In ista debet homo quiescere; Sap. viii, vers. 16: *Intrans in domum meam*, idest in conscientiam meam, *conquiescam cum illa.* Paterfamilias ratio est; Prov. xx, vers. 8: *Rex qui sedet in solio, dissipat omne malum intuitu suo.* Aliquando fur perfodit domum suam. Fur est aliqua persuasio falsæ doctrinæ, vel tentatio aliqua. Et dicitur fur, sicut habetur Joan. x, 1: *Qui non intrat per ostium in ovile ovium, ille fur est et latro.* Ostium proprie dicitur naturalis cognitio, seu jus naturale. Quisquis ergo per rationem intrat, per ostium intrat; sed qui intrat per ostium concupiscentiæ, vel iræ, vel hujusmodi, est fur. Fures consueverunt in nocte venire. In Abdia v: *Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses?* Unde si de die veniant, non timentur. Sic quandō homo est in contemplatione divinorum, tunc non venit tentatio; sed quando remisse se habet, tunc venit; ideo bene dicit Propheta, Psal. lxx, vers. 9: *Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me.* Unde debemus vigilare, quia nescimus quando veniet Dominus, scilicet ad judicium. Vel possumus referre ad diem mortis; I ad Thessalonicenses v, 3: *Cum enim dixerint, Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus.*

Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, Filius hominis venturus est. Dicit Chrysōstomus quod homines solliciti circa temporalia, vigilant de nocte. Et si pro temporalibus vigilant, multo magis vigilandum est pro spiritualibus; Apoc. iii, 3: *Si non vigilaveris, veniam ad te tamquam fur.*

Quis putas est fidelis servus et prudens quem constituit dominus super familiam suam? Hic specialiter admonet ad vigilandum prælatos. Et primo alliciendo præmiis; secundo terrendo suppliciis. Circa primum tria facit. Primo ponit idoneitatem boni prælati; secundo officium; tertio præmium. Idoneitas est quod sit fidelis et prudens. In quolibet bono opere duo sunt necessaria: ut in-

tentio constituatur in debito fine, item quod accipiat vias congruas ad illum finem; ideo in officio prælationis hæc duo sunt necessaria. Primo quod figat intentionem in debito fine, quem quidam constituunt in seipsis, de quibus dicitur Ezech. xxxiv, 2: *Væ pastoribus qui pascunt se;* quia illi qui in recto fine intentionem constituunt, non intendunt quod sibi utile sit, sed quod multis, ut salvi fiant. Et hoc totum propter gloriam Dei recte operantur. Qui autem quærit quod suum est, non. Unde oportet quod sit fidelis; I Cor. iv, 2: *Jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur.* Item debet esse prudens, quia potest esse quod aliquis quærat gloriam Dei, sed non secundum scientiam: prælati enim est corripere vitia. Posset ergo ita increpare, quod posset inducere in peccatum. Ideo oportet quod sit prudens. Sup. x, 16: *Estote prudentes sicut serpentes.*

Et notate quod nominat servum, quia differentia est inter liberum et servum, quia omnis actio servi retorquetur in dominum, non liberi: sic omnis actio prælati referri debet in Deum. Sic Paulus vocabat se servum, cum dicebat, II Cor. cap. iv, 5: *Nos autem servos vestros per Jesum.*

Sed quare dicit, *Quis putas est fidelis servus et prudens?* Quia pauci sunt fideles; Phil. ii, 21: *Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi;* Prov. xx, vers. 6: *Virum autem fidelem quis inveniet?* Et si pauci fideles, pauciores et prudentes; ideo sic dicit Dominus notans paucitatem.

Deinde tangit eorum officium: *Quem constituit dominus super familiam suam.* Et tria agit. Primo agit de sui institutione super officium suum, cum dicit: *Quem constituit dominus*, non quod ipse procuret vel muneribus, vel precibus; ad Hebr. v, 4: *Nullus assumat sibi honorem, sed qui vocatur a Deo sicut Aaron.* Deinde tangit super quod constitutus est, quia *super familiam suam*, scilicet super Ecclesiam suam, non super temporalia, secundum quod dicit Apostolus, II Tim. ii, 4: *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus.* Item oportet eum esse prudentem, ut vigilet circa Ecclesiam, non circa alia quæ extra Ecclesiam sunt; I Cor. v, 12: *Quid ad nos de his quæ foris sunt?* Item tangit officium prælati: *Ut det illis cibum in tempore:* cibum scilicet doctrinæ, boni exempli, et temporalis subsidii; ideo Dominus (Joan. ult., 15, 16, 17) dicit Petro ter: *Pasce, pasce, pasce oves meas.* Pasce verbo, pasce exemplo, pasce temporali subsidio; habetur ultimo, sed tamen. *In tempore*; Eccle. iii, 1: *Omnia tempus habent.* Item Joan. xvi, 12: *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.* Si enim vult dicere verba, quando non competit, perdit.

Sequitur de præmio; et primo dicit quod est istud; secundo in quo sit. Quod est præmium? Beatitudo; unde dicit, *Beatus*, sive in morte, sive in fine mundi, *quem cum venerit dominus, invenerit sic facientem*, scilicet administrantem, ut dictum est; Ps. cxviii, 1: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.* Et quare sunt beati? *Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum.* Hoc tripliciter exponitur. Uno modo, ut ostendatur in quo consistat omnis beatitudo. Beatitudo enim in aliquo bono consistit; sed omnia bona Dei sunt. Numquid ergo in aliquo istorum est beatitudo? Beatitudo est in illo bono quod est super omnia bona: non enim est aliquis beatus, nisi in illo bono quod Deus est; unde *super omnia bona sua constituet eum*, idest beatificabitur in illo, scilicet in Deo, qui est super omnia. Secundo modo exponi potest quod hoc dicit ad ostendendum præeminentiam, quam habebunt boni prælati. Luc. xii, 37 habetur quod *faciet eos discumbere;* sed hic habetur quod *super omnia bona sua constituet eum;* quia inter omnia præmia maximum est præmium boni prælati; supra v, 19: *Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur.* Dan. xii, 3: *Qui docti fuerint, erunt sicut splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt plurimos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Et hoc est *super omnia bona sua*, idest super omnia præmia sanctorum. Tertio modo potest exponi per unionem ad Christum; quia sicut in hoc mundo non perveniet ad statum perfectionis, nisi qui sequitur vestigia Christi, sic nec tunc, nisi qui conjuncti fuerint Christo: et habebunt dominium super omnia, inquantum voluntas sua fit conformis voluntati divinæ; Luc. xxii, 29: *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum.* Et

Apoc. II, 28: *Qui vicerit, dabo ei stellam matutinam.*

Si autem dixerit malus ille servus in corde suo etc. Postquam allexit ut sint vigilantes per præmia, hic terret per supplicia. Et primo ponit culpam; secundo pœnam, ibi, *Veniet dominus* etc. In culpa duo sunt, scilicet causa culpæ, et ipsa culpa; et tamen utrumque culpa est. Causa culpæ est desperatio de adventu: *Si dixerit: Moram facit dominus meus venire.* Augustinus dicit quod aliquis posset dicere hoc nimio desiderio, et hoc demonstrabat qui dicebat (Psal. XLI, 3): *Quando veniam, et apparebo ante faciem Dei mei?* Aliquando dicitur propter desperationem de cito veniendo; Ezech. XII, 22: *Fili hominis, quod est proverbium istud in terra Israel dicentium: In longum differentur dies, et peribit omnis visio? Non enim diu tardabit.* II Petr. III, 9: *Non tardat Dominus promissionem suam.* Unde hæc est radix omnium. Sed quæ sunt quæ consequuntur inde? Unum crudelitatis, aliud voluptatis. Quantum ad primum dicit, *Et cœperit percutere conservos suos*, quia reputat sibi subjectos ut servos, contra illud I Petr. V, 3: *Sed voluntarie, neque dominantes in cleris.* Et non solum sufficit ei, sed etiam percutit et affligit; Mich. III, 10: *Qui ædificatis Sion in sanguinibus.* Vel percutiunt fratres quos servos reputant, malo exemplo. Item istud non sufficit eis, sed convertunt se ad voluptates: *Manducet autem et bibat cum ebriosis*, idest habebit societatem cum voluptuosis, si ipse est voluptuosus. Et quid erit inde? Ponit judicium. Primo enim ponit judicium ex insperato; secundo pœnam. Dicit, *Veniet dominus servi illius in die qua non sperat;* quia credit aliquando homo esse securus de longa vita, et tamen subito deficit; I ad Thess. V, 2: *Dies Domini sicut fur veniet;* Isa. XXX, 13: *Subito dum non speratur, veniet contritio ejus.* Et quid fiet inde? Sequitur triplex pœna. *Et dividet eum,* non, ut dicit Hieronymus, ut dividat gladio, sed a societate bonorum; infra XXV, 32: *Et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hœdis.* Et hæc est maxima pœna. Dicit Origenes sic: In homine tria sunt: est anima, corpus, spirituale donum. Et hæc in bonis prælatis non dividentur, sed in malis prælatis. Spirituale donum dividetur, quia accipiet spirituale donum quod eis dederat; corpus autem et anima mittentur in ignem. Item alia pœna est quod annumerabitur iniquis: unde dicit, *Partemque ejus ponet cum hypocritis.* Hypocritæ sunt simulatores qui unum profitentur, et aliud agunt: unde partem ejus ponet cum talibus. Et sic accipitur Psal. X, 7: *Sulphur et spiritus procellarum pars calicis eorum.* Item adhuc ista non sufficiunt, sed erit alia pœna, quia *ibi erit fletus et stridor dentium.* Job XXIV, 19: *Transibunt enim a frigore nivium ad calorem nimium.* Unde fletus ex fumo generatur, stridor dentium ex frigore. Dicit Origenes quod possumus hinc considerare quod male dicunt qui dicunt quod prælati mali non sunt prælati.

Item notate quamdam similitudinem quam ponit Augustinus. Removeamus ab oculis illum servum de quo fit sermo, et ponamus tres servos, qui diligant adventum Domini. Unus dicat: Dominus meus cito veniet, et ideo vigilabo. Alius dicat: Dominus tardabit, sed volo vigilare. Alter dicat: Nescio quando veniet, et ideo volo vigilare. Quis istorum melius dicit? Respondet Augustinus quod primus male decipitur, quia si putat quod cito veniat, et postea tardat, est in periculo ne præ tædio dormiat. Secundus potest decipi, sed non est in periculo. Sed tertius bene facit, qui sub dubio semper expectat; ideo malum est determinare aliquod tempus.

CAPUT XXV.

1. Tunc simile erit regnum cælorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso et sponsæ. Quinque autem ex eis erant fatuæ et quinque prudentes. Sed quinque fatuæ acceptis lampadibus non sumpserunt oleum secum. Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, et dormierunt. Media autem nocte clamor factus est: ecce sponsus venit, exite obviam ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, et ornaverunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt prudentes dicentes: Ne forte non sufficiat nobis et vobis, ite potius ad vendentes, et emite vobis. Dum autem irent emere, venit sponsus, et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias, et

clausa est janua. Novissime vero veniunt et reliquæ virgines dicentes: Domine, domine, aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos. Vigilate ergo, quia nescitis diem neque horam.

2. Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua; et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem, et profectus est statim. Abiit autem qui quinque talenta acceperat, et operatus est in eis, et lucratus est alia quinque. Similiter et qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, et abscondit pecuniam domini sui. Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum, et posuit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi dominus ejus: Euge serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui. Accessit autem et qui duo talenta acceperat, et ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sum. Ait illi dominus ejus: Euge serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui. Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis ubi non seminasti et congregas ubi non sparsisti; et timens abii, et abscondi talentum tuum in terra. Ecce habes quod tuum est. Respondens autem dominus ejus dixit ei: Serve male et piger, sciebas quia meto ubi non semino et congrego ubi non sparsi: oportuit ergo te committere pecuniam meam nummulariis, et veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura. Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta. Omni enim habenti dabitur, et abundabit; ei autem qui non habet, et quod videtur habere, auferetur ab eo. Et inutilem servum ejicite in tenebras exteriores: illic erit fletus et stridor dentium.

3. Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ; et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hœdis; et statuet oves quidem a dextris suis, hœdos autem a sinistris. Tunc dicet rex his qui a dextris ejus erunt: Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi: esurivi enim, et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere: hospes eram, et collegistis me: nudus, et operuistis me: infirmus, et visitastis me: in carcere eram, et venistis ad me. Tunc respondebunt ei justi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus te? sitientem, et dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospitem, et collegimus te? Aut nudum, et cooperuimus te? Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, et venimus ad te? Et respondens rex dicet illis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet et his qui a sinistris erunt: Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus: esurivi enim, et non dedistis mihi manducare: sitivi, et non dedistis mihi potum: hospes eram, et non collegistis me: nudus, et non operuistis me: infirmus, et in carcere, et non visitastis me. Tunc respondebunt ei et ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, et non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis dicens: Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.

1. Supra actum est de adventu Domini ad judicium; hic agitur de ipso judicio: unde dividitur istud capitulum in duas partes. In prima parte loquitur de judicio per quasdam parabolas; in secunda manifeste et explicite formam judicii demonstrat, ibi, *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua.* Circa primum duo facit. Primo ponitur quædam parabola, in qua aliqui excluduntur a regno propter defectum interiorem; in secunda, quod quidam excluduntur propter negligentiam exterioris operationis, ibi, *Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos.* Prima est de virginibus, quæ solent animos hominum exercere: et in hac tria consideranda sunt. Primo ponitur præparatio aliquorum se disponentium ut regnent cum Christo; secundo ponitur excitatio ad judicium; tertio adventus judicii. Secunda ibi, *Media autem nocte clamor factus est;* tertia ibi, *Dum autem irent emere, ecce sponsus venit.* Circa primum primo tangit studium præparantium; secundo eorum somnum, ibi, *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, et dormierunt.* Circa primum duo facit. Primo ponit quod est commune omnibus se præparantibus; secundo distinctionem in his, qui se præparant, ibi, *Quinque autem ex eis erant fatuæ et quinque prudentes.* Circa primum quatuor considerantur communia quantum ad omnes: numerus, status, officium et finis intentus.

Numerus tangitur quod decem erant: *Simile est regnum cœlorum decem virginibus.* Sed quare decem? Triplex ratio est. Una quidem, quia decem est numerus universitatis: in numerando procedimus usque ad decem, et post incipimus

ab uno: unde per decem, per unum, et per centum universitas significatur. Vel, secundum Hilarium, omnes obsistunt decem præceptis observandis, vel obligantur ad ea. Vel decem propter quinque sensus duplicatos. Sunt enim duplicati uno modo, secundum Gregorium, quia quinque sunt in viris, et quinque in mulieribus: et sic decem. Secundum Hieronymum, duplicantur secundum quod ad diversos sensus referuntur: sunt enim quidam sensus exteriores, et quidam interiores. De visu interiori dicitur Joan. IV, 12: *Deum nemo vidit umquam.* De gustu dicitur Ps. XXXIII, 9: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus.* De olfactu dicitur Cant. I, 3: *In odorem unguentorum tuorum currimus.* Et sic sunt omnes decem, qui ad judicium veniunt.

Status tangitur cum dicitur, *Virginibus.* Sed quare dicuntur virgines? Triplex est ratio. Secundum Chrysostomum intelligitur de his qui integritatem carnis servant. Sed quare magis facit mentionem de virginibus? Dicit quod supra XIX, 12 locutus est de virginibus, ubi dicit quod *sunt quidam eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere capiat.* Ideo cum virginitas sit tantum bonum quod non cadit sub præcepto, sed sub consilio, secundum quod habetur I Cor. VII, 25: *De virginibus præceptum non habeo, consilium autem do;* si isti damnantur, multo magis et alii. Vel virgines dicuntur qui ab illecebris quinque sensuum abstinent. Secundum Hieronymum et Origenem virgines dicuntur fideles qui non admittunt corruptelam, secundum quod dicit Apostolus, II Cor. cap. XI, vers. 2: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo.*

Sequitur videre studium: *Quæ accipientes lampades suas.* Lampades sunt vasa luminis. Unde secundum Hilarium possumus intelligere animas illuminatas lumine fidei, quod in baptismo receperunt; Isa. LVIII, 8: *Tunc erumpet quasi mane lumen tuum.* Vel per lampades opera signantur, secundum Augustinum: opera enim vestra debent esse lucerna; supra V, 16: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* Ergo accipere lampades est præparare animam, vel disponere ad bona opera.

Quartum quod ponitur est quod *exierunt obviam sponso et sponsæ.* Quis est sponsus, et quæ est sponsa? Dupliciter exponitur secundum duplex matrimonium. Unum divinitatis ad carnem, quod celebratum est in utero Virginis; *ipse enim tamquam sponsus procedens de thalamo suo,* Ps. XVIII, 6. Sponsus ipse Filius est, sponsa humana natura; unde nihil aliud est exire obviam sponso et sponsæ, nisi servire Christo. Item est matrimonium Christi et Ecclesiæ; Jo. cap. III, 29: *Qui habet sponsam, sponsus est.* Ergo præparantes lampades intendunt ut placeant sponso, idest Christo, et sponsæ, idest matri Ecclesiæ. Et sic in istis conveniunt. Ponuntur etiam duo, in quibus discrepant, in interiori discretione et exteriori sollicitudine. Quantum ad primum dicit: *Quinque autem ex eis erant fatuæ, et quinque prudentes;* Prov. cap. X, 23: *Sapientia est viro prudentia.* Ille prudens est qui quæ facit, non vult pro nullo perdere. Ideo dictum est supra X, 16: *Estote prudentes sicut serpentes.* Vel sic fatui sunt qui divertunt a Deo, vel per malam intentionem, et non rectam, vel per falsam doctrinam; Prov. IX, 13: *Mulier stulta, et clamosa, plenaque illecebris, et nihil omnino sciens, sedet in foribus domus suæ.* Secundum Origenem, qui habet unam virtutem, habet omnes: unde non potest esse unus sensus ordinatus quin sint alii ordinati. Item sicut etiam dicitur Jacob cap. II, 20, *qui delinquit in uno, factus est omnium reus.* Item discrepant quantum ad exteriorem sollicitudinem, quia *quinque fatuæ acceptis lampadibus non sumpserunt oleum secum.* Omnes istæ bene volebant habere lampades accensas, quia ipse qui lumen est, vult sibi servire cum lumine; sed lumen non potest nutriri sine oleo: stultus enim esset qui crederet servare lumen in lampade, et non poneret oleum. Per oleum quatuor significantur secundum Hieronymum. Per oleum significantur bona opera. Et quare? Fides est lumen animarum quo accenduntur lampades. Per bona opera fides nutritur; I ad Timoth. I, 18: *Hoc præceptum commendo tibi, fili mi Timothee, secundum præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam, habens fidem et bonam conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragaverunt.* De isto potest accipi quod dici-

tur Prov. XXI, 20: *Thesaurus desiderabilis, et oleum in habitaculo justi, et imprudens homo dissipabit illud.* Alio modo per oleum misericordia signatur: et sic dicit Chrysostomus. Unde habetur Luc. cap. X, 34, quod *Samaritanus infudit vinum et oleum.* Per vinum severitas signatur, per oleum opus misericordiæ. Vult ergo quod qui intendit continentiam servare, et non fecerit misericordiam, stultus est. Unde dicit Jac. cap. II, 13: *Judicium sine misericordia ei, qui non fecerit misericordiam.* Item per oleum signatur interior lætitia, de quo in Ps. CIII, 15: *Ut exhilaret faciem in oleo.* Et alibi in Ps. XLIV, 8: *Unxit te Deus oleo lætitiæ.* Multi sunt qui exterius abstinent et quærunt intus gaudium, scilicet conscientiæ, et ibi habent secum oleum. Alii vero non quærunt gaudium conscientiæ, sed gloriam hominum, et isti non habent oleum. Secundum Origenem per oleum sancta doctrina signatur; Cant. I, 2: *Oleum effusum nomen tuum.* Oleum justitiæ rectam doctrinam signat; Ps. CXVIII, 11: *In corde meo abscondi eloquia tua.* Unde virgines dicuntur qui continentiam servant, qui faciunt misericordiam, qui gaudium interius quærunt, qui rectam doctrinam assumunt.

Sequitur de somno repentino. Ponitur causa somni, et somnus. Causa somni est mora. Quando enim aliqui expectant aliquem, et maxime de nocte, cito dormiunt. Unde per hoc spatium signatur spatium inter adventum Christi in carne, et adventum ad judicium; unde dicit: *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, et dormierunt.* Secundum omnes Expositores exponitur de morte.

Sed quare dicitur mors somnus? Hoc est propter spem resurrectionis. Sicut enim qui dormit, intendit evigilare, sic qui dormit morte, intendit resurgere; I Thess. IV, 12: *Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut et cæteri, qui spem non habent.*

Sed quid est dormitio, et dormitatio? Exponit Gregorius: Dormitatio est proprie via ad somnum; unde per dormitationem possumus intelligere longiorem vitam, per somnum mortem. Secundum Origenem intelligitur de somno pigritiæ; Prov. VI, 9: *Usquequo, piger, dormies, quando consurges de somno tuo?* Unde, *moram autem faciente sponso,* vel ad judicium, vel ad mortem, *dormitaverunt omnes, et dormierunt;* vix enim sunt aliqui qui longo tempore vivant quin torpescant. Vel qui totaliter negligunt, dormiunt; qui vero aliquo modo aliqualiter desistunt a primo fervore, dormitant.

Tunc sequitur excitatio; secundo effectus; tertio petitio fatuarum virginum; quarto responsio sapientum. Dicit ergo: *Media nocte clamor factus est; ecce sponsus venit.* De ista dicit Origenes aliter quam alii, et magis secundum litteram. Alii omnes exponunt excitationem istam referendo ad finale judicium; et secundum hoc iste clamor erit tuba, vel vox Christi; I Thess. IV, 15: *Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo;* I ad Cor. XV, 52: *Canet tuba ... et mortui qui in Christo sunt resurgent primi,* I Thess. IV, 5.

Et quare media nocte? Dicit Hieronymus quod Hebræus dicit quod sicut angelus in media nocte descendit ad interficiendum primogenita Ægypti, sic venturus est Dominus in media nocte. Unde solebat esse consuetudo apud eos, quod non dimittebatur populus usque ad mediam noctem. Augustinus dicit quod non est propter rationem temporis, sed solum est propter occultationem; I ad Thess. V: *Dies Domini sicut fur de nocte.*

Sed quid est quod dicit: *Ecce sponsus venit, exite obviam ei?* Quia tunc omnes resurgent ei obviam; Jo. c. V, 25: *Venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus;* Amos c. IV, 2: *Præpara te, Israel, in occursum Dei tui.* Origenes refert ad præsentem vitam. Et hoc quando homo detinetur inani gloria, et fit clamor per prædicatorem, vel per internam inspirationem; tunc revertitur ad Christum; Isa. XL, 9: *Exalta in fortitudine vocem tuam qui evangelizas Jerusalem.*

Tunc sequitur effectus: *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, et ornaverunt lampades suas.* Ad litteram, facto clamore per tubam, vel per vocem Christi, omnes resurgent. Unde Jo. V, 25: *Omnes enim qui in monumentis sunt, vocem ejus audient.* Sed quid fecerunt? *Ornaverunt lampades suas.* Sed quid est hoc? Erit ne tempus? Dicendum, quod ornare lampades nihil aliud est quam dinumerare opera quæ fecerunt, ut possint con-

gruam rationem reddere. Unde habebunt sollicitudinem quando audient vocem Filii Dei, ut infra: *Quando vidimus te esurientem, et pavimus; sitientem, et dedimus tibi potum?* etc Secundum Origenem est planior littera. Quia si ad præsentem vitam referatur, quando fit clamor per prædicatorem, vel internam inspirationem, tunc surgunt a negligentia, et tunc incipiunt surgere ad corrigendum facta sua.

Tunc sequitur petitio fatuarum: *Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur.* Istæ erant fatuæ quoad aliquid et quoad aliquid non: quia aliquid habebant de lumine fidei; unde dicunt: *Quia lampades nostræ extinguuntur.* Si enim nihil haberent fidei, dicerent, Extinctæ sunt: unde cognoscunt quod non possunt ignem sine oleo conservare. Et quid est hoc dictum? Sive intelligatur per oleum opus misericordiæ, sive justitiæ, idem est sensus, quia illi resurgentes qui non habent hæc opera in abundantia, petunt suos defectus suppleri per eos qui habuerunt magis abundanter. Sed hoc non poterit fieri, quia unicuique erunt sua necessaria; ad Galat. ult. 5: *Onus suum unusquisque portabit.* Et quia videbant quod non poterat valere lumen fidei sine opere misericordiæ, petebant ab aliis qui fecerant opera misericordiæ. August. sic exponit: Consuetum est quod quando aliquis præoccupatur in aliquo, solet recurrere ad illud in quo sperat: istæ habebant exterius fiduciam, quia laudem aliorum quærebant; unde dicunt: *Date nobis de oleo vestro,* idest de laude vestra, idest laudetis nos de opere nostro. Sed istud non valebit eis, secundum quod habetur ad Rom. II, 15: *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum;* Job XVI, 20: *Ecce enim in cælo est testis meus, et conscius meus in excelsis.* Unde confidunt in humano favore qui prodesse non potest. Secundum Origenem contingit quod aliqui in rebus vanis expenderunt vitam suam: et cum recognoscunt, recurrunt ad alios, et petunt orationes et beneficia eorum. Et in hoc non sunt fatui si incipiunt reverti ad Dominum.

Responderunt prudentes dicentes. Hic ponitur responsio sapientum: et in ista responsione duo ponuntur. Et primo ponitur responsio repudiandi; item ponitur quoddam consilium, ibi, *Ite potius ad vendentes.* Et quæ est ratio? *Ne forte non sufficiat nobis et vobis.* Unde, quia oleum misericordiæ, vel interius gaudium, vel exteriora opera non sufficiunt nobis et vobis, sicut dicitur I Petr. IV, 18: *Si justus vix salvabitur, impius et peccator ubi parebunt?* Et Apostolus Rom. VIII, vers. 18: *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.* Et Isa. LXIV, 6: *Omnes justitiæ vestræ tamquam pannus menstruatæ.* Quia ergo non sufficit nobis et vobis, *ite potius ad vendentes, et emite vobis.*

Sed numquid erit tempus quod requirant sibi oleum? Ideo intelligendum quod istud magis dicitur per modum improperii quam per modum consilii; quasi dicerent, Debuissetis ivisse. Secundum Chrysostomum isti vendentes sunt pauperes, quia mercantur regnum; Luc. VI, 6: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis;* unde dicunt, *Ite,* idest ire debuissetis secundum Augustinum: dicitur enim per modum improperii. Venditores olei sunt adulatores: unde videntes quod istæ petunt auxilium, dicunt: *Ite potius ad vendentes, et emite vobis;* quasi dicerent: Vos numquam quæsistis nisi oleum, idest laudem humanam: modo eatis ad mundum, et ematis illud testimonium quod semper quæsistis. Secundum Origenem plana est littera, quia vult quod totum in mundo isto contingat. Aliquando accidit quod peccator videt justum, et petit quid debeat facere. Sed aliqui sunt ita sapientes quod sibi sufficit sapientia sua, sed non sufficit sibi et aliis. Unde tales dicunt illis, qui ab eis petunt consilium: Non habemus tantum de doctrina spirituali quod possimus nobis et vobis sufficere; ideo ite ad doctores Ecclesiæ, et ad sapientes qui vendent vobis. De ista habetis Isa. LV, 1: *Omnes sitientes venite ad aquas, et qui non habetis argentum, properate, emite, et comedite.*

Sed quomodo sine argento venditur? Dico quod sapientia venditur sine argento. Et quod est pretium ejus? Quod homo libenter studeat, hoc est pretium sapientiæ; Prov. II, 4: *Si quæsieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem, et scientiam Dei invenies.*

Dum autem irent emere, venit sponsus. Dicit Augustinus quod quidam referunt

istud ad statum præsentis vitæ; sed non potest stare cum eo quod dicitur, *Et clausa est janua.* Ideo Origenes etiam hoc exponit de futuro adventu; et tria facit. Primo ponitur adventus judicis; secundo receptio bonorum; tertio exclusio malorum. Dicit ergo, *Dum irent emere, venit sponsus;* idest dum haberent sollicitudinem quomodo excusarent se in judicio, venit Dominus ad judicium. Sed Origenes dicit quod quidam sunt qui venient ad consilium, vel ad sacerdotes, et cum deliberatione ut convertantur, et tunc in adventu moriuntur. Unde tunc venit sponsus, quando homo moritur.

Sed quid est quod hic dicitur, *Veniente sponso,* cum supra dixerit, *Exierunt obviam sponso et sponsæ?* Ratio est, quia in judicio sponsa, idest caro Christi, erit assumpta in glorificationem. Vel si referamus ad Ecclesiam, tunc perfecte ipsa unietur ipsi sponso per adhæsionem. Unde Apostolus I Cor. VI, 17: *Qui adhæret Deo, unus spiritus est cum illo.*

Et sequitur: *Et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias.* Istæ nuptiæ sunt regnum cælorum, de quo Apoc. XVII, 14: *Quoniam Dominus dominorum est, et rex regum, et qui cum illo sunt vocati, et electi, et fideles. Et* statim *clausa est janua,* quia nulli postea aperietur. Modo autem aperitur; unde Psal. XXIII, vers. 7: *Attollite portas, principes, vestras.* Et Apoc. IV, 1: *Post hæc vidi, et ecce ostium apertum in cælo.* Sed tunc claudetur.

Consequenter ponitur repulsio malorum: et dicuntur tria. Primo exprimitur negligentia, quia tarde veniunt; unde dicitur, *Novissime autem veniunt.* Unde signat eos qui tardam pœnitentiam agunt; Sap. V, 3: *Dicentes intra se, pœnitentiam agentes, et præ angustia spiritus gementes.* Desiderium tangitur cum dicunt: *Domine, domine, aperi nobis.* Unde in hoc quod dicunt eum Dominum, dicunt aliquid per quod deberent impetrare. Per hoc autem quod geminant, signatur quod ex angustia petant; unde dicitur supra VII, 21: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum.* Desiderium autem eorum tangitur cum dicitur, *Aperi nobis.* Sequitur repulsio: *At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos;* idest non approbo vos. *Novit enim Dominus qui sunt ejus,* II ad Tim. II, 19, sicut artifex nescit opus quod discordat ab arte sua. Consequenter concludit: *Vigilate itaque* et orate, *quia nescitis diem, neque horam.*

2. Supra posuit Dominus parabolam de judicio, in qua reprobatur aliquis propter hoc quod bonum spirituale interius susceptum non conservat; hic vero ponit parabolam, in qua quis bona suscepta non multiplicat: unde dividitur. Quia primo de distributione donorum agit; secundo de usu eorum; tertio de judicio utentium. Secunda ibi, *Abiit autem qui quinque talenta acceperat* etc.; tertia ibi, *Post multum vero temporis* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit necessitatem distribuendi; secundo distributionem; tertio recessum distribuentis. Necessitatem ostendit in hoc quod dicit, *Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua.* Ubi debetis notare quod iste homo Christus est. Et possumus dicere quod peregre proficiscebatur tripliciter: quia pergebat in locum, qui quamvis sit sibi proprius per divinitatem, scilicet in cælum, tamen peregrinus erat secundum carnem, quia nulla caro ibi ascenderat. Unde Joann. III, 13: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo.* Item proficiscebatur in cælum, quia in mundo peregrinus existens in cælum proficiscebatur; Jer. XIV, 4: *Quare futurus es quasi colonus in terra, et quasi viator declinans ad manendum?* Item potest intelligi spiritualiter: nunc enim peregrinatur a nobis, quoniam nos peregrinamur ab eo; II ad Cor. V, 6: *Dum sumus in corpore peregrinamur a Domino.* Quando autem videbimus eum, tunc non erimus sicut peregrini, sed sicut cives et domestici Dei.

Et notandum quod, sicut dicit Origenes, ubi ponitur *sicut* debet jungi aliquid, nisi ponatur in similitudine, sicut habetur supra XXIV, 27: *Sicut enim fulgur exit ab oriente, ita erit adventus Filii Dei.* Sed hic non ponitur in similitudine, et non ponitur postea aliud; propter hoc debet sic legi: Aliquis peregre proficiscens sicut homo, quia Christus et Deus et homo est. Unde secundum quod Deus, non peregrinatur, quia *omnia nuda et aperta sunt oculis ejus,* ad Hebr. c. IV, 13. Peregre autem proficiscitur sicut homo; Jo. I, 14: *Vidimus eum tamquam unigeni-*

tum a Patre, idest sicut unigenitum a Patre. Et hoc fuit necesse ex quo peregre proficisceretur, quod curam committeret de suis; et hoc facit cum dicit, *Vocavit servos suos et tradidit illis bona sua.* Et primo tangitur liberalitas dantis; secundo diversitas donorum; item discretio dandi. Dantis liberalitas in duobus tangitur: eo quod prævenit eos quibus dedit; item eo quod abundanter dedit. Eo quod prævenit, quia qui expectat dare, diminuit de liberalitate sua; non sic autem Dominus; in Psal. xx, 4: *Domine, prævenisti eum in benedictionibus dulcedinis.* Unde *vocavit servos suos*, non illi ipsum; unde Jo. xv, 16: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos;* Rom. c. viii, 29: *Quos præscivit, hos et prædestinavit.* Item tangitur liberalitas, quia de suo, *Dedit bona sua*, non aliena. Aliqui bene sunt liberales de alieno, sed non de suo; iste autem de suo. Unde de isto potest intelligi quod dicitur in Psal. lxvii, 19: *Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, dedisti dona hominibus.*

Consequenter ponitur diversitas donorum: *Et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum.* Omnes istos dividit per tres, in fructum trigesimum, sexagesimum, et centesimum; quia omnis multitudo dividitur in summum, et infimum, et medium. Ista talenta sunt diversa dona gratiarum: sicut enim talentum pondus dicitur metalli, sic gratia pondus est quod inclinat ipsam animam; unde amor est pondus animæ. Apostolus, I ad Cor. xii, 4: *Divisiones gratiarum sunt:* unde ista dona dividuntur, ita quod non æqualiter dantur omnibus; ad Ephes. c. iv, 7: *Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Et hoc est quod dicit: *Uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum.*

Et quæ est ratio hujus numeri? Possumus dicere quod aliquis ita superabundat, quod habet mensuram dupli; aliquis vero ita quod ultra duplum. Unde qui accipit duo, se habet ad illum qui unum, sicut proportio dupli: qui autem quinque, se habet ultra proportionem dupli. Unde vult dicere quod aliquis accipit quinque, qui accipit secundum mensuram incomparabilem. Possumus etiam dicere quod ista dona sunt eloquia Dei, verba sapientiæ: frequenter enim sapientia divitiis comparatur; Isa. xxxiii, 6: *Divitiæ salutis sapientia.*

Quid est quod dicit, quod *uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum?* Origenes dicit quod illi dedit quinque talenta, qui omnia quæ in Scriptura dicuntur, ad spiritualem intellectum refert; unde dictum est supra: Sicut sunt quinque sensus corporales, sic sunt quinque spirituales. Sic Dominus Apostolis dedit. Luc. xxiv, 45 dicitur quod *aperuit eis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Et in Daniele i, 17 dicitur quod *dedit Deus pueris intelligentiam in omni Scriptura.* Qui autem sunt illi, qui duo accipiunt? Secundum Origenem dualitas numerus est materiæ; unde omnis numerus est ex binario et unitate; unde binario attribuitur materia, unitati forma. Unde illi dicuntur duo recipere, qui minus recipiunt, quia nesciunt se in omnibus regere; sed aliquid habent in quo sciunt, quia sunt boni ædificatores, vel hujusmodi. Unde secundum Origenem plus accipit qui recipit unum, quam qui duo. Secundum Gregorium et Hieronymum est e converso, quia per quinque talenta intelliguntur quinque sensus: unde ille recipit quinque talenta, qui gratiam a Deo recipit circa temporalia, circa quæ operatio sensuum versatur. Per duo autem talenta intelliguntur sensus et intellectus. Per unum vero assignatur intellectus solum. Unde ille unum recipit, qui gratiam intellectus recipit, non gratiam operandi. Secundum Hilarium, ille recipit quinque qui Christum invenit in quinque libris Moysi; ille autem duo, qui gratiam novi et veteris Testamenti veneratur, qui in Christo veneratur naturam divinam et humanam; unum autem recipit Judæus, qui in solis legalibus gloriatur.

Deinde sequitur ratio: *Unicuique secundum propriam virtutem.* Si hoc referatur ad illud quod talenta sint eloquia, plana est expositio, quia debent dari secundum majorem capacitatem; Joan. c. xvi, 12: *Multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo.* Et Apostolus I Cor. iii, 2: *Tamquam parvulis in Christo lac potum dedi vobis, non escam.* Ideo magis subtilibus magis subtilia dedit.

Si autem referamus ad bona gratiarum, sciendum quod quidam dixerunt, quod secundum bona naturalia daret bona gratuita. Unde secundum quod magis habet homo de bonis naturalibus, habet etiam de bonis gratuitis: et hoc verum

fuit in angelis, at in hominibus non. Et quæ est ratio? Quia in angelis una est natura spiritualis; ideo ad quod moventur, totaliter moventur secundum totalitatem virtutis. Ideo quantum valet conatus eorum, tantum capiunt. Sed homo est ex duabus contrariis naturis, quarum una retrahitur ab alia a suo corpore: unde non tantum datur ei nisi quantum homo cum isto bono naturali habet de studio.

Item alius error fuit, qui dixit quod initium gratiæ fuit a nobis. Et contra hoc objicit Augustinus per verbum Apostoli, II Cor. III, 5, qui dicit, quod *non sufficientes sumus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis.* Sed quod est prius principium, quam cogitatio? Et si cogitatio a nobis non est, ergo nec operatio. Unde qui plus conatur, plus habet de gratia; sed quod plus conetur, indiget altiori causa; Thren. v, 21: *Converte nos ad te, et convertemur.*

Si autem quæris quare unus magis habet de gratia quam alter, dico quod hujus rei est causa proxima, et causa prima; proxima est major conatus istius quam illius; causa prima est electio divina; Eccli. c. XXXIII, 7: *Quare dies diem superat, et lux lucem, et annus annum, et sol solem? A Domini scientia separati sunt.* Et quæ est ratio hujus? Videte quod aliter est de agente universali et particulari. Agens particulare præsupponit sibi aliquid, et secundum hoc diversimode operatur, ut artifex aliam formam dat uni materiæ, et aliam alii. Sed si posset facere materiam, diceretur quod talis fecit talem materiam, ut induceret formam secundum voluntatem suam. Sic Dominus, cum sit creator omnium, creavit istum, ut sic eum faceret; unde intelligitur, ut intelligatur capacitas naturæ cum conatu.

Tunc ponitur recessus dantis cum dicit: *Et profectus est statim.* Et potest intelligi quod iste peregre proficiscebatur, quia cum Apostolis dixisset: *Accipite Spiritum sanctum*, Jo. ult., 22, et Petro dixisset, Joann. XXI, 17: *Pasces oves meas*, statim profectus est: unde dicebat, Jo. XIII, 33: *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.* Et statim ascendit. Vel potest dici quod profectus est non recedendo, sed quia relinquit eos sub arbitrio, quia non compellit eos uti donis datis.

Abiit autem qui quinque talenta acceperat etc. Hic ponitur de usu donorum, et hoc quantum ad tres servos. Et primo quantum ad primum; secundo quoad secundum; tertio quoad tertium; unde dicit: *Abiit autem qui quinque talenta acceperat.* Designatur hic profectus virtutis; Ps. LXXXIII, 8: *Ibunt de virtute in virtutem.* Et hoc habetur Genes. XXVI, 13: *Ibat crescens et proficiens.* Virtus enim proficit per exercitium operationis; nisi enim operetur, deficit; et ideo dicit, *Operatus est.* Unde dicitur Proverb. XIII, vers. 4: *Anima operantium impinguabitur. Et lucratus est alia quinque.* Et quomodo? Dupliciter proficit aliquis: uno modo in seipso, alio modo in alio. In se, si habeat intelligentiam Scripturarum, ita ut proficiat; si caritatem, ut proficiat aliis. Profectus est, ut proficiat in alio, ut quod accepit, communicet; I Petr. c. IV, vers. 10: *Unusquisque gratiam quam accepit, in alterutrum administrantes.*

Unde si quod accipis communicas, totidem lucraris. Unde dicit quod *superlucratus est alia quinque;* quia vix est quod aliquis conferat ad aliquem id quod non habet. I ad Cor. XI, 23: *Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis.* In eo autem quod habet, in eo proficit. Apostolus (I Cor. XV, 10): *Gratia ejus in me vacua non fuit.* Secundum Hilarium ille lucratur quinque, qui proficit in quinque libris Moysi, ut Christum lucretur. *Similiter qui duo acceperat,* scilicet qui proficit intellectu et operatione, *lucratus est alia duo,* idest præmiationem quoad utrumque. Vel duo, quia non solum proficit prædicando viris, sed etiam mulieribus, secundum Gregorium. Secundum Origenem, quod illud quod acceperat secundum rationem naturalium, ad intellectum referat. *Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram* etc. Quid autem est fodere in terram? Tripliciter exponitur secundum Gregorium. Ille thesaurum abscondit, qui donum acceptum abscondit in peccatis carnis, vel temporalibus: unde qui potest in temporalibus proficere, et convertit se ad terrena, abscondit pecuniam domini sui in terra: de talibus dicitur in Psalm. XVI, 11: *Oculos suos statuerunt declinare in terram.* Secundum Origenem habet aliquis donum intellectus, et tamen vult religiose vivere, et sibi solum vivere, cum tamen multis

possit proficere; iste abscondit in terra; Tob. XII, 7: *Opera Dei revelare et confiteri honorificum est.* Talis enim pecunia est ad multiplicandum, non abscondendum. Hilarius: " Qui sunt qui recipiunt unum? Judæi, qui puram litteram recipiunt. Isti abscondunt pecuniam in terra, idest in carne Christi, qui propter carnem non possunt credere ipsum esse Deum. „ Unde Apost., I Cor. I, 23: *Nos autem prædicamus Christum Jesum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam.*

Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum. Hic agitur de judicio. Et primo ponitur ratio adventus judicis; secundo de judicio, ibi, *Et posuit rationem cum eis.* Notandum quod de operibus et donis debemus Deo reddere rationem; supra XII, 36: *De omni verbo, quod locuti fueritis, oportebit reddere rationem.* Et supra XVIII, 23: *Simile est regnum cœlorum homini, qui voluit ponere rationem cum servis suis.* Et primo ponitur in speciali, *Et posuit rationem cum eis*, quia quilibet tenetur reddere rationem primo in sua morte; secundo in die judicii, quando oportebit nos adstare ante tribunal Christi. Cum ergo dicit, *Post multum vero temporis venit dominus*, potest referri ad utrumque: si enim ad diem judicii, datur intelligi quod magna est mora inter adventum Christi et diem judicii; contra illud quod crediderunt quidam tempore Apostoli; unde II ad Thess. II, 2: *Non terreamini quasi instet dies Domini.* Sed si ad diem mortis, dicit Origenes: " Consideretis quod vix fuerit aliquis utilis in Ecclesia, qui parum vixerit. „ Et hoc probat de Petro cui dixit Dominus, Jo. XXI, 18: *Cum autem senueris, extendes manum tuam, et alius te cinget.* Item de Paulo, qui adolescens fuit in sui conversione, et post factus est senex; unde ad Philemonem v. 9: *Ut Paulus senex* etc. Unde cum dicitur, *Post multum vero temporis*, datur intelligi quod dat Dominus longum spatium ad bene agendum: et de hoc intelligitur quod dicitur Prov. III, 2: *Longitudinem dierum, et annos vitæ, et pacem apponet tibi.*

Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque etc. Hic agitur de tribus servis. Et primo de primo; secundo de secundo; tertio de tertio. In primo duo facit. Primo ponitur ratio reddita; secundo remuneratio debita ibi, *Ait illi dominus ejus* etc. Ex parte istius primo ponit securitatem, fidelitatem, humilitatem et strenuitatem, sive sollicitudinem. Securitatem tangit, quia non expectavit quod dominus vocaret eum, sed ingessit se; unde dicit, *Accedens.* Hanc securitatem habebat Paulus per sanguinem Christi; ad Hebr. X, 19: *Habentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi;* II Cor. III, 12: *Habentes talem spem, multa fiducia utimur.* Item notatur fidelitas, quia *ei obtulit alia quinque.* Infidelis quidem esset, qui de bonis domini sui aliquid sibi attribueret: unde iste totum obtulit domino. Si ergo feceris aliquod bonum, si aliquem convertisti, et tibi attribuis, non Deo, non es fidelis; I Paral. XIX, 14: *Tua sunt omnia, et quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi.* Item notatur humilitas confessionis doni, quia cognoscebat ab eo recepisse; I Cor. IV, 7: *Quid habes quod non accepisti?* Unde iste confitetur donum dicens: *Domine, quinque talenta tradidisti mihi* etc. Item tangit strenuitatem sive sollicitudinem: *Ecce alia quinque superlucratus sum.* Unde bene dicebat cum Apostolo (I Cor. XV, 10): *Gratia Dei in me vacua non fuit.* Sequitur remuneratio debita: et in ista facit quatuor. Quia primo ponitur congratulatio; secundo commendatio meritorum; tertio æqualitas judicii; quarto magnitudo præmii. Congratulatio tangitur, cum dicit: *Ait illi dominus ejus: Euge, serve bone et fidelis* etc. Unde dicitur Isa. C. LXII, 5: *Ecce gaudebit sponsus super sponsam, et gaudebit super te Dominus tuus.* Unde exultanti animo recipit eum, cum dicit, *Euge.* Euge vox est exultationis. Sequitur commendatio. Et primo commendat de humilitate, cum dicit, *Serve*, quia recognoscebat se esse servum ejus; Luc. C. XVII, 10: *Cum omnia bene feceritis, dicite: Servi inutiles sumus.* Item commendat eum de bonitate per hoc quod dicit, *Bone;* quia proprie bonum est diffusivum sui; unde bonus multiplicavit bonitatem. Item a fidelitate, quia non sibi retinuit, sed domino obtulit; unde dicitur, *Et fidelis;* I Cor. IV, 2: *Jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur.* Et supra XXIV, 45: *Quis putas est fidelis servus et prudens?* Unde approbat eum dicens, *Fidelis. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est,*

sed quem Deus commendat, II Cor. x, 18. Deinde ponit æqualitatem, ut præstet æquitatem judicii, dicens: *Quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam.* Ista pauca sunt omnia quæ sunt in vita ista, quia quasi nihil sunt in comparatione ad cælestia. Unde vult dicere: Quia fuisti fidelis ratione bonorum, quæ sunt præsentis vitæ, *super multa te constituam,* idest dabo tibi spiritualia, quæ sunt super omnia bona ista; Luc. xvi, 10: *Qui fidelis est in minimo, et in majore fidelis est.* Sequitur magnitudo præmii: *Intra in gaudium domini tui.* Gaudium enim est præmium; Jo. xvi, 22: *Videbo vos, et gaudebit cor vestrum.*

Et posset dicere aliquis: Nonne visio est præmium, vel aliquod aliud bonum? Dico quod si alia res dicatur præmium, gaudium tamen est finale præmium: sicut possem dicere, quod est finis graviũm locus inferior; item quiescere in illo loco; et illud est magis principale. Sic gaudium nihil aliud est quam quies animi in bono adepto; unde ratione finis dicitur gaudium præmium.

Et quare dicit: *Intra in gaudium,* non, Accipe? Dicendum quod duplex est gaudium: de bonis exterioribus et de bonis interioribus: qui gaudet de bonis exterioribus, non intrat in gaudium, sed intrat gaudium in ipsum; qui autem gaudet de spiritualibus intrat in gaudium; Cant. c. i, 5: *Introduxit me rex in cellaria sua.* Vel aliter: Quod est in aliquo, continetur ab illo, et continens majus est. Quando ergo gaudium est de aliquo, quod minus est quam cor tuum, tunc gaudium intrat in cor tuum. Sed Deus major est corde; ideo qui gaudet de Deo, intrat in gaudium. Item intrat *in gaudium domini*, idest de Domino, quia Dominus veritas est. Unde nihil aliud est beatitudo, quam gaudium veritatis. Vel sic: *Intra in gaudium domini tui,* idest de eo gaude quo gaudet, et de quo gaudet Dominus tuus, scilicet de fruitione suiipsius. Tunc ergo gaudet homo ut Dominus, cum fruitur ut Dominus; unde dicit Dominus Apostolis (Luc. c. xxii, 30): *Statui vos ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo*, idest ut sitis beati in quo sum beatus.

Accessit autem et qui duo talenta acceperat. Supra actum est de judicio quantum ad primum servum, qui quinque talenta acceperat; hic agitur de judicio quantum ad secundum servum, qui duo talenta acceperat. Quantum ad litteram nihil differt a primo, nec est aliquid dicendum nisi quod dictum est de primo; et ideo non oportet iterare, quia et iste eamdem commendationem, et idem præmium recepit, sicut qui quinque talenta acceperat. In quo datur intelligi, secundum Origenem, quod qui parvum donum a Deo recipit, et bene utitur secundum posse suum, tantum accipit et meretur quantum qui magnum. Hoc enim solum requirit Dominus ab omni homine, quod ei serviat in toto corde suo, ut habetur Deut. cap. xvi.

Sed hoc potest habere dubietatem. Ponatur quod aliquis habeat magnam mensuram bonorum, alter parvam; si operatur iste secundum paucam caritatem quam accepit, tunc merebitur tantum quantum qui plus accepit: quod videtur quod non possit esse, quia sic mereretur tantum vel plus qui minus habet de caritate quam qui plus. Et ideo distinguendum est, quia quædam sunt bona quæ perficiunt, et eliciunt actum voluntatis, et inclinant; quædam autem quæ non. Donum quod inclinat voluntatem et elicit actum est caritas. Non potest ergo esse qui plus habet de caritate, quin majori nixu utatur, et melius. Sed sunt alia dona quibus potest aliquis uti secundum majorem et minorem caritatem, ut scientia et hujusmodi: in talibus qui majori conatu utitur, quantum ad præmium magis meretur; unde dicitur Luc. xxi, quod paupercula mulier plus misit in gazophilacium quam illi qui plus apposuerunt, quia usa est secundum totum posse suum.

Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait. Hic determinatur de judicio mali servi. Et primo ponitur ratio; secundo condemnatio quam suscepit, ibi, *Respondens autem dominus ejus dixit ei.* Mirabilem rationem proposuit. Primo enim blasphemiam proposuit; inde negligentiam assumpsit; tertio innocentiam conclusit. Et sic non poterat valere syllogismus. Blasphemiam, cum dicit: *Domine, scio quod homo durus es.* Negligentiam, cum dicit: *Abii et abscondi talentum* etc. Innocentiam, cum dicit: *Ecce habes quod tuum est.* Et consideremus quod dicit quod accessit. Di-

ctum est supra de illo qui quinque talenta acceperat quod accessit, idest fiduciam habuit; sed iste non accessit cum fiducia, sed per violentiam. Vel aliter, quia aliqui in his quæ male faciunt, videtur eis bene fecisse. Prov. c. XXVI, 16: *Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias.* Unde visum fuit ei quod bene fecisset. Secundum Origenem, videtur æstimatio de Deo alicui sicut de homine duro, a quo se abstrahit aliquis propter duritiam. Eccli. IX, 18: *Longe abesto ab homine potestatem habente occidendi.* Et ideo sicut qui cognoscit hominem durum, non vult ei servire, sic cogitant aliqui de Deo, quod sit homo durus. Et secundum hoc iste servus habebat tres malas opiniones de Deo. Primo quod Deus non esset misericors; secundo quod ei aliquid accresceret a bonis nostris; tertio quod non omnia essent a Deo; et omnes istæ opiniones procedebant ab una radice mala, quia cogitabat quod Deus esset quasi unus homo: et hoc signatur cum dicit: *Scio quod homo durus es*, idest æstimo te esse hominem; quod non est verum, ut habetur Num. c. XXIII, 19: *Non est Deus ut homo;* Isa. cap. LV, vers. 9: *Sicut exaltantur cœli a terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ a viis vestris.* Et dicit, *Durus*, quia homo durus non flectitur. Et dicitur de tali Job cap. XLI, 15: *Cor ejus indurabitur ut malleatoris incus.* Sed non sic est Dominus, quia *miserator et misericors Dominus*, Ps. CX, 4. Duritia solet accidere ex avaritia; Proverb. XXIX, 4: *Rex justus erigit terram, vir avarus destruet eam;* ideo ita æstimat quod sit durus, et ita avarus; et ideo attribuit ei quæ sunt avari: *Metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti*, idest ita durus es quod aliena rapere non cessas; quod tamen falsum est; Job XXXV, 7: *Porro si juste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet?* Et in Ps. XV, 2: *Bonorum meorum non eges.* Unde in hoc imponebat ei quod indigeret bonis nostris. Tertium erat quod esset aliquod bonum, quod non esset a Deo; ut sunt aliqui qui ea quæ habent de patrimonio, vel de studio, non dicuntur habere a Deo: et hoc est quod dicit, *Ubi non seminasti;* contra illud Jac. I, 17: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum.* Item aliqui æstimantes ipsum esse durum, extrahunt se a servitio suo. Unde aliqui, qui possunt multum proficere, dicunt: Si audirem confessiones, et facerem prædicationes, fortassis male accideret mihi: tales Deum durum reputant. Item aliqui dicunt: Si intrarem religionem, fortassis peccarem, et esset deterius; isti reputant Deum durum, qui credunt si adhæserint Deo quod deficiat eis. Tales sunt similes his qui desperant de Dei misericordia. Ista allegabat iste servus. Et tamen ista vera sunt, et habent fulcimentum ab auctoritate. Est enim durus cum peccatoribus, et benignus recurrentibus ad eum; Sap. XI, 11: *Hos quidem tamquam pater monens probasti, illos autem tamquam rex durus interrogans condemnasti;* Thren. c. III, 25: *Bonus est Dominus animæ quærenti eum;* I Paral. XXX, 18: *Dominus bonus propitiabitur cunctis, qui requirunt in toto corde Dominum Deum patrum suorum.* Ergo durus est cum peccatoribus, et misericors bonis. Et non est dubium quod timeri debet ne contemnatur; unde ad Hebr. X, 31: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis.* Sed inquantum est misericors, debemus sperare quod si se dat aliquis servitio suo, quod non cadet; et si ceciderit, resurget. Item quod dicit, *Metis ubi non seminasti*, licet falsum sit, tamen quoad aliquem sensum verum potest esse; quia non requirit propter se, sed propter nostram utilitatem; quia ipse metit gloriam suam quam non seminavit. Item *congregas ubi non sparsisti.* Qui enim metit, accipit in multitudine; ille autem qui congregat, ex multis recipit; sic vult Dominus quod sua gloria ex diversis hominibus crescat. Unde Apostolus, II ad Cor. I, 14: *Gloria vestra sumus, sicut vos nostra, in die Domini nostri Jesu Christi.* Similiter quod dicit, *Metis ubi non seminasti*, quoad aliquid veritatem habet, quia homo seminat, et Deus colligit; Jo. c. IV, 37: *Alius est qui seminat, alius qui metit. Ego misi vos metere ubi non laborastis.* Homo enim seminat opera sua, et Deus metit ad gloriam suam; ad Galat. ult., 8: *Quæ seminaverit homo, hæc et metet.* Et Dominus dicit, Jo. XIV, 3: *Veniam et accipiam vos ad meipsum.* Si enim facis eleemosynam, tu seminas, et Dominus metit, quia sibi fortasse reputat. Unde ipse dicit, infra in hoc cap.:

Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Item sicut sup. dictum est, c. XIII, *semen est verbum Dei.* Unde aliquando colligit Deus fructus boni operis, ubi non est seminata prædicatio; Rom. II, vers. 14: *Homines qui legem non habent, ipsi sibi sunt lex.* Tertio modo quod quædam mala fiunt ab homine, sicut mala carnis, ex quibus malum colligi debet. De quo ad Galat. ult., 8: *Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem.* Attamen Deus facit venire ad bonum aliquid, ut bonum justitiæ, humilitatis vel hujusmodi; unde iste servus primo blasphemus fuit. Deinde tangitur negligentia sua, *Timens abii;* Ps. XIII, 5: *Trepidaverunt timore, ubi non erat timor.* Verum est quod timendus est Deus, ut evitetur peccatum, secundum quod habetur Job III, 23: *Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum.* Unde quod non peccet homo, hoc debet facere ex amore, non timore. Ideo sequitur: *Abscondi talentum tuum in terra,* quia ex timore: quia timor servilis multa mala facit. Tunc concludit: *Ecce habes quod tuum est.* Unde conservavit scientiam, et non multiplicavit. Et hoc non sufficit, quia oportet multiplicare; I ad Cor. c. IX, 16: *Si non evangelizavero, non est mihi gloria.*

Respondens autem dominus ejus dixit ei. Hic ponitur condemnatio servi. Et sicut in aliis servis primo commendavit eos, deinde posuit æquitatem judicii, et postea præmium; sic in isto, primo vituperat eum; secundo ponit æquitatem judicii; tertio pœnam. Secunda ibi, *Sciebas quia meto ubi non semino* etc.; tertia ibi, *Tollite itaque ab eo talentum.* Dicit ergo, *Serve male et piger.* Servum vocat, quia propter timorem dimisit, et servorum est timere serviliter. Et ideo ad Rom. VIII, 15: *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore.* Item eum malum vocat, quia malum dixerat de domino suo; supra XII, 35: *Malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala.* Item vocat eum pigrum, quia operari noluit; Prov. XX, 4: *Propter frigus piger arare noluit*, propter frigus scilicet timoris. *Sciebas quia meto ubi non semino* etc. Nunc arguit eum de culpa. Et primo proponit quod sciebat; secundo quid facere oportebat; tertio quid inde sequeretur. Dicit ergo: *Sciebas quod meto ubi non semino*, et tamen non operabaris; quamvis habeatur Luc. XII, 47: *Servus sciens voluntatem domini sui, et non faciens, plagis vapulabit multis.* Item dixerat quod erat durus, et quod colligebat ubi non seminabat. Dominus bene confitetur quod ipse metit ubi non seminat; sed non confitetur quod sit durus, quia quod requirit ab homine, hoc non facit propter duritiam, sed propter misericordiam, ut bonum suum multiplicetur. *Oportuit ergo te pecuniam meam committere nummulariis.* Et sequitur: Sicut tu dicis quod meto ubi non seminavi, et colligo ubi non sparsi. Sed quia hæc facio, multo magis volo quod pecunia mea multiplicetur. Et loquitur secundum similitudinem illorum, qui pecuniam tradunt ad multiplicationem. Pecunia ista sunt verba Dei: unde in Græco habetur *argireon:* per argentum enim, quod sonorum est, signatur verbum Dei; Ps. XI, 7: *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum.* Nummularii possunt dici dupliciter, propter duplex officium, quia officium habent ut probent pecuniam utrum sit bona: item ut exhibita pecunia lucrentur. Secundum primum nummularii sunt auditores qui debent probare quod audiunt; Job XII, vers. 11: *Nonne auris verba dijudicat?* Item illi qui multiplicant, ut Apostoli, qui aliis dederunt donum Spiritus sancti, constituendo Episcopos etc. Ad Tit. c. I, 5: *Hujus gratiæ dimisi te Cretæ, ut constituas per civitates presbyteros* etc.

Et ego veniens... recepissem utique quod meum est. Unde istud bonum sequeretur. Et quod est illud bonum? Triplex. Cum Dominus dat tibi intellectum, et tu studes ad operandum, multiplicas; Jac. I, v. 22: *Estote factores verbi et non auditores tantum.* Item quando dat Dominus virtutem, et studes ad bene utendum; I Petr. cap. II, 2: *Quasi modo geniti infantes, rationabiles sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem.* Item ut quod in te habes, aliis studeas impartiri.

Consequenter ponit pœnam: et circa hoc duo facit. Primo ponit pœnam damni; secundo sensus. Circa primum primo ponit pœnam damni; secundo generalem sententiam, ibi, *Omni enim habenti dabitur, et abundabit.* Dicit ergo: *Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta.* Sicut dicit Gregorius, ille qui quinque talenta acceperat, est ille qui scientiam habet de terre-

nis, quæ subjacent quinque sensibus; qui autem unum, est qui habet intellectum sine opere. Accidit ergo quod qui habet intellectum, exercitat se in illo; Psal. CXVIII, 104: *A mandatis tuis intellexi, propterea odivi omnem viam iniquitatis.* Aliquando e converso accidit quod aliquis habet donum intellectus, et occupat se in terrenis, et totum amittit; Apoc. III, v. 11: *Tene quod habes ne alius accipiat coronam tuam.* Vel potest dici quod ille qui quinque talenta recipit, magis accepit: et secundum quod magis laboravit, magis accepit. Unde unus accepit talentum alterius, quia sanctus homo non solum gaudebit de suis bonis, sed de omnibus quæ facta sunt per quoscumque, et ita accipiet coronam istius, et sic talentum ejus.

Consequenter ponitur generalis sententia: *Omni enim habenti dabitur, et abundabit.* Istud potest exponi quadrupliciter. Primo sic, secundum Gregorium: Ab eo qui non habet, non posset aliquid auferri; sed contingit quod aliquis habet dona gratuita, et non habet caritatem; unde omnia auferentur ab eo, quia non habet ad sui utilitatem; I ad Cor. XIII, 1: *Si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens.* Unde si habeat homo caritatem, dantur ei multa bona, quia accipiet bonum alterius, quia gaudebit de bono alterius sicut de suo. Chrysostomus exponit de doctrina: Qui habet gratiam docendi, et non exercitat se, amittit illam. Alter, qui non habet, et exercitat se, acquirit eam, ita ut sit doctor. Hieronymus exponit sic: Aliquis habet ingenium, et dat se otio, efficitur rudis et hebes; aliquis autem non habet ingenium, et exercitat se, et acquirit ingenium: et ita habenti studium datur scientia et ingenium; et non habenti, etiam illud quod habet, scilicet ingenium, auferetur ab eo. Item, secundum Hieronymum, exponitur de fide, quia habenti fidem dabitur gratia; ad Ephesios cap. II, vers. 8: *Gratia estis salvati per fidem.* Unde qui non haberet fidem, etsi haberet alia, sine fide nihil valerent. Hilarius autem exponit de populo Judæorum et Gentilium, quia Judæi videbantur habere legem Dei, et noluerunt obedire, unde facti sunt alieni; populus autem Gentilium recepit quod non habebat, et intravit in benedictionem olivæ.

Consequenter agit de pœna sensus. Duo autem sunt sensus, visus scilicet et tactus. Ideo ponit primo pœnam visus; secundo tactus, cum dicit: *Et inutilem servum mittite in tenebras exteriores.* Et notate quod non punitur propter malum quod fecerit, sed propter bonum quod omisit; unde supra VII, 19: *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur.* Et alibi, Joann. XV, 2: *Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet eum.* Et dicitur servus inutilis, quia bonum quod habet, non expendit in utilitatem aliorum: ut si intellectum habuit, et non expendit in usum bonum, alios docendo; si pecuniam, et non exercuit opus misericordiæ. *Mittite in tenebras exteriores.* Origenes dicit quod quidam ante eum dixerunt quod damnati a toto mundo ejicientur. Unde dicunt infernum esse extra totum mundum. Et innitebantur illi quod dixit Job XVIII, vers. 18: *De orbe transferet eos Deus.* Ipse autem sic exponit: *In tenebras*, quia ignorat; Ps. LXXXI, 5: *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Et sequitur pœna tactus: *Illic erit fletus et stridor dentium.* Hoc est expositum supra c. XXIV.

3. Supra Dominus præmisit diversas parabolas pertinentes ad judicium; hic autem manifeste de suo judicio agit: et tria facit. Primo agit de adventu judicis; secundo de congregatione judicandorum; tertio de judicio. Secunda ibi, *Et congregabuntur ante eum omnes gentes;* tertia ibi, *Et dicet rex* etc. Circa primum quatuor sunt consideranda. Primo tangitur conditio judicis venientis; secundo dignitas; tertio ministri; quarto judiciaria auctoritas. In hoc quod dicitur, *Cum venerit Filius hominis*, non est dubium quin idem sit Filius Dei.

Sed quare potius nominat Filium hominis quam Filium Dei? Una ratio est, quia inquantum Filius hominis judicabit; Jo. V, 27: *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Et hoc propter tria. Primo ut ab omnibus videatur: in forma enim divinitatis non poterit videri nisi a bonis. Unde si ab omnibus videri debeat, debet videri in forma hominis. Apocal. I, 7: *Videbit eum omnis oculus.* Item propter meritum

Christi: hoc enim ipse meruit per suam passionem; ad Philipp. II, 8: *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis; propter quod et Deus exaltavit illum.* Item ut appareat judicaturus in forma in qua judicatus fuit; Job XVI, 22: *Utinam sic judicaretur vir cum Deo, quomodo judicatur filius hominis cum collega suo.* Item ex Dei clementia, ut homines ab homine judicentur; ad Hebr. IV, 15: *Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris.* Iste ergo erit Filius hominis.

Et cujus erit dignitatis? Veniet *in majestate sua;* Luc. XXI, 27: *Videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate.* Sed quid per majestatem potest intelligi? Dicendum quod divinitas, quia licet appareat in forma hominis, tamen apparebit cum divinitate. Unde Apostolus, I Thess. IV, vers. 15: *Dominus in jussu et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo.* Et de hoc dicitur etiam Act. IX. Vel in majestate, idest in gloria, quia suum corpus erit gloriosum; et veniet cum societate gloriosa; unde supra XVI, vers. 27: *Filius hominis venturus est cum gloria.* Et ideo subdit: *Et omnes angeli cum eo.* Hic agit de ministris. Et potest intelligi de cœlestibus spiritibus; Psal. CIII, 4: *Qui facit angelos suos spiritus.* Et quare veniet cum istis? Quia custodes sunt hominum; Ps. XC, 11: *Angelis suis Deus mandavit de te.* Ideo aderunt tamquam testes, quia boni custodiam suam receperunt, mali autem non, sed repulerunt; Isa. L, 7: *Curavimus Babylonem, et non est sanata.* Vel *omnes angeli,* idest prædicatores, vel doctores veritatis; Malach. II, 7: *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus.* Istis competit judiciaria potestas, ut dicit Augustinus. Isa. III: *Dominus ad judicium veniet et omnes sancti ejus cum eo;* Prov. ult., 23: *Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ.* Tunc sequitur judiciaria potestas: *Tunc sedebit super sedem majestatis suæ.* Non debemus intelligere secundum sedem corporalem; sed sedes ejus homines sancti sunt et angeli. In eis sedebit, quia per eos judicium exercebit. De hominibus dicitur supra XIX, quod sedebunt super sedes duodecim etc. De angelis dicitur Coloss. I, 16: *Sive throni, sive dominationes* etc.; et in Ps. LXXIX, 3: *Sedes super Cherubim;* et Psal. IX, 5: *Sedisti super thronum, qui judicas justitiam.*

Consequenter ponitur congregatio; secundo divisio. Dicit ergo: *Et congregabuntur omnes gentes.* Per gentes non solum gentes signantur, sed omnes homines qui nati sunt ab Adam usque ad finem mundi; II ad Corinth. V, 10: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque quod gessit in corpore, sive bonum, sive malum.* Inter istos etiam parvuli nati, quia, etsi nihil habeant proprio merito, habent tamen aliquid, scilicet vel culpam ex peccato primi hominis, vel gratiam ex sacramento Christi.

Unde notandum quod non omnes isti congregabuntur ad idem; sed erit quadruplex genus eorum qui comparebunt in judicio. Quidam enim comparebunt ut judicentur per discussionem meritorum; sed istorum quidam damnabuntur, quidam salvabuntur. Quidam vero ut sine discussione sententiam recipiant. Judicari enim dupliciter dicitur: scilicet vel sententiam recipere, quia omnes vel præmiabuntur vel punientur: vel dicitur judicari, per discussionem meritorum reddere rationem. Et hæc discussio non erit necessaria omnibus, quia peccata et merita illorum præcipue discutientur, qui fuerunt conjuncti cum Christo per fidem: illi enim qui totaliter alieni sunt a Christo, non indigent discussione, secundum quod dicitur Joann. III, 18: *Qui non credit, jam judicatus est.* Gregorius ponit exemplum: Qui inimicum suum accipit in bello, non expectat judicium, sed jam judicatus est: sic etc. Item aliqui sunt qui nihil habent commune cum mundo, quia omnia dimiserunt propter Christum, et isti apparebunt ut judices; unde supra XIX, 28: *Vos qui secuti estis me, sedebitis super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* Qui sunt ergo qui judicabuntur? Fideles qui implicati sunt sæcularibus, quorum quidam sunt eis bene utentes, ut habetur I ad Timoth. VI, 18: *Divitibus præcipe bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare* etc. Qui autem detinentur, et eis involvuntur, damnabuntur.

Sed quæ est necessitas? Nonne omnes in morte recipiunt quod meruerunt? Ad quid ergo judicabuntur? Notandum

quod præmium quod justo Dei judicio datur hominibus, est duplex: primum est stola animæ et secundum stola corporis. Quantum ad stolam animæ, in morte recipitur, sed tunc gloriam corporis simul recipient. Unde quantum ad animam omnes simul recipiunt corpora, sed quantum ad pœnam, omnes simul damnabuntur; unde Isa. XXIV, 22: *Congregabuntur congregatione unius fascis*, quia unum sunt in peccato. Istam congregationem possumus intelligere congregationem localem, quia omnes congregabuntur in uno loco; Joel. III, 2: *Congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat;* quia qui salvantur, per passionem Christi salvantur, et qui damnantur, per contemptum passionis ejus damnantur; ideo ubi facta fuit passio Christi, ibi fiet judicium. Et intelligendum est, quod boni in aere occurrent ei obviam; aliqui vero in terra manebunt, secundum Origenem. Ista congregatio non erit localis, sed dispersi erunt, et in locis singulis congregabuntur: et hoc vult illud quod est dictum supra XXIV, 27, *quod sicut fulgur exit ab oriente, et paret usque in occidentem, ita erit et adventus Filii hominis*, quia ubicumque erunt, erunt ibi præsentes. Unde vult quod erit congregatio spiritualis, quia modo quidam disperguntur ab eo, quidam se tenent cum eo; sed tunc omnes congregabuntur; Isa. XL, 5: *Videbit omnis caro salutare Dei nostri.*

Tunc agit de separatione: *Et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hœdis.* Et primo ponitur secundum nomen; secundo secundum situm, ibi, *Et statuet oves quidem a dextris* etc. Dicit ergo: *Et separabit eos ab invicem.*

Notate quod quamdiu mundus durat, mali sunt bonis permixti. Vix autem est aliqua societas, quin aliqui sint mali; Cant. II, 2: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Sed in illo judicio mali erunt ad unam partem, boni ad aliam; Eccli. XXXV: *Judicabit inter oves et hœdos.*

Sed quare bonos vocat oves? Hoc est propter quatuor. Invenimus enim in ovibus innocentiam; II Regum XXIV, vers. 17: *Isti qui oves sunt, quid fecerunt?* Item patientiam; Isa. LIII, 7: *Tamquam ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.* Item Psal. XLIII, 22: *Æstimati sumus sicut oves occisionis.* Item obedientiam, quia ad vocem pastoris congregantur; Jo. X, 27: *Oves meæ vocem meam audiunt.* Item affluentiam fructuum: sicut ex ove plures fructus percipimus, sic multi sunt fructus bonorum; Ezech. XXXIV, 3: *Lac comedebatis, et lanis cooperiebamini.* Item per hœdos intelligit peccatores, quia est animal per præcipitia vadens, item ad coitum fervidum; et contrarias habet proprietates; item pro peccato offerebatur.

Consequenter ponitur divisio quoad situm: *Et statuet oves quidem a dextris, hœdos autem a sinistris.* Quid intelligitur per dexteram, et quid per sinistram? Potest dici quod ad litteram ita fiet, quod boni ad partem unam, et mali ad aliam constituentur. Vel quia dextera pars nobilior est, ideo qui sunt boni, situm habebunt nobiliorem, quia occurrent Christo in aere. Origenes retorquet istud ad finalem remunerationem; quia qui intentionem suam direxerunt ad Deum, erunt a dextris, idest in remuneratione æterna; Eccli. X, 1: *Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius.* Item Prov. IV, 24: *Vias quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversæ vero sunt, quæ sunt a sinistris.*

Tunc dicet rex his qui a dextris ejus erunt etc. Hic agitur de judicio. Et primo promulgatur sententia quoad bonos; secundo quoad malos; tertio ponit complementum. Circa primum tria facit. Primo ponitur sententia; secundo admiratio salvandorum; tertio satisfactio. Secunda ibi, *Tunc respondebunt ei justi;* tertia ibi, *Respondens rex dicet illis.* Circa primum duo facit. Primo invitat ad præmium; secundo comparat ad meritum. Dicit ergo: *Tunc dicet rex.* Et vocat eum regem, quia regis est judicare; Prov. XX, 8: *Rex qui sedet in solio dissipat omne malum intuitu suo.*

Sed est quæstio: Numquid fiet per vocalem sententiam? Quidam dicunt quod verbo tenus et quod multum tempus tenebit judicium; et hoc dixit Lactantius, quod durabit mille annis. Sed hoc non est verum; sed hoc ad interiorem locutionem referri debet; et inducit in cognitionem hominum, quia boni digni gloria, mali pœna. Unde quod isti dicent, non erit vocale, sed secundum interiorem instinctum; et

hoc dicit Augustinus, quod divina virtute erit, quod unicuique occurret quod fecit. Et hoc patet per Apostolum Rom. c. II, 15: *Testimonium reddente illis conscientia eorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum judicabit Dominus occulta hominum* etc. Ideo ad interiorem locutionem debet referri.

Et videtur tria tangere, quia ponitur invitatio, causa sententiæ, et ipsum præmium. Invitatio: *Venite, benedicti Patris mei.*

Sed quare dicit, *Benedicti Patris mei?* Quia non erit nobis secundum nostrum meritum, sed secundum quod confirmamur merito Christi; unde Apoc. III, 21: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus;* Luc. XXII, 29: *Ecce ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum.* Ego inquantum homo, inquantum fruor Verbo. Item quantum ad corpus; ad Phil. III, vers. 21: *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Venite,* idest conformamini; I Jo. cap. III, 2: *Cum apparuerit, similes ei erimus.*

Sed numquid boni modo non sunt conjuncti Deo? Dico quod sic per caritatem non plenam. Item per fidem ænigmaticam; sed tunc congregabuntur in caritate plena, in fide non ænigmatica; quia *nunc corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem,* Sap. IX, 15.

Causa hujus præmii est duplex: causa damnationis est ex homine, causa salutis ex Deo; Osee XIII, 9: *Ex te perditio tua, Israel, ex me tantummodo auxilium tuum.* Unde causam salutis invenimus temporalem et æternam: temporalis est appositio gloriæ; et hoc tangitur, *Venite, benedicti Patris mei.* Dicere suum est facere; unde Ps. XXXII, 9: *Ipse dixit, et facta sunt.* Unde ejus benedicere, est gratiam infundere; unde dicit, *Patris,* quia non est ex nobis, sed ex Deo; Jac. cap. I, 17: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Item alia causa est Dei prædestinatio; et hoc notatur cum dicit, *Paratum vobis regnum.* Unde Apostolus ad Rom. VIII, 30: *Quos prædestinavit, hos et vocavit;* Is. LXIV 4: *Oculus non vidit, nec auris audivit, quæ præparavit Deus diligentibus se.*

Et dicit, *A constitutione mundi.* Sed quomodo est hoc? Nonne ipse elegit eos ab æterno? *Ipse elegit nos ante mundi constitutionem,* ad Ephes. I, 4. Et dicendum quod elegit ab æterno, sed a constitutione mundi manifestavit.

Sed quid est præmium illud, quod tangit: *Possidete paratum vobis regnum?* Et quod est istud regnum? Istud regnum est regnum cælorum; Ps. CXLIV, vers. 13: *Regnum tuum, Domine, regnum omnium sæculorum.* Qui possidet Deum, possidet regnum; Apoc. V, 10: *Et fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes.*

Sed diceret aliquis: Nolo regnare, sufficit mihi quod non damner. Hoc non potest esse. Vel eris rex, et habebis regnum, vel eris damnatus.

Et dicit, *Possidete,* idest intrate in possessionem. Intrare autem in possessionem proprie convenit ei, qui jus habuit; istud autem jus habuimus ex ordinatione divina. Item ex acquisitione Christi, qui nobis hoc acquisivit. Item ex gratia sua; Ephes. I, 14: *Qui est pignus hæreditatis nostræ.* Item dicitur possessio, quæ pacifice habetur; unde plenarium dominium signatur. Modo habemus Deum, sed non quiete, quia inquietatur homo multis modis; sed tunc quieta erit possessio; I Petr. III, 9: *In hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis;* supra XVIII, 29: *Et vitam æternam possidebit.*

Esurivi enim, et dedistis mihi manducare etc. Supra posita est sententia de præmio, hic posita est de merito. Ex quo considerare debemus quod duplex est causa beatitudinis: una ex parte Dei, idest benedictio Dei; alia ex parte nostra, idest meritum quod est de libero arbitrio: non enim debent homines esse desides, sed cooperari gratiæ Dei, ut dicitur I ad Cor. XV, 10: *Gratia Dei sum id quod sum, et gratia Dei in me vacua non fuit.*

Sed cum sint multa bona merita, solum fit mentio de operibus misericordiæ. Et ex hoc aliqui acceperunt occasionem errandi, dicentes quod solum per opera misericordiæ salvantur, vel damnantur per omissionem eorum; ita quod si commiserit aliquis multa peccata, et exerceat se in operibus misericordiæ, salvabitur, juxta illud Dan.

cap. IV, 24: *Peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum;* contra illud quod habetur ad Rom. I, 32: *Qui talia agunt*, scilicet peccata, *digni sunt morte.* Et ad Gal. V, vers. 21 post enumerationem peccatorum carnalium dicit: *Qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Ideo istud non est tenendum. Sed posset esse quod aliquis abstinet, et pœnitet, et sic per eleemosynam potest liberari: eleemosynam enim debet homo incipere a se; Eccli. XXX, 24: *Miserere animæ tuæ placens Deo.*

Et quare magis fit mentio de istis operibus quam de aliis? Dicendum, secundum Gregorium, quod proponit ista tamquam minora: si enim ista quæ dictat natura, non faciunt, nec alia multo magis. Et hoc consonat verbis Evangelii, quia isti dicunt: *Quando vidimus te esurientem, et pavimus?* etc., quasi dicant: Istud est modicum. Et cum magis parum reputant, Dominus magis exaltat dicens: *Quod fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Augustinus dicit quod omnes peccant in mundo, non tamen omnes damnantur; sed qui non pœnitent, nec satisfaciunt. Sed qui pœnitet et promittit satisfactionem per opera misericordiæ, salvatur. Origenes dicit quod sub operibus misericordiæ omnia bona sunt dicta vel prætermissa propter prætermissionem hujusmodi operum. Et significatur quia eleemosyna non solum proximo fit, sed et sibi ipsi: si enim pascit esurientem, multo magis pascere debet se esurientem, et sic de aliis operibus. Item non solum sunt eleemosynæ corporales, sed etiam spirituales; ideo quicquid facit homo vel ad suam utilitatem, vel proximi, totum sub opere misericordiæ continetur. Unde omnia vel sub his continentur vel sub contrario. Septem sunt opera misericordiæ, sed sex solum tanguntur. Ista septem habentur per versum:

Visito, poto, cibo, redimo, tego, colligo, condo.

De sepultura vero hic non tangitur. Sed quare? Ad excludendum errorem quorumdam qui dixerunt quod animæ non consequuntur requiem, donec corpus condatur. Sed hoc non est verum, quia nihil recipit anima a corpore, quando est separata. Ponit ergo sex quæ impenduntur contra defectum. Et quia est defectus quidam generalis, quidam specialis; primo agit de generali, secundo de speciali. Et quia quidam generaliter ab exteriori, quidam ab interiori, primo tangit defectus a parte interiori; secundo ab exteriori. Dicit ergo: *Esurivi, et dedistis mihi manducare.* Hoc habetur Isaiæ cap. LVIII, vers. 7: *Frange esurienti panem tuum.*

Sitivi, et dedistis mihi bibere, quia propter me dedistis proximo. Unde supra X, vers. 42: *Qui dederit calicem aquæ frigidæ uni ex minimis meis, non perdet mercedem suam.* De istis duobus Prov. cap. XXV, vers. 21: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere.* Item sunt defectus ab exteriori, et hi sunt duo, scilicet a tegumento conjuncto et separato. Dicit ergo: *Hospes eram et collegistis me.* Ad Hebræos ult., 2: *Hospitalitatem nolite oblivisci; per hanc enim latuerunt quidam angelis hospitio receptis.* Quantum ad tegumentum conjunctum dicit: *Nudus* fui *et operuistis me;* Job XXXI, 19: *Si despexi prætereuntem eo quod non haberet indumentum:* et sequitur, *Si non benedixerunt mihi latera ejus, et de velleribus ovium meorum calefactus est;* Isa. cap. LVIII, 7: *Cum videris nudum, operi eum.* Item quidam sunt particulares defectus; et horum quidam sunt naturales quidam ab exteriori. Defectus naturalis et ab intrinseco est infirmitas; unde dicit: *Infirmus, et visitastis me.* Quantum ad exteriorem defectum dicit: *In carcere eram, et venistis ad me.* Et potest per carcerem intelligi quælibet tribulatio; ad Hebr. X, 34: *Nam et vinctis compassi estis.*

Tunc respondebunt justi dicentes. Hic ponitur responsio mentalis. Bonarum mentium est, quod ea quæ propter Deum faciunt, parva reputent; Luc. cap. XVII, 10: *Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, quia servi inutiles sumus.* Et ad Rom. VIII, 18: *Existimo quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.* Unde dicent quod ignorantes fecerunt, et hæc dicent parva reputantes; unde: *Quando vidimus te esurientem et pavimus?* etc. Unde hoc dicent admirantes.

Et respondens rex dicet illis. Huic ad-

mirationi satisfacit, quia quando homo humiliat se, et Deus exaltat hunc; quando homo se vilificat, et Deus collaudat; unde: *Quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis;* supra cap. x, 40: *Qui vos recipit, me recipit,* quia caput et membra sunt unum corpus. Et dicit, *fratribus,* quia fratres sunt, qui Dei faciunt voluntatem; unde supra XII, 48 dicitur quod extendens manus in discipulos dixit: *Hi sunt fratres mei.* In quo notatur quod bonis dandum est; Eccli. XII, 4: *Da bono, et non recipias peccatorem.*

Et numquid dandum est peccatori? Dandum est, cum fuerit in extrema necessitate, sed magis et prius justis; ideo dicit, *fratribus meis;* multi enim veniunt, qui non fratres Dei sunt; unde I Jo. IV, 3: *Omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est:* unde cæteris paribus melius debemus facere bonis; tamen ad indigentiam etiam malis dandum est in tempore necessitatis, non propter fomentum peccati, sed naturæ. Numquid omnes sunt fratres Dei? Ita; sed quidam secundum naturam, quidam secundum gratiam: secundum naturam omnes boni et mali; II Cor. XI, 26: *Periculum in falsis fratribus;* secundum gratiam autem soli boni; Rom. VIII, 29: *Ipse est primogenitus in multis fratribus.* Et his principaliter est miserendum et subveniendum; unde Apostolus ad Galatas VI, 10 dicit: *Dum tempus habemus, operamur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.*

Sed quare dicit eos minimos? Hoc dicit quantum ad opinionem vulgi. Constat quod homines qui propter Deum parvi sunt, minimi reputantur, Jac. III. Item minimi propter humilitatem; supra XI: *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Et loquitur a minori, quia possent dicere aliqui: Si fecissem pari, vel aliquibus de magnis hoc, credo quod redderetur. Ideo Dominus dicit quod non solum majoribus, sed imperfectis; ideo dicit, *Minimis.*

Tunc dicet rex et his qui a sinistris erunt. Hic ponitur condemnatio malorum. Et primo ponitur condemnatio; secundo excusatio eorum; tertio confutatio. Et circa primum primo ponit sententiam; secundo pœnam. Dicit ergo: *Discedite a me, maledicti.* Hæc sententia differt a prima, quia dixit in prima *Venite, benedicti Patris mei* etc.; hic autem non dicit: Maledicti Patris mei quia benedictio nostra a Deo est, maledictio autem a nobis. Et ad Hebr. V et Deuter. XXIII vertit benedictionem in maledictionem. Item differentia est, quia supra dixit: *Possidete paratum vobis regnum* etc., hic autem dicit: *Ite in ignem æternum qui paratus est diabolo et angelis ejus.* Et quæ est ratio? Dicit Origenes quod pœnas non fecit propter homines, sed homines fecit propter bonum; sed ipsi acquirunt sibi mortem manibus suis; Isa. XXXI, 7: *In die illa abjiciet vir idola auri et argenti sui, quæ fecerunt vobis manus vestræ.*

Sed potest aliquis dicere: Nonne etiam fecit Dominus diabolum bonum? Notate quod loquitur Dominus de præparatione secundum quod manifestatur ab origine mundi. Sed diabolus ab initio peccavit: unde angelo qui quantum ad naturam creatus est bonus, non paravit, sed peccato.

Esurivi. Hic non est aliud dicendum nisi quod diversimode loquitur ad bonos et ad malos: quia supra dixit explicite unumquodque per se, hic multa conjungit; unde, *Infirmus et in carcere.* Et quia conjungit ista duo, dicendum quod ad modum boni judicis procedit qui invite condemnat, et large remunerat: unde verba remunerationis dilatat, verba condemnationis abbreviat.

Tunc respondebunt ei et ipsi. Et notate quod sicut boni abbreviant bona, ita mali culpas; unde dicunt: *Domine, quando vidimus te esurientem, aut sitientem?* etc. Totum simul dicunt; in quo datur intelligi quod non libenter discutiunt conscientias suas, contra illud Isa. XLVI, 8: *Redite, prævaricatores, ad cor.* Unde cum oportet redire, redeunt ad valde breve.

Tunc sequitur confutatio: *Amen dico vobis: Quamdiu non fecistis* etc. Simile habetur Luc. X, 16: *Qui vos spernit, me spernit;* Zach. II, 8: *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.*

Et ibunt hi in supplicium æternum etc. Posita sententia, ponitur effectus. *Et ibunt hi in supplicium æternum.* Supra dixerat quod in ignem æternum, quia stare posset quod esset ignis æternus, et tamen non æterne cruciaret; ideo dicit, *In supplicium. Justi autem in vitam*

æternam; Joann. XVII, 3: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.* Quod autem sit supplicium æternum habetur Dan. XII, 2: *Multi de his qui dormiunt in pulvere, evigilabunt, alii in vitam æternam, alii in opprobrium, ut videant semper;* Apoc. XX, 15: *Missus est in stagnum ignis et sulphuris, ubi et bestia et pseudoprophetæ cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum;* Isa. ult., vers. 24: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur.*

Quæ est causa hujus supplicii? Quidam, ut Origenes, voluerunt quod non esset æternum supplicium. Unde ponunt quod omne supplicium terminatur. Unde dicit quia quod dictum est hic, dictum est propter exaggerationem. Sed Aug. arguit: Si hoc ita est, ergo quod dicitur, quod justi ibunt in vitam æternam, similiter diceretur secundum exaggerationem. Sed hoc dicitur secundum diuturnitatem, ut etiam concedit Origenes. Et hoc est detestabile, quod in eadem Scriptura sit talis diversitas. Sed quod hoc non possit esse, patet sic: quia hoc exigit justitia, ut culpæ pœna respondeat æqualis. *In qua enim mensura mensi fueritis, remetietur vobis,* sup. VII, 1.

Sed quomodo post mortem tantam dilationem habebit supplicium æternum? Respondet Gregorius dicens quod Deus judex est voluntatis; unde qui non retinuit voluntatem a peccato usque ad mortem, peccavit in suo æterno; ideo dignum est quod Deus puniat in suo æterno. August. dicit sic: Videmus quod pœna debet esse æqualis culpæ, et sic est etiam in justitia humana, quod si quis peccat contra societatem civitatis, judex non intendit mortem, nisi ut separet a societate civitatis perpetuo. Sed qui contra Deum, intendit excludere eum a societate cælestis curiæ. Secundum Hilarium, culpæ debetur pœna; sed culpa non deletur nisi per caritatem. Ergo quamdiu homo non habet caritatem, justum est quod semper sit in pœna. Ex quo ergo caritatem non habuit in hac vita, necesse est quod semper maneat in pœna.

Item objicitur quod sancti orabunt, et ipsi exaudientur. Ergo etc. Dicit Gregorius quod dum sunt in via sancti, pro eis exaudiuntur, sed non post.

Item objicitur: Deus non delectatur in pœna; quomodo ergo sine fine affliget? Dicendum quod etsi non delectatur, tamen hoc facit ad justitiam suam conservandam.

CAPUT XXVI.

1. Et factum est, cum consummasset Jesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum pascha fiet, et Filius hominis tradetur, ut crucifigatur. Tunc congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas, et consilium fecerunt, ut Jesum dolo tenerent et occiderent. Dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. Cum autem esset Jesus in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, et effudit super caput ipsius recumbentis. Videntes autem discipuli indignati sunt dicentes: Ut quid perditio hæc? Potuit enim istud venumdari multo, et dari pauperibus. Sciens autem Jesus, ait illis: Quid molesti estis huic mulieri? Opus enim bonum operata est in me. Nam semper pauperes habebitis vobiscum: me autem non semper habebitis. Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Scarioth ad principes sacerdotum, et ait illis: Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet.

2. Prima autem die azymorum accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere pascha? At Jesus dixit: Ite in civitatem ad quemdam, et dicite ei: Magister dicit: Tempus meum prope est, apud te facio pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Jesus, et paraverunt pascha. Vespere autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis. Et edentibus illis dixit: Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est. Et contristati valde, cœperunt singuli dicere: Numquid ego sum, Domine? At ipse respondens ait: Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo. Væ autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur. Bonum erat ei si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit: Numquid ego sum, Rabbi? Ait illi: Tu dixisti.

3. Cœnantibus autem eis accepit Jesus panem, et benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et ait: Accipite, et comedite. Hoc est corpus meum.

4. Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes. Hic est enim

sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.

5. Et hymno dicto exierunt in montem Oliveti. Tunc dicit illis Jesus: Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Respondens autem Petrus ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor. Ait illi Jesus: Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter et omnes discipuli dixerunt. Tunc venit Jesus in villam quæ dicitur Gethsemani, et dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadam illuc, et orem. Et assumpto Petro et duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari et mœstus esse. Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem. Sustinete hic, et vigilate mecum. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam orans, et dicens: Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Et venit ad discipulos suos, et invenit eos dormientes, et dicit Petro: Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate, et orate, ut non intretis in tentationem: spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Iterum secundo abiit, et oravit dicens: Pater mi, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua. Et venit iterum, et invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati. Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio, eumdem sermonem dicens. Tunc venit ad discipulos suos, et dicit illis: Dormite jam, et requiescite. Ecce appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus. Ecce appropinquavit qui me tradet.

6. Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus missi a principibus sacerdotum et senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad Jesum dixit: Ave, Rabbi, et osculatus est eum. Dixitque illi Jesus: Amice, ad quid venisti? Tunc accesserunt, et manus injecerunt in Jesum, et tenuerunt eum. Et ecce unus ex his qui erant cum Jesu, extendens manum exemit gladium suum, et percutiens servum principis sacerdotum, amputavit auriculam ejus. Tunc ait illi Jesus: Converte gladium tuum in locum suum: omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones angelorum? Quomodo ergo implebuntur Scripturæ? Quia sic oportet fieri. In illa hora dixit Jesus turbis: Tamquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me. Quotidie apud vos sedebam docens in templo, et non me tenuistis. Hoc autem totum factum est, ut adimplerentur Scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt.

7. At illi tenentes Jesum, duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi scribæ et seniores convenerant. Petrus autem sequebatur eum a longe usque in atrium principis sacerdotum, et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem. Principes autem sacerdotum et omne concilium quærebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent; et non invenerunt, cum multi falsi testes accessissent. Novissime autem venerunt duo falsi testes, et dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, et post triduum reædificare illud. Et surgens princeps sacerdotum ait illi: Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur? Jesus autem tacebat. Et princeps sacerdotum ait illi: Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus Filius Dei. Dicit illi Jesus: Tu dixisti. Verumtamen dico vobis: Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cæli. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: Blasphemavit: quid adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam, quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis. Tunc expuerunt in faciem ejus, et colaphis eum cæciderunt. Alii autem palmas in faciem ejus dederunt dicentes: Prophetiza nobis, Christe: quis est qui te percussit? Petrus vero sedebat foris in atrio. Et accessit ad eum una ancilla, dicens: Et tu cum Jesu Galilæo eras. At ille negavit coram omnibus dicens: Nescio quid dicis. Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento, quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, et dixerunt Petro: Vere et tu ex illis es: nam et loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari et jurare, quia non novisset hominem. Et continuo gallus cantavit: et recordatus est Petrus verbi Jesu, quod dixerat: Priusquam gallus cantet ter me negabis: et egressus foras flevit amare.

1. Postquam posuit Evangelista præparatoria passionis, hic accedit ad passionem Christi; et dividitur in duas partes. Quia primo narratur passio quantum ad ea quæ facta sunt a Judæis; secundo quantum ad ea quæ a Gentilibus cap. XXVII, 1: *Mane autem facto* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur prænuntiatio dominicæ passionis; secundo narratur passio et ordo, ibi, *Tunc abiit unus de duodecim.* Prænuntiatur passio tripliciter: verbo Christi, consilio inimicorum, tertio facto et obsequio. Secunda, *Tunc congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi;* tertia, *Cum autem esset Jesus in Bethania.* Circa primum primo ponit ordinem prænuntiationis, et ipsam prænuntia-

tionem. Ordinem: *Et factum est cum consummasset Jesus sermones hos omnes.* Et dicit sic, quia ipse solus est qui consummare potest. Nos incipere possumus, sed non consummare, juxta illud Eccle. c. IV: *Multa dicimus, et deficimus.* Item dicit, *Sermones hos*, scilicet quos a principio suæ prædicationis dixerat, ex quo dixerat (supra IV, 17): *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum.* Vel sermones quos dixerat de prænuntiatione gloriæ, quia passio fuit exaltatio gloriæ; Philipp. II, 3: *Propter quod exaltavit illum Deus, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.* Item non dicit solum omnes, sed *hos omnes*, quia omnia ad utilitatem credentium et fidei est locutus. *Scitis quia post biduum pascha fiet.* In ista prænuntiatione non simpliciter prænuntiat, sed dicit: *Post biduum pascha fiet:* et hoc factum est ad designandum quod non quæcumque passio est passio Christi, sed quæ signatur per paschale sacrificium. Et dicit, *Post biduum.* Et secundum hoc debetis considerare, quod verba hæc dicta fuerunt luna decima tertia, idest feria tertia, quia luna decima quinta celebrabatur pascha, sed habetur Joan. cap. XII, quod Dominus venit in Bethaniam, et hoc in die sabbati: et alio die venit in Jerusalem, et ibi ejecit vendentes et ementes: et in die lunæ rediit, et vidit ficum arentem cui maledixit: et secundum Marcum, in die martis rediit, et tunc in illo die constituit omnes parabolas illas. Et illo die cum consummasset sermones hos, dixit: *Scitis quia post biduum pascha fiet.* Hoc nomen *Pascha*, secundum quod dicit Hieronymus, a pascendo dicitur, sed proprie dicitur phase, quod est transitus. Quadruplex autem est transitus, secundum quod pascha quadrupliciter accipitur. Secundum historiam celebrata est pascha, quando exterminator percussit primogenita Ægypti; tunc præcepit Dominus quod manducarent phase, Exod. XII. Item secundum allegoriam est transitus Christi per mortem; et de isto Jo. XIII, 1: *Sciens Jesus quod jam hora esset ut transiret de hoc mundo ad Patrem* etc. Item est moralis, sive typicus, secundum quod de carnali conversatione transitur ad spiritualem; Eccli. XXIV, 26: *Transite ad me omnes qui concupiscitis me.* Item transitus generalis est, secundum quod dicitur quod cælum et terra transibunt etc. Unde post duos dies, scilicet post doctrinam veteris et novæ legis. Secundum Græcum dicitur a pascui, quod est pasci: unde congrue sciens Christus quod transiret a mundo ad Patrem, dixit: *Et Filius hominis tradetur, ut crucifigatur.* Non dicit a quo tradetur, quia traditus est a Patre; Rom. VIII, 32: *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Item a seipso; ad Ephes. cap. V, 2: *Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis* etc. Item a Juda. Hic: *Quid vultis mihi dare, et ego eum vobis tradam?* Item a Judæis Pilato; Joan. cap. XVIII, 35: *Gens tua et pontifices tui tradiderunt te mihi.* Item a Pilato gentibus; unde dicitur Jo. XIX, 16: *Tradidit eum ad crucifigendum.*

Tunc congregati sunt principes sacerdotum etc. In parte ista ponitur perversum consilium pharisæorum. Et primo ponitur consilium de Christi passione; secundo de dilatione, ibi, *Dicebant autem: Non in die festo.* Circa primum notare possumus quod peccatum Judæorum aggravatur ex tempore, quia *tunc*, imminente paschali festivitate; Isa. LVIII, 13: *Si averteris a sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo.* Sed, ut credo, non ad diem immediatum refertur, sed circa illud tempus, quia Joan. XI, 13 habetur quod *collegerunt consilium et ex illa die cogitaverunt ut interficerent eum.* Et tunc dicitur quod recessit Jesus in regionem juxta desertum. Unde non fuit hoc immediate factum. Vel potest dici quod bis fuit factum. Item aggravatur ex multitudine; unde dicitur: *Congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi;* Isa. I, 14: *Solemnitates vestras odivit anima mea: ecce enim manus vestræ sanguine plenæ sunt.* Item ex conditione peccantium, quia erant de majoribus; unde dicitur, *Principes sacerdotum;* Jer. V, 5: *Ibo ad optimates, et loquar eis;* et post: *et ecce magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula.* Et Ps. II, 2: *Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus.*

Item ex loco, quia *in atrio principis sacerdotum.* Unde isti debebant alios cohibere a malitia, ipsi autem faciebant; Dan. XIII, 5: *A senioribus egressa est iniquitas.*

Sed numquid erant multi principes? Præceperat enim Dominus, quod esset unus solus summus sacerdos, sed non sufficiebat eis. Unde propter cupiditatem sacerdotium diviserant. Item jam amiserant, et a Romanis sacerdotium emebant. Vel vocat principes illos qui ante eum fuerant principes, et illum qui illius anni fuerat princeps.

Item tangitur illud de quo consiliabantur: *Ut Jesum dolo tenerent.* Et hoc erat fatuum, eum credere dolo tenere, qui omnia sciebat; Jer. IX, 8: *Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est.*

Dicebant autem: Non in die festo. Hic agitur de dilatione: et ponitur consilium, et ratio. *Dicebant autem: Non in die festo.* Posset aliquis dicere quod hoc dicerent ex devotione: ideo hoc tollit dicens: *Ne forte tumultus fieret in populo;* sciebant enim quod multi habebant eum ut prophetam, quidam vero ut Christum: ideo dissensio erat in populo, sicut habetur Joan. VII et IX. Ideo timebant ne tollerent eum a manibus suis. Hoc isti cogitabant, sed aliud cogitabat Christus: unde illi duo cogitabant, scilicet quod eum volebant occidere, et quod non in die festo crucifigeretur, ad significandum quod ista immolatio succedebat immolationi agni paschalis.

Cum autem esset Jesus in Bethania. Hic ponitur prænuntiatio per factum mulieris. Et primo ponitur factum; secundo reprehensio; tertio excusatio. Secunda ibi, *Videntes autem discipuli indignati sunt;* tertia ibi, *Sciens autem Jesus.* Circa primum quatuor facit. Primo locus describitur; secundo persona; tertio facultas; quarto opus. Primo duplex locus ponitur, scilicet generalis et specialis. Generalis, cum dicit: *Cum esset Jesus in Bethania;* specialis cum dicit: *In domo Simonis leprosi.*

Notate quod tunc non erat leprosus, sed curatus fuerat a Christo: si enim esset, non remansisset Christus cum eo, cum esset illud prohibitum in lege: et tamen utrumque ad mysterium attinet. Bethania domus obedientiæ dicitur: unde per hoc significatur ejus obedientia; Philipp. cap. II, 8: *Factus est obediens usque ad mortem.* Ideo competit ei, esse in domo leprosi; Isa. LIII, 4: *Et nos reputavimus eum ut leprosum.* Et ob hoc potius ibi venit. Alia ratio potest esse litteralis, scilicet ut illa haberet fiduciam veniendi ad Christum, quia iste erat cognatus Mariæ, et curatus erat ab eo lepra corporali, et ipsa veniebat ut curaretur a lepra spirituali. Et notandum quod nullus alius dicitur venire ad Christum pro salute spirituali, excepta ista; ideo laude digna fuit.

Accessit ad eum mulier. Ecce persona. Matthæus et Marcus dicunt hoc accidisse in eodem loco, Joannes et Lucas non. Lucas enim loquitur de ista c. VII, et Jo. XII. Est ergo quorumdam opinio, ut fuit Origenis, quod fuerunt mulieres plures. Loquamur de primis duabus. Expresse dicit Hieronymus quod illa, de qua loquitur Lucas, non fuit soror Lazari, quia de illa dicitur quod pedes unxit, de ista dicitur quod pedes et caput. Ambrosius super Lucam dicit quod utrumque potest dici, quod sit eadem, vel diversa: si dicimus quod eadem, possumus dicere: Etsi eadem, non tamen ejusdem meriti: sed peccatrix non est ausa caput tangere, sed post habita fiducia caput unxit. Et Augustinus probat quod sit eadem, quia Jo. XI, 5 antequam accedat ad istud factum, dicit: *Erat autem Maria soror Lazari, quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis.* Ideo videtur quod illa, de qua Lucas loquitur, sit eadem cum illa, quæ est soror Lazari. Origenes dicit quod non est eadem illa, de qua Lucas loquitur, et illa de qua Joannes loquitur. Et potest probari ratione temporis, quia illud legitur factum antequam iret in Jerusalem; hoc factum est cum dicit: *Scitis, quia post biduum pascha fiet.* Item ex loco, quia illa in domo Marthæ, de qua in Joanne; hæc autem in domo Simonis. Item per hoc quod ibi pedes, hic caput ungit. Quartum est quod ibi (Jo. XII, 5) Judas dixit: *Ut quid perditio hæc?* hic autem quod omnes discipuli. Augustinus dicit quod eadem mulier est, et respondet ad rationes Origenis. Ad primam dicit, quod Matthæus non servat ordinem historiæ, sed recitat, quia ex hoc casu assumpsit Judas occasionem peccandi, cum vidit unguentum effundi. Quod objicit de loco

Augustinus non solvit. Potest tamen sic solvi: quia iste homo erat magnæ auctoritatis, et potestatem habens, et domus una eorum, quia cognatus ejus erat. Aliter, quomodo verum esset quod dicitur (Joann. XII, 2) quod *fecerunt ibi cœnam... et Lazarus erat unus de discumbentibus?*

Accessit ergo mulier habens alabastrum unguenti. Alabastrum est genus marmoris, quod est transluceus, et fiunt inde fenestræ. Et de ista petra fiebant quædam vasa, ubi conservabantur unguenta, sicut modo fiunt de terra contrita, quia ex sui frigiditate erant conservativa; unde alabastrum, idest vas de alabastro plenum unguento. Et dicitur hic *Pretiosi*, alibi quod nardi pistici. Pistis græce, fidelis latine. Unde pistici, idest non sophisticati. Consequenter effectus ponitur: *Et effudit super caput ejus discumbentis.*

Sed hic est quæstio duplex. Quomodo Christus sustinuit, quia videtur ad lasciviam pertinere? Ad hoc respondit Augustinus *de Doctrina Christiana.* Aliter existimatur in persona communi, aliter in persona prophetica: quia in persona communi secundum factum, sed in prophetica secundum suam significationem. In persona communi significaret lasciviam; in persona prophetica significationem. Expositio allegorica, quia significat sepulturam Christi, quia antiquitus corpora solebant inungi. Marci XIV habetur quod prævenit corpus inungere in sepulturam. Item mystice unguentum significat quodcumque opus bonum. Istud autem opus dupliciter potest fieri, quia quoddam est quod non fit propter Deum, sed propter justitiam naturalem, ut opus Gentilis, et hoc est unguentum, sed non pretiosum. Si propter Deum, sic est pretiosum. Unde pedes ungit, quando bonum opus facit propter utilitatem proximi; sed quando ad gloriam Dei, tunc ungit caput.

Sed quid est quod dicit Joannes quod pedes, et Matthæus quod caput? Augustinus dicit quod utrumque.

Sed quid est quod dicit Marcus, quod fregit alabastrum? Dicit Augustinus, quod sicut accidit aliquando, quod aliquis effundit sic, ut nihil remaneat, et post frangit: sic fecit ista, et effudit, et fregit. Vel si vult aliquis calumniari, potest dici quod primo pedes, deinde caput unxit.

Tunc sequitur increpatio mulieris: *Videntes autem discipuli indignati sunt.* Sed hic opponitur, quia Jo. XII dicitur quod solus Judas dixit, iste quod omnes. Duplex est responsio secundum Hieronymum: quia illud quod dicitur hic quod discipuli dixerunt, dicitur per synecdochem: *discipuli*, idest discipulus, et hic modus consuetus est in Scriptura; Hebr. cap. XI, 37: *Secti sunt*, quia unus sectus, scilicet nonnisi Isaias. Vel potest dici quod omnes, quia, secundum quod dicit Augustinus, Judas omnes excitavit. Item, quod alii excitati propter inopiam pauperum; iste vero motus fuit propter avaritiam; unde dicunt: *Ut quid perditio hæc?*

Sed quare hoc dicebant? Audierant Dominum multum commendasse misericordiam; supra XIX, 21: *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus.*

Sciens autem Jesus ait illis. Hic ponitur excusatio mulieris: et duo facit. Primo excusat et commendat; secundo præmium ejus tangit, *Amen dico vobis* etc. Et primo excusat; secundo objectioni discipulorum respondet; tertio exponit quod dixerat. Dicit ergo: *Quid molesti estis huic mulieri?* Dominus semper est advocatus hujus mulieris, quia Luc. VII, 39 Pharisæus accusabat eam de peccato, unde dicebat: *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier, quæ tangit eum* etc., et Dominus excusavit eam per dilectionem. Item Luc. X etiam Martha accusabat eam de otio, et Dominus excusabat eam per contemplationem. Hic discipuli de unguenti effusione, et Dominus excusat eam ex devotione, dicens: *Quid molesti estis huic mulieri?* Job VI, 27: *Super pupillum irruitis, et subvertere nitimini amicum vestrum. — Opus bonum operata est in me;* Prov. III, 27: *Noli prohibere aliquem benefacere; si potes, tu ipse benefac.* Chrysost.: Aliquando contingit quod aliquis facit bonum opus ex genere, et forte melius facere potuisset; unde aliter est agendum ante factum et post factum. Unde post factum de facto commendandus est; sed si veniret ante factum, consulendum esset ei quod faceret quod melius est. Unde credendum quod si a Domino petiisset ante consilium, dixisset

ei quod daret pauperibus. *Nam pauperes semper habebitis vobiscum* etc. Hic ponitur responsio ad objectionem eorum, quia illi dicebant quod poterat dari pauperibus. *Me autem non semper habebitis.* Verum est secundum præsentiam corporalem, sed semper erit secundum præsentiam spiritualem. Unde dicit infra ultim., 20: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Et quid fecit? *Mittens autem hoc unguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.*

Sed quid est? Numquid intendit sepelire Christum? Non. Sed, sicut dicit Augustinus, Spiritus sanctus sicut movet ad loquendum, ita aliquando ad operandum; unde scriptum est Rom. cap. VIII, 14: *Qui spiritu Dei aguntur, non sunt sub lege.* Unde accidit quod a Spiritu sancto instruatur aliquis ad aliquem sensum, quem non intendebat. Sic ista bonum opus intendebat, sed Spiritus sanctus illud ordinabat ad sepulturam

Dicit: *Bonum opus operata est in me.* Posset aliquis dicere quod dare proximo esset bonum opus. Verum est, sed non tantum quod prædicetur per universum mundum; ideo subdit: *Amen dico vobis: Ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur in memoriam ejus*, idest in commendationem ejus. Hieronymus dicit quod iste crucifigendus prænuntiat Evangelium narrandum in universo mundo, et tamen non erat adhuc divulgatum, cum Matthæus scripsit. Item notate, quod multi voluerunt divulgari nativitatem suam per universum mundum, et deleta est memoria eorum, factum tamen hujus non est deletum; Prov. x, 7: *Memoria justorum cum laudibus;* et Ps. CXI, 7: *In memoria æterna erunt justi.*

Tunc abiit unus de duodecim. Supra posuit triplicem prænuntiationem dominicæ passionis, hic intendit ad narrationem: et duo facit. Primo præmittit præparatoria; secundo agit de ipsa passione, ibi, *Adhuc eo loquente* etc. Sunt autem tria præparatoria. Primo ponitur tractatus proditionis; secundo institutio communionis dominicæ; tertio de oratione Christi. Secunda ibi, *Die autem azymorum* etc.; tertia ibi, *Tunc venit Jesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani.* Circa primum tria. Primo describitur persona proditoris; secundo tractatus proditionis; tertio sollicitudo. Dicit ergo, *Tunc.* Intelligatis quod non refertur ad immediate præcedens, quia de ista muliere per transpositionem dictum est; sed retorquetur ad illud quod dictum est, quod *congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi... ut Jesum dolo tenerent et occiderent. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Scarioth.* Et describitur persona ejus ex tribus. Ex officio, quia unus erat de duodecim, non solum de discipulis, sed de duodecim specialiter vocatis; Joann. VI, 71: *Nonne vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est?*

Sed quare futurum malum et proditorem voluit eligere. Prima ratio potest esse ad significandum quod nullum condemnat propter suam prædestinationem, vel salvat, sed propter præsentem justitiam. Unde si damnaret propter suam prædestinationem, non imputaretur alicui. Item propter consolationem hominum: sciebat enim esse futurum, quod multi deciperentur in electionibus, sicut de Philippo accidit, qui elegit Simonem magum; ideo Dominus permisit inter discipulos proditorem esse. Alia potest esse ratio, ut nullus vituperaretur, si aliquis esset malus, cum in primo collegio unus fuerit malus.

Item describitur ex nomine persona proditoris: *Qui dicebatur Judas.* Inter discipulos vocati fuerunt hoc nomine duo; tamen unus fuit malus, per quod significatur, quod quidam confitentes Deum sunt boni, quidam mali. De bonis Ps. CXIII, 2: *Facta est Judæa sanctificatio ejus.* De malis dicitur ad Titum I, 16: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Item describitur a patria, *Scarioth.* Est villa quædam, et interpretatur memoria mortis, quia peccatum Judæ in memoria habetur. Et potest ad illud referri quod dicitur Jer. XVII, 1: *Peccatum Juda scriptum est stilo ferreo in ungue adamantino. Ad principes sacerdotum*, qui Christum habebant interficere, obliviscens illius quod dictum est Ps. I, 1: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum* etc. Et in Gen. XLIX, 6 dicit Jacob: *In consilium eorum non descendat anima mea. Et ait illis.* Hic ponitur tractatus proditionis. Et primo ponitur tractatus; secundo consummatio.

Et primo consideranda est cupiditas ejus; secundo præsumptio. Cupiditas, cum dicit: *Quid vultis mihi dare et ego eum vobis tradam?* Propter pecuniam omnem amicitiam contempsit; Eccli. x, 10: *Nihil est iniquius, quam amare pecuniam; hic enim animam suam venalem habet.* Iste enim quia non refrænavit cupiditatem, incidit in proditionem. Quia enim vidit quod fraudatus erat pretio unguenti, ideo voluit recuperare in prodendo Christum. Item tangitur præsumptio, cum dicit: *Et ego eum vobis tradam.* Magna præsumptio fuit cum tradere, qui omnia sciebat. Item loquitur iste ut valde male sentiens de Deo, quia quando aliquis vult vendere rem quam diligit, imponit ei pretium; sed quando habet rem de qua vult se expedire, dicit: Date mihi quod placet. Sic dicit iste: *Quid vultis mihi dare?* idest date quod vultis. *Pro nihilo habuerunt terram desiderabilem*, Ps. cv, 24. *Et isti constituerunt ei triginta argenteos.* Dicit Origenes quod simili modo faciunt qui pro temporali commodo Deum dimittunt. Habitat enim in nobis per fidem; sed tunc dimittimus, quando nimis temporalibus adhæremus; unde dixit: *At illi constituerunt ei triginta argenteos.*

Sed quare ita expressit? Quia ita significatum erat per illud Zach. xi, 12: *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteis.* Et non est dicendum quod Joseph venditus fuit triginta denariis, sed Scriptura vult quod solum viginti argenteis, idest denariis.

Sed quid vult dicere quod triginta? Intelligendum est: Iste numerus componitur ex quinque et sex, unde quinquies sex sunt triginta. Per quinque significantur quinque libri Moysi, vel temporalia quæ subjecta sunt quinque sensibus; unde signatur quod post legem Moysi in sexta ætate fieret salus. *Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet.* Hic ponitur sollicitudo. Et quare hoc faciebat? Ut facilius et occultius facinus perpetraret, sicut est de peccantibus, quia *qui male agit, odit lucem*, Jo. iii, 20; et Job xxiv, 10: *Oculus adulteri observat caliginem.*

2. Tunc agit de constitutione sacramenti, et quia nova succedunt veteribus, ut dicitur Levit. xxvi, 10: *Novis supervenientibus vetera projicietis;* primo agit de veteri; secundo de novo. Circa primum duo. Primo ponitur præparatio paschæ; secundo ponitur prænuntiatio proditoris, ibi, *Edentibus illis dixit* etc. Et circa primum primo tempus designatur; secundo præparatio convivii; tertio institutio sacramenti. Dicit ergo: *Prima die azymorum.*

Et hic potest esse objectio, quia hic dies erat prima dies paschæ. Et videtur contra hoc quod dicitur in Jo. xiii, 1: *Ante diem festum paschæ* etc. Dicunt Græci Matthæum, Lucam et Marcum errasse, et quod Joannes correxit eos, quia fuit facta ante diem paschæ. Unde dicunt quod Dominus passus est decima quarta luna, et cœnam fecit decima tertia. Unde dicunt quod Dominus confecit non in azymo, sed in fermentato. Et hoc nituntur confirmare plurimis argumentis. Primo quia dicitur Jo. xviii, 28 quod *non introierunt, ut non contaminarentur, sed manducarent pascha:* et ita die passionis debebant comedere pascha. Item alia ratio eorum, quia mulieres præparaverunt aromata, ideo etc. Sed hoc non potest stare, quia Dominus non fregit cæremonias: non enim invenitur quod prævenirctur pascha, invenitur tamen quod prolongaretur. Et dato quod prævenirctur, hoc non est pro Græcis, quia scriptum est quod pascha debebat comedi cum azymis et lactucis agrestibus. Si ergo aliter fecisset, contra legem fecisset. Ideo secundum quod tres Evangelistæ dicunt, hoc fuit factum decima quarta luna, et tunc erat necesse comedere pascha.

Quid ergo respondendum ad id quod dicit Joannes: *Ante diem festum paschæ?* Dicendum quod consuetudo fuit quod incipiunt diem a vesperis, et sic dies paschalis a vesperis incipiebat. Et hoc habetur in Exod. xii, 14: *Decima quarta luna ad vesperum celebrabitis pascha:* et ex tunc non inveniebatur fermentatum in domibus Judæorum usque ad vigesimum primum diem. Unde si computamus a vespere quartæ decimæ lunæ, præparatio fuit facta ante diem paschæ, tamen erat decima quarta luna. Vocat ergo Joannes diem illum azymorum, et diem paschæ decimam quintam lunam.

Quod tu dicis secundo (ex Jo. loc. cit.) quod *non introierunt prætorium* etc., Chrysostomus sic solvit, et dicit quod Dominus non prætermisit aliquid de lega-

libus observantiis: unde pascha comedit decima quarta luna. Sed isti principes inhiarunt ad interfectionem Christi propter quod distulerunt, et tunc non celebraverunt, et hoc contra legem suam. Vel per pascha intelliguntur panes azymi.

Quod dicunt de mulieribus, dicit Augustinus quod habebant multas solemnitates; sed sabbatum solemnior erat solemnitas. Unde non licebat sabbato præparare cibaria, quod tamen licebat in aliis festis, sed in die sabbati non. Ideo tunc ita accidit quod festivitas paschæ accidit in die veneris, et sequebatur sabbatum; ideo tunc præparaverunt, et in die sabbati quieverunt. Ideo possumus dicere quod decima quarta luna celebravit pascha.

Sequitur sollicitudo discipulorum: *Accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* Et primo ponitur inquisitio; secundo mandatum; tertio impletio. Dicit: *Accesserunt discipuli ejus.* Sed qui discipuli? Dicit Remigius quod ex obsequio Judas, ut celaret proditionem suam. Tamen Leo papa dicit quod etiam alii. *Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* Per hoc designatur quod Christus non habebat ibi domum, nec aliquis de societate; ideo signatur paupertas ejus; unde sup. VIII, vers. 20: *Filius autem hominis non habet ubi reclinet caput suum.*

At ille dixit. Hic ponitur mandatum. Et primo denuntiat hospitem; secundo passionem; tertio exposcit locum ad convivandum. Dicit ergo: *Ite in civitatem ad quemdam.* Et notare debetis quod non erat hospitatus in civitate, sed in Bethania.

Sed quid est quod dicit, *Quemdam?* Dicit Augustinus quod Dominus aliquem certum nominavit; sed quia non erat necessarium nominare, Matthæus prætermisit nominare. Chrysostomus dicit quod dicit, *Ite ad quemdam*, idest ad quemcumque, quia voluit ostendere suam virtutem, ut non turbarentur de passione. Ita enim erat divulgata fama ejus quod jam sententiatum erat quod qui reciperet eum, fieret extra synagogam. Unde voluit dare intelligi quod non reciperet eum aliquis nisi immutaret cor ejus; Prov. XXI, 1: *Cor regis in manu Domini, et quocumque voluerit inclinabit illud.*

Et dicite ei etc. Prænuntiat passionem ut non turbentur; unde dicit, *Tempus*, non quodcumque dicitur, sed determinatum a Patre. Secundum istum modum dicitur Jo. VII, 6: *Tempus meum nondum advenit, tempus autem vestrum semper est paratum. Apud te facio pascha*, idest celebrabo paschale convivium apud te. Et addit, *Cum discipulis meis*, ad denotandum quod non occulte, sed publice. Secundum Chrysostomum istud dixit, quia volebat quod præpararentur cibaria sufficientia et sibi, et discipulis.

Sed quid est quod ipse celebravit, et nos non debemus celebrare? Quia Joan. c. XIII, 15 dicitur: *Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita et vos faciatis.* Ad hoc respondet Augustinus, quod sicut Christus passus est, ut a morte nos redimeret, sic legem voluit observare, ut nos a lege absolveret.

Tunc sequitur executio: *Et fecerunt discipuli sicut præceperat eis Jesus* etc. Similiter habetur Exod. XXIV, 3: *Omnia verba quæ præcepit Dominus faciemus.* Consequenter agitur de convivio: *Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis ejus.* Et dicitur *Vespere*, quia, sicut præcipitur Exod. XVI, 12, *decima quarta luna ad vesperam celebrabitis pascha.* Vel *vespere*, quia tendit ad occasum; Zach. XIV, 7: *Et in tempore vesperi erit lux.* Vel signatur verus transitus Christi, scilicet finis: ad vesperum enim est finis diei.

Et edentibus illis dixit etc. Hic ponitur de prænuntiatione proditoris. Et primo designat ex societate; secundo ex auctoritate; tertio ex propria voce. Secunda ibi, *At ille respondens* etc.; tertia ibi, *Tu dixisti.* Et circa primum primo ponitur prænuntiatio; secundo effectus, *Et contristati sunt.* Unde dicit: *Et edentibus illis dixit: Amen dico vobis quod unus vestrum me traditurus est. Amen dico*, affirmat, quia magnum dicebat, *quod unus vestrum*, quos elegi esse columnas Ecclesiæ; Eccli. VI, 10: *Est amicus socius mensæ, et non permanet in die necessitatis.* Et in Jerem. IX, 4 *In omni fratre tuo non habeas fiduciam.* Tunc sequitur effectus, et est duplex effectus, tristitia et dubitatio. Quantum ad tristitiam dicit, *Et contristati.* Et quare? Contristabantur de morte Christi, quia amarum erat eis carere

tali duce, tali patrono. Item tristabantur de tali scelere quod erat futurum; Jer. IX, 1: *Quis dabit oculis meis fontem lacrymarum?* Tunc ponitur dubitatio: *Cœperunt singuli dicere.*

Sed quare dubitabant? Nonne unusquisque erat certus de se? Responsio: Instructi erant discipuli, quia homines sunt cito proni ad peccatum; unde Apostolus, I Cor. X, 12: *Qui stat, videat ne cadat.* Item dubitabant, quia magis ei credebant, quam propriæ conscientiæ. Simile est illud quod dicitur I Cor. IV, vers. 4: *Nihil mihi conscius sum, sed non tamen in hoc justificatus sum.*

At ille respondens ait: *Qui intingit manum in paropside, hic me tradet.* Hic ponitur prænuntiatio ex verbo prophetico. Et primo ponit prænuntiationem propheticam; secundo necessitatem passionis; tertio pœnam proditoris. Dicit ergo: *At ipse respondens ait.* De hoc potest intelligi illud Ps. XL, 10: *Qui edebat panes meos magnificavit super me supplantationem. Qui intingit manum in paropside.* Marcus dicit, *In catino.* Paropsis dicitur vas quadrangulare, et dicitur quasi latera paria habens. Catinus dicitur vas fictile ad recipiendum liquores: unde in catino reponebantur liquores, in paropside sicca; unde poterat ibi esse utrumque. Vel dicebatur paropsis, sed ex officio catinus.

Et quid est quod dicit: *Qui intingit manum in paropside?* Dicendum quod consuetudo apud antiquos erat quod multi comedebant ex una scutella, et forte vas accipiebant. Unde omnes admirantes retraxerunt manum, præter Judam, ut magis excusaret se: et ideo erat verbum dubium, quia simul intingebat cum omnibus: ideo noluit eum tegere ne fieret magis peccator. Vel potest dici quod duo et duo sedebant, et istum secum posuerat, ut ipsum retraheret. Sed multi per amicitiam non retrahuntur.

Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de illo. Quid est quod dicis, quod tu traderis? Dicit: *Filius hominis vadit*, scilicet propria voluntate. *Oblatus est, quia ipse voluit*, sicut scriptum est Isa. LIII, 7. Unde prædicta fuit passio a prophetis, ut habetur Luc. ult., vers. 27: *Et incipiens a Moyse, et omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipso erant.* Et ita Filio hominis nihil nocet, quia fit quod ipse disposuit.

Sed dicet aliquis: Si vadit ex propria voluntate, ergo non est imputandum Judæ. Dicendum quod immo, quia hoc mala voluntate faciebat, quod Filius spontaneus agebat.

Ideo sequitur pœna: *Væ autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur.* Sicut supra XVIII, 7: *Necesse est ut veniant scandala; væ autem homini illi per quem scandalum venit.* Et tangitur magnitudo pœnæ: *Bonum erat illi si natus non fuisset.* Ex hoc sequitur occasio erroris. Dicunt enim quidam quod non existenti non infertur pœna; ideo dicunt quod melius est simpliciter non fuisse, quod est contra Apostolum ad Rom. IX. Unde, secundum Hieronymum, dicendum quod loquitur secundum communem modum loquendi, idest minus nocumentum, idest majus tormentum sentit, quam si natus non fuisset. Et ad hoc videtur facere quod dicitur Eccle. IV, 2: *Laudavi magis mortuos quam viventes.* Et hoc est contra Augustinum *in lib. de lib. arb.* Quod nihil est, non potest eligi. Item quod eligimus, est propinquius felicitati. Sed quod non est, non est propinquum felicitati. Quid est ergo dicendum? Potest ne aliquis magis eligere non esse, quam pœnale esse? Ideo dicendum quod non esse dupliciter potest accipi: vel secundum se, vel per comparationem ad aliud. Secundum se dico quod non est eligibile, ut dicit August.; sed per comparationem ad aliud est eligibile, ut dicit Hieron. Quia hoc non est aliquid in natura, sed secundum apprehensionem animæ accipitur ut aliquid, ut non sedere. Sed electio accipitur ab eo quod est apprehensum: ideo carere malo accipitur ut bonum. Quando ergo eligit non propter se, sed inquantum exclusivum mali, sic eligit, ut dicit Philosophus. Per hoc patet responsio ad secundum. Dicit ergo quod illud quod magis removet a malo, accipitur ut magis propinquum felicitati; unde homini febrienti carere febre videtur esse felicitatem, quia sub miseriis videtur non esse; unde melius est non esse quam sub miseriis esse.

Respondens autem Judas qui tradidit eum, dixit: Numquid ego sum, Rabbi? Notandum quod simulatorie hoc dixit, unde quia tardavit quærere, significavit

quod erat tristis, sed simulavit. Item alii vocant ipsum Dominum, sed iste Magistrum. Utrumque tamen erat; Jo. c. XIII, 13: *Vos vocatis me Magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim. Ait illi: Tu dixisti.* Notate mansuetudinem Domini. Supra c. XI, 29: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde;* et hoc ut nobis exemplum mansuetudinis daret; unde dicit, *Tu dixisti*, idest confessus es. Vel tu dicis ista, non assero ego, sed tu dicis. Unde non est verbum asserentis. Nolebat enim eum revelare; quasi dicat: Non assero, sed tu dicis.

3. Supra posuit Evangelista celebrationem veteris paschæ; hic ponitur institutio sacramenti altaris. Et primo instituitur sacramentum; secundo prænuntiatur futurum scandalum discipulorum, ibi, *Tunc dixit illis Jesus: Omnes vos scandalum patiemini.* Primo duo facit. Primo instituitur paschale sacramentum; secundo hymnus gratiarum actionis, ibi, *Et hymno dicto exierunt in montem Oliveti.* Et circa primum duo facit. Primo ponitur institutio sacramenti sub specie panis; secundo sub specie vini, ibi, *Et accipiens calicem gratias egit* etc. Circa primum primo tangit facta Christi; secundo verba, ibi, *Accipite et comedite; hoc est corpus meum.* In factis quinque sunt notanda. Primo ponitur tempus; secundo designatur materia; tertio benedictio; quarto fractio; quinto communicatio, sive distributio. Tempus tangitur cum dicit, *Cœnantibus autem eis* etc., idest dum essent in cœnando, idest dum cœnarent.

Et quare hoc constituit in ipsa cœna, et non ante? Duplex est ratio. Quia voluit Dominus quod istud succederet veteri sacramento, sicut veritas figuræ; ideo post constitutionem veteris sacramenti novum constituit; Levit. XXVI, 10: *Novis supervenientibus vetera projicietis.* Item propter aliud, quia voluit ut infigeretur memoriæ: quæ enim ultimo audiuntur, altius infiguntur memoriæ; Thren. III, vers. 19: *Recordare paupertatis et transgressionis meæ, absinthii et fellis.*

Quare ergo constituit Ecclesia quod homines jejuni istud sacramentum reciperent? Dicendum quod hoc est ad reverentiam sacramenti: conveniens enim est quod ante cibum sumatur. Et hoc intelligendum est eodem die. Cum enim dies a media nocte incipiat, non debet recipere quicquam a media nocte usque ad perceptionem hujus sacramenti.

Sed quæsierunt aliqui, si quodcumque intrat in os, solvat sumptionem sacramenti, ut si bibit aliquis aquam. Intelligendum est quod duplex est jejunium, scilicet jejunium Ecclesiæ, et jejunium naturæ. Jejunium Ecclesiæ non solvit potus aquæ, sed jejunium naturæ solvit; quia etsi aqua per se non nutriat, cum aliis nutrit. Et debetis intelligere quod aquam recipit et potum, si aliquis lavet os, et transglutiat unam guttam casualiter. Non tamen propter hoc debet dimittere, immo computatur cum saliva. Similiter de cibo dico, quod si quis anisum comedit in sero, et remanserit aliquid in dentibus, si casu transglutiat, non propter hoc debet dimittere. Item aliqui conscientiam faciunt, quod si non dormiunt, non recipiant. Hoc non habet locum, quia non fuit de constitutione Ecclesiæ. Unde non facit ad rem utrum dormiat, vel non dormiat.

Accepit Jesus panem etc. Hic tangitur materia. Notandum quod istud sacramentum quantum ad aliquid veteri sacramento attinet, sicut veritas figuræ. Sacramentum illud sumebatur ut cibus, quia mandatum erat quod comederent agnum: et istud quod loco ejus sumitur, debet sumi ut cibus. Et sicut ille erat vere cibus, ita et iste agnus; Jo. c. VI, 51: *Caro mea vere est cibus.* Unde falsa est illa opinio quæ ponebat quod solum erat ibi Christus sub signo, quia si ita esset, quid plus haberet istud signum quam illud? Sed illud erat signum tantum; hoc autem est figura et veritas.

Sed numquid est irreverentia, quia aliquis comedat corpus Domini? Dicendum quod differt iste cibus ab aliis cibis, quia alii cibi convertuntur in corpus nostrum: unde si Christus ita converteretur, irreverentia esset. Sed non est sic, immo e converso, ut dicit Augustinus: " Non tu me mutabis in te, sed tu mutaberis in me. „ Unde illud sacramentum finis et perfectio omnium est sacramentorum: et ratio est, quia esse quod est per essentiam, est finis et perfectio eorum quæ per participationem: alia enim sacramenta Christum continent per participationem; in isto

autem est Christus secundum substantiam: ideo dicit Dionysius quod nullum est sacramentum quod non perficiatur in Eucharistia. Unde si adultus baptizetur, debet ei dari Eucharistia. Debet ergo sumi in cibo, ut veritas respondeat figuræ.

Et quare non sub specie propria? Una ratio est ratione meriti fidei, quia fides non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. Item ut parcatur sumentibus, quia non est consuetum quod caro humana comedatur. Item ut defendatur a derisionibus infidelium.

Et quare sub tali specie? Quia voluit celebrari ab omnibus ubique terrarum: ideo voluit eis dare materiam, quæ communis est omnibus. Communis autem cibus est panis, et communis potus hominum est vinum: unde panis et vinum sunt cibus principalis, alia potius quasi edulia. Item in aliis sacramentis in unctione non quodcumque oleum accipitur, sed commune, quod dicitur oleum ex multis olivis; sic unitas Ecclesiæ ex multis fidelibus. Et sic patet quod nostra sacramenta magis sunt antiqua quam sacramenta veteris legis; quia sacramenta veteris legis habuerunt initium a Moyse et Aaron; sed sacramenta novæ legis a Melchisedech, qui obtulit Abraham panem et vinum. Ideo dicitur Christus factus *sacerdos secundum ordinem Melchisedech*, Psal. CIX, 4.

Consequenter agitur de benedictione; et hæc benedictio refertur ad tria. Ad materiam, quia benedixit fructum terræ, in quo significatur quod maledictio Adæ revocata est per Christum, quando dixit ei, Gen. IV, 17: *Maledicta terra in labore tuo, ... spinas et tribulos germinabit tibi.* Item refertur quantum ad illud quod continebatur in illo, scilicet Christum; supra XXI, 9: *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Item ad fructum sacramenti, quia per istum benedicuntur fideles, et transit a capite ad membra; Prov. X, 6: *Benedictio Domini super caput justi.*

Deinde tangitur fractio, *Et fregit:* et tria significat. Primo significat mysterium futuræ passionis, quia in passione perforata sunt membra, secundum illud Psal. XXI, 17: *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea.* Et hoc factum est, quia ipse voluit; Isa. cap. LIII, 7: *Oblatus est quia ipse voluit.* Item significatur quod frangatur ab unitate in multitudinem, unde significat incarnationem: quia cum ipsum Dei Verbum simplex esset, venit in istam multitudinem, non relinquendo simplicitatem. Item signatur effectus quem in diversos intulit; quia, secundum Apostolum, I Cor. XII, 24, *Divisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus.*

Item ponitur distributio: *Dedit discipulis suis;* Eccli. XXIX, 33: *Ex his quæ in manu habes, ciba singulos.* Et dicit, *discipulis*, quia nulli non baptizato debet dari hujusmodi sacramentum. Sicut non conficeret sacerdos nisi consecratus, sic non debet alicui illud administrari nisi baptizato. Item non est dandum nisi fidelibus; immo infideles non debent admitti ad videndum istud sacramentum: unde in primitiva Ecclesia, quando multi erant cathecumeni, recipiebantur in Ecclesia usque ad Evangelium, et tunc expellebantur.

Item cum dicat quod *discipulis suis,* quæritur utrum Judas ibi fuerit. Omnes dicunt quod simul dedit omnibus, et etiam Judæ, et hoc ut eum sua benignitate a peccato revocaret. Item ut daret Ecclesiæ documentum ut dum esset occultus peccator, quod non prohiberetur a receptione hujus sacramenti: homines enim non habent judicare de occultis. Hilarius hic dicit quod non fuit Judas, quia jam exierat. Et vult probare per illud quod dicitur in Jo. c. XIII, 25, cum petierunt discipuli: *Quis est qui tradet te?* Quibus dixit: *Cui tradidero buccellam intinctam.* Ideo ostendit quod jam exierat. Sed magis tenendum est quod alii dicunt.

Et ait: Accipite, et comedite; hoc est corpus meum. Hic ponuntur verba: et in istis verbis tria facit. Primo hortatur ad recipiendum; secundo ad comedendum; tertio denuntiat veritatem. Dicit, *Accipite et comedite.* Et quod dicit, *accipite*, ad spiritualem receptionem debet referri, quia non debet accipi nisi in fide et caritate; Jo. VI, 55: *Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet, et ego in eo.* Item inducit ad comestionem, *Comedite*, non solum spiritualiter, sed etiam sacramentaliter; Cant. c. V, 1: *Comedite, amici, et bibite.* Item designat veritatem, *Hoc est corpus meum.* Forma sacramenti continetur in his ver-

bis, quæ sunt verba Domini, quia in verbis Domini sacramentum conficitur. Unde si verbum Eliæ tantam virtutem habuit quod faceret ignem de cælo descendere, multo magis verbum Dei poterit transmutare unum corpus in aliud.

Tunc quæritur utrum virtus sit in verbis. Et non est dubium quod sic. Unde dicitur Psal. LXVII, 34: *Dedit voci suæ vocem virtutis;* Eccle. VIII, 4: *Quia sermo ejus potestate plenus est.* Unde sacerdos peragit in persona Christi, et non utitur verbis in persona propria, sed in persona Christi.

Sed quæ est hæc virtus? Quomodo tanta est virtus? Ideo dicunt aliqui quod nulla est ibi virtus, sed potestas Christi solum, quæ ibi assistit. Et hoc non videtur, quia sacramenta novæ legis efficiunt quod figurant.

Sed quam virtutem habuit? Dicendum quod est causa agens principalis, et hæc virtutem habet in se manentem; item causa instrumentalis, et hæc non operatur per virtutem in se manentem, sed ab alio transeuntem: unde sacramenta sunt causæ, non sicut causæ principales, sed instrumentales ab alio transeuntes.

Sed tunc quæritur quod est de facto: utrum istud *Accipite et comedite* etc. sit de forma sacramenti. Et dicendum quod solum illud, *Hoc est corpus meum,* est de forma sacramenti. Unde intelligendum quod aliter est de sacramento hoc, et de aliis sacramentis; quia consecratio materiæ aliquando est de necessitate sacramenti, aliquando non; ut in baptismo consecratio materiæ non est de necessitate baptismi; sed in unctionibus nulla fit unctio, nisi oleum benedicatur. In aliis etiam sacramentis non percipitur sacramentum in benedictione, sed in infusione; quia oleum et aqua, cum sint inanimata, non continent gratiam: unde cum gratia sit finis sacramenti, non potest inferri nisi per susceptionem sacramenti. Sed in isto sacramento continetur ille qui est plenitudo gratiæ; ideo non perficitur in nobis, sed in consecratione materiæ. Unde dato quod nullus acciperet, non minus esset sacramentum: unde usus est consequens, et non est de necessitate. Unde in aliis illud est de forma quod pertinet ad usum: istud non pertinet ad usum, sed ad materiæ sanctitatem. Unde istud quod dicitur, *Accipite et comedite,* quod pertinet ad usum, non est de forma.

Item solet esse quæstio, utrum Dominus confecerit sub his verbis. Et videtur quod non: quia dicitur ibi, *Accepit panem, et benedixit.* Ergo videtur quod in benedictione consecraverit. Ideo dixerunt aliqui quod non consecravit primo verbis, sed spirituali virtute. Et hoc potuit facere propter virtutem excellentiæ, quia poterat veritatem sacramenti sine sacramento tradere, quia virtutem suam non alligaverat sacramentis: unde hoc potuit facere per virtutem excellentiæ. Alii dicunt quod primo in occulto dixit, et post in publico. Melius dicitur quod semel dixit, et non bis, et in his verbis consecravit. Unde debet ita legi quod illud quod dicitur, *Ait: Accipite et comedite,* referatur ad præcedentia. Unde sic dicendo dixit: *Hoc est corpus meum.*

Hic quæritur quid demonstret hoc pronomen *hoc.* Dixerunt quidam quod demonstrat non ad sensum, sed ad intellectum, quia non est nisi ad substantiam panis, et non est nisi ad significandum. Unde sensus est: *Hoc est corpus meum,* idest signatum per hoc, est corpus meum. Et hoc non potest stare, quia sacramenta novæ legis efficiunt quod signant; ideo nihil aliud facit nisi quod signat: et signat corpus Christi, et sic solum est corpus Christi sub signo. Alii dicunt quod ly *hoc* demonstrat ipsam substantiam corporis. Sed quomodo est hoc? Est ne statim corpus Christi cum dicit, *Hoc?* Constat quod non, quia si moreretur sacerdos, non esset consecratum nisi expleret. Ideo dicunt alii quod ly *hoc* retardat suam significationem, et demonstrat illud quod erit post prolationem istius verbi *meum.* Istud etiam non competit, quia sic idem videretur dicere, ac si diceret: Corpus meum est corpus meum; et Deo non competit. Alii dicunt quod verba proferuntur materialiter, non significative. Et hoc non potest stare, quia dicit Augustin.: " Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum. „ Quid ergo? Dicendum quod recitative dicuntur, et simul recitative et significative. Quare? Quia ipse loquitur in persona Christi, et peragit ac si Christus esset præsens: aliter verba non accederent ad propriam materiam. Quid ergo? Dicendum quod aliter est

in verbis sacramentalibus, et verbis aliis humanis: quia verbum humanum est solum significativum, sed divinum significativum et factivum. Unde verba sacramentalia habent virtutem a virtute divina. Unde simul dicit, et ex virtute divina facit. Ideo non solum est illud verbum significativum, sed etiam factivum. Et primo facit, secundo significat. In factione enim materiali ita est quod præexistit aliquod commune in qualibet transmutatione, et illud commune est sub uno termino transmutationis, et in fine sub alio: verbi gratia, ponatur quod de nigro fiat album, in ista transmutatione erat corpus, sed in principio erat sub nigredine, et post sub albedine. Unde quoad aliquid est simile, quoad hoc scilicet quod est aliquid commune; sed dissimile, quia non eodem modo; quia in aliis transmutationibus materialibus commune est subjectum, et differens forma; hic autem est contrarium, quia commune est accidens, differens est substantia. Unde substantia transmutatur, commune accidens manet.

Quid ergo demonstrat ly *hoc?* Dicendum quod sensus est: *Hoc est corpus meum*, idest contentum sub accidente est corpus meum. Vel hoc fit quod contentum sub accidentibus sit corpus meum. Unde in fine posuit nomen, sed in principio pronomen, quod substantiam indeterminatam significat; sed per nomen forma determinata. Unde in principio non est forma, sed in fine.

Sed quomodo est ibi corpus Christi? Una fuit opinio, quod simul cum corpore Christi substantia panis manebat. Unde quod dicit, *Hoc est corpus meum*, refertur ad corpus solum. Alii dicunt quod transit substantia panis in præjacentem materiam, et advenit ibi corpus Christi, præter hoc quod substantia panis transeat in corpus Christi. Improbatur autem hoc sic. Quia sic videtur quod aliquid incipiat esse ubi non primo fuit, quod non potest esse nisi vel mutetur secundum locum, vel quod aliquid convertatur in ipsum. Sicut si dicatur: Hic non est ignis. Quod ergo post sit ibi, hoc non potest esse, nisi quod ibi aliunde apportetur, vel quod aliquid quod ibi sit, in ignem mutetur. Sed secundum istam opinionem tollitur modus conversionis; ergo non est nisi mutatio localis. Sed impossibile est idem corpus esse in diversis locis; ideo etc. Ideo aliter dicendum quod corpus incipit ibi esse, non per motum localem, sed per conversionem alterius in ipsum; et in hoc manet forma, et transit subjectum. Unde mutatur subjectum in subjectum, quod est principium individuationis, non propter hoc quod simul cum substantia panis sit corpus Christi, vel annihiletur substantia panis; sed per hoc quod transmutetur per conversionem in ipsum.

Sed qualiter poterit esse in tam parvo loco? Dicendum quod aliquid est ibi de vi sacramenti, et istud ibi principaliter est; aliquid vero per concomitantiam. Illud est ibi de vi sacramenti, in quod terminatur conversio. Et quia panis convertitur in corpus Christi, illud quod significatur, est corpus Christi, et non est sine anima, nec sine divinitate: nec tamen panis convertitur in animam, vel divinitatem, sed sunt ibi per concomitantiam. Unde si aliquis in triduo celebrasset, cum anima esset separata a corpore, non esset ibi anima. In pane enim duo sunt, substantia et accidentia: accidentia manent, substantia transit. Illud ergo ibi est principaliter, in quod terminatur transmutatio; sed terminatur in substantiam; ergo substantia est principaliter, sed accidentia per concomitantiam; dimensiones autem sunt accidentia. Nec corpus Christi in sacramento comparatur ad locum per dimensiones proprias, sed per dimensiones panis præexistentes.

Item *fregit*. Sed numquid in qualibet parte est totum corpus? Dico quod sic. Et debetis intelligere quod dicitur aliter esse in loco, quam locatum in loco; quia locatum comparatur ad locum sub suis dimensionibus, sed non sic hic. Ideo notandum quod ubicumque est aliqua differentia quantitatis, non facit differentiam in substantia; sed si sit aliquod sequens quantitatem, dividitur secundum quantitatem. Sed anima non habet a quantitate suam totalitatem accipere, sed habet suam totalitatem in qualibet parte: unde corpus Christi non comparatur ad corpus illud secundum quantitatem, sed solum secundum substantiam; ideo sicut anima est in qualibet parte corporis, sic Christus in qualibet parte hostiæ.

Quid ergo erit de istis accidentibus? Dicendum quod manent absque subjecto ex virtute divina. Et quo modo potest hoc esse, cum accidentia dependeant a substantia? Dicendum quod Deus est principium essendi; unde potest producere effectum separatum a subjecto et sine principiis; ideo cum principium substantiæ sit conservare accidentia in esse, potest Deus absque suis principiis conservare.

Si quæris utrum sit verum de omnibus accidentibus, dicendum quod omnia accidentia referuntur ad substantiam mediantibus dimensionibus; unde quodammodo individuantur; ideo dimensiones sunt sine subjecto, sed qualitas in dimensionibus est ut in subjecto. Unde sensus est: *Hoc,* idest contentum sub his accidentibus, quæ accidentia manent in dimensionibus, quia substantia, quæ primo suberat sub his accidentibus, mutatur in corpus Christi.

4. Supra actum est de institutione novi sacramenti quantum ad sacramentum corporis Domini; hic agitur de institutione ejusdem quantum ad sacramentum sanguinis: et circa hoc duo facit. Primo ponuntur facta Christi; secundo dicta, ibi, *Bibite ex hoc omnes.* Circa primum tria facta ponuntur. Primo quod accepit calicem; secundo quod gratias egit; tertio quod discipulis dedit; unde dicit: *Et accipiens calicem* etc.; per quod signatum est, quod non fuit institutum quod agatur sub una specie, sed sub duabus.

Et quæ est ratio hujus? Una ratio est, quia tria sunt in hoc sacramento. Unum quod est sacramentum tantum, aliud quod est res tantum, aliud quod est sacramentum et res. Sacramentum tantum sunt species panis et vini: res tantum est effectus spiritualis: res et sacramentum est corpus contentum. Si ergo consideremus sacramentum tantum, sic bene competit ut corpus signetur sub specie panis, sanguis sub specie vini, quia signatur ut indicans refectionem spiritualem; sed refectio est proprie in cibo et potu, ideo etc. Item si sumatur ut res et sacramentum, ad hoc competit quod illud sacramentum est rememorativum dominicæ passionis. Et non potuit melius significare quam sic, ut significetur sanguis ut effusus et separatus a corpore. Item quantum ad id quod sumitur ut res tantum, quia sanguis pertinet ad animam, non quia sanguis sit anima, sed in sanguine vita conservatur: unde signatur quod cum illud sacramentum sit ad salutem fidelium, quod panis offertur pro salute corporis, sed sanguis pro salute animæ. Prov. IX, 5: *Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis,* quia refectio ista est in pane et vino. Item alia ratio, quia totus Christus continetur in corpore. Quæ est ergo necessitas quod sanguis per se? Ideo est accipiendum quod dictum est supra, quod aliud est ibi ex vi sacramenti directe, aliud ex naturali concomitantia. Sub panis specie continetur corpus Christi de vi sacramenti, sed sanguis per concomitantiam. In sanguine vero e converso, quia sanguis est de vi sacramenti, sed corpus per concomitantiam. Unde sanguine Christi effuso in terram, si fuisset celebratum, non fuisset sanguis nisi seorsum. Ideo quia hæc non intellexerunt quidam, dixerunt quod formæ istæ continuantur. Unde dicunt quod cum consecratur corpus, non est ibi sanguis donec vinum fuerit consecratum. Sed hoc non est ita, quia si moreretur sacerdos antequam consecraret vinum, esset in hostia et corpus et sanguis.

Item dicit, *Accipiens calicem,* et non dicit, Accipiens vinum; ideo quidam dixerunt quod debebat fieri in aqua. Et hoc excluditur, quia sequitur: *Non bibam de genimine vitis* etc. Secundo patet quod fuit vinum et aqua mixtum. Et hujus ratio est ex parte sacramenti, quia celebrandum est ut Dominus instituit. Sed in terra calida consuetudo est quod non bibatur vinum sine aqua; ideo non est credendum quod in puro vino confecerit. Competit et contento, quia illud sacramentum est rememorativum dominicæ passionis; sed a latere Christi exivit sanguis et aqua, ut habetur Jo. XIX. Item ad significandum effectus, et hoc dupliciter: quia istud significat memoriam passionis Christi; ergo inducit in nos effectus passionis Christi. Effectus autem est duplex, abluere et redimere. Redemit nos per sanguinem suum; Apocal. c. V, 9: *Redemisti nos Deo in sanguine tuo.* Item abluit sordes; Apoc. I, 5: *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Et hæc erant necessaria ut ablueret et redimeret. Et ablutio

signatur per aquam, redemptio per vinum. Item per aquam populus; Apoc. c. XVII, 1: *Aquæ multæ, populus multus.* Et per istud sacramentum populus unitur Christo; ideo per istam admixtionem signatur populus uniri Christo.

Sed quid fit de illa aqua? Dicunt aliqui quod manet. Alii dicunt quod convertitur in vinum, quia cum ponatur parum, species mutatur, et ita totum est conversum; et ita pertinet ad mysterium, quia in hoc unitas ecclesiastica continetur.

Item in hoc quod dicit, *Accipiens*, signatur quod voluntarie sustinuit passionem; unde in Psal. CXV, 13: *Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo.*

Item *gratias egit.* Et de quo? De duobus, de signo et signato. De signo, quia de effectu; de signato, quia de passione. In quo signatur quod non solum de bonis gratias reddere debemus, sed etiam de malis et adversis; I ad Thess. V, 18: *In omnibus gratias agentes;* ad Rom. VIII, vers. 28: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Item gratias egit de institutione hujus sacramenti, quia virtute divina hoc faciebat; unde in Jo. cap. V, vers. 30: *A meipso facio nihil.* Ideo gratias agit Deo Patri; Joann. c. XI, 41: *Gratias ago tibi, quoniam audisti me.* In quo datur nobis exemplum quod si Christus gratias egit, qui erat Patri æqualis, quod nos gratias agere debemus. Item gratias agit de effectu, quia effectus est salus totius mundi. Et hoc non poterat facere nisi ex divinitate; Jo. VI, vers. 64: *Spiritus est qui vivificat, caro autem non prodest quidquam.*

Sequitur, *Et dedit,* ut sumerent in sacramento. Et per hoc significavit quod fructus suæ passionis debebat per alios aliis ministrari. Unde Apostoli possunt comparari pullis aquilæ, de quibus dicitur Deut. XXXII, 11: *Sicut aquila provocans pullos suos ad volandum, et super eos volitans* Tunc injungit usum. Et primo ponit usum; secundo verba consecrationis sanguinis; tertio resurrectionem prænuntiat. Dicit ergo: *Bibite ex hoc omnes;* Cant. c. V, 1: *Bibite et inebriamini, carissimi.* Unde signatur quod christiani possunt communicare loco et tempore.

Hic est enim sanguis meus etc. Hæc sunt verba consecrationis. Et notate quod in his verbis est differentia cum his qui bus utitur Ecclesia. Ecclesia addit: *Hic est calix.* Item ubi dicit, *Novi testamenti,* Ecclesia addit, *Novi et æterni testamenti.* Item ubi dicit, *Qui pro multis,* Ecclesia addit, *Qui pro vobis* etc. Unde ergo Ecclesia habet istam formam? Dicendum quod, sicut dicit Dionysius, non fuit intentio Evangelistarum tradere formas sacramentorum, sed eas tamquam secretas servare; unde non intendebant nisi historiam narrare. Unde ergo habet Ecclesia? A constitutione Apostolorum. Unde dixit Paulus, I Cor. XI, 34: *Cætera cum venero, disponam.*

Sed est quæstio: Cur dicit: *Hoc est corpus meum,* vel *est sanguis?* Quare non dicit: Hoc convertitur in corpus, aut in sanguinem? etc. Sed duplex est ratio. Prima est, quia formæ sacramentorum debent signare quod efficiunt. Illud quod efficiunt, est quod convertatur in corpus Christi; sed ultimus effectus est quod fit corpus, ideo ultimus effectus signari debet; ideo debet signari quod hoc sit corpus, non autem quod convertatur in corpus. In hac autem forma est aliquid simile cum veteri, aliquid dissimile. Simile in hoc, sicut habetur Exod. XXIV, 8, quod cum legisset Moyses legem, immolavit vitulos, et obtulit sanguinem, et dixit: *Hic est sanguis fœderis Domini.* Sic iste sanguis oblatus est pro salute populi. Ad Hebr. IX dicitur, quod semel in anno Pontifex solus introibat non sine sanguine quem offert pro sua et populi ignorantia. Ostenditur autem differentia quantum ad quatuor. Primo in hoc quod sanguis ille est vitulorum, iste Christi; ideo iste est efficax ad remittendum; ad Hebræos cap. IX, 13: *Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ conspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad serviendum Deo viventi?* Item ille dicebatur sanguis testamenti, sed iste dicitur testamentum. Item accipitur testamentum communiter et proprie. Communiter pro quocumque facto, quia ita solebat esse quod in omni facto adducebantur testes. Proprie dicitur testamentum quando aliquid legatur in morte, secundum quod dicit Apostolus, quod testamentum in morte testatoris firmatur. Utroque modo competit hic,

quia pactio fuit ibi; et fiebat sanguine, quia in confœderatione pacis antiquitus ostendebant sanguinem, ideo dicebatur sanguis fœderis. Item secundum quod ad mortuos dicitur, sic erat quoddam pactum inter Deum et homines in veteri et in nova lege; sed differenter; quia primo de temporalibus, scilicet veteris legis, sicut patet quod promisit eis terram Amorrhæorum, ideo fuit vetus, quia non innovabantur homines, sed magis inveterabantur; istud autem testamentum est de cælestibus et de supernis. Ideo supra IV, 17: *Agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum cœlorum.* Ideo dicit: *Novi testamenti;* ibi vero (Exod. XXIV, 8) dicebatur: *Hic est sanguis fœderis quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his* etc. Jerem. XXXI, 31: *Feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum.* Unde *hic est enim sanguis meus novi testamenti,* idest dedicatus ad novum testamentum, in quo debemus habere fiduciam; ad Hebr. c. X, 19: *Habemus fiduciam per sanguinem Christi.* Item pro morte competit; quia per mortem Christi confirmata est repromissio. Item alia differentia, quia ista addit, *Novi et æterni testamenti,* quod potest referri vel ad hæreditatem æternam, vel ad Christum, qui æternus est. Alia differentia est, quia in illa (loc. cit.) habetur: *Quod pepigit vobiscum;* unde ad illos solum restrictum est illud testamentum; sed istud etiam ad gentes; Isa. LII, 15: *Ipse asperget,* scilicet sanguine suo, *gentes multas. Pro multis,* et pro omnibus, quia si consideretur sufficientia, (I Joann. II, 2) *ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed et pro totius mundi.* Sed si consideremus effectum, non habet effectum nisi in his qui salvantur, et hoc ex culpa hominum. Sed Ecclesia addit, *Pro vobis,* idest Apostolis, quia ipsi ministri sunt hujus sanguinis, et per istos derivatur ad gentes. Item ponitur, *In remissionem peccatorum,* quia ille non poterat remittere peccata.

Dico autem. Hic ponitur consolatio, secundum Chrysostomum. Quia fecerat mentionem de effusione sanguinis, per quem signatur passio, ideo consolatur eos, et prænuntiat gloriam suam. Et potest quatuor modis exponi. Exponit sic Chrysostomus, quod Dominus prænuntiaverat passionem, ideo vult eos lætificare. *Non bibam amodo de genimine vitis,* idest de vino, *usque in diem illum* etc. Hoc regnum appellat regnum resurrectionis. Tunc accepit regnum novum, idest novo modo. Quod post biberit cum eis patet Act. X.

Sed quare dicitur novo modo? Quia ante aliter comedit, et post; quia ante comedit ex necessitate, sed post resurrectionem non propter necessitatem, sed ut demonstraret resurrectionis veritatem.

Hieronymus dicit sic, quod per vineam signatur populus Judæorum; Isa. c. V, 7: *Vinea Domini exercituum domus Israel est;* Jerem. II, 21: *Ego plantavi te vineam electam, omne semen verum.*

Dico autem vobis quod amodo non bibam, idest non gaudebit anima mea de populo isto, *usque in illum diem, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.* Regnum signat præsentem Ecclesiam; *novum,* idest innovatum per fidem, quia tunc convertentur, et tunc gaudebo cum eis. Multi enim sunt conversi, et multi convertentur. Remigius exponit sic, et dicit quod hoc referendum est ad cæremonias paschales, idest non celebrabo de cætero hujusmodi cæremonias usque ad statum Ecclesiæ, cum gaudebo de innovatione Ecclesiæ. Augustinus sic: " In hoc quod dicit *novum,* opponitur veteri. „ Vetustas autem duplex est: pœnæ et culpæ, et hæc derivata est ab Adam, ut habetur ad Rom. VI. Christus autem vetustatem habuit pœnæ, non culpæ. Unde suum simplum solvit nostrum duplum. Dicit ergo: *Non bibam,* de vetustate pœnæ, *usque,* etc., quia depositurus erat corpus istud, et assumpsit in resurrectione corpus glorificatum; et promittit Apostolis quod ipsi etiam assument; et signat quod non sunt diversæ naturæ, quia corpus quod assumet, erit ejusdem naturæ, sed alterius gloriæ.

5. Posita institutione novi sacramenti, hic prænuntiatur futurum scandalum discipulorum. Et primo præmittitur locus; secundo prænuntiatio, ibi, *Et dixit illis.* Et hoc competit præmissis, et ei quod sequitur. Unde cum utroque potest ordinari. Dicit ergo: *Et hymno dicto.* Per hoc exemplum duorum nobis dat; quia primo fuit cœna et prandium materiale, post quod gratias debemus reddere, et Deum laudare; Ps. XXI, 27:

Edent pauperes, et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirunt eum. Item post istud fuit cœna sacramentalis, post quam etiam debemus gratias agere. Unde post illud hymnum dixit: unde illud quod post communionem dicitur in missa, repræsentat istum hymnum; ideo fideles debent expectare usque ad finem missæ ut hymnum istum audiant. Et hoc est quod Joan. XVII, 1 dicitur: *Pater, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te.* Et hoc dicto, *exierunt in montem Oliveti.* Mons enim Oliveti pinguedinem significat, quia olivæ pingues sunt; unde spiritualem pinguedinem significat. In Gen. XLIX, 20: *Pinguis panis ejus.* Unde signat pinguedinem gratiæ et gloriæ cælestis in quam provehitur; Psal. LXVII, 16: *Mons Domini mons pinguis.* Oleum membra fessa quietat, dolorem mitigat, igni pabulum et claritatem præstat. Sic erit in illa gloria, quia amovebitur omnis labor, omnis dolor; omnis aderit claritas. Item, quod dicit, *in montem Oliveti*, convenit prænuntiationi futuræ. Per oleum misericordia signatur: sicut enim supernatat aliis liquoribus, sic misericordia; Psal. CXLIV, 9: *Miserationes ejus super omnia opera ejus.* Item in monte scandalum ostenditur, ut misericordia signetur prævia. *Cum ceciderit justus, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam*, Psal. XXXVI, 24.

Tunc dicit... Omnes vos scandalum patiemini in me. Hic ponitur scandalum. Et primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Respondens autem Petrus.* Circa primum duo facit. Primo prænuntiat; secundo ne videatur fortuitum, auctoritatem inducit, ibi, *Scriptum est enim: Percutiam pastorem et dispergentur oves.* Et in isto verbo aggravatur peccatum discipulorum ex multis. Primo ex universitate, *Omnes vos;* Isa. I, 6: *A planta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas* etc. Item materia tangitur: *Scandalum patiemini in me;* I ad Corinth. I, 23: *Nos prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum.* Judæi, quia non quærebant nisi infirmitatem carnis, scandalum passi sunt. Item aggravatur peccatum appropinquatione temporis, quia post tantas monitiones, post sacramenti susceptionem. Unde jam obliti erant quæ fecerat eis: unde bene comparati sunt viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo: *consideravit enim se, et abiit, et statim oblitus est qualis fuerit*, Jac. I, 24. Item quia in nocte, quia *qui ebrii sunt, et qui dormiunt, in nocte dormiunt*, I ad Thess. V, 7: sic etiam qui scandalizantur. Tunc subjungit auctoritatem: *Scriptum est enim: Percutiam pastorem et dispergentur oves.* Et scribitur Zach. XIII, 7, et dicitur ibi: *Percute pastorem*, scilicet Christum, *et dispergentur oves;* hic autem dicitur *Percutiam;* et satis convenienter; quia Propheta desiderabat quod istud fieret, ideo dixit, *Percute pastorem;* sed Christus in propria persona loquitur; et in isto die prænuntiat primo passionem Christi; secundo scandalum, cum dicit, *Percutiam pastorem.* Iste pastor est Christus; Jo. c. X, 11: *Ego sum pastor bonus.* Et I Pet. c. II, 25: *Conversi estis ad pastorem et episcopum animarum vestrarum.* Et iste percussus est, quia Deus tradidit eum, quia *proprio Filio non pepercit*, Rom. c. VIII, 32: et hoc propter peccata nostra; Isa. LIII, 8: *Propter scelus populi mei percussi eum.* Item prænuntiat scandalum: *Et dispergentur oves.* Oves sunt fideles; Jo. X, 27: *Oves meæ vocem meam audiunt.* Et sic Deus passus est ut dispergerentur, ut post congregaret; Ps. CXLVI, vers. 2: *Dispersiones Israelis congregabit.* Jo. X, 16: *Alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere.*

Tunc prænuntiat gaudia resurrectionis: *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam;* quia licet Pater resuscitaverit eum, sicut alibi dicitur, Act. II, 24: *Quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni;* tamen propria virtute surrexit, quia virtus Patris est virtus Filii; II ad Cor. ult., 4: *Sed si crucifixus est propter infirmitatem nostram, vivit tamen ex virtute Dei.* Item contra illud quod dixerat quod dispergentur oves, dicit: *Præcedam vos in Galilæam.* Oves enim sequuntur pastorem: unde pastor congregat vocando eas nominatim; ideo dicit, *Præcedam.* Vel potest referri ad illud quod dicit, *Postquam resurrexero.* Quia possent aliqui credere quod multum esset tempus usque ad resurrectionem suam, ideo dixit quod non multum, quia *præcedam vos in Galilæam.* Consuetudo ejus erat quod parum moraretur in Judæa, sed cito transibat in Galilæam. Vult ergo dicere: Ante resurgam quam possitis venire in Galilæam: ut

ostenderet se esse illum, qui apparebit eis. Ideo satis potuerunt certificari. Item quod dicit quod præcedet, securitatem dat. Quia in Judæa persecutionem patiebantur, ideo dicit quod præcedet in Galilæam, ut removeat eos a timore.

Et dicit Chrysostomus quod non est intelligendum quod primo apparuerit in Galilæa; sed hic apparuit, sed non primo, immo in Jerusalem. Quare ergo magis dicit, *In Galilæam?* Galilæa interpretatur transmigratio: unde significatur quod per resurrectionem transibimus a vita mortali ad immortalem: et in ista nos præcessit, quia Christus est primitiæ dormientium. Item signatur transmigratio discipulorum ad gentes: et in hoc Christus præcessit, corda movendo.

Respondens autem Petrus. Hic ponitur prænuntiatio de scandalo Petri. Et primo ponitur occasio; secundo prænuntiatio; tertio excusatio. Secunda ibi, *Ait ei Jesus* etc.; tertia ibi, *Ait ei Petrus* etc.

Hic est quæstio litteralis; quia videtur quod Petrus hoc dixerit postquam recessissent de cœnaculo; sed Lucas c. XXII videtur dicere quod antequam recessissent, et huic consonat Joannes c. XIII.

Augustinus solvit quod Petrus hoc ter dixit, et sic concordant omnes etc., quia si consideremus narrationem, ex pluribus causis hoc dicit. Hic motus fuit ex hoc quod scandalum prænuntiavit. Luc. XXII, 32 dixerat Dominus: *Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua.* Et tunc dixit Petrus: *Domine, tecum paratus sum et in carcerem, et in mortem ire.* Sed in Jo. dictum est alia de causa; quia Joan. XIII, 33 dixit Dominus: *Quo ego vado, vos non potestis venire modo.* Tunc dixit Petrus: *Animam meam ponam pro te.* Ideo ter dixit; ideo potest esse quod bis dixerit in cœnaculo, sed semel dixit extra, sicut hic dicitur. Et potest esse quod ex fervore dicebat, et non considerabat virtutes suas. Tamen in tribus deliquit. Primo quia non plus Domino credidit quam sibi, cum tamen scriptum sit ad Rom. III, 4: *Solus Deus verax, omnis homo mendax.* Item quia prætulit se aliis; unde dixit: *Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor.* Unde reputabat se aliis firmiorem; et incidit in illud quod dicitur Luc. XVIII, 11: *Non sum sicut cæteri hominum* etc. Item quia attribuebat sibi quod non debebat, cum scriptum sit Joan. XV, 15: *Sine me nihil potestis facere.* Quia ergo arroganter locutus est, ideo magis permisit eum cadere. Et hoc facit Deus, quia multum odit Deus superbiam; Job XL, 6: *Et respiciens omnem arrogantem humiliat.*

Ait illi Jesus: Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Quia putare poteras quod dicerem comminatorie, ideo dico tibi, *Amen*, idest corde tibi dico, *quia antequam gallus in hac nocte cantet, ter me negabis.* Et aggravatur ejus culpa ex propinquitate temporis, quia *in hac nocte.* Item ex multitudine, quia *ter:* sicut ter præsumpserat, ita ter negavit post præsumptionem; Job XXXI, 27: *Si lætatum est in abscondito cor meum.*

Sed quæstio est de hoc, *Antequam gallus cantet, ter me negabis;* quia in Marco XIV habetur quod *antequam gallus bis vocem dederit.* Secundum Augustinum potest solvi quod secundum historiam verum est quod Marcus dicit. Et quod Matthæus dicit, potest sic solvi, quod homo dicitur facere quando facit in proposito, sicut supra V, 28: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Sic Petrus in suo proposito negavit ter, vel etiam pluries; ex quo timorem concepit quod sufficiens erat ad negandum ter vel pluries; ideo dicit quod ter negavit quia jam conceperat se ter vel pluries negaturum. Unde Matthæus dixit quod interius intendebat; sed Marcus quod exterius gessit. Vel potest aliter dici quod quando dico: Ego faciam istud infra tale tempus, tunc non oportet quod in illo factum sit, sed sufficit quod inceptum fuerit. Unde quod dixit quod ter esset negaturus, non oportebat quod ante galli cantum completum esset, sed inchoatum.

Sequitur excusatio Petri: *Ait ei Petrus* etc. Excusat se Petrus, *quia si oportuerit me mori tecum, non te negabo.* Et tamen timuit, quia ad vocem ancillæ negavit. Hieronymus dicit quod nescivit quid diceret, quia solus Christus moriturus erat, ut solus esset redemptor; Isa. LXIII, 3: *Torcular calcavi solus.*

Deinde ponit affirmationem, scilicet

aliorum: *Similiter et omnes discipuli dixerunt.* Unde dixerunt sicut et Petrus; tamen alii meliorem causam habebant quam Petrus se excusandi, quia alii sine assertione.

Tunc venit Jesus in villam quæ dicitur Gethsemani. In ista parte ponitur præparatio, quæ est per orationem; et tria facit. Primo proponitur propositum orandi; secundo necessitas orandi; tertio differentia. Secunda ibi, *Et assumpto Petro* etc.; tertia ibi, *Et progressus pusillum procidit in faciem suam.* Circa primum duo facit. Primo ponitur locus; secundo prænuntiat propositum, *Et dixit discipulis suis.* Dicit ergo: *Tunc venit Jesus in villam quæ dicitur Gethsemani.* Contrarium videtur quod dicitur in Jo. XVIII, 1, quod egressus Jesus venit trans torrentem Cedron. Unde notandum quod villa illa erat in pede montis Oliveti, unde idem erat locus; et veniebat ibi post cœnam quasi ad spatiandum. Tunc prænuntiat propositum orandi: *Et dixit discipulis suis: Sedete hic donec vadam illuc, et orem.* Simile habetur Gen. XXII, 5: Dixit Abraham ad pueros suos: *Expectate hic cum asino, et ego et puer illuc usque properantes, postquam adoraverimus, revertemur ad vos.*

Sed hic movet Damascenus quæstionem. Oratio est ascensus in Deum; intellectus autem Christi conjunctus erat Deo. Quomodo ergo indigebat Deus qui faciebat? Unde dicatur quod ipse orabat non propter se, sed propter nostram utilitatem. Et hæc duplex est, quia oravit ut daret nobis exemplum, ut in tribulatione recurramus ad Dominum; Ps. CXIX, 1: *Ad Dominum cum tribularer clamavi.* Item ut ostenderet se esse ab alio, et quod ab alio habebat; unde dicit (Jo. V, 30): *Non potest Filius a seipso facere quidquam.* Et ibid. VIII, 28: *Ego a meipso facio nihil.* Item ad excludendum errorem, quia dicebant aliqui quod non esset eadem virtus Patris et Filii; Jo. c. VIII, 49: *Ego honorifico Patrem meum.* Dat ergo exemplum orandi, et quomodo sit orandum. Prima enim conditio orationis est quia debet esse humilis oratio: quod signatur, quia ivit in vallem; Judith IX, 16: *Humilium et mansuetorum semper tibi placuit deprecatio.* Item debet esse devota; unde in Gethsemani, scilicet in villa pinguedinis; Ps. LXII, vers. 6: *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Item quod sit solitaria; sicut supra VI, 6: *Intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum.*

Et assumpto Petro, et duobus filiis Zebedæi etc. Hic prænuntiat necessitatem orationis: et hæc erat tristitia. Et primo ponit testes tristitiæ; secundo ostendit tristitiam; tertio repellit. Secunda ibi, *Cœpit contristari et mœstus esse;* tertia ibi, *Sustinete hic et vigilate mecum.* Dicit ergo: *Et assumpto Petro, et duobus filiis Zebedæi* etc. Tres secum assumpsit. Et quare istos præ aliis? Una ratio, quia isti firmiores erant, et quia omnes scandalizabat infirmitas, ideo magis istis infirmitatem suam voluit monstrare quam aliis. Item ostenderat eis gloriam; ideo volebat quod sicut viderant gloriam, ita viderent infirmitatem, ut cognoscerent quod nec infirmitas gloriam, nec gloria absorberet infirmitatem.

Sequitur ostensio infirmitatis. Et primo facto; secundo verbo. Et secundum hoc tria facit: quia primo dicit secundum quæ Christus tristatus est; secundo quare tristatus est; tertio quomodo tristatus sit. Quoad primum *cœpit contristari et mœstus esse.* Hic cavendi sunt duo errores; quia quidam dixerunt quod tristatus est secundum divinitatem: et hoc non potest esse, quia tristatus est, quia passibilis erat; sed divinitas non erat passibilis. Item opinio Arianorum, alias Eunomii, erat quod in Christo non erat anima, sed Verbum loco animæ. Et quare hoc dicebat? Ut omnia quæ ad defectum pertinent, ad Verbum referrentur, ut ostenderetur minor Patre. Et hoc falsum est. Ideo passus est secundum quod pati potuit, idest secundum animam.

Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem etc. Non dicit: Ego sum tristis, quia ego est ostensivum personæ, sed non tristabatur inquantum Verbum, sed secundum animam; ideo excluditur error et Arii, et Apollinaris; item Manichæi, qui ponit eum non vere passum. Unde patet secundum quod tristatus est.

Sed quare tristatus est? Diversa sunt verba sanctorum. Quia Hilarius et multi alii dixerunt quod non tristatus est propter se, nec propter mortem suam, sed propter scandalum discipulorum: et hoc vult probare per hoc quod as-

sumpsit eos. Damascenus dicit quod tristabatur pro seipso. Et quare? Quia tristitia inest ex hoc quod caremus eo quod naturaliter amamus. Anima naturaliter vult uniri corpori, et istud fuit in anima Christi, quia comedit, et bibit, et esuriit. Ergo separatio erat contra naturale desiderium: ergo separari erat ei triste. Tamen possumus intelligere quod aliquid inest animæ secundum se, et aliquid inest animæ per comparationem ad aliud: sicut amara potio secundum se considerata, dolorosa est, sed relata ad finem nostræ salutis, est causa gaudii. Sicut aliquid est rationis ut natura est, et aliquid rationis inquantum ratio: sic ista mors Christi erat materia tristitiæ secundum quod considerabatur secundum se; sed secundum quod referebatur ad rationem referendo ad finem, sic gaudebat. Ideo verba Hilarii et Hieronymi intelliguntur referendo ad finem.

Item quæritur quomodo tristitia cadit in Christo. Ideo notandum quod quandoque tristitia accidit secundum passionem, aliquando secundum propassionem. Secundum passionem, quando aliquid patitur et immutatur: sed quando patitur, et non immutatur, tunc habet propassionem. Sed quandoque hujusmodi sunt in nobis, ita quod ratio immutatur, et tunc passiones sunt completæ: quando autem ratio non immutatur, tunc est propassio. Sed in Christo numquam fuit ratio immutata; ideo fuit propassio, et non passio. Unde signanter dicit Evangelista: *Cœpit tristari.* Item dicit Augustinus quod nos habemus tristitiam ut contractam, Christus autem ut assumptam: illud enim contrahitur quod nascendo per originem habetur; sed Christus assumpsit naturam nostram ut voluit; ideo non fuit necessitas quod passibilitatem acciperet ut tristitiam, sed a voluntate. Item notandum quod dicit Damascenus, quia in nobis motus passionum prævenit rationem, quia aliquando est in nobis passio, et aliquando propassio; in Christo autem non fuit nisi propassio, et numquam fuit in Christo, quod motus insurgeret in inferioribus viribus animæ, immo suberant totaliter inferiores vires rationi: et quando volebat, permittebat agere inferiores vires secundum quod eis erat naturale. Ideo alius Evangelista dixit quod turbavit seipsum, quia isti motus non potuissent accidisse nisi secundum quod voluit.

Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem. Notate quod dicit, *usque ad mortem*, per quam satisfaciam pro isto scandalo et pro aliis. Vel secundum aliam expositionem: Non credatis quod in perpetuum debeat durare; quia quamdiu corpus erit passibile, et hoc est usque ad mortem, tristis est anima mea, et tunc glorificabitur.

Deinde excludit alios: *Sustinete hic, et vigilate mecum. Et progressus pusillum procidit in faciem suam orans et dicens.* Supra tetigit causam tristitiæ; hic autem agit de ordine orationis Christi. Et quia ter oravit, ideo dividitur hæc pars in tres partes secundum tres orationes. Et circa primum duo facit. Primo ponit orationem orantis; secundo increpat discipulorum defectum, ibi, *Et venit ad discipulos* etc. Et in prima primo ponit conditionem orantis; secundo tenorem orationis. Triplex autem conditio commendatur, quia primo notat sollicitudinem; secundo humilitatem; tertio devotionem. Sollicitudinem, quia *progressus pusillum;* quia etiam ab illis quos elegerat se separavit; supra c. VI, 6: *Cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito.* Sed notate quod non multum, sed pusillum, ut notaret quod non longe est ab invocantibus eum; Psal. CXLIV, 18: *Prope est Dominus omnibus invocantibus.* Item, ut viderent eum orantem, et formam acciperent: ideo sequitur humilitas: *Et procidit in faciem suam;* unde exemplum humilitatis ostendit. Et primo propter humilitatem communem, quia humilitas necessaria est ad orationem; Eccli. XXXV, 21: *Oratio humiliantis se nubes penetrabit.* Item propter humilitatem specialem, scilicet Petri, quia dixerat: *Si oportuerit me mori tecum, non te negabo.* Ideo Dominus procidit, ut signaret quod non debebat de sua virtute confidere; supra XI, 29: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Item signatur conditio pietatis, sive devotionis, cum dicit, *Pater mi;* necessarium enim est oranti, ut ex devotione oret; unde dicitur, *Pater mi*, quia ipse singulariter Filius, nos autem per adoptionem; Jo. ult., 17: *Ascendo ad Patrem*

meum et Patrem vestrum; quasi aliter meum et aliter vestrum.

Consequenter tenorem orationis subjungit: *Si possibile est, transeat a me calix iste.* Ista oratio tripliciter potest exponi; et quocumque modo exponatur, duo sunt consideranda. Primo considerare debetis in communi quantum ad omnes, quia, secundum Damascenum, oratio est ascensus mentis in Deum: unde oratio est secundum mentem, vel secundum superiorem rationem; sed tamen infra Deum constitutam, supra tamen humanam naturam, vel sub divina voluntate. Quid ergo debet intelligi? Secundum quod est cum superior ratio descendit ad ista, inquantum decet, tamen quod semper subdatur rationi divinæ; et hoc notatur cum dicitur: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu;* quia superior ratio sequitur voluntatem naturæ, non tamen simpliciter: idest si relata superiori, non repugnat. Unde vult dicere: Volo quod impleatur quod volo si non repugnat tuæ justitiæ, sed volo tuam justitiam impleri. Et in hoc docet exemplum qualiter affectiones debemus ordinare, quia ita debemus ordinare, quod non a regula divina dissonent. Unde non est grave quod aliquis quod grave est naturæ refugit, dum tamen ordinet ad voluntatem divinam. Item potest exponi, secundum Chrysostomum et Origenem, ita quod per calicem significetur passio Christi, de quo in Ps. CXV, 13: *Calicem salutaris accipiam*, etc. Constat quod Christus habuit naturalem hominis voluntatem; hoc autem est quod mortem refugiat: ideo ut hominem se ostendat, petit transire calicem a se; et hæc est ita naturalis, quod petitionem non amovit ab eo. Item dixit: *Si possibile est, transeat calix*, idest passio: sed non absolute dico, sed si possibile. Et quia posset aliquis credere quod dubitaret an esset Deo possibile; ideo ostendit quod est possibile, quia *omnia tibi possibilia sunt*, Marc. XIV, 36.

Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu, idest si congruit justitiæ tuæ, volo; ideo dicit: *Non sicut ego volo.* Unde duas tangit voluntates: unam quam habebat a Patre inquantum Deus; unam quam habebat cum Patre; et in hoc confunditur error multorum; item aliam voluntatem inquantum homo: et istam voluntatem in omnibus submittebat Patri; in hoc dans nobis exemplum, quod voluntatem nostram voluntati Dei submittamus; Jo. VI, 38: *Descendi de cœlo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me Patris.* Secundum Hieronymum, non petebat simpliciter; sed ut iste calix transiret, videbat se passurum a Judæis. Volebat igitur quod transiret, idest quod ita redimeret mundum, quod non esset delictum Judæorum; Rom. XI, 11: *Delictum Judæorum salus est gentibus.* Hilarius vero dicit sic: Non rogat Dominus ut non moriatur, sed rogat ut calix in alios transeat; quasi dicat: Accipiam calicem cum fiducia. Rogo ut discipuli mei sine diffidentia accipiant. Sed quare dicit, *Si possibile est?* Quia hoc videtur contra naturam, quod mortem sine dolore accipiant. Unde vult dicere: Ego vellem alios non pati, si possibile esset; sed fiat sicut vis, idest secundum tuam ordinationem.

Et venit ad discipulos suos. Hic increpat discipulorum defectum. Et primo ponitur defectus; secundo increpatio; tertio admonitio; quarto causa admonitionis. Cum orasset, *venit ad discipulos et invenit eos dormientes.* Et istud habet rationem secundum litteram, quia jam pars noctis transierat, ideo somno erant gravati. Item causa erat, quia tristes erant, et tales facile subrepit somnus; Prov. XVII, 22: *Spiritus tristis desiccat ossa.* Item signatur quod Christo ascendente pro nobis ad passionem, multi dormiere, sicut dormitaverunt omnes et dormierunt, supra V, 5.

Et dicit Petro: Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Sed quare magis dixit Petro? Ratio est quia Petrus magis se jactaverat quod assisteret ei in necessitatibus: ideo jam erat futurum præsagium casus sui. *Non potuistis una hora vigilare mecum?* Et quæ est ratio quod omnibus postea dixit? Quia omnes promiserant cum Petro; unde dictum est supra: *Similiter autem et omnes dixerunt.*

Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem. In ista parte subjungitur admonitio. Vos de vobis confiditis; sed vos debetis refugere ad suffragia orationis: unde *orate ne intretis in tentationem.* Unde supra VI, 13 in oratione communi docet hoc petere: *Et ne nos inducas in tentationem.* Et præmittit vigilantiam

ad præparationem; Eccli. XVIII, 23: *Ante orationem præpara animam tuam*, idest necessaria est prudentia; supra X, 16: *Estote prudentes sicut serpentes.*

Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma; quasi dicat: Quod promittis, ex promptitudine est spiritus; sed tamen non est necessaria oratio propter spiritum, sed propter carnem, quæ infirma est; ideo necessaria est vigilantia. Simile est quod Apostolus dicit, Rom. C. VIII, 10: *Corpus quidem mortuum est propter peccatum, sed spiritus vivit propter justificationem.*

Sed notandum quod omnium caro est infirma, sed non omnium spiritus est promptus: in malis siquidem sicut caro est infirma, ita et spiritus: e contrario in bonis, quia spiritum habent promptum, et ideo in resurrectione spiritus redit corpus promptum. Vel potest esse duplex infirmitas. Una mala quæ inclinat ad peccatum, secundum quod dicit Apostolus ad Rom. VII, 18: *Non habitat in carne mea bonum.* Alia infirmitas bona, secundum quod carnalis deficit secundum promptitudinem, secundum quod dicitur in Cant. V, 8: *Nunciate dilecto, quia amore langueo.* Et ex ista causa debet homo vigilare, sicut dicit Origenes, sicut qui habet magnum thesaurum, diligenter vigilat ut illud custodiat.

Iterum secundo abiit, et oravit. Hic secundo orat. Secundum Chrysostomum, ad hoc secundo orat, ut firmius veritatem humanæ naturæ ostendat: unde in Gen. XLI, 32: *Quod secundo vidisti, firmitatis indicium est.* Quod autem dicit: *Si non potest transire calix hic, nisi bibam illum, fiat voluntas tua,* potest tripliciter exponi. Primo sic. Supra sub conditione petierat; hic autem quia fuit certificatus quod non poterat esse quin illum biberet, ideo petit ut fiat voluntas ejus; quasi dicat: Si non potest esse quin transiturus sim ad gloriam immortalitatis, quia mortalitas non erat contracta, sed assumpta: ideo sive pateretur, sive non, erat transiturus ad gloriam immortalitatis. Sed non poterat transire a se et a membris; unde si non biberet, non transiret a membris. Vult ergo dicere: Si non potest transire a me, et a membris, *fiat voluntas tua;* Ps. XXXIX, 9: *Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus, volui.* Secundo exponit sic Hieronymus: Si non potest fieri quod veritas transeat ad gentes, nisi Judæi excedant, *fiat voluntas tua:* eorum enim delicto salus gentibus facta est. Hilarius sic exponit: Si non potest fieri quod alii sancti bibant calicem passionis nisi exemplo meo, *fiat voluntas tua;* quia alii sancti ex passione Christi exemplum ceperunt. Vult ergo dicere: Si non potest transire a me in discipulos, nisi ego bibam, ut fortiores efficiantur ad bibendum, fiat voluntas tua.

Consequenter ponitur secunda dormitio discipulorum: *Et venit iterum, et invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati,* somno, idest propter somnum, et propter tristitiam; Psal. XXX, vers. 10: *Turbatus est in ira oculus meus.*

Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio. Hic de tertia agit oratione: et duo facit. Primo ponit ordinem; secundo concessionem somni, ibi, *Tunc venit ad discipulos* etc. Dicit: *Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio, eumdem sermonem dicens.* Sed quid signat quod ter oravit? Ter oravit, ut nos a malis præsentibus, præteritis et futuris liberaret. Item ut orationem nostram doceret, ad Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum dirigendam; unde in orationibus Ecclesiæ semper dicitur: " Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto. „ Item ut trina oratione trinam Petri negationem liberaret; Luc. C. XXII, 32: *Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua.* Item ter oravit contra tres timores. Est enim timor contra concupiscentiam; est enim triplex concupiscentia, curiositatis, superbiæ et carnis; et ista triplex tangitur I Jo. II, 16: *Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ.* Isti triplici concupiscentiæ triplex timor respondet, scilicet concupiscentiæ carnis, timor doloris; concupiscentiæ oculorum, timor paupertatis; concupiscentiæ superbiæ, timor opprobrii et ignominiæ. Et hæc passus est Christus, non quia indigeret, sed pro nobis.

Tunc venit ad discipulos suos, et dixit illis. Et primo indulget somno; secundo excitat, ibi, *Surgite, eamus.* Primo dat licentiam; secundo causam assignat, ibi *Ecce appropinquabit hora et Filius hominis tradetur.* Christus prima vice invenit eos dormientes et increpavit eos; secundo invenit eos dormientes, et tacuit;

tertio invenit eos dormientes, et somnum concessit. Quæ est ratio? Ratio litteralis est quia prælatis datur forma correctionis; quia quando venit ad aliquem, et invenit dormientem, nescit si ex negligentia ei accidit, vel ex infirmitate. Et potest indulgere. Item quia post resurrectionem invenit dormientes, et eis exprobravit; Luc. c. XXIV, 25: *O stulti et tardi corde ad credendum.* Item visitavit post acceptum Spiritum sanctum, et tunc nihil dixit, quia adhuc erant infirmi; quia adhuc legalia observabant, ut dicitur de Petro ad Gal. II. Sed ultimo in suo adventu visitabit, et dimittet eos in quiete sancta et pacifica; Psal. IV, 9: *In pace in idipsum dormiam et requiescam.* Secundum Augustinum, concedit eis, et supra negavit: sed alius est hic somnus, et supra. Quia est somnus aggravationis; et de hoc loquitur supra, unde dicitur: *Erant oculi eorum gravati,* somno; et hoc est increpandum; hic autem somnus est somnus quietis; et iste permittitur. Item est somnus propter turbationem; et hic prohibetur. De isto dicitur ad Ephes. V, 14: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Aliquando enim est somnus propter quietem corporis, sed tamen anima vigilat. *Ego dormio, et cor meum vigilat,* Cant. V, 2. Item, quia laboraturi erant, ideo oportebat quod quiescerent. Tunc causam assignat: *Ecce appropinquavit hora.* Non hoc habuit ex aliqua necessitate facere, sed ex ordinatione divina; Jo. VII, 30: *Quærebant eum, et non poterant manus injicere in eum, quia nondum venerat hora ejus.* Sed hæc hora venerat; Jo. XIII, 1: *Sciens Jesus quia venit hora ejus, ut transeat ex hoc mundo ad Patrem.* Sed possent dicere: Si hora est ex ordinatione divina; ergo non peccant occidentes eum. Ideo cum hoc ponit peccatum: *Et Filius hominis tradetur in manus peccatorum,* idest non faciunt hoc sic ex ordinatione divina, sed ex impletione voluntatis suæ. Jer. XII, 7: *Dedi dilectam animam meam in manibus inimicorum ejus.* Tunc ponit excitationem. Et primo ponit eam; secundo necessitatem, ibi, *Ecce appropinquavit hora.* In hoc autem quod dicit, *Surgite,* promptitudinem suam ostendit; unde Joan. XVIII dicitur quod occurrit eis. Et quare? *Ecce appropinquat qui me tradet.* Prope erat, non quod oculo corporali videret, sed ipso spiritu, oculo scilicet divinitatis.

Sed quomodo dixit eis, *Surgite,* cum licentiasset eos dormire? Solvit Augustinus, quia improperando dixerat; quasi dicat: Dormiatis quantum volueritis: *ecce appropinquavit hora* etc. Et dicit Augustinus quod istud sufficeret, nisi melius occurreret; ideo dicit aliter quod isti dormierunt aliquantulum, et cum dormissent, dixit: *Surgite, eamus.*

6. Supra posita sunt præparatoria ad passionem, scilicet institutio sacramenti et oratio Christi; hic autem ponit passionem quantum ad ea quæ a Judæis sunt illata. Et primo ostendit quomodo capitur; secundo quomodo examinatur; tertio quomodo condemnatur. Secunda ibi, *Principes autem sacerdotum et omne concilium quærebant falsum testimonium contra Jesum;* tertia ibi, *Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua.* Circa primum tria facit. Primo agit de proditione; secundo de captione; tertio quomodo ductus est post captionem. Secunda ibi, *Tunc accesserunt et manus injecerunt in Jesum;* tertia ibi, *At illi tenentes Jesum, duxerunt ad Caipham.* Circa primum tria facit. Primo describit personam proditoris; secundo signum proditionis; tertio complementum. Secunda ibi, *Qui autem tradidit eum, dedit illis signum;* tertia ibi, *Et confestim accedens ad Jesum dixit: Ave, Rabbi.* Describit proditorem ex tribus. Primo ex nomine; secundo ex dignitate; tertio ex societate. Ex nomine, *Adhuc eo loquente, ecce Judas* etc., loquente scilicet verba hæc, quibus eis fiduciam adhibebat, *ecce Judas,* qui dicitur confitens. Duo fuerunt Judæ, quorum unus est malus, alter bonus, ad signandum quod quidam confitentes in Ecclesia futuri erant boni; Rom. X, 10: *Ore autem confessio fit ad salutem;* quidam futuri mali; ad Tit. c. I, 10: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Consequenter describitur ex dignitate, *Unus ex duodecim,* quia licet in tanta esset dignitate constitutus, in tantum tamen scelus cecidit. In quo datur exemplum quod nullus de statu suo debet confidere. Apostolus I Cor. X, 12: *Qui stat, videat ne cadat;* Jo. c. VI, 71: *Nonne vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est?* Et quare elegit eum, cum sciret ipsum futurum malum? Ratio una est, ut daret exemplum prælatis, ut non desolarentur. Item describitur ex societate, *Et cum eo venit turba*

multa etc. Sicut habuit crudelem animum, ita crudelem societatem, quia omne animal sibi simile appetit. Et hoc describitur, quia *multa*. In hoc notatur quod erant stulti, stulti enim sunt in multitudine; Eccle. I, 15: *Stultorum infinitus est numerus.* Et ipsi bene stulti erant, quia sapientiæ contradicebant. Item erant armati, quia *cum gladiis et fustibus.* Et quæ est ratio? Origenes dicit quod multi credebant in eum, et ideo timebant ne eum turba ab eis raperet. Item, quia dicebant, supra XII, quod in Beelzebub dæmonia ejiciebat; ideo ut nulla potestas tueretur eum, venerunt armati. Item describitur ab auctoritate, quia *missi erant a principibus sacerdotum et senioribus populi;* unde instructi erant eorum auctoritate, ita ut nullus eis contradiceret, ut impletum sit quod dicitur in Psalm. II, 2: *Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus.*

Consequenter agitur de signo proditionis: *Qui autem tradidit eum, dedit eis signum, dicens* etc. Sed hic est quæstio. Cum esset notus in Judæa, quare petebant signum? Ratio duplex potest esse. Una, quia audierat Judas quod Christus transfiguratus erat in monte, et credebat hoc esse factum arte magica; ideo prævenire voluit per osculi signum. antequam posset se transfigurare. Hanc expositionem ponit Hieronymus. Origenes autem dicit sic, quia sicut manna in deserto unicuique sapiebat id de quo opinabatur, sic Christus apparebat unicuique secundum quod habebat opinionem de ipso; ideo fuit necessarium quod signum daret. Dedit mirabile signum, quia *quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum.* Signum amicitiæ fecit signum proditionis; Prov. c. XXVII, 6: *Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula inimici.*

Et confestim accedens ad Jesum dixit: Ave, Rabbi, et osculatus est eum. Hic ponitur complementum proditionis. Et primo signa demonstravit; secundo cœpit agere. Et ostendit primo dicto, cum dicit, *Ave, Rabbi;* secundo facto, *Et osculatus est eum.* Simile habetur II Reg. X, 1, quod Joab tenuit mentum Amasæ, et interfecit eum.

Sed quare non venit statim ad eum, sed primo salutavit? Una ratio est propter reverentiam magistri. Item primo salutavit eum, quia timebat ne priusquam eum manifestaret, se primo posset transfigurare.

Dixitque illi Jesus: Amice, ad quid venisti? Et potest illico legi interrogative, vel remissive. Si interrogative, tunc potest legi quod per opprobrium dictum est, ac si dicat: Tu ostendis amicitiam per osculum, et venisti perdere me? secundum illud Psal. XXVII, 3: *Loquuntur pacem in ore suo, mala autem in cordibus eorum.* Et dixit, *Amice.* Quoties amicum aliquem vocat, improperando loquitur. Unde dictum est supra XXII, 12: *Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem?* Et alibi c. XX, 13: *Amice, non facio tibi injuriam* etc. I Jo. IV, 19: *Non enim prius dilexímus eum, sed ipse prior dilexit nos.* Vel potest legi remissive, et non est verbum increpatorium, sed permissivum: *Amice, ad quid venisti,* secundum illud Jo. XIII, 27: *Quod facis, fac citius.* Et vocat eum amicum quantum est de se; quia *cum his qui oderunt pacem, eram pacificus,* Psal. CXIX, 7. Et licet sciret eum osculaturum esse, tamen occurrit ei.

At illi tenentes manus injecerunt in Jesum. Nunc agitur de captione. Et primo ponitur severitas captionis; secundo testimonium; tertio reprehensio discipuli. Circa primum tria facit. Quia primo dicit quomodo ministri eum capiunt; secundo quomodo quidam discipulus impedire volebat; tertio quod Christus reprehendit eum. Dicit ergo: *At illi tenentes injecerunt manus in Jesum.* Isa. I, vers. 15: *Manus vestræ sanguine plenæ sunt.* Ipse enim tradidit se; Jer. XII, 7: *Dedi dilectam animam meam in manibus inimicorum ejus.* Tunc ponitur quomodo unus discipulus invasit invadentes: *Et ecce unus ex his qui erant cum Jesu, extendens manum exsmit gladium suum.* Quis fuit iste? Dicendum quod Petrus. Unde sicut supra XVI voluit passionem Christi impedire, sic et hic. Unde habuit occasionem? Ex eo quod habetur Lucæ c. XXII, ubi Dominus præcepit quod emant gladios; et hoc intelligentes crediderunt quod gladii essent necessarii; unde habebant cultellum ad incidendum agnum. Ideo Petrus habuit unum.

Percutiens servum principis sacerdotum, amputavit ei auriculam. Non credatis quod habuit tempus deliberationis

quod auriculam amputaret; sed projecit ictum, et cum vellet percutere eum ad mortem, accidit quod auriculam amputavit. Nomen istius erat Malchus, qui interpretabatur rex. Et signat abscissionem regni a populo judaico, et tamen factus est servus principum sacerdotum, idest Romanorum: huic Petrus abscidit auriculam. Per auriculam auditus signatur; et hic est duplex, scilicet dexter, per quem signatur vita æterna; sinister, per quem temporalis. *Amputavit auriculam ejus,* quia a populo Judæorum doctrinam spiritualium amputavit; et hoc factum fuit occasionaliter, quod gentes receperint dexteram, quia Petrus primo prædicavit Gentilibus; et ita amputavit dexteram, trahendo Gentiles ad fidem.

Tunc ait illi Jesus: Converte gladium tuum in locum suum. Hic ponitur reprehensio. Et primo reprehendit Petrum; secundo ministros: *In illa hora dixit Jesus turbis* etc. Et primo ponit admonitionem, secundo rationem admonitionis assignat: *Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Dicitur: *Tunc ait illi Jesus: Converte gladium tuum in locum suum.* Venerat ut voluntarie pateretur, ideo nolebat defendi. Et in hoc dabat exemplum ut martyres patientes pro Christo non defenderent se. Deinde rationem assignat: et primo ex pœna; secundo ex voluntate Christi; tertio ex auctoritate. Secunda ibi, *An putas quia non possum rogare Patrem meum* etc.; tertia ibi, *Quomodo ergo implebuntur Scripturæ?* Primo mitigat ex terrore pœnæ dicens: *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt.*

Sed movet quæstionem Augustinus, quia non omnes qui gladio feriunt, gladio pereunt, sed aliquando febre; ideo potest exponi tripliciter, secundum quod triplex est gladius. Est gladius materialis, de quo in Ps. xxxvi, 14: *Gladium evaginaverunt peccatores.* Item divinæ sententiæ, de quo Jer. xix, 7: *Subvertam eos gladio.* Item divini verbi; Ephes. vi, vers. 17: *Et gladium spiritus accipite, quod est verbum Dei.* Potest ergo intelligi de omnibus istis. De gladio materiali, quia qui gladio perimit, gladio peribit, idest suo, non alieno. Unde Psalm. xxxvi, 15: *Gladius eorum intret in corda ipsorum.* Item potest exponi de gladio condemnationis, de quo habetur Gen. iii, quod Dominus gladium versatilem posuit ante paradisum. Unde qui alios condemnant divina sententia condemnabuntur. Vel aliqui propria auctoritate accipiunt quod non habent ab alio, et tales gladio pereunt.

An putas quod non possum rogare Patrem meum etc. Hic assignat rationem ad mitigandum animum Petri, dans intelligere quod voluntarie patiebatur, et quod poterat effugere. Et quia videbat eum præsumentem, ideo dicit: *Non possum rogare Patrem meum?* Et non dicit, Non possum vocare, vel adducere, sed rogare: dicit enim verba hominis, quia orare hominis est. *Et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones angelorum?* Et istud dictum est secundum infirmitatem animi Petri. Ita Petrus se habebat, quod deberet eum defendere, et indigeret auxilio hominum; ideo vult dicere quod si auxilio hominum posset defendi, multo magis angelorum. Sed non erat necesse, quia magis angeli sustentantur per ipsum.

Sed quid est quod dicit, *Duodecim legiones angelorum?* Dicendum quod societas apud Græcos dicitur phalanga, apud Romanos legio, et habebat sex millia hominum: unde duodecim legiones sunt septuagintaduo millia, et tot sunt linguæ hominum, sicut habetur ex Gen. xi. Unde vult dicere: Si omnes homines insurgerent contra me, posset Dominus mittere contra quamlibet linguam mille angelos: et si unus angelus destruxit tot millia, ut patet Isa. xxxvii, multo magis mille poterunt occidere unam linguam; Job xxv, 3: *Numquid est numerus militum ejus?* Et Dan. c. vii, 10: *Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei.* Remigius dicit sic: Quicumque faciunt voluntatem Dei, possunt dici angeli, idest nuntii; Isa. xviii, 2: *Ite, angeli, veloces ad gentem convulsam et dilaceratam.* Quicumque enim obsequuntur Deo, angeli dicuntur; Psal. ciii, 4: *Qui fecit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem.* Potest ergo per legionem intelligi legio Romanorum. Unde Dominus posset adducere et provocare legiones Romanorum ad destruendos Judæos, sicut post sub Tito et Vespasiano factum fuit. Et isto loco destruxerunt quidam opinionem illorum, qui dicebant quod non poterat Dominus facere nisi quod

facit; quia si poterat legiones convocare, quas non convocavit, constat quod potest facere multa quæ non facit.

Quomodo ergo implebuntur Scripturæ? Hic ponitur tertia ratio, quare non debeat impedire: quia ita Scripturæ dixerunt; et ideo sic oportet fieri. Et non dicit quæ Scripturæ, quia omnes prophetæ dixerunt vel occulte, vel manifeste. Unde Luc. ult., 26: *Nonne oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam?*

In illa hora dixit Jesus turbis. In parte ista redarguit ministros: et duo facit. Primo commemorat factum; secundo irrationabilitatem facti, cum dicit: *Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me.* Job XVI, 10: *Infremuit contra me dentibus*, quia exierunt ac si esset latro; sed ipsi magis veniebant ut latrones. Latro latet ut non capiatur; sed Christus offert se in manifesto. Et latrones si nocere volunt, non nocent in publico; sed Christus se offerebat; unde dicit: *Quotidie apud vos eram docens in templo, et non me tenuistis;* ideo venistis ut latrones. Ut enim daret opportunitatem, exivit civitatem. *Quotidie apud vos eram docens in templo.* Simile habetur Jo. XVIII, 20: *In occulto locutus sum nihil.* Et dicit, *Docens in templo.* Hæc erat consuetudo sua semper ut doceret in templo. *Et non me tenuistis.* Unde patet quod sicut latrones venistis.

Consequenter ponitur testimonium: *Hoc autem totum factum est, ut implerentur Scripturæ prophetarum.* Et non dicit quorum, quia quasi in omnibus habetur; Psal. XXI, 17: *Foderunt manus meas et pedes meos, et dinumeraverunt omnia ossa mea.* Et Isa. LIII, 3: *Reputavimus eum novissimum virorum, virum dolorum.* Et dicit, *Ut implerentur.* Ly *ut* potest teneri causative, et sic non tenetur hic: vel consecutive, et sic accipitur hic. Quia enim prophetæ dixerunt, non accidit; sed ideo prædixerunt, quia accidere debebat. Unde sensus est: Ut adimplerentur, idest hoc facto adimpletum est quod per prophetas prædictum erat.

Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt; ita quod compleretur quod dicitur in Psal. XXXVII, 12: *Dereliquerunt me amici mei et proximi mei.*

Sed quare non a principio dereliquerunt? Respondet Hieronymus: Quia scriptum est Joann. VII, 30, quod *quærebant eum, et nemo misit in eum manum, quia nondum venerat hora ejus.* Unde a principio credebant quod se liberare posset, et se defenderet; sed cum viderunt quod captus esset, et quod non vellet se defendere, fugerunt et dereliquerunt eum.

7. Supra actum est de captione Christi; nunc agitur quo sit ductus; et describitur locus et societas convenientium ad locum. Dicit ergo: *At illi,* scilicet qui tenuerunt eum, *duxerunt* eum *ad Caipham.* Iste Caiphas erat pontifex anni illius secundum Hieronymum, secundum quod habetur Jo. c. XI, 49: *Cum autem esset pontifex anni illius.* Jam enim sacerdotium non secundum legis præceptum agebatur. Mandaverat Dominus quod Aaron et filii ejus essent sacerdotes jure hæreditario, ita quod mortuo uno remaneret alter sacerdos. Sed post, ambitione crescente, non potuerunt pati, sed subjecta Judæa Romanis, iste Caiphas emerat sacerdotium a Judæis, emerat a Pilato; ideo iniquus erat princeps. Et non mirum, si iniquus judex, sive princeps, iniquum facit judicium. Et hoc convenit mysterio; quia sicut passio Christi erat oblatio veri sacrificii, sic et locus congruere debebat, ut Christus, qui est sacerdos in æternum, in domo pontificis offerretur. Caiphas investigator interpretatur, et potest referri ad malitiam, qua Christum condemnavit.

Sed hic est quæstio, quia Jo. XVIII dicitur quod primo ductus est ad Annam. Et hoc intelligendum est esse verum: convenerant enim ad domum Annæ, et ibi congregati erant; et in hoc apparet malitia eorum, quia cum intenti esse deberent solemnitati, erant intenti malitiæ, ita quod bene conveniebat eis quod dicitur Isa. I, 14: *Solemnitates vestras odivit anima mea.* Unde completum est quod dictum est Psal. II, 2: *Convenerunt adversus Deum, et adversus Christum ejus.*

Petrus autem sequebatur eum a longe. Actum est de loco, hic agitur de Petro perveniente. Primo ducitur, deinde Petrus pervenit. Et tria facit: quia primo tangit modum; secundo quomodo sequens pervenerit. Quod pervenerit, hoc erat fervoris; quod a longe, hoc erat timoris; unde significabatur quod in fide Petri fundata Ecclesia secutura e-

rat Christum, tamen a longe; quia Christus passus est pro Ecclesia, non pro se; Petrus autem et Ecclesia passa est pro se. Item tangitur locus, quia *usque in atrium principis sacerdotum:* non enim ausus est intrare domum, ne videretur esse de discipulis Jesu. Quomodo autem intravit, tacet Matthæus, sed narrat Joannes XVIII, 15, quia *discipulus quidam notus erat pontifici, et introduxit Petrum.*

Sequitur societas: *Et ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem;* et hoc faciebat vel ex curiositate, vel ex pietate. Et hæc tria jam erant quædam dispositiva ad casum Petri: quod a longe sequebatur, hoc disponebat, quia significabat quod non erat firmus: qui enim firmus est, debet appropinquare. Unde dicitur Jac. IV, 8: *Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis.* In domo enim est sedes Dei et Agni, ut habetur Apocal. ult., 3. In domo enim erat perfecta caritas. Unde Petrus non appropinquavit ad caritatem Christi.

Item non pervenerat ad malitiam Judæorum, ideo tepidus erat; ideo accidit ei id quod dicitur in Apoc. III, 16: *Quia tepidus es, ejiciam te de ore meo.* Item quia famuli mali. Eccli. X, 2: *Secundum judicem populi, sic et minister ejus.* Et ideo non fuit mirum si cecidit, quia in mala societate mansit. Quare Psal. XVII, 16: *Cum sancto sanctus eris ... et cum perverso perverteris.*

Tunc sequitur examinatio Christi. Et primo per testes; secundo per propriam confessionem, ibi, *Et surgens princeps sacerdotum ait illi* etc. Circa primum tria facit. Primo designatur perversum studium principum; secundo defectum; tertio falsum testimonium. Dicit ergo: *Principes autem sacerdotum quærebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent.*

Sed est quæstio, quare non sine testimonio eum morti tradebant. Una causa est, quia hypocritæ quærunt quod videtur esse bonum, sed veritatem non quærunt: sic isti quærebant ut viderentur non a se facere, unde contra legem faciebant; Exod. XX, 16: *Non loquaris contra proximum tuum falsum testimonium.* Si non licet loqui, nec quærere. Alia ratio erat, quia non habebant auctoritatem occidendi, et ideo quærebant ut ipsum tradere possent principi.

Et non invenerunt, cum tamen multi falsi testes accessissent. Ecce defectus, in quo designatur innocentia Christi, ut posset dicere (Psalm. XXV, 1): *Ego in innocentia mea ingressus sum.* Semper enim insidiati sunt Christo, sed non invenerunt aliquid mali. Unde implevit illud quod habetur I Petr. c. II, 15: *Benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam.* Tunc sequitur falsum testimonium: *Novissime autem venerunt duo falsi testes, et dixerunt.*

Sed hic est quæstio, quare dicantur falsi testes: quia manifestum est Christum dixisse, Joann. II. Secundum Hieronymum, non solum falsus dicitur qui dicit quod nescit, sed qui dictum ad falsum refert intellectum. *Hic dixit: Possum destruere templum Dei, et post triduum reædificare illud.* Sed non intelligebat de templo materiali, sed de templo corporis sui. Item non solum est falsum testimonium quoad sensum, sed quoad vocem, quia dixerat (Jo. c. II, 19): *Solvite templum hoc;* et non dixit: *Possum solvere templum Dei;* quasi dicat: Vos Judæi solvite templum, idest Christum, et post triduum resuscitabo illud. Non dixit: Et post triduum reædificabo; quia reædificare magis ad materiale templum pertinet, sed excitare magis ad corpus: unde falsi testes erant tam ratione vocis, quam ratione significationis.

Item est quæstio. Quare non accusant eum de violatione sabbati? Respondet Chrysostomus quod quia sæpe accusaverunt eum de hoc, et semper excusaverat se, et excusationem confirmaverat miraculis; ideo cogitabant quod non valeret eis. Item judex non erat Judæus, ideo sciebant quod non reciperet hanc accusationem.

Tunc sequitur examinatio per propriam confessionem. Et primo ponitur interrogatio quantum ad testificationem; secundo quoad principale. Secunda ibi, *Et princeps sacerdotum ait illi* etc. Dicit ergo: *Surgens princeps sacerdotum ait illi: Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur?* Quod surrexit, fuit ex impatientia et furore, audiens quod Christus non convincebatur: et quod dicit, *Nihil respondes* etc., non dicit ut excusaret eum, sed ut caperet eum in sermone; Isa. XXXII, 6: *Stultus fatua loquetur, et cor ejus faciet iniquitatem.*

Jesus autem tacebat. Sed quare tace-

bat? Propter tria. Ut doceret nos cautelam: sciebat enim quod quicquid ille diceret, totum ad calumniam referrent; et in tali casu coram insidiatoribus est tacendum; Psal. XXXVIII, 2: *Posui ori custodiam, cum consisteret peccator adversum me.* Alia ratio erat, quia tunc non erat tempus docendi, sed patientiam habendi: et ita completum est quod dicitur Is. LIII, vers. 7: *Quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.* Tertia ratio est ut doceret nos constantiam, quando aliquis de aliquo accusatur injuste; Isa. LI, 7: *Opprobrium hominum ne metuatis.*

Tunc sequitur quæstio de principali: *Princeps autem sacerdotum ait illi: Adjuro te per Deum vivum, ut dicas mihi, si tu es Christus Filius Dei.* Et primo ponitur inquisitio; secundo Domini responsio. Videns princeps quod non posset capere, adjuravit eum: et hoc ut in sermone caperet. Et hoc habetur Jo. X, 24: *Usquequo animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam.* Apud enim Judæos pro magno habebatur adjurare: adjurare enim est ad juramentum cogere. Sicut enim Christiani non debent jurare nisi ex necessitate, sic nec debent uti adjuratione, sed loco adjurationis debent uti oratione. Tunc sequitur responsio: *Dixit illi Jesus: Tu dixisti.* Notate quod cum aliquid fuit contra eum, tacuit; sed statim cum adjurata fuit potestas Patris, respondit. Unde gloriam Patris semper quæsivit; Jo. VIII, vers. 50: *Ego gloriam meam non quæro.* Et circa hoc primo ponit responsionem; secundo manifestationem. Dicit ergo: *Dixit ei Jesus: Tu dixisti.* Potest exponi ut Christus non asserat, sed relinquat in dubio; supra c. VII, 6: *Nolite sanctum dare canibus.* Vel potest assertive legi: *Tu dixisti*, idest verum est; et patet, quia dicitur in Marco XIV, 62: *Ego sum.* Tunc evidentiam ostendit: *Verumtamen dico vobis: Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei.* Et vult evidenter ostendere quod ipse sit Filius Dei, secundum duas auctoritates. Una est in Psalm. CIX, 1: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis.* Et per hanc ostenderat supra XXII, quod Christus erat Filius Dei. Alia est Daniel. VII, vers. 7: *Aspiciebam in visione noctis; et ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat* etc. Ita, dico, dicit, scilicet, *Tu dixisti;* sed non nosti veritatem. Attende, quia veritas manifestabitur, quia *videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei.* Quia dixit sedentem a dextris, exponit Chrysostomus quod sessio a dextris signat dignitatem regiam; Isa. c. IX, 7: *Super solium David, et super regnum ejus sedebit.* Vel sedere a dextris est esse in plena beatitudine virtutis, vel in bonis potioribus: dextera enim nobilior pars est; ideo majorem dignitatem significat, non quia majorem habeat potestatem, sed æqualem; infra ult., v. 18: *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Item de ejus potestate dicit: *Venientem in nubibus cœli.*

Sed quid est quod dicit, *Amodo videbitis?* etc. Notandum quod id quod dicit, *In nubibus*, potest referri ad adventum ultimum, vel quotidianum. Adventus ultimus erit in nube; Act. I, 11: *Quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum;* et supra XXIV dicitur quod *veniet in nubibus.* Alio modo potest exponi de adventu quotidiano, de quo Job IX, 11: *Si venerit ad me, non videbo eum.* Et iste adventus est in nubibus, idest in Apostolis et sacris doctoribus. De istis dicitur Isa. LX, 8: *Qui sunt isti, qui ut nubes volant?* Isti dicuntur nubes, quia in altum ascendunt. Item nubes fœcundæ sunt. Primum pertinet ad altitudinem vitæ, secundum ad fœcunditatem doctrinæ. Et sunt nubes cæli, idest cælestes, quia portaverunt imaginem cælestem. Sed quid est, *Amodo videbitis?* idest statim post passionem aliquos convertit ad fidem, alios per operum evidentiam. Unde aliqui conversi sunt propter eorum fidem, quidam propter bonam operationem. Item si referatur ad ultimum adventum, dicit Origenes: " Totum tempus mundi comparatum ad æternitatem nihil est, sicut unum momentum. „ Ps. LXXXIX, 4: *Mille anni ante oculos tuos sicut dies hesterna, quæ præteriit.* Ideo dicit, *Amodo*, quia nihil est tempus usque ad judicium respectu æternitatis. Verumtamen postquam a me recederitis, non restat nisi quod manifeste me cognoscetis, quia veniam in nubibus cæli. Et tunc cognoscetis me esse Filium hominis. Similis modus loquendi habetur supra cap. XXIII, 39: *Non me videbitis amodo, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.*

Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua. Hic ponitur condemnatio. Et primo ponitur quomodo condemnatur; secundo quomodo a discipulo negatur. Et primo agit de condemnatione; secundo de delusione. Circa primum duo facit. Quia primo princeps eum condemnat; secundo exquirit sententiam. Condemnans autem ostendit culpam et facto, et verbo: facto, quia scidit vestimenta sua. Eodem furore scidit vestimenta sua, quo paulo ante surrexit de sede sua: consuetum enim erat quod qui audiebant blasphemiam scindebant vestimenta sua in signum quod non poterant audire. Verum quod hæc duo fecit, aliquid significabatur: quod surrexit de solio, ostendebat quod amitteret sacerdotium; et quod scidit vestimenta sua, significabat quod transferri debebat; ad Hebr. VII, 12: *Translato sacerdotio, necesse est quod translatio legis fiat.* Vestis Christi non fuit scissa; Jo. XIX, 24: *Non dividamus eam, sed sortiamur de illa, cujus sit.* Unde significabat abolitionem. Et hoc signatur I Reg. XV, 28: *Scidit Dominus regnum Israel a te hodie.* Sic scissum est a Judæis, et datum est membris Christi. Tunc imponit culpam, *Blasphemavit.* Quia hoc dixerat, reputabat eum blasphemum; unde Jo. X, 33: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, quia homo cum sis, Filium Dei te facis;* et tali debebatur mors. Tunc manifestat culpam: *Quid adhuc indigemus testibus?* Tunc exquirit sententiam: *Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis,* secundum judicium legis. Et hoc esset verum, si esset blasphemus; sed non erat, ideo male judicant, quia auctorem vitæ morti condemnant; I Cor. XV, 22: *Sicut enim mors per Adam in omnes homines, sic et vita per Jesum.*

Tunc expuerunt in faciem ejus etc. Post condemnationem Christi agitur de illusione. Et satis convenienter, quia Christus peccata nostra tulit, ut Is. LXII. Homo autem per peccatum in mortem est traditus, quando dictum est ei, Gen. cap. II, 17: *Quacumque hora comederitis, morte moriemini.* Item proprium honorem amisit, quia *homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus,* Ps. XLVIII, 13. Et ideo Christus redemptor mortem et opprobria primo facto sustinuit; secundo verbo, ibi, *Prophetiza nobis, Christe.* In prima conspuitur, et colaphis cæditur; in secunda in facie percutitur. Quantum ad primum dicitur: *Tunc expuerunt in faciem ejus, et colaphis eum cæciderunt;* secundum quod habetur ex verbis, istud fiebat in signum mandati Dei contempti: unde habetur Deut. XXV, si aliquis nolebat accipere uxorem fratris, quod conspuebant in faciem suam. Item propter contemptum mandati paterni: sic de Maria sorore Moysi. Unde spuebant in faciem ejus, quia blasphemum reputabant; Isa. L, 6: *Faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me.* Item *colaphis cædebant,* ad modum ebrii vel stulti; Isa. LIII, 3: *Vidimus eum novissimum virorum,* idest ita despectus videbatur ac si esset novissimus omnium virorum. *Alii autem palmas in faciem dederunt,* in irreverentiam; Thren. III, 30: *Dabit percutienti se maxillam.* Mystice, secundum Augustinum, adhuc hoc aliqui faciunt: quia spuere in faciem nihil aliud est quam contemnere præsentiam gratiæ Christi; ad Hebr. X, 29: *Quanto magis putatis majora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et Spiritui gratiæ contumeliam fecerit?* Sed proprie colaphizat, qui caput manui supponit: et tales sunt qui magis dignitatem suam inquirunt, quam Christi honorem. De talibus dicitur (Jo. III, vers. 19) quod *dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.* Illi autem qui faciem percutiunt, sunt illi qui quodammodo præsentiam ejus demoliri contendunt, ut sunt Judæi. De his Isa. XXX, vers. 21: *Cesset a facie nostra Sanctus Israel.* Tunc improperia ingerunt verbo: *Prophetiza nobis, Christe: quis est qui te percussit?* Et hoc dicebant illudendo, quia nullus eorum pro propheta eum habebat; et non erat necessarium: infamia enim eorum manifesta erat. Unde hoc noluit dicere; Job cap. XVI, vers. 11: *Et exprobrantes percusserunt maxillam meam.*

Petrus autem sedebat foris. Hic agitur de negatione Petri. Lucas autem alio ordine refert, quia primo ponit negationem Petri, quam illusionem Christi; Matthæus autem e contrario. Et non est contrarietas, quia dum illuderetur,

simul factum est; ideo non refert si ante, vel post ponatur. Et notandum quod cum ducebatur, non negat; sed quando illuditur, negat, ad significandum quod quidam magis timent opprobria quam verbera, contra illud Is. LI, vers. 7: *Nolite timere opprobria hominum et blasphemias eorum nolite metuere.* Et circa hoc primo ponitur negatio; secundo pœnitentia Petri: *Et continuo gallus cantavit; et recordatus est Petrus verbi Jesu.* Prima dividitur in tres, secundum tres negationes. Secunda ibi, *Exeunte autem illo januam* etc.; tertia ibi, *Et post pusillum accesserunt qui stabant* etc. Et primo ponitur locus, secundo occasio, tertio negatio. Dicit ergo: *Petrus autem sedebat foris,* scilicet extra locum ubi Christus patiebatur: illi enim qui a Christo se elongant, cito confunduntur; Jer. XVII, 13: *Domine, omnes qui te derelinquunt, confundentur.* E contrario in Ps. XXXIII, 6: *Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ non confundentur.* Qui enim est extra passionem Christi, de facili labitur.

Tunc ponitur excitativum ad denegandum: *Et accessit ad eum una ancilla dicens: Et tu cum Jesu Galilæo eras.* Et convenit casus Petri casui primi hominis; Eccli. XXV, 33: *A muliere initium peccati.* Sic Petrus ad vocem mulieris Christum negavit; in quo Dominus præsumptionem ejus humiliare voluit, quia non ad vocem viri, sed mulieris. *Et tu cum Jesu Nazareno eras.* Hoc solebat ei esse gloriosum, sed modo est ei terribile, et ideo negavit: *At ille negavit coram omnibus dicens: Nescio quid dicis.* Si volumus aggravare culpam Petri, possumus aggravare ex tribus. Aggravatur, quia statim ad modicum terrorem negavit; Lev. XXVI, 36: *Terrebit eos sonitus folii volantis.* Item quia non erubuit coram omnibus. Item ex mendacio, quia dixit: *Nescio quid dicis,* et, *Non novi hominem;* contra illud Eccli. cap. IV, 24: *Ne confundaris dicere verum.*

Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla et ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit. Hic ponitur secunda negatio. Et primo tangitur locus; secundo incitativum; tertio negatio. Quantum ad historiam, secundum Marcum cap. XIV, post primam negationem gallus cantavit, et tunc exivit januam, et vidit eum ancilla, et negavit. Sed videtur contrarius aliis, quia videntur alii dicere quod sedentes dixerunt; et Lucas dicit quod unus de sedentibus. Quid ergo hic dicitur quod ancilla? Notandum, secundum Augustinum, quod quando negaverat, exivit: et dum esset in exeundo, dixit ei ancilla etc.; et tunc negavit; quod audiens Petrus reversus est intus. Tunc illi qui audierant ab ancilla, petierunt idem. Et potest esse quod unus, qui cognoscebat eum, magis urgebat eum: *Et iterum cum juramento negavit, quia non novi hominem;* contra illud Eccli. cap. XXIII, vers. 9: *Jurationi ne assuescat os tuum.* Tunc sequitur tertia negatio. Et primo describitur tempus; secundo incitativum; tertio negatio. Dicit ergo: *Et post pusillum.* Lucas (XXII, 59) dicit quod *facto intervallo quasi unius horæ.* Et hoc procurabat diabolus, ut respirationem non haberet. Unde dicunt ei: *Et tu ex illis es;* et hoc probant: *Nam et loquela tua manifestum te facit.*

Sed constat quod omnes Judæi erant; quomodo ergo dicit: *Nam et loquela tua manifestum te facit?* Solvit Hieronymus quod in eadem lingua sæpe diversa locutio fit, sicut patet in Francia, et Picardia, et Burgundia, et tamen una loquela est. Sic Galilæi aliquam differentiam habebant a Jerosolymitanis. Sic et cuilibet potest dici: Nam et loquela tua manifestum te facit; quia, ut dicitur Luc. VI, 45, *ex abundantia cordis os loquitur;* quia cum homo est carnalis, cito prorumpit in verba carnalia; cum spiritualis, in verba spiritualia.

Tunc cœpit detestari et jurare etc. Aliqui sunt qui volunt excusare Petrum, quod non peccavit; unde cum dixit, *Non novi hominem,* verum est hominem, sed hominem et Deum. Et hoc non est bonum, quia imponit mendacium Christo: quia dixerat Christus: *Tu me negabis.* Ideo melius est dicere quod Petrus potius mentitus est, quam Christus. Item notandum quod non solum negavit Christum, sed negavit se esse christianum. Unde in una negatione dixit, *Non novi eum,* scilicet non sum christianus. Item notandum quod qui cito non se retrahit a malo, de malo cito in pejus vadit; Eccli. XIX, 1: *Qui spernit modica, paulatim defluit.* Unde negationi perjurium addidit, perjurio

blasphemiam. Unde Gregorius: " Peccatum quod per pœnitentiam non diluitur, mox suo pondere ad aliud trahit. „ Item notandum quod signatur triplex tentatio qua tentatur homo. Tentatur a concupiscentia carnis; Jacobi I, 14: *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua.* Item tentatur a cupiditate terrenorum; Sap. XIV, 2: *Illud enim cupiditas acquirendi excogitavit.* Item a dæmonibus, et hoc signatur per illam negationem, in qua dicitur: *Post pusillum accesserunt qui stabant.* Ad Ephes. VI, 12: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus.* De istis tribus habetur I Jo. II, 6: *Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ.* Vel aliter, secundum Augustinum, dicendum est, quod per istas tres negationes omnium hæreticorum error signatur. Quidam enim Christi divinitatem negabant, ut Photinus; quidam autem humanitatem, ut Eunomius; quidam utrumque, ut Arius, qui inæqualem Patri dicebat Filium. Item, secundum Origenem, signatur persecutio, quam habitura erat Ecclesia. Prima fuit a Judæis, in qua multi mortui sunt; secunda a gentibus, in qua multi martyres facti sunt; tertia ab hæreticis, quæ multos seduxit, et aliqui etiam mortui sunt.

Item notandum quod inveniuntur quædam scripta, quæ videntur excusare Petrum, quod non peccavit mortaliter, quia dicit Bernardus: " Sopita fuit in eo caritas, non extincta. „ Dicendum quod mortaliter peccavit, non tamen fuit ex malitia, sed timore mortis. Et hoc voluit dicere Bernardus, quod sopita fuit etc.

Et continuo gallus cantavit. Hic agitur de pœnitentia Petri. Et primo ponitur motivum, sive excitativum; secundo pœnitentia ejus, ibi, *Et egressus foras flevit amare.* Tanguntur duo, quibus fit excitatio. Primo cantus galli; unde: *Et continuo gallus cantavit.* Per gallum prædicator signatur, qui homines peccatores excitat ad pœnitentiam; unde Apostolus, I Cor. XV, 34: *Evigilate, justi, et nolite peccare;* et ad Ephes. V, 14: *Surge, qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.* Secundum est memoria Petri: *Et recordatus est Petrus verbi Jesu, quod dixerat* etc. Psal. XXI, 28: *Reminiscentur, et convertentur ad Dominum omnes fines terræ.* Et hæc duo frequenter accidunt ad vocem prædicatoris, quia qui oblitus est Deum per peccata, ad vocem prædicatoris revertitur. De illo gallo dicitur in Job XXXVIII, 36: *Quis dedit gallo intelligentiam?* Item Lucas (XXII, 61) ponit tertium, quia *Dominus respexit Petrum.* Apostolus ad Rom. cap. III, 24: *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Thren. V, 21: *Converte nos, Domine, ad te, et convertemur.* Post agitur de pœnitentia Petri: *Et egressus foras flevit amare.* Et est pœnitentia commendabilis ex tribus. Et primo, quia cito, quia statim egressus; Eccli. V, 8: *Ne tardes converti ad Dominum.* Item prudens, quia declinavit a consortio eorum, qui induxerant eum ad negandum; sic et pœnitentes debent occasionem vitare peccandi; II ad Corinth. cap. VI, 17: *Exite de medio eorum, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis, et ego recipiam vos.* Item quia efficax et vera; Jerem. VI, 26: *Luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum;* Isa. XXXVIII, 15: *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ.*

CAPUT XXVII.

1. Mane autem facto consilium inierunt omnes principes sacerdotum et seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent. Et vinctum adduxerunt eum, et tradiderunt Pontio Pilato præsidi. Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, dicens: Peccavi, tradens sanguinem justum. At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu videris. Et projectis argenteis in templo recessit, et abiens laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quem appretiaverunt a filiis Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. Jesus autem stetit ante præsidem, et interrogavit eum præses dicens: Tu es rex Judæorum? Dicit illi Jesus: Tu dicis. Et cum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus, nihil respondit.

Tunc dicit illi Pilatus: Non audis quanta adversum te dicunt testimonia? Et non respondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur præses vehementer. Per diem autem solemnem consueverat præses populo dimittere unum vinctum quem voluissent. Habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. Congregatis ergo illis, dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Jesum, qui dicitur Christus? Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus dicens: Nihil tibi et justo illi. Multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Príncipes autem sacerdotum et seniorés persuaserunt populis, ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent. Respondens autem præses ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt: Barabbam. Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus? Dicunt omnes: Crucifigatur. Ait illis præses: Quid enim mali fecit? At illi magis clamábant, dicentes: Crucifigatur. Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lavit manus coram populo dicens: Innocens ego sum a sanguine justi hujus, vos videritis. Et respondens universus populus, dixit: Sanguis ejus super nos, et super filios nostros. Tunc dimisit illis Barabbam, Jesum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur.

2. Tunc milites præsidis suscipientes Jesum in prætorium, congregaverunt ad eum universam cohortem, et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei. Et plectentes coronam de spinis posuerunt super caput ejus, et arundinem in dextera ejus, et genu flexo ante eum illudebant ei dicentes: Ave, rex Judæorum. Et expuentes in eum acceperunt arundinem, et percutiebant caput ejus. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis ejus, et duxerunt eum, ut crucifigerent Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem: hunc angariaverunt, ut tolleret crucem ejus. Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum: et cum gustasset, noluit bibere. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. Et sedentes servabant eum Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam: Hic est Jesus rex Judæorum. Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus a dextris, et unus a sinistris. Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes: Vah qui destruis templum Dei, et in triduo illud rædificas, salva temetipsum: si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum illudentes cum scribis et senioribus dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei. Confidit in Deo, liberet nunc eum, si vult. Dixit enim, Quia Filius Dei sum. Idipsum autem et latrones, qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei. A sexta autem hora tenebræ factæ sunt per universam terram usque ad horam nonam, et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna dicens: Eli, eli, lammasabacthani? Hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes et audientes dicebant: Eliam vocat iste. Et continuo currens unus ex eis, acceptam spongiam implevit aceto, et imposuit arundini, et dabat ei bibere. Cæteri vero dicebant: Sine, videamus an veniat Elias liberans eum. Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum. Et ecce velum templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum, et terra mota est, et petræ scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt, et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis. Centurio autem, et qui cum eo erant, custodientes Jesum, viso terræmotu, et his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere Filius Dei erat iste. Erant autem ibi mulieres multæ a longe, quæ secutæ erant Jesum a Galilæa ministrantes ei, inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Joseph mater, et mater filiorum Zebedæi. Cum autem sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathæa nomine Joseph, qui et ipse discipulus erat Jesu. Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu. Tunc Pilatus jussit reddi corpus: et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda, et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra, et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, et abiit. Erat autem ibi Maria Magdalene, et altera Maria, sedentes contra sepulcrum. Altera autem die, quæ est post parasceven, convenerunt principes sacerdotum et pharisæi ad Pilatum dicentes: Domine, recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam. Jube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium, ne forte veniant discipuli ejus, et furentur eum, et dicant plebi: Surrexit a mortuis, et erit novissimus error pejor priore. Ait Pilatus: Habetis custodiam, ite, custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes, munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus.

1. Supra Evangelista narravit quod passus est Christus a Judæis; hic narrat quod passus est a Gentilibus: et quatuor facit. Primo tangit quomodo traditus est gentibus; secundo quomodo examinatur; tertio quomodo condemnatur; quarto quomodo patitur. Secunda ibi, *Jesus autem stetit ante præsidem* etc., tertia ibi, *Per diem solemnem consueverat præses* etc.; quarta ibi, *Tunc milites præsidis suscipientes Jesum in prætorium* etc. Circa primum duo. Primo narrat de assignatione, qua traditus est in manibus Gentilium; secundo de morte et peccato traditoris, ibi, *Tunc*

videns Judas, qui eum tradidit, quod damnatus esset. Circa primum tria. Primo motivum assignat; secundo modum; tertio factum. Causa fuit consilium habitum de morte: et secundum hoc tria tangit, ex quibus aggravatur eorum peccatum. Primo ex sollicitudine; et hoc tangit cum dicit: *Mane autem facto consilium inierunt;* quia cum tota nocte solliciti essent in illusione, tamen mane convenerunt. Unde bene solliciti erant; Job XXIV, 14: *Mane primo consurgit homicida.* Item aggravatur ex communitate, quia *omnes principes.* Si enim unus, vel duo, excusabile esset; sed omnes convenerunt; Isa. I, 6: *A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas;* ideo dicit, *Omnes principes;* Ezech. XI, 2: *Fili hominis, hi sunt viri qui cogitant iniquitatem, et tractant consilium pessimum.* Item ex crudelitate, quia multa alia cogitare poterant, sed cogitabant *quomodo eum morti traderent;* Proverb. cap. I, 16: *Pedes eorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.* Sed quomodo? *Vinctum adduxerunt.* Hæc erat consuetudo, quod tales vincti adducerentur et signarentur morti condemnati. Et signavit quod sicut mortem nostram sua morte destruxit, sic vincula peccatorum vinculis suis destruxit. *Et tradiderunt Pontio Pilato.* Et quare? Triplex est ratio. Una litteralis erat, quia vicarius erat Imperatoris, et Judæi non habebant judicium sanguinis. Propter quod dicunt in Jo. XVIII, 31: *Nobis non licet interficere quemquam.* Item ex intentione ipsorum: ipsi enim nolebant occulte interficere, sed manifeste, ut fama divulgaretur, secundum quod habetur Sap. II, 20: *Morte turpissima condemnemus eum.* Tertia causa est, quia pro omnibus voluit mori, ideo voluit ut omnes congregarentur, tam Judæi quam Gentiles, ita quod impletum est illud Ps. II, 5: *Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum. Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quod damnatus esset* etc. Hic agitur de pœnitentia et morte Judæ. Et circa hoc duo facit. Primo narrat de proditione; secundo quid factum sit de pretio, ibi, *Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt.* Circa primum primo agitur de pœnitentia; secundo de desperatione, ibi, *Et projectis argenteis in templo, recessit.* Circa primum tria facit. Primo ponitur motivum; secundo pœnitentia; tertio effectus. Motivum: *Tunc videns quod damnatus esset, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos.* Potuit esse quod credidit Judas, quando vendidit eum, quod non occideretur, sed quod flagellaretur; ideo videns quod damnatus esset, pœnituit.

Sed est quæstio, quando traditus fuit præsidi, quomodo videre potuit quod esset damnatus. Hieronymus dicit quod hoc vidit oculo mentis, quia ex quo vidit quod a Judæis damnatus erat, et traditus Pilato, cogitavit quod Pilatus judicaret ad voluntatem eorum, scilicet Judæorum. Origenes dixit quod quidam dixerunt: Videns Judas quod esset damnatus, scilicet ipse Judas ex isto motus fuit ad pœnitentiam. Unde *pœnitentia ductus retulit triginta argenteos.* Et hæc pœnitentia non fuit vera pœnitentia; habuit tamen aliquid pœnitentiæ, quia pœnitentia debet esse media inter spem et timorem; Judas autem timorem et dolorem quidem habuit, quia de peccato præterito doluit, sed spem non habuit. Et talis est pœnitentia impiorum; Sap. V, 3: *Pœnitentiam agentes, et præ angustia spiritus gementes.*

Et quare ductus pœnitentia? Notandum quod dicit Origenes, quod aliquando accidit quod diabolus impellit hominem ad peccandum, aliquando homo; sed aliter et aliter, quia homo ut libidinem compleat, diabolus ut perdat. Et si diabolus immisit, non habuit ex creatione, et ideo pœnitere potuit. Et hoc est contra Manichæos, qui dicunt quod duplex est creatio, bona et mala, et qui sunt de creatione mala, non possunt bene agere, et e converso. Et secundum eos Judas fuit de creatione mala. Quomodo ergo potuit pœnitere? Dicit ergo quod hoc quod desperavit, non fuit nisi quia negligens fuit.

Sequitur effectus. Effectus pœnitentiæ est ut peccator studeat emendare. Peccaverat, quia vendiderat Christum, fecerat enim quod in se erat: ideo *triginta denarios retulit.* Et primo ponitur retractatio; secundo pœnitentia, ibi, *Peccavi tradens sanguinem justum. Retulit* ergo *triginta argenteos;* et in hoc retractavit, dicens, *Peccavi*, idest vere deliqui. In hoc autem quod dicit, *Tradens*

sanguinem justum, etsi bene dicit, non complete tamen, quia potest retorqueri ad hominem justum. Unde Jer. XXVI, 15: *Si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos.* Unde dicit Hieronymus quod si rectam fidem habuisset, non desperasset. Debuit enim dicere, Tradens Deum. In hoc ergo quod dixit, *Tradens sanguinem justum*, minoravit ejus potestatem, et ostendit se non habere rectam fidem.

Tunc ponitur Judæorum obstinatio: *At illi dixerunt: Quid ad nos?* Iste justum confitebatur, et tamen dicunt: *Quid ad nos?* Jer. VIII, 7: *Populus meus non cognovit judicium Domini. Tu videris*, idest non sequimur conscientiam tuam. Remigius: " Quid ad nos? Tu primo vendidisti, et post justum confiteris. Quis videris apud nos, qui ita mutas sententiam? " Mutare enim de malo in bonum, bonum est: de malo autem in malum, malum; Eccli. XXVII, vers. 12: *Justus in æternum stat, stultus autem ut luna mutatur.*

Tunc ponitur desperatio. Desperatus enim de bonis temporalibus nihil curat; et sic facit iste, quia *projectis argenteis in templo recessit* (non habuit curam de pecunia) *et abiens laqueo se suspendit.* Unde habetur Act. I, 18, quod *suspendit se et crepuit per medium.*

Et quare? Dicit Origenes quod accidit, quia diabolus præcipitat aliquem in peccatum, et licet det spatium, tamen vult præcipitare in aliud. Et hoc caveri voluit Apostolus dicens, II Corinth. II, 7: *Ne forte abundantiore tristitia absorbeatur qui ejusmodi est.* Sic Judas ad tantam absorptionem venit, quod *abiens laqueo se suspendit.* Ps. LXVIII, vers. 16: *Neque absorbeat me profundum.* Origenes narrat opinionem quorumdam dicentium quod quia Judas audierat loqui de resurrectione, ideo credebat Christo occurrere, et ideo laqueo se suspendit.

Quærit Augustinus quando hoc fuit. Quia si velimus considerare, vix inveniemus tempus ante passionem, quo istud acciderit, quia principes occupati fuerunt tota die circa mortem Christi. Item in sequenti die sabbatum fuit, et non recepissent ipso die pecuniam: ideo videtur Augustinus velle quod istud fuit post resurrectionem. Tamen potest dici quod etsi aliqui ad Pilatum accesserant, et morti vacabant Christi, tamen aliqui in templo remanserunt, et his tradidit Judas triginta denarios.

Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt etc. Ostendit quid fuerit de pecunia Judæ factum. Et primo dicitur quomodo excluditur a corbona; secundo in quid expensa fuit, dicitur. Dicit ergo: *Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam* etc. Notandum quod in corbonam ponebatur oblatio gratificationis, vel donum gratiæ. Unde quædam erant voluntaria quæ offerebantur, alia ex debito: voluntaria in corbonam mittebantur, alia vero alibi; Eccli. c. XXXIV, 23: *Dona iniquorum non probat Altissimus. Non licet* ergo *ponere in corbonam, quia pretium sanguinis est.* Et in hoc verificatur verbum Domini, supra c. XXIII, 24: *Transglutientes camelum et excolantes culicem.* Nolebant hanc pecuniam mittere in corbonam, sed de morte Filii Dei bene tractabant. Tunc narrat quid inde factum est. Et dicit primo factum; secundo quid inde sit factum. Dicit, *Consilio autem inito* etc. Quare hoc fecerunt? Dicendum quod Deus sic procuravit, ut istud factum in memoria haberetur. Unde *emerunt agrum figuli in sepulturam peregrinorum*, non eorum qui erant de patria, sed alienorum. Secundum mysterium congruit, quia per sanguinem Christi accelerabatur non solum justificatio, sed quies mortis; Apoc. XIV, 13: *Amodo jam dicit spiritus ut requiescant a laboribus suis.* Vel potest esse quod peregrini sunt qui non habent ibi mansionem propriam; Ps. CXIX, 5: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est.* Isti autem consepeliuntur Christo. Apostolus, Rom. VI, 4: *Consepulti estis Christo.* Ager iste sancta Ecclesia est. Unde supra XIII, 44: *Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro.* Iste figulus est Christus. Unde dicitur Jer. XVIII, 6: *Sicut lutum in manu figuli, sic et vos, domus Israel, in manu mea.* Tunc ponitur confirmatio facti. Et primo ex nomine: *Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem;* scilicet usque ad illud tempus, in quo scriptum est istud Evangelium. Tunc confirmat ex auctoritate: *Tunc adimpletum est quod dictum est per Jeremiam prophetam.*

Sed est quæstio, quare dicit: *Per Jeremiam prophetam dicentem*, quia verba, secundum quod ibi jacent, non sunt scripta in tota sacra Scriptura. Tamen simile habetur Zach. XI, 12: *Appenderunt mercedem meam triginta argenteis.* Est ergo quæstio quare ponitur per Jeremiam, cum dictum sit per Zachariam. Augustinus dicit quod alicubi invenitur scriptum per Prophetam, et non per Jeremiam, tamen videtur quod ille sit Jeremias, sicut habetur in littera. Hieronymus tangit solutionem quod prophetæ scripserunt aliquos libros, qui canonizati sunt apud Judæos. Unde aliqui sunt libri prophetarum, qui non sunt in canone Bibliæ, sicut Judas nominat quædam in canonica sua, et etiam Apostoli omnes istos receperunt. Unde dicit quod quidam attulit ei librum Jeremiæ, ubi ista verba scripta erant verbo ad verbum, et Evangelista scripsit secundum quod in apocrypho invenit. Augustinus solvit: Contingere aliquando quod volens exprimere nomen unius auctoris, occurrat nomen alterius; ideo potest esse quod cum vellet scribere Zachariam, scriberet Jeremiam. Sed multi erant tunc Judæi qui legem noverant; quare non correxerunt? Quia cogitaverunt quod divinitus esset dictum, quia a Spiritu sancto omnes prophetæ locuti sunt, et non habent efficaciam verba prophetæ nisi a Spiritu sancto; ideo ut insinuarent hoc mysterium, non correxerunt. Alia solutio quam innuit, est, quod licet non sint verba Jeremiæ, tamen est ibi quoddam factum simile, ut habetur Jer. XXXII, quod recepit mandatum quod emeret agrum. Vel Spiritus sanctus sic movit Matthæum ad idem factum, sicut movit Jeremiam. Sed si volumus, possumus accipere verba Hieron. in libro *de optimo genere interpretationis*, qui dicit quod Christi pedissequus non incurrit aliquam notam falsitatis: officium est enim boni interpretis non considerare verba, sed sensum. Ideo iste posuit sensum quorumdam scriptorum in Jeremia, quorumdam in Zacharia, sicut habetur in Marco quod ponit auctoritatem Isaiæ, cujus una pars est Malachiæ, alia Isaiæ. Sic et Matthæus conjunxit duas sententias, quarum una a Zacharia, altera a Jeremia ponitur, c. XXXII. Quod enim est in Zacharia (XI, vers. 12), scilicet quod *appenderunt* (idest acceperunt) *triginta argenteos*, in Jeremia non invenitur; sed quod agrum emit, quod signabat factum toti populo. *Sicut constituit mihi Dominus.* Hoc expresse habetur ex eo quod præcepit Jeremiæ, ubi supra, quod agrum emeret. Ideo secundum primam partem in Zacharia habetur, secundum secundam in Jeremia.

Jesus autem stetit ante præsidem, et interrogavit eum præses. Supra enarravit Evangelista quomodo Dominus assignatus est in manu Gentium; hic autem agit de examinatione: et circa hoc tria facit. Primo narrat quomodo ante terrenum judicem sistitur; secundo quomodo examinatur; tertio quomodo accusatur. Dicit ergo: Ita dictum est de Juda cum tradidisset præsidi Jesum. Jesus ergo stetit ante præsidem, idest tamquam reus et accusandus; Job XXXVI, vers. 17: *Causa tua quasi impii judicata est: causam judiciumque recipies.* Per hoc enim meruit ut fieret judex vivorum et mortuorum. Tunc sequitur examinatio; et primo ponitur interrogatio; secundo responsio, ibi, *Dicit illi Jesus.* Pontifices in multis accusabant eum, scilicet de subversione legis, et quia regem se dicebat. Unde Pilatus non curavit quærere de transgressione legis, sed potius de eo quod videbatur tangere læsionem majestatis, scilicet, *Tu es rex Judæorum?* quia Jo. XIX, 12 habetur: *Omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari.* Tunc sequitur responsio: *Dicit ei Jesus: Tu dicis.* Dicit Hieronymus quod Christus sic moderatur sermonem suum, quod non affirmat, nec negat, sed dicit: *Tu dicis.* Prov. XVII, 27: *Qui moderatur sermones suos prudens est.* Item nota, secundum Hilarium, quod supra XXVI, 63, interrogatus a principe Judæorum, *Si tu es Christus Filius Dei,* dixit: *Tu dixisti:* et respondit per præteritum; cum autem respondit Gentili, respondit per præsens. Et in hoc significatur quod confessio Christi a Judæa est de præterito, quia facta est per prophetas; Jerem. c. XXIII, 5: *Regnabit rex, et sapiens erit.* Sed loquens ad Gentilem dicit, *Tu dicis,* quia gentilitas confitebatur.

Consequenter agitur de accusatione. Et primo ponitur accusatio; secundo inductio ad respondendum, ibi, *Dixit autem Pilatus.* Dicit ergo: *Et cum accu-*

saretur a principibus sacerdotum, nihil respondit. Super quibus accusaretur, tacet Matthæus, sed Lucas hoc dicit c. XXIII. Hæc est consuetudo Evangelistarum, quia quod unus omittit, alter narrat. Unde ibi dicitur quod seduceret turbas etc., et quod prohibebat dari censum Cæsari, item regem se diceret. Et hoc est falsum secundum intentionem suam, quia intendebant de regno temporali; sed ipse dicit, Jo. XVIII, 36: *Regnum meum non est de hoc mundo.* Sed Christus nihil respondit. Tunc impletum est quod dictum est per Isaiam LIII, 7: *Quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum.* Et cap. XLII, 2: *Non audietur foris vox ejus. Tunc dicit ei Pilatus.* Ex tunc conabatur Pilatus eum liberare, ideo conabatur ut responderet; unde dicebat: *Non audis quanta adversum te dicunt testimonia?* Et primo ponitur incitatio, *Non audis* etc. Hoc autem dicebat, quia volebat dimittere eum: ipsi enim qui erant accusatores, erant testes, et ideo noluit respondere. Quare autem non respondit, potest esse ratio ex parte Christi, quia noluit excusare passionem suam: poterat enim eam excusare loquendo; ideo noluit loqui: *Oblatus enim est quia voluit,* Isa. LIII, 7. Item, ut daret nobis exemplum, quia cum malediceretur, non maledicebat. Item quia tot signa Judæi viderant, quod converti poterant, et ideo reputavit eos indignos; Eccli. XXXII, vers. 6: *Ubi non est auditus, non effundas sermonem.*

Et notandum quod in multis loquitur, et in multis silet, quia si semper loqueretur, excusaret se; item si semper taceret, pertinax videretur. Pilato autem quandoque respondet, quandoque non; sed Judæis numquam respondet, quia Pilatus ignorabat, ideo veritatem aliquando dicebat, sed Judæi obstinati erant.

Tunc ponitur admiratio Pilati: *Ita ut præses miraretur vehementer.* Et quare miratur? Quia audiebat eum facundissimum: et hoc est quod dicit David, Psal. XXXVII, 4: *Ego autem tamquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum,* idest ac si essem ignorans.

Et notate quod dicit, *Vehementer:* quod enim aliquis sapiens nihil respondeat, mirum est; sed quod in tali causa, ubi adjudicatur morti, non respondeat, hoc vehementer est admirandum. Item quia non videbat eum perterritum: in tali enim casu solent homines etiam perterreri.

Tunc agitur de damnatione. Et primo ponitur diversum studium volentium excusare ipsum; secundo studium volentium condemnare, ibi, *Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populis ut peterent Barabbam;* tertio condemnatio, ibi, *Tunc dimisit illis Barabbam.* Circa primum primo ponitur studium Pilati ad liberandum; secundo studium principum ad condemnandum. Circa primum primo ponit quasdam opportunitates; secundo tractat de ejus liberatione; tertio dat causam. Secunda ibi, *Congregatis ergo illis, dixit Pilatus;* tertia ibi, *Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum.* In prima ponit duas opportunitates. Dicit ergo: *Per diem autem solemnem consueverat præses populo dimittere unum vinctum.* Ista consuetudo non erat ex lege Imperatoris, sed ex voluntate ejus, ut redderet populum sibi magis devotum: quia in solemnitate debebant magis esse jucundi, nolebat quod illa die esset causa tristitiæ. Sic et Romæ in illo die quo Imperator intrabat, nullus adjudicabatur morti. Item de novo acquisiverat præfecturam, ideo volebat sibi eos esse devotos. Aliquid tamen simile legitur in veteri Testamento, scilicet quod Saul liberavit Jonatham, qui adjudicatus erat morti, I Reg. XIV. Deinde ponit opportunitatem ex quodam latrone, qui dicebatur Barabbas, qui interpretatur filius patris, scilicet diaboli; Jo. VIII, 44: *Vos ex patre diabolo estis.*

Congregatis autem illis, dicit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis? Hic facit Pilatus contra consuetudinem Judæorum, quia non solebat eos rogare, sed ipsi rogabant eum. Sed hoc faciebat, quia quærebat eum dimittere, et videtur inducere, quia videbatur ei quod deberent præeligere Christum quam Barabbam; quia iste erat reus læsæ majestatis, et multis nocuerat. Item ex eo quod Christum nominat, dicens: *An Jesum, qui dicitur Christus?* Christus enim dicitur unctus. Unde Regem appellabat eum, ideo credebat quod Christum deberent accipere; Eccli. XV, vers. 18: *Ante hominem vita et mors.* Sic

Pilatus ante eos posuit bonum et malum; et ipsi acceperunt malum, ideo eos semper sequitur malum. Deinde ponit causam: *Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum.* Ex quo sciebat? Audierat enim multa bona de eo, et videbat eum constantem; unde *sciebat quod per invidiam tradidissent eum.* Sicut enim invidia diaboli fuit inimica primo homini, sic debuit esse invidia istorum inimica Christo. Sic enim Joseph ex invidia traditus est a fratribus, Genes. c. XXXII.

Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus. Supra posuit Evangelista unam causam, quare Pilatus nitebatur dimittere eum; hic autem ponit aliam causam, scilicet admonitionem uxoris. Et primo ponitur admonitio; secundo causa admonitionis, ibi, *Multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Sedente autem eo pro tribunali.* Sicut dicit quædam Glossa, tribunal est sedes judicum. Prov. XX, 8: *Rex qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo.* Cathedra proprie doctorum; supra XXIII, 2: *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et phurisæi.* Et dicitur a tribunis, quia primo tribuni electi sunt a Romanis ad facienda judicia; et dicit *Pro tribunali:* et est iste modus loquendi græcus. Aliquando enim *pro* accipitur pro *ante;* sicut, exercitus est pro castris, idest ante castra. Aliquando pro *in;* unde *pro tribunali*, idest in tribunali. *Misit ad eum uxor ejus dicens.* Erat ista mulier gentilis, et signat Ecclesiam Gentilium, quæ suscepit Christum, ut I ad Cor. I. *Nihil tibi et justo illi*, idest non pertinet ad te judicare, immo ipse debet esse judex tuus; Act. c. X, 42: *Qui constitutus est judex vivorum et mortuorum. Multa enim passa sum hodie per visum propter eum.* Hic ponitur causa. Et est modus loquendi talis: quando enim abstrahitur quis a sensibus, aliqua secundum imaginationem apparent: et consuetum est quod visio refertur ad id quod apparet, cum sit alienatio a sensibus: hoc autem fit aliquando in vigilia, aliquando in somno. Quando in vigilia, visio dicitur; unde Num. VI, 20 dicitur: *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum.* Hic autem ponitur propheta pro utroque.

Notandum quod hujus causa quandoque corporalis intrinseca est, ut quando superabundat sanguis, fit apparitio corporum rubeorum, et sic de aliis. Aliquando ex causa extrinseca, ut ex frigore somniat aliquis quod sit in nive. Aliquando autem fit a causa spirituali, et hoc vel a Deo per bonum angelum; et de hoc Job XXXIII, 15: *Per somnium in visione nocturna aperit aures virorum.* Et hæc vera sunt, et veritatem habentia; non tamen multum debet confidere; Eccli. XXXIV, 7: *Ne dederis in illis cor tuum, multos enim errare fecerunt somnia.* Aliquando fiunt a dæmonibus, qui possunt imprimere in phantasiam, quia est virtus corporalis: unde divinationes et hujusmodi prohibentur in lege; Deut. c. XVIII, 10: *Non inveniatur in te qui somnia observet, vel auguria* etc.

De hac visione possumus dicere quod facta est a Deo per bonos angelos; vel a diabolo, quia erat ad impediendum passionem: quia in passione erat peccatum occisionis, et sic fiebat per angelos bonos; sed ex passione sequitur fructus, ideo diabolus jam percipiens eum esse Deum, et timens per passionem potestatem amittere, sicut in mente Judæ posuerat ut eum traderet, sic et modo voluit impedire, non quia vellet impedire peccatum, sed potius passionis fructum.

Tunc ponit studium Judæorum volentium occidere Christum: *Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populis ut peterent Barabbam.* In utroque enim se ostendunt abominabiles, quia principes qui alios corrigere deberent; Proverb. XVII, 15: *Qui justificat impium abominabilis est.* Similiter eo quod seniores; Daniel. XIII, 5: *Egressa est iniquitas a senioribus populi.*

Respondens autem præses ait illis. Hic ponit conatum, quo conabatur Pilatus dimittere eum. Et primo ostendit quibus verbis egerit ad liberationem; secundo quibus factis, ibi, *Videns autem Pilatus quia nihil proficeret.* Tribus modis est conatus liberare eum. Primo ex comparatione; secundo ex dignitate; tertio ex innocentia. Ex comparatione, quia comparavit eum malo actori, respondens scilicet petitioni populi, vel istis principibus qui instigabant eum: *Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt: Barabbam.* Quod et populo improperat Petrus, Act. III, 13, dicens

de Christo: *Quem vos quidem tradidistis, et negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. Vos autem sanctum et justum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis* etc. Dicit ergo Pilatus: *Quid ergo faciam de Jesu, qui dicitur Christus?* Hic allegat dignitatem, *Quid faciam de Jesu*, quasi dicat: Injuriosum erit vobis, si illum occidatis, *qui dicitur Christus.* Sed isti terreri non potuerunt: immo dicunt omnes, *Crucifigatur:* hæc enim erat mors turpissima. Ideo completur quod dicitur Sap. II, 20: *Morte turpissima condemnemus eum;* Isa. III, 8: *Lingua eorum et adinventiones eorum contra Dominum. Ait illis præses: Quid enim mali fecit?* Hic allegat innocentiam ejus, intendens eum liberare, quasi utens illo quod dicitur Jer. II, 5: *Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis?* Et Joan. VIII, 46: *Quis ex vobis arguet me de peccato? At illi magis clamabant: Crucifigatur.* Unde flecti non poterant, secundum illud Jer. VIII, 5: *Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti.* Unde pertinaces erant in malitia.

Videns autem Pilatus quod nihil proficeret. Hic intendit liberationem ejus per factum; et primo ponitur factum; secundo populi obligatio ad pœnam. Dicit: *Videns autem Pilatus quia nihil proficeret.* Per hoc dat intelligere quod multa alia dixerat, et quod nihil proficiebat. *Accepta autem aqua lavit manus suas.* Hæc erat consuetudo quod quando quis volebat se ostendere innocentem, lavabat manus, sic et iste; unde dixit: *Ego innocens sum a sanguine justi hujus* etc. Secundum hunc modum habetur in Psal. XXV, 6: *Lavabo inter innocentes manus meas.* Et vere ipse fuisset innocens, si in sua sententia permansisset, unde vocat eum justum. *Vos videritis,* idest quid vobis accidere debeat. Unde Jo. XVIII, 31 dicitur: *Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum.* Tunc sequitur obligatio ad pœnam: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros.* Et ita fiet quod sanguis Christi expetitur ab eis usque hodie; et bene convenit illis quod dictum est Gen. IV, 10: *Sanguis fratris tui Abel clamat ad me de terra.* Sed sanguis Christi efficacior est quam sanguis Abel. Apostolus ad Hebræos c. XII, 24: *Habemus sanguinem melius clamantem quam sanguis Abel;* Jerem. c. XXVI, 15 *Verumtamen si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos. Tunc dimisit Barabbam. Dimisit,* idest absolvit a sententia mortis. *Jesum vero flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur.* Et quare flagellatum? Hieronymus dicit quia consuetudo erat Romanorum quod adjudicatus morti primo flagellabatur. Et sicut dicitur Joan. XIX, ipse flagellavit; unde completur in eo quod habetur in Ps. XXXVII, vers. 18: *Ego autem in flagella paratus sum.* Quidam dicunt quod flagellavit ut moverentur ad pietatem, et sic flagellatum dimitterent.

2. Postquam habitum est de condemnatione, hic agitur de passione et morte; secundo de sepultura, ibi, *Cum sero autem factum esset* etc. Circa primum duo facit. Quia primo narrat quæ indigne pertulit; secundo quæ magnifice fecit, ibi, *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt.* Prima pars in tres. In prima agit de illusione militum; secundo de crucifixione; tertio de crucifixi derisione per Judæos facta. Secunda ibi, *Et postquam illuserunt ei;* tertia ibi, *Prætereuntes autem blasphemabant eum.* Circa primum primo describuntur illusores, secundo illusio. Dicit ergo: *Milites congregaverunt universam cohortem.* Cohors societas militum dicitur: et quilibet, qui habebat judiciariam potestatem, habebat cohortem militum ad exercendum judicium. Prætorium dicitur esse locus ubi exercebantur judicia. Unde congregati sunt ad eum et Gentiles, et Judæi, ut nulli essent immunes, quia omnes debebat redimere. Ideo competit quod habetur Rom. XI, 32: *Conclusit Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur.* Et in Ps. CXVII, 10: *Circuierunt me sicut apes. Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei.* Hic describitur illusio. Et primo quoad habitum; secundo quantum ad honorem; tertio quantum ad opprobrium. Secunda ibi, *Et genu flexo ante eum, illudebant ei;* tertia ibi, *Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem* etc.

Notandum quod licet accusassent eum de multis, tamen non propter aliud patiebatur, nisi quia regem se dicebat, sicut habetur Joan. XIX, 12: *Si eum dimittis, non es amicus Cæsaris.* Unde ex hac causa magis timuit. Ideo volentes illudere, imponunt ei signa regis. Con-

suetudo enim est quod reges purpura induantur; et isti loco hujus veste coccinea eum induerunt. Item solent habere coronam; et loco hujus fecerunt coronam spineam. Item solent habere sceptrum; et loco hujus dederunt ei baculum arundineum. Dicit ergo, *Et chlamydem coccineam circumdederunt ei*, idest rubeam.

Sed quid est quod Marcus dicit c. xv, vers. 17, quod eum purpura induerunt? Augustinus solvit quod hoc dixit propter similitudinem coloris. Vel potest dici, quod quamvis esset coccinea, tamen habebat aliquid de purpura.

Per hoc quod propriis vestibus exuitur, et alienis induitur, reprehenduntur hæretici, qui dixerunt eum non esse verum hominem. Ista chlamys potest signare carnem Christi sanguine proprio cruentatam: *Ipse enim vulneratus est propter iniquitates nostras; attritus est propter scelera nostra*, Isa. LIII, 5. Vel signat sanguinem martyrum, qui laverunt stolas suas in sanguine Agni. Vel peccatum Gentilium. *Et plectentes coronam de spinis posuerunt super caput ejus.* Unde pro corona gloriæ imposuerunt ei coronam contumeliæ; Isa. XXIII, 18: *Coronate eum corona tribulationis.* Per istas spinas signantur aculei peccatorum, quibus conscientia vulneratur: et istas Christus accepit pro nobis, quia pro peccatis nostris mortuus est. Vel potest referri ad maledictum Adæ, ubi dictum est (Gen. III, 18): *Spinas et tribulos germinabit tibi.* Unde signatum est quod solvebatur ista maledictio. Et loco sceptri *arundinem in dextera ejus.* Et signatur potestas dæmonum secundum Origenem, quam Christus de manibus eorum eripuit; IV Reg. XVIII, 21: *Non confidas in baculo arundineo.* Potest enim signari inanitas Gentilium, quam sibi tamen Christus assumpsit; Ps. II, 8: *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Et bene comparantur arundini, quia sicut arundo fertur in omnem ventum, sic gentilitas in omnem errorem. Item arundine utebatur ad scribendum. Item ad venenosa occidendum. Sic Christus fideles ad se trahit et ascribit, sed persecutores ad mortem.

Tunc agitur de illusorio honore, et istum exhibebant facto; unde dicitur, *Et genu flexo ante eum, illudebant ei.* Et licet hoc fecerint illudendo, tamen signabat quod omne genu ante eum flecti debebat; Phil. II, 10: *In nomine Jesu omne genu flectatur.* Unde illudebant verbo, dicentes ei: *Ave, rex Judæorum.* Et signantur per istos illi qui *voce confitentur se nosse Deum, factis autem negant*, ad Titum I, 16. Item varias contumelias intulerunt, quia inspuerunt in faciem ejus; Isai. L, 6: *Faciem meam non averti a conspuentibus in me.* Item *percutiebant caput ejus* tamquam stultus esset. Et qui sunt illi qui caput Christi percutiunt? Caput Christi est Deus, ut habetur I Cor. XI. Illi ergo caput Christi percutiunt, qui divinitatem Christi blasphemant. Per arundinem sacra Scriptura signatur. Tales errorem suum per sacram Scripturam confirmant.

Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem. Post illusionem agitur de crucifixione, et circa hoc duo facit. Primo determinat de loco crucifixionis; secundo de habitu, et de his, quæ in eo loco sunt acta. Et primo narrat quomodo Christus ductus est ad locum; secundo quomodo crux est dolata; tertio quomodo pervenerunt ad passionem. *Et postquam illuserunt, exuerunt*, scilicet chlamydem, quam ei induerant.

Notate quod illuditur in veste aliena sed ducitur in propria; per quod signatur, quod non erat ei proprium illudi, sed occidi: quia, ut habetur ad Phil. cap. II, 8, *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem.* Ibi enim apparuit virtus, Ps. CXVII, 16: *Dextera Domini fecit virtutem;* Isai. LIII, 7: *Quasi ovis ad occisionem ducetur.*

Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum. Hic agitur de delatione crucis. Et per hoc signatur quod noluit pati in civitate, sed extra. Et ratio assignatur ad Hebr. ult., 12, ubi dicitur: *Propter quod ut Jesus sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Competit etiam figuræ, quia, sicut habetur Levit. XVI quod hircus, qui pro peccato debuit immolari, extra castra mittebatur; sic et Christus, quia erat hostia populi. Item ad nostram ædificationem, ut det nobis intelligere, quod exire debemus ad eum extra conversationem nostram; ad Hebr. ult., 13: *Exeamus ergo ad eum extra castra improperium ejus portantes.* Item passus est extra portam, ut virtus passionis non

includeretur ad unam gentem; Joan. XI, mortuus est, ut omnes gentes congregaret in unum.

Hunc angariaverunt ut tolleret crucem. Hic videtur discordia, quia Jo. XIX, 17 habetur quod *exivit bajulans sibi crucem.* Hic est quædam solutio secundum Hieronymum, quod primo portavit, sed post incedentes obviaverunt Simoni, et angariaverunt etc. Origenes dicit quod e converso fuit, quod Simon primo portavit, et post Christus. Et ratio est mystica quare primo tulit crucem. Unde supra c. XVI, 24: *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam et sequatur me* etc. Et notandum quod iste Simon extraneus erat: et signat gentilem populum, qui crucem Domini tulit; I Corinth. I, 18: *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia: his autem qui salvi fiunt, idest nobis, virtus Dei est.* Et Simon dicitur obediens: et gentilis populus obedivit; Ps. XVII, 45: *Populus quem non cognovi, servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi.* Et veniebat de villa. Villa latine, pagos dicitur græce. Unde ille de villa venit, qui de paganismo venit. Convenit et quod dicit Cyrenæum, quod interpretatur hæreditas pretii; Ps. II, 8: *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Et quod dicit, quod coegerunt eum, signat illos, qui exterius crucem ferunt; interius autem coacte ferunt, quia non propter Deum, sed propter mundum. Ad Gal. V, 24: *Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.*

Consequenter ponitur locus: *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus.* Calvaria dicitur apud homines denudatum, sicut patet in cœmeteriis. Unde dicitur in græco κρανιος. Et dicunt aliqui, quod in illo loco sepultus fuit Adam. Hieronymus istud improbat, quia sepultus fuit in Hebron, ut habetur in Josue XIV.

Et quare ibi passus est? Notandum quod in qualibet civitate est aliquis locus, ubi solent damnati cruciari: unde ibi erat locus damnatorum.

Tunc narratur quid actum est in sua crucifixione. Et primo ponitur potatio ejus; secundo crucifixio; tertio alia, quæ facta sunt. Et circa primum primo ponitur quid sit oblatum; secundo quomodo se habuit ad oblatum. Dicit ergo: *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum.* Voluerunt quod omnes sensus ejus paterentur: visus passus est per sputa et vigilias: auditus per blasphemias et verba irrisoria: tactus, quia flagellatus; ideo voluerunt quod et gustus pateretur. Et completum est quod in Psal. LXVIII, 22 dicitur: *Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto:* et Jerem. II, 21: *Quomodo conversa es in pravum, vinea aliena?*

Sed est quæstio: quia in Marc. XV habetur quod dederunt ei vinum myrrhatum. Dicendum quod myrrha amarissima est, et vinum felle mixtum est amarum. Sed consuetudo est omne amarum nominari sub specie fellis. Unde secundum veritatem vinum erat myrrhatum, sed tamen ad similitudinem fellis dicitur. Et per hoc significabatur quod amaritudinem peccatorum nostrorum tulit.

Postea ponitur quomodo se habuit, quia, *cum gustasset, noluit bibere.*

Sed quid est quod dicit Marcus quod accepit, hic autem dicit quod gustavit? Potest dici quod non accepit, nisi ad gustandum, et hoc signat, quia gustavit mortem: quia enim cito surrexit, vix visus est mortuus, quia fuit *inter mortuos liber*, Ps. LXXXVII, 6.

Postquam autem crucifixerunt eum etc. Sed potest quæri quare magis ista morte voluit mori. Una ratio est ex parte crucifigentium, quia volebant quod per hoc infamaretur, secundum illud Sap. cap. II, 20: *Morte turpissima condemnemus eum* etc., et hæc est crucis. Item ex parte ordinationis Dei, quia Christus voluit esse noster magister, ut daret nobis exemplum patiendi mortem. Unde passus est mortem, ut per mortem liberaret nos, ut habetur ad Hebr. II. Sed multi sunt qui bene volunt pati mortem, sed mortem abjectam refugiunt; ideo Dominus dedit exemplum ne quodlibet genus mortis refugerent. Item competebat redemptioni, quia ad satisfactionem pro peccato primi hominis. Sed primus homo peccavit in ligno; ideo Dominus in ligno pati voluit; Sap. XIV, 7: *Benedictum lignum, per quod fit justitia.* Item Christus exaltandus erat per passionem, ideo exaltari voluit per passionem in cruce. Item volebat corda nostra trahere ad se; Jo. XII, 32: *Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Item ut corda nostra elevarentur.

Diviserunt sibi vestimenta sua. Hic ponuntur quæ facta sunt in contumeliam crucifixi. Et primo ponitur divisio vestimenti; secundo superpositio tituli; tertio associatio. Circa primum primo ponit factum; secundo prophetiam. Dicit ergo, *Diviserunt.* Chrysostomus dicit quod hoc factum fuit in magnum vituperium. Consuetudo enim erat quod condemnatus non denudabatur nisi vilissimus homo: ideo ut magnam contumeliam inferrent ei, denudaverunt ipsum, ut instruamur quod nos ab omni affectu actuum carnalium debemus nos denudare. Quando hoc factum sit, Matthæus transit, sed Joannes narrat c. XIX, quod quilibet miles accepit partem suam de alia veste; sed super tunica inconsutili miserunt sortem. Tunc ponitur prophetia: *Ut adimpleretur quod dictum est per prophetam.* Ly *ut* non ponitur causative, sed consecutive, quia Christo patiente accidit impleri istud quod dictum erat. *Et sedentes servabant eum* etc, ut scilicet non sepeliretur; Ps. XXI, 19: *Ipsi vero consideraverunt et inspexerunt me.*

Tunc sequitur titulus: *Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam* etc. Et attendendum quod illud quod ad ignominiam fecerunt ex ordinatione, cessit ad honorem ejus. Unde *imposuerunt causam ipsius*, idest causam pro qua patiebatur; Apoc. XIX, 16 habetur scriptum: *Rex regum et Dominus dominantium.* Quod ergo dicit, *Rex Judæorum*, hoc pertinet ad honorem, quia futurus erat Rex super omnes gentes; Ps. II, 6: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus.*

Tunc ponitur societas: *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones.* Hæc fuit societas, quia in medio duorum latronum ut malefactor; unde Isa. LIII, 12: *Et cum iniquis deputatus est.* Sed *unus a dextris, alter a sinistris.* Crucem accepit ut judex: sicut enim in judicio quidam a dextris, quidam a sinistris, sic hic. Unde per hoc signatur judex vivorum et mortuorum; ad Phil. II, 9: *Propter quod exaltavit illum Deus, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum;* Job, XXXVI 17: *Causa tua quasi impii judicata est, causam judiciumque recipies.* Item per hoc quod unus a dextris, alius a sinistris, signatur quod pro omnibus Christus passus est; sed tamen aliqui credunt, aliqui non; I ad Cor. I, 23: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam.* Vel potest dici quod quidam crucem patiuntur propter Deum, et hi a dextris; quidam autem non propter Deum, sed propter mundum, et hi a sinistris.

Tunc agitur de illusione crucifixi: *Prætereuntes autem blasphemabant eum;* et primo agitur de ea quæ a populo; secundo de ea, quæ a principibus; tertio de illa, quæ a latronibus. Circa primum primo describit blasphemos; secundo blasphemias. Primo ergo describit quia *prætereuntes*, idest præter viam euntes: de talibus dicitur Isa. XXX, 11: *Declinate a me semitam, cesset a facie nostra sanctus Israel.* Item describuntur, quia *movebant çapita:* et hoc faciebant ad delusionem. Per caput significatur ratio, per pedes affectus; unde primo moverunt affectus ad malum, post movent capita, quia infatuantur in peccatis. In tribus irrident eum. Primo in verbis; secundo de operibus quæ fecit; tertio de dignitate quam sibi appropriavit. De primo dicit: *Vah qui destruis templum Dei* etc. Vah est interjectio derisionis. Jam enim erat divulgatum, et non volebant credere; unde de his dicitur Jer. VIII, 5: *Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti.* Quasi dicerent: Si vis reædificare templum, reædifica te; sed non poterat reædificare nisi primo solveretur; ideo primo voluit quod solveretur, quia de templo corporis sui hoc dixerat. Deinde ex cpere: *Salva teipsum;* quasi dicerent: Salvasti alios, salva te. Sed non vere salvasti alios, nec poteris te salvare. Item ex dignitate, quia *si Filius Dei es, descende nunc de cruce.* Hæc conditionalis non est bona, immo potius, si Filius Dei est, debet esse obediens Patri. *Ipse* enim *factus est obediens usque ad mortem,* Phil. cap. II, 8. Item potius deberent dicere: Si Filius Dei es, ascende, et non descende; Jo. III, 13: *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo.* Utuntur eodem verbo, quo diabolus usus est tentans eum (supra IV, 6): *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Non est enim Filii Dei descendere: unde persuasione diaboli loquebantur, volentes impedire passionem ejus.

Tunc sequitur de illusione principum: *Similiter et principes sacerdotum illudentes* etc. Unde non solum populus, sed principes illudebant ei. Aliquis non facit vim si a minimis condemnatur, sed derisionem majorum tolerare non potest: naturaliter enim homo appetit honorari; honor autem fit in testimonium virtutis. Unde delusio fit propter opprobrium. Et describuntur isti ex auctoritate, quia principes. Item ex doctrina, quia scribæ. Item ex vita, quia pharisæi, qui præeminebant in vita; Jer. v, 5: *Ibo ad optimates, et loquar eis: ipsi enim cognoverunt viam Domini, et judicium Dei sui. Et ecce magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula.* Et tria dicunt. Primo improperant miracula quæ fecit; secundo regiam dignitatem; tertio quod Filium Dei se fecit. Quantum ad primum dicunt: *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere.* Volebant dicere: Si alios salvos fecit, se poterit salvare; sed se non potest: ergo nec alios salvos fecit. Sed nos e contrario debemus arguere: Alios salvos fecit, ergo se salvare potest; sed se potuit salvare resurgendo: ergo et nos poterit salvare. Ad Hebr. v, 9: *Factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ.* Unde isti non intendebant nisi salutem temporalem; Christus autem voluit ostendere quod salus æterna præponenda est; unde dicunt: *Si rex Israel est, descendat nunc de cruce.* Hic improperant regiam dignitatem, et faciunt falsam promissionem, et faciunt malam consequentiam, quia si rex Israel est, non debet descendere, quia per crucem debet ascendere; Ps. xcv, 10: *Dominus regnavit a ligno*, et in Is. ix, 6: *Factus est principatus* (idest crux) *super humerum ejus.* Item fecit quod majus est, quia surrexit de sepulcro, et tamen non crediderunt, unde mendaces erant; Jer. xxiii, 16: *Nolite audire verba prophetarum, qui prophetant vobis, et decipiunt vos:* et sequitur: *Visionem enim cordis sui loquuntur vobis.* Item improperant quod dixit se Filium Dei: *Confidit in Deo, liberet eum si vult.* Ps. xxi, vers. 9: *Speravit in Domino, eripiat eum. salvum faciat eum, quoniam vult eum.* Poterat liberare, si vellet; sed nolebat, quia volebat eum ad tempus morti exponere, ut nobis salutem procuraret, et sibi honorem. Unde impletum fuit quod dicitur in Jerem. xv, 10: *Omnes male dicunt mihi.*

Idipsum autem et latrones improperabant ei. Sed quid est quod dicitur hic quod ambo improperant ei? In Luca autem xxiii, quod unus solus? Solvit Augustinus, quod aliquando consuetudo est in Scriptura quod plurale ponitur pro singulari, ut Hebr. ii, 33: *Obturaverunt ora leonum*, idest obturavit, scilicet Daniel: et est loquendi modus, sicut dicitur: Isti rustici mihi sunt infesti, etiam si unus solus sic infestet eum. Sic Matthæus loquitur. Vel aliter, secundum Hieronymum, quod a principio ambo improperaverunt ei; sed unus videns miracula quæ faciebat, pœnituit. Et hoc, ut dicit Chrysostomus, divina dispensatione factum est. Unde significantur illi, qui post multa scelera ad Christum revertuntur.

A sexta autem hora tenebræ factæ sunt per universam terram. Supra narravit Evangelista quomodo Dominus passus est in cruce; hic quomodo operatus est magnifica. Et primo ponit quæ operatus est ante mortem; secundo quæ post mortem, ibi, *Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum.* Circa primum duo facit. Primo narrat obtenebrationem accidentem; secundo clamorem, ibi, *Et circa horam nonam clamavit Jesus.* Dicit ergo: *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt per universam terram.* Sicut narrat Origenes, Gentiles audientes Evangelistam hoc narrantem pro miraculo, deridebant eum, et dicebant hoc factum fuisse naturaliter; ideo credebant, quod ut ignorans diceret, cum sol naturaliter pateretur. Sed non fuit hæc eclypsis naturalis, sed miraculosa. Sed si vultis videre, audite quod Dionysius dicit, qui erat vigintiquinque annorum, et studebat in astris in civitate Heliopolis. Et dum viderent, admirati sunt ipse et Apollonius; et videbatur eis quod non erat naturalis, et consideraverunt quatuor miracula. Primum ex tempore, quia cum esset dies qua pascha debebat fieri, luna erat quintadecima, ubi luna est in oppositione ad solem; sed naturalis eclypsis fit ex conjunctione lunæ ad solem. Secundum miraculum fuit, quod quando sol in occidente est, luna debet esse in oriente; sed hic mutatus est cursus lunæ. Item tertium

signum est quod semper obscuratio incipit a parte occidentis, quia omnes planetæ habent duplicem motum, proprium et communem. Luna quoad proprium motum velocior est, et cum venit ad corpus solis, venit ab occidente; sed sic non fuit hic, quia ab oriente venit. Quartum miraculum fuit, quod ab eadem parte incipit obscuratio, et redit illuminatio; sed hoc tunc non fuit, quia illam partem quam primo occupavit, ultimo dimisit, quia luna ab oriente venit usque ad corpus solis, et tunc retrocessit, unde illa pars primo fuit illuminata. Et ideo ista considerans, in adventu Pauli se convertit et post convertit socium suum. Quintum miraculum, quod est majus, ut dicit, est quod quando naturalis eclypsis est, parum durat: non enim sol patitur, sed fit obscuratio per interpositionem lunæ; sed corpus lunæ non est majus quam solis, ideo moram non habet; sed istud duravit tribus horis, ideo magnum fuit miraculum.

Sed quærit Origenes: Si istud fuit ita magnum miraculum, quare aliquis astrologorum non descripsit? Respondit, et dixit quod ista obscuratio non fuit universalis, sed circa terram Judææ. Vel dicitur quod *super universam terram*, scilicet Judæam. Similis modus loquendi est, cum dicitur: Non est gens, aut regnum etc., intelligendum enim de illa gente, sic et hic. Chrysostomus vero dicit quod intelligitur *super universam terram*, idest super totum mundum, quia moriebatur pro universo mundo; ideo voluit per signum passionis omnibus innotescere. Sed Dionysius dicit, quod erat in Ægypto, et ipse vidit, et sic poterat intelligere quod durabat usque in Asiam: unde magis est ei credendum. Narrat quidam astronomus de quadam eclypsi, quæ facta fuit tempore Tiberii, sed non dicit quando, vel quantum duravit, vel quomodo; tamen potest dici quod quia tunc non erat tempus eclypsis, non perpenderunt modum. Unde aliqui dixerunt quod nubes multæ interpositæ fuerunt inter nos et solem; aliqui autem dixerunt, quod sol retraxit radios suos; unde Amos cap. VIII, 9: *Occidit eis sol in meridie.*

Sed est quæstio, quia hic dicitur quod crucifixus est hora sexta, Marcus vero dicit hora tertia, cap. XV. Dicendum quod Matthæus historiam narrat, quod crucifixus est hora sexta, et mortuus est hora nona: et hoc mysterio competit, quia sol in meridie est in medio cæli; ideo competit Filio Dei, qui est verus sol; Malach. IV, 2: *Vobis timentibus nomen Dei orietur sol justitiæ.* Item competit transgressioni primi hominis; quia Adam post meridiem peccavit, Gen. III, ideo Christus satisfacere voluit illa hora.

Quare ergo dicit Marcus quod hora tertia? Dicendum quod crucifixus fuit hora tertia lingua Judæorum, sed hora sexta manibus militum. Item tribus horis fuerunt tenebræ, et fuit figuratum per id quod scribitur Exod. X, 22, quod *Moyses tribus horis extendit manus suas in cœlum, et factæ sunt tenebræ tribus diebus in universa terra Ægypti.* Sic Christus in cruce expandit manus suas, et factæ sunt tenebræ tribus horis, ad signandum quod privati erant lumine Trinitatis.

Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna. Hic ponit clamorem Christi. Et primo ponitur clamor; secundo effectus, ibi, *Quidam autem de illic stantibus* etc. Dicit ergo: *Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna.* Secundum Origenem Christus voce magna clamat, et signat multitudinem mysteriorum. Isa. cap. VI, vers. 3: *Seraphim clamabant alter ad alterum: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum.* Unde qui vult hoc intelligere, quod tædio mortis clamavit, non intellexit mysterium; ideo non sic intelligendum est, sed quia voluit dare intelligere se æqualem Patri, lingua hebræa dixit: *Eli, Eli lamasabacthani?* Item, quia voluit signare quod prænuntiata est a prophetis, ideo dixit illud Psalm. XXI, 2: *Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti?* Unde dicit Hieronymus quod impii sunt qui aliter Psalmum illum exponere volunt quam de passione Christi.

Notate, quod quidam male intellexerunt. Unde debetis scire quod fuerunt duæ hæreses. Una quæ in Christo non posuit Verbum unitum, sed quod Verbum fuit loco animæ, et hoc posuit Arius. Alii vero, quod Verbum non fuit unitum naturaliter, sed per gratiam, sicut in aliquo justo, ut in prophetis, et sic Nestorius. Unde exponebant: *Deus, Deus*

meus, ut quid dereliquisti me? Dicunt quod hoc dicebat Verbum Dei, et vocat eum Deum, quia creatura sua est, et conqueritur, quod hoc Verbum fecit sibi uniri, et post dereliquit eum. Sed hæc est expositio impia, quia semper cum eo est; unde divinitas non dimisit carnem, nec animam: unde in Jo. VII, vers. 29: *Qui me misit, mecum est.* Quid ergo? Dicendum quod ex ipso modo loquendi manifestum est, quod de Christo debebat intelligi: dicitur enim de eo Joan. ult., 17: *Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum.* Patrem nominat, eo quod Deus est; Deum nominat, eo quod homo est: ideo cum dicit, *Deus meus, Deus meus* etc. manifestum est quod secundum quod est homo, loquitur; ideo ingeminat, ut magnitudinem affectus humani designet. Et quod dicitur, *Dereliquisti me,* dicitur per similitudinem, quia quod habemus, a Deo habemus; unde sicut cum aliquis alicui malo exponitur, dicitur derelictus: sic quando Dominus dereliquit hominem cadere in malum pœnæ, vel culpæ, dicitur derelictus; ideo Christus dicitur derelictus non quantum ad unionem, nec quantum ad gratiam, sed quantum ad passionem; Isa. LIV, 7: *Ad punctum dereliqui te.* Et dicit, *Ut quid?* non quasi ex tædio, sed potest designare compassionem ad Judæos; unde non dixit, nisi postquam tenebræ essent; unde vult dicere: Quare voluisti ut passioni traderer, et isti obtenebrarentur? Item signat admirationem, unde admirabilis est Dei caritas. Ad Rom. v, 8: *Commendat Deus caritatem suam in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est.*

Tunc sequitur effectus: *Quidam autem illic stantes* etc. Et primo ponitur effectus communis in omnibus; secundo in uno eorum, ibi, *Et continuo currens unus ex eis* etc. Dicit ergo: *Quidam autem illic stantes et audientes, dicebant: Eliam vocat iste.*

Qui fuerunt isti? Credit Hieronymus quod isti fuerunt milites, qui nescierunt linguam hebræam, et propter hoc credebant quod Eliam vocaret, quia Elias multum erat famosus, quia raptus fuit in cælum, ut habetur IV Reg. III. Vel potest dici quod illi fuerunt Judæi, et volunt per hoc ostendere quod Christus est homo, et non Deus, qui auxilium alterius petit.

Tunc ostenditur effectus in uno: et primo dicitur quid ipse fecerit; secundo quid alii. Dicit ergo: *Unus autem ex eis acceptam spongiam implevit aceto.* Quare hoc fecerit, non dicitur hic, sed in Jo. XIX, 28, quia Christus videns omnia consummata dixit, *Sitio:* ideo iste volens ei satisfacere, dedit ei potum damnatorum. Unde impletum est quod in Psal. LXVIII, 22 dicitur: *Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.* Notandum quod erat vinum myrrhatum, sed dictum est fel et acetum, quia habebat amaritudinem. Mystice per vinum myrrhatum significantur illi, qui nihil habent de fide. Vel per acetum, quod fit per corruptionem vini, signatur corruptio humanæ naturæ. Istam autem amaritudinem Christus potavit. Vel per acetum malitia Judæorum signatur. Et ponitur in spongia, quæ cavernosa est, et signat cautelas et versutias Judæorum. Sed imponunt calamo. Per calamum sacra Scriptura signatur; unde suam malitiam per Scripturam confirmare volunt. Et potest esse quod iste ex compassione movebatur; unde volebat iste facere ei auxilium, alii autem nolebant, ideo dicebant: *Sine, videamus an veniat Elias liberans eum.*

Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum. Hic agitur de his, quæ post mortem acta sunt. Et primo ponitur mors Christi; secundo quæ acta sunt; tertio effectus. Secunda ibi, *Et ecce velum templi scissum est;* tertia ibi, *Centurio autem* etc. Circa primum tangitur mors, et modus mortis. Causa mortis triplex assignatur: una causa fuit, ut ostenderet quantum nos amavit. Augustinus: " Nulla major est ratio amoris quam præveniri amando.„Rom. v, vers. 8: *Commendat Deus caritatem suam in nobis, quoniam cum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Item, ut doceret nos contemnere mortem. Per mortem destruxit omnia peccata. Item ut pœnam peccati Adæ tolleret, ut scilicet liberaret a peccato Adæ. Dictum enim fuit ei, Gen. II, 16: *Quacumque hora comederitis, moriemini:* ab hac morte nos liberavit. Item, quia diabolus, qui est actor mortis, invaserat

eum, qui non meruerat, ideo potestatem in aliis amisit; ideo animam suam morti tradidit, ut nostras liberaret. Item designatur conditio mortis: *Et clamans voce magna emisit spiritum.*

Quidam dixerunt quod divinitas mortua fuerat; sed hoc est falsum, quia vita non potest mori, sed Deus non solum est vivens, sed etiam vita. Aliqui dixerunt animam mori cum corpore: quod esse non potest, quia non posset apprehendere immortalitatem. Item notandum quod omnes moriuntur ex necessitate; Christus autem propria voluntate. Unde non dicit, Est mortuus, sed *Emisit*, quia ex voluntate; et hoc signat potestatem, sicut alibi dicitur Joan. x, 18: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam.*

Et voluit mori cum magna voce, ad signandum quod ex potestate, et non necessitate moriebatur: unde animam suam posuit cum voluit, et accepit cum voluit. Unde facilius fuit Christo ponere animam, et recipere, quam alicui dormire, et excitari. Sed quare imputatum est eis? Quia fecerunt quod in eis fuit.

Et ecce velum templi scissum est etc. In parte ista agitur de effectu. Primo agitur de his quæ circa templum facta sunt; secundo de his quæ in elementis; tertio de his quæ in hominibus. Et videndum quod Matthæus alio ordine narrat quam Lucas. Dicit Augustinus quod Matthæus narrat ordinem historiæ: et hoc patet, quia dicit: *Et ecce velum templi scissum est.* In Luca autem nihil tale habetur.

Et notandum quod in templo duplex velum erat, sicut in tabernaculo, quia erat velum intra sancta sanctorum, et erat velum aliud, quod non erat in sanctis. Et ista duo duplicem velationem signabant, quia velum interius significabat velationem mysteriorum cælestium, quæ nobis revelabuntur: tunc enim similes ei erimus, cum apparuerit gloria sua. Aliud, quod exterius erat, significabat velationem mysteriorum, quæ ad Ecclesiam pertinent. Unde istud exterius fuit scissum, alterum non, ad signandum quod mysteria manifestabantur per mortem Christi, quæ ad Ecclesiam pertinent; sed aliud non fuit divisum, quia secreta cælestia adhuc remanent velata. Unde Apostolus II Cor. III, 16: *Cum autem Israel conversus fuerit ad Deum, amovebitur velamen.* Unde per passionem omnia mysteria, quæ in lege et prophetis scripta sunt, aperta fuerunt, ut habetur Luc. ult., 27: *Incipiens a Moyse et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipso erant.* Vel significabat dispersionem populi Judæorum. Et quia gloria eorum erat in velo, quod in passione Domini scissum est, significabatur quod tota gloria dividebatur ab eis.

Et terra mota est, et petræ scissæ sunt etc. Supra positum est miraculum, quod factum est circa sacra templi; hic ponit miraculum quod factum est circa elementa. Et ista convenientia inveniuntur primo quantum ad virtutem passionis; secundo quantum ad effectum salutis; tertio quantum ad judiciariam potestatem, quam Christus patiendo meruit. Convenit quod terra mota est etc., quia non potest præsentiam tantæ majestatis sine tremore sustinere; unde in Ps. CIII, 32: *Qui respicit terram et facit eam tremere. Et petræ scissæ sunt;* per quod signatum est, quod nulla virtus potest ei resistere; III Reg. XIX, 11: *Transit Dominus subvertens montes, et conterens petras. Et monumenta aperta sunt.* Monumenta sunt claustra corporum mortuorum. Unde signatur quod vincula mortis disrumpit; Osee XIII, 41: *Ero mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne.* Item I Cor. XV, 54: *Absorpta est mors in victoria.* Item convenit quantum ad effectum. Commovetur terra dum quidquid terrenum est abjicitur. Ps. LIX, 4: *Commovisti terram, et conturbasti eam, sana contritiones ejus, quia commota est.* Item petræ scinduntur, quando duritia cordium ad compassionem movetur; Jerem. XXIII, 29: *Verba mea* (scilicet passionis) *quasi ignis, et quasi malleus conterens petras.* Item quod monumenta aperta sunt, signat quod mortui in peccatis debent resurgere; Ephes. V, 14: *Surge qui dormis, et exurge ex mortuis.* Item convenit venienti ad judicium, quia ipso veniente, terra movebitur; Aggæi II, 7: *Adhuc unum modicum est, et ego movebo cœlum et terram.* Item petræ scinduntur, quia omnis altitudo virorum deprimetur. Item monumenta aperientur, quia mortui ve-

nient ad judicium; Joan. v, 28: *Venit hora in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei.*

Consequenter tangitur miraculum in hominibus. Et primo tangit resurrectionem; secundo manifestationem. Dicit ergo: *Et multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt.*

De illis solet esse quæstio, utrum resurrexerint iterum morituri, vel non morituri. Constat aliquos resurrexisse, ut post morerentur, ut Lazarus. Sed de istis potest dici quod surrexerunt non iterum morituri, quia surrexerunt ad manifestationem resurrectionis Christi. Certum autem est quod Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur. Item si surrexissent, non esset eis beneficium exhibitum, sed potius detrimentum; ideo surrexerunt tamquam intraturi cum Christo in cælum.

Et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem. Et notandum quod licet istud dictum sit in morte Christi, tamen intelligendum est per anticipationem esse dictum, quia post resurrectionem actum est; quia Christus *primogenitus mortuorum*, Apoc. I, vers. 5. *Et venerunt in sanctam civitatem*, non quod modo esset sancta, sed quia ante fuerat; Isa. cap. I, 12: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena judicii?* Vel dicitur sancta, quia sancta ibi tractabantur. Vel, secundum Hieronymum, *in sanctam civitatem*, scilicet cælestem, quia cum Christo venerunt in gloriam, *et apparuerunt multis.* Sicut enim Christus potestatem habet se manifestandi quibus vult, sic intelligendum de corporibus glorificatis.

Centurio autem etc. Hic agitur de effectu miraculorum. Et primo in gentibus; secundo in mulieribus, ibi. *Erant autem ibi mulieres multæ.* Circa primum tria facit. Primo ponitur diligens consideratio; secundo timor; tertio vera confessio fidei provenions ex timore. Dicit ergo: *Centurio autem et qui cum eo erant custodientes Jesum, viso terræmotu et his quæ fiebant, timuerunt valde.*

In Luca dicitur quod iste territus fuit ex hoc quod Christus clamans expiravit; hic autem dicitur, quod *viso terræmotu.* Et dicit Augustinus quod non esset facile solvere, nisi diceret, *Et his quæ fiebant.* Iste autem signabat gentilem populum, qui salubri timore confessi sunt Dominum; unde Osee II, vers. 24: *Dicam non populo meo: Populus meus es tu. Et ipse dicet: Deus meus es tu. Vocabo gentem meam, non gentem meam.* Isa. XXVI, 18: *A facie tua, Domine, concepimus, et peperimus spiritum salutis.*

Deinde ponitur vera confessio, ibi, *Vere Filius Dei erat iste.* In hoc confunditur Arius, qui eum existentem in cælo non confitetur esse vere Filium Dei, quem Centurio in morte confitetur; I Joan. v, 20: *Hic est vere Filius Dei, et vita æterna.*

Sequitur devotio mulierum: *Erant autem ibi mulieres multæ* etc. Et primo describuntur quoad præterita, et quoad præsentia. In quo considerandum quod populis recedentibus, mulieres adhæserunt, ita quod impletum est quod dicitur Isa. L, 2: *Non remansit vir mecum.*

Sed considerandum, quod hic dicitur quod steterunt a longe. Joan. autem XIX, v. 25 dicit quod *stabant juxta crucem* etc. August. dicit quod potest dici quod aliæ mulieres essent quæ prope, et quæ longe; nisi diceretur utrobique, quod Maria Magdalena erat una. Ideo aliter dicendum quod sicut multum et paucum dicuntur relative, sic prope et longe: et sicut idem potest dici multum et paucum respectu diversorum, sic prope et longe. Sic considerandum quod Centurio et Gentiles juxta crucem erant; sed mulieres post eos, turbæ vero magis a longe. Unde secundum diversam comparationem erant longe et prope: longe comparando ad Centurionem et Gentiles; prope comparando ad turbas. Vel potest dici quod primo steterunt prope, sed cum emisit spiritum, steterunt longe.

Item notate quod dicit quod *secutæ erant eum a Galilæa ministrantes ei.* Ipse enim, cui angeli ministrabant, permisit ut ministraretur ei a mulieribus. In hoc dedit documentum Apostolis sequentibus, quod reciperent temporalia, ab his, quibus ministrarent spiritualia. Et hæc erat consuetudo antiquitus, quod doctores recipiebant necessaria a bonis, quos docebant. Sed Paulus, quia gentibus prædicabat, inter quos non erat hæc consuetudo, ne videretur quod pro pecunia prædicaret, recipere nolebat.

Inter quas erat Maria Magdalene, et

Maria, Jacobi etc. Ex isto verbo Elvidius assumpsit occasionem erroris, qui dixit Jesum esse natum ex semine Joseph. Ad hoc dicit Hieronymus quod duo fuerunt Jacobi: major, qui dicitur frater Joannis, et minor, qui fuit filius Alphæi, cujus mater erat mater etiam Joseph. Unde illa quæ fuit mater Jacobi majoris, non fuit mater Jacobi minoris; quia statim additur: *Et mater filiorum Zebedæi.*

Sed quid est quod dicitur: *Maria Cleophæ, et Maria Alphæi?* Solvit Hieronymus quod potuit esse quod illa Maria habuit virum, qui fuit binomius; unde vocabatur Cleophas et Alphæus. Vel potest dici quod primo Cleophæ nupsit, et mortuo illo nupsit Alphæo. Vel potest dici quod Cleophas fuit pater, et mater fuit vocata Salome, quia *Maria, dicit* (Marc. xv, 40) *et Salome:* unde Salome est nomen mulieris. Unde patet error Magistri in Glossa super secundo capitulo ad Galatas, quod fuit nomen viri. Et Magistri in Historia, quia in Græco habetur Solomei, quæ est terminatio fœminea, quæ nullo modo invenitur in masculino.

Cum sero autem factum esset etc. In parte ista primo agitur de sepultura; secundo de veneratione; tertio de custodia. Secunda ibi, *Accepto corpore, involvit illud in sindone munda;* tertia ibi, *Altera autem die* etc. Circa primum primo conditio ponitur sepelientis; secundo ejus petitio. Conditiones ponuntur quatuor; unde, *Cum sero factum esset* (quia oportebat quod removeretur, ut non in sabbato remaneret), *venit quidam homo dives ab Arimathæa.* Et describitur ex facultate, quia *dives;* Eccli. xxxi, 8: *Beatus dives, qui inventus est sine macula, et qui post aurum non abiit, nec speravit in pecuniæ thesauris.*

Sed quare dicit eum divitem? Dicendum quod hoc non dicit propter ejus laudem vel jactantiam; sed ad hoc quod potuit impetrare a Pilato quod non potuisset unus pauper.

Item describitur a patria, quia *ab Arimathæa,* quod idem est quod Ramatha, quæ fuit Samuelis. Et signat excelsum, et iste excelsus fuit. Item ex nomine, quia *Joseph,* qui accrescens signatur. Item ex religione, quia *et ipse discipulus erat Jesu,* quia ex fide non exciderat; Jo. xiii, 31: *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.* Tunc agitur de impetratione; et primo ponitur petitio; secundo impetratio: *Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu.* Et commendatur quia accessit. Sequitur impetratio: *Tunc Pilatus jussit reddi corpus.* Sequitur de sepultura: *Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda.* Et agitur de cultu et sepultura. De cultu fuit simplex cultus, quia simplici sindone. Et ideo, secundum Hieronymum, vituperatur cultus nimius sepulturæ. Per istam sindonem secundum mysterium tria signantur. Primo signatur caro Christi munda: fit enim de lino, quod per multam pressuram dealbatur: sic caro Christi per multam pressuram ad candorem resurrectionis pervenit; Lucæ ult., 46: *Sic oportuit Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die.* Vel signat Ecclesiam non habentem maculam neque rugam: et hoc signatur per istud linteum, quod ex diversis filis est contextum. Item signatur munda conscientia ubi Christus quiescit. *Et posuit eum in monumento suo novo.* Et quatuor dicit de isto monumento. Primo quod erat suum. Et satis conveniebat quod qui pro peccatis aliorum mortuus erat, quod in monumento aliorum sepeliretur. Item dicit, *novo,* quia si alia corpora posita fuissent, nesciretur quis surrexisset. Item dicit quod *in petra,* non in monumento ex diversis lapidibus constructo, ut omnis calumnia amoveretur.

Sed quare non sub terra? Ratio fuit ne crederetur, quod discipuli per cavernas terræ extraxissent eum. Item dicit quod *advolvit saxum magnum.* Et ideo quia magnum, non poterat a paucis revolvi, et maxime cum essent ibi custodes.

Tunc sequitur devotio mulierum. Unde mulieres, quæ ardentius amabant, secutæ sunt eum usque ad sepulchrum: unde dicitur: *Erat ibi Maria Magdalena et altera Maria:* et non nominatur Maria Zebedæi, quæ non erat ibi, quia non ita ardenter amabat.

Altera autem die etc. Hic agitur de custodia sepulcri: et tria facit. Primo ponitur petitio; secundo concessio; tertio executio. Circa primum ponitur tempus, et causa, et petitio, et periculum imminens. Tempus: *Altera autem die, quæ est post Parasceven.* Parascevos præ-

paratio dicitur. Unde Judæi, quia in sabbato nihil agebant, præparabant in præcedenti die, et ideo dicebatur Parasceves; unde quamvis aliquid solemnitatis haberent, tamen majoris observationis erat sabbatum, unde nihil in sabbato præparabant ex præcepto, Exod. XVI, ubi præcepit Dominus quod die veneris colligerent de manna ad duos dies. *Tunc convenerunt principes sacerdotum*, unde multum intenti erant ipsum persequi, quia non sufficit persequi usque ad mortem, sed etiam post mortem; unde voluerunt impedire resurrectionem. Sed quare convenerunt? Sequitur causa: *Domine, recordati sumus quod seductor ille.* Seductorem vocant illum; unde Jo. cap. VII, 12 dicitur, quod *quidam ex eis dicebant, quia bonus est: alii autem non, sed seducit turbas. Post tres dies resurgam.* Istud habebant ex hoc, quod dixerat supra cap. XII, 40, quod *sicut Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus.* Et ponitur pars pro toto, sicut supra expositum est. Item ponitur petitio: *Jube ergo custodiri sepulchrum.* Ipsum studium Judæorum prodest nobis ad certitudinem; unde quanto magis nocere intendebant, tanto magis proficiebant ad salutem credentium; Job V, 13: *Apprehendit sapientes in astutia eorum*, quia quod intendunt, Dominus in aliud convertit. Deinde ponitur intentio petitionis: *Ne forte discipuli ejus veniant, et furentur eum, et dicant plebi: Resurrexit a mortuis:* et in hoc prophetaverunt, ideo magis peccaverunt, quia mirabilia viderunt, et tamen non crediderunt posse resurgere.

Sequitur concessio: *Ait illis Pilatus: Habetis custodiam;* idest habeatis custodiam, quasi dicens: In vobis est, ut custodiatis eum.

Sequitur executio: *Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum signantes lapidem cum custodibus.* Unde non sufficit quod custodes ponerent, sed etiam sigillaverunt. Nec suffecit eis quod milites hoc facerent, sed etiam ipsimet sigillaverunt; Ps. XXI, 17: *Consilium malignantium obsedit me.*

CAPUT XXVIII.

Vespere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene, et altera Maria videre sepulcrum. Et ecce terræmotus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de cælo, et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum. Erat autem aspectus ejus sicut fulgur, et vestimentum ejus sicut nix. Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, et facti sunt velut mortui. Respondens autem angelus dixit mulieribus: Nolite timere vos. Scio enim quod Iesum, qui crucifixus est, quæritis. Non est hic: surrexit enim sicut dixit. Venite, et videte locum ubi positus erat Dominus. Et cito euntes dicite discipulis ejus, quia surrexit, et ecce præcedet vos in Galilæam. Ibi eum videbitis, ecce prædixi vobis. Et exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno, currentes nuntiare discipulis ejus. Et ecce Jesus occurrit illis dicens: Avete. Illæ autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum. Tunc ait illis Jesus: Nolite timere. Ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me videbunt. Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. Et congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus dicentes: Dicite, quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum, nobis dormientibus: et si hoc auditum fuerit a præside, nos suadebimus ei, et securos vos faciemus. At illi, accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et divulgatum est verbum istud apud Judæos usque in hodiernum diem. Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam in montem, ubi constituerat illis Jesus. Et videntes eum adoraverunt: quidam autem dubitaverunt. Et accedens Jesus, locutus est eis dicens: Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.

Postquam complevit sacramenta dominicæ passionis, agit Evangelista de triumpho dominicæ resurrectionis: et dividitur. Quia primo ostenditur, quomodo discipuli cognoverunt Christi resurrectionem per auditum; secundo, quomodo per visum, ut per auditum et visum fiat testificatio certa. Circa primum primo ponitur quomodo per auditum a mulieribus; secundo quomodo a custodibus. Secunda ibi, *Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem.* Circa primum duo fa-

cit. Primo dicit, quomodo mulieres cognoverunt per angelum; secundo per Christi visionem, ibi, *Et exierunt cito de monumento.* Circa primum tria. Primo ponuntur personæ, quibus facta fuit revelatio; secundo angelus revelans; tertio revelatio. Secunda ibi, *Et ecce terræmotus factus est magnus;* tertia ibi, *Respondens autem angelus dixit.* Circa primum tria facit. Primo designat tempus; secundo personas; tertio studium. Tempus, *Vespere autem sabbati.*

Et circa hoc duplex est dubitatio. Prima de hoc quod dicit, *Vespere;* secunda de hoc quod dicit, *Lucescit.* Circa primum est dubitatio, quia videntur contrariari Matthæus et Joannes, quia Joannes dicit (xx, 1) quod adhuc tenebræ erant. Quid ergo dicit hic: *Vespere autem sabbati?*

Hic est triplex solutio. Prima Hieronymi, quod venerunt vespere et mane. Et quod hic dicit, *Vespere*, ille autem *Mane*, non est dissonantia, sed sedulitas sanctarum mulierum. Beda solvit sic, quod inceperunt venire in vespere, sed pervenerunt in mane. Sed numquid erat tantum spatium? Dicit quod non; sed tunc dicitur aliquis facere, quando præparat se ad faciendum. Et hoc habetur in Lucæ xxiii, 55 quod *videntes monumentum et quemadmodum positum erat corpus ejus, revertentes paraverunt aromata.* In parasceve emerunt aromata, et in sabbato quieverunt, et in vespere paraverunt se ad eundum. Tertia solutio est Augustini, qui dicit quod modus consuetus in sacra Scriptura est quod sumitur pars pro toto; unde intelligitur vespere pro tota nocte sabbati; unde, *Vespere autem sabbati*, idest quæ est post sabbatum, unde vespere quæ est initium primæ sabbati. Simile habetur Genes. i, 5 in commemoratione operum Dei: *Et factum est vespere et mane dies unus.* Unde venerunt vespere, quia in ultima parte noctis. Et hæc est *quæ lucescit in prima sabbati.* Vespere non lucescit, quia vespere tenebrescit. Unde venerunt quando lucescit, idest in prima hora diei. Notate quod Judæi omnes ferias incipiunt a sabbato; unde prima sabbati dicitur dies Dominica. Et si quæras ab Augustino, quare Marcus utitur tali modo loquendi, dicet quod vespere paraverunt aromata, et mane venerunt; unde redit in idem quod Beda dicit. Sed secundum Hieronymum quomodo intelligendum quod dicit, *Quæ lucescit?* quia vespere tenebrescit. Sciendum quod Judæis dies incipit esse a vespere. Et ratio est, quia a luna observabant dies; luna autem incipit lucere a sero; ideo illa dies incipit a vespere, sed lucescit in prima sabbati. Similis modus loquendi Lucæ xxiii, 54: *Erat autem Parasceves, et sabbatum illucescebat.* Et iste modus loquendi mysterio competit, primo ad solemnitatem dominicæ resurrectionis, quia nox illa fuit lucida; Ps. cxxxviii, 12: *Et nox sicut dies illuminabitur.* Item competit humanæ restaurationi, quæ facta est per Christum: in primo enim homine fuit processus a die in noctem, scilicet peccati; et mutatus est status, scilicet a nocte in diem; ad Ephes. v, 8: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Item signatur, quod quicquid erat tenebrosum in lege et prophetis, totum per resurrectionem Christi lucescit. *Tenebrosa aqua in nubibus aeris*, Ps. xvii, 12. Hoc autem in resurrectione illuminatur, ut habetur Lucæ ult., 27: *Incipiens a Moyse et omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipso erant.*

Consequenter agit de personis: *Venit Maria Magdalena et altera Maria;* et intelligitur mater Jacobi; Marcus addit tertiam, Et Salome: unde Salome est nomen mulieris. Sed non fuit sine mysterio, quod duæ ejusdem nominis venerunt; unde mulieri primo voluit apparere, quia in hoc quodammodo reparatur sexus muliebris: quia sicut mulier primo in loco vitæ prius audivit mortem, sic in loco mortis per ordinationem divinam primo vidit vitam; Eccli. xxv, vers. 33: *A muliere initium peccati factum est.* Item ejusdem nominis, quia per has unitas signatur Ecclesiæ: primo enim una fuit ex gentibus, una ex Judæis, sed modo omnes sunt una Ecclesia; Cant. vi, 8: *Una est columba mea.* Item vocantur Mariæ: sicut enim de utero clauso Maria suscepit puerum, sic istæ exeuntem de tumulo clauso meruerunt videre eum; unde istæ venerunt videre sepulcrum; et in hoc signatur devotio earum, quia non poterant satiari, ideo cum non possent eum videre, volebant saltem videre sepulcrum. *Ubi est thesaurus tuus, ibi et cor tuum est*, supra vi, 21.

Et ecce terræmotus factus est magnus. Hic

agitur de angelo revelante. Et primo tangitur adventus angeli; secundo opus ejus; tertio dispositio; quarto effectus. Secunda ibi, *Et accedens revolvit lapidem;* tertia ibi, *Et sedebat super eum;* quarta ibi, *Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes.* Et circa primum primo præsignatur adventus; secundo tangitur adventus causa, ibi, *Angelus autem Domini descendit de cœlo.* Dicit ergo: *Et ecce terræmotus factus est magnus.* Hoc congruebat, et habet causam litteralem. Una ratio, secundum Chrysostomum, quia istæ de nocte venerant, et ideo esse potuit quod dormierunt; ideo ut excitarentur, factus est terræmotus ad excitandum illas. Hieronymus dicit quod aliquid tactum erat de humanitate, ideo debebat aliquid tangi de divinitate; ideo cum agitur de sepulcro quod erat humanitatis, fit terræmotus, ut signaretus quod talis mortuus non poterat teneri sub terra. *Fuit enim inter mortuos liber*, Psal. LXXXVII, 6. Mystice bis factus est terræmotus, ut per unum significetur motus cordium, quia per mortem ejus liberati sumus a peccato; per alium translatio ad gloriam; Rom. IV, 25: *Traditus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.* Et in Ps. LIX, 4: *Commovisti terram, et conturbasti eam.* Item hujus resurrectio est quædam præfiguratio resurrectionis futuræ: in futura autem erit tremor terræ; Psal. LXXV, 9: *Terra tremuit et quievit, cum exurgeret in judicio Deus.* Et quare? Subjungitur: *Angelus Domini descendit de cœlo.* Si terra non potuit angelum sustinere, multo minus poterit adventum Christi ad judicium. Et dicit, *Descendit;* licet enim angelus non circumscribatur loco, tamen definitur loco secundum suam operationem; ideo aliquis motus ei convenit. Item convenit quod per angelum denuntietur resurrectio, tum propter gloriam illius, per quem fit, ut dicit Paulus Actor. XIII, 30: *Deus suscitavit eum a mortuis.* Ejus autem ministri sunt angeli. Item ad denotandum dignitatem resurgentis. De isto dicitur supra c. IV, 11 quod *accesserunt angeli, et ministrabant ei.* Item competit, quia per resurrectionem cœlestia terrestribus conjungebantur. Consequenter ponitur opus angeli: *Et accedens revolvit lapidem* etc. Et hoc secundum litteram, ut panderet iter mulieribus, quia secundum veritatem jam surrexerat Christus: sicut enim de utero clauso exivit, ita de signato sepulchro. Unde hoc factum est ad manifestandum mulieribus: unde *revolvit,* idest iterato volvit, ad signandum gloriam resurgentis; et hæc revolutio significabat manifestationem legis, quæ scripta erat in tabulis lapideis. Consequenter ponitur dispositio. Et primo quoad situm; secundo quantum ad aspectum; tertio quoad habitum. Quantum ad situm, quia *sedebat,* non ut fessus, ad signandum quod doctor esset divinæ resurrectionis. Item sedere est quiescentium: et per hoc signatur quies quam ex resurrectione habuit in gloria; Rom. VI, 9: *Christus exurgens ex mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.* Item sedere est dominantis; Ps. CIX, 1: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis.* Et iste sedet *super lapidem,* scilicet diabolum, ad signandum, quod jam dominabatur et mortis et diaboli. *Erat autem aspectus ejus sicut fulgur.* Hic describitur ex aspectu; et in hoc patet quod apparuit in corpore assumpto. Sed quare *sicut fulgur?* quia sicut fulgur claritatem habet, sic et angeli cognitionem; Dan. X, 6: *Et oculi ejus quasi lampas.* Sed Christus est qui *omnem venientem in hunc mundum illuminat,* Jo. I, 9. Item fulgur habet terrorem, sic aspectus angeli; unde Luc. I, 9 dicitur quod territus fuit Zacharias ad vocem angeli. Item describitur ex habitu, *Vestimenta ejus sicut nix,* per quod candor justorum. Mystice autem signatur gloria resurrectionis; Apoc. III, 5: *Qui vicerit vestietur vestimentis albis.* Item claritas vitæ; Eccle. IX, 8: *Omni tempore vestimenta tua sint candida.* Item nota quod dicit quod *aspectus ejus erat sicut fulgur et vestimenta ejus sicut nix,* quia in judicio erit terribilis malis, et demulcebit bonos; Joan. XVI, 22: *Videbo vos, et gaudebit cor vestrum.*

Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes. Hic ponitur effectus apparitionis, quia in eorum cordibus extitit timor; et merito, quia ex mala conscientia servabant eum, et *semper timida est nequitia,* Sapien. XVII, 10. *Et facti sunt quasi mortui,* qui Christum in morte quantum in ipsis fuit voluerunt detinere; Isa. XXXIII, 3: *A voce angeli fugerunt populi.*

Respondens autem angelus dixit mulie-

ribus etc. Hic sequitur denuntiatio resurrectionis. Et primo mulieres confortat; secundo studium commendat; tertio gaudium indicat; quarto officium injungit denuntiandi. Dicit ergo, *Respondens autem angelus* etc. Sed ad quid respondet? intentioni mulierum. Non legitur eas aliquid fuisse locutas præ timore: semper enim ita est, quod homo semper turbatur in apparitione angeli, sive bonus, sive malus appareat angelus; quia natura humana fragilis est. Sed, sicut dicit B. Antonius, si bonus est angelus, semper dimittit consolatum, ut patet in apparitione Zachariæ et Virginis Mariæ: utrique dictum est: *Ne timeas* etc. Luc. I: sic et istas confortat. Et si dimittat desolatum hominem, constat quod non fuit bonus angelus; ideo dixit, *Nolite timere vos;* quasi dicens: Vestrum non est timere, quia amatis Christum. *Non enim accepistis spiritum servitutis in timore,* Rom. VIII, 15. Non enim confortavit custodes, quia non digni erant. Tunc commendat studium: *Scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, quæritis.*

Sed numquid angeli cognoscunt cogitationes? Videtur quod non; Jerem. c. XVII, 9: *Pravum est cor hominis et inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans corda et probans renes.* Dicendum est quod non, nisi per revelationem divinam; vel per signum, quia frequenter per gestus corporis habentur indicia voluntatis.

Jesum quæritis. Nominat eum, ut significet eumdem esse. Item crucifixum: et in hoc innuit parvam fidem earum, quia quærebant eum in loco mortis, et credebant eum morte posse teneri.

Tunc annuntiat resurrectionem: *Surrexit,* scilicet propria virtute; Ps. III, 6: *Ego dormivi, et somnum cepi, et exurrexi, quia Dominus suscepit me.* Et probat hoc per recordationem verbi Dei: *Sicut dixit;* quia supra c. XX, 19 dixerat: *Et tertia die resurget.* Verbum enim Domini non potest deficere. Item indicat ex visu: *Venite et videte locum ubi positus erat Dominus.* Unde viderunt lapidem revolutum, et non viderunt Christum, quia surrexit clauso tumulo. Tunc indicit eis officium denuntiationis: *Et cito euntes dicite discipulis ejus quia surrexit.* Et tria indicit. Primo, quia denuntient resurrectionem; secundo, quia locum; tertio quia visionem eis promittat. Et sicut prima mulier primo locuta est diabolo, sic cum bono angelo prima locuta est, ut omnia restaurarentur. Secundo innuitur locus: *Et præcedet vos in Galilæam.*

Et quare primo in Galilæam? Non enim prius visus est in Galilæa, sed in Jerusalem. Sed quare magis nominat Galilæam? Ad signandum quod ipse idem est, qui solebat conversari in Galilæa. Item ut a timore liberarentur, quia securius habitabant in Galilæa, quam in Judæa. Vel mystice dicitur Galilæa transmigratio, et potest signare transitum ad gentes. Unde videbitis in Galilæa, idest nuntiabitis nomen meum gentibus. Hoc autem non facerent, nisi præcederet eos.

Ibi eum videbitis, sicut prædixit vobis. Unde verbum Domini tantæ potestatis est, quod non poterit aliter esse.

Sed hic est quæstio litteralis, quia hic dicitur quod viderunt eum sedentem super lapidem; in alio Evangelista (Marc. XVI, 5) quod introeuntes in monumentum viderunt juvenem sedentem in dextris. Solvit Augustinus, quod bis viderunt visionem angelorum: unde possibile fuit, quod unum viderunt extra, alium intra. Vel potest dici quod sepulcrum non solum dicitur lapis excisus, sed erat ibi aliqua materies, ubi includebatur monumentum; unde quod Marcus dicit, *introeuntes in monumentum,* non est intelligendum de lapide illo, sed de spatio in quo includebatur: et hoc patet, quia dicitur hic quod *exierunt cito de monumento cum timore et gaudio* etc.

Supra nuntiata est resurrectio mulieribus; hic certificantur de ipsa per Christum: et tria facit Evangelista. Primo describuntur mulieres; secundo Christi occursus; tertio injungitur denuntiationis officium. Secunda ibi, *Et ecce Jesus occurrit illis;* tertia ibi, *Nolite timere* etc. In prima tria notabilia est considerare. Primo mulierum statum; secundo affectum; tertio propositum. Status tangitur cum dicitur: *Exierunt cito de monumento.* Quantum ad litteram monumentum non dicitur lapis excisus, sed illud spatium, quod aliquo munimine erat firmum. Secundum mysterium monumentum est locus mortuorum: et per hoc signatur status peccati; Psalm. CXXXVII, vers. 6: *Sicut vul-*

nerati dormientes in sepulcris. Unde exire de monumento est exire de peccato; II ad Corinth. cap. VI, 17: *Propter hoc exite de medio eorum* etc. Et notate quod dicit *cito*, quia de peccato est cito exeundum; Eccli. V, 8: *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem.* Item tangitur affectus duplex, scilicet timoris et gaudii. Timor de angeli visione, gaudium de resurrectione: timor ex fragilitate humana, gaudium a visione divina; Ps. XXIX, 6: *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia.* Sic peccator debet timere; Eccli. V, 5: *De propitiato peccato noli esse sine metu.* Sed gaudere debet de spe resurrectionis; Ps. II, 11: *Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore.* Tunc tangit propositum: *Currentes nuntiate discipulis* etc. Et istud pœnitentibus competit, quia currere debent et festinare ut proficiant in bonis: I ad Corinth. IX, 24: *Sic currite ut comprehendatis.* Et ad Hebr. IV, 11: *Festinemus ingredi in illam requiem.* Item tangit bonum propositum, quia voluit ut quod acceperant, aliis communicarent; I Petri IV, 10: *Unusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum administrantes.*

Et ecce Jesus occurrit illis. Hic ponitur occursus Christi. Et primo ponitur occursus; secundo salutatio; tertio mulierum reverentia. Dicit ergo: *Et ecce Jesus occurrit illis.* Et recte dicit quod occurrit, quia ex insperato occurrit, dando gratiam; Sap. VI, 14: *Præoccupat qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat;* Isa. LXIV, 5: *Occurristi lætanti, et facienti justitiam.* Item salutavit eas, dicens, *Avete.* Avete in græco gaudium signat; unde dictum est supra, quod cum gaudio ibant. Unde spirituale gaudium semper augetur in justis, et hoc per spiritualem loquelam; Ps. LXXXIV, 5: *Audiam quid loquatur in me Deus.* Et hæc erant verba consolatoria, quia sicut prima mulier audivit maledictionem, sic istæ mulieres audierunt benedictionem, et maledictioni benedictio respondet. Et tunc *illæ accesserunt et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum.* Unde accedunt, tenent pedes, adorant. Sic anima peccatoris non debet gratiam Dei recipere in vanum: et hoc signatur, quia *accesserunt;* Ps. XXXIII, 6: *Accedite ad eum, et illuminamini.* Item debent firmiter adhærere: et hoc signatur in hoc quod *tenuerunt pedes ejus.* Deut. XXXIII vers. 3: *Qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina illius.* Item tangit reverentiam in hoc quod dicit, *Et adoraverunt eum*, quia ipsum Deum recognoverunt; Ps. CXXXI, 7: *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.*

Sed potest esse quæstio, quia Jo. ult. vers. 12 dicitur ei: *Noli me tangere;* hic autem dicitur, quod *tenuerunt pedes ejus.* Ideo intelligendum, quod bis viderunt, et semel viderunt unum angelum, ut dicit August., et alia vice duos, sed etiam bis Christum. Primo vidit Maria Magdalena plorans, ut habetur Jo. XX. Sed post aliis supervenientibus occurrit eis, et tunc tenuerunt pedes ejus; sed Maria Magdalena primo non potuit tenere eum; et hoc secundum Augustinum, quia primo dubitavit, et ideo digna non fuit; sed jam certificata, digna est effecta tangere Christum, ut tactus exterior concordaret interiori.

Consequenter injungit officium denuntiandi. Et ubi hoc facit, primo excutit timorem; secundo officium injungit, ibi, *Ite, nuntiate fratribus meis.* Dicit ergo: *Tunc ait Jesus eis: Nolite timere.* Et hoc factum est convenienter, quia qui ad officium prædicationis ponuntur non debent timere; unde Dominus mittens discipulos suos dixit, *Nolite timere.* Timor autem est duplex, scilicet servilis, et initialis, et hic est bonus; Psal. CXVIII, 120: *Confige timore tuo carnes meas.* Unde dixit, *Avete*, ut augeret caritatem in eis. Sed quia *perfecta caritas foras mittit timorem*, I Joan. IV, 18, ideo dicit, *Nolite timere.* Et primo dat annuntiandi officium; secundo perfectam caritatem ad suos ostendit. Injungitur autem annuntiandi officium mulieribus, ut sicut mulier tulit verba mortis ad virum, sic e contrario congruebat mulieri, ut esset nuntia salutis. Et primo tangitur denuntiatio; secundo locus apparitionis. Dicit ergo: *Ite, nuntiate fratribus meis.*

Et quare dicit *meis?* Ad comprobandum veritatem naturæ. Quia enim exierat de sepulcro, et apparebat gloriosus, posset aliquis credere quod veram carnem non cepisset, ideo dicit: *Fratribus meis.* Item propter similitudinem gratiæ, quia frater noster fieri voluit propter justificationem nostram; ad Rom. cap. VIII, 29: *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Item fratres, idest co-

hæredes *Hæredes quidem Dei, coheredes autem Christi*, Rom. VIII, 17. Unde jam acquisita hæreditate vocat fratres.

Ut eant in Galilæam. Hæc verba videntur sonare quod primo apparuit in Galilæa. Iste non facit mentionem de aliis apparitionibus; sed Beda dicit quod decem vicibus apparuit. Quinquies ipso die resurrectionis. Primo Mariæ Magdalenæ, ut Joan. XX. Secundo his duabus de quibus tangit hic Matthæus. Tertio apparuit Petro; qualiter tamen, et quando, non dicitur, sed quod sit factum, non tacetur in Luca. Quarto duobus discipulis euntibus in Emmaus. Quinto quando omnibus discipulis apparuit, excepto Thoma. Verum post istas leguntur quinque aliæ. Prima post alias fuit quando die octava omnibus discipulis apparuit, et Thomæ. Secunda quando apparuit in piscatione, quando Petrus dixit, *Vado piscari*, Jo. ult., 3. Alia, quæ hic dicitur. Alia, quando exprobravit incredulitatem. Ultima quando in monte Oliveti, cum ascendit in cælum, Marci ult. Tamen aliæ fuerunt, sicut dicit Paulus I Cor. XV.

Sed quid est quod dicunt et angelus, et Christus, quod præcedet vos in Galilæam? Chrysostomus dicit quod hoc propter hoc dicit, quia solebant ibi conversari. Item, ut securi essent ibi, et secure eum expectarent. Tamen Augustinus secundum mysterium dicit, quod Galilæa transmigratio dicitur: unde signat transmigrationem ad gentes, vel hujus mundi in gloriam. Apostolus II Cor. V, 6: *Dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino.*

Quæ cum abiissent, ecce quidam etc. Hic agitur de denuntiatione, quæ facta est per custodes. Et primo ponit denuntiationem; secundo impedimentum, ibi, *Et congregati cum senioribus* etc. Dicit ergo: *Et cum abiissent* etc. Et quare tantum expectaverunt? Dicendum quod dictum est, quod *præ timore exterriti sunt custodes.* Et forte hoc fecit Dominus, ne molestiam mulieribus inferrent. *Ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum.* Et quare principibus? Quia habebant familiaritatem: item quia ab eis acceperant pretium. Nihilominus nuntiaverunt Pilato; unde in quadam epistola, quam misit Pilatus ad Tiberium, scriptum est, quomodo custodes nuntiaverunt Pilato etc. *Et nuntiaverunt.* Jam signabatur, quod per ora gentilium erat manifestanda Christi resurrectio.

Tunc ponitur malitia impedientium. Et primo tangitur malitia principum; secundo corruptio custodum; tertio plebis. Circa primum concurrunt quatuor ad exaggerandum malitiam istorum. Primo ponitur congregatio; unde dicit: *Et congregati cum senioribus* etc. quia non unus tantum; Daniel. XII, 5 *Egressa est iniquitas a senioribus populi.* Item exaggeratur malitia, quia hoc non fecerunt ex infirmitate, sed ex malitia, sive ex maligno consilio; et hoc est consilium impiorum, de quo Ps. I, 1: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum.* Item fraudem fecerunt, quia oblatam pecuniam expenderunt in usum mendacii; unde sciebant illud Eccle. cap. X, 19 quod *pecuniæ obediunt omnia;* sicut dicit Hieronymus, similes sunt istis qui bona ecclesiastica expendunt ad faciendam voluptatem. Item in hoc quod suaderunt mendacium. Et primo suadent; secundo impunitatem promittunt. Suadent mendacium: *Dicite, quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum.* Jerem. IX, 5: *Docuerunt linguam suam loqui mendacium.* In Ps. XXVI, vers. 12: *Mentita est iniquitas sibi.* Et vere, ut ait Hieronymus, mendacium, quia discipuli ita stupefacti erant quod non ausi fuissent accedere. Item si debuissent accedere, accessissent primo die, quando non aderant custodes. Item hoc patet, quia remanserunt linteamina, unde si tulissent eum, non dimisissent. Item constat quod cum aromatibus sepultus est, unde linteamina adhærebant ut colla; unde vix potuissent amovisse. Item lapis erat magnus; unde non potuissent sine magno adjutorio et sine strepitu multo solvisse. Item arguit sic Augustinus: Aut venerunt vobis vigilantibus, aut dormientibus. Si vigilantibus, quare non ejecistis eos? Si dormientibus, quomodo vidistis? Et sic apparet, quod mendacium fuit. Deinde impunitatem promittunt: unde possent dicere: Erimus puniti, si præses audiret; unde dicit: *Si hoc auditum fuerit a præside, nos suadebimus ei, et securos vos faciemus.* Et quomodo potuerunt illud facere? Dicendum, quod præses non multum curabat. Item sciebant quod non

puniret eos, nisi ad petitionem eorum; ideo sciebant quod etc. In hoc signatur cautela diaboli. *At illi, accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti.* Non est mirum si milites corrupti fuerunt pro pecunia, quia et unus de discipulis ejus corruptus erat. Eccli. x, 9: *Avaro nihil est scelestius. Et divulgatum est.* Et non solum usquequo fuit scriptum hoc, sed etiam usque nunc.

Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam etc. Supra auditum est quomodo notitia resurrectionis pervenit ad discipulos ex revelatione mulierum; hic quomodo ex ejus visione. Et dividitur: quia primo ponitur Christi apparitio; secundo apparentis instructio. Secunda, ibi, *Et accedens Jesus locutus est eis.* Circa primum tria facit. Primo describitur locus visionis; secundo visio; tertio officium. Dicit ergo, *Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam;* quia obedientes Christo abierunt in Galilæam. Quod dicit, *Undecim*, intelligendum, quod Judas abierat: Joan. vi, 71: *Duodecim elegi vos, et unus ex vobis diabolus est.* Sed duo sunt notanda, quod Christus videtur in Galilæa, et quod in monte. Galilæa interpretatur transmigratio. Per hoc signatur quod nullus potest videre Deum, nisi ex duplici transmigratione transferatur, scilicet a vitio ad virtutem; supra v, 8: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt;* item, a mortalitate ad immortalitatem; unde dicit Apostolus, Philipp. i, 23: *Coarctor autem e duobus, desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Item visus est in monte, ad signandum quod qui vult videre Deum, oportet quod tendat ad celsitudinem justitiæ; Ps. lxxxiii, 3: *Ibunt de virtute in virtutem.* Item quod in monte, significat excellentiam illam, ad quam exaltatus est per resurrectionem: quia dum fuit in mundo, fuit in valle mortalitatis, et ascendit in montem immortalitatis per resurrectionem. Isa. cap. ii, vers. 2: *Elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes.*

Et notate, quod apparet eis *in loco ubi constituerat*, in quo signatur obedientia, quia soli obedientes veniunt ad visionem divinam; in Joan. xiv, 15: *Si diligitis me, mandata mea servate:* et sequitur (vers. 21): *Et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.* Ps. cxviii, 104: *A mandatis tuis intellexi;* idest, ab observatione mandatorum; unde in veteri lege nemo poterat ascendere in montem; nova lex supplet. Et necessarium fuit, quod eis apparuerit, quia testes debebant ad tantum opus dari. Sed ipse dedit testes non solum de auditu, sed etiam de visu; I Joan. i, 2: *Quod vidimus, et audivimus... hoc testamur.*

Sed quæstio est, quando fuit facta hæc apparitio: et secundum quod Augustinus dicit, in prima die resurrectionis non, quia in sero fuit visio, ubi Thomas non erat. Item nec infra octavam, aut in octava die, quia in Jerusalem fuerunt octo diebus. Nec possumus dicere, quod statim post octo dies: quia contradiceremus Joanni, qui dicit, quod quando manifestavit se ad mare Tiberiadis, jam tertio manifestatus est Jesus; et hæc hic non est tertia, sed post hanc tertiam facta est.

Et videntes. Notandum quod considerantium Dei magnalia duo sunt genera, quia quidam habent illa in reverentia: unde Abraham dixit, Gen. xviii, 27: *Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis;* et Job ix, 14: *Quantus sum ego ut respondeam ei, et loquar verbis meis cum eo?* Et sequitur: *Ideo me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere.* Item hæc reverentia reperitur in angelis. Apoc. vii, 11: *Omnes angeli ceciderunt in conspectu throni in facies suas, et adoraverunt Deum.* Et hoc est, quia quanto magis aliquis eum cognoscit, eo magis reveretur eum. Sed aliqui in infidelitatem vertuntur: volunt enim omnia adæquare suo intellectui; unde quæcumque non intelligunt, blasphemant. Sic fuit de discipulis, quia *et videntes eum adoraverunt.* Ps. xxxi, 7: *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus: quidam autem dubitaverunt;* ideo Dominus tradidit se palpandum, ut dicitur Luc. xxiv.

Et accedens Jesus locutus est eis. Hic ponitur instructio facta a Christo. Et tria sunt consideranda. Primo potestatem denuntiat; secundo officium injungit; tertio auxilium futurum promittit. Secunda ibi, *Euntes ergo docete omnes gentes;* tertia ibi, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus.* Dicit ergo: *Et accedens Jesus locutus est eis.* Discipuli dispartiti erant, quia quidam eum in reverentiam habebant, quidam autem dubitabant;

ideo indigebant utroque, scilicet quod manifestaret se, et quod confortaret eos. Sic accessit ad totum populum; Isa. IX, 2: *Populus (gentium) qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam.* Item nuntiavit potestatem: *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Et, sicut dicit Hieronymus, data est potestas ei qui a populo ante crucifixus est. Potentia Dei nihil aliud est quam omnipotentia; et hæc data non est Christo, quia non convenit Christo secundum humanitatem. Convenit autem ei aliquid, et secundum quod homo, et secundum quod Deus: unde in Christo secundum quod homo, est scientia, voluntas et liberum arbitrium, et similiter secundum quod Deus. Duplex ergo in Christo est voluntas, scilicet creata et increata. Potest ergo argui quod duplex est potentia, et duplex scientia etc.

Est ergo quæstio, quare sicut communicatur ei omnis scientia, quare non omnipotentia. Ratio est ista. Scientia et cognitio est secundum assimilationem cognoscentis ad cognitum, quia sufficit quod species cognitorum sint in cognoscente aliquo modo, vel ita quod per essentiam cognoscat, vel quod sint inditæ, vel ita quod accipiantur a rebus: qualitercumque sint, sufficit ad cognitionem: ideo non oportet quod essentia sit omnium, sed quod sit capax omnium. Hoc autem est esse receptionis infinitæ, sicut materia prima. Sed potentia activa sequitur actum, quia quantum est actu, tantum habet agere; ideo qui habet omnipotentiam activam, habet potentiam ad actum omnium. Hoc autem non est, nisi quia habeat potentiam infinitam, quod non convenit Christo inquantum homo, sed solum inquantum Deus.

Quid ergo dicit quod *mihi est data omnis potestas in cœlo et in terra?* Notandum, secundum Hilarium, quod datio potest intelligi sive quantum ad divinitatem, quia Pater ab æterno suam essentiam communicavit Filio; et quia sua essentia est sua potentia, ideo ab æterno dedit suam potentiam; vel potest etiam referri ad Christum, secundum humanitatem. Sed intelligendum quod humanitas Christi aliquid accepit gratia unionis, et hæc sunt omnia quæ sunt Deo propria; aliquid autem accepit consequens unionem, ut plenitudinem gratiæ et hujusmodi, et est quasi effectus unionis; Joan. I, 14: *Vidimus eum quasi unigenitum a Patre plenum gratiæ et veritatis.* In omnibus ergo his quæ insunt Christo gratia unionis, non oportet quod omnia dicantur secundum duplicitatem, sed in aliis quæ consequuntur. Unde dico quod potentia est data, non quia alia potentia sit data, sed data est secundum quod est unita Verbo, ut Filio Dei per naturam, sed Christo per gratiam unionis.

Sed quare magis dicit post resurrectionem, *Data est mihi omnis potestas*, quam ante resurrectionem? Dicendum quod in Scriptura dicitur aliquid fieri, quando primo innotescit: sic ergo ante resurrectionem non fuit ita manifestata omnipotentia, licet eam habuerit; sed tunc fuit maxime manifestata, quando potuit totum mundum convertere. Possumus et aliter dicere, quod potestas significat quemdam honorem præsidentiæ, sicut dicimus homines in potentatibus; et sic accipitur hic potestas. Constat autem quod Christus qui ab æterno habebat regnum mundi, ut Dei Filius, executionem accepit ex resurrectione; quasi dicat: Jam sum in possessione. De ista habetur Daniel. VII, 26: *Judicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur, et dispereat usque in finem. Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni detur populo sanctorum Altissimi, cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient.* Unde intelligitur quædam præsidentia actualis: sicut si exaltaretur Filius ad exercitium potestatis quam naturaliter habebat; Apoc. V, 12: *Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem et divinitatem.*

Euntes ergo docete omnes gentes. Hic injungit officium; et triplex injungit officium. Primo docendi; secundo baptizandi; tertio officium informandi quantum ad mores. Dicit ergo: *Euntes ergo docete omnes gentes.* Et hoc sic sequitur; quasi dicat: Data est mihi omnis potestas a Deo, quod non solum Judæi, sed etiam gentes convertantur ad me; ideo quia tempus est, *euntes docete omnes gentes.* Jo. XX, 21: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.* Et Luc. XXII, vers. 29: *Ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum.* Et dicit, *Euntes ergo docete:* quia hoc est pri-

mum, in quo debemus instrui, scilicet in fide, quia *sine fide impossibile est placere Deo*, ad Hebr. XI, 6. Et ex hoc inolevit in Ecclesia, quod primo catechizat baptizandos, idest instruit in fide. Et potestate accepta, mittit ad omnes gentes; et hoc est quod dicit: *Docete omnes gentes.* Isa. XLIX, 6: *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.*

Et postquam docti sunt de fide, dat officium baptizandi. *Baptizantes eos* etc. quasi diceret: Qui ad dignitatem promovetur, oportet quod primo notificetur ei dignitas, ut ei post reverentia habeatur. Ad Galat. III, 27: *Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Sed quæ est forma baptismi? *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.*

In Christo duo sunt, humanitas et divinitas. Humanitas est via, non finis; Joan. XIV, vers. 6: *Ego sum via, veritas, et vita:* veritas, tamquam finis contemplativæ: vita, tamquam finis activæ. Non volo quod in via, scilicet in humanitate, maneatis, sed ulterius transeatis ad divinitatem; ideo oportebat quod duo signarentur, humanitas et divinitas. Per baptismum humanitas; ad Rom. VI, 4: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem?* et per formam verborum, divinitas; ita quod sanctificatio est per divinitatem; et ideo dicit: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Et ratio est, quia per baptismum fit regeneratio, et in regeneratione tria requiruntur. Primo, cui fiat; secundo, per quem; tertio, quo. Cui, scilicet Deo Patri, ut dicit Apostolus Rom. VIII, 29: *Quos præscivit, hos et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui.* Et Jo. I, 12: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine ejus.* Per quem, quia per Filium; Galat. IV, 4: *Misit Deus Filium suum... ut adoptionem filiorum reciperemus,* quia per adoptionem ad naturalem filium sumus filii. Item quo, quia accepimus donum Spiritus sancti; ad Rom. VIII, 15: *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.* Ideo oportuit fieri mentionem de Patre, Filio et Spiritu sancto. Et ista in baptismo Christi fuerunt, quia fuit Filius per quem, Pater a quo, et Spiritus sanctus in columba. Et dicitur *In nomine,* idest in invocatione nominis, vel in virtute nominis, quia virtutem habet; Jerem. XIV, 9: *Tu autem in nobis es, Domine, et nomen tuum invocatum est super nos, ne derelinquas nos.* Item dicit, *In nomine,* non in nominibus, et confunduntur hæreses, quæ non ponunt distinctionem, in hoc quod dicit, *In nomine Patris, et Filii.* Sed confunditur Arius per hoc quod in singulari dicit, *In nomine.*

Notandum quod in primitiva Ecclesia baptizabatur in nomine Christi, et hoc ut redderetur nomen venerabile. Sed numquid modo sufficeret? Credo quod non, quia expressa requiritur invocatio Trinitatis. In Christo continetur implicite Trinitas; sic ergo inducit ut eos instrueret ad baptismum. Sed contra Apostolus dicit, quod non misit eum Deus baptizare, sed evangelizare, sed baptizare per alios, sicut Christus non baptizabat, sed discipuli ejus.

Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. Sed numquid sufficit ad salutem credere et baptizari? Non; immo etiam requiritur instructio morum; ideo dicit: *Docentes servare omnia quæcumque mandavi vobis.* Ps. CXVIII, 4: *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.* Et dicit, *Quæ mandavi,* non quæ consului. Unde infra X, 27: *Quæ vobis dico, omnibus dico.*

Tunc ponit tertium: *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Hic promittit auxilium; quare respondet dicentibus: Tu mandas quod doceamus omnes, non sumus sufficientes. Non timeatis, quia *ego vobiscum sum.* Et notate quod sicut mandatum ponitur transire in omnes, sic et auxilium; quia promittit Apostolis et aliis simile exequentibus: unde ipse ad Patrem orans dicit (Jo. XVII, vers. 20): *Non pro eis autem rogo tantum* (scilicet discipulis), *sed et pro his qui credituri sunt per verbum eorum in me.* Unde omnibus cõmuniter promittit; Joan. XIV, 12: *Qui credit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet et majora horum faciet.* Item per omne tempus; unde dicit: *Omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Non sic dicit, ut quasi post non sit nobiscum, nisi usque ad consummationem sæculi, sed quia tunc erimus per consummationem in gloria; Apoc. XXI, 3: *Ecce tabernaculum*

Dei cum hominibus, et habitabit cum eis. Et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Unde etiam Isa. VII dicitur quod vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod interpretatur Nobiscum Deus. *Usque ad consummationem sæculi;* quasi dicat: Generatio fidelium fortior est quam mundus. Non enim peribit mundus, donec omnia fiant, id-est Ecclesia fidelium consummetur, et compleatur numerus electorum a Deo in vitam æternam, cui est honor et potestas per infinita sæcula sæculorum. Amen.

V. Nihil obstat quominus imprimatur.

Taurini die 26 Octobris 1892.

Michael Lotteri *Prov. Gen.*

S. THOMÆ AQUINATIS

IN EVANGELIUM S. JOANNIS COMMENTARIA

S. THOMÆ AQUINATIS

IN

EVANGELIA S. MATTHÆI ET S. JOANNIS

COMMENTARIA

TOMUS SECUNDUS

EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM

Editio III Taurinensis.

TAURINI (Italia)
Ex Officina Eq. PETRI MARIETTI - Editoris
TYPOGRAPHI PONTIFICII ET S. RITUUM CONGR.

1919

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EVANGELIUM B. JOANNIS EXPOSITIO

PROLOGUS S. THOMÆ

" Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum: et plena erat omnis terra majestate ejus: et ea quæ sub ipso erant, replebant templum. „ Isa. VI, 1.

Verba proposita sunt contemplantis, et si capiantur quasi ex ore Joannis Evangelistæ prolata, satis pertinent ad declarationem hujus Evangelii. Ut enim dicit Augustinus in *lib. de Consensu Evangelist.*, « cæteri Evangelistæ informant nos in eorum Evangeliis quantum ad vitam activam; sed Joannes in suo Evangelio informat nos etiam quantum ad vitam contemplativam. » In verbis autem propositis describitur contemplatio Joannis tripliciter, secundum quod Dominum Jesum est tripliciter contemplatus. Describitur autem alta, ampla et perfecta. Alta quidem, quia *vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum;* ampla quidem, quia *plena est omnis terra majestate ejus;* perfecta, quia *ea quæ sub ipso erant replebant templum.* Circa primum sciendum quod altitudo et sublimitas contemplationis consistit maxime in contemplatione et cognitione Dei; Isa. XL, 26: *Levate in excelso oculos vestros, et videte quis fecit hæc.* Tunc ergo homo oculos contemplationis in excelso elevat, quando videt et contemplatur ipsum rerum omnium creatorem. Quia ergo Joannes transcendit quicquid creatum est, scilicet ipsos montes, ipsos cælos, ipsos angelos, et pervenit ad ipsum creatorem omnium, ut dicit Augustinus, manifestum est, quod contemplatio sua altissima fuit; et ideo dicit, *Vidi Dominum.* Et quia, sicut ipse Joannes dicit (infra XII, 41): *Hæc dixit Isaias quando vidit gloriam ejus*, scilicet Christi, *et locutus est de eo;* ideo Dominus sedens super solium excelsum et elevatum, Christus est. In hac autem contemplatione Joannis circa Verbum incarnatum quadruplex altitudo designatur. Auctoritatis; unde dicit, *Vidi Dominum;* æternitatis, cum dicit, *Sedentem;* dignitatis, seu nobilitatis naturæ; unde dicit, *Super solium excelsum;* et incomprehensibilis veritatis, cum dicit, *Et elevatum.* Isti enim quatuor modis antiqui philosophi ad Dei

cognitionem pervenerunt. Quidam enim per auctoritatem Dei in ipsius cognitionem pervenerunt; et hæc est via efficacissima. Videmus enim ea quæ sunt in rebus naturalibus, propter finem agere, et consequi utiles et certos fines; et cum intellectu careant, se ipsa dirigere non possunt, nisi ab aliquo dirigente per intellectum dirigantur et moveantur. Et hinc est quod ipse motus rerum naturalium in finem certum, indicat esse aliquid altius, quo naturales res diriguntur in finem et gubernantur. Et ideo cum totus cursus naturæ ordinate in finem procedat et dirigatur, de necessitate oportet nos ponere aliquid altius, quod dirigat ista; et sicut Dominus gubernat, hic est Deus; et hæc gubernandi auctoritas in Verbo Dei demonstratur, cum dicit, *Dominum;* unde in Psalm. LXXXVIII, vers. 10 dicitur: *Tu dominaris potestati maris; motum autem fluctuum ejus tu mitigas;* quasi dicat: Tu es Dominus et universa gubernas. Hanc cognitionem manifestat Joannes se habere de Verbo, cum dicit (infra I, 11): *In propria venit*, scilicet in mundum; quia totus mundus est suus proprius. Alii vero venerunt in cognitionem Dei ex ejus æternitate: viderunt enim quod quicquid est in rebus, est mutabile; et quanto aliquid est nobilius in gradibus rerum, tanto minus habet de mutabilitate: puta, inferiora corpora sunt secundum substantiam et secundum locum mutabilia; corpora vero cælestia, quæ nobiliora sunt, secundum substantiam immutabilia sunt; secundum autem locum tantum moventur. Secundum hoc ergo evidenter colligi potest, quod primum principium omnium rerum, et supremum, et nobilius, sit immobile et æternum. Et hanc æternitatem Verbi propheta insinuat, cum dicit, *Sedentem*, idest absque omni mutabilitate et æternitate præsidentem; Psalm. XLIV, 7: *Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi;* Hebr. ult., 8: *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula.* Hanc æternitatem Joannes ostendit dicens: *In principio erat Verbum.* Quidam autem venerunt in cognitionem Dei ex dignitate ipsius Dei, et isti fuerunt Platonici. Consideraverunt enim quod omne illud quod est secundum participationem, reducitur ad aliquid quod sit illud per suam essentiam, sicut ad primum et ad summum; sicut omnia ignita per participationem reducuntur ad ignem, qui est per essentiam suam talis. Cum ergo omnia quæ sunt, participent esse, et sint per participationem entia, necesse est esse aliquid in cacumine omnium rerum, quod sit ipsum esse per suam essentiam, idest quod sua essentia sit suum esse: et hoc est Deus, qui est sufficientissima, et dignissima, et perfectissima causa totius esse, a quo omnia quæ sunt, participant esse: et hujus dignitatis ostenditur, cum dicitur, *Super solium excelsum*, quod, secundum Dionysium, ad divinam naturam refertur; Psalm. CXII, 4: *Excelsus super omnes gentes Dominus.* Hanc dignitatem ostendit nobis Joannes, cum dicit (infra I, 1): *Et Deus erat Verbum*, quasi: Verbum erat Deus, ut ly *Verbum* ponatur ex parte suppositi, et *Deus*, ex parte appositi. Quidam autem venerunt in cognitionem Dei ex incomprehensibilitate veritatis: omnis enim veritas quam intellectus noster capere potest, finita est; quia, secundum Augustinum, « omne quod scitur, scientis comprehensione finitur, » et si finitur, est determinatum et particularizatum; et ideo necesse est primam et summam veritatem, quæ superat omnem intellectum, incomprehensibilem et infinitam esse; et hoc est Deus; unde in Psalm. VIII, 2 dicitur: *Elevata est magnificentia tua super cælos*, idest super omnem intellectum creatum, angelicum et humanum. Et hoc ideo, quia, ut dicit Apostolus (I Tim. ult., 16), *lucem habitat inaccessibilem.* Hujus autem incomprehensibilitas veritatis ostenditur nobis, cum dicit, *Et elevatum*, scilicet super omnem cognitionem intellectus creati. Et hanc incomprehensibilitatem insinuat nobis Joannes, cum dicit (infra I, 18): *Deum nemo vidit unquam.* Sic ergo contemplatio Joannis alta fuit et quantum ad auctoritatem, et quantum ad æternitatem, et quantum

ad dignitatem, et quantum ad Verbi incomprehensibilitatem, quam nobis in suo Evangelio tradidit Joannes. Fuit etiam ampla; tunc enim contemplatio ampla est, quando in causa potest aliquis considerare omnes effectus ipsius causæ; quando scilicet non solum essentiam causæ, sed etiam virtutem ejus secundum quam se ad multa diffundit, cognoscit. De qua diffusione dicitur Eccli. XXIV, 35: *Qui implet quasi Phison sapientiam, et quasi Tigris in diebus novorum;* Psalm. LXIV, 10: *Flumen Dei repletum est aquis.* Quia divina sapientia altitudinem habet quantum ad cognitionem omnium rerum; Sap. IX, 9: *Ab initio est tecum sapientia quæ novit opera tua.* Quia ergo Joannes Evangelista elevatus in contemplationem naturæ divini Verbi et essentiæ est, cum dicit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum,* statim virtutem ipsius Verbi secundum quod diffundit se ad omnia, nobis insinuat, cum dicit: *Omnia per ipsum facta sunt.* Ideo contemplatio sua ampla fuit; et ideo in auctoritate præmissa, postquam dixerat Propheta: *Vidi Dominum sedentem,* subjungit de virtute ejus: *Et plena erat omnis terra majestate ejus,* idest tota plenitudo rerum et universi est a majestate ejus, et virtute Dei, per quem omnia facta sunt, et cujus lumine omnes homines venientes in hunc mundum illuminantur; Psalm. XXIII, 1: *Domini est terra, et plenitudo ejus.* Fuit etiam contemplatio ejus perfecta: tunc enim contemplatio perfecta est, quando contemplans perducitur et elevatur ad altitudinem rei contemplatæ: si enim remaneret in infimis, quantumcumque alta ipse contemplaretur, non esset contemplatio perfecta. Ad hoc ergo quod sit perfecta, oportet quod ascendat et consequatur ipsum finem rei contemplatæ, inhærendo et assentiendo per affectum et intellectum veritati contemplatæ. Job XXXVII, 16: *Numquid nosti semitas nubium,* idest contemplationes prædicantium, *quod perfectæ sint?* inquantum firmiter per affectum et intellectum inhærent summæ veritati contemplatæ. Quia ergo Joannes non solum docuit quomodo Christus Jesus, Verbum Dei, est Deus super omnia elevatus, et quomodo omnia per ipsum facta sunt; sed etiam quod per ipsum sanctificamur, et ei per gratiam quam nobis infundit, inhæremus, dicit (infra I, 16): *De plenitudine ejus omnes accepimus gratiam pro gratia.* Ideo apparet, quod sua contemplatio perfecta fuit: et hæc perfectio ostenditur, cum subdit: *Et ea quæ sub ipso erant, replebant templum:* nam, sicut dicitur I Cor. XI, 3, *caput Christi Deus.* Quæ ergo sub Christo sunt, sacramenta sunt humanitatis, per quæ fideles replentur plenitudine gratiæ. Sic ergo *ea quæ sub ipso erant, replebant templum,* idest fideles qui sunt templum Dei sanctum, sicut dicitur I Cor. III, inquantum per ipsius sacramenta humanitatis, fideles Christi omnes de plenitudine gratiæ ipsius accipiunt. Fuit ergo Joannis contemplatio ampla, alta et perfecta. Sed notandum quod diversimode diversæ scientiæ istos tres modos contemplationis sortiuntur. Perfectionem namque contemplationis habet scientia moralis, quæ est de ultimo fine; plenitudinem autem scientia naturalis, quæ res a Deo procedentes considerat; altitudinem vero contemplationis inter scientias physicas habet metaphysica. Sed Evangelium Joannis, quod divisim scientiæ prædictæ habent, totum simul continet, et ideo est perfectissimum. Sic ergo ex præmissis colligitur materia hujus Evangelii; quia cum Evangelistæ alii tractent principaliter mysteria humanitatis Christi, Joannes specialiter et præcipue divinitatem Christi in Evangelio suo insinuat, ut supra dictum est: nec tamen prætermisit mysteria humanitatis; quod ideo factum est, quia postquam alii Evangelistæ sua Evangelia scripserunt, insurrexerunt hæreses circa divinitatem Christi, quæ erant quod Christus erat purus homo, sicut Ebion et Cerintus falso opinabantur. Et ideo Joannes Evangelista, qui veritatem divinitatis Verbi ab ipso fonte divini pectoris hauserat, ad preces fide-

lium, Evangelium istud scripsit, in quo doctrinam de Christi divinitate nobis tradidit, et omnes hæreses confutavit. Patet ergo ordo istius Evangelii ex verbis præmissis. Primo enim insinuat nobis *Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum*, in prima parte, cum dicit (infra I, 1): *In principio erat Verbum*. In secunda vero parte insinuat quomodo *omnis terra plena est majestate ejus*, cum dicit (ibid. 3): *Omnia per ipsum facta sunt*. In tertia parte manifestat quomodo *ea quæ sub ipso erant, replebant templum*, cum ipse dicit (ibid., 14): *Verbum caro factum est*. Patet etiam finis hujus Evangelii, qui est ut fideles templum Dei efficiantur, et repleantur a majestate Dei; unde et ipse Joannes infra XX, 31: *Hæc autem scripta sunt, ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei*. Patet etiam materia hujus Evangelii, quæ est cognitio divinitatis Verbi, patet ordo, patet et finis.

Sequitur conditio Auctoris, qui quidem describitur in præmissis quantum ad quatuor: quantum ad nomen, quantum ad virtutem, quantum ad figuram, et quantum ad privilegium. Quantum ad nomen, quia Joannes, qui hujus Evangelii auctor fuit; Joannes autem interpretatur, In quo est gratia, quia secreta divinitatis videre non possunt nisi qui gratiam Dei in se habent; unde I Cor. II, vers. 11 dicitur: *Quæ sunt Dei nemo cognovit, nisi Spiritus Dei*. Joannes ergo vidit Dominum sedentem, quantum ad virtutem, quia fuit virgo: talibus enim competit videre Dominum; Matth. V, 8: *Beati mundo corde*. Quantum ad figuram, quia Joannes figuratur per aquilam: et hoc, quia cum alii tres Evangelistæ circa ea quæ Christus in carne est operatus, occupati, designentur per animalia, quæ gradiuntur in terra, scilicet per hominem, vitulum et leonem; Joannes vero supra nebulam infirmitatis humanæ sicut aquila volans, lucem incommutabilis veritatis altissimis atque firmissimis oculis cordis intuetur, atque ipsam Deitatem Domini nostri Jesu Christi, qua Patri æqualis est, intendens, eam in suo Evangelio, quantum inter omnes sufficere credidit, studuit præcipue commendare; et de hoc volatu Joannis dicitur Job XXXIX, 27: *Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila?* idest Joannes; et infra (ibid.): *Oculi ejus de longe prospiciunt;* quia scilicet ipsum Verbum Dei in sinu Patris oculo mentis intuetur. Quantum ad privilegium, quia inter cæteros discipulos Domini Joannes magis fuit dilectus a Christo: *iste est enim discipulus ille quem diligebat Jesus;* sicut ipsemet non exprimens nomen suum (infra ult., 24) dixit; et ideo, quia amicis revelantur secreta, ut dicitur ibid. XV, 15: *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis;* secreta sua huic discipulo specialiter dilecto specialiter commendavit. Unde Job XXXVI, vers. 32 dicitur: *Immanibus*, idest superbis, *abscondit lucem*, Christus scilicet divinitatis suæ veritatem, *et annuntiat de ea amico suo*, scilicet Joanni, *quod possessio ejus sit* etc.; quia ipse est, qui lucem Verbi incarnati excellentius videns, ipsam nobis insinuat, dicens (infra I, 9): *Erat lux vera* etc. Patet ergo materia, ordo, finis et auctor hujus Evangelii beati Joannis, quod præmanibus habemus.

PROLOGUS S. HIERONYMI

IN EVANGELIUM JOANNIS

1. Hic est Joannes Evangelista, unus ex discipulis Domini, qui virgo a Deo electus est, quem de nuptiis, volentem nubere, vocavit Deus.

2. Cui virginitatis in hoc duplex testimonium datur in Evangelio; et quod præ cæteris dilectus a Deo dicitur: et huic matrem suam pendens in cruce commendavit Dominus, ut virginem virgo servaret.

3. Denique manifestans in Evangelio, quod erat ipse incorruptibilis Verbi opus inchoans, solus Verbum carnem factum esse, nec lumen a tenebris comprehensum fuisse, testatur, primum signum ponens quod in nuptiis fecit Dominus: ostendens quod ipse erat: ut legentibus demonstraret, quod ubi Dominus invitatus sit, deficere nuptiarum vinum debeat: et veteribus immutatis nova omnia, quæ a Christo instituuntur, appareant. Hoc autem Evangelium scripsit in Asia, posteaquam in Pathmos insula Apocalypsim scripserat: ut cui in principio Canonis incorruptibile principium prænotatur in Genesi, ei etiam incorruptibilis finis per virginem in Apocalypsi redderetur; dicente Christo: Ego sum α et ω.

4. Et hic est Joannes, qui sciens supervenisse diem recessus sui, convocatis discipulis suis in Epheso, per multa signorum experimenta promens Christum, descendens in defossum sepulturæ suæ locum, facta oratione positus est ad patres suos: tam extraneus a dolore mortis, quam a corruptione carnis invenitur alienus.

5. Tamen post omnes Evangelium scripsit: et hoc virgini debebatur. Quorum tamen vel scriptorum temporis dispositio, vel librorum ordinatio, ideo a nobis per singula non exponitur, ut sciendi desiderio collato, et quærentibus fructus laboris, et Deo magisterii doctrina servetur.

S. THOMÆ AQUINATIS IN HUNC PROLOGUM

EXPOSITIO

1. In quo duo intendit Hieronymus exprimere, scilicet auctorem Evangelii, et ostendere quod ei scribere hoc Evangelium competebat. Dividitur ergo in duas partes. Primo ergo describit Joannem quantum ad vitam; secundo quantum ad mortem, ibi, *Hic est Joannes.* Circa primum duo facit. Primo describit auctorem operis, quantum ad dona in vita sibi collata; secundo ex illis ostendit idoneitatem ad Evangelium conscribendum, ibi, *Denique manifestans in Evangelio.* Circa primum duo facit. Primo ostendit præconia auctoris; secundo probat, ibi, *Cui virginitatis in hoc duplex testimonium datur in Evangelio.* Describit enim auctorem quantum ad nomen, dicens, *Hic est Joannes*, in quo gratia; I Cor. xv, 10: *Gratia Dei sum id quod sum.* Secundo quantum ad officium, cum dicit, *Evangelista;* Isa. xli, 27: *Primus ad Sion dicet: Ecce adsum, et Jerusalem Evangelistam dabo.* Tertio quantum ad dignitatem, cum dicit, *Ex discipulis Domini;* Isa. liv, 13: *Ponam universos filios tuos doctos a Domino.* Quarto quantum ad castitatis virtutem, cum dicit, *Qui virgo.* Quinto ab electione: *Est electus a Domino;* infra xv, 16: *Non vos me elegistis.* Sexto a modo vocationis, cum dicit, quod *de nuptiis vocavit*, ab illis scilicet nuptiis ad quas est invitatus Jesus cum discipulis suis, ubi mutavit aquam in vinum.

Sed contra est, quod dicitur Matth. c. xiv, quod vocatus est cum Jacobo fratre suo de navi, non autem de nuptiis. Ad quod dicendum est quod diversæ fuerunt vocationes Apostolorum. Primo enim vocati fuerunt ad familiaritatem Christi; sed ultimo vocati ad discipulatum, quando scilicet relictis omnibus, secuti sunt Jesum. Quod ergo Hieronymus dicit, intelligendum est de prima vocatione, qua Joannes ad familiaritatem Christi de nuptiis est vocatus; quod vero Matthæus dicit, intelligendum est de ultima vocatione, qua de navi vocavit cum Jacobo fratre suo, quando scilicet relictis omnibus, secutus est Christum.

2. Consequenter cum dicit, *Cui virginitatis in hoc duplex testimonium datur*, probat præconium virginitatis Joannis duplici signo. Primo signo majoris dilectionis; et quantum ad hoc dicit, *Cui*, scilicet Joanni, *in hoc*, scilicet Evangelio, *duplex testimonium virginitatis datur in Evangelio*, idest ex verbis Evangelii, sive quæ continentur in Evangelio, *quod et præ cæteris discipulis a Deo dilectus dicitur;* infra xxi, 24: *Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his et scripsit hæc.* Causa autem hujus specialis dilectionis fuit munditia, quæ ad dilectionem provocat, ut dicitur Prov. xxii, 11: *Qui diligit cordis munditiam propter gratiam labiorum, habebit amicum regem.* Secundo probat idem signo commendationis matris, cum dicit: *Et huic*, scilicet Joanni, *Dominus*, scilicet in cruce pendens, *matrem commendavit*, ut dicitur Jo. xix, *ut virgo*, scilicet Joannes, *Virginem* matrem congrue *servaret.*

3. Deinde cum dicit, *Denique manifestans in Evangelio*, etc. ostendit quod Joanni competebat Evangelium scribere; et hoc quantum ad quatuor. Primo quantum ad principium Evangelii, quod incipiat a Verbo incorruptibili, de quo non nisi incorruptum tractare oportuit; et quantum ad hoc dicit: *Denique manifestans*, scilicet Joannes, *in Evangelio, quod ipse erat incorruptibilis Verbi opus inchoans, solus Verbum carnem factum esse, nec lumen a tenebris comprehensum fuisse testatur.* Secundo quantum ad miraculorum exordium. Incipit enim miraculorum ordinem texere a miraculo

quod Deus in nuptiis ostendit, quando scilicet aquam mutavit in vinum, ut patet Joan. II, in quibus vinum nuptiarum defecit, vino novo, scilicet virginitatis, restituto. Et quantum ad hoc dicit, *Primum signum*, idest miraculum, *quod in nuptiis fecit Dominus, ponens*, scilicet in principio aliorum miraculorum, *ostendens quod ipse erat*, scilicet viro, *ut legentibus demonstraret quod ubi Dominus invitatus sit, deficere vinum nuptiarum*, idest conjugii delectatio, *debeat; et veteribus immutatis*, idest antiqua aqua in novum vinum, *nova omnia quæ a Christo instituuntur, appareant;* quia scilicet homines conversi ad Christum, debent exuere veterem et induere novum hominem, ut dicitur Col. III, 10, et Apoc. XXI, vers. 5: *Dicit qui sedebat in throno: Ecce nova facio omnia.*

Sed contra. Videtur per hoc quod dicit, quod *ubi Dominus invitatus est, debeat deficere vinum nuptiarum*, quod quicumque Deum amat, et diligit, debet cessare a conjugio: non ergo licet uxorem ducere. Respondeo dicendum quod homo invitatur a Deo dupliciter: quantum ad communem gratiam; et sic non est necesse deficere vinum nuptiarum; et quantum ad speciale contemplationis fastigium; et sic oportet deficere vinum nuptiarum. Cujus rationem Apostolus assignat I Cor. VII, 34: *Quia mulier, quæ nupta est, cogitat quomodo placeat viro:* et ideo oportet quod ab actu contemplationis impediatur; *quæ autem nupta non est, cogitat quomodo placeat Christo.* Vel dicendum quod diligentibus Deum, et habentibus ipsum per gratiam, deficere debet vinum nuptiarum ab effectu vini, ut scilicet non inebrietur delectatione carnali, quæ tanta posset esse, et cum tanta libidine exerceri, quod etiam in conjugatis esset peccatum mortale. Tertio quantum ad ordinem descriptionis libri: nam post omnes alios libros sacræ Scripturæ, hoc Evangelium est scriptum. Cum enim canonica Scriptura incipiat a libro Genesis, et terminetur in Apocalypsim; Evangelium istud conscriptum fuit postquam Joannes revocatus est a Pathmos insula Asiæ, ubi ad preces Episcoporum Asiæ hoc scripsit Evangelium. Non tamen ordinatur ultimo, licet ultimo scripserit. Ex quo congruentia scribendi Evangelium ostenditur, *Ut cui in principio canonis*, idest sacræ Scripturæ, ubi dicitur: " In principio creavit Deus cælum et terram, " *incorruptibile principium prænotatur in Genesi ei etiam incorruptibilis finis per virginem in Apocalypsi redderetur,* quantum ad ordinem librorum, non quantum ad ordinem Scripturæ.

4. Deinde cum dicit, *Et hic est Joannes*, describit auctorem: et circa hoc duo facit. Primo ponit præconia suæ laudis quantum ad mortem; secundo concludit ex his congruentiam ordinis hujus Evangelii, ibi, *Tamen post omnes Evangelium scripsit.* Privilegium autem mortis admirabile et speciale est, quia nullum dolorem sensit in morte; et hoc Deo faciente, ut qui a corruptione carnis extitit penitus alienus, esset a dolore mortis extraneus.

5. Congruentiam auctoris ad fidem ostendit, dicens: *Tamen post omnes Evangelium scripsit.* In libris sacræ Scripturæ duplex ordo consideratur, unus scilicet temporis quo scripti fuerunt, et alius dispositionis, quo in Biblia ordinantur.

SANCTUM JESU CHRISTI

EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM

CAPITIS I.

LECTIO I.

1. In principio erat Verbum,
2. Et Verbum erat apud Deum,
3. Et Deus erat Verbum.
4. Hoc erat in principio apud Deum.

1. Evangelista Joannes, sicut dictum est, intendit principaliter ostendere divinitatem Verbi incarnati; et ideo dividitur istud Evangelium in partes duas. Primo enim insinuat Christi divinitatem; secundo manifestat eam per ea quæ Christus in carne fecit, et hoc II cap.: *Et die tertia.* Circa primum duo facit. Primo proponit Christi divinitatem; secundo ponit modum, quo Christi divinitas nobis innotuit, ibi, *Et vidimus gloriam ejus* etc. Circa primum duo facit. Primo agit de divinitate Christi; secundo de Verbi Dei incarnatione, ibi, *Fuit homo missus a Deo.* Quia vero in unaquaque re sunt consideranda duo, scilicet esse et operatio, sive virtus ipsius; ideo primo agit de esse Verbi quantum ad naturam divinam; secundo de virtute, seu operatione ipsius, ibi, *Omnia per ipsum facta sunt.* Circa primum quatuor facit. Primo ostendit quando erat Verbum, quia *in principio erat Verbum;* secundo ubi erat, quia *apud Deum;* unde dicit: *Et Verbum erat apud Deum;* tertio quid erat, quia Deus; unde subjungit: *Et Deus erat Verbum;* quarto quomodo erat, quia *hoc erat in principio apud Deum.* Prima duo pertinent ad quæstionem, an est: secunda vero duo pertinent ad quæstionem quid est. Circa primum autem videndum est quid sit hoc quod dicitur, *In principio erat Verbum.* Ubi tria diligenter inquirenda concurrunt, secundum tres dictiones hujus orationis. Et primo quid sit hoc quod dicitur *Verbum;* secundo quid sit hoc quod dicitur, *In principio;* tertio quid sit hoc quod dicitur, *Verbum erat in principio.* Ad intellectum autem hujus nominis *Verbum*, sciendum est, quod, secundum Philosophum (I Perih. lect. II), ea quæ sunt in voce, sunt signa earum, quæ sunt in anima, passionum. Consuetum est autem in Scriptura quod significata nominantur nominibus signorum: sicut illud I Cor. X, 1: *Petra autem erat Christus.* De necessitate autem oportet quod illud intrinsecum animæ nostræ, quod significatur exteriori verbo nostro, verbum vocetur. Utrum autem per prius conveniat nomen verbi rei exteriori voce prolatæ, vel ipsi conceptioni mentis, nihil refert ad præsens. Planum est tamen quod illud quod voce significatur, interius existens in anima, prius est quam ipsum verbum exteriori voce prolatum, utpote causa ejus existens. Si ergo volumus scire quid est interius verbum mentis, videamus quid significat quod exteriori voce profertur. In intellectu autem nostro sunt tria, scilicet ipsa potentia intellectus, species rei intellectæ, quæ est forma ejus, se habens ad ipsum intellectum, sicut species coloris ad pupillam, et tertio ipsa operatio intellectus quæ est intelligere. Nullum autem istorum significatur verbo exteriori voce prolato: nam hoc nomen lapis non significat substantiam intellectus, quia hoc non intendit dicere nominans: nec significat speciem, quæ est qua intellectus intelligit, cum etiam hoc non sit intentio nominantis: non significat etiam ipsum

intelligere, cum intelligere non sit actio exterius progrediens ab intelligente, sed in ipso manens. Illud ergo proprie dicitur verbum interius, quod intelligens intelligendo format. Intellectus autem duo format, secundum duas ejus operationes; nam secundum operationem suam, quæ dicitur indivisibilium intelligentia, format definitionem; secundum vero operationem suam, qua componit et dividit, format enunciationem, vel aliquid hujusmodi. Et ideo illud sic formatum et expressum per operationem intellectus, vel definientis, vel enunciantis, exteriori voce significatur. Unde dicit Philosophus quod ratio, quam significat nomen, est definitio. Istud ergo sic expressum, scilicet formatum in anima, dicitur verbum interius; et ideo comparatur ad intellectum, non sicut quo intellectus intelligit, sed sicut in quo intelligit; quia in ipso expresso et formato videt naturam rei intellectæ. Sic ergo habemus significationem hujus nominis *Verbum*. Secundo ex his quæ dicta sunt concipere possumus, quod verbum semper est aliquid procedens ab intellectu in actu existente. Iterum quod verbum semper est ratio et similitudo rei intellectæ. Et si quidem eadem res sit intelligens et intellecta, tunc verbum est ratio et similitudo intellectus, a quo procedit; si autem sit aliud intelligens et intellectum, tunc verbum non est similitudo et ratio intelligentis, sed rei intellectæ: sicut conceptio quam aliquis habet de lapide, est similitudo lapidis tantum; sed quando intellectus intelligit se, tunc hujusmodi verbum est similitudo et ratio intellectus. Et ideo Augustinus (*de Trin.* lib. IX, c. 5) ponit similitudinem Trinitatis in anima, secundum quod mens intelligit seipsam, non autem secundum quod intelligit alia. Patet ergo quod in qualibet natura intellectuali necesse est ponere verbum: quia de ratione intelligendi est quod intellectus intelligendo aliquid formet; hujus autem formatio dicitur verbum; et ideo in omni intelligente oportet ponere verbum. Natura autem intellectualis est triplex, scilicet humana, angelica et divina: et ideo triplex est verbum. Scilicet humanum, de quo in Psal. XIII, 1: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus.* Est et angelicum, de quo Zach. I, 9 et in multis locis sacræ Scripturæ dicitur: *Dixit angelus* etc. Tertium est verbum divinum, de quo Gen. I, 5: *Dixit Deus: Fiat lux* etc. Cum ergo Evangelista dicit, *In principio erat Verbum*, non intelligi potest de humano vel angelico verbo: quia utrumque istorum verborum est factum, cum homo et angelus habeant sui esse et operationis principium et causam; verbum autem hominis vel angeli non potest præexistere eis. De quo autem verbo intellexerit Evangelista, declarat per hoc quod dicit, hoc verbum non esse factum, cum omnia sint facta per ipsum; hoc autem est Verbum Dei, de quo Joannes hic loquitur.

Sciendum est autem, quod hoc Verbum differt a nostro verbo in tribus. Prima differentia est, secundum Augustinum, quia verbum nostrum prius est formabile, quam formatum: nam cum volo concipere rationem lapidis, oportet quod ad ipsam ratiocinando perveniam: et sic est in omnibus aliis, quæ a nobis intelliguntur: nisi forte in primis principiis, quæ cum sint simpliciter nota, absque discursu rationis statim sciuntur. Quamdiu ergo, sic ratiocinando, intellectus jactatur hac atque illac, nec dum formatio perfecta est, nisi quando ipsam rationem rei perfecte conceperit: et tunc primo habet rationem rei perfectæ, et tunc primo habet rationem verbi. Et inde est quod in anima nostra est cogitatio, per quam significatur ipse discursus inquisitionis, et verbum, quod est jam formatum secundum perfectam contemplationem veritatis. Sic ergo verbum nostrum primo est in potentia quam in actu; sed Verbum Dei semper est in actu: et ideo nomen cogitationis Verbo Dei proprie non convenit. Dicit enim Augustinus (*de Trin.* lib. XV, c. 14): " Ita dicitur Verbum Dei, ut cogitatio non dicatur, ne quid quasi volubile credatur in Deo. " Id autem quod Anselmus dicit, scilicet: " Dicere summo Spiritui nihil aliud est, quam cogitando intueri; " improprie dictum est. Secunda vero differentia verbi nostri ad Verbum divinum est, quia verbum nostrum est imperfectum sed Verbum divinum est perfectissimum; quia enim nos non possumus omnes nostras conceptiones uno verbo exprimere, ideo oportet quod plura verba

imperfecta formemus, per quæ divisim exprimamus omnia, quæ in scientia nostra sunt. In Deo autem non est sic: cum enim intelligat et seipsum etiam, et quicquid intelligit per essentiam suam uno actu, unicum Verbum divinum est expressivum totius quod in Deo est, non solum personarum, sed etiam creaturarum: alias esset imperfectum. Unde dicit Augustinus: "Si quid minus esset in Verbo, quam in dicentis scientia continetur, Verbum imperfectum esset. Sed constat quod est perfectissimum; ergo est tantum unum. „ Job III, 14: *Semel loquitur Deus.* Tertia differentia est, quod verbum nostrum non est ejusdem naturæ nobiscum; sed Verbum divinum est ejusdem naturæ cum Deo; et ideo est aliquid subsistens in natura divina: nam ratio intellecta, quam intellectus videtur de aliqua re formare, habet esse intelligibile tantum in anima nostra; intelligere autem in anima nostra non est idem quod est natura animæ, quia anima non est sua operatio. Et ideo verbum quod format intellectus noster, non est de essentia animæ, sed est accidens ei. In Deo autem idem est intelligere et esse; et ideo Verbum intellectus divini non est aliquid accidens, sed pertinens ad naturam ejus: unde oportet quod sit subsistens, quia quicquid est in natura Dei, est Deus. Unde dicit Damascenus quod Deus Verbum substantiale est, et in hypostasi ens, reliqua vero, verba nostra scilicet, virtutes sunt animæ.

Ex præmissis etiam patet quod Verbum, proprie loquendo, semper personaliter accipitur in divinis, cum non importet nisi quid expressum ab intelligente. Item quod Verbum in divinis sit similitudo ejus a quo procedit; et quod sit coæternum ei a quo procedit, cum non prius fuerit formabile quam formatum, sed semper in actu; et quod sit æquale Patri, cum sit perfectum, et totius esse Patris expressivum, et quod sit coessentiale et consubstantiale Patri, cum sit substantia ejus. Patet etiam quod cum in qualibet natura illud quod procedit, habens similitudinem naturæ ejus a quo procedit, vocetur filius; et hoc Verbum procedat in similitudine et identitate naturæ ejus a quo procedit; convenienter et proprie dicitur Filius: et productio ejus dicitur generatio. Sic ergo patet primum, scilicet quod sit hoc quod dicitur *Verbum.*

Circa hoc autem quatuor quæstiones occurrunt. Duæ sunt Chrysostomi. Prima est cur Joannes Evangelista Patrem dimittens, confestim incepit a Filio, dicens, *In principio erat Verbum.* Ad hoc autem est duplex responsio. Una est, quia Pater omnibus innotuerat in veteri Testamento, quamvis non in ratione Patris, sed ut Deus; Filius autem ignorabatur: et ideo in novo Testamento, in quo agitur de cognitione Verbi, incipit a Verbo, sive Filio. Alia est, quia per Filium ducimur in notitiam Patris; infra XVII, 16: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi.* Volens ergo fideles in notitiam Patris ducere Evangelista, decenter incepit a Filio, statim subjungens de Patre, cum dicit: *Et Verbum erat apud Deum.*

Secunda quæstio est etiam Chrysostomi. Cum enim, sicut dictum est, Verbum procedat ut Filius, quare dixit *Verbum*, et non Filius? Ad hoc etiam dupliciter respondetur. Primo quia filius dicit aliquid genitum, et cum audimus generationem filii, posset quis cogitare generationem illam talem esse, qualem comprehendere potest, scilicet materialem et passibilem; ideo ergo non dixit Filius, sed *Verbum*, quod importat intelligibilem processum, ut non intelligatur materialem et passibilem generationem illam fuisse. Ostendens igitur Filium ex Deo impassibiliter nasci, destruit vitiosam suspicionem per Verbi nuncupationem. Aliter potest dici sic: Evangelista tractaturus erat de Verbo, inquantum venerat ad manifestandum Patrem. Unde cum ratio manifestationis magis importetur in nomine Verbi quam in nomine Filii, ideo magis est usus nomine Verbi.

Tertia quæstio est Augustini in lib. 83 *Quæst.*, q. 63, quæ talis est: In Græco, ubi nos habemus *Verbum,* habetur *logos.* Cum ergo *logos* significet in Latino rationem et verbum, quare translatores transtulerunt verbum, et non rationem, cum ratio sit quid intrinsecum, quemadmodum etiam verbum? Respondeo: Dicendum quod ratio proprie nominat conceptum mentis, secundum quod in mente est, etsi nihil per illam exterius fiat; per verbum vero significatur re-

spectus ad exteriora: et ideo quia Evangelista per hoc, quod dixit *logos*, non solum intendebat significare respectum ad existentiam Filii in Patre, sed etiam operativam potentiam Filii, qua per ipsum facta sunt omnia, magis antiqui transtulerunt Verbum, quod importat respectum ad exteriora, quam ratio, quæ tantum conceptum mentis insinuat.

Quarta quæstio est Origenis, quæ talis est. Scriptura in pluribus locis loquens de Verbo Dei, nominat ipsum non absolute Verbum, sed cum additione, scilicet Dei, cum dicit Verbum Dei, vel Domini; Eccli. I, 5: *Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis.* Et Apocal. cap. XIX, 13: *Et nomen ejus Verbum Dei.* Quare ergo Evangelista, cum loqueretur hic de Verbo Dei, non dixit: *In principio erat Verbum Dei,* sed dixit tantummodo, Verbum? Respondeo: Dicendum, quod licet sint multæ veritates participatæ, est tamen una veritas absoluta, quæ per suam essentiam est veritas, scilicet ipsum esse divinum, qua veritate, omnia verba sunt verba: eodem modo est una sapientia absoluta supra omnia elevata, scilicet sapientia divina, per cujus participationem omnes sapientes sunt sapientes: et etiam unum Verbum absolutum, cujus participatione omnes habentes verbum, dicuntur dicentes. Hoc autem est Verbum divinum, quod per seipsum est Verbum super omnia verba elevatum. Ut ergo Evangelista hanc supereminentiam divini Verbi significaret, ipsum Verbum absque ulla additione nobis absolute proposuit: et quia Græci, quando volunt significare aliquid segregatum et elevatum ab omnibus aliis, consueverunt apponere articulum nomini, per quod illud significatur: sicut Platonici volentes significare substantias separatas, puta bonum separatum, vel hominem separatum, vocabant illud ly per se bonum, vel ly per se hominem; ideo Evangelista volens significare segregationem et elevationem istius Verbi super omnia, apposuit articulum ad hoc nomen *logos*, ut si dicatur in Latino, ly *verbum.*

Secundo considerandum est, quid significet hoc quod dicit, *In principio.* Sciendum est autem quod principium, secundum Origenem, multis modis dicitur. Cum enim principium importet ordinem quemdam ad alia, necesse est invenire principium in omnibus, in quibus est ordo. Invenitur autem ordo in quantitatibus; et secundum hoc dicitur principium in numeris et longitudine, puta lineæ. Invenitur etiam ordo in tempore; et secundum hoc dicitur principium temporis, vel durationis. Invenitur ordo in disciplinis, et hic est duplex: secundum naturam, et quoad nos; et utroque modo dicitur principium. Hebr. c. v, 12: *Deberetis esse magistri propter tempus.* Et hoc modo, secundum naturam quidem, in disciplina christiana initium et principium sapientiæ nostræ est Christus, inquantum est sapientia et Verbum Dei, idest secundum divinitatem. Quoad nos vero principium est ipse Christus, inquantum Verbum caro factum est, idest secundum ejus incarnationem. Invenitur etiam ordo in productione rei; et secundum hoc principium dicitur ex parte generati, scilicet ipsa prima pars generati seu facti: sicut fundamentum dicitur principium domus. Vel ex parte facientis: et sic est triplex principium, scilicet intentionis, quod est finis, quod movet agentem; rationis, quod est ipsa forma in mente artificis; et executionis, quod est potentia operans. His igitur modis de principio inquirendum est, quomodo sumatur hic principium, cum dicit: *In principio erat Verbum.*

Dicendum est igitur quod potest sumi tripliciter. Uno modo, secundum quod principium supponit pro persona Filii, quod principium est creaturarum secundum rationem virtutis activæ, et per modum sapientiæ, quæ est ratio eorum quæ fiunt; unde dicitur I Cor. I, 24: *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam.* Unde et Dominus de se dicit infra VIII, 25: *Ego principium, qui et loquor vobis.* Sic ergo accipiendo principium, intelligendum est quod dicitur, *In principio erat Verbum,* ac si diceret: In Filio erat Verbum; ut sit sensus, ipsum Verbum est principium, ex modo loquendi, quo dicitur vita esse in Deo, quæ tamen non est aliud, quam ipse Deus: et hæc est expositio Origenis. Dicit ergo hic Evangelista: *In principio,* ut statim in principio divinitatem Verbi ostenderet, ut Chrysostomus dicit, dum asserit ipsum esse principium; quia secundum determinationem omnium principium est honoratissimum. Secundo modo potest accipi principium, prout supponit pro persona

Patris, quod est principium non solum creaturarum, sed omnis divini processus; et sic accipitur in Ps. CIX, 3: *Tecum principium in die virtutis tuæ.* Secundum hoc ergo dicitur: *In principio erat Verbum,* ac si diceretur: In Patre erat Filius. Et hæc est expositio Augustini, et etiam Origenis. Dicitur autem Filius esse in Patre, quia ejusdem essentiæ est cum Patre. Cum enim Filius sit sui essentia, in quocumque est essentia Filii, est Filius. Quia ergo in Patre est essentia Filii per consubstantialitatem, conveniens est quod Filius sit in Patre. Unde infra XIV, 10 dicitur: *Ego in Patre,* et 55, *et Pater in me est.* Tertio modo potest accipi principium pro principio durationis, ut sit sensus: *In principio erat Verbum,* idest Verbum erat ante omnia, ut Augustinus exponit, et designatur per hoc Verbi æternitas, secundum Basilium et Hilarium: per hoc enim quod dicitur, *In principio erat Verbum,* ostenditur quod quodcumque principium durationis accipiatur, sive rerum temporalium, quod est tempus, sive æviternarum, quod est ævum, sive totius mundi, sive quodcumque imaginatum extensum per multa sæcula, in illo principio jam erat Verbum. Unde Hilarius dicit VII *de Trinit.:* " Transeuntur tempora, transcenduntur sæcula, tolluntur ætates. Pone aliquid quod voles tuæ opinionis principium; *Verbum jam erat,* unde tractatur. „ Et hoc est quod dicitur Prov. VIII, 22: *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret a principio.* Quod autem est ante durationis principium, est æternum. Sic igitur secundum primam expositionem, asseritur Verbi causalitas; secundum autem secundam, Verbi consubstantialitas ad Patrem, qui Verbum loquitur; secundum vero tertiam, Verbi coæternitas.

Considerandum est etiam hic, quod dicitur *Verbum erat,* quod est temporis præteriti imperfecti, et hoc maxime videtur competere ad designandum æterna, si attendamus naturam temporis et eorum quæ sunt in tempore. Quod futurum est, nondum est actu; præsens autem actu est, et per hoc quod est actu præsens, non designatur fuisse: præteritum autem perfectum designat aliquid extitisse, et esse jam determinatum, et jam defuisse; sed præteritum imperfectum significat aliquid fuisse, et non esse adhuc determinatum, nec defuisse, sed adhuc remanere; ideo signanter Joannes ubicumque ponit aliquid æternum, dici *erat;* ubi vero dicit aliquid temporale, dicit, *fuit,* ut infra patebit. Sed quantum ad rationem præsentis competit maxime ad designandum æternitatem præsens tempus, quod signat aliquid esse in actu, quod semper convenit æternis: et ideo dicitur Exod. III, 14: *Ego sum qui sum;* et Augustinus dicit, quod " ille solus vere est, cujus esse non novit præteritum et futurum. „

Est etiam considerandum quod hoc verbum *erat,* secundum Glossam, non sumitur hic inquantum significat temporales motus, more aliorum verborum, sed secundum quod signat rei existentiam: unde et verbum substantivum dicitur.

Sed potest aliquis quærere, cum Verbum sit genitum a Patre, quomodo possit esse Patri coæternum: homo enim filius a patre homine genitus, est eo posterior. Ad quod dicendum est quod principium originis invenitur esse prius duratione, eo quod est ex principio, propter tria. Primo quidem quia principium originis alicujus rei præcedit tempore actionem, qua producit rem cujus est principium; sicut non statim quando homo est, incipit scribere, et ideo tempore præcedit scripturam. Secundo per hoc quod actio successionem habet, et ideo etiam si simul cum agente incipiat, tamen terminus actionis est post agentem: sicut simul cum generatus est ignis in istis inferioribus, incipit sursum tendere; prius tamen est ignis quam sit sursum, quia motus quo sursum tendit, quodam tempore mensuratur. Tertio modo eo quod ex voluntate principii determinatur initium durationis ejus quod est in principio, sicut ex voluntate Dei determinatur initium durationis creaturæ: unde prius fuit Deus quam creatura. Nihil autem horum trium in generatione divini Verbi invenitur: non enim Deus primo fuit quam inceperit generare Verbum: cum enim generatio Verbi nihil aliud sit quam intelligibilis conceptio, sequeretur quod Deus esset prius intelligens in potentia quam in actu, quod est impossibile. Similiter non potest esse quod ipsa Verbi

generatio sit successiva: sic enim divinum Verbum prius esset informe quam formatum, sicut accidit in nobis, qui cogitando verba formamus; quod est falsum, ut jam dictum est. Similiter non potest dici quod Pater sua voluntate initium durationis Filio suo præstiterit; quia Deus Pater non generat Filium voluntate, ut Ariani dixerunt, sed naturaliter: Deus enim Pater seipsum intelligendo, Verbum concipit, et ideo non ante fuit Deus Pater quam Filius. Hujus aliqualis similitudo apparet in igne, et in splendore procedente ab igne: procedit enim splendor naturaliter et sine successione. Item si ignis esset æternus, splendor ejus coæternus esset: propter quod Filius dicitur splendor Patris; ad Hebr. I, 3: *Qui cum sit splendor gloriæ* etc. Sed in hac similitudine deficit connaturalitas, et ideo nominamus eum filium, cum tamen in humana filiatione deficiat coæternitas: oportet enim ex multis similitudinibus sensibilium in divinam cognitionem pervenire, quia una non sufficit: et hoc est quod dicitur in libro Ephesini Concilii, coexistere semper Patri Filium: splendor enim denunciat impassibilitatem, nativitas ostendit Verbum, consubstantialitatem vero Filii nomen insinuet. Nominamus ergo Filium diversis nominibus, ad exprimendum perfectionem ejus, quæ uno nomine non potest exprimi: ut enim ostendatur connaturalis Patri, dicitur Filius; ut ostendatur in nullo dissimilis, dicitur imago; ut ostendatur coæternus, dicitur splendor; ut ostendatur immaterialiter genitus, dicitur Verbum.

2. Deinde dicit: *Et Verbum erat apud Deum.* Hic ponitur secunda clausula, quam Evangelista ponit in sua narratione: ubi prius consideranda est significatio duorum verborum quæ in prima clausula posita non fuerunt, scil. *Deum* et *apud.* Quid enim sit Verbum, et quid principium, jam expositum est. Hæc ergo quæ in hac secunda clausula ponuntur de novo, scilicet, *Deum* et *apud,* investigantes, diligentius prosequamur. Et ut melius expositionem hujus secundæ clausulæ intelligamus, dicendum est aliquid de significatione utriusque, quantum pertinet ad propositum. Sciendum est ergo in primis quod hoc nomen *Deus* significat divinitatem, sed in supposito et concrete; hoc vero nomen deitas significat deitatem in abstracto, et absolute: et inde est quod non potest supponere pro persona ex naturali virtute et ex modo significandi; sed supponit solummodo pro natura. Hoc vero nomen *Deus* habet naturaliter ex modo significandi quod supponat pro aliqua personarum: sicut hoc nomen homo supponit pro supposito humanitatis: et ideo quandocumque veritas locutionis, vel ipsum prædicatum exigit ut hoc nomen *Deus* supponat pro persona, tunc supponit pro persona, ut cum dicimus, Deus generat Deum: et ita cum hic dicitur, *Apud Deum,* necesse est quod *Deus* pro persona Patris supponat, quia hæc præpositio *apud* distinctionem significat Verbi, quod esse dicitur *apud Deum;* et licet significet distinctionem in persona, non tamen in natura, cum eadem sit natura Patris et Filii. Evangelista igitur significare voluit Patris personam per hoc quod dixit, *Deum.*

Sciendum est autem circa hoc quod hæc præpositio *apud* quamdam conjunctionem rei significatæ per rectum, ad rem significatam per obliquum importat, sicut hæc præpositio *in;* sed differenter, quia hæc præpositio *in* significat quamdam conjunctionem intrinsecam; hæc vero præpositio *apud* quodammodo extrinsecam conjunctionem importat: et utrumque dicimus in divinis, scilicet Filium esse in Patre, et esse apud Patrem; et intrinsecum quidem ad consubstantialitatem pertinet, extrinsecum vero (ut sic loqui liceat, cum improprie in divinis dicatur extrinsecum) non nisi ad distinctionem personalem refertur, cum Filius a Patre solum per originem distinguatur: et ideo per utrumque istorum, et consubstantialitas in natura designatur, et distinctio in personis: consubstantialitas quidem, inquantum conjunctionem quamdam importat; distinctio vero, inquantum distinctionem quamdam significat, ut superius dictum est. Et quia hæc præpositio *in,* ut dictum est, principaliter consubstantialitatem designat, inquantum importat conjunctionem intrinsecam, et ex consequenti distinctionem personarum, inquantum omnis præpositio est transitiva; hæc autem præpositio *apud* distinctionem personalem significat principaliter, consubstantialitatem vero, inquantum quamdam conjunctionem si-

gnificat quasi extrinsecam; ideo Evangelista in hoc loco specialiter ista præpositione *apud* usus est, ut distinctionem personæ Filii a Patre insinuaret, cum dixit: *Et Verbum erat apud Deum,* idest Filius apud Patrem, ut alia persona apud aliam.

Sciendum est autem quod per hanc præpositionem *apud* quatuor significantur, per quæ objectiones quatuor contrariæ excluduntur. Significat enim hæc præpositio *apud* primo subsistentiam in recto; quia ea quæ subsistentiam per se non habent, non dicuntur proprie esse apud aliquid: sicut non dicimus albedinem esse apud corpus, et similiter de aliis quæ per se non subsistunt. Ea autem quæ per se subsistunt, dicuntur proprie esse unum apud aliud; sicut dicimus hominem esse apud hominem, et lapidem apud lapidem. Secundo significat auctoritatem in obliquo: non enim proprie dicitur rex esse apud militem, sed propie dicitur miles apud regem. Tertio dicit distinctionem: non enim proprie dicitur aliquis esse apud seipsum, sed unus homo est apud alium. Quarto significat conjunctionem et societatem quamdam: cum enim dicitur aliquis esse apud alium, insinuatur nobis inter eos quædam socialis conjunctio. Secundum autem istas conditiones importatas in significatione hujus præpositionis *apud*, convenienter Evangelista hanc clausulam, scil. *Verbum erat apud Deum*, subjungit primæ clausulæ, scilicet *In principio erat Verbum.* Prætermissa namque una illarum trium expositionum hujus quod est *In principio erat Verbum*, illa scilicet secundum quam principium ponitur pro Filio, ad quamlibet aliarum expositionum, scilicet ad illam quæ principium dicit idem quod ante omnia, et ad illam secundum quam principium sumitur pro Patre, duplex objectio fit ab hæreticis; et sic sunt quatuor objectiones, quas per quatuor conditiones hujus præpositionis *apud* supra positas excludere possumus.

Quarum prima talis est: Tu dicis quod Verbum erat in principio, idest ante omnia; sed ante omnia nihil erat; ubi ergo erat Verbum, si ante omnia nihil erat? Hæc autem objectio procedit secundum imaginationem eorum qui ponunt, omne quod est, esse alicubi et in loco. Quæ quidem excluditur a Joanne, cum dicit, *Apud Deum:* et designat conjunctionem secundum ultimam dictarum conditionum: ut sit sensus, secundum Basilium: Ubi ergo erat Verbum? Respondet, *Apud Deum:* non in aliquo loco, cum incircumscriptibile sit, sed apud Patrem, qui nullo comprehenditur loco.

Secunda quæstio ad idem; est talis: Tu dicis quod Verbum erat in principio, idest ante omnia, a nullo videntur procedere; cum illud a quo procedit aliquid, prius esse videatur eo quod procedit ab ipso; ergo Verbum non est procedens ab alio. Hæc autem objectio excluditur cum dicit: *Verbum erat apud Deum,* ut ly *apud* accipiatur secundum secundam conditionem, secundum quam importat auctoritatem in causali, et sit sensus secundum Hilarium *de Trin.* lib. 2: A quo est Verbum si ante omnia? Evangelista respondet: *Verbum erat apud Deum;* quasi dicat: Licet Verbum careat initio durationis, non tamen caret principio vel auctore: erat enim apud Deum, ut apud auctorem.

Tertia quæstio est ad aliam expositionem secundum quam principium supponit pro Patre; quæ talis est: Tu dicis: *In principio erat Verbum,* idest Filius erat in Patre; sed illud quod est in aliquo, non videtur esse subsistens, ut hypostasis: sicut albedo quæ est in corpore, non subsistit. Sed hæc objectio solvitur per hoc quod dicit: *Verbum erat apud Deum;* ut ly *apud* sumatur secundum primam conditionem, per quam importat subsistentiam in recto; et sic, secundum Chrysostomum, est sensus: *Verbum erat in principio,* non ut accidens; sed *erat apud Deum,* ut subsistens, et hypostasis divina.

Quarta quæstio ad idem est talis: Tu dicis quod Verbum erat in principio, idest in Patre; quod autem est in aliquo, non est distinctum ab eo; ergo Filius non est distinctus a Patre. Sed hæc objectio excluditur per hoc quod dicit: *Et Verbum erat apud Deum;* ut ly *apud* sumatur secundum tertiam conditionem, secundum quam significat distinctionem: ut sit sensus, secundum Alcuinum et Bedam: *Verbum erat apud Deum;* et sic erat in Patre per consubstantialitatem naturæ, quod tamen est apud ipsum per distinctionem personæ. Sic ergo per hanc

clausulam, *Et Verbum erat apud Deum,* ostenditur conjunctio Verbi ad Patrem in natura, secundum Basilium (*homil.* I *in Joann.*); distinctio autem in persona, secundum Alcuinum et Bedam; substantia Verbi in natura divina, secundum Chrysostomum (*homil.* XI *in Joann.*); auctoritas Patris ad Verbum, secundum Hilarium.

Notandum autem, secundum Origenem, quod per hoc quod dicit, *Verbum erat apud Deum,* ostendit Filium semper fuisse apud Patrem: in veteri enim Testamento dicitur, factum esse verbum Domini ad Jeremiam, vel quemcumque alium, ut patet in multis Scripturæ locis; non autem dicitur: Verbum Domini erat apud Jeremiam, vel apud alium; quia ad illos fit verbum, qui incipiunt habere verbum, postquam non habuerunt. Unde Evangelista non dixit, Verbum factum esse apud Patrem, sed *erat apud Patrem:* quia ex quo Pater erat, Verbum apud eum erat.

3. Deinde dicit: *Et Deus erat Verbum.* Hæc est tertia clausula narrationis Joannis, quæ quidem secundum ordinem doctrinæ congruentissime sequitur. Quia enim Joannes dixerat de Verbo quando erat et ubi erat; restabat quærere, quid erat Verbum; idest *Verbum erat Deus,* ut ly *Verbum* ponatur ex parte subjecti, et ly *Deus* ex parte prædicati.

Sed cum prius quærendum sit de re quid est, quam ubi et quando sit, videtur quod Joannes hunc ordinem pervertat, insinuans primo de Verbo ubi et quando sit. Ad hanc autem quæstionem respondet Origenes, quod aliter dicitur esse Verbum Dei apud hominem, et aliter apud Deum: nam apud hominem est ut perficiens ipsum; quia per illud homo efficitur sapiens et bonus; Sap. c. VII, 27: *Amicos Dei et Prophetas constituit;* apud Deum vero non ita dicitur esse Verbum, quasi Pater perficiatur per Verbum et illustretur ab ipso; sed sic est apud Deum, quod accipiat naturalem divinitatem ab ipso, qui Verbum loquitur, a quo habet ut sit idem Deus cum eo. Ex eo ergo quod est per originem apud Deum, necesse fuit primum ostendere quod Verbum erat in Patre et apud Patrem, quam quod Verbum erat Deus.

Sciendum est autem quod per hanc clausulam, *Deus erat Verbum,* responderi potest duabus objectionibus, quæ ex præcedentibus insurgunt. Quarum una insurgit ex nomine Verbi, et est talis: Tu dicis quod *Verbum erat in principio, et apud Deum;* constat autem quod verbum secundum communem usum loquendi significat vocem aliquam et enuntiationem necessariorum, manifestationem cogitationum; sed ista transeunt et non subsistunt; posset ergo credi quod de tali verbo Evangelista loqueretur. Sed ista quæstio satis per prædicta excluditur, secundum Hilarium et Augustinum, *hom. prima super Jo.,* qui dicit, manifestum esse, verbum in hoc loco non posse pro locutione accipi: quia cum locutio sit in motu, et transeat, non posset dici quod *In principio erat Verbum,* si verbum esset quid transiens et in motu. Item cum dicit, *Et Verbum erat apud Deum,* datur idem intelligi; satis enim patet quod aliud est inesse, et aliud est adesse. Verbum enim nostrum, cum non subsistat, non adest, sed inesi; Verbum autem Dei est subsistens, et ideo adest; et idcirco Evangelista signanter dixit: *Verbum erat apud Deum.* Sed tamen, ut objectionis causa tollatur totaliter, naturam et esse Verbi subdit, dicens: *Et Verbum erat Deus.*

Alia quæstio insurgit ex hoc quod dixerat, *Apud Deum.* Cum enim ly *apud* dicat distinctionem, posset credi quod Verbum erat apud Deum, scilicet Patrem, ab ipso in natura distinctum. Et ideo ad hoc excludendum statim subdit consubstantialitatem Verbi ad Patrem, dicens: *Et Verbum erat Deus;* quasi dicat, non separatus a Patre per diversitatem naturæ, quia ipsum Verbum est Deus.

Nota etiam specialem modum significandi, quia dicit: *Verbum erat Deus,* absolute ponendo Deum; ut ostendat non eo modo Deum esse, quo nomen deitatis attribui dicitur creaturæ in sacra Scriptura; quia cum additione aliqua aliquando hoc nomen creatura participat; sicut illud Exod. VII, 1: *Ego constitui te Deum Pharaonis;* ad designandum quod non erat Deus simpliciter, nec per naturam, quia constituebatur Deus alicujus determinate. Et illud Ps. LXXXI, 6: *Ego dixi, Dii estis;* quasi dicat, per meam reputationem, non secundum rei veritatem. Dii estis: aliud enim est

Deum reputari, et aliud esse Deum. Unde Verbum absolute dicitur Deus, quia est secundum essentiam suam Deus, et non participative, sicut homines et angeli.

Sciendum est etiam quod circa hanc clausulam Origenes turpiter erravit, ex modo loquendi, qui in græco habetur, sumens occasionem sui erroris. Consuetudo enim est apud Græcos, quod cuilibet nomini apponunt articulum, ad designandum discretionem quamdam. Quia ergo in Evangelio Joannis in græco, huic nomini quod est Verbum, cum dicitur, *In principio erat Verbum,* et similiter huic nomini quod est *Deus,* cum dicitur, *Et Verbum erat apud Deum,* apponitur articulus, ut dicatur ly *Verbum,* et ly *Deus,* ad designandum eminentiam et discretionem Verbi ad alia verba, et principalitatem Patris in divinitate; ideo, cum in hoc quod dicitur, *Verbum erat Deus,* non apponatur articulus huic nomini *Deus,* quod supponit pro persona Filii, blasphemavit Origenes quod Verbum non esset Deus per essentiam, licet sit essentialiter Verbum; sed dicitur per participationem Deus: solus vero Pater est Deus per suam essentiam; et sic ponebat Filium Patre minorem.

Quod autem non sit verum, probat Chrysostomus per hoc quod si articulus positus huic nomini *Deus*, importaret majoritatem in Patre respectu Filii, numquam apponeretur huic nomini *Deus*, cum de alio prædicatur, sed solum quando prædicatur de Patre, et semper cum dicitur de Patre, apponeretur articulus. Invenimus autem contrarium per duas auctoritates Apostoli, qui notat Christum Deum cum appositione articuli, dicens in epist. ad Titum, c. II, 13: *Expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei.* Ibi enim *Deus* supponit pro Filio, et apponitur ei articulus in græco; ergo Christus est Deus magnus. Item idem Apostolus, Rom. IX, vers. 20, dicit: *Ex quibus Christus, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.* Ibi similiter ad ly *Deus* ponitur in græco articulus. Præterea I Jo. ult., 20: *Ut simus in vero Filio ejus Christo Jesu; hic est verus Deus, et vita æterna.* Christus ergo non est Deus per participationem, sed verus. Patet igitur esse falsum quod Origenes finxit.

Ratio autem quare Evangelista non apposuit articulum huic nomini *Deus,* assignatur a Chrysostomo; scilicet quia jam bis nominaverat Deum cum appositione articuli; et ideo non oportebat reiterare tertio, sed subintelligitur. Vel dicendum, et melius, quod Deus ponitur hic in prædicato, et tenetur formaliter; consuetum est autem quod nominibus in prædicato positis non ponitur articulus, cum discretionem importet. Si vero Deus poneretur hic ex parte subjecti, pro quacumque persona supponeret, sive pro Filio, sive pro Spiritu sancto; et tunc non est dubium quod in græco ibi apponeretur articulus.

4. Deinde dicit: *Hoc erat in principio apud Deum.* Hic ponitur quarta clausula, quæ introducitur propter clausulam præcedentem. Ex hoc enim quod Evangelista dixerat quod *Verbum erat Deus,* duplex falsus intellectus accipi poterat a non recte sentientibus. Unus a Gentilibus, qui ponunt pluralitatem et diversitatem deorum, et eorum contrarias dicunt esse voluntates; sicut illi qui fabulantur Jovem pugnasse cum Saturno; et sicut Manichæi, qui ponunt duo contraria principia naturæ. Contra hunc errorem Dominus dixit, Deut. VI, 4: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est.* Quia ergo Evangelista dixerat: *Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum,* possent isti in fulcimentum sui erroris istud adducere, intelligentes alium esse Deum, apud quem est Verbum, et alium ipsum Verbum, et cum hoc alterius, sive contrariæ voluntatis; quod est contra legem Evangelii. Ad hoc ergo excludendum dicit: *Hoc erat in principio apud Deum;* quasi dicat, secundum Hilarium: Ita dico quod Verbum est Deus, quod tamen non est habens divinitatem, sed est apud Deum, scilicet in una natura et eadem in qua ipse est. Item per hoc quod dicit, *Verbum erat Deus,* ne intelligeretur quod haberet contrariam voluntatem, addidit hoc, quod scilicet *Verbum erat in principio apud Deum,* scilicet Patrem non divisum ab ipso, non contrarium, sed habens cum eo identitatem naturæ et concordiam voluntatis: quæ quidem unio fit per communionem divinæ naturæ in tribus personis, et per nexum naturalis amoris Patris et Filii.

Alius error poterat ex præmissis verbis elici ab Arianis, qui ponunt Filium minorem esse quam Pater, propter hoc

quod dicitur: *Pater major me est* (infra cap. XIV, 28). Dicunt enim Patrem majorem Filio, et quantum ad æternitatem, et quantum ad naturæ divinitatem. Ut ergo Evangelista excluderet, addidit: *Hoc erat in principio apud Deum.* Arius enim primam clausulam, scilicet *In principio erat Verbum,* admittit: non tamen vult quod ibi principium accipiatur pro Patre, sed pro principio creaturarum. Unde dicit quod Verbum erat in principio creaturarum, et ideo nequaquam Patri est coæternus. Sed hoc excluditur, secundum Chrysostomum, per illam clausulam: *Hoc erat in principio,* non quidem creaturarum, sed *in principio apud Deum;* idest ex quo Deus fuit; numquam enim Pater solitarius fuit a Filio, sive Verbo; sed semper hoc, scilicet Verbum, apud Deum erat.

Item Arius confitetur quod Verbum erat Deus, sed tamen minor Patre. Sed hoc excluditur per ea quæ sequuntur. Duo enim sunt propria magni Dei, quæ Arius Deo Patri singulariter attribuebat, scilicet æternitas et omnipotentia. In quocumque ergo ista duo inveniuntur, ille est magnus Deus, quo nullus est major; sed hæc duo Evangelista Verbo attribuit; ergo Verbum est magnus Deus, et non minor. Æternitatem quidem dicit esse in Verbo per hoc quod dicit: *Hoc erat in principio apud Deum*; idest Verbum ab æterno, non solum in principio creaturarum, ut Arius intellexit, erat, sed apud Deum, accipiens esse et divinitatem ab eo. Omnipotentiam vero attribuit Verbo per hoc quod subdit: *Omnia per ipsum facta sunt.*

Origenes vero hanc eamdem clausulam satis pulchre exponens, dicit ipsam non esse aliam a tribus primis; sed ipsam esse quemdam epilogum præmissorum. Evangelista enim postquam insinuaverat veritatem esse Filii, transiturus ad ejus insinuandum virtutem recolligit quasi in summa epilogando in quarta clausula quod in primis tribus prædixerat. Primo enim per hoc quod dicit, *hoc,* intelligit tertiam clausulam; per hoc vero quod dicit, *erat in principio,* recolligit primam; per hoc vero quod subdit, *erat apud Deum,* recolligit secundam: ut sic non intelligas aliud Verbum, quod erat in principio, et quod erat Deus; sed hoc Verbum, quod erat Deus, *erat in principio apud Deum.*

Si quis ergo recte consideret has quatuor propositiones, inveniet evidenter per eas destrui omnes hæreticorum et philosophorum errores. Quidam enim hæretici, sicut Ebion et Cerintus, dixerunt, Christum non præextitisse beatæ Virgini; sed ab ea sumpsisse essendi et durationis principium: ponentes, eum fuisse hominem purum, sed meruisse divinitatem per bona merita. Quod etiam Photinus et Paulus Samosatenus eos secuti dixerunt. Horum errorem Evangelista excludit, dicens, *In principio erat Verbum,* idest ante omnia, et in Patre ab æterno; ergo non sumpsit initium ex Virgine. Sabellius vero, licet fateretur quod Deus qui carnem suscepit, ex Virgine non sumpsit initium, sed fuit ab æterno; tamen dicebat quod non erat alia persona Patris, qui fuit ab æterno, et Filii, qui carnem assumpsit ex Virgine; sed idem erat Pater et Filius personaliter; trinitatem personarum in divinis confundens. Contra hunc errorem dicit Evangelista: *Et Verbum erat apud Deum,* scilicet Filius apud Patrem, ut alius apud alium. Eunomius vero posuit Filium omnino dissimilem esse Patri: et hoc consequenter Evangelista excludit, dicens: *Et Deus erat Verbum.* Arius vero dicebat Filium Patre minorem; sed hoc excludit Evangelista cum dicit: *Hoc erat in principio apud Deum,* quod supra fuit expositum.

Per hoc etiam excluduntur errores philosophorum. Quidam enim philosophorum antiqui, scilicet naturales, ponebant, mundum non ex aliquo intellectu, neque per aliquam rationem, sed a casu fuisse: et ideo a principio rationem non posuerunt seu intellectum aliquam causam rerum, sed solam materiam fluitantem, utpote athomos, sicut Democritus posuit, et alia hujusmodi principia materialia, ut alii posuerunt. Contra hos est quod Evangelista dicit: *In principio erat Verbum,* a quo res scilicet principium sumpserunt, et non a casu. Plato autem posuit rationes omnium rerum factarum subsistentes separatas in propriis naturis, per quarum participationem res materiales essent: puta per rationem hominis separatam, quam dicebat per se hominem, haberent quod sint homines. Sic ergo ne hanc rationem, per quam omnia facta sunt, intelligas rationes separatas a Deo, ut Plato

ponebat, addit Evangelista: *Et Verbum erat apud Deum.* Alii etiam Platonici, ut Chrysostomus refert, ponebant Deum Patrem eminentissimum, et primum, sub quo ponebant mentem quamdam, in qua dicebant esse similitudines et ideas omnium rerum. Ne ergo sic intelligas, quod Verbum erat apud Patrem quasi sub eo, et minor eo, addit Evangelista: *Et Verbum erat Deus;* Aristoteles vero posuit in Deo rationes omnium rerum, et quod idem est in Deo intellectus, et intelligens, et intellectum; tamen posuit mundum cœternum sibi fuisse. Et contra hoc est quod Evangelista dicit: *Hoc*, scilicet Verbum solum, *erat in principio apud Deum;* ita quod ly *hoc* non excludit aliam personam, sed aliam naturam cœternam.

Nota etiam in prædictis differentiam Joannis ab aliis Evangelistis, quomodo scilicet dignius Evangelium suum incepit, quam alii: ipsi enim annutiaverunt Christum Filium Dei ex tempore natum; Matth. II, 1: *Cum natus esset Jesus in Bethlehem.* Joannes vero dicit eum ab æterno fuisse: *In principio*, inquit, *erat Verbum.* Ipsi etiam dicunt eum subito inter homines apparuisse; Luc. II, 29: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ, Israel.* Joannes vero dicit eum apud Patrem semper fuisse: *Et Verbum*, inquit, *Erat apud Deum.* Alii vero ipsum hominem; Matth. IX, 8: *Glorificabant Deum, qui potestatem talem hominibus dedit.* Joannes vero dicit ipsum esse Deum: *Et Verbum*, inquit, *erat Deus.* Alii dixerunt eum fuisse cum hominibus conversatum; Matth. XVII, vers. 21: *Conversantibus autem illis in Galilæa, dixit illis Jesus* etc.; sed Joannes dicit eum apud Patrem semper fuisse. *Hoc*, inquit, *erat in principio apud Deum.*

Nota etiam quod Evangelista signanter recitat hoc verbum, *erat*, ut ostendat Verbum Dei omnia tempora, scilicet præsens, præteritum et futurum excedere; quasi dicat, erat ultra tempus præsens, præteritum et futurum, secundum quod tangitur in Glossa.

LECTIO II.

1. Omnia per ipsum facta sunt.
2. Et sine ipso factum est nihil.
3. Quod factum est in ipso vita erat.

1. Postquam Evangelista esse et naturam divini Verbi, quantum dici potest ab homine, insinuaverat; consequenter manifestat ejus virtutem; et primo ostendit ejus virtutem quantum ad omnia, quæ in esse procedunt; secundo specialiter quantum ad homines, ibi, *Erat vita lux hominum.* Circa primum ponit tres clausulas, quas non distinguimus ad præsens: quia secundum diversas expositiones sanctorum sunt diversimode distinguendæ. Prima ergo clausula est: *Omnia per ipsum facta sunt;* quæ inducitur ad ostendendum tria de Verbo. Et primo, secundum Chrysostomum (hom. 4), ad ostendendum æqualitatem Verbi ad Patrem: sicut enim dictum est supra, Evangelista excluserat errorem Arii, ostendens cœternitatem Filii ad Patrem per hoc quod dixerat: *Hoc erat in principio apud Deum;* hic vero eumdem errorem excludit, ostendendo omnipotentiam Filii, dicens, *Omnia per ipsum facta sunt.* Esse enim principium omnium factorum proprium est Dei magni omnipotentis, juxta illud Psalm. CXXXIV, 6: *Omnia quæcumque Dominus voluit, fecit in cœlo et in terra.* Verbum ergo per quod facta sunt omnia, est Deus magnus et coæqualis Patri. Secundo ad ostendendum coæternitatem Verbi ad Patrem, secundum Hilarium (2 *de Trin.* circa med.). Quia enim per hoc quod dixerat, *In principio erat Verbum*, posset aliquis intelligere hoc dictum fuisse de principio creaturarum, id est fuisse aliquod tempus ante omne creaturam, in quo Verbum non erat; ideo hoc excludens Evangelista dixit: *Omnia per ipsum facta sunt:* si enim omnia sunt facta per Verbum ergo et ipsum tempus. Ex quo sic argumentatur: Si omne tempus ab ipso factum est; ergo nullum tempus fuit ante ipsum, nec cum ipso; quia ante omnia erat; ergo sunt ab æterno coæterni. Tertio, secundum Augustinum (1 *de Trin.* cap. 6), ad ostendendam consubstantialitatem Verbi ad Patrem. Si enim facta omnia sunt per Verbum, ergo ipsum Verbum non

potest dici factum: quia si est factum, est factum per aliquod Verbum, quia omnia per Verbum facta sunt. Oportet ergo esse aliud Verbum, per quod Verbum, de quo hic loquitur Evangelista, sit factum; et illud Verbum dicimus Unigenitum Dei, per quem facta sunt omnia; quia nec factum est, nec creatura est; et si non est creatura, necesse est dicere ipsum esse ejusdem substantiæ cum Patre, cum omnis substantia præter essentiam divinam facta sit. Substantia autem, quæ creatura non est, Deus est. Verbum ergo, per quod omnia facta sunt, consubstantiale est Patri, cum nec factum, nec creatura sit. Sic ergo habes Verbi æqualitatem ad Patrem, secundum Chrysostomum; coæternitatem secundum Hilarium, et consubstantialitatem, secundum Augustinum per hoc quod dicit, *Omnia per ipsum facta sunt.*

Cavendi sunt autem hic tres errores. Et primo error Valentini. Ipse enim intellexit per hoc quod dicitur, *Omnia per ipsum facta sunt*, quod Verbum dederit causam creatori, quod mundum crearet, ut dicantur omnia sic per Verbum facta, quasi ex Verbo processerit quod Pater mundum creavit; et hoc videtur ducere in positionem illorum, qui dicebant, Deum mundum fecisse propter aliquam exteriorem causam; quod est contra illud Prov. XVI, 4: *Universa propter semetipsum operatus est Dominus.* Sed hoc est falsum, quia, sicut Origenes dicit, si Verbum fuisset causa creatori præstans ei materiam ad faciendum, non dixisset: *Omnia per ipsum facta sunt*, sed e converso. Omnia facta sunt per creatorem a Verbo. Secundo vitandus est error Origenis, qui dicit Spiritum sanctum inter omnia factum esse per Verbum, ex quo sequitur ipsum esse creaturam: et hoc posuit Origenes. Hoc autem est hæreticum et blasphemum; cum Spiritus sanctus ejusdem sit gloriæ et substantiæ et dignitatis cum Patre et Filio, juxta illud Matth. ult., 19: *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti;* et juxta illud I Jo. cap. V 7: *Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus: et hi tres unum sunt.* Cum ergo dicit Evangelista, *Omnia per ipsum facta sunt*, non est intelligendum simpliciter facta omnia, sed in genere creaturarum et rerum factarum; quasi dicat: Omnia quæ facta sunt, per ipsum facta sunt; alias si simpliciter intelligatur, sequeretur Patrem et Spiritum sanctum factos per ipsum: quod est blasphemum. Igitur nec Pater, nec aliquid substantiale Patri, per Verbum factum est. Tertio vitandus est alius error ipsius Origenis. Ipse enim sic omnia facta esse per Verbum dixit, sicut aliquid fit a majori per minorem, quasi minor sit Filius, et ut organum Patris. Sed quod per hanc præpositionem *per* non significetur minoritas in obliquo, scilicet Filiô, seu Verbo, patet ex pluribus Scripturæ locis. Dicit enim Apostolus, I Corinth. I, 9, loquens de Patre: *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus.* Si ille per quem fit aliquid, habet superiorem, ergo et Pater superiorem habebit; hoc autem est falsum; ergo per præpositionem *per* non significatur minoritas in Filio, cum dicuntur omnia facta per ipsum.

Ad majorem autem evidentiam hujus sciendum est, quod quando dicitur aliquid per aliquem fieri, hæc præpositio *per* denotat causalitatem in obliquo, respectu operationis aliquo modo, sed diversimode. Cum enim operatio, secundum modum significandi, consideretur media inter operantem et operatum, potest considerari ipsa operatio dupliciter. Uno modo secundum quod exit ab operante, qui est causa ipsius actionis; alio modo secundum quod terminatur ad operatum. Quandoque ergo præpositio *per* significat causam operationis, secundum quod exit ab operante; quandoque autem, secundum quod terminatur ad operatum. Causam autem operationis, secundum quod exit ab operante, significat quando illud quod significatur per obliquum, est causa operanti quod operetur, vel efficiens, vel formalis: formalis quidem, sicut ignis calefacit per calorem: est enim calor causa formalis calefactionis ignis. Causa vero movens, seu efficiens, ut secunda agentia operantur per prima, ut si dicam quod balivus operatur per regem, quia rex est causa efficiens balivo quod operetur. Et hoc modo intellexit Valentinus, omnia facta esse per Verbum, ac si Verbum esset causa conditori ut

omnia faceret. Causalitatem vero operationis, secundum quod terminatur ad operatum, importat hæc præpositio *per*, quando illud quod significatur per ipsam causalitatem, non est causa ipsa quod operetur, sed est causa operationis, secundum quod terminatur ad operatum. Sicut cum dico: Carpentarius facit scamnum per securim, quæ non est causa carpentario quod operetur, sed ponimus esse causam quod scamnum fiat ab operante. Sic ergo cum dicitur: *Omnia per ipsum facta sunt;* si ly *per* denotet efficientem causam, seu moventem Patrem ad operandum, dicendum est quod Pater nihil operatur per Filium, sed per seipsum omnia operatur, ut dictum est. Si vero ly *per* denotet causam formalem, sic cum Pater operetur per sapientiam suam, quæ est sua essentia, operatur per suam sapientiam, sicut operatur per suam essentiam; et quia sapientia et virtus Patris attribuitur Filio, I Cor. 1, dicimus Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam; ideo appropriate dicimus quod Pater omnia operatur per Filium, idest per sapientiam suam. Et ideo dicit Augustinus quod hoc quod dicitur *Ex quo omnia*, appropriatur Patri, *per quem omnia*, Filio; *in quo omnia*, Spiritui sancto. Si vero ly *per* denotet causalitatem ex parte operati, tunc hoc quod dicimus, Patrem omnia operari per Filium, non est appropriatum Verbo, sed proprium ejus, quia hoc quod est causa creaturarum, habet ab alio, scilicet a Patre, a quo habet esse: nec tamen propter hoc sequitur ipsum esse instrumentum Patris, licet omne quod movetur ab alio ad aliquid operandum, rationem instrumenti habeat. Cum autem dico aliquem operari per virtutem receptam ab alio, potest dupliciter intelligi. Uno modo quod eadem numero sit virtus et dantis, et accipientis: et hoc modo qui operatur per virtutem acceptam ab alio, non est minor, sed æqualis ei a quo accipit. Quia ergo Pater eamdem virtutem, quam habet, dat Filio, per quam Filius operatur, cum dicitur Pater operari per Filium, propter hoc Filius non est dicendus minor Patre, neque instrumentum ejus. Sed hoc sequitur in illis qui non eamdem virtutem accipiunt ab aliquo, sed aliam et creatam. Sic ergo patet quod nec Spiritus sanctus, nec Filius, est causa Patri quod operetur, neque Patris minister seu instrumentum, ut deliravit Origenes. Si autem recte considerentur verba prædicta, *Omnia per ipsum facta sunt*, evidenter apparet Evangelistam propriissime fuisse locutum. Quicumque enim aliquid facit, oportet quod illud præconcipiat in sua sapientia, quæ est forma et ratio rei factæ, sicut forma in mente artificis præconcepta est ratio arcæ faciendæ. Sic ergo Deus nihil facit nisi per conceptum sui intellectus, qui est sapientia ab æterno concepta, scilicet Dei Verbum, et Dei Filius: et ideo impossibile est quod aliquid faciat nisi per Filium. Unde Augustinus *de Trin.* dicit quod Verbum est ars plena omnium rationum viventium; et sic patet quod omnia quæ Pater facit, facit per ipsum.

Notandum autem, secundum Chrysostomum, quod omnia quæ Moyses per multa enumerat in productione rerum a Deo, dicens (Gen. 1): *Dixit Dominus, Fiat lux*, et *Fiat firmamentum* etc., hæc omnia Evangelista excedens, uno verbo comprehendit, dicens: *Omnia per ipsum facta sunt.* Cujus ratio est quia Moyses tradere volebat emanationem creaturarum a Deo, et ideo sigillatim enumerat; Joannes vero ad altiorem festinans materiam, in hoc libro intendit nos inducere specialiter in cognitionem ipsius creatoris.

2. Deinde dicit: *Et sine ipso factum est nihil.* Hæc est secunda clausula quam quidam perverse intellexerunt, ut dicit Augustinus in lib. *de nat. boni;* nam ex hoc modo loquendi, quo Joannes hic utitur, ponens hoc quod dicitur *nihil* in fine orationis, crediderunt ipsum *nihil* teneri affirmative, quasi *nihil* sit aliquid, quod sine Verbo factum sit: unde voluerunt quod hæc clausula posita sit ab Evangelista ad excludendum aliquid quod a Verbo non sit factum. Unde dicunt quod postquam Evangelista dixerat: *Omnia per ipsum facta sunt*, consequenter adjungit: *Et sine ipso factum est nihil;* quasi dicat: Ita dico omnia per ipsum facta esse, quod tamen sine ipse factum est aliquid, scilicet ipsum nihil.

Ex hoc autem processit triplex hæresis, scilicet Valentini, qui, ut dicit Origenes, ponit multa principia, et ex il-

lis principiis dicit procedere triginta sæcula. Prima tamen principia quæ ponit, sunt duo, scilicet Profundum, quod vocat Deum Patrem, et Silentium. Ex his duobus dicit processisse decem sæcula. Ex Profundo autem, et Silentio dicit esse alia duo principia, scilicet Intellectum et Veritatem, ex quibus processerunt octo sæcula. Ex Intellectu autem et Veritate dicit esse alia duo principia, scilicet Verbum et Vitam, ex quibus procedunt duodecim sæcula, et sic sunt triginta. Ex Verbo autem et Vita, secundum ævum, processit homo Christus, et Ecclesia. Sic ergo Valentinus ponebat prolationem Verbi multa sæcula præcessisse; et ideo dicit quod quia Evangelista dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, ne aliquis intelligeret illa sæcula præcedentia esse perfecta per Verbum; consequenter adjunxit: *Et sine ipso factum est nihil*, idest omnia sæcula præexistentia et quæ in eis fuerunt; quæ ideo Joannes vocat *nihil*, quia humanam rationem excedunt, nec possunt capi per intellectum. Secundus error ex hoc procedens fuit Manichæi, qui ponebat duo contraria principia, unum scilicet rerum incorruptibilium, et aliud corruptibilium. Dicit ergo quod postquam Joannes dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, ne crederetur Verbum esse corruptibilium rerum causam, statim subjunxit: *Et sine ipso factum est nihil*, idest corruptioni subjecta, quæ nihil esse dicuntur, quia eorum esse est continue transmutari in nihil. Tertius error est eorum qui volunt quod per *nihil* intelligatur diabolus, juxta illud Job XVIII, 15: *Habitent in tabernaculo ejus socii ejus, qui non est.* Dicunt ergo omnia esse facta per Verbum, præter diabolum. Et ideo exponunt: *Sine ipso factum est nihil*, idest diabolus.

Sed omnes isti tres errores ex uno fonte procedentes, scilicet ex hoc quod ipsum *nihil* volunt affirmative accipi, excluduntur per hoc quod *nihil* non ponitur hic affirmative, sed negative tantum, ut sit sensus: ita facta sunt omnia per Verbum, quod nihil est participans esse, quod non sit factum per ipsum.

Sed instabit forsitan aliquis, dicens hanc clausulam superflue fuisse appositam, si intelligatur negative, eo quod Evangelista dicens, *Omnia per ipsum facta sunt*, sufficienter videtur dixisse non esse aliquid quod non sit factum per Verbum. Ad quod dicendum quod secundum multos introducta est hæc particula multipliciter, ex multis de causis. Quarum una causa est, secundum Chrysostomum, ne aliquis legens in veteri Testamento, et inveniens solum visibilia enumerata a Moyse in creatione rerum, crederet illa tantum facta esse per Verbum; ideo Evangelista, dum dixisset, *Omnia per ipsum facta sunt*, quæ scilicet enumerat Moyses, consequenter adjunxit: *Sine ipso factum est nihil;* quasi dicat: Nihil eorum quæ sunt, sive visibile, sive invisibile, est factum sine Verbo. Et hoc modo loquitur Apostolus, Col. I, dicens, omnia condita esse in Christo, sive visibilia, sive invisibilia: ubi Apostolus specialiter mentionem facit de invisibilibus, quia de eis Moyses aperte mentionem non fecerat, propter ruditatem illius populi, qui supra sensibilia elevari non poterat. Introducitur etiam, secundum Chrysostomum, alio modo sic. Posset enim aliquis legens Evangelium, multa signa et miracula facta per Christum, sicut illud Matth. XI, 5: *Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur* etc., credere per hoc quod dicit Joannes: *Omnia per ipsum facta sunt*, debere intelligi omnia illa tantum quæ in illis Evangeliis continentur, et nihil aliud factum per ipsum; et ideo ne suspicetur quis, consequenter Evangelista inducit: *Et sine ipso factum est nihil;* quasi dicat: Non solum ea quæ in Evangeliis continentur, sunt facta per ipsum, sed nihil eorum quæ facta sunt, est factum sine ipso. Et sic, secundum Chrysostomum, hæc particula introducitur ad ostendendum totalem causalitatem, et est quasi completiva præmissæ. Secundum Hilarium vero introducitur hæc particula ad ostendendum quod Verbum habet virtutem operativam ab alio: quia enim Evangelista dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, posset intelligi Patrem excludi ab omni causalitate; ideo consequenter addit: *Et sine ipso factum est nihil;* quasi dicat: Sic per eum facta sunt omnia, ut tamen Pater cum eo omnia fecerit: nam tantum valet *sine eo*, ac si dicatur non solus; ut sit sensus: non ipse solus est per

quem facta sunt omnia, sed ipse est alius, sine quo factum est nihil; quasi dicat: *Sine ipso*, cum alio operante, scilicet Patre, *factum est nihil;* juxta illud Prov. VIII, 30: *Cum eo eram cuncta componens.*

In quadam autem Homilia quæ incipit, *Vox spiritualis aquilæ*, et attribuitur Origeni, invenitur alia expositio satis pulchra. Dicitur enim ibi quod in Græco est *thoris*, ubi in Latino habemus *sine; thoris* autem idem est quod foris vel extra; quasi dicat: *Ita omnia per ipsum facta sunt*, quod extra ipsum factum est nihil: et ideo hoc dicit ut ostendat, per Verbum et in Verbo omnia conservari; juxta illud Heb. I, 13: *Portans omnia Verbo virtutis suæ.* Quædam enim sunt quæ non indigent operante, nisi quantum ad fieri, cum possint subsistere postquam fuerunt facta, absque agentis influxu; sicut domus indiget quidem artifice quantum ad suum fieri, sed tamen persistit in suo esse absque artificis influentia. Ne ergo credat aliquis, omnia per Verbum sic facta esse quod sit causa eorum quantum ad fieri solum, et non quantum ad conservationem in esse, ideo consequenter Evangelista subjunxit: *Et sine ipso factum est nihil*; hoc est nihil factum est extra ipsum, quia ipse ambit omnia, conservans ea.

Exponitur autem hæc particula secundum Augustinum et Origenem (in expositione) et plures alios sic ut per nihil intelligatur peccatum. Quia ergo cum diceret, *Omnia per ipsum facta sunt*, posset intelligi malum et peccatum per ipsum fieri; ideo consequenter adjunxit: *Et nihil*, idest peccatum, *est factum sine ipso.* Nam sicut ars non est principium, sed causa alicujus defectus in artificiatis, sed per se est causa perfectionis ipsorum et formæ; ita et Verbum, quod est ars Patris plena rationum viventium, non est causa alicujus mali, vel inordinationis in rebus, et præcipue mali culpæ, quod habet perfectam rationem mali; sed hujus mali causa per se est voluntas creaturæ, sive hominis, sive angeli, libere declinans a fine, ad quem naturaliter ordinatur. Operans secundum artem, voluntarie errans, est causa defectuum incidentium in artificiatis, non per artem, sed per voluntatem. Unde in talibus ars non est principium, seu causa defectuum, sed voluntas: et ideo malum est defectus voluntatis, et non artis alicujus: et ideo inquantum tale, nihil est.

Sic ergo ista particula additur ad ostendendum ipsius Verbi universalem causalitatem secundum Chrysostomum; societatem ad Patrem, secundum Hilarium; et virtutem Verbi in conservando, secundum Origenem. Item puritatem causalitatis: quia sic est causa bonorum, quod non est causa peccati, secundum Augustinum et Origenem et plures alios.

3. Deinde dicit: *Quod factum est, in ipso vita erat.* Hic ponitur tertia particula, ubi cavendus est falsus intellectus Manichæi, qui ex hoc verbo motus est ad dicendum, quod omnia quæ sunt, vivunt, puta lapis, lignum, et homo, et quicquid aliud est in mundo: et punctabat sic: *Quod factum est in ipso*, distinguens, *erat vita.* Sed non erat vita nisi viveret; ergo quicquid factum est in ipso, vivit. Vult etiam quod, *In ipso*, idem sit ac si dicatur per ipsum, cum communiter in Scriptura in ipso, vel per ipsum accipiatur; sicut illud Col. I, 16: *In ipso, et per ipsum condita sunt omnia.* Sed hunc intellectum experientia ostendit esse falsum. Potest tamen sine errore multipliciter exponi. Nam in illa Homilia, *Vox spiritualis* exponitur sic: *Quod factum est in ipso*, idest per ipsum, hoc vita erat non in seipso, sed in sua causa. In omnibus enim causatis hoc commune est, quod effectus sive per naturam, sive per voluntatem producti, sunt in suis causis non secundum proprium esse, sed secundum virtutem propriæ suæ causæ; sicut effectus inferiores sunt in sole ut in causa, non secundum eorum esse, sed secundum virtutem solis. Quia ergo causa omnium effectuum productorum a Deo, est vita quædam et ars plena rationum viventium, ideo omne quod factum est in ipso, idest per ipsum, vita erat in sua causa, scilicet in ipso Deo. Augustinus autem (in expositione) aliter legit, sic punctando: *Quod factum est*, distingue, *in ipso vita erat.* Res enim dupliciter considerari possunt, secundum scilicet quod sunt in seipsis, et secundum quod sunt in Verbo. Si considerentur secundum quod sunt in seipsis, sic non omnes res sunt

vita, nec etiam viventes; sed aliquæ carent vita, aliquæ vivunt; sicut facta est terra, facta sunt etiam metalla, quæ nec vita sunt, nec vivunt; facta sunt animalia, facti sunt homines, quæ secundum quod sunt in seipsis, non sunt vita, sed vivunt solum. Si vero considerentur secundum quod sunt in Verbo, non solum sunt viventes, sed etiam vita: nam rationes in sapientia Dei spiritualiter existentes, quibus res factæ sunt ab ipso Verbo, sunt vita: sicut arca facta per artificem, in se quidem nec vivit, nec vita est; ratio vero arcæ, quæ præcessit in mente artificis, vivit quodammodo, inquantum habet esse intelligibile in mente artificis, non tamen est vita, quia per ipsum intelligere artificis non est in sua essentia, neque suum esse. In Deo autem suum intelligere est sua vita et sua essentia: et ideo quicquid est in Deo, non solum vivit, sed est ipsa vita, quia quicquid est in Deo, est sua essentia. Unde creatura in Deo est creatrix essentia. Si ergo considerentur res secundum quod in Verbo sunt, vita sunt. Hanc expositionem habes alibi. Origenes vero super Joannem legit hoc aliter, punctando sic: *Quod factum est in ipso*, distingue, *vita erat.*

Ubi notandum est quod de Filio Dei dicitur aliquid, secundum se, sicut dicitur Deus omnipotens, et hujusmodi; aliquid vero dicitur de eo per comparationem ad nos, sicut Salvator et Redemptor; aliquid vero utroque modo, sicut Sapientia et Justitia. In omnibus autem quæ absolute et secundum se de Filio dicuntur, non dicitur quod sit factus, sicut non dicitur Filius factus Deus, neque omnipotens; sed in illis quæ dicuntur in comparatione ad nos, seu utroque modo, potest addi adjunctio facti, ut dicatur secundum illum I Cor. 1, 30: *Qui factus est nobis a Deo sapientia, et justificatio, et sanctificatio, et redemptio.* Et sic, licet semper fuerit in seipso sapientia et justitia, tamen potest dici quod de novo factus est nobis justitia et sapientia. Secundum hoc ergo Origenes exponens dicit quod quamvis in seipso sit vita, tamen nobis factus est vita per hoc quod nos vivificavit, juxta illud I Cor. xv, 22: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in ipso omnes vivificabuntur.* Et ideo dicit quod *Verbum quod factum est*, nobis vita, *In ipso vita erat*, ut quandoque nobis fieret vita; et ideo statim subdit: *Et vita erat lux hominum.* Hilarius enim sic punctat: *Et sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso;* et postea dicatur: *Vita erat;* quia (ipse dicit *in II de Trin.*) cum dicit Evangelista: *Et sine ipso factum est nihil*, posset esse ambiguum an quædam alia adhuc quæ per ipsum facta sunt, fuerunt facta non per ipsum, non tamen sine ipso; sed in eis associavit facientem; et hanc clausulam esse additam ad correptionem præcedentis. Ne ergo hoc intelligeretur; ideo Evangelista, cum dixisset, *Omnia per ipsum facta sunt*, subjungit: *Et sine ipso factum est nihil;* quod tamen factum est, *In ipso*, idest per ipsum: et ratio hujus est, quia *vita erat.* Manifestum est enim quod hoc modo omnia dicuntur per Verbum facta, inquantum Verbum ex Patre procedens est Deus. Ponamus autem quod aliquis pater filium habeat, qui non sit perfecte habens operationes hominis, sed paulatim ad hoc perveniat, manifestum est quod multa faciet, non per ipsum filium, licet non sine eo. Quia ergo Filius Dei eamdem vitam habuit ab æterno, quam et Pater, secundum illud infra v, 26: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso;* ideo non potest dici quod Deus Pater, etsi nihil fecerit sine Filio, tamen fecit aliqua non per ipsum, quia vita erat. In viventibus enim quæ vitam participant, potest contingere quod vita imperfecta præcedat vitam perfectam; sed in per se vita, quæ non participat vitam, sed est absolute, et simpliciter vita, nullo modo potest imperfectio aliqua esse. Quia ergo Verbum est per se vita, numquam fuit in eo vita imperfecta, sed semper perfecta; et ideo ita *Nihil factum est sine eo*, quod tamen non sit factum *In ipso*, idest per ipsum. Chrysostomus autem alium modum legendi habet, et punctat sic: *Et sine ipso factum est nihil quod factum est.* Et ratio hujus est, quia aliquis posset credere quod Spiritus sanctus esset factus per Verbum; et ideo Evangelista hoc volens excludere dicit, *Quod factum est;* quia Spiritus sanctus non est quid factum; et postea sequitur: *In ipso vita erat;* quod introducitur propter duo. Unum est ut post productionem omnium

rerum ostendatur indeficientia causalitatis ad res non solum productas, sed etiam producendas; quasi dicat: *In ipso vita erat*, qua scilicet non solum omnia producere potuit, sed etiam quæ habet indeficientem fluxum et causalitatem absque mutationis dispendio ad res continue producendas, utpote fons vivus qui non minoratur ex fluxu continuo; aqua vero collecta, est non viva, cum defluit, minoratur et deficit; unde dicitur in Ps. xxxv, 10: *Apud te est fons vitæ*. Secundum est ut ostendatur gubernatio rerum esse per Verbum: quia enim *in ipso vita erat*, ostenditur quod non produxit res per necessitatem naturæ, sed per voluntatem et intellectum, et quod res productas gubernat; Hebr. c. IV, 22: *Vivus est sermo Dei* etc. Et quia apud Græcos Chrysostomus est tantæ auctoritatis in suis expositionibus, quod ubi ipse aliquid exposuit in sacra Scriptura, nullam aliam expositionem admittant: ideo in omnibus libris Græcis invenitur sic punctatum, sicut punctat Chrysostomus, scilicet hoc modo: *Sine ipso factum est nihil quod factum est.*

LECTIO III.

1. Et vita erat lux hominum.
2. Et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt.

1. Evangelista supra insinuavit virtutem Verbi, secundum quam omnia produxit in esse; hic vero insinuat ejus virtutem, secundum quam se habet ad homines, dicens, hoc Verbum esse lucem hominum. Ubi primo introducit nobis lucem quamdam, cum dicit: *Et vita erat lux hominum;* secundo lucis irradiationem, cum dicit: *Et lux in tenebris lucet;* tertio lucis participationem, cum dicit: *Et tenebræ eam non comprehenderunt.* Potest autem totum dupliciter exponi. Uno modo secundum influxum cognitionis naturalis; alio modo secundum communicationem gratiæ. Dicit ergo quantum ad primum, quod *vita erat lux hominum.* Ubi primo considerandum est quod, secundum Augustinum et plures alios, nomen lucis magis proprie dicitur in spiritualibus quam in sensibilibus. Ambrosius tamen vult quod splendor metaphorice dicatur de Deo. Sed in hoc non est magna vis facienda: nam de quocumque nomen lucis dicatur, ad manifestationem refertur, sive illa manifestatio sit in intelligibilibus, sive in sensibilibus. Si ergo comparentur manifestatio intelligibilis et sensibilis, secundum naturam prius invenitur lux in spiritualibus; sed quoad nos, qui nomina rebus imponimus ex earum proprietatibus nobis notis, prius invenitur in sensibilibus, quia prius impositum est a nobis hoc nomen ad significandum lucem sensibilem, quam intelligibilem; quamvis secundum virtutem prius et verius conveniat spiritualibus quam sensibilibus.

Ad evidentiam autem ejus quod dicitur, *Et vita erat lux hominum*, sciendum est quod multipliciter est gradus vitæ. Quædam namque vivunt, sed absque luce, quia nullam cognitionem habent, sicut sunt plantæ: unde vita earum non est lux; quædam vero vivunt et cognoscunt; sed tamen eorum cognitio, cum sit sensus tantum, non est nisi particularium et materialium, sicut est in brutis: et iden hæc et vitam habent, et lucem quamdam, sed non lucem hominum qui vivunt et cognoscunt non solum ipsa vera, sed ipsius veritatis rationem, sicut sunt creaturæ rationales, quibus non solum manifestatur hoc vel illud, sed ipsa veritas quæ manifestabilis est et manifestativa omnium. Et ideo Evangelista loquens de Verbo dicit non solum esse vitam, sed etiam esse lucem, ne intelligas vitam sine agnitione; hominum autem ne tantum cognitionem sensibilem suspiceris, qualis est in brutis.

Sed quare dixit hominum, cum etiam sit lux angelorum? Ad hoc est duplex responsio. Chrysostomus enim dicit quod Evangelista intendebat in isto Evangelio tradere nobis cognitionem de Verbo, secundum quod ad salutem hominum ordinatur; et ideo magis refert secundum suam intentionem ad homines quam ad angelos. Origenes vero dicit quod participatio hujus lucis pertinet ad homines, inquantum sunt rationalis naturæ; et ideo Evangelista dicens, *Erat lux hominum*, voluit intelligi omnis rationalis naturæ.

In hoc etiam ostenditur perfectio et dignitas hujus vitæ, quia est intelle-

ctualis seu rationalis. Cum enim illa dicuntur viventia, quæ se aliquo modo movent, illa dicuntur vitam habere perfectam, quæ perfecte seipsa movent; movere autem seipsum perfecte et proprie in inferioribus creaturis soli homini convenit. Nam etsi alia ex seipsis ab aliquo principio intrinseco moveantur, non tamen illud principium se habet ad opposita; et ideo ex necessitate moventur, et non libere. Mota igitur a tali principio magis aguntur quam agunt. Homo vero cum sit dominus sui actus, libere se movet ad omnia quæ vult; et ideo homo habet vitam perfectam, et similiter quælibet intellectualis natura. Vita ergo Verbi, quæ est lux hominum, est vita perfecta. Attenditur etiam in præmissis verbis congruus ordo: nam in naturali rerum ordine primo invenitur esse; et hoc primo Evangelista insinuavit, dicens: *In principio erat Verbum;* secundo vivere; et hoc est quod sequitur: *In ipso vita erat;* tertio intelligere; et hoc consequenter adjunxit: *Vita erat lux hominum.* Unde, secundum Origenem, convenienter vitæ attribuit lucem, quia lux nonnisi viventi attribui potest.

Est tamen notandum quod lux ad viventem dupliciter comparari potest, vel ut objectum, vel ut participata, ut patet in visu exteriori. Oculus enim lucem exteriorem cognoscit tamquam objectum, sed oportet ad hoc quod eam videat, quod participet aliquam lucem interiorem, per quam aptetur et disponatur oculus ad lucem exteriorem videndam. Sic ergo, quod hic dicit, *Et vita erat lux hominum,* dupliciter potest intelligi, ut dicatur lux hominum per modum objecti quasi a solis hominibus conspicabilis; quia ipsam sola rationalis creatura conspicere potest, cum ipsa sola divinæ visionis sit capax; Job c. xxxv, vers. 11: *Docet nos super jumenta terræ, et super volucres cœli erudit nos;* quia licet alia animalia cognoscant aliqua quæ vera sunt, solus tamen homo ipsam rationem veritatis cognoscit. Potest etiam dici lux hominum participata: numquam enim ipsum Verbum et ipsam lucem conspicere possemus, nisi per participationem ejus, quæ in ipso homine est, quæ est superior pars animæ nostræ, scilicet lux intellectiva, de qua dicitur in Ps. iv, 7: *Signatum est super nos lumen vultus tui,* idest Filii tui, qui est facies tua, qua manifestaris.

2. Introduxit supra Evangelista lucem quamdam; nunc vero agit de ipsius lucis irradiatione, cum dicit: *Lux in tenebris lucet.* Quod quidem dupliciter potest exponi, secundum duplicem acceptionem tenebrarum. Primo vero accipiamus tenebras naturalem defectum, ac creatæ mentis; nam ita se habet mens ad lucem istam, de qua hic loquitur Evangelista, sicut se habet aer ad lucem solis: quia licet aer capax sit lucis solis, tamen in se consideratus tenebra est; et secundum hoc sensus est: *Lux*, idest vita illa, quæ est lux hominum, *in tenebris lucet*, scilicet in animabus et mentibus creatis, irradiando semper omnes; Job iii, 23: *Viro cui abscondita est lux. Sed tenebræ eam non comprehenderunt*, idest includere non potuerunt: illud enim dicitur comprehendi, cujus fines concluduntur et conspiciuntur. Quia, sicut dicit Augustinus (*de verb. Dom., serm. 38*), attingere Deum mente, magna beatitudo est: comprehendere vero, impossibile est. Tenebræ ergo eam non comprehenderunt; Job xxxvi, 26: *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram;* Jer. xxxii, 19: *Magnus consilio et incomprehensibilis cogitatu.* Et hæc expositio habetur in illa Hom. quæ incipit, *Vox spiritualis aquilæ.*

Alio modo potest exponi accipiendo tenebras, secundum Augustinum, pro naturali insipientia hominum, quæ tenebra dicitur; Eccle. ii, 13: *Vidi quia tantum præcederet sapientia stultitiam, quantum differt lux a tenebris.* Ex eo ergo aliquis insipiens est quod privatur lumine sapientiæ divinæ. Sicut ergo mentes sapientum participatione istius divinæ lucis et sapientiæ lucidæ sunt, ita ejus privatione tenebræ sunt. Quod ergo quidam tenebrosi sint, non est ex defectu istius lucis, quia inquantum est de se, in tenebris lucet, et omnes irradiat; sed ideo insipientes privati sunt ea luce, quia *tenebræ eam non comprehenderunt*, idest non apprehenderunt, ad ipsius participationem, eorum insipientia pertingere non valentes, ut post elati non durantes; Job xxxvi, 32: *Immanibus*, idest superbis, *abscondit lucem*, idest lumen sapientiæ, *et annuntiat de eo amico suo, quod possessio ejus sit, et ad eam possit ascendere;* Baruch iii,

vers. 23: *Viam autem sapientiæ nescierunt, neque commemorati sunt semitas ejus.* Licet autem aliquæ mentes sint tenebrosæ, idest sapida et lucida sapientia privatæ; nulla tamen adeo tenebrosa est, quin aliquid lucis divinæ participet; quia quicquid veritatis a quocumque cognoscitur, totum est ex participatione istius lucis, quæ in tenebris lucet, quia omne verum, a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est; et tamen *tenebræ*, idest homines tenebrosi, *eam non comprehenderunt*, secundum veritatem. Sic ergo exponitur ista clausula, secundum naturalem influxum, secundum Origenem et secundum Augustinum.

Alio modo ab illo loco, *Et vita erat lux hominum*, exponitur secundum fluxum gratiæ, quia irradiamur per Christum; et continuatur sic ad præcedentia. Supra egit Evangelista de creatione rerum per Verbum; hic vero tractat de restauratione rationalis creaturæ facta per Christum dicens: *Et vita*, Verbi, *erat lux hominum*, communiter, et non Judæorum tantum; quia Filius Dei carnem assumere venit in mundum, ut illuminaret gratia et veritate omnes homines; Joan, XVIII, 37: *In hoc natus sum, et ad hoc veni, ut testimonium perhibeam veritati.* Item infra IX, 5: *Quamdiu in mundo sum, lux sum mundi;* et ideo non dicit, Lux Judæorum, quia licet olim tantum in Judæa notus esset, tamen postea toti mundo innotuit; Is. c. XLIX, 6: *Dedit te in lucem gentibus, ut sis salus mundo usque ad extremum terræ.* Congrue etiam conjungit lucem et vitam dicens: *Et vita erat lux hominum;* ut ostendat ista duo, lucem scilicet et vitam nobis provenisse per Christum. Vitam quidem per participationem gratiæ; infra (hoc cap.): *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est;* lucem vero per cognitionem veritatis et sapientiæ. Hoc autem quod dicit, *Lux in tenebris lucet*, potest secundum hanc expositionem exponi tripliciter, secundum quod tripliciter possumus accipere tenebras. Uno modo pro pœna: nam quælibet tristitia et afflictio cordis tenebra quædam dici potest, sicut quodlibet gaudium lux; Mich. ult., 8: *Cum sedero in tenebris et in afflictionibus, Dominus lux mea est.* idest gaudium et consolatio. Dicit ergo Origenes: Secundum hoc lux in tenebris lucet, idest Christus in mundum veniens, et corpus passibile et absque peccato habens in similitudinem carnis, secundum quod dicitur Rom. cap. VIII, Lux in carne, quæ scilicet caro Christi, secundum quod in se habet similitudinem carnis peccati, tenebra dicitur; quasi dicat: Lux, idest Verbum Dei circumvelatum tenebris carnis, luxit in mundum, secundum illud Ezech. XXXII, 7: *Solem nube tegam.* Secundo accipiendo per tenebras dæmones, juxta illud Ephes. ult., 12: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem tantum, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum.* Secundum hoc dicit: *Lux*, idest Filius Dei, *in tenebris lucet*, idest in mundum descendit, ubi tenebræ, idest dæmones, dominabantur. Infra XII, vers. 31: *Princeps hujus mundi, ejicietur foras; et tenebræ*, idest dæmones, *eam non comprehenderunt*, idest eum obscurare non potuerunt tentando, ut patet Matth. c. IV. Tertio accipiendo tenebras errores sive ignorantias, quibus totus mundus ante adventum Christi plenus erat, secundum quod dicit Apostolus (Ephes. c. V, vers. 8): *Eratis aliquando tenebræ.* Dicit ergo quod *lux*, idest Verbum Dei incarnatum, *in tenebris lucet*, idest hominibus mundi erroris et ignorantiæ tenebris obscuratis; Luc. I, 79: *Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent;* et Isa. IX, 2: *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam.* — *Et tenebræ eum non comprehenderunt*, idest non vicerunt: quia quantumcumque homines peccatis obscurati, invidia excæcati, superbia tenebrosi, contra Christum pugnaverunt, ut patet ex Evangelio, exprobrando scilicet, injurias et contumelias inferendo, et tandem occidendo, non tamen eum comprehenderunt; idest non vicerunt eum obscurando, quin ejus claritas per totum mundum fulgeret; Sap. VIII, 30: *Luci comparata invenitur prior: illi enim succedit nox, sapientiam autem*, idest Filium Dei incarnatum, *non vincit malitia*, Judæorum scilicet et hæreticorum; quia, ut dicitur Sap. X, 12: *Certamen forte dedit illi, ut vinceret, et sciret quoniam omnium potentior est sapientia.*

LECTIO IV.

Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes: hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum.

Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.

Supra Evangelista egit de Verbi divinitate; in parte vero ista incipit agere de Verbi incarnatione: et circa hoc duo facit. Primo agit de teste Verbi incarnati seu præcursore; secundo de adventu Verbi, ibi, *Erat lux vera.* Circa primum duo facit. Primo describit præcursorem in testimonium venientem; secundo ostendit eum ad salvandum insufficientem, ibi, *Non erat ille lux.* Præcursorem autem describit quadrupliciter. Primo a naturæ conditione, cum dicit, *Fuit homo;* secundo ab auctoritate, cum dicit, *Missus a Deo;* tertio ab officii idoneitate, cum dicit, *Cui nomen erat Joannes;* quarto ab officii dignitate, ibi, *Hic venit.* Considerandum autem est circa primum, quod statim cum Evangelista incipit de aliquo temporali, mutat modum loquendi. Cum enim supra loqueretur de æternis, utebatur hoc verbo, *erat*, quod est præteriti imperfecti, ostendens per hoc, æterna interminata esse; nunc vero, cum loquitur de temporalibus, utitur hoc verbo, *fuit*, ad ostendendum quod temporalia sic præterierunt quod tamen terminantur. Dicit ergo, *Fuit homo;* per quod in principio excludit perversam opinionem hæreticorum, contra conditionem seu naturam Joannis, qui præter id quod Dominus Matth. c. XI, 10 dicit de Joanne: *Hic est de quo scriptum est: Ecce mitto angelum meum ante faciem meam;* et etiam Marc. I dicitur de ipso; opinati sunt quod Joannes fuisset natura angelus: quod excludens Evangelista dicit, *Fuit homo*, natura, non angelus. Eccle. VI, 10: *Scitur quod sit homo, et quod non possit contra fortiorem se in judicio contendere.* Convenienter autem homo ad homines mittitur, per quem homines magis alliciuntur, utpote per sibi similem; unde dicitur Hebr. VII, 28: *Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes.* Poterat enim Deus homines gubernare per angelos; sed maluit per homines, ut ipsorum exemplo magis instruerentur. Et ideo Joannes homo fuit, et non angelus. Ex auctoritate quidem describitur, cum dicit, *Missus a Deo.* Equidem, licet Joannes natura non fuerit angelus, fuit tamen officio, quia *missus a Deo:* proprium enim angelorum officium est quod a Deo mittantur, et sint nuntii Dei; Hebr. I, 14: *Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi?* unde angelus nuntius interpretatur. Possunt ergo homines qui a Deo ad aliquid annuntiandum mittuntur, angeli dici, juxta illud Aggæi c. I, 13: *Dixit Aggæus: Nuntius Domini ex nuntiis Domini.* Requiritur autem ad hoc quod aliquis testimonium de Deo perhibeat, quod sit a Deo missus; juxta illud Rom. X, 15: *Quomodo prædicabunt nisi mittantur?* Et quia cum a Deo mittuntur, non sua quærunt, sed quæ Jesu Christi: II Corinth. IV, 5: *Non enim prædicamus nosmetipsos, sed Jesum Christum:* qui vero mittitur a seipso, non a Deo, sua quærit, vel quæ sunt hominis, non autem quæ Christi: ideo hic dicitur: *Fuit homo missus a Deo:* ut intelligas quia non annuntiavit nisi divinum, non humanum.

Nota autem, quod tripliciter invenimus aliquos missos a Deo. Scilicet per internam inspirationem, sicut Isa. XLVIII, v. 16: *Et nunc misit me Dominus, et spiritus ejus;* quasi dicat: Per interiorem spiritus inspirationem sum a Deo missus. Item per expressam et apertam jussionem sive corporalem, sive imaginariam. Et sic iterum missus est Isaias: unde dicit ibid. VI, 8: *Audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis ibit nobis? Et dixi: Ecce ego, mitte me.* Item per prælati injunctionem, qui gerit in hoc personam Dei; II Cor. II, 10: *Nam et ego, si quid donavi propter vos in persona Christi.* Et inde est quod qui mittuntur a prælato, mittuntur a Deo, sicut missi fuerunt ab Apostolo Barnabas et Timotheus.

Cum autem dicitur hic, *Fuit homo missus a Deo*, intelligendum est per interiorem inspirationem; vel etiam forte per exteriorem jussionem a Deo eum missum fuisse. Infra (hoc cap.): *Qui misit me, ipse dixit: Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.*

Per hoc etiam quod dixit, *Fuit homo missus a Deo*, non est intelligendum, sic-

ut quidam hæretici ponebant, credentes animas hominum ante corpus fuisse cum angelis ab initio creatas, et mitti animam cujuscumque, quando nascitur, ad corpus; et quod Joannes sit missus ad vitam, idest ejus anima ad corpus; sed quod fuit missus a Deo ad officium baptizandi et prædicandi.

Ex idoneitate vero commendatur, cum dicit: *Cui nomen erat Joannes.* Ad officium namque testimonii requiritur idoneitas: nam nisi testis sit idoneus, qualitercumque mittatur ab alio, non est sufficiens testimonium ejus. Homo autem efficitur idoneus ex gratia Dei; I Corinth. xv, 10: *Gratia Dei sum id quod sum;* II Corinth. III, 6: *Qui idoneos nos fecit ministros novi Testamenti.* Satis ergo congrue Evangelista idoneitatem præcursoris insinuat ex ejus nomine, dicens: *Cui nomen erat Joannes:* quod interpretatur, in quo est gratia: quod quidem nomen non fuit frustra sibi impositum, sed ex divina præordinatione, et antequam nasceretur, ut patet Luc. I, v. 13: *Et vocabis nomen ejus Joannem;* dixit angelus ad Zachariam. Unde potest dicere illud Isai. XLIX, 1: *Dominus ab utero vocavit me;* et Eccli. VI, 10: *Qui futurus est, jam vocatum est nomen ejus.* Quod etiam ostendit Evangelista ex modo loquendi, cum dicit, *Erat,* quantum ad Dei præordinationem.

Ex officii etiam dignitate describitur, cum dicit: *Hic venit in testimonium;* ubi primo ponitur officium; secundo ratio officii, ibi, *Ut testimonium perhiberet de lumine.* Officium autem hujus est testificandi: unde dicit: *Hic venit in testimonium.*

Ubi notandum est quod Deus et homines, et omnia quæ facit, propter se operatur; Prov. XVI, 4: *Universa propter semetipsum operatus est Dominus;* non quidem ut aliquid ei accrescat, quia bonorum nostrorum non eget; sed ut eius bonitas manifestetur in omnibus a se factis, inquantum *per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur sempiterna ejus virtus, et divinitas;* Rom. I, 20. Fit ergo quælibet creatura in testimonium Dei, inquantum quælibet creatura est testimonium quoddam divinæ bonitatis. Et quidem magnitudo creaturæ testimonium quoddam est divinæ virtutis et omnipotentiæ; pulchritudo vero divinæ sapientiæ. Speciali vero modo ordinantur a Deo quidam homines; et non solum naturaliter inquantum sunt, sed etiam spiritualiter per sua bona opera Deo testimonium ferunt. Unde omnes sancti viri testes sunt Dei, inquantum propter eorum bona opera Deus gloriosus apud homines efficitur; Matth. V, v. 16: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* Sed tamen illi qui participant non solum dona Dei in seipsis per gratiam Dei bene operando, sed etiam diffundunt ad alios dicendo, movendo et exhortando, specialius sunt testes Dei; Isai. XLIII, 7: *Omnem qui invocat nomen meum, in laudem meam creavi illum.* Joannes ergo venit in testimonium ad hoc, ut in alios diffunderet dona Dei, et annuntiaret laudem. Hoc autem officium Joannis, scilicet testificandi, est valde magnum, quia nullus potest de aliquo testificari, nisi eo modo quo illud participat; infra c. III, 11: *Quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur.* Unde testimonium perhibere divinæ veritati, indicium est cognitionis ipsius veritatis. Et inde est quod etiam Christus hoc officium habuit; infra XVIII, 37: *Ad hoc veni, et in hoc natus sum, ut testimonium perhibeam veritati.* Sed aliter Christus, et aliter Joannes: Christus enim ut ipsum lumen comprehendens, immo ipsum lumen existens; Joannes vero, ut ipsum lumen participans tantum. Et ideo Christus perfecte testimonium perhibet, et perfecte manifestat veritatem; Joannes vero et alii sancti inquantum ipsam veritatem divinam participant. Est ergo magnum officium Joannis, et ex participatione divini luminis, et ex similitudine ad Christum, qui hoc officio usus fuit; Isa. c. LV, 4: *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.*

Ratio autem hujus officii ponitur, cum dicit: *Ut testimonium perhiberet de lumine.* Ubi sciendum est, quod alicui rei testimonium perhibetur duplici de causa. Una causa potest esse ex parte rei, cui testimonium adhibetur, puta si est dubia, vel incerta; alia causa est ex parte audientium, si sunt duri et tardi corde ad credendum. Joannes vero in testimonium quidem venit non propter ipsam rem, cui testimonium perhibebat, quia lumen erat; unde dicit: *Ut testimonium perhiberet de lumine,* non de re

obscura, sed de re manifesta. Venit ergo in testimonium propter ipsos quibus testificabatur, *ut omnes crederent per eum*, scilicet Joannem. Nam sicut lumen non solum in seipso et per se visibile est, sed etiam omnia alia per ipsum videri possunt; ita Verbum Dei non solum in se lumen est, sed etiam est omnia manifestans quæ manifestantur. Cum enim unumquodque manifestatur per suam formam, et cognoscatur; omnes autem formæ sint per Verbum, quod est ars plena rationum viventium: est Verbum lumen, non solum in se, sed omnia manifestans; Eph. v, 3: *Omne quod manifestatur, lumen est.* Congrue autem Evangelista Filium dicit lumen, *quia venit lumen ad revelationem gentium;* Luc. cap. II, 32. Supra autem dixit Filium Dei Verbum, quo Pater dicit se, et omnem creaturam. Unde cum proprie sit lux hominum, et hic Evangelista de eo agat secundum quod venit ad salutem hominum procurandam, congrue intermittit hoc nomen Verbum, cum loquitur de Filio, et dicit illud lumen.

Sed si istud lumen sufficiens est per se omnia manifestare, non solum seipsum, quid ergo indigebat ut testificaretur? Non ergo necessaria sunt testimonia Joannis et Prophetarum de Christo. Respondeo dicendum, quod hæc objectio est Manichæorum, qui volunt destruere vetus Testamentum. Unde a sanctis contra hos multiplex ratio assignatur, quare Christus testimonium Prophetarum voluit habere. Origenes quidem assignat tres rationes ad hoc. Primo quidem quod Deus vult aliquos testes habere, non quod ipse eorum testimonio indigeat, sed ut eos nobilitet quos constituit testes; sicut videmus etiam in ordine universi, quod Deus producit aliquos effectus per causas medias, non quia ipse impotens sit ad eos immediate producendos, sed quia ad nobilitandas ipsas causas medias eis causalitatis dignitatem communicare dignatur. Sic ergo etsi Deus potuerit omnes homines illuminare per se, et in cognitionem suam adducere; ut tamen debitus ordo servaretur in rebus, et ut aliquos homines nobilitaret, voluit divinam cognitionem ad homines per aliquos homines devenire; Isai. XLIII, 10: *Vere vos testes mei estis, dicit Dominus.* Secunda ratio est, quia Christus illuxit mundo per miracula: quæ quidem, quia in tempore facta erant, temporaliter transierunt, neque pervenerunt ad omnes. Verba vero Prophetarum commendata Scripturæ, poterant non solum ad præsentes, sed etiam ad posteros pervenire. Voluit ergo Dominus homines ad cognitionem Verbi venire per testimonia Prophetarum, ut non solum præsentes, sed etiam futuri de ipso illuminarentur; et ideo signanter dicit: *Ut omnes crederent per illum*, non solum præsentes, sed etiam futuri. Tertia ratio est, quia homines sunt diversæ conditionis, et diversimode ad veritatis cognitionem perducti et dispositi. Quidam namque ad veritatis cognitionem magis perducuntur per signa, et miracula; quidam vero magis per sapientiam; unde I Cor. I, 22: *Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt.* Ut ergo Dominus omnibus ostenderet viam salutis, utramque viam pandere voluit, scilicet signorum et sapientiæ, ut qui non perducerentur ad viam salutis per miracula in veteri et novo Testamento facta, saltem per viam sapientiæ, ut in Prophetis et aliis sacræ Scripturæ libris, ad veritatis cognitionem perveniant. Quarta ratio est Chrysostomi, quia scilicet homines infirmi intellectus, veritatem et cognitionem Dei seipsa capere non possunt; unde voluit Deus eis condescendere et illuminare quosdam homines de divinis præ aliis, ut ab eis humano modo cognitionem de divinis acciperent, quorum cognitionem in seipsis attingere non valebant; et ideo dicit: *Ut omnes crederent per illum;* quasi dicat: *Venit in testimonium*, non propter ipsum lumen, sed propter ipsos homines, *ut* scilicet *crederent per illum.* Sic ergo patet idonea esse et congruentia testimonia Prophetarum, et ideo recipienda utpote nobis necessaria ad veritatis cognitionem.

Dicit autem *crederent,* quia est duplex participatio divini luminis. Una scilicet perfecta, quæ est in gloria; Psal. XXXV, v. 10: *In lumine tuo videbimus lumen;* alia est imperfecta, quæ scilicet habetur per fidem, *quia venit in testimonium.* De istis duobus modis dicitur I Cor. c. XIII, 12: *Videmus nunc per speculum in ænigmate; tunc autem facie ad faciem;* et ibidem dicitur: *Nunc cognosco ex parte; tunc autem cognoscam sicut et co-*

gnitus sum. Istorum autem modorum prior est modus participationis per fidem; quia per ipsam pervenitur ad speciem. Unde Isai. VII, 9, secundum aliam litteram: *Nisi credideritis, non intelligetis;* ubi nostra habet: *Si non credideritis, non permanebitis.* II Cor. III, 18: *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem* (scilicet quam perdidimus) *transformamur a claritate in claritatem;* Glossa: " A claritate fidei, in claritatem speciei. „ Dicit ergo: *Ut omnes crederent per illum;* non ut omnes viderent illum perfecte statim, sed ut primo per fidem credendo, et postea per speciem in patria perfruendo. Dicit autem, *Per eum,* ut ostendat differentiam ejus ad Christum. Christus enim venit, ut omnes crederent in eum; infra VII, 38: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Joannes vero *ut omnes crederent,* non quidem in eum, sed in Christum per eum.

Sed contra. Non omnes crediderunt per illum. Si ergo venit ut omnes crederent per illum, frustra venit. Respondeo dicendum, quod quantum est ex parte Dei mittentis, et ex parte Joannis venientis, sufficiens modus adhibitus est omnibus perveniendi ad fidem; sed ex parte eorum qui *oculos suos statuerunt declinare in terram* (Psal. XVI, 11), et noluerunt videre ipsum lumen, defectus fuit, quia non omnes crediderunt. Licet autem Joannes, de quo tot dicta sunt, et quod missus a Deo, magnus sit, nihilominus tamen ejus adventus non est sufficiens hominibus ad salutem; quia salus hominis in hoc consistit, quod participet ipsam lucem: unde, etsi Joannes lux fuisset, suffecisset hominibus ad salutem ejus adventus; sed ipse non erat lux; unde dicit: *Non erat ille lux.* Et ideo necessaria erat lux, quæ sufficeret hominibus ad salutem. Vel aliter. Joannes venit ut testimonium perhiberet de lumine. Consuetum est autem testificantem esse majoris auctoritatis, quam ille cui perhibet testimonium. Ne ergo credatur Joannem esse majoris auctoritatis, quam Christus, dicit Evangelista: *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine;* testatur enim non quia major, sed quia notior, etiamsi sit minor.

Sed quæritur de hoc quod dicit, *Non erat ille lux.* Contra dicitur Ephes. V, 8: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino;* et Matth. V, 14: *Vos estis lux mundi.* Sunt ergo Joannes, et Apostoli, et omnes boni, lux.

Respondeo. Quidam dicunt quod Joannes non erat lux cum articulo, quia hoc est solius Dei proprium; sed si lux ponatur sine articulo, erant Joannes et omnes sancti facti lux; quod est dictu: Filius Dei est lux per essentiam; Joannes vero et omnes sancti per participationem. Et ideo quia Joannes participabat verum lumen, congruenter testimonium perhibebat de lumine: ignis enim convenientius manifestatur per aliquod ignitum quam per aliquid aliud, et color per coloratum.

LECTIO V.

1. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat.
2. Et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit.

1. Superius egit Evangelista de præcursore, et teste Verbi incarnati; in parte vero ista agit de ipso Verbo incarnato: et circa hoc tria facit. Primo ostendit adventus Verbi necessitatem; secundo ex adventu Verbi collatam nobis utilitatem, ibi, *In propria venit;* tertio veniendi modum, ibi, *Et Verbum caro factum est* etc. Necessitas autem adventus Verbi videtur esse defectus divinæ cognitionis, quæ in mundo erat. Unde hanc necessitatem sui adventus assignat, dicens infra XVIII, 37: *In hoc natus sum, et ad hoc veni.* Ad insinuandum ergo hunc divinæ cognitionis defectum, duo facit Evangelista. Primo ostendit quod iste defectus non est ex parte Dei, neque ex defectu Verbi; secundo ostendit quod est ex parte hominum, ibi, *Et mundus eum non cognovit.* Quod autem non fuerit defectus ex parte Dei et Verbi, quin homines Deum cognoscerent et illuminarentur a Verbo, ostendit ex tribus. Primo ex ipsius divinæ lucis efficacia, quia *erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum;* secundo ex ipsius divinæ lucis præsentia, quia *in mundo erat;* tertio ex ejus evidentia, quia *mundus per ipsum factus est.* Non fuit ergo defectus divinæ cognitionis in mundo ex

parte Verbi, quia efficax est. Unde primo ostendit rationem hujus efficaciæ, quia *erat lux vera;* secundo ipsam ejus efficaciam, quia *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Est enim efficax divinum Verbum ad illuminandum, quia *erat lux vera.* Quomodo autem Verbum sit lux, et quomodo sit lux hominum, quia supra satis explanatum est, superfluum est ad præsens reiterare. Istud tamen ad præsens est dicendum, quomodo sit *lux vera.* Notandum est ergo ad hujusmodi evidentiam, quod verum in Scriptura tribus opponitur. Aliquando enim dividitur contra falsum, sicut illud Ephes. IV, 25: *Deponentes mendacium, loquimini veritatem.* Aliquando autem dividitur cōntra figurale, sicut illud infra I, 17: *Lex per Moysen data est; gratia et veritas per Jesum Christum facta est;* quia veritas figurarum legis facta est per Christum. Aliquando vero dividitur contra participans, sicut illud I Joan. ult., 20: *Ut simus in vero Filio ejus;* qui scilicet non est filius per participationem. Fuit autem ante adventum Verbi in mundo quædam lux, quam scilicet Philosophi se habere jactabant; sed hæc quidem falsa fuit, quia, ut dicitur Rom. I, 21: *Evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum; dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt;* Jer. X, 14: *Stultus factus est omnis homo a scientia sua.* Fuit etiam quædam alia lux, quam gloriabantur se habere Judæi ex doctrina legis; sed hæc quidem lux erat lux figuralis; Hebr. X, 1: *Umbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.* Erat etiam in angelis et in sanctis hominibus lux quædam, inquantum specialiori modo per gratiam Deum cognoscebant; sed hæc lux participata erat; Job XXV, 3: *Super quem non resplendet lumen illius?* quasi dicat: Quicumque lucidi sunt, intantum lucent inquantum participant lumen illius, idest Dei. Sed Verbum Dei non erat lux falsa, non figuralis, non participata; sed *lux vera,* idest per essentiam suam; et ideo dicit, *Erat lux vera.* In quo quidem verbo excluditur duplex error, scilicet Photini, qui Christum opinatus est ex Virgine initium sumpsisse: et ideo ne aliquis hoc suspicari posset, Evangelista loquens de incarnatione Verbi, dicit, *Erat lux vera,* scilicet ab æterno, non solum ante Virginem, sed ante omnem creaturam. Excluditur etiam error Arii et Origenis dicentium Christum non fuisse verum Deum, sed per participationem tantum. Quod si verum esset, non esset lux vera, ut Evangelista dicit. Sicut enim dicitur I Joan. I, 4: *Deus lux est,* non per participationem, sed lux vera. Si ergo Verbum erat lux vera, manifestum est illud esse Deum verum. Patet ergo ratio efficaciæ divini Verbi ad divinam cognitionem causandam. Efficacia autem ipsius Verbi est, quia *illuminat omnem hominem venientem;* omne enim quod est per participationem, derivatur ab eo quod est per essentiam suam tale; ut omne ignitum est hoc per participationem ignis, qui est ignis per suam naturam. Quia ergo Verbum est lux vera per suam naturam, oportet quod omne lucens luceat per ipsum, inquantum ipsum participat. Ipse ergo *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*

Sciendum est autem ad horum intellectum, quod mundus in Scriptura accipitur tribus modis. Aliquando enim ratione suæ creationis, sicut hic inferius ait Evangelista: *Mundus per ipsum factus est.* Aliquando autem ratione suæ perfectionis, ad quam per Christum pertingit, sicut illud II Corinth. V, 19: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Aliquando ratione suæ perversitatis, sicut illud I Joan. V, 19: *Totus mundus in maligno positus est.* Illuminatio seu illuminari per Verbum, intelligitur dupliciter: scilicet de lumine naturalis cognitionis, de quo dicitur in Ps. IV, 7: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Item de lumine gratiæ, de quo dicitur Is. LX, 1: *Illuminare, Jerusalem.* His duabus distinctionibus suppositis, facile solvitur dubitatio quæ ex istis oritur. Cum enim dicit Evangelista, *Illuminat omnem hominem,* videtur subesse falsum, cum adhuc multi sint in mundo tenebrosi. Si ergo nos, memores dictarum distinctionum, accipiamus mundum secundum quod ponitur ratione suæ creationis; et illuminare, secundum quod accipitur pro lumine naturalis rationis, verbum Evangelistæ nullam habet calumniam: quia homines omnes venientes in hunc mundum sensibilem illuminantur lumine naturalis cognitio-

nis ex participatione hujus veræ lucis, a qua derivatur quicquid de lumine naturalis cognitionis participatur ab hominibus. Utitur autem Evangelista hoc modo loquendi, ut dicat, *Venientem in hunc mundum*, non quod homines vixissent aliquo temporis spatio extra mundum, et postea venirent in mundum, cum hoc sit contra sententiam Apostoli, Rom. IX, 11: *Cum enim nondum nati essent, aut aliquid egissent boni, aut mali (ut secundum electionem propositum Dei maneret), non ex operibus, sed ex vocante dictum est* etc. Unde cum non egissent aliquid antequam nati essent, manifestum est quod anima non est antequam corpori conjungatur. Dicit ergo, *Venientem in hunc mundum*, ut ostendat quod homines illuminantur a Deo, secundum hoc scilicet quod veniunt in mundum, idest secundum intellectum qui est ab extrinseco: homo enim ex duplici natura constituitur, corporali scilicet et intellectuali: et secundum corporalem quidem naturam, seu sensibilem, illuminatur homo lumine corporeo et sensibili; secundum animam vero et intellectualem naturam, illuminatur lumine intellectuali et spirituali. Cum ergo homo secundum naturam corporalem non veniat in hunc mundum, sed sit ex mundo; sed secundum intellectualem naturam, quæ est ab extrinseco, ut dictum est, sit a Deo per creationem; unde dicitur Eccle. XII, 7: *Donec omnis caro in suam revertatur originem, et spiritus dirigatur ad Deum qui fecit illum;* ostendit Evangelista quod hæc illuminatio est secundum illud quod est ab extrinseco, scilicet secundum intellectum, cum dicit, *Venientem in hunc mundum.* Si vero accipiatur illuminari pro lumine gratiæ, sic hoc quod dicitur, *Illuminat omnem hominem*, potest tripliciter exponi. Uno modo, secundum Origenem in illa Hom. *Aquila grandis*, exponitur hoc modo, ut accipiamus mundum ratione suæ perfectionis, ad quam perducitur homo reconciliatus per Christum, et tunc dicitur: *Illuminat omnem hominem venientem*, per fidem, *in hunc mundum*, spiritualem, scilicet Ecclesiam illuminatam lumine gratiæ. Alio modo, secundum Chrysostomum, exponitur, accipiendo mundum ratione suæ creationis, et talis est sensus: *Illuminat*, scilicet Verbum, quantum de se est, quia ex parte sua nulli deest, imo *vult omnes salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire*, ut dicitur I Tim. II, 4: *Omnem hominem venientem*, idest qui nascitur in hunc mundum sensibilem. Quod si aliquis non illuminatur, ex parte hominis est, avertentis se a lumine illuminante. Tertio modo, secundum Augustinum, exponitur, ut ly *omnem* sit distributio accommoda, ut sit sensus: *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum;* non simpliciter, sed *omnem hominem*, qui illuminatur, scilicet quia nullus illuminatur nisi a Verbo. Dicit ergo, secundum Augustinum *Venientem*, ut assignet rationem quare homo indiget illuminari; accipiendo tamen mundum ratione suæ perversitatis et defectus; quasi dicat: Ideo indiget illuminari, quia venit in hunc mundum, perversitate et defectibus tenebrosum et ignorantia plenum. De mundo spirituali primi hominis; Luc. I, 79: *Illuminare his, qui in tenebris et in umbra mortis sedent.*

Destruitur autem per verba prædicta error Manichæi ponentis, homines a principio contrario, idest diabolo, in mundo creatos fuisse: quia si homo fuisset creatura diaboli, veniens in mundum, non illuminaretur a Deo, sive a Verbo; quia *Christus venit in mundum, ut dissolvat opera diaboli;* I Joan. III.

Sic ergo patet ex efficacia divini Verbi, quod defectus cognitionis in hominibus non est ex parte ipsius Verbi: quia ad omnes illuminandos efficax est, cum sit *lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Sed ne credas defectum ipsum esse ex remotione seu absentia veræ lucis, hoc excludens Evangelista, subdit: *In mundo erat.* Simile huic habetur Act. XVII, 28: *Non longe est ab unoquoque nostrum*, scilicet Deus, *in ipso enim vivimus, et movemur, et sumus.* Quasi dicat Evangelista: Verbum divinum efficax est et præsens est ad illuminandum.

Notandum vero quod in mundo dicitur aliquid esse tripliciter. Uno modo per continentiam, sicut locatum in loco; infra XVII, 11: *Hi in mundo sunt.* Alio modo, sicut pars in toto; nam pars mundi dicitur esse in mundo, etiamsi non sit locata; sicut substantiæ supernaturales, licet localiter non sint in mundo, tamen sunt ut partes; Ps. CXLV, vers. 6: *Qui fecit cœlum et terram, mare*

et omnia quæ in eis sunt. Neutro autem istorum modorum lux vera in mundo erat, quia nec localis est, nec pars universi: immo quodammodo (ut ita liceat loqui), totum universum est pars, bonitatem ejus partialiter participans. Erat ergo in mundo tertio modo, sicut causa efficiens et conservans; Jer. XXIII, 24: *Cœlum et terram ego impleo.* Sed tamen aliter est de Verbo agente et causante omnia, et aliter de aliis agentibus: nam alia agenta operantur ut extrinsecus existentia: cum enim non agant nisi movendo et alterando aliquo modo quantum ad ea quæ sunt extrinseca rei, ut extrinseca operantur. Deus vero operatur in omnibus ut interius agens, quia agit creando. Creare autem est dare esse rei creatæ. Cum ergo esse sit intimum cuilibet rei, Deus, qui operando dat esse, operatur in rebus ut intimus agens. In mundo ergo erat ut dans esse mundo.

Consuetum est autem dici. Deum esse in omnibus per essentiam, præsentiam et potentiam. Ad cujus intellectum sciendum est quod per potentiam dicitur esse aliquis in omnibus quæ subduntur potentiæ ejus: sicut rex dicitur esse in toto regno sibi subjecto, per suam potentiam; non tamen ibi est per præsentiam, neque per essentiam. Per præsentiam dicitur esse in omnibus quæ sunt in conspectu ejus, sicut rex dicitur esse per præsentiam in domo sua. Per essentiam vero dicitur esse in illis rebus, in quibus est sua substantia: sicut est rex in uno loco determinato. Dicimus enim Deum esse ubique per potentiam, quia omnia ejus potestati subduntur; Ps. CXXXVIII, 8: *Si ascendero in cœlum, tu illic es.... Si sumpsero pennas meas diluculo et habitavero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me et tenebit me dextera tua.* Per præsentiam vero, quia *omnia nuda et aperta sunt oculis ejus*, quæ sunt in mundo, ut habetur Hebr. IV, 13. Per essentiam autem, quia essentia sua intima est omnibus rebus: oportet enim de necessitate omne agens, inquantum agens, immediate conjungi suo effectui, cum movens et motum oporteat simul esse. Deus autem actor est et conservator omnium secundum esse uniuscujusque rei. Unde, cum esse rei sit intimum in qualibet re, manifestum est quod Deus per essentiam suam, per quam omnia creat, sit in omnibus rebus.

Notandum autem quod Evangelista signanter utitur hoc verbo *erat*, cum dicit, *In mundo erat*, ostendens ab initio creaturæ semper ipsum fuisse in mundo, causans et conservans omnia: quia si ad momentum subtraheret Deus virtutem suam a rebus conditis, omnia in nihilum redigerentur, et esse desinerent. Unde Origenes satis ad hoc congruo exemplo utitur, dicens quod sicut se habet vox humana ad verbum humanum in mente conceptum, sic se habet creatura ad Verbum divinum: nam sicut vox nostra est effectus verbi concepti in mente nostra, ita et creatura est effectus Verbi in divina mente concepti; *Dixit enim et facta sunt*, Ps. CXLVIII, v. 5. Unde sicut videmus quod statim, deficiente verbo nostro, vox sensibilis deficit, ita si virtus Verbi divini subtraheretur a rebus, statim res omnes in ipso momento deficerent; et hoc quia est *portans omnia verbo virtutis suæ*, Hebr. I, 3. Sic ergo patet quod defectus divinæ cognitionis non est in hominibus ex Verbi absentia, quia *in mundo erat:* non est etiam ex Verbi invisibilitate seu occultatione, quia fecit opus, in quo similitudo evidenter relucet, scilicet mundum; Sap. XIII, 5: *A magnitudine speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit eorum creator videri;* et Rom. I, 20: *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur.* Et ideo statim Evangelista subjungit: *Et mundus per ipsum factus est*, ut scilicet in ipso lux ipsa manifestaretur: sicut in artificio manifestatur ars artificis, ita totus mundus nihil aliud est quam quædam repræsentatio divinæ sapientiæ in mente Patris conceptæ; *Eccli.* I, 10: *Sparsit illam super omnia opera sua.* Sic ergo patet quod defectus divinæ cognitionis non est ex parte Verbi, quia efficax est, cum sit *lux vera;* præsens est, quia *in mundo erat;* evidens est, quia *mundus per ipsum factus est.*

2. Unde autem sit hujus defectus, ostendit Evangelista consequenter, cum dicit: *Et mundus eum non cognovit;* quasi dicat, non est ex parte ipsius, sed ex parte mundi, qui *eum non cognovit.* Dicit autem *eum* in singulari, quia supra Verbum dixerat non solum lucem hominum, sed Deum; unde cum dicit *eum*, intel-

ligit Deum. Ponitur autem hic mundus pro homine: angeli namque cognoverunt eum intelligendo; elementa cognoverunt eum obediendo; sed mundus, idest homo habitator mundi, eum non cognovit. Et possumus hunc defectum cognitionis divinæ referre vel ad naturam hominis, vel ad culpam. Ad naturam quidem, quia licet omnia hæc prædicta auxilia data sint homini, ut ducatur in cognitionem Dei, tamen ratio humana in se deficiens est ab hac cognitione; Job. xxxvi, 25: *Unusquisque intuetur eum procul.* Et iterum ibi (vers. 26): *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.* Sed si aliqui eum cognoverunt, hoc fuit non inquantum fuerunt in mundo, sed inquantum fuerunt supra mundum, et tales quibus dignus non erat mundus, quia *mundus eum non cognovit;* et est quasi ratio quare ab hominibus Deus non cognoscitur; et sic mundus accipitur pro inordinato mundi amore; quasi dicat: *Mundus eum non cognovit;* unde si aliquid æternum in mente perceperunt, hoc fuit inquantum non erant de hoc mundo. Si vero referatur ad culpam hominis, tunc hoc quod dixit, *Mundus eum non cognovit,* est quasi ratio quare ab hominibus Deus non cognoscitur; et sic accipitur mundus pro inordinato mundi amatore; quasi dicat: *Mundus eum non cognovit,* quia sunt mundi amatores. Amor enim mundi, ut dicit Augustinus, maxime retrahit a Dei cognitione; quia " amor mundi inimicum Dei constituit; „ Jac. iv, 4: *Qui autem non diligit Deum, non potest eum cognoscere;* I Cor. ii, 14: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei.*

Notandum autem quod ex hoc solvitur quæstio Gentilium, qui vane quærunt: Si a paucis temporibus Filius Dei pro salute humana mundo innotuit, videtur quod ante tempus illud naturam humanam despiceret. Quibus dicendum est quod non despexit, sed semper fuit in mundo: et quantum in se est, cognoscibilis est ab hominibus; sed quod aliqui eum non cognoverunt, fuit eorum culpa, quia mundi amatores erant.

Notandum etiam quod Evangelista loquitur de incarnatione Verbi, ut ostendat idem esse Verbum incarnatum, et quod *erat in principio apud Deum, et Deus.* Resumit quæ de ipso supra dixerat: ibi enim dixerat quod *Verbum erat lux hominum;* hic vero dicit quod *erat lux vera.* Ibi quod *omnia per ipsum facta sunt;* hic vero: *Et mundus per ipsum factus est.* Supra vero dixit, quod *sine ipso factum est nihil,* idest, secundum unam expositionem, omnia conservans; hic vero dicit, *In mundo erat,* mundum et omnia creans et conservans. Ibi dixit: *Et tenebræ eam non comprehenderunt;* hic vero: *Et mundus eum non cognovit.* Et ideo totum hoc quod sequitur ab illo loco; *Erat lux vera,* videtur quædam explicatio superiorum.

Possumus etiam ex prædictis accipere triplicem rationem, quare Deus voluit incarnari. Una est perversitas humanæ naturæ, quæ ex sui malitia jam obtenebrata erat vitiorum et ignorantiæ obscuritate. Unde supra dixerat quod *tenebræ eam non comprehenderunt.* Venit ergo in carnem Deus, ut tenebræ possent apprehendere lucem, idest cognitionem ejus pertingere; Isa. ix, 2: *Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam.* Secunda propter insufficientiam prophetici testimonii: venerunt enim prophetæ, venerat Joannes; sed sufficienter illuminare non poterant, quia *non erat ille lux.* Unde necessarium erat ut post Prophetarum vaticinia, post Joannis adventum, lux ipsa veniret, et sui cognitionem mundo traderet; et hoc est quod Apostolus dicit, Hebr. i, 1: *Multifarie, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime locutus est nobis in Filio;* et II Pet. i, 19: *Habetis propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, donec dies illucescat.* Tertia propter creaturarum defectum: nam creaturæ insufficientes erant ad ducendum in cognitionem creatoris; unde *mundus per ipsum factus est, et ipsum non cognovit.* Unde necessarium erat ut ipse creator per carnem in mundum veniret, et per seipsum cognosceretur: et hoc est quod Apostolus dicit, I Cor. i, 21: *Nam quia in Dei sapientia mundus non cognovit per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.*

LECTIO VI.

1. In propria venit:
2. Et sui eum non receperunt; quotquot autem receperunt eum,
3. Dedit eis potestatem filios Dei fieri,
4. His qui credunt in nomine ejus.
5. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

1. Assignata necessitate incarnationis Verbi, consequenter Evangelista manifestat utilitatem ex ipsa incarnatione ab hominibus consecutam. Et primo insinuat lucis adventum, quia *in propria venit;* secundo hominum occursum, ibi, *Et sui eum non receperunt;* tertio fructum ex adventu lucis allatum, ibi, *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Ostendit ergo quod lux quæ erat præsens in mundo et evidens seu manifesta per effectum, non tamen cognoscebatur a mundo. Et ideo *venit in propria*, ut cognosceretur. Sed ne, cum dicit, *venit*, intelligeres motum localem hoc modo, ut scilicet venerit quasi desinens esse ubi prius erat, et denuo incipiens esse, ubi prius non erat, dicit Evangelista, *In propria;* idest in ea quæ erant sua, quæ ipse fecit: et venit ipse, ubi erat; infra cap. XVI, 28: *Exivi a Patre, et veni in mundum. Venit*, inquam, *in propria*, idest in Judæam, secundum quosdam, quæ quidem speciali modo sua erat; Ps. LXXV, v. 2: *Notus in Judæa Deus;* Isa. V: *Vinea Domini exercituum, domus Israel est.* Sed melius est ut dicatur, *propria*, idest in mundum ab eo creatum; Psal. XXIII, vers. 1: *Domini est terra.*

Sed si prius erat in mundo, quomodo venit in mundum? Respondeo, dicendum quod venire in aliquem locum dicitur dupliciter, scilicet vel quod aliquis veniat ubi nullo modo prius fuerat: vel quod ubi aliquo modo prius fuerat, incipiat esse quodam novo modo; sicut rex, qui prius erat in civitate aliqua sui regni per potentiam, ad illam postmodum veniens personaliter, dicitur venire ubi prius erat: venit enim per suam substantiam ubi prius erat solum per suam potentiam. Sic ergo Filius Dei venit in mundum, et tamen in mundo erat: erat quidem per essentiam, potentiam et præsentiam; sed venit per carnis assumptionem: erat invisibilis, venit ut esset visibilis

2. Deinde cum dicit: *Et sui eum non receperunt*, sequitur hominum occursus, qui differenter se habuerunt ad venientem: quia quidam eum receperunt, non sui; unde dicitur: *Et sui eum non receperunt.* Sui sunt homines, quia ab eo formati; Genes. II, 7: *Formavit Deus hominem;* Ps. XCIX, 3: *Scitote, quoniam Dominus ipse fecit nos;* quia ad ejus imaginem facti; Gen. I, 26: *Faciamus hominem.* Sed melius est ut dicamus, *Sui*, idest Judæi, *eum non receperunt*, per fidem credendo et honorando; infra V, v. 43: *Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me;* et infra VIII, 49: *Ego honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me.* Sunt quidem Judæi sui, quia ab ipso in populum peculiarem electi; Deut. XXVI, 18: *Elegit te Dominus in populum peculiarem.* Sui secundum carnem conjuncti; Rom. IX, 3: *Ex quibus Christus secundum carnem.* Item sui, ab eo beneficiis promoti; Isa. I, 2: *Filios enutrivi, et exaltavi.* Sed licet sui, Judæi eum non receperunt: non defuerunt tamen, qui eum receperunt; unde subdit: *Quotquot autem receperunt.* Utitur Evangelista hoc modo loquendi, dicens *quotquot*, ut ostendat ampliorem esse factam solutionem, quam fuerit promissio, quæ facta fuit solum suis, scilicet Judæis; Is. XXXIII, 22: *Dominus legifer noster, Dominus rex noster; ipse salvabit nos.* Sed solutio non solum fuit facta suis, sed *quotquot receperunt eum*, idest omnibus in eum credentibus; Rom. XV, 8: *Dico autem Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum*, idest patribus factas. Gentes autem super misericordia, quia misericorditer sunt recepti. Dicit, *Quotquot*, ut ostendat quod gratia Dei indifferenter datur omnibus recipientibus Christum; Act. X, 45: *Ergo in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.* Et non solum liberis, sed etiam servis, non solum masculis, sed etiam feminis; Galat. III, 28: *In Christo Jesu non est masculus, nec femina, Gentilis, vel Judæus, circumcisio et præputium* etc.

3. Deinde cum dicit: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, sequitur fructus ejus adventus. Ubi primo ponitur fructus magnificentiam, quia *dedit eis potestatem;* secundo ostendit quibus datur, quia *his qui credunt;* tertio insinuat modum dandi, quia *non ex sanguinibus.* Est ergo

fructus adventus Filii Dei magnus, quia homines fiunt per hoc filii Dei; Gal. IV, v. 5: *Misit Deus Filium sum factum ex muliere, ut adoptionem filiorum reciperemus.* Et hoc congrue, ut qui sumus filii Dei, per hoc quod assimilamur Filio, reformemur per Filium. Dicit ergo: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

Ad cujus evidentiam sciendum est, quod homines fiunt filii Dei per assimilationem ad Deum; et ideo secundum triplicem assimilationem hominum ad Deum homines sunt filii Dei. Primo enim per gratiæ infusionem: unde quicumque habet gratiam gratum facientem, efficitur filius Dei; Rom. VIII, 15: *Non enim accepistis spiritum servitutis* etc.; Gal. IV, v. 6: *Quoniam estis filii Dei, misit Deus Spiritum Filii sui.* Secundo assimilamur Deo per operum perfectionem, quia qui facit opera justitiæ, est filius; Matth. V, 44: *Diligite inimicos vestros.* Tertio assimilamur Deo per gloriæ adeptionem, et quantum ad animam per lumen gloriæ; I Joan. III, 2: *Cum apparuerit, similes ei erimus;* et quantum ad corpus; Phil. III, v. 21: *Reformabit corpus humilitatis nostræ.* Unde de istis duobus dicitur Rom. c. VIII, 23: *Adoptionem filiorum Dei expectantes.* Si ergo accipiamus potestatem filios Dei fieri quantum ad operum perfectionem et gloriæ adeptionem, nullam difficultatem habebit sermo, quia cum dicit, *Dedit eis potestatem*, intelligitur de potestate gratiæ, qua habita, potest homo facere opera perfectionis, et adipisci gloriam; quia, ut dicitur Rom. c. VI, 23, *gratia Dei vita æterna.* Et secundum hunc modum dicitur: *Dedit eis*, qui eum receperunt, *potestatem*, idest infusionem gratiæ, *filios Dei fieri*, bene operando, et gloriam acquirendo. Si vero intelligatur de gratiæ infusione, tunc dubitationem habet hoc quod dicitur, *Dedit eis potestatem*, quia non est in potestate nostra fieri filios Dei, cum non sit in potestate nostra gratiam habere. Hoc ergo quod dicit, *Dedit eis potestatem*, aut intelligitur de potestate naturæ; et hoc non videtur esse verum, quia infusio gratiæ est supra naturam nostram. Aut intelligitur de potestate gratiæ: et tunc hoc ipsum est gratiam habere, quod habere *potestatem filios Dei fieri;* et sic non dedit potestatem filios fieri Dei, sed filios Dei esse. Ad quod dicendum quod in datione gratiæ requiritur in homine adulto ad justificationem suam consensus per motum liberi arbitrii: unde quia in potestate hominis est ut consentiat, et non consentiat, *dedit eis potestatem.* Dedit autem hanc potestatem suscipiendi gratiam dupliciter: præparando, et hominibus proponendo. Sicut enim qui facit librum, et proponit homini ad legendum, dicitur dare potestatem legendi; ita Christus, per quem gratia facta est, ut dicitur infra, et *qui operatus est salutem in medio terræ*, ut dicitur in Ps. LXXIII, 12: *Dedit* nobis *potestatem filios Dei fieri*, per gratiæ susceptionem. Secundo quia hoc non sufficit, cum etiam liberum arbitrium indigeat ad hoc, quod moveatur ad gratiæ susceptionem, auxilio gratiæ divinæ, non quidem habitualis, sed moventis; ideo dat potestatem movendo liberum arbitrium hominis, ut consentiat ad susceptionem gratiæ, juxta illud Thren. ult., 21: *Converte nos, Domine, ad te*, movendo voluntatem nostram ad amorem tuum, *et convertemur.* Et hoc modo vocatur interior vocatio, de qua dicitur Rom. VIII, 30: *Quos vocavit*, interius voluntatem instigando ad consentiendum gratiæ, *hos justificavit*, gratiam infundendo. Quia vero per hanc gratiam habet homo hanc potestatem conservandi se in divina filiatione, potest et aliter dici: *Dedit eis*, idest eum recipientibus, *potestatem filios Dei fieri*, idest gratiam, per quam potentes sunt in divina filiatione conservari; I Joan. ult., 18: *Omnis qui natus est ex Deo, non peccat, sed gratia Dei*, per quam regeneramur in filios Dei, *conservat eum.* Sic ergo *dedit eis potestatem filios Dei fieri*, per gratiam gratum facientem, per operum perfectionem, per gloriæ adeptionem, et hæc præparando, movendo et conservando gratiam.

4. Deinde cum dicit: *His qui credunt in nomine ejus*, ostenditur quibus conferatur fructus ejus adventus. Et hoc quidem potest accipi dupliciter, vel ut sit expositivum superiorum, vel determinativum. Expositivum quidem, quia Evangelista dixerat: *Quotquot autem receperunt eum.* Ut ergo ostendat quid est recipere eum, quasi exponendo, consequenter subjungit, *His qui credunt in nomine ejus;* quasi dicat: Hoc est recipere eum, in eum credere, quia per fidem Christus habitat in cordibus nostris, juxta illud Eph. III, 17: *Habitare Chri-*

stum per fidem in cordibus vestris. Illi ergo *receperunt eum, qui credunt in nomine ejus.* Ut determinativum vero ponitur ab Origene in hom. quæ incipit, *Vox spiritualis.* Hoc modo multi recipiunt Christum, dicentes se esse christianos, qui tamen non fiunt filii Dei, quia non vere credunt in nomine ejus, falsa dogmata de Christo suggerendo, subtrahendo scilicet aliquid sibi de divinitate, vel de humanitate, juxta illud I Joan. IV, 3: *Omnis spiritus qui solvit Christum, ex Deo non est.* Et ideo Evangelista quasi determinando dicit, *Dedit eis*, scilicet recipientibus eum per fidem, *potestatem filios Dei fieri*, illis tamen, *qui credunt in nomine ejus*, idest qui nomen Christi integrum servant, ut nihil de divinitate, vel humanitate Christi diminuant. Potest etiam hoc referri ad formationem fidei, ut dicatur: *His* scilicet *dedit potestatem filios Dei fieri, qui credunt in nomine ejus,* idest per fidem charitate formatam opera salutis faciunt: illi enim qui habent solum fidem informem, non credunt in nomine ejus, quia non operantur ad salutem. Sed prima expositio, quæ accipitur ut expositivum præmissorum, melior est.

5. Deinde cum dicit: *Qui non ex sanguinibus* etc., ostenditur qualiter conferatur hominibus tam magnificus fructus. Quia enim dixerat quod fructus advenientis lucis est potestas fieri filios Dei hominibus data; filius autem dicitur aliquis ex eo quod nascitur: ne æstimes eos materiali generatione nasci, dicit, *Non ex sanguinibus.* Et licet hoc nomen *sanguis* in Latino non habeat plurale, quia tamen in Græco habet, ideo translator regulam grammaticæ servare non curavit, ut veritatem perfecte doceret. Unde non dicit, Ex sanguine, secundum Latinos, sed *Ex sanguinibus:* per quod intelligitur quicquid ex sanguine generatur, concurrens ut materia ad carnalem generationem. Semen autem, secundum Philosophum, *de gen. anim.* cap. XVIII, est ultimi superfluitas cibi sanguinei. Unde sive semen viri, sive menstruum mulieris, intelligitur per sanguinem. Causa vero motiva ad actum carnalem est voluntas se commiscentium, scilicet maris et feminæ, quia licet actus virtutis generativæ secundum quod hujusmodi, non sit subjectus voluntati, præambula tamen ad ipsum voluntati subjiciuntur; et ideo dicit: *Neque ex voluntate carnis*, pro persona mulieris, *neque ex voluntate viri*, ut ex causa efficiente; *sed ex Deo nati sunt;* quasi dicat: Non carnaliter, sed spiritualiter filii Dei fiunt. Accipitur autem hic caro, secundum Augustinum, pro muliere, quia sicut caro obedit spiritui, sic mulier debet obedire viro; Gen. II, 23 dixit Adam de muliere: *Hoc nunc os ex ossibus meis.* Et attendendum, secundum Augustinum, quod sicut dissipatur possessio domus, in qua principatur mulier et subjicitur vir, ita dissipatur homo, cum caro dominatur spiritui; propter quod dicit Apostolus, Rom. VIII, 12: *Debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus.* De modo autem dictæ generationis carnalis dicitur Sap. VII, 1: *In ventre matris figuratus sum caro.* Vel possumus dicere quod motivum ad carnalem generationem est duplex; unum scilicet ex parte appetitus intelligitur, quæ est voluntas; aliud a parte sensitivi, quod est concupiscentia. Ad designandum ergo materialem causam, dixit, *Non ex sanguinibus;* sed ad designandum causam efficientem quantum ad concupiscentiam, dicit, *Neque ex voluntate carnis;* quamvis impropie voluntas dicatur concupiscentia carnis; quo tamen modo dicitur Gal. V, 17: *Caro concupiscit adversus spiritum* etc. Ad designandum vero appetitum intellectivum dicit: *Non ex voluntate viri.* Sic ergo generatio filiorum Dei non est carnalis, sed est spiritualis, quia *ex Deo nati sunt;* I Jo. V, 4: *Omne quod natum est ex Deo vincit mundum.*

Nota autem quod hæc præpositio *de* semper denotat materialem causam, et efficientem, et etiam consubstantialem: dicimus enim quod faber facit cultellum de ferro, et pater generat filium suum de seipso, quia aliquid sui concurrit aliquo modo ad generationem. Hæc vero præpositio *a* semper denotat causam moventem. Hæc vero præpositio *ex* accipitur ut communis, quia importat causam materialem et efficientem, non tamen consubstantialem. Unde quia solus Filius Dei, qui est Verbum, est de substantia Patris, imo cum Patre est una substantia, alii vero sancti, qui sunt filii adoptivi, non sunt de ejus substantia; ideo Evangelista utitur hac præpositione *ex*, dicens de aliis: *Ex Deo*

nati sunt; de Filio vero naturali, quod de Patre est natus.

Notandum est etiam quod secundum ultimam expositionem carnalis generationis possumus accipere differentiam carnalis generationis ad spiritualem. Quia enim illa est ex sanguinibus, ideo carnalis; ista vero, quia non est ex sanguinibus, ideo spiritualis; infra III, 6: *Quod natum est ex carne, caro est, et quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Item quia materialis generatio est ex voluntate carnis, idest ex concupiscentia, ideo est immunda, et generat filios peccatores; Eph. II, 3: *Eramus natura filii iræ.* Item quia illa est *ex voluntate viri*, idest hominis, facit filios hominum; hæc vero, quia est ex Deo, facit filios Dei. Si vero hoc quod dicit, *Dedit eis potestatem*, voluit referre ad baptismum, propter quod in filios Dei regeneramur, possumus videre in hoc ordinem baptismi, ut scilicet primo requiratur fides, quod fit in cathecumenis, qui debent primo instrui de fide, ut scilicet credant in nomine ejus, et deinde regenerentur per baptismum, non quidem ex sanguinibus carnaliter, sed ex Deo spiritualiter.

LECTIO VII.

1. Et Verbum caro factum est,
2. Et habitavit in nobis.

1. Posita necessitate adventus Verbi in carnem, et etiam utilitate, consequenter Evangelista modum veniendi manifestat dicens: *Et Verbum caro factum est.* Et secundum hoc continuatur ad hoc quod dixerat: *In propria venit;* quasi dicat: Verbum Dei in propria venit. Sed ne credas ipsum venisse, locum mutando, ostendit modum quo venit, scilicet per incarnationem: eo enim modo venit, quo missus est Patre, a quo missus est, inquantum factus est caro; Galat. IV, 4: *Misit Deus Filium suum, factum ex muliere* etc., ubi dicit Augustinus: " Eo missum, quo factum. „ Secundum Chrysostomum autem continuatur ad illud, *Dedit eis potestatem* etc.; quasi dicat: Si quæris unde potuit dare hanc potestatem hominibus, ut filii Dei fierent, respondet Evangelista: Quia *Verbum caro factum est*, dedit nobis quod possemus filii Dei fieri; Gal. IV, 5: *Misit Deus Filium suum, ut adoptionem filiorum Dei reciperemus.* Secundum vero Augustinum continuatur sic ad hoc quod dixerat: *Sed ex Deo nati sunt:* quasi enim dure videbatur, ut homines ex Deo nascerentur; ideo quasi in argumentum hujus dicti, ut scilicet Verbum esse credatur, subdit Evangelista illud de quo minus videtur, scilicet quod *Verbum caro factum est;* quasi dicat: Ne mireris si homines ex Deo sunt nati, quia *Verbum caro factum est,* idest Deus factus est homo.

Notandum quod hoc quod dicitur, *Verbum caro factum est*, quidam male intelligentes, sumpserunt occasionem erroris. Quidam namque posuerunt, Verbum ita carnem factum esse ac si ipsum vel aliquid ejus sit in carnem conversum, sicut cum farina fit panis, et aer ignis: et hic fuit Eutiches, qui posuit commixtionem naturarum in Christo, dicens, in eo eamdem fuisse Dei et hominis naturam. Sed hujus opinionis falsitas manifeste apparet; quia, sicut est dictum supra, *Verbum erat Deus*, Deus autem immutabilis est, ut dicitur Mal. III, 6: *Ego Deus, et non mutor.* Unde nullo modo potest esse quod in aliam naturam convertatur. Est ergo dicendum contra Eutichem: *Verbum caro factum est*; Verbum carnem assumpsit, non quod ipsum Verbum sit ipsa caro; sicut si dicamus: Homo factus est albus; non quod ipse sit ipsa albedo, sed quod albedinem assumpsit. Fuerunt etiam alii qui licet crederent Verbum non in carnem mutatum, sed quod eam assumpsit, tamen dixerunt ipsum assumpsisse carnem sine anima; nam si carnem animatam assumpsisset, dixisset Evangelista: *Verbum caro* cum anima *factum est.* Et sic fuit error Arii, qui dixit quod in Christo non erat anima, sed Verbum Dei erat ibi loco animæ. Et hujus positionis falsitas apparet, tum quia repugnat sacræ Scripturæ, quæ in pluribus locis mentionem facit de anima Christi, sicut illud Matth. XXVI, 38: *Tristis est anima mea usque ad mortem;* tum etiam quia quædam passiones animæ recitantur de Christo, quæ in Verbo Dei nullo modo esse possunt, nec etiam in carne sola, sicut illud Matth. XXVI, 17: *Cœpit Jesus tædere, et mœstus esse:* tum etiam quia Deus non potest esse forma alicujus

corporis; nec etiam angelus corpori uniri potest per modum formæ, cum secundum naturam a corpore sit separatus; anima autem unitur corpori sicut forma. Non igitur Verbum Dei corporis forma esse potest. Præterea constat quod caro non sortitur speciem carnis, nisi per animam: quod patet, quia recedente anima a corpore hominis, seu bovis, caro hominis vel bovis, non dicitur caro nisi æquivoce. Si ergo Verbum non assumpsit carnem animatam, manifestum est quod non assumpsit carnem; sed *Verbum caro factum est;* ergo carnem animatam assumpsit. Fuerunt autem alii, qui ex hoc moti dixerunt, Verbum carnem quidem animatam assumpsisse, sed animam sensitivam tantum, non intellectivam; loco cujus in corpore Christi dixerunt Verbum esse. Et hic fuit error Apollinaris, qui quandoque Arium secutus est, tandem propter auctoritates prædictas coactus fuit ponere aliquam animam in Christo, quæ posset harum passionum esse subjectum; ita tamen quod ratione et intellectu careret; sed loco horum Verbum esset in homine Christo. Sed hoc manifeste apparet esse falsum, quia repugnat auctoritati sacræ Scripturæ, in qua quædam dicuntur de Christo, quæ nec in divinitate, nec in anima sensitiva, nec in carne inveniri possunt: sicut illud quod admiratus est, ut dicitur Matth. VIII; admiratio autem est passio animæ rationalis et intellectivæ, cum sit desiderium cognoscendi causam occultam effectus visi. Sic igitur sicut tristitia cogit in Christo ponere partem animæ sensitivam, contra Arium; ita admiratio cogit ponere in ipso partem animæ intellectivam, contra Apollinarem. Idem etiam apparet per rationem: sicut enim non est caro sine anima; ita non est vera caro humana sine anima humana, quæ est anima intellectiva. Si ergo Verbum assumpsit carnem animatam anima sensitiva tantum, et non rationali, non assumpsit carnem humanam: et ita non poterit dici: Deus factus est homo. Præterea ad hoc Verbum humanam naturam assumpsit, ut eam repararet. Ergo id reparavit quod assumpsit. Si ergo non assumpsit animam rationalem, non reparasset eam: et sic nullus fructus proveniret nobis ex Verbi incarnatione, quod falsum est. *Verbum* ergo *caro factum est*, idest carnem animatam anima rationali assumpsit.

Sed forte dicis: Si Verbum carnem sic animatam assumpsit, quare Evangelista de anima rationali mentionem non fecit, sed de carne solum, dicens: *Verbum caro factum est?* Respondeo dicendum quod propter quatuor rationes Evangelista hoc fecit. Primo ad ostendendum veritatem incarnationis contra Manichæos, qui dicebant Verbum non assumpsisse veram carnem, sed phantasticam tantum, cum non esset conveniens ut boni Dei Verbum assumeret carnem, quam ipsi dicebant diaboli creaturam: et ideo Evangelista, ut hoc excluderet, fecit de carne specialiter mentionem; sicut et Christus, Luc. XXIV, 39, existimantibus discipulis eum esse phantasma, veritatem resurrectionis ostendit, dicens: *Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Secundo ad demonstrandam Dei erga nos magnitudinem benignitatis. Constat enim quod anima rationalis magis conformis est Deo, quam caro, et quidem magnum pietatis sacramentum fuisset, si Verbum assumpsisset animam humanam, utpote sibi conformem; sed assumere etiam carnem elongatam a simplicitate suæ naturæ, fuit multo amplioris, immo inæstimabilis pietatis indicium; secundum quod Apostolus dicit I ad Tim. III, 16: *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne.* Et ideo ut hoc ostenderet Evangelista, solum de carne mentionem fecit. Tertio ad demonstrandam veritatem et singularitatem unionis in Christo. Aliis enim hominibus sanctis unitur quidem Deus, quantum ad animam solum; unde dicitur Sap. VII, 27: *Per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei et prophetas constituens.* Sed quod Verbum Dei uniretur carni, hoc est singulare in Christo, secundum illud in Psal. CXL, 10: *Singulariter sum ego donec transeam;* Job cap. XXVIII, 17: *Non adæquabitur ei aurum.* Hanc ergo singularitatem unionis in Christo ostendere volens Evangelista, de carne solum mentionem fecit, dicens: *Verbum caro factum est.* Quarto ad insinuandam congruitatem humanæ reparationis; homo enim per carnem infirmabatur: et ideo Evangelista volens insinuare adventum Verbi congruum esse nostræ reparationi, mentionem de

carne specialiter fecit, ut ostenderet quod caro infirma per carnem Verbi reparata fuit; et hoc est quod Apostolus dicit, Rom. VIII, 3: *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne.*

Sed quæritur, quare Evangelista non dixit: Verbum carnem assumpsit, sed potius: *Verbum caro factum est.* Respondeo dicendum, quod hoc ideo fecit, ut excluderet errorem Nestorii, qui dixit in Christo fuisse duas personas, et duos filios, et alium esse filium Virginis: unde non concedebat quod beata Virgo esset mater Dei. Sed secundum hoc Deus non esset factus homo; quia impossibile est quod duorum singularium, quæ diversa sunt secundum suppositum, unum prædicetur de alio. Unde si alia est persona Verbi, seu suppositum, et alia persona hominis, seu suppositum in Christo; tunc non erit verum quod dicit Evangelista: *Verbum caro factum est:* ad hoc enim fit aliquid, ut sit. Si ergo Verbum non esset homo, non posset dici quod Verbum sit factum homo. Et ideo signanter Evangelista dixit: *Factum est*, et non dixit, Assumpsit, ut ostendat quod unio Verbi ad carnem non est talis qualis est assumptio Prophetarum, qui non assumebantur in unitatem suppositi, sed ad actum propheticum: sed est talis quod Deum vere faceret hominem, et hominem Deum, idest quod Deus esset homo.

Fuerunt et alii, qui non intelligentes modum incarnationis, posuerunt quidem assumptionem prædictam esse terminatam ad veritatem personæ, confitentes in Deo unam personam Dei et hominis; sed tamen dicunt in ipso fuisse duas hypostases, sive duo supposita, unum naturæ humanæ creatum, et temporale, aliud divinæ increatum, et æternum. Et talis est prima opinio quæ ponitur III Sent. dist. VI. Sed secundum hanc opinionem non habet veritatem ista propositio: Deus factus est homo, et homo factus est Deus. Et ideo hæc opinio damnata est tamquam hæretica in quinto Concilio, ubi dicitur: " Si quis in Domino Jesu Christo unam personam, et duas hypostases dixerit, anathema sit. " Et ideo Evangelista, ut omnem assumptionem excluderet, quæ non terminatur ad unitatem personæ, utitur hoc verbo, *Factum est.*

Si vero quæris quomodo Verbum est homo? Dicendum quod eo modo est homo quo quicumque alius est homo, scilicet habens humanam naturam, non quod Verbum sit ipsa humana natura; sed est divinum suppositum unitum humanæ naturæ. Hoc autem quod dicitur, *Verbum caro factum est*, non aliquam mutationem in Verbo, sed solum in natura assumpta de novo in unitatem personæ divinæ dicit: *Et Verbum caro factum est*, per unionem ad carnem. Unio autem relatio quædam est. Relationes autem de novo dictæ de Deo in respectu ad creaturas, non important mutationem ex parte Dei, sed ex parte creaturæ novo modo se habentis ad Deum.

2. Sequitur: *Et habitavit in nobis;* quod quidem dupliciter distinguitur a præmissis. Primo ut dicatur quod supra Evangelista egit de Verbi incarnatione, dicens: *Verbum caro factum est;* hic vero modum incarnationis insinuat, dicens: *Et habitavit in nobis.* Secundum enim Chrysostomum et Hilarium, per hoc quod Evangelista dicit: *Verbum caro factum est*, posset aliquis intelligere quod sit conversum in carnem, et non sint in Christo duæ naturæ distinctæ, sed una tantum natura ex humana et divina commixta; ideo Evangelista hoc excludens, subjunxit: *Et habitavit in nobis*, idest in nostra natura, ut tamen in sua maneret distinctum: illud enim quod in aliquid convertitur, non manet ab eo in quod convertitur, secundum naturam distinctum. Quod autem ab aliquo non distinguitur, non inhabitat illud; quia habitare distinctionem inhabitantis, et in quo habitat importat; sed Verbum habitavit in nostra natura; ergo naturaliter est ab ipsa distinctum: et ideo inquantum humana natura a natura Verbi fuit in Christo distincta, dicitur habitaculum divinitatis et templum, juxta illud infra II, 21: *Hoc autem dicebat de templo corporis sui.* Et quidem quamvis a prædictis sanctis hoc sane dicatur, cavenda est tamen calumnia quam aliqui ex hoc incurrunt. Nam antiqui doctores et sancti, emergentes errores circa fidem ita persequebantur, ut interdum viderentur in errores labi contrarios; sicut Augustinus contra Manichæos, qui destruebant li-

bertatem arbitrii, taliter disputat, quod videtur in hæresim Pelagii incidisse. Hoc igitur modo Evangelista Joannes, ne per hoc quod dixerat, *Verbum caro factum est*, intelligeretur in Christo confusio vel transmutatio naturarum, subjunxit: *Et habitavit in nobis:* ex quo verbo Nestorius occasionem sumens erroris, dixit, Filium Dei sic esse unitum homini ut tamen Dei et hominis non esset una persona: voluit enim quod Verbum per solam inhabitationem per gratiam fuerit humanæ naturæ unitum. Ex hoc autem sequitur quod Filius Dei non sit homo.

Ad quorum evidentiam sciendum est quod in Christo duo considerare possumus, scilicet naturam et personam. Secundum naturam autem attenditur in Christo distinctio, non secundum personam, quæ una et eadem est in duabus naturis; quia humana natura in Christo fuit assumpta in unitatem personæ. Inhabitatio ergo quam ponunt sancti, referenda est ad naturam, ut dicatur quod *habitavit in nobis*, idest natura Verbi inhabitavit naturam nostram, non secundum hypostasim seu personam, quæ est eadem utriusque naturæ in Christo.

Quod autem blasphemat Nestorius, auctoritate sacræ Scripturæ evidenter refellitur. Apostolus enim Phil. II, 6 unionem Dei et hominis exinanitionem vocat, dicens de Filio Dei: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.* Non autem dicitur Deus exinaniri ex eo quod creaturam rationalem per gratiam inhabitet: sic Pater et Spiritus sanctus exinanirentur, cum et ipsi inhabitare hominem dicantur per gratiam; dicit enim Christus de se et de Patre loquens, infra XIV, 23: *Ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus.* De Spiritu autem sancto dicit Apostolus, I Cor. III, v. 16: *Spiritus Dei habitat in nobis.* Præterea si Christus personaliter Deus non esset, præsumptuosissime dixisset (infra cap. X, 30): *Ego et Pater unum sumus:* et (ibid. VIII, 58): *antequam Abraham fieret, ego sum.* Ego autem personam loquentis demonstrat; homo autem erat, qui loquebatur; unum cum Patre præexistebat Abrahæ.

Potest etiam aliter continuari, ut dicatur quod supra egit de Verbi incarnatione; nunc autem agit de Verbi incarnati conversatione, dicens: *Et habitavit in nobis,* idest inter nos Apostolos conversatus est familiariter, secundum quod dicit Petrus, Act. I, 21: *In omni tempore quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus;* Baruch IV, 38: *Post hæc in terris visus est.* Hoc autem Evangelista addidit propter duo. Primo ut ostendat mirabilem conformitatem Verbi ad homines, inter quos sic conversatus est, ut videretur quasi unus ex eis: non solum enim in natura voluit assimilari hominibus, sed etiam in convictu et familiari conversatione absque peccato, cum eis voluit esse simul, ut sic homines suæ conversationis dulcedine allectos traheret ad seipsum. Secundo ut ostendat sui testimonii veritatem: Evangelista enim supra de Verbo magna quædam dixerat, et adhuc multa de eo mirabilia dicturus erat; et ideo ut ejus testimonium credibilius fieret, accepit quasi in veritatis argumentum, se cum Christo conversatum fuisse, dicens: *Et habitavit in nobis;* quasi dicat: Bene possum testimonium perhibere de ipso, quia cum ipso conversatus sum; I Jo. cap. I, 1: *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ* etc, et Act. X, 40: *Dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus præordinatis a Deo* (idest) *nobis qui manducavimus et bibimus cum illo.*

LECTIO VIII.

1. Et vidimus gloriam ejus,
2. Gloriam quasi Unigeniti a Patre,
3. Plenum gratiæ et veritatis.

1. Posita Verbi incarnatione, hic consequenter Evangelista insinuat Verbi incarnati evidentiam: et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit modum manifestationis Verbi incarnati; secundo utrumque modum exponit, ibi, *De plenitudine ejus nos omnes accepimus.* Innotuit autem Apostolis Verbum incarnatum dupliciter. Primo quidem per visum acceperunt de eo notitiam; secundo per auditum ex testimonio Joannis Baptistæ. Primo ergo manifestat quid de Verbo viderunt: secundo quid a Joanne au-

dierint, ibi, *Joannes testimonium perhibet de ipso.* Dicit autem tria de Verbo. Primo ejus gloriæ manifestationem; unde dicit: *Et vidimus gloriam ejus;* secundo ejus gloriæ singularitatem, cum subdit, *Quasi Unigeniti;* tertio hujus gloriæ determinationem, quia *Plenum gratiæ et veritatis.* Hoc autem quod dicit, *Vidimus gloriam ejus*, potest continuari ad præcedentia tripliciter. Primo ut sit argumentum ejus quod dixerat: *Verbum caro factum est:* quasi dicat: Ex hoc habeo et scio quod Verbum Dei est incarnatum, quia ego et alii Apostoli vidimus gloriam ejus. Infra III, 11: *Quod scimus, loquimur: et quod vidimus, testamur.* Et I Joan. I, 1: *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris* etc. Secundo continuatur, secundum Chrysostomum, ut sit expressivum multiplicis beneficii: quasi dicat: Non solum hoc beneficium collatum est nobis per incarnationem Verbi, scilicet quod efficiamur filii Dei, sed etiam quod videamus gloriam: oculi enim debiles et infirmi lucem solis non possunt videre; sed tunc eam videre possunt, cum in nube vel in aliquo corpore opaco resplendet: ante incarnationem enim Verbi mentes humanæ erant invalidæ ad videndum in seipsa lucem divinam, quæ illuminat omnem rationalem naturam; et ideo ut a nobis facilius cerni contemplarique posset nube nostræ carnis se texit; juxta illud Exod. XVI, 10: *Respexerunt ad solitudinem, et viderunt gloriam Domini in nube,* idest Verbum Dei in carne. Secundum Augustinum autem continuatur sic, quod referatur ad beneficium gratiæ: spirituales enim oculi hominum non solum naturaliter deficiebant a contemplatione divinæ lucis, sed etiam ex defectu peccati, secundum illud Psal. LVII, vers. 9: *Supercecidit ignis*, scilicet concupiscentiæ, *et non viderunt solem*, scilicet justitiæ. Ut ergo ipsa divina lux posset a nobis videri, sanavit oculos hominum, faciens de carne sua salutare collirium, ut sic oculos ex concupiscentia carnis corruptos Verbum collirio suæ carnis curaret. Et inde est quod statim cum Verbum factum est caro, dixerunt: *Et vidimus gloriam ejus.* Ad hoc significandum fecit Dominus lutum ex sputo, et linivit oculos cæci nati, infra VI, lutum quidem de terra est, sputum autem a capite derivatur. Ita in persona Christi, natura quidem humana assumpta de terra est; Verbum vero incarnatum a capite est, scilicet a Deo Patre. Hoc ergo lutum statim cum appositum fuit oculis hominum, *vidimus gloriam ejus.* Hanc autem Verbi gloriam Moyses videre optavit, dicens (Exod. XXXII, 18): *Ostende mihi gloriam tuam.* Sed eam videre non meruit: immo dictum est ei a Domino (ibid. 23): *Posteriora mea videbis*, idest umbras et figuras. Apostoli vero ipsam claritatem viderunt; II Cor. III, 18: *Nos autem revelata facie gloriam Dei speculantes in eamdem imaginem transformamur de claritate in claritatem.* Moyses enim et alii Prophetæ Verbi gloriam manifestandam mundo in fine temporum speculabantur, in ænigmatibus et figuris; unde dicit Apostolus, I Cor. XII, 41: *Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus.* Apostoli autem ipsam Verbi claritatem per præsentiam corporalem viderunt; II Corinth. III, 18: *Nos autem revelata facie* etc.; et Luc. X, 23: *Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Multi enim reges et prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis et non viderunt.*

2. Consequenter cum dicit: *Gloriam quasi Unigeniti*, ostendit gloriæ ejus singularitatem. Cum enim de quibusdam hominibus inveniatur quod fuerunt gloriosi, sicut de Moyse legitur Exod. c. XXXIV, 29: *Et facies ejus facta est splendida*, vel cornuta, secundum aliam litteram, posset aliquis dicere quod ex hoc quod viderunt eum gloriosum, non debet dici quod Verbum Dei sit factum caro. Sed hoc Evangelista excludit, dicens: *Gloriam quasi Unigeniti a Patre;* quasi dicat: Gloria ejus non est sicut gloria angeli, vel Moysis, et Eliæ, vel Elisei, vel cujusque alterius; sed *quasi Unigeniti:* quia, ut dicitur Heb. V, 3: *Ampliori gloria iste præ Moyse dignus est habitus;* Psal. LXXXVIII, 7: *Quis similis Deo in filiis Dei?* Hoc autem quod dicit *quasi* est expressivum veritatis, secundum Gregorium; et est modus, ut Chrysostomus dicit, sicut si aliquis vidisset regem multiplici gloria incedentem, et interrogatus ab aliquo, qualiter regem vidisset, volens se expedire, illam multiplicem gloriam uno verbo exprimeret, dicens quod ipse incedebat sicut rex, idest sicut regem decebat; ita hic Evangelista, quasi interrogato-

tur ab aliquo, qualis esset gloria Verbi quam viderat, non valens eam plene exprimere, dicit eam esse *quasi Unigeniti a Patre*, idest talem qualem decebat unigenitum Dei.

Attenditur autem singularitas gloriæ Verbi quantum ad quatuor. Primo quantum ad Patris testimonium, quod Filio reddidit: quia Joannes fuit unus de tribus qui viderant Christum transfiguratum in monte, et audierunt vocem Patris dicentis (Matth. XVII, 5): *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui;* et de ista gloria dicitur II Pet. cap. I, 17: *Accepit a Deo Patre honorem et gloriam, voce delapsa ad eum hujuscemodi a magnifica gloria; Hic est Filius meus dilectus.* Secundo quantum ad angelorum ministerium: nam ante incarnationem Christi homines erant angelis subjecti; postmodum vero Christo subjecti ministraverunt; Matth. IV, 11: *Tunc accesserunt angeli et ministrabant ei.* Tertio vero quantum ad naturæ obsequium: tota enim natura Christo obediens ei obsequebatur ad nutum, utpote ab ipso instituta, quia *omnia per ipsum facta sunt:* quod quidem nec angelis, nec alicui alii creaturæ concessum est, nisi soli Verbo incarnato: et hoc est quod dicitur Matth. VIII, 27: *Qualis est iste, quia mare et venti obediunt ei?* Quarto quantum ad docendi, seu operandi modum: Moyses enim et alii Prophetæ non propria auctoritate præcepta dabant, et homines instruebant, sed Dei; unde dicebant: *Hæc dicit Dominus* etc.; et: *Locutus est Dominus ad Moysen* etc. Christus vero loquitur tamquam Dominus, et potestatem habens, idest propria virtute: unde dicebat, Matth. V, 22: *Ego dico vobis* etc.; propter quod in fine sermonis ejus in monte dicitur, quod erat docens quasi potestatem habens etc. Item alii sancti operabantur miracula virtute non sua; Christus vero virtute propria; unde dicitur Marc. I, 17: *Quænam est hæc nova doctrina, quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, et obediunt ei?* Sic ergo singularis est gloria Verbi.

Nota autem quod aliquando dicimus in Scriptura Christum unigenitum, sicut hic, et infra: *Unigenitus, qui est in sinu Patris ipse enarravit.* Aliquando vero dicimus ipsum primogenitum; Heb. I, vers. 6: *Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei.* Quod ideo est, quod sicut totius sanctæ Trinitatis proprium est esse Deum, ita Verbo Dei proprium est quod sit Deus genitus: et quandoque quidem nominamus Deum, secundum quod est in se, et sic ipse solus singulariter est Deus per essentiam suam. Unde hoc modo dicimus quod est tantum unus Deus, secundum illud Exod. VI, 4: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, unus est.* Quandoque nomen deitatis derivamus etiam ad alios, secundum quod aliqua similitudo divinitatis ad homines derivatur: et sic dicimus multos deos, secundum illud I Cor. cap. VIII, 5: *Siquidem sunt dii multi, et domini multi.* Eodem modo ergo, si consideremus proprietatem Filii qua genitus est, quantum ad modum quo sibi ista filiatio attribuitur, scilicet per naturam, dicimus ipsum Unigenitum Dei: quia cum ipse solus sit naturaliter genitus a Patre, unus tantum est genitus Dei. Si vero consideremus ipsum Filium, secundum quod per similitudinem ad ipsum filiatio derivatur ad alios, sic sunt multi filii Dei per participationem. Et quia per ejus similitudinem dicuntur filii Dei; ideo ipse dicitur primogenitus omnium; Rom. VIII, 29: *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Sic ergo Christus dicitur Unigenitus Dei per naturam, primogenitus vero inquantum ab ejus naturali filiatione per quamdam similitudinem et participationem filiatio ad multos derivatur.

3. Consequenter cum dicit: *Plenum gratiæ et veritatis*, ipsam gloriam Verbi determinat; quasi dicat: Talis est ejus gloria quod plenus est gratia et divinitate. Possunt autem hæc verba exponi de Christo tripliciter. Primo secundum unionem: ad hoc enim alicui datur gratia, ut per ipsam uniatur Deo. Ille ergo gratia plenus est qui perfectissime Deo unitur. Et alii quidem conjunguntur Deo per participationem similitudinis naturalis; Gen. I, 16: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Alii per fidem; Eph. III, 17: *Habitare per fidem Christum* etc. Alii per caritatem, quia, *qui manet in caritate, in Deo manet*, ut dicitur I Jo. IV, 16. Sed omnes isti modi particulares sunt: quia neque per participationem naturalis similitudinis perfecte aliquis Deo conjungitur,

neque videtur Deus per fidem sicuti est, neque per caritatem diligitur, quantum diligibilis est: quia enim ipse est infinitum bonum, ideo sua amabilitas est infinita, ad quam infinite amandam non potest pertingere alicujus creaturæ amor; et ideo non potest esse plena conjunctio. In Christo autem, in quo humana natura est unita divinitati in unitate suppositi, est invenire plenam et perfectam conjunctionem ad Deum: quia talis fuit illa unio, ut omnes actus tam divinæ quam humanæ naturæ essent actus suppositi. Fuit ergo plenus gratia, inquantum non accepit a Deo aliquod donum gratuitum speciale, sed quod esset ipse Deus; Phil. II, 9: *Dedit illi nomen*, scilicet Deus Pater Filio, *quod est super omne nomen;* Rom. I, 4: *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute.* Fuit etiam plenus veritatis, quia humana natura in Christo pervenit ad ipsam veritatem divinam, scilicet quod ille homo esset ipsa divina veritas: in aliis enim hominibus sunt multæ veritates participatæ, secundum quod ipsa veritas prima per multas similitudines in mentibus eorum relucet; sed Christus est ipsa veritas; unde dicitur Coloss. II, 3 quod *in ipso sunt absconditi omnes thesauri sapientiæ.* Secundo possunt exponi secundum animæ perfectionem, secundum quam dicitur plenus gratiæ et veritatis, secundum quod in anima ejus fuit plenitudo omnium gratiarum absque mensura aliqua; Joan. cap. III, 34: *Non enim datus est spiritus ad mensuram;* qui tamen mensurate datus est omnibus creaturis rationalibus, tam angelis, quam hominibus: nam, secundum Augustinum, sicut in singulis membris corporis est unus sensus communis, scilicet sensus tactus, in capite vero sunt sensus omnes; ita in Christo, qui est caput omnis rationalis naturæ, et specialiter sanctorum, qui ei uniuntur per fidem et caritatem, superabundanter omnes virtutes, et gratiæ, et dona inveniuntur; in aliis vero sanctis participationes sunt donorum et gratiarum, quamvis commune donum omnium sanctorum sit caritas. De plenitudine gratiæ Christi dicitur Is. XI, 1: *Egredietur virga de radice Jesse et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum spiritus Domini: spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini.* Fuit etiam Christus veritate plenus, quia ejus pretiosa et beata anima omnem veritatem, tam divinam quam humanam, ab instanti conceptionis cognovit; unde dicit ei Petrus (infra ult., 17): *Tu omnia scis:* et in Psal. LXXXVIII, 25: *Veritas mea*, idest cognitio omnis veritatis, *et misericordia mea*, idest omnium gratiarum plenitudo, *cum ipso.* Tertio modo possunt exponi secundum capitis dignitatem, scilicet inquantum Christus est caput Ecclesiæ; et sic sibi competit gratiam communicare aliis, tam in mentibus hominum operando virtutem per gratiæ infusionem, quam merendo per doctrinam et opera et passiones mortis superabundantem gratiam infinitis mundis, si essent. Inquantum igitur nobis largitus est perfectam justitiam, quam non poteramus habere per legem, quæ infirmabatur, quæ nullum justificare posset, neque ad perfectum adducere, intantum gratia plenus est, ut dicitur Rom VIII, 3: *Quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne.* Item fuit veritate plenus, inquantum figuras veteris legis et promissiones factas patribus adimplevit; Rom. XV, 8: *Dico Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis ad confirmandas promissiones patrum;* II Cor. cap. I, 20: *Quotquot promissiones Dei sunt in illo Est.* Item dicitur plenus gratia, quia ejus doctrina et conversatio gratiosissima fuit; Psal. XLIV, 3: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Unde dicitur Luc. XXI, 3 quod *omnes mane ibant*, idest mane ire studebant. Sed plenus veritate, quia non docebat in ænigmatibus et figuris, nec palpabat vitia hominum, sed veritatem omnibus aperte sine ulla fraude prædicabat; infra XVI, 29: *Ecce palam loqueris* etc.

LECTIO IX.

1. Joannes testimonium perhibet de ipso,
2. Et clamat dicens:
3. Hic erat, quem dixi:
4. Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat.

1. Posita evidentia Verbi, qua ipsis Apostolis innotuit per visum, consequenter Evangelista ponit ejus eviden-

tiam, secundum quod aliis quam Apostolis innotuit per auditum, per testimonium ipsius Joannis etc; et circa hoc tria facit. Primo enim testis introducitur; secundo testificandi modus innuitur, ibi, *Et clamat;* tertio testimonium ponitur, ibi, *Hic erat quem dixi* etc. Dicit ergo: Nos quidem gloriam ejus vidimus, sicut Unigeniti a Patre, sed hoc nobis non creditur, quia forte habemur suspecti: accedat illius testis, scilicet Joannes Baptista, qui testimonium Christo perhibuit; est enim testis fidelis, qui non mentietur; Prov. XIV, 5: *Testis fidelis non mentietur* etc. Infra V, vers. 33: *Vos misistis ad Joannem, et testimonium perhibuit veritati.* Hic enim Joannes testimonium perhibet; quasi dicat, perseveranter suum officium implet: quia ipse venit in testimonium; Prov. XII, 19: *Labium veritatis firmum erit in perpetuum.*

2. Deinde cum dicit: *Et clamat dicens,* ponitur modum testificandi, qui fit cum clamore; et ideo dicit, *Clamat,* inquantum libere sine timore; Is. XL, 9: *Exalta in fortitudine vocem tuam... Ecce Deus noster.* Ardenter et ex magno fervore; quia, ut dicitur Eccli. XLVIII, 1, *Verbum ejus ut facula ardebat;* Isa. VI, 3: *Seraphim clamabant alter ad alterum,* per quod intimior ardor mentis exprimitur. Per manifestationem etiam clamoris ostenditur, quod non sub figuris, neque occulte ad paucos sermo testificantis dirigitur; sed aperte et ostensive declaratur et denuntiatur veritas jam non paucis, sed multis; Isa. XLVIII, 1: *Clama, ne cesses.*

3. Deinde cum dicit: *Hic erat quem dixi,* quid sit testificatus, subjungit; ubi duo facit. Primo enim describit continuitatem sui testimonii; secundo describit eum, cui testimonium perhibet, ibi, *Qui post me venturus est, ante me factus est.* Fuit ergo testimonium Baptistæ continuum: quia non semel tantum, sed multoties: et etiam antequam Christus ad ipsum venisset, Joannes testimonium ei perhibuit: et ideo dixit: *Hic erat quem dixi,* idest antequam vidissem eum corporaliter, testimonium ei perhibui; Luc. I, 76: *Tu puer propheta Altissimi vocaberis.* Et hoc ideo quia præsentem et futurum ostendit. Est etiam ejus testimonium certum, quia non solum futurum esse prædixit, sed præsentem digito demonstravit, dicens: *Ecce agnus Dei.* Ex quo insinuatur quod Christus corporaliter præsens erat Joanni; nam solitus erat sæpe ad Joannem venire, antequam baptizatus fuisset.

4. Describit autem consequenter eum, cui testimonium perhibet, dicens: *Qui post me venturus est, ante me factus est.* Ubi notandum est, quod Joannes non statim prædicat discipulis, Christum esse Filium Dei, sed paulatim eos ad altiora provehit: primo præferens eum sibi, qui tamen tantæ famæ, et auctoritatis erat ut crederetur esse Christus, vel aliquis de magnis Prophetis. Comparat autem Christum sibi primo quantum ad ordinem prædicationis; secundo quantum ad ordinem dignitatis; tertio quantum ad ordinem durationis. Quantum ad ordinem prædicationis, Joannes præcessit Christum sicut famulus dominum, et sicut miles regem, et sicut lucifer solem; Malach. III, 1: *Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam. Qui* igitur *post me venit,* scilicet in notitiam hominum prædicando. Et notandum, quod ly *venit* est temporis præsentis, quia in Græco ponitur participium præsentis temporis. Præcessit autem Joannes Christum duplici ratione. Primo, secundum Chrysostomum, quia Joannes erat consanguineus Christi secundum carnem; Luc. I, vers. 36: *Et ecce Elisabeth cognata tua* etc. Si ergo testimonium perhibuisset Christo postquam eum cognoverat, potuisset suum testimonium suspectum habere, et ideo Joannes venit ad prædicandum, nondum habens familiaritatem cum Christo, ut ejus testimonium efficacius esset. Unde dicebat infra (hoc cap.) *Ego nesciebam eum; sed ut manifestetur in Israel propterea veni ego, in aqua baptizans.* Secundo quia in his quæ de potentia procedunt ad actum, imperfectum naturaliter præcedit perfectum: unde dicitur I Cor. XV, 46: *Non prius quod spirituale est, sed quod animale.* Et ideo perfectam Christi doctrinam debuit præcedere imperfectior doctrina Joannis, quæ quodam modo fuit media inter doctrinam Legis et Prophetarum, quæ annuntiabat de longinquo Christum futurum; et doctrinam Christi, quæ manifesta erat, et Christum manifeste annuntiabat. Comparat sibi quantum ad ordinem dignitatis, cum dicit: *Ante me*

factus est. Unde sciendum est, quod ex hoc Ariani sumpserunt occasionem erroris. Dicebant enim quod hoc quod dixit, *Post me venit*, intelligitur de Christo secundum carnem assumptam, sed hoc quod addit, *Ante me factus est*, non potest intelligi nisi de Verbo Dei, quod carni præexistebat; et propterea Christum inquantum est Verbum, factum esse, et non esse Patri coæternum. Sed, secundum Chrysostomum, hæc expositio stulta est: quia si hoc esset verum, non dixisset Baptista: *Ante me factus est, quia prior me erat:* cum nullus ignoret, quod si prior eo erat, ante eum factus est; sed potius e converso dixisset: Prior me erat, quia factus est ante me. Et ideo, secundum Chrysostomum, intelligendum est de prioritate dignitatis, idest mihi prælatus est, et antepositus; quasi dicat: Quamvis Jesus post me ad prædicandum venerit, tamen factus est ante me, idest dignior, et superior auctoritate, et hominum reputatione; Job cap. XXVIII, 17: *Non adæquabitur ei aurum* etc. Vel *ante me factus est*, idest coram me, ut habetur in Glossa; et littera in Græco hoc sonat; quasi dicat, *Coram me*, idest in conspectu meo, quia mihi apparuit, et innotuit. Item comparat eum sibi quantum ad ordinem durationis, dicens: *Quia prior me erat;* quasi dicat: Ipse est ab æterno Deus, ego ex tempore homo fragilis; et ideo, licet eum prædicando præcesserim, tamen rationabiliter prælatus est mihi in fama, et opinione hominum, qui sua æternitate præcedit omnia; Heb. ult., 8: *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula;* et infra VIII, 58: *Antequam Abraham fieret, ego sum.* Potest etiam exponi quod dictum est, *Ante me factus est*, ut referatur ad ordinem temporis secundum carnem: Christus enim in instanti suæ conceptionis fuit perfectus Deus, et perfectus homo, habens rationalem animam perfectam virtutibus, et corpus omnibus lineamentis distinctum, non tamen secundum quantitatem perfectam; Jer. XXXI, 22: *Mulier circumdabit virum*, scilicet perfectum. Constat autem quod Christus ante fuit conceptus quam Joannes esset natus, et perfectus homo; et ideo dicit: *Ante me factus est:* quia ipse prius fuit homo perfectus, quam natus fuisset ex utero. Sequitur

LECTIO X.

1. Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus,
2. Et gratiam pro gratia.
3. Quia lex per Moysen data est; gratia et veritas per Jesum Christum facta est.

1. Verba ista usque ad locum illum, *Et hoc est testimonium Joannis*, dupliciter inseruntur. Nam, secundum Origenem, sunt verba prolata a Joanne Baptista, et subduntur ab eo quasi in argumentum præmissorum; quasi dicat: Vere *prior me erat:* quia *de plenitudine ejus*, scilicet gratiarum, non solum ego, sed etiam *omnes*, Prophetæ et patres, *accepimus:* quia omnes gratiam quam habuerunt, habuerunt per fidem incarnati Verbi. Et secundum hoc, ab illo loco, *Joannes testimonium perhibet* etc. incepit texere exordium suæ incarnationis. Secundum Augustinum autem, et Chrysostomum, sunt verba Joannis Evangelistæ ab hoc quod dicitur, *Joannes testimonium perhibet;* et tunc continuatur ad hoc quod dixerat: *Plenum gratiæ et veritatis:* ut d catur sic. Supra Evangelista ostendit evidentiam Verbi, quæ innotuit et per visum, et per auditum; hic vero utrumque explicat: et primo quomodo Apostolis innotuit visu, quasi a Christo accipientibus; secundo quomodo Joannes testificatus est de eo, ibi, *Et hoc est testimonium Joannis.* Circa primum duo facit. Primo ostendit Christum esse fontalem originem omnis spiritualis gratiæ; secundo ostendit derivatam in nos gratiam per ipsum, et ab ipso, ibi, *Et gratiam pro gratia.* Dicit ergo primo: Experimento patet, quod vidimus eum plenum gratiæ et veritatis: quia *de plenitudine ejus nos omnes accepimus.* Est autem plenitudo sufficientiæ, qua aliquis est sufficiens ad actus meritorios et excellentes faciendos, sicut in Stephano. Item est plenitudo redundantiæ, qua beata Virgo excellit omnibus sanctis, propter eminentiam, et abundantiam meritorum. Est etiam plenitudo efficientiæ et effluentiæ, quæ soli homini Christo competit, quasi auctori gratiæ. Sic enim beata Virgo redundavit gratiam in nos, ut tamen auctrix gratiæ nequaquam esset, sed ab anima ejus gratia redundavit in carnem; nam per Spiritus sancti gratiam, non solum mens Virginis fuit Deo per amorem

perfecte unita, sed ejus uterus a Spiritu sancto est supernaturaliter imprægnatus. Et ideo statim cum dixisset Gabriel, Ave gratia plena, subjunxit de plenitudine ventris, dicens, Dominus tecum. Ut ergo Evangelista hanc singularem plenitudinem redundantiæ et efficientiæ de Christo ostenderet, dixit: *De plenitudine ejus omnes accepimus*, scilicet omnes Apostoli, et Patriarchæ, et Prophetæ, et justi, qui fuerunt, sunt et erunt, et etiam omnes angeli.

Nota, quod hæc propositio *de* aliquando quidem denotat efficientiam, seu originalem causam, sicut cum dicitur, radius est, vel procedit de sole; et hoc modo denotat in Christo efficientiam gratiæ, seu auctoritatem, quia plenitudo gratiæ quæ est in Christo, est causa omnium gratiarum quæ sunt in omnibus intellectualibus creaturis; Eccli. cap. XXIV, 26: *Venite ad me, omnes, qui concupiscitis me, et a generationibus meis* (quæ scilicet de me procedunt) *adimplemini*, participatione sufficientis plenitudinis. Aliquando autem hæc præpositio *de* denotat consubstantialitem, ut cum dicitur, Filius est de patre; et secundum hoc plenitudo Christi est Spiritus sanctus, qui procedit ab eo consubstantialis ei in natura, in virtute et majestate. Quamvis enim dona habitualia alia sint in anima Christi quam ea quæ sunt in nobis, tamen Spiritus sanctus, qui est in ipso, unus et idem replet omnes sanctificandos; I Cor. XII, 11: *Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus;* Joel. II, 28: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem;* Rom. VIII, 9: *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Nam unitas Spiritus sancti facit in Ecclesia unitatem; Sap. I, 7: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum.* Tertio modo hæc præpositio *de* denotat partialitatem, sicut cum dicimus, Accipe de hoc pane, vel vino, idest partem accipe, et non totum; et hoc modo accipiendo, notat in accipientibus partem de plenitudine derivari. Ipse enim accepit omnia dona Spiritus sancti sine mensura, secundum plenitudinem perfectam; sed nos de plenitudine ejus partem aliquam participamus per ipsum; et hoc secundum mensuram, quam unicuique Deus divisit; Ephes. IV, 7: *Unicuique autem nostrum data est gratia, secundum mensuram donationis Christi.*

2. Deinde cum dicit: *Et gratiam pro gratia*, ostendit derivationem gratiarum in nos per Christum: ubi duo facit. Primo ostendit quod accepimus gratiam a Christo, eo auctore; secundo accepimus ab eo sapientiam, ibi, *Deum nemo vidit unquam.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod de plenitudine ejus accepimus; secundo necessitatem accipiendi ostendit, ibi, *Quia lex per Moysen data est* etc. Dicit autem primo quod accepimus de plenitudine Christi hoc quod dico, *Et gratiam pro gratia.* Sed per hoc quod ponitur, cogimur intelligere quod de plenitudine ejus accepimus gratiam, et pro illa gratia accepimus aliam; et ideo videndum est quæ sit prima gratia, pro qua secundum accepimus, et quæ ipsa secunda. Secundum Chrysostomum autem, prima gratia, quam totum genus humanum accepit, fuit gratia veteris Testamenti accepta in lege, quæ quidem magna fuit, juxta illud Prov. IV, 2: *Donum bonum tribuam vobis* etc. Magnum enim fuit quod hominibus idolatris data sunt præcepta a Deo, et unius veri Dei vera cognitio; Rom. III, 1: *Quid amplius Judæo, aut quæ utilitas circumcisionis? Multum quidem per omnem modum. Primum quidem quia credita sunt eis eloquia Dei.* Pro gratia ergo ista, quæ prima fuit, secundam longe meliorem accepimus; Zach. cap. IV, 7: *Exæquabit gratiam gratiæ.*

Sed numquid non sufficiebat prima gratia? Respondeo dicendum, quod non, quia per legem solum cognitio peccati datur, non ablatio. *Neminem enim ad perfectum adduxit lex;* Hebr. VII, 19. Et ideo erat necesse quod alia gratia peccata auferens, et reconcilians Deo, veniret; et ideo dicit: *Quia lex per Moysen data est; gratia et veritas per Jesum Christum.*

3. Ubi Evangelista præfert Christum legislatori Moysi, quem Baptista sibi prætulerat. Moyses autem reputabatur maximus Prophetarum; Deuter. ult., 10: *Non surrexit ultra Propheta in Israel sicut Moyses.* Præfert autem eum Moysi, quantum ad excellentiam et dignitatem operum: *quia per Moysen lex data est;* et horum duorum, tantum unum excellit alium, quantum figuratum excellit figuram et veritas ipsam umbram. *Umbram enim habuit lex futurorum bonorum* etc.; Heb. X, 1. Item excellit quantum

ad modum operandi: quia lex data est per Moysen, sicut per proponentem, non per facientem; quia, *solus Dominus est legifer noster:* Isa. XXXIII, 22. *Gratia autem, et veritas facta est per Christum,* sicut per dominum et auctorem veritatis et gratiæ, ut supra expositum est. Secundum Augustinum vero, prima est justificans et præveniens, quæ non datur nobis ex operibus; Rom. XI, 6: *Si autem gratia, jam non ex operibus.* Pro ista ergo gratia, scilicet imperfecta, accepimus aliam gratiam consummatam, scilicet æternæ vitæ: et quamvis æterna vita aliquo modo meritis acquiratur, tamen quia principium merendi in omnibus est gratia præveniens, ideo vita æterna dicitur gratia; Rom. VI, 23: *Gratia Dei vita æterna.* Et, ut breviter concludatur, quicquid prævenienti gratiæ de gratia additur, totum gratia pro gratia dicitur. Necessitas autem secundæ gratiæ est ex insufficientia legis, quæ ostendebat quid faciendum et quid cavendum erat; sed ad implendum ea quæ præcipiebat, non præbebat auxilium; immo per occasionem operabatur mortem, quæ tamen videbatur fuisse ad vitam. Apostolus Rom. cap. VII, et II Cor. III, 9, dicit, legem ministram fuisse mortis: *Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria.* Item promittebat auxilium gratiæ, sed non solvebat, quia *neminem ad perfectum adduxit lex:* ut dicitur Hebr. c. VII, 19. Item per sacrificia et cæremonias veritatem novæ gratiæ figurabat, ipso suo ritu clamans eam figuram; et ideo necesse fuit quod Christus veniret, qui per mortem propriam alienas mortes perimeret, et conferret auxilium novæ gratiæ, ut faciliter et delectabiliter adimpleremus præcepta, et moreremur transgressioni et conversationi antiquæ; Rom. VI, 6: *Vetus homo noster simul crucifixus est* etc. Item ut manifestaretur veritas figurarum contentarum in lege, et ut promissiones factæ patribus solverentur; II Cor. I, vel aliter, *Veritas per Christum facta est,* quantum ad sapientiam et veritatem occultam a sæculis, quam veniens in mundum aperte docuit, infra XVIII, 37: *In hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.*

Sed si ipse Christus est veritas, ut infra XIV dicitur, quomodo per ipsum facta est veritas, cum nihil possit fieri a seipso? Respondeo: Dicendum est, quod ipse est per suam essentiam veritas increata, quæ æterna est, et non facta, sed a Patre est genita; sed per ipsum factæ sunt omnes veritates creatæ, quæ sunt quædam participationes et refulgentiæ primæ veritatis, quæ in animabus sanctis relucent.

LECTIO XI.

1. Deum nemo vidit unquam.
2. Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris,
3. Ipse enarravit.

1. Supra Evangelista ostendit quomodo gratiam Apostoli acceperunt a Christo, eo faciente; hic ostendit quomodo acceperunt ab ipso eam docente: et circa hoc tria facit. Primo ostendit hujus doctrinæ necessitatem, dicens: *Deum nemo vidit unquam:* secundo doctoris ad docendum eam, facultatem, ibi, *Unigenitus qui est in sinu Patris;* tertio ipsam doctrinam declarat, ibi, *Enarravit.* Necessitas autem hujus doctrinæ erat defectus sapientiæ in hominibus: quem quidem defectum Evangelista insinuabat per ignorantiam Dei, quæ in hominibus abundabat, dicens: *Deum nemo vidit unquam.* Et hoc facit congrue: nam sapientia proprie in cognitione Dei, et divinorum consistit. Unde Augustinus dicit, quod sapientia est divinarum rerum cognitio, sicut et scientia humanarum.

Quod autem hic dicit Evangelista, *Deum nemo vidit unquam,* contrariari videtur pluribus auctoritatibus divinæ Scripturæ. Dicitur enim Isa. VI, 1: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum;* II Reg. VI, 2, fere idem habetur: *Nomen Domini sedentis super Cherubim* etc.; Matth. V, 8, dicit Dominus: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Sed si aliquis responderet ad hoc ultimum, dicens, verum esse quod in præterito nullus vidit; sed in futuro videbit, sicut Dominus promittit; Apostolus hoc excludit, dicens (I Tim. ult., vers. 16): *Lucem habitat inaccessibilem, quam nullus hominum vidit, sed nec videre potest.* Sed quia Apostolus dicit, Nullus hominum vidit, posset aliquis dicere, quod si non ab hominibus videri possit, saltem videtur ab angelis; præsertim

cum Deus dicat (Matth. XVIII, 10): *Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris.* Sed nec isto modo dici potest: quia, ut dicitur Matth. XXII, 30: *Filii resurrectionis erunt sicut angeli Dei in cœlo.* Si ergo angeli vident Deum in cælo, manifestum est etiam quod et filii resurrectionis eum vident; I Joan. III, 2: *Cum apparuerit, similes ei erimus, et videbimus eum sicut est.* Quomodo ergo intelligendum est hoc quod dicit Evangelista: *Deum nemo vidit unquam?*

Ad hujus ergo intellectum sciendum est, quod Deus dicitur videri tripliciter. Uno quidem modo per subjectam creaturam, visui corporali propositam; sicut creditur Abraham vidisse Deum, quando tres vidit, et unum adoravit, Gen. XVIII: unum quidem adoravit, quia tres, quos prius homines reputaverat, et postmodum angelos credidit, recognovit mysterium Trinitatis. Alio modo per repræsentatam imaginationem; et sic Isaias vidit Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum. Plures visiones huic similes in Scripturis reperiuntur. Alio vero modo videtur per aliquam speciem intelligibilem a sensibilibus abstractam, ab his qui per considerationem magnitudinis creaturarum, intellectu intuentur magnitudinem creatoris, ut dicitur Sap. cap. XIII, vers. 5: *A magnitudine speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit creator horum videri;* Rom. I, 20: *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Alio modo per aliquod spirituale lumen a Deo infusum spiritualibus mentibus in contemplatione; et hoc modo vidit Jacob Deum facie ad faciem, Gen. XXXII; quæ visio, secundum Gregorium, facta est per altam contemplationem. Sed per nullam istarum visionum, ad visionem divinæ essentiæ pervenitur: nulla enim species facta, sive qua informatur sensus exterior, sive qua informatur imaginatio, sive qua informatur intellectus, est repræsentativa divinæ essentiæ sicut est. Illud autem homo per essentiam cognoscit quod species quam habet in intellectu, repræsentat ut est: per nullam ergo speciem ad visionem divinæ essentiæ pervenitur. Quod autem nulla creata species divinam essentiam repræsentet, patet: quia nullum finitum potest repræsentare infinitum ut est: omnis autem species creata est finita: ergo etc. Præterea, Deus est suum esse; et ideo ejus sapientia et bonitas, et quæcumque alia, idem sunt; per unum autem creatum non possent omnia ista repræsentari: ergo cognitio qua Deus per creaturas videtur, non est ipsius essentia, sed ænigmatica et specularis, et a remotis; Job. XXXVI, 25: *Omnes homines vident eum* (aliquo dictorum modorum), *sed unusquisque intuetur procul:* quia per omnes illas cognitiones non scitur de Deo quid est, sed quid non est, vel an est. Unde dicit Dionysius lib. *mysticæ Theologiæ*, quod perfectus modus quo Deus in vita præsenti cognoscitur, est per privationem omnium creaturarum, et intellectorum a nobis.

Fuerunt autem aliqui dicentes, quod divina essentia numquam videbitur ab aliquo intellectu creato; et quod nec ab angelis, vel beatis videtur. Sed hæc propositio ostenditur esse falsa et hæretica tripliciter. Primo quidem, quia contrariatur auctoritati divinæ Scripturæ; I Joan. III, 2: *Videbimus eum sicuti est;* et infra XVII, 3: *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum.* Secundo quia claritas Dei non est aliud quam ejus substantia: non enim est lucens per participationem luminis, sed per seipsam. Tertio quia impossibile est quod aliquis perfectam beatitudinem consequatur, nisi in visione divinæ essentiæ: quia naturale desiderium intellectus est scire et cognoscere causas omnium effectuum cognitorum ab eo; quod non potest impleri nisi scita et cognita prima universali omnium causa, quæ non est composita ex effectu et causa, sicut causæ secundæ; et ideo auferre possibilitatem visionis divinæ essentiæ ab hominibus, est auferre ipsam beatitudinem. Necesse est ergo ad beatitudinem intellectus creati, ut divina essentia videatur; Matth. V, 8: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

Quo ad visionem autem divinæ essentiæ, oportet tria attendere. Primo, quia numquam videbitur oculo corporali, vel aliquo sensu, vel imaginatione, cum per sensus non percipiantur nisi sensata corporea; Deus autem incorporeus est; infra IV, 24: *Deus spiritus est.* Secundo, quia intellectus humanus quamdiu corpori est coniunctus, Deum videre non po-

test, quia aggravatur a corruptibili corpore, ne possit ad summum contemplationis pertingere: et inde est quod anima quanto magis est a passionibus libera, et purgata ab affectibus terrenorum, tanto amplius in contemplationem veritatis ascendit, et gustat quam suavis est Dominus. Summus gradus autem contemplationis est videre Deum per essentiam; et ideo quamdiu homo in corpore subjecto ex necessitate passionibus multis vivit, Deum non potest per essentiam videre; Exod. XXXIII, 20: *Non videbit me homo et vivet.* Ad hoc ergo quod intellectus humanus divinam essentiam videat, necesse est ut totaliter deserat corpus; vel per mortem; sicut Apostolus dicit II Cor. V, 8: *Audemus, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominum:* vel quod totaliter abstrahatur per raptum a corporis sensibus, sicut de Paulo legitur II Cor. IX. Tertio modo, quod nullus intellectus creatus quantumcumque abstractus, sive per mortem, vel a corpore separatus, videns divinam essentiam, ipsam nullo modo comprehendere potest. Et ideo communiter dicitur, quod licet divina essentia tota videatur a beatis, cum sit simplicissima et partibus carens; tamen non videtur totaliter, quia hoc esset eam comprehendere. Hoc enim quod dico totaliter, dicit modum quemdam; quilibet autem modus Dei est divina essentia: unde qui non videt eum totaliter, non comprehendit eum. Comprehendere autem proprie dicitur aliquis aliquam rem cognoscendo, qui cognoscit rem illam quantum in se cognoscibilis est; alias, quamvis cognoscat eam, non tamen non comprehendit: sicut qui cognoscit hanc propositionem: Triangulus habet tres augulos æquales duobus rectis, syllogismo dialectico, non cognoscit eam quantum cognoscibilis est, et ideo non cognoscit totaliter; sed qui cognoscit eam syllogismo demonstrativo, totaliter scit eam. Unumquodque enim tantum cognoscibile est, quantum habet de ente et veritate; sed ipse cognoscens tantum cognoscit quantum habet de virtute cognoscitiva: omnis autem substantia intellectualis creata est finita: ergo finite cognoscit. Cum ergo Deus sit infinitæ virtutis et entitatis, et per consequens infinite cognoscibilis, a nullo intellectu creato cognosci potest quantum est cognoscibilis; et ideo omni intellectui creato remanet incomprehensibilis; Job cap. XXXVI, 26: *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.* Solus autem ipse comprehendendo contemplatur seipsum, quia tanta est ejus virtus in cognoscendo quanta est ejus entitas in essendo; Jer. cap. XXXII, 18: *Fortissime, magne, potens, Dominus exercituum nomen tibi, magnus consilio, incomprehensibilis cogitatu.*

Sic ergo secundum præmissa intelligitur *Deum nemo vidit unquam.* Primo sic. *Nemo*, idest nullus hominum, *vidit Deum*, idest essentiam divinam, oculo corporali et imaginario. Secundo *nemo*, in hac mortali vita vivens, vidit divinam essentiam in seipsa. Tertio *nemo*, homo, vel angelus, *vidit Deum*, visione comprehensionis. Quod autem de aliquibus dicitur, quod Deum viderunt oculo, seu viventes in corpore, intelligitur non per essentiam, sed per subjectam creaturam, ut dictum est. Sic ergo necessarium erat quod reciperemus sapientiam, quia *Deum nemo vidit unquam.*

2. Hujus autem sapientiæ sufficiens doctor nobis proponitur ab Evangelista, cum subdit: *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris:* in quo ostendit nobis doctoris ipsius facultatem per tria; scilicet per naturalem similitudinem, et per singularem excellentiam, et per perfectissimam consubstantialitatem. Per naturalem similitudinem, quia filius naturaliter similitudinem patris habet. Et inde est etiam quod intantum aliquis dicitur filius Dei, inquantum similitudinem filii naturalis participat; et intantum cognoscit, inquantum de similitudine ejus habet: quia cognitio fit per assimilationem; I Joan. III, 2: *Nunc filii Dei sumus:* et sequitur: *cum apparuerit, similes ei erimus, et videbimus eum sicuti est.* Et ideo in hoc quod Evangelista dicit, *Filius*, importatur similitudo, et aptitudo ad cognoscendum Deum. Sed quia iste doctor specialius quam alii filii Deum cognoscit, ideo Evangelista hoc insinuat per excellentiam singularem, cum dicit, *Unigenitus;* quasi dicat: Iste cognoscit Deum præ aliis filiis; ideo dicitur *Unigenitus*, quia est Filius naturalis, eamdem habens cum Patre naturam et cognitionem; Psal. II, 7: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu.* Quamvis autem singulariter cognosce-

ret, posset tamen sibi deesse facultas docendi, si non cognoseeret totaliter; et ideo addit tertium, scilicet consubstantialitatem ejus ad Patrem, cum dicit, *In sinu Patris:* ut non accipiatur sinus prout in hominibus veste præcinctis dici consuevit, sed pro Patris occulto. Illud enim in occulto gerimus, quod in sinu portamus; occultum autem Patris est, quia superexcedit omnem virtutem, et cognitionem, cum divina essentia sit infinita. In illo ergo sinu, idest in occultissimo paternæ naturæ et essentiæ, quæ excedit omnem virtutem creaturæ, est unigenitus Filius; et ideo consubstantialis est Patri. Et quod Evangelista hic significavit per sinum, hoc David expressit per uterum, dicens Psal. CIX, 3: *Ex utero ante luciferum*, idest ex intimo et occulto meæ essentiæ, incomprehensibili omni intellectui creato, *genui te*, et consubstantialem mihi, et ejusdem naturæ et virtutis et potestatis et cognitionis; I Cor. cap. II, 11: *Quæ sunt hominis, nemo novit nisi spiritus hominis... et quæ sunt Dei, nemo novit nisi spiritus Dei.* Comprehendit ergo divinam essentiam, quæ sua est. Anima autem Christi Deum cognoscendo non comprehendit, quia hoc non dicitur, nisi de Unigenito, qui est in sinu Patris. Unde et Dominus dicit, Matth. XI, 27: *Nemo novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare;* ut utrumque intelligatur de notitia comprehensionis, de qua hic videtur loqui Evangelista. Nullus enim divinam comprehendit essentiam, nisi solus Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Sic ergo patet facultas doctoris ad docendum.

Notandum etiam, quod per hoc quod dicit, *Qui est in sinu Patris*, excluditur error quorumdam, dicentium, Patrem invisibilem esse, Filium vero visibilem, et non visum fuisse in veteri Testamento: nam ex hoc quod est in abscondito Patris, manifestum est quod naturaliter invisibilis est, sicut Pater: et propter hoc dicebat de ipso Isa. XLV, vers. 15: *Tu es vere Deus absconditus.* Et ideo in Scriptura divina fit mentio de incomprehensibilitate Filii; Matth. II, vers. 27: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius;* Prov. XXX, 4: *Quod nomen Filii ejus, si nosti?*

3. Consequenter Evangelista modum tradendi ipsam doctrinam insinuat, cum dicit: *Ipse enarravit.* Olim enim unigenitus Filius manifestavit Dei cognitionem per Prophetas, qui eam intantum annuntiaverunt inquantum æterni Verbi fuerunt participes. Unde dicebant: *Factum est Verbum Domini* etc. Sed nunc *ipse unigenitus* Filius *enarravit* fidelibus; Isa. LII, 6: *Ego ipse qui loquebar, ecce adsum;* Heb. I, 1: *Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio.* Et hæc doctrina ideo omnibus aliis doctrinis supereminet dignitate, auctoritate et utilitate, quia ab unigenito Filio, qui est prima sapientia, immediate est tradita; Heb. II, vers. 3: *Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est.*

Sed quid narravit nisi unum Deum? Hoc ipsum et Moyses enarravit; Deut. cap. VI, 4: *Audi, Israel: Dominus Deus tuus, Dominus unus est.* Quid ergo amplius Moyse? Multum per omnem modum, quia mysterium Trinitatis, et multa alia, quæ nec Moyses, nec aliquis Prophetarum narravit.

LECTIO XII.

1. Et hoc est testimonium Joannis, quando miserunt Judæi ab Jerosolymis sacerdotes et levitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es? Et confessus est, et non negavit, et confessus est, quia non sum ego Christus. Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, Non sum. Propheta es tu? Et respondit, Non.

2. Dixerunt ergo ei: Quis es? ut responsum demus his qui miserunt nos. Quid dicis de teipso?

3. Ait: Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini, sicut dicit Isaias propheta.

1. Supra ostendit Evangelista quomodo Christus innotuit testimonio Joannis ipsis Apostolis; hic plenius explicat ipsum testimonium; et primo ponit testimonium Joannis ad turbas; secundo vero testimonium quod perhibuit de Christo discipulis suis, ibi, *Altera die iterum stabat.* Si autem bene considerentur quæ dicta sunt, duplex testimonium Joannis ad Christum invenitur. Unum quod tulit Christo in ejus præsentia, aliud in ejus absentia: nisi enim in ejus præsentia testimonium Joannes tulisset

non dixisset, *Hic erat;* et nisi in ejus absentia, non diceret, *Quem dixi vobis.* Primo ergo Evangelista explicat testimonium Joannis quod tulit de Christo in ejus absentia; secundo quod tulit in ejus præsentia, ibi, *Altera die vidit.* Differunt autem hæc duo testimonia, quia primum tulit interrogatus, alterum spontaneus; et ideo in primo testimonio non solum ponitur testimonium quod tulit, sed etiam ipsa interrogatio. Primo autem fuit interrogatus de persona; secundo de officio, ibi, *Et qui missi fuerant.* Ostenditur ergo primo quomodo Joannes confessus est se non esse quod non erat; secundo quomodo non negavit se esse quod erat, ibi, *Dixerunt ergo ei, Quis es?* Circa primum ponuntur tres interrogationes et tres responsiones, sicut patet in littera. In prima autem interrogatione est magna Judæorum reverentia ad Joannem, qui mittunt ad eum, ejus testimonium inquirentes: ubi magnitudo reverentiæ ex quatuor colligitur. Primo ex mittentium dignitate: non enim Galilæi miserunt, sed illi qui præcipui fuerunt in populo Israel, scilicet Judæi, qui sunt de tribu Juda, habitantes juxta Jerusalem; I Paral. v, de Juda elegit Dominus principes populi; infra IV, 22: *Salus ex Judæis est.* Secundo ex loci præeminentia, quia ab Jerusalem, quæ est civitas sacerdotalis, et divino cultui mancipata; infra IV, 20: *Vos dicitis, quia Jerosolymis est locus ubi adorare oportet.* Isa. XIX, vers. 21: *Et colent eum in hostiis et in muneribus.* Tertio ex nuntiorum auctoritate, qui solemnes erant, et sanctiores in populo, quia sacerdotes et levitæ; Isa. LXI, 6: *Vos sacerdotes Domini vocabimini.* Quarto ex hoc quod miserunt ut Joannes de se testimonium perhiberet, quasi tantam fidem habentes dictis suis, ut crederent Joanni de seipso etiam testimonium perhibenti. Unde dicitur: *Ut interrogarent eum, Tu quis es?* quod Christo non faciebant; immo dicebant ei, Joan. VIII, 13: *Tu testimonium perhibes de teipso* etc. Consequenter cum dicit, *Et confessus est, et non negavit*, ponitur Joannis responsio. Ideo autem Evangelista ingeminat hoc quod dicit, *Et confessus est*, ut ostendat humilitatem Joannis: quia licet esset tantæ auctoritatis apud Judæos ut eum crederent Christum, non tamen honorem sibi non debitum usurpabat; immo *confessus est, quia non sum ego Christus.*

Sed quid est hoc quod dicit: *Confessus est, et non negavit?* Videtur autem quod negavit, quia dicit se non esse Christum. Sed dicendum est, quod ideo non negavit veritatem, quia dixit se non esse Christum: alias negasset veritatem; Job. XXXI, 26: *Si vidi solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare; et lætatum est cor meum in abscondito, et osculatus sum manum meam ore meo: quæ est iniquitas maxima, et negatio contra Deum altissimum.* Non negavit ergo veritatem, quia quantumcumque haberetur magnus, non est elatus in superbiam, usurpans sibi honorem alienum: *Et confessus est, quia non sum ego Christus:* quia vere non erat. Supra (hoc cap.): *Non erat ille lux* etc.

Sed cum hi qui missi erant non quærerent, an esset Christus, sed quis esset; quare Joannes respondit: *Non sum ego Christus?* Sed dicendum, quod magis respondet ad mentem quærentium, quam ad quæstionem; et hoc potest accipi dupliciter. Secundum Origenem enim intelligendum est, quod sacerdotes et levitæ bona intentione venerant ad ipsum. Cognoverant enim ex Scripturis, et præcipue ex prophetia Danielis, quia jam venerat tempus adventus Christi. Unde videntes sanctitatem Joannis, suspicabantur eum esse Christum: unde miserunt ad Joannem, quasi scire volentes per hoc quod dicunt ei, *Tu quis es?* an ipse se Christum fateretur. Et ideo eorum respondit menti: *Non sum ego Christus.* Chrysostomus vero dicit, quod isti fraudulenter interrogabant: nam Joannes cognatus erat sacerdotum, utpote principis sacerdotum filius, erat etiam sanctus; et tamen testimonium perhibebat Christo, cujus genus humile videbatur. Unde et dicebant (Matth. cap. XIII, 35): *Nonne iste est fabri filius?* et ignotus erat eis: et ideo cupientes magis habere magistrum Joannem quam Christum, mittunt ad eum volentes eum per blanditias allicere, et inducere ut sibi honorem hunc attribuens, confiteatur se esse Christum. Quam quidem malitiam videns Joannes, dicit: *Non sum ego Christus.*

Secunda interrogatio ponitur consequenter, cum dicitur: *Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu?* Scien-

dum est autem, quod a populo Judæorum sicut expectabatur Dominus venturus, ita expectabatur Elias Christum præcessurus; Mal. ult., 5: *Mittam vobis Eliam* etc. Et ideo videntes qui missi erant, quod Joannes non confitebatur se esse Christum, instant quod saltem confiteatur si est Elias. Et hoc est quod dicunt: *Quid ergo? Elias es tu?*

Quidam autem hæretici dicunt, quod anima de corpore transmittitur in corpus; et hoc dogma tunc temporis erat in auctoritate apud Judæos: unde credebant quod propter similitudinem operum Joannis ad Eliam, anima Eliæ esset in corpore Joannis: et dicunt, quod quærebant isti a Joanne, an esset Elias; idest, an anima Eliæ esset in Joanne: et adducunt pro eis, quod dicit Dominus (Matth. xi, 14) de Joanne: *Si vultis scire, ipse est Elias.* Sed tamen contrariatur eis responsio Joannis dicentis: *Non sum Elias.*

Ad quod ipsi respondent, quod Joannes ex ignorantia respondit, nesciens, an anima sua esset anima Eliæ. Sed contra hoc dicit Origenes, quod valde irrationabile videtur, quod Joannes tamquam Propheta a spiritu illuminatus, et de Dei Unigenito tanta narrans, ignoraret de seipso, an numquam ejus anima fuerit in Elia.

Non hac ergo intentione quærebant: *Elias es tu?* sed quia habentes ex Scripturis IV Reg. ii, quod Elias non fuit mortuus, sed vivus raptus est per turbinem in cælum, credebant eum subito inter eos apparuisse.

Sed contra hoc est quod Joannes ex notis parentibus natus erat, et nativitas ejus omnibus nota erat. Unde dicitur Luc. i, 63, quod *mirati sunt universi, et ponebant in corde suo, dicentes: Quis putas puer iste erit?* Ad quod potest dici, quod non est incredibile quod ita æstimarent de Joanne, sicut dictum est: quia et simile habetur Marc. xiv, quod Herodes credebat de Christo quod esset Joannes, quem ipse decollaverat, et tamen diu antequam Joannes decollatus esset, Christus prædicaverat, et notus fuerat; et ideo ex simili amentia et crassitudine, Judæi quærebant a Joanne an ipse esset Elias.

Sed quid est hoc quod dicit Joannes, *Non sum*, scilicet Elias? cum Christus dixerit (Matth. xi, 14): *Ipse est Elias.* Hanc autem quæstionem solvit angelus, Luc. i, 17: *Ipse præcedet ante eum in spiritu et virtute Eliæ;* in suis scilicet operibus. Non fuit ergo Elias in persona, sed in spiritu, et virtute: quia scilicet similitudinem Eliæ in suis operibus ostendebat. Potest autem attendi similitudo quantum ad tria. Primo quantum ad officium: quia sicut Elias secundum Domini adventum præveniet, ita iste præcessit primum etc. Unde et angelus dixit: *Ipse præcedet ante ipsum* etc. Secundo quantum ad vivendi modum: quia Elias in desertis morabatur, parco utebatur cibo, et duris vestibus operiebatur, ut dicitur III Reg. xix, et IV Reg. i. Et Joannes in desertis erat, cibus eis locustæ et mel silvestre, et zona ejus de pilis camelorum. Tertio quantum ad zelum: quia Elias maximi zeli fuit: unde dicebat III Reg. xix, 10: *Zelo zelatus sum pro Domino.* Sic et Joannes zelo veritatis mortuus est, ut patet Matth. xiv.

Consequenter cum dicit, *Propheta es tu?* ponitur tertia quæstio: ubi primo quæritur, cum dicatur Luc. i, 76: *Tu puer Propheta Altissimi vocaberis* etc. quid est quod Joannes interrogatus si esset Propheta, respondit se non esse Prophetam? Ad quod tripliciter respondetur. Uno modo quod Joannes non est Propheta simpliciter, sed plusquam Propheta: alii namque Prophetæ solum futura prædicebant a remotis; Habac. ii, vers. 3: *Si moram fecerit, expecta illum:* Joannes vero Christum præsentem annuntiavit, quasi digito ostendens. Infra (hoc cap.) *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Ideo, Matth. xi, Dominus dicit eum esse plus quam Prophetam. Item alio modo, secundum Origenem, quia Judæi ex malo intellectu tres excellentes personas futuras credebant circa adventum Christi, scilicet ipsum Christum, Eliam, et quemdam alium maximum Prophetam: de quo Deut. cap. xviii, 15: *Prophetam suscitabit nobis Dominus* etc. Et licet hic maximus Propheta, secundum veritatem, non sit alius quam Christus, tamen secundum Judæos alius est a Christo; et ideo non quærunt simpliciter utrum sit Propheta, sed an sit ille Propheta maximus: quod quidem ex ordine quæstionis apparet: nam primo quærunt an sit Christus; secundo an sit Elias; tertio an sit Pro-

pheta ille. Et ideo in Græco ponitur hic articulus, ut dicatur ly Propheta, quasi anthonomastice dictum. Tertio modo quia Pharisæi movebantur contra Joannem, quod sibi baptizandi officium præter ordinem legis et traditionem eorum assumpsisset. De tribus autem habetur in veteri Testamento, quibus competere poterat baptizare, scilicet de Christo; Ezech. xxxvi, 25, ex persona Christi dicitur: *Effundam super vos aquam mundam* etc. Item de Elia, de quo dicitur IV Reg. ii, quod divisit aquas Jordanis, et transiens raptus est. Item de Eliseo, qui Naaman Syrum lavari fecit septies in Jordane, ut lavaretur a lepra: ut dicitur IV Reg. iv. Videntes ergo Judæi Joannem baptizare, credebant eum aliquem istorum esse, scilicet Christum, vel Eliam, vel Eliseum; et ideo cum dicunt hic, *Propheta es tu?* interrogant an sit Eliseus. Et dicitur singulariter, *Propheta*, propter multa miracula quæ fecerat: unde et ipse dicit IV Reg. v, vers. 8: *Sciat Prophetam esse in Israel.* Et secundum hoc respondet, *Non sum*, scilicet Eliseus.

2. Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo ei, Quis es?* ostendit quomodo confessus est se esse quod erat. Et primo ponitur interrogatio nuntiorum; secundo responsio, ibi, *Ego vox clamantis in deserto.* Dixerunt ergo: *Quis es tu? ut responsum demus his qui miserunt nos;* quasi dicant: Ad hoc missi sumus, ut sciamus quis es; ideo dicas nobis: *Quid dicis de te ipso?* Sed attende Joannis devotionem; jam implevit quod Apostolus dicit Gal. ii, 20: *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus.* Et ideo non respondet: Ego sum filius Zachariæ, vel talis, et talis; sed solum illud in quo Christum sequebatur.

3. Unde dicit: *Ego vox clamantis in deserto.* Dicit autem se vocem esse, quia vox origine posterior est verbo, sed notitia prior. Nam verbum in corde conceptum, per vocem prolatam cognoscimus, cum sit signum ejus. Deus autem Pater præcursorem misit Joannem in tempore factum, ut Verbum suum ab æterno conceptum annuntiaretur; et ideo congrue dicit, *Ego vox.* Quod autem addit, *Clamantis*, potest intelligi dupliciter, ut scilicet sit vel Joannis in deserto clamantis et prædicantis, vel Christi clamantis in ipso, secundum illud II Cor. ult., 3: *An experimentum ejus quæritis qui in me loquitur Christus?* Clamat autem propter quatuor. Primo namque clamor manifestationem importat; et ideo ut ostendat quod Christus in Joanne et in se manifeste loquebatur, clamat; infra vii, 37: *In novissimo die magno festivitatis stabat Jesus, et clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me et bibat.* In Prophetis autem non clamavit, quia prophetiæ in ænigmate et figuris datæ sunt; unde in Psal. xvii, 12 dicitur: *Tenebrosa aqua in nubibus aeris.* Secundo, quia clamor fit ad distantes; Judæi autem elongati erant a Deo; ideo necesse erat quod clamaret; Psalm. lxxxvii, 19: *Elongasti a me amicum et proximum.* Tertio clamat, quia surdi erant; Isa. xlii, 19: *Quis surdus, nisi servus meus?* Quarto clamat, quia cum indignatione loquitur, quia ipsi iram Dei meruerunt; Psal. ii, 5: *Loquetur ad eos in ira sua* etc. Sed attende quod clamat *in deserto;* quia Luc. iii, 2: *Factum est verbum Domini super Joannem Zachariæ filium in deserto.* Et potest esse hujusmodi ratio et litteralis et mystica. Litteralis quidem, ut in deserto manens, immunis esset ab omni peccato, ut sic dignior esset Christo testimonium ferre; et ex vita sua testimonium suum credibilius esset hominibus. Mystica autem causa duplex est: nam per desertum gentilitas designatur, juxta illud Isai. liv, 1: *Multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum.* Ut ergo ostenderet quod doctrina Dei de cetero non debet esse in Jerusalem tantum, sed in gentibus; clamavit in deserto; Matth. xxi, 43: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus.* Item per desertum intelligitur Judæa, quæ jam deserta erat; Matth. xxiii, 38: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Clamavit ergo *in deserto*, idest in Judæa, ut per hoc daretur intelligi, quod populus cui prædicabat, jam desertus erat a Deo; Psal. lxii, 3: *In terra deserta et invia et inaquosa sic in sancto apparui tibi.* Sed quid clamat? *Dirigite viam Domini:* quia ad hoc missus fuit; Luc. i, vers. 76: *Tu puer Propheta Altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus.* Via autem ad recipiendum Deum parata et recta, est via justitiæ, secundum illud Isa. xxvi, 7: *Semita justi recta est* etc. Tunc enim semita

justi est recta quando homo totus subjicitur Deo, ut scilicet intellectus per fidem, voluntas per amorem, operatio per obedientiam Deo subdantur: et hoc *sicut dicit Isaias propheta;* idest, sicut prædixit; quasi dicat: Ego sum ille in quo ista complentur.

LECTIO XIII.

1. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis: et interrogaverunt eum, et dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta? Respondit eis Joannes, dicens; Ego baptizo in aqua:

2. Medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis:

3. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est:

4. Cujus ego non sum dignus, ut solvam ejus corrigiam calceamenti.

5. Hæc in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.

1. Supra Joannes interrogatus perhibuit testimonium Christo de seipso quantum ad personam; hic vero quantum ad officium. Et circa hoc ponuntur quatuor. Primo interrogantes; secundo interrogatio, ibi, *Et interrogaverunt eum;* tertio responsio, in qua testimonium perhibuit, ibi, *Respondit eis Joannes* etc.; quarto locus ubi hæc facta sunt, ibi, *Hæc in Bethania facta sunt* etc. Interrogantes autem sunt Pharisæi: unde dicit: *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis.* Et quidem, secundum Origenem, quod dicitur ex hoc loco, ad aliud testimonium pertinet: et isti qui missi sunt ex Pharisæis, non sunt iidem cum sacerdotibus et levitis, qui missi sunt a Judæorum universitate; sed alii specialiter missi a Pharisæis; et secundum hoc dicitur, *Et qui missi sunt,* non a Judæis scilicet, sicut fuerunt sacerdotes et levitæ, sed alii *erant ex Pharisæis:* et ideo dicit, quod quia sacerdotes et levitæ disciplinati erant et reverentes, humiliter et cum reverentia Joannem interrogant de ejus dignitate, utrum scilicet Christus esset, an Elias, an Propheta; isti vero, qui ex Pharisæis erant, secundum nomen suum divisi et importuni, contumeliosas voces prætendunt Baptistæ: unde *dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?* Secundum alios vero, Gregorium scilicet, Chrysostomum et Augustinum, isti qui ex Pharisæis, sunt illi iidem qui missi fuerant a Judæis sacerdotes et levitæ. Quædam enim secta erat inter Judæos, qui propter exteriorem cultum divisi erant ab aliis: unde et Pharisæi, idest divisi, vocabantur: in qua quidem erant aliqui de sacerdotibus et levitis, et aliqui de populo. Ut ergo nuntii majoris auctoritatis essent, miserunt sacerdotes et levitas, qui erant ex Pharisæis, ut eis nec sacerdotalis ordinis dignitas, nec religioni deesset auctoritas. Ideo autem Evangelista addit hoc quod dicitur, *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis*, ut primo quidem rationem quæstionis baptismi Joannis, pro qua missi non fuerunt, assignet; quasi dicat: Missi fuerunt, ut interrogarent a Joanne quis esset. Sed quod quærunt, *Quid ergo baptizas?* fecerunt, quia erant ex Pharisæis, quibus eorum religio ausum præbebat. Secundo, ut dicit Gregorius, ut ostendat qua intentione quæsierunt a Joanne, *Tu quis es?* Pharisæi enim inter omnes alios insidiose, et calumniose se habebant ad Christum. Unde ipsi dixerunt ei (Matth. XII, 24): *In Beelzebub principe dæmoniorum dæmonia ejicit.* Ipsi etiam *inierunt cum Herodianis consilium, ut caperent Jesum in sermone:* Matth. XXII, 15. Et ideo per hoc quod dicit, *Qui missi fuerant, erant ex Pharisæis*, ostendit, quod calumniose se habebant, et ex invidia eum interrogaverunt. Interrogatio autem est de officio baptizandi: unde dicitur: *Et interrogaverunt eum, et dixerunt ei: Quid ergo baptizas?* etc. Unde notandum est, quod non quærunt ut sciant, sed ut impediant: quia enim videbant multitudinem populi ad Joannem currere, propter novum ritum baptizandi, et extraneum a ritu Pharisæorum et legis, invidebant Joanni, et conabantur pro posse, impedire baptismum ejus: et ideo se continere non valentes, suam manifestant invidiam, et dicunt: *Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?* quasi dicant: Non debes baptizare, ex quo negas te esse aliquem illorum trium in quibus præfiguratus est baptismus, ut dictum est supra; scilicet, *si tu non es Christus*, qui habiturus est fontem in ablutionem peccati; et si non es Elias, sive Propheta, idest Eliseus, qui sicco vestigio Jordanem transiverunt, ut dicitur IV Reg. II, quomodo

audes baptizare? Similes istis sunt invidi, animarum profectum impedientes: *qui dicunt videntibus, Nolite videre* etc.: Isa. xxx, 10. Responsio autem est vera: unde dicit: *Respondit eis Joannes, dicens: Ego baptizo in aqua;* quasi dicat: Non debetis mirari, si ego, qui non sum Christus, nec Elias, nec Propheta baptizo: quia baptismus meus non est completivus, sed imperfectus. Nam ad perfectionem baptismi exigitur lotio corporis et animæ; et corpus quidem secundum naturam lavatur aqua, anima vero non nisi spiritu: unde, *Ego baptizo in aqua;* idest, corpore lavo corpus. Veniet autem alius, qui perfecte baptizabit, scilicet in aqua et Spiritu sancto, Deus et homo, qui et corpus aqua et spiritum spiritu lavabit, ita quod sanctificatio spiritus derivabitur ad corpus; Actor. i, 5: *Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.*

2. Testimonium autem perhibet de Christo, cum dicit: *Medius autem vestrum stetit* etc.: et primo per comparationem ad Judæos; secundo per comparationem ad seipsum, ibi, *Ipse est qui post me venturus est.* Ad Judæos autem comparat eum, dicens: *Medius autem vestrum stetit;* quasi dicat: Ego imperfectum opus feci; sed est alius qui perficiet opus meum, qui *medius vestrum stetit:* quod quidem exponitur multipliciter. Uno siquidem modo, secundum Gregorium, Chrysostomum et Augustinum, ut referatur ad communem Christi conversationem inter homines: quia secundum naturam humanam aliis hominibus similis apparuit; Phil. ii, 6: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.* Et secundum hoc dicit: *Medius vestrum stetit;* idest, multoties conversatus est quasi unus ex vobis; Luc. xxii, 27: *Ego in medio vestrum sum. Quem vos nescitis,* idest, hoc quod Deus factus est homo, capere non potestis. Item nescitis quam magnus sit secundum naturam divinam, quæ in eo latebat; Job. xxxvi, 26: *Ecce Dominus magnus vincens scientiam vestram.* Et ideo, ut Augustinus dicit: " accensa est lucerna (scilicet Joannes) ut inveniatur Christus; " Psal. xiii, 17: *Paravi lucernam Christo meo.* Alio modo exponitur, secundum Origenem, et hoc dupliciter. Primo ut referatur ad Christi divinitatem; et secundum hoc, *medius vestrum,* idest in medio omnium rerum, *stetit,* scilicet Christus: quia ipse secundum quod Verbum a principio creaturæ implevit universam creaturam; Jerem. c. xxiii, 24: *Cœlum et terram ego impleo. Quem tamen vos nescitis:* quia ut dicitur supra: *In mundo erat... et mundus eum non cognovit.* Alio modo ut referatur ad causalitatem humanæ sapientiæ, et dicatur: *Medius vestrum stetit;* idest, in intellectu omnium relucet: quia quicquid lucis et sapientiæ est in hominibus, provenit eis ex participatione Verbi. Et dicit, *In medio,* quia in medio hominis corporaliter est cor, cui attribuitur quædam sapientia et intellectus: unde licet intellectus non habeat organum corporale, tamen quia cor est principale organum, consuevit accipi pro intellectu: unde in medio stare dicitur secundum hanc similitudinem, inquantum *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: quem* tamen *vos nescitis:* quia, ut dicitur supra, *lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt.* Quarto modo exponitur ut referatur ad propheticam Christi prænuntiationem, ut sic respondeatur principaliter Pharisæis, qui continue Scripturas veteris Testamenti, in quibus prænuntiabatur Christus, inquirebant, et tamen eum non cognoscebant; et secundum hoc dicitur: *Medius vestrum stetit;* idest, in sacra Scriptura, quam vos semper revolvitis; infra v, 39: *Scrutamini Scripturas. Quem* tamen *vos nescitis:* quia cor vestrum induratum est propter infidelitatem, et oculi vestri excæcati sunt, ut non agnoscatis præsentem, quem creditis futurum.

3. Comparat autem Christum ad se Joannes, cum dicit: *Ipse est qui post me venturus est:* ubi primo ponit excellentiam Christi ad seipsum; secundo vero excellentiæ immensitatem ostendit, ibi, *Cujus non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti.* Excellentiam autem Christi ad seipsum ostendit et quantum ad ordinem prædicationis, et quantum ad ordinem dignitatis. Quantum quidem ad ordinem prædicationis, Joannes primo innotuit; et ideo dicit: *Ipse est qui post me venit,* ad prædicandum, baptizandum et moriendum: quia, ut dicitur Luc. i, 76: *Præibis ante faciem Domini, parare vias*

ejus. Sed Joannes quidem præcessit Christum, sicut imperfectum perfectum, et sicut dispositio formam; sicut dicitur I Cor. xv, 46: *Non prius quod spirituale, sed quod animale.* Nam tota vita Joannis fuit quoddam præparatorium ad Christum; unde dixit supra: *Ego vox clamantis in deserto.* Sed Christus præcessit Joannem et nos omnes, sicut perfectum imperfectum, et sicut exemplar exemplatum; Matth. xvi, 24: *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me;* I Pet. ii, 21: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum.* Quantum vero ad ordinem dignitatis, cum dicit: *Qui ante me factus est;* idest, mihi prælatus est, et dignitate præpositus: quia, ut dicit infra cap. iii, 30: *Me oportet minui, illum autem crescere.*

4. Immensitatem autem excellentiæ assignat cum dicit: *Cujus ego non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calceamenti;* quasi dicat: Non intelligatis ipsum mihi in dignitate præpositum, sicut unus homo præfertur alteri; sed tam excellenter, quod nihil sum in comparatione ad ipsum. Et hoc patet: quia *non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti ejus:* quod est minimum obsequium quod hominibus fieri potest. Ex quo patet quod Joannes multum accesserat ad Dei cognitionem, inquantum ex consideratione infinitæ magnitudinis Dei se totaliter vilipendebat, et nihil se esse dicebat, Gen. xviii, 27: *Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis.* Sic Job xlii, 7 cum Dominum vidisset, dixit: *Nunc oculus meus videt te; idcirco ipse me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere.* Sic Isa. xl, 17, postquam vidit gloriam Dei dixit: *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo.* Et hæc quidem expositio est litteralis. Exponitur autem et mystice. Uno modo secundum Gregorium, ut per calceamentum, quod fit de pellibus mortuorum animalium, intelligatur humana natura mortalis, quam Christus assumpsit; Psal. cap. lix, 20: *In Idumæa extendam calceamentum meum* etc. Corrigia autem calceamenti ejus, est ipsa unio divinitatis et humanitatis: quam nec Joannes, nec aliquis potest solvere; nec potuit plene investigare; cum talis esset quod hominem faceret Deum, et Deum hominem: et ideo dicit: *Cujus non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti;* idest, ut explicem mysterium incarnationis etc. Intelligendum est plene et perfecte: nam quoquo modo et Joannes et alii prædicatores, licet imperfecte, solvunt corrigiam calceamenti. Alio modo exponitur, quia in veteri lege præceptum erat, Deut. cap. xxv, quod quando aliquis moriebatur sine liberis, frater defuncti uxorem defuncti recipere tenebatur, et ex ea semen fratri suo suscitare: quod si nollet eam in uxorem recipere, tunc aliquis propinquus defuncti eam recipere volens, debebat eum discalceare in signum hujus cessionis, et illam in uxorem recipere, et domus ejus debebat vocari domus discalceati. Secundum hoc ergo dicit: *Cujus non sum dignus corrigiam calceamenti solvere;* idest, non sum dignus habere sponsam, quæ sibi debetur, Ecclesiam; quasi dicat: Non sum dignus ut vocer sponsus Ecclesiæ, quæ consecratur Christo in baptismo spiritus; ego autem baptizo in aqua tantum; infra iii, 29: *Qui habet sponsam, sponsus est* etc.

5. Locus autem ubi prædicta facta sunt, subditur consequenter, cum dicit: *Hæc in Bethania facta sunt trans Jordanem.* Sed circa hoc primo consurgit quæstio. Cum Bethania sit in monte Oliveti quod est juxta Jerusalem, sicut dicitur Joann. xi et Matth. xvi, quomodo dicit quod facta sunt trans Jordanem, qui multum distabat ab Jerusalem? Sed dicendum, secundum Origenem et Chrysostomum, quod non debet dici Bethania, sed Bethabora, quæ est quædam villa ultra Jordanem: et hoc quod dicit Bethania, corruptum est vitio scriptorum. Sed quia tam libri græci quam latini habent Bethania, ideo dicendum est aliter, quod est duplex Bethania: una quæ est prope Jerusalem in latere montis Oliveti, alia trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans. Quod autem mentionem facit de loco, habet rationem litteralem et mysticam. Litteralem quidem secundum Chrysostomum, quia Joannes scribebat Evangelium istud viventibus forte aliquibus qui et tempus quo ista facta sunt, et locum viderunt, et ideo quasi ad majorem certitudinem illos testes facit illorum quæ viderant. Mysticam vero, quia hæc loca conveniunt baptismo: nam si dicatur Bethania, quæ domus obedientiæ interpretatur, significat quod necesse est per obedientiam fidei

ad baptismum pervenire; Rom. I, 5: *Ad obediendum fidei in omnibus gentibus.* Si vero dicatur Bethabora, quæ interpretatur domus præparationis, significat quod per baptismum præparatur homo ad vitam æternam. Nec vacat mysterio quod trans Jordanem sit: Jordanis enim interpretatur descensus eorum; et, secundum Origenem, significat Christum, qui descendit de cælis, ut dicit ipse (infra VI, 38): *Descendi de cælo, ut facerem voluntatem Patris mei.* Unde dicitur Eccli. XXIV, 41: *Ego quasi fluvius Dorix.* Per ipsum autem omnes ingredientes in hunc mundum, mundari convenit, secundum illud Apocal. I, 5: *Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Convenienter etiam Jordanis baptismum significat: ipse enim confinium est inter illos qui acceperunt sortes hereditatis a Moyse ex una parte Jordanis, et illos qui acceperunt a Josue ex alia; et ita baptismus quasi quoddam confinium est inter Judæos et Gentiles, qui proficiscuntur illuc, ut se lavent ad Christum venientes, ut opprobrium peccati deponant: sicut enim filios Israel terram promissionis intrantes oportuit transire Jordanem, ita et per baptismum oportet patriam cælestem intrare. Dicit autem, *Trans Jordanem*, ut insinuet quod etiam transgressoribus et peccatoribus baptismum pœnitentiæ prædicabat Joannes: unde et Dominus, Matth. IX, 13: *Non veni vocare justos, sed peccatores.*

LECTIO XIV.

1. Altera die vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.

2. Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat.

3. Et ego nesciebam eum. Sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.

4. Et testimonium perhibuit Joannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, et mansit super eum.

5. Et ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.

1. Supra Joannes perhibuit testimonium Christo interrogatus; hic vero perhibet aliud testimonium Christo spontaneus: et primo quidem fert ipsum testimonium; secundo testimonium latum confirmat, ibi, *Et testimonium perhibuit Joannes.* Circa primum autem primo quidem describuntur circumstantiæ testimonii; secundo ponitur ipsum testimonium, ibi, *Ecce agnus Dei;* tertio excluditur suspicio testis, ibi, *Et ego nesciebam eum.* Describuntur autem circumstantiæ. Una quidem ex parte temporis: unde dicit, *Altera die:* in quo quidem commendatur Joannis constantia: quia non uno die, non semel tantum; sed pluribus diebus et multoties Christo testimonium perhibebat; Psal. CXLIV, 1: *Per singulos dies benedicam tibi.* Commendatur etiam ejus profectus: quia non debet nobis succedere una dies sicut alia; sed quæ succedit debet esse altera, idest melior: juxta illud Psal. LXXXIII, 8: *Ibunt de virtute in virtutem.* Alia circumstantia ponitur ex parte modi testificandi: quia *vidit Joannes Jesum:* in quo insinuatur certitudo: nam testimonium de visu certissimum est. Alia vero circumstantia ponitur ex parte ejus cui testimonium perhibetur: unde dicit: *Jesum ad se venientem*, scilicet de Galilæa, ut dicitur Matth. III, 13: *Venit Jesus a Galilæa.* Nec tamen intelligendum est de adventu quo venit ad baptismum, de quo ibi loquitur Matthæus; sed de alio adventu quo jam baptizatus, et circa Jordanem aliquamdiu commoratus, venit ad Joannem: alias non dixisset: *Super quem videris spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi* etc. Jam ergo viderat eum, et spiritum super eum descendentem quasi columbam etc., ut infra dicit. Hujus autem Christi ad Joannem adventus post baptismum una causa fuit ut testimonium Joannis certificaretur: dixerat enim Joannes de Christo: *Ipse est qui post me venturus est:* nam aliquis posset errare in cognitione venturi, cum adesset; venit ad Joannem, ab eo digito ostendendus, dicente Joanne: *Ecce agnus Dei* etc. Alia ratio ut excluderet errorem. Posset enim aliquis credere quod Christus prima vice, cum venit ad baptismum, venerit ad Joannem sicut a peccatis purgandus. Christus ergo, ut hoc excluderet, venit etiam ad eum post baptismum: unde signanter dicit Joannes: *Ecce qui tollit.* Peccatum nullum fecit, sed venit pec-

catum tollere. Venit etiam ut præberet humilitatis exemplum: quia, ut dicitur Eccli. III, 20: *Quanto major es, humilia te in omnibus.* Et advertendum, quod sicut Christo jam concepto, quando Virgo mater ascendit in montana cum festinatione, Elisabeth matrem Joannis visere, Joannes in utero matris existens, nec loqui valens, reverentiam Christo, et tripudium faciens, exultavit in utero; ita et nunc Christo ex humilitate ad eum venientem testimonium et reverentiam præbet, et in vocem prorumpit, dicens: *Ecce agnus Dei* etc. Ubi testimonium Joannis ponitur: in quo quidem ostendit virtutem Christi, et dignitatem ejus, ibi, *Hic est de quo dixi.* Virtutem quidem ostendit dupliciter. Primo proponendo figuram; secundo exponendo eam, ibi, *Ecce qui tollit peccata mundi.* Circa primum sciendum est, quod, sicut dicit Origenes, in veteri lege consueverunt quinque animalia offerri in templo: tria de terrestribus, scilicet vitulus, capra et ovis; sed ovium quidem aries, ovis et agnus: de volatilibus vero duo, turtur scilicet, et columba: quæ quidem omnia præfigurativa fuerunt veri sacrificii, quod est Christus, qui *semetipsum obtulit oblationem Deo:* ut dicitur Ephes. v, 2. Quare ergo Baptista Christo testimonium perhibens, agnum specialiter nominavit? Hujus ratio est, quia, sicut dicitur Numer. XXIV, licet alia fierent sacrificia in templo ceteris temporibus; unum tamen erat quotidianum, in quo jugiter unus agnus mane, et alius vespere offerebatur; nec hoc mutabatur unquam, sed tamquam principale observabatur; alia vero ex adjuncto: et ideo per agnum, qui erat principale sacrificium, significatur Christus, qui est principale sacrificium: nam licet omnes sancti, qui pro fide Christi passi sunt, prosint ad salutem fidelium, hoc tamen non habent nisi inquantum super oblationem agni, quasi oblatio adjuncta principali sacrificio, immolantur. Offertur quidem mane et vespere, quia per Christum patet aditus ad intelligibilia divinorum contemplanda et fruenda, quod pertinet ad cognitionem matutinam; et instruimur quomodo utamur terrenis absque inquinamento, quod pertinet ad vespertinam; et ideo dicit: *Ecce agnus Dei* etc., idest per agnum significatus. Dicit autem, *Dei,* quia in Christo sunt duæ naturæ, humana scilicet et divina. Et quod hoc sacrificium esset virtuosum ad purgandum et sanctificandum a peccatis, habet ex virtute divinitatis, inquantum scilicet *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi:* II Corinth. v, 19. Vel dicitur *Agnus Dei,* quasi oblatus a Deo, scilicet ab ipso Christo, qui est Deus; sicut dicitur oblatio hominis, quam homo offert. Vel dicitur *agnus Dei,* scilicet Patris: quia ipse providit homini oblationem ad offerendum pro peccatis sufficientem, quod homo per se habere non potest. Unde Gen. XXII, 7, cum Isaac quæreret ab Abraham: *Ubi est victima holocausti?* respondit: *Deus providebit sibi victimam holocausti;* Rom. VIII, 32: *Proprio Filio suo non pepercit Deus; sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Dicitur autem Christus *agnus* primo propter puritatem; Exod. XII, 5: *Erit agnus anniculus* etc.; I Pet. I, 18: *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis.* Secundo propter mansuetudinem; Isa. LIII, 7: *Quasi agnus coram tondente se obmutuit.* Tertio propter fructum; Prov. XXVII, 26: *Agni sunt tibi ad vestimentum tuum.* Et hoc quantum ad indumentum, juxta illud Rom. XIII, 14: *Induimini Dominum Jesum Christum.* Et quantum ad cibum, infra cap. VI, 51: *Caro mea est pro mundi vita.* Et ideo dicebat, Isa. XVI, 1: *Emitte agnum Domine, dominatorem terræ.*

Consequenter propositam figuram exponit cum dicit: *Qui tollit peccata mundi,* idest aufert: quod in lege nec per agnum, nec per alia sacrificia auferri poterat: quia, ut dicitur Hebr. X, 6: *Impossibile est per sanguinem taurorum et hircorum auferri peccata.* Sanguis iste *tollit,* idest aufert, *peccata mundi;* Oseæ ult. 3: *Omnem aufert iniquitatem.* Vel *tollit,* idest in se accipit, *peccata* totius *mundi:* quia ut dicitur I Pet. II, 14: *Qui peccata nostra pertulit in corpore suo;* Isa. cap. LIII, 4: *Dolores nostros ipse tulit, et languores nostros ipse portavit.* Dicit autem, secundum Glossam, *Peccatum,* et non peccata, ut ostendat in universali, quod abstulit totum genus peccati; I Joan. II, 2: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Vel quia pro uno peccato, scilicet originali, mortuus; Rom. V, 12: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum.*

2. Supra perhibuit Baptista testimo-

nium Christo quantum ad ejus virtutem; hic vero perhibet testimonium quantum ad ejus dignitatem, comparans eum sibi tripliciter. Et primo quantum ad officium et ordinem prædicationis; unde dicit: *Hic*, scilicet agnus, digito eum demonstrans; *est* ille *de quo dixi*, scilicet in ejus absentia: *Post me venit vir*, ad prædicandum et baptizandum, qui post me venit nascendo. Dicitur autem vir Christus ratione perfectæ ætatis: quia quando incepit docere post baptismum, jam erat in ætate perfecta; Luc. cap. III, 23: *Jesus erat incipiens quasi annorum triginta.* Item ratione perfectionis omnium virtutum quæ in eo fuerunt; Isa. IV, 1: *Apprehendent septem mulieres* (idest virtutes) *virum unum*, scilicet Christum perfectum; Zach. VI, 12: *Ecce vir, oriens nomen ejus:* quia ipse est origo omnium virtutum in aliis. Item ratione desponsationis; quia ipse sponsus est Ecclesiæ; Oseæ II, 16: *Vocabis me virum* etc.; II Cor. XI, 2: *Despondi vos uni viro.* Secundo quantum ad ordinem dignitatis, cum dicit: *Qui ante me factus est;* quasi dicat: Licet post me venerit ad prædicandum, tamen *ante me factus est;* idest, prælatus est mihi dignitate; Cant. cap. II, 8: *Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles.* Collis unus fuit Joannes Baptista, quem Christus transivit: quia, ut dicitur infra III, 30: *Me oportet minui, illum autem crescere.* Tertio quantum ad ordinem durationis, cum dicit: *Quia prior me erat;* quasi dicat: Non mirum si præfertur mihi dignitate, quia etsi posterior sit tempore, est tamen prior æternitate: *quia prior me erat.*

Et hoc autem duplex error destruitur. Error Arii: quia non dicit, prior me factus est, ut sit creatura, sed *prior me erat,* ab æterno ante omnem creaturam; Prover. VIII, 25: *Ante omnes colles generavit me Dominus.* Item error Pauli Samosateni: quia dixit, *Prior me erat*, ut ostendat, quod non ex Maria sumpserat exordium: nam, si essendi principium sumpsisset ex Virgine, non extitisset utique prior præcursore, qui Christum in sex mensibus secundum generationem præcedebat humanam.

3. Consequenter cum dicit, *Et ego nesciebam eum*, excludit falsam suspicionem a suo testimonio. Posset enim aliquis dicere, Joannem testimonium perhibuisse Christo propter affectionem specialis familiaritatis quam ad ipsum habebat; et ideo hoc excludens Joannes, dicit: *Ego nesciebam eum:* nam Joannes in deserto a pueritia sua conversatus est. Licet autem miracula multa facta sint in nativitate Christi, puta de Magis, et de stella, et hujusmodi, tamen non erant nota Joanni: tum quia infans erat secundum ætatem, tum quia ad desertum secedens, Christi familiaritatem non habuit: medio vero tempore a nativitate usque ad baptismum, nullum miraculum Christus operatus est; sed conformis conversatione aliis erat, et sua virtus ignota omnibus existebat. Quod autem medio tempore non fuerit miracula operatus usque ad triginta annos, patet per hoc quod dicitur infra cap. II, 2: *Hoc fecit initium signorum Jesus* etc. Ex. quo apparet falsitas libri de infantia Salvatoris. Ideo autem non fecit miracula medio tempore, ut non putaretur mysterium circumcisionis et incarnationis phantasma esse, si non se habuisset ætate sicut alii infantes. Et ideo demonstrationem scientiæ et virtutis suæ in aliud distulit tempus, in quo alii homines scientia et virtute vigere consueverunt: juxta quod dicitur Luc. II, 52: *Puer autem proficiebat gratia et sapientia:* non quod ipse virtutem et sapientiam ante non habitam susciperet, cum in eis fuerit ab instanti suæ conceptionis perfectus; sed quia virtus ejus et sapientia magis innotescebat hominibus; Isa. XLV, 15: *Vere tu es Deus absconditus.* Ideo ergo Joannes nesciebat eum, quia nulla signa adhuc de eo viderat, neque aliis per signa innotuerat; unde subdit: *Sed ut manifestetur in Israel, propterea ergo veni in aqua baptizans;* quasi dicat: Totum ministerium meum est ad manifestationem. Supra: *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.* Dicit autem, *Veni in aquam baptizans*, ad differentiam baptismi Christi: quia Christus non in aqua solum baptizavit, sed in spiritu, conferens gratiam: unde et baptismus Joannis fuit significativum tantum, non effectivum. Manifestavit autem baptismus Joannis Christum tripliciter. Primo scilicet per Joannis prædicationem: licet enim Joannes etiam sine baptismo potuisset prædicando parare viam Domino, et inducere turbas ad Christum,

tamen propter novitatem officii plures ad eum concurrebant quam si sine baptismo prædicatio facta esset. Secundo profuit baptismus Joannis propter Christi humilitatem, quam demonstravit, baptizari volens a Joanne; Matth. III, 13: *Venit Christus ad Joannem ut baptizaretur ab eo.* In quo quidem exemplum humilitatis præbuit, ut scilicet nullus, quantumcumque magnus, dedignetur a quocumque ad hoc ordinato, sacramenta suscipere. Tertio, quia Christo baptizato a Joanne, affuit virtus Patris in voce, et Spiritus sanctus in columba, per quam virtus Christi et dignitas magis manifestata fuit; Luc. III, 22: *Et vox Patris intonuit: Hic est Filius meus dilectus.*

4 Consequenter cum dicit, *Et testimonium perhibuit Joannes*, ipse magna quæ testatus est de Christo quod totius orbis terrarum solus peccata tolleret, confirmat auctoritate Dei: et circa hoc tria facit. Primo proponit visionem; secundo præbet de intellectu visionis instructionem, ibi, *Et ego nesciebam eum;* tertio suam ex ipsa visione conceptionem ostendit, ibi, *Et ego vidi, et testimonium perhibui.* Visionem quidem proponit cum dicit: *Vidi spiritum descendentem quasi columbam de cœlo.* Quod quidem quando factum fuerit, Joannes Evangelista non refert; sed Matthæus et Lucas dicunt hoc factum fuisse quando Christus baptizatus est a Joanne. Et quidem congruebat quod Spiritus sanctus adesset baptizato et baptismo. Baptizato namque congruebat: quia sicut Filius existens a Patre, manifestat Patrem; infra XVII, 6: *Pater, manifestavi nomen tuum* etc., ita et Spiritus sanctus a Filio existens, Filium manifestat; infra XVI, vers. 14: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet* etc. Baptismo autem congruit: quia baptisma Christi est inchoativum et consecrativum nostri baptismatis. Nostrum autem baptisma consecratur per invocationem sanctæ Trinitatis; Matth. ult., 19: *Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* etc. Quod ergo nos invocamus in baptismo nostro, affuit baptismo Christi, scilicet Pater in voce, Spiritus sanctus in columba, Filius in humana natura. Dicit autem, *Descendentem*, quia cum descensus duos terminos habeat, scilicet principium sursum et terminum deorsum, quantum ad utrumque convenit baptismo. Est enim duplex spiritus, unus mundi et alius Dei: et spiritus quidem mundi, est amor mundi, qui non est desursum, sed ab inferiori ascendit in hominem, et eum descendere facit; spiritus autem Dei, scilicet Dei amor, desursum descendit ad hominem, et eum ascendere facit; I Cor. II, 12: *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum Dei.* Quia ergo ille spiritus de supernis est, ideo dicit, *Descendentem.* Similiter etiam, quia impossibile est creaturam recipere Dei bonitatem in tanta plenitudine, secundum quod convenit Deo, ideo bonitatis ipsius ad nos derivatio, est quasi quidam descensus; Jac. I, 17: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Sed quia Spiritus sanctus in sua natura videri non potest, ut dicitur infra III, vers. 8: *Spiritus ubi vult spirat, et nescis unde veniat, aut quo vadat:* spiritus etiam non est descendere, sed ascendere; Ezech. VIII, 3: *Elevavit me spiritus* etc.; ideo consequenter Evangelista modum visionis et descensus exponit, dicens, hic non fuisse in spiritu, idest natura, sed in specie columbæ, in qua apparuit: unde dicit, *Quasi columbam;* et hoc quidem congrue, ut scilicet Filius Dei per carnem mundo visibilis factus, manifestaretur per Spiritum sanctum visibili specie columbæ: quæ quidem columba non est assumpta a Spiritu sancto in unitatem personæ, sicut humana natura assumpta est a Filio Dei. Cujus ratio est, quia Filius apparuit non solum ut manifestator, sed ut salvator. Et ideo, secundum quod dicit Leo papa, oportuit quod esset Deus et homo: Deus quidem, ut afferret remedium; homo vero, ut præberet exemplum. Spiritus vero sanctus apparuit solum ad manifestandum, ad quod sufficiebat speciem corporalem assumere solum ad significationem quamdam.

Utrum autem columba illa fuerit verum animal, et utrum præexistens apparitioni: sciendum, quod rationabiliter dicitur illa fuisse vera columba: venit enim Spiritus sanctus ad manifestandum Christum, qui cum sit veritas, non nisi per veritatem manifestandus erat. Quantum vero ad secundum, dicendum, quod non præextitit apparitioni; sed

tunc virtute divina absque commixtione maris et feminæ formata fuit, sicut et corpus Christi virtute Spiritus sancti conceptum, non ex virili semine: et tamen fuit vera columba, quia, ut Augustinus dicit in lib. *de Agone christiano*, " Omnipotenti Deo, qui universam creaturam ex nihilo fabricavit, non erat difficile verum corpus columbæ sine aliarum columbarum ministerio figurare, sicut non fuit difficile verum corpus in utero B. Virginis sine naturali semine fabricare. " Cyprianus in libro *de Unitate Ecclesiæ*: " Idcirco et in columba dicitur Spiritus sanctus apparuisse, quia columba simplex animal et innocens est, non felle amarum, non morsibus ferum, non unguium laceratione violentum: hospitia humana diligere, unius domus consortium nosse, cum generat simul filios edere, cum conveniat volantibus, invicem cohærere, communi conversatione vitam suam degere, oris osculo concordiam pacis agnoscere, legem circa omnia unanimitatis implere. "

Quare autem potius in columba, quam in alia specie apparuit, multipliciter ratio assignatur. Primo quidem propter columbæ simplicitatem: nam columba simplex est; Matth. x, 16: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Spiritus autem sanctus, quia facit respicere unum, scilicet Deum, simplices facit; et ideo in specie columbæ apparet. Et quidem, secundum Augustinum, apparuit etiam super discipulos congregatos per ignem, quia quidam sunt simplices, sed tepidi; quidam autem ferventes, sed malitiosi. Ut ergo Spiritu sanctificati dolo careant, Spiritus in columbæ specie demonstratur; et ne simplicitas frigiditate tepescat, demonstratur in igne. Secundo propter caritatis unitatem: nam columba amore multum fervet; Cant. vi, 8: *Una est columba mea.* Ut ergo ostendat Ecclesiæ unitatem, in specie columbæ Spiritus sanctus apparet. Nec te moveat quod discipulis dispartitæ linguæ apparuerunt, quando sedit supra singulos eorum Spiritus sanctus, qui et dispartitus apparet, secundum diversa donorum officia, et tamen unit per caritatem; et sic propter primum apparuit in dispartitis linguis, ut dicitur I Cor. xii, vers. 4: *Divisiones gratiarum sunt:* in columbæ specie propter secundum. Tertio propter gemitum: columba enim habet gemitum pro cantu; sic Spiritus sanctus *postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus;* ut dicitur Rom. viii, 26, et Nahum ii, 7: *Ancillæ ejus mirabantur.* Quarto propter fecunditatem: columba enim animal fecundissimum est, idcirco ad designandum fecunditatem gratiæ spiritualis in Ecclesia, in specie columbæ Spiritus sanctus apparuit. Hic est quod Levit. v Dominus pullos columbarum offerre præcepit. Quinto propter columbæ cautelam: sedet enim super rivos aquarum, in quibus respiciens, falconem volitantem conspicit, et sibi ab eo cavet; Cant. v, 12: *Oculi tui sicut columbæ* etc. Unde, quia in baptismo est nostra tutela et defensio, congrue in specie columbæ Spiritus sanctus apparuit. Respondet igitur figuræ veteris Testamenti: sicut enim columba deferens ramum virentis olivæ, ostendit signum clementiæ Dei his qui residui fuerant ex aquis diluvii; ita et in baptismo veniens Spiritus sanctus in columbæ specie, ostendit signum divinæ clementiæ, quæ baptizatis et peccata remittit, et gratiam confert.

Dicit autem: *Manentem super eum:* quia in mansione quies designatur. Et quod Spiritus sanctus in aliquo non quiescat, duplici de causa contingit. Una est ex peccato: omnes enim alii homines, præter Christum, vel sauciantur vulnere peccati mortalis, per quod effugatur Spiritus sanctus, vel obfuscantur macula veniali, per quam aliqua operatio Spiritus sancti impeditur. In Christo autem neque mortale, nec veniale, nec originale peccatum fuit: unde nec in eo fuit Spiritus sanctus inquietatus; sed super eum mansit, idest quievit. Alia causa, quia quantum ad gratias gratis datas, non semper adest aliis sanctis potestas operandi; sicut non semper adest sanctis potestas operandi miracula, nec Prophetis spiritus prophetiæ. Christus vero semper habuit potestatem ad omnem operationem virtutum et gratiarum: et ideo ad hoc designandum, *super eum mansit.* Unde hoc proprium signum fuit agnoscendi Christum, ut dicitur in Glossa Isa. xi, vers. 2: *Requiescet super eum Spiritus Domini.* Quod intelligendum est de Christo, inquantum est homo, secun-

dum quod est minor Patre et Spiritu sancto.

5. Consequenter cum dicit, *Et ego nesciebam eum*, instruit de intellectu visionis prædictæ. Quidam enim hæretici, scilicet Ebionitæ, dicebant, Christum a principio nativitatis suæ, neque Christum fuisse, nec Filium Dei; sed ex tunc Filius Dei et Christus esse incepit quando in baptismo oleo Spiritus sancti unctus fuit. Sed hoc est falsum, quia in ipsa hora nativitatis angelus dixit pastoribus, Luc. II, 11: *Natus est vobis hodie salvator, qui est Christus Dominus in civitate David.* Ne ergo aliquis crederet, Spiritum sanctum in baptismo supra Christum descendisse, quasi de novo Christus indigeret Spiritu ad sui sanctificationem; ideo causam sui descensus Baptista ostendit, dicens, quod non descendit propter sui necessitatem, sed propter nos, ut scilicet gratia ejus nobis manifestaretur: et ideo dicit: *Ego nesciebam eum. Sed ut manifestaretur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.*

Sed hic oritur quæstio; dicit enim: *Qui misit me baptizare*, etc. Si dicatur quod Pater misit eum, verum est. Similiter si dicatur quod Filius, manifestius, cum dicatur quod et Pater et Filius misit eum, quia Joannes non est de illis de quibus dicitur Jerem. XXIII, vers. 21: *Non mittebam eos, et ipsi currebant.* Quomodo ergo dicit: *Ego nesciebam eum*, si Filius misit eum? Si dicatur, quod licet cognosceret eum secundum divinitatem, non tamen cognoscebat eum secundum humanitatem, nisi postquam vidit Spiritum descendentem super eum; contra: Spiritus enim sanctus descendit super Christum quando baptizatus est. Joannes autem cognovit Christum antequam baptizaretur: alias non dixisset: *Ego debeo a te baptizari, et tu venis ad me?*

Est ergo dicendum, quod tripliciter potest ad hanc quæstionem responderi. Uno modo, secundum Chrysostomum, ut referatur ad cognitionem familiaritatis, ut sit sensus: *Ego nesciebam eum*, scilicet familiariter. Et si objiciatur, quod dicit Joannes: *Ego a te debeo baptizari* etc., dicitur quod ista duo sunt ad diversa tempora referenda, ut hoc quod dicit, *Ego nesciebam eum*, referatur ad tempus diu ante baptismum, in quo nondum Christo familiaris erat; hoc vero quod dicit, *Ego a te debeo baptizari*, referatur ad tempus illud in quo baptizatus est Christus, quando jam propter frequentem visitationem ejus, Christus familiaris erat. Alio modo, secundum Hieronymum, dicendum, quod erat Christus Filius Dei et salvator mundi, et hoc quidem sciebat Joannes; sed nesciebat eum per baptismum mundi salvatorem: et ideo hoc quod nescivit addidit, scilicet quod *hic est qui baptizat in Spiritu sancto.* Sed melius dicendum est, secundum Augustinum, quod aliquid scivit et aliquid nescivit, et hoc quod nescivit addidit, scilicet quod potestatem baptizandi, quam potuit fidelibus suis communicare, sibi soli retinuit. Et hoc est quod dicit: *Qui misit me baptizare in aqua... hic est*, singulariter scilicet, et solus, *qui baptizat in Spiritu sancto*, et nullus alius: quia hanc potestatem sibi soli retinuit.

Notandum autem, quod triplex potestas Christi attenditur in baptismo. Una est efficientiæ, qua mundat interius animam a macula peccati; quam quidem potestatem habet Christus inquantum est Deus, non autem inquantum homo; et hæc potestas nulli alii potest communicari. Alia potestas est ministerii, quam quidem communicavit fidelibus; Matth. ult., 19: *Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Et ideo sacerdotes, ut ministri, potestatem habent baptizandi; Christus autem, inquantum homo, minister dicitur, ut Apostolus dicit; sed tamen caput est omnium ministrorum Ecclesiæ, et quantum ad hoc habet singulariter potestatem excellentiæ in sacramentis: quæ quidem excellentiæ apparet in quatuor. Primo in sacramentorum institutione: quia nullus homo purus, nec etiam tota Ecclesia, posset sacramenta instituere, vel sacramenta mutare, aut a sacramentis absolvere: nam sacramenta invisibilem gratiam conferunt ex eorum institutione; conferre autem gratiam solius Dei est: et ideo solus qui est verus Deus potest sacramenta instituere. Secundum est quantum ad meriti Christi efficaciam: nam ex merito passionis Christi sacramenta virtutem habent; Rom. VI, 3: *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Tertium est quia Christus potest

conferre effectum baptismi sine sacramento: quod solius Christi est. Quarto quia aliquo tempore baptismus conferebatur ad invocationem nominis Christi; sed modo non ita fit. Quæ quidem quatuor nulli hominum communicavit; licet aliquid eorum communicare potuisset, puta quod in nomine Petri, vel alicujus alterius conferretur baptismus, et forte aliquod aliorum. Sed hoc ideo non fuit factum ne fieret schisma in Ecclesia, si baptizati spem suam ponerent in illis in quorum nominationem baptizarentur: et ideo didicit Joannes per hoc quod Spiritus sanctus descendit super eum, quod Christus solus est qui sua virtute interius baptizat. Et forte posset dici, quod cum dixit, *Ego a te debeo baptizari* etc. cognovit eum per internam revelationem; sed cum vidit Spiritum sanctum descendentem super eum, cognovit eum per exterioris signi manifestationem: et ideo utrumque modum cognitionis tangit. Primum, cum dicit: *Qui me misit baptizare, ille mihi dixit;* idest, interius revelavit. Secundum, quando addidit: *Super quem videris Spiritum descendentem... hic est qui baptizat.*

Consequenter ostendit quid Baptista ex hac visione intellexit, scilicet quod Christus esset Filius Dei; et hoc est quod dicit, *Et ego vidi*, scilicet Spiritum descendentem super eum, *et testimonium perhibuit, quia hic*, scilicet Christus, *est Filius Dei*, scilicet verus et naturalis. Filii enim adoptivi Patris fuerunt ad similitudinem Filii Dei naturalis; Rom. VIII, 29: *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii sui.* Ille ergo debet filios Dei facere qui baptizat in Spiritu sancto, per quem filii adoptantur; Rom. VIII, 15: *Non enim accepistis spiritum servitutis... sed spiritum adoptionis* etc. Quia ergo iste, scilicet Christus, est qui baptizat in Spiritu sancto, ideo recte concludit Baptista, quod est Filius Dei verus et purus; I Joan. ult., vers. 20: *Ut simus in vero Filio ejus* etc.

Sed si alii viderunt Spiritum sanctum descendentem super eum, quare non crediderunt? Respondeo, quia non erant dispositi ad hoc, vel forte quia soli Baptistæ visio illa demonstrata est.

LECTIO XV.

1. Altera die iterum stabat Joannes et ex discipulis ejus duo: et respiciens Jesum ambulantem, dixit: Ecce Agnus Dei.

2. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, et secuti sunt Jesum.

3. Conversus autem Jesus, et videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quæritis?

4. Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum magister), ubi habitas?

5. Dicit eis: Venite, et videte. Venerunt, et viderunt ubi maneret, et apud eum manserunt die illo; hora autem erat quasi decima.

6. Erat autem Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant a Joanne, et secuti fuerant eum.

7. Invenit hic primum fratrem suum Simonem, et dicit ei: Invenimus Messiam (quod est interpretatum Christus), et adduxit eum ad Jesum.

8. Intuitus autem eum Jesus dixit: Tu es Simon filius Joanna: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

1. Supra Evangelista posuit testimonia Baptistæ ad turbas; hic consequenter ponit ejus testimonia ad discipulos Joannis. Et primo ponitur testimonium; secundo ostenditur testimonii fructus, ibi, *Et audierunt eum duo discipuli loquentem* etc. Circa primum tria facit. Primo describitur testis; secundo assignatur modus testificandi; tertio ponitur ejus testimonium. Sed testis describitur, cum dicit: *Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo.*

In hoc autem quod dicit, *Stabat*, tria notantur circa Joannem. Scilicet doctrinæ ipsius modus, qui differens fuit a modo doctrinæ Christi, et discipulorum ejus. Christus enim circumeundo docebat: unde dicitur, Matth. IV, 23 quod *circuibat Jesus totam Galilæam* etc. Similiter et Apostoli discurrendo per mundum, docebant; Matth. ult., 13: *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.* Sed Joannes stando docebat; unde dicitur: *Stabat Joannes*, scilicet in uno loco trans Jordanem, et instruebat de Christo omnes ad eum venientes. Ratio autem quare Christus et ejus discipuli discurrendo docebant, est quia prædicatio Christi facta erat credibilis per miracula, et ideo circuibant diversa loca, ut miracula et virtutes Christi innotescerent. Prædicatio vero Joannis non est confirmata miraculis; unde dicitur infra cap. X, 41: *Joannes signum fecit nullum:*

sed merito et sanctitate vitæ; et ideo *stabat* in loco uno, ut diversi ad eum confluerent, et per ejus sanctitatem ducerentur ad Christum. Similiter etiam si Joannes sine miraculis discurrisset ad prænuntiandum Christum, ejus testimonium incredibilius redderetur, cum videretur importune, et quasi ingerendo se hoc facere. Secundo notatur Joannis constantia in veritate: quia Joannes non fuit arundo vento agitata, sed firmus in fide: secundum illud I Cor. x, vers. 12: *Qui se existimat stare videat ne cadat;* Habac. II, 1: *Super custodiam meam stabo.* Tertio allegorice notatur, quod stare allegorice idem est quod deficere; IV Reg. VI, 4: *Stetitque oleum*, idest defecit. Stabat ergo Joannes veniente Christo, quia cum venit veritas, defecit figura. Joannes stat, quia lex transit. Modus autem testificandi ponitur certus, quia cum aspectu: unde dicit: *Et respiciens Jesum ambulantem.* Ubi sciendum est, quod Prophetæ perhibuerunt testimonium Christo; Act. x, 43: *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent.* Similiter et Apostoli per mundum discurrentes; Act. I, 8: *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa* etc. Sed tamen non per visum, neque de præsente, sed de absente. Prophetæ quidem ut de futuro, Apostoli vero ut de præterito; sed Joannes, Christo sibi præsente, et a se viso, testimonium perhibuit: et ideo dicit, *Et respiciens*, oculis corporis, et mentis, juxta illud Psal. LXXXIII, 10: *Respice in faciem Christi tui;* Isa. LII, 8: *Oculo ad oculum videbunt.* Sed dicit *ambulantem*, ut designet incarnationis mysterium, per quod Dei Verbum mutabilem naturam assumpsit; infra XVI, 28: *Exivi a Patre, et veni in mundum.*

Consequenter ponitur testimonium, cum dicit: *Ecce agnus Dei:* quod non solum est demonstrativum, sed admirativum virtutis ipsius; Isa. IX, 6: *Vocabitur nomen ejus Admirabilis.* Et vere admirabilis virtutis est iste agnus, qui occisus, leonem interfecit: illum, inquam, leonem de quo dicitur I Petr. ult., 8: *Adversarius vester diabolus, tamquam leo rugiens, circuit quærens quem devoret.* Et ideo ipse agnus leo vocari meruit victor et gloriosus; Apoc. V, 5: *Ecce vicit leo de tribu Juda.* Breviter autem testimonium profert, dicens: *Ecce agnus Dei;* tum quia discipuli quibus hoc testimonium perhibebat, ex his quæ audierant a Joanne, jam satis instructi erant de Christo; tum etiam quia per hoc satis intelligitur tota intentio Joannis, quæ ad hoc solum erat ut eos ad Christum duceret. Nec dicit, Ite ad eum, ne videantur discipuli gratiam præstare Christo, si eum sequerentur; sed commendat Christi gratiam, ut quasi in beneficium sibi computent, si Christum sequuntur: et ideo dicit: *Ecce agnus Dei;* idest, ecce in quo est gratia, et virtus purgativa peccatorum: agnus enim offerebatur pro peccatis, ut dictum est.

2. Consequenter ponitur fructus testimonii, cum dicit: *Et audierunt eum duo discipuli loquentem:* et primo ponitur fructus proveniens ex testimonio Joannis et discipulorum ejus; secundo vero ponitur fructus proveniens ex prædicatione Christi, ibi, *In crastinum autem voluit exire in Galilæa.* Circa primum primo ponitur fructus proveniens ex testimonio Joannis; secundo fructus proveniens ex prædicatione unius discipulorum ejus, ibi, *Erat autem Andreas frater Simonis Petri* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur inchoatio hujus fructus ex testimonio Joannis facta. Secundo ponitur consummatio facta per Christum, ibi, *Conversus autem Jesus* etc. Dicit ergo primo: *Et audierunt eum*, scilicet Joannem, *duo discipuli*, qui erant cum eo, *loquentem* (*Ecce agnus Dei*) *et secuti sunt Jesum;* ad litteram, euntes cum eo. Ubi quatuor, secundum Chrysostomum, considerari possunt. Primo quia hoc quod Joannes loquitur, et Christus tacet, et verbo Joannis discipuli congregantur ad Christum, competit mysterio: Christus enim est sponsus Ecclesiæ, Joannes vero amicus et paranymphus sponsi. Officium autem paranymphi est, sponsam tradere sponso, et loquendo, pacta tradere; sponsi autem est quasi præ verecundia tacere, et de sponsa jam habita pro velle disponere. Sic ergo discipuli traduntur a Joanne Christo quasi desponsati per fidem. Joannes loquitur, Christus tacet; sed tamen susceptos diligenter instruxit. Secundo vero quod cum Joannes dignitatem Christi commendans dixit, *Ante me factus est*, et quoniam *non sum dignus solvere corrigiam calceamenti ejus*,

nullus conversus est; sed quando humilia de Christo, et incarnationis mysterio locutus est, tunc secuti sunt eum discipuli: quia humilia, et quæ pro nobis passus est Christus, magis movent nos: et ideo dicitur Cant. I, 2: *Oleum effusum nomen tuum*, idest misericordia, qua salutem omnium procurasti; et ideo statim sequitur: *Adolescentulæ dilexerunt te nimis.* Tertio quia verbum prædicationis est sicut semen cadens in diversas terras: in una quidem fructificat, in alia non. Ita et Joannes cum prædicat, non omnes discipulos convertit ad Christum, sed duos tantum, scilicet qui bene dispositi erant; alii vero e contrario invidia moventur ad Christum: unde et quæstionem ei movent, ut dicitur Matth. IX. Quartum est quod discipuli Joannis audito ejus testimonio de Christo, non statim ingesserunt se ad loquendum cum eo ex abrupto, sed quasi studiosi cum quadam verecundia singulariter loqui cum eo, et in secreto loco studuerunt; Eccle. VIII, 6: *Omni negotio tempus est, et opportunitas.*

3. Consequenter ponitur consummatio fructus, cum dicit: *Conversus autem Jesus*, quod enim Joannes inchoavit, consummatur per Christum: quia *neminem ad perfectum adduxit lex:* ut habetur Hebr. VII, 19. Et circa hoc Christus duo fecit: primo enim examinavit discipulos sequentes; secundo eos instruxit, ibi, *Dicit eis: Venite, et videte.* Circa primum primo ponitur Christi examinantis interrogatio; secundo discipulorum examinatorum responsio, ibi, *Qui dixerunt ei: Rabbi, ubi habitas?* Dicit ergo: *Conversus autem Jesus, et videns eos sequentes se, dixit eis.* Et quidem per litteralem sensum intelligendum est quod Christus eos præibat, et hi duo discipuli eum sequentes, faciem ejus minime videbant: et ideo Christus ut daret eis fiduciam, convertit se ad eos: in quo datur nobis intelligi, quod omnibus qui Christum sequi incipiunt puro corde, dat fiduciam vel spem misericordiæ; Sap. VI, 14: *Præoccupat eos qui se concupiscunt.* Convertit autem se Jesus ad nos, ut videatur a nobis: hoc erit in illa beata visione, quando ostendet nobis faciem suam, ut dicitur in Psal. LXXIX, 4: *Ostende nobis faciem tuam, et salvi erimus.* Quamdiu enim in mundo isto sumus, videmus posteriora ejus, quia per effectus in ejus cognitionem venimus; unde dicitur Exod. XXXIII, vers. 23: *Posteriora mea videbis.* Item convertit se ut opem suæ misericordiæ nobis impendat. Hoc petebat Ps. LXXXIX, vers. 13: *Convertere, Domine, aliquantulum* etc. Quamdiu enim Christus opem suæ miserationis non impendit, videtur a nobis aversus. Conversus est ergo Jesus ad discipulos Joannis eum sequentes, ut faciem suam eis ostenderet, et gratiam eis infunderet. Examinat autem eos specialiter de intentione: sequentium namque Christum non eadem intentio est: quidam enim eum sequuntur propter bona temporalia; alii vero propter bona spiritualia: et ideo quid isti intendant, Dominus quærit, dicens: *Quid quæritis?* non quidem ut discat, sed ut rectam intentionem aperientes, magis familiares faciat, et ostendat eos auditione dignos.

Notandum autem, quod hoc est primum verbum quod Christus in isto Evangelio loquitur; et congrue, quia primum quod quærit Deus ab homine, est recta intentio. Et secundum Origenem, post sex verba quæ Joannes dixerat, Christus septimum locutus est. Primum namque Joannes Baptista locutus est, quando testimonium perhibens de Christo, clamabat dicens: *Hic est de quo dixi.* Aliud quando dixit: *Non sum dignus solvere corrigiam calceamenti ejus.* Tertium quando dixit: *Ego baptizo in aqua, medius autem vestrum stetit quem vos nescitis.* Quartum: *Ecce agnus Dei.* Quintum: *Vidi spiritum descendentem quasi columbam* etc. Sextum, cum hic dicit: *Ecce agnus Dei.* Et Christus septimum loquitur, ut intelligas mystice, quod quies, quæ designatur per septimum diem, nobis est futura per Christum, et quod in ipso est plenitudo septiformis gratiæ Spiritus sancti.

4. Consequenter respondent discipuli: *Qui dixerunt ei* etc. Et quidem interrogati de uno, duo respondent. Primo quidem quare Christum sequuntur, scilicet ut addiscant, unde et Magistrum eum vocant, *Rabbi* (*quod dicitur interpretatum magister*); quasi dicerent: Quærimus, ut nos doceas. Jam enim prægnoscebant, quod dicitur Matth. XXIII, 10: *Unus est magister vester Christus.* Secundo vero quod sequendo quærunt, scilicet *Ubi habitas?* Et quidem litteraliter dici potest quod in veritate domum

Christi quærebant: propter enim mira, et magna, quæ a Joanne de eo audierant, nolebant eum perfunctorie interrogare, nec semel tantum, sed frequenter et seriose; et ideo domum ejus scire volebant, ut frequenter ad eum accederent, juxta consilium Sapientis, Eccli. cap. VI, 36: *Si videris sensatum, evigila ad illum:* et Prov. VIII, 34: *Beatus qui audit me, et vigilat ad fores meas quotidie.* Allegorice autem in cælis est habitaculum Dei, secundum illud Psal. CXXII, 1: *Ad te levavi oculos meos qui habitas in cælis.* Quærunt ergo ubi Christus habitet, quia ad hoc debemus Christus sequi ut per eum ducamur ad cælos, idest ad gloriam cælestem. Moraliter autem interrogant, *Ubi habitas?* quasi vellent scire, quales debent esse homines qui digni sunt quod Christus habitet in eis; de quo habitaculo dicitur Ephes. II, 22: *Ædificamini in habitaculum Dei;* et Cantic. I, 6: *Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie.*

5. Consequenter cum dicit, *Venite, et videte*, ponitur instructio discipulorum a Christo: et primo describitur ipsa instructio discipulorum a Christo; secundo commendatur discipulorum obedientia: *Venerunt, et viderunt;* tertio determinatur tempus: quia *hora erat quasi decima.* Dicit ergo primo: *Venite, et videte*, scilicet ubi habitem.

Sed hic est quæstio. Cum Dominus dicat, Matth. VIII, 20: *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet:* quare dicit, *Venite, et videte* ubi habito? Respondeo dicendum, secundum Chrysostomum, quod per hoc quod dixit Dominus: *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet:* demonstravit quod non habuit proprium habitaculum, non quod in domo alicujus alterius non maneret. Et ad hanc videndum istos invitabat, dicens, *Venite, et videte.* Mystice autem dicit, *Venite, et videte:* quia habitatio Dei, sive gloriæ, sive gratiæ, agnosci non potest nisi per experientiam: nam verbis explicari non potest; Apoc. II, 17: *In calculo nomen novum* etc. Et ideo dicit: *Venite, et videte. Venite*, credendo et operando, et *videte*, experiendo et intelligendo.

Notandum autem, quod quatuor modis pervenitur ad hanc cognitionem. Primo per bonorum operum actionem: unde dicit, *Venite:* Psal. XLI, 3: *Quando veniam, et apparebo ante faciem Domini.* Secundo per mentis quietem, seu vacationem; Psal. XLV, 10: *Vacate, et videte.* Tertio per divinæ dulcedinis gustationem; Psal. XXXIII, 9: *Gustate, et videte, quoniam suavis est Dominus.* Quarto per operationem devotionis; Thren. III, 41: *Levemus corda nostra cum manibus orando* etc. Et ideo dicit Dominus Luc. XXIV, 39: *Palpate, et videte* etc.

Consequenter ponitur discipulorum obedientia, quia statim sequitur, *Venerunt, et viderunt:* quia veniendo viderunt, et videntes non deseruerunt: unde dicitur: *Et manserunt ibi die illo:* quia, ut dicitur infra VI, 45, *omnis qui audit a Patre, et didicit, venit ad me.* Qui enim recedunt a Christo, non viderunt eum adhuc, sicut videre oportet. Isti autem qui perfecte credendo, eum viderunt, manserunt ibi die illo; audientes, et videntes, beatum diem, beatam noctem duxerunt; III Reg. X, 8: *Beati viri tui, et beati servi tui, qui stant coram te semper.* Et ideo, ut dicit Augustinus (*de Temp.* serm. 255), " ædificemus et nosmetipsi in corde nostro, et faciamus domum quo veniat ille, et doceat nos. „ Et dicit, *Die illo*, quia nox esse non potest ubi est lumen Christi, ubi est sol justitiæ.

Tempus autem determinatur consequenter, cum dicit: *Hora autem erat quasi decima:* quod quidem Evangelista determinat, ut secundum litteram, insinuet commendationem Christi, et discipulorum: hora enim decima est in occasu diei: ex quo et Christus commendatur, qui tam studiosus erat ad docendum, quod nec propter temporis tarditatem eos docere distulit, sed in hora decima docuit eos; Eccle. XI, 6: *Mane semina semen tuum, et vespere ne cesset manus tua.* Similiter etiam commendatur et discipulorum temperantia: quia etiam hora decima qua consueverunt homines comedisse, et esse minus sobrii ad perceptionem sapientiæ, ipsi et sobrii, et apti erant ad sapientiam audiendam, nec propter cibum, aut vinum impediebantur. Nec mirum, quia discipuli ejus fuerant, scilicet Joannis, cujus potus erat aqua, esca autem locusta et mel silvestre. Secundum autem Augustinum, per horam decimam lex signatur, quæ in decem præceptis data est. Erat ergo hora decima quando isti venerunt, et manserunt cum Chri-

sto, et ab eo erudiuntur, ut impleretur lex per Christum quæ a Judæis impleri non poterat. Et ideo etiam in ipsa hora vocatus est *Rabbi*, idest magister.

6. Consequenter cum dicit, *Erat autem Andreas frater Simonis Petri* etc. ponitur fructus quem fecit discipulus Joannis conversus ad Christum. Et super hoc primo describitur discipulus; secundo fructus ab ipso inchoatus, ibi, *Invenit hic primum fratrem suum Simonem;* tertio ponitur consummatio fructus facta per Christum, ibi, *Intuitus autem eum Jesus dixit.* Describitur autem discipulus primo a nomine, cum dicit, *Erat autem Andreas*, idest virilis; Psal. xxx, 25: *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum.* Exprimit autem nomen, ut ostendatur ejus privilegium: tum quia prior conversus est ad fidem Christi perfecte; tum etiam quia Christum prædicavit: unde sicut Stephanus fuit primus martyr post Christum, ita et Andreas fuit primus christianus. Secundo describitur a cognatione: quia *frater Simonis Petri:* quia junior erat; et hoc quidem est ad commendationem suam, ut qui ætate posterior, fide efficiatur primus. Tertio a disciplina: quia *unus ex duobus qui audierant a Joanne.* Et hujus quidem nomen describitur ad ostendendum Andreæ privilegium quod insignis fuerit. Alterius enim nomen tacetur: aut quia ille alius fuit Joannes Evangelista, cujus consuetudo est in suo Evangelio cum de eo agitur, nomen suum non exprimere propter humilitatem; aut, secundum Chrysostomum, non fuit aliquis insignis, nec fecit aliquid magnum: unde non fuisset utilitas nomen ejus ponere. Sic enim et Lucas, cap. x, nomina septuaginta duorum discipulorum, quos Dominus binos misit ante faciem suam, non posuit: quia non erant solemnes personæ, et insignes, sicut Apostoli fuerunt. Aut, secundum Alcuinum, ille discipulus fuit Philippus: et hoc patet, quia statim postquam Evangelista prosecutus est de Andrea, prosequitur de Philippo, dicens: *In crastinum autem voluit exire in Galilæam, et invenit Philippum* etc. Quarto commendatur a devotionis studio: unde dicitur: *Et secuti fuerant eum*, idest Jesum; Job cap. xxiii, 11: *Vestigia ejus secutus est pes meus.* Fructus autem inchoatus per Andream ponitur, cum dicit: *Invenit hic primum Simonem fratrem suum.* Et primo insinuat apud quem fructum fecit, scilicet apud fratrem suum, ut commendet suæ conversionis perfectionem: sicut enim Petrus dicit in Itinerario Clementis, evidens signum perfectæ conversionis alicujus est, cum conversus, quanto aliquis sibi est magis conjunctus, tanto magis satagit eum convertere ad Christum. Et ideo Andreas perfecte conversus non detinuit apud seipsum inventum thesaurum; sed festinat et currit cito ad fratrem, traditurus ei bona quæ suscepit.

7. Et ideo dicit: *Invenit hic*, scilicet Andreas, *primum*, idest primo adverbialiter, *fratrem suum Simonem*, quem quærebat, ut sicut erat sanguine, ita faceret eum germanum fide; Prov. xviii, 19: *Frater qui adjuvatur a fratre quasi civitas firma;* Apoc. ult., 17: *Qui audit, dicat, Veni.* Secundo ponit verba quæ dicit Andreas: *Invenimus Messiam (quod interpretatur Christus);* ubi, secundum Chrysostomum, tacite respondet cuidam quæstioni, scilicet si quis eum interrogaret, de quo instructi fuissent a Christo, in promptu est responsio, scilicet quod per testimonia Scripturæ instruxit eum intantum quod cognosceret eum esse Christum: et ideo dicit, *Invenimus:* per quod etiam innuit quod diu cum desiderio eum quæsierat; Prov. iii, 13: *Beatus homo qui invenit sapientiam. Messiam* Hebraice, quod Græce interpretatum est Christus, idest unctus Latine: quia specialiter unctus est oleo invisibili, idest Spiritus sancti. Ideo signanter nomine isto manifestat eum: unde in Psal. xliv, 8 dicitur: *Unxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus*, idest præ omnibus sanctis: nam omnes sancti isto oleo unguntur; sed iste singulariter unctus est, et singulariter sanctus: ideo, secundum Chrysostomum, non dicit *Messiam* simpliciter, sed cum adjectione articuli. Tertio ponit fructum quem fecit: quia *adduxit eum ad Jesum*, scilicet Petrum: in quo Petri obedientia commendatur. Confestim enim occurrit, in hoc non tardans. Et Andreæ devotionem considera: quia duxit eum ad Jesum, non ad se (sciebat enim se infirmum): et ideo eum ad Christum adducit, ut ipse eum instruat, instruens simul per hoc, quod hic debet esse prædicatorum conatus et studium, ut fructus

prædicationis et studium non sibi vendicent, seu ad utilitatem et honorem proprium convertant, sed ut adducant ad Jesum, idest ad ejus gloriam et honorem referant; II Corinth. IV, 5: *Non enim prædicamus nosmetipsos, sed Jesum Christum.*

8. Consummatio autem hujus fructus ponitur cum dicit: *Intuitus autem eum Jesus dixit* etc. ubi Christus ad fidem divinitatis eum elevare volens, incipit quæ divinitatis sunt opera facere, occulta prædicans. Et primo quidem quantum ad occulta præsentiæ: unde *intuitus eum;* idest, statim cum vidit eum virtute divinitatis, consideravit, et dixit ei nomen suum: unde dicit: *Tu es Simon.* Nec mirum, quia, ut dicitur I Reg. c. XVI, 17, *homines vident ea quæ apparent, Deus autem intuetur cor.* Congruit autem hoc nomen mysterio: nam Simon interpretatur obediens: ut insinuet quod obedientia necessaria est ei qui conversus est ad Christum per fidem; Act. V, vers. 32: *Dat Spiritum sanctum obedientibus sibi.* Secundo vero quantum ad occulta præterita: unde dicit, *Filius Joanna:* quia hoc nomine vocatus est pater suus: vel, secundum Matthæum, Filius Jona, cum dicit, *Simon Bariona:* et utrumque congruit mysterio. Joanna enim interpretatur gratia, ut insinuet quod homines per gratiam veniunt ad fidem Christi; Eph. II, 5: *Gratia salvati estis* etc. Jona vero interpretatur columba, ut insinuet quod per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, firmamur in amore Dei, ut dicitur Rom. V, 5: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris.* Tertio vero quantum ad occulta futura; unde dicit: *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus,* et in Græco caput: et congruit mysterio, ut ille qui debet esse aliorum caput et Christi vicarius, firmitati inhæreret; Matth. XVI, 18: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.*

Sed hic est quæstio litteralis. Et primo quare Christus imposuit ei in principio suæ conversionis nomen, et non voluit quod a principio nativitatis suæ hoc nomine vocaretur? Ad hoc respondetur dupliciter, secundum Chrysostomum. Primo quidem quia nomina divinitus imposita aliquam eminentiam gratiæ spiritualis designant. Quando autem Deus confert specialem gratiam alicui, ab ipsa nativitate nomen gratiam illam significans imponitur; sicut patet de Joanne Baptista, qui ante a Deo est nominatus quam natus, quia fuit sanctificatus in utero matris. Aliquando autem aliter confertur eminentia gratiæ specialis tempore procedenti; et talia nomina divinitus imponuntur non a principio nativitatis, sed in ipso processu temporis; sicut patet de Abraham et Sara, quibus nomina mutata sunt quando promissionem multiplicandi germinis acceperunt. Eodem modo et Petrus nominatur divinitus quando ad fidem Christi, et gratiam apostolatus vocatur, et specialiter quia constitutus est Princeps Apostolorum totius Ecclesiæ; quod in aliis Apostolis non est factum. Secundum Augustinum autem, quia si a principio fuisset nominatus Cephas, non apparuisset mysterium. Et ideo voluit Dominus quod tunc nomen haberet, ut mutatione nominis, Ecclesiæ mysterium appareret, quæ in confessione fidei ejus fundata erat. Petrus enim a petra dicitur; petra autem erat Christus. In Petri ergo nomine figurata est Ecclesia, quæ supra firmam petram immobilem, idest Christum, ædificata est.

Secunda quæstio est utrum hic fuerit impositum hoc nomen Simoni, an (in Matth. XVI, 18) cum dicitur: *Tu es Petrus.* Et ad hoc respondet Augustinus dicens, quod istud nomen hoc loco fuit Simoni impositum; sed quod dicit ei Dominus in Matth. *Tu es Petrus* etc. non est nominis impositio, sed impositi nominis commemoratio, ut quasi utatur illo nomine tamquam jam imposito. Alii autem dicunt, quod hoc nomen fuit impositum Simoni quando Dominus dixit ei (loc. cit.): *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Hic vero non imponit ei hoc nomen, sed præsignat quod sit ei postmodum imponendum.

Tertia quæstio est de vocatione Petri et Andreæ: quia hic dicitur, quod fuerunt vocati juxta Jordanem, quia fuerunt discipuli Joannis; et Matth. IV, dicitur, quod Christus vocavit eos juxta mare Galilææ. Et ad hoc dicendum, quod triplex fuit vocatio Apostolorum. Prima fuit ad cognitionem, seu familiaritatem, et fidem; et de hac dicitur hic. Secunda fuit in officii præsigna-

tione, de qua habetur Luc. v, 10: *Ex hoc eris homines capiens.* Tertia fuit ad apostolatum, de qua dicitur Matth. iv, quæ fuit perfecta, quia postea non redierunt ad propria.

LECTIO XVI.

1. In crastinum voluit exire in Galilæam; et invenit Philippum, et dicit ei Jesus: Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida, civitate Andreæ et Petri.

2. Invenit Philippus Nathanaelem, et dixit ei: Quem scripsit Moyses in lege et Prophetis, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth.

3. Et dixit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dixit ei Philippus: Veni, et vide.

4. Vidit Jesus Nathanaelem venientem ad se, et dixit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. Dixit ei Nathanael: Unde me nosti? Respondit Jesus, et dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael, et ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel. Respondit Jesus, et dixit ei: Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: majus his videbis. Et dixit ei: Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis.

1. Posito fructu qui provenit ex prædicatione Joannis, et ejus discipuli, consequenter Evangelista manifestat fructum qui provenit ex prædicatione Christi: et primo agit de conversione unius discipuli ad prædicationem Christi; secundo de conversione aliorum ad prædicationem discipuli ad Christum conversi, ibi, *Invenit Philippus Nathanaelem* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur discipuli vocandi occasio; secundo subditur ipsius discipuli vocatio; tertio describitur vocati discipuli conditio, ibi, *Erat autem Philippus a Bethsaida.* Occasio quidem vocationis fuit exitus Jesu a Judæa; et ideo dicitur: *In crastinum* autem *voluit exire*, scilicet Jesus a Judæa, *in Galilæam, et invenit Philippum.* Ratio autem exitus Jesu in Galilæam assignatur triplex: duæ videlicet litterales, quarum una est quia postquam baptizatus fuerat a Joanne, volens honorem deferre Baptistæ, exivit in Galilæam, a Judæa recedens, ne sua præsentia offuscaret, et minueret Joannis magisterium, dum adhuc statum haberet: docens nos honore invicem prævenire, ut dicitur Rom. xii. Secunda ratio est quia in Galilæa non sunt insignes personæ; infra vii, 52: *A Galilæa Propheta non surgit* etc. et ideo voluit exire illuc Jesus, et eligere inde principes orbis terræ, qui sunt Prophetis majores, ut per hoc suam virtutem ostendat; Ps. cvi, vers. 35: *Posuit desertum in stagna aquarum.* Tertia ratio est mystica: quia Galilæa interpretatur transmigratio. Voluit ergo exire a Judæa in Galilæam ut insinuaret quod in crastinum, idest in die gratiæ, scilicet Evangelii, exiret a Judæa in Galilæam, idest ad Gentes salvandas; infra vii, 35: *Numquid hic iturus est in dispersionem gentium?* Vocatio ergo discipuli est ad sequendum; et ideo dicit: *Invenit Philippum, et dicit ei, Sequere me.*

Et nota, quod aliquando homo invenit Deum, sed quasi ignotum; Prov. viii, 35: *Qui invenerit me, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino.* Aliquando Deus invenit hominem, sed ut eum manifestet, et magnificet; Psal. lxxxviii, 21: *Inveni David servum meum.* Et sic Christus invenit Philippum, ut eum ad fidem et gratiam vocet: et ideo statim dicit, *Sequere me.*

Quæstio est quare Jesus a principio non vocavit discipulos. Ad quod respondet Chrysostomus, quod noluit a principio aliquem vocare, antequam aliquis spontaneus ei adhæreret per prædicationem Joannis: quia homines magis exemplo trahuntur quam verbis, Exod. xxvi, cortina trahit cortinam.

Quæritur etiam quare Philippus statim ad unum verbum secutus est Christum, cum Andreas eum secutus fuerit, audiens a Joanne de Christo, Petrus autem ab Andrea. Ad hoc est triplex responsio. Una quia Philippus jam instructus erat a Joanne: quia, secundum unam expositionem supra positam, ille alius, qui cum Andrea secutus est Christum, erat Philippus. Alia ratio est quia vox Christi virtutem quamdam habebat ut non solum exterius, sed etiam interius cor moveret; Jer. xxiii, vers. 29: *Verba mea sunt quasi ignis.* Non enim vox Christi solum exterioribus dicebatur, sed fidelium interiora ad ejus inflammabat amorem. Tertio quia forte Philippus jam de Christo fuerat instructus ab Andrea et Petro: quia ex eadem villa erant: quod Evangelista videtur innuere per hoc quod subdit:

Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreæ et Petri: in quo discipuli vocati conditio exprimitur: quia erant a Bethsaida. Et sic congruit mysterio. Bethsaida enim domus venatorum interpretatur: ut ostendat quales tunc animo erant Philippus, Petrus et Andreas, et quod de domo venatorum, congrue venatores ad capiendas animas ad vitam vocaret; Jer. XVI, 16: *Mittam meos venatores* etc.

2. Consequenter ponitur fructus discipuli ad Christum conversi: et primo ponitur inchoatio fructus facta a discipulo; secundo consummatio facta per Christum, ibi, *Vidit Jesus Nathanaelem* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur annuntiatio Philippi; secundo responsio Nathanaelis, ibi, *Et dixit Nathanael;* tertio consequens admonitio Philippi, ibi, *Dicit ei Philippus.* Circa primum attende, quod sicut Andreas perfecte conversus studuit adducere fratrem suum ad Christum, ita et Philippus fratrem suum Nathanaelem: et ideo dicit: *Invenit Philippus Nathanaelem:* quem forte quærebat, sicut Andreas Petrum quæsierat: quod fuit signum perfectæ conversionis. *Et dixit ei.* Nathanael interpretatur donum Dei; et quod aliquis ad Christum convertatur, ex donō Dei est. Annuntiat autem ei omnes prophetias et legem complementum habere, et desideria sanctorum patrum non esse frustrata, sed esse verificata, et quod eorum desideriis erat promissum a Deo, jam adimpletum esse: *Quem scripsit Moyses in lege et Prophetis, invenimus Jesum:* per quod datur intelligi quod Nathanael erat satis peritus in lege, et quod etiam Philippus jam instructus de Christo, voluit Nathanaelem ex sibi notis, scilicet ex lege et Prophetis, inducere ad Christum: et ideo dicit: *Quem scripsit Moyses* etc. Moyses enim de Christo scripsit; infra cap. V, 46: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit.* Similiter Prophetæ de Christo scripserunt; Act. X, 43: *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent.* Etiam attende, quod tria dicit de Christo Philippus, legi et Prophetis consona. Primo quidem nomen: unde dixit: *Invenimus Jesum:* et hoc consonat Prophetis; Isa. XIX, 20: *Mittam eis salvatorem* etc.; Habac. ult., 18: *Exultabo in Deo Jesu meo.* Secundo vero genus, unde duxit originem humanam cum dicit, *Filium Joseph*, scilicet qui erat de domo David et familia. Et quamvis ex eo Christus originem non duxerit, tamen ex Virgine duxit, quæ erat de eadem progenie cum Joseph. Vocat autem filium Joseph, quia ejus filius æstimabatur esse, cui scilicet desponsata erat mater ejus. Unde dicitur Luc. cap. III, 23: *Ut putabatur filius Joseph.* Nec mirum, si Philippus vocabat eum filium Joseph, cum et mater ejus divinæ incarnationis conscia, ipsum ejus filium diceret, Luc. II, 48: *Pater tuus, et ego dolentes quærebamus te.* Et si quidem aliquis filius alicujus vocatur, quia nutritur ab ipso, Joseph multo amplius pater Jesu dici poterat, licet secundum carnem pater non esset: quia et eum nutriverat, et sponsus matris virginis erat. Dicitur autem hic a Philippo non tamquam de commixtione Joseph et Virginis natus esset, sed quia sciebat Christum de generatiōne David nasciturum, de cujus domo et familia erat Joseph, cui desponsata erat Maria. Et hoc etiam consonat Prophetis, Jerem. cap. XXIII, 5: *Suscitabo David germen justum* etc. Tertio commemorat patriam, dicens, *A Nazareth:* non quia in ea natus esset, immo in Bethlehem, sed quia in ea erat nutritus: quia enim nativitas ejus multis erat incognita, locus autem ubi nutritus erat, cognitus erat multis, ideo Philippus Bethlehem tacuit, et posuit, Nazareth; et hoc quidem consonat dictis Prophetarum; nam: Isa. cap. XI, 1: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos* (sive Nazaræus, secundum aliam litteram) *de radice ejus ascendet.*

3. Consequenter cum dicit, *Et dixit ei Nathanael* etc. ponitur responsio Nathanaelis: quod quidem potest legi et assertive et interrogative; et utroque modo ejusmodi responsio congruit verbis Philippi. Si enim, secundum quod Augustinus vult, legatur assertive, est sensus: *A Nazareth potest aliquid boni esse;* idest, a civitate tanti nominis potest esse quod aliquid summæ gratiæ nobis oriatur, seu aliquis Doctor eximius, qui florem virtutum et munditiam sanctitatis nobis prædicet. Nazareth enim flos interpretatur. Ex quo datur intelligi quod Nathanael doctissimus in lege, scrutatus Scripturas, prænoscem quod de Nazareth expectandus esset Sal-

vator, quod non facile alii Scribæ et Pharisæi noverant; et ideo, cum Philippus diceret, *Invenimus Jesum a Nazareth*, erectus in spem, respondit: Vere a Nazareth potest esse etc. Si vero legatur, secundum Chrysostomum, interrogative, tunc est sensus: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* quasi dicat: Omnia alia quæ dicis credibilia videntur esse, quia et nomen et genus Prophetis consonat; sed hoc quod dicis, *A Nazareth*, non videtur possibile: Nathanael enim habuerat per Scripturas, quod a Bethlehem oportet Christum venire, secundum illud Matth. II, 6: *Et tu, Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel.* Et ideo non inveniens convenire enunciationem Philippi cum prophetica prædicatione, prudenter et mansuete de veritate dicti interrogat: *A Nazareth potest aliquid boni esse?*

Consequenter ponitur admonitio Philippi: *Dixit ei Philippus: Veni et vide:* quæ quidem admonitio utrique responsioni Nathanaelis convenit. Assertive quidem, ut dicatur: Tu dicis quod a Nazareth potest aliquid boni esse, sed ego dico, quod illud bonum quod tibi annuntio, tantum et tam magnificum est quod ego exprimere non valeo: et ideo *veni, et vide.* Interrogative autem legitur sic. Tu admirando dicis: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* reputans hoc esse impossibile secundum Scripturas; sed si experiri volueris quæ ego expertus sum, intelliges vera esse quæ dico; et ideo *veni, et vide.* Trahit quidem Philippus Nathanaelem ad Christum, ejus interrogationibus non fractus, qui scit de reliquo eum non contradicturum, si verba et doctrinam Christi gustaverit: et in hoc Philippus Christum secutus est, qui superius interrogantibus eum de habitaculo, respondit: *Venite, et videte;* Psal. XXXIII, 6: *Accedite ad eum, et illuminamini.*

4. Consequenter cum dicit, *Vidit Jesus Natanaelem,* ponitur consummatio fructus per Christum. Sciendum autem, quod aliqui dupliciter convertuntur ad Christum: quidam per miracula visa, et experta in se, sive in aliis; quidam vero per spirationes internas, et per prophetiam et prænoscentiam occultorum futurorum. Sed efficacior est modus per prophetias et prænoscentiam futurorum converti, quam per miracula. Ipsi enim dæmones, et aliqui homines eorum auxilio, aliqua mira prætendere possunt: sed futura prædicere solius divinæ virtutis opus est; Isa. XLI, 23: *Ventura quoque annuntiate, et dicemus quod dii estis;* I Corinth. XIV, 22: *Prophetiæ datæ sunt fidelibus.* Et inde est quod Dominus non per miracula, sed per prænuntiationem occultorum Nathanaelem ad fidem trahit; et ideo dicit de eo: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est:* ubi tria occulta ei insinuat, scilicet occulta præsentia, quæ sunt in corde, præterita facta, et futura cælestia: quæ quidem tria scire, divinum est, non humanum opus. Occulta quidem præsentia insinuat ei, cum dicit: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est:* ubi quidem primo ponitur Christi prænuntiatio; secundo vero Nathanaelis inquisitio, ibi, *Unde me nosti?* Dicit ergo circa primum: *Vidit Jesus Nathanaelem venientem ad se;* quasi dicat: Antequam ad ipsum perveniret, *dixit de eo: Ecce vere Israelita* etc. Dixit autem hoc de eo antequam ad ipsum perveniret, quia si dixisset hoc postquam ad Jesum pervenisset, potuisset credere Nathanael quod hoc Jesus audivisset a Philippo. Dixit autem: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est:* Israel autem duas interpretationes habet. Uno enim modo interpretatur rectissimus; Isa. XLIV, 2; *Noli timere, serve meus rectissime, quem elegi:* ubi dicit Glossa, quod Israel interpretatur rectissimus. Alio modo Israel interpretatur vir videns Deum. Et secundum utrumque, Nathanael est vere Israelita: quia enim ille dicitur rectus in quo non est dolus, ideo dicitur *vere Israelita, in quo dolus non est;* quasi dicat: Vere repræsentas genus tuum, quia tu es rectus et sine dolo. Quia vero per munditiam et simplicitatem homo Deum videt, ideo dixit: *Vere Israelita;* idest, tu es vir vere videns Deum, quia tu es simplex et sine dolo. Dixit autem, *In quo dolus non est,* ne credatur quod malitiose dixerit: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* quasi interrogans. Augustinus autem aliter exponit. Manifestum est enim quod omnes sub peccato nascuntur. Illi ergo dicuntur dolosi qui peccatum habentes in corde, exterius fingunt se justos; qui vero peccator

est, et se peccatorem confitetur, non est dolosus. Dixit ergo: *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est:* non quod peccatum non haberet, non quod illi medicus necessarius non esset, quia nemo sic natus est ut nullo medico indigeat; sed in eo confessionem peccati laudavit.

Consequenter cum dicit, *Unde me nosti?* ponitur Nathanaelis inquisitio. Admirans enim Nathanael virtutem Dei in occultorum manifestatione: quia hoc solius Dei est; Jer. XVII, 9: *Pravum est cor hominis, et inscrutabile, et quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor et probans renes;* et I Reg. XVI, 17: *Homines vident ea quæ parent, Deus autem intuetur cor;* ideo quærit: *Unde me nosti?* in quo commendatur Nathanaelis humilitas: quia licet laudaretur, non est elatus; sed laudem propriam suspectam habuit: contra quod dicitur Isa. III, 12: *Populе meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt.* Præterita vero absentia insinuat, cum dicit: *Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te:* ubi primo ponitur denuntiatio Christi; secundo confessio Nathanaelis, ibi, *Respondit ei Nathanael, et ait: Rabbi, tu es Filius Dei.* Circa primum sciendum est, quod Nathanael posse habere duplicem suspicionem de Christo: unam quod dixisset Christus præmissa, volens ei blandiri et ad amicitiam suam trahere; aliam quod ea quæ dixit supra, ab alio cognovisset. Ut ergo suspicionem auferat, et ad altiora erigat, illa occulta manifestat quæ nullus nisi divinitus scire potuisset, ea videlicet quæ statim circa ipsum Nathanaelem contigerant: et hoc est quod dicit: *Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te.* Ad litteram enim, sub arbore fici fuerat Nathanael, cum a Philippo vocaretur: quod Christus virtute divinitatis conjecerat: quia, ut dicitur Eccli. cap. XXIII, 28: *Oculi Domini multo lucidiores super solem.* Mystice autem per ficum designatur peccatum: tum quia inveniмus arborem fici maledictam folia sola habentem, et non fructum, Matth. XXI, quod factum est in figuram peccati; tum quia Adam et Eva cum peccassent, de foliis ficus perizomata fecerunt. Dicit ergo: *Cum esses sub ficu;* idest, sub umbra peccati antequam ad gratiam vocatus esses; *ego vidi te,* scilicet oculo misericordiæ: nam ipsa Dei prædestinatio oculo pietatis respicit prædestinatos sub peccatis viventes; Ephes. I, 4: *Elegit nos ante mundi constitutionem* etc. Et de isto oculo loquitur hic, *Vidi te,* prædestinando scilicet ab æterno. Vel secundum Gregorium: *Cum esses sub ficu,* idest sub umbra legis, *vidi te;* Hebr. X, 1: *Umbram habens lex futurorum bonorum* etc. Statim autem Nathanael ad hoc conversus, et virtutem divinitatis in Christo cognoscens, in vocem confessionis et laudem prorumpit, dicens: *Rabbi, tu es Filius Dei:* ubi tria considerat de Christo. Scilicet plenitudinem scientiæ, cum dicit, *Rabbi,* quod interpretatur magister; ac si dicat, perfectus es in scientia. Jam præsentiebat quod dicitur Matth. XXIII, 10: *Magister vester unus est Christus.* Secundo excellentiam singularis gloriæ, cum dicit, *Tu es Filius Dei.* Nam quod homo sit filius Dei per adoptionem, non est nisi gratiæ; et etiam esse filium Dei per unionem, quod est proprium homini Christo, per gratiam est: quia non ex aliquibus præcedentibus meritis, sed per gratiam unionis homo ille est filius Dei. Tertio vero immensitatem potentiæ, cum dicit: *Tu es Rex Israel,* idest expectatus ab Israel in regem et defensorem; Dan. VII, 14: *Potestas ejus, potestas æterna* etc.

Sed circa hoc insurgit quæstio, secundum Chrysostomum. Cum Petrus, qui post multa miracula, post magnam doctrinam confessus fuit quod hic confitetur Nathanael de Christo, *Tu es Filius Dei,* meruit beatificari, dicente Domino (Matth. XVI, 17): *Beatus es, Simon Bariona* etc., cur et Nathanael, qui simile dixerat ante visa miracula et perceptam doctrinam, beatificatus non fuit? Et ad hoc respondet Chrysostomus, quod hujus causa est, quia licet eadem verba Nathanael et Petrus protulerint, non tamen fuit eadem intentio utriusque. Petrus quidem confessus fuit, Christum esse Filium Dei verum per naturam, ut scilicet sic esset homo quod tamen esset verus Deus; hic autem confessus est esse Filium Dei per adoptionem, secundum illud Psal. LXXXI, 6: *Ego dixi: Dii estis, et filii excelsi omnes.* Et hoc patet per verba sequentia. Si enim intellexisset eum esse Filium Dei per naturam, non dixisset, *Tu es Rex Israel* solum, sed totius mundi. Hoc etiam pa-

tet, quia ad fidem Petri Christus nihil addidit, quasi perfectam existentem; sed Ecclesiam dixit se fabricaturum esse in confessione illius. Sed Nathanaelem, quasi majori parte suæ confessionis deficiente, elevat ad majora, scilicet ad cognitionem divinitatis suæ: unde dixit: *Majus his videbis.*

Ubi notatur tertium, scilicet insinuatio futurorum; quasi dicat: Quia dixi tibi præterita, credis me esse Filium Dei per adoptionem, et Regem Israel tantum; sed ducam te ad majorem cognitionem, ut scilicet credas me Filium Dei naturalem et Regem omnium sæculorum. Et ideo sequitur: *Amen, amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis:* ubi, secundum Chrysostomum, vult probare Dominus quod sit verus Dei Filius, et Deus. Angelorum enim est proprium ministrare, et subjici, Psal. CII: *Benedicite Domino, omnes angelis ejus, ministri ejus, qui facitis voluntatem ejus.* Cum ergo videbitis quod angeli administrabunt mihi, certum erit vobis quod sum verus Filius Dei. Hebr. I, 6: *Cum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei.*

Sed quando viderunt hoc Apostoli? Viderunt, inquam, in passione, quando angelus affuit illi, confortans eum, Luc. cap. XXII. Item in resurrectione, quando Apostoli invenerunt duos angelos stantes supra sepulcrum. Similiter in ascensione, quando dixerunt Apostolis, Act. cap. I, 11: *Viri Galilæi, quid admiramini aspicientes in cœlum? Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.*

Et quia de præteritis ei vera jam dixerat, magis ei credibile fuit quod prænuntiat de futuro, cum dicit: *Videbitis:* evidens enim argumentum est vera dicere de futuris qui de occultis præteritis manifestaverat veritatem. Dicit autem: *Super Filium hominis angelos ascendentes et descendentes:* quia secundum carnem mortalem paulo minoratus est ab angelis; et intantum angeli ascendunt et descendunt super eum; sed secundum quod est Filius Dei, ipse super angelos est, ut dictum est. Secundum Augustinum autem, pulchre in verbis prædictis suam divinitatem manifestat. Legitur enim Gen. XXVIII, 12 quod *Jacob vidit scalam, et angelos ascendentes et descendentes.* Et Jacob intelligens quid vidit, surgens unxit lapidem oleo, et deinde dixit: *Vere Dominus est in loco isto.* Lapis iste Christus est, quem reprobaverunt ædificantes; et est unctus oleo invisibili Spiritus sancti; sed erigitur in titulum, quia futurus erat Ecclesiæ fundamentum, ut dicitur I ad Corinth. III, 11: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est.* Angeli autem ascendunt et descendunt, inquantum ei adsunt obsequendo et ministrando. Dixit ergo: *Amen, amen dico vobis, videbitis cœlum apertum* etc., quasi dicat: Quia vere Israelita es, attende ad id quod Israel vidit, ut scilicet credas me illum esse qui est significatus per unctum lapidem a Jacob: nam tu etiam videbis super ipsum angelos ascendentes et descendentes. Vel angeli sunt prædicatores, secundum Augustinum, prædicantes Christum; Isa. XVIII, 2: *Ite veloces angeli ad gentem convulsam et dilaceratam:* qui quidem ascendunt per contemplationem, sicut Paulus ascenderat usque ad tertium cælum, ut dicitur II Corinth. XII, et descendunt per proximorum eruditionem: *super Filium hominis,* idest ad honorem Christi: quia, ut dicitur II Corinth. IV, 5: *Non enim prædicamus nos ipsos, sed Jesum Christum Dominus nostrum.* Sed ut ascendant et descendant, apertum est cælum, quia oportet quod gratia cælestis detur prædicatoribus, ut ascendant et descendant; Psal. LXVII, 9: *Cœli distillaverunt* etc.; Apoc. IV, 1: *Postea vidi cœlum apertum* etc. Ratio autem quare Nathanael non eligitur in Apostolum post tantam fidei confessionem, ista est, quia Christus noluit quod mundi conversio ad fidem, ascriberetur humanæ sapientiæ, sed solum potentiæ Dei. Et ideo non voluit Nathanaelem in lege peritissimum, in Apostolum eligere; sed simplices et indoctos elegit; ut dicitur I Corinth. I, 26: *Non multi sapientes... Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus.*

CAPITIS II.

LECTIO I.

1. Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ.
2. Et erat mater Jesu ibi. Vocatus est autem Jesus, et discipuli ejus ad nuptias.
3. Et deficiente vino, dixit mater Jesu ad eum: Vinum non habent.
4. Dixit ei Jesus: Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea.
5. Dixit mater ejus ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite.
6. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Judæorum, capientes singulæ metretas binas, vel ternas.
7. Dixit eis Jesus: Implete hydrias aqua; et impleverunt eas usque ad summum.
8. Et dixit eis Jesus: Haurite nunc, et ferte architriclino, et tulerunt.
9. Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, et non sciebat unde esset (ministri autem sciebant, qui hauserant aquam), vocat sponsum architriclinus;
10. et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit, et cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est; tu autem servasti bonum vinum usque adhuc.
11. Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilææ; et manifestavit gloriam suam; et crediderunt in eum discipuli ejus.

1. Supra Evangelista ostendit dignitatem Verbi incarnati, et evidentiam ejus multipliciter; hic consequenter incipit determinare de effectibus et operibus quibus manifestata est mundo divinitas Verbi incarnati. Et primo narrat ea quæ Christus fecit in mundo vivendo, ad manifestationem suæ divinitatis; secundo quomodo Christus suam divinitatem monstravit moriendo; et hoc a XII cap. et ultra. Circa primum duo facit: primo enim ostendit Christi divinitatem quantum ad dominium quod habuit supra naturam; secundo quantum ad effectus gratiæ, et hoc in III cap. ibi, *Erat homo ex Phariscæis Nicodemus nomine* etc. Dominium autem Christi super naturam proponitur nobis per hoc quod naturam nutavit: quæ quidem mutatio facta est a Christo in signum primo discipulis ad confirmandum; secundo vero turbis ad credendum, ibi, *Post hoc descendit Capharnaum.* Mutatio autem naturæ ad confirmandos discipulos in nuptiis facta est, in quibus convertit aquam in vinum; et hoc est quod dicit: *Nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ*: ubi primo describuntur nuptiæ; secundo illi qui nuptiis interfuerunt, ibi, *Erat autem mater Jesu ibi;* tertio describitur ipsum miraculum patratum, ibi, *Et deficiente vino* etc. Describit autem nuptias primo quidem quantum ad tempus; unde dicit: *Et die tertia nuptiæ factæ sunt*, scilicet postquam prædicta de vocatione discipulorum fecerat. Postquam enim manifestatus fuerat testimonio Joannis, voluit etiam seipsum manifestare. Secundo vero, quantum ad locum; unde dicit: *In Cana Galilææ.* Galilæa namque provincia est, Cana viculus quidam in ipsa provincia.

Quantum autem ad litteram pertinet, sciendum est, quod circa tempus prædicationis Christi est duplex opinio. Quidam namque dicunt, quod a baptismate Christi usque ad passionem ejus, fuerint duo anni et dimidius. Et secundum hos, hoc quod hic legitur de nuptiis, eodem anno factum est quo Christus baptizatus est. Sed his contrariatur sententia et consuetudo Ecclesiæ: nam in festo Epiphaniæ trium miraculorum commemoratio fit: scilicet adorationis Magorum, quæ fuit primo anno nativitatis dominicæ; et baptismi Christi, quo baptizatus est eodem die, revolutis triginta annis; et de nuptiis, quæ sunt factæ eodem die, revoluto anno. Ex quo sequitur quod ad minus unus annus elapsus fuit a baptismo usque ad nuptias. In quo quidem anno nil aliud legitur Dominus fecisse nisi quod dicitur Matth. IV de jejunio in deserto, et de tentatione a diabolo, et ea quæ hic Joannes refert de testimonio Baptistæ et conversione discipulorum. A nuptiis autem cœpit publice prædicare et miracula facere usque ad passionem, ita quod duobus annis cum dimidio publice prædicavit.

Mystice autem per nuptias intelligitur conjunctio Christi et Ecclesiæ: quia, ut dicit Apostolus Ephes. V, 32: *Sacramentum hoc magnum est: dico autem in Christo et in Ecclesia.* Et illud quidem matrimonium initiatum fuit in utero virginali, quando Deus Pater Filio humanam naturam univit in unitate personæ, unde hujus conjunctionis thalamus fuit uterus virginalis; Psal. XVIII, vers. 6: *In sole posuit tabernaculum suum.* De istis nuptiis dicitur Matth. XXII, 2

Simile est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo: tunc scilicet quando Deus Pater humanam naturam Verbo suo copulavit in utero virginali. Publicatum autem fuit, quando Ecclesia sibi per fidem conjuncta est; Oseæ II, 20: *Sponsabo te mihi in fide* etc. De istis nuptiis dicitur Apoc. XIX, 9: *Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt.* Consummatum autem erit, quando sponsa, idest Ecclesia, introducetur in thalamum sponsi, in cælestem scilicet gloriam. Nec vacat a mysterio quod die tertio nuptiæ factæ sunt. Primus namque dies est tempus legis naturæ; secundus tempus legis scriptæ; tertius vero dies tempus gratiæ, in quo Dominus incarnatus nuptias celebravit; Oseæ VI, 3: *Vivificabit nos post duos dies: in die tertia suscitabit nos.* Locus autem congruit mysterio: Cana enim interpretatur zelus; Galilæa vero transmigratio. In zelo ergo transmigrationis hæ nuptiæ celebrantur, ut denuntiet eos maxime Christi conjunctione dignos existere qui zelo piæ devotionis ferventes transmigrant de statu culpæ ad gratiam Ecclesiæ; Eccli. XXIV, vers. 26: *Transite ad me, omnes qui concupiscitis me* etc. Et de morte ad vitam, idest de statu mortalitatis et miseriæ, ad statum immortalitatis et gloriæ; Apoc. XXI, 5: *Ecce nova facio omnia.*

2. Consequenter cum dicit, *Erat autem mater Jesu ibi,* describuntur personæ invitatæ: ubi agitur de tribus, scilicet de matre, de Jesu et de discipulis. De matre quidem, cum dicit: *Et erat mater Jesu ibi:* quæ quidem præmittitur, ut ostendatur quod Jesus adhuc ignotus erat, et non vocatus ad nuptias, sicut insignis persona, sed ex quadam familiaritate, tamquam notus, et unus aliorum: sicut enim vocaverunt matrem, ita et filium. Vel forte prius invitatur mater, quia ambigebant de Jesu, an invitatus venturus esset ad nuptias propter summam religiositatem, quam videbant in eo, et quia non viderunt eum se immiscuisse conviviis: et ideo puto quod primo consuluerunt matrem, an Jesus esset vocandus. Et ideo signanter dixit Evangelista primo matrem adesse jam in nuptiis, et Jesum postmodum fuisse vocatum; et hoc est quod sequitur, *Vocatus est Jesus.* Voluit autem Christus nuptiis interesse primo quidem ut daret nobis humilitatis exemplum: neque enim ad dignitatem suam respiciebat; sed " quomodo dignatus est formam servi accipere, ita non dedignatus est ad nuptias venire servorum: „ ut dicit Chrysostomus. Et ideo Augustinus: " Erubescat homo esse superbus, quoniam factus est humilis Deus. „ Nam inter cetera humilia quæ fecit Filius Virginis, venit ad nuptias, qui eas, cum esset apud Patrem, instituit in paradiso. Et de hoc exemplo dicitur, Matth. XI, 29: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde.* Secundo vero ut errorem quorumdam excluderet, qui nuptias damnant: quia, ut dicit Beda, " si thoro immaculato, et nuptiis debita castitate celebratis, culpa inesset, nequaquam Dominus ad has venire voluisset. „ Quia ergo ad nuptias venit, insinuat quod sit damnabilis eorum perfidia qui nuptiis detrahunt; I Corinth. VII, 36: *Non peccat mulier, si nubat.* De discipulis vero agitur, cum dicit, *Et discipuli ejus.*

Mystice autem in nuptiis spiritualibus est mater Jesu, Virgo scilicet beata, sicut nuptiarum consiliatrix, quia per ejus intercessionem conjungitur Christo per gratiam; Eccli. XXIV, 25: *In me omnis spes vitæ et virtutis.* Christus autem, sicut verus animæ sponsus, ut dicitur infra III: *Qui habent sponsam, sponsus est.* Discipuli vero ut paranymphi, quasi conjungentes Ecclesiam Christo, de quo uno dicebatur II Corinth. XI, 2: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo.*

3. Et quia in istis nuptiis materialibus aliquid de miraculo pertinet ad matrem, aliquid ad Christum et aliquid ad discipulos, ideo consequenter cum dicit, *Et deficiente vino* etc. ostendit quid pertineat ad matrem, quid ad Christum et quid ad discipulos. Ad matrem quidem pertinet miraculi procuratio; ad Christum autem miraculi consummatio, et hoc ibi, *Erant ibi lapideæ hydriæ sex* etc. ad discipulos vero miraculi contestatio, ibi, *Hoc fecit initium signorum Jesus.* Gessit ergo, quantum ad primum, mater Christi, mediatricis personam; et ideo duo facit: primo enim interpellat ad filium; secundo erudit ministros, ibi, *Et dicit mater ejus ministris* etc. Circa primum quidem duo ponuntur. Primo matris interpellatio; secundo filii responsio, ibi, *Dixit ei Jesus: Quid mihi et tibi est, mulier?* In matre autem interpellante,

primo quidem nota pietatem et misericordiam: ad misericordiam enim pertinet ut quis defectum alterius reputet quasi suum: misericors enim dicitur, quasi miserum habens cor super miseria alterius; II Cor. xi, 29: *Qui infirmatur, et ego non infirmor?* Quia ergo Virgo beata misericordia plena erat, defectus aliorum sublevare volebat; et ideo dicit: *Deficiente vino, dicit mater Jesu ad eum.* Secundo reverentiam ejus ad Christum: ex reverentia enim quam ad Deum habemus, sufficit nobis ei tantum defectus nostros exponere, secundum illud Psal. xxxvii, 10: *Domine, ante te omne desiderium meum.* Qualiter autem nobis Deus subveniat, non est nostrum inquirere: quia, sicut dicitur Rom. viii, 26: *Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus.* Et ideo mater ejus defectum aliorum simpliciter exposuit, dicens: *Vinum non habent.* Tertio Virginis sollicitudinem et diligentiam: quia usque ad extremam necessitatem non distulit; sed *deficiente vino*, idest dum esset in deficiendo; juxta illud quod dicitur in Psalm. ix, 10 de Deo: *Adjutor in opportunitatibus, in tribulatione.*

Sed quærit Chrysostomus: Quare ante non incitavit Christum ad miracula? nam de virtute ejus erat instructa per angelum, et confirmata per multa quæ viderat circa ipsum fieri, quæ omnia conservabat, conferens in corde suo, ut dicitur Luc. ii. Cujus ratio est, quia antea ut unus aliorum conversabatur: unde quia non viderat tempus opportunum, hoc facere distulit. Nunc vero post Joannis contestationem, et post discipulorum conversionem, confidenter Christum ad miracula facienda provocat, gerens in hoc figuram synagogæ, quæ est mater Christi: nam familiare est Judæis miracula requirere; I Cor. i, 12: *Judæi signa petunt.*

Dicit ergo ei: *Vinum non habent.* Ubi sciendum est, quod ante incarnationem Christi, triplex vinum deficiebat, scilicet justitiæ, sapientiæ et caritatis, seu gratiæ. Vinum enim mordicat, et quantum ad hoc justitia dicitur vinum. Luc. x Samaritanus vinum et oleum apposuit vulneribus sauciati, idest cum dulcedine misericordiæ severitatem justitiæ; Psal. lix, 5: *Potasti nos vino compunctionis.* Vinum etiam lætificat cor, juxta illud Psal. ciii, 15: *Vinum lætificat cor hominis.* Et quantum ad hoc dicitur vinum sapientia, cujus meditatio maxime lætificat; Sap. viii, 16: *Non habet amaritudinem convictus illius.* Vinum similiter inebriat; Cant. v, 1: *Bibite, amici, et inebriamini, carissimi:* et secundum hoc caritas dicitur vinum; Cant. v, 1: *Bibi vinum meum cum lacte meo.* Et dicitur caritas etiam vinum ratione fervoris; Zach. ix, 17: *Vinum germinans virgines.* Et quidem justitiæ vinum deficiebat in veteri lege, in qua justitia imperfecta erat. Sed Christus eam perfecit; Matth. v, 20: *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.* Deficiebat etiam vinum sapientiæ, quæ erat occulta et figuralis: quia, ut dicitur I Cor. x, 11: *Omnia in figura contingebant illis.* Sed Christus eam manifestavit; Matth. vii, 29: *Erat enim docens eos, sicut potestatem habens.* Sed et vinum caritatis deficiebat ibi: quia acceperant spiritum servitutis tantum in timore. Sed Christus aquam timoris convertit in vinum caritatis, quando dedit *spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater*, ut dicitur Rom. viii, 15: et quando *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris*, ut dicitur Rom. v, 5.

4. Consequenter cum dicit, *Dixit ei Jesus* etc. ponitur responsio Christi: ex qua quidem responsione triplicis hæresis occasio sumpta est. Manichæi namque dicunt, Christum non habuisse verum corpus, sed phantasticum. Valentinus asserit, Christum attulisse corpus cæleste, dicens, quod quantum ad corpus, Christus nihil pertinet ad Virginem. Et hujus erroris fulcimentum sumit per hoc quod dicit ei Jesus: *Quid mihi et tibi est, mulier?* quasi dicat: Nihil a te suscepi. Sed hoc est contra auctoritatem sacræ Scripturæ: dicit enim Apostolus, Gal. cap. iv, 4: *Misit Deus Filium suum, factum ex muliere:* non enim posset dici ex ea factus, nisi ex ea aliquid sumpsisset. Arguit præterea contra eos Augustinus, dicens: " Quomodo scis, quod Dominus dixit: *Quid mihi et tibi?* Respondes, quia Joannes Evangelista hoc narrat. Sed ipse etiam Evangelista dicit de Virgine quod erat mater ejus. Si ergo credis Evangelistæ in eo quod narrat Jesum dixisse matri, *Quid mihi et tibi est, mulier?* credas etiam in hoc ei quod dicit: *Et erat mater Jesus ibi.* „ Ebion autem dicens ex virili semine Christum

conceptum, et Elvidius, qui dicit, quod Virgo post partum non permansit virgo, sumpserunt erroris fulcimentum ex hoc quod dicit, *Mulier*, quod videtur corruptionem importare. Sed hoc est falsum, quia mulier in sacra Scriptura quandoque importat solum sexum femineum, secundum illud Gal. IV, 4: *Factum ex muliere* etc. Et hoc patet etiam per hoc quod Adam ad Deum loquens de Eva, dixit: *Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi:* Gen. III, 12. Constat enim tunc Evam adhuc virginem fuisse, cum adhuc esset in paradiso, ubi non cognoverat eam. Unde hoc quod hic dicitur, *Mulier*, non importat corruptionem, sed determinat sexum. Sumpserunt etiam Priscillianistæ erroris occasionem ex hoc quod dixit, *Nondum venit hora mea*, dicentes, omnia ex fato accidere, et facta hominum certis horis esse subjecta, et etiam Christi: unde propter hoc dixit: *Nondum venit hora mea.* Sed hoc est falsum de quolibet homine: cum enim homo liberam electionem habeat; libera autem electio competat ei ex hoc quod rationem et voluntatem habet, quæ quidem sunt immaterialia: manifestum est quod homo quantum ad electionem nulli corpori subjicitur, sed potius dominatur: immaterialia enim nobiliora sunt materialibus: et ideo dicit Philosophus, quod sapiens dominatur astris. Præterea hoc multo minus locum habet in Christo, qui est dominus et conditor siderum: unde per hoc quod dixit, *Nondum venit hora mea*, intelligitur hora passionis, sibi, non ex necessitate, sed secundum divinam providentiam determinata. Contra eos etiam est quod dicitur Eccli. XXXIII, 7: *Quare dies diem superat?* Respondet: *A Domini scientia separati sunt;* idest, divina providentia distincti sunt adinvicem, non a casu.

His ergo exclusis investigemus hujus dominicæ responsionis causam. *Quid mihi et tibi est, mulier?* Et quidem, secundum Augustinum, in ipso sunt duæ naturæ, divina scilicet, et humana; et quamvis idem Christus fit in utraque natura, ea tamen quæ conveniunt ei secundum humanam naturam, distincta sunt ab his quæ conveniunt ei secundum divinam. Miracula autem facere competit ei secundum divinam naturam, quam accepit a Patre; pati vero secundum humanam, quam accepit a matre: et ideo matri exigenti miraculum, respondit dicens: *Quid mihi et tibi est, mulier?* ac si dicat: Illud quod in me facit miracula, non accepi a te, sed illud unde patior; idest, secundum quod competit mihi pati, scilicet humanam naturam, a te accepi: et ideo tunc te cognoscam, cum ipsa infirmitas pendebit in cruce; et ideo subdit: *Nondum venit hora mea;* quasi dicat: Cum venerit hora passionis, ibi te matrem recognoscam. Unde et in cruce pendens matrem discipulo commendavit. Secundum Chrysostomum vero, aliter exponitur. Dicitur enim quod beata Virgo fervens zelo honoris filii, voluit quod statim antequam opportunum esset, Christus miracula faceret; et ideo Christus matre haud dubio sapientior eam repressit. Noluit enim prius facere miraculum, quam sciretur defectus: quia ex hoc fuisset minus notum et minus credibile, et ideo dicit: *Nondum venit hora mea;* idest, nondum cognitus sum his qui adsunt. Sed neque defectum vini sentiunt: sine ergo primo hoc sentire: quia cum necessitatem cognoverint, majus reputabunt beneficium quod recipient.

5. Quamvis autem mater repulsa sit, tamen de filii misericordia non diffidit; ideo consequenter monet ministros, dicens: *Quodcumque dixerit vobis, facite:* in quo quidem consistit totius justitiæ perfectio. Perfecta namque justitia est Christo in omnibus obedire; Exod. XXIX, vers. 35: *Omnia quæ præcepit nobis Dominus faciemus.* Hoc autem verbum, *Omnia quæcumque dixerit vobis facite*, non convenit dici, nisi de solo Deo: homo enim aliquando potest errare. Unde in talibus quæ sunt contra Deum, hominibus obedire non tenemur; Act. V, 29: *Oportet obedire Deo magis quam hominibus.* Deo autem qui non errat, nec falli potest, in omnibus obedire debemus.

6. Consequenter cum dicit, *Erant autem ibi lapideæ hydriæ*, ponitur consummatio miraculi per Christum: circa quod primo describuntur vasa in quibus miraculum patratum est; secundo designatur materia miraculi, ibi, *Dixit eis Jesus: Implete hydrias aqua;* tertio insinuatur miraculi demonstratio et approbatio, ibi, *Dixit eis Jesus, Haurite nunc.* Vasa autem in quibus miraculum patratum est, ponuntur sex; et hoc est quod dicit: *Erant*

autem ibi lapideæ hydriæ sex. Ubi sciendum est, quod sicut Matth. VII dicitur, Judæi observabant multas ablutiones corporales, et baptismata calicum et vasorum: unde quia erant in Palæstina, in qua est defectus aquarum, habebant vasa in quibus servabatur aqua purissima, qua se, et vasa crebro lavarent: et ideo dicit, quod *erant ibi sex lapideæ hydriæ*, idest vasa ad conservandum aquam, ab hydros, quod est aqua, *posita secundum purificationem Judæorum*, idest ad usum purificationis, *capientes singulæ metretas*, idest mensuras, *binas, vel ternas:* metros enim Græce, mensura Latine dicitur: et, ut dicit Chrysostomus, vasa ista deferuntur ad tollendam miraculi suspicionem: tum propter eorum puritatem, ne posset aliquis suspicari quod aqua saporem vini sumpsisset ex fæcibus vini prius in eis repositi: nam vasa illa erant *secundum purificationem;* et ideo purissima oportebat ea esse: tum etiam propter vasorum quantitatem, ut evidenter pateat quod aqua tot vasorum in vinum mutari non potuisset, nisi virtute divina.

Mystice vero per sex hydrias significantur sex ætates veteris Testamenti, in quibus erant corda hominum receptiva Scripturarum Dei parata, et proposita in exemplum vivendi, ut dicit Glossa. Hoc vero quod dicit *metretas*, secundum Augustinum, refertur ad Trinitatem personarum. Et dicuntur binæ, vel ternæ, quia quandoque in sacra Scriptura tres personæ distinctim ponuntur, secundum illud Matth. ult., 19: *Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Quandoque vero duo tantum, scilicet Pater et Filius, in quibus intelligitur persona Spiritus sancti, qui est connexio amborum, secundum illud infra XIV, 23: *Si quis sermonem meum servabit, Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus.* Vel binas propter duas conditiones hominum, Judæorum scilicet, et Gentilium, ex quibus propagata est Ecclesia. Vel ternas propter tres filios Noe, ex quibus propagatum est humanum genus post diluvium.

7. Consequenter cum dicit, *Dixit eis Jesus: Implete hydrias aqua*, agitur de miraculi materia.

Sed circa hoc insurgit quæstio quare non ex nihilo, sed ex materia præjacenti hoc miraculum factum est: ad quod triplex ratio assignatur. Una est secundum Chrysostomum, et litteralis, quia ex nihilo aliquid facere, majus est et mirabilius, quam facere aliquid ex subjecta materia; sed non est ita evidens, et credibile multis. Et ideo volens magis credibile esse quod fiebat, ex aqua fecit vinum, capacitati hominum condescendens. Alia ratio est, ad confutandum perversa dogmata. Quidam namque sunt (ut Marcionistæ et Manichæi) qui dixerunt alium esse conditorem mundi, quam Deum, et omnia visibilia ab illo, idest diabolo, condita esse. Et ideo Dominus plura miracula etiam ex substantiis creatis, et visibilibus fecit, ut ostendat ipsas substantias bonas esse, et a Deo creatas. Tertia ratio est mystica: ideo enim noluit ex nihilo vinum facere, sed ex aqua vinum fecit, ut ostenderet se non omnino novam doctrinam condere et veterem reprobare, sed adimplere; ut dicitur Matth. cap. V, 17: *Non veni solvere legem, sed adimplere:* dum quod figurabat vetus lex, et promittebat, Christus exhibuit, et aperuit; Luc. ult., 45: *Aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas.*

Voluit autem per ministros hydrias impleri aqua, ut eos, ejus quod fiebat, testes haberet: unde infra dicitur: *Ministri autem sciebant* etc.

8. Consequenter cum dicit, *Et dixit eis Jesus* etc. ponitur miraculi publicatio: statim enim quod hydriæ impletæ sunt, aqua in vinum conversa est; et ideo statim Dominus miraculum publicat, dicens: *Haurite nunc, et ferte architriclino:* ubi primo ponitur mandatum Christi examinatorem eligentis; secundo sententiam architriclini degustantis, ibi, *Ut autem gustavit architriclinus* etc. Dixit ergo eis, scilicet ministris: *Haurite nunc*, scilicet vinum de hydriis, *et ferte architriclino.* Ubi sciendum est, quod triclinium est locum ubi sunt tres ordines mensarum, et dicitur triclinium a triplici ordine lectorum: clinen enim in Græco lectum significat. Nam antiqui in lectis accumbentes consueverant comedere, ut Maximus Valerius narrat. Et ideo dicunt in Scripturis accumbere et recumbere. Architriclinus ergo dicitur primus et princeps inter convivas. Vel aliter, secundum Chrysostomum, architriclinus erat qui erat ordinator et dispensator totius convivii. Quia vero sollicitus nondum aliquid gusta-

verat, voluit Dominus quod ipse judicaret de eo quod factum erat, et non convivæ, ne aliquis posset miraculo detrahere, dicens, eos ebrios esse, et eorum sensus per comestionem corruptos, ita quod non possent discernere, an vinum esset, vel aqua. Sed, secundum Augustinum, architriclinus erat major inter discumbentes, ut dictum est; et ideo, ut ejus sententia acceptabilior fieret, voluit in eo quod factum erat habere sententiam præsidentis.

Mystice autem, qui hauriunt aquam sunt prædicatores; Isa. XII, 3: *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.* Architriclinus autem est aliquis legisperitus, puta Nicodemus, Gamaliel et Paulus. Dum ergo talibus verbum Evangelii committitur, quod latebat in littera legis, quasi vinum de aqua factum architriclino propinatur: qui hoc degustans approbat fidem Christi.

9. Consequenter cum dicit, *Ut autem gustavit architriclinus*, ponitur examinantis judicium: ubi primo inquirit veritatem facti; secundo profert sententiam, dicens: *Omnis homo primum bonum vinum ponit.* Dicit ergo: *Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, et non sciebat unde esset:* quia ignorabat aquam vinum factam miraculo per Christum: *ministri autem sciebant:* cujus ratio est, quia *hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus:* ut veritatem inquirat, et de vino sententiam proferat; unde subdit: *Omnis homo primum bonum vinum ponit* etc. Ubi, secundum Chrysostomum, hoc considerandum est in miraculis Christi, quod omnia perfectissima fuerunt; unde et socrui Petri perfectissimam sanitatem restituit, ut statim surgens ministraret, ut dicitur Marc. II et Matth. IX. Paralyticum etiam ita perfecte sanitati restituit quod statim surgens, et sublato lecto iret in domum suam, ut dicitur infra V. Hoc etiam in isto miraculo apparet: quia non qualecumque vinum de aqua fecit, sed optimum quod poterat esse. Et ideo dicit architriclinus: *Omnis homo primum bonum vinum ponit, et cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est:* quia minus bibunt, et quia vinum bonum in quantitate sumptum, cum quantitate cibi magis gravat; quasi dicat: Unde est tale vinum, quod tu servasti usque adhuc? contra consuetudinem scilicet faciens.

Competit autem mysterio: nam aliquis dicitur mystice primo bonum vinum ponere, qui alios decipere intendens, errorem quem intendit non proponit primo, sed quæ alliciant auditores, ut postquam inebriati et allecti fuerint ad consensum suæ intentionis, perfidiam manifestet; et de isto vino dicitur Proverb. XXIII, 31: *Ingreditur blande, et in novissimo mordebit sicut coluber.* Dicitur autem aliquis primo bonum vinum ponere, qui a principio suæ conversionis sancte et spiritualiter vivere incipiens, tandem in vitam carnalem degenerat; Gal. III, 3: *Sic stulti facti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini?* Christus vero non primo vinum bonum ponit: quia a principio amara et dura proponit; Matth. VII, 14: *Arcta est via quæ ducit ad vitam.* Sed quanto plus homo in ejus fide et doctrina procedit, tanto plus dulcoratur, et majorem suavitatem sentit; Proverb. cap. IV, 2: *Ducam te per semitam æquitatis, quam cum ingressus fueris non arctabuntur gressus tui.* Item in mundo isto amaritudines et tribulationes patiuntur omnes qui pie volunt vivere in Christo; infra XVI, 20: *Amen, amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos* etc. Sed in futuro delectationes et gaudia suscipient; unde et sequitur: *Tristitia vestra vertetur in gaudium.* Rom. VIII, 18: *Existimo quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.*

10. Consequenter cum dicit, *Hoc fecit initium signorum Jesus*, ponitur miraculi contestatio per discipulos facta: ex quo habetur, quod falsa est Historia de infantia Salvatoris, in qua recitantur multa miracula facta a Christo adhuc puero existente. Si enim hoc verum esset, non utique Evangelista diceret: *Hoc fecit initium signorum Jesus.* Et ratio quare non in pueritia miracula fecit, assignata est supra, ne ea scilicet homines phantastica reputarent: ergo hac de causa hoc miraculum, scilicet de aqua vinum, fecit in Cana Galilææ Jesus, quod est initium signorum, quæ fecit Jesus postea; *et manifestavit gloriam suam*, idest potentiam qua gloriosus est; Psal. XXIII, 10: *Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ. — Et crediderunt in eum discipuli ejus.*

Sed quomodo crediderunt? Jam enim

discipuli erant, et ante crediderant. Sed dicendum est, quod aliquid dicitur esse aliquando non secundum quod nunc est, sed secundum quod futurum est; sicut dicitur quod Paulus apostolus natus est Tharso Ciliciæ: non quod ibi sit natus apostolus, sed quod futurus apostolus, ibi natus fuit; ita dicitur hic: *Et crediderunt in eum discipuli ejus*, scilicet qui erant discipuli ejus. Vel dicendum, quod ante crediderunt ei sicut bono viro, justa et recta prædicanti; sed modo crediderunt in eum tamquam in Deum etc.

LECTIO II.

1. Post hoc descendit Capharnaum ipse, et mater ejus, et fratres ejus, et discipuli ejus; et ibi manserunt non multis diebus.

2. Et prope erat pascha Judæorum.

3. Et ascendit Jesus Jerosolymam.

4. Et invenit in templo vendentes oves, et boves, et columbas, et nummularios sedentes.

5. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo, oves quoque et boves, et nummulariorum effudit æs, et mensas subvertit.

6. Et his qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc,

7. Et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis.

8. Recordati sunt vero discipuli ejus, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me.

1. Supra Evangelista posuit signum quod fecit Christus pertinens ad virtutem immutativam naturæ, ad discipulorum confirmationem; hic consequenter agit de signo resurrectionis ad eamdem virtutem pertinente, quod proposuit Christus ad turbarum conversionem. Circa hoc ergo miraculum duo facit Evangelista. Primo ponit miraculi proponendi occasionem; secundo ipsius miraculi prænuntiationem, ibi, *Responderunt ergo Judæi* etc. Circa primum duo facit. Primo describit locum; secundo narrat factum, quod fuit occasio miraculi proponendi, ibi, *Et invenit in templo vendentes oves et boves.* Locus autem in quo hoc fuit, est Jerosolyma: et ideo Evangelista gradatim ostendit quo ordine Jerusalem Dominus venerit. Primo ergo ostendit quomodo in Capharnaum descendit; secundo vero quomodo Jerosolymam ascendit, ibi, *Et prope erat pascha.* Circa primum tria facit. Primo assignat locum quo descendit; secundo, describit societatem quam habuit; tertio innuit moram quam protraxit. Locus quidem quo descendit est Capharnaum; et ideo dicit: *Post hoc*, scilicet miraculum de vino, *descendit Capharnaum.*

Videtur, quantum ad historiam pertinet, huic dicto contrariari quod dicitur Matth. IV, scilicet quod Dominus descenderit Capharnaum post incarcerationem Joannis. Hoc autem quod hic refert Evangelista, totum factum est ante incarcerationem Joannis.

Respondeo dicendum, quod ad hujus quæstionis intelligentiam sciendum est, quod sicut ex ecclesiastica Historia habetur, reliqui Evangelistæ, scilicet Matthæus, Marcus et Lucas narrationem evangelicam inceperunt ab eo tempore quo Joannes fuit inclusus in carcere. Unde statim Matth. IV, 12, post baptismum, et jejunium, et tentationem ejus, texere incepit suam narrationem ante incarcerationem Joannis, dicens: *Cum audivisset Jesus quod traditus esset Joannes* etc., et similiter Marcus; unde dicit (I, 14): *Postquam autem traditus est Joannes, venit Jesus in Galilæam* etc. Joannes vero evangelista qui supervixit aliis, cum trium Evangelistarum ad ipsum notitia pervenisset; dictorum fidem et veritatem probavit; tamen quia vidit aliqua deesse, illa scilicet quæ primo prædicationis suæ tempore, ante Joannis incarcerationem, Dominus gesserat, ideo ad preces fidelium ipse Evangelium suum altius inchoans, ea quæ præterierant, priora, ante traditionem Joannis, Domini gesta conscripsit, scilicet a primo anno quo baptizatus est; ut in ejus Evangelii serie apparet. Secundum hoc ergo Evangelistæ non dissonant; sed quia Dominus bis Capharnaum descendit, semel ante incarcerationem Joannis, de quo agitur hic, et semel post incarcerationem ejus, de quo agitur Matth. IV et Luc. IV.

Capharnaum autem interpretatur villa pulcherrima, et significat mundum istum, qui habet decorem ex ordine et dispositione divinæ sapientiæ; Ps. XLIX, vers. 2: *Pulchritudo agri mecum est.* Descendit ergo Dominus in Capharnaum, idest mundum istum, cum matre, et fratribus, et discipulis: nam in cœlis Dominus patrem habet sine matre, in terris matrem sine patre: et ideo si-

gnanter matrem solum nominat. In cælis etiam fratres non habet; sed est ipse *Unigenitus*, *qui est in sinu Patris:* supra I, 18. In terris vero est *primogenitus in multis fratribus,* ut dicitur Rom. cap. VIII, 29. In terris habet discipulos quos doceat mysteria divinitatis, quæ ante hominibus ignota fuerant: quia, ut dicitur Hebr. I, 1: *Novissime diebus istis locutus est nobis in Filio* etc. Vel Capharnaum interpretatur ager consolationis: per quod signatur omnis homo qui fructum bonum facit; Gen. XXVII, vers. 27: *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni.* Et talis homo dicitur ager consolationis, quia Dominus consolatur, et gaudet de profectu ejus; Isa. LXII, 5: *Gaudebit Dominus super te* etc. quia de ejus bono angeli gaudent; Luc. XV, 10: *Gaudium est angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente.* Dicit, *Ipse, et mater.* Societas ejus fuit primo matris; unde dicit, *Et mater ejus:* quia enim ad nuptias venerat, et fuerat miraculi procuratrix, reducebat eam Dominus Nazareth, quæ erat villa in Galilæa, in qua Capharnaum metropolis erat. Secundo fuit fratrum; unde dicit, *Et fratres ejus* etc.

Ubi cavendi sunt duo errores, scilicet Elvidii dicentis, quod beata Virgo post Christum alios filios habuit, et hos dicit fratres Domini, quod est hæreticum: quia fides nostra tenet, quod mater Christi sicut fuit virgo ante partum, ita et in partu, et post partum virgo permansit. Item error quorumdam dicentium, Joseph ex alia conjuge filios genuisse, et hos vocari fratres Domini; quod Ecclesia non tenet. Et ideo Hieronymus eos improbat: nam Dominus in cruce pendens Virginem matrem virgini discipulo custodiendam dimisit. Cum ergo Joseph fuerit specialis custos Virginis, et etiam Salvatoris in pueritia, credibile est eum virginem fuisse. Et ideo sane intelligentes, fratres Domini dicimus consanguineos Virginis matris in quocumque gradu; vel etiam Joseph, qui putabatur pater; et hoc quidem secundum consuetudinem Scripturæ, quæ communiter consanguineos fratres appellat. Unde Gen. XIII, 8: *Ne quæso sit jurgium inter me et te: fratres enim sumus,* dicit Abraham ad Lot; cum tamen esset nepos ejus. Et attende, quod separatim nominat fratres et discipulos: quia non omnes consanguinei Christi, ejus discipuli erant. Unde infra cap. VII, 5 dicitur: *Nondum credebant in eum fratres ejus.*

Tertio socii ejus fuerunt discipuli sui: unde dicit, *Et discipuli ejus.*

Sed ex hoc insurgit quæstio, qui fuerint ejus discipuli. Videtur enim, secundum Matthæum, quod primi qui conversi sunt ad Christum, fuerint Petrus et Andreas, Joannes et Jacobus; sed hi vocati sunt a Christo post incarcerationem Joannis, ut patet Matth. cap. IV, non videtur ergo quod descenderint cum Christo in Capharnaum, ut hic habetur, cum hoc fuerit ante Joannis incarcerationem.

Sed ad hoc duplex est responsio. Una, secundum Augustinum de consensu Evangelistarum, quod Matthæus non servat ordinem historiæ, sed illud quod prætermiserat recapitulans, ea narrat post Joannis incarcerationem quæ ante facta fuerant. Unde sine ulla temporis consequentis differentia dixit (IV, 18): *Ambulans Jesus juxta mare Galilææ, vidit duos fratres* etc. non addens, Post hoc; vel, In diebus illis. Alia est, secundum eumdem, quod discipuli Domini, in Evangelio dicuntur non solum illi duodecim quos elegit Dominus, et Apostolos nominavit, ut habetur Matth. X, sed etiam omnes qui in eum credentes, ejus magisterio ad regnum cælorum erudiebantur. Potuit ergo esse quod quamvis illi duodecim nondum eum secuti fuissent, nihilominus tamen aliqui alii qui sibi adhæserunt, hic ejus discipuli nominentur. Sed prima responsio melior est.

Moram autem contraxit ibi parvam; unde dicit: *Et ibi manserunt non multis diebus.* Hujus ratio est, quia cives Capharnaum non se exhibuerunt devotos ad suscipiendum doctrinam Christi, quia erant valde corrupti; unde et Matth. cap. XI, 23 Dominus eos objurgat, quod nec ad virtutes in eis factas, nec ad doctrinam Christi pœnitentiam egerunt, dicens: *Et tu, Capharnaum, numquid ad cœlum exaltaberis? Usque in infernum descendes: quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem.* Et tamen quamquam mali essent, descendit illuc, ut deduceret matrem ad cujus consolationem et honorem ibidem aliquamdiu moratur.

Mystice autem signatur per hoc quod aliqui multis sermonibus Christi immorari non possunt, sed pauca ad eorum illuminationem de multis sufficiunt, propter intellectus eorum imbecillitatem. Unde apud tales Christus paucis documentis immoratur, ut Origenes dixit; secundum illud infra XVI, 12: *Multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo.*

2. Consequenter cum dicit, *Et prope erat pascha*, manifestat locum quo ascendit: et circa hoc duo facit. Primo innuit occasionem ascensus; secundo ponit ascensum, ibi, *Et ascendit Jesus.* Occasio autem ascensus fuit pascha Judæorum. Exod. XXIII, præcipitur quod ter in anno omne masculinum præsentetur coram Domino: et inter illos terminos unus erat pascha Judæorum. Quia ergo Dominus venit ut doceret omnes humilitatis et perfectionis exemplum, voluit legem, quamdiu statum habuit, observare: non enim venit legem solvere, sed adimplere, ut ipse dicit Matth. v. Ex quo, quia pascha Judæorum imminebat, Jerusalem ascendit. Nos ergo ad ejus exemplum deberemus sollicite divina præcepta servare. Si enim ipse Dei Filius decreta legis a se datæ implebat, celebrans solemnitates: quanto studio bonorum operum deberemus nos eas et prævenire, et celebrare?

Notandum est, quod in Evangelio Joannis in tribus locis fit mentio de pascha, scilicet hic, et infra VI, 4, ubi fecit miraculum de panibus, ubi dicitur: *Erat autem proximum pascha, dies festus Judæorum;* et infra XIII, 1, ubi dicitur: *Ante diem festum paschæ.* Unde secundum hoc Evangelium, habemus, quod post miraculum de vino Christus prædicavit duobus annis, et quantum est a diebus baptismi usque ad pascha: nam hoc quod fecit hic, fuit prope pascha, ut hic dicitur; et postea revoluto anno, prope aliud pascha fecit miraculum de panibus, et tunc Joannes fuit decollatus. Unde Joannes circa pascha decollatus fuit: quia, ut dicitur Matth. XIV, statim post decollationem Joannis, Christus secessit in desertum, et ibi fecit miraculum de panibus: quod quidem miraculum fuit factum prope pascha, ut dicitur infra VI. Sed tamen festum hujus decollationis celebratur eo die quo caput ejus inventum est. Postea in alio paschate passus est Christus. Secundum opinionem ergo illorum qui dicunt, quod miraculum factum in nuptiis, et ea quæ hic dicuntur, eodem anno gesta sunt quo baptizatus est Christus, a baptismo Christi usque ad ejus passionem fuerunt duo anni et dimidius: et ideo, secundum eos, Evangelista dicit, *Prope erat pascha Judæorum,* ut ostendat quod ante paucos dies fuerat baptizatus. Sed Ecclesia tenet contrarium. Credimus enim quod eodem die quo Dominus baptizatus est, revoluto anno, factum fuerit miraculum de vino; et postea revoluto anno, prope pascha, Joannes fuerit decollatus; et quod ab isto paschate circa quod Joannes fuit decollatus, fuerit unus annus usque ad pascha in quo Christus passus est: unde oportet aliud pascha a baptismo Christi usque ad miraculum de vino intermedium esse, de quo nullus Evangelista facit mentionem: et sic, secundum quod Ecclesia tenet, Christus tribus annis et dimidio prædicavit.

Ait autem, *Judæorum,* non quod alterius nationis homines pascha celebrarent; sed duplici de causa. Una quia quando aliqui festum aliquod sancte et pure celebrant, dicitur illud Domino celebrare; cum vero nec pure, nec sancte celebrant, non Domino, sed sibi solemnizant; Isa. XI, 14: *Kalendas vestras, et festivitates vestras odivit anima mea;* quasi dicat: Quia vobis, et non mihi celebratis, non placent mihi; Zach. VII, vers. 5: *Cum jejunaretis, numquid jejunium jejunastis mihi?* quasi dicat, non, sed vobis. Quia ergo isti Judæi depravati erant, et eorum pascha indebite celebrabant, ideo Evangelista non dicit: *Prope erat pascha* Domini, sed *Judæorum.* Vel hoc dicit ad differentiam nostri paschæ: nam pascha Judæorum erat figurale, utpote immolatione agni figuralis celebratum; sed nostrum pascha verum est, in quo recolimus veram passionem agni immaculati; I Cor. V, 7: *Pascha nostrum immolatus est Christus.*

3. Ascensus fuit in Jerusalem; et ideo dicit: *Et ascendit Jesus Jerosolymam.*

Ubi nota, secundum ordinem historiæ, Jesum bis circa festum paschæ Jerosolymam ascendisse, et expulisse de templo ementes et vendentes. Semel quidem ante incarcerationem Joannis,

quod hic Evangelista commemorat; alia vice, imminente paschate, et tempore passionis, quod narrat Matthæus. Nam frequenter Dominus similia facta operatus est, sicut patet de duplici illuminatione cæcorum: una Matth. IX, et alia Marc. X. Et similiter bis ejecit ementes et vendentes de templo.

Mystice autem *ascendit Jerosolymam*, quæ interpretatur visio pacis; et significat æternam beatitudinem: in quam ascendit, et suos transduxit. Sed non vacat a mysterio, quod in Capharnaum descendit, et postmodum Jerosolymam ascendit. Nisi enim descendisset primum, non competisset ei ascendere: quia, ut dicitur Ephes. IV, 10, *qui descendit, ipse est et qui ascendit.* Non facit autem mentionem de discipulis in ascensu ad Jerosolymam: quia discipulorum ascensus est ex ascensu Christi; infra III, 13: *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis.*

4. Consequenter cum dicit, *Et invenit in templo vendentes oves et boves* etc. narrat Evangelista factum quod movit Christum ad signum resurrectionis proponendum: et circa hoc duo facit. Primo manifestat Judæorum vitium; secundo innuit Christi remedium, ibi, *Et cum fecisset quasi flagellum* etc.; tertio subdit prophetiæ oraculum, ibi, *Recordati vero sunt discipuli* etc.

Circa primum sciendum, quod diabolus insidiatur his quæ Dei sunt, et ea nititur corrumpere. Inter cetera autem quibus sancta corrumpit, præcipuum est vitium avaritiæ; unde dicitur Isa. cap. LVI, 11: *Pastores ejus nescierunt intelligentiam, omnes in viam suam declinaverunt: unusquisque ad avaritiam suam a summo usque ad novissimum.* Quod quidem ab antiquis temporibus diabolus fecit: nam sacerdotes veteris Testamenti, qui instituti erant ut divinis vacarent, avaritiæ studebant. Præceptum autem erat a Deo in lege, quod in certis solemnitatibus Domino immolarent aliqua animalia: ad quod quidem præceptum implendum de prope venientes ad templum, secum animalia ducebant; illi autem qui a remotis veniebant, non valebant animalia ducere de domibus suis. Quia ergo oblationes hujusmodi cedebant in utilitatem sacerdotum, ne deessent animalia de remotis venientibus ad offerendum, providerunt ipsi sacerdotes ut animalia in templo venderentur; et ideo faciebant ea in templo, idest in atrio templi, exponi ad vendendum. Et hoc est quod dicit: *Et invenit Dominus in templo vendentes oves, et boves, et columbas* etc. Ubi primo facit mentionem de duobus animalibus terrestribus, quæ secundum legem Domino offerri poterant, scilicet de bove et ove. Tertium vero animal terrestre, quod offerebatur, capra scilicet, annumeratur cum ove: similiter etiam turtura numeratur cum columba. Et quia contingebat aliquando aliquos ad templum venire, qui nec animalia secum ducebant, nec pecuniam, unde emere non valebant; ideo sacerdotes aliam avaritiæ artem adinvenerant, ut scilicet in templo constituerent nummularios et campsores, qui prædictis non habentibus pecuniam mutuarent. Et licet usuram inde non reciperent, quia hoc erat in lege prohibitum, loco tamen ejus quædam collibia, idest parva munuscula et vilia recipiebant. Et hæc ipsa in utilitatem sacerdotum cedebant; et hoc est quod dicit, *Et nummularios sedentes*, scilicet in templo, paratos ad pecuniam mutuandam.

Sed hoc quidem mystice tripliciter intelligi potest. Primo enim per vendentes et ementes significantur illi qui ecclesiasticas res vendunt, vel emunt: nam bona ecclesiastica spiritualia, et eis annexa significantur per oves, et boves, et columbas. Ipsa consecrata quidem, et confirmata sunt ex doctrinis Apostolorum et Doctorum, qui significantur per boves; Prov. XIV, vers 4: *Ubi plurimæ sunt segetes, ibi manifesta fortitudo bovis.* Item ex sanguine martyrum, qui significantur per oves. Unde in persona eorum dicitur in Psal. XLIII, et Rom. VIII, 36: *Æstimati sumus ut oves occisionis.* Item dona Spiritus sancti, quæ significantur per columbas: quia, ut dicitur supra I, Spiritus sanctus in specie columbæ apparuit: omnia ergo hæc vendunt, scilicet doctrinam Apostolorum, sanguinem martyrum et dona Spiritus sancti, quicumque bona ecclesiastica spiritualia, et eis annexa vendere præsumunt. Secundo contingit aliquos prælatos, seu Ecclesiarum præpositos, etsi non manifeste per simoniam, occulte tamen per negligentiam boves, et oves, et columbas vendere,

tunc scilicet quando tantum inhiant temporalibus lucris, et occupantur in eis, et negligunt spiritualem salutem subditorum: nam per hoc vendunt oves, et boves, et columbas, idest tria genera hominum eis subditorum. Scilicet prædicatores et operatores, qui significantur per boves; Isa. XXXII, 20: *Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini.* Quia prælati debent ordinare boves, idest doctores et sapientes cum asinis, idest rudibus et simplicibus. Vendunt etiam activos, et ministeriis vacantes, qui significantur per oves, infra X, 27: *Oves meæ vocem meam audiunt* etc.; II Reg. ult., 17: *Isti, qui oves sunt, quid fecerunt?* Vendunt et contemplantes, qui significantur per columbas; Psal. LIV, 7: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ? et volabo.* Tertio per templum Dei potest intelligi spiritualis anima, ut dicitur I Cor. III, 17: *Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Tunc ergo homo vendit in templo oves, et boves, et columbas, quando in anima bestiales motus retinet, pro quibus homo vendit se diabolo. Nam per boves, qui agriculturæ deserviunt, significantur terrena desideria; per ovem, quæ est animal stultum, significatur hominis stoliditas; per columbas vero hominis instabilitas: quæ quidem Deus de cordibus hominum expellit.

5. Et ideo statim ponitur Domini remedium, cum dicit: *Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo:* ubi Dominus apposuit remedium et operis, et verbi: ut doceret eos qui curam habent Ecclesiæ, subditos facto, et verbo debere corrigere. Et ideo circa hoc duo facit. Primo ponitur remedium quod adhibuit facto; secundo remedium quod adhibuit verbo, ibi, *Et his qui vendebant columbas dixit* etc. Circa primum tria facit. Primo ejecit homines; secundo oves et boves; tertio effudit pecuniam. Ejecit quidem homines flagello; et hoc est quod dicit: *Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis:* quod quidem non potuit fieri nisi virtute divina: nam et Origenes dicit, quod divina potestas Jesus poterat cum volebat accensam iracundiam hominum suffocare, sicut sedare mentium turbines; Psal. XXXII, 10: *Dominus dissipat cogitationes hominum.* Facit autem flagellum de funiculis, quia, ut dicit Augustinus, de peccatis nostris sumit materiam, unde nos puniat: ipsa enim protelatio peccatorum, secundum quod peccata peccatis adduntur, funiculi dicuntur; Prov. V, 22: *Funibus peccatorum suorum constringitur;* Isa. V, 18: *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis* etc. Sicut ergo ejecit de templo negotiatores, ita nummulariorum æs effudit, et mensas subvertit. Attende, quod si ista, quæ videbantur aliquo modo licita, quasi ad cultum Dei ordinata, de templo ejecit; quanto magis si invenisset aliqua illicita? Ideo autem eos ejecit, quia sacerdotes in hoc non intendebant honorem Dei, sed utilitatem propriam. Unde dicitur Ezech. XLIV, 8: *Posuistis custodes observationum mearum in sanctuario meo vobismetipsis.* Ostendit autem Dominus zelum ad ea quæ sunt legis, ut ex hoc ipso confutaret pontifices et sacerdotes, qui erant ei de lege calumniam illaturi. Per hoc etiam quod hujusmodi ejecit de templo, dedit intelligere quod appropinquabat tempus quo sacrificia legis cessare debebant, et verus Dei cultus ad gentes transferri; Matth. XXI, 43: *Auferetur a vobis regnum* etc. Similiter etiam ut ostenderet eorum damnationem qui spiritualia vendunt; Act. VIII, 20: *Pecunia tua tecum sit in perditione.*

6. Consequenter cum dicit, *Et his qui columbas vendebant, dixit* etc. ponit remedium quod adhibuit verbo. Ubi notandum est, quod simoniaci primo quidem fugandi sunt de Ecclesia. Sed quia adhuc dum vivunt, per liberum arbitrium possunt se convertere, et adjuti a Deo ad statum gratiæ redire, non sunt desperandi. Si verò non convertuntur, tunc quidem non fugantur, sed ligantur ab illis, quibus dicitur, Matth. XXII, 13: *Ligatis manibus et pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores.* Et ideo Dominus hoc attendens, primo quidem admonet; secundo rationem admonitionis inducit, ibi, *Et nolite facere* etc. Monet quidem venditores columbarum eos increpando, quia per eos signantur illi qui vendunt dona Spiritus sancti, scilicet simoniaci.

7. Rationem hujus inducit, cum dicit: *Et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis;* Isa. I, 16: *Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Attende autem, quod Matth. XXI, 13 dicit: *Nolite facere domum meam speluncam la-*

tronum: hic vero dicit, *Domum negotiationis:* quod Dominus ideo fecit ut, sicut bonus medicus, primo a levioribus incipiens, postea dura proponeret. Hoc enim quod hic factum dicitur, primo factum fuit: unde in ipso principio, non latrones, sed negotiatores eos vocat. Sed quia ex eorum duritia adhuc a tali negotiatione non cessabant, ideo Dominus alia vice eos expellens (de quo agitur in Marc. xi) durius eos increpat, vocans latrocinium quod primo vocaverat negotiationem. Dicit autem, *Domum Patris mei*, ad excludendum errorem Manichæi, qui dicebat, quod Deus veteris Testamenti non fuerat pater Christi, sed Deus novi. Sed si hoc verum esset, cum templum fuisset domus veteris Testamenti, non utique Christus dixisset templum domum Patris sui.

Sed quare non sunt turbati Judæi de hoc quod hic vocat Deum patrem suum, sicut dicitur infra 5, quod propter hoc eum persequerentur? Ad quod dicendum est, quod Deus est pater aliquorum per adoptionem, puta justorum, et hoc non erat novum apud Judæos; Jerem. iii, 19: *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.* Sed per naturam solius Christi est. Psal. ii, 7: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu,* scilicet verus et naturalis; et hoc inauditum erat apud eos. Et ideo quia Christus se verum Dei, Filium dicebat, Judæi persequebantur ipsum; infra v, 18: *Propter hoc persequebantur Judæi Christum, quia non solum solvebat sabbatum; sed et patrem suum dicebat Deum, æqualem se Deo faciens.* Cum autem hic Deum vocat patrem, dicebant de eo quod esset per adoptionem.

Quod autem domus Dei non debeat fieri domus negotiationis, habetur Zach. ult., 21: *Non erit ultra mercator in domo Domini exercituum in die illo.* Et in Ps. lxx, 16 secundum aliam litteram: *Quoniam non cognovi negotiationem, introibo in potentias Domini.*

8. Consequenter cum dicit, *Recordati sunt vero discipuli ejus* etc. ponit prophetiæ oraculum, quod quidem scriptum est in Psal. lxviii, 10: *Zelus domus tuæ comedit me.* Ubi sciendum, quod zelus proprie dicit quamdam intensionem amoris, qua intense diligens, nihil sustinet quod amori suo repugnet. Et inde est quod viri diligentes intense uxores, nec in eis sustinentes aliorum consortium, utpote amori eorum contrarium, zelotypi dicuntur. Ille igitur proprie zelum Dei habet qui nihil patienter sustinere potest contra honorem Dei, quem maxime diligit; III Reg. cap. xix, 10: *Zelo zelatus sum pro Domino exercituum* etc. Nos autem debemus diligere domum Domini, secundum illud Psal. xxv, 8: *Domine, dilexi decorem domus tuæ.* Et intantum debemus diligere quod zelus ejus nos comedat: dum si quid contrarium fieri videbimus, studeamus etiam quantumcumque cari nostri sint qui hoc facient, removere, nec timeamus propter hoc aliqua mala perpeti; unde dicitur in Glossa: " Bonus zelus est fervor animi, quo quis mortis abjecto timore, pro defensione veritatis accenditur. Eo comeditur, qui quælibet prava quæ viderit, corrigere satagit; et si nequit, tolerat, et gemit. „

LECTIO III.

1. Responderunt ergo Judæi, et dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?

2. Respondit Jesus, et dixit eis: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.

3. Dixerunt ergo Judæi: Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud?

4. Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat: et crediderunt Scripturæ et sermoni, quem dixit Jesus.

5. Cum autem esset Jerosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus, videntes signa quæ faciebat.

6. Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis:

7. Eo quod ipse nosset omnes, et quia opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

1. Posita occasione signi exhibendi, hic consequenter Evangelista manifestat signum exhibendum: et primo ponit signum quod exhibetur; secundo ponit fructum factorum signorum, qui sequitur, ibi, *Cum autem esset Jerosolymis* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur signi postulatio; secundo signi exhibitio, ibi, *Respondit Jesus, et dixit eis: Solvite templum hoc* etc.; tertio signi exhibiti intellectus, seu conceptio, ibi, *Dixerunt ergo ei: Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc* etc. Signum

autem postulatur a Judæis; et hoc est quod dixit: *Responderunt ergo Judæi, et dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?*

Ubi sciendum est, quod in ejectione negotiatorum de templo per Jesum, duo considerari poterant in Christo: rectitudo et zelus, quæ pertinent ad virtutem; et potestas, seu auctoritas. Sed de virtute et zelo Christi, quibus prædicta fecerat, non oportebat peti signum a Christo; cum unicuique liceat operari secundum virtutem. De auctoritate tamen ejus, qua eos de templo expellit, signum ab eo quæri poterat; cum hoc non cuilibet liceret facere, sed auctoritatem habenti.

Prætermisso igitur Judæi zelo et virtute, signum petunt de ejus auctoritate; et ideo dicunt: *Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?* idest, quare cum tanta potestate et auctoritate nos expellis? Non videtur hoc esse tui officii. Simile dicunt, Matth. XXI, 23: *In qua potestate hæc facis?* etc. Signum autem quærunt: quia familiare erat Judæis, signum quærere, utpote per ea ad legem vocati; Deut. ult., 10. *Non surrexit ultra Propheta in Israel sicut Moyses, quem nosset Dominus facie ad faciem, in omnibus signis atque portentis.* Et, I Cor. I, 22, *Judæi signa quærunt.* Ideo David in persona Judæorum conqueritur, dicens, Psal. LXXIII, 9: *Signa nostra non vidimus.* Quærebant autem signum, non ut crederent, sed quasi desperantes, quod signum ostendere non posset, et sic eum reprimerent et impedirent. Quia ergo prave quærebant, non dedit eis signum apertum, sed occultum in figura, scilicet signum de resurrectione.

2. Unde dicit: *Respondit Jesus, et dixit eis* etc. in quo ponitur signi postulati exhibitio. Ideo autem dat eis signum resurrectionis futurum, quia in hoc maxime virtus divinitatis ejus ostenditur. Non enim puri hominis est ut se excitaret a mortuis; sed solum Christus qui fuit inter mortuos liber, hoc virtute suæ divinitatis fecit. Simile etiam signum ostendit eis, Matth. XII, 39: *Generatio prava, et adultera signum quærit; sed signum non dabitur ei nisi signum Jonæ prophetæ.* Et licet utrobique dederit signum occultum et figurale; illud tamen manifestius, istud vero obscurius fuit.

Notandum autem, quod ante incarnationem dedit Deus signum futuræ incarnationis; Isa. VII, 14: *Ipse Dominus dabit vobis signum: Ecce virgo concipiet, et pariet filium* etc. Similiter et ante resurrectionem dedit signum de resurrectione futura: quia istis duobus maxime virtus divinitatis commendatur in Christo: nihil enim mirabilius fieri potuit quam quod Deus factus est homo, et quod humanitas in Christo, post ejus resurrectionem, immortalitatis divinæ particeps effecta est; Rom. VI, 9: *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur..... quod enim vivit, vivit Deo,* idest ad similitudinem Dei.

Sed attendenda sunt verba signi dati: nam Christus corpus suum templum dicit: cujus ratio est, quia templum dicitur in quo Deus inhabitat etc. secundum illud Psal. X, 5: *Dominus in templo sancto suo.* Et inde est quod anima sancta, quam Deus inhabitat, dicitur templum Dei; I Cor. III, 17: *Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Quia ergo in corpore Christi divinitas inhabitat, ideo corpus Christi est templum Dei, non solum secundum animam, sed etiam secundum corpus; Col. II, 9: *In quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Et in nobis quidem habitat Deus secundum gratiam, scilicet secundum actum intellectus et voluntatis, qui non est actus corporis, sed animæ tantum; sed in Christo habitat secundum unionem in persona: quæ quidem unio non solum ipsam animam, sed et corpus includit; et ideo ipsum corpus Christi est templum Dei.

Ex hoc autem Nestorius sui erroris occasionem sumens, dicit, Verbum Dei unitum humanæ naturæ secundum inhabitationem tantum. Ex quo sequitur quod alia sit persona Dei, alia hominis in Christo. Et ideo dicendum est, quod inhabitatio Dei in Christo refertur ad naturam, quia alia est divina natura, alia humana in Christo; sed non ad personam, quæ est eadem in Christo Dei et hominis, scilicet persona Verbi, ut dictum est supra.

Hoc igitur supposito, circa hoc signum Dominus duo facit. Primo quidem prænuntiat suam mortem futuram; secundo vero resurrectionem. Mortem quidem prænuntiat cum dicit: *Solvite templum hoc:* Christus enim mortuus

fuit, et ab aliis occisus; Matth. XVII, 22: *Et occident eum:* eo tamen volente: quia, ut dicitur Isa. LIII, 7, *oblatus est quia ipse voluit.* Et ideo dicit: *Solvite templum hoc,* idest corpus meum. Et non dicit, Solvetur: ne intelligas eum seipsum occidisse; sed dicit, *Solvite,* quod non est imperantis, sed prænuntiantis, et permittentis. Prænuntiantis quidem, ut sit sensus: *Solvite templum hoc;* idest, solvetis; permittentis vero, ut sit sensus: *Solvite templum hoc;* idest, facite de corpore meo quod vultis, illud vobis expono, sicut dicit Judæ, infra cap. XIII, 27: *Quod facis, fac citius:* non quidem imperans ei, sed eum ejus arbitrio derelinquens. Dicit autem, *Solvite,* quia mors Christi est solutio corporis ejus; aliter tamen quam aliorum hominum: nam corpora aliorum hominum solvuntur per mortem usque ad incinerationem carnis, et pulverationem: qualis quidem solutio non fuit in Christo: quia, ut dicitur in Psal. XV, 10: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* Fuit ibi tamen solutio per mortem, quia anima separata est a corpore, ut forma a materia, et quia sanguis separatus est a corpore, et quia corpus ejus perforatum est clavis et lancea. Resurrectionem autem prænuntiat cum dicit: *Et in tribus diebus excitabo illud,* scilicet corpus; idest, a mortuis suscitabo. Non autem dicit, Excitabitur, nec Excitabit illud Pater; sed ego *excitabo:* ut ostendat se propria virtute a mortuis resurgere. Nec tamen negamus quin Pater eum a mortuis suscitaverit: quia, ut dicitur Rom. VIII, 2: *Qui suscitavit Jesum a mortuis.* Et in Ps. XL, 2: *Tu autem, Domine, miserere mei, et resuscita me.* Sic ergo Deus Pater Christum suscitavit a mortuis, et Christus propria virtute resurrexit; Psal. III, 6: *Ego dormivi, et soporatus sum, et exurrexi, quia Dominus suscepit me.* Nec est in hoc contrarietas, quia eadem est virtus utriusque: unde *quæcumque Pater facit, hæc similiter, et Filius facit:* infra V, 19. Nam si Pater eum suscitavit, et Filius; I Cor. ult., 4: *Nam si crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.* Dicit autem, *Et in tribus diebus;* et non post tres dies: quia non diebus tribus completis in monumento permansit; sed, sicut Augustinus dicit, est synecdochica locutio, in qua ponitur pars pro toto. Origenes autem hujus locutionis mysticam rationem assignat, dicens: Corpus Christi verum est templum Dei: quod quidem corpus figurat corpus mysticum, idest Ecclesiam; I Cor. XII, 27: *Vos estis corpus Christi, et membra de membro.* Et sicut in corpore Christi habitat divinitas per gratiam unionis, ita et in Ecclesia per gratiam adoptionis. Et quamvis corpus istud mystice dissolvi videatur adversitatibus tribulationum, quibus affligitur, tamen suscitatur in tribus diebus, scilicet in die legis naturæ, et in die legis scriptæ, et in die legis gratiæ: quia, etsi in his diebus, quantum ad aliquos corpus dissolvatur, quantum ad aliquos tamen vivit. Et ideo dicit, *In tribus diebus:* quia hujus resurrectio spiritualis in tribus diebus perficitur. Sed post tres dies perfecte resuscitabimur, non solum quantum ad primam resurrectionem, sed etiam quantum ad secundam; Apoc. XX, 6: *Beatus qui habet partem in resurrectione secunda.*

3. Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo Judæi* etc. ponitur signi exhibiti intellectus: et primo quidem ponitur intellectus falsus, conceptus a Judæis; secundo vero intellectus verus, conceptus ab Apostolis, ibi, *Ille autem dicebat de templo corporis sui.* Falsus autem intellectus Judæorum erat: quia credebant quod Christus diceret hoc de templo materiali, in quo tunc erat; et ideo secundum hunc intellectum, respondent de templo materiali, et dicunt: *Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc,* scilicet materiale, in quo sumus; *et in tribus diebus excitabis illud?*

Sed contra hoc est objectio litteralis. Nam templum in Jerusalem per Salomonem fuit ædificatum, et ut habetur III Reg. VII, a Salomone fuit consummatum septem annis. Quid est ergo quod hic dicit: *Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc?* Respondeo dicendum, secundum quosdam, quod hoc non est intelligendum de prima ædificatione templi, quæ completa est a Salomone septem annis: nam templum, quod Salomon ædificaverat, destructum fuit a Nabuchodonosor: sed intelligendum est de reædificatione facta sub Zorobabel, postquam reversi fuerunt a captivitate; sicut legitur in Lib. Esdræ: quæ quidem multis impu-

quantibus undique inimicis, intantum impedita, et dilata fuit quod non potuit consummari templum usque ad quadragesimum sextum annum. Vel dicendum, secundum Origenem, quod intelligitur de templo Salomonis: quod quidem dicitur ædificatum quadraginta et sex annorum tempore, ut numeretur tempus ab eo die quo David mentionem fecit de ædificatione templi, consulens super hoc Nathan prophetam; ut habetur II Reg. VII, usque ad consummationem perfectam per Salomonem: nam ex illo die David incepit præparare materiam, et necessaria ad ædificationem templi. Et si diligenter dictum tempus consideretur, ascendit ad numerum quadraginta sex annorum. Quamvis autem Judæi intentionem suam referrent ad templum materiale, tamen, secundum Augustinum, potest referri ad templum corporis Christi: quia, sicut ipse dicit in Lib. LXXXIII Quæst. conceptio et formatio humani corporis perficitur quadraginta quinque diebus hoc modo. Primis enim sex diebus corporis humani conceptio, quasi lactis habet similitudinem; novem vero diebus sequentibus convertitur in sanguinem; duodecim inde diebus solidatur in carnem; sed decem et octo reliquis diebus formatur usque ad perfecta lineamenta omnium membrorum. Isto ergo numero sex, novem, duodecim et octodecim in unum coacto, exurgit numerus quadraginta et quinque, cui addito uno propter sacramentum unitatis, sunt quadraginta sex.

Sed ex hoc insurgit quæstio: quia hujus processus formationis non videtur habere locum in corpore Christi, quia in ipso instanti conceptionis formatum fuit, et animatum. Sed dicendum, quod licet in corporis Christi formatione sit aliquid singulare, quia in ipso instanti corpus Christi fuit perfectum quantum ad omnia lineamenta membrorum, non tamen quantum ad debitam corporis quantitatem; et ideo in utero Virginis tamdiu permansit quousque ad quantitatem debitam perveniret. Accipiamus autem dictum numerum suprapositum, scilicet senarium, qui primus erat et quadraginta sex, qui erat ultimus; et ducamus unum in alterum: ex eis surgunt ducenta septuaginta sex. Dividendo ergo tot dies in menses, dando cuilibet mensi triginta dies, sunt novem menses et sex dies. Recte ergo quadraginta et sex annis templum dicitur ædificatum esse, quod significabat corpus Christi, ut insinuet, quod tot anni fuerunt in fabricatione templi quot fuerunt dies in perfectione corporis Christi: nam ab octavo kal. aprilis in quo Christus fuit conceptus, et (ut creditur) passus, usque ad octavum kal. januarii sunt tot dies, scilicet ducenti septuaginta sex: quod numerus surgit ex senario ducto in quadraginta et sex.

Ex hoc etiam numero Augustinus (ut patet per Glossam) aliud intelligit mystice: dicit enim, quod ex litteris nominis Adam multiplicatis, secundum numerum quem more Græcorum ipsæ litteræ important, surgit numerus quadraginta et sex. Nam A in Græco secundum numerum importat unum, cum sit prima littera in alphabeto; D vero secundum ordinem importat quatuor. Addito ergo uno quod importat A, et quadraginta quod importat M, habemus quadraginta et sex. In quo significatur quod corpus Christi assumptum est de corpore Adam. Item secundum Græcos ex primis litteris acceptis ex nominibus quatuor partium mundi componitur hoc nomen Adam: scilicet Anathole, quod est oriens; Disis quod est occidens; Arctos, quod est septemtrio; Mensembria, quod est meridies: in quo significatur quod Christus ex Adam carnem assumpsit, ut congreget electos suos a quatuor partibus mundi; Matth. XXIV, 31: *Congregabit electos suos a quatuor ventis.*

4. Consequenter cum dicit, *Ille autem dicebat de templo corporis sui*, ponitur intellectus signi verus, conceptus a discipulis: et primo ponitur ipsorum intellectus; secundo vero unde Apostoli hoc conceperunt, ibi, *Cum ergo surrexisset* etc. Dicit ergo: Judæi hoc dixerunt ignorantes, sed Christus non sic intelligebat; immo intelligebat de templo corporis sui; et hoc est quod dicit: *Ille autem dicebat de templo corporis sui.* Qua autem ratione corpus Christi dicatur templum, dictum est supra.

Et ex hoc Apollinaris occasionem erroris sumens, dixit, quod caro Christi esset materia inanimata, quia templum est res inanimata. Sed in hoc decipitur: quia cum dicitur quod corpus Christi est templum, est metaphorica locutio:

in qua quidem locutione non attenditur similitudo quantum ad omnia, sed quantum ad aliquid, scilicet quantum ad inhabitationem, quod quidem refertur ad naturam, ut dictum est supra. Præterea hoc manifeste apparet per auctoritatem sacræ Scripturæ, cum dicit ipse Christus (infra x, 18): *Potestatem habeo ponendi animam meam.*

Unde autem Apostoli hunc verum intellectum conceperunt, ostendit consequenter Evangelista, cum subdit: *Cum ergo surrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli ejus* etc. nam ante resurrectionem difficile erat hoc intelligere: primo quia per hoc ostendebatur, quod in corpore Christi erat vera divinitas, alias non potuisset dici templum; et hoc tunc temporis intelligere, humanam capacitatem excedebat: secundo quia in hoc facit mentionem de passione et resurrectione, cum dicit, *Excitabo illud;* quod nullus discipulorum adhuc audierat. Unde quando Christus resurrectionem et passionem suam expressit Apostolis, Petrus hoc audiens, scandalizatus est, dicens (Matth. xvi, 22): *Absit a te, Domine.* Sed post resurrectionem, quando jam plene cognoverant Christum esse Deum, per ea quæ circa passionem et resurrectionem ostenderat, et quando sacramentum resurrectionis ipsius dicerant: *tunc recordati sunt discipuli ejus quia hoc dicebat de corpore suo, et tunc crediderunt Scripturæ*, scilicet Prophetarum; Oseæ vi, 3: *Vivificabit nos post duos dies, et tertia die suscitabit nos;* Jonæ ii, 1: *Erat Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus.* Et inde est quod in ipsa die resurrectionis aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas. *Et sermoni ejus, quem dixit Jesus*, huic scilicet, *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.*

Anagogice autem per hoc datur nobis intelligi, secundum Origenem, quod in ultima resurrectione naturæ, erimus Christi discipuli, quando in magna resurrectione totum corpus Jesu, idest Ecclesia ejus, certificabitur de his quæ nunc per fidem ænigmatice cognoscimus; et tunc recipiemus fidei complementum, videndo per speciem quod nunc per speculum intuemur.

5. Consequenter cum dicit, *Cum autem esset Jerosolymis*, ponit fructum consecutum ex signis, scilicet conversionem aliquorum credentium: et circa hoc tria facit. Primo proponit ipsos credentes, propter miracula; secundo ostendit quomodo Christus se habuit ad eos, ibi, *Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis.* Tertio rationem assignat ad hoc, ibi, *Eo quod ipse nosset omnes.* Fructus autem qui provenit ex signis Jesu magnus est, quia multi crediderunt, et conversi sunt ad eum; et hoc est quod dicit: *Cum autem esset Jerosolymis in pascha, in die festo, multi crediderunt in nomine ejus*, idest in eum, *videntes signa quæ faciebat.*

Nota autem, quod dupliciter aliqui crediderunt. Quidam namque propter miracula visa; quidam vero propter occultorum revelationem et prophetiam. Sed commendabiliores sunt qui propter doctrinam credunt, quia sunt magis spirituales, quam qui propter signa, qui sunt grossiores et magis sensibiles. Isti autem qui conversi sunt, sensibiles ostenduntur per hoc quod non propter doctrinam, sicut discipuli; sed *videntes signa quæ faciebat, crediderunt in nomine ejus.* I Cor. xiv, 22: *Prophetiæ datæ sunt fidelibus* etc.

Sed quæritur hic quænam signa viderunt facta a Jesu; cum nullum legamus eum tunc signum fecisse in Jerusalem. Ad hoc potest dupliciter responderi, secundum Origenem. Uno modo quod multa signa facta sint a Jesu ibi tunc temporis, quæ hic non habentur; nam Evangelistæ scienter multa prætermiserunt de miraculis Christi; cum tot fecerit quod non possent de facili scribi; infra ult., 25: *Multa quidem alia signa fecit Jesus: quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.* Et hoc signanter Evangelista ostendit cum dicit: *Videntes signa quæ faciebat:* quæ jam prætermissa sunt, quia non fuit intentio Evangelistarum omnia signa Jesu conscribere, sed tot quot necessaria erant ad Ecclesiam fidelium instruendam. Alio modo, quia inter alia miracula potest maximum signum reputari, quod cum flagello facto ex funibus, hominum multitudinem Jesus de templo solus ejecerit.

6. Qualiter autem ad credentes se habuit, ostendit dicens: *Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis*, scilicet qui crediderant in eum.

Sed quid est hoc quod homines credunt Deo, et ipse Jesus non credebat se eis? Numquid potuissent eum occidere, ipso nolente? Sed dicet aliquis, quod ideo non credebat se eis, quia sciebat eos ficte credere. Sed si hoc verum esset, non utique diceret Evangelista, quod multi crediderant in nomine ejus, et tamen non credebat se eis. Et ratio est, secundum Chrysostomum, quia isti crediderunt in eum, sed imperfecte, quia nondum poterant attingere ad perfecta mysteria Christi: et ideo non credebat se eis; idest, secreta sua mysteria eis nondum revelabat: nam et ipsis Apostolis multa non revelavit; infra XVI, 12: *Multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo;* I Cor. III, 1: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.* Et ideo notanter Evangelista, ut ostendat eos imperfecte credere, non dicit, quod credebant in eum, quia nondum credebant ejus divinitatem; sed dicit, *In nomine ejus:* illud quod de eo, nomine tenus dicebatur, scilicet quod de justus, vel hujusmodi. Vel, secundum Augustinum, isti gerunt in Ecclesia typum catechumenorum, qui etsi credant in nomine Christi, Jesus tamen non credit se illis, quia Ecclesia non dat eis corpus Christi: quod quidem corpus, sicut nullus sacerdos conficere potest nisi in sacerdotem consecratus, ita nullus sumere debet nisi baptizatus.

7. Ratio autem hujus quod non credebat se eis, ostenditur ex perfecta Christi cognitione; unde dicit: *Eo quod ipse nosset omnes.* Licet autem homo ignorans debeat de quolibet præsumere bonum; tamen postquam veritas innotescit de aliquibus, debet se homo habere ad eos secundum eorum conditionem. Et quia Christum nihil latebat eorum quæ sunt in homine, cum sciret eos imperfecte credere, non credebat se eis. Describitur autem cognitio Christi universalis, quia non solum familiares, sed etiam alios extraneos cognoscebat; et ideo dicit: *Eo quod ipse nos et omnes;* et hoc per potentiam divinitatis; Eccli. cap. XXIII, 28: *Oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem.* Nam homo, etsi cognoscat alios, non tamen certam cognitionem de eis potest habere: quia non videt nisi ea quæ apparent; et ideo opus est ei testimonio aliorum. Christus autem certissime cognoscit, quia intuetur cor: et ideo *non erat ei opus ut quis testimonium perhiberet de homine;* immo ipse testis est; Job XVI, 20: *Ecce in cælo est testis meus.* Perfecta, quia non solum quantum ad exteriora, sed etiam quantum ad interiora sua cognitio se extendit; et ideo dicit: *Ipse enim sciebat quid esset in homine,* idest occulta cordis; Prov. XV, 11: *Infernus, et perditio coram Domino.*

CAPITIS III.

LECTIO I.

1. Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Judæorum. Hic venit ad Jesum nocte, et dixit ei: Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister: nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.

2. Respondit Jesus, et dixit ei: Amen, amen dico tibi, nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.

3. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? Numquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, et renasci?

4. Respondit Jesus: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.

5. Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est.

1. Supra ostendit Evangelista virtutem Christi quantum ad mutationem naturæ; hic vero ostendit eam quantum ad reformationem gratiæ, de qua principaliter intendit. Reformatio autem gratiæ fit per spiritualem generationem, et per beneficiorum regeneratis collationem. Primo ergo tractat de spirituali generatione; secundo de beneficiorum spiritualium regeneratis divinitus collatione; et hoc in V cap. ibi, *Post hæc erat dies festus Judæorum* etc. Circa primum duo facit. Primo agit de spirituali regeneratione quantum ad Judæos; secundo de propagatione fructuum hujus regenerationis etiam quantum ad externas nationes. Et hoc in IV cap. ibi, *Ut ergo cognovit Jesus, quia audierunt Pharisæi* etc. Circa primum duo facit. Primo manifestat spiritualem regenerationem verbis; secundo implet eam factis, ibi, *Post hæc venit Jesus, et discipuli ejus in terram Judæam* etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit spiritualis re-

generationis necessitatem; secundo ejus qualitatem, ibi, *Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?* tertio ejus modum et rationem, ibi, *Respondit ad eum Nicodemus, et dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri?* Circa primum duo facit. Primo ostendit demonstrandæ necessitatis occasionem; secundo necessitatem hujus regenerationis, ibi, *Respondit Jesus, et dixit ei: Amen, amen dico tibi* etc. Occasio autem hujus necessitatis inducitur ex Nicodemo; et ideo dicit: *Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine* etc. Quem describit ex persona, ex tempore et ex confessione ipsius. Ex persona quidem describitur quantum ad tria. Scilicet quantum ad religionem, quia Pharisæus; unde dicit: *Erat homo ex Pharisæis.* Duplex namque secta erat apud Judæos, scilicet Pharisæorum et Sadducæorum. Sed Pharisæi magis conveniebant nobiscum in opinionibus; quia credebant resurrectionem, et dicebant esse creaturas aliquas spirituales. Sadducæi vero magis discordabant: quia nec resurrectionem futuram, nec spiritum esse credebant. Et dicebantur isti Pharisæi, quasi ab aliis divisi. Et quia opinio eorum probabilior erat, et magis propinqua veritati, ideo Nicodemus facilius conversus est ad Christum; Actor. cap. xxvi, vers. 5: *Secundum certissimam sectam religionis nostræ* etc. Item quantum ad nomen, cum dicit, *Nicodemus nomine:* quod interpretatur victor, seu victoria populi: per quem significantur illi qui ex Judæis ad Christum conversi, fide vicerunt mundum; I Joan. ult., 4: *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra.* Item tertio quantum ad dignitatem: unde dicit, *Princeps Judæorum.* A principio namque licet Dominus non elegerit sapientes, potentes, aut nobiles, ne virtus fidei sapientiæ et potentiæ humanæ attribueretur (ut dicitur I Corinth. i, 26: *Non multi sapientes, secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus*): voluit tamen aliquos sapientes et potentes a principio ad se convertere: ne si doctrina sua solum ab ignobilibus et insipientibus reciperetur, haberetur contemptui; et ne credentium multitudo potius attribueretur rusticitati, et insipientiæ conversorum, quam virtuti fidei. Nihilominus tamen voluit istos nobiles et potentes non multos esse ad eum conversos, ne (ut dictum est) humanæ potentiæ, aut sapientiæ ascriberetur. Et ideo dicitur Joan. xii, 42, quod *aliqui ex principibus crediderunt in eum:* inter quos fuit iste Nicodemus; Ps. xlvi, 10: *Principes populorum congregati sunt.* Ex tempore vero describit eum, cum dicit: *Hic venit ad Jesum nocte* etc. Circa quod sciendum est, quod qualitas temporis consuevit in Scriptura describi circa aliquos, ad insinuandam cognitionem mentis, seu conditionem actionis eorum. Describitur autem hic tempus istud obscurum: unde dicit, *Venit nocte:* nox enim obscura est; et competebat qualitati affectus Nicodemi, qui non cum securitate et libera propalatione, sed cum timore ad Jesum veniebat; nam erat de illis principibus, de quibus dicitur Joan. xii, 42 quod *crediderunt in eum; sed propter Pharisæos non confitebantur, ut de synagoga non ejicerentur.* Non enim perfecte diligebant; unde subditur: *Dilexerunt enim magis gloriam hominum quam gloriam Dei.* Competit etiam nox ejus ignorantiæ, et imperfectæ cognitioni, quam iste habebat de Christo; Rom. xiii, 12: *Nox præcessit* etc.; Ps. lxxxi, vers. 5: *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Ex confessione vero describitur, cum subdit: *Et dixit eis: Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister.* Ubi confitetur Christi officium in docendo, cum dicit, *Rabbi,* etc. et ejus potestatem in agendo, ibi, *Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* Et quidem in utroque verum dicit, licet parum confessus est. Verum enim est quod vocat eum *Rabbi,* idest magister: quia, ut dicitur infra xiii, 13: *Vos vocatis me Magister, et Domine, et bene dicitis, sum etenim.* Legerat enim Nicodemus, quod scriptum est Joel. ii, 23: *Filii Sion, exultate, et lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiæ.* Sed parum dicit, quia dicit eum a Deo venisse magistrum; sed tacet eum Deum esse: nam venire a Deo magister, commune est omnibus bonis prælatis; Jer. iii, 15: *Et dabo vobis pastores juxta cor meum; et pascent vos scientia, et doctrina.* Unde hoc non est singulare Christo; quamquam aliter doceant homines, aliter Christus. Alii enim magistri docent tantum exterius, sed

Christus etiam interius: quia, ut dicitur supra I, 9, *erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem:* et ideo ipse solus dat sapientiam; Luc. XXI, 15: *Ego dabo vobis os et sapientiam.* Et hoc nullus purus homo dicere potest. Potestatem vero confitetur ex signis visis; quasi dicat: Credo quod a Deo venisti magister: *quia nemo potest hæc signa facere.* Et verum dicit: quia signa quæ Christus fecit, non possunt fieri nisi divinitus, et quia Deus cum eo erat; infra VIII, 29: *Qui me misit, mecum est.* Sed parum dixit: quia credebat quod Christus non propria potestate signa faceret, quasi indigens extranea virtute, ac si Deus non esset cum eo per unitatem essentiæ, sed per infusionem gratiæ solum. Quod quidem falsum est: quia non extranea virtute, sed propria, signa faciebat: nam eadem est potestas Dei et Christi. Simile est quod dicit mulier Eliæ, III Reg. XVII, 24: *In hoc facto cognovi quoniam vir Dei es tu.*

2. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus, et dixit ei* etc. ponit necessitatem spiritualis regenerationis provenientem ex ignorantia Nicodemi. Et ideo dicit, *Amen, amen.*

Ubi notandum est, quod hæc dictio *Amen* est Hebræa, qua frequenter Christus usus est: unde ob ejus reverentiam nullus translator tam Græcorum, quam Latinorum transferre voluit. Et quandoque quidem significat idem quod verum, aut idem quod vere; quandoque vero idem quod fiat. Unde in Ps. LXXI, LXXXVIII et CVI, ubi nos habemus, Fiat, in Hebræo est, Amen, amen. Sed hanc dictionem solus Joannes Evangelista ingeminat inter Evangelistas. Cujus ratio est, quia alii Evangelistæ ea principaliter tradunt quæ ad humanitatem Christi pertinent; ad quæ, cum facilius credibilia sint, minor assertio necessaria erat: Joannes vero ea quæ ad divinitatem Christi pertinent, principaliter tractat; quæ, cum occulta sint, et a cognitione hominum remota, majori assertione indigebant.

Deinde attendendum est, quod hæc responsio Christi videtur omnino inconsona propositis a Nicodemo, nisi diligenter consideretur. Quomodo namque convenire videtur quod dixit Nicodemus, *Rabbi, scimus quia a Deo venisti,* cum hoc quod respondit Dominus: *Nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei?* Sed notandum, sicut jam dictum est, quod Nicodemus imperfectam opinionem habens de Christo, confitebatur eum magistrum, et hæc signa facere, tamquam hominem purum. Vult ergo ei Dominus ostendere, quomodo ad altiorem cognitionem de ipso posset pervenire. Et quidem poterat de hoc Dominus disputare; sed quia hoc fuisset versum in contentionem, cujus contrarium de eo scriptum est Isa. XLII, vers. 2: *Non contendet:* ideo cum mansuetudine voluit eum ad veram cognitionem perducere; quasi diceret: Non mirum si me purum hominem credis: quia illa secreta divinitatis non potest aliquis scire, nisi adeptus fuerit spiritualem regenerationem. Et hoc est quod dicit: *Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.*

Ubi sciendum, quod cum visio sit actus vitæ, secundum diversas vitas, diversæ sunt visiones. Nam est quædam vita carnalis, qua communiter omnia alia vivunt, et hæc habet carnalem visionem, seu cognitionem. Est et vita spiritualis, qua homo conformatur Deo, et spiritibus sanctis, et hæc habet spiritualem visionem. Secundum carnalem quidem spiritualia videri non possunt; I Cor. II, 14: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei:* sed percipiuntur visione spirituali; unde ibidem subditur: *Quæ Dei sunt, nemo novit nisi spiritus Dei.* Spiritus autem est qui regenerat; unde Apostolus Rom. VIII, 15: *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis.* Et hunc quidem spiritum per regenerationem spiritualem accipimus. Ad Tit. III, 5: *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis Spiritus sancti.* Si ergo visio spiritualis non est nisi per Spiritum sanctum, et Spiritus sanctus infunditur nobis per lavacrum regenerationis spiritualis: ergo non possumus videre regnum Dei, nisi per lavacrum regenerationis; et ideo dicit: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei;* quasi dicat: Non est mirum si non vides regnum Dei, quia nullus illud videre potest nisi accipiat Spiritum sanctum, per quem renascitur in filium Dei. Ad regnum autem non solum pertinet regale solium, sed etiam quæ sunt ad regni

gubernationem, scilicet regia dignitas, beneficia gratiarum et via justitiæ, qua solidatur regnum. Et ideo dicit: *Non potest videre regnum Dei*, idest gloriam et dignitatem Dei, idest mysteria salutis æternæ, quæ per fidei justitiam inspiciuntur; Rom. XIV, 17: *Regnum Dei non est esca et potus.* In veteri autem lege fuit quædam regeneratio spiritualis, sed imperfecta et figuralis; I Cor. cap. X, 2: *Omnes in Moyse baptizati sunt, in nube et in mari;* idest, in figura baptismum acceperunt. Et ideo mysteria regni Dei videbant quidem, sed figuraliter tantum; Hebr. XI, 13: *A longe aspicientes.* In nova vero lege est manifesta regeneratio spiritualis, sed tamen est imperfecta: quia renovamur interius tantum per gratiam, sed non exterius per incorruptionem; II Cor. IV, 16: *Licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem.* Et ideo videmus regnum Dei et mysteria salutis æternæ, sed imperfecte: quia, ut dicitur I Cor. XIII, 12: *Videmus nunc per speculum in ænigmate* etc. In patria vero est perfecta regeneratio; quia renovabuntur interius et exterius. Et ideo regnum Dei perfectissime videbimus; unde I Cor. XIII, 12: *Tunc autem videbimus facie ad faciem;* et I Joan. III, vers. 2: *Cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est.* Patet ergo quod sicut visionem corporalem non habet quis nisi natus, ita nec spiritualem habere potest nisi renatus. Et secundum triplicem regenerationem est triplex modus visionis.

Nota autem, quod in Græco non habetur *denuo*, sed *anothe*, idest desuper, quod Hieronymus transtulit *denuo*, ut scilicet importet additionem; et sic Hieronymus intellexit dicens: *Nisi renatus fuerit denuo;* quasi dicat: Nisi renatus iterato per fraternalem generationem. Chrysostomus autem dicit, nasci desuper, esse proprium Filii Dei, quia ipse solus natus est desuper; infra (hoc cap.) *Qui desursum venit, super omnes est.* Et dicitur Christus nasci desuper quantum ad tempus (ut ita liceat loqui) quia ab æterno genitus; Ps. CIX, vers. 3: *Ante luciferum genui te.* Et quantum ad generationis principium, quia a Patre cælesti; infra VI, 38: *Descendi, non ut faciam voluntatem meam, sed ejus qui misit me.* Quia ergo nostra regeneratio est ad similitudinem Filii Dei, secundum illud Rom. VIII, 29: *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii sui:* ideo, quia illa generatio superna est, et nostra generatio desuper est, quantum ad tempus, per æternam prædestinationem; Eph. I, 4: *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem:* et quantum ad donum Dei; infra VI, 44: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum.* Ephes. II, 5: *Gratia Dei salvati estis* etc.

3. Consequenter cum dicit, *Dedit ad eum Nicodemus* etc. ponit modum, et rationem hujus spiritualis regenerationis: et circa hoc primo ponitur dubitatio Nicodemi; secundo responsio Christi, *Respondit Jesus: Amen, amen dico tibi* etc. Circa primum sciendum est, quod, sicut dicitur I Cor. XXI, 14, *animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.* Et ideo, quia Nicodemus carnalis adhuc, et animalis erat, non potuit quæ dicebantur, nisi carnaliter intelligere. Et ideo ea quæ Dominus dixerat de regeneratione spirituali, ipse de regeneratione carnali intelligebat. Et hoc est quod dicit: *Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?* Ubi, secundum Chrysostomum, sciendum est, quod Nicodemus voluit objicere contra verba Salvatoris. Sed tamen objectio ejus derisibilis est, quia Christus loquitur de regeneratione spirituali, hic autem objicit de carnali. Similiter omnes rationes inductæ ad impugnandum ea quæ sunt fidei, derisibiles sunt, quia non sunt secundum intentionem sacræ Scripturæ. Objicit autem Nicodemus contra verba Domini dupliciter, secundum quod dupliciter videbatur dictum Domini impossibile, scilicet quod homo denuo renascatur. Uno modo scilicet propter irreversibilitatem humanæ vitæ: nam a senectute non potest homo redire ad pueritiam. Unde dicitur Job XVI, vers. 23: *Semitam* (scilicet vitam præsentem) *per quam non revertar, ambulo.* Et secundum hoc dicit: *Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?* quasi dicat: Numquid iterum efficietur puer ut renascatur? Job VII, 10: *Non revertetur ultra in domum suam, neque cognoscet eum amplius locus ejus.* Secundo ex modo carnalis generationis: nam homo in principio cum generatur est in parva quantitate, ita ut possit eum uterus maternus ca-

pere; postmodum vero, cum jam natus est, ad continua crementa paulatim producitur, ita ut non possit in materno utero contineri. Et ideo dicit: *Numquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, et renasci?* quasi dicat, non, quia non capit eum venter. Sed hæc locum non habent in generatione spirituali: quia homo quantumcumque per peccatum spiritualiter inveteratus, secundum illud Psal. xxxi, 3: *Quoniam tacui, inveteraverunt omnia ossa mea:* potest per auxilium gratiæ divinæ ad novitatem venire, secundum illud Psal. cii, 5: *Renovabitur ut aquilæ juventus tua.* Potest et quantumcumque magnus, in uterum spiritualem, scilicet Ecclesiæ, per sacramentum baptismi introire. Quis autem sit uterus spiritualis, manifestum est; alias numquam diceretur (Psal. cix, 3): *Ex utero ante luciferum genui te.* Nihilominus tamen aliqualem similitudinem habet quod dicitur: nam sicut homo semel carnaliter natus, non potest iterum nasci, ita et semel per baptismum spiritualiter natus, non potest iterum nasci, quia non debet iterum baptizari; Eph. iv, 5: *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.*

4. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus* etc. ponitur responsio Christi. Et circa hoc tria facit. Primo solvit rationes Nicodemi, ostendendo qualitatem regenerationis; secundo manifestat solutionem per rationem, ibi, *Quod natum est ex carne, caro est* etc.; tertio per exemplum, ibi, *Non mireris* etc. Solvit ergo objectiones, ostendens quod regeneratio de qua loquitur, est spiritualis, et non carnalis; et hoc est quod dicit: *Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei;* quasi dicat: Tu intelligis de generatione carnali, sed ego loquor de spirituali. Sed attende quod supra dixerat: *Non potest videre regnum Dei:* hic vero dicit: *Non potest introire in regnum Dei,* quod idem est: nam quæ regni Dei sunt, nullus videt, nisi regnum Dei intret; et tantum videt quantum intrat; Apoc. ii, 17: *In calculo nomen novum scriptum, quod nemo scit nisi qui accipit.* Quod autem spiritualis regeneratio ex spiritu fiat, rationem habet: nam oportet generatum generari ad similitudinem generantis; nos autem regeneramur in filios Dei, ad similitudinem veri Filii: oportet ergo quod regeneratio spiritualis fiat per id per quod assimilamur vero Filio; quod quidem est per hoc quod spiritum ejus habemus; Rom. viii, 9: *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus;* I Joan. cap. iv, 13: *In hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quia de spiritu suo dedit nobis* etc. Oportet ergo quod spiritualis regeneratio per Spiritum sanctum fiat; Rom. viii, 15: *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis filiorum;* infra vi, 63: *Spiritus est qui vivificat* etc. Est etiam huic regenerationi necessaria aqua propter tria. Primo quidem propter humanæ naturæ conditionem: homo enim ex anima et corpore constat; et si in ejus regeneratione esset spiritus tantum, solum quod spirituale est hominis, ostenderetur regenerari. Ut ergo regeneretur etiam caro, oportet quod sicut est ibi spiritus, per quem regeneratur anima, ita sit ibi aliquid corporale, per quod regeneretur corpus; et hoc est aqua. Secundo propter humanam cognitionem: nam, sicut Dionysius dicit, divina sapientia ita omnia ordinat ut unicuique provideat secundum modum suæ conditionis; homo autem est naturaliter cognoscitivus: oportet ergo eo modo dona spiritualia hominibus conferri, ut ea cognoscant; I Cor. ii, 12: *Ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.* Naturalis autem modus hujus cognitionis est ut spiritualia per sensibilia cognoscat, cum omnis nostra cognitio a sensu incipiat. Oportuit ergo ad hoc quod intelligamus id quod spirituale est in hac regeneratione, quod esset in ea aliquid sensibile et materiale, scilicet aqua: per quod intelligamus quod sicut aqua lavat et purgat corporaliter exterius, ita et per baptismum homo lavatur et purgatur interius spiritualiter. Tertio propter causæ congruitatem: nam causa nostræ regenerationis est Verbum incarnatum. Supra i, 12: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Congruit ergo quod in sacramentis, quæ efficaciam habent ex virtute Verbi incarnati, sit aliquid correspondens Verbo, et aliquid correspondens carni, seu corpori. Et hoc est spiritualiter aqua in sacramento baptismi, ut scilicet per eam configuremur morti Christi, dum submergimur in ea, quando bapti-

zamur, sicut Christus tribus diebus fuit in ventre terræ; Rom. VI, 4: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum.* Hoc etiam mysterium in prima rerum productione signatum est, Gen. I, quando spiritus Domini ferebatur super aquas. Sed per tactum mundissimæ carnis Christi major virtus collata est aquis: quia in principio producebant aquæ reptile animæ viventis; sed ex quo Christus baptizatus est in Jordane, animas spirituales aqua reddit. Per hoc autem quod hic dicit, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto*, manifeste apparet Spiritum sanctum esse Deum. Supra enim I, 13, dicit: *Non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Ex quo sic formatur ratio. Ille ex quo spiritualiter renascuntur homines, est Deus; sed homines renascuntur spiritualiter per Spiritum sanctum, ut hic dicitur: ergo Spiritus sanctus est Deus.

Sed hic est duplex quæstio. Prima est. Si nullus intrat regnum Dei, nisi renascatur aqua; antiqui autem patres non sunt renati aqua, quia non baptizabantur: ergo non intraverunt regnum Dei. Alia est, quia cum sit triplex baptismus, scilicet fluminis, flaminis et sanguinis, et multi fuerint baptizati ultimis duobus: quos dicimus intrasse regnum Dei statim (cum tamen non fuerint renati aqua) non videtur esse verum quod hic dicitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto.*

Dicendum est quantum ad primum, quia regeneratio ex aqua et Spiritu sancto sit dupliciter, scilicet in veritate et figura. Antiqui autem patres, licet non fuerint regenerati regeneratione vera, fuerunt tamen regenerati regeneratione figurali, quia semper habuerunt aliquod signum sensibile, in quo vera regeneratio præfigurabatur; et secundum hoc renati intraverunt regnum Dei, soluto pretio. Quantum ad secundum dicendum, quod illi qui renascuntur baptismo sanguinis et flaminis, licet non habeant regenerationem in actu, habent tamen in voto: alias enim neque baptismus sanguinis aliquid valeret; nec esse posset baptismus spiritus. Sic ergo ad hoc quod homo intret regnum Dei, oportet quod adsit baptismus aquæ in re, sicut est in omnibus baptizatis; vel in voto, sicut est in martyribus et catechumenis, qui morte prævenIuntur antequam votum impleant; vel in figura, sicut in antiquis patribus.

Ex hoc quod dicitur, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto*, Pelagiani errantes dixerunt, quod pueri baptizantur, non quidem ut mundentur a peccatis quæ nondum habent, sed ut possint intrare regnum Dei. Sed hoc est falsum: quia, secundum quod Augustinus dicit in Lib. *de Baptismo parvulorum*, inconveniens est quod imago Dei, scilicet homo, subtrahatur a regno Dei, nisi propter aliquod impedimentum; quod esse non potest, nisi peccatum. Oportet ergo quod in pueris qui subtrahuntur a regno, sit aliquod peccatum, scilicet originale.

5. Consequenter cum dicit, *Quod natum est ex carne, caro est* etc. probat per rationem, quod oportet nasci ex aqua et Spiritu sancto: et est ratio sua talis. Nullus potest pervenire ad regnum, nisi spiritualis efficiatur; sed aliquis non efficitur spiritualis nisi per Spiritum sanctum: ergo nullus potest intrare regnum Dei nisi renatus ex Spiritu sancto. Dicit ergo: *Quod natum est ex carne, caro est;* idest, nativitas secundum carnem, facit nasci in vitam carnalem; I Cor. XV, 47: " Primus homo de terra terrenus: „ *et quod natum est ex spiritu*, idest ex virtute Spiritus sancti, *spiritus est*, idest spiritualis.

Nota autem, quod hæc præpositio *ex* quandoque designat causam materialem; sicut cum dico, Cultellus est ex ferro: quandoque causam efficientem; sicut domus est ex ædificatore. Et secundum hoc, quod dicitur, *Quod natus est ex carne*, potest intelligi dupliciter, effective et materialiter. Effective quidem, quia virtus quæ est in carne, est effectiva generationis: materialiter vero, quia aliquod carnale in animalibus est materia generati. Sed ex spiritu non dicitur aliquid nasci materialiter, cum spiritus immutabilis sit, materia vero sit subjectum transmutationis; sed dicitur effective. Secundum hoc ergo, possumus accipere triplicem generationem. Unam quæ est ex carne materialiter et effective, quæ est communis omnibus qui carnalem statum habent. Alia est secundum spiritum effective, secundum quam regeneramur in filios Dei

per gratiam Spiritus sancti, et efficimur spirituales. Tertia est media, scilicet quæ est ex carne materialiter solum, et ex Spiritu sancto effective. Et hæc est singularis et propria Christi: quia materialiter est habens carnem ex carne matris natus, et effective est ex Spiritu sancto; Matth. I, 30: *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.* Et ideo natus est sanctus; Luc. I, 35: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideoque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.*

LECTIO II.

1. Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis; sed nescis unde veniat, aut quo vadat: sic est omnis qui natus est ex spiritu.

2. Respondit Nicodemus, et dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri?

3. Respondit Jesus, et dixit ei: Tu es magister in Israel, et hæc ignoras? Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur; et testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis, et non creditis: quomodo si dixero vobis cælestia, credetis?

4. Et nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo.

5. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis: ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

1. Supra posuit Dominus rationem ad instruendam spiritualem generationem; hic ponit exemplum. Datur autem intelligi, quod Nicodemus, audito, *Quod natum est ex spiritu, spiritus est*, turbationem quamdam dubietatis incurrit; et ideo Dominus dicit ei: *Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo.* Ubi sciendum est, quod duplex est admiratio. Una devotionis, secundum quod aliquis magnalia Dei considerans, cognoscit ea sibi incomprehensibilia esse: unde relinquitur admirationi locus, secundum illud Psal. XCII, 4: *Mirabilis in altis Dominus;* et alibi CXVIII, 129: *Mirabilia testimonia tua.* Et ad hanc homines sunt inducendi, non prohibendi. Alia est infidelitatis, dum quis ea quæ dicuntur non credens, miratur. Unde dicitur Matth. XIII, 57 quod *mirabantur in doctrina Christi:* et sequitur, quod *scandalizabantur in eo.* Et ab hac admiratione Dominus Nicodemum removet, inducens exemplum, cum dicit: *Spiritus ubi vult spirat.* Quod quidem, eadem servata sententia, dupliciter quantum ad litteram exponi potest. Uno enim modo, secundum Chrysostomum, accipitur spiritus pro vento, sicut in Psal. CXLVIII, 8: *Spiritus procellarum, quæ faciunt verbum ejus.* Et secundum hoc quatuor dicit de vento. Primo venti potestatem, cum dicit: *Spiritus ubi vult spirat;* idest, ventus quo vult flat. Et si dicas, quod ventus non habet voluntatem; dicendum, quod voluntas sumitur pro appetitu naturali, qui nihil est aliud quam naturalis inclinatio, de qua dicitur Job XXVIII, 25: *Qui creavit ventis pondus.* Secundo ponitur venti indicium, cum dicit: *Et vocem ejus audis;* et sumitur vox pro sono quem facit ventus ex percussione ad aliquod corpus; de quo dicitur in Psal. LXXVI, 19: *Vox tonitrui tui in rota.* Tertio ponit venti originem, quæ occulta est; unde dicit: *Et nescis unde veniat,* idest ubi oriatur; Psal. CXXXIV, 7: *Qui producit ventos de thesauris suis.* Quarto ponit venti finem, qui similiter occultus est; unde dicit: *Aut quo vadat;* supple, nescis, idest ubi persistat. Et hanc quidem similitudinem inducit ad propositum, cum dicit: *Sic est omnis qui natus est ex spiritu;* quasi dicat: Si ventus, qui est corporeus, habet occultam originem, nec potest sciri ejus processus; quomodo miraris, si tu non potes scire processum regenerationis spiritualis?

Sed contra hanc expositionem objicit Augustinus dicens, quod Dominus non intellexit de vento, cum dixit: *Spiritus ubi vult spirat* etc. nam de quolibet vento scimus, unde veniat, aut quo vadat: nam auster venit a meridie, et vadit ad aquilonem; boreas vero e converso ab aquilone ad meridiem vadit. Quomodo ergo de spiritu corporeo dicit Dominus: *Nescis unde veniat, aut quo vadat?*

Sed ad hoc responderi potest, quod principium venti potest sciri dupliciter. Uno modo in generali; et hoc modo scitur unde veniat, idest a qua parte mundi, sicut scitur, quod auster venit a meridie; et quo vadat, quia ad aquilonem. Alio modo in speciali; et hoc modo nescitur unde veniat, idest in qua plaga determinate incipiat: aut quo vadat, idest ubi determinate cesset. Et

cum Chrysostomo ad hanc expositionem conveniunt omnes fere græci Doctores.

Alio modo exponitur de Spiritu sancto; et secundum hoc quatuor ponit de Spiritu sancto. Primo quidem ejus potestatem, cum dicit: *Spiritus ubi vult spirat:* quia pro libero potestatis arbitrio inspirat ubi vult, et quando vult, corda illustrando; I Cor. XII, 11: *Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus, dividens singulis prout vult.* Ex quo confutatur error Macedonii ponentis, Spiritum sanctum esse ministrum Patris et Filii. Non enim spiraret ubi ipse vellet, sed ubi ei mandaretur. Secundo vero ponit Spiritus sancti indicium, cum dicit: *Et vocem ejus audis;* Psal. XCIV, 8: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.*

Sed contra hoc objicit Chrysostomus dicens, quod non potest intelligi de Spiritu sancto. Dominus enim loquebatur Nicodemo, qui adhuc infidelis erat, cui non competebat audire vocem Spiritus sancti. Sed dicendum, secundum Augustinum, quod Spiritus sancti est duplex vox. Una, qua loquitur intus in corde hominis; et hanc audiunt solum fideles et sancti: de qua dicitur in Psal. LXXXIV, 9: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Alia est, qua Spiritus sanctus loquitur in Scripturis, vel per prædicatores, secundum quod dicitur Matth. X, 20: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus sanctus est qui loquitur in vobis.* Et hanc audiunt etiam infideles et peccatores.

Tertio ponit Spiritus sancti originem, quæ occulta est; unde dicit: *Et nescis unde veniat;* licet vocem ejus audias: et hoc ideo quia venit a Patre et Filio; infra XV, 26: *Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit.* Pater autem, et Filius *lucem habitant inaccessibilem, quam nemo hominum vidit, sed nec videre potest:* ut dicitur I Tim. ult., 14. Quarto ponit Spiritus sancti finem, qui quidem occultus est; et ideo dicit, *Aut quo vadat;* supple, nescitis: quia perducit ad occultum finem, scilicet ad beatitudinem æternam. Unde dicitur pignus hereditatis; Ephes. I, et I Cor. II, 9: *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum.* Vel *nescis unde veniat,* idest quomodo hominem introeat, *aut quo vadat,* idest ad quam perfectionem illum adducat; Job IX, 11: " Si venerit ad me, non videbo eum. „ *Sic est omnis qui natus est ex spiritu;* idest, sicut Spiritus sanctus. Nec mirum: nam, sicut supra dixerat, *quod natum est ex spiritu, spiritus est:* quia in viro spirituali sunt proprietates Spiritus sancti; sicut in carbone succenso sunt proprietates ignis. Sunt autem in eo qui natus est ex Spiritu sancto prædictæ quatuor proprietates spiritus. Primo namque habet libertatem; II Cor. cap. XXXII, 17: *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas:* quia Spiritus Domini ducit ad id quod rectum est; Psal. CXLII, 10: *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam:* et liberat a servitute peccati, et legis; Rom. VIII, 2: *Lex spiritus vitæ in Christo liberavit me* etc. Secundo vero ejus indicium sumis per vocem verborum suorum, quam dum audis, cognoscis ejus spiritualitatem; Matth. XII, 34: *Ex abundantia cordis os loquitur.* Tertio vero habet originem occultam, et finem, quia nullus potest spiritualem judicare I Cor. II, 15: *Spiritualis omnia judicat, et ipse a nemine judicatur.* Vel *nescis unde veniat,* principium spiritualis nativitatis ejus, quod est gratia baptismalis *aut quo vadat,* idest quo dignus efficitur, idest vita æterna, quæ tibi adhuc occulta est.

2. Hic ponitur causa et ratio spiritualis regenerationis: et primo ponitur interrogatio Nicodemi; secundo responsio Domini: *Respondit Jesus, et dixit ei* etc. Apparet autem ex primo, quod Nicodemus adhuc rudis, et adhuc Judæus sensibilis existens, mysteria Christi, et per ea exempla, et per rationes proposita intelligere non poterat; et ideo dicit: *Quomodo possunt hæc fieri?* Dupliciter namque aliqui inquirunt. Quidam namque ex diffidentia; sicut Zacharias, Luc. I, 18: *Unde hoc sciam? ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis:* et ideo punitus fuit; Isa. XL, vers. 23: *Qui dat scrutatores ejus quasi non sint.* Aliqui vero ex studio addiscendi, sicut Virgo beata, cum dixit angelo, Luc. I, 34: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Et tales instruuntur. Quia ergo iste quæsivit ex studio addiscendi, ideo meruit instrui.

3. Et hoc est quod sequitur: *Respondit Jesus* etc. ubi primo Dominus arguit

ejus tarditatem; secundo respondet ad quæstionem ipsius, ibi, *Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo.* Tarditatem ejus arguit ex tribus: Primo ex conditione personæ ejus cui loquitur, cum dicit: *Tu es magister:* ubi non reprehendit eum Dominus ut insultaret ei; sed quia confidebat adhuc de magisterio suo, præsumens de sua scientia, voluit eum humiliando efficere habitaculum Spiritus sancti; Isa. ult., 2: *Ad quem respiciam, nisi ad pauperculum, et contritum spiritu?* Et dicit: *Tu es magister:* quia si aliquis simplex non potest profunda capere, tolerabile est; sed hoc in magistro valde est reprehensibile; et ideo dicit ei: *Tu es magister*, idest litteræ, quæ occidit, I Cor. III: *In Israel; et hæc*, scilicet spiritualia, *ignoras?* Hebr. cap. v, 12: *Etenim cum deberitis esse magistri propter tempus, rursus indigetis ut vos doceamini.*

Si dicas, quod Dominus juste argueret Nicodemum, si dixisset ei aliquid de veteri lege, et ipse non intellexisset; sed dixit ei de nova lege: dicendum, quod ea quæ Dominus dicit de spirituali generatione, continentur in lege veteri; sed sub figura, secundum quod habetur I Cor. x, 2: *Omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari.* Et Prophetæ etiam hoc dixerunt; Ezech. XXXVI, vers. 25: *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.*

Secundo vero arguit ejus tarditatem ex conditione dicentis. Quod enim non acquiescatur dictis alicujus hominis rudis, tolerari potest; sed repugnare dictis hominis sapientis, et magnæ auctoritatis, reprehensibile est; et ideo dicit: *Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur.* Requiritur enim ad idoneitatem testis ut perhibeat testimonium de auditu, vel visu; I Joan. I, 3: *Quod vidimus, et audivimus.* Et ideo Dominus utrumque dicit: *Quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur.* Scit autem Dominus, secundum quod homo, omnia; infra ult., XVII; *Domine, tu omnia nosti;* II Machab. VI, 30: *Domine, qui habes sanctam scientiam, manifeste tu scis.* Sed et videt omnia cognitione divinitatis; infra VIII, 38: *Ego quæ vidi apud Patrem meum, hæc facio.* Dicit autem pluraliter, *Scimus, et vidimus*, ut insinuet mysterium Trinitatis. Ideo *Pater in me manens, ipse facit opera:* infra XIV, 10. Vel *quod scimus*, ego et alii spirituales effecti: quia, ut dicitur Matth. cap. XI, 26: *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare:* et tamen *testimonium*, ita probatum, ita firmum, *non accipitis.* Infra eodem: *Et testimonium ejus nemo accipit.* Tertio arguit ejus tarditatem ex conditione eorum quæ dicuntur. Quod enim aliqua difficilia non capiantur ab aliquo, non est mirum; sed quod facilia quis non capiat, reprehensibilis est; et ideo dicit: *Si terrena dixi vobis, et non creditis; quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis?* quasi dicat: Si hæc quæ sunt levia, non capis; quomodo capere poteris processum Spiritus sancti? Sap. IX, 16: *Quæ in terris sunt, difficile invenimus, et quæ in cœlis sunt quis investigabit?*

Sed contra. Non invenitur ex præmissis quod Dominus dixerit Nicodemo aliqua terrena. Et dicendum, secundum Chrysostomum hic: quod dicit Dominus, *Si terrena dixi vobis* etc. intelligitur de exemplo venti. Ventus enim cum sit generabilis et corruptibilis, numeratur inter res terrenas. Vel potest dici, secundum eumdem, quod spiritualis generatio, quæ est in baptismo, cælestis quidem est quantum ad principium, quod sanctificat et regenerat, sed terrena quantum ad subjectum: quod enim regeneratur, scilicet homo, terrenus est. Vel dicendum, secundum Augustinum, quod intelligendum est de eo quod supra (II, 19) dixerat: *Solvite templum hoc* etc. quod ideo terrenum est, quia hoc dixit de templo corporis sui, quod de terra acceperat. *Si terrena dixi vobis, et non creditis; quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis?* quasi dicat: Si non creditis generationem spiritualem temporalem, quomodo credetis æternam Filii generationem? Vel si non creditis quæ dico de potestate corporis mei, quomodo credetis de potestate divinitatis meæ, et de potestate Spiritus sancti?

4. Hic respondet quæstioni: et primo ponit causas spiritualis regenerationis; secundo manifestat quod dicit, ibi, *Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret.* Causa autem spiritualis regenerationis est duplex, scilicet mysterium incarnationis Christi et passionis ejus: et ideo primo agit de incarnatione; secundo de passione, ibi, *Et*

sicut Moyses exaltavit serpentem etc. Est autem considerandum primo, quomodo ista responsio Christi quæstioni Nicodemi satisfaciat. Dixerat enim supra Dominus, de spiritu loquens, quod *nescis unde veniat, aut quo vadat:* per quod dabatur intelligi, quod spiritualis regeneratio haberet occultum principium et occultum finem. Occulta autem nobis sunt quæ in cælis sunt, secundum illud Sap. IX, 16: *Quæ in cælis sunt, quis investigabit?* Quæstio ergo Nicodemi: *Quomodo possunt hæc fieri?* sic debet intelligi: quomodo possit aliquid de occulto cælorum ire? Unde antequam quæstioni satisfaceret, hunc intellectum quæstionis explicavit, dicens: *Quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis?* Et statim incipit ostendere, cujus sit in cælum ascendere proprium: quia omnis qui de cælo descendit, secundum illud Ephes. IV, 10: *Qui descendit ipse est et qui ascendit.* Hoc enim et in rebus naturalibus invenitur quod unumquodque corpus tendit in locum, secundum suam originem, vel naturam. Unde hoc modo potest fieri ut aliquis per spiritum vadat ad locum quem carnales nesciunt, ascendendo in cælum, si hoc fiat per virtutem ejus qui descendit de cælo: quia ad hoc descendit, ut ascendens, nobis viam aperiret; Mich. II, 13: *Ascendit pandens iter ante eos.*

Sed quia dicit: *Qui descendit de cœlo Filius hominis:* quidam errandi sumpserunt occasionem. Cum enim Filius hominis designet humanam naturam, quæ componitur ex anima et corpore, per hoc quod dicit, quod Filius descendit de cælo, Valentinus accipere voluit, quod etiam corpus de cælo detulisset, et transisset per Virginem, nihil ex ea accipiens, sicut aqua per fistulam: ergo non de terrena substantia, nec sumptum de Virgine: quod est contra Apostolum, Rom. I, 3: *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Origenes vero dixit, quod descendit de cælo secundum animam, quam dicit ab initio fuisse creatam cum angelis, et Verbo unitam, et postmodum de cælo descendisse assumendo carnem de Virgine. Sed et hoc repugnat catholicæ fidei, quæ animas dicit ante corpora non extitisse. Non ergo intelligendum est quod Filius hominis secundum humanam naturam de cælo descenderit, sed secundum divinam. Cum enim in Christo sit unum suppositum, vel hypostasis, vel persona duarum naturarum, divinæ scilicet, et humanæ; ex quacumque earum hoc suppositum nominetur, possunt ei attribui et divina et humana. Possumus enim dicere, quod Filius hominis creavit stellas, et quod Filius Dei crucifixus est. Sed Filius Dei crucifixus est, non secundum divinam naturam, sed secundum humanam; Filius autem hominis creavit stellas secundum divinam naturam. Ita in his quæ de Christo dicuntur, non est attendenda distinctio quantum ad id de quo dicuntur, quia indifferenter et divina et humana dicuntur de Deo et homine; sed est attendenda distinctio quantum ad id secundum quod dicuntur, quia divina dicuntur de Christo secundum divinam naturam, humana vero secundum humanam. Descendere ergo de cælis dicitur de Filio hominis, non secundum humanam naturam, sed secundum divinam, secundum quam convenit ei ante incarnationem de cælo fuisse, secundum illud Psal. CXIII, 16: *Cælum cæli Domino.*

Dicitur autem descendisse, non motu locali, quia sic non remaneret in cælo: nihil enim localiter motum manet unde descendit. Et ideo ad excludendum motum localem, subdit: *Qui est in cælo;* quasi dicat: Sic descendit de cælo, quod tamen est in cælo: descendit enim de cælo, non quidem desinens esse sursum, sed assumens naturam quæ est deorsum: qui, quia non includitur, vel comprehenditur, corpore ejus existente in terra, ipse secundum divinitatem erat in cælis, et ubique: et ideo ad designandum, quod hoc modo dicitur descendisse, quia assumpsit naturam, dixit, quod *descendit Filius hominis;* idest, inquantum factus est Filius hominis. Vel potest dici etiam, quod quantum ad corpus descendit de cælo, ut Hilarius dicit: non quod materia corporis Christi descenderit de cælo, sed quod virtus formativa ejus de cælo fuit.

Sed quid est quod dicit: *Nemo ascendit in cœlum, nisi Filius hominis, qui est in cœlo?* Nonne Paulus, et Petrus, et alii sancti ascenderunt, secundum illud II Cor. V, 1: *Domum habemus, non manufactam in cœlis* etc. Respondeo dicendum, quod nemo ascendit in cælum nisi Christus et membra sua, idest justi fideles:

propterea Filius Dei de cælis descendit, ut nos faciendo membra sua ad ascensum cælorum præpararet; nunc quidem in spe, tandem vero in re; Ephes. cap. II, 6: *Qui resuscitavit nos, et consedere nos fecit in cœlestibus in Christo Jesu.*

5. Hic ponit mysterium passionis, cujus virtute baptismus efficaciam habet; Rom. VI, 3: *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Et circa hoc tria facit: primo namque proponit passionis figuram; secundo passionis modum; tertio passionis fructum. Figuram quidem assumit de veteri lege, ut reducat ad intellectum Nicodemum; unde dicit: *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto* etc. quod quidem habetur Num. XXI, 5 quoniam Dominus populo Judæorum dicenti: *Nauseat anima nostra super hoc cibo levissimo:* in ultionem misit serpentes, et postea concurrente populo ad Moysen, et ipso clamante ad Dominum, mandavit Dominus in remedium fieri serpentem æneum, qui quidem fuit et in remedium contra illos serpentes, et in figuram passionis dominicæ. Unde et dicitur (ibid, 9): *In signum posuit eum.* Proprium autem serpentis est habere venenum; sed serpens æneus venenum non habuit, sed figura fuit serpentis venenosi. Sic et Christus non habuit peccatum, quod est venenum: quia *cum consummatum fuerit, generat mortem*, ut dicitur Jacob. I, 15, sed habuit similitudinem peccati; Rom. VIII, 3: *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Ideo Christus habuit effectum serpentis contra mōtum concupiscentiarum ignitarum. Modum autem passionis ostendit, cum dicit: *Sic exaltari oportet Filium hominis:* quod intelligitur de exaltatione crucis. Unde infra XII, 34 cum diceret: *Oportet exaltari Filium hominis* etc. sequitur: *Hoc dicebat significans qua morte clarificaturus esset Deum.* Voluit autem mori exaltatus, primo ut purgaret cælestia: jam enim per sanctitatem suæ conversationis purgaverat terra, restabat per mortem purgare aerea. Coloss. I, 20: *Pacificans per sanguinem suum quæ in cœlis et quæ in terris.* Secundo ut triumpharet de dæmonibus, qui in aere bellum præparant; Eph. II, 2: *Secundum principem potestatis aeris* etc. Tertio ut corda nostra ad se traheret; infra XII, 32: *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Quarto quia in morte crucis fuit exaltatus, inquantum ibi de inimicis triumphavit: unde mors non vocatur, sed exaltatio; Psal. 109: *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput* etc. Quinto quia crux fuit causa exaltationis ejus; Phil. cap. II, 8: *Factus est obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod et Deus exaltavit illum.* Fructus autem passionis Christi est vita æterna; unde dicit: *Ut omnis qui credit in ipsum,* bene operando, *non pereat, sed habeat vitam æternam.* Et respondet hic fructus fructui figuralis serpentis. Quicumque enim respiciebant serpentem æneum, liberabantur a veneno, et præservabantur vitæ. Ille autem respicit Filium hominis exaltatum qui credit Christo crucifixo; et sic liberatur a veneno et a peccato; infra XI, 26: *Qui credit in me, non morietur in æternum:* et præservatur ad vitam æternam; infra XX, 31: *Hæc scripta sunt ut credatis, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.*

LECTIO III.

1. Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

2. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.

3. Qui credit in eum, non judicatur.

4. Qui autem non credit, jam judicatus est: quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.

5. Hoc est autem judicium: quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem: erant enim eorum mala opera.

6. Omnis enim qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus.

7. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta.

1. Supra Dominus assignavit causam spiritualis regenerationis quantum ad descensum Filii, et exaltationem Filii hominis, et posuit fructum, scilicet vitam æternam: qui quidem fructus incredibilis videbatur hominibus habentibus necessitatem moriendi: et ideo Dominus hoc manifestat: et primo probat magnitudinem fructus ex magnitudine divini amoris; secundo excludit quamdam responsionem, ibi, *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut*

judicet mundum. Notandum est autem, quod omnium bonorum nostrorum causa est Dominus et divinus amor. Amare enim proprie est velle alicui bonum. Cum ergo voluntas Dei sit causa rerum, ex hoc provenit nobis bonum, quia Deus amat nos. Et quidem amor Dei est causa boni naturæ; Sap. XI, 25: *Diligis omnia quæ sunt* etc. Item est causa boni gratiæ; Jer. XXXI, 3: *In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te,* scilicet per gratiam. Sed quod sit etiam dator boni gloriæ, procedit ex magna caritate; et ideo ostendit hic, hanc Dei caritatem esse maximam ex quatuor. Primo namque ex persona amantis, quia Deus est qui diligit, et immense; et ideo dicit: *Sic Deus dilexit;* Deut. XXXIII, 3: *Dilexit populos: omnes sancti in manu illius sunt.* Secundo ex conditione amati, quia homo est qui diligitur, mundanus scilicet, corporeus, idest in peccatis existens; Rom. V, 10: *Commendat Deus suam caritatem in nobis: quoniam cum adhuc inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus.* Et ideo dicit, *Mundum.* Tertio ex magnitudine munerum: nam dilectio ostenditur per donum: quia, ut dicit Gregorius " probatio dilectionis, exhibitio operis est. „ Deus autem maximum donum nobis dedit, quia Filium suum unigenitum; et ideo dicit: *Ut Filium suum unigenitum daret;* Rom. VIII, vers. 32: *Proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Et dicit *suum,* idest Filium naturalem, sibi consubstantialem, non adoptivum: de quibus in Psal. LXXXI, 6: *Ego dixi, Dii estis.* Et per hoc patet falsitas Arii: quia si Filius Dei esset creatura, ut ipse dicebat, non posset in eo ostendi immensitas divini amoris, per susceptionem infinitæ bonitatis, quam nulla creatura recipere potest. Dicit etiam, *Unigenitum,* ut ostendat Deum non divisum amorem habere ad plures filios, sed totum in Filio, quem dedit ad comprobandum immensitatem sui amoris; infra V, 20: *Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei.* Quarto ex fructus magnitudine, quia per eum habemus vitam æternam; unde dicit: *Ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam:* quam acquisivit nobis per mortem crucis.

Sed numquid ad hoc dedit eum ut moreretur in cruce? Dedit quidem eum ad mortem crucis, inquantum dedit voluntatem patiendi in ea: et hoc dupliciter. Primo quia inquantum Filius Dei, ab æterno habuit voluntatem assumendi carnem, et patiendi pro nobis, et hanc voluntatem habuit a Patre; secundo vero quia animæ Christi inspirata est a Deo voluntas patiendi.

Nota autem, quod Dominus supra, loquens de descensu qui competit Christo secundum divinitatem, nominavit eum Filium Dei; et hoc est ratione unius suppositi in duabus naturis, sicut supra dictum est. Et ideo divina possunt prædicari de supposito humanæ naturæ, et humana de supposito divinæ; non tamen secundum eamdem naturam; sed divina secundum divinam naturam, et humana secundum humanam. Specialis autem causa quare hic nominavit eum Filium Dei, est, quia ipse proposuit donum istud in signum divini amoris, per quem provenit nobis fructus vitæ æternæ. Tali ergo nomine nominandus erat, cui competeret indicare virtutem factivam vitæ æternæ, quæ non est in Christo inquantum Filius hominis, sed inquantum Filius Dei; Joan. ult., 20: *Hic est verus Deus, et vita æterna;* Supra I, vers. 4: *In ipso vita erat.*

Sed nota, quod dicit, *Non pereat.* Perire namque dicitur aliquid quod impeditur ne perveniat ad finem ad quem ordinatur. Homo autem ordinatur ad finem, qui est vita æterna; et quamdiu peccat, avertit se ab ipso fine. Et licet dum vivit, omnino non pereat, ita quod non possit restaurari, tamen quando moritur in peccato, tunc perit omnino; Psal. I, 7: *Iter impiorum perhibit.* In hoc autem quod dicit, *Habeat vitam æternam,* indicatur divini amoris immensitas: nam dando vitam æternam, dat seipsum. Nam vita æterna nihil aliud est quam frui Deo. Dare autem seipsum, magni amoris est indicium; Ephes. II, 5: *Deus autem, qui dives est in misericordia, convivificavit nos in Christo;* idest, fecit nos habere vitam æternam.

2. Hic excludit Dominus objectionem quæ posset fieri. In veteri enim lege promittebatur, quod Dominus esset venturus ad judicandum; Isa. 14: *Dominus ad judicium veniet* etc. Unde posset aliquis dicere, quod non venerat Filius Dei, ut det vitam æternam, sed ut judicet mundum: et ideo hoc excludens

Dominus, primo ostendit se non venisse ad judicandum; secundo probat, ibi, *Qui credit in eum, non judicatur.* Dicit ergo: Non enim venit Filius Dei ad judicandum: quia *non misit Deus Filium suum,* scilicet quantum ad primum adventum, *ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus.* Simile habetur infra XII, 47: *Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum.* Salus autem hominis est ut perveniat ad Deum; Psal. LXI, 8: *In Deo salutare meum.* Pervenire autem ad Deum est consequi vitam æternam: unde idem est salvari quod habere vitam æternam. Nec debent homines esse pigri, et abutentes Dei misericordia, propter hoc quod dicit: *Non veni ut judicem mundum* licentiam sibi indulgere peccandi: quia etsi in primo adventu non venerit ad judicandum, sed ad dimittendum; in secundo tamen veniet ad judicandum, sed non ad dimittendum, ut Chrysostomus dicit; Psal. LXXIV, vers. 3: *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo.*

Contra est, quod dicitur infra IX: *In judicium ego veni.* Sed dicendum est, quod duplex est judicium. Unum est discretionis; et ad hoc venit Filius Dei in primo adventu: quia eo veniente homines discreti sunt, quidam per cæcitatem, quidam per lumen gratiæ. Aliud est condemnationis; et in hoc quantum de se non venit.

3. Hic probat quæ dixerat, quasi per locum a divisione, hoc modo. Quicumque judicabitur, aut erit fidelis, aut infidelis; sed non veni ad judicandum infideles, quia jam judicati sunt: ergo a principio non misit Deus Filium suum, ut judicet mundum. Primo ergo ostendit, quod fideles non judicantur; secundo quod nec infideles, ibi, *Qui autem non credit, jam judicatus est.* Dicit ergo: Non veni ut judicem mundum: quia non venit ad judicandum fideles: quia *qui credit in eum, non judicatur,* scilicet judicio condemnationis, quo nullus credens in eum fide formata judicatur; infra V, 24: *In judicium non venit, sed transit a morte in vitam:* sed judicabitur judicio præmiationis et approbationis; de quo dicit Apostolus I Cor. IV, 4: *Qui autem judicat me, Dominus est.*

Sed numquid multi fideles peccatores non damnabuntur? Respondeo dicendum, quod quidam hæretici dixerunt, quod nullus fidelis, quantumcumque peccator, damnabitur; sed salvabitur merito fundamenti, scilicet fidei, licet aliquam pœnam patiatur. Et erroris sui fundamentum sumunt ex hoc quod dicit Apostolus I Cor. III, 11: *Fundamentum aliud nemo potest ponere;* et infra (ibid. 15): *Si cujusquam opus arserit, ipse tamen salvus erit, quasi per ignem.* Sed hoc manifeste est contra Apostolum ad Gal. cap. V, 19: *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia* etc..... *Quia talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Dicendum est ergo, quod fundamentum non est fides informis, sed formata, quæ per caritatem operatur. Et ideo signanter non dicit Dominus, Qui credit ei; sed *qui credit in eum;* idest, qui credendo in eum, per caritatem tendit, *non judicatur;* et hoc, quia non peccat mortaliter, per quod tollitur fundamentum. Vel, secundum Chrysostomum, omnis qui male agit, non credit; ad Tit. I, 16: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant:* sed qui bene agit; Jacob. II, 18: *Ostende mihi ex operibus fidem tuam:* et talis non judicatur et non condemnatur propter infidelitatem.

4. Hic ostendit quod infideles non judicantur. Et primo ponit suam sententiam; secundo manifestat eam, ibi, *Hoc autem est judicium* etc. Sciendum est autem circa primum, secundum Augustinum, quod non dicit Christus: Qui non credit, judicatur; sed dicit, Non judicatur: quod potest tripliciter exponi. Secundum Augustinum enim qui non credit, non judicatur, quia jam judicatus est, non in re, sed in Dei præscientia; idest, jam præcognitus est apud Deum condemnandus; II Tim. II, 19: *Novit Dominus qui sunt ejus.* Alio modo, secundum Chrysostomum, *qui non credit jam judicatus est;* idest, hoc ipsum quod non credit, est sibi ad condemnationem: non credere enim, est non adhærere lumini, quod est esse in tenebris; et hæc est magna condemnatio; Sap. XVII, 17: *Una catena tenebrarum omnes erant colligati;* Tob. V, 12: *Quale gaudium mihi erit qui in tenebris sedeo, et lumen cæli non video?* Tertio modo secundum eumdem, *qui non credit,* non judicatur; idest, jam condemnatus est; idest, jam manifestam causam condemnationis habet. Et simile est ac si di-

cerctur de aliquo qui manifestam causam mortis habet, ante etiam quam feratur sententia mortis contra eum, quia jam mortuus est. Unde Gregorius dicit quod in judicio duplex est ordo. Quidam etenim judicabuntur judicio discussionis, illi videlicet qui habent aliquid condemnationi repugnans, scilicet bonum fidei, scilicet fideles peccatores. Sed infideles, quorum damnatio est manifesta, absque discussione damnantur; et de istis dicitur: *Qui non credit, jam judicatus est;* Psal. I, 6: *Non resurgent impii in judicio,* scilicet discussionis.

Sciendum est autem, quod judicari idem est quod condemnari; condemnari autem est a salute excidere, ad quam una sola via pervenitur, scilicet per nomen Filii Dei; Act. IV, 12: *Non est aliud nomen datum sub cœlo, in quo oporteat nos salvos fieri.* Et in Psal. LIII, 3: *Deus in nomine tuo salvum me fac.* Qui ergo non credunt in Filium Dei, excidunt a salute, et manifesta est in eis causa damnationis.

5. Hic manifestat Dominus suam sententiam, scilicet quod causa condemnationis manifesta est in infidelibus: et primo ponit manifestans signum; secundo ostendit signi convenientiam, ibi, *Omnis enim qui male agit, odit lucem.* In signo autem proposito tria facit: primo enim proponit Dei beneficium; secundo perversitatem mentis infidelium; tertio perversitatis causam. Dicit ergo: Manifeste apparet quod qui non credit, jam judicatus est: quod apparet ex Dei beneficio: quia *lux venit in mundum.* Homines enim erant in tenebris ignorantiæ: quas quidem tenebras Deus destruxit, mittens lucem in mundum, ut homines cognoscerent veritatem; infra cap. VIII, 12: *Ego sum lux mundi: qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ;* Luc. I, 78: *Visitavit nos oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedet.* Sed ista venit in mundum, scilicet lux, quia homo ad eam accedere non poterat: nam *lucem habitat inaccessibilem, quam nemo hominum vidit; sed nec videre potest:* I Tim. cap. VI, 16. Apparet etiam ex perversitate mentis infidelium, qui *dilexerunt magis tenebras quam lucem;* idest, magis voluerunt esse in tenebris ignorantiæ quam instrui per Christum; Job XXIV, vers. 13: *Ipsi fuerunt rebelles lumini:* Isa. V, 20: *Væ qui ponunt lucem tenebras* etc. Cujus quidem perversitatis causa est quia *erant eorum mala opera:* quæ a luce dissonant et tenebras quærunt; Rom. XIII, 12: *Abjiciamus opera tenebrarum,* idest peccata, quæ tenebras quærunt; I Thessal. ult., 7: *Qui dormiunt, nocte dormiunt;* Job XXIV, 15: *Oculus adulteri observat caliginem.* Ex hoc autem aliquis non credit luci, quod ei repugnat discedendo.

Sed numquid omnes infideles habent mala opera? Videtur quod non: nam multi gentiles secundum virtutem operati sunt; puta Cato, et alii plures. Sed dicendum, secundum Chrysostomum, quod aliud est bene operari ex virtute, aliud ex aptitudine et dispositione naturali. Nam aliqui ex dispositione naturali bene operantur, quia ex eorum dispositione non inclinantur ad contrarium; et hoc modo etiam infideles potuerunt bene operari: sicut quod aliquis caste vixit, quia non impugnabatur a concupiscentia, et sic de aliis. Illi autem ex virtute bene operantur, qui, etsi inclinentur ad vitium contrarium, tamen ex rectitudine rationis, et bonitate voluntatis a virtute non declinant; et hoc est proprium fidelium. Vel dicendum, quod licet infideles bona facerent, non tamen faciebant propter amorem virtutis, sed propter inanem gloriam. Nec etiam omnia bene operabantur, quia Deo cultum debitum non reddebant.

6. Consequenter cum dicit, *Omnis enim qui male agit, odit lucem,* ostendit propositi signi convenientiam: et primo quidem quantum ad malos; secundo quantum ad bonos, ibi, *Qui autem facit veritatem venit ad lucem.* Dicit ergo: Ideo non dilexerunt lucem, quia erant eorum mala opera. Et hoc patet, quia *omnis qui male agit, odit lucem.* Non autem dicit, Egit, sed *agit:* quia si quis male egit, tamen pœnitens, et videns se male fecisse, dolet, non odit lucem, sed ad lucem venit. Sed *omnis qui male agit,* idest in malo perseverat, non dolet, nec ad lucem venit, sed eam odit: non inquantum veritatis quidem est manifestativa, sed inquantum per eam peccatum hominis manifestatur. Diligit enim malus homo cognoscere lucem et veritatem; sed odit per eam manifestari; Job XXIV, 17: *Si subito apparuerit aurora,*

arbitrantur umbram mortis. Et ideo *non venit ad lucem;* et hoc *ut non arguantur opera ejus:* nullus enim homo, qui non vult malum deserere, vult reprehendi; sed fugit, et odit; Amos v, 10: *Odio habuerunt corripientem in porta;* Prov. xv, vers. 12: *Non amat pestilens eum qui se corripit.*

7. Hic ostendit idem quantum ad bonos facientes veritatem, idest bona opera. Veritas enim non solum in cogitatione et dictis consistit, sed et in factis. *Venit ad lucem.*

Sed numquid aliquis ante Christum fecit ita? Videtur quod non. Ille enim facit veritatem, qui non peccat; sed *ante Christum omnes peccaverunt:* ut dicitur Rom. III, 23. Respondeo dicendum, secundum Augustinum, quod ille facit veritatem in seipso, cui displicet malum quod fecit; et relictis tenebris, observat se a peccatis, et de præteritis pœnitens *venit ad lucem*, ad hoc ut specialiter *manifestentur opera ejus.*

Sed contra est, quod nullus debet publicare bona quæ facit: unde Pharisæi de hoc a Domino reprehenduntur. Dicendum est, quod licitum est velle manifestare opera sua coram Deo, ut approbentur, secundum quod dicitur II Cor. cap. x, 18: *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Et Job xvi, 20: *Ecce in cœlo est testis meus.* Velle etiam manifestari in sua conscientia ut gaudeat; secundum quod dicitur II Cor. i, 12: *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.* Velle autem manifestari hominibus ad laudem, vel gloriam propriam, reprehensibile est. Nihilominus tamen sancti viri bona quæ faciunt, manifestari desiderant hominibus propter honorem Dei et propter utilitatem fidei; Matth. v, 16: *Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* Sed veniunt ad lucem, ut manifestentur opera eorum, *quoniam in Deo sunt facta*, idest secundum mandatum Dei, vel per gratiam Dei. Quicquid enim boni facimus, sive vitando peccatum, seu pœnitendo de commissis, sive bona operando, totum est a Deo, juxta illud Isa xxvi, 12: *Omnia opera nostra operatus es in nobis.*

LECTIO IV.

1. Post hæc venit Jesus et discipuli ejus in terram Judæam: et illic morabatur cum eis, et baptizabat.

2. Erat autem et Joannes baptizans in Ænnon juxta Salim, quia aquæ multæ erant illic; et veniebant, et baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem.

3. Facta est autem quæstio ex discipulis Joannis cum Judæis de purificatione.

4. Et venerunt ad Joannem, et dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, et omnes veniunt ad eum.

1. Supra Dominus tradidit doctrinam de spirituali regeneratione per verba; hic vero doctrinam illam implet per opera, baptizando. Et primo inducitur duplex baptismus; secundo movetur quæstio de comparatione eorum, ibi, *Facta est ergo quæstio* etc. Circa primum duo facit. Primo inducitur baptismus Christi; secundo baptismus Joannis, ibi, *Erat autem Joannes baptizans* etc. Dicit ergo primo: *Post hæc*, scilicet quæ de doctrina spiritualis regenerationis præmissa sunt, *venit Jesus, et discipuli ejus in terram Judæam.*

Sed hic est quæstio litteralis: nam supra dixerat Evangelista, quod Dominus de Galilæa venerat in Jerusalem, quæ est Judæa terra, ubi instruxerat Nicodemum. Quomodo ergo post instructionem Nicodemi, venit in Judæam, cum jam esset ibi? Ad quod est duplex responsio: nam secundum Bedam, Christus post verba Nicodemi, ivit in Galilæam, et ibi aliquamdiu moratus rediit in Judæam: et ideo cum dicitur, *Post hæc venit Jesus*, non est intelligendum quod immediate venerit in Judæam post verba Nicodemi. Alio modo, secundum Chrysostomum, intelligendum est quod post hæc immediate venerit in terram Judæam. Christus enim volebat prædicare ubi multitudo conveniebat, ut multi converterentur; Psal. xxxix, 10: *Annuntiavi justitiam tuam in ecclesia magna.* Et infra xviii, 20: *Ego palam locutus sum* etc. Duo autem loca erant in Judæa, ad quæ confluebat multitudo Judæorum, scilicet Jerusalem, ad quam ibant ad festa, et Jordanis, ad quem concurrebant propter prædicationem et baptismum Joannis. Et

ideo Dominus ista duo loca frequentans, statim completis diebus festis in Jerusalem, quæ est in una parte Judææ, venit in aliam partem Judææ, ubi Joannes baptizabat, scilicet in Jordanem.

Moraliter autem Judæa interpretatur confessio, ad quam venit Jesus, quia Christus confitentes sua peccata, vel divinam laudem, visitat; Psal. CXIII, 2: *Facta est Judæa sanctificatio ejus.* Et illic moratur, quia tales non transitorie visitat; infra XIV, 23: *Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.* Et illic baptizat, idest purgat a peccatis: quia nisi quis peccata sua confiteatur, remissionem non consequitur; Prov. cap. XXVIII, 13: *Qui abscondit scelera sua, non dirigetur.*

2. Deinde cum dicit, *Erat autem et Joannes baptizans in Ænnon,* introducit Evangelista baptisma Joannis: et circa hoc quatuor facit. Primo enim ponit personam baptizantis; secundo locum baptismi; tertio fructum; quarto tempus. Persona baptizans est Joannes; et ideo dicit: *Erat autem Joannes baptizans.*

Sed hic est quæstio: quia cum baptisma Joannis ordinaretur ad baptismum Christi, videtur quod, veniente baptismate Christi, Joannes cessare debuerit a baptizando, sicut veniente veritate, cessat figura. Ad hoc est triplex responsio. Una, quantum ad personam Christi: nam Joannes baptizavit ut Christus baptizaretur ab eo: nec oportebat quod solus Christus ab eo baptizaretur, ne baptismus Joannis ex hujus singularitate, melior Christi baptismate videretur: et ideo expediens fuit ut alii ante Christum baptizarentur a Joanne: quia antequam Christi doctrina publicata esset, necessarium erat homines præparari ad Christum baptismo Joannis. Unde secundum hoc, ita se habet baptismus Joannis ad baptismum Christi sicut catechismus, in quo baptizandi instruuntur de fide, et præparantur ad baptismum, se habet ad verum baptisma. Necessarium etiam fuit ut postquam Christus baptizatus fuerat a Joanne, alii baptizarentur ab eo, ne Joannis baptisma reprobandum videretur; sicut etiam non statim veniente veritate cessavit usus legalium, sed, secundum Augustinum, licuit Judæis determinato tempore legalia servare. Alio modo quantum ad personam Joannis: nam si Joannes statim cum Christus baptizare cœpit, destitisset a baptismo, potuisset credi, quod hoc fecisset ex invidia, vel ira. Et quia, ut dicitur Rom. XII, 17: *Providere debemus bona non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus:* ideo Joannes non statim cessavit. Alio modo quantum ad discipulos Joannis, qui jam incipiebant se zelotypos habere ad Christum, et ad discipulos ejus, quia baptizabant. Unde si statim Joannes totaliter baptizare cessasset, dimisisset discipulos suos in majori zelo, et controversia contra Christum et discipulos ejus. Jam enim etiam Joanne baptizante, ipsi ægre ferebant baptismum Christi: quod patet ex sequentibus. Et ideo non statim cessavit; I Cor. VIII, 9: *Videte ne forte hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis.*

Locus autem baptismi erat *in Ænnon juxta Salim: quia aquæ multæ erant ibi.* Salim alio nomine dicitur Salem quæ est villa, unde Melchisedech rex fuit. Et dicitur hic *Salim*, quia apud Judæos, lector pro voluntate uti potest vocalibus litteris in medio dictionum: unde, sive dicatur Salim, sive Salem, non refert apud Judæos. Hoc autem quod addit, *Quia aquæ multæ erant ibi*, ponit ad exponendum hoc nomen loci, scilicet *Ænnon*, quod idem est quod aqua. Fructus autem baptismi est remissio peccatorum; et ideo dicit: *Et veniebant, et baptizabantur*, idest mundabantur: quia, ut dicitur Matth. III, Luc. III, multitudo magna ibat ad Joannem. Tempus ponitur ibi, *Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem:* quod ideo dicit, ut det intelligere quod ipse incepit narrationem de factis Christi ante alios Evangelistas. Alii namque inceperunt narrare opera Christi solum a tempore incarcerationis Joannis. Unde dicitur Matth. IV, 12: *Cum audisset Jesus, quia Joannes traditus esset, secessit in Galilæam.* Et ideo, quia omnia facta Christi ante Joannis incarcerationem præterierant, Joannes, qui ultimo Evangelium scripsit, defectum hunc supplevit; et hoc insinuat, cum dicit: *Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem.*

Sed nota, quod dispensatione divina factum est ut Joannes, Christo baptizante, non diu baptizaret et prædicaret, ne ex hoc fieret schisma in populo; quamquam hoc ei aliquo tempore per-

missum fuerit, ne reprobandus videretur, ut supra dictum est. Sic etiam dispensatione factum est ut post prædicationem fidei, et conversionem fidelium, templum totaliter destrueretur, ut videlicet tota devotio, et spes fidelium traheretur ad Christum.

3. Deinde cum dicit, *Facta est autem quæstio* etc., inducitur quæstio baptismatum: et primo proponitur ipsa quæstio; secundo relatio quæstionis ad Joannem, ibi, *Et venerunt ad Joannem;* tertio ponitur quæstionis determinatio, ibi, *Respondit Joannes, et dixit eis* etc. Quia ergo duo baptizabant, ut dictum est, scilicet Christus et Joannes, discipuli ipsius Joannis pro magistro suo zelantes, occasionem dissidii sumpserunt; et hoc est quod dicit: *Facta est quæstio,* idest controversia, *ex discipulis Joannis,* ipsis scilicet primo moventibus hanc quæstionem, *cum Judæis:* quos reprehendebant discipuli Joannis, eo quod ad Christum magis currerent propter miracula quæ faciebat, quam ad Joannem, qui miraculum nullum faciebat. Et quæstio ista facta est *de purificatione,* idest de baptismo. Causam autem unde invidebant discipuli Joannis, et controversiam movebant, sumpserunt ex eo quod Joannes illos quos baptizabat, mittebat ad Christum; Christus vero quos baptizabat non mittebat ad Joannem. Ex quo videbatur, et forte Judæi dicebant, Christum majorem esse Joanne: et ideo isti nondum spirituales, de baptismo contendunt cum Judæis; I Cor. III, 3: *Cum enim sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis?*

4. Sed motam quæstionem referunt ad Joannem; et ideo dicit: *Et venerunt ad Joannem.* Et si attenditur diligenter, conati sunt commovere Joannem contra Christum. Similes isti sunt bilinguibus et susurronibus; Eccli. XXVIII, 15: *Susurro et bilinguis maledictus: multos enim turbabit pacem habentes.* Proponunt autem quatuor, quæ commotionem in animo Joannis contra Christum causarent. Primo enim commemorant humilitatem status Christi præteriti; secundo beneficium a Joanne impensum; tertio officium assumptum a Christo; quarto detrimentum quod provenit Joanni ex Christi officio. Humilitatem autem status commemorant, cum dicunt, *Qui erat tecum,* quasi unus de discipulis; non autem tu cum illo, sicut cum magistro: nam si alicui majori honor exhibeatur, non est tanta causa invidiæ; sed tunc quis invidet, quando minori se magis honor exhibetur; Eccle. x, 7: *Vidi servos in equis sedentes, et principes ambulantes super terram quasi servos;* Job XIX, 16: *Servum meum vocavi, et non respondit.* Quia plus turbatur dominus aliquis de rebellione servi et subditi, quam alicujus alterius. Secundo commemorantes beneficium impensum a Joanne, non dicunt, Quem tu baptizasti: quia in hoc confessi fuissent magnificentiam Christi, quæ in baptismo demonstrata est, et descensum Spiritus sancti super eum in specie columbæ, et vocem Patris sibi factam; sed dicunt: *Cui tu testimonium perhibuisti;* idest, quem tu clarum et circumspectum fecisti, talia tibi rependere audet, quod multum concitat exacerbationem; Psal. XL, 10: *Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem.* Sed quia quærentes propriam gloriam, et intendentes lucrum proprium in suo officio, dolent si alius officium illud assumat; ideo tertio isti addunt etiam, quod Christus Joannis officium sibi assumpsit, cum dicunt: *Ecce hic baptizat;* idest, officium tuum exercet: quod multum concitat ad turbationem: nam communiter videmus hic, homines ejusdem artis insidiose et invide se habere ad invicem. Figulus figulo invidet, non autem fabro. Sic etiam doctores proprium honorem quærentes, dolent si alius veritatem docet; contra quos dicit Gregorius: " Mens pii pastoris optat ut veritatem, quam solus docere non sufficit, alii doceant. „ Sic et Moyses, Num. XI, 29: *Quis det ut omnis hic populus prophetet?* Sed non solum sufficiebat istis concitare Joannem; sed quod magis movet, referunt, scilicet detrimentum quod Joanni ex assumpto officio a Christo provenire videbatur; quod quarto exponunt, cum dicunt: *Et omnes veniunt ad eum,* qui scilicet ad te venire solebant: quia te dimisso et contempto, omnes ad baptismum ejus currunt. Quod autem ante consueverant ire ad Joannem, patet ex testimonio Matth. XI, 7: *Quid existis in desertum videre?* etc. Tali invidia movebantur Pharisæi contra Christum; unde dicebant, infra XII, 19: *Ecce totus mundus post eum vadit.* Sed ex his Joannes non fuit mo-

tus contra Christum: non enim erat arundo vento agitata, ut dicitur Matth. cap. XI. Et hoc patet ex responsione Joannis, quæ sequitur in determinatione quæstionis sibi delatæ.

LECTIO V.

1. Respondit Joannes, et dixit: Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cælo.
2. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum.
3. Qui habet sponsam, sponsus est.
4. Amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi.
5. In hoc ergo gaudium meum impletum est.
6. Illum oportet crescere, me autem minui.
7. Qui desursum venit, super omnes est.
8. Qui est de terra, de terra est, et de terra loquitur.
9. Qui de cælo venit, super omnes est; et quod vidit, et audivit, hoc testatur.

1. Hic ponitur responsio Joannis super quæstione sibi delata a discipulis: quæ quidem quæstio duo continebat, scilicet querimoniam de officio assumpto: unde dicebant: *Ecce hic baptizat:* et de Christi profectu in fama et opinione hominum; unde dicebant: *Et omnes veniunt ad eum.* Et ideo Joannes dirigit responsionem suam ad hæc duo: et primo respondet ad querimoniam de officio assumpto; secundo vero ad querimoniam de profectu Christi, ibi, *Illum oportet crescere, me autem minui.* Circa primum tria facit. Primo ostendit officiorum Christi et sui originem; secundo ipsorum distinctionem, ibi, *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis;* tertio ostendit habitudinem Christi et suam ad dicta officia, ibi, *Qui habet sponsam, sponsus est.*

Circa primum autem nota quod discipuli Joannis licet malitiose Joanni quæstionem proponant, et ex hoc sint reprehensione digni. Joannes tamen non eos vehementer increpat; et hoc propter imperfectionem: timebat enim ne commoti ex reprehensione, recederent ab eo, et jungentes se Pharisæis, Christo publice insidiarentur; implens in hoc quod de Domino dicitur, Isa. XLII, vers. 3: *Calamum quassatum non confringet* etc. Similiter advertendum, quod a principio suæ responsionis non ardua et præclara de Christo asserit, sed humilia et plana propter ipsorum invidiam. Cum enim excellentia sit alterius invidiæ provocativa, si Joannes statim Christi excellentiam eis proposuisset, illorum invidiæ fomentum præstitisset; et ideo humilia proponens, dicit: *Non potest homo a se accipere quicquam:* intendens in hoc eis terrorem incutere; quasi dicat: Hoc quod omnes ad eum currunt, non est nisi a Deo: quia *non potest homo accipere quicquam,* scilicet perfectionis et boni, *nisi fuerit ei datum de cælo,* et ideo si vos contradicitis, contradicitis Deo; Actor. v, 38: *Si ex hominibus est consilium hoc, aut opus istud, dissolvetur.* Et sic exponit Chrysostomus, referens hoc ad Christum. Augustinus autem refert ad ipsum Joannem, et melius. *Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cælo;* quasi dicat: Vos zelatis pro me, et vultis quod ego major sim quam Christus; sed hoc non est mihi datum, nec ego volo mihi usurpare; secundum illud Hebr. v, 4: *Nemo assumit sibi honorem* etc. Sic ergo patet officiorum origo.

2. Sequitur officiorum distinctio, cum dicit: *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis;* quasi dicat: Ex testimonio meo, quod sibi perhibui, potestis scire officium mihi commissum a Christo: nam *ipsi vos mihi testimonium perhibetis,* idest perhibere potestis, *quod dixerim: Non sum ego Christus;* supra I, 20: *Confessus est, et non negavit.* Sed hoc dixi, *quia missus sum ante illum,* sicut præco ante judicem. Sic ergo ex testimonio meo scire potestis officium meum, quod est præcedere Christum, et præparare sibi viam; supra I, 6: *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes.* Sed officium Christi est judicare et præesse. Et si bene attenditur, Joannes more providi respondentis, proponentes ex verbis eorum arguit, secundum illud Luc. XIX, 22: *Ex ore tuo te judico.*

3. Qualiter autem Joannes se habet ad officium suum, ostendit cum subdit: *Qui habet sponsam, sponsus est:* et primo ponit quamdam similitudinem; secundo adaptat eam ad propositum, ibi, *In hoc autem gaudium meum impletum est.* Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem quantum ad id quod pertinet ad Christum; secundo quantum ad id quod pertinet ad seipsum, ibi, *Amicus autem sponsi* etc. Circa primum notandum est, quod in rebus humanis disponere, et dominari, et habere sibi sponsam, pertinet

ad sponsum tantum; et ideo dicit: *Qui habet sponsam,* idest ad quem pertinet habere sponsam, *sponsus est.* Iste autem sponsus est Christus; Ps. XVIII, 6: *Tamquam sponsus procedens de thalamo suo.* Sponsa sua est Ecclesia, quæ conjungitur ei per fidem; Oseæ II, 20: *Sponsabo te mihi in fide.* Et in hujus figuram dixit Sephora ad Moysen, Exod. IV, 25: *Sponsus sanguinum tu mihi es.* Et de istis nuptiis dicitur Apoc. XIX, 7: *Venerunt nuptiæ agni.* Sic ergo, quia Christus sponsus est, etiam ad eum pertinet habere sponsam, scilicet Ecclesiam; sed ad me non pertinet nisi gaudere quod sponsam habet.

4. Unde dicit: *Amicus autem sponsi... gaudio gaudet.* Et licet supra dixerit quod non erat dignus solvere corrigiam calceamentorum Jesu, hic tamen vocat se ejus amicum, ut insinuet caritatis suæ fidelitatem ad Christum. Nam servus ad ea quæ domini sui sunt, non movetur affectu caritatis, sed spiritu servitutis; amicus vero ex amore, quæ amici sunt procurat, et fideliter. Unde servus fidelis est sicut amicus domini sui; Eccli. XXXIII, 31: *Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua.* Et ex hoc patet fidelitas servi, quando gaudet de bonis domini, et quando non sibi, sed domino suo bona procurat. Sic ergo, quia Joannes sponsam sibi creditam, non sibi, sed sponso reservavit, servus fidelis fuit, et amicus sponsi. Et ideo ad hoc insinuandum, se amicum sponsi dicit. Simile debent facere homines amici veritatis, ut sponsam eis ad custodiendum commissam non ad propriam utilitatem et gloriam convertant, sed ad honorem et gloriam sponsi honorifice præservent: alias non essent amici sponsi, sed potius adulteri. Unde Gregorius dicit, quod " adulterinæ cogitationis puer reus est, si placere oculis sponsæ desiderat, per quem sponsus dona transmittit. „ Quod non faciebat Apostolus II Cor. cap. XI, vers. 2: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Simile et Joannes faciebat, quia sponsam, scilicet populum fidelem, non sibi retinuit, sed ad sponsum, scilicet Christum, duxit. Sic ergo insinuat caritatis suæ fidelitatem per hoc quod dicit, *Amicus sponsi.* Item permanentiam, cum dicit, *Stat,* firmus in amicitia et fidelitate, non elevans se supra se; Habac. II, 58: *Super custodiam meam stabo;* I Cor. XV, 58: *Estote stabiles et immobiles;* Eccli. VI, 11: *Amicus, si permaneat fixus, erit tibi quasi cœqualis.* Item attentionem, cum dicit, *Et audit eum;* idest, attente considerat modum quo sponsus sponsæ conjungitur. In quo, secundum Chrysostomum, explicat modum istorum sponsalium; nam per fidem celebrantur: *fides autem est ex auditu;* Rom. X, 17. Vel *audit,* idest reverenter obedit, disponendo de sponsa secundum imperium sponsi; Isa. L, 4: *Audiam eum quasi magistrum:* quod est contra malos prælatos; qui non secundum Christi mandatum disponunt Ecclesiam. Item insinuat spiritualem jucunditatem, cum dicit: *Et gaudio gaudet propter vocem sponsi;* scilicet, cum sponsus sponsam suam alloquitur. Et dicit, *Gaudio gaudet,* ut ostendat veritatem et perfectionem sui gaudii. Qui enim non gaudet de bono, non vero gaudio gaudet. Et ideo, si ego dolerem ex hoc quod Christus, qui est verus sponsus, sponsæ, idest Ecclesiæ, prædicat; non essem amicus sponsi: sed ego non doleo.

5. Immo *in hoc gaudium meum impletum est,* scilicet quod video quod diu desideravi, sponsum videlicet sponsam alloquentem. Vel *in hoc gaudium meum impletum est,* idest, ad perfectam et debitam mensuram pervenit, quando sponsa jam conjungitur sponso: quia jam habeo gratiam meam, et officium meum perfeci; Habac. III, 18: *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo.*

6. Consequenter cum dicit, *Illum oportet crescere, me autem minui,* solvit quæstionem quantum ad querimoniam de profectu gratiæ Christi. Et primo ponit hujus profectus convenientiam; secundo rationem assignat, ibi, *Qui de sursum est, super omnes est.* Dicit ergo: Vos dicitis, quod omnes currunt ad eum, idest ad Christum; et sic proficit in honore et fama populi: sed ego dico, quod hoc non est inconveniens: quia *illum oportet crescere,* non in se, sed quantum ad alios, inquantum ejus virtus magis ac magis innotescit; sed *me oportet minui,* in reverentia et fama quoad populum: nam honor et reverentia non debetur mihi sicut principali, sed Christo: et ideo ipso veniente, cessat exhibitio reverentiæ quantum ad me; sed crescit quan-

tum ad Christum: sicut veniente principe, cessat officium legati; I Cor. XIII, 10: *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Et sicut in cælo lucifer præcedit solem ad illuminandum, quo veniente, cessat ejus lux; ita Joannes præcessit Christum: unde lucifero comparatur; Job XXXVIII, 32: *Numquid produces luciferum?* Significatur hoc etiam in nativitate Joannis, et in morte ejus. In nativitate quidem, quia natus est Joannes eo tempore quo dies decrescere incipiunt; Christus vero quando dies crescere incipiunt, scilicet octavo kalendas januarii. Quantum ad mortem vero, quia Joannes mortuus minoratus per capitis abscissionem, Christus vero sublimatus per crucis exaltationem.

Moraliter autem hoc debet esse in unoquoque nostrum. *Oportet illum*, idest Christum, in te *crescere*, ut scilicet in cognitione et amore ejus proficias: quia inquantum magis eum potes cognoscendo et amando percipere, tanto magis Christus crescit in te; sicut qui magis proficit in videndo unam et eamdem lucem, reputat lucem magis crescere. Et ex hoc oportet homines sic proficientes minui in sua reputatione: quia quanto plus cognoscit quis de altitudine divina, tanto minorem reputat parvitatem humanam; unde Prov. XXX, 1, dicitur: *Visio quam locutus est vir, cum quo est Deus;* et sequitur: *Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum.* Et Job ult., 5: *Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te: idcirco ipse me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere.*

7. Consequenter cum dicit, *Qui desursum venit, super omnes est*, assignat rationem dictorum: et hoc dupliciter. Primo ex origine; secundo ex doctrina, ibi, *Qui de terra est, de terra loquitur.* Circa primum sciendum est, quod in rebus unumquodque ad hoc quod sit perfectum, oportet venire ad terminum sibi debitum ex sua origine: sicut si aliquis ex rege oritur, oportet eum tamdiu crescere quousque fiat rex. Christus autem habet originem excellentissimam et æternam; et ideo oportet illum crescere per manifestationem suæ virtutis, quantum ad alios, quousque innotescat, eum super omnes esse; et ideo dicit: *Qui desursum est*, scilicet Christus secundum divinitatem. Supra (hoc cap.): *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo;* infra VIII, 23: *Vos de deorsum estis, ego autem de superius sum.* Vel desursum venit secundum humanam naturam, idest de altitudine humanæ naturæ, assumendo eam in altitudine sua secundum quod fuit in quolibet statu. Consideratur enim secundum triplicem statum. Primus enim status humanæ naturæ est ante peccatum; et de hoc assumpsit puritatem, assumendo carnem non inquinatam contagio culpæ originalis; Exod. XII, 5: *Erit agnus anniculus absque macula.* Secundus status est post peccatum: et de hoc assumpsit passibilitatem et mortem, assumendo similitudinem carnis peccati, quantum ad pœnam, non ipsum peccatum quantum ad culpam; secundum illud Rom. cap. VIII, 3: *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Tertius est status resurrectionis et gloriæ; et de hoc assumpsit impossibilitatem peccandi, et fruitionem animæ.

Sed cavendus est hic error quorumdam, dicentium, in Adam remansisse aliquod materialiter non inquinatum macula originali, et traductum in posteros, puta usque ad beatam Virginem; et de hoc corpus Christi fuisse formatum: quod quidem hæreticum est: quia quicquid in Adam materialiter fuit, macula originalis peccati inquinatum est. Materia vero, de qua formatum est corpus Christi, depurata fuit virtute Spiritus sancti, beatam Virginem sanctificantis.

Iste, inquam, *qui desursum venit* secundum divinitatem et secundum humanam naturam, *super omnes est*, et per eminentiam gradus, secundum illud Psal. CXII, 4: *Excelsus super omnes gentes Dominus;* et per auctoritatem et potestatem; Ephes. I, 22: *Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam.*

8. Hic ostendit rationem quantum ad doctrinam: et primo ostendit modum doctrinæ Christi, et ejus altitudinem; secundo diversitatem recipientium vel non recipientium ipsam doctrinam, ibi, *Et testimonium ejus nemo accipit* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit conditionem doctrinæ Joannis; secundo conditionem doctrinæ Christi; ibi, *Qui de cœlo venit, super omnes est.* Circa primum sciendum est quod homo per loquelam suam maxime cognosci-

tur, Matth. XXVI, 73: *Loquela tua manifestum te facit;* et ibid. XII, 34: *Ex abundantia cordis os loquitur.* Et inde est quod conditio doctrinæ attenditur secundum conditionem suæ originis. Sic ergo ad cognoscendum conditionem doctrinæ Joannis, consideremus primo conditionem suæ originis; unde dicit: *Qui est de terra*, scilicet Joannes, non solum materialiter, sed etiam active: quia corpus ejus virtute creata formatum fuit; Job IV, 19: *Qui habitant domos luteas, et terrenum habent fundamentum.* Secundo consideremus ejus conditionem quæ terrena est: unde dicit, *De terra est*, idest terrenus. Et ideo tertio doctrina ejus describitur; unde dicit: *De terra loquitur*, idest de terrenis; Isa. cap. XXIX, 4: *De terra loqueris, et de humo audietur eloquium tuum.*

Sed quomodo de terra loquitur qui fuit Spiritu sancto repletus adhuc ex utero matris suæ? Respondeo, secundum Chrysostomum, dicendum, quod Joannes de terra se loqui dicit in comparatione ad Christi doctrinam; quasi dicat: Ea quæ loquitur, parva et humilia sunt, qualia decens est suscipere terrestrem naturam, in comparatione ad illum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei absconditi, ut dicitur Colossen. II, Isa. LV, 9: *Sicut exaltantur cœli a terra, ita exaltatæ sunt viæ meæ a viis vestris.* Vel dicendum, secundum Augustinum, et melius, quod considerandum est in quolibet homine quid habeat ex se, et quid ex alio. Joannes autem, et quilibet homo purus ex se habet quod sit de terra. Et ideo quantum ad ipsum pertinet, non habet quod loquatur nisi de terra; et si aliqua divina loquitur, hoc habet ex divina illuminatione; Eccli. XXXIV, 6: *Cor tuum quasi phantasias patitur, nisi ab omnipotente fuerit emissa visitatio.* Unde et Apostolus dicit, I Cor. XV, 10: *Non autem ego, sed gratia Dei mecum;* Matth. X, 20: *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Sic ergo, quantum ad Joannem pertinet, *de terra est, et de terra loquitur.* Si quid autem divinum in eo fuit, non recipientis, sed illuminantis est.

9. Hic proponit conditionem doctrinæ Christi; et circa hoc tria facit. Primo enim ostendit conditionem originis quæ cælestis est; unde dicit: *Qui de cœlo venit, super omnes est.* Licet enim corpus Christi materialiter de terra fuerit, active tamen de cælo venit, inquantum virtute divina corpus ejus formatum fuit. Venit etiam de cælo, quia persona æterna et increata Filii de cælo venit per carnis assumptionem. Supra eodem: *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo Filius hominis, qui est in cœlo.* Secundo ostendit dignitatem suæ conditionis, quæ altissima est; unde dicit: *Super omnes est:* et hoc expositum est supra. Tertio concludit dignitatem doctrinæ suæ, quæ certissima est, quia *quod vidit et audivit, hoc testatur.* Christus enim, inquantum est Deus, est ipsa veritas; sed inquantum homo, est testis veritatis; infra XVIII, 37: *In hoc natus sum, et ad hoc veni, ut testimonium perhibeam veritati.* Ideo testimonium perhibet de seipso; infra VII, 13: *Testimonium perhibes de teipso.* Sed testatur certa, quia quæ audivit apud Patrem; infra VIII, 26: *Ego quæ audivi a Patre meo, hæc loquor in mundo;* I Joan. I, 13: *Quod vidimus et audivimus.*

Sed nota, quod aliter habetur cognitio rei per visum, et aliter per auditum; nam per visum habetur cognitio rei per ipsam rem visam; sed per auditum non cognoscitur res per ipsam vocem auditam, sed per intellectum loquentis. Quia ergo Dominus habet scientiam acceptam a Patre, ideo dicitur: *Quod vidit*, inquantum procedit de essentia Patris, *et audivit*, inquantum procedit ut Verbum intellectus paterni. Sed quia in rebus intelligentibus aliud est eorum esse, et aliud eorum intelligere; ideo aliter accipitur ab eis cognitio per visum, et aliter per auditum. Sed in Deo Patre idem est esse et intelligere; ideo in Filio idem est videre et audire. Similiter etiam quia in vidente non est ipsa essentia rei in se, sed similitudo ejus, similiter et in audiente non est ipsa conceptio loquentis, sed signum ipsius; ideo videns non est ipsa essentia rei in se, nec audiens est ipsum verbum. In Filio autem est ipsa essentia Patris accepta per generationem, et est ipsum Verbum; et ideo in ipso idem est videre et audire.

Et hoc sic concludit Joannes, quod ex quo doctrina Christi altior et certior est quam mea, ideo magis audiendus est Christus quam ego.

LECTIO VI.

1. Et testimonium ejus nemo accipit.
2. Qui autem acceperit ejus testimonium, signavit, quia Deus verax est.
3. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur.
4. Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.
5. Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus.
6. Qui credit in Filium, habet vitam æternam.
7. Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam; sed ira Dei manet super eum.

1. Supra Joannes Baptista commendavit Christi doctrinam; hic vero agit de diversitate recipientium: unde tractat de fide adhibenda ipsi doctrinæ; et circa hoc tria facit. Primo ostendit raritatem credentium; secundo credendi debitum, ibi, *Qui autem acceperit ejus testimonium* etc.; tertio fidei præmium, ibi, *Qui credit in Filium, habet vitam æternam.* Dicit ergo: Dico quod Christus certam scientiam habet, et vera loquitur. Tamen licet pauci testimonium ejus accipiant, non propter hoc doctrinæ ipsius derogatur, quia hoc non est ex parte ejus, sed ex parte eorum qui non recipiunt, scilicet discipulorum Joannis, qui nondum credebant, et Pharisæorum, qui ipsius doctrinæ detrahebant. Et ideo dicit: *Et testimonium ejus nemo accipit.* Hoc autem quod dicit, *Nemo*, potest dupliciter exponi. Uno modo, *nemo*, idest pauci, et si aliqui accipiant. Et quod aliqui accipiant, ostendit subdens: *Qui autem accepit ejus testimonium* etc. Hoc modo loquendi usus est Evangelista cum dixit, supra I, 11: *In propria venit, et sui eum non receperunt:* quia pauci cum receperunt. Alio modo, quia accipere ejus testimonium est credere in Deum; sed nullus potest credere ex seipso, sed ex Deo; Ephes. II, 8: *Gratia salvati estis.* Et ideo dicit: *Nemo accipit*, scilicet ex se, nisi donetur sibi a Deo. Vel aliter consuetum est in Scriptura divina populo loqui de duobus. Quia quamdiu sumus in hoc mundo, mali sunt permixti bonis; et ideo Scriptura aliquando loquitur de populo, referendo intentionem suam ad malos, aliquando ad bonos. Et hic modus loquendi habetur Jer. XXVI: nam primo dicit: Omnis populus et sacerdotes quærebant occidere Jeremiam: referens intentionem suam ad malos: et postea statim dicit, quod omnis populus quærebat eum liberare, loquens de bonis. Eodem modo et Joannes Baptista habens oculos suos ad sinistram, idest ad malos, dicit: *Et testimonium ejus nemo accipit:* et ex alia referens ad dexteram, idest ad bonos, dicit: *Qui autem acceperit ejus testimonium* etc.: ubi ostendit debitum fidei, quod est supponere se veritati divinæ.

2. Et circa hoc quatuor facit. Primo proponit divinam veritatem; secundo subdit divinæ veritatis denuntiationem, ibi, *Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur;* tertio insinuat denuntiandi facultatem, ibi, *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum;* quarto assignat facultatis rationem, ibi, *Pater diligit Filium* etc. Debitum autem fidei est ut homo veritati divinæ se supponat; et ideo dicit, quod si pauci testimonium ejus accipiunt, tamen aliqui accipiunt; unde dicit: *Qui autem acceperit ejus testimonium;* idest quicumque sit ille, *signavit,* idest signum quoddam in corde suo ponere debet, seu posuit, quod ipse Christus est Deus, et est verax; quia ipse dicebat se esse Deum: quod si non esset, non esset verax, cum tamen scriptum sit, Rom III, 4: *Est autem Deus verax* etc. De isto signaculo dicitur Cant. cap. VIII, 6: *Pone me ut signaculum super cor tuum.* Et II Tim. II, 9: *Firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum* etc. Vel, secundum Chrysostomum, *signavit,* idest monstravit, *quia Deus*, scilicet Pater, *verax est;* quia scilicet misit Filium suum, quem promisit mittendum. Quod ideo dicit Evangelista ut ostendat, eos qui non credunt Christo, veritatem Patris negare.

3. Et ideo statim subdit divinæ veritatis commendationem, dicens: *Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur;* quasi dicat: Hoc signavit, quod Christus, cujus testimonium accipit, *quem Deus misit, verba Dei loquitur:* et ideo qui credit ei, credit Patri, infra VIII, 26: *Ego quæ audivi a Patre loquor in mundo.* Unde non loquebatur nisi Patrem, et verba Patris; quia missus erat a Patre, et quia ipse est Verbum Patris: unde etiam se loqui Patrem dicit. Vel si hoc quod dicit, *quod Deus verax est,* referatur ad Christum, datur intelligi distinctio personarum: cum enim Pater sit Deus verax, et Christus est verax Deus; sequitur, quod verus Deus misit Deum verum, distinctum ab eo in persona, non in natura.

4. Denuntiandi autem facultas subest Christo maxima, quia non ad mensuram recipit spiritum; et ideo dicit: *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.* Posses enim dicere, quod licet miserit eum Deus, tamen non omnia a Deo loquitur, sed aliqua: nam et Prophetæ aliquando quidem locuti sunt ex spiritu suo, aliquando vero ex spiritu Dei. Sicut II Reg. VII, legitur de Nathan propheta, quod ex spiritu suo loquens, consuluit David, quod ædificaret templum; quod quidem postmodum ex spiritu et nutu divino retractavit. Sed hoc ostendit Baptista locum non habere in Christo; quia Prophetæ quidem accipiunt spiritum Dei mensurate, scilicet quantum ad aliquid, non quantum ad omnia, et ideo non quantum ad omnia verba Dei loquuntur; Christus autem, qui absque mensura et quantum ad omnia spiritum recepit, ideo quantum ad omnia verba Dei loquitur.

Sed quomodo Spiritus sanctus datur ad mensuram, cum sit immensus, secundum Athanasium in suo symbolo: " Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus? „ Responsio. Dicendum, quod Spiritus sanctus datur ad mensuram, non quantum ad essentiam suam et virtutem ejus, secundum quod est infinitus; sed quantum ad dona, quæ dantur mensurate. Ephes. IV, 7: *Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram.*

Notandum autem, quod hoc quod dicitur hic de Christo, quod non ad mensuram dedit ei Deus Pater spiritum, potest dupliciter intelligi. Uno modo intelligitur de Christo secundum quod Deus; alio modo secundum quod homo. Ad hoc enim datur alicui aliquid ut habeat illud: habere autem Spiritum sanctum, convenit Christo et inquantum Deus et inquantum homo; et sic secundum utrumque habet Spiritum sanctum: sed inquantum homo, habet Spiritum sanctum ut sanctificantem; Isa. c. LXI, 1: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me*, scilicet hominem: inquantum vero Deus habet Spiritum sanctum ut manifestantem tantum, secundum quod ab eo procedit. Jo. XVI, 14: *Ille me clarificabit*, idest manifestabit, *quia de meo accipiet.* Sic ergo utroque modo, scilicet inquantum Deus et inquantum homo, Christus habet Spiritum sanctum non ad mensuram; nam Christo, inquantum Deus, dicitur Deus Pater dare Spiritum sanctum, non ad mensuram, quia dat ei virtutem et potestatem spirandi Spiritum sanctum; qui cum sit infinitus, in infinitum dat ei Pater: quem quidem Pater dat ei sicut ipse habet; ut scilicet sicut ab eo procedit, ita et Filio: et hoc dedit ei per æternam generationem. Similiter et Christus, inquantum homo, non ad mensuram habuit Spiritum; nam hominibus datur Spiritus sanctus ad mensuram, quia gratia ejus ad mensuram eis datur; sed Christus inquantum homo non ad mensuram recepit gratiam: et ideo non ad mensuram recepit Spiritum sanctum.

Sed notandum, quod in Christo est triplex gratia, scilicet unionis, singularis personæ, quæ est habitualis, et capitis, quæ est influentiæ; et quamlibet istarum recepit Christus non ad mensuram. Nam gratia unionis, quæ non est habitualis, sed quoddam gratuitum donum, datur Christo, ut scilicet in humana natura sit verus Filius Dei non per participationem, sed per naturam, inquantum scilicet humana natura Christi unita Filio Dei in persona sit: quæ quidem unio gratia dicitur, quia nullis præcedentibus meritis hoc habuit. Natura autem divina infinita est: unde ex ipsa unione accepit donum infinitum. Sic ergo non ad mensuram recepit Spiritum sanctum, idest donum et gratiam unionis, quæ Spiritui sancto attribuitur inquantum gratuita. Gratia autem habitualis dicitur, secundum quod anima Christi plena fuit gratia et sapientia, secundum quod dicitur supra c. I, 14: *Vidimus eum quasi Unigenitum a Patre, plenum gratiæ* etc. De qua quidem gratia dubium esse potest, an receperit eam non ad mensuram. Cum enim hujusmodi gratia sit donum creatum, confiteri oportet quod habeat essentiam finitam: quod quidem quantum ad essentiam, secundum quod quid creatum est, ipsa gratia habitualis finita fuit. Sed tamen Christus dicitur eam recepisse non ad mensuram, triplici ratione. Primo quidem ex parte recipientis. Manifestum est enim, uniuscujusque naturæ capacitatem esse finitam: quia, etsi infinitum bonum recipere possit cognoscendo, et amando, et fruendo, tamen ipsum recipit fruendo finite. Est

autem cujuslibet creaturæ, secundum suam speciem et naturam, determinata capacitatis mensura; quæ tamen divinæ potestati non præjudicat quin posset aliam creaturam facere majoris capacitatis; sed jam non esset ejusdem naturæ secundum speciem; sicut si ternario addatur unitas, erit alia species numeri. Quando igitur alicui naturæ non datur de bonitate divina, quanta est capacitas naturalis speciei suæ, videtur ei secundum aliquam mensuram donatum; quando vero tota naturalis capacitas impletur, non videtur ei secundum mensuram donatum: quia etsi sit mensura ex parte recipientis, non est tamen mensura ex parte dantis, qui totum paratus est dare: sicut aliquis vas ad fluvium deferens, absque mensura invenit ibi aquam paratam, quamvis ipse cum mensura accipiat, propter vasis determinatam quantitatem. Sic igitur gratia Christi habitualis, finita quidem est secundum essentiam, sed infinite, et non secundum mensuram dicitur dari, quia tantum ei datur quantum natura creata capere potest. Secundo vero ex parte doni recepti: nam omnis forma, seu actus secundum rationem suam consideratus, non est finitus eo modo quo finitur per subjectum in quo recipitur; sed nihil prohibet illum secundum suam essentiam finitum esse, inquantum esse suum est in aliquo receptum. Illud enim secundum essentiam suam infinitum est, quod habet totam plenitudinem essendi: quod quidem soli Deo convenit, qui est summum esse. Si autem ponatur aliqua forma spiritualis esse non in subjecto existens, puta albedo, vel color, non quidem haberet essentiam infinitam, quia essentia ejus esset determinata ad genus, vel speciem; nihilominus tamen totam plenitudinem illius speciei possideret: unde secundum rationem speciei, absque termino, vel mensura esset, habens quicquid ad illam speciem pertinere potest. Si autem in aliquo subjecto recipiatur albedo, vel color, non habet semper totum quicquid pertinet ad rationem formæ hujus de necessitate et semper, sed solum quando sic habetur sicut perfecte haberi potest; ita scilicet quod modus habendi adæquet rei habitæ potestatem. Sic igitur gratia Christi habitualis, finita quidem fuit secundum essentiam; sed tamen dicitur absque termino et mensura fuisse, quia quicquid ad rationem gratiæ poterat pertinere, totum Christus accepit. Alii autem non totum accipiunt; sed unus sic, et alius sic. *Divisiones enim gratiarum sunt:* I Cor. XII, 4. Tertio autem ex parte causæ. In causa enim quodammodo habetur effectus. Cuicumque ergo adest causa infinitæ virtutis ad influendum, dicitur habere illud quod influitur, absque mensura, et aliquo modo infinite. Puta, si quis haberet fontem, qui aquam infinitam posset effluere, infinite diceretur et absque mensura aquam habere. Sic anima Christi, infinitam et absque mensuram gratiam habet, ex hoc ipso quod habet Verbum sibi unitum, quod est totius emanationis creaturarum infinitum et indeficiens principium. Patet autem ex his quæ dicta sunt, quod gratia ipsius Christi, quæ dicitur capitis, secundum quod Christus est caput Ecclesiæ, est infinita quantum ad influentiam. Ex hoc enim quod habuit unde effunderet absque mensura Spiritus dona, accepit virtutem effundendi ipsa absque mensura, ut scilicet gratia Christi non solum sufficiat ad salutem hominum aliquorum, sed hominum totius mundi, secundum illud I Jo. II, 2: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, et non pro nostris tantum, sed etiam totius mundi;* ac etiam plurium mundorum, si essent.

5. Habet etiam Christus denuntiandi veritatem divinam opportunam facultatem, quia omnia sunt in potestate ejus; unde dicit: *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus:* quod quidem potest referri ad Christum secundum quod homo, et secundum quod Deus; sed aliter et aliter. Si enim referatur ad Christum, secundum naturam divinam, tunc *diligit* non designat principium, sed signum: non enim possumus dicere quod Pater omnia Filio dat, quia diligit eum, propter duo. Primo, quia diligere est actus voluntatis; dare autem naturam Filio, est generare ipsum. Si ergo Pater daret voluntate naturam Filio, voluntas Patris esset principium generationis Filii; et sic sequeretur quod Pater generaret Filium voluntate, et non natura: quod est hæresis Ariana. Secundo autem, quia dilectio Patris ad Filium est Spiritus sanctus. Si ergo di-

lectio Patris ad Filium esset ratio quare dedit omnia Pater in manu Filii, sequeretur quod Spiritus sanctus esset principium generationis Filii; quod est inconveniens. Dicendum est ergo, quod ly *diligit* importat signum tantum, ut dicatur, quod dilectio perfecta, qua *Pater diligit Filium*, est signum quod Pater *dedit omnia in manu ejus*, quæ scilicet Pater habet. Matth. XI, 27: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Infra XIII, 3: *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus.* Si referatur autem ad Christum, secundum quod homo, sic ly *diligit* dicit rationem principii, ut dicatur Pater omnia in manu Filii tradidisse, scilicet quæ in cælis et quæ in terris sunt, secundum illud Matth. ult., 18: *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Hebr. I, 2: *Quem constituit heredem universorum.* Et hujus traditionis ratio est, quia diligit eum; unde dicit: *Pater diligit Filium:* dilectio enim Patris ratio est creandi quamlibet creaturam. Sap. XI, 25: *Diligis omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti.* De dilectione autem Filii habetur Luc. III, et Matth. III, 17: *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui mihi.* Et Coloss. I, 13: *Transtulit nos in regnum Filii dilectionis suæ*, idest Filii sui dilecti.

6. Consequenter cum dicit, *Qui credit in Filium, habet vitam æternam*, ostendit fructum fidei: et primo ponit fidei præmium; secundo infidelitatis supplicium, ibi, *Qui autem incredulus est* etc. Sed præmium fidei est inæstimabile, quia vita æterna; et ideo dicit: *Qui credit in Filium habet vitam æternam.* Et hoc ex præmissis ostenditur. Si Pater omnia dedit Filio, scilicet quæ habet, et ipse habet vitam æternam: ergo et Filio dedit ut sit vita æterna. Infra V, 26: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso:* quod quidem competit Christo inquantum est verus et naturalis Dei Filius. I Jo. ult., v. 20: *Ut sitis in vero Filio ejus Christo: hic est verus Deus, et vita æterna.* Qui credit in eum habet illud in quod tendit, scilicet ipsum Filium in quem credit; sed ipse est vita æterna: ergo qui credit in eum, habet vitam æternam. Infra X, 17: *Oves meæ vocem meam audiunt..... et ego vitam æternam do eis.*

7. Supplicium autem infidelitatis est intolerabile et quantum ad pœnam damni, et quantum ad pœnam sensus. Quantum quidem ad pœnam damni, quia privatur vita; unde dicit: *Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam.* Non autem dicit, Non habebit; sed *non videbit:* quia vita æterna in visione veræ vitæ consistit. Infra XVII, 3: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum:* quam quidem visionem et cognitionem increduli non habebunt; Job XX, 17: *Non videat rivulos lactis* etc., idest dulcedinem vitæ æternæ. Dicit autem, *Non videbit*, quia videre vitam ipsam, est proprium præmium fidei formatæ. Quantum vero ad pœnam sensus, quia graviter punitur; unde dicit: *Sed ira Dei manet super eum.* Ira enim in Scripturis pro afflictione qua Deus malos punit, accipitur; unde cum dicit, *Ira Dei* Patris *manet super eum*, idem est ac si dicat: Sentiet pœnam a Deo Patre. Et licet Pater omne judicium dederit Filio, ut dicitur infra V, tamen Baptista refert hoc ad Patrem, intendens per hoc Judæos reducere ad credendum Filio. Et de isto judicio dicitur Hebr. X, 31: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis.* Dicit autem, *Manet super eum*, quia ista pœna numquam ab incredulis desistet; et quia omnes qui nascuntur in ista vita mortali, habent secum iram Dei, quam accepit primus Adam. Ephes. c. II, 3: *Eramus natura* (idest per nativitatem) *filii iræ.* Ab hac autem ira non liberamur nisi per fidem Christi; et ideo qui non credunt in Christum Filium Dei, manet in eis ira Dei.

CAPITIS IV.

LECTIO I.

1. Ut ergo cognovit Jesus quia audierunt Pharisæi quod Jesus plures discipulos facit, et baptizat quam Joannes:

2. Quamquam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus:

3. Reliquit Judæam,

4. Et abiit iterum in Galilæam.

5. Oportebat autem eum transire per Samariam.

6. Venit ergo in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, juxta prædium quod dedit Jacob filio suo Joseph.

7. Erat autem ibi fons Jacob.

8. Jesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem
9. Hora autem erat quasi sexta.
10. Venit mulier de Samaria haurire aquam.
11. Dixit ei Jesus: Da mihi bibere.
12. Discipuli enim ejus abierant in civitatem, ut cibos emerent.
13 Dixit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu, Judæus cum sis, bibere a me poscis, quæ sum mulier Samaritana?
14. Non enim coutuntur Judæi Samaritanis.

1. Posita doctrina Christi de spirituali regeneratione, et quod Christus gratiam spiritualis regenerationis Judæis communicaverat, hic consequenter ostendit quomodo ipsa gratia etiam ad gentes derivata est per Christum. Salutaris autem gratia Christi derivata est dupliciter in gentibus: per doctrinam et per miracula. Marc. ult, 20: *Illi autem profecti prædicaverunt ubique* (ecce doctrina) *Domino cooperante, sequentibus signis:* ecce miracula. Primo ergo ostendit futuram gentium conversionem per doctrinam; secundo futuram gentium conversionem per miracula, ibi, *Post duos autem dies exiit inde.* Circa primum duo facit. Primo præmittit quædam præambula ad doctrinam; secundo proponit doctrinam, et ejus effectum, ibi, *Respondit Jesus, et dixit ei: Si scires donum Dei* etc. Quantum ad primum tria præambula præmittit. Primum ex parte ipsius docentis; secundum ex parte ejus de quo doctrina erat, ibi, *Erat autem ibi fons Jacob;* tertium ex parte personæ audientis, ibi, *Venit mulier de Samaria,* etc. Ex parte autem docentis, præambulum est ejus accessus ad locum doctrinæ; et ideo dicit: *Ut ergo cognovit Jesus,* etc. Ubi tria facit. Primo innuit terminum a quo recedit, quia a Judæa; secundo terminum ad quem accedit, in Galilæam; tertio insinuat medium per quod transit, quia per Samariam. Quantum ad primum ponit primo causam recessus de loco in quo erat; secundo exponit quædam dicta in causa assignata, ibi, *Quamquam Jesus non baptizaret* etc.; tertio describit recessum Christi a Judæa, ibi, *Reliquit Judæam,* etc. Dicit ergo: *Ut cognovit Jesus quod audierunt Pharisæi* etc., volens ostendere Evangelista, quod postquam Baptista repressit discipulorum suorum invidiam, Christus declinavit Pharisæorum malitiam.

Sed cum dicatur Eccli. XXIII, 29: *Domino Deo nostro nota sunt omnia antequam fiant;* et Hebr. IV, 13: *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus:* quærendum videtur quomodo Jesus dicitur aliquid de novo cognoscere. Ad quod dicendum est, quod Jesus virtute divinitatis suæ ab æterno cognovit omnia præterita, præsentia et futura, ut prædictæ auctoritates ostendunt; sed inquantum homo aliqua de novo cognovit, scientia experimentali; et de hac dicitur hic: *Ut cognovit Jesus,* postquam fuit ei nuntiatum, *quia audierunt Pharisæi* etc.: et hanc cognitionem Christus de novo accipere voluit dispensative, ad ostendendum veritatem humanæ naturæ; sicut et multa alia humanæ naturæ propria voluit facere et pati.

Sed quid est hoc quod dicit: *Quia audierunt Pharisæi, quod Christus plures discipulos facit et baptizat quam Joannes:* cum ad eos non pertineat? Nam ipsi Joannem persecuti sunt, nec ei credebant: quia, ut dicitur Matth. XXI, 26, cum Dominus quæreret baptismum Joannis unde esset, dicebant intra se: *Si dixerimus de cælo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis?* Non ergo crediderant Joanni. Sed ad hoc est duplex responsio. Una: quod ipsi discipuli Joannis, qui supra quæstionem concitaverant contra Christum, erant Pharisæi, vel Pharisæis confœderati: unde, Matth. IX, dicitur quod Pharisæi simul cum discipulis Joannis proposuerunt quæstiones contra discipulos Christi: et secundum hoc concludit Evangelista: *Ut ergo cognovit Jesus quia audierunt* etc.: idest, postquam intellexit quæstionem et commotionem discipulorum Joannis, qui erant Pharisæi, vel Pharisæis confœderati, super baptismo suo et discipulorum ejus: *reliquit Judæam.* Vel dicendum, quod Pharisæi propter invidiam turbati sunt de prædicatione Joannis: unde suaserunt Herodi ut caperet eum: et hoc patet Matth. XVII, 12, ubi cum Christus loqueretur de Joanne, dicit: *Elias jam venit, et fecerunt in eum quæcumque voluerunt:* et postea subdit: *Sic et Filius hominis passurus est ab eis:* ubi Glossa dicit, quod Pharisæi incitaverunt Herodem ad incarcerationem Joannis et mortem. Videtur ergo probabile quod similiter moverentur contra Christum, ex hoc quod prædicabat. Et

hoc est quod dicitur, *Audierunt*, scilicet ad persequendum Pharisæi invidi et persecutores Christi, *quia Jesus plures discipulos facit et baptizat quam Joannes.* De isto auditu dicitur Job XXVIII, 22: *Perditio et mors dixerunt: Auribus nostris audivimus facta ejus.* Sed boni audiunt ad obediendum. Psal. CXXXI, 6: *Ecce audivimus eum in Ephrata:* et postea sequitur: *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Audierunt, inquam, duo: scilicet quod plures discipulos faceret quam Joannes; quod quidem justum erat et rationabile: quia, ut dicitur supra III, Christum oportet crescere, et Joannem minui: aliud quod baptizabat; et hoc merito, quia ipse mundat. Ps. L, 4: *Lava me, Domine, ab injustitia mea.* Et alibi, Psal. VII, 7: *Exurge, Domine* (scilicet baptizando), *in præcepto quod mandasti* (scilicet de baptismo), *et synagoga populorum* (per baptismum congregatorum) *circumdabit te.*

2. Consequenter cum dicit, *Quamquam Jesus non baptizaret* etc., exponit quod supra dixerat de baptismo Christi, *quod audierunt Pharisæi* etc.

Sed Augustinus dicit, hic apparere inconveniens: nam supra dixerat, *Et baptizat:* hic vero quasi corrigens id, utpote falsum, dicit: *Quamquam Jesus non baptizaret.* Et ad hoc est duplex responsio. Una Chrysostomi: quod hoc quod Evangelista dicit, verum est, quod Christus non baptizavit aliquem; illud autem quod supra dictum est, scilicet *baptizat*, intelligendum est secundum famam currentem ad Pharisæos, quod Christus baptizaret, quod aliqui venientes ad ipsos Pharisæos dicerent: Vos invidebatis Joanni quod discipulos habebat et baptizabat; sed ecce quod hic, scilicet Jesus, plures discipulos facit quam Joannes, et baptizat. Quare ergo sustinetis eum? Et ideo non dicit Evangelista ex se, quod baptizat, sed quod audierunt Pharisæi: et ideo falsum rumorem populi Evangelista corrigere volens, dicit: Verum est quod audierunt Pharisæi, quod Christus baptizat, sed est falsum; unde subdit: *Quamquam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus.* Ideo autem, secundum Chrysostomum, Christus non baptizavit, quia in omni baptismate, quo Joannes et discipuli baptizaverunt per totum tempus ante Christi passionem, non dabatur Spiritus sanctus; sed ad hoc erat ut assuescerent homines ad baptismum Christi, et congregarentur ad prædicationem, ut ipse dicit. Inconveniens autem esset quod Christus baptizaret, si non daretur in illo baptismo Spiritus sanctus, quod non dabatur ante Christi passionem: quia, ut dicitur infra VII, 39, *nondum erat Spiritus datus, quia nondum Jesus erat glorificatus.* Sed, secundum Augustinum, dicendum est, et verius, quod discipuli baptizabant baptismo Christi, aqua scilicet et spiritu, qui in ipso baptismo dabatur: et etiam ipse Christus baptizabat, et non baptizabat. Baptizabat quidem quia ipse mundabat interius; sed non baptizabat, quia ipse non tingebat aqua exterius; nam discipuli præbebant ministerium per ablutionem corporis; Christus vero præbebat spiritum interius mundantem. Unde ipse proprie baptizabat. Supra I, 33: *Supra quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat.* Ad hoc ergo quod Chrysostomus dicit, quod nondum erat Spiritus datus etc., dicendum, quod non erat datus visibilibus signis, sicut post resurrectionem Christi datus est discipulis; sed tamen datus est, et dabatur, per internam sanctificationem, credentibus. Per hoc autem quod Christus non semper baptizavit, dat nobis exemplum quod majores Ecclesiarum prælati in his quæ per alios fieri possunt, non occupentur, sed ea minoribus facienda relinquant. I Cor. I, 17: *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare.*

Si autem quæritur an discipuli Christi baptizati fuerint; dicendum, secundum Augustinum ad Stelentium, quod baptizati fuerunt baptismo Joannis, quia aliqui ex discipulis Christi fuerant discipuli Joannis: sive (quod magis credibile est) baptismo Christi: neque enim ministerio baptizandi defuisse creditur, ut haberet baptizatos servos, per quos ceteros baptizaret. Et hoc intelligendum est per hoc quod dicit Joan. XIII, 10: *Qui lotus est non indiget nisi ut pedes lavet.* Et postea sequitur: *Et ideo vos mundi estis, sed non omnes.*

3. Consequenter Christi recessum ponit, dicens: *Reliquit Judæam:* et hoc triplici de causa. Una ut subtraheret se invidiæ Pharisæorum, qui ex his quæ audierant de Christo, turbabantur, et per-

secutionem parabant; dans nobis exemplum, ut per mansuetudinem malis cedamus ad tempus. Eccli. VIII, 4: *Nec strues ligna in ignem illius.* Alia de causa ut ostenderet non esse peccatum persecutores fugere. Matth. X, 23: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam.* Tertia causa est, quia nondum venerat tempus suæ passionis. Infra VII,6: *Tempus meum nondum advenit* etc. Est autem et alia causa, propter mysterium: nam per hujusmodi recessum significavit quod discipuli propter persecutionem relicturi erant Judæos, et ituri ad Gentes.

4. Consequenter cum dicit, *Et abiit iterum in Galilæam*, ostendit locum ad quem accessit. Dicit autem, *Iterum*, quia supra II fecerat mentionem de quodam alio descensu Christi in Galilæam, quo post miraculum nuptiarum descendit Capharnaum. Quia ergo alii tres Evangelistæ non faciunt mentionem de illo descensu primo; ideo Evangelista, ut det intelligere quod alii Evangelistæ omnia quæ dixerant usque ad istud capitulum, dimiserunt, et ex hoc loco ipse historiam eis contemporaneam texere incepit, dicit, *Iterum.* Per Galilæam enim, secundum unam interpretationem, intelligitur gentilitas, ad quam Christus a Judæis vadit: interpretatur enim Galilæa transmigratio. Secundum aliam interpretationem, per Galilæam intelligitur cælestis gloria, nam Galilæa revelatio interpretatur.

5. Consequenter cum dicit, *Oportebat autem eum transire per Samariam,* describit medium per quod transit: et primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Venit ergo in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar.* Medium autem quod transit abiens in Galilæam, est Samaria; et ideo dicit: *Oportebat eum transire per Samariam.* Dicit autem, *Oportebat;* ne videatur contrarius suæ doctrinæ: nam Matth. X, 5, præcepit discipulis, dicens: *In viam gentium ne abieritis.* Quia ergo Samaria terra gentium erat, ideo ostendit quod non ex proposito, sed ex necessitate illuc ivit. Dicit, *Oportebat:* et ratio hujus necessitatis erat, quia Samaria erat sita media inter Judæam et Galilæam. De ista Samaria sciendum est, quod Amri rex Israel, montem a quodam Somer emit, ut habetur III Reg. XVI, civitatemque quam in montis vertice construxerat, a vendentis nomine Samariam nuncupavit; hac deinde reges Israelitarum pro regia usi sunt, et tota regio ab hac civitate Samaria vocabatur. Unde hoc quod dicitur hic, *Oportebat eum transire per Samariam,* non est intelligendum per civitatem illam transitum esse facturum, sed per regionem.

6. Et ideo speciale medium describens, subdit: *Venit ergo in civitatem Samariæ,* idest regionis Samariæ, *quæ dicitur Sichar:* Sichar enim idem est quod Sichem, secundum aliud nomen: de qua civitate habetur Gen. XXXIV, quod Jacob juxta eam tetendit tentoria sua, et propter raptum Dinæ filiæ suæ a filio regis Sichem, duo filii Jacob indignati, occiderunt homines civitatis illius; et sic cessit in possessionem Jacob, et habitavit ibi fodiens in ea puteos. Postmodum vero circa mortem suam, dedit eam Joseph filio suo, secundum quod legitur Gen. XLVIII, 22: *Do tibi partem unam extra fratres tuos.* Et hoc est quod dicit: *juxta prædium,* idest agrum, *quod dedit Jacob filio suo.* Ideo autem hæc omnia diligenter Evangelista narrat, ut ostendat quod omnia quæ contigerunt circa Patriarchas, fuerunt ducentia ad Christum; et quod Christus signatus est per eos, et ab eis secundum carnem descendit.

7. Consequenter cum dicit, *Erat autem ibi fons Jacob,* ponit præambulum doctrinæ ex parte rei de qua doctrina tradenda erat; et hoc congruenter: nam doctrina futura erat de aqua et fonte spirituali; et ideo fit hic mentio de fonte materiali, ex quo sumitur occasio disputandi de fonte spirituali qui est Christus. Ps. XXXV, 10: *Apud te est fons vitæ,* scilicet Spiritus sanctus, qui est spiritus vitæ. Item fons est baptismus, de quo dicitur Zach. XIII, 1: *Erit fons patens domui Jacob in ablutionem peccatoris et menstruatæ.* Circa hoc tria facit. Primo describit ipsum fontem; secundo sessionem Christi super eum; et tertio sessionis tempus designat. Fontem quidem describit cum dicit: *Erat autem ibi fons Jacob.*

Sed contra. Inferius dicitur: *Puteus altus est:* non ergo erat fons. Sed dicendum, secundum Augustinum, quod fons erat, et puteus: omnis enim puteus fons est, sed non convertitur: nam ub

aqua de terra scaturit, fons est: et si quidem aqua in superficie terræ scaturit, fons tantum dicitur; si vero in alto et in profundo scaturit, ita puteus vocatur ut nomen fontis non amittat. Dicitur autem fons Jacob, quia ipse puteum illum foderat in terra illa propter defectum aquæ, ut dicitur Genes. cap. XXXIV.

8. Sessio autem Christi innuitur cum subdit: *Jesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.* Ostendit infirmitatem, quamquam esset virtutis immensæ; non propter defectum virtutis, sed ut ostenderet veritatem naturæ assumptæ. Nam, secundum Augustinum, Jesus fortis est, quia (supra I, 1) *in principio erat Verbum;* sed infirmus est, quia (ibid. XIV), *Verbum caro factum est.* Christus ergo volens ostendere veritatem humanæ naturæ, permittebat eam agere et pati quæ sunt propria homini: volens etiam ostendere in se veritatem divinæ naturæ, faciebat et operabatur propria Dei. Unde quando retrahebat influxum virtutis divinæ a corpore, esuriebat et fatigabatur; quando vero ipsam virtutem divinam corpori exhibebat, sine cibo non esuriebat, et in laboribus non fatigabatur. Matth. IV, 2: *Jejunavit quadraginta diebus et quadraginta noctibus, et postea esuriit.* Ex hoc autem quod Jesus fatigatus est ex itinere, datur nobis exemplum non refugiendi laborem propter salutem aliorum. Ps. LXXXVII, vers. 16: *Pauper sum ego, et in laboribus a juventute mea.* Similiter etiam datur exemplum paupertatis, quia *sedebat sic,* idest super nudam terram. Mystice autem sessio humilitatem passionis Christi significat. Psal. CXXXVIII, 2: *Tu cognovisti sessionem meam* (idest passionem) *et resurrectionem meam.* Item significat auctoritatem docendi, quia loquitur tamquam potestatem habens: unde dicitur Matth. V, quod sedens docebat eos.

9. Tempus autem determinatur, cum subdit: *Hora autem erat quasi sexta.* Et ratio hujus determinationis assignatur litteralis et mystica. Litteralis quidem, ut ostendat causam fatigationis: nam in calore, et sexta hora diei, homines magis fatigantur ex labore. Item ut ostendat causam sessionis: libenter enim homines in æstu et calore dici, juxta aquas quiescunt. Mystica autem causa assignatur triplex. Una, quia Christus in sexta ætate sæculi in mundum venit, carnem assumens. Alia, quia sexto die homo factus est, et in sexto mense conceptus est Christus. Tertia, quia in sexta hora sol in alto existit, et non restat nisi ut declinet. Sol autem, quantum ad hoc pertinet, temporalem prosperitatem significat, secundum illud Job XXVI, 26: *Si vidi solem cum fulgeret* etc. Tunc ergo Christus venit quando prosperitas mundi in alto erat; idest, in cordibus hominum per amorem florebat; sed per eum amor a cordibus hominum declinare debebat.

10. Consequenter cum dicit, *Venit mulier de Samaria*, ponitur præambulum ex parte audientis: et circa hoc duo facit. Primo ponitur persona cui exhibetur doctrina; secundo innuitur præparatio ejus ad doctrinam, ibi, *Dixit ergo ei mulier illa Samaritana.* Persona autem cui exhibetur doctrina, est mulier Samaritana; unde dicit: *Venit mulier de Samaria haurire aquam.* Mulier ista significat Ecclesiam gentium nondum justificatam, quæ idolatria detinebatur; sed tamen per Christum justificandam. Venit autem ab alienigenis, scilicet a Samaritanis, qui alienigenæ fuerant, licet vicinas terras incolerent: quia Ecclesia de gentibus, aliena a genere Judæorum, ventura erat ad Christum; Matth. VIII, 11: *Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cœlorum.*

11. Hæc autem mulier præparatur ad doctrinam per Christum, cum dicit: *Da mihi bibere.* Et primo dat ei occasionem quærendi; secundo Evangelista interponit quærendi opportunitatem, ibi, *Discipuli autem ejus abierant.* Occasio autem et præparatio mulieris fuit petitio Christi; unde dicit: *Da mihi bibere.* Petit namque potum, et quia sitiebat aquam propter æstum diei, et quia sitiebat salutem hominis propter amorem ejus; unde in cruce pendens dixit: Sitio.

12. Opportunitatem autem quærendi a muliere habuit Christus, quia non erant ibi discipuli ejus, a quibus quæreret aquam; et ideo dicit Evangelista: *Discipuli enim ejus abierant in civitatem.* Ubi tria de Christo nota: scilicet ejus humilitatem, in eo quod solus relinquebatur: dabat enim in hoc exemplum discipulis suis omnem superbiam conculcare.

Sed quæreret fortasse aliquis, quæ necessitas fuerat assuescere discipulos ad humilitatem, quia piscatores et humiles extiterant, et tabernaculorum factores. Sed advertere debent qui talia dicunt, quod repente piscatores hujusmodi facti sunt reverentiores omnibus regibus, facundiores philosophis et rhetoribus, et familiares Domini orbis terrarum: et tales sic repente promoti consueverunt superbire, utpote inexpertes ad tantum honorem.

Secundo nota Christi parsimoniam: nam ita parum curabat de cibis quod nihil comestibile secum ferebat. Tertio etiam nota, quod dimiserunt eum solum in cruce; Isa. LXIII, 2: *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum.*

13. Præparavit Dominus mulierem ad recipiendum spiritualem doctrinam, dando ei occasionem quærendi; hic consequenter ponitur quæstio; secundo assignatur ratio quæstionis, ibi, *Non enim coutuntur Judæi Samaritanis.* Sciendum est autem, quod Dominus petierat a muliere potum, intendens magis de spirituali quam de corporali potu; mulier vero, potum spiritualem nondum capiens, intendebat solum de corporali; et ideo respondet: *Quomodo tu, Judæus cum sis, bibere me poscis, quæ sum mulier samaritana?* Christus judæus erat; quia et de Juda promissus; Gen. XLIX, 10: *Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est;* et de Juda natus; Hebr. VII, 14: *Manifestum est quod ex Juda ortus sit Dominus noster.* Cognoscebat autem mulier Christum esse judæum ex habitu: nam, sicut dicitur Numer. XV, Dominus præcepit quod Judæi portarent fimbrias hyacinthinas in quatuor angulis vestium suarum, ut per eas discernerentur ab aliis populis.

14. Consequenter assignatur ratio quæstionis, sive ab Evangelista, secundum Glossam, sive a muliere, secundum Chrysostomum, cum dicit: *Non enim coutuntur Judæi Samaritanis.* Sciendum est autem circa hoc quod sicut dicitur IV Reg. XVIII, propter peccata populi Israel, scilicet decem tribuum, qui colebant idola, ducti sunt in captivitatem a rege Assyriorum in Babylonem, et ne Samaria absque habitatoribus remaneret, fecit ibi gentes ex diversis locis ductas habitare: et cum ibi essent, volens Dominus ostendere quod non propter imbecillitatem suæ virtutis, sed propter Judæorum malitiam tradidit eos, immisit ipsis gentibus leones, et sævas bestias, quæ eos lædebant. Quæ ubi nuntiata sunt regi Assyriorum, habito ex consilio, quod hoc ideo eis contingeret quia non servabant legitima Dei terræ, misit ad eos sacerdotem quemdam ex Judæis, traditurum eis Dei legem, secundum legem Moysi. Unde et isti licet non essent ex populo Judæorum, servabant tamen legem Moysi; sed cum Deo vero colebant idola, nec Prophetis attendebant, et vocabant se Samaritanos a civitate Samariæ quæ erat sita in monte Somer: III Reg. XVI. Revertentibus ergo Judæis ex captivitate in Jerusalem, semper infesti fuerunt et contrarii; et, sicut dicitur in Esdra, impediebant eos ædificare templum et civitatem. Et licet Judæi vitarent omnes alias nationes, specialiter tamen vitabant istos, nec in aliquo coutebantur eis; et hoc est quod dicit: *Non enim coutuntur Judæi Samaritanis.* Non dicit quod Samaritani non coutantur Judæis, quia libenter voluissent adjungi et couti Judæis; sed Judæi eos repellebant, secundum illud Deut. VII, 2: *Non inibis cum eis fœdus* etc.

Sed si non erat fas Judæis couti Samaritanis, quare Deus petebat a Samaritana potum? Ad quod, secundum quod dicit Chrysostomus, posset aliquis respondere, quod Dominus sciebat eam non sibi tradituram potum, ideo petivit. Sed hoc non sufficit: quia petens quod non licet, a peccato non est immunis, quantum in se est, quin scandalizet, etsi non detur ei quod ipse petit. Et ideo dicendum est, quod, sicut dicitur Matth. XII, 8, *Filius hominis est dominus etiam sabbati.* Unde tamquam dominus legis poterat uti et non uti lege et observantiis et legalibus, secundum quod sibi expediens videbatur. Et quia imminebat tempus quo gentes vocarentur ad fidem, ipsis gentibus coutebatur.

LECTIO II.

1. Respondit Jesus, et dixit ei: Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere; tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam.

2. Dixit ei mulier: Domine, neque in quo hau-

rias, habes, et puteus altus est. Unde ergo habes aquam vivam? Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibit, et filii ejus, et pecora ejus?

3. Respondit Jesus, et dixit ei: Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.

4. Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

5. Dixit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire.

6. Dixit ei Jesus: Vade, voca virum tuum, et veni huc.

7. Respondit mulier, et dixit: Non habeo virum.

8. Dixit ei Jesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: quinque enim viros habuisti, et nunc quem habes, non est tuus vir: hoc vere dixisti.

9. Dixit ei mulier: Domine, video quia propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adoraverunt: et vos dicitis, quia Jerosolymis est locus ubi adorare oportet.

10. Dixit et Jesus: Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Jerosolymis adorabitis Patrem.

11. Vos adoratis quod nescitis; nos adoramus quod scimus: quia salus ex Judæis est.

12. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.

13. Nam et Pater tales quærit, qui adorent eum.

14. Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.

15. Dixit ei mulier: Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus.

16. Cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis omnia.

17. Dixit ei Jesus: Ego sum qui loquor tecum.

1. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus, et dixit ei* etc. narrat Evangelista ipsam doctrinam spiritualem. Et primo ponitur ipsa doctrina; secundo effectus doctrinæ, ibi, *Et continuo venerunt discipuli ejus.* Circa primum duo facit. Primo ponit summarie totam doctrinam; secundo explicat eam per partes, ibi, *Dixit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, et puteus altus est.* Dixit ergo: Tu miraris quod ego Judæus potum petii a te Samaritana; sed non debes mirari, quia ad hoc veni ut etiam gentibus potum darem. Et ideo dixit: *Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo.* Et, ut incipiamus ab ultimo, requirendum est quid intelligatur per aquam. Et dicendum, quod per aquam intelligitur gratia Spiritus sancti: quæ quidem quandoque dicitur ignis, quandoque aqua, ut ostendatur quod nec hoc, nec illud dicitur secundum substantiæ proprietatem, sed secundum similitudinem actionis. Nam ignis dicitur, quia elevat cor per fervorem et calorem; Rom. XII, 6: *Spiritu ferventes* etc. et quia consumit peccata; Cant. VIII: *Lampades ejus, lampades ignis atque flammarum.* Aqua vero dicitur propter purgationem; Ezech. XXXVI, 25: *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.* Et propter refrigerationem ab æstibus tentationum; Eccli. III, 33: *Ignem ardentem extinguit aqua.* Et propter satietatem contra sitim terrenorum, et quorumcumque temporalium; Isa. LV, 1: *Omnes sitientes, venite ad aquas.* Est autem duplex aqua: scilicet viva et non viva. Non viva quidem est quæ non continuatur suo principio unde scaturit; sed collecta de pluvia, seu aliunde, in lacunas et cisternas a suo principio separata servatur. Viva autem aqua est quæ suo principio continuatur, et effluit. Secundum hoc ergo gratia Spiritus sancti recte dicitur aqua viva, quia ita ipsa gratia Spiritus sancti datur homini quod tamen ipse fons gratiæ datur, scilicet Spiritus sanctus; immo per ipsum datur gratia; Rom. V, 5: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Nam ipse Spiritus sanctus est fons indeficiens, a quo omnia dona gratiarum effluunt; I Cor. XIII, 11: *Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus* etc. Et inde est quod si aliquis donum Spiritus sancti habeat, et non spiritum, aqua non continuatur suo principio, et ideo est mortua, et non viva; Jac. II, 20: *Fides sine operibus mortua est.* Sic ergo patet quid per aquam intelligatur. Sed consequenter ostenditur, quod ad habendum aquam vivam, idest gratiam, in adultis per desiderium pervenitur, idest per petitionem; Psal. IX, 17: *Desiderium pauperum exaudivit Dominus:* quia absque petitione et desiderio non datur alicui gratia. Unde dicimus quod in justificatione impii requiritur liberum arbitrium ad detestandum peccata et ad desiderandum gratiam, secundum illud Matth. VII, 7: *Petite, et accipietis.* Intantum enim requiritur desiderium, quod etiam ipse Filius ad petendum inducitur; Psal. II, 8: *Postula a me, et dabo tibi.* Unde nec aliquis contradicens gratiæ eam recipit, nisi prius reducatur ad

desiderium gratiæ, sicut patet in Paulo, qui antequam gratiam reciperet, reductus est ad desiderium gratiæ, dicens (Actor. IX, 6). *Domine, quid me vis facere?* Et inde est quod signanter dicitur: *Tu forsitan petisses ab eo.* Et dicit *forsitan*, propter liberum arbitrium, quo homo aliquando desiderat et petit gratiam, aliquando non. Sed ad petendum gratiam incitatur desiderium hominis ex duobus: scilicet ex cognitione desiderandi boni, et ex cognitione datoris: et ideo duo cognoscenda proponit. Primo scilicet ipsum donum; unde dicit: *Si scires donum Dei*, quod est omne bonum desiderabile, quod est a Spiritu sancto; Sap. VIII, 21: *Scio quod non possum esse continens, nisi Deus det.* Et hoc donum Dei est etc. Secundo proponit ipsum datorem; unde dicit: *Et quis est qui dicit tibi* etc., scilicet, si scires eum qui dare potest, qui sum ego; infra XV, 26: *Cum venerit Paraclytus, quem ego mittam vobis a Patre... ille testimonium perhibebit de me;* Psal. LXVII, 19: *Dedit dona hominibus.* Sic ergo hæc doctrina est de tribus: scilicet de dono aquæ vivæ, de petitione ipsius doni et de datore ejus.

2. Et ideo cum dicit, *Dixit ei mulier* etc.: de ipsa doctrina tractat explicite quantum ad hæc tria: et primo quantum ad donum; secundo quantum ad petitionem, ibi, *Dicit ei mulier: Domine, ut video, Propheta es tu;* tertio quantum ad datorem, ibi, *Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit* etc. Circa primum duo facit. Primo explicat donum, ostendendo ejus virtutem; secundo agit de perfectione ipsius doni, ibi, *Dicit ei mulier: Domine, da mihi hanc aquam* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur inquisitio mulieris; secundo responsio Christi, ibi, *Respondit Jesus, et dixit ei: Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum.* Circa primum sciendum est, quod mulier ista Samaritana, verba quæ Dominus spiritualiter intelligebat, carnaliter accipiebat: quia animalis, I Cor. II, vers. 14: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.* Et ideo verba quæ Dominus dicebat, quasi inconvenientia et impossibilia, argumento quodam utens, infringere conabatur, hoc modo: Tu promittis mihi aquam vivam: aut ergo de isto puteo, aut de alio; sed non de isto, quia *nec in quo haurias habes, et puteus altus est:* de alio autem non videtur credibile quod dare possis, quia non *major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum.* Primo ergo prosequens primum, videamus hoc quod dicit: *Domine, neque in quo haurias habes;* idest, hauritorio cares, quo aquam de puteo extrahere possis: *et puteus altus est;* scilicet ut absque hauritorio manu non possis attingere. Per altitudinem, seu profunditatem putei, intelligitur sacræ Scripturæ profunditas, et sapientiæ divinæ; Eccle. VII, 25: *Alta profunditas, et quis inveniet eam?* Hauritorium autem quo aqua sapientiæ salutaris hauritur, est oratio; Jac. I, 5: *Si quis indiget sapientia, postulet a Deo.* Secundum ostendit, cum dicit: *Numquid tu es major patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum?* etc.; quasi dicat: Numquid meliorem aquam habes ad dandum nobis quam Jacob? Dicit autem patrem suum Jacob, non quod Samaritani de generatione sint Jacob, ut ex supradictis apparet; sed quia legem Moysi habebant, et quia intraverunt terram semini Jacob repromissam. Commendat autem mulier ista puteum istum ex tribus. Primo ex auctoritate dantis; unde dicit: *Patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum.* Secundo ex suavitate aquæ, et dicit, quod *ipse* Jacob *ex eo bibit, et filii ejus:* nisi enim fuisset suavis, non ipsi bibissent, sed pecoribus eam tradidissent. Tertio ex ubertate, cum dicit, *Et pecora ejus:* quia enim erat suavis, nisi fuisset uberrima, non dedissent eam pecoribus. Sic et sacra Scriptura magna est auctoritate, quia a Spiritu sancto est data; delectabilis est suavitate; Psal. CXVIII, vers. 103: *Quam dulcia sunt faucibus meis eloquia tua!* Iterum secunda est ubertate, quia non solum sapientibus, sed etiam insipientibus communicatur.

3. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus* etc. ponitur responsio Domini, ubi explicat virtutem suæ doctrinæ: et primo quantum ad hoc quod dixerat eam esse aquam; secundo quantum ad hoc quod dixerat eam esse aquam vivam, ibi, *Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Ostendit autem, quod doctrina sua sit optima aqua, ex hoc quod habet aquæ effectum, scilicet quod auferat sitim multo amplius quam aqua ista corporalis; ostendens se in hoc esse majorem quam Jacob. Et ideo dicit: *Respondit Jesus, et dixit ei;* quasi

dicat: Tu dicis, quod Jacob dedit vobis puteum; sed ego dabo aquam meliorem, quia *omnis qui biberit ex hac aqua*, scilicet corporali vel carnalis cupiditatis et concupiscentiæ, licet ad horam sedetur appetitus, tamen *sitiet iterum*, quia insatiabilis est delectationis appetitus; Prov. cap. XXIII, 35: *Quando evigilabo, et rursus vina reperiam?* Sed *qui biberit ex hac aqua*, scilicet spirituali, *quam ego dabo ei, non sitiet in æternum;* Isa. penul., vers. 13: *Servi mei bibent, et vos sitietis.*

Sed contra. Eccli. XXIV, 29. dicitur: *Qui bibunt me, adhuc sitient.* Quomodo ergo non sitiet in æternum qui biberit ex hac aqua, scilicet divina sapientia, cum ipsa sapientia dicat: *Qui bibunt me, adhuc sitient?* Sed dicendum, quod utrumque verum est: quia qui bibit ex aqua quam Christus dat, et sitit adhuc, et non sitit; sed qui bibit ex aqua corporali, sitiet iterum: et hoc propter duo. Primo, quia aqua materialis et carnalis non est perpetua, nec causam perpetuam habet, sed deficientem: unde et effectus oportet quod cesset; Sap. v, 9: *Transierunt hæc omnia quasi umbra* etc. Aqua vero spiritualis causam perpetuam habet, scilicet Spiritum sanctum, qui est fons vitæ, numquam deficiens: et ideo qui ex ea bibit, non sitiet in æternum; sicut qui haberet in ventre fontem aquæ vivæ, non sitiret unquam. Alia ratio est, quia differentia est inter rem spiritualem et temporalem: licet enim utraque generet sitim, tamen aliter et aliter: quia res temporalis habita, causat quidem sitim non sui ipsius, sed alterius rei; spiritualis vero tollit sitim alterius rei, et causat sui ipsius sitim. Cujus ratio est, quia res temporalis antequam habeatur, æstimatur magni pretii et sufficiens; sed postquam habetur, quia nec tanta, nec sufficiens ad quietandum desiderium invenitur, ideo non satiat desiderium, quin ad aliud habendum moveatur. Res vero spiritualis non cognoscitur, nisi cum habetur Apoc. II, vers. 17: *Nemo novit nisi qui accipit.* Et ideo non habita, non movet desiderium; sed cum habetur et cognoscitur, tunc delectat affectum et movet desiderium, non quidem ad aliud habendum, sed quia imperfecte percipitur propter recipientis imperfectionem, movet ut ipsa perfecte habeatur. Et de hac siti dicitur in Psal. XLI, 2: *Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum.* Sed hæc sitis in mundo isto usquequaque non tollitur, quia bona spiritualia in vita ista percipere non possumus; et ideo qui biberit ex hac aqua, adhuc quidem sitiet ejus perfectionem; sed non sitiet in æternum, quasi ipsa aqua deficiat; quia, ut dicitur in Psal. XXXV, 9: *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ.* In vita autem gloriæ, ubi beati perfecte bibunt aquam divinæ gratiæ, non sitient in æternum; Matth. cap. V, 6: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam* (scilicet in mundo isto), *quia saturabuntur* in vita gloriæ.

4. Consequenter cum dicit, *Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*, ostendit doctrinam suam esse aquam vivam ex motu ipsius aquæ; unde dicit, quod est fons decurrens, Ps. XLV, 5: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* Sed alius est cursus aquæ materialis, scilicet deorsum, alius istius spiritualis, quia ducit sursum; et ideo dicit: Dico, quod talis est aqua materialis quod non tollit sitim; sed aqua quam ego do, non solum sitim aufert, sed est viva: quia est conjuncta fonti; unde dicit, quod *fiet in eo fons:* fons, inquam, perducens per bona opera ad vitam æternam. Ideo dicit, *Aquæ salientis*, idest salire facientis, *in vitam æternam*, ubi non est sitis; infra cap. VII, 38: *Qui credit in me, flumina*, scilicet bonorum desideriorum, *de ventre ejus fluent aquæ vivæ;* Psalm. XXXV, 10: *Apud te est fons vitæ.*

5. Consequenter cum dicit, *Dixit ad eum mulier*, agitur de petitione doni: et primo ponitur modus percipiendi ipsum donum; secundo convincitur mulier, ibi, *Dixit ei Jesus: Bene dixisti* etc. Modus percipiendi, ut dictum est, est per orationem et petitionem: et ideo primo ponitur petitio mulieris; secundo responsio Christi, ibi, *Dixit ei Jesus, Vade* etc. Quantum ad primum notandum, quod mulier ista in exordio collationis mutuæ, Christum non vocavit Dominum, sed simpliciter Judæum, dicens: *Quomodo tu, Judæus cum sis, bibere a me poscis?* hic vero statim cum audit eum fore sibi utilem, et aquam dare posse, Dominum eum vocat; unde *dixit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam.* Quia enim hoc carnaliter intelligebat, et duplici corporali necessitate tenebatur, scilicet sitis et laboris, vo-

niendo ad puteum, et portando; ideo aquam petens, hæc duo allegat, dicens quo ad primum, *Ut non sitiam;* et quo ad secundum, *Neque veniam huc haurire.* Naturaliter enim homo laborem refugit; Ps. LXXII, 5: *In labore hominum non sunt.*

6. Hic ponitur responsio Domini. Sed sciendum est, quod Dominus respondebat spiritualiter; sed mulier intellexit carnaliter: et ideo potest hoc dupliciter exponi. Uno modo secundum Chrysostomum, qui dicit, quod Dominus volebat dare aquam spiritualis doctrinæ non sibi soli, sed specialiter viro suo; quia, ut dicitur I Cor. XI, 3, *caput mulieris vir:* et ideo voluit ut præcepta Dei ad mulieres per virum devenirent; I Cor. XIV, 15, dicitur quod *si mulier aliquid addiscere vult, domi virum interroget.* Et ideo dicit, *Vade, voca virum tuum, et veni huc;* et tunc cum eo et per eum dabo tibi. Alio modo, secundum Augustinum, exponitur mystice. Nam sicut de aqua Dominus figurative loquebatur, ita de viro. Vir autem iste, secundum Augustinum, est intellectus: nam voluntas parit et concipit a vi apprehensiva movente eam: unde voluntas est sicut mulier; ratio vero movens voluntatem est vir ejus. Quia ergo mulier, idest voluntas, prompta erat ad recipiendum, sed non movebatur ab intellectu et ratione, ut specialiter hoc intelligeret, sed adhuc sub sensu detinebatur; ideo Dominus dixit ei: *Vade,* tu sensualis, *voca virum tuum;* idest, rationabilem intellectum advoca, quo spiritualiter et intelligibiliter intelligas quod modo carnaliter sapis; *et veni huc,* intelligendo ducta ratione.

7. Hic convincitur a Christo mulier. Et primo ponitur ejus responsio; secundo contestatio qua convincitur a Christo, ibi, *Bene dixisti.* Circa primum sciendum est, quod mulier turpitudinem suam occultare volens, et Christum sicut purum hominem credens, licet verum responderit Christo, tamen ficte et occulte dedecus suum tacebat; quia, secundum quod dicitur Eccli. IX, 10: *Mulier fornicaria quasi stercus in via conculcabitur.* Et ideo *respondit et dixit: Virum non habeo:* et verum erat: quia licet ante plures habuerit, scilicet quinque, nunc vero non legitimum habebat virum, sed quidam adhæserat; et ideo convincitur a Domino.

8. Unde dicit: *Dixit ei Jesus: Bene dixisti, quia non habeo virum,* scilicet legitimum: *quinque enim viros habuisti,* ante ipsum; *et nunc quem habes,* idest hoc modo uteris ut viro, *non est tuus vir; hoc vere dixisti:* quia virum non habes. Ideo autem dixit ei Dominus ea quæ ab ea non didicerat, et occulta sibi videbantur, ut mulierem ad spiritualem intelligentiam reducat et credat, in Christo aliquid divinum esse.

Mystice autem quinque viri sunt quinque libri Moysi, quia Samaritani, ut dictum est, eos recipiebant; et ideo dicit: *Quinque enim viros habuisti; et nunc quem habes,* idest quem audis, scilicet Christum, *non est tuus vir,* quia non credis. Sed, ut dicit Augustinus, hæc expositio non est bona, quia mulier ista dimissis quinque viris, venit ad hunc quem habebat; sed isti qui veniunt ad Christum, non dimiserunt quinque libros Moysi. Et ideo aliter dicendum, quod *quinque viros habuisti,* idest quinque sensus, quibus usque modo utebaris; sed hunc quem habes, scilicet rationem errantem, qua spiritualiter dicta adhuc carnaliter intelligis, *non est tuus vir,* legitimus, sed adulter; et ideo tolle istum adulterum errorem, qui te corrumpit et *voca virum tuum,* idest intellectum, ut intelligas me.

9. Hic agitur de petitione qua donum acquiritur, quæ est oratio. Et primo ponitur quæstio mulieris de oratione; secundo responsio Christi, ibi, *Dixit ei Jesus: Mulier, crede mihi.* Circa primum duo facit mulier. Primo confitetur idoneitatem Christi ad respondendum quæstioni; secundo quæstionem proponit, ibi, *Patres nostri in monte hoc adoraverunt* etc. Mulier autem ista auditis quæ Christus de occultis ei manifestaverat, quem usque modo purum hominem credidit, nunc Prophetam confitetur, idoneum ad satisfaciendum de dubiis. Hoc est proprium Prophetarum, ut absentia et incognita annuntient; I Reg. IX, 9: *Qui olim dicebatur Videns, nunc dicitur Propheta.* Et ideo dicit: *Domine, ut video, Propheta es tu;* quasi dicat: In hoc quod occulta mihi dicis, ostenderis Propheta. In quo, secundum Augustinum, patet quod cœpit ad eam venire vir, sed non plene venit: quia Dominum Prophetam putabat: licet enim Propheta esset, Matth. XIII, 57: *Non est Propheta sine ho-*

nore nisi in patria sua: tamen erat plusquam Propheta, quia Prophetas ipse constituit; Sap. VII, 27: *In animas sanctas per nationes se transfert, amicos Dei et Prophetas constituit.* Consequenter ponit quæstionem de oratione, dicens: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt; et vos dicitis quia Jerosolymis est locus ubi adorare oportet.* In quo admiranda est mulieris diligentia, quia mulieres, utpote curiosæ et infructuosæ, et non solum infructuosæ, sed et otiosæ, I Tim. cap. V, non de mundanis, non de futuris eum interrogabat, sed de his quæ Dei sunt; secundum illud Matth. VI, 33: *Primum quærite regnum Dei.* Et movet primo quæstionem de his quæ in terra illa homines movere consueverant, scilicet de loco orationis, de quo quæstio vertebatur inter Judæos et Samaritanos; et hoc est quod dicit: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis* etc.

Circa quod sciendum est, quod Samaritani (secundum legis mandata) Deum colentes, fecerunt templum, in quo eum adorarent, non euntes in Jerusalem propter Judæos eis infestos: quod quidem templum fecerunt in monte Garizim, Judæi vero in monte Sion. Unde quæstio vertebatur inter eos quis istorum montium esset convenientior locus orationi; et utrique adducebant rationes pro parte sua: Samaritani quidem dicebant magis in monte Garizim esse adorandum, quia antiqui patres adoraverunt ibi Dominum; et ideo dicit: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt.*

Sed quomodo dicit mulier, *Patres nostri*, cum Samaritani non essent ex semine Israel? Ad hoc est responsio, secundum Chrysostomum, quod aliqui dicunt Abraham in monte illo filium obtulisse; alii autem in monte Sion, ut habetur Gen. XXII. Vel potest dici, quod *patres nostri* intelligantur Jacob et filii ejus, qui, ut habetur Gen. XXXIII, et dictum est supra, habitavit in Sichem, quæ est sita juxta montem Garizim, et forte ibi adoraverunt in monte Dominum. Vel potest dici, quod filii Israel adoraverunt in monte hoc, quando Moyses præcepit ut ascenderent in montem Garizim ad benedicendum servantibus mandata Domini, ut dicitur Deut. VI.

Et vocat istos patres suos, vel propter legem datam filius Israel, quam servabant Samaritani, vel propter terram eorum quam inhabitabant, ut dictum est supra. Judæi autem dicunt orandum esse in Jerusalem auctoritate Domini qui præcepit Deut. XII, 13: *Cave ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris, sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus:* qui quidem orationis locus primo fuit in Silo, postea vero auctoritate Salomonis et Nathan prophetæ, arca Dei portata est de Silo in Jerusalem, et ibi factum est templum, secundum illud Psal. LXXVII, 60: *Repulit tabernaculum Silo.* Et postea sequitur: *Sed elegit tribum Juda, montem Sion, quem dilexit.* Sic ergo Samaritani adducebant pro se auctoritatem patrum; Judæi vero auctoritatem Prophetarum, quos Samaritani non recipiebant. Hanc ergo quæstionem mulier proponit: nec est mirandum a quo docta fuerit, quia communiter contingit ut in terris in quibus diversa sunt dogmata, etiam simplices in eis sint instructi. Unde, quia Samaritani fuerant in continuo jurgio cum Judæis, ideo mulieres et simplices in materia ista edocti erant.

10. Consequenter cum dicit, *Dixit ei Jesus* etc. ponitur responsio Christi. Et primo distinguit trinam orationem; secundo comparat eas adinvicem, ibi, *Vos adoratis quod nescitis.* Circa primum reddit primo mulierem attentam, utpote grandia locuturus, dicens, *Crede mihi,* et fidem adhibe, quia ubique opus est fide. Heb. XI, 6: *Accedentem ad Deum oportet credere;* Isa. VII, 9: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Secundo proponit trinam adorationem, quarum duæ jam erant, alia vero expectabatur futura. Duarum autem quæ erant, una erat Samaritanorum, qua orabant in monte Garizim; et hanc exprimit dicens: *Venit hora quando neque in monte hoc,* scilicet Garizim, *adorabitis.* Alia est Judæorum qua orabant in monte Sion, scilicet in Jerusalem; et hanc exprimit dicens, *Neque in Jerusalem.* Tertia est futura, quæ expectatur, quæ est alia ab istis; et hanc insinuat excipiendo utramque adorationem: nam si veniat hora quando adorabunt, non tamen in monte Garizim neque in Jerusalem, manifestum est quod erit tertia adoratio Christi, evacuans utrorumque adorationem. Nam si aliquis vellet duos populos in unum conjungere, oportet in utroque removeri illud in quo abin-

vicem dissiderent, et aliquid eis commune in quo conveniant, concedere. Christus ergo volens conjungere Judæos et Gentiles, removit a Judæis cæremonias, et a Gentibus idolatriam, quæ duo erant sicut paries unus in quo uterque adinvicem dissidebant, et fecit ex utroque populo unum populum, secundum illud Ephes. II, 14: *Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum.* Sic ergo cessavit cæremonialis cultus et idolatria gentium, et sic introductus est verus Dei cultus a Christo.

Mystice autem, secundum Origenem, per tres adorationes intelliguntur divinæ sapientiæ tres participationes. Quidam namque participant eam obnubilantes tenebris erroris, et isti adorant in monte: quia omnis error ex superbia causatur; Jer. LI, 25: *Ecce ego ad te mons pestifer.* Quidam vero participant ipsam divinam sapientiam sine errore, sed imperfecte, quia in speculo et ænigmate; et isti adorant in Jerusalem, quæ significat præsentem Ecclesiam; Psal. CXLVI, 2: *Ædificans Jerusalem Dominus* etc. Beati vero et sancti participant illam sine errore perfecte, quia vident Deum sicuti est, ut dicitur I Joan. III. Et ideo dicit, *Venit hora,* idest expectabitur, quando neque in erroribus, neque per speculum et in ænigmate participabitis divinam sapientiam; sed sicuti est.

11. Consequenter cum dicit, *Vos adoratis quod nescitis,* comparat prædictas adorationes ad invicem: et primo comparat secundam ad primam; secundo tertiam ad primam et secundam, ibi, *Sed venit hora.* Circa primum tria facit. Primo ostendit defectum primæ adorationis; secundo veritatem secundæ; tertio rationem utriusque assignat. Quantum ad primum dicit: *Vos adoratis quod nescitis.*

Sed videtur alicui quod Dominus explicare debuisset veritatem quæstionis, et rationem mulieris exsolvere. Sed Dominus de hoc non curat, quia utraque adoratio cessare debebat.

Quantum autem ad hoc quod dicit, *Vos adoratis,* sciendum est, quod Philosophus dicit: Aliter est cognitio in rebus compositis, et aliter in simplicibus: nam composita quidem possunt quantum ad aliquid cognosci, ita ut quantum ad aliquid in eis remaneant incognita: unde potest de his haberi falsa cognitio: sicut si aliquis habens veram cognitionem de animali quantum ad ejus substantiam, tamen potest errare circa cognitionem accidentis, utrum scilicet sit album vel nigrum; et differentiæ, utrum scilicet sit alatum vel quadrupes. In simplicibus autem nullo modo potest esse falsa cognitio: quia aut perfecte cognoscuntur, inquantum scitur eorum quidditas; aut nullo modo cognoscuntur, si non possit ad eam attingi. Cum ergo Deus sit omnino simplex, non potest de eo haberi falsa cognitio per hoc quod aliquid de eo sciatur et aliquid nesciatur, sed per hoc quod non attingitur. Unde quicumque credit Deum esse aliquid quod non est, puta corpus, vel aliquid hujusmodi, non adorat Deum, quia nescit eum, sed aliquid aliud. Samaritani autem falsam opinionem habebant de Deo dupliciter. Primo, quia æstimabant eum esse corporeum, unde et credebant ipsum in uno loco corporeo tantum determinate ibidem adorari oportere. Deinde, quia non credebant eum esse super omnia, sed æqualem aliquibus creaturis: unde simul cum eo et idola adorabant, quasi sibi æqualia. Et ideo nesciebant eum, quia non attingebant ad veram cognitionem ejus; et ideo dicit Dominus: *Vos adoratis quod nescitis;* idest, non adoratis Deum, quia nescitis ipsum; sed phantasiam vestram, qua aliquid apprehenditis ut Deum; Ephes. IV, 17: *Sicut et gentes ambulant in vanitate sensus sui* etc.

Quantum vero ad secundum, scilicet quantum ad diversitatem adorationis Judæorum, dicit: *Nos adoramus quod scimus.* Et connumerat se Judæis, quia et Judæus erat secundum gentem, et etiam mulier opinabatur eum et Prophetam et Judæum esse. *Nos adoramus quod scimus:* quia Judæi per legem et Prophetas veram cognitionem seu æstimationem de Deo habebant, in hoc quod non credebant ipsum esse corporeum, nec in uno loco determinato esse; quasi ejus majestas a loco capi possit; III Reg. VIII, 27: *Si enim cœli cœlorum te capere non possunt, quanto magis domus hæc quam ædificavi?* Nec etiam idola colebant; et ideo in Psal. LXXV, 2 dicitur: *Notus in Judæa Deus.* Rationem autem hujus assignat cum dicit: *Quia*

salus ex Judæis est; quasi dicat: Ideo vera notitia de Deo habebatur solum a Judæis, quia futurum erat quod salus ex Judæis proveniret; et sicut principium sanitatis debet esse sanum, ita principium salutis, quæ habetur per Dei veram cognitionem et verum cultum, oportet veram cognitionem de Deo habere: et ideo, quia ex eis principium salutis et causa, scilicet Christus, provenire debebat, secundum illud Gen. cap. XXII, 18: *In semine tuo benedicentur omnes gentes:* oportet Deum notum esse in Judæa. Provenit autem ex Judæis salus tripliciter. Primo quantum ad doctrinam veritatis, quia omnes gentes erant in erroribus; Judæi autem in veritate permanebant; Rom. III, 2: *Quid amplius est Judæo? Quia tradita sunt eis eloquia Dei.* Secundo quantum ad spiritualia dicta: nam prophetia, et alia dona Spiritus sancti, prius eis data fuerunt, et ex eis devenerunt ad alios; Rom. XI, 17: *Tu* (scilicet Gentiles) *cum esses oleaster, insertus es in illis*, scilicet Judæi; Rom. XV, 27: *Nam si spiritualium eorum* (scilicet Judæorum) *participes facti sunt Gentiles, debent et in carnalibus ministrare illis.* Tertio quantum ad ipsum salutis auctorem, quia ex eis processit secundum carnem; Rom. IX, 5: *Ex quibus Christus est secundum carnem.*

12. Consequenter cum dicit, *Sed venit hora* etc. comparat aliam adorationem duabus primis: et primo ponit eminentiam ejus ad alias; secundo præeminentiæ convenientiam, ibi, *Nam et Patre tales quærit.* Sed attendendum est circa primum, secundum Origenem, quod supra loquens de tertia adoratione, cum dixit, *Venit hora quando non in monte hoc neque in Jerosolymis adorabitis Patrem*, non addidit Dominus, *Et nunc est;* hic vero de ipsa loquens, dicit, *Venit hora, et nunc est:* quia tunc locutus est de adoratione in patria, secundum quam perfectam Dei cognitionem participabimus, quæ nondum viventibus in hac carne mortali venit; hic vero loquitur de ea quæ est in vita ista, quæ jam venit per Christum; et ideo dicit: *Venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.* Quod potest legi primo quidem, secundum Chrysostomum, ut per hoc totum ostendatur eminentia istius adorationis ad adorationem Judæorum, ut sit sensus: sicut adoratio Judæorum præeminet adorationi Samaritanorum, ita adoratio Christianorum præeminet ei quæ est Judæorum; et hoc in duobus. Primo, quia illa est secundum carnales cæremonias; Hebr. IX, 10: *In justitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis:* hæc vero est secundum spiritum. Secundo vero, quia illa est secundum figuras: nam Deo illæ victimæ, secundum quod sunt res quædam, non placebant; unde in Psal. XLIX, 13, dicitur: *Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?* Et alibi, Psal. L, 18: *Sacrificium dedissem utique: holocaustis non delectaberis,* inquantum scilicet sunt res quædam; sed delectabatur in eis inquantum erant figura veræ victimæ, et veri sacrificii; Hebr. X, 1: *Umbram habet lex futurorum bonorum, non rerum ipsam imaginem* etc. Hæc autem adoratio est in veritate, quia ipsa secundum se Deo placet. Supra I, 17: *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Et ideo quantum ad primum dicit, quod *veri adoratores adorabunt in spiritu*, non in cæremoniis carnalibus; quantum ad secundum dicit, *In veritate*, non in figura. Secundo potest legi quod Dominus per hæc duo quæ dicit, scilicet, *In spiritu et veritate*, vult ostendere differentiam hujus adorationis, non tantum ad illam Judæorum, verum etiam ad eam quæ erat Samaritanorum. Ad illam quidem Judæorum, per hoc quod dicitur, *Et veritate:* nam illa, ut dictum est, cum errore erat, quia adorabant quod nesciebant; ista vero est cum vera Dei cognitione. Tertio modo legitur ut per hoc quod dicit, *In spiritu et veritate*, ostendatur conditio veræ adorationis. Ad hoc enim quod adoratio vera sit, duo requiruntur. Unum quod sit spiritualis: unde dicit in spiritu, idest in fervore spiritus; I Cor. cap. XIV, 15: *Orabo spiritu, orabo et mente;* Ephes. V, 19: *Psallentes in cordibus vestris Deo.* Aliud, quod sit in veritate. Primo quidem fidei, quia nullus fervor spiritualis desiderii est ad merendum idoneus, nisi adsit veritas fidei; Jac. I, 6: *Postulet autem in fide nihil hæsitans.* Secundo vero *in veritate*, idest sine fictione et simulatione: contra quod dicitur Matth. VI, 5: *Amant in angulis orare, ut videantur ab hominibus.* Sic ergo ab ipsam orationem requiritur fervor caritatis quantum ad primum, et veritas fidei

quantum ad secundum, et rectitudo intentionis quantum ad tertium. Sed dicit *Patrem*, quia adoratio legis non erat Patris, sed Domini. Nos adoramus ut filii per amorem, illi vero adorabant ut servi per timorem. Sic ergo hoc quod dicit *veri*, opponitur contra tria, secundum dictas expositiones. Primo contra falsum adorationis ritum Samaritanorum; Ephes. IV, 25: *Deponentes mendacium, loquimini veritatem.* Secundo contra vanum et transitorium quod erat in cæremoniis carnalibus; Psal. IV, 3: *Ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?* Tertio contra figurale; supra cap. I, 17: *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.*

13. Consequenter, cum dicit, *Nam et Pater tales quærit*, ostendit convenientiam tertiæ adorationis ex duobus. Primo ex voluntate et acceptione ejus qui adoratur; secundo ex ipsius natura, ibi, *Spiritus est Deus.* Circa primum sciendum est quod ad hoc quod homo mereatur quod petit accipere, ea debet petere quæ non sint contra voluntatem dantis, et eo modo quo acceptum est danti; et ideo cum oramus Deum, esse debemus quales Deus quærit: Deus autem tales quærit qui scilicet eum adorent in spiritu et veritate, et in fervore caritatis, et veritate fidei; Deut. X, 12: *Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et diligas eum, ac servias Domino Deo tuo in toto corde tuo, ut bene sit tibi?* Mich. VI, 8: *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Deus requirat a te: utique facere judicium, et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo.*

14. Hoc autem ostendit ex natura ipsius, dicens: *Spiritus est Deus:* nam, sicut dicitur Eccli. XIII, 19: *Omne animal diligit sibi simile.* Ergo Deus intantum diligit nos, inquantum ei assimilamur; sed non assimilamur ei secundum carnalia, quia est incorporeus, sed secundum spiritualia, quia *Deus spiritus est;* Ephes. IV, 25: *Renovamini spiritu mentis vestræ.* Hoc autem quod dicit, *Spiritus est Deus*, denotat in Deo incorporeitatem; Luc. ult., 39: *Spiritus carnem et ossa non habet.* Item vivificationem, quia tota vita nostra est a Deo, ut a principio effectivo. Est etiam Deus veritas; infra XIV, 6: *Ego sum via, veritas et vita:* ed ideo in spiritu et veritate oportet adorare eum.

15. Consequenter cum dicit, *Dixit ei mulier* etc. agitur hic de datore doni: quod respondet ei quod Dominus dixerat: *Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere, petisses utique.* Primo ponitur confessio mulieris; secundo doctrina Christi, ibi, *Ego sum qui loquor tecum.* Circa primum duo facit: primo enim profitetur mulier fidem Christi venturi; secundo perfectionem doctrinæ ejus, ibi, *Cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis omnia.* Sciendum est ergo, quod mulier eorum quæ dicta sunt altitudine fatigata, obstupuit, ea capere non valens. Dicit: *Scio quia Messias venit, quia dicitur Christus;* quasi dicat: Ista verba non capio; sed veniet tempus quando veniet Messias, et tunc sciemus omnia ista: Messias enim hebraice, unctus latine, græce Christus est. Sciebat autem mulier ista Messiam venturum, edocta per libros Moysi, ubi Christi adventus prænuntiatus est; Gen. penult., 10: *Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est.* Sicut autem Augustinus dicit, hæc est prima locutio mulieris in qua nominat Christum: ut det intelligere, quod post quinque sensus corporeos, jam inciperet redire ad virum legitimum.

16. Hic autem Messias cum venerit, perfectam doctrinam proponet, cum dicit: *Cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis.* Et hoc prædixerat Moyses; Deut. cap. XVIII, 18: *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, similem eis; et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi.* Et quia jam advocaverat mulier ista virum suum, intellectum scilicet et rationem, ideo Dominus aquam doctrinæ spiritualis ei propinat, optime manifestando se ei.

17. Et ideo dicitur: *Dixit ei Jesus: Ego sum qui loquor tecum*, scilicet Christus; Sap. VI, 14: *Præoccupat eos qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat;* infra XIV, 21: *Ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.* Non autem Deus manifestavit se mulieri a principio: quia forte credidisset, et visum fuisset sibi ex vanitate loqui. Nunc autem paulatim in cognitione Christi eam reducens, opportune revelavit se ipsum; Prov. XXV

vers. 11: *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Et quidem interrogatur a Pharisæis, utrum esset Christus, infra x, 24: *Si tu es Christus, dic nobis palam:* et tamen eis non se manifeste revelavit, quia non ad discendum quærebant, sed ad tentandum. Hæc vero simplici mente loquebatur.

LECTIO III.

1. Et continuo venerunt discipuli ejus, et mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, et abiit in civitatem.

2 Et dicit illis hominibus: Venite, et videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci. Numquid ipse est Christus? Exierunt ergo de civitate, et veniebant ad eum.

3. Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca.

4. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.

5. Dicebant ergo discipuli ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare?

1. Posita doctrina de aqua spirituali, hic agit de effectu ipsius doctrinæ: et primo proponit ipsum effectum; secundo ipsum effectum manifestat, ibi, *Interea rogabant eum discipuli ejus.* Effectus autem hujus doctrinæ est fructus proveniens ex parte fidelium: et ideo primo ponitur fructus proveniens ex parte discipulorum admirantium; secundo fructus proveniens ex parte mulieris virtutem Christi annuntiantis, ibi, *Reliquit ergo hydriam suam mulier.* Tria autem ponuntur quantum ad discipulos: scilicet eorum reditus ad Christum; unde dicit: *Et continuo venerunt discipuli ejus:* et, ut dicit Chrysostomus, satis opportune, postquam se Christus mulieri manifestavit, discipuli occurrerunt, ut ostendatur, omnia tempora, divina providentia dispensari; Sap. vi, 8: *Unumquodque fecit Deus, quia pusillum et magnum; et æqualiter est ei cura de omnibus..... et in omni providentia occurret illis;* Eccle. viii, 6: *Omni negotio tempus est et opportunitas.* Secundo ponitur eorum admiratio de Christo; unde dicit: *Et mirabantur, quia eum muliere loquebatur.* Mirabantur quidem bonum; sed non suspicabantur malum, ut Augustinus dicit. Mirabantur autem duo. Primo quidem superabundantem Christi mansuetudinem et humilitatem: quia Dominus orbis terrarum dignatus est cum inope muliere loqui, et diu, dans in hoc nobis exemplum humilitatis; Eccli. cap. iv, 7: *Congregationi pauperum affabilem te facito.* Secundo quia cum Samaritana et alienigena loquebatur, nescientes mysterium, quod mulier typum Ecclesiæ gentium gereret, quam quærebat qui venit *quærere et salvum facere quod perierat;* Luc. xix, 10. Tertio ponitur eorum reverentia ad Christum, quæ ostenditur ex taciturnitate eorum. In hoc enim ostendimus reverentiam ad Deum quando facta ejus discutere non audemus; Prov. xxv, 2: *Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum investigare sermonem.* Et ideo dicit, quod licet mirarentur, *nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea?* Eccli. cap. xxxii, 9: *Audi tacens, et pro reverentia accedet tibi bona gratia.* Sed tamen sic eruditi erant discipuli ordinem servare, ex reverentia et timore filiali ad Christum, ut aliquando quidem confidenter eum interrogent de his quæ ad eos pertinebant, scilicet quando Christus aliqua proponebat ad eos pertinentia, quæ eorum capacitatem transcendebant; Eccli. xxxii, 10: *Adolescens, vix loquere in causa tua:* aliquando vero eum non interrogent, in his scilicet quæ ad eos non pertinebant, sicut hic.

Consequenter cum dicit, *Reliquit ergo hydriam suam mulier, et abiit in civitatem,* ponitur fructus proveniens ex parte mulieris, officium Apostolorum annuntiando assumentis: et ponuntur tria, quæ colligi possunt ex dictis et factis ejus: scilicet devotionis affectus; secundo prædicationis modus, ibi, *Dicit illis hominibus: Venite, et videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci;* tertio prædicationis effectus, ibi, *Et exierunt de civitate, et veniebant ad eum.* Affectus autem mulieris apparet ex duobus. Primo ex hoc quod præ magnitudine devotionis, illud pro quo specialiter venerat ad fontem, quasi oblita, dereliquit aquam et hydriam: unde dicit, quod *reliquit mulier hydriam suam, et abiit in civitatem*, annuntiare scilicet magnalia de Christo, non curans de corporeo commodo propter utilitatem aliorum; in quo sequitur Apostolorum exemplum, qui, ut dicitur Matth. iv, 20: *Relictis retibus, secuti sunt Dominum.* Per hydriam autem intelligitur cupiditas

sæculi, per quam de profundo tenebrarum, cujus imaginem puteus gerit, idest de terrena conversatione, homines hauriunt voluptates. Qui ergo cupiditates sæculi propter Deum derelinquunt, hydriam derelinquunt; II Tim. II, 4: *Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus.* Secundo vero apparet ex multitudine eorum quibus annuntiat: quia non uni tantum, nec duobus vel tribus, sed toti civitati; unde *abiit in civitatem:* in quo significatur Apostolorum officium, quibus committit Dominus, Matth. ult., 19: *Euntes docete omnes gentes;* infra cap. XV, 16: *Posui vos ut eatis, et fructum afferatis.*

2. Prædicationis autem modus innuitur cum dicit: *Et dicit illis hominibus* etc., ubi primo invitat ad Christi visionem cum dicit: *Venite, et videte hominem.* Audierat enim mulier ista a Christo, quod ego sum Christus; sed non statim dixit quod venirent ad Christum, seu crederent, ne daret occasionem blasphemandi; et ideo a principio dixit ea de Christo quæ credibilia erant et in propatulo, scilicet quod esset homo; Phil. c. II, 7: *In similitudinem hominum factus.* Nec dixit, Credite; sed *venite, et videte;* quia manifeste noverat, quod si gustarent de illo fonte, eum videndo, eadem paterentur quæ et ipsa; Psal. LXV, 16: *Venite, et narrabo quanta fecit animæ meæ.* Nihilominus tamen in hoc veri prædicatoris imitatur exemplum, non ad se homines, sed ad Christum vocando; II Cor. IV, vers. 5: *Non enim prædicamus nosmetipsos, sed Christum.* Secundo ponit divinitatis Christi indicium, cum dicit: *Qui dixit mihi omnia quæcumque feci,* scilicet quot viros habuerat. Hoc enim est divinitatis officium et indicium quod occulta et secreta cordium manifestet: et licet illa quæ fecerat, ad confusionem suam pertinerent, nihilominus tamen non est verecundata referre: nam, ut Chrysostomus dicit, " anima cum ignita fuerit igne divino, ad nihil eorum quæ sunt in terra de reliquo respicit, neque ad gloriam, nec ad verecundiam; sed ad illam solam, quæ detinet eam, flammam. " Tertio autem concludit Christi majestatem, dicens: *Numquid ipse est Christus?* Non est ausa asserendo ostendere quod esset Christus, ne videretur alios velle docere; et ipsi ex hoc irati exire ad eum nollent. Neque tamen totaliter hoc siluit; sed sub quæstione, quasi hoc eorum judicio committens, proposuit dicens: *Numquid non ipse est Christus?* Hic enim facilior modus est suadendi.

Per hanc autem mulierem, quæ infimæ conditionis est, signatur Apostolorum prædicantium modus: quia, ut dicitur I Cor. I, 26: *Non multi sapientes, non multi potentes secundum carnem...: sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes.* Unde Prov. IX, vers. 3, ipsi Apostoli ancillæ dicuntur: *Misit* (inquit, sapientia divina, scilicet Filius Dei) *ancillas suas* (scilicet Apostolos) *vocare ad arcem.* Fructus autem prædicationis ponitur ibi, *Et exierunt de civitate,* ad quam iverat mulier, *et veniebant ad ipsum,* scilicet Christum: in quo datur intelligi, quod si ad Christum ire volumus, oportet nos exire de civitate; idest, amorem carnalis cupiditatis deponere; Hebr. XIII, 13: *Exeamus ad eum extra castra, improperium ejus portantes.*

3. Consequenter cum dicit, *Interea rogabant eum discipuli* etc., manifestatur effectus spiritualis doctrinæ: et primo per doctrinam Christi ad discipulos; secundo per effectum operis in alios, ibi, *Ex civitate autem illa multi crediderunt.* Circa primum duo facit. Primo ponitur occasio manifestationis hujus fructus; secundo ponitur ipsa manifestatio, *Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis.* Occasio autem manifestationis sumitur ex instantia discipulorum, ad hoc ut Christus manducaret; et ideo dicit: *Interea,* idest, inter mulieris verba et locutionem Christi cum ea, et inter tempus adventus Samaritanorum: *rogabant eum,* scilicet Christum, *discipuli ejus, dicentes: Rabbi, manduca;* arbitrantes hoc tempus fore aptum ad prandium, antequam multitudo eorum concurreret. Non enim coram aliquo advena sibi escas propinabant: unde dicitur Matth. VI, quod tanta multitudo confluebat ad eum, quod non habebat tempus manducandi.

4. Hunc autem fructum manifestat, data sibi occasione dicens: *Ille autem dixit eis* etc.: ubi primo ponit fructum figurata locutione; secundo innuitur tarditas discipulorum ad intelligendum, ibi, *Dicebant ergo discipuli ejus;* tertio exponit Dominus quæ dixerat, ibi, *Dixit*

eis Jesus: Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me. Fructus autem spiritualis doctrinæ proponitur sub figura cibi et refectionis; et ideo dicit: *Ego cibum habeo manducare.* Et sciendum quod sicut refectio corporalis non est perfecta nisi cibo jungatur potus, et e converso; ita etiam ad spiritualem refectionem utrumque haberi debet; Eccli. cap. xv, 3: *Cibavit illum Dominus pane vitæ et intellectus* (ecce cibus), *et aqua sapientiæ salutaris* (ecce potens) *potavit illum.* Ideo congrue post poculi negotium, quo Samaritana potata fuerat, conveniens erat et de cibo disceptare: et sicut per aquam intelligitur sapientia salutaris, ita per cibum intelligitur operatio bona. Cibus autem iste quem Christus manducare habebat, est salus hominum, quam quærebat: ostendens per hoc quod dicit se cibum habere manducare, quantum desiderium habet salutis nostræ: sicut enim nobis cum esurimus, concupiscibile est manducare, ita et salvare nos; Prov. viii, 31: *Deliciæ meæ sunt esse cum filiis hominum.* Et ideo dicit: *Cibum*, idest conversionem gentium, *habeo manducare quem vos nescitis:* quia non poterant adhuc præcognoscere conversionem gentium. Vel aliter, secundum Origenem, contingit sicut de cibo corporali, ita et de spirituali: non enim eadem quantitas omnibus sufficit, sed uni quidem major quantitas necessaria est, alteri minor; et uni quidem sanum est quod alteri nocet: eodem modo in spirituali refectione: non enim eadem qualitas, seu quantitas doctrinæ spiritualis adhibenda est singulis, sed secundum dispositionis congruitatem et capacitatem hominum. Nam, secundum Apostolum (II Petr. ii, 2): *Nuper geniti infantes rationabiles lac appetunt.* Perfectorum autem est solidus cibus: unde Origenes dicit, quod ille qui est altioris doctrinæ, et aliis in spiritualibus præest, potest hoc verbum dicere infirmis et debilioris intellectus existentibus; et sic Apostolus loquitur, I Cor. iii, 1: *Tamquam parvulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam.* Et hoc multo amplius veridicus Jesus dicere potest: *Cibum habeo manducare;* infra xvi, 12: *Multa habeo vobis dicere quæ non potestis portare modo.* Tarditas autem intellectus discipulorum innuitur ex hoc quod ea quæ dixit Dominus de cibo spirituali, intelligebant de corporali: adhuc enim et ipsi sine intellectu erant, secundum illud Matth. xv.

5. Et ideo *dicebant discipuli ad invicem* etc. Non est ergo mirum, si mulier illa Samaritana spiritualem aquam non intelligebat; ecce enim quod discipuli Judæi spiritualem non intelligunt escam. In hoc autem quod dicunt adinvicem: *Numquid aliquis attulit ei?* consuetudinem Christi debemus attendere: quia cibos ab aliis oblatos solebat accipere: non quod bonis nostris indigeret, quia *bonorum nostrorum non indiget*, ut dicitur in Psalm. xi, 2, nec esca hominum, quia dat escam omni carni.

Sed quare quærebat, et ab aliis accipiebat? Propter duo. Primo ut dantes et afferentes, meritum consequerentur; secundo, ut daret Christus exemplum, quod vacantes spiritualibus non erubescant paupertatem, nec grave putent ab aliis nutriri. Proprium est enim doctoribus alios habere procuratores ciborum, ut ipsi de nullo curantes, verbi ministrationem sollicite procurent, ut dicit Chrysostomus. Et hoc idem habetur in Glossa. I Tim. v, 17: *Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina.*

LECTIO IV.

1. Dicit eis Jesus: Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam opus ejus.

2. Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? Ecce dico vobis: Levate oculos vestros, et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem.

3. Et qui metit, mercedem accipit, et congregat fructum in vitam æternam: ut et qui seminat, simul gaudeat, et qui metit.

4. In hoc enim est verbum verum, quia alius est qui seminat, et alius qui metit.

5 Ego misi vos metere quod vos non laborastis.

6. Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.

1. Posita tarditate intellectus discipulorum circa figuratam locutionem, hic consequenter Dominus explanat eam: et primo ponit explanationem figuratæ locutionis; secundo adhibet similitudinem, ibi, *Nonne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt, et messis venit?* Circa primum sciendum est, quod

sicut Christus supra explanavit mulieri, quod figuraliter ei proposui de aqua, sic et Apostolis explanat quod figuraliter eis de cibo proposuit; sed aliter et aliter: nam Apostolis tamquam capacioribus absque verborum involutione expositionem statim proponit; mulierem autem, utpote minus capacem, per multa verba ad veritatis cognitionem perducit. Hoc autem quod dicit, *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam ejus opus,* satis rationabilem habet causam. Cum enim cibus corporalis sustentet hominem, et perficiat ipsum, ille est spiritualis cibus animæ, et creaturæ rationalis quo sustentatur et perficitur. Hoc autem est ut conjungatur suo fini et ut sequatur regulam superiorem; quod David intelligens dicebat, Ps. LXXII, 27: *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Et ideo Christus, secundum quod homo, convenienter suum cibum esse dicit, ut Dei faciat voluntatem, et ut perficiat opus. Et hæc quidem duo possunt intelligi ut unum: ita tamen quod secundum sit expositio primi. Vel possunt intelligi ut aliud et aliud. Si autem intelligantur ut unum, tunc est sensus: *Meus cibus est;* idest, in hoc est firmitas et sustentatio mea *ut faciam voluntatem ejus qui misit me,* secundum illud Ps. XXXIX, 9: *Facere voluntatem tuam, Deus meus, volui, et legem tuam in medio cordis mei;* infra VI, 38: *Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.* Sed quia facere voluntatem alicujus intelligitur dupliciter: uno modo ut faciat eum velle; alio modo ut opere compleat illud quod scit eum velle: ideo Dominus exponens quid sit facere voluntatem ejus qui misit eum, dicit: Hoc scilicet est *ut perficiam opus ejus;* idest, ut compleam opera quæ scio eum velle; infra IX, 4: *Me oportet operari opera ejus qui misit me donec dies est.* Si autem intelligatur ut aliud et aliud; sic sciendum est, quod Christus duo fecit in mundo isto. Primo docuit veritatem, invitando, et vocando ad fidem: et in hoc complevit voluntatem Patris; infra VI, 40: *Hæc est voluntas Patris qui misit me, ut omnis qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam æternam.* Secundo consummavit ipsam veritatem, aperiendo per passionem suam in nobis januam vitæ, dando potestatem perveniendi ad consummatam veritatem; infra XVII, 4: *Opus consummavi quod dedisti ut faciam.* Sic ergo dicit: *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me,* vocando homines ad fidem, *ut perficiam opus ejus,* perducendo eos ad perfectum. Vel, secundum Origenem, omnis homo qui bene operatur, ad duo debet dirigere suam intentionem, scilicet ad honorem Dei, et ad utilitatem proximi: quia, sicut dicitur I Tim. I, 5: *Finis præcepti est caritas:* quæ continet amorem Dei et proximi. Et sic quando aliquid facimus propter Deum, finis præcepti est Deus; quando vero propter utilitatem proximi, finis præcepti est proximus. Secundum hoc ergo dicit Christus: *Meus cibus est ut faciam voluntatem Dei,* idest ut intentionem meam dirigam et regulem in his quæ sunt ad honorem Dei, *ut perficiam opus ejus;* idest, ea faciam quæ sunt ad utilitatem et perfectionem hominis.

Sed contra, Dei perfecta sunt opera: non ergo convenienter dicitur opera perfici Dei. Respondeo dicendum, quod inter ceteras creaturas inferiores homo est speciale opus Dei, quia ad imaginem et similitudinem suam fecit illum; Gen. I. Et hoc opus in principio quidem perfectum fuit, quia Deus fecit hominem rectum, ut dicitur Eccli. VII. Postmodum vero per peccatum hanc perfectionem amisit, et a rectitudine recessit. Et ideo ut hoc opus Domini perfectum esset, reparari indigebat: quod quidem perfectum est per Christum: quia dicitur Rom. V, 19: *Sicut enim per unius hominis inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per unius obedientiam justi constituentur multi.* Sic Christus dicit: *Ut perficiam opus ejus;* idest, ut hominem ad perfectum deducam.

2. Consequenter cum dicit, *Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit?* etc. ponit similitudinem. Sed attende, quod Christus a muliere potum petivit, dicens: *Da mihi bibere:* et ideo occasione hujus petitionis introduxit similitudinem de aqua. Hic vero discipuli inducunt Dominum ad manducandum: unde et occasione hujus introducit Dominus similitudinem de cibo spirituali: quia idem intelligitur per cibum et potum. Sic ergo sunt quidam

a quibus Deus petit potum sicut a muliere; quidam vero Deo offerunt potum. Sed cibum nullus Deo offert nisi prius petierit ab eo Deus: tunc enim Deo cibum spiritualem offerimus quando ab eo poscimus salutem nostram, cum scilicet petimus (Matth. VI, 10): *Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra.* Salutem ex nobis ipsis consequi non possumus nisi præventi a gratia prævenientе, secundum illud Thren. ult., 21: *Converte nos, Domine, ad te, et convertemur.* Ipse ergo prius petit qui per prævenientem gratiam nos petere facit. In hac autem similitudine primo agit de messe; secundo de messoribus, ibi, *Et qui metit, mercedem accipit.* Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem de messe corporali; secundo de messe spirituali, ibi, *Ecce dico vobis: Levate oculos vestros*, etc. Per hoc autem quod dicit, *Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit?* datur intelligi quod Christus statim post captionem Joannis de Judæa recessit, sicut dicitur Matth. IV, et transivit per Samariam; et quod hoc fuit in hieme: et Joannes similiter captus. Unde quia ibi tempestivius messes perficiuntur, quatuor menses erant ab illo tempore usque ad messem. Dicit ergo: *Nonne vos dicitis*, loquendo de messe corporali, *quod adhuc quatuor menses sunt* qui extant futuri, *et messis venit?* idest, tempus collectionis messium. Sed *ecce dico vobis*, de spirituali messe loquens: *Levate oculos vestros, et videte regiones, quæ albæ sunt jam ad messem.* Ubi sciendum est, quod tempus messium dicitur tempus collectionis fructuum: et ideo omnis collectio fructuum comparatur tempori messium. Tempus autem collectionis fructuum duplex est. Nihil enim prohibet in temporalibus et in spiritualibus, quin illud quod est fructus respectu præcedentium, sit etiam semen respectu sequentium: nam bona opera sunt fructus spiritualis doctrinæ, sicut fides, et hujusmodi; quæ tamen sunt semina vitæ æternæ, quia per ea ad vitam æternam pervenitur. Eccli. XXIV, 23 dicit Sapientia: *Flores mei* (respectu fructus sequentis) *sunt fructus honoris et honestatis* respectu præcedentium. Secundum hoc ergo una est collectio messis spiritualis respectu fructuum æternorum, scilicet congregatio fidelium in vitam æternam: de qua dicitur Matth. XIII, 39: *Messis est consummatio sæculi.* Et de ista non agitur hic. Alia est in præsenti. Et hoc potest intelligi dupliciter. Uno modo collectio fructuum, scilicet fidelium in Ecclesia congregandorum conversio; alio modo ipsa cognitio veritatis, qua aliquis fructum veritatis in anima sua congregat: et de utraque secundum diversas expositiones hic agitur. De prima, secundum Augustinum et Chrysostomum, hoc modo. Vos dicitis, quoniam adhuc non est tempus corporalis messis; sed non sic est de messe spirituali; immo *ecce dico vobis: Levate oculos vestros*, scilicet mentis per considerationem, vel oculos etiam corporis, *et videte regiones, quoniam albæ sunt jam ad messem:* quia scilicet tota regio plena erat Samaritanis ad Christum exeuntibus. Hoc autem quod dicit, *Albæ sunt*, metaphoricum est: cum enim segetes dealbatæ sunt, signum est quod sunt preparatæ ad messem. Nihil aliud per hoc significare voluit quam quod homines ad salutem et susceptionem verbi parati erant ei. Unde dicit: *Videte regiones*, quia non solum Judæi, sed etiam Gentiles parati sunt ad fidem. Matth. IX, 37: *Messis quidem multa, operarii autem pauci.* Et sicut messes dealbantur propter præsentiam solis æstivo tempore magis ferventis, ita et homines per adventum solis justitiæ, scilicet Christi, et prædicationem atque virtutem suam, præparabantur ad salutem. Et de isto sole dicitur Malach. IV, 2: *Vobis timentibus nomen meum orietur sol justitiæ.* Et inde est quod tempus adventus ejus dicitur tempus plenitudinis; Galat. IV, 4: *Cum ergo venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.* De secunda autem collectione messis, idest veritatis in anima, exponit Origenes, qui dicit, quod tot fructus veritatis colligit in messe, quot quis veritates cognoscit. Et vult, quod totum hoc quod dicitur: *Nonne vos dicitis quoniam adhuc quatuor menses sunt et messis venit? et ecce dico vobis: Levate oculos vestros, et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem:* intelligatur parabolice dictum. Et secundum hoc duo facit Dominus in verbis istis. Primo ponit falsam opinionem quorumdam; secundo excludit eam, ibi, *Ego dico vobis.* Opinio namque quorumdam erat quod nulla veritas alicujus rei haberi

possit ab homine: et ex hoc derivata est hæresis Academicorum dicentium, nihil pro certo sciri posse in vita ista; juxta quod dicitur Eccle. VII, 24: *Cuncta tentavi in sapientia. Dixit: Sapiens efficiar. Illa autem recessit a me multo magis quam fuerat.* Hanc ergo opinionem tangit Dominus, dicens: *Nonne vos dicitis, quoniam adhuc quatuor menses sunt, et messis venit?* idest, tota vita præsens, in qua homo quatuor elementis deservit, finiri oportet ut post eam collectio veritatis habeatur in alia vita. Sed hanc opinionem consequenter excludit cum dicit: Non est ita; sed *ecce dico vobis: Levate oculos vestros.* Hoc enim in sacra Scriptura dici consuevit, quandocumque aliquod subtile et altum considerandum præcipitur, Isa. XL, v. 26: *Levate in excelsum oculos vestros, et videte quis creavit hæc.* Nam oculi quando non sunt elevati a terrenis, vel a concupiscentia carnali, non sunt idonei ad cognitionem spiritualis fructus: nam quandoque deprimuntur ad terrena, retracti a consideratione divinorum, secundum illud Psal. XVI, 11: *Oculos suos statuerunt declinare in terram:* quandoque excæcantur per concupiscentiam, Dan. XIII, 9: *Et declinaverunt oculos suos, ut non viderent cœlum, neque recordarentur judiciorum Dei.* Dicit ergo: *Levate oculos vestros, et videte regiones, quoniam albæ sunt jam ad messem;* idest, ita dispositæ, quod ex eis veritas sciri potest: nam per regiones specialiter intelliguntur omnia ex quibus veritas accipi potest. Et hæ specialiter sunt Scripturæ. Infra v, 39: *Scrutamini Scripturas... quia ipsæ testimonium perhibent de me.* Et hæ regiones erant quidem in veteri Testamento; sed non erant albæ ad messem, quia homines non poterant ex eis spiritualem fructum accipere quousque Christus venit, qui eas dealbavit, aperiendo eorum intellectum; Luc. ult., 43: *Aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Item creaturæ sunt messes, ex quibus colligitur fructus veritatis; ad Rom. I, 20: *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Sed tamen Gentiles qui earum cognitioni insistebant, erroris potius quam veritatis fructus ex eis colligebant: quia, ut ibidem dicitur (vers. 25), *Servierunt creaturæ potius quam Creatori.* Et ideo nondum albæ erant; sed Christo veniente, albæ factæ sunt ad messem.

3. Consequenter cum dicit, *Et qui metit, mercedem accipit,* agit de messoribus: et circa hoc primo ponit messorum præmium; secundo inducit proverbium, ibi, *In hoc enim est verbum verum;* tertio exponit, idest adaptat ipsum, ibi, *Ego misi vos metere.* Quantum ad primum notandum est quod Dominus exponens supra quod de aqua dixerat spirituali, proposuit conditionem, per quam aqua spiritualis differt a corporali: quia scilicet qui biberit ex aqua corporali, sitiet iterum; qui vero biberit ex aqua spirituali, non sitiet in æternum. Eodem modo etiam hic exponens quod dicit de messe, proponit quod dissimile est inter messem corporalem et spiritualem: unde tria proponit. Unum quidem secundum quod attenditur similitudo utriusque messis, scilicet quod qui metit tam in corporali messe quam in spirituali, mercedem accipit. Ille autem metit spiritualiter, qui congregat fideles in Ecclesia, vel qui colligit fructus veritatis in anima sua. Et uterque mercedem accipit, secundum illud I Cor. III, 8: *Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Duo alia proponit, secundum quæ attenditur dissimilitudo. Primo quidem, quia fructus messoris, qui metit messem corporalem, pertinet ad vitam corporalem; sed fructus ejus qui metit messem spiritualem, pertinet ad vitam æternam. Et ideo dicit: *Et congregat,* ille scilicet qui metit spiritualiter, *fructum in vitam æternam;* scilicet fideles qui ad vitam æternam pervenerint; Rom. VI, 22: *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam.* Vel ipsam cognitionem et expositionem veritatis per quam homo acquirit vitam æternam. Eccli. XXIV, 31: *Qui elucidant me, vitam æternam habebunt.* Secundo vero attenditur dissimilitudo: quia in messe corporali ad miseriam reputatur quod unus seminet et alius metat: unde qui seminat tristatur de hoc quod alius metit: sed in semine spirituali aliter est: quia *qui seminat simul gaudet, et qui metit.* Et quidem, secundum Chrysostomum et Augustinum, seminantes semen spirituale sunt patres veteris Testamenti et Prophetæ: nam, ut dicitur Luc. VIII, 11, *semen est verbum Dei:* quod Moyses et Prophetæ seminaverunt in Judæa; sed Apostoli messuerunt: quia ipsi quod intendebant,

scilicet homines adducere ad Christum, efficere non potuerunt; quod tamen Apostoli fecerunt. Et ideo utrique simul gaudent, scilicet Apostoli et Prophetæ, in una mansione gloriæ, de conversione fidelium; Isa. LI, 3: *Gaudium et lætitia invenietur in ea, gratiarum actio et vox laudis.* Et per hoc confutatur hæresis Manichæorum damnantium patres veteris Testamenti; cum tamen, ut hic Dominus dicit, simul gaudebunt cum Apostolis. Secundum Origenem vero, seminantes in qualibet facultate dicuntur illi qui quælibet illius facultatis principia tradunt; metentes vero qui ex illis procedunt ulterius: et hoc multo magis in ista, quæ est omnium scientiarum scientia. Prophetæ seminantes sunt, quia multa de divinis tradiderunt; messores vero sunt Apostoli, qui ea quæ non manifestaverunt Prophetæ hominibus, prædicando et docendo revelaverunt. Ephes. III, 5: *Quod aliis generationibus non est agnitum..... sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus.*

4. Consequenter cum dicit, *In hoc enim est verbum verum* etc., inducitur proverbium; quasi dicat, quod *in hoc*, idest in isto facto, *verum est verbum*, idest impletur vulgare proverbium, quod erat apud Judæos; scilicet, unus seminat et alius metit. Quod proverbium derivari videtur ex eo quod dicitur Lev. XXVI, 16: *Seretis frustra segetem, quæ ab hostibus devorabitur.* Ex quo consueverunt Judæi, quando aliquis in re aliqua laborabat, et alius inde gaudebat, hujusmodi proverbium proferre. Hoc est ergo quod Dominus dicit: In hoc quod Prophetæ seminaverunt et laboraverunt, et vos metitis et gaudetis, impletur proverbium. Vel aliter. *In hoc verbum verum est*, scilicet quod ego dico, *quod alius est qui seminat, et alius qui metit;* quia vos metetis fructus ex laboribus Prophetarum. Sed Prophetæ quidem et Apostoli alii sunt, non in fide: quia et illi et isti fidem habuerunt, Rom. III, 21: *Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est, testificata a Lege et Prophetis.* Sunt tamen alii in conversatione: quia Prophetæ vivebant sub cæremoniis legalibus, a quibus christiani et Apostoli liberi sunt. Galat. IV, 3: *Et cum essemus parvuli, sub elementis hujus mundi eramus servientes. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex mu-liere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.* Et licet disparis temporis labores habuerint Apostoli et Prophetæ, tamen gaudio pariter perfruentur, et mercedem accipient *in vitam æternam: ut simul gaudeat qui seminat et qui metit.* Et hoc præfiguratum fuit in transfiguratione Christi: ubi omnes gloriam suam habuerunt, et patres veteris Testamenti, scilicet Moyses et Elias, et Patres novi Testamenti, scilicet Petrus, Joannes et Jacobus: dans per hoc intelligere, quod in illa futura gloria simul gaudent novi et veteris Testamenti justi.

5. Consequenter cum dicit, *Ego misi vos metere quod non laborastis*, adaptat proverbium ad propositum: et primo dicit Apostolos esse messores; secundo ostendit esse laboratores, ibi, *Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.* Quantum ad primum dicit: Dico quod alius est qui metit, quia vos estis messores; alius est qui seminat, quia, *Ego misi vos metere quod non laborastis.* Non autem dicit, Mittam, sed *misi*, quia bis misit eos. Semel ante passionem suam ad Judæos, cum dixit eis: *In viam gentium ne abieritis... sed ite potius ad oves quæ perierunt domus Israel:* ut dicitur Matth. X, 5. Et quantum ad hanc missionem, missi fuerunt metere quod non laboraverunt, scilicet ipsos Judæos convertere, in quibus Prophetæ laboraverunt. Misit autem eos post resurrectionem ad gentes, dicens eis, Marc. ult., vers. 15: *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.* In hac missione missi sunt de novo seminare; unde Apostolus, Rom. XV, 20 et 21: *Sic autem prædicavi Evangelium, ubi non nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem; sed sicut scriptum est: Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent.* Et ideo dicit, *Misi*, habens respectum ad primam missionem. Sic ergo Apostoli sunt messores, sed alii, scilicet Prophetæ, sunt seminatores.

6. Unde dicit: *Alii laboraverunt*, seminando primordia doctrinæ Christi, *et vos in labores eorum introistis*, ad colligendum fructus. Sap. III, 15: *Bonorum laborum gloriosus est fructus.* Laboraverunt, inquam, Prophetæ, ut adducerent homines ad Christum. Infra V, 46: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi:*

de me enim ille scripsit. Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis? Sed non ipsi fructum messuerunt. Unde secundum hoc dicebat Isa. XLIX, 4: *In vacuum laboravi, et sine causa: vane fortitudinem meam consumpsi.*

LECTIO V.

1. Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcumque feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum, ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies.

2. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus: et mulieri dicebant: Quia non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, et scimus quia hic est vere Salvator mundi.

1. Supra Dominus prænuntiavit Apostolis fructum qui Samaritanis provenerat ex prædicatione mulieris; hic autem Evangelista agit de isto fructu: et primo ponitur fructus proveniens ex prædicatione mulieris; secundo insinuatur augmentatio ipsius fructus facta per Christum, ibi, *Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus.* Fructus autem ex prædicatione mulieris proveniens ostenditur quantum ad tria. Primo quantum ad fidem, quia in Christum crediderunt; unde dicit: *Ex civitate autem illa*, ad quam scilicet abierat mulier, *multi* homines *crediderunt in eum Samaritanorum*, et hoc *propter verbum mulieris*, a qua Christus aquam petierat, *testimonium perhibentis*, hoc scil.: *Quia dixit mihi omnia quæcumque feci:* quod quidem testimonium satis inducens erat ad credendum Christo. Cum enim quæ Christus dixerat pertinerent ad defectuum suorum manifestationem, nisi ipsa commota fuisset ad credendum, talia non referret: et ideo statim ad auditum verborum suorum crediderunt. In quo significatur quod fides est ex auditu. Secundo ostenditur fructus quantum ad eorum accessum ad Christum: nam ex fide sequitur desiderium rei creditæ; et ideo postquam crediderunt, accedunt ad Christum, ut perficiantur per eum; unde dicit: *Cum venissent ad illum Samaritani.* Psal. XXXIII, 6: *Accedite ad eum, et illuminamini.* Matth. XI, 28: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* Tertio quantum ad desiderium: nam credenti non solum est necessarium venire ad Christum, sed quod habeat eum secum: unde dicit, quod *rogaverunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies.* Manet autem Dominus nobiscum per caritatem. Infra XIV, 23: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit;* et paulo post: *Et mansionem apud eum faciemus.* Sed manet duos dies, quia duo sunt præcepta caritatis, scilicet dilectionis Dei et proximi: in quibus *Lex pendet et Prophetæ*, ut dicitur Matth. XXII, 40. Tertia autem dies est dies gloriæ: Oseæ, c. VI, 3: *Vivificabit nos per duos dies, in die tertia suscitabit nos.* Et in hac die non mansit ibi, quia Samaritani non erant adhuc capaces gloriæ.

2. Consequenter cum dicit, *Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus,* ponit Evangelista, quod fructus proveniens ex prædicatione mulieris, augmentatus est ex præsentia Christi; et hoc tripliciter. Primo ex multitudine credentium; secundo ex modo credendi; tertio ex veritate fidei. Ex multitudine credentium augmentatus est, quia propter mulierem multi crediderunt in eum; sed *multo plures crediderunt propter sermonem ejus*, scilicet Christi: in quo signatur, quod licet multi crediderint per Prophetas, tamen multo plures conversi sunt ad fidem veniente Christo, secundum illud Psal. VII, vers. 8: *Exurge, Domine, in præcepto quod mandasti, et synagoga populorum circumdabit te.* Secundo augmentatus est fructus ex modo credendi; unde dicunt mulieri: *Quia jam non propter tuam loquelam credimus.*

Sed notandum, quod tria sunt necessaria ad perfectionem fidei, quæ hic per ordinem ponuntur. Primo ut sit recta; secundo ut sit prompta; tertio ut sit certa. Recta quidem est fides, cum veritati non propter aliquod aliud, sed ei propter seipsam obeditur; et quantum ad hoc dicit, quod *mulieri dicebant*, quod jam credimus veritati, *non propter tuam loquelam*, sed propter ipsam veritatem. Inducunt autem nos ad fidem Christi tria. Primo quidem ratio naturalis. Ad Rom. I, 20: *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Secundo testimonia Legis et Prophetarum. Rom. III, 21: *Nunc au-*

tem justitia Dei sine Lege manifestata est, testificata a Lege et Prophetis. Tertio prædicatio Apostolorum et aliorum. Rom. cap. x, 14: *Quomodo credent sine prædicante?* Sed quando per hoc homo manuductus credit, tunc potest dicere, quod propter nullum istorum credit: nec propter rationem naturalem, nec propter testimonia legis, nec propter prædicationem aliorum, sed propter ipsam veritatem tantum; Genes. xv, 6: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam.* Prompta quidem est fides, si cito credit: et hoc erat in istis: quia ad solum auditum conversi erant ad Deum; unde dicunt: *Ipsi enim audivimus*, et tamen credimus ei, *et scimus quia hic est vere Salvator mundi*, absque hoc quod miracula videremus, sicut Judæi viderunt. Et licet credere cito hominibus pertineat ad levitatem, secundum illud Eccli. xix, 4: *Qui facile credit, levis est corde;* tamen credere cito Deo, magis laus est, secundum illud Psal. xvii, 45: *In auditu auris obedivit mihi.* Debet fides esse certa, quia qui dubitat in fide, infidelis est; Jac. i, 6: *Postulet autem in fide nihil hæsitans.* Et ideo istorum fides certa erat, unde dicunt, *Et scimus.* Aliquando enim ipsum credere dicitur scire, sicut hic patet: quia scientia et fides conveniunt in certitudine: nam sicut scientia est certa, ita et fides: immo multo magis: quia certitudo scientiæ innititur rationi humanæ, quæ falli potest: certitudo vero fidei innititur rationi divinæ, cui contrariari non potest. Differunt tamen in modo: quia fides habet certitudinem ex lumine infuso divinitus; scientia vero ex lumine naturali: nam sicut certitudo scientiæ habetur per prima principia naturaliter cognita, ita et principia fidei cognoscuntur ex lumine infuso divinitus; Ephes. ii, 8: *Gratia salvati estis per fidem; et hoc non ex vobis, Dei enim donum est.* Tertio augmentatus est fructus ex veritate credendi; et ideo dicit: *Quia hic est vere Salvator mundi:* ubi confitentur Christum Salvatorem singularem, verum et universalem. Singularem quidem, cum discretum eum ab aliis dicunt: *Hic est*, qui scilicet singulariter salvare venit. Isa. xlv, 15: *Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator.* Actor. iv, 12: *Non est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat salvos fieri.* Verum autem, cum dicit, *Vere:* nam cum, secundum Dionysium, salus sit liberatio a malis et conservatio in bonis, est duplex salus: quædam vera, quædam non vera. Vera quidem salus, cum liberamur a veris malis, et conservamur in veris bonis. In veteri autem Testamento licet missi fuerint aliqui salvatores, non tamen vere salvabant: quia liberabant a malis temporalibus, quæ non sunt vera mala, nec vera bona, quia sunt transitoria. Sed Christus est vere Salvator, qui liberat a veris malis, scilicet peccatis; Matth. cap. i, 21: *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Et præservat in veris bonis, idest spiritualibus. Universalem vero, quia non particularem, scilicet Judæorum tantum, sed *mundi.* Supra iii, 17: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.*

LECTIO VI.

1. Post duos autem dies exiit inde, et abiit in Galilæam.

2. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet.

3. Cum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent quæ fecerat Jerosolymis in die festo: et ipsi enim venerant ad diem festum.

4. Venit ergo iterum in Cana Galilææ, ubi fecit aquam vinum.

1. Posita conversione gentium per viam doctrinæ, hic ponitur ipsorum conversio per viam miraculi: unde et quoddam miraculum a Christo perpetratum Evangelista inducit: circa quod primo ponitur locus; secundo describitur miraculum, ibi, *Et erat quidam regulus* etc.; tertio ponitur miraculi effectus, ibi, *Cognovit ergo Pater* etc. Circa primum duo facit. Primo designat generalem locum miraculi, scil. patriam; secundo specialem, ibi, *Venit ergo iterum in Cana Galilææ.* Circa primum duo facit. Primo designat generalem locum miraculi; secundo insinuat quomodo Christus fuit ibi receptus, ibi, *Cum ergo venisset in Galilæam.* Circa primum duo facit. Primo designat locum generalem; secundo rationem assignat, ibi, *Ipse enim Jesus testimonium perhibuit* etc. Dicit ergo primo: Dico quod mansit Jesus apud Samaritanos per

duos dies, *et post duos dies exiit inde*, id est de Samaria, *et abiit in Galilæam*, ubi nutritus fuerat: per quod significatur quod in fine sæculi, confirmatis gentibus in fide et veritate, revertetur ad Judæos convertendos, secundum illud Rom. II, 25: *Donec omnis plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret.*

2. Et rationem assignat, dicens: *Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet.*

Hic oritur dubitatio: una quidem de sententia litteræ; alia vero de ejus continuatione. De sententia quidem litteræ dubitatur, quia non videtur verum esse quod hic dicitur, scilicet quod Propheta in patria sua honorem non habet: nam aliqui Prophetæ honorati leguntur in terra sua. Sed, secundum Chrysostomum, respondetur ad hoc, quia Dominus hic loquitur prout in pluribus accidit. Unde licet in aliquo singulari habeat instantiam, non tamen propter hoc debet reputari falsum, nam in naturalibus et in moralibus, regula eorum quæ ut in pluribus verificatur, est vera; et si in aliquo particulari aliter sit, non reputatur falsa. Istud autem quod Dominus dicit, in pluribus Prophetarum verum erat, quia in veteri Testamento vix invenitur aliquis Prophetarum, qui a suis contribulibus persecutionem passus non fuerit, secundum illud Actor. cap. VII, 52: *Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri?* Et Matth. XXIII, vers. 37: *Jerusalem, Jerusalem quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt.* Hoc etiam verbum Domini verificatur non solum in Prophetis apud Judæos, sed etiam, ut Origenes dicit, in pluribus apud Gentiles, quia a suis civibus sunt habiti contemptui, et ad mortem deducti: nam consueta conversatio cum hominibus, et nimia familiaritas, reverentiam minuit, et contemptum parit. Et ideo quos familiares magis habemus, minus revereri consuevimus, et quos familiares habere non possumus, magis reputamus. Cujus contrarium contingit de Deo: nam quanto aliquis Deo per amorem et contemplationem familiarior efficitur, tanto eum excellentiorem reputans, magis reveretur, et seipsum minorem reputat: Job cap. XLII, 5: *Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te: idcirco ipse me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere.* Et hujus ratio est, quia in homine, cum sit infirmæ et fragilis naturæ, quando cum alio diu conversatur, cognoscit in eo aliqua infirma, et ex hoc diminuitur reverentia ejus ad eum. Sed cum Deus sit immense perfectus, quanto plus homo in cognitione ejus proficit, tanto magis perfectionis ejus excellentiam admiratur, et ex hoc eum magis reveretur.

Sed numquid Christus propheta fuit? Videtur quod non, quia prophetia importat ænigmaticam cognitionem. Num. cap. XII, 6: *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei.* Christus autem non habuit ænigmaticam cognitionem. Quod autem propheta fuerit, patet per illud quod dicitur Deut. cap. XVIII, 15: *Prophetam suscitabit Dominus de fratribus tuis et de gente tua sicut me; ipsum audies:* quod exponitur de Christo.

Respondeo dicendum, quod Propheta duplex habet officium: scilicet visionis: I Reg. IX, 9: *Qui nunc vocatur Propheta, olim dicebatur Videns:* item annuntiationis; et quantum ad hoc Christus propheta fuit, quia veritatem de Deo annuntiavit; infra XVIII, 37: *Ad hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.* Sed quantum ad primum, sciendum est, quod Christus fuit simul viator et comprehensor. Viator quidem, quantum ad humanæ naturæ passibilitatem, et ad omnia quæ ad eam pertinent; comprehensor vero quantum ad unionem divinitatis, secundum quam Deo perfectissime fruebatur. Sed in visione prophetiæ duo sunt. Scilicet lumen intellectuale mentis; et quantum ad hoc non habuit rationem prophetiæ: quia non habuit lumen defectivum, sed comprehensoris. Item est ibi visio imaginaria; et quantum ad hoc habuit similitudinem cum Prophetis, secundum quod viator fuit, et poterat diversa formare imaginationem suam.

De continuatione dubitatur: non enim videtur Evangelista recte continuare hoc quod dicit, *Post duos autem dies abiit Jesus in Galilæam*, cum hoc quod dicitur: *Ipse enim testimonium perhibuit* etc. Videtur enim quod potius debuisset dicere quod non abiit in Galilæam, quia ipse Jesus testimonium perhibuit.

Si enim sine honore erat ibi, videtur ratio esse quod non iret illuc.

Ad hoc, uno modo respondet Augustinus dicens, hoc Evangelistam dixisse respondendo quæstioni quæ posset fieri: Quare ibat illuc, cum in Galilæa diu moratus fuisset, et non fuerunt ad eum conversi Galilæi; et Samaritani in duobus diebus conversi sunt? quasi dicat: Licet conversi non fuerint, nihilominus tamen ipse illuc abiit: *Quia ipse testimonium perhibuit, quod Propheta in sua patria honorem non habet.* Alio modo respondet Chrysostomus sic: *Post duos dies exiit inde, et abiit,* non in Capharnaum, quæ erat patria sua propter continuam commorationem, Bethlehem autem propter originem, Nazareth vero propter educationem. Non ergo abiit in Capharnaum; unde Matth. XI, 23, hoc exprobrat eis, dicens: *Et tu, Capharnaum, numquid usque in cœlum exaltaberis? Usque in infernum descendes:* sed in Cana Galilææ. Et rationem assignat hic, quia male se habebant ad eum. Et hoc est, quod dicit: *Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quod Propheta in sua patria honorem non habet.*

Sed numquid Christus quærebat gloriam ab hominibus? Videtur quod non; quia infra VIII, 50, dicit: *Ego non quæro gloriam meam.* Respondeo dicendum, quod solus Deus est qui sine vitio gloriam suam quærit. Homo autem ab hominibus quærere non debet gloriam suam, sed gloriam Dei: Christus autem quærebat inquantum Deus convenienter gloriam suam, et inquantum homo gloriam Dei in seipso.

3. Consequenter cum dicit, *Cum ergo venisset in Galilæam* etc., ostendit quod honorifice fuerit Christus a Galilæis receptus magis quam ante, cum dicit: *Cum ergo venisset in Galilæam Jesus, exceperunt eum Galilæi* honorifice. Et hujus ratio est, quia viderunt omnia *quæ fecerat Jerosolymis in die festo: et ipsi enim venerat ad diem festum,* secundum quod mandabatur in lege.

Sed contra hoc est: quia supra non legimus Christum aliquod miraculum Jerosolymis fecisse. Respondeo dicendum, secundum Origenem, quod Judæi maximum miraculum reputaverunt hoc quod Christus cum tanta auctoritate expulit ementes et vendentes de templo. Vel dicendum, quod forte fecit ibi plura miracula quæ non scripta sunt, secundum illud infra ult., 25: *Multa quidem et alia signa fecit Jesus... quæ non sunt scripta in libro hoc.*

Mystice autem per hoc datur nobis exemplum, quod si volumus in nobis recipere Christum Jesum, oportet nos ascendere in Jerusalem in die festo; idest, captare quietem mentis, et videre singula quæ peragit ibi Jesus. Isa. XXXIII, vers. 20: *Respice Sion civitatem solemnitatis nostræ;* Ps. CLII, 5: *Meditatus sum in omnibus operibus tuis.*

Attende autem, quod secundum quod homines inferiores erant in ordine dignitatis, meliores erant quo ad Deum. Judæi autem digniores erant quam Galilæi; infra VII, 52: *Scrutare Scripturas, et vide, quia Propheta a Galilæa non surrexit.* Galilæi vero digniores erant quam Samaritani; supra (hoc cap.): *Non coutuntur Judæi Samaritanis.* Sed e converso Samaritani meliores erant quam Galilæi, quia plures ex eis crediderunt in Christum in duobus diebus, et sine miraculo, quam de Galilæis in multis diebus, et etiam cum miraculo vini: non enim crediderunt in eum nisi ejus discipuli. Judæi vero pejores erant ipsis Galilæis; quia nullus ex eis crediderat, nisi forte Nicodemus.

4. Consequenter dici: *Venit ergo iterum in Cana Galilææ:* quod, secundum Chrysostomum, ponitur ut conclusio præmissorum; quasi dicat: Quia non honorabatur in Capharnaum, ideo noluit ire illuc, ubi dehonorabatur. Sed in Cana Galilææ ire debebat: nam primo erat invitatus ad nuptias; modo autem venit iterum non invitatus. Ideo autem de duplici adventu in Cana mentionem facit, ut ostendat eorum duritiam: nam in primo miraculo, scilicet de vino, soli discipuli ejus crediderunt in eum; in secundo vero solus regulus, et domus ejus tota: sed Samaritani ad solum verbum crediderunt. Mystice autem per duplicem adventum in Cana, signatur duplex effectus verbi Dei in mentem. Primo enim lætificat: quia, ut dicitur Matth. XIII, 20: *Cum gaudio suscipiunt verbum.* Et hoc signatur in miraculo vini, quod *lætificat cor hominis*, ut dicitur in Psal. CIII. Secundo sanat; Sap. cap. XVI, 12: *Neque herba, neque malagma sanavit eos: sed sermo tuus, Domine, qui sanat omnia.* Et hoc significatur in cura

infirmi. Item per hoc significatur duplex adventus Filii Dei. Scilicet primus, qui fuit mansuetudinis ad lætificandum; Isa. XII, 6: *Exulta et lauda, habitatio Sion, quia magnus in medio tui Sanctus Israel.* Unde et angelus ad pastores ait, Luc. cap. II, 10: *Annuntio vobis gaudium magnum, quia natus est vobis hodie Salvator.* Et hoc signatur per vinum. Secundus adventus ejus in mundum erit majestatis, quando veniet tollere infirmitates et pœnalitates nostras, et configurare nos corpori claritatis suæ; et hoc signatur in cura infirmi.

LECTIO VII.

1. Et erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum.

2. Hic cum audisset, quia Jesus adveniret a Judæa in Galilæam, abiit ad eum; et rogabat eum ut descenderet, et sanaret filium ejus: incipiebat enim mori.

3. Dixit ergo Jesus ad eum: Nisi signa et prodigia videritis, non creditis.

4. Dicit ad eum regulus: Domine, descende priusquam moriatur filius meus. Dicit ei Jesus: Vade, filius tuus vivit.

5. Credidit homo sermoni quem dixit ei Jesus, et ibat.

6. Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei, et nuntiaverunt dicentes, quia filius ejus viveret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat. Et dixerunt ei, quia heri hora septima reliquit eum febris.

7. Cognovit ergo pater quod illa hora erat in qua dixit ei Jesus, Filius tuus vivit; et credidit ipse, et domus ejus tota.

8. Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset a Judæa in Galilæam.

1. Posito loco miraculi, consequenter agitur de ipso miraculo; et ponuntur tria, scilicet persona infirmans, persona interpellans et persona sanans. Persona infirmans est filius reguli, persona interpellans est pater ejus, sed persona sanans est Christus. Circa personam infirmam primo ponitur ejus conditio, quia filius reguli; secundo locus infirmitatis, quia Capharnaum; tertio conditio morbi, quia febris. Quantum ad primum dicit: *Erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur.* Dicitur autem regulus multipliciter. Uno modo qui præest parvo regno; et hoc modo non accipitur hic: quia tunc temporis nullus erat rex in Judæa; infra XIX, 15: *Non habemus regem nisi Cæsarem.* Alio modo, secundum Chrysostomum, aliquis de stirpe regia: nec hoc modo accipitur. Sed tertio modo regulus dicitur aliquis officialis regis; et isto modo accipitur hic regulus. Unde, secundum quod Chrysostomus dicit, quidam eumdem ipsum æstimant Centurionem, de quo habetur Matth. VIII. Sed hoc non est verum: nam quantum ad quatuor differunt. Primo quidem quantum ad genus infirmitatis: nam ille Centurionis erat paralyticus: unde dicebat (ibid. VI): *Puer meus jacet paralyticus in domo.* Filius autem reguli erat febricitans; unde dicit: *Heri hora septima reliquit eum febris.* Secundo quantum ad personam infirmatam, quia ille erat servus: unde dicit, *Puer meus:* iste vero erat filius: unde dicit, *Cujus filius.* Tertio quantum ad petitionem: nam Centurio Christum volentem ad domum suam ire, rogabat remanere, dicens: *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus.* Regulus vero eum rogabat descendere in domum suam, dicens: *Domine, descende prius quam moriatur.* Quarto quantum ad locum: quia illud fuit in Capharnaum; istud vero in Cana Galilææ. Ergo iste regulus non est idem quod Centurio; sed erat quidam de familia Herodis Tetrarchæ, sive nuntius, sive officialis Imperatoris.

Allegorice autem regulus iste, Abraham, vel aliquis ex patribus veteris Testamenti dicitur, ex eo quod adhæret magno regi per fidem, scilicet Christo; de quo dicitur in Psal. II, 6: *Ego autem constitutus sum rex ab eo.* Huic autem Abraham adhæsit, secundum illud infra cap. VIII, 56: *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum.* Filius ejus est populus Judæorum; infra VIII, 33: *Semen Abrahæ sumus, et nemini servivimus unquam.* Qui infirmatur pravis voluptatibus et dogmatibus, sed in Capharnaum, idest in abundantia, quæ fuit Judæis causa recedendi a Deo; secundum illud Deut. XXXII, 15: *Incrassatus est dilectus, et recalcitravit;* et sequitur: *dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo.*

Moraliter vero in regno animæ, rex est ipsa ratio, secundum illud Prov. XX, vers. 8: *Rex qui sedet in solio suo.* Quare dicitur rex? Quia totum corpus hominis per eam regitur, et affectus hominis ab ea dirigitur et informatur, nec non

et aliæ vires animæ eam sequuntur. Sed quandoque dicitur regulus, quando scilicet diminuitur in cognitione, qua obscurata, sequitur inordinatas passiones, et non resistit eis, secundum illud Ephes. cap. IV, 17: *Ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum.* Et ideo filius ejus, idest affectus, infirmatur, idest deviat a bono, et declinat ad malum. Si enim ratio fuisset rex, idest fortis, filius ejus non infirmaretur; sed quia regulus est, ideo filius ejus infirmatur. Et hoc Capharnaum; quia abundantia temporalium est causa spiritualis infirmitati; Ezech. XVI, 49: *Hæc fuit iniquitas sororis tuæ Sodomæ, abundantia, saturitas panis, et otium ipsius et filiarum ejus.*

2. Consequenter cum dicit, *Hic cum audisset* etc., ponitur persona interpellans: et primo ponitur motivum ad interpellandum; secundo ipsa interpellatio; et tertio necessitas interpellandi. Motivum ad interpellandum fuit adventus Christi; unde dicit: *Hic*, scilicet regulus, *cum audisset quod Jesus adveniret a Judæa in Galilæam, abiit ad eum.* Nam quamdiu adventus Christi differebatur, spes hominum invalidior erat de sanatione a peccatis; sed cum auditur adventus Christi appropinquare, spes sanitatis confortatur in nobis; et tunc imus ad eum: nam ad hoc ipse venit in mundum, ut peccatores salvos faceret; Luc. XIX, 10: *Venit Filius hominis quærere et salvum facere quod perierat.* Sed, sicut dicit Eccli. XVIII, ante orationem animam parare debemus, quod fit occurrendo Deo per desiderium: et hoc fecit iste; unde dicitur quod *abiit ad eum.* Amos IV, 12: *Præparare in occursum Dei tui Israel.* Petitio autem fit de sanatione filii sui; unde dicit: *Rogabat eum ut descenderet*, scilicet per misericordiam; Isa. LXIV, 1: *Utinam dirumperes cœlos, et descenderes: et sanaret filium ejus.* Sic et nos debemus rogare ut sanemur a peccatis, secundum illud Ps. XL, 5: *Sana animam meam, quia peccavi tibi.* Nam nullus per se potest ad statum justitiæ redire, nisi a Deo sanetur, secundum illud Job VI, 13: *Non est auxilium mihi ex me.* Sic et patres veteris Testamenti rogabant pro populo Israel. Unde de uno eorum dicitur II Machab. ult., 14: *Hic est fratrum amator, quia multum orat pro sancta civitate et pro populo Israel, Jeremias propheta Dei.* Sed necessitas interpellandi est urgens; *incipiebat enim mori.* Quando enim homo tentatur, incipit infirmari; sed quando tentatio prævalet ita ut inclinet ad consensum, est prope mortem, sed quando jam consentit, incipit mori. Cum ergo consummat peccatum, moritur, quia, ut dicitur Jac. I, 15: *Peccatum cum consummatum fuerit, generat mortem.* De qua dicitur in Ps. XXXIII, 22: *Mors peccatorum pessima:* quia hic incipit, et in futuro absque fine terminatur.

3. Consequenter cum dicit, *Dixit ergo Jesus ad eum*, agitur de petitione sanitatis, quæ fit per Christum. Et primo ponitur reprehensio Domini; secundo petitio reguli; tertio impetratio petitionis. Reprehendit autem eum Dominus de infidelitate; unde dicit ad eum: *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis.*

Sed hoc habet quæstionem. Primo quidem videtur inconvenienter dictum de regulo: *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis:* nisi enim eum Salvatorem credidisset, non petivisset ab eo sanitatem. Ad quod dicendum est, quod regulus iste adhuc non credebat perfecte: erat enim in eo duplex defectus fidei. Unus, quia licet crederet Christum esse verum hominem, non tamen credebat eum habere virtutem divinam; alias credidisset eum absentem posse sanare, cum Deus ubique sit præsens, secundum illud Jer. XXIII, 24: *Cœlum et terram ego impleo.* Et sic non rogasset eum quod descenderet in domum suam, sed quod mandaret tantum. Secundus defectus fuit, quia, secundum Chrysostomum, dubitabat utrum Christus sanare posset filium suum: nam si pro certo hoc credidisset, non expectasset adventum Christi ad terram suam, sed ipse potius ivisset in Judæam. Sed modo quasi desperatus de salute filii, nolens negligere quidquid circa hoc facere posset, abiit ad eum more parentum, qui desperantes de salute filiorum, etiam imperitos medicos consulunt.

Secundo vero, quia non videtur reprehendendus de hoc quod signa quærebat: nam fides per signa probatur. Et ad hoc dicendum est quod aliter trahuntur ad fidem Christi infideles; et aliter fideles. Infideles non possunt trahi nec adduci auctoritate sacræ Scripturæ, quia ei non credunt; nec per rationem natura-

lem, quia fides est supra rationem; et ideo ducendi sunt per miracula; I Cor. cap. XIV, 22: *Signa data sunt infidelibus, non fidelibus.* Fideles autem ducendi sunt et dirigendi in fidem auctoritate Scripturæ, cui acquiescere tenentur. In hoc ergo regulus redarguitur: quia cum esset nutritus inter Judæos, et de lege instructus, non per Scripturæ auctoritatem, sed per signa credere volebat; et ideo Dominus eum reprehendens dicit: *Nisi signa et prodigia*, idest miracula quæ sunt aliquando signa, inquantum sunt demonstrativa dominicæ veritatis: prodigia vero, vel quia certissime indicent, ut sic dicatur prodigium, quasi porrodicium; vel quia aliquid futurum portendit, ut sic dicatur prodigium, quasi procul ostendens aliquem effectum futurum.

4. Consequenter ponitur instantia reguli: non enim ad reprehensionem Domini desistit, sed cum instantia dicit ad eum: *Domine, descende priusquam moriatur filius meus;* Luc. XVIII, 1: *Oportet semper orare, et non deficere.* Ostenditur in hoc profectus fidei ejus quantum ad aliquid, quia scilicet vocat eum Dominum: licet non totaliter in fide profecerit: adhuc enim corporalem præsentiam Christi ad salutem filii sui necessariam credens, rogabat eum ut descenderet. Sed quia oratio perseverans impetrat, ideo quod petit, conceditur ei a Domino; unde *dicit ei Jesus: Vade: filius tuus vivit.* Ubi primo ponitur annuntiatio sanitatis per Christum, qui eam fecit; secundo ponuntur personæ, quæ eam factam viderunt, ibi, *Jam autem eo descendente* etc. Circa primum duo ponuntur: Mandatum Domini et obedientia reguli, ibi, *Credidit homo sermoni quem dixit ei Jesus.* Circa primum Dominus duo facit. Primo quidem præcipit; secundo vero annuntiat. Præcipit autem ut vadat: unde dicit, *Vade;* idest dispone te præparando ad gratiam per motum liberi arbitrii in Deum; Isa. XLV, vers. 22: *Convertimini ad me, et salvi eritis.* Et per motum liberi arbitrii in peccatum. Nam in justificatione impii quatuor exiguntur, specialiter in adultis: scilicet infusio gratiæ et remissio culpæ, motus liberi arbitrii in Deum, qui est fides, et in peccatum, qui est contritio. Annuntiat autem salutem filii, quam petierat, dicens: *Filius tuus vivit.*

Sed quæritur cum Christus rogatus a regulo ut descenderet in domum suam, corporaliter ire recusat; ad servum vero Centurionis corporaliter ire pollicetur? Hujus autem duplex ratio assignatur. Una secundum Gregorium, ut in hoc superbiam nostram retundat, qui magnis hominibus nos ad serviendum offerimus; parvis autem servire recusamus: cum ipse, qui est Dominus omnium, ad servum Centurionis se iturum obtulit, ire vero ad filium reguli recusavit; Eccli. cap. IV, 7: *Congregationi pauperum affabilem te facito.* Alia ratio, secundum Chrysostomum, quia Centurio jam confirmatus erat in fide Christi, credens quod etiam absens salvare posset; et ideo ad fidem et devotionem ejus ostendendam Dominus ire promisit. Iste vero adhuc imperfectus erat, nondum noverat manifeste quod absens curare poterat: et ideo non accedit, ut eum imperfectionem suam cognoscere faciat.

5. Obedientia reguli ponitur quantum ad duo. Primo quia annuntianti credidit; unde dicit: *Credidit homo sermoni quem dixit Jesus*, scilicet, *Filius tuus vivit.* Secundo vero, quia mandato obedivit; unde dicit, *Et ibat*, proficiendo in fide; licet adhuc neque integre neque sane, ut Origenes dicit. In quo signatur, quod ex fide justificari oportet; Rom. V, 1: *Justificati ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.* Oportet nos proficiendo ire: quia qui stat, exponit se periculo ut vitam gratiæ conservare non possit: in via enim Dei non proficere, deficere est.

6. Annuntiatio autem sanitatis facta per servos ponitur consequenter, cum dicit: *Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei* etc. Et primo ponitur denuntiatio salutis; secundo fit inquisitio de tempore sanationis, ibi, *Interrogabat autem horam ab eis.* Dicit ergo: *Jam autem eo descendente,* a Cana Galilææ in domum suam, *servi occurrerunt ei:* ex quo patet quod regulus iste dives erat, habens multos servos: *et annuntiaverunt, dicentes, quia filius tuus vivit:* et hoc ideo quia credebant Christum personaliter accedere, cujus præsentia jam curato filio superflua videbatur.

Mystice autem servi reguli, scilicet rationis, sunt opera hominis, quia homo est dominus suorum actuum, et affectus

sensitivæ partis, quia obediunt rationi imperanti et dirigenti. Isti autem servi annuntiant quidem quod filius reguli, scilicet rationis, vivit, quando relucent in homine bona opera, et vires inferiores magis obediunt rationi, secundum illud Eccli. XIX, 37: *Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis annuntiant de illo.*

Sed quia regulus neque integre neque sane adhuc credebat, adhuc volebat scire utrum casu an præcepto Christi filius curatus esset: et ideo tempus curationis inquirit; et hoc est quod dicitur: *Interrogabat ergo horam ab eis*, scilicet servis, *in qua melius habuerat*, scilicet filius suus; et invenit quod illa hora curatus fuit statim quando Dominus dixit ei: *Vade: filius tuus vivit.* Nec mirum, quia ipse Christus est Verbum, quo factum est cælum et terra, secundum Psal. CXLVIII, 5: *Ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt;* Eccli. cap. X, 5: *Facile est in conspectu Domini* etc. Et ideo *dixerunt ei*, scilicet servi, *quod heri hora septima reliquit eum febris.*

Mystice autem per horam septimam, in qua puer a febre dimittitur, significantur septem dona Spiritus sancti, per quem fit remissio peccatorum, secundum illud Joan. XX, 22: *Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Per quem etiam vita spiritualis causatur in anima; infra, VI, 64: *Spiritus est qui vivificat.* Etiam per horam septimam signatur tempus quieti conveniens, nam Dominus septimo die requievit ab omni opere quod patrarat: in quo significatur quod vita spiritualis hominis in quiete spirituali consistit, secundum illud Isa. XXX, 15: *Si quieveritis, salvi eritis.* De malis dicit Isa. cap. LVII, 20: *Cor impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest.*

7. Consequenter cum dicit, *Cognovit ergo pater* etc., ponitur effectus miraculi: et primo ponitur miraculi fructus; secundo ipsum miraculum altero miraculo continuatur, ibi, *Hoc iterum secundum signum fecit Jesus.* Dixit ergo: *Cognovit ergo pater*, comparans horam nuntiantium servorum, horæ Christi prænuntiantis, *quia illa hora erat in qua dixit ei Jesus: Vade: filius tuus vivit.* Ex hoc conversus est ad Christum, cognoscens miraculum ejus virtute factum: *Credidit ipse, et domus ejus tota*, scilicet servi et ministri: quia secundum conditionem dominorum, sive bonam sive malam, servi disponuntur: secundum illud Eccli. X, 2: *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus;* Gen. XVIII, 19: *Scio enim quod præcepturus sit filiis suis.* Patet autem ex hoc quod fides istius semper profecit: nam a principio quando interpellavit pro filio infirmo, debilis erat; postea plus firmitatis habere cœpit, quando vocavit eum Dominum; deinde quando credidit homo sermoni, et ibat, magis perfecta erat; tamen non integre, quia adhuc dubitavit: hic cognita manifeste Dei virtute in Christo, perficitur in ejus fide: quia, ut dicitur Prov. IV, 18: *Justorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectum diem.*

8. Continuatur autem miraculum istud præcedenti miraculo, cum dicitur: *Hoc iterum secundum signum fecit Jesus;* quod potest dupliciter intelligi. Uno modo quod in isto eodem adventu de Judæa in Galilæam fecerit Dominus duo miracula, quorum primo non scripto, istud ponitur secundum. Alio modo quod Jesus duo signa fecit in Galilæa diversis temporibus. Unum scilicet de vino, et istud secundum quod fecit circa filium reguli, veniens iterum a Judæa in Galilæam. Ostenditur autem per hoc quod Galilæi pejores erant Samaritanis, qui nullum signum a Domino expectantes, verbo tantum ejus crediderunt multi ex eis; sed ad istud miraculum non credidit Christo nisi regulus, et domus ejus tota: nam Judæi propter eorum duritiam paulatim convertebantur ad fidem, secundum illud Mich. VII, 1: *Factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ; non est botrus ad comedendum; præcoquas ficus desideravit anima mea.*

CAPITIS V.

LECTIO I.

I. Post hæc erat dies festus Judæorum, et ascendit Jesus Jerosolymam. Est autem Jerosolymis probatica piscina, quæ cognominatur hebraice Bethsaida, quinque porticus habens. In his jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam, et movebatur aqua: et qui

prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat a quacumque detinebatur infirmitate.

2. Erat autem quidam homo ibi triginta et octo annos habens in infirmitate sua.

3. Hunc cum vidisset Jesus jacentem, et cognovisset, quia jam multum tempus haberet, dixit ei: Vis sanus fieri?

4. Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit.

5. Dixit ei Jesus: Surge, tolle grabatum tuum, et ambula.

6. Et statim sanus factus est homo ille, et sustulit grabatum suum, et ambulabat.

1. Supra Dominus egit de regeneratione spirituali; hic agit consequenter de beneficiis quæ regeneratis spiritualiter conferuntur a Deo. Sed his qui carnaliter generantur tria conferuntur a parentibus carnalibus: scilicet vita, nutrimentum et doctrina sive disciplina; et hæc tria a Christo etiam regenerati spiritualiter percipiunt. Primo quidem spiritualem vitam; secundo vero spirituale nutrimentum; tertio spiritualem doctrinam. Secundum hoc ergo de tribus hic agitur. Primo de collatione spiritualis vitæ; secundo de collatione spiritualis cibi; et hoc infra VI, ibi, *Post hæc abiit Jesus* etc.; tertio de spirituali doctrina, infra VII, *Post hæc ambulabat Jesus.* Circa primum tria facit. Primo proponit signum visibile, in quo manifestatur virtus Christi factiva et reparativa vitæ, secundum consuetudinem hujus Evangelii, in quo semper doctrinæ Christi adjungitur aliquod visibile factum, pertinens ad illud de quo est doctrina, ut sic ex visibilibus invisibilia innotescant. Secundo ponitur occasio doctrinæ proponendæ, ibi, *Erat autem sabbatum* etc. Tertio ponitur ipsa doctrina, ibi, *Respondit itaque Jesus: Amen, amen dico vobis* etc. Circa primum tria facit. Primo describitur locus miraculi perpetrati; secundo infirmitas, ibi, *Erat autem ibi homo* etc.; tertio restitutio sanitatis, ibi, *Dixit ei Jesus: Surge, tolle grabatum tuum, et ambula.* Locus autem miraculi describitur dupliciter, scilicet generalis et specialis. Generalis locus est Jerosolyma; et ideo dicit: *Post hæc*, idest post miraculum in Galilæa factum, *erat dies festus Judæorum;* scilicet Pentecostes, secundum Chrysostomum: nam supra fit mentio de festo paschæ, quando ierat in Jerusalem: nunc ergo in sequenti festo Pentecostes *ascendit Jesus Jerosolymam*, iterato: nam, sicut legitur Exod. XXIII, 17, mandatum erat a Domino, ut omne masculinum generis Judæorum tribus vicibus in anno, scilicet in die festo Paschæ, Pentecostes, Scenopegiæ, in templo præsentaretur. Et in istis festis Dominus in Jerusalem ascendit propter duo: scilicet ne videretur legi fore contrarius, sicut ipse dixerat, Matth. V, 17: *Non veni legem solvere, sed adimplere:* et ut multitudinem populi illuc concurrentis in diebus festis ad Deum per signa et doctrinam trahat, secundum illud Psal. CVIII, 30: *In medio multorum laudabo eum:* et alibi (Ps. XXXIX, 10): *Annuntiabo justitiam tuam in ecclesia magna.* Unde et ipse dicit, infra XVIII, 20: *Ego palam locutus sum mundo.* Locus autem specialis miraculi fuit probatica piscina; et ideo dicit: *Est Jerosolymis probatica piscina* etc., quæ quidem describitur ex quatuor, scilicet ex nomine, ex dispositione, ex inhabitatione et ex virtute. Ex nomine quidem cum dicit, *Probatica piscina:* probaton enim græce ovis dicitur. Probatica ergo piscina, quasi oviaria, vel pecuaria dicitur, ex eo quod sacerdotes cadavera bestiarum, et præcipue ovium, quæ ut plurimum in sacrificiis offerebantur, ibi abluebant: et ideo hebraice cognominabatur *Bethsaida*, idest domus ovium. Erat enim prope templum ex aquis pluvialibus collecta.

Mystice autem, secundum Chrysostomum, hæc piscina baptismum præfigurabat: nam Dominus volens gratiam baptismalem in diversis præfigurare, primo quidem dedit aquam expurgantem corporis sordes, quæ erant ex tactu immundorum secundum legem, de qua habetur Num. XIX. Secundo dedit virtutem huic piscinæ quæ repræsentat expressius quam aqua illa virtutem baptismi, non solum ab immunditiis carnis sanando, sed etiam ab infirmitatibus corporis salvando: nam quanto figuræ fuerunt propinquiores veritati, tanto expressiores erant. Signabat ergo virtutem baptismi: quia sicut aqua illa per hoc quod lavabat corpora, habebat virtutem ex angelo, non natura propria, infirmitatem sanandi; ita aqua baptismi habet virtutem sanandi et abluendi animam a peccatis; Apoc. I, 5: *Dilexit*

nos, et lavit nos a peccatis nostris. Et inde est quod passio Christi per sacrificia veteris legis præfigurata, in baptismo repræsentatur; Rom. VI, 3: *Quicumque baptizati estis in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati estis* etc. Secundum Augustinum vero, aqua illius piscinæ significabat statum populi Judæorum, secundum illud Apoc. XVII, 15: *Aquæ multæ, populi multi.* Nam populus gentium non erat inclusus sub limite divinæ legis, sed unusquisque ambulabat secundum vanitatem cordis sui, secundum illud Ephes. IV. Populus vero Judæorum conclusus erat sub cultu unius Dei, secundum illud Galat. III, 23: *Conclusi in eam fidem quæ revelanda erat.* Et ideo iste populus significabatur per aquam in piscina conclusam. Et dicitur *probatica*, quia ipsi erant speciales oves Dei, secundum illud Ps. XCIV, 7: *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus.*

Ex dispositione autem describitur, quia erat *quinque porticus habens*, scilicet per circuitum, ut multi sacerdotes absque impedimento commode starent ad lavandum cadavera bestiarum.

Per hos quinque porticus mystice significantur, secundum Chrysostomum, quinque vulnera corporis Christi; de quibus dicitur infra XX, 27: *Mitte manum tuam in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis.* Secundum Augustinum vero, quinque libri Moysi.

Ex inhabitatione autem describitur, quia *in his*, scilicet porticibus, *jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum* etc. Cujus litteralis ratio est propter concursum omnium infirmorum ad virtutem aquæ: quæ quia continue non sanabat, nec multos simul, oportebat quod multi illic expectantes morarentur.

Per hoc autem mystice significatur, secundum Augustinum, quod lex non poterat peccata sanare, secundum illud Hebr. X, 4: *Impossibile est per sanguinem hircorum aut taurorum peccata purgari.* Sed ostendebat ea tantum, secundum illud Rom. III, 20: *Per legem enim cognitio peccati.* Et ideo jacebant in ea infirmi diversis infirmitatibus, curari non valentes. Quæ quidem describuntur quantum ad quatuor. Primo quidem quantum ad situm, quia jacebant prostrati, scilicet per peccata inhærendo terrenis: qui enim jacet, ex toto inhæret terræ; Matth. IX, 36: *Misertus est eorum, quia erant vexati et jacentes, quasi oves non habentes pastorem.* Justi autem non jacent, sed recti ad cælestia stant; Ps. XIX, vers. 9: *Ipsi* (scilicet peccatores) *obligati sunt, et ceciderunt; nos autem* (scilicet justi) *surreximus, et erecti sumus.* Secundo quantum ad numerum, quia multi; unde dicit: *Multitudo magna;* Eccle. I, 15: *Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus.* Et Matth. VII, 13: *Lata est via quæ ducit ad perditionem, et multi incedunt per eam.* Tertio quantum ad dispositionem seu habitum infirmorum. Et ponit quatuor quæ homo per peccatum incurrit. Primo enim homo ex hoc quod subjicitur passionibus peccatorum ei prædominantibus, efficitur languidus: et quantum ad hoc dicit, *Languentium.* Unde et a Tullio passiones animæ, puta iræ et concupiscentiæ, et hujusmodi, quædam ægritudines animæ dicuntur. Unde Ps. VI, 3, dicebat: *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum.* Secundo vero ex dominio passionum et victoria in homine excæcatur ratio per consensum: et quantum ad hoc dicit, *Cæcorum*, scilicet per peccata, secundum illud Sap. II, 21: *Excæcavit eos malitia eorum;* Ps. LVII, 9: *Supercecidit ignis* (scilicet iræ et concupiscentiæ) *et non viderunt solem.* Tertio homo languens et cæcus efficitur instabilis in suis operibus, et est quasi claudus; unde dicitur Prov. XI, 18: *Impius facit opus instabile.* Et quantum ad hoc dicit, *Claudorum;* III Reg. XVIII, 21: *Usquequo claudicatis in duas partes?* Quarto homo sic languidus, cæcus intellectu, claudus in effectu, efficitur aridus in affectu, inquantum exsiccatur in eo omnis pinguedo devotionis, quam petebat; Ps. LXII, 6, dicens: *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Et quantum ad hoc dicit, *Aridorum;* Ps. XXI, 16: *Aruit tamquam testa virtus mea.* Sed sunt aliqui sic affecti languore peccati, qui non expectant aquæ motum, in peccatis suis requiescentes, secundum illud Sap. cap. XIV, 22: *In magno viventes inscientiæ bello, tot et tanta mala pacem appellant.* De quibus dicitur Prov. II, 14: *Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.* Cujus ratio est, quia non abhorrent peccata; nec peccant ex ignorantia, seu infirmitate, sed ex certa malitia. Isti autem, utpote non ex malitia

peccantes, non quiescebant in peccatis; sed per desiderium expectabant aquæ motum. Unde dicit, *Et expectantium;* Job. XIV, 14: *Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea.* Sic et illi qui erant in veteri Testamento expectabant Christum, secundum illud Gen. penult., 18: *Salutare tuum expectabo, Domine.*

Ex virtute vero describitur piscina, quia sanat ab omni infirmitate corporali, virtute angeli descendentis; et ideo dicit: *Angelus autem Domini secundum tempus descendebat in piscinam.* Et quidem virtus piscinæ in aliquo concordat cum baptismo, et in aliquo differt. Concordat quidem in duobus. Primo quidem in occultatione virtutis: nam virtus aquæ hujus piscinæ non erat ex natura sua, alias semper sanasset; sed ex aliqua virtute occulta, scilicet ex angelo; unde dicitur, quod *Angelus Domini secundum tempus descendebat in piscinam.* Et similiter aqua baptismi, ex eo quod aqua non habet virtutem purgativam animarum, sed ex occulta virtute Spiritus sancti, secundum illud supra III, 5: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Secundo concordat in effectu, quia sicut aqua baptismi sanat, ita et ista piscina sanabat: et ideo dicit, quod *qui prior descendisset, sanus fiebat.* Ideo autem virtutem sanandi corpora aquæ istius piscinæ Deus contulit, ut homines abluendo, per salutem corporalem assuescerent quærere spiritualem. Differt autem quantum ad tria. Primo quantum ad id cujus virtute hoc fiebat: quia aqua piscinæ conferebat sanitatem virtute angeli; aqua vero baptismi virtute increata, non solum Spiritus sancti, sed etiam Trinitatis. Unde etiam Matth. III, super Dominum baptizatum tota Trinitas affuit: Pater in voce, Filius in persona, Spiritus sanctus in columbæ specie. Et inde est quod in nostro baptismo fit invocatio Trinitatis. Secundo differt quantum ad efficaciam: quia aqua piscinæ non habuit virtutem sanativam continue, sed *secundum tempus*, idest determinato tempore; aqua vero baptismi continuam abluendi virtutem habet, secundum illud Zachar. XIII, vers. 1: *Erit fons patens domui Jacob, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ.* Tertio quantum ad multitudinem sanandorum: quia ad motum aquæ illius piscinæ, sanabatur tantum unus; sed ad motum aquæ baptismi sanantur omnes. Nec mirum, quia virtus illius aquæ, cum sit creata, finita est, et finitum habet effectum; in hac vero aqua virtus est infinita ad infinitas animas, si essent, abluendas; Ezech. XXXVI, 25: *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.*

Secundum vero Augustinum, per Angelum istum intelligitur Christus, secundum illud Isa. IX, 6, secundum aliam litteram: *Vocabitur magni consilii angelus.* Sicut ille angelus secundum tempus descendebat in piscinam, ita et Christus secundum determinatum tempus a Patre descendit in mundum; Isa. XIV, 1: *Prope est ut veniat tempus ejus, et dies ejus non elongabuntur;* Gal. IV, 4: *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege.* Item sicut ille angelus non videbatur nisi motu aquæ, ita etiam Christus secundum divinitatem non cognoscebatur: quia *si cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent:* I Cor. II, vers. 8. Nam Isa. XLV, 15, dicitur: *Vere tu es Deus absconditus.* Et ideo videbatur aqua turbata; sed a quo turbaretur, non videbatur: quia infirmitatem Christi videntes, divinitatem ejus non cognoscebant. Et sicut ille qui descendebat in piscinam sanus fiebat; ita et qui humiliter credit in Deum, ejus passione sanatur; Rom. III, 24: *Justificati per fidem per redemptionem quæ est in Christo, quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius.* Sanabatur autem unus tantum, quia nullus sanari potest nisi in ecclesiastica unitate; Ephes. IV, 5: *Unus Deus, una fides, unum baptisma.* Væ ergo illis qui oderunt unitatem, et partes sibi faciunt in hominibus.

2. Consequenter cum dicit, *Erat autem quidam homo ibi triginta et octo annos in infirmitate habens*, ponit infirmitatem: et primo ponitur diuturna infirmitas; secundo ostenditur causa diuturnæ infirmitatis, ibi, *Hunc cum vidisset ergo Jesus* etc. Infirmitas diuturna erat, *quia homo erat habens triginta octo annos in infirmitate sua.* Quod satis pulchre introducitur: homo qui curari non poterat a piscina, curandus tamen a

Christo; quia quos lex sanare non poterat, Christus perfecte sanat, secundum illud Rom. VIII, 3: *Nam quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem, mittens Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis.* Eccli. XXXVI, 6: *Innova signa, et immuta mirabilia.*

Congruit autem iste numerus infirmitati, ad languorem pertinens magis quam ad sanitatem: nam, secundum Augustinum, quadragenarius numerus consecratur ad designandam perfectionem justitiæ, quæ in observatione legis consistit. Lex autem in decem præceptis data est, et prædicanda erat in quatuor partibus mundi, vel implenda per quatuor Evangelia, secundum illud Rom. X, 4: *Finis legis Christus.* Quia ergo denarius per quatuor multiplicatus pervenit ad quadragenarium, recte perfecta justitia designatur: subtractis ergo duobus a quadragenario numero efficiuntur trigintaocto. Hæc autem duo sunt duo præcepta caritatis, quibus impletur omnis perfecta justitia. Et ideo homo iste languebat, quia de quadraginta, duo minus habebat, idest imperfectam justitiam: quia, ut dicitur Matth. cap. XXII, 40: *In his duobus pendet Lex et Prophetæ.*

3. Consequenter cum dicit, *Hunc cum vidisset Jesus*, exquiritur causa diuturnæ infirmitatis. Et primo ponitur interrogatio Domini; secundo responsio languidi, ibi, *Respondit ei languidus.* Dixit ergo: *Hunc*, scilicet hominem, *cum vidisset Jesus jacentem*, non solum oculo corporis, sed etiam miserationis, qualiter videri petebat David dicens (Psal. LXXXV, vers. 16): " Respice in me, Domine, et miserere mei: „ *et cognovisset quia multum tempus haberet*, in infirmitate; quod est contra cor Christi, et infirmi, secundum illud Eccli. X, 11: " Languor prolixior gravat medicum: „ *dixit ei: Vis sanus fieri?* non quasi ignorans, nam satis constare poterat quod sanus fieri volebat; sed ut excitet desiderium infirmi, et ut ostendat patientiam, qui tot annis expectavit eripi ab ægritudine, non desistens; et ex hoc cognoscatur dignior ad sanandum; Psal. XXX, 25: *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Deo.* Excitat autem desiderium: quia stabilius tenetur quod cum desiderio percipitur; et facilius acquiritur nobis; Matth. VII: *Pulsate* (per desiderium) *et aperietur vobis.*

Sed notandum, quod Dominus a ceteris fidem requirit; Matth. IX, 28: *Creditis quod possum hoc facere vobis?* Sed in isto nihil tale facit: quia illi quidem audierant aliqua de miraculis Jesu, iste autem nondum: et ideo fidem ab eo non requirit, nisi post factum miraculum.

4. Responsio languidi ponitur cum dicit: *Domine, hominem non habeo.* Et duo insinuat, quæ causa erant diuturnæ infirmitatis: scilicet paupertatem et debilitatem. Quia enim pauper erat, non poterat habere hominem qui mitteret eum in piscinam; unde dicit: *Domine, hominem non habeo* etc. Et forte, secundum Chrysostomum, opinabatur sibi Christum utilem fore ad mittendum eum in aquam. Quia vero debilis erat, et festinanter ire non poterat, præveniebatur ab alio; unde dicit: *Dum venio enim ego, alius ante me descendit.* Et sic poterat dicere cum Job VI, 13: *Ecce non est auxilium mihi in me.* Per hoc significatur quod non erat aliquis homo purus qui humanum genus salvare posset: quia omnes peccaverunt, et egerunt gratia Dei: quousque veniret Christus Deus et homo, quem sanaretur.

5. Consequenter cum dicit, *Surge, tolle grabatum tuum*, ponitur restitutio sanitatis, seu perpetratio miraculi. Et primo ponitur mandatum Domini; secundo obedientia hominis, ibi, *Et statim sanus factus est homo* etc. Præcipit autem Dominus naturæ, et voluntati hominis: hæc enim duo sub potestate ejus sunt. Naturæ præcipit, cum dicit, *Surge:* non enim hoc voluntati præcipitur, quia hoc non erat in ejus potestate, sed naturæ, quam Dominus præcipiendo immutavit, dando ei virtutem qua surgere posset. Voluntati vero duo præcipit, scilicet, *Tolle grabatum tuum, et ambula.* Et quidem, quantum ad litteram, hæc duo præcepit, ut ostendat perfectam sanitatem homini restitutam. In omnibus enim miraculis, secundum optimum illius naturæ, Dominus perfectum opus fecit; Deut. XXXII, 4, dicitur: *Dei perfecta sunt opera.* Iste autem in duobus defecerat: scilicet in viribus propriis, se sustinere non valens, unde Dominus eum jacentem invenit; et in

subsidio aliorum; unde dicebat: *Hominem non habeo.* Ut ergo perfecta sanitas innotesceret, ei qui se sustinere non valebat, præcepit ut lectum suum tollat; et ei qui ambulare non poterat, præcepit ut ambulet.

Nihilominus tamen hæc tria in justificatione Dominus præcipit. Primo quod surgat recedendo a peccato; Ephes. cap. v, 14: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Secundo præcipitur: *Tolle grabatum*, satisfaciendo de commissis. Per grabatum enim, in quo homo requiescit, significatur peccatum. Tollit ergo homo grabatum suum, quando fert onus pœnitentiæ sibi pro peccato impositum; Mich. VII, 9: *Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei.* Tertio ut ambulet proficiendo in bono, secundum illud Ps. LXXXIII, 8: *Ibunt de virtute in virtutem.* Secundum Augustinum, duo deficiebant isti languïdo, scilicet præcepta geminæ caritatis: et ideo voluntati, quæ caritate perficitur, duo mandat, scilicet tollere grabatum, et ambulare. Primum pertinet ad dilectionem proximi, quæ prior est ordine faciendi; secundum ad dilectionem Dei, quæ prior est ordine præcipiendi. Dicit ergo quantum ad primum: *Tolle grabatum tuum;* quasi dicat: Quando infirmus es, proximus tuus sustinet te, et patienter fovet ut grabatus infirmum; Rom. cap. XV, 1: *Debemus nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, et non nobis ipsis placere.* Quando ergo sanus factus es, *tolle grabatam tuum;* idest, sustine et supporta proximum tuum, qui te infirmum portabat; Gal. VI, 2: *Alter alterius onera portate.* Quantum vero ad secundum, dicit, *Ambula*, appropinquando ad Deum. Unde in Ps. LXXX, 8, dicitur: *Ibunt de virtute in virtutem;* et sequitur: *Videbitur Deus deorum in Sion;* infra cap. XII, 35: *Ambulate dum lucem habetis.*

6. Consequenter cum dicit, *Et statim sanus factus est homo ille*, ponitur obedientia: et primo vere: quia *statim factus est homo sanus.* Nec mirum, quia ipse est Verbum per quod cælum et terra facta sunt; Ps. CXLVIII, 5: *Dixit, et facta sunt.* Et alibi (Ps. XXXII, 6): *Verbo Domini cœli firmati sunt.* Secundo voluntatis: et primo, quia *sustulit grabatum suum;* secundo, quia *ambulabat;* Exod. XXIV, 7: *Omnia quæcumque præcepit Dominus faciemus, et erimus obedientes.*

LECTIO II.

1. Erat autem sabbatum in die illo.

2. Dicebant ergo Judæi illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.

3. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, et ambula.

4. Interrogaverunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, et ambula? Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset: Jesus enim declinavit a turba constituta in loco.

5. Postea invenit eum Jesus in templo, et dixit illi: Ecce sanus factus es: jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Abiit ille homo et annuntiavit Judæis, quia Jesus esset qui fecit eum sanum.

6. Propterea persequebantur Judæi Jesum, quia hæc faciebat in sabbato.

7. Jesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur, et ego operor.

8 Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere: quia non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.

1. Posito miraculo visibili, per quod ostenditur virtus Christi ad reparandam vitam spiritualem, hic ponitur occasio doctrinæ Christi; quæ quidem occasio sumitur ex persecutione Judæorum contra Christum mota: cujus quidem persecutionis duplex causa fuit ex parte Judæorum invidentium Christo. Prima quidem operatio pietatis; secunda vero doctrina veritatis, ibi, *Jesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur* etc. Circa primum tria facit. Primo præmittitur occasio persecutionis; secundo ponitur calumnia illata contra curatum, ibi, *Dicebant ergo Judæi illi qui sanatus fuerat* etc.; tertio ponitur calumnia illata contra Christum, ibi, *Interrogaverunt eum: Quis est ille homo?* etc. Occasio autem persecutionis inductæ contra Christum sumitur ex eo quod in sabbato curavit; et ideo dicit Evangelista: *Erat autem sabbatum in die illa*, quando miraculum fecit Jesus, quando grabatum tollere jussit. Assignatur autem triplex ratio quare Dominus in sabbato operari incepit. Una ab Ambrosio super Lucam, Christus enim ad hoc venit, ut opus creationis, scilicet hominem, deformatum repararet. Inde autem incipere debebat, ubi actor in creationis opus consummatum creaverat: hoc autem fuit in die sabbati, ut dici-

tur Gen. I; et ideo, ut Christus ostenderet se reparatorem totius creaturæ, incepit in sabbato. Alia ratio est, quia dies sabbati celebratur a Judæis in memoriam primæ creationis. Christus autem venit, ut quasi novam creaturam faceret, secundum illud Gal. ult., 15: *In Christo Jesu neque circumcisio, neque præputium aliquid valet; sed nova creatio.* Per gratiam, quæ fit per Spiritum sanctum, secundum illud Ps. CIII, 30: *Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ.* Volens ergo Christus ostendere, per eum recreationem fieri, in sabbato operatur; Jac. I, 18: *Ut simus initium aliquod creaturæ.* Tertia ratio est, ut ostenderet se facturum quod lex facere non poterat; Rom. VIII, vers. 3: *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Et infra (ibid.): *Ut justificatio legis impleretur in nobis.* Judæi autem nihil operabantur in sabbato, in figura quod quædam quæ erant sabbati, consummanda erant, quæ per legem fieri non poterant. Et hoc patet in quatuor, quæ Deus erga diem sabbati ordinavit. Nam diem sabbati sanctificavit, diem sabbati benedixit, in eo opera sua consummavit, et in eo requievit. Quæ quidem lex facere non potuit, nam sanctificare non poterat. Unde Ps. XI, 1, dicebat: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus.* Neque etiam benedicere; quinimmo *qui sunt ex operibus legis, sub maledicto sunt,* ut dicitur Galat. III, 10. Nec consummare et perficere: quia *neminem ad perfectum adduxit lex:* Hebr. VII, 19. Nec etiam perfectam quietem præstare: quia, ut dicitur Hebr. IV, 8: *Nam si eis Jesus requiem præstitisset, numquam de alia loqueretur.* Hæc ergo quæ lex facere non potuit, Christus fecit: ipsum enim populum sanctificavit per passionem. Heb. cap. XIII, 12: *Jesus ut per suum sanguinem sanctificaret populum, extra portam passus est.* Ipse benedixit per gratiæ infusionem; Ephes. I, 3: *Benedictus Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo.* Ipse consummavit per perfectæ justitiæ instructionem; Matth. V, 48: *Estote perfecti, sicut et Pater cœlestis perfectus est.* Ipse introduxit in veram requiem; Hebr. IV, 3: *Nos qui credimus, ingredicmur in requiem, quemadmodum dixit: Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Ipsi ergo competit in die sabbati operari, qui, quæ ad sabbatum pertinent, perficere potest, a quibus lex impotens quiescebat.

2. Consequenter ponit calumniam illatam contra curatum, cum dicit: *Dicebant ergo Judæi illi qui sanatus fuerat* etc. Et primo ponitur calumniæ contra curatum illatio; secundo subditur curati excusatio, ibi, *Respondit eis: Qui me sanum fecit* etc. Calumniam autem inferunt contra istum de hoc quod in sabbato grabatum portat, sed non de curatione; unde dicunt: *Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.* Cujus ratio multiplex potest assignari. Una, quia Judæi frequenter Christo de curatione in die sabbati calumniam inferentes, confutati erant a Christo, per hoc quod ipsi etiam jumenta de puteo in die sabbati eruebant et salvabant, ut habetur Luc. XIV. Et ideo de curatione tamquam de re utili et necessaria tacent; de portatione vero lecti, quæ non necessaria videbatur, calumniantur; quasi dicant: Si sanitas non erat differenda, quod erat necessarium lectum portare, seu portari præcipere? Alia ratio est, quia Dominus dixerat, contra eos concludens, quod licet sabbato benefacere. Et ideo, quia curari non est benefacere, sed bene pati, curatum potius quam curantem calumniantur. Tertia ratio est, quia hoc in lege videtur prohibitum esse Judæis, ne aliquid in die sabbati operentur; specialiter tamen portatio onerum in die sabbati prohibetur. Jerem. XVII, 21: *Ne portetis onera in die sabbati.* Et ideo specialiter calumniati sunt portationem in die sabbati, utpote dicto Prophetæ contrariam. Sed hoc mandatum Prophetæ mysticum est: nam per onera non portanda intendebat eos inducere ut in die sabbati requiescerent ab oneribus peccatorum; de quibus dicitur in Psal. XXXVII, 5: *Iniquitates meæ sicut onus grave gravatæ sunt super me.* Unde, quia jam erat tempus solvendi figuras occultas, mandat Christus isti grabatum tollere, idest proximum in infirmitate sustentare, secundum illud Gal. VI, 2: *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.*

3. Consequenter ponitur excusatio curati, cum subditur: *Respondit eis: Qui*

me sanum fecit, ille mihi dixit. Et quidem prudenter se excusat: numquam enim adeo bene probatur doctrina esse divinitus, sicut per ostensionem miraculorum, quæ nonnisi divinitus fieri possunt. Marc. ult., 20: *Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante, sequentibus signis.* Et ideo iste, auctorem sanitatis suæ calumniantibus, objiciebat dicens: *Qui me sanum fecit, ille mihi dixit;* quasi dicat: Vos dicitis prohibitum esse ne onus portetur in sabbato, et hoc auctoritate divina; sed mihi eadem auctoritate est impositum ut tollam grabatum: nam *ille qui me salvum fecit*, et per sanitatem restitutam se divinam virtutem habere ostendit, *mihi dixit: Tolle grabatum tuum, et ambula.* Et ideo mandatis ejus qui tantæ est virtutis, et qui mihi tale beneficium contulit, merito teneor obedire. Psal. CXVIII, 93: *In æternum non obliviscar justificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me.*

4. Consequenter dicit, *Interrogaverunt ergo eum.* Quia curatum hominem calumniari non poterant, Christi curationem calumniari nituntur: per hunc enim se excusaverat homo ille. Et quia eum determinate quis esset, non indicaverat, maligne interrogabant ab eo quis esset. Et ideo circa hoc primo agitur de Christi inquisitione; secundo de ejus inventione, ibi, *Postea invenit eum Jesus;* tertio de ejus persecutione, ibi, *Propterea persequebantur Judæi Jesum.* Circa primum tria ponuntur: scilicet Judæorum inquisitio, curati ignorantia, et ignorantiæ causa. Quantum ad primum dicitur: *Interrogabant ergo eum Judæi:* scilicet non bona intentione, ut proficiant, sed maligno animo, ut persequantur et perdant. Infra VIII, 21: *Quæretis me, et in peccato vestro moriemini.* Et hanc eorum malitiam eorum verba manifestant. Cum enim Dominus et sanari languidum, et grabatum tolli jusserit, primum divinæ virtutis ostensivum et irrefragabile signum subticent; aliud quod contra legem videtur, replicant, dicentes: *Quis est ille homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum et ambula?* Eccli. XI, 33: *Bona in mala pervertens, insidiatur, et in electis imponit* (scil. imponere nititur) *maculam.* Quantum ad secundum dicit: *Qui autem sanus factus fuerat, nesciebat quis esset.* Sanus iste significat fideles per gratiam Christi sanatos. Ephes. II, 8: *Gratia salvati estis.* Qui quidem nesciunt Christum quis est, sed effectum tantum ejus cognoscunt. II Cor. V, 6: *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino: per fidem enim ambulamus, et non per speciem.* Sed tunc cognoscemus Christum quis est, *quando videbimus eum sicuti est:* I Joan. III, 2. Hujus autem ignorantiæ causam assignat quantum ad tria, cum dicit: *Jesus autem declinavit a turba constituta in loco.* Quod quidem causam habet litteralem et mysticam. Litteralem quidem quantum ad duo. Primo ut daret nobis exemplum occultandi opera nostra bona, et non quærendi in eis hominum favorem, secundum illud Matthæi VI, 1: *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus.* Secundo ut declinemus et fugiamus oculos invidorum ab omnibus operibus nostris, ne ex hoc eorum invidia crescat; Eccli. VIII, 14: *Ne contra faciem stes contumeliosi, ne sedeat quasi insidiator ori tuo.* Mysticam vero quantum ad duo. Primo, ut det intelligere quod Christus non de facili invenitur in hominum multitudine et in turbine curarum temporalium, sed in spirituali secreto. Osee II, 14: *Ducam eam in solitudinem, et ibi loquar ad cor ejus.* Nam *verba sapientium audiuntur in silentio:* ut dicitur Eccle. IX, 17. Secundo, ut insinuet quod Christus debebat declinare a Judæis ad gentes; Isa. VIII, 17: *Abscondit faciem suam parumper a Jacob;* idest, subtraxit veritatis suæ notitiam a populo Judæorum.

5. Consequenter agitur de inventione Christi, cum dicit: *Postea invenit eum Jesus in templo.* Et primo dicit quod invenitur; secundo insinuat quod inventus docet; tertio quod post doctrinam manifestatur. Quantum ad inventionem duo ponit, scilicet modum inveniendi, et locum. Modus quidem est mirabilis, quia non invenitur nisi inveniat; unde dicit: *Postea*, scilicet quæ dicta sunt, *invenit eum Jesus:* nam homo sua virtute Christum invenire non potest, nisi ei se Christus præsentet. Unde etiam Psalmus CXVIII, 176 dicebat: *Require servum tuum.* Sap. VI, 14: *Præoccupat eos qui se concupiscunt.* Locus autem in quo invenitur Christus est venerabilis, quia *in templo*, secundum illud Psal. X, 5: *Dominus in templo sancto suo.* Nam et ma-

ter ejus in templo eum invenit, Luc. II: et hoc quia in his quæ Patris sui sunt, oportebat eum esse. In quo datur nobis intelligi quod curatus iste non ad vanitatem, sed ad religionis studium conversus, templum frequentans, in ipso Christum cognoscit: quia si ad conditoris cognitionem venire volumus, fugienda est turba pravorum affectuum, et declinanda sunt malorum conventicula, et fugiendum est ad templum cordis nostri, quod Deus invisere et habitare dignatur. Consequenter inventus docet; unde *et dixit illi: Ecce sanus factus es: jam noli peccare.* Ubi primo commemorat impensum beneficium; secundo proponit sanum consilium; tertio ostendit imminens periculum. Sed beneficium est admirabile, quia subita restitutio sanitatis. Unde dicitur: *Ecce jam sanus factus es.* Et ideo semper oportet in memoria teneri, secundum illud Isa. LXIII, 7: *Miserationum Domini recordabor.* Consilium vero utile, quia *jam amplius noli peccare*; Eccli. XXI, 1: *Fili, peccasti, ne adjicias iterum.*

Quare Dominus isti paralytico et aliis quibusdam ab eo curatis mentionem facit de peccatis, et non aliis? Ideo scilicet ut ostendat per hoc, infirmitates aliquibus, ex peccatis prioribus provenire, secundum illud I Cor. XI, 30: *Ideo multi imbecilles et infirmi, et dormiunt multi.* Per quod etiam se esse Deum ostendit, peccata et occulta cordium manifestans. Prov. XV, 11: *Infernus et perditio coram illo: quanto magis corda filiorum hominum?* Istis ergo solis mentionem de peccatis facit, et non aliis ab eo curatis: quia non omnes infirmitates propter peccata priora proveniunt; sed quædam ex naturali dispositione, quædam propter probationem, sicut in Job. Vel de istis tantum mentionem fecit, quia magis præparati erant ad correctionem. Prov. IX, 8: *Noli arguere derisorem, ne oderit te: argue sapientem, et diliget te.* Vel in istis, omnibus aliis hoc mandavit.

Periculum autem imminens erat terribile; unde dicit: *Ne deterius tibi aliquid contingat.* Quod quidem dupliciter intelligi potest, secundum duo quæ in isto præcesserunt. Primo enim punitus fuit per prolixum morbum; secundo consecutus fuit magnum beneficium. Et ideo ad utrumque referri potest quod dicitur. Ad primum quidem: quia cum aliquis pro peccato punitur, et ex ipsa pœna a peccato non retrahitur, justum est ut gravius puniatur. Et ideo dicit: *Noli amplius peccare:* quia si peccaveris, *deterius tibi continget.* Jerem. II, vers. 30: *Frustra percussi filios vestros: disciplinam non receperunt.* Ad secundum vero: quia qui post beneficia recepta ad peccata prolabitur, gravioris supplicii reus efficitur propter ingratitudinem: secundum illud II Pet. II, 20: *Melius erat eis viam veritatis non agnoscere, quam post agnitionem retrorsum converti.* Similiter etiam quia postquam homo ad peccatum semel redierit, facilius peccat; secundum illud Matth. XII, 45: *Fiunt novissima hominis illius pejora prioribus.* Jerem. II, 20: *A sæculo fregisti jugum, rupisti vinculum, dixisti, Non serviam.*

Consequenter ponitur inventi manifestatio, cum subditur: *Abiit ille homo et annuntiavit* etc. Et secundum quosdam posset intelligi, ut Chrysostomus dicit, quod ex malitia manifestasset eum; sed hoc non videtur probabile, scilicet quod post tantum beneficium ita ingratus esset. *Nuntiavit* ergo *Judæis, quia Jesus esset qui fecit eum sanum*, ut manifestaret Christi virtutem ad sanandum. Psal. LXV, 16: *Venite, et narrabo..... quanta fecit Dominus animæ meæ.* Et hoc patet, quia illi interrogaverunt eum, quis jusserit grabatum tollere. Iste autem annuntiavit eis quod *Jesus fecit eum sanum.*

6. Consequenter cum dicit, *Propterea persequebantur Judæi Jesum*, ponitur persecutio contra Christum, quæ est propter quoddam opus pietatis in sabbato exhibitum; unde dicit: *Propterea persequebantur Judæi Jesum, quia hæc faciebat in sabbato.* Psal. CXVIII, 161: *Principes persecuti sunt me gratis.*

7. Consequenter cum dicit, *Jesus autem respondit eis* etc., ponitur secunda causa persecutionis, quæ sumitur ex doctrina. Et primo ponitur doctrina veritatis; secundo persecutio judaicæ pravitatis, ibi, *Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere.* Doctrinam autem veritatis proponit Dominus, excusando se de solutione sabbati.

Sed notandum est, quod Dominus de hujus solutione aliquando quidem excusavit se, aliquando discipulos suos. Et discipulos quidem, quia homines puri

erant, excusavit per similitudinem hominum, scilicet per exemplum sacerdotum, qui operabantur in templo in die sabbati, et sabbatum non solvebant. Et David, qui sub Achimelech sacerdote in die sabbati a facie Saulis fugiens, panes propositionis accepit de templo, ut habetur I Reg. xxi. Se vero, quia homo erat et Deus, aliquando per similitudinem hominum excusavit a solutione sabbati. Luc. xiv, 5: *Quis vestrum, si ceciderit bos aut asinus suus in puteum, non continuo extrahet eum in die sabbati?* Aliquando vero, et præcipue in hoc loco, excusat se per similitudinem Dei, dicens: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor;* quasi dicat: Nolite putare quod in sabbato ita requieverit Pater meus, ut ex illo non operetur; sed sicut ipse et nunc sine labore operatur, ita et ego operor. In quo excludit falsum intellectum Judæorum, qui volentes conformari Deo, nihil in die sabbati operantur, ac si Deus ipso die omnino destiterit operari. Et quidem licet in sabbato requieverit a novis creaturis condendis, nihilominus tamen semper et continue usque modo operatur, creaturas in esse conservando. Unde et signanter verbo requietionis Moyses est usus post opera Dei, a quibus condendis requievit, ut signaret spiritualem requiem, quam Deus exemplo quietis suæ fidelibus postea qui bona fecerint opera, arcana significatione pollicebatur. Unde dici potest, illud mandatum in umbra futuri fuisse præceptum. Signanter autem dicit, *Usque nunc operatur;* non autem, Operatus est, ut designet continuationem divini operis: nam possent imaginari Deum esse causam mundi, sicut artifex est causa domus, quantum ad fieri tantum: ut sicut domus manet, etiam cessante operatione artificis; ita et mundus subsistere posset, influxu divino cessante. Sed, secundum Augustinum, Deus ita est causa omnium creaturarum quod sit etiam causa subsistendi; quia si ejus potentia ad momentum cessaret, simul et illarum cessarent species omnes, quas natura continet: sicut si dicerem, quod aer tamdiu illuminatur quamdiu lumen solis manet in ipso. Cujus quidem ratio est, quia ea quæ causam habent, quantum ad fieri solum, cessante causa subsistere possunt; ea vero quæ non solum fieri, sed etiam subsistentiæ causam habent, continua conservatione causæ indigent.

Excludit etiam per hoc quod dicit, *Pater meus usque modo operatur*, opinionem quorumdam dicentium, quod Deus mediantibus secundis causis res producit; quod est contra illud Isa. xxvi, 12: *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine.* Sicut ergo *Pater meus*, in principio instituendo naturam, *usque modo operatur*, eadem operatione ipsam continendo et conservando, *et ego operor:* quia sum Patris Verbum, per quod omnia operatur; Gen. i, 3: *Dixit Deus: Fiat lux.* Unde sicut primam institutionem rerum per Verbum operatus est, ita et ipsarum conservationem: et sic si ipse *usque modo operatur, et ego operor*, quia sum Verbum Patris, per quod omnia fiunt et conservantur.

8. Consequenter cum dicit, *Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere*, ponitur persecutio ex doctrina proveniens: quia propter ipsam doctrinam, *Judæi magis*, idest avidiori animo, ferventiori zelo, *quærebant eum interficere.* Duo enim crimina in lege morte punita fuerunt: scilicet crimen solutionis sabbati: unde ille qui collegit ligna in sabbato, lapidatus est, Num. xv: et crimen blasphemiæ; unde dicitur Levit. cap. xxiv, 14: *Educ blasphemum extra castra... et lapidet eum omnis multitudo filiorum Israel.* Blasphemiam autem isti reputabant quod homo diceret se esse Deum; infra x, 33: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, quia homo cum sis, facis teipsum Deum.* Et hæc duo crimina imponebant Christo: unum scilicet quia solvebat sabbatum; aliud quia dicebat se æqualem Deo. Unde dicit, quod ideo *quærebant eum occidere, quia non solum solvebat sabbatum, sed etiam Patrem suum dicebat Deum.* Sed quia etiam alii justi Deum patrem suum dicunt: Jerem. iii, 19: *Patrem vocabis me:* ideo non solum dicunt quod *Patrem suum dicebat Deum*, sed addunt quod pertinet ad blasphemiam: *Æqualem se faciens Deo:* quod ex hoc colligunt quod dixit: *Pater meus operatur, et ego operor.* Deum Patrem suum dicit, ut det intelligere quod Pater ejus est per naturam, aliorum autem per adoptionem: secundum quem modum loquitur infra xx, 17: *Vado ad Patrem meum*, scilicet per naturam, *et Patrem ve-*

atrum, scilicet per gratiam. Item ad similitudinem ejus se operari dicit, solvens per hoc calumniam Judæorum de solutione sabbati: quæ non esset conveniens excusatio, nisi æqualis auctoritatis esset in operando cum Deo. Et ideo dicunt, quod facit se æqualem Deo. Et quidem magna est Arianorum cæcitas, qui in verbis Domini non possunt intelligere quod Judæi intelligunt, dicentes Christum Deo Patre minorem esse. Sed Ariani dicunt, quod Christus non fecit se æqualem Deo, sed Judæi hoc suspicabantur. Sed per ea quæ dicta sunt in ipso textu, aliter etiam manifestum est: nam Evangelista dicit quod Judæi persequebantur Christum, quia solvebat sabbatum, et quia dicebat Patrem suum Deum, et quia faciebat se æqualem Deo. Aut ergo Christus est mendax, aut est æqualis Deo. Sed si est æqualis Deo, ergo Christus Deus est per naturam. Dicit autem Evangelista: *Se æqualem faciens Deo:* non quod ipse æqualem se Deo faceret, quia per æternam generationem æqualis erat Deo; sed secundum intentionem Judæorum loquens, qui non credentes Christum esse Filium Dei per naturam, intellexerunt ex verbis ejus quod se diceret Dei Filium, quasi volens se æqualem Deo facere, cum tamen hoc eum esse non crederent; infra cap. x, 33: *Tu homo cum sis, facis teipsum Deum;* idest, dicis te esse Deum: quod interpretatur ac si tu ipse facias teipsum Deum.

LECTIO III.

1. Respondit itaque Jesus, et dixit eis: Amen, amen dico vobis, non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem.

2. Quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit.

3. Pater enim diligit Filium: et omnia demonstrat ei, quæ ipse facit.

1. Hic tradit doctrinam de potestate vivificativa. Et primo ponitur ipsa doctrina; secundo confirmatio ejus, ibi, *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.* Circa primum duo facit. Primo proponit doctrinam ejus de potestate vivificativa in communi; secundo in speciali, ibi, *Et majora his demonstrabit ei opera.* Circa primum tria facit. Primo insinuat potestatis suæ originem; secundo ipsius potestatis magnitudinem, ibi, *Quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit.* Tertio assignat utriusque rationem, ibi, *Pater enim diligit Filium.*

Considerandum autem circa primum, quod Ariani ex his verbis quæ hic Dominus dicit: *Non potest Filium a se facere quidquam* etc., errorem suum confirmare nituntur, scilicet quod Filius minor sit Patre: quia, secundum quod Evangelista dixit, Judæi persequebantur Christum, quia faciebat se æqualem Deo. Quod videns Dominus, Judæos ex hoc moveri, volens hoc excludere, ut Ariani dicunt, talia verba subjunxit, ut se æqualem Patri non esse monstraret, dicens: *Amen, amen dico vobis, non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem;* quasi dicat: Non intelligatis me per hoc quod dixi, *Pater meus operatur, et ego operor,* sic operari quasi ego sim ei æqualis: quia nihil possum facere a meipso. Quia ergo *Filius non potest facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem,* utique minor est Patre, ut ipsi dicunt. Sed hic intellectus falsus est et erroneus: quia si Filius non esset æqualis Patri, tunc non esset Filius idem cum Patre: quod est contra illud, infra x, 30: *Ego et Pater unum sumus.* Nam æqualitas attenditur secundum magnitudinem, quæ in divinis est ipsa essentia. Unde si esset Patri inæqualis, differret ab eo secundum essentiam.

Ad verum autem hujus intellectum, sciendum est, quod in his quæ in Filio minorationem importare videntur, posset dici ab aliquibus hæc de Christo dicta esse secundum naturam assumptam, sicut dicitur infra xiv, 28: *Pater major me est.* Unde secundum hoc vellent dicere, quod hoc quod Dominus dicit, *Non potest Filius a se facere quidquam,* intelligendum est de Filio secundum naturam assumptam. Quod quidem stare non potest: quia secundum hoc oportet dicere, quod omnia quæ Filius Dei fecit in natura assumpta, Pater ante eum fecisset; puta quod siccis pedibus super mare ambulasset, sicut Christus ambulavit: alias non diceretur: *Nisi quod viderit Patrem facientem.* Sed si dicatur, quod quæcumque Christus carne fecit, etiam Deus Pater fecit, in-

quantum in eo Pater operatur, secundum illud, infra XIV, 10: *Pater autem in me manens ipse facit opera;* ut sit sensus: *Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem,* in seipso, scilicet Filio: nec hoc stare potest, quia secundum hoc ea quæ sequuntur, non possent ei adaptari, scilicet, *Quæcumque ille fecerit, hæc et Filius similiter facit.* Numquam enim secundum naturam assumptam Filius creavit mundum, sicut Pater creavit. Non ergo ad naturam assumptam referendum est quod dicitur. Secundum Augustinum autem, alius modus est intelligendi ea quæ videntur in Filio minorationem importare, licet non importent: ut scilicet referantur ad originem Filii a Patre: quia licet Filius sit æqualis Patri per omnia, tamen hoc ipsum habet a Patre per æternam generationem; sed Patre a nullo habet, cum sit ingenitus. Unde secundum hoc continuatur sic. Quid scandalizati estis, quia Patrem meum dixi Deum, et quia æqualem me feci Deo? *Amen, amen dico vobis, non potest Filius a seipso facere quidquam;* quasi dicat: Ita sum æqualis Patri, ut ab illo sim, non ille a me; et quidquid ego habeo ut faciam, est mihi a Patre. Secundum hunc ergo modum in his verbis fit mentio de potestate Filii, per hoc verbum *potest*, et de ejus operatione per hoc verbum *facere.* Et ideo utrumque potest hic intelligi: ut scilicet ostendatur primo derivatio potestatis Filii a Patre; secundo vero ut ostendatur conformitas operationis Filii ad operationem Patris. Quantum ad primum, exponit Hilarius hoc modo. Supra Dominus dixit se esse æqualem Patri. Sed aliqui hæretici propter auctoritates Scripturæ, quæ dicunt unitatem et æqualitatem Filii ad Patrem, attribuunt Filio quod sit ingenitus, sicut Sabelliani, dicentes Filium esse idem cum Patre in persona. Ne ergo hoc intelligas, dicit: *Non potest Filius a se facere quidquam:* nam potentia Filii idem est quod natura ejus. Ab eo ergo Filius habet posse a quo habet esse; esse autem habet a Patre; infra XVI, 28: *Exivi a Patre, et veni in mundum:* a quo habet naturam, quia Deus est de Deo: ergo ab eo habet posse. Sic ergo hoc quod dicit: *Non potest Filius facere quidquam, nisi quod Patrem viderit facientem,* tantum valet ac si dicatur: Filius sicut non habet esse nisi a Patre, ita nec posse facere aliquid nisi a Patre. In naturalibus enim ab eodem aliquid accipit posse operari a quo recipit esse; sicut ignis ab eo recipit quod possit ascendere sursum a quo recipit formam et esse. Nec tamen per hoc quod dicit, *Non potest Filius a se facere quidquam,* importatur inæqualitas: quia hoc pertinet ad relationem; quæstio autem æqualitatis et inæqualitatis pertinet ad quantitatem.

Per hoc autem quod dicit, *Nisi quod viderit Patrem facientem,* posset alicui falsus intellectus subintrare, ut crederet Filium hoc modo facere, quia vidit Patrem facientem; scilicet, quod Pater primo fecit, hoc viso Filius postea inceperit facere; ad modum duorum fabrorum, magistri scilicet, et discipuli, qui arcam facit secundum modum quem viderit magistrum facere. Quod quidem non est verum de Verbo; nam supra (I, 3) dicitur: *Omnia per ipsum facta sunt.* Ergo Pater non fecit aliquid, ita quod Filius videret fieri, et addisceret. Sed hoc dictum est ut designetur communicatio paternitatis Filio per generationem, quæ convenienter designatur hoc verbo *viderit:* quia per visum et auditum in nos ab alio scientia transfunditur: nam per visum quidem scientiam a rebus accipimus, per auditum vero a sermonibus. Filius autem non est aliud quam sapientia, secundum illud Eccli. cap. XXIV, 5: *Ego ex ore Altissimi prodii primogenita ante omnem creaturam.* Et sic derivatio Filii a Patre nihil aliud est quam derivatio divinæ sapientiæ. Quia ergo visio designat derivationem cognitionis et sapientiæ ab alio, recte per visionem generatio Filii a Patre designatur, ut sic nihil aliud sit Filium videre Patrem facientem, quam procedere intelligibili processione a Patre operante. Potest autem et de hujusmodi, secundum Hilarium, alia ratio assignari; scilicet, ut per hoc quod dicit, *Viderit,* excludatur omnis imperfectio a generatione Filii vel Verbi; nam in generatione materiali illud quod generatur, paulatim per incrementa temporum ab imperfecto ad perfectum perducitur: non enim jam perfectum est aliquid quando generari incipit. Sed hoc in generatione æterna locum non habet,

cum sit generatio perfecti a perfecto. Et ideo dicit: *Nisi quod viderit Filius Patrem facientem.* Cum enim videre sit actus perfecti, manifestum est quod Filius statim perfectus genitus est, tamquam statim videns, et non per incrementa temporum ad perfectum perducitur. Quantum vero ad secundum exponit Chrysostomus, scilicet ad ostendendum conformitatem Patri ad Filium, quantum ad operationem, hoc modo. Dico quod licet mihi operari in sabbato, quia et Pater meus continue operatur, cui non possum operari contrarium; et hoc quia *non potest Filius a se facere quidquam* etc. Tunc enim quis aliquid a se facit, cum in faciendo non se conformat alteri. Quicumque autem est ab alio, si discordat ab eo, peccat; infra cap. VII, 18: *Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit.* Quicumque ergo existens ab alio, a semetipso operatur, peccat; Filius autem est a Patre: ergo si operatur a semetipso, peccat; quod est impossibile. Per hoc ergo quod dicit Dominus, *Filius non potest a se facere quidquam* etc., nihil aliud insinuat, quam quod Filius non potest peccare; quasi dicat: Injuste persequimini me de solutione sabbati, quia non possum peccare, quia non operor contraria Patri meo. Utramque autem expositionem, scilicet Hilarii et Chrysostomi, facit Augustinus, licet in diversis locis.

2. Consequenter cum dicit, *Quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit,* ponitur magnitudo potestatis Christi: et excludit in his tria circa potestatem suam: scilicet particularitatem, diversitatem et imperfectionem. Particularitatem: quia, cum sint diversa agentia in mundo, et agens primum universale virtutem habeat super omnia agentia, alia vero agentia quæ sunt ab ipso tanto particularis virtutis sint quanto sunt inferiora in ordine causalitatis: posset ex hoc aliquis credere, quod cum Filius non sit a se, habeat potestatem particularem respectu aliquorum existentium, et non universalem respectu omnium, sicut habet Pater. Et ideo hoc excludens dicit: *Quicumque enim ille,* idest Pater, *fecerit* idest ad omnia ad quæ se extendit potestas Patris, extendit se etiam potestas Filii. Supra I, 3: *Omnia per ipsum facta sunt.* Diversitatem vero, quia aliquando unum ab alio existens, potest quidem facere quæcumque ille a quo est, facit; nihilominus tamen illa quæ facit, non sunt eadem cum illis quæ ille a quo est facit: sicut si unus ignis existens ab alio, potest facere quicumque alius facit, puta comburere, sed tamen alia comburit iste, alia ille, licet eadem sit combustio utriusque secundum speciem. Ne ergo intelligas sic operationem Filii diversam esse ab operatione Patris, dicit, *Hæc,* idest non diversa, sed eadem. Imperfectionem vero, quia quandoque contingit aliquod unum et idem ex duobus agentibus fieri, sed ab uno quidem sicut a principali et perfecto, ab alio vero sicut ab instrumento et imperfecto; sed non similiter, quia aliter agit principale agens, et aliter instrumentum, quia instrumentum imperfecte agit, utpote in virtute alterius. Ne ergo sic intelligas Filium facere quæcumque facit Pater, addit, *Similiter;* idest, potestate qua Pater facit, facit et Filius; quia eadem virtus et eadem perfectio est in Patre et Filio; Prov. VIII, vers. 30: *Cum eo eram cuncta componens.*

3. Consequenter cum dicit, *Pater enim diligit Filium,* assignat rationem utriusque; scilicet originis et magnitudinis potestatis Filii; quæ quidem ratio assignatur ex dilectione Patris, qui diligit Filium; unde dicit: *Pater enim diligit Filium.*

Sed ad sciendum quomodo dilectio Patris ad Filium sit ratio originis, seu communicationis potestatis Filii, attendendum est, quod dupliciter aliquid diligitur. Cum enim bonum solum sit amabile, aliquod bonum potest se dupliciter ad amorem habere; scilicet vel ut causa amoris, vel ut ab amore causatum. In nobis autem bonum causat amorem; nam causa amoris nostri ad aliquem est bonitas ejus. Non enim ideo bonus est, quia nos eum diligimus; sed ideo diligimus eum, quia bonus est: unde in nobis amor causatur a bono. Sed in Deo aliter est: quia ipse amor Dei est causa bonitatis in rebus dilectis: quia enim Deus diligit nos, ideo boni sumus: nam amare nihil est aliud quam velle bonum alicui. Cum ergo voluntas Dei sit causa rerum, quia omnia quæcumque voluit Dominus, fecit, ut dicit Psalm. CXIII; manifestum est quod amor Dei, causa est bonitatis

in rebus. Unde Dionysius dicit, IV cap. *de div. Nomin.*, quod divinus amor non permisit eum sine germine esse. Ergo si consideremus originem Filii, videamus utrum amor quo Pater diligit Filium, sit principium originis, vel procedat ab ea. Amor autem in divinis dupliciter accipitur; scilicet essentialiter, secundum quod Pater diligit, et Filius, et Spiritus sanctus; et notionaliter, seu personaliter, secundum quod Spiritus sanctus procedit ut amor. Sed neutro horum modorum amor dictus, potest esse principium originis Filii: nam secundum quod accipitur essentialiter, sic importat actum voluntatis: si ergo esset principium originis Filii, sequeretur quod Pater genuisset Filium voluntate, non natura: quod est erroneum. Similiter etiam nec amor notionaliter sumptus, qua pertinet ad Spiritum sanctum: quia tunc sequeretur quod Spiritus sanctus esset principium Filii: quod est erroneum; immo nullus hæreticus hoc dixit. Licet enim amor notionaliter sumptus sit principium omnium donorum quæ nobis donantur a Deo, non tamen est principium Filii, sed potius ipse a Patre Filioque procedit. Sic ergo dicendum, quod ratio ista non sumitur ex dilectione ut ex principio, sed ut ex signo. Cum enim similitudo sit causa dilectionis (omne enim animal diligit simile sibi): ubi invenitur perfecta similitudo Dei, ibi invenitur etiam perfecta dilectio Dei. Perfecta autem similitudo Patris in Filio est, secundum illud Coloss. I, 15: *Qui est imago invisibilis Dei;* Hebr. I, 3: *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus.* Perfecte ergo Filius a Patre diligitur: et ideo quia perfecte diligit eum, signum est quod Pater omnia ostenderit ei, et communicaverit ei suam potestatem et naturam: et de hujus dilectione dicitur supra III, 35: *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus.* Et Matth. III, 17: *Hic est Filius meus dilectus.*

Circa hoc autem quod sequitur, *Et omnia demonstrat ei quæ ipse facit*, sciendum est, quod dupliciter potest aliquis alicui sua opera demonstrare. Vel quantum ad visum, sicut artifex ea quæ facit demonstrat discipulo; vel quantum ad auditum, sicut quando verbo instruit eum. Quocumque ergo istorum modorum accipiatur *demonstrat*, sequi potest duplex inconveniens: quod tamen non est in ista demonstratione, qua Pater demonstrat Filio. Si enim Pater dicatur demonstrare Filio quantum ad visum, primo quidem sequitur in istis inferioribus quod prius operetur aliquid quod alteri demonstrat; deinde quod seorsum ab eo cui demonstrat. Sed Pater non demonstrat Filio ea quæ prius facit, quia ipse Filius dicit, Prov. VIII, 22: *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret.* Neque etiam ea quæ seorsum a Filio facit: quia Pater omnia operatur per Filium; supra I, 3: *Omnia per ipsum facta sunt.* Si autem accipiatur demonstratio quantum ad auditum, duo videntur sequi: nam qui verbo docet, primo demonstrat ignoranti; deinde verbum est inter demonstrantem et cui fit demonstratio. Sed neutro modo Pater demonstrat Filio: non enim sicut ignoranti, cum Filius sit sapientia Patris; I Cor. I, 24: *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam:* nec aliquo alio verbo medio, quia ipse Filius est Verbum Patris; supra I: *Verbum erat apud Deum.* Dicitur ergo Pater omnia quæ facit demonstrare Filio, inquantum communicat ei notitiam omnium suorum operum: sic enim magister dicitur demonstrare discipulo, inquantum dat ei notitiam eorum quæ facit. Unde, secundum Augustinum, demonstrare Patrem Filio, nihil aliud est quam Patrem generare Filium. Et Filium videre quæ Pater facit, nihil aliud est quam Filium esse et naturam a Patre recipere. Potest tamen dici demonstratio illa similis visuali, inquantum ipse Filius est splendor visionis paternæ, ut dicitur Hebr. I: nam Pater videns se et intelligens, concipit Filium, qui est conceptus hujus visionis. Potest etiam esse similis ei quæ fit per auditum, inquantum Filius procedit a Patre ut Verbum. Ut si dicatur quod *Pater omnia demonstrat Filio*, inquantum producit ipsum ut splendorem, et conceptum suæ sapientiæ, et Verbum. Hoc ergo quod dicit, *Demonstrat*, refertur ad illud quod supra dixit: *Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem.* Hoc vero quod dicit, *Omnia*, refertur ad illud quod dixit: *Quæcumque enim ille fecerit, hæc similiter et Filius facit.*

LECTIO IV.

1. Et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini.
2. Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat, sic et Filius quos vult, vivificat.
3. Neque enim Pater judicat quemquam; sed omne judicium dedit Filio:
4. Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.
5. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam æternam; et in judicium non venit, sed transiit a morte in vitam.
6. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei: et qui audierint, vivent.

1. Ostensa potestate Filii in communi, hic consequenter ostendit eam in speciali: et primo Dominus manifestat suam potestatem vivificativam; secundo manifestat quædam prædicta, quæ videbantur obscura, ibi, *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit Filio vitam habere in semetipso.* Circa primum duo facit. Primo ostendit Filium habere potestatem vivificativam; secundo docet modum percipiendi vitam a Filio, ibi, *Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit* etc. Circa primum tria facit. Primo proponit potestatem vivificativam Filii; secundo dicti rationem assignat, ibi, *Neque enim Pater judicat quemquam;* tertio ostendit effectum exinde provenientem, ibi, *Ut omnes honorificent Filium* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit potestatem vivificativam in communi; secundo exprimit eam, ibi, *Sicut enim Pater* etc. Quantum ad primum dicit: *Majora his demonstrabit;* quasi dicat: Miramini et turbamini de potestate Filii in sanatione languidi; sed adhuc Pater *majora his demonstrabit opera*, scilicet in suscitatione mortuorum, *ut et vos miremini.*

Sed ex his verbis insurgit dubitatio quantum ad duo: primo quidem quantum ad hoc quod dicit, *Demonstrabit:* nam hoc quod supra dictum est, quod Pater omnia demonstrat Filio, refertur ad æternam generationem: quomodo ergo hic dicit, *Demonstrabit*, cum Filius sit ei coæternus, et in æternitate non sit accipere futurum? Secundo vero quantum ad hoc quod dicit, *Ut vos miremini;* si enim ideo demonstraturus est ut Judæi mirentur, tunc Filio demonstraturus est simul et istis; alias non mirarentur, nisi viderent; cum tamen Filius ab æterno omnia viderit apud Patrem.

Et ideo dicendum est, quod exponitur tripliciter. Uno modo, secundum Augustinum, ut referatur hæc demonstratio fienda discipulis. Consuetus enim modus loquendi est Christi, ut aliquando attribuat sibi fieri quod fit membris suis, secundum illud Matth. xxv, 40: *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Et tunc est sensus: Vos vidistis Filium magna facientem in curatione languidi, et miramini; sed adhuc *majora his* Pater *demonstrabit ei*, in membris, scilicet discipulis; infra xiv, 12: *Et majora horum faciet.* Dicit ergo, *Ut vos miremini:* quia ex miraculis discipulorum Judæi intantum mirati sunt quod maxima multitudo eorum conversa est ad fidem, sicut habetur Actor. i. Alio modo, secundum Augustinum, sic, ut scilicet referatur ad Christum secundum naturam assumptam. In Christo enim est et natura divina et natura humana; et secundum utramque habet a Patre potestatem vivificativam; sed aliter et aliter; quia secundum divinitatem habet potestatem vivificandi animas; sed secundum naturam assumptam vivificat corpora. Unde Augustinus: " Verbum vivificat animas, sed Verbum caro factum vivificat corpora. „ Nam resurrectio Christi, et mysteria quæ Christus implevit in carne, sunt causa futuræ resurrectionis corporum; Ephes. cap. ii, 5: *Convivificavit nos in Christo;* I Cor. xv, 12: *Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est?* Sed primum habet ab æterno; et hoc ostendit, cum supra dixit: *Et omnia demonstrat ei quæ ipse facit;* quæ quidem omnia demonstrat carni; sed alia ex tempore; et quantum ad hoc dicit: *Et majora his demonstrabit ei*, idest, demonstratur potestas ejus in hoc quod majora faciet, suscitando mortuos: quosdam quidem hic, sicut Lazarum, puellam et unicam matris; omnes tandem in die judicii. Tertio modo ut referatur ad Christum secundum naturam divinam, secundum illum modum quo in Scriptura dici consuetum est, tunc aliquid fieri quando

innotescit; sicut illud Matth. ult., 18: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra.* Cum enim Christus ab æterno habuerit potestatem plenissimam, quia *quæcumque Pater facit, similiter et Filius facit:* dicit tamen, post resurrectionem Domini potestatem datam esse: non quia tunc tantum eam recepit, sed quia per resurrectionis gloriam tunc maxime innotuit. Secundum hoc ergo dicit sibi potestatem dari, secundum quod eam exequitur in opere, ut dicatur: *Et majora demonstrabit ei opera;* idest, sibi data per executionem ostendet: et hoc vobis mirantibus; quando scilicet qui vobis videtur ut homo tantum, apparebit virtutis divinæ, et Deus. Est autem verbum demonstrationis accipiendum ut verbum visionis, secundum quod supra expositum est.

2. Consequenter cum dicit, *Sicut enim Pater suscitat mortuos..... sic et Filius,* explicat in speciali potestatem vivificativam Filii, ostendens quæ sunt illa majora quæ Pater Filio demonstrabit. Ubi sciendum est quod divina virtus in veteri Testamento ex hoc præcipue commendatur quod Deus est auctor vitæ; I Reg. II, 6: *Dominus mortificat, et vivificat.* Et Deut. XXXII, 39: *Ego occidam, et ego vivere faciam.* Quam quidem virtutem sicut habet Pater, sic habet et Filius; et ideo dicit: *Sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat;* quasi dicat: Hæc sunt majora quæ Pater Filio demonstrabit, scilicet ut mortuos vivificet. Plane majora sunt ista valde: quia plus est ut resurgat mortuus, quam ut convalescat ægrotus. Sic ergo *Filius quos vult vivificat,* et primam vitam viventibus dando, et mortuos suscitando: nec tamen putemus alios a Patre suscitari, et alios a Filio; sed eosdem quos Pater suscitat et vivificat, Filius suscitat et vivificat: quia Pater sicut omnia operatur per Filium, qui est virtus ejus; ita et omnes vivificat per Filium, qui est vita, ut dicit infra XIV, 6: *Ego sum via, veritas et vita.* Non tamen per Filium suscitat et vivificat mortuos sicut per instrumentum: quia secundum hoc, Filius non esset constitutus in suæ potestatis arbitrio; et ideo ut hoc excludat, dicit: *Filius quos vult vivificat;* idest, in suæ potestatis arbitrio est vivificare quod vult: nam non aliud vult Filius quam Pater: sicut enim est illis una substantia, sic est illis una voluntas; unde Matth. XX, vers. 15, dicit: *An non licet mihi quod volo facere?*

3. Consequenter cum dicit, *Neque enim Pater judicat quemquam,* assignat rationem dicti, manifestans suam potestatem. Sed attendendum est, quod ex hoc loco usque ad finem sunt duæ expositiones: una est Augustini, alia Hilarii et Chrysostomi. Secundum Augustinum quidem exponitur sic. Dixerat Dominus supra, quod sicut Pater suscitat mortuos, ita et Filius. Sed ne intelligeres illam mortuorum resuscitationem tantum qua aliquos ad hanc vitam resuscitavit ad miraculi ostensionem, et non illam qua resuscitat ad vitam æternam; ideo ducit eos ad altiorem considerationem alterius, scilicet resurrectionis quæ erit in futuro judicio. Unde et specialiter de judicio mentionem facit, dicens: *Neque enim Pater judicat quemquam.* Potest et aliter, secundum eumdem, sub eodem sensu continuari, ut secundum hoc quod dixit, *Sicut Pater resuscitat mortuos, sic et Filius* etc., referatur ad resurrectionem animarum, quam facit Filius inquantum est Verbum; hoc vero quod dicit, *Neque enim Pater judicat quemquam,* referatur ad resurrectionem corporum, quam facit inquantum Verbum caro factum est. Resurrectio enim animarum fit per personam Patris et Filii; unde et simul nominat Patrem et Filium, dicens: *Sicut Pater suscitat..... sic et Filius.* Resurrectio vero corporum per dispensationem humanitatis Patri non cœternam: et ideo soli Filio judicium attribuit.

Sed attende mirabilem varietatem verborum: nam primo proponitur nobis Pater operans et Filius vacans, scilicet cum dicitur: *Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem;* hic vero e converso proponitur Filius operans, et Pater vacans: *Neque enim Pater judicat quemquam; sed omne judicium dedit Filio* etc. In quo datur intelligi, quod alio modo loquitur hic et alio modo ibi: nam ibi loquitur de operatione quæ est Patris et Filii: unde dicit, quod *a se non facit quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem;* hic vero loquitur de operatione qua Filius secundum quod homo judicat, et non Pater: unde dicit, quod

omne judicium dedit Filio: nam Pater in judicio non apparebit; quia secundum justitiam Deus in propria natura judicandis omnibus apparere non potest: quia cum visio divina sit beatitudo nostra, si mali Deum in propria natura viderent, jam essent beati. Apparebit ergo solus Filius, qui solus habet naturam assumptam. Ipse ergo solus judicat, qui solus omnibus apparebit; sed tamen auctoritate Patris; Actor. cap. x, vers. 42: *Hic est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum.* Et in Psal. LXXI, 1: *Deus, judicium tuum regi da.*

4. Consequenter cum dicit, *Ut omnes honorificent Filium*, ponit effectum qui provenit ex potestate Filii: et primo ponit fructum consequentiæ; secundo excludit contradictionem, ibi, *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum.* Dicit ergo: ideo Pater omne judicium dedit Filio, secundum humanam naturam, quia in incarnatione se Filius exinanivit, formam servi accipiens in qua inhonoratus est ab hominibus, secundum illud infra VIII, 49: *Ego honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me.* Ideo ergo in ipsa natura assumpta datum est ei judicium, *ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.* Tunc enim *videbunt Filium hominis venientem cum potestate magna et majestate:* Luc. XXI, 27. Et Apoc. cap. VII, 11: *Ceciderunt in facies suas, et adoraverunt, dicentes: Benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, virtus et fortitudo Deo nostro.* Sed posset aliquis dicere: Volo honorificare Patrem, et non curare de Filio. Sed hoc non potest esse, quia *qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum.* Aliud enim est honorare Deum ratione qua Deus est, aliud honorare Patrem. Nam bene potest aliquis honorare Deum inquantum creator, omnipotens et incommutabilis, absque hoc quod honoret et Filium. Sed honorare Deum ut Patrem nullus potest quin honorificet Filium: nam Pater dici non potest, si Filium non habet. Sed si inhonoras Filium dividendo ejus virtutem, inhonoras et Patrem: ibi enim tollis virtutem Patri, ubi minorem das Filio. Vel aliter, secundum eumdem, Christo debetur duplex honor: scilicet secundum divinitatem, secundum quam debetur ei honor æqualis Patri; et quantum ad hoc dicit: *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem:* alius debetur ei secundum humanitatem, sed non æqualis Patri; et de isto dicit: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum.* Unde ibi signanter dicitur *sicut;* hic autem non dicit *sicut*, sed simpliciter dicit Filium esse honorandum; Luc. x, 16: *Qui vos spernit, me spernit; qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.*

Secundum autem Hilarium et Chrysostomum, exponitur magis ad litteram, quamvis parum mutetur, hoc modo. Dominus supra dicit: *Filius quos vult vivificat.* Quicumque aliquid facit pro libero voluntatis arbitrio, agit ex proprio judicio. Supra vero dictum est, quod *omnia quæcumque facit Pater hæc et Filius similiter facit.* Ergo Filius de omnibus habet liberum voluntatis arbitrium, quia ex proprio judicio procedit. Et ideo statim facit mentionem de judicio, dicens: *Neque Pater judicat quemquam*, seorsum scilicet a Filio. Et hoc modo loquendi usus est Dominus infra XII, 47: " Ego non judico vos (scilicet solum); sed sermo quem locutus sum, ille judicabit vos in novissimo. „ *Sed omne judicium dedit Filio*, sicut et dedit ei omnia: sicut enim dedit ei vitam, et genuit eum viventem, ita dedit ei omne judicium; idest, genuit eum judicem; infra ibid., 30: *Sicut audio judico;* idest, sicut habeo esse a Patre, ita et judicium. Ratio hujus est, quia Filius nihil aliud est, ut dictum est supra, quam conceptus paternæ sapientiæ; unusquisque autem per conceptum suæ sapientiæ judicat: unde sicut Pater omnia per Filium facit, ita et omnia per ipsum judicat. Et fructus hujus est: *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem;* idest, exhibeant ei cultum latriæ, sicut Patri. Cetera vero non mutantur.

Sed attendenda est, secundum Hilarium, mirabilis connexio verborum, ut errores contra æternam generationem confutentur. Duæ namque hæreses contra ipsam generationem æternam exortæ fuerunt. Una Arii dicentis Filium minorem Patre; quod est contra æqualitatem et unitatem: alia Sabellii dicentis non esse distinctionem personarum in divinis; quod est contra ori-

ginem. Et ideo ubicumque facit mentionem de unitate et æqualitate, statim addit et distinctionem personarum secundum originem, et e converso. Unde, quia innuit originem personarum, dicens: *Non potest Filius a seipso facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem:* ne crederes inæqualitatem, statim subjungit: *Quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit.* Et e converso cum innuit æqualitatem, dicens: *Sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, ita et Filius quos vult vivificat:* ne discredas originem et Filium genitum, subjungit: *Neque enim Pater judicat quemquam; sed omne judicium dedit Filio.* Eodem modo cum insinuat æqualitatem personarum, dicens: *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem;* statim subjungit de missione, in qua demonstratur origo, dicens: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum,* non per separationem a seipso. Missionem audi, infra cap. VIII, 29: *Qui misit me, mecum est, et non reliquit me solum.*

5. Supra ostendit Dominus se habere virtutem vivificativam; hic ostendit modum quo aliquis ab ipso vitam participare potest: et primo ponit modum, quomodo aliquis per ipsum vitam participet; secundo hujusmodi adimpletionem prænuntiat, ibi, *Amen, amen dico vobis, quia venit hora.* Circa primum considerandum est, quod sunt quatuor gradus vitæ. Unus quidem invenitur in plantis, quæ nutriuntur, augentur et generantur et generant: alius in animalibus, quæ tantum sentiunt: alius vero in his quæ moventur, quæ sunt animalia perfecta: ulterius vero est aliud genus vitæ in his quæ intelligunt. Tot ergo existentibus gradibus vitæ, impossibile est vel vitam quæ est in plantis, vel eam quæ est in sensu, aut eam quæ est ex motu, esse primam vitam: nam prima vita debet esse per se vita, non participata; nulla autem vita potest esse talis, nisi sola vita intellectualis; aliæ autem tres communes sunt corporali et spirituali creaturæ; corpus autem quod vivit, non est ipsa vita; sed vitam participans: et ideo vita intellectualis est prima vita, quæ est vita spiritualis, quæ immediate percipitur a primo vitæ principio: unde dicitur vita sapientiæ; et propter hoc in Scripturis vita attribuitur sapientiæ. Prov. VIII, 35: *Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino.* Sic ergo vitam a Christo, qui est Dei sapientia, participamus, inquantum anima nostra ab ipso sapientiam percipit. Hæc autem vita intellectualis perficitur in vera cognitione divinæ sapientiæ, quæ est vita æterna. Infra XVII, 3: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.* Sed ad nullam sapientiam potest homo pervenire nisi per fidem: unde in scientiis nullus ad sapientiam pervenit, nisi prius fidem adhibeat dictis a magistro. Si ergo nos volumus ad illam vitam sapientiæ pervenire, oportet nos per fidem credere ea quæ ab illa nobis proponuntur. Ad Hebr. XI, 6: *Oportet accedentem ad Deum credere quia est, et inquirentibus se remunerator sit.* Isa. XXVIII, 16, secundum aliam litteram: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Et ideo Dominus congrue modum perveniendi ad vitam ostendit esse per fidem, dicens: *Qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam æternam.* Et primo ponit meritum fidei; secundo subdit præmium ejus, ibi, *Habet vitam æternam.* Circa meritum fidei primo ponit illud per quod fides introducitur; secundo illud cui fides innititur. Introducitur quidem fides per verbum hominis; Rom. X, 17: *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.* Innititur autem fides non verbo hominis, sed ipsi Deo; Genes. XV, 6: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam*; Eccle. II, 8: *Qui timetis Deum, credite illi.* Sic nos introducit per verbum hominis ad credendum, non ipsi homini qui loquitur, sed Deo cujus verba loquitur; I Thess., cap. II, vers. 13: *Cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non sicut verbum hominum, sed* (sicut vere est) *verbum Dei.* Et hæc duo Dominus ponit. Primo illud per quod fides introducitur; unde dicit: *Qui verbum meum audit,* quod introducit ad fidem. Secundo illud cui innititur, cum dicit: *Et credit ei qui misit me,* non mihi, sed illi in cujus virtute loquor. Quæ quidem verba possunt competere Christo secundum quod homo, inquantum per verbum ejus humanum homines conversi sunt ad fidem; et secundum quod Deus, inquantum Christum est Verbum Dei. Cum enim Christus sit Verbum Dei, mani-

festum est quod audientes Christum audiebant Verbum Dei; et per consequens credebant Deo: et hoc est quod dicit: *Qui audit verbum meum*, idest me Verbum Dei, *et credit ei*, idest Patri cujus sum Verbum. Præmium autem fidei ponit cum subdit: *Habet vitam æternam:* et ponit tria quæ nos habebimus in gloria; sed ordine retrogrado. Primo enim consequemur resurrectionem ex mortuis; secundo liberationem a futuro judicio; tertio vitam æternam: quia, ut dicitur Matth. xxv, post judicium ibunt justi in vitam æternam. Et hæc tria ponit ad fidei præmium pertinere: et primo tertium tamquam magis desideratum; unde dicit: *Qui credit*, scilicet per fidem, *habet vitam æternam*, quæ consistit in plena Dei visione. Et dignum est ut qui credit propter Deum his quæ non videt, perducatur ad plenam eorum visionem; infra xx, 31: *Hæc scripta sunt ut credatis... et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.* Secundo ponit secundum, cum dicit: *Et in judicium non veniet.*

Sed contra hoc est quod Apostolus dicit II Cor. v, 10: *Omnes nos astare oportet ante tribunal Christi:* etiam ipsos Apostolos: ergo qui credit, in judicium veniet. Sed dicendum, quod duplex est judicium. Scilicet condemnationis, et in isto non venient qui fide formata in Deum credunt: de quo dicebat Ps. CXLII, vers. 2: *Non intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens;* supra III, 18: *Qui credit non judicatur.* Est etiam judicium discretionis, vel discussionis: et ad istud oportet nos omnes ante tribunal Christi exhibere, ut dicit Apostolus; et de isto dicitur in Ps. XLII: *Judica me, Deus, et discerne causam meam.*

Tertio ponit præmium, cum dicit: *Sed transit a morte in vitam*, vel *transiet*, secundum aliam litteram. Quod quidem potest exponi dupliciter. Primo ut referatur ad resurrectionem animæ; et sic planus est sensus; quasi dicat: Non solum per fidem adipiscitur vitam æternam et liberatur a judicio, sed etiam remissionem peccatorum consequitur: unde dicit, *Sed transit*, de infidelitate ad fidem, de injustitia ad justitiam; I Joan. III, 14: *Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam.* Secundo ut referatur ad resurrectionem corporum; et tunc est expositivum hujus quod dicit, *Habet vitam æternam.* Posset enim ex hoc aliquis credere quod qui credit in Deum, numquam moreretur, sed viveret in æternum; quod esse non potest, quia omnes homines solvere oportet debitum primæ prævaricationis, secundum illud Ps. LXXXVIII, 47: *Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem?* Et ideo non est intelligendum, eum qui credit sic, habere vitam æternam, quasi numquam moriturus; sed quia de hac vita transiet per mortem in vitam, idest per mortem corporis reparabitur in vitam æternam. Vel *transiet*, quantum ad causam: quia quando homo credit, jam habet meritum gloriosæ resurrectionis; Isa. XXVI, vers. 19: *Vivent mortui tui, interfecti tui resurgent.* Et tunc soluti a morte veteris hominis suscipiemus vitam novi hominis, scilicet Christi.

6. *Amen, amen dico vobis* etc. Quia possent aliqui dubitare utrum aliqui de morte ad vitam transirent; ideo Dominus prænuntiat hujusmodi adimpletionem, dicens: Dico quod *transiet de morte in vitam*, et hoc jam ante impletur. Et hoc est quod dicit: *Amen, amen dico vobis, quia venit hora*, non fatali necessitate subjecta, sed a Deo præordinata; I Joan. II, 18: *Novissima hora est.* Et ne credatur distare, subjungit: *Et nunc est* (Rom. XIII, 11: *Hora est jam nos de somno surgere*), hora scilicet nunc est, *quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent.* Quod potest dupliciter exponi. Uno modo ut referatur ad resurrectionem corporis; et dicatur: *Venit hora, et nunc est* etc.; quasi dicat: Verum est quod omnes finaliter resurgent, sed etiam nunc est hora, quando aliqui, quos resuscitaturus erat Dominus, audient vocem ejus. Sic audivit Lazarus quando dictum est ei, *Veni foras*, ut dicitur infra XI, 43: sic audivit filia archisynagogi, ut dicitur Matth. IX, et filius viduæ, ut habetur Luc. VII. Et ideo, dicit signanter, *Et nunc est*, quia per me jam incipiunt mortui resuscitari. Alio modo, secundum Augustinum, ut hoc quod dicit, *Nunc est*, referatur ad resurrectionem animæ: nam, sicut dictum est supra, duplex est resurrectio: scilicet corporum, quæ erit; et hoc nondum est, sed erit in judicio futuro: alia est animarum, de morte infidelitatis ad vitam fidei, et injustitiæ ad justitiam; et hoc jam *nunc est.* Et ideo dicit: *Venit hora, et*

nunc est, quando mortui, scilicet infideles et peccatores, *audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent*, secundum veram fidem.

Sed duo mirabilia in his verbis implicari videntur. Unum, cum dicit, mortuos audire; aliud cum subdit, eos per auditum reviviscere, quasi prior sit auditus quam vita, cum tamen auditus sit quidam actus vitæ. Sed si hoc referamus ad resurrectionem, verum est quod mortui audient, idest obedient voci Filii Dei. Vox enim expressiva est interioris conceptus. Tota autem natura ad nutum obedit voluntatis divinæ; Rom. IV, 17: *Vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt.* Secundum hoc ergo ligna, lapides et omnia, non solum ossa arida, sed et cineres corporum mortuorum *audient vocem Filii Dei*, inquantum ad nutum ei obedient: et hoc non convenit Christo inquantum est Filius hominis, sed inquantum est Filius Dei: quia Verbo Dei omnia obediunt. Et ideo signanter dicit, *Filii Dei;* Matth. VIII, 27: *Qualis est hic, quia mare et venti obediunt ei?* Si vero referatur ad resurrectionem animarum, rationem habet quod dicitur: nam vox Filii Dei, qua interius per inspirationem vel exterius per prædicationem suam et aliorum, corda fidelium movet, habet vim vivificativam; infra cap. VI, 64: *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus et vita sunt:* et sic vivificat mortuos, dum justificat impios. Et quia auditus est via ad vitam, vel naturæ per obedientiam, ad reparationem scilicet naturæ, vel auditus fidei ad reparationem vitæ et justitiæ, ideo dicit: *Et qui audierint*, per obedientiam quantum ad resurrectionem corporum, vel per fidem quantum ad resurrectionem animarum, *vivent*, in corpore in æterna vita et in justitia in vita gratiæ etc.

LECTIO V.

1. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso.

2. Et potestatem dedit ei judicium facere: quia Filius hominis est. Nolite mirari hoc: quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei.

3. Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.

4. Non possum ego a meipso facere quidquam, sed sicut audio, judico.

5. Et judicium meum justum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.

1. Supra ostendit Dominus se habere potestatem vivificativam et judiciariam, et explicavit utramque per effectum; hic manifestat quomodo utraque potestas sibi competat: et primo ostendit hoc de potestate vivificativa; secundo de potestate judiciaria, ibi, *Et potestatem dedit ei judicium facere.* Dicit ergo primo: Dico quod sicut Pater suscitat mortuos, ita et ego; et qui audit verbum meum, habet vitam æternam: et hoc ideo habeo, quia *sicut Pater habet vitam in semetipso, sic et Filio dedit habere vitam in semetipso.*

Circa quod sciendum est, quod aliqui vivunt, sed non habent vitam in semetipsis: sicut Paulus Gal. II, 20: *Quod autem nunc vivo, in fide Filii Dei vivo.* Et iterum: *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus.* Vivebat ergo, sed non in semetipso, sed in alio per quem vivebat; sicut et corpus vivit, sed non habet vitam in semetipso, sed in anima per quam vivit. Illud ergo in semetipso vitam habet, quod habet vitam essentialem non participatam, idest quod ipsum est vita. In quolibet autem genere rerum, quod est per essentiam, est causa eorum quæ sunt per participationem, sicut ignis est causa omnium ignitorum. Quod ergo est per essentiam vita, est causa et principium omnis vitæ in viventibus: et ideo ad hoc quod aliquod sit principium vitæ requiritur quod sit per essentiam vita: et ideo congrue manifestat Dominus se totius vitæ principium, dicens se habere vitam in semetipso, idest per essentiam, cum dicit: *Sicut Pater habet vitam in semetipso*, idest sicut est vivens per essentiam, ita et Filius: ideo sicut Pater est causa vitæ, ita Filius suus. Ostendit autem æqualitatem Filii ad Patrem, cum dicit: *Sicut Pater habet vitam in semetipso;* et distinctionem, cum dicit, *Dedit Filio:* sunt enim æquales in vita Pater et Filius; sed distinguuntur, quia Pater dat, Filius accipit. Nec est intelligendum, quod Filius a Patre dante accipiat vitam, quasi præexistat eam non habens, sicut in istis inferioribus materia prima existens accipit formam, et subjectum subjicitur accidenti: quia nihil in Filio

præexistens est acceptioni vitæ: nam, sicut Hilarius dicit, " Filius nihil habet nisi natum, „ idest quod per nativitatem accepit. Et cum sit ipsa vita, ideo intelligendum est, *Dedit Filio vitam:* idest, produxit Filium vitam: sicut si dicatur: Mens dat verbo vitam, non quasi verbum præexistat, et postea vitam recipiat; sed quia produxit verbum in eadem vita qua ipsa vivit.

Destruuntur autem per hæc verba tres errores, secundum Hilarium. Primo Arianorum, qui dicentes Filium minorem Patre, coacti sunt per hoc quod supra dictum est, *Quæcumque Pater fecerit, hæc et Filius facit*, dicere, quod Filius sit æqualis Patri in virtute; sed tamen adhuc negant eum esse æqualem sibi in natura. Sed ecce quod etiam in hoc confutantur, per hoc quod dicitur: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso.* Nam cum vita pertineat ad naturam, si Filius habet vitam in semetipso sicut et Pater, manifestum est quod tenet in se originis suæ indivisibilem et æqualem cum Patre naturam. Secundus error eorum, quantum ad hoc quod negabant Filii coæternitatem ad Patrem, dicentes, Filium ex tempore incepisse: quod destruitur inquantum dicit: *Filius vita habet in semetipso.* Nam in omnibus viventibus quorum generatio est in tempore, semper est invenire aliquid quod aliquando fuit non vivens; sed in Filio quidquid est, est ipsa vita: et ideo sic accepit ipsam vitam, quod vitam habet in semetipso, ut semper fuerit vivens. Tertio per hoc quod dicit, *Dedit,* destruitur error Sabellii negantis distinctionem personarum. Si enim Pater vitam dedit Filio, manifestum est quod alius est Pater qui dedit, et alius Filius qui accepit.

2. Consequenter cum dicit, *Et potestatem dedit ei judicium facere*, manifestat se habere judiciariam potestatem: et primo manifestat suam potestatem judiciariam; secundo rationem dictorum assignat, ibi, *Non possum ego a me facere quidquam.* Circa primum duo facit. Primo ponit potestatis judiciariæ originem; secundo ostendit judicii æquitatem, ibi, *Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ.*

Circa primum notandum est, quod hoc quod dicit, *Potestatem dedit ei*, potest legi dupliciter. Uno modo secundum Chrysostomum, alio modo secundum Augustinum. Si autem legatur secundum Chrysostomum, tunc hæc pars dividitur in duas. Primo proponit judiciariæ potestatis derivationem; secundo excludit dubitationem, ibi, *Quia Filius hominis est.* Sciendum est autem, quod hæc littera sic punctatur secundum Chrysostomum: *Potestatem dedit ei judicium facere:* postea resumitur: *quia Filius hominis est, nolite mirari hoc.* Et hujus punctationis ratio est, quia Paulus Samosatenus, quidam antiquus hæreticus, qui sicut et Photinus dicebat Christum purum hominem esse, et initium sumpsisse ex Virgine, punctabat sic: *Potestatem dedit ei judicium facere quia Filius hominis est:* et postea resumitur: *Nolite mirari hoc, quia venit hora* etc., quasi intelligens per hoc quod ideo necesse fuit dari potestatem judiciariam Christo, quia Filius hominis est, idest purus homo, cui ex se non convenit judicare homines. Et ideo oportet quod si judicat alios, sibi detur potestas judicandi. Sed hoc, secundum Chrysostomum, non potest stare, quia nullam convenientiam habet quod dicitur. Si enim ideo suscepit potestatem judiciariam, quia homo est, tunc pari ratione, cum cuilibet homini conveniat judiciaria potestas per humanam naturam, non plus competet Christo quam aliis hominibus. Non ergo sic legendum est; sed dicendum, quod quia est ineffabilis Dei Filius, propterea et judex est. Et hoc est quod dicit: Non solum dedit ei Pater quod vivificat; sed etiam *potestatem dedit ei*, per æternam generationem, *judicium facere*, sicut per eam dedit ei vitam habere in semetipso Act. x, 42: *Hic est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum.* Dubitationem excludit cum dicit: *Nolite mirari hoc:* et primo movet eam; secundo excludit, ibi, *quia venit hora* etc. Dubitatio autem oriebatur in cordibus Judæorum, quia æstimantes Christum nihil plus esse quam purum hominem, ea vero quæ dicebantur de eo, erant supra hominem, et etiam supra angelum, mirabantur cum audirent. Et ideo dicit *Nolite mirari hoc*, scilicet quod dixi quod Filius vivificat mortuos, et habet judiciariam potestatem, propter hoc *quia Filius hominis est.* Et de hoc mira

bantur, quia purum hominem æstimantes, videbant in eo facta divina; Matth. cap. VIII, 27: *Mirabantur omnes dicentes: Qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei?* Et subdit causam quare non mirentur, quia scilicet ipse idem qui est Filius hominis, est Filius Dei. Et licet, secundum Chrysostomum, non exprimatur ista propositio, scilicet quod idem est Filius hominis qui est Filius Dei, ponit tamen Dominus illud ex quo propositio illa de necessitate sequitur: sicut videmus, quod syllogizantes in doctrinis frequenter non proponunt intentum principaliter, sed illud ex quo de necessitate sequitur. Et ideo Dominus non dicit quod ipse est Filius Dei; sed quod Filius hominis talis est quod ad vocem ejus suscitantur omnes mortui: ex quo necessario sequitur quod sit Filius Dei: nam suscitare mortuos est opus proprium Dei; et ideo dicit: *Nolite mirari, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei.* Sed non dicit, *Et nunc est*, ut supra dixit; neque quia ista hora nunc non est. Similiter hic dicit, *Omnes*, quod non dixerat supra: quia in prima resurrectione aliquos tantum resuscitavit, scilicet Lazarum, filium viduæ, et puellam; sed tunc in futura resurrectione, quæ erit tempore judicii, *omnes audient vocem Filii Dei*, et resurgent; Ezech. cap. XXXVII, 12: *Aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulcris vestris.*

Secundum autem Augustinum, loquitur sic punctando: *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius homini est;* et postea subditur: *Nolite mirari hoc:* et secundum hoc dividitur in duas partes. In prima enim tangitur collatio judiciariæ potestatis facta Filio hominis; secundo manifestatur per majoris potestatis collationem, ibi, *Nolite mirari hoc.* Circa primum sciendum est, secundum Augustinum, quod supra locutus est de resurrectione animarum, quæ fit per Filium Dei; hic vero loquitur de resurrectione corporum, quæ fit per Filium hominis. Et quia universalis resurrectio corporum futura est tempore judicii, ideo hic præmittit de judicio, dicens: *Potestatem dedit ei*, scilicet Christo, *judicium facere;* et hoc quia *Filius hominis est*, idest secundum humanam naturam. Unde et post resurrectionem dicit, Matth. ult., XVIII: *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Est autem data judiciaria potestas Christo secundum quod homo, propter tria. Primo ut ab omnibus videretur: necesse est enim judicem a judicandis videri. Judicabuntur autem boni et mali: et boni quidem Christum videbunt secundum divinitatem et humanitatem; mali autem eum secundum divinitatem videre non poterunt, quia hæc visio est beatitudo sanctorum, nec videtur nisi a mundis corde, ut dicitur Matth. V, 8: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Et ideo ut videatur in judicio non solum a bonis, sed etiam a malis, judicabit in forma humana; Apoc. I, 7: *Videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt.* Secundo, quia per humilitatem passionis promeruit gloriam exaltationis: unde sicut ille qui mortuus est, resurrexit, ita forma illa judicabit quæ judicata est, et sedebit judex in judicio hominum qui stetit sub judice homine; damnabit vere reos qui factus est falso reus, ut dicit Augustinus libro *de Verbis Domini;* Job XXXVI, vers. 17: *Causa tua quasi impii judicata est; sed judicium causamque recipies.* Tertio ad insinuandum judicis clementiam. Quod homo judicetur a Deo, videtur valde terribile: *Horrendum est enim incidere in manus Dei viventis,* ut dicitur Heb. X, 31: sed quod homo judicem habeat hominem, confidentiam præbet: et ideo ut judicis experiaris clementiam, hominem habebis judicem; Heb. VI, 15: *Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris.* Sic ergo *dedit potestatem* Christo, *judicium facere, quia Filius hominis est.* Sed hoc quidem *nolite mirari:* quia majorem potestatem contulit ei, scilicet resuscitandi mortuos; unde dicit: *Quia venit hora*, scilicet novissima, quæ erit in fine mundi; Ezech. VII, 7: " Venit tempus, prope est dies occisionis: „ *in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem Filii Dei.* Supra autem non dixit *omnes*, quia ibi loquebatur de resurrectione spirituali, secundum quam non omnes in primo adventu resurrexerunt; quia II Thess. III, 2, dicitur: *Non enim omnium est fides:* hic vero loquitur de resurrectione corporum, secundum quam omnes resurgemus, I Cor. XV. Sed addit, *Qui in monumentis sunt*, quod supra non dixerat: quia animæ non sunt in

monumentis, sed corpora, quorum tunc resurrectio erit. *Omnes* ergo *qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei.* Vox ista erit sensibile signum Filii Dei, ad quam omnes suscitabuntur; I Thess. cap. IV, 15: *Dominus veniet in jussu archangeli, et in tuba Dei.* Et simile habetur I Cor. XV, Matth. XXV, 6: *Media nocte clamor factus est.* Quæ quidem vox habebit virtutem ex divinitate Christi; Psal. LXVII, 34: *Dabit voci suæ vocem virtutis.*

Quia vero Augustinus dicit, quod resurrectio corporum fit per Verbum carnem factum, resurrectio animarum per Verbum, ut dictum est supra; ideo quærendum est quomodo hoc intelligatur: aut enim subintelligitur de causa prima, aut de causa meritoria. Si quidem de causa prima, constat quod divinitas Christi est causa corporalis et spiritualis resurrectionis, idest corporum et animarum, secundum illud Deut. cap. XXXII, 39: *Ego occidam, et ego vivere faciam.* Si vero de causa meritoria, tunc humanitas Christi est causa utriusque resurrectionis: quia per mysteria quæ in carne Christi completa sunt, reparamur non solum quantum ad corpora ad vitam incorruptibilem, sed etiam quantum ad animas ad vitam spiritualem; Rom. IV, 25: *Traditus est propter nostras iniquitates, et resurrexit propter justificationem nostram.* Non ergo videtur verum quod dicit Augustinus.

Sed dicendum, quod Augustinus loquitur de causa exemplari et de causa qua illud quod vivificatur, conformatur vivificatori: nam omne illud quod per aliud vivit, conformatur ei per quod vivit. Resurrectio autem animarum non est per hoc quod animæ conformantur humanitati Christi, sed Verbo, quia vita animæ est per solum Verbum; et ideo dicit animarum resurrectionem fieri per Verbum. Resurrectio vero corporum erit per hoc quod corpora nostra conformabuntur corpori Christi per vitam gloriæ, videlicet per claritatem corporum; secundum illud Philipp. III, 21: *Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.* Et secundum hoc dicit resurrectionem corporum fieri per Verbum carnem factum.

3. Consequenter cum dicit, *Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ,* ostendit æqualitatem judicii: quia boni præmiabuntur; unde dicit: *Procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ,* idest ad hoc quod vivant in æterna gloria; mali autem damnabuntur; unde dicit: *Qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii;* idest, resurgent in condemnationem; Matth. XXV, 46: *Ibunt hi in supplicium æternum* (scilicet mali), *justi autem in vitam æternam;* Dan. XII, 2: *Multi ex his qui in terræ pulvere dormierant, resurgent: quidam quidem ad vitam, alii autem ad opprobrium sempiternum, ut videant semper.*

Et nota, quod supra loquens de resurrectione animarum, dicit: *Qui audierint vivent:* hic vero dicit quod *procedent;* et hoc propter malos, qui vadunt in condemnationem: nam vita eorum non est dicenda vita, sed potius mors æterna. Similiter etiam supra fecit mentionem de fide tantum, dicens: *Qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam æternam, et in judicium non venit;* hic ne credas solam fidem sine operibus ad salutem sufficere, facit mentionem de omnibus operibus, dicens: *Qui bona fecerunt, procedent in resurrectionem vitæ;* quasi dicat: Non qui credit tantum, sed qui cum fide bona operatur, *procedit in resurrectionem vitæ;* Jac. II, 26: *Fides sine operibus mortua est.*

4. Consequenter cum dicit, *Non possum ego a me ipso facere quidquam,* assignat rationem præmissorum. Duo autem præmiserat, scilicet originem potestatis, et æquitatem judicii; et ideo utriusque causam assignat. Primo de primo; secundo de secundo, ibi, *Et judicium meum justum est.*

Sciendum est autem circa primum, quod hoc quod dicit, *Non possum ego a meipso facere quidquam,* potest dupliciter legi, etiam secundum Augustinum. Primo ut referatur ad Filium hominis hoc modo: Tu dicis quod habes potestatem resuscitandi mortuos, quia Filius hominis es: sed numquid hoc est tibi inquantum tu es Filius hominis? Non, quia *non possum ego a meipso facere quidquam; sed sicut audio, judico.* Non dicit, sicut video, secundum quod supra dixerat: *Filius non potest a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem:* sed dicit, *Sicut audio:* nam audire idem est in hoc loco quod obedire. Obedire autem pertinet ad illum

cui fit imperium. Imperare autem pertinet ad superiorem. Et ideo, quia Christus inquantum homo minor est Patre, dicit, *Sicut audio;* idest, secundum quod inspiratur a Deo in anima mea. De isto auditu dicit Psal. LXXXIV, 9: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Supra autem, quia loquebatur de se secundum quod est Verbum Dei, dixit *Viderit.*

5. Consequenter cum dicit: *Et judicium meum justum est,* manifestat æquitatem judicii; dixerat enim: *Et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ.* Sed posset aliquis dicere: Numquid faciet gratiam aliquibus minus puniendo, et plus remunerando? Ideo respondet quod non, dicens: Quia *judicium meum verum est.* Cujus ratio est: *quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.* In Domino enim Jesu Christo sunt duæ voluntates. Una divina quam habet eamdem cum Patre; alia humana, quæ est sibi propria, sicut est proprium ejus esse hominem. Voluntas humana fertur in bonum proprium; sed in Christo per rectitudinem rationis regebatur et regulabatur, ut semper in omnibus voluntati divinæ conformaretur; et ideo dicit: Non quæro implere *voluntatem meam* propriam, quæ, quantum in se est, inclinatur ad bonum proprium, *sed voluntatem ejus qui misit me,* Patris; Psal. XXXIX, 9: *Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus, volui;* Matth. XXVI, 39: *Non quod ego volo, sed quod tu vis.* Et si quidem diligenter attenditur, Dominus veram rationem assignat justi judicii, dicens: *Quia non quæro voluntatem meam:* non enim judicium alicujus est injustum, quando procedit ab eo secundum regulam legis; voluntas autem divina regula est, et lex voluntatis creatæ: et ideo voluntas creata, et ratio quæ regulatur secundum regulam divinæ voluntatis, justa est, et judicium ejus justum.

Secundo vero exponitur ut referatur ad Filium Dei, et manet eadem divisio quæ prius posita est. Dixit ergo Christus inquantum Verbum manifestans originem suæ potestatis: *Non possum ego a me facere quidquam,* eo modo sicut supra dixit: *Non potest Filius a se facere quidquam;* nam suum facere, et suum posse, est suum esse; esse autem est ei ab alio, scilicet a Patre: et ideo, sicut non est a se, ita a se non potest facere quidquam; infra VIII, 28: *A meipso facio nihil.* Hoc autem quod dicit, *Sed sicut audio, judico,* eodem modo exponendum est sicut illud supra, *Nisi quod viderit Patrem facientem.* Nos enim scientiam, seu cognitionem aliquam accipimus per visum et per auditum (isti enim duo sensus maxime serviunt disciplinæ); sed quia in nobis alius est visus, alius auditus; ideo aliter accipimus scientiam, per visum, quia inveniendo; aliter per auditum, quia addiscendo. In Filio vero Dei idem est auditus et visus; et ideo sive dicatur Audit, sive Vidit, idem significat secundum acceptionem scientiæ. Et quia judicium in qualibet natura intellectuali ex scientia procedit, signanter dicit: *Sicut audio, judico;* idest, sicut cognitionem simul cum esse a Patre accepi, sic judico; infra XV, 15: *Omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis.*

Manifestans vero judicii æquitatem, dicit: *Et judicium meum verum est.* Cujus ratio est, *quia non quæro voluntatem meam.*

Sed numquid non est eadem voluntas Patris et Filii? Sed dicendum, quod eadem quidem voluntas est utriusque; sed tamen Pater non habet voluntatem ab alio, Filius vero habet ab alio, scilicet a Patre. Sic ergo Filius implet voluntatem suam ut alterius, idest ab alio habens; Pater vero ut suam, idest non habens ab alio: et ideo dicit: *Non quæro voluntatem meam,* quæ sit mihi originaliter a me ipso, sed quæ est mihi ab alio, scilicet a Patre.

LECTIO VI.

1. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.

2. Alius est qui testimonium perhibet de me:

3. Et scio quia verum est testimonium ejus quod perhibet de me.

4. Vos misistis ad Joannem: et testimonium perhibuit veritati.

5. Ego autem non ab homine testimonium accipio;

6. Sed hæc dico, ut vos salvi sitis. Ille erat lucerna ardens et lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus.

7. Ego autem habeo testimonium majus Joanne.

8. Opera enim quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me.

9. Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me: neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis: et verbum ejus non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis.

10. Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: et illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me: et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis.

1. Posita doctrina circa potestatem Filii vivificativam, hic consequenter confirmat eam: et primo confirmat quæ de excellentia potestatis suæ dixerat, per multiplex testimonium; secundo redarguit eorum tarditatem ad credendum, ibi, *Claritatem ab hominibus non accipio* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit necessitatem inducendi testimonium; secundo inducit ipsa testimonia, ibi, *Alius est qui testimonium perhibet de me.* Necessitas testimonii inducendi erat ex parte Judæorum qui ei non credebant; et propter hoc dicit: *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.*

Sed admirationis præbet materiam quod dicitur: nam sicut Dominus de se, infra x dicit, ipse est veritas: quomodo ergo testimonium ejus non est verum? Si veritas est, cui credetur si veritati non creditur? Et ideo dicendum, secundum Chrysostomum, quod Dominus hic de se loquitur secundum aliorum opinionem, ut sit sensus: *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum,* quantum ad vestram reputationem, qui non accipitis illud quod de me dico, nisi per aliud testimonium confirmetur; infra VIII, 13: *Tu de teipso testimonium dicis: testimonium tuum non est verum.*

2. Consequenter cum dicit, *Alius est qui testimonium perhibet de me,* inducit testimonia: et primo testimonium humanum; secundo testimonium divinum, ibi, *Ego autem habeo testimonium majus Joanne.* Circa primum duo facit. Primo inducit testimonium Joannis; secundo rationem testimonii assignat, ibi, *Ego autem non ab homine testimonium accipio.* Circa primum duo facit. Primo inducit testimonium; secundo commendat ejus testimonium, ibi, *Scio quia verum est testimonium ejus.* Testem inducit dicens: *Alius est qui testimonium perhibet de me.* Iste alius, secundum Chrysostomum, est Joannes Baptista, de quo dicitur supra cap. I, 6: *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes: hic venit in testimonium ut testimonium perhiberet de lumine.*

3. Testificationem autem commendat cum dicit: *Et scio quia verum est testimonium ejus.* Et hoc a duobus. Primo a veritate; secundo ab auctoritate: quia fuit ab eis requisitum, ibi, *Vos misistis ad Joannem.* A veritate quidem commendat ejus testimonium, dicens: *Et scio,* idest pro certo experior, *quia verum est testimonium ejus,* scilicet Joannis, *quod perhibet de me.* Sic enim pater ejus Zacharias prophetavit de eo, Luc. I, 6: *Præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus, ad dandam scientiam salutis plebi ejus.* Constat autem quod testimonium mendax non est salutiferum, sed mortiferum: quia mendacium est causa mortis; Sap. I, 11: *Os quod mentitur occidit animam.* Si ergo testimonium Joannis est ad dandam scientiam salutis plebi ejus, verum est testimonium ejus. Sed secundum Glossam aliter: *Si testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum.* Supra Christus locutus est de se secundum quod Deus; hic vero loquitur secundum quod homo: et est sensus: *Si ego,* homo scilicet, *testimonium de me perhibeo,* scilicet absque Deo, idest quod Deus Pater non perhibeat; tunc sequitur quod *testimonium meum non est verum:* nam verbum humanum nisi a Deo fulciatur, nihil veritatis habet: secundum illud Rom. III, 4: *Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax.* Unde si intelligamus Christum ut hominem a deitate separatum, et ei non conformem; et in essentia ejus mendacium invenitur, et in verbis; infra VIII, 14: *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, verum testimonium meum;* infra (ibid. XVI): *Quia solus non sum; sed ego, et qui misit me Pater.* Et ideo quia non erat solus, sed cum Patre, verum est testimonium ejus. Unde ut ostendat testimonium ejus veritatem non habere ex ejus humanitate secundum se, sed inquantum est conjuncta divinitati et Verbo Dei, dicit: *Sed alius est qui testimonium perhibet de me:* non Joannes, sed Pater, secundum istam expositionem: quia si testimonium Christi hominis de se non est verum et efficax, multo minus esset efficax testimonium Joannis. Non ergo certificatur testimonio Joannis, sed testimonio Patris: unde iste alius qui testimonium perhibet, intelli-

gitur Pater. *Et scio quia verum est testimonium ejus:* nam ipse veritas est; I Joan. I, 5: *Deus lux est* (idest veritas), *et tenebræ* (mendacii) *in eo non sunt ullæ.* Sed prima expositio, quæ Chrysostomi est, magis est litteralis.

4. Commendat etiam testimonium Joannis ab auctoritate, quia fuit requisitum a Judæis, cum dicit: *Vos misistis ad Joannem;* quasi diceret: Scio quia verum est testimonium ejus: nec vos debetis illud repudiare, quia propter magnam auctoritatem qua erat apud vos Joannes requisivistis ab eo testimonium de me; quod non fecissetis, si eum dignum fide non opinaremini; supra I, vers. 19: *Miserunt Judæi ab Jerosolymis sacerdotes et levitas ad Joannem.* Et Joannes tunc *testimonium perhibuit*, non sibi, sed *veritati*, idest mihi. Sicut amicus veritatis veritati Christo testimonium perhibuit; supra I, 20: *Confessus est, et non negavit: confessus est, quia non sum ego Christus.*

5. Consequenter cum dicit, *Ego autem non ab homine testimonium accipio*, assignat rationem testimonii Joannis inducti: et primo excludit rationem opinatam; secundo asserit veram, ibi, *Sed hoc dico ut vos salvi sitis.* Ratio autem inducti testimonii posset ab aliquo credi esse certificatio de Christo, propter ejus insufficientiam; et ideo hanc excludit dicens: *Ego autem non ab homine testimonium accipio.* Ubi sciendum est, quod in scientiis aliquando probatur aliquid per minus notum secundum se, sed magis notum quoad nos; aliquando per aliquid magis notum secundum se et simpliciter. Sicut in hoc loco debebat quidem probari quod Christus esse Deus: et licet veritas Christi esset magis nota secundum se et simpliciter, nihilominus tamen probatur testimonio Joannis, quod quantum ad Judæos magis notum erat. Et ideo Christus secundum se testimonio Joannis non indigebat: et hoc est quod dicit: *Testimonium ab homine non accipio.*

Sed contra hoc videtur: quia Isa. XL, vers. 10: *Vos testes mei, dicit Dominus;* Act. I, 8: *Eritis mihi testes in omni Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ.* Quomodo ergo dicit hic: *Testimonium ab homine non accipio?* Sed dicendum, quod hoc dupliciter potest intelligi. Uno modo ut sit sensus: *Non accipio ab homine testimonium*, quasi sim illo tantum contentus; sed habeo majus testimonium, scilicet divinum; I Cor. IV, 3: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer;* Jer. XVII, 10: *Diem hominis* (idest claritatem humanam) *non desideravi: tu scis.* Alio modo, *Testimonium ab homine non accipio*, inquantum scilicet testificans est homo, sed inquantum est illustratus a Deo ad testificandum; supra cap. I, 6: *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes;* I Thes. II, 6: *Non quærentes ab hominibus gloriam;* infra VIII, vers. 50: *Ego gloriam meam non quæro.* Sic ergo accipio testimonium Joannis, non inquantum fuit homo, sed inquantum missus et illustratus a Deo ad testificandum. Tertio modo, et melius, *Ego testimonium non accipio ab homine;* idest, testimonio humano; quantum ex me est, auctoritatem non accipio ab aliquo; sed a Deo, qui demonstrat me clarum.

6. Consequenter cum dicit, *Sed hæc dico ut vos salvi sitis*, asserit rationem veram, quæ erat ipsorum salus: et primo ponit rationem; secundo exponit eam. Ratio vero inducti testimonii erat, ut Judæi credentes Christo, testimonio Joannis salvarentur; et ideo dicit: Non accipio testimonium Joannis propter me, *sed hæc dico ut salvi sitis;* I Tim. II, vers. 4: *Vult omnes homines salvos fieri;* et ibid. I, 15: *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Et exponit quod dicit, *Salvi sitis:* quia scilicet induco testimonium a vobis acceptatum. Et ideo cum dicit, *Ille erat lucerna ardens et lucens*, ponit Joannis acceptationem: et primo ponit quod Joannes fuit testis secundum se acceptus; secundo quomodo fuit acceptatus apud eos, ibi, *Vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus.* Quod autem Joannes fuerit secundum se acceptus testis, ostendit per tria quæ eum perficiebant. Primum pertinet ad conditionem naturæ; et hoc cum dicit, *Ille erat lucerna;* secundum pertinet ad perfectionem affectus, quia *ardens;* tertium ad perfectionem intellectus, quia *lucens.* Erat ergo in natura perfectus, quia *lucernæ;* idest, illustratus gratia, et illustratus luce Verbi Dei. Differt enim lucerna a luce: nam lux est quæ per seipsam lucet; lucerna vero quæ non per se lucet, sed per participationem lucet. Lux autem vera Christus est, ut dicitur supra I, 9: *Erat lux*

vera quæ illuminat omnem hominem. Joannes autem lux non erat, ut ibidem dicitur, sed lucerna, quia illustratus erat, *ut testimonium perhiberet de lumine,* ducendo ad Christum: de qua lucerna dicitur in Ps. CXXXI, 17: *Paravi lucernam Christo meo.* Sed erat in eo affectus ardens et fervens: unde dicit, *Ardens:* nam aliqui sunt lucernæ solum quantum ad officium, sed quantum ad affectum sunt extinctæ: nam sicut lucerna lucere non potest nisi igne accendatur, ita lucerna spiritualis non lucet nisi prius ardeat et inflammetur igne caritatis. Et ideo ardor præmittitur illustrationi, quia per ardorem caritatis datur cognitio veritatis; infra XIV, 23: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit: et Pater meus diliget eum: et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus;* infra XV, 15: *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Eccli. II, 20: *Qui timetis Deum, diligite illum, et illuminabuntur corda vestra.* Nam ignis duo habet: scilicet quod ardet et splendet. Ardor autem ignis significat dilectionem propter tria. Primo quidem, quia ignis inter omnia corpora est magis activus: sic et ardor caritatis, intantum quod nihil ejus impetum ferre potest, secundum illud II Cor. V, 14: *Caritas Christi urget nos.* Secundo, quia sicut ignis per hoc quod est maxime sensitivus, facit multum æstuare, ita et caritas æstum causat quousque homo consequatur intentum; Cant. ult., 6: *Lampades ejus lampades ignis atque flammarum.* Tertio sicut ignis est sursum ductivus, ita et caritas, intantum quod conjungit nos Deo; I Joan. cap. IV, 16: *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Erat etiam intellectus lucens. Primo quidem per veritatis cognitionem interius; Isa. LVIII, 11: *Implebit splendoribus;* idest, splendere faciet. Secundo per prædicationem exterius; Ps. II, 15: *Inter quos lucetis tamquam luminaria in mundo, verbum vitæ continentes.* Tertio per bonorum operum manifestationem; Matth. V, 16: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona.* Quia ergo sic Joannes acceptabilis erat secundum se, quia erat lucerna non extincta, sed ardens, non tenebrosa, sed lucens; dignus est quod et apud vos acceptaretur: quod quidem ita fuit, quia *vos voluistis exultare ad horam in luce ejus.* Et congrue exultationem luci adjungit: quia in illo homo exultat in quo maxime delectatur; nihil autem est in rebus corporalibus delectabilius luce, secundum illud Eccle. cap. XI, 27: *Delectabile est oculis videre solem.* Dicit autem, *Voluistis exultare,* quiescendo et ponendo in eo finem, credendo eum Christum; sed tamen ad horam, quia in hoc fuistis instabiles: nam videntes Joannem homines ad alium, non ad se, ducere, aversi estis ab eo. Unde dicitur Matth. XXI, quod Judæi non crediderunt in Joannem: sunt enim de illis de quibus dicitur Matth. XIII, quia ad tempus credunt.

7. Consequenter cum dicit, *Ego autem habeo testimonium majus Joanne,* ponit testimonium divinum: et primo inducit ejus magnitudinem; secundo prosequitur de ipso, ibi, *Opera quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea* etc. Dicit ergo primo: Dico quod ego quantum est ex me, non accipio ab homine testimonium, sed propter vos: nam *ego habeo testimonium majus Joanne,* scilicet Dei, quod est majus testimonium quam Joannis; I Joan. ult., vers. 9: *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est.* Majus, inquam, propter majorem auctoritatem, majorem cognitionem, et infallibiliorem veritatem: nam Deus mentiri non potest. *Non est Deus ut homo, ut mentiatur:* Num. cap. XXIII, 19.

8. Testimonium autem prosequitur cum dicit: *Opera enim quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea* etc. Tripliciter autem testificatus est Deus de Christo: scilicet per opera, per seipsum et per Scripturas: et ideo primo ponit modum testificandi quantum ad opera miraculorum; secundo modum testificandi per seipsum, ibi, *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit;* tertio per Scripturas, ibi, *Scrutamini Scripturas* etc. Dixit ergo primo: Habeo aliud testimonium majus Joanne; et hoc quantum ad opera, quia opera miraculorum *quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea.* Sciendum est enim, quod naturale est homini virtutem et naturas rerum ex earum actionibus cognoscere: et ideo convenienter Dominus per opera quæ ipse facit, dicit se posse cognosci qualis sit. Cum ergo ipse propria virtute divina faceret, credendum erat in eo esse virtutem divinam; infra XV, 24: *Si opera non facissem in eis quæ nemo alius fecit, pecca-*

tum non haberent, scilicet infidelitatis. Et ideo ad sui cognitionem per opera sua ducit, dicens: *Opera quæ dedit mihi*, in Verbo, *Pater*, per æternam generationem dando mihi virtutem sibi æqualem. Vel *dedit mihi*, in conceptione, dando ut sim una persona Dei et hominis, *ut perficiam ea;* idest; ut propria virtute faciam: quod dicit ad differentiam aliorum qui miracula faciunt non propria virtute, sed impetrando a Deo. Unde Petrus dicebat Act. III, 6: *In nomine Jesu Christi Nazareni surge.* Et ideo ipsi non perficiunt, sed Deus; Christus vero propria virtute ea perficiebat; infra XI, 43: *Lazare, veni foras.* Et ideo *opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me;* infra cap. X: *Si mihi non creditis, saltem operibus credite.* Quod autem opera miraculorum sit testimonia Dei, dicitur Marc. ult., 20: *Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.*

9. Consequenter cum dicit, *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me*, ponit secundum modum testificandi per ipsum Deum: et primo ponit ipsum modum; secundo ostendit eos hujusmodi non esse capaces, ibi, *Neque vocem ejus unquam audistis* etc. Dicit ergo: Non solum opera quæ dedit mihi Pater, testimonium perhibent de me, sed ipse *qui misit me Pater, testimonium perhibuit de me*, in Jordane, quando fuit baptizatus, ut habetur Matth. IV, 5; et in monte, quando transfiguratus est, ut dicitur Matth. XVII, utrobique enim vox Patris audita est: *Hic est Filius meus dilectus.* Et ideo credendum est ei, sicut vero et naturali Filio Dei; I Joan. ult., 9: *Hoc testimonium Dei, quod majus est, quia testificatus est de Filio suo.* Et sic, qui non credit eum esse Filium Dei, non credit Dei testimonio.

Sed posset aliquis dicere, quod Deus etiam aliis testimonium perhibuit per seipsum, sicut Moysi in monte, cum quo locutus est, cunctis audientibus; testimonium vero numquam audivimus, et ideo dicit Dominus, quod *neque vocem ejus unquam audistis* etc. Sed contra Deut. IV, 33, dicitur: *Si factum est aliquando res hujuscemodi, ut audiret populus vocem Domini Dei loquentis de medio ignis, sicut tu audisti et vidisti.* Quid est ergo quod nunc dicit Christus: *Neque vocem ejus unquam audistis?*

Respondeo, secundum Chrysostomum, quod Dominus eos in philosophica consideratione constituens, vult ostendere, quod Deus testificatur alicui dupliciter, scilicet sensibiliter et intelligibiliter. Sensibiliter quidem, sicut per vocem sensibilem tantum; et hoc modo testificatus fuit Moysi in monte Sinai; Deut. cap. IV, 12: *Vocem ejus audistis, et formam penitus non vidistis.* Item per sensibilem speciem, sicut apparuit Abrahæ Gen. cap. XXVI, et Isa. VI, 1: *Vidi Dominum sedentem supra solium excelsum et elevatum.* Sed tamen in istis visionibus nec vox corporalis nec figura Dei est sicut cujusdam animalis, sed effective, inquantum a Deo formatur: nam cum Deus sit spiritus, neque vocem sensibilem de se emittit, nec figurari potest. Intelligibiliter autem testificatur inspirando in cordibus aliquorum quod credere debeant et tenere; Ps. LXXXIV, 9: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus;* Osee II, 4: *Ducam eam in solitudinem, et ibi loquar ad cor ejus.* Primo ergo testificationis capaces fuistis: nec mirum, quia non fuerunt Dei nisi effective, ut dictum est, voces illæ et species. Sed non intelligibilis illius vocis: *Neque vocem ejus unquam audistis* etc., idest participes ejus non fuistis; infra VI, 45: *Omnis qui audit a Patre et didicit, venit ad me;* sed vos non venitis ad me; ergo *non audistis vocem ejus, nec vidistis speciem ejus;* idest non habuistis istud testimonium intelligibile, et ideo subdit: *Et verbum ejus non habetis in vobis manens;* idest, non habetis verbum interius inspiratum. Et hæc ratio est, *quia quem misit ille*, idest Pater, *huic vos non creditis.* Verbum enim Dei ducit ad Christum: nam ipse Christus est naturale Dei Verbum. Omne autem verbum a Deo inspiratum, est quædam participata similitudo illius. Cum ergo omnis similitudo participata ducat in suum principium, manifestum est quod omne verbum inspiratum a Deo ducit ad Christum. Et ideo, quia vos non ducimini ad me, non *habetis verbum* Dei, inspiratum, *in vobis manens;* infra ult.: *Qui non credit in Filium Dei, non habet vitam in se manentem.* Et dicit, *Manens*, quia cum nullus sit quin aliquam veritatem habeat a Deo, illi tantum habent veritatem, et verbum in ipsis manens, quibus intantum cognitio proficit ut perducantur ad veri et naturalis Verbi cognitionem. Vel per hoc quod dicit,

Neque vocem ejus unquam audistis ; ostenditur triplex modus quo a Deo aliquid revelatur alicui. Quia vel per vocem sensibilem, et sic testificatus est Christo in Jordane et in monte, ut dictum est II Petri I, 16: *Speculatores facti illius magnitudinis, voce lapsa de cœlo a magnifica gloria.* Et hanc Judæi non audierunt. Vel per visionem suæ essentiæ; et hanc revelat beatis; et hanc speciem ipsi non viderunt: quia II Cor. V, 6: *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino* etc. Vel per interius verbum inspirando; et hoc etiam ipsi non habebant.

10. Consequenter cum dicit, *Scrutamini Scripturas,* ponit tertium modum quo Deus testificatus est Christo per Scripturas: et primo inducit Scripturarum testimonium; secundo ostendit eos fructu hujus testimonii non esse capaces, ibi, *Et non vultis venire ad me* etc. Dicit ergo: *Scrutamini Scripturas ;* quasi dicat: Vos non habetis verbum Dei in cordibus vestris, sed in Scripturis; et ideo oportet vos illud alibi quærere: et ideo *scrutamini Scripturas;* scilicet veteris Testamenti: nam fides Christi in veteri Testamento continebatur, sed non in superficie, quia in profundo obumbrata figura latebat; II Cor. III, 15: *Usque in hodiernum diem ipsum velamen habentes.* Et ideo signanter dicit, *Scrutamini;* quasi, in profundum quæratis; Prov. XXXI, 4: *Si quæsieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies;* Ps. CXVIII, 69: *Da mihi intellectum, et scrutabor mandata tua.* Ratio autem scrutinii ex vestra opinione sumitur: *Quia putatis in eis,* scilicet Scripturis, *vitam æternam habere:* ex hoc quod dicitur Ezech. XVIII, 19: *Qui fecerit judicia mea, vita vivet.* Sed estis decepti; quia licet præcepta veteris legis vitalia sint, non tamen vitam habent in seipsis; sed intantum dicuntur vitalia inquantum ducunt ad me Christum; cum tamen vos utamini eis tamquam in se vitam habentibus: quod decipit vos: nam *illæ,* scilicet Scripturæ, *sunt quæ testimonium perhibent de me;* idest, intantum vitalia sunt inquantum ad meam cognitionem ducunt, vel apertis prophetiis, sicut Isa. cap. VII, 14: *Ecce virgo concipiet:* et iterum Deut. XVIII, 15: *Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus* etc. Unde dicitur Actor. X, 43: *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent:* vel operationibus Prophetarum mysticis: unde dicitur Oseæ XII, 10: *In manibus Prophetarum assimilatus sum:* vel in sacramentis et figuris; sicut est immolatio agni, et alia figuralia sacramenta legis; Hebr. X, 1: *Umbram habens lex futurorum bonorum* etc. Et ideo, quia Scripturæ veteris Testamenti multipliciter testimonium perhibent de Christo, dicit Apostolus, Rom. I, 2: *Quod ante promiserat per Prophetas in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Sed fructum quem in Scripturis putatis habere, scilicet vitam æternam, consequi non poteritis, quia testimoniis Scripturæ de me non credentes, *non vultis venire ad me;* idest, non vultis credere mihi, in quem est fructus illarum Scripturarum, ut in me *vitam habeatis,* quam ego do credentibus in me; infra X, 28: *Ego vitam æternam do eis;* Eccli. IV, 12: *Sapientia filiis suis vitam inspirat;* Prov. VIII, 35: *Qui me invenerit inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino.*

LECTIO VII.

1. Claritatem ab hominibus non accipio, sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.

2. Ego veni in nomine Patris mei, et non accepistis me.

3. Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

4. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam quæ a solo Deo est non quæritis ?

5. Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud Patrem: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.

6. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit.

7. Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis ?

1. Postquam Deus excellentiam suæ potestatis confirmavit testimoniis hominum, Dei et Scripturarum, hic consequenter eorum tarditatem ad credendum redarguit. Duplici autem occasione Judæi persequebantur Christum: propter solutionem sabbati, in quo videbatur contrarius legi; et quia dicebat se Dei Filium, in quo videbatur contrarius Deo; unde propter reverentiam quam ha-

bebant ad Deum, et propter zelum quem habebant ad legem Moysi, persequebantur. Et ideo Dominus intendit ostendere quod non propter hoc eum persequebantur, sed propter contrarium. Unde primo ostendit irreverentiam ipsorum ad Deum esse causam incredulitatis ipsorum; secundo quod irreverentia, quam habebant ad Moysen, fuit causa incredulitatis ipsorum, ibi, *Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud Patrem.* Circa primum duo facit. Primo ponit irreverentiam ipsorum ad Deum; secundo ostendit quod hoc sit causa incredulitatis ipsorum, ibi, *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis?* Circa primum duo facit. Primo proponit eorum indevotionem ad Deum; secundo manifestat eam per signum, ibi, *Ego veni in nomine Patris mei.* Circa primum duo facit. Primo excludit intentionem opinatam, quæ ex verbis præmissis accipi posset; secundo asserit veram, ibi, *Sed cognovi vos* etc. Intentio opinata est, quod quia Dominus supra commemoraverat tot testimonia de seipso, scilicet Joannis, Dei, et operum suorum, et Scripturarum; posset opinari a Judæis quod hoc fecerit quasi quærens humanam gloriam. Contra hoc dicit: *Claritatem ab hominibus non accipio;* idest, laudem humanam non quæro. Non enim veni ut exemplum darem quærendi gloriam hominum; I Thess. II, 6: *Neque quærentes ab hominibus gloriam: Deus testis est.* Vel *claritatem ab hominibus non accipio;* idest, claritate humana non indigeo: quia ab æterno claritatem habeo apud Patrem; infra XVII, 5: *Clarifica me Pater, claritate quam habui antequam mundus fieret.* Non enim veni clarificari ab hominibus; sed potius eos clarificare, cum a me omnis claritas procedat. Sap. cap. VII. Habeo per hanc sapientiam claritatem. Dicitur autem Deus clarificari et gloriari ab hominibus, secundum illud Eccli. XLIII, 32: *Glorificantes Deum quantumcumque potestis, prævalebit adhuc:* non ut ipse propter hoc gloriosior fiat, sed inquantum gloriosus apparet in nobis. Non est ergo hæc causa propositorum testimoniorum; sed alia est: quia *cognovi*, idest cognoscere feci, *quia non habetis dilectionem Dei in vobis*, quam habere vos fingitis: unde non propter Dei amorem me persequimini: nam tunc propter Deum me persequeremini, si Deus et Scriptura non mihi testimonium perhiberent; sed ipse Deus mihi testatur et per opera, et per Scripturas, et per seipsum, ut dictum est; et ideo si Deum amaretis, oporteret ut sicut me abjicitis, ita ad me veniretis. Non ergo diligitis Deum. Vel aliter: *Sed cognovi vos;* quasi dicat: Non induxi hujusmodi testimonia, indigens vestra clarificatione; sed scio, et condoleo vobis errantibus, qui non diligitis Deum, et volo vos reducere ad viam veritatis; infra XV, 24: *Nunc autem et viderunt, et oderunt et me et Patrem;* Ps. LXXXIII, 23: *Superbia eorum, qui te oderunt, ascendit semper.*

Sed sciendum, quod Deus in seipso a nullo potest haberi odio, nec secundum omnes effectus suos; cum omne bonum quod est in rebus, sit a Deo, et impossibile sit quod aliquis habeat odium omnis boni, quin ad minus esse et vivere diligat. Sed tamen aliquem effectum Dei odio aliquis habet, inquantum suo appetitui contrariatur, ut pœnam, vel aliquid hujusmodi. Et secundum hoc, dicitur habere Deum odio.

2. Signum autem quod dilectionem Dei non habent, ponit cum dicit: *Ego veni in nomine Patris mei, et non accepistis me:* et primo ponit unum signum de præsenti; secundo aliud de futuro, ibi, *Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Signum de præsenti sumitur ex ejus adventu; et ideo dicit: *Ego veni in nomine Patris mei;* quasi diceret: Manifeste apparet quod dico: nam si aliquis diligit Dominum suum, manifestum est quod honorat et recipit eum qui venit ex parte sua, et honorem ejus quærit; sed *ego veni in nomine Patris mei*, manifestando nomen ejus mundo; infra XVII, 6: " Pater, manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi: *et vos non accepistis me*, ergo non diligitis eum. Dicitur autem Filius manifestare Patrem suum hominibus, quia licet Pater inquantum Deus, notus esset, secundum illud Ps. LXXV, 1: *Notus in Judæa Deus;* tamen inquantum est naturalis Pater Filii, non erat notus ante adventum Christi: et ideo Salomon quærebat, Prov. XXX, 4: *Quod nomen ejus, et quod nomen Filii ejus nosti?*

3. Signum de futuro sumitur ex adventu Antichristi. Possent autem Judæi dicere: Licet tu venias in nomine ejus,

ideo tamen non te recepimus, quia nullum volumus recipere nisi ipsum Deum Patrem. Sed contra hoc dicit Dominus, quod hoc non potest esse, quia vos recipietis alium, qui non veniet in nomine Patris, sed in nomine sui ipsius; et, quod plus est, veniet *in nomine*, non Patris, sed *suo:* quia non quæret gloriam Patris, sed suam propriam; nec Patri attribuet quæ faciet, sed sibi, II Thess. cap. II, 4: *Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur aut quod colitur Deus.* Et *illum accipietis:* unde ibidem subditur (vers. 2): *Mittet Deus illis operationem erroris, ut credant mendacio.* Et hoc ideo, quia doctrinam veritatis non receperunt, ut salvi fierent; unde dicit Glossa: " Quia Judæi noluerunt accipere Christum, pœna peccati hujus congrue erit ut recipiant Antichristum: ut qui noluerunt credere veritati, credant mendacio. „ Sed secundum Augustinum, potest hoc intelligi de hæreticis et falsis doctoribus, qui doctrinam ex corde suo proferunt, et non ex ore Dei; qui nomen suum laudant, et nomen Dei contemnunt: de quibus dicitur I Joan. cap. II, 18: *Audistis quia Antichristus venit; et nunc Antichristi multi facti sunt.* Manifestum est ergo quod persecutio qua me persequimini, non est ex dilectione Dei, sed ex odio et livore ad eum procedit: et ex hoc eorum incredulitas causabatur.

4. Et ideo concludit: *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis?* idest gloriam humanam, et eam *quæ a solo Deo est, non quæritis?* quæ est vera gloria. Ideo autem credere non poterant in Christum, quia cum superba mens eorum gloriam et laudem appeteret, se super alios efferri reputabant in gloriam, et dedecus in Christum credere qui abjectus videbatur et pauper; et ideo ei credere non poterant. Sed ille in eum credere potest qui cor habens humile, solius Dei gloriam quærit, et ei placere appetit. Et ideo, sicut infra XII, 42, dicitur: *Multi ex principibus crediderunt in eum; sed propter Pharisæos non confitebantur, ut de synagoga non ejicerentur.* Ex quo apparet quod multum periculosa est inanis gloria. Unde dicit Tullius: " Cavenda est homini gloria, quæ aufert omnem libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio. „ Et ideo dicit Glossa: " Magnum vitium est jactantia et humanæ laudis ambitio, quæ de se vult æstimari quæ de se non habet. „

5. Consequenter cum dicit, *Nolite putare quia ego accusaturus sum vos,* ostendit quod non habent zelum ad Moysen: et primo ostendit quomodo Moyses erat eis contrarius; secundo rationem contrarietatis assignat, ibi, *Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi.* Circa primum duo facit. Primo removet opinatum zelum; secundo asserit verum, ibi, *Est qui accusat vos Moyses.* Quantum ad primum dicit: *Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud Patrem.* Cujus quidem dicti est triplex ratio. Una, quod Filius Dei non venit in mundum ut condemnet mundum, sed ut salvet; et ideo dicit: *Nolite putare* quod venerim ad condemnandum, sed ad liberandum; supra III, 17: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum,* idest ut condemnet mundum: *sed ut salvetur mundus per ipsum.* Et ideo sanguis Christi non clamat accusationem, sed remissionem, Hebr. XII, 24: *Habemus sanguinem Christi melius clamantem quam Abel,* qui clamat accusando; Rom. VIII, 33: *Quis accusabit adversus electos Dei? Christus est qui justificat, quis est qui condemnet?* Secundo modo: *Nolite putare quod ego accusaturus sum vos apud Patrem:* quia non ero accusator, sed judex. Supra eodem: *Pater omne judicium dedit Filio.* Tertio modo: *Nolite putare quod ego,* tantum scilicet, *accusaturus sum vos apud Patrem* de hoc quod facitis mihi; sed etiam Moyses accusabit vos de hoc quod non creditis ei in his quæ de me dixit; et ideo subdit: *Est qui accusat vos Moyses, in quo speratis:* quia creditis per præcepta ejus salvari. Accusat autem eos Moyses dupliciter. Materialiter, quia ex hoc quod prætergressi sunt mandata ejus, sunt accusandi; Rom. cap. II, 12: *Quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.* Item accusat eos, quia Moyses et alii sancti potestatem habebunt in judicio; Psal. XLIX, vers. 6: *Gladii ancipites in manibus eorum* etc.

6. Rationem contrarietatis ponit dicens: *Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi:* ut patet Deut. XVIII, 15: *Prophetam suscitabit Deus de gente tua et de fratribus tuis sicut me: ipsum audies:* et in omnibus sacrificiis, quæ erant fi-

gura Christi. Et dicit, *Forsitan*, ad designandum voluntatem liberi arbitrii: non quod in Deo sit aliquod dubium.

7. Consequenter cum dicit, *Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis?* ponit signum hujus contrarietatis sumptum a majori, negando per comparationem ad duo. Primo personæ ad personam: licet enim Christus simpliciter major esset Moyse, tamen in reputatione Judæorum Moyses erat major: et ideo dicit: Si non creditis Moysi, nec mihi credetis. Secundo per comparationem ad modum tradendi: quia Moyses præcepta dedit in scriptis, quæ possunt diutius meditari, nec tradi oblivioni de facili; et ideo magis obligant ad credendum. Christus vero tradidit verbis; et quantum ad hoc dicit: *Si non creditis litteris illius*, quarum libros apud vos habetis, *quomodo credetis verbis meis?*

CAPITIS VI.

LECTIO I.

1. Post hæc abiit Jesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis. Et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur.

2. Subiit ergo in montem Jesus, et ibi sedebat cum discipulis suis.

3. Erat autem proximum pascha, dies festus Judæorum.

4. Cum sublevasset ergo oculos Jesus, et vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes, ut manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus.

5. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis ut unusquisque modicum quid accipiat. Dixit ei unus ex discipulis ejus, Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic qui habet quinque panes hordeaceos, et duos pisces; sed hæc quid sunt inter tantos?

6. Dixit ergo Jesus: Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia.

7. Accepit ergo Jesus panes, et cum gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter et ex piscibus quantum volebant.

8. Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superaverunt fragmenta, ne pereant.

9. Collegerunt ergo, et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, et duobus piscibus, quæ superfuerunt his qui manducaverant.

1. Posita doctrina de vita spirituali qua Christus regeneratos vivificat, consequenter Evangelista agit de spirituali nutrimento quo Christus vivificatos sustentat: et primo ponit visibile miraculum, quod fecit Christus exhibendo nutrimentum corporale; secundo agit de nutrimento spirituali, ibi, *Respondit eis Jesus, et dixit: Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, et saturati estis.* Circa primum duo facit. Primo ponit miraculum visibile de nutrimento corporali; secundo ostendit effectum miraculi, ibi, *illi ergo homines cum vidissent quod Jesus fecerat signum, dicebant, quia hic est vere Propheta.* Circa miraculum duo ponit: scilicet ejus circumstantias, et ejus patrationem, ibi, *Et cum sublevasset oculos Jesus.* Circa primum tria facit. Primo describit multitudinem quam pavit; secundo determinat locum ubi pavit, ibi, *Subiit ergo in montem Jesus;* tertio tempus quando pavit, ibi, *Erat autem proximum pascha* etc. Circa primum tria facit. Primo determinat locum quo multitudo eum sequitur; secundo turbam sequentem; tertio causam sequelæ assignat. Quo autem turba Dominum sequeretur, insinuat Evangelista cum dicit: *Post hæc abiit Jesus trans mare Galilææ;* idest, post mystica verba quæ Dominus de sua potestate dixerat. Mare autem istud Galilææ frequenter in Scriptura et in diversis locis nominatur. Quia autem istud mare non est salsum, sed est quædam congregatio aquarum ex influxu Jordanis, ideo a Luca dicitur stagnum, ut habetur Luc. v: quia vero secundum proprietatem hebraici idiomatis, omnes congregationes aquarum vocantur maria, secundum illud Gen. 1, 10: *Congregationesque aquarum appellavit maria:* ideo dicitur mare. Sed Genesareth cognominatur a natura loci: nam multum fluctuat ex reverberatione ventorum, qui ex ipsis aquæ resolutionibus generantur: unde Genesareth in græco, idem est quod auram generans. Denominatur etiam Galilææ a Galilæa provincia, in qua est. Tiberiadis vero a civitate sic dicta, quæ erat ex una parte ipsius maris, ex opposito habens civitatem Capharnaum ex alia parte, quæ prius vocabatur Zenereth, sed postea ab Herode Tetrarcha instaurata in honorem Tiberii Cæsaris, Tiberias appellata fuit.

Ratio autem litteralis quare Jesus abiit trans mare, assignatur a Chrysostomo, ut Christus cederet furori et turbationi Judæorum, quam conceperant contra Christum propter ea quæ de se supra dixerat: unde, ut ipse dicit, sicut jacula cum in durum aliquod incidunt, gravius feriunt; quæ autem non habuerint aliquod obvians, dissolvuntur cito immissa, et quiescunt; ita et cum audacibus hominibus impetuose et resistendo incesserimus, sæviunt magis; si autem eis cesserimus, facile mollimus eorum insaniam. Propterea Christus furorem Judæorum ex præmissis sermonibus natum, secedendo trans mare, mitigavit; dans nobis in hoc exemplum simile faciendi; Eccli. VIII, 14: *Ne stes contra faciem contumeliosi.* Mystice autem per mare, præsens sæculum turbidum designatur; Ps. CIII, 25: *Hoc mare magnum et spatiosum manibus.* Hoc mare transiit Dominus quando mare mortalitatis et pœnalitatis assumpsit nascendo, calcavit moriendo, et transiens resurgendo in gloriam resurrectionis pervenit. De isto transitu dicitur infra XIII, 1: *Sciens Jesus quia venit hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem.* Eum transeuntem secutæ sunt, credendo et imitando, turbæ multæ, ex utroque populo collectæ; Isa. LX, 5: *Tunc mirabitur et dilatabitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te multitudo maris;* Ps. VII, 7: *Exurge, Domine, in præcepto quod mandasti, et synagoga populorum circumdabit te.* Describitur ergo turba sequens copiosa: quia *sequebatur eum multitudo magna.* Causa autem propter quam sequebatur, est operatio miraculorum; unde dicit: *Quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur.* Sciendum est, quod quidam sequebantur eum propter doctrinam ejus, qui scilicet melius erant dispositi; alii vero imperfectiores sequebantur eum propter admirationem signorum visibilium, grossioris mentis existentes. *Signa enim* (ut dicitur I Cor. cap. XIV, 22), *non sunt data fidelibus, sed infidelibus.* Aliqui etiam propter devotionem et fidem eum sequebantur, scilicet illi quos corpore sanaverat: sic enim a Domino sanabantur in corpore ut etiam perfecte sanarentur in anima; Deut. XXXII, 4: *Dei perfecta sunt opera.* Et hoc patet, quia paralytico (supra VIII, vers. 11), signanter dixit: *Vade, et amplius noli peccare;* et Matth. IX, 2: *Fili, remittuntur tibi peccata;* quæ magis ad sanitatem animæ pertinent quam corporis.

Notandum autem quod cum Evangelista non fecerit mentionem, nisi de tribus miraculis, scilicet de nuptiis, de filio reguli, et paralytico, hic tamen indeterminate dicit, *Signa quæ faciebat,* ut det intelligere, quia Christus multa alia signa fecit, ut dicitur infra ult., de quibus in hoc libro mentionem non facit. Intendebat enim specialiter ad manifestandum Christi doctrinam.

2. Consequenter determinat locum miraculi, qui est mons; unde dicit: *Subiit ergo in montem,* idest latenter ascendit, *Jesus, et ibi sedebat cum discipulis suis.* Et quidem mons satis est congruus locus refectioni: per montem enim signatur perfectio justitiæ, secundum illud Ps. XXXV, 7: *Justitia tua sicut montes Dei.* Quia ergo hæc terrena non satiant; immo *qui biberit ex aqua hac sitiet iterum,* ut dicitur supra II, 13, spiritualia vero satiant; ideo Dominus ad altiora cum discipulis ascendit, ut ostendat in spiritualibus satietatem et perfectionem justitiæ inveniri: de quo monte dicitur in Psal. LXVII, 16: *Mons Dei, mons pinguis.* Unde et ibi doctoris exercebat officium, sedens cum discipulis suis: ipse enim est qui docet omnem hominem scientiam.

3. Consequenter describitur tempus, cum dicit: *Erat autem proximum pascha;* quod quidem tempus congruit refectioni: pascha enim interpretatur transitus: Exod. XII, 11: *Est enim phase, idest transitus Domini:* ut det intelligere quod quisquis pane divini verbi et corpore et sanguine Domini desiderat refici, debet transire de vitiis ad virtutes. I Cor. cap. V, 7: *Pascha nostrum immolatus est Christus: itaque epulemur in azymis sinceritatis et veritatis:* Eccli. XXIV, 26, dicit divina Sapientia: *Transite ad me, omnes, qui concupiscitis me.* Hoc autem est secundum pascha, de quo Evangelista mentionem facit: ad quod quidem, juxta legis præceptum, quod habetur Exod. cap. XXIII, Dominus non ascendit in Jerusalem. Cujus ratio est, quia Christus Deus erat et homo: et inquantum homo suberat quidem legi; inquantum Deus supra legem erat. Ut ergo se hominem ostenderet, servabat aliquando legem;

ut vero Deum, legem solvebat. Unde et per hoc quod non ivit, dedit intelligere quod paulatim et in brevi legalia cessarent.

4. Consequenter agit de patratione miraculi, cum dicit: *Cum sublevasset ergo oculos Jesus, et vidisset* etc. Et primo ostenditur necessitas patrandi miraculi; secundo subditur ipsa patratio, ibi, *Dicit ergo Jesus: Facite homines discumbere* etc. Necessitas autem miraculi fiendi sumitur ex interrogatione Domini, et responsione discipulorum: et ideo primo ponitur Domini interrogatio; secundo discipulorum responsio, ibi, *Respondit ei Philippus* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur interrogandi occasio; secundo subditur Christi interrogatio; et tertio aperitur interrogantis intentio. Occasio autem interrogandi fuit visio multitudinis ad Christum venientis; et ideo dicit: *Cum sublevasset oculos Jesus*, existens in monte cum discipulis quasi perfectioribus, *et vidisset* etc. In quo duo circa Dominum sunt consideranda. Unum, ut discamus Christi maturitatem oculos non erigentis huc atque illuc, sed pudice sedentis et attente cum discipulis suis: contra quod dicitur Prov. cap. xxx, 13: *Generatio cujus sublimes sunt oculi, et palpebræ ejus in alta surrectæ;* et Eccli. xix, 26: *Ex visu cognoscitur vir.* Secundum, ut discamus, quod neque otiose sedebat cum discipulis suis; sed attente eos docens, et ad seipsum corda eorum convertens, discipulos quos docebat intuebatur; Luc. vi, 20: *Et ipse elevatis oculis in discipulos suos, dicebat* etc. Et ideo dicitur: *Cum sublevasset oculos Jesus* etc. Mystice autem oculi Domini sunt dona spiritualia, quæ cum electis suis misericorditer concedit, tunc in eos oculos suos sublevat, idest respectum pietatis impendit. Hoc petebat Psal. lxxxv, 16, dicens: *Respice in me, Domine, et miserere mei.* Interrogatio vero est de refectione multitudinis; unde *dixit ad Philippum: Unde ememus panes, ut manducent hi?* Unum supponit, et aliud quærit. Supponit quidem penuriam, quia non habebant unde tantæ multitudini cibum præberent; quærit autem modum inveniendi, cum dicit: *Unde ememus panes, ut manducent hi?*

Ubi notandum, quod omnis doctor necesse habet spiritualiter pascere turbam ad se venientem. Et quia nullus homo habet ex se unde pascat eam, ideo oportet quod aliunde emat labore, studio, assiduitate orationum; Isa. lv, 1: *Qui non habetis argentum, properate, et emite absque ulla commutatione vinum et lac.* Et iterum: *Quare appenditis argentum vestrum* (idest eloquentiam) *et non in panibus* (idest, non in vera sapientia, quæ reficit; Eccli. xv, 5: *Cibavit illum pane vitæ et intellectus): et laborem vestrum non in saturitate:* addiscendo ea quæ non satiant, sed magis evacuant?

Intentio autem interrogantis aperitur cum dicit: *Hoc autem dicebat tentans eum* etc. Ubi Evangelista unam dubitationem excludens, ducit in aliam. Potuisset enim dubitari quod Dominus Philippum quasi ignorans interrogasset; sed hoc excludit dicens: *Ipse enim sciebat quid esset facturus.* Sed cum tentare videatur etiam ignorantis esse, cum idem sit quod experimentum sumere, videtur quod Evangelista in aliam dubitationem inducat cum dicit, *Tentans eum.*

Sed dicendum, quod diversimode aliquis tentat aliquem, ut experimentum de eo sumat: aliter enim tentat homo, quia ut addiscat; aliter diabolus, quia ut decipiat; I Petr. v, 8: *Adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens, circuit quærens quem devoret.* Deus vero et Christus tentat quidem non ut addiscat, quia ipse est qui scrutatur corda et renes; non ut decipiat, *quia ipse neminem tentat*, ut dicitur Jac. i, 13; sed tentat ut aliis experimentum de tentato tribuat. Sic tentavit Deus Abraham; Genes. xxii, 1: *Tentavit Deus Abraham* etc. Et sequitur: *Nunc cognovi quod timeas Dominum:* idest, cognoscere feci quod timeas Dominum. Ita ex hoc Philippum tentat ut insinuaret aliis suam responsionem, inducens per hoc eos in certissimam futuri signi cognitionem.

5. Consequenter ponitur responsio discipulorum, cum dicit: *Respondit ei Philippus:* et primo responsio Philippi; secundo responsio Andreæ, ibi, *Dicit ei unus ex discipulis ejus* etc. Sciendum est autem circa primum, quod Philippus inter alios magis tardus et rudis erat, et ideo inter alios frequentius Dominum interrogabat; infra xiv, 8: *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Sed in interrogatione istorum duorum, quantum ad litteram pertinet, Andreas melius dispositus erat quam

Philippus: quia nullam intentionem et dispositionem habere videtur ad miraculum fiendum: et ideo illum modum inducit quo omnes homines illos pascere possent, scilicet per pecuniam, dicens: *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis:* quos nos non habemus, et ideo non possumus eis dare ad manducandum. In quo Christi paupertas insinuatur, qui nec ducentos denarios habebat. Andreas vero videtur habere respectum ad miraculum fiendum. Fortassis enim in memoria habebat signum quod Eliseus de panibus hordeaceis fecerat, quando pavit de viginti panibus centum viros, ut legitur IV Reg. IV: et ideo dicit: *Est puer unus hic qui habet quinque panes hordeaceos.* Sed tamen opinatus est quod Christus non esset facturus majus miraculum quam Eliseus. Æstimabat enim quod de paucioribus panibus pauciora, et de pluribus plura miraculose fierent (quamvis ei qui subjecta materia non indiget, similiter facile sit de pluribus et de paucioribus pascere turbas): et ideo subdit: *Sed hæc quid sunt inter tantos?* quasi dicat: Si etiam multiplicentur sicut Eliseus multiplicavit, non sufficit.

Mystice refectio spiritualis per sapientiam significatur. Una autem sapientia est quam docuit Christus, qui est vera sapientia; I Cor. I, 24: *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam.* Sed ante adventum Christi duplex doctrina erat. Una humana quam habebant philosophi, alia legis scriptæ. De prima ergo mentionem facit Philippus: et ideo utitur nomine emptionis, dicens: *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis.* Nam sapientia humana per acquisitionem habetur. Centenarius numerus perfectionem importat. Unde ducenti duplicem perfectionem insinuant necessariam huic sapientiæ: nam ad ejus perfectionem duplici via pervenitur: scilicet per experimentum et per contemplationem. Dicit ergo: *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis:* quia quidquid humana ratio potest experiri et cogitare de veritate, non sufficit ad perfectam satietatem sapientiæ; Jer. cap. IX, 23: *Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur fortis in fortitudine sua, et non glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* Nam nullius philosophi tanta fuit sapientia ut per eam homines ab errore revocari possent; quin potius multos ad errorem inducunt. De secunda vero mentionem facit Andreas; et ideo noluit quod alii panes emerentur, sed de habitis turba reficeretur, scilicet de his quæ lex continebat; unde melius dispositus erat quam Philippus; et ideo dicit: *Est puer unus hic qui habet quinque panes hordeaceos.* Puer iste potest dici Moyses propter imperfectionem status legis: Hebr vers. VII, 19: *Neminem ad perfectum adduxit lex:* vel populus Judæorum, qui sub elementis mundi serviebat, ut dicitur Galat. IV. Puer ergo iste quinque panes habet, idest doctrinam legis: vel quia in quinque libris Moysi contenta est; supra I, 17: *Lex per Moysen data est:* vel quia data est hominibus vacantibus sensibilibus, quæ per quinque sensus exprimuntur: qui sunt hordeacei: quia lex ipsa data erat ut in ea vitale alimentum corporalibus sacramentis obtegeretur: hordei enim medulla, tenacissima palea tegitur: vel quia populus Judæorum nondum expoliatus erat carnali desiderio, sed tamquam palea cordi ejus inhærebat: nam in veteri Testamento exterius duritiam experiebantur, propter cæremoniales observantias; Actor. XV, 10: *Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri portare potuerunt.* Et ipsi Judæi corporalibus dediti, spiritualem sensum legis non capiebant; II Cor. III, 15: *Velamen positum est supra corda ipsorum.* Per pisces autem duos qui saporem suavem pani dabant, intelligitur doctrina Psalmorum et Prophetarum: et sic vetus lex non solum habebat panes, scilicet libros quinque Moysi; sed etiam duos pisces, scilicet Prophetas et Psalmos. Unde et Scriptura veteris Testamenti per hæc tria dividitur; Luc. ult., 44: *Quæ scripta sunt in Lege et Prophetis et Psalmis de me.* Vel per duos pisces, secundum Augustinum, duæ personæ significantur: scilicet regia et sacerdotalis, quibus populus ille regebatur; quæ tamen duæ personæ Christum præfigurabant, qui fuit verus rex et sacerdos. *Sed hæc quid sunt inter tantos?* quia per ea non potuit humanum genus ad cognitionem veritatis perfecte duci: licet enim Deus in Judæa notus esset, gentes tamen eum ignorabant.

6. Consequenter cum dicitur, *Dixit ergo Jesus*, agitur de patratione miraculi: et primo ponitur hominum dispositio; secundo eorum refectio, ibi, *Accepit ergo Jesus panes* etc.; tertio fragmentorum collectio, ibi, *Ut autem impleti sunt* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur mandatum de dispositione turbarum; secundo opportunitas dispositionis; et tertio numerus dispositorum. Mandatum autem fuit Domini ad discipulos, ut disponerent turbam ad comedendum; unde dicit Jesus: *Facite homines discumbere*, idest sedere ad comedendum: nam, sicut dictum est supra II, antiquitus homines lectis accumbentes prandebant: unde inolevit consuetudo, ut qui sedent ad manducandum, dicantur discumbere. Per quod mystice significatur quies, quæ necessaria est ad perfectionem sapientiæ; Eccli. XXXVIII, 15: *Qui minoratur actu, perficiet sapientiam.* Quæ dispositio fit per discipulos, quia per eos ad nos cognitio veritatis derivata est; Ps. LXXI, 3: *Suscipiant montes pacem populo.* Opportunitas autem dispositionis captatur ex loco: *Erat autem fœnum multum in loco:* quod ad litteram commodum est discumbentibus. Mystice autem per fœnum caro significatur; Isa. XL, 6: *Omnis caro fœnum:* et secundum hoc potest ad duo referri. Competit doctrinæ veteris Testamenti, quæ dabatur quiescenti in carnalibus, et populo carnaliter sapienti; Isa. I, 19: *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis;* Deut. XXXIII, 28: *Oculus Jacob in terra frumenti, vini et olei.* Vel competit percipienti veram sapientiam, ad quam veniri non potest nisi calcatis carnalibus; Rom. XII, 2: *Nolite conformari huic sæculo.* Numerus autem erat magnus; unde dicit: *Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia.* Viros tantum Evangelista enumerat, legalem consuetudinem sequens, in qua Moyses a viginti annis et supra, populum numeravit, nulla mentione de mulieribus facta, ut dicitur Num. I. Quod ideo Evangelista fecit, quia isti soli sunt capaces doctrinæ perfectæ; I Cor. II, 6: *Sapientiam loquimur inter perfectos;* Hebr. V, 14: *Perfectorum est solidus cibus.*

7. Consequenter cum dicit, *Accepit ergo Jesus panes*, agit de refectione: et primo insinuatur reficientis affectus; secundo materia refectionis; et tertio perfecta satietas. In affectu autem Jesu reficientis primo quidem attenditur humilitas; secundo vero gratiarum actio. Humilitas quidem, quia accepit panes, et distribuit. Et quidem Christus facturus miraculum poterat panibus ex nihilo creatis pascere turbas. Sed dispensatione panes præexistentes multiplicavit ad refectionem turbarum. Primo quidem ut ostenderet sensibilia a diabolo non esse, sicut Manichæi errantes dicunt: nam si hoc verum esset, Dominus non uteretur rebus sensibilibus ad opus divinæ laudis, et præcipue cum *ipse venerit, ut dissolvat opera diaboli:* ut dicitur I Joan. III, 8. Secundo ut ostendat falsum esse quod ipsi dicunt, scilicet doctrinam veteris Testamenti non esse a Deo, sed a diabolo. Ut ergo ostenderet non esse doctrinam aliam novi Testamenti quam quæ præfigurabatur et continebatur in doctrina veteris Testamenti, præexistentes panes multiplicavit, innuens quod ipse est qui legem perfecit et implevit; Matth. V, 17: *Non veni solvere legem.* Gratiarum autem actio: quia *gratias egit*, ut ostendat se ab alio habere, scilicet a Patre, quidquid habet: in quo ostendit nobis exemplum simile faciendi. Specialiter tamen gratias egit, ut det nobis exemplum, cum comestionem incipimus, gratias debere agere Deo; I Tim. IV, 4: *Nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur;* Ps. XXI, 27: *Edent pauperes, et saturabuntur, et laudabunt Dominum.* Item ut ostendat quod non propter se orabat, sed propter turbam, quæ præsens erat, et oportebat ei suadere quod a Deo venerat. Et ideo cum coram multis miraculum facit, orat, ut ostendat se Deo non esse contrarium, sed secundum voluntatem ejus operari.

Dicitur tamen in Marco, quod Christus per Apostolos distribuit panes turbis. Sed hic dicitur quod ipse distribuit, quia ipse videtur fecisse quod per alios fecit. Sed utrumque, secundum mysterium, verum est, quia ipse solus interius reficit, et alii exterius et ut ministri reficiunt.

Materia autem refectionis fuit panis et piscis, de quibus satis dictum est supra. Satietas vero refectionis perfecta fuit, quia *quantum volebant.* Solus enim Christus est qui pascit animam inanem,

et animam esurientem replet bonis; Psal. XVI, 15: *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Alii vero, quasi ex mensura habentes gratiam, miracula faciunt; Christus vero absoluta virtute, cum multa superabundantia omnia operabatur: unde dicitur, quod *impleti sunt.*

8. Consequenter cum dicit, *Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis* etc., agitur de fragmentorum collectione: et primo ponitur mandatum Domini; secundo executio discipulorum, ibi, *Collegerunt* etc. Dicit ergo: *Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superaverunt fragmenta.* Quod quidem Dominus non ad superfluam ostentationem fecit; sed ut ostenderet factum miraculum non esse phantasticum, per hoc quod collectæ reliquiæ diu servatæ sunt, et aliis in cibum fuerunt. Voluit etiam per hoc, miraculum illud firmius discipulorum cordibus inhærere, quibus et fragmenta portanda præcepit; quoniam eos maxime erudire volebat qui orbis terrarum debebant esse magistri.

9. Sed discipuli fideliter exequuntur; unde sequitur: *Collegerunt ergo* etc. Ubi notandum est, quod non quantæcumque reliquiæ supersunt, neque ad casum, sed secundum certitudinem: quia neque plus neque minus, sed quantum voluit fecit superfluum esse. Cujus signum est quod cophinus cujuslibet Apostoli plenus fuit; cophinus autem vas est rusticano officio deputatum. Duodecim ergo cophini significant duodecim Apostolos, et eorum imitatores: qui licet in præsenti sint contemptibiles, spiritualium tamen sacramentorum divitiis sunt interius referti: qui duodecim esse dicuntur, quia fides sanctæ Trinitatis per eos prædicanda erat in quatuor partibus mundi.

LECTIO II.

1. Illi ergo homines cum vidissent quod Jesus fecerat signum, dicebant: Quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum.

2. Jesus ergo cum cognovisset quia venturi essent ut raperent eum, et facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.

3. Cum autem sero factum esset, descenderunt discipuli ejus ad mare. Et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum:

4. Et tenebræ jam factæ erant; et non venerat ad eos Jesus.

5. Mare autem, vento magno flante, exurgebat.

6. Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinque, aut triginta, vident Jesum ambulantem supra mare, et proximum navi fieri,

7. Et timuerunt. Ille autem dixit eis: Ego sum, nolite timere. Voluerunt ergo accipere eum in navim: et statim navis fuit ad terram, in quam ibant.

1. Posito signo visibili de nutrimento corporali, hic ponitur effectus signi in turbis triplex. Primo quantum ad fidei confessionem; secundo quantum ad intentatam honoris exhibitionem, ibi, *Jesus ergo cum cognovisset* etc.; tertio quantum ad diligentem inquisitionem, ibi, *Ut autem sero factum est* etc. Sciendum est circa primum, quod quasi ex ore Judæorum dictum est in Ps. LXXIII, vers. 9: *Signa nostra non vidimus, jam non est Propheta.* Erat autem olim consuetudo ut Prophetæ multa signa facerent: unde deficientibus signis, videbatur prophetia cessasse. Cum vero signa vident, redditam sibi prophetiam confitentur. Unde jam tantum de viso miraculo profecerant, quod Dominum Prophetam dicebant. Dicitur ergo: *Illi homines,* qui satiati fuerant ex quinque panibus, *cum vidissent quod Jesus fecerat signum, dicebant, quia hic est vere Propheta.* Sed tamen nondum ad perfectam fidem pervenerant: quia eum Prophetam credebant qui etiam est Dominus Prophetarum. Nec tamen ex toto falluntur: quia etiam ipse Dominus se Prophetam nominat.

Sciendum est autem, quod Propheta dicitur Videns. I Reg. IX, 9: *Qui nunc dicitur Propheta, olim vocabatur Videns.* Visio autem ad vim cognoscitivam pertinet. In Christo autem fuit triplex cognitio. Scilicet sensitiva; et secundum hanc habuit aliquam similitudinem cum Prophetis, inquantum in imaginatione Christi formari poterant aliquæ species sensibiles, quibus futura vel occulta præsentarentur, præcipue propter passibilitatem, quæ sibi conveniebat propter statum viatoris. Item cognitio intellectiva: et quantum ad hanc non habet similitudinem cum Prophetis; sed etiam est supra angelos: quia erat comprehensor excellentius quam aliqua creatura. Item cognitio divina: et quantum ad hanc fuit Prophetarum et angelorum inspirator; cum omnis cognitio causetur per participationem Verbi divini.

Videntur tamen in Christo excellentiam prophetiæ cognoscere in hoc quod

dicunt, *Vere Propheta.* Licet enim multi Prophetæ inter Judæos fuerint, unus tamen expectabatur in eis præcipuus, secundum illud Deut. XVIII, 15: *Prophetam suscitabit vobis Dominus:* et de hoc loquuntur; unde signanter dicit: *Qui venturus est in mundum.*

2. Deinde cum dicit, *Jesus ergo cum cognovisset*, etc., ponitur secundus effectus quantum ad intentatam honoris exhibitionem, quam tamen Christus refugit. Et ideo primo ponitur conatus plebis; secundo fuga Christi. Conatus quidem, cum dicit: *Ut raperent eum, et facerent eum regem:* illud enim rapi dicitur quod præter voluntatem et opportunitatem accipitur. Verum autem erat quod dispositio Dei Patris ab æterno fuerat de regno Christi manifestando; sed manifestatio hæc nondum opportuna erat secundum tempus: nam venerat tunc, sed non regnare, quomodo regnans est in eo quod dicimus (Matthæi VI, 10): *Adveniat regnum tuum:* ubi regnabit etiam secundum illud quod homo factus est. Et ideo huic manifestationi aliud tempus est ordinatum: quando scilicet erit aperta claritas sanctorum ejus, post judicium ab eo factum. De ista manifestatione quærebant discipuli, Act. I, 6: *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel?* Credentes ergo turbæ eum regnaturum venisse, volebant eum facere regem. Cujus ratio est, quia homines frequenter talem in dominum volunt qui eos in temporalibus pascat. Unde quia Christus paverat eos, eum regem facere voluerunt; Isa. III, 6: *Vestimentum tibi est: esto princeps noster.* Unde Chrysostomus dicit: " Vide quanta est gulæ virtus: non eis ultra cura est sabbati transgressionis, nec ultra zelant pro Deo, sed omnia remota sunt, ventre repleto: sed et Propheta jam erat apud eos, et regem eum inthronizare volebant. "

Fuga autem Christi ponitur, cum dicit: *Fugit iterum in montem ipse solus.* Ubi datur intelligi, quod Dominus videns turbas, de monte descenderat, et circa inferiora loca paverat turbas: nisi enim de monte descendisset, non diceretur iterum fugere in montem.

Sed cum ipse sit vere rex, quare fugit? Ad quod triplex ratio assignatur. Una, quia derogasset dignitati ejus, si regnum ab homine recepisset, qui sic rex erat ut ejus participatione reges omnes essent; Prov. VIII, 15: *Per me reges regnant.* Alia ratio, quia præjudicasset suæ doctrinæ, si claritatem aut robur ab hominibus accepisset. Sic enim operabatur et docebat ut totum virtuti divinæ ascriberetur, et non favori humano; supra V, 41: *Claritatem ab hominibus non accipio.* Tertia ratio est, ut erudiret nos mundanas dignitates contemnere; infra C. XIII, 15: *Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis;* Eccli. VII, 4: *Noli quærere ab homine ducatum.* Sic ergo gloriam mundi recusavit, ut tamen pœnam sponte subiret: secundum illud Hebr. XII, 2: *Proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta.*

Sed huic videtur contrarium quod dicitur Matth. XIV, 23, scilicet quod, *ascendit solus in montem orare.* Sed, secundum Augustinum, hæc non sunt contraria: quia causa fugiendi conjuncta est causæ orandi: tunc enim docet nos Dominus magnam causam esse orandi, cum imminet causa fugiendi.

Mystice autem tunc ascendit in montem quando turbæ refectæ paratæ erant ei subjici: quia tunc ascendit in cælum quando populi parati erant se veritati fidei subjicere; secundum illud Ps. VII, vers. 8: *Synagoga populorum circumdabit te; et propter hanc in altum regredere;* idest, ut circumdet te synagoga populorum, regredere in altum. Sed dictum est, *Fugit,* ut signaret quod non potuit intelligi altitudo ejus: quod enim non intelligimus, dicimus a nobis fugere.

3. Hic agitur de tertio effectu, scilicet de diligenti inquisitione: et primo quantum ad discipulos; secundo vero quantum ad turbas, ibi, *Altera autem die* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit studium discipulorum; secundo explicat, ibi, *Et tenebræ jam factæ erant* etc. Circa primum duo facit. Primo describit descensum discipulorum ad mare; secundo transitum maris, ibi, *Et cum ascendissent navim* etc. Sciendum ergo circa primum, quod Christus ascendit montem nescientibus discipulis: unde expectaverunt usque ad vesperam, eum venturum esse putantes ad se. Facta autem vespera, non ultra sustinent eum non inquirere: tantus eos detinebat amor. Et ideo dicit: *Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli ejus ad mare, requirentes eum.*

Mystice autem per sero, dominica passio, seu ascensio designatur: quamdiu enim Christus præsentia corporali cum discipulis fuit, nulla eos deprimebat turbatio, amaritudo nulla vexabat; Matth. IX, 15: *Non possunt filii sponsi lugere quamdiu sponsus est cum illis:* sed Christo recedente ab eis, descendunt ad mare, idest ad turbationes sæculi; Ps. CIII, vers. 25: *Hoc mare magnum.*

Sed quia amor quo igniti erant, non sinebat eos diutius Domini præsentia carere, ideo subdit eorum transitum, cum dicit: *Et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum.*

4. Consequenter cum dicit, *Et tenebræ jam factæ erant* etc., explicat quod summatim posuerat: et primo de perventione ad mare; secundo de transitu, ibi, *Mare autem, vento magno flante, exurgebat.* Quantum ad primum dicit: *Tenebræ jam factæ erant, et non venerat ad eos Jesus:* quod non sine causa Evangelista exprimit, ut per hoc ferventem eorum ostendat amorem: non enim vespera nec nox eos detinuit.

Mysticæ autem tenebræ, caritatis defectum designant: lux enim caritas est, secundum illud I Joan. II, 10: *Qui diligit fratrem suum, in lumine est.* Tenebræ ergo in nobis sunt quando non venit ad nos Jesus lux vera, ut dicitur supra I, in cujus præsentia omnes tenebræ propulsantur.

Subtraxit autem Christus se tamdiu discipulis, primo quidem ut sentirent quid esset ejus absentia; quod quidem experti sunt in tempestate maris; Jerem. II, 19: *Scito, et vide quia malum et amarum est dereliquisse te Dominum.* Secundo ut diligentius quærerent; Cant. V, vers. 17: *Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum?..... et quæremus eum tecum.*

5. Quantum ad transitum dicit: *Mare autem, vento magno flante, exurgebat.* Et primo ponitur maris tempestas; secundo Christi apparitio et tempus apparitionis, ibi, *Et cum remigassent..... vident Jesum;* tertio apparitionis effectus, ibi, *Et timuerunt* etc. Tempestas autem in mari causabatur a flatu exorti venti; et ideo dicit: *Mare autem, vento magno flante, exurgebat*, in altum. Per ventum illum figuratur tentatio et persecutio quæ futura est Ecclesiæ propter defectum caritatis: nam, sicut Augustinus dicit, unde caritas refrigescit, inde fluctus augentur, et turbatur navis: nec tamen venti illi et tempestas et fluctus et tenebræ id agebant ut vel navis non promoveretur, vel soluta frangeretur: quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit:* Matth. XXIII, 13; et ibid. VII, 27: *Flaverunt venti, et irruerunt flumina; et non cecidit domus.*

6. Apparitio autem Christi non fuit statim a principio tempestatis, sed post aliquod spatium; et ideo dicit: *Cum remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque aut triginta, vident Jesum:* et hoc ideo ut daretur intelligi, quia Dominus patitur nos ad tempus tribulari, ut virtus nostra probetur; finaliter tamen in necessitate non deserit, sed nobis proximus fit; I Cor. X, 13: *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis; sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.* Secundum Augustinum vigintiquinque stadia, quæ remigant, sunt quinque libri Moysi: nam hujusmodi numerus est quadratus, de hoc numero quinque consurgens in multiplicatione sui in seipsum: quinquies enim quinque sunt vigintiquinque; numerus autem multiplicatus retinet significationem suæ radicis: unde sicut per quinque signatur vetus lex, ita per vigintiquinque signatur perfectio novi Testamenti. Per triginta autem signatur perfectio novi Testamenti, quæ deerat legi: nam si ipsa quinque multiplicentur per sex, qui est numerus perfectus, consurgit numerus terdenarius. Ad eos ergo qui remigant vigintiquinque aut triginta stadia, idest qui implent legem, vel perfectionem evangelicam, venit Jesus, calcans omnes tumores mundi, altitudines sæculi præsentis. Psal. LXXXVIII, 10: *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas.* Et tunc videbimus Christum proximum navi, quia divinum auxilium approximat. Ps. CXLIV, 18: *Prope est Dominus omnibus timentibus eum.* Apparet ergo quod qui recte Christum quærunt, eum habent præsentem. Isti autem ferventissime Christum desiderabant: quod patet ex temporis tenebrositate, ex maris tempestate et ex distantia portus, quibus non obstantibus ad eum ire conabantur. Et ideo Christus adfuit eis.

7. Effectus autem apparitionis ponit

cum dicit: *Et timuerunt. Ille autem dixit eis: Ego sum, nolite timere.* Et primo ponitur effectus interior; secundo exterior, ibi, *Et statim navis fuit ad terram.* Effectus autem interior fuit timor; et ideo ponitur discipulorum timor conceptus ex subita Christi apparitione, cum dicit, *Et timuerunt*, bono timore, qui causatur ex humilitate; Rom. XI, 20: *Noli altum sapere, sed time.* Vel malo timore, quia, ut dicitur Matth. XIV, 26, *æstimabant eum phantasma esse.* Ps. XIII, vers. 5: *Trepidaverunt timore ubi non erat timor.* Quoniam timor præcipue carnalibus competit, qui spiritualia expavescunt. Secundo ponitur Christi confortatio contra duplex periculum. Scilicet contra periculum fidei in intellectu, et quantum ad hoc dicit, *Ego sum*, quasi dubitationem omnem repellens; Luc. ult., 39: *Videte manus meas et pedes meos, quia ego ipse sum.* Secundo contra periculum timoris in affectu; et quantum ad hoc dicit, *Nolite timere;* Jerem. I, 8: *Ne timeas a facie eorum;* Psal. XXVI, 1: *Dominus illuminatio mea et salus mea: quem timebo?* Tertio ponitur discipulorum assecutio: quia *voluerunt eum accipere in navim:* quo significatur quod quando timor servilis excluditur a cordibus nostris, tunc recipimus Christum, amando et contemplando. Apoc. III, 20: *Ego sto ad ostium et pulso: si quis aperuerit mihi, intrabo.* Effectus autem exterior fuit quantum ad duo. Primo, quia sedata est tempestas; secundo, quia statim navis fuit ad terram, cum multum ab ea distaret: non enim fallacem, sed tranquillam præbuit eis navigationem; et volens majus miraculum operari, navem non ascendit. Sic ergo triplex hic concurrit miraculum: scilicet ambulatio supra mare, subita tempestatis cessatio, et distantis navis ad portum deductio: ut discamus, quod fideles in quibus est Christus, tumorem mundi premunt, fluctus tribulationum calcant, et velociter ad terram viventium transeunt, secundum illud Psal. CXLII, 10: *Spiritus tuus bonus deducet me in terram.*

Sed hic est multiplex quæstio. Una est circa litteram, in qua videtur Matthæi contrarium dicere: nam, Matth. XIV, dicitur quod discipuli venerunt ad mare de mandato Domini; hic autem, quod descenderunt quærentes eum. Alia quæstio est, quod Matthæus ibidem dicit, quod discipuli mare transfretantes venerunt in terram Genesareth; hic autem dicitur, quod venerunt Capharnaum. Tertia quæstio est, quod Matthæus dicit quod Christus intravit navem; hic autem, quod non.

Sed de his tribus breviter expediens se Chrysostomus dicit, istud non fuisse idem miraculum cum illo Matthæi: nam, ut ipse dicit, Christus frequenter hujusmodi miraculum fecit ambulans supra mare, non tamen coram turbis, sed coram discipulis suis, ne turbæ crederent eum non verum corpus habere. Secundum Augustinum autem dicitur, et verius, idem miraculum fuisse quod hic Joannes narrat, et ibi Matthæus. Et ideo ad primam quæstionem respondens dicit, quod non refert quod dicit Matthæus eos præcepto Christi ad mare descendisse. Potuit enim esse quod Dominus hoc eis mandasset, et ipsi descenderint credentes Christum cum eis navigaturum: unde expectarent eum usque ad noctem. Et quia Christus non venit, tunc ipsi transierunt mare. Ad secundam quæstionem est duplex responsio. Una est, quia Capharnaum et Genesareth ex eodem littore sunt, et vicinæ. Et forte discipuli pervenerunt trans mare in confinio utriusque: ideo, Matthæus nominat unam, et Joannes aliam. Vel potest dici, quod Matthæus non dicit quod statim venerunt in Genesareth, et ideo forte primo venerunt Capharnaum, et postea in Genesareth etc.

LECTIO III.

1. Altera die, turba, quæ stabat trans mare, vidit quia navicula alia non erat ibi, nisi una, et quia non introisset cum discipulis suis Jesus in navim, sed soli discipuli ejus abiissent.

2. Aliæ vero supervenerunt naves a Tiberiade juxta locum ubi manducaverunt panem, gratias agentes Deo.

3. Cum ergo vidisset turba quia Jesus non esset ibi, neque discipuli ejus, ascenderunt in naviculas, et venerunt Capharnaum, quærentes Jesum. Et cum invenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?

4. Respondit eis Jesus, et dixit: Amen, amen dico vobis: quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, et saturati estis.

5. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam,

6. Quem Filius hominis dabit vobis. Hunc enim Pater signavit Deus.

7. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus ut operemur opera Dei? Respondit Jesus, et dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.

8. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum ut videamus, et credamus tibi? Quid operaris? Patres nostri manducaverunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cælo dedit eis manducare.

1. Postquam Evangelista posuit quomodo discipuli inquisierunt Christum, hic consequenter agit de turbis eum quærentibus. Et primo ponitur motivum ad inquirendum; secundo inquirendi opportunitas, ibi, *Aliæ vero supervenerunt naves* etc.; tertio ponitur ipsa inquisitio, ibi, *Cum ergo vidisset turba* etc. Movit autem ad inquirendum Christum turbas miraculum præcedens, scilicet quod absque vehiculo mare transierit. Quod quidem innotuit eis, eo quod de sero non erat in littore, quod erat juxta locum ubi fecerat miraculum de panibus, ubi una navis tantum erat, quæ quidem navis cum discipulis ad aliam partem transfretavit absque Christo. Unde cum de mane non invenissent Christum ex eadem parte ex qua fuerat præcedenti die, sed jam erat ex alia parte, nec habuisset aliquam aliam navem in qua transiret, suspicati sunt quod supra mare ambulans transivisset; et hoc est quod dicit: *Altera die*, ab ea qua fecerat miraculum de panibus, *turba quæ stabat trans mare*, ubi miraculum fecerat, *vidit quod navicula alia non erat ibi nisi una*, quia in præcedenti die non fuerat nisi illa tantum, et vidit *quia non introisset cum discipulis suis Jesus in navim* etc. Per hanc unam navem significatur Ecclesia, quæ est una, unitate fidei et sacramentorum; Ephes. cap. IV, 5: *Una fides, unum baptisma.* Per hoc autem quod Jesus non est cum discipulis, significatur corporalis separatio Christi ab eis in Ascensione; Marc. ult., 19: *Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum.*

2. Opportunitas autem inquirendi datur ex adventu aliarum navium ab alia parte maris, cum quibus poterant transire ad quærendum Christum; et ideo dicit: *Aliæ vero naves supervenerunt*, ex alia parte, scilicet *a Tiberiade, juxta locum ubi manducaverunt panes* etc. Per istas alias naves quæ supervenerunt, significantur conventicula hæreticorum et eorum qui quæ sua sunt, quærunt, et non quæ Jesu Christi; infra (hoc cap.): *Quæritis me, quia manducastis ex panibus meis:* et quæ sunt separatæ vel fide quantum ad hæreticos, vel caritate carentes quantum ad carnales, qui non sunt proprie in Ecclesia, sed tamen sunt juxta eam, inquantum simulatam fidem prætendunt, et speciem sanctitatis habent; secundum illud II Timoth. cap. III, 5: *Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.* Et II Cor. XI, 14: *Non est mirum si ministri Satanæ transformant se.*

3. Sed inquisitio fuit studiosa; unde dicit: *Cum ergo vidisset turba* etc. Et primo ostendit quomodo inquirit turba Christum; secundo quomodo inventum interrogat. Dicit ergo primo, quod *cum vidisset turba quod Jesus non erat ibi, nec discipuli ejus, ascenderunt in naviculas*, quæ venerant a Tiberiade, *quærentes eum:* quod est laudabile; Isa. LV, 6: *Quærite Dominum dum inveniri potest;* et Ps. LXVIII, 33: *Quæritæ Dominum, et vivet anima vestra.* Sed inventum interrogant; unde dixit: *Et cum* turbæ *invenissent eum*, scilicet Christum, *trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?* Sed hæc quæstio dupliciter potest intelligi. Uno modo ut quærant tantum de tempore; et tunc, secundum Chrysostomum, exprobranda est eorum ruditas, qui post tantum miraculum non quærunt de modo transeundi, qualiter scilicet sine navi transisset; sed tantum de tempore transitus. Vel potest dici, quod per hoc quod dicunt, *Quando*, non solum quærunt de tempore, sed etiam de aliis circumstantiis quæ concurrerunt ad transitu miraculosum.

Sed attende, quod supra post refectionem volebant eum facere regem; nunc vero eum præsentem habent, nec eum regem facere volunt. Cujus ratio est, quia ipsi volebant eum facere regem concitati a passione lætitiæ causatæ a refectione; passiones autem hujusmodi cito transeunt: et ideo ea quæ secundum ipsas passiones disponuntur, transitoria sunt: quæ vero ratione disponuntur, magis permanent; Eccli. XXVII, 12: *Homo sapiens in sapientia sua permanet sicut sol; stultus autem ut luna mutatur;* Prov. XI, 18: *Impius facit opus instabile.*

4. Consequenter cum dicit, *Respondit*

eis Jesus etc., agit Dominus de cibo spirituali: et primo proponit veritatem de spirituali; secundo contradictionem excludit, ibi, *Murmurabant ergo Judæi de illo.* Circa primum tria facit. Primo proponit veritatem spiritualis cibi; secundo insinuat ejus originem, ibi, *Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum?* etc.; tertio docet modum capiendi ipsum cibum, ibi, *Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit cibum spiritualem, et ejus virtutem; secundo manifestat eum quis sit, ibi, *Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus ut operemur opera Dei?* Circa primum duo facit. Primo arguit perversam eorum cupiditatem; secundo hortatur ad veritatem, ibi, *Operamini* etc. Dicit ergo: *Amen, amen dico vobis,* licet ostendatis vos quasi devotos, tamen *quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, et saturati estis;* quasi dicat: Propter carnem me quæritis, non propter spiritum, quia scilicet ut iterum pascamini. Et, sicut Augustinus dicit, locum istorum tenent qui quærunt Jesum, non propter seipsum, sed ut aliqua commoda sæcularia consequantur: sicut sunt illi qui negotia habentes, ad prælàtos et clericos accedunt, non propter Christum, sed ut eorum intercessione promoveantur apud magnates: sicut sunt illi qui ad Ecclesias confugiunt, non propter Jesum, sed quia a potentioribus premuntur: sicut etiam sunt illi qui ad sacros ordines ad Dominum appropinquantes, non eisdem merita virtutum, sed subsidia vitæ præsentis inquirunt, scil. divitias et honores, ut Gregorius dicit 33 *Moral.* Et hoc patet: nam facere signa, virtutis divinæ est; sed manducare panem multiplicatum, est temporale. Qui ergo non veniunt ad Christum propter virtutem quam in eo vident, sed propter hoc quod ex panibus manducant, non Christo serviunt, sed suo ventri, ut dicitur Phil. III et Psal. XLVIII, 19: *Confitebitur tibi cum benefeceris ei.*

5. Ad veritatem eos reducit proponendo eis spiritualem cibum, dicens: *Operamini non cibum qui perit, sed qui manet in vitam æternam.* Et primo proponit ejus virtutem; secundo ejus auctoritatem, ibi, *Quem Filius hominis dedit vobis.* Virtus illius cibi consideratur in hoc quod non perit. Unde sciendum est circa hoc, quod corporalia sunt quædam similitudines spiritualium, utpote ab eis causata et derivata; et ideo imitantur ipsa spiritualia aliquo modo: unde sicut corpus sustentatur cibo, ita illud quo sustentatur spiritus, dicitur ejus cibus, quidquid sit illud. Illud autem quo sustentatur corpus, cum transeat in corporis naturam, corruptibile est; sed cibus quo sustentatur spiritus, est incorruptibilis, quia non mutatur in ipsum spiritum, sed potius e converso spiritus in cibum. Unde dictum est August.: " Cibus sum grandium: cresce, et manducabis me: nec tu me mutabis in te, ut cibum carnis tuæ, sed mutaberis in me: „ ut dicitur lib. *Confess.* Et ideo dicit Dominus, *Operamini;* idest, operando quærite, seu operibus mereamini, *non cibum qui perit,* scilicet corporalem; I Cor. VI, 13: *Esca ventri, et venter escis, Deus autem et hunc et hanc destruet:* quia non semper erit usus ciborum: *sed* illum cibum *operamini,* scilicet spiritualem, *qui manet in vitam æternam;* qui quidem cibus est ipse Deus, inquantum est veritas contemplanda, et bonitas amanda, quibus reficitur spiritus; Prov. cap. IX, 5: *Comedite panem meum;* Eccli. cap. XIII, 3: *Cibavit illum pane vitæ et intellectus.* Item ipsa obedientia divinorum mandatorum; supra IV, 34: *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me.* Item ipse etiam Christus. Infra eodem: *Ego sum panis vitæ;* item: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* Et hoc inquantum est conjuncta Verbo Dei, quod est cibus quo angeli vivunt. Similem autem differentiam assignavit supra IV, 13, de potu corporali et potu spirituali, cum dixit: *Qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum:* quam hic assignat inter cibum corporalem et spiritualem. Cujus ratio est, quia corporalia sunt corruptibilia, spiritualia vero, et maxime Deus, sunt æterna.

Sed sciendum est, secundum Augustinum lib. *de Operibus Monachorum,* quod ex hoc verbo, scilicet *Operamini non cibum qui perit,* quidam monachi erroris causam sumpserunt, dicentes, spirituales viros non debere aliquid corporaliter operari. Sed hic intellectus est falsus, quia Paulus, qui maxime spiri-

tualis fuit, propriis manibus laboravit, ut habetur Ephes. IV, 28, ubi ipse dicit: *Qui furabatur, jam non furetur; magis autem laboret manibus suis.* Ergo est verus intellectus, ut opus nostrum, idest principale studium et intentionem nostram dirigamus ad quærendum cibum qui ducit ad vitam æternam, scilicet bona spiritualia. Ad temporalia autem non debemus principaliter attendere, sed accessorie, idest solum ea procurare ratione corporis corruptibilis, quod sustentari oportet quamdiu in hac vita vivimus. Unde contra hoc signanter dicit Apostolus, II Thess. III, 10: *Qui non laborat non manducet;* quasi diceret: Qui dicunt quod nihil corporale est operandum, quia comestio est quid corporale, tales non debent comedere.

6. Consequenter cum dicit, *Quem Filius hominis dabit vobis,* ponit spirituali cibi datorem: et primo ponit auctorem hujus cibi; secundo manifestat unde habeat auctoritatem cibandi. Auctor autem et dator cibi spiritualis est Christus; et ideo dicit: *Quem,* scilicet cibum qui non perit, *Filius hominis dabit vobis.* Si dixisset, Filius Dei, non fuisset visum mirum; sed hoc quod Filius hominis dat eum, magis elevat ad attentionem. Spiritualiter tamen ideo Filius hominis dat, quia natura humana infirma per peccatum fastidiebat spiritualem cibum, nec poterat ipsum in sua spiritualitate sumere: unde oportuit quod Filius Dei carnem sumeret, et per eam nos reficeret; Psal. XXII, 2: *Parasti in conspectu meo mensam.* Unde autem habeat auctoritatem dandi, subdit cum dicit: *Hunc enim Pater signavit Deus;* quasi dicat: Quod Filius hominis dabit, hoc non habet nisi inquantum singularitate et eminentia plenitudinis gratiæ præcellit omnes filios hominum; unde dicit: *Hunc,* scilicet Filium hominis, *Pater signavit;* idest, signanter distinxit a ceteris; Psal. XLIV, vers. 8: *Unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Vel, secundum Hilarium, *signavit;* idest sigillavit. Quando autem sigillum in cera imprimitur, cera retinet totam figuram sigilli, sicut et Filius totam figuram Patris accepit. Est autem duplex receptio quam Filius recepit a Patre. Una æterna; et de hac non intelligitur quod hic dicitur, *Signavit,* quia in sigillatione aliud est natura recipiens, et aliud imprimens. Sed hoc intelligitur de mysterio incarnationis, quia in natura humana Deus Pater impressit Verbum, qui *est splendor et figura substantiæ ejus:* ut dicitur Hebr. I, 3. Vel, secundum Chrysostomum, *signavit;* idest, ad hoc specialiter eum Deus Pater instituit ut daret vitam æternam mundo; infra X, vers. 10: *Ego veni ut vitam habeant* etc. Sic enim quando aliquis eligitur ad aliquod magnum officium peragendum, dicitur signari ad illud officium; Luc. cap. X, 1: *Post hæc designavit Dominus et alios septuaginta discipulos* etc. Vel *signavit,* idest manifestavit per vocem in baptismo, et per opera, ut dictum est supra, V.

7. Consequenter cum dicit: *Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus ut operemur opera Dei?* manifestat quid sit cibus spiritualis. Et primo ponitur quæstio Judæorum; secundo subditur responsio Jesu Christi, ibi, *Respondit Jesus* etc. Circa primum sciendum est, quod Judæi instructi ex lege, credebant nihil æternum esse nisi Deum. Unde, cum dixisset quod cibus spiritualis permaneat in vitam æternam, intellexerunt cibum illum esse aliquid divinum. Et ideo quærentes, non de cibo, sed de opere Dei mentionem faciunt, cum dicunt: *Quid faciemus ut operemur opera Dei?* In quo non longe erant a veritate, cum nihil aliud sit cibus spiritualis quam operari opera Dei; Luc. XVIII, 18: *Quid faciendo vitam æternam possidebo?* Responsio Domini ponitur, cum dicit: *Hoc est opus Dei ut credatis in illum* etc.

Ubi considerandum est, quod Apostolus, Rom. IV, distinguit fidem ab operibus, dicens, quod Abraham non est justificatus ex operibus, sed ex fide. Quid est ergo quod hic Dominus dicit, ipsam fidem, seu credere, esse opus Dei? Sed ad hoc est duplex responsio. Una, quod Apostolus non distinguit fidem ab operibus simpliciter, sed ab exterioribus. Sunt enim quædam opera exteriora, quæ exercentur corporalibus membris, quæ quia magis nota sunt, secundum communem usum opera dicuntur: alia vero sunt interiora, quæ exercentur in ipsa anima, quæ non sunt nota nisi sapientibus, et quæ convertuntur ad cor. Alio modo dicitur, quod ipsum credere potest computari inter opera exteriora,

non quod fides sit ipsa opera, sed eorum principium; unde et signanter dicit: *Ut credatis in illum.* Differt enim dicere credere Deum, sic enim designo objectum; et credere Deo, quia sic designo testem; et credere in Deum, quia sic designo finem: ut sic Deus possit haberi ut objectum fidei, ut testis, et ut finis; sed aliter et aliter: quia objectum fidei potest esse creatura, credo enim cælum esse creatum; similiter et creatura potest esse testis fidei, credo enim Paulo, seu cuicumque sanctorum: sed fidei finis non potest esse nisi Deus: nam mens nostra solum in Deum fertur sicut in finem. Finis autem cum habeat rationem boni, est objectum amoris; et ideo credere in Deum ut in finem, est proprium fidei formatæ per caritatem: quæ quidem fides sic formata, est principium omnium bonorum operum; et intantum ipsum credere dicitur opus Dei.

Sed si fides est opus Dei, quomodo homines faciunt opera Dei? Sed hoc solvitur per Isa. XXVI, 12, cum dicit: *Omnia opera nostra operatus est in nobis.* Nam hoc idem quod credimus, et quidquid operamur boni, est in nobis a Deo; Philipp. II, 13: *Ipse est qui operatur in nobis et velle, et perficere.* Et ideo signanter dicit, credere esse opus Dei, ut ostendat fidem esse donum Dei, ut dicitur Ephes. II.

8. Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum?* agitur de origine cibi: et primo ponitur quæstio Judæorum; secundo responsio Christi, ibi, *Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo.* Circa primum tria faciunt. Primo petunt signum; secundo determinant ipsum; tertio inducunt Scripturæ testimonium. Signum autem petunt proponendo quæstionem; unde *dixerunt illi: Quod tu facis signum, ut videamus, et credamus tibi?* Hæc autem quæstio aliter inducitur ab Augustino, et aliter a Chrysostomo. Chrysostomus enim dicit, quod Dominus invitaverat eos ad fidem. Argumenta autem ad fidem inducentia sunt miracula; I Cor. XIV, 22: *Signa data sunt infidelibus.* Et ideo ad hoc quærunt signum quo credant: mos enim est Judæis signa petere; I Cor. I, 22: *Quoniam Judæi signa quærunt.* Unde dicit: *Quod ergo signum tu facis?*

Sed hoc ridiculosum videtur, quod propter hoc quærant aliqua miracula, quia statim fecerat aliqua multiplicando panes, et ambulando supra mare, quæ in præsentia extiterant, quibus credere possent. Sed hoc ideo dicunt, ut provocent Dominum, et inducant ut semper eos pasceret. Quod patet, quia nullam mentionem faciunt de alio signo, nisi de eo quod factum est in eorum parentibus per Moysen quadraginta annis, ut quasi per hoc petant quod semper eos pascat; unde dicunt: *Patres nostri manducaverunt manna in deserto.* Nec dicunt: Deus pavit patres nostros manna, ne videantur velle æquare eum Deo. Similiter non dicitur, Moyses pavit eos, ne videantur Moysen præferre Christo, quasi in hoc eum allicere volentes, ut continue eos pascat. De cibo illo dicitur Exod. XVI et in Psal. LXXVII, 25: *Panem angelorum manducavit homo.* Augustinus autem dicit, quod Dominus dixit se daturum eis cibum qui permanet in vitam æternam; unde quasi videtur se Moysi præferre. Judæi autem Moysen reputabant majorem Christo; unde dicebant, infra IX, 29: *Nos scimus quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit.* Unde requirebant quod Christus faceret aliqua majora quam Moyses fecerit; et ideo reducunt in memoriam ea quæ Moyses fecit, dicentes: *Patres nostri manducaverunt manna in deserto;* quasi dicerent: Hoc quod dicis de te, majus est quam illud quod fecit Moyses: quia promittis cibum qui non perit; sed manna quod dabat Moyses, si servabatur in alium diem, vermibus scaturiebat. Si ergo vis ut credamus tibi, facias aliquid majus Moyse: nam quod fecisti non est majus, quia satiasti quinque millia hominum, sed quinque panibus hordeaceis, et semel tantum; ille vero totum populum satiavit manna de cælo annis quadraginta, et hoc in deserto, sicut scriptum est in Psal. LXXVII, 24: *Panem de cælo dedit eis manducare.*

LECTIO IV.

1. Dixit ergo eis Jesus: Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo; sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum.

2. Panis enim verus est qui de cælo descendit, et dat vitam mundo.

3. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc.
4. Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitæ.
5. Qui venit ad me, non esuriet, et qui credit in me, non sitiet in æternum.
6. Sed dixi vobis, quia et vidistis me, et non credidistis.
7. Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet
8. Et eum qui venit ad me, non ejiciam foras.
9. Quia descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.
10. Hæc est enim voluntas ejus qui misit me Patris, ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die.
11. Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam.
12. Et ego resuscitabo eum in novissimo die.

1. Posita Judæorum interrogatione, hic ponitur responsio Christi. Et primo ostendit originem cibi spiritualis; secundo probat eam, ibi, *Panis enim verus est qui de cælo descendit.* Circa primum sciendum est, quod Judæi duo proposuerant Christo circa originem cibi corporalis, quem patres eorum habuerunt; scilicet datorem, qui fuit Moyses, et locum, quia de cælo; et ideo Dominus circa originem cibi spiritualis hæc duo removens, ponit alium esse datorem cibi spiritualis, et alium locum; unde dicit, removendo prædicta: *Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo.* Alius est qui dat, quia Pater meus, non panem corporalem, sed panem verum de cælo.

Sed contra. Numquid non vere panis fuit quem habuerunt patres in deserto? Respondeo: Si accipiatur verum secundum quod dividitur contra falsum, sic panis ille verus fuit, non enim falsum erat miraculum de manna: si autem accipiatur verum, prout veritas dividitur contra figuram, sic panis ille non fuit verus, sed figura panis spiritualis, scilicet Domini nostri Jesu Christi, quem ipsum manna significabat, ut dicit Apostolus, I Cor. x, 3: *Omnes eadem escam spiritualem manducaverunt.*

Item contra hoc quod dicit, *Non dedit vobis panem de cælo*, est quod dicitur in Psal. LXXVII, 24: *Panem cœli dedit eis.* Respondeo: Cælum accipitur tripliciter. Quandoque pro aere; Matth. XIII, 4: *Volucres cœli comederunt illud;* et in Ps. XVII, 14: *Intonuit de cælo Dominus.* Quandoque pro cælo sidereo, secundum illud Ps. CXIII, 16: *Cœlum cœli Domino;* et Matth. XXIV, 19: *Stellæ cadent de cælo.* Quandoque vero pro ipsis spiritualibus bonis; Matth. V, 12: *Gaudete et exultate, quia merces vestra multa est in cælo.* Manna ergo de cælo fuit non sidereo seu spirituali, sed aereo. Vel dicitur de cælo inquantum erat figura veri panis cælestis Domini nostri Jesu Christi.

2. Consequenter cum dicit, *Panis enim verus est qui de cælo descendit, et dat vitam mundo*, probat quod sit de cælo et per effectum ejus: verum enim cælum est spiritualis naturæ, cui per se convenit vita, et ideo per se vivificat; infra (hoc cap.): *Spiritus est qui vivificat.* Ipse autem Deus est auctor vitæ. Ex hoc ergo cognoscitur quod panis iste spiritualis est de cælo, cum faciat proprium effectum, si dat vitam: nam panis ille corporalis vitam non dabat, quia omnes qui manna manducaverunt, mortui sunt; iste autem dat vitam; et ideo dicit: *Panis verus est*, et non figuralis, *qui de cælo descendit.* Et hoc patet, quia *dat vitam mundo:* nam Christus, qui est verus panis, quos vult vivificat; infra cap. X: *Ego veni ut vitam habeant* etc. Ipse etiam de cælo descendit; supra III, vers. 13: *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo.* Sic ergo Christus verus panis, vitam dat mundo ratione suæ divinitatis, et descendit de cælo ratione humanæ naturæ. Nam, ut supra III dictum est, descendisse de cælo dicitur assumendo humanam naturam; Philipp. II, 7: *Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens.*

3. Hic agitur de adeptione cibi spiritualis: et primo ponitur petitio ipsius cibi; secundo ponitur expositio, ibi, *Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitæ:* ubi ostendit modum adeptionis. Sciendum est autem circa primum, quod Judæi verba Domini carnaliter intelligebant; et ideo quia in desiderio carnalium erant, cibum carnalem petunt a Christo; unde dixerunt ad eum: *Domine, semper da nobis hunc panem,* qui reficiat hoc modo. Et Samaritana verbum de aqua spirituali carnaliter intelligebat, et indigentia carere volens dixit (supra IV, vers. 15): *Domine, da mihi hanc aquam.* Et licet isti verba Domini carnaliter de cibo intelligant, et carnaliter petant; tamen eorum petitio spiritualiter intel-

lecta, nobis competit; Matth. VI, 11: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie:* quia non possumus sine hoc pane vivere.

4. Consequenter cum dicit, *Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitæ*, ostendit modum adeptionis: ostendens primo quid sit iste panis; secundo quomodo acquiratur, ibi, *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet.* Circa primum tria facit. Primo ponit expositionem panis prædicti; secundo expositionis rationem assignat, ibi, *Qui venit ad me, non esuriet;* tertio exponendi necessitatem manifestat, ibi, *Sed dixi vobis* etc. Dixit ergo eis Jesus: *Ego sum panis vitæ:* nam, sicut supra dictum est, verbum sapientiæ est specialis cibus mentis, quia eo mens sustentatur; Eccli. XV, 3: *Cibavit illum pane vitæ et intellectus.* Dicitur autem panis sapientiæ esse panis vitæ, ad differentiam panis corporalis, qui est panis mortis, qui non competit nisi ad restaurandum defectum mortalitatis; unde et solum in hac vita mortali necessarius est; sed panis sapientiæ divinæ est per se vivificativus, nec habet mortem contrariam. Item panis corporalis non dat vitam, sed tantum præexistentem sustentat ad tempus; sed panis spiritualis ita vivificat quod dat vitam: nam anima incipit vivere per hoc quod adhæret verbo Dei; Ps. XXXV, vers. 10: *Apud te est fons vitæ.* Quia ergo omne verbum sapientiæ derivatur a Verbo Dei unigenito; Eccli. I, 5: *Fons sapientiæ Unigenitus Dei, residens in excelso:* ideo ipsum Dei Verbum principaliter dicitur panis vitæ; et ideo Christus dicit: *Ego sum panis vitæ.* Et quia caro Christi ipsi Verbo Dei unita est, habet etiam quod sit vivificativa: unde et corpus sacramentaliter sumptum vivificativum est: nam per mysteria quæ Christus in carne sua complevit, dat vitam mundo; et sic caro Christi, propter Domini verbum, panis est, non consuetæ vitæ, sed illius quæ morte non reseratur; et ideo caro Christi dicitur panis; Gen. penult., 20: *Asser, pinguis panis ejus.* Significatur etiam per manna, I Cor. 11, Manna interpretatur: Quid est hoc? quia Judæi illud videntes admirabantur, dicentes unus ad alium, Quid est hoc? Sed nihil est admirabilius quam Filius Dei homo factus, ita ut cuilibet contingat quærere, Quid est hoc? idest, quomodo Filius Dei, Filius hominis est; quomodo ex duabus naturis fit una persona Christi? Isa. IX, 6: *Vocabitur nomen ejus Admirabilis.* Est etiam mirabile quomodo Christus sit sub sacramento.

5. Consequenter cum dicit: *Qui venit ad me, non esuriet*, assignat rationem expositionis, et hoc ex effectu istius panis. Panis enim corporalis comestus non in perpetuum famem aufert, cum corrumpatur et reficiat; et ideo exigitur ad nutrimentum; panis autem spiritualis dans per se vitam, numquam corrumpitur; et ideo homo semel comedens, numquam esurit; et ideo dicit: *Qui venit ad me, non esuriet; et qui credit in me, non sitiet in æternum.* Hoc autem quod dicit, scilicet, *Qui venit et qui credit, non esuriet nec sitiet*, non differunt, secundum Augustinum: quia idem est venire ad eum, et credere in eum: quia ad Deum venimus non passibus corporis, sed mentis, quorum primus est fides. Idem est etiam comedere et bibere: utroque enim significatur æterna satietas, ubi nulla est egestas. Matth. V, 6: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur:* ut sit idem cibus sustentans, et potus refrigerans. Causa autem quare temporalia non auferunt sitim in perpetuum, una quidem est, quia non simul sumuntur, sed paulatim, et quasi cum motu, et ideo semper restat aliquid sumendum; et propter hoc, sicut congruit delectatio et satietas ex jam sumpto, ita et desiderium restat ex sumendo. Alia vero est, quia corrumpuntur, unde remanet memoria ex corrupto, et generatur iterato desiderium eorum. Spiritualia vero et simul sumuntur, et non corrumpuntur nec deficiunt; et ideo eorum satietas manet in perpetuum. Apoc. VII, 16: *Non esurient neque sitient.* Psal. XXXV, 10: *Adimplebis me lætitia cum vultu tuo, delectationes in dextera tua* (id est in spiritualibus bonis) *usque in finem.*

6. Consequenter cum dicit: *Sed dixi vobis* etc., ponitur exponendi necessitas: posset enim aliquis dicere: Nos quæsivimus panem; sed tu non respondes: Dabo vobis illum; vel, Non dabo; sed potius dicis: *Ego sum panis vitæ;* et ideo non videtur bona responsio tua. Sed quod bona sit, ostendit Dominus dicens: *Dixi vobis quia et vidistis me, et non credidistis:* quod idem est ac si a-

liquis haberet panem coram se, ignorans illum; et dicatur ei: Ecce panis coram te est. Et ideo dicit: *Dixi vobis (Ego sum panis vivus) et vidistis me, et non credidistis;* idest, desideratis panem, et habetis illum coram vobis; et tamen non sumitis, quia non creditis. In quo eorum incredulitatem improperat eis; infra XV, 24: *Sed viderunt, et oderunt me et Patrem meum.*

7. Consequenter cum dicit, *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*, ostendit quomodo acquiratur: et primo ponit modum acquirendi; secundo fidem perventionis, ibi, *Et eum qui venit ad me, non ejiciam foras;* tertio manifestat quod dicit, ibi, *Quia descendi de cœlo* etc. Sciendum est circa primum, quod ipsum credere nostrum est nobis ex dono Dei. Ephes. II, 8: *Gratia salvati estis, et non ex vobis, Dei enim donum est;* Philipp. I, 29: *Vobis datum est ut non solum in illum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini.* Dicitur autem quandoque Deus Pater dare Filio homines credentes, sicut hic: *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet.* Quandoque Filius dat Patri, sicut illud I Cor. XV, 24: *Cum tradiderit regnum Deo et Patri.* Ex quo intelligimus quod sicut Pater dans non adimit sibi regnum, ita nec Filius. Pater autem Filio dat, inquantum facit hominem verbo suo adhærere. I Cor. I, 9: *Per quem* (scilicet Patrem) *vocati estis in societatem Filii ejus.* Filius vero tradit Patri, inquantum Verbum est manifestativum ipsius Patris. Infra XVII, 6: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus.* Sic ergo dicit: *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet;* idest, qui in me credunt, quos Pater mihi facit adhærere ex dono suo.

Sed diceret forte aliquis, quod non necessarium est quod aliquis dono Dei utatur: multi enim recipiunt donum Dei, qui non utuntur eo. Quomodo ergo dicit: *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet?* Ad quod dicendum est, quod in datione ista non solum intelligitur habitus, qui est fides et hujusmodi, sed etiam interior instinctus ad credendum. Quidquid autem facit ad salutem, totum est ex dono Dei.

Sed restat quæstio: quia si omne quod dat Pater Christo, ad eum vadit, ut ipse dicit; illi soli ad Deum vadunt quos Pater dat ei: non ergo debet imputari illis qui non vadunt, cum non dentur ei. Ad quod dicendum, quod non imputatur eis, si absque auxilio Dei ad fidem venire non possunt; sed hoc ei imputatur qui non venit, quia impedimentum præstat quod non veniat, avertens se a salute, cujus via, quantum in se est, omnibus est aperta.

8. Finis autem perventionis ponitur cum dicit: *Et eum qui venit ad me non ejiciam foras.* Posset enim aliquis dicere: Veniemus ad te; sed tu non recipies nos. Et ideo dicit, hoc excludens: *Eum qui venit ad me*, passibus fidei, et bonis operationibus, *non ejiciam foras:* in quo dat intelligere, esse se intus: illud est enim intus unde exitur foras. Attendamus ergo quid sit istud intrinsecum, et quomodo inde ejiciantur.

Sciendum quidem igitur est, quod omnia visibilia cum dicantur esse quasi quædam exteriora respectu spiritualium; quanto aliquid est magis spirituale, tanto magis est intrinsecum. Ergo duplex est intrinsecum. Unum est profundissimum, scilicet gaudium vitæ æternæ, quod, secundum Augustinum, est magis penetrale et dulce secretum sine tædio, sine amaritudine malarum cogitationum, sine interpellatione tentationum et dolorum; de quo dicitur Matth. XXV, 21: *Intra in gaudium Domini tui.* Et Psal. XXX, 21: *Abscondes eos in abscondito faciei tuæ;* idest, in plena visione tuæ essentiæ. Et ab hoc intrinseco nullus ejicietur. Apoc. III, 12: *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei vivi, et foras non egredietur amplius:* quia, ut dicitur Matth. XXV, 46, *ibunt justi in vitam æternam.* Aliud intrinsecum est rectitudo conscientiæ, quæ est spirituale gaudium; et de hoc dicitur Sap. VIII, 16: *Intrans in domum meam, conquiescam.* Et Cantic. I, 3: *Introduxit me rex in cellaria sua.* Et de isto aliqui ejiciuntur. Et ideo quod Dominus dicit, *Non ejiciam foras*, potest dupliciter intelligi. Uno modo, ut illi dicantur ad ipsum venire qui sunt dati ei a Patre per æternam prædestinationem; et de illis dicit: *Eum qui venit ad me*, prædestinatus a Patre, *non ejiciam foras;* Rom. XI, 2: *Non repulit Deus plebem suam quam elegit.* Alio modo, quia illi qui egrediuntur, non tamquam a Christo ejecti egrediantur: sed causa ejectionis sit ex parte ipsorum, qui per infidelitatem et peccata, a secreto rectæ conscientiæ recedunt. Et

sic dicitur: *Non ejiciam* ego *foras;* sed ipsi se ejiciunt; Jerem. XXIII, 33: *Vos estis onus, projiciam vos, dicit Dominus.* Et hoc modo ejectus est foras qui ad nuptias intraverat non habens vestem nuptialem, ut dicitur Matth. XXII.

9. Rationem autem præmissorum assignat, cum dicit: *Quia descendi de cœlo* etc. Et primo ponit propositum de implenda voluntate Patris; secundo manifestat quæ sit voluntas Patris, ibi, *Hæc est voluntas ejus qui misit me Patris;* tertio ostendit finalem voluntatis implctionem, ibi, *Et ego resuscitabo eum in novissimo die.*

Circa primum sciendum est, quod littera ista potest legi dupliciter. Uno modo secundum Augustinum, alio modo secundum Chrysostomum. Secundum Augustinum quidem sic. *Eum qui venit ad me, non ejiciam foras;* et hoc ideo, quia ille venit ad me qui meam humilitatem imitatur. Matth. XII, 28, cum diceret Dominus: *Venite ad me, omnes, qui laboratis;* consequenter subdit: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Vera autem Filii Dei mititas in hoc est, quia voluntatem suam supposuit voluntati Patris. Et ideo dicit: *Non ejiciam, quia descendi de cœlo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.* Propterea anima a Deo exiit, quia superba erat; et ideo necesse est humilitate regredi veniendo ad Christum per imitationem suæ humilitatis, quæ in hoc est quod non facit voluntatem suam solum, sed Dei Patris.

Sciendum est autem, quod in Christo fuit duplex voluntas. Una secundum humanam naturam, quæ est sibi propria, et natura, et voluntate Patris; alia secundum naturam divinam, quæ est eadem cum voluntate Patris. Voluntatem ergo suam, scilicet humanam, ordinavit sub voluntate divina, quia obedientiam suam sub effectu paternæ voluntatis ostendit ipse, volens voluntatem Patris explere. Psal. XXXIX, 9: *Ut faciam voluntatem tuam, Deus meus, volui.* Hanc voluntatem fieri in nobis petimus cum dicimus, Matth. VI, 10: *Fiat voluntas tua.* Illi ergo non ejiciuntur foras, qui non faciunt voluntatem suam, sed voluntatem Dei. Nam diabolus volens facere voluntatem suam, quod est superbiæ, ejectus est de cælo, et primus homo de paradiso.

Secundum Chrysostomum vero sic. Ideo non ejicio foras eum qui venit ad me, quia ad hoc veni, ut impleam voluntatem Patris de salute hominum. Si ergo pro salute hominum incarnatus sum, quomodo debeo eos ejicere? Et hoc est quod dicit: Ideo non ejicio, *quia descendi de cœlo non ut faciam voluntatem meam,* scilicet humanam, ut proprium mihi acquiram; *sed voluntatem ejus qui misit me,* Patris: *qui vult omnes homines salvos fieri:* ut dicitur I Timoth. II, 4. Et ideo, quantum est ex me, nullum ejicio. Rom. V, 10: *Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis, reconciliati, salvi erimus in vita ipsius.*

10. Quæ autem sit voluntas Patris, exponit primo, cum dicit: *Hæc est enim voluntas ejus qui misit me Patris* etc.; secundo rationem assignat, ibi, *Hæc est enim voluntas Patris mei* etc. Dixit ergo: Non ejiciam foras eos qui ad me veniunt, quia carnem assumpsi ut faciam voluntatem Patris. *Voluntas autem ejus qui misit me Patris, hæc est,* scilicet *ut non ejiciam foras;* et ideo non ejiciam. I Thess. IV, 3: *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra.* Et ideo dicit: *Ut omne quod dedit mihi,* Pater, *non perdam ex eo;* idest, ut nihil perdam, quousque perveniat ad resurrectionem futuram, in qua aliqui perdentur; non tamen de illis qui dati sunt ei per æternam prædestinationem, sed impii; Psal. I, 7: *Iter impiorum peribit.* Illi vero qui usque tunc conservantur, non perdentur. Per hoc autem quod dicit, *Non perdam,* non est intelligendum quod indigeat eorum, aut quod detrimentum sit ei, si pereunt. Sed dicit hoc propter affectum suum ad salutem illorum, et bonum illorum, quod reputat suum.

Sed contra est quod dicitur infra XVII, vers. 12: *Nemo ex eis,* scilicet quos dedisti mihi, *periit, nisi filius perditionis.* Ergo aliqui eorum qui dati sunt ei per æternam prædestinationem, perduntur. Non est ergo verum hoc quod dicit, *Non perdam ex eo.* Sed dicendum est, quod ex illis qui dati sunt ei per præsentem justitiam perduntur; non autem de illis qui dati sunt per æternam prædestinationem.

11. Rationem autem divinæ voluntatis ponit cum dicit: *Hæc est autem voluntas Patris mei* etc. Ratio quare Pater vult

quod non perdam ex eo quod dedit mihi, est quia voluntas Patris est vivificare spiritualiter homines: quia ipse est fons vitæ: et, quia æternus est, quantum est de se, voluntatis ejus est, ut omnis qui venit ad me habeat vitam æternam. Et hoc est quod dicit: *Hæc est voluntas Patris qui misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam.* Sed attendendum est quod supra cap. v, vers. 24, dixit: *Qui videt Filium, et credit ei qui misit me, habet vitam æternam:* hic vero dicit: *Qui credit in eum:* ut det intelligere eamdem divinitatem Patris et Filii: cujus visio per essentiam est ultimus finis noster, et objectum fidei. Quod vero dicit, *Videt*, non intelligitur de visione per essentiam, quam præcedit fides, sed de visione corporali Christi, quæ inducit ad fidem. Et ideo signanter dicit: *Qui videt Filium, et credit in eum;* supra v, 24: *Qui credit in eum..... non judicatur, sed transiet a morte in vitam;* infra xx, 31: *Hæc autem scripta sunt, ut credatis quoniam Jesus Christus est Filius Dei, ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.*

12. Hæc autem Patris voluntas similiter implebitur: et ideo subdit: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die:* quia ita vult ut non solum in anima, sed etiam in corpore habeat vitam æternam (Dan. xii, 2: *De his qui in pulvere dormiunt evigilabunt alii in vitam æternam, alii vero in opprobrium sempiternum*) sicut et Christus resurrexit; Rom. vi, 6: *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur* etc.

LECTIO V.

1. Murmurabant ergo Judæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi, et dicebant:

2. Nonne hic est filius Joseph, cujus nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic, quia de cælo descendi?

3. Respondit ergo Jesus, et dixit eis: Nolite murmurare in invicem: Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.

4. Et ego resuscitabo eum in novissimo die.

5. Est scriptum in Prophetis: Erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me. Non quia Patrem vidit quisquam; nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem.

1. Posita doctrina Christi, hic excluditur contradictio prædictæ doctrinæ: et primo quantum ad turbas murmurantes; secundo quantum ad discipulos dubitantes, ibi, *Multi ergo audientes ex discipulis ejus dixerunt* etc. Circa primum duo facit. Primo exprimit murmur turbarum de origine spiritualis cibi; secundo mitigat eorum litigium de cibi spiritualis manducatione, ibi, *Litigabant ergo Judæi.* Circa primum duo facit. Primo ponitur murmur turbarum; secundo repressio murmuris, ibi, *Respondit ergo Jesus, et dixit eis.* Circa primum duo facit. Primo ponitur occasio murmuris; secundo ponuntur murmurantium verba, ibi, *Nonne iste est filius Joseph?* Concludit ergo ex præmissis verbis Christi, quod quidam de quodam dictorum verborum murmurabant, quia scilicet dixerat: *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi;* quem quidem spiritualem panem non capiebant nec desiderabant; et ideo murmurabant, quia in spiritualibus mentem fundatam non habebant, et hujus rei antiquam consuetudinem habebant, secundum illud Psal. cv, 25: *Murmuraverunt in tabernaculis;* et I Cor. x, 10: *Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt.* Ideo autem, ut Chrysostomus dicit, usque huc non murmurabant, quia semper sperabant se consecuturos corporalem escam: qua spe subtracta, statim murmurare incipiunt, licet aliam causam prætendant. Non autem manifeste contradicunt propter reverentiam quam adhuc habebant ad ipsum, ex memoria præcedentis miraculis.

2. Verba autem murmurantium ponit cum dicit: *Nonne hic est filius Joseph?* Quia enim carnales erant, carnalem Christi generationem solam considerabant, ex qua impediebantur ne cognoscerent spiritualem et æternam; et ideo de sola carnali loquuntur, secundum illud supra iii, 31, *Qui de terra est, de terra loquitur,* et spiritualem non capiunt; unde subdunt: *Quomodo ergo dicit hic, quia de cælo descendi?* Vocant autem eum filium Joseph propter reputationem: quia nutritius ejus erat, secundum illud Luc. iii, 23: *Ut putabatur filius Joseph.*

3. Murmurationis autem repressio ponitur cum dicit: *Respondit ergo Jesus, et dixit eis.* Et primo reprimit ipsorum murmur; secundo satisfacit dubitationi, ibi, *Amen, amen dico vobis: qui credit in me, habet vitam æternam.* Circa primum

duo facit. Primo cohibet eorum murmur; secundo assignat causam murmuris eorum, ibi, *Nemo potest venire ad me* etc. Cognoscens ergo Jesus eorum murmur, respondit; et comprimens ipsum murmur eorum, dixit eis, *Nolite murmurare* etc. Hoc namque est salubre documentum: qui enim murmurat, ostendit mentem suam in Deo non esse firmatam; et ideo dicitur Sap. I, 11: *Custodite vos a murmuratione, quia nihil prodest.* Causa autem murmuris est infidelitas eorum; et ideo hanc ostendit dicens: *Nemo potest venire ad me* etc.: ubi primo ostendit necessariam esse Patris attractionem ad hoc ut veniatur ad Christum; secundo ostendit modum attrahendi, ibi, *Est scriptum in Prophetis* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit humanæ facultatis defectum; secundo divini auxilii subsidium; tertio auxilii finem, seu fructum. Est ergo humana facultas deficiens ad veniendum ad Christum per fidem; et ideo dicit: *Nemo potest venire ad me.* Secundo divinum auxilium est efficax ad subveniendum, unde subdit: *Nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Sed finis, seu fructus est optimus; unde sequitur: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die.* Dicit ergo primo: Non est mirum si murmuratis, quia nondum estis tracti a Patre ad me: nam *nemo potest ad me venire*, in me credendo, *nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.*

Sed hic est triplex quæstio. Prima est de hoc quod dicit: *Nisi Pater traxerit eum.* Cum enim ad Christum veniamus credendo, sicut supra eodem, dictum est, venire ad Christum est credere in eum; credere autem nullus potest nisi volens. Cum ergo tractio importet violentiam quamdam: ergo qui tractus venit ad Christum, cogitur. Respondeo dicendum, quod hoc quod hic dicitur de hac tractione Patris, non importat coactionem, cum non omne trahens faciat violentiam. Sic ergo multipliciter Pater trahit ad Filium, secundum multiplicem modum trahendi absque violentia in hominibus. Nam aliquis homo trahit aliquem persuadendo ratione; et hoc modo Pater trahit homines ad Filium, demonstrando eum esse Filium suum; et hoc dupliciter: vel per internam revelationem; Matth. XVI, 17: *Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi* (scilicet Christum esse Filium Dei vivi), *sed Pater meus:* vel per miraculorum operationem, quam habet a Patre; supra V, 36: *Opera quæ dedit mihi Pater, ipsa testimonium perhibent de me.* Item aliquis trahit alium alliciendo; Prov. VII, 21: *Blanditiis labiorum suorum protraxit eum.* Et hoc modo illi qui attendunt ad Jesum propter auctoritatem paternæ majestatis, trahuntur a Patre. Quicumque enim credit in Christum propter hoc quod credit eum Filium Dei, hunc Pater trahit ad Filium, idest paterna majestas. Hoc modo non trahitur Arius qui Christum non verum Dei Filium, nec de substantia Patris genitum credebat. Non sic tractus est Photinus, Christum purum hominem dogmatizans. Sic ergo trahuntur a Patre, sua majestate allecti; sed trahuntur etiam a Filio, admirabili delectatione et amore veritatis, quæ est ipse Filius Dei. Si enim, ut dicit Augustinus, trahit sua quemque voluptas, quanto fortius debet homo trahi ad Christum, si delectatur veritate, beatitudine, justitia, sempiterna vita, quod totum est Christus? Ab isto ergo si trahendi sumus, trahamur per dilectionem veritatis; secundum illud Psal. XXXVI, 4: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui.* Hinc sponsa dicebat, Cant. I, vers. 3: *Trahe me post te; curremus in odorem unguentorum tuorum.* Sed quia non solum revelatio exterior, vel objectum, virtutem attrahendi habet, sed etiam interior instinctus impellens et movens ad credendum; ideo trahit multos Pater ad Filium per instinctum divinæ operationis moventis interius cor hominis ad credendum; Phil. II, 13: *Deus est qui operatur in nobis velle et perficere;* Oseæ II, 4: *In funiculis Adam traham eos in vinculis caritatis;* Prov. XXI, 1: *Cor regis in manu Domini: quocumque voluerit inclinabit illud.*

Secunda quæstio est: quia cum dicatur quod Filius trahit ad Patrem; Matth. XI, 27: *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare;* et infra XVII, 6: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi:* quomodo hic dicitur, quod Pater trahit ad Filium? Sed dicendum, quod ad hoc potest dupliciter responderi: nam de Christo possumus loqui aut secundum quod est homo aut secundum quod est

Deus. Secundum autem quod homo, Christus est via; infra XIV, 6: *Ego sum via:* et secundum quod est Christus, ducit ad Patrem, sicut via ad terminum seu finem. Pater vero trahit ad Christum hominem inquantum dat nobis suam virtutem, ut credamus in Christum; Ephes. cap. II, 8: *Gratia salvati estis, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est.* Inquantum est Christus, est Verbum Dei, et manifestativum Patris. Sic Filius trahit ad Patrem. Pater autem trahit ad Filium inquantum manifestat ipsum.

Tertia quæstio est de hoc quod dicit, quod nemo venire potest nisi tractus a Patre: quia secundum hoc, si nullus veniat ad Christum, non imputatur ei, sed ei qui non trahit eos. Respondeo dicendum, quod vere nullus venire potest nisi tractus a Patre: nam sicut grave per naturam non potest per se sursum ferri nisi trahatur ab alio, ita cor humanum ex se ad inferiora tendens, non potest sursum elevari nisi tractus. Si vero non elevatur, non est defectus ex parte trahentis, qui quantum in se est, nulli deficit; sed est propter impedimentum ejus qui non trahitur. Aliter autem, quantum ad hoc pertinet, possumus loqui de hominibus in statu naturæ integræ, et aliter in statu naturæ corruptæ; nam in natura integra non erat aliquod impedimentum prohibens ab hac tractione: unde tunc omnes homines hujus tractionis poterant esse participes; sed in natura corrupta omnes per impedimentum peccati æqualiter prohibentur ab hac tractione; et ideo omnes indigent trahi. Deus autem omnibus ad trahendum manum porrigit quantum in se est: et quod plus est, non solum attrahit manum recipientis, sed etiam aversos a se convertit, secundum illud Thren. ult., 21: *Converte nos, Domine, et convertemur:* et in Ps. LXXXIV, vers. 7, secundum aliam litteram: *Deus, tu convertens vivificabis nos.* Ex quo ergo Deus paratus est dare omnibus gratiam, et ad se trahere, non imputatur ei, si aliquis non accipiat, sed ei qui non accipit.

Quare autem non omnes aversos trahit, sed aliquos, licet sint omnes æqualiter aversi: ratio quidem in generali potest assignari, ut scilicet in illis qui non trahuntur, appareat et refulgeat ordo divinæ justitiæ: in illis autem qui trahuntur, immensitas divinæ misericordiæ. Quare autem in speciali trahat hunc, et illum non trahat, non est ratio aliqua, nisi beneplacitum voluntatis divinæ; unde dicit Augustinus: " Quem trahat et quem non trahat, quare illum trahat et illum non trahat, noli velle judicare, si non vis errare. Sed accipe, et intellige: nondum traheris, ora ut traharis. „ Hoc etiam ostendi potest per exemplum: nam assignari potest ratio quare artifex ponit aliquos lapides inferius, et aliquos superius, et aliquos ex lateribus, ex dispositione domus, cujus complementum hoc exigit. Sed quare hos lapides hic ponat et hos ibi, dependet a sua simplici voluntate. Et inde est quod prima ratio dispositionis refertur ad voluntatem artificis. Sic ergo Deus ad complementum universi quosdam quidem trahit, ut in eis appareat sua misericordia; quosdam vero non trahit, ut ostendatur in eis sua justitia. Sed hos trahit, illos non trahit secundum suum beneplacitum voluntatis. Similiter etiam quare in Ecclesia aliquos fecit Apostolos, alios Confessores, alios Martyres: ratio est propter Ecclesiæ decorem et complementum. Sed quare Petrum fecit Apostolum, Stephanum Martyrem et Nicolaum Confessorem: non est alia ratio nisi voluntas sua. Sic ergo patet humanæ facultatis defectus, et auxilii divini subsidium.

4. Sequitur auxilii finis et fructus, cum dicit: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die*, etiam inquantum homo: nam per ea quæ Christus in carne sua gessit, consequimur resurrectionis fructum; I Cor. XV, 21: *Sicut per hominem mors, ita et per hominem resurrectio mortuorum. Ego* ergo, secundum quod homo, *resuscitabo eum*, non solum ad vitam naturæ, sed etiam ad vitam gloriæ; et hoc in *novissimo die*. Tenet enim fides catholica, quod status mundi innovabitur; Apoc. XXI, 1: *Vidi cœlum novum et terram novam.* Et inter alia quæ ad hanc innovationem concurrent, credimus cæli motum cessare, et per consequens tempus; Apoc. X, 5: *Et angelus quem vidi stantem super mare et super terram, levavit manum suam ad cœlum.* Et infra (ibid. 6): *Quia tempus non erit amplius.* Quia ergo cessante tempore in resurrectione, cessabit etiam nox et

dies, secundum illud Zachar. XIV, 7: *Erit dies una, quæ nota est Domino, non dies neque nox;* ideo dicit: *Resuscitabo eum in novissimo die.*

Quare autem usque tunc cæli motus duret, et tempus, non minus vel amplius, sciendum est, quia illud quod est propter aliud, diversimode disponitur secundum diversam dispositionem ejus propter quod est. Omnia autem corporalia propter hominem facta sunt; et ideo secundum diversam dispositionem hominis diversimode ea disponi oportet. Quia ergo in hominibus quando resurgent, inchoabitur status incorruptionis, secundum illud I Cor. XV, 54: *Mortale hoc induet incorruptionem;* ideo cessabit tunc etiam corruptio in rebus; unde cessabit motus cæli, qui est causa generationis et corruptionis in rebus corporalibus; Rom. VIII, 21: *Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem filiorum Dei.* Sic ergo patet quod ad fidem necessaria est nobis attractio Patris.

5. Consequenter cum dicit, *Est scriptum in Prophetis* etc., determinat modum attrahendi: et primo ponit attrahendi modum; secundo attractionis efficaciam, ibi, *Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me;* tertio excludit opinatum modum attractionis, ibi, *Non quia Patrem vidit quisquam.* Modus autem attrahendi est congruus, quia trahit revelando et docendo; et hoc est quod dicit: *Scriptum est in Prophetis: Erunt omnes docibiles Dei* etc. Beda dicit hoc esse scriptum in Joel; sed non videtur expresse ibi esse, licet aliquid consonum dicitur; et Joel. II, 22: *Filii Sion, exultate in Domino Deo vestro, quia dabit vobis doctorem justitiæ.* Ideo autem, secundum Bedam, dicit, *In Prophetis*, ut det intelligere quod sensus iste potest colligi ex diversis dictis Prophetarum. Sed expressius videtur hoc dici Isa. LIV, vers. 13: *Ponam filios tuos universos doctos a Domino.* Dicitur etiam Jerem. III, vers. 15: *Dabo vobis pastores juxta cor meum, qui pascent vos scientia et doctrina.*

Hoc autem quod dicit, *Erunt omnes*, potest tripliciter intelligi. Uno modo ut by *omnes* supponat pro omnibus hominibus mundi; alio modo ut supponat pro omnibus qui sunt in Ecclesia Christi; tertio modo pro omnibus qui erunt in regno cælorum.

Si autem dicatur primo modo, videtur non esse verum; nam statim subdit: *Omnis qui audivit a Patre et didicit, venit ad me.* Si ergo omnes de mundo erunt docibiles, ergo omnes venient ad Christum. Sed hoc est falsum, quia non omnium est fides. Sed ad hoc tripliciter respondetur. Nam, secundum Chrysostomum, primo modo dicendum, hoc dictum esse de pluribus: *Erunt*, inquit, *omnes*, idest plurimi; secundum quem modum dicitur Matth. VIII, 11: *Multi venient ab oriente et occidente*, etc. Secundo, quod *omnes*, quantum est ex Deo, *erunt docibiles;* sed quod aliqui non doceantur, est ex parte eorum. Sol enim quantum est de se, omnes illuminat; potest autem ab aliquibus non videri, si claudant oculos, vel si sint cæci. Et hoc modo dicit Apostolus, II Tim. II, 4: *Vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.* Tertio modo, secundum Augustinum, quod hæc est accommoda distributio, ut dicatur: *Omnes erunt docibiles Dei;* idest, omnes qui docentur, a Deo docentur; sicut loquimur de aliquo litterarum magistro: dicimus enim, si est in civitate: Solus iste docet omnes pueros de civitate, quia nullus docetur in ea nisi ab illo. Et hoc modo dicitur supra I, 9: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*

Si autem exponatur de illis qui sunt in Ecclesia congregati, dicitur: *Erunt omnes*, scilicet qui sunt in Ecclesia, *docibiles Deo;* nam Isa. LIV, 13, dicitur: *Ponam universos filios doctos a Domino.* In quo quidem ostenditur sublimitas fidei christianæ, quæ non inhæret doctrinæ humanæ, sed doctrinæ Dei. Doctrina enim veteris Testamenti data fuit per Prophetas; sed doctrina novi Testamenti est per ipsum Filium Dei; Hebr. I, 1: *Multifarie multisque modis* (idest, in veteri Testamento) *Deus loquens patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio;* et ibid. II, 3: *Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est.* Sic ergo omnes qui sunt in Ecclesia, sunt docti non ab Apostolis, non a Prophetis, sed ab ipso Deo; et, secundum Augustinum, hoc ipsum quod ab homine docemur, est ex Deo, qui docet interius; Matth. XXIII, 10: *Unus est magister vester Christus.* Nam intelli-

gentia, quæ necessaria est præcipue ad doctrinam, est nobis a Deo.

Si autem exponatur de his qui sunt in regno cælorum etc., tunc *omnes erunt docibiles Deo*, quia ejus essentiam immediate videbunt; I Joan. III, 2: *Videbimus eum sicuti est.*

Attractio autem Patris efficacissima est: quia *omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me.* Ubi duo ponit: unum scilicet quod pertinet ad donum Dei, cum dicit, *Audivit*, scilicet Deo revelante; aliud quod pertinet ad liberum arbitrium, cum dicit, *Et didicit*, scilicet per assensum; et ista duo necessaria sunt in omni doctrina fidei. *Omnis qui audivit a Patre*, docente et manifestante, *et didicit*, præbendo assensum, *venit ad me;* venit, inquam, tripliciter: per cognitionem veritatis, per amoris affectum et per operis imitationem. Et in quolibet oportet quod audiat et discat; nam qui venit per cognitionem veritatis, oportet eum audire, Deo inspirante, secundum illud Psal. LXXXIV, 9: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus:* et addiscere per affectum, ut dictum est: qui vero venit per amorem et desiderium, ut dicitur infra VII, 37: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat;* et hunc oportet audire verbum Patris, et capere illud, ad hoc ut addiscat, et afficiatur. Ille enim discit verbum qui capit illud secundum rationem dicentis; Verbum autem Dei Patris est spirans amorem: qui ergo capit illud cum fervore amoris, discit; Sap. VII, 27: *In animas sanctas se transfert, Prophetas et amicos Dei constituit.* Per operis autem imitationem itur ad Christum, secundum illud Matth. XI, 28: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* Et hoc etiam modo quicumque discit, venit ad Christum: nam sicut conclusio se habet in scibilibus, ita et operatio in operabilibus. In scientiis autem quicumque perfecte discit, venit ad conclusionem: ergo in operabilibus qui perfecte verba discit, venit ad rectam operationem; Isa. L, 5: *Dominus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico.*

Sed quia aliqui possent opinari quod omnes homines visibiliter a Patre audirent et addiscerent; ideo ut hoc Dominus excludat, subdit: *Non quia Patrem vidit quisquam*, idest, aliquis homo vivens in hac vita non vidit Patrem in sua essentia, secundum illud Exod. XXIII, vers. 20: " Non videbit me homo, et vivet: „ *nisi is*, scilicet Filius, *qui est a Deo, hic vidit Patrem*, suum per essentiam. Vel *quisquam non vidit Patrem*, visione comprehensionis: quia visione nec homo nec angelus eum vidit unquam, nec videre potest, *nisi is qui est ex Deo*, idest Filius; Matth. XI, 27: *Nemo novit Patrem nisi Filius.* Cujus quidem ratio est: quia cum omnis visio sive cognitio fiat per aliquam similitudinem; secundum modum similitudinis, quem habent creaturæ ad Deum, secundum hoc habent cognitionem ipsius: unde et philosophi dicunt, quod intelligentiæ cognoscunt primam causam, secundum hanc quam habent similitudinem ejus. Omnis autem creatura participat quidem aliquam similitudinem Dei, sed in infinitum distantem a similitudine suæ naturæ: et ideo nulla creatura potest ipsum cognoscere perfecte et totaliter, prout est in sua natura. Filius autem, quia perfecte totam naturam Patris accepit per æternam generationem, ideo totaliter videt et comprehendit.

Sed attendendum ad congruum ordinem loquendi: nam supra cum loqueretur de cognitione aliorum, usus est verbo auditus; hic vero cum loquitur de cognitione Filii, utitur verbo visionis: nam cognitio quæ est per visum, est immediata et aperta; ea vero quæ est per auditum, fit mediante eo qui vidit: sic et nos cognitionem quam habemus de Patre, accepimus a Filio, qui vidit: ut sic nullus Patrem cognoscat nisi per Christum, qui eum manifestat; et nullus ad Filium veniat, nisi a Patre manifestante audierit.

LECTIO VI.

1. Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, habet vitam æternam.
2. Ego sum panis vitæ.
3. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt.
4. Hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur.
5. Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi.
6. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum.
7. Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.

1. Represso Judæorum murmure, consequenter Dominus satisfacit dubitationi quæ orta erat in cordibus Judæo-

rum de verbo quod dixerat, scilicet: *Ego sum panis, qui de cælo descendi:* ubi intendit probare hoc verum esse de se: et argumentatur sic. Ille panis descendit de cælo qui dat vitam mundo; sed ego sum panis dans vitam mundo: ergo ego sum panis qui de cælo descendi etc. Circa hoc tria facit. Primo ponit quasi minorem suæ rationis, scilicet, *Ego sum panis vitæ;* secundo ponit majorem, scilicet quod panis qui de cælo descendit, debet dare vitam, ibi, *Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt;* tertio ponit conclusionem, ibi, *Ego sum panis vivus.* Circa primum duo facit. Primo manifestat suum propositum; secundo intentum quasi probatum inducit, ibi, *Ego sum panis vitæ.* Propositum suum est ostendere quod sit panis vitæ. Panis autem vificat inquantum sumitur. Constat autem quod qui credit in Christum, sumit eum intra seipsum, secundum illud Ephes. III, 17: *Habitare Christum per fidem in cordibus nostris.* Si ergo ille qui credit in Christum habet vitam, manifestum est quod manducando hunc panem vivificatur: ergo iste panis est panis vitæ: et hoc est quod dicit: *Amen, amen dico vobis, qui credit in me,* fide scilicet formata, quæ non solum perficit intellectum, sed etiam affectum (non enim tenditur in rem creditam nisi ametur) *habet vitam æternam.* Christus autem est in nobis dupliciter: scilicet in intellectu per fidem, inquantum fides est; et in affectu per caritatem, quæ informat fidem; I Joan. IV, 16: *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Qui ergo credit sic in Christum ut in eum tendat, habet ipsum in affectu et in intellectu: et si addamus, quod Christus est vita æterna, ut dicitur I Joan. ult., 20: *Ut simus in vero Filio ejus Jesu Christo: hic est verus Deus et vita æterna;* et supra I, 4: *In ipso vita erat:* possumus inferre, quod quicumque credit in Christum, habet vitam æternam. Habet, inquam, in causa et in spe, quandoque habiturus in re.

2. Manifestato proposito, inducit intentum, cum dicit: *Ego sum panis vitæ,* idest dans vitam, ut evidenter sequitur ex præmissis. De isto pane Gen. penult., vers. 20: *Aser, pinguis panis ejus, præbebit delicias* (scilicet vitæ æternæ) *regibus.*

3. Consequenter cum dicit *Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt,* ponit majorem: scilicet quod dare vitam sit effectus panis de cælo descendentis. Et primo præmittit manifestationem propositi; secundo ponit intentum, ibi, *Hic est panis de cælo descendens.* Propositum autem suum manifestat per contrarium. Dictum est enim supra, quod Moyses non dedit Judæis panem de cælo nisi aereo; omnis autem panis qui non est de vero cælo, non potest vitam sufficientem dare: ergo hoc est proprium panis cælestis quod det vitam: et ideo panis Moysi, unde vos superbitis, non dat vitam: et hoc probat cum dicit: *Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt.* Ubi primo exprobrat eorum vitium, cum dicit: *Patres vestri* etc.: quorum scilicet estis filii non solum secundum carnis originem, sed etiam secundum operum imitationem, quia estis murmuratores, sicut et ipsi *murmuraverunt in tabernaculis suis;* ut dicitur in Psalm. CV, 25: et ideo dicebat eis, Matth. XXIII, 32: *Implete mensuram patrum vestrorum.* Unde, sicut Augustinus dicit, de nulla re magis Deum offendisse populus dictus est, quam contra Deum murmurando. Secundo insinuat breve temporis spatium, cum dicit, *In deserto:* non enim longum tempus fuit quo manna eis datum fuit, neque simul cum eis venit in terram promissionis, sed tantum in deserto, ut dicitur Josue V. Iste autem panis in perpetuum conservat et reficit. Tertio manifestat cibi defectum, quia non conservabat vitam indeficientem; unde dicit, *Et mortui sunt.* Nam, sicut habetur Josue V, omnes qui murmuraverunt, præter Josue et Caleb, mortui sunt in deserto. Unde, et hæc fuit causa secundæ circumcisionis, scilicet quod omnis populus qui egressus est ex Ægypto mortui sunt in deserto, ut ibidem dicitur.

Sed quæritur de qua morte Deus hic loquitur. Nam si loquitur de morte corporali, nulla differentia erit inter panem illum qui fuit in deserto, et panem nostrum qui de cælo descendit: quia, etiam Christiani qui sumunt istum, corporaliter moriuntur. Si vero loquitur de morte spirituali, manifestum est quod hic et ibi quidam spiritualiter moriuntur, et quidam non. Nam Moyses, et

multi qui Deo placuerunt, mortui non sunt, licet alii mortui sint. Similiter et qui istum panem indigne sumunt, moriuntur spiritualiter; I Cor. XI, 29: *Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit.*

Ad quod dicendum est, quod cibus ille cum cibo nostro spirituali convenit. Conveniunt quidem quantum ad hoc quod uterque idem significat: nam et ille et iste Christum signat: propter quod dicitur idem cibus; I Cor. X, 3: *Omnes eamdem escam manducaverunt.* Eamdem dicit, quia utraque est figura spiritualis escæ. Sed differunt, quia ille figurabat tantum, sed panis iste continet quod figurat, scilicet ipsum Christum. Dicendum ergo, quod uterque ciborum istorum potest dupliciter sumi: vel quantum ad signum tantum, idest quod sumatur ut cibus tantum, non intellecto significato; et per hoc non tollitur mors spiritualis, seu corporalis: vel quod sumatur quantum ad utrumque, idest quod ita sumatur cibus visibilis ut intelligatur cibus spiritualis, et spiritualiter gustetur, ut spiritualiter satiet: et hoc modo illi qui spiritualiter manducaverunt manna, mortui non sunt spiritualiter. Sed et qui Eucharistiam spiritualiter manducant, et absque peccato spiritualiter vivunt nunc, et corporaliter vivent in æternum. Habet ergo plus cibus noster cibo illorum, quia in se continet quod figurat.

4. Manifestato ergo proposito, inducit intentum; unde dicit: *Hic est panis de cœlo descendens.* Et secundum Glossam, *Hic* dicit demonstrando seipsum. Sed hic non est intellectus Domini: quia cum statim subdat: *Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi,* esset verborum inculcatio. Dicendum est ergo, quod Dominus hoc intendit, ut scilicet dicat illum panem de cœlo descendere qui hoc potest facere, scilicet dare vitam; sed ego sum talis: ergo ego sum panis de cœlo descendens. Ideo autem panis de cœlo descendens dat vitam indeficientem, quia omnis cibus nutrit secundum proprietatem suæ naturæ; cœlestia autem incorruptibilia sunt: et ideo quia cibus ille cœlestis est, non corrumpitur, quod quamdiu manet vivificat. Qui ergo manducaverit ex ipso, non morietur. Sicut si aliquis cibus corporalis numquam corrumperetur, dans nutrimentum, semper vivificaret: et ideo panis iste significatus est per lignum vitæ quod erat in medio paradisi, quodammodo dans vitam in perpetuum, secundum illud Gen. III, 22: *Nunc ergo ne forte mittat manum suam, et sumat de ligno vitæ, et comedat, et vivat in æternum.* Si ergo iste sit effectus hujus panis, ut scilicet qui manducat ex eo non moriatur; et ego sum talis: ergo etc.

5. Circa hoc ergo duo facit. Primo loquitur de seipso communiter; secundo specialiter, ibi, *Et panis quem ego dabo, caro mea est.* Circa primum duo facit. Primo concludit originem sui ipsius. Secundo ostendit ejus virtutem, ibi, *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum.* Dixit ergo: *Ego sum panis vivus,* et ideo possum vitam dare. Panis enim corporalis non in perpetuum vivificat, quia non habet in se vitam; sed vivificat alteratus et conversus in nutrimentum virtute viventis. *Qui de cœlo descendi:* hoc expositum est supra cap. III, quomodo scilicet descenderit. Et per hoc excluduntur hæreses dicentium Christum purum hominem, quia secundum hoc non descendisset de cœlo.

6. Virtus autem ejus est dare vitam æternam; et ideo dicit: *Si quis manducaverit ex hoc pane,* spiritualiter scilicet, *vivet,* non tantum in præsenti per fidem et justitiam, sed *in æternum;* infra XI, vers. 26: *Omnis qui vivit et credit in me, non morietur in æternum.*

7. Consequenter loquitur de corpore, cum dicit: *Et panis quem ego dabo, caro mea est.* Dixerat enim, quod erat panis vivus; et ne intelligatur quod hoc ei esset inquantum est Verbum, vel secundum animam tantum; ideo ostendit quod etiam caro sua vivificativa est: est enim organum divinitatis suæ: unde, cum instrumentum agat virtute agentis; sicut divinitas Christi vivificativa est, ita (ut Damascenus dicit) et caro virtute Verbi adjuncti vivificat: unde Christus tactu suo sanabat infirmos. Sic ergo quod dixit supra, *Ego sum panis vivus,* pertinet ad virtutem Verbi; hic vero quod subdit pertinet ad communionem sui corporis, scilicet ad eucharistiæ sacramentum.

Ubi possumus quatuor considerare circa ipsum sacramentum: scilicet speciem, instituentis auctoritatem, sacra-

menti veritatem, et ejus utilitatem. Species quidem sacramenti: *Hic est panis;* Prov. IX, 5: *Venite, et comedite panem meum.* Cujus ratio est, quia hoc est sacramentum corporis Christi; corpus autem Christi est Ecclesia, quæ consurgit in unitatem corporis ex multis fidelibus: unde istud est sacramentum unitatis Ecclesiæ; Rom. XII, 5: *Omnes unum corpus sumus.* Quia ergo panis ex diversis granis conficitur, ideo est conveniens species sacramenti hujus; ideo dicit: *Et panis quem ego dabo, caro mea est.* Auctor hujus sacramenti Christus est: nam licet sacerdos consecret, tamen ipse Christus dat virtutem sacramento, quia etiam ipse sacerdos consecrat in persona Christi: unde in aliis sacramentis utitur sacerdos verbis suis, seu Ecclesiæ; sed in isto utitur verbis Christi: quia sicut Christus corpus suum propria voluntate dedit in mortem, ita sua virtute dat se in cibum; Matth. XXVI, 26: *Accipiens panem, benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et ait: Accipite et comedite: hoc est corpus meum:* et ideo dicit: *Quem ego dabo:* et dicit, *Dabo,* quia nondum institutum erat hoc sacramentum. Veritas autem hujus sacramenti insinuatur cum dicit, *Caro mea est.* Non dicit autem, Carnem meam significat, sed *Caro mea est;* quia secundum rei veritatem hoc quod sumitur, vere est corpus Christi; Job XXXI, 31: *Si non dixerunt viri tabernaculi mei: Quis det de carnibus ejus ut saturemur?*

Sed cum in isto sacramento contineatur totus Christus, quare dixit tantum: *Caro mea est?* Ad quod respondendo, sciendum est, quod in illo mystico sacramento totus Christus continetur secundum veritatem: sed corpus est ibi ex vi conversionis; divinitas vero et anima per naturalem concomitantiam. Dato enim per impossibile, quod divinitas separaretur a corpore Christi, jam non esset in sacramento divinitas. Similiter etiam si in triduo mortis suæ aliquis consecrasset, non fuisset ibi anima Christi, sed tale corpus quale erat in cruce, seu in sepulcro. Ideo autem potius dicit, *Caro:* quia cum hoc sacramentum sit dominicæ passionis rememorativum, secundum illud I Cor. XI, 26: *Quotiescumque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis:* passio autem Christi fuit ex infirmitate, secundum illud II Cor. ult., 4: *Mortuus est ex infirmitate* etc.: ut ergo insinuetur infirmitas ex qua mortuus est, potius dicit, *Caro mea est:* nam hoc nomen infirmitatem significat.

Utilitas autem hujus sacramenti magna est, et universalis. Magna quidem, quia efficit in nobis nunc vitam spiritualem, tandem æternam, ut dictum est. Nam, ut ex supradictis apparet, cum hoc sacramentum sit dominicæ passionis, continet in se Christum passum: unde quidquid est effectus dominicæ passionis, totum etiam est effectus hujus sacramenti. Nihil enim aliud est hoc sacramentum quam applicatio dominicæ passionis ad nos. Non enim decebat Christum secundum præsentiam suam semper esse nobiscum; et ideo voluit hoc supplere per hoc sacramentum. Unde manifestum est quod destructio mortis, quam Christus moriendo destruxit, et reparatio vitæ, quam resurgendo effecit, est effectus hujus sacramenti. Universalis autem, quia vita quam confert, non solum est vita unius hominis, sed quantum in se est, totius mundi: ad quam sufficiens est mors Christi; I Joan. II, 2: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, et non pro nostris tantum, sed etiam totius mundi.*

Notandum autem est, quod aliter est in isto sacramento, et aliter in aliis: nam alia sacramenta habent singulares effectus, sicut in baptismo solus baptizatus suscipit gratiam; sed in immolatione hujus sacramenti est universalis effectus: quia non solum sacerdos effectum consequitur, sed etiam illi pro quibus orat, et Ecclesia tota, tam vivorum, quam mortuorum. Cujus ratio est, quia continetur in ipso ipsa causa universalis omnium sacramentorum, scilicet Christus. Nec tamen si laicus sumat hoc sacramentum, prodest aliis quantum est ex opere operato, inquantum consideratur ut perceptio, quamvis ex intentione operantis et percipientis, possit communicari omnibus ad quos dirigit suam intentionem. Ex quo patet quod laici sumentes Eucharistiam pro his qui sunt in purgatorio, errant.

LECTIO VII.

1. Litigabant ergo Judæi ad invicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?

2. Dixit ergo eis Jesus: Amen, amen dico vobis: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

3. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam:

4. Et ego resuscitabo eum in novissimo die.

5. Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.

6. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo.

7. Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem: et qui manducat me, et ipse vivet propter me.

8. Hic est panis, qui de cælo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt.

9. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.

10. Hæc dixit in synagoga, docens in Capharnaum.

1. Supra repressit Dominus murmur Judæorum, quod ortum habuit de origine cibi spiritualis; hic reprimit eorum litigium, quod erat inter eos de sumptione hujus cibi. Et primo ponit eorum litigium; secundo Dominus comprimit illud, ibi, *Dixit ergo eis Jesus* etc.; tertio Evangelista designat locum, ibi, *Hæc dixit in synagoga, docens in Capharnaum.* Circa primum sciendum est, quod Evangelista Judæorum litigium inducit per modum conclusionis, cum dicit: *Litigabant ergo Judæi* etc. Et quidem satis congrue: nam, secundum Augustinum, Dominus locutus fuerat eis de cibo unitatis, quo qui reficiuntur, efficiuntur unanimes, secundum illud Ps. LXVII, 4: *Justi epulentur, et exultent in conspectu Dei, et lætentur in lætitia.* Et sequitur, secundum aliam litteram: *Qui habitare facit unanimes in domo.* Quia igitur Judæi cibum concordiæ non sumpserant, ideo ad invicem litigabant; Isa. LVIII, 4: *Ecce ad lites et contentiones jejunatis.* Ex hoc autem quod litigabant cum aliis, se esse carnales ostendebant; I Corinth. cap. III, vers. 3: *Cum sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis?* Et ideo hæc verba Domini carnaliter intelligebant; scilicet quod caro Christi manducaretur sicut cibus carnalis; unde dicunt: *Quomodo potest hic carnem suam dare ad manducandum?* quasi dicant: Hoc est impossibile: sicut et patres eorum locuti sunt contra Dominum, Num. cap. XXI, 5: *Anima nostra nauseat super cibo isto levissimo.*

2. Sed hoc eorum litigium comprimitur a Domino; unde: *Dixit ergo eis Jesus* etc. Ubi primo ponit virtutem sumptionis hujus cibi; secundo manifestat eam, ibi, *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* Circa primum tria facit. Primo ponit carnis manducandæ necessitatem; secundo ejus utilitatem, ibi, *Qui manducat carnem meam, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam;* tertio subdit ejus veritatem, ibi, *Caro enim mea vere est cibus.* Dixit ergo Jesus: *Amen, amen dico vobis: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis;* quasi dicat: Vos reputatis impossibile et incongruum quod carnem meam manducetis; sed non solum non est impossibile, sed etiam est valde necessarium, intantum quod *nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis*, idest non poteritis habere, *in vobis vitam,* scilicet spiritualem. Nam sicut cibus corporalis ita est necessarius ad vitam corporalem, quod sine eo esse non possit (Thren. I, 11: *Dederunt pretiosa quæque pro cibo;* et in Ps. CIII, 5: *Panis cor hominis confirmet*): ita cibus spiritualis necessarius est ad vitam spiritualem, adeo quod sine ipso vita spiritualis sustentari non possit; Deut. VIII, vers. 3: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Dei.*

Notandum autem, quod hæc sententia potest referri vel ad spiritualem manducationem, vel ad sacramentalem. Sed si referatur ad spiritualem, nullam dubitationem habet sententiam. Ille enim spiritualiter carnem Christi manducat et sanguinem bibit qui particeps fit ecclesiasticæ unitatis, quæ fit per caritatem; Rom. XII, 5: *Omnes unum corpus estis in Christo.* Qui ergo non sic manducat, est extra Ecclesiam, et per consequens extra caritatem; ideo non habet vitam in semetipso; I Joan. III, 4: *Qui non diligit, manet in morte.* Si vero referatur ad sacramentalem, dubium habet quod dicitur; nam supra III, 5, dicitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum cælorum.* Sed sicut proposita fuit illa

sententia, ita et ista, *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis* etc. Cum ergo baptismus sit sacramentum necessitatis, videtur etiam quod eucharistia. Sed hoc quidem Græci concedunt: unde et pueris baptizatis dant eucharistiam: et in hoc habent pro eis ritum Dionysii, qui dicit, quod perceptio cujuslibet sacramenti debet consummari in communione eucharistiæ, quæ est consummatio omnium sacramentorum. Sed hoc verum est in adultis, non autem in pueris: cum in sumente eucharistiam exigatur actualis reverentia et devotio, quam illi qui non habent usum liberi arbitrii, sicut sunt pueri et amentes, habere non possunt; et ideo nullo modo eis est danda.

Dicendum ergo, quod sacramentum baptismatis est necessarium quantum ad omnes, ut realiter accipiatur, quia sine eo nullus regeneratur ad vitam: et ideo oportet quod ipsum habeatur in re vel in voto, quantum ad præoccupatos: nam si contemptus in aliquo baptismum aquæ excludat, neque baptismus flaminis nec sanguinis prodest ei ad vitam æternam. Sacramentum vero eucharistiæ est necessitatis quantum ad adultos tantum, ita quod recipiatur re vel voto secundum Ecclesiæ instituta.

Sed secundum hoc etiam dubitatur: quia per hæc verba Domini, non solum manducatio corporis, sed etiam sumptio sanguinis est de necessitate salutis: præsertim cum perfecta refectio cibi non sit sine potu. Cum ergo consuetudo aliquarum Ecclesiarum sit quod solus sacerdos communicet de sanguine, alii vero communicant corpori tantum, videtur huic sententiæ contrariari.

Respondeo dicendum, quod, secundum antiquæ Ecclesiæ consuetudinem, omnes sicut communicabant corpori, ita communicabant et sanguini; quod etiam adhuc in quibusdam Ecclesiis servatur, ubi etiam ministri altaris continue et corpori et sanguini communicant. Sed propter periculum effusionis, in aliquibus Ecclesiis servatur ut solus sacerdos communicet sanguini, reliqui vero corpori. Nec tamen est contra sententiam Domini: quia qui communicat corpori, communicat etiam sanguini, cum sub utraque specie totus Christus contineatur, etiam quantum ad corpus et sanguinem. Sed sub speciebus panis continetur corpus Christi ex vi conversionis, sanguis vero ex naturali concomitantia: sub speciebus vero vini continetur sanguis Christi ex vi conversionis, corpus vero ex concomitantia naturali. Sic ergo apparet necessitas sumendi hunc cibum spiritualem.

3. Utilitas ejus ostenditur cum dicit: *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam:* et primo quantum ad spiritum seu animam; secundo quantum ad corpus, ibi, *Et ego resuscitabo eum in novissimo die.* Est ergo utilitas hujus manducationis magna, quia dat vitam æternam; unde dicit: *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* Nam cibus iste spiritualis est similis quidem corporali in hoc quod sine ipso vita spiritualis esse non potest, sicut nec sine corporali cibo vita corporalis, ut dictum est supra; sed amplius habet ab eo, quia causat indeficientem vitam in sumente, quam cibus corporalis non efficit: non enim qui eum sumpserit, vivet. Potest enim fieri, ut Augustinus dicit, ut senio vel morbo, et aliquo casu plurimi qui eum sumpserunt, moriantur; qui vero hunc cibum et potum corporis et sanguinis Domini sumpserit, *habet vitam æternam:* et ideo comparatur ligno vitæ; Prov. III, 8: *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam;* unde dicitur panis vitæ; Eccli. XIII, 3: *Cibavit illum pane vitæ et intellectus.* Et ideo dicit, *Vitam æternam:* et hoc, quia qui manducat hunc panem, habet in se Christum, qui *est verus Deus, et vita æterna:* ut dicitur I Joan. ult., 20. Sed ille habet vitam æternam, qui manducat et bibit, ut dicitur, non solum sacramentaliter, sed etiam spiritualiter. Ille vero sacramentaliter manducat et bibit, qui sumit ipsum sacramentum; spiritualiter vero, qui pertingit ad rem sacramenti; quæ est duplex: una contenta et signata, quæ est Christus integer, qui continetur sub speciebus panis et vini; alia res est signata et non contenta, et hoc est corpus Christi mysticum, quod est in prædestinatis, vocatis et justificatis. Sic ergo spiritualiter manducat carnem et bibit sanguinem per comparationem ad Christum contentum et signatum, qui conjungitur ei per fidem et caritatem, ita quod transformatur in ipsum, et efficitur ejus

membrum: non enim cibus iste convertitur in eum qui sumit, sed manducantem convertit in se, secundum Augustinum, cum dicit: " Cibus sum grandium: cresce, et manducabis me: nec tu me mutabis in te; sed tu mutaberis in me. „ Et ideo est cibus hominem divinum facere valens, et divinitate inebrians. Item per comparationem ad corpus mysticum signatum tantum, si fiat particeps unitatis ecclesiasticæ. Qui ergo sic manducat, *habet vitam æternam.* Et de primo per comparationem ad Christum satis jam patet. Similiter per comparationem ad corpus mysticum, de necessitate habebit vitam æternam, si perseverat: nam unitas Ecclesiæ fit per Spiritum sanctum; Ephes. IV, 4: *Unus spiritus et unum corpus... qui est pignus hereditatis æternæ:* ut dicitur Ephes. I, 14. Est ergo magna utilitas hujus cibi, quia dat vitam æternam animæ; sed etiam magna est, quia dat vitam æternam etiam corpori.

4. Et ideo subdit: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die.* Sicut enim dictum est, ille qui spiritualiter manducat et bibit, fit particeps Spiritus sancti, per quem unimur Christo unione fidei et caritatis, et per quem efficimur membra Ecclesiæ. Resurrectionem autem facit mereri Spiritus sanctus; Rom. IV, 24: *Qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis, resuscitabit et mortalia corpora nostra propter inhabitantem Spiritum ejus in nobis.* Et ideo dicit Dominus, quod eum qui manducat et bibit, resuscitabit ad gloriam, non ad condemnationem: quia hæc resuscitatio non prodesset. Et quidem satis congrue hujusmodi effectus sacramento eucharistiæ attribuitur: quia, ut dicit Augustinus, et dictum est supra, Verbum resuscitat animas; sed Verbum caro factum vivificat corpora. In hoc autem sacramento non solum est Verbum, secundum suam divinitatem, sed etiam secundum veritatem carnis: et ideo non est solum causa resurrectionis animarum, sed etiam corporum; I Cor. XV, 21: *Per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum.* Patet ergo utilitas hujus manducationis.

5. Veritas autem ejus ostenditur cum dicit: *Caro enim mea vere est cibus.* Posset enim aliquis credere, quod ea quæ de carne dicta sunt, et sanguine, ænigma et parabola esset; et ideo hoc Dominus excludens, dicit: *Caro mea vere est cibus;* quasi dicat: Non intelligatis quod figuraliter loquar; sed secundum veritatem caro mea continetur in cibo fidelium, et sanguis meus vere continetur in sacramento altaris; Matth. XXVI, vers. 26: *Hoc est corpus meum... et hic est sanguis meus novi Testamenti.* Vel aliter, secundum Chrysostomum, quia cibus et potus sumitur ad refectionem hominis. In homine autem sunt duæ partes; principalis quæ est anima, et secundaria quæ est corpus. Illud autem quod est homo, est per anima, non per corpus: illud ergo est vere cibus hominis, qui est cibus animæ; et hoc est quod Dominus dicit: *Caro enim mea vere est cibus:* quia non solum est cibus corporis, sed etiam animæ: similiter et sanguis; Ps. XXII, 2: *Super aquam refectionis educavit me, animam meam convertit.* Quasi diceret: Hæc refectio specialiter ad animam ordinatur. Vel aliter, secundum Augustinum, illud vere dicitur esse aliquid quod facit effectum ejus; effectus autem cibi est ut satiet: quod ergo vere facit satietatem, vere est cibus et potus: hoc autem facit caro et sanguis Christi, qui ducit ad statum gloriæ, ubi non est esuries neque sitis; Apoc. VII, 16: *Non esurient nec sitient amplius;* et ideo dicit: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.*

6. Hic probat Dominus cibi spiritualis virtutem supra positam, scilicet quod det vitam æternam: et utitur tali argumento. Quicumque manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, conjungitur mihi; sed qui conjungitur mihi, habet vitam æternam: ergo qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. Secundum hoc ergo tria facit. Primo ponit majorem; secundo minorem, et probat eam, ibi, *Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem;* tertio infert conclusionem, ibi, *Hic est panis qui de cœlo descendit.* Sciendum est ergo quantum ad primum, quod si hoc quod dicit, *Qui manducat carnem meam* etc., referatur ad carnem et sanguinem mystice; nulla dubitatio est in verbo: nam, sicut dictum est, ille manducat spiritu aliter per comparationem ad rem signatam tantum, qui corpori mystico incorporatur per unionem fidei et caritatis: caritas autem facit Deum esse in homine, et e con-

verso; I Joan. IV, 16: *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Et hoc est quod facit Spiritus sanctus; unde ibid. 13: *In hoc cognoscimus quoniam in Deo manemus, et Deus in nobis, quia de Spiritu suo dedit nobis.* Si vero referatur ad sumptionem sacramentalem; tunc quicumque manducat carnem et bibit sanguinem, manet in Deo: quia, sicut dicit Augustinus, est quidam modus manducandi illam carnem et bibendi illum sanguinem, quo qui manducat et bibit, in Christo manet, et Christus in eo. Sed hic est ille qui non sacramentaliter tantum, sed revera corpus Christi manducat, et sanguinem bibit. Est et alius modus quo qui manducant, non manent in Christo, nec Christus in eis; hoc est qui in corde ficto ad illud accedunt: nullum enim effectum habet sacramentum in ficto. Fictus enim est, cum non respondet interius quod signatur exterius. In sacramento autem eucharistiæ exterius quidem signatur quod Christus incorporetur in eo qui percipit illud, et ipse in Christo. Qui ergo non habet in corde desiderium hujus unionis, nec conatur ad removendum omne impedimentum ad hoc, est fictus: et ideo Christus in eo non manet, nec ipse in Christo.

7. Hic ponit minorem: scilicet quod qui conjungitur Christo, habet vitam; et inducit hoc in manifestatione cujusdam similitudinis, quæ talis est. Filius propter unitatem quam habet ad Patrem recipit vitam a Patre: ergo qui unitur Christo, recipit vitam a Christo; et hoc est quod dicit: *Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem:* quæ quidem verba possunt dupliciter exponi de Christo, scilicet secundum humanam naturam, et secundum divinam. Si enim exponantur de Christo Filio Dei, tunc ly *sicut* importat similitudinem Christi ad creaturam quantum ad aliquid, sed non quantum ad omnia; sed quantum ad hoc quod est esse ab alio: nam hoc est commune Christo Filio Dei, et creaturæ, quod sunt ab alio: sed quantum ad aliud est dissimile: quia Filius habet aliquid proprium, quia scilicet sic est a Patre quod tamen recipit totam plenitudinem divinæ naturæ, intantum quod quidquid est naturale Patri, sit etiam naturale Filio. Creatura vero accipit aliquam perfectionem et naturam particularem; supra cap. V, 26: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso.* Et hoc ostendit, quia non ait: Sicut manduco Patrem, et ego vivo propter Patrem; cum loquatur de processione sua a Patre; sicut dixit: *Qui manducat me, et ipse vivet propter me;* cum loquitur de participatione corporis et sanguinis ejus, qua nos efficimur meliores: nam manducatio quamdam participationem dicit. Sed Christus dicit se vivere propter Patrem, non quidem manducatum, sed generantem, sine æqualitatis detrimento. Si vero exponatur de Christo homine, sic quantum ad aliquid ly *sicut* importat similitudinem inter Christum hominem et nos: in hoc scilicet quod sicut Christus homo accipit spiritualem vitam per unionem ad Deum, ita et nos accipimus spiritualem vitam in communione sacramenti. Sed tamen est dissimile: quia Christus homo accepit vitam per unionem Verbi, cui in persona unitur; sed nos unimur Christo per sacramentum fidei: et ideo duo dicit: *Misit me* et *Pater.* Si ergo referatur ad Filium Dei, tunc dicit: *Vivo ego propter Patrem:* quia ipse Pater vivens est. Si vero referatur ad Filium hominis; tunc dicit: *Vivo ego propter Patrem:* quia *misit me:* idest, fecit me incarnari: missio enim Filii Dei est ejus incarnatio; Gal. IV, 4: *Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege.*

Per hoc ergo, secundum Hilarium, excluditur error Arii; nam si nos propter Christum vivimus, quia aliquid de natura sua habemus, ut ipse dicit: *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam;* ergo et Christus vivit propter Patrem, quia habet in se naturam Patris: non autem partem, quia simplex est, et indivisibilis: ergo habet totam naturam Patris. Propter Patrem ergo vivit Filius, dum nativitas non alienam ei intulit diversamque naturam.

8. Consequenter cum dicit, *Hic est panis, qui de cœlo descendit,* ponit duas conclusiones: nam de duobus litigabant: scilicet de origine spiritualis cibi, et de ejus virtute. Prima ergo conclusio est de origine; secunda est de virtute; et hanc principaliter intendit, ibi, *Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.* Sciendum est circa primum, quod Ju-

dæi turbati fuerant, quia dixerat: *Ego sum panis vivus qui de cælo descendi:* et ideo contra eos hoc iterum concludit ex hoc quod dicit, *Vivo propter Patrem,* cum dicit: *Hic est panis:* nam descendere de cælo, est de cælo originem habere; sed Filius habet originem de cælo, quia vivit propter Patrem: ergo Christus est qui de cælo descendit: et ideo dicit: *Hic est panis qui de cælo,* idest de vita paterna, *descendit;* et hoc quantum ad divinitatem: vel *descendit* etiam quantum ad corpus: inquantum scilicet virtus formativa ejus, quæ fuit Spiritus sanctus, de cælo fuit, ut virtus cælestis. Unde qui manducant hunc panem non moriuntur, quo modo mortui sunt patres nostri, qui manducaverunt manna non de cælo: nec erat panis vivus, ut dictum est supra. Quomodo autem mortui sunt qui manna manducaverunt, ex præmissis manifestum est.

9. Secunda conclusio de virtute panis ponitur cum dicit: *Qui manducat hunc panem, vivet in æternum:* quæ sequitur ex hoc, *Qui manducat meam carnem.* Qui enim manducat hunc panem manet in me, et ego in illo; sed ego sum vita æterna: ergo *qui manducat hunc panem,* ut debet, *vivet in æternum.*

10. Locus autem ubi hoc dixit Jesus, fuit *in synagoga*, in qua Christus docebat in Capharnaum. Volens enim multitudinem attrahere, in templo et synagoga docebat, et ut ex multis saltem proficiant aliqui; Psal. xxxix, 10: *Annuntiavi justitiam tuam in ecclesia magna.*

LECTIO VIII.

1. Multi ergo audientes ex discipulis ejus, dixerunt: Durus est hic sermo, et quis potest eum audire?

2. Sciens autem Jesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli ejus, dicit eis: Hoc vos scandalizat?

3. Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?

4. Spiritus est qui vivificat; caro non prodest quidquam.

5. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt.

6. Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. Sciebat enim ab initio Jesus, qui essent credentes, et quis traditurus esset eum, et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo.

7. Ex hoc multi discipulorum ejus abierunt retro,

8. Et jam non cum illo ambulabant.

9. Dixit ergo Jesus ad duodecim: Numquid et vos vultis abire?

10. Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes: et nos credimus, et cognovimus, quia tu es Christus Filius Dei.

11. Respondit ei Jesus: Nonne ego vos duodecim elegi, et ex vobis unus diabolus est?

12. Dicebat autem de Juda Simonis Iscariote: hic enim erat traditurus eum, cum esset unus ex duodecim.

1. Postquam compressit litigium Judæorum, et murmur, consequenter Dominus sedat scandalum discipulorum. Et primo agitur de scandalo discipulorum recedentium; secundo examinatur devotio remanentium, ibi, *Dixit ergo Jesus ad duodecim: Numquid et vos vultis abire?* Circa primum tria facit. Primo ponitur scandalum discipulorum; secundo benignitas Christi ad reprimendum ipsum, ibi, *Sciens autem Jesus apud semetipsum quia de hoc murmurarent discipuli ejus, dicit eis* etc.; tertio ponitur pertinacia et incredulitas recedentium, ibi, *Ex hoc multi discipulorum ejus abierunt retro.* Sciendum est ergo circa primum, quod multi erant in populo Judæorum qui adhærebant Christo, credentes ei, et sequebantur eum; non tamen relictis omnibus, sicut duodecim, qui omnes dicebantur discipuli. Et de istis dicit, quod *multi*, scilicet in populo, qui ei credebant, *audientes*, quæ supra dixit, *dixerunt: Durus est hic sermo.* De istis dicitur Luc. viii, 13, *Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.* Dicitur autem, *Multi*, quia, ut dicitur Eccle. i, 15, *stultorum infinitus est numerus.* Et Matth. xx, 16: *Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Isti ergo dixerunt: *Durus est hic sermo.* Durum dicitur quod non facile dividitur, et resistentiam habet. Est ergo aliquis sermo durus, aut quia resistit intellectui, aut quia resistit voluntati; cum scilicet illum intellectu capere non possumus, aut voluntati non placet; et utroque modo erat istis durus sermo. Durus quidem intellectu, quia superexcedebat imbecillitatem intellectus eorum: cum enim carnales essent, non poterant capere quod dicebat, se carnem suam daturum eis ad manducandum. Voluntati autem, quia multa dixit de potentia suæ divinitatis: et licet isti crederent ei sicut Prophetæ, non tamen credebant eum Deum: et

ideo videbatur eis quod loqueretur majora seipso. II Cor. x, 10: *Epistolæ graves sunt.* Eccli. vi, 21: *Aspera est nimium indoctis hominibus sapientia.* Et ideo sequitur: *Quis potest eum audire?* Hæc dicunt ad excusationem suam: nam ex quo dederant se ei, debebant eum audire: sed quia non docebat eos placentia, vellent aliquam occasionem quærere recedendi; Prov. xviii, 2: *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ versantur in corde suo.*

2. Consequenter cum dicit, *Sciens autem Jesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli ejus, dicit eis: Hoc vos scandalizat?* ponitur benignitas Christi ad sedandum scandalum. Et primo denuntiat et manifestat scandalum; secundo removet causam scandali, ibi. *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?* tertio innuit ipsam causam, ibi, *Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt.* Scandalum autem denuntiat, quia dixerant occulte, *Durus est hic sermo*, ut ab illo non audirentur. Sed ille qui virtute suæ divinitatis noverat quid dicebant, hoc manifestat; et hoc est quod dicit: *Sciens autem Jesus apud semetipsum*, quod ipsi in semetipsis dicebant, scilicet *quia murmurarent de hoc discipuli ejus* (supra ii, 25: *Non erat ei opus ut quis testimonium perhiberet de homine, ipse enim sciebat quid esset in homine;* Psal. vii, 10: *Scrutans corda et renes Deus*), dixit eis: *Hoc vos scandalizat?* quasi dicat: De hoc non debetis scandalizari. Vel potest legi remissive; quasi dicat: Scio quod de hoc scandalizamini; Isa. viii, 4: *Erit nobis* (scilicet in Christo credentibus) *quidem in sanctificationem; in lapidem autem offensionis duabus domibus Israel*, idest discipulis murmurantibus et turbis.

Sed cum doctores debeant vitare scandalum audientium, quare eis Dominus talia dogmata proponit, ut scandalizarentur et recederent? Respondeo dicendum quod necessitas doctrinæ exigebat ut Dominus eis talia proponeret. Institerant enim apud eum pro cibo corporali qui venerat ut duceret in appetitum cibi spiritualis; et ideo necesse erat ut eis proponeret doctrinam de cibo spirituali. Nec tamen scandalum eorum causabatur ex vitio doctrinæ Christi, sed ex eorum infidelitate. Si enim verba Domini non intelligebant propter eorum carnalitatem, poterant Dominum interrogare, sicut Apostoli alias fecerunt. Hoc autem, secundum Augustinum, Dominus dispensative permisit, ut bene docentibus causam patientiæ et consolationis contra malignantes eorum dicta præberet, cum discipuli etiam verbis Christi detrahere præsumerent.

3. Consequenter cum dicit, *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?* tollit occasionem scandali, quæ quidem erat et de persona dicentis, et de verbis dictis, ut dicit Chrysostomus: et ideo primo removet occasionem scandali quantum ad personam dicentis; secundo quantum ad verba dicta, ibi, *Spiritus est qui vivificat.* Occasio autem istorum fuit, quia audierant Dominum loqui de se divina: unde, quia ipsi credebant eum esse filium Joseph, scandalizabantur ex hoc quod de se dicit: et ideo hanc occasionem removens, ostendit eis Deus apertius suam divinitatem; unde dicit: Vos turbamini de his quæ de me dixi: *si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius;* supple, quid dicetis? quasi dicat: Numquam potestis negare quin de cælo descenderim, quin sim dator vel doctor vitæ æternæ. Simile fecit in Nathanaele: cum enim diceret (sup. i, 49): *Tu es rex Israel*, voluit eum ad perfectiorem cognitionem elevare; unde dixit ei: *Majora his videbis.* Et ideo istis aliquid majus futurum de se manifestat, dicens: *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?* Ascendit autem in cælum videntibus discipulis, ut dicitur Act. i. Si ergo ascendit ubi prius fuit, ergo prius fuit in cælo; supra iii, 13: *Nemo ascendit in cælum nisi qui de cælo descendit.* Sed attende quod etsi sit eadem persona Filii Dei et Filii hominis in Christo, quia tamen natura est alia, ideo aliquid convenit ratione humanitatis, scilicet ascendere, quod non convenit ei ratione divinitatis, secundum quam non habet quo ascendat, cum æternaliter sit in summo rerum vertice, scilicet in Patre; sed secundum eam convenit ei ascendere *ubi erat prius*, scilicet in cælo, ubi non fuit secundum humanam naturam; quod est contra errorem Valentini dicentis, Christum attulisse corpus cæleste. Sic ergo ubi prius fuit secundum divinitatem, ascen-

dit videntibus Apostolis et propria virtute secundum humanitatem; infra XVI, vers. 28: *Exivi a Patre, et veni in mundum: iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem.* Sed, secundum Augustinum, aliter hæc verba introducuntur: dicit enim, quod isti scandalizati sunt de hoc quod Dominus dixit, quod daret eis carnem suam ad manducandum: quod intelligentes carnaliter, ac si eam ad litteram deberent comedere, ut carnes animalium, scandalizati sunt: et hunc intellectum removens, dicit: *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem*, integro corpore, *ubi erat prius;* supple, numquid dicetis quod sic daturus eram vobis carnem meam ad manducandum carnes animalium?

4. Consequenter cum dicit, *Spiritus est qui vivificat*, removet occasionem scandali ex parte verborum prolatorum: et, secundum Chrysostomum, primo distinguit duplicem intellectum ipsorum verborum; secundo ostendit quis eorum congruat ipsis verbis, ibi, *Verba quæ ego loquor, spiritus et vita sunt.* Sciendum est ergo quantum ad primum, quod verba Christi secundum duplicem sensum intelligi possunt, scilicet secundum spiritualem et secundum corporalem: et ideo dicit: *Spiritus est qui vivificat;* idest, si ea verba quæ dixi, intelligatis secundum spiritum, idest secundum spiritualem sensum, vivificabunt: *caro non prodest quidquam;* idest, si secundum carnalem sensum ea intelligatis, nihil vobis prosunt, immo nocent: quia, ut dicitur Rom. VIII, 13, *si secundum carnem vixeritis, moriemini.* Tunc autem verba Domini de carne sua manducanda, carnaliter intelliguntur, quando accipiuntur secundum quod verba exterius sonant, et ut natura carnis habet; et hoc modo ipsi intelligebant, ut dictum est. Sed Dominus dicebat daturum se eis sicut spiritualem cibum, non quin sit in sacramento altaris vera caro Christi, sed quia quodam spirituali et divino modo manducatur. Sic ergo dictorum verborum congruus sensus est non carnalis, sed spiritualis.

5. Unde subdit: *Verba quæ ego locutus sum vobis*, scilicet de carne mea manducanda, *spiritus et vita sunt;* idest, spiritualem sensum habent, et sic intellecta vitam dant. Nec mirum si habent spiritualem sensum, quia sunt a Spiritu sancto; I Cor. XIV, 2: *Spiritus est qui loquitur mysteria.* Et ideo mysteria Christi vivificant; Psal. CXVIII, 93: *In æternum non obliviscar justificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me.* Secundum Augustinum vero aliter exponitur: nam hoc quod dixit: *Caro non prodest quidquam*, intelligitur de carne Christi: manifestum est enim quod caro Christi, ut conjuncta Verbo et Spiritui, multum prodest per omnem modum: alioquin frustra Verbum caro factum esset, frustra ipsum Pater manifestasset in carne, ut dicitur I Tim. IV. Et ideo dicendum est quod caro Christi in se considerata non prodest quidquam, et non habet effectum proficuum, nisi sicut alia caro. Si enim per intellectum separetur a divinitate et Spiritu sancto, non habet aliam virtutem quam alia caro; sed si adveniat Spiritus et divinitas, multis prodest, quia facit sumentes manere in Christo: est enim spiritus caritatis per quem homo in Deo manet; I Jo. IV, 13: *In hoc cognoscimus quia in Deo manemus et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.* Et ideo dicit Dominus: Hunc effectum, scilicet vitæ æternæ quem ego promitto vobis, non debetis attribuere carni in se consideratæ, quia *caro* sic *non prodest quidquam;* sed si spiritui attribuatis, et divinitati conjunctæ carni, sic præstat vitam æternam; Gal. V, 25: *Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus.* Et ideo subdit: *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus et vita sunt;* idest, referenda sunt ad spiritum carni conjunctum; et sic intellecta, vita sunt, scilicet animæ: nam sicut corpus vivit vita corporali per spiritum corporalem, ita et anima vivit vita spirituali per Spiritum sanctum; Psal. CIII, 30: *Emitte spiritum tuum, et creabuntur.*

6. Consequenter cum dicit, *Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt*, demonstrat causam scandali, quæ erat infidelitas eorum: quasi dicat: Causa scandali vestri non est duritia sermonis quem ego locutus sum vobis, sed infidelitas vestra. Et ideo primo ostendit eorum infidelitatem; secundo excludit falsam opinionem; tertio manifestat causam infidelitatis eorum. Infidelitatem quidem eorum ostendit Dominus cum dicit: *Sunt quidam ex vobis qui non credunt.* Non autem dixit, Qui non intelligunt; sed, quod plus est, causam quare

non intelligunt insinuat: ex hoc enim non intelligebant, quia non credebant; Isa. VII, 9, secundum aliam litteram: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Et dixit, *Quidam*, ut excipiat discipulos; II ad Thess. III, 2: *Non omnium est fides;* ad Rom. X, 16: *Non omnes obediunt Evangelio;* Psal. CV, 25: *Non crediderunt verbis ejus.* Falsam suspicionem excludit Evangelista, cum subdit, *Sciebat enim;* quasi dicat: Non ideo dixit Jesus, *Sunt quidam ex vobis qui non credunt*, quasi de novo hoc ei innotuisset; sed quia *sciebat ab initio*, mundi scilicet, *qui essent credentes et quis esset traditurus eum;* Hebr. IV, 13: *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus;* et Eccli. XXIII, 29: *Domino Deo nostro nota sunt omnia antequam fiant.* Causam autem infidelitatis eorum assignat Dominus consequenter, quæ est ex remotione gratiæ attrahentis; unde dicebat: *Propterea ego dixi vobis;* quasi dicat: Ideo necessarium fuit ut vobis prædicta dicerem: *quia nemo potest venire ad me*, scilicet per fidem, *nisi fuerit ei datum a Patre meo.* Ex quo sequitur, secundum Augustinum, quod etiam ipsum credere datur nobis a Deo. Cur autem non omnibus detur, ostensum est supra, eodem, ubi quasi eadem verba Dominus dixit. Repetit tamen ea hic propter duo: ut ostendat quod hoc quod recepit eos ad fidem, magis erat eis ad beneficium et utilitatem quam Christo; Phil. I, 29: *Vobis datum est ut in ipsum credatis;* quasi dicat: Bonum vestrum est quod credatis; et ideo dicit Augustinus: " Magnum quidem est credere: gaude quia credidisti. „ Secundo, ut ostendat se non esse filium Joseph, ut ipsi putabant, sed Dei: nam Deus Pater est qui attrahit homines ad Filium, sicut ex præmissis apparet.

7. Consequenter cum dicit, *Ex hoc multi discipulorum ejus abierunt retro*, ponitur ipsorum discipulorum pertinacia: nam licet Dominus reprehenderit eos, et causam scandali, quantum est ex parte sua, removerit, nihilominus tamen perseverant in infidelitate: et ideo dicit, quod *multi discipuli ejus abierunt retro.* Non dixit, Recesserunt; sed, *abierunt retro*, a fide, quam secundum virtutem habebant, et præcisi a corpore Christi, vitam perdiderunt, quia forte nec in corpore fuerunt, ut dicit Augustinus. Sunt enim aliqui qui simpliciter vadunt retro: illi scilicet qui sequuntur diabolum, cui dictum est, Matth. IV, 10: *Vade retro, Satana.* Et de quibusdam feminis dicitur I Tim. V, 15: *Quædam conversæ sunt retro post Satanam.* Non sic vadit retro Petrus, sed post Christum; Matth. XVI, 23: *Vade retro me, Satana.* Isti autem abierunt post Satanam.

8. Unde sequitur: *Et jam non cum illo ambulabant:* scilicet quamvis a nobis requiratur ut cum Jesu ambulemus; Mich. VI, 8: *Indicabo tibi, homo, quid sit bonum;* et sequitur: *Sollicite ambulare cum Deo tuo.*

9. Consequenter cum subditur: *Dixit ergo Jesus ad duodecim: Numquid et vos vultis abire?* examinat Dominus discipulos remanentes. Et primo ponitur examinatio discipulorum ex interrogatione Christi; secundo subditur devotio remanentium ex responsione Petri, ibi, *Respondit ergo Simon Petrus;* tertio corrigitur Petri responsio, ibi, *Respondit ei Jesus.* Examinat autem Dominus duodecim qui remanserant an velint persistere; et ideo dixit ad duodecim, scilicet Apostolos: *Numquid et vos vultis abire?* et hoc propter duo. Primo ne hoc quod isti, aliis recedentibus, remanserant, propriæ justitiæ ascribentes, superbirent, existimantes se gratiam fecisse Christo, eum non relinquendo: et ideo, ostendens se non indigere eorum sequela, magis eos detinet et confirmat; Job XXXV, 7: *Porro, si juste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet?* Secundo, quia contingit quod aliquando aliquis habet voluntatem recedendi ab aliquo, et tamen verecundia retinetur; et ideo nolens eos verecundia coarctari apud eum remanere (quia idem est invite servire quod penitus non servire), aufert etiam verecundiam et necessitatem remanendi, ponens in eorum arbitrio, an vellent remanere, an abire, quia *hilarem datorem diligit Deus:* ut dicitur II Cor. IX, 7.

10. Sequitur devotio remanentium ex responsione Petri: nam ipse fratrum amator, et amici conservator, et specialem affectum gerens ad Christum, respondet pro toto collegio, dicens: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, et nos credimus.* Ubi tria facit. Primo extollit Christi excellentiam; secundo commendat ejus doctrinam; et tertio profitetur fidem. Excellentiam

quidem extollit cum dicit: *Domine, ad quem ibimus?* quasi dicat: Repellis nos a te: da nobis alium meliorem te, ad quem eamus. Sed certe *nullus similis tui in fortibus, Domine:* Exod. xv, 11; et in Ps. LXXXVIII, 7: *Quis similis Deo?* et ideo non dimittemus te; Ps. CXXXVIII, vers. 7: *Quo ibo a spiritu tuo?* Et, secundum Chrysostomum, verbum Petri multum amicitiæ est ostensivum: jam enim Christus eis erat honorabilior quam patres et matres. Doctrinam vero commendat cum dicit: *Verba vitæ æternæ habes.* Moyses autem habuit verba Dei, similiter et Prophetæ; sed raro verba vitæ æternæ: tu vero promittis vitam æternam: quid ergo aliud majus quærimus? Supra (hoc cap.): *Qui credit in me, habet vitam æternam;* et sup. III, 39: *Qui credit in Filium Dei, habet vitam æternam.* Fidem autem confitetur cum subdit: *Et nos credimus et cognovimus quia tu es Christus Filius Dei.* In fide enim nostra duo principaliter credenda sunt: scilicet mysterium Trinitatis et Incarnationis: quæ duo hic Petrus confitetur. Mysterium quidem Trinitatis, cum dicit: *Tu es Filius Dei:* in hoc enim quod dicit eum Filium Dei, facit mentionem de persona Patris et Filii, simul etiam et Spiritus sancti, qui est amor Patris et Filii, et nexus utriusque: mysterium vero Incarnationis, cum dicit: *Tu es Christus*, Christus enim græce, latine unctus dicitur, oleo scilicet invisibili Spiritus sancti; sed non secundum divinam naturam: quia qui ungitur Spiritu sancto ipsa unctione melior efficitur; sed secundum quod Deus, Christus non efficitur melior: ergo est unctus secundum quod homo. Dicit autem, *Credimus et cognovimus*, quia prius est credere quam cognoscere: et ideo si prius cognoscere quam credere vellemus, non cognosceremus, nec credere valeremus, ut dicit Augustinus; Isa. VII, vers. 9, secundum aliam litteram: *Nisi credideritis, non intelligetis.*

11. Responsionem autem Petri Dominus corrigit cum dicit: *Nonne ego vos duodecim elegi, et ex vobis unus diabolus est?* Et primo ponitur responsio Domini; secundo expositio Evangelistæ, ibi, *Dicebat autem de Juda.* Quia Petrus largus fuit in responsione sua omnes includendo, sic dicens: *Et nos credimus, et cognovimus quia tu es Christus Filius Dei:* per quod videbatur quod omnes perventuri essent ad vitam æternam: ideo Dominus de collegio credentium excepit Judam. Sed hæc quidem in Petro commendabilis erat confidentia, quod nullum de socio malum suspicabatur; sed in Domino admiranda est sapientia, qui occulta videbat: et ideo dicit: *Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est?* non per naturam, sed per imitationem diabolicæ malitiæ. Sap. II, vers. 24: *Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum: imitantur autem illum qui sunt ex parte illius;* infra XIII, 27: *Post buccellam introivit in eum Satanas:* quia scilicet factus est conformis malitiæ ejus.

Sed si Christus elegit Judam, et ipse factus est malus, videtur quod erraverit in electione. Ad quod respondetur primo, secundum Chrysostomum, quia hoc non dicitur de electione prædestinationis, sed ad aliquod officium, et ad statum præsentis justitiæ, ad quem aliquando aliquis eligitur non secundum futurum, sed secundum quod nunc est in re: quia per hanc electionem non aufert arbitrii libertatem, nec aufert possibilitatem peccandi; unde dicitur 1 Cor. x, 12: *Qui se existimat stare, videat ne cadat.* Sic ergo Dominus elegit Judam non tamquam malum tunc, nec tamen per electionem ablata est ei possibilitas peccandi. Secundo respondetur, secundum Augustinum, quod Dominus elegit Judam malum: et quia boni est ut malo utatur in bonum, licet sciret eum malum, malo ejus bene est usus Deus, dum tradi se pertulit ut nos redimeret. Vel dicendum quod electio duodecim Apostolorum non refertur hic ad personas, sed ad numerum; quasi dicat: Ego elegi in vobis duodenarium numerum: hic enim numerus congrue consecratur eis qui fidem sanctæ Trinitatis per quatuor mundi cardines prædicaturi erant: qui quidem numerus non periit, quia in locum pereuntis proditoris surrogatus est Mathias. Vel, secundum Ambrosium, ideo elegit Judam malum, ut consolaretur infirmitatem nostram, si aliquando contigerit nos ab amicis prodi, cum legimus a discipulo proditum Dominum et Magistrum.

Sed quæritur hic, quare cum dicit Dominus, *Unus ex vobis diabolus est,* ni-

hil dicunt discipuli; et postea cum dicit, infra XIII, 21: *Unus ex vobis me tradet*, dixerunt, *Numquid ego sum, Domine?* Respondeo dicendum, quod hujus ratio est, quia hic Dominus generaliter locutus est, dicens, unum ex eis esse diabolum: quod potest referri ad quamcumque malitiam: et ideo non sunt commoti: ibi vero tantum facinus audientes, proditionem scilicet magistri, se continere non valent. Vel dicendum ad hoc, quod cum Dominus hæc verba dixit, quilibet eorum de sua virtute confidebat, et ideo non timebant de se: sed quando Petrus audivit (Matth. XVI, vers. 23): *Vade post me, Satana;* territi sunt, et infirmiora de se senserunt: et ideo vacillantes dicebant: *Numquid ego sum, Domine?*

12. Hanc autem responsionem, quam Dominus occulte fecerat, Evangelista exponit, dicens: *Dicebat autem de Juda*, ut rei probavit eventus, ut patet infra, cap. XIII.

CAPITIS VII.

LECTIO I.

1. Post hæc autem ambulabat Jesus in Galilæam: non enim volebat in Judæam ambulare, quia quærebant eum Judæi interficere. Erat autem in proximo dies festus Judæorum scenopegia.

2. Dixerunt autem ad eum fratres ejus: Transi hinc, et vade in Judæam,

3. Ut et discipuli tui videant opera tua quæ facis: Nemo quippe in occulto quid facit, et quærit ipse in palam esse: si hæc facis, manifesta teipsum mundo.

4. Neque enim fratres ejus credebant in eum.

5. Dixit ergo eis Jesus: Tempus meum nondum advenit; tempus autem vestrum semper est paratum.

6. Non potest mundus odisse vos; me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera ejus mala sunt.

7. Vos ascendite ad diem festum hunc; ego autem non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est.

1. Postquam Dominus egit de vita spirituali, et nutrimento, hic consequenter agit de instructione seu doctrina: quæ est necessaria spiritualiter regeneratis, ut dictum est supra: et primo ostendit originem suæ doctrinæ; secundo manifestat ejus utilitatem ab octavo capitulo, et deinceps. Circa primum tria facit. Primo ponitur locus ubi originem suæ doctrinæ manifestavit; secundo ponuntur occasiones eam manifestandi, ibi, *Judæi ergo quærebant eum* etc.; tertio ponitur ipsa manifestatio, ibi, *Respondit eis Jesus, et dixit: Mea doctrina non est mea* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur incitatio Christi ad eundum ad locum, ubi publicavit originem suæ doctrinæ; secundo ponitur recusatio Domini, ibi, *Dicit ergo eis Jesus* etc.; tertio subditur quomodo Christus ad locum illum pervenit, ibi, *Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa.* Circa primum duo facit. Primo ponit occasiones quare Christum incitabant ad eundum; secundo subdit ipsam incitationem, ibi, *Dixerunt autem ad eum fratres ejus.* Ex tribus autem movebantur ut incitarent Christum ad eundum in Judæam: primo quidem ex mora ejus; secundo ex proposito; tertio ex congruitate temporis. Ex mora quidem ejus in Galilæa, in qua ostendebat Christus se velle morari: et ideo dicit: *Post hæc*, verba scilicet quæ dicta sunt in Capharnaum, *ambulabat Jesus in Galilæam;* scilicet, acceperat iter de Capharnaum, quæ erat metropolis Galilææ, ut discurreret per Galilæam. Ideo autem Dominus in Galilæa frequentius moratur, ut ostendat nobis transmigrandum esse de vitiis ad virtutes; Ezech. XII, 3: *Tu ergo, fili hominis, fac tibi vasa transmigrationis, et transmigrabis per diem coram eis.* Ex proposito autem Christi, qui forte eis per verba innotuit; et ideo dicit: *Non enim volebat in Judæam ambulare.* Cujus ratio est, *quia quærebant eum Judæi interficere;* supra V, 18: *Quærebant eum Judæi interficere: quia non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.*

Sed numquid non poterat illuc ire, et ambulare inter Judæos, et ab eis non occidi, sicut fecit infra VIII? Respondeo dicendum, quod ad hoc triplex ratio assignatur. Prima ab Augustino: quia futurum erat ut aliquis fidelis Christi absconderet se ne a persecutoribus inveniretur. Ne ergo illi fuga objiceretur pro crimine, voluit Dominus ad consolationem nostram hoc in se præcessisse ostendere: quod etiam et verbo docuit. Matth. X, 23: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in*

aliam. Alia quidem ratio est, quia scilicet Christus Deus erat et homo; et ideo virtute divinitatis poterat non lædi a persecutoribus; sed hoc noluit continue facere: quia sic fuisset declarata ejus divinitas, quod tamen humanitas ejus venisset in dubium. Et ideo fugiens quandoque persecutores ut homo asserit suam humanitatem, ut confundat omnes eum non verum hominem fuisse dicentes. Quandoque autem transiens illæsus per eos, ostendit suam divinitatem, confundens omnes eum hominem purum esse dicentes. Et ideo Chrysostomus habet aliam litteram: scilicet, " Non enim habebat potestatem, si vellet, in Judæam ambulare: „ quod dicitur secundum modum humanum; sicut si dicatur: Aliquis non potest aliquo ire, si vellet, propter insidias. Tertia ratio est, quia nondum passionis aderat tempus: futurum enim erat ut pateretur in pascha, quando immolabatur agnus, ut sic victima succederet victimæ; infra XIII, 1 *Sciens Jesus quia venit hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem.*

Ex congruitate vero temporis, quia erat tempus congruum ad eundum in Jerusalem: et hoc est quod dicit: *Erat autem in proximo die festus Judæorum scenopegia.* Scenopegia autem græcum est, compositum ex scenos, quod est umbra, et phagim, quod est comedere; quasi dicat: Erat tempus in quo comedebant in tabernaculis. Dominus enim mandavit filiis Israel, Lev. XXIII, 41, quod mense septimo per septem dies habitarent in tabernaculis, in memoriam quod quadraginta annis habitaverunt in tabernaculis in deserto. Et hoc festum tunc celebrabant Judæi. Commemorat autem hoc Evangelista, ut ostendat quod multum tempus prætermisit ab eo tempore quo præmissa de cibo spirituali dicta fuerunt usque ad istud tempus. Nam quando fecit miraculum de panibus, erat prope dies paschæ; hoc autem festum scenopegiæ est multo post pascha; et sic nihil eorum quæ in quinque mensibus intermediis per Dominum facta sunt, recitat hic Evangelista: ut detur intelligi quod licet indeficienter signa faceret, ut patet infra ultimo, illa præcipue studuerunt Evangelistæ dicere pro quibus aut querela aut contradictio a Judæis subsequebatur.

2. Consequenter cum dicit, *Dixerunt autem ad eum fratres ejus,* ponitur incitatio fratrum Domini; et primo ponitur eorum admonitio; secundo assignatur admonitionis ratio, ibi, *Ubi discipuli tui videant opera tua;* tertio ab Evangelista assignatur causa talis rationis, ibi, *Neque enim fratres ejus credebant in eum.* Circa primum primo ponuntur incitantes; unde dicit: *Dixerunt autem ad eum fratres ejus,* non carnales et uterini, ut Elvidius blasphemavit, quod abhorret fides catholica, quod sanctissimus ille virgineus uterus qui Deum protulit et hominem, protulisset postmodum alium hominem mortalem. Fratres ergo ejus erant cognatione, quia erant consanguinei beatæ Mariæ Virginis; hæc enim est consuetudo Scripturæ, consanguineos appellare fratres, secundum illud Gen. XIII, 8: *Non sit, quæso, jurgium inter me et te..... fratres enim sumus;* cum tamen Lot nepos esset Abrahæ. Et, ut Augustinus dicit, sicut in sepulcro ubi positum fuerat corpus Domini, nec ante nec postea jacuit corpus; sic uterus Mariæ nec ante nec postea quidquam mortale concepit. Sed quia aliqui de consanguineis beatæ Virginis erant apostoli, sicut filii Zebedæi, et Jacobi Alphæi, et alii; ideo non est intelligendum quod fuerunt de illis qui incitaverunt Christum; sed illi fuerunt alii propinqui ejus, qui Christum non diligebant. Secundo ponitur monitio eorum, cum dicunt: *Transi hinc,* scilicet de Galilæa, *et vade in Judæam;* ubi est Jerusalem locus solemnis, doctoribus conveniens; Amos VII, 12: *Qui vides, gradere in terram Juda, et ibi comedes panem tuum, et prophetabis ibi.*

3. Rationem autem subdunt, dicentes: *Ut et discipuli tui videant opera tua.* Ubi ostendunt se primo inanis gloriæ cupidos; secundo suspiciosos, et tertio incredulos. Cupidos quidem inanis gloriæ ostendunt se, cum dicunt: *Ut et discipuli tui videant opera tua.* Patiebantur enim aliquid humani ad Christum, et volebant captare gloriam de honore humano, qui Christo exhiberetur a turbis; et ideo inducebant eum ut faceret opera sua in publico: est enim proprium inanis gloriæ cupidi ut quidquid gloriosum sui vel suorum fuerit, ostendatur in publico; Matth. VI, 5: *Amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare*

ut videantur ab hominibus; de quibus dicitur infra XII, 43: *Dilexerunt magis gloriam hominum quam Dei.* Suspiciosos autem ostendunt se; et primo de formidine Christum notant; unde dicunt ei: *Nemo quippe in occulto aliquid facit;* quasi dicant: Tu dicis te facere miracula; sed facis in occulto, et hoc ex timore: alioquin ires in Jerusalem, et faceres ea ibi coram multitudine. Sed tamen Dominus dicit infra XVIII, 20: *In occulto locutus sum nihil.* Secundo notant eum de amore gloriæ; unde dicunt: *Et quærit ipse in palam esse;* quasi dicant: Tu quæris gloriam de his quæ facis, et tamen propter timorem abscondis te. Hoc est proprium malorum, ut credant alios similes eis animi passiones habere. Vide quam irreverenter prudentia carnis Verbum carnem factum arguebat: contra quos dicit Job IV, vers. 3: *Arguis eum qui non est similis tibi, et loqueris quod tibi non expedit.* Incredulos ostendunt se esse, cum dicunt: *Si hæc facis, manifesta teipsum mundo;* quasi sub dubio ponunt an ipse miracula faciat; Isa. XXI, 2: *Qui incredulus est, infideliter agit.*

4. Causam autem quare sic loquebantur, subdit Evangelista cum dicit: *Neque enim fratres ejus credebant in eum.* Contingit enim quod carnales consanguinei maxime adversantur suis, et invident de bonis spiritualibus. Et contemnunt eum; unde dicit Augustinus: " Christum consanguineum habere potuerunt, credere autem in eum in ipsa propinquitate fastidierunt. „ Mich. VII, 6: *Inimici hominis domestici ejus;* Job XIX, 13: *Fratres meos longe fecit a me, et noti mei quasi alieni recesserunt a me: dereliquerunt me proximi mei, et qui me noverant, obliti sunt mei.*

5. Consequenter cum dicit, *Dixit ergo eis Jesus: Tempus meum nondum advenit* etc., ponitur Christi responsio: et primo designat temporis ad ascendendum indispositionem; secundo assignat dictorum rationem, ibi, *Non potest mundus odisse vos;* tertio ponit ascendendi recusationem, ibi, *Vos ascendite ad diem festum hunc* etc.

Sciendum est autem quod tota sequens littera aliter exponitur secundum Augustinum, et aliter secundum Chrysostomum. Nam, secundum Augustinum, fratres Domini invitabant eum ad humanam gloriam. Est autem tempus quo sancti perveniunt ad gloriam, scilicet tempus futurum: ad quam perveniunt per passiones et tribulationes. Sap. III, 6: *Tamquam aurum in fornace probavit illos, et quasi holocausti hostiam accepit illos, et in tempore erit respectus illorum.* Aliud vero est tempus quo mundani gloriam suam acquirunt, scil. tempus præsens. Sap. II, 7: *Non prætereat nos flos temporis: coronemus nos rosis antequam marcescant, nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra* etc. Voluit ergo Dominus ostendere quod non quærebat gloriam hujus temporis; sed ad celsitudinem gloriæ cælestis per passionem et humilitatem suam volebat pervenire. Luc. ult., vers. 26: *Oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam.* Et ideo dicit eis, scilicet fratribus: *Tempus meum,* idest tempus gloriæ meæ, *nondum venit:* quia oportet quod tristitia convertatur in gaudium. Rom. VIII, 18: " Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis. „ *Sed tempus vestrum,* idest mundi gloria, *semper est paratum.*

6. Rationem hujus diversitatis temporis assignat cum dicit: *Non potest mundus odisse vos; me autem odit.* Ideo enim mundani habent tempus gloriæ paratum, quia eadem amant quæ mundus amat, et mundo consentiunt. Sancti vero qui quærunt gloriam spiritualem, non habent hoc tempus paratum, quia quærunt quæ mundo displicent, scilicet paupertatem, luctum, esuriem et hujusmodi. Vituperant etiam quæ mundus amat: immo ipsum mundum contemnunt; Gal. ult., 14: *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Et ideo dicit: *Non potest mundus odisse vos;* quasi diceret: Ideo paratum est tempus gloriæ vestræ: quia mundus non odit vos, qui convenitis cum eo: et omne animal diligit sibi simile. *Sed me odit;* et ideo tempus meum non semper est paratum. Et ratio odii est, *quia ego testimonium perhibeo de illo,* scilicet mundo, *quia opera ejus mala sunt;* idest, non prætermitto mundanos homines redarguere, licet sciam ex hoc odium incurrere et mortem intentari. Amos V, X: *Odio habuerunt corripientem in porta,* illi scilicet qui amant malitiam. Et Prov. IX, 8: *Noli arguere derisorem.*

Sed numquid non mundani aliqui odio

habentur a mundo, idest ab alio mundano? Responsio. Dicendum, quod in particulari mundanus quidem unus habetur odio ab alio, inquantum habet ea quæ ipse vellet habere, vel impedit eum in his quæ sunt de gloria mundi; sed inquantum mundanus, nullus oditur a mundo. Sancti vero universaliter odiuntur a mundo, quia contrariantur ei: et si aliquis de mundo eos diligat, hoc non est inquantum est de mundo, sed inquantum est in eo aliquid spirituale.

7. Recusat autem Dominus ascendere, cum dicit, *Vos ascendite ad diem festum hunc; ego autem non ascendam.* Sicut enim sunt duæ gloriæ, ita duo diversa festa. Mundani enim habent festa temporalia, scilicet gaudere et epulari, et hujusmodi exteriores delicias. Isa. XXII, 12: *Vocavit Dominus ad lamentum et ad planctum, ad calvitium et ad cingulum sacci: et ecce gaudium et lætitia occidere vitulos, et jugulare arietes, comedere carnes, et bibere vinum;* ibid. I, 14: *Solemnitates vestras odivit anima mea.* Sancti vero habent festa spiritualia, quæ in delectationibus spiritus consistunt. Isa. XXXIII, 20: *Respicite Sion civitatem solemnitatis vestræ.* Et ideo dicit: *Vos*, qui gloriam mundi quæritis, *ascendite ad diem festum hunc*, idest ad festa lætitiæ temporalis; *ego autem non ascendam ad diem festum istum*, sed ad diem festum solemnitatis æternæ; et hoc, *quia meum tempus*, scilicet gloriæ veræ, quod erit permanens in æternum gaudium sine fine, æternitas sine labore, claritas sine nube, *nondum impletum est.*

Secundum Chrysostomum, servata eadem divisione, exponitur sic: scilicet quod fratres Domini conspiraverant in mortem Christi cum Judæis: unde inducebant eum ad eundum, volentes eum prodere et tradere Judæis: et ideo dicit: *Tempus meum*, scilicet crucis et mortis, *nondum advenit*, ut vadam in Judæam, et occidar; *tempus autem vestrum semper est paratum:* quia sine periculo conversari poteritis cum eis. Et hujus ratio est, quia non possunt odire vos, zelantes eadem et amantes cum eis: *Me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera ejus mala sunt.* Per quod patet quod Judæi non propter solutionem sabbati, sed propter publicam redargutionem me odiunt. *Vos ergo ascendite ad diem festum hunc*, scilicet ad principium festi (nam septem diebus celebrabatur, ut dictum est), *ego autem non ascendam ad diem festum istum*, scilicet vobiscum, scilicet ad principium festi: *quia nondum tempus meum est impletum*, in quo patiar: nam in futuro pascha crucifigendus erat. Ideo autem non ascendit cum eis, ut posset magis latere ecc.

LECTIO II.

1. Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. Ut autem ascenderunt fratres ejus, tunc et ipse ascendit ad diem festum, non manifeste, sed quasi in occulto.

2. Judæi ergo quærebant eum in die festo, et dicebant: Ubi est ille? Et murmur multus erat in turba de eo: quidam enim dicebant, quia bonus est; alii autem dicebant: Non, sed seducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Judæorum.

3. Jam autem die festo mediante, ascendit Jesus in templum, et docebat. Et mirabantur Judæi dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?

4. Respondit autem Jesus, et dixit: Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me.

5. Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit, an ego a meipso loquar.

6. Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam ejus qui misit eum, hic verax est, et injustitia in illo non est.

7. Nonne Moyses dedit vobis legem? Et nemo ex vobis facit legem. Quid me quæritis interficere?

8. Respondit turba, et dixit: Dæmonium habes: quis te quærit interficere?

9. Respondit Jesus, et dixit eis: Unum opus feci, et omnes miramini.

10. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse est, sed ex patribus. Et in sabbato circumciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi: mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbato?

11. Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate.

1. Postquam egit Evangelista de incitatione qua cognati Domini inducebant Christum ut ascenderet in Judæam, et posuit Christi responsionem, hic consequenter agit de ascensu ejus. Et primo ponitur dilatio ascensus Christi; secundo ordo ejus; tertio ascensionis modus. Dilatio quidem ponitur cum dicit: *Hæc cum dixisset*, scilicet quæ respondit, *mansit ipse in Galilæa*, non ascendens cum cognatis ad diem festum, ut verificaretur verbum suum, quod dixerat:

Ego non ascendam ad diem festum istum. Num. XXIII, 19: *Non est Deus ut homo, ut mentiatur, neque ut filius hominis, ut mutetur.* Ordo vero ejus ponitur cum dicit: *Ut autem ascenderunt fratres ejus*, idest cognati, *tunc et ipse ascendit* etc.

Sed hoc videtur contra illud quod supra dixit: *Ego autem non ascendam;* cum Apostolus dicat II Cor. I, 19: *Christus Jesus qui in vobis prædicatus est per nos... non fuit in illo Est et Non, sed Est in illo fuit.* Respondeo dicendum primo, quod festum scenopegiæ septem diebus agebatur, ut dictum est. Dominus autem dixit supra: *Ego autem non ascendam ad diem festum hunc*, idest ad principium festi. Hoc autem quod hic dicitur, *Ad diem festum*, intelligendum est quantum ad intermedios dies: unde et sequitur: *Jam autem die festo mediante.* Et sic patet quod factum Christi non contrariatur ejus dicto. Secundo vero, ut Augustinus dicit, isti volebant quod Christus ascenderet in Judæam, ut quæsiturus gloriam temporalem: et sic dixit eis: *Non ascendam ad diem festum hunc*, hoc modo sicut vos vultis. Sed ipse ascendit ad diem festum, quasi docturus turbas et instructurus de gloria sempiterna. Tertio, secundum Chrysostomum, quia supra dixit. *Non ascendam ad diem festum hunc*, passurus et moriturus, ut ipsi volebant; et tamen ipse ascendit ad diem festum non ut pateretur, sed ut alios erudiret.

Modus ascensus ostenditur: *Non in manifesto, sed quasi in occulto.* Et hujus ratio triplex est. Una, secundum Chrysostomum, ne magis suam divinitatem denudans, incarnatio ejus minus certa esset, ut dictum est supra: et ut auferat verecundiam latendi justis hominibus, quando non possunt persecutores suos publice detinere; et ideo dicit, *Quasi in occulto*, ut ostendat hoc esse dispensatione factum. Isa. XLV, 15: *Vere tu es Deus absconditus.* Alia, secundum Augustinum, ut scilicet daretur intelligi quod Christus occultus est in figuris veteris Testamenti. Isa. VIII, 17: *Expectavi Dominum, qui abscondit faciem* (idest manifestam notitiam) *suam a domo Jacob:* unde et *usque in hodiernum diem velamen habent positum super cor eorum:* ut dicitur II Cor. III, 15. Ideo omnia quæ dicta sunt antiquo populo illi, umbræ fuerunt futurorum bonorum, ut dicitur Hebr. X. Ut ergo ostendat quod etiam ipsum festum esset figura, ideo ascendit in occulto. Scenopegia, ut dictum est, erat festum tabernaculorum. Ille ergo hoc festum celebrat qui se in mundo isto intelligit peregrinum. Alia ratio est, ut doceat nos bona quæ facimus occultare debere, non quærentes favorem hominum, nec pompas stipantium turbarum desiderantes, secundum illud Matth VI, 1: *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis.*

2. Consequenter cum dicit, *Judæi ergo quærebant eum in die festo*, ponit occasionem manifestandi originem doctrinæ spiritualis; et ponit duas occasiones: unam causatam ex dissensione turbarum, aliam ex admiratione earum, ibi, *Jam autem die festo mediante, ascendit Jesus in templum* etc. Dissensio turbarum erat circa opinionem de Christo: unde circa hoc tria facit. Primo proponit id in quo omnes conveniebant; secundo illud in quo differebant, ibi, *Et murmur multus erat in turba de eo;* tertio quorum opinio inter eos prævalebat, ibi, *Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Judæorum.* Conveniebant autem omnes in hoc quod *quærebant eum in die festo, et dicebant: Ubi est ille?* Patet quod ex multo odio et inimicitia neque eum nominare volebant. Gen. XXXVII, 4: *Oderant eum, nec poterant ei quidquam pacifice loqui.* Differebant autem, quia quidam quærebant desiderio addiscendi, secundum illud Psal. LXVIII, 33: *Quærite eum, et vivet anima vestra;* alii quærebant eum desiderio malignandi, secundum illud Ps. XXXIX, 14: *Quærunt animam meam ut auferant eam.* Et ideo *murmur erat multus in turba*, de contentione quæ erat *de eo* in turba. Et licet murmur sit generis neutri, tamen Hieronymus ponit in masculino, quia hoc habebat antiqua grammatica: vel ut ostendat divinam Scripturam non subjacere regulis Prisciani. Et dissensio: quia *quidam*, de turba, illi scilicet qui habebant rectum cor, *dicebant*, de Christo, *quia bonus est.* Psal. LXXII, 1: *Quam bonus Israel Deus his qui recto sunt corde!* Thren. III, 25: *Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum.* — *Alii*, scilicet qui erant male dispositi, *dicebant, non*, scilicet non est bonus. Datur autem per hoc intelligi, quod multitudo opinabatur

eum bonum; sed principes sacerdotum opinabantur eum malum; et ideo dicunt: *Sed seducit turbas.* Luc. XXIII, 2: *Hunc invenimus subvertentem gentem nostram;* Matth. XXVII, 63: *Recordati sumus quod seductor ille dixit* etc.

Sciendum est autem, quod seducere est seorsum ducere: potest autem homo duci seorsum vel a veritate, vel a falsitate; et utroque modo potest dici aliquis seductor: vel inquantum seorsum ducit a veritate; et hoc modo non competit Christo, quia ipse est veritas etc., infra VIII; vel a falsitate; et hoc modo Christus seductor dicitur; Jerem. XX, 7: *Seduxisti me, Domine, et seductus sum: fortior me fuisti, et invaluisti.* Et utinam sic omnes seductores vocemur et simus, ut dicit Augustinus. Magis autem seductor dicitur qui a veritate seducit et decipit: quia ille dicitur seorsum duci, qui trahitur a via communi: veritas autem communis via est; hæresis vero et via malorum, diverticula quædam sunt.

Prævalet autem opinio malorum, scilicet principum sacerdotum: unde sequitur: *Nemo tamen palam loquebatur.* Et hoc, quia turbæ comprimebantur propter metum principum sacerdotum: quia, ut dicitur infra IX, 22, *si quis confiteretur ipsum esse Christum, extra synagogam fiebat.* Ex quo patet eorum qui principabantur malitia, qua Christo insidiabantur, et eorum qui subjiciebantur, scilicet plebis, quia non habebant libertatem dicendi quod sentiunt.

3. Consequenter cum dicit, *Jam autem die festo mediante, ascendit Jesus in templum,* ponitur secunda occasio manifestandi doctrinam, quæ sumitur ex admiratione turbarum: et primo ponitur admirationis materia; secundo ipsa admiratio; et tertio admirationis ratio. Materia quidem admirationis est doctrina Christi; unde et circa hanc ponitur et tempus et locus. Tempus, cum dicit: *Jam autem die festo mediante;* idest cum illius festi tot dies remansissent quot effluxerant: unde cum septem diebus ageretur festum, dicitur hoc fuisse quarto die. Et quidem in hoc quod se occultavit, humanitatis Christi est indicium, et nostræ virtutis documentum, ut dictum est; hoc autem quod se propalavit, nec eum tenere potuerunt, divinitatis est ostensivum. Ideo autem in medio festivitatis tempore ascendit, quia in principio festi omnes magis attenti sunt his quæ festi sunt. Boni quidem ad cultum Dei, alii vero ad vanitates et lucra. Sed circa medium temporis, his quæ festi sunt expeditis, magis parati sunt ad doctrinam. Ut ergo eos attentiores et paratiores ad doctrinam inveniret, non in primis diebus ascendit. Similiter etiam quia hoc congruit ordini doctrinæ Christi: quia non in fine mundi, nec in principio, sed in medio tempore venit instruere homines de regno Dei, secundum illud Habac. III, vers. 2: *In medio annorum notum facies.* Locus autem doctrinæ ostenditur cum dicit, *In templum:* ubi docebat propter duo: scilicet ut ostenderet se docere veritatem quam calumniari non poterant, et quæ erat omnibus necessaria: infra XVIII, 20: *Ego in occulto locutus sum nihil;* secundo vero quia templum, cum sit locus sacer, conveniens est doctrinæ Christi sanctissimæ. Isa. II, 5: *Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus.* Quid autem doceret Christus, prætermittit Evangelista; quia, ut dictum est, non omnia facta et verba Domini exprimunt Evangelistæ; sed ea quæ commotionem et contradictionem in populo faciebant: et ideo hic mentionem facit de commotione populi ex ipsa doctrina: quia scilicet qui ante dixerant, *Seducit turbas,* postea ex ipsa doctrina admiratione moventur. Et ideo consequenter cum dicit, *Et mirabantur Judæi,* ponitur ipsorum admiratio. Nec mirum, quia hoc dicitur in Psal. CXVIII, 129: *Mirabilia testimonia tua.* Verba enim Christi verba sunt sapientiæ divinæ. Ratio autem admirationis subditur cum dicit: *Quomodo hic litteras scit cum non didicerit?* Sciebant enim Jesum filium esse pauperis mulieris; et putabatur filius fabri, qui de labore suo vivens, non insisteret studio litterarum, sed potius operi manuali; secundum illud Psal. LXXXVII, 26: *Pauper sum ego, et in laboribus a juventute mea.* Et ideo cum audiunt eum docere et disputare, mirantur dicentes: *Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?* Simile habetur Matth. XIII, 54: *Unde huic sapientia et virtutes? Nonne hic est filius fabri?*

4. Posito loco et occasionibus mani-

festandi doctrinæ spiritualis originem, hic consequenter ipsius doctrinæ originem manifestat: et primo ostendit originem spiritualis doctrinæ esse a Deo; secundo invitat ad susceptionem ejus, ibi, *In novissimo magnæ festivitatis die stabat Jesus et clamabat.* Circa primum duo facit. Primo ostendit originem doctrinæ; secundo originem docentis, ibi, *Dicebant ergo quidam ex Jerosolymis* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit originem doctrinæ; secundo excludit objectionem, ibi, *Nonne Moyses dedit vobis legem?* Circa primum duo facit. Primo ostendit originem doctrinæ; secundo probat, ibi, *Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoscet de doctrina.* Dicit ergo: *Respondit eis Jesus et dixit;* quasi dicat: Vos admiramini unde habeam scientiam; sed ego dico, quod *mea doctrina non est mea.*

Si dixisset, Doctrina quam ego dico, non est mea, nulla esset quæstio; sed quod dicit, *Mea non est mea,* videtur contradictionem implicare. Sed hoc solvitur, quia hoc dici potest multipliciter. Unde sua doctrina aliquo modo potest dici sua, et aliquo modo non sua. Si enim intelligatur de Christo Filio Dei, sic cum doctrina uniuscujusque nihil aliud sit quam verbum ejus; Filius autem Dei sit Verbum ejus: sequitur ergo quod doctrina Patris sit ipse Filius. Idem autem Verbum est sui ipsius per identitatem substantiæ. " Quid enim tuum est nisi tu ipse? „ Est autem non suum per originem. " Quid enim non tuum quam tu, si alicujus es, quod es? „ ut Augustinus dicit. Hoc ergo breviter videtur dixisse: *Mea doctrina non est mea;* ac si diceret: Ego non sum a meipso. In quo hæresis Sabelliana confunditur, qui dicere ausi sunt ipsum esse Filium qui est Pater. Vel *mea doctrina,* quam ego pronuntio verbo creato, *non est mea, sed ejus qui misit me,* Patris; idest, non est mihi a me ipso, sed a Patre, quia etiam cognitionem Filius per æternam generationem habet a Patre; Matth. II, 27: *Omnia tradita sunt mihi a Patre meo.* Si vero intelligatur de Christo filio hominis, tunc dicit: *Mea doctrina,* quam ego habeo secundum animam creatam, et profero corporis ore, *non est mea,* idest, non est mihi a meipso, sed a Deo: quia omne verum, a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est. Sic ergo, secundum Augustinum *1 de Trin.*, secundum aliquid suam dixit doctrinam, et secundum aliquid non suam: secundum formam Dei suam, secundum formam servi non suam. Ex quo habemus exemplum, quod omnem cognitionem nostram cum gratiarum actione recognoscamus a Deo; I Cor. IV, 7: *Quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?*

5. Consequenter cum dicit, *Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoscet de doctrina* etc. probat suam doctrinam esse a Deo: et hoc dupliciter. Primo ex judicio recte sentientium; secundo ex sua intentione, ibi, *Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit.* Circa primum sciendum est, quod judicio illius standum est, utrum aliquis bene operetur in aliqua arte, qui est expertus in arte illa: sicut an aliquis bene loquitur gallice, standum est judicio ejus qui est peritus in lingua gallica. Secundum hoc ergo dicit Dominus: Illius judicio standum est, an doctrina mea sit a Deo, qui est expertus in rebus divinis: talis enim recte potest de his judicare; I Cor. II, 14: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, spiritualis autem judicat omnia.* Et ideo dicit: Quia vos alienati estis a Deo, ideo non cognoscitis de doctrina utrum ex Deo sit. Sed *si quis voluerit voluntatem ejus,* idest Dei, *facere,* iste potest cognoscere utrum doctrina hæc sit a Deo, *an ego a meipso loquar.* Ille quidem a seipso loquitur qui falsum dicit; quia, sicut dicitur infra VIII, 44, *cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur.* Vel aliter secundum Chrysostomum. Voluntas enim Dei est pax, caritas et humilitas nostra; unde Matth. V, 9, dicitur: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Studium autem contentionis frequenter pervertit mentem hominis, intantum ut verum æstimet falsum. Unde deposito contentionis spiritu, rectius habetur certitudo veritatis; Job VI, 29: *Respondete, obsecro, absque contentione, et loquentes id quod justum est, judicate.* Et ideo dicit Dominus: Si quis vult recte de doctrina mea judicare, faciat voluntatem ejus; idest, deponat iram, invidiam et odium quod sine causa in me habet; et nihil est quod prohibeat eum cognoscere, *utrum ex Deo sit an ego a meipso loquar;* idest quod Dei verba

sunt quæ loquor. Vel aliter, secundum Augustinum, voluntas Dei est ut faciamus opera ejus, sicut voluntas patrisfamilias est ut operarii faciant opus ejus. Opus autem Dei est ut credamus in eum quem ipse misit; supra VI, 29: *Hoc est opus Dei ut credatis in eum quem ille misit.* Ideo dicit: *Si quis voluerit facere voluntatem ejus*, scilicet Dei, idest credere in me, iste *cognoscet an doctrina mea sit ex Deo.* Isa. VII, 9, secundum aliam litteram: *Nisi credideritis, non intelligetis.*

6. Consequenter cum dicit, *Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit,* probat idem ex sua intentione. Et ponit duplicem intentionem per quam intelligitur duplex origo doctrinæ. Dictum est autem aliquos loqui a se, aliquos vero loqui non a se. Loquitur autem non a se quicumque studet loqui veritatem. Omnis veritatis cognitio ab alio est: vel per modum quidem disciplinæ, ut a magistro; vel per modum revelationis, ut a Deo; vel per inventionem, ut ab ipsis rebus. Quia, ut dicitur Rom. I, 20: *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Sic ergo quocumque istorum modorum cognitio aliqua habeatur, non est homini a se. A se autem loquitur qui ea quæ dicit: nec a rebus nec ex doctrina humana accepit, sed de corde suo; Jerem. cap. XXIII, 10: *Visionem cordis sui loquuntur;* Ezech. XIII, 3: *Væ Prophetis insipientibus qui vaticinantur de corde suo.* Sic ergo confingere aliquid a se ipso, est propter humanam gloriam: quia, sicut Chrysostomus dicit, qui aliquam propriam vult instruere doctrinam, propter nihil aliud hoc vult quam ut gloriam acquirat. Et hoc est quod Dominus dicit, probans doctrinam suam a Deo esse: *Qui a semetipso loquitur*, de certa cognitione veritatis quæ est ab alio, iste *quærit gloriam propriam:* propter quam, propter superbiam, hæreses et falsæ opiniones introducuntur. Et hoc competit Antichristo; II Thess. II, 4: *Qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur.* Sed *qui quærit gloriam ejus qui misit illum*, sicut ego quæro; infra VIII, 50: " Ego gloriam meam non quæro: „ *hic verax est, et injustitia in illo non est.* Verax sum, quia doctrina mea continet veritatem; injustitia in me non est, quia alterius gloriam non usurpo. Et, ut dicit Augustinus, " magnum nobis præbuit humilitatis exemplum, dum habitu inventus ut homo, quærit gloriam Patris, non suam: quod tu homo facere debes. Quando aliquid boni facis, gloriam tuam quæris; quando aliquid mali facis, Deo calumniam meditaris. „ Patet autem quod gloriam suam non quærebat; quia si non fuisset adversarius principibus sacerdotum, non fuissent eum persecuti. Sic ergo Christus, et quicumque gloriam Dei quærit, habet quidem in intellectu cognitionem; Matth. XX, 16: *Magister, scimus quia verax es:* et ideo dicit: *Hic verax est:* in effectu autem rectam intentionem; unde dicit: *Et injustitia in illo non est.* Injustitia enim est quod homo usurpet sibi alienum; gloria autem est propria solius Dei: qui ergo sibi quærit gloriam, injustus est.

7. Consequenter cum dicit, *Nonne Moyses dedit vobis legem?* excludit objectionem. Posset enim aliquis dicere Christo, quod ideo doctrina sua non esset a Deo, quia sabbatum solvit, secundum illud infra IX, 16: *Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit.* Et hoc intendit excludere; unde circa hoc tria facit. Primo excusat se, arguendo ex parte accusantium; secundo ostenditur eorum iniqua responsio, ibi, *Respondit turba* etc.; tertio excusat se per rationem, ibi, *Respondit Jesus, et dixit eis: Unum opus feci, et omnes miramini.* Dicit ergo: Dato, ut vos dicitis, quod doctrina mea non sit a Deo, quia legem non servo, sabbatum solvens; tamen vos non habetis causam accusandi, cum sitis in simili delicto. Unde dicit: *Nonne Moyses dedit vobis*, idest populo vestro, *legem? Et* tamen *nemo ex vobis facit*, idest servat, *legem;* Act. VII, 43: *Accepistis legem in dispositione angelorum, et non custoditis.* Unde et Petrus, Act. XV, 10: *Hoc est onus quod neque nos, neque patres nostri portare potuerunt.* Si ergo non servatis legem, quare propter transgressionem ejus vultis me interficere? Non enim propter hoc facitis, sed propter odium: alioquin si propter zelum legis faceretis, ipsi vos servaretis eam; Sap. II, 12: *Circumveniamus justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis;* et sequitur vers. 20: *Morte turpissima conde-*

mnemus eum. Vel dicendum, quod non servatis legem quam Moyses dedit vobis: et hoc patet in eo quod me vultis interficere, quod est contra legem; Exod. cap. xx, 13: *Non occides.* Vel aliter, secundum Augustinum. Non facitis legem, quia in lege ipse contineor: supra v, 46: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit.* Sed vos vultis me interficere.

8. Consequenter ponitur iniqua responsio turbæ, cum dicit: *Respondit turba, et dixit: Dæmonium habes.* Vero autem turba respondet non pertinentia ad ordinem, sed ad perturbationem, ut dicit Augustinus: eum enim dicunt dæmonium habere qui dæmones expellit, Matth. xii.

9. Et ideo consequenter cum dicit, *Unum opus feci, et omnes miramini,* Dominus in sua veritate tranquillus, confutat eos, excusans se per rationem. Et primo commemorat eis factum propter quod turbantur; secundo ostendit eos non debere turbari, ibi, *Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem;* tertio inducit eos ad justum judicium, ibi, *Nolite judicare secundum faciem* etc. *Respondit* ergo *Jesus, et dixit eis: Unum opus feci, et omnes miramini.* Non reddit convicio convicium, nec repulit: quia (I Petr. ii, 23): *cum malediceretur, non maledicebat:* sed eis opus commemorat de curatione paralytici, de quo omnes admirabantur: non admiratione devotionis, secundum illud Isa. lx, 5: *Videbis, et afflues, et mirabitur, et dilatabitur cor tuum;* sed admiratione turbationis, secundum illud Sap. v, 2: *Videntes turbabuntur timore horribili, et mirabuntur in subitatione insperatæ salutis.* Si ergo propter unum opus miramini, idest cum turbatione turbamini: quid faceretis si omnia opera mea videretis? Nam, ut dicit Augustinus, ipsius opera erant quæ in mundo videbant: omnes etiam infirmi per eum sanantur; Psal. cvi, 20: *Misit verbum suum, et sanavit eos;* Sap. xvi, 12: *Nec herba nec malagma sanavit eos; sed tuus, Domine, sermo, qui sanat omnia.* Ideo ergo turbamini, quia unum tantum opus videtis, et non omnia.

10. Consequenter cum dicit, *Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem,* convincit eos de injusta turbatione: et primo ponit mandatum eis datum a Moyse; secundo opus eorum; et tertio arguit ex utroque. Mandatum autem Moysi est de circumcisione; et ideo dicit: *Propterea,* idest ad significandum mea opera, *Moyses dedit vobis circumcisionem.* Nam circumcisio in signum data est, ut habetur Gen. xvii, 2: *Erit vobis in signum fœderis inter me et vos:* significabat enim Christum; et ideo semper data est in membro generationis, quia ex Abraham secundum carnem descensurus erat Christus, qui spiritualem circumcisionem, idest mentis et corporis, facit. Vel ideo in ipso membro fiebat, quia data est contra peccatum originale. Quod autem Moyses dederit circumcisionem, expresse non habetur, nisi Exod. cap. xvii, 44: *Omnis servus emptitius circumcidetur.* Et licet Moyses dederit circumcisionem, non tamen quasi eam instituens: quia non ipse primus accepit circumcisionis mandatum, sed Abraham, ut habetur Genes. xvii. Factum autem Judæorum est quia in sabbato circumcidebant; et hoc est quod dicit: *Et sabbato circumciditis* etc. Et hoc ideo, quia Abrahæ mandatum est, ut octavo die circumcideretur puer; Gen. xxi, 4: *Circumcidit eum die octavo, sicut præceperat ei Deus.* A Moyse autem præceptum erat eis quod nihil operis facerent in die sabbati. Contingebat autem aliquando quod octavus dies necessitatis veniret in die sabbati; et sic circumcidentes puerum ipso die, mandatum Moysi solvebant, propter mandatum patrum. Et ideo ex his arguit Dominus cum dicit: *Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi; mihi indignamini, quia totum hominem sanum fecit in sabbato?*

Ubi notandum est, quod hoc argumentum efficaciam habet ex his tribus considerationibus, quarum duæ sunt expressæ, sed tertia subintelligitur. Videmus enim primo, quod quamvis mandatum Abrahæ prius fuerit, tamen mandatum Moysi de observatione sabbati non præjudicabat priori, scilicet mandato de circumcisione; Galat. iii, 17: *Dico autem, testamentum confirmatum a Deo, quæ post quadringentos et triginta annos facta est lex, non irritum facit.* Et ideo ex hoc arguit: quia licet in humanis legibus posteriora præjudicent prioribus, tamen in divinis priora sunt majoris auctoritatis. Et ideo præcepto

facto Abrahæ de circumcisione non præjudicat præceptum Moysi de observatione sabbati. Multo ergo minus præjudicat mihi, qui facio quod dispositum est a Deo ante mundi constitutionem de salute hominum in sabbato figurata. Alia consideratio est, quia Judæi mandatum habebant ut non operarentur in sabbato; et tamen Judæi operabantur quæ ad salutem particularem erant. Dicit ergo: Si vos, quibus mandatum est ut nihil operemini in sabbato, circumcisionem accipitis ipso die, quæ est quædam particularis salus (unde et in membro particulari fiebat), et hoc facitis, *ut non solvatur lex Moysi* (ex quo patet, ea quæ ad salutem pertinent in sabbato prætermittenda non esse): ergo multo magis debet homo facere ipso die ea quæ sunt ad universalem salutem. Non ergo debetis mihi indignari, *quia totum hominem sanum feci in sabbato*. Tertia consideratio est, quia utrumque mandatum fuit figura: nam *omnia in figura contingebant illis:* I Cor. x, 11. Si ergo figura, scilicet mandatum de observatione sabbati, non præjudicat figuræ, scilicet mandato circumcisionis, multo minus præjudicat veritati. Nam circumcisio ipsum Dominum figurabat, ut dicit Augustinus. Ideo autem dicit, *Totum hominem*, quia, cum Dei perfecta sint opera, curatus est ut sanus esset in corpore, et credidit ut sanus esset in anima.

11. Consequenter cum dicit, *Nolite judicare secundum faciem* etc., reducit eos ad justum examen sui: ut scilicet non secundum faciem judicent, sed justum judicium. Dicitur autem quis judicare secundum faciem dupliciter. Nam judex judicat secundum allegata; I Reg. xv, 7: *Homines vident ea quæ apparent.* Sed in hoc potest esse deceptio; et ideo dicit: *Nolite judicare secundum faciem;* idest secundum illud quod statim apparet; sed diligenter inquirite; Job xxix, 16: *Causam quam nesciebam diligenter investigabam;* Isa. xi, 3: *Non secundum visionem oculorum judicabit.* Vel aliter: *Nolite judicare secundum faciem;* idest nolite accipere personam in judicio: hoc enim est prohibitum omnibus judicantibus; Exod. xxiii, 6: *Non accipies personam pauperis in judicio;* Mal. ii, 9: *Faciem accipitis in judicio.* Accipere autem personam in judicio, est prætermittere justum judicium propter amorem, seu reverentiam, seu timorem, seu conditionem personæ, quæ non faciunt ad causam. Dicit ergo, *Nolite judicare;* quasi dicat: Non quia Moyses apud vos habet majorem gloriam quam ego, ex personarum dignitate feratis sententiam, sed a rerum natura: quia ea quæ ego facio, majora sunt quam ea quæ fecit Moyses.

Sed notandum, secundum Augustinum, quod ille non judicat partialiter, qui æqualiter diligit. Non enim cum homines diverso modo pro suis gradibus honoramus, timendum est ne personam accipiamus.

LECTIO III.

1. Dicebant ergo quidam ex Jerosolymis: Nonne hic est quem quærunt interficere?
2. Ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt.
3. Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus?
4. Sed hunc scimus unde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit.
5. Clamabat ergo Jesus in templo docens, et dicens: Et me scitis, et unde sim scitis.
6. Et a me ipso non veni; sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis.
7. Ego scio eum: et si dixero, quia nescio eum, ero similis vobis, mendax. Sed scio eum, quia ab ipso sum, et ipse me misit.
8. Quærebant ergo eum apprehendere; et nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora ejus.
9. De turba autem multi crediderunt in eum, et dicebant: Christus cum venerit, numquid plura signa faciet quam quæ hic facit?
10. Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc: et miserunt principes et Pharisæi ministros, ut apprehenderent Jesum.

1. Postquam egit de origine doctrinæ, consequenter agit de origine docentis. Et primo Christus ostendit suum principium a quo procedit; secundo suum finem ad quem vadit, ibi, *Adhuc modicum tempus vobiscum sum.* Circa primum tria facit. Primo proponitur dubitatio turbarum de origine; secundo ponitur doctrina ipsius originis, ibi, *Clamabat ergo Jesus in templo;* tertio ponitur effectus doctrinæ, ibi, *Quærebant ergo eum apprehendere.* Circa primum tria facit. Primo ponitur admiratio turbæ; secundum eorum suspicio, ibi, *Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus?* Admiratio autem turbarum consurgit ex duobus. Primo ex iniquo proposito prin-

cipum: secundo ex publica doctrina Christi, ibi, *Ecce palam loquitur.* Dictum est autem supra, quod Christus ut ostenderet infirmitatem humanæ naturæ, latenter ascendit ad diem festum; sed ut ostenderet suæ divinitatis personam, publice docet in templo, et a persequentibus teneri non potest. Et sic, ut ait Augustinus, apparet potestas quæ putabatur timiditas. Et ideo *dicebant quidam ex Jerosolymis*, quasi admirantes, nam ipsi sciebant qua sævitia quærebatur a principibus, utpote ejus familiares, et Jerosolymis existentes. Unde Chrysostomus dicit: " Omnibus miserabiliores erant, qui divinitatis signum videntes maximum, omnia judicio corruptorum principum permittentes, Christum minus reverebantur: „ secundum illud Eccli. x, 2: *Qualis rector civitatis, tales et inhabitantes in ea.* Sed tamen mirabantur qua potentia non tenebatur; unde et dicebant: *Nonne hic est quem Judæi quærunt*, idest principes: secundum illud supra v, 16, *Propterea persequebantur eum Judæi* (idest principes) *quia hæc faciebat in sabbato;* Daniel. XIII, 5: *Egressa est iniquitas a senioribus populi, qui videbantur regere populum.* Apparet autem per hoc veritas sermonum Christi, et falsitas principum. Supra enim (hoc cap.) cum Dominus diceret eis, *Quid me quæritis interficere?* negaverunt, dicentes: *Dæmonium habes: quis te quærit interficere?* Sed ecce quod principes negabant, isti confitentur cum dicunt: *Quem Judæi quærunt interficere.* Sic ergo admirantur ex iniquo proposito principum.

2. Similiter etiam ex publica doctrina Christi: unde dicunt. *Ecce palam loquitur*, docens: scilicet Christus, quod est indicium securæ veritatis; infra XVIII, 20: *Ego palam locutus sum: et* tamen *nihil ei dicunt*, quasi repressi virtute divina. Hæc est enim propria Dei virtus quod malorum corda ab impetu suæ malitiæ reprimit; Prov. XVI, 7: *Cum placuerint Domino viæ hominis, inimicos ejus quoque convertet ad pacem.* Et alibi (XXI, 1): *Cor regum in manu Dei: quocumque voluerit inclinabit illud.*

3. Suspicio eorum ponitur cum dicit: *Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus?* quasi dicant: Ante quærebant eum interficere, modo invenerunt, et tamen nihil ei dicunt; non tamen mutati a propria sententia: quia, ut dicitur I Cor. II, 8: *Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent:* sed repressi a virtute divina.

4. Objectio autem eorum contra suspicionem subditur: *Sed hunc scimus unde sit;* quasi hoc modo arguentes. Christus debet habere occultam originem; sed iste habet originem manifestam: ergo non est Christus. In quo apparet eorum amentia: quia supposito quod quidam etiam principes crederent Christo, non tamen eorum sententiam sequuntur, sed aliam corruptam proferunt; Ezech. v, 5: *Ista est Jerusalem, in medio gentium posui eam.* Sciebant enim Christum esse ex Maria secundum originem, sed tamen ejus modum ignorabant; Matth. XIII, 55: *Nonne pater ejus est Joseph, et mater ejus dicitur Maria?*

Sed cum dicatur Mich. v, 2: *Ex te exiet dux, qui regat populum meum Israël:* quare dicunt *Christus cum venerit, nemo scit unde sit?* Respondeo dicendum, quod hoc habent ex verbo Isa. LIII, 8: *Generationem ejus quis enarrabit?* Sic ergo et ex Prophetis habent ut sciant unde sit, secundum humanam originem; et ex eis habent quod nesciant, secundum divinam generationem.

5. Consequenter cum dicit, *Clamabat ergo Jesus in templo*, manifestat suam originem: et primo ostendit secundum quid sua origo sit nota, et secundum quid sit ignota; secundo docet quomodo ad ejus notitiam possumus pervenire, ibi, *Ego scio eum* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quid de origine ejus sciebant; secundo quid circa ipsum ignorabant, ibi, *Et a meipso non veni.* Noverant autem de Jesu originem suam: et ideo dicit: *Clamabat Jesus.* Clamor autem ex magnitudine affectus procedit. Et ideo quandoque importat turbulentiam animi interius concitati: et hoc modo non competit Christo, de quo scriptum est Isa. XLII, 2: *Non clamabit, nec accipiet personam, nec audietur vox ejus foris;* Eccle. IX, 17: *Verba sapientium audiuntur in silentio.* Quandoque importat magnitudinem devotionis, secundum illud Psal. CXIX, 1: *Ad Dominum, cum tribularer, clamavi.* Quandoque vero cum hoc magnitudinem dicendorum, secundum illud Isa. VI, 3: *Seraphim clamabant alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum;* Prov. VIII, 1: *Numquid non sapientia foris*

clamitat, et prudentia dat vocem suam? Et sic prædicatores clamare monentur Isa. LVIII, 1: *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam.* Et sic clamabat hic Dominus, *docens in templo, et dicens,* hoc scilicet, *Me scitis,* secundum faciem noscitis, *et unde sim scitis,* scilicet corporaliter; Baruch III, 38: *Post hæc in terris visus est.* Sciebant enim, quod ex Maria natus erat in Bethlehem, et nutritus in Nazareth; sed nesciebant Virginis partum, et quod per Spiritum sanctum conceptus esset, ut dicit Augustinus. Excepto Virginis partu, totum noverant in Jesu, quod ad hominem pertinet.

6. Nesciebant autem de ipso originem occultam: unde dicit: *Et a me ipso non veni:* et primo insinuat suam originem; secundo ostendit eam eis esse occultam. Origo autem sua est a Patre ab æterno: unde dicit: *A me ipso non veni;* quasi dicat: Ante fui secundum divinitatem, quam in mundo venirem per humanitatem; infra VIII, 58: *Antequam Abraham fieret, ego sum.* Alias non conveniret ei venire, nisi ante fuisset; et tamen hoc ipsum quod veni, *non veni a me ipso:* quia Filius non est a se, sed a Patre; infra XVI, 28: *Exivi a Patre, et veni in mundum.* Prænuntiata autem fuit ejus origo a Patre, qui eum promisit mittere; Exod. IV, 13: *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es;* Isa. XIX, 20: *Mittam eis Salvatorem et propugnatorem qui liberet eos.* Et ideo dicit: *Sed est verus qui misit me;* quasi dicat: Non aliunde veni, sed ab eo qui promisit, et promissum adimplevit, quia *verus est;* Rom. III, 4: *Est autem Deus verax:* et ideo docet me veritatem loqui, quia a vero missus sum. Est autem eis occulta, quia nesciunt eum qui misit me; unde dicit: *Quem vos nescitis.*

Sed cum omnis homo, licet in carne natus, sit a Deo, videtur quod possit dicere: Ego sum a Deo, et per consequens: Me scitis unde sim. Responsio. Dicendum, secundum Hilarium, quod Filius aliter est a Deo quam alii homines: quia sic est a Deo quod etiam est Deus: unde Deus est principium ejus consubstantiale. Alii vero sic sunt a Deo quod tamen non sunt ex illo. Sic ergo Filius unde sit ignoratur: quia natura ex qua est, nescitur; sed homines unde sint non ignoratur: quia unde sit ignorari non potest quidquid subsistit ex aliquo.

7. Consequenter cum dicit, *Ego scio eum,* docet quomodo perveniri possit ad notitiam ejus a quo est. Ab illo enim oportet nos addiscere aliquid qui scit illud; solus autem Filius novit Patrem; et ideo dicit: Si vultis notitiam ejus qui misit me habere, oportet quod habeatis a me: quia *ego* solus *scio eum.* Et ideo primo ostendit suam scientiam; secundo scientiæ suæ perfectionem; tertio scientiæ suæ rationem. Suam scientiam ostendit cum dicit: *Ego scio eum* etc. Verum est autem, quod *omnes homines vident eum,* ut dicitur Job XXXVI, vers. 25: sed tamen diversimode, quia homines in vita ista vident eum per creaturas; Roman. I, 20: *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Ideo dicitur I Cor. XIII, 12: *Videmus nunc per speculum in ænigmate.* Angeli vero et beati in patria, vident eum immediate per essentiam; Matth. cap. XVIII, 10: *Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est;* I Joan. III, 2: *Videbimus eum sicuti est.* Sed Filius Dei videt eum excellentius omnibus, scilicet visione comprehensionis; supra I, 18: *Deum nemo vidit unquam,* scilicet comprehendendo: *unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit;* Matth. XI, 27: *Neque Patrem quis novit nisi Filius.* Et de hac visione loquitur hic, dicens: *Ego scio eum,* scilicet notitia comprehensionis. Perfectionem vero scientiæ suæ ostendit dicens: *Si dixero quia nescio eum, ero similis vobis, mendax.* Quod quidem introducit propter duo: nam creaturæ intellectuales sciunt eum, sed longe, et imperfecte, quia *unusquisque intuetur eum procul:* ut dicitur Job XXXVI, 25. Veritas enim divina excedit omnem cognitionem; I Joan. III, 20: *Deus major est corde nostro.* Quicumque ergo Deum cognoscit, potest absque mendacio dicere, *Nescio eum:* quia non cognoscit eum quantum cognoscibilis est. Filius autem Deum Patrem perfectissime cognoscit, sicut perfectissime ipse se novit: unde non potest dicere, *Nescio eum.* Item quia cognitio Dei, et maxime quæ est per gratiam, potest perdi; secundum illud Psalm. CV, 21: *Obliti sunt Deum qui redemit eos:* unde possunt dicere, *Nescio eum,* quamdiu sunt in vita ista: quia nemo scit utrum odio vel amore dignus sit. Filius autem inamissibilem noti-

tiam habet de Patre: unde non potest dicere, *Nescio eum.* In hoc autem quod dicit, *Ego similis vobis, mendax*, debet accipi similitudo per contrarium. Non enim essent mendaces, si dicerent se nescire Deum; sed potius si dicerent se Deum cognoscere, cum eum ignorent. Si autem Christus diceret se eum non nosse, cum noscat, esset mendax. Est ergo sensus verbi: *Si dixero quia nescio eum*, cum sciam eum, *ero similis vobis, mendax*, qui dicitis vos cognoscere eum, cum tamen ipsum ignoretis.

Sed numquid non poterat Christus dicere, *Nescio eum?* Videtur quod sic, quia poterat movere labia, et proferre verba hujusmodi: ergo potest esse mendax.

Sed dicendum, quod Christus hujusmodi verba protulit, et tamen non fuit mendax: quod intelligendum est sic. Si dixero, *Nescio eum*, cum assertione, ita scilicet quod corde credam quod profero ore. Asserere autem falsum pro vero, ex duplici defectu contingit; scilicet ex defectu cognitionis in intellectu; et hic defectus non poterat esse in Christo, cum sit Dei sapientia, ut dicitur I Cor. I. Item ex defectu rectæ voluntatis in affectu; qui similiter in Christo esse non poterat, cum sit Dei virtus, ut ibidem dicitur. Unde non poterat dicere asserendo, *Nescio eum.* Nec tamen conditionalis est falsa, quamvis antecedens sit impossibile, et consequens.

Ratio autem singularis et perfectæ scientiæ Christi ponitur, cum dicit: *Sed ego scio eum, quia ab ipso sum, et ipse me misit.* Omnis enim cognitio est per aliquam similitudinem, cum nihil cognoscatur nisi prout similitudo cogniti est in cognoscente; omne autem quod procedit ab aliquo, habet ejus similitudinem a quo procedit: unde omnes vere cognoscentes, secundum diversum gradum processionis eorum a Deo, habent diversimode ejus cognitionem. Anima autem rationalis, Dei cognitionem habet, secundum quod similitudinem ejus participat imperfectiori quodam modo ab aliis creaturis intellectualibus. Angelus, quia expressiorem Dei similitudinem habet, cum sit signaculum similitudinis, manifestius Deum cognoscit. Filius autem perfectissimam Patris similitudinem habet, cum sit ejusdem essentiæ et virtutis cum ipso; et ideo perfectissime cognoscit, ut dictum est. Et ideo dicit: *Sed ego scio eum*, scilicet quantum cognoscibilis est: et hujus ratio est, *quia ab ipso sum*, quasi habens eamdem naturæ essentiam cum ipso per consubstantialitatem: unde, sicut ipse perfecte se novit per essentiam suam, ita et per eamdem essentiam *ego sciò eum*, perfecte. Sed ne hoc referatur ad missionem qua venit in mundum, continuo subjecit, *Et ipse me misit:* ut sic quod dicit, *Ab ipso sum*, referatur ad æternam generationem, per quam consubstantialis est Patris. Ex quo habetur proprietas cognitionis de proprietate generationis. Per hoc vero quod dicit, *Ipse me misit*, insinuat Patrem auctorem incarnationis; Gal. IV, 4: *Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege.* Sicut autem per hoc quod Filius est a Patre, perfectam Patris cognitionem habet; ita etiam per hoc quod anima Christi singulariter est unita Verbo, habet singularem et excellentiorem præ aliis creaturis cognitionem Dei; licet eum non comprehendat: et ideo potest Christus secundum humanam naturam dicere: Scio eum excellentius præ omnibus creaturis, non tamen comprehendendo.

8. Consequenter cum dicit, *Quærebant ergo eum apprehendere*, agitur de effectu doctrinæ: et primo quantum ad turbas; secundo quantum ad Pharisæos, ibi, *Audierunt Pharisæi turbam murmurantem.* Circa primum duo facit. Primo ponit effectum doctrinæ in turbis malevolis; secundo in turbis devotis, ibi, *De turba autem multi crediderunt in eum.* Circa primum tria facit. Primo innuit turbarum iniquum propositum; secundo propositi implendi impedimentum; et tertio impedimenti rationem. Iniquitas autem propositi manifestatur cum dicit: *Quærebant ergo eum apprehendere:* quia enim dixerat Dominus, *Quem vos nescitis*, irati sunt Judæi, quasi simularent eum scire; et ideo iniqua proponebant, scilicet eum apprehendere, ad crucifigendum et occidendum, secundum illud Psal. LXX, 11: *Persequimini, et comprehendite eum.* Sunt autem aliqui qui Christum in se habentes, quærunt tamen pie apprehendere; Cantic. VII, 8: *Ascendam in palmam, et apprehendam fructus ejus.* Unde et Apo-

stolus dicebat, Philipp. III, 12: *Sequor, si quo modo apprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu.* Impedimentum propositi ponit cum dicit: *Nemo misit in illum manus.* Invisibiliter enim eorum furor refrenatus est et repressus. Per quod patet quod voluntas nocendi est unicuique a se; sed nocendi potestas a Deo, quod patet Job I et II, ubi Satan non potuit Job affligere nisi quantum permissum est sibi a Deo. Ratio impedimenti assignatur: *Quia nondum venerat hora ejus.*

Unde sciendum est, quod, secundum illud Eccle. VIII, 6: *Omni negotio tempus est et opportunitas.* Tempus autem unicuique rei ex sua causa determinatur. Quia ergo corporalium effectuum causa sunt corpora cælestia, ideo in his quæ corporaliter aguntur, hora determinatur ex corporibus cælestibus; anima vero, cum secundum intellectum et rationem, nullis corporibus cælestibus subjaceat, cum quantum ad hoc temporales causas transcendat, non habet horas determinatas ex corporibus cælestibus; sed ex causa ejus, scilicet Deo, qui dispensat quid quo tempore sit faciendum; Eccli. cap. XXXIII, 7: *Quare dies diem superat; et iterum lux lucem, et annus annum a sole? A Domini scientia separati sunt, facto sole, et præceptum custodiente.* Multo ergo minus in Christo determinatur hora ab ipsis corporibus. Sic ergo intelligenda est hora ejus, non ex necessitate fatali, sed a tota Trinitate præfinita: nam, ut dicit Augustinus, " hoc nec de te credendum est; quanto magis de illo per quem factus es? Si tua hora voluntas illius est, scilicet Dei; hora illius, quæ est nisi voluntas sua? Non ergo horam dixit qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi; „ supra II, vers. 4: *Nondum venit hora mea;* infra cap. XIII, 1: *Sciens Jesus quia venit hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem* etc.

9. Consequenter cum dicit, *De turba autem multi crediderunt in eum,* ponit effectum doctrinæ in turbis devotis. Et primo ponitur eorum fides, quia *multi de turba crediderunt in eum.* Non dicit de principibus: quia quanto majores erant, tanto magis erant elongati; et ideo in eis sapientia locum non habebat: quia, ut dicitur Prov. XI, 2: *Ubi humilitas, ibi sapientia.* Turba autem, quia suam ægritudinem cito vidit, Domini medicinam sine dilatione cognovit; Matth. cap. XI, vers. 25: *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Et propter hoc in principio humiles et pauperes conversi sunt ad Christum; I Cor. I, 28: *Ignobilia et contemptibilia mundi elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret.* Secundo ponit motivum ad fidem cum dicit: *Christus cum venerit, numquid plura signa faciet quam quæ hic facit?* Prophetatum enim erat quod Christus in adventu suo miracula multa esset facturus; Isa. XXXV, 4: *Deus ipse veniet, et salvabit nos: tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt* etc. Et ideo videntes miracula quæ Christus faciebat, inducebantur ad fidem ejus. Sed tamen fides eorum infirma erat, quia non a doctrina, sed a signis moventur ad credendum ei; cum tamen ipsi, qui fideles jam erant, et per legem instructi, magis a doctrina moveri debuissent: nam, ut dicitur I Cor. XIV, 22: *Signa data sunt infidelibus, prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus.* Secundo quia adhuc videntur alium Christum expectare; unde dicunt: *Christus cum venerit, numquid plura signa faciet quam quæ hic facit?* Unde patet quod non credebant in Christum, sicut in Deum, sed sicut in aliquem justum virum, seu Prophetam. Vel, secundum Augustinum, syllogizant: *Christus cum venerit, numquid plura signa faciet?* quasi dicant: Christus promittitur venturus: sed ipse non plura signa faciet quam hic facit: ergo vel ipse est Christus, vel erunt plures Christi.

10. Consequenter cum dicit, *Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc,* ponitur effectus in Pharisæis. Et, ut Chrysostomus dicit, Christus multa dixit, et tamen non sunt moti contra eum. Quando autem vident turbam ei acquiescere, statim concitantur contra eum, et insanientes, eum occidere cupiebant. Ex quo patet quod sabbati solutio non erat vera causa odii eorum; sed hoc eos maxime mordebat quod turbæ Christum glorificabant. Et hoc patet infra XII, 19: *Videtis quia nihil proficimus? Ecce totus mundus post eum vadit.* Quia vero ipsi Christum capere non audebant, timentes periculum, ministros mittunt, tamquam periculis expositos.

LECTIO IV.

1. Dixit ergo eis Jesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum:
2. Et vado ad eum qui me misit.
3. Quæretis me, et non invenietis:
4. Et ubi ego sum, vos non potestis venire.
5. Dixerunt ergo Judæi ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? Numquid in dispersionem gentium iturus est, et docturus gentes? Quis est hic sermo quem dixit: Quæretis me, et non invenietis: et ubi sum ego, vos non potestis venire?

1. Postquam posuit Dominus originis suæ principium, hic consequenter insinuat suum terminum, quo scilicet iturus est per mortem. Et primo insinuatur terminus viæ Christi; secundo ponitur admiratio turbarum de sermonibus ejus, ibi, *Dixerunt ergo Judæi ad semetipsos* etc. Circa primum tria facit. Primo insinuat suæ vitæ terminum; secundo prænuntiat futurum turbarum desiderium, ibi, *Quæretis me, et non invenietis;* tertio subdit eorum defectum, ibi, *Et ubi sum ego, vos non potestis venire.* Circa primum duo facit. Primo prænuntiat mortis suæ dilationem; secundo innuit quo iturus est per mortem, ibi, *Et vado ad Patrem* etc.: et sic in primo ostendit suam potestatem; in secundo patiendi voluntatem. Potestatem quidem suam ostendit in dilatione mortis: quia licet Judæi quærerent eum apprehendere, non tamen hoc possunt, nisi Christus velit; infra x, 18: *Nemo tollit animam meam; sed ego pono eam.* Et ideo *dixit eis Jesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum;* quasi dicat: Vultis me interficere; sed hoc non est positum in voluntate vestra, sed in voluntate mea: et ego determino quod *adhuc modicum tempus vobiscum sum;* et ideo parum expectate tempus. Hoc quod vultis modo facere, facturi estis: *adhuc* enim *modicum tempus vobiscum sum.* In quo quidem Dominus satisfacit primo quidem turbæ quæ eum reverebatur, faciens eam magis avidam ad audiendum, quasi parvo tempore derelicta, in quo possent hac doctrina potiri, ut Chrysostomus dicit, infra XII, 36: *Dum lucem habetis, credite in lucem.* Secundo vero turbæ quæ eum persequebatur; quasi dicat: Non diu differtur desiderium vestrum de morte mea: unde patientes sustinete: quia *adhuc modicum:* implere enim debeo dispensationem meam; prædicando scilicet, et miracula faciendo, et sic pervenire ad passionem; Luc. XIII, vers. 32: *Ite, et dicite vulpi illi, quia hodie et cras operor, et tertia die consummor.*

Est autem triplex causa, [quare Christus modico tempore voluit prædicare. Prima ad demonstrandum suam virtutem, quod in tam modico tempore totum mundum immutaret; Psal. LXXXIII, vers. 2: *Melior est dies una in atriis tuis super millia.* Secunda est ad excitandum desiderium discipulorum, ut scilicet magis eum desiderarent quem modico tempore corporali præsentia habituri erant; Luc. XVII, 22: *Venient dies in quibus desiderabitis unam diem Filii hominis.* Tertia est ad augmentandum discipulorum spiritualem profectum. Cum enim Christi humanitas sit nobis via tendendi in Deum, ut dicitur infra XIV, vers. 6: *Ego sum via, veritas et vita:* non debemus in ea quiescere ut in termino, sed per eam debemus in Deum tendere. Ne ergo corda discipulorum ad Christum carnaliter affecta, in eo ut in homine quiescerent; ideo Christus corporalem sui præsentiam ab eis citò subtraxit: unde dicebat, infra XVI, vers. 7: *Expedit vobis ut ego vadam;* II Cor. V, 16: *Et si Christum secundum carnem novimus* (tunc scilicet quando corporaliter nobiscum erat), *sed nunc jam non novimus.*

2. Voluntatem suæ passionis ostendit cum dicit: *Et vado ad eum qui me misit,* quasi spontaneus, scilicet per passionem; Isa. LIII, 7: *Oblatus est, quia ipse voluit;* Ephes. V. 2: *Obtulit semetipsum hostiam Deo in odorem suavitatis. Vado,* inquam, ad Patrem, *qui misit me.* Et hoc convenienter: nam quælibet res naturaliter redit ad suum principium; Eccle. I, 7: *Ad locum unde exeunt flumina, revertuntur;* infra XIII, 3: *Sciens quia a Deo exivit, et ad Deum vadit.* Et iterum XVI, 5: *Vado ad eum qui misit me.*

3. Consequenter cum dicit, *Quæretis me, et non invenietis,* prænuntiat Judæorum desiderium, quasi dicat: Modicum est quod potestis mea doctrina frui; sed hoc modicum, quod modo respuitis, quandoque quæretis, et non invenietis; Isa. LV, 6: *Quærite Dominum dum inveniri potest;* et in Psal. LXVIII, 33: *Quærite Dominum* (scilicet in præsenti), *et vivet*

anima vestra. Hoc autem quod dicit, *Quæretis me, et non invenietis*, potest intelligi vel de inquisitione corporali Christi, vel de spirituali. Si vero intelligatur de corporali, sic, secundum Chrysostomum, quæsierunt eum quando filiæ Jerusalem, scilicet mulieres, plangebant super eum, ut dicitur Luc. XXIII, et credibile est hoc tunc multos alios passos esse. Nec est etiam a veritate remotum, quia imminente tribulatione Judæis, et præcipue cum civitas caperetur, memores Christi et miraculorum ejus, desiderarent ejus præsentiam, qua liberarentur; et secundum hoc dicendum est: *Quæretis me*, idest meam præsentiam corporalem, *et non invenietis.* Si vero intelligatur de spirituali, dicendum est, secundum Augustinum, quod eum quem noluerunt cognoscere præsentem, tunc postea quæsierunt cum videntes multitudinem credentem, compuncti de scelere mortis Christi, dixerunt Petro, Actor. II, 37: *Quid faciemus, viri fratres?* Sic ergo quæsierunt Christum quando crediderunt in eum suis sceleribus ignoscentem, quem viderunt ipsorum scelere morientem.

4. Consequenter cum dicit, *Et ubi ego sum, vos non potestis venire*, ostendit eorum defectum. Nec dicit, Quo vado, quod esset magis consequens ad præmissa, scilicet *Vado* ad Patrem *qui me misit;* sed dicit, *Ubi ego sum*, ut ostendat se Deum et hominem. Hominem quidem, inquantum vadit; infra XVI, 5: *Vado ad eum qui me misit:* sed inquantum semper ibi erat Christus quo fuerat rediturus, ostendit se Deum; supra III, 13: *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo.* Sic ergo, secundum Augustinum, sicut Christus rediit ut nos non relinqueret, sic ad nos per assumptionem visibilis carnis descendit ut secundum invisibilem majestatem etiam esset in cælo. Non autem dicit, Non invenietis, quia aliqui ituri erant; sed dicit, *Non potestis venire*, quamdiu scilicet sic dispositi estis. Nullus enim ad hereditatem cælestem pervenire potest, nisi sit heres Dei. Heres autem Dei aliquis efficitur per fidem Christi; supra I, 12: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus.* Judæi autem nondum in eum credebant; et ideo dicit, *Non potestis venire.* In Ps. XXIII, 3, requirit: *Quis ascendet in montem Domini?* Et respondetur (vers. 4): *Innocens manibus, et mundo corde.* Judæi autem non erant mundo corde, nec innocentes manibus, quia volebant Christum interficere: ideo dicit: Non potestis ascendere in montem Domini.

5. Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo Judæi ad semetipsos*, ponitur Judæorum admiratio, qui licet carnaliter de Christo saperent, tamen ex parte credebant. Et tria faciunt. Primo admirantur; secundo suspicantur; et tertio contra suspicionem argumentantur. Admirantur quidem cum dicunt ad semetipsos: *Quo iturus est hic, quia non inveniemus eum?* Ut enim dictum est, hoc carnaliter intelligebant; I Cor. cap. II, vers. 14: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.* Et ideo quod esset iturus, non quidem per mortem, sed corporaliter, ad aliquem locum quo eis non liceret ascendere, suspicantur super hoc, dicentes: *Numquid in dispersionem gentium iturus est, et docturus gentes?* Nam gentes alienatæ erant a conversatione Judæorum; Ephes. II, vers. 12: *Hospites testamentorum eratis alienati a conversatione Israel, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo.* Et ideo quasi eis exprobrantes, dicunt, *In dispersionem gentium*, quæ scilicet ubique disseminatæ erant, et imperfecte ad invicem permixtæ; Gen. cap. X, 32: *Hæ sunt familiæ Noe juxta populos et nationes suas, et ab his divisæ sunt gentes in terra post diluvium.* Sed populus Judæorum collectus erat loco, et cultu unius Dei, et observatione legis; Psal. CXLVI, 2: *Ædificans Jerusalem Dominus, dispersiones Israelis congregabit.* Nec dicunt quod iturus sit ad gentes quasi gentilis futurus, sed tamquam eas reducturus: unde subdunt, *Et docturus gentes.* Quod forte sumpserunt ex Isa. cap. XLIX, 6: *Parum est mihi ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et fæces Israel convertendas: dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.* Quamvis autem isti non intelligerent ea quæ dicunt, sicut nec Caiphas intellexit cum dixit (infra XI, vers. 50): *Expedit vobis ut unus homo moriatur, et non tota gens pereat:* tamen verum dicunt, et salutem gentium prædixerunt, ut Augustinus dicit, quod iturus esset ad gentes, non præsentia corporis, sed pedibus suis, scilicet Apo-

stolis. Misit enim ad nos membra sua, et fecit nos sua membra; infra x, 16: *Alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere... et fiet unum ovile, et unus pastor.* Ed ideo Isa. II, 3, dicitur in persona gentium: *Docebit nos vias suas.* Objiciunt autem contra ea quæ suspicantur, dicentes: *Quis est hic sermo quem dixit: Quæretis me?* Quasi dicant: Si dixisset, *Quæretis me, et non invenietis, et ubi sum ego, vos non potestis venire*, poterat quidem intelligi quod iturus esset ad gentes; sed per hoc quod addidit, *Ubi ego sum non potestis venire*, videtur excludere hunc intellectum. Non enim impossibile est nobis ad gentes ire etc.

LECTIO V.

1. In novissimo autem die magno festivitatis stabat Jesus, et clamabat, dicens:

2. Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.

3. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.

4. Ex illa ergo hora turba cum audissent hos sermones ejus, dicebant: Hic est vere propheta. Alii dicebant: Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Numquid a Galilæa venit Christus? Nonne Scriptura dicit: Quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?

5. Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum; sed nemo misit super eum manus.

6. Venerunt ergo ministri ad pontifices et Pharisæos, et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri: Numquam sic locutus est homo, sicut hic loquitur. Responderunt ergo eis Pharisæi: Numquid et vos seducti estis? numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis? Sed turba hæc quæ non novit legem, maledicti sunt.

7. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui unus erat ex ipsis: Numquid lex nostra judicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, et cognoverit quid faciat?

8. Responderunt, et dixerunt ei: Numquid et tu Galilæus es? Scrutare Scripturas, et vide quia a Galilæa Propheta non surgit.

9. Et reversi sunt unusquisque in domum suam.

1. Postquam Dominus egit de origine suæ doctrinæ et docentis, nec non de termino ejus, hic consequenter invitat ad ipsam doctrinam. Et primo ponitur Christi invitatio; secundo turbarum dissensio, ibi, *Ex illa autem hora* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur invitandi modus; secundo ipsa invitatio, ibi, *Si quis sitit, veniat ad me;* tertio subditur expositio, ibi, *Hoc autem dixit de Spiritu.* Modus autem invitandi attenditur quantum ad tria; scilicet quantum ad tempus invitationis, quantum ad situm invitantis, quantum ad conatum vocantis. Quantum ad tempus, quia *in novissimo die magno festivitatis:* nam, ut dictum est, festum illud celebrabatur septem diebus, et primus et ultimus dies solemniores erant, sicut et apud nos primus dies festi et octavus solemnis est magis. Hoc ergo quod hic Dominus fecit, non fecit primo die, quia nondum ascenderat Jerusalem, nec intermediis diebus, sed in novissimo; et hoc ideo, quia pauci sunt qui festa spiritualiter celebrant: et ideo non eos a principio ad doctrinam invitat, ne per vanitates sequentium dierum festorum aboleretur de cordibus eorum: quia, ut dicitur Luc. VIII, verbum Domini suffocatur a spinis: sed in ultimo die eos invitat, ut tenacius eorum cordibus imprimatur. Quantum ad situm autem, quia *stabat Jesus*

Ubi sciendum est, quod Christus docuit sedens, et stans. Sedens, quidem docuit discipulos, Matth. v; stans autem turbas, sicut hic: et ideo ex hoc inolevit consuetudo in Ecclesia, ut turbis prædicetur stando, religiosis vero et clericis sedendo. Cujus ratio est, quia cum prædicatio ad turbas sit quasi ad eas convertendas, fit per modum exhortationis; sed cum prædicatio ad clerum fit, quasi jam ad existentes in domo Dei, est ut quædam commemoratio.

Quantum ad conatum vero vocantis quia *clamabat*, ut scil. ostenderet suam securitatem; Isa. XL, 9: *Exalta in fortitudine vocem tuam..... exalta, noli timere.* Et ut ab omnibus audiretur; Isa. LVIII, 1: *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam.* Et ut ostendat magnitudinem dicendorum; Prov. VIII, 6: *Audite me, quia de rebus magnis locutura sum.*

2. Consequenter cum dicit, *Si quis sitit, veniat ad me*, ponitur invitatio: et primo ostenditur qui invitentur; secundum quis sit fructus invitationis. Invitantur quidem sitientes; unde dicit: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat* Isa. LV, 1: *Omnes sitientes, venite ad aquas.* Ideo e-

nim sitientes vocat, quia tales sunt qui desiderant Deo servire. Deus autem coacta servitia non acceptat; II Cor. IX, 7: *Hilarem datorem diligit Deus.* Et propter hoc dicebat Psal. LIII, 8: *Voluntarie sacrificabo.* De istis dicitur Matth. V, 6: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam:* quos quidem Dominus non partialiter vocat, sed omnes; unde dicit: *Si quis sitit,* quasi dicat, quicumque est ille; Eccli. XXIV, 26: *Transite ad me, omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini;* I Tim. II, 4: *Vult omnes homines salvos fieri.* Invitat autem ad potandum; unde dicit, *Et bibat.* Potus enim iste est spiritualis refectio in cognitione divinæ sapientiæ et veritatis; etiam in impletione desideriorum. Isa. LXV, 13: *Servi mei bibent, et vos sitietis;* Prov. IX, 5: *Venite, et comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis;* Eccli. XV, 3: *Aqua sapientiæ salutaris potabit illum.* Fructus autem hujus invitationis est redundantia bonorum in alios; unde dicit: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Quod quidem, secundum Chrysostomum, legendum est sic: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura;* hic subdistingue punctando; et postea subsequitur: *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Nam si dicis, *Qui credit in me;* et postea subsequatur: *Sicut dicit Scriptura, flumina,* etc., non videtur conveniens, quia hoc quod dicitur, *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ,* non invenitur in aliquo libro veteris Testamenti. Hoc ergo modo dicatur: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura;* idest, secundum Scripturæ documenta; supra V, 39: *Scrutamini Scripturas... ipsæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Et tunc *flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Et dicit, *Qui credit in me,* cum supra dixerit, *Qui venit ad me;* quia idem est credere et venire; Psal. XXXIII, 6: *Accedite ad eum, et illuminamini.* Secundum Hieronymum vero, aliter punctatur sic: *Qui credit in me;* et postea subditur: *Sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Quod, ut ipse dicit, de Proverbiis sumptum est; Prov. V, 15: *Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui: deriventur fontes tui foras.* Sciendum est autem, secundum Augustinum, quod flumina procedunt de fontibus sicut a principio. Qui autem bibit potum corporalem, non habet in se nec fontem, nec flumen, quia particulam aquæ gustat: sed qui bibit credendo in Christum, haurit fontem aquæ, quo hausto, vivescit conscientia, quæ est venter interioris hominis, et etiam ipsa fons erit. Unde dicitur supra IV, 13: *Qui biberit ex hac aqua, fiet in eo fons aquæ salientis.* Hic autem fons qui hauritur, est Spiritus sanctus, de quo dicitur in Ps. XXXV, vers. 10: *Apud te est fons vitæ.* Qui ergo bibit ita quod soli sibi proficit, dona gratiarum, quæ per flumina signantur, non fluent aquæ vivæ de ventre ejus; sed qui proximo festinat consulere, et diversa dona gratiarum recepta a Deo, aliis communicare, de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Propter quod dicit Petrus (I Epist. IV, 10): *Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes.* Dicit autem *flumina,* ad significandum spiritualium donorum abundantiam fidelibus repromissam; Ps. LXIV, vers. 10: *Flumen Dei repletum est aquis.* Iterum eorum impetum; Isa. XXVII, 6: *Qui ingredientur impetu a Jacob, florebit et germinabit Israel, et implebunt faciem orbis semine;* et in Ps. XLV, 5: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* Unde, quia ex instinctu et fervore Spiritus sancti movebatur Apostolus, dicebat (II Cor. V, vers. 14): *Caritas Christi urget nos;* et Rom. VIII, 14: *Qui spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt.* Item donorum Spiritus sancti divisionem: quia, ut dicitur I ad Cor. XII, 10: *Alii genera linguarum, alii genera sanitatum* etc. Hujusmodi autem flumina sunt aquæ vivæ, quia sunt continuatæ suo principio, scilicet Spiritui sancto inhabitanti.

3. Consequenter cum dicit, *Hoc autem dixit de Spiritu,* exponit quæ dixit. Et primo ponitur expositio; secundo assignatur ratio expositionis, ibi, *Nondum enim erat Spiritus datus.* Dicit ergo: Dixit, quod *flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Sed hoc intelligendum esse Evangelista dicit *de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum:* quia ipse est fons vitæ et fluvius. Fons, de quo dicitur in Psal. XXXV, 10: *Apud te est fons vitæ, et in nomine tuo videbimus lumen.* Fluvius vero, quia a Patre et Filio procedit. Apoc. ult., 1: *Ostendit mihi angelus fluvium aquæ vivæ splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni;* Isa. XLII, 1: *Dedit spiritum,* sci-

licet obedientibus sibi. Hujus expositionis rationem assignat, dicens: *Nondum enim erat Spiritus datus;* et dicit duo: scilicet quod *nondum erat Spiritus datus*, et quod *Christus nondum erat glorificatus.*

Circa primum est duplex opinio. Chrysostomus enim dicit, quod Spiritus sanctus non fuit datus Apostolis, quantum ad dona prophetica et miraculorum, ante resurrectionem Christi. Unde gratia hujus, quæ dabitur Prophetis, a terra defecerat usque ad adventum Christi, nec postmodum alicui data est usque ad prædictum tempus. Et si dicitur quod Apostoli ejiciebant dæmonia ante resurrectionem, intelligendum est quod hæc non spiritu ejiciebantur, sed ea quæ a Christo erat, potestate: quando enim mittebat eos, non dicitur, Dedit eis Spiritum sanctum: sed *Dedit eis potestatem:* Matth. x, 1.

Sed hoc videtur contra illud quod Dominus dicit Lucæ xi, 19: *Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt?* Sed constat quod ipse in Spiritu sancto ejiciebat dæmonia, et filii, idest Apostoli: unde manifestum est eos accepisse Spiritum sanctum. Et ideo dicendum est, secundum Augustinum, quod ante resurrectionem, Apostoli habuerunt Spiritum sanctum etiam quantum ad dona prophetica et miraculorum. Et hic quod dicitur, *Nondum erat Spiritus datus*, intelligendum de abundanti datione, et visibilibus signis; sicut datus fuit eis post resurrectionem et ascensionem in linguis igneis.

Sed cum Spiritus sanctus sanctificet Ecclesiam, et etiam modo accipiatur a fidelibus, quare nemo loquitur linguis omnium gentium sicut tunc? Dicendum ad hoc, quod non est necessarium, ut Augustinus dicit. Quia jam universalis Ecclesia linguis gentium loquitur, quia per Spiritum sanctum datur caritas; Rom. v, 5: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris:* et hæc faciens omnia communia, facit quemlibet cuilibet loqui. Unde dicit: "Si amas unitatem, etiam tibi habet quisquis in illa (idest Ecclesia) aliquid habet. Tolle invidiam, et tuum est quod habeo: livor separat, caritas jungit: ipsam habeto, et cuncta habebis." In principio autem antequam Ecclesia per mundum dilataretur, quia pauci erant, oportebat quod linguis omnium loquerentur, ut sic Ecclesiam in omnibus fundarent.

Circa secundum, sciendum est, secundum Augustinum, quod hoc quod dicit, *Jesus nondum fuerat glorificatus*, intelligendum est de gloria resurrectionis; quasi dicat: Nondum a mortuis resurrexerat, nondum ad cælos ascenderat: de qua dicitur Joan. xvii, 5: *Clarifica me, Pater.* Et causa quare sic voluit prius glorificari quam daret Spiritum sanctum, assignatur, quia Spiritus sanctus ad hoc datur nobis, ut erigat corda nostra ab amore sæculi in resurrectionem spiritualem et totaliter currant in Deum. Quia ergo vitam æternam promisit Spiritus sancti caritate ferventibus, ubi non moriemur, ubi nihil timebimus; ideo ipsum Spiritum sanctum noluit dare nisi dum esset glorificatus, ut in suo corpore ostenderet vitam quam in resurrectione speramus. Secundum Chrysostomum vero, hoc non intelligitur de gloria resurrectionis, sed de glorificatione passionis: de qua, imminente passionis hora, Dominus dicit infrā xiii, 31: *Nunc glorificatus est Filius hominis.* Et secundum hoc Spiritus sanctus tunc primum datus est quando post passionem dixit Apostolis (infra xx, 22): *Accipite Spiritum sanctum* etc. Ideo autem non ante passionem datus est Spiritus sanctus, quia, cum sit donum, non debuit dari inimicis, sed amicis. Nos autem inimici eramus. Oportebat ergo prius offerri hostiam in ara crucis et inimicitiam in carne solvi, ut sic per mortem Filii ejus reconciliaremur Deo, et tunc facti amici, donum Spiritus sancti reciperemus etc.

4. Posita ergo Christi ad spiritualem potum invitatione, hic consequenter agit Evangelista de turbarum dissensione. Et primo ponitur dissensio turbarum ad invicem; secundo dissensio in principibus, ibi, *Venerunt ergo ministri.* Circa primum duo facit. Primo ponuntur diversa dissidentium verba; secundo ponitur ipsa dissensio, ibi, *Dissensio itaque facta est in turba.* Diversitas autem verborum turbarum ex diversitate opinionum turbarum de Christo proveniebat: et ideo ponit tres opiniones turbarum: duas quidem jam accedentium ad spiritualem potum; tertiam vero resilientium. Prima autem opinio erat quod dicebant Christum prophetam esse; et ideo dicit: *Ex illa ergo hora*, quando scilicet in magno festivi-

tatis die talia dixerat, *turba cum audissent hos sermones ejus, dicebant,* illi scilicet qui jam illam aquam spiritualiter haurire cœperant: *Hic est vere Propheta.* Non solum Prophetam eum dicunt, sed etiam verum, idest quasi antonomastice, intelligentes hunc esse de quo Moyses prædixit, Deuter. XVIII, 15: *Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris: ipsum tamquam me audietis.* Alia opinio erat quia quidam dicebant: *Hic est Christus:* isti enim magis ad potum accedebant, et sitim infidelitatis magis deposuerant. Et hoc etiam Petrus confessus est, Matth. XVI, 16: *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Tertia opinio est referentium contraria prædictis. Et primo objiciunt contra opinionem dicentium eum esse Christum; secundo objectionem auctoritate confirmant. Dicit ergo: *Quidam autem*, in suæ infidelitatis ariditate permanentes, *dicebant: Numquid a Galilæa venit Christus?* Noverant enim, Prophetas, Christum a Galilæa venturum, non prædixisse: et ideo credentes in Nazareth eum natum fuisse (ignorabant enim suæ nativitatis locum esse Bethlehem), hoc dicunt. Manifestum enim erat eum in Nazareth nutritum; sed paucis notus erat nativitatis locus. Quamvis tamen Scriptura non dicat Christum in Galilæa nasciturum, prædixit tamen illuc eum primo declinaturum. Isa. IX, 1: *Primo tempore alleviata est terra Zabulon et terra Nephthali, et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus gentium qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam, et habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis.* Prædixit etiam quod de Nazareth processurus esset. Isa. XI, 1: *Flos de radice ejus ascendet:* ubi in Hebræo habetur: *Nazarenus de radice est* etc. Confirmant objectionem auctoritate Scripturæ, cum dicunt: *Nonne Scriptura dicit, quia ex semine David et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?* Quod autem de semine David venturus esset Jesus, dicitur Jerem. XXIII, 5: *Suscitabo David germen justum.* Et II Reg. XXIII, 1, dicitur de David: *Dixit vir cui constitutum est de Christo Dei.* Quod vero de Bethlehem, dicitur Mich. V, 1: *Et tu, Bethlehem, terra Juda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel.*

5. Consequenter cum dicit, *Dissensio itaque facta est in turba propter eum*, primo ponitur ipsa dissensio; secundo conatus quorumdam ex eis contra Christum; tertio conatus repressio. *Dissensio autem facta est propter eum*, scilicet Christum, *in turba.* Frequenter enim contingit quod in cordibus malorum ex manifestatione veritatis causatur dissensio et turbatio. Unde et hoc in persona Christi dicitur Jerem. XV, 10: *Væ mihi, mater mea, ut quid me genuisti virum rixæ, virum discordiæ in universa terra?* Propter hoc dicebat Dominus, Matth. X, vers. 10: *Non enim veni mittere pacem, sed gladium.* Conatus autem, scilicet aliquorum, erat ad eum apprehendendum; unde dicit: *Quidam autem ex eis*, scilicet qui dixerant: *Numquid a Galilæa venit Christus?* etc., *voluerunt apprehendere eum*, scilicet ex inimicitia ad occidendum; Psal. LXX, 2: *Persequimini et comprehendite;* Exod. XV, 9: *Dixit inimicus: Persequar et comprehendam.* Sed tamen boni et fideles volunt Christum apprehendere, ut eo fruantur; Cant. VII, 8: *Ascendam in palmam, et apprehendam fructus ejus.* Repressio autem conatus est ex potestate Christi: et ideo dicit: *Sed nemo misit super illum manus:* quia scilicet Christus nolebat. In potestate sua erat hoc; infra X, 18: *Nemo tollit a me animam meam; sed ego pono eam a me ipso.* Unde et quando voluit pati, non eos expectavit, sed ipse se eis obtulit; infra XVIII, 4: *Processit, et dixit ad eos, Quem quæritis?*

6. Consequenter cum dicit, *Venerunt ergo ministri ad pontifices et Pharisæos*, ponitur dissensio principum; et primo ponitur dissensio eorum ad ministros; secundo dissensio eorum ad invicem, ibi, *Dixit Nicodemus.* Circa primum tria facit. Primo ponitur redargutio principum ad ministros; secundo testimonium latum de Christo a ministris; tertio reprehensionis conatus principum ad ministros. In primo attende principum iniquitatem, cum dicunt, scilicet pontifices et Pharisæi, ministris: *Quare non adduxistis eum?* Adeo enim mali erant, quod eis non poterant satisfacere ministri, nisi Christo nocumentum inferrent; Proverb. IV, 16: *Rapitur somnus ab oculis eorum, nisi supplantaverint.*

Sed hic incipit quæstio litteralis: quia cum supra dictum sit, quod ministri missi fuerunt ad capiendum Jesum die

festo mediante, idest quarto die; et hic ponatur reditus eorum post septimum diem, quando dixit: *In novissimo autem die* etc., videtur quod intermediis diebus vacaverunt. Ad quod est duplex responsio. Una quod Evangelista anticipavit murmur turbarum. Vel dicendum, quod forte tunc redierunt; sed hoc nunc commemorat, ut manifestet causam dissensionis inter principes.

In secundo attende ministrorum bonitatem in commendabili testimonio quod perhibuerunt de Christo, dicentes: *Numquam sic locutus est homo, sicut hic loquitur.* Ubi redduntur commendabiles ex tribus. Primo ex admirationis causa: quia non propter miracula, sed propter doctrinam Christum mirabantur, ex quo propinquiores efficiuntur veritati, et recedunt a consuetudine Judæorum, qui signa quærunt, ut dicitur I Cor. I. Secundo ex conversionis facilitate: quia ad pauca verba Christi, capti sunt, et allecti ad ejus amorem. Tertio ex animi securitate: quia ipsis Pharisæis, qui Christo adversabantur, talia dicunt de Christo: *Numquam sic locutus est homo.* Et hoc rationabiliter: quia non solum homo erat, sed etiam Dei Verbum; et ideo verba sua erant virtuosa ad commovendum; Jerem. XXIII, 29: *Numquid non verba mea quasi ignis sunt, dicit Dominus, et quasi malleus conterens petram?* Et ideo dicitur Matth. VII, 29, quod *erat docens sicut potestatem habens.* Erant etiam sapida ad dulcorandum; Cant. II, 14: *Sonet vox tua in auribus meis, vox enim tua dulcis;* Psal. CXVIII, 103: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua!* Erant utilia ad retinendum, quia promittebant bona æterna; supra VI, 69: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes;* Is. XLVIII, vers. 17: *Ego Dominus docens te utilia.* In tertio detestare Judæorum perfidiam, qua conantur ministros a Christo retrahere, unde *responderunt eis*, scilicet ministris: *Numquid et vos seducti estis?* Ubi tria faciunt. Primo arguunt æstimatum ministrorum errorem; secundo proponunt exemplum principum; tertio excludunt exemplum turbarum. Arguunt autem eos, cum dicunt: *Numquid et vos seducti estis?* quasi dicant: Videmus vos delectatos esse in sermone illius. Et revera laudabiliter seducti erant: quia dimisso malo infidelitatis, ad veritatem fidei sunt adducti: de qua dicitur Jerem. XX, 7: *Seduxisti me, Domine, et seductus sum.* Exemplum autem principum proponunt, ut magis eos avertant: unde dicit: *Numquid ex principibus aliquis credidit in eum?* Ex duobus enim aliqui fide digni redduntur: scilicet ex auctoritate et ex religione. Unde hæc duo contra Christum adducunt; quasi dicant: Si Christus esset acceptandus, utique acceptassent eum principes, in quibus est auctoritas, et Pharisæi, in quibus apparebat religio; sed nullus istorum credidit in eum: ergo nec vos debetis in eum credere. In his ergo impletur quod dicitur in Psal. CXVII, 22: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes* (scilicet principes et Pharisæi), *hic factus est in caput anguli,* idest in cordibus populorum. Sed *a Domino factum est istud:* quia bonitas ejus præponderat malitiæ hominum. Testimonium autem turbæ excludunt, quia eorum malitiam confutant; et ideo dicunt: *Sed turba hæc quæ non novit legem, maledicti sunt;* et ideo non est standum cum eis. Hoc autem scriptum est, Deuter. XXVII, 27: *Maledictus qui non permanserit in lege, nec eam opere perfecerit.* Sed hoc male intelligebant: quia etiam illi qui non habent scientiam legis, et opera legis faciunt, magis permanent in lege quam habentes legis scientiam, et non servantes eam: de quibus dicitur Matth. XV, 8: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me;* Jacob V: *Estote factores verbi, et non auditores tantum.*

7. Consequenter cum dicit, *Dixit Nicodemus ad eos*, ponitur dissensio principum ad invicem: et primo ponitur Nicodemi exhortatio; secundo principum contradictio, ibi, *Responderunt et dixerunt;* tertio dissensionis terminatio. Circa primum duo facit. Primo præmittit quædam de Nicodemo; secundo ponit ejus exhortationem. Præmittit autem tria de eo: quorum duo ostendunt intentionem dicendi, et tertium nequitiam principum. Primum ergo pertinet ad fidem Nicodemi; unde dicit: *Dixit ille qui venerat ad eum,* idest crediderat: idem enim est venire ad Christum, et credere in eum. Secundum pertinet ad fidei suæ imperfectionem, quia *nocte venit.* Si enim perfecte credidisset, non pertimuisset. Infra XII, 42: *Multi ex principibus crediderunt in eum; sed propter*

Pharisæos non confitebantur, ut e synagoga non ejicerentur; de quibus unus erat Nicodemus. Tertium pertinet ad principum falsitatem. Dixerunt enim, quod nullus ex principibus et Pharisæis in Christum credidit; et ideo dicit: *Qui erat unus ex ipsis;* quasi dicat: Si Nicodemus, qui est unus ex principibus, credidit in eum, manifestum est falsum esse quod principes et Pharisæi dicunt, scilicet quod nullus ex principibus credidit in eum; Jerem. XVI, 19: *Vere mendacium locutus est.* Exhortatio autem Nicodemi ponitur cum dicit: *Numquid lex nostra judicat hominem, nisi prius audierit ab ipso et cognoverit quid faciat?* Nam secundum leges civiles debet præcedere diligens inquisitio sententiam. Unde dicitur Act. XV, 16: *Non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priusquam is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.* Unde Job XXIX, 16: *Causam quam ignorabam, diligenter investigabam.* Propter hoc in lege Moysi, Exod. XXIII, 7, dicitur: *Innocentem et justum non condemnabis, quia aversor impium.* Hæc autem verba ideo dicit, quia cum fidelis esset, volebat eos ad Christum convertere. Quia tamen timidus erat, occulte hoc faciebat. Credebat enim, quia si tantummodo Christum vellent audire, quod verbum Christi esset tantæ efficaciæ quod forte similes fierent illis qui missi fuerant ad Jesum, et ad verba ejus conversi sunt in facto eo ad quod missi fuerant.

8. Contradictio principum ponitur cum dicit, *Responderunt et dixerunt ei* etc. Ubi primo comprehendunt eum quasi seductum; secundo quasi legis ignarum. Quantum ad primum dicunt: *Numquid et tu Galilæus es,* idest, a Galilæo seductus. Arbitrantur enim Christum galilæum ex conversatione in Galilæa: et ideo omnes qui Christum confitebantur, quasi in opprobrium Galilæos vocant; Matth. XXVI, 69: *Respondit ancilla Petro: Et tu Galilæus es?* infra IX, 27: *Numquid et vos vultis discipuli ejus fieri?* Quantum ad secundum dicunt: *Scrutare Scripturas, et vide, quia a Galilæa Propheta non surgit;* cum tamen esset legis doctor, nec de novo scrutari indigebat; quasi dicant: Licet tu sis doctor, tamen hoc ignoras: sicut supra dictum est III cap., 10, *Tu es magister in Israel, et hæc ignoras?* Licet autem non habeatur expresse in Scriptura veteris Testamenti, quod de Galilæa Propheta surgeret: hoc tamen habetur quod inde exire debeat Dominus Prophetarum, secundum illud Isa. II, 1: *Flos* (idest Nazarenus), *de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Domini.*

9. Sed terminatio dissensionis ostenditur infructuosa; unde dicit: *Et reversi sunt unusquisque,* quasi infecto negotio, *in domum suam,* idest in propria, vacui fide, et fraudati a malo desiderio suo. Job V, 13: *Consilium pravorum dissipat;* Psal. XXXII, 10: *Dominus reprobat consilia principum, et cogitationes populorum dissipat.* Vel *in domum suam,* idest in malitiam infidelitatis et impietatis suæ; Apoc. II, 13: *Scio ubi habitas, ubi sedes est Satanæ: et tenes nomen meum, et non negasti fidem meam.*

CAPITIS VIII.

LECTIO I.

1. Jesus autem perrexit in montem Oliveti, et diluculo iterum venit in templum. Et omnis populus venit ad eum, et sedens docebat eos.

2. Adducunt autem Scribæ et Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, et statuerunt eam in medio.

3. Et dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses mandavit nobis hujusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hæc autem dicebant, tentantes eum, ut possent accusare eum.

4. Jesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum ergo perseverarent interrogantes, erexit se, et dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterum se inclinans scribebat in terra.

5. Audientes autem hæc, unus post unum exibant, incipientes a senioribus, et remansit solus Jesus, et mulier in medio stans.

6. Erigens autem se Jesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? nemo te condemnavit? Quæ dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Jesus: Nec ego te condemnabo. Vade, et jam amplius noli peccare.

1. Postquam egit Evangelista de origine doctrinæ Christi, hic consequenter agit de ejus virtute. Habet autem doctrina Christi virtutem illuminativam et vivificativam: quia verba ejus spiritus et vita sunt. Primo ergo agit de virtute doctrinæ Christi illuminativa; secundo de virtute vivificativa, inf. X, 1:

Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro. Ostendit autem illuminativam virtutem doctrinæ Christi, primo verbo; secundo miraculo, ibi, *Et prœteriens Jesus, vidit hominem cœcum a nativitate.* Circa primum duo facit. Primo introducit Christum docentem; secundo ponit doctrinæ Christi virtutem, ibi, *Iterum ergo locutus est eis Jesus.* Ad officium autem doctoris duo pertinent. Primo ut devotos instruat; secundo ut adversarios repellat. Primo ergo Christus instruit populum devotum; secundo repellit adversarios, ibi, *Adducunt autem Scribæ* etc. Circa primum tria facit. Primo describitur locus doctrinæ; secundo auditor; tertio doctor. Locus autem doctrinæ est templum. Unde primo ponit recessum ab eo; secundo reditum. Recessum quidem, cum dicit: *Jesus autem perrexit in montem Oliveti;* nam Dominus hanc sibi consuetudinem fecerat ut per diem, quando erat Jerosolymis in diebus festis, prædicaret in templo, signa et miracula faceret; et in sero revertebatur in Bethaniam, et apud sorores Lazari Mariam et Martham hospitabatur, quæ erat in monte Oliveti. Secundum igitur hunc morem dicit, quod cum in novissimo magnæ festivitatis die Jesus stetisset in templo, et prædicasset, de sero *perrexit in montem Oliveti,* ubi erat Bethania: et hoc convenit mysterio: nam, ut dicit Augustinus, ubi docebat Christum docere et suam misericordiam manifestare nisi in monte Oliveti, in monte unctionis et chrismatis? Oliva autem misericordiam signat: unde et in Græco oleos idem est quod misericordia. Luc. x dicitur de Samaritano, quod infudit oleum et vinum, secundum misericordiam et severitatem judicii. Item oleum sanativum est; Isa. I, 6: *Vulnus et livor et plaga tumens non est circumligata medicamine, neque fota oleo.* Signatur etiam medicina spiritualis gratiæ, quæ ad nos derivata est. Psal. XLIV, vers. 8: *Unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Et alibi (Psal. CXXXII, 2): *Sicut unguentum in capite quod descendit in barbam.* Reditus autem ad locum ponitur tempestivus; unde dicit: *Et iterum diluculo venit in templum.* Per quod signatur quod cognitionem et manifestationem gratiæ suæ in templo suo, scilicet fidelibus suis, manifestaturus erat. Psalm. XLVII, 10: *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui.* Quod autem diluculo rediit, exortum lumen novæ gratiæ designat; Osee VI, 3: *Quasi diluculum præparatus est egressus ejus.* Auditor autem doctrinæ est populus devotus; et ideo dicit: *Et omnis populus venit ad eum;* Psal. VII, 8: *Synagoga populorum circumdabit te.* Doctor autem introducitur sedens: unde dicit, *Et sedens,* idest condescendens, ut ejus doctrina facilius caperetur. Sessio enim humilitatem incarnationis significat; Psal. CXXXVIII, 1: *Tu cognovisti sessionem meam et resurrectionem meam.* Quia per susceptam humanitatem visibilis apparens, cœperunt de divinis facilius edoceri; et ideo dicit, quod *sedens docebat eos,* idest simplices, et sermonem ejus admirantes; Ps. XXIV, 9: *Docebit mites vias suas, et diriget mansuetos in judicio*; Isa. II, 3: *Docebit nos vias suas.*

2. Consequenter cum dicit, *Adducunt autem Scribæ et Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam,* repellit adversarios. Et primo ponitur calumniæ tentatio; secundo calumniantium repulsio, ibi, *Jesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra.* Circa primum tria facit. Primo ponitur tentationis occasio; secundo describitur ipsa tentatio, ibi, *Dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio;* tertio tentatorum intentio, ibi, *Hæc autem dicebant tentantes eum.* Occasio autem tentationis ponitur adulterium a muliere perpetratum: et ideo primo aggravant culpam; secundo præsentant personam peccantem. Dicit ergo quantum ad primum: *Adducunt autem Scribæ et Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam.* Ut enim Augustinus dicit, tria in Christo præeminebant: scilicet veritas, mansuetudo et justitia. De ipso quippe fuerat prædictum (Ps. XLIV, 5): *Procede, et regna, propter veritatem et mansuetudinem et justitiam.* Nam veritatem attulit ut doctor, et hanc perceperant Pharisæi et Scribæ dum doceret. Infra eodem: *Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?* Nullum enim falsum in verbis et doctrina ejus deprehendere poterant; et ideo calumniari de hoc cessaverant. Mansuetudinem vero attulit ut liberator; et hanc cognoverunt dum adversus inimicos et persecutores non com-

moveretur; I Petr. II, 23: *Cum malediceretur, non maledicebat.* Unde dicebat, Matth. XI, 29: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Et ideo de hoc etiam non calumniabantur. Justitiam autem attulit ut cognitor: et hoc quia nondum nota erat Judæis, maxime in judiciis: ideo in ea scandalum posuerunt, volentes scire utrum a justitia propter misericordiam recederet: et ideo proponunt ei crimen notum et confusione dignum, scilicet adulterium; Eccli. IX, 10: *Omnis mulier fornicaria quasi stercus in via conculcabitur.* Consequenter personam peccantem repræsentant, ut magis commoveant: unde *et statuerunt eam in medio;* Eccli. XXIII, vers 34: *Hic in medio adducetur, et inter filios Dei* etc.

3. Consequenter cum dicit, *Et dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio*, prosequuntur ipsam tentationem: et primo manifestant culpam; secundo allegant legis justitiam; tertio exquirunt sententiam. Culpam quidem manifestant cum dicunt: *Hæc mulier modo deprehensa est in adulterio:* quam quidem culpam exaggerant ex tribus, quæ Christum commovere deberent a sua mansuetudine. Et primo ex culpæ novitate; unde dicunt, *Modo:* nam quando est antiqua, non tantum movet, quia forte præcessit correctio. Secundo ex ejus evidentia; unde dicunt: *Deprehensa est;* ita quod non possit se excusare; quod est consuetudinis mulierum, secundum illud Prov. XXX, 20: *Tergit os suum, dicens: Non sum operata malum.* Tertio ex culpæ enormitate; unde dicunt: *In adulterio*, quod est grave facinus et malorum multorum causa; Eccli, IX: *Omnis mulier quæ adulteratur peccabit.* Primo quidem in lege Dei sui. Legis justitiam allegant cum dicunt: *In lege autem*, scilicet Levit. et Deuteron. cap. XXII, *Moyses mandavit hujusmodi lapidare.* Sententiam autem exquirunt cum subdunt: *Tu ergo qui dicis?* Calumniosa est interrogatio; quasi dicant: Si eam dimitti censuerit justitiam non tenebit. Sed, absit ut qui venerat quærere et salvum facere quod perierat, eam condemnaret; supra III, 17: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.* Lex etiam quod injustum erat jubere non poterat. Et ideo non dicit, Absolvatur, ne contra legem facere videretur. Et ideo consequenter subditur perversa tentantium intentio, cum dicit: *Hæc autem dicebant tentantes eum.* Credebant enim, quod Christus ne mansuetudinem perderet, eam dimitti debere dicturus esset; et sic accusarent eum tamquam legis prævaricatorem; I Cor. X, 9: *Neque tentaveritis Christum, sicut illi tentaverunt.*

4. Consequenter cum dicit, *Jesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra,* repellit adversarios sua sapientia. Nam Pharisæi de duobus eum tentabant: scilicet de justitia et de misericordia. Et utrumque in respondendo servavit: et ideo primo ostendit quomodo servavit; secundo quod non recessit a misericordia, ibi, *Erigens autem se Jesus dixit ei* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit sententiam justitiæ; secundo subditur effectus sententiæ, ibi, *Audientes autem hæc, unus post unum exibat.* Circa primum tria facit. Primo describit sententiam; secundo pronuntiat eam; tertio perseverat iterum in scribendo sententiam. Sententiam autem describit in terra digito; unde dicit: *Jesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra.* Scribebat autem secundum quosdam illud quod dicitur Jer. XXII, 29: *Terra terra, audi... scribe justum virum sterilem.* Secundum alios vero, et melius, dicitur quod scripsit eadem quæ protulit, scilicet, *Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.* Neutrum tamen certum est. Sed in terra quidem scribebat triplici ratione. Una quidem, secundum Augustinum, ut ostendat eos qui eum tentabant in terra describendos esse; Jerem. XVII, 13: *Domine, recedentes a te in terra scribuntur.* Justi autem, et discipuli qui eum sequuntur, in cælo scribuntur; Luc. X, 20: *Gaudete et exultate, quia nomina vestra scripta sunt in cælo.* Item ut ostendat se quod signa faceret in terra: qui enim scribit, signa facit. Scribere ergo in terra, est signa facere: et ideo dicit quod inclinavit se, scilicet per incarnationis mysterium, ex quo in carne assumpta miracula fecit. Tertio, quia lex vetus in tabulis lapideis scripta erat, ut habetur Exod. XXXI, et II Cor. III. Per quod signatur ejus duritia: quia *irritam quis faciens legem Moysi, absque ulla miseratione occidebatur:* ut

dicitur Hebr. x, 28. Terra autem mollis est. Ut ergo signaret dulcedinem et mollitiem novæ legis per eum traditæ, in terra scribebat. Ex quo tria in sententiis debemus attendere. Primo benignitatem in condescendendo puniendis; unde dicit, *Inclinans se;* Jacobi II, 13: *Judicium sine misericordia ei qui non fecit misericordiam;* Gal. ult., 1: *Si præoccupatus fuerit aliquis in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Secundo discretionem in discernendo; unde dicit, *Digito scribebat,* qui propter flexibilitatem discretionem significat; Dan. v, 5: *Apparuerunt digiti quasi manus hominis scribentis contra candelabrum.* Tertio certitudinem in pronuntiando: unde dicit, *Scribebat.* Sententiam autem profert ad eorum instantiam; unde dicit: *Cum autem perseverarent interrogantes eum, erexit se, et dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.* Pharisæi enim transgressores legis erant; tamen nitebantur Christum de transgressione legis accusare, et mulierem condemnare: et ideo Christus sententiam proponit justitiæ, dicens: *Qui sine peccato est vestrum;* quasi dicat: Puniatur peccatrix, sed non a peccatoribus: impleatur lex, sed non a prævaricatoribus legis: quia, ut dicitur Rom. II, 1: *In quo enim alium judicas, teipsum condemnas.* Aut ergo istam dimittite, aut cum illa pœnam legis excipite.

Hic incidit quæstio utrum judex in peccato existens, peccet ferendo contra alium sententiam qui in eodem peccato existit. Et licet manifestum sit, quod judex si publice in peccato existens sententiam ferat, peccat scandalizando; nihilominus tamen hoc idem videtur si sit in peccato occulto. Nam Rom. II, 1: *In quo alium judicas, teipsum condemnas.* Constat autem, quod nullus condemnat se nisi peccando: ergo videtur quod judicando alium peccet.

Respondeo dicendum, quod in hoc uti oportet duplici distinctione. Aut enim judex perseverat in proposito peccandi, aut pœnitet se peccasse. Item aut punit ut legis minister, aut motu proprio. Et si quidem pœnitet se peccasse, jam peccatum non est in eo; et sic absque peccato sententiam posset ferre. Si autem est in proposito peccandi; aut profert sententiam ut legis minister, et sic non peccat ex hoc quod sententiam profert, quamvis peccet ex hoc quod talia facit, quibus dignus est contra se similem sententiam recipere; si autem proprio motu, dico, quod proferendo sententiam peccat, cum non moveatur ad hoc amore justitiæ, sed ex aliqua mala radice: alias primo in se puniret quod animadvertit in alio; quia hoc dicitur in Prov. XVIII, 17: *Justus prior accusator est sui.*

Perseverat autem in scribendo: quia *iterum se inclinans scribebat:* primo quidem ut ostendat suæ scientiæ firmitatem; Num. XXIII, 19: *Non est Deus ut homo, ut mentiatur, et ut filius hominis, ut mutetur.* Secundo ut ostendat eos sua visione indignos. Unde cum eos zelo justitiæ percussisset, non dignatus est eos attendere, sed avertit ab eis obtutum. Tertio ut eorum verecundiæ consulens, daret eis exeundi liberam facultatem.

5. Effectus autem justitiæ est eorum confusio; unde dicit: *Audientes autem hæc, unus post unum exibant:* tum quia gravioribus peccatis erant impliciti, et magis eos conscientia remordebat; Dan. cap. XIII, 5: *Egressa est iniquitas a senioribus judicibus, qui videbantur regere populum;* tum etiam quia melius cognoscebant æquitatem prolatæ sententiæ; Jer. v, 5: " Ibo ergo ad optimates, et loquar eis: ipsi enim cognoverunt viam Domini, et judicium Dei sui. " *Et remansit solus Jesus, et mulier stans,* scilicet misericordia et miseria. Ideo autem solus remansit, quia ipse solus sine peccato erat. Nam, ut dicitur in Psal. XIII, 1: *Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum,* scilicet Christum. Et ideo forte mulier territa est, et ab illo se puniendam credebat.

Sed si remansit solus, quomodo dicit, *In medio stans?* Et dicendum, quod mulier stabat in medio discipulorum, et sic ly *solus* excludit extraneos, non discipulos. Vel *in medio,* idest in dubio, utrum absolvenda esset, vel condemnanda. Sic ergo patet quod Dominus in respondendo justitiam servavit.

6. Consequenter cum dicit, *Erigens autem se Jesus, dixit ei* etc. ostendit quod a misericordia non recessit, dando sententiam misericordiæ. Et primo examinat; secundo absolvit; tertio admonet. Examinat autem eam de accusa-

toribus; unde dicit, quod *erigens se Jesus*, scilicet faciem suam a terra, in qua scribebat, ad mulierem convertens, *dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant?* Item de condemnatione; unde quærit: *Nemo te condemnavit?* Et illa respondit: *Nemo, Domine.* Absolvit autem eam; unde dicit: *Dixit ei Jesus: Nec ego te condemnabo,* a quo te forte damnari timuisti, quia in me peccatum non invenisti. Nec mirum, *quia non misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum;* supra III, 17; Ezech. XVIII, 32: *Nolo mortem peccatoris.* Absolvit autem eam a culpa, non imponendo ei aliquam pœnam: quia cum absolvendo exterius justificaret interius, bene potuit eam adeo immutare interius per sufficientem contritionem de peccatis, ut ad omni pœna immunis efficeretur. Nec tamen trahendum est in consuetudinem ut aliquis exemplo Domini absque confessione et pœnæ inflictione quemquam absolvat; quia Christus excellentiam habuit in sacramentis, et potuit conferre effectum sine sacramento, quod nullus purus homo potest. Admonet vero eam cum dicit: *Vade, et jam noli peccare.* Duo enim erant in muliere ista: scilicet natura et culpa. Et utrumque poterat Dominus condemnare: puta, naturam, si jussisset eam lapidare; et culpam, si non absolvisset. Poterat etiam utrumque absolvere, puta si dedisset licentiam peccandi, dicens: *Vade,* vive ut vis, esto de mea liberatione secura; ego, quantumcumque peccaveris, etiam a gehenna et ab inferni tortoribus liberabo. Sed Dominus culpam non amans, peccatis non favens, ipsam damnavit culpam, non naturam, dicens: *Amplius noli peccare:* ut sic appareat quam dulcis est Dominus per mansuetudinem, et rectus per veritatem.

LECTIO II.

1. Iterum ergo locutus est eis Jesus, dicens: Ego sum lux mundi.

2. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.

3. Sed habebit lumen vitæ.

4. Dixerunt ergo ei Pharisæi: Tu de teipso testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum.

5. Respondit Jesus, et dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio unde veni, et quo vado.

6. Vos autem nescitis unde venio, aut quo vado. Vos secundum carnem judicatis.

7. Ego non judico quemquam. Et si judico ego, judicium meum verum est, quia solus non sum; sed ego, et qui misit me Pater.

8. Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater.

9. Dicebant ergo ei: Ubi est pater tuus? Respondit Jesus: Neque me scitis, neque Patrem meum: si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis. Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo; et nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora ejus.

1. Postquam Evangelista introduxit Christum docentem, hic consequenter primo ostendit doctrinæ ipsius illuminativam virtutem; secundo manifestat quæ de ea dicit, ibi: *Dixerunt ergo ei Pharisæi: Tu de te ipso testimonium perhibes.* Circa primum tria facit. Primo ponit spiritualis lucis privilegium; secundo ejus effectum, ibi, *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris;* tertio ejus fructum, ibi, *Sed habebit lumen vitæ.* Privilegium autem spiritualis lucis ponitur quantum ad Christum, qui est lux; et quantum ad hoc dicit: *Iterum locutus est eis Jesus dicens: Ego sum lux mundi.* Quod potest uno modo continuari ad immediate dictum: quia enim dixit: *Nec ego condemnabo te* etc., absolvens eam a crimine; ideo ne aliqui dubitarent utrum ipse absolvere posset, et peccata dimittere, dignatur apertius divinitatis suæ potentiam demonstrare, dicens se esse lucem, qui peccati tenebras pellit. Alio modo potest continuari ad illud quod supra VII, 52 dixit: *Scrutare Scripturas, et vide quia Propheta a Galilæa non surgit.* Quia enim eum æstimabant Galilæum, et quasi ex loco determinato dependentem, doctrinam ejus repudiabant; ideo Dominus ostendit se totius mundi esse lucem universalem, dicens: *Ego sum lux mundi,* non Galileæ, neque Palæstinæ, neque Judææ.

Manichæi autem, ut Augustinus dicit, hoc falso intelligebant: quia enim imaginatio eorum erat solum de sensibilibus, ideo non valebant se ad intellectualia et spiritualia extendere; credebant enim supra corporalia nihil esse in rerum natura: unde dicebant Deum esse corpus et lucem quamdam infinitam; et solem istum oculis carnis visibilem, Christum Dominum esse putave-

runt: et propter hoc ipsum dixisse: *Ego sum lux mundi.* Sed hoc stare non potest: et Ecclesia catholica improbat tale figmentum. Sol enim iste corporalis est lux quam sensus attingere potest: et ideo non est suprema lux, quam intellectus solus attingit, quæ est lux intelligibilis propria rationalis creaturæ. Hic de ea dicit Christus: *Ego sum lux mundi.* De ista dicitur supra I, 9: *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Lux autem ista sensibilis, imago quædam est illius lucis intelligibilis: nam omne sensibile est quasi quoddam particulare; intellectualia autem sunt quasi totalia quædam. Sicut autem lux ista particularis habet effectum in re visa, inquantum colores facit actu visibiles, et etiam in videnle, quia per eam oculus confortatur ad videndum; sic lux illa intelligibilis intellectum facit cognoscentem; quia quidquid luminis est in rationali creatura, totum derivatur ab ipsa suprema luce; supra I, 9: *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Item facit res omnes actu intelligibiles, inquantum ab ipsa derivantur omnes formæ, per quas res habent quod cognoscantur; sicut omnes formæ artificiatorum derivantur ab arte et ratione artificis; Ps. CIII, 24: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti.* Et ideo recte dicit: *Ego sum lux mundi:* non sol factus, sed per quem sol factus est. Tamen, ut Augustinus dicit, lumen quod solem fecit, sub sole factum est, et carnis nube tegitur, non ut obscuretur, sed ut temperetur.

Excluditur etiam per hoc hæresis Nestorii dicentis, quod Filius Dei erat unitus homini per inhabitationem tantum. Constat enim quod qui hæc verba proferebat, scilicet, *Ego sum lux mundi,* homo erat. Nisi ergo ipse qui loquebatur et videbatur homo, personaliter esset Filius Dei, non dixisset: *Ego sum lux mundi;* sed, In me habitat lux mundi.

2. Effectus autem hujus lucis est expellere tenebras; unde dicit: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.* Et quia lux ista est universalis, ideo universaliter tenebras omnes expellit. Sunt autem triplices tenebræ, scilicet ignorantiæ; Ps. LXXXI, 5: *Nescierunt neque intellexerunt: in tenebris ambulant.* Et hæ sunt rationis secundum seipsam, inquantum per seipsam obnubilatur. Item culpæ; Ephes. V, 8: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Et istæ sunt rationis humanæ non ex se, sed ex appetitu, inquantum male dispositus per passiones vel habitum, appetit aliquid ut bonum, quod tamen non est vere bonum. Item tenebræ damnationis æternæ; Matth. XXV, 30: *Inutilem servum ejicite in tenebras exteriores.* Sed duæ primæ sunt in vita ista; tertiæ vero sunt in termino viæ. *Qui* ergo *sequitur me, non ambulat in tenebris,* ignorantiæ, quia ego sum veritas; nec culpæ, quia ego sum via; neque damnationis æternæ, quia ego sum vita.

3. Et ideo consequenter subdit fructum doctrinæ, scilicet, *Sed habebit lumen vitæ:* nam qui hoc lumen habet, est extra tenebras damnationis. Dicit autem, *Qui sequitur:* quia sicut quicumque non vult errare in tenebris, oportet ut sequatur eum qui lumen portat; ita quicumque vult salvari, oportet quod sequatur Christum, qui est lux, credendo et amando; et sic Apostoli secuti sunt eum, Matth. IV. Quia vero lux corporalis deficere potest per occasum, contingit quia qui sequitur eam, tenebras incurrit. Lux vero ista, quæ nescit occasum, numquam deficit: et ideo qui sequitur eam, habet lumen indeficiens, scilicet vitæ. Lumen enim visibile non dat vitam, sed coadjuvat exterius operationes vitæ corporalis; lumen vero istud vitam dat, quia vivimus inquantum intellectum habemus, qui est quædam participatio illius lucis. Quando autem lux illa perfecte irradiabit, tunc habebimus vitam perfectam; Ps. XXXV, 10: *Apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen;* quasi dicat: Tunc ipsam vitam perfecte habebimus quando ipsum lumen per speciem videbimus. Unde dicitur Joan. XVII. 3: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.* Sed attendendum, quod hoc quod dicit, *Qui sequitur me,* pertinet ad meritum; quod vero dicit, *Habebit lumen vitæ,* ad præmium.

4. Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo ei Pharisæi* etc. manifestat hæc tria quæ de se dicit: et primo primum; secundo secundum, ibi, *Dicit ergo iterum, eis Jesus;* tertio tertium, ibi, *Amen,*

amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum. Primum autem quod dixit, est, *Ego sum lux mundi;* quod Judæos turbabat: et ideo primo ponit Judæorum contradictionem; secundo eorum confutationem, manifestando veritatem sui dicti, ibi, *Respondit Jesus, et dixit eis* etc. Manifestum est autem circa primum, quod illa quæ dixit in templo, dixit in conspectu turbarum, hic autem coram Pharisæis: et ideo dixerunt ei ipsi Pharisæi: *Tu de teipso testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum;* quasi dicant: Ex hoc ipso quod tu de teipso testificaris, testimonium tuum non est verum. In hominibus enim nec acceptum nec congruum est quod homo se laudet; Prov. xxvii, 2: *Laudet te alienus, et non os tuum:* quia non ex hoc commendabilis redditur, sed si a Deo commendatur; II Cor. x, 18: *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat:* quia solus Deus perfecte eum cognoscit. Deum autem nullus potest sufficienter commendare, nisi ipse seipsum; et ideo oportet quod ipse de seipso testificetur, et etiam de hominibus; Job xvi, 20: *Ecce in cælo testis meus.* Et ideo Judæi decipiebantur.

5. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus, et dixit eis* etc., Dominus repellit eorum contradictionem: et primo auctoritate Patris; secundo removet contradictionem exortam de Patre, ibi, *Dicebant ergo ei: Ubi est pater tuus?* Contradictio autem Judæorum erat per quamdam consequentiam: et ideo primo ostendit eorum consequentiam non tenere; secundo probat suum testimonium verum esse, ibi, *Ego non judico quemquam* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit consequentiæ falsitatem; secundo subdit deceptionis ipsorum causam, ibi, *Vos autem nescitis unde venio, aut quo vado.* Consequentia autem istorum erat quod ex hoc ipso quod Christus de se testimonium perhibebat, testimonium ejus non erat verum. Sed Dominus dicit contrarium: scilicet quod ex hoc ipso verum est: unde *respondit, et dixit eis: Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum verum est:* et hoc ideo, *quia ego scio unde veni, et quo vado;* quasi dicat, secundum Chrysostomum, quia ex Deo sum, et Deus, et Dei Filius. *Est autem Deus verax:* Rom. iii, 4. Dicit autem, *Scio unde veni,* idest cognosco meum principium, *et quo vado,* scilicet ad Patrem, quem nullus perfecte scire potest nisi Filius Dei; Matth. xi, 27: *Nec Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Non autem quod quicumque scit affectu et intellectu, unde veniat et quo vadat, non potest nisi verum dicere, nam a Deo venit, et ad Deum vadit; Deus autem veritas est: quanto ergo magis Filius Dei, qui perfecte scit unde venit et quo vadit, verum dicit?

6. Consequenter cum dicit, *Vos autem nescitis unde venio aut quo vado,* ostendit causam erroris, quæ est ignorantia divinitatis Christi; quia enim ipsam ignorabant, judicabant de eo secundum humanitatem. Sic ergo duplex causa erroris erat in eis. Una, quia ejus divinitatem ignorabant; alia, quia de eo secundum humanitatem tantum judicabant: et ideo quantum ad primum dicit: *Vos nescitis unde venio,* idest æternum meum processum a Patre, *aut quo vado;* infra (hoc cap.): *Est verax qui misit me, et ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo;* Job xxviii, 20: *Unde ergo venit sapientia?* Isa. liii, 8: *Generationem ejus quis enarrabit?* Quantum ad secundum dicit: *Vos secundum carnem judicatis,* scilicet de me, me solum carnem esse putantes, non autem Deum: vel *secundum carnem,* idest male et injuste. Sicut enim secundum carnem vivere, est male vivere, ita et secundum carnem judicare, est male judicare.

7. Consequenter cum dicit, *Ego non judico quemquam,* ostendit testimonium suum esse verum, et falsum esse quod ipse solus de se testimonium perhibeat. Et quia de judicio mentio facta est, ostendit primo se non esse solum in judicando; secundo se non esse solum in testificando, ibi, *Et in lege vestra scriptum est* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit judicii dilationem; secundo judicii veritatem; et tertio veritatis rationem. Dilationem quidem judicii ponit cum dicit: *Ego non judico quemquam;* quasi dicat: Vos judicatis male, sed *ego non judico quemquam;* supra iii, vers. 17: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.* Vel *non judico quemquam,* scilicet secundum carnem, sicut vos judicatis; Isa. xi, 3: *Non*

secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet. Sed tamen quandoque judicabo; quia *Pater omne judicium dedit Filio;* supra cap. v, 22. Et tunc *judicium meum verum est,* idest justum; Ps. xcv: *Judicabit orbem terræ in æquitate;* Rom. II, 2: *Scimus quia judicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt.* In quo ostenditur judicii veritas. Rationem veritatis ostendit, cum dicit: *Quia non sum solus.* Quod autem dicit supra v, 22, *Pater non judicat quemquam,* intelligendum est seorsum a Filio: vel quia non visibiliter Pater apparebit omnibus in judicio; et ideo dicit, *Non sum solus,* quia non derelictus ab ipso, sed simul cum ipso; infra XIV, 10: *Ego in Patre, et Pater in me est.* Hoc autem verbum excludit errorem Sabellii dicentis unam esse personam Patris et Filii, nec differre nisi secundum nomina. Si enim hoc esset, non dixisset: *Non sum solus; sed ego, et qui misit me:* sed dixisset: Ego sum Pater, et ego ipse sum Filius. Distingue ergo personas, et cognosce Filium esse alium a Patre.

8. Consequenter cum dicit, *Et in lege vestra scriptum est* etc., ostendit quod non est solus in testificando; nec tamen differt testimonium, sicut judicium: unde non dicit, Testimonium non perhibeo. Primo ergo introducit legem; secundo concludit propositum, ibi, *Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso.* Dicit ergo, *In lege vestra,* et vobis data; Eccli. XXIV, 23: "Legem mandavit Moyses: „ *scriptum est,* Deut. XIX, *quia duorum hominum testimonium verum est:* sic enim est ibi (vers. 15): *In ore duorum aut trium stabit omne verbum.*

Sed, secundum Augustinum, habet magnam quæstionem quod dicit: *Duorum hominum testimonium verum est.* Fieri enim potest quod duo mentiantur. Nam Susanna casta duobus falsis testibus urgebatur, ut habetur Dan. XIII. Universus etiam populus mentitus est contra Christum. Responsio. Hoc quod dicit, *Duorum hominum testimonium verum est,* intelligendum est quod pro vero in judicio est habendum. Cujus ratio est, quia in actibus humanis vera certitudo haberi non potest; et ideo accipitur inde id quod certius haberi potest, quod est per multitudinem testium: magis enim est probabile quod unus mentiatur, quam quod multi; Eccle. IV, 12: *Funiculus triplex difficile solvitur.*

Nihilominus tamen per hoc quod dicit (Deut. loc. cit.): *In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum,* reducit nos, secundum Augustinum, in considerationem Trinitatis, in qua est perpetua stabilitas veritatis, a qua omnes veritates derivantur. Dicit autem, *Duorum vel trium,* quia in Scriptura sacra quandoque nominantur tres, quandoque duæ personæ, cum quibus etiam intelligitur Spiritus sanctus, qui est nexus duorum. Si ergo duorum hominum testimonium verum est vel trium, testimonium meum verum est: Quia et *ego testimonium perhibeo de meipso, et testimonium perhibet de me qui misit me Pater;* supra v, 36: *Ego testimonium habeo majus Joanne.*

Sed hoc non videtur ad propositum pertinere. Primo quidem, quia Pater Filii Dei non est homo; cum ipse dicat: *Duorum hominum testimonium verum est.* Secundo vero, quia tunc sunt duo testes alicujus quando testificantur de aliquo tertio; sed si unus testificatur de uno, non sunt duo testes. Cum ergo Christus testificetur de se, et similiter Pater de Christo, videtur quod non sunt duo testes.

Sed dicendum, quod Christus hic arguit per locum a minori. Manifestum est enim quod veritas Dei major est quam veritas hominis. Si ergo credunt testimonio hominum, multo magis credendum est testimonio Dei. I Joan. v, 9: *Si testimonium hominum accipitis, testimonium Dei majus est.* Item hoc dicit, ut ostendat se consubstantialem Patri, et non indigentem alieno testimonio, ut dicit Chrysostomus.

9. Consequenter cum dicit, *Dicebant ergo ei: Ubi est Pater tuus?* removet exortam quæstionem de Patre: et primo ponit quæstionem Judæorum; secundo ponit responsionem Christi; tertio innuit securitatem respondentis. Quæstio autem Judæorum proposita Christo est de Patre, ubi esset: unde dicebant ei: *Ubi est pater tuus?* Intelligebant enim Christum habere patrem hominem sicut ipsi habent; et ideo quia audierunt eum dicere: *Solus non sum; sed ego, et qui misit me Pater:* et hic viderant eum solum, dicunt: *Ubi est pater tuus?* Vel dicendum, quod loquuntur hic cum quadam ironia et contumelia; quasi dicant: Quid

frequenter patrem tuum nobis inducis? Numquid est tantæ virtutis, ut ejus testimonio credatur? Ignotus enim est, et ignobilis. Intelligebant hoc de Joseph; nihilominus tamen Patrem ignorabant. Psal. CXIII, 2: *Ne quando dicant gentes: Ubi est Deus eorum?* Responsio autem Christi est occulta, ibi, *Respondit Jesus: Neque me scitis, neque Patrem meum.* Quia enim non studio addiscendi, sed malignandi quærebant, ideo Christus non aperit eis veritatem; sed ostendit primo quidem ipsorum ignorantiam; secundo quomodo possint ad veritatis cognitionem pervenire. Ignorantiam quidem ipsorum ostendit cum dicit: *Neque me scitis;* quasi dicat: Non quæratis de Patre, quia me nescitis. Quia enim me hominem putatis, ideo Patrem meum hominem quæritis; sed quia me non noscitis, neque Patrem cognoscere potestis.

Sed contra. Supra VII, 28, dixit: *Et me scitis, et unde sim scitis.* Est dicendum quod sciebant eum secundum humanitatem, sed non secundum divinitatem.

Sciendum autem, secundum Origenem, quod ex hoc verbo aliqui sumentes occasionem erroris, dixerunt patrem Christi non fuisse Deum veteris Testamenti; nam ipsum Judæi cognoscebant, secundum illud Psal. LXXV, 1: *Notus in Judæa Deus.* Sed ad hoc est quadruplex responsio. Prima, quia ideo dicit Dominus Judæos patrem ignorare, quia ad modum ignorantium se habent, inquantum mandatum ejus non servant. Et hæc responsio pertinet ad actum. Secundo dicuntur Deum ignorare, quia non adhærent ei spiritualiter per amorem: qui enim aliquid cognoscit, ei adhæret. Tertio, quia etsi cognoscerent eum per fidem, non tamen habebant de eo plenam scientiam. Supra I, 18: *Deum nemo vidit unquam. Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Quarto, quia in veteri Testamento innotuit Pater sub ratione Dei omnipotentis. Exod. cap. VI, 3: *Ego apparui eis in Deo omnipotente, et nomen meum Adonai non indicavi eis:* non autem sub ratione Patris; unde licet scirent eum ut Deum, non tamen ut Patrem Filii consubstantialis.

Viam autem perveniendi ad cognitionem Patris dicit se esse: unde dicit, *Si me sciretis;* quasi dicat: Quia Patrem meum loquor occultum, opus prius est ut me noveritis, et tunc Patrem meum forsitan scietis. Nam Filius est via cognitionis paternæ. Infra XIV, 7: *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis.* Nam, secundum Augustinum, quid est, *Si me sciretis,* nisi *Ego et Pater unum sumus?* (infra X, 30). Quotidiana locutio est, quando vides aliquem alicujus similem, ut dicas: Si hunc vidisti, illum vidisti: non tamen quod Pater sit Filius, sed quia sit Patri similis. Dicit autem, *Forsitan*, non dubitative, sed increpative; velut si indigneris servo tuo, et dicat, Contemnis me? Considera quod forsitan dominus tuus sum. Securitatem autem Christi respondentis ostendit Evangelista, cum dicit: *Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio.* Et primo quidem ex loco ubi docebat, quia in gazophylacio et in templo. Gaza enim, persica lingua, dicuntur divitiæ, phylaxe vero servare: unde gazophylacium ponitur in Scriptura pro arca, ubi divitiæ conservantur; et hoc modo accipitur IV Reg. XII, 9, quod *tulit Joïada sacerdos gazophylacium unum, aperuitque foramen desuper, et posuit illud juxta altare ad dexteram ingredientium domum Domini, mittebantque in eo sacerdotes qui custodiebant ostia, omnem pecuniam quæ deferebatur ad templum Domini.* Aliquando autem pro domo ubi divitiæ cŏnservantur; et hoc modo accipitur hic. Secundo ex hoc quod illi qui missi fuerant ad eum apprehendendum, hoc facere non potuerunt, quia ipse nolebat: unde dicit: *Et nemo apprehendit eum, quia nondum venit hora ejus,* in qua pateretur; non fatalis, sed sua voluntate ab æterno prædestinata. Unde dicit Augustinus: " *Nondum venerat hora ejus*, nŏn qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi. „

Sed nota, secundum Origenem, quod quandocumque designatur locus in quo Dominus aliquid fecit, hoc fit propter mysterium. In gazophylacio ergo, qui est locus divitiarum, Christus docuit, ut daret intelligi, quod numismata, id est verba suæ doctrinæ, imaginem regis magni impressam habent.

Nota etiam, quod quando docebat, *nemo apprehendit eum:* quia sermones ejus fortiores erant his qui eum capere volebant: quando vero voluit crucifigi, tacuit.

LECTIO III.

1. Dicit ergo iterum eis Jesus: Ego vado, et quæretis me, et in peccato vestro moriemini.
2. Quo ego vado, vos non potestis venire.
3. Dicebant ergo Judæi: Numquid interficiet semetipsum, quia dicit: Quo ego vado, vos non potestis venire?
4. Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo.
5 Dixi ergo vobis quia moriemini in peccatis vestris. Si enim non crediderítis quia ego sum, moriemini in peccato vestro.
6. Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Jesus: Principium, qui et loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui, et judicare; sed qui me misit, verax est: et ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo.
7. Et non cognoverunt quia patrem ejus dicebat Deum.
8. Dixit ergo eis Jesus: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis
9. Quia ego sum, et a meipso facio nihil; sed sicut docuit me Pater, hæc loquor. Et qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum, quia ego quæ placita sunt ei, facio semper.
10. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

1. Postquam Dominus manifestavit de se privilegium lucis, hic consequenter manifestat lucis effectum, scilicet quod liberat a tenebris: et primo ostendit quod ipsi in tenebris detinentur; secundo docet remedium quo ab eis liberentur, ibi, *Dicebant ergo Judæi: Numquid interficiet semetipsum* etc. Circa primum tria facit. Primo denuntiat Dominus suum recessum; secundo ostendit Judæorum studium perversum; tertio ipsorum defectum. Recessum autem suum dicit Dominus esse per mortem; et ideo dicit, *Ego vado:* in quo duo dat intelligere. Primo, quod voluntarie moritur, scilicet vadens, et non ab alio ductus. Infra XVI, 5: *Vado ad eum qui me misit;* infra X, 18: *Nemo tollit a me animam meam: sed ego pono eam a meipso.* Et secundum hoc recte continuatur ad præcedentia: dixit enim: *Nemo apprehendit eum* etc. Et quare? Quia per se vadit sponte. Secundo ostendit quod mors Christi erat quædam profectio illuc unde venerat et unde non discesserat: sicut enim qui vadit in anteriora proficit, ita Christus per mortem pervenit ad gloriam exaltationis. Phil. II, 8: *Factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis; propter quod et Deus exaltavit illum;* inf. XIII, 3: *Sciens quia a Deo exivit, et ad Deum vadit.* Perversum eorum studium ostendit in dolosa inquisitione Christi: et quantum ad hoc dicit, *Quæretis me.* Quidam autem quærunt Christum pie ex caritate; et hanc inquisitionem sequitur vita; Ps. LXVIII, 7: *Quærite Dominum, et vivet anima vestra.* Sed isti impie quærunt, et odio ad persequendum; Psal. XXXVII, 13: *Vim faciebant qui quærebant animam meam.* Et sic dicit, *Quæretis me,* scilicet persequentes post mortem quidem infamia; Matth. cap. XXVII, 63: *Recordati sumus quod seductor ille dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam:* item in membris meis; Act. IV, vers. 4: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Et hanc sequelam sequitur mors; et ideo subdit ipsorum defectum, quem eis prænuntiat dicens: *Et in peccato vestro moriemini.* Et primo prænuntiat defectum qui consistit in mortis damnatione; secundo defectum qui consistit in eorum a gloria exclusione, ibi, *Quo ego vado, vos non potestis venire.* Dicit ergo: Quia iniquo me quæritis, ideo *in peccato vestro,* scilicet permanentes, *moriemini.* Quod potest intelligi uno modo de morte corporali: et sic in peccatis suis moritur qui usque ad mortem perseverat in eis. Et sic per hoc quod dicit, *In peccato vestro moriemini,* exaggerat eorum obstinatam pertinaciam. Jerem. VIII, 6: *Non est qui pœnitentiam agat de peccato suo dicens, Quid feci?* Ezech. cap. XXXII, 7: *Descenderunt cum armis ad inferna.* Alio modo de morte peccati, de qua dicitur in Psalm. XXXIII, 21: *Mors peccatorum pessima.* Et sicut mortem corporalem præcedit infirmitas corporis, ita et hanc mortem infirmitas quædam præcedit. Quamdiu enim peccatum remediabile est, tunc est quasi quædam infirmitas quæ præcedit. Psal. VI, 3: *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum.* Sed quando est irremediabile, vel simpliciter, sicut post hanc vitam, vel quod ad ipsum, sicut est peccatum in Spiritum sanctum; tunc causat mortem; I Joan. V, 16: *Est peccatum ad mortem, non pro illo dico, ut roget quis.* Et secundum hoc prænuntiat eis Dominus infirmitatem peccatorum esse ad mortem.

2. Defectum qui consistit in eorum exclusione a gloria ostendit cum dicit: *Quo ego vado, vos non potestis venire.* Quo vadit Dominus, vadunt et isti per mor-

tem; sed Dominus sine peccato, isti vero cum peccatis: quia in peccato suo moriuntur, et ideo non perveniunt ad gloriam paternæ visionis: et ideo dicit: *Quo ego vado*, scilicet sponte per passionem meam, scilicet ad Patrem et ad suam gloriam, *vos non potestis venire*, quia non vultis. Si enim voluissent, et non potuissent, non rationabiliter diceretur eis, *In peccato vestro moriemini.*

Sed notandum quod aliqui impediuntur ne possint ire quo Christus vadit, dupliciter. Uno modo ratione contrarietatis, et sic impediuntur peccatores: et de hoc loquitur hic; et ideo simpliciter perseverantibus in peccato dicit: *Quo ego vado, vos non potestis venire.* Ps. c, 7: *Non habitabit in medio domus meæ qui facit superbiam;* Isa. xxxv, 8: *Via sancta vocabitur, et pollutus non transibit per eam;* Psal. xiv, 1: *Quis habitabit in tabernaculo tuo?..... Innocens manibus et mundo corde.* Alio modo ratione imperfectionis, seu indispositionis; et hoc modo impediuntur justi quamdiu sunt in corpore; II Cor. v, 6: *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino.* Et talibus non dicit Dominus simpliciter: *Quo ego vado, non potestis venire:* sed addit determinationem temporis: infra xiii, 37: *Quo ego vado, non potes me modo sequi.*

3. Consequenter cum dicit, *Dicebant ergo Judæi* etc., agit de remedio per quod a tenebris liberentur: et primo proponit remedium tenebras evadendi; secundo, inducit rationes ad hoc remedium impetrandum, ibi, *Dicebant ergo eis: Tu quis es?* tertio prænuntiat modum ad hoc perveniendi, ibi, *Dixit ergo eis Jesus: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis.* Circa primum duo facit. Primo ponitur verborum Christi occasio; secundo ponuntur ea quibus causatur remedii insinuatio, ibi, *Vos de deorsum estis.* Occasio autem verborum Christi sumitur ex persona, vel intellectu Judæorum. Cum enim carnales essent, verba Domini quæ dixerat, *Quo ego vado, vos non potestis venire*, carnaliter intelligebant; I Cor. ii, 14: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.* Unde dicunt Judæi: *Numquid interficiet semetipsum?* Quæ quidem, secundum Augustinum, stulta opinio est. Numquid enim non poterant venire quo Christus perrexit, si interficeret semetipsum? Poterant quidem et ipsi seipsos interficere. Sic ergo mors non erat terminus quo iturus erat Christus: sed via qua ibat ad Patrem. Unde non dixit quod non possent ire ad mortem, sed quod per mortem non poterant ire ad locum quo per eam Christus exaltabatur, ad dexteram scilicet Dei. Secundum Origenem autem, forte non sine causa Judæi hoc dicunt. Habebant enim ex traditionibus quod Christus voluntarie esset moriturus, sicut ipse dixit, infra x, 18: *Nemo tollit animam meam, sed ego pono eam a meipso.* Quod specialiter videntur habuisse ex Isa. liii, vers. 12: *Pro eo quod tradidit animam suam in mortem, ideo dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia.* Quia ergo aliqualem suspicionem habebant de Jesu quod esset Christus, ideo, cum dixit, *Ego vado* etc., introduxerunt hanc opinionem, quod ipse semetipsum voluntarie morti traderet. Sed contumeliose hoc proferunt, dicentes: *Numquid interficiet se?* Alias dixissent: Numquid anima ejus, cum ipsi placuerit, egredietur relicto corpore? quod nos non possumus facere. Et propter hoc ait: *Quo ego vado, vos non potestis venire.*

4. Consequenter cum dicit, *Vos de deorsum estis* etc., proponit remedium tenebras evadendi. Et primo præmittit suam et illorum originem; secundo ex hoc concludit propositum, ibi, *Dixi ergo vobis* etc. Circa primum autem diversificat originem suam ab illorum origine dupliciter. Primo, quia ipse est de supernis, et isti deorsum. Secundo, quia isti sunt de hoc mundo, de quo non est Christus. Sed, sicut Origenes dicit, aliud est esse deorsum, et aliud de hoc mundo; nam sursum et deorsum sunt differentiæ situs. Ne ergo per hoc quod dixit se esse de supernis intelligant eum esse de superiori parte mundi hujus, ideo hoc excludens, dicit se non esse de hoc mundo: quasi dicat: Ita de supernis sum, quod tamen totaliter sum supra totum mundum istum.

Et quidem eos esse de hoc mundo et de deorsum manifestum est; sed Christum esse de supernis, et non de hoc mundo, sane indiget intellectu. Nam quidam ponentes omnia visibilia creata esse a diabolo, sicut Manichæi, dixerunt Christum etiam quantum ad corpus non esse de hoc mundo visibili, sed de mundo alterius creationis, scilicet invisibili.

Valentinus etiam hoc male suscipiens, dixit, Christum attulisse corpus cæleste. Quod autem hic non sit verus intellectus apparet, quia ipsis Apostolis Dominus dicit, infra xv, 19: *Vos non estis de hoc mundo.*

Dicendum est ergo, quod potest intelligi de Christo Filio Dei, et de Christo homine. Nam Christus secundum quod Filius Dei, est de supernis; infra xvi, 28: *Exivi a Patre, et veni in mundum.* Et similiter non est de hoc mundo sensibili, scilicet, qui consistit in rebus sensibilibus, sed de mundo intelligibili, qui est in mente Dei, quia est ipsum Verbum Dei, prout est summa sapientia. Omnia enim in sapientia facta sunt. Unde de eo dicitur supra I, 10: *Mundus per ipsum factus est.* Secundum autem quod homo, Christus est de supernis, quia non habuit affectum ad mundana et infima, sed ad superiora, in quibus anima Christi conversabatur, secundum illud Philipp. III, 20: *Nostra conversatio in cœlis;* Matth. VI, 21: *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Et e converso isti qui deorsum sunt, originem infimam habent, et de hoc mundo, quia habent affectum circa terrena; I ad Cor. XV, 47: *Primus homo de terra terrenus.*

5. Consequenter cum dicit, *Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris,* concludit propositum: et primo manifestat ea quæ dixit de eorum defectu; secundo ostendit eis remedium, ibi, *Si enim non credideritis* etc. Sciendum autem circa primum, quod unumquodque in suo progressu sequitur conditionem suæ originis; unde ea quæ habent originem infimam, si sibi relinquantur, naturaliter deorsum tendunt. Et nihil naturaliter tendit sursum nisi quod superiorem originem habet; sup. III, 13: *Nemo ascendit in cœlum nisi qui de cœlo descendit.* Dicit ergo Dominus: Hæc est causa quare non potestis venire quo ego vado, quia cum sitis de deorsum, quantum in vobis est, non potestis nisi cadere; et ideo quod dixi, *quia moriemini in peccatis vestris*, verum est, nisi mihi adhæreatis; et ideo ut non totaliter excludat spem salutis, ponit remedium, dicens: *Si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro;* quasi dicat: Nati estis in originali peccato, a quo non potestis absolvi nisi per fidem meam: quia *si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro.* Et dicit, *Ego sum*, non autem quid sim, ut rememoret quod dictum est Moysi, Exod. III, 14: *Ego sum qui sum:* nam ipsum esse est proprium Dei. In qualibet enim alia natura a divina differt esse et quod est: cum quælibet natura creata participet suum esse ab eo quod est ens per essentiam, scilicet ipso Deo, qui est ipsum suum esse, ita quod suum esse sit sua essentia; unde ipse solus denominatur ab eo; et ideo dicit: *Nisi credideritis quia ego sum*, idest quia sum vere Deus, qui habet esse per essentiam, *moriemini in peccato vestro.* Dicit enim, *Quia ego sum,* ut ostendat suam æternitatem. In omnibus enim quæ incipiunt est mutabilitas quædam, et aliqua potentia ad non esse: unde est invenire in eis quoddam præteritum et futurum: et ideo non est ibi verum esse per se. Sed in Deo nulla est potentia ad non esse, nec esse incepit; et ideo est ipsum esse, quod proprie per tempus præsens designatur.

6. Consequenter cum dicit, *Dicebant ergo ei: Tu quis es?* ponit rationes inducentes ad fidem. Et primo ponitur Judæorum interrogatio; secundo Christi responsio, ibi, *Dixit eis Jesus: Principium, qui et loquor vobis;* tertio intellectus eorum excæcatio, ibi, *Et non cognoverunt* etc. Quia enim Dominus dixerat, *Nisi credideritis quia ego sum;* restabat adhuc quærere quis esset; et ideo dicebant ei: *Tu quis es?* quasi dicant: Unde es, ut tibi credere debeamus? Et ideo consequenter cum dicit, *Principium, qui et loquor vobis*, respondet, inducens eos ad credendum: et primo ex suæ naturæ sublimitate; secundo ex judiciaria sua potestate, ibi, *Multa habeo de vobis loqui et judicare;* tertio ex paterna veritate, ibi, *Sed qui misit me, verax est.* Inducit quidem eos ad credendum Christo, naturæ ejus sublimitas, quia ipse est principium: unde *dixit eis Jesus: Principium, qui et loquor vobis.* Principium in Latino est neutri generis: unde dubium est, utrum sit hic nominativi, vel accusativi casus. In Græco autem est feminini generis, et in hoc loco est accusativi casus. Unde, secundum Augustinum, non est legendum: *Ego sum principium:* sed Principium me credite, ne moriamini in peccatis vestris. Dicitur etiam Pater prin-

cipium. Et uno quidem modo nomen principii commune est Patri et Filio, inquantum scilicet sunt unum principium Spiritus sancti per communem spirationem; et tres personæ simul sunt principium creaturæ per creationem. Alio modo est proprium Patris, inquantum scilicet Pater est principium Filii per æternam generationem. Non tamen plura dicimus principia, sicut nec plures Deos; Psal. CIX, 4: *Tecum principium in die virtutis tuæ* etc. Hic autem dicit Dominus se principium respectu totius creaturæ: nam quod est per essentiam tale, est principium et causa eorum quæ sunt per participationem: esse autem per essentiam, ut dictum est, est esse suum. Sed quia Christus non solum habet in se divinam naturam, sed etiam humanam, ideo subdit: *Qui et loquor vobis:* nam vocem Dei immediate homo ferre non potest: quia, secundum Augustinum, " infirma corda intelligibile verbum sine voce sensibili audire non possunt „ Exod. XX: *Quid est homo, ut audiat vocem Domini Dei sui?* Ad hoc ergo quod immediate ipsum divinum Verbum audiremus, carnem assumpsit, cujus organo locutus est nobis: unde dicit: *Qui et loquor vobis;* idest, humilis propter vos factus, ad ista verba descendi. Ad Hebr. I, 1: *Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime locutus est nobis in Filio;* supra I, 18: *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrabit* vobis. Vel aliter, secundum Chrysostomum, ut per hoc quod dicit, *Principium, qui et loquor vobis,* reprehendat tarditatem intellectus Judæorum. Nam post multa signa quæ ab eo viderant fieri, adhuc indurati, quærunt a Domino: *Tu quis es?* etc.: et ideo Jesus respondit: Ego sum *principium,* idest qui locutus sum vobis a principio; quasi dicat: Non habetis opus adhuc quærere quis ego sum, cum jam deberet esse manifestum. Hebr. V, 12: *Cum deberetis esse magistri propter tempus, rursum indigetis ut vos doceamini quæ sint elementa exordii sermonum Dei.* Secundo inducit eos ad credendum Christo judiciaria ejus auctoritas; et ideo subdit: *Multa habeo de vobis loqui et judicare;* quasi dicat: Habeo auctoritatem vos judicandi.

Sed sciendum, quod aliud est loqui nobis, et aliud loqui de nobis. Nobis enim loquitur Christus ad nostram utilitatem, scilicet ut ad se trahat; et sic loquitur nobis, dum vivimus, prædicando, inspirando et hujusmodi faciendo. Loquitur autem de nobis non ad nostram utilitatem, sed ad suam justitiam ostendendam; et hoc modo loquetur de nobis in judicio futuro.

Sed contra. Sup. III, 17: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.* Responsio. Dicendum, quod aliud est judicare, et aliud habere judicare. Judicare dicit actum judicii; et hoc non pertinet ad primum adventum Domini, ut supra dixit (hoc cap.): *Ego non judico quemquam,* scilicet ad præsens. Sed habere judicare dicit judicii potestatem; et hanc habet Christus; supra V, 22: *Pater omne judicium dedit Filio;* Act. X, vers. 24: *Ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum.* Et ideo signanter dicit: *Multa habeo de vobis loqui et judicare;* sed in futuro judicio.

Inducit etiam ad credendum Christo veritas paterna; et quantum ad hoc dicit: *Sed qui misit me, verax est;* quasi dicat: Pater est verus; ego autem loquor consona ei: ergo loquor vera: ergo debetis mihi credere. Dicit ergo: *Qui misit me,* scilicet Pater, *verax est,* non participative, sed ipsa essentia veritatis; alias, cum Filius sit ipsa veritas, esset major Patre; Rom. III, 4: " Est autem Deus verax. „ *Et ego quæ audivi ab eo:* non auditu humano, sed per generationem æternam accepi: *hæc loquor;* Isa. XXI, 10: *Quæ audivi a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vobis;* supra cap. V, 19: *Non potest Filius a se facere quidquam.* Hoc autem quod dixit, *Qui misit me, verax est,* dupliciter continuatur ad præcedentia. Uno modo sic. Dico quod *habeo de vobis judicare.* Sed judicium meum verum erit, quia *qui misit me, verax est;* Rom. II, 2: *Judicium Dei est secundum veritatem.* Alio modo, secundum Chrysostomum, dico quod *habeo de vobis judicare;* sed hoc differo, non ex impotentia, sed ut obediam voluntati paternæ: nam *qui misit me, verax est.* Unde cum promiserit salvatorem et propugnatorem, misit me nunc ad salvandum; et ego quia non loquor nisi quæ audivi ab eo, ideo loquor vobis salutaria.

7. Consequenter cum dicit, *Et non co-*

gnoverunt quia Patrem ejus dicebat Deum, reprehendit tarditatem intellectus ipsorum: nondum enim oculos cordis apertos habebant, quibus Patris et Filii æqualitatem intelligerent: et hoc quia carnales erant; I Cor. II, 14: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.*

8. Hic primo prænuntiat Christus per quod pervenire debeant ad fidem, quod est remedium contra mortem; et circa hoc duo facit. Primo ostendit per quid venturi sunt ad fidem; secundo docet quid sit de se ipso credendum, ibi, *Quia ego sum.* Dicit ergo primo, quod ad fidem pervenire debebant per passionem ejus: unde *dixit eis Jesus: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis;* quasi dicat: Modo non cognoscitis Patrem meum esse Deum; sed *cum exaltaveritis Filium hominis*, idest cum me ligno crucis affixeritis, *tunc cognoscetis*, scilicet aliqui ex vobis per fidem; infra cap. XII, 32: *Ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Ideo autem, secundum Augustinum, crucis commemorat passionem, ut det spem peccatoribus, ut scilicet nullus desperet a quocumque scelere, et male sibi conscius, quando ipsi crucifigentes Christum per sanguinem Christi liberantur a peccatis. Nullus est enim adeo peccator qui per sanguinem Christi liberari non possit. Vel, secundum Chrysostomum, *cum exaltaveritis Filium hominis*, scilicet in cruce, *tunc cognoscetis*, idest cognoscere poteritis, qualis sim, non solum per gloriam resurrectionis meæ, sed etiam per pœnam captivitatis et destructionis vestræ. Quantum autem ad secundum, tria docet de se credenda. Primo divinitatis majestatem; secundo suam originem a Patre; tertio sui a Patre inseparabilitatem.

9. Majestatem quidem divinitatis, cum dicit: *Quia ego sum;* idest, habeo in me naturam Dei, et sum ille qui locutus est Moysi, dicens (Exod. III, 14): *Ego sum qui sum.* Sed quia ad ipsum esse pertinet tota Trinitas, ideo ne excludatur personarum distinctio, consequenter docet credere originem a Patre, cum dicit: *Et a me ipso facio nihil; sed sicut docuit me Pater, hæc loquor.* Sed quia cœpit Jesus facere et docere, ideo in duobus originem suam a Patre designat: scilicet in his quæ facit, unde dicit, *Et a me ipso facio nihil:* supra V, vers. 19: *Non potest Filius a se facere quidquam:* et in his quæ docet: unde dicit, *Sed sicut docuit me Pater;* idest, tradidit scientiam generando me scientem: quia cum sit simplex natura veritatis, hoc est Filio esse, quod nosse; et sic quemadmodum Pater dedit Filio gignendo ut esset, sic gignendo dedit ei ut nosset; supra VII, 16: *Mea doctrina non est mea.* Et ne intelligatur quod sit missus a Patre quasi ab eo distinctus, ideo tertio docet credere ejus a Patre inseparabilitatem, cum dicit: *Et qui misit me*, scilicet Pater, *mecum est*, per essentiæ unitatem; infra XIV, 10: *Ego in Patre, et Pater in me est.* Item per amoris conjunctionem; supra V, 20: *Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit.* Et sic ita Pater misit Filium quod non recessit ab eo: unde sequitur: *Et non reliquit me solum:* quia affectus ejus est circa me. Sed cum ambo simul sint, unus tamen est missus, et alter misit: quia missio incarnatio est, quæ quidem Filii tantum est, et non Patris. Quod autem non reliquit me, patet ex signo: *quia quæ placita sunt ei, facio semper:* quod quidem non ponitur pro causa meritoria, sed pro signo; quasi dicat: Hoc ipsum quod ego facio semper, sine initio, sine fine, *quæ placita sunt ei*, est signum quod semper mecum est, et non reliquit me; Prov. cap. VIII, 30: *Cum eo eram cuncta componens.* Vel aliter: *non reliquit me*, scilicet hominem, protegendo, *quia quæ placita sunt ei facio semper.* Et secundum hoc dicit causam meritoriam.

10. Consequenter cum dicit, *Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum*, ponitur effectus doctrinæ, qui est conversio multorum ad fidem ex auditu doctrinæ Christi; Rom. X, 17: *Fides ex auditu; auditus autem per verbum Christi.*

LECTIO IV.

1. Dicebat ergo Jesus ad eos qui crediderunt ei, Judæos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis: et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.

2. Responderunt ei: Semen Abrahæ sumus, et nemini servivimus unquam. Quomodo tu dicis, Liberi eritis?

3. Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati.

4. Servus autem non manet in domo in æternum; Filius autem manet in æternum. Si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis.

5. Scio quia filii Abrahæ estis.

6. Sed quæritis me interficere: quia sermo meus non capit in vobis. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor.

7. Et vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis.

1. Posito remedio evadendi tenebras, hic consequenter ostendit ipsius remedii efficaciam. Et primo ponitur remedii efficacia; secundo introducitur remedii indigentia, ibi, *Responderunt ei Judæi.* Circa primum duo facit: Primo ostendit quid exigitur ab eis quibus remedium confertur, quod pertinet ad meritum; secundo quid eis pro eo redditur, quod pertinet ad præmium, ibi, *Veri discipuli mei eritis.* Dicit ergo primo: Dictum est quod multi crediderunt in eum; et ideo dicit eis, scilicet qui crediderunt in eum, Judæis, quid ab eis requiratur, hoc scilicet quod maneant in sermone ejus: unde dicit: *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis:* quasi dicat: Non propter hoc quod creditis superficie tenus, eritis discipuli mei, sed *si manseritis in sermone meo.* Exiguntur autem a nobis tria circa verbum Dei: scilicet sollicitudo ad audiendum; Jac. I, 19: *Sit autem omnis homo velox ad audiendum* etc.; fides ad credendum; Rom. X, 17: *Fides ex auditu:* constantia, ad permanendum; Eccli. VI, vers 21: *Quam aspera est nimium indoctis hominibus sapientia! Et non permanebit in illa excors.* Et ideo dicit, *Si manseritis,* scilicet per fidei stabilitatem, per continuam meditationem; Psal. I, 2: *In lege ejus meditabitur die ac nocte;* et ferventem affectionem (ibid.): *In lege Domini fuit voluntas ejus.* Unde dicit Augustinus quod illi in verbis Domini permanent qui nullis tentationibus cedunt. Primum autem quod persistentibus redditur, ostendit cum dicit: *Vere discipuli mei eritis:* et hoc quantum ad tria; scilicet quantum ad discipulatus Christi sublimationem, quantum ad veritatis cognitionem, et quantum ad libertatis adeptionem. Et quidem magnæ dignitatis est privilegium, esse discipulum Christi; Joel. II, 23: *Filii Sion, exultate, et lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiæ.* Et quantum ad hoc dicit: *Vere discipuli mei eritis:* quanto enim magister est major, tanto discipuli ejus sublimiores sunt; Christus autem excellentissimus et summus magister est: discipuli ergo ejus excellentissimi sunt. Tria autem requiruntur ex parte discipulorum. Primum est intellectus ad capiendum verba magistri; Matth. XV, 16: *Adhuc et vos sine intellectu estis?* Solus autem Christus potest aperire aurem intelligentiæ; Luc. ult., 45: *Aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Et ideo dicebat Isa. L, 5: *Dominus aperuit mihi aurem.* Secundum est assensus ad credendum sententiæ magistri: nam, ut dicitur Luc. VI, 40, *non est discipulus super magistrum:* et ideo non debet ei contradicere. Unde dicitur Eccli. IV, vers. 30: *Non contradicas verbo veritatis ullo modo.* Et ideo subdit Isaias (loc. cit.): *Ego autem non contradico.* Tertio stabilitas ad permanendum; supra VI, 67, dicitur, quod *multi discipuli abierunt retro, et jam non cum illo ambulabant.* Et ideo subdit Isaias (ibid.): *Retrorsum non abii.* Sed majus est veritatem cognoscere, cum sit finis discipuli. Et hoc etiam Dominus credentibus reddit; unde dicit: *Cognoscetis veritatem,* scilicet doctrinæ, quam ego doceo; infra XVIII, 37: *In hoc natus sum, et ad hoc veni, ut testimonium perhibeam veritati.* Item gratiæ quam ego facio; supra, VIII, 17: *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Et dicitur gratia veritatis per comparationem ad figuras veteris legis. Item æternitatis in qua permaneo; Ps. CXVIII, 89: *In æternum, Domine, permanet verbum tuum, in generatione et generationem veritas tua.* Sed maximum est libertatis adeptio, quam efficit cognitio veritatis in credentibus; unde dicit: *Et veritas liberabit vos.* Liberare autem, in hoc loco non importat exceptionem a quacumque angustia, prout in Latino sonat, sed proprie dicit liberum facere. Et hoc a tribus: quia veritas doctrinæ liberabit ad errore falsitatis; Prov. VIII, 7: *Veritatem meditabitur guttur meum, et labia mea detestabuntur impium:* veritas gratiæ liberabit a servitute peccati; Rom. VIII, 2: *Lex autem spiritus vitæ in Christo Jesu, liberabit me a lege peccati et mortis:* sed veritas æternitatis, in Christo Jesu, liberabit nos a corruptione; Rom. VIII, 21: *Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis.*

2. Consequenter cum dicit, *Respondc-*

runt ei: Semen Abrahæ sumus etc., ostendit remedii necessitatem Judæis inesse. Et primo exaggeratur Judæorum præsumptio, se tali remedio indigere negantium; secundo ostenditur quomodo remedio indigent, ibi, *Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis.* Præsumptio autem Judæorum ostenditur in quadam præsumptuosa interrogatione; unde, *Responderunt ei Judæi: Semen Abrahæ sumus, et nemini servivimus unquam. Quomodo tu dicis, Liberi eritis?* In qua quidem primo aliquid affirmant; secundo aliquid negant; et tertio interrogant. Affirmant quidem se esse semen Abrahæ; unde dicunt: *Semen Abrahæ sumus:* in quo ostenditur eorum inanis gloria, quia de sola carnis origine gloriantur; Matth. III, 9: *Ne cœperitis dicere: Patrem habemus Abraham.* Simile faciunt qui de carnali nobilitate extolli quærunt; Oseæ IX, 11: *Omnis gloria eorum a partu, ab utero et conceptu.* Negant autem servitutem; unde dicunt: *Nemini servivimus unquam:* in quo se hebetes ostendunt, et mendaces. Hebetes quidem, quia quod Dominus de spirituali libertate loquitur, ipsi intelligunt de corporali; I Cor. II, 14: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.* Mendaces autem, quia si hoc quod dicunt, *Nemini servivimus unquam,* intelligunt de servitute carnali, aut loquuntur universaliter quantum ad totum genus Judæorum, aut specialiter quantum ad seipsos. Si quidem universaliter, manifeste mentiuntur: nam Joseph venumdatus est, et patres eorum servierunt in Ægypto, ut patet Genes. XL et Exod. I. Unde Augustinus dicit: " O ingrati, quid est quod assidue vobis imputat Deus quod vos de domo servitutis liberavit, si nemini servistis? „ Dicitur enim Deuter. VI, 13: *Eduxi vos de Ægypto, de domo servitutis* etc. Si autem de seipsis loquuntur, non possunt etiam a mendacio excusari: nam et ipsi tunc temporis Romanis tributa solvebant; unde dicebant, Matth. XXII, 17: *Si licet tributum dari Cæsari, an non?* Interrogant autem libertatis modum; unde dicunt: *Quomodo tu dicis, Liberi eritis?* Dominus eis duo promiserat: scilicet libertatem et veritatis cognitionem, cum dixit: *Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.* Per quod Judæi intelligebant, se servos et ignaros a Domino reputari. Et licet magis injuriosum sit deficere a cognitione quam a libertate; quia tamen carnales erant, neglecta veritate, modum libertatis inquirunt; Ps. XVI, 2: *Oculos suos statuerunt declinare in terram.*

3. Hic Dominus eorum præsumptionem excludens, eos remedio prædicto indigere convincit: et primo agit de eorum servitute; secundo de eorum liberatione, ibi, *Servus autem non manet in domo in æternum;* tertio de eorum origine, ibi, *Scio quia filii Abrahæ estis.* Convincit autem eos de servitute, non carnali, qualem illi intelligebant, sed spirituali, scilicet peccati: ad quam exaggerandam duo præmittit: scilicet ingeminatum juramentum; unde dicit: *Amen, amen dico vobis.* Amen est nomen Hebræum, quod interpretatur vere, vel fiat. Quod, secundum Augustinum, nec Græcus interpres, nec Latinus ausus est interpretari, ut honorem haberet velamento secreti, non ut esset ligatum, sed ne vilesceret nudatum; et specialiter propter reverentiam Domini, qui frequenter ipso usus est. Ponit ergo hic Dominus quasi quoddam juramentum: quod ideo geminatur, ut suam sententiam magis firmam ostendat; ad Hebr. VI, 17: *Interposuit jusjurandum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus.* Secundo universalem locutionem, cum dicit, *Omnis,* sive Judæus sive Græcus, dives aut pauper, imperator vel mendicus; Rom. III, 23: *Non est distinctio Judæi et Græci: omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei.* Servitutem etiam proponit dicens: *Qui facit peccatum, servus est peccati.*

Sed contra. Servus non movetur proprio arbitrio suo, sed domini; qui autem facit peccatum, movetur proprio arbitrio suo: ergo non est servus. Responsio. Dicendum, quod unumquodque est illud quod convenit ei secundum suam naturam: quando ergo movetur ab aliquo extraneo, non operatur secundum se, sed ab impressione alterius; quod est servile. Homo autem secundum suam naturam est rationalis. Quando ergo movetur secundum rationem, proprio motu movetur, et secundum se operatur, quod est libertatis; quando vero peccat, operatur præter rationem, et tunc movetur quasi ab alio, retentis terminis alienis: et

ideo *qui facit peccatum, servus est peccati;* II Petr. II, 19: *A quo quis superatus est, ejus servus addictus est.* Sed quanto quis movetur ab extraneo, tanto magis in servitutem redigitur; et tanto magis vincitur a peccato, quanto minus habet de proprio motu, scilicet rationis, et magis efficitur servus: unde quanto aliqui liberius peragunt perversa quæ volunt, et minori difficultate, tanto peccati servitio obnoxius obligantur, ut Gregorius dicit: quæ quidem servitus gravissima est, quia vitari non potest: nam quocumque homo vadat, peccatum intra se habet, licet actus et delectatio ejus transeat; Isa. XIV, 2: *Cum requiem dederit tibi Deus..... a servitute tua dura* (scilicet peccati), *qua antea servisti.* Servitus autem corporalis, saltem fugiendo, evadi potest; unde dicit Augustinus: " O miserabilis servitus (scilicet peccati)! Servus hominum, aliquando sui domini duris imperiis fatigatus, fugiendo requiescit; servus peccati secum trahit peccatum, quocumque fugerit: peccatum enim quod fecit, intus est, voluptas transit: peccatum (idest actus) transit: præteriit quod delectabat, remansit quod pungat. "

4. Consequenter cum dicit, *Servus autem non manet in domo in æternum*, agit de liberatione a servitute: quia enim omnes peccaverunt, omnes erant servi peccati. Sed imminet vobis liberationis spes ab eo quia liber est a peccato; et hic est Filius. Unde circa hoc tria facit. Primo præmittit servi conditionem, ut distinguatur liber a servo; secundo ostendit conditionem Filii a servo diversam; tertio concludit potestatem Filii in liberando. Est ergo conditio servi transitoria et instabilis; unde dicit: *Servus non manet in domo in æternum.* Domus ista est Ecclesia; I Tim. cap. III, 15: *Ut scias quomodo oporteat te conversari in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei vivi.* In qua quidem domo aliqui spiritualiter servi ad horam tantum permanent, sicut in domo patrisfamilias corporaliter servi manent ad tempus; non tamen in æternum: quia licet modo mali non sint separati numero a fidelibus, sed merito tantum, in futuro tamen separabuntur utroque modo; Galat. cap. IV, 30: *Ejice ancillam et filium ejus: non enim erit heres filius ancillæ cum filio liberæ.* Conditio vero Filii est æterna et stabilis; unde dicit: *Filius autem*, idest Christus, *permanet in æternum*, scilicet in Ecclesia, tamquam in domo sua; Heb. III, 6, dicitur quod Christus, tamquam filius in domo sua etc. Et quidem ipse per seipsum in domo manet in æternum, quia ipse immunis est a peccato; nos autem sicut per ipsum a peccato liberamur, ita et per ipsum in domo manemus. Liberationis autem potestatem habet Filius; unde subdit: *Si igitur Filius vos liberaverit, vere liberi eritis;* Galat. IV, 31: *Non sumus ancillæ filii, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberavit.* Nam, ut Apostolus dicit, ipse pretium dedit non argentum, sed sanguinem suum: venit enim in similitudinem carnis peccati, nullum omnino habens peccatum; et ideo factum est verum sacrificium pro peccato: unde per eum liberamur non a barbaris, sed a diabolo.

Et nota, quod est multiplex libertas. Scilicet perversa, quando quis abutitur ea ad peccandum; et hæc est libertas a justitia, quam nullus cogitur servare; I Petr. II, 16: *Quasi liberi, et non quasi velamen habentes malitiæ libertatem.* Vana, quæ est temporalis, seu carnalis; Job III, vers. 19: *Servus liber a domino suo.* Vera et spiritualis, quæ est libertas gratiæ, quæ est, scilicet, carere criminibus; quæ est imperfecta, quia caro concupiscit adversus spiritum, ut non ea quæ volumus faciamus, Galat. v. Gloriæ, et perfecta atque plena, quæ erit in patria; Rom. VIII: *Ipsa creatura liberabitur a servitute:* et hoc erit, quia nihil erit ibi inclinans ad malum, nihil opprimens, quia ibi erit libertas a culpa et a pœna.

Chrysostomus autem hoc aliter introducit: quia enim dixerat: *Qui facit peccatum, servus est peccati:* ne præcurrant Judæi, et dicant: Licet simus servi peccati, tamen possumus liberari per sacrificia et cæremonias legis; propterea Dominus ostendit, quod per ea liberari non possunt, sed solum per Filium; unde dicit: *Servus*, idest Moyses et pontifices veteris Testamenti, *non manet in domo in æternum*; Hebr. III, 5: *Moyses sicut famulus in omni domo sua.* Et cæremoniæ etiam æternæ non sunt; et ideo non possunt conferre libertatem æternam.

5. Consequenter cum dicit, *Scio quia filii Abrahæ estis*, agit de eorum origine: et primo confitetur eorum originem

carnis; secundo inquirit originem spiritus, ibi, *Sed quæritis me interficere* etc. Originem autem carnis ipsorum dicit esse Abraham. *Scio*, inquit, *quia filii Abrahæ estis*, origine carnis tantum, non similitudine fidei; Isa. LI, 2: *Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram, quæ peperit vos.*

6. Spiritualem originem inquirit dicens: *Sed quæritis me interficere:* et primo ostendit eos originem spiritualem habere; secundo excludit originem præsumptam, ibi, *Responderunt, et dixerunt ei: Pater noster Abraham est;* tertio ostendit originem eorum veram, ibi, *Vos ex patre diabolo estis.* Circa primum duo facit. Primo ponit eorum culpam; secundo concludit eorum spiritualem originem, ibi, *Vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis.* Circa primum tria facit. Primo imponit eis culpam homicidii; secundo crimen infidelitatis; tertio aufert eis excusationis viam. Ostendit ergo eos Dominus spiritualiter ex mala radice procedere, et ideo signanter arguit eos de peccato; et dimissis omnibus aliis, quibus Judæi multipliciter irretiti erant, hoc illis tantum commemorat quod jugiter in mente habebant, scilicet peccatum homicidii: quia, ut dictum est supra, volebant eum occidere; et ideo dicit: *Sed quæritis me interficere;* quod est contra legem vestram; Exod. XX, 13: *Non occides;* infra XI, 53: *Ab illo ergo die cogitabant interficere eum.* Sed possent dicere, quia occidere aliquem ex culpa non est peccatum; et ideo Dominus dicit causam homicidii esse non quidem culpam Christi, nec eorum justitiam, sed ipsorum infidelitatem; quasi dicat: Quæritis me interficere, non propter justitiam, sed propter vestram infidelitatem: *Quia sermo meus non capit in vobis;* Matth. XIX, 2: *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.* Utitur autem Dominus hoc modo loquendi primo quidem ad ostendendum sui sermonis excellentiam; quasi dicat: Sermo meus superexcedit capacitatem vestram: nam ipse de spiritualibus est, vos autem intellectum carnalem habetis; et ideo ipsum non capitis; I Cor. II, 14: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.* Secundo vero propter similitudinem quamdam. Nam, ut Augustinus dicit, sic est sermo Dei infidelibus, tamquam piscibus hamus, qui non capit nisi capiatur. Et ideo dicit: *Sermo meus non capit in vobis,* idest in cor vestrum, quia non recipitur in vobis eo modo quo Petrus captus erat; supra VI, 69: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.* Nec tamen fit injuria eis qui capiuntur: ad salutem quippe, non ad perniciem capit. Nam dicitur Deut. XVIII, quod Propheta qui loquitur quasi ex ore Domini ea quæ Dominus non dixit, debet interfici. Unde, ne Judæi dicerent eum interficiendum fore, eo quod a seipso, et non ex ore Domini loquebatur, inducit subdens: *Ego quæ vidi apud Patrem meum, loquor;* quasi dicat: Non potest imponi mihi quod loquor quæ non audivi: quia non solum audita, sed, quod plus est, visa loquor. Alii enim Prophetæ locuti sunt ea quæ audierunt; sed ego quæ vidi hæc loquor; supra I, vers. 18: *Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit;* I Joan. I: *Quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis.* Est autem hoc intelligendum de visione certissimæ cognitionis, quia Filius Patrem cognoscit sicut ipse seipsum novit: de quo dicitur Matth. II, 27: *Nemo novit Patrem nisi Filius.*

7. Spiritualem autem eorum originem concludit, dicens: *Et vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis;* quasi dicat: Ego ea loquor quæ meæ origini conveniunt: vos autem illa facitis quæ sunt apud patrem vestrum, scilicet diabolum, cujus filii erant, secundum Augustinum, non inquantum homines, sed inquantum mali erant. Ea, inquam, quæ vidistis, diabolo suggerente; Sap. II, 24: *Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum.* Secundum Chrysostomum, est alia littera: *Vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facite;* quasi dicat: Sicut ego verbis in veritate Patrem meum ostendo, ita vos ostendite operibus patrem vestrum origine, scilicet Abraham; unde dicit: Facite quæ apud patrem vestrum vidistis, docti per legem et Prophetas.

LECTIO V.

1. Responderunt, et dixerunt ei: Pater noster Abraham est.

2. Dixit eis Jesus: Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite.

3. Nunc autem quæritis me interficere, homi-

nem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo.

4. Hoc Abraham non fecit.

5. Vos facitis opera patris vestri.

6. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati. Unum patrem habemus Deum.

7. Dixit ergo eis Jesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me:

8. Ego enim ex Deo processi, et veni.

9. Neque enim a meipso veni, sed ille me misit.

10. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.

1. Postquam Dominus ostendit, Judæos aliquam spiritualem originem habere, hic excludit ab eis origines quas sibi præsumptuose attribuebant: et primo excludit originem, quam se traxisse dicebant ab Abraham; secundo originem, quam se putabant habere a Deo, ibi, *Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati.* Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem Judæorum de eorum origine; secundo excludit eam, ibi, *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite.* Sciendum est autem circa primum, quia Dominus dixerat eis: *Quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis:* ideo glòriantes se de carnali generatione, transferunt se ad Abraham: unde dicunt: *Pater noster Abraham est*, quasi dicant: Si spiritualem originem habemus, boni sumus, quia Abraham pater noster bonus est; Ps. CIV, 6: *Semen Abraham servi ejus.* Et, ut dicit Augustinus, nitebantur eum provocare, ut aliquid male diceret de Abraham, et esset eis occasio facere quod cogitabant, scilicet occidendi Christum.

2. Sed Dominus, consequenter cum dicit, *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*, excludit hanc ipsorum opinionem tamquam falso prolatam: et proponit primo signum debitum filiationis Abrahæ; secundo ostendit, hoc signum in Judæis non esse, ibi, *Nunc autem quæritis me interficere;* tertio concludit propositum, ibi, *Vos facitis opera patris vestri.* Signum quidem filiationis alicujus est quod assimiletur ei cujus filius est: sicut enim filii carnales ut plurimum parentibus carnalibus assimilantur, ita et filii spirituales (si sint vere filii) debent spirituales parentes imitari; Ephes. cap. V, 1: *Estote imitatores Dei, sicut filii carissimi.* Et quantum ad hoc dicit: *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite;* quasi dicat: Hoc signum esset quod essetis filii Abrahæ, si eum imitaremini; Isa. LI, 2: *Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos.*

Sed dubitatur hic, quod videtur quidem eos negare esse filios Abrahæ, dubitative loquens: *Si filii Abrahæ estis*, quod tamen affirmavit superius, dicens: *Scio quod filii Abrahæ estis.* Ad quod dupliciter respondetur. Uno modo, secundum Augustinum, quod supra affirmavit eos esse filios Abrahæ secundum carnem; hic autem negat eos filios secundum imitationem operum, et præcipue fidei. Caro ergo illorum ex ipso erat, sed vita non erat; Galat. III: *Qui ex fide sunt, hi reputantur in semine.* Alio modo, secundum Origenem, quod utrumque referatur ad spiritualem originem. Sed ubi nos habemus, *Scio quod filii Abrahæ estis*, in Græco habetur: *Scio quod semen Abrahæ estis.* Hic vero dicit: *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite;* quia Judæi quidem, spiritualiter loquendo, semen Abrahæ erant, sed non ejus filii. Differentia est inter semen et filium: nam semen est quid informe, et tamen habet in seipso rationes ejus cujus est semen; filius autem transmutato semine per virtutem informativam ab agente in appositam sibi materiam a muliere, superinducto nutrimento, similitudinem generantis habet. Eodem modo et Judæi semen quidem Abrahæ erant inquantum in eis aliqua ratio eorum quæ Deus in Abraham infuderat apparebat; sed quia non ad perfectionem Abrahæ pervenerant, ideo filii ejus non erant: et propter hoc dicit eis: *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite;* idest, ad perfectam imitationem operum ejus satagite.

Ex hoc autem quod dicit, *Opera Abrahæ facite*, videtur quod quæcumque ipse fecit, et nos facere debemus. Ergo debemus plures uxores accipere, et ad ancillam accedere, sicut Abraham fecit. Respondeo dicendum, quod præcipuum opus Abrahæ est fides, per quam justificatus est apud Deum; Gen. XV, 6: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Et ideo intelligendum est, *Opera Abrahæ facite;* idest, ad similitudinem Abrahæ credite.

Sed contra hoc est, quia fides non videtur posse dici opus, cum contra opera distinguatur; Jac. II, 26: *Fides sine operibus mortua est.* Respondeo dicen-

dum, quod fides opus dici potest, secundum illud supra VI, 29: *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.* Verum opus interius non est manifestum hominibus, sed soli Deo, secundum illud I Reg. XVI, 7: *Homines vident ea quæ apparent; Deus autem intuetur cor.* Inde est quod communius ea quæ exterius sunt, consuevimus opera nominare. Fides ergo distinguitur non ab omnibus operibus, sed ab exterioribus tantum.

Sed numquid omnia opera Abrahæ debemus facere? Ad hoc dicendum, quod opus potest considerari dupliciter: vel secundum speciem operis ejus; et sic omnia opera ejus non sunt imitanda: vel secundum radicem eorum; et sic opera Abrahæ imitanda sunt: quia quidquid fecit, ex caritate fecit. Unde dicit Augustinus, quod cælibatus Joannis non præfertur conjugio Abrahæ, cum eadem fuerit radix utriusque. Vel dicendum, quod omnia opera Abrahæ imitanda sunt quantum ad signationem, quia *omnia in figura contingebant illis:* ut dicitur I Cor. x, 11.

3. Consequenter cum dicit, *Nunc autem quæritis me interficere*, ostendit, prædictum filiationis signum in eis non esse. Et primo ponuntur Judæorum opera; secundo ostendit ea esse Abrahæ operibus dissimilia, ibi, *Hoc Abraham non fecit.* Ostenduntur autem Judæorum prava opera esse et perversa, quia homicidæ erant; unde dicit: *Nunc autem quæritis me interficere;* Isa. I, 21: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena judicii? Justitia habitavit in ea, nunc autem homicidæ.* Sed hoc homicidium inæstimabile peccatum erat contra personam Filii Dei. Unde quia, ut dicitur I Cor. II, 8, *si cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent:* ideo Dominus non dicit, eos Filium Dei quærere interficere, sed hominem: quia etsi Filius Dei dicatur passus et mortuus propter unitatem suppositi, hoc non est inquantum Filius Dei, sed propter infirmitatem humanam: quia, ut dicitur II Cor. ult., 4, *si crucifixus est ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute Dei.* Et ut magis eorum homicidium exaggeret, ostendit, eos nullam mortis causam adversus eum habere; unde subdit: *Qui veritatem locutus sum vobis, quam audivi a Deo.* Ista veritas est quod dicebat se æqualem Deo; supra V, 18: *Quærebant eum Judæi interficere, quia non solum sabbatum solvebat, sed Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.* Hanc veritatem audivit a Deo inquantum ab æterno per generationem æternam accepit a Patre eamdem naturam quam ipse habet; supra V, 26: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso.* Excludit autem duas causas propter quas Prophetæ mandabantur occidi in lege. Primo quidem propter mendacium, Deut. XIII, ubi præcipitur, quod si aliquis Propheta surrexerit loquens mendacium, aut fictor somniorum, interficiatur: et hoc a se Dominus excludit, dicens: *Qui veritatem locutus sum vobis;* Prov. VIII, 7: *Veritatem meditabitur guttur meum.* Secundo vero si aliquis Propheta locutus fuerit ex nomine falsorum deorum, vel ex nomine Dei quod ipse non præcepit, occidi debebat, ut habetur Deut. XIII, et hoc Dominus excludit a se, cum dicit, *Quam audivi a Deo.*

4. Consequenter cum dicit, *Hoc Abraham non fecit*, ostendit eorum opera dissimilia esse operibus Abrahæ, quasi dicat: In hoc probatis vos non esse filios Abrahæ, quia facitis opera contraria operibus ejus: nam de eo legitur Eccli. XLIV, 20, *quod servavit legem Altissimi, et fuit in testimonio cum illo.*

Sed aliqui superflue objiciunt, quod Christus ante Abraham nondum erat, et ideo Abraham hoc non fecit: non enim occidi potuisset qui non erat. Sed dicendum, quod Abraham non commendatur ex hoc quod non fecit in Christo, sed ex eo quod non fecit in simili persona, idest in his qui tunc veritatem dicebant. Vel dicendum, quod si Christus non venerat tempore Abraham in carnem, venerat tamen in mentem, secundum illud Sap. VII, 27: *In animas sanctas per nationes se transfert:* quem tamen Abraham non interfecit mortaliter peccando: de quo dicitur ad Hebr. VI, 6: *Rursum crucifigentes Filium Dei, et ostentui habentes.*

5. Consequenter cum dicit, *Vos facitis opera patris vestri*, concludit propositum; quasi dicat: Ex quo non facitis opera Abrahæ, ergo habetis aliquem alium patrem, cujus opera facitis. Simile habetur Matth. XXIII, 32: *Vos implete mensuram patrum vestrorum.*

6. Consequenter cum dicit, *Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati,* ostendit eos non habere originem a Deo: quia enim jam ex verbis Domini cognoscebant eum non de carnali generatione loqui, ideo ad spiritualem generationem se transferunt, dicentes: *Nos ex fornicatione non sumus nati* etc. Ubi primo eorum opinionem proponunt; secundo eam Dominus excludit, ibi, *Dixit ergo eis Jesus* etc. In eorum autem opinione Judæi unum negant et aliud asserunt. Negant se ex fornicatione natos: quod quidem, secundum Origenem, quasi improperando, Christo proponunt, latenter designantes, ipsum ex adulterio productum fore; quasi dicant: *Nos ex fornicatione non sumus nati,* sicut tu. Sed melius potest dici, quod sponsus animæ spiritualiter Deus est; Oseæ II, 19: *Sponsabo te mihi.* Sicut autem fornicatur sponsa cum præter sponsum suum carnalem, alium virum admittit; ita in Scripturis Judæa fornicari dicebatur quando Deum verum deserens, idolis adhærebat; Oseæ I, 2: *Fornicans fornicabitur terra a Domino.* Dicunt ergo Judæi: *Nos ex fornicatione non sumus nati;* quasi dicant: Si aliquando mater nostra synagoga a Deo recedens fornicata est cum idolis, nos tamen non recessimus, nec cum idolis fornicati sumus; Psal. XLIII, 18: *Nec obliti sumus te, et inique non egimus in testamento tuo, et non recessit retro cor nostrum;* Isa. LVII, 3: *Ascendite huc, filii fornicatricis, semen adulteri et fornicariæ.* Affirmant autem se esse filios Dei: quod videbatur sequi ex quo non credebant se natos ex fornicatione; unde dicunt: *Unum patrem habemus Deum;* Malach. II, 10: *Nonne unus est pater omnium nostrum?* Jer. III: *Patrem vocabis me.*

7. Consequenter cum dicit, *Dixit ergo ei Jesus* etc., confutatur eorum opinio a Domino. Et primo proponit divinæ filiationis signum; secundo assignat rationem signi, ibi, *Ego enim a Deo veni* etc.; tertio ostendit eos a prædicto signo deficere, ibi, *Quare loquelam meam non cognoscitis?* Sciendum est autem circa primum, quod supra signum carnalis filiationis dixit esse opera exteriora, quæ homines exterius operantur; hic autem signum filiationis divinæ ponit interiorem affectionem. Nam filii Dei efficimur per communicationem Spiritus sancti; Rom. VIII, 15: *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis.* Spiritus autem sanctus causa est amoris Dei: quia *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis:* Rom. V, 5. Signum ergo speciale divinæ filiationis est dilectio; Ephes. V, 1: *Estote imitatores Dei sicut filii cárissimi, et ambulate in dilectione.* Et ideo dicit: *Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me;* Psal. XXI, 4: *Innocentes et recti* (qui sunt filii Dei) *adhæserunt mihi.*

8. Rationem autem signi assignat, dicens: *Ego enim ex Deo processi et veni.* Et primo ponit veritatem; secundo excludit errorem, ibi, *Neque enim a meipso veni.* Veritas autem, quam proponit, est quod a Deo processit et venit. Sed sciendum est, quod omnis amicitia in conjunctione fundatur; unde et fratres se diligunt inquantum ex eisdem parentibus principium sumunt. Dicit ergo Dominus: Vos dicitis quod filii Dei estis; sed si hoc esset, *diligeretis me, quia a Deo processi et veni.* Qui ergo non me diligit, non est filius Dei. *Processi*, inquam, *a Deo*, ut Unigenitus ab æterno, de substantia Patris; Psal. CIX, 4: *Ante luciferum genui te;* supra I: *In principio erat Verbum. Veni* autem, ut Verbum caro factum est, et missus a Deo per incarnationem; infra XVI, 28: *Exivi a Patre*, ut Verbum ab æterno, *et veni in mundum,* ut caro, factum in tempore.

9. Errorem autem excludit cum dicit: *Neque enim a meipso veni:* et primo excludit errorem Sabellii, qui Christum non ab alio originem habuisse dicit; sed idem esse Patrem et Filium in persona finxit: et quantum ad hoc dicit: *Neque enim a meipso veni;* idest, secundum Hilarium, ego veni non a meipso existens, sed quasi ab alio missus, scilicet a Patre: unde subdit: *Sed ille me misit;* Galat. IV, 4: *Misit Deus Filium suum natum ex muliere, factum sub lege.* Secundo vero errorem Judæorum, qui dicebant Christum non esse missum a Deo, sed falsum prophetam: de quibus dicitur (Jer. XXIII, 21): *Non mittebam eos, sed ipsi currebant.* Et quantum ad hoc dicit, secundum Origenem: *Neque enim a meipso veni, sed ille me misit.* Hunc petebat Moyses (Exod. IV, 13): *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es.*

10. Ostendit autem eos ab hoc signo

deficere, cum dicit: *Quare loquelam meam non cognoscitis?* Nam, sicut dictum est supra, dilectio Christi est signum filiationis divinæ: isti autem Christum non diligebant; unde manifestum est eos ab hoc signo deficere. Quod autem non diligunt, manifestant per effectum: nam effectus dilectionis alicujus est quod diligens libenter audit verba dilecti. Unde Cant. II, 14: *Sonet vox tua in auribus meis; vox enim tua dulcis.* Et Cantic. ult., 13: *Fac me audire vocem tuam: amici auscultant te.* Quia ergo isti Christum non diligebant, durum videbatur eis etiam vocem ejus audire; supra vers. VI, 61, *Durus est hic sermo: quis potest eum audire?* Sap. II, 15: *Gravis est nobis etiam ad videndum.* Contingit autem quod aliquis non libenter audit verba alicujus, quia ea examinare non potest, nec per consequens cognoscere, et ideo eis contradicunt; Job VI, 29: *Respondete, obsecro, absque contentione..... et non invenietis in lingua mea iniquitatem.* Et ideo dicit: *Quare loquelam meam non cognoscitis?* dicentes et interrogantes: *Quid est hoc quod dixit: Quo ego vado vos non potestis venire?* et hoc ideo, inquam, non cognoscitis, *quia non potestis audire sermonem meum;* idest, ita durum cor habetis ad me, quod nec sermonem meum audire vultis.

LECTIO VI.

1. Vos ex patre diabolo estis,
2. Et desideria patris vestri vultis facere.
3. Ille homicida erat ab initio,
4. Et in veritate non stetit,
5. Quia non est veritas in eo:
6. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur,
7. Quia mendax est, et pater ejus.

1. Postquam Dominus Judæos ostendit originem aliquam spiritualem habere, et exclusit ab eis originem præsumptam, hic astruit veram, ascribens eis paternitatem diaboli; et primo proponit intentum; secundo rationem eis assignat, ibi, *Et desideria patris vestri vultis facere;* tertio positam rationem manifestat, ibi, *Ille homicida erat ab initio.* Dicit ergo: Vos facitis opera diaboli; ergo *vos ex patre diabolo estis*, scilicet per imitationem; Ezech. XVI, 3: *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa.*

Caveenda est hic hæresis Manichæorum, qui dicunt esse quamdam naturam mali, et gentem quamdam tenebrarum cum principibus suis, a qua corruptibilia omnia originem trahunt; et secundum hoc omnes homines secundum carnem ex diabolo processisse. Ponebant autem quasdam animas ad bonam creationem pertinere, et quasdam ad malam; unde dicebant hoc dictum a Domino, *Vos ex patre diabolo estis*, quia ab eo secundum carnem processistis, et animæ vestræ sunt de mala creatione. Sed, ut Origenes dicit, introducere duas naturas propter differentiam boni et mali, simile videtur ei qui diceret alteram esse oculi videntis substantiam, alteram caligantis vel se avertentis. Quemadmodum enim oculi sani et lippi non differunt substantia; sed quædam contingit causa deficiens, scilicet quæ facit eum caligare; ita eadem est substantia et natura rei, sive sit bona, seu habeat in se defectum, quod est peccatum voluntatis. Non ergo Judæi ut mali, dicuntur filii diaboli natura, sed imitatione.

2. Consequenter cum dicit, *Et desideria patris vestri vultis facere*, rationem assignatam exponit; quasi dicat: Non estis filii diaboli tamquam ab eo creati, et in esse producti; sed quia eum imitantes, *desideria patris vestri vultis facere:* quæ quidem mala sunt: nam sicut ille invidit homini, et occidit; Sap. II, 24: *Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum:* ita et vos mihi invidentes, *quæritis me interficere hominem, qui veritatem locutus sum vobis:* supra (hoc cap.).

3. Consequenter cum dicit, *Ille homicida erat ab initio*, positam rationem manifestat: et primo ponit diaboli quam imitantur conditionem; secundo ostendit eos esse imitatores conditionis illius, ibi, *Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi.* Sciendum est circa primum, quod in diabolo duplex peccatum maxime pollet: scilicet peccatum superbiæ ad Deum, et invidiæ ad hominem, quem occidit. Sed ex peccato invidiæ ad hominem quo infert nocumenta hominibus, cognoscitur a nobis peccatum superbiæ. Et ideo primo ponit peccatum dæmonis contra hominem; secundo peccatum ejus contra Deum, ibi, *Et in veritate non stetit.* Peccatum autem invidiæ contra hominem est quod occidit eum; unde dicit: *Ille*, scilicet diabolus, *homicida erat ab initio.* Ubi sciendum est

quod non ferro accinctus diabolus occidit hominem, sed mala persuasione; Sap. II, 24: *Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum.* Et primo quidem introivit mors peccati; Psal. XXXIII, 22: *Mors peccatorum pessima;* deinde vero mors corporalis; Rom. V, 12: *Per unum hominem peccatum intravit, et per peccatum mors.* Et, ut dicit Augustinus, " noli putare te non esse homicidam, quando fratri tuo mala persuades. " Attendendum est autem, secundum Origenem, quod ille homicida dicitur non propter aliquem singulariter tantum, sed pro toto genere, quod peremit in Adam, in quo cuncti moriuntur, ut dicitur I ad Cor. XV. Unde antonomastice homicida dicitur; et hoc *ab initio*, ex quo scilicet fuit homo, qui occidi poterat, ex quo potuit fieri homicidium: non enim posset occidi homo, nisi prius homo fieret.

4. Consequenter cum dicit, *Et in veritate non stetit*, ponit peccatum dæmonis contra Deum, quod consistit in hoc quod avertit se a veritate, quæ Deus est. Et primo ostendit eum a veritate aversum; secundo ostendit eum veritati contrarium, ibi, *Dum loquitur mendacium, ex propriis loquitur.* Circa primum duo facit. Primo ostendit eum a veritate aversum; secundo manifestat quod dixit, ibi, *Quia veritas in eo non est.* Dicit ergo: *Et in veritate non stetit.*

Unde sciendum est, quod duplex est veritas: scilicet vocis et operis. Veritas quidem vocis est qua quis profert ore quod gerit corde, et est in rerum natura; Ephes. IV, 25: *Deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo;* Psal. XIV, 3: *Qui loquitur veritatem cum proximo suo, qui non egit dolum in lingua sua.* Veritas justitiæ, quando scilicet quis agit quod convenit sibi secundum ordinem suæ naturæ: de qua supra III, 21, dicit: *Qui fecerit veritatem, veniet ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta.* De hac ergo veritate Dominus loquens, dicit: *Et in veritate,* scil. justitiæ, non stetit: quia deseruit ordinem suæ naturæ, qui erat ut Deo subjiceretur, et per eumdem beatitudinem suam et naturalis desiderii complementum consequeretur. Unde dum hoc per se consequi voluit, a veritate cecidit.

Hoc autem quod dicit, *In veritate non stetit*, potest dupliciter intelligi: vel quod numquam in veritate steterit; vel quod aliquando steterit, sed in ea non permansit. Sed hoc quod numquam fuerit in veritate justitiæ, potest habere duplicem sensum. Unum quidem secundum Manichæos, qui dicunt diabolum naturaliter malum esse: ex quo sequitur quod semper malus fuerit: nam quod inest naturaliter, semper inest. Sed hoc est hæreticum, quia in Ps. CXLV, vers. 6, dicitur, quod *Deus fecit cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt.* Ergo omne ens est a Deo; omne autem quod est a Deo, inquantum est, bonum est. Et ideo alii dixerunt, quod dæmon ex sui natura bonus est a Deo creatus; sed in primo instanti factus est malus per liberum arbitrium. Et differunt isti a Manichæis: quia illi dicunt dæmones semper fuisse malos, et naturaliter; isti vero semper malos, sed per liberum arbitrium.

Sed posset alicui videri quod quia angelus non est malus per naturam, sed per peccatum propriæ voluntatis; peccatum autem est actus quidam, quod potuit fieri ut angelus in principio actus fuerit bonus, sed in termino actus mali fuerit malus effectus. Manifestum est autem quod actus peccati in dæmone est creatione posterior, terminus autem creationis est ipsum esse angeli: terminus vero operationis peccati est quod sint mali. Et sic ex hac ratione videtur quod impossibile sit quod in primo instanti quo angelus esse cœpit, fuerit malus. Sed hæc ratio non videtur sufficiens: habet enim locum in motibus temporalibus tantum, qui successive aguntur, non autem in motibus instantaneis: nam in motibus successivis aliud est instans in quo incipit actio, et aliud in quo terminatur: sicut si motus localis sequitur ad alterationem, non potest in eodem instanti terminari motus localis et alteratio. Sed in mutationibus instantaneis, simul et in eodem instanti potest esse terminus primæ et secundæ mutationis; sicut in eodem instanti quo illuminatur luna a sole, illuminatur aer a luna. Manifestum est autem quod creatio est instantanea, et similiter motus liberi arbitrii in angelis, cum non indigerent collatione et discursu rationis; unde nihil prohibet simul et in eodem instanti esse terminum creationis, in quo fuit bonus, et

iterum terminum liberi arbitrii, in quo fuit malus. Et hoc aliqui concedunt; sed dicunt hoc non fuisse, licet esse potuerit: et hoc propter auctoritatem Scripturæ; dicitur enim sub figura regis Babylonis de diabolo, Isa. XIV, 12: *Quomodo cecidisti, lucifer, qui mane oriebaris?* Ezech. XXVIII, 13, dicitur sub persona regis Tyri: *In deliciis paradisi Dei fuisti.* Et ideo dicunt, quod non fuit in principio suæ creationis malus, sed quandoque bonus fuit, et per liberum arbitrium cecidit.

Sed dicendum est, quod in primo instanti suæ creationis non potuit esse malus. Cujus ratio est, quia nullus actus habet rationem peccati, nisi inquantum est præter rationem naturæ agentis voluntarii. In quolibet autem ordine actuum prius est actus naturalis; sicut in intelligendo, primo intelliguntur prima principia, et per ipsa intelliguntur alia; et in volendo similiter primo volumus ultimam perfectionem et ultimum finem, cujus appetitus naturaliter nobis inest, et propter ipsum appetimus alia. Quod autem secundum naturam fit, non est peccatum. Impossibile est ergo quod primus actus diaboli fuerit malus: fuit ergo diabolus in aliquo instanti bonus. Sed *in veritate non stetit,* idest, non permansit.

Ad illud autem quod dicitur I Jo. III, vers. 8: *Diabolus ab initio peccavit:* dicendum, quod ab initio quidem peccavit; quia ex quo incepit peccare, numquam desiit.

5. Consequenter cum dicit, *Quia non est veritas in eo,* manifestat quod dixit. Quæ quidem manifestatio intelligitur dupliciter. Uno quidem modo, secundum Origenem, ut sit manifestatio communis per specialem, sicut si vellem manifestare quod Socrates est animal per hoc quod est homo; quasi dicat: *In veritate non stetit,* sed cecidit; et hoc *quia veritas non est in eo.* Est autem duplex gradus non stantium in veritate. Aliqui enim in veritate non stant, quia non firmantur in ea, sed dubitant. Psal LXXII, vers. 2: *Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei.* Aliqui autem quia totaliter a veritate resiliunt. Et sic diabolus in veritate non stetit, sed ab ea recessit per aversionem.

Sed numquid nulla veritas est in eo? Et quidem si nulla veritas sit neque semetipsum intelliget, neque aliquid, cum intellectus non sit nisi verorum: quod est inconveniens. Dicendum est ergo, in dæmonibus esse aliquam veritatem, sicut aliquod verum. Nullum enim malum totaliter corrumpit bonum, cum ad minus, subjectum in quo malum est, sit bonum. Ideo Dionysius dicit, quod in dæmonibus manent integra naturalia bona. Sic igitur aliqua veritas est in eis, sed non completiva, a qua aversi sunt, scilicet a Deo, qui est veritas et sapientia completiva.

Secundo vero modo manifestatio ista est per signum, ut Augustinus dicit: quia videtur quod potius debuisset contrarium dici: ideo scilicet *veritas non est in eo,* quia *in veritate non stetit.* Sed sicut causa aliquando manifestatur per effectum, ita Dominus voluit ostendere quod in veritate non stetit per hoc quod *veritas non est in eo:* esset enim in eo, si in veritate stetisset. Similis modus loquendi habetur in Ps. XVI, 6: *Ego clamavi quoniam exaudisti;* quasi, ex hoc apparet quod clamavit, quia fuit exauditus.

6. Consequenter cum dicit, *Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur,* ostendit quod diabolus est contrarius veritati: et primo ponit intentum; secundo manifestat propositum, ibi, *Quia mendax est, et pater ejus.* Veritati autem contrarium est falsum et mendacium; diabolus autem est veritati contrarius, quia loquitur mendacium: et ideo dicit: *Dum loquitur, mendacium loquitur:* Ubi sciendum est, quod quicumque præter Deum loquitur ex propriis, mendacium loquitur; quamvis non quicumque mendacium loquitur, ex propriis loquatur. Solus autem Deus loquendo ex propriis, loquitur veritatem: veritas enim est illuminatio intellectus; Deus autem est ipsum lumen, et ab ipso omnes illuminantur: supra I, 9: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum:* unde et est ipsa veritas; et alii non loquuntur veritatem nisi inquantum ab ipso illuminantur. Unde, sicut Ambrosius dicit, "omne verum a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est." Sic ergo diabolus cum loquitur ex propriis, loquitur mendacium; homo etiam, cum ex propriis loquitur, mendacium loquitur; sed cum a Deo loquitur, tunc loquitur veritatem; Rom. III,

vers. 4: *Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax*, quantum est in se. Sed non omnis homo qui loquitur mendacium, loquitur ex propriis, quia quandoque hoc ab alio accipit: non quidem a Deo, qui est verax, sed ab eo qui in veritate non stetit, et primo mendacium adinvenit. Et ideo ipse singulariter cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur; III Reg. ult., 22: *Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium Prophetarum ejus;* Isa. XXIX, 14: *Dominus immiscuit* (idest miscere permisit) *in medio ejus spiritum erroris.*

7. Propositum autem manifestat cum dicit: *Quia mendax est, et pater ejus.* Quod quidem Manichæi male intelligentes, ponebant dæmonum generationes, putantes diabolum patrem habere. Unde dicebant, quod diabolus *mendax est, et pater ejus*, idest diabolus. Quod quidem non sic est intelligendum. Nam Dominus dixit, quod diabolus est mendax, et pater ejus, idest mendacii: non enim omnis qui mentitur, pater est sui mendacii. Nam, ut Augustinus dicit, " si ab alio mendacium accepisti, et dixisti; tu quidem mentitus es, sed pater mendacii non es. „ Diabolus vero, quia aliunde non accepit mendacium, quo tamquam veneno hominem occideret, pater mendacii est, sicut Deus pater est veritatis. Diabolus enim primo mendacium invenit, cum scilicet mulieri mentitus est: *Nequaquam moriemini:* Genes. III, 4. Quod qualiter verum fuerit, rei eventus postmodum comprobavit.

Sciendum est autem, quod hæc verba ab illo loco, *Vos ex patre diabolo estis*, in libro de Quæstionibus novi et veteris Testamenti exponuntur de Cain, hoc modo: secundum quod ille dicitur diabolus qui facit opera diaboli, et vos eum imitamini. Cain *homicida erat ab initio*, ex quo scilicet Abel fratrem suum occidit, et *in veritate non stetit, quia veritas non est in eo.* Et hoc apparet, quia cum Dominus quæreret ab eo (Gen. IV, vers. 9): *Ubi est Abel frater tuus?* respondit dicens: *Nescio, Domine; numquid custos fratris mei sum ego?* Unde ipse *mendax est et pater ejus*, scilicet diabolus, qui est pater ejus impressione. Prima tamen expositio melior est.

LECTIO VII.

1. Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi.
2. Quis ex vobis arguet me de peccato?
3. Si veritatem dico, quare non creditis mihi?
4. Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.
5. Responderunt ergo Judæi, et dixerunt: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, et dæmonium habes?
6. Respondit Jesus: Ego dæmonium non habeo;
7. Sed honorifico Patrem meum,
8. Et vos inhonorastis me. Ego autem non quæro gloriam meam: est qui quærat, et judicet.

1. Postquam posuit diabolicam conditionem, hic consequenter ostendit Judæos esse diabolicæ conditionis imitatores. Duas autem malitiæ conditiones Dominus diabolo ascripsit: homicidium scilicet et mendacium. Sed de homicidio quidem, in quo isti diabolum imitabantur, reprehendit eos; supra eodem: *Nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo.* Et ideo hoc prætermisso, redarguit eos de aversione eorum a veritate: et primo ostendit eos esse aversos a veritate; secundo causam quam allegare poterant, excludit, ibi, *Quis ex vobis arguet me de peccato?* tertio veram causam aversionis concludit, ibi, *Si veritatem dico, quare non creditis mihi?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod diabolus *mendax est, et pater ejus:* quem quidem vos imitamini, quia veritati non vultis adhærere. Unde dicit: *Ego autem si veritatem dico* vobis, *non creditis mihi.* Luc. XXII, 67: *Si autem dixero, non credetis mihi;* supra III, 12: *Quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis?* Unde et Isa. LIII, vers. 1, conqueritur dicens: *Domine, quis credidit auditui nostro?* Causa autem suæ infidelitatis, quam poterant Judæi allegare, est peccatum in Christo; nam peccatori etiam in veritate non de facili creditur. Unde Psal. XLIX, 16: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas?* Poterant ergo dicere: Non credimus, quia peccator es.

2. Et ideo hanc causam excludit, dicens: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* quasi dicat: Non habetis justam causam quare mihi veritatem dicenti non creditis, cum in me nullum peccatum inveniri possit; I Petr. II, 22: *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore*

ejus. Secundum Gregorium, pensanda est Dei mansuetudo, qui non dedignatur ex ratione ostendere se peccatorem non esse, qui ex virtute divinitas poterat peccatores justificare; Job XXXI, 13: *Si contempsi subire judicium meum cum servo meo et ancilla mea, cum disceptarent adversum me.* Admiranda est etiam Christi singularis puritatis excellentia: quia, ut Chrysostomus dicit, hoc nullus hominum fiducialiter potuit dicere: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* nisi solus Deus noster, qui peccatum non fecit; Prov. XX, 9: *Quis potest dicere: Mundum est cor meum, purus sum a peccato?* quasi dicat, nullus nisi solus Deus. Et in Ps. XIII, 3: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*, idest Christum.

3. Veram autem causam aversionis concludit, dicens: *Si veritatem dico, quare non creditis mihi?* et primo ponit eam; secundo Judæorum contradictionem excludit, ibi, *Responderunt ergo Judæi* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit quæstionem; secundo assumit rationabilem propositionem; tertio infert intentam conclusionem. Dicit ergo primo: Ex quo ergo non potestis dicere, quod ideo non creditis mihi quia peccator sum, nunc restat quærere quare, *Si veritatem dico, non creditis mihi,* ex quo non sum peccator; quasi dicat: Si me, quem exosum habetis, non potestis arguere de peccato, manifestum est quoniam propter veritatem me odio habetis, quoniam dico me Filium Dei; Prov. XVIII, 2: *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixerit quæ versantur in corde ejus.*

4. Rationabilem autem propositionem et veram assumit, dicens: *Qui ex Deo est, verba Dei audit.* Ut enim dicitur Eccli. XIII, 19, *omne animal diligit sibi simile.* Quicumque ergo est ex Deo, inquantum hujusmodi, similitudinem habet horum quæ sunt Dei, et eis inhæret. Unde *qui ex Deo est, verba Dei* libenter *audit;* infra XVIII, 37: *Omnis qui est ex veritate, audit meam vocem.* Præcipue autem verbum Dei libenter audiri debet ab his qui ex Deo sunt, cum ipsum sit semen per quod in filios Dei generamur; infra X, 35: *Illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est.* Et ideo ex hoc intentam conclusionem infert, dicens: *Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis;* quasi dicat: Non ergo peccatum meum est causa incredulitatis vestræ, sed malitia vestra; Eccli. VI, vers. 21: *Quam aspera est nimium indoctis hominibus sapientia!* Et, ut dicit Augustinus, ex Deo quidem sunt secundum naturam, sed ex Deo non sunt vitio et prava affectione: nam eis hoc verbum dictum est qui non solum peccato vitiosi erant, hoc enim commune omnibus erat, sed etiam præcogniti quod non fuerant crediturі ea fide qua possent a peccatorum obligatione liberari.

Notandum est autem, quod triplex est gradus male affectorum, ut dicit Gregorius. Nam quidam sunt qui præcepta Dei nec aure corporis, idest exteriori auditu, dignantur audire: de quibus dicitur in Ps. LVII, 5: *Sicut aspidis surdæ, obturantis aures suas.* Quidam vero sunt qui hæc quidem corporis aure percipiunt, sed nullo ea mentis desiderio complectuntur, non habentes voluntatem implendi: Ezech. XXXIII, 31: *Audiunt sermones, et non faciunt eos.* Quidam autem sunt qui libenter verba Dei suscipiunt, ita ut etiam in fletibus compungantur; sed post lacrymarum tempus, vel tribulationibus oppressi, aut allecti deliciis, ad iniquitatem redeunt; cujus exemplum habetur Matth. cap. XIII, et Luc. VIII, de verbo a sollicitudinibus suffocato; Ezech. III, 7: *Domus Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me.* Est ergo signum quod homo sit a Deo, si libenter audit verba Dei; sed qui recusant audire affectu vel effectu, ex Deo non sunt.

5. Hic excludit Judaicam contradictionem; et primo ponit Evangelista Judæorum contradictionem; secundo Domini exclusionem, ibi, *Respondit Jesus: Ego dæmonium non habeo.* Duo autem imponunt Judæi Christo in eorum contradictione. Primo quidem quod sit Samaritanus, cum dicunt: *Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es?* secundo vero quod dæmonium habeat; unde subdunt, *Et dæmonium habes.* In hoc autem quod dicunt, *Non bene dicimus nos?* datur intelligi quod hoc verbum frequenter Domino improperabant. Et quidem de secundo quod sit dæmoniacus, legimus Matth. IX, 34; et XII, 24, cum dicebant: *In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmones.* Sed quod dixerunt eum Samaritanum, nusquam nisi hic in Evangelio

invenitur, licet forte hoc multoties dixerunt: multa enim dicta et facta sunt erga Jesum et a Jesu quæ non sunt scripta in Evangeliis, ut dicitur infra cap. xx. Duplex autem causa assignari potest quare Judæi hoc Christo dicebant. Una quidem, quia Samaritani gens odiosa erat pro populo Israelitico, eo quod decem tribubus in captivitatem ductis, terram eorum possidebant; supra cap. iv, 9: *Non enim coutuntur Judæi Samaritanis.* Quia ergo Christus Judæos arguens, credebatur a Judæis quod hoc ex odio faceret, ideo eum Samaritanum et quasi adversarium reputabant etc. Alia ratio, quia Samaritani partim quidem servabant ritus Judaicos, partim vero non. Videntes ergo Judæi Christum in aliquo legem servantem, et in aliquo dissolventem, utpote sabbatum, vocabant eum Samaritanum. Similiter autem duplici de causa dicebant eum dæmonium habere. Una quidem, quia miracula quæ faciebat, et cogitationes eorum quas revelabat, non attribuebant virtuti divinæ in Christo; sed arte dæmonum ipsum ea facere suspicabantur: unde dicebant (Matth. xii, 24): *In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmones.* Alia vero ratio est propter ejus sermones transcendentes capacitatem humanam, dicens, Deum Patrem suum esse, et descendisse de cælo etc.: consuetudo autem rudium est, quod cum talia audiunt, diabolica reputant: et sic isti credebant quod Christus quasi dæmonio plenus loqueretur; infra x, 20: *Alii dicebant: Dæmonium habet, et insanit; quid eum auditis?* Dicunt autem hæc verba, ut arguant de peccato, contra illud quod dixerat: *Quis ex vobis arguet me de peccato?*

6. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus: Ego dæmonium non habeo*, repellit Dominus Judæorum contradictionem. Duo autem imposuerant Christo: scilicet quod Samaritanus esset, et quod dæmonium haberet. Et de primo quidem Dominus non se excusat; et hoc duplici de causa. Una quidem, secundum Origenem, quia Judæi semper volebant se a Gentilibus separare. Jam autem venerat tempus quo removenda erat distinctio Gentilium et Judæorum, et omnes ad viam salutis revocandi: et ideo Dominus ut ostendat se venisse pro salute omnium ut magis quam Paulus omnia factus, omnes nanciscatur, I Cor. ix; ideo non negavit se esse Samaritanum. Alia ratio est, quia Samaritanus interpretatur custos: et quia ipse præcipue custos noster est, secundum illud Ps. cxx, 4: *Ecce non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel;* ideo se Samaritanum esse non negavit. Negat autem se dæmonium habere, dicens: *Ego dæmonium non habeo.* Et primo quidem repellit illatam injuriam; secundo arguit injuriantium pertinaciam, ibi, *Et vos inhonorastis me.* Circa primum duo facit. Primo repellit illatam injuriam; secundo manifestat hoc per oppositum, ibi, *Sed honorifico Patrem meum.*

Notandum est autem circa primum, quod Dominus Judæos corrigendo, frequenter eis dure locutus est (Matth. xxiii, vers. 14): *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ:* et multa quæ leguntur in Evangeliis. Sed non invenitur, quod Dominus Judæis sibi dura verba vel facta inferentibus, injuriose vel dure locutus fuerit; sed, ut dicit Gregorius, injuriam suscipiens Deus, non contumeliosa verba respondet, sed simpliciter dicit: *Ego dæmonium non habeo.* Ex qua re quid nobis innuitur, nisi ut eo tempore quo a proximis ex falsitate contumelias accipimus, etiam eorum verba mala taceamus, ne ministerium justæ correctionis in arma vertatur furoris? Et quod quæ ad Deum pertinent, vindicare debemus; quæ vero ad nos, despicere.

Hoc autem verbum, scilicet, *Ego dæmonium non habeo*, solus Christus dicere potest, ut Origenes dicit: nam ille nihil quod dæmonis est, leve videlicet, aut grave, in se habet; unde infra xiv, 30: *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam;* II Cor. vi, 15: *Quæ conventio Christi ad Belial?*

7. Manifestat autem hoc quod dixit, per oppositum dicens: *Sed honorifico Patrem meum.* Diabolus enim honori Dei resistit: qui ergo quærit Dei honorem, alienus est a diabolo. Christus ergo qui honorificat Patrem suum, scilicet Deum, dæmonium non habet. Est autem proprium Christo et singulare quod honorificet Patrem suum, ut dicitur Malach. i, 6: *Filius honorificat patrem.* Christus autem singulariter est Dei Filius.

8. Consequenter cum dicit, *Et vos inhonorastis me*, arguit injuriantium pertinaciam: et primo arguit injuriantes:

secundo excludit causam inopinatam arguitionis; tertio prædicit eis debitam damnationem. Dicit ergo primo: *Ego honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me;* quasi dicat: Ego facio quod debeo; vos facitis quod non debetis; immo in hoc quod inhonorastis me, inhonoratis Patrem meum; supra v, 23: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.* Sed quia possent dicere: Nimis durus es, nimis de gloria tua curas, sic nos arguens; ideo hoc excludens, subdit loquens inquantum est homo: *Ego gloriam meam non quæro.* Solus enim Deus est qui potest gloriam suam absque culpa quærere; alii autem non nisi in Deo; II Cor. x, 17: *Qui gloriatur, in Domino glorietur;* infra (hoc cap.): *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.*

Sed numquid Christus inquantum homo non habet gloriam? Immo magnam per omnem modum: quia licet ipse eam non quærat, *est tamen qui quærat,* scilicet Pater: nam dicitur in Psal. VIII, 7: *Gloria et honore coronasti eum,* scilicet Christum hominem. Et alibi, XX, 6: *Gloriam et magnum decorem imposuisti super eum.* Et non solum gloriam meam quæret in operantibus vivas veritatis causas, sed et puniet et condemnabit contradicentes gloriæ meæ; unde subdit, *Et judicet.*

Sed contra; supra v, 22, dicitur: *Pater non judicat quemquam; sed omne judicium dedit Filio.* Respondeo: Pater non judicat quemquam seorsum a Filio: quia etiam hoc judicium quod faciet de eo quod injuriamini mihi per Filium faciet. Vel dicendum, quod judicium quandoque pro condemnatione accipitur; et hoc judicium Pater dedit Filio, quia ipse solus apparebit in forma visibili in judicium, ut dictum est supra. Quandoque accipitur pro discretione; et de hoc loquitur hic. Unde dicit in Ps. XLII, vers. 1: *Judica me, Deus, et discerne causam meam;* quasi dicat: Est Pater qui gloriam meam a vestra discernet: vos enim pro sæculo gloriari discernit: et gloriam Filii sui quem unxit præ participibus suis, et qui sine peccato est; vos vero homines cum peccato.

LECTIO VIII.

1. Amen, amen dico vobis: Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.

2. Dixerunt ergo Judæi: Nunc cognovimus quia dæmonium habes. Abraham mortuus est, et Prophetæ, et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. Numquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est? Et Prophetæ, mortui sunt. Quem teipsum facis?

3. Respondit Jesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est:

4. Est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Deus vester est.

5. Et non cognovistis eum:

6. Ego autem novi eum. Et si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, et sermonem ejus servo.

7. Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum: vidit, et gavisus est.

8. Dixerunt ergo Judæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti?

9. Dixit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.

10. Tulerunt ergo lapides, ut jacerent in eum, Jesus autem abscondit se, et exivit de templo.

1. Supra (lect. 2) Dominus duo promiserat eum sequentibus: scilicet liberationem a tenebris, et adeptionem vitæ, dicens: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Et de primo quidem dictum est supra; nunc autem agitur de secundo, scilicet de adeptione vitæ per Christum. Et primo proponit veritatem; secundo repellit Judæorum contradictionem, ibi, *Dixerunt ergo Judæi: Nunc cognovimus* etc. Sciendum est autem, quod quamvis Christus lacessitus esset injuriis et opprobriis, non tamen destitit a doctrina; sed postquam habere dæmonium dictus est, prædicationis suæ beneficia largius impendi, dicens: *Amen, amen dico vobis* etc. In quo datur nobis exemplum, quod cum malorum perversitas crescit, et per opprobria hominum conculcantur qui convertuntur, non solum prædicatio frangi non debet, sed etiam augeri; Ezech. II, 6: *Tu ergo, fili hominis, ne timeas eos, neque sermones eorum metuas;* II Tim. IX: *Laboro usque ad vincula quasi male operans; sed verbum Dei non est alligatum.* Duo autem facit Dominus in his verbis. Unum quidem est quod requirit, aliud quod promittit. Requirit quidem sermonis sui observationem; unde dicit: *Si quis sermonem meum servaverit:* nam

sermo Christi veritas est; ideo debemus ipsum servare, primo quidem per fidem, et jugem meditationem; Prov. IV, 6: *Serva eam, et servabit te;* secundo vero per operis impletionem; infra XIV, 21: *Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me.* Promittit autem mortis liberationem; unde dicit: *Mortem non videbit in æternum,* idest non experietur; Eccli. XXIV, 30: *Qui operantur in me* (scilicet in divina sapientia) *non peccabunt; et qui elucidant me, vitam æternam habebunt.* Et congrue tali merito debetur tale præmium. Nam vita æterna præcipue in divina visione consistit; infra XVII, 3: *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.* Hujus autem visionis quoddam seminarium et principium in nobis fit per verbum Christi; Luc. VIII, 11: *Semen est verbum Dei.* Sicut ergo ille qui servat semen alicujus plantæ vel arboris ne corrumpatur, pervenit ad perceptionem fructus; ita qui servat verbum Dei, pervenit ad vitam æternam; Levitic. XVIII, 5: *Quæ fecerit homo, vivet in eis.*

2. Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo Judæi* etc., ponitur contradictionis Judæorum confutatio. Contradicunt autem Christo tripliciter. Primo quidem falsitatis arguendo; secundo irridendo, ibi, *Dixerunt ergo Judæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti?* tertio persequendo, ibi, *Tulerunt ergo lapides, ut jacerent in eum.* Circa primum duo faciunt. Primo conantur eum redarguere præsumptionis; secundo ad quædam eorum quæ dicta sunt Christus respondet, ibi, *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.* Circa primum tria faciunt. Primo irrogant improperium; secundo proponunt factum, ibi, *Abraham mortuus est* etc.; tertio interrogant, ibi, *Numquid tu major es patre nostro Abraham?* Irrogaverunt autem improperium mendacii, cum dicunt: *Nunc cognovimus quia dæmonium habes:* et hoc ideo dixerunt, quia notum est apud Judæos quod adinventor peccatorum est diabolus, et præcipue mendacii, secundum illud Reg. ult., 22, *Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus.* Quia autem videbatur eis hoc quod Dominus dixit, scilicet *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum,* apertum mendacium esse, nam ipsi tamquam carnales intelligebant de morte corporali, quod de spirituali et æterna morte dixerat; et præcipue, quia contrariatur auctoritati sacræ Scripturæ, Ps. LXXXVIII, 49: *Quis est homo qui vivit, et non videbit mortem, eruet animam suam de manu inferi?* ideo dicunt ei: *Dæmonium habes,* quasi dicant: Ex instinctu dæmonis mendacium loqueris. Et ut convincant eum de mendacio, duo faciunt. Primo quidem proponunt mortem antiquorum; secundo vero repetunt verba Christi, ibi, *Et tu dicis* etc. Dicunt ergo: Vere falsum est quod loqueris: *Si quis sermonem tuum* etc.: nam *Abraham,* homo, *mortuus est,* ut patet Genes. XXV. Similiter *et Prophetæ* mortui sunt; II Reg. XIV, 14: *Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non reverluntur.* Et quidem licet mortui sint corporaliter, non tamen mortui sunt spiritualiter; Matth. cap. XXII, 32, dicit Dominus: *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob.* Postea sequitur: *Non est Deus mortuorum, sed vivorum.* Mortui ergo sunt corpore, sed vivunt spiritu, quia sermonem Dei servaverunt, et vixerunt ex fide. Et de ea morte Dominus intelligebat, non de corporali. Verbum autem Christi repetunt cum subdunt: *Et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum.* Velut incauti et maligni auditores, dominicum sermonem confundentes, non repetunt eadem verba: nam Dominus dixit, *Mortem non videbit;* ipsi vero protulerunt, *Mortem non gustabit.* Sed quantum ad eorum intentionem idem est: quia per utrumque ipsi intelligunt, quod mortem, scilicet corporalem, non experietur in æternum. Sed quantum ad verum intellectum differt, ut Origenes dicit, inter mortem gustare et videre: nam videre mortem est eam perfecte experiri; gustare autem est aliquem mortis gustum seu participationem habere. Sicut autem est plus ad pœnam videre mortem quam gustare, ita plus est ad gloriam non gustare mortem quam non videre. Illi enim non gustant qui in alto sunt cum Christo, scilicet in intellectuali loco statum observant: de quibus dicitur Matth. XVI, 28: *Sunt de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo.* Aliqui tamen sunt qui si non

videant mortem mortaliter peccando, tamen aliquid gustant per aliquam levem terrenorum affectionem: et ideo Dominus, ut habetur in græco, et Origenes etiam exponit, dixit, *Mortem non videbit in æternum:* quia qui sermonem Christi acceperit et custodierit, etsi gustet aliquid, non tamen videbit mortem. Interrogant autem cum dicunt: *Numquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est?* Et primo quidem quærunt de comparatione ipsius ad antiquos patres: *Numquid*, inquiunt, *tu major es patre nostro Abraham.* Poterant, ut Chrysostomus dicit, secundum carnalem eorum intellectum, altius quærere: Numquid scilicet ut major es Deo? nam Abraham et Prophetæ mandata Dei servaverunt, et tamen corporaliter mortui sunt. Sic ergo si qui sermonem tuum servaverit, non morietur, videtur quod sis major Deo. Sed contenti sunt hac redargutione, quia putabant eum minorem quam Abraham; cum tamen sit scriptum in Ps. LXXXV, 8: *Non est similis tui in diis, Domine;* et Exod. XV, 11: *Quis similis tui in fortibus, Domine?* quasi dicat, nullus. Secundo quærunt de sua æstimatione, quem scilicet seipsum facit; quasi dicant: Si tu es major istis, scilicet Abraham et Prophetis, videtur per hoc intelligi quod sis altioris naturæ, puta angelus, vel Deus. Sed hoc non æstimamus de te: et ideo non dicunt, Tu quis es; sed *Quem te ipsum facis?* quia quidquid dicitur supra istis, nos recognoscentes de te, reputabimus, quod tu illud fingas. Similiter dicebant infra X, 33: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum.*

3. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus* etc. ponitur responsio Domini. Et primo respondet secundæ quæstioni; secundo vero primæ, ibi, *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum.* Circa primum tria facit Dominus. Primo excludit falsitatem quam intendebant; secundo docet veritatem, quam ignorabant, ibi, *Est Pater meus qui glorificat me;* tertio manifestat utrumque quod proponebant, ibi, *Et non cognovistis eum.* Dicit ergo: Quæritis me dicentes: *Quem teipsum facis?* ac si gloriam quam non habeo, mihi usurpem. Sed supervacua fuit hæc prolatio: quoniam non me facio id quod sum, sed ex Patre recepi: nam *si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est:* quod secundum hunc modum posset intelligi de Christo secundum quod est Filius Dei, ut dicatur cum præcisione: *Si ego*, scilicet solus, *glorifico meipsum*, idest attribuam mihi gloriam, quam Pater mihi non attribuat, *gloria mea nihil est:* nam gloria Christi secundum quod est Deus, est gloria Verbi et Filii Dei; Filius autem nihil habet nisi natus, idest quod nascendo ab aliquo recepit: si ergo detur per impossibile quod gloria sua non esset ab alio, non esset gloria Filii. Melius tamen videtur quod dicatur de Christo secundum quod homo: nam quicumque attribuit sibi gloriam quam non habet a Deo, gloria illa est falsa: nam quidquid veritatis est, a Deo est; quod autem est veritati contrarium, falsum est, et per consequens, nihil. Gloria ergo quæ a Deo non est, nihil est; Hebr. V, 5, dicitur de Christo, quod *non seipsum clarificavit ut Pontifex fieret;* II Cor. X, 18: *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Sic ergo patet Judæorum falsitas.

4. Veritatem autem, quam intendit docere, ponit dicens: *Est Pater meus qui glorificat me:* quasi dicat: Non ego meipsum glorifico, sicut vos fingitis; sed alius est qui me glorificat, scilicet *Pater meus:* quem quidem describit ex proprietate, et ex natura. Ex proprietate quidem paternitatis; unde dicit: *Est pater meus*, et non ego.

Ex quo quidem verbo, ut Augustinus dicit, calumniantur Ariani fidei nostræ, dicentes majorem esse Patrem Filio: nam major est qui glorificat, eo qui glorificatur ab ipso. Si ergo Pater glorificat Filium, Pater major est Filio. Sed dicendum quod apparentiam quidem haberet argumentum, nisi inveniretur e converso quod Filius glorificet Patrem: dicit enim Filius, infra XVII, 1: *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te.* Et in eodem vers. 4: *Ego te clarificavi super terram.* In Græco autem idem est glorifica et clarifica; et, secundum Ambrosium, " gloria est clara cum laude notitia. " Hoc autem quod dicit, *Est Pater meus qui glorificat me*, potest referri ad Christum et secundum quod est Filius Dei, et secundum quod est Filius hominis. Secundum quidem quod est Filius Dei,

Pater glorificat eum gloria divinitatis, ab æterno eum sibi æqualem generando; Hebr. I, 3: *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus..... sedet ad dexteram majestatis in excelsis;* Phil. II, 11: *Omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.* Secundum vero quod homo, habuit gloriam per redundantiam divinitatis in ipsum, et gratiæ et gloriæ singularis; Supra I, 14: *Videbimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis.*

Ex natura vero divinitatis describit eum, cum dicit: *Quem vos dicitis quia Deus vester est.* Ne autem alium Patrem putes quam Deum, dicit se glorificari a Deo; infra XIII, 31: *Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso.*

Sed, secundum Augustinum, hoc verbum est contra Manichæos, qui dicunt annuntiatum non esse in veteri Testamento Patrem Christi, sed esse aliquem ex principibus malorum angelorum. Constat autem quod Judæi non dicunt alium Deum suum esse quam Deum veteris Testamenti. Ergo Deus veteris Testamenti est Pater Christi glorificans eum.

5. Manifestat autem utrumque, scilicet Judæorum falsitatem, et suam veritatem, cum dicit: *Et non cognovistis eum.* Manifestat autem dupliciter. Primo quidem ostendendo Judæorum ignorantiam; secundo suam notitiam, ibi, *Ego autem cognovi eum.* Circa primum sciendum, quod possent Judæi dicere: Tu dicis quod glorificaris a Deo; sed nobis nota sunt judicia ejus, secundum illud Psal. CXLVII, 20: *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis.* Ergo si verum est quod dicis, nos utique sciremus hoc: cum ergo nos lateat, constat quod non est verum. Et ideo concludens, dicit: *Et non cognovistis eum;* quasi dicat: Non mirum est si non cognoscitis gloriam qua me glorificat Pater meus, quem dicitis Deum vestrum, quia nec ipsum Deum cognoscitis.

Sed contra. Psal. LXXV: *Notus in Judæa Deus.* Respondeo: Ut Deus, sed non ut Pater, notus est ab eis: unde supra dixit: *Est Pater meus qui glorificat me.* Vel dicendum, quod non cognovistis eum affectu: quia carnaliter colitis qui spiritualiter colendus est; supra IV, 24: *Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.* Item affectu, quia mandata ejus adimplere contempsistis; ad Tit. I, 16: *Confitentur se nosse Deum; factis autem negant.*

6. Sed quia possent dicere: Esto quod nos non cognoscamus gloriam tuam, quomodo cognoscis tu gloriam te a Deo Patre habere? ideo subjungit notitiam suam, dicens: *Ego autem novi eum:* et primo ponit suam notitiam; secundo ostendit necessitatem hujus notitiæ proferendæ, ibi, *Et si dixero quod non scio eum, ero similis vobis mendax:* tertio exponit quod dicit, ibi, *Sed scio eum.* Dicit ergo: Ideo scio me habere gloriam a Deo Patre, quia *ego novi eum,* ea scilicet notitia qua ipse novit seipsum, et nullus alius nisi Filius; Matth. II, 27: *Nemo novit Filium nisi Pater, nec Patrem quis novit nisi Filius,* scilicet cognitione perfecta comprehensionis. Et quia omne imperfectum a perfecto initium sumit, inde est quod omnis nostra cognitio a Verbo derivatur: unde sequitur (ibid.): *Et cui voluerit Filius revelare.* Sed quia secundum carnem judicantibus posset Christo ad arrogantiam ascribi dicenti se nosse Deum, ideo subdit necessitatem dicti sui, cum subjungit: *Et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis mendax.* Nam, secundum Augustinum, non est sic arrogantia vitanda ut relinquatur veritas et incurratur mendacium. Ideo dicit: *Si dixero;* quasi diceret: Sicut vos dicentes scire eum, mentimini; ita ego *si dixero* me nescire, cum sciam eum, *ero similis vobis mendax.* Unde hæc similitudo sequitur a contrario, ut sit similitudo in mendacio; quia sicut isti mentiuntur dicentes se scire eum quem nesciunt; ita Christus esset mendax, si diceret se nescire quem novit. Sed dissimilitudo est in cognitione: quia isti non cognoscunt, Christus vero scit eum.

Sed numquid potuisset Christus hoc dicere? Potuisset quidem verba proferre materialiter, sed non intendere exprimere falsitatem: quia hoc non potuisset fieri nisi per inclinationem voluntatis Christi ad falsum, quod erat impossibile, sicut impossibile erat eum peccare: nihilominus tamen conditionalis est vera, licet antecedens et consequens sit impossibile.

Quod autem Patrem cognoscat, manifestat subdens: *Sed scio eum:* et cognitione speculativa, cum dicit, *Scio*, intellectualiter per dictam cognitionem, *eum*, scilicet Patrem; item cognitione affectiva, scilicet per consensum voluntatis ad ipsum: unde dicit: *Et sermonem ejus servo;* supra VI, 38: *Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.*

7. Consequenter cum dicit, *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum*, respondet primæ quæstioni quam fecerunt ei Judæi, dicentes: *Numquid tu major es patre nostro Abraham?* ostendens se majorem, tali ratione. Quicumque enim expectat bonum ab aliquo, et perfectionem suam, est minor eo a quo expectat: sed Abraham totam spem suæ perfectionis et sui boni habuit in me: ergo est me minor. Et quantum ad hoc dicit, *Abraham pater vester*, de quo scilicet gloriamini, *exultavit ut videret diem meum.* Ubi ponit duplicem visionem et duplex gaudium, sed alio et alio ordine. Nam primo præmittit gaudium exultationis, dicens, *Exultavit;* et subdit visionem, dicens: *Ut videret.* Deinde præmittit visionem, dicens: *Vidit*, et subdit gaudium, dicens, *Et gavisus est.* Et sic gaudium consistit inter duas visiones, procedens ab una, et tendens in aliam: quasi dicat, *Vidit, et gavisus est ut videret diem meum.* Primo ergo videndum quid sit iste dies quem vidit, et exultavit ut videret. Est autem duplex dies Christi: scilicet æternitatis, de quo in Psal. II, 7: *Ego hodie genui te.* Item dies incarnationis et humanitatis, de quo infra IX, 4: *Me oportet operari... donec dies est;* Rom. XIII, 12: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Utroque ergo modo dicimus, quod Abraham vidit primo diem Christi, scilicet æternitatis, et incarnationis per fidem; Genes. XV, 6: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Et quod vidit diem æternitatis, manifestum est: alias enim non fuisset justificatus a Deo: quia, ut dicitur Hebr. II, 6, *Accedentem ad Deum oportet credere quia est, et inquirentibus se remunerator sit.* Quod autem viderit diem incarnationis, manifestatur ex tribus: scilicet ex juramento quod exegit a servo: nam Gen. XXIV, 2, ait servo suo quem mittebat: *Pone manum subter femore meo, et jura mihi per Deum cœli.* Ex quo, ut dicit Augustinus, signabatur, quod de femore ejus processurus esset Deus cæli. Secundo, ut Gregorius dicit, cum in figura summæ Trinitatis tres angelos hospitio suscepit. Tertio quando cognovit præfiguratam passionem Christi in oblatione arietis et Isaac; Gen. XXII. Sic ergo ex hac visione gavisus est; sed non quievit in ea, immo ex hac exultavit in aliam visionem, scilicet apertam et per speciem, quasi totum gaudium suum in ea ponens: unde dicit: *Exultavit ut videret*, aperta visione, *diem meum*, scilicet divinitatis et humanitatis meæ; Luc. X, 24: *Multi reges et Prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt.*

8. Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo Judæi ad eum* etc., ostendit quomodo Judæi irrident verba Christi. Et primo ponitur irrisio verborum Christi a Judæis ad confutandum; secundo subditur manifestatio ipsorum verborum a Christo, ad irrisionem vitandam, ibi, *Dixit ergo Jesus: Amen, amen dico vobis* etc. Quia ergo Christus dixerat quod Abraham exultavit ut videret diem suum, Judæi carnalem mentem habentes, et in eo solum carnis ætatem pensantes, irrident dictum, et dicunt: *Quinquaginta annos nondum habes.* Vere quinquaginta annos non habebat, nec etiam quadraginta, sed circa trigesimum annum erat; Luc. III, 23: *Erat Jesus incipiens quasi annorum triginta.* Quod autem dicunt, *Quinquaginta annos nondum habes*, ideo forte est, quia apud Judæos annus jubilæus in maxima reverentia habebatur, quasi per eum omnia computantes, in quo et captivos manumittebant, et emptitiis cedebant possessionibus; quasi dicant: Tu nondum excessisti spatium unius jubilæi, *et Abraham vidisti?* Quamvis Dominus non dixerit quod viderit Abraham, sed quod Abraham diem ejus vidit.

9. Et ideo Dominus ut irrisionem vitet, respondens Judæis, verba sua exponit, dicens: *Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum:* in quibus verbis Dominus duo de se notabilia et efficacia contra Arianos dicit. Unum est, quia, ut dicit Gregorius, conjungit simul verbum præsentis temporis et præteriti: *Ante* enim significat præteritum; *sum* temporis præsentis est. Ut

ergo ostenderet se esse æternum, et esse suum esse æternitatis insinuet, non ait, Ante Abraham ego fui; sed, Ante Abraham ego sum; nam esse æternum non novit tempus præteritum et futurum, sed in uno indivisibili includit omne tempus. Unde dici potest illud Exod. III, 14: *Qui est misit me ad vos;* et *Ego sum qui sum.* Ante ergo vel post Abraham habuit esse, qui et accedere potuit per exhibitionem præsentis, et recedere per cursum vitæ. Aliud est, secundum Augustinum, quia cum loqueretur de Abraham, qui creatura est, non dixit, Antequam Abraham esset, sed *Antequam fieret.* Sed loquens de se, ut ostendat quod non est factus ut creatura, sed ab æterno de essentia Patris genitus, non dicit, Ego fio, sed *Ego sum, qui in principio erat Verbum;* supra I Prov. VIII, 25: *Ante omnes colles generavit me Dominus.*

10. Consequenter cum dicit, *Tulerunt ergo lapides ut jacerent in eum,* ponitur intentio Judæorum contra Christum: et primo ponitur Judæorum persecutio; secundo Christi evasio. Sed persecutio Judæorum procedit ex infidelitate: nam mentes infidelium æternitatis verba sustinere non valentes, nec intelligere ea, reputabant blasphemiam; et ideo, secundum legis mandatum, eum tamquam blasphemum lapidare volentes, *tulerunt lapides, ut jacerent in eum* etc. Et, ut dicit Augustinus, tanta duritia lapidum, quo curreret nisi ad lapides? inf. x, 33: *De bono opere non lapidamus te.* Simile faciunt qui ex duritia cordis non intelligentes veritatem aperte prolatam, blasphemant proferentem: unde dicitur in canonica Judæ, vers. 10: *Quæcumque non noverunt, blasphemant.* Evasio autem Christi est ex ejus potestate: unde sequitur: *Jesus autem abscondit se:* qui scilicet si divinitatis suæ potentiam exercere voluisset in suis actibus, eos ligaret, aut in pœnas subitæ mortis obrueret. *Abscondit autem se,* specialiter propter duo. Primo ut daret fidelibus suis exemplum declinandi persecutores suos; Matth. x, 23: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam.* Secundo, quia non elegerat hoc genus mortis, sed potius in ara crucis voluit immolari; et quia nondum impletum erat tempus, adhuc fugit. Sic ergo tamquam homo a lapidibus fugit. Non autem abscondit se sub lapide vel in angulo, sed potestate suæ divinitatis, invisibilem se eis exhibens, exivit, et recessit de templo. Simile fecit, Luc. IV, quando voluerunt eum præcipitare de supercilio montis. Per quod, ut Gregorius dicit, datur intelligi quod illis ipsa veritas absconditur qui ejus verba sequi contemnunt. Eam quippe quam non invenit humilem veritas fugit mentem; Isa. VIII, 17: *Qui abscondit faciem suam a domo Jacob.* Et similiter etiam quia debebat eos, correctionem et veritatem non suscipientes, relinquere, et ire ad gentes; Matth. XXIII, 38: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*

CAPUT IX.

LECTIO I.

1. Et præteriens Jesus vidit hominem cæcum a nativitate.

2. Et interrogaverunt eum discipuli ejus: Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur?

3. Respondit Jesus: Neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo.

4. Me oportet operari opera ejus qui misit me, donec dies est.

5. Venit nox, quando nemo potest operari.

6. Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi.

7. Hoc cum dixisset, expuit in terram, et fecit lutum ex sputo: et linivit lutum super oculos ejus, et dixit ei: Vade, lava in natatoria Siloe, quod interpretatur Missus. Abiit ergo, et lavit: et venit videns.

1. Postquam Dominus doctrinæ suæ illuminativam virtutem ostendit verbo, hic consequenter confirmat eam facto, cæcum corporaliter illuminando. Et circa hanc illuminationem tria ponuntur. Primo infirmitas; secundo infirmitatis sanatio, ibi, *Hoc cum dixisset, expuit in terram* etc.; tertio de sanatione, Judæorum disceptatio, ibi, *Itaque vicini* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur infirmitas; secundo inquiritur causa ejus, ibi, *Interrogaverunt eum discipuli.* Sciendum est circa primum, quod Jesus abscondens se, et de templo recedens, dum præteriret, vidit hunc cæcum. Et hoc est quod dicit: *Et præteriens Jesus, vidit hominem cœcum a nativitate.* Ubi tria considerantur. Primo quidem præterivit, ut declinaret Judæorum furorem;

Eccli. VIII, 13: *Ne accendas carbones peccatorum, arguens eos, et ne incendaris flamma ignis peccatorum illorum.* Secundo ut emolliret Judæorum duritiam, ex miraculo facto et fiendo; infra XV, 24: *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.* Tertio ut per operationem signi, verba sua firmaret; nam facta Domini, eorum quæ dicta sunt a se, faciunt fidem; Marc. ult., vers. 20: *Sermonem confirmante, sequentibus signis.*

Mystice autem, secundum Augustinum, genus humanum est iste cæcus. Nam spiritualis cæcitas peccatum est, Sap. II, 21: *Excæcavit eos malitia eorum.* Qui a nativitate cæcus est, quia ex sua origine trahit peccatum. Hæc enim cæcitas contigit per peccatum in homine primo, de quo omnes originem traduximus; Ephes. II, 3: *Eratis natura* (idest naturali origine) *filii iræ.*

2. Consequenter cum dicit, *Et interrogaverunt eum discipuli ejus*, agitur de causa ipsius infirmitatis: et primo inquiritur causa ipsius a discipulis; secundo manifestatur a Christo, ibi, *Neque hic peccavit.*

Circa primum tria quærenda occurrunt. Primum est causa inquisitionis discipulorum a Christo, quæ est, ut Chrysostomus dicit, quia Jesus egrediens de templo, et videns hunc cæcum, valde studiose respexit, quasi videns in eo materiam operandæ virtutis; ita ut discipuli hoc videntes, scilicet eum studiose videntem, moti fuerunt ad interrogandum. Secundo discipulorum diligentia, quia dicunt, *Rabbi*, vocantes eum magistrum, ut innuant se sic quærere, quasi discere desiderantes. Tertio quare quærentes causam peccati, dixerunt, *Quis peccavit?*

Dicendum, secundum Chrysostomum, quod quia Dominus supra, V, 14, scilicet quando paralyticum sanavit, dixerat ei: *Ecce jam sanus factus es: vade, et amplius noli peccare:* cogitaverunt discipuli, quod propter peccatum ei illa infirmitas accidisset, æstimantes ulterius quod omnis humana infirmitas proveniret ex peccato, secundum quod Eliphaz dicit, Job IV, 7: *Quis unquam innocens periit?* Et ideo quærebant utrum ex peccato suo vel parentum cæcus natus fuisset. Sed quod ex peccato suo esset, non videtur: quia nullus peccat antequam nascatur; cum animæ ante corpora non fuerint, nec peccaverint, ut quidam falso opinati sunt: secundum illud Rom. IX, 11: *Cum nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali.....; non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei; quia major serviet minori.* Quod autem hoc ex peccato parentum passus fuerit, non videtur: quia Deuteron. XXIV, 16, dicitur: *Non occidentur patres pro filiis, nec filii pro parentibus.*

Sed sciendum, quod est duplex pœna qua homines puniuntur. Una est spiritualis quantum ad animam; alia est corporalis quantum ad corpus. Et pœna quidem spirituali numquam filius pro patre punitur. Cujus ratio assignatur Ezech. XVIII, 4, quia anima filii non est ex patre, sed a Deo. *Omnes* (inquit) *animæ meæ sunt* (scilicet per creationem): *sicut anima patris, ita anima filii mea est: anima quæ peccaverit ipsa punietur.* Hoc etiam dicit Augustinus in quadam epistola. Sed pœna corporali filius pro patre punitur, cum quantum ad corpus sit quædam res patris. Et expresse hoc habetur Gen. XIX, ubi filii Sodomorum occisi sunt pro peccato parentum in subversione Sodomæ. Multoties etiam Dominus comminatur Judæis occisionem puerorum propter peccata parentum.

Quare autem uno peccato alius puniatur, sciendum, quod pœna duo habet, læsionem et remedium; nam aliquando abscinditur membrum ut totum corpus conservetur: et sic pœna hujus, læsionem infert inquantum abscinditur, sed remedium habet inquantum conservat corpus. Numquam tamen medicus nobilius membrum abscindit propter conservationem minus nobilis, sed e converso. In rebus autem humanis, anima nobilior est corpore, et corpus nobilius exterioribus rebus; et ideo numquam fit ut aliquis propter corpus in anima puniatur, sed potius in corpore propter remedium animæ. Quandoque ergo Deus irrogat pœnas corporibus, vel rebus exterioribus, propter remedium bonum animæ: et tunc hujusmodi pœnæ non inferuntur ut læsivæ tantum, sed ut purgativæ in remedium. Unde et ipsa puerorum Sodomitarum occisio fuit ad bonum animarum: non quidem ad meritum, sed ne paternæ malitiæ imitatores, vivendo

peccata cumulantes, atrocius punirentur. Sic etiam pro peccatis parentum pluries aliqui puniuntur.

3. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus* etc., manifestat Dominus causam infirmitatis: et primo excludit causam opinatam; secundo subdit veram; et tertio manifestat ipsam. Causam quidem opinatam excludit, cum respondit dicens: *Neque hic peccavit, neque parentes ejus.* Hanc enim esse causam infirmitatis, opinati sunt discipuli, ut dictum est.

Sed contra. Rom. III, 23: *Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei.* Et ib. V, dicitur, quod peccatum ab Adam in omnes pertransiit. Respondeo dicendum, quod tam cæcus quam parentes ejus originali peccato tenebantur, et etiam alia actualia vivendo superaddiderant: quia, *si dixerimus quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est:* I Joan. I, 8. Quod autem Dominus dicit: *Neque hic peccavit,* intelligendum est eos non peccasse, ad hoc quod cæcus nasceretur; quasi diceret, quod ejus cæcitas non est consecuta ex eorum peccato.

Causam autem veram subdit dicens: *Sed ut manifestentur opera Dei in illo:* nam per opera Dei in ejus cognitionem ducimur; Rom. I, 20: *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur;* supra V: *Opera quæ dedit mihi Pater, hæc sunt quæ testimonium perhibent de me.* Cognitio autem Dei est summum bonum hominis, cum in ea consistat hominis beatitudo; infra XVII, 3: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum.* Et Jerem. IX, 24: *In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* Si ergo infirmitas contingit ut manifestentur opera Dei, et per ipsorum manifestationem Deus innotescit; manifestum est quod hujusmodi corporales infirmitates contingunt propter bonum.

Posset autem alicui videri quod manifestatio operum Dei non sit sufficiens causa infirmitatis hujusmodi: præsertim cum neque hic, neque parentes ejus peccaverunt: et ideo volunt dicere, quod ly *ut* tenetur non causaliter, sed consequenter; quasi dicat: Eo existente cæco, opera Dei manifestantur ipsum curantis. Sed hoc non videtur sane dictum; et ideo melius dicendum, quod tenetur causaliter. Est enim duplex malum: scilicet culpæ et pœnæ. Sed malum quidem culpæ Deus non facit, sed permittit fieri; quod non permitteret nisi intenderet inde bonum aliquod. Unde dicit Augustinus in *Enchir.*: " Deus adeo bonus est, quod numquam permitteret aliquod malum fieri, nisi esset adeo potens quod de quolibet malo eliciat bonum. „ Sic ergo permittit aliqua peccata fieri ex intentione boni quod intendit: sicut permisit sævire tyrannos, ut coronaret martyres. Multo ergo magis debet dici, quod malum pœnæ, quod ipse facit, ut dicitur Amos III, 6: *Non est malum quod Dominus non fecerit:* numquam inducit nisi ex intentione boni. Et inter alia bona optimum est quod opera Dei manifestentur, et ex eis innotescat Deus. Non est ergo inconveniens si aliqua flagella immittit, vel peccata aliqua fieri permittit, ut bonum inde proveniat.

Et sciendum, quod, ut Gregorius dicit 1 Moral., quinque modis Deus hominibus immittit flagella. Quandoque quidem ad initium damnationis, secundum illud Jerem. VII, 18: *Duplici contritione contere eos.* Et hoc flagello percutitur peccator in hac vita sic, ut sine retractatione et fine puniatur in alia; sicut Herodes qui occidit Jacobum, punitus est in hac vita, et in inferno similiter: Act. XII. Quandoque autem ad correctionem: et de hac dicitur in Ps. XVII, 36: *Disciplina tua ipsa me docebit.* Quandoque autem flagellatur aliquis non propter præteritorum correctionem, sed ad futurorum præservationem: sicut de Paulo legitur II Cor. XII, 7: *Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanæ, qui me colaphizet.* Quandoque autem ad promotionem virtutis: ut scilicet cum in aliquo nec præterita culpa corrigitur, nec futura prohibetur, dum inopinata salus persecutionem sequitur, salvantis virtute cognita, ardentius amatur; II ad Cor. XII, 9: *Virtus in infirmitate perficitur;* Jac. I, 4: *Patientia opus perfectum habet.* Quandoque vero ad manifestationem divinæ gloriæ: unde et hic dicitur: *Ut manifestentur opera Dei in illo.*

4. Consequenter cum dicit, *Me oportet operari* etc., manifestat causam veram quam posuit: et quia mentionem fecerat de operibus Dei, ideo primo po-

nit opportunitatem opera Dei manifestandi; secundo assignat opportunitatis, seu necessitatis rationem, ibi, *Venit nox;* tertio eam exponit, ibi, *Quamdiu in mundo sum.* Dicit ergo: Ideo scilicet cæcus natus est, *ut manifestentur opera Dei in illo*, quæ quidem manifestari oportebat: nam *me oportet operari opera ejus qui misit me:* quod quidem potest referri ad Christum secundum quod homo; et sic est sensus: *Me oportet operari opera ejus qui misit me;* idest, opera commissa mihi a Patre; supra VI, 36: *Opera quæ dedit mihi Pater ut faciam.* Inf. VII, 4, dicit: *Pater, opus consummavi quod dedisti mihi ut faciam.* Vel ad Christum, secundum quod Deus; et sic dicit æqualitatem suæ potentiæ ad Patrem, ut sit sensus: *Me oportet operari opera ejus qui misit me;* idest, opera quæ habeo a Patre. Omnia enim quæ Filius facit, etiam secundum divinam naturam, a Patre habet; supra V, 19: *Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Oportet,* inquam, *donec dies est.* Dies quidem materialis ex præsentia solis super terram causatur. Sol autem justitiæ est Christus Deus noster; Malach. IV, 2: *Vobis timentibus nomen meum, orietur sol justitiæ.* Quamdiu ergo sol iste nobis præsens est, opera Dei fieri possunt in nobis, erga nos, et a nobis. Præsens autem fuit nobis aliquando quidem corporali præsentia; et tunc dies erat; Ps. CXVII, vers. 25: *Hæc dies quam fecit Dominus: exultemus et lætemur in ea.* Et ideo oportet operari opera Dei. Est etiam nobis præsens per gratiam: et tunc est dies gratiæ, in quo scilicet oportet operari opera Dei, *donec dies est;* Rom. XIII, 12: *Nox præcessit, dies autem appropinquabit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis;* I Thess. V, 7: *Qui dormiunt, nocte dormiunt. Vos autem non estis in tenebris* etc.

Sed sciendum, quod si præsentia solis facit diem, et absentia noctem; cum sol sibi præsens sit semper, ipsi soli semper dies est: et sic soli semper est tempus operandi et lucendi. Sed quantum ad nos, quibus aliquando est præsens, aliquando absens, non semper operatur et lucet. Eodem modo apud Christum, solem justitiæ, semper est dies et tempus operandi; non autem apud nos: quia non semper sumus capaces suæ gratiæ, propter impedimentum ex parte nostra.

5. Rationem autem opportunitatis prædictæ subdit, dicens: *Venit nox, quando nemo potest operari.* Sicut est duplex dies, ita est duplex nox. Una est per abscessum corporalem solis justitiæ, sicut Apostoli incurrerunt, quando Christo eis corporaliter sublato tempore passionis, perturbati sunt; Matth. XVI, 31: *Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte.* Et tunc non fuit tempus operandi, sed patiendi. Sed melius est ut dicamus, quod etiam Christo absente corporaliter per ascensionem, dies Apostolis erat, inquantum illucebat eis sol justitiæ, et tempus operandi: et ideo intelligendum est de nocte quæ est per spiritualem separationem solis justitiæ, scilicet per subtractionem gratiæ: quæ quidem nox duplex est. Una per subtractionem actualis gratiæ quam inducit peccatum mortale; I Thess. V, 7: *Qui dormiunt, nocte dormiunt.* Et quando hæc nox venit, nemo potest operari opera meritoria vitæ æternæ. Alia nox est consummata, quando non solum privatur actuali gratia quis per peccatum mortale, sed etiam facultate adipiscendi, per æternam damnationem in inferno, ubi profunda nox est, quæ erit illis quibus dicitur: *Ite, maledicti, in ignem æternum:* Matth. XXV, 41. Et tunc nemo potest operari, quia non est tempus merendi, sed secundum merita recipiendi. Dum ergo vivis, fac sicut facturus es: unde Eccle. IX, 10: *Quæcumque potest manus tua, instanter operare: quia neque ratio, neque opus, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas.*

6. Rationem autem dictorum exponit dicens: *Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi;* quasi diceret: Si vultis scire quis sit dies, et quæ nox, de quibus loquor; ego, inquam, *sum lux mundi:* nam præsentia mea diem facit, et absentia noctem; supra VIII, 12: *Ego sum lux mundi. Quamdiu* ego *sum in mundo*, corporaliter per meam præsentiam; infra XVI, 28: *Exivi a Patre, et veni in mundum; iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem. Lux sum mundi:* unde dies iste duravit usque ad ascensionem Christi. Item *quamdiu sum in mundo,* spiritualiter per gratiam; Matth. ult., 20: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi. Lux sum mundi:* unde dies iste

usque ad consummationem sæculi extendetur.

7. Consequenter cum dicit, *Hoc cum dixisset, expuit in terram* etc., agitur de sanatione cæci, ad quam quinque per ordinem concurrunt facta per Christum. Primo quidem sputatio, unde dicit, *Spuit in terram;* secundo luti factio, unde dicit, *Lutum fecit ex sputo;* tertio oculorum linitio, unde dicit, *Et linivit super oculos cæci;* quarto mandatum quod lavaretur, unde dicit, *Vade* (inquit) *et lava in natatoria Siloe;* quinto, visionis perceptio, unde subdit, *Et venit videns:* quæ quidem omnia causam habent et litteralem et mysticam. Litteralem quidem, secundum Chrysostomum, hoc modo. Sputo illuminat, ut ostendat quod virtute a se egrediente hoc faciebat, et nulli alteri rei miraculum ascribatur; Luc. VI, 19: *Virtus exibat de illo.* Licet enim omnia miracula Dominus solo verbo facere potuisset: quia *ipse dixit, et facta sunt* (Psal. CXLVIII, 5): frequenter tamen corpore suo in eis utitur, ut ostendat ipsum, inquantum est divinitatis organum, virtutem quamdam salutarem esse sortitum. Lutum autem fecit ex sputo, ut ostendat se membra homini deficientia posse formare, qui formaverat totum primum hominem. Unde sicut primum hominem de luto formavit, ita lutum fecit ut formaret oculos cæci nati. Linivit autem lutum super oculos cæci nati, ut ostenderet se conditorem corporum, per id quod potissimum est in corporibus. Homo enim inter creaturas corporales præcellentior est; inter membra vero hominis præcellit caput; inter membra autem capitis, oculus excellentior invenitur. Unde Matth. VI, 21: *Lucerna corporis tui est oculus tuus.* Formando ergo oculum ceteris corporalibus excellentiorem, ostendit se creatorem esse totius hominis et naturæ corporeæ. Dixit autem ei: *Vade, et lava te in natatoria Siloe*, ne videretur terra super oculos linita virtutem sanativam oculi habere. Unde quamdiu lutum in oculis habuit, non vidit, sed postquam lavit. Misit autem eum longe ad lavandum, scilicet ad natatoria Siloe: primo quidem ad confutandam Judæorum duritiam; nam oportebat eum transire civitatem, ut sic omnes viderent eumdem cæcum euntem, lutum super oculos habentem, et redeuntem visu suo restituto. Secundo vero ut commendetur cæci obedientia et fides: frequenter enim forte lutum in faciem receperat, frequenter in natatoria Siloe se laverat, et tamen non viderat. Unde potuisset dicere: *Lutum solet magis excæcare, et multoties me ibidem lavi, et in nullo sum adjutus*, sicut de Naaman legitur IV Reg. V. Sed non contradixit; immo simpliciter obedivit: unde sequitur, *Abiit, et lavit.* Ideo autem ad natatoria Siloe eum misit, quia per illam aquam signatus est populus Judæorum; Isa. VIII, 6: *Populus iste abjecit aquas Siloe, quæ currunt cum silentio.* Ut ergo ostendat quod non est alienus ab amore populi judaici, ad Siloe mittit eum. Effectus autem sequitur, quia *venit videns.* Hoc prædictum fuit Isa. XXXV, vers. 5: *Tunc aperientur oculi cæcorum.*

Causam vero mysticam et allegoricam assignat Augustinus, qui dicit, quod per sputum, quod est saliva de capite descendens, signatur Verbum Dei, quod a Patre capite omnium rerum procedit; Eccli. XXIV, 5: *Ego ex ore Altissimi prodii.* Tunc ergo Dominus de sputo et terra lutum fecit, cum Verbum caro factum est. Linivit autem oculos cæci, idest humani generis, oculos scilicet cordis, per fidem incarnationis Christi; sed nondum videbat: quia quando forte inunxit, catechumenum fecit, qui fidem habet, sed nondum est baptizatus. Et ideo mittit eum ad piscinam, quæ vocatur Siloe, ut lavetur et illuminetur, idest baptizetur et in baptismo plenam illuminationem recipiat. Unde, secundum Dionysium, baptismus dicitur illuminatio; Ezech. XXXVI, 25: *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.* Et ideo signanter hoc Evangelium legitur illo die in quadragesima quo incipit fieri scrutinium baptizandorum in sabbato sancto. Nec sine causa Evangelista subdit interpretationem piscinæ, dicens: *Quod interpretatur Missus:* quia quicumque baptizantur oportet baptizari in Christo, qui est missus a Patre; Galat. III, 27: *Quotquot baptizati estis, Christum induistis.* Nisi enim ille fuisset missus, nemo nostrum esset ab iniquitate dimissus.

Secundum Gregorium autem, per salivam sapor intimæ contemplationis accipitur, quæ ad os de capite defluit,

quia de caritate conditoris adhuc in hac vita nos positos, gustu revelationis tangit. Unde Dominus salivam luto miscuit, et cæci nati oculos reparavit: quia superna gratia carnalem cogitationem nostram per mixtionem suæ contemplationis irradiat, et ab originali cæcitate homines ad intellectum reformat etc.

LECTIO II.

1. Itaque vicini, et qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat, et mendicabat? Alii dicebant, quia hic est, alii autem nequaquam, sed similis est ejus. Ille vero dicebat, quia ego sum.

2. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi?

3. Respondit: Ille homo qui dicitur Jesus, lutum fecit, et unxit oculos meos, et dixit mihi: Vade ad natatoria Siloe, et lava. Et abii, et lavi, et video.

4. Et dixerunt ei: Ubi est ille? Ait: Nescio.

5. Adducunt eum ad Pharisæos, qui cæcus fuerat. Erat autem sabbatum quando lutum fecit Jesus, et aperuit oculos ejus. Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi, quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, et lavi, et video.

6. Dicebant ergo ex Pharisæis quidam: Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit. Alii autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? et schisma erat inter eos.

7. Dicunt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille dixit, quia propheta est.

8. Non crediderunt ergo Judæi de illo, quia cæcus fuisset, et vidisset, donec vocaverunt parentes ejus, qui viderat, et interrogaverunt eos dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis, quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt?

9. Responderunt eis parentes ejus, et dixerunt: Scimus, quia hic est filius noster, et quia cæcus natus est; quomodo autem nunc videat, nescimus, aut qui ejus aperuit oculos, nos nescimus: ipsum interrogate, ætatem habet, ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judæos. Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Propterea parentes eis dixerunt, quia ætatem habet, ipsum interrogate.

1. Posita miraculosa illuminatione cæci, hic consequenter ponitur miraculi examinatio. Et primo quidem miraculum examinatur a populo; secundo a Pharisæis et principibus, ibi, *Adducunt eum ad Pharisæos;* tertio cæcus propter suam confessionem instruitur a Christo et commendatur, ibi, *Audivit Jesus quia ejecerunt eum foras.* Circa primum tria facit: quia primo inquiritur de persona illuminati; secundo de ipsa illuminatione, ibi, *Dicebant ergo ei* etc.; tertio de persona illuminantis, ibi, *Et dixerunt ei: Ubi est ille?* Circa primum tria facit. Primo ponitur quæstio de persona illuminati; secundo assumuntur diversæ opiniones ad quæstionem; tertio determinatur quæstio. Ponitur quidem quæstio a populo: unde dicit: *Itaque vicini, et qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat et mendicabat?* Ubi duo consideranda occurrunt. Unum est: quod ex miraculi magnitudine ipsum incredibile reddebatur: unde dicebant, infra (hoc cap.): *A sæculo non est auditum quod aperuerit quis oculos cæci nati.* Unde impletur in eis quod dicitur Habac. I, 5: *Opus factum est in diebus nostris, quod nemo credet cum narrabitur.* Aliud est mirabilis Dei clementia: quia non solum circa potentes, sed etiam circa ignobiles Dominus miracula operatur, dum eos qui mendicant, cum multa pietate curabat: in quo ostenditur quod propter paupertatem nullum repellit, qui propter salutem hominum venit; Jac. II, V: *Nonne Dominus elegit pauperes, divites in fide, et hæredes regni?* Unde et isti signanter dicunt: *Nonne hic est qui sedebat et mendicabat?* quasi dicant, ignobilis et curatione indignus. Contra dicitur Baruch cap. III, 26: *Ibi gigantes nominati.* Opiniones autem ponuntur a plebe: unde dicit: *Alii dicebant quia hic est,* scilicet qui mendicabat; et hoc ideo, quia pluries eum viderant mendicantem, et similiter discurrentem per civitatem, quando cum luto ad natatoria ibat, inspexerant: unde non ultra poterant dicere, Non est hic. Sed aliorum opinio erat contraria: unde dicebant: *Nequaquam,* scilicet hic est, *sed similis ejus est.* Cujus ratio est, quia, ut Augustinus dicit, oculi restituti mutaverunt vultum ejus. Nihil enim ita cognoscibile sicut visus; Eccli. XIX, 26: *Ex visu cognoscitur sensatus.* Quæstio determinatur per cæcum; quia, *ille dicebat,* scilicet cæcus, *Ego sum,* scilicet qui mendicabam. Vox grata est ista, ne damnetur ingrata. Quia enim non poterat esse ingratus tanto beneficio, nec aliud signum gratitudinis ostendere poterat quam quod constanter confiteretur se a Christo cu-

ratum, dicit, *Ego sum*, qui scilicet cæcus eram, et mendicabam, et modo video; Tob. XII, 6: *Benedicite Deum, cœli, et coram omnibus viventibus confitemini ei, quia fecit vobiscum misericordiam suam.*

2. Consequenter cum dicit, *Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt oculi tui?* agitur de inquisitione facti, scilicet de ipsa illuminatione: et primo ponitur quæstio Judæorum; secundo responsio cæci, ibi, *Respondit: Ille homo, qui dicitur Jesus, lutum fecit* etc. Dicit ergo: Si tu es ille qui cæcus mendicabas, dic ergo nobis: *Quomodo aperti sunt tibi oculi?* Sed ista quæstio ex curiositate procedit: quia hunc modum nec ipse qui curatus est, nec nos novimus; Eccli. III, 24: *In pluribus operibus ejus ne fueris curiosus.*

3. Responsio cæci fuit mirabilis: unde dicit: *Respondit: Ille homo, qui dicitur Jesus, lutum fecit, et unxit oculos meos* etc. In qua primo quidem demonstrat personam illuminantem, dicens: *Ille homo qui dicitur Jesus.* Recte nominat eum hominem, quem hominem noverat, et verus homo erat; Phil. II, 7: *In similitudinem hominum factus.* Licet autem eum non vidisset, quia cæcus ab eo recessit, ad Siloe vadens, cognovit eum ex auditu et collocutione hominum de ipso. Secundo recitat factum, dicens: *Lutum fecit, et unxit oculos meos;* ubi se veracem ostendit, non asserens incerta. Dominus enim lutum fecerat ex sputo: quod quidem iste nescivit; sed lutum factum, et oculis superpositum, per sensum tactus didicit; et ideo non dixit, Lutum fecit ex sputo; sed simpliciter, *Lutum fecit, et unxit oculos meos;* I Jo. I, 1: *Quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, et perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt..... testamus et annuntiamus vobis.* Tertio refert mandatum dicens: *Et dixit mihi*, scilicet Jesus, *Vade ad natatoria Siloe, et lava.* Hoc etiam nobis necessarium est; nam si volumus mundari a cæcitate cordis, oportet quod spiritualiter lavemur; Isa. I, 16: *Lavamini, mundi estote.* Quarto commendat suam obedientiam, dicens: *Et abii, et lavi;* quasi diceret: Ex quo mandatum audivi, desiderio visionis ductus, executus sum mandatum. Neque mirum: quia dicitur Prov. VI, 23: *Mandatum* (scilicet impletum) *lucerna est, et lex lux.* Quinto confitetur beneficii effectum, dicens: *Et vidi.* Et recte post obedientiam illuminatur: quia, ut dicitur Act. V, 32, *dabit Spiritum sanctum obedientibus sibi.* Vide cæci constantiam: nam, ut Augustinus dicit, *Ecce annuntiator factus est gratiæ, ecce evangelizat et confitetur Judæis.* Cæcus ille confitebatur, et cor impiorum stringebatur, quia non habebant lumen, scilicet in corde, quod ille habebat in facie.

4. Consequenter cum dicit, *Et dixerunt ei, Ubi est ille?* ponitur inquisitio de persona illuminantis; et primo ponitur Judæorum quæstio, cum dicunt, *Ubi est ille?* Malitiose interrogant occisionem meditantes; jam enim adversus Christum conspiraverant; supra VIII, 40: *Nunc autem quæritis me interficere?* Secundo ponitur cæci responsio, cum ait, *Nescio.* Ut Augustinus dicit, ex verbis apparet quod sicut corporaliter in ipso gestum fuit, ita spiritualiter diversis temporibus repræsentatur. Nam adhuc primo linitur cæcus, et post lotus videt; et inunctio quidem inchoationem sanitatis corporalis repræsentat; lotio autem perfectam consequitur sanitatem. Specialiter autem inunctio efficit catechumenum; lotio, scilicet baptismus, perficit et illuminat. Sic ergo diversa diversis temporibus repræsentatur fides; nam per hoc quod dicit, *Nescio*, repræsentatur fides imperfecta in catechumenis; supra IV: *Vos adoratis quod nescitis.* Potest etiam per hoc significari fides nostra; I Cor. XIII, 9: *Ex parte enim cognoscimus et ex parte prophetamus.*

5. Consequenter cum subditur, *Adducunt eum ad Pharisæos*, agitur de inquisitione. Et primo inquirunt a cæco; secundo a parentibus, ibi, *Non crediderunt ergo Judæi.* Circa primum tria facit. Primo præsentatur inquirendus; secundo ponitur inquirentium intentio; tertio ponitur ipsa inquisitio. Inquirendus autem, scil. cæcus, præsentatur a populo Pharisæis; unde *adducunt*, scilicet turbæ, *eum qui cæcus fuerat, ad Pharisæos;* et hoc ideo, quia quæsierant ab eo ubi esset Jesus, ut si eum invenirent ducerent eum ad Pharisæos, damnandum propter solutionem sabbati. Quia vero Christum non habuerunt, ducunt cæcum, ut eum vehementius interrogantes, cogant importunitate vel timore aliquid falsitatis contra Christum confingere; Jer. V, 5:

Ibo ergo ad optimates; ipsi enim cognoverunt viam Domini, judicium Dei sui; et ecce hi magis confregerunt jugum, ruperunt vincula. Intentionem autém eorum Evangelista perversam esse ostendit, dicens: *Erat autem sabbatum quando lutum fecit.* Hoc dicit, ut eorum malam mentem demonstret, et causam propter quam eum quærebant; ut scilicet occasionem contra eum invenirent, et detraherent miraculo per æstimatam legis prævaricationem; cum tamen, Matth. cap. XII, vers. 8, dicatur quod *dominus est Filius hominis etiam sabbati.* Examinatio autem fit a Pharisæis, cum dicitur: *Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi,* etc. Et primo interrogant de facto; secundo de persona facientis, ibi, *Dicebant ergo ex Pharisæis quidam.* Circa primum duo facit. Primo ponitur eorum interrogatio; secundo cæci responsio. Interrogant autem eum de materia consecutæ visionis: unde *iterum interrogabant eum Pharisæi* etc.: non ut scirent, sed ut calumniam inferrent et falsitatem imponerent. Respondit autem cæcus, non dictis contraria, nec dissona veritati: unde *ille,* scilicet cæcus, *dixit eis: Lutum posuit mihi super oculos.* Ubi primo admiranda est cæci constantia; nam etsi coram turbis, a quibus sine periculo interrogabatur, veritatem dixerat, non magnum videbatur; sed hoc miræ est constantiæ quod in ampliori periculo constitutus, scilicet coram Pharisæis, neque negat, neque contraria dicit prioribus, secundum illud Ps. CXVIII, vers. 46: *Loquebar de testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebar.* Secundo admiranda est ejus industria; nam mores recitantium servat, qui primo diffuse et cum circumstantiis omnibus referunt; et si secundo referri oporteat, succinctius loquuntur. Unde neque nomen dicentis expressit, neque quoniam *dixit mihi: Vade et lava;* sed confestim solam substantiam facti tangens, dicit, *Lutum fecit.*

6. Consequenter cum subditur, *Dicebant ergo ex Pharisæis quidam* etc., fit inquisitio de persona illuminantis. Et primo ponuntur diversæ sententiæ Pharisæorum de Christo; secundo exquiritur sententia cæci, ibi, *Dicunt ergo cæco iterum.* Circa primum tria facit. Primo ponit opinionem Christum blasphemantium; secundo opinionem eum commendantium; et tertio concludit, quod inter eos erat schisma et dissidium. Circa primum sciendum est, quod illi qui malitiose contra aliquem agunt, tacent, si quid boni in facto ejus vident; et mala, si qua videntur, manifestant, etiam bonum in malum convertentes; secundum illud Eccli. XI, 33: *Bona in mala convertens insidiatur, et in electis imponet maculam.* Quod et isti faciunt; nam id quod videbatur bonum, scil. cæci illuminationem, subticentes, quod contra Christum esse poterat, manifestant, scilicet solutionem sabbati. Unde *dicebant quidam ex Pharisæis,* scilicet malitiosi et pravi, *Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit;* cum tamen Christus sabbatum servaret. Dominus enim prohibens operari in sabbato, intendit de opere servili, quod est peccatum; supra VIII, 34: *Qui facit peccatum, servus est peccati.* Ergo qui facit opera peccati in sabbato, solvit sabbatum. Christus ergo qui sine peccato erat, potius sabbatum, quam ipsi, custodiebat. Commendantium autem opinio ponitur, cum subdit: *Quomodo potest homo peccator hæc signa facere?* Isti enim aliquam fidem ex signis conceperant et imperfecte et imbecilliter erant dispositi; quia ex timore Pharisæorum et principum, quasi sub dubio proponunt, dicentes: *Quomodo potest homo peccator hæc signa facere?* Infra XII, 42, dicitur, quod *multi ex principibus crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non confitebantur.* Qui tamen potius debuissent ostendere qualiter sabbatum non solveret, et convenienter respondere pro Jesu. Dissidium autem concludit inter eos, dicens: *Et schisma erat inter eos:* quod scilicet fuerat etiam inter populos; et hoc erat signum interitus illorum; Oseæ X, 3: *Divisum est cor eorum, nunc interibunt;* Matth. XII, 25: *Omne regnum in seipsum divisum, desolabitur.*

7. Consequenter inquirunt sententiam a cæco, et dicunt: *Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos?* Et primo ponitur Pharisæorum interrogatio; secundo cæci responsio. Interrogant quidem cum dicunt: *Tu quid dicis de illo?* Quæ quidem interrogatio, secundum Chrysostomum, non est eorum qui Christum blasphemabant, sed eorum qui commendabant. Et hoc apparet ex modo interrogandi: unde commemorant ei rece-

ptum beneficium, dicentes: *Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos?* Alioquin si alii interrogassent, non hoc dixissent, sed potius, Qui solvit sabbatum. Ideo autem beneficium commemorant, ut eum gratum reddentes, inducant ad Christi prædicationem. Secundum autem Augustinum, est interrogatio adversariorum, volentium calumniari hominem qui constanter veritatem confitebatur, vel ut ex timore mutaret sententiam, vel saltem ut eum de synagoga ejicerent. Responsio autem cæci constans ponitur: unde subdit: *Ille autem dixit, quia Propheta est.* Licet enim adhuc quasi inunctus in corde, Dei Filium nondum confiteretur, constanter tamen quod sentiebat expressit, non tamen mentitus est. Nam ipse Dominus de se dixit Marc. VI et Matth. XIII, 57: *Non est Propheta sine honore nisi in patria sua;* Deuter. XVIII, 15: *Prophetam suscitabit vobis Deus, ipsum audietis.*

8. Consequenter cum dicit, *Non crediderunt ergo Judæi de illo*, agitur de inquisitione a parentibus: et primo ponitur causa inquisitionis; secundo subditur interrogatio, ibi, *Et interrogaverunt;* tertio adhibetur responsio, ibi, *Responderunt ergo eis;* quarto assignatur responsionis ratio, ibi, *Hoc dixerunt parentes ejus* etc. Causa autem secundæ inquisitionis, fuit infidelitas Pharisæorum: et hoc est quod dicit: *Non crediderunt ergo de illo*, scilicet Pharisæi, *quod cæcus natus fuisset, et vidisset, donec vocaverunt parentes ejus,* scilicet cæci, qui viderat. Hoc quidem faciunt volentes annullare Christi miraculum, ne perdant gloriam suam; supra V, 44: *Quomodo potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis?* Inquisitio autem ponitur a Pharisæis ad parentes: ubi tria proponunt. Primo de persona filii, dicentes: *Hic est filius vester?* quasi dicerent, Numquid est hic? Secundo de ejus cæcitate: unde subdunt: *Quem dicitis quia natus est cæcus?* Non dicunt, Qui quandoque fuit cæcus; sed *Quem dicitis;* quasi dicerent: Hoc confingitis. Numquid hoc est verum? Sed, o inquinati! quis pater eligeret talia mentiri de filio? Conantur enim per hoc eos ad negationem ducere. Tertio quærunt de modo consecutæ visionis, dicentes: *Quomodo ergo nunc videt?* quasi dicant: Aut hoc est falsum quod nunc videat, aut primum quod cæcus fuerat; sed constat hoc esse verum, quod videt: falsum ergo fuit quod cæcum eum dicebant; Eccli. XIII, 14: *Ex multa enim loquela tentabit te, et subridens interrogabit te de absconditis tuis.*

9. Responsio parentum ponitur consequenter, cum dicit: *Responderunt sic parentes ejus* etc. De tribus autem interrogaverant Pharisæi; sed de duobus constanter respondent, et de tertio remittunt ad filium. Primo quidem confitentur primum, scilicet quod filius eorum sit: unde dicunt: *Scimus quia hic est filius noster.* Item confitentur secundum, cum subdunt, *Et quia cæcus natus est.* In quo patet quod veritas semper vincit mendacium. Unde in apocryphis Esdræ (III Esdræ III, 13) dicitur, quod *veritas super omnia vincit.* Tertium autem scilicet qualiter vidit, dicunt: *Quomodo autem nunc videat, nescimus.* Secundo de persona illuminante, cum subdunt: *Aut quis aperuit oculos ejus, nos nescimus.* Hoc ideo dicunt, quia inquisitio fiebat contra personam illuminantem: et ideo remittunt ad filium, dicentes: *Ipsum interrogate: ætatem habet, ipse de se loquatur;* quasi dicant: Etsi genuimus eum cæcum, non tamen mutum: unde loqui potest pro se in causa. Quod quidem dispensative factum est, ut dum parentes confitentur quod sciunt, et cæcus confirmat qui est curatus, veritas miraculi magis appareret. Ratio autem responsionis ponitur, cum subdit: *Hoc dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judæos:* adhuc enim imperfecti erant, nec adimplere ausi quod dicit Dominus, Matth. X, 28: *Nolite timere eos qui occidunt corpus.* Causa autem timoris fuit, quia *jam conspiraverant Judæi, ut si quis confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret.* Infra XVI 1: *Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini: absque synagogis facient vos.* Et, ut dicit Augustinus, jam non erat malum fieri extra synagogam: nam quos illi repellebant, Christus recipiebat.

LECTIO III.

1. Vocaverunt ergo rursum hominem, qui fuerat cæcus, et dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est.

2. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio: unum scio, quia cæcus cum essem, modo video.

3. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?

4. Respondit eis: Dixi vobis jam, et audivistis: quid iterum vultis audire? Numquid et vos vultis discipuli ejus fieri?

5. Maledixerunt ergo ei, et dixerunt: Tu discipulus illius sis;

6. Nos autem Moysi discipuli sumus: nos scimus, quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit.

7. Respondit ille homo, et dixit eis: In hoc mirabile est, quia vos nescitis unde sit, et aperuit meos oculos.

8. Scimus autem, quia peccatores Deus non audit;

9. Sed si quis Dei cultor est, et voluntatem ejus facit, hunc exaudit.

10. A sæculo non est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati.

11. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam.

12. Responderunt, et dixerunt ei: In peccatis natus es totus, et tu doces nos? Et ejecerunt eum foras.

1. Posita supra inquisitione negotii, scilicet a cæco et parentibus, hic persuadent negare veritatem, et afferre falsitatem: et primo persuadent veritatis negationem; secundo irrogant maledictionem; tertio inferunt condemnationem. Secundum ibi, *Maledixerunt ergo ei;* tertium ibi: *Responderunt et dixerunt ei: In peccatis natus es totus.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo persuadent ei veritatem negare; secundo quomodo iteratio interrogant, ut calumniam possint inferre, ibi, *Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi?* Circa primum duo facit. Primo proponit eorum malitiam; secundo cæci constantiam, ibi, *Dixit ergo ille.* Malitia Pharisæorum ostenditur in veritatis negandæ persuasione. Constantia cæci apparet in firma veritatis confessione. Dicit ergo quantum ad primum: *Vocaverunt ergo*, scilicet Pharisæi, *rursum hominem qui fuerat cæcus:* nam parentes interrogati, remiserant eos ad cæcum: *et Dixerunt ei: Da gloriam Deo.* Unum dicunt, sed aliud intendunt. Intendunt quidem ut cogant eum dicere, se non fuisse illuminatum a Christo: vel si hoc non possunt, saltem confiteatur se ab eo aliquo maleficio curatum. Hoc tamen non aperte dicunt; sed tacite, et sub prætextu religionis: ad hoc enim inducere volunt dicentes, *Da gloriam Deo;* quasi dicant: Illuminatus es; sed hoc non est nisi a Deo: ergo hoc nulli alii attribuas nisi Deo, et non isti, scilicet Christo: quia si hoc facis, ostendis te non accepisse a Deo curationis beneficium: quia Deus per peccatores non operatur miracula. Unde subdunt: *Nos scimus quia hic homo peccator est;* quasi dicerent: Confitere quoniam hic nihil operatus est, nega quod accepisti. Sed, ut Augustinus dicit, si hoc fecisset, non dedisset gloriam Deo, sed potius ingratus existens, blasphemasset. Sed vere mendacium locutus est stylus Pharisæorum, dicentium: *Nos scimus quoniam hic homo peccator est;* nam supra VIII, 46, eumdem de peccato arguere non potuerunt, cum dixit: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Nec mirum, quia hoc dicitur I Petr. II, 22: *Peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus.*

2. Hic ponitur cæci constantia: nam stomachatus contra Pharisæorum duritiam, et impatiens ad verba eorum, cum veritatis assertione dicit: *Si peccator est nescio.* Sed cum supra dixerit, *quia Propheta est;* numquid hoc propter timorem quasi dubitans dicit: *Si peccator est nescio?* Absit; sed quasi indignatus Pharisæos irridens: quasi dicat: Vos asseritis eum peccatorem; sed hoc ego nescio quod sit peccator, et miror quod hoc asseritis, quia opus fecit quod non videtur esse peccatoris: *quia cæcus cum essem, modo video,* ejus beneficio. Secundum Augustinum, hoc dicit ut neque pateretur calumniam, neque veritatem subcelaret. Fortassis enim si dixisset, Scio eum justum: quod verum erat, calumniati fuissent eum. Sed, secundum Chrysostomum, ideo hoc dixit ut daret eis majus testimonium, scilicet ipsius miraculosæ operationis, et suam responsionem faceret fide dignam ab accepto beneficio.

3. Hic iterato interrogant, ut calumniam inferant. Et primo ponitur dolosa Pharisæorum interrogatio; secundo respondentis cæci derisio, ibi, *Respondit eis* etc. Dicit ergo quantum ad primum: *Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi?* Quia enim cæcus confessus fuerat se a Christo visum recepisse, quod isti non quærebant, sed potius in ipso modo faciendi, contra Christum calumniam inferre intendebant; ideo non dicunt, Qualiter vidisti? sed *Quomodo aperuit tibi oculos?* quasi dicant: Numquid aliquo præstigio seu maleficio hoc fecit? secundum

illud Psal. XXXVIII, 13: *Qui quærebant mala mihi, locuti sunt vanitates, et dolos tota die meditabantur.*

4. Hic ponitur responsio: quia enim cæcus quasi jam viderat, ideo non remisse, sed audacter de reliquo eis loquitur: unde primo irridet Pharisæorum iteratam interrogationem, dicens: *Dixi vobis jam, et audistis: quid iterum vultis audire?* quasi dicat: Ex quo semel dixi vobis, quid iterum vultis audire? Hoc enim insipientis est. Videtur enim quod non attenditis ad ea quæ dicuntur. Unde non est ultra respondendum vobis, inaniter interrogantibus, et cavillari potius quam discere volentibus; Eccli. XXII, 9: *Cum dormiente loquitur qui narrat stulto sapientiam: et in fine narrationis dixit: Quis est hic?* Secundo deridet præsumptuosam Pharisæorum intentionem, dicens: *Numquid et vos vultis discipuli ejus fieri?* Quando enim aliquis diligenter inquirit: aut hoc facit bona intentione, ut scilicet ei adhæreat; aut mala, ut eum condemnet. Quia ergo isti diligenter quærebant, et cæcus non ausus est eis imponere quod mala intentione quærerent, declinat ad aliam partem, dicens: *Numquid et vos vultis discipuli ejus fieri?* quasi dicat: Si non quæritis malitiose, ergo vultis adhærere ei; Jer. XIII, 23: *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas; et vos poteritis bene facere.* Et, ut Augustinus dicit, illuminatus libenter volebat istos illuminare; unde signanter dicit, *Et vos;* quasi se innuens discipulum; quasi dicat: *Numquid et vos vultis,* ut et ego sum, *discipuli ejus fieri?* Ego jam video, vestræ illuminationi non invideo. Et, ut Chrysostomus dicit, ex ista cæci constantia apparet quam forte quid sit veritas, quæ si despectos assumpserit, claros et fortes eos facit. Et quam imbecille quid sit mendacium, quod etsi cum fortibus fuerit, imbecilles eos monstrat et reddit.

5. Hic irrogatur cæco a Pharisæis maledictio. Et primo ponitur Pharisæorum ad cæcum maledictio; secundo cæci ad Pharisæos redargutio, ibi, *Respondit ille.* Circa primum duo facit. Primo ponitur Pharisæorum maledictio; secundo maledictionis occasio, ibi, *Nos autem Moysi discipuli sumus.* Dicit ergo quantum ad primum: *Maledixerunt ei,* scilicet Pharisæi cæco, *et dixerunt: Tu discipulus ejus sis.* Quæ quidem maledictio est, si pravum cor eorum discutias, non si verba perpendas: immo est summa benedictio. Et tale maledictum sit super nos, et super filios nostros; supra cap. VIII, 31: *Vere discipuli mei eritis, si manseritis in sermone meo.* Ideo tamen Evangelista dixit, *Maledixerunt,* quia ex malo eorum corde procedebant; Prov. cap. XXV, 23: *Quomodo si ornare velis vas fictile argento sordido, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata.* Et de hac maledictione dicitur in Psal. CVIII, 28: *Maledicent illi, et tu benedices;* et Matth. cap. V, 11: *Beati eritis cum maledixerint vobis* etc.

6. Causam maledictionis subjungit consequenter cum dicit: *Nos autem Moysi discipuli sumus.* Reputabant enim maledictionem quod cæcus dixerat eis, quod fierent discipuli Christi; cum ipsi gloriarentur se esse discipulos Moysi, quem majorem reputabant. Et ideo primo proponunt suam conditionem, dicentes: *Nos autem Moysi discipuli sumus;* Eccli. XXIV, 33: *Legem mandavit Moyses in primitiis justitiarum* etc. Sed falsa est eorum gloria: quia nec eum sequebantur, nec præcepta ejus implebant; supra III, 36: *Si credideretis Moysi, crederetis forsitan et mihi;* quasi dicat: Nec sequimini servum, et deorsum ponitis contra Dominum. Secundo extollunt Moysi dignitatem, cum dicunt: *Nos scimus quia Moysi locutus est Deus.* In quo verum dicunt: quia, ut dicitur Exod. cap. XXXIII, 11, *loquebatur Dominus Moysi facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad amicum suum;* et Num. XII, 6, dicit Dominus: *Si fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est: ore enim ad os loquor ei.* Unde excellentiori modo loquebatur cum eo quam cum aliis Prophetis. Et de hac locutione hic ipsi loquuntur. Constat autem quod cum ad Moysem Deus loqueretur Verbum suum, quod dignitas Moysi est ex Verbo Dei. Et sic Verbum majoris dignitatis est quam Moyses; Heb. cap. III, 3: *Amplioris gloriæ iste* (scilicet Christus) *præ Moyse dignus habitus est, quanto ampliorem honorem habet domus qui ædificavit illam.* Tertio occulte insinuant Christi dignitatem, cum dicunt: *Hunc*

autem, scilicet Christum, *nescimus unde sit:* quod quidem verum est, non tamen secundum eorum intentionem. Nesciebant enim Patrem, unde Christus erat; supra VIII, 19: *Neque me scitis, neque Patrem meum.* Sed falsum est quantum ad eorum intentionem; dixerunt enim: *Hunc autem nescimus unde sit;* quasi dicant: Nullius auctoritatis est, et quasi apocryphum, ita ut non constet de eo an a Deo venerit; per quod videbantur ei imponere illud Jer. XXIII, vers. 21: *Non mittebam eos, et ipsi currebant.*

7. Hic ponitur cæci contra Pharisæos argutio. Et primo admiratur eorum duritiam; secundo confutat eorum falsitatem, ibi, *Scimus autem quia peccatores Deus non audit.* Sciendum autem circa primum, quod non ea quæ frequenter fiunt, et secundum communem modum miramur; sed insolita et ardua, sive bona, sive mala sint, admiramur: nam insolita bona et ardua admiramur, secundum illud Esther XV, 17: *Valde enim admirabilis es, Domine, et facies tua plena est gratiarum.* Admiramur etiam ardua mala, secundum illud Jer. II, 12: *Super hoc obstupescite, cœli... duo enim mala fecit populus meus.* Secundum hoc ergo respondens cæcus, dixit eis: *In hoc mirabile est quia vos nescitis unde sit:* quasi dicat: Si aliquem parvum et nobis similem non reputaretis alicujus auctoritatis, non esset mirandum: sed quia videtis expressum et evidens signum divinæ virtutis in Christo, et dicitis quia vos nescitis unde sit; valde mirabile est, præsertim quia aperuit mihi oculos.

8. Falsitatem eorum confutat dicens: *Scimus autem quia peccatores Deus non audit.* Utitur tali ratione. Quemcumque Deus audit, est a Deo; sed Deus exaudivit Christum: ergo est a Deo. Primo ergo ponit primam; secundo assumit minorem, ibi, *A sæculo non est auditum* etc.; et tertio infert conclusionem, ibi, *Si non esset hic a Deo, non poterat facere quidquam.* Circa primum duo facit. Primo insinuat quos Deus non audiat; secundo ostendit quos Deus audiat, ibi, *Sed si quis Dei cultor est... hunc exaudit.* Non audit autem Deus peccatores; et quantum ad hoc dicit: *Scimus quia peccatores Deus non audit;* quasi dicat: In ista opinione ego et vos consentimus, quod non exaudiantur peccatores a Deo. Unde in Psal. LXXI, 42: *Clamaverunt ad Dominum, et non exaudivit eos;* Prov. I, vers. 28: *Tunc invocabunt me, et non audiam.*

Sed contra. II Paral. VI, 36: *Si autem peccaverint tibi* (neque enim est homo qui non peccet)... *et reversi fuerint ad te in toto corde suo... aperiantur quæso oculi tui, et aures tuæ intentæ sint ad orationem quæ fit in loco isto.* Luc. XVIII, 14, de Publicano dicitur, quod *descendit justificatus in domum suam.* Et propter hoc dicit Augustinus, quod cæcus iste adhuc loquitur ut inunctus, nondum perfecte sciens: nam et peccatores exaudit Deus: alias frustra Publicanus diceret (loc. cit.): *Domine Deus, propitius esto mihi peccatori.* Si autem verbum cæci salvare volumus, dicendum est, quod Deus non exaudivit peccatores in peccatis persistentes; exaudivit tamen peccatores de peccatis pœnitentes. qui magis sunt computandi in numero pœnitentium, quam peccatorum.

Sed insurgit dubitatio: constat enim quod miracula non fiunt ab hominibus propria virtute, sed per orationem. Peccatores autem frequenter miracula faciunt, secundum illud Matth. VII, 22: *Nonne in nomine tuo prophetavimus... et virtutes multas fecimus?* Et tamen Deus non novit eos. Non videtur ergo verum quod cæcus dicit: *Scimus quia peccatores Deus non audit.*

Ad hoc est duplex responsio. Una communis. Oratio enim duo habet, quia scilicet impetrat, et meretur: quandoque ergo impetrat, et non meretur; quandoque autem meretur, et non impetrat. Et sic nihil prohibet orationem peccatoris impetrare quod petit, absque hoc quod mereatur. Sic ergo Deus audit peccatores, non per modum meriti, sed inquantum ex divina virtute, quam prædicant, impetrant quod petunt. Alia est specialis, in casu isto quo loquebatur, scilicet quando miraculum factum notificabat personam Christi.

Sciendum est autem, quod omne miraculum factum testimonium quoddam est. Quandoque ergo miraculum fit in testimonium veritatis prædicatæ; quandoque autem in testimonium personæ facientis. Est autem attendendum, quod nullum verum miraculum fit nisi virtute divina; et quod Deus numquam est

testis mendacii. Dico ergo quod, quandocumque miraculum fit in testimonium doctrinæ prædicatæ, necessarium est doctrinam illam esse veram, etsi persona prædicans non sit bona. Quando etiam fit in testimonium personæ, necesse est similiter quod persona illa sit bona. Constat autem quod miracula Christi fiebant in testimonium personæ ejus; supra v, 36: *Opera quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, testimonium perhibent de me;* hoc ergo modo loquendo cæcus dixit, quod *numquam Deus peccatores exaudit*, scilicet quod faciant miracula attestantia sanctitati peccatorum.

9. Consequenter cum dicit, *Sed si quis Dei cultor est... hunc exaudit*, ostendit quod justi exaudiuntur a Deo et per modum meriti. Ubi sciendum est, quod operatio miraculorum attribuitur fidei; Matth. xxi, 21: *Si dixeritis huic monti, Tolle, et jacta te in mare, fiet.* Cujus ratio est, quia miracula fiunt per omnipotentiam Dei, cui fides innititur: qui ergo vult impetrare a Deo aliquid, oportet quod habeat fidem; Jac. i, 6: *Postulet autem in fide.* Si autem vult merendo impetrare, oportet quod faciat Dei voluntatem. Et ista duo hic ponuntur. Quantum ad primum dicit: *Sed si quis Dei cultor est*, per sacrificia et hostias; Isa. xix, 21: *Colent eum in hostiis* etc. in his enim consistit cultus latriæ, quæ fidei attestatur. Quantum ad secundum dicit: *Et voluntatem ejus facit*, implendo ejus mandatum, *hunc exaudit:* supple, Deus.

10. Hic assumit minorem suæ rationis; quasi dicat: Ex ipso opere ejus, quod adhuc nullus hominum fecit, manifestum est quod per operationem Dei hoc fecit, et quod exauditus est a Deo; infra xv, 24: *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.*

11. Hic infert conclusionem; quasi dicat: Ex quo talia opera operatur, manifestum est quod est a Deo: nam *nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam*, scilicet libere, constanter et veraciter: quia ut dicitur infra xv, 5: *Sine me nihil potestis facere.*

12. Hic Pharisæi cæcum condemnant. In qua quidem condemnatione triplicem defectum sive peccatum incurrunt; scilicet mendacii, superbiæ et injustitiæ. Mendacii quidem, cæcitatem imperando; unde dicunt: *In peccatis natus es totus.* Ubi sciendum est, Judæos hujus opinionis fuisse, quod omnes infirmitates et adversitates temporales provenirent hominibus propter eorum præcedentia peccata; quam quidem opinionem asserit Eliphaz dicens, Job iv, 7: *Recordare, obsecro, quis unquam innocens periit, aut quando recti deleti sunt? Quin potius vidi eos qui operantur iniquitatem et seminant dolos, et metunt eos, flante Deo, periisse.* Cujus quidem opinionis ratio est, quia in veteri lege et pro bonis præmia temporalia, et pro malis pœnæ temporales promittebantur; Isa. cap. i, 19: *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis.* Videntes ergo quod iste homo cæcus natus fuerat, credebant quod hoc contigisset ei propter sua peccata; et ideo dicunt: *In peccatis natus es totus.* Sed falsum dicunt, quia supra, eodem, Dominus: *Neque hic peccavit, neque parentes ejus;* Eccli. xix, 28: *Est correctio mendax in ira contumeliosi.* Addunt autem, *Totus*, ut ostendant quod non solum est peccatis inquinatus quantum ad animam secundum quod omnes nascuntur peccatores, sed etiam quod peccatorum vestigia appareant in corpore per cæcitatem. Vel, secundum Chrysostomum, *totus;* idest, toto tempore vitæ tuæ, et a primæva ætate in peccatis es. Superbiæ vero defectum incurrunt, contemnendo cæci doctrinam cum dicunt: *Tu doces nos?* quasi dicerent, Non es dignus: in quo apparet eorum superbia: nullus enim homo, quantumcumque sapiens, debet a quocumque parvo doctrinam repellere; unde Apostolus docet, I Corinth. xiv, quod si minori aliquid revelatum fuerit, quod tunc majores debent tacere, et eum audire. Daniel. xiii, dicitur quod totus populus et seniores audierunt judicium pueri junioris, scilicet Danielis, cujus spiritum Dominus suscitavit. Injustitiæ autem defectum incurrunt, injuste eum ejiciendo: unde dicitur, quod *ejecerunt eum foras*, scilicet propter veritatis confessionem. In cæco autem jam impletur quod Dominus dixerat Luc. vi, 22: *Beati eritis cum vos oderint homines, et separaverint vos, et ejecerint nomen vestrum tamquam malum propter Filium hominis.*

LECTIO IV.

1. Audivit Jesus quia ejecerunt eum foras, et cum invenisset eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei?

2. Respondit ille, et dixit: Quis est, Domine, ut credam in eum?

3. Et dixit ei Jesus: Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est.

4. At ille ait: Credo, Domine. Et procidens adoravit eum.

5. Et dixit ei Jesus: In judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant; et qui vident, cæci fiant.

6. Et audierunt quidam ex Pharisæis, qui cum ipso erant, et dixerunt ei: Numquid et nos cæci sumus?

7 Dixit eis Jesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero dicitis, quia videmus, peccatum vestrum manet.

1. Postquam Evangelista ostendit quomodo Judæi cæcum in veritate persistentem ejecerunt, hic ostendit quomodo Jesus eum receperit et instruxerit. Et primo ponitur Christi instructio; secundo cæci devotio, ibi, *At ille ait: Credo, Domine;* tertio devotionis ejus commendatio, ibi, *Dixit ei Jesus: In judicium ego in hunc mundum veni.* Circa primum tria facit. Primo proponit studium Christi ad instruendum; secundo desiderium cæci ad credendum, ibi, *Respondit ille, et dixit: Quis est, Domine?* tertio fidei documentum ad perficiendum, ibi, *Dixit ei Jesus: Et vidisti eum.* Studium autem Christi ad instruendum describitur ex tribus. Primo ex diligenti consideratione eorum quæ circa cæcum agebantur: sicut enim princeps diligenter considerat ea quæ suus athleta patitur propter eum, ita et Christus ea quæ cæcus patiebatur propter veritatem et sui confessionem, diligenter attendit. Et ideo dicit: quod *audivit Jesus*, idest diligenter attendit, *quia* Pharisæi *ejecerunt eum foras*, scilicet ex templo; Jer. cap. XVIII, 19: *Attende, Domine, ad me, et ad voces adversariorum meorum.* Secundo ex diligenti inquisitione; unde subdit: *Et cum invenisset eum, dixit ei* etc. Illud enim inveniri dicitur quod diligenter quæritur; Luc. XV, 8: *Quærit diligenter donec inveniat.* Ex quo videtur quod Christus solum eum quærat, quia in illo solo plus invenit de fide quam in omnibus aliis. Unde colligitur quod plus diligitur unus justus a Deo, quam decem millia peccatorum; Isa. XIII, 12: *Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obrizo.* Et Genes. XVII, Dominus pro decem justis voluit servare Sodomam. Tertio ex seriosa interrogatione; unde *dixit ei: Tu credis in Filium Dei?* Iste cæcus typum baptizandorum gerebat. Unde etiam consuetudo inolevit in Ecclesia ut baptizandi interrogentur de fide; I Petr. III, 21: *Nos salvos facit baptisma, non carnis depositio sordium, sed bonæ conscientiæ interrogatio in Deum.* Interrogans autem de fide non dicit, Credis in Christum? sed *in Filium Dei:* quia, ut Hilarius dicit, futurum erat ut aliqui Christum confiterentur, quem tamen Filium Dei et Deum negarent; quod postmodum Arius finxit. Unde per hoc error ejus manifeste excluditur. Nam si Christus non esset Deus, non esset in eum credendum, cum solus Deus sit objectum fidei, quæ in prima veritate quiescit. Unde et signanter dicit, *in Filium:* nam bene possum credere alicui creaturæ, puta Petro et Paulo; non tamen in Petrum, sed in Deum solum sicut in objectum. Unde patet quod Filius Dei non est creatura; Joan. XIV, 1: *Creditis in Deum, et in me credite.*

2. Hic ponitur desiderium cæci ad credendum. Sciendum est autem circa hoc, quod cæcus iste adhuc non viderat Christum corporaliter: nam quando Christus linivit oculos suos, et misit eum ad natatoria Siloe, nondum viderat eum; et antequam ad eum reverteretur, postquam lavit et vidit, detentus fuit a Pharisæis et Judæis. Licet autem corporaliter eum non vidisset, credebat tamen eum qui aperuit oculos suos, esse Filium Dei. Et ideo in verba desiderantis et valde inquirentis animæ prorumpit, dicens: *Quis est, Domine?* scilicet Filius Dei, qui aperuit mihi oculos, *ut credam in eum?* Ex quo hic apparet, quod eum ex parte cognoscebat, et ex parte ignorabat: nisi enim eum cognovisset, non tam constanter pro eo disputasset; et si non ignorasset, non utique dixisset: *Quis est, Domine?* Isa. cap. XXVI, 9: *Anima mea desideravit te in nocte*, scilicet ignorantiæ.

3. Sed quia, ut dicitur Sap. VI, 16: *Præoccupat eos qui se concupiscunt*, scilicet sapientia; ideo cæco se concupiscenti demonstrat, cum dicit: *Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est:* in quo ponitur documentum fidei, quo

Christus eum instruit. Et primo commemorat ei susceptum beneficium, dicens: *Et vidisti eum*, scilicet corporaliter, qui prius nullum videbas; quasi dicat: Ab ipso virtutem videndi accepisti; Luc. x, 23: *Beati oculi qui vident quæ vos videtis;* et Luc. II, 29: *Nunc dimittis servum tuum, Domine... quia viderunt oculi mei salutare tuum.* Secundo ponitur documentum, cum dicit: *Et qui loquitur tecum, ipse est;* Hebr. I, 2: *Novissime locutus est nobis in Filio.*

Ex his ergo verbis confutatur error Nestorii, qui dixit aliud suppositum in Christo Filii Dei, aliud Filii hominis. Nam qui loquebatur, ex Maria natus est, et hominis Filius: et ipse idem qui loquitur est Filius Dei; ut Dominus dicit. Non est ergo alius et alius, quamvis natura non sit eadem utriusque.

4. Consequenter cum dicit, *At ille ait, Credo, Domine,* ponitur devotio fidei in cæco. Et primo fidem quam credit corde, confitetur ore, dicens: *Credo, Domine;* Rom. x, 10: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Secundo protestatur eam opere; unde *procidens adoravit eum:* per quod ostendit se credere ejus divinam naturam: quia mundata conscientia cognoscit illum non solum Filium hominis, quod exterius videbatur, sed Filium Dei, qui carnem susceperat: nam adoratio debetur soli Deo; Deut. VI, 13: *Dominum Deum tuum adorabis.*

5. Consequenter cum dicit, *Et dixit ei Jesus* etc. commendatur cæci devotio: et primo ponitur devotionis cæci commendatio; secundo Judæorum murmuratio, ibi, *Audierunt quidam ex Pharisæis;* tertio murmurantium confutatio, ibi, *Dixit eis Jesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum.* Commendatur autem cæcus ex fidei illuminatione; unde dicit: *In judicium ego in hunc mundum veni.*

Contra. Supra III, 17: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum* etc. Respondeo: Loquitur de judicio condemnationis, de quo dicitur supra V, 29: *Qui mala egerunt, ibunt in resurrectionem judicii,* idest condemnationis; ad quod non misit Deus Filium suum in primo adventu, sed potius ad salvandum. Hic vero loquitur de judicio discretionis, de quo dicitur in Ps. XLII, 1: *Judica me, Deus, et discerne causam meam* etc. Nam ad hoc venit ut discerneret bonos a malis: et hoc ostendunt verba sequentia, scilicet: *Ut qui non vident, et qui vident, cæci fiant.* Nam, secundum Augustinum, illi non vident qui reputant se videre; illi autem qui reputant se non videre, vident. Dicuntur autem homines cæci spiritualiter, inquantum habent peccata; Sap. II, 21: *Excæcavit eos malitia eorum.* Ille ergo reputat se videntem, qui peccata sua non recognoscit; non videre autem se reputat qui recognoscit se peccatorem. Primum est proprium superborum; secundum est humilium. Est ergo sensus: *In judicium veni ut non videntes videant;* ut discernam humiles a superbis. Dies enim erat inter lucem et tenebras discernens, *ut* scilicet, humiles, *qui non vident,* idest reputant se peccatores, *videant,* illuminati per fidem, *et qui vident,* idest superbi, *cæci fiant,* idest remaneant in tenebris. Secundum Chrysostomum, exponitur de judicio condemnationis; ita tamen quod hoc quod dicit, *In judicium ego in hunc mundum veni,* non accipiatur causaliter, sed consecutive; quasi dicat: Me veniente in mundum, consecutum est in quibusdam judicium condemnationis, inquantum in aliquibus condemnationis causa magis crevit. Simile dicitur Lucæ II, 34: *Ecce positus est in ruinam et in resurrectionem multorum:* non quod ipse sit causa ruinæ, sed quia ex adventu suo hoc consequitur. Et subditur: *Ut qui non vident,* scilicet gentiles, carentes lumine divinæ notitiæ, *videant;* idest, admittantur ad cognitionem Dei; Isa. cap. IX, vers. 2: " Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: „ *et qui vident,* scilicet Judæi, habentes Dei cognitionem; Psal. LXXV, 2: " Notus in Judæa Deus: „ *cæci fiant;* idest, ab ipsa Dei cognitione excidant. Et hoc expresse tangit Apostolus, Rom. IX, 30: *Gente quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam.*

6. Hic ponitur murmur Judæorum quia enim verba Domini carnaliter intellexerunt, videntes cæcum corporaliter illuminatum, et intelligentes quod Dominus commendaret in ipso solum lumen faciei et non mentis, crediderunt similiter quod comminaretur eis corporalem cæcitatem, et exprobraret, cum dixit, *Cæci fiant.* Et ideo dicit quod *audierunt quidam ex Pharisæis qui cum*

ipso erant, verba prædicta. Ideo autem dicit, *Qui cum ipso erant*, ut ostendat eorum instabilitatem: quia quandoque cum ipso sunt propter aliqua miracula quæ vident; sed tamen ab eo recedunt, cum aperitur eis veritas; Luc. VIII, 13: " Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt. „ *Et dixerunt ei: Numquid et nos cæci sumus?* scilicet corporaliter; quamvis spiritualiter cæci essent; Matth. XV, 14: *Sinite illos: cæci sunt et duces cæcorum.*

7. Hic ponitur Judæorum confutatio: ubi, secundum expositionem Augustini, manifestatur intentio præcedentium: ut scilicet ostendatur de qua cæcitate loquitur Dominus, quia de spirituali. Dicit ergo: *Si cæci essetis*, idest vos cæcos reputaretis, recognoscentes per humilitatem peccatum vestrum, *non haberetis peccatum:* quia curreretis ad remedium. Peccatum enim remittitur per gratiam, quæ non datur nisi humilibus; Jac. IV, 6: " Humilibus autem dat gratiam. „ *Nunc vero dicitis quia videmus;* idest, superbe vos videre putantes, non recognoscitis vos peccatores. *Peccatum vestrum manet*, idest non remittitur; Jac. IV, 6: *Deus superbis resistit.* Secundum Chrysostomum, exponitur de cæcitate corporali, ut sit sensus: *Si cæci essetis*, corporaliter, *non haberetis peccatum*, de hoc quod cæci essetis: quia cum sit corporalis defectus, non habet rationem peccati: *Nunc vero quia dicitis, Videmus*, peccatum vestrum magis arguitur; quia videntes oculis corporalibus miracula quæ ego facio, non creditis mihi; Isa. VI, 10: *Excæca cor populi hujus.* Vel aliter, *Si cæci essetis*, idest ignorantes judiciorum Dei et sacramentorum legis, *non haberetis peccatum;* supple tantum; quasi dicat: Si ex ignorantia peccaretis, peccatum vestrum non esset adeo grave. *Nunc vero quia dicitis, Videmus;* idest arrogatis vobis scientiam legis et cognitionem Dei, et tamen peccatis; ideo *peccatum vestrum manet*, idest aggravatur; Luc. XII, 47: *Servus qui scit voluntatem domini sui, et non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis.*

CAPITIS X.

LECTIO I.

1. Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est, et latro.

2. Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium.

3. Huic ostiarius aperit, et oves vocem ejus audiunt, et proprias oves vocat nominatim, et educit eas; et cum proprias oves emiserit, ante eas vadit.

4. Et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem ejus.

5. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum.

1. Postquam Dominus ostendit quod ejus doctrina habet illuminativam virtutem, hic consequenter ostendit quod habet virtutem vivificativam: et primo ostendit hoc, verbo; secundo, miraculo: cap. XI, ibi, *Erat autem quidam languens* etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit se habere virtutem vivificativam; secundo ostendit vivificandi modum, ibi, *Ego sum pastor bonus* etc.; tertio ostendit vivificandi potestatem, ibi, *Dissensio itaque facta est inter Judæos propter sermones hos.* Prima pars dividitur in tres: primo enim Dominus proponit quamdam parabolam; secundo Evangelista insinuat necessitatem expositionis ipsius: *Hoc proverbium dixit eis* etc.; tertio Dominus exhibet parabolæ expositionem, ibi, *Dixit eis iterum Jesus* etc. Parabolam autem proponit eis dicens: *Amen dico vobis.* Quæ quidem ex duobus est, scilicet de fure et pastore ovium. Unde circa eam tria facit. Primo proponit conditionem furis et latronis; secundo pastoris, ibi, *Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium;* tertio effectum utriusque, ibi, *Et oves illum sequuntur* etc. Ad intellectum autem hujus, primo considerandum est quæ sint oves, quæ quidem sunt fideles Christi, et qui sunt in gratia Dei; Psalm. XCIV, 7: *Nos autem populus ejus et oves pascuæ ejus;* Ezech. XXXIII, 17: *Vos autem oves pascuæ meæ homines estis.* Ovile ergo ovium est congregatio fidelis populi; Mich. II, 12: *Congregabo Jacob totum te; in unum conducam reliquias Israel; pariter ponam illum quasi gregem in ovili.* Ostium autem

ovilis aliter accipitur secundum Chrysostomum, et aliter secundum Augustinum. Nam secundum Chrysostomum, ostium vocat Christus Scripturas sacras, secundum illud Coloss. IV, 3: *Orantes simul pro nobis, ut Deus aperiat ostium sermonis.* Dicitur autem sacra Scriptura ostium, ut Chrysostomus dicit, primo quia per ipsam accessum habemus ad Dei cognitionem; Rom. I, 2: *Quod autem promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Secundo, quia sicut ostium oves custodit, ita sacra Scriptura conservat vitam fidelium; supra V, 39: *Scrutamini Scripturas: quia vos putatis vitam habere in ipsis.* Tertio quia ostium lupos supervenire non permittit: sic sacra Scriptura arcet hæreticos a nocumento fidelium; II Tim. III, 16: *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia.* Ille ergo non intrat per ostium qui ad docendum populum non ingreditur per sacram Scripturam. Unde Dominus de talibus dicit Matth. XV, 9: *Sine causa colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum;* ibid. VI: *Irritum fecistis mandatum Dei.* Hæc est ergo furis conditio ut non intret per ostium, sed aliunde. Addit autem, *Ascendit:* quod et parabolæ congruit, dum fures non intrantes per ostium, conscendunt parietes, et præcipitant se in ovili. Congruit etiam veritati: quia causa quare aliqui doceant aliter quam sapiat sacra Scriptura, præcipue ex superbia provenit; I Tim. VI, 3: *Si quis aliter docet, et non acquiescit sacris sermonibus, superbus est, nihil sciens.* Et quantum ad hoc dicit, *Ascendit*, scilicet per superbiam. Qui, inquam, sic *aliunde ascendit, ille fur est*, rapiendo quod non est suum, *et latro*, occidendo quod rapit; Abdiæ V: *Si fures intrassent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses?* Et secundum hanc expositionem, continuatur ad præcedentia hoc modo. Quia enim Dominus dixerat: *Si cæci essetis, non haberetis peccatum;* possent respondere Judæi, et dicere: Non est ex nostra cæcitate quod tibi non credimus, sed ex tuo errore, propter quem a te avertimur. Et ideo Dominus hoc excludens, vult ostendere quod non est erroneus, quia intrat per ostium, idest per sacram Scripturam; idest, docet ea quæ sacra Scriptura continet.

Sed contra hoc est, quod Dominus infra, eodem, exponens, dicit: *Ego sum ostium* etc., ex quo videtur quod per ostium debet intelligi Christus. Ad quod Chrysostomus dicit, quod in hac parabola Dominus dicit se esse et ostium et pastorem; unde secundum quod ipse diversimode se vocat, diversimode dicitur ostium: quia secundum quod dicit se pastorem, oportet quod aliud sit ostium quam ipse, quia non est idem pastor et ostium. Nihil autem aliud a Christo convenientius potest dici ostium quam sacra Scriptura, propter rationes prædictas. Convenienter ergo sacra Scriptura ostium dicitur.

Secundum Augustinum, hic per ostium intelligitur Christus: et hoc, quia per ipsum intratur; Apoc. IV, 1: *Post hoc vidi ostium magnum* etc. Quicumque ergo intrat in ovile, oportet quod per ostium, scilicet Christum, intret, et non aliunde. Sed attendendum est, quod intrare in ovile competit pastori et ovi: ovi quidem, ut ibi conservetur; pastori autem, ut oves conservet. Si ergo velis intrare sicut ovis, ut ibi conserveris, vel sicut pastor, ut oves conserves; oportet te per Christum intrare in ovile, non aliunde quam per Christum; sicut philosophi, qui tractaverunt de principalibus virtutibus, et Pharisæi, qui cæremoniales traditiones statuerunt. Sed isti non sunt pastores neque oves, quia, ut Dominus dicit, *qui non intrat per ostium in ovile ovium*, scilicet per Christum, *sed aliunde, fur est et latro;* quia se et alios occidit. Nam Christus est ostium ovilis, idest congregationis fidelium, et non alius; Rom. V, 1: *Pacem habemus per Christum ad Deum, per quem et habemus accessum per fidem in gratiam istam in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei;* Actor. IV, 12: *Non est aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* Et secundum hanc expositionem continuatur ad præcedentia hoc modo. Quia enim dicebant se videre sine Christo, secundum quod dixit: *Nunc quia dicitis, Videmus, peccatum vestrum manet:* ideo Dominus ostendit hoc esse falsum, quia non intrant per ostium; dicens: *Amen, amen dico vobis.* Sciendum autem, quod ut qui sicut ovis per ostium non intrat, non potest conservari; ita

nec qui ut pastor intrat, conservare potest, nisi per ostium intret, scilicet per Christum; per quod quidem ostium intraverunt veri pastores, de quibus Hebr. v, 4: *Nemo sibi assumit honorem, sed qui vocatur a Deo tamquam Aaron.* Mali vero pastores non intrant per ostium, sed per ambitionem, et potentiam sæcularem, et simoniam; et isti sunt fures et latrones; Oseæ VIII, 4: *Ipsi regnaverunt, et non cognovi;* idest, non approbavi. Et dicit, *Sed ascendit aliunde:* quia ostium istud, scilicet Christus, cum sit parvum per humilitatem; Matth. XI, 29: *Discite a me, quia mitis sum:* non possunt intrare nisi qui Christi humilitatem imitantur. Qui ergo non intrant per ostium, aliunde ascendunt, idest superbi sunt, et non imitantur illum qui, cum Deus esset, factus est homo; et humilitatem suam non recognoscunt.

2. Hic agit de pastore: et primo ponit pastoris conditionem; secundo ostendit per signa quod iste sit pastor, ibi, *Huic ostiarius aperit.* Conditio autem veri pastoris est intrare per ostium, idest testimonia sacræ Scripturæ; unde dicebat, Luc. ult., 44: *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me.* Pastor dicitur, Jer. cap. XVII, 16: *Ego non sum turbatus te pastorem sequens;* Eccli. XVIII, 13: *Qui misericordiam habet, docet et erudit sicut pastor gregem suum.* Sed si Christus intelligatur per ostium, ut Augustinus exponit, sic intrans per ostium, intrat per seipsum. Et hoc est proprium Christi: nam nullus potest intrare ostium, scilicet ad beatitudinem, nisi per veritatem: quia nihil aliud est beatitudo quam gaudium de veritate: Christum autem inquantum Deus, veritas est: et ideo inquantum homo, intrat per seipsum, scilicet per veritatem, quæ est ipse inquantum Deus. Nos autem non sumus ipsa veritas, sed sumus filii lucis per participationem lucis veræ et increatæ; et ideo oportet nos per veritatem, quæ est Christus, intrare; infra XVII, 17: *Sanctifica eos in veritate;* infra (hoc cap.): *Per me si quis introierit, salvabitur.* Sed si quis etiam intrare vult ut pastor, oportet quod intret per ostium, idest Christum, scilicet secundum ejus veritatem, voluntatem et ordinationem; unde dicitur Ezech. XXXIV, 23: *Dabo eis pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David:* quasi diceret: Per me dari debent, et non per alios, seu per seipsos.

3. Hic ponit signa boni pastoris, quæ sunt tria. Primum sumitur ex parte ostiarii, scilicet quod ab eo introducatur; et quantum ad hoc dicit: *Ostiarius aperit:* qui scilicet ostiarius, secundum Chrysostomum, ille est qui viam aperit ad cognitionem sacræ Scripturæ: qui primus fuit Moyses, qui sacras Scripturas primus accepit et instituit: et hic aperit Christo: quia, ut dicitur supra V, vers. 46: *Si crederetis Moysi, crederetis forte et mihi: de me enim ille scripsit.* Vel, secundum Augustinum, ostiarius est ipsemet Christus, quia ipsemet introducit homines ad seipsum; dicit: " Ipse se aperit, qui seipsum exponit, et non nisi per ejus gratiam intramus; „ Ephes. cap. II, 8: *Gratia salvati estis.* Nec refert si Christus, qui est ostium, ipse idem sit ostiarius; nam quædam in spiritualibus congruunt quæ in corporalibus esse non possunt. Magis autem differre videtur pastor et ostium quam ostium et ostiarius. Cum ergo Christus dicatur pastor et ostium, ut dictum est, multo magis potest dici ostium et ostiarius. Sed si aliam personam ostiarii quæris quam Moysem et Christum, vide ostiarium Spiritum sanctum, ut Augustinus dicit. Ad officium enim ostiarii pertinet ut ostium aperiat; et de Spiritu sancto dicitur infra XVI, 13: *Docebit vos omnem veritatem.* Christus enim est ostium, inquantum est veritas. Secundum signum sumitur ex parte ovium, scilicet quod ei obediant: et hoc est quod dicit: *Et oves vocem ejus audiunt:* quod quidem, si ex similitudine naturalis pastoris attenditur, rationabiliter dicitur: quia sicut oves ex consueta imaginatione recognoscunt vocem pastoris, sic et fideles justi vocem Christi audiunt; Ps. XCIV, 8: *Hodie si vocem ejus audieritis.*

Sed contra. Multi sunt oves Christi, qui tamen vocem ejus non audierunt, sicut Paulus. Item aliqui audierunt, et non fuerunt oves, sicut Judas. Ad quod dici posset, quod Judas pro tempore illo ovis Christi erat, quantum ad præsentem justitiam. Paulus autem quando vocem Christi non audiebat, non erat ovis, sed lupus, sed vox Christi adveniens mutavit lupum in ovem. Hæc

autem responsio sustineri posset, si non contrariaretur ei quod dicit Ezech. IV, 4: *Quod confractum fuerat non alligastis, et quod erroneum est, non reduxistis.* Ex quo videtur quod adhuc quando confractæ et erroneæ erant, oves erant. Et ideo dicendum, quod loquitur hic Dominus de ovibus suis, non solum secundum præsentem justitiam, sed etiam secundum æternam prædestinationem. Est enim quædam vox Christi quam nullus nisi prædestinatus audire potest, scilicet, *qui perseveraverit usque ad finem:* Matth. X, 22. Ideo etiam dicit: *Et oves vocem ejus audiunt:* quia possent se excusare de eorum infidelitate, dicentes, quod non solum ipsi, sed etiam nullus ex principibus credit in eum. Unde ad hoc respondens, dicit: *Et oves vocem ejus audiunt;* quasi dicat: Ideo ipsi non credunt, quia non sunt de ovibus meis.

Tertium signum sumitur ex actibus ipsius pastoris; et quantum ad hoc dicit: *Proprias oves vocat nominatim.* Ubi ponit quatuor actus boni pastoris. Primo quidem quod oves cognoscit: unde dicit, quod *proprias oves vocat nominatim:* in quo ostendit cognitionem, et familiaritatem suam ad oves; illos enim ex nomine vocamus quos familiariter cognoscimus; Exod. XXXIII, 17: *Ego novi te ex nomine.* Et quidem ad officium boni pastoris pertinet, secundum illud Prov. cap. XXVII, 23: *Diligenter considera vultum pecoris tui.* Et hoc quidem convenit Christo secundum præsentem cognitionem, vel magis secundum æternam prædestinationem, quas ab æterno nomine tenus novit; Psal. CXLVI, 4: *Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat;* II Tim. II, 19: *Novit Dominus qui sunt ejus.* Secundo vero quod eas educit, idest segregat a societate impiorum; Ps. CVI, 14: *Eduxit eos de tenebris et umbra mortis.* Tertio, quia jam eductas ab impiis, et inductas in ovile, iterum *eduxit eas* ex ovili. Primo quidem in salutem aliorum; Isa. ult., 19: *Mittam ex eis qui salvati fuerint in Lydiam;* Matth. X, 16: *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum;* ut scilicet de lupis faciatis oves. Secundo vero in directionem et viam salutis æternæ; Luc. I, 79: *Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.* Quarto vero eas præcedit exemplo bonæ conversationis; unde dicit: *Et ante eas vadit,* quod quidem in pastore corporali non est ita; quin potius sequitur, secundum illud Ps. LXXVII, 70: *De post fœtantes accepit eum.* Bonus autem pastor ante eas vadit per exemplum; I Petr. ult., 3: *Neque ut dominantes in clero, sed forma facti gregis ex animo.* Christus autem utraque missione ante eas vadit: quia primus pro doctrina veritatis mortem subiit; Matth. XVI, 24: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me:* et præcessit omnes in vitam æternam; Mich. II, 13: *Ascendit pandens iter ante eos.*

4. Hic agit de effectu utriusque, furis scilicet, et pastoris in ovibus: et primo ponit effectum boni pastoris; secundo effectum lupi et furis, ibi, *Alienum autem non sequuntur.* Dicit ergo quod dictum est de conditionibus utriusque, sed *oves sequuntur illum,* qui scilicet ante eas vadit: et hoc quidem in promptu est, quia subditi sequuntur vestigia prælatorum, ut dicitur I Petr. II, 21: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus;* Job XXIII, 11: *Vestigia ejus secutus est pes meus.* Et hoc ideo, *quia sciunt vocem ejus,* idest cognoscunt et delectantur in ea; Cant. II, 14: *Sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis.*

5. Effectus autem furis est ut oves eum non diu sequantur, sed ad tempus; unde dicit: *Alienum autem non sequuntur;* idest, doctorem mendacem et hæreticum non sequuntur; Ps. XVII, 46: *Filii alieni mentiti sunt mihi.* Sic et Paulus doctores mendaces non diu secutus est. *Sed fugiunt ab eo;* et hoc ideo, quia, ut dicitur I Cor. XV, 33, *Corrumpunt bonos mores colloquia prava.* Ideo autem fugiunt, *quia non noverunt,* idest non approbant, *vocem alienorum,* idest doctrinam eorum, quæ serpit ut cancer.

LECTIO II.

1. Hoc proverbium dixit eis Jesus. Illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis.

2. Dixit ergo eis iterum Jesus: Amen, amen dico vobis: quia ego sum ostium ovium.

3. Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones: sed non audierunt eos oves. Ego sum ostium.

4. Per me si quis introierit, salvabitur.

5. Et ingredietur et egredietur, et pascua inveniet.

6. Fur non venit, nisi ut furetur, et mactet, et perdat.

7. Ego veni, ut vitam habeant, et abundantius habeant.

1. Hic ponit Evangelista necessitatem exponendi supra positam similitudinem: quæ quidem necessitas causatur ex audientium ignorantia. Primo vero tangit ignorantiæ causam; secundo ipsam ignorantiam manifestat. Causa autem ignorantiæ fuit proverbialis Christi locutio; et hoc est quod dicit: *Hoc proverbium dixit eis Jesus.* Proverbium autem dicitur proprie quando loco alterius ponitur aliud; cum scilicet unum verbum ex similitudine alterius datur intelligi: quod etiam parabola dicitur. Loquebatur autem in proverbiis Dominus primo quidem propter malos, ut mysteria regni cælestis eis occultaret; Luc. VIII, 10: *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, ceteris autem in parabolis.* Secundo vero propter bonos, ut ex proverbiis exercerentur ad inquirendum; unde postquam Dominus turbis proverbia seu parabolas proposuit, discipuli seorsum Christum interrogabant, ut habetur Matth. XIII et Marc. XIV. Unde et Augustinus dicit: " Pascit Dominus manifestis (scilicet fideles turbas), exercet obscuris, „ scilicet discipulos. Ignorantiam manifestat, cum dicit: *Illi autem non intellexerunt quid loqueretur.* Ignorantia autem quæ proveniebat ex proverbiis a Christo propositis, utilis quidem erat, et damnosa. Sed utilis bonis et justis ad exercitium in Dei laudem quærentibus: nam dum ea non intelligunt, credunt, glorificant Dominum, et ejus sapientiam supra se existentem; Prov. XXV, 2: *Gloria Dei est celare verbum.* Damnosa autem malis, quia non intelligentes, blasphemant, secundum illud in Canon. Judæ vers. 10: *Quæcumque ignorant, blasphemant.* Nam, ut Augustinus dicit, cum verba Evangelii audiunt pius et impius, et ambo non intelligunt, pius dicit: Verum est et bonum est quod dicit; sed non nos intelligimus: et hic quidem jam pulsat, cui dignum est aperiri; sed si persistat impius dicit: Nihil dixit, malum est quod ait.

2. Hic Dominus exponit similitudinem. Si autem recte consideretur prædicta similitudo, duas principales clausulas continebat, ad quas aliæ consequuntur. Quarum prima est: *Qui non intrat per ostium in ovile ovium... ille fur est et latro.* Secunda vero est: *Qui intrat per ostium, pastor est ovium.* Et ideo ista pars dividitur in duas: primo enim exponit primam clausulam; secundo secundam, ibi, *Ego sum pastor bonus.* Circa primum duo facit. Primo exponit quæ prima clausula continebat; secundo probat ea, ibi, *Ego sum ostium.* Fit autem mentio in prima clausula de ostio, fure et latrone. Primo exponit primum; secundo secundum, ibi, *Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones.* Quantum ad primum dicit: *Dixit ergo eis iterum Jesus,* ut scilicet eos attentiores reddat, et intelligerent similitudinem; Prov. I, 6: " Animadvertet parabolam et interpretationem etc. „ *Amen, amen dico vobis,* idest vere: *Ego sum ostium:* officium enim ostii est ut per ipsum quis ad domus interiora ingrediatur; et hoc Christo convenit: nam per eum oportet quemlibet ad Dei secreta intrare; Ps. CXVII, 10: *Hæc porta Domini* (scilicet Christus) *et justi intrabunt in eam.* Dicit autem, *Ovium,* quia non solum pastores per Christum introducuntur in præsentem Ecclesiam, vel in æternam beatitudinem per Christum ingrediuntur, sed etiam oves; unde infra eodem: *Oves meæ vocem meam audiunt... et sequuntur me, et ego vitam æternam do eis.*

3. Consequenter cum dicit, *Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones,* exponit quod dixit de fure et latrone: et primo ostendit quis sit fur et latro; secundo ponit signum hujus.

Circa primum autem cavendus est error Manichæorum, qui damnantes vetus Testamentum ex hoc quod dicitur: *Omnes quotquot venerunt, fures sunt:* dicunt, Patres veteris Testamenti, qui fuerunt ante Christum, malos fuisse et damnatos. Sed hoc esse falsum apparet ex tribus. Primo quidem ex his quæ in parabola dicta sunt. Quod enim hic dicitur, *Omnes quotquot venerunt,* ponitur ut expositivum præcedentium; ibi autem dicitur, quod intraverunt, etc. Illi ergo *omnes quotquot veniunt,* scilicet non per me, idest non intrantes per ostium, *fures sunt et latrones.* Constat autem quod Patriarchæ et Prophetæ omnes per ostium, idest Christum, intraverunt, quos Christus venturus præcones mittebat. Licet enim ex tempore carnem accepe-

rit, et factus fuerit homo, ab æterno tamen erat Verbum Dei; Hebr. XIII, 8: *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula.* Prophetæ autem missi sunt per Verbum Dei et Sapientiam; Sap. VII, 27: *Per nationes in animas sanctas se transfert* (scilicet Dei Sapientia) *Prophetas et amicos Dei constituit.* Et ideo signanter in Prophetis legimus, Verbum Domini factum esse ad hunc vel ad illum Prophetam, qui per participationem Verbi Dei prophetaverunt. Secundo ex hoc quod Dominus dicit, *Venerunt;* quasi dicat, propria auctoritate, et non a Deo missi, seipsos ingerentes; de quibus Jer. XXIII, 21: *Non mittebam eos, et ipsi currebant.* Isti quidem non venerunt a Verbo Dei; Ezech. XIII, 3: *Væ Prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident.* Tales non fuerunt Patres veteris Testamenti, ut dictum est. Tertio ex ipso facto, quod ostendit verborum consequentia: nam hic dicitur: *Non audierunt eos oves.* Illi ergo quos audierunt oves, non fuerunt fures et latrones. Populus autem Israel Prophetas audivit. Propterea illi qui non audierunt, in sacra Scriptura vituperantur; Act. VII, 52: *Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri?* Matth. cap. XXIII, 37: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt.*

Sic ergo errore excluso, dicendum est: *Omnes quotquot venerunt,* scilicet præter me, et præter divinam inspirationem et auctoritatem, et non cum intentione divinæ gloriæ quærendæ, sed propriæ usurpandæ, *fures sunt,* inquantum quod non suum est, scilicet docendi auctoritatem, sibi usurpant; Isa. I, 23: " Principes tui infideles, socii furum: „ *et latrones,* quia per pravam doctrinam occidunt; Matth. cap. XXI, vers. 13: *Vos autem fecistis illam speluncam latronum;* Oseæ VI, 9: *Particeps latronum interficientium in via pergentes.* Sed *eos,* scilicet fures et latrones, *oves,* prædestinatæ, *non audierunt,* scilicet perseveranter; alias non fuissent de ovibus Christi: quia *alienum non sequuntur, sed fugiunt ab eo:* ut dicitur supra, eodem. Hoc etiam præcipitur Deut. III, 1: *Non audias verba illius prophetæ aut somniatoris.*

Ego sum ostium. Hic manifestat expositionem: et primo expositionem ostii; secundo furis, ibi, *Fur non venit.* Circa primum duo facit. Primo resumit quod intendit exponere; secundo exponit. Resumit autem quod dixit, *Ego sum ostium.* Cantic. ult., 9: *Si est ostium, compingamus illud tabulis cedrinis,* idest attribuamus ei virtutem imputrescibilem.

4. Exponit autem cum dicit, *Per me si quis introierit, salvabitur.* Ubi primo ostendit quod competit ei usus ostii, qui est salvare oves; secundo insinuat salvationis modum, ibi, *Ingredietur et egredietur.* Salvat autem ostium arcendo interiores ne progrediantur, et defendendo ab exterioribus, ne invadantur. Et hoc competit Christo: nam per ipsum salvamur et protegimur: et hoc est quod dicit: *Per me,* scilicet ostium, *si quis,* non fictus, *introierit,* ad societatem Ecclesiæ et fidelium, *salvabitur:* supple, si perseveraverit; Act. IV, 12: *Non est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri;* Rom. V, vers. 10: *Multo magis salvi erimus in vita ipsius.*

5. Modus autem salutis ponitur cum dicit, *Et ingredietur et egredietur, et pascua inveniet:* quæ quidem verba quadrupliciter exponi possunt. Primo quidem, secundum Chrysostomum, nihil aliud debet intelligi quam securitas et libertas adhærentium Christo: nam qui aliunde ascendit quam per ostium, non habet liberum introitum et exitum; qui vero per ostium intrat, habet liberum exitum: quia libere potest exire. Cum ergo dicit, *Ingredietur et egredietur,* est sensus, secundum hanc similitudinem, quod Apostoli adhærentes Christo, cum securitate ingrediuntur, conversando cum fidelibus qui intra Ecclesiam sunt, et cum infidelibus qui sunt extra, quando totius orbis terrarum facti sunt domini, et nullus eos ejicere voluit; Num. cap. XXVII, 16: " Provideat Dominus Deus spirituum universæ carnis hominem super populum istum, qui possit ingredi et egredi: ne sit populus Domini sicut oves absque pastore. „ *Et pascua inveniet,* idest, delectationem in conversione, et gaudium etiam in persecutionibus infidelium pro Christi nomine habebant; secundum illud Act. V, 41: *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.*

Secundo potest exponi, secundum Augustinum super Joannem. Cuilibet bene

agenti duo incumbunt, scilicet ut bene se habeat ad ea quæ intra ipsum sunt, et ad ea quæ extra. Interius autem in homine est spiritus; exterius autem est corpus; II Cor. IV, 16: *Licet is qui foris est homo noster corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem.* Ille ergo qui Christo adhæret, ingredietur quidem per contemplationem ad custodiam conscientiæ; Sap. VIII, 16: *Intrans domum meam* (scilicet conscientiam), *conquiescam cum illa*, scilicet sapientia: *et egredietur*, foras, scil. per bonam actionem, ad domandum corpus; Ps. CIII, 23: " Exibit homo ad opus suum et ad operationem suam usque ad vesperum: „ *et pascua inveniet*, scilicet in conscientia munda et devota; Psal. XVI, vers. 15: *Apparebo conspectui tuo, satiabor cum apparuerit gloria tua:* et in actione, *pascua inveniet*, scilicet fructus; Ps. CXXV, 6: *Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.*

Tertia expositio est etiam ejusdem, et beati Gregorii super Ezech., ut sit sensus: *Ingredietur*, in Ecclesiam, credendo; Ps. XLI, 5: *Transibo in locum tabernaculi admirabilis:* quod est ingredi in Ecclesiam militantem: *et egredietur*, scilicet de militante ad Ecclesiam triumphantem; Cant. III, 11: " Egredimini, filiæ Sion, et videte regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius: „ *et pascua inveniet*, in Ecclesia militante, scilicet doctrinæ et gratiæ; Ps. XXII, 2: *In loco pascuæ ibi me collocavit:* et in Ecclesia triumphante, scil. gloriæ; Ezech. XXXIV, vers. 14: *In pascuis uberrimis pascam eas.*

Quarto exponitur in libro *de Spiritu et Anima*, qui Augustino attribuitur, cujus tamen non est: ubi dicitur, quod *ingredientur*, scilicet sancti, ad contemplandam divinitatem Christi, *et egredientur*, ad ejus humanitatem considerandam; et in utroque *pascua invenient*, quia in utroque gaudia contemplationis gustabunt; Isa. XXXIII, 17: *Regem in decore suo videbunt.*

6. Hic agitur de fure. Et primo ponit furis proprietatem; secundo asserit sibi contrariam proprietatem inesse, ibi, *Ego veni ut vitam habeant* etc. Dicit ergo, quod illi qui non intrant per ostium, idest qui venerunt præter me, ipsi fures sunt et latrones, quorum conditio mala est. Nam primo quidem *fur non venit nisi ut furetur*, idest ut usurpet quod non est suum, cum scilicet seditiosi et hæretici eos qui Christi sunt, sibi adjungunt; Psal. IX, 4: *Insidiatur ut rapiat pauperem.* Secundo fur venit *ut mactet*, idest occidat inducendo perversam doctrinam et pravos mores; Oseæ VI, 9: *Particeps latronum interficientium in via pergentes de Sichem.* Tertio ut perdat immittendo in perditionem æternam; Jerem. L, 6: *Grex perditus factus est populus meus.* Quæ quidem conditiones non sunt in me.

7. *Ego veni ut vitam habeant;* quasi dicat: Isti non per me venerunt, quia similia agerent his quæ ego ago; sed ipsi contrarium agunt: quia furantur, occidunt et perdunt. *Ego veni ut vitam habeant*, scilicet justitiæ, ingredientes Ecclesiam militantem per fidem; Hebr. X, 38 et Rom. I, 17: *Justus autem ex fide vivit* De ista vita dicitur I Joan. cap. III, 14: " Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. „ *Et abundantius habeant*, scilicet vitam æternam, egredientes de corpore: de qua vita æterna dicitur infra XVII, 3: *Ut cognoscant te solum verum Deum.*

LECTIO III.

1. Ego sum pastor bonus.
2. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis.
3. Mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit.
4. Et lupus rapit, et dispergit oves.
5 Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad eum de ovibus.

1. Hic exponit secundam clausulam præmissæ parabolæ, scilicet, *Qui intrat per ostium, pastor est ovium.* Et primo ponit expositionem; secundo manifestat eam, ibi, *Ego sum pastor bonus* etc. Exponit autem illam particulam, dicens se esse pastorem bonum; secundo subdit boni pastoris officium, ibi, *Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis;* tertio ostendit de malo pastore contrarium, ibi, *Mercenarius autem... videt lupum venientem, et fugit.* Dicit ergo quantum ad primum: *Ego sum pastor bonus.* Quod autem Christus sit pastor, manifeste ei competit: nam sicut per pastorem grex gubernatur et pascitur, ita fi-

deles per Christum spirituali cibo, et etiam corpore et sanguine suo reficiuntur; I Petr. II, 25: *Eratis aliquando sicut oves non habentes pastorem; sed conversi estis nunc ad pastorem et episcopum animarum vestrarum;* Isa. XL, 11: *Sicut pastor gregem suum pascet.* Sed ad differentiam mali pastoris et furis addit, *Bonus.* Bonus, inquam, quia implet pastoris officium, sicut bonus miles dicitur qui implet militis officium. Sed cum Christus dixerit supra, pastorem intrare per ostium, et iterum se esse ostium, hic autem dicat se esse pastorem; oportet quod ipse per semetipsum intret. Et quidem per seipsum intrat, quia seipsum manifestat, et per seipsum novit Patrem. Nos autem per illum intramus, quia per ipsum beatificamur. Sed attende, quod nullus alius est ostium nisi ipse, quia nullus alius est lux vera, sed per participationem; supra I, 8: *Non erat ille lux*, scilicet Joannes Baptista, *sed ut testimonium perhiberet de lumine.* Sed de Christo dicitur: *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem.* Et ideo esse ostium nemo se dicit: hoc sibi ipse Christus proprie retinuit; esse autem pastorem, aliis communicavit, et membris suis dedit: nam et Petrus pastor, et ceteri Apostoli pastores fuerunt, et omnes boni Episcopi; Jer. III, vers. 5: *Dabo vobis pastores secundum cor meum.* Licet autem præpositi Ecclesiæ, qui filii sunt, omnes pastores sint, ut Augustinus dicit; ideo tamen singulariter dicit, *Ego sum pastor bonus*, ut insinuet virtutem caritatis. Nullus enim est pastor bonus nisi per caritatem efficiatur unum cum Christo, et fiat membrum veri pastoris.

2. Officium boni pastoris est caritas; unde dicit: *Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis.* Sciendum est enim, quod differentia est inter bonum pastorem et malum: nam bonus pastor intendit commodum gregis; malus autem commodum proprium: et hæc differentia tangitur Ezech. XXXIV, 2: *Væ pastoribus qui pascunt semetipsos. Nonne greges pascuntur a pastoribus?* Qui igitur utitur grege ut semetipsum tantum pascat, non est pastor bonus. Ex quo sequitur quod pastor malus, etiam corporalis, nullum detrimentum vult sustinere pro grege, cum non intendat eorum commodum, sed proprium. Bonus vero pastor, etiam corporalis, sustinet multa pro grege, cujus bonum intendit; unde Jacob dixit Genes. XXXI, 40: *Nocte ac die gelu urebar et æstu.* Sed in corporalibus pastoribus non exigitur a bono pastore ut exponat se morti propter salutem gregis. Sed quia spiritualis gregis salus præponderat corporali vitæ pastoris, ideo cum periculum imminet de gregis salute, debet quisque spiritualis pastor, corporalis vitæ sustinere dispendium pro gregis salute: et hoc est quod Dominus dicit: *Bonus pastor animam suam,* idest vitam corporalem, *ponit pro ovibus suis*, idest auctoritate et caritate. Utrumque enim exigitur, et quod ad eum pertineant, et quod eas amet: nam primum sine secundo non sufficit. Hujus autem doctrinæ Christus nobis exemplum præbuit; I Joan. III, 16: *Si Christus posuit animam suam pro nobis, et nos debemus pro fratribus animas ponere.*

3. Hic agit de malo pastore, ostendens, ei contrarias conditiones inesse a conditionibus boni pastoris. Et primo ponit mali pastoris conditiones; secundo ostendit quomodo ipsæ conditiones se invicem consequuntur, ibi, *Mercenarius autem..... fugit.* Circa primum duo facit. Primo ponit conditiones mali pastoris; secundo insinuat periculum imminens gregi, ex malo pastore, ibi, *Et lupus rapit* etc.

Notandum autem, quod ex his quæ dicta sunt de bono pastore et his quæ dicuntur de malo, triplex differentia conditionum ipsorum, scilicet boni et mali pastoris, accipi potest. Prima quidem distinctio accipitur quantum ad intentionem; secunda quantum ad effectum; tertia quantum ad sollicitudinem. Differunt ergo primo in intentione, et hoc ex nomine utriusque: nam primus dicitur pastor, ex quo datur intelligi quod intendit pascere gregem; Ezech. XXXIV, 2: *Nonne greges pascuntur a pastoribus?* Iste autem, scilicet malus, dicitur mercenarius, quasi mercedem quærens: ut sic differant in hoc: quod bonus pastor quærit utilitatem gregis; mercenarius autem principalius commodum proprium. Hæc etiam differentia est inter regem et tyrannum, ut Philosophus dicit, quia rex in suo regimine intendit utilitatem subditorum; tyrannus vero utilitatem propriam; unde est sicut mercenarius: Zach. II, 12: *Si bonum est in oculis vestris, afferte mihi mercedem.*

Sed numquid possunt quærere etiam boni pastores mercedem? Videtur quod sic; Eccli. XXXVI, 18: *Da mercedem, Domine, sustinentibus te;* Isa. XL, 10: *Ecce merces ejus cum eo;* et Luc. XV, 17: *Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus!*

Respondeo dicendum, quod merces potest accipi dupliciter: scilicet communiter et proprie. Communiter quidem, omne quod meritis redditur, dicitur merces: et quia vita æterna, quæ est Deus: I Joan. ult., 20: *Hic est verus Deus, et vita æterna:* meritis redditur; ideo ipsa vita æterna merces dicitur. Et hanc mercedem potest et debet quærere quilibet bonus pastor. Proprie autem dicitur merces aliquid segregatum ab hereditate; et ad hanc non debet habere respectum ille qui est verus filius, ad quem spectat hereditas; sed ad eam respectum habent servi et mercenarii. Unde, cum vita æterna sit hereditas nostra, qui operatur habens ad eam respectum, operatur ut filius; qui vero intendit aliquid seorsum ab ea (puta terrenis commodis inhiat, honore prælationis gaudet) mercenarius est.

Secundo distinguuntur quantum ad sollicitudinem: quia de bono pastore dicitur quod oves sunt suæ, non solum commissione, sed etiam amore et sollicitudine; Phil. I, 7: *Eo quod habeam vos in corde* etc.: sed de mercenario dicitur: *Cujus non sunt oves propriæ;* idest, earum sollicitudinem non habet; Ezech. XXXIV, vers. 8: *Neque quæsierunt pastores gregem meum, sed pascebant semetipsos.* Tertio differunt quantum ad affectum: nam bonus pastor qui diligit gregem, animam suam dat pro eo; idest, exponit se periculo vitæ corporalis. Malus autem, quia nullum affectum habet ad gregem, fugit cum videt lupum. Unde dicit: *Videt lupum venientem, et dimittit oves.*

Lupus iste tripliciter accipitur. Primo quidem diabolus tentans; Eccli. XIII, 21: *Sed si communicabit aliquando lupus cum agno, sic peccator justo.* Secundo vero hæreticus mactans; Matth. VII, 15: *Attendite a falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium;* Act. XX, 29: *Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi.* Tertio tyrannus sæviens: Ezech. II, 27: *Principes ejus in medio ejus quasi lupi.* Debet ergo bonus pastor contra hunc lupum triplicem, subditum gregem tueri: dum scilicet videns lupum, idest tentationem diabolicam, deceptionem hæreticam et sævitiam tyrannicam, opponit se: contra quod dicitur Ezech. XIII, 5: *Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel.* Et ideo dicitur de malo pastore, quod *fugit et dimittit oves;* Zach. II, 17: *O pastor, et idolum derelinquens gregem;* quasi dicat: Non est pastor, sed similitudinem et idolum geris pastoris; Jer. XLVI, 21: *Mercenarii ejus in medio ejus, quasi vituli saginati versi sunt, et fugerunt simul, nec stare potuerunt.*

Sed contra hoc est quod dicitur Matth. cap. V, 11: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam.* Ergo videtur quod licet pastori fugere. Respondeo dicendum, quod ad hoc est duplex solutio. Una est Augustini super Joannem. Est enim duplex fuga: scilicet animi et corporis. Quod autem hic dicitur, *Dimittit oves et fugit,* intelligitur de fuga animi: nam dum malus pastor a lupo sibi periculum metuit, resistere ejus injustitiæ non præsumit; sed fugit non mutando locum, sed subtrahendo solatium, refugiens scilicet gregis sollicitudinem. Sed hæc expositio necessaria est quantum ad primum lupum: nam contra diabolum non oportet corporaliter fugere. Sed quia contingit etiam aliquem pastorem fugere corporaliter propter aliquos lupos, scilicet hæreticum habentem potestatem et tyrannum; ideo adhibenda est alia responsio, quam Augustinus ponit in Epistola ad Honoratum. Nam, ut ipse dicit, videtur quod liceat etiam corporaliter fugere lupos, non solum ex auctoritate Domini supra posita, sed etiam exemplo sanctorum aliquorum: puta Athanasii et aliorum persecutores fugientium. Non enim quia fugit, sed quia dimittit oves vituperatur: unde si posset fugere non dimittendo oves, non esset vituperabile. Contingit enim aliquando quod quæritur persona prælati; aliquando totus grex. Manifestum est autem quod si quæratur sola persona prælati, possunt alii loco sui ad gregis custodiam deputari, qui vice sui consolentur et gubernent gregem. Unde si sic fugiat, non dicitur dimittere oves; et hoc modo, in casu, fugere licet. Si autem quæratur totus grex, aut oportet quod pastores omnes

simul sint cum ovibus, aut oportet quod aliqui ex eis remaneant, et aliqui recedant. Si autem totaliter deserant gregem, tunc eis competit quod hic dicitur: *Videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit.*

4. Hic ponitur periculum imminens, quod est duplex. Unum est ovium rapina; unde dicit: *Lupus rapit;* scilicet, quod alienum est, sibi usurpat. Fideles enim Christi sunt ejus oves. Tunc igitur aliquis hæresiarcha et lupus rapit oves, quando fideles Christi ad doctrinam suam falsam attrahit; Ezech. xxxiv, vers. 8: *Factus est grex meus in direptionem omnium bestiarum agri.* Aliud periculum est ovium dispersio; unde dicit, *Et dispergit oves,* inquantum aliqui seducuntur, et aliqui persistunt; Ezech. cap. xxxiv, 6: " *Dispersi sunt greges mei; et non erat qui requireret.*

5. Hic ostendit quomodo prædictæ conditiones se invicem consequuntur: nam ex primis duabus sequitur tertia. Ex hoc enim quod quærit utilitatem suam, et non afficitur ad gregem per amorem et sollicitudinem, sequitur quod non velit pro eo incommodum sustinere; et ideo dicit: *Mercenarius autem fugit,* ideo scilicet *quia mercenarius est;* idest, quærit commodum proprium quantum ad primam conditionem; *et non pertinet ad eum de ovibus;* idest, non eas diligit, neque pro eis sollicitatur, quantum ad secundam conditionem ejus. Unde Job cap. xxxix, 16, dicitur de malo pastore: *Induratur ad filios quasi non fuerint sui.* E converso autem est de bono pastore: nam gregis commodum quærit, non proprium; Philip. iv, 17: *Non quæro datum, sed quæro fructum* etc. Et pertinet ad eum de ovibus; idest, eas diligit, et de eis sollicitatur; Philip. i, 7: *Eo quod habeam vos in vinculis meis* etc.

LECTIO IV.

1. Ego sum pastor bonus.
2. Et cognosco oves meas, et cognoscunt me meæ. Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem, et animam meam pono pro ovibus meis.
3. Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile et unus pastor.
4. Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam.
5. Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam.
6. Hoc mandatum accepi a Patre meo.

1. Hic Dominus probat suam expositionem: et primo resumit quod probare intendit; secundo probationem inducit, ibi, *Et cognosco oves meas;* tertio eam manifestat, ibi, *Propterea me Pater diligit.* Dicit ergo primo: *Ego sum pastor bonus.* Hoc expositum est supra; Ezech. cap. xxxiv, 11: *Requiram oves meas in die illa, sicut visitat pastor gregem suum.*

2. Consequenter cum dicit, *Et cognosco oves meas,* probat quod dicit. Duo autem dicit de se; scilicet quod est pastor, et quod est bonus. Primo ergo probat quod sit pastor; secundo quod pastor bonus. Pastorem autem se esse probat per duo signa posita superius de pastore: quorum primum est quod oves proprias vocat nominatim; et quantum ad hoc dicit: *Et cognosco oves meas;* II Tim. ii, 19: " Novit Dominus qui sunt ejus. „ *Cognosco,* inquam, notitia non solum simplici, sed etiam probationis et dilectionis; Apoc. i, 5: *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris.* Secundum signum est quod oves vocem ejus audiunt, et sciunt eum; et quantum ad hoc dicit: *Et cognoscunt me meæ;* meæ, inquam, prædestinatione, vocatione et gratia; quasi dicat: Ipsæ me diligentes obsequuntur: unde hoc intelligitur de notitia dilectionis: de qua dicitur Jer. xxxi, 34: *Omnes cognoscent me a minimo usque ad majorem* etc. Bonum autem pastorem se ostendit, ostendens se habere officium boni pastoris, quod est ut animam suam ponat pro ovibus suis. Et primo ponit causam hujus; secundo ipsum inducit; tertio subdit fructum signi. Causam autem hujus signi, scilicet quod animam suam ponit pro ovibus suis, est notitia quam habet de Patre: et quantum ad hoc dicit: *Sicut novit me Pater, ego agnosco Patrem, et animam meam pono pro ovibus meis.* Et hoc quidem verbum dupliciter potest exponi. Uno modo, ut ly *sicut* significet similitudinem; et hoc modo notitia hujus potest communicari creaturæ alicui; I Cor. xiii, 12: *Cognoscam sicut et cognitus sum;* idest, sicut cognitus sum sine velamine, ita sine velamine cognoscam. Alio modo ut ly *sicut* importet æqualitatem; et tunc cognoscere Patrem sicut cognitus est ab eo,

est proprium solius Filii: quia solus Filius cognoscit Patrem comprehendendo, sicut Pater comprehendendo cognoscit Filium; Matth. XI, 27: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius*, notitia scilicet comprehensionis. Ideo autem Dominus hoc dicit, quia in hoc ipso quod cognoscit Patrem, cognoscit ejus voluntatem, in qua erat ut Filius pro salute humani generis moreretur: in quo etiam dicit se mediatorem Dei et hominis. Nam sicut ad oves se habet ut cognitus et cognoscens; ita et ad Patrem: quia sicut Pater eum novit, ita ipse Patrem cognoscit. Consequenter cum dicit, *Et animam meam pono pro ovibus meis*, ponit ipsum signum; I Joan. III, 16: *In hoc cognovimus caritatem Dei, quoniam ille pro nobis animam suam posuit* etc.

Sed cum in Christo sint tres substantiæ, scilicet substantia Verbi, animæ et corporis, quæritur quis loquatur cum dicit: *Animam meam pono.* Si dicas, quod Verbum hic loquitur, non est verum: nam Verbum numquam animam posuit, cum numquam fuerit ab anima separatum. Si autem dicas quod anima loquitur; hoc etiam impossibile videtur, quia nihil separatur a seipso. Si vero dicas, quod quantum ad corpus Christus hoc dicit, nec hoc videtur, quia corpus non habet potestatem iterum sumendi eam.

Dicendum ergo ad hoc, quod in morte Christi, anima fuit separata a carne; alias non fuisset vere mortuus; sed divinitas numquam separata fuit in Christo ab ipsa anima et carne; sed unita fuit animæ descendenti ad inferos et corpori existenti in sepulcro: et ideo corpus virtute divinitatis animam posuit, et iterum resumpsit eam.

3. Consequenter cum dicit, *Et alias oves habeo* etc., ponit fructum mortis Christi, qui est salus non solum Judæorum, sed etiam gentium: quia enim dixerat, *Animam meam pono pro ovibus meis*, Judæi reputantes se oves Dei, secundum illud Ps. LXXVIII, 13: *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus:* possent dicere, quod pro eis tantum animam poneret. Sed Dominus addit dicens, quod non tantum pro eis, sed etiam pro aliis; infra XI, 51: *Hoc a semetipso non dixit; sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit, quia Christus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum.* In isto autem fructu Dominus tria facit. Primo ponit gentium prædestinationem; secundo earum per gratiam vocationem; tertio ipsarum justificationem. Quantum ad primum dicit: *Alias oves habeo*, scilicet gentes, *quæ non sunt ex hoc ovili*, scilicet de genere carnis Israel, quod erat quasi ovile; Mich. II, 12: *Congregabo Jacob totum te.* Nam sicut oves in ovili concluduntur, sic isti in præceptis legalibus conclusi custodiebantur, ut habetur Gal. III. Istas, inquam, oves, scilicet gentiles, habeo a Patre per æternam prædestinationem; Psal. II, 8: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam;* Isa. XLIX, 6: *Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et fæces Israel convertendas: dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.* Quantum ad secundum dicit: *Et illas oportet me adducere;* idest, opportunum est secundum ordinem divinæ prædestinationis ad gratiam vocare.

Sed contra. Matth. XV, 24, dicit Dominus: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel.* Responsio. Dicendum, quod ad oves domus Israel tantum missus est Jesus, ut eis corporaliter prædicaret: secundum illud Rom. XV, 8: *Dico autem Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum.* Gentes autem adduxit per Apostolos suos; Isa. ult., 19: *Mittam ex eis qui reliqui fuerint, ad gentes.*

Quantum ad tertium dicit: *Et vocem meam audient.* Ubi tria ponuntur necessaria ad justitiam christianæ religionis. Primum est obedientia mandatorum Dei; et quantum ad hoc dicit: *Et vocem meam audient;* idest, servabunt mandata mea; Matth. ult., 20: *Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis;* Ps. XVII, vers. 45: *Populus quem non cognovi* (idest, quem non approbavi) *auditu auris obedivit mihi.* Secundum est unitas caritatis; et quantum ad hoc dicit: *Et fiet unum ovile;* idest, ex duabus gentibus, Judaico et Gentili populo, una Ecclesia fidelium; Ephes. IV, 5: *Una fides;* et Philip. II, 14: *Ipse est pax nostra qui facit utraque unum.* Tertium est unitas fidei: et quantum ad hoc dicit: *Et unus pastor;* Ezech. cap. XXXVII, 24: *Et pastor unus erit ovium eorum.* scilicet Judæorum et Gentilium.

4. Hic Dominus manifestat suam probationem: et primo manifestat causam signi; secundo signum, seu effectum, ibi, *Nemo tollit eam a me;* tertio ostendit eam esse convenientem, ibi, *Hoc mandatum accepi a Patre meo.* Causam autem mortis dicit Dominus esse notitiam quam habet de Patre, dicens: *Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem, et animam meam pono pro ovibus meis.* Unde hoc exponens dicit: *Propterea Pater me diligit:* ex quo patet quod Pater novit eum notitia approbationis, *propterea*, inquam, *quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam.*

Sed numquid mors est causa paternæ dilectionis? Videtur quod non: quia temporale non est causa æterni: mors autem Christi est temporalis; dilectio vero Dei ad Christum est æterna etc. Respondeo dicendum, quod Christus hic loquitur de dilectione Patris ad eum, sed inquantum est homo: et sic hæc littera dupliciter potest legi. Uno modo ut ly *quia* teneatur causaliter, alio modo ut designet terminum vel signum dilectionis. Si quidem teneatur causaliter, tunc est sensus: *Quia ego pono animam meam*, idest sustineo mortem, *propterea Pater diligit me;* idest, effectum dilectionis mihi dat, scilicet claritatem et exaltationem corporis; Philip. II, 8: *Factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen.*

Sed contra hoc videtur esse, quia bona opera non possunt esse meritoria divinæ dilectionis: cum enim opera nostra intantum meritoria sint, inquantum caritate informantur: secundum quod dicitur I Cor. XIII, 3: *Si distribuero omnes facultates meas in cibos pauperum, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest:* et Deus præveniat etiam nos in amando; I Joan. IV, 10: *In hoc est caritas, non quasi dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos:* manifestum est quod sua dilectio præcedit omne meritum nostrum. Sed ad hoc dicendum, quod ipsam Dei dilectionem nullus mereri potest; sed effectum divinæ dilectionis, qui est augmentum gratiæ, et collatio boni gloriæ, quem ex dilectione sua nobis Deus confert, mereri possumus per bona opera nostra: unde possumus dicere, quod Deus propterea hunc vel illum hominem diligit, idest ei effectum suæ dilectionis impendit, quia implet ejus mandata: et sic possumus dicere de Christo homine, quod propterea Pater diligit eum, idest, exaltavit, et dedit illi claritatem gloriæ, quia posuit animam suam ad mortem.

Si vero ly *quia* importet terminum dilectionis, tunc est sensus: *Propterea me Pater diligit*, idest ad hoc me Pater dilexit, ut animam meam ponerem; quasi dicat: Pater sua dilectione, quam habet ad me, ordinavit ut per passionem meam redimerem genus humanum; Rom. VIII, vers. 32: *Proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Si autem ly *quia* designet signum dilectionis, tunc est sensus: *Propterea Pater me diligit, quia ego pono animam meam:* quasi dicat: Hoc signum est quod Pater me diligat, *quia pono animam meam, ut iterum sumam eam;* idest, faciens mandata ejus et voluntatem suam, sustineo mortem. Evidens enim signum dilectionis est quod homo ex caritate faciat Dei mandata.

5. Hic exponit effectum signi: quod quidem signum erat, ubi dixit, *Animam meam pono pro ovibus meis*, exponens quomodo eam ponit. Et primo excludit violentiam; secundo subjungit ejus potestatem. Violentiam quidem excludit, quæ alicui posset fieri in auferendo vitam; quæ Christo non fuit facta: et quantum ad hoc dicit: *Nemo tollet eam*, scilicet animam meam, per violentiam; *sed ego pono eam*, propria virtute, scilicet *a meipso;* Isa. XLIX, 24: *Numquid tolletur a forti præda?*

Sed numquid Judæi non intulerunt Christo violentiam? Intulerunt quidem quantum in eis fuit; sed in Christo non fuit illa violentia: quia quando voluit, eam sponte posuit: unde supra VIII, dicitur, quod Judæi volentes eum apprehendere, non potuerunt, *quia nondum venerat hora ejus*, voluntaria scilicet, " non qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi: „ ut dicit Augustinus. Potestatem autem ejus subjungit cum dicit: *Potestatem habeo ponendi eam.* Circa quod sciendum est, quod cum unio animæ et corporis sit naturalis, separatio eorum est naturalis: et licet causa hujus separationis et mortis possit esse voluntaria, tamen mors in ho-

minibus semper est naturalis. In nullo autem puro homine natura subditur voluntati, cum sicut voluntas, ita et natura sit a Deo; et ideo mors cujuslibet puri hominis oportet quod sit naturalis. In Christo autem natura sua et tota alia natura subditur voluntati ejus, sicut artificiata voluntati artificis; et ideo secundum voluntatis suæ placitum, potuit animam ponere cum voluit, et iterum eam sumere: quod nullus purus homo facere potest, licet voluntarie causam mortis sibi possit inferre. Et inde est quod Centurio videns eum non naturali necessitate mori, sed sua (dum *clamans voce magna emisit spiritum:* Matth. XXVII, 50) recognovit in eo virtutem divinam dicens (ibid. 54): *Vere Filius Dei erat iste.* Unde et Apostolus I Cor. I, 18: *Verbum crucis pereuntibus stultitia est: his autem qui salvi fiunt, idest nobis, virtus Dei est;* idest in ipsa morte Christi, manifestata est virtus potestatis ejus.

6. Hic ostendit causam prædictam convenientem esse: nam impletio mandati demonstrat dilectionem ad mandantem; et ideo dicit: *Hoc mandatum accepi a Patre meo,* scilicet animam ponendi, et sumendi eam; infra XIV, 23: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum.*

LECTIO V.

1. Dissensio iterum facta est inter Judæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet, et insanit; quid eum auditis? Alii dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis. Numquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

2. Facta sunt autem encænia in Jerosolymis, et hiems erat, et ambulabat Jesus in templo in porticu Salomonis. Circumdederunt ergo eum Judæi.

3. Et dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam.

4. Respondit eis Jesus: Loquor vobis, et non creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis. Oves meæ vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vitam æternam do eis, et non peribunt in æternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea.

5. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est; et nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego et Pater unum sumus.

1. Postquam Dominus ostendit se habere virtutem vivificativam, et insinuavit vivificandi modum, hic ostendit secundum quid sibi vivificativa potestas conveniat. Et primo Evangelista ponit dissensionem exortam super hoc inter turbas ad se invicem; secundo ponit disceptationem principum Judæorum ad Christum, ibi, *Facta sunt encænia* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit ipsam turbarum dissensionem; secundo subdit unius partis dissentientium opinionem; tertio infert sanam alterius partis assertionem. Dissensio autem orta est inter turbas quæ Christum audierant, ex sermonibus ejus: et hoc est quod dicit: *Dissensio itaque facta est inter Judæos propter sermones hos.* Dum enim quidam ex eis sermones ipsos recte intelligebant, quidam non recte, dissentiebant ad invicem; Matth. X, 34: *Non veni pacem mittere, sed gladium,* scilicet evangelicæ doctrinæ, cui alii credunt, alii contradicunt; Ps. CVI, 40: *Effusa est contentio super principes.* Opinio autem alterius partis dissentientium est falsa: et quantum ad hoc dicit: *Dicebant autem multi ex ipsis.* Dicit autem, *Multi,* quia, ut dicitur Eccle. I, 15: " Stultorum infinitus est numerus. " *Dicebant* inquam: *Dæmonium habet, et insanit.* Consuetudo namque stultorum est ut dubia semper interpretentur in malum, cum tamen contrarium debeat fieri. Unde contingit quod quæcumque ignorant, blasphemant, ut dicitur in Canonica Judæ. Quia ergo verba Domini intelligere non valebant, quia *lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt* (supra I, 5); ideo blasphemant dicentes: *Dæmonium habet, et insanit.* Et nituntur alios ab eo avertere, dicentes: *Quid eum auditis?* Blasphemantes autem, duo Christo imponunt. Primo, quod dæmonium habet; quasi dicant: Non ex Spiritu sancto, sed ex spiritu maligno loquitur. Simile dicitur Act. XVII, vers. 18, de Paulo: *Novorum dæmoniorum annuntiator est.* Contingit autem aliquem habere dæmonium privatum et familiarem; et taliis licet semper insaniat spiritualiter, non tamen semper insanit corporaliter: aliquem vero arreptum a dæmone esse: et iste semper insanit etiam corporaliter. Unde Marc. III, 21, dicebant: *Quoniam in furorem versus est.* Secundo ut ostendant quod Christus sic habeat dæmonium, dicunt, *Et insanit.* Act. XXVI, 24: *Multæ litteræ ad insaniam*

te adducunt. Nec mirum si blasphemant, quia animales sunt, et, ut dicitur I Cor. cap. II, 14, *animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.* Sententia autem et assertio alterius partis improbat præmissam opinionem dupliciter. Primo ex pondere verborum; unde dicit: *Alii*, qui scilicet recte sapiebant, *dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis;* quasi dicant: Ex eis videtur quod non insanit, cum sint ordinata et ponderosa; supra VI, 69: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.* Unde Paulus dicit Act. XXVI, 16: *Non insanio, optime Feste, sed verba veritatis et sobrietatis loquor.* Secundo ex magnitudine miraculi; unde dicit: *Numquid dæmonium potest oculos cæcorum aperire?* quasi dicat: Non erat enim hoc miraculum maximum? Et ideo recte credebant, quod non nisi Dei virtute fieri posset; supra cap. IX, 33: *Si non esset hic a Deo, non poterat facere quidquam.*

Sciendum est autem, quod quædam miracula sunt quæ possunt fieri virtute dæmonum et angelorum; quædam vero sunt quæ nullo modo eorum virtute fieri possunt: ea enim quæ sunt supra ordinem naturæ, nulla creatura, quæcumque sit, sua virtute potest facere, cum etiam ipsa subjaceat legibus naturæ. Deus autem solus, qui est supra naturam, operari potest supra naturæ ordinem. Quidquid ergo aliqua creatura operatur, oportet quod sistat infra naturæ ordinem. Ex quo patet quod omne illud quod potest fieri secundum ordinem naturæ, potest angelus et bonus et malus, quando sibi permittitur; sicut secundum semina, quæ sunt in rebus naturalibus ad generationem aliquorum animalium ordinata, possunt illorum animalium generationem operari; sicut fecerunt magi Pharaonis, Exod. 7. Et similiter alterare naturam, alicujus possunt: unde possent sanare infirmos, quibus beneficio naturæ subveniri posset. Illa autem quæ simpliciter naturæ ordinem transcendunt, non possunt fieri nisi a Deo, seu a bonis angelis et sanctis hominibus virtute Dei, quam orando impetrant. Tale autem est illuminatio cæci et resuscitatio mortuorum: non enim naturæ virtus se extendere potest ad oculorum restitutionem et mortuorum resuscitationem: et ideo dæmonium non potest cæcorum oculos aperire, et mortuos suscitare: quia hoc est solius Dei et Sanctorum virtute Dei.

2. Hic ponitur dissensio quæ mota est a principibus Judæorum ad Christum. Et primo Evangelista proponit Judæorum interrogationem; secundo subdit Christi responsionem, ibi, *Respondit eis Jesus: Loquor vobis, et non creditis;* tertio, infert responsionis effectum, ibi, *Sustulerunt lapides Judæi.* Circa primum duo facit. Primo describit circumstantias interrogationis; secundo ponit ipsam interrogationem, ibi, *Dixerunt ei: Usquequo animam nostram tollis?* Circumstantias autem interrogationis describit quantum ad tria: scilicet quantum ad tempus, quantum ad locum et quantum ad personas interrogantes. Quantum ad tempus quidem primo in speciali, dicens: *Facta sunt encænia in Jerosolymis.*

Ad cujus intellectum sciendum est, quod, ut Augustinus dicit, encænia festivitas erat dedicationis in Ecclesiis. Cænos enim Græce, idem est quod novum Latine. Unde encænia idem est quod innovatio: quo fit ut etiam communi usu loquendi quando aliquod alicui usui dedicatur, dicatur encæniari, quod idem est quod innovari. *Facta sunt* ergo *encænia in Jerosolymis*, idest festum et memoria dedicationis templi. Nam quando de novo aliquam Ecclesiam divino cultui dedicamus, agitur festum consecrationis ejusdem, et eadem die singulis annis in memoriam ipsius. Hoc modo Judæi singulis annis encænia faciebant, idest memoriam dedicationis templi.

Ad sciendum autem rationem festi consecrationis et causam, notandum est, quod omnia festa celebrantur in Ecclesia in commemorationem divinorum beneficiorum; Isa. LXIII, 7: *Miserationum Domini recordabor* etc. Et in Ps. CXVII, 1, postquam David commemoravit multa beneficia Dei, dicens: *Confitemini Domino, quoniam bonus* etc. subdit: *Constituite diem solemnem in condensis usque ad cornu altaris.* Recolimus autem divina beneficia nobis exhibita, tripliciter. Quandoque quidem ut exhibita nobis in capite nostro Domino Jesu Christo; et sic celebramus festum Nativitatis, et Resurrectionis, et hujusmodi. Quandoque ut exhibita nobis in commembris nostris, scilicet in Sanctis, qui sunt membra Ecclesiæ. Et hoc congruenter: quia, ut dicit Apostolus I Cor. XII, 26:

Si gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. Et sic celebramus festa sanctorum Petri et Pauli et aliorum Sanctorum. Quandoque autem prout sunt exhibita toti Ecclesiæ; puta in ministerio sacramentorum, et in aliis communiter Ecclesiæ collatis. Et quia domus materialis est quasi signum collectionis Ecclesiæ fidelium, et etiam in ea omnia sacramenta gratiæ dispensantur; ideo in memoriam ipsorum beneficiorum, festum dedicationis Ecclesiæ celebramus. Quod quidem festum majus est quam festum alicujus Sancti; sicut et beneficia toti Ecclesiæ collata, quorum memoriam agimus, excedunt beneficium collatum alicui Sancto quod in festo ejus recolitur. Sciendum est tamen, quod templum erat Jerosolymis tribus vicibus consecratum. Primo quidem a Salomone, ut habetur III Reg. VIII: secundo, tempore Esdræ a Zorobabel et Jesu sacerdote magno, ut habetur I Esdræ VIII: tertio a Machabæis, ut habetur I Mach. IV, quod ascenderunt Jerosolymam renovare sancta. Hæc autem encænia non sunt facta in memoriam dedicationis quæ facta fuit a Salomone, quia hoc fuit in autumno, scilicet mense septimo; nec in memoriam dedicationis, quæ facta fuit tempore Esdræ, quia illa fuit in vere, scilicet 9 die martii; sed in memoriam dedicationis quæ facta fuit a Machabæis in tempore hiemali. Et ideo ut hoc designet, describit tempus in speciali, dicens, *Et hiems erat;* quod etiam causam mysticam habet, ut Gregorius dicit II Moral. Idcirco Evangelista hiemis curavit tempus exprimere, ut inesse auditorum cordibus, scilicet Judæorum malitiæ, frigus indicaret; Jerem. VI, 7: *Sicut frigidam facit cisterna aquam suam, ita frigidam fecit malitiam suam.* De hac hieme dicitur, Cant. II, 11: *Jam enim hiems transiit, imber abiit et recessit.*

Locum autem describit cum dicit: *Et ambulabat Jesus in templo in porticu Salomonis.* Et primo quidem in generali, cum dicit, *In templo:* Psal. X, 5: *Dominus in templo sancto suo* etc.; secundo vero in speciali, dicens, *In porticu Salomonis.* Sciendum est enim, quod templum non dicitur solum corpus ipsius, sed etiam porticus circumstantes, in quibus populus stabat ad orandum: nam in templo soli sacerdotes orabant. Dicitur autem porticus Salomonis locus ille in quo Salomon stetit quando peracta dedicatione templi oravit; III Reg. VIII, 22: *Stetit ergo Salomon in conspectu ecclesiæ Israel.*

Sed contra. Templum quod Salomon ædificaverat, destructum fuit, et similiter porticus illa: non ergo debet dici porticus Salomonis. Responsio. Dicendum, quod templum reparatum fuit ad similitudinem prioris: et ideo sicut antea porticus illa dicebatur Salomonis, ita et postea ob ejus reverentiam.

Personas autem interrogantes describit quantum ad eorum malitiam; unde dicit: *Circumdederunt ergo eum Judæi*, frigidi a caritate diligendi, sed ardentes aviditate nocendi, ut accederent animo circumveniendi, et circumdarent comprimentes, animo persequendi; Ps. XXI, vers. 13: *Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me;* Oseæ XI, 9: *Circumdederunt me Ephraim.*

3. Consequenter cum dicit, *Et dicebant ei* etc., ponitur Judæorum interrogatio. Et primo ponit fictam causam interrogationis, cum dicit: *Usquequo animam nostram tollis?* Adulatorie loquuntur, volentes per hoc ostendere se desiderare scire veritatem de ipso; quasi dicant: Anima nostra est in suspenso desiderii, quamdiu mœstos nos derelinquis? Prov. XIII, 12: *Spes quæ differtur affligit animam.* Et ideo secundo subjungunt interrogationem, dicentes: *Si tu es Christus, dic nobis palam.* Ubi primo attende illorum perversitatem. Nam quia indignantur contra Christum, quod se diceret Filium Dei, supra, V; non interrogant eum an sit Filius Dei; sed dicunt: *Si tu es Christus, dic nobis palam*: ut per hoc possent habere materiam accusandi eum ad Pilatum, sicut seditiosum et appetentem regnum: quod erat contra Cæsarem, et odiosum Romanis. Unde et Pilatus quando Judæi accusabant Christum, quod Filium Dei se faceret, parum curavit. Dum vero dixerunt (infra XIX, 12): *Omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari*, magis cœpit contra eum sollicitari; et ideo dicunt: *Si tu es Christus*, vel rex, vel unctus, *dic nobis palam.* Secundo considera illorum nequitiam, quia dicunt, *Palam;* quasi dicant: Usque modo non docuit publice, sed quasi in occulto; cum tamen ipse palam omnia diceret,

in festivitatibus semper assistens, et nihil occulte loquebatur; infra XVIII, 20: *Ego palam locutus sum mundo: in occulto locutus sum nihil.*

4. Hic ponitur responsio Christi: ubi ostendit eorum infidelitatem, ostendens falsum esse quod dixerant, se desiderare scire veritatem, dicentes: *Usquequo animam nostram tollis?* etc. Et hoc quantum ad duo. Primo, quia non credebant verbis ejus; et quantum ad hoc dicit: *Loquor vobis, et non creditis;* quasi dicat: Dicitis mihi: *Si tu es* rex *Christus, dic nobis:* sed *loquor* ego; idest, dico vobis veritatem; *et vos non creditis;* Luc. XXII, vers. 67: *Si dixero, non credetis* etc. Secundo, quod non credunt operibus ejus; et quantum ad hoc dicit: *Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhiben' de me.* Ubi primo ostendit incredulitatem eorum ad ipsa opera; secundo incredulitatis rationem, ibi, *Quia vos non estis ex ovibus meis.* Quantum ad primum dicit: *Opera quæ ego facio;* quasi dicat: Nec a solo verbo suaderi potestis, ut vos sileatis; sed nec etiam a tot operibus quæ ego facio *in nomine Patris mei,* idest ad gloriam ejus: *hæc testimonium perhibent de me;* quia scilicet non possunt nisi a Deo fieri: unde ex eis manifeste apparet quod a Deo veni; Matth. XVII, 33: *Unaquæque arbor ex fructu ejus cognoscitur;* supra V, 36: *Opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me. Sed vos non creditis;* infra XII, 37: *Cum ergo tanta signa fecisset, non crediderunt ei.* Et ideo sunt inexcusabiles; infra XV: *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem et viderunt, et oderunt me et Patrem meum.* Ratio autem incredulitatis eorum, est separatio eorum ab ovibus Christi; unde dicit: *Ideo non creditis, quia non estis ex ovibus meis.* Circa hoc tria facit. Primo ponit eorum exclusionem a consortio ovium Christi; secundo ostendit ovium dignitatem, ibi, *Oves meæ vocem meam audiunt* etc.; tertio probat quoddam quod dixerat, scilicet quod non rapiet quisquam oves suas de manu sua, ibi, *Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est.* Separationem eorum ab ovibus suis ponit, dicens: *Vos non estis ex ovibus meis,* scilicet prædestinati ad credendum, sed præsciti ad æternum interitum. Hoc enim ipsum quod credimus, est nobis a Deo; Phil. I, 29: *Vobis datum est non solum ut in ipsum credatis, sed etiam ut pro illo patiamini;* Ephes. II, 8: *Gratia salvati estis, et non ex vobis: Dei donum est.* Quod quidem nulli datur nisi cui præparatum est ab æterno; et ideo illi soli credent in ipsum qui ad hoc ordinati sunt a Deo per æternam prædestinationem; Act. XIII, 48: *Crediderunt quotquot præordinati erant ad vitam æternam.* Et ejusdem XV, 11: *Per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari.*

Sed numquid debet dici alicui, quod non sit prædestinatus? Videtur quod non; cum enim nullus possit salvari nisi prædestinatus, si alicui dicatur quod non est prædestinatus, videtur cogi ad desperationem. Ergo Dominus dicens Judæis: *Non creditis, quia non estis ex ovibus meis,* cogebat eos desperare.

Responsio. Dicendum, quod in illa turba erat aliquid commune omnibus, scilicet quod non erant præordinati a Deo ad tunc credendum: aliquid speciale, quod aliqui ex eis præordinati erant ad credendum in posterum: unde et postea crediderunt, ut habetur Act. cap. II, quod crediderunt ex eis una die tria millia; aliqui autem qui non erant ad hoc præordinati. Non ergo repugnabat spei, dicere in turba in qua aliqui erant præordinati ad credendum in posterum, quod non essent ex ovibus: quia nullus de se determinate hoc poterat suspicari. Repugnasset autem spei, si hoc alicui personæ determinate dixisset.

Dignitatem autem ovium suarum ponit dicens: *Oves meæ vocem meam audiunt* etc.: ubi quatuor ponit. Duo ex parte nostra, quæ nos facimus quantum ad Christum; et duo ex parte Christi, quæ ipse facit in nobis, vicissim sibi correspondentia. Primum ergo quod nos facimus est obedientia ad Christum; et quantum ad hoc dicit: *Oves meæ,* scilicet per prædestinationem, *vocem meam audiunt,* credendo, et præceptis meis obediendo; Ps. XCIV, 8: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Secundum quod facit Christus, primo correspondens, est ejus dilectio et approbatio; et quantum ad hoc dicit: *Et ego cognosco eas;* idest, diligo et approbo; I Tim. II, 19: *Novit Dominus qui sunt ejus.* Quasi dicat: Hoc ipsum quod

me audiunt, est per hoc quod *ego eas cognosco*, ab æterno eligendo.

Sed si aliter non potest credere quis nisi detur ei a Deo, videtur quod infidelitas non sit alicui imputanda. Ad quod dicendum est, quod ideo eis imputatur, quia in eis est causa quare eis non datur. Sicut ego non possum videre lumen nisi illuminarer a sole; si autem clauderem oculos, non viderem lumen: quod non esset ex parte solis, sed ex parte mea, qui claudendo oculos, præbeo causam ut non illuminer. Peccatum autem est causa quare non illuminamur a Deo per fidem; puta originale, vel in aliquibus actuale: quæ quidem causa in omnibus est: unde omnes illi qui deseruntur, justo Dei judicio deseruntur; et illi qui eliguntur, ex Dei miseratione assumuntur.

Tertium quod est ex parte nostra, est imitatio ad Christum; et quantum ad hoc dicit, *Et sequuntur me;* Job XXIII, 11: *Vestigia ejus secutus est pes meus;* I Petr. cap. II, 21: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Quartum correspondens ex parte Christi est præmii retributio; et quantum ad hoc dicit: *Et ego vitam æternam do eis;* quasi dicat: Ipsi me sequuntur, hic mansuetudinis et innocentiæ viam incedendo; et ego faciam quod postea me sequentur, ad gaudia vitæ æternæ intrando. Hoc autem præmium ostendit Dominus esse indeficiens, tripliciter. Nam aliquid potest deficere tripliciter. Primo quidem ex natura ipsius, puta si sit corruptibile; sed præmium istud quantum ad naturam suam incorruptibile est; unde dicit: *Vitam æternam do eis*, quæ est fruitio incorruptibilis et immortalis Dei; infra XVII, 3: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.* Et, ut dicit Augustinus, ista sunt pascua de quibus supra dixerat: et pascua bona vita æterna dicitur: quia ibi nulla herba arescit, totum viret. Secundo potest deficere ex defectu recipientis dum recipiens deficit, et dum male custodit; sed hoc non continget in illo præmio; unde dicit: *Et non peribunt in æternum*, scilicet oves; quod est contra Origenem, qui dixit, quod quandoque Sancti qui sunt in gloria, peccare poterunt. Sed Dominus dixit: *Non peribunt*, quia in æternum conservabuntur; Apoc. III, 12: *Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius.* Tertio potest deficere ex violentia rapientis: forte enim neque Adam exclusus fuisset, nisi affuisset seductor: in vita autem æterna hoc non erit; unde dicit: *Et non rapiet eas*, scilicet oves, *quisquam de manu mea*, idest protectione et pietate mea; Sap. III, 1: *Justorum animæ in manu Dei sunt.* Ut enim dicit Augustinus, " ibi neque lupus rapit, neque fur tollit, neque latro interficit. "

5. Hic probat quod supra de dignitate ovium dixerat, scilicet quod non rapiet eas quisquam de manu mea, tali ratione. Illud quod est in manu Patris mei nullus potest rapere; sed eadem est manus Patris et mea: ergo illud quod est in manu mea, etiam nullus potest rapere. Circa hoc tria facit. Primo ponit minorem, manifestando communicationem divinitatis a Patre sibi traditæ, cum dicit: *Pater quod dedit mihi*, scilicet per æternam generationem, *majus omnibus est:* nam supra V, 26: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic Filio dedit habere vitam in semetipso.* Item *majus est*, potestate; supra V, 27, *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Item *majus est* reverentia et honore; Philip. II, 9: " Dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur. " *Majus est* ergo *omnibus, quod dedit mihi Pater*, ut scilicet sim Verbum ejus, sim unigenitus ejus, sim splendor lucis ejus. Secundo ponit excellentiam potestatis paternæ, quod pertinet ad majorem, cum dicit: *Et nemo potest rapere*, idest per violentiam auferre, vel per ignorantiam surripere, *de manu*, idest de potestate, *Patris mei*, vel a me, qui sum virtus paterna; quamvis melius dicatur de potestate Patris, quam a me, ut Augustinus dicit. Ideo autem *nemo potest rapere de manu Patris,* quia ipse fortissimus est, cui non potest fieri violentia, et sapientissimus, in quem non cadit ignorantia, Job IX, 4: *Sapiens corde est, et fortis robore* etc. Tertio ponit unitatem sui ad Patrem, ex qua sequitur conclusio; unde dicit: *Ego et Pater unum sumus;* quasi dicat: Ideo *non rapiet eas quisquam de manu mea*, quia *ego et Pater unum sumus*, scilicet unitate essentiæ. Nam eadem est natura Patris et Filii.

Per hoc autem excluditur duplex error: scilicet Arii, qui dividebat essentiam, et Sabellii, qui confundebat personas: ut sic et a Charybdi et a Scilla liberemur. Nam per hoc quod dicit *unum*, liberat te ab Ario; nam si unum, non ergo diversum. Per hoc autem quod dicit *sumus*, liberat a Sabellio: si enim *sumus*, ergo Pater et Filius est alius et alius.

Sed hoc Ariani, impietatis suæ mendacio, negare contendunt, dicentes, quod creatura aliquo modo est unum cum Deo: unde et hoc modo Filius potest esse unum cum Patre. Sed hoc patet esse falsum ex tribus. Primo ex ipso modo loquendi. Manifestum est enim quod unum dicitur sicut ens: unde sicut aliquid non dicitur ens simpliciter nisi secundum substantiam, ita nec unum nisi secundum substantiam vel naturam. Simpliciter autem dicitur aliquid quo nullo addito dicitur. Quia ergo hoc simpliciter dicitur, *Ego et Pater unum sumus*, nullo alio addito; manifestum est quod sunt unum secundum substantiam et naturam. Numquam autem invenitur quod Deus et creatura sint unum sine aliquo addito, sicut illud I Corinth. VI, 17: *Qui adhæret Deo, unus spiritus est.* Ergo patet quod Filius Dei non est unum cum Patre, ut creatura. Secundo ex his quæ supra dixerat, scilicet, *Quod dedit mihi Pater, majus omnibus est:* et postea concludit: *Ego et Pater unum sumus:* quasi dicat: Intantum unum sumus inquantum dedit mihi id quod majus est omnibus. Tertio patet ex sua intentione: nam Dominus probat quod non rapiet eas quisquam de manu sua, per hoc quod nemo potest rapere de manu Patris ejus: quod non sequeretur si potestas ejus esset minor quam potestas Patris. Unum ergo sunt Pater et Filius natura, honore et virtute.

LECTIO VI.

1. Sustulerunt ergo lapides Judæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Jesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo. Propter quod eorum opus me lapidatis?

2. Responderunt ei Judæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum.

3. Respondit eis Jesus: Nonne scriptum est in lege vestra, quia Ego dixi, Dii estis?

4. Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura; quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum?

5. Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis, et credatis, quia Pater in me est, et ego in Patre.

6. Quærebant ergo eum apprehendere, et exivit de manibus eorum. Et abiit iterum trans Jordanem in eum locum ubi erat Joannes baptizans primum, et mansit illic: et multi venerunt ad eum, et dicebant, quia Joannes quidem signum fecit nullum. Omnia autem quæcumque dixit Joannes de hoc, vera erant: et multi crediderunt in eum.

1. Posita doctrina Christi, hic consequenter ponitur effectus doctrinæ ejus in Judæis. Et primo redarguit eorum sævitiam; secundo excludit a se, impositam blasphemiam, ibi, *Responderunt ei Judæi;* tertio declinat eorum pertinaciam, ibi, *Quærebant ergo eum apprehendere.* Circa primum duo facit. Primo ponitur Judæorum sævitia, qua excandescebant ad Christum lapidandum; unde dicit: *Sustulerunt lapides Judæi, ut jacerent in eum.* Quia enim duri erant, et profunda Domini verba intelligere non poterant, lapidibus similes ad lapides currunt; Psal. CXIX, 7: *Dum loquebar illis, impugnabant me gratis.* Secundo cum subdit, *Multa bona opera ostendi vobis*, reprehendit Dominus ipsorum sævitiam: et primo commemorat eis exhibita beneficia; secundo reprehendit ipsorum sævitiam. Commemorat autem beneficia quæ eis exhibuit in sanitatibus infirmorum, in exhibitione doctrinæ et miraculorum; unde *respondit eis, dicens: Multa bona opera ostendi vobis*, scilicet sanando, prædicando, miracula faciendo: Marc. VII, 37: " Bene omnia fecit: „ *ex Patre meo*, cujus gloriam per omnia quæsivi; supra VIII, 50: *Gloriam meam non quæro, sed ejus qui misit me.* Sævitiam reprehendit dicens: *Propter quod eorum opus me lapidatis?* quasi dicat: Benefactorem oportebat honorare, non lapidare. Simile dicitur Jer. XVIII, cap. 20: *Numquid redditur pro bono malum?*

2. Hic Dominus excusat se de blasphemia. Et primo ponitur blasphemiæ impositio a Judæis; secundo ejus excusatio a Christo, ibi, *Respondit eis Jesus: Nonne scriptum est in lege vestra?* etc.

Dicit ergo quantum ad primum: *De bono opere non te lapidamus* etc. Ubi quinque consideranda occurrunt. Primum quidem videtur pertinere ad motivum lapidationis, quod est blasphemia. Præcipitur enim Levit. XXIV, 14, quod blasphemi lapidentur. *Educ* (inquit) *blasphemum extra castra, et ponant omnes qui audierunt, manus suas super caput ejus, et lapidet eum populus universus.* Et quantum ad hoc dicunt: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia.* Secundum, quod specificant ipsam blasphemiam: nam blasphemia est non solum attribuere Deo quod sibi non convenit; sed etiam attribuere alteri quod solius Dei est: sicut blasphemia est non solum dicere Deum esse corpus, sed etiam dicere aliquam creaturam creare posse. Marc. II, 7, dicebant: *Hic blasphemat. Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?* Dicebant ergo Judæi Dominum blasphemum esse, non primo modo, sed usurpando sibi quæ divinitatis propria erant; unde dicebant: *Quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum.* Tertium est quod Judæi melius quam Ariani intellexerunt verbum Christi, quod dixerat, *Ego et Pater unum sumus.* Ideo irati sunt, quoniam intellexerunt non posse dici, *Ego et Pater unum sumus*, nisi ubi est æqualitas Patris et Filii: et hoc est quod dicunt: *Facis teipsum Deum*, ostendendo verbis tuis quod Deus sis; quod non est verum, *cum sis homo.* Quartum est quod tanta est distantia Dei et hominis, quod incredibile eis erat quod idem qui est homo, esset Deus: unde signanter dicunt: *Quia homo cum sis, facis teipsum Deum.* Quamvis ab ista incredulitate removeri possent per hoc quod dicitur in Psal. VIII, 5: *Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis quoniam visitas eum?* Habac. I, 5: *Opus ego facio in diebus vestris quod nemo credet cum narrabitur*; idest opus incarnationis excedens omnem mentem. Quintum est quod in suis verbis sibi ipsis contrariantur: nam ex una parte confitentur Christum bona opera facere, dicentes: *De bono opere non te lapidamus:* ex alia imponunt ei blasphemiam, scilicet quod sibi falso usurpet honorem Dei: quæ quidem contraria sunt: non enim ex Deo miracula posset facere, si Deum blasphemaret: quia, ut dicitur Matth. VII, 18, *Non potest arbor bona fructus malos facere, nec arbor mala bonos fructus facere:* quod maxime locum habet in Christo.

3. Hic excludit a se impositam blasphemiam: et primo ponit suam excusationem; secundo ostendit veritatem, ibi, *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.* Excusat autem se per auctoritatem; unde primo ponit auctoritatem Scripturæ; secundo aperit eis intellectum; tertio ex hoc concludit propositum. Dicit ergo: *Respondit eis Jesus: Nonne scriptum est in lege vestra*, scilicet in Psal. LXXXI, 6: *Ego dixi, Dii estis?*

Ubi sciendum est, quod lex tripliciter accipitur in Scriptura. Quandoque quidem universaliter pro toto veteri Testamento, secundum quod continet quinque libros Moysi, Prophetas et Agiographa: et hoc modo accipitur hic *In lege vestra*, idest in veteri Testamento: cum scriptum sit in Psalmis: quod ideo dicitur lex, quia totum vetus Testamentum habetur pro auctoritate legis. Aliquando accipitur lex prout dividitur contra Prophetas, Psalmos et Agiographa: et sic accipitur Luc. ult., 24: *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege, et Prophetis, et Psalmis de me.* Aliquando autem accipitur prout lex dividitur contra Prophetas. Et sic Psalmi, et alii libri veteris Testamenti, præter Pentatheucum, includuntur sub Prophetis, eo quod spiritu prophetico edita sit Scriptura veteris Testamenti: et hoc modo accipitur Matth. XXII, 40: *In his duobus mandatis tota lex pendet et Prophetæ.* Sic ergo scriptum est: *Ego dixi, Dii estis.*

Unde sciendum est, quod hoc nomen Deus tripliciter accipitur. Aliquando enim significat ipsam divinam naturam, et sic dicitur singulariter solum; Deuter. VI, 4: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus unus est.* Quandoque autem dicitur Deus nuncupative; et hoc modo dicuntur idola dii; Psal. XCV, 5: *Omnes dii gentium dæmonia.* Quandoque autem dicitur aliquis Deus participatione aliqua divinitatis, seu excellentioris virtutis divinitus infusæ: et hoc modo et judices dicuntur dii in Scriptura; Exod. XXII, vers. 8: *Applicabis eos ad deos*, idest ad judices. Et Exod. XXII, 28: *Diis non detrahes*, idest prælatis. Et hoc modo accipitur hic hoc nomen Deus, cum dicit:

Ego dixi, Dii estis, idest participantes aliquam virtutem divinam supra humanam.

4. Consequenter cum dicit, *Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est*, etc., aperit sensum auctoritatis prædictæ; quasi dicat: Ideo vocavit eos deos, inquantum participant aliquid divinitatis secundum participationem sermonis Dei ad eos facti: nam ex sermone Dei homo aliquam participationem divinæ virtutis et puritatis consequitur; infra cap. xv, 3, *Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis*; et Exod. xxxiv, dicitur, quod splendida facta est facies Moysi ex consortio sermonis Domini. Ex his autem quæ prædicta sunt, posset sic argumentari. Manifestum est quod aliquis ex participatione Verbi Dei fit Deus participative; sed non fit aliquid participative hoc nisi ex participatione ejus quod est per essentiam suam tale: puta non fit participative ignis nisi participatione ignis per essentiam: ergo non fit aliquid participative Deus nisi ex participatione ejus qui est Deus per essentiam: ergo Verbum Dei, scilicet ipse Filius, cujus participatione aliquis efficitur deus, est Deus per essentiam. Sed Dominus voluit humanius magis quam sic profunde contra Judæos arguere. Dicit autem: *Et non potest solvi Scriptura:* ut ostendat irrefragabilem Scripturæ veritatem; Psalm. cxviii, 89: *In æternum, Domine, permanet verbum tuum.* Consequenter cum dicit, *Quem Pater sanctificavit* etc., concludit propositum. Quod quidem si, secundum Hilarium, referamus ad Christum secundum quod est homo, tunc est sensus: Homines aliqui dicuntur dii sola participatione sermonis Dei: quomodo ergo dicitis *quia blasphemas;* idest, reputatis blasphemiam, quod ille homo dicatur Deus qui est unitus Verbo Dei in persona? Et ideo dicit: *Quem Pater sanctificavit.* Licet enim omnes qui sanctificantur, Deus sanctificet; infra xvii, 17: *Sanctifica eos in veritate:* Christum tamen specialiter sanctificavit: nam alios sanctificat ut sint filii adoptivi; Roman. viii, 15: *Accepistis spiritum adoptionis filiorum;* Christum autem sanctificavit ut esset Filius Dei per naturam, unitus in persona Verbo Dei: quod hæc verba ostendunt dupliciter. Primo per hoc quod dicit, *Quem Pater sanctificavit.* Si enim ut Pater sanctificat, manifestum est quod sanctificat ut Filium; Rom. i, 4: " *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis.* Secundo per hoc quod dixit: *Et misit in mundum.* Mitti enim in aliquem locum, non convenit alicui rei, nisi ante fuerit quam ibi esset: ergo ille quem Pater misit in mundum, scilicet visibiliter, est Filius Dei, qui præexistit visibili visioni: quia, ut dicitur supra i, 10, *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est.* Supra iii, 17: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum.* Hunc ergo quem Deus misit in mundum, *vos dicitis quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum?* quasi dicat: Multo magis possum hoc dicere, qui sum unitus Verbo in persona, quam illi *ad quos sermo Dei factus est.*

Sed unde Judæi habuerunt quod Christus esset Filius Dei? Non enim hoc Dominus expresse dixit. Ad quod dicendum est, quod licet Dominus hoc expresse non dixerit, nihilominus tamen ex verbis quæ dixit, scilicet: *Ego et Pater unum sumus;* et *Quod dedit mihi Pater, majus omnibus est:* intellexerunt eum accepisse naturam a Patre, et esse unum in natura cum eo. Hoc autem, scilicet accipere eamdem naturam ab aliquo et esse, habet rationem filiationis.

Si autem hoc quod dicit, *Pater sanctificavit*, referamus, secundum Augustinum, ad Christum inquantum est Deus; tunc est sensus: *Quem Pater sanctificavit;* idest, sanctum ab æterno genuit. Sed alia quæ sequuntur, eodem modo exponenda sunt, secundum quod Hilarius exponit. Tamen melius exponitur, si referatur totum ad Christum inquantum homo.

5. Consequenter cum dicit, *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi*, probat veritatem dictorum; quasi diceret: Licet sim homo tantum, secundum reputationem vestram, tamen non blasphemo dicens me vere Deum, quia verissime sum. Unde circa hoc duo facit. Primo proponit argumentum operum; secundo infert conclusionem intentam, ibi, *Ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est, et ego in Patre.* Circa primum duo facit. Primo dicit, quod sine operibus essent excusabiles. Et dicit: *Si non facio opera Patris mei*, eadem sci-

licet quæ ipse facit, et eadem virtute et potestate, *nolite credere mihi;* supra v, 19: *Quæcumque Pater facit, hæc et Filius similiter facit.* Secundo, quod ex ipsis operibus convincuntur, dicens: *Si autem facio,* scilicet eadem opera quæ Pater facit, *si mihi* qui filius hominis appareo, *non vultis credere, operibus credite;* idest, ipsa opera demonstrant quod ego sum Filius Dei; infra xv, 24: *Si opera non fecissem quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.* Consequenter infert conclusionem intentam, dicens: *Ut cognoscatis, et credatis quia Pater in me est, et ego in Patre.* Nullum enim tam evidens indicium de natura alicujus rei esse potest quam illud quod accipitur ex operibus ejus. Evidenter ergo cognosci potest de Christo et credi quod sit Deus, per hoc quod facit opera Dei: et ideo dicit: Ex ipsis operibus convincam, *ut cognoscatis, et credatis* quod oculis vestris videre non potestis, scilicet *quia Pater in me est, et ego in Patre;* infra xiv, vers. 10: *Ego in Patre, et Pater in me est.* Quod intelligendum est per unitatem essentiæ: et quasi idem est *Pater in me est, et ego in Patre,* et *Ego et Pater unum sumus.* Hilarius autem hoc bene exponit dicens, quod differentia est inter Deum et hominem: nam homo cum sit compositus, non est sua natura; Deus autem cum sit simplicissimus, est suum esse et sua natura. In quocumque ergo est natura Dei, ibi est Deus. Cum ergo Pater est Deus, et Filius est Deus; ubicumque est natura Patris, ibi est Pater, et ubicumque est natura Filii, ibi est Filius. Cum ergo natura Patris sit in Filio, et e converso: ergo Pater est in Filio, et e converso. Sed, ut dicit Augustinus, licet Deus sit in homine, et homo in Deo, ut dicitur I Jo. iv, 16: *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo:* non est intelligendum per essentiæ unitatem; sed homo in Deo est, idest sub divina cura et protectione, et Deus in homine per similitudinem suæ gratiæ. Unigenitus autem Filius est in Patre, et Pater in illo tamquam æqualis.

6. Hic Dominus declinat Judæorum pertinaciam. Et primo ostendit ipsorum pertinaciam; secundo declinat eam; tertio ostendit effectum declinationis. Pertinaciam autem ostendit per hoc quod post tot veritatis documenta, post tot miraculorum et mirabilium operum argumenta, adhuc in malitia perseverant: unde *quærebant eum apprehendere:* non ad credendum et intelligendum, sed ad sæviendum et ad nocendum: nam quia æqualitatem sui ad Patrem evidentius expresserat, magis concitati fuerunt; Jer. viii, 5: *Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti.* Declinat autem eorum sævitiam Dominus exiens ab eis; unde dicit: *Exivit de manibus eorum.* Ubi primo ostenditur quomodo eos dimisit, scilicet exeundo de manibus eorum: et hoc propter duo. Primo, ut ostenderet se non posse detineri nisi quando volebat; Luc. iv, 30: *Jesus transiens per medium illorum, ibat.* Supra eodem: *Nemo tollit a me animam meam; sed ego ponam a meipso.* Secundo ut daret nobis exemplum declinandi malorum sævitiam, quando sine periculo fidei potest; Eccli. viii, 14: *Ne stes contra faciem contumeliosi.* Secundo ostenditur quo exiens ierit; unde dicit: *Et abiit iterum trans Jordanem, in eum locum ubi erat Joannes baptizans primum.* Cujus quidem mystica causa est, quod aliquando iturus esset per Apostolos suos ad gentes convertendas. Causa vero litteralis est duplex. Una, quia locus erat vicinus Jerusalem, et jam imminebat tempus passionis; unde nolebat se elongare. Secunda, ut reducat ad memoriam testimonium quod illic perhibuit Joannes dicens (supra i, 29): *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi;* et testimonium Patris et Filii Christo perhibitum in baptismo. Effectus autem declinationis fuit conversio turbarum ad fidem: quæ quidem conversio describitur quantum ad tria. Primo quantum ad operationis imitationem; unde dicit: *Et multi venerunt ad eum,* scilicet per imitationem operum; Matth. cap. xi, 28: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* Secundo quantum ad oris confessionem; unde *et dicebant quia Joannes quidem nullum fecit signum.* Ubi primo confitentur eminentiam Christi ad Joannem; unde dicebant, *quia Joannes fecit nullum signum.* Cujus quidem ratio fuit, quia Joannes missus fuit ut testis Christi: unde oportebat quod fieret fide dignus, et testimonium ejus ostenderetur verum: quod quidem fit convenienter per sanctitatem vitæ: Christus autem ve-

nit ut Deus: et ideo oportebat quod ostenderet in se signa potestatis divinæ: et ideo Joannes vitæ sanctitate pollebat; Christus autem cum hoc exercebat etiam opera potestatem divinam manifestantia. Hic etiam mos servabatur apud antiquas potestates, quod in præsentia potestatis majoris minor potestas non utebatur suæ potestatis insignis; unde in præsentia Dictatoris Consules insignia deponebant. Non ergo decens fuit ut Joannes, qui minoris potestatis erat, utpote præcursor et testis, in Christi præsentia, divinæ potestatis insigniis uteretur; sed solum Christus. Secundo confitentur veritatem testimonii Joannis de Christo; unde dicebant: *Omnia enim quæ dixit Joannes de hoc*, scilicet de Christo, *erant vera;* quasi dicerent: Et si nullum signum fecerit Joannes, tamen de Christo omnia veraciter dixit. Tertio manifestat cordis fidem; unde dicit: *Et multi crediderunt in eum.* Ut Augustinus dicit, Christum apprehenderunt permanentem, quem Judæi volebant apprehendere descendentem, quia per lucernam ad diem venerant: Joannes enim lucerna erat, et diei testimonium perhibebat.

CAPITIS XI.

LECTIO I.

1. Erat autem quidam languens Lazarus a Bethania, de castello Mariæ et Marthæ sororum ejus. Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis, cujus frater Lazarus infirmabatur.

2. Miserunt ergo sorores ejus ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas, infirmatur.

3. Audiens autem Jesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam.

4. Diligebat autem Jesus Martham, et sororem ejus Mariam, et Lazarum.

1. Supra Dominus virtutem suam vivificativam ostendit verbo; hic confirmat eam miraculo, quemdam mortuum, scilicet Lazarum, suscitando. Et primo ponitur Lazari infirmitas; secundo ipsius jam mortui suscitatio, ibi, *Ut audivit;* tertio subjungitur suscitationis effectus, ibi, *Multi ergo ex Judæis... crediderunt in eum.* Circa primum tria facit. Primo ponitur Lazari ægrotatio; secundo languoris denuntiatio, *Miserunt ergo sorores ejus ad eum;* tertio assignatur præmissorum ratio, ibi, *Audiens autem Jesus dixit eis* etc. Circa primum tria facit. Primo describit personam ægrotam; secundo languentis locum; tertio personam conjunctam. Persona ægrota est Lazarus; unde dicit: *Erat quidam languens Lazarus.* Per hunc fidelis signatur, qui in Deo sperat, et tamen patitur infirmitatem peccati; de qua dicitur in Psal. VI, 3: *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum.* Lazarus enim interpretatur auxiliatus a Domino: unde eum significat qui spem habet divini auxilii; Psal. CXX, 1: *Auxilium meum a Domino.* Locus infirmi erat Bethania; unde dicit: *A Bethania de castello Mariæ et Marthæ:* quæ quidem Bethania villa quædam erat prope Jerusalem, ubi Dominus consueverat frequenter hospitari, ut frequenter supra dictum est; et interpretatur domus obedientiæ. Per quod datur intelligi, quod si infirmus sit Deo obediens, potest ab eo de facili curari; sicut infirmus obediens medico, facilius ab eo beneficium consequitur sanitatis; IV Reg. V, 13, dixerunt servi Naaman ad eum: *Pater, etsi rem grandem dixisset tibi Propheta, facere debuisses.* Ista Bethania castellum erat Mariæ et Marthæ sororum Lazari: per quas duplex vita signatur, activa scilicet et contemplativa: ut sic per hoc detur intelligi quod per obedientiam homo perfectus redditur in vita activa et contemplativa. Persona conjuncta erat Maria; unde dicit: *Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento.* Quia enim mentionem fecerat de Maria, et plures mulieres hujus nominis erant; ideo ne erremus ex nomine, notificat eam ex notissima actione, dicens: *Quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis.* De hac autem Maria diversitas quædam est inter Sanctos. Quidam enim dicunt, ut Hieronymus et Origenes, quod hæc Maria soror Lazari non est eadem cum illa quæ peccatrix erat, de qua dicitur Luc. VII, vers. 37, quod *attulit alabastrum unguenti, et stans retro secus pedes ejus, lacrymis cœpit rigare pedes ejus, et capillis capitis sui tergebat.* Unde, sicut dicit Chrysostomus, hæc non fuit illa meretrix quæ in Luca legitur: hæc enim honesta fuit et studiosa circa susceptionem Christi

nam peccatricis illius nomen tacetur. Potuit autem Maria ista erga Christum tempore suæ passionis ex devotione et speciali dilectione simile opus fecisse, quod fecit ei peccatrix illa diligens et compuncta: quod quidem factum hic ab Evangelista propter Mariæ nominis magnitudinem per anticipationem recitatur. Quidam alii, sicut Augustinus et Gregorius, dicunt, quod hæc eadem Maria de qua hic agitur, est illa peccatrix de qua agitur Luc. VII. Et argumentum hujus ex hoc verbo Augustinus assumit: nam hic Evangelista dicit antequam Maria ungeret Dominum unguento, quia illud fuit imminente passione; infra XII, 3, ubi dicitur: *Maria ergo sumpsit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et unxit pedes Jesu.* Unde dicit quod hoc quod hic dicit Evangelista de ea factum, recitatur Luc. VII. Ambrosius autem utramque partem tenet. Secundum ergo opinionem Augustini manifestum est quod peccatrix illa de qua dicitur in Luca, est Maria ista. *Cujus frater Lazarus infirmabatur;* idest, miserandum corpus ejus fornaceis febribus alendum edax incendium assumebat.

2. Hic ponitur infirmitatis denuntiatio a sororibus Lazari, quæ languenti aderant, et casu dolentes juvenis ægrotantis, *miserunt ad eum*, scilicet Jesum, *dicentes: Domine, ecce quem amas infirmatur.* In qua quidem denuntiatione tria consideranda occurrunt. Unum est, quod amici Dei quandoque corporaliter affliguntur: unde non est signum quod aliquis non sit amicus Dei, si aliquando corporaliter affligatur, sicut Eliphaz contra Job falso arguit, Job IV, 7: *Recordare, obsecro, quis unquam innocens periit, aut quando recti deleti sunt?* Et ideo dicunt: *Domine, ecce quem amas infirmatur;* Proverb. III, 12: *Quem diligit Dominus corripit, et quasi pater in filio complacet sibi.* Secundum est quod non dicunt, Domine veni, sana eum; sed tantum infirmitatem exponentes, dicunt, *Infirmatur.* In quo signatur quod sufficit amico tantum necessitatem exponere, absque alicujus petitionis additamento: nam amicus cum velit bonum amici sicut bonum suum, sicut sollicitus est ad repellendum malum suum, ita et ad repellendum malum amici sui. Et hoc maxime verum est de eo qui verissime diligit; Psal. CXLIV, 6: *Custodit Dominus diligentes se.* Tertium est quod istæ duæ sorores desiderantes curationem fratris languidi, non venerunt personaliter ad Christum, sicut paralyticus, Luc. V, et Centurio, Matth. VIII: et hoc propter confidentiam quam habebant ad Christum ex speciali dilectione et familiaritate quam Christus erga eas ostenderat: et forte a luctu detinebantur, ut Chrysostomus dicit; Eccli VI, 11: *Amicus si permanserit fixus, erit tibi cœqualis, et in domesticis tuis fiducialiter aget.*

3. Hic ponitur præmissorum ratio: et primo ratio ipsius infirmitatis; secundo quare sorores ejus non venerunt ad Christum, secundum Augustinum, ibi, *Diligebat autem Jesus Martham, et sororem ejus Mariam, et Lazarum.* Ratio autem infirmitatis est glorificatio Filii Dei; unde dicit: *Dixit eis Jesus: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei.*

Ubi sciendum est, quod infirmitatum corporalium quædam sunt ad mortem, quædam autem non. Illæ autem sunt ad mortem quæ ad aliquod aliud non ordinantur. Nam omnia mala pœnæ ex divina providentia infliguntur; Amos III, vers. 6: *Si est malum in civitate quod Dominus non faciat.* Mali vero culpæ Deus ultor est, non tamen auctor. Omnia autem quæ a Deo sunt, ordinata sunt; et ideo omnia mala pœnæ ad aliquid ordinantur: quædam ad mortem, quædam ad aliquid aliud. Hæc autem infirmitas non est ordinata ad mortem, sed ad gloriam Dei.

Sed numquid non fuit mortuus Lazarus ex hac infirmitate? Videtur quod sic. Alias non fœteret quatriduanus in monumento, nec resuscitatio fuisset miraculosa. Responsio. Dicendum, quod infirmitas hæc non fuit ordinata ad mortem ut ad finem ultimum, sed propter aliud, ut dictum est: ut scilicet ipse qui resuscitatus fuit, quasi castigatus, juste viveret ad Dei gloriam: et populus Judæus videns miraculum, converteretur ad fidem; Ps. CXVII, 18: *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me.* Unde sequitur: *Sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam.* Ubi, secundum Chrysostomum, ly *pro* et ly *ut* non tenentur causaliter, sed consecutive. Non enim ideo infirmatus est ut ex hoc Deus glorificaretur; sed aliunde quidem infirmitas hæc

venit, et ex ea consecutum est hoc ut glorificaretur Filius Dei, inquantum eum resuscitando, usus est ea ad gloriam Dei. Hoc autem uno quidem modo veritatem habet, sed alio modo non: potest enim infirmitatis Lazari duplex causa considerari. Una naturalis; et secundum hanc verificatur dictum Chrysostomi: quia infirmitas Lazari secundum causam naturalem non ordinabatur ad resuscitationem. Alia causa potest considerari divina providentia; et tunc non habet veritatem dictum Chrysostomi: nam ex divina providentia hujusmodi infirmitas ordinabatur ad gloriam Dei. Et secundum hoc ly *pro* et ly *ut* tenentur causaliter; quasi dicat: *Sed pro gloria Dei:* quia licet ad hoc non ordinaretur ex intentione causæ naturalis, ordinabatur tamen ex intentione divinæ providentiæ ad gloriam Dei, inquantum facto miraculo crederent homines in Christum, et vitarent veram mortem. Unde dicit: *Ut glorificetur Filius Dei per eam.* Hic manifeste Dominus Filium Dei se nominat: nam ipse glorificandus erat in resuscitatione Lazari, quia ipse est verus Deus; I Joan. ult., 20: *Ut simus in vero Filio ejus;* supra IX, 3: *Neque hic peccavit neque parentes ejus; sed ut manifestentur opera Dei in illo.*

4. Hic, secundum Augustinum, Evangelista assignat rationem quare duæ sorores non venerunt ad Christum: quæ scilicet sumitur ex confidentia specialis dilectionis; unde dicit: *Diligebat autem Jesus Martham, et Mariam sororem ejus, et Lazarum.* Quippe qui tristium consolator erat, sorores tristes diligebat; et qui languentium salvator erat, languidum et mortuum Lazarum diligebat; Deut. cap. XXXIII, 3: *Dilexit populos: omnes sancti in manu illius sunt.*

LECTIO II.

1. Ut ergo audivit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus.

2. Deinde post hæc dicit discipulis suis: Eamus in Judæam iterum.

3. Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc?

4. Respondit Jesus: Nonne duodecim horæ sunt diei?

5 Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt.

6. Si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.

1. Hic agitur de mortui resuscitatione: et primo ponitur resuscitandi propositum; secundo subditur suscitationis ordo, ibi, *Venit itaque Jesus* etc. Circa primum tria facit. Primo dat Dominus locum morti; secundo prænuntiat propositum de accedendo ad locum ubi mortuus erat, ibi, *Deinde post hæc dicit* etc.; tertio prænuntiat propositum suscitandi, ibi, *Hæc ait, et post hæc dicit illis* etc. Dat autem locum morti, moram trahendo Dominus trans Jordanem: et ideo dicit: *Ut autem audivit quia infirmabatur, mansit in eodem loco duobus diebus.* Ex quo notatur quod eodem die quo Christus recepit nuntium sororum Lazari, mortuus fuit Lazarus: nam quando Christus venit ad locum ubi mortuus fuit, jam quatriduanus erat; Christus autem duobus diebus postquam recepit nuntium, remansit in eodem loco, et sequenti die ab illis duobus ivit in Judæam. Dedit autem locum morti per tot dies, propter duo. Primo quidem ne ex præsentia ejus mors Lazari impedita fuisset: nam ubi vita præsens est, mors locum non habet. Secundo, ut miraculum credibilius redderetur, et nullus posset dicere quoniam nondum defunctum eum suscitavit, sed potius stupefactum.

2. Consequenter cum dicit, *Deinde post hæc dicit discipulis suis,* Dominus manifestat propositum accessus sui ad locum: et primo prænuntiat proposi um, secundo subditur timor discipulorum, ibi, *Dicunt ei discipuli* etc.; tertio Dominus timorem propellit, ibi, *Respondit Jesus: Nonne duodecim horæ sunt diei?* Dicit ergo quantum ad primum: *Deinde post hæc,* scilicet moram contractam *dixit,* scilicet Jesus discipulis suis: *Eamus in Judæam iterum.*

Hic quæritur quare hic solum prædixit Apostolis iterum iturum in Judæam, cum hoc alias non fecerit. Sed hujus quidem ratio est, quia Judæi nuper in Judæa persecuti fuerat Christum, ita ut pene eum lapidassent; unde et propterea inde decesserat: propter quod credendum erat quod, Christo iterato illuc ire volente, discipulorum corda timor invaderet. Et quia " præsisa jacula minus feriunt, et mala quæ prævidentur,

facilius tolerantur, „ ut Gregorius dicit; ideo Dominus ut eis timorem auferret, eis itineris sui propositum manifestat.

Per hoc autem quod iterum revertitur in Judæam, mystice datur intelligi, Dominum in fine mundi iterum reversurum ad Judæos, qui convertentur ad Christum; Rom. XI, 25: *Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret.*

3. Timor discipulorum ponitur cum dicitur: *Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc?* quasi dicant: Videtur quod spontaneus vadas ad mortem. Sed timor iste irrationabilis est, quia secum habebant discipuli Deum protectorem, cum quo qui est, timere non debet; Isa. L, 8: *Stemus simul: quis est adversarius meus?* Ps. XXVI, 1: *Dominus illuminatio mea et salus mea: quem timebo?*

4. Hunc timorem expellit Dominus confortans eos; unde dicit: *Respondit Jesus*, scilicet discipulis: *Nonne duodecim horæ sunt diei?* Ubi primo ponit conditionem temporis; secundo ostendit quod tempus sit aptum ambulationi; tertio quod non sit aptum. Secundum ibi, *Si quis ambulaverit in die, non offendit;* tertium ibi, *Si autem ambulaverit in nocte, offendit.*

Ad intelligentiam autem hujus litteræ, sciendum est, quod tripliciter exponitur. Uno modo a Chrysostomo sic. *Nonne duodecim horæ sunt diei?* quasi dicat: Vos dubitatis ascendere in Judæam, quia nuper Judæi voluerunt me lapidare; sed dies habet duodecim horas, et quod contingit in una, non contingit in alia. Unde licet tunc voluissent me lapidare, in alia hora hoc nollent; Eccle. III, 1: *Omnia tempus habent.* Et ejusdem VIII, 6: *Omni negotio tempus est et opportunitas.*

Sed hic incidit quæstio litteralis: quia aut loquitur de die naturali, aut de die artificiali. Si quidem loquatur de die naturali, tunc falsum est quod dicit; cum non habeat duodecim, sed viginti quatuor horas. Similiter si loquitur de die artificiali, falsum est quod dicit: quia hoc non est verum nisi in æquinoctiali, quia non omnes dies artificiales habent duodecim horas.

Sed ad hoc dicendum, quod intelligendum est de die artificiali: quia omnes dies artificiales habent duodecim horas. Nam horæ hujusmodi dierum distinguuntur dupliciter. Quædam enim sunt æquales, et quædam sunt inæquales. Æquales autem distinguuntur secundum circulum æquinoctialis: et secundum hoc non omnes dies habent duodecim horas; sed aliqui plures, aliqui pauciores; nisi tantum in æquinoctio. Inæquales autem distinguuntur secundum ascensiones zodiaci propter ejus obliquitatem: quia non æqualiter ascendit zodiacus in omnibus partibus suis; æquinoctialis autem æqualiter: et de istis horis inæqualibus quilibet dies artificialis habet duodecim horas; quia quolibet die ascendunt sex signa de die, et sex de nocte; sed illa quæ ascendunt in æstate, sunt tardioris motus quam illa quæ ascendunt in hieme; ascensus autem cujuslibet signi facit duas horas.

5. *Si quis ambulaverit in die*, idest honeste, et absque conscientia alicujus mali; Rom. XIII, 13: " Sicut in die honeste ambulemus: „ *non offendit;* idest, non invenit quod ei noceat. Et hoc ideo *quia lucem hujus mundi videt;* idest, lux justitiæ in eo est; Ps. XCVI, 11: *Lux orta est justo, et rectis corde lætitia;* quasi dicat Dominus: Nos secure possumus ire, cum in die ambulemus.

6. *Si autem ambulaverit in nocte,* scilicet iniquitatum, de facili multa pericula inveniet: de qua nocte I Thess. V, vers. 7: *Qui dormiunt, nocte dormiunt:* et talis *offendit*, idest impingit, *quia lux*, scilicet justitiæ, *non est in eo.*

Alio modo exponit quidam Græcus, scilicet Theophilactus, ab illo loco, *Si quis ambulaverit in die*, dicens, quod dies est præsentia Christi in mundo, nox vero est tempus post passionem ejus: ut sit sensus: Non est timendum de Judæis: quia quamdiu ego sum in mundo, vobis non imminet periculum, sed mihi. Unde quando Judæi eum capere voluerunt, infra XVIII, 8, dixit Dominus turbis: *Si ergo me quæritis, sinite hos abire: ut impleretur sermo quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.* Sed *in nocte,* idest in tempore post passionem, tunc timendum est vobis ire in Judæam, quia patiemini a Judæis persecutionem; Zach. XII, 7: *Percute pastorem, et dispergentur oves.*

Alio modo exponit Augustinus sicut

per diem intelligatur Christus; supra cap. IX,4: *Me oportet operari opera ejus qui misit me, donec dies est:* et *Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi.* Hujus ergo diei duodecim horæ, sunt duodecim Apostoli; supra VI, 71: *Nonne ego vos duodecim elegi?*

Sed timendum est valde quod sequitur (loc. cit.): *Et unus ex vobis diabolus est.* Judas ergo non erat hora hujus diei, quia non lucebat. Sed dicendum, quod Dominus hoc dixit, non habito respectu ad Judam, sed ad successorem ejus Mathiam.

Est ergo sensus: *Nonne duodecim horæ sunt diei?* quasi diceret: Vos estis horæ, ergo sum dies. Sicut ergo horæ consequuntur diem, ita et vos me debetis sequi. Unde si ego volo ire in Judæam, vos non debetis me præcedere, nec mutare voluntatem meam; sed debetis me sequi. Simile dicit Petro, Matth. XVI, 23: *Vade retro post me, Satanas;* idest, non præcedas me, sed me sequere, voluntatem meam imitando. *Si quis ambulaverit in die;* quasi diceret: Non debetis timere periculum; quia vos itis mecum, qui sum dies. Unde sicut qui in die vadit non impingit, idest non offendit; ita nec vos qui mecum itis; Rom. VIII, vers. 31: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Et hoc ideo *quia lucem hujus mundi videt,* in me. *Si autem ambulaverit in nocte,* idest in tenebris ignorantiæ et peccati, tunc *offendit;* et hoc ideo *quia lux,* scilicet spiritualis, *non est in eo;* non quidem ex defectu lucis, sed eorum rebellione; Job XXIV, 13: *Ipsi fuerunt rebelles lumini.*

LECTIO III.

1. Hæc ait, et post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit; sed vado, ut a somno excitem eum.

2. Dixerunt ergo discipuli ejus: Domine, si dormit, salvus erit.

3. Dixerat autem Jesus de morte ejus; illi autem putaverunt quia de dormitione somni diceret

4. Tunc ergo Jesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est; et gaudeo propter vos, ut credatis quoniam non eram ibi. Sed eamus ad eum.

5. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus et nos, et moriamur cum eo.

1. Supra prænuntiavit Dominus propositum de accedendo ad locum defuncti; hic manifestat propositum de defuncti suscitatione: et primo prænuntiat ipsum propositum; secundo discipulorum affectum, ibi, *Dicit ei Thomas* etc. Propositum autem prænuntiat primo quasi implicite et obscure; secundo Evangelista ostendit tarditatem intellectus discipulorum, ibi, *Dixerunt ergo discipuli;* tertio Dominus ipsum propositum denuntiat manifeste, ibi, *Tunc ergo dixit eis Jesus.* Dicit ergo: *Hæc ait, et post hæc dicit illis;* quasi diceret: His quæ supra posita sunt dictis, postmodum dicit discipulis suis: *Lazarus amicus noster dormit.* Quod quidem, secundum Chrysostomum, videtur facere ad secundam rationem excludentem timorem discipulorum: nam prima procedebat ex discipulorum innocentia: quia qui ambulat in die, non offendit; ista sumitur ex necessitate imminente, quasi necessarium sit ire. Unde circa hoc tria facit. Primo commemorat pristinam amicitiam defuncti, dicens, *Lazarus amicus noster:* amicus scilicet propter multa beneficia et obsequia quæ nobis exhibuit; et ideo non debemus in necessitate deficere; Prov. XII, 26: *Qui negligit damnum propter amicum fidelem.* Secundo ponit necessitatis instantiam; unde dicit: *Dormit:* unde oportet quod ei subveniatur; Prov. XVII, 17: " Frater in angustiis comprobatur. „ *Dormit,* inquam, ut dicit Augustinus, Domino; sed mortuus erat hominibus, qui eum suscitare non poterant.

Sciendum est enim, quod somnus accipitur multis modis. Quandoque pro somno naturæ; I Reg. III, 9: *Dormivit Samuel usque mane.* Et Job XI, 18: *Securus dormias* etc. Quandoque pro somno mortis; I Thess. IV, 12: *Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut et ceteri qui spem non habent.* Quandoque pro negligentia; Ps. CXX, 4: *Ecce non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel.* Quandoque vero pro somno culpæ; Ephes. V, 14: *Exurge qui dormis, et exurge a mortuis.* Quandoque pro quiete contemplationis; Cant. cap. V, 2: *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Quandoque pro quiete futuræ gloriæ; Psal. IV, 9: *In pace in idipsum dormiam, et requiescam.* Mors autem dicitur somnus propter spem resurrectionis; et ideo mors consuevit appellari dormitio, ab eo tempore quo Christus mortuus

est, et resurrexit; Ps. III, 6: *Ego dormivi, et soporatus sum.*

Tertio ostendit suam ad resuscitandum efficaciam, cum dicit: *Sed vado ut a somno excitem eum.* In quo dat intelligere quod tanta facilitate excitabat eum de sepulcro, quanta excitas dormientem in lecto. Nec mirum: quia ipse est qui suscitat mortuos et vivificat, supra V; unde ipse dicit ibidem (vers. 28): *Venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem Filii Dei.*

2. Tarditatem autem intellectus discipulorum ponit Evangelista cum dicit: *Dixerunt ergo discipuli ejus: Domine, si dormit, salvus erit.* Et primo ponit signum tarditatis eorum, scilicet quod non responderunt secundum intentionem Domini; secundo ostenditur eorum tarditas manifeste, ibi, *Dixerat autem Jesus de morte ejus.* Circa primum sciendum est, quod id quod dixerat Dominus de somno mortis, isti intellexerunt de somno naturæ: et quia solet somnus ægrotantium salutis esse indicium, ideo *discipuli dixerunt: Si dormit, salvus erit:* quasi dicant: Hoc manifeste salutis est signum; ut per hoc ulterius concludant: Domine, si dormit, non videtur utile esse ut tu vadas ad excitandum eum.

3. Tarditatem autem ipsorum subdit dicens: *Dixerat autem Jesus de morte ejus:* quia rudes erant; unde Dominus dicit eis, Matth. XV, 16: *Adhuc et vos sine intellectu estis?* De sapiente vero dicitur Prov. I, 6: *Animadvertet parabolam et interpretationem, verba sapientum et ænigmata eorum.*

4. Manifestat autem Dominus explicite suscitandi propositum, cum subdit: *Lazarus mortuus est; et gaudeo propter vos.* Et primo annuntiat eis Lazari mortem, quod pertinet ad ejus scientiam; secundo insinuat suum effectum circa ejus mortem, quod pertinet ad ejus providentiam; tertio innuit propositum de eundo ad locum ubi mortuus erat, quod pertinet ad ejus clementiam. Mortem quidem prænuntiat dicens manifeste: *Lazarus mortuus est;* idest, subiit legem communem mortis, quam nullus hominum subterfugere potest; Psal. LXXXIII, 49: *Quis est homo qui vivit, et non videbit mortem?* Affectum autem suum ostendit circa ejus mortem, dicens: *Et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi.* Quod potest dupliciter exponi. Uno modo sic. Nos audivimus infirmitatem Lazari; sed ego absens annuntio mortem ejus, *et gaudeo propter vos,* idest propter vestram utilitatem, ut ex hoc sumatis experimentum divinitatis meæ, quia in absentia video; Hebr. IV, 13: *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus.* Nec mirum, quia ipse est omnibus præsens; Jer. XXIII, 24: " Cælum et terram ego impleo. „ *Ut credatis:* non ut de novo inciperent credere, sed ut firmius robustiusque crederent: secundum illud Marc. IX, 23: *Credo, Domine, adjuva meam incredulitatem.* Alio modo sic. *Gaudeo,* scilicet quod mortuus est; et hoc *propter vos,* idest propter vestram utilitatem, scilicet *ut credatis:* ideo, inquam, *gaudeo... quia non eram ibi:* nam si ibi fuissem, non fuisset mortuus: sed quia defunctus est, majus apparebit miraculum cum resuscitabo defunctum putrescentem: et ex hoc vos magis corroborabimini in fide. Majus est enim defunctum suscitare quam viventem a morte præservare. Ex quo datur intelligi quod aliquando mala sunt ratio gaudii, inquantum ordinantur ad bonum; Rom. VIII, 28: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Propositum autem eundi innuit dicens: *Sed eamus ad eum:* in quo ostenditur Dei clementia, inquantum homines in peccatis existentes et quasi mortuos per se ad eum accedere non valentes misericorditer præveniendo attrahit: secundum illud Jer. XXXI, 3: *In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miseran».*

5. Hic ponitur discipulorum affectus: quod potest quidem dupliciter exponi. Uno modo ut importet affectum dubitantis; alio modo ut importet affectum diligentis. Et primo modo exponitur a Chrysostomo. Nam, ut supra dictum est, omnes discipuli timebant Judæos, et super alios Thomas. Nam ante passionem infirmior erat aliis, et infidelior; qui tamen postea fortior factus est, et irreprehensibilis, qui solus orbem terrarum percurrit. Unde ex hac dubietate dicit ad condiscipulos: *Eamus et nos, et moriamur cum illo;* quasi dicat: Iste non timet mortem, penitus vult ire, se et nos volens tradere morti. Secundo modo exponit Augustinus. Thomas enim et alii discipuli ita Christum amabant ut vel cum eo præsente vivere, vel cum eo mori vellent, ne post mortem deserti

iterum inconsolati remanerent. Unde ex hoc affectu Thomas dicit ad condiscipulos: *Eamus et nos, et moriamur cum eo;* quasi dicat: Ire vult, periculum mortis ei imminet: numquid et nos remanebimus ut vivamus? Absit. Sed *eamus, et moriamur cum illo;* Rom. VIII, 17: *Si compatimur, et conregnabimus;* II Cor. V, vers. 14: *Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.*

LECTIO IV.

1. Venit itaque Jesus, et invenit eum quatuor dies jam in monumento habentem.

2. Erat autem Bethania juxta Jerosolymam quasi stadiis quindecim. Multi autem ex Judæis venerant ad Martham et Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo.

3. Martha autem, ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi; Maria autem domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Jesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. Sed et nunc scio quia quæcumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus.

4. Dicit illi Jesus: Resurget fratres tuus.

5. Dixit ei Martha: Scio, quia resurget in resurrectione in novissimo die.

6. Dixit ei Jesus: Ego sum resurrectio, et vita.

7. Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet; et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in æternum.

8. Credis hoc? Ait illi: Utique, Domine, ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.

1. Postquam prænuntiavit defuncti suscitationem, hic describit Evangelista resuscitationis ordinem: et primo præmittit quædam præambula pertinentia ad alios; secundo proponit quædam quæ pertinent ad affectum Christi, ibi, *Jesus autem ut vidit eam plorantem... infremuit spiritu;* tertio subdit suscitationis effectum, ibi, *Jesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum.* Præambula autem ad alios pertinentia: primo præmittit quantum ad defuncti conditionem; secundo quantum ad Judæorum, erga sorores consolationem, ibi, *Erat autem Bethania juxta Jerosolymam;* tertio quantum ad sororum devotionem, ibi, *Martha autem, ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi.* Defuncti autem conditio describitur quantum ad tempus mortis, quia quatriduanus; unde dicit: *Venit itaque Jesus, et invenit eum quatuor dies habentem:* et quantum ad locum, quia in monumento. Ex quo apparet, secundum litteram, ut dictum est supra, quod primus dies mortis fuit quando nuntiata fuit ei infirmitas.

Per hos autem quatuor dies, secundum Augustinum, signantur quatuor dies quadruplicis mortis. Una dies est peccati originalis, quod homo trahit de mortis propagine; Rom. V, 12: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum.* Alii tres dies referuntur ad mortem peccati actualis; nam quodlibet peccatum mortale quædam mors dicitur; Ps. XXXIII, 22: *Mors peccatorum pessima.* Et dividuntur secundum transgressionem triplicis legis. Primo quidem legis naturæ, quam homines transgrediuntur; et sic est secundus dies mortis; Isa. XXIV, vers. 5: *Transgressi sunt legem et pactum sempiternum,* idest legem naturæ. Secundo legis scriptæ, quam etiam homines transgrediuntur; et sic est tertius dies; supra VII, 19: *Nonne Moyses dedit vobis legem, et nemo ex vobis facit legem?* Tertio legis Evangelii et gratiæ, quam homines transgrediuntur; et sic est quartus dies, et gravior ceteris; Hebr. cap. X, 10: *Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus vel tribus testibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et spiritui gratiæ contumeliam fecerit?* Vel aliter, primus dies est peccatum cordis; Isa. I, 16: *Auferte malum cogitationum vestrarum* etc. Secundus dies est peccatum oris; Ephes. IV, 19: *Omnis sermo malus de ore vestro non procedat.* Tertius dies est peccatum operis; de quo Isa. I, 16: *Quiescite agere perverse.* Quartus dies est peccatum perversæ consuetudinis; de quo Jer. XIII, 23: *Sic et vos poteritis bene facere, cum didiceritis male.* Qualitercumque tamen exponatur, Dominus quandoque sanat mortuos quatuor dies habentes, idest legem Evangelii transgredientes, et in consuetudine peccati detentos.

Visitantium autem conditio describitur et quantum ad visitandi opportunitatem, et quantum ad eorum quantitatem. Quantum ad opportunitatem quidem, quia locus defuncti erat prope Jerosolymam; unde dicit: *Erat autem Bethania juxta Jerosolymam quasi stadiis quindecim,* quod erat fere milliaria duo: nam milliare habet octo stadia: et sic

facilis multis Judæorum a Jerosolymis patebat illuc accessus.

Mystice autem per Bethaniam quæ interpretatur domus obedientiæ, et Jerusalem visio pacis, datur intelligi, quod qui sunt in statu obedientiæ, sunt propinqui ad pacem vitæ æternæ; supra x, vers. 27: *Oves meæ vocem meam audiunt, et ego vitam æternam do eis.* Et dicit, *Quindecim stadiis*, quia qui vult de Bethania, idest de statu obedientiæ, ire in Jerusalem cælestem, oportet quod transeat stadia quindecim. Primo quidem septem, quæ pertinent ad observantiam veteris legis: nam septenarius numerus pertinet ad legem veterem, quæ diem septimum sanctificat; deinde vero octo, idest impletionem novi testamenti, ad quem pertinet numerus octonarius propter octavam resurrectionis.

Quantum vero ad quantitatem describitur, quia multi; unde dicit: *Multi autem ex Judæis venerant ad Mariam et Martham, ut consolarentur eas:* quod quidem pietatis erat; Rom. xii, 15: *Gaudere cum gaudentibus oportet;* Eccli. vii, 38: *Non desis plorantibus in consolationem.*

3. Sorores autem describit Evangelista primo quantum quidem ad Martham; secundo vero quantum ad Mariam, ibi, *Hæc cum dixisset, abiit, et vocavit Mariam.* Martham autem describit quantum ad tria. Primo quantum ad ejus occursum quo Christo obviavit; secundo quantum ad devotionis affectum quem Christo exhibuit; et tertio quantum ad instructionis profectum ad quem Christus eam erexit. Occursus autem Marthæ describitur festinus; quia *Martha, ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi*, absque moræ dilatione. *Venit* autem præsentis temporis est: forte enim Christo prope castrum existente, aliquis præcessit, et nuntiavit Marthæ adventum Christi; quo audito statim cucurrit. Ratio autem quare Martha primo audivit, et sola occurrit, est, quia Martha sollicita erat; unde Dominus dicit, Luc. x, 41: *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima:* et ideo occupata circa dispositionem negotiorum discurrebat per domum, et nuntianti facilius occurrit. Maria autem sedebat domi cum illis qui venerant de Jerosolymis; et ideo non ita cito potuit sibi indicari sicut Marthæ. Ratio autem quare Martha non statim indicavit Mariæ, assignatur a Chrysostomo. Quia Maria sedebat cum Judæis, et Martha sciebat quod Judæi persequebantur Christum, et jam conspiraverant in ejus mortem; et ideo timens ne si nuntiaret ei, et illa ivisset in occursum Christi, ivissent cum ea: propter hoc ergo sibi nuntiare noluit.

Sed si Judæi conspiraverant contra Christum, quomodo visitabant Lazarum et sorores suas, qui Christi familiares erant, et quasi discipuli? Ad quod respondet Chrysostomus, quod hoc faciebant propter necessitatis calamitatem, et propter nobilitatem harum mulierum, quas spreto principum mandato, consolabantur. Vel quia hi qui aderant, non mali erant, sed bene se habebant ad Christum: multi enim ex populo credebant.

Mystice autem signantur per hæc vita activa, quæ signatur per Martham, quæ occurrit Christo ad exhibendum obsequii beneficium membris ejus; et vita contemplativa, quæ per Mariam signatur: quæ domi sedet quieti contemplationis et puritati conscientiæ vacans; Sap. viii, 16: *Intrans in domum meam, conquiescam cum illa.*

Affectus autem devotionis in Martha ostenditur præcipuus; unde dicit: *Dixit Martha ad Jesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.* Ubi duo Christo devote proponit: unum quod respicit ad præteritum, et aliud quod respicit ad futurum. Ad præteritum quidem respicit quod dicit: *Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus:* credebat enim quod præsente Christo mors locum non haberet, cum vidisset mulierem ad solum tactum fimbriæ Jesu sanatam, Matth. xiv. Et quidem rationabiliter movebatur; nam vita contrariatur morti; Christus autem vita est, et lignum vitæ; Prov. iii, 18: *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam.* Si ergo lignum vitæ poterat præservare a morte, multo magis Christus. Nihilominus tamen imperfectam habebat fidem, æstimans Christum minus posse absentem quam præsentem; unde dicebat: *Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus:* quod quidem de virtute limitata et creata dici potest; sed de virtute infinita et increata, quæ Deus est, non est dicendum: quia æqualiter se habet ad præsentia et absentia; immo sibi omnia sunt præsentia; Jer.

cap. XXIII, 23: *Putasne Deus e vicino ego sum?* etc. Ad futurum autem respicit hoc quod subdit: *Sed et nunc scio quia quæcumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus.* In quo quidem licet aliquo modo verum dixerit: nam Christo secundum quod homo pertinebat a Deo petere; unde et frequenter orasse legitur, et supra IX, 13, dicitur: *Si quis Dei cultor est... hunc exaudit:* tamen minus dixit: nam per hæc verba arbitrari videtur Christum sicut unum sanctum hominem, qui præteritam mortem orando posset excludere; sicut Eliseus orando mortuum suscitavit.

4. Profectus autem ponitur cum addit: *Dicit illi Jesus: Resurget frater tuus.* Quia enim adhuc imperfecte cognoscebat, ideo Dominus ad altiora eam instruendo provehit; et primo prænuntiat fratris resurrectionem; secundo ostendit resuscitationis potestatem, ibi, *Ego sum resurrectio et vita* etc. Circa primum duo facit. Primo prænuntiat futurum miraculum; secundo ponitur intellectus Marthæ de resuscitatione, ibi, *Dixit ei Martha* etc. Miraculum autem quod futurum Dominus prænuntiat, et resuscitatio Lazari; unde dicit: *Resurget frater tuus;* Isa. XXVI, 19: *Vivent, et mortui tui resurgent.*

Sciendum est autem, Christum tres mortuos suscitasse: puellam archisynagogi, ut habetur Matth. IX: filium viduæ qui efferebatur extra portam, ut habetur Luc. X: et Lazarum quatuor dies habentem in monumento. Sed puellam quidem in domo, juvenem extra portam, Lazarum in monumento. Item puellam paucis arbitris secum habens, patrem videlicet, et matrem puellæ, et tres ex discipulis suis, Petrum scilicet, Jacobum et Joannem; juvenem vero magna turba præsente; sed Lazarum assistente multitudine, et cum gemitu. Nam per hos tres suscitatos tria genera peccatorum intelliguntur. Quidam enim peccant per consensum peccati mortalis in corde; et isti signantur per puellam mortuam in domo. Alii vero sunt qui per exteriora signa et actus peccant; et signantur per mortuum qui effertur extra portam. Sed quando per consuetudinem in peccato firmantur, tunc clauduntur in monumento. Et tamen Dominus omnes resuscitat. Sed illi qui per consensum solum peccant, et mortaliter peccando moriuntur, facilius suscitantur. Et quia secretum est, ideo secreta emendatione curatur. Quando autem peccatum procedit extra, tunc publico indiget remedio.

5. Intellectus autem Marthæ de resuscitatione promissa ponitur cum dicit: *Dicit ei Martha: Scio quia resurget in resurrectione in novissimo die:* non enim auditum est a sæculo quod quis quatriduanum fœtentem in monumento resuscitaverit: et ideo non poterat cadere in corde Marthæ quod statim eum suscitaret a mortuis; sed credebat hoc in communi resurrectione futurum; unde dicit: *Scio*, idest certissime teneo, *quod resurget in novissimo die;* supra VI, 40: *Ego resuscitabo eum in novissimo die.*

6. Consequenter cum dicit, *Dixit ei Jesus: Ego sum resurrectio et vita*, Dominus Martham ad altiora elevans, primo ostendit virtutem et potestatem suam; secundo subdit potestatis effectum, ibi, *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet;* tertio exposcit fidem, ibi, *Credis hoc?* Potestas autem sua est vivificativa; unde dicit: *Ego sum resurrectio et vita;* quasi diceret Marthæ: Credis quod frater tuus resurgat in novissimo die? Totum autem hoc quod homines resurgent, erit mea virtute; et ideo ego, cujus virtute tunc omnes resurgent, possum etiam fratrem tuum suscitare in præsentia. Dicit autem duo: scilicet quod est *resurrectio*, et quod est *vita*. Sciendum est enim, quod effectum vitæ aliqui participare indigent. Quidam quidem, quia vitam amiserunt; quidam vero, non quia ipsam amiserunt, sed ut jam habitam conservent. Sic ergo quantum ad primum dicit: *Ego sum resurrectio*, quia qui vitam per mortem amiserunt, reparantur; quantum ad secundum dicit, *Et vita*, qua scilicet viventes conservantur. Sciendum est autem, quod hoc quod dicit, *Ego sum resurrectio*, est locutio causalis; quasi dicat: Ego sum resurrectionis causa. Hic autem locutionis modus in illis tantum fieri consuevit qui sunt causa alicujus rei; Christus autem est tota causa resurrectionis nostræ, tam animarum quam corporum: et ideo hoc quod dicit, *Ego sum resurrectio*, est causalis locutio; quasi dicat: Totum hoc quod resurgent in animabus et in corporibus, per me erit; I Cor. XV, 21: *Quo-*

niam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Hoc, inquam, quod *sum resurrectio*, est mihi per hoc quod sum *vita;* nam vitæ est quod aliqui reparentur ad vitam, sicut ignis est quod aliquod extinctum reignitur; Supra I, 4: *In Christo vita erat, et vita erat lux hominum.*

7. Effectus autem potestati respondet; unde dicit: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet.* Primo ergo agit de effectu qui respondet primæ potestati; secundo de effectu qui respondet secundæ. Primum autem quod de potestate sua dixerat, est quod ipse sit resurrectio; et huic respondet effectus quod ipse mortuos vivificat: et quantum ad hoc dicit: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet.* Cujus quidem causa est, quia ego sum resurrectionis causa, cujus causæ effectum aliquis consequitur credendo in me. Unde dicit: *Qui credit in me, vivet, etiam si mortuus fuerit:* nam per hoc quod credit, habet me in se; Ephes. III, 17: *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris:* qui autem habet me, habet resurrectionis causam: ergo *qui credit in me, vivet.* Quod autem per fidem aliqui resurgant, habetur supra V, 25: *Venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent*, vita scilicet spirituali, resurgentes de morte culpæ, et etiam vita naturali, resurgentes de morte pœnæ. Secundum autem quod de potestate sua dixerat, est quod ipse sit vita; et huic respondet effectus præservationis in vita; unde dicit: *Et omnis qui vivit, et credit in me,* vita justitiæ; de qua Habac. II, 4: " Justus meus ex fide vivit: „ *non morietur in æternum*, idest morte æterna; sed habebit vitam æternam; supra VI, 40: *Hæc est voluntas Patris mei, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam.* Et hoc non est intelligendum quin moriatur ad tempus morte carnis; sed quod aliquando sic morietur, ut tamen resuscitatus vivat in æternum in anima, donec resurgat caro numquam postea moritura; unde subdit ibidem: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die.*

8. Exposcit autem fidem, ut eam perficiat; unde dicit, *Credis hoc?* Et primo ponitur quæstio Domini dicentis, *Credis hoc?* Non interrogat Dominus quasi ignorans, sed sciens fidem ejus, quippe qui ipsam fidem sibi infuderat: credere enim a Deo est. Quærit autem ut fidem quam habebat in corde, confiteatur ore; Rom. X, 10: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Secundo ponitur responsio mulieris cum dicit: *Ait illi: Utique, Domine, ego credidi quia tu es Christus Filius Dei vivi.* Quæ quidem responsio impertinens videtur ad ea quæ Dominus dixerat. Dixit enim: *Ego sum resurrectio et vita:* et postea quæsivit utrum hoc crederet. Mulier autem non respondit: Credo quod tu es resurrectio et vita; sed *Ego credidi quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.* Quod quidem dupliciter exponit. Chrysostomus enim dicit quod hæc mulier non intelligens alta verba Domini, quasi stupefacta respondit dicens: Domine, ego non intelligo hoc quod dicis, scilicet quod tu es resurrectio et vita; sed hoc *credidi quia tu es Christus Filius Dei vivi.* Augustinus vero dicit, quod mulier respondit hoc ideo quia hoc quod dicit est ratio omnium præmissorum a Domino; quasi diceret: Quidquid dicis de potestate tua et effectu salutis, totum credo: quia ego credo quod plus est, et radix omnium, scilicet *quia tu es Christus Filius Dei vivi.* Hæc autem confessio Marthæ perfecta est. Confitetur enim Christi dignitatem, naturam et dispensationem, scilicet incarnationis. Dignitatem quidem et regiam et sacerdotalem; et hoc, cum dicit: *Tu es Christus:* Christus enim Græce, Latine dicitur unctus Inunguntur autem reges et sacerdotes: est ergo Christus rex et sacerdos. Unde Angelus Luc. II, 11: *Natus est nobis hodie salvator, qui est Christus Dominus.* Et vere ipse est singulariter Christus, quia alii unguntur oleo visibili, iste vero oleo invisibili, scilicet Spiritu sancto, et ceteris aliis abundantius; Ps. XLIV, vers. 3: *Unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Ideo præ consortibus, quia, ut dicitur supra III, vers. 34, *non ad mensuram dat ei Deus spiritum.* Naturam autem in Christo confitetur divinam Patri æqualem; unde dicit: *Filius Dei vivi:* nam ex hoc quod singulariter vocat eum Filium Dei vivi, veritatem filiationis annuntiat; non autem est verus Dei Filius, nisi sit Patri connaturalis: unde de Christo dicitur I Joan. ult., 20: *Ut simus in vero Filio*

ejus Christo: hic est verus Deus et vita æterna. Dispensationis autem mysterium confitetur cum dicit: *Qui in hunc mundum venisti,* scilicet carnem assumens. Simile confitetur Petrus, Matth. xvi, 16: *Tu es Christus Filius Dei vivi;* infra xvi, vers. 28: *Exivi a Patre, et veni in mundum.*

LECTIO V.

1. Et cum hæc dixisset, abiit, et vocavit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, et vocat te.

2. Illa, ut audivit, surrexit cito, et venit ad eum.

3. Nondum enim venerat Jesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco, ubi occurrerat ei Martha.

4 Judæi ergo qui erant cum ea in domo, et consolabantur eam, cum vidissent Mariam, quia cito surrexit, et exiit, secuti sunt eam, dicentes: Quia vadit ad monumentum ut ploret ibi.

5. Maria ergo cum venisset ubi erat Jesus, videns eum, cecidit ad pedes ejus,

6. Et dixit ei: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

7. Jesus ergo, ut vidit eam plorantem, et Judæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, et turbavit seipsum.

8. Et dixit: Ubi posuistis eum? Dicunt ei: Domine, veni, et vide.

9. Et lacrymatus est Jesus.

10. Dixerunt ergo Judæi: Ecce quomodo amabat eum.

11. Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur?

1. Postquam Evangelista præmisit conditiones sororum quantum ad Martham, hic describit eas quantum ad Mariam: et primo describit vocationem Mariæ; secundo occursum ejus ad Christum, ibi, *Illa, ut audivit;* tertio ejus devotionem, quam exhibuit Christo, ibi, *Maria ergo cum venisset ubi erat Jesus... cecidit ad pedes ejus.* Vocatur autem Maria per Martham, quæ consolata et instructa per Christum, nolens sororem suam esse tantæ consolationis expertem, *cum dixisset,* verba prædicta cum Domino, *abiit* statim, *et vocavit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, et vocat te* etc.

Ubi quidem duo dubitanda occurrunt. Primo de hoc quod dicit, *Silentio:* nam silentium nihil aliud est quam privatio locutionis vel soni. Non ergo eam silentio vocare potuisset. Responsio. Dicendum, secundum Augustinum, quod silentium suppressam vocem nuncupavit; quasi dicat, vocavit eam submisse: secundum illud Eccle. ix, 17: *Verba sapientium audiuntur in silentio.* Ideo autem eam silenter vocat, quia multitudo Judæorum erat cum ea, ut dictum est, et forte erant inter eos aliqui qui non diligerent Christum, qui vel recederent, vel hoc audito Mariam non sequerentur. Mystice autem per hoc datur intelligi quod ad Christum quis vocat exteriore voce tantum, sed efficacius silenter; unde dicitur Isai. xxx, 15: *In silentio et spe erit fortitudo vestra.*

Secundo dubitatur de hoc quod dicit: *Magister adest, et vocat te.* Videtur falsum dixisse: non enim dixit Dominus Marthæ quod vocaret Mariam. Responsio. Dicit Augustinus, quod Evangelista causa brevitatis dat intelligere quod in sua narratione intermiserat: nam forte Dominus dixit Marthæ quod eam vocaret. Alii autem dicunt, quod Martha ipsam præsentiam vocationem reputavit; quasi diceret: Inexcusabile est ut eo præsente tu non exeas obviam ipsi.

2. Consequenter cum dicit, *Illa, ut audivit, surrexit cito, et venit ad eum,* ponitur occursus Mariæ. Et circa hoc duo facit. Primo ponitur promptitudo Mariæ ad occurrendum; secundo locus in quo ei occurrit, ibi, *Nondum enim venerat Jesus in castellum;* tertio comitiva quæ eam sequitur, ibi, *Judæi ergo qui erant cum ea in domo... secuti sunt eam.* Promptitudo autem Mariæ ad occurrendum describitur, quia non distulit propter luctum, non tardavit propter astantes, sed statim *ut audivit, surrexit cito,* de domo in qua erat, *et venit ad eum,* scilicet Jesum. Ex quo patet quod non illam prævenisset Martha, si ei a principio notus fuisset adventus Jesu. Datur etiam per hoc nobis exemplum non tardandi, cum vocamur ad Christum. Eccli. cap. v, 8: *Ne tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem;* Isa. i, 4: *Audiam eum quasi magistrum.*

3. Locus autem ubi Maria Christo occurrit, est idem ille ubi Martha cum Christo locuta fuerat; unde dicit: *Nondum enim venerat Jesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco ubi occurrerat ei Martha;* quod ideo ponit Evangelista ne credatur superfluus occursus Mariæ, cum Christus potuerit adeo cito in ca-

stellum venire sicut et Martha. Ideo autem Christus in illo loco remansit, ut non videatur seipsum ingerere miraculo; sed dum rogatus et inductus miraculum operatur, confiteantur ipsum mortuum esse, et miraculum nullam calumniam patiatur. Datur etiam per hoc intelligi, quod cum volumus Christo frui, eum venientem anticipemus, non expectantes quod ipse nobis condescendat: sed ut ipsi potius condescendamus ad eum; Jer. xv, 19: *Ipsi convertentur ad te, et tu non converteris ad eos.*

4. Comitiva autem quæ sequitur Mariam, describitur cum dicit: *Judæi ergo qui erant cum ea in domo... secuti sunt eam.* Causam autem quare eam sequebatur ponit, dicens: *Quia vadit ad monumentum ut ploret ibi.* Credebant enim quod ex impetu doloris hoc faceret: non enim audierant verba quæ Martha dixerat Mariæ. In quo quidem Judæi commendandi sunt: quia, ut dicitur Eccli. vii, 38: *Non desis plorantibus in consolationem.* Nihilominus divina providentia factum est ut eam sequerentur, ut cum plures essent ibi cum Lazarus suscitatus est, tam grande miraculum quatriduani resurgentis testes plurimos inveniret, ut dicit Augustinus.

5. Consequenter cum dicit, *Maria ergo cum venisset ubi erat Jesus, videns eum cecidit ad pedes ejus,* commendatur devotio Mariæ ad Jesum: et primo devotio quam exhibuit facto; secundo devotio quam exhibuit verbo, ibi, *Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.* Circa primum nota in Maria securitatem et humilitatem. Securitatem quidem, quia contra mandatum principum, quod nullus confiteretur Christum, non verecundatur turbam, nec suspicionem Judæorum de Christo veretur: cum aliqui inimicorum Christi interessent, ad Christum currit; Prov. xxviii, 1: *Justus quasi leo confidens, absque terrore erit.* Humilitatem autem, quia *cecidit ad pedes ejus,* quod non de Martha legitur; I Petr. v, 6: *Humiliamini sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis;* Ps. cxxxi, 7: *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.*

6. Verbo autem devotionem exhibuit, cum dixit ei: *Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.* Credebat enim esse vitam, et ubi ipse esset, mortem locum non habere; II Cor. vi, 14: *Non est conventio lucis ad tenebras.* Quasi dicat: " Dum nobiscum præsens fuisti (ut Augustinus dicit), non morbus, non infirmitas aliqua apparere ausa est, apud quas vitam noverat hospitari. O infidelis conventio! Te adhuc posito in sæculo, Lazarus amicus tuus mortuus est. Si amicus moritur, inimicus quid patietur? „

7. Consequenter cum dicit, *Jesus ergo ut vidit eam plorantem.... infremuit spiritu, et turbavit se,* ponuntur ea quæ pertinent ad affectum Christi. Christus enim non respondet eadem Mariæ quæ respondit Marthæ; sed propter astantem turbam nihil loquitur, factis demonstrans suam virtutem. Primo ergo ponitur affectus Christi ostensus Mariæ; secundo subditur disceptatio de Christi affectu, ibi, *Dixerunt ergo Judæi: Ecce quomodo amabat eum.* Circa primum tria facit. Primo ponitur affectus Christi quem corde habuit; secundo quomodo eum verbis expressit, ibi, *Et dixit, Ubi posuistis eum?;* tertio quomodo eum lacrymis demonstravit, ibi, *Et lacrymatus est.* Dicit ergo quantum ad primum: *Jesus ergo, ut vidit eam plorantem* etc. Ubi notandum est, Christum verum Deum esse, et verum hominem; et ideo ubique fere in factis suis mixta leguntur humana divinis, et divina humanis: et si quandoque ponitur aliquid humanum de Christo, statim additur aliquid divinum. Nihil enim infirmius de Christo legimus quam ejus passionem; et tamen eo in cruce pendente, divina facta patent, quod sol obscuratur, petræ scinduntur, corpora sanctorum qui dormierant resurgunt. In nativitate etiam et eo jacente in præsepio, sidus de cælo fulget, Angelus laudes cecinit, Magi et reges munera offerunt. Simile autem habemus in hoc loco: nam Christus secundum humanitatis affectum aliquid infirmum patitur, turbationem quamdam de morte Lazari concipiens; unde dicit: *Infremuit spiritu, et turbavit semetipsum.*

Circa quam quidem turbationem primo quidem attende pietatem, secundo discretionem, tertio potestatem. Pietatem quidem ex causa, quæ est justa. Tunc enim juste turbatur quis, si ex aliorum tristitia et malo turbetur: et quantum ad hoc dicit: *Ut vidit eam plorantem;* Rom. xii, 15: *Gaudete cum gau-*

dentibus et flete cum flentibus. Discretionem autem, quia secundum judicium rationis turbatur; unde dicit, *Fremuit spiritu;* quasi judicium rationis servans. In turbatione enim spiritus dicitur mens, vel ratio, secundum illud Ephes. cap. IV, 23: *Renovamini spiritu mentis vestræ.* Quandoque autem contingit quod hujusmodi passiones sensitivæ partis nec fiunt spiritu, nec servant moderamen rationis, quin potius ipsam perturbant: quod quidem in ipso non fuit, quia *infremuit spiritu.*

Sed quid significat fremitus Christi? Videtur quod significet iram; Prov. XIX, vers. 12: *Sicut fremitus leonis, ita et ira regis.* Item videtur quod significet indignationem; secundum illud Ps. CXI, 10: *Dentibus suis fremet, et tabescet.* Responsio. Dicendum, quod hic fremitus in Christo iram quamdam et indignationem cordis significat. Omnis autem ira et indignatio ex aliquo dolore et tristitia causatur. Duo autem hic suberant: unum de quo Christus turbabatur, quod erat mors homini inflicta propter peccatum; aliud autem de quo indignabatur, erat sævitia mortis et diaboli. Unde, sicut quando aliquis vult repellere hostem, dolet de malis illatis ab ipso, et indignatur ad animadvertendum in eum, ita et Christus doluit et indignatus est.

Potestatem autem, quia ipse suo imperio turbavit semetipsum. Nam hujusmodi quidem passiones aliquando insurgunt ex causa indebita; sicut cum aliquis de malis gaudet et de bonis tristatur; Prov. II, 14: *Qui lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.* Et hoc non fuit in Christo; unde dicit: *Ut vidit eam plorantem.... turbavit seipsum.* Aliquando insurgunt ex aliqua causa bona, non tamen ratione moderantur: et propter hoc dicit, *Infremuit spiritu.* Aliquando autem etsi moderentur ab aliquo, præveniunt tamen judicium rationis, cujusmodi sunt subiti motus. Quod quidem in Christo non fuit: quia omnis motus appetitus sensitivi fuit in eo secundum modum et imperium rationis: et ideo dicit, *Turbavit semetipsum;* quasi dicat: Judicio rationis hanc sibi tristitiam assumpsit.

Sed contra est quod dicitur Isa. XLII, vers. 4: *Non erit tristis neque turbulentus.* Responsio. Dicendum, quod hoc intelligitur de tristitia præveniente et immoderata. Voluit etiam Christus se turbare et tristari ex triplici causa. Primo quidem ad probandum conditionem et veritatem humanæ naturæ; secundo ut dum tristatur et cohibet seipsum, doceat modum servandum esse in tristitiis. Stoici enim dixerunt quod nullus sapiens tristatur. Sed valde inhumanum esse videtur quod aliquis de morte alicujus non tristetur. Aliqui autem sunt qui in tristitiis de malo amicorum, nimis excedunt. Sed Dominus tristari voluit, ut significet tibi quod aliquando debeas contristari, quod est contra Stoicos: et modum in tristitia tenuit, quod est contra secundos. Unde Apostolus Thess. IV, 12: *Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini sicut ceteri qui spem non habent;* Eccli. XXII, 10: *Super mortuum plora, quia deficit lux ejus.* Et postea subdit: *Modicum plora supra mortuum, quoniam requievit.* Tertia ratio est ut insinuet quod nos pro mortuis corporaliter tristari et plorare debemus: secundum illud Ps. XXVII, 2: *Afflictus sum, et humiliatus sum nimis.*

8. Consequenter Dominus affectum sui cordis verbis demonstrat; unde dicit: *Ubi posuistis eum?*

Sed contra. Numquid Dominus locum ubi positus erat ignorabat? Videtur quod non: nam sicut virtute divinitatis absens scivit mortem ejus, ita scivit etiam locum sepulcri. Quare ergo quærit quod scivit?

Responsio. Dicendum, quod non ut ignorans interrogat; sed dum a populo sibi sepulcrum ostenditur, vult eos confiteri Lazarum mortuum et sepultum: ut sic miraculum ab omnium suspicione eripiat. Sunt ad hoc etiam duæ rationes mysticæ. Una est, quia qui interrogat, videtur nescire ea de quibus interrogat. Per Lazarum autem in monumento, signantur mortui in peccatis. Ostendit ergo Dominus se ignorare locum Lazari, dans per hoc intelligere quod quasi nesciat peccatores, secundum illud Matth. VII, 23: *Non novi vos:* et Genes. III, 9: *Adam, ubi es?* Alia ratio est, quia quod aliqui a peccato resurgant ad statum justitiæ divinæ, est ex profundo prædestinationis divinæ: quod quidem profundum homines ignorant; Rom. II, 34: *Quis cognovit sensum Domini,*

aut quis consiliarius ejus fuit? Et Jer. cap. XXIII, 18: *Quis enim affuit in consilio Domini, et vidit, et audivit sermonem ejus?* Et ideo Dominus hoc innuens, ad modum nescientis se habuit, cum et ipsi hoc nescimus.

Sic ergo ponitur Domini interrogatio; et sequitur populi responsio; unde dicit: *Dicunt ei: Domine, veni, et vide. Veni*, miserando, *vide*, considerando; Ps. XXIV, 18: *Vide humilitatem meam et laborem meum, et dimitte universa delicta mea.*

9. Consequenter Dominus affectum suum lacrymis demonstrat; unde subditur: *Et lacrymatus est Jesus:* quæ quidem lacrymæ non erant ex necessitate, sed ex pietate et causa: fons enim pietatis erat; et ideo flebat ut ostenderet non esse reprehensibile si aliquis ploret ex pietate; Eccli. XXXVIII, 16: *Fili, super mortuum produc lacrymas.* Flevit ex causa, ut doceret hominem propter peccatum fletibus indigere: secundum illud Ps. v, 7: *Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum.*

10. Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo Judæi: Ecce quomodo amabat eum*, ponit Evangelista disceptationem de affectu Christi: et primo inducit quosdam admirantes Christi affectum; secundo quosdam in dubium revocantes miraculum prius factum, ibi, *Quidam autem ex ipsis dixerunt* etc. Admirantes autem miraculum Christi inducit Evangelista per modum conclusionis, cum dicit: *Dixerunt ergo Judæi*, ostensis scilicet signis affectus Christi, tam verbis quam lacrymis: *Ecce quomodo amabat eum:* nam amor maxime in tristitiis hominum manifestatur; Prov. XVII, 17: *In tristitia amicus cognitus est.* Mystice autem per hoc datur intelligi quod Deus homines etiam in peccatis amat, nisi enim eos amasset, non utique diceret: *Non veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam:* Matth. XIX, 13. Unde Jer. XXXI, 3: *In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans.*

11. Vertentes autem in dubium miraculum factum erant ex invidis Jesu; unde dicit: *Quidam autem ex ipsis*, scilicet Judæis, *dixerunt: Non potuit hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur?* quasi dicant: Si sic amabat eum ut etiam pro ejus morte lacrymaretur, videtur quod voluisset eum non mori: nam tristitia est de his quæ nobis non volentibus acciderunt. Si ergo eo nolente mortuus est, videtur quod non potuit mortem impedire; multo magis videtur quod non potuerit aperire oculos cæci nati. Vel dicendum, quod hoc dixerunt admirando, eo modo loquendi quo Eliseus dixit IV Reg. II, 14: *Ubi est Deus Eliæ etiam nunc?* Et David in Ps. LXXXVIII, 50: *Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine?*

LECTIO VI.

1. Jesus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum.

2. Erat autem spelunca, et lapis superpositus erat ei. Ait Jesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror ejus qui mortuus fuerat: Domine, jam fœtet, quatriduanus enim est. Dixit ei Jesus: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem.

3. Jesus autem, elevatis sursum oculis, dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam, quia semper me audis; sed propter populum qui circumstat dixi, ut credant quia tu me misisti.

4. Hæc cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare, veni foras.

5. Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus manus et pedes institis, et facies ejus sudario erat ligata.

6. Dixit eis Jesus: Solvite eum, et sinite abire.

1. Postquam autem Evangelista posuit quædam præambula ad suscitationem, hic consequenter agit de ipsa suscitatione: circa quam quatuor agit. Primo de Christi ad monumentum perventione; secundo de lapidis sublatione, ibi, *Erat autem spelunca* etc.; tertio de Christi oratione, ibi, *Jesus autem, elevatis sursum oculis, dixit* etc.; quarto de mortui resuscitatione, ibi, *Hæc cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare, veni foras.* Dicit ergo quantum ad primum: *Jesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum.* Studiose autem Evangelista frequenter dicit, quod lacrymatus est et quod infremuit, ut Chrysostomus dicit, quia in futuro ostensurus erat suæ divinitatis potestatem. Ne ergo dubites de veritate suæ humanitatis, infirmiora et humiliora nostræ naturæ de Christo asserit. Et sicut Joannes ceteris Evangelistis expressius divinam naturam et potestatem ostendit, ita etiam quædam infirmiora de eo loquitur, sicut quod lacrymatus est, quod

infremuit, et hujusmodi, quæ maxime affectum in Christo demonstrant humanæ naturæ. Mystice autem infremuit, ut detur intelligere, eos qui a peccatis resurgunt, in continuo debere persistere luctu; secundum illud Ps. xxxvii, 7: *Tota die contristatus ingrediebar.* Vel dicendum, quod supra infremuit spiritu, propter mortem Lazari; hic autem rursum in semetipso propter infidelitatem Judæorum. Unde Evangelista præmiserat dubietatem miraculi, dicentium: *Non potuit hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur?* Qui quidem fremitus fuit ex compassione et miseratione ad Judæos; Matth. xiv, 14: *Videns Jesus turbas, misertus est eis.*

2. Hic agitur de lapidis sublatione: ubi quatuor facit. Primo describit lapidem; secundo subdit mandatum Christi de lapide submovendo; tertio addit disceptationem de lapidis amotione; quarto insinuat mandati impletionem. Lapis autem describitur superpositus monumento; unde dicit: *Erat autem spelunca, et lapis superpositus erat ei.* Sciendum est enim, quod in partibus illis cavernas quasdam in modum speluncæ habent ad hominum sepulturas, ubi possunt plura mortuorum corpora ponere diversis temporibus; et ideo habent foramen quoddam, quod lapide claudunt et aperiunt quando est necesse: et ideo dicitur hic, quod *lapis erat superpositus ei*, scilicet ostio speluncæ. Simile habetur Genes. xxiii, ubi Abraham emit agrum et speluncam ad sepeliendum Saram uxorem suam. Mystice autem per speluncam intelligitur profunditas peccatorum; de qua habetur in Ps. lxviii, 3: *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia.* Per lapidem superpositum intelligitur lex, quæ in lapide scripta est, et peccatum non tollebat, sed tenebat eos in peccato: quia ex hoc gravius peccabant, quod contra legem faciebant; unde dicitur Galat. iii, vers. 22: *Conclusit Scriptura omnia sub peccato.* Mandatum Christi de lapide submovendo ponit, dicens: *Ait Jesus, Tollite lapidem.*

Sed quæritur, cum majus sit suscitare mortuum quam removere lapidem, quare non etiam simul cum hac virtute lapidem sustulit? Ad quod respondet Chrysostomus, quod hoc factum est ad majorem certitudinem miraculi; ut scilicet eos testes faciat miraculi, ut non dicant quod in cæco dixerunt: Non est hic, qui mortuus fuit: supra ix.

Mystice, secundum Augustinum, remotio lapidis signat amotionem ponderis legalium observantiarum a fidelibus Christi ex gentibus ad Ecclesiam venientibus, quod eis aliqui imponere volebant. Unde dicit beatus Jacobus, Actor. xv, 28: *Visum est Spiritui sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris.* Et Petrus dicit eodem: *Cur tentatis imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus?* De hoc ergo dicit Dominus, *Tollite lapidem*, idest legis pondus, et gratiam prædicate. Vel per lapidem significat eos qui in Ecclesia corrupte vivunt, et offensioni sunt credere volentibus, dum eos a conversione retrahunt; de quo lapide in Ps. xc, 12: *Ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Qui quidem Dominus præcipit ut removeatur; Isa. lvii, 14: *Auferte offendicula de via populi mei.*

Disceptatio autem ponitur ex parte Marthæ; et primo ponuntur verba Marthæ disceptantis; secundo verba Christi respondentis. Verba quidem Marthæ ponit dicens: *Dixit ei Martha, soror ejus qui mortuus fuerat: Domine, jam fœtet, quatriduanus enim est.* Quod quidem ad litteram factum est ad ostensionem veritatis miraculi, quasi jam per putrefactionem inciperent membra resolvi.

Mystice autem de illo qui peccare consuevit: *Jam fœtet*, scilicet per pessimam famam, cujus odor deterrimus per peccatum consurgit. Nam sicut ex bonis operibus fragrat odor bonus, secundum quod dicit Apostolus II Cor. cap. ii, 15: *Christi bonus odor sumus Deo;* ita ex malis operibus fœtor et malus odor evaporat: qui etiam recte quatriduanus dicitur, quasi pressus pondere terrenorum peccatorum et cupiditatum carnalium: terra enim est ultimum de quatuor elementis; Joel. ii, 20: *Ascendet fœtor ejus, et ascendet putredo ejus, quia superbe egit.*

Illi autem Christus respondit dicens: *Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?* Ubi Dominus videtur Martham arguere, quod non memor erat ejus quod Christus ei dixerat: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet;* nam Martha diffidebat an Christus

posset resuscitare mortuum quatriduanum. Licet enim aliquos recenter mortuos suscitasset, impossibile tamen hoc de fratre credebat ob dierum diuturnitatem. Et ideo Dominus dixit ei: *Nonne dixi tibi: Si credideris, videbis gloriam Dei?* idest suscitationem fratris tui, per quam Deus glorificabitur.

Sed cum supra Dominus hoc miraculum Apostolis dixerit futurum ad gloriam suam, inquiens: *Ut glorificetur Filius Dei per eam*, scilicet per mortem; hic tamen dicit Marthæ hoc miraculum futurum ad gloriam Dei: et hoc ideo, quia eadem est gloria Patris et Filii et Spiritus sancti. Ideo autem non expressit hic gloriam Filii, ne turbaret astantes Judæos, ad contradictionem promptos.

Innuitur autem in his Domini verbis duplex fructus fidei nostræ. Primus est miraculorum operatio, quæ debetur fidei; Matth. XVII, 19: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc illuc, et transibit; et nihil impossibile erit vobis.* Unde et Apostolus I Cor. XIII, 2: *Si habuero fidem, ita ut montes transferam.* Et Marc. ult., 20, dicitur: *Illi autem prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante, sequentibus signis.* Quæ quidem miraculorum operatio est ad gloriam Dei: et ideo dicit: *Si credideris, videbis gloriam Dei.* Secundus fructus est visio æternæ gloriæ, quæ debetur fidei pro præmio; unde dicit: *Videbis gloriam Dei;* Isa. VII, 9, secundum aliam litteram: *Si non credideritis, non intelligetis.* I Cor. cap. XIII, 12: *Videmus nunc per speculum, et in ænigmate* (per fidem); *tunc autem facie ad faciem.*

Impletionem mandati ponit inferens: *Tulerunt ergo lapidem.* Ubi considerandum est, secundum Origenem, quod mora tollendi lapidem adjacentem, ex sorore defuncti causata est; et ideo tamdiu resuscitatio fratris dilata est quamdiu Christum per verba detinuit; sed statim cum Christi mandatum obediendo exequitur, frater resuscitatur; ut per hoc discamus nihil interponere inter jussa Jesu et ipsorum executionem, si cupimus quod statim salutis sequatur effectus; Psal. XVII, 45: *In auditu auris obedivit mihi.*

3. Hic agitur de Christi oratione, in qua gratias agit; circa quam Evangelista quatuor ponit. Primo ponit orandi modum; secundo orationis efficaciam; tertio excludit orandi necessitatem; quarto subjungit orationis utilitatem. Modum autem orandi ponit congruentem: quia *elevatis sursum oculis;* idest, intelligentiam suam erexit, adducens illam per orationem ad excelsum Patrem. Nobis autem, si ad exemplum orationis Christi orare volumus, necesse est levare oculos mentis nostræ ad eum, removendo illos a præsentibus rebus, memoria, cogitationibus et intentionibus. Levamus etiam oculos ad Deum quando non confidentes de meritis nostris, de sola misericordia speramus, secundum illud Ps. CXXII, 1: *Ad te levavi oculos meos qui habitas in cœlis.* Et: *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri;* Thren. III, vers. 41: *Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in cœlis.* Orationis autem efficaciam ponit, cum dicit: *Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.* In quo argumentum habemus, quod Deus facilis est ad largiendum, secundum illud Ps. IX, 17: *Desiderium pauperum exaudivit Dominus:* ut sic desiderium, etiam antequam proferat verba, exaudiat; Isa. XXX, 19: *Ad vocem clamoris tui statim ut audierit, respondebit tibi;* et LXV, 24: *Adhuc illis loquentibus, dicam, Ecce adsum.* Multo ergo magis expedit arbitrari de Domino salvatore, quod Deus Pater præveniens ejus orationem, eum exaudierit: nam lacrymæ quas Christus pro morte Lazari fuderat, vicem orationis habuerunt. Per hoc autem quod in principio orationis gratias agit, datur nobis exemplum quod cum orare volumus antequam futura petamus, pro perceptis beneficiis Deo gratias referamus; I Thess. V, 18: *In omnibus gratias agite.*

Quod autem dicit, *Quoniam audisti me,* si exponatur de Christo, secundum quod homo, non habet difficultatem: sic enim Christus minor Patre erat: et secundum hoc competit sibi orare Patrem, et exaudiri ab eo. Si vero, ut Chrysostomus vult, exponatur de Christo, secundum quod Deus, tunc verbum difficultatem habet: nam secundum hoc, ei orare non convenit nec exaudiri; sed potius aliorum orationes exaudire. Et ideo dicendum, quod tunc aliquis auditur quando

voluntas ejus impletur. Voluntas autem Patris semper impletur: quia, ut dicitur in Ps. CXIII, 3, *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit.* Cum ergo eadem sit voluntas Patris et Filii; quandocumque Pater implet voluntatem suam, implet voluntatem Filii. Dicit ergo Filius, secundum quod Verbum: *Quoniam audisti me;* idest, fecisti quæ erant in Verbo tuo ut fierent. Dixit enim, et perfecta sunt.

Necessitatem autem orandi excludit dicens: *Ego autem sciebam quoniam semper me audis* etc. Ubi quasi obumbrate Dominus suam divinitatem ostendit; quasi diceret: Ad hoc ut fieret voluntas mea, non indigeo oratione, quia ab æterno voluntas mea impleta est; Hebr. cap. V, 7: *In omnibus exauditus est pro sua reverentia.* Nam *ego sciebam,* scilicet certitudinaliter, *quoniam semper me,* Verbum, *audis:* quia quidquid facis, in me est ut fiat. Item *me*, hominem, *semper audis:* quia voluntas mea semper est conformis voluntati tuæ: *Sed propter populum qui circumstat, ut credant quia tu me misisti.* In quo datur intelligi quod multa fecit et dixit propter utilitatem aliorum; infra XIII, 15: *Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis.* Nam omnis Christi actio, nostra est instructio. Voluit autem Christus specialiter per istam orationem demonstrare, se non esse alienum a Patre; sed recognoscebat eum ut suum principium: et ideo subdit: *Ut credant quia tu me misisti;* infra XVII, 3: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum;* Galat. IV, 4: *Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege.* Et in hoc ponitur orationis utilitas.

4. Hic agitur de suscitatione Lazari: et circa hoc tria facit. Primo ponitur vox excitantis; secundo vocis effectus, ibi, *Et statim prodiit qui fuerat mortuus;* tertio mandatum de solutione excitati, ibi, *Dicit eis Jesus: Solvite eum.* Vox autem excitantis ponitur magna; unde dicit: *Hæc cum dixisset,* scilicet Jesus, *voce magna clamavit:* et hoc ad litteram, ut destrueret errorem Gentilium et quorumdam Judæorum, dicentium animas mortuorum commorari in tumulis cum corporibus: et ideo *clamat,* quasi animam ex longinquo evocans in tumulo non existentem. Vel dicendum, et melius, quod vox Christi magna dicitur propter virtutis ejus magnitudinem: nam tanta virtus ejus fuit quod suscitavit Lazarum quatriduanum a morte quomodo excitaretur dormiens a somno; Ps. LXVII, 34: *Dedit voci suæ vocem virtutis.* Vox etiam ista magna, repræsentativa est illius magnæ vocis quæ erit in communi resurrectione, per quam omnes de monumentis resuscitabuntur; Matth. XXV, 6: *Media nocte clamor factus est* etc. Clamat, inquam, dicens: *Lazare, veni foras.* Quem ideo ex proprio nomine vocat, quia tanta erat virtus vocis ejus quod pariter omnes mortui cogerentur exire, nisi per expressionem nominis virtutem suam ad unum determinasset, ut Augustinus dicit de Verbo Domini. Datur etiam per hoc intelligi quod Christus vocat peccatores foras exire de conversatione peccati: Apoc. cap. XVIII, 4: *Exite de illa, populus meus.* Item de occultatione ejus per confessionem ipsum peccatum manifestando; Job XXXI, 33: *Si abscondi quasi homo peccatum meum.*

5. Consequenter cum dicit, *Et statim prodiit qui fuerat mortuus,* ponitur vocis effectus: et primo ponitur mortui resurrectio; secundo resurgentis mortui dispositio. Resurrectio quidem mortui fuit festina ad Domini imperium; unde dicit: *Et statim prodiit qui fuerat mortuus.* Tanta enim erat virtus vocis Christi ut absque temporis dilatione vitam conferret: sicut erit in resurrectione communi, quando in ictu oculi, mortui audientes tubam canentem, *mortui qui in Christo sunt, resurgent primi,* ut dicitur I Thess. IV, 15. Jam enim anticipatur officium Christi, quod dicitur supra V, vers. 25: *Venit hora, et nunc est, quando mortui qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent.* Sic ergo impletum est quod dixerat Dominus: *Vado, ut excitem eum.* Quantum autem ad dispositionem resurgentis, dicitur, *Ligatus,* idest habens ligatas *manus et pedes institis,* idest fasciis, quibus antiqui mortuos involvebant, *et facies ejus sudario erat ligata,* ne scilicet horrorem faceret. Ideo autem ligatum et coopertum resurgere jussit, ut miraculum magis approbaretur.

6. Consequenter cum dicit, *Solvite eum, et sinite abire,* mandat ut solvatur. Cujus quidem ratio est, ut ipsimet qui solverent, fidentiores testes essent miraculi, et ejus

quod fit tenaciorem memoriam haberent. Similiter etiam dum eum tangunt et sibi appropinquant, videant quod vere est ille. Ideo autem addit, *Et sinite abire*, ut ostendat miraculum non esse phantasticum. Aliqui enim magi visi sunt aliquando mortuos suscitasse, non tamen ad hoc eos perducere potuerunt ut pristina officia exequerentur: et hoc quidem erat, quia eorum resuscitatio phantastica tantum erat, et non vera.

Sciendum est autem, quod hoc totum quod dicitur, *Et statim prodiit*, mystice exponitur ab Augustino; et hoc dupliciter, secundum duplicem modum prodeundi. Prodit namque peccator quando exit pœnitendo a consuetudine peccati ad statum justitiæ; II Cor. IV, 17: *Exite de medio eorum, et separamini.* Qui tamen habet manus ligatas institis, idest carnalibus concupiscentiis: quia adhuc in corpore constituti, alieni a molestiis esse non possunt, etiam a peccatis surgentes: unde Apostolus dicit, Rom. VII, 25: *Ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.* Quod autem facies ejus sudario tecta erat, hoc est quod in hac vita plenam cognitionem Dei habere non possumus; I Cor. XIII, 12: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.* Et ideo solvere eum jubet, et abire: quia post hanc vitam auferentur a peccato surgentibus omnia velamina, ut Deum facie ad faciem contemplentur, ut dicitur I Cor. cap. XIII. Tunc enim solvetur corruptibilitas corporis, quæ est quasi quoddam vinculum ligans et aggravans animam, ab omni hujusmodi plena et clara contemplatione; Isa. LII, 2: *Solve vincula colli tui, captiva filia Sion.* Sic ergo apparet unus modus spiritualiter prodeundi, qui ponitur ab Augustino, lib. 83, *Quæst.* Alius modus prodeundi est per confessionem, de quo dicitur Prov. XXVIII, vers. 13: *Qui abscondit scelera sua, non dirigetur; qui autem confessus fuerit, et reliquerit ea, misericordiam consequetur.* Sic enim prodire est ab occultis exeundo, per confessionem manifestari; sed ut confitearis, Deus facit voce, idest gratia magna vocando. Mortuus autem procedens adhuc ligatus, est confitens adhuc reus. Ut autem solvantur peccata ejus, ministris mandatur ut solvant eum, et sinant abire. Nam quem Christus per seipsum interius vivificat, discipuli solvunt, quia ministerio sacerdotum vivificati absolvuntur; Matth. XVI, 19: *Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis.*

Dicunt autem quidam hoc mysterium prosequentes, quod sicut Christus Lazarum per seipsum vivificavit, vivificatum a discipulis absolvendum mandavit; ita Deus interius vivificat animam per gratiam, remittendo culpam, et absolvendo a reatu pœnæ æternæ; sed sacerdotes virtute clavium absolvunt a parte pœnæ temporalis. Sed hæc positio nimis parum attribuit Ecclesiæ clavibus. Hoc est enim proprium sacramentorum novæ legis quod in eis gratia conferatur. Sacramenta autem in dispensatione ministrorum consistunt: unde in sacramento pœnitentiæ contritio et confessio se tenent materialiter, ex parte suscipientis sacramentum; vis autem causativa sacramenti est in absolutione sacerdotis, ex virtute clavium, per quas effectum dominicæ passionis quodammodo applicat ad eum quem absolvit, ut remissionem consequatur. Si ergo sacerdos non absolveret nisi solum a pœna, sacramentum pœnitentiæ non esset gratiæ collativum, per quam culpa remittitur; et per consequens non esset sacramentum novæ legis. Est ergo dicendum, quod sicut in sacramento baptismi sacerdos verba proferens et exterius abluens, ministerium baptismi exhibet, Christo interius baptizante; ita sacerdos exterius virtute clavium ministerium absolutionis impendit, Christo per gratiam culpam remittente.

Sed hoc dubium facere videtur: quod ad baptismum plerumque accedunt pueri, non ante baptismum justificati, qui in baptismo remissionis gratiam consequuntur: sed ad absolutionem consequendam accedunt adulti plerumque antea per contritionem, peccatorum remissionem consecuti: ut sic sequens absolutio nihil facere videatur ad peccatorum remissionem. Sed si quis diligenter consideret, ex utraque parte adultos accipiens, invenietur omnimoda similitudo. Contingit enim aliquos adultos, antequam actu sacramentum baptismi consequantur, habentes illud in voto, remissionem peccatorum consequi, baptismo flaminis baptizari; et tamen baptismus sequens, quantum est de se, remissionem peccatorum operatur, licet

in isto cui jam sunt remissa, hoc locum non habeat, sed solum augmentum gratiæ consequatur. Si quis autem adultus ante baptismum non perfecte fuisset dispositus ad consequendum remissionem peccatorum, in ipso actu dum baptizatur remissionem consequitur virtute baptismi, nisi ponat per fictionem obstaculum Spiritui sancto. Et similiter est dicendum in pœnitentia. Si quis enim ante absolutionem sacerdotis plene contritus fuerit, consequitur remissionem peccatorum, eo quod habet in voto ut subjiciat se Ecclesiæ clavibus, sine quo vera contritio non esset. Si autem antea non plena fuisset contritio sufficiens ad remissionem, in ipsa absolutione remissionem culpæ consequitur, nisi ponat obstaculum Spiritui sancto. Et similiter est in eucharistia et extrema unctione, et in aliis sacramentis.

LECTIO VII.

1. Multi ergo ex Judæis, qui venerant ad Mariam et Martham, et viderant quæ fecit Jesus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, et dixerunt eis quæ fecit Jesus.

2. Collegerunt ergo Pontifices et Pharisæi concilium, et dicebant:

3. Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?

4. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: et venient Romani, et tollent nostrum locum, et gentem.

5. Unus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis:

6. Vos nescitis quidquam, nec cogitatis, quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat.

7. Hoc autem a semetipso non dixit; sed cum esset Pontifex anni illius, prophetavit, quia Jesus moriturus erat pro gente:

8. Et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum.

9. Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum.

1. Postquam Evangelista posuit Lazari mortem et ejus resurrectionem, hic consequenter ponit effectum resurrectionis: et primo ponit effectum ejus in turba; secundo ponit effectum ejus in principibus, ibi, *Collegerunt ergo Pontifices et Pharisæi concilium.* Circa primum duo facit. Primo inducit quosdam credentes, dicens: *Multi ergo ex Judæis qui venerant ad Mariam et Martham,* ad eas consolandas, *et viderant quæ fecit Jesus, crediderunt in eum.* Nec mirum, quia tale miraculum non est auditum a sæculo, quod scilicet mortuus quatriduanus in monumento resuscitaretur ad vitam. Similiter etiam Dominus dicit, miraculum istud se facturum propter populum qui circumstabat, ut scilicet credant in eum: et ideo verbum istud non ivit incassum, sed ex miraculo viso multi crediderunt: I Cor. I, 22: *Judæi signa quærunt.* Secundo inducit quosdam denuntiantes, dicens: *Quidam autem ex ipsis venerunt ad Pharisæos* etc. Quod quidem potest dupliciter intelligi. Uno modo quod dixerunt ea quæ Jesus fecit principibus sacerdotum, ut mitigarent eos adversus Jesum, et ut confutarent eos de hoc quod adversus Jesum, qui tam mira faciebat, machinarentur. Alio modo, et melius, quia hoc dixerunt ut concitarent eos contra Christum. Nam infideles erant, et de miraculo scandalizabantur. Et hoc patet ex ipso modo loquendi: nam cum dixerat: *Multi ergo ex Judæis... crediderunt in eum:* subjungit quasi adversantem, dicens: *Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos* etc. Hi sunt de quibus dicitur infra XII, 37, quod *cum tanta signa fecisset Jesus coram eis, non crediderunt in eum... dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.*

2. Consequenter cum dicit, *Collegerunt ergo Pontifices et Pharisæi concilium,* ponit Evangelista effectum miraculi in principibus: et primo ponit malitiam quam contra Christum excogitaverunt; secundo ostendit quomodo Christus eam declinavit, ibi, *Jesus ergo jam non in palam ambulabat apud Judæos.* Circa primum tria facit. Primo ponit concilii congregationem; secundo subdit congregatorum dubitationem, ibi, *Et dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?* tertio assignat dubitationis determinationem, ibi, *Unus autem ex ipsis* etc. Ostenditur autem circa primum Pontificum nequitia ex tribus. Primo ex personarum conditione, quia non plebei, sed Pontifices et Pharisæi. Pontifices autem, quia erant principes sacrorum; Pharisæi vero, quia speciem religionis habebant, ut sic impleatur quod dicitur Genes. penult., 5: *Simeon et Levi fratres, vasa bellantia iniquitatis.* Nam de Simeone fuerunt adinventores sectæ Pharisæorum. Pontifices autem manifestum est de tribu Levi fuisse; I

Esd. IX, 1: *Manus principum prima erat in transgressione hac.* Secundo ex malitiæ deliberatione; unde dicit: *Collegerunt concilium*, quod est factum ad consiliandum; Gen. penult., 6: *In consilium eorum non veniat anima mea;* Ps. I, 1: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum* etc. Sed, ut dicitur Prov. XXI, vers. 30: *Non est consilium contra Dominum.* Tertio ex prava intentione, quia adversus Jesum, idest salvatorem; Ps. XL, 8: *Adversum me loquebantur inimici mei, adversum me cogitabant mala mihi;* Jerem. XVIII, 18: *Venite, cogitemus contra Jeremiam cogitationes.*

3. Consequenter cum dicit, *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?* ponit ipsorum dubitationem: et primo ponit dubitationis motivum; secundo dubitationis materiam, ibi, *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum.* Movebant autem eos ad dubitandum miracula Christi; unde dicebant: *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?* Cæci sunt, adhuc eum hominem vocantes, cujus tantam susceperunt divinitatis demonstrationem. Nam, ut ipse dicit supra V, 30: *Opera quæ dedit mihi Pater ut faciam, ipsa testimonium perhibent de me.* Sunt etiam non minus insipientes quam cæci: quia dubitant quid eos facere oporteat, cum nihil aliud eis faciendum erat, quam credere; supra VI, 30: *Quod signum facis, ut credamus tibi?* Sed ecce quod multa signa fecit, et adhuc dicunt: *Quia hic homo multa signa facit.* " Excæcavit enim eos malitia eorum: „ Sap. II, 21.

4. Materia autem dubitationis fuit, quia timebant damna eos secutura. Et ponit duo quantum ad hoc. Primo amissionem principatus spiritualis; et quantum ad hoc dicit: *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum:* quod quidem secundum rei veritatem optabile erat omnibus: nam fides quæ est ad Christum, salvat, et ad vitam æternam perducit; infra XX, 31: *Hæc scripta sunt ut credatis.... et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.* Sed quantum ad eorum pravam intentionem eis horrendum videbatur, cum crederent, nullum eorum qui crederent in Christum, eis obedire. Unde ex eorum ambitione seipsos et alios retrabunt a salute. Unde dicitur in III Canon. Joan. IX: *Is qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes, non recipit nos.* Secundo ponit ambitionem possessionis temporalis, cum dicit: *Et venient Romani, et tollent nostrum locum, et gentem:* quod videtur ex hoc sequi, secundum Augustinum: quia si omnes in Christum crederent, nemo remaneret qui adversus Romanos templum Dei defenderet, quia desererent sanctum templum, et suas paternas leges, contra quas doctrinam Christi esse sentiebant. Sed hoc non videtur multum ad propositum pertinere, cum adhuc servirent Romanis, nec excogitassent contra eos movere bellum: et ideo melius videtur dicendum, secundum Chrysostomum, quod ideo hoc dicebant quia videbant Christum honorari a populo tamquam rex: et quia mandatum Romanorum erat ut nullus nisi per eos rex nominaretur, ideo timebant quod si hoc audirent Romani, quod Christum haberent tamquam regem, reputarent ipsos Judæos rebelles; et venientes contra eos, destruerent civitatem et gentem; infra cap. XIX, 12: *Omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari.*

Sed attende eorum miseriam, quia nihil timent perdere nisi temporalia, de vita æterna non cogitantes; Deuter. cap. XXIII, 28: *Oculus Jacob ad terram.* Sed, ut dicitur Prov. XVI, 24: *Quod timet impius, veniet super eum.* Ideo Romani post passionem Domini et glorificationem, tulerunt eis et locum et gentem, expugnando et transferendo.

5. Determinationem autem dubitationis ponit, cum dicit: *Unus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis.* Et primo ponitur determinatio; secundo determinationis expositio, ibi, *Hoc a semetipso non dixit;* tertio sententiæ a congregatione acceptatio, ibi, *Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum.* Circa primum duo facit. Primo describit personam sententiantis; secundo ponit verba sententiæ, ibi, *Vos nescitis quidquam* etc. Persona sententians describitur ex nomine et ex dignitate. Ex nomine quidem, quia *Caiphas;* quod quidem nomen convenit suæ malitiæ. Interpretatur enim primo investigans, quod attestatur suæ præsumptioni; Prov. cap. XXV, 27: *Qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria.* Præsumpsit enim cum dixit (Matth. XXVIII, 63): *Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es*

Christus. Secundo interpretatur sagax, quod attestatur ejus astutiæ, quia nititur mortem Christi procurare. Tertio interpretatur ore vomens, quod attestatur ejus stultitiæ; Prov. xxvi, 11: *Sicut canis qui revertitur ad vomitum.* Ex dignitate autem describitur, quia *pontifex anni illius.*

Circa quod sciendum est, quod, ut habetur Levitic. viii, Dominus constituit unum summum sacerdotem, cui mortuo unus succederet, qui per totam vitam pontificii officium exerceret. Postmodum autem crescente ambitione et contentione inter Judæos, constitutum est ut plures essent pontifices, et ad omnes vicissim hujusmodi dignitas proveniret; et per annos singulos vicibus ministrarent. Et quandoque etiam hoc sibi pecunia procurabant; ut Josephus de isto narrat. Et ad hoc ostendendum dicit, *Anni illius.*

6. Consequenter cum dicit, *Vos nescitis quidquam* etc., ponit verba determinantis: qui quidem primo exprobat aliis ignaviam, dicens: *Vos nescitis quidquam, nec cogitatis*, quasi dicat: Vos estis ignavi, et adhuc segnius rem attenditis; et ideo secundo ponit suam malitiam, dicens: *Expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo.* Quæ quidem verba alium intellectum habent, secundum intentionem Caiphæ, et alium, secundum expositionem Evangelistæ. Ut ergo primo exponatur secundum ejus pravam intentionem, sciendum est, quod, ut dicitur Deut. xiii, mandatum est Domini: Si fuerit in medio tui Propheta, aut qui somnium vidisse se dicat, et voluerit te a Domino retrahere, Propheta ille, ut fictor somniorum, interficiatur. Secundum hanc ergo legem credebat iste, quod Christus averteret populum a cultu Dei; Luc. xxiii, 2: *Hunc invenimus subvertentem gentem nostram.* Et ideo dicebat iste: *Vos nescitis*, scilicet legem, *nec cogitatis quia expedit vobis*, scilicet *ut unus*, idest iste homo, *moriatur*, ne totus populus seducatur; quasi dicat: Unius hominis salutem pro communi republica oportet contemnere. Unde sequitur Deuter. xiii, 5: *Et auferes malum de medio populi tui;* I Corinth. v, 13: *Auferte malum ex vobis ipsis.*

7. Sed aliter Evangelista exponit, dicens: *Hoc autem a semetipso non dixit* etc. Ubi tria ponit. Primo horum verborum auctorem; secundo ipsorum rectum sensum, ibi, *Quia Jesus moriturus erat pro gente;* tertio addit Evangelista ad verba Caiphæ, ibi, *Et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum.* Circa primum sciendum est, quod quia posset aliquis credere Caipham instinctu proprio verba dicta protulisse, Evangelista hoc excludens, dicit: *Hoc autem a semetipso non dixit.* In quo datur intelligi, quod aliquis aliquando a semetipso loquitur. Homo enim est illud quod principale est in ipso; hoc autem est intellectus et ratio: unde homo id quod est, per rationem est. Quando ergo homo loquitur ex propria ratione, tunc loquitur a semetipso; sed quando loquitur ab aliquo superiori, et exteriori instinctu, non loquitur a semetipso. Dupliciter tamen hoc contingit. Quandoque ut motus a Spiritu divino, secundum illud Matth. cap. x, 20: *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Quandoque autem ut motus a spiritu maligno, sicut arreptitii: et utique aliquando dicuntur prophetare. Quod quidem moti a Spiritu divino prophetent, dicitur II Petr. i, 21: *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed a Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Quod autem moti a spiritu maligno prophetent, habetur Jerem. xxix, 26: *Dedit te Dominus sacerdotem pro Joiada sacerdote, ut sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium et prophetantem.* Sciendum est etiam, quod aliquando loquitur aliquis instinctu Spiritus sancti vel spiritus maligni, qui tamen amittit usum rationis, et arripitur. Aliquando autem manet ei liber usus rationis, nec arripitur. Nam quando superabundant vires sensitivæ ex superiori impressione, ligatur ratio, et movetur, et arreptus est. Quia vero dæmon habet potestatem imprimendi in phantasiam, cum sit potentia affixa organo, potest in eam aliquando sic imprimere quod ex impressionis abundantia ratio efficiatur quasi ligata, non tamen quod cogatur ad consensum; et tunc homo arripitur a spiritu maligno.

Restat ergo quæstio an Caiphas verba ista instinctu Spiritus sancti dixerit, vel maligni. Et videtur quod non dixerit instinctu Spiritus sancti: nam Spiritus sanctus est spiritus veritatis, ut dicitur

Jerem. xv. Spiritus autem malignus est spiritus mendacii; III Reg. ult., 22: *Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum.* Constat autem quod Caiphas locutus fuerit mendacium, dicens: *Expedit vobis ut unus moriatur.* Non ergo locutus est instinctu Spiritus sancti, ut videtur, sed prophetavit instinctu spiritus maligni arreptitii. Hoc autem non videtur consonare dictis Evangelistæ: nam si ita esset, Joannes non addidisset: *Cum esset pontifex anni illius.* Ideo ergo Caiphæ dignitatem addidit, ut insinuaret eum instinctu Spiritus sancti fuisse locutum. Ex quo datur nobis intelligi quod etiam malos in dignitate constitutos Spiritus sanctus movet ad loquendum aliqua vera et futura pro utilitate dumtaxat subditorum.

Ad illud ergo quod in contrarium dicitur, scilicet falsum esse quod dixit, *Expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo*, dupliciter responderi potest. Uno modo, quod mors Christi quantum est de se, expediens fuit omnibus, etiam his qui eum occiderunt; I Tim. iv, 10: *Qui est salvator omnium hominum, maxime fidelium;* Hebr. ii, 9: *Ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.* Alio modo ut dicatur: *Expedit vobis*, idest populo. Unde Evangelista, ubi Caiphas dicit, *Ut moriatur pro vobis* ponit, *Pro gente.*

Sed videtur ex verbis Evangelistæ quod fuit propheta, cum dicit, *Prophetavit.* Si enim prophetat quis, sequitur eum esse prophetam. Sed, secundum Origenem, non sequitur quod quicumque prophetat sit propheta: sed si propheta est, utique prophetat: nam alicui quandoque conceditur actus alicujus rei, cujus tamen conditio ei non conceditur; sicut non quicumque facit aliquid justum, est justus; sed qui justus est, justa facit.

Notandum est autem, quod duplex actus concurrit ad hoc quod aliquis prophetet: scilicet videre; I Reg. ix, 9: *Qui nunc dicitur Propheta, olim vocabatur Videns.* Item annuntiare: I Cor. xiv, 3: *Propheta omnibus loquitur ad ædificationem.* Contingit autem quandoque quod utrumque aliquis habet, non tamen proprie dicitur propheta: nam quandoque aliquis habet propheticam visionem, sicut Nabuchodonosor et Pharao; et similiter ipsam visionem aliis annuntiaverunt; non tamen prophetæ dici possunt, quia defuit eis aliquid, scilicet intelligentia visionis, qua opus est in visione, ut dicitur Daniel. x, 1. Caiphas autem licet visionem propheticam non habuerit, habuit tamen denuntiationem rei propheticæ: inquantum scilicet denuntiavit utilitatem mortis Christi. Quandoque namque Spiritus sanctus movet ad totum quod pertinet ad prophetiam, quandoque autem ad aliquid tantum. Caiphæ autem nec mentem illuminavit, nec imaginationem; et ideo ejus mens et imaginatio ad malum intenta mansit: movit tamen linguam ejus, ut proferret modum quo salus populi impleretur. Unde non dicitur propheta nisi inquantum habuit propheticum actum in denuntiatione, imaginatione et ratione ejus ad contrarium existente. Ex quo patet quod non magis potest dici propheta quam asina Balaam.

8. Consequenter cum dicit, *Et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum,* addit Evangelista ad verba pontificis, dicens, quod Jesus non tantum moriturus erat pro gente populi, scilicet Judæorum, ut Caiphas dixit; Hebr. ult., 12: *Jesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est:* sed addit etiam pro toto mundo; unde subdit: *Ut filios Dei qui dispersi erant, congregaret in unum.*

Ubi cavenda est hæresis Manichæorum dicentium, animas aliquas esse de substantia divina, et vocari filios Dei; et ad has congregandas in unum dicunt Deum venisse. Sed hoc est erroneum; quia, ut dicitur Ezech. xviii, 4: *Omnes animæ meæ sunt*, scilicet creatione: et ideo quod dicit, *Ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum*, non est intelligendum quod tunc jam accepissent adoptionis spiritum: quia, ut Gregorius dicit, nec oves ejus neque filii Dei adhuc erant per adoptionem; sed est intelligendum secundum prædestinationem, ut dicatur: *Ut filios Dei*, scilicet ab æterno prædestinatos; Rom. viii, 29: " Quos præscivit conformes fieri imagini Filii ejus, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus: „ *qui erant dispersi*, per diversos ritus et gentes, *congregaret in unum*, scilicet in unitatem fidei; supra x, 16: *Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere... et fiet unum ovile et unus pastor;*

Psal. CXLVI, 2: *Ædificans Jerusalem Dominus, dispersiones Israelis congregabit.*

9. Consequenter cum dicit, *Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum*, ponit Evangelista consensum Judæorum in mortem Christi.

Sed numquid non ante cogitaverunt eum occidere? Videtur quod sic: quia supra in pluribus locis dicitur, quod Judæi quærebant eum interficere. Responsio. Dicendum, quod ante habuerunt quidem instinctum ad eum occidendum; sed *ab illo die* concitati ad iram ex verbis Caiphæ, tractaverunt firmo proposito eum occidere. Prov. I, 16: *Pedes eorum ad malum currunt.*

LECTIO VIII.

1. Jesus ergo jam non in palam ambulabat apud Judæos, sed abiit in regionem juxta desertum, in civitatem quæ dicitur Ephrem, et ibi morabatur cum discipulis suis.

2. Proximum autem erat pascha Judæorum, et ascenderunt multi Jerosolymam de regione, ante pascha, ut sanctificarent seipsos.

3. Quærebant ergo Jesum, et colloquebantur adinvicem, in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diem festum istum?

4. Dederant autem Pontifices et Pharisæi mandatum, ut si quis cognoverit ubi sit, indicet, ut apprehendant eum.

1. Hic Evangelista ponit quomodo Christus eorum malitiam declinavit: et primo ponit modum declinationis ex parte Christi; secundo effectum admirationis ex parte populi, ibi: *Proximum autem erat pascha Judæorum.* Modus autem declinationis fuit per occultationem, et recessum Christi a Judæis: nam post consilium cautius se observans, *non in palam ambulabat apud Judæos;* sed nec ad aliquam civitatem abiit populatam, *sed in regionem* remotam, *juxta desertum in civitatem quæ dicitur Ephrem, et ibi morabatur cum discipulis suis.*

Sed numquid defecerat potentia ejus, in qua, si vellet, inter Judæos palam conversaretur, et nihil ei facerent? Absit. Sed hoc fecit non propter defectum potentiæ; sed ut exemplum discipulis demonstraret. In quo apparet non esse peccatum, si fideles ejus, oculis persequentium se subtraherent, et furorem sceleratorum latendo potius evitarent, quam se ostendendo eis, magis accenderent: secundum illud Matth. x, 23: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam.* Origenes autem dicit, quod nullus debet se periculis ingerere; tamen valde laudabile est quod quando jam pericula imminent, nec Jesu vitare confessionem, nec recusare subire mortem, gratia veritatis: et hoc propter duas rationes. Primo, quia valde præsumptuosum est periculis se ingerere propter inexperientiam propriæ virtutis, quæ quandoque fragilis invenitur, et propter futuri eventus incertitudinem; I Corinth. x, 12: *Qui se existimat stare, videat ne cadat.* Secundo ne nos ingerentes persecutoribus, occasionem præstemus eis, ut magis impii et noxii fiant; I Corinth. x, 32: *Sine offensione estote Judæis, et Gentibus, et Ecclesiæ Dei.*

2. Ponitur effectus admirationis in populo: et primo ponitur admirandi occasio; secundo ponitur ipsa admiratio; tertio admirationis ratio. Occasio autem quærendi et admirandi ponitur duplex. Prima quidem ex conditione temporis, quia *proximum erat pascha Judæorum:* in quo recolitur memoria transitus Hebræorum de Ægypto; Exod. XII, 11: *Est enim phase, idest transitus Domini.* Addit autem *Judæorum*, quia ipsum pascha Judæi male et indebite celebrabant; nam quando devote pascha celebramus, tunc dicitur pascha Dei; Isaiæ I, 13: *Solemnitates vestras non feram.* Secunda vero ex concursu populi: quia *ascenderunt multi Jerosolymam de regione:* nam, ut legitur Exod. XXIII, tribus temporibus in anno, seu festivitatibus, filii Israel se debebant Domino præsentare: inter quæ primum erat pascha; et ideo magna multitudo ascendebat Jerosolymam, ubi erat templum. Sed quia nondum erat tempus paschæ, quo debebant ascendere, ideo Evangelista consequenter causam ascensus assignat, subdens: *Ut sanctificarent seipsos:* nullus enim audebat comedere agnum nisi mundus: et ideo prævenibant tempus paschæ, ut interim purificantes seipsos, possent in pascha agnum rite comedere. In quo datur nobis exemplum, ut tempore quadragesimali jejuniis et bonis operibus nos purificemus, ut in pascha rite sumamus corpus Domini nostri.

3. Admiratio autem ponitur ex causa absentiæ Domini: et hoc est quod dicit: *Quærebant ergo Jesum*, non quidem ad honorandum, sed ad occidendum, *et colloquebantur adinvicem in templo stan-*

tes: Quid putatis, quia non venit ad diem festum istum?

Sed notandum, quod quando dies festus agitur sancte, semper est in die festo; Matth. XVIII, 20: *Ubicumque fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Et ideo nos congregati in domo Dei, quæramus Jesum, mutuo nos consolando et exorando ut veniat ad diem festum nostrum. Quando vero non sancte agitur festum, tunc non venit Jesus; Isa. I, 14: *Kalendas vestras et solemnitates vestras odivit anima mea.*

4. Ratio autem admirationis et absentiæ Jesu subditur: quia *dederant Pontifices et Pharisæi mandatum, ut si quis cognoverit ubi sit,* scilicet Jesus, *indicet, ut apprehendant eum,* scilicet ad occidendum; supra VIII, 31: *Quæritis me, et in peccato vestro moriemini.* Sed, ut Augustinus dicit, nos qui scimus ubi Christus est, quia ad dexteram Patris, indicemus eis, ut sic utinam apprehendant eum per fidem.

CAPITIS XII.

LECTIO I.

1. Jesus ergo ante sex dies paschæ
2. Venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit Jesus.
3. Fecerunt autem ei cœnam ibi.
4. Et Martha ministrabat: Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et unxit pedes Jesu, et extersit pedes ejus capillis suis: et domus impleta est ex odore unguenti.
5. Dixit ergo unus ex discipulis ejus Judas Iscariotis, qui erat eum traditurus:
6. Quare hoc unguentum non venit trecentis denariis, et datum est egenis?
7. Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, et loculos habens, ea quæ mittebantur portabat.

1. In præcedentibus Evangelista ostendit divinitatis Christi virtutem per ea quæ in vita fecit et docuit; hic autem incipit ostendere virtutem divinitatis ipsius quantum ad passionem et mortem ejus: et primo agit de passione et morte ejus; secundo de resurrectione ipsius, XX capitulo, ibi, *Una autem sabbati* etc. Prima pars dividitur in tres. In prima ostendit causas sive occasiones passionis et mortis ejus; in secunda ponitur præparatio discipulorum, a quibus per mortem erat corporaliter recessurus, XIII capitulo, ibi, *Ante diem festum paschæ* etc.; in tertia agitur de ipsa passione et morte ejus, XVIII capit., ibi, *Hæc cum dixisset Jesus, egressus est* etc. Causa autem, sive occasio passionis Christi fuit duplex: scilicet gloria ipsius Christi, quæ invidiam excitavit, et infidelitas Judæorum, quæ ipsos excæcavit. Primo agit de gloria Christi; secundo de infidelitate Judæorum, ibi, *Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo Christus glorificatus est ab hominibus; secundo quomodo glorificatus est a Deo, ibi, *Nunc anima mea turbata est* etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo glorificatus est a familiaribus et domesticis; secundo quomodo glorificatus est a turbis Judæorum, ibi, *Cognovit ergo turba multa* etc.; tertio quomodo glorificatus est a Gentilibus, ibi, *Erant autem Gentiles* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit gloriam Christi in ministerio sibi a familiaribus exhibito; secundo zelum proditoris ex hoc concitatum, ibi, *Dixit ergo unus ex discipulis* etc. Circa primum tria facit. Primo describit tempus; secundo locum, ibi, *Venit Jesus in Bethaniam* etc.; tertio obsequium Christo exhibitum, ibi, *Fecerunt autem ei cœnam* etc. Dicit ergo primo: Dictum est, quod Christus ante festum paschæ abiit in regionem juxta desertum, et quod imminente solemnitate paschali quærebatur a Judæis. Ergo imminente paschali tempore, quo agnus typicus immolabatur, ipse tamquam verus agnus ad locum passionis accessit, pro salute mundi voluntarie immolandus: secundum illud Isa. LIII, vers. 7: *Oblatus est, quia ipse voluit.* Dicit autem, *Ante sex dies paschæ,* ut intelligas diem paschæ non quidem quartum decimum diem primi mensis, in qua ad vesperam immolabatur paschalis agnus, ut habetur Exod. XII; sed potius hic dicitur pascha decimaquinta dies, quæ tota erat festiva: et illo anno occurrit feria sexta in qua passus est Dominus; ita quod sextus dies ante pascha, fuit prima feria, id est dies dominicus, in qua Dominus ramis palmarum Jerosolymam intravit: et in die

præcedenti, scilicet sabbato, Christus venit in Bethaniam: et hoc est quod dicitur: *Ante sex dies paschæ.*

Convenit autem hic numerus mysteriis. Primo quidem quantum ad numerum: numerus enim senarius perfectus est: unde et Deus opera creationis perfecit sex diebus, ut dicitur Gen. I. Et propter hoc decuit quod sex diebus quodammodo compleretur opus passionis, quo omnia sunt restaurata: secundum illud Coloss. I, 20: *Pacificans per sanguinem suum sive quæ in cœlis, sive quæ in terris sunt* etc. Et II Cor. v, 19: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Secundo congruit mysterio quantum ad figuram. Mandatur enim Exod. cap. XII, quod decima die mensis primi tollat unusquisque per familias suas agnum paschalem immolandum. Unde et Dominus decimo die primi mensis, hoc est sexta die ante decimum quintum diem, Jerusalem intrare voluit, quasi ad locum immolationis accedens; ut patet per id quod dicitur infra eodem: *In crastino autem turba multa quæ venerat ad diem festum, cum audissent quia venit Jesus Jerosolymam, acceperunt ramos palmarum, et processerunt obviam ei.*

2. Deinde describitur locus: *Venit Bethaniam* etc. Bethania autem erat vicus prope Jerusalem; et interpretatur domus obedientiæ: unde congruit mysterio: primo quidem quantum ad causam passionis, secundum illud Philip. II, 8: *Factus est obediens Patri usque ad mortem;* secundo quantum ad fructum passionis, quem consequuntur soli illi qui ei obediunt, secundum illud Hebr. v, 9: *Factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ* etc. Signanter autem additur: *Ubi fuerat Lazarus mortuus, quem suscitavit Jesus:* quia in domo obedientiæ illi qui sunt spiritualiter mortui in peccatis, resuscitantur reducti ad viam justitiæ. Rom. v, 19: *Per unius hominis obedientiam, justi constituentur multi.* Sed secundum litteram hoc dicitur ad ostendendum quod Christus in Bethaniam venit ut memoriam resurrectionis Lazari revocaret. Ps. CX, 4: *Memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus.*

3. Deinde cum dicit, *Fecerunt autem ei cœnam ibi,* ponit obsequium Christo exhibitum a suis familiaribus: et primo in communi quantum ad omnes; secundo in speciali quantum ad singulos, ibi, *Et Martha ministrabat.* Convenit autem mysterio, quod *ibi,* idest in Bethania, *fecerunt ei cœnam:* quia Dominus in domo obedientiæ spiritualiter reficitur, delectatus in obedientia nostra: secundum illud Apoc. III, 20: *Si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi januam, introibo ad illum, et cœnabo cum illo, et ipse mecum.*

4. Deinde ponuntur tres personæ ei assistentes vel ministrantes: scilicet Martha, Lazarus et Maria. Per Martham significantur prælati, qui ad ministerium in Ecclesiis instituuntur, secundum illud I Corinth. IV, 1: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.* Unde dicitur, *Et Martha ministrabat;* Luc. X, 40: *Martha autem satagebat circa frequens ministerium.* Per Lazarum autem resuscitatum significantur subditi ministerio prælatorum a peccatis ad statum justitiæ reducti, qui cum aliis justis spiritualiter cum Domino epulantur: unde dicitur: *Lazarus autem unus erat ex discumbentibus cum eo;* Psal. LXVII, 4: *Justi epulentur, et exultent in conspectu Dei, et delectentur in lætitia.* Per Mariam significantur contemplativi. Dicitur enim Luc. X, 39, quod *Maria sedens secus pedes Domini, audiebat verba illius.* Circa cujus ministerium tria tanguntur, quantum ad litteram pertinet. Primo enim tangitur unguentum in quo obsecuta est; secundo obsequium quod exhibuit, ibi, *Et unxit pedes Jesu;* tertio effectum obsequii, ibi, *Et domus impleta est ex odore unguenti.* Circa primum tria tangit. Primo quantitatem unguenti, quia multum fuit: unde dicit, *Libram unguenti;* Tob. IV, 9: *Si multum tibi fuerit, abundanter tribue.* Secundo materiam, quia fuit ex nardo confectum; unde dicit, *Nardi;* Cant. I, 11: *Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.* Est autem nardus herba brevis et spicosa et nigra, ex qua fit unguentum, quod vim confortandi habet ex sua aromaticitate. Tertio compositionis formam, in eo quod dicit, *Pistici pretiosi.* Et, secundum Augustinum, dicitur *pistici* a loco, in quo nardus oriebatur. Sed melius est quod exponatur *pistici*, idest fidelis; hoc est, non sophisticati per aliquam admixtionem: nam pistis in Græco idem est quod fides. Addit autem *pre-*

tiosi, quia confectum erat ex spica nardi, ex qua pretiosum unguentum fit, et forte admixtis aliis pretiosis rebus. In quo docemur quod ea quæ pretiosissima sunt apud nos, Deo debemus offerre, secundum illud Psal. LXV, 15: *Holocausta offeram tibi cum incenso arietum.* Et Malach. cap. I, 14: *Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens, offert Domino debile.* Circa obsequium ejus primo nota humilitatem in hoc quod dicitur, *Unxit pedes Jesu*, ad pedes procidens, secundum illud Psal. CXXXI, 7: *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Secundo devotionem, quia *extersit capillis suis*, ut de seipsa quodammodo obsequium offerret. Roman. VI, 13: *Exhibete membra vestra arma justitiæ Deo.* Effectus autem obsequii tangitur consequenter, cum dicit: *Et domus impleta est ex odore unguenti:* per quod insinuatur unguenti bonitas, cujus odor totam domum implevit; Cant. I, 3: *Curremus in odorem unguentorum tuorum.*

Dubitatur autem utrum hæc eadem mulier fuerit de qua dicitur hic quod unxit Dominum, et de qua dicitur Luc. cap. VII, et Matth. XXVI, et Marc. XIV. Multis quidem videtur, secundum Hieronymum et Chrysostomum, quod mulier peccatrix de qua Lucas narrat, non sit Maria soror Lazari, quæ Dominum dicitur unxisse. Origenes autem addit, quod non sit eadem etiam de qua Matthæus et Marcus narrant, sed illa sit quædam alia tertia: et hoc vult probare ex tribus. Primo quidem ex tempore: nam hæc unxit Dominum ante sex dies paschæ; illa vero de qua Matthæus et Marcus narrant, infra biduum ante pascha. Præmittit enim Matthæus (XXVI, 2) Dominum dixisse: *Scitis quia post biduum pascha fiet.* Marcus autem (XIV, 1): *Erat pascha, et azyma post biduum.* Secundo ex loco: nam illa mulier legitur Dominum unxisse in domo Simonis leprosi; hoc autem colligitur esse factum in domo Marthæ, ex hoc quod dicitur quod Martha ministrabat, ut etiam Augustinus dicit. Tertio ex ipso facto: nam illa mulier legitur unxisse caput, hæc autem pedes. Augustinus vero et Gregorius dicunt, quod una et eadem mulier fuit quam quatuor Evangelistæ narrant Dominum unxisse; sed bis hoc fecit. Primo quidem in principio suæ conversionis intermedio tempore prædicationis Christi, quod Lucas narrat; secundo vero imminente Christi passione hoc fecit, quod tres alii Evangelistæ narrant: unde idem factum est quod hic narratur, et quod habetur Matth. XXVI et Marc. XIV. Ad primum ergo quod dicitur de dissonantia temporis, dicendum est, secundum Augustinum, quod Joannes ipse servat ordinem historiæ; Matthæus et Marcus per recordationem interponunt quod prius fuerat factum immediate ante proditionem Judæ, quæ ex hoc facto creditur occasionem habuisse. Ad secundum quod objicitur de dissonantia loci, potest intelligi quod eadem sit domus Simonis leprosi, et etiam Mariæ et Marthæ, ita quod Simon fuerit paterfamilias domus. Dicitur autem leprosus, quia primo leprosus fuerat et a Christo curatus. Ad tertium quod objicitur de dissonantia facti, dicendum est, secundum Augustinum, quod mulier unxit et pedes et caput.

Et si quis objiciat quod Marcus dicit, quod, fracto alabastro, effudit super caput ipsius recumbentis, potest dupliciter responderi. Uno modo, quod non fuit ita fractum quin aliquid remanserit, unde pedes possent injungi. Alio modo potest dici: quod prius inunxit pedes; postea, fracto alabastro, totum supra caput effudit.

Secundum mysterium autem, per libram quam Maria accepit, designatur opus justitiæ: nam ad justitiam pertinet singula librare et ponderare; Ezech. cap. XLV, 11: *Juxta mensuram cori, erit libratio eorum.* Opus aute justitiæ debet quadruplici virtute adjuncta esse perfectum. Primo quidem pietate: unde dicit, *Unguenti;* quod quia lenitivum est, misericordiam significat; Jac. II, 13: *Judicium sine misericordia illi qui non fecit misericordiam.* Secundo humilitate: unde dicit, *Nardi;* quæ cum sit herba brevis, significat humilitatem; Eccli. III, vers. 20: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus.* Tertio fide: unde dicit, *Pistici*, idest fidelis. Habac. II, 4: *Justus autem meus ex fide vivit.* Quarto caritate: unde dicit, *Pretiosi:* sola enim caritas pretium præstat vitæ æternæ; I Corinth. cap. XIII, 3: *Si distribuero pauperibus omnes facultates meas.... caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Opere autem justitiæ unguntur pedes Jesu, et

caput suum. Per pedes intelligimus mysterium humanitatis; per caput vero divinitatem: secundum illud I Cor. XI, 3: *Caput Christi Deus*: ut intelligatur caput et pedes Christi ungere qui divinitatem et humanitatem ejus veneratur. Vel per caput possumus intelligere ipsam Christi personam: secundum illud Ephes. I, 22: *Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam.* Per pedes autem, Christi fideles, de quibus Matth. XXV, 40: *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis;* Isa. LII, 7: *Quam pulchri pedes supra montem annuntiantis et prædicantis pacem!* Unde caput Christi inungit qui ipsum Christum veneratur; pedes autem qui ejus fidelibus obsequitur. Quia vero capilli ex superfluitate generantur: pedes Domini capillis terguntur, quando aliquis ex ipsis quæ sibi superfluunt, defectui subvenit proximorum. Luc. XI, 41: *Verumtamen quod superest, date eleemosynam.* Unde Augustinus dicit: " Si habes superflua, da pauperibus, et Domini pedes tersisti. „ Per hoc autem quod dicitur, *Et domus impleta est ex odore unguenti,* significatur quod propter opera justitiæ, bona fama totam replet Ecclesiam; II Cor. II, 14: *Odorem suæ notitiæ manifestat per nos in omni loco: quia Christi bonus odor sumus.*

5. Deinde cum dicit, *Dixit ergo unus ex discipulis ejus* etc., ponitur zelus proditoris ex prædicto ministerio concitatus. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit proditoris zelum; secundo ponitur zeli repressio, ibi, *Dixit ergo ei Jesus* etc. Circa primum tria facit. Primo describitur persona proditoris; secundo ponuntur verba ejus, ibi, *Quare hoc unguentum non veniit trecentis denariis?* etc.: tertio manifestatur ejus malitiosa intentio, ibi, *Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat.* Persona autem ejus manifestatur ex tribus. Primo quidem ex dignitate, cum dicitur: *Dixit ergo unus ex discipulis ejus:* ut ostendatur quod nullus in quacumque excellentia constitutus de se præsumere debet: quia, ut dicitur Job IV, 18: *In angelis suis reperit pravitatem.* Secundo ex nomine, cum dicit, *Judas Iscariotis,* nomine. Interpetatur autem Judas, Confitens, ut significetur quod præter confessionem virtuosam, de qua Rom. X, 10 dicitur: *Confessio fit ad salutem:* est quædam confessio vituperabilis et mercenaria, de qua dicitur in Psal. XLVIII, 18: *Confitebitur tibi cum benefeceris ei.* Tertio describitur ex crimine, cum dicitur: *Qui erat eum traditurus;* Psal. XL, 10: *Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem.*

6. Deinde ponuntur verba ipsius, ex quibus ostenditur quod de bono odore unguenti spiritualiter mortuus erat: secundum illud II Cor. II, 15: *Christi bonus odor sumus: aliis odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam.* Displicebat enim ei quod unguentum non erat venditum, sed effusum in obsequium Christi: unde dicit: *Quare hoc unguentum non veniit,* idest venditum est, *trecentis denariis?* Sed sicut dicitur II Cor. XI, ministri Satanæ transfigurantur velut ministri justitiæ. Unde iniquitatem suam sub specie pietatis occultavit, dicens: *Et datum est egenis;* Isa. cap. XXXII, 6: *Cor ejus faciet iniquitatem, ut perficiat simulationem et loquatur ad Dominum fraudulenter.*

7. Unde Evangelista ejus fraudulentam aperit intentionem, subdens: *Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat.* Non enim curabat quod eis subveniretur: quia Proverb. XII, 10, dicitur: " Viscera impiorum crudelia; „ *sed quia fur erat,* consuetudinem furandi habens, dolebat sibi occasionem furandi sublatam per effusionem unguenti, et ex hac avaritia ductus est ad proditionem: dicitur enim Eccli. X, 9: *Avaro nihil est scelestius;* et supra X, 10: *Fur non venit nisi ut furetur, et mactet, et perdat.* Unde autem furari consueverit, exponit subdens: *Et loculos habens;* idest, custos loculorum Domini constitutus, *ea quæ mittebantur,* scilicet in loculis, donata a fidelibus ad usum Christi et pauperum, *portabat,* ministerio, sed asportabat furto.

Ubi duo notantur. Primo quod Christus tamquam pauper de eleemosynis vivebat; Psal. XXXIX, 18: *Ego autem mendicus sum et pauper.* Secundo, quod non derogat perfectioni, si eleemosynæ in loculis reserventur: unde quod dicitur Matth. VI, 34: *Nolite solliciti esse in crastinum,* non intelligitur quod nihil in crastinum debeat reservari, cum Dominus hoc fecerit, qui fuit summum exemplar perfectionis.

Sed quæritur quare Dominus Judæ,

quem furem sciebat, custodiam loculorum commisit? Ad quod respondendum est tripliciter. Primo quidem, secundum Augustinum, hoc fecit Christus, ut ejus Ecclesia cum fures patitur toleraret: non enim est bonus qui malos tolerare non potuit: unde dicitur Cant. II, 2: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Secundo ei loculos Dominus commisit, ut perditionis occasionem auferret, cum haberet ex loculis concupiscentiæ mitigationem; sed, sicut dicitur Eccle. v, 9: *Avarus non implebitur pecunia.* Tertio, secundum alios, ut doceret quod spiritualia sunt majoribus committenda, temporalia vero minus dignis; unde dicitur Act. VI, 2, ab Apostolis: *Non est æquum relinquere nos verbum Dei, et ministrare mensis:* sed uni de diaconibus hoc ministerium commiserunt.

Quæritur etiam quomodo hic dicatur, quod solus Judas de hoc unguento effuso dixerit, cum Matthæus narret discipulos hoc dixisse. Sed dicendum est, quod Matthæus ponit numerum pluralem pro numero singulari; sicut Matthæi, II, 20, dicitur: *Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.* Vel potest dici, quod Judas primo murmuravit, et ab eo sunt postmodum alii provocati ut similia verba proferrent, licet non ex eadem intentione.

LECTIO II.

1. Dixit ergo Jesus: Sinite illam, ut in diem sepulturæ meæ servet illud.

2. Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis.

3. Cognovit ergo turba multa ex Judæis quia illic est: et venerunt non propter Jesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis.

4. Cogitaverunt autem principes sacerdotum, ut et Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Judæis, et credebant in Jesum.

1. Posito zelo proditoris propter obsequium mulieris, hic consequenter ponitur ipsius zeli repressio. Et primo Dominus repellit calumniam quam mulieri Judas injecerat; secundo excludit piam causam quam prætenderat, ibi, *Pauperes enim semper habebitis vobiscum* etc. Dicit ergo, *Sinite illam;* idest, ne prohibeatis eam. Sciendum enim, quod multa bona opera fiunt, de quibus si peteretur consilium antequam fiant, non consuleremus quod fierent, quia forte possent fieri meliora; postquam tamen incipiunt fieri, dummodo jam bona sint, non sunt prohibenda. Et, ut Chrysostomus dicit, forte Jesus antequam mulier effudisset unguentum, potius illud dari pauperibus elegisset; nunc vero quia jam factum erat, prohibentes comprimit, dicens, *Sinite illam.* Proverb. III, 17: *Nolite prohibere eum qui bene facit: si vales et ipse benefac.* Et subdit: *Ut in diem sepulturæ meæ servet illud:* ubi primo prænuntiat suam mortem imminere, et obsequium hujus mulieris, quod parata fuit ei impendere in sepultura, nisi præventa fuisset celeri Christi resurrectione: nam, ut in Marco legitur (c. XVI), Maria Magdalena cum aliis emit aromata, ut venientes ungerent Jesum. Ideo ergo dicit: *Ut in diem sepulturæ meæ servet illud,* scilicet non idem quod effusum fuit, sed simile in specie, vel in genere, vel etiam opere; quasi dicat: Non prohibeatis eam facere mihi jam vivo quod non poterit facere mortuo: nam, ut dictum est, fuit celeri Christi resurrectione præventa. Et hoc magis exprimitur Marc. XIV, 8, ibi enim dicitur: *Prævenit enim ungere corpus meum in sepulturam.*

Sed numquid præscivit mortem Christi? Dicendum, quod non: non enim intelligebat quod fecit; sed quodam instinctu interiori mota est ad hoc faciendum. Frequenter enim aliqui moventur ad faciendum quod non intelligunt, sicut Caiphas, supra XI, 49, *cum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quidquam.* Et hujusmodi vocantur præsagia, inquantum primo ante facta aguntur.

2. Consequenter cum dicit, *Pauperes enim semper habebitis vobiscum* etc., excludit piam causam quam Judas prætendebat, dicens: *Quare hoc unguentum non venditur trecentis denariis, et datur egenis?* Unde Dominus subdit: *Pauperes enim semper habebitis vobiscum.* Ubi sciendum est, quod quandoque faciendum est illud quod minus est necessarium, si remanet locus implendi quod est magis necessarium: et ideo Dominus, licet magis necessarium esset quod hoc unguentum daretur pauperibus quam quod ungerentur pedes ejus ex eo; quia tamen adhuc potest fieri, cum pauperes

semper habeamus nobiscum, ideo Dominus permisit fieri istud, quod est minus necessarium. In hoc autem quod dicit, *Pauperes semper habebitis vobiscum,* datur intelligi familiaritas quam divites debent habere ad pauperes etc. Eccli. cap. IV, 7: " Congregationi pauperum affabilem te facito. „ *Me autem non semper habebitis.*

Sed contra. Matth. ult., 20: *Ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* Responsio, secundum Augustinum. Dominus dicens, *Me autem non semper habebitis*, loquebatur de præsentia corporis sui, prout in sua specie apparet, secundum quam iturus erat ad cælum; infra XVI, 28: *Iterum relinquo mundum.* Sed quantum ad præsentiam divinitatis semper est nobiscum; et etiam sacramentaliter in Ecclesia. Vel aliter dicendum, quod Dominus hoc dicens, intelligit de præsentia divinitatis suæ. Quidam enim videntur habere Christum spiritualiter vel in sacramento, vel in confessione fidei, qui tamen non sunt semper eum habituri, cum sint tantum de Ecclesia quantum ad numerum, non quantum ad meritum: et hujusmodi sunt servi. Filii autem semper sunt eum habituri: quia, ut dicitur supra VIII, 35, *Filius manet in domo in æternum.* Dicit ergo Judæ: *Me autem non semper habebitis:* quia indignum te fecisti ad hoc. Ut autem Chrysostomus dicit, in hoc Dominus objurgat Judam: nam per hoc quod moleste tulit obsequium Christo impensum, videtur gravari de præsentia Christi: et ideo Christus dicit: *Me autem non semper habebitis;* quasi diceret: Gravis sum tibi et onerosus; sed expecta parum, et abibo.

3. Consequenter cùm dicit, *Cognovit ergo turba multa ex Judæis quia illic est* etc., ostendit quomodo Jesus glorificatus est a turbis Judæorum: et primo quomodo a turbis Christum visitantibus; secundo quomodo a turbis ei obviantibus, ibi, *In crastinum autem* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur devotio turbarum visitantium; secundo exagitatur concitatus zelus Pharisæorum invidentium, ibi *Cogitaverunt autem principes sacerdotum.* Prima pars dividitur in duas. In prima ponitur turbarum visitatio; in secunda subditur visitationis occasio. Quantum ad primum dicit: *Cognovit ergo turba multa ex Judæis quia Jesus illic esset,* in Bethania, *et venerunt;* ad quod Dominus invitat, Matth. XI 28: *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos.* Et ideo ubi scimus esse eum, debemus festinanter accedere. Causa autem visitationis ponitur duplex. Una, ut fruerentur visione et doctrina Christi; alia, ut viderent Lazarum. Et hoc propter duo. Primo, quia illud quod factum erat circa ipsum, inquantum quatriduanus in monumento suscitatus fuit, valde mirabile erat; et hoc homines videre desiderant. Psal. CXXXVIII, 14: *Mirabilia opera tua, et anima mea cognoscet nimis;* idest, laborabit ad cognoscendum. Secundo, quia sperabant, Lazaro referente, aliquod de alia vita perpendere et audire; cujus cognitionis desiderium innatum est hominibus. Hoc autem est contra illud quod stulti dicunt, Sap. II, 1: *Exiguum, et cum tædio est tempus vitæ nostræ, et non est refrigerium in fine hominis; et non est qui agnitus sit reversus ab inferis.* Ecce enim Lazarus, quem suscitavit a mortuis, ab inferis rediit.

4. Concitatum autem zelum Pharisæorum invidentium ponit, dicens: *Cogitaverunt autem principes sacerdotum ut et Lazarum interficerent;* in quo videbantur obviare Deo: ipse enim vivificavit Lazarum, et isti volebant occidere. Job cap. XV, 26: *Cucurrit adversus eum erecto collo, et pingui cervice armatus est.* Ratio autem zeli ponitur: *Quia multi propter illum abibant ex Judæis, et credebant in Jesum.*

Sed contra. Christus multos sanaverat, puta paralyticum, supra V, cæcum natum, supra IX. Quare Lazarum tantum volebant occidere? Ad quod Chrysostomus quatuor rationes assigna. Unam, quia istud miraculum erat evidentius, coram multis factum, et inopinabile, videre mortuum quatriduanum, ambulantem et loquentem. Alia ratio erat, quia Lazarus persona insignis erat, cæcus autem persona ignobilis: unde et ejecerunt eum de templo. Tertia ratio est, quia miraculum istud factum est imminente festivitate, quando totus populus Judæorum ad diem festum conveniens admirabantur, et dimittentes festivitates, Bethaniam veniebant. Quarta ratio, quia in aliis Christi miraculis nitebam-

tur criminari violationem sabbati, et per hoc ab eo turbas adducere; sed hic nihil tale facere poterant. Unde quia in nullo habebant conqueri contra Jesum, adversus Lazarum faciunt conatum, tamquam hæc esset potissima via ad miraculum occultandum. Proverb. I, 16: *Pedes eorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.*

LECTIO III.

1. In crastinum autem turba multa quæ venerat ad diem festum, cum audissent quia venit Jesus Jerosolymam, acceperunt ramos palmarum, et processerunt obviam ei, et clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel.

2. Et invenit Jesus asellum, et sedit super eum;

3. Sicut scriptum est: Noli timere, filia Sion: Ecce Rex tuus venit, sedens super pullum asinæ.

4. Hæc non cognoverunt discipuli ejus primum; sed quando glorificatus est Jesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo, et hæc fecerunt ei.

5. Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo, quando Lazarum vocavit de monumento, et suscitavit eum a mortuis. Propterea et obviam venit ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum.

6. Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus? Ecce mundus totus post eum abiit.

1. Hic ponitur devotio turbæ obviantis Christo: et primo ponitur obviatio turbarum; secundo zelus Pharisæorum, ibi, *Pharisæi autem dicebant* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur turbæ obviatio; secundo adventus Domini, ibi, *Et invenit Jesus asellum* etc.; tertio obviationis causa, ibi, *Testimonium ergo perhibebat turba.* Obviatio autem describitur quo ad quatuor. Primo quantum ad tempus, quia *in crastinum*, scilicet ab illo die de quo dixerat, *Ante sex dies paschæ*, qui est decimus dies mensis. Et congruit figuræ, Exod. XII, ubi dicitur quod agnus paschalis qui immolandus erat quartodecimo die ad vesperam, debebat accipi decimo die mensis. Secundo describitur quantum ad personas obviantes: quia *turba multa quæ convenerat ad diem festum;* per quod significatur populorum multitudo qui convertendi erant ad Christum; Psal. VII, 8: *Synagoga populorum circumdabit me.* Dicit autem, *Ad diem festum*, quia ad hoc fideles convertuntur ad Christum ut ad diem festum cælestis Jerusalem perveniant; Matth. VIII, 11: *Multi veniunt ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cælorum.* Tertio describitur quantum ad motivum obviandi, quod est auditus de adventu Jesu; unde dicit: *Cum audissent quia venit Jesus Jerosolymam.* Ad Christum enim omnes fideles convertuntur propter auditum fidei; Rom. X, vers. 17: *Fides ex auditu; auditus autem per verbum Christi;* Exod. IV, 31: *Audierunt filii Israel quod visitasset Dominus filios Israel, et credidit populus.* Quarto describitur quantum ad modum obviandi: et primo quantum ad ea quæ fecerunt: quia *receperunt ramos palmarum:* palma enim, qui viriditatem suam conservat, significat victoriam: unde et apud antiquos triumphantibus in signum victoriæ dabatur. Et de martyribus triumphantibus legitur Apocal. VII, vers. 9, quod *palmæ erant in manibus eorum.* Rami ergo palmarum, secundum Augustinum, laudes sunt, significantes victoriam, quia Dominus erat mortem moriendo superaturus, in trophæo crucis de diabolo mortis principe triumphaturus. *Et processerunt obviam ei;* Amos, IV, 12: *Præparare in occursum Dei tui, Israel.* Secundo quantum ad ea quæ dixerunt; quia *clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel.* Ubi ponit petitionem, et laudem. Petitionem quidem cum dicunt, *Hosanna;* idest, salva obsecro; quasi dicant: Hosy, quod est salva, et anna, quod est obsecro. Quod, secundum Augustinum, non est verbum, sed interjectio deprecantis. Recte a Domino Jesu salutem petunt: quia dicitur Isa. XXXV, vers. 4: *Dominus ipse veniet, et salvabit nos;* Psal. LXXIX, 3: *Excita potentiam tuam, et veni.* Laudant autem quantum ad duo: scilicet quantum ad ejus adventum, et quantum ad potentiam regni ejus. Adventum quidem ejus laudant, dicentes: *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Unde sciendum est, quod benedicere est bonum dicere. Aliter autem Deus benedicit nobis, aliter nos Deo. Deus enim benedicendo nobis, facit nos bonos: nam dicere suum, est ejus facere: *dixit enim, et facta sunt:* Psalm. CXLVIII, 5. Nos autem benedicendo Deo, confitemur ejus bonitatem; Psal. CXVII,

vers. 26: *Benedeximus vobis de domo Domini.* Genes. XXVII, 29: *Qui benedixerit tibi, sit ille benedictus* etc. *Benedictus* ergo *qui venit in nomine Domini.* Christus enim operabatur in nomine Dei; quia omnia opera quæ faciebat, ad gloriam Dei ordinabat. Quia vero et Pater Dominus est, et Filius Dominus est: ideo hoc quod dicitur, *In nomine Domini*, potest intelligi dupliciter. Uno modo: *Benedictus qui venit in nomine Domini;* idest, in nomine sui ipsius, tamquam Dominus; Isa. XXXIII, 22: *Dominus legifer noster.* Moyses ergo hoc modo non venit in nomine Domini, quia venit sicut servus. Hebr. III, 5: *Moyses in omni domo sua tamquam famulus fidelis erat, in testimonium eorum quæ dicenda erant.* Sed, secundum Augustinum, melius dicitur, *In nomine Domini*, scilicet Patris. Nam verba ejus ad hoc nostrum dirigunt intellectum. Supra V, 43: *Ego veni in nomine Patris mei* etc. Dupliciter autem dicitur venire in nomine Patris. Primo quidem in quantum venit ut Filius, per quod datur intelligi Pater; secundo inquantum venit ut manifestans Patrem; infra XVII, 6: *Manifestavi nomen tuum hominibus.* Potentiam vero regni ejus laudant cum dicunt, *Rex Israel.* Ad litteram enim credebant Judæi quod venisset regnaturus temporaliter super eos, et redempturus eos a servitute Romanorum; et ideo applaudebant ei tamquam regi; Jer. XXIII, 5: *Regnabit rex, et sapiens erit;* Isa. XXXII, 1: *Ecce in justitia regnabit rex, et principes in judicio præcerunt.*

Sed sciendum, quod omnia verba prædicta poterant haberi ex Psalmis; nam cum Psal. CXVII, 22, diceret: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes:* subdit (vers. 25): *O Domine, salvum me fac.... Benedictus qui venit in nomine Domini.* Ubi Hieronymus, secundum Hebræam veritatem, transtulit Hosanna, Benedictus. Sed hoc quod subdunt, *rex Israel*, non est in Psalmis; sed est ibi (vers. 27): *Deus Dominus, et illuxit nobis.* In quo ex eorum cæcitate minuunt ejus laudem: quia Psalmus laudat eum tamquam Deum, ipsi vero tamquam regem temporalem.

2. Consequenter cum dicit, *Et invenit Jesus asellum, et sedit super eum*, ponit Domini adventum: et primo ponit modum veniendi; secundo inducit prophetiam; tertio ostendit dispositionem discipulorum circa hoc factum. Notandum est circa primum, quod Joannes Evangelista Evangelium suum post omnes alios Evangelistas conscripsit: unde omnia Evangelia diligenter perlegerat; et quæ per alios diffuse dicta erant, ipse compendio tradidit; quæ vero omiserant, ipse supplevit. Quia vero diffuse in aliis Evangelistis habetur quomodo Dominus misit duos de discipulis suis ut asinam adducerent, ideo hoc Joannes breviter pertransivit, dicens: *Et invenit Jesus asellum, et sedit super eum.* Sciendum autem, quod facta Christi sunt quasi media inter facta veteris Testamenti et novi: et ideo tam turba quæ præcedebat quam quæ sequebatur, eum laudabat, inquantum facta Christi sunt regula et exemplar eorum quæ fiunt in novo Testamento, et præfigurata a patribus veteris Testamenti. Asellus autem, quod est animal rude, significat populum gentium, super quem sedit, ut significaret quod ipse redempturus esset gentes; Isa. XLIX, 6: *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ;* ibid. XXXII, 20: *Beati qui seminatis super omnes aquas, mittentes pedes bovis et asinæ;* idest, conjungentes in unitatem fidei populum Judæorum et gentium. Quia autem Matthæus Evangelium suum scripsit Judæis, mentionem facit de asina, per quam signatur synagoga Judæorum, quæ fuit quasi mater gentium in spiritualibus: quia *de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem:* Isa. II, 3. Alii vero Evangelistæ, quia gentibus Evangelia scripsere, faciunt etiam mentionem de pullo etc.

3. Consequenter cum dicit, *Sicut scriptum est* etc., inducit prophetiam quæ scripta est Zachar. IX, 9, in qua primo dat securitatem; secundo promittit regiam majestatem; tertio subdit utilitatem regis. Securitatem dat cum dicit: *Noli timere, filia Sion.* Sion arx erat in Jerusalem, ubi erat habitatio regis. Filia ergo Sion est plebs Jerosolymorum, et Judæorum qui subditi erant regi Jerusalem. Judæis ergo dicitur, *Noli timere*, quia Dominus defensor tuus; Isa. cap. LI, 12: *Quis tu ut timeas ab homine mortali?* Psal. XXVI, 1: *Dominus defensor vitæ meæ: a quo trepidabo?* In quo excludit Evangelista timorem mundanum et servilem. Regiam autem majestatem

promittit, dicens: *Ecce rex tuus venit* etc. Isa. IX, 6: *Parvulus datus est nobis.* Et infra, ibid. 7; *Super solium David et super regnum ejus sedebit.* Dicit autem *tuus*, idest ex te carnem sumens; quia *nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahæ:* Hebr. II, 16. Iterum *tuus*, idest ad utilitatem tuam; unde subdit, *Venit tibi;* Luc. XIX, 42: *Si cognovisses et tu, et quidem nunc quæ ad pacem tibi: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.* Sed tamen ipsi resistendo, eorum utilitatem impedierunt. *Venit*, inquam, *tibi*, non ad terrorem, sed ad liberationem; unde subdit, *Sedens super pullum asinæ:* in quo signatur regis clementia, quæ valde est accepta subditis; Proverb. XX, 28: *Clementia roboratur thronus ejus.* Et contra dicitur Prov. XIX, 12: *Sicut fremitus leonis, ita et regis ira.* Quasi dicat: Non venit in fastu regio, propter quod posset esse odiosus; sed venit in mansuetudine; Eccli. XXII, 1: *Rectorem te posuerunt? Noli extolli.* Noli ergo timere regni oppressionem. Vetus autem lex in timore data est, quia lex servitutem generabat. Item signatur in hoc regis potentia, inquantum in humilitate et infirmitate veniens, totum mundum attraxit. I Cor. I, 25: *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.*

4. Consequenter cum dicit, *Hæc non cognoverunt discipuli ejus primum*, ponit dispositionem discipulorum ad prophetiam inductam; in quo Evangelista confitetur ignorantiam et sui et discipulorum: quia, ut dicitur Prov. XVIII, 17, *justus in principio accusator est sui.* Unde dicit, quod *hæc* quæ prædicta sunt, *non cognoverunt discipuli ejus primum*, idest ante passionem; *sed quando glorificatus est Jesus*, idest quando virtutem suæ resurrectionis ostendit, *tunc recordati sunt quia hæc erant scripta de eo, et hæc fecerunt ei.* Ideo autem quando glorificatus est cognoverunt, quia tunc receperunt virtutem Spiritus sancti, ex qua effecti sunt omnibus sapientibus sapientiores; Job XXXII, 8: *Inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam.* Hoc autem ideo introducit Evangelista, ut ostendat non fuisse quod factum est, serio a discipulis procuratum.

5. Consequenter cum dicit, *Testimonium ergo perhibebat turba* etc., ponit causam obviationis, quæ fuit exhibitio testimonii, *quod perhibebat turba quæ cum eo erat*, de resurrectione Lazari; *quando* scilicet *vocavit Lazarum de monumento..... Propterea et obviam venit ei turba;* I Cor. I, 22: *Judæi signa quærunt.* Istud enim evidentius signum erat, et mirabilius; et ideo ultimo ipsum reservavit, ut magis imprimeretur eorum memoriæ.

6. Consequenter cum dicit, *Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos* etc., ponit Pharisæorum zelum, qui concitabatur ex frustratione conatus eorum; unde dicebant: *Videtis quia nihil proficimus?* etc.: quod quidem est verbum Pharisæorum invidentium, ut dicant: *Nihil proficimus*, scilicet in malitia nostra, non valentes eum impedire. Hoc modo accipitur proficere II Tim. III, 13: *Mali autem homines et seductores proficient in pejus, errantes et in errorem mittentes.* Sed quid invidet cæca turba? Quia *post eum abiit mundus*, per quem factus est mundus. Sed tamen signatur per hoc, quod totus mundus eum secuturus erat; Oseæ, VI, 3: *Vivemus in conspectu ejus, sequemurque, ut cognoscamus Dominum.* Chrysostomus autem vult quod hæc sint verba Pharisæorum credentium, occulte tamen propter metum Judæorum; et dicunt hoc, ut retraherent eos a persecutione Christi; ac si dicerent: Quantumcumque insidiamini, tanto hic augetur, et gloria ejus intenditur. Quid ergo non desistitis a tantis insidiis? Quod quidem quasi idem est cum consilio Gamalielis, de quo habetur Act. V.

LECTIO IV.

1. Erant autem quidam Gentiles, ex his qui ascenderant ut adorarent in die festo.

2. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat in Bethsaida Galilææ, et rogabant eum, dicentes: Domine, volumus Jesum videre.

3. Venit Philippus, et dicit Andreæ; Andreas et Philippus rursum dixerunt Jesu.

4. Jesus autem respondit eis, dicens: Venit hora ut clarificetur Filius hominis.

5. Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet.

6. Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.

7. Qui amat animam suam, perdet eam.

8. Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.

9. Si quis mihi ministrat, me sequatur: et ubi sum ego, illic et minister meus erit.
10. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus.

1. Posita gloria quam Christus habuit ex ministerio domesticorum et ex devotione turbarum, hic Evangelista ponit gloriam quam Christus habuit ex devotione Gentilium. Et primo ponitur Gentilium devotio; secundo devotionis ipsorum denuntiatio, ibi, *Venit Philippus* etc.; tertio passionis Christi prænuntiatio, ibi, *Jesus autem respondit: Venit hora ut clarificetur Filius hominis.* Devotio autem Gentilium ponitur quantum ad duo. Primo ponitur quantum ad sacramenta veteris Testamenti; secundo quantum ad Christum, ibi, *Hi ergo accesserunt ad Philippum.* Devotio autem Gentilium ad sacramenta veteris Testamenti ostenditur per hoc quod templum visitabant; unde dicit: *Erant autem Gentiles quidam qui ascenderant*, supple in Jerusalem, *ut adorarent in die festo;* quasi dicat: Non solum turba Judæorum, sed etiam ipsi Gentiles honorabant Christum. Ratio autem quare ascendebant, secundum interlinearem quamdam, assignatur, quia erant proselyti, et conversi ad ritum Judæorum, ad prædicationem Judæorum: quia per mundum habitabant, et conabantur multos ad se convertere: Matth. XXIII, 15: *Circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum:* et ideo secundum ritum Judæorum ascendebant cum aliis. Sed melius dicendum est, secundum Chrysostomum, quod, sicut habetur II Mach. III, templum Dei quod erat in Jerusalem, in veneratione habebatur cunctis populis et regibus universæ terræ; ita ut ipsum templum maximis muneribus illustrarent; et ideo contingebat quod in diebus festivis multi etiam Gentiles ascenderent Jerusalem. Simile habetur Act. VIII, de Eunucho Candacis Reginæ Æthiopum, qui venerat adorare in Jerusalem. Unde et Isa. LVI, 7, dicitur: *Domus mea domus orationis vocabitur cunctis Gentibus, ait Dominus.* Isti autem Gentiles ex devotione quam habebant, ad templum ascenderant: in quo præfigurabatur conversio Gentilium ad fidem.

2. Devotio autem Gentilium ad Christum ostenditur per hoc quod desiderabant eum videre: unde dicit: *Hi ergo*, scilicet Gentiles, *accesserunt ad Philippum* etc. Sciendum autem, quod Christus Judæis tantum personaliter prædicavit; Rom. XV, 8: *Dico Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis, propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum.* Gentibus autem prædicavit per Apostolos; Isa. ult., 19: *Mittam ex eis qui salvati fuerint, ad Gentes... et annuntiabunt gloriam meam Gentibus;* Matth. ult., 19, *Euntes, docete omnes Gentes* etc. Hoc ergo hic jam præsagiebatur, inquantum Gentiles Christum videre volentes, non venerunt immediate ad eum, sed ad unum ex discipulis ejus, scilicet ad Philippum: et hoc congruenter, quia ipse primus prædicavit his qui erant extra ritum Judæorum, scilicet Samaritanis, ut habetur Act. VIII, 5: *Philippus autem descendit in civitatem Samariæ, et prædicabat illis Christum.* Et hoc convenit ei secundum nominis interpretationem: Philippus enim interpretatur os lampadis. Prædicatores autem sunt os Christi; Jer. XV, 19: *Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris.* Christus autem lampas est; Isa. XLII, vers. 6: *Dedi te in lucem Gentium* etc. Convenit etiam ei quantum ad locum: *Qui erat a Bethsaida,* quæ interpretatur venatio: quia prædicatores venantur eos quos ad Christum convertunt; Jer. XVI, vers. 16; *Mittam eis piscatores, et piscabuntur eos.* Item *Galilææ*, quæ interpretatur transmigratio; et Gentiles ad prædicationem Apostolorum transmigrati sunt de statu gentilitatis ad statum fidei; Ezech. XII, 3: *Fili hominis, fac tibi vasa transmigrationis, et transmigrabis per diem coram eis.* Accedentes autem ad Philippum exprimunt eorum desiderium, dicentes, quia *volumus Jesum videre:* in quo signatur quod Gentiles qui Christum corporaliter non viderant, ministerio Apostolorum ad fidem conversi, desiderant eum videre glorificatum in patria; III Reg. X, 24: *Omnis terra desiderabat videre faciem Salomonis.*

3. Hic ponitur denuntiatio devotionis Gentilium ad Christum: in qua quidem ordo attenditur: quia, ut dicitur Rom. cap. XIII, 1, *quæ a Deo sunt, ordinata sunt.* Est autem hic divinus ordo, ut inferiora reducantur in Deum per superiora: Andreas autem superior fuit in Apostolatu Philippo, quia prius eo conversus fuit: et ideo Philippus non per

seipsum tantum, sed per Andream istos Gentiles voluit ad Christum adducere, memor forte ejus quod Dominus dixerat (Matth. x, 5): *In viam Gentium ne abieritis.* Et hoc est quod dicit, quod *Philippus dicit Andreæ: Andreas et Philippus rursum dixerunt Jesu;* in quo datur nobis exemplum, omnia de consilio majorum facienda. Sic et Paulus ascendit Jerosolymam, et contulit Apostolis Evangelium quod in Gentibus prædicabat, ut habetur ad Galat. II. Possumus autem in nominibus istorum duorum intelligere duo necessaria prædicatoribus, ut homines ad Christum adducant. Primum est disertitudo ordinatæ locutionis, quæ notatur in nomine Philippi, quod interpretatur os lampadis. Secundum est virtus bonæ operationis, quod notatur in nomine Andreæ, quod interpretatur virilis. Psal. XXXII, 6: *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.*

4. Hic prænuntiatur passio Christi. Et primo prænuntiat Christus imminere suæ passionis tempus; secundo insinuat passionis necessitatem, ibi, *Amen, amen dico vobis: nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit* etc.; tertio inducit necessitatem passionis aliorum, ibi, *Qui amat animam suam, perdet eam.* Dicit ergo: *Venit hora ut clarificetur Filius hominis.* Ubi notandum est, quod Dominus videns Gentiles istos properare ad fidem, et intelligens in eis quodammodo conversionem Gentium inchoari, prænuntiavit suæ passionis tempus imminere, a simili, sicut qui videt segetem dealbatam, dicit: Venit hora ut falx mittatur in messem; supra IV, vers. 35: *Videte regiones, quæ albæ sunt jam ad messem.* Sic ergo hic Dominus loquitur. Ex quo, inquit, Gentes quærunt me videre, *venit hora ut glorificetur Filius hominis;* qui quidem glorificatus est tripliciter. Primo in sua passione, Hebr. cap. V, 5: *Non semetipsum glorificavit ut Pontifex fieret* (scilicet in ara crucis), *sed qui locutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Et secundum hoc dicit: *Venit hora ut glorificetur Filius hominis*, idest patiatur: quia ante ejus passionem Gentes non convertentur ad eum: in qua quidem passione clarificatus fuit et quantum ad signa visibilia, sicut in obscuritate solis, in scissione veli et aliis hujusmodi; et quantum ad signa invisibilia, sicut in triumpho quo palam in semetipso de tartareis principibus triumphavit, ut dicitur Coloss. II. Ideo autem supra (II, 4) dixit: *Nondum venit hora mea:* quia nondum parata erat devotio Gentium sicut modo. Secundo clarificatus fuit in resurrectione et ascensione. Prius enim oportuit Christum resurgere, et in cælum ascendere, et sic clarificatus mittere Spiritum sanctum in Apostolos, per quos Gentes convertendæ erant. Supra VII, 39: *Nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus;* Psal. LXVII, 19: *Ascendens Christus in altum, cepit captivitatem.* Tertio glorificatus est per conversionem Gentium; Philip. II, 11: *Omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.*

5. Consequenter cum dicit, *Amen, amen dico vobis* etc., insinuat necessitatem suæ passionis: et primo ponit eam; secundo ejus utilitatem, ibi, *Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Necessitas autem suæ passionis causatur ex conversione Gentium, quæ esse non potest nisi Filio hominis per passionem et resurrectionem glorificato: et hoc est quod dicit: *Amen, amen dico vobis*, idest in veritate: *nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet.* Circa quod quantum ad litteram sciendum est, quod grano frumenti utimur ad duo; scilicet ad panem et ad semen. Hoc autem quod dicitur hic, intelligitur de frumento secundum quod est semen, non prout est materia panis: quia secundum hoc numquam pullulat, ut faciat fructum. Dicit autem, *Mortuum fuerit,* non quod amittat virtutem seminativam, sed quia mutatur in aliam speciem; I Cor. XV, 36: *Tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur.* Sicut autem verbum Dei est semen in anima hominis, secundum quod est voce sensibili indutum, ad fructum bonæ operationis producendum: Luc. VIII, 11: *Semen est Verbum Dei*: ita Verbum Dei carne indutum, est semen missum in mundum, ex quo maxima seges pullulare debebat: unde et grano sinapis comparatus, Matth. XIII. Dicit ergo: Ego veni ut semen ad fructificandum; et ideo vere dico vobis: *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet;* idest, nisi ego moriar, fructus conversionis Gentium non

sequetur. Ideo autem grano frumenti se comparat, quia ad hoc venit ut reficeret et sustentaret mentes humanas: hoc autem præcipue efficit panis frumenti; Psal. CIII, 15: *Panis cor hominis confirmat;* supra VI, 52: *Panis quem ego dabo vobis, caro mea est pro mundi vita.*

Sed numquid non erat convertenda multitudo Gentium nisi per mortem Christi? Erat quidem secundum Dei virtutem; sed non secundum Dei determinationem ordinatam ab ipso ut per hunc modum fieret, utpote qui congruentior erat. Hebr. IX, 22: *Sine sanguinis effusione non fit remissio;* infra XVI, 7: *Si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos.*

6. Utilitas autem passionis ponitur cum dicit: *Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert;* quasi diceret: Nisi cadens in terram per passionis humilitatem; Philip. II, 2: *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem;* nulla utilitas sequitur, quia *ipsum solum manet. Sed si mortuum fuerit,* idest mortificatus et occisus a Judæis, *multum fructum affert.* Et primo quidem fructum remissionis peccati; Isa. XXVII, 9: *Hic est omnis fructus ut tollatur peccatum.* Quem quidem fructum attulit passio Christi, secundum illud I Petr. II, 18: *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo.* Secundo vero fructum conversionis Gentium ad Deum. Infra XV, 16: *Posui vos ut eatis, et fructum offeratis, et fructus vester maneat.* Quem fructum attulit passio Christi. Infra eodem: *Ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Tertio fructum gloriæ. Sap. III, vers. 15: *Bonorum laborum gloriosus est fructus.* Supra IV, 36: *Qui metit, mercedem accipit, et congregat fructum in vitam æternam.* Et hunc fructum etiam attulit passio Christi. Hebr. X, 19: *Habemus fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, qui initiavit vobis viam novam, et viventem per velamen, idest carnem suam.*

7. Hic ponit necessitatem mortis aliorum, qui amore Christi passionibus se exponunt: et primo ponit mortis hujus necessitatem; secundo ad mortem ipsam hortatur, ibi, *Si quis mihi ministrat, me sequatur.* Circa primum duo facit. Primo præmittit, subeundam necessitatem mortis propter Christum; secundo subdit mortis hujus utilitatem, ibi, *Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.* Dicit ergo quantum ad primum: *Qui amat animam suam.* Et quidem omnis homo animam suam amat. Sed quidam simpliciter, et quidam secundum quid. Amaré enim aliquem est velle ei bonum: illi ergo animam suam amat, qui vult ei bonum. Qui ergo vult animæ suæ id quod est bonum simpliciter, simpliciter amat eam; qui autem vult ei aliquod particulare bonum, amat eam secundum quid. Bona autem animæ simpliciter sunt illa quibus anima fit bona, scilicet summum bonum, quod est Deus. Qui ergo vult animæ suæ bonum divinum et spirituale, simpliciter amat eam; qui autem vult ei bona terrena, puta divitias et honores, voluptates et hujusmodi, amat eam secundum quid. Psal. X, 5: *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam;* Eccli. XVIII, 31: *Si præstes animæ tuæ concupiscentias suas, faciet te in gaudium inimicis tuis.* Potest ergo hæc littera dupliciter intelligi. Uno modo sic: *Qui animam suam amat,* supple simpliciter ad bona æterna, *perdet eam;* idest, exponet se morti propter Christum. Sed hic non est sensus verus; et ideo dicitur: *Qui amat animam suam,* secundum quid, scilicet ad bona temporalia, *perdet eam,* simpliciter scilicet. Matth. XVI, 26: *Quid enim proficit homini, si totum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum patiatur?* Et veritas hujus sensus patet ex hoc quod sequitur: *Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.* Igitur *qui amat animam suam,* in hoc mundo, idest ad bona mundana, *perdet eam,* quantum ad bona æterna. Luc. VI, 25: *Væ vobis qui ridetis, quia flebitis:* et ib. cap. XVI, 25: *Recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris.*

8. Utilitas autem hujus mortis subditur cum dicit: *Et qui odit animam suam in hoc mundo,* idest, qui denegat bona præsentia animæ suæ, et sustinet propter Deum quæ videntur mala in hoc mundo: *in vitam æternam custodit eam;* Matth. V, 10: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum;* Luc. XIV, 26: *Si quis venit ad me, et non odit patrem, et matrem..... adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Attendendum autem, quod illud quod

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

supra de grano frumenti dictum est, competit huic sententiæ: nam sicut Christus missus fuit in mundum quasi quoddam semen ad fructificandum, ita quidquid nobis temporaliter datur a Deo, non confertur nobis ut fructus; sed per illud ad fructum æternæ remunerationis pervenimus. Vita autem nostra est quoddam temporale donum a Deo nobis collatum. Qui ergo eam propter Christum exponit, fructum multum affert. Hic ergo est qui odit animam suam: idest, qui vitam suam exponit, et seminat propter Christum in vitam æternam; Ps. CXXV, 6: *Euntes ibant, et flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.* Et similiter qui divitias suas et alia bona quæ habet, exponit propter Christum, et communicat aliis in vitam æternam; I Corinth. VIII, 6: *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet.*

9. Sed quia durum videtur quod homo habeat animam suam odio, ideo Dominus ad hoc consequenter hortatur dicens: *Si quis mihi ministrat, me sequatur.* Et primo ponitur exhortatio; secundo exhortationis ratio, ibi, *Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus.* Circa primum tria facit. Primo describit suorum fidelium conditionem; secundo inducit ad sui imitationem; tertio subdit imitantium remunerationem. Et quidem attende, quantum ad primum, fidelium Christi dignitatem, quia ministri Christi; II Cor. XI, 23: *Ministri Christi sunt, et ego.* Illi ergo Christo ministrant, qui ea quæ sunt Christi, quærunt: qui commoda propria quærunt, non sunt ministri Christi, sed sui ipsorum; Phil. II, 21: *Omnes quæ sua sunt quærunt.* Prælati autem sunt ministri, inquantum ejus sacramenta fidelibus dispensant; I Cor. IV, 1: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.* Item quilibet fidelis qui mandata Christi servat; II Cor. VI, 4: *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros* etc. Quantum ad secundum, attende fidelium Christi gloriam et nobilitatem: unde dicit, *Me sequatur;* quasi dicat: Homines sequuntur dominos suos, quibus ministrant: *qui* ergo *mihi ministrat, me sequatur;* ut scilicet sicut ego mortem subeo ut multum fructum afferam, ita et ipse. Sequi autem Christum est magna gloria; Eccli. XXIII, 38: *Magna gloria est sequi Dominum;* supra X, 27: *Oves meæ vocem meam audiunt, et ego cognosco eas et sequuntur me.* Quantum ad tertium attende fidelium beatitudinem: quia *ubi ego sum,* non solum in loco, sed etiam in ipsa participatione gloriæ, *illic et minister meus erit;* Matth. XXIV, vers. 28: *Ubi fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ;* Apoc. III, 21: *Qui vicerit, faciam illum sedere mecum in throno meo.*

10. Ratio autem exhortationis subditur cum dicit: *Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus;* qui enim ministrat Christo, honorat eum Pater. Sed supra, V, 23, dicitur: *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.* Idem est ergo honorificare Filium et honorificare Patrem. Pater autem dicit, I Reg. II, 30: *Qui glorificaverit me, glorificabo eum* etc. Qui ergo ministrat Jesu, non sua quærens, sed quæ Jesu Christi; honorificabit eum Pater Jesu. Non autem dixit, Ego honorificabo eum, sed *Pater meus,* quia nondum opinionem de eo habebant, quod scilicet esset æqualis Patri. Vel dicendum, quod hæc dicit in signum majoris familiaritatis, inquantum ab eodem honorificabuntur a quo et Filius. Nam honorem quem habet Filius per naturam, ipsi habebunt per gratiam. Unde Augustinus dicit: " Majorem honorem non poterit recipere adoptatus, quam ut sit ubi est unicus. „ Rom. VIII, vers. 29: *Quos prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.*

LECTIO V.

1. Nunc anima mea turbata est.

2. Et quid dicam? Pater, salvifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc. Pater, clarifica nomen tuum.

3. Venit ergo vox de cælo, dicens: Et clarificavi, et iterum clarificabo.

4. Turba ergo quæ stabat et audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alii autem dicebant: Angelus ei locutus est.

5. Respondit Jesus, et dixit: Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.

6. Nunc judicium est mundi.

7. Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.
8. Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. Hoc autem dicebat significans, qua morte esset moriturus.

1. Supra actum est de gloria Christo exhibita a diversis hominibus; hic agit de gloria Christo exhibita a Deo. Et primo ponitur hujus gloriæ petitio; secundo subditur gloriæ promissio, ibi, *Venit ergo vox de cælo* etc. Circa primum duo facit. Primo præmittit animæ suæ affectionem; secundo proponit petitionem, ibi, *Et quid dicam?* etc. Sed attende circa primum quod est mirabile quod dicit: *Nunc anima mea turbata est.* Supra enim fideles suos exhortatus est animam suam in hoc mundo odio habere; et nunc imminente morte, audivimus ipsum Dominum dicentem: *Nunc anima mea turbata est.* Propter quod Augustinus dicit: " Domine, sequi jubes animam meam, turbari video animam tuam: quale fundamentum quæram, si petra succumbit? „ Et ideo videndum est primum quid sit hæc turbatio in Christo; secundo quare voluit eam subire.

Sciendum est autem quantum ad primum, quod proprie dicitur turbari aliquid quando commovetur: unde et mare commotum, dicimus esse turbatum. Quandocumque ergo aliquid excedit modum suæ quietis et tranquillitatis, tunc illud dicitur turbari. In anima autem humana est pars sensitiva, et pars rationalis. In sensitiva quidem parte animæ accidit turbatio, quando aliquibus motibus commovetur; puta cum timore contrahitur, spe elevatur, gaudio dilatatur, seu aliqua alia passione afficitur. Sed hæc quidem turbatio quandoque quidem sub ratione sistit; quandoque vero limitem rationis excedit, cum scilicet ipsa ratio perturbatur; quod quidem pluries in nobis contingit; sed in Christo hoc locum non habet, cum sit ipsa sapientia Patris; nec etiam in aliquo sapiente: unde sententia Stoicorum est, quod sapiens non turbatur, scilicet quantum ad rationem. Secundum hoc ergo est sensus: *Nunc anima mea turbata est;* idest, affecta est passionibus timoris et tristitiæ, quantum ad sensitivam; quibus tamen ratio non turbabatur nec suum ordinem deserebat; Marc. XIV, 33: *Cœpit Jesus pavere et tædere.* Hujusmodi autem passiones aliter sunt in nobis, et aliter fuerunt in Christo. In nobis enim sunt ex necessitate, inquantum quasi ab extrinseco commovemur et afficimur; in Christo autem non sunt ex necessitate, sed ex imperio rationis, cum in eo nulla passio fuerit nisi quam ipse concitavit: nam intantum inferiores vires erant subditæ rationi in Christo, quod nihil agere et pati poterant nisi quod eis ratio ordinabat: et ideo dicitur supra cap. XI, 33, quod Jesus *infremuit spiritu, et turbavit semetipsum;* Psal. LIX, 4: *Commovisti terram* (idest, humanam naturam) *et turbasti eam.* Sic ergo turbata est anima Christi quod nec contra rationem, sed secundum rationis ordinem turbatio in eo fuit.

Quantum ad secundum autem sciendum est, quod Dominus turbari voluit propter duo. Primo quidem propter fidei documenta, ut scilicet veritatem humanæ naturæ approbaret: et ideo jam ad passionem appropinquans omnia humanitus agit. Secundo propter exemplum: nam si omnia constanter egisset, et nullam passionem sensisset in anima, non fuisset sufficiens exemplum ad mortem sustinendam hominibus; et ideo turbari voluit, ut cum turbamur, non recusemus mortem sustinere, nec deficiamus; Hebr. IV, 15: *Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum per omnia, pro similitudine absque peccato.* Unde ex hoc apparet continuatio cum præcedentibus: quia enim dixerat: *Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam:* in quo ad passionem discipulos exhortatus fuerat: ne dicant aliqui: O Domine, securus potes disputare et philosophari de morte, qui extra dolores humanos existens, propter mortem non turbaris: et ideo ut hoc excluderet, turbari voluit. Hæc autem Christi turbatio naturalis fuit: nam sicut anima naturaliter amat corporis unionem, ita et naturaliter refugit ejus separationem; præsertim cum ratio Christi permiserit agere animæ et viribus inferioribus quæ eis propria erant.

Propter hoc etiam quod dicit, *Nunc anima mea turbata est* etc., destruitur error Arii et Apollinaris dicentium, in Christo non esse animam, sed Verbum loco ejus.

2. Consequenter ponit Dominus petitionem gloriæ, dicens: *Et quid dicam? Pater, salvifica me ex hac hora:* ubi Dominus transfert ad se affectum hominis turbati: ad cujus modum quatuor circa suam petitionem facit: primo enim ponit quæstionem deliberantis; secundo proponit petitionem, quæ ex uno motu procedit; tertio per rationem illum motum excludit; quarto ponit aliam petitionem ex alio motu causatam. Quæstionem autem dubitantis proponit, quia naturale est hominibus in augustiis constitutis, quod deliberent: unde Philosophus in Rhetoricis dicit, quod timor facit consiliativos. Ideo Christus post manifestationem suæ turbationis, statim subdit: *Et quid dicam?* quasi diceret: Quid faciendum est post turbationem? Simile habetur in Psal. LIV, 6: *Timor et tremor venerunt super me.* Et statim sequitur: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam?* Nam et angustiati, et passione turbati gravantur, et auxilium quærunt quo liberentur. Petitionem ex uno motu causatam ponit: quia cum quis est in ambiguo quid agere debeat, debet recurrere ad Deum; II Paralip. XX, 12: *Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus refugii, ut oculos nostros dirigamus ad te, Deus noster;* Ps. CXX, 1: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi.* Et ideo ad Patrem recurrens, dicit: *Pater, salvifica me;* idest, libera me a tribulatione quæ imminet in hora passionis; Psal. LXIII, 1: " *Salvum me fac, Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam.* Et, ut Augustinus dicit, idem est quod hic Dominus dicit, *Nunc anima mea turbata est,* et *Pater, salvifica me,* cum eo quod dicit, Matth. XXVI, 38: *Tristis est anima mea usque ad mortem.*

Sed notandum, quod hæc petitio non proponitur ex proprio motu rationis; sed ipsa ratio quasi advocata loquitur in persona naturalis affectionis, quæ desiderabat non mori: et ideo ratio designat motum affectionis naturalis in hac petitione. Ex quo solvitur quæstio quæ fieri consuevit: quia, ut dicitur ad Hebr. V, 7: *In omnibus exauditus est pro sua reverentia.* Et tamen in hoc quod petiit, non fuit exauditus. Ad quod dicendum, quod in illis est exauditus quæ ipsa ratio ex parte sua petebat, et ut exaudienda. Hoc autem quod hic petit, non proponit ex parte sua, nec ut exaudienda, sed ut exprimens naturalem affectum: et ideo, secundum Chrysostomum, legitur interrogative. *Et quid dicam?* Numquid hoc, *Pater, salvifica me ex hac hora?* quasi diceret, non dicam hoc. Petitionem autem hanc ex motu naturalis appetitus propositam repellit, dicens: *Propterea veni in horam hanc;* quasi diceret: Non est justum ut liberer ex hac hora passionis, quia ideo veni ut paterer, non fatali necessitate ductus, non humana violentia coactus; sed sponte oblatus; Isa. LIII, 7: *Oblatus est, quia ipse voluit;* supra X, 19: *Nemo tollet eam,* scilicet animam meam, *a me; sed ego pono eam.* Petitionem autem suam proponit ratio, cum dicit: *Pater, clarifica nomen tuum.* Ubi per nomen tuum possumus duo intelligere. Scilicet ipsum Filium. Nomen enim a notitia dicitur, quasi notamen: unde nomen est quo manifestatur res; Filius autem manifestat Patrem; infra XVII, 6: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus.* Et de hoc nomine dicitur Isa. XXX, 27: *Ecce nomen Domini venit de longinquo.* Est ergo sensus: *Pater, clarifica nomen tuum,* idest Filium tuum; infra XVII, 5: *Clarifica me, Pater, claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te.* Vel nomen Domini est notitia Patris; et tunc est sensus: Fac hoc, *Pater, clarifica nomen tuum;* idest, fac illud quod gloria est tui nominis; et in idem redit: quia clarificato Filio, clarificatum est nomen Patris. Ideo autem hoc dicit, qua passione Filius glorificandus erat; Philip. cap. II, 8: *Factus est obediens* (Patri) *usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum.* Quasi dicat: Affectus naturalis petit ut salver; sed ratio petit ut clarificetur nomen tuum; idest, ut Filius patiatur: quia scilicet passione Christi notitia Dei clarificanda erat; nam ante passionem Deus notus erat in Judæa tantum, et in Israel magnum nomen ejus; sed post passionem suam nomen ejus clarificatum est in Gentibus.

3. Consequenter cum dicit, *Venit ergo vox de cælo* etc., ponitur gloriæ promissio: et primo inducitur vox gloriam promittentis; secundo ponitur opinio turbæ devotæ dubitantis, ibi, *Turba autem quæ stabat et audierat, dicebat to-*

nitruum factum esse; tertio ponitur expositio prolatæ vocis, ibi, *Respondit Jesus, et dixit: Non propter me hæc vox venit.* Dicit ergo quantum ad primum: *Venit ergo vox de cælo.* Vox ista, vox est Dei Patris, sicut illa quæ supra Christum baptizatum, Matth. III, 17: *Hic est Filius meus dilectus.* Et similiter quæ venit super eum transfiguratum; Matth. cap. XVII. Licet autem omnis talis vox formata sit virtute totius Trinitatis, specialiter tamen formatur ad repræsentandum personam Patris: unde et vox Patris dicitur: sicut colomba formata est a tota Trinitate, ad significandum personam Spiritus sancti; et similiter corpus Christi a tota Trinitate formatum est, sed specialiter a persona Verbi assumptum, quia ad hoc formatum est ut ei uniretur. Vox ergo ista duo facit. Primo manifestat præteritum, dicens, *Et clarificavi;* idest, clarum genui ab æterno, quia Filius non est nisi quædam claritas et splendor Patris; Sap. VII, 26: *Candor est lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis;* Hebr. I, 3: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus.* Vel *clarificavi*, in nativitate, quando angeli cecinerunt: *Gloria in excelsis Deo;* Luc. II, 14; et in miraculis per eum factis. Secundo prænuntiat futurum: *Et iterum clarificabo*, in passione, in qua triumphavit de diabolo, et in resurrectione et ascensione, et in totius mundi conversione; Actor. cap. III, 13: *Deus patrum nostrorum clarificavit Filium suum Jesum.*

4. Opinio turbæ dubitantis de voce ponitur, cum dicit: *Turba ergo quæ stabat, et audierat, dicebat tonitruum esse factum:* in qua quidem turba, et in omni turba quidam erant grossioris et tardioris intellectus, quidam vero acutioris; quamvis omnes imperfecte se haberent ad ipsius vocis cognitionem. Nam desidiosi et carnales non perceperunt vocem ipsam nisi quantum ad sonum; et ideo dicebant, *tonitruum factum esse;* sed non usquequaque decipiebantur: vox enim Domini tonitruum erat, tum quia mirabilem significationem habebat, tum quia maxima continebat; Job XXVI, 14: *Cum vix parvam scintillam sermonum ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Psal. LXXVI, 14: *Vox tonitrui tui in rota.* Acutiores vero perceperunt de ipsa voce quod esset sonus vocis articulatæ et significativæ: unde dixerunt eam esse locutionem. Sed credentes Christum esse purum hominem, defecerunt, locutionem illam angelo tribuentes; unde dicebant: *Angelus ei locutus est:* qui quidem similia patiebantur diabolo, qui credebat Christum angelorum adminiculo indigere; unde dicebat, Matth. IV: *Angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te.* Non enim angelorum custodia indiget, et adjutorio; sed ipse angelos glorificat et custodit.

5. Expositio vocis subditur, cum dicit: *Respondit Jesus, et dixit* etc. Et primo exponit vocem prolatam; secundo ponit contradictionem, ibi, *Respondit ei turba;* tertio subdit Domini responsionem, ibi, *Dixit ergo eis Jesus.* Circa primum duo facit. Primo ponit causam vocis; secundo subdit ejus significationem, ibi, *Nunc judicium est mundi* etc. Sciendum est circa primum, quod quia dixerant: *Angelus locutus est ei.* Angelus autem loquitur alicui revelando ad utilitatem ejus cui loquitur, sicut patet Apocal. I, et Ezech. I; ideo Dominus ostendens se non indigere alicujus vocis, seu angelicæ revelationis adminiculo, dicit: *Non propter me*, scilicet instruendum, *venit hæc vox, sed propter vos.* Nihil enim significavit quod ipse ante nesciret: quia *in ipso sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei absconditi:* Coloss. vers. II, 3: ita ut noverit omnia quæ Pater novit. *Sed propter vos venit*, scilicet instruendos. In quo datur intelligi, quod multa dispensative circa Christum propter nos facta sunt, non quod eis Christus indigeret; Rom. XV, 4: *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.*

6. Consequenter cum dicit, *Nunc judicium est mundi,* ponit vocis significationem: et primo ponit judicium quo erat glorificandus; secundo subdit judicii effectum, ibi, *Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras;* et tertio clarificationis modum, ibi, *Et si ego exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Dicit ergo: *Nunc judicium est mundi.*

Sed si hoc est, quid ergo expectamus quod Dominus veniat iterum judicaturus? Ad quod dicendum, quod jam venit ad judicandum judicio discretionis, quo discerneret suos a non suis; su-

pra cap. IX, 39: *In judicium ego in hunc mundum veni:* et de hoc dicit: *Nunc judicium est mundi.* Sed venturus est ad judicandum judicio condemnationis, ad quod primo non venit; supra III, 17: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.* Vel dicendum, quod duplex est judicium. Unum quo condemnatur mundus, et de hoc non dicitur hic: aliud est judicium mundi quo judicatur pro mundo, inquantum mundus a servitute diaboli liberatur. Hoc modo intelligitur illud Ps. XXXIV, 1: *Judica, Domine, nocentes me, expugna impugnantes me* etc. Et hæc duo in idem redeunt: quia hoc ipso quod judicatur pro mundo, excluso diabolo, discernuntur boni a malis.

7. Effectus judicii est exclusio diaboli: unde dicit: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras*, per virtutem passionis Christi: unde sua passio est ejus clarificatio; ut quasi per hoc exponat quod dicit, *Et clarificabo;* inquantum scilicet *princeps hujus mundi ejicietur foras*, quasi per passionem victoriam de diabolo habeat; I Joan. III, 8: *In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli.*

Sed circa hoc dubitatur de tribus. Primo de hoc quod dicit diabolum principem hujus mundi; ex quo Manichæi dicunt eum creatorem et dominum omnium visibilium. Ad hoc dicendum, quod diabolus dicitur princeps mundi hujus, non naturali dominio, sed usurpatione, inquantum homines mundani, contempto vero Domino, se sibi subdiderunt; II Corinth. IV, 4: *Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium.* Est ergo princeps mundi hujus, inquantum in mundanis hominibus principatur, ut Augustinus dicit, qui toto orbe terrarum diffusi sunt. Nam nomen mundi quandoque accipitur in malam partem pro hominibus mundum amantibus; supra I, vers. 10: *Mundus eum non cognovit:* quandoque autem in bonam pro bonis hominibus sic in mundo viventibus ut tamen eorum conversatio sit in cælis; II Corinth. V, 19: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.*

Secundo dubitatur de hoc quod dicit, *Ejicietur foras;* nam si ejectus esset foras, non ita tentaret nunc sicut ante tentabat, cum tamen tentare non desierit: non ergo ejectus est. Ad quod dicendum est, secundum Augustinum, quod licet diabolus tentet homines qui desierunt esse de mundo, non tamen eo modo tentat quo prius: quia tunc tentabat et regnabat ab interiori; sed postmodum ab exteriori tantum. Nam quamdiu homines sunt in peccato, tunc regnat ab interiori, et tentat; Rom. VI, vers. 12: *Non regnat peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus.* Sic ergo ejectus est foras, quia effectus peccati in homine non est ab interiori, sed ab exteriori.

Tertio quæritur de hoc quod dicit: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras:* ex quo videtur sequi quod ante passionem Christi non erat ejectus foras, et per consequens, cum tunc ejiciatur foras quando homines liberantur a peccatis, quod Abraham, Isaac, et alii veteris Testamenti non fuerunt liberati a peccato. Ad quod dicendum est, secundum Augustinum, quod ante passionem Christi ejectus erat a singularibus personis, sed non a mundo, sicut post. Nam illud quod tunc in paucissimis hominibus factum est, nunc in multis magnisque populis Judæorum et Gentium ad Christum conversis, virtute passionis Christi factum esse dignoscitur. Vel dicendum quod diabolus ejicitur per hoc quod homines liberantur a peccato; sed ante passionem Christi, omnes justi liberati erant a peccato, sed non totaliter, quia adhuc detinebantur ne introducerentur in regnum: et quantum ad hoc in eis aliquid juris habebat, quod tamen per passionem Christi totaliter sublatum est, quando flammeus gladius amotus est, quando dictum est homini (Luc. XXIII, 43): *Hodie mecum eris in paradiso.*

8. Modus autem passionis est per exaltationem; unde dicit: *Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Circa quod sciendum, quod Chrysostomus utitur tali exemplo: quod si aliquis tyrannus, qui consuevisset aliquos subditos opprimere, ferire, et in vincula mittere, deinde ex eadem dementia etiam eum qui in nullo sibi subditur eodem modo afficiat, ut in eumdem carcerem ducat; merito hoc etiam aliorum qui sibi subjiciebantur dominio privari debet: ita et Christus contra diabolum fecit. Diabolus enim propter

peccatum primi parentis, aliquod jus habebat in hominibus: unde poterat aliquo modo juste in eos sævire. Quia vero etiam in Christo, in quo nullum jus habebat, similia tentare ausus est, dum eum tentator invasit in quem non habebat quidquam, ut dicitur infra XIII, ideo dignum fuit ut etiam dominio privaretur per mortem Christi. Et hoc est quod dicit: *Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Ubi primo præmittit modum mortis; secundo Evangelista exponit quod dicit, ibi, *Hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus.* Modus autem mortis est per exaltationem in ligno crucis. Expositio autem est, quod in hoc signavit *qua morte esset moriturus.*

Sciendum est autem, quod duplici de causa Dominus voluit mori morte crucis. Una quidem propter mortis turpitudinem; Sap. II, 20: *Morte turpissima condemnemus eum.* Unde et Augustinus dicit: " Ideo hoc modo Dominus mori voluit, ut hominem neque ipsa mortis turpitudo a perfectione justitiæ repellat. „ Secundo, quia sic mors est per modum exaltationis: unde et Dominus dicit: *Si exaltatus fuero.* Quod quidem genus mortis conveniebat fructus, causæ et figuræ passionis. Fructui quidem, quia per passionem erat exaltandus. Philip. II, 8: *Factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen.* Et ideo Ps. XX, 14, dicebat: *Exaltare, Domine, in virtute tua.* Causæ vero passionis conveniebat dupliciter: quia et ex parte dæmonis, et ex parte hominum. Ex parte quidem hominum, quia pro ipsorum salute moriebatur; ipsi autem perierant, quia dejecti et demersi erant ad terrena; Psal. XVI, 11: *Statuerunt oculos suos declinare in terram.* Voluit ergo mori exaltatus, ut corda nostra ad cælestia elevaret. Sic enim ipse est via nostra in cælum. Ex parte vero dæmonum, ut scilicet eos qui in aere principatum et potestatem exercebant, ipse elevatus in aere conculcet. Figuræ vero conveniebat, quia Dominus fieri præcepit serpentem æneum in deserto, ut habetur Num. XXI. Supra III, 14: *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis* etc. Sic ergo exaltatus *omnia traham*, per caritatem, *ad meipsum*: Jerem. XXXI, 3: *In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te, miserans.* In hoc etiam maxime apparet caritas Dei ad hominem, inquantum pro ipsis mori dignatus est; Rom. V, 8: *Commendat Deus suam caritatem in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est.* In hoc complevit quod sponsa petit Cant. I, 3: *Trahe me post te, et curremus in odorem unguentorum tuorum.*

Notandum est autem quod trahit Pater, trahit et Filius; supra VI, 44: *Nemo potest venire ad me nisi Pater qui misit me, traxerit eum.* Ideo autem dicit hic, *Omnia traham*, ut ostendat quod eadem est operatio utriusque. Dicit autem, *Omnia*, non Omnes, quia non omnes trahuntur ad Filium. *Omnia*, inquam, *traham*, idest animam et corpus. Vel omnia genera hominum, scilicet Gentiles et Judæos, servos et liberos, mares et feminas. Vel omnia prædestinata ad salutem.

Et notandum, quod hoc ipsum quod dicit omnia trahere ad seipsum, est principem hujus mundi foras ejicere: non enim est conventio Christi ad Belial, nec lucis ad tenebras (II Cor. VI).

LECTIO VI.

1. Respondit ei turba: Nos audivimus ex lege, quia Christus manet in æternum. Et quomodo tu dicis: Oportet exaltari Filium hominis? Et quis est iste Filius hominis?

2. Dixit ergo eis Jesus: Adhuc modicum lumen in vobis est.

3. Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant.

4. Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat.

5. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis.

6. Hæc locutus est Jesus, et abiit, et abscondit se ab eis.

1. Posita promissione de glorificatione Domini, et expositione vocis, hic consequenter ponitur dubitatio turbæ: ubi primo introducit auctoritatem legis; secundo ex ea dubitationem movet, ibi, *Et quomodo tu dicis* etc. Dicit ergo quantum ad primum: *Respondit ei turba*, scilicet Domino de sua morte loquenti: *Nos audivimus ex lege* (Lex hic accipitur communiter pro tota Scriptura veteris Testamenti) *quod Christus in æternum manet.* Et hoc potest ex multis lo-

cis veteris Testamenti haberi, et præcipue Isa. IX, 7: *Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis;* Daniel. VII, vers. 14: *Potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.* Et ex hac auctoritate duas dubitationes formant: unam de facto, aliam de persona. De facto, cum dicunt: *Quomodo tu dicis: Oportet exaltari Filium hominis?*

Sed cum Christus non dixerit, *Oportet exaltari Filium hominis;* sed *Ego si exaltatus fuero* etc., quomodo Judæi dicunt: *Oportet exaltari Filium hominis?* Sed dicendum, quod Judæi jam assueti erant verbis Domini: unde memoriter tenuerunt, quod dicebat se esse Filium hominis. Ideo cum dixit: *Ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum:* pro eodem intellexerunt ac si dixisset: Si Filius hominis esset exaltatus: ut Augustinus dicit. Vel dicendum, quod licet hic non fecerit mentionem de Filio hominis, tamen supra III, 14, hoc dixit: *Oportet*, inquam, *exaltari Filium hominis.*

Sed videtur hoc quod ipsi dicunt, *Oportet exaltari Filium hominis*, in nullo contrariari ei quod dixerat, *quod Christus manet in æternum.* Sed dicendum ad hoc, quod quia Dominus consueverat eis parabolice loqui: ideo multa eorum quæ dicebantur, intelligebant. Unde et hoc quod Dominus dixit, exaltationem in mortem crucis suspicati sunt; supra cap. VIII, 28: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.* Vel dicendum, quod hoc ideo intellexerunt, quia jam id facere cogitabant. Unde eis verborum istorum intellectum non aperuit acumen scientiæ, sed simulata conscientia malitiæ.

Sed attende eorum malitiam: quia non dicunt: *Nos audivimus ex lege*, quod Christus nihil patitur: nam in multis locis de passione et resurrectione ejus agitur, sicut illud Isai. LIII, 7: *Tamquam ovis ad occisionem ducetur:* et illud Ps. III, 6: *Ego dormivi, et soporatus sum, et exsurrexi.* Sed dicunt: *Quoniam Christus manet in æternum.* Cujus ratio est, quia in hoc nulla fuisset contrarietas, cum immortalitati Christi ex passione ejus nullum factum fuisset impedimentum. Volebant enim ostendere eum ideo non esse Christum, *quoniam Christus manet in æternum;* ut Chrysostomus dicit.

De persona autem quæstionem movent, cum dicunt: *Quis est iste Filius hominis?* Hoc ideo quærunt, quia Dan. VII, 13, dicitur: *Vidi, et ecce quasi Filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit:* quia per illum Filium hominis intelligebant Christum; quasi dicerent: Dicis, quod oportet exaltari Filium hominis; et Filius hominis, quem intelligimus Christum, manet in æternum: *quis est* ergo *iste Filius hominis?* Si non manet in æternum, nec est Christus. In hoc autem reprehendeuda est eorum tarditas: quia adhuc dubitant post tot visa, tot audita, an ipse esset Christus; Eccli. XXII, 9. *Cum dormiente loquitur qui narrat stulto sapientiam.*

2. Consequenter cum dicit, *Dixit ergo eis Jesus* etc., satisfacit Dominus eorum dubitationem aliqualiter: et primo commendat bonum quod habebant; secundo hortatur eos ad profectum, ibi, *Ambulate dum lucem habetis;* tertio admonitionem exponit dicens: *Dum lucem habetis, credite in lucem.* Dixit ergo eis Jesus: *Adhuc modicum lumen in vobis est.* Quod quidem potest dupliciter legi. Uno modo, secundum Augustinum, ut scilicet *modicum* sit adjectivam determinans hoc quod dicit, *lumen;* quasi dicat: Quoddam lumen in vobis est, inquantum recognoscitis quod Christus manet in æternum. Hæc enim veritas quædam est: omnis autem manifestatio veritatis est quoddam lumen infusum a Deo. Sed tamen lumen istud quod est in vobis, *modicum est:* quia licet cognoscatis Christi æternitatem, ejus tamen mortem et resurrectionem non creditis: in quo patet quod non habetis fidem perfectam. Istis ergo convenit quod dictum est Petro; Matth. cap. XIV, 31: *Modicæ fidei, quare dubitasti?* Secundum Chrysostomum vero dicitur: *Adhuc modicum*, scilicet tempus extat, quod *lumen in vobis est*, idest ego, qui sum lumen; quasi diceret: Parvo tempore ego lux vobiscum sum; infra XVI, 16: *Modicum, et jam non videbitis me.*

3. Et ideo consequenter exhortatur eos ad complementum et profectum boni: et primo ponit suam exhortationem; secundo ostendit periculum imminens, nisi proficiant, ibi, *Qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat.* Dicit ergo: Dico quod modicum lumen habetis: tamen dum illud habetis, *ambulate;* idest

accedite et proficite, ut simul cum æternitate intelligatis morituram Christum, et resurrecturum. Et hoc secundum primam expositionem. Vel *ambulate dum lucem habetis;* idest, dum vobiscum sum, proficite, et satagite sic me habere ut numquam perdatis; Ps. LXXXVIII, 16: *Domine, in lumine vultus tui ambulabunt.* Et hoc *ne tenebræ*, infidelitatis, ignorantiæ et perpetuæ damnationis, *vos comprehendant;* et sic ulterius procedere non possitis. Tunc enim homo comprehenditur tenebris quando totaliter in infidelitate demergitur: quod esset, si eo modo crederitis Christi æternitatem ut negetis in eo mortis humilitatem; Job III, 23: *Viro cui abscondita est via;* ibid. XXXVII, 19: *Omnes involvimur quippe tenebris.*

4. Periculum imminens nisi proficiant, subdit dicens; *Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat.* Nam lumen, sive exterius sive interius, dirigit hominem. Exterius quidem dirigit quantum ad exteriores actus corporales; sed interius dirigit ipsam voluntatem. Qui ergo non ambulat in luce, non perfecte credendo in Christum, sed *ambulat in tenebris, nescit quo vadit;* idest, ad quem terminum dirigatur; Psal. LXXXI, 5: *Nescierunt neque intellexerunt: in tenebris ambulant.* Quod quidem et ipsis Judæis contingit: quia nesciunt quid agant; sed ut in tenebris ambulantes, putant quidem rectam incedere viam, et unde Deo placere credunt, magis displicent. Similiter et hæretici errantes, unde mereri credunt lumen veritatis et gratiæ, privari potius demerentur; Prov. XIV, vers. 12: *Est via quæ videtur homini recta; novissima autem ejus deducunt ad mortem.*

5. Consequenter cum dicit, *Dum lucem habetis, credite in lucem,* exponit quod dixit, scilicet quid sit ambulare: et hoc dupliciter, secundum duas præmissas expositiones. Primo secundum primam: *Dum lucem habetis;* idest, dum aliquid habetis de notitia et lumine veritatis; *credite in lucem,* idest in veritatem perfectam, *ut filii lucis sitis;* idest, ut renascamini veritati; I Thess. V, 6: *Non sumus noctis neque tenebrarum: igitur non dormiamus.* Vel secundum aliam expositionem: *Dum lucem habetis,* idest me qui sum lux: supra I, 9: *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: credite in lucem,* idest in me; hoc est, proficite in cognitione mea: *ut filii lucis sitis;* quia ex hoc quod creditis in me, eritis filii Dei; supra I, 12: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus.*

6. Hic Evangelista narrat factum quod fecit Jesus, scilicet quod abscondit te.

Sed cum supra VIII legerimus, Christum hoc idem fecisse, in promptu est ratio, quia tulerunt lapides, ut jacerent in eum; sed hic suæ absconsionis nulla ratio assignatur, ut cum nec lapides levarent, nec eum blasphemarent: quare ergo abscondit se? Ad quod dicendum, quod Dominus scrutans eorum corda, cognovit furorem et malitiam eorum, quam jam conceperant de eo occidendo. Unde volens eos prævenire, non expectavit ut in opus exirent; sed abscondendo se, eorum invidiam et iracundiam mitigavit. In quo nobis dedit exemplum, ut cum de aliquorum malitia nobis constat, jam antequam patrare opere tentent, fugere debemus. Nihilominus tamen Dominus ostendit facto quod dixit verbo; dixerat enim: *Ambulate dum lucem habetis, ut non tenebræ vos comprehendant.* Has tenebras cujusmodi sint, insinuavit per suam absconsionem; Isa. cap. VIII, 17: *Expectabo eum qui abscondit se a domo Jacob.*

LECTIO VII.

1. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum.

2. Ut sermo Isaiæ prophetæ impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Dòmini cui revelatum est?

3. Propterea non poterant credere.

4. Quia iterum dixit Isaias: Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos.

5. Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo.

1. Supra Evangelista tractavit multipliciter de gloria Christi, ex qua Judæi ex invidia commoti sunt ad occidendum eum; hic agit de alia occasione passionis ejus, scilicet de infidelitate Judæorum. Et primo tangitur eorum infidelitas; secundo ipsa reprehenditur a Domino, ibi, *Jesus autem clamavit* etc. Circa primum duo facit. Primo reprehendit infidelitatem omnino non creden-

tium; secundo infidelitatem eorum qui credebant, tamen in occulto, ibi, *Verumtamen et ex principibus multi crediderunt in eum.* Circa primum duo facit. Primo proponit eorum mirabilem infidelitatis duritiam; secundo ne credatur irrationabiliter vel fortuito factum, inducit prophetiam, ibi, *Ut sermo Isaiæ prophetæ impleretur.* Dicit ergo Evangelista, quasi admirans: Dictum est, quod Dominus multa signa facit: puta quod aquam mutavit in vinum, supra II: quod paralyticum curavit, supra V: quod illuminavit cæcum, supra IX: quod resuscitavit mortuum, supra XI: et tamen *cum tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum.* Consueverunt ergo dicere (supra VI, 30): *Quod signum ostendis nobis, ut credamus tibi?* Sed ecce quod Evangelista dicit: *Cum tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum;* infra cap. XV, 24: *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.* Unde non poterant dicere illud Ps. LXXIII, 9: *Signa nostra non vidimus.*

2. Consequenter cum dicit, *Ut sermo Isaiæ prophetæ impleretur*, introducuntur ad hoc testimonia Prophetarum: et primo introducuntur prophetiæ; secundo ostenditur quod de Christo loquuntur, ibi, *Hæc dicit Isaias* etc. Circa primum duo facit. Primo inducit prophetiam prædicentem eorum infidelitatem; secundo subdit prophetiam prædicentem infidelitatis causam, ibi, *Propterea non poterant credere.* Dicit ergo: Dico quod non credebant in eum, *ut sermo Isaiæ prophetæ impleretur* etc.

Ubi sciendum est, quod ly *ut* in sacra Scriptura quandoque accipitur causaliter: sicut illud supra X, 10: *Ego veni ut vitam habeant:* quandoque autem tenetur consecutive, et significat eventum futurum: et sic accipitur hic. Non enim ideo non credebant quia prædixerat Isaias; sed quia non erant crediturі, ideo prædixit: unde ex non credentibus sermo Isaiæ impletur; Luc. ult., 44: *Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt;* Matth. V, 8: *Jota unum aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant.*

Sed si necesse erat ut impleretur sermo Isaiæ, videtur quod Judæi sint excusabiles de eo quod non crediderunt: non enim poterant facere contra prophetiam. Responsio. Dicendum, quod sic prophetatum erat, ut eorum arbitrio uterentur: Deus enim futurorum præscius eorum infidelitatem per prophetiam prædixit, non fecit: non enim propterea Deus quemquam ad peccandum cogit, quia futura hominum peccata jam novit. Illud ergo peccatum quod Judæi fecerunt, Dominus, quem nihil latet, facturos eos prædixit. Quid autem Propheta dicat, subjungit dicens: *Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est?*

Ubi sciendum est, quod duplex est modus credendi. Aliquando quidem per instructionem alterius; et hic est communis modus credendi; Rom. X, 17: *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.* Aliquando autem per revelationem divinam; et hic est singularis modus, de quo Apostolus dicit (Galat. I, 12): *Neque ab homine didici illud, neque accepi, sed per revelationem Jesu Christi;* Isa. LIII ergo prædixit quidem credentium raritatem, dicens: *Domine, quis credidit auditui nostro?* Et primo quantum ad modum communem, qui est per instructionem, cum dicit: *Quis credidit auditui nostro?* Quod quidem habetur loc. cit., et potest dupliciter intelligi. Uno modo ut sit sensus: *Quis credidit auditui nostro?* quod scilicet nos audivimus a te; Abdiæ I, *Auditum audivimus a Domino exercituum* etc. Ps. LXXXIV, 9: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Quasi dicant: Nos audivimus a te; sed Domine, quis credet nobis quæ de nativitate et passione tua te loquente audivimus? Unde et totum illud capitulum Isaiæ loquitur de his. Dicit autem Prophetas audire, ut insinuet modum illuminationis Prophetarum. Nam per visum accipit homo cognitionem immediate de re visa; sed per auditum non habetur immediate cognitio a re visa, sed ab aliquo signo illius rei. Quia ergo Prophetæ non immediate videbant essentiam divinam, sed quædam signa divinorum, ideo dicit eos audire. Num. XII, vers. 6: *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum;* quasi per quædam signa. Filium autem æternaliter videt ipsam divinam essentiam; supra cap. I, 18: *Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. Quis ergo credidit auditui nostro?* idest, quis credidit his quæ audivimus et narravimus? Isa. XXI, 10: *Quæ*

audivi a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vobis. Alio modo: *quis credidit auditui nostro?* idest, his quæ a nobis audiunt; Ezech. XXXIII, 31: *Audiunt sermones meos ex ore tuo, et non faciunt eos: quia in canticum oris sui vertunt illos.* Quantum autem ad modum singularem, qui est per revelationem, dicit: *Et brachium Domini cui revelatum est?* Brachium dicitur Filius, per quem Pater omnia operatur, sicut brachium hominis dicitur per quod homo operatur. Et si homo solo verbo interiori operaretur, tunc verbum ejus posset dici brachium suum. Sic ergo dicitur brachium Dei, non quod Deus Pater figura determinetur carnis humanæ, et brachium habeat corporale; sed quia *per ipsum omnia facta sunt:* supra II, 3. Et Job XL, 4: *Si habes brachium sicut Deus, et si voce simili tonas?* Luc. I, 51: *Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui.*

Notandum ergo, quod ex hoc verbo occasionem sumpsit erroris sui Sabellius, dicens, eamdem personam esse Patris et Filii: et Arius dicens, Filium esse Patre minorem. Non enim duæ personæ, sed una est homo et brachium ejus; nec brachium homini æquale dici potest. Ad quod dicendum est, quod in talibus non est sufficiens similitudo: nam ea quæ in creaturis sunt, non perfecte repræsentant ea quæ sunt in Deo. Unde Dionysius dicit, quod symbolica Theologia non est argumentativa. Non ergo dicitur brachium Filius quasi ejusdem personæ cum Patre sit, vel minor eo; sed quia per eum omnia operatur. Dicit ergo: *Et brachium Domini cui revelatum est?* quasi dicat, paucis, scilicet ipsis Apostolis; I Cor. II, 10: *Nobis autem revelavit Deus per spiritum suum.*

3. Consequenter cum dicit, *Propterea non poterant credere,* ponit prophetiam prædicentem infidelitatis causam. Et si intendamus hæc verba Evangelistæ, videntur quidem secundum superficiem litteræ habere obscurum intellectum. Et primo quia si dicatur quod *propterea non poterant credere,* quia hoc dixit Isaias, videntur Judæi excusabiles esse. Quod enim peccatum est hominis non facientis quod non potest facere? Et, quod gravius est, in Deum culpa retorquetur, quod excæcavit oculos eorum. Tolerabile autem esset, si hoc de diabolo diceretur: quia, ut dicitur II Cor. IV, 4: *Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium.* Sed hic dicitur de Domino nostro. Nam Isa. VI, 1, dicit: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum.* Et sequitur (vers. 10): *Excæca cor populi hujus, et aures ejus aggrava, et oculos ejus claude; ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur et sanem eum.*

Sed ad evidentiam hujus, primo exponamus hoc quod dicit: *Propterea non poterant credere.* Ubi sciendum, quod aliquid dicitur impossibile vel necessarium dupliciter: absolute scilicet, et ex suppositione. Absolute quidem, sicut impossibile est hominem esse asinum; ex suppositione vero, sicut impossibile est me esse extra domum, dum intus in ea sedeo. Secundum hoc ergo dicendum, quod homo excusatur, si non facit ea quæ absolute sunt sibi impossibilia; sed si non facit ea si qua sunt sibi impossibilia ex suppositione, non excusatur: sicut si detur quod aliquis habeat malam voluntatem omnino furandi, et dicat impossibile sibi esse non peccare quamdiu voluntatem obstinatam illum habeat, non excusatur; quia hujusmodi impossibilitas non est simpliciter, sed ex suppositione: potest enim voluntatem malam disponere. Dicit ergo: *Propterea non poterant credere,* quia scilicet habent voluntatem obscuratam in sua malitia; Jerem. XIII, 23: *Quomodo scilicet potest Æthiops mutare pellem suam, et pardus varietates suas; et vos poteritis bene facere, cum didiceritis malum;* Matth. cap. XII, 34: *Quomodo potestis bona facere, cum sitis mali?* Et simile est sicut si dicerem de aliquo: Ego nullo modo possum eum diligere; sed habeo eum odio. Quantum ad secundum, sciendum, quod excæcatio et induratio Dei non intelligitur quasi Deus immittat malitiam, vel ad peccandum impellat; sed per hoc quod non infundat gratiam: quam quidem gratiam infundit ex sua misericordia; sed causa hujus quod non infundit, est ex parte nostra, inquantum scilicet in nobis est aliquid gratiæ divinæ repugnans. Nam ipse, quantum in se est, *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum:* supra I, 9; I Tim. vers. II, 4: *Vult omnes homines salvos fieri.* Sed quia nos a Deo recedimus, ideo gratiam suam nobis subtrahit; Oseæ IV, vers. 6: *Quia tu scientiam repulisti, re-*

pellam te; ibid. XIII, 9: *Perditio tua, Israel, ex te: tantummodo in me auxilium tuum.* Et est simile sicut si aliquis clausisset fenestram domus, et diceretur ei: Tu non potes videre, quia privaris lumine solis. Sed hoc non esset ex defectu solis, sed quia ipse sibi lumen solare interclusisset. Et similiter hic dicitur quod *non poterant credere*, quia Deus excæcavit eos: quia scilicet ipsi causam præstiterant ut excæcarentur: secundum illud Sap. II, 21: *Excæcavit illos malitia eorum.*

4. His ergo visis, consideranda sunt verba prophetiæ hujus, quæ quidem habentur Isa. VI, 10, non secundum eadem verba, sed secundum eamdem sententiam. In his ergo verbis tria continentur. Primo Judæorum induratio et excæcatio; secundo utriusque effectus, ibi, *Ut non videant;* tertio finis, ibi, *Et convertantur, et sanem eos.* Circa primum considerandum est, quod Dominus inducebat ad fidem dupliciter: scilicet miraculis et doctrina: unde utrumque eis improperat, dicens (infra XV, 24): *Si opera non fecissem in eis quæ nullus alius fecit, peccatum non haberent.* Et iterum (vers. 22): *Si non venissem, et non loquutus fuissem eis, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* Utrumque enim contempserunt. In quantum ergo Christi miracula non attendebant diligentia debita, dicit: *Excæcavit oculos eorum*, scilicet cordis: de quibus habetur Ephes. cap. I, 18: *Illuminatos oculos cordis vestri;* si per intellectum considerarent quod talia miracula fieri non poterant nisi virtute divina: Isa. XLII, 20: *Qui vides multa, nonne consideras?* Et iterum ibid. 19: *Quis cæcus, nisi servus meus; et surdus, nisi ad quem nuntios meos misi?* Quia quantum ad doctrinam Christi non movebantur, subdit: *Et induravit cor eorum.* Videtur enim durissimum quod forti calore non resolvitur, et divina percussione non conteritur. Verba autem Christi *sunt quasi ignis, et sicut malleus conterens petras*, ut dicitur Jer. XXIII, 29. Ignis quidem, quia inflammant per caritatem; malleus autem, quia terrent per comminationem, et confringunt per manifestissimam veritatem. Et tamen verbum Christi cor Judæorum non attendebat. Unde patet quod fuit induratum; Job XLI: *Cor ejus indurabitur quasi malleatoris incus;* Rom. IX, 18: *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat.* Effectus autem excæcationis ponitur cum dicit: *Ut non videant oculis*, scilicet spiritualibus, intelligendo Christi divinitatem; Psal. CXIII, 5: *Oculos habent, et non videbunt.* E contra dicitur Luc. X, 23: *Beati oculi qui vident quæ vos videtis.* Effectus indurationis ponitur cum dicit contra: *Nec intelligant corde:* ut subintelligatur, *Ut non intelligant corde;* Job IV, 20: *Et quia nullus intelligit, in æternum peribit;* Psal. XXXV, 4: *Noluit intelligere, ut bene ageret.* Est autem hic advertendum, quod ly *ut* non ponitur hic causaliter, sed consecutive. Finis autem excæcationis et indurationis ponitur consequenter, cum dicit: *Et convertantur et sanem eos.* Et potest intelligi dupliciter, ut Augustinus dicit in libro de Quæstionibus Evangel. Uno modo, ut repetatur hæc dictio *non*, ut sit sensus: Et non convertantur, et non sanem eos. Via enim salvationis a peccato est conversio ad Deum; Thren. V, vers. 21: *Converte nos, Domine, ad te, et convertemur.* Et statim subditur: *Innova dies nostros sicut a principio.* Illis autem qui indignos se præstiterunt, quibus remitterentur peccata, non præstat Deus beneficia, quibus convertantur et sanentur; sicut patet de omnibus non approbatis. Alio modo potest intelligi, ut non reiteretur hæc dictio *non*, ut sit sensus: Ideo excæcati sunt et indurati ut ad tempus nec viderent nec intelligerent; et sic non videntes et non intelligentes, idest non credentes in Christum, eum occiderent, et postmodum compuncti converterentur et sanarentur. Permittit enim aliquos quandoque cadere in peccatum, ut humiliati ad justitiam firmius resurgant. Et utraque expositio locum habet in diversis Judæis. Prima quidem in illis qui in sua incredulitate finaliter permanserunt; secunda vero in illis qui post Christi passionem sunt ad Christum conversi, qui scilicet compuncti corde ex verbis Petri, dixerunt Apostolis: *Quid faciemus, viri fratres?* ut dicitur Act. II, 37.

5. Deinde cum dicit, *Hæc dixit Isaias* etc., ostendit prædicta ad propositum pertinere; unde dicit: *Hæc dixit Isaias quando vidit gloriam Dei.* Simul enim vidit gloriam Dei et excæcationem Judæorum, ut patet Isa. VI: ubi primo dicitur (vers. 1): *Vidi Dominum sedentem*

super solium excelsum; et postea (vers. 10) subditur: *Excæca cor populi hujus, et aures ejus aggrava, et oculos ejus claude: ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur et sanem eum.* Et quia quod viderat conveniens erat ut testaretur, ut dicitur I Joan. I, ideo sequitur: *Et locutus est de eo,* scilicet de Christo, cujus gloriam vidit; secundum illud Act. X, vers. 43: *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent;* Rom. I, 2: *Quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo.*

Circa prima duo quæ hic tanguntur, cavendus est error Arianorum, qui dicunt solum Patrem invisibilem omni creaturæ, Filium autem visum fuisse in visionibus veteris Testamenti. Sed cum dicatur infra XIV, 9: *Qui videt me, videt et Patrem meum;* manifestum est quod uno et eodem modo est Filius visibilis ut Pater. Videns ergo Isaias gloriam Filii, vidit et gloriam Patris; immo totius Trinitatis, quæ est unus Deus sedens super solium excelsum, cui Seraphim proclamant: Sanctus, sanctus, sanctus. Non autem ita quod Isaias essentiam Trinitatis viderit, sed imaginaria visione, cum intelligentia, quædam signa majestatis expressit, secundum illud Num. XII, 6: *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, per somnium aut in visione loquar ad eum.* Per illud vero quod secundo dicitur, *Et locutus est de eo,* excluditur error Manichæorum, qui dixerunt nullas prophetias in veteri Testamento præcessisse de Christo, ut Augustinus narrat in lib. contra Faustum, et Theodorum Mopsuestenum, qui dixit omnes Prophetias veteris Testamenti esse de aliquo negotio dictas, per quamdam tamen appropriationem esse adductas ab Apostolis et Evangelistis ad ministerium Christi: sicut ea quæ dicunt in uno facto, possunt adaptari ad aliud factum. Omnia autem excluduntur per hoc quod dicitur: *Et locutus est de eo,* de me; sicut de Moyse supra V, 46, dixit Christus: *De me enim ille scripsit.*

LECTIO VIII.

1. Verumtamen et ex principibus multi crediderunt in eum.

2. Sed propter Pharisæos non confitebantur, ut de synagoga non ejicerentur.

3. Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.

4. Jesus autem clamavit et dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.

5. Et qui videt me, videt eum qui misit me.

6. Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.

7. Et si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego non judico eum. Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum.

8. Qui spernit me, et non accipit verba mea, habet qui judicet eum.

9. Sermo, quem loquutus sum, ille judicabit eum in novissimo die.

10. Quia ego ex meipso non sum loquutus.

11. Sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam et quid loquar. Et scio, quia mandatum ejus vita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

1. Supra Evangelista exposuit defectum omnino non credentium; hic exponit defectum credentium in occulto, qui pusillanimes erant: et primo proponit eorum dignitatem; secundo ostendit eorum defectum, ibi, *Sed propter Pharisæos non confitebantur;* tertio insinuat defectus radicem, ibi, *Dilexerunt enim magis gloriam hominum quam gloriam Dei.* Dignitas autem eorum qui in occulto credebant magna est, quia principes; et quantum ad hoc dicit: *Verumtamen et ex principibus multi crediderunt in eum;* quasi dicat: Dixi, quod *cum tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum;* quod quidem verum est pro majori parte, non tamen quin aliqui in eum crederent, quia *ex principibus,* scilicet populi, *multi crediderunt in eum;* quorum unus fuit Nicodemus, qui venit ad Jesum nocte, ut dicitur supra III. Sic impletur quod in Psal. XLVI, 10 dicitur: *Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham.* Sic etiam falsum ostenditur quod Pharisæi dixerunt supra VII, 48: *Numquid ex principibus aliquis credit in eum, aut ex Pharisæis?*

2. Defectus horum principum est pusillanimitas; unde dicit: *Sed propter Pharisæos non confitebantur:* ut enim supra IX, 22 dictum est, Pharisæi conspiraverant, *ut si quis eum confiteretur Christum, extra synagogam fieret.* Licet crederent corde, non tamen confitebantur ore. Sed eorum fides insufficiens erat: quia, ut dicitur Rom. X, 10: *corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem;* Luc. IX, 26: *Qui erubuerit me et*

meos sermones, hunc Filius hominis erubescet.

3. Radix autem defectus istorum est inanis gloria; unde sequitur: *Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei:* ex hoc enim quod publice confitebantur, amittebant gloriam hominum; sed ex hoc consequebantur gloriam Dei. Isti autem magis elegerunt privari gloria Dei, volentes publice confiteri, quam gloria hominum, cupientes in mundanis gloriari. Supra v, 44: *Quomodo potestis credere qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam quæ a solo Deo est, non quæritis?* Galat. I, 10: *Si adhuc hominibus placerem, servus Christi non essem.*

4. Hic ostendit quomodo Christus Judæorum infidelitatem redarguit: et primo ostendit credendi debitum; secundo subdit fidei fructum, ibi, *Ego lux in mundum veni* etc.; tertio comminatur infidelius supplicium ibi, *Et si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego non judico eum* etc. Quia autem fidei succedit visio, ideo circa primum primo agit de fide; secundo de visione, ibi, *Qui videt me, videt eum qui misit me.* Quantum ad primum dicit: *Jesus autem clamavit*, et propter magnitudinem dicendorum, et propter libertatem animi ad redarguendum peccata; Isa. LVIII, 1: *Clama, ne cesses; quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum.*

Et dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me: quod quidem videtur contradictionem implicare: dicit enim: *Qui credit in me, non credit in me.* Ad cujus intellectum sciendum est primo, secundum Augustinum, hoc esse dictum a Domino ad distinguendum in se naturam divinam et naturam humanam. Cum enim proprium objectum fidei sit Deus, possumus quidem credere creaturam esse, sed non debemus credere in creaturam, sed in Deum solum. In Christo autem est natura creata, et natura increata. Requiritur ergo ad fidei veritatem ut fides nostra tendat in Christum, quantum ad naturam increatam; et secundum hoc dicit: *Qui credit in me*, scilicet in personam, *non credit in me*, secundum quod homo, *sed in eum qui me misit*, idest in me secundum quod sum missus a Patre; supra VII, 16: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me.* Secundum Chrysostomum vero notandum est, quod Dominus dicit hoc ad insinuandam ejus originem tantum; et est similis modus loquendi, sicut si aliquis hauriens de aqua fluminis dicat: Ista aqua non est fluminis, sed est fontis: non est quidem fluminis originalis etc. Sic ergo Dominus dicit: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me;* quasi dicat: Non sum principium mei ipsius, sed divinitas est mihi ab alio, idest a Patre: unde *qui credit in me, non credit in me* nisi in quantum sum a Patre.

5. Consequenter cum dicit, *Et qui videt me, videt eum qui misit me*, agit de visione. Circa quod sciendum est, quod sicut Pater misit Filium ad convertendum Judæos, ita et Christus misit discipulos suos: infra XX, 21: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.* Nullus autem discipulorum ausus fuit dicere, nec debuit, quod crederetur in eum; quamvis dicere potuisset quod crederetur ei: quia hoc non potuisset esse sine hoc quod derogaret mittenti: quia si crederent in discipulum, desinerent credere in magistrum. Possent ergo Judæi dicere, quod eodem modo, cum sis missus a Patre, qui credit in te, desinit credere in Patrem: et ideo Dominus contra hoc ostendit quod qui non credit in eum, non credit in Patrem: et hoc est quod dicit: *Qui videt me, videt eum qui misit me.* Visio hic dicitur non corporalis intuitus, sed veri consideratio, quæ est per intellectum. Ideo autem qui videt Filium, videt et Patrem, quia est in eo per essentiæ unitatem. Dicitur enim aliquid videri in aliquo, vel quia sunt idem, vel omnino conformes. Pater autem et Filius sunt idem in natura, et omnino conformes: quia Filius est imago Patris in nullo dissimilis; Coloss. I, 15: *Qui est imago invisibilis Dei;* Hebr. I, 3: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus.* Et ideo, sicut credit in Patrem, ita et in me; infra XIV, 9: *Philippe, qui videt me, videt et Patrem. Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est?* quasi dicat: Ista est ratio quare qui videt me, videt et Patrem, quia Pater in me est, et ego in eo. Sic ergo apparet fidei debitum, ut scilicet fides tendat in Christum inquantum Deus, sicut in Patrem.

6. Fructum autem fidei consequenter ostendit: et primo ostendit suam dignitatem et virtutem, cum dicit: *Ego lux in mundum veni.* Quomodo Christus sit lux, expositum est supra I, 9: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem:* et cap. VIII, vers. 12: *Ego sum lux mundi.* In hoc etiam ostendit se habere divinam naturam: esse enim lucem est proprium Dei; alia vero sunt lucentia, idest participantia lucem; sed Deus lux est per essentiam; I Joan. I, 5: *Deus lux est, et tenebræ non sunt in eo ullæ.* Sed quia I ad Timoth. VI, 16 dicitur, quod *lucem habitat inaccessibilem, quam nemo hominum videt:* non poteramus accedere ad eum: et ideo oportuit quod ipse ad nos veniret; et hoc est quod subdit: *In mundum veni;* scilicet, ego sum lux inaccessibilis, qui ab errore eripio, et intellectuales tenebras solvo. Infra XVI, 28: *Exivi a Patre, et veni in mundum;* supra cap. I, 11: *In propria venit* etc. Licet Apostoli dicantur lux, Matth. V, 14: *Vos estis lux mundi;* non tamen ea ratione qua Christus: ipsi enim sunt lux illuminata; quamvis aliquo modo, scilicet ministerio, illuminantes essent. Nec alicui Apostolorum convenit dicere: *Ego lux in mundum veni:* quia quando in mundum venerunt, adhuc tenebræ erant, et non lux: quia, ut dicitur Job cap. XXXVII, 19, *omnes involvimur tenebris.* Secundo subdit dicens: *Ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.* Illuminatio ergo est effectus fidei; supra VIII, vers. 12: *Ut omnis qui credit in me, non ambulet in tenebris. — In tenebris non maneat,* scilicet ignorantiæ, infidelitatis, et damnationis perpetuæ: per quod patet quod omnes nascuntur in tenebris culpæ; Ephes. V, 8: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Item in tenebris ignorantiæ; Job III, 23: *Viro cui abscondita est via, et circumdedit eum Deus tenebris.* Et tandem nisi convertantur ad Christum, deducentur ad tenebras damnationis perpetuæ. Qui ergo non credit in me, in tenebris manet; supra III, 36: *Qui incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.*

7. Supplicium autem infidelium insinuat dicens: *Et si quis audierit verba mea, et non custodierit; ego non judico eum:* quod incurrent per judicii condemnationem. Et primo proponit dilationem judicii; secundo pronuntiat ipsum judicium futurum esse, ibi, *Qui spernit me, et non accipit verba mea, habet qui judicet eum;* tertio ostendit dilationis causam, ibi, *Sermo quem locutus sum, ille judicabit eum in novissimo die.* Circa primum duo facit. Primo proponit judicii dilationem; secundo assignat dilationis rationem. Dicit ergo quantum ad primum: *Et si quis audierit verba mea, et non custodierit; ego non judico eum.*

Notandum ergo, quod illi beatificantur qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud, credendo interius in corde, et exequendo exterius in opere. Qui vero audiunt istud et custodire non satagunt, magis rei ex hoc efficiuntur; Rom. II, 13: *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur;* et Jac. I, 22: *Estote factores, et non auditores tantum.* Et ideo *si quis audierit verba mea, et non custodierit; ego non judico eum.*

Sed hoc videtur contrarium ei quod dicitur supra V, 22: *Pater omne judicium dedit Filio:* et ideo intelligendum est, *Non judico eum,* scilicet modo. Potuisset enim sibi ad infirmitatem putari, si qui ipsum contemnunt, illos dimittit; et ideo dicit, quod hujusmodi judicabuntur, sed non modo: nam, ut dicitur Eccle. cap. XII, 14, *omnia quæ fecit Deus, adducet in judicium;* et Job XIX, 29: *Fugite a facie iniquitatis, quoniam ultor iniquitatis est gladius, et scitote esse judicium.*

Causam vero dubitationis dilationis subdit dicens: *Non veni ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum.* Duplex enim est adventus Filii Dei: unus quo venit ut salvator; alius quo venit ut judex. Sed cum omnes essent in peccatis, si primo venisset ut judex, nullum salvasset, quia omnes eramus filii iræ: et ideo oportuit ut veniret primo ad salvandum credentes, et postmodum ad judicandum et fideles et peccatores. Et hoc est quod dicit: Ideo scilicet non judico eum modo, *quia non veni,* scilicet in primo adventu, *ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum;* supra III, 17: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.*

8. Consequenter cum dicit, *Qui spernit me, et non accipit verba mea, habet qui judicet eum,* prænuntiat judicium futurum; quasi dicat: Licet qui verba mea

non custodiunt, non judicentur modo, tamen non evadent impunes, quicumque sint illi: quia *qui spernit me, et non accipit verba mea*, credendo et opere implendo, *habet qui judicet eum.* Cujus ratio est, quia si non accipit verba ejus, contemnit dictum Dei, cujus ipse est Verbum; sicut qui non obedit mandato domini sui; Job XIX, 29: *Fugite a facie iniquitatis, quoniam ultor iniquitatis est gladius, et scitote esse judicium;* Eccle. XII, vers. 14: *Cuncta quæ fecit Deus adducet in judicium pro omni errato;* Isa. XXXIII, vers. 1: *Væ qui spernis, nonne et ipse sperneris?* I Reg. II, 30: *Qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.*

9. Consequenter cum dicit, *Sermo quem locutus sum, ille judicabit eum in novissimo die*, assignat causam dilationis judicii. Et primo ponitur causa dilationis judicii; secundo assignatur sufficientia ipsius causæ, ibi, *Quia ego ex meipso non sum locutus.* Dicit ergo: Dico quod qui est hujusmodi, habet qui judicet eum. Quis autem hic erit? *Sermo*, inquit, *quem locutus sum, ille judicabit eum in novissimo die.* Quod tantum valet, ut dicit Augustinus, ac si dixisset: Ego judicabo eum in novissimo die. Seipsum quippe Christus expressit in suo sermone, seipsum annuntiavit. Ipse ergo est sermo quem locutus est: quia de se locutus est; supra XIII, 14: *Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio unde veni et quo vado.* Quasi dicat: Hoc ipsum quod locutus sum eis, et tamen contempserunt, judicabit eos. Act. X, 42: *Hic est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum: huic omnes Prophetæ testimonium perhibent.*

10. Sufficientiam autem causæ ostendit, dicens: *Quia ex meipso non sum locutus:* et primo ostendit eam ex origine sermonis; secundo ex dignitate ipsius, ibi, *Et scio quia mandatum ejus vita æterna est.* Circa primum duo facit. Primo excludit falsitatem; secundo adstruit veritatem. Falsitas quidem est quod Filius aliquid operetur vel loquatur, vel sit a seipso tantum, et non ab alio: hoc enim esset ponere quod Filius non sit a Patre; et hoc est quod dicit: Ideo dico, quod verbum quod ego locutus sum, judicabit eos: *quia ego ex meipso non sum locutus;* supra V, 19: *Non potest Filius a se facere quidquam;* et infra XIV, vers. 10: *A meipso non loquor.* Idem autem est, *Ex meipso non sum locutus*, quod Ego non ex me sum natus, sed ex Patre; quasi dicat: Judicabo eum in novissimo die, in forma servi apparens; supra V, 27: *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Sed tamen non judicabo ex potestate humana, quia scilicet Filius sum hominis; sed ex potestate divina, quia sum Filius Dei. Non ergo judicabo ex meipso, sed ex Patre, ex quo virtutem judicandi habeo.

11. Veritatem astruit, dicens: *Sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam et quid loquar.* Ex quibus quidem verbis, nisi pie intelligantur, patet locus duplici errori. Primo quidem, quia mandans major est eo cui mandat: Filio ergo major est Pater. Deinde, quia illud quod datur alicui, non habebatur ab eo antequam sibi daretur; et per consequens nesciebat illud. Si ergo Pater dat mandatum Filio, sequitur quod Filius quandoque illud non habuerit, et per consequens ignoraverit: ergo est ei aliquid additum. Non igitur Filius ejus est verus Deus.

Ad quod sciendum est, quod omnia mandata divina sunt in mente Patris, cum ipsa mandata nihil aliud sint quam rationes agendorum. Sicut ergo in mente Patris sunt rationes omnium creaturarum quæ a Deo producuntur, quas ideas vocamus, ita et in ea sunt rationes omnium per nos agendorum. Sicut ergo a Patre derivantur in Filium, qui est sapientia Patris, rationes omnium rerum, ita et rationes omnium agendorum. Sic ergo dicit Filius: *Sed qui misit me Pater, ipse mihi dedit*, inquantum Deus, *mandatum;* idest per æternam generationem communicavit, *quid dicam* interius, et *quid loquar* exterius: sicut etiam nostrum verbum (si vera fateri volumus) ea profert quæ suggerit mens.

Chrysostomus autem hæc omnia, scilicet, *Si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego non judico eum* etc., aliter exponit, et planius; ut dicatur: *Si quis audierit verba mea, et non custodierit, non judico eum.* Dupliciter enim potest dici aliquis aliquem condemnare: vel sicut judex, vel sicut causa condemnationis. Homicidam enim condemnat ad suspendium et judex qui profert sententiam, et ipsum homicidium perpetratum quod est causa suæ condemnationis. Dicit ergo: *Eao non judico eum;* idest, non sum

causa suæ condemnationis, sed ipse; Oseæ XIII, 9: *Perditio tua, Israel, ex te* (scilicet est); *tantummodo in me auxilium tuum.* Et hoc ideo, *quia non veni ut judicem mundum;* idest, non sum missus ad condemnandum, sed ad salvandum.

Sed numquid talis non judicabitur? Immo: *quia qui spernit me et non accipit verba mea; habet qui judicet eum.* Quis autem sit iste qui judicat, ostendit dicens: *Sermo quem locutus sum,* auditus a nobis, qui stabit in ordine accusatoris, *ille judicabit eum in novissimo die;* infra cap. XV, 22: *Si non venissem, et eis locutus non fuissem, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* Quod autem sermo quem locutus est, judicabit eos, ostendit dicens: *Quia ego ex meipso non sum locutus.* Quod quidem non ponitur causaliter, sed quasi materialiter: ut sit sensus: Dicis, quod sermo tuus judicabit eum; sed quis est iste sermo? Ille scilicet quem dixi: *quia ego ex meipso non sum locutus;* idest, quem ego locutus sum a Patre, et ea quæ mihi dedit ut dicerem et loquerer: alias si fuissem locutus contrarium Patri, vel quæ ab eo non habuerim, et non credidissent mihi, excusationem haberent; sed quia sic locutus sum, certum est quod non solum me, sed etiam Patrem meum contempserunt.

Et secundum hanc expositionem, hoc quod dixit, *Qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam et quid loquar,* ostendit sufficientiam causæ ex parte dignitatis ipsius sermonis. Et primo ponitur ejus dignitas; secundo concluditur ipsius sermonis executio. Dignitas quidem, cum dicit: *Et scio, quia mandatum ejus vita æterna est. Est,* inquam, *vita æterna;* I Joan. ult., 20: *Hic est verus Deus, et vita æterna.* Ipse enim Filius est mandatum Patris. Vel *est vita æterna,* idest ducens in vitam æternam; Matth. XIX, 17: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Quia ergo Pater dedit mihi mandatum, quod quidem mandatum est vita æterna; ego autem ad hoc veni ut homines ducam in vitam æternam: ideo mandatum Patris per omnia exequor. Et hoc est quod dicit: *Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.* Quod, secundum Chrysostomum, planum est: ut sit sensus: *Quæ ego loquor,* exterius prædicando, *sicut dixit mihi Pater, sic loquor;* idest, inquantum accepi notitiam ab eo: ut intelligantur de Christo secundum quod homo.

Sed si intelligantur, secundum Augustinum, de Christo secundum quod Filius Dei: quomodo dicit ei Pater, cum ipse sit Verbum? Ad quod dicendum, quod non ita dixit ei quasi per verba locutus sit unico Verbo suo; sed sic dixit Pater Filio sicut generavit eum Pater, et sicut dedit ei vitam habere in semetipso; Psal. II, 7: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu.*

CAPITIS XIII.

LECTIO I.

1 Ante diem festum Paschæ, sciens Jesus quia venit hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem: cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.

2. Et cœna facta,

3. Cum diabolus jam misisset in cor ut traderet eum Judas Simonis Iscariotes:

4. Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus, et quia a Deo exivit, et ad Deum vadit.

1. Supra Evangelista posuit quasdam occasiones passionis et mortis Christi; in parte ista ostendit quomodo Christus discipulos suos præparat ante suam passionem: et primo ostendit quomodo informavit eos exemplo; secundo quomodo confortavit verbo, et hoc infra XIV capit.: *Non turbetur cor vestrum;* tertio quomodo præmunivit eos orationum suffragio, infra XVII: *Hæc locutus est Jesus, et sublevatis oculis in cœlum, dixit* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit exemplum quod Christus præbuit suis discipulis imitandum; secundo discipulorum defectum, qui nondum erant idonei ad sequendum, ibi, *Cum hæc dixisset Jesus, turbatus est.* Circa primum tria facit. Primo ponit exemplum; secundo subdit exempli utilitatem, ibi, *Venit ergo ad Simonem Petrum;* tertio ad imitandum inducit, ibi, *Postquam ergo lavit pedes eorum... dixit eis.* Circa primum duo facit. Primo proponit Christi, exemplum dantis, affectum; secundo innuit factum in quo dedit exemplum, ibi, *Et cœna facta* etc. Circa primum tria tanguntur. Primo quidem festum præsens; secundo mors Christi imminens; tertio Christi dilectio fervens. Festum

præsens, pascha erat; et hoc est quod dicit: *Ante diem festum paschæ* etc.

Hic notandum est, quod hoc nomen *Pascha* quidam dicunt esse Græcum, ita quod dicatur a passione, quasi inde festum istud vocetur pascha, quia tunc celebratur passio dominica: et quidem concordat cum Græco: nam pascha in Græco idem est quod pati. Prima autem origo hujus vocabuli ex Hebræo habetur: pascha enim dicitur quasi phase, idest transitus Domini, ut dicitur Exod. cap. XII. Interpretatur autem hic isto modo Evangelista propter duplicem transitum. Unum qui præcessit, scilicet angeli percutientis primogenita Ægypti, et salvantis primogenita Hebræorum: alium, qui sequitur, filiorum Israel transeuntium mare Rubrum. Et ideo bene factum est ut vocetur pascha festum istud. Et sic possumus dicere, quod pascha nostrum habet significationem utriusque linguæ, Hebrææ scilicet, et Græcæ, quia in ipsa passione Domini fuit transitus Christi ex hoc mundo ad Patrem; Actor, X, 38: *Pertransivit benefaciendo et sanando.* Item transitus omnium nostrum, sequendo Christum, vel per pœnitentiam et martyrium: secundum illud Ps. LXV, 12: *Transivimus per ignem et aquam; et eduxisti nos in refrigerium:* vel mentis desiderio ad cælestia anhelando: secundum illud Eccli. cap. XXIV, 26: *Transite ad me, omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini.*

Hoc autem quod dicit, *Diem festum*, antonomastice dicitur: nam, ut legitur Exod. XXIII, tres dies anni solemnes erant, in quibus Judæi convenire debebant in locum quem elegerat Dominus: scilicet phase, quando immolabatur pascha, et pentecosten, et festum tabernaculorum, scilicet scenopegiæ. Sed dies paschæ inter alios celeberrimus erat.

Sed dubium hic incidit de hoc quod dicit: *Ante diem festum paschæ:* nam dies festus paschæ dicitur ille dies in quo immolabatur agnus, quod erat luna quartadecima. Cum ergo dicat quod hoc fuit ante diem festum paschæ, videtur quod hoc fuerit factum luna tertiadecima, quæ præcedebat quartamdecimam lunam: quod quidem Græci sequentes, dicunt quod Dominus passus est luna quartadecima quando Judæi suum pascha celebrare debebant: et ideo Dominus sciens sibi imminere passionem, prævenit celebrationem paschæ, et in præcedenti die celebravit pascha suum, ante festum paschæ Judæorum. Sed quia Exod. XII præcipitur ut a decimaquarta die ad vesperam usque ad vigesimam primam diem mensis non inveniretur fermentum apud Hebræos; dicunt ulterius, quod Dominus confecit non in azymis, sed in fermentato: nam *ante diem festum paschæ*, idest tertiadecima luna, inveniebatur fermentatum apud Hebræos.

Huic autem sententiæ tres alii Evangelistæ contrariantur: nam ipsi dicunt, scilicet Matth. cap. XXVI, Marc. XIV, et Luc. XXII, quod fuit prima die azymorum quando debebat immolari pascha. Ex quo sequitur quod cœna Domini eo die facta fuit quo immolabatur pascha Judæorum. Ad quod quidem Græci respondent dicentes, alios Evangelistas non vere narrasse hoc factum; et ideo Joannes qui ultimum Evangelium scripsit, eos correxit. Sed hæreticum est dicere, quod aliquid falsum, non solum in Evangeliis, sed etiam in quacumque canonica Scriptura inveniatur: et ideo necessarium est dicere, quod omnes Evangelistæ dicunt idem, et in nullo discordant.

Ad hujus igitur evidentiam sciendum est, quod, sicut habetur Levit. XXIII, solemnitates Judæorum incipiebant a vespera præcedentis diei. Cujus ratio est, quia numerabant dies secundum lunam, quæ de sero primo apparet: unde et diem computabant de uno sero in alium; et sic apud eos solemnitas paschæ incipiebat a vespera præcedentis diei, et terminabatur in vespere diei paschæ; sicut et apud nos festa celebrantur. Sic ergo aliquid factum apud nos in vigilia Natalis Domini, potest dici factum esse in festo Natalis. Quem quidem modum servantes alii Evangelistæ, dixerunt cœnam esse factam primo die azymorum: quia facta fuit die præcedenti ad vesperam, qui jam pertinebat ad primum diem azymorum. Joannes autem Evangelista hic diem festum paschæ accipit pro illo die qui totus celebris erat, non autem pro illo cujus vespere solum erat celebre, qui erat dies præcedens pascha: et ideo dicit: *Ante diem festum paschæ.*

Patet ergo quod cœna Domini facta

est luna quartadecima ad vesperam. Mors autem Christi imminens, erat transitus ejus ex hoc mundo per passionem; et quantum ad hoc dicit; *Sciens Jesus quia venit hora ejus:* nam illa solemnitas Judæorum, figura erat passionis Christi: *omnia enim in figura contingebant illis:* I Cor. x, 11: et ideo statim ponit veritatem, scilicet passionem Christi, et quasi exponens quod pascha dicatur a phase, idest transitu, mentionem facit de transitu: *Ut transeat,* inquit, *ex hoc mundo ad Patrem.* Ubi tria ponit circa passionem Christi. Primo, quod fuit prævisa; secundo, quod fuit congrua; tertio, quod fuit promotiva et exaltativa. Prævisa quidem fuit, non casualis; et quantum ad hoc dicit, *Sciens Jesus;* quasi dicat: Non invitus, non inscius, sed *sciens* et voluntarius passus est etc.; infra XVIII, vers. 4: *Sciens Jesus omnia quæ ventura erant.* E converso dicitur de nobis; Eccle. cap. VIII, 6: *Multa hominis afflictio: quia nescit præterita, et quæ ventura sunt nullo modo scire potest.* Congrua autem fuit quantum ad tempus; et quantum ad hoc dicit: *Quia venit hora ejus,* idest ipse dies paschæ, quo transiret per crucem; Eccle. VIII, 6: *Omni negotio tempus est et opportunitas.* Hæc est hora illa de qua dicitur supra II, 4: *Nondum venit hora mea.* Nec est intelligenda hora ista fatalis, quasi subjecta cursui et dispositioni stellarum, sed determinata dispositione et providentia divina. Ideo, inquam, determinata in pascha Judæorum, quia congruebat solemnitati Judæorum ut veritas sequeretur figuram, dum quando agnus, qui figurabat Christum, immolaretur Chsistus, qui est vere agnus Dei; I Petr. I, 18: *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis; sed pretioso sanguine agni immaculati Christi, et incontaminati.* Congruebat etiam negotiis. Jam enim Christus clarificatus erat; infra eodem: *Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo.* Jam Patrem manifestaverat mundo; infra XVII, 6: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo.* Restabat ergo ut consummaret opus passionis et humanæ redemptionis, de quo dicitur infra XIX, 30: *Consummatum est:* et sequitur: *inclinato capite, emisit spiritum.* Promotiva fuit passio Christi et exaltativa, et non oppressiva: quia *ut transeat ex hoc mundo ad Patrem;* idest, faciendo humanam naturam participem paternæ gloriæ; infra XX, 17: *Ascendo ad Patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum.* Non autem intelligendum est quod transeat de loco ad locum, cum Deus Pater non comprehendatur loco; Jerem. XXIII, 24: *Cœlum et terram ego impleo.* Sed sicut Christus dicitur venisse a Patre non eum deserendo, sed assumendo naturam inferiorem similem nobis, ita et intantum dicitur ad eum rediisse inquantum etiam secundum humanitatem factum est consors paternæ gloriæ; Rom. VI, 10: *Quod autem vivit, vivit Deo;* Philipp. II, 11: *Omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.*

Consequenter cum dicit, *Cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos,* commendatur fervens Christi dilectio; et hoc quantum ad quatuor. Primo quantum ad hoc quod fuit præveniens, secundum illud I Joan. IV, 10: *Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos.* Et quantum ad hoc dicit: *Cum dilexisset suos,* quasi antea: dilexit, inquam, antequam crearet; Sap. cap. XI, 25: *Diligis omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti.* Dilexit antequam vocaret; Jer. XXXI, 3: *In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans.* Dilexit antequam redimeret; infra cap. XV, 13: *Majorem caritatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Secundo commendatur ejus dilectio quantum ad hoc quod fuit congrua: quia *dilexit suos.*

Ubi sciendum est, quod secundum quod aliqui diversimode sunt sui, secundum hoc a Deo diversimode diliguntur. Sunt autem aliqui sui tripliciter. Primo creatione; et hos diligit conservando eis bona naturæ; supra I, 11: *In propria venit, et sui,* per creationem, *eum non receperunt.* Aliqui vero sunt sui dedicatione, qui scilicet dati sunt a Deo Patre per fidem; infra XVII, 6: *Tui erant, et mihi eos dedisti, et sermonem tuum servaverunt.* Et hos diligit conservando in bonis gratiæ. Aliqui vero sunt sui speciali devotione; I Paral. XI, vers. 1: *Tui sumus, o David, et caro tua.* Hos diligit specialiter consolando.

Tertio commendatur dilectio Christi quantum ad hoc quod fuit necessaria: quia *dilexit suos qui erant in mundo.* Nam

aliqui sunt sui, qui jam erant in gloria Patris, quia etiam antiqui patres sui erant, inquantum speraverunt liberari per eum; Deut. XXXIII, 3: *Omnes sancti in manu illius sunt.* Sed isti non tantum indigent hujusmodi dilectione quantum hi qui erant in mundo; et ideo dicit: *Qui erant in mundo,* corpore scilicet, sed non mente. Quarto commendatur quantum ad hoc quod fuit perfecta; unde dicit: *In finem dilexit eos.* Finis autem dicitur dupliciter: quia finis intentionis, et finis executionis. Illud quidem est finis intentionis ad quod nostra ordinatur intentio; et hujusmodi finis debet esse vita æterna, secundum illud Rom. VI, 22: *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam.* Iterum finis hujusmodi Christus debet esse; Rom. X, 4: *Finis legis Christus ad justitiam omni credenti.* Et hæc duo sunt unus finis: quia nihil est aliud vita æterna quam fruitio Christi, secundum divinitatem; infra XVII, 3: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti, Jesum Christum.* Secundum hoc ergo dicit: *In finem dilexit eos;* ut perduceret in se finem, vel in vitam æternam, quæ nihil aliud est; Jer. XXXI, 3: *In caritate dilexi te, propterea attraxi te, miserans.* Illud autem est finis executionis quod est terminus rei; et sic mors potest dici finis: ut dicatur: *In finem dilexit eos*, idest in mortem: quod potest habere triplicem sensum. Uno modo, secundum Augustinum, ut quodam humano modo dicatur: Christus dilexit suos usque ad mortem tantum, et non ultra. Sed hic sensus est falsus: absit enim ut dilectionem morte finierit qui non est in morte finitus. Alio modo potest intelligi, ut ly *in* indicet causam; et sic est sensus: *In finem dilexit eos;* idest, usque ad mortem illum dilectio ipsorum perduxit; Galat. II, 20: *Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis.* Tertio modo potest intelligi ut sit sensus: *In finem;* idest, cum multa signa dilectionis ostenderit eis ante, *in finem*, idest circa mortem, majoris eis signa dilectionis ostendit; infra XVI, 5: *Hæc ab initio vobis non dixi, quia vobiscum eram;* quasi diceret: Non tunc necessarium fuit vobis, ut ostenderem quantum vos diligerem, nisi in recessu, ut sic amor et memoria mei in cordibus vestris profundius imprimeretur.

2. Consequenter cum dicit, *Et cœna facta,* innuit factum, in quo dabat exemplum; et primo describit horam facti; secundo subdit dignitatem facientis, ibi, *Sciens itaque Jesus quod omnia dedit ei Pater in manus* etc.; tertio prosequitur de facti humilitate, ibi, *Surgit a cœna.* Tempus autem describit ex duobus. Ex uno quod pertinebat ad ejus caritatem, et ex alio quod exaggerabat Judæ iniquitatem, ibi, *Cum diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iscariotes.* Dicit ergo quantum ad primum: *Et cœna facta.* Ubi sciendum est, quod aliter dicitur esse factum in permanentibus, et aliter in successivis. In permanentibus autem dicitur aliquid esse factum quando pervenit ad perfectionem propriæ speciei et formæ, sicut domus dicitur esse facta quando habet propriam formam: in successivis vero dicitur aliquid esse factum quando jam est consummatum; sicut mundus factus esse dicitur quando completus. Hoc etiam modo aliquid factum esse dicitur quando accipit propriam speciem. Cum ergo dicit, *Et cœna facta*, non intelligendum est quod cœna fuerit completa et peracta: quia postquam lavit pedes discipulorum, recubuit, et bucellam tradidit Judæ. Est ergo intelligendum, *Cœna facta*, idest parata, et ad propriam speciem jam perducta: jam enim cœnare inceperant, et postea surrexit. Unde inter cœnandum lavit pedes discipulorum. De ista cœna habetur Luc. XIV, 16: *Homo quidam fecit cœnam magnam.* Differt autem prandium a cœna. Prandium enim dicitur quod fit in prima parte diei: cœna vero quæ fit in ultima. Sic ergo spiritualis refectio dicitur prandium, secundum quod congruit incipientibus; cœna vero, secundum quod congruit perfectis.

3. Consequenter cum dicit, *Cum diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iscariotes,* describit tempus, ex eo quod exaggerat iniquitatem proditoris: quod quidem describit Evangelista propter duo. Primo quidem ut ostendatur magis iniquitas Judæ, qui inter tot caritatis indicia, et tot humilitatis officia, tantam iniquitatem committere cogitabat; Ps. XL, 10: *Qui manducabat panes meos, magnificavit super me supplantationem.* Secundo vero ut reddatur magis admirabilis caritas Christi,

qui licet hoc sciret, tamen ei caritatis et humilitatis præbens officium, ejus pedes lavit; Ps. CXIX, 6: *Cum his qui oderunt pacem eram pacificus.*

Sed numquid diabolus aliquid mittere potest in cor hominis? Videtur quod sic. In Ps. LXXVII, 49 enim dicitur: *Immissiones per angelos malos.* Sed ad hoc dicendum, quod id dicitur esse in corde hominis, quod est in cogitatione et voluntate ejus: unde quod dicitur, *Cum jam misisset in cor* etc. intelligendum est, idest in voluntate ejus.

Sed sic mittere in cor, potest esse dupliciter. Directe; et sic solus ille potest aliquid mittere in cor hominis qui habet potestatem movendi interius voluntatem ejus: et hoc potest solus Deus; et ideo solus ipse potest directe in voluntatem hominis imprimere; Prov. cap. XXI, 1: *Cor regum in manu* (idest in potestate) *Domini; quocumque voluerit inclinabit illud.* Quia vero voluntas movetur ab exteriori objecto sicut a bono apprehenso, inde est quod qui suggerit aliquid esse bonum, dicitur illud mittere in cor hominis, indirecte faciendo ipsum apprehendere aliquid ut bonum, ex quo voluntas movetur. Sed hoc contingit dupliciter: quia aut suggerendo exterius: et hoc modo etiam homo potest in cor aliquid mittere: aut suggerendo interius; et hoc modo immittit diabolus. Nam vis imaginativa cum sit corporalis, quando Deus permittit, subjecta est potestati dæmonis. Unde, sive vigilando sive dormiendo, format in ea aliquas species, ex quibus apprehensis movetur voluntas hominis ad aliquid appetendum. Sic ergo immittit diabolus in cor hominis, non directe per modum moventis, sed indirecte per modum suggerentis.

4. Consequenter cum dicit, *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus,* agit de dignitate facientis: quia Eccli. III, 20, dicitur: *Quanto major es, humilia te.* Ideo Evangelista dicturus de Christi humilitate, præmittit ejus maximam dignitatem; et hoc quantum ad quatuor. Primo quantum ad scientiam; et quantum ad hoc dicit: *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus.* Talia enim sunt spiritualia dona, data non ignorantur; I Corinth. II, 12: *Nos spiritum non hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.* Et ideo Christus sciebat ea quæ sibi data erant a Deo. Hoc autem ideo dicit ut humilitas magis sit commendabilis. Quandoque enim contingit quod aliquis magnæ dignitatis est, et tamen propter simplicitatem suam, dignitatem suam non recognoscit. Talis ergo si faceret aliquid humile, non reputaretur sibi ad magnam laudem, secundum illud Cantic. I, 7: *Si ignorans te, pulcherrima inter mulieres.* Sed si aliquis cognoscit suæ dignitatis statum, et tamen affectus ejus ad humilia inclinatur, ejus humilitas est commendanda. Et ideo dicit Evangelista: *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus;* tamen non omisit quæ humilia sunt facere. Secundo quantum ad potestatem: *quia omnia dedit ei Pater in manus;* idest, in potestate ejus. Dedit Deus Christo homini ex tempore, quæ tamen fuerant in potestate Filii ab æterno; Matth. ult., 18: *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* Dicit autem: *Omnia dedit ei Pater in manus,* propter duo: ut ostendat quod Christus non invitus patiebatur: nam si omnia erant in manu ejus, idest in potestate, manifestum est quod ejus adversarii inde nihil ei contra ejus voluntatem facere poterant. Secundo, quia quando aliquis parvi momenti exaltatus, de facili superbit, nec aliquid humile facit, ne videatur derogare suæ dignitati; sed qui in magno statu existens exaltatur, non negligit humilia: et ideo de dignitate Christi mentionem facit. Tertio quantum ad nobilitatem ejus; et quantum ad hoc dicit: *Quia a Deo exivit, et ad Deum vadit;* Sap. VIII, vers. 3: *Contubernium habens Dei.* Quarto quantum ad sanctitatem: quia *ad Deum vadit.* In hoc est sanctitas hominis quod ad Deum vadat. Et hoc ideo ponit infra, quia ex quo ipse ad Deum vadit, proprium est sibi alios ad Deum reducere: quod quidem specialiter fit per humilitatem et caritatem; et ideo humilitatis et caritatis eis exemplum præbuit.

LECTIO II.

1. Surgit a cœna, et ponit vestimenta sua, et cum accepisset linteum, præcinxit se.

2. Deinde misit aquam in pelvim, et cœpit lavare pedes discipulorum, et extergere linteo quo erat præcinctus.

3. Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dixit ei Petrus: Domine, tu mihi lavas pedes?

4. Respondit Jesus, et dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo; scies autem postea.

5. Dixit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes in æternum.

6. Respondit ei Jesus: Si non lavero te, non habebis partem mecum.

7. Dixit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed et manus, et caput.

8. Dixit ei Jesus: Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet; sed est mundus totus.

9. Et vos mundi estis; sed non omnes.

10. Sciebat enim quisnam esset, qui traderet eum. Propterea dixit: Non estis mundi omnes.

1. Postquam Evangelista commendavit Christi majestatem, hic commendat ejus humilitatem, quam ostendit in pedum ablutione. Et primo præmittitur præparatio Christi ad humilitatis obsequium; secundo describitur ipsum obsequium, ibi, *Deinde misit aquam in pelvim* etc. Circa primum sciendum est, quod Christus in humilitatis obsequio se ministrum exhibet, secundum illud Matth. xx, 28: *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis.* Ad bonum autem ministrum tria requiruntur. Primo quod sit circumspectus ad omnia videnda quæ deesse possunt ministerio: et hoc maxime impediretur, si sederet vel jaceret: unde ministrorum est stare; et ideo dixit, *Surgit a cœna.* Luc. xxii, 27: *Quis major est, qui recumbit, an qui ministrat?* Secundo, quod sit expeditus ut possit omnia congrue peragere quæ necessaria sunt ministerio; et ad hoc multum impedit vestium multitudo: et ideo Dominus *ponit vestimenta sua.* Quod quidem significatum est Gen. cap. xvii, quod Abraham elegit expeditos vernaculos. Tertio, quod sit promptus ad serviendum, ut scilicet omnia habeat quæ ad ministerium necessaria sunt. Luc. x, 40, dicitur de Martha, *quod satagebat circa frequens ministerium.* Et inde est quod Dominus *cum accepisset linteum præcinxit se*, ut sic paratus esset non solum ad lavandum pedes, sed etiam ad tergendum: ex quo universum conculcat tumorem, dum is qui ad Deum vadit et a Deo exivit, pedes lavit.

Mystice autem potest hoc factum ad duo referri: scilicet ad incarnationem Christi, et ad passionem ejus. Si quidem referatur ad incarnationem, sic tria hic accipiuntur de Christo. Primo quidem voluntas subveniendi humano generi, in hoc quod *surgit a cœna:* nam Deus quamdiu patitur nos tribulari, residere videtur; sed cum nos a tribulatione eripit, videtur exurgere; Psal. xliii, 26: *Exurge, Domine, adjuva nos.* Secundo exinanitio ejus: non quidem quod suæ dignitatis majestatem deponeret, sed eam occultaret, parvitatem assumendo; Isa. cap. xlv, *Vere tu es Deus absconditus.* Et hoc signatur in hoc quod *ponit vestimenta sua*; Philip. ii, 7: *Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens.* Tertio assumptio nostræ mortalitatis in hoc quod *præcinxit se linteo;* Philipp. ii, 7: *Formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.* Si vero referatur ad passionem Christi, tunc ad litteram vestimenta deposuit quando milites exuerunt eum, et super vestem suam miserunt sortem: infra xix. Tunc etiam linteo præcinctus est in sepulcro. In passione etiam deposuit vestimenta nostræ mortalitatis, et assumpsit linteum, idest candorem immortalitatis; Rom. vi, 9: *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur: mors illi ultra non dominabitur.*

2. Consequenter cum dicit, *Deinde misit aquam in pelvim* etc. ponit Christi obsequium: in quo commendatur ejus humilitas quantum ad tria. Primo quidem quantum ad obsequii genus; quod fuit valde humile, ut Dominus majestatis se ad lavandum pedes servorum inclinaret; secundo quantum ad obsequii multitudinem, quia misit aquam in pelvim, lavit pedes, et tersit etc.; tertio quantum ad faciendi modum, quia non per alios, nec aliorum subsidio, sed per seipsum. Eccli. cap. iii, 20: *Quanto major es, humilia te in omnibus.*

Mystice autem per hæc, tria possunt intelligi. Nam primo per hoc quod aquam misit in pelvim, signatur effusio sanguinis ejus in terram. Sanguis enim Jesu aqua dici potest, quia habet vim ablutivam; Apoc. i, 5: *Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Et inde est quod simul exivit aqua et sanguis de latere ejus, ut daretur intelligi quod sanguis ille peccatorum ablutivus esset. Vel per aquam potest intelligi passio Christi: nam in Scriptura aqua tribulationes significat: Psal. lxviii, 1: *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam*, idest tribulationes. *Misit*

ergo *aquam in pelvim;* idest, memoriam passionis fidelium animabus impressit per fidem et devotionem; Thren. III, 19: *Recordare paupertatis meæ et transgressionis meæ, absinthii et fellis.* Secundo per hoc quod dixit, *Et cœpit lavare,* insinuatur humana imperfectio: nam Apostoli post Christum perfectiores erant, et tamen lotione indigebant aliquas habentes immunditias: ut sic detur intelligi quod quantumcumque homo sit perfectus, nihilominus tamen magis perfici indiget, et aliquas immunditias contrahit: secundum illud Prov. XX, 9: *Quis potest dicere: Mundum est cor meum, et purus sum a peccato?* Sed tamen hujusmodi immunditias habent in pedibus tantum. Quidam autem non solum in pedibus, sed etiam totaliter sunt infecti. Illi enim totaliter terrenis immunditiis sordidantur qui supra eas jacent: unde qui totaliter et secundum affectum et secundum sensum amori terrenorum inhærent, totaliter immundi sunt; sed illi qui stant, idest mente et desiderio tendunt ad cælestia, immunditiam contrahunt solum in pedibus. Sicut enim hominem stantem oportet ad minus pedibus terram contingere, ita quamdiu vivimus in hac vita mortali, quæ rebus terrenis ad sustentationem corporis indiget, ad minus ex parte sensualitatis aliquid contrahimus. Et ideo Dominus præcepit discipulis, Luc. IX, quod excuterent pulverem de pedibus eorum. Dixit autem, *Cœpit lavare,* quia ablutio affectuum terrenorum hic incipit, et in futuro consummatur. Tunc enim implebitur quod dicitur Isa. XXXV, 8: *Via sancta vocabitur.* Sed attendendum, secundum Origenem, quod discipulorum pedes imminente passione cœpit lavare: quia si diu ante lavisset eos, fuissent iterum sordidati. Unde tunc incepit quando post modicum abluturus erat eos aqua Spiritus sancti, scilicet post passionem; Actor. I, 5: *Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.* Sic ergo apparet sanguinis ejus effusio per hoc quod misit aquam in pelvim; et peccatorum nostrorum ablutio per hoc quod cœpit lavare pedes discipulorum. Apparet tertio pœnarum nostrarum in seipso susceptio: non enim solum maculas nostras lavit, sed pœnas pro eis debitas in seipso assumpsit. Non enim pœnæ et pœnitentiæ nostræ sufficerent, nisi fundarentur in merito et virtute passionis Christi. Quod quidem apparet in hoc quod extersit pedes discipulorum linteo, scilicet corporis sui: I Petr. II.

3. Consequenter cum dicit, *Venit ergo ad Simonem Petrum* etc. ponit exempli utilitatem per quamdam concertationem discipuli et magistri: in qua quidem concertatione Dominus ostendit de isto exemplo, primo quod sit mysticum, et quod sit necessarium, ibi, *Dixit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes;* secundo quod sit congruum, ibi, *Dixit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed et manus et caput.* Circa primum duo facit. Primo ponitur occasio verborum Christi: secundo ipsa verba Christi subduntur, ibi, *Respondit Jesus, et dixit ei* etc. Occasio quidem verborum Christi fuit recusatio Petri recusantis suscipere humilitatis exemplum: et hoc est quod dicit: *Venit ergo ad Simonem Petrum* etc. Quod quidem tripliciter exponitur. Primo quidem, secundum Origenem, quod Dominus cœpit lavare ab ultimis; et hoc ideo, quia sicut medicus plurimorum ægrorum intentus curæ, ab his qui magis indigent, propriam curam incipit; sic et Christus, qui pedes abluit discipulorum fœdos, exorditur ab his qui erant magis fœdi, et sic venit ad Petrum quasi minus aliis indigentem; Matth. cap. XX, 8: *Incipiens a novissimis usque ad primos.* Et hoc quidem sonare videntur verba Evangelii: *Cœpit lavare pedes discipulorum;* et postmodum sequitur: *Venit ergo ad Simonem Petrum.* Ex quo videtur quod prius lavit pedes aliorum.

Si vero quæratur quare Petrus hoc præ aliis recusavit, respondet Origenes, quia hoc fecit propter nimium fervorem amoris quem habebat ad Christum. Alii vero discipuli cum timore quodam reverebantur Christum; et ideo absque discussione omne factum sustinebant. Petrus vero eis ferventior: secundum illud Joan. ult., 15: *Simon Jona, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam, Domine, tu scis quia amo te:* ex amore fiduciam assumens, ferre recusat factum, et causam inquirit; Eccli. VI, 11: *Amicus si permanserit fixus, erit tibi quasi cœqualis, et in domesticis tuis fiducialiter aget.* Et ideo Petrus invenitur in Scriptura frequenter inquirere, et prompte proferre quæ sibi meliora videntur.

Secundo exponitur, secundum Chryso-

stomum, ut scilicet Christus inceperit prius lavare pedes a primis Apostolorum. Sed quia proditor ille stultus erat et superbus, scilicet Judas, prior ad pedum ablutionem recubuit ante Petrum. Nullus enim aliorum ausus fuisset Petrum prævenire: unde de Juda loquitur Evangelista, dicens: *Cepit lavare pedes discipulorum*, scilicet Judæ, qui quidem utpote superbus et stultus, in nullo renisus est, nec recusavit ferre quod Dominus faciebat. Sed postquam venit ad Petrum, qui reverebatur et diligebat magistrum, cum timore recusat, et causam facti inquirit: et simile fecisset quilibet aliorum.

Tertio vero exponitur, secundum Augustinum, quod ex verbis Evangelistæ non debemus intelligere quod Dominus laverit prius pedes aliis discipulis, et postmodum venerit ad Petrum; sed quod Evangelista, secundum consuetudinem suam, primo ponit factum, et postmodum narrat ordinem facti, sicut et supra VI, facit. Unde primo insinuat totum factum, scilicet quod lavit pedes discipulorum; et postmodum si quæratur quomodo factum fuit, dicit quod primo venit ad Simonem Petrum. Et ideo primo ipse recusavit dicens: *Domine, tu mihi lavas pedes?* Quæ quidem verba magnum pondus habent. *Domine*, inquit, *tu*, qui es Filius Dei vivi, *mihi lavas pedes?* qui sum Simon Bariona, idest Simon Jona, Matth. XVI. Item *Domine, tu,* qui es agnus incontaminatus, speculum sine macula, et candor lucis æternæ, *mihi lavas pedes*, qui homo peccator sum? secundum illud Luc. v,8: " Exi a me, quia homo peccator sum. , *Domine tu,* qui es creator, *mihi lavas pedes*, qui sum creatura, et modicæ fidei? Hæc dicebat Petrus territus ex consideratione majestatis Christi: secundum illud Habac. III, 1: *Consideravi opera tua, et expavi.*

4. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus* etc. ponuntur verba Christi, ex quibus ostenditur factum illud esse mysticum; unde dixit ei: *Quod ego facio tu nescis modo, scies autem postea.* Quod quidem factum, exemplum est et mysterium. Exemplum quidem humanitatis exhibendæ; infra eodem: *Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis.* Mysterium autem interioris mundationis. Infra eodem: *Qui lotus est non indiget nisi ut pedes lavit* etc. Dupliciter ergo potest intelligi hoc quod dicit, *Quod ego facio.* Uno modo, *Quod ego facio,* idest, quomodo ego facio in exemplum, *tu nescis modo;* idest non intelligis; *scies autem postea*, tunc scilicet quando exposuit eis dicens: *Scitis quid ego fecerim vobis?* infra eodem. Alio modo. *Quod ego facio, tu nescis modo;* idest, hoc mysterium est, et secretum est, et significat interiorem mundationem, quæ non potest fieri nisi per me, quod non intelligis modo; *scies autem postea*, scilicet recipiens Spiritum sanctum; infra XVI, 12: *Multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.*

5. Consequenter cum dicit, *Dixit ei Petrus* etc. ostendit factum illud esse mysticum: et primo ponit verba Petri præstantia occasionem verbis Christi; secundo subjungit Christi verba. Dicit ergo primo Petrus: *Non lavabis mihi pedes in æternum*, idest numquam: quasi diceret: Absit a me ut hoc sustineam a Magistro, Domino et Deo meo. Et licet Petrus hoc ex zelo faceret, ejus tamen zelus indiscretus et inordinatus erat; Rom. X, 2: *Zelum Dei habent, sed non secundum scientiam.* Qui quidem zelus inordinatus erat propter tria: Quia recusat quod utile erat et necessarium: nam, sicut dicitur Rom. VIII, 26: *Quid oremus, sicut oportet, nescimus:* et ideo indiscrete recusamus recipere quod Deus nobis largitur, etiam si contrarium videatur. Sic etiam et Paulus petebat remotionem stimuli, II Cor. XI, qui tamen ei utilis erat. Item, quia videtur quamdam irreverentiam ad Christum importare in hoc quod ejus ordinationem infringere vult. Item, quia videtur vergere in derogationem sociorum, dum quod alii, secundum Origenem, a Christo absque contradictione susceperant, ipse accipere recusabat, dicens: *Non lavabis mihi pedes in æternum.*

6. Et ideo redarguit eum Dominus dicens: *Si non lavero te, non habebis partem mecum:* quod quidem ad duo referri potest, videlicet ad factum quod Christus faciebat, et ad signatum ejus. Sed si quidem referatur ad signatum, tunc planum est quod dicitur. Nullus enim æternæ hæreditatis particeps fieri potest et Christi cohæres, nisi spiritualiter sit mundatus: quia hoc dicitur

Apoc. XXI, 27: *Nihil coinquinatum intrabit.* In Ps. XIV, 1: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?* Et respondens subdit: *Innocens manibus, et mundo corde.* Quasi ergo dicat: *Si non lavero te,* non eris mundus; et si non es mundus, *non habebis partem mecum.*

Sed si referatur ad factum, tunc dubium est utrum hæc ablutio sit de necessitate salutis. Ad quod dicendum est, quod sicut quædam sunt prohibita quia mala, et quædam mala quia prohibita, ita quædam sunt præcepta quia necessaria, et quædam necessaria quia præcepta. Hoc ergo ablutionis factum de quo Dominus dicit: *Si non lavero te, non habebis partem mecum,* in se consideratum non est necessarium ad salutem; sed supposito quod mandetur a Christo, jam factum est necessarium; I Reg. XV, 22: *Melior est obedientia quam victima;* et ita: *quasi scelus idolatriæ nolle acquiescere.*

7. Hic ostendit factum illud esse congruum. Et ponuntur primo verba Petri; secundo subditur responsio Christi. Sed in verbis Petri insinuatur ferventissimus amor ejus ad Christum. Nam supra, quando Dominus dixit ei, *Quod ego facio, tu nescis modo,* dederat ei intelligere hoc factum utile fore; tamen, hac utilitate neglecta: induci non poterat ad pedum ablutionem recipiendam. Sed quando Dominus comminatus est separationem suam ab ipso, dicens, *Non habebis partem mecum,* non solum ad illa, sed ad ulteriora recipienda se obtulit, dicens: *Domine, non tantum pedes meos, sed et manus et caput.* In hac enim responsione territus totum se offert ad abluendum, amore turbatus et timore. Ut enim legitur in itinerario Clementis, Petrus adeo afficiebatur ad Christi corporalem præsentiam, quam ferventissime dilexerat, quod post Christi ascensionem cum dulcissimæ præsentiæ et sanctissimæ conversationis memor erat, totus resolvebatur in lacrymas, ita ut genæ ejus viderentur adustæ.

Sciendum est autem, quod in homine tria sunt caput, quod est summum; pedes, qui sunt infimi: manus, quæ sunt mediæ. Et similiter in interiori homine, scilicet in anima, est caput, ratio scilicet superior, qua anima inhæret Deo; I Cor. cap. XI, vers. 3: *Caput mulieris vir,* idest superior ratio: manus autem, idest inferior ratio, quæ vacat operibus activæ: pedes autem sunt sensualitas. Sed Dominus sciebat discipulos suos mundos quantum ad caput, quia Deo conjuncti erant per fidem et caritatem; et quantum ad manus, quia eorum sancta opera: sed quantum ad pedes, aliquos affectus terrenorum ex sensualitate habebant. Petrus autem timens Christi comminationem, consentit non solum ad ablutionem pedum, sed etiam manus et capitis, dicens: *Domine, non tantum pedes meos, sed et manus et caput;* quasi dicat: Nescio an indigeam ablutione manus et capitis: *nihil enim mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum:* I Cor. IV, 4, et ideo paratus sum lavare *non tantum pedes,* idest affectus inferiores; Cant. V, 3: " Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos: " *sed et manus,* idest opera: Ps. XXV, 6: " Lavabo inter innocentes manus meas: " *et caput,* idest rationem superiorem; Matth. VI, vers. 17: *Faciem tuam lava.*

8. Consequenter cum dicit, *Dixit eis Jesus,* ponitur responsio Domini. Et primo dat quoddam generale documentum; secundo adaptat illud ad propositum, ibi, *Et vos mundi estis, sed non omnes;* tertio Evangelista exponit verba Christi, ibi, *Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum.* Dicit ergo primo: *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet; sed est mundus totus;* supple, præter pedes, quibus terram tangit. Per quod datur intelligi quod Apostoli jam baptizati erant. Dicit enim: *Qui lotus est* etc.; et postea subdit: *Vos mundi estis* etc.; quia scilicet baptizati erant.

Sed quidam dicunt, quod baptizati erant solum baptismate Joannis: quod non videtur verum, quia sic non erant loti: nam baptisma Joannis non mundabat interius a culpa. Et ideo dicendum, quod baptizati erant baptismo Christi, secundum Augustinum.

Et si objicis, quod Christus non baptizabat, sed discipuli ejus, ut dicitur supra IV, dico, quod non baptizabat turbas; sed discipulos suos sibi familiares et domesticos baptizavit.

Sed cum baptismus abstergat etiam sordes pedum, videtur quod qui lotus est, idest baptizatus, non indiget ut pedes lavet. Sed ad hoc dicendum, quod si statim post baptismum transirent de mundo, non utique indigerent hac ablu-

tione; quia cum sint mundi toti, statim evolarent. Sed qui post baptismum vivunt in hac vita mortali non possunt ad tantum culmen perfectionis ascendere quin etiam inordinati motus sensualitatis de affectibus terrenis insurgant: et ideo oportet quod pedes lavent: vel per martyrium, quod est baptismus sanguinis, vel per pœnitentiam, quæ est baptismus flaminis, ut evolare possint.

9. Consequenter cum dicit, *Et vos mundi estis, sed non omnes*, adaptat Dominus ad propositum generale documentum.

Sed si mundi erant, quare iterum Dominus eos abluebat? Ad quod Augustinus dicit, quod mundi erant quantum ad manus et caput: sed indigebant quantum ad pedes. Chrysostomus vero dicit, quod mundi erant non quidem simpliciter, quia nondum mundi erant ab immunditia originali: cum nondum Christus passus esset, nondum solutum esset pretium nostræ redemptionis: sed quantum ad aliquid, mundi erant, scilicet ab erroribus Judæorum. Origenes vero dicit, quod mundi erant, sed adhuc majori mundatione opus erat: quia semper ratio æmulari debet charismata meliora, semper debet virtutum alta conscendere, justitiæ candore nitescere; Apoc. ult., 2: " Qui sanctus est, sanctificetur adhuc, „ *Sed non omnes:* quia unus eorum et caput et manus immundas habebat.

10. Et ideo consequenter Evangelista ponit verba Domini, dicens: *Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum;* quasi dicat: Ideo dixit, *Non omnes*, quia sciebat immunditiam Judæ proditoris. Duo enim hominem universaliter emundant; scilicet eleemosyna et misericordia in pauperes; Luc. xi, 41: *Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis;* et amor Dei: Luc. vii, 47: *Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum;* Prov. x, vers. 12: *Universa delicta operit caritas.* Hæc enim duo deficiebant Judæ. Misericordia quidem, quia fur erat, et loculos habens, et defraudabat eleemosynas pauperum. Item amor ad Christum, quia jam diabolus miserat in cor ejus ut traderet eum principibus sacerdotum ad crucifigendum etc.

LECTIO III.

1. Postquam ergo lavit pedes eorum, accepit vestimenta sua, et cum recubuisset iterum, dixit eis:

2. Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me Magister et Domine: et bene dicitis: sum etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros Dominus et Magister, et vos debetis alter alterius lavare pedes.

3. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis.

4. Amen, amen dico vobis: Non est servus major domino suo, neque Apostolus major est eo qui misit illum.

5. Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea.

6. Non de omnibus vobis dico: ego scio quos elegerim.

7. Sed ut adimpleatur Scriptura: Qui manducat mecum panem, levabit contra me calcaneum suum.

8. Amodo dico vobis, priusquam fiat: ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum.

9. Amen, amen dico vobis: Qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit.

1. Postquam Dominus ostendit humilitatis obsequium esse necessarium, hic consequenter inducit ad imitationem: et primo præmittit circumstantias admonitionis; secundo ipsam admonitionem proponit, ibi, *Scitis quid fecerim vobis?* etc. Circa primum duo facit. Primo insinuat Evangelista admonitionis ordinem; secundo manifestat admonentis dispositionem, ibi, *Accepit vestimenta sua* etc. Ordo autem admonitionis est ut quod primo fecit opere, doceat sermone; et quantum ad hoc dicit: *Postquam ergo lavit pedes eorum, accepit vestimenta sua* etc. Act. i, 1: *Cœpit Jesus facere et docere;* Matth. v, 19: *Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* Dispositio autem admonentis insinuatur et quantum ad habitum, et quantum ad situm. Ad habitum quidem: quia diversus habitus diversis personis convenit, secundum propriorum actuum diversitatem; Eccli. xix, 27: *Amictus hominis annuntiat de illo.* Alius ergo habitus competit ministro, alius doctori. Ministro autem, quia debet esse expeditus ab obsequium, competit ut vestium impedimenta deponat; et ideo Christus cum ministrare voluit, *surgit a cœna, et ponit vestimenta sua.* Doctori autem, qui debet esse gravis, et auctoritate præeminens, competit vestium decens ornatus: et ideo Dominus docere volens,

accepit vestimenta sua. Quantum ad situm vero, quia ministrare volens, surrexit: unde dicit, *Surrexit a cœna:* nunc autem volens docere, recumbit; unde dicit: *Et cum recubuisset iterum, dixit eis:* et hoc ideo, quia doctrina debet esse in tranquillitate. Sedendo enim et quiescendo anima fit sapiens et prudens.

Possunt hæc tria habere mysterium. Cum enim Christus perfectam doctrinam discipulis præbuerit, quando Spiritum sanctum eis misit; infra XIV, 26: *Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ipse vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis.* Tria præcesserunt ipsam missionem. Scilicet peccatorum ablutio per passionem; Apoc. I, 5: *Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Et quantum ad hoc dicit: *Postquam ergo lavit pedes eorum*, idest, impleta purgatione per sanguinem. Item resurrectio: Christus enim ante passionem suam mortale corpus habuit: quæ quidem mortalitas non competebat ei ex parte personæ Filii Dei, sed ex parte humanæ naturæ assumptæ: sed postquam resurrexit ex virtute divinitatis, accepit corporis immortalitatem: et quantum ad hoc dicit: *Accepit vestimenta sua;* idest, surgens factus est immortalis. Et dicit *sua*, quia sua virtute accepit; Rom. cap. VI, 10: *Quod autem vivit, vivit Deo*, idest virtute Dei. De istis vestimentis dicitur Apoc. III, 5: *Qui vicerit, vestietur vestimentis albis, et non delebo nomen ejus de libro vitæ.* Item præcessit sessio; et hoc in ascensione; infra XVI, 7: *Si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos* etc. Et quantum ad hoc dicit: *Cum recubuisset iterum*, scilicet ad dexteram Patris residens et sedens; Marc. ult., 19: *Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est, assumptus est in cœlis, et sedet a dextris Dei.* Et dicit *iterum*, non quod inquantum Filius Dei unquam sedere desierit, quinimmo ab æterno est in sinu Patris; sed quia inquantum homo exaltatus est ad potiora bona Patris; Phil. cap. II, 9: *Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen.* Sic ergo antequam Spiritum sanctum perfecte docentem infunderet, lavit sanguine fuso; accepit vestimenta, resurgendo; recubuit, in gloria ascendendo.

2. Consequenter cum dicit, *Scitis quid fecerim vobis?* proponit ipsam admonitionem: et primo interrogat; secundo assumit; tertio concludit; quarto confirmat. Interrogat quidem, cum dicit: *Scitis quid fecerim vobis?* quasi dicat: Facta quidem vidistis, sed tamen quare hoc fecerim, non intelligitis: et ideo sic quærit ut ostendat facti magnitudinem, et ad considerandum inducat. Opera enim Dei consideranda sunt, quia profunda; Ps. XCI, 6: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ.* Vix enim sufficienter opera Dei scire possumus: secundum illud Eccle. VIII, vers. 17: *Intellexi quod rationem operum Dei nullam possit homo invenire.* Sunt etiam delectabilia ad considerandum; Ps. XCI, V: *Delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exultabo.* Sunt etiam utilia, quia ducunt in cognitionem auctoris; Sap. XIII: *Si operibus intendissent* etc.; supra V, 36: *Opera enim quæ dedit mihi Pater ut faciam, ipsa sunt quæ testimonium perhibent de me.* Potest etiam, secundum Origenem, hoc quod dicitur, *Scitis quid fecerim vobis?* accipi imperative; quasi dicat: Sciatis quid fecerim vobis. Et tunc hoc dicit Dominus, ut eorum erigat intellectum.

Assumit eorum confessionem, dicens: *Vos vocatis me Magister et Domine.* Et primo proponit eorum confessionem; secundo commendat eam, ibi, *Et bene dicitis.* Circa primum sciendum est, quod Apostolus, I Cor. I, duo dicit de Christo; scilicet quod sit Dei virtus et Dei sapientia. Inquantum est virtus Dei, omnibus dominatur; ut enim dicit Ambrosius, *Dominus nomen est potestatis;* inquantum est Dei sapientia, omnes instruit: et ideo discipuli vocabant eum Dominum; supra VI, 69: *Domine, ad quem ibimus?* Et magistrum; supra IV, 31: *Rabbi, manduca.* Et merito: ipse enim Dominus est solus creans et recreans; Ps. XCIX, 3: *Scitote quoniam ipse est Dominus:* ipse solus est magister interius docens: Matth. XXIII, 10: *Magister vester unus est Christus, omnes autem vos fratres estis.* Consequenter cum dicit, *Et bene dicitis*, commendat eorum confessionem. Circa quod sciendum est, quod aliquid redditur commendabile dupliciter. Uno modo si id quod dicitur conveniat rei de qua dicitur; quod fit per

veritatem, quia si sit falsum, non convenit ei; unde bene dicitur Ephes. IV, vers. 25: *Deponentes mendacium, loquimini veritatem.* Adeo enim vitanda sunt mendacia, ut etiam si cedere videantur ad laudem Dei, non sunt dicenda. Quantum ad hoc ergo dicit, *Bene dicitis;* et hoc ideo, quia verum est quod dicitis; quia competit mihi: *sum etenim,* scilicet Magister et Dominus. Magister, inquam, propter sapientiam quam doceo verbis; Dominus propter potentiam quam ostendo miraculis. Alio modo redditur commendabile, si quod dicitur conveniat personæ dicentis. Aliqui enim sunt qui vocant Christum Magistrum et Dominum, quibus non competit, cum non subjiciant se disciplinæ et mandato Dei: et isti non bene dicunt; unde Matth. cap. XXV, 12, illis qui dicunt, *Domine, aperi nobis,* respondetur: *Amen, amen dico vobis, nescio vos:* quia hoc non corde dicunt, sed ore tantum. Istud Apostoli bene dicebant, quia hoc eis competebat; unde dicit eis, *Et bene dicitis,* idest verum; *sum etenim,* scilicet vobis Magister et Dominus: nam me auditis ut Magistrum; supra VI, 69: *Ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes:* sequimini ut Dominum; Matth. XIX, 27: *Ecce nos reliquimus omnia et secuti sumus te.*

Sed contra hoc est quod dicitur Prov. cap. XXVII, 2: *Laudet te alienus, et non os tuum; extraneus, et non labia tua.* Videtur ergo quod Dominus non bene fecerit laudando se. Sed ad hoc respondet Augustinus dupliciter. Uno modo, quia vituperabile est quod quis se commendet propter periculum superbiendi: nam periculosum est sibi placere cui cavendum est superbire. Ubi ergo non imminet periculum superbiendi, non est vituperium propria commendatio. In Christo autem hoc periculum non timebatur, ille enim qui super omnia est, quantumcumque se laudet, non se extollit excelsius. Alio modo, quia aliquando laudabile est quod homo se commendet, quando scilicet cedit ad utilitatem fidelium: et sic Apostolus commendat se, II Cor. XI. Sed valde nobis utile est, et per omnem modum necessarium, ut Deum cognoscamus, cum in hoc consistat tota perfectio nostra: unde expedit nobis ut revelet nobis magnitudinem suam; alioquin nullo modo eam scire possemus, si non indicet se ipse qui novit: et ideo oportet quod ipse se nobis laudet; quia, ut dicit Augustinus, si non se laudando quasi arrogantiam vitare voluerit, nobis sapientiam denegabit; Eccli. XXIV, 1: *Sapientia laudabit animam suam.*

Concludit vero cum dicit: *Si ergo ego lavi pedes vestros Dominus et Magister, et vos debetis alter alterius lavare pedes.* Ubi arguit ab eo quod minus videtur ad id quod magis. Minus enim videtur quod major debeat facere aliquod humile, quam minor; et secundum hoc concludit: *Si ergo ego,* qui sum major, quia Magister et Dominus, *lavi pedes vestros, et vos* multo magis, qui estis minores, qui estis discipuli et servi, *debetis alter alterius lavare pedes;* Matth. cap. XX, 26: *Qui major est vestrum, sit vester minister... nam Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.*

Sed contra, videtur quod hoc quod dicitur, *Vos debetis alter alterius lavare pedes,* habeat rationem præcepti: sed qui negligit præceptum peccat mortaliter; ergo etc. Responsio. Dicendum, secundum Augustinum, quod omnis homo debet lavare pedes alterius vel corporaliter vel spiritualiter; et multo melius est, et sine controversia verius, ut aliquis faciat opere, ne dedignetur quod fecit Christus, facere Christianus. Cum enim ad pedes fratris inclinatur corpus, etiam in corde ipso vel excitatur, vel si jam inerat, confirmatur humilitatis affectus. Quod si non fiat opere, saltem hoc corde facere debemus. In lotione enim pedum datur intelligi lotio macularum. Tunc ergo spiritualiter lavas pedes fratris tui, cum, quantum in te est, abluis maculas ejus. Et hoc fit tripliciter: remittendo scilicet ei offensam: secundum illud Coloss. III, 13: *Donantes invicem vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam: sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos.* Item orando pro peccatis ejus: secundum illud Jacob. ult., 16: *Orate pro invicem ut salvemini.* Et iste duplex lavandi modus communis est omnibus fidelibus. Tertius modus pertinet ad prælatos, qui lavare debent remittendo peccata auctoritate clavium; secundum illud infra XX, 22: *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Possumus etiam dicere, quod hoc in facto Dominus ostendit omnia opera misericordiæ. Nam qui dat panem esurienti,

pedes ejus lavat, similiter qui eum hospitio recipit, et qui operit nudum, et sic de aliis; Rom. XII, 13: *Necessitatibus sanctorum communicantes.*

3. Confirmat autem conclusionem cum dicit: *Exemplum enim dedi vobis* etc.: et hoc quidem ex quatuor. Primo quidem ex sua intentione; secundo vero ex auctoritate, ibi, *Amen, amen dico vobis;* tertio ex præmio quod ipsi operi debetur, ibi, *Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea;* quarto ex dignitate eorum quibus pedes lavat, ibi: *Amen, amen dico vobis: qui accipit, si quem misero, me accipit.* Dixit ergo, quod hoc ideo feci ut darem vobis exemplum; et ideo *debetis alter alterius lavare pedes:* quia hoc in facto illo intendebam. Nam in actibus hominum plus movent exempla quam verba. Id enim homo agit et elegit quod videtur ei bonum: unde magis ostendit esse bonum quod ipsemet eligit, quam quod docet esse eligendum. Et inde est quod quando aliquis dicit aliquid, et tamen aliud facit, magis suadet aliis quod facit, quam illud quod docet: et ideo maxime necessarium est ex ipso facto exemplum dare. Sed exemplum quidem puri hominis humano generi non erat sufficiens ad imitandum: tum quia ratio humana ab omni consideratione deficit; tum quia in ipsa rerum consideratione decipitur: et ideo datur nobis exemplum Filii Dei, quod est infallibile, et ad omnia sufficiens. Unde dicit Augustinus: " Quæ superbia non sanatur, si humilitate divina non sanatur; „ similiter quæ avaritia; et sic de aliis. Sed attende, quod satis convenienter Filius Dei est nobis in exemplum virtutum: ipse enim est ars Patris, ut sicut fuit exemplar creationis, esset etiam exemplar justificationis; I Pet. II, vers. 21: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Job XXIII, 11: *Vestigia ejus secutus est pes meus: viam ejus custodivi, et non declinavi ex ea.*

4. Consequenter cum dicit, *Amen, amen dico vobis: Non est servus major domino suo* etc., confirmat conclusionem ex auctoritate: et primo tangit discipulorum conditionem; secundo ipsorum officium. Conditio autem discipulorum est quod sunt servi; Luc. XVII, 10: *Cum omnia bene feceritis, dicite quia servi inutiles sumus.* Officium autem eorum est quod sint Apostoli; Luc. VI, 13: *Elegit duodecim, quos Apostolos nominavit.* Sic ergo dicit: Dico, quod *debetis alter alterius lavare pedes, sicut et ego lavi:* quia *non est servus major domino suo,* quantum ad primum, *neque Apostolus,* idest missus, *major eo qui misit illum.* Licet autem ipse Filius Dei, qui est Apostolus confessionis nostræ, ut dicitur ad Hebr. III, sit æqualis illi qui misit eum, scilicet Patri: de omnibus tamen aliis verum est quod hic dicitur: *Neque Apostolus major est eo qui misit illum.*

Sed contra: infra enim XV, 15, Dominus dicit discipulis suis: *Jam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus.* Respondeo dicendum, quod duplex est servitus. Una, quæ procedit ex timore filiali, quæ facit bonum servum; secundum illud Matth. XXV, 23: *Euge serve bone et fidelis:* et hoc modo Dominus vocat eos servos. Alia est servitus quam facit timor servilis; de qua dicitur Matth. XVIII, 32: *Serve nequam, omne debitum dimisi tibi quoniam rogasti me:* et de hac dicit Dominus: *Jam non dicam vos servos* etc.

5. Consequenter cum dicit, *Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea,* confirmat conclusionem ex præmio: et primo proponit præmium; secundo excipit aliquem ab eo, ibi, *Non de omnibus vobis dico.* Dicit ergo: *Si hæc scitis;* quasi dicat: Tu hæc dicis nobis, quæ quidem non ignoramus. Quare ergo dicis nobis? Ideo, inquam, quia et *si hæc scitis,* quod quidem est omnium, tamen *beati eritis, si feceritis ea,* quod est paucorum. Et dicit, *Si scitis et feceritis,* scilicet quia, ut dicitur Luc. XI, 28: *Beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud.* Et Ps. CX, vers. 10: *Intellectus bonus omnibus facientibus eum.* E contra dicitur Jacob. IV, 17: *Scienti bonum facere, et non facienti, peccatum est illi.*

6. Excipit autem quemdam, cum dicit: *Non de omnibus vobis dico:* et primo proponit exceptionem; secundo assignat exceptionis rationem, ibi, *Sed ut impleatur Scriptura;* tertio assignat rationem quare ponit exceptionem, ibi, *Amodo dico vobis priusquam fiat.* Circa primum duo facit. Primo ponit exceptionem; secundo respondet tacitæ quæstioni. Exceptionem ponit cum dicit: *Non de omnibus vobis dico* etc., quasi dicat: Beati eritis, tamen non omnes: quia *non dico de*

omnibus vobis, quod ad beatitudinem perveniatis; I Cor. IX, 24: *Omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium.* Est enim aliquis inter vos, idest Judas, qui non erit beatus; neque faciet ea. Sed, secundum Origenem, Dominus non dicit, *Beati eritis* absolute, sed apposuit conditionem, dicens: *Si feceritis ea:* quod quidem verum est in omnibus, etiam in Juda: SI enim Judas fecisset ea, beatus fuisset. Unde vult quod magis excipiat hoc quod dicit: *Non est servus major domino suo* etc.: quasi diceret: Dico quod estis servi et Apostoli; *non tamen de omnibus hoc dico:* Judas enim dum esset servus peccati, non erat servus divini Verbi, neque Apostolus, diabolo ingresso in cor ejus.

Sed quia posset aliquis dicere: "Ex quo non dicit de omnibus ut sint beati, vel ejus Apostoli, ergo ex improviso aliquis est de ejus collegio periturus: ideo Dominus ad hæc respondens, dicit: *Ego scio quos elegerim;* quasi diceret: Electi non peribunt; sed non omnes sunt electi. Ille ergo peribit qui electus non est, scilicet Judas; infra, XV, 16: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.*

Sed contra est quod dicitur supra VI, vers. 71: *Nonne ego vos elegi duodecim?* Cum ergo Judas esset unus ex duodecim, videtur quod fuerit electus. Sed dicendum, quod duplex est electio. Una est ad præsentem justitiam; et ad hanc electus fuit Judas: alia electio est ad finalem gloriam; et secundum hanc Judas non fuit electus.

7. Ratio autem hujus exceptionis est, *ut impleatur Scriptura:* quæ hic prædicit, non quod cogat, sed quia hoc quod futurum erat, non tacuit; Luc. ult., 44: *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi et Prophetis et Psalmis de me;* Matth. V, 18: *Jota unum aut unus apex non præteribit a lege donec omnia fiant.* Quæ quidem Scriptura dicit: *Qui manducat panem mecum, levabit contra me calcaneum suum.* Hoc est, secundum aliam translationem, ubi nos habemus (Psal. XL, 9): *Etenim homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem:* ubi ostenditur Judæ ad Christum familiaritas, cum dicit: *Qui manducat panem mecum:* Judas enim panem cum aliis discipulis cum Christo comedit, etiam consecratum. Item ostenditur ejus malignus conatus contra Christum, cum dicit: *Levabit contra me calcaneum suum;* idest, conabitur ad meam conculcationem. Calcaneo enim compriminus hostes; Gen. III, 15: *Ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus.* Tunc ergo dicitur aliquis levare calcaneum suum contra aliquem, quando conatur eum opprimere. Sed hoc Judas non poterit: quia unde ipse credit me opprimere, inde exaltabor; supra XII, 32: *Ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* In quo habemus exemplum, ut si quando a famulis aut ab aliquibus vilioribus patiamur aliquod malum, non scandalizemur, respicientes Judæ exemplum, qui infinitis potitus bonis, in contrarium remuneravit benefactorem. Ideo autem Dominus Judam, quem futurum noverat esse malum, elegit, ut daret intelligere quod nulla societas hominum sine alicujus mali admixtione futura erat: Cant. II, 2: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Unde Augustinus dicit in quadam epistola: " Non audeo mihi arrogare quod domus mea sit melior cœtu Apostolorum. „ Item ut si contingat quod aliquis ab aliquo prælato in societatem Ecclesiæ assumptus, malus efficiatur, non sit in condemnationem ipsius prælati. Ecce enim quod Judas electus a Christo, proditor efficitur. Sic etiam Act. VIII, Philippus assumpsit Simonem magnum; Jer. XVIII, 20: *Numquid redditur pro bono malum, quia foderunt foveam animæ meæ?* Matth. X, 36: *Inimici hominis, domestici ejus.*

8. Consequenter cum dicit, *Amodo dico vobis priusquam fiat,* assignat causam quare exceptionem posuit; quasi dicat: Diu tacui ejus malitiam sed quia tempus est ut prodeat in publicum, ideo *dico vobis,* idest manifesto, *antequam fiat, ut credatis quia ego sum,* qui futura prædico, et occulta cordis manifesto; quod est proprium Dei; Jer. XVII, 9: *Pravum est cor hominis et inscrutabile: quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes;* Isa. XLI, 23: *Secutura quoque annuntiate nobis, et sciemus quia dii estis vos.* Vel *Ego sum qui sum:* Exod. cap. III, 14.

9. Consequenter cum dicit, *Amen, amen dico vobis* etc., confirmat conclusionem inductam ex dignitate eorum quibus pedes lavit: quorum tanta est dignitas ut obsequia eis impensa quodammodo

videantur redundare in Deum: sed tamen secundum quemdam gradum: quia quæ fiunt fidelibus per Christum, redundant in Deum Patrem. Ostendit ergo primo quomodo ea quæ fiunt discipulis Christi, redundant in Christum: et quantum ad hoc dicit: *Amen, amen dico vobis;* quasi diceret: Vere, debetis lavare pedes, quia *qui recipit si quem misero, me accipit;* idest, obsequium quod exhibetur his quos ego mitto, mihi attribuo factum; Matth. x, 40: *Qui vos recipit, me recipit.* Secundo ostendit quomodo obsequium Christo exhibitum redundat in Patrem, dicens: *Qui autem me accipit, accipit eum qui me misit;* supra v, 23: *Ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem.* Secundum autem Origenem, potest intelligi dupliciter. Uno modo connexim; et sic est sensus: *Qui accipit si quem misero, me accipit* etc. idest, qui recipit missos a me, recipit et Patrem. Qui ergo recipit si quem misero, recipit Patrem. Alio modo distinctim; et sic est sensus: *Qui recipit si quem misero, me accipit:* verum est corporaliter: sed *qui recipit me,* scilicet spiritualiter ad animas venientem: secundum illud Ephes. III, 17: " Habitare Christum per fidem in cordibus vestris: „ *accipit eum qui me misit,* scilicet Patrem. Non tantum ego in eo manebo, sed et Pater; infra XIV, 23: *Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.*

Sed ex hoc Arius errorem suum confirmare nititur hoc modo. Dominus dicit, quod qui recipit ipsum, recipit Patrem: ergo eadem est comparatio Patris mittentis ad Filium, quæ est Filii mittentis ad discipulos: sed Christus mittens, est major discipulis missis: ergo Pater est major Filio. Sed ad hoc dicendum, secundum Augustinum, quod in Christo fuerunt duæ naturæ, humana scilicet, et divina: et secundum hoc loquitur ex una parte secundum humanam naturam, dicens: *Qui accipit si quem misero, me,* hominem, *accipit,* qui communico cum eis in una natura: et ex alia parte loquitur secundum divinitatem: *Qui autem me,* Deum, *accipit, accipit eum qui me misit,* qui cum eo sum unius naturæ. Vel qui accipit eum quem ego mitto, accipit me, cujus auctoritas est in eis: et qui me accipit, accipit Patrem, cujus auctoritas est in me; ut sic in verbis istis importetur quasi mediatio Christi inter Deum et hominem: secundum illud I Tim. II, 5: *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.*

LECTIO IV.

1. Cum hæc dixisset Jesus, turbatus est spiritu: et protestatus est, et dixit: Amen, amen dico vobis, quia unus ex vobis tradet me.
2. Aspiciebant ergo ad invicem discipuli, hæsitantes de quo diceret.
3. Erat ergo recumbens unus ex discipulis ejus in sinu Jesu, quem diligebat Jesus.
4. Innuit ergo huic Simon Petrus, et dixit ei: Quis est, de quo dicit?
5. Itaque cum recubuisset ille supra pectus Jesu, dicit ei: Domine, quis est?
6. Respondit Jesus: Ille est cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Judæ Simonis Iscariotæ.
7. Et post buccellam introivit in eum Satanas.

1. Supra ostendit exemplum Evangelista quod Christus præbuit suis discipulis ad imitandum; hic ostendit defectum discipulorum, quem prænuntiat eis Jesus, qui nondum erant idonei ad sequendum: et primo ponit defectum discipuli qui eum tradidit; secundo defectum discipuli qui eum negavit, ibi, *Dixit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis?* Circa primum duo facit. Primo denuntiat discipuli proditionem; secundo ejus separationem, ibi, *Cum ergo exisset dixit Jesus* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur prænuntiatio futuræ proditionis; secunde ipsius proditionis executio, ad veritatem prænuntiantis comprobandam, ibi, *Quod facis, fac citius.* Circa primum duo facit. Primo prænuntiat scelus proditionis; secundo personam proditoris, ibi, *Aspiciebant ergo discipuli ad invicem.* Circa primum primo præmittit prænuntiantis affectum; secundo ponit prænuntiatum effectum. Prænuntians ergo Christus est, qui afficitur ad turbationem: et quantum ad hoc dicit: *Cum hoc dixisset Jesus,* reinvitans eos ad caritatem, qua privatum videbat proditorem discipulum, *turbatus est spiritu.*

Circa quod sciendum est, quod turbatio designat commotionem quamdam: et hoc apparet per hoc quod habetur supra v, 4: *Angelus Domini descendebat secundum tempus in piscinam, et movebatur aqua;* et postea sequitur: *Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit*

aqua, mittat me in piscinam: quod pro eodem accipit aquam turbari, et moveri. Secundum hunc etiam modum dicimus mare turbatum, quando est commotum. Turbatio ergo animi, ejus commotionem designat. Sed sunt quidam actus animæ sine commotione corporis, idest actus intellectivæ partis. Actus autem appetitus sensitivi sunt cum corporis commotione; unde affectiones appetitus sensitivi, passiones dicuntur. Inter omnes autem affectiones seu passiones appetitus sensitivi, tristitia magis vim commotionis habet. Delectatio enim, cum dicat quietem in bono præsenti, magis rationem quietis habet quam commotionis. Timor etiam, cum sit de malo futuro, minus movet quam tristitia, quæ est de malo præsenti. Et inde est quod turbatio animi præcipue dicitur tristitia. Turbatus est ergo Jesus, idest tristatus.

Sed attendendum, quod quidam philosophi fuerunt, scilicet Stoici, dicentes, quod hujusmodi turbatio et hujusmodi passiones in sapientem non cadunt; quamvis enim sapiens secundum eos timeat, gaudeat, et desideret; nullo modo tamen tristatur. Sed horum falsitas manifeste apparet ex hoc quod Jesus, qui est summa sapientia, turbatur.

Sciendum tamen, quod duplex est turbatio. Quædam procedit ex carne, quando scilicet quis turbatur præter judicium rationis ex apprehensione sensuali: quæ quidem turbatio quandoque quidem consistit intra limites rationis, in nullo eam obnubilans; quæ non perfecta passio, sed propassio dicitur a Hieronymo; et hæc in sapientem cadit: quandoque autem rationis limitem excedit, et eam turbat, et est non solum passio, sed etiam turbatio; et hæc in sapientem non cadit. Alia est turbatio quæ procedit ex ratione, quando scilicet ex rationis judicio et deliberatione turbatur quis in appetitu sensitivo: et hæc turbatio fuit in Christo: unde signanter dicit Evangelista, quod *turbatus est spiritu;* idest turbatio quæ fuit in appetitu sensitivo, in Christo fuit ex judicio rationis. Unde supra XI, 33, dicit, quod *turbavit semetipsum.* In Christo enim omnia ex deliberatione rationis etiam in inferiori appetitu sensitivo proveniebant: unde nec subiti motus sensualitatis in Christo fuerunt.

Voluit autem hic Jesus turbari propter duo. Primo quidem propter fidei nostræ instructionem. Nam imminebat ei passio, et mors, quam naturaliter refugit natura humana; et cum eam sibi sentit imminere, tristatur tamquam de malo et nocivo sibi præsente. Ut ergo ostenderet se veram naturam humanam habere, voluit turbationis affectum ex judicio rationis etiam quantum ad ipsam animam pati. Per quod excluditur error Apollinaris dicentis, in Christo non fuisse animam, sed Verbum loco animæ. Secundo propter nostram ædificationem. Videbat enim, secundum Augustinum, quod proditor ille exiturus erat, ut Judæos qui eum caperent, adduceret: ex quo separabatur a collegio sanctorum, et sententiam mortis contra se accipiebat: et ideo ex quodam pietatis affectu ad eum tristabatur, dans per hoc exemplum prælatis, quod si duram sententiam quandoque contra subditos proferre contingat, cum dolore cordis proferant: secundum illud Psal. CXL, 5: *Corripiet me justus in misericordia.* Nam ipse proditionem Judæ aliis manifestare volens, *turbatus est spiritu, et protestatus est,* ne scilicet quasi ignorans proderetur, *et dixit: Amen, amen dico vobis, quia unus ex vobis me tradet.* Signanter autem dicit, *Unus ex vobis,* electis scilicet ad sanctum collegium, ut det intelligere quod nullum futurum foret adeo sanctum collegium quin aliquis peccator et malus in ipso inveniatur; Job I, 6: *Cum venissent filii Dei ut assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam Satan.* Dicit autem, *Unus,* non duo vel plures, ne collegium detestari videatur, sed proditorem ex collegio: nam propter unum malum ex collegio, collegium malum reputari non debet. Ideo autem quia si plures mali essent, collegium posset malum reputari, *Unus,* inquit, *ex vobis,* numero, non merito, et spiritus vinculo: I Joan. II, 19: " Ex nobis prodierunt; sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum: „ *me tradet.* Ecce enuntiatio: me, inquam, Magistrum, me Dominum, me Salvatorem.

2. Consequenter cum dicit, *Aspiciebant ergo ad invicem discipuli* etc., occulte designat personam proditoris. Et primo ponitur designationis occasio; secundo personæ designatio, ibi, *Respondit Je-*

sus: Ille est cui intinctum panem porrexero; tertio designationis effectus, ibi, *Et post buccellam introivit in eum Satanas.* Est autem designationis duplex occasio. Una discipulorum communis hæsitatio; alia fuit prædicta interrogatio. Primo ergo ponit primam, secundo secundam, ibi, *Erat ergo recumbens.* Sciendum est circa primum, quod boni discipuli habebant ad Christum maximam caritatem, et maximam fidei firmitatem. Ex caritate quidem præsumebat quilibet ex se, quod nullus eum erat negaturus; sed ex fidei firmitate certissime tenebant quod verbum Christi falsum esse non poterat: et ideo licet nullius sibi ipsis conscii essent mali, tamen prænuntiationem Christi propriis cogitationibus veriorem et credibilem esse putabant. Unde se homines esse memores, et alterabilem esse affectum, etiam ad hoc provectorum, ita ut contrarium velit ei quod prius voluit, magis de se dubitabant quam de Christi veritate: et ideo *aspiciebant ad invicem hæsitantes de quo diceret;* I Cor. x, 12: *Qui se existimat stare, videat ne cadat;* Job ix, vers. 30: *Si lotus fuero quasi aquis nivis, et fulserint velut mundissimæ manus meæ; tamen sordibus intinges me.*

3. Consequenter cum dicit, *Erat ergo recumbens unus ex discipulis ejus in sinu Jesu,* ponitur inquisitio discipuli: et primo describitur ejus ad Christum familiaritas; secundo excitatio ejus ad interrogandum, ibi, *Innuit huic ergo Simon Petrus;* tertio subditur ejus interrogatio, ibi, *Itaque cum recubuisset ille supra pectus Jesu, dicit ei.* Familiaritas autem discipuli ad Christum ostenditur in hoc quod super eum recumbit, unde dicit: *Erat ergo recumbens unus ex discipulis ejus in sinu Jesu.* Discipulus iste Joannes Evangelista fuit, qui hoc Evangelium scripsit, et de se in persona alterius loquitur, volens vitare jactantiam, secutus morem aliorum qui sacras Scripturas conscripserunt. Sic enim Moyses in libris suis de se sicut de quodam altero loquitur, dicens, *Locutus est Dominus ad Moysen dicens* etc. Sic et Matthæus (ix, 9): *Vidit hominem sedentem in telonio Matthæum nomine* etc. Et Paulus II Cor. xii, 2: *Scio hominem in Christo... raptum hujusmodi usque ad tertium cœlum.* Tria autem hic Joannes de se tangit. Primo quidem amorem quo quiescebat in Christo, dicens, quod *erat recumbens,* idest quiescens; Job xxii, vers. 26: *Tunc super Omnipotentem deliciis afflues, et elevabis ad Deum faciem tuam;* Ps. xxii, 3: *Super aquas refectionis educavit me.* Secundo secretorum notitiam, quæ ei Christus revelabat, et specialiter in conscriptione hujus Evangelii: unde dicit, quod recubuit *in sinu Jesu:* per sinum enim secretum significatur; supra i, 18: *Unigenitus, qui est in sinu Patris ipse enarravit.* Tertio specialem dilectionem quam eum Christus diligebat; unde dicit: *Quem diligebat Jesus:* non quidem singulariter, sed quasi quodammodo excellentius præ aliis dilexit. Quomodo autem eum excellentius præ aliis dilexerit, magis in fine hujus libri dicetur. Quantum ad præsens autem sciendum, quod Joannes fuit magis dilectus a Christo propter tria. Primo quidem propter munditiam puritatis: quia virgo est electus a Domino, et virgo in ævum permansit. Et Prov. xxii, 11: *Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum habebit amicum regem.* Secundo propter sublimitatem suæ sapientiæ, quia ceteris altius arcana divinitatis intuitus est: unde et aquilæ comparatur; Prov. xiv, 35: *Acceptus est regi minister intelligens.* Tertio propter vehementem fervorem affectus sui ad Christum; Prov. viii, 17: *Ego diligentes me diligo.*

4. Consequenter cum dicit, *Innuit ergo huic Simon Petrus,* ponitur excitatio ad interrogandum.

Sed cum innuere sit absque verbo insinuare: ad quid est hoc quod dicit: *Innuit ergo.... et dicit?* Ad hoc dicendum, quod nos dicimur aliquid innuere quando aliquid interius cogitamus; secundum illud Ps. lii, 1: *Dixit insipiens in corde* etc. Multo ergo magis dicimur aliquid dicere innuendo jam exterius quibuscumque vel qualibuscumque signis, quod fuerat corde conceptum. Et sic est sensus: *Innuit... et dicit;* idest, innuendo dicit. Vel potest dici, quod primo innuit signo, et postea dicit verbo, hoc scilicet quod sequitur: *Quis est de quo dicit?* quod scilicet eum tradet.

Sed cum Petrus ubique in Evangeliis semper audax, et primus ad respondendum propter amoris fervorem inveniatur, quid est quod hic tacet? Quid est quod alteri interrogationem committit?

Cujus quidem ratio potest esse triplex, secundum Chrysostomum. Una, quia cum supra est reprehensus a Domino de hoc quod lavari sibi pedes non patiebatur a Domino, et audivisset: *Si non lavero te, non habebis partem mecum:* dubitabat nunc de hoc Dominum molestare. Alia ratio est, quia Petrus nolebat quod Dominus hoc publice, ita quod alii possent audire, manifestaret. Unde, quia ipse remotus erat a Christo, nec ipse tantum audivisset, Joannem, qui proximus erat Christo, ad interrogandum excitat. Habet etiam rationem mysticam. Per Joannem enim contemplativa; per Petrum activa vita signatur. Petrus vero mediante Joanne instruitur a Christo: quia vita activa de divinis instruitur mediante contemplativa: *Maria enim sedens secus pedes Domini audiebat verba illius; sed Martha satagebat circa frequens ministerium:* Luc. x, 39.

5. Consequenter cum dicit, *Itaque cum recubuisset ille supra pectus Jesu, dicit ei* etc., ponitur interrogatio.

Sed notandum, quod cum Petrus innuit ut interrogaret, recumbebat Joannes in sinu Jesu; nunc vero eum interrogat Joannes, qui supra pectus ejus recumbit. Pectus enim vicinius est ori quam sinus. Joannes ergo secretius audire volens responsum, et magis silenter, de sinu conscendit ad pectus.

Mystice autem per hoc datur intelligi, quod quanto magis homo vult divinæ sapientiæ secreta capere, tanto magis conari debet, ut propinquior fiat Jesu; secundum illud Ps. xxxiii, 6: *Accedite ad eum, et illuminamini.* Nam divinæ sapientiæ secreta illis præcipue revelantur qui Deo juncti sunt per amorem; Job xxxvi, 33: *Annuntiat de ea amico suo, quod possessio ejus sit;* Prov. cap. xviii. 17: *Venit amicus ejus, et investigavit eum.*

6. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus* etc. designat personam proditoris: et primo verbo; secundo facto. Verbo quidem, cum dicit: *Ille est cui intinctum panem porrexero:* quod potest duo significare, secundum quod potest dupliciter accipi. Quia si accipiatur hic in malum, significat Judæ simulationem: nam sicut panis intinctus infectus est ex eo quod intingitur, et mutat colorem; ita et simulator, dum aliud gerit in corde, et aliud prætendit ore: et sic erat Judas, qui exterius prætendebat se Magistrum diligere, in corde proditionem tractabat; Ps. xxvii, 3: *Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.* Si vero accipiatur in bonum, sic ponitur ad exaggerandam ejus malignitatem. Panis enim intinctus magis sapidus est. Ut ergo ostendat quod licet multa bona a Christo receperit Judas, eorum tamen immemor prodit eum, panem sibi intinctum porrigit; Ps. liv, vers. 14: *Tu vero homo unanimis, dux meus, et notus meus, qui dulces simul mecum capiebas cibos.* Facto autem ostendit, cum dicit: *Et cum intinxisset panem, dedit Judæ Simonis Iscariotæ.* Hinc aliqui dicunt, hunc panem fuisse corpus Christi consecratum. Sed hoc, secundum Augustinum, non est verum: nam sicut ex aliis Evangeliis habetur, Dominus cum cœnaret, discipulis corpus suum dedit: et ideo patet quod Judas cum aliis discipulis simul corpus Christi accepit in cœna. Christus autem postquam aliquantulum in cœna processerat, surrexit a cœna, et lavit pedes discipulorum, quibus lotis resedit, et postmodum panem tinctum Judæ tradidit. Unde patet quod non erat corpus Christi.

7. Sequitur designationis effectus, cum dicit: *Et post buccellam introivit in eum Satanas.*

Sed quæritur hic quomodo Satanas in hominem intrat? Ad quod dicendum, quod Satanam intrare in hominem, potest intelligi dupliciter. Quia intrare potest in corpus hominis, sicut patet in his qui corporaliter a dæmonio vexantur; et sic potest diabolus essentialiter in hominem intrare. Vel potest intelligi intrare in mentem, ita quod menti dæmon essentialiter illabatur. Et sic nullus potest intrare in hominem nisi solus Deus. Anima enim rationalis non habet dimensiones quantitatis, ut aliquid in ea esse dicatur, quasi infra ejus dimensionem contentum sit. Nihil potest in ea esse nisi quod ei dat esse, quod est ibi per virtutem suam. Ubi autem est virtus Dei, ibi est et essentia Dei: in Deo enim idem est essentia et virtus. Manifestum est ergo quod Deus essentialiter est in anima. Dicitur tamen diabolus illabi menti humanæ per effectum et affectum malitiæ, inquantum scilicet homo ab eo seductus, sequitur eum ad perpetrandum malum.

Sed cum supra dixerit: *Cum diabolus jam misisset in cor ut traderet eum Judas;* hic autem dicit, *Introivit in eum Satanas:* videtur aliud esse mittere et intrare. Sed ad hoc dicendum, quod hoc non est dictum ad significandum differentiam, sed ad insinuandum augmentum malitiæ. Tunc enim dicitur diabolus immittere aliquod malum in cor hominis cum homo præbet ei assensum ad malum, tamen cum quadam trepidatione an hoc facere debeat; sed tunc intrat in cor quando homo totaliter dat se ad sequendum ejus instinctum, et in nullo ei resistit. *Intravit ergo in eum Satanas,* ut plenius possideret, et ad perpetrandum malitiam duceret, in quem prius miserat ut deciperet.

Quæritur quare Luc. XXII, dicatur, quod intravit Satanas in eum; quod quidem fuit antequam buccellam acciperet. Et hoc est contra illud quod Joannes hic dicit, scilicet quod *post buccellam introivit Satanas in eum.* Responsio. Dicendum, quod tunc introivit ad proditionem faciendam; sed nunc introivit ad eam exequendam et complendam.

Sed numquid buccellam dare Judæ, post quam introivit in eum Satanas, fuit malum? Responsio. Dicendum, quod non. Sed ipse Judas cum esset malus, bono usus est male. Sic cum quis indigne accipit eucharistiam, quod bonum est et optimum, male accipit, et vertitur sibi in malum, quia *judicium sibi manducat e bibit:* I Cor. XI, 29.

LECTIO V.

1. Et dicit ei Jesus: Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quod dixisset ei Jesus: Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis ut aliquid daret.

2. Cum ergo accepisset ille buccellam, exivit continuo. Erat autem nox.

1. Posita prænuntiatione futuræ proditionis hic ponitur consummatio ipsius rei prænuntiatæ, scilicet perpetratio proditionis. Et primo promittit Judæ adimplere quod dixerat; secundo ostendit quomodo adimpletur, ibi, *Cum ergo accepisset ille buccellam, exivit continuo.* Circa primum tria facit. Primo ponit verba Domini permittentis; secundo manifestat ipsorum verborum obscuritatem; tertio subdit quomodo illa verba fuerunt ab Apostolis intellecta. Verba autem Domini sunt ista: *Quod facis, fac citius:* quæ quidem verba non sunt præcipientis, seu consulentis, cum peccatum cadere non possit sub præcepto et consilio divino, quia dicitur in Ps. XVIII, 9: *Præceptum Domini lucidum illuminans oculos:* sed sunt verba permittentis. Nam ut dictum est, diabolus miserat in cor Judæ ut traderet eum, scilicet Jesum, quod jam tractaverat cum principibus; sed implere non poterat nisi ipse Christus permitteret: quia supra X, 18: *Nemo tollet a me animam meam: sed ego pono eam a me ipso;* Isa. LIII, 7: *Oblatus est quia ipse voluit.* Sunt etiam verba crimen proditionis exprobrantis, ut ostenderet quod dum ille conferret beneficia, iste intentaret mortem; Ps. XLIX, 21: *Arguam te et statuam contra faciem tuam.* Sunt etiam verba ad opus nostræ redemptionis anhelantis, ut Augustinus dicit. Non tamen præcepit facinus, sed prædixit, non tam in perniciem perfidi sæviendo, quam ad salutem fidelium festinando; Luc. XII, 50: *Baptismo habeo baptizari, et quomodo coarctor donec perficiatur?* Verba autem Domini obscura erant quantum ad discipulos; et ideo dicit: *Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit.* In quo datur intelligi quod verba Christi adeo profunda sunt et humanum intellectum excedentia, quod non plus inde capere possumus nisi quantum ipse revelat; Prov. cap. XXV, 2: *Gloria Domini est celare verbum.*

Sed hic oritur quæstio: cum enim Joanni Dominus personam proditoris designasset, dicens: *ille cui intinctum panem porrexero;* et dedisset panem intinctum Judæ: nimium videntur rudes fuisse discipuli, quod verbum Domini non intellexerunt. Ad quod dicendum est, quod Dominus verba illa occulte dixerat Joanni tantum, ut non fieret proditor manifestus. Cujus ratio est, quia Petrus ita fervidus erat in amore Christi quod si pro certo scivisset Judam fuisse Christum traditurum, statim occidisset eum.

Sed cum Joannes unus esset ex discumbentibus, adhuc incidit alia quæstio, cur dixerit, quod *nemo scivit discumbentium.* Ad quod dicendum est, quod consuetudo boni animi et innocentis es-

ut etiam alios procul ab iniquitate esse credat, a qua seipsos noverunt immunes. Quia igitur Joannes innocentissimus erat, et a proditionis iniquitate semotus, nequaquam suspicabatur quod discipulus in tantum iniquitatis prodiret.

Quid autem discipuli veram causam verborum ignorantes de ipsis verbis æstimarent, subdit Evangelista, dicens: *Quidam autem ex ipsis*, scilicet discipulis, *putabant, quia loculos habebat Judas* etc. Ubi sciendum est, quod Dominus Deus cæli, qui dat escam omni carni, loculos habuit, non quod possideret aliquid terrenum, sed a fidelibus oblata conservans, suis necessitatibus et aliis indigentibus subveniret: quos quidem loculos Judas conferebat. In quo datur exemplum, ut Augustinus dicit, quod Ecclesia potest habere pecuniam et reservare pro necessitatibus imminentibus. In quo etiam instruimur, quod ecclesiastica pecunia sit expendenda solum in duobus. Primo quidem in his quæ pertinent ad cultum divinum; unde dicit: *Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum*, idest quibus Deum colere possumus in die festo; Malach. III,10: *Inferte omnem decimam in horreum meum, et sit cibus in domo mea.* Deinde vero in his quæ pertinent ad pauperum sustentationem, ut subdit: *Aut egenis aliquid daret.*

Sed si objicias contra id quod dicit Dominus, Matth. VI, 34: *Nolite cogitare in crastinum*, ad hoc respondet Augustinus, et dicit, quod hoc non fuit præceptum a Domino ad hoc ut nihil pecuniæ seu aliarum rerum unius diei a sanctis servetur in crastinum; sed ideo Dominus dixit, *Nolite cogitare in crastinum*, ne scilicet prædicaremus et alia Dei servitia faceremus ut provideatur nobis in posterum: vel ne desistamus ab his quæ virtutis sunt, propter diei crastini sollicitudinem. Ex quo patet quod Dominus dicens, *Nolite solliciti esse de crastino*, duo prohibet. Unum, ut non faciamus bona propter crastinum; aliud, ut non retrahamur a bonis propter timorem crastinæ inopiæ etc. Chrysostomus autem planius exponit dicens: " Nolite cogitare de crastino; idest, curam quæ incumbit diei crastino, nolite anticipare in diem hodiernum: sufficit enim diei malitia sua. "

Dubitatur etiam hic, quod Dominus præcepit discipulis suis, Luc. X, 4: *Nolite portare in via sacculum, neque peram, neque calceamenta.* Quomodo ergo ipse loculos habebat? Sed, secundum Chrysostomum, Dominus loculos ferebat ad inopum ministerium, ut hinc discas quod quantumcumque pauperem et mundo crucifixum, oportet de pauperibus curam habere: secundum illud Ps. CXI, 9: *Dispersit, dedit pauperibus* etc. Vel dicendum, quod hoc quod dicit, *Nihil tuleritis in via* etc., referendum est ad singulares prædicatores et Apostolos, qui nihil portare debent quando ad prædicandum vadunt. Non autem referendum est ad totum collegium, quod oportet aliquid habere et pro seipsis et pro egenis.

2. Consequenter cum dicit, *Cum ergo accepisset ille buccellam, exivit continuo*, ponitur adimpletio rei prænuntiatæ: et primo ponitur executio; secundo temporis determinatio. Executio quidem festina: quia *cum buccellam accepisset, exivit continuo.* Ubi attende, secundum Origenem, quod non dicit Evangelista, Cum comedisset buccellam; sed *Accepisset:* quod potest dupliciter intelligi. Uno modo quod proditor in hoc tantum sollicitus obedire magistro, accepto pane non comederit eum; sed forte in mensa dimisso, nullam traxit moram, vadens ad proditionem perpetrandam. Cujus quidem ratio esse potest, quod diabolus, qui jam intraverat in cor Judæ, timens ne si panem comederet, eum cedere oporteret, non valentem in eodem loco cum Jesu esse, non permisit Judam panem comedere; II Cor. VI, 15: *Quæ conventio Christi ad Belial?* I Cor. X, 21: *Non potestis simul esse participes mensæ Domini et mensæ dæmoniorum.* Alio modo potest intelligi, quod panem acceptum comedit; et sic est sensus: *Cum ergo accepisset ille buccellam*, non solum in manu, sed etiam comendendo, sic *exivit continuo*, male utens bono. Sicut et qui indigne manducat panem Domini, aut bibit ejus calicem, in præjudicium sibi manducat atque bibit et magis aggravatur peccatis; sic panis a Jesu datus Judæ, fuit in damnum, ut post panem intraret in eum Satanas.

Tempus autem seu hora determinatur tenebrosa; unde dicit: *Erat autem nox:* quod quidem determinat propter duo. Primo ad ejus malitiam aggravan-

dam, quæ intantum invaluerat in cor ejus, ut nec propter temporis inopportunitatem usque mane perstitisset; Job cap. XXIV, 14: *Mane primo consurgit homicida.... et de nocte efficitur fur.* Secundo ad designandam mentis qualitatem: *Erat enim nox:* quia mens Judæ proditoris obscura erat a luce divina: supra cap. XI, 9: *Qui ambutat in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt; qui autem ambulat in nocte, offendit, quia lux non est in eo.*

LECTIO VI.

Cum ergo exisset, dixit Jesus: Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso, et continuo clarificabit eum.

Post egressum Judæ ad mortem Domini procurandam, agit Dominus de recessu suo ad gloriam: et primo annuntiat eis gloriam ad quam vadit, ut inde consolentur; secundo prænuntiat eis suum recessum, ibi, *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum* etc. Gloria autem ad quam vadit est glorificatio et exaltatio Christi inquantum est Filius hominis: et hoc est quod dicit: *Cum ergo exisset*, scilicet Judas, *dixit Jesus*, discipulis suis: *Nunc clarificatus est Filius hominis* etc. Ubi sciendum est, quod clarificari idem est quod glorificari: gloria enim dicitur quasi claria. Unde secundum Ambrosium, " gloria est clara cum laude notitia. „ Unde expositores ubi in Græco est *clarificare*, transferunt *glorificare*, et e converso. Et sic idem est quod hic dicitur, *Nunc clarificatus est Filius hominis*, quod glorificatus. Potest ergo exponi quadrupliciter, scilicet referendo ad quadruplicem gloriam Christi. Primo quidem ad gloriam crucis; secundo ad gloriam judiciariæ potestatis; tertio ad gloriam resurrectionis; quarto ad gloriam cognitionis Christi in fide populorum. Hanc enim quadruplicem gloriam Scriptura attribuit Christo. Primo ergo Christus clarificatus fuit in crucis exaltatione: unde etiam Paulus in ipsa cruce gloriam suam dicit esse, Galat. ult., 14: *Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Et de hac gloria exponit Chrysostomus. Unde circa hoc Dominus quatuor tangit de gloria crucis. Primo ipsam gloriam, secundo gloriæ fructum; tertio gloriæ actorem; quarto gloriæ tempus. Quantum ad primum dicit: *Nunc clarificatus est Filius hominis* etc. Sciendum est enim, quod quando aliquid incipit fieri, videtur quasi esse factum. Juda autem exeunte ad ducendum milites, videtur negotium passionis Christi, per quam glorificandus erat, inchoatum esse, et ideo dicit: *Nunc glorificatus est Filius hominis* etc., idest, incipit passio in qua glorificabitur. Clarificatus est enim Christus per passionem crucis, quia per eam de inimicis, scilicet morte et diabolo, triumphavit; Hebr. II, 14: *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium.* Item quia per eam conjunxit terrena cælestibus; Coloss. I, 20: *Pacificans per sanguinem crucis sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt.* Item quia per eam omnia regna obtinuit. Ps. XCV, 9, secundum aliam litteram: *Dicite in gentibus, quia Dominus regnavit a ligno.* Item quia in ea multa miracula ostendit: nam velum templi scissum est, mota est terra, petræ sunt scissæ, et sol obscuratus est, et multa corpora sanctorum surrexerunt, ut dicitur Matth. cap. VII. Propter hoc ergo imminente passione dicit: *Nunc clarificatus est Filius hominis:* quasi, nunc incipit passio mea, quæ est mea glorificatio. Fructus autem hujus gloriæ est quod inde Deus glorificetur; et ideo dicit: *Et Deus clarificatus est in eo:* idest, in Filio hominis glorificato: quia gloria passionis ad hoc tendit, ut Deus inde glorificetur. Si enim Deus glorificatur de morte Petri: infra ult., 19, *Hoc dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum:* multo magis clarificatus est per mortem Christi. Auctor autem hujus gloriæ non est angelus neque homo, sed ipsemet Deus: et ideo dicit: *Si Deus glorificatus est in eo;* idest, si tanta est gloria quod Deus inde glorificetur, non debuit per alium clarificari; sed *ipse Deus clarificavit ipsum in semetipso*, idest per semetipsum; infra XVII, 5: *Clarifica me, Pater, claritate quam habui priusquam mundus esset, apud te.* Tempus autem hujus gloriæ est festinum, quia *continuo*, idest statim, *clarificabit eum;* idest, dabit ei clarificationem crucis. Crux enim, licet gentibus et his qui pereunt sit stultitia, nobis tamen credentibus est maxima Dei sapientia, et Dei virtus: I Cor. I.

Secunda autem gloria Christi, est gloria judiciariæ potestatis; Marc. XIII, 16: *Tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus, cum virtute multa et gloria.* Et de hac gloria exponit Augustinus, ut in Glossa tangitur. Unde secundum hoc quatuor hic facit. Primo ponit gloriam judiciariæ potestatis; secundo ostendit meritum quo ad hanc pervenitur; tertio hoc exponit; quarto demonstrat hujus gloriæ principium. Dicit ergo quantum ad primum: *Nunc clarificatus est Filius hominis.* Ubi sciendum est, quod in sacra Scriptura res significatæ appellantur nomine rerum significantium, significatione non expressa, secundum illud I Cor. X, 4: *Petra autem erat Christus.* Ubi non dicit, Petra significat Christum. In hoc autem facto quod Judas exivit ab Apostolis: repræsentatur figura futuri judicii, ubi mali separabuntur a bonis, cum statuet oves a dextris, hœdos autem a sinistris, ut habetur Matth. XXV. In hoc ergo quod Judas exivit, quia futurum judicium figurabatur; ideo Dominus post exitum Judæ agit de gloria judiciariæ potestatis, qua judicaturus est, dicens: *Nunc clarificatus est Filius hominis*, idest, per ejus exitum repræsentata est gloria Filii hominis quam habebit in judicio, ubi malorum nullus erit, ubi bonorum nullus perit. Non autem dicitur: Nunc significata est glorificatio Filii hominis; sed *Nunc glorificatus est Filius hominis,* more Scripturæ sacræ prædicto. Meritum autem hujus glorificationis est ut Deus glorificetur in eo. In illis enim clarificatur Deus qui quærunt facere voluntatem ejus, non suam; talis autem erat Christus; supra VI, 58: *Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui misit me.* Et ideo *Deus clarificatus est in eo.* Exponit autem hoc cum dicit: *Si Deus clarificatus est in eo;* idest, si voluntatem Dei faciens, Deum clarificat, merito *Deus clarificabit eum in semetipso*, ut scilicet natura humana quæ a Verbo æterno suscepta est, etiam immortali æternitate donetur; et ideo *in semetipso,* idest in gloria sua; Philip. cap. II, 9: *Propter quod exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen.* Ipsa ergo glorificatio qua Deus glorificatus est in Christo, est meritum in quo Christus secundum quod homo glorificatus est *in semetipso*, idest in gloria Dei. Et hoc fuit quando humana natura, deposita infirmitate per mortem crucis, accepit gloriam immortalitatis in resurrectione. Inde ipsa resurrectio fuit principium quo inchoata est ista gloria. Ideo dicit: *Et continuo clarificabit eum*, in resurrectione, quæ scilicet statim erit; secundum illud Ps. CVII, vers. 3: *Exurgam diluculo.* Et alibi, Ps. XV, 10: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.*

Tertia Christi gloria, est gloria resurrectionis de qua dicitur Rom. VI, 4: *Quomodo surrexit Christus per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus.* Et de hac gloria exponit hic Hilarius, et etiam partim Augustinus. Et secundum hoc primo prænuntiat Christus hanc suam gloriam, dicens: *Nunc clarificatus est Filius hominis.* Et loquitur de futuro per modum præteriti: quia quæ statim fieri credimus, quasi facta habemus. Gloria autem resurrectionis in proximo imminebat; et ideo dicit: *Nunc clarificatus est;* quasi, corpus naturæ divinæ consociatione, gloriam quodammodo divinitatis adeptus est. Secundo subjungit causam hujus glorificationis, et valde subtiliter: nam, ut ipse dicit, humanitas Christi in resurrectione glorificata est ex conjunctione divinæ naturæ eam assumentis in persona Verbi, quia hoc dicitur in Ps. XV, 10: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum* (qui est Sanctus sanctorum) *videre corruptionem.* Debetur etiam Christo homini talis gloria inquantum est Deus. Nos etiam intantum gloriam resurrectionis habebimus, inquantum participes sumus divinitatis; Rom. VIII, 11: *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, resuscitabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis.* Et ideo dicit, quod *Filius hominis*, scilicet Christus, secundum humanam naturam, *clarificatus est,* per resurrectionem. Et quis clarificabit eum? *Deus*, inquit, *clarificabit eum in semetipso,* ut scilicet Christus homo, qui regnat in gloria quæ ex Dei gloria est, et ipse exinde in Dei gloriam transeat, scilicet mansurus totus in Deo; quasi deificatus ex ea qua homo est dispensatione; sicut si dicerem: Lampas clara est, quia ignis clarescit in ea. Illud ergo quod emittit radios claritatis ad humanitatem Christi, est Deus: et

sic humanitas Christi clarificatur a gloria divinitatis ejus, et humanitas Christi inducitur in gloriam divinitatis, non per transmutationem naturæ, sed per participationem gloriæ, inquantum ipse Christus homo adoratur tamquam Deus; Philip. II, 9: *Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur.* Et ideo dicit: *Et Deus clarificatus est in eo;* idest, si ita est quod gloria divinitatis ad gloriam humanitatis redundet, *Deus clarificavit eum;* idest, fecit eum participem suæ gloriæ, eum ad suam gloriam assumendo; Philip. II, 11: *Omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris.* Et sic duplex est gloria Christi. Una quæ est in humanitate ejus a divinitate derivata; alia est divinitatis, ad quam quodammodo assumitur humanitas, ut dictum est: sed aliter et aliter. Nam prima gloria habuit principium temporis; et ideo de ipsa loquitur in præterito dicens: *Et Deus clarificavit eum in semetipso,* quod fuit in die resurrectionis. Secunda gloria est perpetua, quia ab æterno Verbum Dei est Deus, ad quam humanitas Christi assumpta in perpetuum glorificabitur; unde de ista loquitur in futuro dicens: *Et continuo clarificabit eum;* idest, semper faciet eum in illa gloria in perpetuum esse.

Quarta gloria Christi est gloria cognitionis in fide populorum; et de hac exponit Origenes. Ubi notandum est, quod gloria, secundum eum, aliter accipitur in communi usu hominum, et aliter in Scriptura. Nam secundum communem usum, gloria nihil aliud est quam a pluribus collata præconia, vel " clara cum laude notitia, „ ut Ambrosius dicit: in sacra Scriptura gloria importat aliquod divinum indicium super homines. Unde Exod. XL, 32: *Gloria Domini apparuit super tabernaculum;* idest, aliquod divinum indicium requievit super ipsum. Et similiter illud quod dicitur de facie Moysi, quod glorificata esset. Et sicut gloria corporaliter dicit aliquod divinum indicium super homines, ita etiam et spiritualiter intellectus hominis dicitur glorificari quando ita deificatus, ac transcendens omnia materialia, elevatur ad Dei cognitionem: per hoc enim efficitur particeps gloriæ ipsius, II Cor. III 18: *Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur.* Si ergo quicumque cognoscit Deum, glorificatur, et particeps gloriæ effectus est, manifestum est quod Christus, qui perfectissime Deum cognovit, utpote totius divinæ gloriæ splendor existens, Hebr. cap. I, et totius gloriæ divinæ fulgorem capere valens; Luc. XI, si, inquam, ita est; Christus perfectissime est glorificatus, et etiam omnes qui Deum cognoscunt, hoc a Christo habent. Sed Christum sic glorificatum esse in perfectissima cognitione et participatione divinitatis, nondum homines cognoscebant: et ideo, licet in se glorificatus esset, non tamen glorificatus erat in notitia hominum. Sed hanc gloriam incepit habere in resurrectione et in passione, in quibus homines cognoscere cœperunt suam virtutem et suam divinitatem. De hac ergo sua glorificatione Dominus hic loquens, dicit: *Nunc clarificatus est Filius hominis;* scilicet, secundum humanitatem, in sua passione, quæ imminebat, clarus effectus est in notitia hominum; *et Deus,* scilicet Pater, *glorificatus est in eo.* Filius enim non solum revelat se, sed etiam Patrem; infra XVII, 6: *Pater, manifestavi nomen tuum:* et ideo non solum clarificatus est Filius, sed etiam Pater; Matth. XI, vers. 27: *Patrem meno novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Et dicit, *In eo:* quia qui videt Filium, videt et Patrem: infra XIV. Majoris autem est ut aliquid majus rependat: et ideo subdit: *Et si Deus clarificatus est in eo;* idest, si ex claritate Filii hominis quodammodo crescit gloria Deo Patri, inquantum magis ab omnibus cognoscitur, *et Deus clarificavit eum in semetipso:* idest, notificavit, quod Christus Jesus est in sua gloria. Et hoc non differtur, quia *continuo clarificabit eum,* idest statim etc.

LECTIO VII.

1. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.
2. Quæretis me, et sicut dixi Judæis: Quo ego vado, vos non potestis venire; et vobis dico modo:
3. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem.
4. In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.

1. Supra posuit Dominus claritatem quam adepturus erat per suum reces-

sum; hic ipsum suum recessum prænuntiat eis: et primo prænuntiat eis suum recessum; secundo ostendit quod nondum discipuli idonei erant ad eum sequendum, ibi, *Quæretis me;* tertio docet quomodo idonei fiant, ibi, *Mandatum novum do vobis.* Recessum autem futurum in brevi prænuntiat eis, dicens, *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.* Et utitur verbo filiationis ad majorem inflammationem. Nam quando amici ab invicem discedunt, tunc maxime affectu amoris inardescunt. Supra eodem *Cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos.* Sed dicit, *Filioli mei*, in diminutivo, ut ostendat eorum imperfectionem: nondum enim erant perfecte filii, quia nondum perfecte diligebant: nondum erant in caritate perfecti; Galat. IV, 19: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Nihilominus tamen satis creverant in perfectione: quia ex servis facti sunt filioli, ut hic habetur, et fratres, infra XX, 17: *Vade ad fratres meos, et dic eis* etc. Notandum tamen, quod hoc quod dicitur, *Adhuc modicum*, tripliciter exponi potest, secundum quod Christus est tripliciter cum suis discipulis. Christus enim cum suis discipulis erat corporaliter. Corpus autem ejus potest considerari dupliciter. Primo secundum similitudinem conditionis naturæ humanæ: nam Christus secundum corpus mortalis erat, sicut et ceteri homines; et sic ly *modicum* accipitur pro tempore quod erat inter verba sermonis hujusmodi, et mortem suam: ut sit sensus: *Adhuc modicum vobiscum sum;* id est, modicum temporis extat quod capiar et moriar, et tunc resurgam, deinceps immortalis, etiam secundum corpus, existens; Rom. VI, 9: *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.* Et ideo dicitur Luc. ult., 44: *Hæc dicebam vobis, dum adhuc essem vobiscum* etc. Secundo fuit cum eis præsentia corporali, sed secundum quod corpus ejus erat jam glorificatum; et sic ly *modicum* accipitur pro tempore quod erat usque ad ascensionem; infra XVI, 16: *Modicum, et jam non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me, quia vado ad Patrem;* Aggæi II, 7: *Adhuc modicum, et ego movebo cœlum et terram et mare et aridam.* Tertio exponitur secundum quod Christus fuit cum eis spiritualiter secundum suæ divinitatis præsentiam, et in sacramentis; et sic ly *modicum* accipitur pro tempore quod existebat usque ad consummationem sæculi: quod quidem tempus dicitur esse modicum in comparatione ad æternitatem; I Joan. II, 18: *Filioli mei, novissima hora est.* Et sic est sensus: *Modicum vobiscum sum;* idest, licet a vobis corporaliter discedam, tamen spiritualiter adhuc *sum vobiscum modicum* istud temporis quod extat usque ad consummationem sæculi; Matth. ult., 20: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* Sed hæc expositio non congruit secundum præsentiam divinitatis suæ, quia non solum usque ad consummationem sæculi, sed etiam in perpetuum erit cum eis; et ideo Origenes aliter exponit, dicens, quod Christus cum perfectis non peccantibus mortaliter, est semper; sed cum imperfectis non est; quia cum peccant, recedit ab eis. Discipuli vero post modicum tempus recessuri erant a Christo, et scandalum passuri, et eum relicturi; Matth. cap. XXVI, 31: *Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte.* Et sic Christus spiritualiter recedebat ab eis; et quantum ad hoc dicit: *Adhuc modicum vobiscum sum:* idest, modicum temporis est quod vos fugietis, me relicto, et sic non ero vobiscum.

2. Consequenter cum dicit, *Quæretis me* etc., ostendit eorum insufficientiam ad sequendum: et primo ponit eorum conatum, dicens: *Quæretis me,* quem spiritualiter dereliquistis, et fugientes et negantes. *Quæretis*, inquam, per pœnitentiam, sicut Petrus qui flevit amare; Isai. LV, 6: *Quærite Dominum dum inveniri potest;* Oseæ VI, 1: *In tribulatione sua mane consurgent ad me.* Vel *quæretis me,* idest præsentiam corporalem per desiderium; Luc. XVII, 22: *Venient dies in quibus desiderabitis videre unum diem Filii hominis, et non videbitis.* Secundo eorum defectum ostendit dicens: *Et sicut dixi Judæis* (supra VIII, 22), *Quo ego vado, vos non potestis venire.* Sed aliter et aliter: quia cum inter Judæos essent aliqui qui numquam convertendi erant, de illis dictum est simpliciter, quod non poterant ire quo Christus ibat: sed jam Juda egresso, nullus erat inter discipulos a Christo separandus: et ideo non dixit simpliciter, *Non potestis venire:*

sed addidit, *Vobis dico modo;* quasi dicat: Judæis dixi, quod numquam, scilicet quantum ad obstinatos; *sed vobis dico,* quod *modo* non potestis me sequi: quia non estis perfecti in caritate, ut velitis mori pro me: ego enim per mortem discessurus sum. Item ego iturus sum ad gloriam Patris, ad quam nullus venire potest, nisi sit caritate perfectus. Item ego sum glorificandus modo: quia, ut dictum est, *nunc clarificatus est Filius hominis;* sed nondum est tempus quod corpora vestra glorificentur: et ideo *quo ego vado, vos non potestis venire.*

3. Consequenter cum dicit, *Mandatum novum do vobis,* docet quomodo idonei efficiantur ad sequendum. Et primo ponit conditionem mandati; secundo ostendit causam quare illud debeant implere, ibi, *In hoc cognoscent omnes quod mei discipuli estis.* Circa primum tria facit. Primo ponit mandati qualitatem; secundo ejus tenorem: et tertio tenoris exemplum. Sed qualitas mandati commendatur ex novitate; unde dicit: *Mandatum novum.*

Sed numquid in veteri Testamento vel lege datum non est mandatum de dilectione proximi? Datum quippe est, quia Matth. xxii, 37, Christus interrogatus a legisperito quod esset primum mandatum, respondit: *Diliges Dominum Deum tuum;* et subditur: *et proximum tuum sicut teipsum.* Quod habetur Levit. xix, vers. 18: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Specialiter autem mandatum istud dicitur novum propter tria. Primo propter effectum innovationis quem efficit; Coloss. iii, 9: *Exuentes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum.* Hæc autem novitas est per caritatem, ad quam hortatur Christus. Secundo istud mandatum dicitur novum propter causam quæ hoc efficit, quia est a novo spiritu. Est enim duplex spiritus, scilicet vetus et novus. Vetus quidem est spiritus servitutis; novus autem spiritus amoris; ille generat servos, hic filios adoptionis; Rom. viii, 15: *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum;* Ezech. xxxvi, 26: *Dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri.* Et hic spiritus inflammat ad caritatem: quia *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum;* Rom. v, 5. Tertio per effectum quem constituit, scilicet novum Testamentum. Nam brevis differentia novi et veteris Testamenti est timor et amor; ut enim dicit Jer. xxxi, 31: *Feriam domui Israel fœdus novum.* Quod autem mandatum istud in veteri Testamento ex timore et amore sancto erat, pertinebat ad novum Testamentum: unde hoc mandatum erat in veteri lege, non tamquam proprium ejus, sed ut præparativum novæ legis.

Tenor autem mandati est mutua dilectio; unde dicit: *Ut diligatis invicem* etc. De ratione enim amicitiæ est quod non sit latens; alias enim non esset amicitia, sed benevolentia quædam: et ideo oportet ad veram amicitiam et firmam, quod amici se mutuo diligant; quia tunc amicitia justa est et firma, quasi duplicata. Dominus ergo volens inter suos fideles et discipulos perfectam amicitiam esse, dedit eis præceptum de mutua dilectione; Eccli. vi, 17: *Qui timet Deum, habebit amicitiam bonam.* Exemplum tenoris ponit cum dicit: *Sicut dilexi vos.* Tripliciter enim dilexit nos Christus: gratuite, efficaciter et recte. Gratuite, quia ipse incepit, nec expectavit quod nos inciperemus amare; I Joan. iv, 10: *Non quasi dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos.* Sic et nos debemus prius diligere proximos, nec expectare præveniri, seu beneficari. Efficaciter autem dilexit: quod patet per opus: probatio enim dilectionis exhibitio est operis. Majus autem quod homo pro amico potest facere, est ut det seipsum pro eo, quod et Christus fecit; Ephes. cap. v, 2: *Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis;* unde dicebat, infra xv, vers. 13: *Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Nos ergo hujus exemplo efficaciter et fructuose invicem diligamus; I Joan. iii, 18: *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate.* Recte vero, quia cum omnis amicitia fundetur super aliquam communicationem (similitudo enim est causa amoris), illa est recta amicitia quæ est propter similitudinem, seu communicationem in bono. Christus autem intantum dilexit nos, inquantum similes sumus ei per gratiam adoptionis, diligendo secundum hanc similitudinem, ut ad Deum traheret. Jerem. xxxi, 3: *In caritate perpetua dilexi*

te, ideo attraxi te miserans. Sic ergo et nos in amato non tantum quod beneficii est, seu delectationis, sed quod Dei est, debemus diligere. Et in tali dilectione proximi includitur etiam dilectio Dei.

4. Consequenter cum dicit, *In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis* etc., ponitur rationem implendi hoc præceptum. Sciendum est autem, quod quicumque connumeratur militiæ alicujus regis, debet portare ejus insignia. Insignia autem Christi sunt insignia caritatis. Quicumque ergo vult annumerari militiæ Christi, debet caritatis charactere insigniri; et hoc est quod dicit: *In hoc cognoscent omnes quod mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem:* dilectionem, inquam, sanctam; Eccli. XXIV, 24: *Ego mater pulchræ dilectionis, et timoris, et agnitionis, et sanctæ spei.*

Attende autem, quod cum Apostoli multa dona receperunt a Christo, sicut vita, et intellectus, et bona habitudo corporis; quædam vero spiritualia, sicut opera miraculorum; Luc. XXI, 15: *Ego dabo vobis os et sapientiam* etc.; omnia ista non sunt signa discipulatus Christi, cum possint esse communia bonis et malis. Sed speciale discipulatus Christi signum est caritas, et mutua dilectio; II Cor. I, 22: *Signavit nos et dedit Spiritum.*

LECTIO VIII.

1. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Jesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi: sequeris autem postea.

2. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? Animam meam ponam pro te.

3. Respondit ei Jesus: Animam tuam pro me pones?

4. Amen, amen dico tibi: Non cantabit gallus, donec ter me neges.

1. Posito defectu discipuli, scilicet Judæ tradentis, hic ponit defectum discipuli, scilicet Petri negantis. Et primo ponitur prænuntiandi occasio; secundo negationis prænuntiatio, ibi, *Respondit Jesus: Animam tuam pro me pones?* Circa primum duo facit. Primo ponit Petri desiderium; secundo ponit ejus fiduciam, ibi, *Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo?* Circa primum duo facit. Primo ponit desiderii ostensionem; secundo dilationem, ibi, *Respondit Jesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi.* Ostenditur autem Petri desiderium in prompta interrogatione, cum dicit, *Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis?* Audierat enim a Domino quod adhuc modicum cum eis esset: ex quo sollicitus est de Christi recessu ab eis; et ideo quærit dicens, *Quo vadis?* ubi Chrysostomus dicit: " Magnus profecto est Petri amor, et ipso igne vehementior, cujus nulla prohibitio promptum impetum impedire potest. „ Et inde est quod etiam Christo dicente (supra hoc cap.): *Quo ego vado, vos non potestis venire:* ipsum Petrus sequi volebat; et ideo interrogabat quo iret, quasi una de adolescentulis quærentibus in Cant. V, 17: *Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum, quo abiit? et quæremus eum tecum.* Dilatio autem hujus desiderii est, quia ad præsens impeditur a sequendo; et hoc est quod dicit: *Quo ego vado non potes me modo sequi: sequeris autem postea;* quasi dicat: Adhuc imperfectus es, et ideo non potes me modo sequi; postea autem, quando perfectus eris, sequeris me. Simile est quod dicit infra ult., 18: *Amen dico tibi, cum esses junior,* quasi imperfectus, *cingebas te... Cum autem senueris,* et perfectionis arcem conscenderis, *extendes manus tuas, et alius te cinget.*

2. Consequenter cum dicit, *Dicit ei Petrus* etc., ponit Petri fiduciam. Intellexerat enim Petrus quod Dominus verba prædicta dixerat, quasi de perfectione sui amoris diffidens. Perfectus autem amor est cum quis seipsum pro amicis exponit morti; infra XV, 13: *Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Quia ergo Petrus paratus erat pro Christo mori, ostendebat se in amore perfectum, cum dicit: *Animam meam ponam pro te;* idest, paratus sum pro te mori. Hoc dicebat, quantum sibi videbatur, non ficto animo. Sed tamen nescit homo virtutem affectus sui, tunc potissime cum periculum imminet; I Cor. IV, 4: *Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum.*

3. Consequenter cum dicit, *Respondit ei Jesus* etc., negationem Petri prænuntiat: et primo redarguit præsumptionem; secundo prædicit negationem, ibi, *Amen, amen dico tibi: Non cantabit gallus, donec ter me neges.* Circa primum sciendum

est, quod Petrus de se præsumens, Christo sibi dicente, *Non potes me modo sequi*, dicebat se eum sequi posse, et mori pro ipso: et ideo Dominus eum reprimens, dicit: *Animam tuam pro me pones?* quasi diceret: Considera quid loquaris. Magis scio quid in te sit, quam tu scias; tu non scis ponderare amoris tui pondus. Noli ergo de te ultra modum præsumere; Rom. XI, 20: *Noli altum sapere, sed time.* Et hujusmodi ratio assignatur Matth. XXVI, 41: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.* Permisit autem Dominus Petrum tentari et cadere, ut exaltatus ad principatum Ecclesiæ, discat de se humilia sentire, et peccantibus subditis compati; Hebr. IV, vers. 15: *Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum per omnia pro similitudine, absque peccato.* Sed in Petro invaluit tentatio usque ad culpam; in Christo autem fuit intentatio usque ad similitudinem pœnæ: quia peccatum non fecit.

4. Negationem prædicit, dicens: *Amen, amen dico tibi: Non cantabit gallus, donec ter me neges.*

Hic primo dubitatur de hoc quod dicit: *Non cantabit gallus donec ter me neges.* Videtur enim esse falsum: quia statim post primam negationem Petri, gallus cantavit, ut habetur Marc. XIV. Sed ad hoc Augustinus respondet dupliciter. Uno modo, ut Dominus magis affectionem Petri, quam actus expresserit: nam animam Petri, tantus timor invaserat quod paratus erat ad primum cantum galli, non solum semel, sed ter negare; et sic est sensus: Antequam gallus cantet, paratus eris ter me negare. Alio modo, ut referatur ad negationis initium: quia aliquid dicitur fieri ante aliud, etiam si incipiat tantum fieri. Dominus autem prædixit trinam negationem, quæ incepit ante primum galli cantum, licet non ante perfecta fuerit; et tunc est sensus: *Non cantabit gallus donec ter me neges;* idest, trinam negationem incipies antequam gallus cantet.

Item quæritur de loco ubi hæc verba fuerunt; nam et Matthæus et Marcus dicunt, quod Dominus dixit hæc verba Petro postquam exiverat de loco ubi cum discipulis cœnaverat; Lucas autem et Joannes dicunt quod hæc verba dixit in loco ubi cœnaverat: nam post sermonem istum Dominus dixit infra XIV, vers. 31: *Surgite, eamus hinc.* Ad hoc autem dicendum, quod verum est Dominum hæc verba dixisse in loco in quo cœnaverat; Matthæus autem et Marcus sequuntur ordinem memoriæ, non historiæ. Potest autem dici, secundum Augustinum, quod Dominus hæc verba ter dixit. Nam si quis diligenter consideret verba Domini, ex quibus processum est ad prænuntiationem negationis Petri; inveniet tripliciter esse dicta: nam in Matthæo et Marco habetur, quod dixit Dominus (Matth. XXVI, 31): *Omnes vos scandalum patiemini in me in nocte ista.* Et Petrus respondet: *Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor.* Et ait illi Jesus: *Quia hodie in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis.* In Luca autem (XXII, 31), habetur: *Dixit eis Jesus: Ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum. Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Et tunc Petrus dixit ei: *Domine, tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire.* Et Dominus illi: *Dico tibi, Petre: Non cantabit hodie gallus donec ter abneges nosse me.* Hic autem cum Petrus quæreret a Domino, *Quo vadit?* etc., dixit ei Dominus: *Amen, amen dico tibi: Non cantabit gallus, donec ter me neges.* Unde colligitur quod pluries Dominus negationem Petri prædixerat.

CAPITIS XIV.

LECTIO I.

1. Et ait discipulis suis: Non turbetur cor vestrum.
2. Creditis in Deum, et in me credite.
3. In domo Patris mei mansiones multæ sunt.
4. Si quo minus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.
5. Et si abiero et præparavero vobis locum, iterum veniam, et accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis.

1. Supra Dominus informavit discipulos suos exemplis; hic confortat eos verbis. Et primo ponitur multiplex verborum exhortatio; secundo ipsorum quæ dicta sunt explicatio, cap. XVI: *Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini.* Circa primum sciendum est, quod duo imminebant discipulis, de quibus conturbari poterant. Unum de præsenti, scilicet recessus Christi imminens; aliud

de futuro, scilicet tribulationes quas passuri erant. Primo ergo confortat eos contra primum, scilicet contra ejus recessum; secundo contra tribulationes quas passuri erant, XV cap., *Ego sum vitis vera* etc. Circa primum duo facit. Primo confortat eos ex parte ipsorum remanentium; secundo ex parte sui recedentis, ibi, *Non turbetur cor vestrum, neque formidet.* Circa primum tria facit. Primo præmittit suum accessum ad Patrem; secundo promittit eis donum Spiritus sancti, ibi, *Si diligitis me, mandata mea servate;* tertio suam præsentiam, ibi, *Non relinquam vos orphanos* etc. Circa primum duo facit. Primo præmittit suum accessum ad Patrem; secundo agit de via per quam accessurus erat, ibi, *Et quo ego vado scitis, et viam scitis.* Circa primum tria facit. Primo excludit turbationem; secundo innuit sui potestatem, ibi, *Creditis in Deum, et in me credite;* tertio subjungit promissionem, ibi, *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Circa primum sciendum est, quod discipuli perturbari poterant ex verbis Domini supradictis de proditione Judæ, et negatione Petri, et recessu suo. Et vere omnia turbationem et dolorem ingerebant; Ps. LIX, 4: *Commovisti terram* (scilicet cordium discipulorum) *et conturbasti eam.* Et ideo Dominus sanare volens eorum contritionem, dicit: *Non turbetur cor vestrum.*

Sed contra; Act. I, 1: *Cœpit Jesus facere et docere.* Sed supra XIII, 21, dicitur: *Turbatus est Jesus spiritu* etc. Quomodo ergo docet non turbari qui primo turbatus est? Responsio. Dicendum, quod non docuit contrarium ejus quod fecit. De eo autem dicitur quod turbatus est spiritu, non quod spiritus ejus sit turbatus. Hic autem non prohibet quin turbentur spiritu; sed prohibet quod eorum cor, idest spiritus, non turbetur. Est enim quædam turbatio ex spiritu, ex ratione procedens, quæ laudabilis est, nec prohibetur. II Cor. III, 10: *Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur.* Alia est tristitia seu turbatio ipsius rationis; quæ non est laudabilis, quia abducit a propria rectitudine; et hæc prohibetur Ps. XXXVI, 24: *Justus non conturbabitur, quia Dominus supponit manum suam.* Non enim turbari potest qui Deum semper habet.

2. Et ideo Dominus suæ divinitatis potestatem subjungit, dicens: *Creditis in Deum, et in me credite:* ubi unum supponit, et aliud præcipit. Supponit quidem eorum fidem in Deum, dicens: *Creditis in Deum:* in hoc enim jam instructi erant ab ipso; Heb. XI, 6: *Accedentem ad Deum oportet credere.* Præcipit autem ut credant in ipsum, dicens: *Et in me credite.* Si enim in Deum creditis; ego autem sum Deus; consequens est quod in me credatis. Et tenet hæc consequentia, sive ly *Deus* teneatur essentialiter, cum ipse Filius sit Deus, sive ly *Deus* supponat pro persona Patris. Nullus enim potest in Patrem credere nisi credat in Filium; supra V, 23: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem.* In hoc autem quod dicit, *Et in me credite,* contestatur se verum esse Deum: nam etsi homini vel creaturæ credere liceat, in nullum tamen nisi in Deum credere debemus. Est ergo in Christum credendum sicut in Deum. I Joan. ult., 20: *Ut sitis in vero Filio ejus Christo. Hic est verus Deus et vita æterna;* supra VI, 29: *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.*

3. Consequenter cum dicit, *In domo Patris mei mansiones multæ sunt,* subjungit promissionem quæ est ut per Christum accedant, et introducantur ad Patrem. Promissio autem de accessu aliorum ad aliquem locum duo includit. Unum est præcedens, scilicet loci præparatio; aliud sequens, scilicet in locum introductio; et ideo Dominus duas hic promissiones facit: unam quæ pertinet ad loci præparationem, aliam ad loci introductionem. Prima autem non est necessaria, cum jam locus sit præparatus; sed secunda: et ideo circa hoc duo facit. Primo excludit necessitatem primæ promissionis; secundo ponit secundam promissionem, ibi, *Et si abiero, et præparavero vobis locum, iterum veniam, et accipiam vos ad meipsum.* Circa primum duo facit. Primo excludit necessitatem præparationis; secundo ostendit facultatem suam ad præparandum, si necesse esset, ibi, *Si quo minus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.* Dicit ergo: *in domo Patris mei mansiones multæ sunt.*

Ubi sciendum est, quod cum uniuscujusque domus sit in qua habitat, illa dicitur domus Dei in qua habitat Deus; Deus autem habitat in sanctis; Jer. XIV,

vers. 9: *Tu in nobis es, Domine* etc. Sed in quibusdam quidem per fidem; II Cor. VI, vers. 16: *Inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos.* In quibusdam vero per fruitionem perfectam; I Cor. XV, 28: *Ut sit Deus omnia in omnibus.* Duplex est ergo domus Dei. Una est militans Ecclesia, scilicet congregatio fidelium; I Tim. III, 15: *Ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi.* Et hanc inhabitat Deus per fidem; Apoc. XXI, 3: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabo in illis.* Alia est triumphans, scilicet sanctorum collectio in gloria Patris; Ps. LXIV, 6: *Replebimur in bonis domus tuæ. Sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate.*

Sed domus Patris dicitur non solum illa quam ipse inhabitat, sed etiam ipsemet, quia ipse in seipso est. Et in hac domo nos colligit. Quod autem ipse Deus sit domus, habetur II Cor. V, 1: *Domum habemus a Deo, non manufactam, æternam in cœlis.* Et hæc domus est gloriæ, quæ est ipse Deus; Jer. XVII, 12: *Solium altitudinis gloriæ tuæ a principio, locus sanctificationis nostræ.* Manet autem homo in hoc loco, scilicet Deo, quantum ad voluntatem et affectum per fruitionem caritatis I Joan. IV, 16: *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo:* et quantum ad intellectum per notitiam veritatis; infra XVII, 17: *Sanctifica eos in veritate.* In hac ergo domo, idest in gloria, quæ Deus est, *mansiones multæ sunt*, idest diversæ participationes beatitudinis ipsius; quia qui plus cognoscit, majorem locum habebit. Diversæ ergo participationes divinæ cognitionis et fruitionis, sunt diversæ mansiones.

Sed hic est quæstio utrum unus possit esse beatior alio. Videtur quod non. Beatitudo enim est finis; et perfectum non recipit majus et minus: ergo non potest magis et minus haberi. Responsio. Dicendum, quod aliquid dicitur perfectum dupliciter: absolute, et secundum quid. Perfectio quidem beatitudinis absoluta est solius Dei: quia solus ipse tantum cognoscit se et amat quantum cognoscibilis est et amabilis (infinite enim cognoscit, et amat infinitam veritatem et bonitatem suam): et quantum ad hoc, ipsum summum bonum, quod est beatitudinis objectum, et causa, non potest esse majus et minus: non enim est nisi unum summum bonum, quod est Deus. Secundum quid autem, idest secundum aliquas conditiones temporis, naturæ et gratiæ; et sic unus potest esse beatior alio secundum adeptionem hujus boni, et capacitatem uniuscujusque hominis: quia quanto homo magis est ejus capax, tanto magis participat ipsam, inquantum scilicet est melius dispositus et ordinatus ad ejus fruitionem: ad quod disponitur dupliciter. Consistit enim beatitudo in duobus: scilicet in divina visione; et ad hanc disponitur per munditiam: et ideo quanto quis habet cor magis elevatum a terrenis, tanto magis et perfectius Deum videbit. Item in fruitionis delectatione; et ad hanc disponitur per amorem: et ideo qui habet cor magis fervens amore Dei, magis delectabitur in divina fruitione. De prima dicitur Matth. V, 8: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

Item quæritur de hoc quod dicitur Matth. XX, quod unus denarius datur omnibus laborantibus. Hic autem denarius nihil aliud est quam mansio in domo Patris. Non ergo sunt multæ mansiones. Responsio. Dicendum, quod merces vitæ æternæ et una est, et multæ. Multæ quidem secundum diversam capacitatem participantium, secundum quam sunt diversæ mansiones in domo Patris; una vero tripliciter. Primo quidem propter unitatem objecti: idem enim est quod omnes beati vident, et quo omnes fruuntur; et ideo unus denarius; sed diversimode videbitur et amabitur; Job XXII, 26: *Tunc super Omnipotentem deliciis affluens;* Isa. XXVIII, 5: *In illo die erit Dominus exercituum sceptrum exultationis residuo populi sui, et corona gloriæ.* Et simile est ac si aliquis præberet alicui fontem, ut ad libitum omnes biberent; de quo qui majus vas haberet, plus acciperet, et qui minus, minus. Unus ergo fons ex parte sua est; sed non eamdem mensura recipientium. Et hæc est sententia beati Gregorii, XXII *Moral.* Secundo propter eamdem æternitatis mensuram, secundum Augustinum: quia omnes habebunt æternam beatitudinem, quia ibunt justi in vitam æternam; sed diversæ sunt propter capacitatem. Tertio propter caritatem, quæ omnia unit, gaudia singulorum faciens omnium, et e converso; Rom. XII, 15: *Gaudere cum gaudentibus* etc.

Sed notandum, quod ex hoc verbo Pelagiani acceperunt occasionem errandi. Dicunt enim, quod pueri non baptizati decedentes, erunt in domo Dei salvati, sed non in regno; quia supra III, 5, dicitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intravit in regnum Dei.* Sed contra hoc dicit Augustinus quod Dominus dicit, quod mansiones hujusmodi sunt in domo Dei; nihil autem magis est in regno quam domus: nam regnum constituitur ex civitatibus; civitates autem ex vicis; vici autem ex domibus. Si ergo mansiones sunt in domo, manifestum est quod sunt in regno.

4. Consequenter cum dicit, *Si quo minus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum*, ostendit facultatem suam ad præparandum eis locum, si necesse esset. Posset enim aliquis dicere, Verum est quod in domo Patris sui mansiones multæ paratæ sunt: quod si non esset, non posset eas parare. Et ideo Dominus hoc excludens dicit, quod *si minus;* idest mansiones non essent paratæ, *dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.* Ubi videndum est quid est hoc quod dixit, *Parare vobis locum.* Paratur autem locus dupliciter. Uno modo cum in se disponitur, puta cum purgatur vel ampliatur locus; Isa. LIV, 2: *Dilata locum tentorii tui.* Alio modo cum datur alicui facultas intrandi; unde Ps. LXX, 3, petebat: *Esto mihi in Deum protectorem, et in locum munitum;* quasi diceret: Semper sit mihi facultas intrandi. Et secundum hoc potest dupliciter intelligi. Si enim locus iste esset tale aliquid quod defectum haberet, aut quodcumque creatum, subjaceret meæ potestati ut perficerem illum: nam omnis creatura potestati Verbi subjecta est; supra I, 3: *Omnia per ipsum facta sunt.* Si ergo ita esset, quod haberet defectum, *dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.* Sed locus in se paratus est. Locus enim iste est ipse Deus, ut dictum est, in quo est omnium perfectionum excellentia. Sed forte non est vobis facultas intrandi; et ideo *si quo minus*, idest si non haberetis facultatem intrandi, et non essetis prædestinati ad locum illum, *dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.* Nam in potestate mea est ut prædestinarem vos ad locum illud. Nam ipse cum Patre et Spiritu sancto prædestinavit eos ad vitam æternam; Ephes. I, 4: *Elegit nos in ipso.*

5. Sed quia supra dixerat: *Quo ego vado, vos non potestis me modo sequi:* ne crederent se finaliter ab eo abscissos esse, ideo subjungit: *Et si abiero, et præparavero vobis locum, iterum veniam, et accipiam vos ad meipsum:* ubi ponit secundam promissionem, scilicet inductionem in regnum.

Ubi videtur esse verborum contrarietas. Dixit enim: *Si quo minus, dixissem quia vado parare vobis locum;* ubi innuit quod non vadit ad parandum locum. Hic autem dicitur: *Si abiero, et præparavero vobis locum:* ubi innuit, quod vadit ad parandum locum. Sed dicendum quod uno modo posset legi conjunctim ut sit sensus: *Si quo minus*, idest si necesse esset, *dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.* Et iterum: *Si quo minus,* idest si necesse esset, *dixissem vobis*, idest *si abiero et præparavero vobis locum.* Secundum Augustinum autem legitur distinctim, ut scilicet hæc sit alia clausula ab illa. Dominus præparavit ab æterno prædestinando, præparavit exequendo. Præparavit autem per recessum suum: unde illud quod primo dixit, quod mansiones paratæ erant, hoc intelligitur quantum ad primam præparationem ab æterno: quod autem hic dicit, *Si abiero et præparavero,* intelligitur quantum ad executionem æternæ prædestinationis. Præparavit autem Dominus per recessum suum nobis locum quinque modis. Primo quidem dando locum fidei. Fides enim cum sit eorum quæ non videntur, non erat de Christo apud discipulos, quando eum personaliter videbant. Subtraxit ergo se eis, ut quem habebant præsentia corporali, et videbant oculis corporis, haberent præsentia spirituali, et cernerent oculo mentis: quod est habere per fidem. Secundo demonstrando eis viam ad locum eundi; Mich. II, 13: *Ascendit pandens iter ante eos.* Tertio pro eis orando; Heb. VII, 25: *Accedens per semetipsum ad Deum salvare potest;* Deut. cap. XXXIII, 26: *Ascensor cœli auxiliator tuus.* Quarto sursum attrahendo; Cant. cap. I, 3: *Trahe me post te;* Coloss. III, 1: *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite.* Quinto Spiritum sanctum eis mittendo; supra VII, 39: *Nondum erat Spiritus datus, quia nondum erat Jesus glorificatus.* Complementum autem glorificationis Christi fuit in ejus Ascensione: et ideo statim cum ascendit, Spi-

ritum sanctum misit discipulis suis. Sic ergo prædixit eis corporalem recessum, dicens: *Si abiero et præparavero vobis locum;* deinde promittit eis spiritualem reditum, dicens: *Iterum veniam et recipiam.* Veniam in fine mundi; Act. I, 11: " Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cælum, sic veniet. „ *Et accipiam vos ad meipsum;* glorificatos in anima et corpore; I Thess. IV, 16: *Similiter rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera.*

Sed numquid spiritus Apostolorum non accipiuntur a Christo usque in finem mundi? Ad quod dicendum est, quod Græcorum opinio est, quod sancti non vadunt ad paradisum usque ad diem judicii. Sed si hoc esset, tunc Apostolus frustra haberet desiderium esse cum Christo, Phil. I. Et ideo dicendum, quod statim dissoluta hujus habitationis domo, quantum ad animam sumus cum Christo. Et sic hoc quod dicit, *Iterum veniam, et accipiam vos ad meipsum,* potest exponi de adventu spirituali, quo Christus semper visitat Ecclesiam fidelium, et quemlibet sanctorum vivificat in morte; ut sit sensus: *Iterum veniam* ad Ecclesiam spiritualiter continue, *et accipiam vos ad meipsum:* idest firmabo in fide et dilectione mea; Cant. VI, 1: *Dilectus meus ascendit ad areolam aromatum* (idest ad congregationem sanctorum) *ut pascatur* (idest delectetur in virtutibus) *et lilia colligat;* idest, animas puras ad se trahat, cum vivificat sanctos in morte.

Deinde subdit fructum, dicens: *Ut ubi ego sum, et vos sitis;* idest, ubi est caput, sint membra; ubi Magister, sint discipuli; Matth. XXIV, 28: *Ubi fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ;* supra XII, vers. 26: *Ubi ego sum, illic et minister meus erit.*

LECTIO II.

1. Et quo ego vado scitis, et viam scitis.
2. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis. Et quomodo possumus viam scire?
3. Dicit eis Jesus: Ego sum via, veritas et vita.
4. Nemo venit ad Patrem nisi per me.
5. Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis.
6. Et amodo cognoscetis eum, et vidistis eum.

1. Supra Dominus confortavit discipulos de suo recessu, promittens eis quod accessum haberent ad Patrem; hic consequenter agit de via per quam ad Patrem accedunt. Via autem non cognoscitur sine termino; et ideo etiam agit de termino. Et primo proponit viam et terminum, ut eis nota; secundo quæ proposuit manifestat, ibi, *Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis.* Circa primum sciendum, quod Dominus dixerat: *Si abiero et præparavero vobis locum, iterum veniam ad vos.* Quia forte discipuli quærerent ab eo quo iret, sicut supra XIII, vers. 36, quæsivit Petrus: *Domine, quo vadis?* ideo Dominus hæc sciens, dixit eis: *Et quo ego vado scitis, et viam scitis.* Vado enim ad Patrem, quem scitis per me vobis manifestum; infra XVII, 9: *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi.* Via autem per quam vado, sum ego, quem scitis; supra I, 14: *Vidimus gloriam ejus.* Recte ergo dixit: *Quo ego vado scitis, et viam scitis:* quia Patrem sciebant per Christum, et Christum per suam conversationem et præsentiam noverant.

2. Consequenter cum dicit, *Dicit ei Thomas* etc., manifestat Dominus quæ proposuit. Et primo præmittitur manifestationis occasio; secundo subditur propositorum manifestatio, ibi, *Dicit eis Jesus: Ego sum via, veritas et vita.* Occasio autem manifestationis fuit dubitatio Thomæ interrogantis. Unde *dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis* etc. Ubi attende, quod Thomas utrumque negat, quod Dominus affirmavit: nam Dominus dixit, eos et viam et terminum viæ scire; Thomas autem negat se scire viam et terminum: tamen utrumque verum est. Verum est enim quod sciebant, tamen nesciebant se scire. Multa enim sciebant de Patre et Filio, quæ a Christo didicerant; sed ignorabant Patrem esse ad quem Christus iret, et Filium esse viam qua iret. Difficile enim est quod eatur ad Patrem. Nec mirum, si ignorabant: quia licet Christum perfecte secundum hominem scirent, ejus tamen divinitatem imperfecte cognoscebant; Job XXVIII, 7: *Semitam ejus ignoravit avis.* Et subdit: *Quomodo possumus viam scire?* Cognitio enim viæ dependet ex cognitione termini: quia ergo terminus ignotus est nobis: I Tim. VI, 16: *Lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest;* ideo via ejus est nobis investi-

gabilis, secundum illud Rom. XI, 33: *Investigabiles viæ ejus.*

3. Consequenter cum dicit, *Dicit eis Jesus: Ego sum via, veritas et vita*, ponitur quæsitorum manifestatio. Duo autem Dominus manifestanda proposuerat eis. Primo quidem viam et terminum ejus; secundo quod utrumque scirent. Primo ergo manifestat primum; secundo secundum, ibi, *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis.* Circa primum duo facit. Primo manifestat quid sit via; secundo quid sit terminus, ibi, *Nemo venit ad Patrem nisi per me.* Via autem, ut dictum est, ipse Christus: et ideo dicit: *Ego sum via* etc. Quod quidem satis habet rationem: nam per ipsum accessum habemus ad Patrem, ut dicitur Rom. V. Competit etiam proposito quo intendit declarare dubitationem discipuli dubitantis. Sed quia ista via non est distans a termino, sed conjuncta, addit: *Veritas et vita;* et sic ipse simul est via, et terminus. Via quidem secundum humanitatem, terminus secundum divinitatem. Sic ergo secundum quod homo, dicit, *Ego sum via;* secundum quod Deus, addit, *Veritas et vita.* Per quæ duo terminus hujus viæ convenienter designatur: nam terminus hujus viæ finis est desiderii humani, homo autem duo præcipue desiderat: primo quidem veritatis cognitionem, quæ est sibi propria; secundo sui esse continuationem, quod est commune omnibus rebus. Christus autem est via perveniendi ad veritatis cognitionem, cum tamen ipse sit veritas; Ps. LXXXV, vers. 11: *Deduc me, Domine, in veritate, et ingrediar in via tua.* Christus etiam est via perveniendi ad vitam cum tamen ipse sit vita; Ps. XV, 11: *Notas fecisti vias vitæ.* Et ideo hujus viæ terminum per veritatem et vitam designavit: quæ duo supra I de Christo dicta sunt. Primo quidem quod ipse sit vita: unde (supra cap. I, 4): *in ipso vita erat;* deinde quod sit veritas, quia *erat lux hominum;* lux autem veritas est.

Sed notandum, quod hæc duo proprie et per se Christo conveniunt. Veritas enim convenit ei per se quia ipse est Verbum. Nihil enim aliud est veritas quam adæquatio rei ad intellectum, quod fit quando intellectus concipit rem prout est. Veritas ergo intellectus nostri pertinet ad verbum nostrum, quod est conceptio ejus. Sed tamen licet verbum nostrum sit verum, non tamen est ipsa veritas, cum non sit a seipso, sed ex hoc quod rei conceptæ adæquatur. Veritas ergo intellectus divini pertinet ad Verbum Dei. Sed quia Verbum Dei est verum a seipso, cum non mensuretur a rebus, sed res intantum sint veræ inquantum ad similitudinem ejus accedunt: inde est quod Verbum Dei est ipsa veritas. Et quia nullus potest veritatem cognoscere nisi adhæreat veritati, oportet omnem qui veritatem cognoscere desiderat, huic Verbo adhærere. Vita autem proprie convenit sibi: quia omne quod aliquam operationem ex se habet, dicitur vivens; non viventia autem dicuntur quæ ex seipsis motum non habent. Inter operationes vitæ præcipuæ sunt operationes intellectuales: unde et ipse intellectus dicitur vivens, et actio ejus est vita quædam. In Deo autem idem est intelligere et intellectus: unde manifestum est quod Filius, qui est Verbum intellectus Patris, est vita sua. Sic ergo Christus seipsum designavit viam, et conjunctam termino: quia ipse est terminus habens in se quidquid desiderari potest, scilicet existens veritas et vita. Si ergo quæras, qua transeas, accipe Christum, quia ipse est via; Isa. XXX, 21: *Hæc est via, ambulate in ea.* Et Augustinus dicit: " Ambula per hominem, et pervenies ad Deum. " Melius est enim in via claudicare, quam præter viam fortiter ambulare. Nam qui in via claudicat, etiam si parum proficiscatur, appropinquat ad terminum; qui vero extra viam ambulat, quanto fortius currit, tanto magis a termino elongatur. Si vero quæras quo vadis; adhære Christo, quia ipse est veritas, ad quam desideramus pervenire; Prov. VIII, vers. 7: *Veritatem meditabitur guttur meum* etc. Si quæris quo permaneas; adhære Christo, quia ipse est vita. Prov. cap. VIII, 35: *Qui me inveniet, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino.* Adhære ergo Christo, si vis esse securus: non enim poteris deviare, quia ipse est via. Unde qui ei adhærent, non ambulant in invio, sed per viam rectam; Prov. cap. IV, 11: *Viam sapientiæ monstrabo tibi.* E contra dicitur de quibusdam (Ps. CVI, vers. 4): *Viam veritatis habitaculi non invenerunt.* Item non potest decipi, quia ipse est veritas, et docet omnem verita-

tem; infra XVIII, 37: *In hoc natus sum, et ad hoc veni, ut testimonium perhibeam veritati.* Item non potest perturbari, quia ipse est vita et vitam dans; supra X, 10: *Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant.* Nam, ut Augustinus dicit, Dominus dicit: *Ego sum via, veritas et vita;* tamquam diceret: Qua vis ire? *Ego sum via.* Quo vis ire? *Ego sum veritas.* Ubi vis permanere? *Ego sum vita.* Non enim, ut Hilarius dicit, in erratica ducit ille qui est via, nec illudit per falsa qui veritas est, neque in mortis relinquit errore qui vita est. Vel aliter. Tria sunt in homine quæ ad sanctitatem pertinent, scilicet actio et contemplatio et intentio: et ista perficiuntur a Christo: nam activam exercentibus Christus est via; in contemplativa vero perseverantibus Christus est veritas: sed activorum et contemplantium intentionem dirigit ad vitam, scilicet æternam. Docet enim ire, et prædicare pro futuro sæculo. Sic ergo Dominus est nobis via qua imus ad ipsum, et per ipsum ad Patrem.

Sed cum ipsemet qui via est, vadit ad Patrem, numquid ipse est sibi via? Sed, ut Augustinus dicit, ipse est via, et qui vadit per viam, et quo vadit: unde ipse per seipsum ad seipsum vadit. Nam ipse inquantum est homo, via est: unde per carnem venit, manens ubi erat; et per carnem vadit, non relinquens quo venerat; per carnem etiam ad se redit veritatem et vitam: nam Deus venerat per carnem ad homines, veritas ad mendaces, vita ad mortales. *Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax:* Rom. III, vers. 4. Cum autem se ab hominibus abstulit, atque illuc ubi nemo mentitur, carnem suam levavit, idem ipse qui Verbum caro factum est per carnem suam ad veritatem, quæ est ipse, remeavit. Et simile est si dicerem: Et mens mea dum loquor aliquibus, ad eos exit, nec tamen me relinquit: cum autem tacuero, quodammodo ad me redeo, et cum illis quibus loquor, maneo. Sic ergo Christus, qui nobis est via, etiam sibi ipsi, idest carni, factus est via, ut ad veritatem et vitam iret.

4. Consequenter cum dicit, *Nemo venit ad Patrem nisi per me,* manifestat quod quæsitum fuerat quantum ad terminum viæ. Via autem, quæ est Christus, ut dictum est, ducit ad Patrem. Sed quia Pater et Filius sunt unum, ideo hæc via ducit etiam ad seipsum: et ideo dicit Christus se esse terminum viæ. *Nemo,* inquit, *venit ad Patrem nisi per me.*

Sed sciendum quod, sicut Apostolus dicit (I Cor. II, 11), *nemo novit quæ sunt hominis, nisi spiritus ejus qui in ipso est.* Quod intelligendum est nisi inquantum homo vult se manifestare. Secretum autem suum manifestat quis per verbum suum: et ideo nullus potest venire ad secretum hominis nisi per verbum hominis. Quia ergo et *quæ Dei sunt nemo novit nisi spiritus Dei* (ibid.), nullus potest venire ad notitiam Patris nisi per Verbum suum, quod est Filius ejus; Matth. XI, 27: *Neque Patrem quis novit nisi Filius.* Et sicut homo volens revelare se verbo cordis, quod profert ore, induit quodammodo ipsum verbum litteris vel voce, ita Deus volens se manifestare hominibus Verbum suum conceptum ab æterno, carne induit in tempore. Et sic nullus ad notitiam Patris pervenire potest nisi per Filium. Unde supra X, 9, dicit: *Ego sum ostium. Per me si quis introierit salvabitur.*

Sed notandum, secundum Chrysostomum, quod supra VI, 44, Dominus dicit: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum;* hic autem dicit: *Nemo venit ad Patrem nisi per me.* In quo ostenditur æqualitas Filii ad Patrem.

Patet ergo quæ sit via, quia Christus; quis terminus, quia Pater.

5. Consequenter cum dicit. *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis,* ostendit quod discipuli utrumquem cognoscunt, scilicet quo vadit, et viam. Et primo proponit manifestationem; secundo excludit emergentem dubitationem, ibi, *Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem.* Circa primum duo facit. Primo ostendit concomitantiam notitiæ habitæ de Filio ad notitiam habitam de Patre; secundo manifestat quomodo discipuli se habeant ad notitiam Patris, ibi, *Et amodo cognoscetis eum.* Dicit ergo primo: Dixi quod sum via, et quod scitis viam, scilicet me: ergo et quo vado scitis, quia notitia de me non potest haberi sine notitia Patris. Et hoc est quod dicit: *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis.*

Supra VIII, 19, Judæis dicit: *Si me sciretis, et Patrem meum forsitan sciretis.* Quid est ergo quod dicit: *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis:*

ibi autem dicit, *Forsitan.* Videtur quod ibi dubitaverit de eo quod hic asserit. Sed dicendum, quod ibi loquebatur Judæis quos increpabat; et ideo addit *forsitan*, non dubitans, sed increpans eos. Hic autem loquitur discipulis quos instruit; ed ideo veritatem eis cum assertione proponit, dicens: *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis;* quasi dicat: Si sciretis meam gratiam et dignitatem, et eam utique quæ Patris est sciretis. Per nihil enim aliud res melius scitur quam per verbum et imaginem suam; Filius autem est Verbum Patris; supra I, *in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum;* ibid. XIV: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre.* Filius etiam est imago Patris; Coloss. I, 15: *Qui est imago invisibilis Dei;* Hebr. I, 3: *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus.* In Filio ergo cognoscitur Pater, ut Verbo et imagine propria.

Sed notandum, quod inquantum aliquid accedit ad similitudinem paterni Verbi, intantum in ipso cognoscitur Pater, et similiter inquantum habet de imagine Patris. Cum autem omne verbum creatum sit aliqua similitudo illius Verbi, et in qualibet re inveniatur similitudo divinitatis, vel imaginis vel vestigii, sed imperfecta: inde est quod per nullam creaturam et a nulla intelligentia et conceptione intellectus creati potest cognosci perfecte idipsum quod Deus est; sed solum Verbum unigenitum quod est perfectum et perfecta imago Patris, ipsum quod quid est Patris cognoscit et comprehendit. Unde, secundum Hilarium, possunt hæc verba aliter continuari. Nam cum Dominus dicit, *Nemo venit ad Patrem nisi per me,* interrogatus Arius, quomodo itur ad Patrem per Filium, respondet, quod per doctrinæ admonitionem, inquantum scilicet Filius sua doctrina instruit homines de Patre: secundum illud infra XVII, 6: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus.* Sed Dominus hoc excludens dicit: *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis;* quasi dicat: Arius vel alius quicumque homo annuntiare quidem potest de Patre; sed nullus est tantus quod eo cognito, cognoscatur Pater, nisi solus Filius, qui est ejusdem naturæ cum ipso.

6. Consequenter cum dicit, *Et amodo cognoscetis eum,* ostendit quomodo discipuli se habeant ad cognitionem Patris. Dixerat autem Dominus supra discipulis, quod Patrem cognoscunt, *Quo,* inquiens, *vado scitis.* Et hoc Thomas negavit, dicens: *Domine, nescimus quo vadis.* Et ideo hic Dominus ostendit quod aliquo modo cognoscunt Patrem, ut ostendat verbum suum verum esse; et aliquo modo non cognoscunt, ut verbum Thomæ sit verum. Et ponit ad hoc duplicem Patris cognitionem: unam quæ erit in futuro; aliam quæ fuit in præterito. Dicit ergo, quod *amodo cognoscetis eum.* Dicit autem *Amodo,* quia duplex cognitio habetur de Patre. Una perfecta, quæ est per immediatam ejus visionem, quæ erit in patria; I Joan. III, vers. 2: *Cum apparuerit, similes ei erimus;* alia est imperfecta, quæ est per speculum et in ænigmate, quam habemus per fidem; I Cor. XIII, 12: *Videmus nunc per speculum et in ænigmate.* Potest ergo hic intelligi de utraque; ut sit sensus: *Palam de Patre annuntiabo vobis;* quasi dicat: Verum est, quod non cognoscetis eum perfecta cognitione: sed *amodo cognoscetis eum,* peracto mysterio passionis meæ. Vel *amodo,* idest post resurrectionem meam et ascensionem et missionem Spiritus sancti, *cognoscetis eam,* cognitione fidei perfecta: quia cum venerit Spiritus Paraclitus, *ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis;* infra XIV, 26. Sic ergo verum dicis, quod nescis eum cognitione perfecta; sed ego verum dico, quia *vidistis eum;* Baruch III, 38: *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Viderunt enim Christum, secundum carnem assumptam, in qua erat Verbum. et in Verbo Pater: unde in ipso viderunt Patrem; supra VIII, 29: *Qui me misit, mecum est.*

Sed attende, quod Pater non erat in carne per unitatem personæ, sed erat in Verbo incarnato per unitatem naturæ, et in Christo incarnato videbatur Pater; supra I, 14: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre.*

LECTIO III.

1. Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.

2. Dicit ei Jesus: Tanto tempore vobiscum

sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est?

3. Verba quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor. Pater autem in me manens ipse facit opera.

4. Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite.

5. Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet: quia ego ad Patrem vado.

6. Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam:

7. Ut glorificetur Pater in Filio. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

1. Hic Dominus solvit emergentem dubitationem discipuli. Et primo ponitur ipsius dubitantis positio; secundo dubitationis remotio, ibi, *Dicit ei Jesus* etc. Circa primum sciendum, quod Dominus supra discipulis promisit quoddam futurum, scilicet perfectam Dei cognitionem, cum dixit: *Amodo cognoscetis eum:* aliud præteritum, scilicet quod viderunt eum. Quod audiens Philippus, credebat se vidisse Patrem; sed petit ejus cognitionem, dicens: *Domine, ostende nobis Patrem:* ut petitio hujus ostensionis non referatur ad visionem, sed ad cognitionem: *et sufficit nobis.* Nec mirum, quia visio Patris est finis omnium desideriorum et actionum nostrarum, ita ut nil amplius requiratur; Ps. xv, 11: *Adimplebis me lætitia cum vultu tuo;* idest, in visione vultus tui; Psal. CII, vers. 5: *Qui replet in bonis desiderium tuum.*

2. Hic removetur dubitatio. Et primo ponitur dubitationis remotio; secundo subditur dictorum manifestatio, ibi, *Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor.* In prima primo arguit tarditatem; secundo instruit veritatem, ibi, *Philippe, qui videt me, videt et Patrem;* tertio reprobat petitionem, ibi, *Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem?* Dicit ergo primo: *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me?* quasi dicat: Ex diuturna conversatione qua tanto tempore vobiscum conversatus sum, debuissetis me cognoscere. Et si cognovissetis me, cognosceretis utique et Patrem. Ex hoc ergo quod tu non cognoscis Patrem, das intelligere quod tu non cognoscis me: in quo arguendus es tarditatis; Matth. v, 12: *Adhuc et vos sine intellectu estis?* Hebr. v, 16: *Cum deberetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis ut vos doceamini.*

Sed hic incidit dubitatio: quia supra Dominus dixit discipulis, quod eum sciebant, cum dixit, *Viam scitis* etc.; hic autem videtur dicere contrarium, dicens: *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis.* Sed dicendum, secundum Augustinum, quod inter discipulos aliqui erant qui Christum, secundum quod erat Verbum Dei, cognoscebant: quorum unus erat Petrus, ubi dixit (Matth. XVI, 16): *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Alii erant qui vere eum non cognoscebant, intra quos erat Philippus. Quantum ergo ad primos dicit Dominus: *Quo ego vado scitis;* sed quantum ad secundos dicit: *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis.* Vel aliter. Christus dupliciter cognosci poterat: scilicet secundum humanam naturam; et sic omnes sciebant: et quantum ad hoc dicit: *Et quo ego vado, scitis, et viam scitis:* et secundum divinam: et sic eum nondum perfecte cognoverant: et quantum ad hoc dicit: *Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis.* Et hoc patet per hoc quod subdit: *Philippe, qui videt me, videt et Patrem;* quasi diceret: Si cognosceretis me, cognosceretis Patrem; et sic non diceres: *Ostende nobis Patrem:* quia jam vidisses eum, me viso; supra cap. VIII, 19: *Si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis.*

Sed ex hoc Sabellius erroris sui fulcimentum sumit, dicens: Quid est hoc quod dixit, *Qui videt me, videt et Patrem,* nisi quia idem ipse sit Pater et Filius? Ad hoc dicit Hilarius: Si hoc ita esset, Dominus dixisset, *Qui videt me, videt Patrem,* nulla conjunctione apposita; sed quia conjunctionem addidit, dicens, *Videt et Patrem,* distinctionem ostendit: et est similis modus loquendi, secundum Augustinum, sicut quis de duobus similibus loquens dicit: Si vidisti istum, vidisti et illum. In Filio autem est perfectissima similitudo Patris; et ideo dicit: *Qui videt me, videt et Patrem.* Sed adhuc in Filio est major similitudo quam in hominibus: quia in eis numquam potest esse similitudo secundum eamdem formam vel qualitatem numero, sed solum secundum speciem: in Filio autem est eadem natura numero, quæ est in Patre; et ideo magis in visione Filii videtur

Pater, quam in visione alicujus hominis, quantumcumque simillimi videantur.

Sed notandum, quod ex verbis quæ hic dicuntur, excluditur error Arii quantum ad duo. Primo quantum ad hoc quod negabat consubstantialitatem. Impossibile est enim quod in visione substantiæ creatæ possit videri substantia increata, sicut per cognitionem substantiæ unius generis non potest haberi cognitio substantiæ alterius generis. Manifestum est ergo quod Filius non est substantia creata, sed est consubstantialis Patri: alias qui videt Filium, non videret Patrem. Secundo quantum ad hoc quod dicunt super illud I Tim. I, 17: *Regi sæculorum immortali, invisibili, soli Deo;* scilicet quod solus Pater est invisibilis, Filius vero in sua natura multoties sit visus: quod si esset, sequeretur etiam quod Pater visus esset frequenter: quia qui videt Filium, videt et Patrem. Cum ergo Pater invisibilis sit secundum suam naturam, impossibile est quod Pater secundum suam naturam sit visus.

Sed objicit aliquis, cur Dominus reprehenderit Philippum, qui videns Filium, quærebat videre Patrem, cum non sit reprehendendus quispiam qui videns imaginem, videre velit rem imaginatam. Ad quod Chrysostomus respondet dicens, quod Philippus audiens de visione Patris et cognitione ejus, volebat ipsum Patrem corporeis oculis videre, sicut et ipsum Filium æstimabat vidisse: et ideo hoc Dominus improbavit, ostendens ei quod neque ipsum Filium in sui natura vidit oculo corporali. Augustinus autem dicit, quod Dominus non improbavit petitionem, sed petentis animam. Nam Philippus dicit: *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis;* quasi dicat: Nos cognoscimus te, sed hoc non sufficit. Et sic credebat quod in cognitione Filii non esset perfecta sufficientia, sed in cognitione Patris. Ex quo videbatur sentire Filium esse minorem Patre. Et hoc Dominus increpavit, ostendens quod in cognitione Filii sit eadem sufficientia quæ est in cognitione Patris, dicens: *Qui videt me, videt et Patrem.* Et ideo consequenter cum dicit: *Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem?* improbat primo ejus petitionem; secundo radicem petitionis. Petitionem improbat quidem dicens: *Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem?* ex quo scilicet Pater in Filio videtur. Poterat quidem Philippus dicere, quod habetur Job XXXIX, 34: *Qui leviter locutus sum, respondere quid possum? Manum meam ponam super os meum.* Radicem petitionis improbat cum dicit: *Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est?* quasi dicat: Tu vis habere Patrem, credens in eo habere sufficientiam; sed si ita credis, *non credis quia ego in Patre et Pater in me est.* Nam si hoc crederes, sperares quod in me haberes omnem sufficientiam quam in Patre. Hoc autem quod dicit, *Ego in Patre et Pater in me est,* dicitur propter essentiæ unitatem, de qua dicitur supra X, 30: *Ego et Pater unum sumus.*

Sciendum est enim, quod essentia aliter se habet in divinis ad personam et aliter in hominibus. Nam in hominibus essentia Socratis non est Socrates, quia Socrates est quid compositum; sed in divinis essentia est idem personæ secundum rem, et sic essentia Patris est Pater, et essentia Filii, Filius. Ubicumque ergo est essentia Patris, est ipse Pater; et ubicumque est essentia Filii, est ipse Filius. Essentia autem Patris est in Filio, et essentia Filii est in Patre. Ergo Filius est in Patre, et Pater in Filio. Et sic exponit Hilarius.

3. Hic Dominus manifestat suam responsionem: et primo per opera quæ facit per seipsum, secundo per opera quæ facturus erat per discipulos, ibi, *Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet.* In prima ergo præmittit opera quæ ipse facit; secundo concludit fidei conclusionem, ibi, *Non creditis quia ego in Patre et Pater in me est?* Fides autem de Christo, quod esset Deus, poterat ex duobus manifestari: scilicet ex ejus doctrina, et ex miraculis. Et hæc duo infra (XV, 24): Dominus dicit: *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.* Quantum ad primum ibid. XXII, *Et si non venissem, et locutus eis non fuissem: peccatum non haberent.* Et supra cap. VII, vers. 46: *Numquam sic locutus est homo.* Quantum ad secundum supra IX, 32, dixit de eo cæcus: *A sæculo non est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati.* Ex his ergo duobus Dominus divinitatem suam ostendit. Quantum ad primum dicit: *Verba quæ ego loquor vobis,* scilicet organo humanitatis, *a mei-*

pso non loquor, sed ab eo qui est in me, scilicet a Patre; supra VIII, 26: *Ego quæ audivi a Patre meo hæc loquor in mundo.* Pater ergo qui in me loquitur est in me. Sed quia quidquid homo loquitur, necesse est quod a primo Verbo hoc habeat: primum autem Verbum, scilicet Verbum Dei, est a Patre; ergo necesse est quod omnia verba quæ loquimur sint a Deo. Cum ergo quis loquitur verba quæ habet a Patre, Pater est in eo. Quantum ad secundum dicit: *Pater in me manens ipse facit opera:* quia nullus opera quæ ego facio posset facere; supra v, 19: *Non potest Filius a se facere quidquam.*

Sed quærit Chrysostomus quomodo Christus a verbis incipiens venit ad opera. Dixit enim: *Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor;* et postea dicit: *Ipse facit opera.* Sed hoc solvitur dupliciter. Uno modo secundum Chrysostomum, qui dicit, secundum conjunctionis modum prædictum, quod primo loquitur de doctrina, et postea loquitur de miraculis. Secundum Augustinum, dicendum, quod verba quæ Dominus loquebatur, vocat opera: supra cap. VI, 26: *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.* Ideo cum dicit, *Ipse facit opera*, dat intelligere quod verba ipsius sunt quædam opera.

Sed nota, quod ex his duobus distinctim duæ hæreses fulcimentum suum sumunt: quia quod dicit, *Ego in Patre*, sumit pro se Sabellius dicens, eumdem esse Patrem et Filium; quod autem dicit, *A me ipso non loquor*, assumit Arius, concludens ex hoc Filium esse minórem Patre. Sed per ipsa eadem dictæ hæreses excluduntur. Nam si idem esset Pater et Filius, ut Sabellius fingit, non diceret Filius: *Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor.* Si vero Filius esset minor Patre, ut blasphemat Arius, non diceret, *Pater in me manens, ipse facit opera.*

4. Quia ergo ex duobus prædictis manifestatur fides Trinitatis, ideo contra concludit fidem ipsam, dicens: *Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est?* Hoc quidem quomodo intelligendum sit, expositum est supra. In Græco habetur: *Credite*, scilicet mihi, *quia ego in Patre, et Pater in me est.* Vel mirum, quia non creditis, *quia ego in Patre, et Pater in me est.* Sed attende, quod antea locutus est solum Philippo; sed ab eo loco ubi dicit, *Verba quæ ego loquor* etc., loquitur omnibus Apostolis simul. Quod si non sufficiunt ad ostendendum consubstantialitatem verba quæ ego dico, saltem *propter opera ipsa credite;* supra cap. V, 36: *Opera quæ dedit mihi Pater ut faciam ea, ipsa testimonium perhibent de me;* et X, 8: *Si mihi non creditis, operibus credite.*

5. Postquam Dominus manifestavit ea quæ dixerat, per opera quæ faciebat per seipsum, hic manifestat ea per opera quæ facturus erat per discipulos. Et primo proponit opera discipulorum; secundo insinuat modum operandi, ibi, *Quodcumque petieritis.* In prima primo proponit opera discipulorum; secundo assignat rationem dicti, ibi, *Quia ad Patrem vado.* Dicit ergo primo: *Amen, amen dico vobis:* quasi dicat: Opera quæ ego facio adeo magna sunt quod præbent suffcienter argumentum divinitatis meæ; sed si hæc vobis non sufficiant, respiciatis ad opera quæ per alios facturus sum. Potissimum enim signum magnæ virtutis est ut homo non solum per se, sed etiam per alios eximia operetur; et ideo dicit: *Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet:* quæ verba non solum monstrant virtutem divinitatis in Christo, sed etiam virtutem fidei, et conjunctionem Christi cum fidelibus. Sicut enim Filius operatur propter Patrem in se manentem per unitatem naturæ, ita et fideles operantur propter Christum in se manentem per fidem; Ephes. III, vers. 17: *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Opera autem quæ Christus fecit et discipuli faciunt virtute Christi, sunt opera miraculorum; Marc. ult., 17: *Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur: In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent* etc. Sed mirabile est quod subdit: *Et majora horum faciet.* Uno modo ut dicamus quod Dominus per Apostolos plura et majora facit quam per seipsum. Maximum enim inter miracula Christi fuit quod ad tactum fimbriæ ejus sanabantur infirmi, ut habetur Matth. XIV. Sed de Petro legitur Actor. V, quod ad ejus umbram sanabantur infirmi. Magis autem est quod sanet umbra quam fimbria. Alio modo, ut dicamus, quod Christus plura fecit per verba discipulorum, quam per sua. Loquitur enim hic Do-

minus de operibus quæ facta erant per verba, ut Augustinus dicit, quæ opera tunc dicebat ubi verba quæ loquebatur, et eorumdem verborum fructus erat fides illorum. Legitur enim de Christo Matth. XIX, 22, quod adolescens non fuit inductus ad vendendum quæ habebat, et eum sequendum. Nam cum diceret adolescenti: *Vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus:* subditur: *Abiit tristis.* Sed de Petro et aliis Apostolis legitur Act. IV, quod eis prædicantibus vendebant possessiones et omnia quæ habebant, et afferebant pretium earum ad pedes Apostolorum.

Sed obviat aliquis, quod Dominus non dicit quod Apostoli majora facient, sed, *Qui credit in me.* Numquid ergo qui non facit majora quam Christus, non est computandus inter credentes in Christum? Absit. Durum enim esset hoc. Ideo dicendum est aliter, quod Christus duplex opus facit. Unum sine nobis, videlicet creare cælum et terram, suscitare mortuos, et hujusmodi: aliud operatur in nobis, sed non sine nobis: quod est opus fidei, per quod vivificatur impius. De istis ergo loquitur hic Dominus, quæ sunt communia credenti. Et hoc est opus quod facit Christus in nobis, sed non sine nobis; quia eadem facit quicumque credit: quia quod fit in me per Deum, fit in me etiam per meipsum, scilicet per liberum arbitrium. Unde dicit Apostolus (I Cor. XV, 10): *Non autem ego* (supple, solus) *sed gratia Dei mecum.* Et de istis dicit: *Opera quæ ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet:* quia majus est justificare impium quam creare cælum et terram. Nam justificatio impii, quantum est de se, perseverat in æternum; Sap. I, 15: *Justitia perpetua est et immortalis.* Cælum autem et terra transibunt, ut dicitur Luc. XXI, 33. Item, quia opus corporale ordinatur ad spirituale: cælum autem et terra opus corporale est; justificatio vero impii opus spirituale.

Sed hic incidit dubium. Nam in creatione cæli et terræ includitur creatio etiam sanctorum angelorum. Numquid ergo majora facit qui cooperatur Christo ad suam justificationem, quam creare angelum? Quod Augustinus non determinat; sed dicit: " Judicet qui potest, utrum majus sit justos creare angelos quam impios homines justificare: certe si æqualis est utrumque potentiæ, hæc majoris est misericordiæ. „ Si autem diligenter attendamus de quibus operibus Dominus hic loquatur, non præferimus creationem angelorum justificationi impii: non enim per hoc quod dicit, *Et majora horum faciet,* oportet nos intelligere omnia opera Christi; sed illa tantum fortassis quæ tunc faciebat; tunc autem verba fidei faciebat: et utique minus est verba justitiæ prædicare, quod fecit præter nos, quam impios justificare, quod ita facit in nobis ut faciamus et nos.

Consequenter assignat rationem dicti, ideo majora faciet, dicens, *quia ad Patrem vado.* Quod potest tripliciter adaptari. Uno modo secundum Chrysostomum. Ego operor quamdiu sum in mundo; sed me recedente vos eritis loco mei: et ideo quæ ego facio, vos facietis, et etiam majora: *Quia ego vado ad Patrem,* et ultra per meipsum nihil operor, scilicet prædicando. Alio modo, ut sit sensus; Judæi credunt quod me occiso fides mea extinguatur; et hoc non est verum, immo magis approbabitur, et vos majora facietis: *quia vado ad Patrem;* idest, non pereo; sed in propria maneo dignitate, et in cælis ero; supra XIII, 31: *Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo.* Tertio modo majora facietis; et hoc, *quia vado ad Patrem;* quasi diceret: Dum ero magis glorificatus, decet me majora facere, et etiam dare vobis virtutes majora faciendi. Unde, antequam Jesus esset glorificatus, Spiritus non fuit datus discipulis in ea plenitudine in qua datus est postmodum; supra VII, 39: *Nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.*

6. Hic insinuat modum operandi: et primo ponit intentum; secundo rationem assignat, ibi, *Ut glorificetur Pater in Filio* etc. Circa primum sciendum est, quod cum Dominus dixerit, *Et majora horum faciet,* ut ex magnitudine operum cognoscatur magnitudo facientis: posset aliquis credere quod qui credit in Filium Dei, esset major ipso futurus: et ideo hoc Dominus excludit ex modo faciendi: quia Filius facit ipsa opera auctoritate propria; sed qui credit in eum, facit ipsa cum interpellatione: et ideo dicit: *Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam.* Ubi ex-

cluditur æqualitas credentium ad Filium tripliciter. Primo quidem quia ipsi, ut dictum est, faciunt interpellando: unde dicit, *Quodcumque petieritis;* Matth. cap. VII, 8: *Omnis qui petit, accipit.* Secundo, quia faciunt in virtute Filii: unde dicit, *In nomine meo*, idest in virtute nominis mei; Actor. IV, 12: *Non est aliud nomen datum sub cælo hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* Hoc enim nomen est super omne nomen; Psal. CXIII, vers. 9: *Non nobis, Domine, non nobis: sed nomini tuo da gloriam.* Tertio quia ipse Filius in eis et per eos omnia opera facit: unde dicit, *Hoc faciam.* Et attende, quod Pater petitur, et Filius facit: quia indivisibilia sunt opera Patris et Filii; supra V, 19: *Quæcumque Pater facit, hæc similiter et Filius facit.* Omnia enim Pater facit per Filium; supra I, 3: *Omnia per ipsum facta sunt.*

Sed quid est quod dicit: *Quodcumque petieritis hoc faciam:* cum videamus ejus fideles petere et non accipere? Sed, secundum Augustinum, considerandum est hic primo, quod dicit, *In nomine meo;* deinde quod subdit, *Hoc faciam.* Nomen enim Christi est nomen salutis; Matth. cap. I, 21: *Vocabis nomen ejus Jesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Qui ergo petit aliquid pertinens ad salutem, petit in nomine Christi. Contingit autem quod aliquis petit non pertinens ad salutem ex duobus. Scilicet ex prava affectione; puta cum petit aliquid ad quod afficitur, quod tamen si haberet, salutem suam impediret. Et ideo qui sic petit, non exauditur, quia male petit; Jac. IV, 3: *Petitis et non accipitis, eo quod male petatis.* Cum enim quis ex pravo affectu male usurus est eo quod vult accipere, Domino potius miserante non accipit, quia non exaudivit ad votum, sed ad utilitatem magis. Nam bonus Dominus sæpe negat quod petimus, ut tribuat quod mallemus. Secundo ex ignorantia, dum quis aliquando petit quod credit sibi expedire, et tamen non expedit. Sed istis potius consulendo. Deus quæ petunt non facit. Nam Paulus qui plus omnibus laboravit, ter Dominum rogavit ut discederet ab eo stimulus carnis, nec tamen quod rogavit obtinuit, quia non erat sibi expediens: II Cor. XII: et Rom. VIII, 26: *Nam quid oremus sicut oportet, nescimus, sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus;* Matth. XX, 26: *Nescitis quid petatis.* Patet ergo quod cum petimus in nomine ejus, scilicet in nomine Jesu Christi, ipse hoc faciet. Dicit autem, *Hoc faciam*, in futuro, non autem, Hoc facio, in præsenti, quia quandoque differt facere quod petimus, ad augendum desiderium nostrum, et ut tempore congruo fiat; Levit. XXVI, 3: *Dabo vobis pluviam temporibus suis;* Isa. XLIX, 8: *In die salutis exaudivi te.* Contingit etiam aliquando quod petimus pro aliquo, pro quo fortassis non exaudimur, tunc scilicet quando ejus merita obstant; Jer. cap. VII, 16: *Tu ergo noli orare pro populo isto, quia non exaudiam te;* et XV, 1: *Si steterint Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum.*

7. Consequenter cum dicit, *Ut glorificetur Pater in Filio*, ponit rationem. Et hoc sic legitur ab Augustino: *Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam;* ut hic sit punctus. Et resumit: *Ut glorificetur Pater in Filio, si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam;* quasi diceret, Ideo, *faciam quod petieritis in nomine meo, ut glorificetur Pater in Filio* etc., et omnia quæ facit Filius, ordinantur ad gloriam Patris; supra cap. VIII, 50: *Non quæro gloriam meam.* Sic etiam et nos omnia opera nostra ad gloriam Dei ordinare debemus; I Cor. cap. X, 31: *Omnia in gloriam Dei facite.*

LECTIO IV.

1. Si diligitis me, mandata mea servate; et ego rogabo Patrem,
2. Et alium Paraclitum dabit vobis,
3. Ut maneat vobiscum in æternum Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere: quia non videt eum, nec scit eum.
4. Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit.

1. Supra consolatus est Dominus discipulos de suo recessu promittens eis, accessum eorum ad Patrem: sed quia posset videri eis longum quod ad Patrem accederent, et interim sine magistro esse dolerent, ideo consolatur eos, promittens eis Spiritum sanctum. Et ponitur primo ad receptionem Spiritus sancti præparatio; secundo promittitur Spiritus sancti donatio, ibi, *Et alium Paraclitum dabit vobis;* tertio exponitur Spiritus sancti promissio, ibi, *Ut maneat vobiscum in æternum.* Præparatio

autem ad receptionem Spiritus sancti una quidem erat necessaria ex parte discipulorum, alia ex parte Christi. Ex parte quidem discipulorum necessaria erat duplex præparatio; scilicet amor cordis, et obedientia operis. Quorum unum Dominus supponit eos habere: et quantum ad hoc dicit, *Si diligitis me;* et hoc apparet, quia tristamini de meo recessu; infra XV, 27: *Vos me amastis, quia ab initio mecum estis.* Aliud vero imperat futurum: et quantum ad hoc dicit: *Mandata mea servate:* quasi dicat: Non ostendatis amorem quem habetis ad me in fletu, sed in obedientia mandatorum meorum: hoc enim est manifestum dilectionis signum; infra XIV, 23: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* Hæc ergo duo præparant ad receptionem Spiritus sancti. Cum enim Spiritus sanctus sit amor, non datur nisi amantibus; Prov. VIII, 17: *Ego diligentes me diligo.* Item datur obedientibus; Actor. III, 15: *Nos hujus rei testes sumus* etc. Isa. LXVI, 2: *Super quem requiescit Spiritus meus* etc.

Sed numquid obedientia discipulorum et amor eorum ad Christum præparant ad Spiritum sanctum? Videtur quod non: quia dilectio qua diligimus Deum, est per Spiritum sanctum; Rom. V, 5: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Obedientia autem est nobis a Spiritu sancto; Rom. VIII, 14: *Qui spiritu Dei aguntur hi filii Dei sunt;* et in Ps. CXVIII, 22: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum.* Sed posset aliquis dicere, quod per dilectionem Filii promeremur Spiritum sanctum; quo habito, amamus Patrem. Sed huic repugnat, quia idem est amor Patris et Filii.

Et ideo aliter dicendum est, quod hoc est in donis Dei, ut qui bene utitur dono sibi concesso, amplioris gratiæ et doni acceptionem mereatur; et qui male utitur, hoc ipsum quod accepit, auferatur ab eo. Nam, ut legitur Matth. XXV, servo pigro ablatum est talentum quod acceperat a domino suo, quia non bene usus eo fuit, et datum est ei qui acceperat quinque, cum quibus lucratus fuerat alia quinque. Sic ergo est et de dono Spiritus sancti. Nullus enim potest Deum diligere nisi habeat Spiritum sanctum: non enim nos prævenimus gratiam Dei, sed ipsa prævenit nos. *Ipse enim prior dilexit nos,* ut dicitur I Joan. IV, 10. Et ideo dicendum, quod Apostoli primo quidem receperunt Spiritum sanctum, ut diligerent Deum, et obedirent mandatis ejus; sed necesse erat ad hoc ut ampliori plenitudine Spiritum sanctum reciperent, quod bene uterentur, diligendo et obediendo, dono Spiritus sancti prius accepto. Et secundum hoc est sensus: *Si diligitis me,* per Spiritum sanctum, quem habetis, et obeditis mandatis meis, recipietis Spiritum sanctum, quem habebitis in ampliori plenitudine.

Alia præparatio necessaria erat ex parte Christi; et quantum ad hoc dicit: *Ego rogabo Patrem* etc. Ubi sciendum est, quod Dominus noster Jesus Christus, inquantum homo, mediator est Dei et hominum, ut dicitur I Tim. II. Unde inquantum est homo, accedens ad Deum, impetrat nobis dona cælestia, et veniens ad nos elevat nos, et reducit ad Deum. Quia ergo jam ad nos venerat, et dando nobis mandata Dei reduxit credentes ad ipsum, restabat ut rediret ad Patrem, et impetraret dona spiritualia; Hebr. VII, vers. 25: *Accedens per semetipsum ad Deum salvare in perpetuum potest.* Et hoc facit rogando Patrem. Et hoc est quod dicit: *Ego rogabo Patrem* etc.; Ephes. IV, vers. 8: *Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem; dedit dona hominibus.* Sed attende, quod idem est qui rogat ut detur, et qui dat Paraclitum. Rogat inquantum homo, dat inquantum Deus. Dicit autem, *Et rogabo,* ut eorum repellat tristitiam de suo recessu, quoniam ipse recessus est ratio ut acciperent Spiritum sanctum.

2. Hic ponitur Spiritus sancti promissio. Sed attende, quod hoc nomen Paraclitus est græcum, et significat consolatorem; et ideo dixit: *Alium Paraclitum dabit vobis,* scilicet Pater, non tamen sine Filio, idest Spiritum sanctum, qui est consolator, cum sit spiritus amoris; amor autem facit spiritualem consolationem et gaudium; Galat. V, 22: *Fructus Spiritus est; caritas, gaudium* etc. Ipse est interpellator etc.; Rom. VIII, 26: *Nam quid oremus sicut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Hoc autem quod dixit, *Alium,* designat distinctionem personalem in divinis contra Sabellium.

Sed objicitur: quia hoc quod dicitur, *Paraclitus,* importat actionem Spiritus

sancti: ergo in hoc quod dixit, *Alium Paraclitum*, videtur designare alietatem naturæ: nam alietas operationis designat alietatem naturæ: est ergo Spiritus sanctus alterius naturæ a Filio. Responsio. Dicendum, quod Spiritus sanctus est consolator et advocatus, et Filius similiter. Quod enim Filius sit advocatus, dicitur I Joan. II, 1: *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum.* Quod consolator, Isa. LXI, 1: *Spiritus Domini..... misit me ut ponerem consolationem lugentibus Sion.* Tamen alia et alia ratione est consolator et advocatus, Filius et Spiritus sanctus, si accipiamus per appropriationem personarum: nam Christus dicitur advocatus inquantum secundum quod homo interpellat pro nobis ad Patrem, Spiritus autem sanctus inquantum nos postulare facit. Item Spiritus sanctus dicitur consolator inquantum est amor formaliter; Filius vero inquantum est Verbum. Et hoc dupliciter: quia per doctrinam, et inquantum ipse Filius dat Spiritum sanctum, et incendit amorem in cordibus nostris. Sic ergo ly *alium* non designat alietatem naturæ in Filio et Spiritu sancto; sed designat alium modum, quo uterque est consolator et advocatus.

3. Hic ponitur promissio: et primo quantum ad ipsam dationem; secundo quantum ad ipsum donum; tertio quantum ad recipientes donum. Sed donatio est vera, quia perpetua; unde dicit: *Ut maneat vobiscum in æternum Spiritum veritatis.* Alicui enim datur aliquid ad tempus tantum, et hæc non est vera donatio; sed tunc est vera quando datur ad semper habendum; et ideo Spiritus sanctus vere datur, quia ut maneat cum eis in æternum, hic quidem illustrans et docens et suggerens, post ad videndam speciem introducens; I Reg. cap. XVI, 13: *Directus est Spiritus Domini in David a die illa et deinceps.* Judas autem licet acceperit eum, non tamen semper cum ipso mansit: quia non accepit ut maneret cum ipso in æternum, sed tantum secundum præsentem justitiam. Secundum Chrysostomum autem dici potest, quod Dominus hæc dicit ad excludendum carnalem quamdam suspicionem discipulorum. Possent enim suspicari quod ille Paraclitus eis datus postmodum per passionem, ab eis recederet, sicut ipse; et hoc excludit dicens: *Ut maneat vobiscum in æternum*; quasi dicat: Non patietur mortem ut ego, nec a vobis recedet.

Sed contra. Supra I, 33, hoc dictum est Joanni Baptistæ: *Super quem videris Spiritum descendere et manere, hic est qui baptizat.* Ex quo videtur proprium Christi ut Spiritus sanctus semper maneat cum ipso; quod non est verum, si cum discipulis manet in æternum. Responsio. Secundum Chrysostomum, dicendum, quod Spiritus sanctus dicitur in nobis manere per dona sua. Donorum autem Spiritus sancti quædam sunt necessaria ad salutem: et hæc sunt communia omnibus sanctis, et semper in nobis manent, ut est caritas, quæ numquam excidit, ut dicitur I Cor. XIII, quia etiam in futuro erit. Quædam autem non sunt de necessitate salutis, sed dantur fidelibus ad manifestationem Spiritus; I Cor. XII, 7: *Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem.* Sic ergo quantum ad prima dona. Spiritus sanctus manet cum discipulis et sanctis in æternum; sed quantum ad secunda dona, sic est proprium Christo ut maneat cum eo semper: quia semper in plenitudine potestatis suæ habet ut possit miracula facere et prophetare, et alia hujusmodi; sed non sic est de aliis; quia, ut dicit Gregorius, spiritus Prophetarum non sunt Prophetis subjecti.

Donum autem est excellentissimum, quia, *Spiritus veritatis.* Spiritum quidem dixit, ut ostendat naturæ subtilitatem: spiritus enim dicitur aliquid occultum et invisibile: unde quod invisibile est, spiritus dici consuevit. Sic et Spiritus sanctus occultus est et invisibilis: supra III, 8: *Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, sed nescis unde veniat aut quo vadat.* Item ut ostendat ejus virtutem, quia movet nos ad bene agendum et operandum: spiritus enim impulsionem quamdam insinuat: unde et ventum spiritum appellamus; Rom. VIII, vers. 14: *Qui Spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt;* Ps. CXLII, 10: *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.* Addit autem, *Veritatis,* quia a veritate procedit, et veritatem dicit. Spiritus enim sanctus nihil aliud est quam amor. Quando ergo quis impellitur ad amandum terrena et mundum, tunc impellitur a spiritu mundi; I Cor. II, 12: *Nos autem non spiritum hujus mundi accepi-*

mus, sed spiritum qui ex Deo est. Quando vero impellitur ad opera carnis, tunc non impellitur a Spiritu sancto; Ezech. cap. XIII, 3: *Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum.* Sed iste Spiritus ducit ad cognitionem veritatis, quia procedit a veritate, quæ dicit supra eodem: *Ego sum via, et veritas, et vita.* Nam sicut in nobis ex veritate concepta et considerata sequitur amor ipsius veritatis, ita in Deo concepta veritate, quæ est Filius, procedit Amor. Et sicut ab ipsa procedit, ita in ejus cognitionem ducit; infra XVI, 14: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet* etc. Et ideo dicit Ambrosius, quod omne verum a quocumque dicatur a Spiritu sancto est. I Cor. XII, 3: *Nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto;* infra XV, 26: *Cum venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis Spiritum veritatis.* Manifestare autem veritatem convenit proprietati Spiritus sancti. Est enim amor qui facit secretorum revelationem; infra XV, 15: *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis:* Job XXXVI, 33: *Annuntiat de ea* (scilicet veritate) *amico suo.* Recipiunt autem Spiritum sanctum credentes; et quantum ad hoc dicit: *Quem mundus non potest accipere.* Et primo ostendit qui sunt quibus non datur; secundo ostendit quibus datur, ibi, *Vos autem cognoscetis* etc. Primo autem ostendit quod non datur mundo; secundo autem assignat causam quare non detur. Quantum ad primum dicit: *Quem mundus non potest accipere.* Mundum hic mundi dilectores vocat Dominus. Hi quidem quamdiu mundum diligunt, Spiritum sanctum non possunt accipere, est enim amor Dei: non potest autem quis finali dilectione Deum et mundum diligere: I Joan. II, 15: *Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo.* Nam Gregorius dicit, V *Moral.* 20: " Spiritus sanctus omne quod repleverit ad desiderandum invisibilia accendit. Et quoniam mundana corda sola visibilia diligunt, hunc mundus non accipit, quia ad diligenda invisibilia non assurgit. Sæculares etenim mentes quanto se foras per desideria dilatant, tanto ad receptionem illius sinum cordis angustant. „ Sap. I, 5: *Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum.* Quantum ad secundum dicit: *Quia non videt eum, nec scit eum.* Nam dona spiritualia non accipiuntur nisi desiderata; Sap. VI, 14. *Præoccupat* (scilicet divina sapientia) *eos qui se concupiscunt;* nec desiderantur nisi aliqualiter cognita. Quod autem non cognoscantur, ex duobus contingit. Primo quidem ex hoc quod homo non ponit intentionem suam ad eorum cognitionem; secundo vero quia quis non potest esse capax illius cognitionis. Hoc autem mundani non habent. Nam primo non intendunt ad ea desideranda, et quantum ad hoc dicit: *Quia non videt eum;* idest, non ponit intentionem suam ad eum cognoscendum; Ps. XVI, 11: *Oculos suos statuerunt declinare in terram.* Item non possunt ea cognoscere: unde dicit, *Nescit eum:* nam, ut Augustinus dicit, " non habet invisibiles oculos mundana dilectio: per quos videri Spiritus sanctus nisi invisibiliter non potest. „ I Cor. II, 14: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.* Sicut lingua infecta non sentit bonum saporem propter corruptionem humoris, sic anima infecta a corruptione mundi, cælestium dulcedinem non gustat. Vel, secundum Chrysostomum, dico, quod *alium Paraclitum dabit vobis, Spiritum veritatis;* sed hic non assumet carnem; *quia mundus non videt eum, nec scit eum;* idest, non accipiet eum; sed solum vos.

4. Hic ostendit primo quibus datur Spiritus sanctus; secundo rationem assignat. Datur autem fidelibus: unde dicit: *Vos autem,* qui movemini a Spiritu sancto, *cognoscetis eum:* I Cor. II, 12: *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est.* Et hoc ideo, quia mundum contemnitis; II Cor. cap. IV, 18: *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur.* Ratio autem hujus est, *quia apud vos manebit.* Ubi primo nota Spiritus sancti ad Apostolos familiaritatem: *quia apud vos manebit,* idest ad utilitatem vestram; Ps. CXLII, 10: *Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam;* Sap. XII, 1: *O quam bonus spiritus tuus, Domine, est in omnibus.* Secundo quamdam ejus intimam inhabitationem: quia *in nobis erit,* idest in intimo cordis nostri; Ezech. cap. II, vers. 19: *Et spiritum novum tribuam in visceribus eorum.*

LECTIO V.

1. Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos.

2. Adhuc modicum, et mundus me jam non videt. Vos autem videtis me, quia ego vivo et vos vivetis.

3. In illa die vos cognoscetis quia ego sum in Patre meo, et vos in me, et ego in vobis.

4. Qui habet mandata mea et servat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo: et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.

1. Supra Dominus promisit Spiritum sanctum consolatorem. Sed quia Apostoli non multum ad notitiam Spiritus sancti conscenderant, et ad Christi præsentiam valde detinebantur, hujusmodi consolatio eis parva videbatur: et ideo in parte ista promittit eis primo reditum suum; secundo dona sua, ibi, *Hæc locutus sum vobis apud vos manens* etc. Circa primum primo promittit eis iteratam visitationem; secundo assignat rationem, ibi, *Qui habet mandata mea et servat ea, ille est qui diligit me;* tertio excludit discipuli dubitationem, ibi, *Dicit ei Judas* etc. Circa primum primo manifestat eis suum reditum; secundo manifestat redeundi modum, ibi, *Adhuc modicum, et mundus me jam non videt;* tertio prædicit reditus fructum, ibi, *In illa die vos cognoscetis* etc. Circa primum primo ostendit necessitatem redeundi; secundo promittit reditum. Necessitas autem redeundi est ut discipuli orphani non remaneant; et hoc est quod dicit: *Non vos relinquam orphanos.* Orphani enim in Græco, pupilli sunt in Latino; et dicuntur hi parvuli patre carentes: secundum illud Thren. ult., 3: *Pupilli facti sumus absque patre, matres nostræ quasi viduæ.* Considerandum est autem, quod homo potest habere triplicem patrem. Scilicet patrem originis, Heb. XII, vers. 9: *Patres quidem habuimus carnis nostræ* etc. Item pravæ imitationis; supra cap. VIII, 44: *Vos ex patre diabolo estis.* Item gratuitæ adoptionis; Rom. VIII, 15: *Accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Sed eos qui imitantur patrem diabolum, Deus non adoptat in filios: quia non est conventio lucis ad tenebras, ut dicitur II Cor. cap. VI. Similiter nec illos qui nimium afficiuntur carnaliter ad parentes: quia hoc dicitur Matth. X, vers. 37: *Qui amat patrem suum aut matrem suam plusquam me, non est me dignus.* Qui ergo fuerit orphanus, idest destitutus affectu peccati, et deserens affectum carnalem ad parentes, illum Deus sibi adoptat in filium; Ps. XXVI, 10: *Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit me.* Multo autem magis qui relinquit eos; Ps. XLIV, vers. 11: *Obliviscere populum tuum et domum patris tui; et concupiscet rex decorem tuum.* Sed notandum, quod Christus exhibet se discipulis suis ut patrem: quamvis enim hoc nomen Pater personaliter acceptum, sit proprium personæ Patris, essentialiter tamen acceptum competit toti Trinitati. Unde supra XIII, 33, dixit eis: *Filioli mei, adhuc modicum vobiscum sum.* Adventum suum promittit eis dicens, *Veniam ad vos.* Venerat jam Christus ad eos, carnem assumendo, I Tim. I, vers. 15: *Christus Jesus in hunc mundum venit.* Restabat ergo triplex adventus ejus; quorum duo sunt corporales: unus scilicet post resurrectionem et ante ascensionem: quando scilicet recedens ab eis per mortem, post resurrectionem venit Jesus, et stetit in medio discipulorum, ut dicitur infra XX: alius erit in fine mundi, de quo dicitur Actor. I, vers. 11: *Quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum, ita veniet;* Luc. cap. XXI, 27: *Videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate.* Sed tertius est spiritualis et invisibilis; quando scilicet venit ad fideles suos per gratiam in vita vel in morte; Job cap. XI, vers. 11: *Si venerit ad me, non videbo eum.* Dicit ergo, *Veniam ad vos,* post resurrectionem quantum ad primum adventum; infra XVI, 22: *Iterum autem videbo vos.* Item in fine mundi; Isa. cap. III, 14: *Dominus ad judicium veniet.* Item in morte ad suscipiendum vos ad me; supra eodem: *Veniam ad vos, et tollam vos ad meipsum.* Item *veniam ad vos,* spiritualiter visitando. Infra eodem: *Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.*

2. Hic exponit visitationis modum ostendens hanc visitationem Apostolis singulariter exhibendam. Et quia possent credere quod adhuc ad eos rediret mortalis existens, ideo consequenter excludit hoc, dicens: *Adhuc modicum, et mundus me jam non videt.* Ut primo exponamus de reditu post resurrectionem; tunc est sensus: *Adhuc modicum,* idest

modicum tempus vobiscum sum in hac carne mortali, et tunc crucifigar, sed post *mundus jam me non videt.* Et hoc quia post resurrectionem non omnibus manifestavit se, sed testibus præordinatis a Deo, scilicet discipulis suis: Actor. 1; et ideo dicit: *Vos autem videbitis me*, scilicet in corpore glorificato et immortali. Rationem horum assignat dicens: *Quia ego vivo, et vos vivetis.* Ubi removet dubitationem. Posssent enim discipuli dicere: Quomodo videbimus te, qui morieris, et nos etiam moriemur tecum? Et ideo dicit, quod hoc non erit ita, quia *ego vivo;* idest, vivam post resurrectionem, Apoc. cap. I, vers. 18: " Fui mortuus, et ecce sum vivens in sæcula sæculorum. „ *Et vos vivetis*, quia non occidemini modo mecum; infra XVIII, 8: *Si me quæritis, sinite hos abire.* Vel *ego vivo*, per resurrectionem, *et vos vivetis*, idest gaudebitis inde: quia infra XX, 20: *Gavisi sunt discipuli viso Domino.* Hoc modo accipitur vivere Gen. cap. XLV, 27: *Cum audisset Jacob quod Joseph regnaret in terra Ægypti, revixit spiritus ejus*, scilicet propter gaudium.

Sed contra hanc expositionem objicit Augustimus: quia ex hoc quod Dominus dicit, *Adhuc modicum, et mundus me jam non videt*, sequitur quod homines mundi numquam sint eum visuri: quod est falsum, quia in judicio videbunt eum, secundum illud Apoc. I, 7: *Videbit eum omnis oculus.* Ad quod posset dici, quod verum est quod homines mundi:.... adhuc modicum mundus non videbit eum in ista carne mortali; et propter hoc Augustinus exponit hoc, *Adhuc modicum,* referens ad secundum adventum, in quo veniet ad judicandum.

Et dicitur istud tempus modicum usque ad judicium, in respectu ad æternitatem. *Nam mille anni ante oculos tuos quasi dies hesterna quæ præteriit:* Psal. LXXXIX, 4. Et hoc modo Apostolus Hebr. cap. XII, vocat istud tempus modicum, exponens illud Aggæi II, 7: " Adhuc modicum, et ego movebo cælum et terram etc. „ *Et mundus me jam non videt;* quia ulterius post judicium homines mundi amatores et pravi eum non videbunt, euntes in ignem æternum. Unde Isa. XXVI, vers. 10, secundum aliam litteram, dicitur: " Tollatur impius, ne videat gloriam Dei. „ *Vos autem*, qui secuti estis me, et permansistis mecum in tentationibus mei, *videbitis me* in æternitate perpetua; Isa. XXXIII, 17: *Videbunt regem in decore suo;* I Thess. IV, 16: *Semper cum Domino erimus.* Et hoc ideo, quia *vivo, et vos vivetis;* quasi diceret: Sicut ego habeo vitam gloriosam in anima et in corpore, ita et vos; Philipp. III, 21: *Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.* Et hoc ideo dicit, quia vita nostra gloriosa creatur ex vita gloriosa Christi; I Cor. cap. XV, 22: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Sed de se dicit in præsenti, *vivo*, quia sua resurrectio differenda non erat post mortem ejus, sed statim secutura; secundum illud Ps. CVII, 3: *Exurgam diluculo:* quia, ut dicitur in Ps. XV, 10: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* Sed de discipulis dicit, *Vivetis*, in futuro, quia resurrectio corporum eorum differenda erat usque in finem mundi; secundum illud Isa. XXVI, 19: *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent.*

3. Hic ponitur visitationis fructus, qui est cognitio eorum quæ Apostoli ignorabant: ut enim supra (XIII, 36) dictum est, Petrus ignorabat quo Christus iret; unde dicebat: *Domine, quo vadis?* Etiam Thomas hoc ignorabat: et viam per quam iret; unde dicebat (supra XIV, 5): *Nescimus quo vadis, et quomodo possumus viam scire?* Philippus autem Patrem ignorabat; unde petebat dicens (ibid. IX): *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Quæ quidem causabantur ex ignorantia unius rei: ex hoc scilicet quod ignorabant quomodo Pater in Filio, et Filius in Patre; unde et Philippo dixit (ibid. X): *Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est?* Hujus ergo notitiam promittit eis Dominus, dicens hic: *In illa die vos cognoscetis quia ego in Patre meo sum* etc. Ex quo omnis dubietas a cordibus discipulorum excluditur. Potest autem exponi de adventu tempore resurrectionis, et de adventu ad judicium. Sed distinguenda est duplex cognitio mysteriorum divinitatis. Una est imperfecta, quæ habetur per fidem; alia perfecta, quæ habetur per speciem; de quibus dicitur I Cor. XIII, 12: *Videmus nunc per speculum in ænigmate* (quantum ad primum); *tunc autem facie ad faciem* quantum ad secundum. Dicit ergo: *In illa die*, post resurrectionem meam, *cognoscetis quia*

ego sum in Patre: et hoc cognitione fidei: quia tunc videntes eum resurrexisse, et esse cum eis, certissimam fidem de eo habuerunt, præcipue qui acceperunt Spiritum sanctum, qui omnia eos docebat. Vel *in illa die*, ultimæ resurrectionis in judicio, *cognoscetis*, scilicet manifeste per speciem; I Cor. XIII, vers. 12: *Tunc cognoscam sicut et cognitus sum.* Sed quid cognoscent? Duo quæ dicit supra: unum scilicet quod *Pater in me manens ipse facit opera;* et quantum ad hoc dicit: *Quia ego sum in Patre meo*, scilicet per consubstantialitatem naturæ. Aliud quod dicit se facturum opera per discipulos, dicens (supra hoc cap.): *Qui credit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet:* et quantum ad hoc dicit: *Et vos in me, et ego in vobis.*

Ubi attendendum est, quod quia hic Dominus videtur similem habitudinem ponere sui ad Patrem et discipulorum ad ipsum, volebant Ariani, quod sicut discipuli sunt minores Christo, et non consubstantiales ei; ita esset Filius minor Patre, et alterius substantiæ ab ipso. Et ideo dicendum est, quod hoc quod dicit, *Ego sum in Patre meo*, dicitur per consubstantialitatem naturæ; supra X, 30: *Ego et Pater unum sumus;* et supra I: *Verbum erat apud Deum.*

Hoc autem quod dicit, *Et vos in me* etc., intelligitur uno modo quod discipuli sunt in Christo: nam illud quod protegitur ab aliquo, dicitur esse in eo, sicut contentum in continente: et hoc modo dicitur quod in rege sunt ea quæ sunt in regno: et secundum hoc dicitur Act. XVII, 28: " In ipso vivimus, movemur et sumus. „ *Et ego sum in vobis*, manendo interius, et operando, et inhabitando interius per gratiam; Ephes. III, vers. 17: *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris;* et II Cor. XIII, 3: *An experimentum ejus quæritis qui in me loquitur Christus?* Alio modo secundum Hilarium: *Vos in me:* supple, in me eritis per naturam vestram, quam assumpsi: assumendo enim naturam nostram, assumpsit nos omnes; Hebr. II, 26: " Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. „ *Et ego sum in vobis*, per mei sacramenti sumptionem: quia qui sumit corpus Christi, Christus est in eo; supra cap. VI, vers. 57: *Qui manducat carnem meam, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo.* Alio modo: *Vos in me, et ego in vobis:* supple, sumus, per mutuam dilectionem: quia hoc dicitur I Joan. cap. IV, 16: *Deus caritas est: et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Et hæc vobis ignota erant, sed tamen in illa die ea cognoscetis.

4. Hic assignatur visitationis ratio. Et ponit Dominus duplicem rationem quare a fidelibus Dominus videatur, et non a mundo. Prima est vera eorum dilectio ad Deum; secunda vero dilectio Dei ad eos, ibi, *Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo.* Quantum ad primum dicit: *Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me.* Ubi notandum est, quod illa est vera dilectio quæ se prodit et probat in opere; nam per exhibitionem operis dilectio manifestatur. Cum enim diligere aliquem sit velle ei bonum et desiderare quæ ipse vult, non videtur vere diligere qui non facit voluntatem amati, nec exequitur quæ scit eum velle. Qui ergo non facit voluntatem Dei, non videtur eum vere diligere; et ideo dicit: *Qui habet mandata mea et servat ea, ille est qui diligit me*, idest qui habet veram dilectionem ad me.

Sed nota, quod aliquis habet mandata Dei primo quidem in corde per memoriam et jugem meditationem; Ps. CXVIII, vers. 11: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.* Sed hoc non sufficit, nisi servet in opere; Psal. CX, 10: *Intellectus bonus omnibus facientibus eum.* Quidam vero habent in ore, dicendo et exhortando; Ps. CXVIII, 103: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua!* Et hi etiam debent ea servare in opere: quia *qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum:* Matth. V, 19. Unde vituperantur a Deo illi qui dicunt et non faciunt, Matth. XXIII. Quidam autem habent in aure, ea libenter et diligenter audiendo; supra VIII, 47: *Qui est ex Deo, verba Dei audit.* Nec hoc sufficit, nisi servent: quia *non auditores legis, sed factores justificabuntur:* Rom. II, 13; supra cap. VI, 27: *Operamini non cibum qui perit; sed qui permanet in vitam æternam.* Ergo qui sic habet mandata Dei, aliqualiter servat ea, sed adhuc imponitur ei ut servet perseverando. Unde dicit Augustinus: " Qui habet in memoria et servat in vita, qui habet in sermonibus et servat in moribus, qui habet audiendo et servat faciendo, qui habet faciendo

et perseverando, ipse est qui diligit me. „ Quantum ad secundum dicit: *Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo.* Sed hoc in primo aspectu videtur absurdum. Numquid enim Deus diligit nos, quia diligimus eum? Absit. Dicitur enim I Joan. IV, 10: *Non quasi dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos.* Et ideo dicendum quod intellectum hujus habemus ex his quæ dicta sunt supra, scilicet, *Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me.* Non enim ibi dicitur quod ideo diligit quia servat mandata; sed quia diligit, ideo mandata implet: et hoc modo dicendum est hic, quod ideo quis diligit Christum quia diligitur a Patre, et non ideo diligitur quia diligit. Diligimus ergo Filium, quia Pater diligit nos. Habet enim hoc verus amor ut amatos ad amantis dilectionem trahat; Jer. XXXI, 3: *In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te, miserans.* Sed quia amor Patris non est sine amore Filii, cum idem sit amor utriusque: *quæcumque enim Pater facit, hæc et Filius similiter facit:* supra V; 19: ideo subdit: *Et ego diligam eum.*

Sed cum Pater et Filius omnia diligant ab æterno; quare dicit, *Diligam,* in futuro? Dicendum est ergo, quod dilectio considerata prout est in divina voluntate, sic est æterna; sed considerata secundum quod manifestatur in executione operis et effectus, est temporalis; et ideo est sensus: *Et ego diligam eum,* idest effectum dilectionis ostendam, quia scilicet *manifestabo ei meipsum:* quia ad hoc diligam ut manifestem.

Sciendum est autem, quod dilectio alicujus ad aliquem aliquando est secundum quid, aliquando simpliciter. Secundum quid, quidem quando vult ei aliquod bonum particulare; simpliciter autem, quando vult ei omne bonum. Deus autem omnia causata diligit secundum quid, quia omni creaturæ vult aliquod bonum, etiam ipsis dæmonibus, ut scilicet vivant et intelligant et sint; quæ sunt quædam bona. Simpliciter autem diligit illos quibus vult omne bonum, scilicet ut habeant ipsum Deum, quem habere est habere veritatem, quia Deus veritas est. Sed veritas tunc habetur quando cognoscitur. Illos ergo vere et simpliciter diligit quibus manifestat seipsum, qui est veritas. Et hoc est quod dicit: *Manifestabo ei meipsum,* scilicet in futuro per gloriam, qui est ultimus futuræ beatitudinis effectus; Job XXXVI, 33: *Annuntiat de ea amico suo, quod possessio ejus sit.* Sap. VI, 14: *Præoccupat eos qui se concupiscunt.*

Sed posset quis dicere: Numquid Pater non manifestabit se? Immo et Pater et Filius: nam Filius et Patrem simul et se manifestat, cum sit Verbum ejus; Matth. XI, 27: *Neque Patrem quis novit nisi Filius* etc. Et tamen si interim Filius manifestat se alicui aliquo modo, hoc est signum divinæ dilectionis. Unde et hæc potest esse ratio quare mundus eum non videbit, quia scilicet non manifestabit ei seipsum; et hoc quia non diligit eum.

LECTIO VI.

1. Dixit ei Judas, non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, et non mundo?

2. Respondit Jesus, et dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum servabit

3. Et Pater meus diligit eum; et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.

4. Qui non diligit me, sermones meos non servat.

5. Et sermonem quem audistis non est meus, sed ejus qui misit me Patris.

6. Hæc locutus sum vobis, apud vos manens. Paraclitus autem Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia, quæcumque dixero vobis.

1. Supra promisit Dominus discipulis suam visitationem; hic removet discipuli dubitationem. Et primo ponitur discipuli dubitatio; secundo Christi responsio, ibi, *Respondit Jesus* etc. Sciendum est circa primum, quod sanctorum et humilium consuetudo est ut cum magna de se audiunt, stupeant et admirentur. Audierant autem discipuli Dominum dicentem: *Adhuc modicum et mundus me jam non videt; vos autem videbitis me* etc., ex quo videbatur Apostolos toti mundo præferre: et ideo Judas frater Jacobi, cujus Epistola inter Canonicas legitur, in admirationem et stuporem positus, dicit: *Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis te ipsum?* quasi diceret: Quæ causa erit? Numquid nos supra totum mundum sumus? Simile dixit David II Reg. VII, 18: *Quis ego sum, aut quæ est domus mea?*

Matth. xxv, 37, dicunt justi: *Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus te?*

2. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus* etc., ponitur Christi responsio: ubi primo assignat causam suæ manifestationis discipulis, et non mundo; secundo manifestat quoddam quod dixit, ibi, *Et sermonem quem audistis non est meus.* In primo ostendit quare manifestaturus est se discipulis; secundo ostendit quare non manifestaturus est se mundo, ibi, *Qui non diligit me, sermones meos non servat.* Et in prima primo ponitur idoneitas discipulorum ad Christi manifestationem habendam; secundo insinuatur processus manifestationis et ordo, ibi, *Et Pater meus diliget eum.* Circa primum duo ponit, quæ reddunt hominem idoneum ad Dei manifestationem. Primum est caritas; secundum est obedientia. Quantum ad primum dicit: *Si quis diligit me.* Tria enim necessaria sunt homini volenti Deum videre. Primo ut Deo appropinquet; Deut. xxxiii, 3: *Qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina illius.* Secundo ut ad eum videndum oculos elevet; Isa. xl, 26: *Levate in excelsum oculos vestros, et videte quis creavit hæc.* Tertio ut visioni vacet: nam spiritualia videri non possunt, nisi quis vacet a terrenis; Ps. xxxiii, 8: *Vacate, et videte, quoniam suavis est Dominus.* Et hæc tria facit caritas. Nam ipsa animam hominis Deo conjungit; I Joan. iv: *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Ipsa ipsum intuitum ad Deum erigit; Matth. vi, 21: *Ubi est thesaurus tuus, ibi est cor tuum.* Unde dicitur: Ubi est amor tuus, ibi oculus. Ipsa enim a mundanis vacare facit; I Joan. ii, 15: *Qui diligit sæculum, non est perfecta caritas Dei in illo.* Ergo e contrario qui perfecte Deum diligit, non est in illo amor sæculi. Ex caritate autem sequitur obedientia; unde dicit: *Sermonem meum servabit.* Ut dicit Gregorius: "Probatio dilectionis, exhibitio est operis. Numquam est Dei amor otiosus, operatur enim magna si est; si autem operari renuit, amor non est. „ Voluntas enim, et maxime quæ est de fine, movet alias potentias ad actus suos: non enim quiescit homo nisi faciat ea per quæ ad finem intentum perveniat, præcipue si est intensa ad ipsum. Quando ergo voluntas hominis intensa est ad Deum, qui est finis ejus, movet omnes vires ad faciendam ea quæ ad ipsum ducunt. Intenditur autem in Deum per caritatem; et ideo caritas est quæ nos servare mandata facit; II Cor. cap. v, vers. 14: *Caritas Christi urget nos;* Cant. cap. viii, 7: *Lampades ejus, lampades ignis.* Et per obedientiam homo efficitur ideoneus ad videndum Deum; Ps. cxviii, vers. 103: *A mandatis tuis* (scilicet a me servatis) *intellexi.* Et iterum: *Super senes intellexi.*

3. Consequenter cum dicit: *Et Pater meus diliget eum,* ponitur processus et ordo manifestationis. Tria autem sunt per quæ fit homini divina manifestatio. Primum est divina dilectio; et quantum ad hoc dicit, *Pater meus diliget eum.* Supra est dictum quare dicit, *Diliget* in futuro, quantum videlicet ad effectum dilectionis, qui tamen ab æterno dilexit quantum ad voluntatem benefaciendi; Malach, i, 2: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Non autem dicit, Ego diligam eum: quia hoc jam eis patuit supra; Prov. viii, 17: *Ego diligentes me diligo.* Restabat ergo ut insinuaret eis quia Pater diligeret eos; Deut. iv, 37: *Dilexit populos: omnes sancti in manu ejus sunt.* Secundum est divina visitatio; et quantum ad hoc dicit: *Et ad eum veniemus.*

Sed contra. Venire mutationem localem significat; sed Deus non mutatur; ergo etc. Responsio. Deus dicitur venire ad nos non quod ipse moveatur ad nos, sed quia nos movemur ad ipsum. Dicitur enim aliquid venire in locum in quem prius non fuit: hoc autem Deo non convenit, cum sit ubique; Jer. xxiii, vers. 24: *Cœlum et terram ego impleo.* Dicitur etiam venire in aliquem, inquantum est ibi novo modo, secundum quem prius non fuerat ibi, scilicet per effectum gratiæ: et per hunc effectum gratiæ facit nos ad se accedere.

Sed attendendum, secundum Augustinum, quod tribus modis Deus venit ad nos, et iisdem nos imus ad eum. Primo quidem venit ad nos implendo suis effectibus, et nos imus ad eum capiendo ipsos; Eccli. xxiv, 26: *Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini.* Secundo illuminando; et nos imus ad eum considerando; Ps. xxxiii, 6: *Accedite ad eum, et*

illuminamini. Tertio vero adjuvando et nos ad eum obediendo: quia nec obedire possumus nisi adjuti a Christo; Isai. II, 3: *Venite, ascendamus ad montem Domini.*

Sed quare non fecit mentionem de Spiritu sancto? Augustinus dicit, quod non dicitur hoc, quod ipse sit excludendus adveniente Patre et Filio, quia supra dicitur: *Ut maneat vobiscum in æternum:* sed cum in Trinitate sint duo: scilicet personarum distinctio, et essentiæ unitas: aliquando quidem fit mentio de tribus personis, ad insinuandum distinctionem personarum: aliquando vero facit mentionem de duabus sine tertia, ad insinuandum essentiæ unitatem. Vel dicendum, quod cum Spiritus sanctus nihil sit aliud quam amor Patris et Filii, posito Patre et Filio intelligitur Spiritus sanctus.

Tertio ad Dei manifestationem necessaria est perseverantia utriusque, scilicet in dilectione Dei, et in ejus visitatione; et quantum ad hoc dicit: *Et mansionem apud eum faciemus.* In quo duo tangit. Primo quidem firmitatem adhæsionis ad Deum cum dicit, *Mansionem.* Nam Deus venit ad quosdam per fidem, sed, non manet, *quia ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt:* Matth. VIII, 13. Ad quosdam venit per peccati compunctionem, non tamen manet cum eis, quia revertuntur ad peccata; Prov. XXVI, 11: *Sicut canis qui revertitur ad vomitum suum, sic imprudens qui iterat stultitiam suam.* Sed in suis prædestinatis permanet semper; Matth. ult., 20: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Secundo ostendit familiaritatem Christi ad homines: quia *apud eum,* scilicet diligentem, ad obediendum, inquantum scilicet delectatur nobiscum, et facit nos delectari in ipso. Prov. VIII, 31: *Deliciæ meæ esse cum filiis hominum;* Is. VI, 5: *Gaudebit super te Dominus Deus tuus.* Chrysostomus autem referens hoc ad aliam intentionem, dicit, quod Judas audiens, *Non relinquam vos orphanos* etc. *Vos autem videbitis me* etc., existimavit, quod Christus post mortem venturus esset ad eos, sicut mortui veniunt ad nos in somno; unde quærit: *Quid est factum, quia nobis manifestaturus es teipsum, et non mundo?* quasi diceret: Væ nobis, quoniam morieris et ut mortuus debes nobis assistere. Ut ergo hoc excludat, dicit: Ego et Pater *ad eum veniemus;* idest, sicut Pater manifestat seipsum, ita et ego, *et mansionem apud eum faciemus:* quod somniorum non est, in quibus nulla mora contrahitur.

4. Hic ponit causam quare non est manifestaturus se mundo: quæ quidem causa est remotio eorum per quæ dicit se hominibus manifestaturum. Remota enim causa removetur effectus; sed ipsi non habent causam ut divina eis manifestatio fiat: ergo mundo et mundanis Deus non est manifestaturus seipsum. Quod non habeant causam, apparet, quia mundus non diligit me; et quantum ad hoc dicit: *Qui non diligit me.* Iterum non obedit mihi: unde dicit, *Sermones meos non servat.* Ut enim Gregorius dicit: " De dilectione conditoris lingua et mens et vita requiritur. „ Patet ego causa quare suis manifestaturus est se, et non alienis; quia hi quidem diligunt: dilectio namque sanctos discernit a mundo; Job XXXVI, 32: *Immanibus* (scilicet superbis) *abscondit lucem; et ita annuntiat de ea amico suo, quod possessio ejus sit;* ibid. XXVIII, 14: *Abyssus dicit, Non est in me; mare* (idest turbulentus), *Non est mecum.*

5. Consequenter cum dicit, *Et sermonem quem audistis, non est meus,* manifestat hoc quod supra dixit: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit. Et Pater meus diliget eum* etc. Posset enim aliquis dicere, quod hoc dictum nullam rationem habet: quin potius rationabilius dixisset: Ego diligam eum, et ad eum veniam. Et ideo hoc excludit dicens: *Et sermonem quem audistis, non est meus;* idest non est mihi a meipso, sed est mihi ab alio, scilicet a Patre, qui me misit: quasi diceret: Non me solum, sed nec Patrem amat qui hunc non audit sermonem. Et ideo qui eum diligit et Patrem, utriusque manifestationem meretur. Dicit ergo: *Et sermonem,* sive sermo, *quem audistis* a me homine prolatum, est quidem meus, inquantum ipsum pronuntio, et *non est meus,* inquantum est mihi ab alio; supra VII, 16: *Mea doctrina non est mea;* supra eodem: *Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor.*

Sed attende, secundum Augustinum, quod cum loquitur Dominus de sermonibus suis, pluraliter dicit, Sermones meos; ubi autem loquitur de sermone

Patris, loquitur in singulari, dicens: *Et sermonem quem audistis, non est meus;* quia per Verbum Patris seipsum intelligi voluit, qui est unicum Verbum ejus. Unde nec suum se esse dicit, sed Patris, quia nec sua imago est, nec suus Filius, sed Patris. Sermones autem omnes in cordibus nostris sunt ab unico Verbo Patris.

6. Hic Dominus promittit discipulis suis dona. Promiserat eis Spiritum sanctum, et seipsum: et ideo hic primo ostendit quid consequentur ex adventu Spiritus sancti; secundo quid consequentur ex ipso, ibi, *Pacem relinquo vobis.* Ex adventu Spiritus sancti magna consequentur, scilicet intellectum omnium verborum Christi. Et ideo circa hoc primo commemorat eis sua documenta; secundo promittit eis intellectum eorum, ibi, *Paraclitus autem Spiritus sanctus..... vos docebit omnia.* Dicit ergo quantum ad primum: *Hæc,* scilicet quæ dixi, *locutus sum vobis,* organo humanitatis, *manens apud vos,* præsentia corporali. Et hoc quidem maximum beneficium est ut ipse Filius nobis loquatur, et nos doceat; Hebr. I, 1: *Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime locutus est nobis in Filio;* Deut. V, 26: *Quæ est omnis caro ut audiat Dominum suum?* Intellectum autem ipsorum documentorum promittit eis per Spiritum sanctum se daturum; unde dicit: *Paraclitus autem..... vos docebit omnia.* Ubi tria facit circa Spiritum sanctum. Primo describit ipsum; secundo ejus missionem; tertio ejus effectum. Ipsum quidem describit multipliciter: quia Paraclitum, Spiritum et Sanctum. Paraclitus quidem est, quia consolatur nos et quantum ad tristitias de turbationibus hujus mundi, de quibus nos consolatur, II Cor. VII, 5: *Foris pugnæ, intus timores;* II Cor. I, 4: *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* Et hoc facit inquantum est amor, faciens nos amare Deum, et eum pro magno habere: propter quod cum gaudio contumelias patimur, secundum illud Act. VIII, 39: *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati;* Matth. V, 12: *Gaudete et exultate, quia merces vestra copiosa est in cœlis.* Item consolatur nos contra tristitias de peccatis præteritis: de quibus dicitur Matth. V, 5: *Beati qui lugent.* Et hoc facit inquantum dat nobis spem veniæ; infra XX, 23: *Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis;* Isai. LXI, 3: *Ut ponerem consolationem lugentibus in Sion.* Spiritus quidem est, quia movet corda ad obediendum Deo. Isai. LIX, 19: *Cum venerit quasi fluvius violentus, quem Spiritus Domini cogit;* Rom. cap. VIII, 14: *Qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei.* Sanctus autem est, quia consecrat nos Deo; omnia autem consecrata dicuntur sancta; I Cor. VI, 19: *Nescitis quoniam corpora nostra templum sunt Spiritus sancti?* Ps. XLV, 5: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* etc.

Consequenter cum dicit, *Quem mittet Pater in nomine meo,* agit de ejus missione. Non est autem intelligendum quod per motum localem ad nos veniat, sed quia quodam novo modo in eis esse debeat, quo prius non fuerat; Ps. CIII, vers. 30: *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur,* scilicet in esse spirituali.

Sed attende, quod Spiritus sanctus a Patre et Filio mittitur: et ideo ad hoc ostendendum, quandoque dicit quod Pater mittit eum, sicut hic; quandoque quod ipse; infra XVI, 7: *Quem ego mittam vobis* etc. Sed numquam dicit eum a Patre mitti, quin faciat commemorationem de seipso; unde dicit: *Quem mittet Pater in nomine meo.* Nec dicit eum mitti a se Filio, quin commemoret Patrem; unde dicit: *Quem ego mittam vobis a Patre.*

Sed quid est hoc quod dicit, *In nomine meo?* Numquid Spiritus sanctus nominabitur Filius? Posset dici, quod hoc dicitur pro tanto, quia Spiritus sanctus dabatur fidelibus ad invocationem nominis Christi. Sed melius est dicamus, quod sicut Filius venit in nomine Patris; supra V, 44: *Ego veni in nomine Patris mei:* ita et Spiritus sanctus venit in nomine Filii. Filius autem in nomine Patris venit, non quod esset Pater, sed quod esset Filius Patris: similiter Spiritus sanctus venit in nomine Filii, non quod diceretur Filius, sed quod esset spiritus Filii; Rom. VIII, 9: *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus;* Galat. IV, 6: *Misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra:* non quod diceretur Filius, sed quod esset spiritus Filii; Rom. VIII, 29: *Prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui:* et hoc quidem propter consubstantialitatem Filii ad

Patrem, et Spiritus sancti ad Filium. Item sicut Filius veniens in nomine Patris, fideles suos Patri subjecit: Apocal. cap. v, 10: *Fecisti nos Deo nostro regnum* etc.: ita Spiritus sanctus configuravit nos Filio, inquantum adoptat nos in filios Dei; Rom. VIII, 15: *Accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater.*

Consequenter agit de effectu Spiritus sancti; dicens: *Ille vos docebit omnia.* Nam sicut effectus missionis Filii fuit ducere ad Patrem, ita effectus missionis Spiritus sancti est ducere fideles ad Filium. Filius autem, cum sit ipsa sapientia genita, est ipsa veritas; supra cap. XIV, 6: *Ego sum via, veritas et vita.* Et ideo effectus missionis hujusmodi est ut faciat homines participes divinæ sapientiæ, et cognitores veritatis. Filius ergo tradit nobis doctrinam, cum sit Verbum; sed Spiritus sanctus doctrinæ ejus nos capaces facit. Dicit ergo: *Ille vos docebit omnia:* quia quæcumque homo doceat extra, nisi Spiritus sanctus interius det intelligentiam, frustra laborat: quia nisi Spiritus adsit cordi audientis, otiosus erit sermo doctoris; Job XXXII, 8: *Inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam:* et intantum, quod etiam ipse Filius organo humanitatis loquens, non valet, nisi ipsemet interius operetur per Spiritum sanctum.

Sed attende, quod supra VI, 43, dicit: *Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me.* Hic expendit quid sit, quia non discit non docente Spiritu sancto; quasi: ille qui recipit Spiritum sanctum a Patre et Filio, ille Patrem cognoscit, et Filium, et ad eos venit. Facit autem nos scire omnia interius inspirando, dirigendo, et ad spiritualia elevando. Sicut enim qui habet gustum infectum non habet veram cognitionem de saporibus, ita et qui infectus est amore mundi, non potest gustare divina: secundum illud I Cor. II, 14: *Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei.*

Sed cum suggerere sit minorum, puta officialium in divinis, numquid Spiritus sanctus, qui suggerit nobis, est nobis minor? Ideo dicendum, secundum Gregorium, quod Spiritus sanctus suggerere dicitur, non quod nobis scientiam ab imo inferat; sed ab occulto subministrat vires ad cognoscendum. Vel docet, inquantum nos facit participare sapientiam Filii. Suggerit, inquantum nos impellit prout est amor. Vel *suggeret vobis omnia;* idest ad memoriam reducet; Ps. XXI, 28: *Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terræ.* Sciendum est enim, quod eorum quæ Christus dixit discipulis, quædam non intellexerunt, quorumdam autem memoriam non habebant. Dicit ergo Dominus: *Ille vos docebit omnia,* quæ intelligere nunc non potestis, *et suggeret vobis omnia,* quæ non potestis memoriæ commendare. Quomodo enim Evangelista Joannes post quadraginta annos potuisset omnium verborum Christi, quæ in Evangelio scripsit, habere memoriam, nisi ei Spiritus sanctus suggessisset?

LECTIO VII.

1. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis:
2. Non quomodo mundus dat, ego do vobis.

1. Supra promisit Dominus discipulis suis quid consecuturi erant ex præsentia Spiritus sancti; hic promittit donum quod consecuturi erant ex adventu et præsentia sua. Sciendum tamen, quod si consideretur proprietas personarum, scilicet Filii et Spiritus sancti, videtur Dominus alternare dona. Cum enim Filius sit Verbum ad eum appropriate pertinere videtur sapientiæ et cognitionis donum. Spiritui vero sancto, cum sit amor, qui est causa pacis, pax appropriatur. Verumtamen quia Spiritus sanctus est Filii, et hoc quod dat Spiritus sanctus, habet a Filio; ideo Spiritui sancto attribuit hoc donum cognitionis, ubi dicit: *Ille vos docebit omnia* etc., quod tamen appropriatur Filio. Quia vero Spiritus sanctus a Filio procedit, ideo quod Spiritus sanctus appropriate facit, attribuitur Filio. Et secundum hunc modum Christus attribuit sibi pacem, dicens: *Pacem relinquo vobis:* ubi primo promittit donum pacis, quam relinquit; secundo distinguit pacem istam a pace mundi, ibi, *Non quomodo mundus dat, ego do vobis.* Dicit ergo, *Pacem relinquo.*

Sciendum est, quod pax nihil aliud est quam tranquillitas ordinis: tunc enim aliqua dicuntur pacem habere quando eorum ordo inturbatus manet. In homine autem est triplex ordo: scilicet hominis ad seipsum, hominis ad Deum, et hominis ad proximum: et sic est tri-

plex pax in homine. Quædam intrinseca secundum quam pacificatur sibi ipsi, absque perturbatione virium; Psalm. CXVIII, 165: *Pax multa diligentibus legem tuam.* Alia est per quam homo pacificatur Deo, totaliter ejus ordinationi subjectus; Rom. V, 1: *Justificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum.* Tertia pax est ad proximum; Heb. XII, 14: *Pacem sequimini cum omnibus sanctis et sanctimoniam.* Sed notandum, quod in nobis tria ordinari debent: scilicet intellectus, voluntas et appetitus sensitivus: ut videlicet voluntas dirigatur secundum mentem, seu rationem; appetitus vero sensitivus secundum intellectum et voluntatem. Et ideo Augustinus in Lib. *de Verbis Domini,* pacem sanctorum definiens dicit: " Pax est serenitas mentis, tranquillitas animæ, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium caritatis: „ ut serenitas mentis referatur ad rationem, quæ debet esse libera, non ligata, nec absorpta aliqua inordinata affectione: tranquillitas animi referatur ad sensitivam, quæ debet a molestatione passionum quiescere; simplicitas cordis referatur ad voluntatem, quæ debet in Deum objectum suum totaliter ferri; amoris vinculum referatur ad proximum; consortium caritatis ad Deum. Hanc autem pacem hic sancti habent et habebunt in futuro; sed hic quidem imperfecte, quia nec ad nos nec ad Deum nec ad proximum pacem sine perturbatione aliqua possumus habere; sed in futuro habebimus eam perfecte, quando sine hoste regnabimus: ubi numquam poterimus dissentire. Et utramque hic Dominus nobis promittit. Primam cum dicit: *Pacem relinquo vobis,* in hoc scilicet sæculo, ut hostem vincatis, et ut invicem diligatis; quod est quasi testamentum servandum nobis statutum a Christo; Eccli. XLV, 30: *Statuit illi testamentum pacis, et principem fecit eum.* Sicut Augustinus dicit, non poterit ad hæreditatem Domini pervenire, qui testamentum ejus noluerit observare: nec potest concordiam habere cum Christo qui discors esse voluerit cum Christiano. Secundam vero, cum dicit, *Pacem meam do vobis,* scilicet in futuro; Isa. ult., 12: *Declinabo super eam* (scilicet Jerusalem cælestem) *quasi flumen pacis.*

Sed cum sive in mundo sive in patria tota pax sanctorum perveniat eis per Christum; infra XVI, 33: *In me pacem habebitis:* quare Dominus loquens de pace sanctorum in via, non dicit, *Pacem meam do vobis:* sed tantum cum loquitur de pace sanctorum in patria? Ad quod dicendum, quod utraque pax, scilicet præsens et futura, est Christi; sed præsens ut auctoris tantum; futura autem est ejus ut auctoris et possessoris: nam ipsa semper habuit, quia semper fuit absque contradictione. Pax autem præsens, ut dictum est, est cum contradictione aliqua: et ideo licet eam faciat, non tamen eam possidet. Et secundum prædicta expositio, procedit de pace temporis et pace æternitatis. Sed, secundum Augustinum, potest utrumque exponi de pace temporis: et dicit: *Pacem relinquo vobis,* exemplo; sed *do pacem meam,* potestate et virtute.

2. Consequenter cum dicit, *Non quomodo mundus dat, ego do vobis,* ipsam pacem a pace mundi distinguit. Distinguitur autem pax sanctorum a pace mundi quantum ad tria. Primo quantum ad intentionem: nam pax mundi ordinatur ad quietam et pacificam fruitionem temporalium: quo fit ut quandoque cooperetur hominibus ad peccandum; Sap. XIV, 22: *In magno viventes inscientiæ bello tot et tam magna mala pacem appellant.* Sed pax sanctorum ordinatur ad bona æterna. Est ergo sensus: *Non quomodo mundus dat, ego do;* idest non ad eumdem finem: quia mundus dat quantum ad exteriora quiete possidenda, ego vero do quantum ad æterna adipiscenda. Secundo vero quantum ad simulationem et veritatem: quia pax mundi est simulata, quia tantum exterius: Psalm. XXVII, 3: *Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum:* pax vero Christi est vera, quia est interius et exterius. Et sic est sensus: *Non quomodo mundus dat,* idest simulatam pacem do; sicut mundus, sed veram. Tertio quantum ad perfectionem: quia pax mundi est imperfecta, cum sit tantum quantum ad quietem exterioris hominis et non interioris; Isa. LVII, 21: *Non est pax impiis, dicit Dominus:* sed pax Christi quietat interius et exterius; Ps. CXVIII, 165: *Pax multa diligentibus legem tuam.* Et est sensus: *Non quomodo mundus dat,* idest, non ita imperfectam.

LECTIO VIII.

1. Non turbetur cor vestrum, neque formidet. Audistis quia ego dixi vobis: Vado, et venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem, quia Pater major me est. Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis.

2. Jam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam.

3. Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio; surgite, eamus hinc.

1 Supra Dominus consolatus est discipulos suos rationibus acceptis ex parte ipsorum discipulorum, promittendo eis accessum ad Patrem, adventum Spiritus sancti, et suum reditum; hic vero consolatur eos rationibus acceptis ex parte sui ipsius, ex quo poterat eis esse duplex causa consolationis. Una ex utilitate fructus, qui sequebatur ex recessu Christi; alia ex causa mortis. Et ideo primo ponit primam; secundo secundam, ibi, *Jam non multa loquar vobiscum.* Fructus autem qui sequebatur ex recessu Christi, erat exaltatio sua etc.: unde discipuli poterant consolari: mos enim amicorum est ut cum amicus ad suam exaltationem vadit, de ejus recessu minus desolentur: et ideo Dominus hanc causam ponit ad eorum consolationem. Et primo excludit cordis dubitationem; secundo commemorat quoddam quod eos in parte consolabatur, et in parte turbabat; tertio subdit causam totaliter consolantem; quarto respondet cuidam tacitæ quæstioni. Turbationem quidem cordis excludit dicens: *Non turbetur cor vestrum* etc. Turbatio ad tristitiam refertur; formido ad timorem. Tristitia autem et timor in aliquo quidem conveniunt, in hoc scilicet quod utrumque est de malo; sed differunt, quia tristitia est de malo præsenti, formido autem de malo futuro. Dicit autem Dominus: *Non turbetur cor vestrum*, de malo præsenti. Ps. CXI, 6: " Justus non commovebitur: „ *neque formidet*, scilicet de futuro; Isa. LI, 12: *Quis tu ut timeas ab homine mortali?* quod intelligendum est de timore humano: nam timorem divinum non excludit. Consequenter cum dicit, *Audistis quia ego dixi vobis: Vado, et venio ad vos;* turbabantur enim ex recessu Christi sed in parte consolabantur, quod subdit, *Et venio ad vos;* supra: *Vado, et venio ad vos.* Non tamen ex hoc consolabantur totaliter, timentes ne forsitan gregem lupus hoc intervallo invaderet in pastoris absentia: secundum illud Zachar. XIII, 7: *Percute pastorem, et dispergentur oves.* Dicit ergo: *Non turbetur, quia vado;* sed *nec formidet, quia venio ad vos.* Vadit quidem sua potestate moriendo, et venit resurgendo; Matth. XX, 18: *Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis, et condemnabunt eum morte... et tertia die resurget.* Ivit ascendendo; Isa. LXIII, 1: *Iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ.* Veniet ad judicandum; Luc. XXI, 27: *Videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate.* Totaliter autem consolatur eos cum dicit: *Si diligeritis me, gauderetis utique;* quasi dicit: Si diligitis me, non debetis contristari; sed potius debetis gaudere de recessu meo, quia vado ad exaltationem meam: *quia* scilicet *vado ad Patrem*, qui *major me est.*

Sed ex hoc Arius insultat dicens Patrem majorem esse Filio. Cujus error ex ipsis verbis Domini excluditur. Nam ex intellectu ejus, quomodo intelligitur, *Vado ad Patrem,* ex eodem intelligitur, *Pater major me est.* Filius autem non vadit ad Patrem nec venit ad nos inquantum est Filius Dei, secundum quod cum Patre fuit ab æterno; supra 1: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum.* Sed dicitur ire ad Patrem, secundum humanam naturam. Sic ergo hoc quod dicit, *Major me est*, non dicit inquantum Filius Dei, sed inquantum Filius hominis, secundum quod non solum est minor Patre et Spiritu sancto, sed etiam ipsis angelis; Hebr. II, 9: *Eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis, gloria et honore coronatum.* Item quibusdam hominibus, scilicet parentibus, subditus erat quantum ad aliquid, ut legitur Luc. II. Sic ergo minor est Patre secundum humanitatem, æqualis secundum divinitatem; Philip. II, 6: *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.* Potest etiam dici, secundum Hilarium, quod Pater etiam secundum divinitatem major est Filio, sed tamen Filius non est minor, sed æqua-

lis. Est enim Pater major Filio non potestate, æternitate et magnitudine: sed donantis seu principii auctoritate. Nam Pater nihil ab alio accipit, Filius autem naturam, ut ita dicam, a Patre accipit per æternam generationem. Est ergo Pater major, quia dat; sed Filius non est minor, sed æqualis, quia totum quod Pater habet, accipit; Philipp. II, 9: *Dedit ei nomen quod est super omne nomen.* Minor enim jam non est donante, cui unum esse donatur. Chrysostomus autem ita exponit dicens, quod Dominus loquitur secundum suspicionem Apostolorum, qui nondum noverant quid sit resurrectio, nec eum æqualem Patri existimabant: et ideo dicit eis: Et si non creditis mihi quod non possum mihi assistere, nec confiditis quod post crucem rursus vos videbo; tamen credatis mihi, *quia vado ad Patrem, qui major me est.*

Respondet autem tacitæ quæstionis, dicens: *Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit credatis.* Possent enim quærere quare ista diceret et ideo prævenions dicit: *Nunc dixi vobis* etc.

Sed quærit Augustinus: cum fides sit de his quæ non videntur, non debet homo credere postquam factum est, sed ante. Sed dicendum, quod aliud videbant, et aliud credebant. Viderunt ante mortem, Christi et ejus resurrectionem, quo viso, crediderunt quod ipse esset Christus Filius Dei. Unde cum factum fuit, non crediderunt fide nova, sed aucta; aut certe cum mortuus esset, defecta; cum surrexisset, refecta, ut Augustinus dicit.

2. Consequenter cum dicit, *Jam non multa loquar vobiscum*, ponit aliam causam consolationis ex parte recessus sui, quæ sumitur ex causa mortis. Sciendum est autem, quod causa mortis quædam est inducens dolorem, cum quis pro culpa occiditur: quædam est inducens consolationem, cum quis scilicet moritur pro bono virtutis; I Petr. IV, vers. 15: *Nemo vestrum patiatur ut fur aut homicida... Si autem ut Christianus, non erubescat.* Circa hoc ergo primo ostendit Dominus quod peccatum non fuit causa suæ mortis; secundo quod ejus causa fuit virtus obedientiæ et caritatis, ibi, *Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem.* Dicit ergo: *Jam non multa loquar vobiscum*, propter temporis brevitatem; supra XIII, 33: *Filioli, adhuc modicum vobiscum, sum.* Vel quia nondum capaces estis; infra XVI, 12: *Adhuc multa habeo vobis loqui, sed non potestis portare modo.* Vel ideo *non multa loquar vobiscum*, quia in uno brevi sermone explicabo vobis quod non moriar ex culpa mea. Et hoc facit consequenter cum dicit: *Venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam*, scilicet diabolus, qui dicitur princeps, non ratione creationis, neque per naturalem potestatem, ut Manichæi blasphemant; sed ratione culpæ hujus, idest amatorum mundi: unde dicitur princeps mundi et peccati: Ephes. ult., 12: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem; sed adversus rectores et principes tenebrarum harum.* Non ergo est princeps creaturarum, sed peccatorum et tenebrarum; Job XLI, 25: *Ille est rex super omnes filios superbiæ.* Hic ergo princeps venit ad persequendum: intravit enim in cor Judæ ut proderet, Judæorum vero ut occiderent; sed *in me non habet quidquam:* nam in nobis non habet potestatem nisi propter peccatum; supra VIII, 34: *Qui facit peccatum, servus est peccati.* In Christo autem nullum peccatum erat, neque secundum animam: I Petr. II, 22: *Qui peccatum non fecit* etc. neque secundum carnem, quia ex Virgine absque originali peccato de Spiritu sancto conceptus; Luc. I, 35: *Quod enim ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei.* Quia ergo diabolus Christum, in quo nullum jus habuit, etiam invasit perdere meruit quod juste possidebat; Marc. V, 7: *Quid nobis et tibi, Jesu Fili Dei altissimi?* Sic ergo patet quod causa mortis suæ non fuit culpa; sed nec erat cur moreretur, si non habet peccatum.

3. Consequenter veram causam adjungit, quæ est bonum virtutis; et ideo dicit: *Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem:* quod, secundum Augustinum sic punctatur: *Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio;* suspensive; *surgite, eamus hinc.* Ubi sciendum est, quod duo moverunt Christum ad mortem sustinendam, scilicet amor Dei et dilectio proximi; Ephes. V, 2: *Ambulate in dilectione.* Et hoc probat per indicium, quia mandata sua implet; supra (hoc cap.): *Si diligitis me, mandata mea servate.* Et quantum ad hoc dicit: *Sed*

ut cognoscat mundus quia diligo Patrem etc.; et hoc efficaciter, quia scilicet morior; unde subdit: *Et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio:* quod est secundum quod Pater movit eum ad mortem suscipiendam, scilicet obedientia, quæ ex amore causatur. Mandatum autem hoc dedit Pater non Filio Dei, qui cum sit Verbum, est etiam mandatum Patris; sed dedit Filio hominis, inquantum animæ ejus inspiravit necessarium esse saluti humanæ ut Christus in humana natura moreretur. Ut ergo hoc mundus cognoscat, *surgite*, de loco ubi cœnaverant, *et eamus*, ad locum ubi ego sum tradendus, ut videatis quod non ex necessitate, sed ex caritate et obedientia morior; Job xxxix, 21: *Audacter in occursum pergit armatis.*

Secundum Chrysostomum autem aliter legitur: ut in hoc scilicet quod dicit, *Sic facio*, sit finis sententiæ; et in hoc quod resumit, *Surgite eamus hinc*, sit principium alterius: ut sit sensus: Non morior quasi princeps mundi hujus habeat in me quidquam: sed *quia diligo Patrem*, ideo hoc facio. Vos autem *surgite et eamus hinc.* Videbat enim eos formidare et propter tempus, quia nox profunda erat, et propter locum, quia in villa manifeste sistebant, ita ut semper circumvolverent ad ostium oculos, quasi expectando hostes eos invadentes, et propter hoc non attendentes his quæ dicebantur. Et ideo ut melius verba quæ dicturus erat intelligerent, ducit eos in locum alium secretum, ut æstimantes se securos esse, attentius audiant quæ diceret eis; Oseæ II, 14: *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.*

CAPITIS XV.

LECTIO I.

1. Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum; et omnem qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat.

2. Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.

3. Manete in me, et ego in vobis.

4. Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis et vos palmites.

5. Qui manet in me et ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere.

6. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes; et arescet; et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet.

7. Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis petetis, et fiet vobis.

8. In hoc clarificatus est Pater meus ut fructum plurimum afferatis et efficiamini mei discipuli.

1. Dominus in hoc sermone specialiter intendebat animos discipulorum confortare contra duo: scilicet contra unum quod imminebat in præsenti, quod erat passio ejus; et aliud quod timebatur futurum, scilicet tribulatio eis superventura. Unde contra ista duo dixerat eis: *Non turbetur cor vestrum*, quantum ad primum, *neque formidet*, quantum ad secundum. Postquam ergo confortavit eos de recessu suo, hic confortat eos contra tribulationes eis superventuras: et primo proponit eis quamdam similitudinem; secundo ex illa procedit ad propositum, ibi, *Jam vos mundi estis.* Similitudo autem est de vite et agricola. Unde primo proponit vitem; secundo introducit agricolam; tertio studium agricolæ circa palmites commendat. Sed vitis est ipse; unde dicit: *Ego sum vitis,* per quamdam similitudinem: quia sicut vitis licet despecta videatur, omnia tamen ligna excedit in dulcedine fructus; ita Christus etsi mundo despectus videretur, quia pauper erat et ignobilis videbatur et ignominiam sustinens; tamen dulcissimos fructus protulit; secundum illud Cant. II, 3: *Fructus ejus dulcis gutturi meo:* et ideo Christus est vitis afferens vinum interius inebrians, quod est vinum compunctionis; Ps. LIX, 5: *Potasti nos vino compunctionis.* Iterum vinum confortans, scilicet nostræ refectionis; supra cap. VI, 56: *Sanguis meus vere est potus.* Sic enim supra comparavit se grano frumenti, quia caro ejus vere est cibus. Hæc est vitis illa de qua dicitur Genes. XL, 9: *Videbam coram me vitem habentem propagines tres*, idest Christum, in quo sunt tres substantiæ, scilicet corpus et anima et divinitas. Hæc est etiam vitis de qua Jacob dicit Gen. penult., 2: *Ligabis ad vitem, fili mi, asinam tuam*, idest Ecclesiam. Sed hæc vitis est vera.

Ubi sciendum, quod verum aliquando dividitur contra similitudinarium, sicut homo verus ab homine picto; aliquando a corrupto, sicut acetum a vino, quia est vinum corruptum. Hoc ergo quod dicitur, *Ego sum vitis vera*, accipitur secundo modo, ut discernat se a vite corrupta, scilicet a populo Judæorum: de quo dicitur Jer. xi, 21: *Quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena?* Et hoc ideo, quia non faciebat uvas sed labruscas; Isa. v, 4: *Expectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas.*

Sed notandum, quod in Christo est duplex natura, divina scilicet et humana: et secundum humanam convenit nobiscum, et minor est Patre; secundum divinam convenit cum Deo, et est supra nos. Est ergo vitis vera secundum hoc quod est caput Ecclesiæ homo Christus Jesus; et hoc insinuat introducens agricolam, qui est Pater; unde dicit: *Et Pater meus agricola est.* Si enim est vitis secundum divinam naturam, Pater vitis esset sicut et Filius: quia ergo secundum humanam naturam vitis est; ideo Pater se habet ad ipsum sicut agricola ad vitem. Ipse etiam secundum quod Deus agricola est. Dicitur autem agricola a cultura: unde et vinitor inquantum colit agricola est. Sed cum colere sit studium impendere, dupliciter aliquid colimus: vel ut id quod colimus melioretur: et hoc modo colimus agrum, vel aliquid tale: alio modo ut nos melioremur per ipsum; et hoc modo homo colit sapientiam. Deus ergo colit nos, ut nos ex ejus opere melioremur, inquantum extirpat mala semina de cordibus nostris. Aperit cor nostrum aratro sermonis: plantat semina præceptorum, colligit fructum pietatis, ut dicit Augustinus. Nos autem colimus eum ut nos per ipsum melioremur, sed hoc adorando, non arando; supra ix, 31: *Si quis Dei cultor est.... hunc exaudit.* Est ergo Pater agricola hujus vitis ad bonum alterius. Ipse enim plantat; Jer. cap. ii, 21: *Ego te plantavi vineam electam, omne semen verum.* Ipse augmentat; I Cor. iii, 6: *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit;* quia solus Deus interius augmentat et fructificare facit: quantumcumque homo cooperetur exterius, ipse custodit et conservat; Matth. xxi, et Isa. v, dicitur, quod ædificavit in vinea turrim et sepem circumdedit. Studium autem agricolæ est circa duo: circa vitem et circa palmites. Sed vitis de qua hic agitur, perfecta erat, non indigens agricolæ studio; unde totum studium agricolæ erat circa palmites impendendum, et ideo dicit: *Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum.* Palmites autem sunt de natura vitis: unde adhærentes Christo sunt palmites hujus vitis; Ezech. xvii, 6: *Facta est vitis in palmites.* Circa hoc ergo duo facit. Primo ponit studium hujus agricolæ circa palmites malos; secundo circa palmites bonos. Studium autem ejus circa malos est ut scindantur a vite; unde dicit: *Omnem palmitem*, idest omnem fidelem, *non ferentem fructum*, scilicet in vite, *in me*, sine quo nihil fructificare potest, *tollet eum*, scilicet a vite. Ex quo apparet quod non solum a Christo rescinduntur aliqui quia mala faciunt, sed etiam quia bona facere negligunt; II Corinth. vi, 1: *Hortamur vos ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* Unde de se dicebat Apostolus, I Cor. xv, 10: *Gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit.* Et Matth. xxv, dicitur, quod ablatum est talentum ei qui ex eo non fructificavit, sed abscondit illud; Luc. xiii, Dominus ficum sterilem præcepit abscindi. Studium autem ejus circa bonos palmites est ut foveantur ad magis fructificandum; unde dicit: *Et omnem qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat.* Ad litteram enim in vite naturali contingit quod palmes multos surculos habens, minus fructificat propter humoris diffusionem ad omnes; et ideo cultores, ut magis fructificet, purgant eum a superfluis surculis. Ita est in homine. Nam homo bene dispositus et Deo conjunctus, si suum affectum ad diversa inclinet, virtus ejus minoratur, et magis inefficax fit ad bene operandum. Et inde est quod Deus, ut bene fructificet, frequenter præscindit hujusmodi impedimenta et purgat, immittens tribulationes et tentationes, quibus fortior fiat ad operandum: et ideo dicit, *Purgabit eum*, etiamsi purus existat: quia nullus est adeo purus in hac vita ut non sit magis magisque purgandus; I Joan. i, vers. 8: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus et veritas in nobis non est.* Et hoc *ut plus fructum afferat.* idest crescat in virtute, ut tanto

sint fructuosiores quanto sunt mundiores; Apoc. ult., 2: *Qui justus est, justificetur adhuc, et sanctus sanctificetur adhuc;* Coloss. I, 6: *Verbum Evangelii fructificat et crescit;* Psal. LXXXIII, 8: *Ibunt de virtute in virtutem.*

2. Hic ex similitudine prosequitur intentum. Duo autem in prædicta similitudine tangebantur in comparatione palmitum ad vitem. Unum est palmitum ad vitem inhæsio; secundum est palmitum purgatio. Primo ergo agit de inhæsione; secundo de purgatione, ibi, *Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit.* Circa primum primo monet discipulos ut viti inhæreant; secundo rationes inhæsionis adducit, ibi, *Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso* etc.; tertio modum inhæsionis assignat, ibi, *Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos.* Circa primum duo facit. Primo commemorat eis susceptum beneficium; secundo monet ut in eo permaneant, ibi, *Manete in me, et ego in vobis.* Beneficia susceperunt mundationis; unde dicit: *Jam vos mundi estis;* quasi dicat: Talia dixi de palmitibus; sed vos estis palmites præparati purgari ad fructum ferendum, et hoc *propter sermonem quem locutus sum vobis.* Verbum enim Christi mundat primo quidem ab erroribus, instruendo; ad Tit. I, 9: *Amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere.* Et hoc ideo quia in verbis Dei nulla falsitas invenitur; Prov. VIII, 9: *Recti sunt sermones mei.* Dicit ergo, *Mundi estis,* ab erroribus Judaicis. Secundo mundat corda a terrenis affectibus, ad cælestia inflammando. Verbum enim Dei cor hominis ad terrena depressum concutit sua virtute, ex quo inflammatur; Jer. XXIII, 29: *Numquid non verba mea sunt quasi ignis?* Tertio mundat sermo Dei a peccatis, invocatus in baptismo. Nam homines in baptismo purgantur; quia in aqua verbum mundat: quia, ut dicit Augustinus: " detrahe verbum, quid est aqua, nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum. " Verbum ergo facit ut aqua corpus tangat, et cor abluat. Verbum, inquam, non quia dicitur, sed quia creditur. Hoc enim verbum fidei tantum valet in Ecclesia ut etiam ipsos parvos infantes mundet, quamvis credere non valentes ex fide credentium, offerentium, benedicentium, et tangentium prolatum; Matth. ult., 29: *Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Quarto mundat per virtutem fidei; Actor. XV, 9: *Fide purificans corda eorum.* Dicit ergo eis: *Vos jam* instructi, jam commoti, jam baptizati, jam in fide firmati, *mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.* Supra eodem: *Vos mundi estis, sed non omnes.* Sed cum supra dixerit officium agricolæ esse purgare, manifeste ostendit se esse agricolam, dicens, sermonem suum purgativum. Et vere ipse, inquantum Deus, mundator est palmitum, et agricola.

3. Hic inducit eos ad perseverantiam; quasi diceret: Quia mundi estis, et tantum beneficium recepistis, debetis in eo perseverare; unde dicit: *Manete in me,* per caritatem; I Joan. IV, 16: *Qui manet in caritate, in Deo manet:* et per sacramentorum participationem; supra VI, 57: *Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet.* Dicit ergo: *Manete in me,* gratiam suscipiendo, *et ego in vobis,* vos adjuvando.

4. Consequenter cum dicit, *Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso nisi manserit in vite, sic nec vos nisi in me manseritis,* inducit rationes inhæsionis, quæ sunt quatuor. Prima sumitur ex inhærentium sanctificatione; secunda ex non inhærentium punitione, ibi, *Si quis in me non manserit mittetur foras;* tertia ex voluntatis inhærentium assecutione, ibi, *Si manseritis in me... quodcumque volueritis petetis, et fiet vobis;* quarta ex Dei glorificatione, ibi, *In hoc clarificatus est Pater* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod inhæsio ad Christum est necessaria ad fructificandum; secundo quod est efficax, ibi, *Qui manet in me et ego in eo, hic fert fructum multum.* Circa primum duo facit. Primo proponit similitudinem; secundo ostendit eam esse convenientem. Dicit ergo quantum ad primum: Dico, quod debetis in me manere ad hoc quod fructificetis; quia *sicut palmes,* ad litteram, palmes materialis, *non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite,* ex cujus radice humor ad vegetationem palmitum ascendit, *ita et vos,* supple, non potestis ferre fructum, *nisi in me manseritis.* Mansio ergo in Christo est ratio fructificationis. Unde de his qui

in Christo non manent, dicitur Rom. cap. VI, 21: *Quem ergo fructum habuistis in his in quibus nunc erubescitis?* Job XV, vers. 34: *Congregatio hypocritarum sterilis.* Hæc autem similitudo conveniens est: quia *ego sum vitis, et vos palmites;* quasi diceret: Talis est comparatio vestrum ad me, qualis palmitum ad vitem. De istis palmitibus dicitur in Ps. LXXIX, 12: *Extendit palmites suos usque ad mare.*

5. Hic ostendit quod mansio in Christo sit efficax: et primo ostendit ejus efficaciam: secundo subdit efficaciæ causam. Dicit ergo primo: Dico, quod non solum necessaria est hominis mansio in me ut fructificet, sed etiam est efficax; quia *qui manet in me,* credendo, obediendo, perseverando, *et ego in eo,* illuminando, subveniendo, perseverantiam dando, *hic* et non alius, *fert fructum multum.* Fert, inquam, triplicem fructum in vita ista. Primus est abstinere a peccatis; Isa. XXVII, 4: *Hic est omnis fructus, ut tollatur peccatum.* Secundus est vacare operibus sanctitatis; Rom. VI, 22: *Habetis fructum vestrum in sanctificatione* etc. Tertius fructus est vacare ædificationi aliorum; Ps. CIII, 13: *De fructu operum tuorum satiabitur terra.* Fert etiam quartum fructum in vita æterna; supra IV, 36: *Fructum congregat in vitam æternam.* Hic est ultimus et perfectus fructus laborum nostrorum; Sap. cap. III, 15: *Bonorum laborum gloriosus est fructus.* Ratio autem hujus efficaciæ est, *quia sine me nihil potestis facere.* In quo et corda instruit humilium, et ora obstruit superborum, et præcipue Pelagianorum, qui dicunt bona opera virtutum et legis sine Dei adjutorio ex seipsis facere posse: in quo dum liberum arbitrium asserere volunt, eum magis præcipitant. Ecce enim Dominus hic dicit, quod sine ipso non solum magna, sed nec minima, immo nihil facere possumus. Nec mirum quia nec Deus sine ipso aliquid facit; supra I, 3: *Sine ipso factum est nihil.* Opera enim nostra aut sunt virtute naturæ, aut ex gratia divina. Si virtute naturæ, cum omnes motus naturæ sint ab ipso Verbo Dei, nulla natura ad aliquid faciendum moveri potest sine ipso. Si vero virtute gratiæ: cum ipse sit auctor gratiæ: quia *gratia et veritas per Jesum Christum facta est,* ut dicitur supra I, 17: manifestum est quod nullum opus meritorium sine ipso fieri potest; II Cor. cap. III, 5: *Non quod sufficientes simus aliquid cogitare ex nobis quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est.* Si ergo nec etiam cogitare possumus nisi ex Deo, multo minus nec alia.

6. Hic ponitur secunda ratio inhæsionis, quæ sumitur ex comminatione pœnæ: quia nisi manserimus in ipso, non evademus pœnam. Et ponit quinque quæ pœnam illam exaggerant: quorum quædam pertinent ad pœnam damni, scilicet expulsio a gloria; unde dicit: *Mittetur foras.* Sed aliquando videmus, quod in vite materiali aliquis palmes manet per exteriorem conjunctionem, non autem per humoris participationem: sic et aliqui manent in Christo solum per fidem, non tamen participant humorem vitis, quia non sunt in caritate. Unde tales mittentur foras, idest, separabuntur a societate bonorum; Ezech. cap. XXXIV: *Stabo, et separabo* etc. Secunda pœna damni est arefactio; unde dicit, *Et arescet.* Unde si quid habebat a radice, amittet denudatus ejus auxilio et vita. Nam mali Christiani viriditatem aliquam habere videntur; sed quando a sanctis et a Christo separabuntur, eorum ariditas apparebit; Ps. XXI, 16: *Aruit tamquam testa virtus mea.* Tertia pœna est eorum cum malis associatio; unde dicit: *Et colligent eum,* scilicet angeli messores, ad malos; quæ quidem pœna maxima est. Si enim ad horam esse cum malis, magna pœna est: quanto magis esse perpetuo cum pessimis hominibus et dæmonibus? Isa. cap. XXIV, 22: *Congregabuntur congregatione unius fascis in lacum;* Matth. XIII, vers. 30: *Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum.* Quarta pœna est sensus: unde dicit, *Et in ignem mittent,* scilicet æternum; Ezech. XV, 2: *Quid fiet de ligno vitis?... Ecce igni datum est in escam.* Ligna enim si in vite non permaneant, contemptibiliora sunt ceteris lignis; si vero maneant in vite, gloriosiora sunt. Unde dicit Augustinus: " Unum ex duobus palmiti congruit, aut vitis aut ignis: si in vite non est, erit in igne „ Matth. cap. XXV, 41: *Ite, maledicti, in ignem æternum.* Quinta pœna est perpetuum ignis experimentum; unde subdit, *Et ardet,* in perpetuum; Matth. XXV, 46: *Ibunt hi in supplicium æternum.*

7. Hic ponitur tertia inhæsionis causa, quæ sumitur ex efficacia impetrationis: quasi diceret, *Si manseritis in me*, hunc fructum consequemini, scilicet *quodcumque volueritis, petetis, et fiet vobis.* Sed notandum, quod supra in admonitione inhæsionis duo posuit, quæ hic resumit. Primum, scilicet, *In me manete*, quod hic resumit dicens, *Si manseritis in me.* Secundum, *Et ego in vobis;* et loco hujus dicit: *Et verba mea in vobis manserint.* Quia Christus est Verbum Patris, omnia verba sapientiæ sunt ab ipso; Eccli. I, vers. 5: *Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis.* Manifestum est ergo quod Christus est in nobis, quando verba sapientiæ ejus sunt in nobis; supra v, 38: *Verbum Dei non habetis in vobis manens.* Ideo dicit: *Et verba mea in vobis manserint*, scilicet quadrupliciter, amando, credendo, meditando et implendo; Prov. cap. IV, 20: *Fili, ausculta sermones meos* (scilicet credendo) *et ad eloquia mea inclina aurem tuam* (scilicet obediendo, seu implendo) *ne recedant ab oculis tuis* (meditando) *et custodi ea in medio cordis tui*, amando; Jer. XV, 16: *Inventi sunt sermones tui, et comedi eos.* Tunc ergo in nobis sunt verba Christi quando facimus quæ præcepit, et diligimus quod promisit. Et ex hoc sequitur quod informamur quid petere debeamus; Rom. VIII, vers. 26: *Quid oremus sicut oportet, nescimus, sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Unde et verbis suis nos orare docuit, Matth. VI et Luc. X. Sic ergo verba Dei credita et meditata informant nos ad petendum quæ sunt nobis necessaria ad salutem. Sed verba Dei amata et impleta juvant nos ad merendum; et ideo subdit: *Quodcumque volueritis, petetis*, discrete, perseveranter, *et fiet vobis;* infra XVI, 23: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.*

8. Hic ponitur quarta ratio inhæsionis, quæ sumitur ex gloria Patris. Omnia opera nostra ad Dei gloriam referre debemus; Ps. CXIII, 1: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam;* I Cor. X, 31: *Si manducatis aut bibitis, sive aliquid facitis; omnia in gloriam Dei facite.* Ostendit ergo Dominus quod sumus in Christo, quia ex hoc fructificamus, et ex fructificatione nostra Pater glorificatur; unde dicit: *In hoc glorificatus est Pater meus*, idest ad gloriam Patris redundat, *ut plurimum fructum afferatis.* Ponit hic tria, ordine præpostero, quæ se invicem consequuntur. Unum pertinet ad inhæsionem, scilicet, *Efficiamini mei discipuli*, quod idem est quod *Manete in me* Et ex hoc sequitur secundum, scilicet *Ut fructum plurimum afferatis.* Et ex hoc glorificatur Pater meus: quasi diceret: Ad gloriam Patris est quod fructum plurimum afferatis, et fructum plurimum affertis ex hoc quod estis mei discipuli. Primo quidem bene vivendo; Matth. XVI, *Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum:* et bene docendo, ex quo similiter Deus glorificatur; Isa. XXIV, 15: *In doctrinis glorificate Deum;* et XLIII, 7: *Omnem qui invocat nomen meum, in laudem et gloriam meam, creavi eum.* Ergo Apostoli sunt terra illa quæ fructum multum attulit, ut dicitur infra (hoc cap.) *Et efficiamini mei discipuli*, per inhæsionem et caritatis fervorem. Hæc enim sunt signa discipulatus Christi, scilicet inhæsio ad Christum; supra VIII, 31: *Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.* Et ex hoc efficiuntur idonei ut ferant fructum doctrinæ. Secundo caritatis observatio; supra XIII, 35: *In hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem* etc. Et ex hoc efficiuntur idonei ut afferant fructum bonorum operum; I Corinth. XIII, 2: *Si habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia, et omnem scientiam* etc. quæ ibi ponuntur sine caritate nihil valere.

LECTIO II.

1. Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos.
2. Manete in dilectione mea.
3. Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea.
4. Sicut et ego Patris mei præcepta servavi, et maneo in ejus dilectione.
5. Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrum impleatur.
6. Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem,
7. Sicut dilexi vos. Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis.

1. Supra monuit Dominus discipulos suos ut in eo manerent: hic ostendit quid sit in eo manere; et hoc tripliciter. Primo quidem quod manere in eo est manere in ejus dilectione; secundo

ostendit quod præcepta ejus servare, est manere in ejus dilectione, ibi, *Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea;* tertio ostendit quod observatio caritatis sit ejus præceptum, ibi, *Hoc est præceptum meum* etc. Circa primum duo facit. Primo commemorat collatum discipulis beneficium; secundo hortatur eos ed perseverandum, ibi, *Manete in dilectione mea.* Dicit ergo primo, quod hoc quod in Christo manemus, est ex ejus gratia; quæ quidem gratia est effectus dilectionis ipsius; Jer. xxxi, 3: *In caritate perpetua dilexi te.* Ex quo patet quod omnia opera nostra bona sunt nobis ex beneficio divinæ dilectionis. Non enim essent nobis, nisi quia fides per dilectionem operatur; nec diligeremus, nisi prius diligeremur. Et ideo hoc beneficium commemorans dixit: *Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos.*

Sed notandum, quod ly *sicut* quandoque denotat æqualitatem naturæ, quandoque autem similitudinem actionis. Ariani autem errantes volebant, quod ly *sicut* importaret æqualitatem; et per hoc quod superius sæpius expressum est, concludebant, quod esset minor Patre. Sed hoc est falsum; et ideo, secundum Augustinum, dicendum, quod ly *sicut* dicit similitudinem gratiæ et dilectionis: nam dilectio qua Filius diligit discipulos, est quædam similitudo ejus dilectionis qua Pater diligit Filium. Cum enim diligere aliquem sit velle ei bonum, Pater diligit Filium secundum divinam naturam, inquantum vult illi infinitum suum bonum, quod ipse habet, communicando ei eamdem naturam numero quam ipse habet; supra v, 20: *Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit.* Diligit etiam eum secundum humanam naturam; Oseæ xi, 1: *Puer Israel, et dilexi eum, et ex Ægypto vocavi filium meum.* Et ad hoc scilicet ut simul esset Deus et homo. Et ad nihil horum Filius dilexit discipulos, nam neque ad hoc dilexit eos ut essent Deus per naturam, neque essent uniti Deo in persona; sed ad quamdam horum similitudinem eos dilexit; ut scilicet essent dii per participationem gratiæ; Ps. lxxxi, 61: *Ego dixi, Dii estis;* II Petr. i, 4: *Per quem magna nobis et pretiosa promissa donavit, ut divinæ per hoc efficiamur consortes naturæ.* Item ut assumerentur in unitatem affectus: quia *qui adhæret Deo, unus spiritus est;* I Cor. cap. vi, 17. Rom. viii, 39: *Quos præscivit, conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Sic ergo majus bonum Deus Pater posuit Filio secundum utramque naturam, quam Filius discipulis, sed tamen simile, ut dictum est.

2. *Manete in dilectione mea;* quasi diceret: Ex quo tantum beneficium recepistis ex dilectione mea, *manete* in ea, ut scilicet me diligatis: vel *manete in dilectione mea,* quia ego diligo vos, scilicet in gratia mea, ut non excidatis a bonis quæ præparavi vobis. Et hæc expositio magis congruit: ut sit sensus: Perseveretis in hoc statu, ut scilicet diligamini a me per effectum gratiæ; I Cor. cap. vii, 20: *Unusquisque in ea vocatione qua vocatus est, in illa permaneat;* I Joan. cap. iv, 16: *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.*

3. Hic ostendit quid sit manere in ejus dilectione: et primo ostendit quod hoc est servare ejus mandatum; secundo manifestat per exemplum, ibi, *Sicut et ego Patris mei præcepta servavi;* tertio excludit dubium, ibi, *Hæc locutus sum vobis ut gaudium meum in vobis sit.* Dicit ergo: *Manete in dilectione mea;* et hoc facietis, *si præcepta mea servaveritis:* sic enim manebitis in dilectione mea. Observatio enim mandatorum est effectus divinæ dilectionis, non solum ejus qua nos diligimus, sed ejus qua ipse diligit nos. Ex hoc enim quod ipse diligit nos, movet nos et adjuvat ad implendum mandata ejus, quæ impleri non possunt nisi per gratiam, I Joan. iv, 10: *In hoc est caritas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos.*

4. Exemplum autem ad hoc subdit, dicens: *Sicut et ego Patris mei præcepta servavi.* Sicut enim dilectio qua Pater diligit eum, est exemplum dilectionis qua ipse diligit nos; ita voluit quod obedientia sua sit exemplum obedientiæ nostræ. Christus enim per hoc ostendit quod mansit in dilectione Patris, quia per omnia, mandata ejus servavit. Nam et mortem sustinuit, Phil. ii, 8: *Factus est obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis.* Ab omni peccato abstinuit; I Petr. ii, 22: *Qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus.* Quæ intelligenda sunt de Christo secundum quod homo; supra viii, 29: *Non*

reliquit me solum, quia quæ placita sunt ei, facio semper. Et ideo dicit: Maneo in ejus dilectione quia nihil in me, secundum quod homo, est dilectioni ejus contrarium.

5. Ne credant quod moneat eos ad mandata ejus servanda propter utilitatem propriam, et non discipulorum, dicit: *Hæc locutus sum vobis*, scilicet ut mandata mea servetis propter bonum vestrum, scilicet, *ut gaudium meum in vobis sit.* Amor enim est causa gaudii: unusquisque enim gaudet de re amata. Deus autem se amat et creaturam, præcipue rationalem, cui infinitum bonum communicat. Christus ergo de duobus ab æterno gaudet: scilicet de bono suo et Patris; Prov. VIII, 30: *Delectabar coram eo ludens in orbe terrarum.* Item de bono creaturæ rationalis; ibid. XXXI: *Deliciæ meæ sunt esse cum filiis hominum,* idest, in hoc quod communicor filiis hominum: et de his gaudet ab æterno; Isa. LXII, 5: *Gaudebit super te Deus tuus.* Vult ergo Dominus ut per observantiam mandatorum suorum efficiamur participes gaudii sui; unde dicit: *Ut gaudium meum,* quo scilicet ego gaudeo de divinitate mea et Patris, *sit in vobis:* quod nil est aliud quam vita æterna, quæ est gaudium de veritate, ut Augustinus dicit; quasi diceret: Ut habeatis vitam æternam; Job XXII, 28: " Tunc super Omnipotente deliciis affluies. „ *Et gaudium vestrum,* quo ego gaudeo de humanitate mea, *repleatur.* Nam bona de quibus nos gaudemus, aut sunt imperfecta, aut imperfecte habentur; et ideo gaudium in hac vita plenum esse non potest. Tunc autem plenum erit quando perfecta bona perfecte consequemur; Matth. XXV, 21: *Intra in gaudium domini tui.*

6. Hic ostendit dominus quæ sint præcepta ejus: et primo proponit quid sit præceptum suum, secundo inducit exemplum, ibi, *Sicut dilexi vos;* tertio commemorat beneficium, ibi, *Vos amici mei estis.* Præceptum autem quod ponit, est præceptum caritatis, quod servari vult. *Hoc est,* inquit, *præceptum meum ut diligatis invicem.*

Sed cum multa sint alia præcepta Dñi in sacro eloquio, quæritur quare solum observationem caritatis dicit esse præceptum suum. Ad quod, secundum Gregorium, dicendum est, quod caritas est radix et finis omnium virtutum. Radix quidem, quia ex caritate confirmata in corde hominis movetur homo ad implenda omnia alia præcepta; Rom. XIII, 8: *Qui diligit proximum, legem implevit.* Ergo omnia præcepta quasi ad hoc ordinantur ut homo benefaciat proximo, et non molestet eum; quod quidem potissime ex caritate fit. Finis autem est, quia omnia præcepta ad ipsam ordinantur, et in sola caritate solidantur; I Tim. cap. I, 5: *Finis præcepti est caritas.* Dicit ergo: *Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem;* quasi scilicet. A caritate omnia procedunt sicut a principio, et in caritate omnia ordinantur sicut in finem. Nam, sicut dicit Gregorius, ut multi arboris rami ex una radice prodeunt, sic multæ virtutes ex una radice generantur: nec habet aliquid viriditatis ramus boni operis, si non manet in radice caritatis.

Sed cum Matth. XXII dicatur, quod non solum in dilectione Dei, sed etiam proximi pendeat lex et Prophetæ; quare solum hic de dilectione proximi mentionem facit? Sed dicendum, quod unum includitur in alio: qui enim diligit Deum, necesse est ut proximum et ea quæ sunt Dei diligat: et qui diligit proximum propter Deum, necesse est ut diligat Deum: licet enim objecta sint diversa, tamen ipsi actus secundum consequentiam sunt unum. Est autem duplex ratio quare magis de dilectione proximi quam Dei mentionem facit. Una scilicet, quia in hoc intendit eos instruere, et inducere quomodo proximos ædificent, et quomodo fortes fierent ad tribulationes persecutorum perferendas; et ad utrumque caritas proximi necessaria est.

7. Hic manifestat per exemplum quomodo proximum debeamus diligere, ita scilicet quomodo Christus dilexit nos, Christus autem dilexit nos ordinate et efficaciter. Ordinate quidem, quia nil in nobis dilexit nisi Deum, et in ordine ad ipsum; Eccli. XXIV, 24: *Ego mater pulchræ dilectionis* etc. Efficaciter autem, quia intantum dilexit ut semetipsum pro nobis traderet; Ephes. V, 2: *Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.* Nos ergo debemus proximos diligere, scilicet sancte ad bonum, et efficaciter, scilicet ut dilectionem opere ostendamus;

I Joan. III, 18: " Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate. " *Majorem hac dilectionem nemo habet quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Hic ostendit efficaciam dilectionis, quæ est ut quis mortem sustineat pro amicis, quod est signum maxime dilectionis.

Sed contra hoc objicitur, quod majoris dilectionis signum dicitur quando aliquis animam suam ponit pro inimicis suis, ut Christus fecit; Rom. v, 8: *Commendat Deus caritatem suam in nobis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis, mortuus est.* Ad quod dicendum, quod Christus non posuit animam suam pro nobis inimicis, ut scilicet inimici remaneremus, sed ut amicos efficeret: vel licet non essent amici quasi amantes, erant tamen amici ut amati. Est autem manifestum quod maximæ dilectionis est signum, propter amicos animam ponere: quia in ordine diligibilium quatuor ordinata sunt, scilicet Deus, anima nostra, proximus, et corpus nostrum. Et Deum debemus diligere super nos ipsos et supra proximos, ita ut pro Deo nos ipsos, scilicet animam et corpus et proximum dare debemus. Pro anima autem nostra corpus est ponere, non tamen eam dare. Pro proximo autem vitam corporalem et corpus debemus exponere pro salute proximi: et ideo, cum vita corporalis sit potissimum quod nos post animam habeamus, ideo potissimum est ipsam exponere propter proximum, et majoris dilectionis signum; I Joan. IV, 9: *In hoc apparuit caritas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum.*

LECTIO III.

1. Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis.

2. Jam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus.

3. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.

4. Non vos me elegistis; sed ego elegi vos:

5. Et posui vos ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat.

6. Ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.

7. Hæc mando vobis, ut diligatis invicem.

1. Supra Dominus monuit nos ad dilectionem fraternam; et hoc exemplo sui: hic ostendit discipulis beneficium præstitum, per quod obligati erant ad Christi imitationem: scilicet quod Christus eos ad amorem suum assumpsit. Et primo ponit amicitiæ signum; secundo subjungit causam, ibi, *Non vos me elegistis* etc. Ponit autem duplex amicitiæ signum: unum ex parte discipulorum; aliud ex parte sui, ibi, *Jam non dicam vos servos.* Signum autem ex parte discipulorum, quod sunt amici Christi, est observatio mandatorum ejus; unde dicit: *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis;* quasi diceret: Usque modo monui vos ut diligeretis invicem; sed modo moneo et dico de amicitia vestra ad meipsum. Potest autem hoc quod dicit, *Vos amici mei estis,* dupliciter intelligi, secundum quod amicus dupliciter dicitur, scilicet qui amat, et qui amatur; et secundum utrumque, verum est quod subdit: *Si feceritis quæ ego præcipio vobis.* Et qui Deum amant, mandata illius servant; quia cum amicus dicatur quasi animæ custos, ut Gregorius dicit, non immerito qui voluntatem Dei in præceptis ejus custodit, amicus ejus vocatur. Item, quos Deus amat, mandata Dei servant; inquantum conferendo eis gratiam suam, adjuvat ad servandum: Deus enim nos amando, facit suos dilectores; Prov. VIII, vers. 17: *Ego diligentes me diligo:* non quasi prius fuerint diligentes: sed quia ipse eos diligentes facit diligendo.

Sed sciendum, quod mandatorum observatio non est divinæ amicitiæ causa, sed signum: scilicet et quod Deus diligat nos, et quod nos diligamus eum; Sap. VI, 19: *Dilectio illius custodia legum est;* I Joann. II, 4: *Qui dicit se amare Deum, et mandata ejus non custodit, mendax est.*

2. Ex parte autem Christi ponitur amicitiæ signum, cum dicit, *Jam non dicam vos servos.* Et primo excludit quod videtur amicitiæ contrarium; secundo ponit veræ amicitiæ signum, ibi, *Vos autem dixi amicos* etc. Amicitiæ autem contrariatur servitus; et ideo primo excludit servitutem, dicens: *Jam non dicam vos servos;* quasi dicat: Etsi olim fueritis quasi servi sub lege, nunc estis quasi liberi sub gratia; Rom. VIII, 15: *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Secundo subdit ratio-

nem, dicens: *Quia servus nescit quid faciat dominus ejus:* servus enim est quasi extraneus a domino; supra VIII, 35: *Servus non manet in domo in æternum.* Extraneis autem secreta committenda non sunt; Prov. XXV, 9: *Secreta extraneo ne reveles,* unde nunc servis secreta committenda non sunt. Potest autem hoc ad præcedentia sic continuari. Possent discipuli dicere, quod si servamus præcepta tua, sumus amici tui; sed servare præcepta est magis servitutis quam amicitiæ: et ideo hoc excludens Dominus dicit: *Jam non dicam vos servos.*

Sed dubitatur hic. Cum ipsi Apostoli dicant se servos Christi; sicut (Rom. I, vers. 1): *Paulus Apostolus servus Christi Jesu;* et David (Ps. CXVIII, 125): *Servus tuus ego sum;* et etiam ipsi qui introducendi sunt in vitam æternam: Matth. cap. XXV, 23: *Euge serve bone et fidelis..... intra in gaudium domini tui:* quid est hoc quod Dominus dicit: *Jam non dicam vos servos?*

Dubitatur etiam de hoc: quia cum frequenter domini servis suis secreta revelent, et etiam Deus, Amos III, 7: *Non faciet Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas:* non videtur verum quod hic dicit: *Servus nescit quid faciat dominus ejus.*

Respondeo dicendum, secundum Augustinum, quod servitus proprie ex timore creatur. Est autem duplex timor: scilicet servilis, quem expellit caritas; I Joan. IV, 18: *Timor non est in caritate:* alius est timor filialis, qui ex caritate generatur, quia timet perdere quis quod amat; et hic est timor bonus et castus, de quo dicitur in Ps. XVIII, 10: *Timor Domini sanctus permanet in seculum sæculi.* Et secundum hoc sunt duæ servitutes. Una quæ procedit ex timore filiali; et secundum hanc servi sunt justi omnes, et filii Dei, ut objiciebatur. Alia servitus, est quæ procedit ex timore pœnæ, et contrariatur dilectioni; et de hac dicit: *Jam non dicam vos servos.*

Sciendum est etiam, quod servus proprie est qui non est causa sui: liber vero qui est sui causa. Est ergo differentia inter operationes servi et liberi: quia servus operatur causa alterius; liber autem causa sui operatur, et quantum ad causam finalem operis, et quantum ad causam moventem: nam liber propter se operatur, sicut propter finem, et a se operatur; quia propria voluntate movetur ad opus; sed servus nec propter se operatur sed propter dominum, nec a se sed a domini voluntate, et quasi quadam coactione. Sed contingit aliquando quod aliquis servus operatur causa alterius, sicut causa finali; operatur tamen a se, inquantum se movet ad opus: et hæc est bona servitus, quia ex caritate movetur ad bona opera facienda; sed non operatur propter se: quia caritas non quærit quæ sua sunt, sed quæ sunt Jesu Christi et salutis proximorum. Qui autem omnino causa alterius operantur, sunt mali servi. Patet ergo quod discipuli servi erant, sed bona servitute, quæ ex amore procedit.

Ad secundam quæstionem dicendum, quod ille servus qui movetur solum ab alio, et non a se, habet se ad moventem sicut instrumentum ad artificem. Instrumentum autem communicat cum artifice in opere, sed non in operis ratione. Sic ergo et tales servi participant solum in opere; sed quando servus operatur ex propria voluntate, necesse est quod rationem operis sciat, et quod revelentur ei occulta, per quæ ea scire possit quæ agit, Eccli. XXXIII, vers. 31: *Servus si est tibi fidelis, sit tibi quasi anima tua.* Apostoli autem, ut dictum est, a se movebantur ad bona opera facienda, scilicet ex propria voluntate per amorem inclinata; et ideo Dominus secreta sua revelat eis. Sed de malis servis verum est quod nesciunt quid faciat dominus eorum. Sed quæ sunt illa quæ nesciunt? Illa proprie quæ in nobis Deus facit. Omnia enim bona quæ facimus, Deus in nobis operatur; Isa. XXVI, et Phil. II, 13: " Operatur in nobis et velle et perficere. „ *Servus* ergo malus ex superbia cordis sui obtenebratus, dum quod facit, sibi attribuit, *nescit quid faciat dominus ejus.*

3. Hic ponit verum signum amicitiæ ex parte sua, quod est quia *quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Verum enim amicitiæ signum est quod amicus amico suo cordis secreta revelet. Cum enim amicorum sit cor unum et anima una, non videtur amicus extra cor suum ponere quod amico revelat; Prov. XXV, 9: *Causam tuam tracta cum amico tuo.* Deus autem faciendo nos participes suæ sapientiæ, sua secreta nobis revelat; Sap. VII, 27: *Per nationes in ani-*

mas sanctas se transfert, amicos Dei et Prophetas constituit.

Sed dubitatur hic primo, quæ et qualiter Filius a Patre audit. Quod quidem pluries jam manifestatum est. Cum enim audire sit scientiam ab alio accipere, audire Filium a Patre nihil aliud est quam scientiam ab eo accipere; scientia autem Filii est ejus essentia: Filium ergo audire a Patre, est accipere essentiam ejus ab eo.

Dubitatur etiam de hoc quod dicit: *Omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Si ergo omnia eis nota fecit, sequitur quod tot sciebant discipuli quot et Filius. Responsio. Dicendum, secundum Chrysostomum: *Omnia quæcumque audivi*, quæ scilicet vos audire oportebat, *nota feci vobis;* non autem omnia simpliciter; infra XVI, 12: *Multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo.* Vel dicendum, secundum Augustinam, quod Dominus propter certitudinem dicendorum utitur præterito pro futuro; ut sit sensus: *Omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis;* idest, faciam in plenitudine, de qua dicit Apostolus I Cor. XIII, 12: *Tunc cognoscam sicut et cognitus sum;* infra XVI, 25: *In illo die palam de Patre meo annuntiabo vobis*, quando scilicet introducet nos ad visionem Patris. Omnia enim quæ scit Filius, scit Pater. Quando ergo revelabit nobis Patrem, revelabit omnia quæ scit, et id quod scimus. Vel dicendum, secundum Gregorium, et melius. Ejusdem rei potest haberi cognitio perfecta et imperfecta: sicut in scientiis apparet quod qui scit principia omnia unius scientiæ dicitur scire scientiam illam, sed imperfecte eam scit. Unde qui docet aliqua principia alicujus scientiæ, potest dicere se docuisse scientiam illam, quia omnia quæ sunt scientiæ illius, sunt in principiis ejus virtute; sed illam eamdem scientiam perfectius scit quando conclusiones singulas, quæ virtute erant in principiis, novit. Sic ergo et de divinis potest haberi duplex cognitio. Una imperfecta: et hæc habetur per fidem, quæ est prælibatio illius futuræ beatitudinis et cognitionis quam habebimus in patria; Heb. XI, 2: *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.* Unde de hac cognitione dicit: *Omnia nota feci vobis*, scilicet in fide, secundum quamdam prælibationem, sicut conclusiones virtute sunt in principiis. Unde dicit Gregorius: " Omnia quæ nota facit servis suis, sunt gaudia internæ caritatis et festa supernæ patriæ, quæ quotidie mentibus per aspirationem sui amoris imprimit, dum enim audita superna cælestia amamus, amata jam novimus: quia ipse amor notitia est. "

4. Hic ponit amicitiæ causam. Consuetum est autem apud homines ut unusquisque sibi attribuat causam amicitiæ; Eccli. XXXVII, 1: *Omnis amicus dicit: Et ego amicitiam copulavi.* Et sic multi attribuunt sibi divinæ amicitiæ causam, dum sibi principium bonorum operum attribuunt et non Deo. Et Dominus hoc excludens dicit: *Non vos me elegistis;* quasi dicat: Quisquis ad hanc dignitatem amicitiæ vocatus est, non sibi causam amicitiæ attribuat, sed mihi eum ad hoc eligenti. Et primo ponit gratuitam Dei electionem; secundo exponit ad quid eliguntur, ibi, *Et posui vos, ut eatis et fructum afferatis.* Dicit ergo: *Non vos me elegistis*, ut scilicet ego essem amicus vester: *Sed ego elegi vos*, ut facerem amicos meos; I Joan. IV, 10: *Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos.* Est autem duplex Dei dilectio. Una æterna qua prædestinamur; Ephes. I, 4: *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.* Alia temporalis, qua ab ipso vocamur, quæ nihil est aliud quam executio æternæ prædestinationis: quia quos elegit prædestinando, hos etiam elegit vocando; Rom. VIII, 30: *Quos prædestinavit, hos et vocavit* etc.; Luc. VI, 13: *Elegit duodecim, quos et Apostolos nominavit.*

Sunt autem aliqui dicentes, electionem Dei temporalem ex meritis electorum causari. Sed hoc est contra illud quod hic dicitur. Nam si ideo elegit te quia bonus eras, non autem poteras bonus esse nisi bonum eligeres; hoc autem bonum potissime est Deus; ergo primo elegisti bonum, quod est Deus, quam eligereris. Sed Dominus dicit contrarium: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* Non ergo dicendum, quod aliquod bonum ex parte nostra totaliter præcedat electionem Dei. Dico autem totaliter: quia aliquod bonum particulare in nobis existens, potest esse causa alterius boni nobis dandi, et hoc alterius: cum sit quidam ordo in divinis

donis : sed universaliter nihil potest esse causa et præcedere divinam electionem: quia omnia bona sunt nobis a Deo. Sed de æterna electione adhuc magis erroneum esset dicere, quod ab electione nostra præcederetur. Fuerunt tamen aliqui qui dicerent, quod merita nostra præcedentia sunt causa illius electionis: et hic fuit error Origenis, qui dixit animas hominum simul fuisse creatas æquales: et quibusdam stantibus, quædam minus et quædam magis peccaverunt; et ideo quædam meruerunt habere gratiam, quædam non. Sed contra hoc est, quod Dominus dicit: *Non vos me elegistis.* Alii autem dicunt quod verum est quod merita in actu existentia non sunt causa prædestinationis: sed præexistentia in præscientia Dei; dicentes, quod quia Deus scivit aliquos bonos futuros et bene usuros gratia, ideo proposuit eis gratiam se daturum. Sed si hoc esset, sequeretur quod ideo elegit nos, quia præscivit nos ipsum electuros. Et sic electio nostra prævia esset electioni divinæ, quod est contra sententiam Domini.

Sed forsitan diceret aliquis: Quæ electio poterat esse, qui nihil eramus et nulla inter nos erat præeminentia? Sed eum qui dicit hujusmodi, decipit modus electionis humanæ secundum quem credidit esse electionem divinam. Sed aliter et aliter se habent: quia electio nostra causatur ex bono jam præexistente; sed electio divina est causa influentiæ majoris boni in uno quam in alio. Cum enim electio sit actus voluntatis: secundum quod diversimode voluntas Dei et hominis se habent ad bona, sic diversus est electionis eorum modus. Voluntas autem Dei se habet ad bonum creatum ut causa ejus; Sap. XI, 26: *Quomodo potuisset illa esse, nisi tu voluisses?* Et sic bonum derivatur ad res creatas ex voluntate Dei. Unde Deus aliquem alteri, præeligit, inquantum plus ei de bono influit quam alteri. Voluntas autem hominis movetur ad aliquid ex bono præexistente apprehenso: et ideo oportet in electione nostra unum bonum præexistere alteri. Ideo autem Deus uni magis quam alteri bonum influit, ut reluceat ordo in rebus: sicut appareat in rebus materialibus, quod materia prima quantum est de se, est uniformiter disposita ad omnes formas. Ipsæ etiam res antequam sint, non sunt dispositæ ad hoc vel illud esse; sed ut servetur ordo in eis, diversas formas et diversum esse sortiuntur a Deo. Et similiter in creatura rationali quidam eliguntur ad gloriam, quidam reprobantur ad pœnam; II Tim. II, 19: *Novit Dominus qui sunt ejus.... In magna enim domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia: et quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.* Et sic apparet diversus ordo: dum in quibusdam rebus relucet Dei misericordia, quos absque ullis meritis præcedentibus ad gratiam præparat; in quibusdam autem Dei justitia, dum eos ex propriis culpis, citra condignum tamen, deputat pœnæ. Sic ergo elegi vos ab æterno prædestinando et vocando ad fidem ex tempore.

5. Ad quod autem eos elegit, subdit consequenter cum dicit: *Et posui vos ut eatis et fructum afferatis.* Et primo ponit ad quid elegerit; secundo rationem dictorum assignat, ibi, *Hæc mando vobis, ut diligatis invicem.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod elegit ad aliquid agendum; secundo quod elegit ad aliquid recipiendum, ibi, *Ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.* Dicit ergo: *Posui vos;* idest, dedi vobis ordinem in Ecclesia mea; I Cor. cap. XII, 28: *Posuit Deus in Ecclesia primum quidem Apostolos* etc. Item *posui vos;* idest, firmiter vos disposui; Gen. I, vers. 16: *Fecit Deus luminaria magna, et posuit ea in firmamento cœli;* Jud. cap. V, vers. 29: *Stellæ manentes in ordine et cursu suo adversus Sisaram pugnaverunt.* Positio enim ordinem et firmitatem importat. *Posui,* inquam, ad tria. Primo quidem ad eundum: unde dicit, *Ut eatis,* per mundum discurrendo, ut totum convertatis ad fidem; Marc. ult., 15: *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.* Vel *ut eatis,* idest proficiatis de virtute in virtutem; Psal. LXXXIII, 8: *Ibunt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion;* Oseæ, ult., 6: *Ibunt rami ejus ut Libani.* Secundo ad fructum afferendum; unde dicit, *Et fructum afferatis,* scilicet conversionis fidelium, quantum ad primum iter; Rom. cap. I, 13: *Ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut et in ceteris gentibus.* Vel fructum spiritualem interiorem, quantum ad secundum iter; Gal. V, 22: *Fru-*

ctus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax etc. Eccli. XXIV: *Flores mei fructus honoris et honestatis.* Tertio ut fructum afferant qui non perdantur per mortem seu peccatum; unde dicit: *Et fructus vester maneat;* scilicet congregatio fidelium in vitam æternam perducatur, et fructus spiritualis magis proficiat; supra, IV, 36: *Et fructum congregat in vitam æternam.*

6. Hic ostendit quod elegerit ad aliquid recipiendum, scilicet omnia quæ petierint; quasi diceret: Posui vos ad hoc ut essetis digni recipere a Patre in nomine meo; I Joan. III, 21: *Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, et quidquid petierimus, accipiemus ab eo.*

7. Hic assignat rationem rerum quæ dixit. Posset enim quis dicere, quare hæc omnia Christus diceret eis. Unde Dominus respondens dicit: *Hæc mando vobis, ut diligatis invicem;* quasi, omnia quæ dico, sunt inducentia vos ad dilectionem proximorum: I Tim. I, 5: *Finis præcepti est caritas.* Vel dicendum, secundum Chrysostomum, quod possent discipuli dicere: Domine, cur nobis tot de dilectione tua commemoras? Numquid ut improperes? Sed Dominus dicit: Non, immo ut incitem vos ad dilectionem proximi; I Joan. IV, 21: *Hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum.*

LECTIO IV.

1. Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit.

2. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret.

3. Quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.

4. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis. Non est servus major domino suo

5. Si me persecuti sunt, et vos persequentur. Si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt.

6. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum qui misit me.

1. Posita similitudine vitis et palmitum, et explanata quantum ad inhæsionem palmitum ad vitem, hic consequenter explanat eam quantum ad ipsorum purgationem, quæ futura erit per tribulationes. Consolatur eos ergo Dominus contra tribulationes quas passuri erant: et primo rationes ex quibus eos consolatur proponit; secundo ipsas rationes exponit, ibi, *Mementote sermonis mei* etc.; tertio excusationes persequentium excludit, ibi, *Si non venissem, et eis locutus non fuissem, peccatum non haberent.* Ponit autem duas rationes ad eorum consolationem: quarum una sumitur ex exemplo; secunda ex causa, ibi, *Si de mundo fuissetis* etc. Consolatur ergo eos Dominus exemplo sui, qui et passus est persecutiones tyrannorum; unde dicit: *Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit.* Sciendum est enim, quod sicut omnium beneficiorum principium est amor, ita et persecutionum omnium principium est odium: et ideo Dominus prænuntiat eis odium futurum; Matth. XXIV, 9: *Odio eritis omnibus hominibus;* Luc. VI, 22: *Beati eritis cum vos oderint homines* etc. Dicit ergo: *Si mundus vos odit;* idest futurum est quod mundus vos odio habeat, et manifestabit odium suum persequendo vos; *scitote quia me priorem odio habuit;* supra VII, 7: *Non potest mundus odisse vos; me autem odit.* Sed hæc est grandis consolatio justis ad fortiter sustinendum persecutiones; Heb. XII, 3: *Recogitate eum qui talem sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem, ut ne fatigemini, animis vestris deficientes;* I Petr. II, 21: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Et ideo, secundum Augustinum, non debent se membra supra verticem extollere, nec recusare se in corpore esse, nolendo mundi odium sustinere cum capite. Mundus autem dupliciter accipitur. Quandoque quidem in bonum, pro his qui bene vivunt in mundo; II Cor. V, 19: *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi.* Quandoque autem in malum, scilicet pro amatoribus mundi; I Joan. V, 19: *Mundus totus in maligno positus est.* Sic ergo totus mundus totum odit mundum: quia amatores mundi, qui sunt per totum mundum diffusi, odiunt mundum totum, idest Ecclesiam bonorum per totum mundum roboratam.

2. Hic ponitur secunda ratio sumpta ex causa odii. Quando enim quis odium alicujus sustinet propter culpam suam, dolendum est et tristandum; sed quando propter virtutem, gaudendum. Primo ergo ostendit quæ sit causa quare aliqui diliguntur a mundo; secundo ostendit quare Apostoli a mundo odio

habentur, ibi, *Quia vero de mundo non estis... propterea odit vos mundus.* Causa autem quare aliqui diliguntur, est similitudo eorum ad mundum; unde dicit: *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret.* Omne simile, sibi simile diligit; Eccli. XIII, 20: *Omnis caro ad simile sibi conjungetur.* Et ideo mundus, idest amatores mundi diligunt mundi amatores; unde dicit: *Si de mundo fuissetis*, idest sequentes mundum, *mundus quod suum erat diligeret*, sicut suos, et sibi similes; supra VII, 7: *Non potest mundus odisse vos; me autem odit;* I Joan. cap. IV, 5: *De mundo sunt: ideo de mundo loquuntur, et mundus eos audit.*

Sed contra. Per mundum intelligit hic Dominus principes mundi, qui persecuturi erant Apostolos; sed ipsi iidem principes persequuntur aliquos mundanos inventos, puta homicidas et latrones: ergo mundus non diligit quod suum est, sicut nec Apostolos.

Respondeo. Dicendum est, quod est reperire aliquid pure bonum; sed pure malum nihil invenitur, cum subjectum mali sit bonum. Malum ergo culpæ fundatur in bono naturæ. Unde non potest aliquis homo esse peccator et malus, quin habeat aliquid boni. Sic ergo secundum malum quod habent, scilicet infidelitatem, pertinent ad mundum, et odiunt Apostolos et eos qui de mundo non sunt; sed secundum bonum quod habent, non sunt de mundo, et odio habent eos qui de mundo sunt, scilicet fures et latrones, et cetera hujusmodi. Erant tamen aliqui in mundo bene viventes: qui Apostolos diligebant, eorum facta approbando.

Sed adhuc magis videtur dubium esse: quia ad mundum pertinet omne peccatum, et sic secundum quodlibet peccatum aliquis est de mundo. Sed videmus quod aliqui homines convenientes in aliquo peccato, se invicem odio habent, sicut superbi; Prov. XIII, 10: *Inter superbos semper jurgia sunt:* et avarus odit avarum. Unde, secundum Philosophum, figuli conrixantur adinvicem. Mundus ergo odit mundum. Non ergo videtur verum esse quod Dominus dicit: *Mundus quod suum erat diligeret.*

Responsio. Dicendum, quod duplex est amor: amicitiæ scilicet, et concupiscentiæ; sed differunt: quia in amore concupiscentiæ, quæ sunt nobis extrinseca, ad nos ipsos trahimus cum ipso amore diligamus alia, inquantum sunt nobis utilia vel delectabilia; sed in amore amicitiæ est e converso, quia nosmetipsos trahimus ad ea quæ sunt extra nos; quia ad eos quos isto amore diligimus, habemus nos sicut ad nosmetipsos, communicantes eis quodammodo nosmetipsos. Unde in amore amicitiæ similitudo est causa amoris: non enim sic diligimus aliquem nisi inquantum sumus unum cum eo: similitudo autem est unitas quædam. Sed in amore concupiscentiæ, sive sit utilis, sive delectabilis, similitudo est causa separationis et odii. Cum enim isto amore aliquem diligam inquantum est mihi utilis vel delectabilis; quidquid est impeditivum utilitatis seu delectationis, habeo odio contrarium. Et inde est quod superbi jurgantur adinvicem, inquantum unus usurpat sibi gloriam quam alius amat, et in qua delectatur; figuli etiam, inquantum unus trahit ad se lucrum, quod alius pro se volebat. Sed sciendum, quod amor concupiscentiæ non est rei concupitæ, sed concupiscentis: propter hoc enim quis hoc amore aliquem diligit, inquantum est sibi utilis, ut dictum est: et ideo magis diligit in hoc se quam illum: sicut qui diligit vinum quia est sibi delectabile, se potius quam vinum diligit. Sed amor amicitiæ est potius rei amatæ quam amantis: quia diligit aliquem propter ipsum dilectum, non propter ipsum diligentem. Sic ergo, quia in amore amicitiæ similitudo causa est amoris, dissimilitudo causa odii: inde est quod mundus odio habet quod suum non est et sibi dissimile, et diligit, idest dilectione amicitiæ, quod suum est. Sed de dilectione concupiscentiæ est e converso; et ideo dicit: *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret,* scilicet amore amicitiæ.

3. Hic ponit causam quare Apostoli habentur odio a mundo, quæ est dissimilitudo. Dicit ergo: *Quia vero de mundo non estis*, mentis scilicet elevatione, quamvis sitis per originem; supra VIII, vers. 23: *Vos de deorsum estis: ego autem de supernis sum.* Et hoc quidem, quia elevati estis a mundo, non ex vobis, sed ex gratia mea: quia scilicet *ego elegi vos de mundo;* supra eodem: *Ego elegi vos: propterea*, quia scilicet de mundo non estis, *odit vos mundus;* idest mundi

amatores, ut eis dissimiles: Prov. XXIX, vers. 27: *Abominantur justi impios, et abominantur impii eos qui in recta sunt via.* Et ibid. 10: *Viri sanguinum oderunt* etc. Potest autem triplex ratio assignari quare mundus odit sanctos. Prima est diversitas conditionis: quia scilicet mundus in morte est; sed sancti sunt in statu vitæ; I Joan. III, 13: *Nolite mirari, fratres, si odit vos mundus. Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.* Et ideo dicit Sap. II, 15: *Gravis est nobis etiam ad videndum.* Secunda ratio est displicentia correctionis. Nam sancti viri et verbis et factis mundi facta reprehendunt; et ideo mundus odit eos; Amos cap. V, 10: *Odio habuerunt corripientem in porta;* supra VII, 7: *Me autem odit,* scilicet mundus, *quia testimonium perhibeo de illo, quod opera ejus mala sunt.* Tertia ratio est iniquitas æmulationis, qua mali invident viris justis, cum eos vident crescere et multiplicari in bonitate et sanctitate; sicut Ægyptii videntes crescere filios Israel, habebant eos odio, et persequebantur; Exod. I, et Genes. XXVII, dicitur, quod videntes fratres Joseph quod cunctis plus amaretur, oderant eum.

4. Hic explicat rationes supradictas: et primo primam, quæ pertinet ad exemplum; secundo secundam, quæ pertinet ad causam odii, ibi, *Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum.* Circa primum duo facit. Primo commemorat diversitatem gradus sui ad discipulos; secundo ostendit similitudinem factorum, ibi, *Si me persecuti sunt, et vos persequentur.* Diversitas gradus Christi ad discipulos erat, quia ipse Dominus erat, illi autem servi; unde supra XIII, vers. 16, dicit: *Non est servus major domino suo.* Hanc ergo diversitatem commemorat, dicens: *Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis,* supra XIII, 16, scilicet quod *non est servus major domino suo.* Ergo non debet esse vobis indignum, si patiamini ea quæ passus est Dominus vester; immo debetis vobis reputare hoc ad magnam gloriam. Unde Matth. XX, 22, discipulis petentibus sedere unus ad dexteram et alius ad sinistram, dixit: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* Eccli. XXIII, 38: *Gloria magna est sequi Dominum;* Matth. X, 25: *Sufficit discipulo ut sit sicut magister ejus.*

Sed contra. Supra, eodem, dixit: *Jam non dicam vos servos;* hic autem (ex c. XIII, vers. 16): *Non est servus major domino suo.* Respondeo dicendum, quod duplex est servitus. Una procedens ex timore servili, scilicet pœnæ: et secundum hanc Apostoli non erant servi; alia ex timore casto; et talis servitus erat in Apostolis; Luc. XII, 37: *Beati servi illi quos cum venerit dominus invenerit vigilantes.*

5. Si ergo estis servi, et ego Dominus, debetis esse contenti quod ea fiant vobis quæ facta fuerunt mihi. Me autem quidam contempserunt, et quidam receperunt; supra I, 11: *In propria venit, et sui eum non receperunt: quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri:* et vos similiter si aliqui contemnent, aliqui tamen honorabunt. Unde dicit: *Si me persecuti sunt, et vos persequentur:* ubi ponitur similitudo sanctorum: quia eadem est ratio persecutionis quam exercebant in discipulos et in Christum, quia in discipulis Christum persequebantur; Act. IX, 4, in persecutione discipulorum Christus dicebat se persequi: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Et ideo propter identitatem causæ sequitur consequentia: *Si me persecuti sunt, et vos persequentur;* Matth. cap. X, 25: *Si patrem familias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus?* De ista persecutione dicitur Matth. XXIII, vers. 34: *Ecce mitto ad vos sapientes et scribas, et ex illis occidetis et crucifigetis, et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem.* Et similiter eadem ratio est honorationis; et ideo dicit: *Si sermonem meum servavernut, et vestrum servabunt:* quia verba vestra sunt mea verba; II Cor. ult., 3: *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* Matth. X, 20: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis;* et ideo Luc. X, 16, dicit: *Qui vos audit, me audit.* Quod autem recepti sint ab aliquibus Apostoli, et honorati, patet I Thess. II, 13: *Et vos cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est vere, verbum Dei.*

6. Hic explicat rationem consolationis, quæ sumitur ex causa odii. Apostoli enim electi erant et elevati supra mundum, inquantum erant effecti participes divinitatis, et conjuncti Deo

et ideo mundus eos odio habebat: ex quo sequitur quod potius Deum in eis quam ipsos mundus odiret. Et hujus odii causa erat, quia non habebant veram Dei notitiam, scilicet per veram fidem et devotum amorem: alias si cognovissent eos Dei amicos, eos non fuissent persecuti. Et ideo dicit: *Hæc omnia* quod odiunt et persequuntur vos, *facient vobis propter nomen meum;* et ideo debet vobis esse gloriosum; I Petr. IV, vers. 15: *Nemo nostrum patiatur quasi fur aut homicida aut maledicus aut alienorum appetitor: si autem ut Christianus, non erubescat; glorificet autem Deum in isto nomine.* Non autem *propter nomen meum*, quasi ipsum ament, sed quia ipsum odio habent. Sicut e contrario vos patiemini propter nomen meum, quia ipsum amatis. Et hæc facient, *quia nesciunt eum qui me misit;* supra VIII, 19: *Si me sciretis, et Patrem meum utique sciretis.* Nesciebant enim Deo esse acceptum, quod Christo adhærerent. Sed attendendum, quod hic loquitur de cognitione perfecta, quæ consistit in fide perficiente intellectum, et conjungente Deo affectum: de qua cognitione dicitur Jer. IX, 24: *In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me;* Sap. XV, 3: *Nosse te, sensus est consummatus* etc.

LECTIO V.

1. Si non venissem, et eis locutus non fuissem, peccatum non haberent.

2. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

3. Qui me odit, et Patrem meum odit.

4. Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.

5. Nunc autem et viderunt, et oderunt et me et Patrem meum.

6. Sed ut adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, quia odio habuerunt me gratis.

7. Cum autem venerit Paraclitus quem ego mittam vobis a Patre spiritum veritatis qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

1. Supra Dominus tractans de persecutione quæ discipulis a Judæis superventura erat, rationem assignavit: quia nesciunt eum qui misit eum. Sed quia ignorantia excusare solet, ideo hic eos ostendit esse inexcusabiles; et hoc dupliciter. Primo per ea quæ ipse personaliter circa eos fecit et docuit; secundo per ea quæ in ejus absentia futura erant, ibi, *Cum autem venerit Paraclitus* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit eos inexcusabiles esse propter veritatis doctrinam; secundo propter signorum evidentiam, ibi, *Si opera non fecissem.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quid eis possit ad excusationem suffragari; secundo ostendit eos hoc suffragio carere, ibi, *Nunc autem excusationem non habent de peccato suo;* tertio ostendit ex qua radice procedit eorum persecutio, ibi, *Qui me odit, et Patrem meum odit.* Dicit ergo quod *hæc omnia facient vobis propter nomen meum:* et quidem de his excusari possent, *si non venissem, et locutus eis non fuissem;* idest, si non ostendissem me personaliter, et eos personaliter, non docuissem, *peccatum non haberent.*

Sed contra; Rom. III, 23: *Omnes peccaverunt, et egent gratia Dei.* Sed dicendum, quod non loquitur hic Dominus de quocumque peccato, sed de peccato infidelitatis, quod non credunt in Christum: quod antonomastice peccatum dicitur, quia isto peccato existente, nullum aliud peccatum remitti potest, cum nullum peccatum remittatur nisi per fidem Jesu Christi, per quam est justitia, ut dicitur Rom. V. Et ideo idem est quod dicit, *Peccatum non haberent,* ac si diceret: Non imputaretur eis quod in me non credunt. Et hoc primo, quia *fides est ex auditu:* Rom. X, 17. Unde si non venisset, et locutus eis non fuisset, non potuisset credere. Nulli autem imputatur ad peccatum, si non facit quod nullo modo facere potest.

Et si dicatur, quod tenebantur, et credere poterant, etiam si Christus non venisset, cum fuerit eis annuntiatum per Prophetas; Rom. I, 2: *Quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo* etc.; respondendum est, quod nec ipsa verba Prophetarum Judæi per se credere et intelligere poterant nisi eis divino auxilio ostenderentur; Dan. XII, 9: *Clausi sunt signatique sermones usque ad tempus.* Unde Act. VIII, vers. 31, dicebat Eunuchus: *Quomodo intelligere possum nisi aliquis ostenderit mihi?* Sic ergo si Christus non venisset, hoc peccatum, scilicet, infidelitatis, non haberent, quamvis alia peccata actualia habuissent propter quæ fuissent puniti. Et similis ratio est de omnibus il-

lis ad quos prædicatio verbi Dei pervenire non potuit. Unde non imputatur eis ad condemnationem, infidelitatis peccatum; sed privati beneficio Dei propter alia eorum peccata actualia et originalia, damnabuntur.

Sciendum autem quod multis Christi adventus et doctrina cessit in bonum, illis scilicet qui eum receperunt, et sermonem suum servaverunt; et multis ad malum, illis scilicet qui nec eum audire nec ei credere voluerunt; Isa. VIII, 14: *Erit vobis in lapidem offensionis et in petram scandali duabus domibus Israel; in laqueum et ruinam habitantibus Jerusalem;* Luc. II, 34: *Positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum.*

2. Sic ergo posuit per quid ab infidelitate excusari possent. Sed hoc excusationis suffragio carent, quia et eis personaliter se exhibuit Christus, et eos docuit; unde dicit: *Nunc autem:* scilicet ex quo veni, et locutus fui, *excusationem non habent,* scilicet per ignorantiam, *de peccato suo;* Rom. I, 20: *Ita ut sint inexcusabiles: quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt.* Quod autem ipsi cognoverint Christum, patet Matth. XII, 7: *Hic est heres: venite, occidamus eum.* Sed cognoverunt eum esse Christum promissum in lege, non autem esse Deum: quia *si hoc cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent.* Non ergo est eis ignorantia ad excusationem: quia non ex ignorantia hoc fecerunt, sed ex alia radice, scilicet ex odio et certa malitia.

3. Unde subdit: *Qui me odit, et Patrem meum odit;* quasi dicat: Non ignorantia, sed odium quod habuerunt ad me, est eis ad peccatum; et hoc, quia redundat in odium Patris. Cum enim Filius et Pater unum sint in essentia, veritate et bonitate, et omnis cognitio alicujus sit per veritatem quæ in ipso est; quicumque diligit Filium, diligit et Patrem; et quicumque cognoscit unum, cognoscit et alium; et qui odit Filium odit et Patrem.

Sed hic est duplex quæstio. Prima, utrum aliquis possit Deum odio habere. Ad quod dicendum, quod Deum, inquantum Deus est, nullus potest odio habere; cum Deus sit pura essentia bonitatis, quæ cum sit secundum se diligibilis, impossibile est quod secundum se ab aliquo odiatur. Unde hæc est ratio quare impossibile est quod malus Deum videat. Impossibile est enim Deum videri ab aliquo, quin diligatur: qui autem Deum diligit, bonus est; unde hæc sunt incompossibilia, scilicet quod aliquis Deum videat et sit malus. Potest tamen aliquis Deum odio habere secundum aliquid aliud: puta, qui amat voluptatem, odit Deum ut prohibentem voluptatum fruitiones; et qui quærit impunitatem, odit Dei justitiam punientem.

Secunda quæstio est: quia nullus potest habere odio quod ignorat: Judæi autem ignorabant Patrem; supra eodem: *Nesciunt eum qui me misit:* non ergo verum videtur quod dicit: *Et Patrem meum odit.* Sed dicendum, secundum Augustinum, quod aliquis potest aliquid diligere vel odire quod numquam vidit, neque secundum veritatem cognoscit, sed fama de eo bene seu male sermocinante. Sed hoc potest contingere dupliciter. Uno modo quod habeatur odio seu diligatur secundum ipsam ejus personam, vel secundum id quod de eo narratur; sicut si audiam aliquem esse furem, odio eum, non quia ipsam ejus personam cognoscam vel odiam, sed quia communiter odio omnem furem: unde si esset fur, et ego eum furem esse nescirem, haberem eum odio, nec tamen scirem me eum odire. Judæi autem habebant odio Christum, et veritatem quam prædicabat. Unde cum ipsa veritas, quam Christus prædicabat, esset in voluntate Dei Patris, et opera quæ Christus faciebat; similiter sicut Christum, odio habebant Patrem, licet ipsi nescirent illa esse in voluntate Patris.

4. Hic ostendit eos inexcusabiles esse per signorum evidentiam. Possent enim dicere, quod ex verbis quæ contra eos dicit, non convincuntur; et ideo verba mirabilibus factis confirmat, dicens: *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.* Et primo ostendit quod possent aliquatenus excusabiles esse; secundo radicem peccati eorum ostendit; tertio inducit auctoritatem. Secundum facit, ibi, *Nunc autem viderunt, et oderunt et me et Patrem meum;* tertio, ibi, *Ut impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est.*

Circa primum ponitur duplex quæstio. Una quæ est de veritate antecedentis, scilicet: *Si opera non fecissem quæ nemo*

alius fecit etc.: et quæritur utrum Christus fecerit aliqua bona opera in eis quæ nullus alius fecerat. Et videtur quod non: quia si dicatur quod Christus suscitavit mortuos, hoc et Elias et Eliseus fecerunt. Si Christus ambulavit supra mare, Moyses mare divisit. Sed Josue, quod majus est, fecit, scilicet solem stare. Inconvenienter ergo videtur Christus eos arguere, nec videtur consequentia habere veritatem.

Respondeo. Dicendum, secundum Augustinum, quod Dominus non loquitur hic de quibuscumque miraculis factis in eis, idest in conspectu eorum; sed de factis in eis, idest in personis eorum. Nam in curatione infirmorum nullus tantum in eis fecit quantum Christus: quamvis etiam in aliis similiter: quia nullus homo alius factus est Deus, et nullus natus de virgine nisi Christus. Fecit ergo in eis opera quæ nullus alius fecit in curatione infirmorum; et hoc in tribus. Primo quidem in magnitudine: quia mortuum quatriduanum suscitavit, cæcum natum illuminavit, quod a sæculo non est auditum, ut dicitur supra IX. Secundo in multitudine: quia omnes quotquot male habebant, curabat, ut dicitur Matth. XIV, quod nullus alius fecit. Tertio in modo: quia alii faciebant invocando, ostendentes se non propria virtute facere; sed Christus faciebat imperando, quia propria virtute; Marc. I, 27: *Quæ est hæc doctrina nova? quia in virtute et potestate etiam spiritibus immundis imperat et obediunt ei.* Sic ergo licet alii mortuos suscitarent, et alia miraculosa facerent, quæ Christus fecit, non tamen eo modo, nec propria virtute, ut Christus. Similiter quod dicitur de statione solis minus est eo quod Christus moriens lunam retrocedere fecit, et totum cursum firmamenti mutavit, ut Dionysius dicit.

Secunda quæstio est de veritate conditionalis utrum scilicet, si Christus non fecisset in eis opera quæ nemo alius fecit, immunes essent a peccato infidelitatis. Responsio. Dicendum: Si nos loquamur de quibuscumque miraculis, haberent excusationem, si in eis facta non fuissent per Christum. Nullus enim potest ad Christum venire per fidem nisi tractus; supra VI, 44: *Nemo potest venire ad me nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Et ideo Cant. I, 3, dicit Sponsa: *Trahe me post te: curremus in odorem unguentorum tuorum.* Unde si nullus esset qui eos traxisset ad fidem, excusabiles essent de infidelitate.

Sed est attendendum, quod Christus attraxit verbo, signis visibilibus et invisibilibus, scilicet movendo et instigando interius corda; Prov. XXI, 1: *Cor regum in manu Dei.* Est ergo opus Dei instinctus interior ad bene agendum: et qui ei resistunt, peccant: alias frustra dixisset Stephanus Act. VII, 5: *Vos semper Spiritui sancto restitistis.* Et Isaí. cap. L, 5: *Dominus aperuit mihi aurem* (scilicet cordis); *ego autem non contradico.* Est ergo hoc quod Dominus dicit, *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit*, intelligendum non solum de visibilibus, sed etiam de interiori instinctu, et attractu doctrinæ: quæ quidem si in eis non fecisset, peccatum non haberent. Sic ergo patet quomodo excusari possent, per hoc scilicet, si in eis non fecisset opera miraculosa.

5. Hic ostendit ex qua radice peccatum infidelitatis incurrerent: scilicet ex odio, propter quod operibus visis non credebant; unde dicit: *Nunc autem viderunt*, scilicet opera quæ in eis fecit, *et oderunt me et Patrem meum;* Prov. I, vers. 29: *Eo quod exosam habuerunt disciplinam, et timorem Domini non susceperunt*, Et, sicut Gregorius dicit, sunt nonnulli in Ecclesia qui non solum bona non faciunt, sed etiam persequuntur, et quæ ipsi facere negligunt, etiam in aliis detestantur: unde horum peccatum non ex infirmitate aut ignorantia, sed ex solo studio perpetratur.

6. Quia possent dicere: Si ita est quod Judæi oderunt te et Patrem tuum, quare in eis miracula facis? ideo respondens dicit: quod hoc facit *ut impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est.*

Sed hic dubitatur de hoc, quod cum scriptum sit in Psalmis, dicit quod in lege eorum scriptum est. Ad quod dicendum est, quod lex in Scriptura accipitur tripliciter. Quandoque enim communiter pro toto veteri Testamento; et sic accipitur hic quia tota doctrina veteris Testamenti ordinatur ad observantiam legis; Matth. ult.: *Memento mei* etc. Quandoque sumitur secundum quod dividitur contra agiographa et prophetas; Luc. ult., 44: *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in Prophetis, et*

lege (scilicet Moysi), *et Psalmis;* quibus etiam annumerantur agiographa. Quandoque autem sumitur lex prout dividitur solum contra Prophetas; et tunc agiographa numerantur cum Prophetis. Dicit ergo: *Ut impleatur sermo qui in lege eorum* (idest in Ps. XXXIV, 19) *scriptus est, quia odio habuerunt me gratis;* idest, non propter commodum consequendum, vel incommodum vitandum, propter hoc enim homo alïqua odit quæ non fuerunt in Christo; immo dabat eis occasionem amoris, sanans et docens eos; Act. X, 38: *Pertransiens benefaciebat;* Jer. XVIII, 20: *Numquid redditur pro bono malum, quia foderunt foveam animæ meæ?* Ibid. II, 5: *Quid iniquitatis invenerunt in me patres vestri, quia elongaverunt a me?*

7. Hic ostendit quod non sunt excusabiles propter ea quæ post eum superventura erant: quia habituri erant alia testimonia, scilicet Spiritus sancti, et etiam Apostolorum: et primo ponit id quod superventurum erat ex parte Spiritus sancti; secundo id quod futurum erat ex parte Apostolorum, ibi, *Et vos testimonium perhibebitis* etc. Quantum ad Spiritum sanctum quatuor tangit. Primo quidem libertatem; secundo suavitatem; tertio processionem; quarto operationem. Libertatem quidem, seu potestatem, cum dicit: *Cum venerit Paraclitus* etc. Ille enim proprie venire dicitur qui sponte et propria auctoritate vadit; et hoc convenit Spiritui sancto, qui *ubi vult spirat:* supra III, 8. Sap. VII, 7: *Invocavi, et venit in me Spiritus sapientiæ.* Hoc ergo quod dicit, *Mittam,* non coactionem designat, sed originem. Suavitatem tangit cum dicit, *Paraclitus,* idest consolator. Nam cum sit amor Dei, facit nos terrena contemnere, et Deo adhærere; unde dolorem et tristitiam de nobis excludit, et gaudium de divinis ministrat; Galat. V, 22: *Fructus Spiritus est caritas, gaudium, pax* etc.; Act. IX, vers. 31: *Ecclesia replebatur consolatione Spiritus sancti* etc. Tertio ponit processionem Spiritus sancti duplicem. Primo quidem temporalem, cum dicit: *Quem ego mittam vobis a Patre* etc.

Ubi sciendum est, quod Spiritus sanctus mitti dicitur, non quasi locum mutans, cum ipse impleat orbem terrarum, ut dicitur Sap. I; sed quia novo modo per gratiam incipit habitare in eis quos templum Dei facit; I Cor. III. 15: *Templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis.* Nec est contrarium quod Spiritus sanctus dicitur mitti et venire: nam in hoc quod venire dicitur, manifeste apparet majestas divinitatis ipsius, *qui operatur prout vult,* I Cor. XII, 6. Dicitur autem mitti ut ostendatur processio ipsius ab alio: quod enim creaturam rationalem inhabitando sanctificet, ab alio habet, a quo habet ut sit; sicut Filius ab alio habet quidquid operatur. Est etiam attendendum quod missio Spiritus sancti communiter est a Patre et Filio: quod signatur Apocal. ult., 1: *Ostendit mihi fluvium aquæ vitæ* (idest Spiritum sanctum) *procedentem a sede Dei et agni,* idest Christi. Ideo circa missionem Spiritus sancti facit mentionem de Patre et Filio, a quibus æquali et eadem virtute mittitur. Et ideo quandoque introducit Patrem mittentem, non tamen absque Filio; sicut supra XIV, 26: *Paraclitus autem Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine meo.* Quandoque autem introducit seipsum mittentem non sine Patre, sicut hic cum dicit: *Quem ego mittam vobis a Patre:* quia scilicet Filius quidquid operatur, habet a Patre; supra V, 19: *Non potest Filium a se facere quidquam.* Secundo ponit processionem æternam, ubi similiter Spiritum sanctum ostendit pertinere ad Filium, cum dicit, *Spiritum veritatis;* ipse enim est veritas; supra XIV, 6: *Ego sum via, veritas et vita:* et ad Patrem, cum dicit, *Qui a Patre procedit.* Sic ergo quod dicit, *Spiritum veritatis,* idem est ac si diceret spiritum Filii; Galat. IV, 6: *Misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra.* Et quia hoc nomen spiritus quamdam impulsionem importat; omnis autem motus habet effectum convenientem suo principiō, sicut calefactio facit calidum: consequens est ut Spiritus sanctus eos in quos mittitur, similes faciat ei cujus est spiritus: et ideo, cum sit spiritus veritatis, *docet omnem veritatem,* ut infra cap. XVI, 13, dicitur; et Job XXXII, 8: *Inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam.* Et similiter quia est spiritus Filii, facit filios; Rom. VIII. 15: *Accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Dicit autem, *Spiritus veritatis,* ad differentiam spiritus mendacii; Isa. XIX, 14: *Dominus miscuit in medio Ægypti spiritum erroris;* Reg. ult., vers. 22: *Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus.*

Sed quia dicit, *Qui a Patre procedit:* et non addit a Patre et Filio, dicunt Græci, quod Spiritus sanctus non procedat a Filio, sed solum a Patre; quod omnino esse non potest. Non enim posset Spiritus sanctus distingui a Filio nisi vel ipse procedat a Filio, vel e converso Filius ab eo; quod nullus dicit. Non enim potest dici, quod in divinis personis, quæ sunt omnino immateriales et simplices, sit materialis distinctio, quæ est secundum divisionem quantitatis, cui substat materia. Unde oportet quod distinctio personarum divinarum sit ad modum distinctionis formalis, quam oportet esse secundum aliquam oppositionem. Nam quæcumque formæ non oppositæ se compatiuntur ad invicem in eodem, non diversificant suppositum; sicut album et magnum. Unde in divinis personis, quia innascibilitas et paternitas non opponuntur, pertinent ad unam personam. Si igitur Filius et Spiritus sanctus sunt personæ distinctæ procedentes a Patre, oportet quod aliquibus proprietatibus oppositis distinguantur: non autem oppositis secundum affirmationem et negationem aut secundum privationem et habitum; quia sic Filius et Spiritus sanctus se haberent ad invicem sicut ens et non ens, et sicut perfectum et privatum; quod repugnat æqualitati ipsorum: nec etiam secundum oppositionem contrariorum, quorum unum est perfectius altero. Unde relinquitur quod per solam oppositionem relativam distinguatur Spiritus sanctus a Filio. Hæc autem oppositio non potest nisi ex hoc esse quod unus eorum refertur ad alterum: nam diversæ relationes duorum ad aliquod tertium, non directe sibi opponuntur, nisi forte ex consequenti per accidens. Unde relinquitur quod ad hoc quod distinguatur Spiritus sanctus a Filio, oportet attribui eis oppositas relationes, quibus ad invicem opponantur. Nec possunt aliæ inveniri nisi relationes originis, secundum quod unus est ab alio. Ergo impossibile est supposita Trinitate personarum, quin Spiritus sanctus sit a Filio.

Dicunt autem quidam, quod Spiritus sanctus et Filius distinguuntur secundum differentiam processionum, inquantum Filius est a Patre nascendo, et Spiritus sanctus procedendo. Sed adhuc redit eadem quæstio quæ oritur ex opinione præmissa, quomodo differant hæ duæ processiones. Non enim potest dici, quod distinguantur per diversa per generationem accepta: sicut generatio hominis et equi differunt secundum diversas naturas communicatas. Eamdem enim divinam naturam accipit Filius a Patre nascendo, et Spiritus sanctus procedendo. Unde relinquitur quod solum secundum ordinem originis distinguantur, inquantum scilicet nativitas Filii est principium processionis Spiritus sancti. Unde si Spiritus sanctus non esset a Filio, nec distingueretur a Filio, nec processio a nativitate. Unde etiam Græci aliquem ordinem confitentur Filii et Spiritus sancti: dicunt enim Spiritum sanctum esse Filii, et Filium operari per Spiritum sanctum; sed non e converso. Et aliqui etiam concedunt, quod Spiritus sanctus est a Filio, nolunt tamen concedere quod Spiritus sanctus procedat a Filio. Sed in hoc manifeste proterviunt; utimur enim verbo processionis in omnibus quæ quocumque modo sunt ab alio. Et ideo hoc verbum ratione communitatis est accommodatum ad signandum existentiam Spiritus sancti a Filio, quæ non habet exemplum in creaturis ex quo possit assumi aliquod proprium nomen ejus, sicut accipitur nomen generationis Filii: non enim in creaturis invenitur aliqua persona procedens per modum voluntatis, ut amor, sicut invenitur aliqua persona procedens per modum naturæ ut filius. Et ideo quocumque modo habeat ordinem Spiritus sanctus ad Filium, potest concludi quod ab eo procedat.

Dicunt tamen aliqui græcorum, quod non est dicendum Spiritum sanctum procedere a Filio: quia hæc præpositio *a* vel *ab* apud eos designat principium non de principio, quod convenit soli Patri. Sed hoc non cogit: quia Filius cum Patre est unum principium Spiritus sancti, sicut etiam creaturarum. Quamvis autem Filius habeat a Patre quod sit principium creaturarum, tamen dicuntur creaturæ esse a Filio; unde eadem ratione potest dici quod Spiritus sanctus procedat a Filio.

Nec obstat quod hic dicitur, *Qui a Patre procedit*, non autem a Patre et Filio: quia similiter dicitur, *Quem ego mittam;* et tamen intelligitur Pater,

mittere, per hoc quod additur, *A Patre:* ita et per hoc quod additur, *Spiritum veritatis*, idest Filii, intelligitur quod a Filio procedit. Semper enim, ut dictum est, conjungitur Filius Patri, et e converso, circa processionem Spiritus sancti; et sic diverso modo loquendi ad designandum distinctionem personarum.

Quarto ponit operationes Spiritus sancti cum dicit: *Ille testimonium perhibebit:* et hoc tripliciter. Primo quidem instruendo discipulos, et fiduciam eis præbendo ad testificandum; Matth. x, vers. 20: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestris qui loquitur in vobis.* Secundo suam doctrinam communicando credentibus in Christum; Hebr. II, 4: *Contestante Deo signis et prodigiis, et variis Spiritus sancti distributionibus.* Tertio emolliendo audientium corda; Ps. CIII, 30: *Emitte spiritum tuum, et creabuntur.*

Ultimo ponit quod futurum erat ex parte discipulorum, cum dicit: *Et vos testimonium perhibebitis*, Spiritu sancto inspirati; Act. I, 8: *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ.* Et de hoc duplici testimonio dicitur Act. v, 32: *Nos hujus rei testes sumus, et Spiritus sanctus, quem dedit Dominus omnibus obedientibus sibi.* Et addit testimonii idoneitatem, cum dicit: *Quia ab initio mecum estis*, scilicet prædicationis et operationis miraculorum, ut possent testari de visu et auditu, secundum illud I Joan. I, 1: *Quod vidimus et audivimus annuntiamus vobis.* Ex quo etiam potest accipi quod Christus non fecit miracula in pueritia, ut in quibusdam apocryphis habetur; sed solum ex tunc ex quo discipulos congregavit.

CAPITIS XVI.

LECTIO I.

1. Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini.

2. Absque synagogis facient vos. Sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo.

3. Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem neque me

4. Sed hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, reminiscamini quia ego dixi vobis.

5. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.

1. Supra consolatus est Dominus discipulos quibusdam rationibus de suo recessu, et de persecutionibus et tribulationibus eis superventuris; hic easdem rationes manifestius explicat. Et primo ponitur rationum explicatio supra positarum; secundo insinuatur effectus explicationi in discipulis, ibi, *Dicunt ei discipuli: Ecce nunc palam loqueris* etc. Dominus autem, si bene considerentur ea quæ in superioribus duobus capitulis dicta sunt, discipulos consolari intendebat de duobus: de recessu suo, et tribulationibus eis superventuris: et rationes ad hæc duo hic explicat ordine retrógrado. Cujus ratio est, quia cum recessus suus statim immineret, nec adhuc eis tribulationes superventuras prænuntiaverat; ideo primo consolatus est eos de recessu. Sed quia jam ex prænuntiatis eis tribulationibus videbantur magis affici ad tribulationes, quam ad recessum Christi, ideo hic primum consolatur eos de his tribulationibus superventuris; secundo de recessu suo, ibi, *Et nunc vado ad eum qui misit me.* Circa primum tria facit. Primo manifestat suam intentionem; secundo prænuntiat discipulis tribulationum persecutionem, ibi, *Absque synagogis facient vos* etc., tertio subdit persecutionis rationem, ibi, *Et hæc facient vobis.* Dicit ergo: Dixi quod Judæi oderunt me et vos: quia non cognoverunt eum qui me misit. Et sunt inexcusabiles; et Spiritus sanctus et vos testificabimi contra illos. Sed *hæc* omnia ideo *locutus sum vobis, ut non scandalizemini;* idest, ut cum venerint tribulationes quas prænuntio vobis, sitis absque scandalo. Et merito post promissionem Spiritus sancti scandalum prohibet, quia Spiritus sanctus est amor, *amor autem Dei diffusus est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis;* Rom. v, 5: et omnem propellit scandalum; Ps. CXVIII, 165: *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.* Amicorum autem est negligere damnum propter amicum, ut dicitur Prov. XII. Amicis ergo Dei non est scandalum, pœnas et damna pati pro Christo. Quia vero ante mortem Christi

discipuli Spiritum sanctum non acceperunt, ideo in passione Christi scandalizati sunt; Matth. XXVI, 31: *Omnes vos scandalum patiemini in me in nocte ista.* Sed post adventum Spiritus sancti omnino absque scandalo fuerunt.

2. Sed possent dicere discipuli: Numquid est nobis materia scandali? Immo, quia tribulationes multæ supervenient nobis et primo quidem exclusionis: secundo interfectionis. Exclusionis quidem a consortio Judæorum; unde dicit: *Absque synagogis facient vos;* supra IX, 22: *Jam conspiraverant Judæi ut si quis confiteretur ipsum esse Christum, extra synagogam fieret.* Et hoc intantum invaluit quod aliqui ex principibus in Christum credentes timebant propter hoc publice confiteri, ut habetur supra XII. Hanc exclusionem prænuntiat Luc. VI, 22: *Beati eritis cum vos oderint homines, et ejecerint nomen vestrum tamquam malum propter Filium hominis.*

Sed numquid malum erat Apostolis extra synagogam Judæorum fieri, cum ipsi essent ab ea recessuri? Ad quod dicendum, secundum Augustinum, quod in hoc erat eis tribulatio: quia per hoc dabat Dominus intelligere quod Judæi non erant recepturi Christum: nam si Christum recepissent, eadem fuisset synagoga Judæorum et Ecclesia Christi; et qui converterentur ad Ecclesiam Christi, conversi ad synagogam Judæorum fuissent.

Interfectionis autem: *Sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo.* Hæc quidem verba possunt accipi quasi in consolationem discipulorum dicta, ut ly *sed* accipiatur adversative, ut sit sensus: Quasi consolari debetis ex hoc quod vobis facient. *Sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo.*

Sed qualis consolatio poterat eis esse, hæc scilicet, ut omnis qui interficeret eos, arbitraretur se obsequium præstare Deo? Ad quod dicendum, secundum Augustinum, quod per hoc quod dixerat, *Absque synagogis facient vos*, dabatur intelligi quod illi qui converterentur ad Christum, statim a Judæis occidendi erant: et ideo ad eorum consolationem dicit eis Dominus, quod tam multos Christo acquisituri erant, expulsi de Judæorum congregationibus, ut eos extirpare non possent; et propter hoc mortem eis intentare studerent, ne omnes ad nomen Christi sua prædicatione converterent. Vel dicendum, quod in hoc prædixit eis tribulationem interfectionis.

Dicit autem, *Arbitretur obsequium se præstare Deo*, non diis, ut det intelligere hoc dici solum de persecutione Judæorum; Matth. XXIII, 34: *Ecce ego mitto ad vos sapientes et scribas; et ex illis occidetis et crucifigetis.* Nam Martyres Christi occisi sunt a Gentilibus, non tamen illi arbitrati sunt Deo, sed diis suis solum obsequium se præstare. Ideo autem Judæi, Christi prædicatores occidentes, putabant Deo se præstare obsequium, quia zelum Dei habebant, sed non secundum scientiam: credebant enim quod desereret Deum Israel quicumque converteretur ad Christum. De ista interfectione dicitur in Ps. XLIII, 22: *Propter te mortificamur tota die; æstimati sumus sicut oves occisionis.*

3. Rationem dictorum assignat, dicens: *Et hoc facient vobis, quia non noverunt Patrem neque me:* et primo rationem futuræ persecutionis; secundo rationem prænuntiationis, ibi, *Sed hæc locutus sum vobis.* Dicit ergo: Persequentur vos; *et hæc facient vobis*, non propter zelum veritatis, sed *quia non noverunt Patrem*, inquantum scilicet est Pater *neque me*, Filium suum; supra VIII, 19: *Si me sciretis, et Patrem meum forsitan sciretis;* I Timoth. I, 13: *Qui prius fui blasphemus et persecutor,... misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.*

4. Sed posset dici: Si per ignorantiam fidei Judæi vos sunt persecuturi, quare ergo prædixit vobis? Et ideo cum dicit, *Sed hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum; reminiscamini quia ego dixi vobis*, primo ponit causam prænuntiationis; secundo causam dilationis ad prænuntiandum, ibi, *Hæc autem ab initio non dixi.* Dicit ergo. Ideo autem *hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum; reminiscamini quia ego dixi vobis.* Hora aliquorum venire dicitur quando possunt implere quod desiderant, et facere quod volunt; Sap. II, 7: *Non prætereat nos flos temporis*, scilicet apti ad voluptates exercendas. Hora ergo Judæorum tunc veniet quando poterunt exercere persecutiones in vobis. Sed

hæc est hora nocturna. Lucæ XXII, 53: " Hæc est hora vestra et potestas tenebrarum etc. „ *Reminiscamini quia ego dixi vobis.* Quod quidem ad duo valet. Quia scilicet quando recordati sunt in tribulationibus existentes, quod eas Christus prædixerat eis, cognoverunt ejus divinitatem, et magis confisi sunt de ejus adjutorio. Item per hoc quod aliquis prævidit tribulationes sibi imminentes, minus affligitur, quia prævisa jacula minus feriunt. Et rationem hujus assignat Tullius in lib. *de Tusculanis Quæst.* Bona enim et mala temporalia quanto magis cognoscuntur, tanto minora reputantur. Divitiæ enim majores reputantur a non habentibus eas, quam ab eisdemmet postquam habentur. Similiter etiam tribulationes antequam habeantur magis timentur et contristativæ creduntur antequam superveniant, quam postquam supervenerunt et præsentes sunt. Malum autem quando præmeditatur, efficitur quasi præsens, et ex ipsa præsentia minus reputatur. Unde dicit quod sapiens ex præmeditatione potest accipere consolationem de tristitia superventura, quam aliqui recipiunt assiduitate tristitiæ imminentis. Sic ergo duplici de causa eis tribulationes prænuntiat: ad spem eorum sublevandam de ejus adjutorio, et ad tristitiam minuendam.

5. Hic assignat causam quare non ante eis prædixit hæc scilicet *quia vobiscum eram.* Quod potest referri ad duo prædicta. Primo ad sublevandam spem: nam cum vobiscum eram, de meo adjutorio confisi non dubitabatis; modo autem quando videbitis me mori, dubitare poteritis de mea potestate: et ideo necessarium est ut prænuntiem futura, per quæ cognoscatis meam divinitatem et potestatem. Vel potest referri ad secundum, ut sit sensus: *Vobiscum eram,* protegens vos et totum pondus super me suscipiens; infra XVII, 12: *Pater, cum essem cum eis, ego servabam eos quos dedisti mihi.* Sed quia recessurus sum a vobis, totum pondus tribulationis remanebit vobis: et ideo oportet ut non sint vobis improvisæ.

Sed videtur quod Dominus ante hanc horam prædixerit: quia alii tres Evangelistæ narrant, Dominum ante hoc tempus prædixisse discipulis quod tradendi essent ante reges et præsides, et in synagogis Judæorum flagellandi. Sed dicendum, quod hoc non contrariatur huic quod Dominus dicit: *Hæc vobis ab initio non dixi:* quia illi dicunt Dominum hoc dixisse in monte Oliveti, quod fuit imminente passione tribus diebus antequam ventum esset ad cœnam. Unde hoc quod dicit, *Ab initio,* non refertur ad tempus passionis, sed ad tempus quo primo fuit cum discipulis, ut Augustinus dicit. Sed contra hoc est, quod Matth. cap. X, vers. 16, dicitur, quod Dominus prænuntiavit discipulis tribulationes superventuras, non solum imminente passione, sed ab initio electionis eorum. *Ecce* (inquit) *mitto vos sicut oves in medio luporum.* Et ideo dicendum, quod hoc quod dicit, *Ab initio,* non est intelligendum solum de tribulationibus superventuris, sed de adventu Spiritus sancti, quem non prænuntiavit eis ab initio, ut Augustinus dicit. Vel dicendum, secundum Chrysostomum, quod intelligendum est de tribulationibus; et tunc quod dicit, *Ab initio,* dicit propter duo quæ hic eis de novo prædixit: unum scilicet, quod essent passuri tribulationes a Judæis, quod eis ante non dixerat, sed solum a Gentibus, ut patet Matth. X: aliud, quod supra prædixit eis, quod flagella passuri essent; hic autem addit unum quod maxime poterat eos attonitos facere, scilicet quod mors eorum reputaretur a Judæis obsequium.

LECTIO II.

1. Et nunc vado ad eum qui misit me; et nemo ex vobis interrogat me: Quo vadis?
2. Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.
3. Sed ego veritatem dico vobis: Expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos.

1. Supra explicavit Dominus rationes consolatorias contra tribulationes discipulis superventuras: hic explicat rationes consolatorias de recessu suo. Consolatus est autem eos Dominus de recessu suo triplici ratione. Primo ratione accessus eorum ad Patrem quem promittebat; unde dicebat (supra XIV, vers. 1): *Non turbetur cor vestrum... In domo Patris mei mansiones multæ sunt.*

Secundo ratione Paracliti quem missurus erat; unde dicebat (ibid. XVI): *Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis.* Tertio ratione iteratæ suæ visionis, quam asserebat (ibid. XVIII): *Non relinquam*, inquam, *vos orphanos: veniam ad vos.* Has autem tres rationes explicat hic, sed ordine retrogrado: et primo promissionem Spiritus Paracliti; secundo iteratam sui visionem, ibi, *Modicum, et jam non videbitis, me; et iterum modicum, et videbitis me;* tertio introductionem ad Patrem, ibi. *Et in illo die me non interrogabitis.* Circa primum duo facit. Primo præmittit necessitatem consolationis; secundo ponit eam, ibi, *Sed ego veritatem dico vobis* etc. Circa primum duo facit. Primo prænuntiat suum recessum; secundo ostendit hujus prænuntiationis effectum, ibi, *Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.* Recedit ergo ad Patrem vadens; et ideo dicit: *Vobiscum eram*, usque modo, sed *nunc vado ad eum qui me misit*, idest Patrem: quod quidem perfectionis est: tunc enim unaquæque res perficitur cum ad suum principium redit; Tob. cap. XII, 20: *Tempus est ut revertar ad eum qui me misit.* Eccle. I, 7: *Ad locum unde exeunt flumina, revertuntur.* Ibat quidem secundum humanitatem ad eum apud quem ab æterno erat secundum divinitatem. Et hoc diffusius expositum est in præcedentibus. Sed addit: *Nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?*

Sed quid est hoc quod dicit? Nonne Petrus interrogavit, supra XIII, 36: *Domine, quo vadis?* et Thomas, supra XIV, 5: *Nescimus quo vadis?* Et ideo huic quæstioni respondent Chrysostomus et Augustinus; sed aliter et aliter. Chrysostomus enim dicit, quod discipuli audientes quod deberent interfici et absque synagogis fieri, ita tristati et attoniti facti sunt, ut quasi obliti de recessu Christi et locutionem amittentes, eum de suo recessu non interrogarent. Unde subdit: *Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.* Et sic Dominus dicens, *Et nunc vado ad eum qui misit me*, eos potius increpat, secundum Chrysostomum. Et hoc non interrogabant; Deut. XXXII, 7: *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi;* Eccli. VI, vers. 28: *Investiga illam, et manifestabitur tibi.* Augustinus autem vult quod hoc quod dicit, *Nunc vado ad eum qui misit me*, non sit pro illo instanti quo loquebatur; sed pro tempore quo ascensurus erat in cælum; quasi diceret: Superius interrogastis me quo irem; sed nunc ita vado quod non est necesse ut aliquis vestrum interroget me, Quo vadis? Quia, ut dicitur Act. I, 9: *Videntibus illis elevatus est.*

2. Hic ponitur tristitia, quæ est effectus prænuntiationis, secundum Chrysostomum: sed secundum Augustinum tristantur de recessu: gaudebant enim de præsentia Christi quodam modo carnali affecti ad humanam ejus speciem; sicut homo delectatur de præsentia amici: et ideo de recessu ejus tristabantur; Psal. XXIX, 6: *Ad vesperam* (scilicet passionis) *demorabitur fletus* (in Apostolis), *et ad matutinum* (resurrectionis) *lætitia.* Sed quia humanum est quod tristitia cor tangat, vitiosum autem quod cor impleat, quia per hoc ratio turbatur; ideo quasi arguens dicit: *Tristitia implevit cor vestrum;* Eccli. XXX, 22: *Non des tristitiam animæ tuæ;* supra XIV, 27: *Non turbetur cor vestrum.*

3. Hic ponitur ratio consolationis quæ est promissio Spiritus sancti. Et primo promittit Spiritum sanctum; secundo prænuntiat ejus effectum, ibi, *Et cum venerit ille* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit recessus sui necessitatem; secundo recessus utilitatem. Dicit ergo: *Tristitia implevit cor vestrum*, scilicet de recessu meo: sed est magis vobis gaudendum, quia *expedit vobis ut ego vadam*, idest valde vobis est necessarium quia *si non abiero, Paraclitus non veniet ad vos.* Item est vobis fructuosum et utile: quia *si abiero, mittam eum ad vos*, scilicet Spiritum sanctum.

Sed numquid non potuisset Christus dare Spiritum vivens in carne? Dicendum quod sic: quia etiam super eum baptizatum Spiritus sanctus in specie columbæ descendit et numquam ab eo recessit, quem ab instanti suæ conceptionis recepit non ad mensuram. Sed noluit eum dare discipulis existens cum eis, quadruplici ratione. Primo propter eorum indispositionem: nam Spiritui sancto, cum sit amor spiritualis, contrariatur amor carnalis. Discipuli autem quodam carnali amore afficiebantur ad Christi humanitatem, necdum elevati erant spirituali amore ad ejus divinitatem, et ideo nondum capaces erat Spi-

ritus sancti; II Cor. v, 16: *Ex hoc jam neminem secundum carnem noscimus* (idest secundum carnis affectum); *et si cognovimus secundum carnem* (Christum scilicet ante passionem), *sed nunc jam non novimus.* Secundo propter divini auxilii conditionem, quod maxime adest in necessitatibus; Ps. IX, 10: *Adjutor in opportunitatibus;* et iterum Ps. XXVI, 10: *Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit me.* Quamdiu autem Christus erat cum eis, sufficiens adjutorium erat cum eis; sed eo recedente multis tribulationibus exponebantur: et ideo datus est eis statim alius consolator et adjutor. Unde signanter dicit (infra XIV, 16): *Et alium Paraclitum dabit vobis;* Isai. XXVIII, 9: *Quem docebit scientiam... Ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus.* Tertio ex dignitatis Christi consideratione: nam, ut Augustinus dicit in libro de *Trinitate,* Christus inquantum homo, non habet quod det Spiritum sanctum, sed inquantum Deus. Quando autem cum discipulis erat, videbatur esse quasi homo unus ex eis. Ne ergo videretur quod homo esset qui daret Spiritum sanctum, ideo ipsum ante ascensionem suam non dedit; supra VII, 39: *Nondum erat spiritus datus, quia nondum Jesus erat glorificatus;* Sap. IX, 19: *Emitte illam a sede magnitudinis tuæ.* Quarto propter unitatem Ecclesiæ conservandam: nam, ut supra X, 41, habetur, *Joannes signum fecit nullum:* quod ideo fuit ne populus divideretur a Christo, et ut evidentior appareret eminentia ad Joannem. Discipuli autem ipso Spiritu replendi erant, ut etiam opera majora facerent quam Christus fecit; supra XIV, 12: *Et majora horum facient:* et ideo si ante passionem fuisset eis datus, potuisset verti in dubium apud populum quis esset Christus, et sic fuisset in eo divisio; Ps. LXVII, 19: *Ascendens in altum, dedit dona hominibus.*

Sed, secundum Chrysostomum, potest hic sumi argumentum contra Macedonianos dicentes, Spiritum sanctum esse creaturam et ministrum Patris et Filii. Si enim sic esset, non esset sufficiens consolatio de recessu Christi adventus Spiritus sancti: sicut non esset sufficiens consolatio de recessu regis, si daretur unus de ministris suis loco ejus. Quia ergo Spiritus sanctus æqualis est Filio, ideo Dominus eos per promissionem Spiritus sancti consolatur.

Sed si æquales sunt Filius et Spiritus sanctus, quare expedit quod Filius recedat, ut veniat Spiritus sanctus? Ideo scilicet quia recedebat corporaliter, ac simul cum Spiritu sancto veniebat invisibiliter. Si enim Filius habitasset invisibiliter, et diceret: Expedit ut recedam, quia veniet Spiritus sanctus, utique major eo Spiritus sanctus reputaretur.

LECTIO III.

1. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, et de justitia, et de judicio.

2. De peccato quidem, quia non crediderunt in me; de justitia vero, quia ad Patrem vado, et jam non videbitis me; de judicio autem, quia princeps hujus mundi jam judicatus est.

3. Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo.

4. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.

5. Non enim loquetur a semetipso; sed quæcumque audiet loquetur, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis.

1. Supra consolatus est Dominus Apostolos per promissionem Spiritus sancti; hic ostendit utilitatem quam Spiritus sanctus adveniens afferet eis: et ponit triplicem utilitatem: unam ex parte mundi; aliam ex parte discipulorum; et tertiam ex parte Christi. Ex parte quidem mundi, quia Spiritus sanctus adveniens mundum arguet; ex parte discipulorum, quia eos instruet, ibi, *Adhuc multa habeo vobis dicere* etc.; ex parte Christi, quia ipsum clarificabit, ibi, *Ille me clarificabit* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit utilitatem adventus Spiritus sancti quantum ad mundum; secundo exponit eam, ibi, *De peccato quidem, quia non crediderunt in me.* Dicit ergo: Expedit vobis ut ego vadam, quia mittam Spiritum sanctum ad vos; *et cum venerit ille, arguet mundum de peccato et de justitia et de judicio.* Quod dupliciter legitur. Uno modo secundum Augustinum, alio modo secundum Chrysostomum. Secundum Augustinum quidem hoc modo: *Cum venerit,* scilicet Spiritus sanctus, *ille arguet,* idest reprehendet, *mundum;* Prov. IX, 8: *Argue sapientem, et diliget te.*

Sed numquid non etiam Christus arguit mundum? Arguit quidem, supra

cap. VIII, 41: *Ex patre diabolo estis;* et Matth. XXIII, multa contra Pharisæos et Scribas dicens. Quare ergo dicit, *Ille arguet;* quasi ipse non arguerit? Sed forte diceret aliquis quod Christus solos Judæos arguit, Spiritus autem sanctus in discipulis et per discipulos arguit totum mundum. Sed huic contrariatur quod Christus loquitur in Apostolis et per Apostolos sicut Spiritus sanctus; II Corinth. ult., 3: *Experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus.*

Et ideo dicendum, quod dixit: *Ille arguet mundum,* qui invisibiliter penetrans corda vestra, diffundet in eis caritatem, qua timore depulso, arguendi habebitis potestatem. Quamdiu enim discipuli carnaliter ad Christum afficiebantur, Spiritus sanctus non erat in eis, ut dictum est, eo modo quo postea fuit: et ideo non erant ita audaces sicut post ejus adventum fuerunt; Ps. XXXII, 6: *Spiritu oris ejus omnis virtus eorum,* scilicet Apostolorum; II Paral. XXIV, 20: " Spiritus Domini induit Zachariam. „ *Ille* etiam *arguet mundum:* quia corda quæ ante mundana fuerant, replens fecit quod ea se reprehenderent; Job XIII, 15: *Arguam vias meas coram illo* etc. Et hoc facit Spiritus sanctus; Ps. L, 12: *Spiritum rectum innova in visceribus meis.*

Sed de quo arguet? De tribus. *De peccato* quod commiserunt; Isai. LVIII, 1: *Annuntia populo meo scelera eorum* etc. Et hoc Apostoli fecerunt; Ps. XVIII, 5: *In omnem terram exivit sonus eorum.* Item *de justitia,* quam neglexerunt; Isai. XXIX: *Justitiam non fecerunt* etc. Et hoc Apostoli fecerunt; Rom. III, 10: *Non est justus quisquam.* Item *de judicio,* quod contempserunt: ut enim dicitur Prov. XVIII, 3, *impius cum in profundum peccatorum venerit, contemnet;* Ezech. V, vers. 6: *Contempsit judicia mea* etc.

2. Hic exponit: et primo quod dicit de peccato; et hoc *quia non crediderunt in me.* Solum de peccato infidelitatis arguit: quia per fidem omnia alia peccata dimittuntur; Matth. XXV, Dominus damnatis solum defectum misericordiæ imputat: quia per misericordiam omnia peccata purgantur; Prov. XV, 27: *Per misericordiam et fidem purgantur peccata.* Sic ergo et hic, quia infidelitate manente, peccata cetera detinentur, et ea discedente cetera dimittuntur. Dicit autem: *Quia non crediderunt in me;* et non dicit Mihi, vel Me: quia dæmones credunt Christum esse, et contremiscunt; Jac. II. Sed *in me,* per fidem formatam sperando et diligendo. Secundo *de justitia,* et hoc *quia ad Patrem vado* etc. Quod quidem potest dupliciter exponi; quia vel de justitia Christi, vel de justitia Apostolorum. De justitia quidem Apostolorum sic: *de justitia* nostra, quod non sunt imitati. Justitia dico non ex lege, sed ex fide; Rom. III, 22: *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi.* Fides autem de invisibilibus est: Hebr. XI. Discipuli autem aliquid videbant, scilicet ejus humanitatem, et aliquid non videbant, scilicet ejus divinitatem: sed hoc promittit eis in præmium; supra XIV, 21: *Manifestabo eis meipsum.* Habebant ergo discipuli fidem de Christo quantum ad divinitatem tantum; sed quando subtracta fuit eis humanitas Christi, tunc eorum fides erat de utroque: et ideo, secundum Augustinum super Joan., dicit: *Quia vado ad Patrem, et jam non videbitis me;* quasi dicat: Vos creditis in me secundum divinitatem: et *quia vado ad Patrem,* credetis in me etiam quantum ad humanitatem: quam quidem fidei justitiam mundus non imitatur. Sed dicit: *Et jam non videbitis me:* non quod numquam sint eum visuri, sed quia non visuri sunt eum in ista carne mortali. Viderunt eum in resurrectione, sed immortalem existentem; et videbunt eum in judicio, sed in majestate venientem. De justitia quidem Christi exponit de Verbis Domini. Judæi enim noluerunt recognoscere quod Christus justus esset; supra cap. IX, vers. 24: *Nos scimus quia hic homo peccator est.* Arguet eos de hac justitia, dicens: *Quia ad Patrem vado:* quia hoc ipsum quod ad Patrem vado, justitiæ meæ est. Quod enim Christus descendit, misericordiæ fuit; sed quod ascendit, ejus justitiæ debitum; Phil. II, 9: *Propter quod et Deus exaltavit illum* etc. Tertio arguit mundum *de judicio;* et hoc *quia princeps hujus mundi,* idest diabolus, qui est princeps mundi, idest mundanorum, non creatione, sed suggestione et imitatione; Sap. II, 25: *Imitantur eum qui sunt ex parte illius;* Job XLI, 25: *Ipse est rex super omnes filios superbiæ.* Hic ergo princeps *jam judicatus est,* idest expulsus foras; supra XII, 31: *Nunc judicium est mundi,*

idest, pro mundo, *nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* Et hoc dicit ut tollat excusationem hominum, qui se de peccatis excusant propter tentationem diaboli; quasi dicat: Excusari non possunt, quia expulsus est diabolus per gratiam et fidem Christi et Spiritum sanctum a cordibus fidelium; ita ut jam non tentet interius sicut ante, sed solum exterius per exercitationem permissus; et ideo resistere possunt ei qui volunt adhærere Christo. Et inde est quod debiles feminæ diabolum vicerunt, a quo tamen fortissimi viri superati sunt. De hoc ergo judicio mundus arguitur, quia a diabolo vincitur resistere nolens, et a se expulsum, per consensum peccati reducens; Rom. VI, 12: *Non regnat peccatum in vestro mortali corpore.* Vel aliter, secundum eumdem in libro de Verbis Domini: ut quod dicit, *jam judicatus est,* intelligatur de judicio condemnationis; idest, jam condemnatus est ipse: et per consequens omnes qui adhærent ei; Matth. XXV, 41: *Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus.* Arguitur etiam mundus de judicio: quia sciens mundi hujus principem condemnatum esse, non evadit etiam ipse hoc judicium; sed cum suo principe judicatur, quoniam superbum atque impium imitatur.

Secundum Chrysostomum, aliter a capite exponitur: *Cum venerit,* scilicet Spiritus sanctus, *ille arguet,* idest convincet, *mundum de peccato;* quasi diceret: Ipse Spiritus sanctus erit argumentum quoddam contra mundum; Hebr. II, 4: *Contestante Deo signis et prodigiis* etc. Et de hoc peccato ostendet eos graviter peccasse, *quia non crediderunt in me,* cum videbunt quod Spiritus sanctus in nomine meo dabitur fidelibus; Actor. V, vers. 32: " Nos testes hujus rei sumus, et Spiritus sanctus, quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi. „ *De justitia,* quam scilicet ego habeo, quam tamen mundus non reputavit me habere: et hoc, quia vado ad Patrem, et mittam vobis Spiritum, scilicet qui ostendet me justum, et irreprehensibilem duxisse vitam; supra XV, 26: *Quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis.* Quia hoc dicitur in Psal. LXVII, 19: " Postquam ascendit Christus in altum, dedit dona hominibus. „ *De judicio: quia princeps hujus mundi jam judicatus est;* idest, ex hoc ipso quod per Spiritum sanctum judicatur, idest expellitur, a cordibus fidelium; Zach. XIII, 2: *Spiritum immundum ejiciam;* I Cor. II, 12: *Nos spiritum hujus mundi non accepimus; sed spiritum qui ex Deo est.* Et de hoc judicio arguet, quia ipsi male judicaverunt quod dæmonium haberet, et quod in Beelzebub ejiceret dæmonia: de quo convincentur, quia Spiritus sanctus quem ego mittam, ipsum dæmonem condemnabit et ejiciet.

3. Hic ponit utilitatem adventus Spiritus sancti ex parte discipulorum, quæ est ipsorum instructio: et primo ponit instructionis necessitatem; secundo promittit instructionem, ibi, *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem;* tertio excludit dubitationem, ibi, *Non enim loquetur a semetipso.* Dicit ergo: Utilis erit adventus Spiritus sancti mundo, quia arguet eum. Sed et vobis utilis erit ad instruendum; qua quidem instructione indigetis, quia *multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo:* quasi dicat: Ego vos instruxi, sed non adimplemini; Job XXVI, vers. 14: *Ecce hæc ex parte dicta sunt verborum ejus: et cum vix parvam stillam sermonis ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Quærere autem quæ sunt ista multa quæ portare non poterant, est stultum, ut dicit Augustinus. Nam si ipsi portare non poterant, multo magis et nos non possumus.

Hoc tamen quod dicit, *Non potestis portare modo,* diversi hæretici assumunt ad sui erroris velamentum, dum his qui eis adhærent quædam in occulto dicunt turpissima, quæ non auderent dicere in manifesto: quasi hæc ipsa sint quæ tunc discipuli portare non poterant, et ea docuerit Spiritus sanctus quæ palam docere atque prædicare spiritus hominis erubescit. Non est ergo intelligendum quod aliqua secreta doctrinæ taceantur fidelibus parvulis, seorsum docenda majoribus: sed omnibus fidelibus proponuntur ea quæ fidei sunt; Matth. X, 27: *Quod in aure audistis, prædicate supra tecta.* Sed aliter proponenda sunt rudibus, aliter peritis; sicut quæ subtilia sunt de mysterio incarnationis, et aliis hujusmodi, non sunt rudibus proponenda: quia cum intelligere non possent, scandalizarentur. Omnia ergo quæ fidei erant, Dominus proposuit eis, sed non

eo modo quo postea revelavit, et præcipue in vita æterna. Sic ergo quæ portare non poterant, sunt plena cognitio divinorum, quam non habebant tunc; puta æqualitatem Filii ad Patrem, et hujusmodi. Unde Paulus, II Cor. XII, 4: *Audivi arcana verba, quæ non licet homini loqui:* quæ non erant de alia veritate quam fidei, sed altiori modo. Item spiritualis intellectus omnium Scripturarum, quem tunc non habebant: sed quando *aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas:* Luc. ult., 45. Item passiones, et pericula quæ passuri erant, quæ tunc non poterant, quia animi eorum imbecilles erant; Eccli. VI, 26: *Subjice humerum tuum, et porta illam.* Sic ergo necessaria erat eis instructio.

4. Hic promittit eis instructionem quam consequentur in adventu Spiritus sancti qui docebit eos omnem veritatem. Cum enim sit a veritate, ejus est docere veritatem, et facere similes suo principio. Et dicit, *Omnem veritatem*, scilicet fidei, quam docebit per quamdam elevatam intelligentiam in vita ista, et eamdem plenarie in vita æterna, ubi cognoscemus sicut et cogniti sumus; I Cor. cap. XIII; et I Joan. II, 27: *Unctio docebit vos* etc. Vel *omnem veritatem*, figurarum legis, quam adepti sunt discipuli per Spiritum sanctum. Unde Daniel. I, dicitur, quod dedit Dominus pueris illis sapientiam et intelligentiam.

5. Hic excludit dubitationem, quæ poterat esse. Si Spiritus sanctus docebit eos, videtur scilicet quod esset major Christo: quod non est, quia docebit eos virtute Patris et Filii: *quia non loquetur a semetipso*, sed a me, quia a me erit. Sicut enim Filius non operatur a semetipso, sed a Patre; ita Spiritus sanctus, quia est ab alio, scilicet a Patre et Filio, *non loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet*, accipiendo scientiam sicut et essentiam ab æterno, *hæc loquetur*, non corporaliter, sed intrinsecus in mente illuminando; Oseæ II, 14: *Ducam eam ad solitudinem, et loquar ad cor ejus;* Ps. LXXXIV, 9: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.*

Sed cum audierit ab æterno, quid est hoc quod dicit, *Audiet*, in futuro? Sed dicendum, quod æternitas includit omne tempus; et ideo potest Spiritus sanctus, qui ab æterno audit, dici audire in præsenti, in præterito et futuro. Sed tamen aliquando dicitur audire in futuro propter hoc quia illa quorum notitiam habet sunt futura. *Loquetur* ergo *quæcumque audiet:* quia non solum docebit æterna, sed futura; et ideo subdit: *Et quæ ventura sunt annuntiabit vobis;* quod est proprium divinitatis; Sap. VIII, 8: *Signa et monstra scit antequam fiant;* Isa. XLI, 23: *Quæ ventura sunt annuntiate nobis; et sciemus quia dii estis vos.* Hoc enim est proprium Spiritus sancti; Joel. II, 28: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ.* Apostoli autem habuerunt spiritum prophetiæ. Vel *docebit omnem veritatem*, scilicet figurarum.

Sed ne dubitarent quomodo scirent de futuris tribulationibus quas eis prænuntiaverat, ideo subdit: *Et quæ ventura sunt*, scilicet super vos, *annuntiabit vobis.*

LECTIO IV.

1. Ille me clarificabit:
2. Quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.
3. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt.
4. Propterea dixi, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.

1. Supra positus est duplex fructus adventus Spiritus sancti, scilicet mundi arguitio, et discipulorum instructio: hic ponitur tertius fructus, scilicet Christi clarificatio: et primo proponit fructum clarificationis; secundo manifestat rationem ipsius, ibi, *Quia de meo accipiet;* tertio subditur manifestatio rationis, ibi, *Omnia quæ habet Pater, mea sunt.* Dicit ergo: *Docebit omnem veritatem:* quia *ille me clarificabit*, in quo est omnis veritas; supra XIV, 6: *Ego sum via, veritas et vita;* Coloss. II, 3: "In quo (scilicet Christo) sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ. „ *Clarificabit me:* idest, meam notitiam claram faciet, primo quidem discipulos illuminando: quia adhuc carnales erant, et ad Christum afficiebantur secundum carnem: idest secundum infirmitatem carnis, non cognoscentes divinitatis ejus majestatem, cujus postmodum per Spiritum sanctum sunt capaces effecti; I Cor. II, 19: *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum.* Secundo fiduciam clare annuntiandi præbendo: nam discipuli ante timidi erant, ita ut non auderent Christum pu-

blice confiteri; sed Spiritu sancto repleti, timore depulso, annuntiaverunt hominibus Christum, ab ipso Spiritu quodammodo impulsi; Isai. LIX, 19: *Cum venerit quasi fluvius violentus quem Spiritus Domini cogit.* Unde et Apostolus dicebat (II Cor. v, 14): *Caritas Christi urget nos.* Tertio opera mirifica in Apostolis, et per Apostolos faciendo; I Cor. cap. XII, 2: *Hæc omnia operatur unus atque idem Spiritus.*

2. Hic ponitur ratio clarificationis, quæ est, quia Filius est principium Spiritus sancti. Omne enim quod est ab alio, manifestat id a quo est: Filius enim manifestat Patrem, quia est ab ipso. Quia ergo Spiritus sanctus est a Filio, proprium est ut clarificet eum. Dicit ergo: Ideo *me clarificabit quia de meo accipiet.* Accipere autem hoc non est intelligendum eo modo quo in creaturis. Tria enim sunt in acceptione creaturarum, quorum duo non sunt in divinis. Scilicet, quia in creaturis aliud est quod accipit, et aliud quod accipitur: quod non est in divinis, cum personæ divinæ simplices sint, nec in eis sit aliud et aliud: immo a quocumque accipit Spiritus sanctus, accipit totam substantiam suam; similiter et Filius. Aliud est, quod in creaturis accipiens aliquando fuit non habens id quod accipit; sicut si materia accipiat formam, vel subjectum accidens: aliquando enim materia fuit sine tali forma, et subjectum sine tali accidente. Et hoc quidem non est in divinis: quia Filius ab æterno est habens quod accipit a Patre, et Spiritus sanctus quod a Patre et Filio accipit. Ergo Spiritus sanctus a Filio, sicut Filius accipit a Patre; supra X, 29: *Pater quod dedit mihi, majus omnibus est.* Sic ergo accipere in divinis dicit ordinem originis.

Sed nota, quod cum dicit, *De meo accipiet,* ly *de* non importat participationem, sed consubstantialitatem: quia totum accipit quod Filius habet. Sicut enim Filius dicitur de substantia Patris, quia accipit totam substantiam Patris, ita et Spiritus sanctus de substantia Filii, quia accipit totam substantiam ejus. Quia ergo *de meo accipiet,* et ego sum Verbum Dei, ideo *annuntiabit vobis.* Spiritus enim animalis nullo modo potest esse nisi secundum quod procedit a verbo interius concepto.

3. Hic ponitur rationis manifestatio, ubi Christus probat quod Spiritus sanctus accipiebat de suo propter unitatem et consubstantialitatem Patris et Filii: ubi primo ponit consubstantialitatem Patris et Filii; secundo infert conclusionem intentam, ibi, *Propterea dixi quia de meo accipiet.* Dicit ergo: *De meo accipiet,* quia *omnia quæ habet Pater, mea sunt:* quasi dicat: Licet a Patre procedat Spiritus veritatis, tamen quia *omnia quæ habet Pater, mea sunt,* et ipse Patris Spiritus est, et de meo accipiet.

Sed notandum, quod habere dicimur aliquid dupliciter. Uno modo sicut possessionem: alio modo sicut quod in nobis est; puta vel sicut forma, vel sicut pars. Pater ergo habet sicut possessionem et rem sibi subjectam totam creaturam: Ps. XXXII, 5: *Domini est terra et plenitudo ejus:* habet etiam aliquid quod in ipso est, immo quod est ipse: quia ipse est quidquid in ipso Christo est, cum ipse sit sua essentia, sua bonitas, sua veritas et æternitas. De hoc ergo modo habendi loquitur. Et sic quidquid habet Pater est Filii: quia eamdem sapientiam, eamdem essentiam, eamdem bonitatem habet Filius quam habet et Pater; supra V, 26: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso;* Matth. XI, 27: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.*

Sed, sicut Didymus dicit, objiciunt aliqui: Si omnia quæcumque habet Pater, et Filius: ergo cum Pater habeat paternitatem, sequitur quod et Filius. Ad quod respondet, quod hæc quidem ratio haberet apparentiam, si Dominus diceret: Omnia quæ habet Deus, mea sunt. Sed dicens, *Omnia quæ habet Pater,* salvat distinctionem Patris et Filii dans intelligere quod omnia quæcumque habet Pater, sua sunt, præter id in quo distinguitur Pater a Filio. Nam Patris nomine se Filium declaravit, paternitatem qui Filius erat non sibi usurpavit.

Sed notandum, quod simpliciter concedimus hanc, scilicet, Quidquid habet Pater, habet Filius: non tamen quod eo ordine habet Filius quo Pater habet. Nam Filius habet sicut ab alio accipiens; Pater vero sicut alii dans. Non ergo est distinctio in eo quod habetur, sed in ordine habendi. Hujusmodi an-

tem relationes, scilicet paternitas et filiatio, hujus ordinis distinctionem important: paternitas enim importat hoc quod est dare alii, filiatio vero accipere ab alio.

Sed quæritur utrum relatio in divinis sit aliquid realiter. Videtur quod sic: alias, cum personæ divinæ relationibus distinguantur, eorum distinctio non esset realis. Dicendum ergo, quod relatio in divinis dupliciter consideratur. Uno modo per comparationem ad essentiam seu personam Patris; et sic relatio Patris non est alia res quam essentia seu persona Patris. Alio modo potest considerari per comparationem ad oppositam relationem, puta ad filiationem; et sic paternitas est relatio realis, quia secundum hoc importat ordinem naturæ, quem Pater dat Filio per æternam generationem: qui quidem ordo est in Deo secundum rei veritatem. Sic ergo si paternitas comparetur ad essentiam Patris, omnia quæcumque habet Pater, habet Filius, quia paternitas non est alia res ab essentia Patris; sed non eo ordine habet, ut dictum est.

4. Hic infert intentam conclusionem, quod Spiritus sanctus accipiat a Filio. Ex necessitate enim oportet quod si omnia quæ habet Pater sint Filii, et Filius sit consubstantialis Patri, quod Spiritus sanctus procedat a Filio sicut procedit a Patre, ut Hilarius et Didymus arguunt.

Ad quod sciendum est, quod in qualibet processione seu origine rei creatæ dicimus, quod idem sit quo agens agit, seu dat quod habet, et quod recipiens recipit; sicut ignis generatus recipit formam ignis, quam ignis generans dat per formam suam. Sed hoc in origine divinarum personarum est quodammodo simile, scilicet quod idem est quo Pater dat naturam suam Filio, non voluntate, sed natura, idest per naturam suam; sed in hoc est dissimile: quia in creaturis non est idem numero, quod communicatur et quo communicatur, sed specie solum; sed in divinis est eadem natura numero quam Pater dat Filio, et qua eam dat seu communicat.

Sed attende quod dicimus quod Filius accipit de substantia Patris, idest substantiam Patris; et Spiritus sanctus de substantia Patris et Filii; et quod Pater virtute naturæ suæ dat Filio substantiam suam et Pater et Filius Spiritui sancto. Sed tamen non dicimus quod Pater de substantia sit Filii, vel Pater et Filius de substantia Spiritus sancti: quia ly *de* importat consubstantialitatem cum ordine originis. Sic ergo Spiritui sancto communicatur quod commune est Patri et Filio. Oportet autem quod illud idem sit principium communicationis in divinis, et quod communicatur. Si ergo essentia communicatur Spiritui sancto, oportet quod communicans sit essentia. Essentia autem est communis Patri et Filio: oportet ergo quod si Pater dat essentiam Spiritui sancto, quod et Filius similiter det: et ideo dicit, quia *omnia quæcumque habet Pater, mea sunt.* Et si Spiritus sanctus accepit a Patre, accipiet etiam a Filio; et ideo dicit: *propterea dixi vobis, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis:* quia secundum quod a me accipit, ita annuntiabit vobis.

LECTIO V.

1. Modicum, et jam non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me: quia vado ad Patrem.
2. Dixerunt ergo ex discipulis ejus ad invicem: Quid est hoc quod dicit nobis: Modicum, et non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me, et quia vado ad Patrem? Dicebant ergo: Quid est hoc quod dicit modicum? Nescimus quid loquitur.
3. Cognovit autem Jesus quia volebant eum interrogare, et dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi, Modicum, et non videbitis me, et iterum modicum, et videbitis me?
4. Amen, amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.
5. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora ejus;
6. Cum autem pepererit puerum, jam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum.
7. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum: et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.

1. Supra explicavit Dominus unam rationem consolationis ex promissione Spiritus sancti; hic explicat secundam, scilicet de iterata visione sua. Et primo ponitur visionis iterata promissio: secundo inducitur discipulorum dubita-

tio, ibi, *Dixerunt ergo* etc.; tertio subditur dubitationis satisfactio, ibi, *Cognovit autem Jesus* etc. Iteratam autem visionem promittit eis Dominus cum prænuntiatione recessus sui: quod ideo eis frequenter inculcat, ut dum sæpe ipsum futurum præmeditantur, ipsum absentem tolerabilius ferant. Tria autem ponit consolatoria. Brevem absentiam, iteratam sui præsentiam, et honorabilem discessum. Absentia quidem brévis est: quia *modicum, et jam non videbitis me:* ut ly *modicum* referatur ad *non videbitis;* quasi dicat: Futurum est ut tollar a vobis per mortem, *et jam non videbitis me.* Sed non debetis contristari; quia tempus hoc quo me non videbitis, modicum erit, quia exurgam diluculo, tertia scilicet die; Isa. xxvi, 20: *Abscondere modicum ad momentum donec pertranseat indignatio.* Sed iterata præsentia mei erit, quia *iterum modicum*, idest modico temporis post resurrectionem spatio, scilicet quadraginta dierum; Act. i, 3: " Per dies quadraginta apparens eis: „ *et videbitis me;* infra xx, 20: *Gavisi sunt discipuli viso Domino.* Et hoc, quia honorabiliter recedo: *quia vado ad Patrem;* Act. i, 9: *Videntibus illis elevatus est.* Vel aliter, ut ly *modicum* referatur ad tempus ante ejus mortem, et sit sensus: *Modicum*, scilicet tempus existet quo subtrahar a vobis, quia scilicet in crastino; supra xiii, 33: *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Et non videbitis me,* scilicet mortalem: quia supra xiv, 19: *Adhuc modicum, et mundus me jam non videt*, scilicet mortalem, quia videbit eum in judicio in majestate venientem; discipuli vero post resurrectionem immortalem existentem: quia, ut dicitur Act. x, 40, *dedit eum manifestum fieri non omni populo, sed testibus præordinatis.* Et ideo subdit: *Modicum,* scilicet durabit, et *videbitis;* quia scilicet modicum tempus fuit quo manserit in morte; Isa. liv, 8: *In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te.* Vel ly *modicum* potest referri ad tempus totius vitæ nostræ usque ad judicium; et tunc videbimus eum in judicio et in gloria. Dicitur autem *modicum* in comparatione ad æternitatem; Ps. lxxxix, 4: " Mille anni ante oculos tuos tamquam dies hesterna quæ præteriit. „ *Quia vado ad Patrem*, per resurrectionem et ascensionem; supra xiii, 1: *Sciens Jesus quia venit hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem.*

2. Hic ponitur discipulorum dubitatio: et primo ponitur eorum ad invicem collatio; secundo exprimitur dubitationis occasio; tertio describitur dubitantium animus et affectio. Conferebant quidem ad invicem discipuli ex verbis Domini, dicentes: *Quid est hoc quod dicit nobis modicum?* In quo commendanda est eorum reverentia ad Christum, quæ tanta erat ut non præsumerent eum interrogare. Simile faciunt angeli; Isa. cap. lxiii, 1: *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra?* Quibus tamen respondet, dicens: *Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum.* Sed in hoc datur nobis intelligi quia nondum perfectum sensum habuerunt de verbis Christi, aut propter tristitiam absorbentem, aut propter verborum obscuritatem; Matth. xv, 16: *Adhuc et vos sine intellectu estis?* Occasio autem erat ipse verborum contextus, quæ videbantur contrarietatem quamdam implicare. Satis enim intelligebant quod dicit, *Non videbitis me; et quia vado ad Patrem:* sed hoc dubium inferebat quod eumdem existentem et morientem post modicum visuri erant. Nondum enim nota eis erat resurrectio, quia hoc dicitur in Ps. lxxxviii, 44: *Quis est homo qui non videbit mortem, eruet animam suam de manu inferi?* Sap. ii, 1: *Non est agnitus qui sit reversus ab inferis.* Et ideo dicit: *Quid est hoc quod dicit nobis modicum?* supple, quod videbitis me. Sed ad hanc dubitationem modeste dispositi erant. *Nescimus*, inquiunt, *quid loquitur.* Nam, ut dicit Augustinus, aliqui non intelligentes verba Scripturæ blasphemant, sensum proprium auctoritati Scripturæ præponentes; sed alii modesti, dum non intelligunt, suam ignorantiam confitentur; Sap. ix, 5: *Infirmus homo, et exigui temporis, et minor ad intellectum judicii et legum:* quod et hic discipuli faciunt: non enim ajunt, Male dicit, vel nihil; sed eorum ignorantiæ ascribunt quod non intelligunt.

3. Hic ponitur manifestatio dubitationis: et primo ponitur dubitationis cognitio; secundo manifestatio ejus de quo dubitatur, ibi, *Amen, amen dico vobis* etc.; tertio inducitur similitudo, ibi, *Mulier cum parit, tristitiam habet.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quo-

modo dubitatio discipulorum a Christo cognoscitur, cum dicit: *Cognovit autem Jesus*, virtute divinitatis suæ, *quia volebant eum interrogare*, scilicet de eo quod dubitabant; supra II, 25: *Ipse enim sciebat quid esset in homine;* I Reg. XVI, vers. 7: *Homines vident quæ patent, Deus autem intuetur cor.* Secundo quomodo verbo manifestatur; unde dixit eis: *De hoc quæritis inter vos* etc.; Isa. XLVIII, 3: *Audita feci ex tunc, repente operatus sum, et venerunt.*

4. Hic exponit dictum suum, removens dubitationem, non expresse ponens verba quæ dixerat, discipulis magis satisfaciens quam sibi: ubi tria facit. Primo ostendit alternationem gaudii et tristitiæ; secundo interiorem tristitiam; tertio consequentem lætitiam. Dicit ergo quantum ad primum: *Amen, amen dico vobis*, quia in hoc modico in quo non videbitis me, *plorabitis*, exterius emittendo vocem dolorosam, *et flebitis*, lacrymando; Thren. cap. I, 2: *Plorans ploravit in nocte* (quantum ad primum) *et lacrymæ ejus in maxillis ejus*, quantum ad secundum; Hier. cap. XXXI, 16: *Quiescat vox tua a ploratu.* Interior autem eorum tristitia erit per contrarietatem ad lætitiam mundi; unde dicit: *Mundus autem gaudebit:* quod potest intelligi particulariter quantum ad tempus passionis Christi; et sic *mundus*, idest Scribæ et Pharisæi, *gaudebit*, de occisione Christi; Thren. II, 16: *Hæc dies quam expectabamus: invenimus, vidimus.* Vel *mundus*, idest mali qui sunt in Ecclesia, *gaudebit*, in persecutione sanctorum; Apoc. XVII, 8: *Inhabitantes super terram gaudebunt.* Vel universaliter *mundus*, idest homines carnaliter viventes, *gaudebit*, in rebus mundanis; Isa. XXII, vers. 13: *Ecce gaudium et lætitia occidere vitulos et jugulare arietes, comedere carnes et bibere vinum.* Subsequitur tristitia discipulorum; unde dicit: *Vos autem contristabimini*, scilicet de passionibus quas in mundo sustinebitis, vel potius de occisione mea. Sic et sancti tristantur de passionibus sibi illatis a mundo, et de peccatis; II Cor. VII, 10: *Quæ secundum Deum est tristitia, pœnitentiam in salutem stabilem operatur.* Sed tristitiam consequetur lætitia: quia *tristitia vestra*, quam scilicet habebitis in passione, *vertetur in gaudium*, in resurrectione; infra XX, 20: *Gavisi sunt discipuli viso Domino.* Sed universaliter omnium sanctorum tristitia vertetur in gaudium futuræ vitæ; Matth. V, 5: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur;* Ps. CXXV, vers. 6: *Euntes ibant et flebant mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos.* Flent enim sancti tempore meriti, seminando; sed gaudebunt tempore præmii, colligendo.

5. Hic Dominus primo proponit similitudinem; secundo adaptat eam, ibi, *Vos igitur nunc quidem tristitiam habetis.* Similitudinem autem proponit de muliere parturiente: unde primo proponit ejus tristitiam de partu; secundo ejus lætitiam de prole, ibi, *Cum autem pepererit puerum, jam non meminit pressuræ propter gaudium.* Dicit ergo quantum ad primum: *Mulier cum parit, tristitiam habet*, sensibilem, scilicet maximam, *quia venit hora ejus*, scilicet doloris; Ps. XLVII, 7: *Ibi dolores ut parturientis.* Per hunc dolorem datur intelligi dolor passionis Christi, qui maximus fuit; Thren. I, 12: *O vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus.* Item sanctorum pœnitentium de peccatis; Isai. XXVI, 17: *Sicut quæ concepit, dolens, clamat in doloribus suis, cum appropinquavit ad partum; sic facti sumus a facie tua, Domine.*

6. Hic proponit gaudium de evasione. Ad partum enim sequitur duplex gaudium: unum de evasione doloris; aliud, et majus, de ortu prolis: quod quidem maximum est, si proles sit masculini sexus; cum masculus sit quid perfectum, femina vero quid imperfectum et occasionatum; Jer. XX, 15: *Maledictus vir qui annuntiavit patri meo: Natus est tibi puer masculus.* Gen. XXI, 6, quando Sara concepit, dixit: *Risum fecit mihi Dominus, et quicumque audierit, corridebit mihi.* Et ideo dicit: *Cum autem pepererit, jam non meminit pressuræ*, gaudens de evasione doloris, sed magis *propter gaudium, quia natus est homo in mundum.* Hæc autem similitudo convenit quidem quantum ad Christum, quia patiendo solvit mortis pressuras, et novum hominem regenerans esse fecit; idest, reddidit ad vitæ gloriæ novitatem, quæ nondum hominibus nota erat; unde non dicit: Natus est puer, sed *Natus est homo in mundum:* quia ipse Christus existens homo, ex mortuis novus resurgebat, ut puer. Item convenit Ecclesiæ

militanti quæ in novitate vitæ ambulat. Item Ecclesiæ triumphanti, quæ ambulat in novitate gloriæ Et non dicit, Non erit pressura; sed *quoniam non meminit pressuræ:* quia etsi sancti recordentur miseriarum quas passi sunt, cum in illa beatitudine gloriæ erunt, non tamen aliquid miseriarum ex hoc in affectu experientur.

7. Hic adaptat similitudinem: et primo quantum ad præsentem tristitiam, quam Apostoli tunc habebant, dicens: *Et vos igitur quidem nunc*, idest ex tempore passionis, *tristitiam habetis*, de morte mea; Luc. ult., 17: *Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem, et estis tristes?* Vel *nunc*, idest in tota vita præsenti, *tristitiam habetis.* Supra eodem: *Plorabitis et flebitis vos.* Secundo quantum ad futuram lætitiam, dicens: *Iterum autem videbo vos.* Ubi primo promittit eis futuram visionem, dicens: *Iterum autem videbo vos;* quod idem est ac si diceret: Videbitis me, quia non possumus eum videre, nisi seipsum ostendat. Sed non dicit, Videbitis me, sed *Videbo vos:* quia hoc ipsum quod seipsum ostendit, est ex misericordia sua quæ signatur per ejus visionem. Dicit ergo: *Iterum autem videbo vos*, in resurrectione et in futura gloria; Isa. cap. XXXIII, 17: *Regem in decore suo videbunt.* Secundo promittit cordis gaudium, et exultationem, dicens: *Et gaudebit cor vestrum*, scilicet ex mea visione in resurrectione. Unde cantat Ecclesia: " Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus et lætemur in ea. „ *Et gaudebit*, visione gloriæ: Ps. XV, 11: *Replebis me lætitia cum vultu tuo;* Isa. LX, 5: *Tunc videbis et afflues, et mirabitur, et dilatabitur cor tuum.* Naturale enim est unicuique quod gaudeat in intuitu rei amatæ. Divinam autem essentiam nullus nisi eam diligens videre potest: Job cap. XXXVI, 33: *Annuntiat de ea amico suo, quod possessio ejus sit.* Et ideo necesse est quod illam visionem sequatur gaudium; Isa. ult., 14: *Videbitis* (cognoscendo per intellectum), *et gaudebit cor vestrum;* immo ipsum gaudium usque ad corpus redundabit, dum glorificabitur; unde subdit: *Et ossa vestra germinabunt;* Matth. XXV, 21: *Intra in gaudium domini tui.* Tertio promittit eis perpetuam gaudii durationem, dicens: *Et gaudium vestrum*, quem habebitis in resurrectione de me; Isa. LXI, 10: " Gaudens gaudebo in Domino: „ *nemo tollet a vobis:* sicut Judæi ante abstulerunt per passionem: quia (Rom. VI, 9): *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.* Vel *gaudium vestrum*, de gloriæ fruitione, *nemo tollet a vobis*, cum sit inamissibile et perpetuum; Isa. cap. XXXV, 10: *Lætitia sempiterna super capita eorum.* Nemo enim sibimetipsi hoc gaudium tollet per peccatum, cum uniuscujusque voluntas sit ibi in bono confirmata: nemo etiam alteri hoc gaudium tollet, cum ibi nulla sit violentia, nulla illatio nocumenti etc.

LECTIO VI.

1. Et in illo die me non interrogabitis quidquam.

2. Amen, amen dico vobis: Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

3. Usque modo non petistis quidquam in nomine meo:

4. Petite et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum.

1. Supra prosecutus est Dominus duas rationes confortantes Apostolos, scilicet ex promissione Paracliti, et reditu sui; hic vero prosequitur tertiam rationem in qua confortavit eos ex promissione accessus eorum ad Patrem: et primo promittit eis familiarem accessum eorum ad Patrem: secundo assignat rationem dictorum, ibi, *Hæc in proverbiis locutus sum vobis.* Circa primum duo facit. Primo dat fiduciæ securitatem; secundo hortatur eos ad usum fiduciæ, ibi, *Usque modo non petistis quidquam* etc. Circa primum duo facit. Primo excludit interpellationis necessitatem; secundo promittit impetrandi opportunitatem, ibi, *Amen, amen dico vobis: Si quid petieritis Patrem (in nomine meo, dabit vobis.* Dicit ergo: *In illo die non interrogabitis me quidquam.* Ubi secundum quod Augustinus dicit, ubi nos habemus *Rogabitis*, Græci habent quoddam verbum quod duo significat, scilicet petere et interrogare; et ideo potest dupliciter intelligi: *In illo die non me rogabitis quidquam;* idest nihil a me petetis; vel *nihil me interrogabitis.* Dicit ergo: *In illo die.* Quis autem sit iste dies, patet ex supra dictis, scilicet *iterum autem videbo vos.* Quod potest intelligi de resurrectione, et de visione

in gloria. De primo exponitur, secundum Chrysostomum, *In illo die*, scilicet quando a mortuis resurrexero, *me non interrogabitis quidquam;* idest non dicetis: *Ostende nobis Patrem*, et hujusmodi.

Sed contra hanc expositionem objicit Augustinus: quia discipuli post resurrectionem dicunt, Act. I, 6: *Si in tempore hoc restitues regnum Israel?* Et infra ult., vers. 19, interrogat Petrus dicens: *Hic autem quid?* Sed, sustinendo expositionem Chrysostomi, dicendum, quod Dominus illum diem vocat non solum diem resurrectionis, sed etiam diem illum quo a Spiritu sancto docendi erant; supra eodem: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Et sic confuse loquens de tempore illo, includit etiam adventum Spiritus sancti; quasi dicat, *in illo die*, dato scilicet Spiritu sancto, *me non interrogabitis:* quoniam scietis omnia per Spiritum sanctum; I Joan. II, 27: *Unctio docet nos de omnibus.* Item, secundum eumdem: *In illo die* adventus Spiritus sancti, *non me interrogabitis quidquam*, idest, nulla erit vobis necessitas me rogandi.

Sed numquid post resurrectionem Apostoli non fecerunt aliquam orationem Christo? Videtur quod sic; II Cor. XII, vers. 8, dicit Apostolus: *Propter quod ter Dominum rogavi*, idest Christum. Responsio. Dicendum, quod in Christo erat duplex natura: scilicet humana, per quam est mediator Dei et hominum: I Timoth. II; et divina, per quam est Deus unus cum Patre. Christus autem secundum quod homo, non erat talis mediator ut numquam nos Deo conjungeret, sicut aliqui mediatores qui numquam extrema conjungunt. Conjungit ergo nos Patri. Eadem autem est conjunctio ad Deum Patrem et ad Christum secundum divinam naturam; unde dicit: Non necesse habebitis ut utamini mea mediatione, inquantum homo. Sic ergo *in illo die non rogabitis me*, quasi mediatorem, quia per vos habebitis accessum ad Deum; sed rogabitis me ut Deum. Et licet Christus interpellet pro nobis, ut dicit Apostolus ad Rom. VIII, Ecclesia tamen non rogat eum ut interpellantem: unde non dicimus: Christe, ora pro nobis; sed rogat ipsum ut Deum: inhærens ei ut Deo, per amorem et fidem.

Secundum Augustinum exponitur de die visionis gloriæ, hoc modo, *In illo die*, quando videbo vos in gloria, *me non rogabitis;* idest, nil petetis, quia nil desiderandum remanebit; cum omnia bona superabundent nobis in patria; Ps. XV, vers. 10: *Adimplebis me lætitia cum vultu tuo;* et iterum, Ps. XVI, 15: *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Item *nil interrogabitis*, quia pleni eritis cognitione Dei; Ps. XXXV, 10: *In lumine tuo videbimus lumen.*

Sed contra utrumque objicitur, quia sancti in patria orant: secundum illud Job V, 1: *Voca si est qui tibi respondeat, et ad aliquem sanctorum convertere.* Et II Mach. ult. dicitur, quod hic orabat pro populo suo. Nec potest dici, quod pro aliis rogent, non pro se; quia dicitur Apoc. VI, 10: *Usquequo non judicas sanguinem nostrum?* Item sancti interrogant: erunt enim æquales angelis, ut dicitur Matth. XXII; sed angeli interrogant dicentes (Psal. XXIII, 8): *Quis est iste rex gloriæ?* et in Isa. LXIII, 1: *Quis est iste qui venit de Edom?* quæ est vox angelorum, secundum Dionysium. Ergo et sancti interrogant.

Sed quantum ad utrumque est duplex responsio. Prima, quia tempus gloriæ potest considerari dupliciter: secundum gloriæ inchoationem, et secundum plenariam consummationem. Tempus autem inchoationis gloriæ est usque ad diem judicii: nam sancti quantum ad animam receperunt gloriam; sed aliquid adhuc expectant ad recipiendum, scilicet gloriam corporis in se, et quantum ad alios, ut impleatur numerus electorum; et sic usque ad judicii diem et petere possunt et interrogare, non tamen de his quæ pertinent ad essentiam beatitudinis. Tempus autem gloriæ consummatæ plenarie est post diem judicii; postquam nihil restat petendum, nihil cognoscendum; et de eo dicit: *In illo die*, scilicet gloriæ consummatæ, nil petetis, nil interrogabitis. Quod autem dicitur de angelis, quod interrogant, verum est de mysteriis humanitatis et incarnationis Christi, non autem divinitatis.

2. Hic promittit impetrandi opportunitatem: quod quidem continuatur dupliciter. Uno modo, secundum Chrysostomum, ut referatur ad tempus resurrectionis, et adventum Spiritus sancti; quasi dicat: Verum est quod in illo die

resurrectionis et Spiritus sancti non interrogabitis me: tamen habebitis meum auxilium, quia petetis *in nomine meo*, a Patre, ad quem habebitis accessum per me. Alio modo, secundum Augustinum: *In illo die*, gloriæ meæ, *non rogabitis quidquam.* Sed interim dum in peregrinatione hujus miseriæ conversamini, *si quid petieritis Patrem, dabit vobis.* Et secundum hoc, *Si quid petieritis Patrem* etc., non refertur ad hoc quod dicit, *In illo die;* sed ad ea quæ præcedunt illum diem. Ponit autem Dominus septem conditiones bonæ orationis. Prima est ut petantur bona spiritualia; et hoc cum dicit, *Si quid.* Quod enim est penitus terrenum, etsi in se sit aliquid, comparatum tamen ad spiritualia, nihil est; Sap. VII, 8: *Divitias nihil esse duxi in comparatione illius;* Jer. IV, 23: *Aspexi terram, et vacua erat et nihil.*

Sed contra. Matth. VI, docet Dominus petere temporalia, ibi (vers. 2): *Panem nostrum quotidianum.* Sed dicendum, quod temporale petitum relatum ad spirituale jam est aliquid.

Secunda conditio est ut fiat cum perseverantia; et quantum ad hoc dicit, *Petieritis*, quasi perseverando; Luc. XVIII, vers. 1: *Oportet semper orare, et non deficere;* et I Thess. V, 17: *Sine intermissione orate.* Tertia, quod fiat cum concordia, cum dicit, *Petieritis*, in plurali; Matth. XVIII, 19: *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint fiet illis a Patre meo qui in cœlis est.* Unde Glossa, Rom. ult., dicit, quod impossibile est multorum preces non exaudiri. Quarta, ut procedat ex filiali affectu, cum dicit, *Patrem.* Qui enim ex timore petit, non patrem, sed dominum petit, vel hostem; Matth. VII, vers. 11: *Si vos nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se!* Quinta, ut fiat cum pietate, idest cum humilitate; Ps. CI, 18: *Respexit in orationem humilium, et non sprevit preces eorum:* cum fide impetrandi; Jac. I, 6: *Postulet autem in fide, nihil hæsitans:* et ordinate; Jac. IV, 6: *Petitis, et non accipitis, eo quod male petatis.* Et quantum ad hoc dicit, *In nomine meo*, quod est nomen Salvatoris, in quo nomine petit qui pertinentia ad salutem petit, et eo modo quo potest salutem consequi; Act. IV, vers. 12: *Non est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* Sexta, ut fiat tempore debito; et ideo dicit, *Dabit.* Non enim oportet statim decidere, si non accipiat; sed profecto dabitur, etsi ut in tempore congruo detur, differatur, ut magis crescat desiderium; Ps. CXLIV, 15: *Tu das escam illorum in tempore opportuno.* Septima, ut petat pro se; unde dicit, *Vobis:* quia aliquando pro aliis non exauditur, contrariantibus eorum demeritis, pro quibus fit petitio; Jer. VII, 16: *Tu ergo noli orare pro populo isto;* et XV, 1: *Si steterint Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum.*

3. Hic hortatur eos ad usum datæ fiduciæ: et primo commemorat defectum præteritum; secundo hortatur ad profectum futurum, ibi, *Petite.* Defectus præteritus est in non petendo; unde dicit: *Usque modo non petistis quidquam.*

Sed contra. Matth. X et Luc. IX, 1: *Dedit eis potestatem super omnia dæmonia, et ut languores curarent.* Hæc autem orando faciebant: ergo aliquid petierunt in nomine Christi, et præcipue quia Luc. X, 17, dicitur a discipulis: *Domine, in nomine tuo etiam dæmonia subjiciuntur nobis.*

Et ideo dicendum, quod hoc potest dupliciter exponi. Uno modo sic: *Usque modo non petistis quidquam*, quod scilicet esset aliquid magnum, *in nomine meo.* Nam petitiones curationum corporalium modicæ sunt in comparatione ad alia magna quæ orando facturi erant: nec dum Spiritum adoptionis acceperant, quo ad spiritualia et cælestia anhelarent. Et si dicis, quod petierunt aliquid magnum, supra XIV, 9: *Domine, ostende nobis Patrem;* dicendum, quod hoc non petebant a Patre de quo hic agit; sed solum de Christo homine confisi eum interpellabant mediatorem ut Patrem ostenderet. Alio modo, quia dicit: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo:* in quo ante non petierant, non habentes perfectam cognitionem nominis Christi.

4. Consequenter cum dicit, *Petite et accipietis*, hortatur eos ad profectum futurum, ut scilicet petant. Matth. VII, 7: " Petite et dabitur vobis. „ *Petite*, inquam, *et accipietis*, scilicet quod petitis, *ut impleatur gaudium vestrum;* Luc. X, vers. 17: *Reversi sunt discipuli cum gaudio dicentes: Domine, in nomine tuo etiam dæmonia subjiciuntur nobis.* Et hoc modo

quod dicit, *Gaudium vestrum sit plenum*, ponitur ut finis exauditionis. Vel potest poni sicut res petita, ut sit sensus: *Petite et accipietis:* hoc, inquam, petatis, *ut gaudium vestrum sit plenum.* Ubi sciendum, quod objectum gaudii est bonum concupitum. Cum enim desiderium sit motus appetitus in bonum et gaudium quies ejus in eo; tunc gaudet homo quando quiescit in bono jam habito, ad quod desiderium movebatur. Sed gaudium proportionatur bono habito: et de bono creato non potest haberi gaudium plenum, quia non quietat plene desiderium et appetitum hominis: tunc ergo gaudium nostrum erit plenum quando habebimus bonum illud in quo superabundanter sunt omnia bona quæ desiderare possumus. Et hoc bonum est solum Deus, qui replet in bonis desiderium nostrum, ut dicitur in Ps. CII. Ideo dicit: *Petite*, illud, *ut gaudium vestrum sit plenum*, scilicet frui Deo et Trinitate, ut Augustinus dicit, quo amplius non est; Ps. XV, 10: *Adimplebis me lætitia cum vultu tuo.* Et quare? Quia, Sap. VII, 11: *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa;* idest cum contemplatione divinæ sapientiæ.

LECTIO VII.

1. Hæc in proverbiis locutus sum vobis. Venit hora cum jam non in proverbiis loquar vobis, sed palam de Patre meo annuntiabo vobis:

2. In illo die in nomine meo petetis. Et non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis:

3. Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis quia a Deo exivi.

4. Exivi a Patre, et veni in mundum; iterum relinquo mundum et vado ad Patrem.

1. Supra promisit Dominus discipulis familiaritatem et accessum eorum ad Patrem; hic rationem hujus familiaritatis assignat. Duo autem sunt quæ dant homini fiduciam petendi ab aliquo et familiaritatem, scilicet notitia et dilectio: et ideo Dominus hanc duplicem rationem assignat. Prima sumitur ex manifesta Patris cognitione; secunda ex speciali ejus dilectione, ibi, *In illo die in nomine meo petetis.* Circa primum duo facit. Primo commemorat præteritam eorum de Patre cognitionem imperfectam; secundo promittit perfectam, ibi, *Venit hora cum jam non in proverbiis loquar vobis.* Imperfectam quidem cognitionem habebant, unde dicit: *Hæc in proverbiis locutus sum vobis.* Proverbium proprie dicitur quod communiter est in ore omnium, sicut illud Prov. XXII, 6: *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit non recedet ab ea.* Sed quia hæc quandoque obscura sunt et metaphorica, inde est quod proverbium quandoque sumitur pro parabola, in qua aliud dicitur, aliud signatur. Et hoc modo accipitur hic proverbium pro parabola, idest pro parabolica locutione. Potest autem hoc habere quadruplicem sensum. Primus est talis secundum litteram, ut referatur ad hoc quod immediate dixerat, hoc modo: Dixi vobis: *Usque modo non petistis quidquam*, et quod in nomine meo petetis: et sum quasi obscure et *in proverbiis locutus;* sed *venit hora* ut quæ obscure dixi vobis, dicam statim in manifesto; unde subdit: *Ipse Pater amat vos*, et *Exivi a Patre, et veni in mundum.* Et sic videntur Apostoli intellexisse; unde his auditis dicunt ei: *Ecce nunc palam loqueris* etc. Secundus sensus est ut hoc quod dicit, *Hæc in proverbiis locutus sum vobis*, referatur ad totum quod in hoc Evangelio legitur de doctrina Christi: quod vero dicitur, *Venit hora cum jam non in proverbiis loquar vobis*, referatur ad tempus gloriæ: quia enim nunc videmus per speculum et in ænigmate, idcirco hæc quæ dicuntur nobis de Deo, in proverbiis proponuntur. Sed quia in patria videbimus facie ad faciem, ut dicitur I Cor. XIII: ideo tunc non in proverbiis, sed palam de Patre annuntiabitur nobis. Dicit autem *de Patre*, quia nullus potest Patrem videre in illa gloria nisi Filio manifestante; Matth. XI, vers. 27: *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui Filius voluerit revelare.* Ipse enim est lux vera, dans nobis lucem, qua Patrem videamus; supra VIII, 12: *Ego sum lux mundi.* Sed quia huic expositioni repugnat quod sequitur, *In nomine meo petetis:* in quo nil petituri sumus, si de die gloriæ intelligatur, quando satiabitur in bonis desiderium nostrum: ideo est alius sensus duplex. Unus, secundum Chrysostomum, sic: *Hæc*, scilicet quæ nunc dixi vobis, *in proverbiis*, idest in quadam intricatione verborum, *locutus sum vobis*, non exprimens totaliter quæ oportet vos cognoscere de me et Patre meo: quia *multa habeo vobis di-*

cere quæ non potestis portare modo: supra hoc cap.: sed *venit hora*, cum a mortuis scilicet resurrexero, *cum jam non in proverbiis*, idest obscure et per ænigmata, *sed palam de Patre meo annuntiabo vobis.* Nam per illos quadraginta dies quibus apparuit eis, multa mysteria eos docuit et multa de se et Patre annuntiavit; et cum jam per fidem resurrectionis eum firmiter Deum verum esse credentes elevati essent ad altiora; unde et subditur Act. I, 3: *Loquens eis de regno Dei;* Luc. ult., 45: *Aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas.* Alius sensus est, secundum Augustinum, ut per hoc quod dicit, *Hæc in proverbiis locutus sum*, promittat Dominus se facturum eos spirituales. Differentia enim hæc est inter spiritualem et animalem virum: quia animalis homo verba spiritualia accipit ut proverbia, non quod proverbialiter sint dicta, sed quia mens ejus supra corporalia elevari non valens, sunt ei obscura; I Cor. II, vers. 14: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei.* Spiritualis autem homo accipit spiritualia ut spiritualia. Discipuli autem a principio quasi animales erant, et quæ dicebantur eis, obscura erant et sicut proverbia; sed postmodum a Christo spirituales effecti et per Spiritum sanctum edocti, spiritualia aperte capiebant; et ideo dicit: *Hæc in proverbiis locutus sum vobis;* idest, fuerunt vobis ut proverbia. Sed *venit hora cum jam non in proverbiis loquar vobis;* II Cor. III, 18: *Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem tamquam a Domini spiritu.*

2. Hic ponitur secunda ratio fiduciæ, sumpta ex dilectione Patris ad discipulos Et primo ostendit Patris dilectionem ad eos: secundo familiaritatem Patris ad Filium, ibi, *Exivi a Patre, et veni in mundum.* Circa primum duo facit. Primo resumit eis factam promissionem; secundo assignat promissionis rationem, ibi, *Ipse enim Pater amat vos.* Circa primum duo facit. Primo resumit unum quod promiserat; secundo promittit eis fiduciam petendi; unde dicit: *In illo die*, scilicet quando annuntiabo vobis palam de Patre, *petetis in nomine meo:* quia manifeste eum cognoscentes, scietis me esse ei æqualem et coessentialem, et per me habere accessum ad eum. Hæc enim est petitio in nomine ejus, sperare per Christum habere accessum ad Patrem; Ps. XIX, 8: *Hi in curribus et hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus.* Tacet autem se rogaturum Patrem pro eis; unde dicit: *Et non dico vobis quia ego rogabo Patrem* etc.

Sed numquid non ipse orat pro nobis? Immo; I Joan. II, 1: *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum;* Hebr. VII, 25: *Accedens per semetipsum ad Deum salvare potest.* Et ad hoc dicendum primo, secundum Augustinum, quod hoc dicit ad removendum, se de cetero esse ut personam interpellantem inquantum homo. Sic in illo die, quando palam annuntiabo et petetis in nomine meo et cognoscetis me esse unum cum Patre et quod non sim persona interpellans; sed inquantum Deus simul cum eo interpellans exaudiam. Alio modo, secundum Chrysostomum, hoc forte dicit, ne forte credant discipuli quod ita sint per Filium impetraturi quod ipsi non habeant immediatum accessum ad Patrem; quasi dicat: Modo ad me recurritis, ut pro vobis interpellem; sed tunc tantam fiduciam habebitis apud eum quod etiam ipsi a Patre petere poteritis in nomine meo, non indigentes alio introducente.

Sed numquid Apostoli non indiguerunt Christo homine ad interpellandum? Alias, cum ipse interpellet, superflua erit ejus interpellatio. Sed dicendum, quod non interpellat pro eis tamquam pro absentibus et accessum habere non valentibus: sed faciens preces eorum exaudibiliores.

3. Hic rationem promissionis assignat, quæ est amor Patris ad eos: et primo ponit Patris dilectionem, secundo dilectionis probationem, ibi, *Quia vos me amastis.* Dicit ergo: Ideo non dico *quia rogabo Patrem pro vobis* (per hoc enim videretur quod ipse non amaret eos), sed utique *ipse Pater*, qui amat omnia, volendo eis bonum naturæ; Sap. II, 35: " Diligis omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti: „ *amat vos*, Apostolos et sanctos, quodam privilegiato amore, volendo vobis summum bonum, idest seipsum; Deut. XXXIII, 3: *Dilexit populos: omnes sancti in manu illius sunt:* quia ad hoc dilexit; Sap. III, 1: *Justorum animæ in manu Dei sunt.* Probationem

hujus ostendit ex duobus: scilicet ex amore discipulorum ad Christum, et ex fide. Quantum ad primum dicit: *Quia vos me amastis:* quæ quidem probatio non est per causam; quia, ut dicitur I Joan. cap. IV, 10: *Non quasi nos dilexerimus eum; sed quoniam ipse prior dilexit nos:* sed est per signum, quia hoc ipsum quod nos Deum diligimus, est signum: quod ipse amat nos: quod enim possumus eum amare, est ex dono Dei; Rom. cap. V, 5: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis;* supra XIV, 21: *Qui diligit me, diligetur a Patre meo.* Quantum ad secundum dicit: *Et credidistis quia a Deo exivi.* Sine fide enim impossibile est placere Deo: „ Hebr. XI, 6. Fides autem est nobis ex amore Dei: *donum enim Dei est*, ut dicitur Ephes. II, 8. Donum autem non datur nisi ex amore dantis. Credere autem et amare Christum inquantum a Deo exivit, satis est evidens signum amoris Dei. Quia propter quod unumquodque, et illud magis: qui ergo amat Christum, qui a Deo exivit, amor ejus præcipue retorquetur in Deum Patrem; non autem si amat eum in quantum hominem.

4. Sed quia mentionem fecit de exitu suo a Patre, hic manifestius explicans dicit: *Exivi a Patre, et veni in mundum.* Ubi ostendit familiaritatem suam ad Patrem: et primo ponit ejus a Patre exitum; secundo ejus ad Patrem reditum, ibi, *Iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem.* Est autem duplex processio Filii a Patre: una scilicet æterna, alia temporalis. Æternam quidem designat cum dicit, *Exivi a Patre*, ab eo æternaliter genitus.

Sed notandum, quod omne quod exit ab aliquo, fuit prius in eo. Aliquid autem est in aliquo tripliciter. Uno modo sicut contentum in continente; alio modo sicut pars in toto; tertio modo sicut accidens in subjecto et sicut effectus in causa: et secundum hoc dicuntur aliqua ab eis exire. Sed primis duobus modis exit aliquid idem numero existens; puta idem numero vinum de dolio, et eadem pars a toto. Sed aliis duobus modis non exit idem numero. Hæc autem non sunt dicenda de Deo: quia cum Deus sit summe simplex, nec sit in loco nisi metaphorice, non potest dici quod Filius sit in eo sicut pars vel sicut contentum, sed in eo erat per unitatem essentiæ; supra VIII, 16: *Ego et Pater unum sumus.* Tota enim essentia Patris est tota essentia Filii, et e converso; et ideo non exit eo modo a Patre quo prædicta. Nam quod exit a toto ut pars, est distinctum ab eo per essentiam: nam pars a toto exiens fit ens actu, quæ in eo erat ens in potentia. Et similiter quod exit a toto continente, loco distinguitur; sed Filius a Patre non exit localiter, quia omnia implet; secundum illud Jerem. XXIII, 24: *Cœlum et terram ego impleo;* nec divisibiliter: quia Pater impartibilis est; sed exit ab eo per personalem distinctionem. Sic ergo in exitu, inquantum præsupponit inhærentiam, designatur essentiæ unitas; inquantum insinuat processum quemdam, designatur distinctio personalis; Psal. XVIII, 7: *A summo cœlo* (scilicet Deo Patre) *egressio ejus.* Et Psal. CIX, 3: *Ex utero ante luciferum genui te.* Sed in rebus corporalibus res exiens ab aliquo jam non est in eo, cum exeat per separationem essentiæ vel loci. Hic autem quia non est exitus talis, ideo sic ab æterno a Patre exiit quod tamen ab æterno sit in eo: et sic quando est in eo, exit, et quando exit, est in eo: ita ut semper exeat, et semper sit in eo.

Temporalem autem processionem ejus designat dicens: *Et veni in mundum.* Sicut autem exitus a Patre ab æterno non est localiter, ita nec adventus ejus in mundum est localis: quia cum Filius sit in Patre, et e converso; sicut Pater omnia implet, ita et Filius; nec est quo localiter moveatur. Dicitur ergo venisse in mundum, inquantum naturam humanam assumpsit, quantum ad corpus, habentem originem ex mundo, non mutando locum; supra I, 11: *In propria venit, et sui eum non receperunt.*

Consequenter cum dicit, *Iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem,* agit de reditu suo ad Patrem: et primo ponit recessum ejus a mundo, dicens: *Iterum relinquo mundum,* non subtrahendo suæ gubernationis providentiam: quia simul cum Patre semper mundum gubernat, et semper cum fidelibus est per gratiæ opitulationem; Matth ult., 20: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* Relinquit ergo mundum subtrahendo se a conspectu corporali mundanorum. Secundo ponit reditum

suum ad Patrem, cum dicit, *Vado ad Patrem*, quem numquam deseruerat. Vadit autem inquantum se obtulit Patri in passione; Ephes. v, 2: *Obtulit semetipsum oblationem et hostiam Deo.* Item inquantum per resurrectionem, secundum quod homo, configuratus est Patri in immortalitate; Rom. vi, 10: *Quod autem vivit, vivit Deo.* Item inquantum in ascensione ascendit ad cælos, in quo specialiter refulget divina gloria; Marc. ult., 19: *Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum, et sedet a dextris Dei;* supra eodem: *Vado ad eum qui me misit; et nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?*

LECTIO VIII.

1. Dicunt ei discipuli ejus: Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis. Nunc scimus quia scis omnia, et non opus est tibi ut quis te interroget. In hoc credimus quia a Deo existi.

2. Respondit eis Jesus: Modo creditis? Ecce venit hora, et jam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, et me solum relinquatis; et non tamen sum solus, quia Pater mecum est.

3. Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis.

4. In mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

1. Positis rationibus et verbis consolantibus Apostolos, hic ponitur effectus ipsorum in discipulis: et primo ponitur discipulorum affectio; secundo ostenditur ipsorum conditio, ibi, *Respondit eis Jesus;* tertio assignatur prædictorum intentio, ibi, *Hæc locutus sum vobis* etc. Affectio discipulorum est confessionis et credulitatis; unde dicunt: *Ecce nunc palam loqueris.* Ubi tria confitentur de Christo; scilicet doctrinæ claritatem, scientiæ certitudinem, et divinam originem. Primum confitentur cum dicunt: *Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis.* Si enim diligenter advertimus, vix in aliquo loco sacræ Scripturæ ita exprimitur Christi origo, sicut hic, cum dicit: *Palam de Patre meo annuntiabo vobis;* et *Exivi a Patre, et veni in mundum.* Et ideo credentes hanc promissionem, qua dixit, *Palam de Patre meo annuntiabo vobis,* eis completam esse, ita ut non alia manifestatione indigeant, dicunt: *Ecce nunc palam loqueris.* Sed, ut Augustinus dicit, ita adhuc ignorantes erant discipuli, ut se non intelligere ingnorent. Non enim promiserat eis in illa hora se sine proverbiis locuturum, sed in hora resurrectionis vel gloriæ. Tamen quantum ad ipsos discipulos jam clarius eis fuit locutus tunc, quamvis alia claritas sermonum ejus esset expectanda. Infra xviii, 20: *Ego palam locutus sum mundo.* Secundum confitentur cum dicunt: *Nunc scimus quia scis omnia.* Et quidem in superficie verborum satis evidens argumentum est certæ et perfectæ scientiæ quando quis manifestat quæ dicit: signum enim scientis est omnino posse docere: unde dicitur Prov. xiv, quod doctrina prudentium facilis est. Quæ enim nostrum superant intellectum, non plane verbis explicamus. Sed tamen hoc Apostoli dicunt propter aliam intentionem, quia scilicet Dominus scit omnia cordis eorum secreta, et de his quæ dubitant satisfacit: consolatur eos promittendo gaudium Spiritus sancti, et iteratam sui visionem et Patris amorem; et ideo dicunt: *Nunc scimus quia scis omnia*, scilicet secreta cordium; infra ult., 17: *Tu omnia nosti;* Sap. viii, 8: *Domino Deo nostro nota sunt omnia, antequam fiant.* Unde subdunt: *Et non est opus tibi ut quis te interroget.*

Quod videtur prædictis contradicere. Dicunt enim, quod scit omnia; scientis autem non est interrogare, sed interrogari: quomodo ergo non est ei opus ut quis eum interroget? Sed dicendum, quod hoc dicunt, ut innuant quod etiam secreta cordium novit, quia et ante interrogationem eis satisfecit supra cum dicerent inter se (hoc cap.): *Quid est quod dicit nobis modicum?* Nihilominus tamen Christus interrogat et interrogatur, non quia opus sit eis, sed nobis.

Tertium confitentur cum dicunt: *In hoc credimus quia a Deo existi:* et quidem convenienter: scire enim omnia, et etiam secreta cordium, est proprium divinitatis; Jer. xvii, 9: *Pravum est cor hominis et inscrutabile: quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor et probans renes.* Et ideo dicunt, *A Deo existi,* consubstantialis Patri, et verus Deus.

2. Hic ponitur discipulorum conditio, quæ est infirmitatis: ubi primo exprobrat fidei eorum tarditatem; secundo tribulationem futuram imminentem

tertio ostendit se immunem ab omni eorum detrimento. Quantum ad primum dicit: *Modo creditis.* Quod si accipiatur interrogative, est exprobratio tarditatis eorum ad credendum; quasi diceret: Usque modo distulistis credere? Si vero accipiatur remissive, exprobrat fidei ipsorum instabilitatem; quasi diceret: Verum est quod nunc creditis; sed statim quando tradar dimittetis me; Luc. cap. VIII, 13: " Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt. „ *Ecce venit hora, et jam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, et me solum relinquatis.* Hic ponitur eis imminens tribulatio et scandalum. Unde sciendum est, quod imminente hujusmodi scandalo, quæ antea per Christum adepti fuerant amiserunt. Adepti enim fuerant Christi societatem, possessionem, et rerum exonerationem, et omnem communem modum vivendi. Unde hæc tria enumerat Petrus; Matth. XIX, 27, dicens: *Ecce nos* (scilicet omnes, quantum ad tertium) *reliquimus omnia* (quantum ad secundum) *et secuti sumus te*, quantum ad primum. Et hæc amiserunt: et ideo hoc eis prædixit Dominus, dicens: *Ecce venit hora, et jam venit, ut dispergamini*, quantum ad tertium, propter timorem qui vobis dominabitur, ita ut nec simul possitis fugere; Zach. XIII, 7: " Percute pastorem, et dispergentur oves gregis etc. „ *Unusquisque in propria*, quantum ad secundum, idest ad animum possidendi propria; unde Petrus cum aliis reversi sunt ad navem, et propria; infra ult., 3: *Exierunt, et ascenderunt in navim. Et me solum relinquatis.* quantum ad primum; Job XIX, 14: *Fratres mei dereliquerunt me, et qui me noverunt, obliti sunt mei;* Isa. LXIII, 3: *Torcular calcavi solus.* Sed discipulorum scandalo Christus nullum patitur detrimentum; unde dicit: *Et non sum solus, quia Pater mecum est;* quasi diceret: Etsi sum unum cum Patre per unitatem essentiæ, non sum solus per distinctionem personalem: unde non sic a Patre exivi ut ab eo recederem.

3. Hic ponit Dominus suam intentionem de doctrina sua: et primo ponit doctrinæ suæ utilitatem; secundo necessitatem, *in mundo pressuram habebitis.* Utilitas doctrinæ est pax; unde dicit: Dico quod ad hoc deducemini, ut me solum relinquatis: et propter hoc propono vobis doctrinam meam, ne in hac derelictione persistatis: et propter hoc scilicet omnia quæ dixi vobis in sermone, vel omnia quæ in toto Evangelio locutus sum vobis, ut ad me redeuntes, *in me pacem habeatis.* Finis enim Evangelii est pax in Christo; Ps. CXVIII, vers. 165: *Pax multa diligentibus nomen tuum.* Cujus ratio est, quia pax cordis opponitur ejus perturbationi, quæ oritur ex malis supervenientibus et crescentibus. Si quis autem habeat aliquando luctum vel gaudium superexcedens illa mala, patet quod perturbatio non manet. Et inde est quod homines mundani, qui Deo per amorem non sunt conjuncti, habent tribulationes absque pace; sed sancti qui Deum per amorem habent in corde, etsi ex mundo habeant tribulationes, in Christo habent pacem; Ps. CXLVII, 14: *Qui posuit fines tuos pacem.* Finis enim noster hic debet esse ut pacem habeamus in Deo; Psal. LXXVI, 3: *Renuit consolari anima mea* (scilicet in rebus mundi): *sed ubi memor fui Dei, delectatus sum.*

4. Necessitas autem hujus pacis est illata vexatio a mundo; unde dicit: *In mundo pressuram habebitis.* Et primo prænuntiat futuram angustiam; secundo dat contra eam fiduciam. Quantum ad primum dicit: *In mundo pressuram habebitis*, idest a mundanis; I Joan. III, 13: *Nolite mirari si odit vos mundus;* supra cap. XV, 19: *Quia ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.* Quantum ad secundum dicit: *Confidite: ego vici mundum.* Ipse enim liberat nos; Eccli. LI, 6: *Liberavit me a pressura flammæ.* Quasi diceret: Recurratis ad me, et habebitis pacem: et hoc ideo *quia ego vici mundum*, qui vos premit. Vicit Christus mundum, primo quidem auferendo ei arma quibus impugnat: hæc autem sunt ejus concupiscibilia; I Joan. II, 16: *Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia oculorum, aut concupiscentia carnis, aut superbia vitæ:* quia scilicet divitias vicit per paupertatem; Ps. LXXXV, 1: *Inops et pauper sum ego;* Luc. IX, 58: *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet.* Honorem per humilitatem; Matth. cap. XI, 29: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde.* Voluptates per passiones et labores; Phil. II, 8: *Factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Item supra IV, 6: *Jesus autem fa-*

tigatus ab itinere sedebat sic supra fontem; Ps. LXXXVII, 16: *In laboribus sum ego a juventute mea.* Qui ergo sic ista vincit, vincit mundum: et hoc est quod facit fides; I Joan. V, 4: *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra:* quia cum sit substantia sperandarum rerum, quæ sunt bona spiritualia et æterna, facit nos contemnere bona carnalia et transitoria. Secundo vicit mundum, mundi principem excludendo; supra XII, 31: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras;* Coloss. II, 15: *Expolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.* Ex quo præbuit nobis diabolum ut a nobis vincendum; Job XL, 24: *Numquid illudes ei quasi avi, aut ligabis eum ancillis tuis?* Ad litteram, post passionem Christi, juvenculæ ancillæ Christi et parvuli illudunt ei. Tertio homines mundi ad se convertendo. Mundus rebellabat movendo seditiones per homines mundi, quos Christus ad se traxit; supra XII, 32: *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Unde supra VII, 19, dicunt: *Ecce totus mundus post eum vadit.* Sic ergo non debemus timere pressuras quia victus est; I Cor. cap. XV, 57: *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Jesum Christum.*

CAPITIS XVII.

LECTIO I.

1. Hæc locutus est Jesus; et sublevatis oculis in cælum, dixit: Pater, venit hora; clarifica Filium tuum,

2. Ut Filius tuus clarificet te.

3. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna: ut cognoscant te, solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum.

4. Ego te clarificavi super terram; opus consummavi, quod dedisti mihi ut faciam: et nunc clarifica me tu, Pater, apud temetipsum, claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te.

1. Supra Dominus confortavit discipulos exemplo et exhortatione; in parte ista confortat eos oratione: in qua quidem oratione tria facit. Primo orat pro seipso; secundo pro discipulorum collegio, ibi, *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo.* Tertio pro universo fideli populo, ibi, *Non pro eis rogo tantum, sed pro eis qui creditur sunt.* Circa primum tria facit. Primo proponit petitionem; secundo petitionis fructum, ibi, *Ut Filius tuus clarificet te* etc.; tertio petitionis exaudiendæ meritum, ibi, *Ego clarificavi te* etc. Circa primum primo ponitur orandi ordo; secundo orandi modus; tertio orationis verba. Ordo orandi est congruus: quia post exhortationem; unde dicit: *Hæc locutus est Jesus.* In quo datur nobis exemplum, ut quos instruimus verbo, juvemus orationum suffragio: quia sermo divinus maxime habet effectum in cordibus auditorum, cum oratione fulcitur, per quam divinum auxilium imploratur; II Thessal. ult., 1: *Orantes simul etiam pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis.* Unde et finis sermonis nostri debet ad orationem terminari; Eccli. XLIII, 29: *Consummatio sermonum ipse est.* Modus decens: quia *sublevatis oculis in cælum.* Differentia est enim inter orationem Christi et orationem nostram: nam oratio nostra est solum ad necessitatem: sed oratio Christi est magis ad instructionem. Nulla enim necessitas inerat sibi orandi, qui simul cum Patre exaudit. Instruxit autem nos in hoc, et verbo et facto. Facto quidem, sublevando oculos, ut et nos in oratione nostra oculos ad cælum levemus; Psal. CXXII, 1: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cælis.* Et non tantum oculos nostros, sed etiam operationes nostras in Deum referendo; secundum illud Thren. III, 41: *Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in cælos.* Verbo autem, quia manifeste orationem protulit; unde dicit, *Et dixit,* ut scilicet quos instruxerat docendo, instrueret orando: non solum enim verbum Christi, sed et facta ejus, nostra instructio est. Verba autem ejus sunt efficacia; unde dicit: *Pater, venit hora:* quæ quidem efficacia causatur ex tribus. Scilicet ex orantis effectu: Filius enim orat Patrem, cujus est Patrem ex amore quærere, et ex amore rogare; unde dicit, *Pater,* ut per hoc det intelligere, ut filiali affectu oremus Deum; Jer. III, 19: *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.* Secundo ex orandi necessitate; unde dicit, *Venit hora,* passionis, de qua supra II, 4: *Nondum venit hora mea.* Hora inquam, non tempus, non dies, quia sta-

tim capiendus erat etc. Nec hora fatalis necessitatis, sed suæ ordinationis et beneplaciti. Et convenienter rogaturus interponit tribulationes, quia in eis maxime Deus exaudit; Psal. CXIX, 1: *Ad Dominum, cum tribularer, clamavi, et exaudivit me;* II Paral. XX, 12: *Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui ut oculos nostros dirigamus ad te.* Tertio ex petitionis tenore; unde dicit: *Clarifica Filium tuum.*

Sed cum Filius Dei sit ipsa sapientia; I Cor. I: hæc autem maximam claritatem habeat: Sap. VI, 13: *Clara est, et quæ numquam marcescit sapientia:* quomodo dicitur claritas clarificari, præsertim cum ipse sit splendor Patris? Hebr. I, 3. Sed dicendum, quod Christus tripliciter petebat clarificari a Patre. Scilicet in passione: et hoc per multa miracula quæ tunc ostensa sunt, cum sol obscuratus est, scissum est velum templi et monumenta aperta sunt. Et de hoc dicitur supra XII, 28: *Et clarificavi*, scilicet miraculis ante passionem, *et iterum clarificabo*, in passione: unde dicit, secundum hoc, *Clarifica*, in passione me ostendendo esse Filium tuum. Unde Centurio visis miraculis dixit (Matth. XXVII, 54): *Vere Filius Dei erat iste.* Secundo in resurrectione. Anima enim illa sancta semper Deo conjuncta fuit habens gloriam ex Dei visione; supra, I, 14: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis:* nam a principio conceptionis quantum ad animam habuit claritatem; sed in resurrectione habuit claritatem corporis, de qua Phil. III, 21: *Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.* Tertio in notitia omnium populorum; Sap. VIII, vers. 10: *Habeo per hanc claritatem ad turbas, et honorem apud seniores.* Et sic dicit, *Clarifica;* idest, manifesta toti mundo me esse Filium tuum, scilicet proprium, et hoc nativitate, non creatione: contra Arium dicentem, Filium Dei esse creaturam: veritate, non nuncupatione: contra Sabellium dicentem, quod idem est qui dicitur Pater, et qui dicitur Filius: origine, non adoptione: contra Nestorium, qui dixit Christum esse Filium adoptivum.

2. Hic ponitur fructus clarificationis. Et primo proponit fructum; secundo exponit, ibi, *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis.* Fructus autem clarificationis Filii est clarificatio Patris; unde dicit: *Ut Filius tuus clarificet te.* Et sciendum, quod audiens Arius Dominum dicentem, *Clarifica Filium tuum*, opinatus est Patrem majorem Filio: quod quidem verum est secundum humanitatem. Supra XIV, 28: *Pater major me est* Et ideo, ut ostendat æqualitatem ejus ad Patrem secundum divinitatem, subjungit: *Ut Filius tuus clarificet te*, scilicet in notitia hominum. Gloria enim est clara cum laude notitia. Deus autem olim erat clarus apud Judæos: quia notus in Judæa Deus; Psal. LXXV, 2: sed postea per Filium notus est per totum mundum. Sed et sancti viri bonis operibus notitiam Dei clarificant. Matth. cap. V, 16: *Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* Unde supra VIII, 50: *Ego gloriam meam non quæro: est qui quærat et judicet.*

3. Hic ponit petitionis fructum: et primo ponit beneficium a Christo collatum hominibus; secundo ostendit hoc beneficium ad gloriam Patris pertinere, ibi, *Hæc autem est vita æterna.* Dicit ergo: *Ut Filius tuus clarificet te;* et hoc *sicut dedisti ei potestatem omnis carnis.* Sciendum est enim, quod agentis cujuslibet quod agit ab alio, intentio est reducere suum effectum in causæ manifestationem: nam ex actione principii quod est de principio, manifestatur ipsum principium: Filius autem quidquid habet, a Patre habet, et ideo oportet quod per ea quæ facit, Patrem manifestet, et ideo dicit: *Dedisti ei potestatem*, super omnes homines; sed et Filius per hanc potestatem debet eos ad tui cognitionem, quæ est vita æterna, perducere. Et sic est sensus: *Filius clarificet te, sicut dedisti ei potestatem omnis carnis*, idest omnis hominis; Luc. III, 6: " Videbit omnis caro salutare Dei, " *Dedisti*, inquam, secundum Hilarium, dando per æternam generationem naturam divinam, per quam habet potestatem omnia continendi; Matth. XI, 27: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Et supra V, 20: *Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit.* Vel *dedisti ei*, scilicet Christo homini, propter consortium personale ad Filium tuum, ut sic caro haberet potestatem super carnem; Matth. ult., 18: *Data est*

mihi omnis potestas in cœlo et in terra. Daniel. VII, 14: *Dedit ei* (scilicet Filio hominis) *potestatem et honorem et regnum.* Ad hoc, inquit, *dedisti*, ut scilicet sicut tu habes potestatem ut non ab homine aliquid accipias, sed ut teipsum ei conferas: ita et Christo homini, ut *omne quod dedisti ei*, per æternam prædestinationem, *det eis*, sibi datis, *vitam æternam.* Supra X, 27: *Oves meæ vocem meam audiunt; et ego cognosco eas.*

Sed numquid vita æterna data hominibus pertinet ad gloriam Patris? Immo, quia *hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum;* idest, ut clarificetur Pater in notitia hominum.

Sed hic duo sunt exponenda. Primo quidem est hoc quod dicit, *Hæc est vita æterna ut cognoscant.* Circa quod sciendum est, quod illa proprie vivere dicimus quæ se ipsa movent ad operandum; quæcumque autem non nisi ab aliis moventur, non dicuntur viventia, sed mortua: et ideo omnes operationes ad quas operans movet se, dicuntur opera vitæ, sicut velle, intelligere, sentire, augeri et moveri. Dicitur autem aliquid vivere, dupliciter: aut quia habet opera vitæ in potentia, et sic dormiens dicitur vivere vita sensitiva, quia habet potestatem movendi se, licet actu non moveatur; aut quia jam exercet opera vitæ in actu, et tunc perfecte dicitur aliquid vivere: unde somnus dicitur dimidium vitæ. Inter opera autem vitæ altius est opus intelligentiæ, quod est intelligere; et ideo operatio intellectus maxime est vita. Sicut autem idem est sensus actu et sensibile in actu, ita intelligens in actu et res intellecta in actu. Cum ergo intelligentia sit vita et intelligere sit vivere, sequitur quod intelligere rem æternam sit vivere vita æterna; Deus est autem res æterna; intelligere ergo et videre Deum est vita æterna. Et ideo Dominus dicit, quod in visione consistit vita æterna, scilicet principaliter secundum totam suam substantiam. Amor autem est movens ad hanc, et quoddam ejus complementum: nam ex delectatione quæ est in fruitione divina, quam facit caritas, est complementum et decor beatitudinis: sed ejus substantia in visione consistit; I Joan. III, 2: *Videbimus eum sicuti est.*

Secundo exponendum est hoc quod dicit, *Te solum verum Deum.* Manifestum est enim quod Christus loquebatur ad Patrem: cum ergo dicat, *Te solum verum Deum*, videtur quod solus Deus Pater sit Deus verus. Quod quidem concedunt Ariani dicentes, Filium differre a Patre per essentiam, cum sit substantia creata, magis tamen et perfectius inter omnes creaturas Patris divinitatem participans, intantum quod dicatur Deus, sed non verus, quia non est Deus per naturam, sed solus Pater. Sed contra hoc arguit Hilarius. Constat enim quod cum volumus scire de re aliqua utrum sit vera, ex duobus scire possumus: scilicet ex natura et ex virtute ejus. Verum enim aurum est quod habet veri auri speciem; quod quidem scimus, si facit veri auri operationem. Si ergo habemus de Filio quod habeat veram Dei naturam, et hoc per veram operationem divinitatis, quam exercet: manifestum est quod est verus Deus. Quod autem exerceat Filius vera opera divinitatis, patet supra V, 19: *Quæcumque Pater facit, hæc et Filius similiter facit.* Et iterum dicit (ibid. 26): *Sicut Pater habet vitam in semetipso*, non quidem participatam, *ita et Filio dedit vitam habere in semetipso;* I Joan. ult., 20: *Ut simus in vero Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna.* Dicit autem *Te solum Deum*, secundum Hilarium, non excludens aliquid. Unde non dicit absolute, *Te solum;* sed addit, *Et quem misisti Jesum Christum;* quasi diceret: *Ut cognoscant te et quem misisti Jesum Christum*, esse unum solum et verum Deum: secundum illum modum loquendi: " Tu solus altissimus, Jesu Christe, cum sancto Spiritu. „ Nec facit mentionem de Spiritu sancto: quia ubicumque ponuntur Pater et Filius, et præcipue in his quæ ad majestatem divinitatis pertinent cointelligitur Spiritus sanctus, qui est nexus amborum. Vel, secundum Augustinum de Trinitate, hoc dicit ad excludendum errorem quorumdam dicentium, quod hæc est falsa: Pater est Deus, et Filius est Deus, et Spiritus sanctus est Deus: sed hæc est vera: Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt unus Deus. Et ratio istorum erat, quia, ut ab Apostolo dicitur I Corinth. I, Christus est Dei virtus et Dei sapientia. Manifestum est autem quod nullus potest dicere aliquem Deum

nisi habeat virtutem et sapientiam divinam. Cum ergo isti vellent quod Pater esset sapientia, quæ est Filius, dicebant ulterius, quod Pater sine Filio consideratus non esset Deus, et etiam Filius et Spiritus sanctus. Et quia in missione designatur incarnatio Filii Dei, ideo per hoc quod dicit, *Et quem misisti Jesum Christum*, datur intelligi quod in vita æterna gaudebimus etiam de humanitate Christi; Isa. XXXIII, 17: *Regem* (idest Christum) *in decore suo videbunt.* Supra X, 9: *Ingredietur et egredietur, et pascua inveniet.*

4. Hic ponitur meritum exaudiendæ petitionis: et primo commemorat meritum; secundo postulat præmium, ibi, *Et nunc clarifica me tu, Pater.* Commemorat autem duplex meritum. Scilicet doctrinæ, dicens, *Ego te clarificavi*, scilicet in notitia hominum, manifestando per doctrinam; Isa. XXIV, 15: *In doctrinis glorificate Deum.* Item obedientiæ: unde subdit, *Opus consummavi.* Utitur præterito pro futuro, scilicet *clarificavi*, idest clarificabo; *et consummavi*, idest consummabo: et hoc, quia jam inchoatum erat; et iterum quia imminebat hora passionis, quando hoc opus consummatum est. *Quod dedisti mihi*, non jussisti: non enim sufficit quod Christo et nobis mandetur divinitus; quia quidquid Christus secundum quod homo fecit et nos facere possumus, est ex dono Dei; Sap. VIII, 21: " Scivi quia non possum esse continens, nisi Deus det. „ *Dedisti*, inquam, *mihi*, per donum gratiæ, *ut facerem;* idest, ut consummarem; Eccli. XXIII, 31: *Cor suum dabit in consummationem.* Sed quia obedientiæ, et doctrinæ Christi præmium est gloria; Phil. II, 8: *Factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis; propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen:* ideo postulat præmium, dicens: *Et nunc clarifica me tu, Pater.* Quod non est intelligendum ut quidam putaverunt, sicut Augustinus dicit, quod natura humana in Christo a Verbo suscepta aliquando convertatur in Verbum, et homo mutetur in Deum; quia hoc nihil aliud esset quam ipsam naturam annihilari. Omne enim quod ita in aliud convertitur quod illud in quod convertitur non augeatur, annihilari videtur: divino autem Verbo Dei nihil augeri potest. Et ideo, secundum Augustinum, intelligendum est, *Et nunc clarifica me tu, Pater*, de prædestinatione Christi hominis: nam aliquid habemus in prædestinatione divina, et in effectu rei. Homo autem Christus Jesus, sicut et alii homines, prædestinatus fuit a Deo Patre; Rom. cap. I, 4: *Qui prædestinatus est Filio Dei* etc. Et secundum hoc dicit: *Et nunc*, idest postquam, *clarificavi te, et consummavi opus quod dedisti mihi ut faciam: clarifica me tu, Pater, apud temetipsum;* idest, fac me sedere ad dexteram tuam; et hoc *claritate quam habui priusquam mundus fieret, apud te*, idest in tua prædestinatione; Marc. ult., 19: *Dominus quidem Jesus assumptus est in cœlum, et sedet a dextris Dei.* Vel aliter, secundum Hilarium. Nam gloria hominum est quædam conformitas ad gloriam Dei, quamvis inæqualis; Christus autem secundum quod Deus, habuit gloriam ab æterno apud Patrem, scilicet divinam, et æqualem Patri: petit ergo hic quod in humanitate clarificetur, ut scilicet id quod ex tempore erat caro, et in corruptionem transformata, gloriam ejus quæ sine tempore est claritatis acciperet; non tamen æqualem, sed similem: ut scilicet sicut ab æterno apud Patrem immortalis et ad dexteram consedens fuit, ita et secundum quod homo immortalis efficiatur, et ad Dei dexteram exaltetur.

LECTIO II.

1. Manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, et mihi eos dedisti: et sermonem tuum servaverunt. Nunc cognoverunt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt: quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis: et ipsi acceperunt, et cognoverunt vere quia a te exivi, et crediderunt quia tu me misisti.

2. Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt: et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt: et clarificatus sum in eis. Et jam non sum in mundo, et hi in mundo sunt, et ego ad te venio.

1. Supra oravit Dominus pro seipso; hic orat pro Apostolorum collegio: et primo assignat rationes orandi; secundo ponit orationis tenorem, ibi, *Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi.* Circa primum duo facit. Primo tangit rationes ex parte discipulorum; secundo ex parte sui, ibi, *Ego pro eis*

rogo etc. Ex parte autem discipulorum ponit tres rationes orandi pro eis. Prima, quia ab eo instructi; secunda, quia sibi dati; tertia, quia ei obedientes et devoti. Primam ponit cum dicit, *Manifestavi:* quasi dicat, secundum Augustinum: *Ut Filius tuus clarificet te;* quæ quidem clarificatio jam in parte est impleta, quia *manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo.* Vel, secundum Chrysostomum: Dico, quod consummavi opus quod dedisti mihi ut facerem; quale autem opus sit, subdit cum dicit: *Manifestavi nomen tuum hominibus* etc.: quod est proprium opus Filii Dei, qui est Verbum, cujus est proprium manifestare dicentem, Matth. cap. XI, 27: *Neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Supra, I, 18: *Deum nemo vidit unquam. Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.*

Sed hic est dubium. Cum Deus Pater fuerit notus hominibus ante adventum Christi, secundum illud Psal. LXXV, 2: *Notus in Judæa Deus:* quid est hoc quod dicit: *Manifestavi nomen tuum?* Responsio. Dicendum, quod nomen Dei Patris poterat tripliciter cognosci. Uno modo inquantum est omnium creator; et hoc modo notus erat a Gentibus; Rom. I, 20: *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Et infra (vers. 19): *Deus illis revelavit.* Alio modo, ut cui soli esset latriæ cultus exhibendus: et hoc modo non erat notus a Gentibus, quæ etiam latriæ cultum aliis diis exhibebant, sed a Judæis tantum, quibus solis præceptum erat in lege quod non nisi Domino immolarent; Exod. XXII, 20: *Qui immolat diis alienis, occidetur, præterquam Domino soli.* Tertio modo ut Pater unigeniti Filii sui Jesu Christi et hoc modo nulli erat notus; sed innotuit per Filium quando Apostoli crediderunt eum esse Filium Dei.

Secundam rationem ponit cum dicit, *Quos dedisti mihi:* et primo ponit dationem, ex qua sumitur ratio seu modus. Dicit ergo, *Quos dedisti mihi,* scilicet, illis hominibus nomen tuum manifestavi.

Sed numquid Filius habuit eos sicut et Pater habuit? Utique inquantum Deus. Sed dicit, *Dedisti mihi,* scilicet homini, ut me audirent, et mihi obedirent; supra VI, 44: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Quod autem aliqui ad Christum veniant, est ex dono et gratia Dei; Ephes. II, 8: " Gratia salvati estis: hoc enim Dei donum est „ *Dedisti,* inquam, *de mundo,* idest a mundo electos; supra XV, vers. 19: *Quia elegi vos de mundo.* Nam etsi totus mundus quantum ad Deum datus sit Filio, Apostoli tamen dati sunt Filio ad obediendum.

Rationem dationis ponit, dicens: *Tui erant;* quasi ideo dati, quia *tui erant,* et mei, et secundum divinitatem prædestinati ab æterno, ut per gratiam ad futuram gloriam pervenirent; Ephes. I, 4: " Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. „ *Et mihi eos dedisti;* idest, quod antea de eis mecum et in me prædestinasti, opere implesti, faciendo ut mihi adhærerent.

Tertiam rationem ponit cum dicit: *Et sermonem tuum servaverunt:* quæ sumitur ex discipulorum devotione. Et primo ponit devotionem ipsorum ad Filium; secundo ostendit quod hæc devotio redundat in gloriam Patris, ibi, *Et cognoverunt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt;* tertio rationem hujus assignat, ibi, *Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis.* Dicit ergo quantum ad primum: *Mihi eos dedisti, quia tui erant;* sed et ipsi devote se habuerunt, *quia sermonem tuum servaverunt,* in corde per fidem, et in opere per impletionem; Proverb. VII, 2: *Serva mandata mea, ut vivas;* supra XV, vers. 10: *Si mandata mea servaveritis, manebitis in dilectione mea.* Sed et hoc quod sic servaverunt sermonem, redundat in gloriam tuam, Pater; nam hic est sermo meus, quia omnia quæcumque habeo, a te habeo; *et ipsi nunc cognoverunt, quia omnia quæ dedisti mihi,* scilicet homini Filio tuo, *abs te sunt;* supra cap. I, 14; *Vidimus gloriam ejus quasi Unigeniti a Patre,* idest, vidimus eum quasi omnia a Patre habentem. Et per hoc quod cognoverunt, clarificatur Pater in mente ipsorum. Ratio autem hujus clarificationis, quod scilicet obedientia discipulorum ad Filium redundet in gloria Patris, ponitur cum dicitur: *Quia verba quæ dedisti mihi* etc. Ubi primo ponit ordinem processus cognitionis a Patre ad discipulos; secundo proponit ordinem reductionis mentium discipulorum in Patrem. Primum ponit per dationem doctrinæ a Patre. Et ponitur duplex datio. Una quam dedit Pa-

ter Filio; unde dicit: *Verba quæ dedisti mihi*, secundum generationem æternam, in qua dedit Pater verba Filio, cum tamen ipse sit verbum Patris. Hujusmodi verba nil aliud sunt quam rationes omnium fiendorum, quas omnes ab æterno Pater dedit Filio; generando ipsum. Vel *dedisti mihi*, scilicet Christo homini: quia anima sua sanctissima ab ipso instanti conceptionis repleta fuit omni cognitione veritatis; supra I, 14: *Plenum gratiæ et veritatis*, idest cognitione cujuslibet veritatis; Coloss. II, 3: *In ipso sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ.* Alia datio est quam Christus dat discipulis: unde dicit, *Dedi eis*, interius et exterius docendo; supra XV, 15: *Omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* In quo se ostendit mediatorem Dei et hominum; I Tim. I, quia scilicet quod accepit a Patre, transfundit in discipulos; Deuter. V, 5: *Ego sequester fui inter Dominum et vos in tempore illo, ut annuntiarem vobis verba ejus.* Reductio autem mentium discipulorum in Deum ponitur cum dicit, *Et ipse acceperunt.* Ubi ponitur duplex acceptio correspondens duplici datione prædictæ. Una respondet secundæ dationi, cum dicit, *Et ipsi acceperunt*, a me, non existentes rebelles; Isa. L, 5: *Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico;* supra VI, 45: *Omnis qui audivit a Patre et didicit, venit ad me.* Et accipientes *cognoverunt*, quia tu omnia mihi dedisti, quod respondet primæ dationi.

Et, secundum Augustinum, hoc quod addit, *Crediderunt quia tu me misisti*, est expositivum præcedentium. Duplex enim est cognitio divinorum: una perfecta, quæ est gloriæ per apertam visionem; alia imperfecta, quæ est viæ per fidem; I Cor. XIII, 14: *Videmus nunc per speculum in ænigmate*, quantum ad secundum: *tunc autem facie ad faciem*, quantum ad primum. Dicit ergo: *Cognoverunt quia a te exivi.* Sed qua cognitione? Numquid patriæ? Non; sed fidei: unde subdit, *Et crediderunt;* quasi hoc ipsum sit cognoscere quod credere. *Crediderunt*, inquam, *vere*, idest firmiter et stabiliter; supra XVI, 31: *Modo creditis?* scilicet stabiliter. *Ecce venit hora*, scilicet cum perfecte creditis. Et utitur præterito pro futuro, tum propter certitudinem rei futuræ, tum propter infallibilitatem divinæ prædestinationis. Vel secundum Chrysostomum, loquitur de præterito: et hæc dicit esse facta, quia jam inchoata erant. Dicendum ergo ut utrumque sensum concordemus, quia hæc omnia jam inchoata erant, sed perficienda restabant. Ergo quantum pertinet ad inchoationem, loquitur de præterito; sed quantum ad consummationem, loquitur de futuro, quæ fienda erant per adventum Spiritus sancti. Sed quid crediderunt? *Quia tu me misisti;* Gal. IV, 4: *Misit Deus Filium suum* etc. Quod, secundum Augustinum, idem est quod est *A te exivi.*

Sed hoc est contra Hilarium: quia, secundum eum, ut dictum est, exire pertinet ad æternam generationem, mitti vero ad incarnationem. Sed dicendum, quod de Christo possumus loqui dupliciter; scilicet secundum divinitatem; et sic quantum ad Filium Dei, aliud est exire et aliud mitti, ut Hilarius dicit: vel secundum humanitatem; et sic quantum ad Filium hominis, idem est exire et mitti, ut dicit Augustinus.

2. Hic ponuntur rationes orationis ex parte Christi. Et ponit ad hoc tres rationes. Una sumitur ex dominio quod super eos acceperat: et ad hoc dicit: *Ego pro eis*, scilicet discipulis, *rogo.* Ubi primo ponit rationem ipsam; secundo manifestat eam, ibi, *Quia tui sunt.* Ratio autem quare quis sit audiendus, et orare debeat pro aliis, est si illi specialiter pertineant ad ipsum; orationes enim generales minus exaudiuntur; et ideo dicit: *Pro eis rogo, non pro mundo,* idest mundi dilectoribus: *sed pro his quos dedisti mihi* ut discipulos et obedientes specialiter, quamvis omnia sint mea, potestate. Psal. II, 8: *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam.*

Sed contra. Videtur quod pro omnibus rogaverit: I Joan. II, 1: *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum; et ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non solum autem nostris, sed et totius mundi;* I Tim. II, 4: *Qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.* Responsio. Dicendum, quod Christus, quantum est de se, pro omnibus oravit, quia oratio sua, quantum est de se, efficax est ut valeat toti mundo; sed tamen non in omnibus sortitur effectum, nisi in sanctis et electis Dei: et hoc propter impedimentum mundanorum.

Et rationem manifestat dicens, *Tui erant*, scilicet per æternam prædestinationem; sed non erant ita tui ut Filius eos non haberet, nec ita dantur Filio ut auferantur Patri; unde dicit: *Et omnia mea tua sunt, et tua mea sunt:* in quo ostenditur æqualitas Filii ad Patrem, qui, secundum quod Deus, ab æterno habet omnia quæ Pater habet.

Sed notandum, quod Pater habet quædam quæ pertinent ad essentiam suam, sicut est sapientia, bonitas et hujusmodi, quæ nihil aliud sunt quam sua essentia: et hoc protestatur Filius se habere; supra XVI, 14, ubi loquitur de processione Spiritus sancti: *De meo accipiet, et annuntiabit vobis:* et hoc ideo, quia *quæcumque habet Pater, mea sunt.* Et dicit, *Omnia*, quia licet unum re sint, tamen multa ratione. Secundo habet quædam quæ pertinent ad possessionem sanctitatis, quæ sunt ei consecrata per fidem, sicut sunt omnes sancti et electi, de quibus dicit supra eodem, *Tui erant.* Et etiam ista omnia protestatur Filius se habere, cum dicit hic, de eis loquens: *Et tua mea sunt:* quia scilicet ad hoc prædestinati sunt ut fruantur Filio, sicut et Patre. Tertio modo habet Pater quædam per modum possessionis communiter, sicut omnes res creatas; Psal. XXIII, 1: *Domini est terra et plenitudo ejus.* Et hæc etiam omnia sunt Filii. Unde in parabola de filio prodigo, Luc. XV, 31, dicit Pater filio majori: *Omnia mea tua sunt.*

Secunda ratio sumitur ex gloria quam Christus habebat in eis: quia gloriam ejus jam partim cognoscebant, et adhuc magis cognoscituri erant; II Petr. I, 16: *Non indoctas fabulas secuti, notam fecimus vobis Domini nostri Jesu Christi virtutem et præsentiam, sed speculatores facti illius magnitudinis.* Tertia ratio sumitur ex absentia qua ab eis corporaliter recedebat; unde dicit: *Et jam non sum in mundo.* Ubi sciendum est, quod dupliciter dicitur aliquid esse in mundo: scilicet adhærendo mundo per effectum; I Joan. II, 16: *Omne quod est in mundo concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ.* Sed hoc modo non est dicendum quod Christus jam non sit in mundo, cum numquam fuerit in mundo, ei per affectum inhærendo. Sed est alio modo intelligendum, scilicet quod jam non sit in mundo præsentia corporali: quia mox futurum erat ut qui in mundo corporaliter fuerat, corporaliter ipsum relinqueret. *Et hi,* scilicet discipuli, *in mundo sunt,* scilicet præsentia corporali; *et ego ad te venio,* secundum quod homo, scilicet ad participationem gloriæ tuæ, et exaltationem usque ad dexteram tuam etc. Et ideo justum est ut pro eis orem a quibus corporaliter recessurus sum.

LECTIO III.

1 Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum sicut et nos.

2. Cum essem cum eis, ego servabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, ego custodivi; et nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur.

3. Nunc autem ad te venio.

4. Et hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

5. Ego dedi eis sermonem tuum;

6. Et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo.

7. Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a malo. De mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo.

1. Positis rationibus orandi pro Apostolis, hic ponit petitiones quas pro eis porrigebat. Et primo petit eorum conservationem; secundo sanctificationem, ibi, *Sanctifica eos.* Sed conservationem a malo, sanctificationem in bono. Circa primum duo facit. Primo petit eorum conservationem; secundo ponit conservationis necessitatem, ibi, *Cum essem cum eis, ego servabam eos.* Circa primum consideranda sunt quatuor. Primo a quo petat; secundo quid petat; tertio pro quibus; quarto ad quid petit. Petit quidem a Patre: unde dicit, *Pater;* et merito, quia ipse est principium omnis boni; Jacob. I, 17: *Omne datum optime et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Sed addit, *Sancte,* quia etiam in ipso est principium et origo totius sanctitatis, et quia finaliter sanctificationem petebat; Levit. XIX, 2: *Sancti eritis, quia ego sanctus sum, Dominus Deus vester;* I Reg. II, 2: *Non est sanctus ut est Dominus.* Petit autem conservationem eorum; unde dicit, *Serva eos;* quia, ut dicitur in Psal. CXXVI, 1: *Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam.* Non enim bonum nostrum est in hoc solum quod habemus esse a Deo, sed

oportet quod conservemur ab eo. Quia, ut dicit Gregorius, " omnia in nihilum redigerentur, nisi manus Omnipotentis contineret; „ Hebr. I, 3: *Portans omnia verbo virtutis suæ.* Et ideo Psalmista petebat (Psal. XV, 1): *Conserva me, Domine, quoniam speravi in te.* Conservatur autem homo a malo et a peccato in nomine Dei: unde dicit, *In nomine tuo;* idest, per virtutem nominis tui et tuæ cognitionis: quia in hoc est gloria et salus nostra; Psal. XIX, 8: *Hi in curribus et hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus.* Petit autem pro sibi datis: unde dicit, *Quos dedisti mihi,* Eccle. VII, 14: *Inspice in omnia opera Domini, quod nemo possit corrigere quem ille despexerit.* Nullus enim potest conservari a malo nisi per electionem divinam, quæ designatur, cum dicit, *Quos dedisti mihi*, idest dono tuæ gratiæ, ut mihi adhærerent; Matth. XIX, 11: *Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est.* Qui enim sic dantur Christo, conservantur a malo. Ad quid ergo petit eos conservari, subdit dicens: *Ut sint unum sicut et nos;* quod potest dupliciter continuari ad præcedentia. Uno modo ut designet modum conservationis: ut sit sensus: Ita servabuntur, *ut sint unum;* nam quælibet res conservatur in esse quamdiu est una, quæ desinit esse per divisionem; Matth. XII, 25: *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur.* Et ideo Ecclesia potest conservari, et homines, si sint unum. Alio modo ut sit finis conservationis; ut sit sensus: Et ad hoc conserventur, *ut sint unum:* nam in unitate spiritus consistit nostra perfectio tota; Ephes. IV, 3: *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis;* Psal. CXXXII, 1: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum.* Sed addit, *Sicut nos unum sumus.*

Sed contra. Ipsi sunt unum secundum essentiam: ergo et nos erimus unum per essentiam. Sed hoc non est verum. Responsio. Dicendum, quod uniuscujusque perfectio nihil est aliud quam participatio divinæ similitudinis. In tantum enim sumus boni inquantum Deo assimilamur. Unitas ergo nostra intantum est perfectiva inquantum participat unitatem divinam. Est autem duplex unitas in divinis: scilicet naturæ, supra X, 30: *Ego et Pater unum sumus:* et unitas amoris in Patre et Filio, quæ est unitas spiritus. Et utraque est in nobis, non quidem per æquiparationem, sed per similitudinem quamdam: Pater enim et Filius sunt ejusdem naturæ numero; nos autem sumus unum in natura secundum speciem. Item ipsi sunt unum per amorem non participatum ex dono alicujus, sed ab eis procedentem: nam Pater et Filius diligunt se Spiritu sancto; nos autem per amorem participatum ex aliquo superiori.

2. Necessitatem autem hujus conservationis ponit dicens: *Cum essem cum eis, ego servabam eos in nomine tuo:* quæ causatur ex duobus. Primo quidem ex recessu sui; secundo ex odio mundi, ibi, *Ego dedi eis sermonem tuum.* Circa primum tria facit. Primo ponit conservationis studium, quod Dominus cum esset præsens, eis exhibuit; secundo insinuat discessum quo ad Patrem redit, ibi, *Nunc autem ad te venio;* tertio assignat rationem quare hæc verba protulit, ibi, *Et hæc loquor* etc. Circa primum tria facit. Primo proponit conservandi modum; secundo conservationis debitum; tertio conservationis efficaciam, sive effectum. Sed modus conservandi est congruus, quia virtute Patris; unde dicit: *Cum essem cum eis*, scilicet præsentia corporali; Baruch III, 38: " Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est; „ *ego,* scilicet Filius hominis, *servabam*, idest custodiebam, *eos* a malo et peccato; sed non virtute humana, immo divina, quia *in nomini tuo:* quod quidem nomen etiam commune est Patri et Filio et Spiritui sancto; Matth. ult., 19: *Baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Et hoc quidem, tum quia Pater et Filius sunt unus Deus, tum quia in nomine Patris intelligitur etiam nomen Filii: pater enim dicitur qui habet filium. Sed attende, quia supra cum negasset se habere dæmonium, non negavit se Samaritanum, idest custodem esse, quia custos est; Isa. XXI 11: *Custos quid de nocte?* scilicet hujus mundi. Ipse enim sicut pastor custodit gregem suum. Sed conservationis debitum ponit dicens, *Quos dedisti mihi:* custos enim tenetur custodire suæ custodiæ deputatos; III Reg. XX, 39: *Custodi virum istum;* Habac. II, 1: *Super custodiam meam stabo.* Sic stat prælatus quando diligenter

invigilat super his qui sibi sunt deputati; Luc. II, 8: *Pastores erant in regione eadem vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum.* Sed efficacia custodiæ est perfecta, quia *nemo ex iis periit;* supra X, 27: *Oves meæ vocem meam audiunt, et non rapiet eas quisquam de manu mea;* et supra VI, 40: *Omnis qui credit in eum, habet vitam æternam.* Sed ab hac efficacia excipitur unus, scilicet *filius perditionis*, scilicet Judas; qui dicitur filius perditionis, quasi ad perpetuam perditionem præscitus et præordinatus. Sic enim aliqui deputati ad mortem dicuntur filii mortis; I Reg. cap. XXVI, 16: *Omnes vos filii mortis estis;* Matth. XXIII, 15: *Circuitis mare et aridam ut faciatis unum proselytum..... et facitis eum filium mortis duplo quam vos.*

Sed nota, quod Interlinearis habet: " Filius mortis, idest prædestinatus perditioni; " cum tamen raro inveniatur quod prædestinatio ponatur in malum. Unde hic sumitur communiter pro scientia vel ordinatione. Ideo prædestinatio semper in bonum ponitur, quia habet duplicem effectum gratiæ et gloriæ; et ad utrumque Deus ordinat. Sed in reprobatione duo sunt, culpa et pœna temporaliter: et ad unum eorum Deus tantum ordinat, scilicet ad pœnam, et non per se. *Ut Scriptura*, qua scilicet prædixisti, scil. in Psal. CVIII, 1: *Deus laudem meam ne tacueris: quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est;* quod scilicet esset me proditurus: *impleretur.*

3. *Nunc autem ad te venio*, deserens eos corporali præsentia; supra XVI, 28: *Iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem.* Sed quia hæc verba in corde male intelligentium possent infidelitatis scandalum generare: quasi non posset eos servare ab eis recedens: vel quod Pater eos ante non servasset: sed quidem et Pater eos ante servabat, unde dixit: *Ego servabam eos in nomine tuo:* sed et Filius post suum recessum eos servare potuit.

4. Et ideo rationem dictorum assignans, dicit: *Et hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis;* quasi dicat: Locutus sum sicut homo orans; sed *hæc loquor* propter consolationem discipulorum æstimantium me esse hominem purum, ut saltem consolentur in hoc quod eos tibi Patri, quem majorem credunt, recommendo, gaudentes se esse in protectione Patris. Et hoc, secundum Chrysostomum, vel secundum Augustinum, ut referantur hæc verba ad hoc quod supra dixit: *Ut sint unum sicut et nos sumus.* Et sic ponuntur ut fructus unitatis; quasi diceret: *Ut habeant gaudium,* jam superius expressum, quo scilicet in me gaudeant, vel quod eis est a me, *plenum in semetipsis:* quod quidem consequentur per unitatem spiritus, per quam pervenient ad gaudium vitæ æternæ, quod est plenum. Ideo autem gaudium ad unitatem sequitur, quia unitas et pax faciunt perfecte gaudere; Prov. XII, 20: *Qui ineunt pacis consilia, sequitur eos gaudium;* Galat. V, 22: *Fructus autem Spiritus est gaudium* etc.

5. Hic ponitur alia conservationis necessitas, quæ causatur ex odio mundi. Et primo proponit beneficium quod discipulis contulerat; secundo odium mundi quod incurrerant, ibi, *Et mundus eos odio habuit;* tertio petit auxilium Patris, quod eos protegat, ibi, *Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a malo.* Dicit ergo primo: *Ego dedi eis sermonem tuum*, idest quem a te recepi. Supra eodem: *Verba quæ dedisti mihi, dedi eis, et ipsi acceperunt.* Vel *dedi*, idest, dabo per inspirationem Paracliti, *sermonem tuum*, idest de te; quod quidem est maximum donum et beneficium; Prov. IV, 2: *Donum bonum tribuam vobis: legem meam ne derelinquatis.*

6. Sed ex hoc secutum est odium mundi, quia scilicet ex hoc quod susceperunt sermonem tuum, *mundus eos odio habuit;* Luc. VI, 22: *Beati eritis cum vos oderint homines* etc.; I Joan. III, 13: *Nolite mirari si odit vos mundus.* Causa autem hujus odii est, quia recesserunt de mundo. Sermo enim Dei facit homines a mundo recedere: nam Deo conjungit, cui nullus conjungi potest nisi a mundo recedat: qui enim diligit mundum, non est perfecta caritas Dei in illo; et ideo dicit: *Quia non sunt de hoc mundo;* supra XV, 19: *Quia ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.* Naturale enim est unicuique quod sibi simile est diligere; Eccli. XIII, 19: *Omne animal diligit sibi simile, et odio habet dissimile;* Sap. II, 15: *Gravis est nobis etiam ad videndum;* et hoc *quia dissimilis est aliis vita illius.* Et ad hoc ponit exemplum, qualiter scilicet non sunt de mundo, dicens: *Sicut et ego non sum de mundo;* quod intelligendum est quan-

tum ad amorem: quia sicut Christus in mundo non erat per affectum, sic nec isti; non autem quantum ad originem, quia aliquando de mundo fuerunt. Christus autem numquam, quia etiam quantum ad nativitatem carnis natus est de Spiritu sancto, Matth. I; supra VIII, 23: *Vos de mundo hoc estis; ego non sum de hoc mundo.*

7. Auxilium autem contra odium petit, dicens: *Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a malo:* et primo ponit suam petitionem; secundo assignat petitionis rationem, ibi, *De mundo non sunt.* Circa primum duo ponit, quorum unum dicit se non petere, scilicet ut non tollantur de mundo.

Contra. Quomodo tolli possunt de mundo qui de mundo non sunt? Sed dicendum, quod de mundo quidem non erant per affectum, sicut supra dixit, sed de mundo per corporalem conservationem; et secundum hoc noluit ut tollerentur de mundo; et hoc propter utilitatem fidelium, qui per eos crediturі erant; Marc. ult., 15: *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.* Sed aliud petit, ut scilicet in mundo corporaliter conversantes, *serves a malo,* scilicet mundi: grave enim est ut homo inter malos existens a malo immunis existat, præcipue cum totus mundus in maligno positus sit; Isa. XLIII, 2: *Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te.*

Ratio autem petitionis ponitur cum dicit, *De mundo non sunt.* Ubi videtur esse intricatio verborum et inutilis repetitio; cum dicat eadem verba supra. Sed quidem non est inutilis repetitio: quia ad aliud dicuntur ibi, et ad aliud hic: ibi enim dicuntur ad ostendendam causam quare odio habeantur a mundo: hic vero dicuntur ad assignandam rationem quare debeant conservari a Deo. Ex quo datur intelligi quod idem est propter quod sancti odiuntur a mundo et diliguntur a Deo, scilicet contemptus mundi; Jac. II, 5: *Nonne vos elegit Deus pauperes in hoc mundo, divites in fide et hæredes regni quod promisit Deus diligentibus se?* Et ideo quodlibet bonum quod facit reddit hominem mundo odibilem, sed Deo dilectum; Exod. VIII, 26: *Abominationes Ægyptiorum immolabimus Domino Deo nostro.*

LECTIO IV.

1. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est.

2. Sicut tu me misisti in mundum, ita et ego misi eos in mundum.

3. Et pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate.

1. Supra Dominus petiit discipulorum conservationem; hic petit eorum sanctificationem; et primo petit eorum sanctificationem: secundo sanctificationis assignat necessitatem, ibi, *Sicut tu me misisti in mundum;* tertio insinuat hujus sanctificationis inchoationem, ibi, *Et ego pro eis sanctifico meipsum.* Dicit ergo: Sic petii quod serventur a malo, sed hoc non sufficit nisi perficiantur in bono; Psal. XXXVI, 27: *Declina a malo, et fac bonum.* Et ideo, *Pater, sanctifica,* idest perfice, *eos,* et sanctos fac; et hoc *in veritate,* idest in me Filio tuo, qui sum veritas; supra XIII, quasi diceret: Fac eos participes meæ perfectionis et sanctitatis. Et ideo addit: *Sermo tuus,* idest Verbum tuum, *veritas est:* ut sit sensus: *Sanctifica eos in* me *veritate,* quia ego Verbum tuum sum veritas. Vel *sanctifica eos,* immittendo eis Spiritum sanctum; et hoc *in veritate,* idest in cognitione veritatis fidei et tuorum mandatorum; supra VIII, 32: *Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.* Nam per fidem et cognitionem veritatis sanctificamur; Rom. III, 22: *Justitia enim Dei per fidem Jesu Christi, in omnes et super omnes qui credunt in eum.* Et ideo subdit: *Sermo tuus veritas est:* quia scilicet veritas sermonum Dei nullam habet falsitatem admixtam; Prov. VIII, 8: *Recti sunt sermones mei, non est in eis pravum quid neque perversum.* Et quia sermo ejus docet veritatem increatam. Vel aliter. In veteri Testamento erat modus loquendi, quod omne quod deputatur cultui divino, dicitur sanctificari; Exod. cap. XXVIII, 1: *Applica ad me Aaron fratrem tuum cum filiis suis de medio filiorum Israel, ut sacerdotio fungantur mihi.* Dicit ergo, *Sanctifica,* idest deputa quasi per modum sanctificationis, *eos in veritate,* idest tuæ veritati prædicandæ: quia *sermo tuus,* quem debent prædicare, *veritas est.*

2. Et necessitas sanctificationis sub-

ditur cum dicit: *Sicut tu me misisti in mundum, ita et ego misi eos in mundum;* quasi dicat: Ad hoc ego veni ut prædicarem veritatem; infra XVIII, 37: *In hoc natus sum... ut testimonium perhibeam veritati:* ita et ego misi discipulos ad veritatem prædicandam; Marc. ult., 15: *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.* Necesse ergo habent quod in veritate testificentur; infra XX, 21: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.*

3. Sed debent sanctificari non solum propter officium ad quod deputantur, sed quia jam inchoata est per me; unde dicit: *Et pro eis ego sanctifico meipsum.* Secundum Augustinum enim sciendum est, quod in Christo est duplex natura: sed quantum ad divinam Christus est sanctus per essentiam, quantum vero ad humanam Christus est sanctus per gratiam, quæ derivatur a divina natura. Dicit ergo secundum divinitatem, *Sanctifico meipsum*, assumendo carnem pro eis: et hoc, ut sanctitas gratiæ, quæ est a me Deo in me homine, derivetur a me eis; quia *de plenitudine ejus omnes accepimus;* supra I, 16. Psal. CXXXII, 2: *Sicut unguentum quod est in capite* (Christi, quod est Deus) *quod descendit in barbam Aaron* (idest in humanitatem, et ab hac) *descendit in oram vestimenti ejus*, idest in nos. Vel aliter, secundum Chrysostomum, rogavit ut sanctificarentur sanctificatione spirituali. In veteri autem Testamento erant justificationes carnales; Hebr. IX, 10: *Justitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis.* Sed illæ erant figuræ spiritualis sanctificationis, quæ tamen fiebant per aliquod sacrificium; et ideo ad sanctificationem discipulorum competebat fieri aliquod sacrificium; et hoc est quod dicit: Ut sanctificentur ipsi, ego jam sanctifico me; idest offero me sacrificium; Hebr. IX, 14: *Obtulit semetipsum Deo;* ibid. XIII, 12: *Propter quod Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Et hoc *in veritate*, non in figura, sicut in veteri Testamento.

LECTIO V.

1. Non pro eis autem rogo tantum, sed pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me:
2. Ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint: ut credat mundus, quia tu me misisti.
3. Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis: ut sint unum, sicut et nos unum sumus. Ego in eis, et tu in me: ut sint consummati in unum: et cognoscat mundus quia tu me misisti et dilexisti eos, sicut et me dilexisti.

1. Postquam Dominus oravit pro suis discipulis, hic rogat communiter pro fidelibus omnibus: et primo proponit orationem; secundo subjungit exauditionis rationem, ibi, *Pater juste, mundus te non cognovit.* In oratione autem duo petit a Patre discipulis suis. Primo quidem unitatis perfectionem; secundo gloriæ visionem, ibi, *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum et illi sint mecum.* Circa primum duo facit. Primo petit quasi homo unitatis perfectionem; secundo ostendit quod ipse ut Deus fecerit eis potestatem ad hanc unitatem consequendam, ibi, *Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis.* Circa primum duo facit. Primo proponit pro quibus petit; secundo subdit quid petit, ibi, *Ut omnes unum sint* etc. Petit autem pro toto cœtu fidelium; unde dicit: Dixi, quod conserves discipulos a malo, et quod sanctifices eos in veritate; sed *non pro eis rogo tantum, sed etiam pro eis qui credituri sunt,* idest pro illis quorum fides confirmabitur: et hoc per *verbum eorum*, idest Apostolorum. Et juste rogat: quia nullus salvatur, nisi per intercessionem Christi. Ne autem solum Apostoli salvarentur, sed etiam alii, ideo etiam pro aliis orandum erat; Deut. IV, 37: *Dilexit patres tuos, et elegit semen eorum post eos;* Eccli. XLIV, 11: *Cum semine eorum permanebo, et hæreditas sancta nepotes eorum.*

Sed contra. Videtur quod non oravit pro omnibus fidelibus suis. Nam pro his hic orat qui convertendi erant per verba Apostolorum: sed antiqui patres et Joannes Baptista non fuerunt conversi per verba eorum. Ad quod dicendum, quod ipsi jam pervenerant ad consummationem; et licet non fruerentur Dei visione, cum non esset solutum pretium, tamen cum meritis suis hinc abierant, ita ut statim aperta janua introducendi essent: et ideo oratione non indigebant.

Sed adhuc iterum quæritur de aliquibus, qui non per Apostolorum verba crediderunt, sed immediate per Christum, sicut Paulus; Galat. I, 12: *Non ab hominibus neque per hominem accepi illud neque didici, sed per revelationem*

Jesu Christi. Et latro in cruce, Luc. XXIII. Non videtur ergo quod pro eis oraverit. Sed ad hoc dicendum, secundum Augustinum, quod per verbum Apostolorum dicuntur credere non solum qui ab ipsis audierunt, sed quicumque credunt per verbum quod Apostoli prædicaverunt, quod est verbum fidei, Rom. X, quod dicitur verbum Apostolorum, quia ipsis principaliter commissum et prædicatum: quod etiam Paulo et latroni in cruce est revelatum divinitus. Vel dicendum, quod qui immediate a Christo et per Christum conversi sunt, sicut Paulus, et latro in cruce, et si qui alii, computantur in parte orationis qua Dominus pro discipulis oravit. Unde Dominus dixit (supra hoc cap.): *Quos dedisti mihi*, seu daturus es.

Sed adhuc quæritur de nobis, qui non credimus per Apostolos. Sed ad hoc dicendum, quod licet non crediderimus per Apostolos, credimus tamen per discipulos eorum.

2. Petit autem unitatis perfectionem; unde dicit: *Ut omnes unum sint.* Ubi primo proponit unitatem quam petit; secundo unitatis exemplum et causam, ibi, *Sicut tu, Pater, in me, et ego in te;* tertio unitatis fructum, ibi, *Ut mundus credat quia tu me misisti.* Dicit ergo: Hoc rogo *ut omnes unum sint.* Nam, ut Platonici dicunt ab hoc quælibet res habet unitatem a quo habet bonitatem. Bonum enim est quod est rei conservativum; nulla autem res conservatur nisi per hoc quod est una. Et ideo Dominus petens discipulorum perfectionem in bonitate, petit quod sint unum; quod quidem impletum est; Act. IV, 32: *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una;* Psal. CXXXII, 1: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum.* Sed unitatis exemplum et causam subdit, dicens: *Sicut tu, Pater, in me, et ego in te.* Aliqui enim sunt unum, sed in malo. Unde hanc unitatem Deus non petit, sed illam secundum quam homines uniuntur ad bonum, scilicet in Deum; et ideo dicit: *Sicut tu, Pater, in me, et ego in te;* idest hoc modo uniantur quod credant in me et in te; Rom. cap. XII, 5: *Multi unum corpus sumus in Christo;* Ephes. IV, 3: *Solliciti servare unitatem spiritus... qui est unus Deus, una fides, unum baptisma.* Et quidem in Patre et Filio qui sunt unum, sumus unum: quia si diversa quærimus credendo et desiderando, affectus noster diversificatur ad multa.

Sed Arius ex hoc arguit, quod eodem modo Filius est in Patre et Pater in Filio, quo nos sumus in Deo: sed nos non sumus per unitatem essentiæ, sed per conformitatem voluntatis et amoris: ergo et similiter Pater non est in Filio per unitatem essentiæ. Sed dicendum, quod in Patre et Filio est duplex unitas, scilicet essentiæ et amoris; et secundum utramque Pater est in Filio, et Filius in Patre. Quod ergo hic dicit, *Sicut tu, Pater, in me, et ego in te*, potest referri uno modo ad unitatem amoris, secundum Augustinum, ut sit sensus: *Sicut tu, Pater, es in me*, per amorem; quia caritas facit unum esse cum Deo; quasi diceret: Sicut Pater diligit Filium, et e converso; ita ipsi diligant Patrem et Filium. Et sic ly *sicut* non dicit æquiparantiam, sed quamdam remotam similitudinem. Vel secundum Hilarium, potest referri ad unitatem naturæ: non quidem quod eadem natura numero sit in nobis cum Patre et Filio, sicut est in eis; sed quod unitas nostra per hoc sit quod assimilamur illi divinæ naturæ, per quam Pater et Filius sunt unum. Hoc etiam modo ly *sicut* dicit imitationem quamdam. Et inde est quod invitamur ad imitationem dilectionis divinæ: Ephes. V, 1: *Estote imitatores Dei sicut filii carissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos;* et perfectionis, seu bonitatis; Matth. V, 48: *Estote perfecti sicut Pater vester perfectus est.*

Fructum autem unitatis ponit cum dicit, *Ut mundus credat:* per nihil enim aliud sic manifestatur veritas Evangelii, sicut per caritatem fidelium; supra cap. XIII, 35: *In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem.* Erit ergo hic unitatis fructus: quia per hoc quod sint unum, *mundus credat*, quod doctrina quam dedi eis sit a te, et cognoscat *quia tu me misisti.* Non enim est Deus dissensionis causa, sed pacis.

Sed hic est quæstio: quia unum perfecte erimus in patria, ubi non erit tempus credendi: inconvenienter ergo post unitatem subdit: *Ut mundus credat quia tu me misisti.* Sed dicendum, quod hic non loquitur de unitate consummata, sed inchoata.

Item est alia quæstio: quia ipse orat ut sint unum illi qui credunt in eum: ergo et mundus credens est unum. Quomodo ergo dicit, postquam sunt unum, *Mundus credat?* Ad quod potest mystice responderi, quod uno modo Dominus petit pro omnibus credentibus quod sint unum: qui tamen non simul crediturі erant, sed quidam prius, per quos alii convertendi erant. Quod ergo dicit, *Ut mundus credat*, intelligitur quantum ad illos qui non a principio crediderunt; qui cum crediderunt, facti sunt unum: et similiter alii credentes post eos: et sic usque ad finem mundi. Alio modo, secundum Hilarium, ut ly *mundus credat* sit finis unitatis et perfectionis; quasi diceret: Perfice eos, ut sic sint unum, ad hoc scilicet *ut mundus credat quia tu me misisti.* Unde ly *ut* importat causam finalem. Tertio modo, secundum Augustinum, ut ly *mundus credat* sit alia petitio: et tunc oportet repeti quod dixit, *Rogo;* quasi diceret: Rogo ut sint unum, et rogo ut mundus credat.

3. Quid autem Christus ad hanc unitatem operatus sit, subdit dicens: *Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis;* quasi, hoc quod petit ut homo, facit ut Deus. Et primo ostendit quod ipse operatus est ad hoc quod sint unum; secundo ponit unitatis modum et ordinem, ibi, *Ego in eis, et tu in me;* tertio ostendit unitatis finem, ibi, *Ut cognoscat mundus quia tu me misisti.* Dicit ergo: Etsi ut homo petam eorum perfectionem, nihilominus tamen simul tecum hoc facio quia *et ego claritatem*, idest gloriam resurrectionis, *quam tu*, Pater, *dedisti mihi*, æterna prædestinatione, et daturus es statim in re: *ego dedi illis*, scilicet discipulis. Et claritas est immortalitas, quam in resurrectione fideles accipient etiam quantum ad corpus; Philip. III, 21: *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ;* I Corinth. XV, 43: *Seminatur in ignobilitate, surget in gloria.* Et hoc *ut sint unum:* quia per hoc quod habebunt gloriam, efficientur unum, *sicut et nos unum sumus.*

Sed videtur distinguere operationem suam ab operatione Patris. Dicit, quod Pater sibi claritatem dedit, et Christus eam dedit fidelibus. Sed si bene intelligatur, non ponitur hoc ad distinguendum operationem, sed personas. Nam Filius, inquantum Filius, simul cum Patre claritatem dat Christo homini, et simul etiam cum eo fidelibus. Sed tamen inquantum hanc claritatem specialiter per humanitatem suam eis tribuit; ideo hanc attribuit sibi, illam Patri. Et sic accipitur hic claritas, secundum Augustinum. Vel, secundum Chrysostomum, *Ego claritatem*, scilicet gratiæ, *quam dedisti mihi*, homini, quantum ad excellentem cognitionem, perfectionem et miraculorum operationem, *dedi eis* in parte, et adhuc perfectius dabo: II Corinth. III, 18: *Transformamur a claritate in claritatem;* Psal. LXVII, 19: *Dedit dona hominibus.* Et hoc, *ut sint unum sicut et nos sumus.* Hic enim est finis divinorum donorum ut uniamur illa unitate, quæ est conformis unitati Patris et Filii.

Ordo autem unitatis subditur, cum dicit: *Ego in eis, et tu in me.* Nam per hunc ordinem perveniunt ad unitatem, quia vident quod ego sum in eis per gratiam, sicut in templum; I Cor. III, 16: *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* quæ est quasi quædam similitudo ejus essentiæ, qua tu es in me per unitatem naturæ; supra XIV, 10: *Ego in Patre, et Pater in me est.* Et hoc *ut ipsi sint consummati*, idest perfecti, *in unum.*

Sed attende, quod cum supra dixisset, *Ut sint unum*, hic addit, *Consummati:* quod ideo est, quia illud refertur ad unitatem gratiæ, hoc autem ad ejus complementum. Vel aliter, secundum Hilarium, *Ego in eis:* supple, sum per unitatem naturæ humanæ quam eamdem habeo cum illis, et quia etiam do eis corpus meum in cibum: *et tu in me*, per unitatem essentiæ.

Sed secundum primam expositionem, quia per gratiam non solum Filius est in eis, sed et Pater; supra XIV, 23: *Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus:* quare dicit: *Ego in eis*, sine Patre? Responsio. Dicendum, secundum Augustinum, quod hoc non dicit ut ostendat Filium in eis esse sine Patre, sed quia per Filium accessum habeant ad Patrem; Rom. V, 1: *Justificati igitur ex fide per Christum, pacem habeamus ad Deum, per quem et habemus accessum.* Vel, secundum Chrysostomum, supra dixit, *Ad eum veniemus*, ut ostendat pluralitatem personarum divinarum contra Sabellium; hic autem dicit, *Ego in eis*

ut ostendat æqualitatem Patris ad Filium contra Arium. Per hoc enim datur intelligi quod sufficit fidelibus, si solus Filius inhabitet.

Finis autem unitatis ponitur, ibi, *Ut cognoscat mundus quia tu me misisti.* Et quidem si consummata unio referatur ad perfectionem viæ, tunc ly *cognoscat mundus*, idem est quod supra dixit, *Ut mundus credat.* Tunc dicitur propter inchoationem; hic autem dicit, *Cognoscat*, quia imperfectam cognitionem non sequitur fides, sed plena cognitio. Et dicit, *Cognoscat mundus*, non quod nunc sit mundus, sed quod fuit mundus; ut sit sensus: *Mundus*, jam credens, *cognoscat.* Vel *mundus*, idest amatores mundi, *cognoscat quia tu me misisti:* quia tunc mali per manifesta indicia cognoscent Christum esse Filium Dei; Apocal. I, 7: *Videbit eum omnis oculus;* et infra XIX, vers. 37: *Videbunt in quem transfixerunt;* Luc. XXI, 27: *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum potestate magna et majestate.* Et non solum cognoscat hoc; sed et sanctorum claritatem, quia *dilexisti eos*, scilicet fideles. Nunc enim non possumus cognoscere dilectionem Dei ad nos quanta sit: quia bona quæ Deus daturus est nobis, cum excedant appetitum et desiderium nostrum, non possunt cadere in cor nostrum. I Cor. II, 9: *Oculus non vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum.* Et ideo mundus credens, idest sancti cognoscent per experientiam quantum diligat nos; sed mundi amatores, idest mali, cognoscent hoc videndo et admirando gloriam sanctorum; Sap. V, 3: *Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum et in similitudinem improperii;* et infra vers. 5: *Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est.* Sed dicit, *Sicut tu me dilexisti:* quod non importat parilitatem dilectionis, sed rationem et similitudinem; quasi dicat: Dilectio qua dilexisti me, est ratio et causa quare eos dilexisti: nam per hoc quod me diligis, diligentes me et membra mea diligis; supra XVI, 27: *Ipse Pater amat vos, quia vos me amastis.*

Sciendum est autem, quod Deus diligit omnia quæ fecit, dando eis esse; Sap. XI, 25: *Nihil odisti eorum quæ fecisti; nec enim odiens aliquid constituisti aut fecisti:* maxime autem diligit unigenitum Filium suum, cui totam naturam suam per æternam generationem dedit. Medio autem modo diligit membra Unigeniti sui, scilicet fideles Christi, dando eis gratiam qua Christus inhabitat nos; Deuter. XXXIII, 3: *Dilexit populos: omnes sancti in manu illius sunt.*

LECTIO VI.

1, Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, et illi sint mecum: ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante constitutionem mundi.

2. Pater juste, mundus te non cognovit, ego autem te cognovi: et hi cognoverunt quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, et notum faciam: ut dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis.

1. Supra Dominus petiit pro discipulis perfectionis unitatem: hic petit pro eis visionis claritatem: et primo tangit personas pro quibus petit; secundo ponit petendi modum; tertio subdit quod petit. Petit quidem pro sibi datis; unde dicit: *Pater, quos dedisti mihi.* Sciendum est, quod illud dicitur alicui dari quod voluntati ejus submittitur, ut scilicet faciat de eo quod vult. Voluntas autem Christi duplex est, scilicet misericordiæ et justitiæ: sed misericordiæ quidem primo et per se est ipsius: quia *miserationes ejus super omnia opera ejus;* Psal. CXLIV, 9; et I Timoth. II, 4: *Vult omnes homines salvos fieri;* sed voluntas justitiæ punientis est ejus non primo, sed præsupposito peccato: *Deus enim non delectatur in perditione hominum:* Sap. I, vers. 13; Ezech. XVIII, 42: *Nolo mortem peccatoris*, verum secundum se; sed tamen ex consequenti vult eam propter peccatum. Sunt ergo omnes homines dati Filio; supra (hoc cap.): *Dedisti ei potestatem omnis carnis,* idest omnis hominis, ut scilicet faciat de eis suam voluntatem, vel misericordiæ ad salvandum, vel justitiæ ad puniendum. *Ipse enim est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum:* ut dicitur Act. X, 42. Sed illi sunt sibi simpliciter dati qui ad hoc dati sunt ei, ut de eis faciat voluntatem misericordiæ ad salvandum: unde de his dicit: *Quos dedisti mihi,* in tua scilicet prædestinatione ab æterno; Isa. VIII, 18: et Hebr. III: *Ecce ego, et pueri mei, quos dedit mihi Dominus.* Modus autem petendi designatur cum di-

cit, *Volo:* quod potest designare auctoritatem, vel meritum. Auctoritatem quidem, si intelligamus de voluntate ejus inquantum est Deus, quæ est eadem cum voluntate Patris: nam sua voluntate homines justificat et salvat; Rom. cap. IX, 18: *Cujus vult miseretur.* Meritum autem designat, si intelligamus de voluntate ejus inquantum est homo, quæ est meritoria salutis nostræ. Si enim voluntates justorum, qui sunt membra Christi habent meritum impetrandi: supra XV, 7: *Quodcumque volueritis petetis, et fiet vobis:* multo magis hoc habet voluntas Christi hominis, qui est caput sanctorum omnium. Quid autem petat, subdit dicens: *Ut ubi ego sum, et illi sint mecum.* Et primo petit conjunctionem membrorum ad caput; secundo demonstrationem claritatis suæ ad membra, ibi, *ut videant claritatem meam.* Dicit ergo hic, *Volo,* scilicet *ut ubi ego sum, et illi sint mecum:* quod potest dupliciter intelligi. Uno modo ut referatur ad Christum hominem: nam Christus, secundum quod homo, statim futurus et ascensurus in cælum erat; infra XX, 17: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum.* Et sic est sensus: *Volo,* ut in cælo, *ubi ego* mox futurus *sum, et illi,* scilicet fideles, *sint mecum,* etiam loco; Matth. cap. XXIV, 28: *Ubi fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ,* idest sancti. Hoc enim promiserat Matth. V, 12 et Luc. VI: *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.*

Sed dubitatur: quia cum nondum esset in cælo, debuisset dicere, Ubi ego ero: non *Ubi ego sum* etc. Item, quia supra III, 13, dixit: *Nemo ascendit in cœlum nisi qui de cœlo descendit.* Responsio. Dicendum ad primum, quod Christus qui loquebatur, et Deus erat et homo; et ideo, licet secundum ejus humanitatem non esset in cælo, erat tamen ibi secundum divinitatem, ut sic in terra existens, esset in cælo; et ideo dicit: *Ubi ego sum.* Ad secundum dicendum, quod id quod dicit supra (loc. cit.) quod nemo *descendit de cœlo nisi Filius hominis qui est in cœlo,* intelligitur quod est in cælo secundum divinitatem, et descendit humanam naturam assumendo, et ascendit secundum humanam naturam jam glorificatam. Et sic dum nos cum illo unum sumus jam facti, unde solus venit, in se scilicet, descendendo de cælo, illuc etiam solus rediit in nobis ascendendo in cælum: secundum Gregorium XXVIII *Moralium.* Dicit autem, *Sum,* præsenti utens pro futuro: vel quia statim illic futurus erat; vel ut referatur ad Christum Deum.

Sed secundum hoc, cum Deus ubique sit; Jerem. XXIII, 24: *Cœlum et terram ego impleo:* videtur sequi quod etiam sancti erunt ubique. Ad quod dicendum, quod Deus hoc modo se habet ad nos ut lux ad homines. Lux autem ubique diffunditur sole existente super terram. Et licet lux sit cum hominibus, non tamen omnes sunt in luce solis, sed tantum eam videntes. Sic ergo cum Deus sit ubique, est cum omnibus qui sunt ubicumque; sed tamen non omnes sunt cum Deo, nisi qui ei conjunguntur per fidem et dilectionem, et tandem conjungentur per perfectam fruitionem; Psal. LXXII, 22: *Et ego semper tecum;* I Thess. IV, 16: *Sic semper cum Domino erimus.* Et sic est sensus: *Ut ubi ego sum,* scilicet in divinitate tua, quam habeo per naturam, *et illi sint mecum,* per participationem gratiæ; supra I, 12: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri;* I Joan. IV, 16: *Qui manet in caritate, in Deo manet et Deus in eo.*

Demonstrationem autem suæ claritatis ad membra subdit dicens: *Ut videant claritatem.* Et primo ponit petitionem; secundo ostendit claritatis originem, ibi, *Quam dedisti mihi;* tertio assignat claritatis rationem, ibi, *Quia dilexisti me* etc. Dicit ergo: Volo ut non solum mecum sint, sed *ut videant,* scilicet visione beatificante; I Joan. III, 2: " Cum apparuerit, similes ei erimus, et videbimus eum sicuti est: „ *claritatem meam:* quod potest intelligi de claritate ejus secundum humanitatem, qua illustratus est in resurrectione; Philip. III, vers. 21: *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Vel de claritate ejus secundum divinitatem: est enim splendor gloriæ, et figura paternæ substantiæ; Hebr. I: et Sap. VII, 26: *Candor est lucis æternæ.* Et utramque claritatem sancti existentes in gloria videbunt. Nam de prima dicitur Isa. XXXIII, 17: *Regem in decore suo videbunt.* Sed hanc impii videbunt in judicio tantum; Luc. XXI, 27: *Tunc videbunt Filium hominis venientem cum potestate magna et majestate.* Sed Marcus di-

cit (XIII, 26): *Venientem in gloria*, idest in claritate. Sed visio hujus claritatis subtrahetur eis post judicium; Isa. XXVI, vers. 10, secundum aliam litteram: *Tollatur impius ne videat gloriam Dei.* Sed secundum claritatem videbunt sancti perpetuo; Psal. XXXV, 10: *In lumine tuo* (scilicet gratiæ) *videbimus lumen*, scilicet gloriæ, quam numquam videbunt mali; Job XXXVI, 32: *In manibus* (idest in superbis) *abscondit lucem... annuntiat de ea amico suo, quod possessio ejus sit.* Hujus autem claritatis origo est a Patre: unde dicit, *Quam dedisti mihi.* Gloriam scilicet corporis dedit ei in resurrectione: sed quia hoc factum erat in divina ordinatione, licet esset futurum in re, ideo dicit, *Dedisti;* Psal. VIII, 7: *Gloria et honore coronasti eum.* Sed claritatem divinam dedit ei ab æterno, quia Filius est a Patre ab æterno, sicut splendor a luce. Rationem autem claritatis datæ ostendit dicens: *Quia dilexisti me ante mundi constitutionem.* Quod quidem si referatur ad Christum hominem, sic ly *quia* denotat causam. Sicut enim dilectio et æterna prædestinatio est causa quod nos habeamus claritatem gratiæ in præsenti, et gloriæ in futuro; Ephes. I, 4: *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem:* sic etiam est causa claritatis Christi secundum quod homo; Rom. I, 4: *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute.* Et sic est sensus: Dico, quod dedisti mihi claritatem: et hujus causa est *quia dilexisti me;* et hoc *ante mundi constitutionem*, ut scilicet homo ille uniretur Filio Dei in persona; Psal. LXIV, 5: *Beatus quem elegisti et assumpsisti: inhabitabit in atriis tuis.* Si vero referatur ad Christum secundum quod est Deus, sic ly *quia* denotat signum. Non enim dedit quia dilexit: nam in datione, qua Pater dedit Filio, designatur æterna ejus generatio; in dilectione vero, si sumatur essentialiter, importatur voluntas divina: si vero notionaliter, designatur notio Spiritus sancti. Sed Pater natura dedit Filio claritatem, non voluntate, quia genuit eum per naturam: nec ideo dedit Filio quia spiravit Spiritum sanctum.

2. Hic assignatur ratio exauditionis petitionis suæ. Supra autem Dominus admisit ad suam petitionem etiam fideles, cum dixit: *Non pro eis rogo tantum, sed pro his qui credituri sunt per eos* et quosdam excludit, scilicet mundum et infideles; unde dixit: *Pro eis rogo, non pro mundo.* Horum ergo rationem assignans, primo ponit defectum mundi; secundo profectum discipulorum, ibi, *Ego autem te cognovi.*

Sed nota, quod quando petiit eorum sanctificationem, vocavit Patrem sanctum; unde dixit: *Pater sancte;* hic vero petens retributionem, vocat eum justum; Psal. VII, 12: *Deus judex justus.* In quo excluditur error antiquorum ponentium alium esse Deum justum, scilicet Deum veteris Testamenti, et alium Deum bonum, scilicet Deum novi Testamenti. Defectus autem mundi quantum ad cognitionem Dei est; unde dicit: *Mundus*, non reconciliatus, sed damnatus, *non te cognovit;* supra I, 10: *Mundus per ipsum factum est, et mundus eum non cognovit.*

Sed contra. Rom. I, 19: *Quod notum est Dei, manifestum est in illis... Invisibilia enim Dei per ea quæ facta sunt, a creatura mundi intellecta conspiciuntur.* Responsio. Dicendum, quod duplex est cognitio: una speculativa, et alia affectiva: et neutra mundus Deum cognovit perfecte. Licet enim aliqui Gentilium Deum quantum ad aliqua quæ per rationem cognoscibilia erant, cognoverint; ipsum tamen secundum quod est Pater Filii unigeniti et consubstantialis, non cognoverunt: de qua cognitione loquitur Dominus. Et inde est quod Apostolus dicit, *Quod notum est*, idest cognoscibile Dei. Sed et si quid speculativa cognitione de Deo cognoscebant, hoc erat cum admixtione multorum errorum, dum quidam subtraherent omnium rerum providentiam; quidam dicerent eum esse animam mundi; quidam simul cum eo multos alios deos colerent. Unde dicuntur Deum ignorare. Licet enim in compositis possit partim sciri et partim ignorari; in simplicibus tamen dum non attinguntur totaliter, ignorantur. Unde etsi in minimo aliqui errent circa Dei cognitionem, dicuntur eum totaliter ignorare. Isti ergo non cognoscentes singularem Dei excellentiam, ignorare dicuntur; Rom. I, 21: *Cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum;* Sap. cap. XIII. 1: *Neque operibus attendentes*

agnoverunt quis esset artifex. Similiter etiam mundus eum non cognovit cognitione affectiva, quia eum non diligit; I Thess. IV, 5: *Sicut et gentes quæ ignorant Deum.* Dicit ergo: *Mundus te non cognovit,* sine errore, et ut Patrem per dilectionem.

Profectus autem discipulorum designatur cum dicit: *Ego autem te cognovi, et hi cognoverunt;* et primo quantum ad cognitionem; secundo quantum ad cognitionis fructum, ibi, *Ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis.* Circa profectum discipulorum in cognitione Dei, tria facit. Primo ponit radicem et fontem cognitionis Dei, secundo ramos et rivulos ex hoc procedentes; tertio derivationem eorum a radice seu fonte. Radix autem et fons cognitionis Dei est Verbum Dei, scilicet Christus; Eccli. I, 5: *Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis.* Humana autem sapientia in Dei cognitione consistit. Hæc autem cognitio ad homines derivatur a Verbo; quia inquantum homines participant Verbum Dei, intantum Deum cognoscunt. Ideo dicit: Ita *mundus te non cognovit; ego autem,* scilicet fons sapientiæ, Verbum tuum, *cognovi te,* cognitione comprehensionis æterna; supra cap. VIII, 55: *Si dixero quia nescio eum, ero similis vobis, mendax.* Ex hac autem cognitione Verbi, quæ est fons et radix, derivantur, sicut rivuli et rami, omnes cognitiones fidelium; et ideo dicit: *Et hi cognoverunt quia tu me misisti:* ut ly *quia* dicat rationem cognitionis, secundum Augustinum; ut sit sensus: *Ego cognovi te*, per naturam: *et hi cognoverunt* te per gratiam. Et quare? *Quia tu me misisti:* supple, ad hoc ut te cognoscerent; infra XVIII, 37: *In hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati;* supra (hoc cap.): *Manifestavi nomen tuum hominibus.* Vel ly *quia* dicat rem cognitam, ut sit sensus: *Hi cognoverunt:* et quid? hoc scilicet, *quia tu me misisti:* quia qui videt Filium, videt Patrem; supra XIV. Sed hoc non a seipsis habuerunt, sed derivatum est eis a me; quia (Matth. XI, 27): *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Et ideo dicit: *Notum feci eis nomen tuum, et notum faciam.* Et designat duplicem cognitionem, quam per eum habent fideles. Scilicet doctrinæ; et quantum ad hanc dicit: *Notum feci eis nomen tuum,* exterius instruendo per verba; supra I, 18: *Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit;* Hebr. II, 3: *Quæ cum initium accepisset enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est.* Alia cognitio est interior per Spiritum sanctum; et quantum ad hanc dicit: *Et notum faciam,* dando scilicet eis Spiritum sanctum; supra XVI, vers. 13: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Vel dicit: *Notum feci eis nomen tuum,* scilicet cognitione fidei: quia " videmus nunc per speculum in ænigmate: „ *et notum faciam,* per speciem gloriæ in patria, ubi videbimus facie ad faciem; I Cor. XIII, vers. 12. Fructus autem cognitionis hujus est, *ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis.* Quod potest exponi dupliciter. Uno modo, et melius. Quia dictum est, quod Pater diligit Filium, ut ostenditur per claritatem quam dedit ei: consequens ergo est ut diligat omnes in quibus est Filius, qui est in eis, inquantum habent veritatis cognitionem: et sic est sensus: *Ego faciam eis notum nomen tuum;* et per hoc quod cognoscunt te, ego Verbum tuum ero in eis; et per hoc quod in eis sum *dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit;* idest, ad eos derivetur, et diligas eos sicut me dilexisti. Vel aliter: *Ut dilectio qua dilexisti me;* idest, sicut tu me dilexisti, ita ipsi participando Spiritum sanctum, diligant: et per hoc ego ero in ipsis sicut Deus in templo, et ipsi in me, sicut membra in capite; I Joan. IV, 16: *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.*

CAPITIS XVIII.

LECTIO I.

1. Hæc cum dixisset Jesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse et discipuli ejus.

Sciebat autem et Judas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Jesus convenerat illuc cum discipulis suis.

2. Judas ergo cum accepisset cohortem, et a Pontificibus et Pharisæis ministros, venit illuc cum lanternis, et facibus, et armis.

3. Jesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super eum, processit, et dixit eis: Quem quæritis? Responderunt ei, Jesum Nazarenum.

4 Dixit eis Jesus: Ego sum. Stabat autem et Judas, qui tradebat eum, cum ipsis.

5. Ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram.

6. Iterum ergo interrogavit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt: Jesum Nazarenum. Respondit Jesus: Dixi vobis, quia ego sum. Si ergo me quæritis, sinite hos abire: ut impleretur sermo quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.

1. Supra, ante passionem, Dominus præparavit discipulos suos, multipliciter informando exemplis, confortando verbis, et promovendo suffragiis; hic Evangelista accedit ad narrandum ejus passionem: et primo proponit mysterium passionis; secundo gloriam resurrectionis, xx cap. ibi, *Una autem sabbati* etc. Passio autem Christi partim completa est per Judæos, partim per Gentiles. Primo ergo describit passionem Christi quantum ad ea quæ passus est per Judæos; secundo quantum ad ea quæ passus est per Gentiles, xix cap., ibi, *Tunc apprehendit Pilatus* etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo a discipulo Dominus traditur; secundo quomodo a ministris principibus præsentatur, ibi, *Cohors ergo, et tribunus, et ministri Judæorum comprehenderunt Jesum;* tertio quomodo a principibus apud præsidem accusatur, ibi, *Adducunt ergo Jesum* etc. Circa proditionem discipuli tria tangit Evangelista. Primo quidem locum; secundo apparatum, ibi, *Judas ergo cum accepisset cohortem... venit illuc cum lanternis* etc.; tertio promptum Christi affectum ad proditionem sustinendam, ibi, *Jesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super eum, processit* etc. Locus autem ostenditur proditioni congruus ex tribus: quia a civitate remotus, in se occultus et conclusus, et proditori notus. Remotus quidem erat a civitate: unde facilius Judas poterat facere quod intendebat: unde dicit: *Hæc cum dixisset*, scilicet quæ supra dicta sunt.

Sed cum ea quæ dixit, pertinerent ad Christi orationem, convenientius dixisset Evangelista: Hæc cum orasset. Sed hoc fecit Evangelista ut ostendat hanc orationem non propter sui necessitatem fecisse: quia ipse erat qui orabat ut homo, et exaudiebat ut Deus: sed hoc propter nostram instructionem. Unde erat quasi quædam dictio.

Egressus est cum discipulis suis, non quidem continuo, secundum Augustinum, post ejus orationem, cum alia quædam intervenerint narrata ab aliis Evangelistis, ab isto autem prætermissa, scilicet quod facta fuit contentio inter discipulos quis eorum videretur esse major; Luc. xxii. Interim etiam dixit Jesus Petro: *Ecce Satanas expetivit vos ut cribraret sicut triticum. Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua:* ut Lucas narrat ibid. 31. Dixerunt etiam discipuli hymnum cum Domino, ut narrant Matthæus (xxvi) et Marcus (xiv). Sic ergo non est intelligendum, quod cum hoc dixisset, statim egrederetur: sed quia non ante egressus est quam dixisset. *Egressus est*, inquam, *trans torrentem Cedron.*

Sed Matthæus et Marcus dicunt, quod exierunt in montem Oliveti, et tunc venit cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani. In quo nulla est contrarietas, quod idem locus est quem Joannes commemorat et Matthæus: torrens enim Cedron est ad radices montis Oliveti, ubi etiam est villa quæ dicitur Gethsemani. Cedron autem in Græco est genitivus pluralis; quasi dicat: trans torrentem cedrorum. Forte erant ibi multæ cedri plantæ. Convenit autem mysterio quod torrentem transivit, quia per eum ejus passio designatur; Psal. cix, 7: *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.* Convenit etiam quod trans torrentem Cedron. Cedron enim interpretatur obumbratio; et Christus sua passione abstulit umbram peccati et legis, et expansis manibus in cruce protexit nos sub umbra manus suæ; Psal. xvi, 9: *Sub umbra alarum tuarum protege me.*

Erat autem congruus locus proditioni: unde dicit: *Ubi erat hortus, in quem introivit ipse, et discipuli ejus.* Et hoc convenienter, quia ipse satisfaciebat pro peccato primi hominis in horto commisso. Paradisus enim hortus deliciarum interpretatur, Gen. iii. Item quia per passionem nos in hortum et paradisum coronandos introducit; Luc. xxiii, vers. 43: *Hodie mecum eris in paradiso.* Erat etiam congruus locus, quia proditori notus; unde dicit: *Sciebat autem Judas, qui tradebat eum, locum:* et hujus ratio est, *quia frequenter Jesus venerat illuc cum discipulis suis;* inter quos Ju-

das fuerat sicut lupus inter oves; supra cap. VI, 71: *Nonne ego vos duodecim elegi, et ex vobis unus diabolus est?* Lupus ovina pelle contectus, et inter oves alto patrisfamilias consilio toleratus, didicit ubi ad tempus exiguum ovium dispergeret gregem.

Sed cum Judas diu ante exierit a cœna ut proditionem compleret, quæritur quomodo scivit quod Christus illa hora egrederetur illuc? Ad quod dicendum, secundum Chrysostomum, quod consuetudo Christi erat, et præcipue in magnis festis, post cœnam discipulos seorsum ducere, et aliqua sublimia de festo docere, quæ non erat fas alios audire: et ideo quia tunc erat festum præcipuum, existimavit Judas quod post cœnam illuc exisset. Fecit autem hoc ut in montibus et in hortis sublimia doceret discipulos, maxime purum a tumultibus inquirens locum, ne eorum mens impediatur; Oseæ II, 14: *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.*

2. Hic ponitur proditoris apparatus. Et nota, quod, sicut dicitur Luc. XXII, Judas postquam tractaverat proditionem cum principibus, quærebat opportunitatem quomodo sine turbarum tumultu traderet eum: et ideo voluit eum in secreto invenire, et in nocte, quia in die semper circa turbarum instructionem occupatus erat. Sed quia in nocte poterat impediri vel propter subitum concursum turbarum, vel propter tenebras, quibus posset eripi vel evadere de manibus eorum; ideo contra turbas munivit se armis, contra tenebras lanternis et facibus. Sed quia de turba aliqui poterant sibi resistere per potentiam populi, ideo contra hos accepit cohortem, non Judæorum, sed militum a præside: ut sic servato ordine legitimæ potestatis, nullus ei auderet obsistere. Item aliqui ex Judæis zelo legis ducti, præsertim quia a Gentilibus capiebatur, eis fortasse resistere voluissent: et ideo accepit etiam a *Pontificibus et Pharisæis ministros, et venit illuc;* Job XV, vers. 26: *Cucurrit adversus Deum erecto collo;* Luc. XXII, 52: *Tamquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus.*

3. Hic ponit Evangelista promptum Christi affectum ad proditionem voluntarie suscipiendam, dupliciter. Primo se voluntarie offerendo; secundo discipulum resistentem comprimendo, ibi, *Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum.* Et circa primum duo facit Evangelista. Primo narrat quod Christus ostendit se, ad ostendendum suam potentiam; secundo ad demonstrandum suam patientiam, ibi, *Iterum ergo interrogavit eos, Quem quæritis?* Circa primum tria facit. Primo ponit Christi interrogationem; secundo suiipsius manifestationem, ibi, *Dixit eis Jesus, Ego sum;* tertio manifestationis effectum, ibi, *Ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum.* Circa primum tria facit. Primo commendat Christi scientiam et cognitionem: quia *Jesus sciens omnia quæ ventura erant super eum, processit* etc.; supra XIII, 1: *Sciens Jesus quia venit hora ejus* etc. Quod interposuit Evangelista propter duo. Primo ne videretur interrogationem quam facturus erat eis Christus, ex ignorantia fecisse; secundo ne videatur quod se ipsis invitum et propter ignorantiam obtulisset, cum venirent ad eum occidendum. Unde omnia quæ ventura erant super eum, sciebat. Secundo ponit Christi interrogationem, qui cum ista sciret tamen *processit, et dixit ad eos, Quem quæritis?* non ex ignorantia, ut dictum est. Tertio subdit ipsorum responsionem: quia *Jesum Nazarenum,* supple, quærimus, non quidem ad imitandum, sed ad malignandum et occidendum. Unde supra VIII, 11: *Quæretis me, et in peccato vestro moriemini.*

4. Hic ponitur suiipsius manifestatio, qua se eis capiendum exhibuit: unde dicit, *Ego sum,* scilicet Jesus Nazarenus quem quæritis. Addit autem Evangelista Judæ præsentiam: ideo quia supra dixit quod Judas ab eo exiverat. Posset autem credi quod non esset mirum, si Christus ab eis non cognosceretur facie propter tenebras; sed quod quis non cognoscatur voce, maxime a multum sibi familiari, hoc non potest tenebris ascribi. Ostendit ergo per hoc quod dicit, *Ego sum,* quod etiam a Juda familiari sibi, qui stabat cum ipsis, non est cognitus: quod est maxime divinitatis Christi potentiæ ostensivum. *Stabat ergo Judas cum ipsis;* idest perseverabat in malo, ut eum osculi signo monstraret; Isa. XXXIII: *Os ejus erit* etc.

5. Hic ponitur manifestationis effectus: quia *abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram.* Et, ut Gregorius dicit,

aliquando legitur de sanctis, quod cadunt in terram; Daniel. II, 46: *Cecidit in faciem suam, et adoravit Danielem* etc.; Ezech. II, 1: *Cecidi in faciem meam.* De iniquis autem legitur quod cadunt; Isa. cap. III, 25: *Pulcherrimi viri tui cadent.* Sed hæc est differentia: quia de iniquis dicitur quod cadunt retrorsum; I Reg. cap. IV, 18, *Cecidit de sella retrorsum:* de sanctis autem quod cadunt in faciem suam. Cujus ratio assignatur Proverb. cap. IV, 18: *Quia justorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectam diem.* Et *via impiorum tenebrosa, nesciunt ubi corruant.* Omnis enim qui post se cadit, ibi cadit ubi non videt. Iniqui ergo, quia in invisibilibus cadunt, retrorsum cadere dicuntur: quia ibi currunt ubi quid eos tunc sequatur, modo videre non possunt. Sed qui ante se cadit, ibi cadit ubi videt: et ideo sancti qui in istis visibilibus semetipsos sponte dejiciunt, ut in invisibilibus erigantur, in faciem suam cadere dicuntur, quia timore compuncti videntes humiliantur.

Mystice autem, per hoc quod ceciderunt retrorsum, datur intelligi quod populus Judæorum, qui erat populus peculiaris, vocem Christi in prædicatione non audiens, abiit retrorsum exclusus a regno.

6. Hic ponitur secunda interrogatio. Et primo ponit iteratam interrogationem; secundo Christi manifestationem, et tertio ejus oblationem. Interrogavit autem iterato, secundum Chrysostomum, propter duo: ut dum scilicet indicavit suam potentiam, quod inimici contra eum venientes, coram eo retrorsum ceciderunt in terram, instruantur fideles quod sua voluntate captus sit; Isa. LIII, vers. 7: *Oblatus est, quia ipse voluit.* Secundo, ut etiam, quantum in se est, daret Judæis materiam conversionis, viso potentiæ suæ miraculo; Isa. V, 4: *Quid ultra debui facere?* Et ideo cum statim ad ostensionem suæ potentiæ non fuerunt conversi, eis capiendum se sponte obtulit. Unde cum *iterum interrogavit eos: Quem quæritis? et illi dixerunt: Jesum Nazarenum*, ipse se iterum manifestans, *respondit: Dixi vobis, quia ego sum.* In quo patet quia cæci erant, ut eum non possent cognoscere. Oblatio sui ipsius ponitur cum dicit: *Si ergo me quæritis*, scilicet comprehendere, faciatis quod intenditis; ita tamen quod *sinite hos*, scilicet discipulos meos, *abire:* quia nondum est tempus ut tollantur de mundo per passionem; supra XVII, vers. 15: *Non rogo ut tollas eos de mundo.* In quo patet quod ipse dedit eis potestatem eum capiendi: nam sicut ex sua potentia discipulos suos servavit, ita multo magis se servare potuisset; supra cap. X, 18: *Nemo tollit animam meam: sed ego pono eam a meipso.* Et quod non dimiserunt ministri Apostolos ex Christi persuasione, sed ex ejus potestate, ostendit Evangelista dicens: *Ut impleretur sermo quem dixit:* quasi ideo dimiserunt ministri Apostolos abire, quia eos tenere non poterant; cum ipse dixerit, supra XVII, 12: *Quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.*

Sed contra. Supra dixit hoc Dominus de perditione animæ: quomodo Evangelista hoc adaptat ad perditionem corporis? Responsio. Dicendum, secundum Chrysostomum, quod Dominus supra locutus est de perditione animæ et corporis. Et si tantum de perditione animæ locutus sit, dicendum, quod Evangelista hic per quamdam extensionem refert ad perditionem corporis. Vel, secundum Augustinum, dicendum, quod hoc quod dicitur est intelligendum etiam quantum ad perditionem animæ; quia Apostoli nondum sic credebant quomodo credunt qui non pereunt. Et ideo si tunc exissent de hoc mundo, fuissent de illis qui pereunt.

LECTIO II.

1. Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, et percussit pontificis servum; et abscidit auriculam ejus dexteram.
2. Erat autem nomen servo Malchus.
3. Dixit ergo Jesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam.
4. Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?

1. Postquam Evangelista ostendit promptitudinem Christi ad proditionem sustinendam, seipsum voluntarie proditori offerendo, hic ostendit eum esse promptum ad idem, discipuli resistentiam prohibendo. Et primo ponitur resistentis discipuli manifestatio; secundo ejus cohibitio, ibi, *Dixit Jesus Petro* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit zelum discipuli in servi percussione;

secundo Evangelista inserit servi nuncupationem, ibi, *Erat autem nomen servo Malchus.* Dicit ergo sic: Ministri comprehenderunt Jesum: sed *Simon Petrus* ceteris discipulis ardentior, *habens gladium, eduxit eum, et percussit pontificis servum,* qui erat inter ministros, *et abscidit ejus auriculam dexteram:* non ex sua principali intentione, cum eum intenderet occidere, sed ictus quem dirigebat ad caput, relapsus est ad aurem. Ideo enim ictum dirigebat ad caput, ut facilius moneat, quod id faciebat ex zelo Domini sui; III Reg. XIX, 10: *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum.*

Sed hic incidit duplex quæstio; quia cum Dominus mandaverit discipulis, Matth. X, quod nec etiam duas tunicas haberent, quomodo Petrus habebat etiam gladium? Respondeo dicendum, quod illud præceptum dedit eis Christus quando misit eos ad prædicandum, et durabile erat usque ad tempus passionis: unde Christus in passione revocavit ipsum; Luc. XXII, 35: *Quando misi vos sine sacculo et pera, numquid aliquid defuit vobis?* Et infra (vers. 36): *Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter et peram; et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium.* Ex hac concessione Petrus intellexerat quod liceret ei portare gladium.

Sed unde tam cito potuisset gladium habere, cum prædicta verba dixisset Dominus paulo ante? Dicendum, secundum Chrysostomum, quod Petrus jamdiu ante, audiens quod Judæi Christum tradere deberent principibus sacerdotum ad crucifigendum, timens præparaverat sibi gladium. Vel dicendum, secundum Interlinearem, quod gladius accipitur hic pro cultello quem forte habuerat in mensa ad esum agni, et de cœna surgens tulerat secum.

Secundo quæritur, quod cum Dominus dixisset eis quod non resisterent malo, Matth. V, quid est, quod Petrus percussit servum principis? Ad quod dicendum, quod Dominus prohibuit quod non resisterent alicui ad defendendum seipsos, non autem ad defendendum Dominum. Vel dicendum, quod nondum confirmati erant virtute superveniente ex alto; Luc. ult., 49: *Sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto.* Ideo non erant adhuc perfecti, ut omnino malo non resisterent.

2. Hic ponitur nomen servi: et hoc ideo specialiter a Joanne describitur, quia, sicut infra dicitur, ipse erat notus pontifici: et ideo etiam notitiam ministrorum ejus habebat. Unde sciens nomen ejus, non tacuit ipsum propter certitudinem facti. Sed Lucas addit, quod Dominus sanavit auriculam ejus; Luc. cap. XXII. Et hoc mysterio competit. Nam per hunc servum significatur populus Judæorum, qui opprimebatur a principibus sacerdotum; Ezech. XXXIV, vers. 3: *Quod crassum erat comedebatis.* Istius ergo servi Petrus princeps Apostolorum amputavit auditum: quia male audiebat verba legis, carnaliter scilicet; sed Dominus restituit novum auditum; Psal. XVII, 45: *In auditu auris obedivit mihi.* Et secundum hoc congrue vocatur Malchus: idest rex. Quia per Christum in novitate vitæ efficimur reges; Apoc. V, 10: *Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes, et regnabimus super terram.*

3. Hic ponitur Petri cohibitio zeli; et primo ponitur Petri cohibitio; secundo cohibitionis ratio, ibi, *Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?* Dicit ergo, quod Petrus ita eduxit gladium; sed Dominus dixit ei: *Mitte gladium tuum in vaginam;* quasi non esset opus defensionis, sed patientiæ, nec ei licitus usus gladii materialis: Jer. cap. XLVII, 6: *Usquequo concideris? O mucro Domini, usquequo non quiesces?* Mystice autem signatur per hoc, quod gladius verbi Dei mittendus erat in vaginam, idest in fidem Gentilium.

4. Et ratio cohibitionis ponitur cum dicit: *Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?* Non enim resistendum his quæ ex divina providentia disponuntur; Job IX, 4: *Quis restitit ei, et pacem habuit?* Dicitur autem passio calix, quia ex caritate patientis dulcedinem habet, sed ex natura sua amaritudinem; sicut et medicina sanativa, propter spem sanitatis dulcis est, sed amara propter saporem; Psal. CXIV, 13: *Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo.* Hunc ergo calicem dedit ei Pater, quia passionem ex sua et Patris voluntate sponte suscepit; infra XIX, 11: *Non haberes in me potestatem, nisi datum esset tibi desuper.*

LECTIO III.

1. Cohors autem, et tribunus, et ministri Judæorum comprehenderunt Jesum, et ligaverunt eum, et adduxerunt eum ad Annam primum:

2. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autem Caiphas qui consilium dederat Judæis: Quia expedit unum hominem mori pro populo.

3. Sequebatur autem Jesum Simon Petrus, et alius discipulus.

4. Discipulus autem ille erat notus pontifici, et introivit cum Jesu in atrium pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris.

5. Exivit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, et dixit ostiariæ, et introduxit Petrum.

6. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid et tu ex discipulis es hominis istius?

7. Dicit ille: Non sum.

8. Stabant autem servi et ministri ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant se. Erat autem cum eis et Petrus stans, et calefaciens se.

9. Pontifex ergo interrogavit Jesum de discipulis suis, et de doctrina ejus.

10. Respondit ei Jesus: Ego palam locutus sum mundo: ego semper docui in synagoga et in templo, quo omnes Judæi conveniunt; et in occulto locutus sum nihil.

11. Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis: ecce hi sciunt quæ dixerim ego.

1. Hic ponitur quomodo Dominus a ministris captus, principibus præsentatur: et primo quomodo ducitur ad unum principem, scilicet Annam; secundo quomodo ducitur ad alium, scilicet Caipham, ibi, *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham.* Circa primum duo facit. Primo dicit quomodo Annæ præsentatur; secundo quomodo ab Anna examinatur, ibi, *Pontifex ergo interrogavit.* Circa primum duo facit. Primo ponit quomodo ducitur ad Annæ domum; secundo quomodo discipuli sequuntur eum, ibi, *Sequebatur autem Jesum Simon Petrus, et alius discipulus.* Circa primum primo ostenditur quid circa Jesum sit factum; secundo describitur ipse pontifex ad quem ducitur, ibi, *Erat autem socer Caiphæ.* Circa Christum autem tria acta sunt. Primo enim comprehenditur; unde dicit: *Cohors ergo*, idest militum, *et tribunus*, eorum, *et ministri Judæorum comprehenderunt Jesum*, qui incomprehensibilis est; Jer. XXXII, 19: *Magnus consilio, et incomprehensibilis cogitatu.* Forte enim cogitabant illud Psal. LXX, 11: *Deus dereliquit eum: persequimini et comprehendite eum, quoniam non est qui eripiat;* Thren. IV, 20: *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris*, idest propter peccata nostra, ut scilicet nos liberaret; Isa. XLIX, 25: *Etquidem captivitas a forti tolletur.* Secundo ligatur: unde dicit, *Et ligaverunt eum*, qui solvere venit ligatus, et vincula eorum disrumpere; Psal. CXV, 17: *Dirupisti vincula mea* etc. Tertio adducitur; unde dicit: *Et adduxerunt eum ad Annam*, ut eum perderent qui venit omnes ducere in viam salutis; Psal. LX, 4: *Deduxisti me, quia factus es spes mea.* Potest autem duplex ratio assignari quare primum ad Annam ducitur. Una scilicet mandatum Caiphæ pontificis anni illius, qui scilicet ideo Jesum ad Annam misit, ut excusabilior esset, si ab Anna condemnatum ipse postmodum condemnaret. Alia ratio ex propinquitate domus Annæ; quæ in via posita, propinquior erat: et ideo timentes ne si excitaretur tumultus populi, Jesus de manibus eorum eriperetur declinaverunt illuc.

2. Hic primo describitur pontifex ex affinitate ad Caipham, quia socer ejus erat; secundo describitur ipse Caiphas, quia *pontifex erat anni illius.* Sciendum est enim, quod secundum legem summus sacerdos per totam vitam officio fungebatur, cui post mortem filius succedebat. Postmodum vero invidia et ambitione principum crescente, non solum patri non succedebat filius, sed nec ultra annum pontificatus fungebatur officio, et hoc ipsum pecunia procurabat, ut Josephus dicit. Et ideo non est mirum si in anno illius pontificatus tam nequiter acquisiti rem sic nefariam gessit. Describitur etiam ex consilio; unde dicit: *Erat autem Caiphas qui consilium dederat Judæis*, supra XI, hoc scilicet *quia expedit unum hominem mori pro populo.* Quod ideo Evangelista commemoravit, ut removeret scandalum de cordibus fidelium, ostendendo et per adversariorum prophetias, quod non propter infirmitatem aut impotentiam suam captus est et mortuus; sed propter populi salutem, ut scilicet non tota gens pereat. Testimonium enim adversarii efficacius est; et talis naturæ est veritas quod etiam adversarius eam tacere non potest.

3. Hic ponitur quomodo discipuli associaverunt Christum: et primo ponitur

quomodo Petrus cum alio discipulo sequebatur Christum; secundo quomodo introeunt ad locum ubi Christus erat; tertio quomodo negavit. Dicit ergo quantum ad primum: *Sequebatur autem Jesum Simon Petrus*, ex devotione, quamvis a longe propter timorem, *et alius discipulus*, scilicet Joannes, cujus nomen ipsemet occultat humilitatis gratia. Datur autem per hoc intelligi quod reliqui discipuli aufugerant relicto Jesu, ut dicitur Matth. XXVI.

Mystice autem per hos duos discipulos duæ vitæ intelliguntur, quæ Christum sequuntur, scilicet activa, quæ signatur per Petrum, et contemplativa, quæ per Joannem. Et activa quidem sequitur Christum obediendo; supra X, vers. 27: *Oves meæ vocem meam audiunt;* contemplativa vero cognoscendo et contemplando; Oseæ IV, 3: *Sciemus sequemurque te.*

Sequebantur autem isti duo discipuli, quia plus præ ceteris diligebant Christum: unde primi venerunt ad monumentum, infra XX: et quia eos ad invicem major vis dilectionis uniebat: unde sæpe in Evangelio simul junguntur; et in Act. Apost. (VIII, 14) dicitur, quod *miserunt ad illos Petrum et Joannem.* Et iterum (III, 1): *Petrus et Joannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam.*

4. Hic ponitur quomodo Petrus introivit quantum ad ordinem: et primo quomodo Joannes præcessit; secundo quomodo Petrum introduxit, ibi, *exivit ergo discipulus alius* etc. Ordo autem fuit talis, quia Joannes primo intravit cum Jesu. Et hujus ratio erat, quia *erat notus pontifici, et Petrus stabat ad ostium atrii foris.* Et liceat Joannes piscator fuisset, et juvenis vocatus a Christo, erat tamen notus pontifici: vel quia pater Joannis ei servus erat, vel aliquis ex consanguineis suis: nec hoc posuit Joannes propter sui jactantiam, sed propter humilitatem, ne hoc quod primo intravit quam Petrus cum Jesu in atrium Pontificis et non Petrus, magis virtuti suæ, et majoritati quam notitiæ ascribatur; et ideo dicit: *Discipulus autem ille*, scilicet Joannes, *erat notus pontifici:* et ideo intravit cum Jesu in atrium pontificis, ubi Christus erat ductus. *Petrus autem stabat*, quasi præsagiens futuram negatio nem; Psal. XXX, 13: *Qui videbant me, foras fugerunt a me.*

Mystice autem Joannes intrat cum Jesu, quia vita contemplativa est ei familiaris; Sap. VIII, 16: *Intrans in domum meam, conquiescam cum illa.* Sed Petrus stat foris, quia activa vita circa exteriora occupatur; Luc. X, 39: *Maria sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius. Martha autem satagebat circa frequens ministerium.*

5. Hic ostenditur quomodo Petrus Joannis interventu introductus est, quia ille *alius discipulus*, scilicet Joannes, *erat notus pontifici, et dixit ostiariæ*, ut eum introduceret, *et introduxit Petrum.* Per quod mystice datur intelligi quod per contemplativam introducitur ad Christum activa vita: sicut enim ratio inferior dirigitur per superiorem, ita activa per contemplativam; Psal. XLII, 3: *Emitte lucem tuam et veritatem tuam: ipsa me deduxerunt et adduxerunt in montem sanctum tuum, et in tabernacula tua.*

6. Hic ponitur Petri negatio: et primo ponitur motivum negationis, seu occasio; secundo ponitur ipsa negatio, ibi, *Dicit ille, Non sum;* tertio negationis confirmatio, ibi: *Stabant autem servi et ministri ad prunas.* Occasio autem negationis et motivum fuit Petro ancillæ interrogatio; unde dicit: *Dixit Petro ancilla ostiaria: Numquid et tu ex discipulis ejus es?* Dicit autem, *Et tu*, quia sciebat Joannem Christi esse discipulum, et tamen propter familiaritatem nil dicit ei. Apparet autem in hoc infirmitas Petri pro tempore illo, quia ex debili occasione motus est ad negandum: et hoc ex duobus. Primo ex ipsa persona interrogante: quia non armatus miles, non admirandus pontifex: sed mulier et ancilla ostiaria interrogavit. Secundo ex forma interrogationis; quia non dicit: Numquid ex discipulis es proditoris istius? per quod videbatur magis ex compassione loqui. Unde et ex hoc percipitur quod *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum:* Ps. XXXII, 6: quia qui ad vocem ancillæ Christum negavit, postmodum nomen Christi coram principibus sacerdotum confitetur et prædicat; Act. IV.

7. Negatio Petri ponitur cum dicit: *Dicit ille, Non sum.* In quo debemus advertere, secundum Augustinum, non solum ab eo negari Christum qui dicit eum non esse Christum, sed ab eo etiam qui negat se esse Christianum. Nil autem aliud isto modo negavit Petrus,

quam se esse Christianum. Ideo autem Dominus Petrum negari permisit, quia voluit ut ipse, qui præponendus erat toti Ecclesiæ, infirmis et peccantibus magis compateretur, expertus in seipso infirmitatem peccati; Hebr. IV, 15: *Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum per omnia absque peccato:* verum est de Christo; sed de Petro potest dici etiam cum peccato. Quidam tamen quamdam inanem gratiam appropriantes Petro, dicunt, quod non timore negavit, sed amore, volens semper esse cum Christo, et sequi continue; noverat enim quod si fateretur se esse de Christi discipulis, fuisset separatus a Christo, et expulsus. Sed hoc non consonat dictis Domini: quia non ideo negavit quia noluit a Christo separari, sed quia noluit pro Christo animam ponere; supra enim (XIII, 37) cum dixisset, *Animam meam pro te ponam;* respondit Jesus, *Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi: non cantabit gallus antequam ter me neges.*

8. Confirmatio negationis ponitur ibi, *Stabant autem servi et ministri ad prunas... erat autem cum eis et Petrus;* quasi ut magis videretur non esse ejus discipulus. Nam Petrus ad hoc quod non videretur ex discipulis, posuit se inter ministros et servos stantes ad prunas, quia frigus erat, sicut quandoque in æquinoctio hiemali in martio contingit: in quo Petrus non bene consideravit quod dicitur in Psal. XVII, 26: *Cum sancto sanctus eris... et cum perverso perverteris.* Ipsum etiam tempus congruit conditioni mentis ejus, in qua refrigerat caritas; Matth. XXIV, 12: *Refrigescet caritas multorum, quoniam abundavit iniquitas.*

9. *Pontifex ergo interrogavit Jesum.* Ubi primo ponitur examinatio; secundo Christi responsio, ibi, *Respondit ei Jesus;* tertio responsionis reprehensio, ibi, *Hæc autem cum dixisset* etc. Duo autem imponebantur Christo a Judæis: scilicet falsa doctrina, et nova; Marc. I, 27: *Quæ est hæc nova doctrina?* Secundo seditio, et attractio hominum ad se; Luc. cap. XXIII, 5: *Commovit populum per universam Judæam, incipiens a Galilæa usque huc.* Et ideo de istis duobus eum examinat. Primo quidem *de discipulis ejus,* quos videbat seduxisse; secundo *de doctrina ejus,* quasi notans eam falsitatis.

10. Hic ponitur responsio Domini. Et primo ponit suæ doctrinæ modum; secundo requirit aliorum testimonium, ibi, *Quid me interrogas?* Circa primum duo facit. Primo doctrinæ manifestationem proponit; secundo eam exponit. Dicit ergo: *Ego palam locutus sum mundo.*

Sed contra. Supra XVI, 25, dicit: *Venit hora, quando non in proverbiis, sed palam de Patre annuntiabo vobis.* Si ergo discipulis nondum palam locutus fuerat, quomodo palam locutus est mundo? Responsio. Dicendum, quod discipulis nondum loquebatur palam, quia excellentes sententias proponebat; mundo autem locutus est palam, quia publice prædicabat; unde hoc exponit dicens: *Ego semper docui in templo et synagogis.*

Sed contra. Matth. XVI, dicitur, quod discipulis multa seorsum sine parabolis proponebat. Sed ad hoc est triplex responsio. Una, quia quod duodecim discipulis dicebat, non reputabatur in occulto dici. Alia est, quia non proponebat ea discipulis intentione occultandi. Tertio, si fiat vis in verbo, quia Dominus hic loquitur de doctrina quam populo tradidit, quam non proposuit eis in conventiculis, sed in locis publicis; Ps. XXXIX, 10: *Annuntiavi justitiam tuam in ecclesia magna;* Isa. XLV, 19: *Non fui locutus in abscondito, in loco terræ tenebroso.*

11. Et ad hoc exigit aliorum testimonium, dicens: *Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis:* et primo remittit eos ad testimonium aliorum; secundo ostendit quorum testimonium requirat; tertio rationem eorum assignat. Quantum ad primum dicit: *Quid me interrogas?* quasi dicat: Per alios potes hoc scire. Et ideo quantum ad secundum subdit: *Interroga eos qui audierunt.* Nam, ut Matth. XXII, vers. 15, dicitur, *miserunt ad Jesum Pharisæi, ut caperent eum in sermone:* qui tamen contra eum nihil invenire potuerunt. Et ideo remittit eum ad eos. Et rationem hujus subdit: *Ecce hi sciunt quid dixerim ego:* de quibus possunt testimonium perhibere.

LECTIO IV.

1. Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Jesu, dicens: Sic respondes pontifici?

2. Respondit ei Jesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis?

3. Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.

4. Erat autem Simon Petrus stans, et calefaciens se.

5. Dixerunt ergo ei: Numquid et tu ex discipulis ejus es? Negavit ille, et dixit: Non sum. Dixit ei unus ex servis pontificis cognatus ejus cujus Petrus abscidit auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negavit Petrus;

6. Et statim gallus cantavit.

1. Posita Domini responsione, hic ponitur responsionis reprehensio: et primo ponitur ministri reprehensio; secundo Domini satisfactio, ibi, *Respondit ei Jesus* etc. Minister autem reprehendit responsionem Domini, primo quidem facto, quia dedit ei alapam ad improperium; unde dicit: *Hæc cum dixisset,* scilicet Jesus, *unus assistens ministrorum,* scilicet pontificis, *dedit ei alapam.* Quod quidem non casu contigit, sed longe ante et multipliciter fuerat prophetatum; Isa. x, 6: *Dedi corpus meum percutientibus, et genas meas vellentibus;* Thren. cap. III, 30: *Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis;* Mich. v, 1: *In virga percutient maxillam Judicis Israel.* Secundo reprehendit verbo, dicens: *Sic respondes pontifici?* In quo datur intelligi quod Annas pontifex erat et nondum missus erat ad Caipham: unde Luc. cap. III, 2, hos duos pontifices commemorat: *Sub principibus* (inquit) *sacerdotum Anna et Caipha.* Sed dicuntur duo pontifices, quia alternis vicibus pontificatum sibi vindicabant; sed illo anno Annas erat princeps sacerdotum. Motus est autem minister ad percutiendum Jesum ex hoc scilicet quia cum audientium eum interpellasset testimonium, supra VII, 46: cum pontifices misissent ministros ut caperent eum, ipsi capti ad verba Jesu redierunt dicentes, quia *numquam sic locutus est homo sicut hic homo.* Volens ergo hic se excusare quod non esset de illis, percussit eum. Sed Christum male respondisse pontifici ex hoc conjecit, quia per hoc quod dixit, *Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt,* videbatur notasse pontificem de imprudenti interrogatione, cum tamen scriptum sit Exod. XXII, 28: *Principem populi tui ne maledicas.*

2. Consequenter Jesus rationabiliter excusat se, cum dicit: *Si male locutus sum,* respondens pontifici, *testimonium perhibe de malo;* quasi dicat: Si habes ex his quæ a me prolata sunt unde me possis reprehendere, ostende quod male dixerim: quia *in ore duorum vel trium testium stat omne verbum:* Deut. XIX, 15; *Si autem bene,* idest si nequis hoc ostendere, *quid me cædis?* idest, quid in me furis? Vel hoc potest referri ad hoc quod dixit supra: *Interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis;* ut sit sensus: *Si male locutus sum,* in synagoga et in templo, quod non debui, *testimonium perhibe de malo,* quod dixi coram principe sacerdotum. Sed hoc non potuisset minister ostendere. *Si autem bene,* scilicet docui, *quid me cædis?* quasi dicat, injustum est; Jer. XVIII, 28: *Numquid redditur pro bono malum, quia foderunt foveam animæ meæ?*

Sed hic est quæstio: quia Matth. v, vers. 39, Dominus præcipit discipulis suis: *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, præbe ei et alteram.* De Christo autem dicitur Actor. I, 1: *Cœpit Jesus facere et docere.* Debuit ergo facere quod docuit. Sed hoc non fecit; immo, quod contrarium videtur, se excusavit.

Responsio. Dicendum, secundum Augustinum, quod dicta et præcepta sacræ Scripturæ ex factis sanctorum interpretari possunt et intelliguntur, cum idem Spiritus sanctus qui inspiravit Prophetis et aliis sacræ Scripturæ auctoribus, moverit sanctos ad opus. Nam, sicut II Petr. I, 21, dicitur, *Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines;* ita Rom. VIII, 14, dicitur: *Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei.* Sic sacra Scriptura intelligenda est secundum quod Christus et alii sancti servaverunt. Christus autem non præbuit isti aliam maxillam: nec Paulus, Actor. IX. Unde non est intelligendum quod Christus mandasset quod præberent maxillam aliam corporalem ad litteram ei qui percutit unam; sed hoc debet intelligi quantum ad præparationem animi, quod si necesse fuerit, ita debet esse dispositus ut non turbetur animo contra percutientem, sed paratus sit simile et etiam amplius sustinere. Et hoc Dominus servavit, qui corpus suum præbuit occisioni. Sic ergo excusatio Dominis utilis fuit ad nostram instructionem.

3. Hic ostenditur quomodo a pontifice mittitur ad alium pontificem. Et primo ponitur Jesu missio; secundo complotur Petri negatio, ibi, *Erat autem Simon*

Petrus stans et calefaciens se. Dicit ergo: *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem*, ad quem a principio ducebatur; sed causa quare prius declinaverat illuc, expressa est supra. Sed attende Annæ nequitiam: quia cum debuisset eum absolvere, utpote sine culpa existentem, tamen eum ligatum misit.

4. Hic agitur de secunda negatione Petri et tertia: et primo ponitur negationis occasio; secundo Petri duplex negatio, ibi, *Dixerunt ergo ei* etc.; tertio ponitur signi verborum Christi adimpletio, ibi, *Et statim gallus cantavit* etc. Occasio autem secundæ negationis Petri fuit mora cum ministris pontificis stantibus ad ignem. Nam Chrysostomus dicit: " Recedente Christo ad Caipham, Petrus adhuc cum ministris remansit. „ Sic enim absorptus erat a peccato post negationem, ut qui prius fervidus erat, jam non videbatur curare de Christo; Jer. VIII, 6: *Nullus est qui agat pœnitentiam super peccato suo, dicens, Quid feci?* Et ideo dicit: *Erat autem Simon Petrus adhuc stans et calefaciens se;* quamvis Christus recesserit inde, immemor ejus quod dicitur in Psal. I: *Beatus vir qui non abiit in concilio impiorum.* Sed hæc expositio stare non potest: quia sic sequeretur quod secunda et tertia negatio facta fuisset in absentia Christi; quod est contra illud quod dicitur Luc. XXII, quod post tertiam negationem Petri conversus Dominus respexit Petrum. Et ideo Augustinus aliter exponens, dicit, quod Evangelista loquitur per recapitulationem more suo, ut ostendat continuationem et ordinem rei. Dixerat enim supra (hoc cap.) quod *stabant servi et ministri ad prunas, quia frigus erat et calefaciebant se.* Et *Petrus erat cum eis stans, et calefaciens se;* et postea interposuit de examinatione Christi a pontifice; et postmodum, ut continuet seriem, resumit quasi eadem verba dicens: *Erat autem Simon Petrus stans*, ante scilicet quam Christus mitteretur ad Caipham.

5. Deinde ponitur duplex negatio Petri, cum dicit: *Dixerunt ergo ei: Numquid et tu ex discipulis ejus es?* Et circa utrumque ponuntur duo, scilicet negationis occasio, idest interrogatio, et ipsa negatio.

Sed hic occurrit duplex quæstio litteralis. Nam Matth. XXVI, 17, loquens de secunda negatione dicit: *Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento.* Et sic videtur hic duplex contrarietas. Quia Joannes dixit Petrum negasse eo stante ad focum, Matthæus autem eo exeunte domum. Alia contrarietas est: quia secundum Matthæum interrogatur ab alia ancilla, secundum Joannem ab aliis, scilicet multis: unde dicit: *Dixerunt ergo ei: Numquid et tu ex discipulis ejus es?* Item etiam secundum Lucam solum ab una interrogatur: unde Luc. cap. XXII, 59, dicitur: *Et intervallo facto quasi horæ unius alius quidam affirmabat, dicens: Vere et hic cum illo erat.*

Responsio. Dicendum, quod quando Petrus primo negavit, surrexit et exivit januam, et eo exeunte alia ancilla interrogavit eum. Vel dixit aliis, quia de illis erat, sicut refert Matthæus. Et sic negavit secundo. Et postmodum rediit Petrus ut excusaret se de hoc etiam, et sedit cum aliis; quo sedente ibi, alii qui audierunt ab ancilla, iterum interrogaverunt eum, ut dicit Matthæus. Vel unus primo, ut dicitur hic et postea alii multi. Et sic negavit tertio. Unde subditur de tertia negatione: *Dixit unus ex servis pontificis cognatus ejus, cujus abscidit Petrus auriculam.* Iste tertius testimonium perhibuit, quia de visu: unde dicit: *Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo Petrus*, facto intervallo horæ unius, *negavit*, tertio. Nec refert si alii Evangelistæ dicunt tertiam interrogationem factam a pluribus, Joannes vero factam ab uno. Potuit enim fieri ut iste, qui magis certus erat, interrogaret, et alios ad interrogandum incitaret. Multa enim circa hæc verba dicta sunt a circumstantibus, quorum unum commemorat Evangelista unus, et alius aliud, cum non esset eorum principalis intentio ad hoc; sed ad commemorandum verba Petri, et ostendendum veritatem ejus quod Dominus dixerat Petro; unde in verbis Petri omnes conveniunt; Num. XXIV, 13: *Quidquid Dominus dixerit, hæc loquar.*

6. Consequenter agit de signo commemorationis Christi: unde dicit: *Et statim gallus cantavit*, motus virtute divina, ut medici esset completa prædictio, et ægroti convicta præsumptio.

LECTIO V.

1. Adducunt ergo Jesum a Caipha in prætorium. Erat autem mane: et ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha.

2. Exivit ergo Pilatus ad eos foras et dixit: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt et dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.

3. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum.

4. Dixerunt ergo ei Judæi: Nobis non licet interficere quemquam.

5. Ut sermo Jesu impleretur, quem dixit, significans qua morte esset moriturus.

1. Hic agitur de assignatione Christi Gentilibus. Et primo dicit Evangelista quomodo assignatur præsidi; secundo causa ejus a præside examinatur, ibi, *Et dixit: Quam accusationem affertis adversus hominum hunc?* tertio quomodo ejus innocentia declaratur, ibi, *Et hæc cum dixisset, iterum exivit.* Circa primum tria facit. Primo describit assignationis locum; secundo tempus; tertio modum. Locus quidem, quia in prætorium: unde dicit: *Adducunt autem Jesum ad Caipham in prætorium*, quod est locus judicii. Unde et in exercitu ubi erat tabernaculum principis, consuevit prætorium appellari; unde hic domus præsidis prætorium appellatur.

Sed quomodo ducitur ad Caipham in prætorium? Ad quod dicendum, quod potest dici, quod Caiphas prævenerat in domum Pilati, ut eum informaret de facto Jesu sibi præsentandi: unde eo exeunte cum Pilato in prætorium, assignatus est ei Jesus. Vel potest, dici, quod cum Caiphas esset princeps sacerdotum, habebat spatiosas domos: ita quod in aliqua parte earum etiam præses hospitaretur: et sic est sensus: *Adducunt Jesum ad Caipham*, scilicet ad domum ejus, et hoc *in prætorium.* Vel dicendum, quod melius in Græco habetur: *Adducunt Jesum a Caipha in prætorium*: et sic tollitur omnis dubitatio.

Tempus describitur: *Erat autem mane:* nam tanta erat eorum nequitia, ut nulla interponeretur mora quin occidendum traderent Pilato. Mich. II, 1: *Væ qui cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus vestris. In luce matutina faciunt illud, quoniam contra Deum est manus eorum;* Job XXIV, 14: *Mane primo surgit homicida, interficit egenum et pauperem.*

Sed ex hoc quæstio gravis insurgit. Nam tres alii Evangelistæ dicunt, quod circa principium noctis Dominus fuit flagellatus in domo Caiphæ, et examinatus ab eo, cum dixit (Luc. XXII, 66): *Dic nobis si tu es Christus:* et summo mane ductus est ad Pilatum. Joannes vero dicit, quod ductus est ad Caipham. Ad quod dicendum, quod si volumus salvare litteram nostram, quod Caiphas primo vidit eum cum esset in domo Annæ de nocte, et tunc potuit examinari ab eo.

Sed adhuc dubium remanet de hoc quod dicunt, quod fuit flagellatus in domo Caiphæ. Quod totum solvitur secundum illud quod habetur in Græco, scilicet quod *ducunt eum a Caipha in prætorium:* quia secundum hoc a domo Annæ fuit de nocte adductus ad domum Caiphæ: ubi flagellatus et examinatus fuit, et de mane fuit a Caipha ductus in prætorium.

Ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha. Ubi primo designatur eorum vana superstitio, quia non introierunt in prætorium; secundo Pilati ad eos reverentia, quia exivit eis obviam.

Sed hoc quod dicit quantum ad primum, quod non introierunt ut non contaminarentur, habet dubitationem. Dicunt enim alii Evangelistæ, quod Christus captus fuit in sero in die cœnæ: et tunc erat pascha; Luc. XXII, 15: *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum.* Et de mane in crastino fuit ductus ad prætorium. Quomodo ergo *ut manducarent pascha*, cum esset in crastino paschæ? Sed ad hoc quidam moderni Græci dicunt, quod hoc factum fuit decima quarta luna, et crucifixus eo die quo Judæi celebrabant pascha, dicentes, quod Christus una die prævenit pascha, sciens sibi imminere occisionem in pascha Judæorum, unde celebravit pascha decimatertia luna ad vesperam. Et hoc dicunt, quia in lege præceptum est, quod a quartadecima luna primi mensis usque ad vigesimum primum diem mensis, non inveniatur fermentatum apud Judæos. Unde dicunt, quod Christus consecravit de fermentato corpus suum.

Sed hoc stare non potest propter duo. Primo, quia numquam invenitur in veteri Testamento quod alicui liceret præ-

venire celebrationem paschæ; sed si haberet impedimentum, liceret differre usque ad alium mensem. Num. IX 10: *Homo qui fuerit immundus super anima, aut in via procul in gente vestra, faciat phase Domino, mense secundo, quartadecima die mensis ad vesperam.* Cum ergo Christus nil prætermiserit de observantiis legis, falsum dicunt, eum pascha prævenisse. Secundo, quia Marc. XIV expresse habetur, quod Christus venit die azymorum quando necesse erat occidi pascha; et Matthæus dicit (cap. XXVI, 17) quod primo *die azymorum accesserunt discipuli ad Jesum dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* Non ergo dicendum est quod Christus prævenit pascha. Et ideo Chrysostomus aliter dicit: scilicet quod Christus legem per omnia implens, suo tempore pascha celebravit, scilicet quartadecima luna ad vesperam; sed Judæi sic intenti erant ad Christi occisionem quod non celebraverunt pascha die suo: sed in sequenti die, scilicet luna decimaquinta. Unde de hoc dicit: *Ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha*, quod præcedenti die omiserunt. Sed nec hoc stare potest: quia Num. IX dicitur, quod si quis propter impedimenta non potest celebrare pascha decimaquarta luna primi mensis, celebrat illud non sequenti die, sed luna decimaquarta mensis secundi. Et ideo dicendum est, secundum Hieronymum et Augustinum et alios doctores latinos, quod decimaquarta luna est principium solemnitatis; sed pascha non dicitur solum vespera, sed totum tempus septem dierum: per quod comedebant azyma, quæ debebant manducari a mundis. Unde quia Judæi alieni judicis prætorio immunditiam contrahebant; ideo non introierunt in prætorium *ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha*, idest panes azymorum.

Sed attende impiam cæcitatem, quia timebant contaminari de homine gentili; sed sanguinem Dei et hominis effundere non timebant. Isa. XLIX, 17: *Venerunt structores tui; destruentes te, et dissipantes a te exibunt.*

2. Consequenter ponitur Pilati ad eos reverentia, cum dicit: *Exivit ergo Pilatus ad eos foras;* et tunc Christum ab eis oblatum suscepit: *et dixit: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc?* Ubi ponitur Christi examinatio: et primo quomodo examinatur a Pilato coram accusatoribus; secundo quomodo a se, ibi, *Introivit ergo* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit Pilati examinationem; secundo liberalem ejus concessionem, ibi, *Accipite eum vos* etc. Circa primum primo ponitur ejus examinatio; secundo malitiosa Judæorum responsio. Pilatus ergo videns eum ligatum, et a tot ductum ad damnandum, dicit: *Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt, et dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum;* quasi dicerent: Nos examinavimus eum, et jam condemnatum tradidimus eum tibi jam puniendum; quasi Pilato sufficeret eorum judicium. Sed falsum dicunt, dicentes eum esse malefactorem: quia, ut dicitur Actor. X, 38: *Pertransit benefaciendo, et sanando omnes oppressos a diabolo.* Sed faciunt secundum illud Ps. XXXIV, 12, *Retribuebant mihi mala pro bonis.*

Sed contra hoc est quod dicitur Luc. cap. XXIII, 5, quod imponebant Christo multa crimina; unde dicebant: *Commovit populum per universam Judæam, incipiens a Galilæa usque huc:* hic autem nullum. Respondeo dicendum, quod multa verba dixerunt Judæi tunc Pilato, ut Augustinus dicit; sed potuit esse quod primo hoc quod hic ostendit Joannes, et postea fuit quod dicit Lucas.

3. Consequenter ponitur liberalis concessio Pilati, cum dicit: *Accipite eum vos:* et primo ponitur Pilati concessio; secundo Judæorum recusatio, ibi, *Dixerunt ergo ei Judæi;* tertio recusationis ratio, ibi, *Ut sermo Jesu impleretur.* Dicit ergo: *Accipite eum vos*, volens eis præstare gratiam. Sic et Felix dixit Paulo: *Si velis judicari apud Judæos;* Actor. XXIV. Vel hoc dixit arguens eos: nam ipsi examinaverant, et condemnaverant: unde volebat quod qui condemnaverant eum malefactorem, darent sententiam: quia, ut dicitur Actor. XXV, vers. 16: *Non est consuetudo Romanis damnare aliquem hominem, priusquam is qui accusatur præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda peccata.* Et sic est sensus: Nostrum judicium petitis; sed *vos eum accipite et damnate secundum legem vestram:* ego autem nequaquam talis judex efficiar.

4. Sed Judæorum recusatio ponitur consequenter, ibi, *Dixerunt ergo ei Ju-*

dæi: Nobis non licet interficere quemquam.

Sed contra. Exod. XXII, 18 dicitur: *Maleficos non patieris vivere.* Jesum autem maleficum reputabant. Sed, secundum Augustinum, dicunt: *Nobis non licet interficere quemquam*, in die festo; alio autem tempore sic. Vel, secundum Chrysostomum, Judæi amiserunt multum de potestate: quia judicium de peccato contra rempublicam non pertinebat ad eos; ipsi autem potissime intendebant condemnare eum de hoc quod erat contra rempublicam; infra XIX, 12: *Omnis qui se regem facit contradicit Cæsari.* Unde dicunt: *Nobis non licet interficere quemquam*, scilicet qui facit contra rempublicam; quamvis liceret pro aliquo peccato legis, cujus judicium reservatum eis erat. Vel aliter dicendum, quod aliquid non licet alicui, vel quia est divina lege prohibitum; et hoc modo non erat eis prohibitum: vel quia prohibitum erat eis lege humana; et hoc modo non licebat eis interficere quemquam, quia jam residebat hæc potestas apud præsidem.

Sed tunc remanet quæstio: quia lapidaverunt Stephanum, Actor. VII. Sed ad hoc respondet Chrysostomus, quod Judæis concessum erat a Romanis quod uterentur legibus suis: unde quia pœna lapidationis erat inflicta per legem, ideo concessa erat eis a Romanis. Sed mors crucis in lege exprobrabilis erat; Deut. cap. XXI, 23: *Maledictus omnis qui pependit in ligno.* Et ideo hoc genus mortis non erat eis servatum. Judæi autem ex sua malitia non erant contenti si Christum lapidarent; sed volebant eum morte turpissima condemnare, ut dicitur Sap. II. Et ideo nunc dicunt: *Non licet nobis interficere quemquam*, scilicet morte crucis. Vel dicendum, quod Stephanus fuit lapidatus in magistratus mutatione: et tunc multa illicita usurpantur, quæ non fierent in processu temporis.

5. Ratio recusationis subditur cum dicit, *Ut sermo Jesu impleretur:* ut ly *ut* non referatur ad intentionem Judæorum, sed ad dispositionem divinæ providentiæ. Jesus enim dixit, Matth. XX, quod occidendus erat a Gentibus, et crucifigendus, traditus tamen a Judæis. Et ideo ut istud impleretur, ipsi noluerunt eum judicare et occidere.

LECTIO VI.

1. Introivit ergo iterum in prætorium Pilatus, et vocavit Jesum, et dixit ei: Tu es rex Judæorum?

2. Respondit Jesus: A temetipso hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me?

3. Respondit Pilatus: Numquid ego Judæus sum? Gens tua et pontifices tui tradiderunt te mihi. Quid fecisti?

4. Respondit Jesus: Regnum meum non est de hoc mundo.

5. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Judæis.

6. Nunc autem regnum meum non est hinc.

7. Dixit ei itaque Pilatus: Ergo rex es tu?

8. Respondit Jesus: Tu dicis quia rex sum ego.

9. Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.

10. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.

11. Dixit ei Pilatus: Quid est veritas?

12. Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Judæos et dixit eis: Ego nullam invenio in eo causam. Est autem consuetudo ut unum dimittam vobis in pascha: vultis ergo dimittam vobis regem Judæorum? clamaverunt rursum omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

1. Supra posita est examinatio qua Pilatus examinavit Christum coram accusatoribus; hic autem ponit Evangelista quomodo Pilatus examinavit Christum apud seipsum. Et primo Evangelista agit de interrogatione Pilati examinantis; secundo de responsione Christi examinati, ibi, *Respondit Jesus: Regnum meum non est de hoc mundo.* Circa primum duo facit. Primo proponit Pilati interrogationem; secundo interrogationis causam, seu examinationem, ibi, *Respondit Jesus: A temetipso hoc dicis?* Circa primum sciendum, quod Pilatus ut justus judex, et omnia exquisite pertractans, non statim acquievit accusationi pontificis. Exod. XXIII, 2: *Non sequeris turbam ad faciendum malum nec in judicio plurimorum acquiesces sententiæ, ut a vero devies.* Sed *introivit iterum in prætorium, et vocavit Jesum,* scilicet seorsum, et quod magnam de eo habebat suspicionem. Ideo autem Christum ad se vocavit, ut exquisitius omnia rimaretur, et Christus quietius responderet, amoto strepitu Judæorum. Job XXIX, vers. 16: *Causam quam ignorabam, diligentissime investigabam.* Et tunc dixit ei: *Tu es rex Judæorum?* Ex quo patet, ut Lucas refert XXII, quod Judæi hoc crimen ei imposuerunt; licet Joannes

dicat tantum: *Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.* Et multa alia crimina ei objecerunt: sed hoc magis tetigit cor Pilati, et ideo de hoc solo eum interrogat. Matth. XII, 34: *Ex abundantia cordis os loquitur.*

2. Consequenter cum dicit, *Respondit Jesus* etc. ponitur interrogationis examinatio: et primo ponitur Christi interrogatio; secundo Pilati responsio, ibi, *Numquid ego Judæus sum?* Dixit ergo: *Respondit Jesus*, versa vice interrogando: *A temetipso hoc dicis?* Ubi sciendum est, quod duplici ex causa homo interrogat. Quandoque ut sciat rem quam prius ignorabat; et sic discipulus interrogat magistrum: quandoque interrogat de re scita, ut sciat responsionem de quo interrogat: et sic magister interrogat discipulum. Sed Dominus sciebat et id de quo ipse interrogabat, et illud quod responsurus erat; et ideo non interrogabat quasi ignorans: quia *omnia nuda et aperta sunt oculis ejus:* Heb. IV, 13; sed interrogat ut sciamus quam opinionem habebant Judæi et Gentiles, ac simul de illo regno instruamur.

3. Consequenter cum dicit, *Respondit Pilatus* etc., ponitur responsio Pilati. Sed quare sic respondet? Ideo scilicet quia Dominus quæsivit ab eo an a semetipso hoc dixisset. Et ideo Pilatus ostendit quod non pertinebat ad eum quærere an esset rex Judæorum, sed potius ad Judæos, quorum se regem dicebat; dans per hoc intelligere quod ab aliis hoc sibi dicebatur. Et ideo subdit: *Gens tua et pontifices tui tradiderunt te mihi,* hanc scilicet accusationem adversum te dicentes. Et dicit, *Gens tua*, quia ex Judæis, secundum hominem, natus erat. Jer. XX, 10: *Audivi enim contumelias multorum et terrores in circuitu persequimini eum, ab omnibus viris qui erant pacifici mei;* Michææ VII, 6: *Inimici hominis, domestici ejus.* Et dicitur, *Pontifices;* quia quanto majores erant in potestate, tanto potiores in crimine. I Esdræ IX, 2: *Manus principum et magistratuum fuit in transgressione hac prima;* Jerem. V, 5: *Ibo ad optimates, et loquar eis: ipsi enim cognoverunt vias Domini, et judicium Dei sui: et ecce magis hi confregerunt jugum, ruperunt vincula.* Si ergo ipsi tradiderunt te mihi, *quid fecisti?* quasi dicat: Non est credendum quod tradidissent te mihi nisi pro magna causa.

4. Hic ponitur responsio Christi. Et primo removet suspicionis de regno suo falsitatem; secundo astruit veritatem, ibi, *Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu?* Circa primum duo facit. Primo excludit falsam suspicionem; secundo adhibet signi probationem, ibi, *Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Judæis.* Falsam suspicionem removet, dicens: *Regnum meum non est de hoc mundo.* Quod male intelligentes Manichæi, dicebant esse duos Deos et duo regna; scilicet Deum bonum, qui habet regnum suum in regione lucis; et Deum malum, qui habet regnum suum in regione tenebrarum; et hanc dicebant esse hunc mundum, quia omnia corporalia dicebant esse tenebras. Et secundum hoc sensus est: *Regnum meum non est de hoc mundo;* quasi dicat: Dominus Pater, qui bonus est, et ego non habemus regnum in regione tenebrarum.

Sed contra hoc est quod dicitur in Ps. XLVI, 8: *Quoniam rex omnis terræ Deus.* Et iterum (Ps. CXXXIV, 6): *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in cœlo et in terra.* Et ideo dicendum, quod hoc dixit Christus propter Pilatum, qui credebat Christum affectare regnum terrenum, quo corporaliter, sicut et homines terreni, regnaret; et per hoc esset morte plectendus, quod illicitum affectaverit regnum.

Sciendum est autem, quod regnum quandoque dicitur ille populus qui regnat, quandoque ipsa regia potestas. Primo ergo modo accipiendo regnum exponit Augustinus, et dicit: *Regnum meum*, idest fideles mei; Apoc. V, 10: " Fecisti nos Deo nostro regnum, " *non est de hoc mundo.* Non dicit: Non est in hoc mundo; supra XVII, 11: *Et hi in mundo sunt:* sed *Non est de hoc mundo*, per affectum et imitationem, ereptus quidem per gratiæ electionem. Sic enim nos Deus eruit de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum caritatis suæ. Chrysostomus autem exponit accipiendo regnum secundo modo; et dicit: *Regnum meum,* idest potestas mea et auctoritas, qua rex sum, *non est de hoc mundo;* idest, non habet originem ex causis mundanis et electione hominum, sed aliunde, scilicet ab ipso Patre. Dan. VII, 14: *Potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.*

5. Hic adhibet signa evidentia ad pro-

bandum quod regnum ejus non est de hoc mundo: et primo ponit signum; secundo concludit intentum, ibi, *Nunc autem regnum meum non est hinc.* Circa primum sciendum est, quod qui habet regnum terrenum, sive juste sive violenter, oportet quod habeat socios et ministros, per quos in potestate fulciatur. Cujus ratio est, quia non est potens per seipsum, sed per ministros suos. II Reg. III, 1: *Facta est longa concertatio inter domum Saul et inter domum David: David proficiscens et semper seipso robustior, domus autem Saul decrescens quotidie.* Sed rex supernus, quia potens est per seipsum, servis suis potentiam tribuit; ideo non indiget ad regnum suum ministris. Et ideo dicit, quod regnum suum non est de hoc mundo: quia *si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri utique mei decertarent, ut non traderer Judæis.* Unde et Petrus volens decertare pro Christo, non advertebat se de hoc mundo non esse: supra eodem. Habebat tamen Dominus alios ministros, scilicet angelos, qui potuissent eum eripere de manibus Judæorum; sed Dominus eripi noluit. Matth. XXVI, 53: *An non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum?*

6. *Nunc autem regnum meum non est hinc.* Scilicet quia non quærit tales ministros, concludit quod *regnum suum non est hinc;* idest, non habet principium de hoc mundo; est tamen hic, quia ubique est: *Attingit enim a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter:* Sap. cap. VIII, 1: Ps. II, 8: *Postula a me, et dabo tibi Gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ;* Dan. VII, 14: *Dedit potestatem et honorem et regnum; et omnes populi, tribus et linguæ servient ei.*

7. Hic Dominus manifestat veritatem de regno suo quod sit. Et primo ponitur manifestationis occasio; secundo ipsa manifestatio, ibi, *Respondit ei Jesus* etc.; tertio manifestationis effectus, ibi, *Dixit ei Pilatus, Quid est veritas?* Circa primum sciendum, quod Pilatus ex supradictis verbis Domini intelligens quod regnum quasi carnale et longinquum esset de partibus illis; I Cor. II, vers. 14: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei:* anhelavit ad veritatem sciendam; et ideo inquit dicens: *Ergo rex es tu?* Scilicet et Dominus.

8. Consequenter respondens dicit: *Tu dicis quia rex sum ego.* Ubi primo se esse confitetur regem; secundo sui regni ostendit rationem, ibi, *Ego in hoc natus sum... ut testimonium perhibeam veritati;* tertio insinuat supra quos regnat, ibi, *Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.* Circa primum sciendum est, quod Dominus ad quæstionem respondens de regno, ita responsionem suam temperavit ut nec manifeste confiteretur se esse regem, cum rex non esset eo modo quo Pilatus intelligebat; nec negaret, cum spiritualiter esset Rex Regum. Dicit ergo: *Tu dicis quia rex sum ego,* scilicet carnaliter secundum quem modum rex non sum, sed alio modo rex sum ego; Isa. XXXII, 1: *Ecce in justitia regnabit rex, principes in judicio præerunt.*

9. Modum autem et rationem regni sui ostendit dicens: *Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati;* quod dupliciter exponitur. Uno modo, secundum Augustinum, ut regnum Christi sint fideles, sicut dictum est supra: et sic Christus super fideles regnat; et ad hoc venit in mundum ut congregans sibi fideles, regnum sibi acquirat. Luc XIX, 12: *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum.* Et sic est sensus: *Ego in hoc,* idest ad hoc, *natus sum,* nativitate scilicet carnali. Et hoc exponit dicens: *Et ad hoc veni in mundum,* carnaliter nascendo: sic enim venit in mundum; Gal. IV, 4: " Misit Deus Filium suum in mundum: „ *ut testimonium perhibeam veritati,* scilicet mihi, qui sum veritas; supra VII: *Et si testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum;* supra VIII, 14: Et inquantum manifesto me veritatem, intantum regnum mihi paro. Hoc enim non potest fieri nisi per manifestationem veritatis, quam manifestationem non decebat fieri nisi per me, qui sum lux; supra I, 18: *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Hebr. II, 3: *Quæ cum initium accepisset enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo signis et portentis et variis virtutibus et Spiritus sancti distributionibus.*

Alio modo exponit Chrysostomus sic: Tu quæris si rex ego sum; et ego dico quod sic: sed potestate divina; quia *in hoc natus sum,* nativitate æterna a Patre, sicut Deus ex Deo, ita rex ex rege;

Ps. II, 6: *Ego autem constitutus sum rex.* Et subdit: *Ego hodie genui te.* Sed quod addit. *Et ad hoc veni in mundum*, non ponitur expositive, sed intelligitur de nativitate temporali; quasi diceret: Etsi sum rex æternus, tamen ad hoc veni in mundum, *ut testimonium perhibeam veritati;* mihi scilicet quod sum rex a Deo Patre.

10. Hic ostendit super quos regnet Ubi notandum, quod supra X, dixit se pastorem, et subditos dixit oves, quod idem est quod hic dicit se regem et subditos regnum: quia eadem est proportio regis ad subditos et pastoris ad oves: et sicut pastor pascit oves, Ezech. cap. XXXIV, 2: *Nonne greges pascuntur a pastoribus:* ita et rex sustentat subditos. Et specialiter inter alia dixit (ibid. cap. XXVII), *Oves meæ vocem meam audiunt:* unde et hic dicit: *Qui est ex veritate, audit vocem meam*, non solum exterius, sed credendo interius et amando ac opere implendo; supra VI, 45: *Omnis qui audivit a Patre et didicit venit ad me.* Sed unde hoc homini ut audiat vocem meam? Inde scilicet quia *est ex veritate*, quæ est Deus.

Sed cum omnes sint ex Deo, omnes sunt ex veritate et audiunt vocem ejus. Respondeo dicendum, quod aliqui sunt ex Deo per creationem, et sic omnes sunt a Deo. Dicuntur etiam aliqui esse a Deo per affectum et imitationem; unde supra VIII, 47 dicitur: *Ex Deo non estis*, scilicet secundum affectum, sed per creationem estis: Ille ergo audit vocem credendo et amando, *qui* scilicet *est ex veritate;* idest, qui accepit hoc munus ut veritatem amet.

Sed attende, quod non dicit: Omnis qui audit vocem, est ex veritate: quia sequeretur quod ideo essemus ex veritate quia credimus: cum tamen ideo credamus quia sumus ex veritate, inquantum scilicet accepimus donum Dei per quod credimus et amamus veritatem. Ephes. II, 8: *Gratia salvati estis per fidem, et hoc non ex vobis: Dei enim donum est;* Phil. I, 29: *Vobis datum est non solum ut in eum credatis, sed etiam ut pro illo patiamini.*

11. Ponit responsionis effectum: in quo datur intelligi quod Pilatus propulsa suspicione regni terreni, ac intelligens Christum regem esse in doctrina veritatis, cupit veritatem scire, ac efficere de regno ejus; unde dicit: *Quid est veritas?* non quærens quæ sit definitio veritatis, sed quid esset veritas cujus virtute de regno ejus efficeretur: dans per hoc intelligere, quod veritas mundo incognita erat, et fere ab omnibus evanuerat, dum increduli essent. Isa LIX, vers. 14: *Corruit veritas in plateis, et æquitas non potuit ingredi;* Ps. XI, 2: *Diminutæ sunt veritates a filiis hominum.* Sed Pilatus responsionem non expectavit.

Et ideo quantum ad hanc quæstionem sciendum est, quod duplicem veritatem invenimus in Evangelio: unam increatam et facientem; et hæc est Christus; supra XIV, 6: *Ego sum via, veritas et vita:* aliam factam; supra I, 17: *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Veritas enim de sui ratione importat commensurationem rei ad intellectum. Intellectus autem dupliciter comparatur ad res. Quia quidam ut mensura rerum existens, ille scilicet qui est causa rerum; quidam autem mensuratus a re, ille scilicet cujus cognitio causatur a re. Non igitur est veritas in intellectu divino quia ipse adæquatur rebus, sed quia res ipsi divino intellectui adæquantur. Sed in intellectu nostro ideo est veritas, quia ita intelligit res ut res se habent. Et sic veritas increata et intellectus divinus est veritas non mensurata nec facta, sed veritas mensurans et faciens duplicem veritatem; unam scilicet in ipsis rebus, inquantum facit eas secundum quod sunt in intellectu divino; et aliam quam facit in animabus nostris, quæ est veritas mensurata tantum et non mensurans. Et inde est quod veritas increata intellectus divini appropriatur Filio, qui est ipsa conceptio divini intellectus et Dei Verbum. Veritas enim conceptionem intellectus consequitur.

12. Deinde cum dicit, *Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Judæos*, agit de sententia Pilati in Christum; et primo declarat ejus innocentiam; secundo intentat impendere misericordiam, ibi, *Est autem consuetudo ut unum dimittam vobis in pascha.* Sciendum est autem circa primum, quod Pilatus, ut dicit Augustinus, volebat libenter Christum liberare: et dum quæsivisset a Christo, *Quid est veritas?* subito venit illi in mentem quomodo per quandam consuetudinem Christum liberare poterat qua

solet eis dimitti unus in pascha: et ideo responsionem non expectans totaliter, contulit se ad hoc procurandum: et ideo dicit, *Et cum hoc dixisset.* Audiebat Judæorum tumultum; et credens se illum posse compescere et postmodum quietius difficilis quæstionis responsionem audire, *iterum exivit ad Judæos:* et proponens Christi innocentiam, *dixit eis: Ego nullam invenio in eo causam,* scilicet mortis. I Petr. II, 22: *Qui peccatum non fecit.* Et tamen si esset aliqua in eo, ego apud quem residet potestas, et præcipue judicandi de his quæ contra Regem fiunt, volo eum liberare et absolvere; unde dicit: *Est autem consuetudo ut unum dimittam vobis in pascha.* Ubi primo offert Christi absolutionem; secundo ponit Evangelista Judæorum responsionem. Sciendum est autem, quod hanc consuetudinem introduxit Pilatus, vel alii præsides Romanorum, ob favorem populi. Et ideo secundum hanc consuetudinem volens eum dimittere, dicit: *Vultis ergo dimittam vobis regem Judæorum?* Non dicit hoc quasi invenerit eum culpabilem de regno Judæorum, sed ut exaggeraret ipsorum malitiam; quasi dicat: Etsi sit rex Judæorum, quod ad vos judicare non pertinet, sed ad me; tamen, si vultis, dimittam eum vobis. Sed ipsi Judæi *clamaverunt rursum omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam.* Et ut Judæorum malitiam ostendat, statim subdit ejus, quem liberari petebant, crimen, dicens: *Erat autem Barabbas latro.* Isa. I, 23: *Principes tui infideles, socii furum.* In hoc impletur illud Jer. XII, 5: *Facta est mihi hæreditas mea quasi leo in silva;* Act. III, vers 14: *Justum et sanctum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis.*

CAPITIS XIX.

LECTIO I.

1. Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum et flagellavit.

2. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus, et veste purpurea circumdederunt eum; et veniebant ad eum et dicebant: Ave, Rex Judæorum:

3. Et dabant ei alapas.

1. Supra prosecutus est Evangelista de his quæ Christus passus est a Judæis; hic prosequitur de his quæ specialiter passus est a Gentilibus: a quibus quidem tria passus est, secundum quod ipse prædixerat, Matth. XX, et Luc. cap. XVIII, 32: *Tradetur enim Gentibus ad illudendum et flagellandum et crucifigendum* etc. Primo ergo Evangelista agit de Christi flagellatione; secundo de ejus illusione, ibi, *Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus;* tertio de ejus crucifixione, ibi, *Exivit iterum Pilatus* etc. Dicit ergo: *Tunc ergo,* idest post clamorem omnium, *apprehendit Pilatus Jesum et flagellavit,* non quidem propriis manibus, sed per milites: et hoc ideo ut Judæi satiati ejus injuriis, mitigarentur et usque ad ejus mortem sævire desisterent. Naturale est enim ut ira quiescat, si videat eum contra quem irascitur, humiliatum et punitum, ut dicit Philosophus in Rhet. Quod quidem verum est in ira quæ quærit nocumentum proximi cum mensura, sed non in odio, quod totaliter quærit exitium ejus qui habetur odio. Eccli. XII, 16: *Inimicus si invenerit tempus, non satiabitur sanguine.* Isti autem ex odio movebantur ad Christum, et ideo flagellatio non sufficiebat. Psal. LXXII, 14: *Fui flagellatus tota die;* Isa. L, 6: *Dedi corpus meum percutientibus.*

Sed numquid hæc intentio Pilatum excusat a flagellatione? Non quidem: quia in omnibus quæ sunt per se mala, nullum eorum potest fieri totaliter bonum per bonam intentionem: affligere autem innocentem, et præcipue Dei Filium, est maxime per se malum; et ideo nulla intentione excusari potest.

2. Hic agitur de illusione: et primo quantum ad falsos honores quos ei exhibuerunt; secundo quantum ad vera opprobria quæ ei intulerunt, ibi, *Et dabant ei alapas* etc. Exhibebant autem ei falsos honores, vocantes eum regem: per quod alludebant accusationi Judæorum, qui dicebant quod ipse faciebat se regem Judæorum. Et ideo triplicem honorem regis sibi exhibebant, sed falsum. Primo quidem quantum ad illusoriam coronam; secundo quantum ad illusoriam vestem; tertio quantum ad illusoriam solutionem. Illudunt ergo ei quantum ad coronam, quia reges consueverunt auro coronari; Eccli. XLV, vers. 14: *Corona aurea super caput ejus.* Unde et de eo in Ps. XX, 4 dicitur: *Posuisti in capite ejus coronam de lapide*

pretioso. Sed *milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt supra caput ejus,* illius scilicet qui suis est corona gloriæ. Isa. XXVIII, 15: *In die illa erit Dominus exercituum corona gloriæ et sceptrum exultationis residuo populi sui.* Et convenienter de spinis: quia per eas removit spinas peccatorum, quæ pungunt remorsu conscientiæ. Jer. IV, 3: *Novate vobis novale, et nolite serere super spinas:* et spinas pœnalitatum quæ affligunt; Genes. III, 18: *Spinas et tribulos germinabit tibi* etc.

Sed numquid hoc factum est mandato præsidis? Chrysostomus dicit, quod non; sed milites pecunia corrupti hoc ad gratiam Judaicam faciebant. Augustinus autem dicit hoc esse factum mandato vel permissione præsidis, ut scilicet magis Judæorum odia saturarentur, et facilius eum eriperet.

Secundo illudunt ei quantum ad vestem; unde sequitur: *Et veste purpurea circumdederunt eum,* quæ erat indicium regiæ dignitatis apud Romanos. Unde I Mach. VIII dicitur, quod tempore illo quando Romani consules dominabantur, corona aut purpura utebantur. Per hoc autem quod purpura circumdederunt eum, impletur illud Isa. LXIII, 2 *Quare ergo rubrum est vestimentum tuum, et vestimenta tua sicut calcantium in torculari?* Simul autem et per hoc significatur passio martyrum, qua totum corpus Christi, idest Ecclesia, rubricatur.

Tertio illudunt ei quantum ad salutationem; unde venientes ad eum dicebant: *Ave, Rex Judæorum.* Consuetudo autem tunc erat, sicut et modo est, ut homines euntes ad regem, eum salutarent. II Reg. XVI, 16: *Chusi vadens ad Absalonem, dixit: Salve rex, salve rex.* Mystice autem illi illusorie Christum salutant qui eum confitentur ore, factis autem negant; I Tim. I; Matth. VII, vers. 21: *Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum.*

5. Consequenter opprobria quæ ei intulerunt dicit: *Et dabant ei alapas:* et hoc ideo, ut ipso opere ostenderent illusorium esse quod ei talem honorem exhibebant. Isa. L, 6: *Genas meas dedi vellentibus;* Mich. V, 1: *Percusserunt maxillam principis Israel.*

LECTIO II.

1. Exivit ergo iterum Pilatus foras, et dixit eis: Ecce adduco eum vobis foras, ut cognoscatis quia nullam invenio in eo causam. Exivit ergo Jesus portans spineam coronam, et purpureum vestimentum. Et dixit eis, Ecce homo.

2. Cum ergo vidissent eum Pontifices, et ministri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum.

3. Dixit eis Pilatus: Accipite eum vos, et crucifigite: ego enim non invenio in eo causam.

4. Responderunt ei Judæi: Nos legem habemus, et secundum legem debet mori quia Filium Dei se fecit.

5. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est prætorium iterum et dixit ad Jesum: Unde est tu? Jesus autem responsum non dedit ei. Dixit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo dimittere te? Respondit Jesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet. Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum.

1. Hic agit Evangelista de Christi crucifixione: et primo ponit ipsam crucifixionem; secundo addit de ejus morte, ibi, *Postea sciens Jesus quia omnia consummata sunt* etc.; tertio de sepultura, ibi, *Post hæc rogavit Pilatum Joseph ab Arimathæa* etc. Circa crucifixionem primo ponit Pilati et Judæorum disceptationem; secundo Christi condemnationem, ibi, *Pilatus autem cum hoc audisset, magis timuit;* tertio ponit sententiæ executionem, ibi, *Susceperunt autem Jesum.* Disceptabat autem Pilatus cum Judæis, volens liberare Christum. Et ideo primo ponit quomodo nititur eum liberare ipsum Judæis ostendendo; secundo ejus innocentiam allegando, ibi, *Dixit eis Pilatus: Accipite eum vos* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit demonstrationem; secundo demonstrationis effectum, ibi, *Cum ergo vidissent eum Pontifices* etc. Circa primum tria ponuntur. Primo Pilati demonstrantis intentio, quæ erat eum liberare; unde dicit: *Exivit ergo iterum Pilatus,* scilicet a prætorio, *et dixit eis,* scilicet Judæis expectantibus: *Ecce adduco eum vobis foras;* et hoc ideo *ut cognoscatis quia nullam invenio in eo causam,* scilicet mortis. Quare ergo turpiter tractasti, impie Pilate, sine causa? Scilicet ne Judæi credant quod ob favorem eum dimittam. Qualis enim favor præstatur

ei cui tot inferuntur flagella? Vel ideo ut hæc ejus ludibria inimici libentissime viderent: et ulterius sanguinem non sitirent; quasi dicat: Si reus esset mortis, ita condemnarem eum sicut flagellavi. Fortassis tamen aliqua levia fecit contra legem, propter quæ flagellationem tantum promeruit, non autem mortem. Secundo ponitur Christi manifestatio, et hoc facto; unde dicit: *Exivit ergo Jesus portans spineam coronam, et purpureum vestimentum* etc. In illo habitu illum ostendit in quo a ministris illuditur, ut saltem quiescant dum ad eos exit, non clarus imperio, sed plenus opprobrio. Ps. LXVIII, 8: *Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam.* In quo instruimur ut opprobria omnia propter nomen Jesu Christi parati simus sustinere. Isa. LI, 7: *Nolite timere opprobria hominum, et blasphemias eorum ne metuatis.* Tertio ponitur demonstrationis explicatio; et hoc per verba Pilati; unde dixit eis, *Ecce homo*, quasi despective loquendo, quod aliquis sic despectus vellet sibi usurpare regnum. Ecce de quali homine creditis hæc, ut secundum hoc conveniat ei illud Ps. XXI, 7: *Ego sum vermis, et non homo.* Si ergo regi invidetis, jam parcite: quia dejectum videtis. " Fervet ignominia, frigescat invidia: „ ut dicit Augustinus.

2. Hic ponitur demonstrationis Christi effectus in Judæis: quia quantumcumque viderent eum dejectum et desolatum et flagellatum, eorum invidia non frigescit, sed ardescit potius et crescit. Unde *cum vidissent eum*, adductum foras, *Pontifices et ministri, clamabant: Crucifige, crucifige eum.* Ingeminant propter desiderii vehementiam. Nec sunt contenti quacumque morte, sed turpissimam expetunt, scilicet crucis. Sap. II, 20: *Morte turpissima condemnemus eum.* Et dicit, *Cum vidissent eum:* quia ex aspectu ejus qui habebatur odio, magis commovetur et inflammatur cor odientis contra eum. Sap. II, 15: *Gravis est nobis etiam ad videndum.*

3. Hic ostendit Evangelista quomodo Pilatus nititur liberare Christum, ejus innocentiam allegando. Ex quo orta est controversia: quia primo Pilatus allegat Christi innocentiam; secundo Judæi replicant culpam, ibi, *Nos legem habemus* etc. Quantum ad primum. *dixit eis Pilatus: Accipite eum vos, et crucifigite;* quasi dicat: Nolo esse iniquus judex: ego non crucifigam eum; vos crucifigatis eum, si vultis: *ego non invenio in eo causam*, scilicet crucifigendi. Supra XIII, vers. 30: *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam;* Act. III, 13: *Quem vos tradidistis et negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti.*

4. Sed Judæi adhuc replicant Christi offensam; unde sequitur: *Responderunt ei Judæi: Nos legem habemus* etc. Videntur intellexisse ex responsione Pilati quod non erat motus contra Christum ex crimine affectati regni, ex quo credebant ejus animum maxime commoveri, ut eum occideret. Et ideo quasi hoc crimen non sufficeret ad ejus mortem, credebant Pilatum per hoc quod dixerat, *Accipite eum vos* etc. petivisse, si haberent aliud crimen secundum legem de quo condemnatus esset, et de hoc condemnarent eum; et ideo dicunt: *Secundum legem debet mori.* Et primo proponunt crimen Christi contra legem Judæorum; secundo contra legem Romanorum, ibi. *Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris.* Circa primum duo facit. Primo ponitur Judæorum accusatio contra Christum; secundo accusationis effectus in animo Pilati, ibi, *Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.* Crimen quod imponebatur Christo contra legem Judæorum erat, quia *Filium Dei se fecit* ex quo reputabant eum reum mortis. Supra V, 18: *Propterea quærebant eum Judæi interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo;* et supra X, 33, dicit: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum.* Et ubique dicunt, Filium Dei se facit, quasi non sit. Sed hoc non est contra legem, ut probavit eis supra X, 34, per illud Ps. LXXXI, 6: *Ego dixi, Dii estis.* Si enim alii homines, qui sunt filii adoptivi, absque blasphemia filios Dei se dicunt; quanto magis Christus, qui est Filius Dei per naturam? Sed quia non intelligebant æternam generationem, ideo eum et falsum et blasphemum reputabant, pro quorum quolibet quis reatum mortis incurrebat.

5. Consequenter cum dicit, *Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit*, ponit accusationis effectum in

animo Pilati: et primo effectum timoris: unde dicit: *Cum audisset hunc sermonem*, scilicet quod Filium Dei se faceret, *magis timuit*, cogitans ne verum esset, et perperam ageret, si inique procederet contra eum. Per quod dabatur intelligi quod Gentiles audita proditione Filii Dei, timuerunt. Habac. III, vers. 1: *Domine, audivi auditum tuum, et timui.* Secundo ponit effectum dubitationis et inquisitionis: unde sequitur: *Et ingressus est in prætorium iterum, et dixit ad Jesum* etc. Et primo ponitur Pilati inquisitio; secundo taciturnitas Christi; tertio taciturnitatis reprehensio. Quantum ad primum dicit: *Et ingressus est in prætorium iterum Pilatus*, scilicet timore concussus, *et dixit ad Jesum*, quem secum reduxerat: *Unde es tu?* volens scire, utrum scilicet esset Deus divinam habens originem, vel homo terrenam. Ad quod responderi potest, quod habetur supra VIII, 23: *Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Jesus autem*, quia noluit, *responsum non dedit ei:* ut ostenderet quod nolebat per sermones vincere et excusationes componere, cum ad hoc venerit ut pateretur. Simul et per hoc dedit nobis exemplum patientiæ. Et impletur quod dicitur Isa. LIII, 7: *Quasi agnus coram tondente se obmutescet et non aperiet os suum.* Et dicit, *Tamquam agnus*, ut non credatur quod tacuerit sicut male sibi conscius, qui de peccatis suis convincebatur, sed sicut mansuetus, sicut qui pro peccatis alienis immolabatur. Consequenter cum dicit: *Dixit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te; et potestatem habeo dimittere te?* ponitur quomodo Pilatus reprehendit ejus taciturnitatem. Et primo facit hoc Pilatus per jactantiam suæ potestatis; secundo ponitur responsio Christi de potestate Pilati. Quia ergo Christus non dedit ei responsum, Pilatus hic reprehendens dicit: *Mihi non loqueris* etc.: in quo seipsum condemnavit. Si enim in potestate sua totum positum erat, quare nullam causam inveniens eum non absolvit? Luc. XIX, 22: *Ex ore tuo te judico, serve nequam;* II Mach. VII, vers. 16: *Potestatem in homines habens, cum sis corruptibilis, facis quod vis.* Et quia sic gloriatur de potestate sua: secundum illud Ps. XLVIII, 7: *In multitudine divitiarum suarum gloriatur:* ideo Dominus hoc infringit dicens: *Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper.* Unde, sicut dicit Augustinus, Christus ubi tacet, sicut agnus tacet; ubi loquitur, docet sicut pastor. Unde primo docet de suæ potestatis origine; secundo de sui criminis quantitate. Quantum ad primum dicit: *Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper;* quasi dicat: Si aliquam videaris habere, hanc non habes a te; sed est tibi data desuper, idest a Deo, a quo est omnis potestas. Rom. XIII, et Prov. VIII, 15: *Per me reges regnant.* Et dicit *ullam*, idest quantulamcumque habes, quia limitatam habebat sub alia majori, scilicet Cæsaris; Matth. VIII, 9: *Ego sum sub potestate constitutus.* Et ideo concludit: *Propterea qui tradidit me tibi*, scilicet Judas, vel principes sacerdotum, *majus peccatum habet.* Et dicit *majus*, ut et illos qui tradiderunt et ipsum Pilatum ostenderet obnoxios esse peccato: sed illos majori qui ex se et ex invidia eum tradiderunt; sed iste quod fecit, ex timore superioris potestatis fecit. Per hoc etiam confutatur error hæreticorum dicentium omnia peccata esse paria: alioquin non dixisset Dominus. *Majus peccatum habet.* Matth. XV, 7: *Væ autem homini illi per quem scandalum venit.* Effectus liberationis Christi ponitur cum dicit: *Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum.* Sed quia, ut dictum est a principio, nitebatur eum dimittere, convenientius dicitur, *Exinde*, idest ex hac causa, quod non haberet peccatum. Vel supra tentabat eum dimittere, sed *exinde*, idest ex tunc, omnino et constanti animo quærebat eum dimittere.

LECTIO III.

1. Judæi autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris.

2. Omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari.

3. Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Jesum, et sedit pro tribunali, in loco qui dicitur Lithostratos, hebraice autem Gabbatha.

4. Erat autem parasceve paschæ, hora quasi sexta.

5. Et dixit Judæis: Ecce rex vester Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum.

6. Dixit eis Pilatus: Regem vestrum crucifi-

gam ? Responderunt pontifices: Non habemus Regem nisi Cæsarem.

7. Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur.

8. Susceperunt autem Jesum et eduxerunt eum: et bajulans sibi crucem, exivit in eum qui dicitur Calvariæ locum, hebraice autem Golgotha: ubi crucifixerunt eum et cum eo alios duos hinc et hinc, medium autem Jesum.

1. Supra Judæi posuerunt crimen Christi contra legem: quod quia Pilatus parvipendere videbatur, utpote legi non obnoxius; ideo adhuc imponunt ei crimen contra legem Romanorum, ut magis eum urgerent ad Christum occidendum. Et primo proponunt periculum Pilato imminens, si Christum dimittat; secundo rationem assignant, ibi, *Omnis qui se regem facit, contradicit Cæsari.* Dicit ergo, quod postquam Pilatus quærebat dimittere Christum, *Judæi clamabant dicentes: Si hunc dimittis*, qui se regem facit, *non es amicus Cæsaris;* idest, amicitiam ejus amittes. Sæpe namque contingit quod homines de aliis ea existimant quæ ipsi patiuntur. Et quia de eis dicitur supra XII, 43, quod *dilexerunt magis gloriam hominum quam Dei;* ideo et de Pilato existimabant quod amicitiam Cæsaris præponeret amicitiæ justitiæ; quamvis contrarium sit faciendum. Ps. CXVII, 9: *Bonum est sperare in Domino quam in principibus.* Unde et Philosophus veritatem censet præhonorari amicitiis.

2. Rationem autem periculi imminentis subdunt: *Omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari.* Hæc enim est terrenæ potestatis natura, quod una sit impatiens consortii alterius: et ideo Cæsar non patiebatur alium dominari. Eccli. VII, 4: *Noli quærere ab homine ducatum, neque a rege cathedram honoris.*

3. Hic agit Evangelista de condemnatione Christi: circa quam tria tangit. Primo quidem locum; secundo tempus, ibi, *Erat autem parasceve* etc.; tertio modum, ibi, *Et dixit Judæis.* Quantum ad primum primo ponit condemnationis motivum, dicens: *Cum audisset Pilatus hos sermones, magis timuit:* non enim sic potuit contemnere Cæsarem auctorem potestatis suæ, quemadmodum legem gentis alienæ; et ideo dicit: *Et adduxit foras Jesum.* Sed frustra propter eos movetur, quia non erat talis. Non enim a purpura, non a diademate, non a sceptro, non a curru, non a militibus quos Christus haberet, credere poterat quod regnum affectaret. Ipse semper solus cum discipulis sedebat, pauper in cibo, habitu et habitatione. Sed, ut dicitur Prov. XXVIII, 1: *Fugit impius nemine persequente;* Ps. LII, 7: *Trepidaverunt timore ubi non erat timor;* Ezech. II, 6: *Tu ergo ne timeas eos, neque sermones eorum metuas... et vultus eorum ne formides.* Secundo ponit locum, dicens: *Et sedit pro tribunali.* Tribunal sedes est judicis, sicut solium regis et cathedra magistri; Prov. XX, 8: *Rex qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo.* Et ideo dicitur tribunal, quia apud Romanos tribuni causas particulares decernebant, dicti a tribus quibus præponebantur. Et dicitur *pro tribunali,* idest ante tribunal: nam apud Græcos hæc præpositio *pro* idem est quod in latino *ante* vel *in.* Et hoc tribunal erat in loco qui dicitur Lithostratos, idest stratura lapidum. Lithos enim in Græco idem est quod lapis; nam locus ubi Pilatus pro tribunali sedebat, pavimentatus erat lapidibus diversis. Et idem locus hebraice dicitur Gabbatha, idest collis, sive sublimitas, ex coacervatione lapidum.

4. Tempus autem condemnationis describit dicens: *Erat autem parasceve,* idest præparatio paschæ, *hora quasi sexta.* Sciendum est autem, quod apud Judæos dies sabbati quantum ad aliquid solemnior erat qualibet alia festivitate, inquantum scilicet ob reverentiam illius diei non præparabant ipso die sibi cibaria, sed in sexta feria præcedenti; unde sexta feria hujus temporis ex hoc parasceve dicebatur. Et hoc ortum habet ex hoc quod Exod. XVI dicitur quod in sabbato non colligerent manna, sed in sexta feria colligerent duplum; in quo nulli festivitati deferebant. Unde licet præsens sexta feria solemnis esset apud eos, tamen in ea pro sequenti die sabbati cibaria præparabant.

Sed addit: *Erat autem hora quasi sexta:* contra quod est quod dicitur Marc. cap. XV, 25: *Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum.* Sed constat quod ante sedit pro tribunali quam Christus fuerit crucifixus. Sed ad hoc est duplex responsio, secundum Augustinum. Prima et melior est, quod Christus dupliciter fuit crucifixus. Primo linguis et voci-

bus Judæorum dicentium, *Crucifige, crucifige eum;* secundo manibus militum, qui eum crucifixerunt. Unde Judæi, quia crucifixionem volebant imponere Gentilibus; Marcus, qui Evangelium scripsit Gentibus, ipsam imposuit Judæis, dicens, quod tunc Christum crucifixerunt quando Judæi clamaverunt *Crucifige, crucifige eum;* quod fuit in hora tertia. Joannes vero, qui sequitur ordinem temporis, dicit: *Erat quasi hora sexta:* nam quando Christus fuit in cruce, jam erat in fine horæ quintæ et in principio horæ sextæ, in qua factæ sunt tenebræ per tres horas, scilicet usque ad horam nonam. Unde quia hora sexta nondum inchoata erat, ideo dicit, *Quasi hora sexta.* Secunda responsio est, quia parasceve dicitur præparatio paschæ; pascha autem nostrum Christus est immolatus: unde præparatio parasceve est præparatio immolationis Christi: cujus erat hora sexta et non diei, quia principium hujus præparationis fuit hora noctis nona, quando Christo capto dicebant (Matth. XXVI, 66): *Reus est mortis.* Unde si tribus reliquis horis noctis addamus tres horas diei, quando Christus crucifixus fuit, manifestum est quod sexta hora parasceve, idest præparationis, crucifixus fuit, licet hora diei esset tertia, ut dicit Marcus. Et certe congruit quod in sexta hora crucifigeretur: quia per crucem reparavit hominem sexta die conditum, et sexta ætate.

5. Modum autem et ordinem condemnationis describit, dicens: *Et dixit Judæis: Ecce rex vester* etc. Ubi notandum, quod adhuc Pilatus volebat liberare eum, quamvis eum Cæsaris timor urgeret. Et ideo primo ponitur Pilati conatus ad Christum liberandum; secundo subditur ejus consensus ad eum crucifigendum, ibi, *Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur.* Circa primum primo ponitur Pilati conatus; secundo malitia Judæorum, ibi, *Illi autem clamabant.* Dicit ergo, quod postquam sedit pro tribunali, *dixit Judæis,* quasi cum quadam indignatione: *Ecce rex vester,* quasi dicat: Mirum est quod hunc formidatis habere regem, sic humiliatum et abjectum: regnum non nisi divites et fortes affectant; hic autem non est talis; quia, ut dicitur in Ps. LXXXVII, 16: *Pauper sum ego et in laboribus.* Sed hæc nec Judæorum molliunt malitiam. Innumerabili odio affecti *clamabant,* et abundantiam malitiæ ingeminando: *Tolle, tolle, crucifige eum:* simul etiam per hoc insinuantes, quod nec eum videre poterant. Job XXI, 14: *Dixerunt Deo: Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus;* Sap. II, 15: *Gravis est etiam ad videndum.* Et ideo subdunt: *Morte turpissima condemnemus eum:* quod idem est quod *crucifige eum.*

6. Hic ostenditur quomodo Pilatus nititur eum liberare per Judæorum opprobrium. Et primo ponitur Pilati conatus dicentis: *Regem vestrum crucifigam?* quasi dicat: Si non movemini ab ejus humilitate, debet vos movere vestrum opprobrium, quod eum crucifigam qui regnum vestrum affectavit: quod valde ignominiosum est, si ab extraneis fiat. Secundo ponitur Judæorum pertinacia; unde dicit: *Responderunt pontifices: Non habemus regem nisi Cæsarem;* in quo seipsos servituti perpetuæ submiserunt renuentes Christi dominium; et ideo usque in hodiernum diem alieni a Christo, effecti sunt servi Cæsaris et potestatis terrenæ. I Reg. cap. VIII, 7: *Non te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos;* Jer. II, 13: *Dereliquerunt me fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, quæ continere non valent aquas.*

7. Consequenter ponitur consensus Pilati ad occidendum Christum; unde dicit: *Tunc ergo tradidit eis,* scilicet Judæis, quod sic subjecti erant potestati Romanorum, et voluntati eorum *illum, ut crucifigeretur:* contra consilium. Exod. cap. XXIII, 2: *Ne sequaris turbam ad faciendum malum;* Job IX, 24: *Terra data est in manus impii;* Jer. XII, 7: *Dedi dilectam animam meam in manus inimicorum ejus.*

8. Hic agit Evangelista de crucifixione Caristi. Et primo ponitur crucis ignominia: secundo narrat crucifixionis consequentia, ibi, *Scripsit autem et titulum Pilatus.* Ignominiam autem crucis describit quantum ad crucifigentiuum conditionem, quantum ad deducendi modum, quantum ad locum, et quantum ad comitatum. Conditio quidem crucifigentium describitur, quia milites: unde dicit: *Susceperunt autem Jesum* etc. Milites quidem facto; nam sequitur, *Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta ejus:* Judæi vero voto: quia ipsi fecerunt, et quidquid factum

est extorserunt. Per quod signatur quod Judæi amittere debebant utilitatem crucis Christi, et Gentiles eam consequi; Matth. XXI, 43: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus.* Modus autem ducendi ignominiosus fuit: unde dicit: *Et bajulans sibi crucem:* nam mors crucis ignominiosa erat: unde Deut. XXI, 23, dicitur: *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Et ideo crucis signum tamquam profanum vitantes, et nec tangere volentes, crucem Jesu condemnato Jesu imponunt. Unde dicit: *Et bajulans sibi crucem.*

Sed contra. Matth. XXVII, dicitur quod angariaverunt quemdam Simonem venientem de villa, ut portaret crucem. Responsio. Dicendum, quod Christus eam portavit a principio; sed dum incederet, invenerunt illum ad votum. Nec hoc vacat a mysterio: quia ipse primus passionem crucis sustinuit, et postmodum alii, et maxime advenæ Gentiles, eum imitando. I Petri II, 21: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum;* Matth. XVI, 24: *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, tollat crucem suam, et sequatur me.* Sed hoc quod Christus crucem sibi portavit, et si impiis et infidelibus sit grande ludibrium, fidelibus tamen et piis est grande mysterium. I Corinth. I, 18: *Verbum crucis pereuntibus quidem est stultitia: his autem qui salvi fiunt, idest nobis, virtus Dei est.* Portat Christus crucem ut rex sceptrum, in signum gloriæ quæ est universale rerum omnium dominium. Psal. XCV, 9: *Dominus regnabit a ligno;* Isa. IX, 6: *Et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis.* Portat eam ut victor trophæum suæ victoriæ. Coloss. II, 15: *Expolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.* Item ut doctor portat candelabrum, in quo ponenda erat lucerna suæ doctrinæ: quia verbum crucis fidelibus est virtus Dei: Luc. XI, 33: *Nemo accendit lucernam et ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen videant.*

Locus autem passionis ignominiosus quantum ad duo: et quia erat extra civitatem: unde dicit. *Exivit in eum qui dicitur Calvariæ locus,* extra scilicet mœnia civitatis; Hebr. ult, 12: *Propter quod Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Et hoc propter duo. Primo ut ostenderet virtutem passionis suæ non esse includendam inter terminos gentis Judaicæ; secundo ut ostendat quod quicumque consequi volunt passionis fructum, exire debent mundum, saltem affectu. Unde ibidem statim subdit Apostolus: *Exeamus igitur ad eum extra castra.* Secundo quia erat infimus: unde dicit: *In eum qui dicitur Calvariæ locus.* Psal. LXXXVII, 5: *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum.* Et quidem quidam, secundum Chrysostomum, dicunt quod in illo loco, qui Calvariæ dicebatur, Adam mortuus fuit et sepultus: unde *calvariæ* dicebatur a calvaria primi hominis, ut sicut mors ibi regnavit, ita illic Christus trophæum statueret. Sed, ut Hieronymus dicit, favorabilis est hujusmodi interpretatio, et mulcens aures populi, non tamen vera: quia Adam sepultus est in Hebron: Josue XIV, vers. 15: *Adam maximus inter enacim situs est.* Et ideo dicendum, quod ex Jerusalem foras portam locus erat in quo truncabantur capita damnatorum: unde hujus locus Calvariæ nomen sumpsit propter damnatorum seu collatorum decalvata capita ibi jacentia. Comitatus autem et societas passionis ignominiam indicant: quia *cum eo alios duos crucifixerunt,* scilicet latrones, ut dicitur Luc. XXIII. Et dicit, *Hinc et hinc;* idest unum ad dexteram, et alium ad sinistram; *medium autem Jesum.*

Sed attende, quod Christus etiam in passione medius stat. Sed hoc quantum ad intentionem Judæorum factum est ei ad ignominiam; ut scilicet causa mortis ejus similis judicaretur causæ mortis latronum. Isa. LXIII, 12: *Et cum iniquis deputatus est.* Sed si ad mysterium attendatur, hoc ad claritatem Christi pertinet: nam per hoc ostenditur quod Christus per passionem merebatur judiciariam potestatem. Job XXXVI, 17: *Causa tua quasi impii judicata est; sed judicium causamque recipies.* Medium autem tenere proprium est judicis: unde, et secundum Philosophum, ire ad judicem est ire ad medium. Et ideo medius ponitur, et unus a dextris, et alius a sinistris; quia in judicio statuet quidem oves a dextris, hœdos autem a sinistris.

Unde latro a dextris qui credidit liberatur, et alter a sinistris qui insultat est condemnatus.

LECTIO IV.

1. Scripsit autem et titulum Pilatus, et posuit super crucem. Erat autem scriptum: Jesus Nazarenus Rex Judæorum.

2. Hunc ergo titulum multi Judæorum legerunt, quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus est Jesus. Et erat scriptum hebraice, græce et latine.

3. Dicebant ergo Pilato pontifices Judæorum: Noli scribere, Rex Judæorum; sed, Quia ipse dixit, rex sum Judæorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi.

4. Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta ejus (et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem).

5. Et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum.

6. Dixerunt ergo ad invicem: Non scindamus eam; sed sortiamur de illa cujus sit.

7. Ut Scriptura impleretur dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi, et super vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt.

8. Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus Maria Cleophæ, et Maria Magdalene.

9. Cum vidisset ergo Jesus matrem et discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus.

10. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua.

11. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.

1. Postquam Evangelista egit de Christi crucifixione, hic agit de consequentibus ipsam: et primo de his quæ sequuntur crucifixionem quantum ad Pilatum; secundo quantum ad milites, ibi, *Milites ergo, cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta ejus;* tertio quantum ad amicos astantes, ibi, *Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus* etc. Ponuntur autem tria pertinentia ad Pilatum, scilicet tituli inscriptio, tituli lectio, tituli conservatio. Quantum ad primum duo ponuntur. Primo inscriptio tituli, unde dicit: *Scripsit autem et titulum Pilatus, et posuit super crucem.* Et hoc satis convenienter: ut saltem per hoc vindicaret se de Judæis, ostendens ipsorum malitiam, dum in regem suum insurrexerunt. Sed tamen convenit mysterio; quia sicut in triumphis in trophæo titulus ponebatur victoriam ostendens, per hoc quod homines memoriam sui celebrare volebant. Gen. XI, 4: *Celebremus nomen nostrum antequam dividamur in universas terras*: ita titulum cruci inscribi disposuit, ut passio ejus in memoria haberetur. Thren. III, 19: *Recordare paupertatis meæ et transgressionis meæ, absinthii et fellis.* Secundo ponitur tenor tituli: *Erat autem scriptum: Jesus Nazarenus Rex Judæornm.* Quæ quidem tria verba satis conveniunt ad crucis mysterium, nam hoc quod dicit, *Jesus*, qui salvator interpretatur, convenit ad virtutem crucis, per quam nobis facta est salus; Matth. I, 21: *Vocabis nomen ejus Jesum, ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Hoc vero quod dicit *Nazarenus*, quod interpretatur floribus, pertinet ad patientis innocentiam; Cant. II, 1: *Ego flos campi, et lilium convallium;* Isa. XI, 1: *Et flos de radice ejus ascendet.* Hoc vero quod dicit, *rex Judæorum*, pertinet ad potestatem, ad dominium quod ex passione promeruit. Phil. II, 9 *Propter quod et Deus illum exaltavit;* Jer. XXIII, 5: *Regnabit Dominus, et sapiens erit;* Isa. IX, 7: *Super solium David et super regnum ejus sedebit.*

Sed cum ipse sit per crucem non solum rex Judæorum, sed etiam Gentium; unde in Psal. VI, cum dixisset vers. 6, *Ego autem constitutus sum rex ab eo*, subdit 8, *Postula a me, et dabo tibi Gentes hæreditatem tuam:* quare ergo scripsit: *Rex Judæorum* tantum? Responsio. Dicendum, quod Gentiles intromissi sunt in pinguedinem olivæ sicut oleaster: Rom. XI: et sicut oleaster particeps fit pinguedinis olivæ, non autem oliva fit particeps amaritudinis oleastri; ita ipsi Gentiles ad fidem conversi spiritualiter Judæi confitentes dicuntur effecti, non circumcisione carnis, sed spiritus; et ideo per hoc quod dicitur, *rex Judæorum*, intelliguntur etiam Gentiles conversi.

2. Consequenter cum dicit, *Hunc ergo titulum multi Judæorum legerunt*, agitur de tituli lectione: et primo ponitur tituli lectio: quia *hunc titulum multi legerunt Judæorum:* per quod signatur quod plures salvantur per fidem, passionem Christi legendo, quam eorum qui viderunt. Infra penult., vers. 31: *Hæc autem scripta sunt ut credatis.* Secundo ponitur legendi facultas; et hæc est duplex. Una est ex loci propinquitate: *quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus est Jesus*, ad quem multi con-

fluebant: alia ex scripturæ multiplicitate, quia *erat scriptum hebraice, græce et latine:* ut nullus ignoraret, et quia hæ tres linguæ præ ceteris eminebant. Hebræa quidem propter unius Dei cultum; græca propter sapientiam; latina propter Romanorum potentiam. Unde hæ tres gentes sibi dignitatem vindicant in cruce Christi, ut dicit Augustinus: in quo signatur quod per crucem Christi, subjugari debebant et converti devoti et religiosi, qui signantur per hebræam linguam; sapientes qui per græcam; potentes, qui per latinam. Vel per hebræam significabatur quod Christus dominari debebat theologicæ philosophiæ, quæ significatur per hebræam, quia Judæis est tradita divinarum rerum cognitio: per græcam vero philosophiæ naturali et philosophicæ: nam Græci erga naturalium speculationem insudaverunt: per latinam vero philosophiæ practicæ, quia apud Romanos maxime viguit scientia moralis: ut sic in captivitatem redigantur omnes intellectus in obsequium Christi, ut dicitur II Cor. x.

3. Conservatio autem tituli ponitur cum dicitur: *Dicebant ergo Pilato pontifices Judæorum* etc. Et primo ponitur Judæorum conatus ad titulum destruendum: unde *dicebant Pilato pontifices Judæorum: Noli scribere, Rex Judæorum; sed, Quia ipse dixit, rex sum Judæorum.* Nam in hoc ostenditur Christi præconium, et Judæorum opprobrium, quod ponitur rex Judæorum nam contumeliosum est Judæis quod regem suum fecerunt crucifigi. Sed si poneretur, *Quia dixit, rex sum Judæorum,* hoc redundasset in Christi improperium, et indicasset ejus culpam; et hoc ipsi intendebant, ut scilicet crucifixo auferrent famam, cui jam vivo abstulerunt vitam. Psalm. LXVIII, vers. 13: *Adversum me loquebantur qui sedebant in porta.* Secundo ponitur Pilati constantia ad titulum conservandum: quia Pilatus volens eis ignominiam facere, noluit mutare sententiam; unde sequitur: *Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi.* Quod non casu factum est; sed diu ante a Deo dispositum et prophetatum. Nam quidam Psalmi sic intitulantur: *Ne disperdas, David in tituli inscriptionem:* qui quidem Psal. LVIII, maxime pertinet ad passionem: sicut est *Eripe me de inimicis meis,* et duo præcedentes: *Miserere mei Deus, miserere mei, quoniam in te confidit anima mea,* et *Si vere utique justitiam loquimini.* Et ideo stulte clamabant pontifices, quia sicut non potest corrumpi quod veritas dixit, ita non potest deleri quod Pilatus scripsit. Ideo enim Pilatus, *Quod scripsi, scripsi,* dixit, quia Dominus quod dixit, dixit, ut dicit Augustinus.

4. Deinde cum dicit, *Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta ejus:* ponit consequentia ad crucifixionem quantum ad milites: et primo ponit aliarum vestium partitionem; secundo tunicæ inconsutilis sortitionem, ibi, *Et tunicam;* tertio inducit propheticam prænuntiationem, ibi, *Ut Scriptura impleretur.* Dicit ergo: *Milites ergo, cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta ejus.* Ex quo duo colligere possumus: scilicet mortis Christi abjectionem, per hoc quod denudaverunt eum; quod abjectis personis tantum fieri consuevit; secundo militum rapacitatem: quia *acceperunt vestimenta, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem.* Hoc enim genus hominum rapacissimum est: ideo Joannes Baptista dixit eis: *Neminem concutiatis... et contenti estote stipendiis vestris;* Luc. III, 14, et Job XXIV, 7: *Nudos dimittunt homines, vestimenta tollentes.*

5. Quantum ad secundum dicit, *Et tunicam.* Et primo ponitur tunicæ descriptio; secundo ejus sortitio, ibi, *Et dixerunt, Non scindamus eam.* Dicit ergo, *Et tunicam,* scilicet acceperunt simul cum illis. *Erat autem tunica inconsutilis desuper contexta per totum.* Dicit autem, quod erat inconsutilis, ut ostendat rationem indivisionis. Ex quo, ut quidam dicunt, pretiositas tunicæ potest convinci. Chrysostomus vero e contrario dicit, quod hoc dicens Evangelista, occulte vestis vilitatem insinuat. Nam in Palæstina est quoddam genus vestium propter pauperes ex multis pannis contextum quasi unus pannus super alium: II Cor. cap. VIII, vers. 9: *Scimus enim gratiam Domini nostri Jesu Christi: quia cum dives esset in omnibus, propter nos egenus factus est.*

Mystice autem potest referri ad corpus Christi mysticum; et sic vestimenta dividuntur in quatuor partes quia Ecclesia per quatuor partes mundi diffusa est. Isa. XLIX, 18: *Vivo ego, di-*

cit Dominus: quia his omnibus velut ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos quasi sponsa. Tunica inconsutilis quæ non dividitur, significat caritatem, quia aliæ virtutes non sunt secundum se unitæ, sed per aliud uniuntur, inquantum omnes conveniunt in fine ultimo, cui conjungitur sola caritas. Nam et si fides finem ultimum demonstret, spes in ipsum tendere faciat, tamen sola caritas conjungit. Coloss. III, 14: *Super omnia autem caritatem habentes, quæ est vinculum perfectionis.* Quæ dicitur esse desuper contexta, quia caritas est super omnes alias virtutes. I Cor. XII, 31: *Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro;* Ephes. III, 19: *Scire etiam supereminentem caritatem scientiæ Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Vel quia caritas non est nobis a nobismetipsis, sed a Spiritu sancto. Rom. V, vers. 5: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Potest etiam hoc referri ad corpus Christi verum; et sic est desuper contexta: quia formatum est corpus Christi, virtute superiori, scilicet Spiritus sancti. Matth. I, 20: *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est.*

6. Sortitio tunicæ ponitur cum dicit: *Dixerunt ergo ad invicem: Non scindamus eam; sed sortiamur de illa cujus sit.* Est enim quædam sors divinatoria; et hæc, quia necessitatem non habet, est illicita; est et alia divisoria, et hæc in rebus mundanis est licita, sed non in spiritualibus: ut scilicet quæ homines arbitrio suo dividere non valent, committunt arbitrio et consilio divino. Proverb. XVI, 33: *Sortes mittuntur in signum, sed a Domino temperantur.* Et ejusdem cap. XVIII, vers. 18: *Contradictiones comprimit sors, et inter potentes quoque dijudicat.*

Sed contra videtur quod Matth. V, vers. 27, dicitur, quod miserunt sortes super vestimenta sua. Responsio. Dicendum, quod Matthæus non dicit quod super omnes mitterent sortes, sed dum dividerent alias, miserunt sortem, scilicet super tunicam. Præterea Marcus adhuc magis urget dicens (XV, 24): *Sortes miserunt quis quid tolleret:* ergo super omnes portiones. Responsio. Dicendum, secundum Augustinum, quod sic intelligenda sunt verba Marci, et exponenda. Miserunt sortes super eis, idest super aliquo eorum: quis quid; idest, quis eorum tolleret tunicam.

7. Consequenter ponit Scripturæ vaticinium, cum dicit: *Ut Scriptura impleretur.* Et primo ponitur prophetica prænuntiatio: in quo notatur Prophetæ diligentia, dum etiam ventura quædam accidentia quæ super Christum fienda erant, prænuntiavit. Patet etiam quod non a casu prædicta contigerunt: et ideo dixit: *Ut Scriptura impleretur*, consecutive scilicet, quæ dixit in Psal. XXI, vers. 19: *Partiti sunt vestimenta mea* (non dicit vestem, quia plures erant), *et in vestem meam*, idest super tunicam, *miserunt sortem.* Secundo ponitur prophetia adimpletio, quia *milites quidem hæc fecerunt:* per quod datur intelligi quod Scriptura divina etiam in minimo impletur. Matth. cap. V, 18: *Jota unum aut unus apex non præteribit a lege donec omnia fiant;* Luc. ult., 44: *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in Lege et Prophetis et Psalmis de me.*

8. Deinde cum dicit, *Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus* etc., ponitur consequens tertium quantum ad amicos, et primo ponitur astantium mulierum præsentia; secundo Christi de matre sollicita diligentia, ibi, *Cum ergo vidisset matrem* etc.; tertio prompta discipuli obedientia, ibi, *Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.* Mulieres autem astantes juxta crucem describuntur tres, scilicet *Mater ejus, et soror matris ejus Maria Cleophæ, et Maria Magdalene.*

Sed notandum, quod cum alii Evangelistæ mentionem faciant de multis mulieribus Christo astantibus, nullus facit mentionem de beata Virgine, excepto Joanne: unde ex utrorumque narratione duplex incurrit dubitatio. Prima, quia Matthæus et Marcus dicunt, quia mulieres stabant a longe; Joannes vero, quod juxta crucem. Ad hoc dici posset, quod aliæ erant mulieres quas commemorant Matthæus et Marcus, et aliæ quas commemorat Joannes. Sed huic repugnat quod Maria Magdalena connumeratur inter mulieres quas Matthæus et Marcus commemorant, et etiam Joannes. Et ideo dicendum, quod eædem mulieres intelligendæ sunt istæ et illæ; nec est in hoc contradictio. Nam juxta et a longe relative dicuntur; et nihil prohibet aliquod quodammodo dici

longe et quodammodo dici juxta. Juxta quidem fuisse dicit, quia in conspectu ejus erant, sed longe, quia inter ipsum et mulieres erant intermedii. Vel potest dici, quod a principio crucifixionis stabant juxta eum, ita quod eis loqui poterat; sed postmodum superveniente multitudine irridentium, secedentes longe steterunt. Unde Joannes narrat quod primo fuit, alii quod postea.

Secunda quæstio est, quia Joannes commemorat Mariam Cleophæ; sed Matthæus et Marcus loco ejus Mariam Jacobi, quæ dicebatur Alphæi. Sed ad hoc dicendum est, quod eadem est Maria Cleophæ, quam nominat Joannes, cum ea Alphæi, quam nominat Matthæus. Habuit enim duos viros, scilicet Alphæum et Cleopham. Vel potest dici, quod Cleophas fuit pater ejus.

Quod autem et mulieres stabant juxta crucem, et discipuli eo relicto fugerant, mulierum commendat devotam constantiam. Job XIX, 20: *Pelli meæ, consumpti carnibus, adhæsit os meum:* quasi scilicet discipuli, qui per carnem significantur, recesserant, et mulieres, quæ per pellem intelliguntur, adhæserunt.

9. Consequenter ponitur sollicitudo ejus ad matrem, ibi, *Cum vidisset ergo Jesus matrem* etc. Et primo ponitur sollicitudo quantum ad curam discipuli, quam matri imposuit; secundo quantum ad curam matris, quam discipulo commisit, ibi, *Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua.* Quantum ad primum dicit: *Cum vidisset ergo Jesus matrem, et discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus;* quasi dicat: Usque modo curam tui habui, et fui memor tui, tibi istum derelinquo. In quo dignitas Joannis ostenditur.

Sed attende, quod supra II, 3, quando mater dixit, *Vinum non habent* etc., dicit: *Nondum venit hora mea,* scilicet passionis, qua patiar, secundum illud quod a te suscepi: cum autem venerit hora illa, tunc recognoscam. Unde et modo eam recognoscit matrem. Facere autem miracula non convenit mihi secundum quod a te suscepi; sed secundum quod habeo a Patre paternam generationem, scilicet secundum quod sum Deus.

Et nota, secundum Augustinum, quod Christus in cruce pendens se habuit sicut magister in cathedra. Unde et docet nos parentibus existentibus in necessitate subvenire, et de eis curam habere, ut dicitur Exod. XX, 12: *Honora patrem tuum et matrem tuam;* et I Tim. V, vers. 8: *Si quis suorum, et maxime domesticorum, curam non habet, non habet fidem, et est infideli deterior.*

Sed contra est quod dicitur Luc. XIV, vers. 26: *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem et uxorem et filios, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Responsio. Dicendum, quod sicut Dominus præcipit parentes odiri, sic et animam nostram, in qua præcepit naturam diligere et odire iniquitatem, et quod avertit a Deo. Et sic parentes sustentare debemus, diligere et revereri, quantum ad naturam; sed odire quantum ad vitia, et ad id quo nos avertunt a Deo.

10. Quantum ad secundum, *dicit discipulo: Ecce mater tua:* ut scilicet iste tantum serviret ut filius matri, ista illum diligeret ut filium mater.

11. Consequenter cum dicit, *Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua,* ponitur discipuli obedientia. Et secundum Bedam, oportet dici, *In suam,* et sic est sensus: *Accepit eam,* scilicet matrem Jesu, *discipulus,* scilicet Joannes, *in suam,* matrem videlicet. Sed, secundum Augustinum, etiam ut habetur in Græco, debet dici, *In sua:* non quidem prædia, quia de illis erat qui dixerant (Matth. XIX, 27): *Ecce nos reliquimus omnia*; nam Matth. IV, dicitur, quod Jacobus et Joannes relictis omnibus secuti sunt Jesum: sed *in sua,* scilicet officia, quibus ei diligenter et reverenter obsequebatur.

LECTIO V.

1. Postea sciens Jesus quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura dixit, Sitio. Vas autem erat positum aceto plenum. Illi ergo spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori ejus.

2. Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit, Consummatum est.

3. Et inclinato capite, tradidit spiritum.

4. Judæi ergo, quoniam parasceve erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato (erat enim magnus dies ille sabbati), rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, et tollerentur. Venerunt ergo milites, et primi quidem fregerunt crura, et alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt, eum

jam mortuum, non fregerunt ejus crura; sed unus militum lancea latus ejus aperuit; et continuo exivit sanguis et aqua.

5. Et qui vidit, testimonium perhibuit, et verum est testimonium ejus: et ille scit quia vera dicit, ut et vos credatis.

6. Facta sunt enim hæc ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt.

1. Postquam egit de crucifixione, et consequentibus eam, hic narrat venerandam Christi mortem: et primo ponit moriendi opportunitatem; secundo describit mortem, ibi, *Et inclinato capite, tradidit spiritum;* tertio exprimit mortui vulnerationem, ibi, *Judæi ergo, quoniam parasceve erat... rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura.* Opportunitas autem moriendi ostenditur in hoc quod jam *omnia consummata sunt.* Unde circa consummationem primo præmittitur scientia Christi de ipsa consummatione; secundo consummatur id quod consummandum restabat, ibi, *Cum ergo accepisset Jesus acetum* etc. Dicit ergo quantum ad primum: *postea*, idest post omnia quæ præmissa sunt, *sciens Jesus quia consummata sunt omnia*, quæ Prophetæ et lex prædixerant de eo. Luc. ult. 44: *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in Lege et Prophetis et Psalmis de me.* Psal. cxviii, 96: *Omnis consummationis vidi finem.* Sed quia adhuc aliud in Scriptura prædicta consummandum erat, ideo subdit, *Ut consummaretur Scriptura, dixit, Sitio.* Et primo ponitur verbum Christi quod protulit; secundo opportunitas implendi quod petiit; tertio administratio ejus quod noluit. Dicit ergo: *Ut consummaretur Scriptura.* Ubi sciendum est, quod ly *ut* non ponitur causative, sed consecutive. Non enim ideo petiit *ut Scriptura*, veteris Testamenti, *consummaretur;* sed ideo sunt dicta, quia consummanda erant per Christum. Si enim dicamus quod Christus ideo hoc fecit, quia Scripturæ hoc prædixerunt, sequeretur quod novum Testamentum esset propter vetus, et ejus impletionem, cum tamen sit e converso. Sic ergo ideo prædicta sunt, quia implenda erant per Christum. Per hoc vero quod dicit, *Sitio*, ostendit mortem suam esse veram, non phantasticam. Item ostenditur ejus ardens desiderium de salute generis humani. I Tim. cap. II, 4: *Vult omnes homines salvos fieri;* Luc. cap. XIX, 10: *Venit Filius hominis quærere et salvum facere quod perierat.* Vehemens autem desiderium consuevimus exprimere per sitim; Psal. XLI, 3: *Sitivit anima mea ad Deum vivum.* Opportunitas implendi quod petiit, ostenditur ex hoc quod *vas positum erat aceto plenum.* Per hoc igitur vas Judæorum synagoga significatur, quæ a vino Patriarcharum et Prophetarum degeneraverat in acetum, idest in malitiam et crudelitatem pontificum. Ministratio autem ponitur: quia *illi spongiam plenam aceto obtulerunt ori ejus.*

Ex quo oritur quæstio litteralis, quomodo scilicet obtulerunt spongiam ori Christi in altum pendentis. Sed hoc solvitur Matth. XXVII, quia imposuerunt eam arundini. Vel, secundum quosdam, imposuerunt hyssopo, quæ magna erat. Unde et a Matthæo arundo vocatur.

Mystice autem per hæc tria signantur tria mala quæ in Judæis erant: scilicet invidia per acetum, dolositas per spongiæ concavitatem, malitia per a maritudinem hyssopi. Vel hyssopus significat humilitatem Christi, quæ est herba mundans pectus, quod præcipue per humilitatem mundatur. Psal. L, 9: *Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor.*

2. Finalis consummatio ponitur cum dicit: *Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit: Consummatum est:* quod potest referri vel ad consummationem mortis; Hebr. II, 10: *Decebat in gloriam auctorem salutis eorum per passionem consummari:* item ad consummationem sanctificationis quæ est per passionem et crucem ejus; Hebr. X, 14: *Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos:* vel ad consummationem Scripturarum; Luc. XVIII, 31: *Consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis.*

3. Consequenter cum dicit, *Et inclinato capite, tradidit spiritum*, describit Evangelista mortem Christi. Et primo ponitur causa mortis: quia *inclinato capite.* Non enim est intelligendum: quia tradidit spiritum, ideo inclinavit caput; sed e converso: nam inclinatio capitis obedientiam designat, pro qua mortem sustinuit. Phil. II, 8, *Factus est obediens usque ad mortem.* Secundo ponitur morientis potestas: quia *tradidit spiritum*, scilicet propria potestate. Supra, X, 18:

Nemo tollit a me animam meam; sed ego pono eam a meipsa. Nam, ut Augustinus dicit, nullus sic habet in potestate dormire cum velit, sicut Christus mori cum voluit.

Sed attendendum, quod ex hoc quod *tradidit spiritum*, aliqui dicunt in homine esse duas animas: scilicet intellectualem, quam vocant spiritum, et aliam animalem, puta vegetativam et sensitivam, quæ corpus animat, et præcipue anima dicitur. Unde dicunt, quod Christus tradidit solum animam intellectualem. Sed hoc est falsum: tum quia duas esse animas in homine inter errores computatur in libro de Ecclesiasticis Dogmatibus: tum quia si tradidisset spiritum remanente adhuc anima non fuisset mortuus. Quia ergo nihil est aliud spiritus in homine quam anima, dicendum, quod *tradidit spiritum*, idest animam. Per quod etiam excluditur error quorumdam dicentium, animas hominum mortuorum non ire statim post mortem ad paradisum vel infernum seu purgatorium; sed in tumulis usque ad diem judicii remanere. Nam Dominus statim tradidit spiritum Patri: per quod datur intelligi, quod *justorum animæ in manu Dei sunt:* Sap. III, 2.

4. Hic ponitur vulneratio corporis Christi: et primo ponitur narratio vulnerationis; secundo narrationis certitudo, ibi, *Et qui vidit, testimonium perhibuit.* Circa primum tria facit. Primo ponitur conatus Judæorum et intentio; secundo impletio conatus quantum ad partem; tertio quomodo hoc impletur in Christo. Dicitur ergo quantum ad primum, quod *Judæi, quoniam parasceve erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato... rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura et tollerentur.* Sciendum est enim, quod, sicut habetur Deut. cap. XXI, præceptum est in lege, quod cadavera suspensorum propter delicta, non dimitterentur suspensa usque mane, ne polluereturterra; et etiam ad delendam ignominiam eorum qui suspendebantur: nam hujusmodi mors turpissima reputabatur. Unde dicitur ibidem vers. 23: *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, scilicet maledictione pœnæ. Licet autem hujus pœnæ infligendæ jam non esset in Judæorum potestate, tamen quod in eis erat, facere nitebantur. Et ideo quia parasceve erat, ut corpus Christi et etiam aliorum non remanerent in cruce in die sabbati, qui valde solemnis erat et propter ipsum sabbatum et festum azymorum, *rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura et tollerentur.* Hi quidem in parvis diligentes sunt ad servandam legem, sed in magnis contempserunt. Matth. XXIII, 24: *Excolantes culicem, camelum autem glutientes.* Quomodo autem hoc in parte impleatur subdit: *Venerunt ergo milites: et primi quidem*, scilicet latronis, *fregerunt crura*, ad quem primo venerunt, *et alterius qui crucifixus est cum eo*, scilicet Jesu; in quo eorum crudelitas ostenditur. Mich. III, 3: *Carnem populi mei comederunt.*

Sed quid est quod subdit, *Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura?* Nonne in medio crucifixus erat? Responsio. Dicendum, quod duorum militum singuli ad singulum latronem confringendum venerunt: quibus confractis, unus ab uno et alius ab alio, ad Jesum venerunt. Unde inde signatur occasio vulnerandi, quia cum vidissent eum jam mortuum, *non fregerunt ejus crura.*

Sed ut certificarentur de morte, *unus militum lancea latus ejus aperuit.* Et signanter dicit, *Aperuit*, non vulneravit; quia per hoc latus, aperitur nobis ostium vitæ æternæ. Apoc. IV, 1: *Post hoc vidi ostium apertum.* Hoc est ostium in latere arcæ, per quod intrant animalia diluvio non peritura: Genes. VII. Sed hoc ostium est causa salutis: unde *continuo exivit sanguis et aqua:* quod est valde miraculosum, ut de corpore mortui, in quo est congelatus sanguis, sanguis exeat. Sed si quis dicat, quod hoc contigit propter calorem aliquem qui adhuc in corpore remanserat; fluxus autem aquæ inficiari non potest, quin miraculosus existat, cum aqua exiens purissima fuerit. Quod quidem factum est ut Christus ostenderet id quod erat, scilicet verus homo. In homine enim est duplex compositio: una scilicet ex elementis, alia ex humoribus. Unum elementorum est aqua; inter humores autem præcipuus est sanguis. Item hoc factum est ad ostendendum quod per passionem Christi plenam ablutionem consequimur, a peccatis scilicet et maculis. A peccatis quidem per sanguinem, qui est pretium nostræ redemptionis. I Petr. 1, 18: *Non*

corruptibilibus auro et argento redempti estis de vana vestra conversatione; sed pretioso sanguine quasi agni incontaminati et immaculati Christi: a maculis vero per aquam quæ est lavacrum nostræ regenerationis. Ezech. XXXVI, 25: *Effundam super vos aquam mundam; et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris;* Zach. XIII, 1: *Erit fons patens Domui David et habitatoribus Jerusalem in ablutionem peccatoris et menstruatæ.* Et ideo hæc duo specialiter pertinent ad duo sacramenta: aqua ad sacramentum baptismi, ad eucharistiam sanguis. Vel utrumque pertinet ad eucharistiam, quia in sacramento eucharistiæ miscetur aqua cum vino; quamvis aqua non sit de substantia sacramenti. Competit etiam hoc figuræ: quia sicut de latere Christi dormientis in cruce fluxit sanguis et aqua, quibus consecratur Ecclesia; ita de latere Adæ dormientis formata est mulier, quæ ipsam Ecclesiam præfigurabat.

5. Hic ponitur certitudo narrationis: et primo ex apostolico testimonio; secundo ex Scripturæ vaticinio, ibi, *Facta sunt enim hæc ut Scriptura impleretur.* Circa primum tria facit. Primo describit testis idoneitatem: quia *qui vidit testimonium perhibuit,* hoc est ipse Joannes. I Joan. I, 3: *Quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis.* Secundo astruit testimonii veritatem, quia *verum est testimonium ejus.* Rom. IX, 1: *Veritatem dico, non mentior:* supra VIII, 32: *Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.* Tertio exposcit finem: *Et ille scit quia vere dicit, ut et vos credatis;* infr. XX, vers. 31: *Hæc autem scripta sunt ut credatis* etc.

6. Et non solum ex testimonio Apostolico certificatur, sed additur vaticinium Scripturæ; unde dicit: *Facta sunt enim hæc ut Scriptura impleretur:* ut ly *ut* accipiatur consecutive, sicut jam dictum est supra. Et ponit duas auctoritates veteris Testamenti. Unam quæ refertur ad hoc quod dicit, *Non fregerunt ejus crura* etc., et habetur Exod. XII, 46: *Os non comminuetis ex eo* scilicet agno paschali qui præfigurabat Christum. Quia, ut dicitur I Corinth. V, vers. 7: *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Ideo a Deo ordinatum est ut non comminuerentur ossa agni paschalis, ut daretur intelligi quod fortitudo veri agni et incontaminati Jesu Christi nullo modo erat commovenda per passionem. Unde Judæi putabant per passionem virtutem doctrinæ Christi destruere; sed potius corroborata est. I Cor. I, 18: *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est; sed nobis virtus Dei est.* Ideo supra VIII, 28, dixit: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.* Secunda auctoritas refertur ad hoc quod dicit, *Lancea latus ejus aperuit;* et habetur Zach. XII, 10: *Videbunt in quem transfixerunt:* ubi nostra littera habet: *Aspicient ad me, quem confixerunt.* Unde si nos conjungimus verbum Prophetæ, manifestum est quod Christus crucifixus, est Deus. Nam quod Propheta dicit in persona Dei, Evangelista attribuit Christo. *Videbunt,* inquit, ad judicium venientem: Apoc. I. Vel aspicient conversi per fidem etc.

LECTIO VI.

1. Post hæc autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimathæa (eo quod esset discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judæorum) ut tolleret corpus Jesu: et permisit Pilatus.

2. Venit ergo, et tulit corpus Jesu. Venit autem et Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ et aloes, quasi libras centum.

3. Acceperunt autem corpus Jesu et ligaverunt eum linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire.

4. Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus; et in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat.

5. Ibi ergo propter paraseeven Judæorum, quia juxta erat monumentum, posuerunt Jesum.

1. Postquam Evangelista egit de crucifixione et morte, hic agit de sepultura Christi: et primo ponitur facultas et licentia sepeliendi; secundo studium corporis procurandi, ibi, *Venit ergo, et tulit corpus Jesu;* tertio ponitur locus sepulturæ, ibi, *Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus* etc.; quarto ponitur ipsa sepultura, ibi, *Ibi ergo... posuerunt Jesum.* Dicit ergo: *Post hæc,* scilicet passionem et mortem, *rogavit Pilatum Joseph ab Arimathæa;* quod idem est quod Ramatha, ut habetur I Reg. I: *eo quod esset discipulus Jesus:* non de duodecim, sed de multis aliis credentibus: quia omnes credentes a prin-

cipio discipuli vocabantur. Erat autem *occultus propter metum Judæorum*, sicut et multi alii, sed ante passionem. Supra cap. XII, vers. 42: *Verumtamen ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter Pharisæos non confitebantur, ut de synagoga non ejicerentur.* Unde patet quod ubi discipuli amiserunt fiduciam post passionem latentes, hic assumpsit fiduciam publice obsequendo. Hic inquam, *rogavit Pilatum, ut tolleret corpus Jesu*, de cruce scilicet, et sepeliret: quia secundum leges humanas, corpora damnatorum non debebant sine licentia sepeliri. *Et permisit Pilatus:* quia Joseph nobilis erat et sibi familiaris. Unde Marc. penult. dicitur, quod erat decurio.

2. Quantum ad secundum dicit: *Venit ergo, et tulit corpus Jesu:* ubi agitur de studio corporis procurandi. Et primo ponitur materia corporis procurandi; secundo ponitur ipsa procuratio, ibi, *Acceperunt autem corpus Jesu.* Materia corporis procurandi fuit mixtura myrrhæ et aloes, quam Nicodemus in magna quantitate procuravit. Et ideo de duobus mentionem facit. Primo de Joseph, qui tulit corpus; secundo de Nicodemo, qui tulit aromata. Hic autem Nicodemus fuit qui venit ad Jesum nocte, scilicet ante passionem, ut habetur supra III. Et hoc ideo commemorat, quia de Joseph dixerat quod occultus erat propter metum Judæorum, ut ostendat quod etiam hic qui occultus erat discipulus, nunc factus est publicus, sed nondum habens veram fidem de resurrectione; quia attulit myrrham et aloes, quasi corpus ejus muniri a corruptione indigeret: de quo Scriptura dicit (Psalm. XV, vers. 10): *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.*

Mystice autem datur per hoc intelligi quod Christum crucifixum debemus in corde nostro recondere cum amaritudine pœnitentiæ et compassionis. Cant. V, vers. 5: *Manus meæ distillaverunt myrrham.*

3. Habita ergo præparationis materia, ponitur ipsa præparatio: unde dicit: *Acceperunt autem corpus Jesu* etc. Ubi oritur dubitatio: quia Joannes dicit quod *ligaverunt illud linteis;* cum Matth. XXVII, dicatur quod involverunt illud sindone. Respondeo dicendum, secundum Augustinum, quod Matthæus dicit unam sindonem tantum, quia non facit mentionem nisi de Joseph: et hic unam portavit. Sed quia solus Joannes mentionem facit de Nicodemo, ideo dicit *Linteis,* quia Nicodemus aliam portavit. Vel dicendum, quod linteum dicimus omnem pannum de lino factum. Corpus autem Christi involutum fuit fasciis, sicut etiam de Lazaro legitur, quia sic erat Judæis mos sepelire. Erat etiam positum sudarium ad caput: et ideo omnia complectens Joannes, dicit, *Linteis.* Per hoc vero quod aromatibus eum condiunt, admonemur in hujus pietatis officiis morem cujuslibet gentis esse servandum.

4. Locus sepulturæ designatur consequenter cum dicit: *Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus* etc. Ubi notandum, quod Christus in horto captus, et in horto passus, et in horto sepultus fuit: ad designandum quod per suæ passionis virtutem liberamur a peccato quod Adam in horto deliciarum commisit, et quod per eum Ecclesia consecratur, quæ est sicut hortus conclusus. *Et in* hoc *horto erat monumentum novum.* Est autem duplex ratio quare in sepulcro novo voluit sepeliri. Una litteralis, ne alia corpora quæ ibi fuissent, resurrexisse crederentur, et non Christus: vel omnia æquali virtute. Alia ratio est, quia qui est de Virgine intacta natus, congrue fuit in sepulcro novo sepultus: ut sicut in utero Mariæ nemo ante eum, nemo post eum fuit, ita et in hoc monumento. Similiter ut daretur intelligi quod reconditur per fidem in animo innovato. Ephes. III, 17: *Habitare etiam Christum per fidem in cordibus nostris.*

5. Consequenter cum dicit, *Ibi ergo propter parasceven Judæorum... posuerunt Jesum,* ponitur sepultura. *Ibi ergo,* idest in monumento novo, *propter parasceven Judæorum,* quia jam vespere appropinquabat, quando propter sabbatum nihil operari licebat. Nam circa horam nonam expiravit, et propter procurationem sepulturæ et rerum quæ necessariæ erant, fere dies usque ad vesperam decursus erat. Et *quia monumentum erat juxta locum,* ubi erat crucifixus, *posuerunt ibi Jesum.*

CAPITIS XX.

LECTIO I.

1. Una autem sabbati Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum, et vidit lapidem sublatum a monumento.

2. Cucurrit ergo, et venit ad Simonem Petrum, et ad alium discipulum quem amabat Jesus, et dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum.

3. Exiit ergo Petrus et ille alius discipulus, et venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul; et ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, et venit primus ad monumentum. Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introivit.

4. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introivit in monumentum, et vidit linteamina posita, et sudarium quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum.

5. Tunc ergo introivit et ille discipulus qui venerat primus ad monumentum:

6. Et vidit et credidit: nondum enim sciebant Scripturam, quia oporteret eum a mortuis resurgere.

1. Enarratis mysteriis passionis Christi, hic Evangelista manifestat ejus resurrectionem: et primo manifestat quomodo resurrectio Christi manifestata est mulieribus; secundo quomodo manifestata est discipulis, ibi, *Cum ergo sero esset die illo* etc. Manifestata est resurrectio Christi mulieribus quodam ordine. Primo quantum ad monumenti apertionem; secundo quantum ad angeli apparitionem, ibi, *Abierunt ergo iterum* etc.; tertio quantum ad Christi visionem, ibi, *Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, et vidit Jesum.* Circa primum primo ponitur mulieris visio; secundo rei visæ denuntiatio, ibi, *Cucurrit ergo* etc.; tertio rei denuntiatæ inquisitio, ibi, *Exiit ergo Petrus* etc. Circa primum quatuor consideranda occurrunt. Primo scilicet visionis tempus, quia *una sabbati*, scilicet prima feria. Nam apud Judæos dies sabbati solemnior habebatur, et ideo ab eo omnis alius dies denominabatur: unde dicebant prima sabbati, secunda sabbati etc. Unde et Matth. cap. XXVIII, 1, dicit, *Prima sabbati.* Sed Joannes dicit: *Una sabbati*, propter mysterium: quia in hac die, in qua resurrectio facta est, inchoavit quasi quædam nova creatura; Psal. CIII, 30: *Emitte spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ;* Gal. VI, 15: *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet neque præputium, sed nova creatura.* Moyses autem in principio Gen. de prima die non dicit, Factus est dies primus, sed dies unus. Ideo Evangelista ad ipsam renovationem insinuandam utitur verbo Moysi. Item quia in hac die inchoabatur dies æternitatis, quæ est una non habens interpolationem noctis; quia sol qui eam facit, non occidit. Apoc. XXI, 23: *Civitas illa non eget sole neque luna ut luceant in ea: nam claritas Dei illuminabit illam, et lucerna ejus est agnus;* Zach. cap. ult., 7: *Erit dies una, quæ nota est Domino, non dies neque nox: et in tempore vesperi erit lux.* Secundo ponitur persona videns, quia *Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum.*

Sed hic est dubium: quia in Marc. cap. XVI, 1, dicitur: *Maria Magdalene et Jacobi et Salomi;* et Matth. ult. connumeratur etiam alia Maria. Responsio. Dicendum secundum Augustinum, quod Maria Magdalena ferventior et devotior erat ad Christum aliis mulieribus: unde Luc. VII, 47, dicitur: *Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* Et ideo eam Evangelista specialius nominat Et inde est quod prius ei apparuit Dominus, Marc. ult. Sap. VI, 14: *Præoccupat eos qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat.*

Tertio ponitur hora, seu qualitas temporis, quia *mane, cum adhuc tenebræ essent;* Luc. XXIII, dicitur, quod mulieres quæ cum Jesu venerunt de Galilæa, viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus Jesu; et revertentes paraverunt aromata et unguenta, et sabbato quidem siluerunt secundum mandatum. Et ideo statim transacto sabbato ante lucem primæ sabbati venit ad monumentum: nam nimius ardor amoris eam sollicitabat; Cant. VIII, 6: *Lampades ejus lampades ignis atque flammarum*, scilicet caritatis.

Sed hic est quæstio litteralis: quia, ut dicitur Marc. ult., 2, *valde mane orto jam sole.* Quid igitur dicit Evangelista, *Cum adhuc tenebræ essent?* Responsio. Dicendum quod hoc quod dicit Marcus intelligitur de aurora: unde orto jam sole, non quod supra terram appareret; sed appropinquaret ad nostras regiones.

Quarto quid videt: quia *vidit revolutum lapidem:* quod erat signum vel quod aliquis Christum abstulerit, vel quod resurrexerit. Et, sicut dicitur Matth. ult., vers. 11, *Angelus Domini descendit de cœlo:* quod non est intelligendum quod ante lapis esset revolutus quam Christus resurgeret, sed post: nam Christus exivit de clauso utero virginis nondum gloriosum corpus habens: non est ergo mirum si cum corpore glorioso exivit de sepulcro. Nam lapis est revolutus, ut videntes ibi Christum non esse, facilius crederent ejus resurrectionem.

2. Consequenter cum dicit, *Cucurrit ergo ad Simonem Petrum,* ponitur rei visæ denuntiatio. Ex nimio enim amore non distulit nuntiare discipulis quod vidit; sed *cucurrit, et venit ad Simonem Petrum, et alium discipulum quem diligebat Jesus.* IV Reg. VII, 9: *Hæc dies boni nuntii est: si tacuerimus, et noluerimus nuntiare usque ad mane, sceleris arguemur.* Sic qui audit verba Dei, debet festinus aliis dicere. Apoc. ult., 17: *Qui audit dicat, Veni.* Sed ad illos venit qui præcipui erant, et Christum ferventius diligebant, ut aut secum quærerent, aut secum dolerent, *Et dicit eis: Tulerunt Dominum de monumento.* Viso enim sepulcro vacuo, nondum habens in corde quod Christus resurrexerit, dicit: *Et nescimus ubi posuerunt eum.* Ubi dat intelligere quod non sola fuerit ad monumentum, et quod adhuc de resurrectione dubitaret. Et ideo Evangelista non sine causa dixit, *Cum adhuc tenebræ essent;* per qualitatem temporis, qualitatem mentis, in qua dubitationis tenebræ erant, designans. Psal. LXXXI, 5: *Nescierunt neque intellexerunt: in tenebris ambulant.* Sed attende, quod in græcis codicibus habetur, *Dominum meum,* ad designandum propensiorem caritatem, et famulatus affectum; Psal. LXXII, 25: *Quid mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram? Defecit caro mea et cor meum: Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum.*

3. Consequenter cum dicit, *Exiit ergo Petrus et ille alius discipulus,* ponitur denuntiatæ rei inquisitio: et primo ponitur quærentium studium ad inquirendum; et hoc per exitum, dum dicit: *Exiit ergo Petrus et alius discipulus.* Qui enim scrutari vult mysteria Christi, debet exire quodammodo a se, et a carnali consuetudine. Cant. III, 11: *Egredimini et videte, filiæ Sion, regem Salomonem.* Secundo ponitur inquisitionis ordo seu modus. Et primo quantum ad cursum, quia *currebant duo simul,* qui præ ceteris Christum diligebant. Psal. CXVIII, vers. 32: *Viam mandatorum tuorum cucurri;* I Cor. IX, 25: *Sic currite ut comprehendatis.* Secundo quantum ad adventum, quia et *ille alius discipulus præcucurrit citius Petro.* Ubi primo ponitur quomodo Joannes prævenit; secundo quomodo Petrus eum sequitur, ibi, *Venit ergo Simon Petrus sequens eum.*

Sed nota, quod non sine causa Evangelista etiam particularia diligenter narrat. Nam istis duobus discipulis, populus duplex, Judæorum scilicet et Gentilium designatur. Quia licet Judæi prius habuerint cognitionem unius veri Dei, tamen quantum ad statum mundi, populus Gentium est antiquior: quia ex Gentilibus processerunt etiam Judæi. Gen. XII, 1: *Egredere de terra tua et de cognatione tua.* Isti simul currebant: vel decursum hujus mundi: Judæi per litteram legis, Gentiles per legem naturæ; vel simul currunt naturali desiderio ad beatitudem et veritatis cognitionem, quam omnes homines natura scire desiderant. *Sed ille alius discipulus,* scilicet minor, *præcucurrit citius Petro:* quia Gentiles ad cognitionem veritatis tardius venerunt quam Judæi: quia quondam Deus erat tantum in Judæa notus: unde dicunt Psal. CXLVII, 20: " Non fecit taliter omni nationi. „ *Et venit prior ad monumentum:* quia prius consideravit mysteria Christi, et prius Judæis de Christo facta est promissio. Rom. IX, 4: *Quorum est adoptio filiorum et gloria et testamentum et legislatio et obsequium et promissa; quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem* etc.

Et cum se inclinasset, vidit linteamina posita, non tamen introivit. Et cum se inclinasset, scilicet sub jugo legis; Exod. cap. XXIV, 7: " Omnia quæcumque præcepit Dominus faciemus: „ *vidit linteamina posita,* scilicet figuras quasdam omnium mysteriorum. II Corinth. III, 14: " Usque in hodiernum diem idipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet non revelatum. „ *Non tamen introivit:* quia non pervenit ad veritatis cognitionem dum in mortuum credere noluit. Et hoc dicitur Luc. XV, de fratre

majore, qui audiens symphoniam et tripudia fratri revertenti facta, noluit intrare: cum tamen introitum promittat David, dicens Psal. XLII, 4: *Introibo ad altare Dei.*

4. Hic agitur de perventione Petri. Et secundum litteram, quod simul currebant, signum erat ferventis devotionis; sed Joannes citius pervenit, quia junior, erat sene Petro. Sed secundum mysterium, Petrus Joannem sequitur: quia Gentiles ad Christum conversi, non erant congregandi in aliam Ecclesiam ab Ecclesia Judæorum, sed inserendi in præcedentem olivam et Ecclesiam; Rom. cap. II. Et ideo Apostolus, I Thess. II, 14, commendans eos, dicit: *Vos autem, fratres, facti estis imitatores Ecclesiarum quæ sunt in Judæa in Christo Jesu.*

Tertio ponitur ordo inquisitionis quantum ad eorum ingressum, quia *introivit in monumentum.* Et primo ponitur quomodo Petrus intravit primo; secundo quomodo Joannes, ibi, *Tunc ergo introivit in monumentum.* Dicit ergo, quod Petrus introivit in monumentum: et quidem, secundum litteram, Joannes, qui primo pervenit, non intravit propter reverentiam Petri, cui priorem ingressum servabat. Sed secundum mysterium, signatur quod populus Judæorum, qui primo mysteria incarnationis audivit, posterius ad fidem convertitur quam populus Gentium. Rom. IX, 30: " Gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam..... Israel vero sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit. „ *Et vidit,* scilicet Petrus, *posita linteamina.* Joannes vidit sola linteamina quæ Petrus similiter vidit: quia non reprobamus vetus Testamentum: nam (Luc. ult., 45) *aperuit eis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Sed adhuc ulterius vidit *sudarium quod fuerat super caput ejus.* I Cor. XI, 3: *Caput Christi Deus.* Videre ergo sudarium quod fuerat super caput Jesu, est habere fidem divinitatis Christi, quam Judæi acceptare noluerunt. Quod quidem sudarium describitur et *separatum* ab aliis et *involutum,* et *in unum locum:* quia divinitas Christi occulta est, et separata ab omni creatura propter sui excellentiam. Rom. IX, 5: *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, amen;* Isa. cap. XLV, 15: *Vere tu es Deus absconditus.* Involutum vidit quasi in modum circuli: quia linteï quando involvuntur, nec initium nec finis in eis aspicitur: celsitudo divinitatis est, quæ nec cœpit esse nec desinit. Hebr. ult., 8: *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula;* Psal. CI, 28: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.* Sed in unum locum viderunt, quia Deus non habitat ubi est scissura mentium; sed illi ejus merentur gratiam qui sunt unum per caritatem. Psal. LXXV, 3: *In pace factus est locus ejus;* I Cor. XIV, 33: *Non est Deus dissensionis, sed pacis.* Vel aliter per sudarium quo laborantium sudor detergi solet, intelligi potest labor Dei, qui etsi quietus semper permaneat, tamen se laborare denuntiat, dum duras hominum pravitates portat. Isa. I, 14: *Facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens.* Et præcipue hunc laborem pertulit Christus in humanitate assumpta. Thren. III, 30: *Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis.* Hoc igitur sudarium longe seorsum invenitur, quia ipsa Redemptoris nostri passio longe est a nostra passione disjuncta. Nam per linteamina, quæ ita se habent ad membra sicut sudarium ad caput, intelliguntur passiones sanctorum, a quibus sudarium seorsum, scilicet passio Christi: quoniam ipse sine culpa pertulit, quod nos cum culpa toleramus. I Petr. cap. V, 18: *Christus, mortuus est, justus pro injustis.* Ipse sponte morti succumbere voluit. Supra X, 18. *Nemo tollit a me animam meam: sed ego pono eam a meipso;* Ephes. V, 2: *Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis.* Sed sancti ad mortem vadunt inviti. Infra ult., 18: *Alius te cinget, et ducet quo tu non vis.*

Sed quare Evangelista sic diligenter omnia narrat? Ad quod dicendum, secundum Chrysostomum, ut excluderet falsam opinionem a Judæis divulgatam, quod corpus Christi furtim sublatum esset, ut habetur Matth. ult. Nam si hoc modo aliqui transtulissent illud: non utique eum denudassent, præcipue cum oportuisset eos festinanter hoc facere propter præsentiam custodum: neque etiam fuissent ita solliciti ut levarent sudarium, et involverent, et seorsum in unum locum ponerent, sed ea simpliciter ut contigisset, suscepto corpore, dimisissent. Hujus etiam rei causa permisit quod sepultus fuit cum myrrha et aloe, quæ conglutinant corpori intea-

mina, ita quod non potuissent tam cito a corpore separari.

5. Consequenter cum dicit, *Tunc ergo introivit et ille discipulus qui venerat primus ad monumentum*, agit de introitu Joannis: non enim foris remansit, sed post Petrum intravit: quia in fine mundi ad receptionis fidem etiam Judæi colligentur. Rom. xi, 25: *Ex parte cæcitas contigit in Israel donec plenitudo gentium subintraret, et sic omnis Israel salvus fieret;* Isa. x, 22: *Reliquiæ salvæ fient.*

Vel aliter, secundum mysterium, per istos duos discipulos duo genera hominum designantur: scilicet vacantes contemplationi veritatis, et hi signantur per Joannem: et insistentes obedientiæ mandatorum, qui signantur per Petrum: unde Simon obediens interpretatur. Contingit autem plerumque quod prius perveniat ad cognitionem mysteriorum Christi contemplativus, sua docibilitate, sed non intrat: quia quandoque præcedit intellectus, et sequitur tardus aut nullus affectus. Sed activus instantia fervoris et sedulitate, etsi tardius intelligat. Psal. cxviii, 104: *A mandatis tuis intellexi:* tamen citius intrat: ita ut qui fuerunt posteriores in perveniendo, fiant priores in cognoscendo. Matth. xx, 16: *Erunt primi novissimi, et novissimi primi.*

6. Consequenter cum dicit, *Et vidit, et credidit*, ponitur effectus inquisitionis. Et in primo aspectu posset talem sensum habere, quod *vidit*, illa scilicet *et credidit* quod Christus resurrexerit. Sed, secundum Augustinum, hoc non potest stare; quia sequitur: *Nondum enim sciebant Scripturam* etc. Ideo dicendum, quod *vidit* vacuum monumentum, *et credidit* his quæ dixerat mulier, scilicet quod aliqui Dominum asportassent; et tunc, sequitur: *Nondum enim sciebant Scripturam,* quia nondum eis erat apertus sensus, ut intelligerent Scripturas; Luc. ult.

Sed nonne Christus passionem et resurrectionem ejus prædixit? Matth. xx, vers. 19: *Et tertia die resurget.* Respondeo dicendum, quod quadam consuetudine audiendi ab eo parabolas, multa quæ eis aperte dicebat, non intelligebant, et aliquid aliud eum significare credebant. Vel, secundum Chrysostomum, *vidit* linteamina posita sic ordinata, quod non fuisset factum, si corpus furtim fuisset sublatum: *et credidit*, scilicet vera fide, quod Christus a morte resurrexerit. Et tunc hoc quod sequitur, *Nondum enim sciebant Scripturam,* refertur ad hoc quod dicit, *Vidit, et credidit;* quasi diceret: Antequam videret non sciebat Scripturam, *quia oportebat eum a mortuis resurgere.* Sed quando vidit, credidit quod a mortuis resurrexisset.

LECTIO II.

1. Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos: Maria autem stabat ad monumentum foris, plorans. Dum ergo fleret, inclinavit se, et prospexit in monumentum:

2. Et vidit duos angelos in albis sedentes, unum ad caput et unum ad pedes, ubi positum erat corpus Jesu.

3. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum.

1. Posito quomodo Maria Magdalena venit ad aspiciendam sepulcri apertionem, hic Evangelista ostendit quomodo pervenit ad angelorum visionem. Et primo ponitur devotio; secundo insinuatur angelorum visio, ibi, *Vidit duos angelos* etc.; tertio describitur angelorum allocutio, ibi, *Dicunt ei illi* etc. Devotio autem mulieris, quæ meruit angelorum visionem, commendatur ex tribus. Primo quidem ex ejus constantia, quam commendabilem reddidit primo discipulorum recessus: quia *abierunt ergo iterum discipuli*, nondum scientes Scripturam, *quia oporteret eum a mortuis resurgere*, *ad semetipsos*, idest ubi habitabant, et unde ad monumentum cucurrerant. Adhuc enim ex timore dispersi non simul manebant. Zach. xiii, vers. 7: *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis;* Thren. iv, 1: *Dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum.* Secundo constans ejus mora: quia *Maria stabat ad monumentum foris, plorans.* Nam discipulis recedentibus, infirmiorem sexum fortior et ferventior in eodem loco figebat affectus.

Sed hic est quæstio, quia Marc. ult. dicitur, quod mulieres egressæ sunt de monumentum: ergo fuerunt intus. Ut quid ergo tunc dicit Joannes, *Stabat foris?* Responsio. Dicendum, quod monumentum Christi erat excisum in lapide, et circa ipsum erat clausura horti,

sicut supra habitum est. Quandoque ergo monumentum vocant Evangelistæ solum locum ubi corpus reconditum fuit, quandoque totum illud quod clausum erat. Cum ergo dicitur quod ingressæ sunt monumentum, intelligendum de tota clausura horti; sed hoc quod dicitur, *Stabat foris*, intelligendum est de illo saxei sepulcri loco, sed tamen intra illud spatium quod jam ingressæ fuerant, ubi stabat propter amoris constantiam, quæ mentem ejus accenderat. I Cor. xv, 58: *Stabiles estote et immobiles, abundantes in opere Domini semper;* Psal. cxxi, 2: *Stantes erant pedes nostri.*

Secundo commendatur ejus devotio ex lacrymarum affluentia, quia *plorans.* Thren. i, 2: *Plorans ploravit in nocte.* Est autem duplex lacrymarum gemitus: scilicet compunctionis ad peccata abluenda. Psal. vi, 7: *Lacrymis meis stratum meum rigavi:* et devotionis ad cælestia desideranda; Psal. cxxv, 6: *Euntes ibant, et flebant mittentes semina sua;* idest properantes ad cælestia. Sed Maria Magdalena lacrymis quidem compunctionis abundavit tempore suæ conversionis, quando quæ fuerat in civitate peccatrix, amando veritatem lavit lacrymis maculas criminis. Luc. vii, 47: *Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* Abundavit etiam lacrymis devotionis in Christi passione et resurrectione, ut habetur hic. Tertio commendatur ejus devotio ex inquisitionis diligentia. Unde dicit: *Dum ergo fleret, inclinavit se et prospexit in monumentum.* Fletus enim iste ex desiderio amoris proveniebat. Natura enim amoris est quod velit dilectum præsentem habere, et si hoc non potest in re, saltem ejus præsentiam habet in cognitione. Matth. vi, 21: *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Amare ergo flebat Maria, quia oculi qui Dominum quæsierant et non invenerant, lacrymis vacabant, amplius dolens quod ablatus fuit de monumento: quóniam magistri tanti, cujus vita subtracta fuerat, memoria remanebat: et ideo quia eum habere non poterat, volens saltem videre locum ubi positus fuerat, *inclinavit se, et prospexit in monumentum.* In quo datur intelligi quod in mortem Christi debemus prospicere cum humilitate cordis. Matth. xi, 25: " Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. " *Et prospexit*, ut daret exemplum continue oculis mentis mortem Christi prospicere: quia amanti semel aspexisse non sufficit, cujus vis amoris intentionem multiplicat inquisitionis. Hebr. xii, 2: " Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem confusione contempta. " *Inclinavit* autem *se*, *et prospexit:* quia caritas Christi eam urgebat. II Cor. v, vers. 14: *Caritas Christi urget nos.* Vel potius, secundum Augustinum, divino instinctu in animo ejus factum est ut perspiceret, et altius aliquid videret, scilicet angelos; Rom. viii, 14: *Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei.*

2. Consequenter cum dicit, *Et vidit duos angelos in albis sedentes*, agit Evangelista de angelorum visione: circa quam quatuor tangit Evangelista. Primo quid vidit, quia *duos angelos:* ut ostendat quod omnes angelorum ordines tam assistentium quam ministrantium Christo obsequebantur. Hebr. i, 6: *Adorent eum omnes angeli ejus.*

Sed circa hoc est quæstio: quia Matth. et Marc. ult. dicitur, quod Maria et aliæ mulieres viderunt unum angelum existentem in latere monumenti; hic autem dicitur quod duos et intus. Sed utrumque verum est: quia illud præcessit quod narrant Matthæus et Marcus, quando scilicet primo venerunt, et credentes eum sublatum, redierunt ad discipulos; et istud quod narrat Joannes, contigit in reditu, quando rediit cum discipulis, et eis recedentibus ipsa remansit.

Secundo describit habitum, quia *in albis*: per quod claritas resurrectionis et gloria Christi resurgentis demonstratur. Apoc. iii, 4: *Ambulabunt mecum in albis.* Et ejusdem xx, dicitur, quod exercitus qui est in cælo sequebatur eum in veste alba, idest gloriosa. Tertio describit situm, quia *sedentes:* per quod quies et potestas Christi designatur, qui jam ab omnibus tribulationibus requiescens regnat in carne immortali, sedens ad dexteram Patris. Psal. cix, 1: *Sede a dextris meis;* Isa. cap. ix, 7: *Super solium David et super regnum ejus sedebit.* Quarto describit ordinem: *Unum ad caput, et unum ad pedes:* quod potest referri ad tria. Primo

quidem ad duo Testamenta: angelus enim græce, latine dicitur nuntius. Christum autem annuntiaverant Testamenta: quia dicitur Matth. XXI, 9: *Turba quæ præibat et quæ sequebatur, clamabat: Hosanna filio David.* Sic ergo angelus sedens ad caput, signat vetus Testamentum, et qui ad pedes, novum. Secundo ad prædicatores. In Christo enim est duplex natura, divina scilicet, et humana. Caput autem Christi est Deus, ut dicitur I Cor.: pedes vero humanitas; Psal. CXXXI, 7: *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Qui ergo annuntiat divinitatem Christi, sicut est illud (supra I): *In principio erat Verbum*, sedet ad caput; qui vero humanitatem annuntiat, sicut illud (ibid. XIV): *Verbum caro factum est*, sedet ad pedes. Tertio potest referri ad tempus annuntiationis; et sic sedet unus ad caput, et unus ad pedes: quia ab initio usque ad finem mundi mysteria Christi significabant esse annuntianda. I Cor. II, 26: *Mortem Domini annuntiabitis donec veniat.*

3. Consequenter cum dicit, *Dicunt ei, Mulier, quid ploras?* agitur de angelorum allocutione. Et primo ponit angelorum interrogationem; secundo mulieris responsionem. Circa primum sciendum est, quod angeli scientes mulierem adhuc dubitare, quasi a remotis incipientes causam fletus exquirunt. Unde dicit: *Dicunt illi*, scilicet angeli, *Quid ploras?* quasi dicerent: Plorari noli: supervacuum enim est, quia (Psal. XXIX, 6): *Ad vesperum* (scilicet passionis) *demorabitur fletus, et ad matutinum* (resurrectionis) *lætitiæ;* Jer. XXXI, 16: *Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis, quia est merces operi tuo.* Ubi notandum, secundum Gregorium, quod ipsa sacra eloquia quæ in nobis lacrymas amoris excitant, easdem lacrymas consolantur, dum nobis Redemptoris nostri spem repromittunt. Ps. XCIII, 19: *Secundum multitudinem dolorum meorum, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.* Sed mulier quasi nescientes eos interrogasse putans, non angelos, sed homines esse putat, et causam fletus sui exponit, *et dicit eis: Tulerunt Dominum meum*, idest corpus Domini mei, a toto partem significans: sicut confitemur Dominum Jesum Christum Filium Dei sepultum, cum ejus sola sepulta sit caro, quia divinitas carnem non deseruit. *Et nescio ubi posuerunt eum.* Hoc enim erat ei causa desolationis, quia nesciebat quo iret, et eum ad consolationem sui doloris inveniret.

Sed numquid ad consolationem amantis est habere aliquid quod fuit amici? Et quidem, secundum Augustinum, IV *Confessionum*, magis pertinet ad dolorem. Unde ipse dicit, quod fugiebat omnia loca in quibus conversatus fuerat cum amico suo. Et tamen Chrysostomus dicit, quod est ad consolationem. Sed utrumque est verum. In omnibus enim quæ habent admixtionem gaudii et tristitiæ, spes rei desideratæ est delectabilis. Rom. XII, 12: *Spe gaudentes, in tribulatione patientes:* est etiam et tristabilis, quia (Prov. XIII, 12) *spes quæ differtur affligit animam:* sed non secundum eamdem rationem: nam inquantum per spem repræsentatur res amata ut possibilis consequi, causat gaudium; inquantum autem separat actu, absens contristatur. Et sic est in isto loco: quia res amici inquantum repræsentat amicum, amanti delectabilis est: inquantum vero subtractionem amici ad memoriam reducit, tristitiam infert.

LECTIO III.

1. Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, et vidit Jesum stantem, et non sciebat quia Jesus est.

2. Dicit ei Jesus: Mulier, quid ploras? Quid quæris?

3. Illa existimans quia hortulanus esset, dixit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum; et ego eum tollam.

4. Dicit ei Jesus, Maria. Conversa illa dixit ei: Rabboni: quod dicitur, magister.

5. Dicit ei Jesus: Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum.

6. Vade autem ad fratres meos, et dic eis: Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum. Venit Maria Magdalene annuntians discipulis, quia vidi Dominum, et hæc dixit mihi.

1. Hic ponitur quomodo mulier ista pervenit ad Christi visionem: et primo agitur de Christi visione; secundo de ejus a muliere cognitione, ibi, *Dixit ei Jesus, Noli me tangere* etc. Circa primum primo ponit Christi visionem; secundo ejus allocutionem, ibi, *Dicit ei Jesus: Mulier, quid ploras?* Dicit ergo quantum ad primum: *Hæc cum dixisset*, sci-

licet Maria Magdalena ad angelum, *conversa est retrorsum.*

Sed quærit Chrysostomus: Mulier quæ loquebatur cum angelis, quos saltem venerandos viros putabat, quare non expectabat eorum responsum de hoc quod dixit, sed retrorsum convertitur? Responsio. Dicendum, quod cum mulier angelis respondisset, Christus advenit, cui angeli reverentiam exhibentes assurrexerunt: quod videns mulier admirans respexit retro, ut sciret ad quid assurrexissent. Unde et Lucas ult. angelos stantes visos esse commemorat: et sic retrorsum ad aspiciendum conversa, *vidit Jesum stantem, et non sciebat quia Jesus est:* videbat enim eum in specie non gloriosum, quem angeli gloriosum videntes honorabant. Ostenditur etiam per hoc, quod si aliquis Christum videre desiderat, oportet quod ad eum convertatur. Zach. I, 3: *Convertimini ad me, ait Dominus exercituum, et convertar ad vos.* Illi ad eum videndum perveniunt qui se totaliter in eum per amorem convertunt. Sap. VI, 14: *Præoccupat eos qui se concupiscunt.*

Mystice autem per hoc signatur quod hæc mulier per infidelitatem ad Christum verterat dorsum: sed quando animum ejus ad cognoscendum convertit, retrorsum conversa est.

Sed quare eum non agnoscebat, cum idem ipse esset? Dicendum, quod hoc erat vel quia quem mortuum viderat, resurrexisse non credebat, vel quia tenebantur oculi ejus ne eum agnosceret, ut dicitur de duobus discipulis euntibus in Emaus, Luc. ult.

2. Allocutio Christi ponitur cum dicit: *Dicit ei Jesus: Mulier, quid ploras?* Et primo ponitur Christi interrogatio; secundo mulieris responsio. Circa primum sciendum est, quod mulier ista paulatim proficit: nam angeli causam ploratus exquirunt; sed Christus quid quærat, interrogat. Nam ploratus ex desiderio inquisitionis causabatur. Quem quærit enim interrogat ut augeatur desiderium, quatenus cum nominaret quem quæreret, in amorem ejus ardentius æstuaret, et sic semper quæreret. Psal. CIV, 4: *Quærite faciem ejus semper;* Prov. IV, 18: *Justorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectum diem.*

3. Consequenter cum dicit. *illa existimans quia hortulanus esset, dixit ei* etc., ponitur responsio mulieris: et ponitur primo opinio quam de interrogante habebat; secundo ponuntur verba responsionis. Opinabatur autem illa quod *hortulanus esset.* Sciebat enim quod exteriti custodes propter terræmotum et aspectum angelorum, jam fugerant, et nullum circa loca illa occupari nisi eum qui eorum cultor esset. Et ut Gregorius dicit, " hæc mulier errando non erravit, dum Christum hortulanum credidit: quia in ejus pectore per amoris sui vim semina virtutis plantabat. „ Eccli. XXIV, 42: " Dixi: Rigabo hortum meum plantationum, et inebriabo parati mei fructum. „ *Et dixit ei, Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi:* dominum enim vocat ut benevolentiam captet.

Sed cum iste de novo venisset, nec ei dixerat quem quærebat, quare dixit, *Si tu sustulisti eum?* Quem eum? Sed dicendum, quod vis amoris hoc agere solet in amato, ut quod ipsi semper cogitat, nullum alium credat ignorare. Unde Luc. ult., 17, cum quæreret Dominus, *Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem? dixerunt: Tu solus peregrinus es in Jerusalem?* etc.

Sed quid dicit: *Si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum; et ego eum tollam?* Mirabilis mulieris audacia, quam mortui non terret aspectus; et cujus valetudo ad grave mortui funus tollendum plus intentat quam possit. Sed hoc est quod dicitur I Cor. XIII, 7: *Caritas omnia sperat.* Ideo autem eum accipere volebat, ne Judæi in corpus sævirent exanime; et ideo volebat in alium locum incognitum illud transportare.

4. Consequenter cum dicit, *Dicit ei Jesus, Maria* etc., agit de recognitione Christi a muliere. Et primo ponitur vocatio, cum dicit *Maria*, quam supra alloquens, mulierem quasi nomine communi vocaverat. Sed hic proprio nomine vocatur *Maria*, ut designet specialem notitiam quam habet ad sanctos. Psal. CXLVI, 4: *Qui numerat multitudinem stellarum et omnibus eis nomina vocat;* Exod. XXXIII, 12: *Novi te ex nomine:* et ut ostendat quod licet quadam generali motione omnes res moveantur a Deo, specialiter tamen ad hominis justificationem necessaria est gratia specialis. Effectus vocationis ponitur cum

dicit: *Conversa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur magister.*

Sed numquid non respiciebat ad Christum qui eam vocaverat? Respondeo dicendum, secundum Augustinum, quod hoc referendum est ad interiorem dispositionem mentis: nam prius, cum corpore conversa fuit, putavit Christum esse quod non erat, scilicet hortulanum; nunc autem corde convertitur, dum quod erat agnovit. Vel dicendum, quod, ut dictum est, credebat eum esse aliquem alium hominem. Unde dum sibi loqueretur, sollicita de eo quod gerebat in corde, non eum respicit, sed circumquaque, si aliquod signum videret sepulti. Et ideo Christus revocans eam, ex proprio nomine vocavit dicens, *Maria;* quasi dicat: Quo respicis? Recognosce eum a quo recognosceris. Et ideo statim vocata ex nomine recognovit auctorem, dicens: *Rabboni, quod dicitur magister:* sic enim eum consueverat vocare. In quo datur intelligi, quod vocatio Christi est causa justificationis nostræ et confessionis veræ.

5. Consequenter cum dicit, *Dicit ei Jesus: Noli me tangere,* ostendit Evangelista quomodo Maria instruitur a Christo: et primo ponit unam instructionem prohibitivam; secundo aliam affirmativam, ibi, *Vade autem ad fratres meos.* Circa primum duo facit. Primo ponit prohibitionem; secundo assignat ejus rationem. Admonet quidem Christus Mariam ne eum tangat, dicens: *Noli me tangere.* Et si non legatur hic quod mulier vellet eum tangere, datur ex hoc intelligi, secundum Gregorium quod Maria ad pedes prostrata amplecti voluit ejus vestigia quem recognovit. Sed subditur pro ratione: *Nondum enim ascendi ad Patrem meum:* per quod videtur quod Dominus post resurrectionem noluit tangi ab hominibus antequam ascenderet: cujus contrarium habetur Luc. ult., 39: *Palpate et videte quoniam spiritus carnem et ossa non habet.* Et si dicas eum a discipulis se tangi voluisse, non autem a mulieribus; hoc non potest stare: quia Matth. ult. dicitur de Magdalena et aliis mulieribus quia accesserunt et tenuerunt pedes ejus. Intelligendum est ergo, secundum litteram, quod mulier hæc bis vidit angelos in hoc itinere. Primo quidem simul cum aliis mulieribus vidit unum angelum sedentem super lapidem, ut dicitur Matth. XXVIII et Marc. XVI. Secundo vero in reditu vidit duos angelos intus in monumento, sicut dicit Joannes. Similiter etiam in hoc eodem itinere bis vidit Christum. Primo quidem in horto, quando æstimavit eum hortulanum, ut supra habitum est; secundo in via, quando currebat cum aliis annuntiare discipulis quæ viderat, ut magis firmarentur in fide resurrectionis: et tunc accesserunt et tenuerunt pedes ejus, ut dicunt Matthæus et Marcus.

Est autem duplex ratio mystica quare tangi noluit. Una, quia hæc mulier significabat Ecclesiam Gentium, quæ Christum non erat tactura per fidem, nisi cum ascendisset ad Patrem. Ps. VII, 8: *Synagoga populorum circumdabit te: propter hanc in altum regredere.* Alia ratio est, quia secundum Augustinum I *de Trinit.* cap. IX, tactus facit quasi finem cognitionis. Quando enim videmus rem, utcumque eam cognoscimus; sed per tactum consummatam cognitionem de ea habemus. Mulier autem hæc aliquam fidem habebat de Christo sicut de sancto viro, unde et magistrum eum vocabat: necdum ad hoc pervenerat ut cognosceret eum æqualem Patri et unum cum Deo; et ideo dicit: *Noli me tangere;* idest, non constituas finem tuæ notionis in eo quod credis de me, *Nondum enim ascendi ad Patrem meum,* scilicet in corde tuo, quia non credis me esse unum cum eo; quod tamen postea credidit. Nam in ejus intimis sensibus quodammodo Christus ascendit ad Patrem, qui sic in ea profecerat ut Patri cognoscat æqualem. Vel dicendum, secundum Chrysostomum, quod hæc mulier videns Christum surrexisse, credidit quod esset in eadem qualitate in qua fuerat prius, habens mortalem vitam: unde et volebat cum eo esse sicut ante passionem, et præ gaudio nihil magnum excogitabat; quamvis caro Christi multo melior facta fuerit resurgendo. Et ideo ab hac intelligentia eam revocare volens, dicit: *Noli me tangere;* quasi dicat: Non putes me de cetero habere vitam mortalem et vobiscum eo modo conversari quo primo. II Cor. V, XVI: *Et si novimus secundum carnem Christum, sed jam nunc non novimus.* Et hoc est quod subdit: *Nondum enim ascendi ad Patrem meum.*

Et tunc non est monitionis ratio, sed tacitæ quæstionis responsio, quasi dicat: Etsi videas me hic manentem, non est propter hoc quod non habeam gloriosam carnem; sed *quia nondum ascendi ad Patrem meum.* Voluit enim priusquam ascenderet, fidem resurrectionis et suæ divinitatis firmare in cordibus Apostolorum.

6. Deinde ponit instructionem affirmativam, dicens: *Vade autem ad fratres meos,* scilicet Apostolos, qui sunt fratres per conformitatem naturæ. Hebr. cap. XXI, 17: *Debui per omnia fratribus assimilari:* et per adoptionem gratiæ, quia ejus Patris sunt filii adoptivi, cujus ipse est filius naturalis. Ubi notandum est triplex privilegium, quod Magdalenæ est collatum. Primo quidem propheticum; per hoc quod meruit angelos videre: propheta enim est medius inter angelos et populum. Secundo angelorum fastigium, per hoc quod vidit Christum, in quem desiderant angeli prospicere. Tertio officium apostolicum: immo facta est Apostolorum Apostola, per hoc quod ei committitur ut resurrectionem dominicam discipulis annuntiet: ut sicut mulier viro primo nuntiavit verba mortis, ita et mulier primo nuntiaret verba vitæ. *Et dic eis: Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum.* Supra XIV, 5: *Vado ad eum qui me misit;* Ephes. IV, 10: *Qui descendit ipse et qui ascendit super omnes cœlos.*

Sed ex hoc Arius sumit sui erroris fulcimentum: quia per hoc quod dicit, *Patrem meum et Patrem vestrum,* concludere voluit quod eodem modo Deus sit Pater Filii, sicut est noster Pater; et Deus Filii sicut Deus noster. Sed contra hoc dicendum quod hæc verba qua intentione dicantur apparet ex circumstantiis loquendi. Dicit enim supra: *Vade ad fratres meos* etc.: hos autem fratres habet Christus secundum quod homo: et secundum hoc Christus est subjectus Patri, sicut creatura creatori: nam ipsum corpus Christi creatura quædam est. Vel aliter, secundum Augustinum, Christus hic loquitur de se secundum utramque naturam: quia quod dicit, *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum,* pertinet ad divinam naturam, secundum quam habet Patrem Deum connaturalem cui est æqualis: et sic intelligendum est aliter *meum,* et aliter *vestrum:* natura *meum,* gratia *vestrum:* quasi, hoc quod estis filii adoptivi per gratiam, per me habetis. Galat. IV, 4: *Misit Deus Filium suum... ut adoptionem filiorum Dei reciperemus;* Rom. VIII, 29 *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Quod addit, *Deum meum et Deum vestrum,* refertur ad humanam naturam, secundum quam habet Deum gubernatorem, et sic dicit: *Deum meum,* sub quo ego homo sum, *et Deum vestrum,* inter quos et ipsum mediator sum: quia per ipsum habemus Deum nobis placatum, et sic Deum nostrum. Rom. V, 1: *Justificati igitur ex fide, pacem habeamus per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem habemus accessum in gratiam in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei;* II Cor. V, 19: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.*

Promptitudo obedientiæ Mariæ ponitur cum dicit: *Venit Maria Magdalene annuntians, quia vidi Dominum, et hæc dixit mihi. Venit,* de loco ubi erat horti spatium ante lapidem monumenti, *annuntians discipulis.* I Cor. XI, 23: *Ego enim accepi a Domino quod et tradidit vobis;* Isa. XXI, 10: *Quæ audivi a Domino Deo exercituum, domus Israel, annuntiavi vobis.*

LECTIO IV.

1. Cum ergo sero esset die illo, una sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum:

2. Venit Jesus, et stetit in medio, et dixit eis, Pax vobis. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus et latus.

3. Gavisi sunt ergo discipuli viso Domino.

4. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.

5. Hæc cum dixisset, insufflavit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt.

1. Positis apparitionibus Christi factis mulieribus, in parte ista agit Evangelista de apparitionibus factis Apostolis: et primo de apparitione qua simul omnibus in Jerusalem apparuit, excepto Thoma; secundo de ea quæ facta est, Thoma præsente, ibi, *Et post dies octo* etc.; tertio de ea quæ facta est quibusdam specialiter juxta mare, XXI capitulo. *Postea manifestavit se* etc Circa

primum duo ponuntur. Primo Domini apparitio; secundo discipulorum dubitatio, ibi, *Thomas autem* etc. Circa primum tria ponuntur. Primo Domini apparitio; secundo officii injunctio, ibi, *Dixit eis, Pax vobis* etc.; tertio spiritualis muneris collatio, ibi, *Hæc cum dixisset, insufflavit* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit apparitionis circumstantias; secundo apparitionis continentiam, ibi, *Venit Jesus* etc.; tertio apparitionis consequentia, ibi, *Gavisi sunt discipuli viso Domino.* Describit ergo apparitionem dominicam discipulis a quatuor circumstantiis. Primo quidem ex horæ descriptione, quia *cum sero esset;* secundo ex diei designatione, quia *die illa;* tertio ex loci conditione, quia *cum fores essent clausæ;* quarto ex discipulorum dispositione, quia *erant congregati propter metum Judæorum.* Fuit ergo hora apparitionis serotina: cujus duplex est ratio litteralis. Una, quia voluit simul apparere omnibus; et ideo præstolatus est usque in sero, ut qui dispersi erant de die, simul convenirent in sero: nam de nocte simul erant. Alia ratio est, quia Dominus eis apparuit ut confortaret eos. Illam ergo elegit horam qua magis stupentes confortatione indigebant: hæc est sero. Ps. XLV, 2: *Adjutor in tribulationibus quæ invenerunt nos nimis.* Est etiam ratio mystica: quia scilicet Dominus in fine mundi apparebit fidelibus, quando media nocte clamor fiet: ecce sponsus venit redditurus eis mercedem suam; Matth. XX, 8: *Cum sero factum esset, dixit dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, et redde eis mercedem.* Dies apparitionis fuit ipsamet dies resurrectionis, quia *die illa una sabbatorum,* scilicet dies dominica, de qua dictum est (supra hoc cap.), *Una autem sabbati.* Quare autem dicatur *una sabbatorum,* jam dictum est.

Potest autem ex Evangeliis colligi, Dominum quinquies isto die apparuisse. Bis scilicet mulieribus, semel Magdalenæ soli, de qua immediate supra, et iterum simul cum aliis mulieribus revertentibus; et tunc accesserunt, et tenuerunt pedes ejus. Tertio vero apparuit duobus discipulis ipso die euntibus in Emaus, Luc. ult. Quarto autem Simoni Petro. Sed quando et quomodo et ubi, non exprimitur, nisi tantum quod apparuit. Luc. ult., 34: *Surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni.* Quinto apparuit omnibus simul congregatis de sero, ut habetur hic. Et ideo cantatur: *Hæc dies quam fecit Dominus: exultemus et lætemur in ea:* Ps. CXVII, 24. Per hoc autem datur intelligi, quod in die communis resurrectionis apparebit manifeste omnibus mulieribus, peccatoribus, peregrinis, Apostolis, et apostolicis viris: quia *videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt:* Apocal. I, 7.

Conditio autem loci describitur per clausuram, dubia et timida: quia *fores essent clausæ:* ad litteram propter tarditatem, quia nox erat, et *propter metum Judæorum:* sed ex parte Christi, clausuræ causa fuit ut manifestaret eis virtutem suæ potestatis intrando ad eos januis clausis.

Sciendum est autem circa hoc, quod secundum quosdam intrare januis clausis est de proprietate corporis gloriosi, quod dicunt per quamdam conditionem sibi inhærentem posse esse cum alio corpore simul in eodem loco, inquantum est gloriosum: et hoc factum esse et fieri posse sine miraculo. Sed hoc non potest stare: quia quod corpus humanum non glorificatum, non possit simul cum alio corpore esse, inest sibi ex natura. Oportet ergo quod si corpus glorificatum dicatur habere in se proprietatem aliquam inhærentem, quod possit simul cum alio corpore esse in eodem loco, quod excludatur ab eo illa proprietas qua nunc impeditur ne simul cum alio possit esse. Hæc autem proprietas nullo modo est separabilis vel destructibilis a corpore, cum non sit mathematica corpulentia, ut ipsi dicunt, sed ipsæ dimensiones corporis quanti, quibus proprie accidit situs. Unde Philosophus arguit contra ponentes ideas et materias; et quod dato etiam quod vacuum esset totum spatium super terram, adhuc corpus sensibile non posset esse simul cum illis, propter dimensiones quantitatis. Per nullam autem proprietatem corporis gloriosi possent removeri dimensiones a corpore, natura corporis remanente. Et ideo dicendum est, quod hoc miraculose Christus fecit virtute suæ divinitatis; et quandocumque in sanctis simile contingeret, miraculosum esset, et per novum miraculum fit. Et hoc expresse dicunt Augustinus et Gregorius. Dicit enim Augustinus: " Quæ-

ris quomodo per ostia clausa intrare potuit? Si comprehendis modum, non est miraculum. Ubi deficit ratio, ibi est fidei ædificatio: „ Et subdit: " Ille quippe non eis apertis intrare potuit, quo nascente virginitas matris inviolata permansit. „ Sicut ergo ortus ejus ex virgine matre virtute suæ divinitatis miraculosus fuit, sic introitus iste. Mystice autem per hoc datur intelligi quod Christus nobis apparet quando fores, idest sensus exteriores, sunt clausi in oratione; Matth. VI, 6: *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum:* et in fine mundi, quando quæ paratæ erunt, intrabunt ad nuptias, et postea claudetur janua, ut habetur Matth. XXV. Dispositio discipulorum describitur imitanda, quia *congregati erant:* quod quidem non vacat a mysterio. Christus enim ad congregatos venit, Spiritus sanctus ad congregatos descendit: quia Christus et Spiritus sanctus non nisi in caritate congregatis adsunt. Matth. XVIII, 20: *Ubicumque fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.*

2. Hic ponitur ipsa apparitio Christi quantum ad tria. Primo quantum ad Christi præsentiam quam exhibuit; secundo quantum ad salutationem quam eis protulit; tertio quantum ad sui certam manifestationem, quam eis ostendit. Præsentiam autem suam exhibuit eis Christus absque omni dubio: quia *venit, et stetit in medio discipulorum.* Venit quidem personaliter ipse idem, sicut eis promiserat supra XIV, 28: *Vado, et venio ad vos.* Sed *stetit in medio,* ut omnes certitudinaliter agnoscerent. Unde arguuntur Judæi qui eum non cognoverunt. Supra I, 26: *Medium autem vestrum stetit quem vos nescitis.* Item *stetit in medio* discipulorum, ut ostendat conformitatem humanæ naturæ quam habet ad eos. Eccli. L, 13: *Circa illum corona fratrum, quasi plantatio cedri in monte Libano.* Item *stetit in medio,* per condescensionem, quia inter eos conversatus est sicut unus ex eis. Eccli. cap. XXXII, 1: *Rectorem te posuerunt? Noli extolli, esto in illis quasi unus ex ipsis;* Luc. XXII, 27: *Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat.* Item ad designandum quod nos debemus esse in medio virtutis. Isa. XXX, 21: *Hæc est via: ambulate in ea, neque declinetis ad dexteram neque ad sinistram.* Qui enim excedit in plus, divertit ad dexteram; qui autem deficit in minus, vadit ad sinistram. Salutationis autem verba eis protulit, dicens, *Pax vobis.* Sed hæc fuit necessaria: erat enim eorum pax multipliciter perturbata, et quantum ad Deum, contra quem quidam peccaverunt negando, quidam fugiendo. Matth. XXVI, 31: *Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte: scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis.* Et contra hoc proposuit eis pacem reconciliationis ad Deum; Rom. V, 10: *Reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus:* hanc enim per passionem fecit. Item quantum ad seipsos: quia tristes erant, et in fide dubii; et hanc etiam pacem factam proposuit. Ps. CXVIII, 165: *Pax multa diligentibus legem tuam.* Item quantum ad exteriores: quia a Judæis persecutiones patiebantur; et contra hoc dicit eis, *Pax vobis*, contra Judæorum scilicet persecutiones. Supra XIV, 27: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis.* Certam autem sui manifestationem ostendit eis per manus et latus; unde sequitur: *Hæc cum dixisset, ostendit eis manus et latus:* quia in eis specialiter remanserunt signa passionis suæ. Luc. ult., 39: *Videte manus meas et pedes meos, quia ego ipse sum.* Sic et in gloria se ostendet; supra XIV, 23: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit:* et infra (vers. 21): *Manifestabo ei meipsum.*

3. Hic ponitur apparitionis effectus, qui est gaudium in cordibus discipulorum de visione Domini, quam promiserat eis supra XVI, 22: *Iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum.* Sed hoc gaudium implebitur in patria, scilicet bonis, ex aperta visione Dei. Isa. ult., vers. 14: *Videbitis, et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra quasi herba germinabunt.*

4. Injungit Apostolis officium: et primo præmittit pacis vinculum; secundo injungit officium, ibi, *Sicut misit me Pater* etc. *Dixit ergo eis iterum, Pax vobis.* Hoc dixit eis contra perturbationem duplicem: nam contra perturbationem præsentem a Judæis, dixit eis primo, *Pax vobis;* sed contra conturbationem factam a Gentibus, *dixit eis iterum, Pax vobis.* Supra XVI, 33: *In mundo pressuram habebitis, in me autem pacem.* Nam ad Gentes mittendi erant: et ideo statim subditur injunctio officii: *Sicut mi-*

sit me Pater, et ego mitto vos: in quo ostendit se mediatorem inter Deum et homines. I Tim. II, 5: *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus* etc. Hoc erat ad consolationem discipulorum; qui cognoscentes auctoritatem Christi, sciebant eum mittere ipsos auctoritate divina. Item considerantes dignitatem propriam, scilicet quod habebant officium proprium Apostolorum: Apostolus enim idem est quod missus. Dicit ergo: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos;* idest, sicut Pater diligens me misit in mundum ad passionem tolerandam pro salute fidelium; supra III, 17: *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum:* ita ego diligens vos, mitto vos ad tribulationes sustinendas pro nomine meo. Matth. X, 16: *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum.* Secundo datur eis idoneitas officii per dationem Spiritus sancti. II Cor. III, 6: *Qui et idoneos nos fecit ministros novi Testamenti, non littera, sed spiritu.*

5. Unde sequitur: *Hæc cum dixisset, insufflavit* etc. Et circa hanc dationem primo præmittit dationis signum, quod est insufflatio; unde dicit, *Insufflavit.* Simile habetur Gen. II, 7: *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*, quod primus homo depravavit, scilicet vitæ naturalis: sed hoc Christus reparavit, dando Spiritum sanctum. Non est intelligendum quod hujusmodi flatus Christi fuerit Spiritus sanctus, sed signum ejus. Unde Augustinus dicit IV *de Trinitate:* " Flatus ille corporeus substantia Spiritus sancti non fuit, sed demonstratio per congruam significationem non tantum a Patre, sed etiam a Filio procedere Spiritum sanctum. "

Notandum autem, quod super Christum Spiritus sanctus missus est primo quidem in columbæ specie in baptismo, supra III, et in specie nubis in transfiguratione; Matth. XVII. Cujus ratio est, quia gratia Christi, quæ datur per Spiritum sanctum, derivanda erat ad nos per propagationem gratiæ in sacramentis: et sic descendit in specie columbæ in baptismo, quæ est animal fecundum; et per doctrinam; et sic descendit in nube lucida. Unde et ibi ostenditur doctor; unde dicit (ibid. 5): *Ipsum audite.* Super Apostolos autem primo descendit in flatu, ad designandam propagationem gratiæ in sacramentis, cujus ipsi ministri erant; unde dicit, *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Matth. ult., vers. 19: *Euntes ergo baptizate eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Secundo vero in igneis linguis ad significandam propagationem gratiæ per doctrinam. Unde dicit Act. II, quod postquam repleti sunt Spiritu sancto, statim cœperunt loqui.

Secundo ponit dationis verba, dicens: *Accipite Spiritum sanctum.*

Sed numquid hic acceperunt Spiritum sanctum? Videtur quod non: quia cum nondum ascendisset in altum, non debuit dona dare hominibus. Et quidem, secundum Chrysostomum, quidam dicunt, quod Christus non dedit eis hic Spiritum sanctum; sed præparavit eos ad dationem futuram in Pentecoste. Et moventur ad hoc, quia Daniel. X, dicitur, quod non potuit sustinere visionem angeli: unde isti nisi præparati non potuissent sustinere Spiritus sancti adventum. Sed tamen ipse Chrysostomus dicit: *Spiritus sanctus datus fuit discipulis non communiter ad omnia: sed ad aliquem effectum*, scilicet ad dimittendum peccata: sicut Matth. X, ad faciendum miracula. Augustinus autem et Gregorius dicunt, quod Spiritus sanctus habet duo præcepta dilectionis, scilicet Dei et proximi: et ideo primo datus fuit in terra ad designandum præceptum dilectionis proximi; secundo de cælo ad designandum præceptum dilectionis Dei.

Tertio ponitur dationis fructus: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis:* quod conveniens effectus est Spiritus sancti, scilicet remissio peccatorum: nam ipse caritas est, et per eum nobis datur caritas. Rom. V, 5: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Remissio autem peccatorum non fit nisi per caritatem. Quia (Prov. X, 12): *universa delicta operit caritas;* I Petri IV, 8: *Caritas operit multitudinem peccatorum.*

Hic ergo primo quæritur de hoc quod dicit, *Quorum remiseritis peccata*, cum solus Deus peccata remittat. Ad hoc aliqui dicunt, quod solus Deus remittit culpam; sed sacerdos absolvit tantum a reatu pœnæ, et denuntiat eum absolutum a macula culpæ. Sed hoc non est verum: nam sacramentum pœnitentiæ

cum sit sacramentum novæ legis, confert gratiam, sicut et in baptismo confertur: sed in baptismo sacerdos baptizat instrumentaliter, et tamen confert gratiam: ergo similiter in sacramento pœnitentiæ sacramentaliter et ministerialiter absolvit a pœna et culpa, inquantum dat sacramentum in quo peccata dimittuntur. Quod autem dicitur, quod solus Deus peccata dimittit, verum est auctoritate. Sic etiam solus Deus baptizat; sed sacerdos ministerio, ut dictum est.

Item quæritur de hoc quod dicit: *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Videtur ergo quod qui non habet Spiritum sanctum, non possit peccata dimittere. Ad quod dicendum, quod si remissio peccatorum esset proprium opus sacerdotis, idest quod ex sua virtute hoc faceret; non utique posset sanctificare nisi sanctus. Remissio autem peccatorum est proprium opus Dei, qui propria virtute et auctoritate peccata dimittit; sacerdotis autem non nisi est sicut instrumenti. Sicut ergo dominus per servum et ministrum suum, sive sit bonus sive malus, potest facere voluntatem suam ad exequendum aliqua: ita et Dominus per ministros, etiam si mali sint, potest sacramenta conferre, in quibus datur gratia.

Item quæritur de hoc quod dicitur: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Ad quod dicendum est quod, sicut dictum est, sacerdos in sacramentis agit sicut minister Dei. I Cor. IV, 1: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.* Eodem ergo modo quo Deus remittit et retinet peccata, simul et sacerdos. Remittit autem Deus peccata largiendo gratiam; sed dicitur retinere non largiendo eam propter impedimentum ex parte recipientis: sic et minister remittit peccata, inquantum impendit sacramentum Ecclesiæ; et retinet inquantum aliquos indignos ostendit sacramentorum receptione.

LECTIO V.

1. Thomas autem, unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Jesus.

2. Dixerunt ergo ei alii discipuli: Vidimus Dominum.

3. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus ejus fixuram clavorum, et mittam digitum meum in locum clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam.

1. Posita Salvatoris apparitione, hic agit Evangelista de discipuli dubitatione. Et primo ponitur discipuli absentia; secundo ponitur sibi facta denuntiatio, ibi, *Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum;* tertio obstinata ejus dubitatio, ibi, *Ille autem dixit* etc. Absens autem discipulus describitur primo ex nomine, quia *Thomas*, qui interpretatur abyssus, sive geminus. In abysso autem duo sunt: scilicet profunditas et obscuritas. Abyssus ergo Thomas propter obscuritatem infidelitatis, quam habet ex se. Item abyssus ex profunditate miserationis, quam habet a Christo: unde de hoc dicitur in Ps. XLI, 8: *Abyssus* profunditatis, scilicet Christus; *abyssum* obscuritatis, scilicet Thomam, *invocat* miserando; et *abyssus* obstinationis, scilicet Thomas, *abyssum* profunditatis, scilicet Christum, *invocat* confitendo. Secundo ex dignitate, quia *unus ex duodecim:* non quod tunc duodecim essent, quia jam Judas interierat, Matth. cap. XXVII; sed dicitur unus de duodecim, quia erat electus ad eam dignitatem quam Deus sacraverat duodenario numero; Luc. VI, 13: *Elegit duodecim, quos Apostolos nominavit.* Et hunc numerum Deus voluit semper esse integrum. Tertio ex interpretatione: *Qui dicitur Didymus.* Thomas enim est nomen Syrum vel Hebræum, et habet duas interpretationes, scilicet geminus et abyssus. Geminus autem latine, græce dicitur Didymus: et ideo quia Joannes in græco scripsit Evangelium, posuit *Didymus.* Dicitur autem geminus, quia forte fuit de tribu Benjamin, in qua aliqui vocabantur gemini; vel etiam omnes. Vel potest hoc referri ad ejus dubitationem: quia qui certus est, firmatus est in unam partem; sed qui dubitat, accipit unam partem cum formidine alterius. Iste ergo Thomas *non erat cum eis,* scilicet discipulis, *quando venit Jesus:* tardius enim rediit quam alii qui de die dispersi erant; et sic amisit solatium dominicæ visionis, pacis eulogium, et sancti Spiritus afflatum. Instruimur autem per hoc a societate separari non debere. Hebr. X, 25: *Non deserentes collectionem nostram, sicut est*

consuetudinis quibusdam. Sed, ut Gregorius dicit, non hoc casu, sed divina gestum est voluntate, ut electus discipulus tunc deesset; sed divinæ pietatis dispensatione: ut scilicet discipulus dubitans dum in magistro suo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera sanaret infidelitatis. Unde in hoc apparent potissima signa altissimæ pietatis Dei. Et primo in hoc quod intantum diligit genus humanum, quod aliquando permittit aliquas tribulationes fieri electis suis, ut inde aliquod bonum humano generi proveniat. Propter hoc enim Apostolos, Prophetas et sanctos Martyres permisit affligi. Oseæ VI, 5: *Propter hoc dolavi in Prophetis, occidi eos in verbis oris mei;* II Cor. I, 6: *Sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, quæ operatur tolerantiam earumdem passionum quas et nos patimur.* Sed, quod adhuc mirabilius est, permittit aliquem sanctum labi in peccatum propter instructionem: ut quid enim permisit aliquos sanctos et justos viros graviter peccasse (sicut quod David adulter fuit et homicida) nisi quod ex hoc instructi cautiores simus et humiliores? ut qui existimat stare, videat ne cadat; et qui cecidit, adjiciat ut resurgat. Unde Ambrosius dixit Theodosio imperatori: " Secutus es errantem, sequi studeas pœnitentem. „ Et ideo dicit Gregorius, quod plus profuit nobis Thomæ infidelitas ad fidem, quam fides credentium discipulorum.

2. Consequenter cum dicit, *Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum,* ponit denuntiationem. Quia statim non venit Thomas, *dixerunt autem ei alii discipuli, Vidimus Dominum.* Et hoc est ex ordinatione divina: ut quod unus accipit a Deo, communicet aliis. I Petr. IV, vers. X: *Unusquisque gratiam quam accepit, in alterutrum illam administrantes;* et Isai. XXII, 10: *Quæ audivi a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vobis;* Genes. XXXII, 30: *Vidi Dominum, et salva facta est anima mea.*

3. Consequenter cum dicit, *Ille autem dixit eis* etc., ponitur obstinata Thomæ dubitatio. Et quidem satis fuisset excusabilis, quod non statim credidit: quia, ut dicitur Eccli. XIX, 4: *Qui cito credit, levis est corde.* Sed multum investigare, præsertim ubi de secretis Dei agitur, grossities mentis est. Prov. XXV, 27: *Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum; sic qui perscrutator est majestatis, opprimetur a gloria;* Eccli. III, 22: *Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris. Sed quæ præcepit Deus tibi, illa cogita semper, et in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus.* Circa Thomam considerandum est, quod durus fuit ad credendum, et irrationabilis ad petendum. Durus quidem, quia noluit credere nisi sensibili argumento, et non tamen unius sensus, sed duorum; scilicet visus, quia *nisi videro in manibus ejus fixuram clavorum;* et tactus, *et mittam manum meam in latus ejus, non credam.* Irrationabilis vero fuit, quia petebat vulnera videre ad comprobationem fidei; cum majus videret, scilicet totius hominis resuscitati reparationem. Et licet hoc Thomas propter sui dubietatem diceret, tamen hoc divinitus factum est propter nostram utilitatem et ædificationem. Certum est enim quod qui se totum hominem reparavit resurgendo, potuit etiam vulnerum cicatrices extergere; sed servatæ sunt propter nostram utilitatem.

LECTIO VI.

1. Et post dies octo iterum erant discipuli ejus intus, et Thomas cum eis. Venit Jesus januis clausis, et stetit in medio, et dixit eis: Pax vobis.

2. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et affer manum tuam, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis.

3. Respondit Thomas, et dixit ei: Dominus meus, et Deus meus.

4. Dixit ei Jesus: Quia vidisti me, Thoma, credidisti.

5 Beati qui non viderunt et crediderunt.

6. Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt ut credatis quia Jesus Christus est Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.

1. Hic agitur de secunda apparitione dominica, qua apparuit omnibus discipulis præsente Thoma. Et primo ponit Christi apparitionem; secundo discipuli confirmationem, ibi, *Deinde dixit Thomæ* etc.; tertio eorum quæ dicta sunt in Evangelio, recapitulationem, ibi, *Multa quidem et alia signa fecit Jesus* etc. Circa primum tria facit. Primo describit apparitionis tempus; secundo manifestat

personas quibus apparuit: tertio modum apparitionis ostendit. Tempus quidem, quia *post dies octo*, scilicet a die resurrectionis dominicæ, in cujus sero facta fuit prima apparitio. Cujus quidem una ratio litteralis est, ut ostenderet etiam Evangelista quod licet Christus pluries apparuisset discipulis, non tamen continue conversatus est cum eis, cum non ad eumdem vivendi modum surrexerit, sicut nec nos ad eamdem vitam resurgemus. Job XIV, 14: *Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea.* Secundo ut Thomas interim audiens a discipulis apparitionem præcedentem, accendatur ad majus desiderium, et fidelior fieret ad credendum. Alia ratio mystica est, quia hujusmodi apparitio illam designat qua nobis apparebit in gloria; I Joan. cap. III, 2: *Cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* Quæ quidem apparitio erit in octava ætate resurgentium. Quibus autem apparuit ostendit subdens: *Iterum erant discipuli ejus intus, et Thomas cum eis.* Ubi notandum, quod Thomas solus hac apparitione indigebat; non tamen ei singulariter Dominus apparuit, sed in congregatione existenti, ad designandum quod singularitates non sunt multum Deo acceptæ, sed hi qui in communitate caritatis existunt. Matth. XVIII, vers. 20: *Ubi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Similiter etiam hi quibus nunc apparet non sunt collecti simul in unum; sic nec in ipsa apparitione simul omnes fuerunt; sed in futura simul omnes erunt, ita quod nullus deerit. Matth. XXIV, vers. 28: *Ubi fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ.* Et infra (vers. 31): *Mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis, a summis cœlorum usque ad terminos eorum.* Modum autem apparendi ostendit dicens: *Venit Jesus januis clausis, et stetit in medio, et dixit eis, Pax vobis:* quod supra est expositum. Nihilominus tamen ponit circa hoc tria: nam primo ponit modum veniendi, quia *januis clausis;* quod miraculose factum est, ut dicit Augustinus, ex virtute qua super mare siccis pedibus ambulavit; secundo modum standi, quia *in medio*, ut ab omnibus videretur, et decebat ut in medio staret; tertio modum loquendi, quia *Pax vobis*, scilicet reconciliationis, quam annuntiavit factam ad Deum. Rom. V, 10: *Reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus;* Coloss. cap. I, 20: *Pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in cœlis sive quæ in terris sunt.* Item æternitatis et immortalitatis futuram, quam promisit eis habendam. Ps. CXLVII, 14: *Qui posuit fines tuos pacem.* Item caritatis et unitatis, quam præcepit eis servandam. Marc. cap. IX, 49: *Pacem habete inter vos.*

2. Hic ponitur confirmatio et revocatio discipuli dubitantis: in quo apparet secundum signum divinæ pietatis, quod electis suis in casu cito subvenit, licet cadant. Cadunt enim electi aliquando, sicut et reprobi; sed differenter: quia reprobi franguntur; electis vero cito Dominus supponit manum suam, ut resurgant. Ps. XXXVI, 24: *Cum ceciderit justus, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam.* Item (Ps. XCIII, 18): *Si dicebam, Motus est pes meus; misericordia tua, Domine, adjuvabat me.* Et ideo statim supponit Thomæ lapso manum, ita ut cum diceret, *Nisi videro non credam*, revocat dicens: *Infer digitum tuum huc.* Et circa hoc tria ponuntur. Primo cicatricum exhibitio; secundo Thomæ confessio, ibi, *Respondit Thomas* etc.; tertio tarditatis ejus reprehensio, ibi, *Quia vidisti me, Thoma, credidisti.* Notandum autem circa primum, quod Thomas petiit conditiones ut crederet, scilicet videre et palpare cicatrices, ut dictum est: et si hoc sibi fieret, promisit se crediturum. Et ideo Dominus, cum hæc diceret, præsentia suæ divinitatis assistens, servatis illis conditionibus revocat eum. Unde primo exhibet conditionem; secundo petit promissi solutionem, ibi, *Noli esse incredulus, sed fidelis.* Conditio fuit palpare cicatrices; et ideo dicit: *Infer digitum tuum.*

Sed hic oritur dubitatio: quia in corporibus glorificatis nullus potest esse defectus; cicatrices autem sunt defectus quidam: quomodo ergo fuerunt in corpore Christi? Ad hoc respondet Augustinus in libro *de Symbolo*, sic dicens: " Posset autem de corpore suscitato et glorificato omnem maculam cujuslibet cicatricis in suo corpore abstergere; sed sciebat quare cicatrices in suo corpore servaret. Primo quidem ut demonstraret Thomæ non credenti, nisi

tangeret et videret; deinde vero ad exprobrandum infidelibus et peccatoribus in judicio. Non ut eis dicat sicut Thomæ: Quia vidisti me, credidisti: sed ut convincens eos dicat: Ecce hominem quem crucifixistis: videte vulnera quæ infixistis, agnoscite latus quod pupugistis: quoniam et propter vos apertum est, nec tamen intrare voluistis. „

Juxta hoc etiam quæritur, utrum in corporibus martyrum remaneant vestigia vulnerum? Sed ad hoc similiter respondet Augustinus, XXII *de Civitate Dei*, quod remanebunt quidem, non ad turpitudinem, sed ad immensum decorem, sic dicens: " Non hoc in eis deformitas, sed dignitas erit; et quidem in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit. Nec ideo tamen si aliqua martyribus amputata vel ablata sunt membra, sine ipsis membris erunt in resurrectione mortuorum: quibus dictum est: Capillus de capite vestro non peribit: sed ubi membra, ut præciderentur, percussa sunt vel secta, ibi cicatrices, sed in eisdem membris redditis, non perditis apparebunt.

Sed, secundum Gregorium, cum quod incorruptibile est, palpari non possit, quomodo Dominus corpus suum, quod incorruptibile erat, palpandum præbuit? Rom. VI, 9: *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur.* Unde hac ratione motus Eutyches hæreticus dixit, quod corpus Christi et corpora omnium resurgentium non erunt palpabilia, sed subtilia et spiritualia ad modum venti et spiritus. Sed quia hoc est contra illud quod Dominus dicit Luc. ult., 39: *Palpate et videte quia spiritus carnem et ossa non habet:* incorruptibilem ergo et palpabilem se Dominus demonstravit, ut ostenderet corpus suum esse post resurrectionem ejusdem naturæ, quod fuerat corruptibile, et induerat incorruptionem, I Cor. XV, et alterius gloriæ: quia quod crassum et ignobile fuerat, surrexit in gloria et subtile per effectum spiritualis potentiæ.

Sed addit: *Et vide manus*, quæ pependerunt in cruce, *et mitte in latus*, lancea perforatum, et cognosce me illum eumdem esse qui pependit in cruce. Mystice autem per digitum discretio designatur, per manus opus nostrum. Monet ergo et digitum et manus in latus suum mittere, ut quidquid nobis est discretionis, et operis, in Christi servitium expendamus: Galat. ult., XIV: *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Et petit promissi solutionem, dicens: *Et noli esse incredulus, sed fidelis.* Apocal. II, 10: *Esto fidelis usque ad mortem.*

3. Consequenter cum dicit, *Respondit Thomas* etc., ponitur Thomæ confessio: ubi apparet quod statim factus est Thomas bonus theologus, veram fidem confitendo: quia humanitatis Christi, cum dicit: *Dominus meus.* Sic enim vocabant eum ante passionem; supra XIII, 13: *Vos vocatis me Magister et Domine.* Item divinitatis: quia *Deus meus.* Ante enim non vocabant eum Deum, nisi quando Petrus dixit Matth. XVI, 16: *Tu es Christus Filius Dei vivi.* I Joan. ult., 20: *Hic est verus Deus, et vita æterna;* Ps. XCVII, vers. 28: *Deus meus, et confitebor tibi.*

4. Tarditatem autem Thomæ Dominus arguit dicens: *Quia vidisti me, Thoma, credidisti:* et primo reprehendit ejus tarditatem; secundo commendat aliorum ad credendum facilitatem, ibi, *Beati qui non viderunt et crediderunt.* Dicit ergo: *Quia vidisti me.*

Ubi est una dubitatio; quia cum fides sit substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium, ut dicitur Hebr. XI: quomodo hic Dominus dicit: *Quia vidisti me, credidisti?* Sed dicendum, quod aliud vidit, et aliud credidit. Vidit hominem et cicatrices, et ex hoc credidit divinitatem resurgentis.

Sed secunda dubitatio est, quia Thomæ petenti, *Nisi videro et tetigero*, Deus utrumque exhibuit, scilicet tactum et visum; ergo debuit dicere, quia vidisti et tetigisti, credidisti. Respondeo dicendum, secundum Augustinum, quod sensu visus utimur pro quolibet sensu: dicimus enim: Vide quomodo calet, quomodo sonat, quomodo sapit, quomodo redolet. Dicit ergo: *Infer digitum tuum huc, et vide;* non quod in digito sit visus, sed dicitur quasi, Tange et experire; ita et hic, *Quia vidisti me;* idest quia expertus es etiam per tactum. Vel dicendum, quod Thomas videns vulnera et cicatrices confusus est in seipso, et antequam poneret digitum credidit, et dixit: *Dominus meus et Deus meus:* sed tamen Gregorius dicit, quod tetigit, et ad visum confessus est.

5. Consequenter cum dicit, *Beati qui*

non viderunt et crediderunt, commendat facilitatem aliorum ad credendum; et hoc specialiter ad nos pertinet. Utitur autem præterito pro futuro propter certitudinem.

Sed contra hoc Luc. x, 23, dicitur: *Beati oculi qui viderunt quæ vos videtis.* Ergo magis beati qui viderunt quam qui non viderunt. Respondeo, quod duplex est beatitudo. Una est rei, quæ consistit in munere divino, de quo quanto alicui plus conceditur, tanto beatior est; et sic quantum ad hoc beati sunt oculi qui vident, quia hoc est munus gratiæ. Alia est beatitudo spei; quæ consistit in merito; unde secundum hanc tanto quis est beatior, quanto potest plus mereri. Plus autem meretur qui credit et non vidit, quam qui videns credit.

6. Hic ponitur epilogus: et primo ponitur insufficientia hujus scripturæ; secundo ejus utilitas, ibi, *Hæc autem scripta sunt ut credatis* etc. Insufficientia quidem apparet, quia multa et alia fecit Jesus signa et facta quæ non sunt scripta in libro hoc. Job xxvi, 14: *Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum ejus: et cum vix parvam stillam sermonis ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Eccli. xliii, 36: *Multa sunt abscondita majora his: pauca enim videmus ejus.* Sed secundum Chrysostomum, hoc ideo dicit, quia pauciora miracula narrat Joannes quam alii Evangelistæ. Et ideo ne videretur ea negare, dicit hoc: et ideo specialiter subdit: *Quæ non sunt scripta in libro hoc.* Vel hoc refertur ad passionem et resurrectionem; quasi, multa ostensiva suæ resurrectionis post resurrectionem fecit in conspectu discipulorum, quæ non ostendit aliis. Act. x, 40: *Dedit eum manifestum fieri non omni populo, sed testibus præordinatis a Deo.* Ponitur et hujus utilitas, quia effectus fidei, quia *hæc scripta sunt ut credatis quia Jesus Christus est Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.* Ad hoc enim est tota Scriptura novi et veteris Testamenti: Psal. xxxix, 9: *In capite libri scriptum est de me;* supra v, 39: *Scrutamini Scripturas... quoniam ipsæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Item fructus vitæ, quia *ut credentes vitam habeatis;* hic vitam justitiæ, quæ habetur per fidem; Habac. ii, 4: *Justus autem meus ex fide vivit:* et in futuro vitam speciei quæ habetur per gloriam; et *in nomine ejus*, scilicet Christi. Actor. iv, 12: *Non est aliud nomen sub cælo in quo oporteat nos salvos fieri.*

CAPITIS XXI.

LECTIO I.

1. Postea manifestavit se iterum Jesus discipulis ad mare Tiberiadis.

2 Manifestavit autem sic. Erant simul Simon Petrus, et Thomas, qui dicitur Didymus; et Nathanael, qui erant a Cana Galilææ, et filii Zebedæi, et alii ex discipulis ejus duo.

3. Dixit eis Simon Petrus, Vado piscari. Dicunt ei, Venimus et nos tecum. Et exierunt, et ascenderunt in navim, et illa nocte nihil prendiderunt.

4. Mane autem facto, stetit Jesus in littore, non tamen cognoverunt discipuli quia Jesus est.

5. Dixit ergo eis Jesus: Pueri, numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei. Non. Dixit eis: Mittite in dexteram navigii rete, et invenietis. Miserunt ergo, et jam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.

1. Positis duabus apparitionibus Christi ad discipulos, hic ponit Evangelista tertiam apparitionem. Et si ordinem et finem harum apparitionum consideremus, patet quod in prima ostendit suæ divinitatis auctoritatem, Spiritum sanctum ibi insufflando: in secunda personæ identitatem, cicatrices ostendendo: in tertia naturæ resurgentis veritatem, cum eis comedendo. Dividitur autem hæc pars in duas. In prima ostendit quid communiter discipulis pluribus Dominus exhibuit; in secunda quid specialiter duobus prædilectis ibi, *Cum ergo prandissent* etc. Circa primum primo ponitur apparitionis titulus; secundo apparitionis modus, ibi, *Manifestavit autem sic;* tertio apparitionis epilogus, ibi, *Hoc jam tertio manifestatus est Jesus.* In titulo autem tria designantur; scilicet tempus, modus et locus. Tempus quidam, quia *postea,* idest post prædicta: quod signanter dicit, quia ut dictum est, non continue erat cum eis, sed per vices eis apparebat. Cujus ratio est, quia non surrexerat ad eamdem vitam, sed ad gloriosam, in qua sunt angeli, et erunt beati. Dan. ii, 11: *Exceptis diis* (idest angelis) *quorum conversatio non est cum hominibus.*

Sed cum supra fecerit quamdam con-

clusionem, dicens, *Hæc autem scripta sunt*, quare addit hic hanc narrationem? Ad hæc Augustinus assignat rationem mysticam. Per hanc enim apparitionem significatur gloria futuræ vitæ, quando nobis apparebit sicut est. Et ideo post finem hanc posuit, ut faceret evidentiorem locum quo illam daret intelligi.

Modum vero ponit, quia *manifestavit se iterum Jesus ad mare Tiberiadis.* In natura enim corporis gloriosi est, et virtute, ut possit videri et non videri, sicut vult, a corpore non glorioso: et ideo dicit, *Manifestavit:* idest, se visibilem præbuit. Id hoc etiam modo dicitur apparere, quod idem est quod manifestari. Actor. I, 3: *Per dies quadraginta apparens eis.* Nam, ut Ambrosius dicit, id apparet in cujus potestate est videri et non videri. Locus autem est *ad mare Tiberiadis*, quod est mare Galilææ; sed Tiberiadis dicitur a Tiberiade civitate ædificata in honorem Tiberii Cæsaris. Ponit autem hoc Evangelista primo quidem ut ostendat completam esse promissionem factam discipulis. Matth. XXVIII, 7: *Præcedet vos in Galilæam.* Secundo ut ostendat quoniam Dominus plurimum timorem de cordibus discipulorum abstulerat, ut de reliquo jam non in domo manerent inclusi: sed longe procedunt usque in Galilæam.

2. Consequenter cum dicit, *Manifestavit autem sic*, ponitur ipsa apparitio: et primo ponuntur personæ quibus facta est; secundo ipsarum personarum officium, ibi, *Dixit ei Simon Petrus* etc.; tertio apparitionis modus, ibi, *Mane autem facto stetit Jesus in littore.* Personæ autem quibus se manifestavit, sunt septem; unde dicit: *Erant autem simul Simon Petrus*, qui negaverat, *et Thomas qui dicitur Didymus*, qui in prima apparitione non fuerat, *et Nathanael, qui erat a Cana Galilææ*, qui, ut creditur, frater Philippi erat, de quo supra II, *et filii Zebedæi*, scilicet Jacobus et Joannes, *et alii ex discipulis ejus duo*, qui non expresse nominantur. Per hunc autem numerum mystice significatur futuræ gloriæ apparitio, quæ erit post septimam ætatem, scilicet in octava, quæ est resurgentium. Isa. ult., 23: *Erit mensis ex mense et sabbatum ex sabbato; et veniet omnis caro ut adoret coram facie mea.*

3. Officium autem quo occupati erant. est piscationis; unde dicit: *Dixit eis Simon Petrus, Vado piscari.* Et primo ponitur Petri invitatio ad hoc officium; secundo aliorum assensus; tertio officii executio. Invitat quidem ad officium, dicens, *Vado piscari:* per quod quidem mystice significatur prædicationis officium. Matth. IV, 19: *Faciam vos fieri piscatores hominum.* Sic ergo dixit Petrus, *Vado piscari:* per quod mystice significatur quod alios assumit in partem suæ sollicitudinis et prædicationis. Exod. XVIII, 22: *Levius tibi sit partito in alios onere.*

Sed contra Luc. IX, 62: *Nemo mittens manum suam ad aratrum et respiciens retro, aptus est regno Dei.* Constat autem quod Petrus dimiserat piscationem: quomodo ergo rediit et respexit retro? Responsio, secundum Augustinum. Si rediisset ad officium piscationis ante resurrectionem Christi et vulnerum inspectionem, putaremus eum ex disperatione hoc fecisse. Nunc vero post eum sibi de sepulcro redditum vivum, post inspecta vulnerum loca et acceptum ejus insufflatione Spiritum sanctum, facti sunt sicut fuerant piscium piscatores. Per quod datur intelligi quod prædicator potest ex arte sua licita victum necessarium quærere, sui apostolatus integritate servata, si aliunde non habeat. Si enim beatus Paulus, ut alios non gravaret, artem quam non noverat, didicit, ut sibi necessarium acquireret victum: quanto magis Petrus de arte sua licita potuit hoc facere?

Sed dicit, quod hoc est faciendum quando non habet aliunde. Sed constat quod se semper habet et habuit, quia Dominus promisit dicens Matth. VI, 23: *Quærite primum regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis*, scilicet necessaria. Ad quod dicendum est, quod verum est quod adjiciuntur, sed nobis cooperantibus: et ideo Dominus Petro cooperante hoc implevit. Nam quis alius pisces qui caperentur apposuit nisi ipse Dominus?

Sed notandum, secundum Gregorium, quod duplex est officium. Unum quod occupat mentem et impedit spiritualia; et ad tale officium non est redeundum, nec eo procurandum victum; sicut est vectigal et hujusmodi. Unde Matthæum non legimus rediisse ad telonium. Est autem et aliud quod sine peccato et

mentis occupatione exerceri potest, sicut est officium piscationis hujusmodi; et ideo hoc negotium post conversionem repetere, culpa non fuit.

Assensus autem aliorum ponitur cum dicit: *Venimus et nos tecum:* in quo datur exemplum prædicatoribus et prælatis cohortandi se mutuo ad conversionem. Prov. XVIII, 19: *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma;* Eccli. L, 13: *Circa illum corona fratrum quasi plantatio cedri in monte Libano.* Executio vero officii ponitur cum dicit: *Exierunt et ascenderunt in navim, et illa nocte nihil prendiderunt.* Et tangit tria quæ debent facere prædicatores. Primo quidem exire a peccatorum conversatione: II Cor. VI, 17: *Exite de medio eorum* (scilicet Chaldæorum), *et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis, et ego recipiam vos.* A carnalium affectione; Gen. XII, 1: *Egredere de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui.* Et a quietis contemplatione; Cant. VII, 11: *Egrediamur in agrum, commoremur in vineis: mane surgamus ad vineas* etc. Secundo debent ascendere in navem, idest proficere in caritate unitatis Ecclesiæ, quæ dicitur navis. I Petr. III, 20: *In diebus Noe cum fabricaretur arca, in qua pauci, idest octo animæ salvæ factæ sunt per aquam.* Item in navi crucis, assumendo carnis mortificationem. Gal. ult., 14: *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo;* Sap. XIV, 7: *Benedictum lignum per quod fit justitia.* Tertio totalis de adjutorio Christi fiducia; unde tota *nocte illa nihil prendiderunt*, quia quamdiu deest auxilium divinum et interior prædicator, frustra laborat lingua prædicatoris; sed tunc capiunt quando venit lux corda illuminans. Psal. XLIII, 3: *Emitte lucem tuam et veritatem tuam.* Unde hoc modo nox dicitur carentia divini auxilii. Joan. IX, 4: *Venit nox quando nemo potest operari.* Vel in *nocte*, idest in veteri Testamento, *nihil prendiderunt*, quia non potuerunt gentes ad fidem adducere. Rom. XIII, 12. *Nox præcessit.* Secundum autem Augustinum, de nocte piscabantur, quia adhuc timidi erant.

4. Modus autem apparitionis et ordo ponitur, cum dicit: *Mane autem jam facto, stetit Jesus in littore:* et primo exhibet corporalem inspectionem; secundo sui cognitionem, ibi, *Pueri, numquid pulmentarium habetis?* tertio familiarem comestionem; ibi, *Dixit eis Jesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc.* Dicit ergo: *Mane autem jam facto.* Mystice autem per mane intelligitur gloria resurrectionis. Ps. XXIX, 6: *Ad vesperum demorabitur fletus et ad matutinum lætitia.* Item fletus vitæ æternæ. Ps. V, 5: *Mane astabo tibi, et videbo.*

Sed cum ante passionem in simili miraculo non steterit in littore sed in navi; quare post passionem in littore stat? Cujus ratio est, quia mare commotionem præsentis sæculi significat, littus autem est terminus maris. Jer. XXII, 5: *Posuit arenam terminum mari, præceptum sempiternum, quod non præteribit.* Christus autem ante passionem in mari stetit, quia corpus mortale habebat; sed post resurrectionem jam corruptionem carnis excesserat; ideo in littore stetit.

Ex ignorantia discipulorum est, quia *non cognoverunt eum quia Jesus est.* Per quod datur intelligi, quod in mari hujus fluctuationis non possumus Christi secreta cognoscere. Isa. LXIV, 4: *Oculus non vidit, Deus, absque te quæ præparasti expectantibus te.*

5. Consequenter cum dicit, *Dixit ergo eis Jesus* etc., inducit eos ad cognitionem suam. Et primo ponitur reductio ad sui cognitionem; secundo ordo, ibi, *Dixit ergo discipulus ille quem diligebat Jesus* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur Domini inquisitio de pulmento, dicentis: *Pueri, numquid pulmentarium habetis?* Credebant enim discipuli quod non esset Christus, sed aliquis piscium emptor; et ideo loquitur eis ut emptor. Mystice autem a nobis pulmentum petit unde reficiatur: quod est obedientia mandatorum Dei. Supra IV, 34: " Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam opus ejus. " *Responderunt ei,* scilicet discipuli, *Non,* scilicet a nobis ipsis. Rom. VII, 18: *Nam velle adjacet mihi: perficere autem bonum non invenio.* Secundo mandatum: *Mittite in dexteram navigii rete.*

Sed Luc. V, simile habetur factum: non tamen præcepit eis ut mitterent ad dexteram, sicut hic. Cujus ratio est, quia per hanc significatur piscatio, per quam prædestinati trahuntur ad vitam æternam, ad quam non introducuntur nisi filii dexteræ. Prov. IV, 27: *Vias quæ*

a dextris sunt novit Dominus; perversæ autem sunt quæ a sinistris sunt; Ps. CXVII, vers. 16: *Dextera Domini fecit virtutem.* In alia autem piscatione significabatur vocatio ad præsentem Ecclesiam; et ideo indifferenter ex omni parte mittitur rete quia capiuntur et trahuntur ad ipsum de singulis. Luc. XIV, 21: *Exi cito in plateas et vicos.*

Consequenter ponitur obedientia discipulorum, cum dicit, *Miserunt ergo rete;* et effectus obedientiæ, quia *jam non valebant illud trahere præ multitudine piscium*, idest salvandorum. Gen. XXII, vers. 18: *Benedicentur in semine tuo omnes gentes, quia obedisti voci meæ;* Apocal. IX, 7: *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat.* Differt autem hæc piscatio ab illa de Luca, quia in illa rumpitur rete: sic Ecclesia scissuras patitur per dissensiones et hæreses. In ista autem non rumpitur rete, quia in futura vita nulla erit scissura. Item in illa pisces trahuntur ad navem. In ista autem ad littus: quia sancti qui sunt in illa gloria occulti sunt nobis. Psal. XXX, 21: *Abscondes eos in abscondito faciei tuæ a conturbatione hominum.*

LECTIO II.

1. Dixit ergo discipulus ille quem diligebat Jesus, Petro: Dominus est. Simon Petrus cum audisset quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) et misit se in mare. Alii autem discipuli navigio venerunt (non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis), trahentes rete piscium.

2. Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas et piscem superpositum, et panem.

3. Dixit eis Jesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus et traxit rete in terram, plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus; et cum tanti essent, non est scissum rete.

4. Dixit eis Jesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, Tu quis es? scientes quia Dominus est.

5. Et venit Jesus, et accepit panem et dabat eis, et piscem similiter.

6. Hoc jam tertio manifestatus est Jesus discipulis suis, cum surrexisset a mortuis.

1. Posita inductione ad cognoscendum Christum quæ fuit multitudo piscium captorum, eis a Christo præstita, hic consequenter ponitur ordo recognitionis: et primo ponit quomodo in ea se habuit Joannes: secundo quomodo se habuit Petrus; tertio quomodo se habuerunt alii discipuli. Joannes autem ut perspicax in cognoscendo, statim Christum cognovit; et ideo dixit Petro quem præ ceteris diligebat, et etiam quia prior erat inter alios, *Dominus est,* motus ad hoc ex captura piscium. Ps. LXXX, 10: *Tu dominaris potestati maris;* et alibi CXXXIV, 6: *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in cælo et in terra, in mari et in omnibus abyssis.* Dixit autem, *Dominus est,* quia isto nomine soliti erant vocare eum. Supra XIII, 13: *Vos vocatis me Magister et Domine.* Petrus vero ponitur fervens ad consequendum: cujus fervor apparet primo quantum ad promptitudinem: unde dicit: *Simon Petrus, cum audisset quia Dominus est, succinxit se (erat enim nudus) et misit se in mare. Alii autem discipuli navigio venerunt.* Simon Petrus cum audisset, non distulit, sed statim præparat se ad eundum. Eccli. VIII, 5: *Ne tardes converti ad Dominum, neque differas de die in diem.* Secundo quantum ad reverentiam ejus ad Christum: quia noluit nudus præ pudore accedere, sed *tunica succinxit se, erat enim nudus,* et propter caliditatem terræ, et propter expeditionem operis. Et per hoc datur intelligi quod venientes ad Christum debent exuere veterem hominem, et induere novum qui secundum Deum creatus est in fide. Apoc. III, vers. 5: *Qui vicerit, vestietur sic vestimentis albis, et non delebo nomen ejus de libro vitæ.* Tertio quantum ad ejus securitatem: quia ex nimia dilectione noluit cum navi ire, quia retardabatur; sed *misit se in mare,* ut citius perveniret ad Christum.

Mystice autem per mare signatur tribulatio præsentis sæculi. Unde illi qui desiderant pervenire ad Christum, in mare se mittunt, non refugiunt tribulationis hujus mundi. Actor. XIV, 21: *Per multas tribulationes oportet intrare nos in regnum Dei;* Eccli. II, 1: *Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationem.* Petrus autem misit se in mare: et tamen illæsus pervenit ad Christum: quia inter tribulationes securus et illæsus Christi servus evadit. Sap. XIV, 3: *Dedisti in mari viam, et inter fluctus semitam firmissimam.* Et, ut Chrysostomus dicit, ponitur hic optime conditio Joannis et Petri: quia Joannes altior intellectu,

Petrus ferventior affectu. Alii autem discipuli navigaverunt. Unde primo ponit quid fecerunt; quia *navigio venerunt*, quia minus ferventes Petro. Navigium significat Ecclesiam. Sap. XIV, 6: *Spes orbis terrarum ad ratem confugiens, remisit sæculo semen nativitatis.* Et per hanc signatur Ecclesia, ut habetur I Petr. III. *Alii vero navigio venerunt*, idest protecti societate Ecclesiæ, quæ est terribilis ut castrorum acies ordinata. Ps. XXX, 21: *Proteges eos in tabernaculo tuo a contradictione linguarum.* Secundo assignat rationem prædictorum, cum dicit: *Non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis, trahentes rete piscium.* Quod potest esse ratio quare Petrus se misit in mare, scilicet quia prope terram erat, vel quare isti cito pervenerunt. Et quidem non longe erant, quia Ecclesia non longe est a terra viventium: est enim *domus Dei et porta cæli:* Gen. XXVIII, 17: et terram illam sancti quotidie contemplantur. II Cor. cap. IV, 18: *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur;* Philipp. III, 20: *Nostra conversatio in cœlis est.* Et dicit: *Cubitis ducentis:* quod idem significant duæ naves, Luc. V, scilicet duos populos: de quibus electi trahuntur ad vitam æternam. Ephes. II, 15: *Ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem et reconcilians ambos in uno corpore Deo.* Rete autem quo pisces trahuntur est doctrina fidei, qua quidem Deus trahit inspirando interius; supra VI, 44: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum:* et Apostoli exhortando, ut hic.

2. Hic ponitur quomodo Christus suis discipulis exhibet familiare convivium: et primo convivii præparatio; secundo Christi ad convivium invitatio, ibi, *Dixit eis Jesus: Venite, et prandete;* tertio ipsa convivii refectio, ibi, *Venit Jesus, et accepit panem* etc. Præparatio convivii describitur primo quantum ad ea quæ a Christo præparata sunt; secundo quantum ad ea quæ a discipulis sunt allata, ibi, *Dixit eis Jesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc.* A Christo autem sunt præparata tria. Primo piscis et panis unde dicit: *Ut ergo descenderunt de navi in terram viderunt prunas*, quas Christus sua potestate creaverat ex nihilo, vel ex aliqua præjacente materia formaverat.

Sed supra VI, pavit turbam de panibus multiplicatis; hic autem post passionem suam miraculose de novo creat vel format: quia jam non est tempus infirmitatis ostendendæ, sed potestatis manifestandæ. Nam id quod supra fecit ante passionem, fuit condescensionis, quia si voluisset, potuisset de novo creare vel formare.

Per hoc autem datur intelligi, quod in convivio spirituali præparatur a Christo aliquid. Et si quidem convivium hoc sumatur allegorice pro convivio Ecclesiæ, sic Christus ista tria præparat: scilicet prunas caritatis. Prov. XXV, 21: *Hæc autem faciens, carbones ignis congeres super caput ejus;* Ezech. X, 2: *Imple manum tuam prunis ignis.* Has prunas Christus de cælo portavit ad terras; supra XIII, 34: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem;* item Luc. XII, vers. 49: *Ignem veni mittere in terram.* Item præparat piscem, suppositis prunis, qui est Christus: nam piscis assus, est Christus passus, qui super prunas ponitur, quando ex incendio caritatis ad nos immolatur in cruce. Ephes. cap. V, 2: *Obtulit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis;* item ibidem 1: *Estote imitatores Dei sicut filii carissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos.* Item præparat panes quibus reficitur, qui est ipse. Nam inquantum Christus latet per suam divinitatem, dicitur piscis, cujus proprietas est latere sub aquis; Isa. XLV, 15: *Vere tu es Deus absconditus:* sed inquantum nos reficit per doctrinam et etiam dat nobis corpus suum in cibum, vere panis est; supra cap. LI, 6: *Ego sum panis vivus qui de cœlo descendi;* Isa. XXX, 23: *Panis frugum terræ tuæ erit uberrimus et pinguis.* Sed ad hoc convivium debet afferri aliquid ex parte ministrorum Ecclesiæ: sed tamen nihil, nisi præexistat nobis a Deo.

3. Quid autem afferatur, subdit: *Dixit eis Jesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc.* Et primo ponitur mandatum Domini; secundo executio discipuli. Præcipit autem ut afferant de piscibus ab eis captis: quasi diceret: Ego dedi donum caritatis, assavi corpus in cruce, et proposui vobis panem doctrinæ, ex quo perficitur et roboratur Ecclesia: vestrum est ut vos alios capiatis:

et isti sunt qui convertuntur ad prædicationem Apostolorum. Psal. XXVIII, 1: *Afferte Domino filii Dei;* Isa. ult., 20: *Adducetis omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino.*

Si autem hoc convivium sumatur pro convivio morali, sic Christus ad convivium animæ præparat primum prunas caritatis. Rom. V, 5: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris;* Luc. XII, 49: *Ignem veni mittere in terram.* Item piscem, idest fidem absconditam, cum sit de non apparentibus, Hebr. XI. Item panem, idest solidam doctrinam. Hebr. cap. XIV, 5: *Perfectorum autem est solidus cibus.* Ad quod convivium ex parte nostra requiritur ut bene utamur gratia nobis concessa. I Cor. XV, 10: *Gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit.* Unde præcipit, *Afferte de piscibus;* idest, portetis vestra bona opera, vobis data. Matth. V, 16: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona.* Et ideo consequenter ponitur executio discipuli, scilicet Petri, qui ferventior erat: unde dicit: *Ascendit autem Simon Petrus, et traxit rete in terram, plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus.* Ascendit in gubernaculum Ecclesiæ. Cant. cap. VII, 8: " Ascendam in statum perfectionis; „ Psal. LXXXIII, 7: " Ascensiones in corde suo disposuit. „ *Et traxit rete in terram,* quia ipsi sancta Ecclesia est commissa: et ipsi specialiter dicitur: *Pasce oves meas:* infra eodem. Quod ergo tunc Christus aperit in voce dicens, *Pasce oves meas,* hoc ipse nunc præfigurat in opere: nam ipse pisces ad soliditatem littoris protrahit, quia stabilitatem æternæ patriæ fidelibus ostendit. Sed dicit, *Rete plenum magnis piscibus:* quia *quos prædestinavit, hos et vocavit, et quos vocavit hos et magnificavit;* Rom. VIII, 30; et Eccli. XLIV, 3: *Homines magni virtute, et prudentia sua prædicti, annuntiantes in Prophetis dignitatem, et imperantes in præsenti populo; et virtute prudentiæ populis sanctissima verba.* In alia autem piscatione non additur numerus sicut hic: fuerunt enim centum quinquaginta tres. Quia in vocatione ad præsentem Ecclesiam trahuntur boni et mali, ut dicitur Eccle. I, 15: *Stultorum infinitus est numerus.* Unde Gen. XXII, 17, dicitur Abrahæ de illa vocatione: *Erit semen tuum sicut arena quæ est in littore maris,* quæ ponitur in malam partem. Sed de ista dicitur (Gen. XV, 5): *Inspices stellas, et numera eas, si potes.* Hi enim numerantur a Deo quasi habiti in pretio. Psal. CXLVI, 4: *Qui numerat multitudinem stellarum.*

Sed numquid non plures salvabuntur quam centum quinquaginta tres? Immo plures; sed hic numerus aliquid mystice signat. Nullus enim potest ad patriam venire nisi per observantiam Decalogi; nec hoc observari potest nisi per septiformem gratiam Spiritus sancti: de quo Isa. XI, 2: *Requiescet super eum Spiritus Domini; Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini.* Sanctificatio autem primo legitur facta in septimo die. Gen. II, 3: *Benedicens diei septimo, sanctificavit illum.* Decem autem et septem faciunt septemdecim. Si ergo numeretur tali ordine progressionis, ut primo accipias unum et duo quæ faciunt tria, et tria quæ faciunt sex, et quatuor quæ faciunt decem, et decem et quinque quæ faciunt quindecim, et sic deinceps addendo numerum qui sequitur usque ad decem et septem, numero conjuncto habebis centum quinquaginta tres. Vel aliter. Hi discipuli quibus Christus apparuit erant septem. Multiplicando autem septem per septem (quæ sunt dona Spiritus sancti), fiunt quadraginta novem: quibus si addas unum ad significandum unitatis perfectionem in qua esse debent filii Dei qui spiritu Dei aguntur, fiunt quinquaginta: quibus triplicatis, et iterum additis tribus ad significandum fidem Trinitatis, quæ in confessione cordis et oris et operis consistit, fiunt centum quinquaginta tres. Quia qui sunt perfecti septem donis Spiritus sancti, et uniti in fide Trinitatis, perveniunt ad Patrem.

Sed dicit, *Et cum tanti essent, non est scissum rete;* in alia autem dicitur quod rumpebatur: quia in præsenti Ecclesia, quæ per illam significatur, sunt multæ scissuræ schismatum, hæresum, seditionum; sed totaliter non rumpitur: quia *ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi:* Matth. ult. Sed in futura patria quæ significatur per istam, idest in illa pace sanctorum, nulla erunt schismata. Psal. CXLVII, 3: *Qui posuit fines tuos pacem.*

4. Consequenter cum dicit, *Dixit eis Jesus: Venite, prandete*, ponitur invitatio ad convivium præparatum: et primo ponitur Christi invitatio: secundo discipulorum in convivio dispositio, ibi, *Et nemo audebat discumbentium interrogare eum.* Invitat autem ad convivium Christus interius inspirando per seipsum, dicens: *Venite, prandete.* Matth. cap. XI, 28: *Venite ad me omnes qui laborati et onerati estis; et ego reficiam vos;* Cant. V, 1: *Comedete, amici, bibite et inebriamini, carissimi:* et exterius docendo et exhortando per alios. Luc. XIV, 16: *Homo quidam fecit cœnam magnam..... et misit servum suum hora cœnæ dicere invitatis ut venirent.* Dispositio discipulorum ponitur cum dicit: *Et nemo audebat discumbentium interrogare eum:* quod, secundum Augustinum, designat discipulorum de resurrectione Christi certitudinem: quia scilicet ita certi erant quod Christus esset, quod nullus discumbentium ausus est dubitare an ipse esset. Et quia interrogatio est signum dubitationis, nullus audebat eum interrogare, *Tu quis es?* Supra XVI, 23: *In illo die me non interrogabitis quidquam.* Secundum Chrysostomum, significat majorem solito reverentiam discipulorum ad Christum. Libenter interrogassent eum; sed Christus apparuit eis in quodam magnifico aspectu, et mirabili gloria, ita ut non auderent eum interrogare præ stupore et reverentia. Et hoc specialiter detinebat eos ab interrogando, quia sciebant *quoniam Dominus est.*

5. Consequenter cum dicit, *Et venit Jesus, et accepit panem, et dabat eis*, ponitur ipsa refectio, quam habuerunt ipso manducante. Psal. CXLIV, 16: *Aperis tu manum tuam, et imples omne animal benedictione.* Ipse est enim qui dat escam illorum in tempore opportuno.

Sed numquid Christus comedit cum eis? Dicendum quod sic, licet hic non exprimatur; Luc. ult. expresse dicitur, quod comedit cum eis. Et Act. I, 4 dicitur: *Et convescens præcepit eis ab Jerosolymis ne discederent.*

Sed numquid fuit vera comestio? Responsio. Dicendum ad hoc, quod aliquis actus dicitur esse verus dupliciter; scilicet veritate significationis, et veritate speciei. Veritate quidem significationis verum est actus qui configuratur rei significatæ: sicut si volo aliquid significare per orationem, et illud quod significo est verum, et concordat rei significatæ, sic oratio est vera veritate significationis, licet non speciei: sicut hoc quod dixit Christus (supra XV, 1): *Ego sum vitis vera*, verum est; licet non sit vitis vera secundum spieciem vitis, sed tantum secundum quod vitis significat. Secundum veritatem speciei dicitur aliquid verum quod habet quæ pertinent ad speciei veritatem. Hujusmodi autem sunt principia speciei, non autem effectus ejus consequentes: sicut locutio hæc, Homo est animal, primo modo vera est, quia verum significat; sed veritate speciei non est vera, nisi formetur ab ore animalis loquentis organis debitis. Nec requiritur ad ejus veritatem effectus locutionis; puta quod audiatur, et hujusmodi. Sic ergo dicendum est de comestione, quod aliqua est de veritate significationis tantum, sicut comestio angelorum, quia in angelis non sunt membra ordinata ad comestionem; sed verum est illud quod ipsi per hoc significabant, scilicet desiderium quod habebant de salute hominum. Comestio autem Christi post resurrectionem vera fuit et veritate significationis, quia ad hoc fiebat ut ostenderet se habere naturam humanam, quam in veritate habebat, et veritate speciei, quia habebat instrumenta propria ad comestionem. Sed tamen effectus consequentes comestionem non erant ibi: quia cibus non fuit conversus in comedentem, cum haberet corpus glorificatum et incorruptibile; sed resolutus fuit virtute divina in præjacentem materiam. Hujusmodi autem effectus nihil faciunt ad veritatem speciei, ut dictum est.

6. Consequenter cum dicit, *Hoc jam tertio manifestatus est Jesus discipulis suis*, epilogat apparitiones. Et secundum Augustinum, si hoc quod dicitur: *Jam tertio*, referatur ad vices, non est verum: quia ut dictum est, primo die apparuit quinque vicibus. Postea quidem octavo die quando Thomas erat cum eis; supra XX: secundo juxta mare, ut hic; tertio in monte Galilææ, ut habetur Matth. ult.; quarto recumbentibus: Marc. ult.; quinto ipso die ascensionis, quando videntibus illis elevatus est: Act. I. Quamquam pluribus aliis

vicibus apparuit eis per dies quadraginta, licet non sit scriptum. Est ergo, *Hoc jam tertio*, referendum ad dies quibus apparuit: quia prima die apparuit ipso die resurrectionis; secunda die in octava ipsius resurrectionis; supra XX: *Et post dies octo;* et tertia die apparuit hic. Vel dicendum, quod etiam referendo ad vices salvatur veritas dicti; quia non legitur quod multis discipulis simul congregatis apparuit, nisi primo de sero, cum fores essent clausæ etc.; et secundo post octo dies, quando erant discipuli congregati; et tertio hic: unde signanter dicit: *Manifestatus est Jesus discipulis suis.*

LECTIO III.

1. Cum ergo prandissent, dixit Simoni Petro Jesus: Simon Joannis, diligis me plus his?
2. Dixit ei: Etiam, Domine, tu scis quia amo te.
3. Dixit ei: Pasce agnos meos.
4. Dixit ei iterum: Simon Joannis, diligis me? Ait illi: Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dixit ei iterum: Pasce agnos meos. Dixit ei tertio: Simon Joannis, amas me? Contristatus est Petrus quia dixit ei tertio, Amas me? et dixit ei: Domine, tu omnia nosti, tu scis quia amo te. Dixit ei: Pasce oves meas.

1. Supra posuit Evangelista quid Dominus discipulis communiter exhibuit; hic ostendit quid specialiter duobus prædilectis: et primo ponit quid exhibuit Petro; secundo quid exhibuit Joanni, ibi, *Conversus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Jesus.* Circa primum duo facit. Primo injungit sibi pastorale officium; secundo prænuntiat sibi passionis martyrium, ibi, *Amen, amen dico tibi* etc. Pastorale autem officium injungit, examinatione præmissa: et ideo qui ad hoc officium assumuntur, primo examinantur. I Tim. V, 22: *Manus nemini cito imposueris.* Sed ter examinat eum: et ideo secundum hoc, pars ista dividitur in tres partes secundum tres examinationes. Partes patent. In prima autem primo ponitur quæstio Domini; secundo responsio Petri, ibi, *Dixit ei: Etiam, Domine, tu scis quia amo te;* tertio injunctio officii, ibi, *Dixit ei: Pasce oves meas.* Circa primum tria consideranda occurrunt. Primo ordo examinationis; secundo modus allocutionis; tertio de quo est examinatio. Ordo quidem, quia *cum prandissent:* in quo signatur spirituale convivium in quo etiam simul cum corpore anima per spiritualia dona reficitur. Apoc. III, 20: *Intrabo ad eum, et cœnabo cum illo.* Et ideo conveniens est ut qui ad hoc assumitur officium, primo sit isto felici convivio refectus: alias enim ipsi famelici quomodo alios reficere possent? Jer. XXXI, vers. 14: *Inebriabo animas sacerdotum pinguedine:* illa, inquam, de qua in Ps. LXII, 6 dicitur: *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Modus autem allocutionis ponitur cum dicit: *Dixit Simoni Petro:* ubi tria ponuntur quæ necessaria sunt prælato. Obedientia, cum dixit, *Simoni,* qui interpretatur obediens, quæ est prælatis necessaria: nam qui nescit superioribus obedire, inferioribus nescit imperare. Prov. XXI, 28: *Vir obediens loquetur victorias* etc. Item scientia cum dixit, *Petro*, qui interpretatur agnoscens: quod necessarium est prælato, quia ponitur ut speculator; qui autem cæcus est, malus speculator est. Isa. LVI, 10: *Speculatores ejus omnes cæci;* Oseæ IV, 6: *Quia tu scientiam repulisti, repellam te ego, ne sacerdotio fungaris mihi.* Item gratia, cum dicit, *Joannis*, idest filius Joannis: et hæc est necessaria prælatis, quia sine ea nihil habent. I Cor. XV, 10: *Gratia Dei sum id quod sum;* Gal. II, 9: *Cum cognovissent gratiam Dei, quæ data est mihi, Petrus, Jacobus et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi, et Barnabæ societatis.* Examinatio autem est de dilectione: *Diligis me*, inquit, *plus his?* Et hoc quidem satis convenienter. Petrus prius in peccatum ceciderat, ut patet supra; nec idoneus erat ut præferretur, nisi prius ejus culpa aboleretur: quod non fit nisi per caritatem. I Petr. IV, 8: *Caritas operit multitudinem peccatorum;* Prov. X, 12: *Universa delicta operit caritas.* Et ideo oportuit ut per examinationem manifestaretur ejus caritas, non sibi qui scrutatur renes et corda, sed aliis: et ideo non quasi ignorans dicit: *Diligis me plus his?* sed quia, ut dicitur I Joan. IV, 18, *perfecta caritas foras mittit timorem.* Inde est quod Petro, qui cum Dominus moreretur, timuit et negavit, resurgens Dominus amorem inseruit, et fugavit timorem. Ideo qui tunc negavit timens mori, resurgente Domino nil timuit. Quid enim timeret, cum jam mortem mortuam reperiret? Congruit etiam

hæc examinatio officio. Multi enim pastorale officium assumentes, utuntur eo sicut seipsos amantes. II Tim. III, 1: *Instabunt tempora periculosa, et erunt homines seipsos amantes.* Et qui non amat Dominum, non est idoneus prælatus; sed magis ille qui non quærit quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi, et hoc amore ejus. II Cor. v, 14: *Caritas Christi urget nos.* Congruit etiam officio quantum ad utilitatem proximorum: ex abundantia enim caritatis est quod aliqui diligentes interdum quietem propriæ contemplationis intermittant, ut procurent proximorum utilitatem. Cum enim Apostolus diceret, Rom. VIII, 39: *Certus sum enim, quod neque mors poterit nos separare a caritate Dei,* subdit (IX, 3): *Optabam ego ipse anathema esse pro fratribus meis.* Et ideo necessaria est examinatio de dilectione ad prælatum. Addit autem, *Plus his,* quia, ut etiam ex Philosopho habetur in Politica sua, naturali ordine ille qui præsidet et gubernat, debet excellentior esse: unde dicit, quod sicut anima se habet ad corpus quod regit, et ratio ad inferiores, similiter etiam homo ad animalia bruta: sic se debet habere prælatus ad subditos. Unde secundum Gregorium, talis debet esse vita pastoris quod in comparatione ejus subditi sint sicut sunt animalia ad comparationem sui pastoris. Et ideo dicit, *Plus his,* quia quanto plus diligit, tanto major est. I Reg. x, 24: *Certe videtis quem elegit Dominus, quoniam non sit similis ei in omni populo.*

Sed numquid necessarium est in electione semper eligere simpliciter meliorem; etsi jura determinent quod sufficit bonum eligere? Ad quod dicendum, quod duplici distinctione opus est. Nam aliquid sufficit secundum judicium humanum quod tamen non sufficit secundum judicium divinum. Secundum judicium humanum sufficit illud de quo homo non potest accusari, nec ejus electio improbatur. Constat autem difficile esse fieri electiones, si possent reprobari ex hoc quod alius melior est quam ille qui electus est. Unde sufficit secundum judicium humanum, ut habetur in Decretali, quod electio sit recta, et eligatur idoneus. Secundum vero judicium divinum et conscientiam, necessarium est eligere meliorem. Sed tamen aliquis dicitur melior simpliciter: et sic ille dicitur melior qui est sanctior; sanctitas enim facit bonum; sed non est melior quantum ad Ecclesiam. Et quo ad hoc aliquis est melior, inquantum est litteratior competentior et discretior, et magis concorditer eligitur. Sed si, ceteris paribus, quæ sunt ad utilitatem Ecclesiæ et melioritatem quantum ad hoc, aliquis minus bonum simpliciter præeligat alicui, peccat, quia de necessitate aliquid eum movet ad hoc. Aut ergo hoc pertinet ad honorem Dei et utilitatem Ecclesiæ, aut ad aliquid privatum. Si quidem utilitas Ecclesiæ et honor Dei movet eum; hoc bonum intelligitur in conditione electi, et facit meliorem quantum ad hoc. Si vero aliquid privatum, puta affectio carnalis, spes beneficii et commodi temporalis, est fraudulenta electio, et acceptio personarum.

2. Hic ponitur responsio Petri: ex qua evidens signum correctionis de sua negatione apparet, et quod prædestinati semper corriguntur in melius, si quando labantur. Nam antequam negaret, Petrus superbivit contra ceteros Apostolos, dicens (Matth. XXVI, 33): *Etsi omnes scandalizati fuerint, ego numquam in te scandalizabor.* Item contra Dominum: quia Domino dicente, *Ter me negabis,* ille subdit: *Si oportuerit me mori tecum, non te negabo.* Sed modo de propriis viribus victus, non audet confiteri suum amorem, nisi sub testimonio et protestatione Domini, humilians se Christo, et dicens: *Domine, tu scis quia amo te.* Job XVI, 20: *Ecce in cœlo est testis meus, et conscius meus in excelsis.* Item humilians se Apostolis, non dicit, Plus his; sed simpliciter, *Amo te.* In quo instruimur quia non debemus nos aliis præponere; sed alios nobis; Philipp. II, 3: *Sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes.*

Notandum etiam secundum Augustinum, quod Domino quærente, *Diligis me,* non respondit Petrus, Diligo, sed *Amo te;* quasi idem sit amor et dilectio. Quod est verum secundum rem; sed differunt secundum nomen: amor enim est motus appetitus: et si quidem reguletur appetitus ratione; sic est amor voluntatis, qui proprio est dilectio, quia sequitur electionem: et inde est quod bruta proprie non dicuntur diligere: si

vero motus non reguletur ratione, dicitur amor.

3. Hic jam examinato Petro, injungit ei officium, dicens: *Pasce agnos meos*, idest fideles meos, a me agno agnos vocatos; supra I, 29: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi:* ut sic non possit dici Christianus qui dicit se non esse sub cura istius pastoris, scilicet Petri. Ezech. XXXVII, 24: *Pastor unus erat omnium vestrum;* Oseæ I, 11: *Ponent sibi caput unum.* Congrue autem hoc officium, omnibus intermissis, Petro commisit, qui, secundum Chrysostomum, eximius Apostolorum erat, et os discipulorum, et vertex collegii.

4. Hic ponitur secunda examinatio. Ut autem non repetantur pluries eadem verba, nota, quod ter dicit, *Pasce oves meas;* quia ter debet pascere. Scilicet doctrinæ verbo. Jer. III, 15: *Dabo vobis pastores secundum cor meum, qui pascent vos scientia et doctrina.* Item vitæ exemplo; I Tim. IV, 12: *Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in caritate, in fide, in castitate;* Ezech. XXXIV, vers. 14: *In montibus Israel* (idest in sublimitate magnorum virorum) *erunt pascua vestra.* Item temporali subsidio. Ibid. 2: *Væ pastoribus Israel qui pascebant semetipsos. Nonne greges pascuntur a pastoribus?*

Sed attende quod tertia vice dicit ei, *Pasce oves meas.* Cujus ratio est, quia in Ecclesia sunt tria genera hominum: scilicet incipientium, proficientium et perfectorum. Et primi quidem duo sunt agni, quasi adhuc imperfecti; alii autem sicut perfecti dicuntur oves. Psal. CXIII, 4: *Montes* (scilicet perfecti) *exultaverunt ut arietes, et colles* (idest alii) *sicut agni ovium.* Et inde est quod omnes prælati debent custodire subditos ut oves Christi, et non proprias. Sed heu, quia, ut dicit Augustinus in sermone paschali, " extiterunt quidam servi infideles, qui dimiserunt gregem Christi, et furtis suis peculia gregem sibi fecerunt, et audis eos dicere: Oves meæ sunt illæ. Quid quæris oves meas? Non te inveniam ad oves meas. Sed si nos dicamus meas, et illi dicunt suas: perdidit Christus oves suas. "

Notandum etiam, quod sicut ter injungit, ita ter examinat. Primo quidem quia ter eum negaverat; et " ideo exigitur trina confessio, ne minus amori lingua serviat quam timori, et plus vocis elicuisse videatur mors imminens, quam vita præsens: " ut dicit Augustinus. Secundo, quia Petrus tenebatur Christum ex triplici causa diligere. Primo ex peccato dimisso: Luc. cap. VII, 42: *Cui plus dimittitur, plus diligit.* Secundo ex honore promisso, quia magnam, scilicet *super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam;* Matth. XVI, 18. Tertio ex officio commisso, ut hic, cum commisit sibi curam Ecclesiæ; vel cum dicit, *Pasce*, propter hoc quod Dominus præcepit, Deuter. VI, 5: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* (ut scilicet totam intentionem tuam ad Deum dirigas), *ex tota anima* (scilicet ut tua voluntas tota in Deum per amorem quiescat), *et ex tota fortitudine tua*, ut tota executio operum tuorum Deo serviat.

Notandum etiam, quod Petrus tertio interrogatus, contristatus est. Quia cum ante passionem prompte assereret Christum diligere, reprehensus fuit a Domino, ut dictum est. Videns ergo quod toties de dilectione interrogatur, timet ne reprehendatur a Domino, et contristatur; et ideo dicit: *Tu omnia nosti: tu scis quia amo te;* quasi dicat: Ego diligo te, quantum mihi videtur; sed tu omnia nosti, et forte scis an aliquid aliud debeat contingere. Et ideo Petro sic humiliato fit finalis commissio Ecclesiæ. Et secundum quemdam Doctorem græcum, dicitur, quod ideo ter interrogantur baptizandi in baptismo.

LECTIO IV.

1. Amen, amen dico tibi, cum esses junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas, cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo tu non vis.

2. Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum.

1. Supra commisit Dominus Petro pastorale officium; hic prænuntiat sibi passionis martyrium; et satis convenienter: nam ad bonum pastorem pertinet ut pro ovibus suis animam ponat; supra X. Petro autem non fuit datum ut pro Christo juvenis animam poneret; sed ut senex pro ovibus: et hoc ei prænuntiat. In hac autem prænuntiatione Dominus primo commemorat conditionem vitæ præteritæ; secundo prænun-

tiat perfectionem vitæ futuræ, ibi, *Cum autem senueris, extendes manus tuas;* tertio Evangelista exponit verba Domini, ibi, *Hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset Deum.* Conditio autem Petri præterita fuit cum defectu: quia in sua juventute nimis præsumptuosus fuit, et propriæ voluntatis: est hoc enim proprium juvenum, ut dicit Philosophus in sua Rhetorica. Unde Eccle. cap. XI, 9, quasi objurgando dicitur: *Lætare, juvenis, in adolescentia tua, et in bono sit cor tuum in diebus juventutis, et ambula in viis cordis tui.* Et ideo Dominus hoc significans dicit: *Cum esses junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas.* Et dicit, *Cingebas te,* idest ab aliquibus illicitis et superfluis cohibebas te, quasi tuo arbitrio non passus quod ab aliquo cohibereris; et etiam inde est quod in processu bonorum operum semper vis esse pro me in periculis. Non tamen datum est tibi quod juvenis pro me patiaris; sed *cum senueris,* implebo tuum desiderium, ut quæ non es passus juvenis, patiaris senex: quia *extendes manus tuas, et alius te cinget.* Mirabilis prænuntiatio. Totum tempus et passionem exponit. Nam post tempus quo ista sunt dicta usque ad tempus mortis Petri fluxerunt fere triginta septem anni: unde patet quod satis senex erat. Dicit autem, secundum Chrysostomum, *Cum autem senueris*, quia aliter in humanis, aliter in divinis: in humanis enim negotiis juvenes sunt utiles, senex vero inutiles; sed in divinis virtus non tollitur propter senectutem; immo aliquando magis roboratur. Psal. XCI, 11: *Senectus mea in misericordia uberi;* Deut. XXXIII, vers. 25: *Sicut dies juventutis tuæ, ita et senectus tua.* Sed hoc intelligendum est in his qui in juventute sua in bono exercitantur, ut Tullius dicit. Sed qui in juventute sua dant se inertiæ, non multum vel nihil valent senes. Intelligitur etiam per hoc, ut dicit Origenes super illud Matth. XXV, 19: *Post multum vero temporis reversus*, quod raro inveniuntur utiles rectores et doctores Ecclesiæ parvo tempore vivere: et inducit exemplum de Paulo, qui ut legitur Act. VII, 9, erat adolescens, et postea scribit ad Philemonem IX, *Cum es talis ut Paulus senex.* Et hujusmodi ratio est, quia cum pauci inveniantur ad hoc idonei, quando aliqui inveniuntur tales, conservantur a Domino ut diutius vivant. Item exponit passionis modum, quia *extendes manus tuas:* nam Petrus crucifixus fuit: sed non cum clavis; sed cum funibus, ut diutius viveret. Et hoc Christus vocat cincturam. Sunt autem tria in passione sanctorum consideranda. Primo motus naturalis affectionis: nam inter animam et corpus est adeo naturalis amor quod numquam vellet anima a corpore separari, nec e converso. II Cor. V, 4: *Nolumus expoliari, sed supervestiri;* Matth. XXVI, 38: *Tristis est anima mea usque ad mortem.* Et ideo dicit: *Quo tu non vis*, scilicet naturæ instinctu, qui sic est naturalis ut nec ipsa senectus potuerit eum auferre Petro. Sed desiderium gratiæ hoc minuit: unde ad Phil. I, 23: *Cupio dissolvi, et esse cum Christo;* II Cor. V, 8: *Audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Deum.* Secundo diversitas intentionis persecutorum ab intentione sanctorum: *Et ducet quo tu non vis.* Tertio quod debemus prompti esse ad patiendum, non tamen occidere nos: unde dicit: *Extendes manus tuas.* Et hoc patet de Petro: quia cum populus vellet suscitare seditionem contra Neronem, et eruere Petrum, ipse repressit. I Petr. II, 21: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum.* Sed notandum, quod hoc quod dicit, *Ducet*, debet præcedere hoc quod dicit, *Alius cinget te;* quasi dicat: *Cinget,* quia *ducet te quo non vis.* Sed ne credatur hoc quasi vane dictum, scriptum est post mortem Petri. Nam Petrus occisus fuit tempore Neronis; sed Joannes hoc Evangelium scripsit postquam revocatus est ab exilio, ad quod relegatus fuerat tempore Domitiani, inter quem et Neronem fuerunt plures alii Imperatores.

2. Et ideo exponit hoc quasi adhuc futurum, dicens: *Hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset Deum:* mors enim sanctorum via est ad gloriam Christi. Philipp. I, 20: *Magnificabitur Christus in corpore meo;* I Petr. IV, vers. 15: *Nemo vestrum patiatur quasi fur aut homicida..... Si autem ut Christianus, non erubescat; glorificet autem Deum in isto nomine.* Ex hoc enim ostenditur magnitudo Domini, quod pro ejus veritate et fide sancti exponunt se morti.

LECTIO V.

1. Et cum hoc dixisset, dixit ei, Sequere me.
2. Conversus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Jesus sequentem, qui et recubuit in cœna super pectus ejus; et dixit: Domine, quis est qui tradet te?
3. Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Jesu: Domine, hic autem quid?
4. Dicit ei Jesus: Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te? Tu me sequere.
5. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Jesus, Non moritur; sed, Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te?

1. Postquam proposuit Evangelista quid Dominus exhibuit Petro, hic narrat quid exhibuit Joanni, scilicet sibi ipsi. Et primo ponitur commendatio discipuli; secundo commendatio sui Evangelii, ibi, *Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus.* Circa primum primo ponitur commendationis occasio; secundo subditur ipsius discipuli commendatio, ibi, *Conversus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Jesus.* Occasio autem commendationis Joannis fuit invitatio Christi invitantis Petrum ad sequendum: quia *cum hæc dixisset*, scilicet de officio et martyrio, *dixit*, Jesus Petro, *Sequere me*, secundum Augustinum, quantum ad martyrium, patiendo scilicet pro me: quia non sufficit qualitercumque pati, sed solum sequendo Christum, idest propter ipsum. Luc. VI, 22: *Beati eritis cum vos oderint homines propter Filium hominis;* I Petr. II, 21: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum.* Sed cum alii multi qui ibi aderant passi fuerint propter Christum, et præcipue Jacobus, qui prius occisus fuit. Actor. XII, 2: *Occidit autem Jacobum fratrem Joannis gladio,* quare specialiter Petro dicitur, *Sequere me?* Ideo scilicet, secundum Augustinum, quia non solum mortem passus est pro Christo, sed etiam in specie mortis, scilicet crucis, secutus est Christum. Matth. XVI, 24: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, tollat crucem suam, et sequatur me.* Vel, secundum Chrysostomum, dicitur *Sequere me*, in prælationis officio; quasi dicat: Sicut habeo a Deo Patre curam Ecclesiæ. Ps. II, 8: *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam:* ita tu loco mei sis super totam Ecclesiam.

Sed quare post Christum Jacobus habuit primatum in Jerusalem post ascensionem Christi? Ad quod dicendum, quod habuit quidem specialem loci illius. Petrus autem universale dominium totius Ecclesiæ fidelium.

2. Hic ponitur commendatio Joannis; et primo quantum ad præterita; secundo quantum ad futura, ibi, *Hunc ergo cum vidisset* etc. Commendatur Joannes quantum ad præterita ex triplici privilegio. Primo specialis dilectionis Christi; unde dicit, *Conversus Petrus*, qui jam sequi etiam specialiter corporaliter inceperat Jesum, *vidit illum discipulum quem diligebat Jesus:* in quo datur intelligi quod Petrus jam pastor effectus, ad curam aliorum intendebat. Luc. XXII, 32: *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* Diligebat autem Joannem Jesus non exclusis aliis: quia supra XV, 9 dixit: *Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos:* sed eum speciali dilectione præ ceteris dilexit: et hoc propter tria. Primo propter intellectus ejus perspicacitatem; magistri enim specialiter diligunt intelligentes discipulos. Prov. XIV, 35: *Acceptus est regi minister intelligens.* Secundo propter munditiæ puritatem, quia virgo fuit. Prov. XXII, 2: *Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum habebit amicum regem.* Tertio propter teneram ætatem: pueris enim et deficientibus magis compatimur, et signa familiaritatis ostendimus: sic et Christus Joanni juveni converso. Oseæ. XI, 1: *Puer Israel, et dilexi eum.* In quo datur intelligi quod Deus specialiter diligit illos qui a juventute serviunt ei. Mich. cap. VII. 1: *Præcoquas ficus desideravit anima mea.*

Sed contra. Prov. VIII, 17: *Ego diligentes me diligo.* Sed Petrus diligebat plus Christum; supra: *Diligis me plus his?* Ergo Christus plus debuit Petrum diligere quam Joannem. Responsio. Posset dicit, quod Joannes quia plus dilectus, fuit felicior, sed Petrus quia plus diligens, fuit melior. Sed hoc esset contra justitiam. Et ideo hoc refertur ad mysterium: nam per hos duos duplex vita significatur, scilicet activa et contemplativa, et utriusque finis et objectum est Christus. Sed vita activa, quæ signatur per Petrum, plus diligit Deum quam vita contemplativa, quæ significatur per Joannem: quia magis sentit præsentis vitæ angustias, et æstuantius

ab eis liberari desiderat et ad Deum ire. Contemplativam vero vitam Deus plus diligit, quia eam magis conservat; non enim simul finitur cum vita corporis, sicut vita activa. Ps. LXXXVI, 2: *Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob.*

Sed aliqui secundum litteram hoc solvere volentes distinguunt in Christo duplicem dilectionem, secundum duplicem voluntatem, divinam scilicet et humanam: et dicunt quod Christus dilexit plus Petrum dilectione divina, Joannem vero plus dilectione humana. Sed contra hoc est quod voluntas humana in Christo totaliter conformis erat voluntati divinæ: unde quem plus diligebat voluntate divina, plus etiam dilexit voluntate humana. Dicendum ergo, quod illum plus diligebat cui magis bonum volebat. Petrum autem plus diligebat ad hoc ut faceret eum magis suum dilectorem; Joannem autem diligebat ad aliud, scilicet ad perspicacitatem intellectus. Eccli. XV, 5: *Implevit eum Dominus spiritu sapientiæ et intellectus.* Et secundum hoc Petrus est melior, quia caritas supereminet scientiæ, I Cor. XIII; Joannes vero melior secundum perspicacitatem intellectus. Sed merita ipsorum ponderare solius Dei est. Prov. cap. XVI, 1: *Spirituum ponderator est Dominus.* Et ideo alii dicunt, et melius, quod Petrus plus dilexit Christum in membris, et sic etiam fuit plus a Christo dilectus, et ideo ei Ecclesiam commendavit, Joannes vero, plus Christum in seipso, et sic ab eo plus fuit dilectus, unde ei matrem commendavit. Vel dicendum, quod Petrus dilexit Christum quantum ad promptitudinem et fervorem: Joannes vero plus fuit dilectus quantum ad familiaritatis indicia, quæ ei Christus magis demonstrabat propter ejus juventutem et puritatem.

Et ideo consequenter cum subjungit, *Qui et recubuit in cœna super pectus ejus*, commendatur ex secundo privilegio, scilicet specialis familiaritatis ad Christum; et hoc est supra expositum.

Tertio commendatur ex privilegio specialis fiduciæ quam habebat de Christo, ita ut confidentius præ omnibus aliis eum interrogaret; unde dicit (supra XIII, 25), *Et dixit ei: Domine, quis est qui tradet te?* quod similiter expositum est. Causam autem quare Joannes commemorat hujusmodi privilegia sua, dixit Chrysostomus esse ad commendationem Petri. Posset enim credi quod Petrus propter hoc quod Christum negaverat, non fuisset admissus ad pristinam familiaritatem: et ideo ut hoc excludat, ostendit quod ad majorem admissus est. Qui in cœna non audebat interrogare, sed Joanni interrogationem commisit, post passionem fratrum præpositura committitur, et non solum pro se interrogat, sed pro Joanne. In quo datur intelligi, quod lapsi in peccatum quandoque in majorem gratiam resurgunt. Baruch IV, 28: *Sicut enim fuit sensus vester ut erraretis a Deo, decies tantum iterum convertentes requiretis eum.*

3. Et ideo statim Evangelista primo subdit interrogationem, dicens: *Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Jesu: Hic autem quid?* Ubi ponitur commendatio Joannis quantum ad futura; et primo ponitur interrogatio Petri; secundo responsio Christi, ibi, *Dixit ei Jesus: Sic eum volo manere donec veniam;* tertio ponitur intellectus hujus responsionis, ibi, *Exivit ergo sermo inter fratres* etc. Sciendum est autem circa primum, quod Domino dicente Petro, *Sequere me,* Petrus gressu corporali cœpit eum sequi, et Joannes etiam secum: quem videns Petrus sequentem, interrogat pro eo Christum, dicens: *Hic autem quid?* quasi dicat: Ecce ego sequor te in passione; sed hic numquid morietur? de quo etiam Joannes interrogasset; sed non audebat. Secundum autem Chrysostomum, Petrus non intendebat quærere de passione, sed de prælatione. Petrus enim super omnes alios condiscipulos diligebat Joannem, et semper leguntur esse simul et in Evangelio, et Act. III; et ideo volebat eum habere socium in officio prædicationis per orbem: unde dicit, *Hic autem quid?* supple faciet. Veniat mecum.

4. Consequenter ponitur responsio Christi, cum dicit: *Dicit ei Jesus: Sic eum volo manere donec veniam.* Sed sciendum, quod in Græco non habetur *sic:* sed *Si eum volo manere* etc. Sed non multum refert: qualitercumque enim dicatur, occurrit a principio sensus ille horum verborum, qui ipsis Apostolis visus est, scilicet quod non moritur. Dicit enim: *Sic eum volo manere donec veniam:* quasi dicat: Non morietur us-

que ad adventum meum. Sed hoc excluditur per hoc quod subditur: *Et non dixit Jesus, quia non moritur: sed, Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te?* Sed quidam hunc sensum sustinere volentes, dicunt quod Joannes hoc subdit, non ut excluderet prædictum intellectum, sed ut ostenderet quod Dominus hunc intellectum per hæc verba non expressit, sed per illa tantum, *Sic eum volo manere.* Et propter hoc dicunt, quod Joannes nondum est mortuus. Sed diversimode opinatum est de ejus sepultura. Verum est enim, secundum omnes, quod sepulcrum intravit, et adhuc illud apparet. Quidam autem dicunt, quod sepulcrum vivens intravit, et divina virtute exivit translatus ad locum Enoch et Eliæ, ubi reservatur usque ad finem mundi. Et secundum hoc exponitur sic: *Sic eum*, vivum, *volo manere*, usque ad finem mundi; et tunc pro me patietur martyrium ab Antichristo cum illis duobus. Nam inconveniens est quod non moriatur: quidquid enim oritur, moritur. Heb. IX, 27: *Statutum est omnibus hominibus semel mori.* Alii vero dicunt, quod sepulcrum suum, quod est apud Ephesum, vivens intravit, et in eo adhuc vivit dormiens donec veniat Christus; habentes in argumentum hujusmodi, quod illic terra sursum quasi ebulliens scaturit; quod ejus anhelitu fieri dicunt. Sed hoc excludit Augustinus, dicens, quod minus est si dormiens vivit, quam si viveret beatus. Cur ergo Christus discipulo quem præ ceteris diligebat, pro magno munere longum donasset somnum, et privasset eum tanto bono, pro quo Apostolus cupiebat dissolvi, et cum Christo esse? Philipp. I, 23. Et ideo non est hoc credendum; sed quod mortuus fuit, et resurrexit etiam in corpore. Et hujusmodi signum est, quia corpus ejus non invenitur, et sic beatus manet cum Christo, secundum quod invitavit eum. Apoc. ult., 20: *Dicit qui testimonium perhibet istorum: Etiam venio cito.* Est ergo exponendum mystice, secundum Augustinum, ut intelligatur per hoc quod dicit, *Manere*, idest permanere, sive expectare, secundum illud Luc. XXIV, 49: *Manete in civitate donec induamini virtute ex alto.* Et sic Dominus de Joanne, idest de vita contemplativa dicit: *Sic eum volo manere*, idest expectare, *donec veniam*, vel in fine mundi, vel in morte cujuslibet contemplativi: quia contemplativa hic inchoata non perficitur; sed inchoata manet, et expectat donec Christus veniat, perficienda cum venerit. Apoc. VI, 11: *Dictum est illis ut requiescerent tempus adhuc modicum donec compleatur numerus conservorum eorum;* Luc. X, 43: *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea;* Prov. cap. III, 16: *Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiæ et gloria.* Sed activa vita perfecta, et informata ejus passionis exemplo, interim sequitur Christum, patiendo pro eo. Sed, secundum Chrysostomum, legitur sic: *Sic eum volo manere*, idest remanere in Judæa, et in hac terra ad prædicandum, et te volo me sequi habendo sollicitudinem totius orbis, et patiendo pro me; et hoc *donec veniam*, ad delendum Judæos. *Quid ad te?* quasi dicat: meum est ordinare. Nam, sicut habetur in historiis, Joannes non recessit de Judæa usque ad tempus quo Vespasianus veniens in Judæam cepit Jerusalem; et tunc inde discedens venit ad Asiam. Vel, secundum Hieronymum, *tu me sequere*, idest per passionem, et *sic*, scilicet Joannem, *volo manere*, absque passione martyrii et mortis, *donec veniam*, ad vocandum eum ad me; supra XIV, 3: " Iterum veniam, et accipiam vos ad meipsum. " *Quid ad te?* scilicet de hoc privilegio Unde in legenda beati Joannis dicitur, quod cum nonaginta esset annorum, apparuit ei Dominus Jesus Christus, et invitavit eum ad convivium suum.

5. Consequenter cum dicit, *Exiit ergo sermo iste inter fratres quia discipulus ille non moritur*, ponitur quomodo discipuli prædicta verba Domini intellexerunt, scilicet quod non moreretur, et hoc est quod dicit: *Exiit sermo*, idest vulgatum est, *inter fratres*, idest inter discipulos; Ps. CXXXII, 1: " Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum: " *quod discipulus ille*, scilicet Joannes, *non moritur.* Sed hunc intellectum corrigit, dicens: *Et non dixit Jesus, Non moritur;* Matth. XV, 16: *Adhuc et vos sine intellectu estis?* Alia omnia exposita sunt.

LECTIO VI.

1. Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his et scripsit hæc.

2. Et scimus quia verum est testimonium ejus.

3. Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.

1. Hic ponitur ultima pars Evangelii, quæ est quasi epilogus: et primo ponitur commendatio Evangelii; secundo superexcessus rei quæ in Evangelio narratur, ibi, *Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus.* Evangelium autem commendatur dupliciter. Primo quidem ex auctore; secundo vero ex veritate, ibi, *Et scimus quia verum est testimonium ejus.* Circa auctorem tria ponit. Primo ejus auctoritatis privilegium: quia *hic est discipulus ille:* supple replicando, prædilectus, familiaris, fideliter interrogans, et cui datum est ut sic maneat donec veniam: quæ omnia ad auctoritatis privilegium spectant. Dicitur Joannes specialiter prædilectus propter specialitatem caritatis. Supra XIII, 35: *In hoc cognoscent omnes quod mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem.* De dilectione autem fraterna nullus Apostolorum tantum loquitur quantum ipse in Epistolis suis. Legitur etiam de eo, quod jam senex effectus portabatur ad Ecclesiam a discipulis suis ut instrueret fideles, quibus dicebat hoc tantum: Filioli, diligatis invicem. Et in hoc est perfectio disciplinæ christianæ. Secundo propter ejus officium, quod est perhibere testimonium; unde dicit: *Et testimonium perhibet de his.* Hoc est proprium Apostolorum officium; Actor. I, 8: *Eritis mihi testes;* Isa. XLIV, 8: *Vos testes mei, dicit Dominus.* Tertio subdit ejus studium, cum dicit, *Et scripsit hæc:* qui enim ex officio Apostolatus præsentibus testificatus est de gestis Christi, ipsemet ex studio, prædicta gesta ad utilitatem futurorum et absentium scripsit. Isa. VIII, 1: *Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, cito prædare;* Eccli. XXXVIII, 25: *Sapientiam scribet in tempore vacuitatis; et qui minoratur actu, sapientiam percipiet; qua sapientia replebitur.* Datum est enim ipsi Joanni ut viveret usque ad tempus quo Ecclesia in pace erat; et tunc hæc omnia scripsit. Sed ideo addit hoc, ne videatur hoc Evangelium, propter hoc quod scriptum fuerat post mortem omnium Apostolorum, et alia Evangelia approbata fuerant ab eis, et specialiter illud Matthæi, minoris esse auctoritatis quam alia tria Evangelia.

2. Hic ponitur veritas Evangelii. Et loquitur in persona totius Ecclesiæ a qua receptum est hoc Evangelium. Prov. VIII, 7: *Veritatem meditabitur guttur meum.* Notandum autem, quod cum multi scriberent de catholica veritate, hæc est differentia: quia illa: qui scripserunt canonicam Scripturam, sicut Evangelistæ et Apostoli, et alii hujusmodi, ita constanter eam asserunt quod nihil dubitandum relinquunt. Et ideo dicit: *Et scimus quia verum est testimonium ejus;* Gal. I, 9: *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit.* Cujus ratio est, quia sola canonica Scriptura est regula fidei. Alii autem sic edisserunt de veritate, quod nolunt sibi credi nisi in his quæ vera dicunt.

3. Hic ponitur insufficientia scripturæ suæ quantum ad rem quam scribit; ut quasi removeat quod hæc scripsit quasi volens præstare gratiam dilectori suo: quia non solum ista fecit, sed etiam *multa alia quæ non sunt scripta in libro hoc.* Hoc autem quod sequitur, *Quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum posse capere eos qui scribendi sunt libros*, potest dupliciter exponi: Uno modo, ut *capere* referatur ad capacitatem intellectus; quasi dicat: Tot possent dici de Christo quod nec mundus caperet eos libros qui de his scriberentur. Supra XVI, 12: *Multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modo,* idest capere. Alio modo, ut sit locutio hyperbolica: et significat excessum operum Christi.

Sed quid est hoc quod dicit? Præmisit enim: *Et scimus quia verum est testimonium ejus:* et statim subdit hyperbolicam locutionem. Sed, secundum Augustinum, sacra Scriptura utitur quibusdam figuratis locutionibus; sicut (Isa. VI, 1): *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum:* et tamen non sunt falsæ: ita quando in sacra Scriptura est aliqua locutio hyperbolica. Non enim est intentio dicentis ut credatur quod dicit, sed quod intendit significare, scilicet excessum operum Christi. Hoc tamen non fit quando aliquid quod erat obscurum vel dubium exponitur; sed quando id quod est apertum augetur vel attenuatur; puta cum

quis volens copiam alicujus rei commendare, dicit: Hoc sufficit centum personis vel mille. Volens autem vituperare dicit: Hoc vix sufficeret tribus. Nec tamen falsum dicit: quia sic verba rem quæ indicatur excedunt, ut ostendatur quod non intendit mentiri, sed ostendere esse parum vel multum. Vel potest referri ad virtutem Christi, qui signa faciebat: ut fiat vis in hoc quod dicit, *Per singula.* Scribere enim per singula, signa et dicta Jesu Christi, est dictorum singulorum et factorum enucleare virtutem. Verba autem et facta Christi sunt etiam Dei. Si quis autem vellet eorum rationem per singula scribere vel narrare, nullo modo posset; immo etiam nec totus mundus hoc potest. Infinita enim verba hominum non possunt attingere unum Dei verbum. A principio enim Ecclesiæ semper scripta sunt de Christo, nec tamen sufficienter; immo si duraret mundus per centum millia annorum, possent libri fieri de Christo, nec ad perfectionem per singula, facta et dicta sua enuclearentur. Eccle. ult., 12: *Faciendi plures libros nullus est finis;* Ps. XXXIX, 5: *Annuntiavi, et locutus sum: multiplicati sunt super numerum.*

V. Nihil obstat quominus imprimatur.

Taurini die 25 Januarii 1894.

MICHAEL LOTTERI *Prov. Gen.*

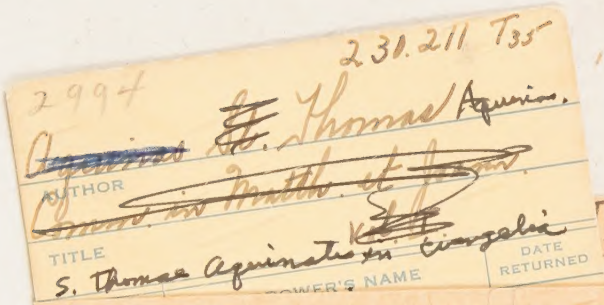

GRADUATE THEOLOGICAL UNION LIBRARY
BERKELEY, CA 94709